॥ अथ श्रीहरिवंशः टीकासमेतः प्रारभ्यते ॥

Sri Hari Vamsh Satik.

राजक.

जनमेजय
वैशंपायन

ऋषिम.

पृथ्वी
पृथुराजा

शेषशायी
ब्र.
ल.
देव

सनत्कुमार

विष्णु
नारद

मत्स्या.
व.
नृ.
वा.
पर.

वसुदेव
देवकी

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीसरस्वत्यैनमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्योनमः ॥ यंवर्कमुर्कुराइवेंद्रियमनोमायाःपराग्दृश्यतांनिन्युस्तत्स्थविमादिनापिचविराट्सूत्रेशभावंगतम् ॥ तंप्रत्यग्दृश्यमक्षरमणुंत्यक्तोपनेत्रत्रयाःश्रीगोपालमुपास्महेश्रुतिशिरोवंशीरवैर्दर्शितम् ॥ १ ॥ बाह्यस्तेनाभिभाषीर्बहिरुदवसितंयातितर्कोप्रतिष्ठोमीमांसामातिहार्यभजतिगुणगणंयस्यसंख्याविसाख्यः ॥ हृत्पीठेयोगशुद्धेनिहितमुपनिषद्वाहवंदैःपरंमेमाग्यंश्रीलक्ष्मणार्योजगतिविजयतेयस्यलेशाःशिवाद्याः ॥ २ ॥ व्याचक्रेचित्तशुद्ध्यैशतपथहृदयंयःपुराणेतिहासैश्चित्तैकाग्र्यैकबीजंफणिपतिविहितंयोगशास्त्रंचभाष्यैः ॥ मूलध्वांतापहत्यैश्रुतिशिखरगिरांब्रह्मसूत्ररहस्यंवेदव्यासःसमूयादखिलभवभयध्वस्तयेस्मद्विधानाम् ॥ ३ ॥ हरिविधिवसिष्ठशक्तिपराशरव्यासशुकदेवान् ॥ वैशंपायनमुग्रश्रवसंचनुमःपुराणगुरुमुख्यान् ॥ ४ ॥ कणभक्षमक्षचरणंजैमिनिकपिलौपतंजलिंचनुमः ॥ श्रीमद्वचासवचोंबुधिनयसीकरवर्षिणोमुदिरान् ॥ ५ ॥ सर्वविद्येशतामाविश्चिकीर्षूपूर्वपूरुषौ ॥ श्रीनारायणधीरेशरूपौहरिहरौनुमः ॥ ६ ॥ बहून्समाहृत्यविभिन्नदेश्यान्कोशान्विनिश्चित्यचपाठमग्र्यम् ॥ प्राचांगुरूणामनुसृत्यवाचमारभ्यतेऽयंहरिवंशदीपः ॥ ७ ॥ टीकांतराणींदुरविप्रभाभिर्वाह्यार्थरत्नानिचकासयंतु ॥ अंतर्निगूढार्थचयप्रकाशेदीपःक्षमोभारतमंदिरेऽस्मिन् ॥ ८ ॥ ईशप्रसादादवितुंस्ववंश्यान्भगीरथेनेवप्रयामणीता ॥ वंशेहरेर्याऽञ्जनितीर्थगंगालोकत्रयीजाड्यमलंधुनोतु ॥ ९ ॥ उत्तानेष्विहकोशविग्रहबलंपद्यप्वनैवाश्रितंगंभरिपुनसेतवामाविहिताःकूटाननस्फोटिताः ॥ नच्छिन्नानतमश्वराननततिर्भक्तानानाल्हादितानोदीनाश्चविभीषणानविहिताःश्रीलक्ष्मणार्याश्रितैः ॥ १० ॥ इहखलुभगवान्पाराशर्यःपरमकारुणिकः सकलसंसारानर्थसंकटात्जडान्जंतूनुद्दिधीर्षुः सर्व

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीवेदव्यासायनमः ॥ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् ॥ १ ॥

श्रुतिरहस्यप्रकाशकंमहाभारताख्यमितिहासंप्रणिनाय तत्रशतंपर्वाणितेष्वंतिमंपर्वत्रयंहरिवंशरूपं यथोक्तंअनुक्रमणिकाध्याये हरिवंशस्ततःपर्वपुराणंखिलसंज्ञितम् ॥ विष्णुपर्वशिशोश्चर्याविष्णोःकंसवधस्तथा ॥ भविष्यंपर्वचाप्युक्तंखिलेष्वेवाद्भुतंमहत् ॥ एतत्पर्वशतंपूर्णंव्यासेनोक्तंमहात्मनेति तथा ग्रंथसंख्यायाअपिएकंशतसहस्रंचमानुषेषुप्रतिष्ठितमित्युक्तायाः हरिवंशेनैवपूरणात् हरिवंशांतेभविष्योत्तरमेतत्तेकथितंभारतंमयेत्युपसंहाराच्चभारतांतर्गतत्वमस्य यच्च शाखांतरस्थंशाखांतरेप्रयोजनवशात्पठ्यते यथाबह्वृचेषुश्रीसूक्तमेधासूक्तादितत्खिलमित्युच्यते तथात्राष्टादशपर्वात्मनीतिहासेहरिवंशाख्यंखिलंविष्णुपुराणंभविष्यपुराणरूपंतत्रतत्रसूचितस्यकृष्णमाहात्म्यस्यमोक्षधर्मोपयोगिनोवैराग्यस्यचोपबृंहणार्थंपठितम् पुराणंखिलसंज्ञितमिति तत्रपुराणशब्दप्रयोगात्एवंचयथाध्वर्युवेदविहितोपिसोमयागोवेदांतरविहिताभ्यांस्तोत्रशस्त्राभ्यांविनानपूर्यते एवंभारतपारायणमपिहरिवंशंविनानपूर्यतइतिज्ञापनार्थपर्वसंख्यायांश्लोकसंख्यायांचास्यांतर्भावउक्तःअन्यथा तत्रसंख्यांतरमेवावक्ष्यदित्यास्तांतावत् टीकांतरोक्तप्रकारास्त्विहविस्तरभयादमूलत्वाच्चनलिख्यंते ग्रंथादौविघ्नविघातायप्रचयगमनायचकृतंमंगलंशिष्यशिक्षायैपुनःस्मारयति ॥ नारायणमिति नरेणअनाद्यविद्यावताजीवेनस्वकर्मद्वारासृष्टंनारंशरीरंतदेवअयनंप्रवेशस्थानंयस्यसः तंनारायणंजीवान्नियमयितुमंतःप्रविष्टंशास्तारं तथाचश्रुतिः अंतःप्रविष्टःशास्ताजनानामिति तथानरंजीवंहिरण्यगर्भं ततउत्तमंहिरण्यगर्भाद्युत्कृष्टतरोंतर्यामीततउत्कृष्टतमस्तुशुद्धश्चिदात्मातमिति एवशब्दस्तेषामवश्यंनमस्कार्यत्वमाह चशब्दःसमुच्चयार्थःएतेषांनरनारायणनरोत्तमानांतत्त्वप्रद्योतनींसरस्वतींचनमस्कृत्यैवततोव्यासस्तयैवसरस्वत्यालोकानुग्रहार्थं आविष्टोजयत्यादि

यामनेनेतिजयसंज्ञमविद्याध्वांतनाशकंग्रंथमुदीरयेत्पठेदित्यर्थः ॥ १ ॥ द्वैपायनोष्ठेत्यादयोन्यत्रस्थाःषट्श्लोकाविभूतिकथनार्थमत्रपठ्यंते अप्रमेयंअद्भुतं पुण्यंधर्मवृद्धिकरं पवित्रंदृष्टा
रिष्टनाशकं पापहरंदुर्वासनाहरं शिवंसुखप्रदं पुष्करंआदितीर्थंततोपिपावनमित्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ शताश्वमेधसंज्ञस्यचतुःसहस्रस्यचत्वारिसहस्राणिसत्रपरिवेषणानिअक्षय्यान्नप्रदा
नानियस्मिन्क्रतौतस्यसहस्रंसत्रपरिवेषणमितिश्रुतिः शतक्रतोश्चइंद्रपदप्रापकंयत्कर्मतस्यदानात् अर्थतः पाठाश्वपरिशोधनात् दैपृशोधने ॥ ५ ॥ हस्तिरथेनहस्तियुक्तरथदानेन
॥ १ ॥ ॥ ६ ॥ सजयतिआक्रमते ॥ ७ ॥ आद्यंपुरुषमित्यादिव्यासवाक्यमवतारयिष्यन्सूतःव्यासंनमस्करोति पितामहाद्यमिति अहंतंद्वैपायनंव्यासंवेदउपासे विदेरुत्तमैकवच अ०१
नं विदेरुपास्त्यर्थत्वंचसर्वत्रवेदप्रसिद्धम् तस्यविशेषणंमहानिधानमिति निधीयतेस्थाप्यतेऽस्मिन्सर्वमर्थजातमितिनिधानंवेदईश्वरोवा महत्निधानंयस्मिन्नितिवेदस्येश्वरस्या
धिष्ठानमित्यर्थः खं कं यस्मात्षष्ठंपितामहस्यब्रह्मणआद्यंपितामहाद्यंनारायणंप्रवदंति एवंहिपितृपितामहादिक्रमेणव्यासपराशरशक्तिवसिष्ठब्रह्मभ्यःपंचभ्यः षष्ठोविष्णु

द्वैपायनोष्ठपुटनिःसृतमप्रमेयंपुण्यंपवित्रमथपापहरंशिवंच ॥ योभारतंसमधिगच्छतिवाच्यमानंकिंतस्यपुष्करजलैरभिषेचनेन २ जयतिपराशरसूनुःस
त्यवतीहृदयनंदनोव्यासः ॥ यस्यास्यकमलगलितंवाङ्मयममृतंजगत्पिबति ३ योगोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेबहुविश्रुताय ॥ पुण्यांच
भारतकथांशृणुयाच्चतद्वत्तुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव ४ शताश्वमेधस्ययदत्रपुण्यंचतुःसहस्रस्यशतक्रतोश्च ॥ भवेदनंतंहरिवंशदानात्प्रकीर्तितंव्या
समहर्षिणाच ५ यद्वाजपेयेनतुराजसूयाद्दृष्टंफलंहस्तिरथेनचान्यत् ॥ तल्लभ्यतेव्यासवचःप्रमाणंगीतंचवाल्मीकिमहर्षिणाच ६ योहरिवंशंलेखयातियथा
विधिनामहातपाःसपदि ॥ सजयतिहरिपदकमलंमधुपोहियथारसेनसंलुब्धः ७ पितामहाद्यंप्रवदंतिषष्ठंमहर्षिमक्षय्यविभूतियुक्तम् ॥ नारायणस्यांशज
मेकपुत्रंद्वैपायनंवेदमहानिधानम् ८

रितिभवति परेतुयंपितामहात्षष्ठंवदंतीतिसंयोज्यवसिष्ठब्रह्मणोर्मध्येमनुंमित्रावरुणौवाकल्पयित्वाव्यासंब्रह्मणःषष्ठमाहुः परेपितामहपदेनैवविष्णुंगृह्णंति महर्षिः ऋषिर्विप्रः
काव्येनेतिश्रुतेर्महांतंकाव्यस्यकर्तारंमंत्रद्रष्टारंवा अक्षय्यविभूतियुक्तंअनंतयोगैश्वर्ययुक्तम् नारायणस्यांशाज्जातंअंशजम् एकः शुकः श्रेष्ठोवापुत्रोयस्यतम् यद्वा व्या
सएवअहंमनुरभवंसूर्यश्चेतिवामदेववत्प्रत्यगभिन्नब्रह्मानुसंदधानः स्वात्मानमेवनमस्करोति तथाचदृष्टंमह्यमेवनमोनमइति अस्मिन्पक्षेद्वैपायनंव्यासं अहंमहानिधानंब्रह्मवेदजानेइ
तिस्वरूपानुवादेनब्रह्मभावोविधीयते यद्वा द्विपोगजस्तस्येदमसाधारणंशुंडादंडादिलक्षणंतदेवअयनंज्ञापकंयस्यतंद्वैपायनंगजाननं यद्वा द्वीपीव्याघ्रः तस्येदंचर्मद्वैपंतदेवायनंयस्येति
द्वीपिचर्मपरिधानाशुष्कमांसातिभैरवेतिस्मृत्युक्तःशक्तिविग्रहोद्वैपायनस्तम् यद्वा द्वीपेषुसप्तसुअयनंचिह्नंप्रकाशकंस्वरूपंयस्य नतुपातालादिष्विति द्वैपायनः स्वार्थेतद्धितः द्वैपायनः
सूर्यः यद्वा द्वैपंगजचर्मायनंज्ञापकंयस्यततद्वैपायनं गजचर्मधरंमहेश्वरं यद्वा अभ्यर्हितत्वाद्द्वीपंअयनंस्थानंयस्यस्वार्थेतद्धितःद्वैपायनः श्वेतद्वीपपतिर्विष्णुः तंवेदउपासे अत्रस
र्वेषामपीश्वरत्वात्पितामहात्षष्ठत्वंघटते तथाहि सदसच्छब्दवाच्यान्मायाशबलात्ब्रह्मणोऽव्यक्तम् अव्यक्तान्महत् महतोऽहंकारः अहंकारात्पंचतन्मात्राणि पंचतन्मात्राभ्यःपंचम ॥ १ ॥

पा० तंकरंभूनपवम्

हाभूतानि तेभ्यश्चतुर्मुखशरीरमितिसृष्टिक्रमस्यागमसिद्धस्यालोचनायां आरोहक्रमेणतेषांपितामहस्यपुत्रत्वंघटत महर्षिमितिसर्वज्ञत्वमुक्तं नारायणःपरंब्रह्मतस्यअंशइवांशोमायाप्र
चित्प्रतिबिंबः तेननिर्वृत्तत्वादेवमायाशबलस्य नारायणस्यांशजस्य एकोवैहिरण्यगर्भाख्यःपुत्रोयस्यतम् योब्रह्माणंविदधातिपूर्वमितिश्रुतेः महानिधानंसर्वकारणंमहत्परमंलयस्थानम्
॥ ८ ॥ ग्रंथप्रवृत्तिर्बीजभूतंशौनकप्रश्नंमंगलाचरणपूर्वकमवतारयति आद्यंपुरुषमिति हरिंनमस्कृत्यशौनकः सौतिंपप्रच्छेतितृतीयचतुर्थगतयोर्वाक्ययोरन्वयः अत्रभूबीजांकुरतरुफ
लोपमाःपंचब्रह्मपुरुषाः क्रमेण शुद्धचैतन्यम् १ मायाशबलः २ सूत्रात्मा ३ विराट् ४ विष्णु ५ श्चेतिसंज्ञांलभंते तत्रभूस्थानीयंशुद्धचैतन्यंआद्यंपुरुषमित्यनुसंधत्ते ई
शानमितिद्वितीयंमायाशबलंबीजस्थानीयम् मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुतेः पुरुहूतंपुरुष्टुतमित्यंकुरोपमंतृतीयंसूत्रात्मानम् सहिपुरुभिर्बहुभिर्यजमानैर्यज्ञेहूयतेस्तूयतेच बहुभिरिष्टंचेत्यपि
द्रष्टव्यम् यदाहयास्कः यदेनमृग्भिःशंसंतियजुर्भिर्यजंतिसामभिःस्तुवंतीति तथाश्रुतावपि सूत्रात्मानंप्रकृत्यतद्यदिदमाहुरमुंयजामुंयजेत्येतस्यैवसाविसृष्टिरिति तस्यैवसर्वेयष्टव्यदेवतात्मत्व
माम्नायते किमेतत्पुरुषत्रयंपृथक्सिद्धंउतमरुभूम्यामिवजलाशयेतरंगबुद्बुदांविवेतरौकल्पितावित्याशंक्याह ऋतमेकाक्षरंब्रह्मेति ऋतंसत्यंअबाधितं एकंमायासंपर्करहित्यात् अक्षरंसूत्रा
त्मवन्नक्षरतिअकार्यत्वात् अतएवब्रह्मत्रिविधंपरिच्छेदशून्यंयदेवंरूपंवस्तुतदेवव्यक्ताव्यक्तंसूत्रेशानरूपम् किंव्यक्ताव्यक्तेतस्यपरिणामौ नेत्याह सनातनंसर्वदैकरूपंकूटस्थंरज्ज्वां
दंडधारादिवव्यक्ताव्यक्तेतत्रोत्पद्येतेइत्यर्थः ॥ १ ॥ चतुर्थंतरूपमंविराट्पुरुषमाह असदितिय वसदसत्परंकार्यकारणाभ्यांसूत्रेशानाभ्यामन्यत्शुद्धंब्रह्मतदेवविश्वंविराडाख्यं एनमेवविश्वं

आद्यंपुरुषमीशानंपुरुहूतंपुरुष्टुतम् ॥ ऋतमेकाक्षरंब्रह्मव्यक्ताव्यक्तंसनातनम् १ असच्चसदसच्चैवयद्विश्वंसदसत्परम् ॥ परावराणांस्रष्टारंपुराणंपरमव्यय
म् २ मंगल्यंमंगलंविष्णुंवरेण्यमनघंशुचिम् ॥ नमस्कृत्यहृषीकेशंचराचरगुरुंहरिम् ३ नैमिषारण्येकुलपतिःशौनकस्तुमहामुनिः ॥ सौतिंपप्रच्छधर्मा
त्मासर्वशास्त्रविशारदः ४

विशिनष्टि असदितिसतोविलक्षणम् अनि
र्वचनीयं यस्मात्सदसच्च सत्वदृश्यमानत्वात् असच्चनेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुत्याब्रह्मज्ञानोत्तरंतद्बाधस्यदर्शितत्वात् तस्मादिदमसदनिर्वचनीयमेवनहिपरस्परविरुद्धाभ्यांसत्त्वासत्त्वा
भ्यामाक्रांतंकिंचिद्वस्त्वस्ति एवंसूत्रेशानयोरप्यनिर्वचनीयत्वंबोध्यंविश्वहेतुत्वात् कार्यकारणयोः समसत्ताकत्वानियमात् आद्यःपुरुषस्तुनानिर्वचनीयःतत्रकारणत्वस्यौपचारिक
त्वात् यथोक्तं अस्यद्वैतेंद्रजालस्ययदुपादानकारणं । अज्ञानंतदुपाश्रित्यब्रह्मकारणमुच्यतइतिफलोपमंपंचमंविष्णुमाह परावराणांस्रष्टारमिति परेसूत्रात्मानः अवरेविराजः तेषांस्रष्टा
रम् परिणतानेकबीजगर्भवृक्षस्यादपिफलादनेकेवटांकुरास्तरवश्चसंभवंति एवंकार्योपाधिपरिच्छिन्नादपिचतुर्भुजादेःपारेपरार्द्धसूत्रादयः संभवंतीत्युक्तं तस्यपरावराणांस्रष्टृत्वं पुराणंपुरा
पिनवं फलवदयंजन्योनभवतीत्यर्थः अतएवपरंअत्यंतंअव्ययंअपक्षयशून्यम् एतेनवियदादिवद्भगवन्मूर्तेर्नित्यत्वमुक्तम् तथाचस्मृतिः देवानांकार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवतिसायदा उ
त्पन्नेतितदालोकेसानित्याप्यभिधीयते ॥ २ ॥ मंगल्यंआनंदावहंमंगलंआनंदरूपम् विष्णुंव्यापनशीलम् वरेण्यंमुमुक्षुभिर्वरणीयम् अनघंआगंतुकदोषशून्यम् शुचिंस्वभावशुद्धंहृ
षीकेशंइंद्रियाणांप्रवर्त्तकम् चराचरस्यगुरुंहितोपदेष्टारम् हरिंसर्वपापहरम् ॥ ३ ॥ नैमिषारण्यइत्यक्षराधिक्यमार्षम् ॥ कुलपतिः एकादशसहस्राणियोऽन्नदानादिनाभरेत् ।
सवैकुलपतिर्नामवेदवेदांगपारगइत्युक्तलक्षणः योगसिद्धिमानित्यर्थः सिद्धौहेतुःमहामुनिःध्याननिष्ठः अत्रापिहेतुर्धर्मात्मेतितत्रहेतुःसर्वशास्त्रविशारदइति एतेनसर्वशास्त्रविदांअनुभि

पा०-१ वृक्षरूपस्यात् २ पुमांसमिव ।

तक्कूनाव्याथिनांमात्मयोमैश्वर्यांनांकृतकृत्यानामप्येतत्श्रोतुंयोग्यमित्यर्थः यथोक्तं आत्मारामाश्चमुनयोनिर्ग्रंथाअप्युरुक्रमे कुर्वंत्यहैतुकींभक्तिमित्थंभूतगुणोहरिःरिति सौतिः सूतः अ
मिकुंडसमुद्भूतः सूतनिर्मलमानसेतिपौराणिकप्रसिद्धेरग्निजोलोमहर्षणस्तस्यपुत्रंउग्रश्रवसम् नतुब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतइतिस्मृत्युक्तंतद्धितानर्थक्यापत्तेः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ अग्र्यं
गर्भवासादिक्लेशरहितंद्रोणादीनांजन्मअनुत्तमंरेतःसंबंधंविनाकेवलंधर्मसामर्थ्यात् अग्निप्रभृतिभ्योधृष्टद्युम्नादीनांअस्यमुताविव्यासजन्मादौदिवैत्राधिकारसृष्ट्यादीनि ॥ ७ ॥
भवताकथितंपुराणंममनः प्रीणातीतिसंबंधः । ८ ॥ तत्रपुराणे ॥ ९ ॥ जनमेजयइत्यक्षराधिक्यमार्षम् यत्यथातत्तथा ॥ १० ॥ इतिह एवंकिल आसपूर्ववृत्तंस्वस्वगुरोःसकाशा
दपूर्वःपूर्वआचार्योधिगतवानितिकथ्यतेसइतिहासः आसेतिअसगतिदीप्त्यादानेष्वित्यस्यलिटिरूपंतुपातिकासमासः पारंपर्यागताकथेत्यर्थः तांश्रुत्वा ॥ ११ ॥ श्रुतिविस्तरंवेदो

शौनकउवाच ॥ सौतेसुमहदाख्यानंभवतापरिकीर्तितम् ॥ भरतानांचसर्वेषांपार्थिवानांतथैवच ५ देवानांदानवानांचगंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ दैत्यानामथ
सिद्धानांगुह्यकानांतथैवच ६ अत्यद्भुतानिकर्माणिविक्रमाधर्मनिश्चयाः ॥ विचित्राचकथायोगाजन्मचाग्र्यमनुत्तमम् ७ कथितंभवतापुण्यंपुराणं
श्लक्ष्णयागिरा ॥ मनःकर्णसुखंसौतेप्रीणात्यमृतसंमितम् ८ तत्रजन्मकुरूणांवैत्वयोक्तंलौमहर्षणे ॥ नतुवृष्ण्यंधकानांचतद्भवान्वक्तुमर्हति ९
सौतिरुवाच ॥ जनमेजयेनयत्पृष्टःशिष्योव्यासस्यधर्मवित् ॥ ततेहंसंप्रवक्ष्यामिवृष्णीनांवंशमादितः १० श्रुत्वेतिहासंकात्स्न्येनभारतानांसभार
तः ॥ जनमेजयोमहाप्राज्ञोवैशंपायनमब्रवीत् ११ जनमेजयउवाच ॥ महाभारतमाख्यानंबह्वर्थंश्रुतिविस्तरम् ॥ कथितंभवतापूर्वंविस्तरेणमयाश्रु
तम् १२ तत्रशूराःसमाख्यातावहवःपुरुषर्षभाः ॥ नामभिःकर्मभिश्चैववृष्ण्यंधकमहारथाः १३ तेषांकर्मावदातानित्वयोक्तानिद्विजोत्तम ॥ तत्रतत्रसमा
सेनविस्तरेणैवमेप्रभो १४ नचमेतृप्तिरस्तीहकथ्यमानेपुरातने ॥ एकश्चैवमतोराशिर्वृष्णयःपांडवास्तथा १५ भवांश्चवंशकुशलस्तेषांप्रत्यक्षदर्शिवान् ॥
कथयस्वकुलंतेषांविस्तरेणतपोधन १६ यस्ययस्यान्वयेयेयेतांस्तानिच्छामिवेदितुम् ॥ सत्वंसर्वमशेषेणकथयस्वमहामुने ॥ तेषांपूर्वविसृष्टिंचाविचिंत्ये
मांप्रजापतेः १७ सौतिरुवाच ॥ सत्कृत्यपरिपृष्टस्तुसमहात्मामहातपाः ॥ विस्तरेणानुपूर्व्याचकथयामासतांकथाम् १८ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुराज
न्कथांदिव्यांपुण्यांपापप्रमोचनीम् ॥ कथ्यमानांमयाचित्रांबह्वर्थांश्रुतिसंमिताम् १९ यश्चेमांधारयेद्वापिशृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ॥ स्ववंशधारणंकृत्वास्व
र्गलोकेमहीयते २० अव्यक्तंकारणंयत्तन्नित्यंसदसदात्मकम् ॥ प्रधानंपुरुषंतस्मान्निर्ममेविश्वमीश्वरम् २१

पवृंहकं ॥ १२ ॥ शूराःप्रद्युम्नादयः ॥ १३ ॥ कर्मावदातानि कर्मोत्तमानिउत्तमानिकर्माणीतियावत् विशेषणंविशेष्येणबहुलमितिबाहुलकात्समासः तत्रतत्रप्रसंगेविस्तरेणैव
विस्तरेणच ॥ १४ ॥ पुरातनेपुराणेराशिः कुटुंबः कूटसमुदायइतिवा ॥ १५ ॥ वंशकुशलोवंशाख्यानेनिपुणः तेषांवृष्णीनांकुलंवंशम् ॥ १६ ॥ प्रजापतेःप्रजापतिमारभ्य
। १७ ॥ तांपृष्टांकथांवंशाख्यायिकाम् ॥ १८ ॥ दिव्यांअलौकिकीं पुण्यांसुखदाम् विचित्रांआश्चर्यकरीम् ॥ १९ ॥ धारयेत्वहादिपुस्तकेवागृहेस्थापयेत् ॥ २० ॥ एवंमहीक
तांकथांमत्सौति अव्यक्तमित्यादिना व्यक्तादहंप्रत्ययगोचरादहंप्रत्ययगोचराचान्यत् अतएवकारणंद्रष्टृदृश्ययोर्बीजम् यत्तदितिशास्त्रप्रसिद्धम् नित्यंआद्यंतशून्यम् सदसदात्मकं

सत्यानृतात्मकंमायाशबलंब्रह्मेत्यर्थःतदेवाह प्रधानंपुरुषमिति तदुभयात्मकमित्यर्थः तस्मात्कारणात्विश्वंस्थूलसूक्ष्मंजगत्निर्ममेकर्मकर्तरिप्रयोगः जातमित्यर्थः अतएवतद्विश्वंईश्वरं ईश्वराद्भिन्नम् ईश्वरमित्यनुवाद्यापेक्षयाक्लीबत्वम् ॥ २१ ॥ तंवैतमेवपुरुषंअव्यक्ताख्यंत्वंब्रह्माणंमहत्तत्त्वाभिमानिनंविद्धि॰ कारणानन्यत्वात्कार्यस्य नारायणपरायणंईश्वराधीनम् ॥ २२ ॥ महतःसकाशात् अहंकारः जज्ञेइतिविपरिणामेनयोज्यम् तस्मादहंकारात्भूतानिआकाशादीनिसूक्ष्माणिजज्ञिरे तेभ्यः सूक्ष्मेभ्यो भूतभेदाः पंचस्थूलभूतानिचतुर्विधानि जरायुजादीनिचजज्ञिरे इतिएवंरूपः सर्गः सनातनःप्रवाहरूपउक्तइतिशेषः ॥ २३ ॥ विस्तरावयवंविस्तरयुक्ताः अवयवाः नानावंशशाखाःप्रशाखारूपाःयस्यतंसर्गम् यथाप्रज्ञंयथाश्रुति बुद्धिं संप्रदायंचानतिक्रम्येत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ यस्मात्पुण्यकर्मणांकीर्तनंधन्यत्वादिगुणंतस्मात् कल्पायश्रोतुंगृहीतुंचसमर्थायते तुभ्यंआवृष्णिवंशाद्वृष्णिवंशमभिव्याप्यभूतसर्गंचतु र्विधभूतग्रामसृष्टिंवक्ष्यामि कृपसामर्थ्येइत्यस्यरूपंकल्पइति ॥२६॥ ततइति सूक्ष्मभूतसृष्ट्यनंतरंविविधाःभौतिकीः प्रजाः सिसृक्षुरीश्वरःअपःअबुपलक्षितंस्थूलभूतपंचकंजरायुजाद्युपादा नभूतंआदौससर्ज तासुचाप्सुवीर्यंअंडोत्पादनसमर्थंअवासृजत् निहितवान् स्वयमेवतत्रप्रविष्टइत्यर्थः ॥ २७ ॥ एतदेवनारायणनामनिर्वचनश्रुत्याद्रढयति आपोनाराइति नाराइत्यस्य

तंवैविद्धिमहाराजब्रह्माणममितौजसम् ॥ स्रष्टारंसर्वभूतानांनारायणपरायणम् २२ अहंकारस्तुमहतस्तस्माद्भूतानिजज्ञिरे ॥ भूतभेदाश्चभूतेभ्यइतिसर्गः
सनातनः २३ विस्तरावयवंचैवयथाप्रज्ञंयथाश्रुति ॥ कीर्त्यमानंशृणुमयापूर्वेषांकीर्तिवर्धनम् २४ धन्यंयशस्यंशत्रुघ्नंस्वर्ग्यमायुःप्रवर्धनम् ॥ कीर्तनंस्थिरकी
र्तीनांसर्वेषांपुण्यकर्मणाम् २५ तस्मात्कल्पायतेकल्पःसमग्रंशुचयेशुचिः ॥ आवृष्णिवंशाद्वक्ष्यामिभूतसर्गमनुत्तमम् २६ ततःस्वयंभूर्भगवान्सिसृक्षुर्विवि
धा प्रजाः ॥ अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवासृजत् २७ आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः ॥ अयनंतस्यताःपूर्वंतेननारायणःस्मृतः २८ हिरण्यवर्ण
मभवत्तदंडमुदकेशयम् ॥ तत्रजज्ञेस्वयंब्रह्मास्वयंभूरितिनःश्रुतम् २९ हिरण्यगर्भोभगवानुषित्वापरिवत्सरम् ॥ तदंडमकरोद्द्वैधंदिवंभुवमथापिच ३० त
योःशकलयोर्मध्येआकाशमसृजत्प्रभुः ॥ अप्सुपारिप्लवांपृथ्वींदिशश्चदशधादधे ३१ तत्रकालंमनोवाचंकामंक्रोधमथोरतिम् ॥ ससर्जसृष्टिंतद्रूपांस्रष्टुमि
च्छन्प्रजापतीन् ३२ मरीचिमत्र्यंगिरसंपुलस्त्यंपुलहंक्रतुम् ॥ वसिष्ठंचमहातेजाःसोसृजत्सप्तमानसान् ३३

व्याख्यानंनरसूनवइति एतेनतत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदिति श्रुतेरर्थःसंगृहीतः अयनंप्रवेशस्थानम् नयतीतिनरईश्वरः ॥ २८ ॥ तत्वीर्यंअंडंअभवत् हिरण्यवर्णंचित्प्रकाशरूपम् अयमर्थः उक्तक्रमेअव्यक्तात्ब्रह्माख्योमहांस्ततोहंकारस्ततः सूक्ष्मभूतानितेभ्यःपुष्पस्थानीयान्यसंज्ञानिस्थूलभूतानितेषुरेतःस्थानीयश्चित्प्रतिबिंबस्तयोःसंघातोऽडंतच्चउदकेशयंस्त्रीरूपेषुसूक्ष्मभूते ष्वेवस्थितम् तत्रगर्भेजीववत् ब्रह्माचतुर्मुखोजज्ञेआविर्भूतइति ॥ २९ ॥ हिरण्येति अंडेवर्षमात्रंस्थित्वाहिरण्यगर्भः अंडंद्वैधंद्विधाकरोत् ताभ्यांचशकलाभ्यांदिवंभुवंचाकल्पयदित्यर्थः ॥ ३० ॥ तयोर्द्वयोःशकलयोर्यदंतरालंसआकाशइत्यर्थः दिशश्चेतिचकाराद्दिगुपाधिंसूर्यंकल्पयित्वादशधाप्राच्यादिभेदेनदधेधृतवान् अंडांतरालेएवेयंदिगादिकल्पना नततोबहिरस्ती तिभावः ॥ ३१ ॥ सृष्टेर्हेतूनाह तत्रेति तत्रअंडमध्येरतिविषयेषुप्रीतिंसृष्टिंपिंडसृष्टिंतद्रूपांअंडसमानरूपाम् एतेनपिंडब्रह्मांडयोरुत्पत्तिप्रकारस्तुल्यइत्युक्तंभवति ॥ ३२ ॥ अत्र्यंगिरसंअ त्रिसहितमंगिरसम् मानसान्मनसासंकल्पमात्रेणजनितान् ॥ ३३ ॥

---

१ अबुपलक्षणभूतपंचमकम् ।

सप्तमरीच्यादयः ब्रह्माणः ब्राह्मणजात्यभिमानिनः गृहाश्रमपराइत्यर्थः नारायणात्मकानांनारायणैकमनसांसप्तानांसनकसनंदनसनातनसनत्कुमारस्कंदनारदरुद्राणाम् ब्रह्मणः सकशा
ज्जन्मयेषां तेषांब्रह्मजन्मनांब्रह्मपुत्राणां अनादरेषष्ठी भ्रातॄननादृत्यपुराणेवेदमार्गेएवनिश्चयंगताःकर्मैवश्रेयइतिविनिश्चिताः ॥ ३४ ॥ सनत्कुमारम् चात्सनकादीन् पूर्वेषांमरीच्यादीनाम्
॥ ३५ ॥ सनत्कुमारश्चेतिचात्सनकसनंदनसनातननारदाःस्कंदश्चेतिषट् तेजःसृष्टिसामर्थ्यं संक्षिप्यनिगृह्यसृष्टिमकुर्वं ताववतिष्ठतः ॥ ३६ ॥ तेषांअष्टानांमध्येसप्त यक्षःपिशाचादिस्रष्टृः
रुद्रादन्येदिव्याआदित्यादयः महर्षिभिःकश्यपाद्यैः ॥ ३७ ॥ क्रियावतामपेक्षितानिहविर्भेत्रदेवतादीनितेषांसृष्टिमाहद्वाभ्यां विद्युतइति अत्रप्रजापतेरेतोदेवाःदेवानां रेतोवर्षंवर्ष
स्यरेतओषधयः इतिश्रुतिक्रमेणवयांसीतिखेचरत्वसामान्याद्देवताउच्यंते पर्जन्यंचेत्यौषधीनामप्युपलक्षणम् यज्ञसिद्धयेइतिअत्राप्यपकृष्यते अशनिर्वज्रम्रोहितंऋजुअवक्रमिंद्रधनुः
विद्युदाद्यभिमानिन्योदेवताएवविद्युदादिशब्दैरुच्यंते ॥ ३८ ॥ निर्मितिःसिद्धानामेव ऋगादीनामाविष्करणमत्रवेदस्यानित्यत्वेवाच्यष्टव्यसृष्टिमाह मुखादिति ॥ ३९ ॥ यष्टृसृष्टिमाह

सप्तब्रह्माणइत्येतेपुराणेनिश्चयंगताः ॥ नारायणात्मकानांवैसप्तानांब्रह्मजन्मनाम् ३४ ततोऽसृजत्पुनर्ब्रह्मारुद्रंरोषात्मसंभवम् ॥ सनत्कुमारंचविभुंपूर्वेषा
मपिपूर्वजम् ३५ सप्तैतेजनयंतिस्मप्रजारुद्रश्चभारत ॥ स्कंदःसनत्कुमारश्चतेजःसंक्षिप्यातिष्ठतः ३६ तेषांसप्तमहावंशादिव्यादेवगणान्विताः ॥ क्रिया
वंतःप्रजावंतोमहर्षिभिरलंकृताः ३७ विद्युतोशनिमेघांश्चरोहितेंद्रधनूंषिच ॥ वयांसिचससर्जादौपर्जन्यंचससर्जह ३८ ऋचोयजूंषिसामानिनिर्ममेयज्ञसि
द्धये ॥ मुखाद्देवानजनयत्पितॄंश्चेशोपिवक्षसः ३९ प्रजनाच्चमनुष्यान्वैजघनान्निर्ममेसुरान् ॥ साध्यानजनयद्देवानित्येवमनुशुश्रुम ४० उच्चावचानिभूता
निगात्रेभ्यस्तस्यजज्ञिरे ॥ आपवस्यप्रजासर्गंसृजतोहिप्रजापतेः ४१ सृज्यमानाःप्रजानैवविवर्द्धंतेयदातदा ॥ द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्धेनपुरुषोभवत् ४२
अर्धेननारीतस्यांससृजेविविधाःप्रजाः ॥ दिवंचपृथिवींचैवमहिम्नाव्याप्यातिष्ठतः ४३ विराजमसृजद्विष्णुःसोसृजत्पुरुषंविराट् ॥ पुरुषंतंमनुंविद्धितद्वैमन्वं
तरंस्मृतम् ४४ द्वितीयमापवस्यैतन्मनोरंतरमुच्यते ॥ सवैराजःप्रजासर्गंससर्जपुरुषःप्रभुः ॥ नारायणविसर्गःसप्रजास्तस्याप्ययोनिजाः ४५ आयुष्मा
न्कीर्तिमान्धन्यःप्रजावांश्चभवेत्तथा ॥ आदिसर्गंविदित्वेमंयथेष्टांगतिमाप्नुयात् ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेह०पर्वणिआदिसर्गकथनेप्र
थमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रजनादिति प्रजनात् उपस्थेंद्रियात् असुरान् जघनात् पश्चाद्भागात् असुरानितिच्छेदः साध्यान्प्राचीनान्देवान्॥४०॥उच्चेति तस्यआपवस्यवासिष्ठापरनाम्नःप्रजापतेः॥४१॥सृज्यमानाः
मनसैवेतिशेषः व्याप्यातिष्ठतः आपवस्ययदाप्रजानेवविवर्द्धतइतिद्वयोः संबंधः ४२ सःआपवस्यदेहार्द्धःनारीयद्यद्रूपंगोवडवादिकंगृहीतवतीतत्तज्जातीयंवृषाश्वादिरूपंपुरुषोपिगृहीतवा
न् तेनमैथुन्यजाः प्रजाः विविधाः सहृजेइत्यर्थः नारीशतरूपानाम ४३ विष्णुर्हिहिरण्यगर्भद्वाराविराजंआपवाख्यंअसृजत् ४४ मन्वंतरपदंव्याचष्टेसार्द्धेन द्वितीयमिति नारायणस्य
विसर्गोहिरण्यगर्भद्वाराव्यवहितःसर्गःसआपवः अतोस्याविष्णुपौत्रत्वात् अयोनिजाःप्रजाः प्रथमःसर्गः सएवमनुद्वारायोनिजंप्रजासर्गंद्वितीयंससर्जअतएतदापवस्यमनोःख्याख्यंद्वि
तीयंअंतरंव्यवधानंयस्मात्सर्गोभूतस्मात्तत्रमन्वंतरशब्दः प्रयुज्यतइत्यर्थः ४५ एतद्वंशज्ञानफलमाह आयुष्मानिति ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतं
सश्रीमोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेहरिवंशार्थप्रकाशे आदिसर्गकथनेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

एवमयोनिजांसृष्टिमुक्त्वायोनिजामपिताहामह सइति प्रजासुअयोनिजासुसृष्टासुसतीषुआपवएव द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्धेनपुरुषोभवत् अर्धेननारीतिसूचितरीत्यापुरुषोभूत्वापत्नींचक्रेमे १ महिम्नामहत्त्वेन धर्मेणयोगजपुण्येन सापत्नीशतरूपाअनंतरूपाव्यजायतविविधरूपाऽभवत् यच्छतरूपायाः अनेकरूपधारणसामर्थ्यंतदापवस्यैवतदनन्यत्वात्तस्याइतिभावः २ प्रस्यपद्यतसंतानायेतिशेषः ३ स्वायंभुवोवैराजः एकसप्ततियुगंकिंचिदधिकामेकसप्ततिम् चतुर्युगमित्यर्थः ४ वसिष्ठतनयायांतुकाम्यायांपुत्रमीप्सितं वीरोवैजनयामासप्रियव्रतमुदारधीरिति वायुपुराणोक्तामियव्रतमाताकाम्याऽन्येत्यर्थः ५ प्रियव्रतस्यभार्याकर्दमपुत्रीकाम्याऽन्येत्याह काम्यानामेति सा यान्सुतान्सुषुवेतानेवाह काम्यापुत्राइति ६ ७ ८ चतुरःसुतानाह ध्रुवमि

वैशंपायनउवाच ॥ समृष्टासुप्रजास्वेवमापवोवैप्रजापतिः ॥ लेभेवैपुरुषःपत्नींशतरूपामयोनिजाम् १ आपवस्यमहिम्नातुदिवमावृत्यातिष्ठतः ॥ धर्मेणैवमहाराजशतरूपाव्यजायत २ सातुवर्षायुतंतप्त्वातपःपरमदुश्चरम् ॥ भर्तारंदीप्ततपसंपुरुषंप्रत्यपद्यत ३ सवैस्वायंभुवस्तातपुरुषोमनुरुच्यते ॥ तस्यैकसप्ततियुगंमन्वंतरमिहोच्यते ४ वैराजात्पुरुषाद्वीरंशतरूपाव्यजायत ॥ प्रियव्रतोत्तानपादौवीरात्काम्याव्यजायत ५ काम्यानाममहाबाहोकर्दमस्यप्रजापतेः ॥ काम्यापुत्रास्तुचत्वारःसम्राट्कुक्षिर्विराट्प्रभुः ॥ प्रियव्रतंसमासाद्यपतिंसासुषुवेसुतान् ६ उत्तानपादंजग्राहपुत्रमत्रिःप्रजापतिः ॥ उत्तानपादाच्चतुरःसूनृताजनयत्सुतान् ७ धर्मस्यकन्यासुश्रोणीसूनृतानामविश्रुता ॥ उत्पन्नावाजिमेधेनध्रुवस्यजननीशुभा ८ ध्रुवंचकीर्तिमंतंचशिवंशांतमयस्पतिम् ॥ उत्तानपादोजनयत्सूनृतायांप्रजापतिः ९ ध्रुवोवर्षसहस्राणित्रीणिदिव्यानिभारत ॥ तपस्तेपेमहाराजप्रार्थयन्सुमहद्यशः १० तस्मैब्रह्माददौप्रीतःस्थानमप्रतिमंभुवि ॥ अचलंचैवपुरतःसप्तर्षीणांप्रजापतिः ११ तस्यातिमात्रामृद्धिंचमहिमानंनिरीक्ष्यच ॥ देवासुराणामाचार्यःश्लोकमप्युशनाजगौ १२ अहोऽस्यतपसोवीर्यमहोश्रुतमहोबलम् ॥ यदेनंपुरतःकृत्वाध्रुवंसप्तर्षयःस्थिताः १३ तस्माच्छिलष्टिंचभव्यंचध्रुवाच्छंभुर्व्यजायत ॥ शिलष्टेराधत्तसुच्छायापंचपुत्रानकल्मषान् १४ रिपुंरिपुंजयंपुण्यंवृकलंवृकतेजसम् ॥ रिपोराधत्तबृहतीचाक्षुषंसर्वतेजसम् १५ अजीजनत्पुष्करिण्यांवीरण्यांचक्षुषोमनुम् ॥ प्रजापतेरात्मजायामरण्यस्यमहात्मनः १६ मनोरजायंतदशनड्वलायांमहौजसः ॥ कन्यायामभवच्छ्रेष्ठवैराजस्यप्रजापतेः १७ ऊरुःपुरुःशतद्युम्नस्तपस्वीसत्यवान्कविः ॥ अग्निष्टुदतिरात्रश्चसुद्युम्नश्चेतितेनव १८

ति शांतमितिविशेषणम् आयुष्मंतंवसुं तथेतिपाठांतरम् ९ महद्यशःतस्यनाममहद्यशइतिश्रुतेःपरब्रह्मविष्ण्वाख्यम् १० ब्रह्मापिविष्णुरेवभुविप्रीतइतिसंबंधः प्रजापतिः प्रजानां ब्रह्मादीनांपतिः ११ अतिमात्रांअनंताम् महिमानंमाहात्म्यंउशनाः शुक्रः तस्यदेवाचार्यत्वंकचद्वारा बृहस्पतिर्हिशुक्रोभूत्वेंद्रस्याभयायासुरेभ्यःक्षयायेमामविद्यामसृजादिति मैत्रायणीयेबृहस्पतेरेवशुक्रत्वान्मानाद्वा १२ १३ आधत्तवंशकृतत्वेनस्थापितवती १४ सर्वतेजसंसर्वदेवतेजोमयम्यथोक्तं इंद्रात्प्रभुत्वंज्वलनात् प्रतापंक्रोधंयमाद्वैश्रवणाच्चवित्तम् आयुःकृतीत्रायुजनार्दनाभ्यामादायराज्ञःक्रियतेशरीरमिति १५ वीरण्यांवीरणदुहितरि १६ महौजसःमहौजसःसंज्ञस्यअस्यैवविशेषणंवैराजस्येति १७ सत्यवागित्यपिपठंति १८

पा०.१ धन्यम् । २ पुष्पम्

पाठांतरेमहौजसःकन्यायामितिशेषः आग्नेयीआग्निकन्याआंगिरसंशिविमित्यापिपठंति १९ सुनीथा अंगभार्यामृत्योःपुत्री अजायतअजनयत् अपचाराद्देववादिद्रोहात्प्रकोपःमुनीनामितिशेषः २० प्रजार्थंसंतानार्थम् यस्यमुनिप्रकोपहतस्य २१ एषःपृथुः प्रजाः मुदिताः करिष्यतीत्यन्वयः २२ इमांपृथ्वीम् क्षत्रपूर्वजःक्षत्रजातौप्रथममुत्पन्नः २३ तस्मात्तान्निमित्तीकृत्यपृथोर्यज्ञेहविःप्रभितः सूतमागधावुत्पन्नाविति अन्यग्रस्मर्यतइति तस्यतदुत्पत्तिनिमित्तत्वम् निपुणौक्रमाद्वराज्ञास्तुतौवंशपाठेचकुशलौ २४ गौःगोरूपिणीपृथ्वीसस्यानीति सर्वंवस्तूपलक्षणम् २५ पुण्यजनैर्यक्षैः २६ तेषुतेषुपुराणांतरप्रसिद्धेषुतैस्तैर्देवादिभिस्तंतंसजातीयंवत्सं कल्पयित्वातत्तद्वस्त्वाभीष्टंवस्तुपृथ्वीसकाशाद्दुग्ध्वागृहीतमित्यर्थः २७ अं

अभिमन्युश्चदशमोनड्वलायाःसुताःस्मृताः ॥ ऊरोरजनयत्पुत्रान्षडाग्नेयीमहाप्रभान् ॥ अंगंसुमनसंख्यातिंक्रतुमंगिरसंगयम् १९ अंगात्सुनीथापत्यंवैवेनमेकमजायत ॥ अपचारात्तुवेनस्यप्रकोपःसुमहानभूत् २० प्रजार्थमृषयोयस्यममंथुर्दक्षिणंकरम् ॥ वेनस्यपाणौमथितेबभूवमुनिभिःपृथुः २१ तंदृष्ट्वाऋषयःप्राहुरेषवैमुदिताःप्रजाः ॥ करिष्यतिमहातेजायशश्चप्राप्स्यतेमहत् २२ सधन्वीकवचीखड्गीतेजसानिर्दहन्निव ॥ पृथुर्वैन्यस्तदाचेमांररक्षक्षत्रपूर्वजः २३ राजसूयाभिषिक्तानामाद्यस्सवसुधाधिपः ॥ तस्माच्चैवसमुत्पन्नौनिपुणौसूतमागधौ २४ तेनेयंगौर्महाराजदुग्धासस्यानिभारत ॥ प्रजानांवृत्तिकामेनदेवैःसर्षिगणैःसह २५ पितृभिर्दानवैश्चैवगंधर्वैःसाप्सरोगणैः ॥ सर्पैःपुण्यजनैश्चैववीरुद्भिःपर्वतैस्तथा २६ तेषुतेषुचपात्रेषुदुह्यमानावसुंधरा ॥ प्रादाद्यथेप्सितंक्षीरंतेनप्राणानधारयन् २७ पृथुपुत्रौतुधर्मज्ञौजज्ञातेंतर्द्धिपालितौ ॥ शिखंडिनीहविर्धानमंतर्द्धानाद्व्यजायत २८ हविर्धानात्षडाग्नेयीधिषणाजनयत्सुतान् ॥ प्राचीनबर्हिषंशुक्लंगयंकृष्णंव्रजाजिनौ २९ प्राचीनबर्हिर्भगवान्महानासीत्प्रजापतिः ॥ हविर्धानान्महाराजयेनसंवर्द्धिताःप्रजाः ३० प्राचीनाग्राःकुशास्तस्यपृथिव्यांजनमेजय ॥ प्राचीनबर्हिर्भगवान्पृथिवीतलचारिणः ३१ समुद्रतनयायांतुकृतदारोऽभवत्प्रभुः ॥ महतस्तपसःपारेसवर्णायांमहीपतिः ३२ सवर्णाधत्तसामुद्रीदशप्राचीनबर्हिषः ॥ सर्वेप्रचेतसोनामधनुर्वेदस्यपारगाः ३३ अपृथग्धर्मचरणास्तेतप्यंतमहत्तपः ॥ दशवर्षसहस्राणिसमुद्रसलिलेशयाः ३४ तपश्चरत्सुपृथिवींप्रचेतस्सुमहीरुहाः ॥ अरक्षमाणामावव्रुर्बभूवाथप्रजाक्षयः ३५ नाशकन्मारुतोवातुंवृतंखमभवद्द्रुमैः ॥ दशवर्षसहस्राणिनशेकुश्चेष्टितुंप्रजाः ३६ तदुपश्रुत्यतपसायुक्ताःसर्वेप्रचेतसः ॥ मुखेभ्योवायुमग्निंचतेऽसृजन्जातमन्यवः ३७

तर्द्धानादंतर्द्धिसंज्ञात् २८ आग्नेयीअग्निकन्याधिषणानाम्नी व्रजश्चअजिनश्चव्रजाजिनौ २९ हविर्धानात्स्वपितुरपिमहान् ३० अस्यप्राचीनबर्हिष्ट्वंव्याचष्टे प्राचीनाग्राइति यतःपृथिव्यांतस्यप्राचीनाग्राः कुशाः पृथिवीतलचारिणः भुवः स्वरूपेप्रसरंतिकृतस्त्नभूमंडलव्यापिनःआसन्नतःसप्राचीनबर्हिरित्यर्थःतलंस्वरूपाधारयोरितिविश्वः ३१ सवर्णायांकृतदारोऽभवदित्यध्याहृत्यान्वयः ३२ सर्वेप्रचेतसः प्रचेतःसंज्ञाः सर्वेऽपिएकनामानइत्यर्थः ३३ अपृथग्धर्मचरणाः समानधर्माणः समानशीलाश्च ३४ ३५ प्रजाक्षयेहेतुमाह नाशकदिति ३६ तपसातानप्युपश्रुत्यसमन्युत्वात्युक्ताः सक्रुद्धाः ३७

उन्मूलानवद्रुममूलान् ३८ राजावृक्षाणामितिशेषः एतान्प्रचेतःसंज्ञान् ३९ प्राचीनबर्हिषइतितत्पुत्राःसंबोध्यंते तद्राजस्येतिबहुत्वेतद्धितस्यलुक् ४० रत्नेति वृक्षानशोषयतावायुनाते
षांभाष्यः सारांशःयथारत्नाकरेसौरतेजसिप्रक्षिप्तः एवंपार्थिवः सारांशः अम्मयेसोमेप्रक्षिप्तएवंकन्यारूपंवाक्षं रेतःसोमस्यगर्भेधृतामितियुक्तमदृष्टिर्वैदृष्ट्वाचंद्रमसमनुप्रविशतीतिश्रुतेरपि
औषधिसारूपेणवृष्टेश्चंद्रप्रवेशोगम्यते तस्माद्युक्तैवेयंसोमोक्तिः वृक्षाणामियंकन्या मयागर्भेणधृतोवि ४१ वृक्षाणांकन्येतिवृक्षरेतोजन्यत्वात्तेषांमुख्यत्वं ४२ तेजसःतपसः ४३ तेजोम
येनतपोजन्येनाग्निना ४४ धर्मेणविवाहविधिना ४५ अंशेनतपोऽर्धेन ४६ अचरादीन्स्रष्टव्यपदार्थान्मनसादृष्ट्वाआलोच्यतेषांसृष्ट्यर्थंप्रथमतः बीजग्राहिणीः स्त्रियोऽसृजत् ४७ ४८
अन्याः स्थावराद्याः ४९ दशानांकथंएकऔरसइत्येतामाशंकांसिंहावलोकनन्यायेनपरिहरति. तवद्धाति संकल्पस्यैकरूपत्वात्सर्वेषामौरसएकोभवितुंयुक्तइतिभावः ५० ५१ अंगुष्ठा

उन्मूलानथतान्कृत्वावृक्षान्वायुरशोषयत् ॥ तानग्निरदहत्घोरएवमासीद्द्रुमक्षयः ३८ द्रुमक्षयमथोबुद्ध्वाकिंचिच्छिष्टेषुशाखिषु ॥ उपगम्याब्रवीदेतान्
राजासोमःप्रजापतीन् ३९ कोपंयच्छतराजानःसर्वेप्राचीनबर्हिषः ॥ वृक्षशून्याकृतापृथ्वीशाम्येतामग्निमारुतौ ४० रत्नभूताचकन्येयंवृक्षाणांवरवर्णिनी॥
भविष्यंजानतात्त्वंधृतागर्भेणवैमया ४१ मारिषानामकन्येयंवृक्षाणामितिनिर्मिता ॥ भार्यावोस्तुमहाभागासोमवंशविवर्द्धिनी ४२ युष्माकंतेजसोर्द्धे
ममचार्द्धेनतेजसः ॥ अस्यामुत्पत्स्यतेपुत्रोदक्षोनामप्रजापतिः ४३ यइमांदग्धभूयिष्ठांयुष्मत्तेजोमयेनवै ॥ अग्निनाग्निसमोभूयःप्रजासंवर्द्धयिष्यति
४४ ततःसोमस्यवचनाज्जगृहुस्तेप्रचेतसः ॥ संहृत्यकोपंवृक्षेभ्यःपत्नींधर्मेणमारिषाम् ४५ मारिषायांततस्तेवैमनसागर्भमादधुः ॥ दशभ्यस्तुप्रचेतो
भ्योमारिषायांप्रजापतिः ॥ दक्षोजज्ञेमहातेजाःसोमस्यांशेनभारत ४६ पुत्रानुत्पादयामाससोमवंशविवर्द्धनान् ॥ अचरांश्चचरांश्चैवद्विपदोथचतुष्पदः ॥
सदृष्ट्वामनसादक्षःपश्चादप्यसृजत्स्त्रियः ४७ ददौसदशधर्मायकश्यपायत्रयोदश ॥ शिष्टाःसोमायराज्ञेथनक्षत्राख्याददौप्रभुः ४८ तासुदेवाःखगाना
गागावोदितिजदानवाः ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवजज्ञिरेऽन्याश्चजातयः ४९ ततःप्रभृतिराजेंद्रप्रजामैथुनसंभवाः ॥ संकल्पाद्दर्शनात्स्पर्शात्पूर्वेषांसृष्टिरुच्यते
५० जनमेजयउवाच ॥ देवानांदानवानांचगंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ संभवःकथितःपूर्वंदक्षस्यचमहात्मनः ५१ अंगुष्ठाद्ब्रह्मणोजातोदक्षःप्रोक्तस्त्वयाऽनघ ॥
वामांगुष्ठात्तथाचैवतस्यपत्नीव्यजायत ५२ कथंप्राचेतसत्वंसःपुनर्लेभेमहातपाः ॥ एतन्मेसंशयंविप्रसम्यगाख्यातुमर्हसि ॥ दौहित्रश्चैवसोमस्यकथंश्वशुर
तांगतः ५३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ उत्पत्तिश्चनिरोधश्चनित्यौभूतेषुपार्थिव ॥ ऋषयोऽत्रनमुह्यंतिविद्वांसश्चैवयेजनाः ५४

द्विति एकस्माज्जातयोः स्त्रीपुंसयोः कथंदांपत्यसंबंधइत्येकाशंका ५२ कथमिति ब्रह्मपुत्रस्यसतः कथंप्राचेतसत्वमित्यपरा सोमदौहित्रस्यदक्षस्यकथंसोमश्वशुरत्वमितितृतीयाशंका ५३
एताः क्रमेणनिरस्यतिश्लोकत्रयेणउत्पत्तिश्चेति भूतेषुपश्वादिषुउत्पत्तिर्नित्यास्वाभाविकीसापिंड्यनियमंविनाप्रजोत्पादनंस्वाभाविकं तथामनुष्येषुनिरोधःनित्यःअसपिंडांसमुद्वहेदितिनि
यमः स्वाभाविकः यद्यप्येवंतथाप्यत्रऋषयः प्रजापतिर्वैस्वांदुहितरमभ्यधावदित्यादिश्रुतिदर्शिनःविद्वांसश्चसापिंड्यशास्त्रस्यातिशयंगमिवारण्यरवंजानानानमुह्यंतिविश्वसृजांकार्यगौर
वात्सापिंड्यशास्त्रस्याधुनिकस्यउल्लंघनेनदोषइत्यर्थः ५४

कल्पभेदाभिप्रायेणद्वितीयांनिरस्यति युगइति ब्राह्मोदक्षोन्यःप्राचेतसोन्यइतिमात्रः ५५ तृतीयांनिरस्यतिज्यैष्ठ्यमिति यथाजातिकनिष्ठोविश्वामित्रस्तपोबलाद्ब्राह्मणोऽभूतएवंजन्मकनि
ष्ठोऽपिदक्षोऽत्र्यंगिरःसाम्यंलब्ध्वातत्संबंधित्वंगतइतिभावः प्रभावऐश्वर्यादिरत्रसंबंधेकारणंहेतुःतेनसोमकश्यपयोःश्वशुरत्वंदक्षस्ययुक्तम् ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशे
टीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ देवानामिति १ व्यादिष्टः आज्ञप्तःभूतानिजरायुजादीनि २ मानसान्येवेतिसार्द्धश्लोकः ३ यदास्येति अवृद्धौहेतुः अपध्यातइति
पूर्वकल्पीयंवैरंस्मरतामहादेवेनदक्षस्यमानस्यःप्रजाभावर्द्धतामित्यन्यथाअपध्यातः ४ प्रजाहेतोः प्रजावृद्ध्यर्थंसिसृक्षुःसन् असिक्नीमावहदित्युत्तरेणसंबंधः ५ ६ वीरण्यामितिजन्यजनक

युगेयुगेभवंत्येतेसर्वेदक्षादयोनृप ॥ पुनश्चैवानिरुध्यंतेविद्वांस्तत्रनमुह्यति ५५ ज्यैष्ठ्यंकानिष्ठ्यमप्येषांपूर्वंनासीज्जनाधिप ॥ तपएवगरीयोभूत्प्रभावश्चै
वकारणम् ५६ इमांविसृष्टिंदक्षस्ययोविद्यात्सचराचराम् ॥ प्रजावानापदुत्तीर्णःस्वर्गलोकेमहीयते ५७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिप्रजासर्गेद
क्षोत्पत्तिकथनेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥छ॥ जनमेजयउवाच ॥ देवानांदानवानांचगंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ उत्पत्तिंविस्तरेणेमांवैशंपायनकीर्तय १ वैशंपायन
उवाच ॥ प्रजाःसृजेतिव्यादिष्टःपूर्वंदक्षःस्वयंभुवा ॥ यथाससर्जभूतानितथाशृणुमहीपते २ मानसान्येवभूतानिपूर्वमेवासृजत्प्रभुः ॥ ऋषीन्देवान्सगंध
र्वानसुरानथराक्षसान् ॥ यक्षभूतपिशाचांश्चवयःपशुसरीसृपान् ३ यदास्यतास्तुमानस्योनव्यवर्द्धंतवैप्रजाः ॥ अपध्याताभगवतामहादेवेनधीमता ४
ततःसंचिंत्यतुपुनःप्रजाहेतोःप्रजापतिः ॥ समैथुनेनधर्मेणसिसृक्षुर्विविधाःप्रजाः ५ असिक्नीमावहत्पत्नींवीरणस्यप्रजापतेः ॥ सुतांसुतपसायुक्तांमहतीं
लोकधारिणीम् ६ अथपुत्रसहस्राणिवीरण्यांपंचवीर्यवान् ॥ असिक्न्यांजनयामासदक्षएवप्रजापतिः ७ तांस्तुदृष्ट्वामहाभागान्संविवर्द्धयिषून्प्रजाः ॥ देव
र्षिःप्रियसंवादोनारदःप्राब्रवीदिदम् ॥ नाशायवचनंतेषांशापायैवात्मनस्तथा ८ यंकश्यपःसुतवरंपरमेष्ठीव्यजीजनत् ॥ दक्षस्यवैदुहितरिदक्षशापभया
न्मुनेः ९ पूर्वंसहिसमुत्पन्नोनारदःपरमेष्ठिना ॥ असिक्न्यामथवीरण्यांभूयोदेवर्षिसत्तमः ॥ तंभूयोजनयामासपितेवमुनिपुंगवम् १० तेनदक्षस्यपुत्रावैह
र्यश्वाइतिविश्रुताः ॥ निर्मथ्यनाशिताःसर्वेविधिनाचनसंशयः ११

भावलक्षणेपुंयोगेङीप् ७ प्रियोऽभीप्सितः संवादः ज्ञानाधिकारिभिःसहसंलापोयस्यतथाभूतः इदंवक्ष्यमाणंवचनंप्राब्रवीदितिसार्धेनसंबंधः ८ परमेष्ठीब्रह्मायंसुतवरंव्यजीजनत् तं नार
दाख्यं कश्यपोमुनिर्दक्षशापभयात् दक्षस्यैवदुहितरिभार्यायाः कनिष्ठस्वसापिज्येष्ठभ्रातापितुःसमइतिवदुपचारात्तद्दुहितरीत्युच्यते तस्यांव्यजीजनदितिसंबंधः अन्येतुदक्षस्यैवकन्यादक्ष
भार्यानाम्नीतिव्याचक्षते तत्रवीरण्यामितिविशेषणानुपपत्तिःस्पष्टा ९ एतदेवव्याचष्टेसार्धेनपूर्वमिति देवर्षिसत्तमःकश्यपः तंनारदंपितेवपरमेष्ठीव १० विधिनाशास्त्रीयमार्गेणनिर्मथ्यवे
दाभिधानतः प्रच्याव्य नाशिताअदर्शनंनीताः ११

महर्षीन्मरीच्यादीन्परमेष्ठिनाब्रह्मणायाचितः प्रार्थितः १२ अभिसंधिंमर्यादांतेमहर्षयः तवब्रह्मणः पुत्रोनारदोमह्यंममकन्यायांभवेत्उत्पद्यतामितिचक्रुः अत्रापिकन्याशब्दार्थःपूर्ववत् १३ त्रयोदशानांदक्षकन्यानांकश्यपायदत्तानांमध्येवीरणीपरमेष्ठिनेकश्यपार्थमितिशेषः यंकश्यपः सुतवरमित्युपक्रमात् १४ १५ १६ यूयंप्रजाःस्रष्टुकामाः स्थ अथचभुवःअंतरूर्ध्वमधश्चप्रमाणंनजानीथातोमूढाःसंतःकथंप्रजाःस्रक्ष्यथेतिसंबंधःभवतीतिभूःप्रपंचः ,तस्यप्रमाणंसाधकंयद्बलात्प्रपंचस्यसिद्धिस्तंचिदात्मानंउर्ध्वमधोऽन्तश्चसंतंअजानतांयुष्माकंप्रजासृतौ

तस्योद्यतस्तदादक्षोनाशायामितविक्रमः ॥ महर्षीन्पुरतःकृत्वायाचितःपरमेष्ठिना १२ ततोभिसंधिंचक्रुस्तेदक्षस्तुपरमेष्ठिना ॥ कन्यायांनारदोमह्यंतव पुत्रोभवेदिति १३ ततोदक्षस्तुतांप्रादात्कन्यांवैपरमेष्ठिने ॥ सतस्यांनारदोजज्ञेदक्षशापभयादृषिः १४ जनमेजयउवाच ॥ कथंविनाशिताःपुत्रानारदेनमहर्षिणा ॥ प्रजापतेर्द्विजश्रेष्ठश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः १५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दक्षस्यपुत्राहर्यश्वाविवर्द्धयिषवःप्रजाः ॥ समागतामहावीर्यानारदस्तानुवाचह १६ बालिशावतयूयंवैनास्याजानीथवैभुवः ॥ प्रमाणंस्रष्टुकामाःस्थप्रजाःप्राचेतसात्मजाः ॥ अंतरूर्ध्वमधश्चैवकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः १७ ते तुतद्वचनंश्रुत्वाप्रयाताःसर्वतोदिशम् ॥ प्रमाणंद्रष्टुकामास्तेगताःप्राचेतसात्मजाः १८ वायोरनशनंप्राप्यगतास्तेवैपराभवम् ॥ अद्यापिनानिवर्तंतेसमुद्रेभ्यइवापगाः १९ हर्यश्वेष्वथनष्टेषुदक्षःप्राचेतसःपुनः ॥ वैरिण्यामेवपुत्राणांसहस्रमसृजत्प्रभुः २० विवर्द्धयिषवस्तेतुशबलाश्वाःप्रजास्तदा ॥ पूर्वोक्तंवचनंतातनारदेनैवनोदिताः २१ अन्योन्यमूचुस्तेसर्वेसम्यगाहमहामुनिः ॥ भ्रातॄणांपदवींज्ञातुंगंतव्यंनात्रसंशयः २२ ज्ञात्वाप्रमाणंपृथ्व्याश्चसुखंस्रक्ष्यामहेप्रजाः ॥ एकाग्राःस्वस्थमनसायथावदनुपूर्वशः २३ तेपितेनैवमार्गेणप्रयाताःसर्वतोदिशम् ॥ अद्यापिननिवर्त्तंतसमुद्रेभ्यइवापगाः २४ नष्टेषुशबलाश्वेषुदक्षःक्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ नारदंनाशमेहीतिगर्भवासंवसेतिच २५ तदाप्रभृतिवैभ्राताभ्रातुरन्वेषणेनृप ॥ प्रयातोनश्यतिक्षिप्रंतन्नकार्यंविपश्चिता २६ तांश्चापिनष्टान्विज्ञायपुत्रान्दक्षःप्रजापतिः ॥ षष्टिंभूयोसृजत्कन्यावीरिण्यामितिनःश्रुतम् २७ तास्तदाप्रतिजग्राहभार्यार्थेकश्यपःप्रभुः ॥ सोमोधर्मश्चकौरव्यतथैवान्येमहर्षयः २८ ददौसदशधर्मायकश्यपायत्रयोदश ॥ सप्तविंशतिसोमायचतस्रोरिष्टनेमिने २९

अधिकारोनास्तीत्यर्थः १७ सर्वतोदिशंसर्वदिगभिमुखाअन्योन्यनिरपेक्षाःसंतआत्मदर्शनार्थंप्रयाताइत्यर्थः १८ वायोरितिल्यब्लोपेपंचमीवायुर्वैगौतमतत्सूत्रमितिश्रुतेर्वायुंसूत्रात्मानंसमाधिबलेनानीत्यअनशनंअशनायाद्यतीतंशुद्धंब्रह्मप्राप्यपराभवंपरंचतदभवंचआत्यंतिकंकैवल्यंगताःसंतोऽद्यापिननिवर्ततइत्यर्थः दृष्टांतः स्पष्टार्थः १९ २० वचनंउक्तेतिशेषःनोदिताः गमनार्थंप्रेरिताः २१ पदवींमार्गम् २२ २३ २४ नाशंसर्वात्मनादेहवियोगम् गर्भवासंवाकुरु परमेष्ठिनाप्रार्थितत्वात् अधिकारिकत्वेननाशानर्हत्वाच्च २५ २६ दक्षोनलसः षष्टिंकन्या नारदेनस्त्रीत्वादुपदेशानर्हाः दक्षोसृजत् २७ २८ कश्यपस्यैवरूपांतरंअरिष्टनेमिः इन्नंतोप्ययंशब्दोत्रैवदृश्यते २९

मेयमवचनात्गृणुइत्यध्याहृत्ययोज्यम् ३० ३१ अथक्रमेणधर्मपत्नीनांसंततिमाह त्रिंशेइत्यादिना ३२ मुहूर्तजाः मुहूर्तायाःपुत्राः क्षणलवादिकालाभिमानिन्योदेवताइत्यर्थः ३३ घोषोमंत्राभिमानिनीदेवतानागवीथीस्वर्गमार्गाभिमानिनीदेवतापृथिवीविषयंआज्यपश्वौषधादि ३४ संकल्पः मानसक्रियाभिमानीदेवःअत्रादितःपंचयोयागदेवतानांततश्च तत्पृष्ठ्यःक्रमेणकालमंत्रमार्गहविर्षादशम्यासर्वोपादानभूतस्यदेवतोद्देशेनद्रव्यत्यागरूपस्यसंकल्पस्यचसृष्टिरुक्तायामिन्यायामिपुत्र्याअजवीथ्याःसकाशात्वृषलंवाकालांतरफलवृष्टिकर्तारंधर्मईश्वरंवाआलंबतइतिअपूर्वसंज्ञाईश्वरमीतिसंज्ञावातदभिमानिनीदेवतावृषलंबेत्युच्यते वृषलइतिपाठेपिवृषंलातिआदत्तइतिव्युत्पत्त्यासएवार्थः ३५ नक्षत्रनाम्न्योश्विन्याद्याःक्रतूप

द्वेचैवभृगुपुत्रायद्वेचैवांगिरसेतथा ॥ द्वेकृशाश्वायविदुषेतासांनामानिमेशृणु ३० अरुंधतीवसुर्यामीलंबाभानुर्मरुत्वती ॥ संकल्पाचमुहूर्त्ताचसाध्याविश्वाच भारत ॥ धर्मपत्न्योदशत्वेतास्तास्वपत्यानिमेशृणु ३१ विश्वेदेवाश्चविश्वायाःसाध्यान्साध्याव्यजायत ॥ मरुत्वत्यांमरुत्वंतोवसोस्तुवसवस्तथा ३२ भानोरतुभानवस्तातमुहूर्तायामुहूर्त्तजाः ३३ लंबायाश्चैवघोषोथनागवीथीचयामिजा ॥ पृथिवीविषयंसर्वमरुंधत्यांव्यजायत ३४ संकल्पायारतुसर्वात्माजज्ञेसंकल्पएवहि ॥ नागवीथ्याश्चयामिन्यावृषलंबाव्यजायत ३५ याराजन्सोमपत्न्यस्तुदक्षःप्राचेतसोददौ ॥ सर्वानक्षत्रनाम्न्यस्ताज्योतिषेपरिकीर्तिताः ३६ येत्वन्येस्त्यातिमंतोवैदेवाज्योतिःपुरोगमाः ॥ वसवोष्टौसमाख्यातास्तेषांवक्ष्यामिविस्तरम् ३७ आपोध्रुवश्चसोमश्चधरश्चैवानिलानलौ ॥ प्रत्यूषश्चप्रभासश्चवसवोनामभिःस्मृताः ३८ आपस्यपुत्रोवैतंडयःश्रमःशांतोमुनिस्तथा ॥ ध्रुवस्यपुत्रोभगवान्कालोलोकप्रकालनः ३९ सोमस्यभगवान्वर्चावर्चस्वीयेनजायते॥धरस्यपुत्रोद्रविणोहुतहव्यवहस्तथा ॥ मनोहरायाःशिशिरःप्राणोथरमणस्तथा ४० अनिलस्यशिवाभार्यायस्याःपुत्रोमनोजवः ॥ अविज्ञातगतिश्चैवद्वौपुत्रावनिलस्यतु ४१ अग्निपुत्रःकुमाररतुशरस्तंबेश्रियान्वितः ॥ तस्यशाखोविशाखश्चनैगमेयश्चपृष्ठजाः ४२ अपत्यंकृत्तिकानांतुकार्तिकेयइतिस्मृतः ॥ स्कंदःसनत्कुमारश्चसृष्टःपादेनतेजसः ४३ प्रत्यूषस्यविदुःपुत्रमृषिंनाम्नाचदेवलम् ॥ द्वौपुत्रौदेवलस्यापिक्षमावंतौतपस्विनौ ४४ बृहस्पतेस्तुभगिनीवरस्त्रीब्रह्मचारिणी ॥ योगसिद्धाजगत्कृत्स्नमसक्ताविचचारह ४५

योमिन्याएवैताअपि ३६ ३७ ३८ ३९ मनोहरायाःधरस्यापरभार्यायाः ४० अनिलस्यशिवाभार्येत्येकंवाक्यम् द्वौपुत्रावनलस्येत्यपरम् ४१ पृष्ठजाःकुमारानुजाः अनलस्यचत्वारःपुत्राइत्यर्थः ४२ कुमारएवस्कंदापरनामाकार्तिकेयइत्याहापत्यमिति तंस्कंदइत्याचक्षतइतिछांदोग्येसनत्कुमारस्यैवस्कंदत्वश्रवणात् सनत्कुमारश्चसएवअतएवतेजसःपादेनस्वचतुर्थांशेनाग्निनासृष्टः एतद्ब्रह्मशाखादिच ४३ पुत्रौ दुहिताचपुत्रश्चेतिपुत्रौ ४४ तादेवाह बृहस्पतेरिति बृहस्पतिस्तस्यस्वसाचब्रह्मचारिणीनामयोगसिद्धत्वादसक्ताऽपिगुणोत्कर्षात्प्रभासस्याष्टमवसोर्भार्याभूत् तस्यांचविश्वकर्माजज्ञइतिश्लोकद्वयार्थः ४५

॥ ६ ॥

४६ वार्धकिस्तक्षा ४७ ४८ कश्यपायत्रयोदशकन्यादक्षोददावित्युक्तंतत्रसुरभ्याःसंततिमाह सुरभीति ४९ अजैकपादित्येकः अहिर्बुध्न्यइत्येकः५० ५१ ५२ व्याप्ताइत्येतल्लोकाइत्युत्त रस्येनसंबध्यते शतंत्वनंतं असंख्याताःसहस्राणियेरुद्राअधिभूम्यामितिश्रुतेः ५३ कश्यपस्यभार्याइतिशेषः५४ ५५ ५६ पूर्वमन्वंतरेइत्यस्यव्याख्यानंचाक्षुषस्यांतरेमनोरिति उपस्थिते पूर्वमन्वंतरस्यावसानेइत्यर्थः ५७ मन्वंतरेवैवस्वतेइतिशेषः ५८ ५९ जज्ञातेपुनरितिकश्यपादित्योरेवपूर्वंसुतपःपृश्निसंज्ञयोरुदरेजातत्वात् ६० ६१६२ ६३ विद्युतः विद्युदादयः विद्युतो

प्रभासस्यचसाभार्यावसूनामष्टमस्यच ॥ विश्वकर्मामहाभागस्तस्यांजज्ञेप्रजापतिः ४६ कर्ताशिल्पसहस्राणांत्रिदशानांचवार्द्धकिः ॥ भूषणानांचसर्वेषांकर्ता शिल्पवतांवरः ४७ यःसर्वासांविमानानिदेवतानांचकारह ॥ मनुष्याश्चोपजीवंतियस्याशिल्पंमहात्मनः ४८ सुरभीकश्यपाद्रुद्रानेकादशविनिर्ममे ॥ महादेवप्रसादेनतपसाभावितासती ४९ अजैकपादहिर्बुध्न्यस्त्वष्टारुद्राश्चभारत ॥ त्वष्टुश्चैवात्मजःश्रीमान्विश्वरूपोमहायशाः ५० हरश्चबहुरूपश्चत्र्यंबकश्चापराजितः ॥ वृषाकपिश्चशंभुश्चकपर्दीरैवतस्तथा ५१ मृगव्याधश्चसर्पश्चकपालीचविशांपते ॥ एकादशैतेकथितारुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ५२ शतंत्वेवंसमाख्यातंरुद्राणाममितौजसाम् ॥ पुराणेभरतश्रेष्ठयैर्व्याप्ताःसचराचराः ५३ लोकाभरतशार्दूलकश्यपस्यानिबोधमे ॥ अदितिर्दितिर्दनुश्चैवअरिष्टासुरसाखशा ५४ सुरभिर्विनताचैवताम्राक्रोधवशाइरा ॥ कद्रुर्मुनिश्चराजेंद्रतास्त्वपत्यानिमेशृणु ५५ पूर्वमन्वंतरेश्रेष्ठाद्वादशासन्सुरोत्तमाः ॥ तुषितानामतेन्योन्यमूचुर्वैवस्वतेंतरे ५६ उपस्थितेतियशसिचाक्षुषस्यांतरेमनोः ॥ हितार्थंसर्वसत्त्वानांसमागम्यपरस्परम् ५७ आगच्छतद्रुतंदेवाअदितिंसंप्रविश्यवै ॥ मन्वंतरेप्रसूयामस्तन्नःश्रेयोभविष्यति ५८ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वातुतेसर्वेचाक्षुषस्यांतरेमनोः ॥ मारीचात्कश्यपाज्जातास्तेदित्यादक्षकन्यया ५९ तत्रविष्णुश्चशक्रश्चजज्ञातेपुनरेवहि ॥ अर्यमाचैवधाताचत्वष्टापूषाचभारत ६० विवस्वान्सविताचैवमित्रोवरुणएवच ॥ अंशोभगश्चातितेजाआदित्याद्वादशस्मृताः ६१ चाक्षुषस्यांतरेपूर्वमासन्येतुषिताःसुराः ॥ वैवस्वतेंतरेतेवैआदित्याद्वादशस्मृताः ६२ सप्तविंशतियाःप्रोक्तासोमपत्न्योथसुव्रताः ॥ तासामपत्यान्यभवन्दीप्तान्यमिततेजसाम् ६३ अरिष्टनेमिपत्नीनामपत्यानीहषोडश ॥ बहुपुत्रस्यविदुषश्चतस्रोविद्युतःस्मृताः ६४ प्रत्यंगिरसजाःश्रेष्ठाऋचोब्रह्मर्षिसत्कृताः ॥ कृशाश्वस्यतुराजर्षेर्देवप्रहरणानिच ६५

शनिमेघाश्वरोहितेंद्रधनूंषिचेतिपूर्वोक्ताः चतस्रः रोहितेंद्रधनुषोरभेदात्बहुपुत्रस्यप्रजापतिविशेषस्य ६४ प्रत्यंगिरसजाःअंगिरसांप्रतीपःतांस्त्यक्त्वान्यत्रगतः सोयंप्रत्यंगिराः यआंगिरसः शौनकोहोत्रोभूत्वाभार्गवशौनकोभवदितिस्मृतेः तस्माज्जातास्तेनदृष्टाऋचःमंत्राःप्रत्यंगिरसजाः अथर्ववेदेपिशौनकीया शाखाप्रसिद्धा तत्रचप्रत्यंगिरसमंत्राःशांतिकराःप्रसिद्धाः प्रहरणानिवज्रायमिमानिन्योदेवताः ६५

एतेप्रजापतेरर्वाचीनाः ऋतुलिंगवत्पुनःपुनर्जायंतइत्यर्थः त्रयस्त्रिंशत्त्रितितुशब्दोविशेषार्थः त्रयस्त्रिंशदष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याइंद्रःप्रजापतिश्च तत्रपृथिव्यग्निवाय्वंतरिक्षद्युसूर्यौचंद्रनक्षत्राणिवसवः वाक्पाणिपादपायूपस्थानिपंचकर्मेंद्रियाणिश्रोत्रत्वक्चक्षुजिह्वाघ्राणाइतिपंचज्ञानेन्द्रियाणि सर्वसाधारणंमनश्चेत्येकादशरुद्राः आदित्यामासाधिष्ठाऽऽयोदेवताः अनुपदोक्ताविष्ण्वादयः कालाइतियावत् इंद्रः पर्जन्यः प्रजापतिर्जीवः एतेभोक्तृभोग्यात्मकास्त्रयस्त्रिंशद्देवाः कामजाः सोऽकामयतबहुस्यांप्रजायेयेतिश्रुतेरीश्वरास्कामतोजाताः एतेप्र

॥७॥ नतेयुगसहस्रांतेजायंतेपुनरेवह ॥ सर्वदेवगणास्तातत्रयस्त्रिंशत्तुकामजाः ६६ तेषामपिचराजेंद्रनिरोधोत्पत्तिरुच्यते ६७ यथासूर्यस्यगगनेउदयास्तम
नेहह ॥ एवंदेवनिकायास्तेसंभवंतियुगेयुगे ६८ दित्याःपुत्रद्वयंजज्ञेकश्यपादितिनःश्रुतम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैवहिरण्याक्षश्चवीर्यवान् ६९ सिंहिकाचाभ
वत्कन्याविप्रचित्तेःपरिग्रहः ॥ सैंहिकेयाइतिख्यातास्तस्याःपुत्रामहाबलाः ॥ गणैश्चसहराजेंद्रदशसाहस्रमुच्यते ७० तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चशतशोथसहस्र
शः ॥ असंख्यातामहाबाहोहिरण्यकशिपोःशृणु ७१ हिरण्यकशिपोःपुत्राश्चत्वारःप्रथितौजसः ॥ अनुह्रादश्चह्रादश्चप्रह्रादश्चैववीर्यवान् ७२ संह्रादश्च
चतुर्थोभूत्ह्रादपुत्रोह्रदस्तथा ॥ संह्रादपुत्रःसुंदश्चनिसुंदस्तावुभौस्मृतौ ७३ अनुह्रादसुतौह्यायुःशिबिकालस्तथैवच ॥ विरोचनश्चप्राह्रादिर्बलिर्जज्ञेवि
रोचनात् ७४ बलेःपुत्रशतंत्वासीद्बाणज्येष्ठंनराधिप ॥ धृतराष्ट्रश्चसूर्यश्चचंद्रमाश्चेंद्रतापनः ७५ कुंभनाभोगर्दभाक्षःकुक्षिरित्येवमादयः ॥ बाणस्तेषाम
तिबलोज्येष्ठःपशुपतेःप्रियः ७६ पुराकल्पेहिबाणेनप्रसाद्योमापतिंप्रभुम् ॥ पार्श्वतोविहरिष्यामिइत्येवंयाचितोवरः ७७ बाणस्यचेंद्रदमनोलोहित्यामुद
पद्यत ॥ गणास्तथासुराराजञ्छतसाहस्रसंमिताः ७८ हिरण्याक्षसुताःपंचविद्वांसःसुमहाबलाः ॥ झर्झरःशकुनिश्चैवभूतसंतापनस्तथा ७९ महाना
भश्चविक्रांतःकालनाभस्तथैवच ॥ अभवन्दनुपुत्राश्चशतंतीव्रपराक्रमाः ॥ तपस्विनोमहावीर्याःप्राधान्येननिबोधतान् ८० द्विमूर्द्धाशकुनिश्चैवतथाशंकु
शिराविभुः ॥ शंकुकर्णोविराधश्चगवेष्ठीदुंदुभिस्तथा ॥ अयोमुखःशंबरश्चकपिलोवामनस्तथा ८१ मरीचिर्मघवांश्चैवइराशंकुशिरावृकः ॥ विक्षोभणश्चके
तुश्चकेतुवीर्यशतह्रदौ ८२ इंद्रजित्सत्यजिच्चैववज्रनाभस्तथैवच ॥ महानाभश्चविक्रांत कालनाभस्तथैवच ८३ एकचक्रोमहाबाहुस्तारकश्चमहाबलः ॥ वै
श्वानरःपुलोमाचविद्रावणमहासुरौ ८४ स्वर्भानुर्वृषपर्वाचतुहुंडश्चमहासुरः ॥ सूक्ष्मश्चैवानिचंद्रश्चऊर्णनाभोमहागिरिः ८५ असिलोमाचकेशीचशठश्च
बलकोमदः ॥ तथागगनमूर्द्धाचकुंभनाभोमहासुरः ८६

॥७॥ विकल्पंसकृदेवजायंतेइतरेऋतुलिंगवदेकस्मिन्कल्पेऽसकृज्जायंतइत्यर्थः ६६ कामजानांजन्मादिमत्त्वंद्रढयति तेषामित्यर्द्धेन निरोधसहिताउत्पत्तिर्निरोधोत्पत्तिरुच्यतेवेदइतिशेषः ६७ एतदेवदृष्टांतेनद्रढयति यथेति देवनिकायाः देवानांशरीराण्येवजायंतेनतुतदुपहितआत्माघटाकाशवदित्यर्थः ६८ आदित्यानुक्त्वादैत्यानाह दित्याइत्यादिना ६९ सैंहिकेयास्त्रयोदशव क्ष्यमाणाःवंशशल्यादयः ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ दनोर्वंशमाहअभवन्नित्यादिना पुत्राइतिपौत्रादीनामप्युपलक्षणंशतंअनंताः ८० एतेषुप्रधानान्द्विमूर्द्धादीन्विस्तरेणदर्शयति द्विमूर्द्धेत्यादिना ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६

॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

प्रमदोमयश्चकुलपथोहयग्रीवश्चवीर्यवान् ॥ वैसृपःसविरूपाक्षःसुपथोथहराहरौ ८७ हिरण्यकशिपुश्चैवशतमायुश्चशंबरः ॥ शरभःशलभश्चैवविप्रचितिश्च
वीर्यवान् ८८ एतेसर्वेदनोःपुत्राःकश्यपादभिजज्ञिरे ॥ विप्रचित्तिप्रधानास्तेदानवाःसुमहाबलाः ८९ एतेषांयदपत्यंतुतन्नशक्यंनराधिप ॥ प्रसंख्यातुंम
हीपालपुत्रपौत्राद्यनंतकम् ९० स्वर्भानोस्तुप्रभाकन्यापुलोम्नश्चसुतात्रयम् ॥ उपदानवीहयशिराःशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ९१ पुलोमाकालिकाचैववैश्वानर
सुतेउभे ॥ बह्वपत्येमहावीर्येमारीचेस्तुपरिग्रहः ९२ तयोःपुत्रसहस्राणिषष्टिंदानवनंदनान् ॥ चतुर्दशशतानन्यान्हिरण्यपुरवासिनः ९३ मारीचिर्जन
यामासमहतातपसान्वितः ॥ पौलोमाःकालकेयाश्चदानवास्तेमहाबलाः ९४ अवध्यादेवतानांचहिरण्यपुरवासिनः ॥ कृताःपितामहेनाजौनिहताःसव्य
साचिना ९५ प्रभायानहुषःपुत्रोसृंजयश्चशचीसुतः ॥ पुरुंजज्ञेऽथशर्मिष्ठादुष्यंतमुपदानवी ९६ ततोपरेमहावीर्यादानवास्त्वतिदारुणाः ॥ सिंहिकायामथोत्पन्ना
विप्रचित्तेःसुतास्तदा ९७ दैत्यदानवसंयोगाज्जातास्तीव्रपराक्रमाः ॥ सैंहिकेयाइतिख्यातास्त्रयोदशमहाबलाः ९८ व्यंशःशल्यश्चबलिनौनभश्चैवमहाबलः ॥
वातापिर्नमुचिश्चैवइल्वलःखसृमस्तथा ९९ आंजिकोनरकश्चैवकालनाभस्तथैवच ॥ शुकःपोतरणश्चैववज्रनाभश्चवीर्यवान् १०० राहुर्ज्येष्ठस्तुतेषांवैसूर्यचंद्र
विमर्दनः ॥ मूकश्चैवतुहुंडश्चह्रादपुत्रौबभूवतुः १ मारीचःसुंदपुत्रश्चताटकायांव्यजायत ॥ शिवमाणस्तथाचैवसुरकल्पश्चवीर्यवान् २ एतेवैदानवाःश्रेष्ठादनुवंश
विवर्द्धनाः ॥ तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चशतशोथसहस्रशः ३ संह्रादस्यतुदैत्यस्यनिवातकवचाःकुले ॥ समुत्पन्नाःसुतपसामहांतोभावितात्मनः ४ तिस्रःकोट्यःसुता
स्तेषांमणिमत्यांनिवासिनाम् ॥ तेप्यवध्यास्तुदेवानामर्जुनेननिपातिताः ५ षट्सुतास्सुमहासत्त्वास्ताम्रायाःपरिकीर्तिताः ॥ काकीश्येनीचभासीचसु
ग्रीवीशुचिगृध्रिका ६ काकीकाकानजनयदुलूकीप्रत्यलूककान् ॥ श्येनीश्येनांस्तथाभासीभासानगृध्रांश्चगृध्र्यपि ७ शुचिरौदकान्पक्षिगणान्सुग्रीवीतुपरंतप ॥
अश्वानुष्ट्रान्गर्दभांश्चताम्रावंशःप्रकीर्तितः ८ विनतायास्तुपुत्रौद्वावरुणोगरुडस्तथा ॥ सुपर्णःपततांश्रेष्ठोदारुणःस्वेनकर्मणा ९ सुरसायाःसहस्रंतुसर्पा
णाममितौजसाम् ॥ अनेकशिरसांतातखेचराणांमहात्मनाम् १० काद्रवेयाश्चबलिनःसहस्रममितौजसः ॥ सुपर्णवशगानागाजज्ञिरेऽनेकमस्तकाः ११
तेषांप्रधानाःसततंशेषवासुकितक्षकाः ॥ ऐरावतोमहापद्मःकंबलाश्वतरावुभौ १२ एलापत्रस्तथाशंखःकर्कोटकधनंजयौ ॥ महानीलमहाकर्णौधृतराष्ट्र
बलाहकौ १३ कुहरःपुष्पदंष्ट्रश्चदुर्मुखःसुमुखस्तथा ॥ शंखश्चशंखपालश्चकपिलोवामनस्तथा १४ नहुषःशंखरोमाचमणिरित्येवमादयः ॥ तेषांपुत्राश्च
पौत्राश्चगरुडेननिपातिताः १५

१३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

चतुर्दशसहस्राणिक्रूराणामुरगाशिनाम् ॥ गणंक्रोधवशंविद्धितस्यसर्वेचदंष्ट्रिणः १६ स्थलजाःपक्षिणोब्जाश्चधरायाःप्रसवाःस्मृताः ॥ गास्तुवैजनयामास
॥ ८ ॥ सुरभिर्महिषांस्तथा १७ इराद्वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्चसर्वशः ॥ खशातुयक्षरक्षांसिमुनीनप्सरसस्तथा १८ अरिष्टातुमहासत्वान्गंधर्वानमितौजसः ॥ ए अ०३
तेकश्यपदायादाःकीर्तिताःस्थाणुजंगमाः १९ तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चशतशोथसहस्रशः ॥ एषमन्वंतरेतातसर्गःस्वारोचिषेस्मृतः २० वैवस्वतेतुमहतिवारुणे
विततेक्रतौ ॥ जुह्वानस्यब्रह्मणोवैप्रजासर्गइहोच्यते २१ पूर्वंयत्रतुब्रह्मर्षीनुत्पन्नान्सप्तमानसान् ॥ पुत्रत्वेकल्पयामासस्वयमेवपितामहः २२ ततोविरोधेदेवा
नांदानवानांचभारत ॥ दितिर्विनष्टपुत्रावैतोषयामासकश्यपम् २३ तांकश्यपःप्रसन्नात्मासम्यगाराधितस्तया ॥ वरेणछंदयामाससाचवव्रेवरंततः २४
पुत्रमिंद्रवधार्थायसमर्थममितौजसम् ॥ सचतस्यैवरंप्रादात्प्रार्थितंसुमहातपाः २५ दत्वाचवरमव्यग्रोमारीचस्तामभाषत ॥ भविष्यतिसुतस्तेयंयद्येवंधा
रयिष्यसि २६ इंद्रंसुतोनिहंतातेगर्भंवैशरदांशतम् ॥ यदिधारयसेशौचंतत्परात्रतमास्थिता २७ तथेत्यभिहितोभर्तातयादेव्यामहातपाः ॥ धारयामास
गर्भंतुशुचिःसावसुधाधिप २८ ततोभ्युपगमदित्यांगर्भमाधायकश्यपः ॥ रोचयन्वैगणश्रेष्ठंदेवानाममितौजसाम् २९ तेजःसंभृत्यदुर्धर्षमवध्यममरैरपि ॥
जगामपर्वतायैवतपसेसंशितव्रतः ३० तस्याश्चैवांतरप्रेप्सुरभवत्पाकशासनः ॥ ऊनेवर्षशतेचास्याददर्शांतरमच्युतः ३१ अकृत्वापादयोःशौचंदितिःश
यनमाविशत् ॥ निद्रांचकारयामासतस्याःकुक्षिंप्रविश्यसः ३२ वज्रपाणिस्ततोगर्भंसप्तधातंन्यकृंतत ॥ सपाट्यमानोवज्रेणगर्भस्तुप्ररुरोदह ३३ मारो
दीरितितंशक्रःपुनःपुनरथाब्रवीत् ॥ सोऽभवत्सप्तधागर्भस्तमिंद्रोरुषितःपुनः ३४ एकैकंसप्तधाचक्रेवज्रेणैवारिकर्षणः ॥ मरुतोनामदेवास्तेबभूवुर्भरतर्ष
भ ३५ यथैवोक्तंमघवतातथैवमरुतोऽभवन् ॥ देवाएकोनपंचाशत्सहायावज्रपाणिनः ३६ तेषामेवंप्रवृद्धानांभूतानांजनमेजय ॥ रोचयन्वैगणश्रेष्ठंदेवाना
ममितौजसम् ३७ निकायेषुनिकायेषुहरिंप्रादात्प्रजापतीन् ॥ क्रमशस्तानिराज्यानिपृथुपूर्वाणिभारत ३८ सहरिःपुरुषोवीरःकृष्णोजिष्णुःप्रजापतिः ॥
पर्जन्यस्तपनोव्यक्तस्तस्यसर्वमिदंजगत् ३९ भूतसर्गमिमंसम्यक्जानतोभरतर्षभ ॥ मरुतांचशुभंजन्मशृण्वतःपठतोपिवा ॥ नावृत्तिभयमस्तीहपरलो
कभयंकुतः १४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिमरुतोत्पत्तिकथनेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ८ ॥

एवंसाधारण्येनसर्वांसृष्टिमुक्त्वा पृथुर्वैन्यस्तदाचेमांररक्षक्षत्रपूर्वजः राजसूयाभिषिक्तानामाद्यःसवसुधाधिपइतिप्रागुक्तंपृथोराद्यत्वंविवृणोति सर्वेषांराज्यानांतदानंतर्यंदर्शयन् अभिषिच्ये स्यादिना अधिराज्येराज्ञामपिराजत्वेवैन्यंवेनस्यपुत्रंराज्यादिसोमादीनां०गादेष्टुमाज्ञापयितुं १ नक्षत्रग्रहयोः जात्यभिप्रायेणद्विवचनं नक्षत्रजातीयग्रहजातीययोरित्यर्थः यज्ञानांयज्ञाद्य षिष्ठात्रीणांदेवतानां २ ३ ४ ५ ६ विष्णुशूलपाणिभ्यांअच्युतावुभौनारायणवृषभध्वजौदेवतेष्वपिईश्वरावताराणामनेकत्वात् ७ शूलेनपणितुंव्यवहर्तुंशीलमस्येतिशूलपाणीतंशूलपाणिनं ८ गंधानांगंधाश्रयद्रव्याणां मरुतःपूर्वोक्ताएकोनपंचाशत्अत्रतुप्राणवायवोमरुच्छब्दार्थः अशरीरिणांस्थूलशरीरहीनानांप्रेतादीनामित्यर्थः शब्दश्चाकाशश्चतद्वतांभेर्यादीनां अस्मदा

वैशंपायनउवाच ॥ अभिषिच्याधिराज्येतुपृथुंवैन्यंपितामहः ॥ ततःक्रमेणराज्यानि०यादेष्टुमुपचक्रमे १ द्विजानांवीरुधांचैवनक्षत्रग्रहयोस्तथा ॥ यज्ञा नांतपसांचैवसोमंराज्येऽभ्यषेचयत् २ अपांतुवरुणंराज्येराज्ञांवैश्रवणंप्रभुम् ॥ (बृहस्पतिंतुविश्वेषांददावांगिरसंपतिम् ३ भृगूणामधिपंचैवकाव्यंराज्येऽ भ्यषेचयत् ॥) आदित्यानांतथाविष्णुंवसूनामथपावकम् ४ प्रजापतीनांदक्षंतुमरुतामथवासवम् ॥ दैत्यानांदानवानांचप्रह्लादममितौजसम् ५ वैवस्व तंचपितृणांयमंराज्येऽभ्यषेचयत् ॥ मातृणांचव्रतानांचमंत्राणांचतथागवाम् ६ यक्षाणांराक्षसानांचपार्थिवानांतथैवच ॥ नारायणंतुसाध्यानांरुद्राणांवृष भध्वजम् ७ विप्रचित्तिंतुराजानंदानवानामथादिशत् ॥ सर्वभूतपिशाचानांगिरीशंशूलपाणिनम् ८ शैलानांहिमवंतंचनदीनामथसागरम् ॥ गंधानांमरु तांचैवभूतानामशरीरिणाम् ॥ शब्दाकाशवतांचैववायुंचबलिनांवरम् ९ गंधर्वाणामधिपतिंचक्रेचित्ररथंप्रभुम् ॥ नागानांवासुकिंचक्रेसर्पाणामथतक्षक म् १० वारणानांचराजानंऐरावतमथादिशत् ॥ उच्चैःश्रवसमश्वानांगरुडंचैवपक्षिणाम् ११ मृगाणामथशार्दूलंगोवृषंचगवांपतिम् ॥ वनस्पतीनांराजानं प्लक्षमेवादिशत्प्रभुम् १२ सागराणांनदीनांचमेघानांवर्षणस्यच ॥ आदित्यानामधिपतिंपर्जन्यमभिषिक्तवान् १३ सर्वेषांदंष्ट्रिणांशेषंराजानमभ्यषेचयत् ॥ सरीसृपाणांसर्पाणांराजानंचैवतक्षकम् १४ गंधर्वाप्सरसांचैवकामदेवंतथाप्रभुम् ॥ ऋतूनामथमासानांदिवसानांतथैवच १५ पक्षाणांचक्षपाणांचमुहूर्ताति थिपर्वणाम् ॥ कलाकाष्ठाप्रमाणानांगतेरयनयोस्तथा १६ गणितस्याथयोगस्यचक्रेसंवत्सरंप्रभुम् ॥ एवंविभज्यराज्यानिक्रमेणसपितामहः १७ दिशापा लानथततःस्थापयामासभारत ॥ पूर्वस्यांदिशिपुत्रंतुवैराजस्यप्रजापतेः १८

दिशरीराणांचभुवामितिपाठेतयोःक्षेत्राणामितिसरत्वार्थः ९ १० ११ १२ पूर्वंद्वादशादित्याउक्ताः इहतुआदित्यपदेनअर्कस्यरश्मयोग्राह्याः येपृथिवीरसंशोषयित्वासहस्रगुणंउत्सृजं तितेषामधिपतिःपर्जन्यः १३ दंष्ट्रिणांनागानांसर्पाणांतद्विरोधाणांसरीसृपाणांडुंडुभादीनांनिर्विषाणां १४ ऋतूनामित्यादिपद्योक्तानांदेवतानामित्यनेनसंबंधः ऋत्वाद्यभिमानिनीनां संवत्सराभिमानिनंदेवंराजानमभ्यषेचयदित्यर्थः १५ १६ गणितस्यगत्यादिपरिमाणस्ययोगस्यउपरागादेः १७ १८

---

१ पा०। सर्वाप्सरोगणानां च ।

१९ २० पर्जन्यस्य पुत्रमित्यनुषंगः २१ २२ अद्यापीत्येतासां देवतानामधिकारित्वेनाकल्पस्थायित्वमुक्तं राजेति एभिः सोमादिभिः पृथुः राजराज्ये राजसूये ऽभिषिक्तः पूर्वं तु प्रजापतिना ऽभिषेको रा ज्यांगउक्तः २३ २४ एतच्छ्रवणं अधिष्ठानं प्रतिष्ठाहेतुः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ नसशोचेत्कृताकृतैरिति मयापापंकृतं धर्मो नकृतइति पश्चात्तापेन न शोचेत् एतच्छ्रवणं सर्वपापनाश

दिशापालंसुधन्वानंराजानंचाभ्यषेचयत् ॥ दक्षिणस्यांमहात्मानंकर्दमस्यप्रजापतेः १९ पुत्रंशंखपदंनामराजानंसोभ्यषेचयत् ॥ पश्चिमायांदिशितथारा जसःपुत्रमच्युतम् २० केतुमंतंमहात्मानंराजानंसोभ्यषेचयत् ॥ तथाहिरण्यरोमाणंपर्जन्यस्यप्रजापतेः २१ उदीच्यांदिशिदुर्धर्षंराजानंसोभ्यषेचयत् ॥ तैरियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासपर्वता २२ यथाप्रदेशमद्यापिधर्मेणपरिपाल्यते ॥ राजसूयाभिषिक्तस्तुपृथुरेभिर्नराधिपैः ॥ वेददृष्टेनविधिनाराजराज्येनराधिप २३ ततोमन्वंतरेऽतीतेचाक्षुषेऽमिततेजसि ॥ वैवस्वतायमनवेब्रह्माराज्यमथादिशत् ॥ तस्यविस्तरमाख्यास्येमनोर्वैवस्वतस्यह २४ तवानुकूल्या द्राजेंद्रयदिशुश्रूषसेनघ ॥ महदध्येतदधिष्ठानंपुराणेपरिकीर्तितम् ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्गवासकरंशुभम् २५ जनमेजयउवाच ॥ विस्तरे णपृथोर्जन्मवैशंपायनकीर्तय ॥ यथामहात्मनातेनदुग्धाचेयंवसुंधरा २६ यथाचपितृभिर्दुग्धायथादेवैर्यथर्षिभिः ॥ यथादैत्यैश्चनागैश्चयथायक्षैर्य थाद्रुमैः २७ यथाशैलैःपिशाचैश्चगंधर्वैश्चद्विजोत्तमैः ॥ राक्षसैश्चमहासत्त्वैर्यथादुग्धावसुंधरा २८ तेषांपात्रविशेषांश्चवैशंपायनकीर्तय ॥ वत्सा न्क्षीरविशेषांश्चदोग्धारंचानुपूर्वशः २९ यस्माच्चकारणात्पाणिर्वेनस्यमथितःपुरा ॥ क्रुद्धैर्महर्षिभिस्तातकारणंतच्चकीर्तय ३० वैशंपायनउवाच ॥ हंततेकथयिष्यामिपृथोर्वैन्यस्यविस्तरम् ॥ एकाग्रःप्रयतश्चैवशृणुष्वजनमेजय ३१ नाशुचेःक्षुद्रमनसःकुशिष्यायाव्रतायच ॥ कीर्तनीयमिमंराजन्कृतघ्ना याहितायवा ३२ स्वर्ग्यंयशस्यमायुष्यंधर्म्यंवेदेनसंमितम् ॥ रहस्यमृषिभिःप्रोक्तंशृणुराजन्यथातथम् ३३ यश्चैनंकथयेन्नित्यंपृथोर्वैन्यस्यविस्तरम् ॥ ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यनसशोचेत्कृताकृतैः ३४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिपृथूपाख्यानेचतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आसीद्धर्मस्यगो प्तावैपूर्वमत्रिसमःप्रभुः ॥ अत्रिवंशसमुत्पन्नस्त्वंगोनामप्रजापतिः १ तस्यपुत्रोभवद्वेनोनात्यर्थंधर्मकोविदः ॥ जातोमृत्युसुतायांवैसुनीथायांप्रजापतिः २ समातामहदोषेणवेनःकालात्मजात्मजः ॥ स्वधर्मंपृष्ठतःकृत्वाकामाल्लोभेष्ववर्तत ३ मर्यादांस्थापयामासधर्मापेतांसपार्थिवः ॥ वेदधर्मानतिक्रम्यसोऽधर्मनिर तोऽभवत् ४ निःस्वाध्यायवषट्कारस्तस्मिन्राजनिशासति ॥ प्रवृत्तंनपपुःसोमंहुतंयज्ञेषुदेवताः ५

मंसर्वफलप्रदंचेत्यर्थः ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ आसीत् १ २ कालात्मजायाः आत्मजः ३ ४ प्रवृत्तंदेवतोद्देशेनत्यक्तम् हुतंअग्नौप्रक्षिप्तम पिसोमंनपपुःयतोनिःस्वाध्यायवषट्काराः ५

१ सप्तचना २ सुधन्वाभिः ।

यज्ञेष्वाहनेति धर्मद्वेष्टरिराज्ञिदत्तमपिहविर्देवा ममंजंतइतिभावः ६ मयिदेवतारूपेअन्निमित्तंनत्वन्यदेवतार्थम् मयिअग्निरूपे ७ ८ ९ निधनेवंशेनिधनंकुलनाशयोरितिविश्वः ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ पाठांतरेअपनेतुंअधर्मादपाकष्टुम् ॥ १५ ॥ निगृह्यजीवंतमपिपातयित्वा ॥ १६ ॥ १७ । १८ ॥ धीवरान्नाविकान् ॥ १९ तुषारास्तुंबराश्चम्लेच्छ

नयष्टव्यंनहोतव्यमितितस्यप्रजापतेः ॥ आसीत्प्रतिज्ञाक्रूरेयंविनाशेप्रत्युपस्थिते ६ अहमिज्यश्चयष्टाचयज्ञश्चेतिकुरूद्वह ॥ मयियज्ञाविधातव्यामयिहोत व्यमित्यपि ७ तमतिक्रांतमर्यादमाददानमसांप्रतम् ॥ ऊचुर्महर्षयःसर्वेमरीचिप्रमुखास्तदा ८ वयंदीक्षांप्रवेक्ष्यामःसंवत्सरगणान्बहून् ॥ अधर्मंकुरुमावेननैष धर्मःसनातनः ९ निधनेत्रप्रसूतस्त्वंप्रजापतिरसंशयम् ॥ प्रजाश्चपालयिष्येऽहमितितेसमयःकृतः १० तांस्तदाब्रुवतःसर्वान्महर्षीनब्रवीत्तदा ॥ वेनःप्रहस्य दुर्बुद्धिरिममर्थमनर्थवित् ११ वेनउवाच ॥ स्रष्टाधर्मस्यकश्चान्यःश्रोतव्यंकस्यवैमया ॥ श्रुतवीर्यतपःसत्यैर्मयावाकःसमोभुवि १२ प्रभवंसर्वभूतानांधर्माणांच विशेषतः ॥ संमूढानविदुर्नूनंभवंतोमामचेतसः १३ इच्छन्दहेयंपृथिवींप्लावयेयंतथाजलैः ॥ खंभुवंचैवरुंधेयंनात्रकार्याविचारणा १४ यदानशक्यतेमोहादवले पाच्चपार्थिवः ॥ अनुनेतुंतदावेनस्ततःक्रुद्धामहर्षयः १५ निगृह्यतंमहात्मानोविस्फुरंतंमहाबलम् ॥ ततोस्यसव्यमूरुंतेममंथुर्जातमन्यवः १६ तस्मि स्तुमथ्यमानेवैराज्ञऊरौप्रजज्ञिवान् ॥ ह्रस्वोतिमात्रःपुरुषःकृष्णश्चातिबभूवह १७ सभीतःप्रांजलिर्भूत्वास्थितवान्जनमेजय ॥ तमत्रिर्विह्वलंदृष्ट्वानिषी देत्यब्रवीत्तदा १८ निषादवंशकर्तासौबभूववदतांवर ॥ धीवरानसृजच्चाथवेनकल्मषसंभवान् १९ येचान्येविंध्यनिलयास्तुषारास्तुंबरास्तथा ॥ अधर्म रुचयोयेचविद्धितान्वेनसंभवान् २० ततःपुनर्महात्मानःपाणिंवेनस्यदक्षिणम् ॥ अरणीमिवसंरब्धाममंथुस्तेमहर्षयः २१ पृथुस्तस्मात्समुत्तस्थौकरात् ज्वलनसंनिभः ॥ दीप्यमानःस्ववपुषासाक्षादग्निरिवज्वलन् २२ सधन्वीकवचीजातःपृथुरेवमहायशाः ॥ आद्यमाजगवंनामधनुर्गृह्यमहारवम् ॥ शरांश्च दिव्यान्रक्षार्थंकवचंचमहाप्रभम् २३ तस्मिन्जातेथभूतानिसंप्रहृष्टानिसर्वशः ॥ समापेतुर्महाराजवेनश्चत्रिदिवंगतः २४ समुत्पन्नेनकौरव्यसत्पुत्रेणमहा त्मना ॥ त्रातःसपुरुषव्याघ्रपुन्नाम्नोनरकात्तदा २५ तंसमुद्राश्चनद्यश्चरत्नान्यादायसर्वशः ॥ तोयानिचाभिषेकायसर्वएवोपतस्थिरे २६ पितामहश्चभ गवान्देवैरांगिरसैःसह ॥ स्थावराणिचभूतानिजंगमानितथैवच २७ समागम्यतदावैन्यमभ्यषिंचन्नराधिपम् ॥ महताराजराज्येनप्रजापालंमहाद्युतिम् २८ सोभिषिक्तोमहातेजाविधिवद्धर्मकोविदैः ॥ आदिराज्येतदाराज्ञांपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् २९ पित्राऽपरंजितास्तस्यप्रजास्तेनानुरंजिताः ॥ अनुरागात्ततस्तस्यनामराजेत्यजायत ३० आपस्तस्तंभिरेचास्यसमुद्रमभियास्यतः ॥ पर्वताश्चददुर्मार्गंध्वजभंगश्चनाभवत् ३१

देशीयाःम्लेच्छविशेषाःगोंडइतिकोलइतिचप्रसिद्धाःमध्यदेशीयाः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ गृह्यगृहीत्वारक्षार्थंप्रजानांस्थितइतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ अपरंजिताःपीडिताः अनुरागादिति अनुरज्यंतेस्मिन्प्रजाइतिराजपदनिर्वचनंदर्शितम् ॥ ३० ॥ तस्तंभिरेस्थलवत्काठिनाबभूवुः अभिउपरियास्यतोगंतुमिच्छतः ध्वज भंगोवृक्षाणांशाखादिभिर्गोपुरादिभिर्वा ॥ ३१ ॥

पुटकेपुटकेपत्रेपत्रे ३१ सुत्यांसोमाभिषवकाले अभिषव:सोमवल्या:कंदनंरसनिष्काशनार्थम् ३३ अन्यत्रतुवैन्यस्यैवयज्ञेग्निकुंडात्सूतमागधौजातावित्युक्तम् तत्कल्पभेदात्समाधेयम्

अकृष्टपच्यापृथिवीसिध्यत्यन्नानिचिंतया ॥ सर्वकामदुघागाव:पुटकेपुटकेमधु ३२ एतस्मिन्नेवकालेतुयज्ञेपैतामहेशुभे ॥ सूत:सूत्यांसमुत्पन्न:सौत्येहनि
महामति: ३३ तस्मिन्नेवमहायज्ञेजज्ञेप्राज्ञोऽथमागध: ॥ पृथो:स्तवार्थंतौतत्रसमाहूतौसुरर्षिभि: ३४ तावूचुऋषय:सर्वेस्तूयतामेषपार्थिव: ॥ कर्मैस्तद
नुरूपंवांपात्रंचायंनराधिप: ३५ तावूचतुस्तदासर्वांस्तानृषीन्सूतमागधौ ॥ आवांदेवानृषींश्चैवप्रीणयाव:स्वकर्मभि: ३६ नचास्यविद्मोवैकर्मनतथालक्ष
णंयश: ॥ स्तोत्रंयेनास्यकुर्यावराज्ञस्तेजस्विनोद्विजा: ३७ ऋषिभिस्तौनियुक्तौचभविष्यैस्तूयतामिति ॥ यानिकर्माणिकृतवान्पृथु:पश्चान्महाबल:३८
सत्यवाग्दानशीलोयंसत्यसंधोनरेश्वर: ॥ श्रीमान्जैत्र:क्षमाशीलोविक्रांतोदुष्टशासन: ३९ धर्मज्ञश्चकृतज्ञश्चदयावान्प्रियभाषण: ॥ मान्योमानयितायज्वा
ब्रह्मण्य:सत्यसंगर: ४० शम:शांतश्चनिरतोव्यवहारस्थितोनृप: ॥ तत:प्रभृतिलोकेषुस्तवेषुजनमेजय ॥ आशीर्वादा:प्रयुज्यंतेसूतमागधबंदिभि: ४१
तयो:स्तवैस्तै:सुप्रीत:पृथु:प्रादात्प्रजेश्वर: ॥ अनूपदेशंसूताय्मगधान्मागधायच ४२ तंदृष्ट्वापरमप्रीता:प्रजा:प्राहुर्महर्षय: ॥ वृत्तीनामेषवोदाताभविष्य
तिजनेश्वर: ४३ ततोवैन्यंमहाराजप्रजा:समभिद्रुवु: ॥ त्वंनोवृत्तिंविधत्स्वेतिमहर्षिवचनात्तदा ४४ सोभिद्रुत:प्रजाभिस्तुप्रजाहितचिकीर्षया ॥ धनु
र्गृह्यपृषत्कांश्चपृथिवीमार्दयद्बली ४५ ततोवैन्यभयत्रस्तागौर्भूत्वाप्राद्रवन्मही ॥ तांपृथुर्धनुरादायद्रवंतीमन्वधावत ४६ सालोकान्ब्रह्मलोकादीन्गत्वावै
न्यभयात्तदा ॥ प्रददर्शाग्रतोवैन्यंप्रगृहीतशरासनम् ४७ ज्वलद्भिर्निशितैर्बाणैर्दीप्ततेजसमच्युतम् ॥ महायोगंमहात्मानंदुर्धर्षममरैरपि ४८ अलभंतीतुसा
त्राणंवैन्यमेवान्वपद्यत ॥ कृतांजलिपुटाभूत्वापूज्यालोकैस्त्रिभि:सदा ४९ उवाचवैन्यंनाधर्मंस्त्रीवधंकर्तुमर्हसि ॥ कथंधारयिताचासिप्रजाराजन्विनामया ५०
मयिलोका:स्थितराजन्मयेदंधार्यतेजगत् ॥ मद्विनाशेविनश्येयु:प्रजा:पार्थिवविद्धितत् ५१ नत्वमर्हसिमांहंतुंश्रेयश्चेत्त्वंचिकीर्षसि ॥ प्रजानांपृथिवीपाल
शृणुचेदंवचोमम ५२ उपायत:समारब्धा:सर्वेसिध्यंत्युपक्रमा: ॥ उपायंपश्ययेनत्वंधारयेथा:प्रजानृप ५३ हत्वापिमांनशक्तस्त्वंप्रजाधारयितुंनृप ॥
अनुभूताभविष्यामियच्छकोपंमहाद्युते ५४ अवध्याश्चस्त्रिय:प्राहुस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ सत्त्वेषुपृथिवीपालनधर्मंत्यक्तुमर्हसि ५५

३४ ३५ ३६ विद्म:जानीम:इत्युत्तमस्यद्विवचनं ३७ पश्चात्पूर्वस्मिन्कल्पेयानिकृतवान्तैरेवअस्मिन्कल्पेभविष्यै:कर्मभि:स्तूयतामितियोजना प्रतिकल्पंसमाननामरूपायाएवसृष्टे:
सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदितिश्रवणात् ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

॥ ५६ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ पृथुनावशतांनीतापृथ्वीमन्वादिभिःक्रमात् ॥ दुग्धास्त्राभीष्टदुग्धानिषष्ठेऽध्यायइतीर्यते ॥ १ ॥ अवध्यां स्त्रियमितियदुक्तंतत्रोत्तरमाह एकस्येतिद्वाभ्याम् १ निहतेअशुभेइतिच्छेदः २ ३ ४ कथंधारयितेत्यस्योत्तरंत्वांनिहत्येति आत्मानंदेहंधारयिताधारयिष्यामिप्रथयित्वाविस्तार्य ५ ६ ७ ८ संपश्यादिव्यदृष्टयाकलय वत्सलास्नेहेन क्षरेयंदुग्धंस्त्रवेयं ९ विस्पंदमानंक्षरत् भावयेत् स्वार्थेणिच् सर्वत्रभवेत् १० तेनशैलोपरिशैलंस्थापयता शैलाःविवृद्धिंप्रापिताःइष्टकाभिरिवेव ११ १२ १३ १४

एवंबहुविधंवाक्यंश्रुत्वाराजामहामनाः ॥ कोपंनिगृह्यधर्मात्मावसुधामिदमब्रवीत् ५६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिपृथूपाख्यानेपंचमोऽध्यायः ५ ॥ ५ ॥ पृथुरुवाच ॥ एकस्यार्थाययोहन्यादात्मनोवापरस्यवा ॥ बहून्वैप्राणिनोलोकेभवेत्तस्येहपातकम् १ सुखमेधंतिबहवोयस्मिंस्तुनिहतेऽशुभे ॥ तस्मिन्नास्तिहतेभद्रेपातकंचोपपातकम् २ एकस्मिन्यत्रनिधनंप्रापितेदुष्टकारिणि ॥ बहूनांभवतिक्षेमंतत्रपुण्यप्रदोवधः ३ सोहंप्रजानिमित्तंत्वांहनिष्यामिवसुंधरे ॥ यदिमेवचनंनाद्यकरिष्यसिजगद्धितम् ४ त्वांनिहत्याद्यबाणेनमच्छासनपराङ्मुखीम् ॥ आत्मानंप्रथयित्वाहंप्रजाधारयिताचिरम् ५ सात्वंशासनमास्थायममधर्मभृतांवरे ॥ संजीवयप्रजाःसर्वाःसमर्थाह्यसिधारणे ६ दुहितृत्वंचमेगच्छततएनमहंशरम् ॥ नियच्छेयंत्वद्वधार्थमुद्यतंघोरदर्शनम् ७ पृथिव्युवाच ॥ सर्वमेतदहंवीरविधास्यामिनसंशयः ॥ उपायतःसमारब्धाःसर्वेसिध्यंत्युपक्रमाः ८ उपायंपश्ययेनत्वंधारयेथाःप्रजाइमाः ॥ वत्संतुममसंपश्यक्षरेयंयेनवत्सल ९ समांचकुरुसर्वत्रमांत्वंधर्मभृतांवर ॥ यथाविस्पंदमानंमेक्षीरंसर्वत्रभावयेत् १० वैशंपायनउवाच ॥ ततउत्सारयामाससशैलांश्छतसहस्रशः ॥ धनुष्कोट्यातदावैन्यस्तेनशैलाविवर्द्धिताः ११ पृथुर्वैन्यस्तदाराजामहींचक्रेसमांततः ॥ मन्वंतरेष्वतीतेषुविषमासीद्वसुंधरा १२ स्वभावेनाभवन्ह्यस्याःसमानिविषमाणिच ॥ चाक्षुषस्यांतरेपूर्वमासीदेवंतदाकिल १३ नहिपूर्वविसर्गेवैविषमेपृथिवीतले ॥ प्रविभागःपुराणांचग्रामाणांवातदाऽभवत् १४ नसस्यानिनगोरक्षानकृषिर्नवणिक्पथः ॥ नैवसत्यानृतंतत्रनलोभोनचमत्सरः १५ वैवस्वतेंतरेचास्मिन्सांप्रतंसमुपस्थिते ॥ वैन्यात्प्रभृतिराजेंद्रसर्वस्यैतस्यसंभवः १६ यत्रयत्रसमंत्वस्याभूमेरासीदिहानघ ॥ तत्रतत्रप्रजाःसर्वाःसंवासंसमरोचयन् १७ आहारःफलमूलानिप्रजानामभवत्तदा ॥ कृच्छ्रेणमहतायुक्तइत्येवमनुशुश्रुम १८ संकल्पयित्वावत्संतुमनुंस्वायंभुवंप्रभुम् ॥ स्वपाणौपुरुषश्रेष्ठदुदोहपृथिवींततः ॥ सस्यजातानिसर्वाणिपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् १९ तेनान्नेनप्रजास्तातवर्ततेद्यापिनित्यशः ॥ ऋषिभिःश्रूयतेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ वत्सःसोमोभवत्तेषांदोग्धाचांगिरसःसुतः २०

वणिगेववणिक्पथःसत्यानृतंवाणिज्यं १५ एतस्यपुरादिभागादेः १६ समरोचयन्प्रीत्याचक्रुः १७ तदावैन्येनभूमेर्दोहनात्प्राक् १८ पृथ्वींपृथिवीतः सस्यजातानिव्रीह्यादीनिदुदोहप्रपूरितवान् १९ वर्ततेउपजीवंतिसोमःब्राह्मणराजत्वाद्वत्सः २०

१ पाठान्तरं नृपोवैन्यइति ।

छंदांसिवेदाः तत्र हित दर्धमूतं तपो ब्रह्म चकृच्छ्रचांद्रायणं अग्निहोत्रादिकं च शाश्वतं नित्यं इदानीं कलितम् २१ २२ ऊर्जस्करं अमृतं यज्ञियं हविरिति यावत् २३ स्वधापित्रन्नं २४ २५ अलाबुतुंबीफलम् २६ नागानां ऐरावतः सर्पाणां धृतराष्ट्रः दोग्धेति शेषः २७ २८ २९ द्विमूर्धेति मधोर्विशेषणम् ३० ३१ ३२ ३३ तेन अंतर्धानेन ते यक्षाः वर्तयंति परशरीरमाविश्याप्रत्यक्षा

बृहस्पतिर्महातेजाःपात्रंछंदांसिभारत ॥ क्षीरमासीदनुपमंतपोब्रह्मचशाश्वतम् २१ पुनर्देवगणैःसर्वैःपुरंदरपुरोगमैः ॥ कांचनंपात्रमादायदुग्धेयंश्रूयतेम
ही २२ वत्सस्तुमघवानासीद्दोग्धाचसविताप्रभुः ॥ क्षीरमूर्जस्करंचैववर्ततेयेनदेवताः २३ पितृभिःश्रूयतेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ राजतंपात्रमादायस्व
धाममितविक्रमैः २४ यमोवैवस्वतस्तेषामासीद्वत्सःप्रतापवान् ॥ अंतकश्चाभवद्दोग्धाकालोलोकप्रकालनः २५ नागैश्चश्रूयतेदुग्धावत्संकृत्वातुतक्षकम् ॥
अलाबुपात्रमादायविषंक्षीरंनरोत्तम २६ तेषामैरावतोदोग्धाधृतराष्ट्रःप्रतापवान् ॥ नागानांभरतश्रेष्ठसर्पाणांचमहीपते २७ तेनैववर्तयंत्युग्रामहाकायाविषो
ल्बणाः ॥ तदाहारास्तदाचारास्तद्वीर्यास्तदुपाश्रयाः २८ असुरैःश्रूयतेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ आयसंपात्रमादायमायांशत्रुनिबर्हिणीम् २९ विरोच
नस्तुप्राह्लादिर्वत्सस्तेषामभूत्तदा ॥ ऋत्विग्द्विमूर्धादैत्यानांमधुर्दोग्धामहाबलः ३० तयैतेमाययाद्यापिसर्वेमायाविनोसुराः ॥ वर्तयंत्यमितप्रज्ञास्तदेषा
ममितंबलम् ३१ यक्षैश्चश्रूयतेतातपुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ आमपात्रेमहाराजपुरांतर्धानमक्षयम् ३२ वत्संवैश्रवणंकृत्वायक्षैःपुण्यजनैस्तदा ॥ दोग्धारजत
नाभस्तुपितामणिवरस्ययः ३३ यक्षानुजोमहातेजात्रिशीर्षःसुमहातपाः ॥ तेनतेवर्तयंतीतिपरमर्षिरुवाचह ३४ राक्षसैश्चपिशाचैश्चपुनर्दुग्धावसुंधरा ॥
शावंकपालमादायप्रजाभोक्तुंनरर्षभ ३५ दोग्धारजतनाभस्तुतेषामासीत्कुरूद्वह ॥ वत्सःसुमालीकौरव्यक्षीरंरुधिरमेवच ३६ तेनक्षीरेणयक्षाश्चराक्षसा
श्चामरोपमाः ॥ वर्तयंतिपिशाचाश्चभूतसंघास्तथैवच ३७ पद्मपात्रेपुनर्दुग्धागंधर्वैःसाप्सरोगणैः ॥ वत्संचित्ररथंकृत्वाशुचीन्गंधान्नरर्षभ ३८ तेषांच
सुरुचिस्त्वासीद्दोग्धाभरतसत्तम ॥ गंधर्वराजोतिबलोमहात्मासूर्यसन्निभः ३९ शैलैश्चश्रूयतेराजन्पुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ औषधीर्वैमूर्तिमतीरत्नानिविविधा
धानिच ४० वत्सस्तुहिमवानासीन्मेरुर्दोग्धामहागिरिः ॥ पात्रंतुशैलमेवासीत्तेनशैलाविवर्धिताः ४१ वीरुद्भिःश्रूयतेराजन्पुनर्दुग्धावसुंधरा ॥ पालाशंपा
त्रमादायदग्धाच्छिन्नप्ररोहणम् ४२ दुदोहपुष्पितःसालोवत्सःप्लक्षोभवत्तदा ॥ सेयंधात्रीविधात्रीचपावनीचवसुंधरा ४३ चराचरस्यसर्वस्यप्रतिष्ठायोनिरेवच
सर्वकामदुघादोग्ध्रीसर्वसस्यप्ररोहिणी ४४ आसीदियंसमुद्रांतामेदिनीतिपरिश्रुता ॥ मधुकैटभयोःकृत्स्नामेदसाभिपरिप्लुता ॥ तेनेयंमेदिनीदेवीप्रोच्यतेब्र
ह्मवादिभिः ४५

स्वेच्छया वर्ततीत्यर्थः ३४ प्रजाभोक्तुं स्वसंतानानितर्पयितुम् ३५ ३६ ३७ गंधान्सुरभिद्रव्याणि ३८ ३९ औषधीःज्योतिष्मत्यादिकाः ४० शैलंशिलामयं ४१ पालाशंपर्णमयम् ४२ धात्रीपालयित्रीवाळेवपोषणकर्त्रीविधात्रीतद्विपरीतासर्वभारमनुपसंहरतीत्यर्थः ४३ प्रतिष्ठाआश्रयः योनिः रत्नादिक्रमेणउत्पत्तिस्थानम् दोग्ध्रीधेनुरूपाचतुर्वर्गस्यापि ४४ ४५

तानुपगमाद्गृहीतेअंगीकारात् ४६ पुरंराजधानी पत्तनंमहापाणिकनगरम् पुराणांपत्तनानांमालासमूहोऽस्तियस्यांसा वैन्यः पृथुः ४७ भूतग्रामैः प्राणिसमूहैः ४८ ब्रह्मयोनिःआत्रेयःसना तनोविष्णुरूपः ४९ ५० ५१ पण्यवृत्तिमनुष्ठितैर्वाणिज्याद्युपजीविभिः ५२ ५३ ५४ वेनांध्येननिरोध्यसस्वरजसधीधर्मनाशेकृतेसंतःसत्वपृथुंपृथग्व्यधुरितस्तद्वद्रजोधीवरं ॥ सत्वाक्रांतमनोवार्निप्रियपयःसंकल्पवत्साजनाधीपात्रेदुदुहुर्यथैवमितरैःप्राज्ञैरनुष्ठीयतां ॥ आख्यायिकायाअवांतरतात्पर्यंतुपुण्यभाजिराज्ञिपृथ्वीबीजानिप्रसूतेपापानिग्रसतीति ५५ इतिश्री

ततोऽभ्युपगमाद्राज्ञःपृथोर्वैन्यस्यभारत ॥ दुहितृत्वमनुप्राप्तादेवीपृथ्वीतिचोच्यते ॥ पृथुनाप्रविभक्ताचशोधिताचवसुंधरा ४६ सस्याकरवतीस्फीतापुर पत्तनमालिनी ॥ एवंप्रभावोवैन्यःसराजासीद्राजसत्तमः ४७ नमस्यश्चैवपूज्यश्चभूतग्रामैर्नसंशयः ॥ ब्राह्मणैश्चमहाभागैर्वेदवेदांगपारगैः ४८ पृथुरेवनमस्कार्यो ब्रह्मयोनिःसनातनः ॥ पार्थिवैश्चमहाभागैःपार्थिवत्वमभीप्सुभिः ४९ आदिराजोनमस्कार्यःपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् ॥ योधैरपिचविक्रांतैःप्राप्तुकामैर्जयंयुधि ॥ पृ थुरेवनमस्कार्योयोधानांप्रथमोनृपः ५० योहियोद्धारणंयातिकीर्तयित्वापृथुंनृपम् ॥ सघोररूपान्संग्रामान्क्षेमीतरतिकीर्तिमान् ५१ वैश्यैरपिचवित्ताढ्यैःपण्य वृत्तिमनुष्ठितैः ॥ पृथुरेवनमस्कार्योवृत्तिदातामहायशाः ५२ तथैवशूद्रैःशुचिभिस्त्रिवर्णपरिचारिभिः ॥ आदिराजोनमस्कार्यःश्रेयःपरमभीप्सुभिः ५३ एतेवत्सवि शेषाश्चदोग्धारःक्षीरमेवच ॥ पात्राणिचमयोक्तानिकिंभूयोवर्णयामिते ५४ यइदंशृणुयान्नित्यंपृथोश्चरितमादितः ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तोमोदतेसुचिरंभुवि ५५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिषष्ठोध्यायः ॥६॥ जनमेजयउवाच ॥ मन्वंतराणिसर्वाणिविस्तरेणतपोधन ॥ तेषांसृष्टिंविसृष्टिंचवैशंपायन कीर्तय १ यावंतोमनवश्चैवयावंतंकालमेवच ॥ मन्वंतरंतथाब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः २ वैशंपायनउवाच ॥ नशक्योविस्तरस्तातवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ मन्वंतराणांकौरव्यसंक्षेपंत्वेवमेशृणु ३ स्वायंभुवोमनुस्तातमनुःस्वारोचिषस्तथा ॥ उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्तथा ४ वैवस्वतश्चकौरव्यसांप्रतोम नुरुच्यते ॥ सावर्णिश्चमनुस्तातभौत्योरौच्यस्तथैवच ५ तथैवमेरुसावर्णाश्चत्वारोमनवःस्मृताः ॥ अतीतावर्तमानाश्चतथैवानागताश्चये ६ कीर्तितामन वस्तातमयैतेतुयथाश्रुतम् ॥ ऋषींस्तेषांप्रवक्ष्यामिपुत्रान्देवगणांस्तथा ७ मरीचिरत्रिर्भगवानंगिराःपुलहःक्रतुः ॥ पुलस्त्यश्चवसिष्ठश्चसप्तैतेब्रह्मणःसुताः ८ उत्तरस्यांदिशितथाराजन्सप्तर्षयोऽपरे ॥ देवाश्चशान्तरजसस्तथाप्रकृतयःपरे ॥ यामानामतथादेवाआसन्स्वायंभुवेंतरे ९ आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्चमेधामे धातिथिर्वसुः ॥ ज्योतिष्मान्द्युतिमानहव्यःसवनःपुत्रएवच १०

हरिवंशेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ मन्वंतराणिमनवोदेवाऋष्यादयस्तथा ॥ सप्तमेचानुवर्ण्यंतेक्रमशोवैपृथक्पृथक् १ मन्वंतराणीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ मेरुसावर्णाश्चत्वारः ब्रह्मसावर्णिः रुद्रसावर्णिः मेरुसावर्णिः दक्षसावर्णिश्चएतेमेरौतपःकृत्वासिद्धिमापुरितिसर्वेऽपिमेरुसावर्णाइत्युच्यंते ६ यथाश्रुतंगुरूपदेशमनतिक्रम्येति तेषांमनूनांपुत्रान् ७ प्रथममन्वं तरगतं ऋष्यादित्रयमाह मरीचिरितिचतुर्भिः ८ अपरेरैवतगतसप्तर्षयोमरीच्यादिभ्योन्ये ९ पुत्रइतिपुत्रनामा १०

११ स्वारोचिषगतऋष्यादित्रयमाह औवेंतिसार्द्धचतुष्टयेनाद्वितीयमन्वंतरगताऋष्यादयउक्ताः वसिष्ठपुत्रऔर्वनामा १२ १३ १४ १५ १६ वसिष्ठेतिसप्तवसिष्ठपुत्रावासिष्ठाइतिविश्रुताऋ षयोत्रउत्तमेमयाप्रोक्ताइत्यग्रिमेणान्वयःकेतेवासिष्ठायेपूर्वंहिरण्यगर्भपुत्राःऊर्जसंज्ञाःसुतेजसःअतिप्रतापाआसन्निविपश्चात्वसिष्ठजाताइत्यन्वयः १७ सप्तर्षयोमयाप्रोक्ताइतिपूर्वान्वयिकी र्त्यमानान्औत्तमेयान्निबोधेत्युत्तरेणान्वयः १८ तनूजःतनूजनामा १९ चतुर्थमाह मन्वंतरमिति २० २१ २२ २३ २४ पंचममाह वेदबाहुरितिसार्धैश्चतुर्भिः मुनिरितिवेदशिरसोविशे

मनोःस्वायंभुवस्यैतेदशपुत्रामहौजसः ॥ एतत्तेप्रथमंराजन्मन्वंतरमुदाहृतम् ११ और्वोवासिष्ठपुत्रश्चस्तंबःकाश्यपएवच ॥ प्राणोबृहस्पतिश्चैवदत्तोनिश्च्य वनस्तथा १२ एतेमहर्षयस्तातवायुप्रोक्तामहाव्रताः ॥ देवाश्चतुषितानामस्मृताःस्वारोचिषेंतरे १३ हविर्ध्रःसुकृतिर्ज्योतिरापोमूर्तिरयस्मयः ॥ प्रथित श्चनभस्यश्चनभऊर्जस्तथैवच १४ स्वारोचिषस्यपुत्रास्तेमनोस्तातमहात्मनः ॥ कीर्तिताःपृथिवीपालमहावीर्यपराक्रमाः १५ द्वितीयमेतत्कथितंतवमन्वंत रंमया ॥ इदंतृतीयंवक्ष्यामितन्निबोधनराधिप १६ वसिष्ठपुत्राःसप्तासन्वासिष्ठाइतिविश्रुताः ॥ हिरण्यगर्भस्यसुताऊर्ज्जानामसुतेजसः १७ ऋषयोत्रमया प्रोक्ताःकीर्त्यमानान्निबोधमे ॥ औत्तमेयान्महाराजदशपुत्रान्मनोरमान् १८ ईषऊर्जस्तनूजश्चमधुर्माधवएवच ॥ शुचिःशुक्रःसहश्चैवनभस्योनभएवच १९ मानवस्तत्रदेवाश्चमन्वंतरमुदाहृतम् ॥ मन्वंतरंचतुर्थंतेकथयिष्यामितच्छृणु २० काव्यःपृथुस्तथैवाग्निर्जन्युर्द्धाताचभारत ॥ कपीवानकपीवांश्चतत्रसप्त र्षयोऽपरे २१ पुराणेकथितास्तातपुत्राःपौत्राश्चभारत ॥ सत्यादेवगणाश्चैवतामसस्यांतरेमनोः २२ पुत्रांश्चैवप्रवक्ष्यामितामसस्यमनोर्नृप ॥ द्युतिस्तप स्यःसुतपास्तपोमूलस्तपोधनः २३ तपोरतिरकल्माषस्तन्वीधन्वीपरंतपः ॥ तामसस्यमनोरेतेदशपुत्रामहाबलाः २४ वायुप्रोक्तामहाराजपंचमंतदनं तरम् ॥ वेदबाहुर्यदुध्रश्चमुनिर्वेदशिरास्तथा २५ हिरण्यरोमापर्जन्यऊर्ध्वबाहुश्चसोमजः ॥ सत्यनेत्रस्तथात्रेयएतेसप्तर्षयोऽपरे २६ देवाश्चभूतरजस स्तथाप्रकृतयोऽपरे ॥ पारिप्लवश्चरैभ्यश्चमनोरंतरमुच्यते २७ अथपुत्रानिमांस्तस्यनिबोधगदतोमम ॥ धृतिमानव्ययोयुक्तस्तत्वदर्शीनिरुत्सुकः २८ अरण्यश्चप्रकाशश्चनिर्मोहःसत्यवाक्कविः ॥ रैवतस्यमनोःपुत्राःपंचमंचैतदंतरम् २९ षष्ठंतेसंप्रवक्ष्यामितन्निबोधनराधिप ॥ भृगुर्नभोविवस्वांश्चसुधामावि रजास्तथा ३० अतिनामासहिष्णुश्चसप्तैतेवैमहर्षयः ॥ चाक्षुषस्यांतरेतातमनोर्देवानिमान्शृणु ३१ आद्याःप्रभूताऋभवःपृथग्भावादिवौकसः ॥ लेखा श्चनामराजेंद्रपंचदेवगणाःस्मृताः ॥ ऋषेरंगिरसःपुत्रामहात्मानोमहौजसः ३२ नाड्वलेयामहाराजदशपुत्राश्चविश्रुताः ॥ ऊरुप्रभृतयोराजन्षष्ठंमन्वंतरं स्मृतम् ३३

षं २५ सोमजःऊर्ध्वबाहुः आत्रेयः सत्यनेत्रः २६ तथाप्रकृतयःअमूतरजःस्वभावाः पारिप्लवोरैभ्यश्चदेवतागणविशेषौ २७ २८ २९ षष्ठंतइति ३० ३१ आद्यादयः पंचदेवगणाः दिवौ कसःदिवौकसोविशेषणम् आद्याइत्यत्रास्ताआप्याइतिगौडाःपठंति ३२ नड्वलायाःपुत्रानाड्वलेयाः ३३

सप्तर्षीन्वैवस्वतमन्वंतर आह अत्रिरित्यादिपंचभिः ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ प्राग्दिशःपूर्वकल्पप्रकाराःसप्तसप्तकाः एकोनपंचाशत्मरुतोदेवाः प्रागुक्ताअपिप्रतिमन्वंतरंभवंतीतिज्ञेय
म् ३९ तेषांमध्येचत्वारःसप्तकाअष्टाविंशतिर्मरुतःमन्वंतरसमाप्तौक्रममुक्तिपदंब्रह्मगः स्थानंप्राप्नुवंति ४० ततोन्येजायमानाः तपोबलान्मन्वंतरांतरेतत्पदमारुह्यस्थानंपूरयंतितेनस
प्तसप्तकाःपूर्वतेएवंप्रतिमन्वंतरंज्ञेयम् एतेनकर्मिणामपिपरंपरयामुक्तिरस्तीतिदर्शितम् ४१ सप्तातीतानिएकंचानागतमित्यष्टावुक्तानीतिद्रष्टव्यम् अनागतानिषट्मेमत्तः निबोधबुध्यस्व

अत्रिर्वसिष्ठोभगवान्कश्यपश्चमहानृषिः ॥ गौतमोथभरद्वाजोविश्वामित्रस्तथैवच ३४ तथैवपुत्रोभगवानृचीकस्यमहात्मनः ॥ सप्तमोजमदग्निश्चऋष
यःसांप्रतंदिवि ३५ साध्यारुद्राश्चविश्वेचमरुतोवसवस्तथा ॥ आदित्याश्चाश्विनौचैवदेवौवैवस्वतौस्मृतौ ३६ मनोर्वैवस्वतस्यैतेवर्ततेसांप्रतेंतरे ॥ इक्ष्वा
कुप्रमुखाश्चैवदशपुत्रामहात्मनः ३७ एतेषांकीर्तितानांतुमहर्षीणांमहौजसाम् ॥ राजपुत्राश्चपौत्राश्चदिक्षुसर्वासुभारत ३८ मन्वंतरेषुसर्वेषुप्राग्दिशःसप्त
सप्तकाः ॥ स्थितालोकव्यवस्थार्थंलोकसंरक्षणायच ३९ मन्वंतरेव्यतिक्रांतेचत्वारःसप्तकागणाः ॥ कृत्वाकर्मदिवंयांतिब्रह्मलोकमनामयम् ४० ततोन्येत
पसायुक्ताःस्थानमापूरयंत्युत ॥ अतीतावर्तमानाश्चक्रमेणैतेनभारत ४१ एतान्युक्तानिकौरव्यसप्तातीतानिभारत ॥ मन्वंतराणिषट्चापिनिबोधानाग
तानिमे ४२ सावर्णामनवस्तातपंचतांश्चनिबोधमे ॥ एकोवैवस्वतस्तेषांचत्वारस्तुप्रजापतेः ४३ परमेष्ठिसुतास्तातमेरुसावर्णतांगताः ॥ दक्षस्यैतेहि
दौहित्राःप्रियायास्तनयानृप ॥ महांतस्तपसायुक्तामेरुपृष्ठेमहौजसः ४४ रुचेःप्रजापतेःपुत्रारौच्योनाममनुःस्मृतः ॥ भूत्यांचोत्पादितोदेव्यांभौत्योना
मरुचेःसुतः ४५ अनागताश्चसप्तैतेस्मृतादिविमहर्षयः ॥ मनोरंतरमासाद्यसावर्णस्येहतान्शृणु ४६ रामोव्यासस्तथात्रेयोदीप्तिमानितिविश्रुतः ॥ भा
रद्वाजस्तथाद्रौणिरश्वत्थामामहाद्युतिः ४७ गौतमस्यात्मजश्चैवशरद्वान्गौतमःकृपः ॥ कौशिकोगालवश्चैवरुरुःकाश्यपएवच ४८ एतेसप्तमहात्मानोभवि
ष्यामुनिसत्तमाः ॥ ब्रह्मणःसदृशाश्चैतेधन्याःसप्तर्षयःस्मृताः ४९ अभिजात्याथतपसामंत्रव्याकरणैस्तथा ॥ ब्रह्मलोकप्रतिष्ठास्तुस्मृताःसप्तर्षयोमलाः ५०
भूतभव्यभवज्ज्ञानंबुध्वाचैवतुयेस्वयम् ॥ तपसावैप्रसिद्धायेसंगताःप्रविचिंतकाः ५१ मंत्रव्याकरणाद्यैश्चऐश्वर्यात्सर्वशश्चये ॥ एतान्भार्गान्द्विजोज्ञात्वाने
ष्ठिकानिचनामच ५२ सप्ततेसप्तभिश्चैवगुणैःसप्तर्षयःस्मृताः ॥ दीर्घायुषोमंत्रकृतईश्वरादीर्घचक्षुषः ५३ बुद्ध्याप्रत्यक्षधर्माणोगोत्रप्रावर्तकास्तथा ॥ कृ
तादिषुयुगाख्येषुसर्वेष्वेवपुनःपुनः ५४ प्रावर्तयंतितेवर्णानाश्रमांश्चैवसर्वशः ॥ सप्तर्षयोमहाभागाःसत्यधर्मपरायणाः ५५ तेषांचैवान्वयोत्पन्नाजायंती
हपुनःपुन ॥ मंत्रब्राह्मणकर्त्तारोधर्मेप्रशिथिलेतथा ५६

४२ सावर्णाः पंचतेषामेकोवैवस्वतउक्तः ४३ परमेष्ठिसुताइतिसमासैकदेशस्यविशेषणंप्रजापतेरिति लुप्तविभक्तिकंवापरमेष्ठिपदंद्रष्टव्यम् तेषांचतुर्णामपिमेरुसावर्णित्वेयोगमाह महा
त इतियतोमेरौतपश्चकुरतोमेरुसावर्णास्तेजाताइत्यर्थः ४४ ४५ सप्तैवमहर्षयःप्रतिमन्वंतरमितिशेषः अष्टममाह मनोरिति ४६ दीप्तिमान्तृतीयःअश्वत्थामा चतुर्थः ४७ कृपःपंचमः
५ गालवःषष्ठःरुरुःसप्तमःइतराणिपदानितेषामेवविशेषणानि ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

५७ ५८ ५९ प्रथमेमेरुसावर्णाख्येनवमे मेधातिथ्यादीनांगोत्राणिपौलस्त्यादीनि ६० ६१ रोहितइत्यस्यैवमनोर्नामांतरम् ६२ अयंपुत्रिकापुत्रोपिदक्षपुत्रइत्युच्यते ६३ पृथुरित्येकः ६४ द्वितीयस्यदक्षसावर्णस्य हविष्मदादीनांगोत्राणिपौलहादीनिवसिष्ठपुत्राणांशक्त्यादीनांमध्येअष्टमश्चइत्येके अष्टमइतिसंज्ञेववातस्य ६५ नभसःनभःसंज्ञस्यअंगिराःपुत्रःसत्योनामसप्तमःअंगेनोरसारातियोगादौरसः पुत्रोऽगिराइत्युच्यते नभसइतिपष्ठंतस्यैवपुत्रेलब्धेसत्यइतिअंगिरसःस्तुत्यर्थविशेषणंसत्यवादी ६६ द्वौगणौदक्षिणोत्तरमार्गाभिमानिनौअभ्या

यस्माद्ववरदाःसप्तपरेभ्यश्चापराःस्मृताः ॥ तस्मान्नकालोनवयःप्रमाणमृषिभावने ५७ एषसप्तर्षिकोद्देशोऽव्याख्यातस्तेमयानृप ॥ सावर्णस्यमनोःपुत्रान्भविष्याञ्शृणुसत्तम ५८ वरीयांश्चावरीयांश्चसंमतोधृतिमान्वसुः ॥ चरिष्णुरप्यधृष्णुश्चवाज सुमतिरेवच ॥ सावर्णस्यमनो पुत्राभविष्यादशभारत ५९ प्रथमेमेरुसावर्णेःप्रवक्ष्यामिमुनीन्शृणु ॥ मेधातिथिस्तुपौलस्त्योवसुःकाश्यपएवच ६० ज्योतिष्मान्भार्गवश्चैवद्युतिमानंगिरास्तथा ॥ सवनश्चैववासिष्ठआत्रेयोहव्यवाहनः ६१ पौलहःसप्तइत्येतेमुनयोरोहितेंतरे ॥ देवतानांगणास्तत्रत्रयएवनराधिप ६२ दक्षपुत्रस्यपुत्रास्तेरोहितस्यप्रजापतेः ॥ मनोःपुत्रोधृष्टकेतुःपंचहोत्रोनिराकृतिः ६३ पृथुश्रवाभूरिधामाऋचीकोबृहतोगयः ॥ प्रथमस्यतुसावर्णेर्नवपुत्रामहौजसः ६४ दशमेत्वथपर्यायेद्वितीयस्यांतरेमनोः ॥ हविष्मान्पौलहश्चैवसुकृतिश्चैवभार्गवः ॥ आपोमूर्तिस्तथात्रेयोवासिष्ठश्चाष्टमःस्मृतः ६५ पौलस्त्यःप्रमातिश्चैवनभोगश्चैवकाश्यपः ॥ अंगिरानभसःसत्यःसप्तैतेपरमर्षयः ६६ देवतानांगणौद्वौतौऋपिमंत्राश्चयेस्मृताः ॥ मनोःसुतोत्तमौजाश्चानिकुंभजश्चवीर्यवान् ६७ शतानीकोनिरामित्रोवृषसेनोजयद्रथः ॥ भूरिद्युम्नःसुवर्चाश्चदशत्वेतेमनोःसुताः ६८ एकादशेथपर्यायेतृतीयस्यांतरेमनोः ॥ तस्यसप्तऋषींश्चापिकीर्त्यमानान्निबोधमे ६९ हविष्मान्काश्यपश्चापिहविष्मान्यश्चभार्गवः ॥ तरुणश्चतथात्रेयोवासिष्ठस्त्वनघस्तथा ७० अंगिराश्चोदाधिष्ण्यश्चपौलस्त्योनिश्चरस्तथा ॥ पुलहश्चाग्नितेजाश्चभाव्याःसप्तमहर्षयः ७१ ब्रह्मणस्तुसुतादेवागणास्तेषांत्रयःस्मृताः ॥ संवर्तकःसुशर्माचदेवानीकःपुरूद्वहः ७२ क्षेमधन्वादृढायुश्चआदर्शःपंडकोमनुः ॥ सावर्णस्यतुपुत्रावैतृतीयस्यनवस्मृताः ७३ चतुर्थस्यतुसावर्णेऋषीन्सप्तनिबोधमे ॥ द्युतिर्वसिष्ठपुत्रश्चआत्रेयःसुतपास्तथा ७४ अंगिरास्तपसोमूर्तिस्तपस्वीकाश्यपस्तथा ॥ तपोशनश्चपौलस्त्यःपौलहश्चतपोरविः ७५ भार्गवःसप्तमस्तेषांविज्ञेयस्तुततोधृतिः ॥ पंचदेवगणाःप्रोक्तामानसाब्रह्मणश्चते ७६ देववायुरदूरश्चदेवश्रेष्ठोविदूरथः ॥ मित्रवान्मित्रदेवश्चमित्रसेनश्चमित्रकृत ॥ मित्रबाहु सुवर्चाश्चद्वादशस्यमनोःसुताः ७७

विश्वमदिकर्मणतोमंत्रप्रतिपाद्यादेवाःमनोःसुतइतिछेदःमनोःतृतीयस्यसुतइत्येवप्रथमस्ययौगिकंनामवीर्यवान्तंतृतीयः अन्यथादशसंख्यायाअपूर्तिर्मनोःसुताइत्यस्यपुनरुक्तिश्चदुःसमावेयास्यात् ६७ ६८ तृतीयस्यरुद्रसावर्णाख्यस्य ६९ हविष्मन्तोद्वौकाश्यपोभार्गवश्च ७० अंगिरःपुलहशब्दयोस्तद्धितलोपआर्षः ७१ ७२ नवेति पित्रासहनवत्वंज्ञेयं ७३ ७४ ७५ ७६ ७७

१ सुविद्युत्सविपठान्तरम् । २ सर्वजाः इतिपाठान्तरम् ।

७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ॥ इतिहरिवंशेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ मन्वंतरप्रसंख्यानंयुगमानंतथैवच ॥ ब्रह्मणोन्हःप्रसंख्यानंअष्टमेध्यायईर्यते ॥ १ ॥
मन्वंतरस्येतिअध्यायःसर्वस्यकालपरिच्छेददर्शनार्थः १ देवादीनांअहोरात्राणिभजेत् पृथक्कुर्यात् विभजतेइतिपाठेसूर्यइतिशेषः लौकिकंअस्मदीयंमानवंमनोःपरंद्विपरार्धरूपंब्राह्मंवा
तत्संबंधिभिर्लोकप्रसिद्धागणनामुपादायउपजीव्य देवाद्यहोरात्राणांसंख्यांशृणु २ अष्टादशनिमेषास्तुकाष्ठाइत्यस्यमूलंमृग्यंविष्णुपुराणेपिकाष्ठानिमेषादशपंचचैवेत्येतावत्याएवसंख्याया

त्रयोदशेथपर्यायेभाव्येमन्वंतरेमनोः ॥ अंगिराश्चैवद्युतिमान्पौलस्त्योहव्यपस्तुयः ७८ पौलहस्तत्त्वदर्शीचभार्गवश्चनिरुत्सुकः ॥ निष्प्रकंपस्तथात्रेयो
निर्मोहःकश्यपस्तथा ७९ सुतपाश्चैववासिष्ठःसप्तैतेतुमहर्षयः ॥ त्रयएवगणाःप्रोक्तादेवतानांस्वयंभुवा ८० त्रयोदशस्यपुत्रास्तेविज्ञेयास्तुरुचेःसुताः ॥
चित्रसेनोविचित्रश्चनयोधर्मभृतोधृतः ८१ सुनेत्रःक्षत्रवृद्धिश्चसुतपानिर्भयोदृढः ॥ रौच्यस्यैतेमनोःपुत्राअंतरेतुत्रयोदशे ८२ चतुर्दशेथपर्यायेभौत्यस्यै
वांतरेमनोः ॥ भार्गवोह्यतिबाहुश्चशुचिरांगिरसस्तथा ८३ युक्तश्चैवतथात्रेयोशुक्रोवासिष्ठएवच ॥ अजितःपौलहश्चैवअंत्याःसप्तर्षयश्चते ८४ एतेषांक
ल्यउत्थायकीर्तनात्सुखमेधते ॥ यशश्चाप्नोतिसुमहदायुष्मांश्चभवेन्नरः ८५ अतीतानागतानांवैमहर्षीणांसदानरः ॥ देवतानांगणाःप्रोक्ताःपंचवैभरतर्षभ
८६ तरंगभीरुर्वप्रश्चतरस्वानुग्रएवच ॥ अभिमानीप्रवीणश्चजिष्णुस्संक्रंदनस्तथा ८७ तेजस्वीसबलश्चैवभौत्यस्यैतेमनोःसुताः ॥ भौत्यस्यैवाधिकारेतु
पूर्णेकल्पस्तुपूर्यते ८८ इत्येतेनामतोतीतामनवःकीर्तितामया ॥ तैरियंपृथिवीतातसमुद्रांतासपत्तना ८९ पूर्णंयुगसहस्रंतुपरिपाल्यानराधिप ॥ प्रजा
भिश्चैवतपसासंहारस्तेषुनित्यशः ९० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिमन्वंतरवर्णनंनामसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमे
जयउवाच ॥ मन्वंतरस्यसंख्यानंयुगानांचमहामते ॥ ब्रह्मणोन्हःप्रमाणंचवक्तुमर्हसिमेद्विज १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अहोरात्रंभजेत्सूर्योमानवंलौकिकं
परम् ॥ तामुपादायगणनांशृणुसंख्यामरिंदम २ निमेषैःपंचदशभिःकाष्ठात्रिंशत्तुताःकला ॥ त्रिंशत्कलोमुहूर्तस्तुत्रिंशतातैर्मनीषिणः ३ अहोरात्रमिति
प्राहुश्चंद्रसूर्यगतिंनृप ॥ विशेषेणतुसर्वेषुअहोरात्रेचनित्यशः ४ अहोरात्राःपंचदशपक्षइत्यभिशब्दितः ॥ द्वौपक्षौतुस्मृतोमासोमासौद्वावृतुरुच्यते ५
अब्दंद्व्ययनमुक्तंचअयनंत्वृतुभिस्त्रिभिः ॥ दक्षिणंचोत्तरंचैवसंख्यातत्त्वविशारदैः ६ मानेनानेनयोमासःपक्षद्वयसमन्वितः ॥ पितॄणांतदहोरात्रमितिकाल
विदोविदुः ७ कृष्णपक्षस्त्वहस्तेषांशुक्लपक्षस्तुशर्वरी ॥ कृष्णपक्षेत्वहःश्राद्धंपितॄणांवर्ततेनृप ८

दर्शनात् तैर्मुहूर्तैस्त्रिंशताऽहोरात्रमितिप्राहुरित्युत्तरेणान्वयः ३ अहोरात्रलक्षणमाह चंद्रेतिविशेषणपरिदृश्यमानाचंद्रसूर्ययोर्गतिरुदयादुदयांतरावधिःतांतावंतंकालंसर्वेषुमेरोःपरितोभू
मदेशेषुअहोरात्रइतिप्राहुरित्यनुपज्यतेनित्यशइतिसार्वादिकत्वमेतयोरुक्तम् ४ ५ ६ ७ कृष्णेति चंद्रलोकस्थाः पितरः शुक्लपक्षेचंद्रांतर्हितंसूर्यंनपश्यंति कृष्णेतुचंद्रसूर्याभिमुख्यात्तदा
भितारतंपश्यंतीतिशुक्लकृष्णपक्षौतेषांक्रमेणरात्र्यहनीअतएवकृष्णपक्षःसंपूर्णोवादिनांतत्वादत्यावश्यकतयाअमावास्याश्राद्धकालइत्यर्थः ८

मानुषेणेतिसौर्द्धिनमकरादामिथुनांतरविरथाश्वरश्म्योर्ध्रुवेणाकर्षणेनुदिनक्रियमाणेउत्तराभिमुखःसूर्यो मेरुमूर्धस्थानांदेवानांदृश्योभवतीति तेषांतदादिनम् कर्कादाावद्धनुरंतंतयोरेवरश्म्योर्ध्रु वेणक्रमादुन्मोचनोक्रियमाणेदाक्षिणाभिमुखःसूर्योदेवानामदृश्योभवतीतितदातेषांरात्रिरिति ९ दिव्यमितिदेवानांदशभिर्वर्षैर्मनोरहोरात्रएकःदशभिस्तैःपक्षः१० दशभिःपक्षैर्मासःतैर्द्वादश भिर्ऋतुः तैस्त्रिभिरयनं तयोःद्वयेनतैःषड्भिःसंवत्सरःद्विसप्ततिसहस्राणिदिव्याब्दाएकंमनोर्वर्षमित्यर्थः ११ संध्यांशश्चतस्यपूर्वापरौभागौ १२ १३ १४ १५ द्वादशसाहस्त्रीवर्षाणांयुगमि त्युच्यते १६ युगपदार्थमाह कृतमिति चतुर्युगीयुगशब्दार्थः ततयुगंएकसप्तत्यागणितंकिंचिदधिकंचमन्वंतरंप्रोक्तंसहस्रस्यचतुर्दशांशत्वात् १७ एतावतःकालस्यांतेमनोर्ब्रह्मलोकंप्रतिग मनेनादर्शनंभवतीतितदेवअयनमित्युच्यते तस्यापिमनोःद्वेअयनेभवतः पूर्वरूपमार्षम् अयंभावःइतःपूर्वंधूमादिमार्गेणगत्वादेवलोकंप्राप्याधिकारंनिर्वर्त्यतदंतेअधः पतनमंतरेणैवउत्तरा यणमार्गेणब्रह्मलोकंगच्छतीति तथाचोक्तंअधिकारिकान् प्रकृत्य कृत्वाकर्मविवेयांतिब्रह्मलोकंसनातनमिति १८ प्रभोःलीनस्यमनोरयनेगमनकालेसमाप्तेसम्यक्प्राप्तेसति १९ समतीते

मानुषेणतुमानेनयोवैसंवत्सरःस्मृतः ॥ देवानांतदहोरात्रंदिवाचैवोत्तरायणम् ॥ दक्षिणायनंस्मृतारात्रिःप्राज्ञैस्तत्त्वार्थकोविदैः ९ दिव्यमब्दंदशगुणमहो रात्रंमनोःस्मृतम् ॥ अहोरात्रंदशगुणंमानवःपक्षउच्यते १० पक्षोदशगुणोमासोमासैर्द्वादशभिर्गुणैः ॥ ऋतुर्मनूनांसंप्रोक्तःप्राज्ञैस्तत्त्वार्थदर्शिभिः ॥ ऋ तुत्रयेणत्वयनंतद्द्वयेनैववत्सरः ११ चत्वार्येवसहस्राणिवर्षाणांतुकृतंयुगम् ॥ तावच्छतीभवेत्संध्यासंध्यांशश्चतथानृप १२ त्रीणिवर्षसहस्राणित्रेतास्यात्प रिमाणतः ॥ तस्याश्चत्रिशतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः १३ तथावर्षसहस्रेद्वेद्वापरंपरिकीर्तितम् ॥ तस्यापिद्विशतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः १४ क लिर्वर्षसहस्रंचसंख्यातोत्रमनीषिभिः ॥ तस्यापिशतिकासंध्यासंध्यांशश्चैवतद्विधः १५ एषाद्वादशसाहस्त्रीयुगसंख्याप्रकीर्तिता ॥ दिव्येनानेनमानेनयुगसं ख्यांनिबोधमे १६ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चैवचतुर्युगी ॥ युगंतदेकसप्तत्यागणितंनृपसत्तम १७ मन्वंतरमितिप्रोक्तंसंख्यानार्थविशारदैः ॥ अयनंचा पितत्प्रोक्तंद्वेऽयनेदाक्षिणोत्तरे १८ मनुःप्रलीयतेयत्रसमाप्तेचायनेप्रभोः ॥ ततोपरोमनुःकालमेतावंतंभवत्युत १९ समतीतेषुराजेंद्रप्रोक्तःसंवत्सरःसवै ॥ तदेवचायुतंप्रोक्तंमुनिनातत्त्वदर्शिना २० ब्रह्मणस्तदहःप्रोक्तंकल्पश्चेतिसकथ्यते ॥ सहस्रयुगपर्यंतायानिशाप्रोच्यतेबुधैः २१ निमज्जत्यप्सुयत्रोर्वीसशैल वनकानना ॥ तस्मिन्युगसहस्रेतुपूर्णेभरतसत्तम २२ ब्राह्मोदिवसपर्यंतेकल्पोनिःशेषउच्यते ॥ युगानिसप्ततिस्तानिसाग्राणिकथितानिते २३ कृतत्रेता निचद्वानिमनोरंतरमुच्यते ॥ चतुर्दशैतेमनवःकीर्तिताःकीर्तिवर्द्धनाः २४ वेदेषुसपुराणेषुसर्वेषुप्रभविष्णवः ॥ प्रजानांपतयोराजनधन्यमेषांप्रकीर्तनम् २५

ष्वितिसार्द्धःअनेनैवक्रमेण अनेकेषुमनुषुअतीतेषुसवक्ष्यमाणोब्रह्मणःसंवत्सरःप्रोक्तः कियद्भिर्मन्वंतरैःसंवत्सरःपूर्यतइत्याह तदेवेति अयुतंमन्वंतराणिब्रह्मणोहोरात्रमुक्तंतदनुपातेनअहर पिब्रह्मणःकल्पश्चकथ्यतइतियोजना अयंभावः षष्ट्यधिकशतत्रयंसंवत्सरस्यअंशाः प्रत्यंशेचतुर्दशमनवः तेचचतुर्दशभिर्गुणितेषष्ट्यधिकशतत्रयेचत्वारिंशदधिकंसहस्रपंचकंमनूनांभ वंति तावानेवकालोरात्रिरिति अशीत्यधिकमयुतंमनवः ब्रह्मणोंशरूपेअहोरात्रेभवंति अत्रचांशामांदिमानिकिंचिदधिकानिपंचवर्द्धंतेतानिविहायअष्टषष्ट्यधिकशतत्रयेणयावंतो ब्दाःमनूनामयुतेनपूर्यंतेतावानेवब्रह्मणोहोरात्रस्तदर्द्धं वाहरिति २० २१ युगसहस्रेचतुर्युगसहस्रे २२ २३ २४ २५

संहारसंभवधारायांअंतरविच्छेदोब्रह्मतत्तुवक्तुमशक्यंतज्ज्ञानंविनाचनधाराविच्छेदोस्तीतिभावः २६ प्रजानांजरायुजादीनांसृष्टिसंहारौमन्वंतरेषुचतुर्दशस्वपिमध्येमध्येउपरतौभवतः २७ शेषाःस्थूलभूतानितत्सहितादेवास्तिष्ठंतितत्रहेतुस्तपसेति २८ निःशेषत्वमेवाहतत्रेति २९ आदित्याअपिदग्धेंधनानलवत्स्वात्मानमुपसंहृत्यब्रह्मणासहविष्णुंप्रविशंतितेनस्थूलानांपृथिव्य तेजसांनाशोदर्शितः ३० ३१ अयंचलयःसुषुप्तिसदृशइत्याह तत्रेत्यादिना ३२ ३३ ३४ ३५ देवानांसूर्यादीनांचक्षुरादीनांचब्रह्मांडेपिंडेचतान्येवनकिंचिदपूर्वंदृश्यतेकेवलंविपर्ययः दर्श नानामदर्शनैःसहविपर्ययो मणिप्रवालधारामात्रमित्यर्थः ३६ दग्धानिपूर्वंआसन्तानिदेवादयश्चमाग्विष्णौलीनाःसंतःपुनर्जायंते ३७ ऋतलिंगानिशीतोष्णवृष्ट्यादीनि ३८ निष्क्रमित्वाना

मन्वंतरेषुसंहाराःसंहारांतेषुसंभवाः ॥ नशक्यमंतरंतेषांवक्तुंवर्षशतैरपि २६ विसर्गस्यप्रजानांवैसंहारस्यचभारत ॥ मन्वंतरेषुसंहाराःश्रूयंतेभरतर्षभ २७ सशेषास्तत्रतिष्ठंतिदेवाःसप्तर्षिभिःसह ॥ तपसाब्रह्मचर्येणश्रुतेनचसमाहिताः २८ पूर्णेयुगसहस्रेतुकल्पोनिःशेषउच्यते ॥ तत्रसर्वाणिभूतानिदग्धान्यादित्यते जसा २९ ब्रह्माणमग्रतःकृत्वासहादित्यगणैर्विभुम् ॥ योगंयोगीश्वरंदेवमजंक्षेत्रज्ञमच्युतं ॥ प्रविशंतिसुरश्रेष्ठंहरिंनारायणंप्रभुम् ३० यःस्रष्टासर्वभूतानांकल्पां तेषुपुनःपुनः ॥ अव्यक्तःशाश्वतोदेवस्तस्यसर्वमिदंजगत् ३१ तत्रसंवर्ततेरात्रिःसकलैकार्णवेतदा ॥ नारायणोदरेनिद्रांब्राह्मंवर्षसहस्रकम् ३२ तावंतामिति कालस्यरात्रिरित्यभिशब्दिता ॥ निद्रायोगमनुप्राप्तोयस्यांशेतेपितामहः ३३ साचरात्रिरपक्रांतासहस्रयुगपर्यया ॥ तदाप्रबुद्धोभगवान्ब्रह्मालोकपितामहः ३४ पुनःसिसृक्षयायुक्तःसर्गायविदधेमनः ॥ सैवस्थितिःपुराणेयंतद्वृत्तंतद्विचेष्टितम् ३५ देवस्थानानितान्येवकेवलंचाविपर्ययः ॥ ततोदग्धानिभूतानिस र्वाण्यादित्यरश्मिभिः ३६ देवर्षियक्षगंधर्वाःपिशाचोरगराक्षसाः ॥ जायंतेचपुनस्तातयुगेभरतसत्तम ३७ यथर्त्तावृतुलिंगानिनानारूपाणिपर्यये ॥ दृश्यंते तानितान्येवतथाब्राह्मीषुरात्रिषु ३८ निष्क्रमित्वाप्रजाकारःप्रजापतिरसंशयम् ॥ येचवैमानवादेवाःसर्वेचैवमहर्षयः ३९ तेसंगताःशुद्धसंगाःशश्वद्धर्मविस र्गतः ॥ नभवंतिपुनस्तातयुगेभरतसत्तम ४० तत्सर्वंक्रमयोगेनकालसंख्याविभागवित् ॥ सहस्रयुगसंख्यानंकल्पादिवसमीश्वरः ४१ रात्रिंयुगसहस्रांतां कृत्वाचभगवान्विभुः ॥ संहरत्यथभूतानिसृजतेचपुनःपुनः ४२ व्यक्ताव्यक्तोमहादेवोहरिर्नारायणःप्रभुः ॥ तस्यतेकीर्तयिष्यामिमनोर्वैवस्वतस्यह ४३ विसर्गंभरतश्रेष्ठसांप्रतस्यमहाद्युते ॥ वृष्णिवंशप्रसंगेनकथ्यमानंपुरातनम् ४४

रायणात्निष्क्रम्यपृथग्भूयप्रजाकारःप्रजाकर्तापुनःपुनर्भूतानिससृजेइतिचतुर्थेनसंबंधः किंसर्वाणिभूतान्यविशेषेणपुनःसृजति नेत्याह येचेतिसार्द्धेन ३९ तेसंगताःशुद्धेनब्रह्मणासहसंगःएकी भावेनगतिर्येषांतेतत्त्वविदःशुद्धसंगाःशुद्धसत्त्वेहेतुःशश्वदितिशश्वद्धर्मःस्वाभाविकोगुणोदेहादिष्वात्मबुद्धिःतस्याविसर्गतस्त्यागात्तेपुनर्नभवंति नावर्ततेअन्येतुनविष्णुंप्राप्ताअपिमोहकंचुका पनयनाभावाज्जायंतइत्यर्थः ४० तत्पूर्वोक्तप्रकारंयुगसंख्यानं ४१ ४२ व्यक्ताव्यक्तःस्थूलसूक्ष्मरूपःतस्यमनोःतदंशस्यमनोः विसर्गंकीर्तयिष्यामीत्युत्तरेणसंबंधः ४३ ४४

---

१ ब्रह्मर्षिभिः सहेति पा० । २ समन्विताइ० पा० १ दग्धेइ० पा० ।

यत्रवृष्णिवंशे ४५ इतिहरिवंशेटीकायांअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७ ॥ विवस्वतोथसंज्ञायाःश्राद्धदेवमनोर्भवः अश्विनोश्चापिचक्रस्यजनुर्नवमईर्यते १ वैवस्वतस्यमनोःविसर्गंकीर्तयिष्या मीत्युक्तंतदेवाह विवस्वानित्यादिना दाक्षायण्यांदक्षकन्यायांअदित्यां त्वाष्ट्रीत्वष्टुःपुत्री १ सुरेणुरितिसंज्ञायाएवनामांतरंभामिनीकोपना भाविनीतिपाठे शुद्धचित्तेति २ दीप्तेनअत्युष्णे नभर्तृरूपेण ३ तद्रूपंतस्याः संज्ञायाःरूपंमंडलस्यस्यतेजसागात्रेषुदग्धं ४ दाहेहेतुमाह नखल्वितिद्वाभ्यां भिक्षार्थंआगतेनबुधेनगर्भगौरवात्तच्छीघ्रंभिक्षामप्रयच्छतीअदितिः शप्तातव गर्भोयंम्रियतामितितच्छ्रुत्वाव्याकुलामदितिंप्रतिभार्यास्नेहात्कश्यपः · स्वसामर्थ्यात्बुधशापंनिवार्यअभाषत अयंखल्विति निश्चयेननमृतः अपितुअंडस्थएवास्तीतितस्माददितेरज्ञानात्

यत्रोत्पन्नोमहात्मासहरिर्वृष्णिकुलेप्रभुः ॥ सर्वासुरविनाशायसर्वलोकहितायच ॥ ४९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञेदाक्षायण्यामरिंदम ॥ तस्यभार्याभवत्संज्ञात्वाष्ट्रीदेवीविवस्वतः १ सुरेणुरितिविख्यातात्रिषुलोकेषुभामिनी ॥ सावैभार्याभगवतोमार्तंडस्यमहात्मनः २ भर्तृरूपेणनातुष्यद्रूपयौवनशालिनी ॥ संज्ञानाम्नीसुतपसादीप्तेनेहसमन्विता ३ आदित्यस्यहितद्रूपंमंडलस्यसु तेजसा ॥ गात्रेषुपरिदग्धंवैनातिकांतमिवाभवत् ४ नखल्वयंमृतोंडस्थइतिस्नेहादभाषत ॥ अज्ञानात्कश्यपस्तस्मान्मार्तंडइतिचोच्यते ५ तेजस्त्वभ्य धिकंतातनित्यमेवविवस्वतः ॥ येनातितापयामासत्रींल्लोँकान्कश्यपात्मजः ६ त्रीण्यपत्यानिकौरव्यसंज्ञायांतपतांवरः ॥ आदित्योजनयामासकन्यांद्वौच प्रजापती ७ मनुर्वैवस्वतःपूर्वंश्राद्धदेवःप्रजापतिः ॥ यमश्चयमुनाचैवयमजौसंबभूवतुः ८ साविवर्णंतुतद्रूपंदृष्ट्वासंज्ञाविवस्वतः ॥ असहंतीचस्वांछायांसव र्णांनिर्ममेततः ९ मायामयीतुसासंज्ञातस्याश्छायासमुत्थिता ॥ प्रांजलिःप्रणताभूत्वाछायासंज्ञांनरेश्वर १० उवाचकिंमयाकार्यंकथयस्वशुचिस्मिते ॥ स्थितास्मितवनिर्देशेशाधिमांवरवर्णिनि ११ संज्ञोवाच ॥ ॥ अहंयास्याभिभद्रंतेस्वमेवभवनंपितुः ॥ त्वयेहभवनेमह्यंवस्तव्यंनिर्विकारया १२ इमौच बालकौमह्यंकन्याचेयंसुमध्यमा ॥ संभाव्यास्तेनचाख्येयमिदंभगवतेक्वचित् १३ ॥ छायोवाच ॥ आकचग्रहणाद्देविआशापान्नैवकर्हिचित् ॥ आख्या स्याभिमतंतुभ्यंगच्छदेवियथासुखम् १४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ समादिश्यसवर्णांतांतथेत्युक्त्वाचसातया ॥ त्वष्टुःसमीपमगमद्व्रीडितेवतप स्विनी १५ पितुःसमीपमासाद्यपित्रानिर्भर्त्सितातदा ॥ भर्तुःसमीपंगच्छेतिनियुक्ताचपुनःपुनः १६

ममअंडंमृतमित्येवंरूपाद्विपरीतज्ञानाद्अयंमार्तंडइत्युच्यते मृतंअंडमस्येतिमृतांडःतस्माज्जातोमार्तंडःशकंध्वादित्वात्पररूपं ५ तेजइतिसएवंकश्यपमाहात्म्याज्जीवितोऽतितेजस्वीसं ल्लोकानभिध्यादत्यंतंतापयामासेतिभावः ६ ७ प्रजापतीनाहमनुरितिमनुःश्राद्धदेवाख्योयमश्चयमजौयमलौ ८ विवर्णंविषमवर्णंदुःसहकारकं स्वांछायांस्वस्यप्रतिमांसवर्णांसमान रूपां ९ छायासंज्ञासुवाचेतिसंबंधः १० शाधिआज्ञापय ११ मह्यंमम १२ तेत्वयाइदंमत्कृत्यभगवतेसूर्याय १३ तुभ्यंतव १४ व्रीडितेवलज्जितेवयतस्तपस्विनीआलोचनवतीअनाकारि तायामम्महागमनंभर्तुस्त्वयमश्चाकीर्तिकरइत्याशयः १५ १६

१ संज्ञानाम्नीसुतपसा इतिपाठान्तरम् । २ भगवतेत्वया इ० पा०

आच्छाद्यमोपयित्वा १७ १८ पूर्वस्यभ्रातुः समानवर्णत्वादयंसावर्णइत्युक्तोनतुसवर्णाया अपत्यत्वादित्यर्थः १९ पृथिवीति पूर्वोक्तासुरेणुरेवसंज्ञाख्यातस्याइयंप्रकृतिःपार्थिवीद्वितीयासंज्ञा अन्येतुछायानिपातेनपृथिव्याउत्थितत्वात्पार्थिवीत्याहुः २१ ततस्याः मनुः क्षमवक्षांतवान्आर्षअडभावादि २२ २३ प्रतोदितःव्यथितः विरेजितइतिपाठेज्ञापितः २४ २५ उपभूषतिपूष

अगच्छद्वडवाभूत्वाच्छायारूपमनिंदिता ॥ कुरूनथोत्तरान्गत्वातृगान्यत्रचचारह १७ द्वितीयायांतुसंज्ञायांसंज्ञेयमितिचिंतयन् ॥ आदित्योजनयामास पुत्रमात्मसमंतदा १८ पूर्वजस्यमनोस्तातमद्दशोयमितिप्रभुः ॥ सवर्णत्वान्मनोर्भूयःसावर्णइतिचोक्तवान् १९ मनुरेवाभवन्नाम्नासावर्णइतिचोच्यते ॥ द्वितीयोयःसुतस्तस्याःसविज्ञेय शनैश्वरः २० संज्ञातुपार्थिवीतातस्वस्यपुत्रस्यवैतदा ॥ चकाराभ्यधिकंस्नेहंनतथापूर्वजेपुत्रे २१ मनुस्तस्याक्षमत्तत्तुयमस्तस्यानचक्षमे ॥ तांसरोषाच्चबाल्याच्चभाविनोर्थस्यवैबलात् ॥ यदासंतर्जयामाससंज्ञांवैवस्वतोयमः २२ तंशशापततःक्रोधात्सावर्णजननीनृप ॥ चरणःपततामेषतवेतिभृशदुःखिता २३ यमस्तुतत्पितुःसर्वंप्रांजलिःप्रत्यवेदयत् ॥ भृशंशापभयोद्विग्नःसंज्ञावाक्यप्रतोदितः २४ शापोयंविनिवर्तेतप्रोवाचापितरंतदा ॥ मात्रास्नेहेनसर्वेषुवर्तितव्यंसुतेपुत्रे २५ सेयमस्मानपाहायसवीयांसंबुभूषति ॥ तस्यांमयोद्यतःपादोनतुदेहेनिपातितः २६ बाल्याद्वायादिवामोहात्तद्भवान्क्षंतुमर्हसि ॥ यस्मात्तेपूजनीयाहंलंघितास्मित्वयासुत २७ यस्मात्तवैपचरणःपतिष्यतिनसंशयः ॥ अपत्यंदुरपत्यंस्यान्नांबाकुजननीभवेत् २८ शप्तोहमस्मिलोकेशजनन्यातपतांवर ॥ तवप्रसादाच्चरणोनपतेन्ममगोपते २९ ॥ विवस्वानुवाच ॥ असंशयंपुत्रमहद्भविष्यत्यत्रकारणम् ॥ येनत्वामाविशक्रोधोधर्मज्ञंसत्यवादिनम् ३० नशक्यमन्यथाकर्तुंमयामातुर्वचस्तव ॥ कृमयोमांसमादाययास्यंतिधरणीतलम् ३१ तवपादान्महाप्राज्ञततस्त्वंप्राप्स्यसेसुखम् ॥ कृतमेवंवचस्तथ्यंमातुस्तवभविष्यति ३२ शापस्यपरिहारेणत्वंचत्राताभविष्यसि ॥ आदित्योथाब्रवीत्संज्ञांकिमर्थंतनयेषुवै ३३ तुल्येष्वभ्यधिकःस्नेहःक्रियतेऽतिपुनःपुनः ॥ सातत्परिहरंतीतुनाचचक्षेविवस्वते ३४ आत्मानंसुसमाधाययोगात्तथ्यमपश्यत ॥ तांशप्तुकामोभगवान्नाशायकुरुनंदन ३५ मूर्द्धजेपुचजग्राहसमयेऽतिगतेपिच ॥ सातत्सर्वंयथावृत्तमाचचक्षेविवस्वते ३६ विवस्वानथतच्छ्रुत्वाक्रुद्धस्त्वष्टारमभ्यगात् ॥ त्वष्टातुतंयथान्यायमर्चयित्वाविभावसुम् ॥ निर्दग्धुकामंरोपेणसांत्वयामासवैतदा ३७ ॥ त्वष्टोवाच ॥ तवातितेजसाविष्टमिदंरूपंनशोभते ॥ असहंतीचतत्संज्ञावनेचरतिशाद्वले ३८ द्रष्टाहितांभवानद्यस्वांभार्यांशुभचारिणीम् ॥ नित्यंतपस्यभिरतांवडवारूपधारिणीम् ३९ पर्णाहारांकृशांदीनांजटिलांब्रह्मचारिणीम् ॥ हस्तिहस्तपरिक्लिष्टांव्याकुलांपद्मिनीमिव ॥ श्लाघ्यांयोगबलोपेतांयोगमास्थायगोपते ४०

यितुमिच्छति २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ अभ्यधिकः स्नेहः कनीयसितत्संज्ञाकृत्यंपरिहरंतीगूहमाना ३४ सुसमाधायसुस्थिरंकृत्वायोगात्ध्यानात् ३५ समयेआकेशग्रहणात् आशापाच्चनैतत्प्रकाशयिष्यामीतिनियमेअतिगमेअतिक्रांतेसति ३६ ३७ शाद्वलेहरिततृणे ३८ भवान्द्रष्टाद्रक्ष्यति ३९ हस्तिहस्तेनगजशुंडादंडेनपरिक्लिष्टांपद्मिनीमिव ४०

तवमदतःकरणस्थंमतंअद्यतववरूपंकांतंमनोहरंनिवर्तयामिसंपादयामीति ॥ ४१ ॥ तेनपूर्वेणरूपेणसंभृतःसंपन्नः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ भ्रमिंभ्रामणयंत्रंआरोप्यरूपंशातयामासतनूकृतवान्घृ
ष्टवानित्यर्थः ॥ ४४ ॥ निर्भासितंप्रकटीकृतंअसंहतेनपृथक्कृतेनतेजसाहेतुनासंहृतेनेतिस्पष्टार्थः ॥ ४५ ॥ निर्वर्तितंभ्रामणयोगान्निकषणेनसंपादितम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५०

अनुकूलंतुदेवेशयदिस्यान्ममतन्मतम् ॥ रूपंनिवर्तयाम्यद्यतवकांतमरिंदम ४१ रूपंविवस्वतश्चासीत्तिर्यगूर्ध्वसमंतुवै ॥ तेनासौसंभृतोदेवरूपेणतुविभा
वसुः ४२ तस्मात्त्वष्टुःसवैवाक्यंबहुमेनेप्रजापतिः ॥ समनुज्ञातवांश्चैवत्वष्टारंरूपसिद्धये ४३ ततोऽभ्युपगमात्त्वष्टामार्तंडस्यविवस्वतः ॥ भ्रमिमारोप्यत
तेजःशातयामासभारत ४४ ततोनिर्भासितंरूपंतेजसासंहृतेनवै ॥ कांतात्कांततरंद्रष्टुमधिकंशुशुभेतदा ४५ मुखेनिर्वर्तितंरूपंतस्यदेवस्यगोपतेः ॥
ततःप्रभृतिदेवस्यमुखमासीत्तुलोहितम् ॥ मुखरागंतुयत्पूर्वंमार्तंडस्यमुखच्युतम् ४६ आदित्याद्वादशैवेहसंभूतामुखसंभवाः ॥ धातार्यमाचमित्रश्चवरु
णोंशोभगस्तथा ४७ इंद्रोविवस्वान्पूषाचपर्जन्योदशमस्तथा ॥ ततस्त्वष्टाततोविष्णुरजघन्योजघन्यजः ४८ हर्षंलेभेततोदेवोदृष्ट्वादित्यान्स्वदेहजान् ॥
गंधैःपुष्पैरलंकारैर्भास्वतामुकुटेनच ४९ एवंसंपूजयामासत्वष्टावाक्यमुवाचह ॥ गच्छदेवनिजांभार्यांकुरूंश्चरतिसोत्तरान् ५० वडवारूपमास्थायवनेचर
तिशाद्वले ॥ सतथारूपमास्थायस्वभार्यारूपलीलया ५१ ददर्शयोगमास्थायस्वांभार्यांवडवांततः ॥ अधृष्यांसर्वभूतानांतेजसानियमेनच ५२ वडवाव
पुषाराजंश्चरंतीमकुतोभयाम् ॥ सोऽश्वरूपेणभगवांस्तांमुखेसमभावयत् ५३ मैथुनायविचेष्टंतीपरपुंसोपशंकया ॥ सातन्निरवमच्छुक्रंनासिकायांविव
स्वतः ५४ देवौतस्यामजायेतामश्विनौभिषजांवरौ ॥ नासत्यश्चैवदस्रश्चस्मृतौद्वावश्विनाविति ५५ मार्तंडस्यात्मजावेतावष्टमस्यप्रजापतेः॥ संज्ञायां
जनयामासवडवायांसभारत ॥ तांतुरूपेणकांतेनदर्शयामासभास्करः ५६ साचदृष्ट्वैवभर्तारंतुतोषजनमेजय ॥ यमस्तुकर्मणातेनभृशंपीडितमानसः ५७
धर्मेणरंजयामासधर्मराजइवप्रजाः ॥ सलेभेकर्मणातेनपरमेणमहाद्युतिः ५८ पितृणामाधिपत्यंचलोकपालत्वमेवच ॥ मनुःप्रजापतिस्त्वासीत्सावर्णःसतपो
धनः ५९ भाव्यःसोनागतेकालेमनुःसावर्णिकेंतरे ॥ मेरुपृष्ठेतपोघोरमद्यापिचरतिप्रभुः ६० भ्राताशनैश्चरश्चास्यग्रहत्वमुपलब्धवान् ॥ नासत्यौयौसमा
ख्यातौस्ववैद्यौतौबभूवतुः ६१ सेवतोपितथाराजन्नश्वानांशांतिदोऽभवत् ॥ त्वष्टातुतेजसातेनविष्णोश्चक्रमकल्पयत् ६२ तदप्रतिहतंयुद्धेदानवांताचि
कीर्षया ॥ यवीयसीतयोर्यातुयमीकन्यायशस्विनी ६३ अभवत्सासरिच्छ्रेष्ठायमुनालोकभाविनी ॥ मनुरित्युच्यतेलोकेसावर्णइतिचोच्यते ६४ द्विती
योयःसुतस्तस्यमनोर्भ्राताशनैश्चरः ॥ ग्रहत्वंसचलेभेवैसर्वलोकाभिपूजितम् ६५

स्वभार्यारूपलीलया भार्यायैअनुरूपालीला अश्वरूपेणसंचरणम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ समभावयत् संगमकरोत् ॥ ५३ ॥ विचेष्टंतीमैथुनप्रतिकूलांचेष्टांकुर्वाणा परपुंसोपशंकयाशुक्रंनिरवमत
५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ तेनभ्रातुःमातृशापजक्लेशेनममाप्येवंमाभूदितिधर्ममेवाश्रयदित्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ तयोर्मनुयमयोः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

देवानोबवादांनामाश्विनौश्च ॥ ६६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे टीकायांनवमोध्यायः ॥९ ॥ मनोर्वैश्राद्धदेवस्यसंततिर्दशधातथा ॥ सौम्यात्तदंशभेदश्चदशमेध्यायइष्यते ॥ १ ॥
तत्समाःअनुतुल्यः १ नाभागारिष्टइत्यत्र दिष्टइत्यपिपठंति नाभानेदिष्ठंवै मानवमितिश्रुतेः नाभानेदिष्ठइतिपाठः प्रामाणिकः २ प्रजापतिर्मनुः ३ ४ ५ ६ इलातन्नाम्नीकन्या ७ दंडधरोरा
जामद्रेम अनुगच्छस्वेतितामिलामुवाचेतिपूर्वेणसंबंधः तंमनुंइलाप्रत्युवाचेत्युत्तरेणसंबध्यते ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ मानवी घृतपदीमैत्रावरुणीतिमंत्रलिंगादिलायाउभयसंबं

यइदंजन्मदेवानांशृणुयाद्वापिधारयेत् ॥ आपद्भ्यःसविमुच्येतप्राप्नुयाच्चमहद्यशः ॥ ६६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे वैवस्वतोत्पत्तौनवमोध्यायः ॥
९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ मनोर्वैवस्वतस्यासन्पुत्रावैनवतत्समाः ॥ इक्ष्वाकुश्चैवनाभागोधृष्णुः शर्यातिरेवच १ नरिष्यंश्चतथाप्रांशुर्नाभागारिष्टसप्तमाः ॥
करूषश्चपृषध्रश्चनवैतेभरतर्षभ २ अकरोत्पुत्रकामस्तुमनुरिष्टिंप्रजापतिः ॥ मित्रावरुणयोस्तात पूर्वमेवविशांपते ३ अनुत्पन्नेषुनवसुपुत्रेष्वेतेषुभारत ॥
तस्यांतुवर्तमानायामिष्ट्यांभरतसत्तम ४ मित्रावरुणयोरंशेमुनिराहुतिमाजुहोत् ॥ आहूत्यांहूयमानायांदेवगंधर्वमानुषाः ५ तुष्टिंतुपरमांजग्मुर्मुनयश्चत
पोधनाः ॥ अहोस्यतपसोवीर्यमहोस्यश्रुतमद्भुतम् ६ तत्रादिव्यांबरधरादिव्याभरणभूषिता ॥ दिव्यसंहनना चैवइलाजज्ञेइतिश्रुतिः ७ तामिलेत्येवहोवाच
मनुर्दंडधरस्तदा ॥ अनुगच्छस्वमांभद्रेतमिलाप्रत्युवाचह ॥ धर्मयुक्तमिदंवाक्यंपुत्रकामंप्रजापतिम् ८ ॥ इलोवाच ॥ मित्रावरुणयोरंशेजातास्मिवद
तांवर ॥ तयोःसकाशंयास्यामिनमांधर्मोहतोवधीत् ९ सैवमुक्त्वामनुंदेवंमित्रावरुणयोरिला ॥ गत्वांतिकंवरारोहाप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् १० अंशेस्मियुवयो
र्जातादेवौकिंकरवाणिवाम् ॥ मनुनाचाहमुक्तावैअनुगच्छस्वमामिति ११ तांतथावादिनींसाध्वीमिलांधर्मपरायणाम् ॥ मित्रश्चवरुणश्चोभावूचतुर्यन्निबो
धतत् १२ अनेनतवधर्मेणप्रश्रयेणदमेनच ॥ सत्येनचैवसुश्रोणिप्रीतौस्वोवरवर्णिनि १३ आवयोस्त्वंमहाभागेख्यातिंकन्येतियास्यसि ॥ मनोर्वंशधरः
पुत्रस्त्वमेवचभविष्यसि १४ सुद्युम्नइतिविख्यातस्त्रिषुलोकेषुशोभने ॥ जगत्प्रियोधर्मशीलोमनोर्वंशविवर्द्धनः १५ निवृत्तासातुतच्छ्रुत्वागच्छंतीपितुरं
तिकं ॥ बुधेनांतरमासाद्यमैथुनायोपमंत्रिता १६ सोमपुत्राद्बुधाद्राजन्तस्यांजज्ञेपुरूरवाः ॥ जनयित्वासुतंसातामिलासुद्युम्नतांगता १७ सुद्युम्नस्यतुदाया
दास्त्रयःपरमधार्मिकाः ॥ उत्कलश्चगयश्चैवविनताश्वश्चभारत १८ उत्कलस्योत्कलाराजन्विनताश्वस्यपश्चिमा ॥ दिक्पूर्वाभरतश्रेष्ठगयस्यतुगयापुरी १९
प्रविष्टेतुमनौतातादिवाकरमरिंदम ॥ दशधातद्दधत्क्षत्रमकरोत्पृथिवीमिमाम् २० यूपांकितावसुमतीयस्येयंसवनाकरा ॥ इक्ष्वाकुर्ज्येष्ठदायादोमध्यदेशम
वाप्तवान् २१ कन्याभावाच्चसुद्युम्नोनैनंगुणमवाप्तवान् ॥ वसिष्ठवचनाच्चासीत्प्रतिष्ठानेमहात्मनः २२ प्रतिष्ठाधर्मराजस्यसुद्युम्नस्यकुरूद्वह ॥ तत्पुरूरव
सेप्रादाद्राज्यंप्राप्यमहायशाः २३ सुद्युम्नःकारयामासप्रतिष्ठानेनृपक्रियां ॥ उत्कलस्यत्रयःपुत्रास्त्रिषुलोकेषुविश्रुताः ॥ धृष्टकश्चांबरीषश्चदंडश्चेतिसुतास्त्रयः २४

धोघटते तत्राद्यमाह आवयोरिति द्वितीयमाह मनोरिति ॥ १४ ॥ १५ ॥ ततामित्रावरुणयोर्वाक्यंश्रुत्वापितुर्मनोः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥१९॥ प्रविष्टइति मनौसूर्यंप्रविष्टेपुत्रान्उत्पाद्य
त्यक्ताधिकारेसति इक्ष्वाकुप्रभृतयोदशमनोःपुत्राः पृथिवींदशधाविभज्यगृहीतवंतः ॥ २० ॥ २१ ॥ सुद्युम्नएनंगुणंमध्यदेशराजत्वं वसिष्ठानुग्रहात्तुसुद्युम्नोपितत्समीपदेशेराज्यंलेभेइत्याहत्र
सिष्ठेतिप्रतिष्ठानेप्रयागैकदेशे ॥ २२ ॥अत्रस्थितिः ॥ २३ ॥ नृपक्रियांराज्यंकारयामासपुरूरवसःसुतः ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ इंडोवच्छन्दार्थः ॥ २६ ॥ २७ नरिष्यतनामागोमनोःपंचमद्वितीयोपुत्रौ ॥ २८ ॥ धृष्णोःतृतीयस्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ आनर्तविषयोद्वारकादेशःकुशस्थलीद्वा
रवती ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ युवैवतत्रजरादिपरिणामाभावात् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ शर्यातेरन्वयाख्यानंपूर्वंधुंधुकमारणम् ॥

यश्चकारमाहात्मावैदंडकारण्यमुत्तमं ॥ वनंतल्लोकविख्यातंतापसानामनुत्तमम् २५ तत्रप्रविष्टमात्रस्तुनरःपापात्प्रमुच्यते ॥ सुद्युम्नश्चादिवंयातएैलमुत्पा
द्यभारत २६ मानवेयोमहाराजस्त्रीपुंसोर्लक्षणैर्युतः ॥ धृतवानयइलेत्येवसुद्युम्नश्चेतिविश्रुतः २७ नरिष्यतःशकाःपुत्रानाभागस्यतुभारत ॥ अंबरीषोभ
वत्पुत्रःपार्थिवर्षभसत्तमः २८ धृष्णोस्तुधार्ष्टकंक्षत्रंरणधृष्टंबभूवह ॥ करूषस्यतुकारूषाःक्षत्रियायुद्धदुर्मदाः २९ सहस्रंक्षत्रियगणोविक्रान्तःसंबभूवह ॥ नाभा
गारिष्टपुत्रश्चक्षत्रियावैश्यतांगताः ३० प्रांशोरेकोऽभवत्पुत्रःशर्यातिरितिविश्रुतः ॥ नरिष्यन्तस्यदायादोराजादण्डधरोदमः ॥ शर्यातेर्मिथुनंचासीदानर्तो
नामविश्रुतः ३१ पुत्रःकन्यासुकन्याख्यायापत्नीच्यवनस्यह ॥ आनर्तस्यतुदायादोरेवोनाममहाद्युतिः ३२ आनर्तविषयश्चासीत्पुरीचास्यकुशस्थली
॥ रेवस्यरैवतःपुत्रःककुद्मीनामधार्मिकः ३३ ज्येष्ठःपुत्रशतस्यासीद्राज्यंप्राप्यकुशस्थलीम् ॥ सकन्यासहितःश्रुत्वागांधर्वंब्रह्मणोंतिके ३४ मुहूर्तभूतंदेवस्य
मर्त्यंबहुयुगंप्रभो ॥ आजगामयुवैवाथस्वांपुरींयादवैर्वृताम् ३५ कृतांद्वारवतींनाम्नाबहुद्वारांमनोरमाम् ॥ भोजवृष्ण्यंधकैर्गुप्तांवासुदेवपुरोगमैः ३६ त
तःसरैवतोज्ञात्वायथातत्वमरिंदम ॥ कन्यांतांबलदेवायसुव्रतांनामरेवतीम् ३७ दत्वाजगामशिखरंमेरोस्तपसिसंस्थितः ॥ रेमेरामोपिधर्मात्मारेवत्यास
हितःसुखी ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ कथंबहुयुगेकालेसमतीतेद्विजोत्तम ॥
नजरारेवतींप्रापारैवतंचककुद्मिनम् १ मेरुंगतस्यवातस्यशार्यातेःसंततिःकथम् ॥ स्थितापृथिव्यामद्यापिश्रोतुमिच्छामितत्वतः २ वैशंपायनउवाच ॥
नजराक्षुत्पिपासेवानमृत्युर्भरतर्षभ ॥ ऋतुचक्रंनभवतिब्रह्मलोकेसदानघ ३ ककुद्मिनस्तुतंलोकंरैवतस्यगतस्यह ॥ हतापुण्यजनैस्तातराक्षसैःसाकुश
स्थली ४ तस्यभ्रातृशतंचासीद्धार्मिकस्यमहात्मनः ॥ तद्वध्यमानंरक्षोभिर्दिशःप्राद्रवदच्युतम् ५ विद्रुतस्यतुराजेंद्रतस्यभ्रातृशतस्यवै ॥ तेषांतुतेभ
याक्रांताःक्षत्रियास्तत्रतत्रह ६ अन्ववायस्तुसुमहांस्तत्रतत्रविशांपते ॥ येषामेतेमहाराजशार्याताइतिविश्रुताः ७ क्षत्रियाभरतश्रेष्ठादिक्षुसर्वासुधार्मिकाः
॥ सर्वशःपर्वतगणान्प्रविष्टाःकुरुनंदन ८

उक्तमेकादशेविष्णोरुत्तंकस्यप्रसादजं ॥ १ ॥ कथमिति जन्मवतःपरिणामावश्यंभावात्कथंतयोर्जरायाअप्राप्तिरितिप्रश्नः ॥१॥ शर्यातिप्रपौत्रस्यरैवतस्य ॥ २ ॥ उत्तरमाह नजरेति ज
राद्विप्रभावेणक्षुदादयोभवंतितत्पाचितान्नेनपरिणामांतरंजायते पूर्वपरिणामश्चनश्यति ततोजराप्रवर्तते अस्मिंश्चप्रवर्तकः कालःसूर्यादिनिर्वर्त्यःब्रह्मलोकेतुसूर्याद्यभावात्तन्मूलकाःकाला
दिशुभकराइत्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

वैश्यौवैश्यायामुत्पन्नत्वात्वमातृजातयःपुत्राःस्युरितिवचनात् ब्राह्मणतांउपशांतिंगतौ ॥९॥ ॥१०॥ ॥११॥ क्षुवतःक्षुतंकुर्वतः १२ विकुक्षित्वाद्विपुलकुक्षित्वात् अयोधताम् अप्रतियोद्धृतां ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ श्राद्धेति ९तेनयदर्थंयदुद्दिष्टंतस्मैतददत्वान्यत्रविनियुज्यतेचेद्दोषायभवतीतिदर्शितम् मृगयांगतःमृगयात आगतएवइक्ष्वाकुणापरित्यक्तइत्युत्तरेणान्वयः

नाभागादिष्टपुत्रौद्वौवैश्यौब्राह्मणतांगतौ ॥ करूषस्यचकारूषा क्षत्रियायुद्धदुर्मदाः ९ प्रांशोरेकोभवत्पुत्रःप्रजातेरितिनःश्रुतम् ॥ पृषध्रोर्हिंसयित्वातुगु रोर्गांजनमेजय १० शापाच्छूद्रत्वमापन्नोनवैतेपरिकीर्तिताः ॥ वैवस्वतस्यतनयामनोर्वैभरतर्षभ ११क्षुवतश्चमनोस्तातइक्ष्वाकुरभवत्सुतः॥ तस्यपुत्रशतं त्वासीदिक्ष्वाकोर्भूरिदक्षिणम् १२तेषांविकुक्षिर्ज्येष्ठस्तुविकुक्षित्वादयोधताम् ॥ प्राप्तःपरमधर्मज्ञःसोऽयोध्याधिपतिःप्रभुः १३शकुनिप्रमुखास्तस्यपुत्राःपंचा शदुत्तमाः ॥ उत्तरापथदेशस्थारक्षितारोमहीपते १४ चत्वारिंशदथाष्टौचदक्षिणस्यांतथादिशि ॥ शशादप्रमुखाश्चान्यरक्षितारोविशांपते १५इक्ष्वाकुस्तुवि कुक्षिंवैअष्टकायामथादिशत् ॥ मांसमानयश्राद्धार्थंमृगान्हत्वामहाबल १६श्राद्धकर्मणिचोदिष्टअकृतेश्राद्धकर्मणि ॥ भक्षयित्वाशशंतातशशादोमृगयांगतः १७ इक्ष्वाकुणापरित्यक्तोवसिष्ठवचनात्प्रभुः ॥ इक्ष्वाकौसंस्थितेतातशशादःपुरमावसत् १८शशादस्यतुदायादःककुत्स्थोनामवीर्यवान् ॥ इंद्रस्यवृषभूतस्यककु त्स्थोजयतासुरान् १९पूर्वमाडीबकेयुद्धेककुत्स्थस्तेनहिस्मृतः ॥ अनेनास्तुककुत्स्थस्यपृथुरानेनसःस्मृतः २०विष्टराश्वःपृथोःपुत्रस्तस्मादार्द्रस्त्वजायत ॥ आर्द्रस्ययुवनाश्वस्तुश्रावस्तस्यतुचात्मजः २१ जज्ञेश्रावस्तकोराजाश्रावस्तीयेननिर्मिता ॥ श्रावस्तस्यतुदायादोबृहदश्वोमहायशाः २२ कुवलाश्वः सुतस्तस्यराजापरमधार्मिकः ॥ यःसधुंधुवधाद्राजाधुंधुमारत्वमागतः २३ जनमेजयउवाच ॥ धुंधोर्वधमहंब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्वतः ॥ यदर्थंकुवलाश्वः सन्धुंधुमारत्वमागतः २४ वैशंपायनउवाच ॥ कुवलाश्वस्यपुत्राणांशतमुत्तमधन्विनाम् ॥ सर्वेविद्यासुनिष्णाताबलवंतोदुरासदाः २५ बभूवुर्धार्मिकाःसर्वे यज्वानोभूरिदक्षिणाः ॥ कुवलाश्वंसुतंराज्येबृहदश्वोन्ययोजयत् २६ पुत्रसंक्रामितश्रीस्तुवनंराजासमाविशत् ॥ तमुत्तंकोथविप्रर्षिःप्रयांतंप्रत्यवारयत् २७ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ भवतारक्षणंकार्यंतत्तावत्कर्तुमर्हसि ॥ निरुद्विग्नस्तपश्चर्तुंनहिशक्नोपिपार्थिव २८त्वयाहिपृथिवीराजन्रक्ष्यमाणामहात्मना ॥ भविष्य तिनिरुद्विग्नानारण्यंगंतुमर्हसि २९ पालनेहिमहान्धर्मःप्रजानामिहदृश्यते ॥ नतथादृश्यतेऽरण्येमातेऽभूद्बुद्धिरीदृशी ३० ईदृशोनहिराजेंद्रधर्मःक्वचनदृ श्यते ॥ प्रजानांपालनेयोवैपुराराजर्षिभिःकृतः ॥ रक्षितव्याप्रजाराज्ञातास्त्वंरक्षितुमर्हसि ३१

॥ १७ ॥ वसिष्ठवचनात्हविरिदमुच्छिष्टंनपितृयोग्यमित्येवंरूपात् संस्थितेमृते ॥ १८ ॥ककुत्स्कंधः तत्रतिष्ठतीतिककुत्स्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ श्रावस्तीपुरी ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ रक्षणंअस्माकमितिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

१ देवासुरे ॥त०पु०पा०

समेषुपर्वताद्यभावात्निम्नोन्नतवर्जितेषु मरुषुनिर्जलेषुधन्वसुअल्पोदकेषुउज्ज्वानकःजनस्यसमूहोजानकंतद्रहितउज्ज्वानकःउज्ज्वालकेतिपाठेजलसमूहवर्जितः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

ममाश्रमसमीपेहिसमेषुमरुधन्वसु ॥ समुद्रोवालुकापूर्णउज्ज्वानकइतिश्रुतः ॥ देवतानामवध्यश्चमहाकायोमहाबलः ३२ अंतर्भूमिगतस्तत्रवालुकांतर्हितो
महान् ॥ राक्षसस्यमधोःपुत्रोधुंधुनामामहासुरः ॥ शेतेलोकविनाशायतपआस्थायदारुणम् ३३ संवत्सरस्यपर्यंतेसनि श्वासंप्रमुंचति ॥ यदातदाभूश्चल
तिसशैलवनकानना ३४ तस्यनिःश्वासवातेनरजउद्धूयतेमहत् ॥ आदित्यपथमावृत्यसप्ताहंभूमिकंपनम् ३५ सविस्फुलिंगंसांगारंसधूममतिदारुणम् ॥
तेनतातनशक्नोमितस्मिन्स्थातुंस्वकाश्रमे ३६ तंमारयमहाकायंलोकानांहितकाम्यया ॥ लोकाःस्वस्थाभवंत्यद्यतस्मिन्विनिहतेऽसुरे ३७ त्वंहितस्यव
धायैकःसमर्थःपृथिवीपते ॥ विष्णुनाचवरोदत्तोमह्यंपूर्वयुगेऽनघ ३८ यस्त्वंमहासुरंरौद्रंहनिष्यसिमहाबलम् ॥ तस्यत्वंवरदानेनतेजआप्याययिष्यसि
३९ नहिधुंधुर्महातेजास्तेजसाल्पेनशक्यते ॥ निर्दग्धुंपृथिवीपालसहिवर्षशतैरपि ॥ वीर्यंहिसुमहत्तस्यदेवैरपिदुरासदम् ४० सएवमुक्तोराजर्षिरुत्तंकेन
महात्मना ॥ कुवलाश्वंसुतंप्रादात्तस्मैधुंधुनिवारणे ४१ बृहदश्वउवाच ॥ भगवन्न्यस्तशस्त्रोहमयंतुतनयोमम ॥ भविष्यतिद्विजश्रेष्ठधुंधुमारोनसंशयः
४२ सतंव्यादिश्यतनयंराजर्षिर्धुंधुमारणे ॥ जगामपर्वतायैवसतपसेसंशितव्रतः ४३ कुवलाश्वस्तुपुत्राणांशतेनसहपार्थिवः ॥ प्रायादुत्तंकसहितोधुंधोस्त
स्यविनिग्रहे ४४ तमाविशत्तदाविष्णुर्भगवांस्तेजसाप्रभुः ॥ उत्तंकस्यनियोगाद्वैलोकस्यहितकाम्यया ४५ तस्मिन्प्रयातेदुर्धर्षेदिविशब्दोमहानभूत् ॥
एषश्रीमानवध्योद्यधुंधुमारोभविष्यति ४६ दिव्यैर्माल्यैश्चतंदेवाःसमंतात्समवाकिरन् ॥ देवदुंदुभयश्चापिप्रणेदुर्भरतर्षभ ४७ सगत्वाजयतांश्रेष्ठस्तनयैः
सहवीर्यवान् ॥ समुद्रंखानयामासवालुकार्णवमव्ययम् ४८ नारायणेनकौरव्यतेजसाप्यायितःसवै ॥ बभूवसमहातेजाभूयोबलसमन्वितः ४९ तस्यपुत्रैः
खनद्भिस्तुवालुकांतर्हितस्तदा ॥ धुंधुरासादितोराजन्दिशमावृत्यपश्चिमाम् ५० मुखजेनाग्निनाक्रोधाल्लोकानुद्वर्तयन्निव ॥ वारिसुस्राववेगेनमहोदधिरि
वोदये ५१ सोमस्यभरतश्रेष्ठधारोर्मिकलिलंमहत् ॥ तस्यपुत्रशतंदग्धंत्रिभिरूनंतुरक्षसा ५२ ततःसराजाकौरव्यराक्षसंतंमहाबलम् ॥ आससादमहातेजाधुं
धुंधुंधुनिबर्हणः ५३ तस्यवारिमयंवेगमापीयसनराधिपः ॥ योगीयोगेनवह्निंचशमयामासवारिणा ५४ निहत्यतंमहाकायंबलेनोदकराक्षसम् ॥ उत्तंकंदर्श
यामासकृतकर्मानराधिपः ५५

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ निवारणेविनाशेनिमित्ते ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ वालुकार्णवंवालुकापूर्णमुदकमयं वालुकापूर्णमितिगौडाः ४८ ॥
॥ ४९ ॥ ५० ॥ मुखजेनाग्निनातस्यपुत्रशतंदग्धमित्युत्तरेणसंबंधः सचवारिसुस्रावस्वदेहजलेनमुत्रमाप्लावितवानित्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

१ एष श्रीमान्नृपसुतो धुन्धुमार इतिपाठान्तरम्

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ सगरांतोदृढाश्वादिर्वंशोद्वादशईरितः ॥ विश्वामित्रकुटुंबादिर्भरणंचत्रिशंकुतः ॥ १ ॥ तस्यधुंधुमारस्य ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ तस्यसंहताश्वस्ययदाराहैमवतीहिमवतःकन्या अनस्यांप्रसेनजित्जातइतिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ पाणीतिमंत्राणां नावेहिसंभवात्वहेसहतोदे
धावहरेपुंसेपुत्रायवेत्तवै इत्याद्यर्थानांविघ्नंप्रतिबंधंचक्रे ॥ १२ ॥ परस्परेणपूर्वंकृतोद्वाहाऊढाकन्यास्वभार्याकृतेत्यन्वयः सखासप्तपदीभवेत्यंतिममंत्रांतेभार्यात्वमुत्पद्यते नततःप्राक् अत

उत्तंकस्तुवरंप्रादात्तस्मैराज्ञेमहात्मने ॥ ददौतस्याक्षयंवित्तंशत्रुभिश्चापराजयम् ५६ धर्मेरतिंचसततंस्वर्गवासंतथाक्षयम् ॥ पुत्राणांचाक्षयाँल्लोकान्स्व
र्गेयेरक्षसाहताः ॥ ५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तस्यपुत्रास्त्रयः
शिष्टादृढाश्वोज्येष्ठउच्यते ॥ चंद्राश्वकपिलाश्वौतुकुमारौद्वौकनीयसौ १ धौंधुमारिर्दृढाश्वस्तुहर्यश्वस्तस्यचात्मजः ॥ हर्यश्वस्यनिकुंभोभूत्क्षत्रधर्मरतः
सदा २ संहताश्वोनिकुंभस्यपुत्रोरणविशारदः ॥ अकृशाश्वःकृशाश्वश्चसंहताश्वसुतौनृप ३ तस्यहैमवतीकन्यासतांमातादृषद्वती ॥ विख्यातात्रिषु
लोकेषुपुत्रश्चास्याःप्रसेनजित् ४ लेभेप्रसेनजिद्भार्यांगौरींनामपतिव्रताम् ॥ अभिशप्तातुसाभर्त्रानदीवैबाहुदाभवत् ५ तस्याःपुत्रोमहानासीद्युवनाश्वोमहीप
तिः ॥ मांधातायुवनाश्वस्यत्रिलोकविजयीसुतः ६ तस्यचैत्ररथीभार्याशशबिंदोःसुताऽभवत् ॥ साध्वीबिंदुमतीनामरूपेणासदृशीभुवि ७ पतिव्रताच
ज्येष्ठाचभ्रातृणामयुतस्यसा ॥ तस्यामुत्पादयामासमांधाताद्वौसुतौनृप ८ पुरुकुत्संचधर्मज्ञंमुचुकुंदंचधार्मिकम् ॥ पुरुकुत्ससुतस्त्वासीत्त्रसद्दस्युर्महीप
तिः ९ नर्मदायामथोत्पन्नःसंभूतस्तस्यचात्मजः ॥ संभूतस्यतुदायादःसुधन्वानामपार्थिवः १० सुधन्वनःसुतश्चासीत्त्रिधन्वारिपुमर्दनः ॥ राज्ञस्त्रिधन्व
नस्त्वासीद्विद्वांस्त्रय्यारुणःसुतः ११ तस्यसत्यव्रतोनामकुमारोभून्महाबलः ॥ पाणिग्रहणमंत्राणांविघ्नंचक्रेसुदुर्मतिः १२ येनभार्याहृतापूर्वंकृतोद्वाहापर
स्यवै ॥ बाल्यात्कामाच्चमोहाच्चसंहर्षाच्चापलेनच १३ जहारकन्यांकामात्सकस्यचित्पुरवासिनः ॥ अधर्मशंकुनातेनराजात्रय्यारुणोत्यजत् १४ अपध्वंसे
तिबहुशोवदन्क्रोधसमन्वितः ॥ पितरंसोऽब्रवीत्त्यक्तःक्वगच्छामीतिवैमुहुः १५ पितात्वेनमथोवाचश्वपाकैःसहवर्तय ॥ नाहंपुत्रेणपुत्रार्थीत्वयाद्यकुलपांसन १६
इत्युक्तःसनिराक्रामन्नगराद्वचनात्पितुः ॥ नचतंवारयामासवसिष्ठोभगवानृषिः १७ सतुसत्यव्रतस्तातश्वपाकावसथांतिके ॥ पित्रात्यक्तोवसद्वीरःपितात
स्यवनंययौ १८ ततस्तस्मिंस्तुविषयेनावर्षत्पाकशासनः ॥ समाद्वादशराजेंद्रतेनाधर्मेणवैतदा १९

स्तांप्रागेवजहारसंहर्षादभिनिवेशात् १३ अधर्मशंकुनापापरूपेणकीलेनविद्धत्वात्तंअत्यजत् १४ हेअपध्वंसविलोमजेतिवदन्संबोधयन् १५ वर्तयवस १६ तंएवंवदंतंपितरं १७ चांडालगृ
हसमीपे १८ पाकशासनइंद्रः तेनाधर्मेणविप्रविवाहविघ्नजेनपितृक्षोभेण नतुराज्ञःप्रजात्यागेन प्रव्रजतोविरक्तस्यदोषाभावात् तस्मिन्नपरित्रोपोयःपितुरासीदित्यादिशेषग्रंथात्व १९

तस्यात्रिशंकोर्विषयेदेशेसंन्यस्यन्यासरूपेणस्थापयित्वा ॥ २० ॥ शेषस्यकुटुंबस्य ॥ २१ विक्रीयंतंविक्रीयमाणम् २२ २३ यस्माद्गलेबद्धःअतोगालवइति ॥ २४ ॥ इतिहरिवंशेटीकायां
द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ अथत्रयोदशेध्यायेत्रय्यारुणसुतस्यवै ॥ पितुश्चापरितोषाद्वैत्रिशंकुत्वमिहोच्यते॥१॥सत्येति भक्तिर्विश्वामित्रस्याराध्यत्वात् कृपातत्कुटुंबस्यानाथत्वात्
प्रतिज्ञावासिष्ठशिष्यस्यपरिहारेप्सुत्वात्एभिस्त्रिभिःकारणैर्विश्वामित्रकलत्रंबभारपुपोष ॥ १ ॥ २ ॥ उपांशुव्रतंपरेषामविदितनियमम् आस्थायअंगीकृत्यवनगतेप्यवसत् ॥३ ॥ ४ ॥ ५ ॥
कारणेनअपराधीअयंकंचित्कालंमायश्चित्तंचरतुइत्याशयेन॥६॥ निष्ठासमाप्तिःउपांशुनायंपरदारहरःअपितुकन्याहरोतएनंद्वादशवार्षिकयांदीक्षायांसमाप्तायामभिषेक्ष्यामीतिगूढंआशयम्

दारांस्तुतस्यविषयेविश्वामित्रोमहातपाः ॥ संन्यस्यसागरानूपेचचारविपुलंतपः २० तस्यपत्नीगलेबध्वामध्यमंपुत्रमौरसं ॥ शेषस्यभरणार्थायव्यक्रीणाद्गो
शतेनवै २१ तंतुबद्धंगलेदृष्ट्वाविक्रीयंतंनृपात्मजः ॥ महर्षिपुत्रंधर्मात्मामोक्षयामासभारत २२ सत्यव्रतोमहाबाहुर्भरणंतस्यचाकरोत् ॥ विश्वामित्रस्य
तुष्ट्यर्थमनुकंपार्थमेवच २३ सोभवद्गालवोनामगलबंधान्महातपाः ॥ महर्षिःकौशिकस्ताततेनवीरेणमोक्षितः २४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेह
रिवंशपर्वणिद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सत्यव्रतस्तुभक्त्याचकृपयाचप्रतिज्ञया ॥ विश्वामित्रकलत्रंतद्बभारविनयेस्थितः १ हत्वा
मृगान्वराहांश्चमहिषांश्चवनेचरान् ॥ विश्वामित्राश्रमाभ्याशेमांसंवृक्षेबबंधसः २ उपांशुव्रतमास्थायदीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ पितुर्नियोगादवसत्तस्मिन्
वनगतेनृपे ३ अयोध्यांचैवराष्ट्रंचतथैवांतःपुरंमुनिः ॥ याज्योपाध्यायसंबंधाद्वसिष्ठःपर्यरक्षत ४ सत्यव्रतस्तुबाल्याच्चभाविनोर्थस्यवाबलात् ॥ वसिष्ठे
ऽप्यधिकंमन्युंधारयामाससर्वदा ५ पित्रातुतंतदाराष्ट्रात्त्यज्यमानंस्वमात्मजं ॥ नवारयामासमुनिर्वसिष्ठःकारणेनह ६ पाणिग्रहणमंत्राणांनिष्ठास्यात्सप्त
मेपदे ॥ नचसत्यव्रतस्तस्यतमुपांशुमबुध्यत ७ जानन्धर्मंवसिष्ठस्तुनमांत्रातीतिभारत ॥ सत्यव्रतस्तदारोषंवसिष्ठेमनसाकरोत् ८ गुणबुध्यातुभगवान्व
सिष्ठःकृतवांस्तथा ॥ नचसत्यव्रतस्तस्यतमुपांशुमबुध्यत ९ तस्मिन्नपरितोषोयःपितुरासीन्महात्मनः ॥ तेनद्वादशवर्षाणिनावर्षत्पाकशासनः १० तेन
त्विदानींवहतादीक्षांतांदुर्वहांभुवि ॥ कुलस्यनिष्कृतिस्तातकृतासावैभवेदिति ११ नतंवसिष्ठोभगवान्पित्रात्यक्तंन्यवारयत् ॥ अभिषेक्ष्याम्यहंपुत्रमस्येत्ये
वंमतिर्मुनेः १२ सतुद्वादशवर्षाणिदीक्षांतामुद्वहद्बली ॥ उपांशुव्रतमास्थायमहत्सत्यव्रतोनृप १३ अविद्यमानेमांसेतुवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ सर्वकामदुघां
दोग्ध्रींददर्शसनृपात्मजः १४ तांवैक्रोधाच्चमोहाच्चश्रमाच्चैवक्षुधार्दितः ॥ दशधर्मानृगतोराजाजघानजनमेजय १५

॥ ७ ॥ वसिष्ठाशयमबुध्वैवतदुपरिरोषमकरोदित्याह जानन्निति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वसिष्ठाशयंविवृणोति ११ इतिनन्यवारयदितिपूर्वेणसंबंधः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दशेति मत्तःप्रमत्त
उन्मत्तःश्रांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः ॥ त्वरमाणश्चभीरुश्चलुब्धःकामीचतेदश ॥ अनुप्रदोकामक्रोधप्रदयश्चत्वारअध्यायादौचोक्ताःसत्यव्रतत्वादयश्चत्वारःपूर्वाध्यायांतेविश्वामित्रस्यतुष्ट्यर्थमनुकंपा
र्थमेवचेतिद्वाविंत्येवंदशधर्मास्तत्रतत्रत्यवेतिअन्याःकामोदीरितः ॥ श्रमादित्यन्यान्वेषणाशक्तिरुक्ता अनुकंपापरदुःखेनदुःखित्वं कृपा परदुःखपरिहारार्थोयत्नइतिविशेषःएतान्दशधर्मा
नृगतःसन्राजेतिमाविसंज्ञागृहीत्वा ॥ १५ ॥

१ मार्धेषुतु अन्यत्रत्र पु० पाठांतरम् ।

१६ शंकुंपूर्वोक्तंवोप्य हयौवक्ष्यमाणौ १७ शंकुत्रयमेवाविष्करोति पितुरिति अप्रोक्षितोपयोगात् असंस्कृतमांसभक्षणात् १८ १९ २० २१ भयेगतेविश्वामित्रप्रसादमात्रादिविशेषः २२ मिषतामित्यनादरेषष्ठीपश्यतोदेवादीननादृत्येत्यर्थः कौशिकोविश्वामित्रः२३ तस्यत्रिशंकोः २४ २५ २६ २७ २८ २९ शकादयोम्लेच्छभेदाः ३० निरस्तंतिस्मराज्याद्दूरीकृतंविस्म

तत्वमांसंस्वयंचैवविश्वामित्रस्यचात्मजान् ॥ भोजयामासतच्छ्रुत्वावसिष्ठोप्यस्यचुक्रुधे ॥ क्रुद्धस्तुभगवान्वाक्यमिदमाहनृपात्मजम् १६ वसिष्ठउवाच ॥ पातयेयमहंक्रूरतवशंकुमसंशयम् ॥ यदितेद्वाविमौशंकूनस्यातांवैकृतौपुनः १७ पितुश्चापरितोषेणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनच ॥ अप्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्ते व्यतिक्रमः ॥ १८॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंत्रीण्यस्यशंकूनितानिदृष्ट्वामहातपाः ॥ त्रिशंकुरितिहोवाचत्रिशंकुरितिसःस्मृतः १९ विश्वामित्रस्तुदारा णामागतोभरणेकृते ॥ सतुतस्मैवरंप्रादान्मुनिःप्रीतस्त्रिशंकवे २० छंद्यमानोवरेणाथवरंवव्रेनृपात्मजः ॥ सशरीरोव्रजेस्वर्गमित्येवंयाचितोमुनिः २१ अ नावृष्टिभयेतस्मिन्गतेद्वादशवार्षिके ॥ राज्येऽभिषिच्यपित्र्येतुयाजयामासतंमुनिः २२ मिषतांदेवतानांचवसिष्ठस्यचकौशिकः ॥ सशरीरंतदातंतुदिव मारोपयत्प्रभुः २३ तस्यसत्यरथानामभार्याकैकयवंशजा ॥ कुमारंजनयामासहरिश्चंद्रमकल्मषम् २४ सवैराजाहरिश्चंद्रस्त्रैशंकवइतिस्मृतः ॥ आहर्तारा जसूयस्यसस्राडितिविश्रुतः २५ हरिश्चंद्रस्यपुत्रोभूद्रोहितोनामवीर्यवान् ॥ येनेदंरोहितपुरंकारितंराज्यसिद्धये २६ कृत्वाराज्यंसराजर्षिःपालयित्वात्व थप्रजाः ॥ संसारासारतांज्ञात्वाद्विजेभ्यस्तत्पुरंददौ २७ हरितोरोहितस्याथचंचुर्हारीतउच्यते ॥ विजयश्चसुदेवश्चचंचुपुत्रौबभूवतुः २८ जेताक्षत्रस्यस र्वस्यविजयस्तेनसंस्मृतः ॥ रुरुकस्तनयस्तस्यराजाधर्मार्थकोविदः२९ रुरुकस्यवृकःपुत्रोवृकाद्बाहुस्तुजज्ञिवान् ॥ शकैर्यवनकांबोजैःपारदैःपह्लवैःसह ३० हैहयास्तालजंघाश्चनिरस्यंतिस्मतंनृपम् ॥ नात्यर्थंधार्मिकस्तातसहिधर्मयुगेभवत् ३१ सगरस्तुसुतोबाहोर्जज्ञेसहगरेणच ॥ और्वस्याश्रममागम्यभार्गवेणा भिरक्षितः ३२ आग्नेयमस्त्रंलब्ध्वाचभार्गवात्सगरोनृपः ॥ जिगायपृथिवींहत्वातालजंघान्सहैहयान् ३३ शकानांपह्लवानांचधर्मंनिरसदच्युतः ॥ क्षत्रिया णांकुरुश्रेष्ठपारदानांसधर्मवित् ३४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणित्रिशंकुचरितकथनंनामत्रयोदशोऽध्याय॥१३॥ जनमेजयउवाच ॥ कथं ससगरोजातोगरेणैवसहाच्युतः ॥ किमर्थंचशकादीनांक्षत्रियाणांमहौजसाम् १ धर्मंकुलोचितंक्रुद्धोराजानिरसदच्युतः ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वविस्तरेणत पोधन २ वैशंपायनउवाच ॥ बाहोर्व्यसनिनस्तातत्दृतंराज्यमभूत्किल ॥ हैहयैस्तालजंघैश्चशकैःसार्द्धंविशांपते ३

तत्रहेतुर्नात्यर्थमिति ३१ गरेणविषेणसहजातइतिसगरत्वंमातृगरसंयोगेप्यमरणेहेतुमाह और्वस्येतिभार्गवेणऔर्वेण ३२ ३३ निरसन्निरस्तवान् अच्युतःपरिपूर्णशक्तिः ३४ इतिहरिवं शेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ उत्पत्तिश्चरितंप्रोक्तंसगरस्यचतुर्दशे ॥ सागरांवरुद्वरयततपुत्रोद्यमसंभवं १ कथंगरेणसहसन् कथंअच्युतो नमृतइत्यर्थः १ २ व्यसनिनः मृगयापरस्यद्यूतपरस्य ३

पंचशकादयः हैहयाइतितालजंघाइति चैकाराशिःतदर्थेहैहयार्थम् तद्राज्यसाधनार्थपराक्रमनूपराक्रमंकृतवंतः ४ राजासगरपिता ५ अन्वगात्वनमितिशेषः ६ ७ ८ अस्त्रंअस्त्रग्रामंप्रत्य पादयददौ ९ १० पशूनिवप्राणिनइव ११ १२ १३ समयेनशरणागतोरक्षणीयइतिशिष्टमर्यादया १४ धर्मंजघानक्षत्रधर्मात्च्यावितवान्यतोवेषान्यस्त्वंवेषांतरंतेषांचकार १५ तदेवाहअर्द्धंशकानामिति १६ १७ १८ १९ खसादीन्विजित्यइमांवसुंधरांचविजित्यवाजिमेधायदीक्षितोभूत्वाअस्यांभुविअश्वंचप्ररयामासेतिद्वयोःसंबंधः २० २१ पूर्वदक्षिणंअग्निकोणे

यवनाःपारदाश्चैवकांबोजाःपल्हवाःखसाः ॥ एतेह्यपिगणाःपंचहैहयार्थेपराक्रमन् ४ हृतराज्यस्तदाराजासवैबाहुर्वनंययौ ॥ पत्न्याचानुगतोदुःखीवनेप्रा णानवामृजत् ५ पत्नीतुयादवीतस्यसगर्भापृष्ठतोऽन्वगात् ॥ सपत्न्याचगरस्तस्यैदत्तःपूर्वमभूत्किल ६ सातुभर्तुश्चितांकृत्वावनेतामध्यरोहत ॥ और्व स्तांभार्गवस्तातकारुण्यात्समवारयत् ७ तस्याश्रमेचतंगर्भंगरेणैवसहाच्युतं ॥ व्यजायतमहाबाहुंसगरंनामपार्थिवम् ८ और्वस्तुजातकर्मादितस्यकृत्वाम हात्मनः ॥ अध्याप्यवेदशास्त्राणिततोऽस्त्रंप्रत्यपादयत् ९ आग्नेयंतुमहाघोरममरैरपिदुःसहं ॥ सतेनास्त्रबलेनाजौबलेनचसमन्वितः १० हैहयान्निजघा नाशुक्रुद्धोरुद्रःपशूनिव ॥ आजहारचलोकेषुकीर्तिंकीर्तिमतांवरः ११ ततःशकान्सयवनान्कांबोजान्पारदांस्तदा ॥ पह्लवांश्चैवनिःशेषान्कर्तुंव्यवसित स्तदा १२ तेवध्यमानावीरेणसगरेणमहात्मना ॥ वसिष्ठंशरणंगत्वाप्रणिपेतुर्मनीषिणम् १३ वसिष्ठस्त्वथतान्दृष्ट्वासमयेनमहाद्युतिः ॥ सगरंवारयामासते षांदत्त्वाभयंतदा १४ सगरःस्वांप्रतिज्ञांचगुरोर्वाक्यंनिशम्यच ॥ धर्मंजघानतेषांवैवेषान्यत्वंचकारह १५ अर्द्धंशकानांशिरसोमुंडंकृत्वाव्यसर्जयत् ॥ यव नानांशिरःसर्वंकांबोजानांतथैवच ।१६ पारदामुक्तकेशाश्चपह्लवाःश्मश्रुधारिणः ॥ निःस्वाध्यायवषट्काराःकृतास्तेनमहात्मना १७ शकायवनकांबोजाः पारदाश्चविशांपते ॥ कोलिसर्पाःसमहिषादार्व्याश्चोलाःसकेरलाः १८ सर्वेतेक्षत्रियास्तातधर्मस्तेषांनिराकृतः ॥ वसिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना १९ खसांस्तुषारांश्चोलींश्चमद्रान्किष्किंधकांस्तथा ॥ कौंतलांश्चतथावंगान्साल्वान्कौंकणकांस्तथा २० सधर्मविजयीराजाविजित्येमांवसुंधराम् ॥ अश्वंवैप्र रयामासवाजिमेधायदीक्षितः २१ तस्यचारयतःसोऽश्वःसमुद्रेपूर्वदक्षिणे ॥ वेलासमीपेऽपहृतोभूमिंचैवप्रवेशितः २२ सतंदेशंतदापुत्रैःखानयामासपार्थिवः आसेदुस्तेततस्तत्रखन्यमानेमहार्णवे २३ तमादिपुरुषंदेवंहरिंकृष्णंप्रजापतिम् ॥ विष्णुंकपिलरूपेणस्वपंतंपुरुषोत्तमम् २४ तस्यचक्षुःसमुत्थेनतेजसा प्रतिबुध्यतः ॥ दग्धास्तेवैमहाराजचत्वारस्त्ववशेषिताः २५ बर्हकेतुःसुकेतुश्चतथाधर्मरथोनृपः ॥ शूरःपंचजनश्चैवतस्यवंशकरोनृपः २६ प्रादाच्चतस्मै भगवान्हरिर्नारायणोवरान् ॥ अक्षयंवंशमिक्ष्वाकोःकीर्तिंचाप्यनिवर्तनीम् २७

अपहृतइंद्रेणेतिशेषः २२ तेसनंतःपुत्राःहरिंआसेदुरितिद्वयोःसंबंधःआसेदुरित्यभिमुखंप्राप्यविषादंप्रापुरित्यर्थः २३ आदिपुरुषंप्रकृतिप्रवर्तकंहरिंअविद्याकार्यहरंकृष्णंसदानंदरूपमना याऽभविरवपंतंसमाध्यवस्थितंपुरुषोत्तमंअंतर्यामिणम् २४ तस्यप्रतिबुध्यतःयोगनिद्रांत्यजतःचक्षुःसमुत्थेनतेजसाअग्निना २५ २६ तस्मैसागराय २७

॥ २८ ॥ ससमुद्रः तस्यसगरस्य ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथपंचदशेवंशोह्यसमंजसउच्यते ॥ पंचजनापराख्य
स्यसूर्यवंशसमापितः ॥ १ ॥ सगरस्येति विक्रांताःपराक्रमवंतः ॥ १ ॥ २ ॥ कनीयसीपत्नीइलिनीसंज्ञा ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ तुंबीअलाबुम ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अलाबुम

पुत्रंसमुद्रंचविभुःस्वर्गवासंतथाऽक्षयम् ॥ पुत्राणांचाक्षयाँल्लोकान्तस्ययेचक्षुषाहताः २८ समुद्रश्चार्घ्यमादायववंदेतंमहीपतिम् ॥ सागरत्वंचलेभेसकर्मणातेनतस्यवै २९ तंचाश्वमेधिकंसोश्वंसमुद्रादुपलब्धवान् ॥ आजहाराश्वमेधानांशतंससुमहायशाः ॥ पुत्राणांच सहस्त्राणिषष्टिस्तस्येतिनःश्रुतम् ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिसगरोत्पत्तिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ छ ॥ जनमेजयउवाच ॥ सगरस्यात्मजावीराःकथंजातामहात्मनः ॥ विक्रांताःषष्टिसाहस्त्राविधिनाकेनवाद्विज १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ द्वेभार्ये सगरस्यास्तांतपसादग्धकिल्बिषे ॥ ज्येष्ठाविदर्भदुहिताकेशिनीनामविश्रुता २ कनीयसीतुयातस्यपत्नीपरमधर्मिणी ॥ अरिष्टनेमिदुहितारूपेणाप्रतिमाभुवि ३ और्वस्ताभ्यांवरंप्रादात्तन्निबोधजनाधिप ॥ षष्टिपुत्रसहस्त्राणिगृह्णात्वेकातपस्विनी ४ एकंवंशधरंत्वेकायथेष्टंवरयत्विति ॥ तत्रैकाजगृहेपुत्राँल्लुब्धाशूरान्बहूंस्तथा ५ एकंवंशधरंत्वेकातथेत्याहचतांमुनिः ॥ केशिन्यसूतसगरादसमंजसमात्मजम् ६ राजापंचजनोनामबभूवसुमहाबलः ॥ इतरासुषुवेतुंबींबीजपूर्णामितिश्रुतिः ७ तत्रषष्टिसहस्त्राणिगर्भास्तेतिलसम्मिताः ॥ संबभूवुर्यथाकालंववृधुश्चयथाक्रमम् ८ घृतपूर्णेषुकुंभेषुतान्गर्भान्निदधेपिता ॥ धात्रीश्चैकैकशःप्रादात्तावतीरेवपोषणे ९ ततोदशसुमासेषुसमुत्तस्थुर्यथासुखम् ॥ कुमारास्तेयथाकालंसगरप्रीतिवर्धनाः १० षष्टिःपुत्रसहस्त्राणितस्यैवमभवन्नृप ॥ गर्भादलाबुमध्याद्वैजातानिपृथिवीपते ११ तेषांनारायणंतेजःप्रविष्टानांमहात्मनाम् ॥ एकःपंचजनोनामपुत्रोराजाबभूवह १२ सुतःपंचजनस्यासीदंशुमान्नामवीर्यवान् ॥ दिलीपस्तनयस्तस्यखट्वांगइतिविश्रुतः १३ येनस्वर्गादिहागत्यमुहूर्तंप्राप्यजीवितम् ॥ त्रयोऽनुसंधितालोकाबुद्ध्यासत्येनचानघ ॥ १४ दिलीपस्यतुदायादोमहाराजोभगीरथः ॥ यःसगंगांसरिच्छ्रेष्ठामवतारयतप्रभुः १५ कीर्तिमान्समहाभागःशक्रतुल्यपराक्रमः ॥ समुद्रमानयच्चैनांदुहितृत्वेनकल्पयत् ॥ तस्माद्भागीरथींगंगांकथ्यतेवंशचिंतकैः १६

ध्यादलाबुप्रकाद्बीर्योदलाबुबीजानीवतत्रषष्टिसहस्त्राणिगर्भाणाम् ॥ ११ ॥ नारायणंनारायणीयंतेजःकपिलक्रोधाग्निं असमंजसएवपंचजनः ॥ १२ ॥ दिलीपएवखट्वांगः ॥ १३ ॥
अनुसंधिताःध्यानबलेनतत्वतोज्ञाताःबुद्ध्यासूक्ष्मयासत्येनब्रह्मभावेनमुहूर्तमात्रेणचित्तैकाग्र्यंसंपाद्यसर्वंब्रह्मेतिज्ञातवानित्यर्थः ॥ १४ ॥ अवतारयत्स्वर्गात्भूमिमानीतवान् ॥ १५ ॥
भागीरथीभगीरथस्यापत्यमिति ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ ऋतानिपर्णोनिअक्षहृदयज्ञानविषयोविभीतकस्यनलाग्रेप्रदर्शितानियेनसऋतपर्णःनतुऋतुपर्णइतितन्नामाग्रे तत्पुत्रस्यापिआर्तिपर्णिरित्यपत्यंप्रत्ययेनप्रदर्शनात्

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ हेपार्थिवर्षभ ॥ २३ ॥ रामस्यप्रपितामहोदिलीपःखट्वांगाख्यदिलीपादन्यः ॥ २४ ॥ दीर्घबाहूरघुरेव ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ निषधात्म

भगीरथसुतोराजाश्रुतइत्यभिविश्रुतः ॥ नाभागस्तुश्रुतस्यासीत्पुत्रःपरमधार्मिकः १७ अंबरीषस्तुनाभागिःसिंधुद्वीपपिताऽभवत् ॥

अयुताजित्तुदायादःसिंधुद्वीपस्यवीर्यवान् १८ अयुताजित्सुतस्त्वासीदृतपर्णोमहायशाः ॥ दिव्याक्षहृदयज्ञोवैराजानलसखोबली १९
ऋतपर्णसुतस्त्वासीदार्तपर्णिर्महीपतिः ॥ सुदासस्तस्यतनयोराजात्विंद्रसखोऽभवत् २० सुदासस्यसुतस्त्वासीत्सौदासोनामपार्थिवः ॥
ख्यातःकल्माषपादोवैनाम्नामित्रसहस्तथा २१ कल्माषपादस्यसुतःसर्वकर्मेतिविश्रुतः ॥ अनरण्यस्तुपुत्रोभूद्विश्रुतःसर्वकर्मणः २२
अनरण्यसुतोनिघ्नोनिघ्नपुत्रौबभूवतुः ॥ अनमित्रोरघुश्चैवपार्थिवर्षभसत्तमौ २३ अनमित्रस्यधर्मात्माविद्वान्दुलिदुहोभवत् ॥ दिलीप
स्तनयस्तस्यरामस्यप्रपितामहः २४ दीर्घबाहुर्दिलीपस्यरघुर्नाम्नाभवत्सुतः ॥ अयोध्यायांमहाराजोरघुश्चासीन्महाबलः २५ अज
स्तुरघुतोजज्ञेअजाद्दशरथोऽभवत् ॥ रामोदशरथाज्जज्ञेधर्मात्मासुमहायशाः २६ रामस्यतनयोजज्ञेकुशइत्यभिविश्रुतः ॥ अतिथिस्तु
कुशाज्जज्ञेनिषधस्तस्यचात्मजः २७ निषधस्यनलःपुत्रोनभःपुत्रोनलस्यतु ॥ नभस्यपुंडरीकस्तुक्षेमधन्वाततःस्मृतः २८ क्षेमधन्वसुत
स्तासीद्देवानीकःप्रतपवान् ॥ आसीदहीनगुर्नामदेवानीकसुतःप्रभुः २९ अहीनगोसुदायादःसुधन्वानामपार्थिवः ॥ सुधन्वनःसुतश्चै
वततोजज्ञेऽनलोनृपः ३० उक्थोनामसधर्मात्माऽनलपुत्रोबभूवह ॥ वज्रनाभःसुतस्तस्यउक्थस्यचमहात्मनः ३१ शंखस्तस्यसुतो
विद्वान्ध्युषिताश्वइतिश्रुतः ॥ पुष्पस्तस्यसुतोविद्वान्अर्थसिद्धिस्तुतत्सुतः ३२ सुदर्शनःसुतस्तस्यअग्निवर्णःसुदर्शनात् ॥ अग्निवर्ण
स्यशीघ्रस्तुशीघ्रस्यतुमरुःसुतः ३३ मरुस्तुयोगमास्थायकलापद्वीपमास्थितः ॥ तस्यासीद्विश्रुतवतःपुत्रोराजाबृहद्बलः ३४ नलौ
द्वावेवविख्यातौपुराणेभरतर्षभ ॥ वीरसेनात्मजश्चैवयश्चेक्ष्वाकुकुलोद्वहः ३५ इक्ष्वाकुवंशप्रभवाःप्राधान्येनेहकीर्तिताः ॥ एतेविवस्व

तोवंशेराजानोभूरितेजसः ३६ पठन्सम्यगिमांसृष्टिमादित्यस्यविवस्वतः ॥ श्राद्धदेवस्यदेवस्यप्रजानांपुष्टिदस्यच ३७

जोनलोवीरसेनसुतात्नलादन्यःनलौद्वावितिवक्ष्यमाणत्वात् २८ २९ अतएवसुधन्वनःसुतइत्यर्थः अनिलइतिच्छेदःतृतीयस्यनलस्याभावात् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥ ३६ ३७ ॥

पुविमाप्नोतिविरजाः।निहतरामः ३८ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ इतोग्रेपींद्रवस्पैवैनवाध्यायाःप्रकीर्तिताः ॥ तत्रादौषोडशेध्यायेतत्रोपोद्घातउच्यते ॥ १ ॥
एवंवंशानुकीर्तनंश्रुत्वा तत्रमाशुक्तंयमस्य मनुर्वैवस्वतःपूर्वंश्राद्धदेवःप्रजापतिर्यमश्चेतिश्राद्धदेवत्वंवैवस्वतंपितॄणांचयमंराज्येऽभ्यषेचयदितिपितृराज्यस्वंचोक्तम् तत्रकिंतत्श्राद्धंकेचतेपित
रइतिपृच्छति कथमित्यादिनाविवस्वतःसुतस्येतिशेषः यमस्यकथंश्राद्धदेवत्वमित्यर्थः १ २ ३ ४ ५ पितृविद्यावंशमाह हंतेत्यादिना ६ सनत्कुमारान्मार्कंडेयोमार्कंडेयात्भीष्मोभीष्मा

प्रजावानेतिसायुज्यमादित्यस्यविवस्वतः ॥ विपाप्माविरजाश्चैवआयुष्मांश्चभवत्युत ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिआदित्यस्यवं
शाऽनुकीर्तनंनामपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ कथंवैश्राद्धदेवत्वंआदित्यस्यविवस्वतः ॥ श्रोतुमिच्छामिविप्राग्र्यश्राद्धस्यचपरं
विधिम् १ पितॄणामादिसर्गंचकएतेपितरःस्मृताः ॥ एवंचश्रुतमस्माभिःकथ्यमानंद्विजातिभिः २ स्वर्गस्थाःपितरोयेचदेवानामपिदेवताः ॥ इतिवेदवि
दःप्राहुरेतदिच्छामिवेदितुम् ३ येचतेषांगणाःप्रोक्तायच्चतेषांवलंपरम् ॥ यथाचकृतमस्माभिःश्राद्धंप्रीणातिवैपितॄन् ४ प्रीताश्चपितरोयेस्मश्रेयसायोजयंति
हि ॥ एवंवेदितुमिच्छामिपितॄणांसर्गमुत्तमम् ५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ हंततेकथयिष्यामिपितॄणांसर्गमुत्तमम् ॥ यथाचकृतमस्माभिःश्राद्धंप्रीणातिवैपि
तॄन् ॥ प्रीताश्चपितरोयेस्मश्रेयसायोजयंतिहि ६ मार्कंडेयेनकथितंभीष्मायपरिपृच्छते ॥ अपृच्छद्धर्मराजोहिशरतल्पगतंपुरा ॥ एवमेवपुराप्रश्नंयन्मां
त्वंपरिपृच्छसि ७ ततेनुपूर्व्यावक्ष्यामिभीष्मेणोदाहृतंयथा ॥ गीतंसनत्कुमारेणमार्कंडेयायपृच्छते ८ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ पुष्टिकामेनधर्मज्ञकथंपुष्टिर
वाप्यते ॥ एतद्वैश्रोतुमिच्छामिकिंकुर्वाणोनशोचति ९ ॥ भीष्मउवाच ॥ श्राद्धैःप्रीणातिहिपितॄन्सर्वकामफलैस्तुयः ॥ तत्परःप्रयतःश्राद्धीप्रेत्यचेहचमो
दते १० पितरोधर्मकामस्यप्रजाकामस्यचप्रजाम् ॥ पुष्टिकामस्यपुष्टिंचप्रयच्छंतियुधिष्ठिर ११ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ वर्त्तंतेपितरःस्वर्गेकेषांचिन्नरकेपु
नः ॥ प्राणिनांनियतंवापिकर्मजंफलमुच्यते १२ श्राद्धानिचैवकुर्वंतिफलकामाःसदानराः ॥ अभिसंधायपितरंपितुश्चपितरंतथा १३ पितुःपितामहंचै
वत्रिषुपिंडेषुनित्यशः ॥ तानिश्राद्धानिदत्तानिकथंगच्छंतिवैपितॄन् १४ कथंचशक्तास्तेदातुंनरकस्थाःफलंपुनः ॥ केवातेपितरान्येस्मकान्यजामोवयंपुनः
१५देवाअपिपितॄन्स्वर्गेयजंतीतिचनःश्रुतं ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहाद्युते १६सभवान्कथयत्वेतांकथाममितबुद्धिमान् ॥ यथादत्तंपितॄणांवैतारणा
येहकल्पते १७भीष्मउवाच ॥ अत्रतेकीर्तयिष्यामियथाश्रुतमरिंदम ॥ येचतोपितरोऽन्येस्मयान्यजामोवयंपुनः ॥ पित्रामममपुरागीतंलोकांतरगतेनवै १८

धर्मराजइतिमहद्भिःप्रवर्तितत्वात्श्रेष्ठतरेयंविद्येतिभावः ७ ८ ९ तत्परःपितृप्रीतिपरः श्राद्धीश्राद्धकर्ता १० धर्मकामस्यधर्ममितिशेषः ११ श्राद्धैः पितॄन्प्रीणातीत्येतदाक्षिपतिवर्ततेतइ
तित्रिभिः १२ १३ १४ पितरोधर्मादीन्प्रयच्छंतीत्येतदाक्षिपति कथंचेति अन्येनरकादिस्थेभ्यः कान्मानुषान्देवताभूतान्वावयंपितॄन्यजामइतिप्रश्नः १५ १६ १७ प्रत्यक्षमतिक्र
म्यापिशास्त्रोक्तमेवश्राद्धकर्मकर्तव्यमित्याख्यायिकामुखेनप्रश्नोत्तरमवतारयति अत्रेति १८

॥ १९ ॥ २० ॥ कल्पेबौधायनादिसूत्रे ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ व्यवस्थानंनिष्ठाम् ॥ २४ ॥ चतुर्थंअंशंतथाचतुर्थमेवांशम् ॥ २५ ॥ प्रमाणाचरितंधर्मे प्रमाणभूतस्यराज्ञआचरितं ॥ २६ ॥ २७ प्रतीच्छप्रतिगृहाण ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ व्याहृतंउक्तम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ श्रूयंतइतिकर्मणापितृलोकोविद्ययादेवलोकइतिश्रुतेःब्रह्मलोकादर्वाचीनाः

श्राद्धकालेममपितुर्मयापिंडःसमुद्यतः ॥ तंपिताममहस्तेनभित्वाभूमिमयाचत १९ हस्ताभरणपूर्णेनकेयूराभरणेनच ॥ रक्तांगुलितलेनाथयथादृष्टःपुरामया २० नैषकल्पोविधिर्दृष्टइतिसंचिंत्यचाप्यहम् ॥ कुशेष्वेवततःपिंडंदत्तवानविचारयन् २१ ततःपितामेसुप्रीतोवाचामधुरयातदा ॥ उवाचभरतश्रेष्ठप्रीयमाणोमयानघ २२ त्वयादायादवानस्मिकृतार्थोमुत्रचेहच ॥ सत्पुत्रेणत्वयापुत्रधर्मज्ञेनविपश्चिता २३ मयातुतवजिज्ञासाप्रयुक्तैषादृढव्रत ॥ व्यवस्थानंतुधर्मेषुकर्तुंलोकस्यचानघ २४ यथाचतुर्थंधर्मस्यरक्षितालभतेफलम् ॥ पापस्यहितथामूढःफलंप्राप्नोत्यरक्षिता २५ प्रमाणंयद्धिकुरुतेधर्माचारेषुपार्थिवः ॥ प्रजास्तदनुवर्त्तंतेप्रमाणाचरितंसदा २६ त्वयाचभरतश्रेष्ठवेदधर्माश्चशाश्वताः ॥ कृताःप्रमाणंप्रीतिश्चममनिर्वर्तितातुला २७ तस्मात्त्वाहंसुप्रीतःप्रीत्याचवरमुत्तमम् ॥ ददामितंप्रतीच्छत्वंत्रिषुलोकेषुदुर्लभम् २८ नतेप्रभविताम्रुत्युर्यावज्जीवितुमिच्छसि ॥ त्वत्तोभ्यनुज्ञांसंप्राप्यमृत्युःप्रभवितातव २९ किंवातेप्रार्थितंभूयोददामिवरमुत्तमम् ॥ तद्ब्रूहिभरतश्रेष्ठयत्तेमनसिवर्त्तते ३० इत्युक्तवंतंतमहमभिवाद्यकृतांजलिः ॥ अब्रुवंकृतकृत्योहंप्रसन्नेत्वयिसत्तम ३१ यदित्वनुग्राह्यस्त्वत्तोर्हामिमहाद्युते ॥ प्रश्नमिच्छामिवैकिंचिद्व्याहृतंभवतास्वयम् ३२ समामुवाचधर्मात्माब्रूहिभीष्मयदिच्छसि ॥ छेतास्मिसंशयंसर्वंयन्मांपृच्छसिभारत ३३ अपृच्छंतमहंतातंतत्रांतर्हितमेवच ॥ गतंसुकृतिनांलोकंकौतूहलसमन्वितः ३४ ॥ भीष्मउवाच ॥ श्रूयंतेपितरोदेवादेवानामपिदेवताः ॥ देवाश्चपितरोन्येवाकान्यजामोवयंपुनः ३५ कथंचदत्तमस्माभिःश्राद्धंप्रीणात्यथोपितॄन् ॥ लोकांतरगतांस्तातकिंनुश्राद्धस्यवाफलम् ३६ कान्यजंतिस्मलोकावैसदेवनरदानवाः ॥ सयक्षोरगगंधर्वाःसकिन्नरमहोरगाः ३७ अत्रमेसंशयस्तीव्रःकौतूहलमतीवच ॥ तद्ब्रूहिममधर्मज्ञसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यभीष्मस्योवाचवैपिता ३८ ॥ शंतनुरुवाच ॥ संक्षेपेणैवतेवक्ष्येयन्मांपृच्छसिभारत ॥ पितरश्चयथोद्भूताःफलंदत्तस्यचानघ ३९ पितॄणांकारणंश्राद्धेशृणुसर्वंसमाहितः ॥ आदिदेवसुतास्तातपितरोदिविदेवताः ४०

लोकाःपितृलोकाइत्युच्यंतेदेवलोकपदेनब्रह्मलोकः एवंतदुभयप्रापकौमार्गौचपितृयानदेवयानौ तत्रस्वर्लोकस्थानादेवानांतदूर्ध्वलोकत्रयगताः पितरोदेवतात्वेनमान्याःइतिगम्यते देवाःपितरःपितरोदेवाइतिदेवानांपितॄणांचाभेदोपिश्रूयतेअन्येजनकादयोमृतास्तेभ्योनिकृष्टाःपितरःइत्युच्यंतइतित्रेधासंशयेवयंकान्यजामहइतिप्रश्नः॥३५ ।तत्रपित्रादीनांदेवतामावमांप्यस्य [illegible] लोकांतरगतांस्तुतान्कथंप्रीणयेदितिपृच्छति कथमिति ॥ ३६ ॥ कानितियच्च [illegible] पितरःकथं [illegible] तान्देवाद्या यजेरन् [illegible] [illegible] श्राद्धदानंव्यर्थमित्याक्षेपाभिप्रायः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ आदिदेवसुताः ब्रह्मणः पुत्राः ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ तेदेवादिभिस्तर्पिताःसंतःजगवभूरादिलोकान्तत्रस्थांश्चदेवगंधर्वमनुष्यादीनाप्याययंतियोगबलेनतस्मात्यत्रकुत्रस्थितान्पित्रादीन्तरवंश्राद्धीयमन्त्रादि ंमापयंति इदंचयज मानमप्याप्याययंति भुतेपुत्रपितृपुत्रस्वयंतृप्ताःसंतोयजमानमेवत्रिवर्गेणतर्पयंतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ अर्ग्यैः मुख्यकल्पानुष्ठितैः अतंद्रितः अनलसः ॥ ४३ ॥ अस्मान्पित्रादीन् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ इतिहरिवंशटीकायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ उक्तंसप्तदशेध्यायेपितृत्वंयुक्तिसंभवम् ॥ आदिदेवसुतानांचतत्पुत्राणांपरस्परम् ॥ १ ॥ ततोहंमेमया ॥ १ ॥ २ ॥ ३ । ४ ॥

तान्यजंतिस्मत्रैलोक्याःसदेवासुरमानुषाः ॥ सयक्षोरगगंधर्वाःसकिंनरमहोरगाः ४१ आप्यायिताश्चतेश्राद्धैःपुनराप्याययंतिच ॥ जगत्सदेवगंधर्वांभातेत्र ह्मानुशासनम् ४२ तान्यजस्वमहाभागश्राद्धैरग्र्यैरतंद्रितः ॥ तेतेश्रेयोविधास्यंतिसर्वकामफलप्रदाः ४३ त्वयाचाराध्यमानास्तेनामगोत्रादिकीर्तनैः ॥ अस्मानाप्याययिष्यंतिस्वर्गस्थानपिभारत ४४ मार्कंडेयस्तुतेशेषमेतत्सर्वंप्रवक्ष्यति ॥ एषवैपितृभक्तश्चविदितात्माचभारत ४५ उपस्थितश्चश्राद्धेत्व ममैवानुग्रहायवै ॥ एनंपृच्छमहाभागमित्युक्त्वांतरधीयत ४६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिश्राद्धकल्पप्रसंगोनामषोडशोऽध्यायः ॥ ॥ १६ ॥ ॥ छ ॥ भीष्मउवाच ॥ ततोहंतस्यवचनान्मार्कण्डेयंसमाहितः ॥ प्रश्नंतमेवान्वपृच्छंयन्मेपृष्टःपुरापिता १ समामुवाचधर्मात्मामार्कं डेयोमहातपाः ॥ भीष्मवक्ष्यामिकार्त्स्न्येनशृणुष्वप्रयतोनघ २ अहंपितृप्रसादाद्वैदीर्घायुष्ट्वमवाप्तवान् ॥ पितृभक्त्यैवलब्धंचप्राग्लोकेपरमंयशः ३ सोऽ हंयुगस्यपर्यंतेबहुवर्षसहस्रिके ॥ अधिरुह्यगिरिंमेरुंतपोतप्यंसुदुश्चरम् ४ ततःकदाचित्पश्यामिदिव्यंप्रज्वाल्यतेजसा ॥ विमानंमहदायांतमुत्तरेणगिरेस्त दा ५ तस्मिन्विमानेपर्यंकेज्वलितादित्यसन्निभम् ॥ अपश्यंतत्रचैवाहंशयानंदीप्ततेजसम् ६ अंगुष्ठमात्रंपुरुषमग्नावग्निमिवाहितम् ॥ सोहंतस्मैनमस्कृ त्यप्रणम्यशिरसाविभुम् ७ सन्निविष्टंविमानस्थंपाद्यार्घाभ्यामपूजयम् ॥ अपृच्छंचैवदुर्धर्षंविद्यामत्वांकथंविभो ८ तपोवीर्यात्समुत्पन्नंनारायणगुणात्मकम् ॥ दैवतंह्यसिदेवानामितिमेवर्ततेमतिः ९ समामुवाचधर्मात्मास्मयमानइवानघ ॥ नतेतपःसुचरितंयेनमांनावबुध्यसे १० क्षणेनैवप्रमाणंसबिभ्रदन्यदनुत्त मम् ॥ रूपेणनमयाकश्चिद्दृष्टपूर्वःपुमान्कचित् ११ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ विद्धिमांब्रह्मणःपुत्रंमानसंपूर्वजंविभोः ॥ तपोवीर्यसमुत्पन्नंनाराणगुणात्मकम् ॥ १२ सनत्कुमारइतियःश्रुतोदेवेषुवैपुरा ॥ सोऽस्मिभार्गवभद्रंतेकंकामंकरवाणिते १३ येत्वन्येब्रह्मणःपुत्रायवीयांसस्तुतेमम ॥ भ्रातरःसप्तदुर्धर्षास्तेषांवंशाः प्रतिष्ठिताः १४ क्रतुर्वसिष्ठःपुलहःपुलस्त्योत्रिस्तथांगिराः ॥ मरीचिस्तुतथाधीमान्देवगंधर्वसेविताः ॥ त्रींल्लोकान्धारयंतीमान्देवगंधर्वपूजिताः १५

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ हेनारायण गुणात्मकंमायामयशरीरंतपोवीर्यात्मत्तपःसामर्थ्यात्समुत्पन्नंआविर्भूतमपित्वांअहंततःतःकथंविद्यां इतिअहंतंअपृच्छामीतियोजना स्वमतमाहदै वतंह्योति ॥ ९ ॥ स्मयमानोगर्वितइव तेत्वयातपः सुचरितंनेतिमामाहेतिशेषः ॥ १० ॥ क्षणेनेतिपूर्वंअंगुष्ठमात्रोपिक्षणात्महापुरुषलक्षणोऽभूदित्यर्थः ॥ ११ ॥ नारायणस्यगुणः शुद्धंसत्त्वंतदात्मकम् १२ हेभार्गवभृगुवंशज १३ यवीयांसःकनिष्ठाः १४ १५

वर्तस्त्विति बहुवचनं सनकादीनंतर्भाव्य १६ सनवनिरंतरंकुमारइवरागद्वेषादिशून्यइतिसनत्कुमारपदस्यनिर्वचनमाह यथेति १७ १८ १९ २० वहुत्वार्षिकेकथांतेचिरारब्धायाःकथाया अंतेवागुवाच रमेअहंत्वयाशुष्यामिप्रश्नेनसंतुष्टोस्मि २१ देवानिति तेस्वपितरंउत्सृज्य फलार्थिनइंद्रियप्रीणनारब्धष्टफलार्थिनः २२ ततोलोकोपितदनुसारीअमुह्यत २३ २४ व्यभि चारःपूज्यपूजातिक्रमः आत्मपूजाचवःयुष्माभिः यथैतैरहमवज्ञातएवंएतत्पुत्राअप्येतानशिष्यत्वेनावजानंत्वित्याशयेनाह पुत्रानिति २५ आर्तवत्नीचत्वापादनात्पीडिताइवप्रयता स्वात्मनिगृहीतचित्ताः ध्यानेनालोच्यप्रायश्चित्तानिशशंसुरित्यर्थः २६ तानिचवाङ्मनःकर्मजानिस्तोत्रेणभक्तिश्रद्धापुरस्कृतेनध्यानेननमस्कारादिक्रिययाचजातानीत्यर्थः २७ प्रायश्

वयंतुयतिधर्माणःसंयोज्यात्मानमात्मनि ॥ प्रजाधर्मंचकामंचव्यपहायमहामुने १६ यथोत्पन्नस्तथैवाहंकुमारइतिविद्धिमाम् ॥ तस्मात्सनत्कुमारेतिनामै तन्मेप्रतिष्ठितं १७ मद्भक्त्यातेतपश्चीर्णंममदर्शनकांक्षया ॥ एषदृष्टोस्मिभवताकंकामंकरवाणिते १८ इत्युक्तवंतंतमहंप्रत्यवोचंसनातनम् ॥ अनुज्ञातो भगवताप्रीयमाणेनभारत १९ ततोहमेनमर्थंवैतमपृच्छंसनातनं ॥ पृष्टःपितॄणांसर्गंचफलंश्राद्धस्यचानघ २० चिच्छेदसंशयंभीष्मसतुदेवेश्वरोमम ॥ समामुवाचधर्मात्माकथांतेबहुवार्षिके ॥ रमेत्वयाहंविप्रर्षेशृणुसर्वंयथातथम् २१ देवानसृजतब्रह्मामांयक्ष्यंतीतिभार्गव ॥ तमुत्सृज्यतथात्मानंअयजंस्तेफ लार्थिनः २२ तेशप्ताब्रह्मणामूढानष्टसंज्ञादिवौकसः ॥ नस्मकिंचिद्विजानंतिततोलोकोप्यमुह्यत २३ तेभूयःप्रणताःशप्ताःप्रायाचंतपितामहम् ॥ अनु ग्रहायलोकानांततस्तानब्रवीदिदम् २४ प्रायश्चित्तंचरध्वंवैव्यभिचारोहिवःकृतः ॥ पुत्रांश्चपरिपृच्छध्वंततोज्ञानमवाप्स्यथ २५ प्रायश्चित्तक्रियार्थंतेपुत्रा न्पप्रच्छुरार्तवत् ॥ तेभ्यस्तेप्रयतात्मानःशशंसुस्तनयास्तदा २६ प्रायश्चित्तानिधर्मज्ञावाङ्मनःकर्मजानिवै ॥ शंसंतेकुशलानित्यंचक्षुर्भ्यामपिनित्यशः २७ प्रायश्चित्तार्थतत्त्वज्ञालब्धसंज्ञादिवौकसः ॥ गम्यतांपुत्रकाश्चेतिपुत्रैरुक्ताश्चतेतदा २८ अभिशप्तास्तुतेदेवाःपुत्रवाक्येननिंदिताः ॥ पितामहमुपाग च्छन्संशयच्छेदनायवै २९ ततस्तानब्रवीद्देवोयूयंवैब्रह्मवादिनः ॥ तस्माद्यदुक्तंयुष्माकंततथानतदन्यथा ३० यूयंशरीरकर्तारस्तेषांदेवाभविष्यथ ॥ तेतुज्ञानप्रदातारःपितरोवोनसंशयः ३१ अन्योन्यंपितरोयूयंतेचैवेतिनसंशयः ॥ देवाश्चपितरश्चैवतद्बुध्यध्वंदिवौकसः ३२ ततस्तेपुनरागम्यपुत्रानूचु र्दिवौकसः ॥ ब्रह्मणाच्छिन्नसंदेहाःप्रीतिमंतःपरस्परम् ३३ यूयंवैपितरोस्माकंयैर्वयंप्रतिबोधिताः ॥ धर्मज्ञाःकश्चवःकामःकोवरोवःप्रदीयताम् ३४

चित्तार्थतत्त्वज्ञा यूयंलब्धसंज्ञाःप्राप्तज्ञानाःभवतइतिशेषः कुतःलब्धसंज्ञाःयतःप्रायश्चित्तस्यअर्थतत्त्वंप्रयोजनयाथात्म्यंतदभिज्ञाः तस्मायेभ्योजन्मविद्याचलब्धातेतेवाङ्मनःकर्मभिर्यष्टव्या इति २८ गम्यतामित्युक्तास्तेपितामहमुपागच्छन्नितिसंबंधः अभिशप्ताः पुत्रकाइतिवदद्भिः पुत्रैःपराभूताः संशयस्तुकथमस्मत्पुत्राःसंतोऽस्मान्पुत्राइतिसंबोधयंतीतिएतद्युक्तमयुक्तंवेत्ये वंरूपस्तस्यछेदनाय २९ ब्रह्मवादिनःयस्तानिविजानात्सपितुःपितासदितिमंत्रार्थज्ञाःभवंतःअतोयत्तैरुक्तंतत्तथैवनतत्रसंशयःकार्यः यःपुमानृतानिशुश्रुविगुह्यानिविजानात्विजानीयात्स पितुःपितासदितीयतेइतिमंत्रपदानामर्थः ३० यूयमितिश्लोकत्रयेणदेवाःपितरःपितरोदेवाः इतिमंत्रपादार्थमुपबृंहयति ३१ ३२ ३३ ३४

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ श्राद्धैरिति पितरोलौकिकाःयुष्माभिर्दिव्यैः पितृभिराप्याय्यमानाःस्वयंचआप्यायिताःसंतः स्वाधिदेवताः सोमंवर्द्धयंति तर्पयंतिछांदोग्येतयद्वक्तंप्रथममागच्छेतद्धोमीयमिति प्राणाग्निहोत्रेआध्यात्मिकदेवतातृप्त्याआधिदैविकदेवतातृप्तेर्दर्शनात् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ भावयिष्यंतिवर्द्धयिष्यंति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ सप्तानांपितृगुणानांनामस्थानविभेदतः ॥ वर्णनंक्रियतेऽध्यायेऽष्टादशेसंशयापहं ॥ १ ॥ एवंपितॄणामुत्पत्तिमुक्त्वातेषांगणभेदानाह इत्युक्तइत्यध्यायेनदेवंतमेवसनत्कुमारंच १ २ सोमवर्द्धनाः श्राद्धद्वारा ३ चत्वारोगणाः सुकालाःआंगिरसः सुस्वधाः सोमपाश्चेत्येतेमूर्तिमंतः कर्मजादिव्यविग्रहवंतः त्रयःवैराजाः अग्निष्वात्ताःबर्हिष

यदुक्तंचैवयुष्माभिस्तत्तथानतदन्यथा ॥ उक्ताश्चयस्माद्युष्माभिःपुत्रकाइतिवैवयम् ॥ तस्माद्भवंतःपितरोभविष्यंतिनसंशयः ३५ यानिष्ट्वातुपितॄन्श्राद्धैःक्रियाःकाश्चित्करिष्यति ॥ राक्षसादानवानागाःफलंप्राप्स्यंतितस्यतत् ३६ श्राद्धैराप्यायिताश्चैवपितरःसोममव्ययम् ॥ आप्याययमानायुष्माभिर्वर्द्धयिष्यंतिनित्यदा ३७ श्राद्धैराप्यायितःसोमोलोकानाप्याययिष्यति ॥ समुद्रपर्वतवनंजंगमाजंगमैर्वृतं ३८ श्राद्धानिपुष्टिकामाश्चयेकरिष्यंतिमानवाः ॥ तेभ्यःपुष्टिंप्रजाश्चैवदास्यंतिपितरःसदा ३९ श्राद्धेयेचप्रदास्यंतित्रीन्पिंडान्नामगोत्रतः ॥ सर्वत्रवर्तमानांस्तान्पितरःसपितामहान् ॥ भावयिष्यंतिसततंश्राद्धदानेनतर्पिताः ४० एवमाज्ञापितंपूर्वंब्रह्मणापरमेष्ठिना ॥ इतितद्वचनंसत्यंभवत्वद्यदिवौकसः ॥ पुत्राश्चपितरश्चैववयंसर्वेपरस्परम् ४१ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ तएतेपितरोदेवादेवाश्चपितरस्तथा ॥ अन्योन्यंपितरोह्येतेदेवाश्चपितरश्चह ४२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिसप्तदशोऽध्यायः १७ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ इत्युक्तोहंभगवतादेवदेवेनभास्वता ॥ सनत्कुमारेणपुनःपृष्टवान्देवमव्ययम् १ संदेहममरश्रेष्ठंभगवंतमरिंदमम् ॥ निबोधतम्मेममियानिखिलंसर्वमादितः २ कियंतोवैपितृगणाःकस्मिँल्लोकेप्रतिष्ठिताः ॥ वर्तंतिदेवप्रवरादेवानांसोमवर्द्धनाः ॥ ३ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ सप्तैतेयजतांश्रेष्ठस्वर्गेपितृगणाःस्मृताः ॥ चत्वारोमूर्तिमंतश्चत्रयस्तेषाममूर्तयः ४ तेषांलोकंविसर्गंचकीर्तयिष्यामितच्छृणु ॥ प्रभावंचमहत्वंचविस्तरेणतपोधन ५ धर्ममूर्तिधरास्तेषांत्रयोयेपरमागणाः ॥ तेषांनामानिलोकांश्चकथयिष्यामितच्छृणु ६ लोकाःसनातनानामयत्रतिष्ठंतिभास्वराः ॥ अमूर्तयःपितृगणास्तेवैपुत्राःप्रजापतेः ७ विराजस्यद्विजश्रेष्ठवैराजाइतिविश्रुताः ॥ यजंतितान्देवगणाविधिदृष्टेनकर्मणा ८ एतेवैयोगविभ्रष्टालोकान्प्राप्यसनातनान् ॥ पुनर्युगसहस्रांतेजायंतेब्रह्मवादिनः ९ तेतुप्राप्यस्मृतिंभूयःसांख्ययोगमनुत्तमम् ॥ यांतियोगगतिंसिद्धाःपुनरावृत्तिदुर्लभाम् १०

दश्चेति एतेअमूर्ताः कामरूपाः आकाशादपिमहांतःपरमाणुदरेपिप्रविशंतीतिताद्दशसामर्थ्यवंतः ४ ५ अभ्यर्हितत्वात्प्रथमंत्रीन्गणानाह धर्मेति ६ यत्रयेषु लोकेषुलोकाःविरयाः सनातनाःनित्याविर्मूताः यत्रातीतमनागतंव्यवहितंविप्रकृष्टंचसर्वंवर्तमानंसन्निहितमेवेत्यर्थः भास्वराश्चिन्मात्रशरीराअभौतिकाः विराजस्यप्रजापतेर्मानसाः पुत्राः मनोमात्रशरीराः ७ ८ एतइति येयोगभ्रष्टाःनिर्गुणंब्रह्मअप्राप्य सगुणमात्रशरणाअपिपरवैराग्याभावात्सनातनान्प्रजापतिलोकान्प्राप्यापिप्रजापतिनासहकल्पांतेमुक्तिमलब्ध्वापुनःकल्पांतरेसनकादिरूपेणब्रह्मवादिरूपेणब्रह्मवादिनीभूत्वाप्रजापतितःएवजायंते ९ तदनंतरंमुच्यंतइत्याह तेत्विति १०

॥ ११ ॥ सोमपानांसोमंपाययंतिवर्द्धयंतितेसोमपास्तेषांश्राद्धानिददत्तत्सालोक्यंप्राप्यतद्वदेवमुक्तिंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ एवंस्त्रियोपिअधिकारेसतिश्राद्धंददत्यः पितृकन्यात्वदुत्तरोत्तरंउत्तमंस्थानंप्राप्यक्रमेणमुच्यंतइत्याशयेनसर्वेषांपितृगणानांप्रत्येकंकन्यास्संततिमाह एतेषामिति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पाटलायाः पुष्पंएकमेवादधौस्वीकृतवती ॥ १७ ॥ उइतिसंबुद्ध्यर्थे ॥ १८ ॥ १९ ॥ तिस्रः कुमार्योयस्मिन्तत्त्रिकुमारीकम् २० यथासनत्कुमारादयऊर्ध्वरेतसएवंएताअपीत्यर्थः ॥ २१ ॥ पुंसामिवस्त्रीणामूर्ध्वरेतसामपिशाश्वतोलोको

एतेस्युःपितरस्तातयोगिनांयोगवर्द्धनाः ॥ आप्याययंतियेपूर्वंसोमंयोगबलेनच ११ तस्माच्छ्राद्धानिदेयानियोगिनांतुविशेषतः ॥ एवमेप्रथमःसर्गःसोमपानांमहात्मनाम् १२ एतेषांमानसीकन्यामेनानाममहागिरेः ॥ पत्नीहिमवतःश्रेष्ठायस्यामैनाकउच्यते १३ मैनाकस्यसुतःश्रीमान्क्रौंचोनाममहागिरिः ॥ पर्वतप्रवरःपुत्रोनानारत्नसमन्वितः १४ तिस्रःकन्यास्तुमेनायांजनयामासशैलराट् ॥ अपर्णामेकपर्णांचतृतीयामेकपाटलाम् १५ तपश्चरंत्यःसुमहद्दुश्चरंदेवदानवैः ॥ लोकान्संतापयामासुस्तास्तिस्रःस्थाणुजंगमान् १६ आहारमेकपर्णेनएकपर्णासमाचरत् ॥ पाटलापुष्पमेकंचआदधावेकपाटला ॥ १७ एकातत्रनिराहारातांमाताप्रत्यषेधयत् ॥ उमाइतिनिषेधंतीमातृस्नेहेनदुःखिता १८ सातथोक्तातयामात्रादेवीदुश्चरचारिणी ॥ उमेत्येवाभवत्ख्यातात्रिषुलोकेषुसुंदरी १९ तथैवनाम्नातेनेहविश्रुतायोगधर्मिणी ॥ एतत्तुत्रिकुमारीकंजगत्स्थास्यतिभार्गव २० तपःशरीरास्ताःसर्वास्तिस्रोयोगबलान्विताः ॥ सर्वाश्चब्रह्मवादिन्यःसर्वाश्चैवोर्ध्वरेतसः २१ उमातासांवरिष्ठाचज्येष्ठाचवरवर्णिनी ॥ महायोगबलोपेतामहादेवमुपस्थिता २२ असितस्यैकपर्णातुदेवलस्यमहात्मनः ॥ पत्नीदत्तामहाब्रह्मन्योगाचार्यायधीमते २३ जैगीषव्यायतुतथाविद्धितामेकपाटलाम् ॥ एतेचापिमहाभागेयोगाचार्यावुपस्थिते २४ लोकाःसोमपदानाममरीचेर्यत्रवैसुताः ॥ पितरोयत्रवर्ततेदेवास्तान्भावयंत्युत २५ अग्निष्वात्ताइतिख्याताःसर्वएवामितौजसः ॥ एतेषांमानसीकन्याअच्छोदानामनिम्नगा २६ अच्छोदंनामविख्यातंसरोयस्याःसमुत्थितम् ॥ तयानदृष्टपूर्वास्तेपितरस्तुकदाचन २७ अप्यमूर्तानथपितॄन्सादद्दर्शशुचिस्मिता ॥ संभूतामनसातेषांपितॄनस्वान्नाभिजानती २८ व्रीडितातेनदुःखेनबभूववरवर्णिनी ॥ सादृष्ट्वापितरंवव्रेवसुंनामांतरिक्षगम् २९ अमावसुरितिख्यातमायोःपुत्रंयशस्विनम् ॥ अद्रिकाप्सरसायुक्तंविमानेधिष्ठितंदिवि ३० सातेनव्यभिचारेणमनसःकामरूपिणी ॥ पितरंप्रार्थयित्वान्यंयोगभ्रष्टापपातह ३१ त्रीण्यपश्यद्विमानानिपतमानादिवश्च्युता ॥ त्रसरेणुप्रमाणानिसापश्यत्तेषुतान्पितॄन् ३२

नास्तीतितासांपतिवरणेनदर्शयति उमेत्यादिना ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ द्वितीयमग्निष्वात्ताख्यंगणमाह लोकाइति सोमपदाः सोमयाजिप्राप्याःमरीचेःप्रजापतिपुत्रस्यलोकाः ॥ २५ अग्निष्वग्निसाध्येषुकर्मसुआत्ताः गृहीताःपित्र्यादिष्विष्टिषु ॥ २६ ॥ २७ ॥ अमूर्तानपिपितॄन्दिव्यदृष्ट्यादद्दर्श दृष्ट्वापिएतेममपितरइतिनज्ञातवती २८ व्रीडितातेषांविशेषतस्त्वक — ॥ २९ ॥ ३० ॥ व्यभिचारस्त्वपित्रातिक्रमेण ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

सुसूक्ष्मानप्रसरे णुममाणानामपिविमानानामेकदेशेऽस्थितत्वात् अतएवअपरित्यक्तानग्नीन्निर्मंथ्यान् अग्निषुआहवनीयेषुआहितान्चातुर्मास्येषुसोमेआतिथ्येऽष्टौच ३३ ३४ ३५ ३६
सद्यःसंकल्पमात्रात्कर्माणियोगजधर्मः देवत्वेतैजसदेहमाप्तौसत्याम् मानुषेतुकर्मानंतरंप्रेत्यमृत्वाकर्माणिफलंति ३७ ३८ ३९ ४० ४१ महाभिषस्यप्राग्जन्मनि तस्यैवशंतनुरूपेणावतीर्ण

सुसूक्ष्मानपरित्यक्तानग्नीनग्निष्विवाहितान् ॥ त्रायध्वमित्युवाचार्तापतंतीतानवाक्शिराः ३३ तैरुक्तासातुमाभैषीरितिव्योम्निव्यवास्थि
ता ॥ ततःप्रसादयामासतान्पितॄन्दीनयागिरा ३४ ऊचुस्तेपितरःकन्यांभ्रष्टैश्वर्यांव्यतिक्रमात् ॥ भ्रष्टैश्वर्यास्वदोषेणपतसित्वंशुचि
स्मिते ३५ यैःक्रियंतेहिकर्माणिशरीरैर्दिविदैवतैः ॥ तैरेवतत्कर्मफलंप्राप्नुवंतीहदेवताः ३६ सद्यःफलंतिकर्माणिदेवत्वेप्रेत्यमानुषे ॥ त
स्मात्त्वंतपसांपुत्रिप्रेत्येदंप्राप्स्यसेफलं ३७ इत्युक्तापितृभिःसातुपितॄन्प्रासादयत्स्वकान् ॥ ध्यात्वाप्रसादंतेचक्रुस्तस्याःसर्वेनुकंपया
३८ अवश्यंभाविनंज्ञात्वातेर्थमूचुस्ततस्तुतां ॥ अस्यराज्ञोवसोःकन्यात्वमपत्यंभविष्यसि ३९ उत्पन्नस्यपृथिव्यांतुमानुषेषुमहात्मनां ॥
कन्याचभूत्वालोकान्स्वान्पुनःप्राप्स्यसिदुर्लभान् ४० पराशरस्यदायादंत्वंपुत्रंजनयिष्यसि ॥ सवेदमेकंब्रह्मर्षिश्चतुर्धाविभजिष्यति ४१
महाभिषस्यपुत्रौद्वौशंतनोःकीर्तिवर्द्धनौ ॥ विचित्रवीर्यंधर्मज्ञंतथाचित्रांगदंशुभम् ४२ एतानुत्पाद्यपुत्रांस्त्वंपुनर्लोकानवाप्स्यसि ॥
व्यतिक्रमात्पितॄणांचजन्मप्राप्स्यसिकुत्सितं ४३ अस्यैवराज्ञःकन्यात्वंअद्रिकायांभविष्यसि ॥ अष्टाविंशेभवित्रीत्वंद्वापरेमत्स्ययोनि
जा ४४ एवमुक्तातुदाशेयीजातासत्यवतीतदा ॥ मत्स्ययोनौसमुत्पन्नाराज्ञस्तस्यवसोःसुता ४५ वैभ्राजानामतेलोकादिविसंतिसुदर्श
नाः ॥ यत्रबर्हिषदोनामपितरोदिविविश्रुताः ४६ तान्वैदेवगणाःसर्वेयक्षगंधर्वराक्षसाः ॥ नागाःसर्पाःसुपर्णाश्चभावयंत्यमितौजसः
४७ एतेपुत्रामहात्मानःपुलस्त्यस्यप्रजापतेः॥ महात्मनोमहाभागास्तेजोयुक्तास्तपस्विनः ४८ एतेषांमानसीकन्यापीवरीनामविश्रुता
॥ योगाचयोगिपत्नीचयोगिमातातथैवच ४९ भवित्रीद्वापरंप्राप्ययुगंधर्मभृतांवरा ॥ पराशरकुलोद्भूतःशुकोनाममहातपाः ५० भवि
ष्यतियुगेतस्मिन्महायोगीद्विजर्षभः ॥ व्यासादरण्यांसंभूतोविधूमोग्निरिवज्वलन् ५१ सतस्यांपितृकन्यायांपीवर्यांजनयिष्यति ॥
कन्यांपुत्रांश्चचतुरोयोगाचार्यान्महाबलान् ५२

स्य ॥ ४२ ॥ इयंकथाआदिपर्वणिअनुसंधेया ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ तृतीयंगणमाह वैभ्राजाइति विभ्राजःसूर्यस्येमेवैभ्राजाःबर्हिषदइतिकेवलंइष्टियायजूरूपाप्याः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८॥
१ पीवर्याएवविशेषणानियोगाचेत्यादीनि योगास्वयंयोगिनी योगिनःपत्नी योनोमाताचेति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

५३ ५४ ५५ अमूर्तिमंतइत्यादिना ५६ देवपूज्यांस्त्रीन्गणान्व्याख्याय मनुष्यपूज्येषुमूर्तेषुचतुर्षुगणेषुप्रथममाह सुकालाइति द्विजाःब्राह्मणाःभावयंतितर्पयंति ५७ तवैववंशेइ
तिमार्कंडेयस्यभीष्मंप्रतिवचनंशुकस्येयंअपराभार्या ५८ द्वितीयमाह मरीचिगर्भान्सूर्यरश्मिप्रकाश्यान् ५९ ६० ६१ ६२ शांडिल्यस्यशांडिल्यगोत्रोत्पन्नस्य ६३ तृतीय

कृष्णंगौरंप्रभुंशंभुंकृत्वींकन्यांतथैवच ॥ ब्रह्मदत्तस्यजननींमहिषींत्वणुहस्यच ५३ एतानुत्पाद्यधर्मात्मायोगाचार्यान्महाव्रतान् ॥ श्रु
त्वास्वजनकाद्धर्मान्व्यासादमितबुद्धिमान् ५४ महायोगीततोगंतापुनरावर्तिनींगतिम् ॥ यत्तत्पदमनुद्विग्नमव्ययंब्रह्मशाश्वतम् ५५
अमूर्तिमंतःपितरोधर्ममूर्तिधरामुने ॥ कथायत्रेयमुत्पन्नावृष्ण्यंधककुलान्वया ५६ सुकालानामपितरोवसिष्ठस्यप्रजापतेः ॥ निरतादि
विलोकेषुज्योतिर्भासिषुभासुराः ॥ सर्वकामसमृद्धेषुद्विजास्तान्भावयंत्युत ५७ तेषांवैमानसीकन्यागौर्नाम्नादिविविश्रुता ॥ तवैववं
शेयादत्ताशुकस्यमहिषीप्रिया ॥ एकशृंगेतिविख्यातासाध्यानांकीर्तिवर्द्धिनी ५८ मरीचिगर्भास्तांल्लोकान्समाश्रित्यव्यवस्थिताः ॥
येत्वथांगिरसःपुत्राःसाध्यैःसंवर्द्धिताःपुरा ५९ तान्क्षत्रियगणांस्तातभावयंतिफलार्थिनः ॥ तेषांतुमानसीकन्यायशोदानामविश्रुता ६०
पत्नीसाविश्वमहतःस्नुषावैवृद्धशर्मणः ॥ राजर्षेर्जननीचापिदिलीपस्यमहात्मनः ६१ तस्ययज्ञेपुरागीतागाथाःप्रीतैर्महर्षिभिः ॥ तदा
देवयुगेतातवाजिमेधेमहामखे ६२ अग्नेर्जन्मतथाश्रुत्वाशांडिल्यस्यमहात्मनः ॥ दिलीपंयजमानंयेपश्यंतिसुसमाहिताः ॥ सत्यवंतंम
हात्मानंतेपिस्वर्गजितोनराः ६३ सुस्वधानामपितरःकर्दमस्यप्रजापतेः ॥ समुत्पन्नास्तुपुलहान्महात्मानोद्विजर्षभाः ६४ लोकेषुदिवि
वर्ततेकामगेषुविहंगमाः ॥ तांश्चवैश्यगणांस्तातभावयंतिफलार्थिनः ६५ तेषांवैमानसीकन्याविराजनामविश्रुता ॥ ययातेर्जननंब्रह्म
न्महिषीनहुषस्यच ६६ त्रयएतेगणाःप्रोक्ताश्चतुर्थंतुनिबोधमे ॥ उत्पन्नायेस्वधायांतेसोमपावैकवेःसुताः ॥ हिरण्यगर्भस्यसुताःशूद्रा
स्तान्भावयंत्युत ६७ मानसानामतेलोकायत्रतिष्ठंतितेदिवि ॥ तेषांवैमानसीकन्यानर्मदासरितांवरा ६८ याभावयतिभूतानिदक्षि
णापथगामिनी ॥ पुरुकुत्सस्ययापत्नीत्रसदस्योर्जनन्यपि ६९ तेषामथाभ्युपगमान्मनुस्तातयुगेयुगे ॥ प्रवर्तयातिश्राद्धानिनष्टेधर्मे
प्रजापतिः ७०

मथमाह सुस्वधाइति कर्दमस्यपितरःपुलहात्समुत्पन्नाः ६४ दिविआकाशे ६५ ६६ कवेर्दुहितरिस्वधायां हिरण्यगर्भस्याग्नेःसुताः ६७ ६८ भावयतिपुनाति ६९ तेषांपितॄ
[illegible] ७०

अत्रैवहेतुमाह पितृणामिति सर्वेषांसमानमपिगणानामा।दिसर्गेणप्रथममुत्पन्नत्वेनेत्यर्थः तस्मात्एवंयमंतेश्राद्धदेवंवदंति अयंभावः 'यमःपितृणामाधिपति' इतिश्रुतेःस्वधर्मेणयमपितृत्वरूपे ऽहेतुनासर्वस्माद्देवताधिपतित्वादयमेवश्राद्धदेवइति एनमितिवृद्धौसान्निहितस्यान्वादेशेनानिर्देशः यतोयंपितृणामादिसर्गस्तस्मादेनंयमंश्राद्धदेवमितिवदंतिवेदाउदाहृताइति ७१ स्व धांपुरोधायस्वधाशब्दंपूर्वंकृत्वास्वधापितृभ्यइत्येवंमंत्रेणेत्यर्थः ७२ सोमस्येति अग्नौसोमस्यअग्नेर्वैवस्वतस्ययमस्यआप्यायनंकृत्वा सोमायपितृमतेस्वधानमोऽग्नयेकव्यवाहनायस्वधा नमोयमायांगिरसेस्वधानमइति स्वधांपुरोधायतिस्रआहुतीर्हुत्वेत्यर्थः हुत्वापितॄन्प्रीणातीत्यग्रिमेणान्वयः वैवस्वतस्यचेतिचकारस्तृतीयाहुतेर्विकल्पार्थः अतएवाश्वलायनानांसानास्त्येव अपिशब्दोवार्थेउदगायनमप्यत्रकर्तव्यंस्वधामंत्रेणहोमेदक्षिणापवर्गाआहुतीःस्यात्स्वाहामंत्रेणहोमेतुउदगपवर्गेअप्याहुतीभवतः यदाहाश्वलायनः सोमायपितृमतेस्वधानमोऽग्नयेकव्य

पितृणामादिसर्गेणसर्वेषांद्विजसत्तम ॥ तस्मादेनंस्वधर्मेणश्राद्धदेवंवदंतिवै ७१ सर्वेषांराजतंपात्रमथवारजतान्वितम् ॥ दत्तंस्वधांपु रोधायश्राद्धंप्रीणातिवैपितॄन् ७२ सोमस्याप्यायनंकृत्वाअग्नेर्वैवस्वतस्यच ॥ उदगायनमप्यग्नावग्न्यभावेऽप्सुवापुनः ७३ पितॄ न्प्रीणातियोभक्त्यापितरःप्रीणयंतितम् ॥ यच्छंतिपितरःपुष्टिंप्रजाश्चविपुलास्तथा ७४ स्वर्गमारोग्यमेवाथयदन्यदपिचेप्सितम् देवकार्यादपिमुनेपित्तृकार्यंविशिष्यते ७५ देवतानांहिपितरःपूर्वमाप्यायनंस्मृतम् ॥ शीघ्रप्रसादाह्यक्रोधालोकस्याप्यायनंपरम् ७६ स्थिरप्रसादाश्चसदातान्नमस्यस्वभार्गव ॥ पित्तृभक्तोसिविप्रर्षेमद्भक्तश्चविशेषतः ७७ श्रेयस्तेद्यविधास्यामिप्रत्यक्षंकुरुतत्स्वय म् ॥ दिव्यंचक्षुःसविज्ञानंप्रदिशामिचतेऽनघ ७८ गतिमेतामप्रमत्तोमार्कंडेयनिशामय ॥ नहियोगगतिर्दिव्यापितृणांचपरागतिः ७९ त्वद्विधेनापिसिद्धेनदृश्यतेमांसचक्षुषा ॥ सएवमुक्त्वादेवेशोमामुपस्थितमग्रतः ८० चक्षुर्दत्त्वासविज्ञानंदेवानामपिदुर्लभं ॥ जगामगतिमिष्टांवैद्वितीयोग्निरिवज्वलन् ८१ तन्निबोधकुरुश्रेष्ठयन्मयासीन्निशामितम् ॥ प्रसादात्तस्यदेवस्यदुर्ज्ञेयंभुविमानुषैः ८२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिअष्टादशोऽध्यायः १८ ॥

वाहनायस्वधानमइतिस्वाहाकारेणाग्निपूर्वमितिउदगायनपदादेवात्रस्वाहांतपक्षोपिसूचितःदैर्घ्यंआर्षं आकारप्रश्लेषजंवाअग्न्यभावेऽप्सुइतिच्छेदः एतच्चानीर्ग्नएवज्ञेयमत्रापुनःपुनरत्रपक्षांतरम स्तीत्यर्थः अग्निमुखावैदेवाःपाणिमुखाःपितरइतिब्राह्मणात्ब्राह्मणपाणावपिहोतव्यमितिज्ञेयम् ७३ ७४ ७५ देवतानामपेक्षयापितरःपूर्वंआप्यायनेनप्रीतिकराइत्यर्थः शीघ्रेति देवाश्चिरप्र सादाइतिदुराराध्याइतिभावः ७६ मार्गवेतिमार्कंडेयंसंबोधयति सनत्कुमारः ७७ सविज्ञानंआनुभविकज्ञानोपेतम् ७८ एतांश्राद्धफलरूपांनिशामयपश्य मांसचक्षुषानहिदृश्यतइतिसंबंधः ७९ एवमुक्त्वाचक्षुर्दत्वाजगामेतिद्वयोःसंबंधः ॥ ८० ॥ ८१ ॥ निशामितंचक्षुर्दानात्प्राक्तन्मुखेनश्रुतंतन्निबोधवुध्यस्व ॥ ८२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवं शटीकायांअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

दिव्यंज्ञानंसमासाद्यमार्कंडेयोनुभूतवान् ॥ यददेकोनर्विंशेऽत्रवर्ण्यतेतद्दर्शासता ॥ १ ॥ अत्रइत्युक्त्वाभगवान्देवइत्युपसंहारात्सनत्कुमारवाक्यमेवमार्कंडेयउवाचआसन्नित्यादिदुश्च रितेनयोगविरोधिनाकर्मणा १ सरसःपारेंअपभ्रंशंअनुप्राप्ताःपतिताः २ अनुध्यातः अनुध्यायंतः योगंयोगसिद्धिम् कालधर्मणामृत्युना ३ ततइतियोगभ्रष्टाःदेवलोकमे वगच्छंतिनत्वन्यांगतिमितिभावः ४ हिंसयेतिपितृकृतेपित्रर्थंधर्ममुद्दिश्यहिंसयाविहरिष्यंतइतिश्राद्धव्यपदेशेनब्राह्मणाअपिहिंसावृत्त्याजीवंतइत्यर्थःततएवपापांतेकुत्सितांआजा तिंजन्मप्राप्स्यंति ५ तेषामिति पित्राराधनप्रभावात्तेनीचजातयोपिजातिस्मराअभूवन्नित्यर्थः ६ जातिस्मरत्वादेवधर्मपराअपिजाताः ब्राह्मण्यंचजन्मांतरेलब्धवंतइत्या

मार्कंडेयउवाच ॥ ॥आसन्पूर्वयुगेतातभरद्वाजात्मजाद्विजाः ॥ योगधर्ममनुप्राप्यभ्रष्टादुश्चरितेनवै १ अपभ्रंशमनुप्राप्तायोगधर्मापचा रिणः ॥ महतःसरसःपारेमानसस्यविसंज्ञिताः २ तमेवार्थमनुध्यातानष्टमप्स्विवमोहिताः ॥ अप्राप्ययोगंतेसर्वेसंयुक्ताःकालधर्मणा ३ ततस्तेयोगविभ्रष्टादेवेषुसुचिरोषिताः ॥ जाताःकौशिकदायादाःकुरुक्षेत्रेनरर्षभाः ४ हिंसयाविहरिष्यंतोधर्मंपितृकृतेनवै ॥ ततस्ते पुनराजातिंभ्रष्टाःप्राप्स्यंतिकुत्सिताम् ५ तेषांपितृप्रसादेनपूर्वजातिकृतेनवै ॥ स्मृतिरुत्पत्स्यतेप्राप्यतांतांजातिंजुगुप्सिताम् ६ तेधर्म चारिणोनित्यंभविष्यंतिसमाहिताः ॥ ब्राह्मण्यंप्रतिलप्स्यंतिततोभूयःस्वकर्मणा ७ ततश्चयोगंप्राप्स्यंतिपूर्वजातिकृतंपुनः ॥ भूयः सिद्धिमनुप्राप्ताःस्थानंप्राप्स्यंतिशाश्वतम् ८ एवंधर्मेचतेबुद्धिर्भविष्यतिपुनःपुनः ॥ योगधर्मेचनितरांप्राप्स्यसेबुद्धिमुत्तमाम् ९ योगो हिदुर्लभोनित्यमल्पप्रज्ञैःकदाचन ॥ लब्ध्वापिनाशयंत्येनंव्यसनैःकटुतामिताः ॥ अधर्मेष्वेववर्तंतेप्रार्दयंतेगुरूनपि १० याचंतेनत्व याच्यानिरक्षंतिशरणागतान् ॥ नावजानंतिकृपणान्मादयंतेनधनोष्मणा ११ युक्ताहारविहाराश्चयुक्तचेष्टाःस्वकर्मसु ॥ ध्यानाध्यय नयुक्ताश्चननष्टानुगवेषिणः १२ नोपभोगरतानित्यंनमांसमधुभक्षणाः ॥ नचकामपरानित्यंनविप्राऽसेविनस्तथा १३ नाऽना र्यसंकथासक्तानालस्योपहतास्तथा ॥ नात्यंतमानसंसक्तागोष्ठीष्वनिरतास्तथा १४ प्राप्नुवंतिनरायोगंयोगोवैदुर्लभोभुवि ॥ प्रशांता श्चजितक्रोधामानाहंकारवर्जिताः १५ कल्याणभाजनंयेतुतेभवंतियतव्रताः ॥ एवंविधास्तुतेतातब्राह्मणाह्यभवंस्तदा १६ स्मरं तिह्यात्मनोदोषंप्रमादकृतमेवतु ॥ ध्यानाध्ययनयुक्ताश्चशांतेवर्त्मनिसंस्थिताः १७

हइतइति ७ ८ तेत्वमार्कंडेयस्य ९ योगोयोगसिद्धिः व्यसनैर्मृगयादिभिःकटुतांक्रूरत्वंइताःप्राप्ताःगुरुद्रोहिणश्चैनंयोगंप्राप्यापिनाशयंतीतिसंबंधः १० येभयाच्यानि [illegible]प्राप्नुवंतीतिपंचमस्थेनान्वयः एवंसर्वत्रयोज्यं ११ नष्टानुगवेषिणः नष्टद्रव्यादिसाधनार्थंचोरान्वेषणपराः १२ १३ अनार्यसंकथाग्राम्यगोष्ठी गोष्ठी [illegible]मीमांसासु १४ १५ एवंविधाउक्तप्रकाराः १६ १७

१८ कालस्यपरिणामेनकालक्रमेणआर्द्धाश्रद्धावान् १९ इत्युक्त्वेतिमार्कंडेयवाक्यम् २० उपासतस्तंदेवेशमितिपादःपूर्वेणसंबध्यते अष्टादशवर्षाणिमेग्लानिर्नाभवदित्युत्तरेणान्वयः २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ विंशेप्रवर्ण्यंतेब्रह्मदत्तउग्रायुधस्तथा ॥ पूजनीयकथाशुक्रमोक्तानीतिरनुत्तमा ॥ १ ॥ तस्मिन्निति १ तान्पूर्वंभरद्वाजदायादान्सतःद्वितीयजन्मनिकुरुक्षेत्रेकौशिकात्मजान्अपश्यम् आपगेयहेभीष्मत्विमुःसनत्कुमारः २ तेषांकुशिकात्मजानांयःसप्त

योगधर्मा द्विधर्मज्ञनधर्मोस्तिविशेषवान् ॥ वरिष्ठ सर्वधर्माणांतमेवाचरभार्गव १८ कालस्यपरिणामेनलघ्वाहारोजितेंद्रियः ॥ तत्परःप्रयतःश्राद्धीयोगधर्म मवाप्स्यासे १९ इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ अष्टादशैववर्षाणिल्वेकाहामिवमेभवत् २० उपासतस्तंदेवेशंवर्षाण्यष्टादशैवमे ॥ प्रसादात्तस्यदेव स्यनग्लानिरभवत्तदा २१ नक्षुत्पिपासेकालंवाजानामिस्मतदानघ ॥ पश्चाच्छिष्यसकाशात्तुकालःसंविदितोमया ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह रिवंशेहरिवंशपर्वणिपितृकल्पेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ तस्मिन्नंतर्हितेदेववचनात्तस्यवैप्रभोः ॥ चक्षुर्दिव्यंसविज्ञानंप्रादुरासीत दामम १ ततोहंतानपश्यंवैब्राह्मणान्कौशिकात्मजान् ॥ आपगेयकुरुक्षेत्रेयानुवाचविभुर्मम २ ब्रह्मदत्तोभरद्वाजायस्तेषांसप्तमोद्विजः ॥ पितृवर्तीतिवि ख्यातोनाम्नाशीलेनकर्मणा ३ शुक्रस्यकन्याक्त्वीतंजनयामासपार्थिवम् ॥ अणुहात्पार्थिवश्रेष्ठात्कांपिल्येनगरोत्तमे ४ ॥ भीष्मउवाच ॥ यथोवाचमहा भागोमार्कंडेयोमहातपाः ॥ तस्यवंशमहंराजन्कीर्तयिष्यामितच्छृणु ५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अणुहःकस्यवैपुत्रःकस्मिन्कालेबभूवह ॥ राज धर्मभृतांश्रेष्ठोयस्यपुत्रोमहायशाः ६ ब्रह्मदत्तोनरपतिःकिंवीर्यःसबभूवह ॥ कथंचसप्तमस्तेषांसबभूवनराधिपः ७ नह्यल्पवीर्यायशुक्रोभगवाँ ल्लोकपूजितः ॥ कन्यांप्रदाद्योगात्माक्त्वीकीर्तिमतींप्रभुः ८ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहाद्युते ॥ ब्रह्मदत्तस्यचरितंतद्भवान्वक्तुमर्हति ९ यथाचवर्तमानास्तेसंसारेचद्विजातयः ॥ मार्कंडेयेनकथितास्तद्भवान्प्रब्रवीतुमे १० भीष्मउवाच ॥ प्रतीपस्यतुराजर्षेस्तुल्यकालोनराधिपः ॥ पितामह स्यमेराजन्बभूवेतिमयाश्रुतम् ११ ब्रह्मदत्तोमहाभागोयोगीराजर्षिसत्तमः ॥ ऋतज्ञ सर्वभूतानांसर्वभूतहितेरतः १२ सखासगालवोयस्ययोगाचार्योमहा यशाः ॥ शिक्षामुत्पाद्यतपसाक्रमोयेनप्रवर्तितः ॥ कंडरीकश्चयोगात्मातस्यैवसचिवोमहान् १३ जात्यंतरेषुसर्वेषुसखायःसर्वएवते ॥ सप्तजातिषुसप्तैवब भूवुरमितौजसः ॥ यथोवाचमहाभागोमार्कंडेयोमहातपाः १४

मोद्विजःपितृवर्तीनामसएवसप्तमेजन्मनिब्रह्मदत्तोऽभवत् ३ ४ ५ ६ तेषांभारद्वाजानाम् ७ ८ ९ १० प्रतीपस्येतिद्वयोःसंबंधः ११ १२ सखाआसेतिपदच्छेदःआसीदित्यर्थः शिक्षांवेदांगंक्रमःसंहितायाः पदानांचसहपाठः ॥ अन्नाद्यकामोनिर्भुजंब्रूयात्स्वर्गकामःप्रतृणमुभयकामउभयमंतरेणेतिश्रुतिप्रसिद्धएवपूर्वंरज्ञानादप्रवर्तितःसन्गालवेनप्रवर्तितइत्यर्थः तस्यब्रह्मदत्तस्य १३ सप्तजातिषुसप्तसुजन्मसुतेसप्तपरस्परंसहायाबभूवुरितिसंबंधः १४

॥७

१५ १६ १७ १८ १९ २० आवंतक्रोअवंत्यांभवोराजासेनजितस्यएतेरुचिरादयःपरिवत्सकाःपुत्रा २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ पुत्रइति तस्यब्रह्मदत्तस्यतनयोविष्वक्सेनोनाम सचयोगात्मायोगेनधृतशरीरः २८ एतदेवव्याचष्टे विभ्राजइति विभ्राजोब्रह्मदत्तस्यपितामहः स्वकृतेनवक्ष्यमाणेनकर्मणाविष्वक्सेनरूपेणपुनरिमंलोकंब्रह्मदत्तःपुत्रोभूत्वाआयातइत्यर्थः

॥२७॥ तस्यवंशमहंराजन्कीर्तयिष्यामितच्छृणु ॥ ब्रह्मदत्तस्यपौराणांपौरवस्यमहात्मनः १५ बृहत्क्षत्रस्यदायादःसुहोत्रोनामधार्मिकः ॥ सुहोत्रस्यापिदायादो अ०२०

हस्तीनामबभूवह १६ तेनेदंनिर्मितंपूर्वंहस्तिनापुरमुत्तमम् ॥ हास्तिनश्चापिदायादास्त्रयःपरमधार्मिकाः १७ अजमीढोद्विमीढश्चपुरुमीढस्तथैवच ॥

अजमीढस्यधूमिन्यांजज्ञेबृहदिषुर्नृप ॥ बृहद्धनुर्बृहदिषोःपुत्रस्तस्यमहायशाः १८ बृहद्धर्मेतिविख्यातोराजापरमधार्मिकः ॥ सत्यजित्तनयस्तस्यविश्व

जित्तस्यचात्मजः १९ पुत्रोविश्वजितश्चापिसेनाजित्पृथिवीपतिः ॥ पुत्राःसेनजितश्चासन्चत्वारोलोकविश्रुताः २० रुचिरःश्वेतकेतुश्चमहिम्नारस्तथैवच

वत्सश्चावंतकोराजायस्यैतेपरिवत्सकाः २१ रुचिरस्यतुदायादःपृथुसेनोमहायशाः ॥ पृथुसेनस्यपारस्तुपारान्नीपस्तुजज्ञिवान् २२ नीपस्यैकशतंतात

पुत्रानाममितौजसाम् ॥ महारथानांराजेंद्रशूराणांबाहुशालिनाम् ॥ नीपाइतिसमाख्याताराजानःसर्वएवते २३ तेषांवंशकरोराजानीपानांकीर्तिवर्द्धनः ॥

कांपिल्येसमरोनामसचेष्टसमरोभवत् २४ समरस्यपरःपारःसदश्वइतितेत्रयः ॥ पुत्राःपरमधर्मज्ञाःपरपुत्रःपृथुर्बभौ २५ पृथोस्तुसुकृतोनामसुकृतेनेहकर्म

णा ॥ जज्ञेसर्वगुणोपेतोविभ्राजस्तस्यचात्मजः २६ विभ्राजस्यतुपुत्रोभूदणुहोनामपार्थिवः ॥ बभौशुकस्यजामाताकृत्वीभर्तामहायशाः २७ पुत्रोऽणुह

स्यराजर्षिर्ब्रह्मदत्तोभवत्प्रभुः ॥ योगात्मातस्यतनयोविष्वक्सेनःपरंतपः २८विभ्राजःपुनरायातःस्वकृतेनेहकर्मणा ॥ ब्रह्मदत्तस्यपुत्रोन्यःसर्वसेनइतिश्रुतः २९

चक्षुषीतस्यानिर्भिन्नेपक्षिण्यापूजनीयया ॥ सुचिरोषितयाराजन्ब्रह्मदत्तस्यवेश्मनि ३० अथास्यपुत्रस्त्वपरोब्रह्मदत्तस्यजज्ञिवान् ॥ विष्वक्सेनइतिख्या

तोमहाबलपराक्रमः ३१ विष्वक्सेनस्यपुत्रोभूदंडसेनोमहीपतिः ॥ भल्लाटोस्यकुमारोभूद्राधेयेनहतःपुरा ३२ दंडसेनात्मजःशूरोमहात्माकुलवर्द्धनः ॥

भल्लाटपुत्रोदुर्बुद्धिरभवच्चयुधिष्ठिर ३३ सतेषामभवद्राजानीपानामंतकृन्नृप ॥ उग्रायुधेनयस्यार्थेसर्वेनीपाविनाशिताः ३४ उग्रायुधोमदोत्सिक्तोमयात्रि

निहतोयुधि ॥ दर्पान्वितोदर्परुचिःसततंचानयेरतः ३५ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ उग्रायुधःकस्यसुतःकस्मिन्वंशेथजज्ञिवान् ॥ किमर्थंचैवभवतानिह ॥१

तस्तद्ब्रवीहिमे ३६ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अजमीढस्यदायादोविद्वान्राजायवीनरः ॥ धृतिमांस्तस्यपुत्रस्तुतस्यसत्यधृतिःसुतः ३७ जज्ञेसत्यधृतेःपुत्रो

दृढनेमिःप्रतापवान् ॥ दृढनेमिसुतश्चापिसुधर्मानामपार्थिवः ३८ आसीत्सुधर्मणःपुत्रःसार्वभौमःप्रजेश्वरः ॥ सार्वभौमइतिख्यातःपृथिव्यामेकराड्विभुः ३९

२९ पूजनीयवाविचित्रचटकया ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

महानितिनाम ४० ४१ ४२ ४३ कार्तिःकृतस्यपुत्रः येनपंचालाधिपतिर्हतइतिसंबंधः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ प्रस्तारः कुशास्तरणं

तस्यान्ववायेमहतिमहान्पौरवनंदनः ॥ महतश्चापिपुत्रस्तुराजारुक्मरथःस्मृतः ४० पुत्रोरुक्मरथस्यापिसुपार्श्वोनामपार्थिवः ॥ सुपार्श्वतनयश्चापिसुमतिर्नामधार्मिकः ४१ सुमतेरपिधर्मात्मासन्नतिर्नामवीर्यवान् ॥ तस्यवैसन्नतेःपुत्रःकृतोनाममहाबलः ४२ शिष्योहिरण्यनाभस्यकौशलस्यमहात्मनः ॥ चतुर्विंशतिधातेनसप्रोच्याःसामसंहिताः[1] ४३ स्मृतास्तेप्राच्यसामानःकार्तयोनामसामगाः ॥ कार्तिरुग्रायुधःसोथवीरःपौरवनंदनः ४४ बभूवयेनाविक्रम्यपृषतस्यपितामहः ॥ नीपोनाममहातेजाःपंचालाधिपतिर्हतः ४५ उग्रायुधस्यदायादःक्षेम्योनाममहायशाः ॥ क्षेम्यात्सुवीरोनृपतिःसुवीरात्तुनृपंजयः ४६ नृपंजयाद्बहुरथइत्येतेपौरवाःस्मृताः ॥ सचाप्युग्रायुधस्तातदुर्बुद्धिरभवत्तदा ४७ प्रवृद्धचक्रोबलवान्नीपांतकरणोमहान् ॥ सदर्पपूर्णोहत्वाजौनीपानन्यांश्चपार्थिवान् ४८ पितर्युपरतेमह्यंश्रावयामासकिल्बिषम् ॥ माममात्यैःपरिवृतंशयानंधरणीतले ४९ उग्रायुधस्यराजेंद्रदूतोभ्येत्यवचोब्रवीत् ॥ अद्यत्वंजननींभीष्मगंधकालींयशस्विनीम् ॥ स्त्रीरत्नंममभार्यार्थेप्रयच्छकुरुपुंगव ५० एवंराज्यंचतेस्फीतंधनानिचनसंशयः ॥ प्रदास्यामियथाकाममहंवैरत्नभाग्भुवि ५१ ममप्रज्वलितंचक्रंनिशम्येदंसुदुर्जयम् ॥ शत्रवोविद्रवंत्याजौदर्शनादेवभारत ५२ राष्ट्रस्येच्छसिचेत्स्वास्तिंप्राणानांवाकुलस्यवा ॥ शासनेममतिष्ठस्वनहितेशांतिरन्यथा ५३ अधःप्रस्तारशयनेशयानस्तेनचोदितः ॥ दूतांतर्हितमेतद्वैवाक्यमग्निशिखोपमं ५४ ततोहंतस्यदुर्बुद्धेर्विज्ञायमतमच्युत ॥ आज्ञापयंवैसंग्रामेसेनाध्यक्षांश्चसर्वशः ५५ विचित्रवीर्यंबालंचमदुपाश्रयमेवच ॥ दृष्ट्वाक्रोधपरीतात्मायुद्धायैवमनोदधे ५६ निगृहीतस्तदाहंतैःसचिवैर्मंत्रकोविदैः ॥ ऋत्विग्भिर्वेदकल्पैश्चसुहृद्भिश्चार्थदर्शिभिः ५७ स्निग्धैश्चशास्त्रविद्भिश्चसंयुगस्यानिवर्तने ॥ कारणंश्रावितश्चास्मियुक्तरूपंतदाऽनघ ५८ मंत्रिणऊचुः ॥ प्रवृत्तचक्रःपापोसौत्वंचाशौचगतःप्रभो ॥ नचैषःप्रथमःकल्पोयुद्धंनामकदाचन ५९ तेवयंसामपूर्वंवैदानंभेदंतथैवच ॥ प्रयोक्ष्यामस्ततःशुद्धोदैवतान्यभिवाद्यच ६० कृतस्वस्त्ययनोविप्रैर्हुत्वाग्नीनार्च्यचद्विजान् ॥ ब्राह्मणैरभ्यनुज्ञातःप्रयास्यसिजयायवै ६१ अस्त्राणिनप्रयोज्यानिनप्रवेश्यश्चसंगरः ॥ आशौचेवर्तमानेतुवृद्धानामितिशासनम् ६२ सामदानादिभिःपूर्वमपिभेदेनवाततः ॥ तंहनिष्यसिविक्रम्यशंबरंमघवानिव ६३

५४ ५५ बालंदृष्ट्वाबालोयंयुद्धायोग्यइतिज्ञात्वाहमेवयुद्धायमनोदधेधृतवान् ५६ ५७ ५८ प्रवृत्तेति उच्छृंखलप्रवृत्तेःशास्त्रनियंत्रितस्यचयुद्धंनयमोमुख्यःकल्पोनभवतीत्यर्थः ५९ ६० ६१ ६२ ६३

१ प्रोक्तास्त इतिपाठः।

६४ संक्रमः उपायांतरेणशमः ६५ अनुनीयमानः प्रसाद्यमानः ६६ तस्यउग्रायुधस्य ६७ अहंतस्यचक्रंआज्ञानिवृत्तंभग्नमितिजाने तंस्वकर्मणाहतंजाने ६८ ६९ ७० ७१ कांपिल्येद क्षिणपांचालेनीपेश्वरेपृषतस्यपितामहेउग्रायुधेनहतेउग्रायुधेचभीष्मेणहतेसतीतिविवेकः ७२ आहिछत्रंआहिछत्रानगरीसंबंधिनमुत्तरपांचालम् ७३ अपवर्जितंदत्तम् ७४ उभयंदक्षिणो

प्राज्ञानांवचनंकालेवृद्धानांचविशेषतः ॥ श्रोतव्यमितितच्छ्रुत्वानिवृत्तोस्मिनराधिप ६४ ततस्तैःसंक्रमःसर्वःप्रयुक्तःशास्त्रकोविदैः ॥ तस्मिन्कालेकुरुश्रेष्ठ कर्मचारब्धमुत्तमम् ६५ ससामादिभिरेवादावुपायैःप्राज्ञचिंतितैः ॥ अनुनीयमानोदुर्बुद्धिरनुनेतुंनशक्यते ६६ प्रवृत्तंतस्यतच्चक्रमधर्मनिरतस्यवै ॥ पर दाराभिलाषेणसद्यस्तातनिवर्तितम् ६७ नत्वहंतस्यजानेतन्निवृत्तंचक्रमुत्तमम् ॥ हतंस्वकर्मणातंतुपूर्वंसद्भिश्चनिंदितम् ६८ कृतशौचःशरीचापीरथीनि ष्क्रम्यवैपुरात् ॥ कृतस्वस्त्ययनोविप्रैःप्रायोधयमहंरिपुम् ६९ ततःसंसर्गमागम्यबलेनास्त्रबलेनच ॥ त्र्यहमुन्मत्तवद्युद्धंदेवासुरमिवाभवत् ७० समयास्त्रप्र तापेननिर्दग्धोरणमूर्धनि ॥ पपाताभिमुखःशूरस्त्यक्त्वाप्राणानरिंदम ७१ एतस्मिन्नंतरेतातकांपिल्येपृषतोऽभ्ययात् ॥ हतेनीपेश्वरेचैवहतेचोग्रायुधेनृ पे ७२ आहिच्छत्रंस्वकंराज्यंपित्र्यंप्रापमहाद्युतिः ॥ द्रुपदस्यपिताराजन्ममैवानुमतेतदा ७३ ततोर्जुनेनतरसानिर्जित्यद्रुपदंरणे ॥ आहिच्छत्रंसकांपिल्यंद्रो णायाथापवर्जितम् ७४ प्रतिगृह्यततोद्रोणउभयंजयतांवरः ॥ कांपिल्यंद्रुपदायैवप्रायच्छद्विदितंतव ७५ एषतेद्रुपदस्यादौब्रह्मदत्तस्यचैवह ॥ वंशःका त्स्न्येंनवैप्रोक्तोनीपस्योग्रायुधस्यच ७६ युधिष्ठिरउवाच ॥ किमर्थंब्रह्मदत्तस्यपूजनीयाशकुंतिका ॥ अंधंचकारगांगेयज्येष्ठंपुत्रंपुरा विभो ७७ चिरोषिता गृहेचापिकिमर्थंचैवयस्यसा ॥ चकारविप्रियामेदंतस्यराज्ञोमहात्मनः ७८ पूजनीयाचकारासौकिंसख्यंतेनचैवह ॥ एतन्मेसंशयंछिंधिसर्वमुक्त्वायथातथ म् ७९ भीष्मउवाच ॥ शृणुसर्वंमहाराजयथावृत्तमभूत्पुरा ॥ ब्रह्मदत्तस्यभवनेतन्निबोधयुधिष्ठिर ८० काचिच्छकुंतिकाराजन्ब्रह्मदत्तस्यवैसखी ॥ शिति पक्षाशोणशिराःशितिपृष्ठाशितोदरी ८१ सखीसाब्रह्मदत्तस्यसुदृढंबद्धसौहृदा ॥ तस्याःकुलायमभवद्गृहेतस्यनरोत्तम ८२ सासदाहनिनिर्गत्यतस्यराज्ञोगृहो त्तमात् ॥ चचारांभोधितीरेषुपल्वलेषुसरस्सुच ८३ नदीपर्वतकुंजेषुवनेषूपवनेषुच ॥ प्रफुल्लेषुतडागेषुकह्लारेषुसुगंधिषु ८४ कुमुदोत्पलकिंजल्कसुरभी कृतवायुषु ॥ हंससारसघुष्टेषुकारंडवरुतेषुच ८५ चरित्वातेषुसाराजन्निशिकांपिल्यमागमत् ॥ नृपतेर्भवनंप्राप्यब्रह्मदत्तस्यधीमतः ८६ राज्ञातेनसदारा जन्कथायोगंचकारसा ॥ आश्चर्याणिचदृष्टानियानिवृत्तानिकानिचित् ८७

त्तरपांचालद्वयं ७५ ७६ ७७ सायस्यराज्ञोगृहेचिरोषिता तस्यविप्रियंकिमर्थंचकारेत्यन्वयः ७८ असौपूजनीयाकिमर्थंतेनसख्यंचकार ७९ ८० शितिपक्षाशुक्लपक्षा शोणशिराःलोहित मस्तका शितिपृष्ठाकृष्णोपरिभागा शितीधवलमेचकेइतिकोशकाराः ८१ कुलायंनीडम् ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७

८८ सर्वसेनःइतिच्छेदःतस्मिन्कालेपृहेच ८९ तत्अंडमस्फुटितःव्यक्तीभूतः ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ तेनाशिशुनानीडादाकृष्यधात्रींतंप्रक्रीडयामास ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१

चरित्वाविविधान्देशान्कथयामाससानिशि ॥ कदाचित्तस्यनृपतेर्ब्रह्मदत्तस्यकौरव ८८ पुत्रोऽभूद्राजशार्दूलसर्वसेनेतिविश्रुतः ॥ पूज
नीयाथसातस्मिन्प्रासूतांडमथापिच ८९ तस्मिन्नीडेपुराह्येकंतात्किलप्रास्फुटत्तदा ॥ स्फुटितोमांसपिंडस्तुबाहुपादास्यसंयुतः ९० ब
भूवक्रश्चक्षुहीनोबभूवपृथिवीपते ॥ चक्षुष्मानप्यभूत्पश्चाद्दीप्तपक्षोत्थितश्चह ९१ अथसापूजनीयावैराजपुत्रस्वपुत्रयोः ॥ तुल्यस्नेहा
त्प्रीतिमतीदिवसेदिवसेऽभवत् ९२ आजहारसदासायंचंच्वामृतफलद्वयम् ॥ अमृतास्वादसदृशंसर्वसेनतनूजयोः ९३ सबालोत्र
ह्मदत्तस्यपूजनीयासुतश्चह ॥ तेफलेभक्षयित्वाचपृथुकौप्रीतमानसौ ९४ अभूतांनित्यमेवेहखादेतांतौचतेफले ॥तस्यांगतायामथचपू
जन्यांवैसदाहनि ९५ शिशुनाचटकेनाथधात्रीतंतुशिशुंनृप ॥ तेनप्रक्रीडयामासब्रह्मदत्तात्मजंसदा ९६ नीडात्तमाकृष्यतदापूजनीया
कृताततः ॥ क्रीडताराजपुत्रेणकदाचिच्चटकःसतु ९७ निगृहीतःकंधरायांशिशुनादृढमुष्टिना ॥ दुर्भंगमुष्टिनाराजन्नसून्सद्यस्त्वजजिह
त् ९८ तंतुपंचत्वमापन्नंव्यात्तास्यंबालघातितम् ॥ कथंचिन्मोचितंदृष्ट्वानृपतिर्दुःखितोऽभवत् ९९ धात्रींतस्यजगर्हेतांतदाश्रुपरमो
नृपः ॥तस्यैशोकान्वितोराजन्शोचंस्तंचटकंतदा १०० पूजनीयापितत्कालेगृहीत्वातुफलद्वयम् ॥ ब्रह्मदत्तस्यभवनमाजगामवनेच
री १०१ अथापश्यत्तमागम्यगृहेतस्मिन्नराधिप ॥ पंचभूतपरित्यक्तंशोच्यंतंस्वतनूद्भवम् १०२ मुमोहदृष्ट्वातंपुत्रंपुनःसंज्ञामथालभ
त् ॥ लब्धसंज्ञाचसाराजन्विललापतपस्विनी १०३ पूजनीयोवाच ॥नतुत्वमागतांपुत्रवाशंतींपरिसर्पसि ॥ कुर्वंश्चाटुसहस्राणिअव्य
क्तकलयागिरा १०४ व्यादितास्यःक्षुधार्त्तश्चपीतेनास्येनपुत्रक ॥ शोणेनतालुनापुत्रकथमद्यनसर्पसि १०५ पक्षाभ्यांत्वांपरिष्वज्य
ननुवाशामिचाप्यहम् ॥ चीचीकुचीतिवाशंतंत्वामद्यनशृणोमिकिम् ६ मनोरथोयस्तुममपश्येयंपुत्रकंकदा ॥ व्यात्तास्यंवारियाचंतं
स्फुरत्पक्षंममाग्रतः ७ समेमनोरथोभग्नस्त्वयिपंचत्वमागते ॥ विलप्यैवंबहुविधंराजानमथसाब्रवीत् ८ ननुमूर्द्धाभिषिक्तस्त्वंधर्मवे
त्सिसनातनम् ॥ अथकस्मान्ममसुतंधात्र्याघातितवानसि ९ तवपुत्रेणचाकृष्यक्षत्रियाधमशंसमे ॥ नचनूनंश्रुतातेऽभूदियमांगिर
सीश्रुतिः १० शरणागतःक्षुधार्त्तश्चशत्रुभिश्चाप्युपद्रुतः ॥ चिरोषितश्चस्वगृहेपातव्यःसर्वदाभवेत् ११

१०२ १०३ वाशंतींकूजंतीं १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० पातव्योरक्षणीयः १११

॥ ११२ ॥ मत्तःप्रमत्तउन्मत्तःश्रांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः ॥ त्वरमाणश्चभीतश्चलुब्धःकामीचतेदशेति एतेषांदशानांधर्मोनिर्विवेकित्वमगताप्राप्तादशधर्मगता ॥१३ ॥ १४ ॥ तेत्वया ॥ १५ ॥ अजर्यंअविनाशि ॥ १६ ॥ १७ ॥ अचक्षुषंकृत्वावस्तुंनइच्छामि ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ विस्रंभंविश्वासम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ गर्भसंकरितेषुसंकीर्णजातिषु ॥ २४ ॥ अपीति प्रावारः पिपीलः मुंगळाइतिमहाराष्ट्राः सहिपूर्वमपक्षएवपक्षोत्पत्तौउत्पत्याधःपतन्पक्षिभिर्भार्यतइतिप्रसिद्धम् अन्येतुप्रावारःपाश्चात्येषुपामरइतिप्रसिद्धः सकिलकुड्यवृक्षादिगह्वरेप्राप्य

॥२९॥ अपालयन्नरोयातिकुंभीपाकमसंशयं ॥ कथमस्यहविर्देवागृह्णंतिपितरःस्वधां १२ एवमुक्तामहाराजदशधर्मगतासती ॥ शोकार्त्तातस्यबालस्यचक्षुषीनि
र्बिभेदसा १३ कराभ्यांराजपुत्रस्यततस्तच्चक्षुरस्फुटत् ॥ कृत्वाचांधंनृपसुतमुत्पपातततोंबरं १४ अथराजासुतंदृष्ट्वापूजनीयामुवाचह ॥ विशोकाभव
कल्याणिकृतंतेभीरुशोभनम् १५ गतशोकानिवर्त्तस्वअजर्यंसख्यमस्तुते ॥ पुरेववसभद्रंतेनिवर्त्तस्वरमस्वच १६ पुत्रपीडोद्भवश्चापिनकोपःपरमस्त्व
यि ॥ ममास्तिसाखिभद्रंतेकर्त्तव्यंचकृतंत्वया ॥ १७ ॥ पूजनीयोवाच ॥ आत्मौपम्येनजानामिपुत्रस्नेहंतवाप्यहम् ॥ नचाहंवस्तुमिच्छामितवपुत्रमच
क्षुषम् ॥ कृत्वावैराजशार्दूलत्वद्गृहेकृतकिल्बिषा १८ गाथाश्चाप्युशनोगीताइमाःशृणुमयेरिताः ॥ कुमित्रंचकुदेशंचकुराजानंकुसौहृदम् ॥ कुपुत्रंचकुभार्यांचदू
रतःपरिवर्जयेत् १९ कुमित्रेसौहृदंनास्तिकुभार्यायांकुतोरतिः ॥ कुतःपिंडःकुपुत्रेवैनास्तिसत्यंकुराजनि १२० कुसौहृदेक्वविश्वासःकुदेशेनतुजीव्यते ॥ कुराज
निभयंनित्यंकुपुत्रेसर्वतोऽसुखम् २१ अपकारिणिविस्रंभंयःकरोतिनराधमः ॥ अनाथोदुर्बलोयद्वन्नचिरंसतुजीवति २२ नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिवि
श्वसेत् ॥ विश्वासाद्भयमुत्पन्नंमूलान्यपिनिकृंतति २३ राजसेविषुविश्वासंगर्भसंकरितेषुच ॥ यःकरोतिनरोमूढोनचिरंसतुजीवति २४ अप्युन्नतिंप्राप्यनृपातप्रा
वारःकीटकोयथा ॥ सविनश्यत्यसंदेहमाहैवमुशनानृप २५ अपिमार्दवभावेनगात्रंसंलीयबुद्धिमान् ॥ अरिंनाशयतेनित्यंयथावल्लिर्महाद्रुमम् २६ मृदुरार्द्रःक्ष
शोभूत्वाशनैःसंलीयतेरिपुः ॥ वल्मीकइववृक्षस्यपश्चान्मूलानिकृंतति २७ अद्रोहसमयंकृत्वामुनीनामग्रतोहरिः ॥ जघाननमुचिंपश्चादपांफेनेनपार्थिव
२८ सुप्तंमत्तंप्रमत्तंवाघातयंतिरिपुंनराः ॥ विषेणवह्निनावापिशस्त्रेणाप्यथमायया २९ नचशेषंप्रकुर्वीतपुनर्वैरभयान्नराः ॥ घातयंतिसमूलंहिश्रुत्वेमामुपमां
नृप ३० शत्रुशेषमृणाच्छेषंशेषमग्नेश्चभूमिप ॥ पुनर्वर्धेतसंभूयतस्माच्छेषंनशेषयेत् ३१ हसतेजल्पतेवैरीएकपात्रेभुनक्तिच ॥ एकासनंचारोहतिस्मर
तेतच्चकिल्बिषम् ३२ कृत्वासंबंधकंचापिविश्वसेच्छत्रुणानहि ॥ पुलोमानंजघानाजौजामातासन्नशतक्रतुः ३३ निधायमनसावैरंप्रियंवक्तीहयोनरः ॥ उ
पसर्पेन्नतंप्राज्ञःकुरंगइवलुब्धकम् ३४ नचासन्नोनिवस्तव्यंसवैरेवर्धितेरिपौ ॥ पातयेत्तंसमूलंहिनदीरयइवद्रुमम् ३५

उत्पद्यतेसचपक्षोत्थानेसहसाउच्चैरुत्पत्यभूमौपतितःपक्षिभिःखाद्यतेतद्वदितिव्याचख्युः ॥ २५ ॥ २६ ॥ आर्द्रःस्निग्धः ॥ २७ ॥ हरिरिंद्रःफेनेनवज्रगर्भेण ॥ २८ ॥ मत्तंमद्यादिनाप्रम त्तंअनवहितम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेहरिवंशपर्वणिटीकायांचटकाख्यानंनामविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकविंशे
३६ घार्याहृदीतिशेषः ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ॥ श्राद्धेमासंगिकंपरिसमाप्यप्रकृतंश्राद्धमाहात्म्यमेवानुसंधत्ते श्राद्धेइति प्रतिष्ठितःश्रुतधनकुलपुत्रपश्वादिबा
तथाध्यायेहिंस्रोपीत्वापितृंस्ततः ॥ शुभाच्छुभतरांयोनिंप्राप्नोतीतिनिरूप्यते १ श्राद्धेमासंगिकंपरिसमाप्यप्रकृतंश्राद्धमाहात्म्यमेवानुसंधत्ते भारद्वाजकौशिकव्याधमृगचक्रवाकहंसश्रोत्रियदायादत्वेषु भरद्वाजपुत्रत्वेप्रमादा
हुल्येनमहत्वंप्राप्तः योगमाप्योमोक्षःब्रह्मात्म्यैक्यंवा १ यत्फलंप्राप्तमितिसंबंधःसप्तजातिषुसप्तजन्मसु
कविःपरलोकभयदर्शी खसृमःखेवियतिसर्तुंशीलमस्येतिपरलो
दित्वात्तदारभ्यगणना ततःश्राद्धात्निर्वर्ततेसंपद्यतेबुद्धिःज्ञानम् २ पीडयागोहिंसया ३ ४ तथानामानुरूपैःकर्मभिः

अमित्रादुन्नतिंप्राप्यनोन्नतोस्मीतिविश्वसेत् ॥ तस्मात्प्राप्योन्नतिंनश्येत्प्राकारइवकीटकः ३६ इत्येताह्युशनोगीतागाथाधार्याविपश्चिता ॥ कुर्वताचा
त्मरक्षांवैनरेणपृथिवीपते ३७ मयासाकिल्बिषंतुभ्यंप्रयुक्तमतिदारुणम् ॥ पुत्रमंधंप्रकुर्वत्यातस्मान्नोविश्वसेत्वयि ३८ एवमुक्त्वाप्रदुद्रावतदाकाशेपतं
गिनी ॥ इत्येतत्तेमयाख्यातंपुराभूतमिदंनृप ३९ ब्रह्मदत्तस्यराजेंद्रयद्वृत्तंपूजनीयया ॥ श्राद्धंचपृच्छसेयन्मांयुधिष्ठिरमहामते ४० अतस्तेवर्तयिष्ये
हमितिहासंपुरातनम् ॥ गीतंसनत्कुमारेणमार्कंडेयायपृच्छते ४१ श्राद्धस्यफलमुद्दिश्यनियतंसुकृतस्यच ॥ तन्निबोधमहाराजसप्तजातिषुभारत ४२
सगालवस्यचरितंकंडरीकस्यचैवहि ॥ ब्रह्मदत्ततृतीयानांयोगिनांब्रह्मचारिणाम् ४३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिचटकाख्यानंनाम
विंशोध्यायः २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ श्राद्धेप्रतिष्ठितोलोकःश्राद्धेयोगःप्रवर्तते ॥ हंततेवर्तयिष्यामिश्राद्धस्यफलमुत्तमम् १
ब्रह्मदत्तेनयत्प्राप्तंसप्तजातिषुभारत ॥ ततएवहिधर्मस्यबुद्धिर्निर्वर्ततेशनैः २ पीडयाप्यथधर्मस्यकृतेश्राद्धेपुरानघ ॥ यत्प्राप्तंब्राह्मणैःपूर्वंतन्निबोधमहा
मते ३ ततोहंतातधर्मिष्ठान्कुरुक्षेत्रेपितृव्रतान् ॥ सनत्कुमारनिर्दिष्टानपश्यंसप्तवैद्विजान् ४ दिव्येनचक्षुपातेनयानुवाचपुराविभुः ॥ वाग्दुष्टःक्रोधनोहिंस्रः
पिशुनःकविरेवच ॥ खसृमःपितृवर्तीचनामभिःकर्मभिस्तथा ५ कौशिकस्यसुतास्तातशिष्यागार्ग्यस्यभारत ॥ पितर्युपरतेसर्वेव्रतवंतस्तदाभवन् ६
विनियोगाद्गुरोस्तस्यगांदोग्ध्रींसमकालयन् ॥ समानवत्सांकपिलांसर्वेन्यायागतांतदा ७ तेषांपथिक्षुधार्तानांबाल्यान्मोहाच्चभारत ॥ क्रूराबुद्धिःसमभव
त्तांगांवैहिंसितुंतदा ८ तान्कविःखसृमश्चैवयाचेतेनेतिवैतदा ॥ नचाशक्यंततेताभ्यांतदावारयितुंद्विजाः ९ पितृवर्तीतुयस्तेषांनित्यंश्राद्धाह्निकोद्विजः ॥
ससर्वानब्रवीद्भ्रातॄन्कोपाद्धर्मेसमाहितः १० यद्यवश्यंप्रहंतव्यापितृनुद्दिश्यसाधिमाम् ॥ प्रकुर्मीमहिगांसम्यक्सर्वएवसमाहिताः ११

कार्यी ५ कौशिकस्यविश्वामित्रस्यसुताः येपूर्वंविश्वामित्रेणशप्ताःअंतान्वयाःप्रजाभक्षीष्टेतितएतेपंचाशत् तेषांमध्येवाग्दुष्टादयःसप्तयेषांसंततिरंध्राःपुंड्राइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धाः ६ उप
रतेशापंदत्वाउदासीनेसतिव्रतवंतोगार्ग्यस्यगृहेब्रह्मचर्यार्थेवासंकृतवंतः समकालयन्वनमनयन् समानवत्सांकपिलांस्तसाम न्यायागतामितिविशेषणात् चौरद्रव्यापहारेऽत्रनोदोषइति
गम्यते ७ ८ ९ श्राद्धाह्निकःनित्यश्राद्धकृत् १० प्रकुर्मीमहिहिंसयासाधयेमहि कृहिंसायामित्यस्यरूपम् ११

१२ उपायुंजंतअभक्षयन् १३ १४ उपचर्यवंचयित्वाकालेनमृत्युना १५ १६ लुब्धकस्यात्मजाअसृज्यंतेतिसंबंधः १७ स्मृतिःपूर्वजातिस्मरणम् प्रत्यवमर्शःस्वकृतकर्मानुसं धानम् १८ १९ २० २१ हिंसायांमृगयायामपिधर्मोबालगर्भिणीमैथुनासक्तादिवर्जनंतत्ररतैः २२ अवासृजन् अनशनादिनात्यजन् २३ तेनमातापितृपूजनेनत्रासान्हिंसाधर्मरतत्वेनभया निचोत्पाद्यजातिस्मरत्वंसंविग्नत्वंचकर्मद्वयफलमित्यर्थः २४ उन्मुखइतियःपूर्वंवाग्दुष्टःसानित्यंपरनिंदनोन्मुखत्वादूर्ध्वमुखएवजातः क्लेशेनआहारंगृह्णातीत्यर्थः क्रोधनस्तुनित्यंपरो

एवमेषापिगौर्धर्मंप्राप्स्यतेनात्रसंशयः ॥ पितॄनभ्यर्च्यधर्मेणनाधर्मोस्मान्भविष्यति १२ तथेत्युक्त्वाचतेसर्वेप्रोक्षयित्वाचगांततः ॥ पितृभ्यःकल्पयित्वैना मुपायुंजंतभारत १३ उपयुज्यचगांसर्वेगुरोस्तस्यन्यवेदयन् ॥ शार्दूलेनहताधेनुर्वत्सोयंगृह्यतामिति १४ आर्जवात्सतुतंवत्संप्रतिजग्राहवैद्विजः ॥ मि थ्योपचर्यतेतंतुगुरुमन्यायतोद्विजाः ॥ कालेनसमयुज्यंतसर्वएवायुषःक्षये १५ तेवैक्रूरतयाहिंस्राअनार्यत्वाद्गुरौतथा ॥ उग्राहिंसाविहाराश्चसप्ताजायंत सोदराः १६ लुब्धकस्यात्मजास्तातबलवंतोमनस्विनः ॥ पितॄनभ्यर्च्यधर्मेणप्रोक्षयित्वाचगांतदा १७ स्मृतिःप्रत्यवमर्शश्चतेषांजात्यंतरेभवत् ॥ जाता व्याधादशार्णेषुसप्तधर्मविचक्षणाः १८ स्वकर्मनिरताःसर्वेलोभानृतविवर्जिताः ॥ तावन्मात्रंप्रकुर्वंतियावताप्राणधारणम् १९ शेषंध्यानपराःकालमनुध्या यंतिकर्मतत् ॥ नामधेयानिचाप्येषामिमान्यासन्नराधिप २० निर्वैरोनिर्वृतिःशांतोनिर्मन्युःकृतिरेवच ॥ वैधसोमातृवर्तीचव्याधाःपरमधार्मिकाः २१ तैरेवमुषितैस्तातहिंसाधर्मरतैःसदा ॥ माताचपूजितावृद्धापिताचपरितोषितः २२ यदामातापिताचैवसंयुक्तौकालधर्मणा ॥ तदाधनूंषितेत्यक्त्वावने प्राणानवासृजन् २३ शुभेनकर्मणातेनजाताजातिस्मरामृगाः ॥ त्रासानुत्पाद्यसंविग्नारम्येकालंजरेगिरौ २४ उन्मुखोनित्यवित्रस्तःस्तब्धकर्णोविलोच नः ॥ पंडितोघस्मरोनादीनामतस्तेऽभवन्मृगाः २५ तमेवार्थमनुध्यांतोजातिस्मरणसंभवम् ॥ आसन्वनचराःक्षांतानिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः २६ तेसर्वेशुभ कर्माणःसधर्माणोवनेचराः ॥ योगधर्ममनुप्राप्ताविहरंतिस्मतत्रह २७ जहुःप्राणान्मरुंसाध्यलब्धाहारास्तपस्विनः ॥ तेषांमरुंसाधयतांपदस्थानानिभार त ॥ तथैवाद्यापिदृश्यंतगिरौकालंजरेनृप २८ कर्मणातेनतेतातशुभेनाशुभवर्जिताः ॥ शुभाच्छुभतरांयोनिंचक्रवाकत्वमागताः २९ शुभेदेशेशरद्वीपे सप्तैवासन्जलौकसः ॥ त्यक्त्वासहचरीधर्मंमुनयोब्रह्मचारिणः ३० निःस्पृहोनिर्ममःक्षांतोनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ निर्वृतिर्निभृतश्चैवशकुनानामतःस्मृताः ३१ तेतत्रपक्षिणःसर्वेशकुनाधर्मचारिणः ॥ निराहाराजहुःप्राणांस्तपोयुक्ताःसरित्तटे ३२

द्वेनकत्वावस्त्वयमपिनित्यसंत्रस्तोभूत् एवंपिशुनः स्तब्धकर्णोबधिरोभूत् हिंस्रोविलोचनोंधोभूत् कविःपंडितोभूत्खलूमःघस्मरःयथेष्टाहारोभूत् पितृवर्तीतुश्राद्धकर्तृत्वाद्वनादीनादसुलभो कामूत् तद्धिमृगाणामत्यंतंप्रियंइत्यन्वर्थनामतातेषांज्ञेयं। २५ अनुध्यांतःअनुध्यायंतः२६ सधर्माणःसमानाःअहिंसादयोधर्मायेषांते २७ मरुर्निर्जलोदेशःतंसाध्यसाधयित्वाजलत्यागव्र तेनेत्यर्थःगिरिशृंगान्निपत्येत्यन्ये मरुर्नागिरिधन्वनोरितिमेदिनी पदस्थानानिपदचिह्नानि सार्द्धः २८ २९ शरद्वीपेजलद्वीपेशरस्तेजनकेबाणेदध्यग्रेनाशरंजलेइतिमेदिनी सह चरीधर्मंमैथुनं ३० ३१ ३२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पंचमइति चतुर्थस्यनाम ॥ ३६ ॥ पंचमोवाग्दुष्टादिषुपंचसंख्यापूरणः कविनामासप्तमेजन्मनिभावि निपांचिकोनामराजामात्योऽभूत् षष्ठःस्वसृमःसकंडरीकनामा
भावी सप्तमःपितृवर्तीसब्रह्मदत्तोभावी ॥ ३७ ॥ निर्वृत्त्यानिष्पत्त्या प्रतिभानात्पूर्वजन्मकर्मस्फुरणात् ॥ ३८ ॥ ब्रह्म वेदः श्रुतंपाठतोर्थतश्चाधिगतम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥
॥ ४२ ॥ स्वतंत्राख्यःसप्तमोहंसः ॥ ४३ ॥ निष्फलेननिःसुखेन ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेटीकायांएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥छ॥ ॥ द्वाविंशेपूर्वजैःशप्ता

अथतेसोदराजाताहंसामानसचारिणः ॥ जातिस्मराःसुसंयुक्ताःसप्तैवब्रह्मचारिणः ३३ विप्रयोनौयतेमोहान्मिथ्योपचरितोगुरुः ॥ तिर्यग्योनौततोजाताः संसारेपरिबभ्रमुः ३४ यतश्चपितृवाक्यार्थःकृतःस्वार्थेव्यवस्थितैः ॥ ततोज्ञानंनजातिंचतेहिप्रापुर्गुणोत्तराम् ३५ सुमनाःशुचिवाक्शुद्धःपंचमश्छिद्रदर्शनः ॥ सुनेत्रश्चस्वतंत्रश्चशकुनानामतःस्मृताः ३६ पंचमःपांचिकस्तत्रसप्तजातिष्वजायत ॥ षष्ठस्तुकंडरीकोभूद्ब्रह्मदत्तस्तुसप्तमः ३७ तेषांतुतपसातेनसप्तजातिकृतेनवै ॥ योगस्यचापिनिर्वृत्त्याप्रतिभानाच्चशोभनात् ३८ पूर्वजातिषुयद्ब्रह्मश्रुतंगुरुकुलेषुवै ॥ तथैवावस्थिताबुद्धिःसंसारेष्वपिवर्त्तताम् ३९ तेब्रह्मचारिणःसर्वेविहंगाब्रह्मवादिनः ॥ योगधर्ममनुध्यांतोविहरंतिस्मतत्रह ४० तेषांतत्रविहंगानांचरतांसहचारिणाम् ॥ नीपानामीश्वरोराजाविभ्राजःपौरवान्वयः ४१ विभ्राजमानोवपुषाप्रभावेनसमन्वितः॥ श्रीमानंतःपुरवृतोवनंतत्प्रविवेशह ४२ स्वतंत्रश्चविहंगोसौस्पृहयामासतंनृपम् ॥ दृष्ट्वायांतंश्रियोपेतंभवेयमहमीदृशः ४३ यद्यस्तिसुकृतंकिंचित्तपोवानियमोपिवा ॥ खिन्नोऽस्म्यहमुपवासेनतपसानिष्फलेनच ४४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिएकविंशोध्यायः ॥ २१ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ ततस्तंचक्रवाकौद्वावूचतुःसहचारिणौ ॥ आवांतेसाचिवौस्यावस्तवप्रियहितैषिणौ १ तथेत्युक्त्वाचतस्यासीत्तदायोगात्मिकामतिः ॥ एवंतेसमयंचक्रुःशुचिवाक्तमुवाचह २ यस्मात्कामप्रधानस्त्वंयोगधर्ममपास्यवै ॥ एवंवरंप्रार्थयसेतस्माद्वाक्यंनिबोधमे ३ राजात्वंभवितातातकांपिल्येनात्रसंशयः ॥ भविष्यतःसखायौचद्वाविमौसचिवौतव ४ शप्त्वाचाऽनभिभाष्यांस्तांश्चत्वारश्चकुरंडजाः ॥ तांस्त्रीनभीप्सतोराज्यंव्यभिचारप्रधर्षितान् ५ शप्ताःखगास्त्रयस्तेतुयोगभ्रष्टाविचेतसः ॥ तानयाचंतचतुरस्त्रयस्तेसहचारिणः ६ तेषांप्रसादंतेचक्रुरथैतान्सुमनाऽब्रवीत् ॥ सर्वेषामेववचनात्प्रसादानुगतंवचः ७ अंतवान्भविताशापोयुष्माकंनात्रसंशयः ॥ इतश्च्युताश्चमानुष्यंप्राप्ययोगमवाप्स्यथ ८

अंडजैरंडजास्त्रयः ॥ पुनस्तेषुप्रसादश्चप्रसन्नैःकृतईर्यते ॥ १ ॥ ततस्तम् ॥ १ ॥ शुचिवाक्द्वितीयोहंसः ॥ २ ॥ वाक्यंशापरूपम् ॥ ३ ॥ शापमेवाह राजेति ॥ ४ ॥
११ तेचत्वारस्तांस्त्रीन्शप्त्वाऽनभिभाष्यान्भाषणानर्हान्चक्रुः शापेहेतुः व्यभिचारप्रधर्षितानिति व्यभिचारोयोगधर्मभ्रंशः ॥ ५ ॥ चतुरः चतुःसंख्याकान् ॥ ६ ॥ सर्वेषांवचनात्ववचनंप्राप्य
वचोऽब्रवीत्अडभावः संधिर्वाऽऽर्षः ॥ ७ ॥ ८ ॥

स्यअनेनकृतेनउपदेशेनेतिशेषः ९ उपदेशमेवाह गामिति प्रोक्षयित्वाप्रोक्षणादिभिःसंस्कारैःसंस्कृत्य धर्मेणपितृयज्ञविधिना अस्माकंअस्माभिस्तांपितृभ्यउपकल्प्यज्ञानयोगःप्राप्तइ
तिशेषः तस्यविशेषणंयोगसाधनइति १० इमंवक्ष्यमाणम् सप्तव्याधादशार्णेष्वितिश्लोकद्वयरूपम् पुरुषांतरितंपुरुषांतरव्यवधानेनउच्चरितंश्रुत्वा ११ ॥ इतिश्रीहरिवंशेटीकायांद्वाविंशो
ध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ त्रयोविंशेचतुर्भिर्यत्प्रोक्तंतच्चतथाभवत् ॥ कांपिल्येप्रोच्यतेजन्मतेषांकुवलतुष्टये ॥ १ ॥ तेयोगइति तेहंसाःउपशोषयन् शोषितवंतइत्युत्तरेणान्वयः १ अडभावआ

सर्वसत्वरुतज्ञश्चस्वतंत्रोयंभविष्याते ॥ पितृप्रसादोह्यस्माभिरस्यप्राप्तःकृतेनवै ९ गांप्रोक्षयित्वाधर्मेणपितृभ्यउपकल्प्यताम् ॥ अस्माकंज्ञानसंयोगःसर्वे
षांयोगसाधनः १० इमंचवाक्यसंदर्भंश्लोकमेकमुदाहृतम् ॥ पुरुषांतरितंश्रुत्वाततोयोगमवाप्स्यथ ११ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणि
पितृवाक्येद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ तेयोगधर्मनिरताःसप्तमानसचारिणः ॥ पद्मगर्भोरविंदाक्षःक्षीरगर्भःसुलोचनः १ उरुबिं
दुःसुबिंदुश्चहैमगर्भस्तुसप्तमः ॥ वाय्वंबुभक्षाःसततंशरीराण्युपशोषयन् २ राजाविभ्राजमानस्तुवपुषातद्वनंतदा ॥ चचारांतःपुरवृतोनंदनंमघवानिव ३
सतानपश्यत्खचरान्योगधर्मात्मकान्नृप ॥ निर्वेदाच्चतमेवार्थमनुध्यायन्पुरंययौ ४ अणुहोनामतस्यासीत्पुत्रःपरमधार्मिकः ॥ अणुधर्मरतिर्नित्यमणुंसो
ध्यगमत्पदम् ५ प्रादात्कन्यांशुकस्तस्मैकृत्वींपूजितलक्षणाम् ॥ सत्यशीलगुणोपेतांयोगधर्मरतांसदा ६ साह्युद्दिष्टापुराभीष्मपितृकन्यामनीषिणी ॥ सन
त्कुमारेणतदासन्निधौममशोभना ७ सत्यधर्मभृतांश्रेष्ठादुर्विज्ञेयाकृतात्मभिः ॥ योगाचयोगपत्नीचयोगमातातथैवच ८ यथातेकथितंपूर्वंपितृकल्पेषुवैमया ॥
विभ्राजस्त्वणुहंराज्येस्थापयित्वानरेश्वरः ९ आमंत्र्यपौरान्प्रीतात्माब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच ॥ प्रायात्सरस्तपश्चर्तुंयत्रतेसहचारिणः १० सवैतत्रनिरा
हारोवायुभक्षोमहातपाः ॥ त्यक्त्वाकामांस्तपस्तेपेसरसस्तस्यपार्श्वतः ११ तस्यसंकल्पआसीच्चतेषामेकतरस्यवै ॥ पुत्रत्वंप्राप्ययोगेनयुज्येयमितिभा
रत १२ कृत्वाभिसंधितपसामहतासमन्वितः ॥ महातपाःसविभ्राजोविरराजांशुमानिव १३ ततोविभ्राजितंतेनवैभ्राजंनामतद्वनम् ॥ सरस्तच्चकुरुश्रेष्ठवैभ्रा
जमितिसंज्ञितम् १४ यत्रतेशकुनाराजन्चत्वारोयोगधर्मिणः ॥ योगभ्रष्टास्त्रयश्चैवदेहन्यासकृतोऽभवन् १५ कांपिल्येनगरेतेतुब्रह्मदत्तपुरोगमाः ॥ जाताः
सप्तमहात्मानःसर्वेविगतकल्मषाः १६ ज्ञानध्यानतपःपूजावेदवेदांगपारगाः ॥ स्मृतिमंतोत्रचत्वारस्त्रयस्तुपरिमोहिताः १७ स्वतंत्रस्त्वणुहाज्जज्ञेब्रह्म
दत्तोमहायशाः ॥ यथाह्यासीत्पक्षिभावेसंकल्पःपूर्वचिंतितः ॥ ज्ञानध्यानतपःपूतोवेदवेदांगपारगः १८ छिद्रदर्शीसुनेत्रश्चतथाबाभ्रव्यवत्सयोः ॥ जातौ
श्रोत्रियदायादौवेदवेदांगपारगौ १९

नः २ वपुषैवचचारनतुयानेन ३ अपश्यत्पकाम्यादिनाबाह्यलक्षणेनयोगधर्मात्मकानज्ञातवान् निर्वेदात् पक्षिष्वपियोगोस्तिमानुषेपिमयिनास्तीतिधिङ्मामित्यात्मन्यौदासिन्यात् ४
अणूपरसूक्ष्मात् अर्थाद्ब्रह्मणोप्राप्तवान्त्यणुहपदंनिर्वक्तिअणुधर्मेति ५ ६ पितृणांबर्हिषदांकन्यापीवरीनाम्नी ७ योगास्वयंयोगवती ८ ९ यत्रतेहंसाः १० ११ तस्येतियोगिनःपुत्रोयोगवाने
वमभिव्यक्तिविषाकः १२ १३ तद्वनसरोभानसाख्यम् १४ १५ १६ १७ स्वतंत्रःसप्तमोहंसःयःप्राक्पितृवर्तीयुक्तः १८ बाभ्रव्यवत्सौराजामात्यौतयोःश्रोत्रियोःकुले १९

पांचिकःसर्वेष्वातिषुपंचमःकविः सपांचालोऽभूत् अपरःषष्ठःसप्तमःसकंडरीकोऽभूत् २० बह्वृचःऋग्वेदी अध्वर्युः यजुर्वेदी २१ सर्वसत्वरुतज्ञः सर्वप्राणिभाषाभिज्ञः २२ पूर्वजातौकृतं भावंतेनहेतुनाकोविदाआसन् २३ २४ २५ लेभेब्रह्मदत्तइतिशेषः २६ २७ शेषाइति आढ्यकुलेजन्मब्रह्मकोपजमदरिद्रकुलेजन्मतुपुण्यमाप्यमितिभावः २८ छिद्रदर्शिनःछिद्रंमहाप धंमतिगंतुमवकाशस्तद्दर्शिनः स्वसहचारिणांत्राभोगासक्तिरूपंदूषणंपश्यंतः छिद्रंदूषणरंध्रयोरितिमेदिनी २९ संवित्मस्थातुमैकमत्यम् ३० ३१ पुत्रार्थान्वंशसंतानगयाश्राद्धादीन् ३२ वर्वयिष्यसिजीविष्यसि अस्माभिरुद्धृतस्यतवसंतानाद्यपेक्षानास्तीतिभावः ३३ इमंसप्तव्याधाइत्यादिवक्ष्यमाणंश्लोकद्वयम् ३४ ३५ परांनिर्वृतिंमोक्षम् ३६ ॥ इतिहरिवंशेटीका

सहायौब्रह्मदत्तस्यपूर्वजातिसहोषितौ ॥ पांचालःपांचिकश्चैवकंडरीकस्तथापरः २० पांचालोबह्वृचस्त्वासीदाचार्यत्वंचकारह ॥ द्विवेदःकंडरीकस्तुछंदोगोऽध्वर्युरेवच २१ सर्वसत्वरुतज्ञस्तुराजासीदणुहात्मजः ॥ पांचालकंडरीकाभ्यांतस्यसख्यमभूत्तदा २२ तेग्राम्यधर्माभिरताःकामस्यवशवर्तिनः ॥ पूर्वजातिकृतेनासन्धर्मकामार्थकोविदाः २३ अणुहस्तुनृपश्रेष्ठोब्रह्मदत्तमकल्मषम् ॥ राज्येभिषिच्ययोगात्मापरांगतिमवाप्तवान् २४ ब्रह्मदत्तस्यभार्यातुदेवलस्यात्मजाभवत् ॥ असितस्यहिदुर्धर्षासन्नतिर्नामनामतः २५ तामेकभावसंपन्नांलेभेकन्यामनुत्तमाम् ॥ सन्नतिंसन्नतिमतिंदेवलाद्योगधर्मिणीम् २६ पंचमःपांचिकस्तत्रसप्तजातिषुभारत ॥ षष्ठस्तुकंडरीकोभूद्ब्रह्मदत्तस्तुसप्तमः २७ शेषाविहंगमायेवैकांपिल्येसहचारिणः ॥ तेजाताःश्रोत्रियकुलेसुदरिद्रेसहोदराः २८ धृतिमान्सुमनाविद्वानतत्वदर्शीचनामतः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नाश्चत्वारश्छिद्रदर्शिनः २९ तेषांसंवित्तथोत्पन्नापूर्वजातिकृतातदा ॥ तेयोगनिरताःसिद्धाःप्रस्थिताःसर्वएवहि ३० आमंत्र्यपितरंतातपितातानब्रवीत्तदा ॥ अधर्मएषयुष्माकंयन्मांत्यक्त्वागमिष्यथ ३१ दारिद्र्यमनपाकृत्यपुत्रार्थांश्चैवपुष्कलान् ॥ शुश्रूषामप्रयुज्यैवकथंवैगंतुमर्हथ ३२ तेतमूचुर्द्विजाःसर्वेपितरंपुनरेवच ॥ करिष्यामोविधानंतेयेनत्वंवर्तयिष्यसि ३३ इमंश्लोकंमहार्थंत्वंराजानंसहमंत्रिणम् ॥ श्रावयेथाःसमागम्यब्रह्मदत्तमकल्मषम् ३४ प्रीतात्मादास्यतिसतेग्रामान्भोगांश्चपुष्कलान् ॥ यथेप्सितांश्चसर्वार्थान्गच्छतातयथेप्सितम् ३५ एतावदुक्त्वातेसर्वेपूजयित्वाचतंगुरुम् ॥ योगधर्ममनुप्राप्यपरांनिर्वृतिमाययुः ३६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणित्रयोविंशोऽध्यायः २३ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ब्रह्मदत्तस्यतनयःसवैभ्राजस्त्वजायत ॥ योगात्मातपसायुक्तोविष्वक्सेनइतिश्रुतः १ कदाचिद्ब्रह्मदत्तस्तुभार्ययासहितोवने ॥ विजहारप्रहृष्टात्मायथाशच्याशचीपतिः २ ततःपिपीलिकरुतंसशुश्रावनराधिपः ॥ कामिनींकामिनस्तस्ययाचतःक्रोशतोभृशम् ३ श्रुत्वातुयाच्यमानांतांक्रुद्धांसूक्ष्मांपिपीलिकाम् ॥ ब्रह्मदत्तोमहाहासमकस्माद्वैचाहसत् ४ ततःसासंनतिर्दीनाव्रीडितेवाभवत्तदा ॥ निराहारावहुतिथंबभूववरवर्णिनी ५

यांत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्विंशेथविभ्राजः प्राक्जन्मवासनावशात् ॥ ब्रह्मदत्तसुतोजातोविष्वक्सेनइतीर्यते ॥ १ ॥ ब्रह्मेति यस्तेषांहंसानामन्यतमरदपुत्रोभूत्वायोगेनयुज्येयमित्यकामयतसवैभ्राजोनामराजा तेषांसप्तमस्यब्रह्मदत्तस्यतनयोऽजायतेत्यन्वयः १ एतदेवव्याकरोति कदाचिदित्यादिना २ पिपीलिकस्यरुतंशब्दम् ३ ४ व्रीडितेवनतुव्रीडितारवयंयोगाचार्यसुतात्वात् बहुतिथंबहुकालमितिशेषः ५

६ ७ ८ विद्ययायोगबलेन ९ मांप्रत्याययस्त्वममप्रतीतिमुत्पादय १० परंअत्यंतंआपन्नःआपद्ग्रस्तोऽभूत् ११ १२ १३ १४ १५ अंतरमवसरम् १६ सरःस्नातःसरसिस्नातः
१७ बाभ्रव्यःपांचालः १८ इदमंतरमित्येवअयमवसरइतिमत्वा १९ २० तइतितेषांमध्येऽभिजाताःकुलीनाश्चत्वारोवयमितिशेषः यूयंत्रयइतिशेषः अवसीदथयोगाद्भ्रष्टतयाविशी
र्णाःस्थ २१ २२ स्रस्तरश्मिप्रतोदौतावित्यत्रसमुदायिधर्मेणसमुदायोविशेष्यते तर्कंपिबंतावित्यत्रपिबदपिबत्समुदायेपिबंताविति वत्छत्रिणोगच्छंतीत्यत्रछत्र्यछत्रिसमुदायेवालि

प्रसाद्यमानाभर्त्रासातमुवाचशुचिस्मिता ॥ त्वयाचहसिताराजन्नाहंजीवितुमुत्सहे ६ सतत्कारणमाचख्यौनचसाश्रद्दधातितत् ॥ उ
वाचैनंकुपितानैषभावोस्तिमानुषे ७ कोवैपिपीलिकरुतंमानुषोवेत्तुमर्हति ॥ ऋतेदेवप्रसादाद्वापूर्वजातिकृतेनवा ८ तपोबलेनवाराज
न्विद्ययावानराधिप ॥ यद्येषवैप्रभावस्तेसर्वसत्वरुतज्ञता ९ यथाहमेतज्जानीयांतथाप्रत्याययस्वमाम् ॥ प्राणान्वापिपरित्यक्ष्येराज
न्सत्येनतेशपे १० ततस्यावचनंश्रुत्वामहिष्याःपरुषाक्षरम् ॥ सराजापरमापन्नोदेवश्रेष्ठमगात्ततः ११ शरण्यंसर्वभूतेशंभक्त्याना
रायणंहरिम् ॥ समाहितोनिराहारःषड्रात्रेणमहायशाः १२ ददर्शदर्शनेराजादेवंनारायणंप्रभुम् ॥ उवाचैनंभगवान्सर्वभूतानुकं
पकः १३ ब्रह्मदत्तप्रभातेत्वंकल्याणंसमवाप्स्यसि ॥ इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तत्रैवांतरधीयत १४ चतुर्णांतुपितायोसौब्राह्मणानांमहा
त्मनाम् ॥ श्लोकंसोधीत्यपुत्रेभ्यःकृतकृत्यइवाभवत् १५ सराजानमथान्विच्छन्सहमंत्रिणमच्युतम् । नददर्शांतरंकिंचित्श्लोकंश्रावयि
तुंतदा १६ अथराजासरःस्नातोलब्ध्वानारायणाद्वरम् ॥ प्रविवेशपुरींप्रीतोरथमारुह्यकांचनम् १७ तस्यरश्मीन्प्रत्यगृह्णात्कंडरीको
द्विजर्षभः ॥ चामरंव्यजनंचापिबाभ्रव्यःसमवाक्षिपत् १८ इदमंतरमित्येवततःसब्राह्मणस्तदा ॥ श्रावयामासराजानंश्लोकंतंसचिवौ
चतौ १९ सप्तव्याधादशार्णेषुमृगाःकालंजरेगिरौ ॥ चक्रवाकाःशरद्वीपेहंसाःसरसिमानसे २० तेभिजाताःकुरुक्षेत्रेब्राह्मणावेदपार
गाः ॥ प्रस्थितादीर्घमध्वानंयूयंकिमवसीदथ २१ तच्छ्रुत्वामोहमगमद्ब्रह्मदत्तोनराधिपः ॥ सचिवश्चास्यपांचाल्यःकंडरीकश्चभारत
२२ स्रस्तरश्मिप्रतोदौतौपतितव्यंजनावुभौ ॥ दृष्ट्वाबभूवुरस्वस्थाःपौराश्चसुहृदस्तथा २३ मुहूर्तमेवराजाससहताभ्यांरथेस्थितः ॥
प्रतिलभ्यततःसंज्ञांप्रत्यागच्छदरिंदमः २४ ततस्तेतत्सरःस्मृत्वायोगंतमुपलभ्यच ॥ ब्राह्मणंविपुलैरर्थैर्भोगैश्चसमयोजयन् २५ अ
भिषिच्यस्वराज्येतुविष्वक्सेनमरिंदमम् ॥ जगामब्रह्मदत्तोथसदारोवनमेवह २६ अथैनंसन्नतिर्धीरादेवलस्यसुतातदा ॥ उवाच
परमप्रीतायोगाद्वनगतंनृपम् २७

मसमवायाच्छत्रिणइतिविशेषणंतद्वत् एवंपातितव्यजनावित्यपि २३ प्रत्यागच्छत्पुरमितिशेषः २४ तंयोगंपूर्वजन्मनिअभ्यस्तम्
२५ २६ नचैनमिति याऽसौदेवीकौशिकदायादैः पितृर्थमयुक्तासैवभार्यारूपेणराजानमेत्य योगंस्मारितवतीमत्युपकारायेति केचित्पौराणिकींकथामाचक्षते योगाद्धेतोः २७

२८ २९ ३० सांख्यंप्राप्ययोगमतिः योगनिष्ठः पाठांतरे सांख्यंयोगगतिंचप्राप्येत्यन्वयः ३१ क्रमंवैदिकप्रसिद्धंप्रणीयविरच्यशिक्षांवर्णानांस्थानकरणप्रयत्नपूर्वकमुच्चारणसंप्रदायम् ३२
एतच्छ्राद्धमाहात्म्यम् ३३ तेषांवाग्दुष्टादीनाम् ३४ परिवर्ततिसर्वभावेनतिष्ठति ३५ तेनैवहृदियोगावस्थानेन ३६ एवमितिश्राद्धस्यफलंपितॄणांतृप्तिः साचसोमाप्यायनद्वाराभवति तदे
तद्देवानाममृतंदेवाभक्षयंतीतिसोमस्यदेवान्नत्वश्रवणात्देवभावंगताःपितरःसाक्षादेवसोमंपिबंतीत्यर्थः ३७ येतुभूमौसंतितेपिसोमद्वारैवतृप्यंतीत्याह सोमोहीति भूमिस्थान्पितॄन्दिव्यौष
ध्यादिद्वारासोमस्तर्पयतीत्यर्थः एतेनअग्नौप्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठतइतिस्मृतेः ब्राह्मणाग्नौस्मार्ताग्नौवाश्रौताग्नौवापितॄनुद्दिश्ययद्धुतंतदादित्यंगच्छति आदित्यस्यसुषुम्नाख्ये

जानंत्यातेमहाराजपिपीलिकरुतज्ञताम् ॥ चोदितःक्रोधमुद्दिश्यसक्तःकामेषुवैमया २८ इतोवयंगमिष्यामोगतिमिष्टामनुत्तमाम् ॥
तवचांतर्हितोयोगस्ततःसंस्मारितोमया २९ सराजापरमप्रीतःपन्थाःश्रुत्वावचस्तदा ॥ प्राप्ययोगंबलादेवगतिंप्रापसुदुर्लभाम् ३०
कंडरीकोपिधर्मात्मासांख्ययोगमनुत्तमम् ॥ प्राप्ययोगगतिःसिद्धोविशुद्धस्तेनकर्मणा ३१ क्रमंप्रणीयपांचाल्यःशिक्षांचोत्पाद्यकेवला
म् ॥ योगाचार्यगतिंप्रापयशश्चाग्र्यंमहातपाः ३२ एवमेतत्पुरावृत्तंममप्रत्यक्षमच्युत ॥ तद्धारयस्वगांगेयश्रेयसायोक्ष्यसेततः ३३
येचान्येधारयिष्यंतितेषांचरितमुत्तमम् ॥ तिर्यग्योनिषुतेजातुनगमिष्यंतिकर्हिचित् ३४ श्रुत्वाचेदमुपाख्यानंमहार्थंमहतांगतिम् ॥
योगधर्मोहृदिसदापरिवर्त्ततिभारत ३५ सतेनैवानुबंधेनकदाचिल्लभतेशमम् ॥ ततोयोगगतिंयातिशुद्धांतांभुविदुर्लभाम् ३६ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ एवमेतत्पुरागीतंमार्कंडेयेनधीमता ॥ श्राद्धस्यफलमुद्दिश्यसोमस्याप्यायनायवै ३७ सोमोहिभगवान्देवोलोकस्या
प्यायनंपरं ॥ वृष्णिवंशप्रसंगेनतस्यवंशंनिबोधमे ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिपितृकल्पसमाप्तिर्ना
मचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पितासोमस्यवैराजन्जज्ञेऽत्रिर्भगवानृषिः ॥ ब्रह्मणोमानसात्पूर्वंप्रजासर्गंविधित्सतः १
तत्रात्रिःसर्वभूतानांतस्थौस्वतनयैर्युतः ॥ कर्मणामनसावाचाशुभान्येवचचारसः २ अहिंस्रःसर्वभूतेषुधर्मात्मासंशितव्रतः ॥ काष्ठकु
ड्यशिलाभूतऊर्ध्वबाहुर्महाद्युतिः ३ अनुत्तरंनामतपोयेनतप्तंमहत्पुरा ॥ त्रीणिवर्षसहस्राणिदिव्यानीतिहिनःश्रुतं ४

नरश्मिनासोमस्याप्यायनंभवति ततःपितॄणांतृप्तिरितिसर्वेषांपूर्वत्वादादित्यएवश्राद्धेदेवोमुख्यइत्युत्तरंपूर्वकृतस्यकथंवैश्राद्धेदेवत्वमादित्यस्यविवस्वतइतिप्रश्नस्य निगूढमितिदिक् ॥ ३८
॥ इतिहरिवंशेटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पंचविंशेतथाध्यायेसोमस्यात्रेःसमुद्भवः ॥ तस्यापत्यसमुत्पत्तिस्तस्माद्वंशश्चकीर्त्यते १ पिता मानसात्
संकल्पात्विधित्सतः विधातुमिच्छतः १ तत्रप्रजासर्गेतस्थौनिष्ठावानभूत् अतएवसोऽत्रिः भूतानांशुभान्येवस्वतनयैःसह कर्मादिनाआचचार २ काष्ठादिवन्निश्चेष्टः ॥ ३ ॥
अनुत्तरंनामप्रौनाख्यंसर्वेंद्रियनिग्रहरूपम् ४

र्थनिमिषस्यनिमेषरहितस्येत्यनेनसूर्यादिवाह्यज्योतीरश्मिषुधारणातस्याःबलसाम्यत्वंसोमवत्शुक्लभास्वररूपत्वंकीटभृंगन्यायेनध्येयसारूप्यंप्राप्तइत्यर्थः महासत्त्वस्येत्यनेनतापकस्यर
वसोऽभावात्शांतप्रकाशतेजोरूपत्वंदर्शितंतन्वाः ५ भावितात्मनः शुद्धशांतप्रकाशशुक्लभास्वररूपेणतेजसारंजितशरीरस्य नेत्राभ्यांनेत्रतःसोमत्वंउक्तरूपंतेजःऊर्ध्वमाचक्रमे तत्रप्रका
 रमाह वारीविवारिजलंभूत्वासुस्रावेति ६ देव्योदिग्देवताःनचसमशक्नुवन्धारयितुम् ७ ताभ्यःसकाशात्सर्वभावनः ओषध्यादिद्वारेणसर्वेषामाप्यायनकरः ८ ताभिःताभ्यःसहैवयुगपदे
व ९ पवितंलतारूपेषास्थितं आलोक्य १० रथस्वरूपमाह सहीति वेदमयःवेदैर्दारुभिरिवनिर्मितः धर्मोत्रियदादिः तत्स्वरूपोधर्मात्मा सत्यंब्रह्मसंगृह्यतेज्ञानेनआत्मसात्क्रियतइतिस
त्यसंग्रहःवाविस्यानीयामंत्राः ११ परमात्मनिविष्णुरूपे अतएवयागेसोमंरथेनानीयतस्यआतिथ्यार्थंवैष्णवीमिष्टिंनिर्वपंतियाज्ञिकाः १२ ऋग्भिरित्यनेनैवतदारूढानिसामान्यपिलक्ष्यंते

तत्रोर्ध्वरेतसस्तस्यस्थितस्यानिमिषस्यह ॥ सोमत्वंतनुरापेदेमहासत्त्वस्यभारत ५ उर्ध्वमाचक्रमेतस्यसोमत्वंभावितात्मनः ॥ नेत्राभ्यांवारिसुस्रावदशधा द्योतयद्दिशः ६ तंगर्भंविधिनाहृष्टादशदेव्योदधुस्तदा ॥ समेत्यधारयामासुर्नचताःसमशक्नुवन् ७ सताभ्यःसहसैवाथदिग्भ्योगर्भःप्रभान्वितः ॥ पपातभासयल्लोकाञ्शीतांशुःसर्वभावनः ८ यदानधारणेशक्तास्तस्यगर्भस्यतादिशः ॥ ततस्ताभिःसहैवाशुनिपपातवसुंधराम् ९ पतितंसोममालोक्यब्रह्मालोकपितामहः ॥ रथमारोपयामासलोकानांहितकाम्यया १० सहिवेदमयस्तातधर्मात्मासत्यसंग्रहः ॥ युक्तोवाजिसहस्रेणसितेनेतिहिनःश्रुतम् ११ तस्मिन्निपतितेदेवाःपुत्रेऽत्रेःपरमात्मनि ॥ तुष्टुवुर्ब्रह्मणःपुत्रामानसाःसप्तयेश्रुताः १२ तथैवांगिरसस्तत्रभृगुरेवात्मजैःसह ॥ ऋग्भिर्यजुर्भिर्बहुलैरथर्वांगिरसैरपि १३ तस्यसंस्तूयमानस्यतेजःसोमस्यभास्वतः ॥ आप्याय्यमानंलोकांस्त्रीन्भासयामाससर्वशः १४ सतेनरथमुख्येनसागरांतांवसुंधराम् ॥ त्रिःसप्तकृत्वोऽतियशाश्चकाराभिप्रदक्षिणम् १५ तस्ययत्च्यावितंतेजःपृथिवीमन्वपद्यत ॥ ओषध्यस्ताःसमुद्भूतास्तेजसाप्रज्वलंत्युत १६ ताभिर्धार्यास्त्रयोलोकाःप्रजाश्चैवचतुर्विधाः ॥ पोष्टाहिभगवान्सोमोजगतोजगतीपते १७ सलब्धतेजाभगवान्संस्तवैस्तैश्चकर्मभिः ॥ तपस्तेपेमहाभागपद्मानांदशतीर्दश १८ हिरण्यवर्णायादेव्योधारयंत्यात्मनाजगत् ॥ निधिस्तासामभूद्देवःप्रख्यातःस्वेनकर्मणा १९

बहुलैर्बहुभिः १३ आप्यायमानंअंशुरंशुष्टेदेवसोमाप्यायतामितिमंत्रेणऋत्विग्भिःपुष्टीक्रियमाणंतेजोदिविमंडलरूपेणस्थित्वासर्वाल्लोकानवभासयति १४ सःब्रह्मातेनसोमवतारथमुख्ये
न १५ तस्यसोमस्यच्यावितंरयवेगेनक्षारितं १६ त्रयोदेवपितृभूतलोकाः चत्वारोनरपशुपक्षिसरीसृपाःभूरादयोजरायुजादयश्चेत्यन्ये १७ यथादशवारमावृत्तानवनवतिरेवंदशगुणिता
दशवसतिरित्वेनदशतिशब्दःषष्टिसप्ततिवत्शतवाचीतेन सहस्रंपद्मानांवत्सराणामित्यर्थः १८ हिरण्यवर्णाःरजतवत्शुक्लः हिरण्यंस्वर्णरूप्ययोरितिविश्वः तासामपांनिधिराश्रयःअतए
वअपांपतिःचंद्रोऽसंभवत्सूर्यइवाग्निर्वा तेनयथार्कोमासानांनिधिरेवंचंद्रोपांनिधिः १९

॥ २० ॥ राजराज्येनसाम्राज्यविधानेन ॥ २१ ॥ इंदोःभार्याइतिशेषः ॥ २२ ॥ सोमवतांपितॄणांवरःपतिः सोमःसुधांशुकर्पूरकुबेरापितृदैवतेइतिविश्वः सहस्रशतंलक्षंमात्रोदक्षिणा यस्मिन् ॥ २३ ॥ हिरण्यगर्भःअंगिराःतस्यारण्यकेसूत्रावतारत्वावगमात् हिरण्यगर्भत्वं ब्रह्मावसिष्ठश्चतुर्मुखोवा ॥ २४ ॥ सदस्यःउपद्रष्टासप्तदशऋत्विक्सदस्यंसप्तदशंकौषीतकिनः समामनंति सकर्मणामुपद्रष्टाभवतीतिगृह्यात् ॥ २५ ॥ सदस्येभ्यःसभ्देभ्यः ॥ २६ ॥ सिनिःसिनीवाली खंडपर्वणियापूर्वामावास्यासासिनीवालीयाउत्तरासाकुहूः तत्साहचर्यात्तद्यु तिपुष्टीअपिपूर्वोत्तरपौर्णमास्यौ सिषेविरेनित्यामितिशेषः अश्विन्यादयस्तुपर्यायेणैवसेवंतइतिभावः ॥ २७ ॥ प्राप्य ताभिःसहेतिशेषः अन्यथातत्कीर्तनवैयर्थ्यापत्तिः अतएवस्त्र मूर्त्यासहदशधादशभिःप्रकारैर्दिशोदश्भासयन्नित्युक्तम् ॥ २८ ॥ विबभ्रामऐश्वर्यमदेनविनयात्चलिता अनयेनअनीत्या आहताताडिता ॥ २९ ॥ अनयमेवाह बृहस्पतेरिति

ततस्तस्मैददौराज्यंब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ बीजौषधीनांविप्राणामपांचजनमेजय २० सोभिषिक्तोमहाराजराजराज्येनराजराट् ॥ लोकांस्त्रीन्भासयामासस्व
भासाभास्वतांवरः २१ सप्तविंशतिमिंदोस्तुदाक्षायिण्योमहाव्रताः ॥ ददौप्राचेतसोदक्षोनक्षत्राणीतियाविदुः २२ सतत्प्राप्यमहद्राज्यंसोमःसोमवतांव
रः ॥ समाजह्रेराजसूयंसहस्रशतदक्षिणम् २३ होतास्यभगवानत्रिरध्वर्युर्भगवान्भृगुः ॥ हिरण्यगर्भश्चोद्गाताब्रह्माब्रह्मत्वमेयिवान् २४ सदस्यस्तत्रभगवान्
हरिर्नारायणःस्वयम् ॥ सनत्कुमारप्रमुखैराद्यैर्ब्रह्मर्षिभिर्वृतः २५ दक्षिणामददात्सोमस्त्रींल्लोकानितिनःश्रुतम् ॥ तेभ्योब्रह्मर्षिमुख्येभ्यःसदस्येभ्यश्चभारत
२६ तांसिनिश्चकुहूश्चैवद्युतिःपुष्टिःप्रभावसुः ॥ कीर्तिर्धृतिश्चलक्ष्मीश्चनवदेव्यःसिषेविरे २७ प्राप्यावभृथमव्यग्रःसर्वदेवर्षिपूजितः ॥ विरराजाधिराजेंद्रो
दशधाभासयन्दिशः २८ तस्यतत्प्राप्यदुष्प्राप्यमैश्वर्यमुनिसत्कृतम् ॥ विबभ्राममतिस्तातविनयादनयाहता २९ बृहस्पतेःसवैभार्यांतारांनामयशस्वि
नीम् ॥ जहारतरसासर्वानवमत्यांगिरःसुतान् ३० सयाच्यमानोदेवैश्चतथादेवर्षिभिःसह ॥ नैवव्यसर्जयत्तारांतस्माआंगिरसेतदा ॥ ससंरब्धस्ततस्तस्मि
न्देवाचार्योबृहस्पतिः ३१ उशनास्तस्यजग्राहपार्ष्णिमांगिरसस्तदा ॥ सहिशिष्योमहातेजाःपितुःपूर्वोबृहस्पतेः ३२ तेनस्नेहेनभगवान्रुद्रस्तस्यबृहस्प
तेः ॥ पार्ष्णिग्राहोभवद्देवःप्रगृह्याजगवंधनुः ३३ तेनब्रह्मशिरोनामपरमास्त्रंमहात्मना ॥ उद्दिश्यदैत्यानुत्सृष्टंयेनैषांनाशितंयशः ३४

॥ ३० ॥ व्यसर्जयवदत्तवान् तस्मिन्सोमेबृहस्पतिः संरब्धोयुद्धायोद्युक्तोऽभूत्सार्द्धश्लोकः ॥ ३१ ॥ उशनेति तस्याकार्यकारित्वादसुरत्वंप्राप्तस्यसोमस्यदैत्यगुरुत्वादुशनाः शुक्रः पार्ष्णिजग्राह तदाहतस्मिन्नेवकालेआंगिरसोंगिरसःशिष्योरुद्रःबृहस्पतेःपार्ष्णिग्राहोभूदितिद्वयोःसंबंधः तत्रहेतुःसहीति सरुद्रोबृहस्पतेःपितुःअंगिरसःशिष्यः ॥ ३२ ॥ तेनगुरु पुत्रस्नेहेनेतिआजगवंअजस्यगोश्चशृंगाभ्यांनिर्मितम् अजस्यरुद्रस्यगोःवृषभःनंदीतेनशिवसारूप्यंप्राप्ययोगात्कामरूपत्वंचप्राप्ययत्पूर्वंस्वशरीरमुत्सृष्टंतस्यशृंगाज्जातंआजगवमितिवा ३३ तेनरुद्रेणएषांदैत्यानां ॥ ३४ ॥

तारकामयंतारानिमित्तत्वात्प्रधानम् ॥ ३५ ॥ शिष्टाधर्मपराःदेवाःबृहस्पतिपक्षीयाः तुषःदोषकंचुकंसंजातंयेषांतेगुरुदारहर्तुःसोमस्य पक्षपातिनस्तुषितादेवाः ॥ ३६ ॥ ददौप्रत्यर्पयत्
॥ ३७ ॥ अंतःप्रसवांगर्भवतीम् ॥ ३८ ॥ अयोनौअस्थाने तदेवाह इषीकेति दस्युहंतमंअतिशयेनदस्यूनांहंतारम् ॥ ३९ ॥ अक्षिपत्वरवतेजसातिरश्चकार ॥ ४० ॥ ४१ ॥ पप्रच्छ
मातरंविनाब्रह्मापिगर्भस्यधातारंनवेदेतिभावः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ धातागर्भस्याधायकः ततएवप्रजायाःपतिःरेतःसिचःपुत्रोनक्षत्रपतेरितिभावः तथाचश्रुतिः जनयितुः पुत्रोभवतिसांप

तत्रतद्युद्धमभवत्प्रख्यातंतारकामयम् ॥ देवानांदानवानांचलोकक्षयकरंमहत् ३५ तत्रशिष्टास्तुयेदेवास्तुषिताश्चैवभारत ॥ ब्रह्माणंशरणंजग्मुरादिदेवंस
नातनं ३६ ततोनिवार्योशनसंरुद्रंज्येष्ठंचशंकरम् ॥ ददावंगिरसेतारांस्वयमेवपितामहः ३७ तामंतःप्रसवांदृष्ट्वातारांप्राहबृहस्पतिः ॥ मदीयायांनतेयो
नौगर्भोधार्यःकथंचन ३८ अयोनावुत्सृजत्तंसाकुमारंदस्युहंतमम् ॥ इषीकास्तंबमासाद्यज्वलंतमिवपावकम् ३९ जातमात्रःसभगवान्देवानामाक्षिपद्वपुः ॥
ततःसंशयमापन्नाइमामकथयन्सुराः ४० सत्यंब्रूहिसुतःकस्यसोमस्याथबृहस्पतेः ॥ पृच्छ्यमानायदादेवैर्नाहसासाध्वसाधुवा ४१ तदातांशप्तुमारब्धः
कुमारोदस्युहंतमः॥ तंनिवार्यततोब्रह्मातारांपप्रच्छसंशयम् ४२ तदत्रतथ्यंतद्ब्रूहितारेकस्यसुतस्त्वयम् ॥ साप्रांजलिरुवाचेदंब्रह्माणंवरदंप्रभुम् ४३
सोमस्येतिमहात्मानंकुमारंदस्युहंतमम् ॥ ततस्तंमूर्ध्न्युपाघ्रायसोमोधाताप्रजापतिः ४४ बुधइत्यकरोन्नामतस्यपुत्रस्यधीमतः ॥ प्रतिकूलंचगगनेसम
भ्युत्तिष्ठतेबुधः ४५ उत्पादयामासततःपुत्रंवैराजपुत्रिका ॥ तस्यापत्यंमहाराजोबभूवैलःपुरूरवाः ४६ उर्वश्यांजज्ञिरेयस्यपुत्राःसप्तमहात्मनः ॥ प्रस
ह्यधर्षितस्तत्रसोमोवैराजयक्ष्मणा ४७ ततोयक्ष्माभिभूतस्तुसोमःप्रक्षीणमंडलः ॥ जगामशरणार्थायपितरंसोऽत्रिमेवतु ४८ तस्यतत्तापशमनंचकारा
त्रिर्महातपाः ॥ सराजयक्ष्मणामुक्तःश्रियाजज्वालसर्वतः ४९ एवंसोमस्यवैजन्मकीर्तितंकीर्तिवर्धनम् ॥ वंशमस्यमहाराजकीर्त्यमानंचमेशृणु ५० धन्य
मारोग्यमायुष्यंपुण्यंसंकल्पसाधनम् ॥ सोमस्यजन्मश्रुत्वैवपापेभ्योविप्रमुच्यते ५१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिपंचविंशोऽध्यायः
२५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ बुधस्यतुमहाराजविद्वान्पुत्रःपुरूरवाः ॥ तेजस्वीदानशीलश्चयज्वाविपुलदक्षिणः १ ब्रह्मवादीपराक्रांतः
शत्रुभिर्युधिदुर्जयः ॥ आहर्ताचाग्निहोत्रस्ययज्ञानांचमहीपतिः २

रायेमोघंवेत्ताकुरुतेतंतुमेतमिति ॥ ४४ ॥ सूर्योदयेऽर्कसांनिध्यात्मायेणास्तंगतएवभवतियदातूदेतितदाउत्पातंजनयतीत्याह प्रतीति ॥ ४५ ॥ ततःबुधाद्वैराजोमनुस्तस्यपुत्रिका
इला ॥ ४६ ॥ यस्यपुरूरवसः तत्रऔद्धत्येनिमित्तेसति ॥ ४७ ॥ प्रक्षीणमंडलःअल्पपरिधिः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ षड्विंशे
वर्ण्यतेवंशःपुरूरवसएवच ॥ उर्वश्यामथसंप्राप्तेत्येताभिर्भुविदुर्लभा ॥ १ ॥ बुधस्येति ॥ १ ॥ शत्रुभिर्दुर्जयइतिसंबंधः ॥ २ ॥

काम्यः कामनीयः ॥ ३ ॥ मानंदेवभोग्याहंकथंमानुषंगच्छेयमितिगर्वम् ॥ ४ ॥ तयेति दशादिसंख्याष्टकंक्रमात्उत्तरस्थेनचैत्ररथादिस्थानाष्टकेनान्वेति ॥ ५ ॥ विशालायां बदर्याम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ दिविरवर्गेजाताः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ घृतमात्राघृतस्यलेशः एकंकालंसकृदित्यर्थः घृतस्यस्तोकंसकृदश्नाश्नामीति

सत्यवादीपुण्यमतिःकाम्यःसंवृतमैथुनः ॥ अतीवत्रिषुलोकेषुयशसाऽप्रतिमःसदा ३ तंब्रह्मवादिनंक्षांतंधर्मज्ञंसत्यवादिनम् ॥ उर्वशी वरयामासहित्वामानंयशस्विनी ४ तयासहावसद्राजावर्षाणिदशपंचच ॥ पंचषट्सप्तचाष्टौचदशचाष्टौचभारत ५ वनेचैत्ररथेरम्येतथा मंदाकिनीतटे ॥ अलकायांविशालायांनंदनेचवनोत्तमे ६ उत्तरान्सकुरून्प्राप्यमनोरथफलद्रुमान् ॥ गंधमादनपादेषुमेरुपृष्ठेतथोत्तरे ७ एतेषुवनमुख्येषुसुरैराचरितेषुच ॥ उर्वश्यासहितोराजारेमेपरमयामुदा ८ देशेपुण्यतमेचैवमहर्षिभिरभिष्टुते ॥ राज्यंचकारयामा सप्रयागेपृथिवीपतिः ९ तस्यपुत्रावभूवुस्तेसप्तदेवसुतोपमाः ॥ दिविजातामहात्मानआयुर्धीमानमावसुः १० विश्वायुश्चैवधर्मात्मा श्रुतायुश्चतथापरः ॥ दृढायुश्चवनायुश्चशतायुश्चोर्वशीसुताः ११ ॥ जनमेजयउवाच ॥ गांधर्वीचोर्वशीदेवीराजानंमानुषंकथम् ॥ दे वानुत्सृज्यसंप्राप्तातन्नोब्रूहिबहुश्रुत १२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ब्रह्मशापाभिभूतासामानुषंसमपद्यत ॥ ऐलंतुसांवरारोहासमयात्समु पस्थिता १३ आत्मनःशापमोक्षार्थंसमयंसाचकारह ॥ अनग्नदर्शनंचैवसकामायांचमैथुनम् १४ द्वौमेषौशयनाभ्याशेसदाबद्धौच तिष्ठतः ॥ घृतमात्रातथाहारःकालमेकंतुपार्थिव १५ यद्येषसमयोराजन्यावत्कालंचतेदृढः ॥ तावत्कालंतुवत्स्यामित्वत्तःसमयएषनः ॥ १६ तस्यास्तंसमयंसर्वंसराजासमपालयत् ॥ एवंसावसतेतत्रपुरूरवसिभामिनी १७ वर्षाण्येकोनषष्टिस्तुतत्सक्ताशापमोहिता ॥ उर्वश्यांमानुषस्थायांगंधर्वाश्चिंतयान्विताः १८ गंधर्वाऊचुः ॥ चिंतयध्वंमहाभागायथासातुवरांगना ॥ समागच्छेत्पुनर्देवानुर्वशीस्व र्गभूषणं १९ ततोविश्वावसुर्नामतत्राहवदतांवरः ॥ मयातुसमयस्ताभ्यांक्रियमाणःश्रुतःपुरा २० व्युत्क्रांतसमयंसावैराजानंत्यक्ष्यते यथा ॥ तदहंवेद्म्यशेषेणयथाभेत्स्यत्यसौनृपः २१ ससहायोगमिष्यामियुष्माकंकार्यसिद्धये ॥ एवमुक्त्वागतस्तत्रप्रतिष्ठानंमहाय शाः २२ निशायामथचागम्यमेषमेकंजहारसः ॥ मातृवद्वर्त्ततेसातुमेषयोश्चारुहासिनी २३ गंधर्वागमनंश्रुत्वाशापांतंचयशस्विनी ॥ राजानमब्रवीत्तत्रपुत्रोमेऽह्रियतेतिसा २४

लिंगात् ॥ १५ ॥ त्वत्तःत्वयि ॥ १६ ॥ १७ ॥ एकोनषष्टिंपूर्वोक्तदशादिसंख्यानांसंकलनात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ भेत्स्यतिसमयम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अह्रियतहृतः एवमुक्तइतिसंबंधः ॥ २४ ॥

भा०ह० ॥ २५ ॥ २६ ॥ जायया प्रधावितः ॥ २७ ॥ पदंगतिचिह्नम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ उरणौमेषौ गृह्यगृहीत्वा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ हैमवत्यांहेमानिसौवर्णानिपद्मादीनितद्व टी०प०१
त्याम् हैमवतीसंज्ञायामितिवा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ समाविग्ना पुनरुर्वशीगमनशंकया हयेजायेमनसातिष्ठघोरेइतिसूक्तादिमर्थतःपठंति जायेइति हयेइत्यस्यव्याख्या

॥३५॥ एवमुक्तोविनिश्चित्यनग्नोनैवोदतिष्ठत ॥ नग्नंमांद्रक्ष्यतेदेवीसमयोवितथोभवेत् २५ ततोभूयस्तुगंधर्वाद्वितीयंमेषमाददुः ॥ द्वितीयेमु अ०२९
ह्रतेमेषेऐलंदेव्यब्रवीदिदम् २६ पुत्रोमेपहृतोराजन्ननाथायाइवप्रभो ॥ एवमुक्तस्तथोत्थायनग्नोराजाप्रधावितः २७ मेषयोःपदमन्वि
च्छन्गंधर्वैर्विद्युदप्यथ ॥ उत्पादितासुमहतीययातद्भवनंमहत् २८प्रकाशितंवैसहसाततोनग्नमवैक्षत ॥ नग्नंदृष्ट्वातिरोभूतासाप्सराकाम
रूपिणी२९उत्सृष्टावुरणौदृष्ट्वाराजागृह्यागतोगृहे॥ अपश्यन्नुर्वशींतत्रविललापसुदुःखितः३०चचारपृथिवींसर्वांमार्गमाणइतस्ततः॥ अ
थापश्यत्सतांराजाकुरुक्षेत्रेमहाबलः ३१प्लक्षतीर्थेपुष्करिण्यांहैमवत्यांसमाप्लुताम्॥ क्रीडंतीमप्सरोभिश्चपंचाभिःसहशोभनाम् ३२ तां
क्रीडंतींततोदृष्ट्वाविललापसुदुःखितः ॥ साचापितत्रतंदृष्ट्वाराजानमविदूरतः३३ उर्वशीताःसखीःप्राहसएषपुरुषोत्तमः ॥ यस्मिन्नह
मवात्संवैदर्शयामासतंनृपम् ३४ समाविग्नास्तुताःसर्वाःपुनरेवनराधिप ॥ जायेहतिष्ठमनसाघोरेवचसितिष्ठह ३५ एवमादीनिसूक्ता
निपरस्परमभाषत ॥ उर्वशीचाब्रवीदैलंसगर्भाहंत्वयाप्रभो ३६ संवत्सरात्कुमारास्तेभविष्यंतिनसंशयः ॥ निशामेकांचनृपतेनिव
त्स्यसिमयासह ३७ हृतोजगामराजाथस्वपुरंतुमहायशाः ॥ गतेसंवत्सरेभूयउर्वशीपुनरागमत् ३८ उषितश्चतयासार्द्धमेकरात्रंमहा
यशाः ॥ उर्वश्यथाब्रवीदैलंगंधर्वावरदास्तव ३९ तान्वृणीष्वमहाराजब्रूहिचैनांस्त्वमेवहि ॥ वृणीष्वसमतांराजन्गंधर्वाणांमहात्मना
म् ४० तथेत्युक्त्वावरंवव्रेगंधर्वाश्चतथास्त्विति॥ पूरयित्वाग्निनास्थालींगंधर्वाश्चतमब्रुवन् ४१ अनेनेष्ट्वाचलोकान्नःप्राप्स्यसित्वंनराधि
प॥ तानादायकुमारांस्तुनगरायोपचक्रमे ४२ निक्षिप्याग्निमरण्येतुसपुत्रस्तुगृहंययौ ॥ सत्रेताग्निंतुनापश्यदश्वत्थंतत्रदृष्टवान्४३
शमीजातंतुतंदृष्ट्वाअश्वत्थंविस्मितस्तदा ॥ गंधर्वेभ्यस्तदाशंसदग्निनाशंततस्तुसः ४४

नेत्रचतीति हे तिष्ठतिसंबंधात्जायेइत्यस्याः संबुद्धेः पादादिस्थत्वादाद्युदात्तत्वम् ॥ ३५ ॥ सगर्भाहमित्युपगमनानर्हत्वमुक्तम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ समतां
सारूप्यंसालोक्यंवा ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ निक्षिप्येत्यनेनपुत्रान्अग्निंचसहपुरंनप्रवेशयेदितिदर्शितम् सः त्रेताग्निंग्रामाद्बहिःप्राङ्निहितम्. तत्रगत्वास्वस्थाने नापश्यत् ॥३५॥
अपितुअश्वत्थंदृष्टवान् तत्राग्निस्थानेअश्वत्थाग्निमित्यपिपठंति ॥ ४३ ॥ तंअश्वत्थंशमीजातंशमीगर्भोत्पन्नं नाशंअदर्शनम् नाशंततस्तुसः ॥ ४४ ॥

अरणीमंथनेनाग्न्युत्पादनार्थं काष्ठद्वयं ततोऽश्वत्थाच्चद्ग्राह्यमितिसमादिशत् ॥ ४५ ॥ तेषांगंधर्वाणाम् ॥ ४६ ॥ त्रेतात्रित्ववैशिष्ट्यम् गुण आर्षः पृषोदरादित्वाद्वाविकारः अग्नित्रयं अकल्पयदित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उच्यतेऽमावसोर्वंशःसप्तविंशेप्रधानतः ॥ द्वितीयस्यैलपुत्रस्यसूच्यादिन्याय तःक्रमात् ॥ १ ॥ ऐलेति ॥ १ ॥ अथनग्नजिदितिद्वितीयः पुत्रः ॥ २ ॥ विदुषःपुत्रःसुहोत्रः ॥ ३ ॥ महत्सत्रम् अन्नदानंयत्रतंमखंसर्वमेधसंज्ञम् ॥ ४ ॥ पतिलोभेनपतिगुणलोभेन

श्रुत्वातमर्थमखिलमरणींतुसमादिशत् ॥ अश्वत्थादरणींकृत्वामथित्वाग्निंयथाविधि ॥ मथित्वाग्निंत्रिधाकृत्वाअयजत्सनराधिपः ४८ इष्ट्वायज्ञैर्बहुविधैर्ग तस्तेषांसलोकताम् ४६ गंधर्वेभ्योवरंलब्ध्वात्रेताग्निंसमकारयत् ॥ एकोग्निःपूर्वमेवासीदैलस्त्रेतामकारयत् ४७ एवंप्रभावोराजासीदैलस्तुनरसत्तम ॥ देशेपुण्यतमेचैवमहर्षिभिरभिष्टुते ४८ राज्यंसकारयामासप्रयागेपृथिवीपतिः ॥ उत्तरेजाह्नवीतीरेप्रतिष्ठानेमहायशाः ४९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह रिवंशेहरिवंशपर्वणिऐलोत्पत्तिर्नामषड्विंशोऽध्यायः २६ वैशंपायनउवाच ॥ ऐलपुत्राबभूवुस्तेसर्वेदेवसुतोपमाः ॥ दिविजातामहात्मानआयुर्धीमान मावसुः १ विश्वायुश्चैवधर्मात्माश्रुतायुश्चतथापरः ॥ दृढायुश्चवनायुश्चशतायुश्चोर्वशीसुताः ॥ अमावसोश्चदायादोभीमोराजाथनग्नजित् २ श्रीमान्भीम स्यदायादोराजासीत्कांचनप्रभः ॥ विद्वांस्तुकांचनस्यापिसुहोत्रोभून्महाबलः ३ सौहोत्रिरभवज्जन्हुःकेशिन्यागर्भसंभवः ॥ आजन्हेयोमहत्सत्रंसर्वमेधमहाम खम् ४ पतिलोभेनयंगंगापतित्वेभिससार ह ॥ नेच्छतःप्लावयामासतस्यगंगाचतत्सदः ५ सतयाप्लावितंदृष्ट्वायज्ञवाटंसमंततः ॥ सौहोत्रिरब्रवीद्गंगांक्रुद्धोभरत सत्तम ६ एषतेविफलंयत्नंपिबन्नंभःकरोम्यहम् ॥ अस्यगंगेवलेपस्यसद्यःफलमवाप्नुहि ७ राजर्षिणाततःपीतांगंगांदृष्ट्वामहर्षयः ॥ उपनिन्युर्महाभागां दुहितृत्वेनजाह्नवीं ८ युवनाश्वस्यपुत्रींतुकावेरींजन्हुरावहत् ॥ युवनाश्वस्यशापेनगंगार्धेनीवनिर्ममे ॥ कावेरींसरितांश्रेष्ठांजन्हुर्भार्यामनिंदिताम् ९ जन्हु स्तुदयितंपुत्रंसुनहंनामधार्मिकं ॥ कावेर्यांजनयामासअजकस्तस्यचात्मजः १० अजकस्यतुदायादोबलाकाश्वोमहीपतिः ॥ बभूवमृगयाशीलःकुश स्तस्यात्मजोऽभवत् ११ कुशपुत्राबभूवुर्हिचत्वारोदेववर्चसः ॥ कुशिकःकुशनाभश्चकुशांबोमूर्त्तिमांस्तथा १२ पह्लवैःसहसंवृद्धोराजावनचरैस्तदा ॥ कु शिकस्तुतपस्तेपेपुत्रमिंद्रसमप्रभम् ॥ लभेयमितितंशक्रस्त्रासादभ्येत्यजज्ञिवान् १३

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ जह्नोर्भार्यात्वमिच्छंत्यागंगायाः दुहितृत्वप्राप्तेर्व्यध्यसंबलस्त्वंजातमित्याशंक्याह युवनाश्वस्येतिकेनाचिन्निमित्तेनयुवनाश्वोगंगांमानुषीभवेतिशशाप साचतस्यैवदुहितृत्वंप्राप्यात्मसंकल्पमपिसत्यंचकारेतिसार्धस्यार्थः गंगास्वार्धेनकावेरींनिर्ममेपाठांतरेगंगायाअर्धेननिर्मितांकावेरींजन्होर्भार्यांविद्यादितिशेषः ९ १० ११ १२ राजाकुशिकः इंद्रसमंपुत्रंलभेयमितितपस्तेपेइत्यन्वयःशक्रश्चमत्समोन्योमाभविष्यतीतित्रासादभ्येत्यतस्यपुत्रोजज्ञिवान्जातः १३

एतदेवरपश्यतिपूर्णेइति १४ स्वंअंशंतस्यशरीरेरेतोरूपेणअवासयत्स्थापितवान्ततः भार्यायांतत्रपुत्रत्वेनकल्पयामासेत्यर्थः १५ पौरुकुत्सीपुरुकुत्सस्यपुत्रीभार्याकुशिकस्याभवत् १६
१७ गाधेरतथैवचेतिप्रीतःसन्पुत्रार्थंचरुंकल्पयामासेत्यर्थः १८ उपयोज्यः भक्षणीयः अयमयमितिचरुद्वयस्यपृथक्प्रदर्शनम् १९ तस्यांतवमातरि २० २१ २२ २३ २४ व्यत्यस्याविप
र्यासंकृत्वाअज्ञानावक्रत्वेणातुल्यःस्वपुत्रोभूयादितिमोहात् आत्मसंस्थंचकारस्वयंभुक्तवती २५ २६ योगेनध्यानेनअभ्यनुसृत्यज्ञात्वा २७ २८ विश्वंब्रह्मकृत्स्नोवेदः २९ मेमम ईदृश

पूर्णेवर्षसहस्रेवैतंतुशक्रोह्यपश्यत ॥ अत्युग्रतपसंदृष्ट्वासहस्राक्षःपुरंदरः १४ समर्थःपुत्रजननेस्वमेवांशमवासयत् ॥ पुत्रत्वेकल्पयामाससदेवेंद्रःसुरोत्तमः
१५ सगाधिरभवद्राजामघवान्कौशिकःस्वयं ॥ पौरुकुत्स्यभवद्भार्यागाधिस्तस्यामजायत १६ गाधेःकन्यामहाभागानाम्नासत्यवतीशुभा ॥ तांगाधिर्भृगुपु
त्रायऋचीकायददौप्रभुः १७ तस्याःप्रीतोभवद्भर्ताभार्गवोभृगुनंदनः ॥ पुत्रार्थंकारयामासचरुंगाधेस्तथैवच १८ उवाचाहूयतांभर्ताऋचीकोभार्गवस्तदा ॥
उपयोज्यश्चरुरयंत्वयामात्राप्ययंतव १९ तस्यांजनिष्यतेपुत्रोदीप्तिमान्क्षत्रियर्षभः ॥ अजेयःक्षत्रियैर्लोकेक्षत्रियर्षभसूदनः २० तवापिपुत्रंकल्याणिधृति
मंतंतपोनिधिम् ॥ शमात्मकंद्विजश्रेष्ठंचरुरेषविधास्यति २१ एवमुक्त्वातुतांभार्यामृचीकोभृगुनंदनः ॥ तपस्यभिरतोनित्यमरण्यंप्रविवेशह २२ गाधिः
सदारस्तुतदाऋचीकाश्रममभ्यगात् ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेनसुतांद्रष्टुंजनेश्वरः २३ चरुद्वयंगृहीत्वातदृषेःसत्यवतीतदा ॥ चरुमादाययत्नेनसातुमात्रेन्यवेदयत्
२४ माताव्यत्यस्यदैवेनदुहित्रेस्वंचरुंददौ ॥ तस्याश्चरुमथाज्ञानादात्मसंस्थंचकारह २५ अथसत्यवतीगर्भंक्षत्रियांतकरंतदा ॥ धारयामासदीप्तेनवपुषाघो
रदर्शनम् २६ तामृचीकस्ततोदृष्ट्वायोगेनाभ्यनुसृत्यच ॥ तामब्रवीद्द्विजश्रेष्ठःस्वांभार्यांवरवर्णिनीम् २७ मात्रासितंचिताभद्रेचरुव्यत्यासहेतुना ॥ जनि
ष्यतिहिपुत्रस्तेक्रूरकर्मातिदारुणः २८ भ्राताजनिष्यतेचापिब्रह्मभूतस्तपोधनः ॥ विश्वंहिब्रह्मतपसामयातस्मिन्समर्पितम् २९ एवमुक्तामहाभागाभर्त्रा
सत्यवतीतदा ॥ प्रसादयामासपतिंपुत्रोमेनेदृशोभवेत् ॥ ब्राह्मणापसदस्तत्रइत्युक्तोमुनिरब्रवीत् ३० नैषसंकल्पितःकामोमयाभद्रेतथास्त्विति ॥ उग्रकर्मा
भवेत्पुत्रःपितुर्मातुश्चकारणात् ॥ पुनःसत्यवतीवाक्यमेवमुक्ताब्रवीदिदं ३१ इच्छँल्लोकानपिमुनेसृजेथाःकिंपुनःसुतम् ॥ शमात्मकमृजुंत्वंमेपुत्रंदातुमिहार्ह
सि ३२ काममेवंविधःपौत्रोममस्यात्तवचप्रभो ॥ यद्यन्यथानशक्यंवैकर्तुमेतद्द्विजोत्तम ३३

त्वनोब्राह्मणापसदोब्राह्मणाधमोमाभवेदितिसंबंधः ३० नैषइतिपितुर्मातुर्वादोषात्पुत्रंउग्रकर्माभवेत् इहतुतवैवममादाच्चरुव्यत्यासोजातः नतुममायंसंकल्पः तथाक्रूरप्रकारः पुत्रोभवेदि
त्यर्थः ३१ शमात्मकंसुतंसृजेथाइतिकिंपुनरितिसंबंधः ३२ काममिति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः पुत्रस्यभर्त्रभिन्नत्वात्तद्भार्याश्चसपत्नीतुल्यत्वेनतस्याएव एवंविधःपुत्रोस्तु यद्यपित
दन्यथाकर्तुंनशक्यंचेत्तस्यामपितादृशःपुत्रोमाभूदितिभावः ३३

तवेवममपौत्रेविशेषोनास्ति तस्यापिपरंपरयाममात्मकत्वादितिभावः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ भृगोःभार्गवस्यऋचीकस्यदयजनात्तद्देवताराधनात्वैष्णवः पालनकर्माप्यंशः शमात्मकोजमद
ग्निरजायत ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ आर्चीकोजमदग्निः जामदग्न्यंरामंसुदारुणंरुद्रांशत्वात् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ भृगोःऋचीकस्यप्रसादेन ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ देवश्रवाःकतिःहिरण्याक्षश्चशालावत्यारेणुमत्प्रभृतयोदेवलांताःरेणुसंज्ञायाम् ४६ अष्टकादयस्त्रयोदृषद्वत्याम् ॥ ४७ ॥ गोत्राणिपौत्रादयः ॥ ४८ ॥ पाणिनादयोद्वादश

ततःप्रसादमकरोत्सतस्यास्तपसोबलात ॥ भद्रेनास्तिविशेषोमेपौत्रेचवरवर्णिनि ॥ त्वयायथोक्तंवचनंतथाभद्रेभविष्यति ३४ ततःसत्यवतिपुत्रंजनया
मासभार्गवम् ॥ तपस्यभिरतंदांतंजमदग्निंशमात्मकम् ३५ भृगोश्चरुविपर्यासेरौद्रवैष्णवयोःपुरा ॥ यजनाद्वैष्णवेऽथांशेजमदग्निरजायत ३६ साहिस
त्यवतीपुण्यासत्यधर्मपरायणा ॥ कौशिकीतिसमाख्याताप्रवृत्तेयंमहानदी ३७ इक्ष्वाकुवंशप्रभवोरेणुर्नामनराधिपः ॥ तस्यकन्यामहाभागाकामलीना
मरेणुका ३८ रेणुकायांतुकामल्यांतपोविद्यासमन्वितः ॥ आर्चीकोजनयामासजामदग्न्यंसुदारुणम् ३९ सर्वविद्यानुगंश्रेष्ठंधनुर्वेदस्यपारगम् ॥ रामंक्षात्र
यहंतारंप्रदीप्तमिवपावकम् ४० और्वस्यैवमृचीकस्यसत्यवत्यांमहायशाः ॥ जमदग्निस्तपोवीर्याज्जज्ञेब्रह्मविदांवरः ४१ मध्यमश्चशुनःशेपःशुनःपुच्छःकनि
ष्ठकः ॥ विश्वामित्रंतुदायादंगाधिःकुशिकनंदनः ४२ जनयामासपुत्रंतुतपोविद्याशमात्मकम् ॥ प्राप्यब्रह्मर्षिसमतांयोयंसप्तर्षितांगतः ४३ विश्वामित्रस्तु
धर्मात्मानाम्नाविश्वरथःस्मृतः ॥ जज्ञेभृगुप्रसादेनकौशिकाद्वंशवर्धनः ४४ विश्वामित्रस्यतुसुतादेवरातादयःस्मृताः ॥ प्रख्यातास्त्रिषुलोकेषुतेषांनामानिमे
शृणु ४५ देवश्रवाःकतिश्चैवयस्मात्कात्यायनाःस्मृताः ॥ शालावत्यांहिरण्याक्षोरेणोर्जज्ञेथरेणुमान् ४६ सांकृतिर्गालवश्चैवमुद्गलश्चेतिविश्रुताः ॥ मधुच्छं
दोजयश्चैवदेवलश्चतथाष्टकः ४७ कच्छपोहारितश्चैवविश्वामित्रस्यवैसुताः ॥ तेषांख्यातानिगोत्राणिकौशिकानांमहात्मनाम् ४८ पाणिनोबभ्रवश्चैवध्या
नजप्यास्तथैवच ॥ पार्थिवादेवराताश्चशालंकायनवाष्कलाः ४९ लोहितायामदूताश्चतथाकारीषवःस्मृताः ॥ सौश्रुताःकौशिकाराजंस्तथान्येसैंधवा
यनाः ५० देवलारेणवश्चैवयाज्ञवल्क्याघमर्षणाः ॥ औदुंबराह्यभिष्णातास्तारकायनचुंचुलाः ५१ शालावत्याहिरण्याक्षाःसांकृत्यागालवास्तथा ॥ बाद
रायणिनश्चान्येविश्वामित्रस्यधीमतः ५२ ऋष्यंतरविवाह्याश्चकौशिकाबहवःस्मृताः ॥ पौरवस्यमहाराजब्रह्मर्षेःकौशिकस्यच ॥ संबंधोप्यस्यवंशेस्मि
न्ब्रह्मक्षत्रस्यविश्रुतः ५३

॥ ४९ ॥ ५० ॥ देवलाःदेवलपुत्राः रेणवःरेणोःपौत्राइत्यर्थःयाज्ञवल्क्यादयःषट्शालावतीपौत्राःहिरण्याक्षपुत्राः ॥ ५१ ॥ सांकृत्याःगालवाश्चरेणोःपौत्राःबादरायणिनश्चेत्यत्रबाद
१३ रायणिर्नरश्चेतिपाठांतरम् ॥ ५२ ॥ एते सांकृत्यादयःऋष्यंतरेप्रवरभेदेविवाहोयेषांतेऋष्यंतरविवाह्याः पौरवस्यराज्ञःब्रह्मर्षेःवसिष्ठादिकस्य ताभ्यांसहकौशिकस्यसंबंधो
स्तीत्यर्थः ॥ ५३ ॥

भार्गवइति पूर्वंजमदग्नेःकनिष्ठोभ्राताशुनःशेफइतिउक्तत्वात् श्रुतौतुआंगिरसोजन्मनास्याजीगर्त्तःश्रुतःकविरितितस्यांगिरसत्वंदृष्टं तत्कल्पांतराभिप्रायेणज्ञेयं ॥ ५४ ॥ हरिदश्वस्यहरिश्चंद्रस्य ॥ ५५ देवावाइ मंमह्यमरासतेतिस हदेवरातोविश्वामित्रआसेतिश्रुत्यर्थंगृह्णातिदेवैरिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

विश्वामित्रात्मजानांतुशुनःशेफोग्रजःस्मृतः ॥ भार्गवःकौशिकत्वंहिप्राप्तःसमुनिसत्तमः ५४ विश्वामित्रस्यपुत्रस्तुशुनःशेफोभवत्किल ॥ हरिदश्वस्ययज्ञेतुपशुत्वेविनियोजितः ५५ देवैर्दत्तःशुनःशेफोविश्वामित्रायवैपुनः ॥ देवैर्दत्तःसवैयस्माद्देवरातस्ततोऽभवत् ५६ देवरातादयःसप्तविश्वामित्रस्यवैसुताः दृषद्वतीसुतश्चापिविश्वामित्रात्तथाष्टकः ५७ अष्टकस्यसुतोलौहिःप्रोक्तोजह्नुगणोमया ॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिवंशमायोर्महात्मनः ५८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिआमावसुवंशकीर्त्तनंनामसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आयोःपुत्रास्तथापंचसर्वेवीरामहारथाः॥स्वर्भानुतनयायांचप्रभायांजज्ञिरेनृप १ नहुषःप्रथमंजज्ञेवृद्धशर्माततःपरम् ॥ रंभोरजिरनेनाश्चत्रिषुलोकेषुविश्रुताः २ रजिःपुत्रशतानीहजनयामासपंचवै ॥ राजेयमितिविख्यातंक्षत्रमिंद्रभयावहम् ३ यत्रदेवासुरेयुद्धेसमुत्पन्नेसुदारुणे ॥ देवाश्चैवासुराश्चैवपितामहमथाऽब्रुवन् ४ आवयोर्भगवन्युद्धेकोविजेताभविष्यति ॥ ब्रूहिनःसर्वभूतेशश्रोतुमिच्छामितेवचः ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ येषामर्थायसंग्रामेरजिरात्तायुधःप्रभुः ॥ योत्स्यतेतेजयिष्यंतित्रीँल्लोकान्नात्रसंशयः ६ यतोरजिर्धृतिस्तत्रश्रीश्चतत्रयतोधृतिः ॥ यतोधृतिश्चश्रीश्चैवधर्मस्तत्रजयस्तथा ७ तेदेवदानवाःप्रीतादेवेनोक्तारजेर्जये ॥ अभ्ययुर्जयमिच्छंतोवृण्वानाभरतर्षभम् ८ सहिस्वर्भानुदौहित्रःप्रभायांसमपद्यत ॥ राजापरमतेजस्वीसोमवंशप्रवर्द्धनः ९ तेहृष्टमनसःसर्वेरजिंदेवाश्चदानवाः॥ ऊचुरस्माज्जयायत्वंगृहाणवरकार्मुकम् १० अथोवाचरजिस्तत्रतयोर्वैदेवदैत्ययोः ॥ स्वार्थज्ञःस्वार्थमुद्दिश्ययशःस्वंचप्रकाशयन् ११॥ रजिरुवाच ॥ ॥ यदिदैत्यगणान्सर्वान्जित्वाशक्रपुरोगमाः ॥ इंद्रोभवामिधर्मेणततोयोत्स्यामिसंयुगे १२ देवाःप्रथमतोभूयप्रत्यूचुर्हृष्टमानसाः ॥ एवंयथेष्टंनृपतेकामःसंपद्यतांतव १३ श्रुत्वासुरगणानांतुवाक्यंराजारजिस्तदा ॥ पप्रच्छासुरमुख्यांस्तुयथादेवानपृच्छत १४ दानवादर्पपूर्णास्तुस्वार्थमेवानुगम्यह ॥ प्रत्यूचुस्तंनृपवरंसाभिमानमिदंवचः १५ अस्माकमिंद्रःप्रह्रादोयस्यार्थेविजयामहे ॥ अस्मिंस्तुसमयेराजन्तिष्ठेथाराजसत्तम १६ सतथेतिब्रुवन्नेवदेवैरप्यभिचोदितः ॥ भविष्यसींद्रोजित्वैवंदेवैरुक्तस्तुपार्थिवः ॥ जघानदानवान्सर्वान्येवध्यावज्रपाणिनः १७

अष्टाविंशेन्वयआयोरुच्यतेरजिविक्रमः ॥ महेंद्रस्यच्युतिःस्वर्गात्प्रतिष्ठाबुद्धिजाततः ॥ १ ॥ आयोःस्वर्भानोः राहोः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ यत्रकालेसमुत्पन्नेउपस्थिते ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ देवैनब्रह्मणारजेःरजिंप्राप्यजयमिच्छंतःसंतःजयेजयनिमित्तंभरतर्षभंरजिंअभ्ययुः॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मोशक्रपुरोगमाःमे।देवाःपाठांतरेसुगमं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ समयेदेवराज्यप्रातिरूप्येतिष्ठेथाः स्वंदेवानामेवइंद्रोभव नत्वस्माकंस्वदपेक्षास्तीतिभावः ॥ १६ ॥ वज्रपाणिनःवज्रपाणेः ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ दिवंब्रह्मलोकंप्राप्तेसतिआचारात्पितुर्द्रव्यंसर्वैर्भ्रातृभिर्विभज्यग्राह्यमितिव्यवहारात् ॥ २२ ॥ २३ ॥ महाश्वासावबलश्चेतिअतिदुर्बलइत्यर्थः ॥ २४ ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ हेशक्र यदित्वयाहंपूर्वमेवएवंचोदितस्स्यांतर्हि त्वत्प्रियार्थममअकर्तव्यंकर्तुमयोग्यंकुशास्त्रप्रणयनंकर्तव्यंनाभविष्यत् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ नास्तिधर्मईश्वरइ

सविप्रनष्टदिवानांपरमश्रीःश्रियंवशी ॥ निहत्यदानवान्सर्वानाजहाररजेःप्रभुः १८ ततोरजिंमहावीर्यंदेवैःसहशतक्रतुः ॥ रजेःपुत्रोहमित्युक्त्वापुनरेवाब्रवीद्वचः १९ इंद्रोसितातदेवानांसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ यस्याहमिंद्रःपुत्रस्तेख्यातिंयास्यामिकर्मभिः २० सतुशक्रवचःश्रुत्वावंचितस्तेनमायया ॥ तथेत्येवाब्रवीद्राजाप्रीयमाणःशतक्रतुं २१ तस्मिंस्तुदेवसदृशेदिवंप्राप्तेमहीपतौ ॥ दायाद्यमिंद्रादाजन्हुराचारात्तनयारजेः २२ पंचपुत्रशतान्यस्यतद्वैस्थानंशतक्रतोः ॥ समाक्रमंतबहुधास्वर्गलोकंत्रिविष्टपं २३ ततोबहुतिथेकालेसमतीतेमहाबलः ॥ हृतराज्योब्रवीच्छक्रोहृतभागोबृहस्पतिम् २४ ॥ इंद्रउवाच ॥ बदरीफलमात्रंवैपुरोडाशंविधत्स्वमे ॥ ब्रह्मर्षेयेनतिष्ठेयंतेजसाप्यायितःसदा २५ ब्रह्मन्कृशोहंविमनाहृतराज्योहृताशनः ॥ हतौजादुर्बलोमूढोरजिपुत्रैःकृतःप्रभो ॥ २६ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ यद्येवंचोदितःशक्रत्वयास्यांपूर्वमेवहि ॥ नाभविष्यत्त्वत्प्रियार्थमकर्तव्यंममानघ २७ प्रयतिष्यामिदेवेंद्रत्वत्प्रियार्थंनसंशयः ॥ यथाभागंचराज्यंचनचिरात्प्रतिलप्स्यसे २८ तथातातकरिष्यामिमाभूत्तेविक्लवंमनः ॥ ततःकर्मचकारास्यतेजसोवर्द्धनंतदा २९ तेषांचबुद्धिसंमोहमकरोद्द्विजसत्तमः ॥ नास्तिवादार्थशास्त्रंहिधर्मविद्वेषणंपरं ३० परमंतर्कशास्त्राणामसतांतन्मनोनुगं ॥ नहिधर्मप्रधानानांरोचतेतत्कथांतरे ३१ तेतद्बृहस्पतिकृतंशास्त्रंश्रुत्वाल्पचेतसः ॥ पूर्वोक्तधर्मशास्त्राणामभवन्द्वेषिणःसदा ३२ प्रवक्तुर्न्यायरहितंतन्मतंबहुमेनिरे ॥ तेनाधर्मेणतेपापाःसर्वएवक्षयंगताः ३३ त्रैलोक्यराज्यंशक्रस्तुप्राप्यदुष्प्रापमेवच ॥ बृहस्पतिप्रसादाद्धिपरांनिर्वृतिमभ्ययात् ३४ तेयदातुसुसंमूढारागोन्मत्ताविधर्मिणः ॥ ब्रह्मद्विषश्चसंवृत्ताहतवीर्यपराक्रमाः ३५ ततोलेभेसुरैश्वर्यमिंद्रःस्थानंतथोत्तमम् ॥ हत्वारजिसुतान्सर्वान्कामक्रोधपरायणान् ३६ यइदंच्यावनंस्थानात्प्रतिष्ठांचशतक्रतोः ॥ शृणुयाद्धारयेद्वापिनसदौरात्म्यमाप्नुयात् ॥ ३७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणि आयुर्वंशकीर्त्तनंनामअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ रंभोनपत्यस्तत्रासीद्वंशंवक्ष्याम्यनेनसः ॥ अनेनसःसुतोराजाप्रतिक्षत्रोमहायशाः १ प्रतिक्षत्रसुतश्चापिसृंजयोनामविश्रुतः ॥ सृंजयस्यजयःपुत्रोविजयस्तस्यचात्मजः २

तिवादोयस्तन्नास्तिवादस्तत्प्रतदर्थंशास्त्रंचतत्रनास्तिवादार्थशास्त्रम् ॥ ३० ॥ कथांतरे वार्ताप्रसंगेपि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ प्रवक्तुःउपदेष्टुः ॥ ३३ ॥ निर्वृतिंसुखम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥
॥ ३७ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ विंशेनत्वाधिकेध्यायेप्रोक्तआनेनसोन्वयः ॥ तद्भ्रातुःक्षत्रवृद्धस्यवृद्धशर्मेतियोभवत् ॥ १ ॥ रंभः ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ क्षत्रवृद्धस्य वृद्धशर्मापरपर्यायस्य ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गृत्समदसंततौशुनकादयोब्राह्मणाः अन्येक्षत्रियादयश्चशूद्रांताःपुत्राजाताः शलःमध्यमःसुनहोत्रपुत्रः तस्यात्मजःशलात्मजः ॥ ८ ॥ काशःसुनहोत्रस्यप्रथमःपुत्रःतस्यअपत्यानिकाशयःतेषुदीर्घतपाःप्रथमइतिशेपःततोधन्वाख्यात् धन्वंतरिर्जातः ॥ ९ ॥पुनरिति समुद्रात्उत्पत्तिमपेक्ष्य द्वितीयवारंजज्ञिवान्जातः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ कलशात्समुद्रात् अभ्यसन्विष्णुंजपन्ध्यायन्वा ॥ १३ ॥ अप्सुजातत्वादब्जस्त्वमितिहोवाचविष्णुरितिशेपः ॥ १४ ॥ १५

विजयस्यकृतिःपुत्रस्तस्यहर्यश्वतःसुतः ॥ हर्यश्वतसुतोराजासहदेवःप्रतापवान् ३ सहदेवस्यधर्मात्मानदीनइतिविश्रुतः ॥ नदीनस्य जयत्सेनोजयत्सेनस्यसंकृतिः ४ संकृतेरपिधर्मात्माक्षत्रधर्मामहायशाः ॥ अनेनसःसमाख्याताःक्षत्रवृद्धस्यमेशृणु ५ क्षत्रवृद्धात्मजस्तत्रसुनहोत्रोमहायशाः ॥ सुनहोत्रस्यदायदास्त्रयःपरमधार्मिकाः ६ काशःशलश्चद्वावेतौतथागृत्समदःप्रभुः ॥ पुत्रोगृत्समदस्यापिशुनकोयस्यशौनकाः ७ ब्राह्मणाःक्षत्रियाश्चैववैश्याःशूद्रास्तथैवच ॥ शलात्मजश्चार्ष्टिषेणस्तनूजस्तस्यकाशकः ८ काशस्यकाशयोराजन्पुत्रोदीर्घतपास्तथा ॥ धन्वस्तुदीर्घतपसोविद्वान्धन्वंतरिस्ततः ९ तपसोंतेसुमहतोजातोवृद्धस्यधीमतः ॥ पुनर्धन्वंतरिर्देवोमानुषेष्विहजज्ञिवान् १० जनमेजयउवाच ॥ कथंधन्वंतरिर्देवोमानुषेष्विहजज्ञिवान् ॥ एतद्वेदितुमिच्छामितन्मेब्रूहियथातथम् ११ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ धन्वंतरेःसंभवोयंश्रूयतांभरतर्षभ ॥ जातःसहिसमुद्रात्तुमथ्यमानेपुरामृते १२ उत्पन्नःकलशात्पूर्वंसर्वतश्चश्रियावृतः ॥ अभ्यसन्सिद्धिकार्यंहिविष्णुंदृष्ट्वाहितस्थिवान् १३ अब्जस्त्वमितिहोवाचतस्मादब्जस्तुसःस्मृतः ॥ अब्जःप्रोवाचविष्णुंवैतवपुत्रोस्मिवैप्रभो १४ विधत्स्वभागंस्थानंचममलोकेसुरेश्वर ॥ एवमुक्तःसदृष्ट्वावैतथ्यंप्रोवाचतंप्रभुः १५ कृतोयज्ञविभागोहियज्ञियैर्हिसुरैःपुरा ॥ देवेषुविनियुक्तंहिविद्धिहोत्रंमहर्षिभिः १६ नशक्यमुपहोमावैतुभ्यंकर्तुंकदाचन ॥ अर्वाक्भूतोसिदेवानांपुत्रत्वंतुनहीश्वरः १७ द्वितीयायांतुसंभूत्यांलोकेख्यातिंगमिष्यसि ॥ अणिमादिश्चतेसिद्धिर्गर्भस्थस्यभविष्यति १८ तेनैवत्वंशरीरेणदेवत्वंप्राप्स्यसेप्रभो ॥ चरुमंत्रैर्व्रतैर्जाप्यैर्यक्ष्यंतित्वांद्विजातयः १९

होत्रंहोम्यम विनियुक्तंविद्धिजानीहि ॥ १६ ॥ उपहोमाःनारिष्टादयःक्षुद्रास्तुभ्यंमहतेदातुमयोग्याइतिभावः मुख्यहोममेवमदर्थंकल्पयेत्याशंकायामाह अर्वागिति हेपुत्रत्वंतुइदानींतनोसि अवरस्त्वदर्थेऽन्यदवैदिकंप्रधानंकल्पयितुमशक्यमित्यर्थः ॥ १७ ॥ संभूत्यांजन्मनि ॥ १८ ॥ तेनैवद्वितीयेनैव अयंभावःसोपानारोहक्रमेणाऽधिकारिकेऽमौऊर्ध्वपदप्राप्तिसत्यन्योमूलीक्यकर्मातरस्थानमारोहति यथोक्तंमन्वंतराध्यायेत्रैव कृत्वाकर्मादिवंयातिब्रह्मलोकंसनातनम् ॥ ततोन्येतपसायुक्ताःस्थानमापूरयंस्युतोति ॥ १९ ॥

अष्टधेति चिकित्सांगानांभेदादायुर्वेदस्याष्टधात्वंचअंगानिवैद्यकेउक्तानि कायबालग्रहोर्ध्वांगशल्यदंष्ट्राजरावृषान् ॥ अष्टावंगानितस्याहुश्चिकित्सायेषुसंश्रितेति ॥ कायचिकित्सा बालचिकित्सेत्यादि ग्रहोभूतप्रेतादिःउर्ध्वांगंशिरोनेत्रादि शल्यंशस्त्रघातादिदंष्ट्रास्थावरजंगमात्मकंविषं तेषांचिकित्सा जरारसायनादिनाजरायाःदूरीकरणं वृषःवाजीकरणतंत्रम् अत्र इयंभावित्वंपूर्वकल्पसदृशत्वादुत्तरकल्पस्य तच्चप्रजापतिरेववेद २० २१ धिन्वन्प्रीणयन् देवादीनितिशेषः २१ अब्जंधन्वंतरिंदेवंआराधितवान् २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ एत

अष्टधात्वंपुनश्चैवमायुर्वेदंविधास्यसि ॥ अवश्यंभावीह्यर्थोयंप्राग्दृष्टस्त्वब्जयोनिना २० द्वितीयंद्वापरंप्राप्यभवितात्वंनसंशयः ॥ इमं तस्मैवरंदत्वाविष्णुरंतर्दधेपुनः २१ द्वितीयेद्वापरेप्राप्तेसौनहोत्रिःसकाशिराट् ॥ पुत्रकामस्तपस्तेपेधिन्वन्दीर्घतपास्तदा २२ प्रपद्येदे वतांतांतुयामेपुत्रंप्रदास्यति ॥ अब्जंदेवंसुतार्थायतदाराधितवान्नृपः २३ ततस्तुष्टःसभगवानब्जःप्रोवाचतंनृपम् ॥ यदीच्छसिवरंब्रूहि तत्तेदास्यामिसुव्रत २४ ॥ नृपउवाच ॥ भगवन्यदितुष्टस्त्वंपुत्रोमेख्यातिमान्भव ॥ तथेतिसमनुज्ञायतत्रैवांतरधीयत २५ तस्यगे हेसमुत्पन्नोदेवोधन्वंतरिस्तदा ॥ काशिराजोमहाराजसर्वरोगप्रणाशनः २६ आयुर्वेदंभरद्वाजात्प्राप्येहभिषजांक्रियाम् ॥ तमष्टधापु नर्व्यस्यशिष्येभ्यःप्रत्यपादयत् २७ धन्वंतरेस्तुतनयःकेतुमानितिविश्रुतः ॥ अथकेतुमतःपुत्रोवीरोभीमरथःस्मृतः २८ सुतोभीमर थस्यापिदिवोदासःप्रजेश्वरः ॥ दिवोदासस्तुधर्मात्मावाराणस्यधिपोभवत् २९ एतस्मिन्नेवकालेतुपुरींवाराणसींनृप ॥ शून्यांनिवा सयामासक्षेमकोनामराक्षसः ३० शप्ताहिसामतिमतानिकुंभेनमहात्मना ॥ शून्यावर्षसहस्रंवैभवित्रीनात्रसंशयः ३१ तस्यांतुशप्त मात्रायांदिवोदासःप्रजेश्वरः ॥ विषयांतेपुरींरम्यांगोमत्यांसन्यवेशयत् ३२ भद्रश्रेण्यस्यपूर्वंतुपुरीवाराणसीत्यभून् ॥ भद्रश्रेण्यस्य पुत्राणांशतमुत्तमधन्विनाम् ३३ हत्वानिवेशयामासदिवोदासोनरर्षभः ॥ भद्रश्रेण्यस्यतद्राज्यंहृतंतेनबलीयसा ३४ जनमेजयउ वाच ॥ वाणरसींनिकुंभस्तुकिमर्थंशप्तवान्प्रभुः ॥ निकुंभकश्चधर्मात्मासिद्धिक्षेत्रंशशापयः ३५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दिवोदासस्तु राजर्षिर्नगरींप्राप्यपार्थिवः ॥ वसतिस्ममहातेजाःस्फीतायांतुनराधिपः ३६ एतस्मिन्नेवकालेतुकृतदारोमहेश्वरः ॥ देव्याःसप्रियका मस्तुन्यवसच्छ्वशुरांतिके ३७

स्मिन्दिवोदासराज्यस्यकालेशून्यांसतीं पश्चाद्राक्षसोरुद्रानुचरः निवासयामास ३० शून्यत्वेहेतुमाह शप्ताहीतिनिकुंभेनरुद्रगणेन ३१ विषयांतेगोमत्यांस्वदेशसीम्निगोमतीतीरे ३२ भ द्रश्रेण्यस्ययदुवंशमहिष्मत्पुत्रस्य ३३ ३४ सिद्धिक्षेत्रंमोक्षक्षेत्रम् ३५ ३६ श्वशुरस्यहिमालयस्यांतिकेयदावसत्तदैवदिवोदासोवाराणसींप्राप्तवानित्यर्थः ३७

॥ ३८ ॥ मेनापार्वत्याजननीजुगुप्सतेनिंदति ॥ ३९ ॥ निंदामेवाह सपार्षदइति ॥ ४० ॥ अवरदा अवरान्नीचान् शिवनिंदकान्दक्षादीन्द्यतिखंडयतीतितथापूर्वंशिवानिंदकःपितामे हत्वःइदानींतादृशींमातरंमाहिंसेयमित्यभिप्रायेणशिवपार्श्वमुपागमत् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ वासार्थंवाराणसीमितिसंबंधः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ निदर्शयामास प्रत्ययं

देवाज्ञयापार्षदायेत्वधिरूपास्तपोघनाः ॥ पूर्वोक्तैरुपदेशैश्चतोषयंतिस्मपार्वतीम् ३८ हृष्यतेवैमहादेवीमेनानैवप्रहृष्यति ॥ जुगुप्सत्यमकृत्तांवंदेवींदेवं तथैवसा ३९ सपार्षदस्त्वनाचारस्तवभर्तामहेश्वरः ॥ दारिद्रःसर्वदैवासौशीलंतस्यनवर्त्तते ४० मात्रातथोक्तावरदास्त्रीस्वभावाच्चचुक्रुधे ॥ स्मितंकृत्वाचव रदाभवपार्श्वमथागमत् ४१ विवर्णवदनादेवीमहादेवमभाषत ॥ नेहवत्स्याम्यहंदेवनयमांस्वंनिकेतनम् ४२ तथाकर्तुंमहादेवःसर्वलोकानवैक्षत ॥ वासार्थं रोचयामासपृथिव्यांकुरुनंदन ४३ वाराणसींमहातेजाःसिद्धिक्षेत्रंमहेश्वरः ॥ दिवोदासेनतांज्ञात्वानिविष्टांनगरींभवः ४४ पार्श्वेतिष्ठंतमाहूयानिकुंभमिदम ब्रवीत् ॥ गणेश्वरपुरींगत्वाशून्यांवाराणसींकुरु ४५ मृदुनैवाभ्युपायेनह्यातिवीर्यःसपार्थिवः ॥ ततोगत्वानिकुंभस्तुपुरींवाराणसींतदा ४६ स्वप्नेनिदर्शया मासवंडुकंनामनापितम् ॥ श्रेयस्तेहंकरिष्यामिस्थानंमेरचयानघ ४७ मद्रूपांप्रतिमांकृत्वानगर्यंतेतथैवच ॥ ततःस्वप्नेयथोद्दिष्टंसर्वंकारितवान्नृप ४८ पुरीद्वारेतुविज्ञाप्यराजानंचयथाविधि ॥ पूजांतुमहतींतस्यनित्यमेवप्रयोजयत् ४९ गंधैश्चधूपमाल्यैश्चप्रोक्षणीयैस्तथैवच ॥ अन्नपानप्रयोगैश्चअत्यद्भु तमिवाभवत् ५० एवंसंपूज्यतेतत्रनित्यमेवगणेश्वरः ॥ ततोवरसहस्रंतुनागराणांप्रयच्छति ॥ पुत्रान्हिरण्यमायुश्चसर्वान्कामांस्तथैवच ५१ राज्ञस्तुम हिषीश्रेष्ठासुयशानामविश्रुता ॥ पुत्रार्थमागतादेवीसाध्वीराज्ञाप्रचोदिता ५२ पूजांतुविपुलांकृत्वादेवीपुत्रमयाचत ॥ पुनःपुनरथागत्यबहुशःपुत्रकारणा त् ५३ नप्रयच्छतिपुत्रंहिनिकुंभःकारणेनहि ॥ राजातुयदिनःकुप्येत्कार्यसिद्धिस्ततोभवेत् ५४ अथदीर्घेणकालेनक्रोधोराजानमाविशत् ॥ भूतएषमहा न्द्वारिनागराणांप्रयच्छति ५५ प्रीतोवरान्वैशतशोममकिंनप्रयच्छति ॥ मामकैःपूज्यतेनित्यंनगर्यांमेसदैवहि ५६ विज्ञापितोमयात्यर्थंदेव्यामेपुत्रकार णात् ॥ नददातिचपुत्रंमेकृतघ्नःकेनहेतुना ५७ ततोनार्हतिसत्कारंमत्सकाशाद्विशेषतः ॥ तस्मात्तुनाशयिष्यामिस्थानमस्यदुरात्मनः ५८ एवंसतुविनि श्चित्यदुरात्माराजकिल्बिषी ॥ स्थानंगणपतेस्तस्यनाशयामासदुर्मतिः ५९ भग्नमायतनंदृष्ट्वाराजानमशपत्प्रभुः ॥ यस्मादनपराधस्यत्वयास्थानंविना शितम् ॥ पुर्यकस्मादियंशून्यातवनूनंभविष्यति ६०

उत्पादितवान् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ राजानंविज्ञाप्ययथोद्दिष्टंप्रतिमादिकंनगर्यंतेनगराद्बहिर्निकटेकारितवानितियोजना ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ राजाचासौकिल्बिषीतिसमासः ॥ ५९ ॥ प्रभुःनिकुंभः ॥ ६० ॥

शून्यासूदितिशेषः द्वितीयांतपाठेशप्तेत्यस्यशापेनकृत्वेत्यर्थः इष्टास्वर्गंगतइत्यत्रेवधात्वर्थस्यकरणत्वेनैवान्वयः ६१ पदंस्थानं मोक्षलक्ष्मीविलासाख्यंप्रासादं ६२ देवःस्वरूपानुरूपेतत्र रमतेदेवीमुमायास्वरूपा स्वोच्छेदेहतौतत्रक्षेत्रेनरमतइतिभावः गृहविस्मयात् गृहेऽविमुक्तेयोविस्मयः आश्चर्यम् अनधिकारिणामपिमुक्तिप्रदानम् तस्मात्हेतोर्नरमतेअत्रपुर्यामितिसं बंधः सार्द्धः ६३ अहंनित्यमुक्त ईश्वरोवेश्मगृहंशरीराख्यंननिवत्स्यामिनिवासयितुंनेच्छामि हियस्मात्मेममगृहंअविमुक्तम् यत्कालत्रयेऽपिनविमुक्तंअहेयानुपादेयात्मस्वरूपत्वात् तदे वप्रत्यक्चैतन्यंममगृहम् स्वेमहिम्निप्रतिष्ठितोहंदेहप्रतिष्ठोनभविष्यामीत्यर्थः तत्रत्वदिष्टेसंसारप्रदेशेगृहंत्वत्पितृगृहमितिकथापक्षे अन्यथात्वमेवदेहंप्राप्नुहि अहंत्वसंगएवास्मीत्यर्थः एतेन काशीत्यागएवसंसारस्वीकारः तदत्यागएवमोक्षाख्यास्वरूपस्थितिरितिदर्शितम् ६४ त्रीणिश्रवणमननध्यानानि अंबकानिनेत्राणीवज्ञापकानियस्यसत्र्यंबकः तथाचश्रुतिरात्मावाअरेद्र ष्टव्यःश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइत्यात्मदर्शनसाधनत्वेनश्रवणादित्रयम् विधत्ते अतएवत्रिपुरांतकः त्रयाणांस्थूलसूक्ष्मकारणानांपुराणशरीराणांअंतकोविनाशकः प्रविलापनकर्ता

ततस्तेनतुशापेनशून्यावाराणसीतदा ॥ शप्त्वापुरींनिकुंभस्तुमहादेवमथागमत् ६१ अकस्मात्तुपुरीसातुविद्रुतासर्वतोदिशम् ॥ त स्यांपुर्यांततोदेवोनिर्ममेपदमात्मनः ६२ रमतेतत्रवैदेवोरममाणोगिरेःसुताम् ॥ नरतिंतत्रवैदेवीलभतेगृहविस्मयात् ॥ वसाम्यत्रन पुर्यांतुदेवीदेवमथाब्रवीत् ६३ ॥ देवउवाच ॥ नाहंवेश्मनिवत्स्यामिअविमुक्तंहिमेगृहम् ॥ नाहंतत्रगमिष्यामिगच्छदेविगृहंप्रति ६४ हसन्नुवाचभगवान्त्र्यंबकस्त्रिपुरांतकः ॥ तस्मात्तदविमुक्तंहिप्रोक्तंदेवेनवैस्वयम् ६५ एवंवाराणसीशप्ताअविमुक्तंचकीर्तितम् ६६ य स्मिन्वसतिवैदेवःसर्वदेवनमस्कृतः ॥ युगेषुत्रिषुधर्मात्मासहदेव्यामहेश्वरः ६७ अंतर्धानंकलौयातितत्पुरंहिमहात्मनः ॥ अंतर्हितेपु रेतस्मिन्पुरीसावसतेपुनः ॥ एवंवाराणसीशप्तानिवेशंपुनरागता ६८

अविद्यास्वरूपाप्येषापुरतत्वंनजानातीतिहसन् यस्मान्महादेवेनअविमुक्तंहिमेगृहमित्युक्तं तस्मात्तदविमुक्तसंज्ञंवाराणसीक्षेत्रं ६५ अत्राप्रकृतस्याविमुक्तस्यकीर्तनंउपरिधारणन्यायेनव ाराणस्यामुख्यमविमुक्तत्वंदर्शयति तथाहिजाबालाः सोविमुक्तेप्रतिष्ठितइत्यविमुक्तप्रतिष्ठत्वमात्मनउपक्षिप्य कुत्रतदविमुक्तमित्याकांक्षायांवरणायांनास्यांचमध्येप्रतिष्ठितइत्याधिभौ तिकमविमुक्तंउक्त्वाकतमश्चास्यस्थानं भ्रुवोर्घ्राणस्यचयःसंधिरितिप्रश्नपूर्वकंशरीरेतत्स्थानं भ्रूघ्राणसंधिरित्यामनंति विस्तरस्त्वस्मत्कृतायामविमुक्तनिरुक्तौद्रष्टव्यः ६६ ६७ अंतर्द्धानमि तिसार्धः पुरमस्यास्तीतिपुरीमहादेवःअंतर्हितायामपिपुर्याम् स्वयमंतर्हितःसनवसति देवताप्रतिमाद्युच्छेदेपिदेवतासान्निध्यंनानिवर्त्ततइत्यर्थः पुनःकृतयुगारंभेपुरीनगरीवसतइतिव्या ख्यानेपिअंतर्धानमात्रंपुर्याउक्तंनतूच्छेदः एवंपुरपतेरपिद्रष्टव्यम् किंच यावत्कलेःसंध्यांशोस्तितावदन्नद्वापरधर्माणांकियतामप्यनुवृत्तेःषट्त्रिंशत्सहस्रवत्सरपर्यंतंकलावपिपुरीनांतर्हिता भवतितन्निवृत्तौकेवलस्यकलेःप्रवृत्तौसत्यामेवचभवति अन्यथासंप्रत्युपलंभोनयुज्यतेतिदिक् ६८

भद्रश्रेण्यस्यपुत्रशतंहत्वातेषुचरमोदुर्दमोबालत्वादुपेक्षितःबालइतिसंधिरार्षः घृणयादयया ६९ दायाद्यंपुत्रत्वंकृतवान्स्वीकृतवान् आजन्हेआहृतंदुर्दमेनेत्युत्तरेणान्वयः ७० ७१ तेनबा लेनैवमहृतंअपत्यहृतंतस्यदुर्दमस्यराज्यमितिशेषः ७२ ७३ ७४ ७५ लोपामुद्रा अगस्त्यभार्या शापस्यनिकुंभदत्तस्य ७६ रम्यामितिसहस्रवर्षपर्यंतंराक्षसाधिष्ठितत्वादरम्यैवपुराआसीदि

भद्रश्रेण्यस्यपुत्रोवैदुर्दमोनामविश्रुतः ॥ दिवोदासेनबालेतिघृणयासविवर्जितः ६९ हैहयस्यतुदायाद्यंकृतवान्वैमहीपतिः ॥ आजन्हेपितृदायाद्यंदिवोदा सहृतंबलात् ७० भद्रश्रेण्यस्यपुत्रेणदुर्दमेनमहात्मना ॥ वैरस्यांतंमहाराजक्षत्रियेणविधित्सता ७१ दिवोदासाद्दृषद्वत्यांवीरोजज्ञेप्रतर्दनः ॥ तेनपुत्रेणबाले नप्रहृतंतस्यवैपुनः ७२ प्रतर्दनस्यपुत्रौद्वौवत्सभार्गौबभूवतुः ॥ वत्सपुत्रोह्यलर्कस्तुसन्नातिस्तस्यचात्मजः ७३ अलर्कःकाशिराजस्तुब्रह्मण्यःसत्यसंग रः ॥ अलर्कंप्रतिराजर्षिंलोकेगीतःपुरातनैः ७४ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच ॥ युवारूपेणसंपन्नआसीत्काशिकुलोद्वहः ७५ लोपामुद्राप्रसादेनप रमायुरवापसः ॥ तस्यासीत्सुमहद्राज्यंरूपयौवनशालिनः ॥ शापस्यांतेमहाबाहुर्हत्वाक्षेमकराक्षसम् ७६ रम्यांनिवेशयामासपुरींवाराणसींपुनः ॥ सन्नते रपिदायादःसुनीथोनामधार्मिकः ७७ सुनीथस्यतुदायादःक्षेम्योनाममहायशाः ॥ क्षेम्यस्यकेतुमान्पुत्रःसुकेतुस्तस्यचात्मजः ७८ सुकेतोस्तनयश्चापिध र्मकेतुरितिस्मृतः ॥ धर्मकेतोस्तुदायादःसत्यकेतुर्महारथः ७९ सत्यकेतुसुतश्चापिविभुर्नामप्रजेश्वरः ॥ आनर्तस्तुविभोःपुत्रःसुकुमारस्तुतत्सुतः ८० सु कुमारस्यपुत्रस्तुधृष्टकेतुःसुधार्मिकः ॥ धृष्टकेतोस्तुदायादोवेणुहोत्रःप्रजेश्वरः ८१ वेणुहोत्रसुतश्चापिभर्गोनामप्रजेश्वरः ॥ वत्सस्यवत्सभूमिस्तुभृगुभूमिस्तु भार्गवात् ८२ एतेत्वंगिरसःपुत्राजातावंशेथभार्गवे ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्तयोःपुत्राःसहस्रशः ॥ इत्येतेकाशयःप्रोक्तानहुषस्यनिबोधमे ८३ ॥॥ इति श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ उत्पन्नाःपितृकन्यायांविरजायांमहौजसः ॥ नहुषस्यतुदाया दाःषडिंद्रोपमतेजसः १ यतिर्ययातिःसंयातिरायतिःपांचिकोभवः ॥ सुयातिःषष्ठस्तेषांवैययातिःपार्थिवोऽभवत् २ यतिर्ज्येष्ठस्तुतेषांवैययातिस्तुततःपर म् ॥ ककुत्स्थकन्यांगांनामलेभेपरमधार्मिकः ॥ यतिस्तुमोक्षमास्थायब्रह्मभूतोऽभवन्मुनिः ३

तिमन्यतेसन्नतेरलर्कपुत्रस्य ७७ ७८ ७९ ८० ८१ वत्सस्यअलर्कपितुःपुत्रांतरमाहवत्सभूमिरितिभार्गवात्वत्सभ्रातुः ८२ अंगिरसःगालवस्यांगिरसत्वात् भार्गवेविश्वामित्रस्यभार्गवत्वात् तयोर्वत्सभूमिभृगुभूम्योः काशयःकाशवंश्याः ८३ इतिहरिवंशटीकायांएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ ७ ॥ त्रिंशेथवर्ण्यतेध्यायेययातेरन्वयंतथा ॥ चरितंचविरक्तिश्चगाथावैराग्यगर्भिणी ॥ १ ॥ उत्पन्नाः पितरः सुस्वधासंज्ञावैश्यपूज्यास्तेषांकन्यायांविरजाख्यायाम् १ २ मोक्षंमोक्षमार्गम् ३

ययातेर्भार्यांतरमाह देवयानीमिति ॥ ४ ॥ ५ ॥ असंगंसर्वत्रास्खलितगतिम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ शापेकारणमाह गार्ग्यस्यहीति वाक्शूरंनिष्ठुरभाषिणमितिर्हिंसनेहेतुरुक्तः ॥ १० ॥ लोहगंधिःब्राह्मसदृशः लोहोऽस्त्रीशस्त्रकेलोहोजोंककेइतिमेदिनी जोंककः पतितः ज्ञातिबाह्यइतियावत् जुगित्यागेइत्यस्यरूपम् ॥ ११ ॥ संविदम् स्वारथ्यज्ञानोपायम् इंद्रो

तेषांययातिःपंचानांविजित्यवसुधामिमाम् ॥ देवयानीमुशनसःसुतांभार्यामवापसः ॥ शर्मिष्ठामासुरींचैवतनयांवृषपर्वणः ४ यदुंचतुर्वसुंचैवदेवयानीव्यजायत ॥ द्रुह्युंचानुंचपूरुंचशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ५ तस्मैशक्रोददौप्रीतोरथंपरमभास्वरम् ॥ असंगंकांचनंदिव्यंदिव्यैःपरमवाजिभिः ६ युक्तंमनोजवैःशुभ्रैर्येनभार्यामुवाहसः ॥ सतेनरथमुख्येनषड्रात्रेणाजयन्महीम् ॥ ययातिर्युधिदुर्धर्षस्तथादेवान्सवासवान् ७ सरथःपौरवाणांतुसर्वेषामभवत्तदा ॥ यावत्तुवसुनाम्नोवैकौरवाज्जनमेजयः ८ कुरोःपुत्रस्यराजेंद्रराज्ञःपारीक्षितस्यह ॥ जगामसरथोनाशंशापाद्गार्ग्यस्यधीमतः ९ गार्ग्यस्याहिसुतंबालंसराजाजनमेजयः ॥ वाक्शूरंहिंसयामासब्रह्महत्यामवापसः १० सलोहगंधीराजर्षिःपरिधावन्नितस्ततः ॥ पौरजानपदैस्त्यक्तोनलेभेशर्मकर्हिचित् ११ ततःसदुःखसंतप्तोनालभत्संविदंक्वचित् ॥ इंद्रोतःशौनकंराजाशरणंप्रत्यपद्यत १२ याजयामासचेंद्रोतःशौनकोजनमेजयं ॥ अश्वमेधेनराजानंपावनार्थंद्विजोत्तमः १३ सलोहगंधोव्यनशत्तस्यावभृथमेत्यह ॥ सचदिव्योरथोराजन्वसोश्चेदिपतेस्तदा ॥ दत्तःशक्रेणतुष्टेनलेभेतस्माद्बृहद्रथः १४ बृहद्रथात्क्रमेणैवगतोबार्हद्रथंनृपम् ॥ ततोहत्वाजरासंधंभीमस्तंरथमुत्तमम् १५ प्रददौवासुदेवायप्रीत्याकौरवनंदनः ॥ सप्तद्वीपांययातिस्तुजित्वापृथ्वींससागरां १६ व्यभजत्पंचधाराजन्पुत्राणांनाहुषस्तदा ॥ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांतुर्वसुंमतिमान्नृपः १७ प्रतीच्यामुत्तरस्यांचद्रुह्युंचानुंचनाहुषः ॥ दिशिपूर्वोत्तरस्यांवैयदुंज्येष्ठंन्ययोजयत् १८ मध्येपूरुंचराजानमभ्यषिंचतनाहुषः ॥ तैरियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासपत्तना १९ यथाप्रदेशमद्यापिधर्मेणप्रतिपाल्यते ॥ प्रजास्तेषांपुरस्तात्तुवक्ष्यामिनृपसत्तम २० धनुर्न्यस्यपृषत्कांश्चपंचभिःपुरुषर्षभैः ॥ जरावानभवद्राजाभारमावेश्यबंधुषु ॥ निःक्षिप्तशस्त्रःपृथिवींनिरीक्ष्यपृथिवीपतिः २१ प्रीतिमानभवद्राजाययातिरपराजितः ॥ एवंविभज्यपृथिवींययातिर्यदुमब्रवीत् २२ जरांमेप्रतिगृह्णीष्वपुत्रकृत्यांतरेणवै ॥ तरुणस्तवरूपेणचरेयंपृथिवीमिमाम् ॥ जरांत्वयिसमाधायतंयदुःप्रत्युवाचह २३

तत्रद्वोऽदंतःसांतश्च ॥ १२ ॥ १३ तस्मात्वसोः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ दक्षिणपूर्वस्याम् आग्नेयकोणे ॥ १७ ॥ पूर्वोत्तरस्याम् ऐशान्याम् ॥ १८ ॥ मध्येकुरुपांचालेषु ॥ १९ ॥ ॥ २० पंचभिःपुत्रैःकृतकृत्यः सन् धनुर्न्यस्तवान्ततश्चजरावान्अभूदित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

अनिर्दिष्टा इदंमेदेहीतिविशेषतोनुक्तामयाचप्रतिश्रुतात्वदिष्टंदास्यामीति तांअज्ञातांअनपाकृत्य ऋणवत्अपरिहृत्य ज्ञाताचेत्स्यात्ताहिंतांनिधाय तत्रजरांगृहीतुंममावकाशःस्यादि तिभावः २४ २५ २६ २७ कइति पितृवचनमुल्लंघ्यातिथ्यर्थसाधनंघर्मोयेतिभावः देशिकः गुरुः विद्याप्रदः २८ २९ ३० पूर्वम् आदिपर्वाणि ३१ ३२ ३३ ३४ अंतम्

अनिर्दिष्टामयाभिक्षाब्राह्मणस्यप्रतिश्रुता ॥ अनपाकृत्यतांराजन्नग्रहीष्यामितेजराम् २४ जरायांबहवोदोषाःपानभोजनकारिताः ॥ तस्माज्जरांनतेराज न्ग्रहीतुमहमुत्सहे २५ संतितेबहवःपुत्रामत्तःप्रियतरान्नृप ॥ प्रतिग्रहीतुंधर्मज्ञपुत्रमन्यंवृणीष्ववै २६ सएवमुक्तोयदुनाराजाकोपसमन्वितः ॥ उवाचवद तांश्रेष्ठोययातिर्गर्हयन्सुतम् २७ कआश्रयस्तवान्योस्तिकोवाधर्मोविधीयते ॥ मामनादृत्यदुर्बुद्धेयदहंतवदेशिकः २८ एवमुक्त्वायदुंतातशशापैनंसमन्यु मान् ॥ अराज्यातेप्रजामूढभवित्रीतिनराधम २९ सतुर्वसुंचद्रुह्युंचाप्यनुंचभरतर्षभ ॥ एवमेवाब्रवीद्राजाप्रत्याख्यातश्चतैरपि ३० शशापतानतिक्रुद्धो ययातिरपराजितः ॥ यथातेकथितंपूर्वंमयाराजर्षिसत्तम ३१ एवंशप्त्वासुतान्सर्वांश्चतुरःपूरुपूर्वजान् ॥ तदेववचनंराजापूरुमप्याहभारत ३२ तरुण स्त्वद्रूपेणचरेयंपृथिवीमिमाम् ॥ जरांत्वयिसमाधायत्वंपूरोयदिमन्यसे ३३ सजरांप्रतिजग्राहपितुःपूरुःप्रतापवान् ॥ ययातिरपिरूपेणपूरोःपर्यचरन्म हीम् ३४ समार्गमाणःकामानामंतंभरतसत्तम ॥ विश्वाच्यासहितोरेमेवनेचैत्ररथेप्रभुः ३५ यदावितृष्णःकामानांभोगेषुसनराधिपः ॥ तदापूरोःसकाशाद्वै स्वांजरांप्रत्यपद्यत ३६ तत्रगाथामहाराजशृणुगीताययातिना ॥ याभिःप्रत्याहरेत्कामान्सर्वतोंगानिकूर्मवत् ३७ नजातुकामःकामानामुपभोगेनशाम्य ति ॥ हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्धते ३८ यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः ॥ नालमेकस्यतत्सर्वमितिपश्यन्नमुह्यति ३९ यदाभावंनकुरुतेस र्वभूतेष्वपापकम् ॥ कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ४० यदान्येभ्योनबिभ्येतयदाचास्मान्नबिभ्यति ॥ यदानेच्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ४१ या दुस्त्यजादुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः ॥ योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखम् ४२ जीर्यंतिजीर्यतःकेशादंताजीर्यंतिजीर्यतः ॥ जीविताशाधना शाचजीर्यतोपिनजीर्यति ४३ यच्चकामसुखंलोकेयच्चदिव्यंमहत्सुखम् ॥ तृष्णाक्षयसुखस्यैतेनार्हतःषोडशींकलाम् ४४ एवमुक्त्वासराजर्षिःसदारःप्रा विशद्वनम् ॥ कालेनमहताचापिचचारविपुलंतपः ४५ भृगुतुंगेतपस्तप्त्वातपसोंतेमहातपाः ॥ अनश्नन्देहमुत्सृज्यसदारःस्वर्गमाप्तवान् ४६ तस्यवंशे महाराजपंचराजर्षिसत्तमाः ॥ यैर्व्याप्तापृथिवीसर्वासूर्यस्येवगभस्तिभिः ४७

पृष्णावस्तानन्द विश्वाचीअप्सराः इंद्रशापात्ककुत्स्थकन्यागोनाम्नीजाता सायतिनाऊढेतिज्ञेयम् ३५ अवितृष्णइतिच्छेदः ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ पंचयदुमुख्याः ४७

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ इतिहारिवंशेटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ एकत्रिंशेपुरोर्वंशेरौद्राश्वस्यसमुद्भवः ॥ तत्पुत्रस्याथकक्षेयोर्वंशस्तावन्निरूप्यते ॥ १ ॥ २ ॥ उत्तमंउत्कृष्टंपौरुषंयस्मिन् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ धनेयुश्चेत्यत्रवनेनित्यइत्यपिपाठः ॥ १० ॥ स्त्रीरत्नकूटाःस्त्रीरत्नान्युर्वश्यादीनि कूटानिदीनानियाभ्यस्ताः ॥ ११ ॥ १२ ॥

यदोस्तुशृणुराजर्षेर्वंशंराजर्षिसत्कृतम् ॥ यत्रनारायणोजज्ञेहरिर्वृष्णिकुलोद्वहः ४८ धन्यःप्रजावानायुष्मान्कीर्तिमांश्चभवेन्नरः ॥ ययातेश्चरितंपुण्यंपठंश्छृण्वन्नराधिप ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिययातिचरितेत्रिंशोऽध्यायः ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ पूरोर्वंशमहंब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ द्रुह्योश्चानोर्यदोश्चैवतुर्वसोश्चपृथक्पृथक् १ वृष्णिवंशप्रसंगेनस्वंवंशंपूर्वमेवतु ॥ विस्तरेणानुपूर्व्याचतद्भवान्वक्तुमर्हति २ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुपूरोर्महाराजवंशमुत्तमपौरुषम् ॥ विस्तरेणानुपूर्व्याचयत्रजातोसिपार्थिव ३ हंततेकीर्तयिष्यामिपूरोर्वंशमनुत्तमम् ॥ द्रुह्योश्चानोर्यदोश्चैवतुर्वसोश्चनराधिप ४ पूरोःपुत्रोमहावीर्योराजासीज्जनमेजयः ॥ प्राचिन्वांस्तुसुतस्तस्ययःप्राचीमजयद्दिशम् ५ प्राचिन्वतःप्रवीरोभून्मनस्युस्तस्यचात्मजः ॥ राजाचाभयदोनाममनस्योरभवत्सुतः ६ तथैवाभयदस्यासीत्सुधन्वातुमहीपतिः ॥ सुधन्वनोबहुगवःशम्यातिस्तस्यचात्मजः ७ शम्यातेस्तुरहस्यातीरौद्राश्वस्तस्यचात्मजः ॥ रौद्राश्वस्यघृताच्यांवैदशाप्सरसिसूनवः ८ ऋचेयुःप्रथमस्तेषांकृकणेयुस्तथैवच ॥ कक्षेयुःस्थंडिलेयुश्चसन्नतेयुस्तथैवच ९ दशार्णेयुर्जलेयुश्चस्थलेयुश्चमहायशाः ॥ धनेयुश्चवनेयुश्चपुत्रिकाश्चदशस्त्रियः १० रुद्राशूद्राचभद्राचमलदामलहातथा ॥ खलदाचैवराजेंद्रनलदासुरसापिच ॥ तथागोचपलातुस्त्रीरत्नकूटाचतादश ११ ऋषिर्जातोत्रिवंशेतुतासांभर्ताप्रभाकरः ॥ रुद्रायांजनयामाससुतंसोमंयशस्विनम् १२ स्वर्भानुनाहतेसूर्येपतमानेदिवोमहीम् ॥ तमोभिभूतेलोकेचप्रभायेनप्रकल्पिता १३ स्वस्तितेस्त्वितिचोक्तोवैपतमानोदिवाकरः ॥ वचनात्तस्यविप्रर्षेर्नपपातदिवोमहीम् १४ अत्रिश्रेष्ठानिगोत्राणियश्चकारमहातपाः ॥ यज्ञेष्वत्रेर्धनंचैवसुरैर्यस्यप्रवर्तितम् १५ सतासुजनयामासपुत्रिकासुसनामकान् ॥ दशपुत्रान्महात्मासतपस्युग्रेरतान्सदा १६ तेतुगोत्रकराराजन्ऋषयोवेदपारगाः ॥ स्वस्त्यात्रेयाइतिख्याताःकिंत्वत्रिंधनवर्जिताः १७ कक्षेयोस्तनयाश्चासन्त्रयएवमहारथाः ॥ सभानरश्चाक्षुषश्चपरमंयुस्तथैवच १८

येनअत्रिणा ॥ १३ ॥ १४ ॥ अत्रिश्रेष्ठानीति धर्मशास्त्रेआत्रेयीवधेब्रह्महत्याव्रतस्योक्तत्वात् यज्ञेषआत्रेयायब्राह्मणायस्वातंत्र्येणदक्षिणाविधानात् अत्रिरेवसर्वेषुगोत्रप्रवर्तकेषुश्रेष्ठः ॥ १५ ॥ पुत्रिकासु तुभ्यंकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निगुरुसंनिधौ ॥ अस्यांयोजायतेपुत्रःसमेपुत्रोभवेदिति पुत्रिकाकरणविधिनाप्राप्तासु ॥ १६ ॥ अतएवाह किंत्वत्रिंधनवर्जिताइति ॥ १७ ॥ कक्षेयोःरौद्राश्वसुतस्यतृतीयस्य ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ महामनसोज्येष्ठपुत्रस्योशीनरस्यसंततिमुक्त्वाकनिष्ठपुत्रस्यतितिक्षोर्वंशमाहति तिक्षोस्तुप्रजाःशृण्विति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ यःपूर्वंबलिर्दानवेंद्रआसीत् सएवसुतपसः पुत्रोबलिनामाभूत ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ बालेयंबलेरपत्यम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ प्रसवे अभ्यनुज्ञा

सभानरस्यपुत्रस्तुविद्वान्कालानलोनृपः ॥ कालानलस्यधर्मज्ञःमृंजयोनामवैसुतः १९ मृंजयस्याभवत्पुत्रोवीरोराजापुरंजयः॥ जनमेजयोमहाराजपुरंजय सुतोभवत् २० जनमेजयस्यराजर्षेर्महाशालोभवत्सुतः ॥ वेदेषुसपरिज्ञातःप्रतिष्ठितयशाभुवि २१ महामनानामसुतोमहाशालस्यधार्मिकः ॥ जज्ञेवीरःसु रगणैःपूजितःसुमहायशाः २२ महामनास्तुपुत्रौद्वौजनयामासभारत ॥ उशीनरंचधर्मज्ञंतितिक्षंचमहाबलम् २३ उशीनरस्यपत्न्यस्तुपंचराजर्षिवं शजाः ॥ नृगाकृमीनवादर्वापंचमीचदृषद्वती २४ उशीनरस्यपुत्रास्तुपंचतासुकुलोद्वहाः ॥ तपसातेसुमहताजाताःवृद्धस्यभारत २५ नृगायास्तुनृगः पुत्रःकृम्यांकृमिरजायत ॥ नवायास्तुनवःपुत्रोदर्वायाःसुव्रतोभवत् २६ दृषद्वत्यास्तुसंजज्ञेशिबिरौशीनरोनृपः ॥ शिबेस्तुशिबयस्तातयोधेयास्तुनृग स्यह २७ नवस्यनवराष्ट्रंतुकृमेस्तुकृमिलापुरी ॥ सुव्रतस्यतथांबष्ठाशिबिपुत्रान्निबोधमे २८ शिबेश्चपुत्राश्चत्वारोवीरास्त्रैलोक्यविश्रुताः ॥ वृषदर्भःसुवी रश्चमद्रकःकैकयस्तथा २९ तेषांजनपदाःस्फीताःकैकयामद्रकास्तथा॥ वृषदर्भास्सुवीराश्चतितिक्षोस्तुप्रजाःशृणु ३० तैतिक्षवोभवद्राजापूर्वस्यांदिशिभा रत ॥ उषद्रथोमहाबाहुस्तस्यफेनःसुतोऽभवत् ३१ फेनात्तुसुतपाजज्ञेसुतःसुतपसोबलिः ॥ जातोमानुषयोनौतुसराजाकांचनेषुधिः ३२ महायोगीस तुबलिर्बभूवनृपतिःपुरा ॥ पुत्रानुत्पादयामासपंचवंशकरानभुवि ३३ अंगःप्रथमतोजज्ञेवंगःसुह्मस्तथैवच ॥ पुंड्रःकलिंगश्चतथाबालेयंक्षत्रमुच्यते ३४बाले याब्राह्मणाश्चैवतस्यवंशकराभुवि ॥ बलेस्तुब्रह्मणादत्तावराःप्रीतेनभारत ३५ महायोगित्वमायुश्चकल्पस्यपरिमाणतः॥ संग्रामेवाप्यजेयत्वंधर्मेचैवप्रधानता ३६ त्रैलोक्यदर्शनंचैवप्राधान्यंप्रसवेतथा ॥ बलेचाप्रतिमत्वंवैधर्मतत्त्वार्थदर्शनम् ३७ चतुरोनियतान्वर्णान्त्वंचस्थापयिताभुवि ॥ इत्युक्तोविभुनाराजाब लिःशांतिपरांययौ ३८ तस्यतेतनयाःसर्वेक्षेत्रजामुनिपुंगवाः ॥ संभूतादीर्घतपसोसुदेष्णायांमहौजसः ३९ बलिस्तानभिषिच्येहपंचपुत्रानकल्मषान् ॥ कृतार्थःसोपियोगात्मायोगमाश्रित्यसप्रभुः ४० अधृष्यःसर्वभूतानांकालापेक्षीचरन्नपि ॥ कालेनमहताराजन्स्वंचस्थानमुपागमत् ४१ तेषांजनपदाःपं चअंगावंगाःससुह्मकाः ॥ कलिंगाःपुंड्रकाश्चैवप्रजास्त्वंगस्यमेशृणु ४२ अंगपुत्रोमहानासीद्राजेंद्रोदधिवाहनः ॥ दधिवाहनपुत्रस्तुराजादिविरथोऽभवत् ४३ पुत्रोदिविरथस्यासीच्छक्रतुल्यपराक्रमः ॥ विद्वान्धर्मरथोनामतस्यचित्ररथःसुतः ४४

धीवरित्वादन्यांसिद्धिविस्वर्थः ॥ ३७ ॥ परांशांतिम् ज्ञानजंमोक्षम् ॥ ३८ ॥ क्षेत्रजाःबलेरूर्ध्वरेतस्त्वात् ॥ ३९ ॥ ४० स्वंस्थानम् सुतलम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

शक्रेणसहेति शक्रवदेवत्वंप्राप्तइत्युक्तम् ४५ लोमपादापरनामा दशरथोयमन्यः ४६ ऋष्यशृंगस्य शांता भर्तुःप्रसादेन ४७ ४८ पूर्णभद्रोमुनिःतस्यप्रसादेन ४९ वैभांडकिर्विभांडकपु त्रऋष्यशृंगः तस्यार्थेइंद्रवारणंऐरावतंवारणम् वारिजलेरणतिचरतीतिवारणम् समुद्रोद्भवमित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ब्रह्मक्षत्रोत्तरः ब्राह्मणेभ्यःशांत्यादिना क्षत्रियेभ्यः शौर्यादिना उत्तरः श्रेष्ठः ५६ ५७ सत्यकर्मणः पुत्रः सूतः ब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जातत्वात् एतेनैवतस्यब्राह्मणीपरिग्रहः सूच्यते ५८ ५९ ६० ६१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेहरिवंशपर्वणि

तेनचित्ररथेनाथतदाविष्णुपदेगिरौ ॥ यजतासहशक्रेणसोमःपीतोमहात्मना ४५ अथचित्ररथस्यापिपुत्रोदशरथोऽभवत् ॥ लोमपादइतिख्यातोयस्य शांतासुताभवत् ४६ तस्यदाशरथिर्वीरश्चतुरंगोमहायशाः ॥ ऋष्यशृंगप्रसादेनजज्ञेकुलविवर्द्धनः ४७ चतुरंगस्यपुत्रस्तुपृथुलाक्षइतिस्मृतः ॥ पृथुलाक्षसुतोराजाचंपोनाममहायशाः ४८ चंपस्यतुपुरीचंपायामालिन्यभवत्पुरा ॥ पूर्णभद्रप्रसादेनहर्यंगोऽस्यसुतोऽभवत् ४९ ततोवैभांडकिस्तस्यवारणं शक्रवारणम् ॥ अवतारयामासमहींमंत्रैर्वाहनमुत्तमम् ५० हर्यंगस्यतुदायादोराजाभद्ररथःस्मृतः ॥ पुत्रोभद्ररथस्यासीद्बृहत्कर्माप्रजेश्वरः ५१ बृहद्दर्भः सुतस्तस्यतस्माज्जज्ञेबृहन्मनाः ॥ बृहन्मनास्तुराजेंद्रजनयामासवैसुतम् ५२ नाम्नाजयद्रथंनामयस्माद्दृढरथोनृपः ॥ आसीद्दृढरथस्यापिविश्वजिज्जनमेजय ५३ दायादस्तस्यकर्णस्तुविकर्णस्तस्यचात्मजः ॥ तस्यपुत्रशतंत्वासीदंगानांकुलवर्द्धनम् ॥ बृहद्दर्भसुतोयस्तुराजानाम्नाबृहन्मनाः ५४ तस्य पत्नीद्वयंचासीच्चैद्यस्यैतेसुतेशुभे ॥ यशोदेवीचसत्याचताभ्यांवंशस्तुभिद्यते ५५ जयद्रथस्तुराजेंद्रयशोदेव्यांव्यजायत ॥ ब्रह्मक्षत्रोत्तरःसत्यांविजयोनामविश्रुतः ५६ विजयस्यधृतिःपुत्रस्तस्यपुत्रोधृतव्रतः ॥ धृतव्रतस्यपुत्रस्तुसत्यकर्मामहायशाः ५७ सत्यकर्मसुतश्चापिसूतस्त्वधिरथस्तुवै ॥ यः कर्णंप्रतिजग्राहततःकर्णस्तुसूतजः ५८ एतद्वःकथितंसर्वंकर्णंप्रतिमहाबलम् ॥ कर्णस्यवृषसेनस्तुवृषस्तुतस्यात्मजःस्मृतः ५९ एतेंगवंशजाःसर्वेराजानः कीर्तितामया ॥ सत्यव्रतामहात्मानःप्रजावंतोमहारथाः ६० ऋचेयोरतुमहाराजरौद्राश्वतनयस्यह ॥ शृणुवंशमनुप्रोक्तंयत्रजातोसिपार्थिव ६१ ॥ इति श्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिकुक्षेयुवंशानुकीर्तनंनामएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अनाधृष्यस्तुराजर्षिर्ऋचेयुश्चैकराट् स्मृतः ॥ ऋचेयोर्ज्वलनानामभार्यावैतक्षकात्मजा १ तस्यांसदेव्यांराजर्षिर्मतिनारोमहीपतिः ॥ मतिनारसुताश्चासंस्त्रयःपरमधार्मिकाः २

टीकायांकुक्षेयुवंशानुकीर्तनंनामएकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥ ॥छ॥ द्वात्रिंशेवर्ण्यतेवंशऋचेयोर्विविधागतिः ॥ त्रयाणांयदुमुख्यानामजमीढस्यचत्रिधा ॥ १ ॥ अनाधृष्यःअजय्यः ऋचेयुरेव १ समतिनारोजातइतिशेषः २

तंसुर्नामतःभायोज्येष्ठःतंसुरोयइत्यपिपाठः ३ ४ काण्वायनाःकण्वस्यगोत्रापत्यानि ५ हेभूप यस्यकस्यकन्याईलिनीआसीत् सःईलिनोनामराजाब्रह्मवादिनिब्राह्मण समुदाये अधिअधिकःआसीत् तंसुश्चतांईलिनींस्त्रींस्त्रियंभार्याअभ्यगच्छतअधिगतवान् तस्मात्कण्वोभ्यजायत इलानाम्नीतुयस्यासीत्कन्येतिपाठस्तुप्रामादिकः तंसुना स्वानुजप्रपौत्रस्यदुहितापरिणीतेत्येवमर्थकत्वादयुक्तश्च ६ धर्मनेत्रःधर्मस्यप्रवर्तकः ७ ८ ९ १० दुष्यंतंप्रतिराजानमितिसार्धश्लोकद्वयंस्पष्टार्थम् ॥ ११ ॥

तंसुरायोप्रतिरथःसुबाहुश्चैवधार्मिकः ॥ गौरीकन्याचविख्यातामांधातृजननीशुभा ३ सर्वेवेदाविदस्तत्रब्रह्मण्याःसत्यवादिनः ॥ स वैकृतास्त्रावलिनःसर्वयुद्धविशारदाः ४ पुत्रःप्रतिरथस्यासीत्कण्वःसमभवन्नृप ॥ मेधातिथिःसुतस्तस्ययस्मात्काण्वायनाद्विजाः ५ ई लिनीभूपयस्यासीत्कन्यावैजनमेजय ॥ ब्रह्मवादिन्यधिस्त्रीचतंसुस्तामभ्यगच्छत ६ तंसोःसुरोधोराजर्षिर्धर्मनेत्रोमहायशाः ॥ ब्रह्म वादीपराक्रांतस्तस्यभार्योपदानवी ७ उपदानवीसुतांल्लेभेचतुरस्त्वैलिकात्मजान् ॥ दुष्यंतमथसुष्मंतंप्रवीरमनघंतथा ८ दुष्यंतस्य तुदायादोभरतोनामवीर्यवान् ॥ ससर्वदमनोनामनागायुतबलोमहान् ९ चक्रवर्तीसुतोजज्ञेदुष्यंतस्यमहात्मनः ॥ शकुंतलायांभर तोयस्यनाम्नास्थभारताः १० दुष्यंतंप्रतिराजानंवागुवाचाशरीरिणी ॥ माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः ११ भरस्वपुत्रंदुष्यंतमा वमंस्थाःशकुंतलाम् ॥ रेतोधापुत्रउन्नयतिनरदेवयमक्षयात् १२ त्वंचास्यधातागर्भस्यसत्यमाहशकुंतला ॥ भरतस्यविनष्टेषुतनयेषुम हीपतेः १३ मातॄणांतातकोपेनमयातेकथितंपुरा ॥ बृहस्पतेरांगिरसःपुत्रोराजन्महामुनिः ॥ संक्रामितोभरद्वाजोमरुद्भिःक्रतुभिर्विभुः १४ अत्रैवोदाहरंतीमंभरद्वाजस्यधीमतः ॥ धर्मसंक्रमणंचापिमरुद्भिर्भरतायवै १५ अयोजयद्भरद्वाजोमरुद्भिःक्रतुभिर्हितम् ॥ पूर्वंतु वितथेतस्यकृतेवैपुत्रजन्मनि १६ ततोथवितथोनामभरद्वाजसुतोऽभवत् ॥ ततोथवितथेजातेभरतस्तुदिवंययौ १७ वितथंचाभिषिच्या थभरद्वाजोवनंययौ ॥ सराजावितथःपुत्रान्जनयामासपंचवै १८ सुहोत्रंचसुहोतारंगयंगर्गंतथैवच ॥ कपिलंचमहात्मानंसुहोत्रस्यसुत द्वयम् १९ काशिकश्चमहासत्वस्तथागृत्समतिर्नृपः ॥ तथागृत्समतेःपुत्राब्राह्मणाःक्षत्रियाविशः २० काशिकस्यतुकाशयोपुत्रोदीर्घ तपास्तथा ॥ बभूवदीर्घतपसोविद्वान्धन्वंतरिःसुतः २१

॥ १२ १३ पुराणादिपर्वणिआंगिरसः आंगिरसोवापत्यंभरद्वाजः क्रतुभिः क्रतुदेवताभिर्मरुद्भिःसंक्रामितः भरतपुत्रत्वंप्रापितः १४ १५ धर्मसंक्रमणंव्याचष्टे अयोजयदितित्रिवितथेवापृथिव्यांपुत्रयोजनात् १६ १७ १८ १९ काशिकश्चेति पूर्वोकाशिकगृत्समदौ आयुसंज्ञात्क्षत्रवृद्धशर्मसुहोत्रक्रमेणचतुर्थाविमौतुतस्मादेवनहुषययातिपूर्वौ विप्रकृष्टौ सुहोत्रस्यपुत्रौ क्वोचितिविप्रकर्षाततोन्यौ अतएवहेमनामभेदोपिगृत्समदोगृत्समतिरित्यादिर्दृश्यते २० २१

२२ दिवोदासएवंचुत्पादयति दिवोदासइवीति दिवःसमस्वर्गाच्च दस्यतिउपक्षिणोति आत्मैश्वर्येबलेनेतिदिवोदासः कर्मण्यण्विभक्तेरलुक्आर्षः २३ समानान्वयेयथासमाननामानो भवंति एवंसमानकर्माणोऽपिभवंतीतिज्ञापयन् पूर्वदिवोदासवद् अनेनापिवाराणसीराज्यादिकंकृतम् पूर्वंनिकुंभादिवन्निकुंभांतरेणतद्वंश्येनवाराणसीशप्ता तद्वत्पूर्वक्षेमकवंश्येनक्षेमकांतरे णनिवेशितेत्यादि एकस्मिन्नपिकल्पेऽसकृत्समाननामकर्मणांपुंतांजन्मनविरुध्यतइत्यभिप्रेत्याह एवस्मिन्नित्यादि २४ २५ २६ भद्रश्रेण्यस्येति पूर्वोदिवोदासआयोर्वृद्धशर्मादिक्रमेणद

धन्वंतरेस्तुतनयःकेतुमानितिविश्रुतः ॥ अथकेतुमतःपुत्रोवीरोभीमरथोनृपः २२ सुतोभीमरथस्यासीद्दिवोदासःप्रजेश्वरः ॥ दिवोदासइतिख्यातःसर्वरक्षोविनाशनः २३ एतस्मिन्नेवकालेतुपुरींवाराणसींनृप ॥ शून्यांनिवेशयामासक्षेमकोनामराक्षसः ॥ शप्ताहिसामतिमतानिकुंभेनमहात्मना २४ शून्यावर्षसहस्रंवैभवित्रीतिनराधिपः॥तस्यांतुशप्तमात्रायांदिवोदासःप्रजेश्वरः॥ विषयांतेपुरींरम्यांगोमत्यांसन्यवेशयत् २५ भद्रश्रेण्यस्यपूर्वंतुपुरीवाराणसीभवत्॥यदुवंशप्रसूतस्यतपस्यभिरतस्यच २६ भद्रश्रेण्यस्यपुत्राणाशतमुत्तमधन्विनाम्॥हत्वानिवेशयामासदिवोदासःप्रजेश्वरः२७दिवोदासस्यपुत्रस्तुवीरोराजाप्रतर्दनः ॥ प्रतर्दनस्यपुत्रौद्वौवत्सोभार्गस्तथैवच ॥ २८ अलर्कोराजपुत्रस्तुराजासन्नतिमान्भुवि ॥ हैहयस्यतुदायाद्यंहृतवान्वैमहीपतिः २९ आजह्रेपितृदायाद्यंदिवोदासहृतंबलात् ॥ भद्रश्रेण्यस्यपुत्रेणदुर्दमेनमहात्मना ॥ दिवोदासेनबालेतिघृणयापरिवर्जितः ३० अष्टारथोनामनृपःसुतोभीमरथस्यवै ॥ तेनपुत्रेषुबालेषुप्रहृतंतस्यभारत ३१ वैरस्यांतंमहाराजक्षत्रियेणविधित्सता ॥ अलर्कःकाशिराजस्तुब्रह्मण्यःसत्यसंगरः ३२ षष्टिंवर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच ॥ तस्यासीत्सुमहद्राज्यंरूपयौवनशालिनः ३३ युवारूपेणसंपन्नआसीत्काशिकुलोद्वहः ॥ लोपामुद्राप्रसादेनपरमायुरवापसः ३४ वयसोंतेमहाबाहुर्हत्वाक्षेमकराक्षसम् ॥ शून्यांनिवेशयामासपुरींवाराणसींनृप ३५ अलर्कस्यतुदायादःसुनीथोनामपार्थिवः ॥ सुनीथस्यतुदायादःक्षेम्योनाममहायशाः ३६ क्षेम्यस्यकेतुमान्पुत्रोवर्षकेतुस्ततोभवत् ॥ वर्षकेतोस्तुदायादोविभुर्नामप्रजेश्वरः ३७

शमः भद्रश्रेण्यश्चनहुषादिक्रमेणयदुवंशजएकादशः यदोस्त्वष्टमः तयोःसमानकालजत्वाद्विरोधोयुक्तः यस्तुआयोः नहुषादिक्रमेणपुरुवंश्योऽष्टाविंशोदिवोदासः तस्यततोऽष्टमेनभद्रश्रेण्येनसहात्यंतंकालविप्रकर्षाद्विरोधोनसंभवतीति अयंएतत्समानकालीनोन्यइवभद्रश्रेण्योज्ञेयइतिभावः २७ २८ २९ ३० अष्टारथः प्रतर्दनः भीमरथस्येतिदिवोदासस्यविशेषणं तस्यदुर्दमस्यबालेषुअसमर्थेषुपुत्रेषु ३१ अलर्कःप्रतर्दनस्यपौत्रःपुरींनिवेशयामासेतितृतीयेनान्वयः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

॥४४॥ अ०१२

आनर्तस्तुविभोःपुत्रःसुकुमारस्ततोभवत् ॥ पुत्रस्तुसुकुमारस्यसत्यकेतुर्महारथः ३८ ततोभवन्महातेजाराजापरमधार्मिकः ॥ वत्सस्यवत्सभूमिस्तुभार्गभू
मिस्तुभार्गवात् ३९ एतेत्वंगिरसःपुत्राजातावंशेथभार्गवे ॥ ब्राह्मणा क्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चभरतर्षभ ४० सुहोत्रस्यबृहत्पुत्रोबृहतस्तनयास्त्रयः ॥ अजमीढोद्वि
मीढश्चपुरुमीढश्चवीर्यवान् ४१ अजमीढस्यपत्न्यस्तुतिस्रोवैयशसान्विताः ॥ नीलिनीकेशिनीचैवधूमिनीचवरांगना ४२ अजमीढस्यकेशिन्यांजज्ञेजन्हुः
प्रतापवान् ॥ आजहेयोमहासत्रंसर्वमेधंमहामखम् ४३ पतिलोभेनयंगंगाविनीताभिससारह ॥ नेच्छतःप्लावयामासतस्यगंगाथतत्सदः ४४ सतयाप्लावि
तंदृष्ट्वायज्ञवाटंपरंतप ॥ जन्हुरप्यब्रवीद्गंगांक्रुद्धोभरतसत्तम ४५ एषतेत्रिषुलोकेषुसंक्षिप्यापःपिबाम्यहम् ॥ अस्यगंगेऽवलेपस्यसद्यःफलमवाप्नुहि ४६
ततःपीतांमहात्मानोगंगांदृष्ट्वामहर्षयः ॥ उपनिन्युर्महाभागादुहितृत्वायजाह्नवीम् ४७ युवनाश्वस्यपुत्रींतुकावेरींजन्हुरावहत् ॥ गंगाशापेनदेहार्द्धंयस्याः
पश्चान्नदीकृतम् ४८ जह्नोस्तुदयितःपुत्रस्त्वजकोनामवीर्यवान् ॥ अजकस्यतुदायादोबलाकाश्वोमहीपतिः ४९ बभूवमृगयाशीलःकुशिकस्तस्यचात्मजः
॥ पह्लवैःसहसंरुद्धोराजावनचरैस्तदा ५० कुशिकस्तुतपस्तेपेपुत्रमिंद्रसमंप्रभुः ॥ लभेयमितितंशक्रस्त्रासादभ्येत्यजज्ञिवान् ५१ सगाधिरभवद्राजामघवा
कौशिकःस्वयम् ॥ विश्वामित्रस्तुगाधेयोराजाविश्वरथस्तदा ५२ विश्वकृद्विश्वजिच्चैवतथासत्यवतीनृप ॥ ऋचीकाज्जमदग्निस्तुसत्यवत्यामजायत ५३
विश्वामित्रस्यतुसुतादेवरातादयःस्मृताः ॥ प्रख्यातास्त्रिषुलोकेषुतेषांनामानिमे शृणु ५४ देवश्रवाःकतिश्चैवयस्मात्कात्यायनाःस्मृताः ॥ शालावत्याहि
रण्याक्षोरेणोर्जज्ञेथरेणुमान् ५५ सांकृत्योगालवोराजन्मौद्गल्यश्चेतिविश्रुताः ॥ तेषांख्याताानिगोत्राणिकौशिकानांमहात्मनां ५६ पाणिनोबभ्रवश्चैवध्या
नजप्यस्तथैवच ॥ पार्थिवादेवराताश्चशालंकायनसौश्रवाः ५७ लौहित्यायामदूताश्चतथाकारीषयःस्मृताः ॥ विश्रुताःकौशिकाराजन्तथान्येसैंधवायनाः
५८ ऋष्यंतरविवाह्याश्चकौशिकाबहवःस्मृताः ॥ पौरवस्यमहाराजब्रह्मर्षेःकौशिकस्यह ५९ संबंधोह्यस्यवंशेस्मिन्ब्रह्मक्षत्रस्यविश्रुतः ॥ विश्वामित्रात्म
जानांतुशुनःशेपोग्रजःस्मृतः ६० भार्गवःकौशिकत्वंहिप्राप्तःसमुनिसत्तमः ॥ देवरातादयश्चान्येविश्वामित्रस्यवैसुताः ६१ दृषद्वतीसुतश्चापिविश्वामि
त्रादथाष्टकः ॥ अष्टकस्यसुतोलौहिःप्रोक्तोजह्नुगणोमया ६२

॥४४॥

अजमीढस्यबृहतः पुत्रस्यपत्न्यंतरेप्रसवांतरमाह अजमीढइति ६३ ६४ ६५ ६६ तेषांपंचानांदेशानांरक्षणेअलंसमर्थाएतेइतिनाम ६७ ६८ ६९ अयंदिवोदासोब्राह्मणः ७० शरद्वतो गौतमस्य ७१ सत्यधृतेःशरद्वतःपौत्रस्य पूर्वंशरद्वतःसकाशात्कृपस्यजन्मउक्तम् अतोयंसत्यधृतिः पितामहस्वसमानमामेतिगम्यते अत्रेयंकथा शरद्वतःतपोविघ्नार्थंआगताजालपदी मप्सरसंदृष्ट्वा शरद्वांश्चकमे साचतद्भाद्वितरात्स्द्रुता ततस्तामनुधावतोमहर्षेरेतश्चस्कंदततोमिथुनंजातमिति ७२ ७३ ७४ दिवोदासस्यक्षत्रियस्य ७५ ७६ ७७ ७८

अजमीढोऽपरोवंशःश्रूयतांपुरुषर्षभ ॥ अजमीढस्यनीलिन्यांसुशांतिरुदपद्यत ६३ पुरुजातिःसुशांतेस्तुबाह्याश्वःपुरुजातितः ॥ बाह्याश्वतनयाःपंचबभूवुरमरोपमाः ६४ मुद्गलःसृंजयश्चैवराजाबृहदिपुःस्मृतः ॥ यवीनरश्चविक्रांतःक्रमिलाश्वश्चपंचमः ६५ पंचैतेरक्षणायालंदेशानामितिविश्रुताः ॥ पंचानांविद्धिपंचालान्स्फीतैर्जनपदैर्वृतान् ६६ अलंसंरक्षणेतेषांपंचालाइतिविश्रुताः ॥ मुद्गलस्यतुदायादोमौद्गल्यःसुमहायशाः ६७ सर्वएतमहात्मानःक्षत्रोपेताद्विजातयः ॥ एतेह्यंगिरसःपक्षंसंश्रिताःकाण्वमौद्गलाः ६८ मौद्गलस्यसुतोज्येष्ठोब्रह्मर्षिःसुमहायशाः ॥ इंद्रसेनोयतोगर्भंवध्र्यश्वंप्रत्यपद्यत ६९ वध्र्यश्वान्मिथुनंजज्ञेमेनकायामितिश्रुतिः ॥ दिवोदासश्चराजर्षिरहल्याचयशस्विनी ७० शरद्वतस्यदायादमहल्याससमूयत ॥ शतानंदमृषिश्रेष्ठंतस्यापिसुमहायशाः ७१ पुत्रःसत्यधृतिर्नामधनुर्वेदस्यपारगः ॥ तस्यसत्यधृतेरेतोदृष्ट्वाप्सरसमग्रतः ७२ अवस्कन्नंशरस्तंबेमिथुनंसमपद्यत ॥ कृपयातच्चजग्राहशंतनुर्मृगयांगतः ७३ कृपःस्मृतःसवैतस्माद्गौतमीचकृपीतथा ॥ एतेशारद्वताःप्रोक्ताएतेतेगौतमाःस्मृताः ७४ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिदिवोदासस्यसंततिम् ॥ दिवोदासस्यदायादोब्रह्मर्षिर्मित्रयुर्नृपः ७५ मैत्रायणस्ततःसोमोमैत्रेयास्तुततःस्मृताः ॥ एतेहिसंश्रिताःपक्षंक्षत्रोपेतास्तुभार्गवाः ७६ आसीत्पंचजनःपुत्रःसृंजयस्यमहात्मनः ॥ सुतःपंचजनस्यापिसोमदत्तोमहीपतिः ७७ सोमदत्तस्यदायादःसहदेवोमहायशाः ॥ सहदेवसुतश्चापिसोमकोनामपार्थिवः ७८ अजमीढात्पुनर्जातःक्षीणवंशेतुसोमकः ॥ सोमकस्यसुतोजंतुर्यस्यपुत्रशतंबभौ ७९ तेषांयवीयान्पृषतोद्रुपदस्यपिताप्रभुः ॥ धृष्टद्युम्नस्तुद्रुपदाद्धृष्टकेतुश्चतत्सुतः ८० अजमीढाःस्मृताह्येतेमहात्मानस्तुसोमकाः ॥ पुत्राणामजमीढस्यसोमकत्वंमहात्मनः ८१ महिषीत्वजमीढस्यधूमिनीपुत्रगृद्धिनी ॥ तृतीयातवपूर्वेषांजननीपृथिवीपते ८२ सातुपुत्रार्थिनीदेवीव्रतचर्यासमन्विता ॥ ततोवर्षायुतंतप्त्वातपःपरमदुश्चरम् ८३ हुत्वाग्निंविधिवत्सातुपवित्रमितभोजना ॥ अग्निहोत्रकुशेष्वेवसुष्वापजनमेजय ॥ धूमिन्यासतयादेव्यात्वजमीढःसमेयिवान् ८४ ऋक्षंसंजनयामासधूम्रवर्णंसुदर्शनम् ॥ ऋक्षात्संवरणोजज्ञेकुरुःसंवरणात्तथा ॥ यःप्रयागादतिक्रम्यकुरुक्षेत्रंचकारह ८५

अजमीढात्सहदेवात्तस्ययज्ञेपशुभूतस्यानेपुत्रशतंबभौ शतंपुत्रानुद्दिश्यतेनैवपशुनायागस्यकृतत्वात् ७९ यवीयान् कनीयान् ८० ८१ तृतीयाअजमीढस्यभार्या ८२ ८३ ८४ प्रयागादतिक्रम्य प्रयागंत्यक्त्वाकुरुक्षेत्रंस्वस्थानंचकार ८५

॥ ८६ ॥ ८७ ॥ अरिमेजयःशत्रुकंपनःएजतेःखश्पूर्वपदस्यमुमागमश्च ॥ ८८ ॥ ८९ कृतयज्ञाचैद्याचेदिजा वसुंजनयामासेतिसार्द्धश्लोकोवाक्यम् चैद्यश्चेदिदेश्यःसचासौउपरि चरश्चेतिसमासः पुत्रपुत्रान्मानुषीमावेरकन्यांमत्सीभूत्वाजनयामासेत्यर्द्धस्यार्थः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ कुशस्तृतीयः ॥ ९२ ॥ मारुतःचतुर्थः यदुःपंचमः मत्स्यःमत्सीसकाशात्का लीसत्यवतीषष्ठी सप्तमःसप्तमःपुत्रः पाठांतरंत्वनादरणीयम् ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ यस्ययस्मात्संभवाख्यात्ततः जरासंधःबृहद्रथाज्जरासंघइतिप्रागुक्तम् इदानींतस्मात्प

तद्वैतत्समहाभागोवर्षाणिसबहून्यथ ॥ तप्यमानेतदाशक्रोयत्रास्यवरदोबभौ ८६ पुण्यंचरमणीयंचपुण्यकृद्भिर्निषेवितम् ॥ तस्यान्ववायःसुमहान्तस्य नाम्नास्यकौरवाः ८७ कुरोश्चपुत्राश्चत्वारःसुधन्वासुधनुस्तथा ॥ परिक्षिन्महाबाहुःप्रवरश्चारिमेजयः ८८ सुधन्वनस्तुदायादःसुहोत्रोमतिमांस्ततः ॥ च्यवनस्तस्यपुत्रस्तुराजाधर्मार्थकोविदः ८९ च्यवनात्कृतयज्ञस्तुइष्ट्वायज्ञैःसधर्मवित् ॥ विश्रुतंजनयामासपुत्रमिंद्रसमंनृपः ९० चैद्योपरिचरंवीरंवसुं नामांतरिक्षगम् ॥ चैद्योपरिचराज्जज्ञेगिरिकासप्तमानवान् ९१ महारथोमगधराड्विश्रुतोयोबृहद्रथः ॥ प्रत्यग्रहःकुशश्चैवयमाहुर्मणिवाहनम् ९२ मारुत श्चयदुश्चैवमत्स्यःकालीचसप्तमः ॥ बृहद्रथस्यदायादःकुशाग्रोनामविश्रुतः ९३ कुशाग्रस्यात्मजोविद्वान्वृषभोनामवीर्यवान् ९४ वृषभस्यतुदायादःपुष्प वान्नामधार्मिकः ॥ दायादस्तस्यविक्रांतोराजासत्यहितःस्मृतः ९५ तस्यपुत्रःसधर्मात्मानाम्नाऊर्जस्तुजज्ञिवान् ॥ उर्ज्जस्यसंभवःपुत्रोयस्यजज्ञेसवीर्य वान् ९६ शकलेद्वेसवैजातोजरयासंधितःसतु ॥ जरयासंधितोयस्माज्जरासंधस्ततःस्मृतः ९७ सर्वक्षत्रस्यजेतासौजरासंधोमहाबलः ॥ जरासंधस्यपुत्रो वैसहदेवःप्रतापवान् ९८ सहदेवात्मजःश्रीमानुदायुःसमहायशाः ॥ उदायुर्ज्जनयामासपुत्रंपरमधार्मिकम् ९९ श्रुतधर्मेतिनामानंमगधान्योवसद्विभुः ॥ परिक्षितस्तुदायादोधार्मिकोजनमेजयः १०० जनमेजयस्यदायादास्त्रयएवमहारथाः ॥ श्रुतसेनोग्रसेनौचभीमसेनश्चनामतः १ एतेसर्वेमहाभागाविक्रां तावलशालिनः ॥ जनमेजयस्यपुत्रौतुसुरथोमतिमांस्तथा २ सुरथस्यतुविक्रांतःपुत्रोजज्ञेविदूरथः ॥ विदूरथस्यदायादऋक्षएवमहारथः ३ द्वितीयःसव भौराजानाम्नातेनैवसंज्ञितः ॥ द्वावृक्षौतववंशेस्मिन्द्वावेवतुपरिक्षितौ ४ भीमसेनास्त्रयोराजन्द्वावेवजनमेजयौ ॥ ऋक्षस्यतुद्वितीयस्यभीमसेनोऽभवत्सुतः ५ प्रतीपोभीमसेनस्यप्रतीपस्यतुशंतनुः ॥ देवापिर्बाह्लिकश्चैवत्रयएवमहारथाः १०६

ह्योपरित्युक्तम् तत्रद्वितीयोबृहद्रथःसंभवाख्यइतिवाकल्पभेदात्क्रमभेदइतिवासमाधेयम् ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ परिक्षितः कुरोर्द्वितीयपुत्रस्य ॥ १०० ॥ जनमेजयस्यपुत्रौ सविकर्त्तावाताौ पूर्वेभ्योन्यौ ॥ १ ॥ २ ॥ द्वितीयःपूर्वोक्तादाक्षात्कुरुपितामहादन्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ १०६ ॥

सप्तवाह्यम् सप्तविधमाभिवाह्यम् साच ज्ञानेधर्मेबलेकामेविज्ञानोपायसंग्रहे ॥ मदर्थेभूभुजां नित्यंप्राप्तिःसप्तविधामतेति ज्ञानेशास्त्रीये विज्ञानेयुक्तिकौशलादौमदर्थेशारीरभोगेचंदनतां बलादौ शेषंस्पष्टं अन्येतुसप्तकगणाभ्यांबाह्यशून्यमित्याहुःसप्तकगणौचसप्तरत्नानिसप्तमहारत्नानि तथाहि गजवाजिरथास्त्रेषुनिधिमालांबरद्रुमाः शक्तिःसासिर्मणिच्छत्रविमाना निचतुर्दशोति अस्त्राणिचइषवश्चेतिपृथक् निधिर्निधानं मालास्त्रक्द्रुमाःदिव्याश्चंपकादयः सासिःसखड्गःविमानंअट्टालः ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

शंतनोःप्रसवस्त्वेषयत्रजातोसिपार्थिव ॥ बाह्लिकस्यतुराज्यंवैसप्तबाह्यंनरेश्वर ७ बाह्लिकस्यसुतश्चैवसोमदत्तोमहायशाः ॥ जज्ञिरेसोमदत्तात्तुभूरिर्भूरिश्र
वाःशलः ८ उपाध्यायस्तुदेवानांदेवापिरभवन्मुनिः ॥ च्यवनस्यकृतःपुत्रइष्टश्चासीन्महात्मनः ९ शंतनुस्त्वभवद्राजाकौरवाणांधुरंधरः ॥ शंतनोःसंप्रव
क्ष्यामियत्रजातोसिपार्थिव ११० गांगंदेवव्रतंनामपुत्रंसोजनयत्प्रभुः ॥ सतुभीष्मइतिख्यातःपांडवानांपितामहः ११ कालीविचित्रवीर्यंतुजनयामासभार
त ॥ शंतनोर्दयितंपुत्रंधर्मात्मानमकल्मषम् १२ कृष्णद्वैपायनश्चैवक्षेत्रेवैचित्रवीर्यके ॥ धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत् १३ धृतराष्ट्रश्चगांधार्यांपु
त्रानुत्पादयच्छतम् ॥ तेषांदुर्योधनःश्रेष्ठःसर्वेषामेवसप्रभुः १४ पांडोर्धनंजयःपुत्रःसौभद्रस्तस्यचात्मजः ॥ अभिमन्योःपरीक्षित्तुपितातवजनेश्वर १५
एषतेपौरवोवंशोयत्रजातोसिपार्थिव ॥ तुर्वसोस्तुप्रवक्ष्यामिद्रुह्योश्चानोर्यदोस्तथा १६ सुतस्तुतुर्वसोर्वह्निर्वह्नेर्गोभानुरात्मजः ॥ गोभानोस्तुसुतोराजात्रै
सानुरपराजितः १७ करंधमस्तुत्रैसानोर्मरुत्तस्तस्यचात्मजः ॥ अन्यस्त्वावीक्षितोराजामरुत्तःकथितस्तव १८ अनपत्योभवद्राजायज्वाविपुलदक्षिणः ॥
दुहितासम्मतानामतस्यासीत्पृथिवीपतेः १९ दक्षिणार्थंस्मवैदत्तासंवर्तायमहात्मने ॥ दुष्यंतंपौरवंचापिलेभेपुत्रमकल्मषम् २० एवंययातेःशापेनजरासं
क्रमणेतदा ॥ पौरवंतुर्वसोर्वंशःप्रविवेशनृपोत्तम २१ दुष्यंतस्यतुदायादःकरूत्थामःप्रजेश्वरः ॥ करूत्थामात्तथाक्रीडश्चत्वारस्तस्यचात्मजाः २२ पांड्यश्च
केरलश्चैवकोलश्चोलश्चपार्थिवः ॥ तेषांजनपदाःस्फीताःपांड्याश्चोलाःसकेरलाः २३ द्रुह्योश्चतनयोराजनबभ्रुःसेतुश्चपार्थिवः ॥ अंगारसेतुस्तत्पुत्रोमरु
तांपतिरुच्यते २४ यौवनाश्वेनसमरेकृच्छ्रेणनिहतोबली ॥ युद्धंसुमहदस्यासीन्मासान्परिचतुर्दश २५ अंगारस्यतुदायादोगांधारोनामभारत ॥ ख्याय
तेतस्यनाम्नावैगांधारविषयोमहान् २६ गांधारदेशजाश्चैवतुरगावाजिनांवराः ॥ अनोस्तुपुत्राधर्मोभूत्घृतस्तस्यात्मजोभवत् २७ घृतात्तुदुदुहोजज्ञेप्रचेता
स्तस्यचात्मजः ॥ प्रचेतसःसुचेतास्तुकीर्तिताह्यानवामया २८ यदोर्वंशंप्रवक्ष्यामिज्येष्ठस्योत्तमतेजसः ॥ विस्तरेणानुपूर्व्याच्चगदतोमेनिशामय १२९
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिपुरुवंशानुकीर्तनेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

अनपत्यःपुत्रापत्यरहितः १९ संवर्तायऋत्विजेदत्तासतीसंवर्तेनचदुष्यंतपित्रेसुघोरायदत्तासतीतस्मात्तद्दुष्यंतंपुत्रंलेभे २० अतएवतुर्वसोर्वंशः पौरवंवंशंप्रविवेश असंक्रमणेने तिच्छेदः २१ दुष्यंतस्यशकुंतलायांभरतः अन्यस्यांभार्यायांकुरुत्यामश्चासीदित्यर्थः २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ छ॥

अथविशेषेयदोर्वंशोवर्ण्यतेभगवज्ज्ञानिः ॥ प्रभावोत्पन्नतोयत्रकृतवीर्यसुतस्यच ॥ १ ॥ बभूवुरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अत्रिसंभवंदत्तंदत्तात्रेयमित्यर्थः ॥ १० ॥ पूर्वमित्यनेनएकोवरः ॥ ११ ॥ अधर्मेइतिद्वौवरौ ॥ १२ ॥ संग्रामानितिचतुर्थोवरः ॥ १३ योगात्योगबलात्मायया संकल्पमात्रेण ॥ १४ ॥ उग्रेणविधिनायुद्धेन ॥ १५ ॥

॥४६॥ अ०३३

वैशंपायनउवाच ॥ बभूवुस्तुयदोःपुत्राःपंचदेवसुतोपमाः ॥ सहस्रदःपयोदश्चक्रोष्टानीलोंजिकस्तथा १ सहस्रदस्यदायादास्त्रयःपरमधार्मिकाः ॥ हैहय श्चहयश्चैवराजन्वेणुहयस्तथा २ हैहयस्याभवत्पुत्रोधर्मनेत्रइतिस्मृतः ॥ धर्मनेत्रस्यकार्तस्तुसाहंजस्तस्यचात्मजः ३ साहंजनीनामपुरीयेनराज्ञानि वेशिता ॥ साहंजस्यतुदायादोमहिष्मान्नामपार्थिवः ४ माहिष्मतीनामपुरीयेनराज्ञानिवेशिता ॥ आसीन्महिष्मतःपुत्रोभद्रश्रेण्यःप्रतापवान् ५ वाराण स्यधिपोराजाकथितःपूर्वमेवतु ॥ भद्रश्रेण्यस्यपुत्रस्तुदुर्दमोनामविश्रुतः ६ दुर्दमस्यसुतोधीमान्कनकोनामवीर्यवान् ॥ कनकस्यतुदायादाश्चत्वारोलो कविश्रुताः ७ कृतवीर्यःकृतौजाश्चकृतवर्मातथैवच ॥ कृताग्निस्तुचतुर्थोभूत्कृतवीर्यात्तथार्जुनः ८ यस्तुबाहुसहस्रेणसप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् ॥ जिगायपृ थिवीमेकोरथेनादित्यवर्चसा ९ सहिवर्षायुतंतप्त्वातपःपरमदुश्चरम् ॥ दत्तमाराधयामासकार्तवीर्योऽत्रिसंभवम् १० तस्मैदत्तोवरान्प्रादाच्चतुरोभूरितेजसः ॥ पूर्वंबाहुसहस्रंतुप्रार्थितंसुमहद्वरम् ११ अधर्मेवर्तमानस्यसद्भिस्तत्रनिवारणम् ॥ उग्रेणपृथिवींजित्वास्वधर्मेणानुरंजनम् १२ संग्रामान्सुबहून्कृत्वाहत्वाचा रीन्सहस्रशः ॥ संग्रामेवर्तमानस्यवधंचाप्यधिकाद्रणे १३ तस्यबाहुसहस्रंतुयुध्यतःकिलभारत ॥ योगाद्योगेश्वरस्यैवप्रादुर्भवतिमायया १४ तेनेयंपृथि वीसर्वासप्तद्वीपासपत्तना ॥ ससमुद्रासनगराउग्रेणविधिनाजिता १५ तेनसप्तसुद्वीपेषुसप्तयज्ञशतानिवै ॥ प्राप्तानिविधिनाराज्ञाश्रूयंतेजनमेजय १६ स र्वेयज्ञामहाबाहोस्तस्यासन्भूरिदक्षिणाः ॥ सर्वेकांचनयूपाश्चसर्वेकांचनवेदयः १७ सर्वैर्देवैर्महाराजविमानस्थैरलंकृताः ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चनित्यमेवोप शोभिताः १८ यस्ययज्ञेजगौगाथांगंधर्वोनारदस्तथा ॥ वरीदासात्मजोविद्वान्महिम्नातस्यविस्मितः १९ नारदउवाच ॥ ॥ ननूनंकार्तवीर्यस्यगतिं यास्यंतिपार्थिवाः ॥ यज्ञैर्दानैस्तपोभिर्वाविक्रमेणश्रुतेनच २० सहिसप्तसुद्वीपेषुखड्गीचर्मीशरासनी ॥ रथीद्वीपाननुचरन्योगीसंदृश्यतेनृभिः २१ अन ष्टद्रव्यताचैवनशोकोनचविभ्रमः ॥ प्रभावेनमहाराज्ञःप्रजाधर्मेणरक्षतः २२ पंचाशीतिसहस्राणिवर्षाणांवैनराधिपः ॥ ससर्वरत्नभाक्सम्राट्चक्रवर्तीबभूवह २३ सएवयज्ञपालोभूत्क्षेत्रपालःसएवच ॥ सएववृष्ट्यापर्जन्योयोगित्वादर्जुनोऽभवत् २४ सवैबाहुसहस्रेणज्यघातकठिनत्वचा ॥ भातिरश्मिसहस्रेणशर दीवदिवाकरः २५ ॥४६॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ गंधर्वेणवरीदासाख्योवरीदासस्यगंधर्वपतेःपुत्रः ॥ १९ ॥ २० ॥ योगीकायव्यूहेनयुगपत्सप्तस्वपिद्वीपेषुदृश्यते ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ यज्ञपालोयजमानःपक्केनश रीरेणयागंकरोतिअपरेणपालनमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५

कार्तवीर्यस्यमाहात्म्यमाहसहीत्यादिना २६ प्रतिस्त्रोतःविपरीतप्रवाहम् ॥ २७ ॥ शंकितापरेणभुक्तेतिशंकावती अभ्येतिसमुद्रमितिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ बाहुनाबाहुभिःप्रावर्त्त
यत्शरीरभ्रमणेनावर्त्तितवान् क्षीरोदंमंदरइव ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ पौलस्त्यम् पुलस्त्यापत्यंरक्षःराक्षसम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ राज्ञःकार्त्तवीर्यस्य ॥ ३७ ॥ विभावसोर्वह्नेः

सहिनागान्मनुष्येषुमाहिष्मत्यांमहाद्युतिः ॥ कर्कोटकसुतान्जित्वापुर्यांतस्यान्यवेशयत् २६ सवैवेगंसमुद्रस्यप्रावृट्कालेंबुजेक्षणः ॥ क्रीडन्निवभुजोद्भिन्नं
प्रतिस्त्रोतश्चकारह २७ लुंठिताक्रीडितातेनफेनस्रग्दाममालिनी ॥ चलदूर्मिसहस्रेणशंकिताभ्येतिनर्मदा २८ तस्यबाहुसहस्रेणक्षुभ्यमाणेमहोदधौ ॥
भयान्निलीनानिश्चेष्टाःपातालस्थामहासुराः २९ चूर्णीकृतमहावीचिंचलन्मीनमहातिमिम् ॥ मारुताविद्धफेनौघमावर्त्तक्षोभदुःसहम् ३० प्रावर्त्तयत्तदा
राजासहस्रेणचबाहुना ॥ देवासुरसमाक्षिप्तःक्षीरोदमिवमंदरः ३१ मंदरक्षोभचकिताअमृतोद्भवशंकिताः ॥ सहसोत्पतिताभीताभिमंदृष्ट्वान्नृपोत्तमम् ३२
नतानिश्चलमूर्द्धानोबभूवुस्तेमहोरगाः ॥ सायाह्नेकदलीखंडेकंपितास्तस्यवायुना ३३ सवैबध्वाधनुर्ज्याभिरुत्सिक्तंपंचभिःशरैः ॥ लंकेशंमोहयित्वातुस
बलंरावणंबलात् ॥ निर्जित्यैवसमानीयमाहिष्मत्यांबबंधतम् ३४ श्रुत्वातुबद्धंपौलस्त्यंरावणंत्वर्जुनेनतु ॥ ततोगत्वापुलस्त्यस्तमर्जुनंददृशेस्वयम् ॥ मु
मोचरक्षःपौलस्त्यंपुलस्त्येनानुयाचितः ३५ यस्यबाहुसहस्रस्यबभूवज्यातलस्वनः ॥ युगांतेत्वंबुदस्येवस्फुटतोह्यशनेरिव ३६ अहोबतमृधेवीर्यंभार्गव
स्ययदच्छिनत् ॥ राज्ञोबाहुसहस्रंतुहैमंतालवनंयथा ३७ तृषितेनकदाचित्सभिक्षितश्चित्रभानुना ॥ सभिक्षामददाद्वीरःसप्तद्वीपान्विभावसोः ३८ पुरा
णिग्रामघोषांश्चविषयांश्चैवसर्वशः ॥ जज्वालतस्यसर्वाणिचित्रभानुर्दिधक्षया ३९ सतस्यपुरुषेंद्रस्यप्रभावेनमहात्मनः ॥ ददाहकार्त्तवीर्यस्यशैलांश्चैववना
निच ४० सशून्यमाश्रमंरम्यंवरुणस्यात्मजस्यवै ॥ ददाहवनवद्भीतश्चित्रभानुःसहैहयः ४१ यंलेभेवरुणःपुत्रंपुराभास्वंतमुत्तमम् ॥ वसिष्ठंनाममुनिः
ख्यातआपवइत्युत ४२ यत्रापवस्तुतंक्रोधाच्छप्तवानर्जुनंविभुः ॥ यस्मान्नवर्जितमिदंवनंतेममहैहय ४३ तस्मात्तेदुष्करंकर्मकृतमन्योहनिष्यति ॥
रामोनाममहाबाहुर्जामदग्न्यःप्रतापवान् ४४ छित्वाबाहुसहस्रंतेप्रमथ्यतरसाबली ॥ तपस्वीब्राह्मणश्चत्वांवधिष्यतिसभार्गवः ४५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
अनष्टद्रव्यतायस्यबभूवामित्रकर्शन ॥ प्रभावेणनरेंद्रस्यप्रजाधर्मेणरक्षतः ४६ रामात्ततोस्यमृत्युर्वैतस्यशापान्मुनेर्नृप ॥ वरश्चैषहिकौरव्यस्वयमेववृतः
पुरा ४७ तस्यपुत्रशतस्यासन्पंचशेषामहात्मनः ॥ कृतास्त्राबलिनःशूराधर्मात्मानोयशस्विनः ४८ शूरसेनश्चशूरश्चधृष्टोक्तःकृष्णएवच ॥ जयध्वजश्च
नाम्नासीदावंत्योनृपतिर्महान् ४९

॥ ३८ ॥ ३९ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ यन्निमित्तमूतेआपवोवसिष्ठः ॥ ४३ ॥ तेत्वयादुष्करंकर्मजयादिकंकृतंतत् अन्योहनिष्यतिनाशयिष्यति तवपराजयोभविष्यतीत्यर्थः
॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अनष्टद्रव्यताप्रजानामितिशेषः ॥ ४६ ॥ स्वयमेववृतःदत्तात्रेयात् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ धृष्टोक्तःधृष्टनामाआवंत्यइतिजयध्वजस्यविशेषणम् ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ यदोःप्रथमपुत्रस्यसहस्त्रदस्यवंशमुक्त्वाद्वितीयस्यपयोदस्यसंततिमाहनृपेति अत्रपयोदएववर्षणाद्धेतोर्नृपशब्देनोच्यतेपूर्णकर्मिणः पुण्यकर्मिणः ५३ ५४ ॥ ५५ ॥ शूराइतिश्लोकःपुस्तकांतरेषुनास्ति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ भूतानिपृथिव्यादीनियथालोकान्धारयंतितद्वत् ॥५८॥ पंचानांविसर्गंत्रिविधंसर्गम् ॥ वशीनियंता आत्मजानांहितानांइंद्रियाणाम्

कार्त्तवीर्यस्यतनयावीर्यवंतोमहारथाः ॥ जयध्वजस्यपुत्रस्तुतालजंघोमहाबलः ५० तस्यपुत्राःशतंख्यातास्तालजंघाइतिश्रुताः ॥ तेषांकुलेमहाराजहै
हयानांमहात्मनाम् ५१ वीतिहोत्राःसुजाताश्चभोजाश्चावंतयःस्मृताः ॥ तौंडिकेराइतिख्यातास्तालजंघास्तथैवच ५२ भरताश्चसुताजाताबहुत्वान्नानुकी
र्त्तिताः ॥ वृषप्रभृतयोराजन्यादवाःपुण्यकर्मिणः ५३ वृषोवंशधरस्तत्रतस्यपुत्रोभवन्मधुः ॥ मधोःपुत्रशतंत्वासीत्वृषणस्तस्यवंशभाक् ५४ वृषणात्वृ
ष्णयःसर्वेमधोस्तुमाधवाःस्मृताः ॥ यादवायदुनाचाग्रेनिरुच्यंतेचहैहयाः ५५ शूराश्चशूरवीराश्चशूरसेनास्तथानघ ॥ शूरसेनइतिख्यातस्तस्यदेशोमहा
त्मनः ५६ नतस्यवित्तनाशोस्तिनष्टंप्रातिलभेच्चसः ॥ कार्त्तवीर्यस्ययोजन्मकीर्तयेदिहनित्यशः ५७ एतेययातिपुत्राणांपंचवंशाविशांपते ॥ कीर्तितालो
कवीराणांयेलोकान्धारयंतिवै ॥ भूतानिवमहाराजपंचस्थावरजंगमान् ५८ श्रुत्वापंचविसर्गंतुराजाधर्मार्थकोविदः ॥ वशीभवतिपंचानामात्मजानांतथेश्व
रः ५९ लभेत्पंचवरांश्चैवदुर्लभानिहलौकिकान् ॥ आयुःकीर्तिंतथापुत्रानैश्वर्यंभूमिमेवच ॥ धारणाच्छ्रवणाच्चैवपंचवर्गस्यभारत ६० क्रोष्टोस्तुशृणुराजेंद्रवं
शमुत्तमपौरुषम् ॥ यदोर्वंशधरस्याथयज्वनःपुण्यकर्मणः ६१ क्रोष्टुर्हिवंशंश्रुत्वेमंसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ यस्यान्ववायजोविष्णुर्हरिर्वृष्णिकुलोद्वहः ॥ ६२ ॥
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणित्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ गांधारीचैवमाद्रीचक्रोष्टोर्भार्येबभूवतुः ॥ गांधारीजनया
मासअनमित्रंमहाबलम् १ माद्रीयुधाजितंपुत्रंततोन्यंदेवमीढुषम् ॥ तेषांवंशस्त्रिधाभूतोवृष्णीनांकुलवर्धनः २ माद्र्याःपुत्रस्यजज्ञातेसुतौवृष्ण्यंधकावुभौ
जज्ञातेतनयौवृष्णेःश्वफल्कश्चित्रकस्तथा ३ श्वफल्कस्तुमहाराजधर्मात्मायत्रवर्तते ॥ नास्तिव्याधिभयंतत्रनावर्षभयमप्युत ४ कदाचित्काशिराजस्य
विभोर्भरतसत्तम ॥ त्रीणिवर्षाणिविषयेनावर्षत्पाकशासनः ५ सतत्रवासयामासश्वफल्कंपरमार्चितं ॥ श्वफल्कपरिवर्तेचववर्षहरिवाहनः ६ श्वफल्कःका
शिराजस्यसुतांभार्यामविंदत ॥ गांदिनींनामसागांतुददौविप्रेषुनित्यशः ७ सामातुरुदरस्थातुबहून्वर्षगणानकिल ॥ निवसंतीनवैजज्ञेगर्भस्थांतांपिताब्र
वीत् ८ जायस्वशीघ्रंभद्रंतेकिमर्थमिहातिष्ठसि ॥ प्रोवाचचैनंगर्भस्थाकन्यागांचदिनेदिने ९

॥ ५९ ॥ ६० ॥ क्रोष्टोःयदोःपुत्रस्य ॥ ६१ ॥ इमंवक्ष्यमाणं अजोजातइतिशेषः ॥ ६२ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ चतुस्त्रिंशेयदोः सूनोःक्रोष्टुर्वंशोनुवर्ण्यते ॥ अवतीर्णोहरिर्यत्रकृष्णःकारणमानुषः । १ ॥ गांधारीति ॥ १ ॥ २ ॥ माद्र्याःपुत्रस्ययुधाजितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ विषयेदेशे ॥ ५ ॥ परिवर्तेआगमनमात्रेहरि वाहनइंद्रः ॥ ६ ॥ गांदिनीनामनिरुक्ति गांतुददाविति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

जायविष्यामि जन्मगृहीष्यामि १० ११ उपासंगादयोऽक्रूरभ्रातरः १२ १३ १४ चित्रकस्याक्रूरभ्रातुः १५ १६ देवमीढुषः क्रोष्टुस्तृतीयःपुत्रःशूरंदंत्यादिरयमित्यन्येशूरसेनात्कार्तवीर्यपुत्रादशान्ये १७ प्राणदन्तस्वयमेवशब्दंचक्रुः तत्रभगवदवतारस्यभावित्वात् १८ आनकानांपठहानाम् १९ २० वसुदेवादयोगंडूषांताःदशशूरस्यपुत्राः पंचदुहितरश्चेत्याह देवभाग इत्यादिना २१ २२ २३ २४ चैद्यस्यदमघोषस्य २५ २६ पृथाकुंतिःकुंतीकुंतिभोजः २७ २८ अनमित्रात् क्रोष्टुःप्रथमपुत्रात् वृष्णिनंदनात्सर्वयादवाह्लादकात् २९ ३० देवभागस्य

यदिदद्यांततोयाहंजाययिष्यामितांपिता ॥ तथेत्युवाचतंचास्याःपिताकाममपूरयत् १० दातायज्वाचधीरश्चश्रुतवानातिथिप्रियः ॥ अक्रूरःसुपुवे तस्माच्छ्वफल्कात्भूरिदाक्षिणः ११ उपासंगस्तथामद्गुर्मृदुरश्चारिमेजयः ॥ अविक्षिपस्तथोपेक्षःशत्रुघ्नोथारिमर्दनः १२ धर्मभृद्यतिधर्माचगृध्रभोजांतकस्तथा ॥ अवाहप्रतिवाहौचसुंदरीचवरांगना १३ अक्रूरेणोग्रसेनायांसुगात्र्यांकुरुनंदन ॥ प्रसेनश्चोपदेवश्चजज्ञातेदेववर्चसौ १४ चित्रकस्याभवन्पुत्राःपृथुर्विपृथुरेवच ॥ अश्वग्रीवोश्वबाहुश्चसुपार्श्वकगवेषणौ १५ अरिष्टनेमिरश्वश्चसुधर्माधर्मभृत्तथा ॥ सुबाहुर्बहुबाहुश्चश्रविष्ठाश्रवणेस्त्रियौ १६ अश्मक्यांजनयामासशूरंवैदेवमीढुषः ॥ महिष्यांजज्ञिरेशूराद्भोज्यायांपुरुषादश १७ वसुदेवोमहाबाहुःपूर्वमानकदुंदुभिः ॥ जज्ञेयस्यप्रसूतस्यदुंदुभ्यःप्राणदन्दिवि १८ आनकानांचसंह्रादःसुमहानभवद्दिवि ॥ पपातपुष्पवर्षंचशूरस्यभवनेमहत् १९ मनुष्यलोकेकृत्स्नेपिरूपेनास्तिसमोभुवि ॥ यस्यासीत्पुरुषाग्रस्य कांतिश्चंद्रमसोयथा २० देवभागस्ततोजज्ञेतथादेवश्रवाःपुनः ॥ अनाधृष्टिःकनवकोवत्सवानथगृंजिमः २१ श्यामःशमीकोगंडूषःपंचचास्यवरांगनाः ॥ पृथुकीर्तिःपृथाचैवश्रुतदेवाश्रुतश्रवा २२ राजाधिदेवीचतथापंचैतावीरमातरः ॥ पृथादुहितरंवव्रेकुंतिस्तांकुरुनंदन २३ शूरःपूज्यायवृद्धायकुंतिभोजाय तांददौ ॥ तस्मात्कुंतीतिविख्याताकुंतिभोजात्मजापृथा २४ अंत्यस्यश्रुतदेवायांजगृहुःसुषुवेसुतः ॥ श्रुतश्रवायांचैद्यस्याशिशुपालोमहाबलः २५ हिरण्यकशिपुर्योसौदैत्यराजोऽभवत्पुरा ॥ पृथुकीर्त्यांतुतनयःसंजज्ञेवृद्धशर्मणः २६ करूषाधिपतिर्वीरोदंतवक्त्रोमहाबलः ॥ पृथादुहितरंचक्रेकुंतिस्तांपांडुरावहत् २७ यस्यांसधर्मविद्राजाधर्माज्जज्ञेयुधिष्ठिरः ॥ भीमसेनस्तथवातादिंद्राच्चैवधनंजयः२८ लोकेप्रतिरथोवीरःशक्रतुल्यपराक्रमः ॥ अनमित्राच्छिनिर्जज्ञेकनिष्ठाद्वृष्णिनंदनात् २९ शैनेयःसत्यकस्तस्माद्युयुधानश्चसात्यकिः ॥ असंगोयुयुधानस्यभूमिस्तस्याभवत्सुतः ३० भूमेर्युगंधरःपुत्रइतिवंशःसमाप्यते ॥ उद्धवोदेवभागस्यमहाभागःसुतोऽभवत् ॥ पंडितानांपरंप्राहुर्देवश्रवसमुद्भवम् ३१ अश्मक्यांप्राप्तवान्पुत्रमनाधृष्टिर्यशस्विनम् ॥ निवृत्तशत्रुंशत्रुघ्नंदेवश्रवाव्यजायत ३२ देवश्रवाःप्रजातस्तुनैषादिर्यःप्रतिश्रुतः ॥ एकलव्योमहाराजनिषादैःपरिवर्धितः ३३

वसुदेवभ्रातुःदेवव्रतश्रवःकीर्तिर्यस्यतंदेवश्रवसं ३१ देवश्रवाःवसुदेवतृतीयोभ्राता शत्रुघ्नंपुत्रंव्यजायत ३२ सएवकेनचिन्निमित्तेनबालएवपरित्यक्तोनिषादैःसंवर्धितइतिनैषादिर्जातइत्याह देवश्रवाइति ३३

 वत्सावान्गंडूषश्चवसुदेवानुजौ ३४ विष्वक्सेनः श्रीकृष्णः सुतान्चारुदेष्णादीन्चतुःसंख्यान् ३५ चारुदेष्णपदंनिर्वक्तिअसंग्रामेणेतिद्वाभ्याम् ३६ चारून्मिष्टान् भक्ष्यान् दिश तिजातिसृजतीतिचारुदेष्णइत्यर्थः ३७ कनवकस्यवसुदेवभ्रातुः आवगृंजिमो अवगृंजिमस्यवसुदेवभ्रातुः ३८ श्यामस्यवसुदेवभ्रातुः पुत्रइवपुत्रोऽनुजएवपुत्रीभूतः शमीकोभूदितिशे षः सुमित्रइतिपाठेपुत्रस्यैवविशेषणम् शोभनमित्रत्वम् भोजत्वात् एकदेशराजानोभोजाः तद्भावात् जुगुप्समानः आत्मानंनिंदन्राजसूयंसाम्राज्यहेतुंअवाप तत्रयोग्यतांप्रदर्शयन्त स्यसुमित्रत्वंव्याचष्टे अजातशत्रुरित्यर्द्धेनयुधिष्ठिरसहायःशमीकोराज्ञांराजाभवदितिसार्द्धार्थः ३९ ४० ४१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिटीकायांवृष्णिवंशकीर्त्तनंनामचतु

३३वत्सावतेत्वपुत्रायवसुदेवःप्रतापवान् ॥ अद्भिर्ददौसुतंवीरंशौरिःकौशिकमौरसम् ३४ गंडूषायत्वपुत्रायविष्वक्सेनोददौसुतान् ॥ चारुदेष्णंसुचारुंचपंचालंकृतलक्षणम् ३५ असंग्रामेणयोवीरोनावर्त्ततकदाचन ॥ रौक्मिणेयोमहाबाहुःकनीयान्पुरुषर्षभ ३६ वाय सानांसहस्राणियंयांतंपृष्ठतोन्वयुः ॥ चारुमांसानिभोक्ष्यामश्चारुदेष्णहतानितु ३७ तंद्रिजस्तंद्रिपालश्चसुतौकनवकस्यतु ॥ वीरश्चा श्वहनश्चैववीरौतावावगृंजिमौ ३८ श्यामपुत्रःशमीकस्तुशमीकोराज्यमावहत् ॥ जुगुप्समानोभोजत्वाद्राजसूयमवापसः ३९ अजा तशत्रुःशत्रूणांजज्ञेतस्यविनाशनः ॥ वसुदेवसुतान्वीरान्कीर्त्तयिष्यामितान्शृणु ४० वृष्णेस्त्रिविधमेतत्तुबहुशाखंमहौजसम् ॥ धार यन्विपुलंवंशंनानर्थैरिहयुज्यते ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिवृष्णिवंशकीर्त्तनंनामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ ॥छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ याःपत्न्योवसुदेवस्यचतुर्दशवरांगनाः ॥ पौरवीरोहिणीनामइंदिराचतथावरा १ वैशाखीचतथाभद्रासुना म्नीचैवपंचमी ॥ सहदेवाशांतिदेवाश्रीदेवादेवरक्षिता २ वृकदेव्यपदेवीचदेवकीचैवसप्तमी ॥ सुतनुर्वडवाचैवद्वेएतेपरिचारिके ३ पौर वीरोहिणीनामबाह्लिकस्यात्मजाभवत् ॥ ज्येष्ठापत्नीमहाराजदयिताऽऽनकदुंदुभेः ४ लेभेज्येष्ठंसुतंरामंसारणंशठमेवच ॥ दुर्दमंदम नंश्वभ्रंपिंडारकमुशीनरम् ५ चित्रांनामकुमारींचरोहिणीतनयादश ॥ चित्रासुभद्रेतिपुनर्विख्याताकुरुनंदन ६

स्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ पंचत्रिंशेहरेःप्रोक्तःप्रादुर्भावःपरात्मनः ॥ गार्ग्यशापानुरोधेनयवनाद्भयतद्वधौ ॥ १ ॥ याइति १ सुनामांताःपंचपौरव्यः २ देवक्यंताःसप्तदेवकस्यदुहितरःप रिचारिकेभोगपत्न्यौ नतुदास्यौ याःपत्न्यइत्युपक्रमात् ३ ४ ५ चित्रांतानिनवापत्यानिसंख्यायरोहिणीतनयादशेत्युक्तिरयुक्तेत्याशंक्याह चित्रासुभद्रेतिपुनर्विख्यातेति चित्रापुन र्जज्ञे साचद्वितीयेजन्मनिसुभद्रेतिविख्यातेत्यर्थः अत्रपौराणिकीकथाचित्रानामकाचिदप्सरामुनिशापाद्रोहिण्यांगर्भवासंलेभे सापुनर्जातमात्राम्रियमाणामयायादेवषुजायमानस्यभगवतो लीलानष्टाविद्यामित्यनुतापंचक्रेतत्श्चतयावासनयापुनस्तत्रैवजन्मधृतवतीति तयासहदशसंख्यापूर्त्तिर्ज्ञेया ६

शौरिः श्रीकृष्णः ७ ८ ९ १० ११ त्रिगर्त्तराजस्यदेवकन्यावृकदेवीतिपूर्वेणान्वयः तस्यैवत्रिगर्तराजस्यभर्त्तापुरोहितः शैशिरायणोगार्ग्यः तदीयःशालोयादवपक्षीयः पुरोहितः कश्चि दृढव्रतत्वात् तस्यानुत्थानात्‌उत्थानेहिकिंचिदपिरेतःस्कंदेदेव ततोगार्ग्यो अथअनंतरंगार्ग्यस्यपौरुषंरेतोनचस्कंद तस्यपौरुषमस्तिनवेतिजिज्ञासांपरीक्षांचक्रे हस्तेनालिंगमभिमृष्टवान् ॥ यदूनांसन्निधौसर्वेजहसुर्यादवास्तदेति १२ कृष्णायससमःकोपेनात्यंतंकृष्णभास्वरत्र नपुंसकइतिशालेनोक्तइत्यर्थः यथोक्तंविष्णुपुराणे गार्ग्यंगोष्ठ्यांद्विजंशालःषंढइत्युक्तवान्यदा ॥ यदूनांसन्निधौसर्वेजहसुर्यादवास्तदेति मिथ्यैवनपुंसकोऽयमितिअभिशापंप्रापितःप्रख्योतिविख्यातः द्वादशमेद्वादशेवर्षेशांतकोपःसमन्युनादैन्ये र्णः कोपेनवास्यवदनंमषीवर्णवभूत्तदेति अन्यत्रदर्शनात्‌यतोमिथ्याभिशप्तः मिथ्यैवनपुंसकोऽयमितिअभिशापंप्रापितःप्रख्योतिविख्यातः नाभिशापजेनपरिप्लुतःसन्नभिशापनिवृत्त्यर्थंपरंप्रत्ययमुत्पादयिष्यन्गोपकन्यामुपादायमैथनायोपचक्रमइतिसार्धः १३ कासौगोपकन्या कुतश्चास्यतत्संयोगइत्याहसार्द्धेन गोपालीति अ

वसुदेवाच्चदेवक्यांजज्ञेशौरिर्महायशाः ॥ रामाच्चनिशठोजज्ञेरेवत्यांदयितःसुतः ७ सुभद्रायांरथीपार्थादभिमन्युरजायत ॥ अक्रूरात्काशिकन्यायांसत्यकेतु रजायत ८ वसुदेवस्यभार्यासुमहाभागासुसप्तसु ॥ येपुत्राजज्ञिरेशूरानामतस्तान्निबोधमे ९ भोजश्चविजयश्चैवशांतिदेवासुतावुभौ ॥ वृकदेवःसुनामायां गदश्चास्तांसुतावुभौ १० उपासंगवरंलेभेतनयंदेवरक्षिता ॥ अगावहंमहात्मानंवृकदेव्यजायत ११ कन्यात्रिगर्त्तराजस्यभर्तावैशैशिरायणः ॥ जिज्ञा सांपौरुषेचक्रेनचस्कंदेथपौरुषम् १२ कृष्णायससमःप्रख्योवर्षेद्वादशमेतथा ॥ मिथ्याभिशप्तोगार्ग्यस्तुमन्युनाभिसमीरितः १३ गोपकन्यामुपादायमैथुना योपचक्रमे ॥ गोपालीत्वप्सरास्तस्यगोपस्त्रीवेषधारिणी १४ धारयामासगार्ग्यस्यगर्भंदुर्धरमच्युतम् ॥ मानुष्यांगार्ग्यभार्यायांनियोगाच्छूलपाणिनः १५ सकालयवनोनामजज्ञेराजामहाबलः ॥ वृषपूर्वार्धकायास्तमवहन्वाजिनोरणे १६ अपुत्रस्यसराज्ञस्तुववृधेंतःपुरेशिशुः ॥ यवनस्यमहाराजसकालयवनोऽभ वत् १७ सयुद्धकामीनृपतिःपर्यपृच्छाद्द्विजोत्तमान् ॥ वृष्ण्यंधककुलंतस्यनारदोकथयाद्विभुः १८ अक्षौहिण्यातुसैन्यस्यमथुरामभ्ययात्तदा ॥ दूतंसंप्रेष यामासवृष्ण्यंधकनिवेशनम् १९ ततोवृष्ण्यंधकाःकृष्णंपुरस्कृत्यमहामतिम् ॥ समेतामंत्रयामासुर्यवनस्यभयात्तदा २० कृत्वाचनिश्चयंसर्वेपलायनपराय णाः ॥ विहायमथुरांरम्यांमानयंतःपिनाकिनम् २१ कुशस्थलींद्वारवतींनिवेशयितुमीप्सवः ॥ इतिकृष्णस्यजन्मेदंयःशुचिर्नियतेंद्रियः ॥ पर्वसुश्रावयेद् द्विद्वानऋणःससुखीभवेत् ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिश्रीकृष्णजन्मानुकीर्तनंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

न्येतुकृष्णायसमयःप्रख्यइतिपठित्वा कृष्णायसंलोहचूर्णंअभक्षत् अयःप्रख्योलोहवर्णइतिव्याख्यायतत्रवैष्णवीयांसंमतिमाहुः सुतमिच्छंस्तपस्तेपयदुचक्रभयावहम् ॥ आराधयन्महादे वंसोयश्चूर्णमभक्षयत् ॥ ददौवरंतुसंतुष्टोवर्षेतुद्वादशेशिवः ॥ संयोजयामासचतंयवनेशोह्यनात्मजः ॥ तद्योषित्संगमाच्चास्यपुत्रोभूदलिसप्रभः तंकालयवनंनामेति तच्छब्दार्थोगार्ग्यःसंयो
७ जयामासस्वभार्ययेतिशेषः तत्रमातृभेदःकल्पभेदाभिप्रायेणव्याख्येयःशेषंस्पष्टम् १४ १५ ॥ वृषभस्यबलीवर्दस्येवपूर्वार्द्धकायोनाभेरुपरिदेशोयेषांते वृषपूर्वार्द्धकायाः १६ राज्ञोंतःपुरेववृ धेइत्यनेनगोपाल्याप्सरसासद्यःशकुंतलावत्परित्यक्तइतिगम्यते १७ १८ १९ २० २१ ईप्सवोजाताइतिशेषः ॥ २२ ॥ इतिश्रीहरिवंशेटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥

षट्त्रिंशेवक्ष्यतिवंशःक्रोष्टोर्यदुसुतस्यच ॥ यत्रजातामहालक्ष्मीरुक्मिणीशक्तिरीश्वरी॥१॥क्रोष्टोरेवेति यथाकृष्णःक्रोष्टुर्वंशेजातएवंसत्यभामादयोपितत्रैवजाताइतिक्रमेणकारःक्षत्रियाणां समानान्वयेपिसापिंड्यनिवृत्त्यूर्ध्वंपुरोहितगोत्रेणअन्योन्यंगोत्रभेदाद्विवाहाभवंतीतियुज्यतएवेतिभावः १ २ सुतप्रसूतिंपुत्रप्रजासमृद्धमात्मजंइच्छन्अभूत् तस्यइच्छतःकर्मभिःपुत्रेष्ट्या दिभिः ३ अनुष्ठितःआश्रितः ४ पार्थश्रवसम् पृथुश्रवसपुत्रम् ५ उशतोनामतःस्वधर्मयज्ञम् उशतांकामयमानानांवरःश्रेष्ठः ६ ७ मरुत्तःधर्मंचचारतत्रहेतुः प्रेत्यभागीति मरणानंतरंस्वफ

वैशंपायनउवाच ॥ क्रोष्टोरेवाभवत्पुत्रोवृजिनीवान्महायशाः ॥ वृजिनीवत्सुतश्चापिस्वाहिःस्वाहाकृतांवरः १ स्वाहिपुत्रोभवद्राजारुषद्गुर्वदतांवरः ॥ महाक्रतुभिरीजेयोविविधैर्भूरिदक्षिणैः २ सुतप्रसूतिमन्विच्छन्रुषद्गुःसोग्र्यमात्मजम् ॥ जज्ञेचित्ररथस्तस्यपुत्रःकर्मभिरन्वितः ३ आसीच्चैत्ररथिर्वीरोयज्वाविपुलदक्षिणः ॥ शशबिंदुःपरंवृत्तंराजर्षीणामनुष्ठितः ४ पृथुश्रवाःपृथुयशाराजासीच्छशबिंदुजः ॥ शंसंतिचपुराणज्ञाःपार्थश्रवसमुत्तरम् ५ अनंतरंसुयज्ञस्तुसुयज्ञतनयोऽभवत् ॥ उशतोयज्ञमखिलंस्वधर्ममुशतांवरः ६ शिनेयुरभवत्सूनुरुशतःशत्रुतापनः ॥ मरुत्तस्तस्यतनयोराजर्षिरभवन्नृप ७ मरुत्तोऽलभतज्येष्ठंसुतंकंबलबर्हिषम् ॥ चचारविपुलंधर्मममर्षात्प्रेत्यभागपि ८ सुतप्रसूतिमिच्छन्वैसुतंकंबलबर्हिषः ॥ बभूवरुक्मकवचःशतप्रसवतःसुतः ९ निहत्यरुक्मकवचःशतंकवचिनांरणे ॥ धन्विनांनिशितैर्बाणैरवापश्रियमुत्तमाम् १० जज्ञेथरुक्मकवचात्पराजित्परवीरहा ॥ जज्ञिरेपंचपुत्रास्तुमहावीर्याःपराजितः ११ रुक्मेषुःपृथुरुक्मश्चज्यामघःपालितोहरिः ॥ पालितंचहरिंचैवविदेहेभ्यःपितादद्दौ १२ रुक्मेषुरभवद्राजापृथुरुक्मस्यसंश्रितः ॥ ताभ्यांप्रव्राजितोराज्याज्ज्यामघोवसदाश्रमे १३ प्रशांतःसवनस्थस्तुब्राह्मणैश्चावबोधितः ॥ जिगायरथमास्थायदेशमन्यंध्वजीरथी १४ नर्मदाकूलमेकाकीनगरीं मृत्तिकावतीं ॥ ऋक्षवंतंगिरिंजित्वाशुक्तिमत्यामुवाससः १५ ज्यामघस्याभवद्भार्याशैब्याबलवतीसती ॥ अपुत्रोपिचराजासनान्यांभार्यामविंदत १६ तस्यासीद्विजयोयुद्धेतत्रकन्यामवापसः ॥ भार्यामुवाचसंत्रस्तःस्नुषेतिसनरेश्वरः १७ एतच्छ्रुत्वाब्रवीद्देवीकस्यचेयंस्नुषेतिवै ॥ अब्रवीत्तदुपश्रुत्यज्यामघोराजसत्तमः १८ यस्तेजनिष्यतेपुत्रस्तस्यभार्योपदानवी ॥ उग्रेणतपसातस्याःकन्यायाःसव्यजायत ॥ पुत्रंविदर्भंसुभगाशैब्यापरिणतासती १९ राजपुत्र्यांतुविद्वांसौस्नुषायांक्रथकैशिकौ ॥ पश्चाद्विदर्भोऽजनयच्छूरौरणविशारदौ २० लोमपादंतृतीयंतुपुत्रंपरमधार्मिकम् ॥ लोमपादात्मजोबभ्रुराहृतिस्तस्यचात्मजः २१ आहृतेःकैशिकश्चैवविद्वान्परमधार्मिकः ॥ चेदिःपुत्रःकैशिकस्यतस्माच्चैद्यान्नृपाःस्मृताः २२ भीमोविदर्भस्यसुतःकुंतिस्तस्यात्मजोऽभवत् ॥ कुंतेर्धृष्टःसुतोजज्ञेरणधृष्टःप्रतापवान् ॥ धृष्टस्यजज्ञिरेशूरास्त्रयःपरमधार्मिकाः २३

लमवाप्नेत्यक्षेवते प्रेत्यापिवृद्धाक्सवनकृत्यतोऽतश्चचारतश्चसुतंलेभेइत्यन्वयः ८ सुतंइच्छन्सुतप्रसूतिंनामसुतंलेभेइत्यनुषज्यते ९ १० ११ विदेहेभ्यः विदेहान्त्रातुम् तदाधिपत्यायेराज्ञे दत्तानित्यर्थः १२ संश्रितः आश्रितः ज्येष्ठानुसारीजातः १३ वार्धक्यात् प्रशांतस्त्यक्तराज्यलिप्सुःअवरोपितःतपआदिनाउद्दीपितः जिगायाजितवान् १४ १५ बलवतीप्रगल्भा १६ १७ १८ तस्याउपदानवीसंज्ञायाः उग्रेणतपसा परिणतावृद्धापिशैब्यापुत्रंव्यजायतजनितवती १९ २० २१ २२ २३

२४ २५ २६ २७ २८ पुरुद्वान्नामतःतस्यवैदर्भीभद्रवतीभार्यातस्यांमधुर्जातः २९ तस्यैवऐक्ष्वाकीसतीनामद्वितीयाभार्यातस्यांसत्वान्नजातः ३० ३१ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटी
कायांषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्तत्रिंशेन्वयस्योक्तश्चत्वारःसत्वतःसुताः ॥ शुचीकराहरीत्यत्रत्रयाणांवंशवर्णनं ॥ १ ॥ सत्वतात् भजमानदेवावृधोनामा
नौ १ २ संजय्यौसंजयपुत्र्यौ ३ ४ ५ ६ आत्मानंचित्तम्संयुज्यसमाधायजलंस्पृशन् स्नानाचमनादेरुपलक्षणमेतत् ७ एकाएकाकिन्येवनिश्चयंअभिजगामचकारतस्यतदीयाहितस्यार्थि

आवंतश्चदशार्हश्चबलीविषहरश्चयः ॥ दशार्हस्यसुतोव्योमाव्योम्नोजीमूतउच्यते २४ जीमूतपुत्रोबृहतिस्तस्यभीमरथःसुतः ॥ अथभीमरथस्यासीत्पु
त्रोनवरथस्तथा २५ तस्यचासीद्दशरथःशकुनिस्तस्यचात्मजः ॥ तस्मात्करंभःकारंभिर्देवरातोभवन्नृपः २६ देवक्षत्रोभवत्तस्यदैवक्षत्रिर्महाय
शाः ॥ देवगर्भसमोजज्ञेदेवक्षत्रस्यनंदनः २७ मधूनांवंशकृद्राजामधुर्मधुरवागपि ॥ मधोर्जज्ञेथवैदर्भ्यांपुत्रोमरुवसास्तथा २८ आसीन्मरुवसःपुत्रःपुरुद्वा
न्पुरुषोत्तमः ॥ मधुर्जज्ञेथवैदर्भ्यांभद्रवत्यांकुरूद्वहः २९ ऐक्ष्वाकीचाभवद्भार्यासत्वांस्तस्यामजायत ॥ सत्वान्सर्वगुणोपेतःसात्वतांकीर्तिवर्द्धनः ३० इमां
विसृष्टिंविज्ञायज्यामघस्यमहात्मनः ॥ युज्यतेपरयाकीर्त्याप्रजावांश्चभवेन्नरः ३१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि० हरिवंशपर्वणिषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ सत्वतात्सत्वसंपन्नान्कौशल्यासुषुवेसुतान् ॥ भजिनंभजमानंचदिव्यंदेवावृधंनृपम् १ अंधकंचमहाबाहुंवृष्णिंचयदुनंदनम् ॥ तेषां
विसर्गाश्चत्वारोविस्तरेणेहताञ्छृणु २ भजमानस्यसंजय्यौबाह्यकाथोपबाह्यका ॥ आस्तांभार्येतयोस्तस्माज्जज्ञिरेबहवःसुताः ३ क्रमिश्चक्रमणश्चैवधृष्टःशू
रःपुरंजयः ॥ एतेबाह्यकसृंजय्यांभजमानाद्विजज्ञिरे ४ अयुताजित्सहस्राजिच्छताजिच्चाथदाशकः ॥ उपबाह्यकसंजय्यांभजमानाद्विजज्ञिरे ५ यज्वादेवा
वृधोराजाचचारविपुलंतपः ॥ पुत्रःसर्वगुणोपेतोममस्यादितिनिश्चितः ६ संयुज्यात्मानमेवंतुपर्णाशायाजलंस्पृशन् ॥ सदोपस्पृशतस्तस्यचकारप्रिय
मापगा ७ चिंतयाभिपरीतासाजगामैकाभिनिश्चयम् ॥ कल्याणत्वान्नरपतेस्तस्यसानिम्नगोत्तमा ८ नाध्यगच्छततांनारींयस्यामेवंविधःसुतः ॥ जायेत
स्मात्स्वयंहंतभवाम्यस्यसहव्रता ९ अथभूत्वाकुमारींसाबिभ्रतीपरमंवपुः ॥ वरयामासनृपतिंतामियेषचसप्रभुः १० तस्यामाधत्तगर्भंचतेजस्विनमुदार
धीः ॥ अथसादशमेमासिसुषुवेसरितांवरा ११ पुत्रंसर्वगुणोपेतंबभ्रुंदेवावृधान्नृपात् ॥ अत्रवंशेपुराणज्ञागायंतीतिपरिश्रुतम् १२ गुणान्देवावृधस्याथकी
र्तयतोमहात्मनः ॥ यथैवाग्रेस्मदूरात्पश्यामचतथांतिके १३ बभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः ॥ षष्टिश्चषट्चपुरुषाःसहस्राणिचसप्तच १४ एतेमृत
त्वंसंप्राप्ताबभ्रुर्देवावृधादपि ॥ यज्वादानपतिर्विद्वान्ब्रह्मण्यःसुदृढायुधः १५

तया ८ हंतेति सखेदमालोचनेसहव्रता धर्मपत्नी ९ इयेष इच्छितवान् १० ११ १२ अंतिकेदूराच्चयोगबलेनानेकधात्मानंकृत्वा संचरंतंतुल्यवत्पश्यामः १३ षट्षष्ट्यधिकानिसप्तस
हस्राणि पुरुषाः अमृतत्वंशुद्धेनमृत्युमासाद्यब्रह्मलोकंप्राप्ताइत्यर्थः १४ यज्वा बभ्रुरेव १५

तस्यवंशोःअंधकात्सत्वतःपुत्रात् काश्यस्यदृढाश्वस्यदुहिता ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ श्वेतेनशुद्धेन किशोरप्रतिमःतरुणाश्ववदुत्साहवान् किशोरोश्वस्यशावकइतिमेदिनी अशीतिचर्मणायुक्तः अशीत्यापुरुषैर्वाह्यंचर्मफलकंदारुमयंआसनविशेषः तेनयुक्तःतदारूढः चर्मकृतौचफलकेइतिमेदिनी अशीतिचर्मणेत्यस्यअभेद्यात्मत्वंचेत्यर्थःप्रांचःप्राहुःयद्वा नास्तिशीतिःस्वप्नोयेषांते अशीतयोदेवाःतएवचर्मवाणत्राणंतेनयुक्तःदेवरक्षितइत्यर्थः ॥ २१ ॥ अतएवतस्यपरिवारःस्तूयते नापुत्रवानिति भोजमाहुकम् ॥ २२ ॥ रूप्यकांचनेत्यर्थः सोपासंगेत्यतः प्राग्द्रष्टव्यःरूप्यमय्यःकांचनमय्यश्चकक्षाः वरत्राः बंधनशृंखलावायेषांतादृशानांनागानांदशसहस्राणिपूर्वस्यांदिशि अनुमोदनंअभ्यनुज्ञांप्रतियांति गंतुंप्राप्नुवंति तथातस्यामेवदिशि रथानांदशसहस्राणिअनुमोदनंयांति उपासंगोयुगम् अनुकर्षणंरथाधस्थितंकाष्ठम् वरूथंरथगुप्तिःतद्वतांरथानाम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ उत्तरस्यामपितावंत्येवरथानां

कीर्तिमांश्चमहातेजाःसात्वतानांमहावरः ॥ तस्यान्ववायःसुमहान्भोजायेमार्तिकावताः १६ अंधकात्काश्यदुहिताचतुरोलभतात्मजान् ॥ कुकुरंभजमानंचशमिंकंबलबर्हिषम् १७ कुकुरस्यसुतोधृष्णुर्धृष्णोस्तुतनयस्तथा ॥ कपोतरोमातस्याथतैतिरिस्तनयोऽभवत् १८ जज्ञेपुनर्वसुस्तस्मादभिजित्तुपुनर्वसोः ॥ तस्यवैपुत्रमिथुनंबभूवाभिजितःकिल १९ आहुकश्चाहुकीचैवख्यातौख्यातिमतांवरौ ॥ इमांचोदाहरंत्यत्रगाथांप्रतितमाहुकम् २० श्वेतेनपरिवारेणकिशोरप्रतिमोमहान् ॥ अशीतिचर्मणायुक्तःसनृपःप्रथमंव्रजेत् २१ नापुत्रवान्नाशतदोनासहस्रशतायुषः ॥ नाशुद्धकर्मानायज्वायोभोजमभितोव्रजेत् २२ पूर्वस्यांदिशिनागानांभोजस्येत्यनुमोदनम् ॥ सोपासंगानुकर्षाणांध्वजिनांसवरूथिनाम् २३ रथानांमेघघोषाणांसहस्राणिदशैवतु ॥ रूप्यकांचनकक्षाणांसहस्राणिदशापिच २४ तावंत्येवसहस्राणिउत्तरस्यांतथादिशि ॥ आभूमिपालान्भोजान्स्वानुत्तिष्ठन्किंकिणीकिणः २५ आहुकींचाप्यवंतिभ्यःस्वसारंददुरंधकाः ॥ आहुकस्यतुकाश्यायांद्वौपुत्रौसंबभूवतुः २६ देवकश्चोग्रसेनश्चदेवपुत्रसमावुभौ ॥ देवकस्याभवन्पुत्राश्चत्वारस्त्रिदशोपमाः २७ देववानुपदेवश्चसुदेवोदेवरक्षितः ॥ कुमार्यःसप्तचाप्यासन्वसुदेवायताददौ २८ देवकीशांतिदेवाचसुदेवादेवरक्षिता ॥ वृकदेव्युपदेवीचसुनाम्नीचैवसप्तमी २९ नवोग्रसेनस्यसुतास्तेषांकंसस्तुपूर्वजः ॥ न्यग्रोधश्चसुनामाचकंकःशंकुःसुभूमिपः ३०

नागानांचसहस्राणितथादिशियथापूर्वोत्तरयोस्तथावशिष्टायामपिदिशिदक्षिणस्यां सपश्चिमायांअनुमोदनंतावत्येवसहस्राणिप्राप्नुवंतीत्यर्थः आभूमिपालान्सर्वान्सामंतान्आभिव्याप्यवशीकृत्यभोजाः स्वज्ञातयस्तं आहुकंउपतिष्ठन्उपातिष्ठन्सेवितवंतःकिंकिणीकिणःक्षुद्रघंटिकावंतोरथादयःकिंकिणीशब्दादीकन्नन्छितःकिंकिणीकिणइतिदंत्यस्यमूर्धन्यत्वमार्षम्भोजान्स्वानुत्तस्थकिंकिणीकिणइतिपाठेसर्वान्भूमिपालान्व्याप्यस्वान्उत्तप्तसुवर्णतन्मयाकिंकिणीयुक्ताः रथादयउत्तप्तकिंकिणीकाःतद्युक्ताउत्तप्तकिंकिणीकिणः तादृशानकरोदितिशेषः ॥ २५ ॥ आहुकींआहुकसंबंधिनींस्वसारंआहुकीसंज्ञांअवंतिभ्यः राज्ञीत्वेनददुः ॥ २६ ॥ २७ ॥ कुमार्यःपुत्र्यः ॥ २८ ॥ वृकदेवीयुक्ताउपदेवीवृकदेव्युपदेवी ॥ २९ कंसःपूर्वजःप्रथमः न्यग्रोधादयोष्टौसुभूमिपइतिशंकोर्विशेषणम्गौडपाठेसुभूपणइतिवातस्यैवविशेषणम् अन्येतुसुभूमिपइतिकंसस्यैवनामेत्याहुस्तेषांतस्यपूर्वजोक्तिर्विरुध्यते परेपुनःकंकश्चैवसुभूमिपइतिशंकुपदेलोपमेवकुर्वंति तत्रपाठतस्त्वंव्यासएववेद ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहारिवंशपर्वणिटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ अष्टत्रिंशेन्वयःप्रोक्तोभजमानस्यतत्रच ॥ स्यमंतकस्यचमणेःप्रत्यानयनम
सुतम् ॥ १ ॥ भजमानस्यरथमुख्यःरथवतांमुख्योऽतिरथइतियावत् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ देवर्षेः च्यवनस्यवचनात्तस्यशतधन्वनः भिषक्प्रभृतयश्चत्वारः पुत्राः कामदाका
मदंतिकाचेतिद्वेपुत्र्यौ ॥ ६ ॥ कंबलबर्हिषः मरुत्तपुत्रस्यदेववान्तस्यत्रयः ॥ ७ ॥ अंधकाः अंधकस्यपुत्राः तान्अंधकएव असमौजसेददावितिगम्यते ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥
निघ्नतः निघ्न.त ॥ १२ ॥ शत्रुजिच्चसेनाजिच्चशत्रुसेनाजितौ निवसंत्यांकृतनिवासायाम् ॥ १३ ॥ उपलब्धवान्परंपरयालब्धवान्समुद्रात्समुद्रंप्राप्यतत्तीरेइत्यर्थः कस्माल्लब्धवानि

राष्ट्रपालोथसुतनुरनाधृष्टिश्चपुष्टिमान् ॥ तेषांस्वसारःपंचासन्कंसाकंसवतीतथा ३१ सुतनूराष्ट्रपालीचकंकाचैववरांगना ॥ उग्रसेनःमहापत्योविख्यातःकुकुरोद्भवः ३२ कुकुराणामिमंवंशंधारयन्नमितौजसाम् ॥ आत्मनोविपुलंवंशंप्रजावानाप्नुयान्नरः ३३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे हरिवंशपर्वणिसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ भजमानस्यपुत्रोथरथमुख्योविदूरथः ॥ राजाधिदेवःशूरस्तुविदूरथसुतोऽभवत्
१ राजाधिदेवस्यसुताजज्ञिरेवीर्यवत्तराः ॥ दत्ताऽतिदत्तबलिनौशोणाश्वःश्वेतवाहनः २ शमीचदंडशर्माचदंडशत्रुश्चशत्रुजित् ॥ श्रवणाचश्रविष्ठाचस्व सारौसंबभूवतुः ३ शमीपुत्रःप्रतिक्षत्रःप्रतिक्षत्रस्यचात्मजः ॥ स्वयंभोजःस्वयंभोजाद्धृदीकःसंबभूवह ४ तस्यपुत्राबभूवुर्हिसर्वेभीमपराक्रमा ॥ कृतव र्माग्रजस्तेषांशतधन्वाथमध्यमः ५ देवर्षेर्वचनात्तस्याभिषग्वैतरणश्चयः ॥ सुदांतश्चाविदांतश्चकामदाकामदंतिका ६ देववांश्चाभवत्पुत्रोविद्वान्कंबलबर्हिषः ॥ असमौजास्तथावीरोनासमौजाश्चतावुभौ ७ अजातपुत्रायसुतान्प्रददावसमौजसे ॥ सुदंष्ट्रंचारुरूपंचकृष्णमित्यंधकास्त्रयः ८ एतेचान्येचबहवोअंधकाः कथितास्तव ॥ अंधकानामिमंवंशंधारयेद्यस्तुनित्यशः ९ आत्मनोविपुलंवंशंलभतेनात्रसंशयः ॥ गांधारीचैवमाद्रीचक्रोष्टुर्भार्येबभूवतुः १० गांधारी जनयामासअनमित्रंमहाबलम् ॥ माद्रीयुधाजितंपुत्रंततोवैदेवमीढुषम् ११ अनमित्रममित्राणांजेतारमपराजितम् ॥ अनमित्रसुतोनिघ्नोनिघ्नतोद्वौब भूवतुः १२ प्रसेनश्चाथसत्राजिच्छत्रुसेनाजितावुभौ ॥ प्रसेनोद्वारवत्यांतुनिवसंत्यांमहामणिम् १३ दिव्यंस्यमंतकंनामसमुद्रादुपलब्धवान् ॥ तस्यसत्राजितःसूर्यःसखाप्राणसमोभवत् १४ सकदाचिन्निशापायेरथेनरथिनांवरः ॥ अब्धिकूलमुपस्प्रष्टुमुपस्थातुंययौरविम् १५ तस्योपतिष्ठतः सूर्यंविवस्वानग्रतःस्थितः ॥ अस्पष्टमूर्तिर्भगवांस्तेजोमंडलवान्प्रभुः १६ अथराजाविवस्वंतमुवाचस्थितमग्रतः ॥ यथैवंव्योम्निपश्यामिसदात्वांज्योति षांपते १७ तेजोमंडलिनंदेवंतथैवपुरतःस्थितम् ॥ कोविशेषोस्तिमेत्वत्तःसख्येनोपागतस्यवै १८ एतच्छ्रुत्वातुभगवान्मणिरत्नंस्यमंतकम् ॥ स्वकंठा दवमुच्यैवएकांतेन्यस्तवान्विभुः १९ ततोविग्रहवंतंतंददर्शनृपतिस्तदा ॥ प्रीतिमानथतंदृष्ट्वामुहूर्तंकृतवान्कथाम् २०

त्याकांक्षायामाह तस्येति तस्यप्रसेनसंबंधिनोभ्रातुःसत्राजित्संज्ञस्य ॥ १४ ॥ निशापायेप्रातः कालेउपस्प्रष्टुंस्नानादिकंकर्तुं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ यथादिविमंडलिनंत्वांपश्यामि
तथैवसन्निहितमपिमंडलमात्रंपश्यामि .नत्वाकृतिविशेषं अतस्तवसख्येनउपागतस्यसमीपागतस्यापिइतरजनापेक्षयामेमयात्वत्तोविशेषतः कोनुग्रहःप्राप्तोनकोपियतः इतरवदहमपि
त्वांमंडलवंतमेवपश्यामीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ विग्रहवंतंसुरूपशरीरवन्तम् नृपतिःराजा मंडलाधिपतित्वात् नतुक्षत्रियमात्रः ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ स्यंदतेमस्रवति ॥ रुक्मंसुवर्णम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ सिंहोदेवताविष्टः नतुपशुमात्रःतेनतादृङ्मणिधारिणोधर्षणायोगात् ऋक्षराजोजांबवान् ॥ २८ ॥

तमपिप्रस्थितंभूयोविवस्वंतंससत्राजित् ॥ लोकानुद्भासयस्येतान्येनत्वंसततंप्रभो ॥ तदेतन्मणिरत्नंमेभगवन्दातुमर्हसि २१ ततःस्यमंतकमणिंदत्तवान्त
स्यभास्करः ॥ सतमाबध्यनगरींप्रविवेशमहीपतिः २२ तंजनाःपर्यधावंतसूर्योयंगच्छतीतिह ॥ पुरींविस्मापयित्वाचराजात्वंतःपुरंययौ २३ तत्प्रसे
नाजितंदिव्यंमणिरत्नंस्यमंतकम् ॥ ददौभ्रात्रेनरपतिःप्रेम्णासत्राजिदुत्तमम् २४ समणिःस्यंदतेरुक्मंवृष्ण्यंधकनिवेशने ॥ कालवर्षीचपर्जन्योनचव्याधि
भयंह्यभूत् २५ लिप्सांचक्रेप्रसेनात्तुमणिरत्नेस्यमंतके ॥ गोविंदोनचतल्लेभेशक्तोपिनजहारसः २६ कदाचिन्मृगयांयातःप्रसेनस्तेनभूषितः ॥ स्यमंतककृ
तेसिंहाद्वधंप्रापवनेचरात् २७ अथसिंहंप्रधावंतमृक्षराजोमहाबलः ॥ निहत्यमणिरत्नंतदादायबिलमाविशत् २८ ततोवृष्ण्यंधकाःकृष्णंप्रसेनवधकारणात् ॥
प्रार्थनांतांमणेर्बुध्वासर्वएवशशंकिरे २९ सशंक्यमानोधर्मात्मानकारीतस्यकर्मणः ॥ आहरिष्येमणिमितिप्रतिज्ञायवनंययौ ३० यत्रप्रसेनोमृगयामाचर
त्तत्रचाप्यथ ॥ प्रसेनस्यपदंगृह्यपुरुषैराप्तकारिभिः ३१ ऋक्षवंतंगिरिवरंविंध्यंचगिरिमुत्तमम् ॥ अन्वेषयन्परिश्रांतःसददर्शमहामनाः ३२ साश्वंहतंप्र
सेनंवैनाविंदच्चेप्सितंमणिम् ॥ अथसिंहःप्रसेनस्यशरीरस्याविदूरतः ३३ ऋक्षेणनिहतोदृष्टःपादैर्ऋक्षश्चसूचितः ॥ पादैरन्वेषयामासगुहामृक्षस्यमाधवः
३४ महत्यृक्षबिलेवाणींशुश्रावप्रमदेरिताम् ॥ धात्र्याकुमारमादायसुतंजांबवतोनृप ॥ क्रीडापयंत्यामणिनामारोदीरित्यथेरिताम् ३५ धात्र्युवाच ॥
सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहोजांबवताहतः ॥ सुकुमारकमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकः ३६ सुव्यक्तीकृतशब्दस्तुतूर्णींबिलमथाविशत् ॥ प्रविश्यचापिभगवान्त
मृक्षबिलमंजसा ३७ स्थापयित्वाबिलद्वारियदून्लांगलिनासह ॥ शार्ङ्गधन्वाबिलस्थंतुजांबवंतंददर्शह ३८ युयुधेवासुदेवस्तुबिलेजांबवतासह ॥ बाहु
भ्यामेवगोविंदोदिवसानेकविंशतिं ३९ प्रविष्टेतुबिलंकृष्णेबलदेवपुरःसराः ॥ पुरींद्वारवतीमेत्यहतंकृष्णंन्यवेदयन् ४० वासुदेवस्तुनिर्जित्यजांबवंतंमहाब
लम् ॥ भेजेजांबवतींकन्यांऋक्षराजस्यसंमताम् ॥ मणिंस्यमंतकंचैवजग्राहात्मविशुद्धये ४१ अनुनीयर्क्षराजानंनिर्ययौचतदाबिलात् ॥ द्वारकामगमत्कृ
ष्णःश्रियापरमयायुतः ४२ एवंसमणिमाहृत्यविशोध्यात्मानमच्युतः ॥ ददौसत्राजितेतंवैसर्वसात्वतसंसदि ४३ एवंमिथ्याभिशप्तेनकृष्णेनामित्रघाति
ना ॥ आत्माविशोधितःपापाद्विनिर्जित्यस्यमंतकम् ४४ सत्राजितोदशत्वासन्भार्यास्तासांशतंसुताः ॥ ख्यातिमंतस्त्रयस्तेषांभंगकारस्तुपूर्वजः ४५
वीरोवातपतिश्चैवउपस्वावांश्चतेत्रयः ॥ कुमारश्चापितिस्रोवैदिक्षुख्यातानराधिप ४६

शशंकिरे कृष्णेनैवप्रसेनंहत्वामणिर्गृहीतइतिशंकांचक्रुः ॥ २९ ॥ नकारीअकर्ता ॥ ३० ॥ आप्तकारिभिःअंतरंगैःकिंकरैः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वातपतेर्विशेषणंवारिइति ॥ ४६ ॥

मार्यांकृष्णायतादद्दाविति पाठे तिस्रोपि दत्ताः अन्यथाताउत्तमत्वेन ख्यातासत्यभामामेवेतिव्याख्येयम् ४७ ४८ क्रोष्टोःकनिष्ठास्त्रीमाद्रीतत्पुत्रस्ययुधाजितोवंशमाह माद्रीति ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ मिथ्याभिशस्तिंमिथ्याभिशापम् वेदजानाति ५८ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ त्रिंशेनवाधिकेध्यायेसत्राजिद्वधउच्यते ॥ यदुवंशोक्तिसंपूर्तिर्मणेरानयनंतथा । १ ॥ यत्तत्वभ्रुरक्रूरस्तद्रत्नंशतधन्वनाहारयामासेत्यन्वयः १ अंतरंतादर्थ्यम्यदर्थसमणिस्तंरवर्णप्रसवादिरूपमर्थमन्विच्छन्नित्यर्थः अंतरमवकाशावधि

सत्यभामोत्तमास्त्रीणांव्रतिनीचदृढव्रता ॥ तथाप्रस्वापिनीचैवभार्यांकृष्णायतांददौ ४७ सभाक्षोभंगकारिस्तुनारेयश्चनरोत्तमौ ॥ जज्ञातेगुणसंपन्नौविश्रुतौरूपसंपदा ४८ माद्रीपुत्रस्यजज्ञेथपृश्निःपुत्रोयुधाजितः ॥ जज्ञातेतनयौपृश्नेःश्वफल्कश्चित्रकस्तथा ४९ श्वफल्कःकाशिराजस्यसुतांभार्यामविंदत ॥ गांदिनींनामतस्याश्चसदागाःप्रददौपिता ५० तस्यांजज्ञेमहाबाहुःश्रुतवानितिविश्रुतः ॥ अक्रूरोथमहाभागोयज्वाविपुलदक्षिणः ५१ उपासंगस्तथामंगुर्मृदरश्चारिमेजयः ॥ गिरिक्षिपस्तथोपेक्षःशत्रुहाचारिमर्दनः ५२ धर्मभृद्यतिधर्माचगृध्रभोजांधकस्तथा ॥ सुबाहुःप्रतिबाहुश्चसुंदरीचवरांगना ५३ विश्रुतामांवमहिषीकन्याचास्यवसुंधरा ॥ रूपयौवनसंपन्नासर्वसत्वमनोहरा ५४ अक्रूरेणोग्रसेन्यांतुसुतौद्वौकुरुनंदन ॥ सुदेवश्चोपदेवश्चजज्ञातेदेववर्चसौ ५५ चित्रकस्याभवन्पुत्राःपृथुर्विपृथुरेवच ॥ अश्वग्रीवोश्वबाहुश्चसुपार्श्वकगवेषणौ ५६ अरिष्टनेमेरश्वश्चसुधर्माधर्मभृत्तथा ॥ सुबाहुर्बहुबाहुश्चश्रविष्ठाश्रवणेस्त्रियौ ५७ इमांमिथ्याऽभिशस्तिंयःकृष्णस्यसमुदाहृताम् ॥ वेदमिथ्याभिशापास्तंनस्पृशंतिकदाचन ५८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ यत्तत्सत्राजितेकृष्णोमणिरत्नंस्यमंतकम् ॥ अदात्तद्धारयामासबभ्रुर्यैशतधन्वना १ यदाहिप्रार्थयामाससत्यभामामनिंदिताम् ॥ अक्रूरोंतरमन्विच्छन्मणिंचैवस्यमंतकम् २ सत्राजितंततोहत्वाशतधन्वामहाबलः ॥ रात्रौतंमणिमादायततोक्रूरायदत्तवान् ३ अक्रूरस्तुततोरत्नमादायभरतर्षभ ॥ समयंकारयांचक्रेनवेद्योहंत्वयेत्युत ४ वयमभ्युपयत्स्यामःकृष्णेनत्वामभिद्रुतम् ॥ ममाद्यद्वारकासर्वावशेतिष्ठत्यसंशयम् ५ हतेपितरिदुःखार्त्तासत्यभामायशस्विनी ॥ प्रययौरथमारुह्यनगरंवारणावतम् ६ सत्यभामातुतद्वृत्तंभोजस्यशतधन्वनः ॥ भर्त्तुर्निवेद्यदुःखार्त्तापार्श्वस्थाश्रूण्यवर्तयत ७ पांडवानांतुदग्धानांहरिःकृत्वोदकक्रियाम् ॥ कुल्यार्थेचापिपांडूनान्ययोजयतसात्यकिम् ८ ततस्त्वरितमागत्यद्वारकांमधुसूदनः ॥ पूर्वजंहलिनंश्रीमानिदंवचनमब्रवीत् ९ हतःप्रसेनःसिंहेनसत्राजिच्छतधन्वना ॥ स्यमंतकःसमद्गामीतस्यप्रभुर्हंविभो १० तदारोहरथंशीघ्रंभोजंहत्वामहाबलम् ॥ स्यमंतकोमहाबाहोह्यस्माकंसभविष्यति ११ ततःप्रववृतेयुद्धंतुमुलंभोजकृष्णयोः ॥ शतधन्वाततोक्रूरमवैक्षत्सर्वतोदिशम् १२ संरब्धौतावुभौदृष्ट्वातत्रभोजजनार्दनौ ॥ शक्तोपिशाठ्याद्धार्दिक्यमक्रूरोनाभ्यपद्यत १३

परिधानांतर्धिभेदतादर्थ्येइतिमेदिनी २ ३ समयंशपथम् ४ कृष्णेनश्वशुरवधक्रुद्धेन अभ्युपयत्स्यामः अनुयास्यामःप्रद्लीवर्तुमितिशेषः अत्रोपपत्तिमाहममेति ५ वारणावताह्वयंहस्तिनापुरम् ६ ७ कुल्यार्थेअस्थ्नांसंस्कारार्थे कुल्यंस्यात्कीकसेइतिमेदिनी ८ ९ १० ११ भोजःशतधन्वा १२ शाठ्यात् अशक्तिमकाशनात् हार्दिक्यंहृदीकपुत्रंशतधन्वानंनाभ्यपद्यतसाहाय्यार्थंनगतवान् १३

हयया अश्वया ॥ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ हेष्टदाषाः क्षीणगतयोनिश्चेष्टावा ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ दीक्षामयंकवचदीक्षितस्ययुद्धानिषेधादितरैर्वै राप्रसक्तेस्तेनैवस्वशरीररक्षापिकृतेत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ कच्छेसजलेतीरप्रदेशे ॥ ३३ ॥ ॥३४ ॥ योगेनबहुधनदानादिसंबंधेनलिंगेन ॥

अपयानेततोबुद्धिंभोजश्चक्रेभयार्दितः ॥ योजनानांशतंसाग्रंहययाप्रत्यपद्यत १४ विख्याताहृदयानामशतयोजनगामिनी ॥ भोजस्यवडवाराजन्ययाकृष्णमयोधयत् १५ क्षीणांजवेनचहयामध्वनःशतयोजने ॥ दृष्ट्वारथस्यतांवृद्धिंशतधन्वानमार्दयत् १६ ततस्तस्याहयायास्तुश्रमात्खेदाच्चभारत ॥ खमुत्पेतुरथप्राणाःकृष्णोराममथाब्रवीत् १७ तिष्ठस्वेहमहाबाहोदृष्टदोषाहयामया ॥ पद्भ्यांगत्वाहरिष्यामिमणिरत्नंस्यमंतकं १८ पद्भ्यामेवततोगत्वाशतधन्वानमच्युतः ॥ मिथिलामभितोराजन्जघानपरमास्त्रवित् १९ स्यमंतकंचनापश्यद्धत्वाभोजंमहाबलम् ॥ निवृत्तंचाब्रवीत्कृष्णंरत्नंदेहीतिलांगली २० नास्तीतिकृष्णश्चोवाचततोरामोरुषान्वितः ॥ धिक्शब्दमसकृत्कृत्वाप्रत्युवाचजनार्दनम् २१ भ्रातृत्वान्मर्षयाम्येषस्वस्तितेस्तुव्रजाम्यहम् ॥ कृत्यंनमेद्वारकयानत्वयानचवृष्णिभिः २२ प्रविवेशततोरामोमिथिलामरिमर्दनः ॥ सर्वकामैरुपचितैर्मैथिलेनाभिपूजितः २३ एतस्मिन्नेवकालेतुबभ्रुर्मतिमतांवरः ॥ नानारूपान्क्रतून्सर्वानाजहारानिरर्गलान् २४ दीक्षामयंसकवचंरक्षार्थंप्रविवेशह ॥ स्यमंतककृतेप्राज्ञोगांदीपुत्रोमहायशाः २५ अथरत्नानिचाग्र्याणिद्रव्याणिविविधानिच ॥ षष्टिंवर्षाणिधर्मात्मायज्ञेषुविनियोजयत् २६ अक्रूरयज्ञाइतितेख्यातास्तस्यमहात्मनः ॥ बह्वन्नदक्षिणाःसर्वेसर्वकामप्रदायिनः २७ अथदुर्योधनोराजागत्वातुमिथिलांप्रभुः ॥ गदाशिक्षांततोदिव्यांबलभद्रादवाप्तवान् २८ प्रसाद्यतुततोरामोवृष्ण्यंधकमहारथैः ॥ आनीतोद्वारकामेवकृष्णेनचमहात्मना २९ अक्रूरस्त्वंधकैःसार्द्धमपायाद्भरतर्षभ ॥ हत्वासत्राजितंयुद्धेसहबंधुंमहाबलं ३० ज्ञातिभेदभयात्कृष्णस्तमुपेक्षितवानथ ॥ अपयातेतथाक्रूरेनावर्षत्पाकशासनः ३१ अनावृष्ट्यायदाराज्यमभवद्बहुधाकृशं ॥ ततःप्रसादयामासुरक्रूरंकुकुरांधकाः ३२ पुनर्द्वारवतींप्राप्तेतस्मिन्दानपतौततः ॥ प्रववर्षसहस्राक्षःकच्छेजलनिधेस्तदा ३३ कन्यांचवासुदेवायस्वसारंशीलसंमताम् ॥ अक्रूरःप्रददौधीमान्प्रीत्यर्थंकुरुनंदनः ३४ अथविज्ञाययोगेनकृष्णोबभ्रुगतंमणिम् ॥ सभामध्यगतंप्राहतमक्रूरंजनार्दनः ३५ यत्तद्रत्नंमणिवरंतवहस्तगतंविभो ॥ तत्प्रयच्छस्वमानार्हमयिमानार्थंकंकृथाः ३६ षष्टिवर्षेगतेकालेयद्रोषोभून्ममानघ ॥ ससंरूढोऽसकृत्प्राप्तस्ततःकालात्ययोमहान् ३७

३५ ॥ अनार्यकंशाठ्यम ॥ ३६ ॥ यद्यपत्वोहेतोः रोषोभूत् सचसंरूढः ततश्चकालात्ययमाप्तश्चिरकालीनोरोषः यदर्थंजातःतद्रत्नंप्रयच्छेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यस्त्वितिद्वौश्लोकौकचिन्नपठ्येते ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इतिश्रीहरिवंशेटीकायांएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ चत्वारिंशत्तमेऽध्यायेभगवद्विषयोमहा
नू ॥ जनमेजयस्यभूपरयप्रश्नभारःप्रतन्यते ॥ १ ॥ स्यमंतकाख्यानप्रसंगेनसमर्थोपिभगवान्लोकस्थितिंनबिभेदकारुणिकत्वाच्चाक्रूरादीनामपराधान्क्षांतवानितिश्रुत्वा भगवन्माहा
त्म्यश्रवणेजातादरोजनमेजयउवाच प्रादुर्भावानितिप्रादुर्भावान्कथयतांमुखाद्वाराहेपिवाराहस्यायंवाराहस्तादृशोपि प्रादुर्भावोस्तीतिनोऽस्माभिःश्रुतम् वरंवतदह श्वेतिव्युत्पत्त्यावराह
शब्दः श्रेष्ठयज्ञवाची ॥ १ ॥ तस्यचरितंसर्वकार्यजनकत्वंविधिं अपूर्वस्वरूपाविष्करणम् विस्तरंअनुष्ठानेतिकर्तव्यताम् कर्मतेनसंतर्पणीयंदेवतादिकम् गुणःद्रव्यदेशकालादिः संतानः

ततःकृष्णस्यवचनात्सर्वसात्वतसंसदि ॥ प्रददौतंमणिंबभ्रुरक्लेशेनमहामतिः ३८ ततस्तमार्ज्जवप्राप्तंबभ्रोर्हस्तादरिंदमः ॥ ददौहृष्टमनाः कृष्णस्तंमणिंबभ्रवेपु
नः३९सकृष्णहस्तात्संप्राप्तंमणिरत्नंस्यमंतकम् ॥ आबध्यगांदिनीपुत्रोविरराजांशुमानिव ४० यस्त्वेवंशृणुयान्नित्यंशुचिर्भूत्वासमाहितः ॥ सुखानांसकला
नांचफलभागिहजायते ४१ आब्रह्मभुवनाच्चापियशःख्यातिर्नसंशयः ॥ भविष्यतिनृपश्रेष्ठसत्यमेतद्ब्रवीमिते ४२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुर्हरिवंशेहरिवं
शपर्वणिएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९ ॥जनमेजयउवाच ॥ प्रादुर्भावान्पुराणेषुविष्णोरमिततेजसः ॥ सतांकथयतामेववाराहइतिनःश्रुतम् १ नजानेत
स्यचरितंनविधिंनैवविस्तरम् ॥नकर्मगुणसंतानंनहेतुंनमनीषितम् २ किमात्मकोवराहःसकामूर्तिःकाचदेवता ॥ किमाचारःप्रभावोवाकिंवातेनपुराकृतम् ३
यज्ञार्थसमवेतानांमिषतांचद्विजन्मनाम् ॥ महावराहचरितंकृष्णद्वैपायनेरितम् ४ यथानारायणोब्रह्मन्वाराहंरूपमास्थितः ॥ दंष्ट्र्यागांसमुद्रस्थामुज्जहा
रारिसूदनः ५ विस्तरेणैवकर्माणिसर्वाणिरिपुघातिनः ॥ श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणहरेःकृष्णस्यधीमतः ६ कर्मणामानुपूर्व्याच्चप्रादुर्भावाश्चयेविभोः ॥ याचा
स्यप्रकृतिर्ब्रह्मंस्तांमेव्याख्यातुमर्हसि ७ कथंचभगवान्विष्णुःसुरशत्रुनिषूदनः ॥ वसुदेवकुलेधीमान्वासुदेवत्वमागतः ८ अमरैरावृतंपुण्यंपुण्यकृद्भिर्निषेवि
तम् ॥ देवलोकंसमुत्सृज्यमर्त्यलोकमिहागतः ९ देवमानुषयोर्नेतायोभुवःप्रभवोविभुः ॥ किमर्थंदिव्यमात्मानंमानुष्येसंन्ययोजयत् १० यश्चक्रंवर्तयत्येको
मानुषाणामनामयम् ॥ मानुष्येसकथंबुद्धिंचक्रेचक्रभृतांवरः ११ गोपायनंयःकुरुतेजगतःसार्वलौकिकम् ॥ सकथंगांगतोदेवोविष्णुर्गोपत्वमागतः १२
महाभूतानिभूतात्मायोदधारचकारच ॥ श्रीगर्भःसकथंगर्भेस्त्रियाभूचरयाधृतः १३

प्रयोगाविधिः हेतुंअधिकारम् मनीषितंत्यागात्मकंस्वरूपसंपादनम् एतत्सर्वंअहंनजानेतस्माद्वदेत्यर्थः ॥ २ ॥ अधियज्ञमेवंवराहस्वरूपादिकंदृष्ट्वाऽधिदेवंतत्पृच्छति किमात्मकःआत्मा
स्वरूपंमूर्तिर्बाह्यविग्रहः देवतातदधिष्ठाताईश्वरः आचारस्तस्यकर्तव्योर्थःप्रभावःसामर्थ्यं ॥ ३ ॥ चरितंईरितंश्रुतंच परंतुतत्त्वंनज्ञातमित्यर्थः ॥ ४ ॥ यथाउज्जहारतथाश्रुतामितिपूर्वेण
संबंधः ॥ ५ ॥ सर्वाणिवराहादीनिनानावतारकृतानि ॥ ६ ॥ अस्यप्रादुर्भावतरंगस्य याप्रकृतिःसमुद्रस्यानीया ॥ ७ ॥ कथमिति कर्मबंधहीनोपिकथमुत्तमस्थानादवंरस्यानप्राप्तइत्यर्थः
॥ ८ ॥ ९ ॥ लीलार्थअवतारोनस्वप्रयोजनार्थमित्यपिन यतोलीलायामपिजन्मतापरिहारादेः क्रियतोपिप्रयोजनस्यसत्त्वात् परमानंदरूपस्यतुतदभावादित्याक्षिपति किमर्थमिति
॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

क्रमैःपादविक्षेपैः त्रिदशेप्सयादेवानामिष्टसिध्यर्थंत्रयोमार्गाःधर्मेणस्वर्गः अर्थेनायंलोक कामेनाधोलोकः तेषांमार्गास्त्रिभिः प्राप्यंते १४ जगत्पंचभूतात्मकंसकारणंपीत्वासंहृत्य तोयम
यंनिर्विशेषंचिन्मात्ररूपंतत्रैवसलिलएकोद्रष्टेतिसलिलपदप्रयोगात्तादृशंकृत्वा लोकंएकार्णवंचक्रे सर्वंचिन्मात्रमितिभावनयातन्मात्रंअवशेषयतीतिभावः तत्रसाधनंदृश्यादृश्येनवर्त्मने

ति दृश्यंअदृश्यंचिदंशेनजडांशेनचिदचितग्रंथिरूपेणजीवरूपेणैवमार्गेण अयंभावः योहंकारमाश्रित्यसर्वंसृजति तेनैवसम्यगाश्रितेनसंहरन्नतमपिमार्गाख्यसरणिरूपंसंहरतीति १५ वि
षाणाग्रेणदंताग्रेण विषाणंदंतशृंगयोरित्यमरः १६ असुरगणानितिछेदः सुराणांसुरेभ्यः १७ द्विधानरसिंहरूपेण १८ १९ सहस्रेत्यनंतवाचि यंअनिरुद्धाख्यंसर्वावतारविपुषांमूलभूत

येनलोकान्क्रमैर्जित्वात्रिभिर्विष्णुस्त्रिदशेप्सया ॥ स्थापिताजगतोमार्गास्त्रिवर्गप्रभवास्त्रयः १४ योंतकालेजगत्पीत्वाकृत्वातोयमयंवपुः ॥ लोकमेकार्णवंचक्रेदृश्या
दृश्येनवर्त्मना १५ यःपुराणेपुराणात्मावाराहंरूपमास्थितः ॥ विषाणाग्रेणवसुधामुज्जहारारिसूदनः १६ यःपुरापुरुहूतार्थेत्रैलोक्यमिदमव्ययः ॥ ददौजित्वा
सुरगणानसुराणांसुरसत्तमः १७ येनसैंहंवपुःकृत्वाद्विधाकृत्वाचतत्पुनः ॥ पूर्वंदैत्योमहावीर्योहिरण्यकशिपुर्हतः १८ यःपुराह्यनलोभूत्वाऔर्वःसंवर्तकोविभुः
॥ पातालस्थोर्णवगतंपपौतोयमयंहविः १९ सहस्रशिरसंवह्नन्सहस्राक्षंसहस्रदम् ॥ सहस्रचरणंदेवंयमाहुर्वैयुगेयुगे २० नाभ्यारण्यांसमुत्पन्नंयस्यपैतामहं
गृहम् ॥ एकार्णवजलस्थस्यनष्टेस्थावरजंगमे २१ येनतेनिहतादैत्याःसंग्रामेतारकामये ॥ सर्वदेवमयंकृत्वासर्वायुधधरंवपुः २२ गरुडस्थेनचोत्सिक्तःका
लनेमिर्निपातितः ॥ निर्जितश्चमयोदैत्यस्तारकश्चमहासुरः २३ उत्तरांतेसमुद्रस्यक्षीरोदस्यामृतोदधेः ॥ यःशेतेशाश्वतंयोगमास्थायतिमिरंमहत् २४
सुरारणिर्गर्भमधत्तदिव्यंतपःप्रकर्षाददितिःपुराणं ॥ शक्रंचयोदैत्यगणावरुद्धंगर्भावसानेनिभृतंचकार २५ पदानियोलोकमयानिकृत्वाचकारदैत्यान्सलिले
शयांस्तान् ॥ कृत्वाचदेवांस्त्रिदिवस्यदेवांश्चक्रेसुरेशंत्रिदशाधिपत्ये २६ पात्राणिदक्षिणादीक्षाचमसोलूखलानिच ॥ गार्हपत्येनविधिनाअन्वाहार्येणकर्मणा
२७ अग्निमाहवनीयंचवेदींचैवकुशंस्रुवं ॥ प्रोक्षणीयंध्रुवांचैवआवभृथ्यंतथैवच २८ सुधात्रीणिचयश्चक्रेहव्यकव्यप्रदान्द्विजान् ॥ हव्यादांश्चसुरांश्चक्रेक
व्यादांस्तुपितॄनपि २९ भागार्थेमंत्रविधिनायश्चक्रेयज्ञकर्मणि ॥ यूपान्समित्स्रुवंसोमंपवित्रान्परिधीनपि ३० यज्ञियानिचद्रव्याणियज्ञांश्चसचयानलान् ॥
सदस्यान्यजमानांश्चमेध्यादींश्चक्रतूत्तमान् ३१

म महार्णवस्थानीयम् २० नाभ्यानाभिदेशेन उपलक्षिता अरणिः मंथनदंडतुल्यंनालंतस्यांनाभ्यारण्यांपैतामहंगृहंपद्मम् २१ २२ उत्सिक्तःदृप्तः २३ तिमिरंयोगमायाम् २४ सुरार
णिःदेवमाता अदितिर्नाम गर्भंवामनरूपं निभृतंपूर्णकामं २५ सलिलेशयान्पातलस्थत्वेनसमुद्रजलपिहितत्वात् त्रिदिवस्यदेवान्स्वर्गेक्रीडापरान् २६ पात्रादीनि यज्ञोपकरणानि
२७ आवभृथ्यंयज्ञांतस्नानायहितं तुषनिष्कासस्तोमलिप्तादिकं २८ सुधात्रीणिसुधाप्रभृतीनित्रीणिऊर्ध्वमध्याधोगतिसंज्ञानि २९ ३० सचयानलान्इष्टकाचयनायुक्तानि अग्नि
स्थापनार्थस्थानानि ३१

पारमेष्ठ्येनपरमेष्ठिनामवर्तितेन ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ त्रिविधंश्रुतिस्मृतिशिष्टाचाररूपेणत्रिःप्रकारंप्रमाणम् त्रिषुनित्यनैमित्तिककाम्येषुकर्मसु प्रमेयेषु क्षेत्राणिस्थावरजंगमानिशरीराणि
उपचयोवृद्धिः लक्षणंद्विपात्त्वचतुष्पात्त्वादि ॥ ३४ ॥ त्रयोवर्णाइतिशूद्रस्ययज्ञानर्हत्वान्नविवक्षा लोकाभूरादयः त्रैविद्यंऋग्यजुःसामात्मकम् पावकाःगार्हपत्यादयः त्रैकाल्यंभूतमविष्य
द्वर्तमानाख्यम् त्रीणिसात्विकराजसतामसानि त्रयोपायाःत्रिविधःस्वार्थभ्रंशः अर्थानुष्ठानपाठव्यसनरूपः पुत्रैषणावित्तैषणालोकेषणारूपोवा त्रयोगुणाः सत्त्वादयःत्रयोवर्णाइत्यादी
नांस्रष्टाइत्युत्तरस्येनान्वयः ॥ ३५ ॥ संख्यातस्त्रयोपिवैपुल्येनप्रत्येकमनंताः यतोनंतकर्मसंकल्पाख्येनतनसृष्टाः येनसृष्टाः सकीदृशइत्यतआह सर्वेति ॥ ३६ ॥ योनृणांगतागताभ्यांमृ
त्युजन्मभ्यांसर्वत्रब्रह्मांडेनेता यश्चजीवरूपःसन्इंद्रियपूर्वेणयोगेनइंद्रियजन्येनविषयसंबंधेनरमतेसईश्वरः ॥ ३७ ॥ चातुर्होत्रस्यचत्वारोऋत्विजःहोतारोयत्रयज्ञेतस्य ॥ ३८ ॥ आन्वी
क्षिकीत्रयीवार्तादंडनीतिरितिचतसृणांविद्यानांसमाहारश्चातुर्वैद्यंतस्य दिशःअंतरेगर्भेयस्यसादिगंतरः नभोभूतः आकाशत्वमापन्नःविभावसुः अग्निः यद्वा विशेषेणभातीतिविभाः ज्यो

विबभाजपुरासर्वंपारमेष्ठ्येनकर्मणा ॥ यागानुरूपान्यःकृत्वालोकाननुपराक्रमत् ३२ क्षणालवाश्चकाष्ठाश्चकलास्त्रैकाल्यमेवच ॥ मुहूर्तास्तिथयोमासाःप
क्षाःसंवत्सरास्तथा ३३ ऋतवःकालयोगाश्चप्रमाणंत्रिविधंत्रिषु ॥ आयुःक्षेत्राण्युपचयोलक्षणंरूपसौष्ठवम् ३४ त्रयोवर्णास्त्रयोलोकास्त्रैविद्यंपावकास्त्रयः ॥
त्रैकाल्यंत्रीणिकर्माणित्रयोऽपायास्त्रयोगुणाः ३५ त्रयोलोकाःपुरासृष्टायेनानंत्येनकर्मणा ॥ सर्वभूतगणस्रष्टासर्वभूतगुणात्मकः ३६ नृणामिंद्रियपूर्वेणयोगे
नरमतेचयः ॥ गतागताभ्यांयोनेतासर्वत्रजगदीश्वरः ३७ योगतिर्धर्मयुक्तानामगतिःपापकर्मणाम् ॥ चातुर्वर्ण्यस्यप्रभवश्चातुर्होत्रस्यरक्षिता ३८ चातुर्वि
द्यस्ययोवेत्ताचातुराश्रम्यसंश्रयः ॥ दिगंतरोनभोभूतोवायुरापोविभावसुः ३९ चंद्रसूर्यमयंज्योतिर्योगीशःक्षणदांतकः ॥ यत्परंश्रूयतेज्योतिर्यत्परंश्रूय
तेतपः ४० यंपरंप्राहुरपरंयःपरःपरमात्मवान् ॥ नारायणपरावेदानारायणपराःक्रियाः ४१ नारायणपरोधर्मोनारायणपरागतिः ॥ नारायणपरंसत्यंनारा
यणपरंतपः ४२ नारायणपरोमोक्षोनारायणपरायणम् ॥ आदित्यादिस्तुयोदिव्योयश्चदैत्यांतकोविभुः ४३ युगांतेष्वंतकोयश्चयश्चलोकांतकांतकः ॥ से
तुर्लोकस्यसेतूनांमेध्योयोमेध्यकर्मणाम् ४४ वेद्योयोवेदविदुषांप्रभुर्यःप्रभवात्मनाम् ॥ सोमभूतस्तुसौम्यानामग्निभूतोग्निवर्चसाम् ४५

तिः वसुःवसुमतीपृथ्वी ॥ ३९ ॥ चंद्रसूर्यमयंचंद्रसूर्यप्रधानंमनोज्योतिः चक्षुर्ज्योतिश्च योगीशोनिर्विकल्पकःमनसोंतकः क्षणदारात्रिरेवअंतकोनाशकोयस्यततत्चक्षुर्ज्योतिःपरं अंतकशून्यं
श्रूयतेनहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतइतिवेदेदृश्यते तपः तपसोध्यानस्यप्राप्यं मनसैवेदमाप्तव्यमितिश्रुतेः ॥ ४० ॥ यंपरंसूत्रात्मानंअपरंविराजंचयंप्राहुः परःपरस्तादपि परंसूत्रादपिपरम
सच आत्मवान् आत्मेवात्मामायाख्यंशरीरंतद्वान् मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुतेः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दिव्योदिविचरः ॥ ४३ ॥ लोकांतकांतकः मृत्योरपिमृत्युः सेतूनांमर्यादावि
धारकाणांमन्वादीनामपिसेतुःनियंतॄणामपिनियंतेत्यर्थः मेध्यकर्मणांपवित्राणामपिमेध्यःपावनानांगंगादीनामपिपावनानांपावनः ॥ ४४ ॥ प्रभावात्मनांऐश्वर्यस्वभावानांमरीच्यादी
नांप्रभुरीश्वरःसोमवत्प्रियदर्शनः तद्रूपः सोमभूतः ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ वायुरेवप्राणः रिथतिहेतुर्यस्यसवायुप्राणः ॥ ४७ ॥ अग्नेःप्राणःसन्नग्निद्वारा किंकरोतितदाह रसादिति रसात् अग्निपृथक्कृतादन्नसारात्पाकतारतम्येनशोणितादिक्रमेणरेतोद्वारागर्भः संभवतीति सच रसमूलेनहेतुभूतेनकर्मणाग्निव्यापारेणेतिद्वयोरर्थः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ तत्रगर्भेऽपांविकारः प्रथमोभागः रेतोरूपः श्वेतत्वात्सौम्यश्चसः गर्भोष्मसंभवः गर्भस्यजठराग्निजन्मायोऽग्निवत्लोहितः सआग्नेयोद्वितीयोभागः ॥ ५० ॥ एतदेवाहशुक्रमिति रसात्मकौउक्तक्रमेणरसस्यैवविकारौ हियस्मात् एषांरसादीनांवीर्यसारः शशिपावकौशुक्रशोणिते ॥ ५१ ॥ अग्नीषोमात्मकत्वंजगतःसाधयति कफेतित्रिभिः शुक्राश्रयस्यसोमदैवत्यस्यकफस्यस्थानंत्हृदयं तदेवप्रजापतिदैवत्यस्यमनसोपिस्थानं शोणिताश्रयस्याग्निदैवतस्यपित्तस्यस्थानंनाभिमंडलम् तदेवाग्निदैवत्यायावाचोपिस्थानम स्थानस्थानिनोः अधिष्ठेयाधिष्ठात्रोर्देहदेहिनोरिवव्यवहारतोभेदाभावात् सर्वनामरूपात्मकं

मनुष्याणांमनोभूतस्तपोभूतस्तपस्विनां ॥ विनयोनयवृत्तिनांतेजस्तेजस्विनामपि ॥ सर्गाणांसर्गकारश्चलोकहेतुरनुत्तमः ४६ विग्रहो विग्रहार्हाणांगतिर्गतिमतामपि॥ आकाशप्रभवोवायुर्वायुप्राणोहुताशनः ४७ देवाहुताशनप्राणाःप्राणोग्नेर्मधुसूदनः ॥ रसाद्वैशोणितंजातं शोणितान्मांसमुच्यते ४८ मांसात्तुमेदसोजन्ममेदसोस्थीनिचैवहि ॥ अस्थ्नोमज्जासमभवन्मज्जातःशुक्रमेवच ४९ शुक्राद्गर्भःसमभवद्रसमूलेनकर्मणा ॥ तत्रापांप्रथमोभागःससौम्योराशिरुच्यते ॥ गर्भोष्मसंभवोग्निर्योद्वितीयोराशिरुच्यते ५० शुक्रंसोमात्मकंविद्यादार्त्तवंविद्धिपावकम् ॥ भागौरसात्मकौह्येषांवीर्यंचशशिपावकौ ५१ कफवर्गेभवेच्छुक्रंपित्तवर्गेचशोणितं ॥ कफस्यत्हृदयंस्थानंनाभ्यांपित्तंप्रतिष्ठितम् ५२ देहस्यमध्येत्हृदयंस्थानंतन्मनसःस्मृतं ॥ नाभिकोष्ठांतरंयत्तुतत्रदेवोहुताशनः ५३ मनःप्रजापतिर्ज्ञेयःकफःसोमोविभाव्यते ॥ पित्तमग्निःस्मृतंत्वेतदग्नीषोमात्मकंजगत् ५४ एवंप्रवर्तितेगर्भेवर्द्धितेऽर्बुदसन्निभे ॥ वायुःप्रवेशंसंचक्रेसंगतःपरमात्मना ५५ ततोंगानिविसृजातिबिभर्त्तिपरिवर्द्धयन् ॥ सपंचधाशरीरस्थोभिद्यतेवर्द्धतेपुनः ५६ प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोव्यान एवच ॥ प्राणःसप्रथमंस्थानंवर्द्धयन्परिवर्त्तते ५७

जगदग्नीषोमात्मकमित्यर्थः ॥ ५२ ॥ दीव्यतिव्यवहरतीतिदेवोवागभिमानी ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अंबुदसन्निभेयथाधूमज्योतिःसलिलपवनैर्मेघोवर्द्धत एवंगर्भोऽपिअन्नाग्निपानीयमारुतैर्वर्द्धतेवोचेतनइत्यर्थः वायुः प्राणवायुसहचरत्वाद्वायुर्जीवः ईश्वरेणसहितःप्रविशाति तेनैवसहउत्क्रामतिच ॥ ५५ ॥ ततोदेहप्रवेशानंतरम् अंगानिशिरआदीनिविसृजति निर्माति विभर्ति पुष्टानिचकरोति सःप्राणोपाधिर्जीवः प्राणस्यपंचधाभावात्स्वयमपिपंचधाभिद्यते सप्राणन्नेवप्राणोनामभवतीतिश्रुतेः ॥ ५६ ॥ प्रथमंस्थानंत्हृदयंवर्धयन् [illegible] ॥ ५७ ॥

पश्चिमंकायंसंयादिपावतं ऊर्ध्वंउरोदेशादसंधिरार्थः व्यायच्छतेव्यायामंबलसाध्यंकर्मकरोतियेनसव्यानः सर्वदेहसंधिव्यापी समानस्तुनाभिदेशस्थःसंनिवर्तयेत अशितपीतादिकंसमी कुर्यात् यथास्थानंमापयेदित्यर्थः तत एवंमाणकर्मविभागानंतरंतस्यजीवस्यभूतावाप्तिः पृथिव्यादिसाक्षात्कारोजायते साचइंद्रियगोचरात्इंद्रियाणांयोविषयोरूपादिस्तद्वारातदाश्रयो भवतीत्यर्थः ५८ अत्रहेतुमाह पृथिवीति यतः पृथिव्यादीनि इंद्रियाणि इंद्रियरूपेणपरिणम्यशरीरेस्वेस्वेस्थाने नेत्रगोलकादौविष्टानिप्रविष्टानि अतस्तानिस्वंस्वंयोगंप्रचक्रिरे पार्थिवं घ्राणंपृथिवीमेवगंधविशिष्टांगृह्णाति आप्यंरसनंअपांगुणंरसमेवगृह्णाति तैजसंचक्षुस्तेजोगुणंरूपम् वायव्यंस्पर्शनेंद्रियंतद्गुणंस्पर्शनम् नाभसंश्रोत्रंतद्गुणंशब्दंचगृह्णातीत्यर्थः ५९ दे हंउपचितंकाठिन्यांशम् पार्थिवंपृथ्वीविकारम् प्राणोवायुविकारः छिद्राण्याकाशस्रावः द्रवभागःसर्वजलम् ६० चक्षुःज्योतिः रूपप्रकाशकंजाठरादिवा तेषांपृथिव्यादीनांपंचानां

अपानःपश्चिमंकायमुदानोर्ध्वंशरीरिणः ॥ व्यानोव्यायच्छतेयेनसमानःसन्निवर्त्तयेत् ॥ भूतावाप्तिस्ततस्तस्यजायतेंद्रियगोचरात् ५८
पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ तस्येंद्रियाणिविष्टानिस्वंस्वंयोगंप्रचक्रिरे ५९ पार्थिवंदेहमाहुस्तंप्राणात्मानंचमारुतम् ॥
छिद्राण्याकाशयोनीनिजलात्स्रावःप्रवर्त्तते ६० ज्योतिश्चक्षुश्चतेजात्मातेषांयंतामनःस्मृतः ॥ ग्रामाश्चविषयाश्चैवयस्यवीर्यात्प्रवर्तिताः
६१ इत्येवंपुरुषःसर्वान्सृजँल्लोकान्सनातनान् ॥ कथंलोकेनैधनेस्मिन्नरत्वंविष्णुरागतः ६२ एषमेसंशयोब्रह्मन्नेवंमेविस्मयोमहान्
कथंगतिर्गतिमतामापन्नोमानुषींतनुम् ६३ श्रुतोमेस्वस्यवंशस्यपूर्वेषांचैवसंभवः ॥ श्रोतुमिच्छामिविष्णोस्तुवृष्णीनांचयथाक्रमम्
६४ आश्चर्यपरमंविष्णुर्देवदैत्यैश्चकथ्यते ॥ विष्णोरुत्पत्तिमाश्चर्यंममाचक्ष्वमहामुने ६५ एतदाश्चर्यमाख्यानंकथयस्वसुखावहम् ॥
प्रख्यातबलवीर्यस्यविष्णोरमिततेजसः ॥ कर्मचाश्चर्यभूतस्यविष्णोस्तत्त्वमिहोच्यताम् ६६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरि
वंशपर्वणिचत्वारिंशोऽध्यायः ४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रश्नभारोमहांस्तातत्वयोक्तःशार्ङ्गधन्वनि ॥ यथाशक्त्यातुवक्ष्या
मिश्रूयतांवैष्णवंयशः १ विष्णोःप्रभावश्रवणेदिष्ट्यातेमतिरुत्थिता ॥ हंतिविष्णोःप्रवृत्तिंचशृणुदिव्यांमयेरिताम् २ सहस्राक्षंसह
स्रास्यंसहस्रभुजमव्ययम् ॥ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रकरमव्ययम् ३ सहस्रजिह्वंभास्वंतंसहस्रमुकुटंप्रभुम् ॥ सहस्रदंसहस्रादिंसहस्र
भुजमव्ययम् ४

तेजात्मातेजसोंऽशोमनः सर्वेषामिंद्रियाणांयंतानियामकः यस्यमनसोवीर्यात्सामर्थ्यात्ग्रामाः रूपाद्याश्रयाःपृथिव्यादयः विषयागंधादयः यद्वा ग्रामानगरादयःदेशा पूर्वपश्चिमादयोनिर्मिताः यद्वा इदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितं यदिदंकिंचेतिश्रुतेः ६१ सनातनान्अनादिसिद्धान् नैधनेनिधनप्रधाने नरत्वंमानुषत्वम् ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ इतिश्रीहरिवंशेटीकायांचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ चत्वारिंशत्तमेस्मिन्केश्रवणात्पातकापहे ॥ परात्मनोविचित्रार्थाःप्रादुर्भावाउदीरिताः ॥ १ ॥ प्रश्नेति भारत्वादुर्वो ढव्यमपियथाशक्तिवक्ष्यामि १ प्रवृत्तिंलीलाचेष्टितम् २ सहस्राक्षमितियंविप्राआहुरितिदशमस्थेनान्वयः सहस्रशब्दोनंतवाची अव्ययंअविनाशिनम् ३ अव्ययंअपरिणामिनम् ४

एवंब्राभ्यांसूक्ष्मंअमूर्त्तरूपमुक्त्वास्थूलंमूर्त्तरूपमाहसवनमिति सवनंकालंहवनंकर्म हव्यंहूयमानंद्रव्यम् होतारंयजमानम् पात्राणिउक्तेभ्योन्यानिकपालादीनि पवित्राणिकुशमयदेशादीनि दीक्षांसंस्कारम् चरुंस्थालीम् ॥ ५ ॥ प्रोक्षणंप्रोक्षणीपात्रम् दक्षिणाअन्वाहार्यादिः अयनंहविर्भिःप्रचरणम् अध्वर्युंप्रसिद्धम् सामगंउद्गातारम् सदनंपत्नीशालाम् ॥ ६ ॥ होतारंऋत्विजम् चयनंइष्टकामयंस्थंडिलम् ॥ ७ ॥ ह्रस्वानिएकहायनीशकटादीनिसोमक्रयाद्यर्थानि अतिप्रमाणानिअनडुत्स्तंभशालादीनि अर्थफलंस्वर्गादि ॥ ८ ॥ भागवहंगायत्र्यादिच्छंदः छंदांसिवैदेवेभ्योहव्यमूहुरित्याम्नातानीतिलिंगदर्शनात् अग्रेभुजंप्रापणीयंउदायुधंउदयनीयं ॥ ९ ॥ यंसर्वयज्ञांगमयंयज्ञेआहुः शाश्वतंनित्यैकरूपम् वेदरूपंप्रमाणरूपम् विभुंक्रतुफलदाता

सवनंहवनंचैवहव्यंहोतारमेवच ॥ पात्राणिचपवित्राणिवेदींदीक्षांचरुंस्रुवम् ५ स्रुक्सोमंशूर्पमुसलंप्रोक्षणंदक्षिणायनम् ॥ अध्वर्युंसामगंविप्रंसदस्यंसदनंसदः ६ यूपंसमित्कुशंदर्वीचमसोलूखलानिच ॥ प्राग्वंशंयज्ञभूमिंचहोतारंचयनंचयत् ७ ह्रस्वान्यतिप्रमाणानिचराणिस्थावराणिच ॥ प्रायश्चित्तानिचार्थंचस्थंडिलानिकुशांस्तथा ८ मंत्रंयज्ञवहंवह्निंभागंभागवहंचयत् ॥ अग्रेभुजंसोमभुजंघृतार्चिषमुदायुधम् ९ आहुर्वेदविदोविप्रायंयज्ञंशाश्वतंविभुम् ॥ तस्यविष्णोःसुरेशस्यश्रीवत्सांकस्यधीमतः १० प्रादुर्भावसहस्राणिअतीतानिनसंशयः ॥ भूयश्चैवभविष्यंतीत्येवमाहप्रजापतिः ११ यत्पृच्छसिमहाराजपुण्यांदिव्यांकथांशुभाम् ॥ यदर्थंभगवान्विष्णुःसुरेशोरिपुसूदनः ॥ देवलोकंसमुत्सृज्यवसुदेवकुलेभवत् १२ ततेहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुसर्वमशेषतः ॥ वासुदेवस्यमाहात्म्यंचरितंचमहाद्युतेः १३ हितार्थंसुरमर्त्यानांलोकानांप्रभवायच ॥ बहुशःसर्वभूतात्माप्रादुर्भवतिकार्यतः १४ प्रादुर्भावांश्चवक्ष्यामिपुण्यान्दिव्यगुणैर्युतान् ॥ छांदसीभिरुदाराभिःश्रुतिभिःसमलंकृतान् १५ शुचिःप्रयतवाक्भूत्वानिबोधजनमेजय ॥ इदंपुराणंपरमंपुण्यंवेदैश्चसंमितम् १६ हंततेकथयिष्यामिविष्णोर्दिव्यांकथांशृणु ॥ यदायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभारत ॥ धर्मसंस्थापनार्थायतदासंभवतिप्रभुः १७ तस्यत्वेकामहाराजमूर्तिर्भवतिसत्तमा ॥ नित्यंदिविष्ठायाराजंस्तपश्चरतिदुश्चरं १८ द्वितीयाचास्यशयनेनिद्रायोगमुपाययौ ॥ प्रजासंहारसर्गार्थंकिमध्यात्मविचिंतकम् १९ सुप्त्वायुगसहस्रंसप्रादुर्भवतिकार्यतः ॥ पूर्णेयुगसहस्रेतुदेवदेवोजगत्पतिः २० पितामहोलोकपालाश्चंद्रादित्यौहुताशनः ॥ ब्रह्माचकपिलश्चैवपरमेष्ठीतथैवच २१ देवाःसप्तर्षयश्चैवत्र्यंबकश्चमहायशाः ॥ वायुःसमुद्राःशैलाश्चतस्यदेहंसमाश्रिताः २२ सनत्कुमारश्चमहानुभावोमनुर्महात्माभगवान्प्रजाकरः ॥ पुराणदेवोथपुराणिचक्रेप्रदीप्तवैश्वानरतुल्यतेजाः २३

रईश्वरः धीमतः धीमन्तर्तकस्य ॥ १० ॥ प्रजापतिः सर्ववेददर्शीब्रह्मा ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ हितार्थंश्रेयोर्थं प्रभवायऐश्वर्याय ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ संभवतिशरीरंधत्ते एतेनप्रवृत्तिप्रधानारजोमूर्तिरुक्ता ॥ १७ ॥ सात्त्विकीमाहतस्येति ॥ १८ ॥ तामसीमाहाद्वितीयेति निद्रायोगंयोगमयीं निद्रां संहारस्यसर्गः संहारक्रियातदर्थम् कीदृशंनिद्रायोगम् किमध्यात्मविचिंतकं ज्ञानिवाः अध्यात्मविचिंतकाःसविकल्पसमाधिमंतोयस्मात्तम् ॥ १९ ॥ प्रादुर्भावमेवाहपूर्णइति तदंगेलीनानांदेवानामाविर्भावएवतस्यप्रादुर्भावइत्यर्थः देवदेवः महादेवः जगत्पतिर्विष्णुः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ सनादिति सनत्कुमारादिरूपोनारायणःपुरापिशरीराणिब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानांप्राणिनांचक्रे ॥ २३ ॥

मत्स्यरथौ[illegible]वाविति[illegible]योःसंबंधः २४ अमितंवरंकैवल्यम् २५ पुष्करेनाभिकमलेयत्रयस्मात् २६ यत्रपुराणे वेदः मंत्रब्राह्मणराशिः श्रुतिसमाहितः प्रत्यक्षेणैवनिहितोदृश्यतेप्रत्य
क्षश्रुतिमूलकोयमर्थइत्यर्थः २७ यस्यरूपंबिभ्रदिमामविंदद्गुहांप्रविष्टःशरीरस्य मध्येइतिवाराहप्रादुर्भावस्यतावत्प्रत्यक्षश्रुतिमूलकत्वमाह वाराहस्तुश्रुतिमुखइति ॥ २८ ॥
वेदाः चतुःसंख्यासाम्यात्पादायस्य आदिवराहोपासकैर्यज्ञांगानिवाराहांगेषुचिंतनीयानीत्येवमर्थोयंग्रंथः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ फलबीजमहौषधिः फलेष्टपणो
बीजंतदंतर्गतंरेतःतद्रूपाओषधयोयस्य प्रसवहेतुत्वसामान्यात् ओषधयएवास्यरेतइत्यर्थः • विकृतोऽभिषुतःसोमःसोमरसइत्यर्थःसएवशोणितंयत्र समासैकदेशस्यापि

येनचार्णवमध्यस्थैनष्टेस्थावरजंगमे ॥ नष्टेदेवासुरगणेप्रनष्टोरगराक्षसे २४ योद्धुकामौसुदुर्धर्षौदानवौमधुकैटभौ ॥ हतौप्रभवतातेनतयोर्दत्त्वामितंवरम्
२५ पुराकमलनाभस्यस्वपतःसागरांभसि ॥ पुष्करेयत्रसंभूतादेवाःसर्षिगणाःपुरा २६ एषपौष्करकोनामप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ पुराणेकथ्यतेयत्रवेदः
श्रुतिसमाहितः २७ वाराहस्तुश्रुतिमुखःप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ यत्रविष्णुःसुरश्रेष्ठोवाराहंरूपमास्थितः ॥ महींसागरपर्यंतांसशैलवनकाननाम् २८ वेद
पादोयूपदंष्ट्रःक्रतुदंतश्चितीमुखः ॥ अग्निजिह्वोदर्भरोमाब्रह्मशीर्षोमहातपाः २९ अहोरात्रेक्षणोदिव्योवेदांगश्रुतिभूषणः ॥ आज्यनासःस्रुवातुंडःसामघोषस्वनो
महान् ३० धर्मःसत्यमयःश्रीमान्क्रमविक्रमसत्कृतः ॥ प्रायश्चित्तनखोधीरःपशुजानुर्महाभुजः ३१ उद्गात्रंतोहोमलिंगःफलबीजमहौषधिः ॥ वाय्वंतरात्मामं
त्रस्फिक्विकृतःसोमशोणितः ३२ वेदीस्कंधोहविर्गंधोहव्यकव्यातिवेगवान् ॥ प्राग्वंशकायोद्युतिमान्नानादीक्षाभिराचितः ३३ दक्षिणाहृदयोयोगीमहासत्रम
योमहान् ॥ उपाकर्मोष्टरुचकःप्रवर्ग्यावर्तभूषणः ३४ नानाछंदोगतिपथोगुह्योपनिषदासनः ॥ छायापत्नीसहायोवैमेरुशृंगइवोच्छ्रितः ३५ महींसागरपर्यंतांसशै
लवनकाननाम् ॥ एकार्णवजलेभ्रष्टामेकार्णवगतांप्रभुः ३६ दंष्ट्रयायःसमुद्धृत्यलोकानांहितकाम्यया ॥ सहस्रशीर्षोदेवादिश्चकारपृथिवींपुनः ३७ एवंयज्ञ
वराहेणभूत्वाभूतहितार्थिना ॥ उद्धृतापृथिवीसर्वासागरांबुधरापुरा ३८ वाराहएषकथितोनारसिंहमतःशृणु ॥ यत्रभूत्वामृगेंद्रेणहिरण्यकशिपुर्हतः ३९
पुराकृतयुगेराजन्सुरारिर्बलदर्पितः ॥ दैत्यानामादिपुरुषश्चचारतपउत्तमम् ४० दशवर्षसहस्राणिशतानिदशपंचच ॥ जलोपवासनिरतःस्थानमौनदृ
ढव्रतः ४१ ततःशमदमाभ्यांचब्रह्मचर्येणचानघ ॥ ब्रह्माप्रीतोभवत्तस्यतपसानियमेनच ४२ तंवैस्वयंभूर्भगवान्स्वयमागत्यभूपते ॥ विमानेनार्कवर्णेनहंस
युक्तेनभास्वता ४३ आदित्यैर्वसुभिःसाध्यैर्मरुद्भिर्दैवतैःसह ॥ रुद्रैर्विश्वसहायैश्चयक्षराक्षसकिन्नरैः ४४

सोमस्यविशेषणंविकृतइति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ उपाकर्मस्वाध्यायस्वीकारःसएवोष्ठस्यरुचकोभूषणंयस्य प्रवर्ग्योधर्मसंतपनार्थोमहावीरः तस्यावर्तः आवृत्तिःसैवभूषणंयस्य ॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥ ३६ ॥ चकारस्थिरामितिशेषः ॥ ३७ ॥ यज्ञवराहेणयज्ञमयेनवराहेण नारसिंहप्रादुर्भावः नृसिंहतापिन्यादिप्रत्यक्षश्रुतिमूलएवेत्यभिसंधायाह नारसिं
हमिति भूत्वाआविर्भूय ३९ दैत्यानांआदिपुरुषःहिरण्यकशिपुः ४० जलोपवासःजलमात्राहारःस्थानंदृढासनंमौनंइंद्रियसंयमः ताभ्यांसह दृढंव्रतंपरिग्रहोयस्यसतथाविधउपवासः ४१
४२ ४३ ४४

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ घनदः धनप्रदः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ तवाद्भुताइत्यनर्हत्वाच्चतुर्थीस्थानेषष्ठी ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

दिशाभिर्विदिशाभिश्चनदीभिःसागरैस्तथा ॥ नक्षत्रैश्चमुहूर्तैश्चखेचरैश्चमहाग्रहैः ४५ देवर्षिभिस्तपोवृद्धैःसिद्धैःसप्तर्षिभिस्तथा ॥ राजर्षिभि पुण्यतमैर्गं
धर्वैश्चाप्सरोगणैः ४६ चराचरगुरुःश्रीमान्वृतःसर्वैःसुरैस्तथा ॥ ब्रह्माब्रह्मविदांश्रेष्ठोदैत्यंवचनमब्रवीत् ४७ प्रीतोस्मितवभक्तस्यतपसानेनसुव्रत ॥
वरंवरयभद्रंतेयथेष्टंकाममाप्नुहि ४८ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ नदेवासुरगंधर्वानयक्षोरगराक्षसाः ॥ नमानुषाःपिशाचाश्चनिहन्युर्मांकथंचन ४९ ऋष
योमानमांशापैःक्रुद्धालोकपितामह ॥ शपेयुस्तपसायुक्तावरमेतंवृणोम्यहम् ५० नशस्त्रेणनचास्त्रेणगिरिणापादपेनवा ॥ नशुष्केणनचार्द्रेणस्यान्नचान्येन
मेवधः ५१ पाणिप्रहारेणैकेनसभृत्यबलवाहनम् ॥ योमांनाशयितुंशक्तःसमेमृत्युर्भविष्यति ५२ भवेयमहमेवार्कःसोमोवायुर्हुताशनः ॥ सलिलंचांतरिक्षं
चनक्षत्राणिदिशोदश ५३ अहंक्रोधश्चकामश्चवरुणोवासवोयमः ॥ धनदश्चधनाध्यक्षोयक्षःकिंपुरुषाधिपः ५४ एवमुक्तस्तुदैत्येनस्वयंभूर्भगवांस्तदा ॥
उवाचदैत्यराजंतंप्रसहन्नृपसत्तम ५५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतेदिव्यावरास्तातमयादत्तास्तवाद्भुताः ॥ सर्वान्कामानिमांस्तातप्राप्स्यसित्वंनसंशयः ५६
एवमुक्त्वातुभगवान्जगामाकाशमेवहि ॥ वैराजंब्रह्मसदनंब्रह्मर्षिगणसेवितम् ५७ ततोदेवाश्चनागाश्चगंधर्वामुनयस्तथा ॥ वरप्रदानंश्रुत्वातेपितामहमुप
स्थिताः ५८ विष्णुंविज्ञापयामासुर्देवाइंद्रपुरोगमाः ५९ देवाऊचुः ॥ वरेणानेनभगवन्बाधयिष्यतिनोसुरः ॥ ततःप्रसीदभगवन्वधोप्यस्यविचिंत्यताम्
६० भगवान्सर्वभूतानांस्वयंभूरादिकृद्विभुः ॥ स्रष्टाचहव्यकव्यानामव्यक्तप्रकृतिर्ध्रुवः ६१ सर्वलोकहितंवाक्यंश्रुत्वादेवःप्रजापतिः ॥ प्रोवाचभगवान्वाक्यं
सर्वान्देवगणांस्तदा ६२ अवश्यंत्रिदशास्तेनप्राप्तव्यंतपसः फलम् ॥ तपसोंतेऽस्यभगवान्वधंविष्णुःकरिष्यति ६३ एतच्छ्रुत्वासुराःसर्वेवाक्यंपंकजसंभवा
त् ॥ स्वानिस्थानानिदिव्यानिजग्मुस्तेवैमुदान्विताः ६४ लब्धमात्रेवरेचापिसर्वाःसोऽबाधतप्रजाः ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्योवरदानेनदर्पितः ६५ आश्रमे
षुमहाभागान्मुनीन्वैशंसितव्रतान् ॥ सत्यधर्मरतान्दांतान्पुराधर्षितवांस्तुसः ६६ देवांस्त्रिभुवनस्थांस्तुपराजित्यमहासुरः ॥ त्रैलोक्यंवशमानीयस्वर्गेव
सतिदानवः ६७ यदावरमदोन्मत्तोन्यवसद्दानवोभुवि ॥ यज्ञियान्कृतवान्दैत्यान्देवांश्चैवाप्ययज्ञियान् ६८ आदित्याश्चततोरुद्राविश्वेचमरुतस्तथा ॥
शरण्यंशरणंविष्णुमुपाजग्मुर्महाबलम् ६९ वेदयज्ञमयंब्रह्मब्रह्मदेवंसनातनम् ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचप्रभुंलोकनमस्कृतम् ॥ नारायणंविभुंदेवाःशरण्यंशरणा
गताः ७० ॥ देवाऊचुः ॥ त्रायस्वनोद्यदेवेशहिरण्यकशिपोर्भयात् ॥ त्वंहिनःपरमोधाताब्रह्मादीनांसुरोत्तम ७१

वाक्यंदेवाणामितिशेषः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ब्रह्मदेवंब्राह्मणानांदैवतम् ॥ ७० ॥ नोऽस्मान् नोऽस्माकंवा ॥ ७१ ॥

॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ इंद्रतापनश्चवातापिश्चेतिद्वंद्वः

॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ जीमूतघनसंकाशःमेघकदंबवर्णः

क्षयायादितिवंशस्यशरण्यस्त्वंभवस्वनः ७२ ॥ विष्णुरुवाच ॥ भयंत्यज
त्वंहिनःपरमोदेवस्त्वंहिनःपरमोगुरुः ॥ उत्फुल्लांबुजपत्राक्षःशत्रुपक्षभयंकरः ॥
घ्यममराह्यभयंवोददाम्यहम् ॥ तथैवत्रिदिवंदेवाःप्रातिपत्स्यथमाचिरम् ७३ एषतंसगणंदैत्यंवरदानेनदर्पितम् ॥ अवध्यममरेंद्राणांदानवंतंनिहन्म्यहम्
७४ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वासभगवान्विमृज्यत्रिदशेश्वरान् ॥ हिरण्यकशिपोराजन्नाजगामहरिःसभाम् ७५ नरस्यकृत्वार्धतनुंसिंहस्यार्धतनुंप्रभुः ॥
नारसिंहेणवपुषापाणिंसंस्पृश्यपाणिना ७६ जीमूतघनसंकाशोजीमूतघननिःस्वनः ॥ जीमूतघनदीप्तौजाजीमूतइववेगवान् ७७ दैत्यंसोतिबलंदीप्तंदृप्तशार्दू
लविक्रमम् ॥ दृप्तैर्दैत्यगणैर्गुप्तंहतवानेकपाणिना ७८ नृसिंहएषःकथितोभूयोयंवामनोऽपरः ॥ यत्रवामनमाश्रित्यरूपंदैत्यविनाशकृत् ७९ बलर्बलवतो
यज्ञेबलिनाविष्णुनापुरा ॥ विक्रमैस्त्रिभिरक्षोभ्याःक्षोभितास्तेमहासुराः ८० विप्रचित्तिःशिविःशंकुरयःशंकुस्तथैवच ॥ अयःशिराःशंकुशिराहयग्रीवश्चवी
र्यवान् ८१ वेगवान्केतुमानुग्रःसोमव्यग्रोमहासुरः ॥ पुष्करःपुष्कलश्चैववेपनश्चमहारथः ८२ बृहत्कीर्तिर्महाजिह्वःसाश्वोश्वपतिरेवच ॥ प्रह्लादोऽश्वशिराकुं
भःसंह्लादोगगनप्रियः ॥ अनुह्लादोहरिहरौवराहःशंकरोरुजः ८३ शरभःशलभश्चैवकुपनःकोपनःक्रथः ॥ बृहत्कीर्तिर्महाजिह्वःशंकुकर्णोमहास्वनः ८४ दी
र्घजिह्वोर्कनयनोमृदुचापोमृदुप्रियः ॥ वायुर्यविष्ठोनमुचिःशंबरोविज्वरोमहान् ८५ चंद्रहंताक्रोधहंताक्रोधवर्धनएवच ॥ कालकःकालकेयश्चवृत्रःक्रोधोवि
रोचनः ८६ गरिष्ठश्चवरिष्ठश्चप्रलंबनरकावुभौ ॥ इंद्रतापनवातापीकेतुमान्बलदर्पितः ८७ असिलोमापुलोमाचवाष्कलःप्रमदोमदः ॥ खसृमःकालवदनःक
रालःकैशिकःशरः ८८ एकाक्षश्चंद्रहाराहुःसंह्लादःसृमरःस्वनः ॥ शतघ्नीचक्रहस्ताश्चतथापरिघपाणयः ८९ महाशिलाप्रहरणाःशूलहस्ताश्चदानवाः ॥ अ
श्मयंत्रायुधोपेताभिंडिपालायुधास्तथा ९० शूलोलूखलहस्ताश्चपरश्वधधरास्तथा ॥ पाशमुद्गरहस्तावैतथामुशलपाणयः ९१ नानाप्रहरणाघोरानानावे
षामहाजवाः ॥ कूर्मकुक्कुटवक्त्राश्चशशोलूकमुखास्तथा ९२ खरोष्ट्रवदनाश्चैववराहवदनास्तथा ॥ भीमामकरवक्त्राश्चक्रोधवक्त्राश्चदानवाः ॥ आखुदर्दुरवक्त्रा
श्चघोरावृकमुखास्तथा ९३ मार्जारगजवक्त्राश्चमहावक्त्रास्तथापरे ॥ नक्रमेषाननाःशूरागोजाविमहिषाननाः ९४ गोधाशल्यकवक्त्राश्चक्रौंचवक्त्राश्चदान
वाः ॥ गरुडाननाःखड्गमुखामयूरवदनास्तथा ९५ गजेंद्रचर्मवसनास्तथाकृष्णाजिनांबराः ॥ चीरसंवृतदेहाश्चतथावल्कलवाससः ॥ उष्णीषिणोमुकुटि
नस्तथाकुंडलिनोसुराः ९६

॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥

॥ ९६ ॥ ९७ ॥ उपावर्ततपरिवव्रुः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ स्तननाभिजानुदेशस्थलम् चंद्रादित्ययोरुद्धिर्भूयस्त्वतारतम्येन ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥वेदविद्भिःयस्योरुषुत्रिषुविक्रमणेष्वाधीक्षि
यंतिभुवनानिविश्वेत्यादि मत्यक्षवेदविद्भिःअभूतात्मकः अद्भुतंरूपोयमपिमत्यक्षश्रुतिमूलःयंवैसूर्यंस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः अत्रयस्तमन्वविंदन्नह्यन्ये अशक्नुवन्निति सूर्यआत्मानंस्वर्भा

किरीटिनोलंबशिखाःकंबुग्रीवाःसुवर्चसः ॥ नानावेषधरादैत्यानानामाल्याऽनुलेपनाः ९७ स्वान्यायुधानिसंगृह्यप्रदीप्तान्यातितेजसा ॥ क्रममाणंहृषीके
शमुपावर्ततसर्वशः ९८ प्रमथ्यसर्वान्दैतेयान्पादहस्ततलैःप्रभुः ॥ रूपंकृत्वामहाभीमंजहाराशुसमेदिनीम् ९९ तस्यविक्रमतोभूमिंचंद्रादित्यौस्तनांतरे
॥ नभःप्रक्रममाणस्यनाभ्यांकिलसमास्थितौ १०० परंप्रक्रममाणस्यजानुदेशेस्थितावुभौ ॥ विष्णोरतुलवीर्यस्यवदंत्येवंद्विजातयः १ हृत्वासपृथिवीं
कृत्स्नांजित्वाचासुरपुंगवान् ॥ ददौशक्रायत्रिदिवंविष्णुर्बलवतांवरः २ एषतेवामनोनामप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ वेदविद्भिर्द्विजैरेवंकथ्यतेवैष्णवंयशः ३
भूयोभूतात्मकोविष्णोःप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ दत्तात्रेयइतिख्यातःक्षमयापरयायुतः ४ तेननष्टेषुवेदेषुप्रक्रियासुमखेषुच ॥ चातुर्वर्ण्येतुसंकीर्णेधर्मेशिथिल
तांगते ५ अभिवर्द्धतिचाधर्मेसत्येनष्टेऽनृतेस्थिते ॥ प्रजासुशीर्यमाणासुधर्मेचाकुलतांगते ६ सहयज्ञक्रियावेदाःप्रत्यानीताहितेनवै ॥ चातुर्वर्ण्यमसंकी
र्णंकृतंतेनमहात्मना ७ तेनहैहयराजस्यकार्तवीर्यस्यधीमतः ॥ वरदेनवरोदत्तोदत्तात्रेयेणधीमता ८ एतद्बाहुद्वयंयत्तेमृधेममकृतेनघ ॥ शतानिदशबाहूनां
भविष्यंतिनसंशयः ९ पालयिष्यसिकृत्स्नांचवसुधांवसुधाधिप ॥ दुर्निरीक्ष्योरिवृंदानांधर्मज्ञश्चभविष्यसि १० एषतेवैष्णवःश्रीमान्प्रादुर्भावोऽद्भुतःशुभः ॥
कथितोवैमहाराजयथाश्रुतमरिंदम ॥ भूयश्चजामदग्न्योयंप्रादुर्भावोमहात्मनः ११ यत्रबाहुसहस्रेणविस्मितंदुर्जयंरणे ॥ रामोर्जुनमनीकस्थंजघाननृपतिंप्रभुः
१२रथस्थंपार्थिवंरामःपातयित्वार्जुनंयुधि ॥ धर्षयित्वायथाकामंक्रोशमानंचमेघवत् १३ कृत्स्नंबाहुसहस्रंचचिच्छेदभृगुनंदनः ॥ परश्वधेनदीप्तेनज्ञाति
भिःसहितस्यवै १४ कीर्णाक्षत्रियकोटीभिर्मेरुमंदरभूषणा ॥ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवीतेननिःक्षत्रियाकृता १५ कृत्वानिःक्षत्रियांचैवभार्गवःसुमहातपाः ॥
सर्वपापविनाशायवाजिमेधेनचेष्टवान् १६ तस्मिन्यज्ञेमहादानेदक्षिणांभृगुनंदनः ॥ मारीचायददौप्रीतःकश्यपायवसुंधराम् १७ वारणांस्तुरगाञ्छीघ्रा
न्रथांश्चरथिनांवरः ॥ हिरण्यमक्षयंधेनूर्गजेंद्रांश्चमहामनाः ॥ ददौतस्मिन्महायज्ञेवाजिमेधेमहायशाः १८ अद्यापिचहितार्थायलोकानांभृगुनंदनः ॥ च
रमाणस्तपोदीप्तंजामदग्न्यःपुनःपुनः ॥ तिष्ठतेदेववद्धीमान्महेंद्रेपर्वतोत्तमे १९

नुर्मायातमसाविपर्ययेण अविध्यत् जीवत्वमनयत् अत्रेर्ढक्आत्रेयः अत्रेरपत्यानिदत्तात्रेयः बहुत्वंपूजार्थपरयाक्षमयाशांत्यातेनज्ञानमार्गप्रवर्तकोयमवतारइतिज्ञेयम् ॥४॥ अन्यच्चावतारक
त्यमाहतेनेत्यादिना प्रक्रियासु अनुष्ठानप्रकारेषु शिथिलतामविरलतां ॥ ५ ॥ आकुलतांअधर्मेणमिश्रताम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ जरूथकेिंदवारण्यप्रदेशे ॥ १३० ॥ ३१ ॥ वियोजितौविशेषेणयोजितौ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ त्रैलो
क्यस्यरावणंआक्रंदकरम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सचिवैः सुग्रीवविभीषणादिभिः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ लवणःशत्रुघ्नरूपिणातेनैवहतः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ जारूथ्यान्त्रिगुणीकृतदक्षिणानित्येके अ
एषविष्णोःसुरेशस्यशाश्वतस्याव्ययस्यच ॥ जामदग्न्यइतिख्यातःप्रादुर्भावोमहात्मनः २० चतुर्विंशेयुगेचापिविश्वामित्रपुरःसरः ॥ राज्ञोदशरथस्याथ
पुत्रःपद्मायतेक्षणः २१ कृत्वात्मानंमहाबाहुश्चतुर्द्धाप्रभुरीश्वरः ॥ लोकेरामइतिख्यातस्तेजसाभास्करोपमः २२ प्रसादनार्थंलोकस्यरक्षसांनिधनायच ॥
धर्मस्यचविवृद्ध्यर्थंजज्ञेतत्रमहायशाः २३ तमप्याहुर्मनुष्येंद्रंसर्वभूतपतेस्तनुम् ॥ यस्मैदत्तानिचास्त्राणिविश्वामित्रेणधीमता २४ वधार्थंदेवशत्रूणांदुर्ध
राणिसुरैरपि ॥ यज्ञविघ्नकरौयेनमुनीनांभावितात्मनां २५ मारीचश्चसुबाहुश्चबलेनबलिनांवरौ ॥ निहतौचनिराशौचकृतौतेनमहात्मना २६ वर्तमानेमखे
येनजनकस्यमहात्मनः ॥ भग्नंमाहेश्वरंचापंक्रीडतालीलयापुरा २७ यःसमाःसर्वधर्मज्ञश्चतुर्दशवनेवसत् ॥ लक्ष्मणानुचरोरामःसर्वभूतहितेरतः २८ रू
पिणीयस्यपार्श्वस्थासीतेतिप्रथिताजनैः ॥ पूर्वोचितातस्यलक्ष्मीर्भर्त्तारमनुगच्छति २९ चतुर्दशतपस्तप्त्वावनेवर्षाणिराघवः ॥ जनस्थानेवसन्कार्यंत्रि
दशानांचकारह ॥ सीतायाःपदमन्विच्छन्लक्ष्मणानुचरोविभुः ३० विराधंचकबंधंचराक्षसौभीमविक्रमौ ॥ जघानपुरुषव्याघ्रौगंधर्वौशापवीक्षितौ ३१
हुताशनार्केंदुतडित्घनाभैःप्रतप्तजांबूनदचित्रपुंखैः ॥ महेंद्रवज्राशनितुल्यसारैःशरैःशरीरेणवियोजितौबलात् ३२ सुग्रीवस्यकृतेयेनवानरेंद्रोमहाबलः ॥
वालीविनिहतोयुद्धेसुग्रीवश्चाभिषेचितः ३३ देवासुरगणानांहियक्षगंधर्वभोगिनाम् ॥ अवध्यंराक्षसेंद्रंतंरावणंयुधिदुर्ज्जयम् ३४ युक्तंराक्षसकोटीभिर्नीलां
जनचयोपमम् ॥ त्रैलोक्यरावणंघोरंरावणंराक्षसेश्वरम् ३५ दुर्जयंदुर्धरंदृप्तंशार्दूलसमविक्रमम् ॥ दुर्निरीक्ष्यंसुरगणैर्वरदानेनदर्पितम् ३६ जघानसचिवैःसार्द्धं
ससैन्यंरावणंयुधि ॥ महाभ्रघनसंकाशंमहाकायंमहाबलम् ३७ तमागस्कारिणंघोरंपौलस्त्यंयुधिदुर्जयम् ॥ सभ्रातृपुत्रसचिवंससैन्यंक्रूरनिश्चयम् ३८ रावणं
निजघानाशुरामोभूतपतिःपुरा ॥ मधोश्चतनयोदृप्तोलवणोनामदानवः ३९ हतोमधुवनेवीरोवरदृप्तोमहासुरः ॥ समरेयुद्धशौंडेनतथाचान्येऽपिराक्षसाः
१४० एतानिकृत्वाकर्माणिरामोधर्मभृतांवरः ॥ दशाश्वमेधान्जारूथ्यानाजहारनिरर्गलान् ४१ नाश्रूयंताशुभावाचोनाकुलंमारुतोववौ ॥ नवित्तहरणं
त्वासीद्रामेराज्यंप्रशासति ४२ पर्यदेवन्नविधवानानर्थाश्चाभवंस्तदा ॥ सर्वमासीज्जगद्दांतंरामेराज्यंप्रशासति ४३ नप्राणिनांभयंचापिजलानिलनिघात
जम् ॥ नचस्मवृद्धाबालानांप्रेतकार्याणिकुर्वते ४४
न्येतुजारूथ्यामितिसप्तम्यंतंपाठंप्रकल्प्यअयोध्यायामितिव्याचक्षते जरूथंछंदोगप्रसिद्धः रतोप्रविशेषस्तदर्हान् जरूथंगरूथम् गणतेःस्तुतिकर्मणइतियास्कः इतिगणतेरूथन्प्रत्ययेआ
देश्चुत्वमितितस्यजत्वंजृवृभ्यामूथन्नितिसूत्रेजरूथंमांसमितिशाब्दिकाः जारूथ्यान्रतुल्यान्पुष्टान्वेत्यर्थः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ सहस्राणिएकादशेविशेषः ॥ ४७ ॥ समवायः समाजः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ समहाबलः महताबलेनसैन्योपलक्षितेनकृत्स्नजनेनसहितः सम
हाबलः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ नवमेऽवतारेएतच्चात्रानुक्ताभ्यामपिमत्स्यकूर्माभ्यांसहज्ञेयम् तथावेदव्यासोपिदशमोजज्ञे इतिविशेषणंयोज्यम् ॥ ६१ ॥
॥ ६२ ॥ एतेदशातीताः ॥ ६३ ॥ उत्पत्स्यतेएकादशोयम् दशमेऽतीतेसतीत्यग्रिमेणसंबंधः ॥ ६४ ॥ भाव्याःभवंसततोत्पत्तिमशंसांतितेभाव्याः क्षणिकत्वादिनोबौद्धाःतैःसहसंपन्नो

ब्रह्मपर्यचरत्क्षत्रंविशःक्षत्रमनुव्रताः ॥ शूद्राश्चैवहिवर्णांस्त्रीन्शुश्रूषंत्यनहंकृताः ॥ नार्योनात्यचरन्भर्तॄन्भार्यांनात्यचरत्पतिः ४५ सर्वमासज्जिगद्दांतंनि
र्दस्युरभवन्मही ॥ रामएकोऽभवद्भर्तारामःपालयिताऽभवत् ४६ आयुर्वर्षसहस्राणितथापुत्रसहस्रिणः ॥ अरोगाःप्राणिनश्चासन्रामेराज्यंप्रशासति
४७ देवतानामृषीणांचमनुष्याणांचसर्वशः ॥ पृथिव्यांसमवायोभूद्रामेराज्यंप्रशासति ४८ गाथाअप्यत्रगायंतियेपुराणविदोजनाः ॥ रामेनिबद्धतत्त्वार्था
माहात्म्यंतस्यधीमतः ४९ श्यामोयुवालोहिताक्षोदीप्तास्योमितभाषिता ॥ आजानुबाहुःसुमुखःसिंहस्कंधोमहाभुजः ५० दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशता
निच ॥ अयोध्याधिपतिर्भूत्वारामोराज्यमकारयत् ५१ ऋक्सामयजुषांघोषोज्याघोषश्चमहात्मनः ॥ अव्युच्छिन्नोभवद्राज्येदीयतांभुज्यतामिति १५२
सत्ववान्गुणसंपन्नोदीप्यमानःस्वतेजसा ॥ अतिचंद्रंचसूर्यंचरामोदाशरथिर्बभौ ५३ ईजेक्रतुशतैःपुण्यैःसमाप्तवरदक्षिणैः ॥ हित्वायोध्यांदिवंयातोराघवः
समहाबलः ५४ एवमेषमहाबाहुरिक्ष्वाकुकुलनंदनः ॥ रावणंसगणंहत्वादिवमाचक्रमेप्रभुः ५५ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अपरःकेशवस्यायंप्रादुर्भावोमहात्म
नः ॥ विख्यातोमाथुरेकल्पेसर्वलोकहितायवै ५६ यत्रशाल्वंचमैंदंचाद्विविदंकंसमेवच ॥ अरिष्टमृषभंकेशिंपूतनांदैत्यदारिकाम् ५७ नागंकुवलयापीडं
चाणूरंमुष्टिकंतथा ॥ दैत्यान्मानुषदेहस्थान्सूदयामासवीर्यवान् ५८ छिन्नंबाहुसहस्रंचबाणस्याद्भुतकर्मणः ॥ नरकश्चहतःसंख्येयवनश्चमहाबलः ५९ हृता
निचमहीपानांसर्वरत्नानितेजसा ॥ दुराचाराश्चनिहताःपार्थिवाश्चमहीतले ६० नवमेद्वापरेविष्णुरष्टाविंशेपुराभवत् ॥ वेदव्यासस्तथाजज्ञेजातूकर्ण्यपुरस्स
रः ६१ एकोवेदश्चतुर्धातुकृतस्तेनमहात्मना ॥ जनितोभारतोवंशःसत्यवत्याःसुतेनच ६२ एतेलोकहितार्थायप्रादुर्भावामहात्मनः ॥ अतीताःकथिताराज
न्कथ्यंतेचाप्यनागताः ६३ कल्कीविष्णुयशानामशंभलग्रामकोद्विजः ॥ सर्वलोकहितार्थायभूयश्चोत्पत्स्यतेप्रभुः १६४ दशमोभाव्यसंपन्नोयाज्ञवल्क्यपु
रस्सरः ॥ क्षपयित्वाचतान्सर्वान्भाविनार्थेनचोदितान् ६५ गंगायमुनयोर्मध्येनिष्ठांप्राप्स्यातिसानुगः ॥ ततःकुलेऽव्यतीतेतुसामात्येसहसैनिके ६६

वादेयुद्धेचसंमतःक्षपयित्वाजित्वाहत्वाच तानेवविशिनष्टिभाविनाभावंपूर्वोक्तमशंसताबुद्धमुनिनाविष्णोरेवरूपांतरेणभगवताकेनचिदर्थेननिमत्तेनकलौदम्भयज्ञप्रवृत्त्यालोकनाशोमाभूदि
तिमद्भर्निवार्थेननिमित्तेनचोदितान्प्रवर्तितान्एतेनकल्कितःप्राक्बौद्धावतारोऽपिसूचितः बौद्धपक्षक्षयार्थश्चकल्कीत्युक्तम् ६५ निष्ठांसमाप्तिम् ननुकल्कीम्लेच्छान्निग्रहीष्यतीत्यत्रस्मर्यते
[illegible] तस्मिन्त्सहासत्येसहसैनिकेकुलेव्यतीतेअन्योन्यद्वारापहाराभ्रष्टेसति ६६

अप्रग्रहाः अनियंतृकाः ईश्वरयत्नंविनैवकामलोभाक्रांताःप्रजाः परस्परंघातयिष्यंतीत्यर्थः ६७ ६८ तदेवोपसंहरति स्वभावादेवनान्यथेति ६९ ७० देवापीतिसंधिरार्षः ७१ उद्देशमात्रेणकीर्तनंकृतसनतुसम्यक्व्याख्यातम् प्रादुर्भावानामन्येषामृषभादीनामानंत्यात् ७२ ७३ एतायोगमायाएवनतुतात्त्विक्योभगवतोलीलाअस्मदादिलीलावद्रागपूर्विकाइत्यर्थः तथाचमंत्रः यद्चरस्तन्वावावृधानोबलानींद्रप्रब्रुवाणोजनेषु मायेत्सातेयानियुद्धान्याहुर्नाद्यशत्रुंननुपुराविवित्सइति अस्यार्थःहेइंद्र परमेश्वर यत्तन्वामत्स्यकूर्मादिशरीरेणअचरः चरणंकृतवानासि वावृधानःवृद्धेदैत्यादीन्हत्वामहत्त्वंचप्राप्तवानासि लोकेबलानिभूमेरुद्धरणादीनिजनेषुप्रब्रुवाणःख्यापितवानभूःसासर्वातेतवमायेत्मायैवसाका यानियुद्धान्याहुःदेवासुरसंग्रामाः सर्वेमायैव कुतएतत् यतस्त्वांननुनिश्चितंअद्यवर्तमानकालेपुरावाशत्रुंनाशनीयंनविवित्सेलभते सर्वस्यांतरात्मत्वात्कालत्रयेपितवशत्रुर्नास्तीति तस्मात्स्वाप्रार्थानुवादवदेतत्पुराणंभगवल्लीलामनुवदतीतिमंत्रार्थः ऋद्धिधर्मफलभूतांसंपत्तिम् समृद्धिंयोगैश्वर्यम् ॥ १७४ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ चत्वारिंशेद्विसंयुक्तेसर्वदेवपराजये ॥

नृपेष्वथप्रणष्टेषुतदात्वप्रग्रहाःप्रजाः ॥ रक्षणेविनिवृत्तेचहत्वाचान्योन्यमाहवे ६७ परस्परहृतस्वाश्चनिराक्रंदाःसुदुःखिताः ॥ एवंकष्टमनुप्राप्ताःकालेसंध्यांशकेतदा ॥ प्रजाःक्षयंप्रयास्यंतिसार्द्धंकलियुगेनह ६८ क्षीणेकलियुगेतस्मिन्ततःकृतयुगंपुनः ॥ प्रपत्स्यतेयथान्यायंस्वभावादेवनान्यथा ६९ एते चान्येचबहवोदिव्यादेवगुणैर्युताः ॥ प्रादुर्भावाःपुराणेषुगीयंतेब्रह्मवादिभिः ७० यत्रदेवापिमुह्यंतिप्रादुर्भावानुकीर्तने ॥ पुराणंवर्ततेयत्रवेदश्रुतिसमाहितम् ७१ एतदुद्देशमात्रेणप्रादुर्भावानुकीर्तनम् ॥ कीर्तितंकीर्तनीयस्यसर्वलोकगुरोःप्रभोः १७२ प्रीयंतेपितरस्तस्यप्रादुर्भावानुकीर्तनात् ॥ विष्णोरतुलवीर्यस्ययःशृणोतिकृतांजलिः ७३ एतास्तुयोगेश्वरयोगमायाःश्रुत्वानरोमुच्यतिसर्वपापैः ॥ ऋद्धिंसमृद्धिंविपुलांश्चभोगान्प्राप्नोतिसर्वंभगवत्प्रसादात् ॥ १७४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ विश्वत्वंशृणुमेविष्णोर्हरित्वंचकृतेयुगे ॥ वैकुंठत्वंचदेवेषु कृष्णत्वंमानुषेषुच १ ईश्वरत्वंचतस्येदंगहनांकर्मणांगतिम् ॥ संप्रत्यतीतांभाव्यांचशृणुराजन्यथातथम् २ अव्यक्तोव्यक्तलिंगस्थोयत्रैषभगवान्प्रभुः ॥ नारायणोह्यनंतात्माप्रभवोऽव्ययएवच ३

देवाआप्यायिताःसर्वेप्रत्यक्षीभूयविष्णुना ॥ १ ॥ पूर्वेयदाधर्मस्यग्लानिस्तदाभगवानाविर्भवतीत्युक्तंसाचासुराणामुदयाद्भवति अतस्तेषांवधेनाविष्णोर्जगद्रक्षकत्वंनिरूपयति विश्वत्वमित्यादिनाविशेषेणश्वसिश्वसित्यभयंप्राप्यजनोयस्मादितिविश्वः आश्वासनकर्ताअभयदातेतियावत्हरतिनाशयतिदुःखदान्दुरितदैत्यादीनितिहरिः विगतंकुंठनंगतिप्रतिघातआलस्यंवैकल्यंवायस्मात्सविकुंठः स्वार्थेऽण्वैकुंठःदेवेषुसात्विकेषुपालनीयेषुयस्याशक्यत्वादिकंनास्तीत्यर्थः मानुषेषुरजस्तमोग्रस्तेषुउपेक्षणीयेषुकृष्णत्वं कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकइतिस्मृतेःकेवलंसत्तारूपेणसांसारिकानंदरूपेणचास्तित्वंचशृणु १ तथामध्यमेषुईश्वरत्वंनिग्रहानुग्रहकर्तृत्वमेवंविधांभगवतोनानारूपांकर्मणांलीलानांगतिंभूतांभविष्यांचवक्ष्यमाणांशृणु २ व्यक्तोऽव्यक्तांलिंगंमूर्तिः तत्स्थःयत्रमत्स्याद्यवतारग्रहणेनारायणोमुनिस्तद्रूपः ३

नारायणःजगत्सृष्ट्वातत्रप्रविश्यजीवभावमनुभूयपुनर्जीवत्वहर्ताजीवन्नेवमुक्तोहरिसंज्ञोभूत् कृतयुगेदेहिनःसद्योमुच्यंतइतिभावः एतस्यैवरूपंब्रह्मादयइत्याहब्रह्मेति ४ ५ ६ प्रधानं त्रिगुणात्मिकामायासैवआत्माशरीरंयस्यसप्रधानात्मामायावी मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुतेरीश्वरप्रजापतीन्मरीच्यादीन् ७ तनूस्तन्वानाःकश्यपादिरूपेणस्वरूपाणिविस्तारयंतःब्रह्मवंशान्नानागोत्राणिसस्रुजुःब्रह्मयज्ञः बहुधाप्रकृतिविकृत्यादिरूपःवेदोवाशाखाभेदेनबहुधाभवत् ८ एतत्तुवेदजपरूपमयदाहशौनकः वेदाक्षराणियावंतिपठितानिद्विजातिभिः ॥ तावंति हरिनामानिकीर्तितानिनसंशयइति इतोपिअन्यत्कीर्त्यमानंविबोधबुध्यस्व वेदजपतुल्यं ९ तदेवाहवृत्तेइत्यादिना तारकामयस्तारकप्रधानः १० तत्रगुरुदारहर्तुःसोमस्यपक्षेतत्तु

एषनारायणोभूत्वाहरिरासीत्कृतेयुगे ॥ ब्रह्माशक्रश्चसोमश्चधर्मःशुक्रोबृहस्पतिः ४ अदितेरपिपुत्रत्वमेत्ययादवनंदनः ॥ एषविष्णुरितिख्यातइंद्रादवरजोऽभवत् ५ प्रसादजंह्यस्यविभोरदित्याःपुत्रजन्मतत् ॥ वधार्थंसुरशत्रूणांदैत्यदानवरक्षसाम् ६ प्रधानात्मापुराह्येषब्रह्माणमसृजत्प्रभुः ॥ सोसृजत्पूर्वपुरुषःपुराकल्पेप्रजापतीन् ७ तेतन्वानास्तनूस्तत्रब्रह्मवंशाननुत्तमान् ॥ तेभ्योऽभवन्महात्मभ्योबहुधाब्रह्मशाश्वतम् ८ एतदाश्चर्यभूतस्यविष्णोर्नामानुकीर्तनम् ॥ कीर्तनीयस्यलोकेषुकीर्त्यमानंविबोधमे ९ वृत्तेवृत्रवधेतातवर्त्तमानेकृतेयुगे ॥ आसीत्त्रैलोक्यविख्यातःसंग्रामस्तारकामयः १० तत्रासन्दानवाघोराःसर्वेसंग्रामदर्पिताः ॥ घ्नंतिदेवगणान्सर्वान्सयक्षोरगराक्षसान् ११ तेवध्यमानाविमुखाःक्षीणप्रहरणारणे ॥ त्रातारंमनसाजग्मुर्देवंनारायणंहरिम् १२ एतस्मिन्नंतरेमेघानिर्वाणांगारवर्षिणः ॥ सार्कचंद्रग्रहगणंछादयंतोनभस्तलम् १३ चंचद्विद्युद्गणाविद्धाघोरानिर्ह्रादकारिणः ॥ अन्योन्यवेगाभिहताःप्रववुःसप्तमारुताः १४ दीप्ततोयाशनीपातैर्वज्रवेगानिलाकुलैः ॥ ररासघोरैरुत्पातैर्दह्यमानमिवांबरम् १५ पेतुरुल्कासहस्राणिमुहुराकाशगान्यपि ॥ न्युब्जानिचविमानानिप्रपतंत्युत्पतंतिच १६ चतुर्युगांतपर्यायेलोकानांयद्भयंभवेत् ॥ तादृशान्येवरूपाणितस्मिन्नुत्पातलक्षणे १७ तमसानिष्प्रभंसर्वंनप्राज्ञायतकिंचन ॥ तिमिरौघपरिक्षिप्तानरेजुश्चदिशोदश १८ निशेवरूपिणीकालीकालमेघावगुंठिता ॥ द्यौर्नभात्यभिभूतार्काघोरेणतमसावृता १९ तान्घनौघान्सतिमिरान्दोर्भ्यामुत्क्षिप्यसप्रभुः ॥ वपुःसंदर्शयामासदिव्यंकृष्णवपुर्हरिः २० बलाहकांजननिभंबलाहकतनूरुहम् ॥ तेजसावपुषाचैवकृष्णंकृष्णमिवाचलम् २१ दीप्तपीतांबरधरंतप्तकांचनभूषणम् ॥ धूमांधकारवपुषायुगांताग्निमिवोत्थितम् २२

त्यशीलत्वादसुराआसन् ११ तेदेवाः १२ निर्वाणाअर्चिषापरिहिताःतप्तायस्तुल्याःतेचतेऽगाराश्चतद्वर्षिणःआसन्नितिशेषः १३ तेमेघाःअन्योन्यवेगैरभिहताःबभूवुरितिशेषःयतः सप्तमारुताःप्रवहादयस्तत्क्षोभकर्तारःप्रववुःतैर्धूलिपटलवद्धनपटलावर्त्तितमित्यर्थः १४ दीप्तंतप्ततोयंअशनीचतयोःपातैःररासशब्दंचकार १५ न्युब्जानिअधोमुखानि १६ चतुर्युगानांअवसानपर्यायेऽवांतरप्रलयेइत्यर्थः १७ १८ कालीनिशादर्शरात्रिः १९ कृष्णं,घननीलंवपुर्यस्यसहरिर्वपुर्दर्शयामास २० बलेति मेघवत्कृष्णवर्णंकृष्णकेशंचतेजसाकृष्णवर्णेन २१ २२

चामीकरंसुवर्णंतन्मयाः कराकाराःमुष्टयोयेषुतैःचामीकरकराकारैः २३ गिरिकूटंपर्वतवदचंचलम् कूटोस्त्रीनिश्चलेराशाविति
चतुर्द्विगुणाअष्टौपीनाःपुष्टाश्चअंसाबाहुमूलानियस्यतम् शिलातुप्रस्तरेमता तथामनःशिलायांचेतिमेदिनी उच्चैस्तरेप्युच्चयःस्यात्समूहेनीविबंधनइतिच नंदकःखड्गःतेनआनंदितःशोभि
तिमेदिनी शिलोच्चयंमनःशिलावर्णंनीविबंधनंयस्यतम् नंदकोहरिखड्गेचेतिमेदिनी २४ २५ हर्यश्वंहरिद्वर्णाअश्वाः तैः संयुक्तेरथेवपुर्दर्शयामासेतिपूर्वेणसंबंधः रथसंयुक्तेइत्यत्रसंयुक्तरथेइत्यपेक्षितेरथपदस्यपू
तःकरोयस्यतंनंदकानंदितकरम् र्वनिपातःआर्षः चंद्रेति २६ रथेददृशेदृष्टःदेवैःकिंउदासीनैर्नददृशेनेत्याहदेवास्तंददृशुरितिबुद्धिपूर्वकंदृष्टवंतइत्यर्थःयस्यचंद्रार्कौचक्रे मंदराद्रिरक्षः शेषःप्रग्रहः मेरुःकूबरम् ताराएवचरू

चतुर्द्विगुणपीनांसंबलाकापंक्तिभूषणम् ॥ चामीकरकराकारैरायुधैरुपशोभितम् २३ चंद्रार्ककिरणोद्योतंगिरिकूटंशिलोच्चयम् ॥ नंदकानंदितकरंशराशी
विषधारिणम् २४ शक्तिचित्रंहलोदग्रंशंखचक्रगदाधरम् ॥ विष्णुशैलंक्षमामूलंश्रीवृक्षंशार्ङ्गधन्विनम् २५ हर्यश्वरथसंयुक्तेसुपर्णध्वजशोभिते ॥ चंद्रार्कचक्र
रुचिरेमंदराक्षवृतांतरे २६ अनंतरश्मिसंयुक्तेददृशेमेरुकूबरे ॥ तारकाचित्रकुसुमेग्रहनक्षत्रबंधुरे २७ भयेष्वभयदंव्योम्निदेवादैत्यपराजिताः ॥ ददृशु
स्तेस्थितंदेवंदिव्यलोकमयेरथे २८ तेकृतांजलयःसर्वेदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ जयशब्दंपुरस्कृत्यशरण्यंशरणंगताः २९ सतेषांतागिरःश्रुत्वाविष्णुर्दयितदै
वतः ॥ मनश्चक्रेविनाशायदानवानांमहामृधे ३० आकाशेतुस्थितोविष्णुःसोत्तमेपुरुषोत्तमः ॥ उवाचदेवताःसर्वाःसप्रतिज्ञमिदंवचः ३१ शांतिंभजतभ
द्रंवोमाभैष्टमरुतांगणाः ॥ जितामेदानवाःसर्वेत्रैलोक्यंप्रतिगृह्यताम् ३२ तेतस्यसत्यसंधस्यविष्णोर्वाक्येनतोषिताः ॥ देवाःप्रीतिंपरांजग्मुःप्राप्येवामृत
मुत्थितम् ३३ ततस्तमःसंह्रियतेविनेशुश्चबलाहकाः ॥ प्रववुश्चशिवावाताःप्रसन्नाश्चदिशोदश ३४ सुप्रभाणिचज्योतींषिचंद्रंचक्रुःप्रदक्षिणम् ॥ दीप्ति
मंतिचतेजांसिचक्रुरर्कंप्रदक्षिणम् ३५ नविग्रहंग्रहाश्चक्रुःप्रसन्नाश्चापिसिंधवः ॥ नीरजस्काबभुर्मार्गानाकमार्गादयस्त्रयः ३६ यथार्थमूहुःसरितोनापिचुक्षु
भिरेऽर्णवाः ॥ आसंच्छुभानींद्रियाणिनराणामंतरात्मसु ३७ महर्षयोवीतशोकावेदानुच्चैरधीयत ॥ यज्ञेषुचहविःस्वादुशिवमश्नातिपावकः ३८ प्रवृत्तधर्माः
संवृत्तालोकामुदितमानसाः ॥ प्रीत्यापरमयायुक्तादेवदेवस्यभूपते ॥ विष्णोःसत्यप्रतिज्ञस्यश्रुत्वाऽरिनिधनेगिरम् ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवं
शेहरिवंशपर्वणिआश्चर्यतारकामयेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ वैशंपायनउवाच ॥ ततोभयंविष्णुमयंश्रुत्वादैतेयदानवाः ॥ उद्योगंविपुलंचक्रुर्युद्धाययुधिदुर्जयाः १

पगतचित्रकुसुमानिग्रहादीनिबंधनानितादृशेविश्वरथेस्थितंदेवाददृशुरित्यर्थः २७ २८ २९ दयिताःदेवताःयस्येति बहुव्रीहिः ३० सःउत्तमेइतिच्छेदः ३२ ३३ संह्रियते
संहृतं ३४ ३५ सिंधवः नद्यः नाकमार्गादयस्त्रयः देवयानः पितृयानः मोक्षमार्गश्चेतित्रयः ३६ ३७ ३८ प्रवृत्तधर्मोयज्ञादिःसंवृत्तःसम्यक्प्रवृत्तःविष्णोर्गिरंश्रुत्वासंवृत्ताः
३९ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ । ७ ॥ चत्वारिंशेत्रियुक्तेथदेवासुरसमागमे दैत्यसंहननंपूर्वंवर्ण्यतेवीरवल्लभम् ॥ १ ॥ ततःविष्णुमयं
विष्णुप्रधानंभयंदैत्यानांश्रुत्वा १

त्रिनल्वांतरंद्वादशशतहस्तविस्तृतं नल्वः किष्कुचतुःशतमित्युक्तेः मयःकांचनमयंरथंआरोहदितिसप्तमेनान्वयः महांतिआयुधानियस्मिन् विक्रमंतंविषमेपिजलाद्यादिस्थानेगच्छंतम् ॥ २ ॥ ३ ॥ येरथेषुवरास्तेषुउदग्रंश्रेष्ठम् सूपस्थानंशोभननीडम् अगोपमंपर्वततुल्यम् ईहामृगगणैःकृत्रिमसत्वसमूहैराकीर्णंव्याप्तम् ॥ ४ ॥ हेममयाःकेयूरवलयसदृशाःसंधिबंधपट्टिकायस्य ॥ ५ ॥ लंबकेसरवर्चसंमल्लूकवर्णसिंहवद्वशीघ्रपातित्वेनातितेजस्विनम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ शैलोत्करःपर्वतानांराशिः काललोहाष्टचरणंकृष्णायसमया अष्टौचरणाश्चक्राणियस्यतम्

मयस्तुकांचनमयंत्रिनल्वांतरमव्ययम् ॥ चतुश्चक्रंविक्रमंतंसुकल्पितमहायुधम् २ किंकिणीजालनिर्घोषंद्वीपिचर्मपरिष्कृतम् ॥ खचितंरत्नजालैश्चहेमजालैश्चभूषितम् ३ ऋक्षंरथवरोदग्रंसूपस्थानमगोपमम् ॥ ईहामृगगणाकीर्णंपक्षिभिश्चविराजितम् ॥ दिव्यास्त्रतूणीरधरंपयोधरनिनादितम् ४ गदापरिघसंपूर्णंमूर्तिमंतमिवार्णवम् ॥ हेमकेयूरवलयंस्वर्णमंडलकूबरम् ५सपताकध्वजोदग्रंसादित्यमिवमंदरम् ॥ गजेंद्राभोदसदृशंलंबकेसरवर्चसम् ६युक्तमृक्षसहस्रेणसहस्राबुदनादितम् ॥ दीप्तमाकाशगंदिव्यंरथंपररथारुजम् ७अध्यातिष्ठद्रणाकांक्षीमेरुंदीप्तमिवांशुमान् ॥ तारस्तुक्रोशविस्तारमायसंवायसध्वजम् ८ शैलोत्करसमाकीर्णंनीलांजनचयोपमम् ॥ काललोहाष्टचरणंलोहेषायुगकूबरं ॥ तिमिरांगारकिरणंगर्जंतमिवतोयदम् ९लोहजालेनमहतासगवाक्षेणदंशितम् ॥ आयसैःपरिघैःकीर्णंक्षेपणीयैस्तथाश्मभिः १०प्रासैःपाशैश्चविततैरवसक्तैश्चमुद्गरैः॥शोभितंत्रासनीयैश्चतोमरैःसपरश्वधैः ११उद्यंतंद्विशतांहेतोर्द्वितीयमिवमंदरम् ॥ युक्तंखरसहस्रेणसोध्यारोहद्रथोत्तमम् १२ विरोचनस्तुसंक्रुद्धोगदापाणिरवस्थितः ॥ प्रमुखेतस्यसैन्यस्यदीप्तशृंगइवाचलः १३ युक्तंहयसहस्रेणहयग्रीवस्तुदानवः ॥ स्यंदनंवाहयामाससपत्नानीकमर्दनः १४ व्यायतंबहुसाहस्रंधनुर्विस्फारयन्महत् ॥ वराहःप्रमुखेतस्थौसावरोहइवाचलः १५ खरस्तुविक्षरन्दर्पान्नेत्राभ्यांरोषजंजलम् ॥ स्फुरद्दंतौष्ठवदनःसंग्रामंसोभ्यकांक्षत १६ त्वष्टात्वष्टादशहयंयानमास्थायदानवः ॥ व्यूहितोदानवैर्व्यूहंःपरिचक्रामवीर्यवान् १७ विप्रचित्तिसुतःश्वेतःश्वेतकुंडलभूषणः ॥ श्वेतशैलप्रतीकाशोयुद्धायाभिमुखःस्थितः १८ अरिष्टोबलिपुत्रस्तुवरिष्ठाद्रिशिलायुधैः ॥ युद्धायातिष्ठदायस्तोधराधरइवापरः १९ किशोरस्त्वतिसंहर्षात्किशोरइवचोदितः ॥ अभवद्दैत्यसैन्यस्यमध्येरविरिवोदितः २० लंबस्तुलंबमेघाभःप्रलंबांबरभूषणः ॥ दैत्यव्यूहगतोभातिसनीहारइवांशुमान् २१ स्वर्भानुर्वक्त्रयोधीतुदशनौष्ठेक्षणायुधः ॥ हसंस्तिष्ठतिदैत्यानांप्रमुखेसमहाग्रहः २२ अन्येहयगताभांतिनागस्कंधगताःपरे ॥ सिंहव्याघ्रगताश्चान्येवराहर्क्षगताःपरे २३ केचित्खरोष्ट्रयातारःकेचित्तोयदवाहनाः ॥ नानापक्षिगताश्चान्येकेचित्पवनवाहनाः २४

तिमिरांगाराः कृष्णाङ्गलाःवद्द्वाकिरणायस्य ॥ ९ ॥ दंशितंवेष्टितम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ सावरोहःजटावान्अचलोवृक्षः न्यग्रोधइत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ यानंरथंव्यूहितः व्यूहरचनयास्थापितः ॥ १७ ॥ १८ आयस्तःकृतश्रमः ॥ १९ ॥ किशोरइव अश्वशावकइव ॥ २० ॥ नीहारोराहुः कंकणग्रस्तार्कवदित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ प[illegible]वनवाहनाः वायुगतयः ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० गाढंसंकुलम् रणौघः संग्रामधारातस्याअभ्युदयउत्कर्षः तस्मैअवकीर्णंप्रसृतम् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांत्रिचत्वारिंशोऽध्या
यः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ विस्तरोदेवसैन्यस्यचत्वारिंशेचतुर्युजि ॥ तेषांसंहननंचैवप्रोच्यतेतिमनोहरं ॥ १ ॥ श्रुतस्ते ॥ १ ॥ संनह्यंतसन्नद्धाबभूवुः अडभावआर्षः ॥ २ ॥ ३ ॥ अस्य
पार्श्वेरथःपर्य्येतीतितृतीयस्येनान्वयः पक्षिप्रवरोगरुडः तद्वद्वेगवान् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ हविर्धानेषुहविःस्थापनमंडपे गायंतियमितिशेषः ॥ ७ ॥ ८ । पुनःस्यंदनंवर्णयति केतुनेति

पत्तयश्चापरेदैत्याभीषणाविकृताननाः ॥ एकपादाद्विपादाश्चनर्दंतोयुद्धकांक्षिणः २५ प्रक्ष्वेडमानाबहवःस्फोटयंतश्चतभुजान् ॥ दृप्तशार्दूलनिर्घोषानेदु
र्दानवपुंगवाः २६ तेगदापरिघैरुग्रैर्धनुर्व्यायामशालिनः ॥ बाहुभिःपरिघाकारैस्तर्जयंतिस्मदेवताः २७ प्रासैःपाशैश्चखड्गैश्चतोमरांकुशपट्टिशैः ॥ चिक्री
डुस्तेशतघ्नीभिःशतधारैश्चमुद्गरैः २८ गंडशैलैश्चशैलैश्चपरिघैश्चोत्तमायुधैः ॥ चक्रैश्चदैत्यप्रवराश्चक्रुरानंदितंबलम् २९ एवंतद्दानवंसैन्यंसर्वंयुद्धबलो
त्कटम् ॥ देवताभिमुखंतस्थौमेघानीकमिवोत्थितम् ३० तदद्भुतंदैत्यसहस्रगाढंवाय्वग्नितोयांबुदशैलकल्पम् ॥ बलंरणौघाभ्युदयावकीर्णंयुयुत्सयोन्मत्त
मिवाबभासे ३१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणित्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ श्रुतस्तेदैत्यसैन्यस्यविस्तरस्तात
विग्रहे ॥ सुराणांसर्वसैन्यस्यविस्तरंवैष्णवंशृणु १ आदित्यावसवोरुद्राअश्विनौचमहाबलौ ॥ सबलाःसानुगाश्चैवसंनह्यंतयथाबलम् २ पुरुहूतस्तुपुरतो
लोकपालःसहस्रदृक् ॥ ग्रामणीःसर्वदेवानामारुरोहसुरद्विपम् ३ सव्येचास्यरथःपार्श्वेपक्षिप्रवरवेगवान् ॥ सुचारुचक्रचरणोहेमवज्रपरिष्कृतः ४ देवगं
धर्वयक्षौघैरनुयातःसहस्रशः ॥ दीप्तिमद्भिःसदस्यैश्चब्रह्मर्षिभिरभिष्टुतः ५ वज्रविस्फूर्जितोद्भूतैर्विद्युदिंद्रायुधान्वितैः ॥ गुप्तोवलाहकगणैःकामगैरिवपर्व
तैः ६ समारूढःसभगवान्पर्येतिमघवागजम् ॥ हविर्धानेषुगायंतिविप्रासोममखेस्थिताः ७ स्वर्गेशक्रानुयानेषुदेवतूर्यनिनादिषु ॥ इंद्रंसमुपनृत्यंतिशतशोह्य
प्सरोगणाः ८ केतुनावंशजातेनराजमानोयथारविः ॥ युक्तोहरिसहस्रेणमनोमारुतरंहसा ९ सस्यंदनवरोभातियुक्तोमातलिनातदा ॥ कृत्स्नःपरिवृतोमे
रुर्भास्करस्यैवतेजसा १० यमस्तुदंडमुद्यम्यकालयुक्तंचमुद्गरम् ॥ तस्थौसुरगणानीकेदैत्यान्नादेनभीषयन् ११ चतुर्भिःसागरैर्गुप्तोलेलिहानैश्चपन्नगैः ॥
शंखमुक्तांगदधरोबिभ्रत्तोयमयंवपुः १२ कालपाशंसमाविध्यहयैःशशिकरोपमैः ॥ वाय्वीरितजलोद्गारैःकुर्वन्लीलाःसहस्रशः १३ पांडुरोद्धूतवसनःप्रवालरुचि
रांगदः ॥ मणिश्यामोत्तमवपुर्हारभारार्पितोदरः १४ वरुणःपाशभृन्मध्येदेवानीकस्यतस्थिवान् ॥ युद्धवेलामभिलषन्भिन्नवेलइवार्णवः १५ यक्षराक्षससै
न्येनगुह्यकानांगणैरपि ॥ मणिश्यामोत्तमवपुः कुबेरोनरवाहनः १६ युक्तश्चशंखपद्माभ्यांनिधीनामधिपःप्रभुः ॥ राजराजेश्वरःश्रीमानगदापाणिरदृश्यत १७

२१ ॥ ९ ॥ १० ॥ कालयुक्तंमरणप्रापिकयादेवतयायुक्तम् ॥ ११ ॥ सागरैर्गुप्तोवरुणस्तस्थिवानितिचतुर्थेनान्वयः ॥ १२ ॥ आविध्यभ्रामयित्वा ॥ १३ ॥ पांडुरंश्वेतंउद्धूतंउच्चतरंसौक्ष्म्य
गुणेनवसनंयस्य हाराणांभारोअर्पितोउदरेयस्यसहारभारार्पितोदरः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शंखपद्मौमूर्तिमंतौनिधिविशेषौताभ्याम् ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ चतुर्षुदिक्प्रदेशेषु ॥ २० ॥ २१ ॥ त्रिदिवद्वारचक्रेणरवर्गप्रदेशेअलातचक्रवत्भ्रममाणेनेत्यर्थः तपतादीपयतारथेनचचारेत्यन्वयः ॥ २२ ॥ २३ ॥सोमइति सोमा
दैत्यावासुराउक्तास्तेनासुरेष्वेवसोमः पठितुंयुक्तस्तथापिदेवत्वात्समानजातिषुतस्यपाठः कृतः ॥ २४ ॥ अतएवाह तमिति तंसोमंस्वपक्षीयत्वाद्दानवाददृशुरितितृतीयेनान्वयः ऋक्षं
नक्षत्रं द्विजाःब्राह्मणाःजगच्छायांकिततनुंनैशस्यतमसःक्षयमितिअयमर्थःद्वेधाभूतैःरविरश्मिभिरर्धंशशिमंडलंभास्यतेतत्रअधोमुखारश्मयः पृथ्वींप्राप्यतत्रस्थेनमहामण्यादिते
जसामतिस्रोतःप्रवर्तिताःचंद्रमंडलमुत्प्लुत्य गच्छंतितेपार्थिवेननीलिम्नानुरंजिताः नीलमेवचंद्रमंडलमवभासयंतिततश्चंद्रस्यजगच्छायांकिततनुत्वयुक्तंयेतुपूर्वचंद्रमंडलंप्राप्याधःप्रचरं
तितद्वाराचंद्रस्यभास्वरप्रकाशतयानैशस्यतमसःक्षयमितिविशेषणंयुज्यतइति ॥ २५ ॥ रसानांरसनंआश्रयं ॥ २६ ॥ जगतोऽग्नीषोमात्मकस्यप्रथमंअन्नात्मकंभागंसौम्यंसो

विमानयोधीधनदोविमानेपुष्पकेस्थितः ॥ सराजराजःशुशुभेयुद्धार्थीनरवाहनः ॥ प्रेक्षमाणःशिवसखःसाक्षादिवशिवःस्वयम् १८ पूर्वंपक्षंसहस्राक्षःपि
तृराजस्तुदाक्षिणम् ॥ वरुणःपश्चिमंपक्षमुत्तरंनरवाहनः १९ चतुर्षुयुक्ताश्चत्वारोलोकपालाबलोत्कटाः ॥ स्वासुदिक्ष्वभ्यरक्षन्वैतस्यदेवबलस्यह २०
सूर्यःसप्ताश्वयुक्तेनरथेनांबरगामिना ॥ श्रियाजाज्वल्यमानेनदीप्यमानैश्चरश्मिभिः २१ उदयास्तमयंचक्रेमेरुपर्यंतगामिना ॥ त्रिदिवद्वारचक्रे
णतपतालोकमव्ययम् २२ सहस्ररश्मियुक्तेनभ्राजमानःस्वतेजसा ॥ चचारमध्येदेवानांद्वादशात्मादिनेश्वरः २३ सोमःश्वेतहयैर्भातिस्यंदनेशीतर
श्मिवान् ॥ हिमतोयप्रपूर्णाभिर्भाभिराह्लादयन्जगत् २४ तमृक्षयोगानुगतंशिशिरांशुंद्विजेश्वरम् ॥ जगच्छायांकिततनुंनैशस्यतमसःक्षयम् २५ ज्योति
षामीश्वरंव्योम्निरसानांरसनंप्रभुम् ॥ ओषधीनांपरित्राणंनिधानममृतस्यच २६ जगतःप्रथमंभागंसौम्यंशीतमयंरसम् ॥ ददृशुर्दानवाःसोमंहिमप्रहरणस्थि
तम् २७ यःप्राणःसर्वभूतानांपंचधाभिद्यतेनृषु ॥ सप्तस्कंधगतोलोकांस्त्रीन्दधारचराचरान् २८ यमाहुरग्रेर्यंतारंसर्वप्रभवमीश्वरम् ॥ सप्तस्वरगतायस्ययोनि
र्गीतरुदीर्यते २९ यंवदंत्युत्तमंभूतंयंवदंत्यशरीरिणम् ॥ यमाहुराकाशगमंशीघ्रगंशब्दयोनिजम् ३० सवायुःसर्वभूतायुरुद्धतःस्वेनतेजसा ॥ववौप्रव्यथयन्दैत्या
न्प्रतिलोमःसतोयदः ३१ मरुतोदेवगंधर्वाविद्याधरगणैःसह ॥ चिक्रीडुरसिभिःशुभ्रैर्निर्मुक्तैरिवपन्नगैः ३२ सृजंतःसर्पपतयस्तीव्ररोषमयंविषम् ॥ शरभूताःसुरें
द्राणांचेरुर्व्यात्तमुखादिवि ३३ पर्वतास्तुशिलाशृंगैःशतशाखैश्चपादपैः ॥ उपतस्थुःसुरगणान्प्रहर्तुंदानवंबलम् ३४ यःसदेवोहृषीकेशःपद्मनाभस्त्रिवि
क्रमः ॥ कृष्णवर्त्मायुगांताभोविश्वस्यजगतःप्रभुः ३५ समुद्रयोनिर्मधुहाहव्यभुक्क्रतुसत्कृतः ॥ भूरापोव्योमभूयात्मासमःशांतिकरोऽरिहा ३६ जगद्योनि
र्जगद्बीजोजगद्गुरुरुदारधीः ॥ सार्कमग्निमिवोद्यंतमुद्यम्योत्तमतेजसम् ३७

मरूपंअतएवरसंरसमयं ॥ २७ ॥ सप्तस्कं
धान्आवहप्रवहादयोवायुभेदायत्रआकाशोदरेतिष्ठंतितत्रगतं पंचधाप्राणापानादिभेदेननृषुजंतुषु ॥ २८ ॥ सप्तस्वरानिषादर्षभादयःयस्यवायोर्योनिराकाशःसप्तस्वरेषुगताःस्थिताःशब्द
तन्मात्रामतेत्यर्थः ॥ २९ ॥ शब्दयोनिजंआकाशजम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कृष्णवर्त्मावह्निर्युगांतेअभातिसयुगांताभः युगांताग्नितुल्यइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ समुद्रयोनि
रित्यादिनाक्रियापदान्वयी योनिष्ठंतनिपदे अकारीतिमंत्रवर्गात् ॥ ३६ ॥ सार्कमग्निर्यथाउत्तमतेजाअस्तुत्कृष्टतेजाः तत्तुल्यंचक्रंचक्रगदाधरोदधारेतितृतीयगतेनान्वयः ॥ ३७ ॥

भ्राम्यमाणापरःगदायाः परिवेषस्योपमा ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ द्विजंगरुडंआरुह्ययुद्धायसमवर्त्ततेतिअष्टमद्वादशस्थाभ्यांसंबंधः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ क्रोडावक्षः अर्धगिलितस्य शिरोरत्नेनवक्षस्थलगतेनभांतमितिशेषः भोगः शरीरम् ॥ ४४ ॥ अंबरंआवृत्यस्थितमितिशेषः ॥ ४५ ॥ केतुः शत्रुः केतुर्नारुक्पताकारिग्रहोत्पातेषुलक्ष्मणीतिमेदिनी शत्रुवेषेणप्रकट मित्यर्थः महान्‌कायः लक्ष्मध्वजइति यावत्तस्यनिकेतनंअवरोपणस्थानं कायःकेदेवतेमूर्तौसंधिलक्ष्मस्वभावयोरितिमेदिनी ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अंगिराः बृह

अरिघ्नममरानीकेचक्रंचक्रगदाधरः॥ सपरिवेषमुद्यंतंसवितुर्मंडलंयथा ३८ सव्येनालंब्यमहतींसर्वासुरविनाशिनीम् ॥ करेणकालींवपुषाशत्रुकालप्रदांगदाम् ॥ शेषैर्भुजैःप्रदीप्तानिभुजगारिध्वजःप्रभुः ३९ दधारायुधजालानिशार्ङ्गादीनिमहायशाः॥सकश्यपःस्वात्मभवंद्विजंभुजगभोजनम् ४० पवनाधिकसंपातं गगनक्षोभणंखगम् ॥ भुजगेंद्रेणवदनेनिविष्टेनविराजितम् ४१ अमृतारंभनिर्युक्तंमंदराद्रिमिवोच्छ्रितम् ॥ देवासुरविमर्देषुशतशोदृष्टविक्रमम् ४२ महेंद्रेणामृतस्यार्थेवज्रेणकृतलक्षणम् ॥ शिखिनंचूडिनंचैवतप्तकुंडलभूषणम् ॥ विचित्रपक्षवसनंधातुमंतमिवाचलम् ४३ स्फीतक्रोडावलंबेनशीतांशुसमतेजसा ॥ भोगिभोगावसक्तेनमणिरत्नेनभास्वता ४४ पक्षाभ्यांचारुपत्राभ्यामावृत्यदिविलीलया ॥ युगांतेसेंद्रचापाभ्यांतोयदाभ्यामिवांबरम् ४५ नीललोहितपीताभिःपताकाभिरलंकृतम् ॥ केतुवेषप्रतिच्छन्नंमहाकायनिकेतनम् ४६ अरुणावरजंश्रीमानारुरोहसमरेहरिः॥सुवर्णस्वेनवपुषासुपर्णंखेचरोत्तमम् ४७ तमन्वयुर्देवगणामुनयश्चतपोधनाः ॥ गीर्भिःपरममंत्राभिस्तुष्टुवुश्चगदाधरम् ४८ तद्वैश्रवणसंश्लिष्टंवैवस्वतपुरस्सरं ॥ वारिराजपरिक्षिप्तंदेवराजविराजितम् ४९ चंद्रप्रभाभिर्विमलंयुद्धायसमुपस्थितम् ॥ पवनाविद्धनिर्घोषंसंप्रदीप्तहुताशनम् ५० विष्णोर्जिष्णोःसहिष्णोश्चभ्राजिष्णोस्तेजसावृतम् ॥ बलंबलवदुद्धूतंयुद्धायसमवर्त्तत ५१ स्वस्त्यस्तुदेवेभ्यइतिस्तुत्वातत्रांगिराब्रवीत् ॥ स्वस्त्यस्तुदैत्येभ्यइतिउशनावाक्यमाददे ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभार० आश्चर्यतारकामयेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥ वैशंपायनउवाच ॥ ताभ्यांबलाभ्यांसंजज्ञेतुमुलोविग्रहस्तदा ॥ सुराणामसुराणांचपरस्परजयैषिणां १ दानवादैवतैःसार्द्धंनानाप्रहरणोद्यताः ॥ समीयुर्युध्यमानावैपर्वताःपर्वतैरिव २ तत्सुरासुरसंयुक्तंयुद्धमत्यद्भुतंबभौ ॥ धर्माधर्मसमायुक्तंदर्पेणाविनयेनच ३ ततोरथैःप्रजविनैर्वाहनैश्चप्रचोदितैः ॥ उत्पतद्भिश्चगगनंसासिहस्तैःसमंततः ४ विक्षिप्यमाणैर्मुशलैःसंप्रेष्यद्भिश्चसायकैः ॥ चापैर्विस्फार्यमाणैश्चपात्यमानैश्चमुद्गरैः ५ तद्युद्धमभवद्घोरंदेवदानवसंकुलं ॥ जगतस्त्रासजननंयुगसंवर्तकोपमं ६ स्वहस्तमुक्तैःपरिघैःक्षिप्यमाणैश्चपर्वतैः ॥ दानवाःसमरेजघ्नुर्देवानिंद्रपुरोगमान् ७ तेवध्यमानाबलिभिर्दानवैर्जितकाशिभिः ॥ विषण्णमनसोदेवाजग्मुरार्तिपरांमृधे ॥ तेऽस्त्रजालैःप्रमथितापरिघैर्भिन्नमस्तकाः भिन्नोरस्कादितिसुतैर्वेमूरक्तंव्रणैर्मुहुः ९

स्पतिरब्रवीदित्यन्वयः ॥ ५२ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चत्वारिंशेपंचयुजिदेवरैन्येपराजिते ॥ मयमायाप्रकर्षश्चऊर्वसंभव उच्यते ॥ १ ॥ ताभ्यामिति ॥ १ ॥ समीयुः अन्योन्यंमिश्रिताः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

स्पंदिताः रुधिरस्राविणः कृताः पाशजालैर्निर्यत्नाः कृताः संतः शरैःस्पंदिताइतियोजना ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ तामसींऐंद्रीम् तमो स्वकर्यीमायाम् और्वेणअविंधनेनाग्निना ॥ १८ ॥ १९ ॥ चंद्रविषयंसोमसमीपम् शीतांशुसलिलेशिशिरजलेशयात्शयनाद्धेतोः ॥ २० ॥ २१ ॥ देवराजेनइतराग्निवदौर्वाग्नेरपिशांति र्जलेनैवमविष्यतीतिमन्वानेन ॥ २२ ॥ वरुणस्त्वविंधनोयंवह्निर्नभेमात्रेणशाम्यतीत्यर्थेआख्यायिकामाह पुरेति ब्रह्मर्पिर्भृगुस्तज्जः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ इदंतावकम् ॥ २६ ॥ गोत्रं

स्पंदिताःपाशजालैश्चनिर्यत्नाश्चशरैःकृताः ॥ प्रविष्टादानवींमायांनशेकुस्तेविचेष्टितुम् १० संस्तंभितामिवाभातिनिःप्राणसदृशाकृति ॥ बलंसुरागामसुरैर्निःप्रयत्नायुधंकृतम् ११ मायापाशान्विकर्षंश्चभिंदन्वज्रेगताञ्शरान् ॥ शक्रोदैत्यबलंघोरंविवेशबहुलोचनः १२ सदैत्यान्प्रमुखेहत्वातद्दानवबलंमहत् ॥ तामसेनास्त्रजालेनतमोभूतमथाकरोत् १३ तेन्योन्यंनापश्युध्यंतदेवान्वादानवानापि ॥ घोरेणतमसाविष्टाःपुरुहूतस्यतेजसा १४ मायापाशैर्विमुक्ताश्चयत्नवंतःसुरोत्तमाः ॥ वपूंषिदैत्यसंघानांतमोभूतान्यपातयन् १५ अपध्वस्ताविसंज्ञाश्चतमसानीलवर्चसः ॥ पेतुस्तेदानवगणाश्छिन्नपक्षाइवाचलाः १६ तद्घनीभूतदैत्यानामंधकारमहार्णवम् ॥ प्रविष्टंबलमुत्रस्तंतमोभूतमिवाबभौ १७ तदासृजन्महामायांमयस्तांतामसींदहन् ॥ युगांताग्निमिवात्युग्रांसृष्टामौर्वेणवह्निना १८ साददाहतमःसर्वंमायामयविकल्पिता ॥ दैत्याश्चदीप्तवपुषःसद्यउत्तस्थुराहवे १९ मायामौर्वींसमासाद्यदह्यमानादिवौकसः ॥ भेजिरेचंद्रविषयंशीतांशुसलिलेशयात् २० तेदह्यमानाह्यौर्वेणतेजसाभ्रष्टतेजसः ॥ शशंसुर्वज्रिणेदेवा संतप्ताःशरणैषिणः २१ संतप्तेमाययासैन्येदह्यमानेचदानवैः ॥ चोदितोदेवराजेनवरुणोवाक्यमब्रवीत् २२ ॥ वरुणउवाच ॥ पुराब्रह्मर्षिजःशक्रस्तपस्तेपेऽतिदारुणम् ॥ ऊर्वोमुनिःसतेजस्वीसदृशोब्रह्मणोगुणैः २३ तंतपंतमिवादित्यंतपसाजगदव्ययम् ॥ उपतस्थुर्मुनिगणादेवाब्रह्मर्षिभिःसह २४ हिरण्यकशिपुश्चैवदानवोदानवेश्वरः ॥ ऋषिंविज्ञापयामासपुरापरमतेजसम् २५ तमूचुर्ब्रह्मऋषयोवचनंब्रह्मसंमितम् ॥ ऋषिवंशेषुभगवन्छिन्नमूलमिदंकुलम् २६ एकस्त्वमनपत्यश्चगोत्रंयन्नानुवर्तसे ॥ कौमारंव्रतमास्थायक्लेशमेवानुवर्तसे २७ बहूनिविप्रगोत्राणिमुनिनांभावितात्मनाम् ॥ एकदेहानितिष्ठंतिविभक्तानिविनाप्रजाः २८ कुलेषुछिन्नमूलेषुतेषुनोनास्तिकारणम् ॥ भवांस्तुतपसाश्रेष्ठःप्रजापतिसमद्युतिः २९ तत्प्रवर्तस्ववंशायवर्द्धयात्मानमात्मना ॥ त्वमाधत्स्वोर्जितंतेजोद्वितीयांवैतनुंकुरु ३० सएवमुक्तोमुनिभिर्मुनिर्मनसिताडितः ॥ जगर्हेतान्रृषिगणानवचनंचेदमब्रवीत् ३१ यथायंशाश्वतोधर्मोमुनीनांविहितःपुरा ॥ सदार्षंसेव्रतांकर्मवन्यमूलफलाशिनाम् ३२

पुत्रपौत्रादिसंतानम् कौमारंव्रतंऊर्ध्वरेतस्त्वम् क्लेशतपोजन्यंखेदम् ॥ २७ ॥ प्रजाःविनाउच्छिन्नमूलेषुइतिउत्तरस्थेनान्वयः तेषुकारणंवृद्धिहेतुर्नास्तिच्छिन्नमूलत्वात् ॥ २८ ॥ त्वयितुमूलेविद्यमानेमूलोच्छेदोमाभूदित्याह भवानिति ॥ २९ ॥ द्वितीयांतनुंपुत्रम् ३० ॥ ताडितःक्षोभनीतः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ द्विजानामितितिस्रः याजनाध्यापनप्रतिग्रहाख्यावृत्तयोजीविकाः अस्माकंकौमारव्रतानांतुवन्यैववृत्तिः अनेनसमावृत्तानांविनापिविवाहंवानप्रस्थाश्रमोस्तीतिगम्यते ॥ ३४ ॥
दशनपाः दंतोलूखलिकाइत्यन्वयः सदंताः सतुषमेवनीवारादिकंभक्षयंतइत्यर्थः अदंतास्त्वश्मकुट्टाः पंचानामपिअग्निचतुष्टयंसूर्यश्चतेषामातपेनऊष्मणातपंतितेपंचातपतपाः ॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पंचमंपंचमीशब्दादयोमीयंतएतैरितिपंचमाभिंद्रियग्रामम् पंचभिरिंद्रियैर्मीयंतइतिपंचमोभूतग्रामस्तामितिवा पंचकमितिपाठस्त्वनार्षः ॥ ४० ॥ अयो
गेसंन्यासिनांध्यानभिक्षूणां अवश्यकर्तव्यस्ययोगस्यध्यानस्याभावेकेशहरणंमुंडनम्वानप्रस्थानांअसंकल्पेपरलोककामनायाअभावेकेवलालोकरंजनार्थाकृच्छ्रादिव्रतक्रिया अब्रह्मचर्ये

ब्रह्मयोनौप्रसूतस्यब्राह्मणस्यानुवर्तिनः ॥ ब्रह्मचर्यंसुचरितंब्रह्माणमपिचालयेत् ३२ द्विजानांवृत्तयस्तिस्रोयेगृहाश्रमवासिनः ॥ अस्माकंतुवनंवृत्तिर्वना
श्रमनिवासिनाम् ३४ अंबुभक्ष्यावायुभक्ष्यादंतोलूखलिकास्तथा ॥ अश्मकुट्टादशनपाःपंचातपतपाश्चये ३५ एतेतपसितिष्ठंतोव्रतैरपिसुदुष्करैः ॥
ब्रह्मचर्यंपुरस्कृत्यप्रार्थयंतेपरांगतिम् ३६ ब्रह्मचर्याद्ब्राह्मणस्यब्राह्मणत्वंविधीयते ॥ एवमाहुःपरेलोकेब्रह्मब्रह्मविदोजनाः ३७ ब्रह्मचर्येस्थितंधैर्यंब्रह्मचर्ये
स्थितंतपः ॥ येस्थिताब्रह्मचर्येषुब्राह्मणास्तेदिविस्थिताः ३८ नास्तियोगंविनासिद्धिर्नास्तिसिद्धिंविनायशः ॥ नास्तिलोकेयशोमूलंब्रह्मचर्यात्परंतपः
३९ तन्निगृह्येंद्रियग्रामंभूतग्रामंचपंचमम् ॥ ब्रह्मचर्येणवर्तेतकिमतःपरमंतपः ४० अयोगेकेशहरणमसंकल्पेव्रतक्रिया ॥ अब्रह्मचर्येचर्याचत्रयंस्याद्दंभसं
ज्ञितम् ४१ क्वदाराःक्वचसंयोगःक्वचभावविपर्ययः ॥ यदेयंब्रह्मणासृष्टामनसामानसीप्रजा ४२ यद्यस्तितपसोवीर्यंयुष्माकमभितात्मनाम् ॥ सृजध्वंमा
नसान्पुत्रान्प्राजापत्येनकर्मणा ४३ मनसानिर्मितायोनिराधातव्यातपस्विना ॥ नदारयोगंबीजंवाव्रतमुक्तंतपस्विनाम् ४४ यदिदंलुप्तधर्मार्थंयुष्मा
भिरिहनिर्भयैः ॥ व्याहृतंसद्भिरत्यर्थमसद्भिरिवमेमतिः ४५ वपुर्दीप्तांतरात्मानमेषकृत्वामनोमयम् ॥ दारयोगंविनास्रक्ष्येपुत्रमात्मतनूरुहम् ४६ एव
मात्मानमात्मामेद्वितीयंजनयिष्यति ॥ वन्येनानेनविधिनादिधक्षंतमिवप्रजाः ४७ ऊर्वस्तुतपसाविष्टोनिवेश्योरुंहुताशने ॥ ममंथैकेनदर्भेणसुतस्यप्रभवार
णिम् ४८ तस्योरुंसहसाभित्त्वाज्वालामालीनिरिंधनः ॥ जगतोनिधनाकांक्षीपुत्रोग्निःसमपद्यत ४९ ऊर्वस्योरुंविनिर्भिद्यऔर्वोनामांतकोऽनलः ॥ दिधक्ष
न्निवलोकांस्त्रीन्जज्ञेपरमकोपनः ५० उत्पन्नमात्रश्चोवाचपितरंदीप्तयागिरा ॥ क्षुधामेबाधतेतातजगद्भक्ष्येत्यजस्वमाम् ५१

अध्ययनाद्यभावेपिचर्याब्रह्मचारिधर्माविष्करणम ४१ यदाइयं मानसीसनत्कुमारादिकाप्रजाब्रह्मणासृष्टातदादाराः क्वतत्संयोगश्चक्व भावस्यचित्तस्यविपर्ययः कामातुरताचक्व
नकिंचिदपितदाआसीदित्यर्थः यथेतिपाठेपियदेत्येवार्थः ४२ ४३ योनिः पुत्रोत्पत्तिस्थानंआधातव्यानिहितगर्भाकर्तव्या यतस्तपस्विनांदारयोगंक्लीबत्वमार्षंबीजंबीजाधानंचव्रतंनावि
हितम् ४४ ४५ एषोहंमनोमयंस्वसंकल्पसिद्धंवपुःउप्यतेबीजमस्मिन्निातिवपुःयोनिंकृत्वा उद्भाव्यदारयोगंविनापिदीप्तांतरात्मानंआत्मतनूरुहंस्वस्यपुत्रंस्रक्ष्ये ४६ द्वितीयंआत्मानंपुत्रंआ
त्मादेहः ४७ हुताशनेऊरुंनिवश्येति ऊरौअग्निंसमारोप्यततएवमथित्वाग्निंजनयामासेत्यर्थः सचाग्निःस्वेनब्राह्मेणचतेजसायुक्तोदुःसहोदुर्दमश्चाभूदितिवाक्यार्थः ४८ ४९ ५० भक्षभक्षणे
तन्निमित्तंमांउद्दिश्यजगत्त्यजस्वपुरोडाशवत्कृत्स्नंजगद्भक्षयितुंमामाज्ञापयस्वेत्यर्थः ५१

कूंममापःप्रसरन् ५२ ५३ ५४ तेजोवीर्यंदुग्रहातियावत् ५५ ५६ ५७ प्रभावकालेयौवनसमयेसमागमेऽन्नस्येतिशेषः ५८ ५९ वडवायाअश्वायामुखसदृशेसमुद्रस्यआस्येमुखेअस्यस्था नमत्रंवत्तप्रविष्टाः भौमाआपः तासांतुत्यर्थममयोनिरित्याद्युक्तं शेषंस्पष्टं ६० ६१ ६२ ६३ प्रभायशोमयंतेजः ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ समापन्नंशरणागतं सीदेदुः

॥६१॥ त्रिदिवारोहिभिर्ज्वालैर्जृंभमाणोदिशोदश ॥ निर्दहन्निवभूतानिववृधेसोंतकोऽनलः ५२ एतस्मिन्नंतरेब्रह्मासर्वलोकपतिःप्रभुः ॥ आजगाममुनिर्यत्रव्यसृजत्पुत्रमुत्तमम् ५३ सददर्शोरुमूर्वस्यदीप्यमानंसुताग्निना ॥ और्वकोपाग्निसंतप्तान्लोकांश्चऋषिभिःसह ५४ तमुवाचततोब्रह्मामुनिमूर्वंसभाजयन् ॥ धार्यतांपुत्रजंतेजोलोकानांहितकाम्यया ५५ अस्यापत्यस्यतेविप्रकरिष्येसाह्यमुत्तमम् ॥ वासंचास्यप्रदास्यामिप्राशनंचामृतोपमम् ॥ तथ्यमेतन्ममवचःशृणुत्वंवदतांवर ५६ ऊर्वउवाच ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियन्मेद्यभगवान्शिशोः ॥ मतिमेतांददातीहपरमानुग्रहायवै ५७ प्रभातकालेसंप्राप्तेकांक्षितव्येसमागमे ॥ भगवंस्तर्पितःपुत्रःकैर्हव्यैःप्राप्स्यतेसुखम् ५८ कुत्रचास्यनिवासोवैभोजनंचकिमात्मकम् ॥ विधास्यतिभवानस्यवीर्यतुल्यंमहौजसः ५९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वडवामुखेस्यवसतिःसमुद्रास्येभविष्यति ॥ ममयोनिर्जलंविप्रतच्चतोयमयंवपुः ६० तद्धविस्तवपुत्रस्यविसृजाम्यालयंतुतत् ॥ तत्रायमास्तांनियतःपिबन्वारिमयंहविः ६१ ततोयुगांतेभूतानामेषचाहंचसुव्रत ॥ सहितौविचरिष्यावोलोकानितिपुनःपुनः ६२ एषोग्निरंतकालेतुसलिलाशीमयाकृतः ॥ दहनःसर्वभूतानांसदेवासुररक्षसाम् ६३ एवमस्त्वितिसोप्यग्निःसंवृतज्वालमंडलः ॥ प्रविवेशार्णवमुखंनिःक्षिप्यपितरिप्रभाम् ६४ प्रतियातस्ततोब्रह्मातेचसर्वेमहर्षयः ॥ और्वस्याग्नेःप्रभावज्ञाःस्वांस्वांगतिमुपाश्रिताः ६५ हिरण्यकशिपुर्दृष्ट्वातदद्भुतमपूजयत् ॥ ऊर्वंप्रणतसर्वांगोवाक्यंचेदमुवाचह ६६ भगवन्नद्भुतमिदंनिवृत्तंलोकसाक्षिकम् ॥ तपसातेमुनिश्रेष्ठपरितुष्टःपितामहः ६७ अहंतुतवपुत्रस्यतवचैवमहाव्रत ॥ भृत्यइत्यवगंतव्यःश्लाघ्योस्मियदिकर्मणा ६८ तन्मांपश्यसमापन्नंतवैवाराधनेरतम् ॥ यदिसीदेमुनिश्रेष्ठतवैवस्यात्पराजयः ६९ ऊर्वउवाच ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोऽस्मियस्यतेहंगुरुर्मतः ॥ नास्तितेतेतपसानेनभयमद्येहसुव्रत ७० इमांचमायांगृह्णीष्वममपुत्रेणनिर्मिताम् ॥ निरिंधनामग्निमयींदुःस्पर्शांपावकैरपि ७१ एषातेस्वस्यवंशस्यवशगारिविनिग्रहे ॥ रक्षिष्यत्यात्मपक्षंसापरांश्चप्रहरिष्यति ७२ एवमस्त्वितितांगृह्यप्रणम्यमुनिपुंगवम् ॥ जगामत्रिदिवंहृष्टःकृतार्थोदानवेश्वरः ७३ वरुणउवाच ॥ सैषादुर्विषहामायादेवैरपिदुरासदा ॥ और्वेणनिर्मितापूर्वंपावकेनोर्वसूनुना ७४ तस्मिंस्तुव्युत्थितेदैत्येनिर्वीर्यैषानसंशयः ॥ शापोह्यस्याःपुरादत्तःसृष्टायेनैवतेज ॥ ७५ ॥६१॥

संप्राप्स्ये ६९ अनेनमामकेन ७० निरिंधनांआराधन.द्युतेजनानपेक्षाम् ७१ ७२ ७३ ७४ तस्मिन्हिरण्यकशिपौव्युत्थितेमृतेसति येनऔर्वेण त्वज्जीवनावधिएषामायावीर्यवतीनतुततः परमिति शापरूपमुन्नेयम् ७५

भगवान्भवानिंद्रः ७३ सहसंगम्येति अल्पतोयत्वान्मयाएकाकिनाहंतु मशक्योपिचंद्रसंयोगात्बहुलीभावंप्राप्यऔर्वाग्निर्वारयितुंशक्यतेइत्यर्थः ॥ ७७ ॥ इतिश्रीहरिवंशटीकायांपंचच त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ षट्चत्वारिंशकेध्यायेदैत्यमायानिबर्हणं ॥ कालनेमिसमुद्योगःसुरत्रासोऽनुवर्ण्यते ॥ १ ॥ एवमिति अत्रसोमःशक्रेणप्रार्थितःस्वप क्षानप्यसुरानक्षिणोदित्युच्यते यद्वा बृहस्पतिर्हिशुक्रोभूत्वेंद्रस्याभयायसुरेभ्यःक्षयायेति मैत्रायणिश्रुतेर्बृहस्पतिवच्चंद्रोपिरूपभेदंकृत्वाअसुरनाशायैवासुरंकर्मकृत्वातत्साहाय्येनमहांतंता रकामयंसंग्राममुपक्रांतवानितिसमाधेयम् शिशिरायुधंहिमप्रहरणम् ॥ १ ॥ २ ॥ ज्योतिषामीश्वरःसूर्यःतस्यापीश्वरः चंद्रमसावावसर्वाणिज्योतींपिमहीयंतइतिश्रुतेः अयमर्थः यथापा र्थिवंदारुअग्नेर्वर्धकंएवंचांद्रमंभःसर्वेषांदिव्यानामविंधनानांतेजसांवर्धकंअतश्चंद्रोपिसूर्यस्येश्वरइति ॥ ३ ॥ परिवर्तसिपरिवर्तयासि ॥ ४ ॥ लोकच्छायामयंभूमिप्रतिबिंबरूपं

यद्येषाप्रतिहंतव्याकर्तव्योभगवान्सखी ॥ दीयतांमेसखाशक्रतोययोनिर्निशाकरः ७६ तेनाहंसहसंगम्ययादोभिश्चसमावृतः ॥ मायामेतांहनिष्यामित्वत्प्र सादान्नसंशयः ॥ ७७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिऔर्वाग्निसंभवोनामपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमस्त्वितिसंहृष्टःशक्रस्त्रिदशवर्धनः ॥ संदिदेशाग्रतःसोमंयुद्धायशिशिरायुधम् १ शक्रउवाच ॥ गच्छसोमसहायत्वंकुरुपाशधरस्य वै ॥ असुराणांविनाशायजयायचदिवौकसाम् २ त्वमप्रतिमवीर्यश्चज्योतिषांचेश्वरेश्वरः ॥ त्वन्मयंसर्वलोकानांरसंरसविदोविदुः ३ क्षयवृद्धीतवाव्यक्तेसा गरस्येवमंडले ॥ परिवर्तस्यहोरात्रंकालंजगतियोजयन् ४ लोकच्छायामयंलक्ष्मतवांकेशशसंज्ञितम् ॥ नविदुःसोमदेवास्त्वांयेचनक्षत्रयोगिनः ५ त्वमादि त्यपथादूर्ध्वंज्योतिषांचोपरिस्थितः ॥ तमश्चोत्सार्यवपुषाभासयस्यखिलंजगत् ६ श्वेतभानुर्हिमतनुर्ज्योतिषामधिपःशशी ॥ अब्दकृत्कालयोगात्माइज्यो यज्ञरसोव्ययः ७ ओषधीशःक्रियायोनिरंभोयोनिरनुष्णभाक् ॥ शीतांशुरमृताधारश्चपलःश्वेतवाहनः ८ त्वंकांतिःकांतवपुषांत्वंसोमःसोमवृत्तिनां ॥ सौ म्यस्त्वंसर्वभूतानांतिमिरघ्नस्त्वमृक्षराट् ९ तद्गच्छत्वंसहानेनवरुणेनवरूथिना ॥ शमयस्वासुरींमायांययादह्याममसंगरे १० ॥ सोमउवाच ॥ यन्मांवदसि युद्धार्थेदेवराजजगत्पते ॥ एषवर्षामिशिशिरंदैत्यमायापकर्षणम् ११ एतान्मच्छीतनिर्दग्धान्पश्यत्वंहिमवेष्टितान् ॥ विमायान्विमदांश्चैवदानवांस्त्वंम हामृधे १२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोहिमकरोत्सृष्टाःसबाष्पाहिमवृष्टयः ॥ वेष्टयंतिस्मतान्घोरान्दैत्यान्मेघगणाइव १३ तौपाशशूलांशुधरौवरुणेंदूमहार णे ॥ जघ्नतुर्हिमपातैश्चपाशघातैश्चदानवान् १४

अंकेउत्संगे अयंभावः यथादर्पणंप्राप्यपरावृत्तानयनरश्मयः ग्रीवास्थमेवमुखंदर्पणगतमिवपश्यंति एवंचंद्रमंडलंप्राप्यपरावृत्तास्तदूरत्वदोषात्पृथिवींअव्यक्तरूपामिवचंद्रमंडलगतां पश्यंति सएवचंद्रकलंकइत्युपचर्यते देवापिदेवाअपि ॥ ५ ॥ ६ ॥ यज्ञरसःसोमरसाहुतिपूर्वकेणवर्षादिरूपेण अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जाय तेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजा इतिस्मृतेः अव्ययःप्रवाहनित्यः ॥ ७ ॥ अंभोयोनिरितियज्ञरसत्वोपपादनम् ॥ ८ ॥ सोमवृत्तीनांसोमजीविकानांदेवानां ॥ ९ ॥ व रूथिनासेनावता ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ प्रवृष्टैः प्रकृष्टवर्षैः संवृतंव्याप्तम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रसिताःबद्धाः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ पाशहस्तेनवरुणेनग्रथितान्बद्धान्स्यूतान्मयोदद॰ मायांचऔर्वींनष्टांददर्शेत्यध्याहृत्ययो ज्यम् ॥ २१ ॥ सःमायांससृजेइतितृतीयेनसंबंधः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ दानवोत्तमःदेवगणान्किरन्दानवानजीवयत्इतिसंबंधः ॥ २५ ॥ मायेंतरितिसंधिरार्षः ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ मयसृष्टयेतिषष्ठ्याः सुपांसुलुगित्ययादेशइतिप्रांचः गौडास्तुमायामयसृष्टायाः प्रवृद्धायाः शमायवाइत्येवपदंव्युत्क्रमेणपठंति ॥ ३२ ॥ व्यपकर्षतांदू

द्वावंबुनाथौसमरेतौपाशाहिमयोधिनौ ॥ मृधेचेरतुरंभोभिःक्षुब्धाविवमहार्णवौ १५ ताभ्यामाप्लावितं सैन्यंतद्दानवमदृश्यत ॥ जगत्संवर्त्तकांभोदैःप्रवृष्टैरि वसंवृतम् १६ तावुद्यतांशुपाशौद्वौशशांकवरुणौरणे॥ शमयामासतुर्मायांदेवौदैतेयनिर्मिताम् १७ शीतांशुजलनिर्दग्धाःपाशैश्चप्रासिताःरणे ॥ नशेकुश्चलि तुंदैत्याविशिरस्काइवाद्रयः १८ शीतांशुनिहतास्तेतुपेतुर्दैत्याहिमार्दिताः ॥ हिमप्रावृतसर्वांगानिरूष्माणइवाग्नयः १९ तेषांतुदिविदैत्यानांविपरीतप्र भाणिच ॥ विमानानिविचित्राणिनिपतंत्युत्पतंतिच २० तान्पाशहस्तग्रथितांच्छादितान्हिमरश्मिना ॥ मयोददर्शमायावीदानवान्दिविदानवः २१ सशिलाजालविततांगंडशैलाट्टहासिनीम् ॥ पादपोत्कटकूटाग्रांकंदराकीर्णकाननां २२ सिंहव्याघ्रगजाकीर्णांनदंतीमिवयूथपैः ॥ ईहामृगगणाकीर्णांपवना घूर्णितद्रुमाम् २३ निर्मितांस्वेनपुत्रेणक्रौंचेनदिविकामगाम् ॥ प्रसृतांपार्वतींमायांससृजेदानवोत्तमः २४ साश्मशब्दैःशिलावर्षैःसंपतद्भिश्चपादपैः ॥ निजघ्नेदेवसंघांस्तानदानवांश्चाप्यजीवयत् २५ नैशाकरीवारुणीचमायेंतर्दधतुस्ततः ॥ अश्मभिश्चायसघनैःकिरन्देवगणान्रणे २६ साश्मसंघातविष माद्रुमपर्वतसंकटा ॥ अभवद्घोरसंचारापृथिवीपर्वतैरिव २७ नानाहतोश्मभिःकश्चिच्छिलाभिश्चाथताडितः ॥ नानिरुद्धोद्रुमगणैर्देवोदृश्यतसंयुगे २८ तदपध्वस्तधनुषंभग्नप्रहरणाविलम् ॥ निःप्रयत्नंसुरानीकंवर्जयित्वागदाधरम् २९ सहियुद्धगतःश्रीमानीशोनस्मव्यकंपत ॥ सहिष्णुत्वाज्जगत्स्वामीनचु क्रोधमदाधरः ३० कालज्ञःकालमेघाभःसमीक्षत्कालमाहवे ॥ देवासुरविमर्दंसद्रष्टुकामोजनार्दनः ३१ ततोभगवतादिष्टौरणेपावकमारुतौ ॥ शमनार्थंप्र वृद्धायामायायामयसृष्टया ३२ ततःप्रवृद्धावन्योन्यंप्रवृद्धौज्वालवाहिनौ ॥ चोदितौविष्णुवाक्येनतांमायांव्यपकर्षतां ३३ ताभ्यामुद्भ्रांतवेगाभ्यांप्रवृद्धा भ्यांमहाहवे ॥ दग्धासापार्वतीमायाभस्मीभूताननाशह ३४ सोनिलोनलसंयुक्तःसोनलश्चानिलाकुलः ॥ दैत्यसेनांददहतुर्युगांतइवमूर्च्छितौ ३५ वायुः प्रधावितस्तत्रपश्चादग्निश्चमारुतात् ॥ चेरतुर्दानवानीकेक्रीडंतावनलानिलौ ३६ भस्मावयवभूतेषुप्रपतत्सूत्पतत्सुच ॥ दानवानांविमानेषुकृतकर्माणि पावके ३७ वातस्कंधापविद्धेषुविमानेषुसमंततः ॥ मायाबंधेविनिर्वृत्तेस्तूयमानेगदाधरे ३८ निष्प्रयत्नेषुदैत्येषुत्रैलोक्येमुक्तबंधने ॥ संप्रहृष्टेषुदेवेषु साधुसाध्वितिसर्वशः ३९

[illegible] ॥ ३३ ॥ उद्भ्रांतेपादेष्टत्वारज्जुसंडवत्शत्रोर्भ्रामणेवेगोययोस्ताभ्यांअतएवप्रवृद्धाभ्याम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ भस्मावयवभूतेषुभस्मलेशतांप्राप्तेषु ॥ ३७ ॥ [illegible] ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ चारित्रबंधुषुसदाचारप्रियेषु ॥ ४१ ॥ अभिन्नबंधनेनियतमर्यादे ॥ ४२ संयानंसम्यगभयेनप्रचरणंतेन ॥ वर्तिषुवर्तमानेषु भावेअभ्युदये ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ तन्मयास्तत्प्रधानाः जयेनकृतंप्रियंयेषांतेजयकृतप्रियाः क्रियाइतिपाठेजयकृतपदंकृतजयाक्रियाइतिव्याख्येयम् ॥ ४७ ॥ पूर्वदेवानांदैत्यानांआगतंभयंपूर्वदेवभयम् ॥ ४८ ॥ शिंजितानिशब्दवंतिआभरणानिनूपुरादिनितत्सहितानिअंगदानियस्य ४९ ५० कक्षेवने हिमांतेग्रीष्मेनिदाघइवेतिपाठः ॥ ५१ ॥ दंष्ट्रालं बहिर्निर्गतदंष्ट्रंओष्ठपुटंदंष्ट्रालोष्ठपुटमाननंयस्यसदंष्ट्रालोष्ठ

जयेदशशताक्षस्यमयस्यचपराजये ॥ दिक्षुसर्वासुशुद्धासुप्रवृत्तेधर्मसंस्तरे४०अपावृत्तेचंद्रपथेअयनस्थेदिवाकरे ॥ प्रकृतिस्थेषुलोकेषुनृपुचारित्रबंधुषु४१ अभिन्नबंधनेमृत्यौहूयमानेहुताशने ॥ यज्ञभागिषुदेवेषुस्वर्गार्थंदर्शयत्सुच ४२ लोकपालेषुसर्वेषुदिक्षुसंयानवर्तिषु ॥ भावेतपसिशुद्धानामभावेदुष्टकर्मिणाम् ४३ देवपक्षेप्रमुदितेदैत्यपक्षेविषीदति ॥ त्रिपादविग्रहेधर्मेअधर्मेपादविग्रहे ४४ अपावृतेमहाद्वारेवर्तमानेचसत्पथे ॥ स्वधर्मस्थेषुवर्णेषुलोकेस्मिन्नाश्रमेषुच ४५ प्रजारक्षणयुक्तेषुभ्राजमानेषुराजसु ॥ गीयमानासुगाथासुदेवसंस्तवनादिषु ४६ प्रशांतकलुषेलोकेशांतेतपसिदारुणे ॥ अग्निमारुतयोस्तस्मिन्वृत्तेसंग्रामकर्मणि ॥ तन्मयाविमलालोकास्ताभ्यांजयकृतप्रियाः ४७ पूर्वदेवभयंश्रुत्वामारुताग्निकृतंमहत् ॥ कालनेमिरितिख्यातोदानवः प्रत्यदृश्यत ४८ भास्कराकारमुकुटःशिंजिताभरणांगदः ॥ मंदराचलसंकाशोमहारजतसंवृतः ४९ शतप्रहरणोदग्रःशतबाहुःशताननः ॥ शतशीर्षाःस्थितःश्रीमाञ्शतशृंगइवाचलः ५० कक्षेमहतिसंवृद्धोहिमांतइवपावकः ५१ धूम्रकेशोहरितश्मश्रुर्दंष्ट्रालोष्ठपुटाननः ॥ त्रैलोक्यांतरविस्तारीधारयन्विपुलंवपुः ५२ बाहुभिस्तुलयन्व्योमक्षिपन्पद्भ्यांमहीधरान् ॥ ईरयन्मुखनिश्वासैर्वृष्टिमंतोबलाहकाः ५३ तिर्यगायतरक्ताक्षंमंदरोदग्रवर्चसम् ॥ दिधक्षंतमिवायांतंसर्वान्देवगणान्मृधे ५४ तर्ज्जयंतंसुरगणानछादयंतंदिशोदश ॥ संवर्तकालेक्षुधितंदृष्टंमृत्युमिवोत्थितम् ५५ सुतलेनोच्छ्रितवताविपुलांगुलिपर्वणा ॥ माल्याभरणपूर्णेनकिंचिच्चलितवर्मणा ५६ उच्छ्रितेनाग्रहस्तेनदक्षिणेनवपुष्मता ॥ दानवान्देवनिहतानुत्तिष्ठध्वमितिब्रुवन् ५७ तंकालनेमिंसमरेद्विषतांकालसन्निभम् ॥ वीक्षंतिस्मसुराःसर्वेभयविक्लवमानसः ५८ तंस्मवीक्षंतिभूतानिक्रमंतंकालनेमिनम् ॥ त्रिविक्रमंविक्रमंतंनारायणमिवापरम् ५९ सोच्छ्रयन्प्रथमंपादंमारुताघूर्णितांबरः ॥ प्राक्रामदसुरोयुद्धेत्रासयन्सर्वदेवताः ६० समयेनासुरेंद्रेणपरिष्वक्तःक्रमन्रणे ॥ कालनेमिर्बभौदैत्यःसविष्णुरिवमंदरः ६१ अथविव्यथिरेदेवाःसर्वेशक्रपुरोगमाः ॥ दृष्ट्वाकालमिवायांतंकालनेमिंभयावहम् ६२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ छ ॥

पुटाननः ॥ ५२ ॥ वृष्टिमंतः नुमछांदसः वृष्टियुक्तानित्यर्थः ५३ मंदरोदग्रवर्चसम् स्वर्गश्रेष्ठइंद्रःतद्वद्वर्चोदीप्तिर्यस्यइंद्रतुल्यमित्यर्थः मंदरोमंथशैलस्यात्स्वर्गमंदारयोरपीतिमेदिनी ॥ ५४ ॥ ५५ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ५९ ॥ सोच्छ्रयन्सःउच्छ्रयन्नितिच्छेदः पादपूरणार्थःसुलोपः ॥ ६० ॥ मयेनपरिष्वक्तः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

सप्ताधिकेतुचत्वारिंशकेध्यायेनिरूप्यते ॥ कालनेमिसमुद्योगस्त्रिलोकीशासनक्षमः ॥ १ ॥ दानवान्पिप्रीषुः आप्यायितुमिच्छुः प्रीत्रतर्पणेऽस्यरूपम् तपांतेग्रीष्मांते १ २ तेपूर्वंभयसं
त्रस्ताअपिपश्चादभीताः वीतभयसंत्रासाइतिपाठभाविनीआत्मोच्छेदशंकासंत्रासः सैवतारकालिकीतारकामयसंग्रामेतारानिमित्तप्रवृत्तेयुद्धे ३ अभ्यस्यतांपुनःपुनः ४ ५ ६ ७
अस्त्रविदुषः अस्त्रविद्वांसः ८ गदादिभिरुपलक्षिताःसंतोयोद्धुंजग्मुरित्यनुषंजनीयम् ९ १० ११ १२ १३ १४ दीप्तशस्त्राण्येवप्रवराः विद्युतोयस्याम् प्रवरेतियुक्तःपाठः निमी

वैशंपायनउवाच ॥ दानवांश्चापिपिप्रीषुःकालनेमिर्महासुरः ॥ व्यवर्धतमहातेजास्तपांतेजलदोयथा १ त्रैलोक्यांतर्गतंतंतुदृष्ट्वातेदानवेश्वराः ॥ उत्तस्थु
रपरिश्रांताःप्राप्येवामृतमुत्तमम् २ तेभीताभयसंत्रस्तामयतारपुरोगमाः ॥ तारकामयसंग्रामेसततंजयकांक्षिणः ॥ रेजुरायोधनगतादानवायुद्धकांक्षिणः
३ अस्त्रमभ्यस्यतांतेषांव्यूहंचपरिधावताम् ॥ प्रेक्षतांचाभवत्प्रीतिर्दानवंकालनेमिनं ४ येतुतत्रमयस्यासन्मुख्यायुद्धपुरःसराः ॥ तेपिसर्वेभयंत्यक्त्वाहृष्टा
योद्धुमुपास्थिताः ५ मयस्तारोवराहश्चहयग्रीवश्चवीर्यवान् ॥ विप्रचित्तिसुतःश्वेतःखरलंबावुभावपि ६ अरिष्टोबलिपुत्रस्तुकिशोरोष्ट्रौतथैवच ॥ स्वर्भानु
श्चामरप्रख्योवक्रयोधीमहाबलः ७ एतेऽस्त्रविदुषःसर्वेसर्वेतपसिसुव्रताः ॥ दानवाःकृतिनोजग्मुःकालनेमिनमुत्तमम् ८ तेगदाभिश्चगुर्वीभिश्चक्रैश्चसपरश्वधैः ॥
अश्मभिश्चाद्रिसदृशैर्गंडशैलैश्चदंशितैः ९ पट्टिशैर्भिंदिपालैश्चपरिघैश्चोत्तमायुधैः ॥ घातनीभिश्चगुर्वीभिःशतघ्नीभिस्तथैवच १० कालकल्पैश्चमुसलैःक्षेप
णीयैश्चमुद्गरैः ॥ युगैर्यंत्रैश्चनिर्मुक्तैरर्गलैश्चाग्रताडितैः ११ दोर्भिश्चायतपीनांसैःपाशैःप्रासैश्चमूर्च्छितैः ॥ सर्पैर्लेलिह्यमानैश्चविसर्पद्भिश्चसायकैः १२ वज्रैः
प्रहरणीयैश्चदीप्यमानैश्चतोमरैः ॥ विकोशैश्चासिभिस्तीक्ष्णैःशूलैश्चशितनिर्मलैः १३ तेवैसंदीप्तमनसःप्रगृहीतोत्तमायुधाः ॥ कालनेमिंपुरस्कृत्यतस्थुःसं
ग्राममूर्धनि १४ सादीप्तशस्त्रप्रवरादैत्यानांशुशुभेचमूः ॥ द्यौर्निमीलितनक्षत्रासघनेवांबुदागमे १५ देवतानामपिचमूरुरुचेशक्रपालिता ॥ दीप्ताशीतोष्ण
तेजोभ्यांचंद्रभास्करवर्चसा १६ वायुवेगवतीसौम्यातारागणपताकिनी ॥ तोयदाविद्धवसनाग्रहनक्षत्रहासिनी १७ यमेंद्रधनदैर्गुप्तावरुणेनचधीमता ॥
संप्रदीप्ताग्निपवनानारायणपरायणा १८ सासमुद्रौघसदृशीदिव्यादेवमहाचमूः ॥ रराजास्त्रवतीभीमायक्षगंधर्वशालिनी १९ तयोश्चम्वोस्तदातत्रबभूवसु
समागमः ॥ द्यावापृथिव्योःसंयोगोयथास्याद्युगपर्यये २० तद्युद्धमभवद्घोरंदेवदानवसंकुलम् ॥ क्षमापराक्रममयंदर्पस्यविनयस्यच २१ निश्चक्रमुर्बला
भ्यांतुताभ्यांभीमाःसुरासुराः ॥ पूर्वापराभ्यांसंरब्धाःसागराभ्यामिवांबुदाः २२ ताभ्यांबलाभ्यांसंहृष्टाश्चेरुस्तेदेवदानवाः ॥ वनाभ्यांपार्वतीयाभ्यांपुष्पि
ताभ्यांयथागजाः २३ समाजग्मुस्ततोभेरीःशंखान्दध्मुश्चनैकशः ॥ सशब्दोद्यांभुवंचैवदिशश्चसमपूरयत् २४

लितान्यस्तंमतानिनक्षत्राणिदेवतारूपाणियस्याम् १५ वर्चसेत्यन्वितम् १६ १७ १८ १९ २० दर्पस्यक्षमापराक्रममयम् विनयस्यचक्षमापराक्रममयमितियोजना दृप्तेषुदैत्ये
षुदेवानांक्षमापूर्वकः पराक्रमस्तद्वधांतःविनीतेषुदेवेषुदैत्यानांपराक्रमपूर्विकाक्षपादेवेंद्रैश्वर्यसहनांता २१ भीमाः निर्भयाः २२ २३ २४

दैत्यानांस्वनान्निर्देधुः अंतर्हितांश्चक्रुः दैत्यमंतर्दधुः स्वनमितिपाठेदैत्यानामिमंदैत्यमित्यर्थः २५ २६ ससर्जुःप्रत्युक्तवंतः २७ न्युब्जाउपरिपृष्टाः ससर्जिरेसृष्टाःकृताइतियावत् २८ २९
संवर्तमानाःसंमुखंगच्छंतः विवर्तमानाःपरावर्ततः ३० ३१ ३२ अन्योन्यस्यदेहंदोर्भ्यांउत्क्षिप्यनिवार्यजग्मुः ३३ ३४ ३५ ३६ कालनेमिःहिरण्यकशिपोःपुत्रःपितरंमेजघानेकइतिवाक्य

ज्याघाततलनिर्घोषोधनुषांकूजितानिच ॥ दुंदुभीनांनिनदतांदैत्यानांनिर्दधुःस्वनान् २५ तेन्योन्यमभिसंपेतुःपातयंतःपरस्परम् ॥ ब
भंजुर्बाहुभिर्बाहून्द्वंद्वमन्येयुयुत्सवः २६ देवतास्त्वशनीर्घोराःपरिघांश्चोत्तमायसान् ॥ ससर्जुराजौनिस्त्रिंशान्गदागुर्वीश्चदानवाः २७
गदानिपातैर्भग्नांगाबाणैश्चशकलीकृताः ॥ परिपेतुर्भृशंकेचिन्न्युब्जाःकेचित्ससर्जिरे २८ ततोरथैःसतुरगैर्विमानैश्चाशुगामिभिः ॥ समी
युस्तेतुसंरब्धारोषादन्योन्यमाहवे २९ संवर्त्तमानाःसमरेविवर्त्तंतस्तथापरे ॥ रथारथैर्निरुध्यंतेपदाताश्चपदातिभिः ३० तेषांरथानांतु
मुलःसशब्दःशब्दवाहिनाम् ॥ बभूवाथप्रसक्तानांनभसीवपयोमुचां ३१ बभंजिरेरथान्केचित्केचित्संमृदितारथैः ॥ संबाधमेकेसंप्रा
प्यनशेकुश्चलितुंरथाः ३२ अन्योन्यस्याभिसमरेदोर्भ्यामुत्क्षिप्यदर्पिताः ॥ संह्रादमानाभरणाजघ्नुस्तत्रासिचर्मिणः ३३ शस्त्रैरन्येवि
निर्भिन्नारक्तंवेमुर्हतायुधि॥ क्षरज्जलानांसदृशाजलदानांसमागमे ३४ तदस्त्रशस्त्रग्रथितंक्षिप्तोत्क्षिप्तगदाविलम् ॥ देवदानवसंक्षुब्धंसंकु
लंयुद्धमाबभौ ३५ तद्दानवमहामेघंदेवायुधतडित्प्रभम् ॥ अन्योन्यबाणवर्षंतद्युद्धंदुर्दिनमाबभौ ३६ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धःकालनेमिर्महा
सुरः ॥ व्यवर्द्धतसमुद्रौघैःपूर्यमाणइवांबुदः ३७ तस्यविद्युच्चलापीडाःप्रदीप्ताशनिवर्षिणः ॥ गात्रेनगशिरप्रख्याविनिष्पेतुर्बलाहकाः ॥
३८ क्रोधान्निःश्वसतस्तस्यभ्रूभेदस्वेदवर्षिणः ॥ साग्निनिष्पेषपवनामुखान्निश्चेरुरर्चिषः ३९ तिर्यगूर्ध्वंचगगनेववृधुस्तस्यबाहवः ॥
पंचास्यःकृष्णवपुषोलेलिहानाइवोरगाः ४० सोस्त्रजालैर्बहुविधैर्धनुर्भिःपरिघैरपि ॥ दिव्यैराकाशमावव्रेपर्वतैरुच्छ्रितैरिव ४१ सो
निलोद्धूतवसनस्तस्थौसंग्राममूर्द्धनि ॥ संध्यातपग्रस्तशिखःसाक्षान्मेरुरिवाचलः ४२ ऊरुवेगप्रतिक्षिप्तैःशैलशृंगाग्रपादपैः ॥ अपात
यद्देवगणान्वज्रेणेवमहागिरीन् ४३ बाहुभिःशस्त्रनिस्त्रिंशैश्छिन्नभिन्नशिरोरसः ॥ नशेकुश्चलितुंदेवाःकालनेमिहतायुधि ४४ मुष्टि
भिर्निहताःकेचित्केचिच्चविदलीकृताः ॥ यक्षगंधर्वपतयःपेतुःसहमहोरगैः ४५ तेनवित्रासितादेवाःसमरेकालनेमिना ॥ नशेकुर्यत्नवं
तोपिप्रतिकर्तुंविचेतसः ४६

शेपात् अंबुदोन्नतिरूपत्वात्पूर्यमाणोविवर्द्धते ३७ गात्रे
विनिष्पेतुः गात्रसंगमत्रासात्चूर्णीभूताइत्यर्थः ३८ अस्यमेघेनसाम्यमापादयतिक्रोधादिति निष्पिनष्टीतिनिष्पेषःपेषणकर्ताअग्निरूपोनिष्पेषोऽशनिः तन्मिश्रःपवनायासुतोःअर्चिषः
३९ ४० ४१ ग्रस्तशिखेनमेरुणादैत्यस्यउद्धूतवसनेनमेरुस्थरत्नभासांचसाम्यम् ४२ ४३ शस्त्राःविशसनकर्तारः निस्त्रिंशाःखड्गायपुतैः बाहुभिः बलिभिरितिवापाठः ४४ ४५ ४६

स्तंभितः बद्धः ४७ ४८ क्रियांयुद्धादिरूपाम् ४९ याम्यांइतरेषांयमेनसंपादनीयांअचेतनताभितियावत् ५० तेषांतत्कर्मदिशांपालनंकृत्वाकुर्वन् चतुर्द्धादेहंविदधेअन्येभ्योपिदृश्यंतद्
तिद्रुजःकर्चारिवनिएतुगागमश्च ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ कालनेमिवधःप्रोक्तश्चत्वारिंशेष्टसंयुते ॥ इंद्रादी

तेनशक्रःसहस्राक्षःस्तंभितःशरबंधनैः ॥ ऐरावतगतःसंख्येचलितुंनशशाकह ४७ निर्जलांभोदसदृशानिर्जलार्णवसप्रभः ॥ निर्व्या
पारःकृतस्तेनविपाशोवरुणोमृधे ४८ रणेवैश्रवणस्तेनपरिघैःकालरूपिभिः ॥ व्यलपल्लोकपालेशस्त्याजितोधनदक्रियाम् ४९ यमः
सर्वहरस्तेनदंडप्रहरणोरणे ॥ याम्यामवस्थांसमरेनीतःस्वांदिशमाविशत् ५० सलोकपालानुत्साद्यकृत्वातेषांचकर्मतत् ॥ दिक्षुस
र्वासुदेहंस्वंचतुर्द्धाविदधेतदा ५१ सनक्षत्रपथंगत्वादिव्यंस्वर्भानुदर्शितम् ॥ जहारलक्ष्मींसोमस्यतंचास्यविषयंमहत् ५२ चालया
मासशीतांशुंस्वर्गद्वाराच्चभास्करम् ॥ सायनंचास्यविषयंजहारदिनकर्मच ५३ सोग्निंदेवमुखेदृष्ट्वाचकारात्ममुखेस्वयम् ॥ वायुंचतर
साजित्वाचकारात्मवशानुगम् ५४ ससमुद्रात्समानीयसर्वाश्चसरितोबलात् ॥ चकारात्मवशेवीर्याद्देहभूताश्चसिंधवः ५५ अपःस्व
वशगाःकृत्वादिविजायाश्चभूमिजाः ॥ स्थापयामासजगतींसुगुप्तांधरणीधरैः ५६ सस्वयंभूरिवाभातिमहाभूतपतिर्महान् ॥ सर्वलो
कमयोदैत्यःसर्वलोकभयावहः ५७ सलोकपालैकवपुश्चंद्रसूर्यग्रहात्मवान् ॥ पावकानिलसंघातोरराजयुधिदानवः ५८ पारमेष्ठ्ये
स्थितःस्थानेलोकानांप्रभवात्यये ॥ तुष्टुवुस्तंदैत्यगणादेवाइवपितामहम् ५९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिआश्चर्यतार
कामयेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पंचतंनाभ्यवर्त्तंतविपरीतेनकर्मणा ॥ वेदोधर्मःक्षमासत्यंश्रीश्चना
रायणाश्रया १ सतेषामनुपस्थानात्सक्रोधोदानवेश्वरः ॥ वैष्णवंपदमन्विच्छन्ययौनारायणांतिकम् २ सददर्शसुपर्णस्थंशंखचक्रग
दाधरम् ॥ दानवानांविनाशायभ्रामयंतंगदांशुभाम् ३ सजलांभोदसदृशंविद्युत्सदृशवाससम् ॥ स्वारूढंस्वर्णपत्राढ्यंशिखिनंका
श्यपंखगम् ४ दृष्ट्वादैत्यविनाशायरणेसुस्थमवस्थितम् ॥ दानवोविष्णुमक्षोभ्यंबभाषेक्षुब्धमानसः ५ अयंसरिपुरस्माकंपूर्वेषांदानवर्षि
णाम् ॥ अर्णवावासिनश्चैवमधोर्वकैटभस्यच ६ अयंसविग्रहोस्माकमशाम्यःकिलकथ्यते ॥ येननःसंयुगेष्वाद्याबहवोदानवाहताः ७

नांनिजस्थानस्थापनंविष्णुनाकृतम् ॥ १ ॥ पंचेति विपरीतेनअसात्त्विकेनकर्मणानअभ्यवर्त्तंतनोपतस्थुः १ तेषांवेदादीनाम् २ ३ स्वारूढंशिखिनं चूडामंतम् ४ ५ दानवर्षिणामित्या
र्षेदैर्घ्याभावः दानैर्वर्षणशीलानामितिवा ६ अशाम्यः शमयितुमशक्यः ७

मिर्घृणोनिर्दयः अस्त्रीअत्रपवान् बालत्वात्रिर्लज्जश्च सीमंतः यत्केशवेशः स्य उद्धरणं मुंडनमित्यर्थः ८ देवानां अदितिपुत्राणां मध्ये विष्णुर्वामनः दिवौकसां त्रयरुद्रादीनां वैकुंठः कल्पांतेप्यकुंठितधा
मा अनंतः शेषः स्वयंभुवः ब्रह्मणोपि स्वयंभूः धातुर्वातेत्यर्थः ९ १० छायांपक्षेकोटिम् त्रिधा अंगप्रधानप्रायश्चित्तभेदेनत्रिप्रकारं नित्यनैमित्तिककाम्यभेदेनवा गार्हपत्याद्याधानभेदेनेति
भावः ११ १२ १३ अतिक्रांतस्यकालस्य अतिक्रांतेकालेकृतस्यदैत्यवधस्यफलं आत्मवधम् १४ १५ १६ जात्यंतरं मत्स्यादिरूपम् १७ अनंतः आकाशवत्व्यापकोमूर्तिरहि

अयंसनिर्घृणोयुद्धेऽस्त्रीबालनिरपत्रपः ॥ येनदानवनारीणांसीमंतोद्धरणंकृतम् ८ अयंसविष्णुर्देवानांवैकुंठश्चदिवौकसाम् ॥ अनंतोभोगिनामप्सुस्वयंभूश्चस्व
यंभुवः ९ अयंसनाथोदेवानामस्माकंविप्रियेस्थितः ॥ अस्यक्रोधेनमहताहिरण्यकशिपुर्हतः १० अस्यच्छायांसमासाद्यदेवामखमुखेस्थिताः ॥ आज्यंमहर्षिभि
र्दत्तमश्नुवंतित्रिधाहुतम् ११ अयंसनिधनेहेतुःसर्वेषांदेवविद्विषाम् ॥ यस्यतेजःप्रविष्टानिकुलान्यस्माकमाहवे १२ अयंसकिलयुद्धेषुसुरार्थेत्यक्तजीवितः ॥
सवितुस्तेजसातुल्यंचक्रंक्षिपतिशत्रुषु १३ अयंसकालोदैत्यानांकालभूतेमयिस्थिते ॥ अतिक्रांतस्यकालस्यफलंप्राप्स्यतिदुर्मतिः १४ दिष्ट्येदानींस
मक्षंमेविष्णुरेषसमागतः ॥ अद्यमद्बाणनिष्पिष्टोमामेवप्रणमिष्यति १५ यास्याम्यपचितिंदिष्ट्यापूर्वेषामथसंयुगे ॥ इमंनारायणंहत्वादानवानांभयावहम्
१६ क्षिप्रमेववधिष्यामिरणेनारायणाश्रितान् ॥ जात्यंतरगतोप्येषमृधेबाधतिदानवान् १७ एषोऽनंतःपुराभूत्वापद्मनाभइतिस्मृतः ॥ जघानैकार्णवेघोरे
तावुभौमधुकैटभौ ॥ विनिवेश्यस्वकेऊरौनिहतौदानवेश्वरौ १८ द्विधाभूतंवपुःकृत्वासिंहार्द्धंनरमंस्थितम् ॥ पितरंमेजघानैकोहिरण्यकशिपुंपुरा १९ शु
भंगर्भमधत्तेममादितिर्देवतारणिः ॥ यज्ञकालेबलेर्योवैकृत्वावामनरूपताम् ॥ त्रींल्लोकानाजहारैकःक्रममाणाब्भिःक्रमैः २० भूयास्त्विदानींसमरेसंप्राप्तेतारका
मये ॥ मयासहसमागम्यसहदेवैर्विनंक्ष्यति २१ सएवमुक्त्वाबहुधाक्षिपन्नारायणंरणे ॥ वाग्भिरप्रतिरूपाभिर्युद्धमेवाभ्यरोचयत् २२ क्षिप्यमाणोसुरेंद्रे
णनचुकोपगदाधरः ॥ क्षमाबलेनमहतासस्मितंवाक्यमब्रवीत् २३ अल्पदर्पबलोदैत्यःस्थितःक्रोधादसद्वदन् ॥ हतस्त्वमात्मनोदोषैःक्षमांयोतीत्यभाषसे
२४ अधमस्त्वंममतोधिगेतत्तववाग्बलं ॥ नतत्रपुरुषाःसंतियत्रगर्ज्जंतियोषितः २५ अहंत्वांदैत्यपश्यामिपूर्वेषांमार्गगामिनाम् ॥ प्रजापतिकृतंसेतुं
कोभित्त्वास्वस्तिमान्भवेत् २६ अद्यत्वांनाशयिष्यामिदेवव्यापारकारकम् ॥ स्वेषुस्वेषुचस्थानेषुस्थापयिष्यामिदेवताः २७ वैशंपायनउवाच ॥ एवंब्रुव
तिनद्वाक्यंमृधेश्रीवत्सधारिणि ॥ जहासदानवःक्रोधात्हस्तांश्चक्रेवसायुधान् २८

तोपिभूत्वा आविर्भूय पद्मनाभत्वेनरूपेणतन्नाम्नाचख्यातइत्यर्थः १८ १९ देवतानां अरणिरिवमातेत्यर्थः २० विनंक्ष्यति अदर्शनंगमिष्यति तथा जन्मांतरेप्यनेनसहवैरंभविष्यत्ये
वेत्यर्थः २१ २२ २३ दैत्यत्वं अल्पदर्पबलोऽपि क्रोधादसद्वदन्स्थितः क्षमामतीत्यचभाषसे अतस्त्वमात्मनोदोषैर्वहतः २४ नतत्रेतियोषितः पुरस्तात्गर्जनंनमरणाद्वहंतत्रपुरुषां
तराभावात् अमरणेतुतत्सत्वात्तन्मृत्युर्नास्तीतिभावः २५ तदेवाह अहमिति सेतुंधर्ममर्यादां स्वस्तिमान्कुशली २६ व्यापारः स्वास्थ्यप्रच्युतिः २७ २८

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सर्वप्राणेनसर्वबलेन ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ आत्मनोवपुः देहांतरंगरुडरूपम् ॥ ३५ ॥ व्यवर्द्धेति ॥ ३६ ॥ सइति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अंबरैः वस्त्रैः
॥ ३९ ॥ ४० ॥ सुवर्णनेमिपर्यंतंसुवर्णमयोनेमेश्चक्रधारायाःपर्यंतःप्रांतदेशोयस्य तत् वज्रनाभंदृढमध्यम् ॥ ४१ ॥ स्रक्दाममालाविततम् स्रग्रूपाणांदाम्नांमालापरंपरातद्वत् विततंअ
लातचक्रवदतिवेगात्प्रयोक्तुर्हस्तमारभ्यलक्ष्यप्रदेशपर्यंतं अविच्छिन्नधारंविभातीत्यर्थः कामरूपिणमितिसकृत्प्रयुक्तमपिप्रयोक्तुरिच्छयास्थूलसूक्ष्मऋजुतिर्यगादिरूपाणिदधानं पुंस्त्वं

अ०४८

सबाहुशतमुद्यम्यसर्वास्त्रग्रहणंरणे ॥ क्रोधाद्द्विगुणरक्ताक्षोविष्णुंवक्षस्यताडयत् २९ दानवाश्चापिसमरेमयतारपुरोगमाः ॥ उद्यतायुधनिस्त्रिंशादृष्ट्वावि
ष्णुमथाद्रवन् ३० सताड्यमानोतिबलैर्दैत्यैःसर्वायुधोद्यतैः ॥ नचचालहरिर्युद्धेऽकंप्यमानइवाचलः ३१ संसक्तश्चसुपर्णेनकालनेमीमहासुरः ॥ सर्वप्राणे
नमहतींगदामुद्यम्यबाहुभिः ३२ मुमोचज्वलितांघोरांसंरब्धोगरुडोपरि ॥ कर्मणातेनदैत्यस्यविष्णुर्विस्मयमागत ३३ यदातस्यसुपर्णस्यपतितामूर्ध्नि
सागदा ॥ तदागमत्पदाभूमिंपक्षौव्यथितविग्रहः ३४ " लोष्टैरिष्टैःशिलाभिश्चवज्रप्रहरणैरततः । जघ्नुस्तेसमेरीविष्णुंगोपालंचमहारणे ॥ भ्रमन्तंघूर्ण
मानंचस्तुतिंदेवाःप्रचक्रिरे ॥ जयदेवमहाबाहोमधुकैटभनाशन ॥ हिरण्यकशिपोर्वक्षोनखलाङ्गलदारण ॥ उत्तस्थौचरणाद्विष्णुरमरैःसंस्तुतःपुरा ॥
हतंविष्णुंसमाज्ञायहृष्टःखंदध्मौसदानवः ॥ मृदंगाश्चत्रिधातत्रवादयन्तोमहासुराः ॥ तालाश्रयाश्चननृतुर्महोत्सवइवाबभौ " ॥ सुपर्णंव्यथितंदृष्ट्वाक्षतंचवपु
रात्मनः ॥ क्रोधात्संरक्तनयनोवैकुंठश्चक्रमाददे ३५ व्यवर्द्धतचवेगेनसुपर्णेनसमंप्रभुः ॥ भुजाश्चास्यव्यवर्धंतव्याप्नुवंतोदिशोदश ३६ सदिशःप्रादि
शश्चैवखंचगांचैवपूरयन् ॥ ववृधेसपुनर्लोकान्क्रांतुकामइवौजसा ३७ तंजयायसुरेंद्राणांवर्द्धमानंनभस्तले ॥ ऋषयःसहगंधर्वैस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ३८
सद्यांकिरीटेनलिखन्साभ्रमंबरमंबरैः ॥ पद्भ्यामाक्रम्यवसुधांदिशःप्रच्छाद्यबाहुभिः ३९ सूर्यस्यरश्मितुल्याभंसहस्रारमरिक्षयम् ॥ दीप्ताग्निसदृशंघो
रंदर्शनीयंसुदर्शनम् ४० सुवर्णनेमिपर्यंतंवज्रनाभंभयावहम् ॥ मेदोमज्जास्थिरुधिरैर्दिग्धंदानवसंभवैः ४१ अद्वितीयंप्रहारेषुक्षुरपर्यंतमंडलम् ॥ स्रग्दा
ममालाविततंकामगंकामरूपिणम् ४२ स्वयंस्वयंभुवासृष्टंभयदंसर्वविद्विषाम् ॥ महर्षिरोषैराविष्टंनित्यमाहवदर्पितम् ४३ क्षेपणाद्यस्यमुह्यंतिलोकाःसस्था
णुजंगमाः ॥ क्रव्यादानिचभूतानितृप्तिंयांतिमहाहवे ४४ तमप्रतिमकर्माणंसमानंसूर्यवर्चसा ॥ चक्रमुद्यम्यसमरेक्रोधदीप्तोगदाधरः ४५ संमुष्णन्दानवं
तेजःसमरेस्वेनतेजसा ॥ चिच्छेदबाहुंचक्रेणश्रीधरःकालनेमिनः ४६ तच्चवक्त्रशतंघोरंसाग्निचूर्णाट्टहासिनम् ॥ तस्यदैत्यस्यचक्रेणप्रममाथबलाद्धरिः
४७ सच्छिन्नबाहुर्विशिरानप्राकंपतदानवः ॥ कबंधोवस्थितःसंख्येविशाखइवपादपः ४८ तंवितत्यमहापक्षौवायोःकृत्वासमंजवम् ॥ उरसापातयामासग
रुडःकालनेमिनम् ४९ सतस्यदेहोविमुखोविशाखःखात्परिभ्रमन् ॥ निपपातदिवंत्यक्त्वाक्षोभयन्धरणीतलम् ५०

पुंसर्वत्रतदभिप्रायेणरुद्राभिमायेण ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ साग्निचूर्णानिआग्नेयैःपयबलेनगोलकोत्क्षेपणयंत्राणि तेषामिवअट्टहासोमहाशब्दः तद्युक्तंसाग्निचूर्णाट्टहासि
नंवक्त्रशतं पुंस्त्वमार्षं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५०

॥ ५१ ॥ बाहुभिः दिशश्छाद्य बाहुभिरितिप्रागुक्तलक्षणैः हरेरितिशेषः व्याप्ताः आक्रांताः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ विमर्दे दैत्यानांविनाशेनिवृत्तेजातेसति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ निर्यातयप्रयच्छ मृधेत्वयैवनिहतकंटकम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ देहैर्देहेंद्रियादिभिः श्रवणविहितैर्मद्वाक्यश्रवणे

तस्मिन्निपतितेदैत्येदेवाःसर्षिगणास्तदा ॥ साधुसाध्वितिवैकुंठंसमेताःप्रत्यपूजयन् ५१ अपरेयेतुदैत्यावैयुद्धेदुष्टपराक्रमाः ॥ तेसर्वेबाहुभिर्व्याप्तानशेकु
श्चलितुंरणे ५२ कांश्चित्केशेषुजग्राहकांश्चित्कंठेभ्यपीडयत् ॥ पाटयत्कस्यचिद्वक्रंमध्येकांश्चिदथाग्रहीत् ५३ तेगदाचक्रनिर्दग्धागतसत्वागतासवः ॥ ग
गनात्भ्रष्टसर्वांगानिपेतुर्धरणीतले ५४ तेषुसर्वेषुदैत्येषुहतेषुपुरुषोत्तमः ॥ तस्थौशक्रप्रियंकृत्वाकृतकर्मागदाधरः ५५ तस्मिन्विमर्देनिर्वृत्तेसंग्रामेतारका
मये ॥ तंदेशमाजगामाशुब्रह्मालोकपितामहः ५६ सर्वैर्ब्रह्मर्षिभिःसार्धंगंधर्वैःसाप्सरोगणैः ॥ देवदेवोहरिंदेवंपूजयन्वाक्यमब्रवीत् ५७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कृतं
देवमहत्कर्मसुराणांशल्यमुद्धृतम् ॥ वधेनानेनदैत्यानांवयंहिपरितोषिताः ५८ योयंहतस्त्वयाविष्णोकालनेमिर्महासुरः ॥ त्वमेकोस्यमृधेहंतानान्यःकश्चन
विद्यते ५९ एषदेवान्परिभवँल्लोकांश्चसचराचरान् ॥ ऋषीणांकदनंकृत्वामामपिप्रातिगर्ज्जति ६० तदनेनतवोग्रेणपरितुष्टोस्मिकर्मणा ॥ यदयंकालतु
ल्याभःकालनेर्मनिपातितः ६१ तदागच्छस्वभद्रंतेगच्छामदिवमुत्तमम् ॥ ब्रह्मर्षयस्तांतत्रस्थाप्रतीक्षंतेसदोगताः ६२ अहंमहर्षयश्चैवतत्रत्वांवदतांवर॥
विधिवच्चार्चयिष्यामोगीर्भिर्दिव्याभिरच्युत ६३ किंचाहंतवदास्यामिवरंवरभृतांवर ॥ सुरेष्वपिसदैत्येषुवराणांवरदाभवान् ६४ निर्यातयैतत्त्रैलोक्यं
स्फीतंनिहतकंटकम् ॥ अस्मिन्नेवमृधेविष्णोशक्रायसुमहात्मने ६५ एवमुक्तोभगवताब्रह्मणाहरिरव्ययः ॥ देवान्शक्रमुखान्सर्वानुवाचशुभयागिरा ६६ ॥
विष्णुरुवाच ॥ श्रूयतांत्रिदशाःसर्वेयावंतोत्रसमागताः ॥ श्रवणविहितैर्देहैःपुरस्कृत्यपुरंदरम् ६७ अस्मिन्नःसमरेसर्वेकालनेमिमुखाहताः॥ दानवाविक्रमोपे
ताःशक्रादपिमहत्तराः ६८ तस्मिन्महतिसंक्रंदेद्वावेवतुविनिःसृतौ ॥ वैरोचनश्चदैत्येंद्रःस्वर्भानुश्चमहाग्रहः ६९ तदिष्टांभजतांशक्रोदिशंवरुणएवच ॥
याम्यांयमःपालयतामुत्तरांचधनाधिपः ७० ऋक्षैःसहयथायोगंकालेचरतुचंद्रमाः ॥ अब्दंऋतुमुखंसूर्योभजतामयनैःसह ७१ आज्यभागाःप्रवर्त्तंतांसद
स्यैरभिपूजिताः ॥ हूयंतामग्नयोविप्रैर्वेददृष्टेनकर्मणा ७२ देवाश्चबलिहोमेनस्वाध्यायेनमहर्षयः ॥ श्राद्धेनपितरश्चैवतृप्तिंयांतुयथापुरा ७३ वायुश्चरतु
मार्गस्थस्त्रिधादीप्यतपावकः ॥ त्रयोवर्णाश्चलोकांस्त्रीनवर्द्धयंत्वात्मजैर्गुणैः ७४ क्रतवःसम्प्रवर्त्तंतांदीक्षणीयैर्द्विजातिभिः ॥ दक्षिणाश्चोपवर्त्तंतांयथार्हंसर्वसत्रि
णाम् ७५ गाश्चसूर्योरसान्सोमोवायुःप्राणांश्चप्राणिषु ॥ तर्पयंतःप्रवर्त्तंतांशिवैःसौम्यैश्चकर्मभिः ७६ यथावदनुपूर्व्येणमहेंद्रसलिलोद्भवाः ॥ त्रैलोक्यमात
रःसर्वाःसागरंयांतुनिम्नगाः ७७ सादरैःकरणैरिंद्रंपुरस्कृत्यमद्वाक्यंश्रूयतामित्यन्वयः ६७ अस्मिन्नः अस्माभिः ६८ वैरोचनिर्बलिः स्वर्भानुःराहुः
६९ ७० ७१ ७२ ७३ त्रिधागार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयरूपेणआत्मजैःस्वाभाविकैर्गुणैर्धर्मैः शमोदमस्तपःशौचमित्यादिना गीतासूपदिष्टैः ७४ ७५ गाःचक्षूंषि ७६ ७७

॥ ७८ ॥ विश्रंभः विश्वासः वः युष्माभिः क्षुद्राः वंचकाः ॥ ७९ ॥ संस्थितिःमर्यादा ॥ ८० ॥ मोहंविपर्ययबुद्धियया धर्ममप्यधर्मइतिरयक्ष्यंति अधर्ममपिधर्मइतिमत्त्वानुप्रास्यंति ८१ अभयमितिच्छेदः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेटीकायांअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पंचाशेध्यायएकोनेब्रह्मलोकस्यवर्णनं ॥ तत्रापि यत्रनंविष्णोर्मुनिभिःकृतमीर्यते ॥ १ ॥ ब्रह्म ॥सलिलंसलिलाश्रयंकमलयोनिःउत्पत्तिस्थानंयस्यतेन ॥ १ ॥ नीतोब्रह्मलोकमित्यनुकृष्यते ॥ २ ॥ उपास्तउपास्ते ॥ ३ ॥ आसतः आददानस्यपूजामितिशेषः आसगतिदीप्त्यादानेष्वितयस्यरूपंआसतइति ॥ ४ ॥ घर्मांतेआषाढ्यांअंबुदप्लवेमेघानांनाशेसतिकार्तिक्यामित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥

दैत्येभ्यस्त्यज्यतांभीश्शांतिंव्रजत देवताः ॥ स्वस्तिवोस्तुगमिष्यामिब्रह्मलोकंसनातनम् ७८ स्वगृहेसर्वलोकेवासंग्रामेवोविशेषतः ॥ विश्रंभोहिनमंतव्यो नित्यंक्षुद्राहिदानवाः ७९ छिद्रेषुप्रहरंत्येतेनचैषांसंस्थितिर्ध्रुवा ॥ सौम्यानामृजुभावानांभवतांचार्जवेमतिः ८० अहंतुदुष्टभावानांयुष्मासुसुदुरात्मनाम् ॥ असम्यग्वर्तमानानांमोहंदास्यामिदेवताः ८१ यदाचसुदुराधर्षदानवेभ्योभयंभवेत् ॥ तदासमुपगम्याशुविधास्येवस्ततोऽभयम् ८२ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वासुरगणान्विष्णुःसत्यपराक्रमः ॥ जगामब्रह्मणासार्धंब्रह्मलोकंमहायशाः ८३ एतदाश्चर्यमभवत्संग्रामेतारकामये ॥ दानवानांचविष्णोश्चयन्मांत्वं परिपृच्छसि ८४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिकालनेमिवधोनामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ब्रह्म णादेवदेवेनसार्द्धंसलिलयोनिना ॥ ब्रह्मलोकमतोब्रह्मन्वैकुंठःकिंचकारह १ किमर्थंवादिदेवेननीतःकमलयोनिना ॥ विष्णुर्दैत्यवधेवृत्तेदेवैश्चकृतसत्क्रियः २ ब्रह्मलोकेचकिंस्थानंक्वायोगमुपास्तसः ॥ कंवादधारानियमंसविभुर्भूतभावनः ३ कथंतस्यासतस्तत्रविश्वंजगदिदंमहत् ॥ श्रियमाप्नोतिविपुलांसुरासुरन रार्चितां ४ कथंस्वापितिघर्मांतेबुध्यतेचांबुदप्लवे ॥ कथंचब्रह्मलोकस्थोधुरंवहतिलौकिकीम् ५ चरितंतस्यविप्रेंद्रदिव्यंभगवतोदिवि ॥ विस्तरेणयथात त्त्वंसर्वमिच्छामिवेदितुम् ६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुनारायणस्यादौविस्तरेणप्रवृत्तयः ॥ ब्रह्मलोकंयथारूढोब्रह्मणासहमोदते ७ कामंतस्यगतिःसू क्ष्मादेवैरपिदुरासदा ॥ यत्तुवक्ष्याम्यहंराजंस्तन्मेनिगदतःशृणु ८ एषलोकमयोदेवोलोकाश्चैतन्मयास्त्रयः ॥ एषदेवमयश्चैवदेवाश्चैतन्मयादिवि ९ तस्य पारंनपश्यंतिबहवःपारचिंतकाः ॥ एषपारंपरंचैवलोकानांवेदमाधवः १० अस्यदेवांधकारस्यमार्गितव्यस्यदैवतैः ॥ शृणुवैयत्तदावृत्तंब्रह्मलोकेपुरातनम् ११ समेत्वाब्रह्मणोलोकंदृष्ट्वापैतामहंपदम् ॥ ववंदेतानृषीन्सर्वान्विष्णुरार्षेणकर्मणा १२

प्रवृत्तयः प्रवृत्तीःकर्माणीतियावत् ॥ ७ ॥ मेमत्सकाशात्तत्वविष्णोश्चरित्रम् ॥ ८ ॥ एषइति यथातंतुभिःपटःकल्पितः एवंलोकैःहरेःशरीरंकल्प्यते यथापटःकेवलंपृथ्वीमयः एवंलोकाः विष्णुमयाः एवंदेवेष्वपियोज्यम् ॥ ९ ॥ तस्येति लोकानापरंअतएवतेभ्यः परंचआत्मानंवेद ॥ १० ॥ देवानांइंद्रियाणांअंधकारआवरणंयास्मिन्विषयेवेदानामपितिपत्तिर्नाह [illegible] ॥ ११ ॥ आर्षेणमंत्रप्रतिपादेन ॥ १२ ॥

प्राक्सवनेप्रातःसवने १३ १४ ऋषीणांऋषीन् १५ १६ इज्यंतंईज्यमानंआत्मानंविग्रहांतरंदधानम् १७ १८ यत्तसामर्थ्यादिकंविद्धीतितैप्रत्यक्षमपिपरोक्षत्वेनजानंतःकथयंति
१९ विदुःसकाशात्ववेद भवानितिशेषः २० भूतेषुदेहेंद्रियादिषुमध्यमानेषुध्यानबलेनप्रविलाप्यमानेषुसत्सु अंतर्दृष्टचाजनार्दनादेवायंलोकोभवतीतिगम्यते ईक्षामात्रनिर्दृत्त्वाल्लोकस्य
चत्रक्रमेण अव्याकृतईक्षणजगतांक्रमात्क्षीरदधिसर्पींषिदृष्टांताः २१ इंद्रियभूतैः चेतनाचेतनैः परमात्मास्वयमेवगोचरोपिविधीयते आज्ञातोज्ञाप्यते तथादेवादिभिरनुग्रहादिकर्तृभिर्वि
ष्णुरित्यर्थः चित्तमात्मनइवनियंतृत्वविष्णोरेवेतिभावः अभिधीयतेविदितइतिपाठेपिसएवार्थः २२ यथेति जीवानांभूतेंद्रियसंबंधोभुविभूतेभ्योयथादृष्टएवंदेवानांप्राणोबलंईश्वरःऐश्वर्यं

सोग्निंप्राक्सवनेदृष्ट्वाहूयमानंमहर्षिभिः ॥ अवंदतमहातेजाःकृत्वापौर्वाह्णिकीःक्रियाम् १३ सददर्शमखेष्वाज्यैरीज्यमानंमहर्षिभिः ॥ भागंयज्ञियमश्नानं
स्वदेहमपरंस्थितम् १४ अभिवाद्याभिवाद्यानामृषीणांब्रह्मवर्चसाम् ॥ परिचक्रामसोर्चित्योब्रह्मलोकंसनातनम् १५ सददर्शोच्छ्रितान्यूपांश्चपालाग्रविभू
षितान् ॥ मखेषुचब्रह्मर्षिभिःशतशःकृतलक्षणान् १६ आज्यधूमंसमाघ्रायशृण्वन्वेदान्द्विजेरितान् ॥ यज्ञैरिज्यंतमात्मानंपश्यंस्तत्रचचारह १७ ऊचु
स्तमृषयोदेवाःसदस्याःसदसिस्थिताः ॥ अर्घोद्यतभुजाःसर्वेपवित्रांतरपाणयः १८ देवेषुवर्त्ततेयद्वैतद्विसर्वंजनार्दनात् ॥ यत्प्रवृत्तंचदेवेभ्यस्तद्विद्धिमधु
सूदनात् १९ अग्नीषोममयंलोकंयंविदुर्विदुषोजनाः ॥ तंसोममग्निंलोकंचवेदविष्णुंसनातनम् २० क्षीराद्यथादधिभवेद्दध्नःसर्पिर्भवेद्यथा ॥ मथ्यमानेषु
भूतेषुतथालोकोजनार्दनात् २१ यथेंद्रियैश्चभूतैश्चपरमात्माभिधीयते ॥ तथादेवैश्चवेदैश्चलोकैश्चविहितोहरिः २२ यथाभूतेंद्रियावाप्तिर्विहिताभुविदेहिना
म् ॥ तथाप्राणेश्वरावाप्तिर्देवानांदिविवैष्णवी २३ सत्रिणांसत्रफलदःपवित्रंपरमात्मवान् ॥ लोकतंत्रधरोह्येषमंत्रैर्मंत्रइवोच्यते २४ ऋषयऊचुः ॥ स्वा
गतंतेसुरश्रेष्ठपद्मनाभमहाद्युत ॥ इदंयाज्ञियमातिथ्यंमंत्रतःप्रतिगृह्यताम् २५ त्वमस्ययज्ञपूतस्यपात्रंपाद्यस्यपावनः ॥ आतिथिस्त्वंहिमंत्रोक्तः संदृष्टः
संततंमतः २६ त्वयियोडुंगतेविष्णोनप्रावर्त्ततनःक्रियाः ॥ अवैष्णवस्ययज्ञस्यनहिकर्मविधीयते २७ सदक्षिणस्ययज्ञस्यत्वत्प्रसूतिःफलंभवेत् ॥ अद्या
त्मानमिहास्माभिरिज्यमानंनिरीक्ष्यसे २८ एवमस्त्वितितान्सर्वान्भगवान्प्रत्यपूजयत् ॥ मुमुदेब्रह्मलोकस्थोब्रह्मालोकपितामहः २९ इतिश्रीमहाभारते
खिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिब्रह्मलोकवर्णनंनामएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ऋषिभिःपूजितस्तैस्तुविवेशहरिरीश्व
रः ॥ पौराणंब्रह्मसदनंदिव्यंनारायणाश्रमम् १

तदुभयेनसंबंधोविष्णुतोभवतीत्यर्थः २३ आत्मवान्स्वतंत्रः मंत्रैर्मंत्रइवोच्यतेइतियथावाचोमाधुर्यंवाचैववर्णनीयंएवंविष्णोःस्वरूपंविष्णुनैवार्चनीयमित्यर्थः २४ २५ मतःज्ञातः २६
त्वयीति अंतरात्मनिअन्यत्रव्यापृतेकृतोपियज्ञोनिष्फलइतिभावः २७ २८ ब्रह्मैवलोकः तत्रस्थःसमाधिस्थइत्यर्थः समाहितइवपितामहोमुमुदइत्यर्थः ब्रह्मलोकसहितः
पितामहोब्रह्मलोकपितामहः ब्रह्मलोकस्थाअपिविष्णुंभजंतिनतुकृतकृत्यत्वाभिमानादुदासतइति अध्यायतात्पर्यम् २९ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांएकोनपंचाशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥
अथपंचाशकेध्यायेविष्णोःस्वापप्रबोधने ॥ उपासनायवर्ण्यंतेमध्येचपरिवर्तनं ॥ १ ॥ ऋषिभिःपौराणंपुराणपुविदितम् ब्रह्मलोकेएववैकुंठकैलासयोरंतर्भावइतिभावः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ अंबुपतिप्रख्यंसमुद्रतुल्यम् ॥ ४ ॥ संवर्तकांबुदाभिमानिभिर्देवतैरुपेतम् नक्षत्रस्थानंज्योतिश्चक्रंतेनसंकुलम् तिमिरौघेनपरिक्षिप्तंव्याप्तम् सर्वतत्रसुषुप्ताविवसूक्ष्मरूपेणावि
द्यमानमपिअविद्ययाआवृतम् अतएवसुरासुरैरप्रधृष्यं अगम्यम् यथावटबीजोदरेकृत्स्नोवटोस्ति अथचतत्रनदृश्यतेएवंतत्रहरिमंदिरेकृत्स्नंब्रह्मांडंसदपिनदृश्यते ॥ ५ ॥ तर्हि
तत्सत्त्वेकिंमानमतआह नतत्रेति अनात्मज्योतिषातन्नप्रकाशतेऽपितुआत्मज्योतिषैवेत्यर्थः यथाहिनिद्रावस्थायांसर्वंसूक्ष्मरूपेणसदपिनभाति कदाचित्तुस्वप्नेआत्मज्योतिषाभात्यपि
अतएवस्वप्नावस्थामपिकृत्योक्तं आत्मनैवायंज्योतिषास्तेपल्यांतेविपर्येतीतिएवंआधिदैवमपिज्ञेयमितिभावः ॥ ६ ॥ पूर्वंसहस्रशीर्षाभूत्वातादृश्यरूपत्वलक्षणंसहस्रशिरसस्त्वंत्यक्त्वा
पिजटाभारस्थानीयंलोककर्मवासनाजालंउद्वहन्शयनंकृतवान् अतएवतदनुसारिष्वस्मासुसुषुप्तावपिकार्यलिंगेनवासनास्तीतिगम्यते ॥ ७ ॥ कालीकृष्णवर्णासूक्ष्मस्याप्यावरणक
र्त्री ॥ ८ ॥ शिष्येशयनंकृतवान्शयनेसमाधौ क्षीरसमुद्रोनिर्विकल्पः अंभोदः सविकल्पः तदुभयरूपतयानिस्तापेएकार्णवोक्तेनव्रतेननिर्विकल्पसमाध्यर्थमुक्तेनव्रतेनसंयमेन

सतांद्विवेशहृष्टात्मातानामंत्र्यसदोगतान् ॥ प्रणम्यचादिदेवायब्रह्मणेपद्मयोनये २ स्वेननाम्नापरिज्ञातंसतंनारायणाश्रमम् ॥ प्रविशन्नेवभगवानआयुधा
निव्यसर्जयत् ३ सतत्रांबुपतिप्रख्यंददर्शालयमात्मनः ॥ स्वधिष्ठितंदेवगणैःशाश्वतैश्चमहर्षिभिः ४ संवर्तकांबुदोपेतंनक्षत्रस्थानसंकुलम् ॥ तिमिरौ
घपरिक्षिप्तमप्रधृष्यंसुरासुरैः ५ नतत्रविषयोवायोर्नेंदोर्नचविवस्वतः ॥ वपुषःपद्मनाभस्यसदेशस्तेजसावृतः ६ सतत्रप्रविशन्नेवजटाभारंसमुद्वहन् ॥ स
हस्रशीर्षोभूत्वातुशयनायोपचक्रमे ७ लोकानामंतकालज्ञाकालीनयनशालिनी ॥ उपतस्थेमहात्मानंनिद्रातंकालरूपिणी ८ सशिष्येशयनेदिव्येसमुद्रां
भोदशीतले ॥ हरिरेकार्णवोक्तेनव्रतेनव्रतिनांवरः ९ तंशयानंमहात्मानंभवायजगतःप्रभुम् ॥ उपासांचक्रिरेविष्णुंदेवाःसर्षिगणास्तथा १० तस्यसुप्तस्य
शुशुभेनाभिमध्यात्समुत्थितम् ॥ आद्यंतस्यासनंपद्मंब्रह्मणःसूर्यवर्चसम् ॥ सहस्रपत्रंवर्णाढ्यंसुकुमारविभूषितम् ११ ब्रह्मसूत्रोद्यतकरःस्वपन्नेवमहामुनिः
आवर्त्तयतिलोकानांसर्वेषांकालपर्ययम् १२ विवृत्तात्तस्यवदनान्निःश्वासपवनेरिताः ॥ प्रजानांपंक्तयोह्युच्चैर्निष्पतंत्युत्पतंतिच १३

॥ ९ ॥ नमतोभवायेति अहिंसाप्रतिष्ठायांतत्संनिधौवैरत्यागइत्येकैकस्ययोगांगस्यनिर्वैरत्वादिकंफलंपरत्रस्मर्यते पूर्णस्यतुयोगस्यजगतोभवार्थत्वमुपपन्नमितिभावः देवाऋषयश्चा
ध्यात्मंइंद्रियाणिप्राणाश्चउपासांचक्रिरे केवलंसमीपेस्थिताःनतुस्वकार्यभोगंनिवर्तयंतीत्यर्थः ॥ १० ॥ मातुर्नाभिदेशादुद्भूतंनालंतत्पुष्पेणसंयुज्यतेपुष्पंचरेतःसंसर्गाद्गर्भोभवति सच
गर्भोमातृभुक्तान्नरसेननालद्वारापुष्टोभवति ततःपक्वफलन्यायेनवृंताद्गर्भश्च्युतोभवति एवंविष्णोःसकाशादुद्भूतोब्रह्मा वैष्णव्यामाययापुष्टःसन्विष्णुतःच्युतोभूत्वात्मानंततोन्यंमन्यतइति
तदेतत्कथारूपकेणवर्णयति तस्येतिनाभिमध्यात्समुत्थितनालद्वारेणाविर्भूतंआद्यंतस्यआद्यंतत्वतः ब्रह्मणोवेधसःआसनंआश्रयःपद्मंपद्मकोशाकारंब्रह्मांडम् ॥ ११ ॥ ब्रह्मणःइदानीं
तनस्यसूत्रंप्राग्भवीयोवासनातंतुः सएवउद्यतकरस्थानीयोयस्यसःस्वपन्नेवस्वास्थ्यादप्रच्युतएवसन्लोकानांकालकृतंपर्ययंऊर्ध्वाधरीभावं आवर्त्तयतिअयस्कांतन्यायेनसत्तामात्रादकुर्व
न्नेवतत्काशाद्लोकस्याभाव्यादेवसृष्ट्यादयोजायंतइतिभावः ॥ १२ ॥ तस्यब्रह्मणःएवंयथानारायणाद्ब्रह्माऽभवदेवंब्रह्मणःसकाशादन्येप्यभूवन्नित्यर्थः ॥ १३ ॥

वेष्याःयम्नाहां ब्राह्मणा अपिकर्मभेदाद्ब्रह्म गाचतुर्द्धांब्रह्मक्षत्रविट्शूद्ररूपेणविभागंप्रापिताः स्वांगतिंपरमप्राप्यंईश्वरंकृतातोक्तेनकृतासिद्धांतेनवेदेन उक्तंयत्कर्मतेनससर्वोपिवर्णःस्वधर्म निष्ठोमुच्यतइत्यर्थः १४ नतमिति विष्णोर्निद्रामयंअविद्याशबलमपिरूपंदुर्ज्ञेयंकिमुतशुद्धमितिभावः योगंप्रविष्टंस्वरूपेएवसमाहितम् १५ क्वचिद्देशेकालेवासुप्तंत्यक्तव्यवहारम् ॥ आसीनंउपात्तव्यवहारंवानविदुः सृष्टिप्राचीण्यात्योगस्यविचारस्यचाभावादितिभावः १६ केचिद्विचारयंतीत्याह जागर्त्तीति अत्रदेहेकोजागर्तिइंद्रियैर्विषयानुपलभते सम्भूतयोगाज्जातो मंदशक्तितुल्यश्चेतनोनान्यइति लोकायतमाशंक्याह कःशेतेइतिसुप्तावपिभूतयोगस्यसत्वाद्विषयोपलब्धापत्तेर्भूतेभ्योन्यआत्मेत्यर्थःसुप्तावानुपात्रकरणत्वेनविषयाननुभवन् मनएवतर्ह्या त्मास्त्वित्याशंक्याह कश्चशक्तश्चनेंगतइति विनापिकरणानुग्रहं स्वप्नेमनसोविषयावभासतत्त्वंदृष्टं तच्चवाह्यौष्ण्यवत्दुस्त्यजंअतस्ततोप्यन्यआत्मेत्यर्थः शक्तःसनेंगतेस्वशक्यंकार्यंनकरो तीत्येतन्नयुज्यतइतिपदार्थः मनसः करणांतरवत्स्वप्रवृत्तिनिवृत्योः स्वातंत्र्याभावात्तन्नियामकाबुद्धिरेवआत्मास्त्वित्याशंक्याह कोभोगवानिति बुद्धेश्चनित्यपरिणामत्वेनकालां तरीयायाः कालांतरेऽभावात् योहंबाल्येइदंफलमभौषंसएवयौवनेऽद्राक्षं सएवेदानींरसयामीतिबुद्धिभेदेपिआत्मैक्यप्रत्यभिज्ञानात्ततोन्योभोक्तेत्यर्थः अस्तुतर्ह्यहंसुखीत्यनुभवादहंकार

तेसृष्टाःप्राणिनेमेध्याविभक्ताब्रह्मगास्त्वयम् ॥ चतुर्द्धास्वांगतिंजग्मुःकृतातोक्तेनकर्मणा १४ ननंवेदस्वयंब्रह्मानापिब्रह्मर्षयोऽव्ययाः ॥ विष्णोर्निद्रामयंयोगं प्रविष्टंतमसावृतम् १५ तेतुब्रह्मर्षयःसर्वेपितामहपुरोगमाः ॥ नाविदुस्तंक्वचित्सुप्तंक्वचिदासीनमासने १६ जागर्त्तिकोत्रकःशेतेकश्चशक्तश्चनेंगते ॥ कोभो गवान्कोद्युतिमान्कृष्णात्कृष्णतरश्चकः १७ विमृशंतिस्मतंदेवादिव्याभिरुपपत्तिभिः ॥ नचैनंशेकुरन्वेष्टुंकर्मतोजन्मतोपिवा १८ गाथाभिस्तत्प्रदिष्टाभिर्ये तस्यचरितंविदुः ॥ पुराणास्तंपुराणेषुऋषयःसंप्रचक्षते १९ श्रूयतेचास्यचरितंदेवेष्वपिपुरातनम् ॥ महापुराणात्प्रभृतिपरंतस्यनविद्यते २० यच्चा स्यदेवदेवस्यचरितंस्वप्रभावजम् ॥ तेनेमाश्रुतयोऽव्याप्तवैदिक्योलौकिकाश्रयाः २१ भवकालेभवत्येषलोकानांलोकभावनः ॥ दानवानामभावायजागर्ति मधुसूदनः २२

एवात्मेतिपक्षमहंगौरइत्यनुभवाद्देहस्याप्यात्मतापत्तेरहंकारस्यापिसुषुप्तावदर्शनाच्चाऽप्रदश्यंशून्यमेवात्मास्त्वित्याशंक्याह कोद्युतिमानिति सुषुप्तावात्माभावेसुखमहमस्वाप्सनकिंचिद वेदिषमितिसुषुप्तिकालीनसुखाज्ञानयोरननुभूतयोःपरामर्शायोगात् तदनुभवश्चनतदात्मप्रकाशास्तित्वमंतरेणसंभवतीतिअरितशून्यसाक्षीआत्मासद्रूपइतिभावः अस्तुतर्ह्ययंसाक्षीपुरु षोतस्यपुरुषांतरेहंसुखीत्यादिव्यवहाराभावात्प्रतिशरीरंभिन्नःक्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टात्पुरुषविशेषादीश्वराच्चविलक्षणोबंधमोक्षादिभागीत्याशंक्याह कृष्णात्कृष्णतरश्चकइति शब्दादिर्हिनत्वात्परमउ प्रधानंअतिसूक्ष्मंव्यवहारतएव वस्तुतस्तुत्रिगुणात्मत्वेनसंहतात्तस्मादसंहतःपुरुषएवसूक्ष्मः नाहिततोपिसूक्ष्मईश्वरइतिपातंजलाअप्यभ्युपगच्छंति श्रुतिश्चनान्योतो स्तिद्रष्टेतिद्रष्टृंतरंनिषेधतीतिनसाक्षिणोन्यःकश्चिदात्मास्तीत्यर्थः बंधमोक्षादिव्यवस्थातुतर्कमते श्रोत्रैक्येपिउपाधिभेदात्शब्दग्रहव्यवस्थावद्भविष्यति क्लेशादिसंबंधस्तुवास्तवःकस्या पिनास्तीतिनात्मभेदोनात्मनोऽनीश्वरत्वंचास्तीतिसर्वमनवद्यंकृष्णात्कृशादित्यर्थः कृशेरोणादिकनप्रत्ययांतस्येदंरूपंकृष्णइति १७ दिव्याभिःश्रौतीभिःउपपत्तिभिर्युक्तिभिः १८ गाथाभिःयदक्षरंपंचविधंसमेतीत्यादिभिर्मंत्रैःतत्प्रदिष्टाभिःतेनपरमात्मनानिश्वसितरूपेणनिर्दिष्टाभिः तथाचश्रुतिः अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदइत्यादि १९ २० २१ भवतिआविर्भवति २२

आविर्भावकालेप्ययंआषाढीमारभ्यकार्तिकीपर्यंतंस्वपितीत्याह यत्रैनमिति ॥ २३ ॥ यज्ञगतिर्यज्ञप्राप्यलोकः ॥ २४ ॥ शरदिप्रवृत्तोयज्ञोशरदिवाजपेयेनयजेतेत्यादिश्रुतेर्वाजपयादिर्यस्येति यज्ञप्रवृत्तावेवायंप्रतिबुध्यते नत्वयज्ञस्येत्यर्थः ॥ २५ ॥ अतएववार्षिकंवर्षतौभवंइदंचक्रंयज्ञवर्जनरूपोजऊधर्मः भाद्रपदीमारभ्यशरदिपितृयज्ञादीनांप्रवृत्तिदर्शनात् ॥ २६ ॥ विष्णोःप्रबोधेयज्ञोनिमित्तमित्युक्त्वा निद्रायांनिमित्तमाह याहीति गह्वरातमोमयीअकस्मात्निर्निमित्तम् महीक्षितांराज्ञांअन्योन्यंयुध्यतांयदाविनाशस्तदाविष्णुःस्वपिति।हिंसादिदोषोदयादित्यर्थः ॥ २७ ॥ इयमेवतामसीनिशारूपेणनिद्रारूपेणचसर्वान्मोहयतीत्याह तस्याइत्यादिना ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सर्वहरस्यकालस्यैवासखी

यत्रैनंवीक्षितुंदेवानशेकुःसुप्तमव्ययम् ॥ ततःस्वपितिघर्मांतेजागर्तिजलदक्षये २३ सहिवेदाश्चयज्ञाश्चयज्ञांगानिचसर्वशः ॥ यातुयज्ञगतिःप्रोक्तासएष पुरुषोत्तमः २४ तस्मिन्सुप्तेनवर्त्ततेमंत्रपूताःक्रतुक्रियाः ॥ शरत्प्रवृत्तयज्ञोयंजागर्तिमधुसूदनः २५ तादिदंवार्षिकंचक्रंकारयत्यंबुदेश्वरः ॥ वैष्णवंकर्मकुर्वाणःसुप्तेविष्णौपुरंदरः २६ याह्येषागह्वरामायानिद्रेतिजगतिस्थिता ॥ साऽकस्माद्द्वेषिणीघोराकालरात्रिर्महीक्षिताम् २७ तस्यास्तनुस्तमोद्वारा निशादिवसनाशिनी ॥ जीवितार्द्धहराघोरासर्वप्राणभृतांभुवि २८ नैतयाकश्चिदाविष्टोजृंभमाणोमुहुर्मुहुः ॥ शक्तःप्रसहितुंवेगंमज्जन्निवमहार्णवे २९ अन्न जाशुचिमर्त्यानांश्रमजावाकथंचन ॥ सैषाभवतिलोकस्यानिद्रासर्वस्यलौकिकी ३० स्वप्नांतेक्षीयतेह्येषाप्रायशोभुविदेहिनाम् ॥ मृत्युकालेचभूतानांप्राणान्नाशयतेभृशम् ३१ देवेष्वपिदधारैनांनान्योनारायणादृते ॥ सखीसर्वहरस्यैषामायाविष्णुशरीरजा ३२ सैषानारायणमुखेदृष्टाकमललोचना ॥ लोकान्ल्पेनकालेनग्रसतेलोकमोहिनी ३३ एवमेषाहितार्थायलोकानांकृष्णवर्त्मना ॥ ध्रियतेसेवनीयाहिपत्न्येवचपतिव्रता ३४ सतयानिद्रयाच्छन्नस्तस्मिन्नारायणाश्रमे ॥ स्वपितिस्मतदाविष्णुर्मोहयन्जगदव्ययम् ३५ तस्यवर्षसहस्राणिशयानस्यमहात्मनः ॥ जग्मुःकृतयुगंचैवत्रेताचैवयुगोत्तमम् ३६ सतुद्वापरपर्यंतेज्ञात्वालोकान्सुदुःखितान् ॥ प्राबुध्यतमहातेजाःस्तूयमानोमहर्षिभिः ३७ ॥ ऋषयऊचुः ॥ जहीहिनिद्रांसहजांभुक्तपूर्वामिवस्रजम् ॥ इमेते ब्रह्मणासार्द्धंदेवादर्शनकांक्षिणः ३८ इमेत्वांब्रह्मविद्वांसोब्रह्मसंस्तववादिनः ॥ वर्द्धयंतिहृषीकेशऋषयःसंशितव्रताः ३९ एतेषामात्मभूतानांभूतानामात्मभावनः ॥ शृणुविष्णोशुभावाचोभूव्योमाग्न्यनिलांभसाम् ४० इमेत्वांसप्तमुनयःसहितामुनिमंडलैः ॥ स्तुवंतिदेवदिव्याभिर्गेयाभिर्गीर्भिरंजसा ४१ उत्तिष्ठशतपत्राक्षपद्मनाभमहाद्युते ॥ कारणंकिंचिदुत्पन्नंदेवानांकार्यगौरवात् ४२ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ससंक्षिप्यजलंसर्वंतिमिरौघंविदारयन् ॥ उदतिष्ठद्धृषीकेशःश्रियापरमयाज्वलन् ४३

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ एवमिति हितंयुक्तस्याहारादेःसम्यक्पाकःश्रमपरिहारश्चेत्यादिः तदर्थायसेवनीयायतइयंकृष्णवर्त्मनासूक्ष्ममार्गेणपरमेश्वरेणध्रियते मन्निद्रयामदुदरस्थोलोकः सर्वोपिविश्रम्यतामित्याशयवत्वेत्यर्थः।तःपत्न्यापतिव्रतेवनुलायिनासेवया ॥ ३४ ॥ एवंमहानिद्राप्रसंगाद्वार्षिकींदैनंदिनींचईशस्यजीवस्यनिद्रांप्रपंच्यतामेवमहानिद्रामनुसंधत्ते सतयेत्यादिना ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ भूव्योमेत्युभूम्याद्यभिमानिनांदेवतानाम् ४० ४१ ४२ जलंअखंडानंदंसंक्षिप्यउपाध्यावेशेनअल्पीकृत्यतिमिरौघंशरीरमासानिदारयन् ४३

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ कस्यदेवस्य केनअर्थेन कार्यप्रयोजनंकिंवातामद्रोम ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥
एकाधिकेथपंचाशेऽध्यायेविष्णोर्निरूप्यते ॥ भूभारहरणार्थायब्रह्मप्रार्थनमद्भुतम् ॥ १ ॥ तच्छ्रुत्वा ॥ १ ॥ कर्णोनौकापरिवर्तकरोमहादंडःतस्यधारःकर्णधारस्तद्वदितिलुप्तोपमा
॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ षष्ठंभागंषड्भागं ॥ ५ ॥ सुकरैर्यथोचितैःकरग्रहैःअविशंपेणप्रयुक्तार्थाःबहुकरग्रहोहिराजाप्रजाउद्वासयन्नकोशवृद्धिकरोभवति एतेतुनतथासन्नित्यर्थः ॥६ ॥ अंज

सददर्शसुरान्सर्वान्समेतान्सपितामहान् ॥ विवक्षतःप्रक्षुभितान्जगदर्थेसमागतान् ४४ तानुवाचहरिर्देवोनिद्राविश्रांतलोचनः ॥ तत्त्वदृष्टार्थयावाचाधर्म
हेत्वर्थयुक्तया ४५ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कुतोवोविग्रहोदेवाःकुतोवोभयमागतम् ॥ कस्यवाकेनवाकार्यंकिंवामयिनवर्त्तते ४६ किंखल्वकुशलं
लोकेवर्त्ततेदानवोत्थितम् ॥ नृणामायासजननंशीघ्रमिच्छामिवेदितुम् ४७ एषब्रह्मविदांमध्येविहायशयनोत्तमम् ॥ शिवायभवतामर्थेस्थितःकिंकरवाणि
वः ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिविष्णोर्योगशयनोत्थानंनामपंचाशत्तमोऽध्यायः ५० ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तच्छ्रुत्वा
विष्णुगदितंब्रह्मालोकपितामहः ॥ उवाचपरमंवाक्यंहितंसर्वदिवौकसाम् ॥ १ ॥ नास्तिकिंचिद्भयंविष्णोसुराणामसुरांतक ॥ येषांभवानभयदःकर्णधारोर
णेरणे २ शक्रेजयतिदेवेशेत्वयिचासुरसूदने ॥ धर्मेप्रयतमानानांमानवानांकुतोभयम् ३ सत्येधर्मेचनिरतान्मानवान्विगतज्वरान् ॥ नाकालेधर्मिणोमृत्युः
शक्नोतिप्रसमीक्षितुम् ४ मानवानांचपतयःपार्थिवाश्चपरस्परम् ॥ षड्भागमुपभुंजानानभयंकुर्वतेमिथः ५ तेप्रजानांशुभकराःकरदैरवगर्हिताः ॥ सकरै
र्विप्रयुक्तार्थाःकोशमापूरयंत्युत ६ स्फीतान्जनपदान्सर्वान्पालयंतःक्षमापराः ॥ अतीक्ष्णदंडाश्चतुरोवर्णान्जुगुपुरंजसा ७ नोद्वेजनीयाभूतानांसचिवैः
साधुपूजिताः ॥ चतुरंगबलैर्गुप्ताःषड्गुणानुपभुंजते ८ धनुर्वेदपराःसर्वेसर्वेवेदेषुनिष्ठिताः ॥ जयंतेचयथाकालंयज्ञैर्विपुलदक्षिणैः ९ वेदानधीत्यदीक्षाभि
र्महर्षीन्ब्रह्मचर्यया ॥ श्राद्धैश्चमेध्यैःशतशस्तर्प्पयंतिपितामहान् १० नैषामविदितंकिंचित्त्रिविधंभुविदृश्यते ॥ वैदिकंलौकिकंचैवधर्मशास्त्रोक्तमेवच ११
तेपरावरदृष्टार्थामहर्षिसमतेजसः ॥ भूयःकृतयुगंकर्त्तुमुत्सहंतेनराधिपाः १२ तेषामेवप्रभावेणशिवंवर्षतिवासवः ॥ यथार्थंचववुर्वाताविरजस्कादिशो
दश १३ निरुत्पाताचवसुधासुप्रचाराश्चखेग्रहाः ॥ चंद्रमाश्चसनक्षत्रःसौम्यंचरतियोगतः १४ अनुलोमकरःसूर्यस्त्वयनेद्वेचचारह ॥ हव्यैश्चविवि
धैस्तृप्तःशुभगंधोहुताशनः १५

सासाकल्येन ॥ ७ ॥ नोद्वेजनीयाःअनुद्वेजकाःसंतः षड्गुणान्नीतिशास्त्रोक्तान् संधिविग्रहयानासनद्वैधीभावसमाश्रयाख्यान् उपभुंजतेसेवंते ॥ ८ ॥ ९ ॥ वेदानधीत्यमहर्षीन्
दीक्षाभिर्नियमग्रहणैः चर्ययायज्ञक्रियया च ब्रह्महिरण्यगर्भाख्यंतद्देवतामयंतर्पयंति ॥ १० ॥ एषांनृपाणाम् ॥ ११ ॥ परेअवरेचब्रह्मणिदृष्टार्थाजातप्रत्ययाः कृतयुगंपापक्लेशे
नाप्यननुविद्धंकृत्स्नधर्मम् ॥ १२ ॥ यथार्थंयावत्प्रयोजनम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

तर्पयत्सुवृष्ट्यादिनेतिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ नराधिपैःरूपैःरूशरीरैःयुगांतोवाह्निस्तत्तुल्यैः पीड्यमानेत्यन्वयःआसन्नविप्लवाउपस्थितविनाशा ॥ १८ ॥ शैलोच्चलितबंधनायथासमुद्रे
ले.हमयैर्लीगलैर्निरुद्धारुती. हतापिवायुनानचाल्यतेतद्वत्पृथिवीपर्वतैर्जलमध्येधृतास्ति इदानींशैलरूपाणिउच्चलितानिबंधनानियस्यास्तथाविधाभूत् अतएवजलस्यउत्पीडाउपर्यागमने
नयापीडातयाआक्लास्वेदेआर्द्रताम् ॥१९॥ २० ॥ २१॥ निर्विवरानिरुच्छ्वासा. २२ सेयंभूमिर्निरामयंकालंअग्रतःकृत्वानिश्चेष्टासतीममालयंप्रेत्यन्वयः यत्रआमयोपिप्रजानांनास्ति
कुतोमृत्युस्तंकालंनिमितीकृत्य तत्कं बहुभारत्वंप्राप्यवहनासमर्थाश्रांतवाहरूदशीसतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ नसीदेत्लोष्ठवद्बहुभारेणनविशीर्येतजगतीजगदाधारभूता ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

एवंसम्यक्प्रवृत्तेषुविवृद्धेषुमखादिषु ॥ तर्पयत्सुमहींकृत्स्नांनृणांकालभयंकुतः १६ तेषांज्वलितकीर्तीनामन्योन्यवशवर्त्तिनाम् ॥ राज्ञांबलैर्बलवतांपीड्य
तेवसुधातलम् १७ सेयंभारपरिश्रांतापीड्यमानानराधिपैः ॥ पृथिवीसमनुप्राप्तानौरिवासन्नविप्लवा १८ युगांतसदृशैरूपैःशैलोच्चालितबंधना ॥ जलोत्पी
ड.कुलास्वेदंधारयंतीमुहुर्मुहुः १९ क्षत्रियाणांवपुर्भिश्चतेजसाचबलेनच ॥ नृणांचराष्ट्रैर्विस्तीर्णैःश्राम्यतीववसुंधरा २० पुरेपुरेनरपतेःकोटिसंख्यैर्बलैर्वृ
तः ॥ राष्ट्रेराष्ट्रेचबहवोग्रामाःशतसहस्रशः २१ भूमिपानांसहस्रैश्चतेषांचबलिनांबलैः ॥ ग्रामायुतैश्चराष्ट्रैश्चभूमिर्निर्विवराकृता २२ सेयंनिरामयंकृत्वा
निश्चेष्टाकालमग्रतः ॥ प्राप्ताममालयंविष्णोभवांश्चास्याःपरागतिः २३ कर्मभूमिर्मनुष्याणांभूरिषा०यथांगता ॥ यथानसीदेतत्कार्यजगत्येषाहिशाश्वती
२४ अस्याहिपीडनेदोषोमहान्स्यान्मधुसूदन ॥ क्रियालोपश्चलोकानांपीडितंचजगद्भवेत् २५ श्राम्यतेव्यक्तमेवेयंपार्थिवौघप्रपीडिता ॥ सहजांगाश्च मांत्य
क्त्वाचलत्वमचलागता २६ तदस्याःश्रुतवंतःस्मतच्चापिभवताश्रुतम् ॥ भारावतरणार्थंहिमंत्रयामसहत्वया २७ सत्पथेहिस्थिताःसर्वेराजानोराष्ट्रवर्द्धनाः
॥ नराणांचत्रयोवर्णाब्राह्मणाननुयायिनः २८ सर्वेसत्यपरंवाक्यंवर्णाधर्मपरास्तथा ॥ सर्वेवेदपराविप्राःसर्वेविप्रपरानराः २९ एवंजगतिवर्त्ततेमनुष्याधर्मका
रणात् ॥ यथाधर्मवधोनस्यात्तथामंत्रःप्रवर्त्यताम् ३० रुतांगतिरियंनान्यधर्मश्चास्याःसुसाधनम् ॥ राज्ञांचैववधःकार्योधरण्याभारनिर्णये ३१ तदाग
च्छमहाभागसहैवमंत्रकारणात् ॥ व्रजामोमेरुशिखरंपुरस्कृत्यवसुंधराम् ३२ एतावदुक्त्वाराजेंद्रब्रह्मालोकपितामहः ॥ पृथिव्यासहविश्वात्माविरराममहा
द्युतिः ३३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिभारावतरणेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ बाढमित्येवसह
तैर्दुर्दिनांभोदनिःस्वनः ॥ प्रतस्थेदुर्दिनाकारःसदुर्दिनइवाचलः १ समुक्तामणिविद्योतसचंद्रांभोदवर्चसम् ॥ सजटामंडलंकृत्स्नंसविभ्रच्छ्रीधरोहरिः २

२७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ भारनिर्णयेभारस्यपरिहरणेनिमित्ते ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वर्ण्यतेथाद्विपंचा
शसमावेशरुकंसदि । धरण्याभारखिन्नायाविज्ञप्तिःकरुणोदया ॥ १ ॥ बाढंदुर्दिनहेतुत्वाद्दुर्दिनोमेघस्तदाकारस्तद्वर्णः सदुर्दिनःगर्जन्मेघसहितःकृत्स्नउदरम् कर्णसर्वांगुलिभिःतेषे
दिव्यचंद्रपंक्त्यसहितंविभ्रद्वणावतिरेस्पष्टोर्थः ॥ १ ॥ २ ॥

रोमांचा रोम्णामुन्नूायाः तैःकृत्याउद्गताराजयोरेपाइवतद्वानूस्तनद्वयमुखपर्यंतं अंचितम् रश्मिद्वारास्वतोवाप्सर्पणंयस्यसः स्तनद्वयमुखांचितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ पद्मयोनिर्गतानु गोपुगामीयस्यतम ॥ ५ ॥ रत्नपर्वतंमेरुम कामरूपिणीयथासंकल्पितंतथारूपधारिणीम ॥ ६ ॥ वज्ररुंधानतोरणारत्नखचितबाहिद्वाराम् ॥ ७ ॥ मनोनिर्माणाचित्राढ्याम स्वसंकल्पो त्यविचित्ररचनावतीम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ कुथासु कुथःस्त्रीपुंरुचोर्वर्णकंबले परिः बर्हिपीतिविश्वः ॥ ११ ॥ माश्ब्दंकुरुतेतिवदन्नितिशेषः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

सचास्योरसिविस्तीर्णेरोमांचोद्गतराजिमान् ॥ श्रीवत्सोराजतेश्रीमांस्तनद्वयमुखांचितः ३ पीतेवसानोवसनेलोकानांगुरुरव्ययः ॥ हरिःसोभवदालक्ष्यः ससंध्याभ्रइवाचलः ४ तंव्रजंतंसुपर्णेनपद्मयोनिगतानुगम् ॥ अनुजग्मुःसुराःसर्वेतद्गतासक्तचक्षुषः ५ नातिदीर्घेणकालेनसंप्राप्तारत्नपर्वतम् ॥ ददृशुर्देवतास्तत्रतांसभांकामरूपिणीम् ६ मेरोःशिखरविन्यस्तांसंयुक्तांसूर्यवर्चसा ॥ कांचनस्तंभरचितांवज्रसंधानतोरणाम् ७ मनोनिर्माणचित्राढ्यांविमानशतमालिनीम् ॥ रत्नजालांतरवतींकामगांरत्नभूषिताम् ८ कृतरत्नसभाकीर्णांसर्वर्तुकुसुमोत्कटाम् ॥ देवमायाधरांदिव्यांविहितांविश्वकर्मणा ९तांहृष्टमनसःसर्वेयथास्थानंयथाविधि ॥ यथानिर्देशंत्रिदशाविविशुस्तेसभांशुभाम् १० तेनिषेदुर्यथोक्तेषुविमानेष्वासनेषुच ॥ भद्रासनेषुपीठेषुकुथास्वास्तरणेषुच ११ ततःप्रभंजनोवायुर्ब्रह्मणासाधुचोदितः ॥ माशब्दमितिसर्वत्रप्रचक्रामाथतांसभाम् १२ निःशब्दस्तिमितेतस्मिन्समाजेत्रिदिवौकसाम् ॥ बभाषेधरणीवाक्यंखेदात्करुणभाषिणी १३ धरण्युवाच ॥ त्वयाधार्यात्वहंदेवत्वयावैधार्यतेजगत् ॥ त्वंधारयसिभूतानिभुवनानिबिभर्षिच १४ यत्त्वयाधार्यतेकिंचित्तेजसाचबलेनच ॥ ततस्तवप्रसादेनमयायत्ताद्विधार्यते १५ त्वयाधृतंधारयामिनाधृतंधारयाम्यहम् ॥ नहितद्विद्यतेभूतंयत्त्वयानानुधार्यते १६ त्वमेवकुरुषेदेवनारायणयुगेयुगे ॥ ममभारावतरणंजगतोहितकाम्यया १७ तवैवतेजसाक्रांतांरसातलतलंगताम् ॥ त्रायस्वमांसुरश्रेष्ठत्वमेवशरणंगताम् १८ दानवैःपीड्यमानाहंराक्षसैश्चदुरात्मभिः ॥ त्वामेवशरणंनित्यमुपयास्येसनातनम् १९ तावन्मेस्तिभयंभूयोयावन्नत्वांककुद्मिनम् ॥ शरणंयामिमनसाशतशोह्युपलक्षये २० अहमादौपुराणस्यसंक्षिप्तापद्मयोनिना ॥ मांचवध्याकृतौपूर्वंमृन्मयौद्वौमहासुरौ २१ कर्णस्रोतोद्भवौतौहिविष्णोरस्यमहात्मनः ॥ महार्णवेप्रस्वपतःकाष्ठकुड्यसमौस्थितौ २२ तौविवेशस्वयंवायुर्ब्रह्मणासाधुचोदितः ॥ दिवंप्रच्छादयंतौतुववृधातेमहासुरौ २३ वायुःप्राणौतुतौगृह्यब्रह्मापर्यमृशच्छनैः ॥ एकंमृदुतरंमेनेकठिनंवेदचापरम् २४ नामनीतुतयोश्चक्रेसविभुःसलिलोद्भवः ॥ मृदुस्त्वयंमधुर्नामकठिनःकैटभोऽभवत् २५

तेजसादुष्टगजादिरूपेण ॥ १८ ॥ उपयास्येउपायामि ॥ १९ ॥ ककुद्मिनंधुरंधरंउपलक्षयेजानामि ॥ २० ॥ पुराणस्यपणस्यकार्षापणादिव्यवहारप्रवृत्तेःप्रागित्यर्थः संक्षिप्तास्म्यहंदृष्टा असुरौमधुकैटभौकृतावितिपाठेपिहताविवेत्यर्थः ॥ २१ ॥ तयोरुत्पत्तिमाह कर्णेति स्रोतोद्भवौस्रवतीतिस्रोतः मलम् तदुद्भवौ संधिरार्षःविष्णुकर्णमलोद्भूतावित्यन्यत्रदृष्टम् काष्ठकुड्यसमौअचेतनौ ॥ २२ ॥ वायुःप्राणरूपी ॥ २३ ॥ पर्यमृशतूपस्पर्शं ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥२८॥ नारायणःपितामहोययोस्तौ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ वर्षाणांसंख्यायस्मिन्युद्धेसहस्रैःसंख्याइतितत्त्वर्षसंख्यासहस्रशः ॥ ३३ ॥ अथअनंतरम् अतः कुद्धयतोस्तयोर्नारायणस्यचश्रमामात्रावयुद्धायनिर्विण्णाविति भावः॥ ३४ ॥ ३५॥ विहितौसुतौब्रह्मणेतिशेषः ॥ ३६ सतुगृह्योति॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥कुत्रप्रजाअसृजादित्यपेक्षायामाह

॥७२॥ तौदैत्यौकृतनामानौचेरतुर्बलदर्पितौ ॥ सर्वमेकार्णवंलोकंयोद्धुकामौसुदुर्जयौ २६ तावागतौसमालोक्यब्रह्मालोकपितामहः ॥ एकार्णवांबुनिचयेतत्रैवांतर धीयत २७ सपद्मेपद्मनाभस्यनाभिमध्यात्समुत्थिते ॥ रोचयामासवसतिंगुह्यांब्रह्माचतुर्मुखः २८ तावुभौजलगर्भस्थौनारायणपितामहौ ॥ बहून्वर्षग अ०५१
णान्प्सुशयानौनचकंपतुः २९ अथदीर्घस्यकालस्यतावुभौमधुकैटभौ ॥ आजग्मतुस्तमुद्देशंयत्रब्रह्माव्यवस्थितः ३० दृष्ट्वातावसुरौघोरौमहाकायौदुरा सदौ ॥ ब्रह्मणाताडितोविष्णुःपद्मनालेनवैतदा ॥ उत्पपाताथशयनात्पद्मनाभोमहाद्युतिः ३१ तद्युद्धमभवद्घोरंतयोस्तस्यचवैतदा ॥ एकार्णवेतदालोकेत्रै लोक्येजलतांगते ३२ तदाभूत्तुमुलंयुद्धंवर्षसंख्यासहस्रशः ॥ नचतावसुरौयुद्धेतदाश्रममवापतुः ३३ अथातोदीर्घकालस्यतौदैत्यौयुद्धदुर्मदौ ॥ ऊचतुः प्रीतमनसौदेवंनारायणंहरिम् ३४ प्रीतौस्वस्तवयुद्धेनश्लाध्यस्त्वंमृत्युरावयोः ॥ आवांजहिनयत्रोर्वीसलिलेनपरिप्लुता ३५ हतौचतवपुत्रत्वंप्राप्नुयावःसु रोत्तम ॥ योह्यावांयुधिनिर्जेतातस्यावांविहितौसुतौ ३६ सतुगृह्यमृधेदोर्भ्यांदैत्यौतावभ्यपीडयत् ॥ जग्मतुर्निधनंचापितावुभौमधुकैटभौ ३७ तौहतौ चाप्लुतौतोयेवपुर्भ्यामेकतांगतौ ॥ मेदोमुमुचतुर्दैत्यौमथ्यमानौजलोर्मिभिः ३८मेदसातज्जलंव्याप्तंताभ्यामंतर्दधेनघः ॥ नारायणश्चभगवानसृजत्सपुनःप्रजाः ३९ दैत्ययोर्मेदसाच्छन्नामेदिनीतिततःस्मृता ॥ प्रभावात्पद्मनाभस्यशाश्वतीजगतीकृता ४० वाराहेणपुराभूत्वामार्कंडेयस्यपश्यतः ॥ विषाणेनाहमेकेन तोयमध्यात्समुद्धृता ४१ कृताहंक्रमताभूयस्तदायुष्माकमग्रतः ॥ बलेःसकाशाद्दैत्यस्यविष्णुनाप्रभविष्णुना ४२ सांप्रतंस्विदमामाहमेनमेवगदाधरम् ॥ अनाथाजगतोनाथंशरण्यंशरणंगता ४३ अग्निःसुवर्णस्यगुरुर्गवांसूर्योगुरुःस्मृतः ॥ नक्षत्राणांगुरुःसोमोममनारायणोगुरुः ४४ यदहंधारयाम्येकाजग त्स्थावरजंगमम् ॥ मायाधृतंधारयतेसर्वमेतद्गदाधरः ४५ जामदग्न्येनरामेणभारावतरणेप्सया ॥ रोषात्त्रिःसप्तकृत्वोहंक्षत्रियैर्विप्रयोजिता ४६ सास्मिवे द्यांसमारोप्यतर्पितानृपशोणितैः ॥ भार्गवेणपितुःश्राद्धेकश्यपायनिवेदिता ४७ मांसमेदोस्थिदुर्गंधादिग्धाक्षत्रियशोणितैः ॥ रजस्वलेवयुवतिःकश्यपंसमु पस्थिता ४८ समांब्रह्मर्षिरप्याहकिमुर्विंत्वमवाङ्मुखी ॥ वीरपत्नीव्रतमिदंधारयंतीविषीदसि ४९ साहंविज्ञापितवतीकश्यपंलोकभावनम् ॥ पतयोमेहता ॥७२॥
ब्रह्मन्भार्गवेणमहात्मना ५०

दैत्ययोरिति ॥ ४० ॥ विषाणेनदंष्ट्राग्रेण ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ गुरुः कारणंगवांरश्मीनां ॥ ४४ ॥ एतत्सर्वंमयासहितम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ समारोप्यरणस्तंभमितिशेषः ॥४७ ॥४८॥ वीरस्यपत्नीवतस्यपत्नीवस्याश्चतंसद्योहतभर्तृकायारूपंइतियावत् ॥ ४९ ॥ ५० ॥

कारपितुंलोकंआत्मानंवेतिशेषः ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ मनवेश्राद्धदेवाय ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ क्षयेहेतुमितिसंबंधः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ अवरोप्तव्यःउत्ता रणीयः ॥ ६० ॥ इतिहरिवंशेटीकायांद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्रिपंचाशत्तमेध्यायेकृतमंशावतारणम् ॥ देवोक्तैर्विष्णुनादिष्टैर्यथायोग्यतउच्यते ॥ १ ॥ तेश्रुत्वातदण्कृत्यंपृथिव्याः प्रयोजनस्यसाधकंकार्यम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ पार्थिवंपृथिवीहितं कार्यंप्रयोजनं कार्यंअवश्यकर्तव्यं ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥

साहंविहीनाविक्रांतैःक्षत्रियैःशस्त्रपाणिभिः ॥ विधवाशून्यनगरानधारयितुमुत्सहे ५१ तन्मह्यंदीयतांभर्ताभगवंस्त्वत्समोनृपः ॥ रक्षेत्सग्रामनगरांयोमां सागरमालिनीम् ५२ सश्रुत्वाभगवान्वाक्यंबाढमित्यब्रवीत्प्रभुः ॥ ततोमांमानवेंद्रायमनवेसप्रदत्तवान् ५३ सामनुप्रभवंदिव्यंप्राप्येक्ष्वाकुकुलेनृपम् ॥ विपुलेनास्मिकालेनपार्थिवात्पार्थिवंगता ५४ एवंदत्तास्मिमनवेमानवेंद्रायधीमते ॥ भुक्ताराजसहस्रैश्चमहर्षिकुलसंमितैः ५५ बहवःक्षत्रियाःशूरामांजि त्वादिवमाश्रिताः ॥ तेचकालवशंप्राप्यमय्येवप्रलयंगताः ५६ मत्कृतेविग्रहालोकेवृत्तावर्तंतएवच ॥ क्षत्रियाणांबलवतांसंग्रामेष्वानिवर्तिनाम् ५७ एतद्यु ष्मत्प्रवृत्तेनदैवेनपरिपाल्यते ॥ जगद्धितार्थंकुरुतराज्ञांहेतुंरणंक्षये ५८ यद्यस्तिमयिकारुण्यंभारशैथिल्यकारणात् ॥ एकश्चक्रधरःश्रीमानभयंमेप्रयच्छतु ५९ यमहंभारसंतप्तासंप्राप्ताशरणार्थिनी ॥ भारोयद्यवरोप्तव्योविष्णुरेषब्रवीतुमाम् ॥ ६० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशपर्वणिद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेश्रुत्वापृथिवीवाक्यंसर्वएवदिवौकसः ॥ तदर्थंकृत्यंसंचिंत्यपितामहमथाब्रुवन् १ भगवन्नहि यतामस्याधरण्याभारसंततिः ॥ शरीरकर्तालोकानांत्वंहिलोकस्यचश्वरः २ यत्कर्तव्यंमहेंद्रेणयमेनवरुणनच ॥ यद्वाकार्यंधनेशेनस्वयंनारायणेनवा ३ यद्वाचंद्रमसाकार्यंभास्करेणानिलेनवा ॥ आदित्यैर्वसुभिर्वापिरुद्रैर्वालोकभावनैः ४ अश्विभ्यांदेववैद्याभ्यांसाध्यैर्वात्रिदशालयैः ॥ बृहस्पत्युशनाभ्यांवा कालेनकलिनापिवा ५ महेश्वरेणवाब्रह्मन्विशाखेनगुहेनवा ॥ यक्षराक्षसगंधर्वैश्चारणैर्वामहोरगैः ६ पतगैःपर्वतैश्चापिसागरैर्वामहोर्मिभिः ॥ गंगामुखाभि र्दिव्याभिःसरिद्भिर्वासुरेश्वर ७ क्षिप्रमाज्ञापयविभोकथमंशःप्रयुज्यताम् ॥ यदितेपार्थिवंकार्यंकार्यंपार्थिवविग्रहे ८ कथमंशावतरणंकुर्मःसर्वेपितामह ॥ अंतरिक्षगतायेचपृथिव्यांपार्थिवाश्चये ९ सदस्यानांचविप्राणांपार्थिवानांकुलेषुच ॥ अयोनिजाश्चैवतनूःसृजामोजगतीतले १० सुराणामेककार्याणांश्रु त्वैतन्निश्चितंमतम् ॥ देवैःपरिवृतःप्राहवाक्यंलोकपितामहः ११ रोचतेमेसुरश्रेष्ठायुष्माकमपिनिश्चयः ॥ सृजध्वंस्वशरीरांशास्तेजसात्मसमान्भुवि १२ सर्वएवसुरश्रेष्ठास्तेजोभिरवरोहत ॥ भावयंतोभुवंदेवालब्ध्वात्रिभुवनश्रियम् १३ पार्थिवेभारतेवंशेपूर्वमेवाविजानता ॥ पृथिव्यांसंभ्रममिमंश्रूयतांयन्म याकृतम् १४ समुद्रेहंपुरापूर्वंवेलामासाद्यपश्चिमाम् ॥ आसेसार्द्धंतनूजेनकश्यपेनमहात्मना १५

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अवरोहत अवतारंकुरुत भावयंतःपालयंतः ॥ १३ ॥ पार्थिवेपृथिवीस्थेवंशेपृथिव्यांयन्मयाकृतंतच्छ्रूयतां कीदृशेनइमंसंभ्रमं भूमेर्भयंविजानतेतिसं बंधः ॥ १४ तनूजेनपुत्रेणसहकथाभिःकथाप्रसंगनिमित्तम् आसेउपविष्टोऽभूवमितिद्वयोरन्वयः ॥ १५ ॥

इतिवृत्तैरितिहासैःगुणैर्गुणवद्भिः ॥ १६ ॥ समुद्रःमूर्तिमान् ॥ १७ ॥ स्थावररूपेण विषमांगतिंकुर्वन्तोयवाससातोयवत्श्वेतेनवाससायादोगणाकारंविशिष्टंचित्रंयस्मिन्तेन ॥१८ ॥ चंद्रवसास्यावररूपस्यविषमगतिनिमित्तेन ॥ १९ ॥ २० ॥ शांतोसीत्यशांतोपिविरुद्धलक्षणयाउपहासः ॥ २१ ॥ २२ ॥ सकारणांभारावतारणनिमित्तवतीम् ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ देवदेवानारुद्रादीनाम् ॥ २८ ॥ विधेयात्माआज्ञाकारी अशपः शापंदत्तवानासि ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

कथाभिःपूर्ववृत्ताभिर्लोकवेदानुगामिभिः ॥ इतिवृत्तैश्चबहुभिःपुराणप्रभवैर्गुणैः १६ कुर्वंतस्तुकथास्तास्तास्समुद्रःसहगंगया ॥ समीपमाजगामाशुयुक्तस्तोयदमारुतैः १७ सवीचिविषमांकुर्वन्गतिंवेगतरंगिणीम् ॥ यादोगणविचित्रेणसंच्छन्नस्तोयवाससा १८ शंखमुक्तामलतनुःप्रवालद्रुमभूषणः ॥ युक्तश्चंद्रमसापूर्णसाम्नागंभीरानिःस्वनः १९ समांपरिभवन्नेवस्वविलांसमतिक्रमन् ॥ क्लेदयामासचपलैलावणैरंबुविस्रवैः २० तंचदेशंव्यवसितःसमुद्रोद्विर्विभेदितुम् ॥ उक्तःसंरब्धयावाचाशांतोसीतिमयातदा २१ शांतोसीत्युक्तमात्रस्तुतनुत्वंसागरोगतः ॥ संहतोर्मितरंगौघःस्थितोराजाश्रियाज्वलन् २२ मूर्तश्चैवमयाशप्तःसमुद्रःसहगंगया ॥ सकारणांमतिंकृत्वायुष्माकंहितकाम्यया २३ यस्मात्त्वंराजतुल्येनवपुषासमुपस्थितः ॥ गच्छार्णवमहीपालोराजैवत्वंभविष्यसि २४ तत्रापिसहजांलीलांधारयन्स्वेनतेजसा ॥ भविष्यसिनृणांभर्त्ताभारतानांकुलोद्वहः २५ शांतोसीतिमयोक्तस्त्वंयच्चासितनुतांगतः ॥ सुतनुर्यशसालोकेशंतनुस्त्वंभविष्यसि २६ इयमप्यायतापांगीगंगासर्वांगशोभना ॥ रूपिणीचसरिच्छ्रेष्ठातत्रत्वामुपयास्यति २७ एवमुक्तस्तुमांक्षुब्धःसोभिवीक्ष्यार्णवोऽब्रवीत् ॥ मांप्रभोदेवदेवानांकिमर्थंशप्तवानसि २८ अहंतवविधेयात्मात्वत्कृतस्त्वत्परायणः ॥ अशपोऽसदृशैःशब्दैरात्मजंमांकेमात्मना २९ भगवंस्त्वत्प्रसादेनवेगात्पर्वणिवर्द्धितः ॥ यद्यहंचलितोब्रह्मन्कोत्रदोषोममात्मनः ३० क्षिप्ताभिःपवनैरद्भिःस्पृष्टोयद्यसिपर्वणि ॥ अत्रमेकिंनुभगवन्विद्यतेशापकारणम् ३१ उद्भूतश्चमहावातैःप्रवृद्धैश्चबलाहकैः ॥ पर्वणाचेंदुयुक्तेनत्रिभिःक्षुब्धोस्मिकारणैः ३२ एवंयद्यपराद्धोहंकारणैस्त्वत्प्रकल्पितैः ॥ क्षंतुमर्हसिमेब्रह्मन्शापोयंविनिवर्त्यताम् ३३ एवंमयिनिरालंबेशापाच्छिथिलतांगते ॥ कारुण्यंकुरुदेवेशप्रमाणंयद्यवेक्ष्यसे ३४ अस्यास्तुदेवगंगायागामितायास्तदाज्ञया ॥ ममदोषाददोषायाःप्रसादंकर्तुमर्हसि ३५ तमहंश्लक्ष्णयावाचामहार्णवमथाब्रुवम् ॥ अकारणज्ञंदेवानांत्रस्तंशापानलेनतम् ३६ शांतिंव्रजनभेतव्यंप्रसन्नोस्मिमहोदधे ॥ शापेस्मिन्सरितांनाथभविष्यंशृणुकारणम् ३७ त्वंगच्छभारतेवंशेस्वंदेहंस्वेनतेजसा ॥ आधत्स्वसरितांनाथत्यक्त्वेमांसागरींतनुम् ३८ महोदधेमहीपालस्तत्रराजाश्रियावृतः ॥ पालयंश्चतुरोवर्णान्रंस्यसेसलिलेश्वर ३९

भवार्णवस्यत्वोपेक्षात्वादोषमविषदकंवेदं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ तेजसात्यक्त्वेतिसंबंधः योगबलेनाविमज्येत्यर्थः आधत्स्वगर्भेइतिशेषः ॥ ३८ ॥ सर्वसंके ॥ ३९ ॥

४० संक्षेपं संक्षेवनापराधमापि मानुषयोनिजंदु:खंविस्मरिष्यसि तत्रस्यसुखास्वादनेन ४१ प्राजापत्येनवैवाहिकेन ४२ ४३ विभावसोरग्नेः तुल्यगुणानृतद्वषोकप्रीतिकरान् ४४ तवुंबवुष्पशरीरव ४५ ४६ ४७ परिलंबतेभुवंश्रयते ४८ सृष्टायांसंगतायांमर्यायांसत्यवतीसंज्ञायाम द्वितीयाभीष्मापेक्षयातनुः पुत्रः चित्रांगदस्यपूर्वमेवमृतत्वादगणना ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ विविक्तानिविजनानि पुरादीन्तिषामोघोयस्यांसाविविविक्तपुरराष्ट्रौघा शैथिल्यंनिर्बलत्वम ५५ ५६ शंकरस्यांशः अश्वत्थामा ५७ अंतकप्रतिमे

इयंचतेसरिच्छ्रेष्ठाबिभ्रतीरूपमुत्तमम् ॥ तत्कालंरमणीयांगंगिंगापरिचरिष्यति ४० अनयासहजाह्नव्यामोदमानोममाज्ञया ॥ इमंसलिलसंक्लेदंतंविस्मरिष्यसिसागर ४१ त्वरताचैवकर्त्तव्यंत्वयेदंममशासनम् ॥ प्राजापत्येनविधिनागंगयासहसागर ४२ वसवःप्रच्युताःस्वर्गात्प्रविष्टाश्चरसातलम् ॥ तेषामुत्पादनार्थायत्वंमयाविनियोजितः ४३ अष्टौतान्जान्हवीगर्भानपत्यार्थंदधात्वियम् ॥ विभावसोस्तुल्यगुणान्सुराणांप्रीतिवर्द्धनान् ४४ उत्पाद्यत्वंवसूनशीघ्रंकृत्वाकुरुकुलंमहत् ॥ प्रवेष्टासितनुंत्यक्त्वापुनःसागरसागरीम् ४५ एवमेतन्मयापूर्वंहितार्थंवःसुरोत्तमाः ॥ भविष्यंपश्यताभारंपृथिव्याःपार्थिवात्मकम् ४६ तदेषशंतनोर्वंशःपृथिव्यांरोपितोमया ॥ वसवोयेचगंगायामुत्पन्नास्त्रिदिवौकसः ४७ अद्यापिभुविगांगेयस्तत्रैववसुरष्टमः ॥ सप्तैमेवसवःप्राप्ताःसएकःपरिलंबते ४८ द्वितियायांसमृष्टायांद्वितीयाशंतनोस्तनुः ॥ विचित्रवीर्योद्युतिमानासीद्राजाप्रतापवान् ४९ वैचित्रवीर्यौद्वावेवपार्थिवौभुविसांप्रतम् ॥ धृतराष्ट्रश्चपांडुश्चविख्यातौपुरुषर्षभौ ५० तत्रपांडोःश्रियाजुष्टेद्वेभार्येसंबभूवतुः ॥ शुभेकुंतीचमाद्रीचदेवयोषोपमेतुते ५१ धृतराष्ट्रस्यराज्ञस्तुभार्यैकातुल्यचारिणी ॥ गांधारीभुविविख्याताभर्तुर्नित्यंव्रतेस्थिता ५२ तत्रवंशाविभज्यंतांविपक्षाःपक्षएवच ॥ पुत्राणांहितयोराज्ञोर्भवितविग्रहोमहान् ५३ तेषांविमर्देदायाद्येनृपाणांभविताक्षयः ॥ युगांतप्रतिमंचैवभविष्यतिमहद्भयम् ५४ सबलेषुनरेंद्रेषुशांतयास्त्वितरेतरम् ॥ विविक्तपुरराष्ट्रौघाक्षितिःशैथिल्यमेष्यति ५५ द्वापरस्ययुगस्यांतेमयादृष्टंपुरातनम् ॥ क्षयंयास्यंतिशस्त्रेणमानवैःसहपार्थिवाः ५६ तत्रावशिष्टान्मनुजान्सुप्तान्निशिविचेतसः ॥ धक्ष्यतेशंकरस्यांशःपावकेनास्त्रतेजसा ५७ अंतकप्रतिमेतस्मिन्निवृत्तेक्रूरकर्मणि ॥ समाप्तमिदमाख्यास्येतृतीयंद्वापरंयुगम् ५८ महेश्वरांशेपमृतेततोमाहेश्वरंयुगम् ॥ शिष्यंप्रवर्त्ततेपश्चाद्युगंदारुणदर्शनम् ५९ अधर्मप्रायपुरुषंस्वल्पधर्मप्रतिग्रहम् ॥ उत्सन्नसत्यसंयोगंवर्द्धितानृतसंचयम् ६० महेश्वरंकुमारंचद्वौचदेवौसमाश्रिताः ॥ भविष्यंतिनराःसर्वेलोकेनस्थविरायुषः ६१ तदेषानिर्णयःश्रेष्ठःपृथिव्यांपार्थिवांतकः ॥ अंशावतरणंसर्वेसुराःकुरुतमाचिरम् ६२ धर्मस्यांशस्तुकुंत्यांवैमाद्र्यांचाविनियुज्यताम् ॥ विग्रहस्यकलिमूलंगांधार्यांविनियुज्यताम् ६३

वस्वांशतुल्ये ५८ महेश्वरांशेविष्णवरे श्रीकृष्णेपमृतेवैकुंठंगतेसति माहेश्वरंरौद्रंयुगंशिष्यंकलिः ५९ ६० महेश्वरंरुद्रंकुमारंस्कंदम ६१ ६२ धर्मस्येति धर्मपक्षीयाणांग्रहणंकलिरितितत्पराणांरक्षसां ६३

६४ योनिःस्थानंनिष्ठामरणंतदर्थः नैष्ठिकः ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ पूर्वेआदिपर्वणि ७० क्षीरिकावृक्षः राज्ञीवृक्षः तद्वत्पुष्टाः वज्रसंहननाःदृढांगाः ७१ ओघवलाः महाप्रवाहबलाः ७२ ७३ ७५ ७५ ७६ नारायणेइतिभगवन्लोकान्पाहीत्युक्त्वेत्यर्थः ७७ हितेश्वरःहितेसमर्थः ७८ ७९ इतिहरिवंशेटीकायांत्रिपंचाशत्तमोध्यायः ५३ ॥ चतुःपंचाशकेऽध्यायेवतारायास्यभूतले । श्रीविष्णुंप्रतिदेवर्षेर्वाक्यमद्भुतमुच्यते १ यथानयंयथान्यायम् अंशावतरणेवृत्तेसति नारदःप्रत्यदृश्यतेतिषष्ठस्थेनान्वयः १ धर्मस्यभागेयुधिष्ठिरेशक्रस्यार्जुने पवन

एतौपक्षौभविष्यंतिराजानःकालचोदिताः ॥ जातरागाःपृथिव्यर्थेसर्वेसंग्रामलालसाः ६४ गच्छत्वियंवसुमतीस्वांयोनिंलोकधारिणी ॥ सृष्टोयंनैष्ठिकोराज्ञामुपायोलोकविश्रुतः ६५ श्रुत्वापितामहवचःसाजगामयथागतम् ॥ पृथिवीसहकालेनवधायपृथिवीक्षिताम् ६६ देवानचोदयद्ब्रह्मानिग्रहार्थेसुरद्विषाम् ॥ नरंचैवपुराणर्षिंशेषंचधरणीधरम् ६७ सनत्कुमारंसाध्यांश्चसुरांश्चाग्निपुरोगमान् ॥ वरुणंचयमंचैवसूर्याचंद्रमसौतदा ६८ गंधर्वाप्सरसश्चैवरुद्रादित्यास्तथाश्विनौ ॥ ततोंशानवनिंदेवाःसर्वएवावतारयन् ६९ यथातेकथितंपूर्वमंशावतरणंमया ॥ अयोनिजायोनिजाश्चतेदेवाःपृथिवीतले ७० दैत्यदानवहंतारःसंभूताःपुरुषेश्वराः ॥ क्षीरिकावृक्षसंकाशावज्रसंहननास्तथा७१नागायुतबलाःकेचित्केचिदोघबलान्विताः ॥ गदापरिघशक्तीनांसंघाःपरिघबाहवः ७२ गिरिशृंगप्रहर्तारःसर्वेपरिघयोधिनः ॥ वृष्णिवंशसमुत्पन्नाःशतशोथसहस्रशः ७३ कुरुवंशेचतदेवाःपंचालेषुचपार्थिवाः ॥ याज्ञिकानांसमृद्धानांब्राह्मणानांचयोनिषु ७४ सर्वास्त्रज्ञामहेष्वासावेदव्रतपरायणाः ॥ सर्वर्द्धिगुणसंपन्नायज्वानःपुण्यकर्मिणः ७५ आचालयेयुर्येशैलानक्रुद्धाभिंद्युर्महीतलम् ॥ उत्पतेयुरथाकाशंक्षोभयेयुर्महोदधिम् ७६ एवमादिश्यतान्ब्रह्माभूतभव्यभवत्प्रभुः ॥ नारायणेसमावेश्यलोकान्शांतिमुपागमत् ७७ भूयःशृणुयथाविष्णुरवतीर्णोमहीतले ॥ प्रजानांवैहितार्थायप्रभुःप्राणिहितेश्वरः ७८ ययातिवंशजस्याथवसुदेवस्यधीमतः ॥ कुलेपूज्येयशस्कर्माजज्ञेनारायणःप्रभुः ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ इतिश्रीम० खि० हरिवंशपर्वणित्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कृतकार्येगतेकालेजगत्याचयथानयं ॥ अंशावतरणेवृत्तेसुराणांभारतेकुले १ भागेवतीर्णेधर्मस्यशक्रस्यपवनस्यच ॥ अश्विनोर्देवभिषजोर्भागेवैभास्करस्यच २ पूर्वमेवावनिगतेभागेदेवपुरोधसः ॥ वसूनामष्टमेभागेप्रागेवधरणींगते ३ मृत्योर्भागेक्षितिगतेकलेर्भागेतथैवच ॥ भागेशुक्रस्यसोमस्यवरुणस्यचगांगते ४ शंकरस्यगतेभागेमित्रस्यधनदस्यच ॥ गंधर्वोरगयक्षाणांभागांशेषुगतेषुच ५ भागेष्वेतेषुगगनादवतीर्णेषुमेदिनीम् ॥ तिष्ठन्नारायणस्यांशेनारदःसमदृश्यत ६ ज्वलिताग्निप्रतीकाशोबालार्कसदृशेक्षणः ॥ सव्यापवृत्तंविपुलंजटामंडलमुद्वहन् ॥ चंद्रांशुशुक्लेवसनेवसानोरुक्मभूषितः ७

स्यभीमसेने अश्विनोर्नकुलसहदेवरूपेभागे भास्करस्यकर्णे २ देवपुरोधसोबृहस्पतेर्द्रोणे वसूनामष्टमेभीष्मे ३ मृत्योर्यमस्यविदुरे कलेर्दुर्योधने सोमस्याभिमन्यौ शुक्रस्यभूरिश्रवसि वरुणस्यश्रुतायुधेपर्णाशातनये ४ शंकरस्याश्वत्थाम्निमित्रस्यकणिके धनदस्यधृतराष्ट्रे गंधर्वादीनांदेवकोग्रसेनदुःशासनादिषु५ अंशेदेवतापक्षेइत्यर्थः तिष्ठन् स्थितिमान् ६ सव्यापवृत्तंअप्रदक्षिणंवेष्टितम् ७

८ ९ ग्रहोपमः सूर्यादिसमः धूमकेत्वादिसमउत्पातहेतुत्वादितिवा १० वैरिणांकेल्यासंग्रामेणकिलःक्रीडायस्यसवैरिकेलिकिलः किलशैक्र्येक्रीडायांचेतिधातुरितिप्राचः लीलाकेलिकि लेतितुदिग्वः ११ १२ अकारणंकारणेनत्वयादीनत्वान्निष्फलम् १३ यत्यतःयत्क्षत्रंदुद्धंतत्त्वयिस्थितंत्वदधीनंअतःकार्यार्थःप्रयोजनसिद्धिः नृनारायणाभ्यांयुक्तएवमेप्रतिभातितावभ्यां

वीणांगृहीत्वामहतींकक्षासक्तांसखीमिव ८ कृष्णाजिनोत्तरासंगोहेमयज्ञोपवीतवान् ॥ दंडीकमंडलुधरःसाक्षाच्छक्रइवापरः ९ भेत्ताजगतिगुह्यानांविग्रहाणां ग्रहोपमः ॥ गाताचतुर्णांवेदानामुद्गाताप्रथमर्त्विजाम् ॥ महर्षिर्विग्रहरुचिर्विद्वान्गांधर्वकोविदः १० वैरिकेलिकिलोविप्रोब्राह्मःकालिरिवापरः ॥ देवगंधर्व लोकानामादिवक्तामहामुनिः ११ सनारदोथब्रह्मर्षिर्ब्रह्मलोकचरोऽव्ययः ॥ स्थितोदेवसभामध्येसंरब्धोविष्णुमब्रवीत् १२ अंशावतरणंविष्णोर्यदिदंत्रिदशैः कृतम् ॥ क्षयार्थंपृथिवींद्राणांसर्वमेतदकारणम् १३ यदेतत्पार्थिवंक्षत्रंस्थितंत्वायेयदीश्वर ॥ नृनारायणयुक्तोयंकार्यार्थःप्रतिभातिमे १४ नयुक्तंजानता देवत्वयातत्वार्थदर्शिना ॥ देवदेवपृथिव्यर्थेप्रयोक्तुंकार्यमीदृशम् १५ त्वांहिचक्षुष्मतांचक्षुःश्लाघ्यःप्रभवतांप्रभुः ॥ श्रेष्ठोयोगवतांयोगीगतिर्गतिमतामपि १६ देवभागानुगतान्दृष्ट्वाकिंत्वंसर्वाश्रयोविभुः ॥ वसुंधरायाःसाह्यार्थमंशंस्वंनाऽनुयुंजसे १७ त्वयासनाथादेवांशास्त्वन्मयास्त्वत्परायणाः ॥ जगत्यांसंचरि ष्यंतिकार्यात्कार्यंतरंगताः १८ तदहंत्वरयाविष्णोप्राप्तःसुरसभामिमाम् ॥ तत्रसंचोदनार्थंतेशृणुचाप्यत्रकारणम् १९ येत्वयानिहतादैत्याःसंग्रामेतारकाम ये ॥ तेषांशृणुगतिंविष्णोयेगताःपृथिवीतलम् २० पुरीपृथिव्यांमुदितामथुरानामतःश्रुता ॥ निविष्टायमुनातीरेस्फीताजनपदायुता २१ मधुर्नाममहा नासीद्दानवोयुधिदुर्जयः ॥ त्रासनःसर्वभूतानांबलेनमहतान्वितः २२ तस्यतत्रमहच्चासीन्महापादपसंकुलम् ॥ घोरंमधुवनंनामयत्रासौन्यवसत्पुरा २३ तस्यपुत्रोमहानासील्लवणोनामदानवः ॥ त्रासनःसर्वभूतानांमहाबलपराक्रमः २४ सतत्रदानवःक्रीडन्वर्षपूगाननेकशः ॥ सदैवतगणाँल्लोकानुद्वासयातिद र्पितः २५ अयोध्यायामयोध्यायांरामेदाशरथौस्थिते ॥ राज्यंशासतिधर्मज्ञेराक्षसानांभयावहे २६ सदानवोबलश्लाघीघोरंवनमुपाश्रितः ॥ प्रेषयामा सरामायदूतंपुरुषवादिनम् २७ विषयासन्नभूतोस्मितवरामरिपुश्चह ॥ नचसामंतमिच्छंतिराजानोबलदर्पितम् २८ राज्ञाराज्यव्रतस्थेनप्रजानांहितका म्यया ॥ जेतव्यारिपवःसर्वेस्फीतंविषयमिच्छता २९ अभिषेकार्द्रकेशेनराज्ञारंजनकाम्यया ॥ जेतव्यानींद्रियाण्यादौतज्जयेहिध्रुवोजयः ३० सम्यग्व र्तितुकामस्यविशेषेणमहीपतेः ॥ नयानामुपदेशेननास्तिलोकसमोगुरुः ३१

विनानेत्यर्थः १४ ईदृशंनृनारायणहीनम् १५ अत्रहेतुमाह त्वंहीति त्वांअंतर्यामिणंविनासर्वेप्येतेनिरर्थका इत्यर्थः १६ अनुयुंजसेनानियोजयसि १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ अयोध्यायांयोद्धुमयोग्यायां २६ २७ विषयस्यत्वद्देशस्य आसन्नभूतः सन्निहितोस्मिरिपुश्च हमसिद्धंतवास्मिसामंतरूमीपदेशस्थितंरिपुंसामंतं २८ २९ ३०सम्यगितिलोकतएवलौ किकंहिताहितंज्ञातुंशक्यते नतत्रशास्त्रापेक्षास्तीतिभावः३१

जघन्यस्यअवरस्य सूतभृमयासौआदरहीनस्येत्यर्थः ३२ मोहैर्मोहहेतुभिः अधृतिरधीरः ईश्वरोवा ३३ औपयिकंयुक्तिमत्महदपिनिंद्यमेवेत्यर्थः ३४ निंद्यत्वमेवाह वनेति ३५ त्वयायत्त्वयापित्वमोहादनिहताः रावणादयःतेनआश्रमौकसोव्रतिनोदूषिताः त्वदीयंव्रतोल्लंघनंदृष्ट्वाऽन्योपिव्रतिनोव्रतंलंघयिष्यंति अतोदुराचारप्रवर्त्तकोसीतिभावः ३६ तदेवाह सइति

व्यसनेषुजघन्यस्यधर्ममध्यस्यधीमतः ॥ बलज्येष्ठस्यनृपतेर्नास्तिसामंतजंभयम् ३२ सहजैर्बाध्यतेसर्वःप्रवृद्धैरिंद्रियारिभिः ॥ अमित्राणांप्रियकरैर्मोहैर धृतिरीश्वरः ३३ यत्त्वयास्त्रीकृतेमोहात्सगणोरावणोहतः ॥ नैतदौपयिकंमन्येमहद्वैकर्मकुत्सितम् ३४ वनवासप्रवृत्तेनयत्त्वयाव्रतशालिना ॥ प्रहृतंराक्षसा नकिंनैषदृष्टःसतांविधिः ३५ सतामक्रोधजोधर्मःशुभांनयातिसद्गतिम् ॥ यत्त्वयानिहतामोहाद्दूषिताश्चाश्रमौकसः ३६ सएषरावणोधन्योयस्त्वयाव्रतचा रिणा ॥ स्त्रीनिमित्तेहतोयुद्धेग्राम्यान्धर्मानवेक्षता ३७ यदितेनिहतःसंख्येदुर्बुद्धिरजितेंद्रियः ॥ युध्यस्वाद्यमयासार्धंमृधेयद्यसिवीर्यवान् ३८ तस्यदू तस्यतच्छ्रुत्वाभाषितंतत्त्ववादिनः ॥ धैर्यादसंभ्रांतवपुःसस्मितंराघवोऽब्रवीत् ३९ असदेतत्त्वयादूतभाषितंतस्यगौरवात् ॥ यन्मांक्षिपसिदोषेणवेदा त्मानंचसुस्थिरम् ४० यद्यहंसत्पथेमूढोयदिवारावणोहतः ॥ यदिवामेहताभार्याकातत्रपरिदेवना ४१ नवाङ्मात्रेणदुष्यंतिसाधवःसत्पथेस्थिताः ॥ जा मर्तिचयथादेवःसदासत्स्वितरेषुच ४२ कृतंदूतेनयत्नार्थंगच्छत्वंदूतमाचिरम् ॥ नात्मश्लाघिषुनीचेषुप्रहरंतीहमद्विधाः ४३ अयंममानुजोभ्राताशत्रुघ्नः शत्रुतापनः ॥ तस्यदैत्यस्यदुर्बुद्धेर्मृधेप्रतिकरिष्यति ४४ एवमुक्तःसदूतस्तुययौसौमित्रिणासह ॥ अनुज्ञातोनरेंद्रेणराघवेणमहात्मना ४५ सशीघ्रयानः संप्राप्तस्तद्दानवपुरंमहत् ॥ चक्रेनिवेशंसौमित्रिर्वनांतेयुद्धलालसः ४६ ततोदूतस्यवचनात्सदैत्यःक्रोधमूर्च्छितः ॥ पृष्ठतस्तद्वनंकृत्वायुद्धायाभिमुखः स्थितः ४७ तद्युद्धमभवद्घोरंसौमित्रेर्दानवस्यच ॥ उभयोरेवबलिनोःशूरयोरणमूर्द्धनि ४८ तौशरैःसाधुविसृतैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ नचतौयुद्धवैमुख्यं श्रमंवाप्युपजग्मतुः ४९ अथसौमित्रिणाबाणैःपीडितोदानवोयुधि ॥ ततःसशूलरहितःपर्यहीयतदानवः ५० सगृहीत्वांकुशंचैवदेवैर्दत्तवरंरणे ॥ कर्षणंस र्वभूतानांलवणोविररासह ५१ शिरोधरायांजग्राहसोंकुशेनचकर्षह ॥ प्रवेशयितुमारब्धोलवणोराघवानुजम् ५२ सरुक्मत्सरुमुद्यम्यशत्रुघ्नःखड्गमुत्तमम् ॥ शिरश्चिच्छेदखड्गेनलवणस्यमहामृधे ५३ सहत्वादानवंसंख्येसौमित्रिर्मित्रवत्सलः ॥ तद्वनंतस्यदैत्यस्यचिच्छेदास्त्रेणबुद्धिमान् ५४ छित्त्वावनंतत्सौमि त्रिर्निवेशंसोऽभ्यरोचयत ॥ भवायतस्यदेशस्यपुर्याःपरमधर्मवित् ५५

३७ ३८ ३९ ४० परिदेवनाआक्रंदनम् ४१ इतरेषुअसत्सु ४२ ४३ ४४ सौमित्रिणाशत्रुघ्नेनसह ४५ निवेशंवसतिस्थानं ४६ ४७ ४८ ४९ ५० विररासविशिष्टं शब्दंचकार ५१ ५२ सःशत्रुघ्नःरुक्मत्सरुःस्वर्णमुष्टिम् ५३ ५४ निवेशंनिवासस्थानं नगरमितियावत् भवायवृद्ध्येपुर्यानगरस्यनिर्माणेयःपरमोधर्मस्तद्वित् ५५

॥ ५६ ॥ अट्टा चतुष्काः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ निविष्टविषयोध्यासितमथुराप्रदेशः ॥ ६२ ॥ महासेनपराक्रमः कार्तिकेयतुल्यः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ अभिनिवेशेनप्रकृत्या ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ क्रव्यादःमांसादोराक्षसइव ॥ ६९ ॥ जघन्यइवअनुजइवजातः ॥ ७० ॥ निरवग्रहोनिर्गलः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

तस्मिन्मधुवनस्थानेमथुरानाममापुरी ॥ शत्रुघ्नेनपुरासृष्टाहत्वातंदानवंरणे ५६ सापुरीपरमोदारासाट्टप्राकारतोरणा ॥ स्फीताराष्ट्रसमाकीर्णासमृद्धबलवाहना ५७ उद्यानवनसंपन्नासुसीमासुप्रतिष्ठिता ॥ प्रांशुप्राकारवसनापरिखाकुलमेखला ५८ चयाट्टालककेयूराप्रासादवरकुंडला ॥ सुसंवृतद्वारवतीचत्वरोद्गारहासिनी ५९ अरोगवीरपुरुषाहस्त्यश्वरथसंकुला ॥ अर्धचंद्रप्रतीकाशायमुनातीरशोभिता ६० पुण्यापणवतीदुर्गारत्नसंचयगर्विता ॥ क्षेत्राणिसस्यवंत्यस्याःकालेदेवश्चवर्षति ६१ नरनारीप्रमुदितासापुरीस्मप्रकाशते ॥ निविष्टविषयश्चैवशूरसेनस्ततोऽभवत् ६२ तस्यांपुर्यांमहावीर्योराजाभोजकुलोद्वहः ॥ उग्रसेनइतिख्यातोमहासेनपराक्रमः ६३ तस्यपुत्रत्वमापन्नोयोसौविष्णोत्वयाहतः ॥ कालनेमिर्महादैत्यःसंग्रामेतारकामये ६४ कंसोनामविशालाक्षोभोजवंशविवर्द्धनः ॥ राजापृथिव्यांविख्यातःसिंहविस्पष्टविक्रमः ६५ राज्ञांभयंकरोघोरःशंकनीयोमहीक्षिताम् ॥ भयदःसर्वभूतानांसत्पथाद्बाह्यतांगतः ६६ दारुणाभिनिवेशेनदारुणेनांतरात्मना ॥ युक्तस्तेनैवदर्प्पेणप्रजानांरोमहर्षणः ६७ नराजधर्माभिरतोनात्मपक्षसुखावहः ॥ नात्मराज्येप्रियकरश्चंडःक्रूरोशुचिःसदा ६८ सकंसस्तत्रसंभूतस्त्वयायुद्धेपराजितः ॥ क्रव्यादोयाधतेलोकान्नासुरेणांतरात्मना ६९ योप्यसौहयविक्रांतोहयग्रीवइतिस्मृतः ॥ केशीनामहयोजातःसतस्यैवजघन्यजः ७० सदुष्टोहेषितपटुःकेसरीनिरवग्रहः ॥ वृंदावनेचसत्येकोनृणांमांसानिभक्षयन् ७१ अरिष्टोबलिपुत्रश्चककुद्मीवृषरूपधृक् ॥ गवामरित्वमापन्नःकामरूपीमहासुरः ७२ रिष्टोनामादितेःपुत्रोवरिष्ठोदानवेषुयः ॥ सकुंजरत्वमापन्नोदैत्यःकंसस्यवाहनः ७३ लंबोनामेतिविख्यातोयोसौदैत्येषुदर्पितः ॥ प्रलंबोनामदैत्योसौवटंभांडीरमाश्रितः ७४ खरइत्युच्यतेदैत्योधेनुकःसोसुरोत्तमः ॥ घोरतालवनंदैत्यश्चरत्युद्वासयन्प्रजाः ७५ वाराहश्चकिशोरश्चदानवौयौमहाबलौ ॥ मल्लौरंगगतौतौतुजातौचाणूरमुष्टिकौ ७६ यौतौमयश्चतारश्चदानवौदानवांतक ॥ प्राग्ज्योतिषेतौभौमस्यनरकस्यपुरेरतौ ७७ एतेदैत्याविनेहतास्त्वयाविष्णोनिराकृताः ॥ मानुषंवपुरास्थायबाधंतेभुविमानुषान् ७८ त्वत्कथाद्वेषिणःसर्वेत्वद्भक्तानघ्नंतिमानुषान् ॥ तवप्रसादात्तेषांवैदानवानांक्षयोभवेत् ७९ त्वत्तस्तेविभ्यतिदिवित्वत्तोविभ्यतिसागरे ॥ पृथिव्यांतवविभ्यंतिनान्यतस्तुकदाचन ८०

॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ तवत्वत्तःबिभ्यतिसागरइतिपाठेव्याख्येयम् तवत्वत्तः विभ्यतीतिझस्यांतादेशः छांदसः ॥ ८० ॥

१ सेषाणिसस्यवन्त्यस्या इतिपाठान्तरम् । २ कठिनाचिः सदा इतिपाठान्तरम् ।

नान्येन अनन्येनसर्वेषामंतरात्मनेत्यर्थः त्वयाहतस्यदुर्वृत्तस्यापित्वमेनगतिरितिभावः इतरस्यतुदिवश्च्युतस्यमेदिनीगतिस्तत्राप्यन्येनहतस्यव्युत्थितस्यदुर्वृत्तस्यस्वर्गतिरेवसर्ववीरसाधा
रणापिदुर्लभाकिंपुतत्वत्प्राप्तिः यतस्त्वयिजाग्रतियमरूपेणपातयितुंसावधानेसतीतिश्लोकद्वयार्थः तस्मान्महाकारुणिकस्त्वंतादृशान्कंसादीन्हंतुंभूमाववतारंकुरुष्वेतिभावः ॥ ८१ ॥
॥ ८२ ॥ एतदेवाहतदित्यादिना ॥ ८३ ॥ अव्यक्ताःनृणांद्रष्टुंअस्पष्टाःसुरोत्तमैरपिविष्णुत्वेनदृश्याअपिपरब्रह्मभावेनादृश्यास्तेमूर्तयः शरीराणि देवास्तु तास्त्वदृश्यास्त्वेवमूर्तिंषुसंभविष्यं
ति ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ भारतेभरतवर्षे कार्यगुरुः गुरुमहत्कार्यमस्यास्तीतिकार्यगुरुःआहिताग्न्यादित्वात्पूर्वनिपातः चक्षुरिवसत्पथप्रकाशकः ॥ ८६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे

दुर्वृत्तस्यहतस्यापित्वयानान्येनश्रीधर ॥ दिवश्च्युतस्यदैत्यस्यगतिर्भवतिमेदिनी ८१ व्युत्थितस्यचमेदिन्यांहतस्यनृशरीरिणः ॥ दुर्लभंस्वर्गगमनंत्व
यिजाग्रतिकेशव ८२ तदागच्छस्वयंविष्णोगच्छामःपृथिवीतलम् ॥ दानवानांविनाशायविसृजात्मानमात्मना ८३ मूर्तयोहितवाव्यक्तादृश्याऽदृश्याःसुरोत्त
मैः ॥ तास्त्वदृष्टास्त्वयादेवासंभविष्यंतिभूतले ८४ तवावतरणेविष्णोकंसःसविनाशिष्यति ॥ सेत्स्यतेचसकार्यार्थोयस्यार्थेभूमिरागता ८५ त्वंभारतेका
र्यगुरुस्त्वंचक्षुस्त्वंपरायणम् ॥ तदागच्छहृषीकेशक्षितौतान्जहिदानवान् ८६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिनारदवाक्यंनामचतुःपं
चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वासस्मितंमधुसूदनः ॥ प्रत्युवाचशुभंवाक्यंवरेण्यःप्रभुरीश्वरः १ त्रैलोक्य
स्यहितार्थाययन्मांवदसिनारद ॥ तस्यसम्यक्प्रवृत्तस्यश्रूयतामुत्तरंवचः २ विदितादेहिनोजातामयैतेभुविदानवाः ॥ यांचयस्तनुमादायदैत्यःपुष्यतिविग्र
हम् ३ जानामिकंसंसंभूतमुग्रसेनसुतंभुवि ॥ केशिनंचापिजानामिदैत्यंतुरगविग्रहम् ४ नागंकुवलयापीडंमल्लौचाणूरमुष्टिकौ ॥ अरिष्टंचापिजानामिदैत्यं
वृषभरूपिणम् ५ विदितोमेखरश्चैवप्रलंबश्चमहासुरः ॥ साचमेविदिताविप्रपूतनादुहिताबलेः ६ कालियंचापिजानामियमुनाह्रदगोचरम् ॥ वैनतेयभया
द्यस्तुयमुनाह्रदमाविशत् ७ विदितोमेजरासंधःस्थितोमूर्ध्निमहीक्षिताम् ॥ प्राग्ज्योतिषपुरेवापिनरकंसाधुतर्कये ८ मानुषेपार्थिवेलोकेमानुषत्वमुपागत
म् ॥ बाणंचशोणितपुरेगुहप्रतिमतेजसम् ९ दृप्तंबाहुसहस्रेणदेवैरपिसुदुर्जयम् ॥ मय्यासक्तांचजानामिभारतींमहतींधुरम् १० सर्वंतच्चविजानामियथा
यास्यंतितेनृपाः ॥ क्षयोभुविमयादृष्टःशक्रलोकेचसत्क्रिया ॥ एषांपुरुषदेहानामपरावृत्तदेहिनाम् ११ संप्रवेक्ष्याम्यहंयोगमात्मनश्चपरस्यच ॥ संप्राप्यपा
र्थिवंलोकंमानुषत्वमुपागतः १२ कंसादींश्चापितान्सर्वान्वधिष्यामिमहासुरान् ॥ तेनतेनविधानेनयेनयःशांतिमेष्यति १३

टीकायांचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ पंचपंचाशेऽध्यायेनारदस्यचसांत्वनं ॥ ब्रह्मणोक्तंविभोर्जन्मस्थानंचापिनिरूप्यते ॥ १ ॥ नारदस्यवरेण्यःभोगमोक्षकामैर्वरणीयः ॥ १ ॥
॥ २ ॥ पुष्यतिपुष्णातिविग्रहंवैरम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ क्षयइति एषांकंसादीनांभुविक्षयःशक्रलोकसत्क्रियाचमयाकारुणिकेनदृष्टाआलोचितास्त्येव अप
रावृत्तःपुनर्भवप्रविष्टोदेहीप्राणोयेषांतेषाम् ॥ ११ ॥ योगंप्रयमंप्रवेक्ष्यामि अंतर्यामितयाबहिर्यामितयाचउत्तमयामिपार्थिवंपृथिवीविकारंलोकंदेहम् ॥ १२ ॥ १३ ॥

ममयंतद्रोमाहया हंतव्याःरिपवश्चहंतव्याः १४ अंशोत्सर्गो अंशेनावतरणम् दिवौकसैरितिटचूआर्षः १५ १६ १७ १८ १९ समुत्पाट्यउन्मूल्य महत्महात्म्यम् यशइतियावत् २०
मत्वेमत्वार्थेव २१ प्रदीयमानाः मदीयंकश्यपेनप्रत्यर्प्यमाणाः २२ गुरुणा।पित्राकश्यपेन २३ नानुजानाति नप्रत्यर्पयति २४ २५ २६ व्युत्थितस्त्यक्तमर्यादः २७ सेतवोमर्यादाः २८ क

अनुप्रविश्ययोगेनतास्ताहिगतयोमया ॥ अमीषांहिसुरेंद्राणांहंतव्यारिपवोयुधि १४ जगत्यर्थेकृतोयोयमंशोत्सर्गोदिवौकसैः ॥ सुरदेवर्षिगंधर्वैरितश्चानु
मतेमम १५ विनिश्चयोहिप्रागेवनारदायकृतोमया ॥ निवासंननुमेब्रह्मन्विदधातुपितामहः १६ यत्रदेशेयथाजातोयेनवेषेणवावसन् ॥ तानहंसमरेहन्यां
तन्मेब्रूहिपितामह १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नारायणेमंसिद्धार्थमुपायंशृणुमेविभो ॥ भुवियस्तेजनयिताजननीचभविष्यति १८ यत्रत्वंचमहाबाहोजातःकुलक
रोभुवि ॥ यादवानांमहद्वंशमखिलंधारयिष्यसि १९ तांश्चासुरान्समुत्पाट्यवंशंकृत्वात्मनोमहत् ॥ स्थापयिष्यसिमर्यादांनृणांतन्मेनिशामय २० पुरा
हिकश्यपोविष्णोवरुणस्यमहात्मनः ॥ जहारयज्ञियागावैपयोदाःसुमहामखे २१ अदितिःसुरभिश्चैतेद्वेभार्येकश्यपस्यतु ॥ प्रदीयमानागास्तास्तुनेच्छे
तांवरुणस्यवै २२ ततोमांवरुणोभ्येत्यप्रणम्यशिरसाततः ॥ उवाचभगवान्गावोगुरुणामेहृताइति २३ कृतकार्योहिगास्तास्तुनानुजानातिमेगुरुः ॥
अन्ववर्ततभार्येद्वेअदितिंसुरभिंतथा २४ ममताह्यक्षयागावोदिव्याःकामदुहाःप्रभो ॥ चरंतिसागरान्सर्वान्रक्षिताःस्वेनतेजसा २५ कस्ताधर्षयितुंशक्तो
ममगाःकश्यपादृते ॥ अक्षयंयाःक्षरंत्यग्र्यंपयोदेवामृतोपमम् २६ प्रभुर्वाव्युत्थितोब्रह्मन्गुरुर्वायदिवेतरः ॥ त्वयानियम्याःसर्वेवैत्वंहिनःपरमागतिः २७
यदिप्रभवतांदंडोलोकेकार्यमजानताम् ॥ नविद्यतेलोकगुरोनस्युर्वैलोकसेतवः २८ यथावास्तुतथावास्तुकर्तव्येभगवान्प्रभुः ॥ ममगावःप्रदीयंतांततोगं
तास्मिसागरम् २९ याआत्मदेवतागावोयागावःसत्वमव्ययम् ॥ लोकानांत्वत्प्रवृत्तानामेकंगोब्राह्मणंस्मृतम् ३० त्रातव्याःप्रथमंगावस्त्रातास्त्रायंतितान्
द्विजान् ॥ गोब्राह्मणपरित्राणेपरित्रातंजगद्भवेत् ३१ इत्यंबुपतिनाप्रोक्तोवरुणेनाहमच्युत ॥ गवांकारणतत्वज्ञःकश्यपेशापमुत्सृजम् ३२ येनांशेनहृता
गावःकश्यपेनमहर्षिणा ॥ सतेनांशेनजगतिगत्वागोपत्वमेष्यति ३३ याचसासुरभिर्नामअदितिश्चसुरारणिः ॥ तेप्युभेतस्यभार्येवैतेनैवसहयास्यतः ३४
ताभ्यांचसहगोपत्वेकश्यपोभुविरंस्यते ॥ सतस्यकश्यपस्यांशस्तेजसाकश्यपोपमः ३५

तव्येसर्वस्मिन्कार्ये मदीयंतांदापनीयाहत्वयेत्यर्थः २९ आत्मावब्रह्मैवदेवतायासाम् ३० ३१ उत्सृजंउदसृजम् ३२ कश्यपएकांशोनंदोऽपरोवसुदेवइत्याशयेनाह येनांशेनेति गोपत्वंनंद
त्वम् ३३ तेपीतिसंधिरार्षः ३४ सप्रसिद्धोऽन्योयस्तस्यकश्यपस्यांशःसवसुदेवःगोषुगोपालेषु अधिपतित्वेनातिष्ठति ३५

॥ ३६ ॥ तस्येति अदितेरपि यशोदादेवकीमे देनद्वे रूपेद्रष्टव्ये कश्यपवत्‌गोष्ठिनस्य पुर्वगात् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ वर्धयस्ववर्द्धयस्वार्थेणिच् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ त्वैतेत्वात्वाम् ॥ ४१ ॥ आत्मानमितिसार्द्धः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ बालत्वंत्वन्माहात्म्यानभिज्ञत्वम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ धारयितुंगर्भंइतिशेषः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ विक्रांतैःपादमाति

वसुदेवइतिख्यातोगोषुतिष्ठतिभूतले ॥ गिरिर्गोवर्धनोनाममथुरायास्त्वदूरतः ३६ तत्रासौगोषुनिरतःकंसस्यकरदायकः ॥ तस्यभार्याद्वयंजातमादितिःसुरभिश्चते ३७ देवकीरोहिणीचेमेवसुदेवस्यधीमतः ॥ सुरभीरोहिणीदेवीचादितिर्देवकीह्यभूत् ३८ तत्रत्वंशिशुरेवादौगोपालकृतलक्षणः ॥ वर्द्धयस्वमहाबाहोपुरात्रैविक्रमेयथा ३९ छादयित्वात्मनात्मानंमाययायोगरूपया ॥ तत्रावतरलोकानांभवायमधुसूदन ४० जयाशीर्वचनैस्त्वैतेवर्द्धयंतिदिवौकसः ॥ आत्मानमात्मनाहित्वमवतार्यमहीतले ४१ देवकींरोहिणींचैवगर्भाभ्यांपरितोषय ॥ गोपकन्यासहस्राणिरमयंश्चरमेदिनीम् ४२ गाश्चतेरक्षतोविष्णोवनानिपरिधावतः ॥ वनमालापरिक्षिप्तंधन्याद्रक्ष्यंतितेवपुः ४३ विष्णोपद्मपलाशाक्षगोपालवसतिंगते ॥ बालेत्वयिमहाबाहोलोकोबालत्वमेष्यति ॥ ४४ त्वद्भक्ताःपुंडरीकाक्षतवचित्तवशानुगाः ॥ गोषुगोपाभविष्यंतिसहायाःसततंतव ॥ वनेचारयतोगाश्चगोष्ठेषुपरिधावतः ४५ मज्जतोयमुनायांचरतिंप्राप्स्यंतितेत्वयि ॥ जीवितंवसुदेवस्यभविष्यतिसुजीवितम् ४६ यस्त्वयाततइत्युक्तःसपुत्रइतिवक्ष्यति ॥ अथवाकस्यपुत्रत्वंगच्छेथाःकश्यपादृते ४७ काचधारयितुंशक्तात्वांविष्णोअदितिंविना ॥ योगेनात्मसमुत्थेनगच्छत्वंविजयायवै ॥ वयमप्यालयान्स्वान्स्वान्गच्छामोमधुसूदन ४८ वैशंपायनउवाच ॥ सदेवानभ्यनुज्ञायविविक्तेत्रिदिवालये ॥ जगामविष्णुःस्वंदेशंक्षीरोदस्योत्तरांदिशम् ४९ तत्रवैपार्वतीनामगुहामेरोःसुदुर्गमा ॥ त्रिभिस्तस्यैवविक्रांतैर्नित्यंपर्वसुपूजिता ५० पुराणंतत्रविन्यस्यदेहंहरिरुदारधीः ॥ आत्मानंयाजयामासवसुदेवगृहेप्रभुः ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेहरिवंशपर्वणिपितामहवाक्यंनामपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ५ ॥

भाभिरुपलक्षिताऽस्तपर्वपूजिता ॥ ५२ ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेहरिवंशार्थप्रकाशेहरिवंशपर्वणिटीकायांपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमहाभारतेखिलेषु हरिवंशे प्रथमपर्व समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीमन्महाभारतेहरिवंशांतर्गतं द्वितीयं विष्णुपर्व प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अयमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वे ॥ ॥ अमुष्मिन्प्रथमेध्यायेस्वर्गादभ्येत्यनारदः ॥ कंसायाकथयत्तस्यकृष्णान्मृत्युरितीर्यते ॥ १ ॥ ज्ञात्वेति ॥ १ ॥ प्रेषया
मास दूतमितिशेषः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ विसृज्य प्रकल्प्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ लघुस्वसा कनिष्ठभगिनी तत्रैवेतिशेषःअ

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ज्ञात्वाविष्णुंक्षितिगतंभागांश्चत्रिदिवौकसाम् ॥ विनाशशंसीकंसस्यनारदोमथुरांययौ १ त्रिविष्ट
पादापतितोमथुरोपवनेस्थितः ॥ प्रेषयामासकंसस्यउग्रसेनसुतस्यवै २ सदूतःकथयामासमुनेरागमनंवने ॥ सनारदस्यागमनंश्रुत्वात्वरितविक्रमः
३ निर्जगामासुरःकंसःस्वपुर्याःपद्मलोचनः ॥ सददर्शातिथिंश्लाघ्यंदेवर्षिंवीतकल्मषम् ४ तेजसाज्वलनाकारंवपुषासूर्यवर्चसम् ॥ सोभिवाद्यर्षयेत
स्मैपूजांचक्रेयथाविधि ५ आसनंचाग्निवर्णाभंविसृज्योपजहारसः ॥ निषसादासनेतस्मिन्सवैशक्रसखोमुनिः ६ उवाचचोग्रसेनस्यसुतंपरमकोपनम् ॥
पूजितोहंत्वयावीरविधिदृष्टेनकर्मणा ७ गतेत्वेवंममवचःश्रूयतांगृह्यतांत्वया ॥ अनुसृत्यदिवोलोकानहंब्रह्मपुरोगमान् ८ गतःसूर्यसखंताताविपुलंमेरु
पर्वतम् ॥ सनंदनवनंचैवदृष्ट्वाचैत्ररथंवनम् ९ आप्लुतंसर्वतीर्थेषुसरित्सुसहदैवतैः ॥ दिव्यात्रिधारादृष्टामेपुण्यात्रिपथगानदी १० स्मरणादेवसर्वेषामंहसांया
विभेदिनी ॥ उपस्पृष्टंचतीर्थेषुदिव्येषुचयथाक्रमम् ११ दृष्टमेब्रह्मसदनंब्रह्मर्षिगणसेवितम् ॥ देवगंधर्वनिर्घोषैरप्सरोभिश्चनादितम् १२ सोहंकदा
चिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि ॥ संगृह्यवीणांसंसक्तामगच्छंब्रह्मणःसभाम् १३ सोहंतत्रसितोष्णीषान्नानारत्नविभूषितान् ॥ दिव्यासनगतान्देवानपश्यं
सपितामहान् १४ तत्रमंत्रयतामेवंदेवतानांमयाश्रुतः ॥ भवतःसानुगस्यैववधोपायःसुदारुणः १५ तत्रैषादेवकीयातेमथुरायांलघुस्वसा ॥ योस्याग
र्भोष्टमःकंसससतेमृत्युर्भविष्यति १६ देवानांसतुसर्वस्वंत्रिदिवस्यगतिश्चसः ॥ परंरहस्यंदेवानांसतेमृत्युर्भविष्यति १७ परश्चैवापरस्तेषांस्वयंभूश्चदिवौ
कसाम् ॥ ततस्तेतन्महद्भूतंदिव्यंचकथयाम्यहम् १८ श्लाघ्यश्चसहितेमृत्युर्भूतपूर्वश्चतंस्मर ॥ यत्नश्चाक्रियतांकंसदेवक्योगर्भकृंतने १९ एषामे
त्वद्गताप्रीतिर्यदर्थंचाहमागतः ॥ भुज्यतांसर्वकामार्थाःस्वस्तितेस्तुव्रजाम्यहम् २० इत्युक्त्वानारदेयातेतस्यवाक्यंविचिंतयन् ॥ जहासोच्चैस्ततःकंसःप्रका
शदशनाश्चिरम् २१ सस्मितंचैवप्रोवाचभृत्यानामग्रतःस्थितः ॥ हास्यःखलुससर्वेषुनारदोनविशारदः २२ नाहंभीषयितुंशक्योदेवैरपिसवासवैः ॥ आस
नस्थःशयानोवाप्रमत्तोमत्तएववच २३ योहंदोर्भ्यामुदाराभ्यांक्षोभयेयंधरामिमाम् ॥ कोस्तिमांमानुषेलोकेयःक्षोभयितुमुत्सहेत् २४

न्येतुपितृस्वसेतिपाठंप्रकल्प्यपितृसंबंधिनीस्वसाव्यवहितभगिनीतिव्याचख्युः ॥ १६ ॥ १७ ॥ परोमोक्षःअपरःस्वर्गःतत्प्रदइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ स्वस्तिशोभनम् ॥ ॥ २० ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

१. सर्वेषुपविशारदस्ते इति पाठान्तरम् ।

कवचंपीडनय ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ केलिकिलःयुद्धोत्सुकः सुश्लिष्टान्स्निग्धान् ॥ ३० ॥ कंडूयमानः संघर्षणंजनयन् तंत्रैःउपायैः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्री हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ध ॥ अस्मिन्द्वितीयेह्यध्यायेकंसस्याकुरुतोच्यते ॥ विष्णुनायोगमायायैदेवकार्यानुशासनम् ॥ १ ॥ आज्ञापयतआज्ञापितवान् संरब्धःक्रुद्धः ॥ १ ॥ प्रथमात्प्रथमंजन्मादिनंप्राप्येत्यर्थः सोऽष्टमोमूलाद्गर्भधारणादेवौषधाद्यैरुपायैर्हंतव्यइत्यर्थः ॥ २ ॥ प्रच्छन्नैरंतःपुररक्षकैः ॥ ३ ॥ परिणामेदशममासादौ

अथप्रख्यातिदेवानामेषदेवानुवर्तिनां ॥ नृपक्षिपशुसंघानांकरोमिकदनंमहत् २५ आज्ञाप्यतांहयःकेशीप्रलंबोधेनुकस्तथा ॥ अरिष्टोवृषभश्चैवपूतनाकालियस्तथा २६ अटध्वंपृथिवींकृत्स्नांयथेष्टंकामरूपिणः ॥ प्रहरध्वंचसर्वेषुयेऽस्माकंपक्षदूषकाः २७ गर्भस्थानामपिगतिर्विज्ञेयाचैवदेहिनाम् ॥ नारदेनहिगर्भेभ्योभयंनस्समुदाहृतम् २८ भवंतोहियथाकामंमोदंतांविगतज्वराः ॥ मांचवोनाथमाश्रित्यनास्तिदेवकृतंभयं २९ सतुकेलिकिलोविप्रोभेदशीलश्चनारदः ॥ सुश्लिष्टानपिलोकेस्मिन्भेदयँल्लभतेरतिम् ३० कंडूयमानस्सततंलोकानटतिचश्चलः ॥ घटमानोनरेंद्राणांतंत्रैर्वैराणिचैवहि ३१ एवंसविलपन्नेववाङ्मात्रेणैकैकेवलम् ॥ विवेशकंसोभवनंदह्यमानेनचेतसा ३२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनारदगमनेकंसवाक्यंनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सोज्ञापयतसंरब्धस्सचिवानात्मनोचितान् ॥ यत्ताभवतसर्वेवैदेवक्यागर्भकृंतने १ प्रथमादेवहंतव्यागर्भास्तेसप्तएवहि ॥ मूलादेवतुहंतव्यस्सोनर्थोयत्रसंशयः २ देवकीचगृहेगुप्ताप्रच्छन्नैरभिरक्षिता ॥ स्वैरंचरंतुविश्रब्धागर्भकालेतुरक्ष्यताम् ३ मासान्वैपुष्पमासादीन्गणयंतुममस्त्रियः ॥ परिणामेतुगर्भस्यशेषंज्ञास्यामहेवयम् ४ वसुदेवस्तुसंरक्ष्यःस्त्रीसनाथासुभूमिषु ॥ अप्रमत्तैर्महितेरात्रावहनिचैवहि ॥ स्त्रीभिर्वर्षवरैश्चैववक्तव्यंनतुकारणम् ५ एषमानुष्यकोयत्नोमानुषैरेवसाध्यते ॥ श्रूयतांयेनदैवंहिमद्विधैःप्रातिहन्यते ६ मंत्रग्रामैःसुविहितैरौषधैश्चसुयोजितैः ॥ यत्नेनचानुकूल्येनदैवमप्यनुलोम्यते ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंसयत्नवान्कंसोदेवकीगर्भकृंतने ॥ भयेनमंत्रयामासश्रुतार्थोनारदात्स्वे ८ एवंश्रुत्वाप्रयत्नंवैकंसस्यारिष्टसंज्ञितम् ॥ अंतर्द्धानंगतोविष्णुश्चिंतयामासवीर्यवान् ९ सप्तेमान्देवकीगर्भान्भोजपुत्रोवधिष्यति ॥ अष्टमेचमयागर्भकार्यमाधानमात्मनः १० तस्यचिंतयतस्त्वेवंपातालमगमन्मनः ॥ यत्रतेगर्भशयनाःषड्गर्भानामदानवाः ११ विक्रांतवपुषोदीप्तास्तेमृतप्राशनोपमाः ॥ अमरप्रतिमायुद्धेपुत्रावैकालनेमिनः १२

॥ ४ ॥ स्त्रीसनाथासुअंतःपुरभूमिषुवर्षवरैःनपुंसकैः वसुदेवसन्निधौप्रसवेसतिसगर्भमन्यत्रमानयत्विवत्येतदर्थंसोपिरक्ष्यइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनुलोम्यतेअनुकूलंक्रियते ॥ ७ ॥ श्रुतार्थः ज्ञातप्रयोजनः ॥ ८ ॥ अरिष्टंअक्षेममितिसंज्ञितं उत्पातरूपमित्यर्थः ॥ ९ ॥ आधानंस्थापनं ॥ १० ॥ गर्भशयनाःजलगर्भशायिनः षड्गर्भानामतः नाम्नाहंसःसुविक्राथोदमनोरिपुमर्दनः ॥ क्रोधहंतेतिविख्याताःषड्गर्भानामदानवाइतिपुराणप्रसिद्धाः ॥ ११ ॥ अमृतप्राशनोपमाःदेवतुल्याअमरकल्पाइत्यर्थः ॥ १२ ॥

तातताताताःस्वपितामहम् लोकपितामहंब्रह्माणम्॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ वरःश्रेष्ठः वरःप्रार्थितोर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ वोयुष्माभिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ संवृताःहिरण्यकशिपुशापेननिरुद्धाः ॥ २४ ॥ संददर्शसःविष्णुः ॥ २५ ॥ स्वप्नेति ब्रह्मवरदानादविनष्टस्थूलदेहानामेवतेषांविष्णुमायाबलेनस्वप्नवज्जन्मांतरप्रतिभासोहिरण्यकशिपुशापनिमित्तोल

तेताततातंसंत्यज्याहिरण्यकशिपुंपुरा ॥ उपासांचक्रिरेदैत्याःपुरालोकपितामहम् १३ तप्यमानास्तपस्तीव्रंजटामंडलधारिणः ॥ तेषांप्रीतोभवद्ब्रह्माषड्गर्भाणांवरंददौ १४ ब्रह्मोवाच ॥ भोभोदानवशार्दूलास्तपसाहंसुतोषितः ॥ ब्रूतवोयस्ययःकामस्तस्यतंतंकरोम्यहम् १५ तेतुसर्वेसमानार्थादैत्याब्रह्माणमब्रुवन् ॥ यदिनोभगवान्प्रीतोदीयतांनोवरोवरः १६ अवध्याःस्यामभगवन्देवतैस्समहोरगैः ॥ शापप्रहरणैश्चैवस्वस्तिनोऽस्तुमहर्षिभिः १७ यक्षगंधर्वपतिभिस्सिद्धचारणमानवैः ॥ माभूद्वधोनोभगवन्ददासियदिनोवरम् १८ तानुवाचततोब्रह्मासुप्रीतेनांतरात्मना ॥ भवद्भिर्यदिदंप्रोक्तंसर्वमेतद्भविष्यति १९ षड्गर्भाणांवरंदत्वास्वयंभूस्त्रिदिवंगतः ॥ ततोहिरण्यकशिपुःसरोषोवाक्यमब्रवीत् २० मामुत्सृज्यवरोयस्माद्वृतोवःपद्मसंभवात् ॥ तस्माद्वस्त्याजितःस्नेहःशत्रुभूतांस्त्यजाम्यहं २१ षड्गर्भाइतियोयंवःशब्दःपित्राभिवर्द्धितः ॥ सएववोगर्भगतान्पितासर्वान्वधिष्यति २२ षडेवदेवकीगर्भाःषड्गर्भावैमहासुराः ॥ भविष्यथततःकंसोगर्भस्थान्वोवधिष्यति २३ वैशंपायनउवाच ॥ जगामाथततोविष्णुःपातालंयत्रतेसुराः ॥ षड्गर्भास्संयतास्संतिजलगर्भगृहेशयाः २४ संददर्शजलेगुप्तान्षड्गर्भान्गर्भसंस्थितान् ॥ निद्रयाकालरूपिण्यासर्वानंतर्हितान्स्सवै २५ स्वप्नरूपेणतेषांवैविष्णुर्देहानथाविशत् ॥ प्राणेश्वरांश्चनिष्कृष्यनिद्रायैप्रददौतदा २६ तांचोवाचततोनिद्रांविष्णुःसत्यपराक्रमः ॥ गच्छनिद्रेभयोत्सृष्टादेवकीभवनांतिकम् २७ इमान्प्राणेश्वरान्गृह्यषड्गर्भान्दानवोत्तमान् ॥ सर्वप्राणेश्वरांश्चैवषड्गर्भानामदेहिनः ॥ षड्गर्भान्देवकीगर्भेयोजयस्वयथाक्रमम् २८ जातेष्वेतेषुगर्भेषुनीतेषुचयमक्षयम् ॥ कंसस्यविफलेयत्नेदेवक्याःसफलेश्रमे २९ प्रसादंतेकरिष्यामिमत्प्रभावसमंभुवि ॥ येनसर्वस्यलोकस्यदेवीदेवीभविष्यसि ३० सप्तमोदेवकीगर्भोयोंशस्सौम्योममाग्रजः ॥ ससंक्रमयितव्यस्तेसप्तमेमासिरोहिणीम् ३१ संकर्षणात्तुगर्भस्यसतुसंकर्षणोयुवा ॥ भविष्यत्यग्रजोभ्राताममशीतांशुदर्शनः ३२ पतितोदेवकीगर्भस्सप्तमोयंभयादिति ॥ अष्टमेमयिगर्भस्थेकंसोयत्नंकरिष्यति ३३ यातुसानंदगोपस्यदयिताभुविविश्रुता ॥ यशोदानाममद्रंतेभार्यागोपकुलोद्वहा ३४

भूस्येवजातइत्यर्थः प्राणेश्वरान्जीवान् नन्वेतेस्वदेहाद्बहिर्गतैःपुरुषैर्देशांतरेस्वप्नप्रपंचोजःप्रद्वत्तस्त्यतएवप्रतीयतइतिदर्शितम् तेनअस्मदृष्टचाषड्गर्भाणांजन्मयोगमायाकृतत्वादिंद्रजालपुरवद्व्यावहारिकं बहुधर्मदृष्ट्यातुस्वप्नवत्प्रातिभासिकामितीसिद्धेर्नकश्चिद्दोषः ॥ २६ ॥ उत्सृष्टाआज्ञप्ता ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ देवीपूज्या ॥ ३० ॥ सप्तमइति सप्तमस्यगर्भस्ययद्यपिमसवेऽपीवनर्भाविरुद्धंतथापिरोहिण्युदरेप्रवेशस्तस्यांगर्भसंक्रमश्चमायाबलादेवेतिज्ञेयम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

नवमस्त्वंकृष्णमनुतस्याअपिदेवक्युदरेस्वल्पकालंप्रवेशोस्तीतिसिद्ध्यति नवम्याभितित्वष्टम्यांकृष्णजन्मतदनंतरंदेव्याइतियुक्तम् एकस्यामपिरात्रौतात्कालिकतिथिभेदसंभवात् ॥ ३५ ॥
अभिजितोनिशायाअष्टममुहूर्तस्यगर्भमोक्षंउदरान्निर्गमम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ व्यत्यासमेवाह अहमिति गर्भसंयोगेअन्योन्यव्यत्यासे ॥ ३८ ॥ निरस्यमाना आस्फाल्यमाना ॥ ३९ ॥ ४० ॥
कनकत्सरुंसुवर्णमुष्टिम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अंगजेनपिच्छेन ॥ ४५ ॥ कीर्णापरिवृता कौमारंकुमारियोग्यम् ॥ ४६ ॥ शतदृक्सहस्राक्षः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

अहंत्वभिजितेयोगेनिशायांयौवनेस्थिते ॥ अर्द्धरात्रेकरिष्या
तस्यास्त्वंनवमोगर्भःकुलेस्माकंभविष्यसि ॥ नवम्यामेवसंजाताकृष्णपक्षस्यवैतिथौ ३५ अहंयशोदायास्यामित्वंदे
मिगर्भमोक्षंयथासुखम् ३६ अष्टमस्यतुमासस्यजातावावांततःसमम् ॥ प्राप्स्यावोगर्भव्यत्यासंप्राप्तेकंसस्यनाशने ३७
विभजदेवकीम् ॥ आवयोर्गर्भसंयोगेकंसोगच्छतुमूढताम् ३८ ततस्त्वांगृह्यचरणेशिलायांपातयिष्यति ॥ निरस्यमानागगनेस्थानंप्राप्स्यसिशाश्व
तम् ३९ मच्छवीसदृशीकृष्णासंकर्षणसमानना ॥ बिभ्रतीविपुलौबाहूममबाहूपमौदिवि ४० त्रिशिखंशूलमुद्यम्यखड्गंचकनकत्सरुम् ॥ पात्रींचपूर्णांम
धुनापंकजंचसुनिर्मलम् ४१ नीलकौशेयसंवीतापीतेनोत्तरवाससा ॥ शशिरश्मिप्रकाशेनहारेणोरसिराजता ४२ दिव्यकुंडलपूर्णाभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषिता
॥ चंद्रसापत्नभूतेनमुखेनत्वंविराजिता ४३ मुकुटेनविचित्रेणकेशबंधेनशोभिना ॥ भुजंगाभैर्भुजैर्भीमैर्भूषयंतीदिशोदश ४४ ध्वजेनशिखिबर्हेणउच्छ्रितेन
विराजता ॥ अंगजेनमयूराणामंगदेनचभास्वता ४५ कीर्णाभूतगणैर्घोरैर्मन्नियोगानुवर्तिनी ॥ कौमारंव्रतमास्थायत्रिदिवंत्वंगमिष्यसि ४६ तत्रत्वांशतदृ
क्शक्रोमत्प्रदिष्टेनकर्मणा ॥ अभिषेकेणदिव्येनदैवतैस्सहयोक्ष्यसे ४७ तत्रैवत्वांभगिन्यर्थेगृहीष्यतिसवासवः ॥ कुशिकस्यतुगोत्रेणकौशिकीत्वंभविष्यसि
४८ सतेविंध्येनगश्रेष्ठेस्थानंदास्यतिशाश्वतम् ॥ ततःस्थानसहस्रैस्त्वंपृथिवींशोभयिष्यसि ४९ त्रैलोक्यचारिणीसात्वंभुविसत्योपयाचना ॥ चारि
ष्यसिमहाभागेवरदाकामरूपिणी ५० तत्रशुंभनिशुंभौद्वौदानवौनगचारिणौ ॥ तौचकृत्वामनसिमांसानुगौनाशयिष्यसि ५१ कृत्वानुयात्राभूतैस्त्वंसुरा
मांसबलिप्रिया ॥ तिथौनवम्यांपूजांत्वंप्राप्स्यसेसपशुक्रियाम् ५२ येचत्वांमत्प्रभावज्ञाःप्रणमिष्यंतिमानवाः ॥ तेषांनदुर्लभंकिंचित्पुत्रतोधनतोपिवा ५३
कांतारेष्ववसन्नानांमग्नानांचमहार्णवे ॥ दस्युभिर्वानिरुद्धानांत्वंगतिःपरमानृणाम् ५४ त्वांतुस्तोष्यंतियेभक्त्यास्तवेनानेनवैशुभे ॥ तस्याहंनप्रणश्यामि
सचमेनप्रणश्यति ५५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिभारावतरणेनिद्रासंविज्ञानोनामद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ पुत्रतःपुत्रप्रभृतीत्यर्थः ॥ ५३ ॥
सत्याअवश्यफला उपयाचनाममेदंईप्सितंकुरुअहंत्वांपूजयिष्यामीत्येवंरूपाप्रार्थना सत्याउपयाचनायस्यांसातथा ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ इतिश्रीहरिवंशे
गतिःआपन्निवारयित्री ॥ ५४ ॥ अनेनवक्ष्यमाणेन तस्यस्तोतुरहंनप्रणश्यामि अदृश्योनभवामि सनित्यंमद्दृष्टिपथेऽहंचतंनत्यजामीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ इतिश्रीहरिवंशे
विष्णुपर्वणिटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥

अस्मिन्सृतौपित्वध्यायोविष्णुनाम्नमाविष्णुना ॥ आर्यास्तवउपन्यस्तोजगद्धितइतीर्यते ॥ १ ॥ आर्यास्तवंअनेनेतिप्राकृतं ॥ १ ॥ सिद्धिर्मुक्तिर्धृतिर्जीवनम् ॥ २ ॥ सिद्धसेनस्यस्कंद टी०प०२
स्य ॥ उग्रचारीउग्रेणकर्मणाचरतीत्युग्रचारिणीचपुंस्त्वमार्षं ॥ ३ ॥ यमस्यभगिनीमृत्युः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ छागलैर्मेषविशेषैः ॥ ८ ॥ त्रिशूलीत्यादिपुपुं

॥ १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आर्यास्तवंप्रवक्ष्यामियथोक्तमृषिभिःपुरा ॥ नारायणींनमस्यामिदेवींत्रिभुवनेश्वरीम् १ त्वंहिसिद्धिर्धृतिःकीर्तिःश्रीर्विद्यासन्न अ०१
तिर्मतिः ॥ संध्यारात्रिःप्रभानिद्राकालरात्रिस्तथैवच २ आर्याकात्यायनीदेवीकौशिकीब्रह्मचारिणी ॥ जननीसिद्धसेनस्यउग्रचारीमहाबला ३ जयाच
विजयाचैवपुष्टिस्तुष्टिःक्षमादया ॥ ज्येष्ठायमस्यभगिनीनीलकौशेयवासिनी ४ बहुरूपाविरूपाचअनेकविधिचारिणी ॥ विरूपाक्षीविशालाक्षी
भक्तानांपरिरक्षिणी ५ पर्वताग्रेषुघोरेषुनदीषुचगुहासुच ॥ वासस्तवमहादेविवनेषूपवनेषुच ६ शबरैर्बर्बरैश्चैवपुलिंदैश्चसुपूजिता ॥ मयूरपि
च्छध्वजिनीलोकान्क्रमसिसर्वशः ७ कुक्कुटैश्छागलैर्मेषैःसिंहैर्व्याघ्रैस्समाकुला ॥ घंटानिनादबहुलाविंध्यवासिन्यभिश्रुता ८ त्रिशूलीपट्टिश
धरासूर्यचंद्रपताकिनी ॥ नवमीकृष्णपक्षस्यशुक्लस्यैकादशीतथा ९ भगिनीबलदेवस्यरजनीकलहप्रिया ॥ आवासस्सर्वभूतानांनिष्ठाचपरमाग
तिः १० नंदगोपसुताचैवदेवानांविजयावहा ॥ चीरवासास्सुवासाश्चरौद्रीसंध्याचरीनिशा ११ प्रकीर्णकेशीमृत्युश्चसुरामांसबलिप्रिया ॥
लक्ष्मीरलक्ष्मीरूपेणदानवानांवधायच १२ सावित्रीचापिदेवानांमातामंत्रगणस्यच ॥ कन्यानांब्रह्मचर्यत्वंसौभाग्यंप्रमदासुच १३ अंतर्वेदिचियज्ञा
नामृत्विजांचैवदक्षिणा ॥ कर्षुकाणांचसीतेतिभूतानांधरणीतिच १४ सिद्धिःसांयात्रिकाणांतुवेलात्वंसागरस्यच ॥ यक्षाणांप्रथमायक्षीनागानां
सुरसेतिच १५ ब्रह्मवादिन्यथोदीक्षाशोभाचपरमातथा ॥ ज्योतिषांत्वंप्रभादेविनक्षत्राणांचरोहिणी १६ राजद्वारेषुतीर्थेषुनदीनांसंगमेषुच
॥ पूर्णाचपूर्णिमाचंद्रेकृत्तिवासाइतिस्मृता १७ सरस्वतीचवाल्मीकेस्मृतिर्द्वैपायनेतथा ॥ ऋषीणांधर्मबुद्धिस्तुदेवानांमानसीतथा ॥ सुरादेवीतुभूते
षुस्तूयसेत्वंस्वकर्मभिः १८ इंद्रस्यचारुदृष्टिस्त्वंसहस्रनयनेतिच ॥ तापसानांचदेवीत्वमरणीचाग्निहोत्रिणाम् १९ क्षुधाचसर्वभूतानांतृप्तिस्त्वंदैवते
षुच ॥ स्वाहातृप्तिर्धृतिर्मेधावसूनांत्वंवसूमती २० आशात्वंमानुषाणांचपुष्टिश्चकृतकर्मणाम् ॥ दिशश्चविदिशश्चैवतथात्व्यग्निशिखाप्रभा २१

स्त्वमार्षम् ॥ ९ ॥ निष्ठामरणं परमागतिर्मुक्तिः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ सीतालांगलपद्धतिः धरणीधरित्री ॥ १४ ॥ प्रथमायक्षीकुबेरमातासांयात्रिकाणांपोतवणि ॥ ३ ॥
जाम् ॥ १५ ॥ १६ ॥राजद्वारादिषुपूर्णालक्ष्मीरितिशेषः ॥ १७ ॥ मानसी सत्यसंकल्पात्मिकाचेतोवृत्तिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वसूमतीतिदैर्ध्यंवृत्तानुरोधतः ॥ २० ॥ २१ ॥

१ कर्षकाणां चेतिपाठो.पि. २

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ व्यासप्रकल्पितं विष्णुनाकृतमपि व्यासेनपद्यस्वरूपेणरचितम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुप०टीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ अस्मिन्चतुर्थेस्त्वध्यायेदेवक्यांवसुदेवतः ॥ श्रीकृष्णस्योच्यतेतावज्जन्मलोकविडंबनम् ॥ १ ॥ कृतेगर्भ

शकुनीपूतनात्वंचरेवतीचसुदारुणा ॥ निद्रापिसर्वभूतानांमोहिनीक्षत्रियातथा २२ विद्यानांब्रह्मविद्यात्वमोंकारोथवषट्तथा ॥ नारीणांपार्वती चत्वांपौराणाऋषयोविदुः २३ अरुंधतीचसाध्वीनांप्रजापतिवचोयथा ॥ यथार्थनामभिर्दिव्यैरिंद्राणीचेतिविश्रुता २४ त्वयाव्याप्तमिदंसर्वंजग त्स्थावरजंगमम् ॥ संग्रामेषुचसर्वेषुअग्निप्रज्वलितेषुच ॥ नदीतीरेषुचौरेषुकांतारेषुभयेषुच २५ प्रवासेराजबंधेचशत्रूणांचप्रमर्दने ॥ प्राणात्ययेषु सर्वेषुत्वांहिरक्षानसंशयः २६ त्वयिमेहृदयंदेवित्वयिचित्तंमनस्त्वयि ॥ रक्षमांसर्वपापेभ्यःप्रसादंकर्तुमर्हसि २७ इमंयस्सुस्तवंदिव्यमितिव्यासप्रक ल्पितम् ॥ यःपठेत्प्रातरुत्थायशुचिःप्रयतमानसः २८ त्रिभिर्मासैःकांक्षितंचफलंवैसंप्रयच्छसि ॥ षड्भिर्मासैर्वरिष्ठंतुवरमेकंप्रयच्छसि २९ अर्चिता तुत्रिभिर्मासैर्दिव्यंचक्षुःप्रयच्छसि ॥ संवत्सरेणसिद्धिंतुयथाकामंप्रयच्छसि ३० सत्यंब्रह्मचदिव्यंचद्वैपायनवचोयथा ॥ नृणांबंधंवधंघोरंपुत्रनाशं धनक्षयम् ३१ व्याधिमृत्युभयंचैवपूजिताशमयिष्यसि ॥ भविष्यसिमहाभागेवरदाकामरूपिणी ३२ मोहयित्वाचतंकंसमेकात्वंभोक्ष्यसेजगत् ॥ अहमप्यात्मनोवृत्तिंविधास्येगोषुगोपवत् ॥ स्ववृद्ध्यर्थमहंचैवकरिष्येकंसगोपताम् ३३ एवंतांससमादिश्यगतोंतर्द्धानमीश्वरः ॥ साचापितंन मस्कृत्यतथास्त्वितिचनिश्चिता ३४ यश्चैतत्पठतेस्तोत्रंशृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ॥ सर्वार्थसिद्धिंलभतेनरोनास्त्यत्रसंशयः ३५ इतिश्रीखिलेषुहरिवंशे विष्णुपर्वणिस्वप्नगर्भविधानेआर्यास्तुतिर्नामतृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कृतेगर्भविधानेतुदेवकीदेवतोपमा ॥ जग्राहसप्ततान्गर्भान्यथावत्समुदाहृतान् १ षड्गर्भान्निस्सृतान्कंसस्तानजघानशिलातले ॥ आपन्नंसप्तमंगर्भमानिनायाथरोहिणीम् २ अर्द्धरात्रेस्थितं गर्भंपातयंतीरजस्वला ॥ निद्रयासहसाविष्टापपातधरणीतले ३ सास्वप्नमिवतंदृष्ट्वास्वेगर्भेगर्भमादधत् ॥ अपश्यंतीचतंगर्भंमुहूर्तंव्यथिताभवत् ४ ता माहनिद्रासंविग्नांनैशेतमसिरोहिणीम् ॥ रोहिणीमिवसोमस्यवसुदेवस्यधीमतः ५

विधानेगर्भाधाने समुदाहृतान्योगमायायैविष्णुनाप्रोक्तान् ॥ १ ॥ आपन्नंदेवक्यांप्राप्तं सायोगमायारोहिणींप्रतिनीतवती अथदेवक्याःसप्तमोगर्भोगलितइतिलोकप्रवादानंतर म् ॥ २ ॥ रजस्वलारोहिणीस्वोदरेस्थितंगर्भंपातयंतीपपात ॥ ३ ॥ पतितमपिगर्भंअपश्यंतीयोगमाययातस्यांतर्धानंनीतत्वात् ॥ ४ ॥ अथैतांयोगनिद्रासमाश्वासयदित्याह ॥ तामिति रोहिणींवंशवृद्धिकरीम् ॥ ५ ॥

१ पर्यायनामभिः इति पाठान्तरम् ।

कर्षणेनेति पूर्वदेवक्यास्वेगर्भे आहितस्यगर्भस्यसंप्रतित्वदुदरंप्रापितस्यगर्भस्यकर्षणेन आकर्षणाद्धेतोस्तवसंकर्षणोनामपुत्रोभविष्यति ॥ ६ ॥ रोहिणीसोमपत्नीयथाबुधक्रोडातद्वत् ॥ ७ ॥
मार्गेणमार्गेणनसमप्रमोगर्भोदेवक्याःक्वगतःक्वदापतितइतिमार्गमाणेष्वेवकंसीयेषुअष्टमंपूतनंगर्भंदेवकीआधत ॥ ८ ॥ अत्रकाले ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥
॥ ४ ॥ देवकीविष्णुंअभिजितिमुहूर्तेऽजनयत्विभूषितेविभोःविष्णोःउषितेप्रोषिते व्रजंप्रतिप्रवासेजातेसति सार्धरात्रचतुर्भागायाःरात्रेःसार्द्धभागेऽवशिष्टेसतियशोदातांकन्यकामजनयदित्यर्थः अ० ४

कर्षणेनास्यगर्भस्यस्वगर्भेचाहितस्यवै ॥ संकर्षणोनामसुतश्शुभेतवभविष्यति ६ सातंपुत्रमवाप्यैवंहृष्टाकिंचिदवाङ्मुखी ॥ विवेशरोहिणीवेश्मसुप्रभारोहिणीयथा ७ तस्यगर्भस्यमार्गेणगर्भमाधत्तदेवकी ॥ यदर्थंसप्ततेगर्भाःकंसेनविनिपातिताः ८ तंतुगर्भंप्रयत्नेनररक्षुस्तस्यमंत्रिणः ॥ सोप्यत्रगर्भवसतौवसत्यात्मेच्छयाहरिः ९ यशोदापिसमाधत्तगर्भंतदहरेवतु ॥ विष्णोश्शरीरजांनिद्रांविष्णुनिर्देशकारिणीम् १० गर्भकालेत्वसंपूर्णेअष्टमेमासितेस्त्रियौ ॥ देवकीचयशोदाचसुषुवातेसमंतदा ११ यामेवरजनींकृष्णोजज्ञेवृष्णिकुलोद्वहः ॥ तामेवरजनींकन्यांयशोदापिव्यजायत १२ नंदगोपस्यभार्यैकाअन्यावसुदेवस्यचापरा ॥ तुल्यकालंचगर्भिण्यौयशोदादेवकीतथा १३ देवक्यजनयद्विष्णुंयशोदातांतुदारिकाम् ॥ मुहूर्तेभिजितिप्राप्तेसार्द्धरात्रेविभूषिते १४ सागरास्समकंपंतचेलुश्चधरणीधराः ॥ जज्वलुश्चाग्नयश्शांताजायमानेजनार्दने १५ शिवाश्चप्रववुर्वाताःप्रशांतमभवद्रजः ॥ ज्योतींष्यतिव्यकाशंतजायमानेजनार्दने १६ अभिजिन्नामनक्षत्रंजयंतीनामशर्वरी ॥ मुहूर्तोविजयोनामयत्रजातोजनार्दनः ॥ अव्यक्तश्शाश्वतस्सूक्ष्मोहरिर्नारायणःप्रभुः १७ जायमानोहिभगवान्नयनैर्मोहयन्प्रभुः ॥ अनाहतादुंदुभयोदेवानांप्राणदन्दिवि १८ आकाशात्पुष्पवृष्टिंचववर्षत्रिदशेश्वरः ॥ गीर्भिर्मंगलयुक्ताभिःस्तुवंतोमधुसूदनम् १९ महर्षयस्सगंधर्वाउपतस्थुस्सहाप्सराः ॥ जायमानेहृषीकेशेप्रहृष्टमभवज्जगत् २० इंद्रश्चत्रिदशैस्सार्द्धंतुष्टावमधुसूदनम् ॥ वसुदेवश्चतंरात्रौजातंपुत्रमधोक्षजम् २१ श्रीवत्सलक्षणंदृष्ट्वायुतंदिव्यैश्चलक्षणैः ॥ उवाचवसुदेवस्तुरूपंसंहरवैप्रभो २२ भीतोहंदेवकंसस्यतस्मादेवंब्रवीम्यहम् ॥ ममपुत्राहतास्तेनतवज्येष्ठांबुजेक्षण २३ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ वसुदेववचःश्रुत्वारूपंचाहरदच्युतः ॥ अनुज्ञाप्यपितृत्वेननंदगोपगृहंनय २४ वसुदेवस्तुसंगृह्यदारकंक्षिप्रमेवच ॥ यशोदायागृहंरात्रौविवेशसुतवत्सलः २५ यशोदायास्त्वविज्ञातस्तत्रानिक्षिप्यदारकम् ॥ प्रगृह्यदारिकांवेश्मदेवकीशयनेन्यसत २६ ॥ ४ ॥

अर्धगतेजातस्यविष्णोर्यशोदांप्रतिआनयनेअर्धयाममात्रजाततदानयनसमकालमेवयशोदादारिकामसूतअतएवतस्याःजन्मनवम्यामितिप्राग्उक्तंसंगच्छते ॥ १४ ॥ समकंपंतउद्रिक्तजलावभूवुस्तत्रहेतुश्चेलुरितिधरणीधराःशेषादयश्चेलुःभगवतोभारेणेतिभावः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ अप्सराइत्यदंतत्वमार्षम्सुरांगनाइतिवापाठः ॥ २० ॥ वसुदेवश्चतुष्टावेत्यनुषंगः ॥ २१ ॥ २२ ॥ तवज्येष्ठाःसंधिरार्षः ॥ २३ ॥ रूपंचतुर्भुजमहरत्तिरोहितंकृतवान् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६

ताभ्यांतयोरित्यर्थः निवेशनात्सूतिकागृहात् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तुप्रजातेत्यत्रपुत्रजातेतिपाठेपुत्रवज्जातापरिवर्त्तितेतिगूढोभिसंधिः पुत्रेतिसंबोधनंवा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥
॥ ३४ ॥ गृह्यगृहीत्वा आविध्यभ्रामयित्वा अवधूयतच्छीकृत्य ॥ ३५ ॥ उत्पततउदपतत् अनिष्पिष्टेतिच्छेदः ॥ ३६ ॥ आदिश्यतिरस्कृत्यजगामस्वमितिशेषः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

परिवर्तेकृतेताभ्यांगर्भाभ्यांभयविक्लवः ॥ वसुदेवःकृतार्थोवैनिर्जगामानिवेशनात् २७ उग्रसेनसुतायाथकंसायानकदुंदुभिः ॥ निवेदयामासतदातांकन्यां
वरवर्णिनीम् २८ तच्छ्रुत्वात्वरितःकंसोरक्षिभिस्सहवेगिभिः ॥ आजगामगृहद्वारंवसुदेवस्यवीर्यवान् २९ सतत्रत्वरितंद्वारिकिंजातामितिचाब्रवीत् ॥ दीय
तांशीघ्रमित्येवंवाग्भिस्समभितर्जयत् ३० ततोहाहाकृतास्सर्वादेवकीभवनेस्त्रियः ॥ उवाचदेवकीदीनाबाष्पगद्गदयागिरा ३१ दारिकातुप्रजातेतिकंसंसम
भियाचती ॥ श्रीमंतोमेहतास्सप्तपुत्रगर्भास्त्वयाविभो ३२ दारिकेयंहतैवैषापश्यस्वयदिमन्यसे ॥ दृष्ट्वाकंसस्तुतांकन्यामाकृष्यतमुदायतः ३३ हतैवैषा
यदाकन्याजातेत्युक्त्वावृथामतिः ॥ सागर्भशयनेक्लिष्टागर्भांबुक्लिन्नमूर्द्धजा ३४ कंसस्यपुरतोन्यस्तापृथिव्यांपृथिवीसमा ॥ सचैनांगृह्यपुरुषस्समाविध्याव
धूयच ३५ उद्यच्छन्नेवसहसाशिलायांसमपोथयत् ॥ सावधूताशिलापृष्ठेऽनिष्पिष्टादिवमुत्पतत् ३६ हित्वागर्भतनुंसातुसहसामुक्तमूर्द्धजा ॥ जगामकंसमा
दिश्यदिव्यस्रगनुलेपना ३७ हारशोभितसर्वांगीमुकुटोज्ज्वलभूषिता ॥ कन्यैवसाभवन्नित्यंदिव्यदेवैरभिष्टुता ३८ नीलपीतांबरधरागजकुंभोपमस्त
नी ॥ रथविस्तीर्णजघनाचंद्रवक्त्राचतुर्भुजा ३९ विद्युद्विस्पष्टवर्णाभाबालार्कसदृशेक्षणा ॥ पयोधरस्तनवतीसंध्येवसपयोधरा ४० सांवैनिशितमोग्रस्ते
बभौभूतगणाकुले ॥ नृत्यतीहसतीचैवविपरीतेनभास्वती ४१ विहायसिगतारौद्रापपौपानमनुत्तमम् ॥ जहासचमहाहासंकंसंचरुषिताब्रवीत् ४२ कंस
कंसात्मनाशाययदहंघातितात्वया ॥ सहसाचसमुत्क्षिप्यशिलायामभिपोथिता ४३ तस्मात्तवांतकालेहंकृष्यमाणस्यशत्रुणा ॥ पाटयित्वाकरैर्देहमुष्णंपा
स्यामिशोणितम् ४४ एवमुक्त्वावचोघोरंसायथेष्टेनवर्त्मना ॥ स्वंसादेवालयंदेवीसगणाविचचारह ४५ साकन्यावर्द्धतेतत्रवृष्णिसंघसुपूजिता ॥ पुत्रव
त्पाल्यमानासावसुदेवाज्ञयातदा ४६ विद्धिचैनामथोत्पन्नामंशाद्देवींप्रजापतेः ॥ एकानंशांयोगकन्यांरक्षार्थंकेशवस्यतु ४७ तांवैसर्वेसुमनसःपूजयंति
स्मयादवाः ॥ देववद्दिव्यवपुषाकृष्णस्संरक्षितोयया ४८ तस्यांगतायांकंसस्तुतांमेनेमृत्युमात्मनः ॥ विविक्तेदेवकींचैवव्रीडितःसमभाषत ४९

॥ ३९ ॥ ४० ॥ निशिकालेइतिशेषः विपरीतेनविशेषेणपरितःप्रसर्पणेन ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ एकाचासावनंशेतिएकानंशाभगवताएकासती अविभक्ता
अज्ञस्तुतेनैकःसुप्नापिस्वाविद्ययाततोविभक्तोभवतिइयंतुनतथायतःयोगकन्यायोगेनकन्याभूताचित्कलैवेयमित्यर्थइतितांविद्धि ॥ ४७ ॥ सुमनसःसुराःयादवाःयदुषुजाताः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

मृत्योःपरिहारार्थमितिशेषः ॥ ५० ॥ नैराश्येनकार्कश्येन ॥ ५१ ॥ हेतुभूतःशस्त्रवत्कालाख्यस्यईश्वरस्यप्रयोज्यः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ यथाभागंयथाकर्मेत्यर्थः तेनईश्वरेपिनदोषःयथोक्तं स्वकर्मैवमारयतिमकाखारिपुमृत्यवः ॥ नमेतव्यंनवासभ्यंचोरहत्याक्लंबतइति एवंसतिमयिदोषोनासंजनीयइतिभावः ॥ ५४ ॥ संस्थितिःखंडनम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ वत्सेतिसंबोधनात् कंसादियंज्येष्ठेतिगम्यते ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ सहनीयंसोढव्यंक्षांतमित्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ मृत्योर्दैत्यस्यकारणंमद्गतंमेतद्वद्दादिमाभूदित्यर्थः ॥ ६२ ॥ विधिनागर्भाधानादिसंस्कारेणपूर्वदृष्टेनजन्मांतरीयेणकर्मणाप्रजाःसृजतीतिप्रजासर्गःकालस्तेनतत्वतःलोकदृष्टानिमित्तेनस्तेयादिना ॥ ६३ ॥ कार्येणदुरन्नादिसेवनेतजन्मतःजातिगुणेनचउपपद्यतेपर

कंसउवाच ॥ ॥ मृत्योःस्वसःकृतोयत्नस्तवगर्भामयाहताः ॥ अन्यएवान्यतोदेविममम्मृत्युरुपस्थितः ५० नैराश्येनकृतोयत्नस्स्वजनेप्रहृतंमया ॥ दैवं पुरुषकारेणनचातिक्रांतवानहम् ५१ त्यजगर्भकृतांचिंतांसंतापंपुत्रजंत्यज ॥ हेतुभूतस्त्वहंतेषांसतिकालविपर्यये ५२ कालएवनृणांशत्रुः कालश्चपरिणामकः ॥ कालोनयतिसर्ववैहेतुभूतस्तुमद्विधः ५३ आगमिष्यतिवैदेवियथाभागमुपद्रवाः ॥ इदंतुकष्टंयजतुःकर्ताहमितिमन्यते ५४ माकार्षीःपुत्रजांचिंतांविलापंशोकजंत्यज ॥ एवंप्रायोनृणांयोनिर्नास्तिकालस्यसंस्थितिः ५५ एषतेपादयोर्मूर्ध्नापुत्रवत्तवदेवाके ॥ मद्गतस्त्य ज्यतांरोषोजानाम्यपकृतंत्वयि ५६ इत्युक्तवंतंकंसंसादेवकीवाक्यमब्रवीत् ॥ साश्रुपूर्णमुखादीनाभर्तारमुदवीक्षती ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठवत्सेतिकंसंमा तेवजल्पती ५७ ॥ ॥ देवक्युवाच ॥ ममाग्रतोहतागर्भायेत्वयाकालरूपिणा ॥ कारणंत्वंनवैपुत्रकृतांतोप्यत्रकारणम् ५८ गर्भकृंतनमेतन्मेसहनीयंत्व याकृतं ॥ पादयोःपततामूर्ध्नास्वंचकर्मजुगुप्सता ५९ गर्भेतुनियतोमृत्युर्बाल्येपिनानिवर्तते ॥ युवापिमृत्योर्वशग स्थविरोमृतएव तु ६० कालभूत मिदंसर्वहेतुभूतस्तुत्वाद्विधः ॥ अजातदर्शनंनास्तियथावायुस्तथैवच ६१ जातोप्यजाततांयातिविधात्रायत्रनीयते ॥ तद्गच्छपुत्रमातेभून्मद्गतंमृत्युकार णम् ६२ मृत्युनापहृतेपूर्वशेषोहेतुःप्रवर्तते ॥ विधिनापूर्वदृष्टेनप्रजासर्गेणतत्वतः ६३ मातापित्रोस्तुकार्येणजन्मतस्तूपपद्यते ॥ निशम्यदेवकीवाक्यं सकंसस्स्वंनिवेशनम् ६४ प्रविवेशससंरब्धोदह्यमानेनचेतसा ॥ कृत्येप्रतिहतेदीनोजगामविमनाभृशम् ॥ ६५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि वंशेविष्णुपर्वणिचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रागेववसुदेवस्तुव्रजेशुश्रावरोहिणीम् ॥ प्रजातांपुत्रमेवाग्रेचंद्रात्कांततराननम् १ सनंदगोपंत्वरितःप्रोवाचशुभयागिरा ॥ गच्छानयासहैवत्वंव्रजमेक्ययशोदया २ तत्रतौदारकौगत्वाजातकर्मादिभिर्गुणैः ॥ योजयित्वाव्रजेतातसं वर्द्धययथासुखम् ३

द्रोहादिकंएतैःकारणैस्तोपिमृताःएतैरेवकारणैस्त्वंचकारितइतिनात्रतवदोषइतिभावः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथास्मिन्पंचमेध्यायेवसुदेवोपदेशतः ॥ सवृंदावस्यनंदस्यव्रजेगमनमीर्यते ॥ १ ॥ प्रागेवप्रसवात्पूर्वमेवव्रजेप्रेषितामितिशेषः ॥ १ ॥ नंदगोपंसपुत्रस्त्रीकंमथुरांप्रतिकरंप्रदातुमागतावि [illegible] ॥ २ ॥ पूर्वोक्तजातकर्मादिसंस्कारैर्लिंध्याचम्यासित्र ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ मन्नादेवाधीनमिदमितिधीःइयतेभयमदिचेतिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्त्वान्वेषीयथावदालोचयन्बालद्रोहिणांस्वरूपमितिशेषः ॥ ७ ॥ नाम्नानामार्थेनिरीक्षिस्त्वयथाकृष्णस्त्व
वर्त्तिसंकर्षणेतिलोकास्तिरायाद्वशीकरोति ॥ तयासंकर्षणोपिस्वारमयात्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ केलिकिलः स्वेच्छाविहारी ॥ १० ॥ घोषोगोपग्रामः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥
॥ १४ । शिबिकायांआंदोलिकायां शिबिकायांसुखरूपायाभिविमर्दकमृदुतूलिकायामितितस्यार्थः कशिपुशब्दसादृश्यात् ॥ १५ ॥ बहूदकत्वात् शीतलोऽनिलः सर्पत्यस्मिन्तेनशी
तलानिलसर्पिणा ॥ १६ ॥ सददर्शगोभजामितिपंचदशगतेवान्वयः ॥ १७ ॥ विशिष्टंरुतंयेषांतैःश्वापदैःविरुतश्वापदैःलतासुविप्रसर्पन्त्यःकूष्मांडयादयोवल्लय आरोहणसापेक्षाद्राक्षा

रौहिणेयंचपुत्रंमेपरिरक्षाशिशुंव्रजे ॥ अहंवाच्योभविष्यामिपितृपक्षेषुपुत्रिणाम् ४ योहमेकस्यपुत्रस्यनपश्यामिशिशोर्मुखम् ॥ ह्रियतेहिबलात्प्रज्ञा
प्राज्ञस्यापिसतोमम ५ अस्माद्धिमेभयंवंसान्निर्घृणाद्वैशिशोर्वधे ॥ तद्यथारौहिणेयंत्वंनंदगोपंममात्मजम् ६ गोपायसियथाताततत्त्वान्वेषीतथाकुरु
॥ विघ्नाहिबहवोलोकेबालानुत्रासयंतिहि ७ सचपुत्रोममज्यायान्कनीयांश्चतवाप्ययम् ॥ उभावपिसमंनाम्नानिरीक्षस्वयथासुखम् ८ व
र्द्धमानाउभावेतौसमानवयसौयथा ॥ शोभेतांगोव्रजेतस्मिन्नंदगोपतथाकुरु ९ बाल्येकेलिकिलस्सर्वोबाल्येमुह्यतिमानवः ॥ बाल्येचंडतमस्सर्व
स्तत्रयत्नपरोभव १० नचवृंदावनेकार्योगवांघोषःकथंचन ॥ भेतव्यंतत्रवसताकेशिनःपापदर्शिनः ११ सरीसृपेभ्यःकीटेभ्यश्शकुनिभ्यस्तथैवच ॥
गोष्ठेषुगोभ्योवत्सेभ्योरक्ष्यौतेद्वाविमौशिशू १२ नंदगोपगतारात्रिश्शीघ्रयानोव्रजाशुगः ॥ इमेत्वांव्याहरंतीवपक्षिणस्सव्यदक्षिणम् १३ रहस्यंवसुदेवेन
सोनुज्ञातोमहात्मना ॥ यानंयशोदयासार्द्धमारुरोहमुदान्वितः १४ कुमारस्स्कंधवाह्यायांशिबिकायांसमाहितः ॥ संवेशयामाससशिशुंशयनीयंमहामतिः
१५ जगामचविविक्तेनशीतलानिलसर्पिणा ॥ बहूदकेनमार्गेणयमुनातीरगामिना १६ सददर्शशुभेदेशेगोवर्द्धनसमीपगे ॥ यमुनातीरसंबद्धशी
तमारुतसेवितम् १७ विरुतश्वापदंरम्यंलतावल्लीमहाद्रुमम् ॥ गोभिस्तृणविलग्नाभिस्स्यंदतीभिरलंकृतम् १८ समप्रचारंचगवांसमतीर्थज
लाशयम् ॥ वृषाणांस्कंधघातैश्चविषाणोद्घृष्टपादपम् १९ भासामिषादानुसृतैश्श्येनैश्चामिषगृध्नुभिः ॥ सृगालमृगसिंहैश्चवसामेदाशिभिर्वृतम्
२० शार्दूलशब्दाभिरुतंनानापक्षिसमाकुलम् ॥ स्वादुवृक्षफलंरम्यंपर्याप्ततृणवीरुधम् २१ गोव्रजंगोरुतंरम्यंगोपनारीभिरावृतम् ॥ हंभारवैश्चव
त्सानांसर्वतःकृतनिस्वनम् २२ शकटावर्तविपुलंकंटकीवाटसंकुलम् ॥ पर्यंतेष्वावृतंवन्यैर्बृहद्भिःपतितैर्द्रुमैः २३ वत्सानांरोपितैःकीलैर्दामभिश्चविभूषितम्
॥ करीषाकीर्णवसुधंकटच्छन्नकुटीमठम् २४

दयःवत्सहितामहांतोद्रुमायस्मिन् स्यंदतीभिःप्रस्रवतीभिः ॥ १८ ॥ समानितीर्थानिजलावतरणमार्गायेषुतादृशाजलाशयायत्र ॥ १९ ॥ भासाःगृध्राःतदनुसृतैःश्येनैः आमिषादावन
बिडालादयस्तदनुसृतैस्ततोऽधिकबलैःसृगालादिभिश्चावृतंमृगाश्चित्रव्याघ्रः ॥ २० ॥ २१ ॥ हंभारवैर्गोशब्दैः ॥ २२ ॥ वाटोवत्तिरथानंकंटपारिधिःवाटोमार्गवृत्तिस्थानेइतिमेदिनी
॥ २३ ॥ करीषंशुष्कगोमयचूर्णम् । २४ ॥

क्षेम्यालब्धलक्षणार्हाःभटास्तत्प्रचारेणबहुलंसमृद्धिमत् दामनीस्थूणद्वयाक्रांतप्रांतास्थूलरज्जुःयस्यांदामान्यासज्जंतेगर्गरोमंथनकुंभः गर्गरोमीनभेदेस्यान्मंथन्यामपिगर्गरीतितिश्वः ॥ २५ ॥ तक्रेत्यंतंगोरसाधिक्यमुक्तं निस्स्रवोरेचनप्रणालिका तद्देशेशैवालेनमलिनंमंडउपर्यागतःसार' ॥ २६ ॥ गोपाःक्रीडंत्यस्मिन्नितिक्रीडास्थानं आखाडाइतिभाषाप्रसिद्धम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ अग्रस्तनांबरैःकांचोलीइतिभाषाप्रसिद्धैःकंचुकैरुपलक्षिताः ॥ २९ ॥ ३० ॥ परिवर्तेशकटादिप्रकारे सुखकरेआश्रयस्थाने ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ षष्ठेत्वयैतदध्यायेकृष्णेनाधःस्थितेनसः ॥ भंजनंपूतनायाश्चशोषणंसमुदीर्यते ॥ १ ॥ तत्रअसतःअप्रकाशमानस्य बल्लवत्वंगोपत्वम् ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ एपूरथोदाक्षिणायाअयोज्यैनंदेवासोअमृतासोअस्थुः ॥ कृष्णादुदस्थादर्याविहायाश्चिकित्संतीमानुषायक्षयायेतिमंत्रोक्तमर्थमुपबृंहयति शकटस्येति मंत्रार्थस्तु पृथु

क्षेम्यप्रचारबहुलंहृष्टपुष्टजनावृतम् ॥ दामनीपाशबहुलंगर्गरोद्गारनिस्वनम् २५ तक्रनिस्स्रावमलिनंदधिमंडार्द्रमृत्तिकम् ॥ मंथानवलयोद्गारैर्गोपीनांजनितस्वनम् २६ काकपक्षधरैर्बालैर्गोपालक्रीडनाकुलम् ॥ सार्गलद्वारगोवाटमध्येगोस्थानसंकुलम् २७ सर्पिषापच्यमानेनसुरभीकृतमारुतम् ॥ नीलपीतांबराभिश्चतरुणीभिरलंकृतम् २८ वन्यपुष्पावतंसाभिर्गोपकन्याभिरावृतम् ॥ शिरोभिर्धृतकुंभाभिर्बद्धैरग्रस्तनांबरैः २९ यमुनातीरमार्गेण जलहारीभिरावृतम् ॥ सतत्रप्रविशन्हृष्टोगोव्रजंगोपनादितम् ३० प्रत्युद्गतोगोपवृद्धैस्स्त्रीभिर्वृद्धाभिरेवच ॥ निवेशंरोचयामासपरिवर्तेसुखाश्रये ३१ सायत्ररोहिणीदेवीवसुदेवसुखावहा ॥ तत्रतंबालसूर्याभंकृष्णंगूढंन्यवेशयत् ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगोव्रजगमनंनामपंचमोऽध्यायः॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तत्रतस्यासतःकालःसुमहानत्यवर्तत॥ गोव्रजेनंदगोपस्यबल्लवत्वंप्रकुर्वतः १ दारकौकृतनामानौविवृधातेसुखंचतौ ज्येष्ठस्संकर्षणोनामकनीयान्कृष्णएवतु २ मेघकृष्णस्तुकृष्णोभूद्देहांतरगतोहरिः ॥ व्यवर्धतगवांमध्येसागरस्यइवांबुदः ३ शकटस्यत्वधस्सुप्तंकदाचित्पुत्रगृद्धिनी ॥ यशोदातंसमुत्सृज्यजगामयमुनांनदीम् ४ शिशुलीलांततःकुर्वन्सहस्तचरणौक्षिपन् ॥ रुरोदमधुरंकृष्णःपादावूर्ध्वंप्रसारयन् ५ सतत्रैकेनपादेनशकटंपर्यवर्तयत् ॥ न्युब्जंपयोधराकांक्षीचकारचरुरोदच ६ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तायशोदाभयविक्लवा ॥ स्नाताप्रस्रवदिग्धांगीबद्धवत्सेवसौरभी ७ साददर्शविपर्यस्तंशकटंवायुनाविना ॥ हाहेतिकृत्वात्वरितादारकंजगृहेतदा ८

महान्रथश्शकटंदक्षिणायाःदिशःसंबंधीमृत्युकरमिःयर्ः अयोजियोजितंशत्रुभिरित्यर्थाल्लभ्यते तमेनंरथंदेवासोदेवाः अमृतासोअमृताआसमंतात्अस्थुःपरिवार्यस्थितवंतःएतस्मिन्नंतरेसरथःकृष्णात्कृष्णंप्राप्यतत्प्रेरणेनउदस्थात्उत्थितःविहायाःआकाशाश्रितःविरोपेणहयतेगच्छतीतिवा यंत्रोत्क्षिप्तगोलकवदाकाशमार्गेगोत्थायपतितस्सन्नष्टइत्यर्थः तत्रप्रस्थायांईश्वरीरवामिनीमातातत्रत्यप्रजावा चिकित्संतीसंशयवती मानुषःयमानुषस्यक्षयायनाशाय एतेनपततारथेनायंबालकःकथंननाशितइत्यत्रकारणविशेषमपश्यंतीसंदिहानैवातिष्ठत्स्त्रीश्वरकृत्यमेतदित्यवेदीतिभावः एवमेवसर्वेषामर्थानांप्रत्यक्षश्रुतिमूलकत्वमुन्नेयम् वेदोपबृंहणत्वादस्यशास्त्रस्य पुत्रेत्यत्रकर्मेतिपाठेकर्मगृद्धिनीस्नानैकचित्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ७ ॥ विपर्यस्तंविपरीतस्थितम् ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ गमनेमयाजनामीतिशेषः ॥ ११ ॥ १२ ॥ भिन्नानिभांडादीनियेनतम् भांडंचक्रोपरितनोव्यूहःपात्राख्यःघटीधुरोग्रभागकलशःघटाघटनाचाभिन्नानितानियस्येति चक्रमौलिनंचक्रमौल विवोपरियस्यतंग्रीह्यादित्वादिनिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ लोडितंउन्मथितम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ सर्वेसर्वा

नसाबुबोधतत्त्वेनशकटंपरिवर्तितम् ॥ स्वस्तिमेदारकायेतिप्रीताभीताचसाभवत् ९ किंतुवक्ष्यतितेपुत्रपितापरमकोपनः ॥ त्वय्यधश्शकटेसुप्तेअ कस्माच्चविलोडिते १० किंमेस्नानेनदुस्नानंकिंचमेगमनेननदीम् ॥ पर्यस्तेशकटेपुत्रयात्वांपश्याम्यपावृतम् ११ एतस्मिन्नंतरेगोभिराजगामव नेचरः ॥ काषायवाससीबिभ्रन्नंदगोपोव्रजांतिकम् १२ सददर्शविपर्यस्तंभिन्नभांडघटीघटम् ॥ अपास्तधूर्विभिन्नाक्षंशकटंचक्रमौलिनम् १३ भी तस्त्वरितमागम्यसहसासाश्रुलोचनः ॥ अपिमेस्वस्तिपुत्रायेत्यसकृद्वचनंवदन् १४ पिबंतंस्तनमालक्ष्यपुत्रंस्वस्थोब्रवीत्पुनः ॥ वृषयुद्धंविनाकेन पर्यस्तंशकटंमम १५ प्रत्युवाचयशोदातंभीतागद्गदभाषिणी ॥ नविजानाम्यहंकेनशकटंपरिवर्तितम् १६ अहंनदींगतासौम्यचैलप्रक्षालनार्थि नी ॥ आगताचविपर्यस्तमपश्यंशकटंभुवि १७ तयोःकथयतोरेवमब्रुवंस्तत्रदारकाः ॥ अनेनशिशुनायानमेतत्पादेनलोडितम् १८ अस्माभिस्संप तद्भिश्चदृष्टमेतद्यदृच्छया ॥ नंदगोपस्तुतच्छ्रुत्वाविस्मयंपरमंययौ १९ प्रहृष्टश्चैवभीतश्चकिमेतदितिचिंतयन् ॥ नचतेश्रद्दधुर्गोपास्सर्वेमानुषबुद्धयः २० आश्चर्यमितितेसर्वेविस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ स्वेस्थानेशकटंस्थाप्यचक्रबंधमकारयन् २१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यशकुनीवेष धारिणी ॥ धात्रीकंसस्यभोजस्यपूतनेतिपरिश्रुता २२ पूतनानामशकुनीघोराप्राणभयंकरी ॥ आजगामार्द्धरात्रेवैपक्षौक्रोधाद्विधुन्वती २३ ततोर्द्ध रात्रसमयेपूतनाप्रत्यदृश्यत ॥ व्याघ्रगंभीरानिर्घोषंव्याहरंतीपुनःपुनः २४ निलिल्येशकटस्याक्षेप्रस्नवोत्पीडवर्षिणी ॥ ददौस्तनंचकृष्णायतस्मिन्सु प्तेजनेनिशि २५ तस्यास्तनंपपौकृष्णःप्राणैस्सहविनद्यच ॥ छिन्नस्तनीतुसहसापपातशकुनीभुवि २६ तेनशब्देनवित्रस्तास्ततोबुबुधिरेभयात् ॥ सनंदगोपोगोपाश्चयशोदाचसुविक्लवा २७ तेतामपश्यन्पतितांविसंज्ञांविपयोधराम् ॥ पूतनांपतितांभूमौवज्रेणेवविदारिताम् २८ इदंकिंत्वितिसंत्रस्ताः कस्येदंकर्मचेत्यपि ॥ नंदगोपंपुरस्कृत्यगोपास्तेपर्यवारयन् २९

त्मनीश्वरेसर्वेसमाप्नोषिततोसिसर्वइतिनिर्वचनात्संज्ञाशब्दोयमतोनात्रसर्वनामसंज्ञा ॥ २० ॥ २१ ॥ शकुनीपक्षिणीवक्रानुजत्वात्तद्वेषधारिणीतिमनुष्यवेषधारिणीकंसस्यधात्रीति व्रजस्थैःश्रुता ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ प्रस्नवोत्पीडवर्षिणी प्रस्नवेनक्षीराधिक्येनयस्तनयोरुत्पीडःपीडातेनवर्षिणी ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

१ शकटंभुविपातितम् इतिपाठान्तरम् ।

तत्रपूतनावधेहेतुकारणंनाध्यगच्छंतनाधिगतवंतःनंदादयःगोपाबालरूपादेवास्तुजानंत्येवेत्याह मंत्रः हेतिःपक्षिणीनदभात्यस्मानाष्ट्र्यांपदंकृणुतेअग्निधाने शन्नोगोभ्यश्चपुरुषेभ्यश्चास्तु मानोहिंसीदिहदेवाःकपोतइति हेतिरायुधवद्वधकारिणी पक्षिणीपूतनारूपा अस्मान्व्रजस्थान् नदभ्नातिनाभिभवति मत्युत अग्निधानेजाठरमेधानेनिमित्तेशिशोर्जाठरमग्निंस्तनदाने नतर्पयितुं आष्ट्र्यांअसमगतिदीप्त्यादानेषु आषयतिपरलोकंगमयतिमृत्युनाग्राहयतिवा देहंदीपयतिवा आर्ष्ट्रीकृष्णतनुस्तस्यांपदंस्थानंकृणुते कृष्णंपाययितुंस्वमृत्युरूपांतांतनुंस्पृशतिस्मे त्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ अथास्मिन्सप्तमेध्यायेयमलार्जुनयोर्भिदा ॥ मध्यंगतेनकृष्णेनद्वस्तावे वेतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ कालेरिंगिणौजानुभ्यांरंहणशीलौ ॥ १ ॥ अन्योन्यगतौपरस्परस्मिन्नंतर्भूतौएकमूर्तिधरौ एकशरीराविव ॥ २ ॥ एकरूपौ अभिन्नौसंतौनिर्माणनिर्मुक्तौ

नाध्यगच्छंतचतदाहेतुंतत्रकदाचन ॥ आश्चर्यमाश्चर्यमितिब्रुवंतोनुययुर्गृहान् ३० गतेषुतेषुगोपेषुविस्मितेषुयथागृहम् ॥ यशोदांनंदगोपस्तुपप्रच्छगतसं भ्रमः ३१ कोयंविधिर्नजानामिविस्मयोमेमहानयम् ॥ पुत्रस्यमेभयंतीव्रंभीरुत्वंसमुपागतम् ३२ यशोदात्वब्रवीद्भीतानार्यजानामिकिंत्विदम् ॥ दार केणसहानेनसुप्ताशब्देनबोधिता ३३ यशोदायामजानंत्यांनंदगोपःसबांधवः ॥ कंसाद्भयंचकारोग्रंविस्मयंचजगामह ३४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे विष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांशकटभंगपूतनावधोनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कालेगच्छतितौसौम्यौदारकौकृतनामकौ ॥ कृ ष्णसंकर्षणौचोभौरिंगिणौसमपद्यताम् १ तावन्योन्यगतौबालौबाल्यादेवैकतांगतौ ॥ एकमूर्तिधरौकांतौबालचंद्रार्कवर्चसौ २ एकनिर्माणनिर्मुक्तावेक शय्यासनाशनौ ॥ एकवेषधरावेकंपुष्यमाणौशिशुव्रतम् ३ एककार्यांतरगतावेकदेहौद्विधाकृतौ ॥ एकचर्यौमहावीर्यावेकस्याशिशुतांगतौ ४ एकप्रमाणौ लोकानांदेववृत्तांतमानुषौ ॥ कृत्स्नस्यजगतोगोपौसंवृत्तौगोपदारकौ ५ अन्योन्यव्यतिषक्ताभिःक्रीडाभिरभिशोभितौ ॥ अन्योन्यकिरणग्रस्तौचंद्र सूर्याविवांबरे ६ विसर्पंतौतुसर्वत्रसर्पभोगभुजावुभौ ॥ रेजतुःपांसुदिग्धांगौदृप्तौकलभकाविव ७ क्वचिद्भस्मप्रदीप्तांगौकरीषप्रोक्षितौक्वचित् ॥ तौत त्रावेतांकुमाराविवपावकी ८ क्वचिज्जानुभिरुद्धृष्टैःसर्पमाणौविरेजतुः ॥ क्रीडंतौवत्सशालासुशकृद्दिग्धांगमूर्द्धजौ ९ शुशुभातेश्रियाजुष्टावानंदजननौपितुः ॥ जनंचविप्रकुर्वाणौविहसंतौक्वचित्क्वचित् १० तौतत्रकौतुहलिनौमूर्द्धजव्याकुलेक्षणौ ॥ रेजतुश्चंद्रवदनौदारकौसुकुमारकौ ११ अतिप्रसक्तौतौदृष्ट्वासर्व व्रजविचारिणौ ॥ नाशक्तौवारयितुंनंदगोपःसुदुर्दमौ १२ ततोयशोदासंक्रुद्धाकृष्णंकमललोचनम् ॥ आनाय्यशकटीमूलेभर्त्सयंतीपुनःपुनः १३

धर्म्यहीनौ ॥ ३ ॥ एकस्यकार्यस्यअंतरंरहस्यंगतौप्राप्तौएककार्यनिष्ठावित्यर्थः ॥ ४ ॥ देवानांवृत्तांतःसिद्धांतःपापिष्ठाहंतव्याःयज्ञदानादिकंचप्रवर्त्तनीयमित्येवंरूपस्तद्धर्ममा नुषमूर्तौदेववृत्तांतमानुषौ ॥ ५ व्यतिषक्ताभिर्मिश्राभिः ग्रस्तौपूर्णमास्यांचंद्रोदयेसूर्यस्यास्तमयः तदुदयेइंदोरितितयोरन्योन्यकिरणग्रस्तत्वम् ॥ ६ ॥ सर्पभोगभुजौसर्पदे हतुल्यबाहू कलभसदृशौकलभकाविव स्वार्थेकः ॥ ७ ॥ पावकीअग्निपुत्रौस्कंदकार्तिकेयाविवेत्यमूर्तोपमा ॥ ८ ॥ ९ ॥ विप्रकुर्वाणौनवनीतचौर्यादिना उपकारंकुर्वाणौ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तवस्येति अर्जुनाभ्यामर्जुनौउद्धर्तुमित्यर्थः अत्रेदमाम्नायते ॥ यत्रमंथांविबध्नतेरश्मीन्यमितवाइव ॥ उलूखलसुतानामवेद्विंद्रजल्गुलः तानोअद्यवनस्पतीऋष्वा
वृष्वेभिःसोतृभिः इंद्रायमधुमत्सुतमिति यत्रउलूखलेमंथांमंथानमिवमंथानंलोकक्लेशकरंमांविबध्नतेनिशेषेणबध्नंतिमातरः रश्मीनादायरश्मिभिरित्यर्थः यमितवाइव विनिगृहीतुमिव
व मतुवस्तुतोमिगृहीतुं मातृत्वेनमायैस्निग्धत्वात् तेनउलूखलेनसुतानांपीडितानांकर्मणिषष्ठी उलूखलपीडितान्अस्मान् हेइंद्रमोचनसमर्थअवरक्षपादादित्वादाद्युदात्तमाख्यातम्
इदु एवमेवत्वंजल्गुलोसिएनम् मुंचामीति जल्पितुम् मांचगोपितुंत्रातुंलातुंआदातुंस्वाधीनंकर्तुंचसमर्थोसियतअतोऽवमामित्यर्थः एवंयदासर्वान्प्रार्थयन्नपिममोचनंलभतेतदाव

दाम्नाचैवोदरेबद्धाप्रत्यबंधदुलूखले ॥ यदिशक्तोसिगच्छेतितमुक्त्वाकर्मसाकरोत् १४ व्यग्रायांतुयशोदायांनिर्जगामततोंगणात् ॥ शिशुलीलांततः
कुर्वन्कृष्णोविस्मापयन्व्रजम् १५ सोंगणान्निस्सृतःकृष्णःकर्षमाणउलूखलम् ॥ यमलाभ्यांप्रवृद्धाभ्यामर्जुनाभ्यांचरन्वने ॥ मध्यान्निश्चक्राम
तयोःकर्षमाणउलूखलम् १६ ततस्यकर्षतोबद्धंतिर्यग्गतमुलूखलम् ॥ लग्नंताभ्यांसमूलाभ्यामर्जुनाभ्यांचकर्षच १७ तावर्जुनौकृष्यमाणौ
तेनबालेनरंहसा ॥ समूलविटपौभग्नौसतुमध्येजहासवै ॥ १८ ॥ निदर्शनार्थंगोपानांदिव्यंस्वबलमास्थितः ॥ तद्दामतरद्बालस्यप्रभावादभव
दृढम् ॥ १९ ॥ यमुनातीरमार्गस्थागोप्यस्तंददृशुःशिशुम् ॥ क्रंदंत्योविस्मयंत्यश्चयशोदांययुरंगनाः ॥ २० तास्तुसंभ्रांतवदनायशोदामूचुरंगनाः ॥
एह्यागच्छयशोदेत्वंसंभ्रमात्किंविलंबसे ॥ २१ ॥ यौतावर्जुनवृक्षौतुव्रजेसत्योपयाचनौ ॥ पुत्रस्योपरितावेतौपतितौतेमहीरुहौ ॥ २२ दृढेनदाम्नातत्रै
वबद्धोवत्सइवोदरे ॥ जहासवृक्षयोर्मध्येतवपुत्रःसबालकः ॥ २३ ॥ उत्तिष्ठगच्छदुर्मेधेमूढेपंडितमानिनि ॥ पुत्रमानयजीवंतंमुक्तंमृत्युमुखादिव
॥ २४ ॥ साभीतासहसोत्थायहाहाकारंप्रकुर्वती ॥ तंदेशमगमद्यत्रपातितौतावुभौद्रुमौ २५ साददर्शतयोर्मध्येद्रुमयोरात्मजंशिशुम् ॥ दाम्नानिबद्ध
मुदरेकर्षमाणमुलूखलम् २६ सगोपीगोपवृद्धश्चसमुपाचव्रजस्तदा ॥ पर्यागच्छंततेद्रष्टुंगोपेषुमहदद्भुतम् २७ जजल्पुस्तेयथाकामंगोपावनविचारि
णः ॥ केनेमौपातितौवृक्षौघोषस्यायतनोपमौ ॥ २८ ॥ विनावातंविनावर्षंविद्युत्प्रपतनंविना ॥ विनाहस्तिकृतंदोषंकेनेमौपातितौद्रुमौ २९ अहोब
तनशोभेतांविमूलावर्जुनाविमौ ॥ भूमौनिपातितौवृक्षौवितोयौजलदाविव ॥ यदीमौघोषरचितौघोषकल्याणकारिणौ ३० नंदगोपप्रसन्नौतेद्रुमावेवंग
तावपि ॥ यच्चतेदारकोमुक्तोविपुलाभ्यामपीक्षितौ ३१ औत्पातिकमिदंघोपेत्तीयंवर्त्ततेत्विह ॥ पूतनायाविनाशश्चद्रुमयोःशकटस्यच ३२

नस्पत्योरंतरागस्वाबंधनदामत्रोटितुंयावद्बलंकरोति ताववद्वनस्पतीएवउन्मूलितौदृष्ट्वावदति तान्इतित्रातौनोऽस्मावंव्रजवासिनांवनस्पतिभूतौअतिप्रसिद्धौयमलौअर्जुनजातीयौभो
वनस्पतीअद्यइंद्रायइंद्रंप्रतिगंतुंसुतंतदुन्मूलनेनआत्मानंपीडयंतंदेवमधुमत्अमृतयुक्तम् अतिसम्यागित्यर्थः यतः ऋष्वौगतिमंतौयुवांस्थावरत्वान्मुक्तौस्थइत्यर्थ.ऋष्वेभिगेति
मद्भिर्जंगमैःजनैःसोतृभिरस्मद्वंधनकरैरुपलक्षितौ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ सत्योपयाचनौ प्रार्थितप्रदत्वेनदेवताभूतौ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥
॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ विपुलाभ्यामर्जुनाभ्याम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ एतादिति एवमादीत्यर्थः अत्रतृणावर्त्तवधोपिपुराणांतरादुपसंहर्त्तव्यः तदुपबृंहिकाश्रुतिस्तु साकंयक्ष्मप्रपतचापेणकिकिदीविना साकंत्रातस्यध्राज्यासाकनश्य निहाकयोवि ॥ खेचरत्वेनयक्षंपूज्यमिवात्मानंमनुते मिमीतेतोलयतिवायक्ष्मः हेयक्ष्मराक्षस तद्वत्पीडकतिवा चापेणतद्वर्णेनहरिणातवहंत्रासाकंमयत भूमावितिशेषःकिकिदीविनाज्ञः सन्दीव्यतिकिकिदीविः किघातोर्बाहुलकात्किप्रत्यये लिङ्भावेचाकिकिर्विद्वान्तेनवा तस्यवायोर्ध्राज्यागत्याययाधूलिवात्यारूपयाएनंउपरिनीतवानसि तयासाकंनश्यनःशंप्राप्नुहि निहाकयागत्याचसांकवा साहित्यंपतनएवनतुनाशे अतस्तेनसहपातितःसन्स्वयमेकएवनाशंप्राप्नु इत्यर्थः एवंदेवैरुक्तेतृणावर्तः पपातममारेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणि टीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ छ ॥ अस्मिन्नथाष्टमेध्यायेवनांतरमियासतः । तनूरुहसमुत्पन्नावृकाःकृष्णस्यवर्ण्यते ॥ १ ॥ एवंतावित्यध्यायःसुदेवोअद्यप्रपतेदनावृत्परावतंपर

अस्मिन्स्थानेचवासोयंघोषस्यास्यनयुज्यते ॥ उत्पाताह्यत्रदृश्यंतेकथयंतोनशोभनम् ३३ नंदगोपस्तुसहसामुक्त्वाकृष्णमुलूखलात् ॥ निवेश्यचांकेसुचिरंमृतंपुनरिवागतम् ३४ नातृप्यत्प्रेक्षमाणोवैकृष्णंकमललोचनम् ॥ ततोयशोदागर्हन्वैनंदगोपोविवेशह ॥ सचगोपजनस्सर्वोव्रजमेवजगामह ३५ सचतेनैवनाम्नातुकृष्णोवैदामबंधनात् ॥ गोष्ठेदामोदरइतिगोपीभिःपरिगीयते ३६ एतदाश्चर्यभूतंहिबालस्यासीद्विचेष्टितम् ॥ कृष्णस्यभरतश्रेष्ठघोषेनिवसतस्तदा ३७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांयमलार्जुनभंगेसप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंतौबाल्यमुत्तीर्णौकृष्णसंकर्षणावुभौ ॥ तस्मिन्नेवव्रजस्थानेसप्तवर्षौबभूवतुः १ नीलपीतांबरधरौपीतश्वेतानुलेपनौ ॥ बभूवतुर्वत्सपालौकाकपक्षधरावुभौ २ पर्णवाद्यंश्रुतिसुखंवादयंतौवराननौ ॥ शुशुभातेवनगतौत्रिशीर्षाविवपन्नगौ ३ मयूरांगदकर्णौतुपल्लवापीडधारिणौ ॥ वनमालाकुलोरस्कौद्रुमपोताविवोद्गतौ ४ अरविंदकृतापीडौरज्जुयज्ञोपवीतिनौ ॥ सशिक्यतुंबकरकौगोपवेणुप्रवादकौ ५ क्वचिद्धसंतावन्योन्यंक्रीडमानौक्वचित्क्वचित् ॥ पर्णशय्यासुसंसुप्तौक्वचिन्निद्रांतरेक्षणौ ६ एवंवत्सान्पालयंतौशोभयंतौमहावनम् ॥ चंचूर्यंतौरमंतौस्मकिशोराविवचंचलौ ७ अथदामोदरश्श्रीमान्संकर्षणमुवाचह ॥ आर्यनास्मिन्वनेशक्यंगोपालैस्सहक्रीडितुम् ८ अवगीतमिदंसर्वमावाभ्यांभुक्तकाननम् ॥ प्रक्षीणतृणकाष्ठंचगोपैर्मथितपादपम् ९

मांमंत्वाव अधाशयीतानिर्ऋतेरुपस्थेधेनंवृकारभसासोअद्युरित्यस्यमंत्रस्योपबृंहणार्थः मंत्रार्थः पुरुरूक्सप्रत्युवशीविदाति सुदेवःशोभनस्वामिकोव्रजः आद्यक्षरलोपेनवासुदेवोवा अद्यप्रपतेत् अधैवउपद्रवसमकालंगच्छेत् अनावृत् नास्तिआवृत् निरोधकोयस्यतादृशोपिपराक्तंपरमात्दूराद्दूरतरं मंतवै गंतुं उनिश्चितंप्रपतेदित्यन्वयः अथपक्षांतरे यदिसुदेवोनप्रपतेत्तर्हि निर्ऋतेरुपस्थेशयीत अध अथवाएनंव्रजंवासुदेवपरिजनं रभसासोरभसाः वेगवंतःवृकाःअद्युःभक्षयेयुः तस्माद्वासुदेवोवातपरिगृहतिांव्रजोवावृकेभ्योबिभेति अतस्त्वादृशेनापिइंद्रियवद्भ्यःसुतरामेतव्यमितिभावः इतःस्पष्टार्थमूलम् ॥ १ ॥ २ ॥ पर्णवोहितुंबीफलोपेतोवाद्यविशेषः आद्यपदात्तादृशरुद्रवीणादिकंपर्णवाद्यमतएवत्रिशीर्षाविवेत्युक्तं श्रोतःसंगच्छते वर्णवाद्यमित्यपिपाठः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ चंचूर्यंतौअत्यंतंसंचरंतौ किशोराविवअश्वपोताविव ॥ ७ ॥ ८ । अवगीतंनाशितम् भुक्तभोगंकाननम् ॥ ९ ।

काननानिउद्यानानि वनानिअरण्यानिआकाशानिपत्रादिनाशून्यानि ॥ १० ॥ परितोवृत्तश्चषकाकारःपरिधिःअर्गलाश्चयेषुतेषुपरिवृत्तार्गलेषु ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥
निर्व्यंजनंशाकरूपादिहीनम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कर्तव्यमाह तस्मादिति ॥ १८ ॥ ननुपितृपर्यागतामिर्मनिर्धनानापिसुखावहेत्युक्तेःकथंपूर्वस्थानं त्याज्यमित्याह नद्वारेति चक्रे

घनीभूतानियान्यासन्काननानिवनानिच ॥ तान्याकाशनिकाशानिदृश्यंतेद्ययथासुखम् १० गोवाटेष्वपियेवृक्षाःपरिवृत्तार्गलेषुच ॥ सर्वेगोष्ठाग्नि पुगताःक्षयमक्षयवर्चसः ११ संनिकृष्टानियान्यासन्काष्ठानिचतृणानिच ॥ तानिदूरावकृष्टासुमार्गितव्यानिभूमिषु १२ अरण्यमिदमल्पोदमल्प कक्षंनिराश्रयम् ॥ अन्वेषितव्यविश्रामंदारुणंविरलद्रुमम् १३ अकर्मण्येषुवृक्षेषुस्थितविप्रस्थितद्विजम् ॥ संवासस्यास्यमहतोजनेनोत्सादित द्रुमम् १४ निरानंदंनिरास्वादंनिष्प्रयोजनमारुतम् ॥ निर्विहंगमिदंशून्यंनिर्व्यंजनमिवाशनम् १५ विक्रीयमाणैःकाष्ठैश्चशाकैश्चवनसंभवैः ॥ उच्छन्नसंचयतृणैर्घोषोयंनगरायते १६ शैलानांभूषणंघोषोघोषाणांभूषणंवनम् ॥ वनानांभूषणंगावस्ताश्चास्माकंपरागतिः १७ तस्मादन्यद्वनं यामःप्रत्यग्रयवसेंधनम् ॥ इच्छंत्यनुपभुक्तानिगावोभोक्तुंतृणानिच १८ तस्माद्वनंनवतृणंगच्छंतुधनिनोव्रजाः ॥ नद्वारबंधावरणानग्रहक्षेत्रिणस्त था ॥ प्रशस्तावैव्रजालोकेयथावैचक्रचारिणः १९ शकृन्मूत्रेषुतेष्वेवजातक्षाररसायनम् ॥ नतृणंभुंजतेगावोनापितत्पयसेहितम् २० स्थलीप्राया सुरम्यासुनवासुवनराजिषु ॥ चरावत्ससहितैर्गोभिःक्षिप्रंसंवाह्यतांव्रजः २१ श्रूयतेहिवनंरम्यंपर्याप्ततृणसंस्तरम् ॥ नाम्नावृंदावनंनामस्वादुवृक्षफलो दकम् २२ अझिल्लिकंटकवनंसर्वैर्वनगुणैर्युतम् ॥ कदंबपादपप्रायंयमुनातीरसंश्रितम् २३ स्निग्धशीतानिलवनंसर्वर्तुनिलयंशुभम् ॥ गोपीनां सुखसंचारंचारुचित्रवनांतरम् २४ तत्रगोवर्द्धनोनामनातिदूरेगिरिर्महान् ॥ भ्राजतेदीर्घशिखरोनंदनस्येवमंदरः २५ मध्येचास्यमहाशाखो न्यग्रोधोयोजनोच्छ्रितः ॥ भांडीरोनामशुशुभेनीलमेघइवांबरे २६ मध्येनचास्यकालिंदीसीमंतमिवकुर्वती ॥ प्रयातानंदतस्येवनलिनीसरितांवरा २७ तत्रगोवर्द्धनंचैवभांडीरंचवनस्पतिम् ॥ कालिंदींचनदींरम्यांद्रक्ष्यावश्चरतस्सुखम् २८ तत्रायंकल्पतांघोषस्त्यज्यतांनिर्गुणंवनम् ॥ संत्रासया वोभद्रंतेकिंचिदुत्पाद्यकारणम् २९ एवंकथयतस्तस्यवासुदेवस्यधीमतः ॥ प्रादुर्बभूवुश्शतशोरक्तमांसवसाशनाः ३० घोराश्चिंतयतस्त स्यस्वतनूरुहजास्तदा ॥ विनिष्पेतुर्भयकरास्सर्वशश्शतशोवृकाः ३१ निष्पतंतिस्मवहवोव्रजस्योत्सादनायवै ॥ वृकान्निष्पतितान्दृष्ट्वागो पुवत्सेष्वथोनृषु ३२

णसमुदायेनचरंतीतिचक्रचारिणोहंससारसादयः अनिकेताइत्यर्थः ॥ १९ ॥ शकृन्मूत्रेषुतेष्वेवगोपुरीतिपुरत्सु ॥ २० ॥ स्थलीप्रायासुसमभूमितुल्यासुनिस्तृणास्वित्यर्थः ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ २३ ॥ स्निग्धवनंशीतानिलंचेतिविग्रहः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ चरतोमृगादीनितिशेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

पंचबद्धाःपंचादिसंख्ययासंहताः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अगताः असंचाराः ॥ ३७ ॥ तदेवाह एवमिति । ३८ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ७ एतस्मिन्नवमेध्यायेरामकृष्णेच्छयापुनः ॥ वृंदावनप्रवेशश्चव्रजस्याद्भुतईर्यते ॥ १ ॥ एवंवृकान् ॥ १ ॥ सुखोष्यंसुखावासम् ॥ २ ॥ ३ ॥ एषांएभ्यःसकाशात् ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ १ ॥ अ॰ ९

गोपीषुचयथाकामंव्रजेत्रासोभवन्महान् ॥ तेवृकाःपंचबद्धाश्चदशबद्धास्तथापरे ३३ त्रिंशद्विंशतिबद्धाश्चशतबद्धास्तथापरे ॥ निश्चेरुस्तस्यगात्रेभ्यः श्रीवत्सकृतलक्षणाः ३४ कृष्णस्यकृष्णवदनागोपानांभयवर्धनाः ॥ भक्षयाद्भिश्चतैर्वत्सान्त्रासयाद्भिश्चगोव्रजान् ३५ निशिबालान्हराद्भिश्चवृकैरुत्साद्य तेव्रजः ॥ नवनेशक्यतेगंतुंनगाश्चपरिरक्षितुम् ३६ नवनात्किंचिदाहर्तुंनचवातारितुंनदीम् ॥ त्रस्ताह्युद्विग्नमनसोगतास्तस्मिन्वनेवसन् ३७ एवं वृकैरुदीर्णैस्तुव्याघ्रतुल्यपराक्रमैः ॥ व्रजोनिष्पंदचेष्टस्सएकस्थानचरःकृतः ॥ ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांवृ कदर्शनोनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंवृकांश्चतान्दृष्ट्वावर्धमानान्दुरासदान् ॥ सश्रीपुमान्सघोषोवैसमस्तोमंत्रयत्तदा १ स्थानेनेहननःकार्यंव्रजामोन्यन्महद्वनम् ॥ यच्छिवंचसुखोष्यंचगवांचैवसुखावहम् २ अद्यैवकिंचिरेणस्मव्रजामस्सहगोधनैः ॥ यावद्वृकैर्वधंघोरेननस्सर्वो व्रजोव्रजेत् ३ एषांधूम्रारुणांगानां दंष्ट्रिणांनखकर्षिणाम् ॥ वृकाणांकृष्णवक्त्राणांबिभीमोनिशिगर्जताम् ४ ममपुत्रोममभ्राताममवत्सोथगौर्मम ॥ वृकै र्व्यापादिताह्येवंक्रंदंतिस्मगृहेगृहे ५ तासांरुदितशब्देनगवांहंभारवेणच ॥ व्रजस्योत्थापनंचक्रुर्घोषवृद्धास्समागताः ६ तेषांमतमथाज्ञायगंतुंवृंदावनं प्रति ॥ व्रजस्यविनिवेशायगवांचैवहितायच ७ वृंदावननिवासायतान्ज्ञात्वाकृतनिश्चयान् ॥ नंदगोपोबृहद्वाक्यंबृहस्पतिरिवाददे ८ अद्यैवनिश्चय प्राप्तिर्यदिगंतव्यमेवनः ॥ शीघ्रमाज्ञाप्यतांघोषःसज्जीभवतमाचिरम् ९ ततोवघुष्यततदाघोषेतत्प्राकृतैर्जनैः ॥ शीघ्रंगावःप्रकल्प्यंतांभांडंसमभिगे प्यताम् १० वत्सयूथानिकाल्यंतांयुज्यंतांशकटानिच ॥ वृंदावनमितस्स्थानान्निवेशायचगम्यताम् ११ तच्छ्रुत्वानंदगोपस्यवचनंसाधुभाषितम् ॥ उदतिष्ठद्व्रजस्सर्वश्शीघ्रंगमनलालसः १२ प्रयाह्युत्तिष्ठगच्छामःकिंशेषेसाधुयोजय ॥ उत्तिष्ठेतिव्रजेतस्मिन्गोपकोलाहलोह्यभूत १३ उत्तिष्ठमानश्शु शुभेशकटीशकटस्तुसः ॥ व्यग्रगोपोसगोपालोघोषस्सागरघोषवान् १४ गोपीनांगर्गरीभिश्चमूर्ध्निचोत्तंभितैर्घटैः ॥ निष्पपातव्रजात्पंक्तिस्तारापंक्तिरि वांबरात् १५ नीलपीतारुणैस्तासांवस्त्रैरग्रस्तनोच्छ्रितैः ॥ शक्रचापायतेपंक्तिर्गोपीनांमार्गगामिनी १६ दामनीदामभारैश्चकैश्चित्कायावलंबिभिः ॥ गोपामार्गगताभांतसावरोहाइवद्रुमाः १७

॥ ९ ॥

पोतैःनौकाभिः ॥ १८ ॥ ईरणंउषरं शून्यमित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ २२ ॥ २३ ॥ २४ नियोगपाशैःमंथनभांडस्थूणायामंथनदंडेनसंयोजनार्थैःपाशैःमांजरे
तिमहाराष्ट्रप्रसिद्धै शिक्यैर्वा कटकैर्घटाधारकतृणैःसहिताभिःतृणसंकटैःतृणमयीभिराच्छादनीभिः ॥ २५ ॥ शाखासुविटंकाःपक्ष्युपवेशनस्थानानितैःक्रियमाणैः ॥ २६ ॥ २७ ॥

सवजोव्रजताभातिशकटौघेनभास्वता ॥ पोतैःपवननिक्षिप्तैर्निष्पतद्भिरिवार्णवः १८ क्षणेनतद्व्रजस्थानमीरणंसमपद्यत ॥ द्रव्यावयवनिर्धूतंकीर्णंवा
यसमंडलैः १९ ततःक्रमेणघोषस्सप्राप्तोवृंदावनंवनम् ॥ निवेशंविपुलंचक्रेगवांचैवहितायच २० शकटावर्तपर्यंतंचंद्रार्द्धाकारसंस्थितम् ॥ मध्ये
योजनविस्तीर्णंतावद्द्विगुणमायतम् २१ कंटकीभिप्रवृद्धाभिस्तथाकंटकितद्रुमैः ॥ निखातोच्छ्रितशाखाग्रैरभिगुप्तंसमंततः २२ मंथैरारोप्यमाणैश्चमंथवं
धानुकर्षणैः ॥ अद्भिःप्रक्षाल्यमानाभिर्गर्गरीभिरितस्ततः २३ कीलैरारोप्यमाणैश्चदामनीपाशपाशितैः ॥ स्तंभनीभिर्धृताभिश्चशकटैःपरिवर्तितैः २४
नियोगपाशैरासक्तैर्गर्गरीस्तंभमूर्द्धसु ॥ छादनार्थप्रकीर्णैश्चकटकैस्तृणसंकटैः २५ शाखाविटंकैर्वृक्षाणांक्रियमाणैरितस्ततः ॥ शोध्यमानैर्गवांस्थानैस्स्थाप्य
मानैरुलूखलैः २६ प्राङ्मुखैस्सिच्यमानैश्चसंदीप्यद्भिश्चपावकैः ॥ सवत्सचर्मास्तरणैःपर्यंकैश्चावरोपितैः २७ तोयमुत्तारयंतीभिःप्रेक्षंतीभिश्चतद्वन
म् ॥ शाखाश्चाकर्षमाणाभिर्गोपीभिश्चसमंततः २८ युवभिस्स्थविरैश्चैवगोपैर्व्यग्रकरैर्भृशम् ॥ विशसद्भिःकुठारैश्चकाष्ठान्यपितरूनपि २९ तद्व्रज
स्थानमधिकंशुशुभेकाननावृतम् ॥ रम्यंवननिवेशंवैस्स्वादुमूलफलोदकम् ३० तास्तुकामदुघागावस्सर्वपक्षिरुतंवनम् ॥ वृंदावनमनुप्राप्तानंदनोपम
काननम् ३१ पूर्वमेवतुकृष्णेनगवांविहितकारिणा ॥ शिवेनमनसादृष्टंतद्वनंवनचारिणा ३२ पश्चिमेतुततोरूक्षेघर्ममासेनिरामये ॥ वर्षतीवामृतंदेवेतृणं
तत्रव्यवर्द्धत ३३ नतत्रवत्सास्सीदंतिनगावोनेतरेजनाः ॥ यत्रातिष्ठतिलोकानांभवायमधुसूदनः ३४ ताश्चगावस्सघोषस्तुसचसंकर्षणोयुवा ॥ कृ
ष्णेनविहितंवासंतमध्यासंतनिर्वृताः ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवृंदावनप्रवेशोनामनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ तौतुवृंदावनंप्राप्तौवसुदेवसुतावुभौ ॥ चेरतुर्वत्सयूथानिचारयंतौसुरूपिणौ १ पूर्णस्तुघर्मसमयस्तयोस्तत्रवनेसुखम् ॥ क्री
डतोस्सहगोपालैर्यमुनांचावगाहतोः २ ततःप्रावृड्मनुप्राप्तामनसःकामदीपिनी ॥ प्रववर्षुर्महामेघाश्शक्रचापांकितोदराः ३ बभूवादर्शनस्सूर्योभूमिश्चा
दर्शनातृणैः ॥ पततामेघवातेननवतोयानुकर्षिणा ४ संमार्जिततलाभूमिर्यौवनस्थेवलक्ष्यते ॥ नाशितंजलदैरुष्णंतोषितावसुधाजलैः ५

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ घर्मेग्रीष्मे तत्रापिपश्चिमे आषाढे ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अध्यासंतअध्यासितवंतः ॥ ३५ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांनवमो
ध्यायः ॥ ९ ॥ एतस्मिन्दशमेध्यायेप्रावृड्वर्णनमुच्यते ॥ श्रीनिवासनिवासेनघ.पे.तत्क.पस्तयादिव्रः ॥ १ ॥ ताविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ कांतानांकदंबानामितिसामानाधिकरण्यम् ॥ ८ ॥ हासितंविकाशितम् ॥ ९ ॥ उच्छ्वसंतीवबाष्पमुद्गिरंतीत्यर्थः महीपुरैस्तुल्यंत्वपुरापद्यतेतत्रदृष्टांतेमहावातःपताकाः महामेघामहाप्रासादाः ॥ १० ॥ शिलींध्राःछत्राकाः ॥ ११ ॥ क्षुभितमानसःकामातुरोभूत् ॥ १२ ॥ दृप्तसारंगनादेनमत्तभ्रमरध्वनिना दर्दुरामेकाः अवकीर्णाव्याप्ता ॥ १३ ॥ ॥ १४ ॥ संततोयआसारोधारासंपातस्तेननिर्यत्नाःजडीकृताःनगाग्राणि वृक्षशाखाग्राणि ॥ १५ ॥ तोयेनगंभीराणिनिबिडानिलंबानिविस्तृतानिच तेषूदरेषु ॥ १६ ॥ महीरुहै

॥१०॥ नववर्षावसिक्तानिशक्रगोपकुलानिच ॥ नष्टदावाग्निधूमानिवनानिप्रचकाशिरे ६ नृत्यव्यापारकालश्चमयूराणांकलापिनाम् ॥ मदरक्ताःप्रवृत्ताश्चकेकाः
पटुरवास्तथा ७ नवप्रावृषिकांतानांषट्पदाहारदायिनाम् ॥ यौवनस्थकदंबानांनवाभ्रैर्भ्राजतेवपुः ८ हासितंकुटजैर्वृक्षैःकदंबैर्वासितंवनम् ॥
(नाशितंजलदैरुष्णंतोषितावसुधाजलैः) ॥ संतप्ताभास्करकरैरभितप्तादवाग्निभिः ९ जलैर्बलाहकोत्सृष्टैरुच्छ्वसंतीवपर्वताः ॥ महावातसमुद्धूतंमहामे
घगणार्पितम् ॥ महीमहाराजपुरैस्तुल्यमापद्यतेनभः १० क्वचित्कदंबहासाढ्यंशिलींध्राभरणंक्वचित् ॥ संप्रदीप्तमिवाभातिफुल्लनीपद्रुमंवनम् ११
ऐंद्रेणपयसासिक्तंमारुतेनचविस्तृतम् ॥ पार्थिवंगंधमाघ्रायलोकःक्षुभितमानसः १२ दृप्तसारंगनादेनदर्दुरव्याहतेनच ॥ नदैश्चशिखिविक्रुष्टैरवकीर्णा
वसुंधरा १३ भ्रमत्तूर्णमहावर्तावर्षप्राप्तमहारयाः ॥ हरंत्यस्तीरजान्वृक्षान्विस्तारंयांतिनिम्नगाः १४ संततासारनिर्यत्नःक्लिन्नयत्नोत्तरच्छदाः ॥
नत्यजंतिनगाग्राणिश्रांताइवपतत्रिणः १५ तोयगंभीरलंबेषुस्रवत्सुचनदत्सुच ॥ उदरेपुनवाभ्राणांमज्जतीवदिवाकरः १६ महीरुहैरुत्पतितैःसलिलो
त्पीडसंकुला ॥ अन्विष्यमार्गावसुधाभातिशाड्वलमालिनी १७ वज्रेणेवावरुग्णानांनगानांनगशालिनाम् ॥ स्रोतोभिःपरिक्लंतानिपतंतिशिखराण्यधः
१८ पतनामेघवर्षेणयथानिम्नानुसारिणा ॥ पल्वलोत्कीर्णमुक्तेनपूर्यंतेवनराजयः १९ हस्तोच्छ्रितमुखावन्यामेघनादानुसारिणः ॥ भ्रांतातिवृष्ट्या
मातंगागांगताइवतोयदाः २० प्रावृट्प्रवृत्तिंसंदृश्यदृष्ट्वाचांबुधरान्घनान् ॥ रौहिणेयोमिथःकालेकृष्णंवचनमब्रवीत् २१ पश्यकृष्णघनान्कृष्णान्बला
कोज्ज्वलभूषणान् ॥ गगनेतवगात्रस्यवर्णचोरान्समुच्छ्रितान् २२ तवनिद्राकरःकालस्तवगात्रोपमंनभः ॥ त्वमिवाज्ञातवसतिंचंद्रोवसतिवार्षिकी
म् २३ एतन्नीलांबुदश्यामंनीलोत्पलदलप्रभम् ॥ संप्राप्तेदुर्दिनेकालेदुर्दिनंभातिवैनभः २४ पश्यकृष्णजलोदग्रैःकृष्णैरुद्ग्रथितैर्घनैः ॥ गोवर्द्धनोयथारम्यो
भातिगोवर्द्धनोगिरिः २५ पतितेनांभसाह्येतेसमंतान्मददर्पिताः ॥ भ्राजंतेकृष्णसारंगाःकाननेषुमुदान्विताः २६

र्मार्गचिह्नभूतैरन्वेष्योजलच्छन्नोमार्गोयस्याःसा ॥ १७ ॥ १८ ॥ पल्वलेभ्यउत्कीर्णउत्सिक्तंयत्तोयंतेनवर्षेण ॥ १९ ॥ हस्तः शुंडातयासहउच्छ्रितंमुखंयेषांतेहस्तोच्छ्रितमुखाः ॥२०॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ चंद्रोनभोवसतिंवसतिआस्ते वार्षिकींवर्षाभवाम् ॥ २३ ॥ दुर्दिनेमेघच्छन्नेऽह्निकालेप्रावृट्काले दुर्दिनंमेघैराच्छन्नंम् ॥ २४ ॥ गोवर्द्धनोनामतःगोवर्द्धनोगवांवर्द्धयित ॥ २५ ॥ कृष्णसारंगाभ्रमराः ॥ २६ ॥

गूहंत्याच्छादयंति ॥ २७ ॥ सीमानांकृष्टभूमीनांत्रयाणामपिलक्ष्मीर्नव्यतिरिच्यतेनाधिकाभवत्यपितुसमानैवेत्यर्थः ॥ २८ ॥ प्रोषितानांप्रवासिनांऔत्सुक्यंगृहगमनेत्वरकारिणः ॥ २९ ॥ हर्यश्वचापेनइंद्रधनुषारचितंमिश्रितंमध्यमंपदमंतरिक्षम् ॥ ३० ॥ नभसिश्रावणे नभश्चक्षुःसूर्यः ॥ ३१ ॥ संसर्गःसंबंधःसमुद्रौघनिभैःक्षुब्धैरित्यर्थः ॥ ३२ ॥ नीपाःकदंबानामवांतरजातयः पृथिव्यांसृष्टैरितिशेषःकोलाहलाःकलकलाः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ यैर्विद्युत्कवचैर्मेघैर्वर्मिणंवर्मवत्पुंस्त्वमार्षम् ॥ ३५ घनैर्निबिडैर्मेघैः ॥ ३६ गजाजलगजास्तेषामनीकैः ॥ ३७ ॥ उद्धूतंउद्धूननम्कंपिनःकंपहेतवः सपृषतःसविंदवः उद्दामाःमहांतः सपृषतोद्दामाइतिसंधिरार्षः ॥ ३८ ॥ सुप्तोअदृश्यःचंद्रोयासु ॥ ३९ ॥ चेतन

एतान्यंबुप्रहृष्टानिहरितानिमृदूनिच ॥ तृणानिशतपत्राक्षपत्रैर्गूहंतिमेदिनीम् २७ शरज्जलानांशैलानांवनानांजलदागमे ॥ ससस्यानांचसीमानांनलक्ष्मीर्व्यतिरिच्यते २८ शीघ्रवातसमुद्भूताःप्रोषितौत्सुक्यकारिणः ॥ दामोदरोद्दामरवाःप्रागल्भ्यंयांतितोयदाः २९ हरेहर्यश्वचापेनत्रिवर्णेनत्रिविक्रम ॥ विभ्राजत्येनरचितंतवेदंमध्यमंपदम् ३० नभस्येषंनभश्चक्षुर्नभात्येवचरन्नभः ॥ मेघैश्शातातपकरोविरश्मिरविरश्मिवान् ३१ द्यावापृथिव्योस्संसर्गस्सततंविततैःकृतः ॥ अव्यवच्छिन्नधारौघैस्समुद्रौघसमैर्घनैः ३२ नीपार्जुनकदंबानांपृथिव्यांचातिवृष्टिभिः ॥ गंधैःकोलाहलावांतिवातामदनदीपनाः ३३ संप्रवृत्तमहावर्षंलंबमानमहांबुदम् ॥ भात्यगाधमपर्यंतंससागरमिवांबरम् ३४ धारानिर्मलनाराचंविद्युत्कवचवर्मिणम् ॥ शक्रचापायुधधरंयुद्धसज्जमिवांबरम् ३५ शैलानांचवनानांचद्रुमाणांचवराननम् ॥ प्रतिच्छन्नानिभासंतेशिखराणिघनैर्घनैः ३६ गजानीकैरिवाकीर्णंसलिलोद्गारिभिर्घनैः ॥ वर्णसारूप्यतांयातिगगनंसागरस्यच ३७ समुद्रोद्धूतजनितालोलाश्शाड्वलकंपिनः ॥ शीतास्सपृषतोद्दामाःकर्कशावांतिमारुताः ३८ निशासुसुप्तचंद्रासुमुक्ततोयासुतोयदैः ॥ मग्नसूर्यस्यनभसोनविभांतिदिशोदश ३९ चेतनंपुष्करंकोशैःसुधाध्मातैःसमंततः ॥ नघृणीनांनरम्याणांविवेकंयांतिकृष्टयः ४० घर्मदोषपरित्यक्तंमेघतोयविभूषितम् ॥ पश्यवृंदावनंकृष्णवनंचैत्ररथंयथा ४१ एवंप्रावृड्गुणान्सर्वान्श्रीमान्कृष्णस्यपूर्वजः ॥ कथयन्नेवबलवान्व्रजमेवजगामह ४२ अन्योन्यंरममाणौतुकृष्णसंकर्षणावुभौ ॥ तत्कालज्ञातिभिस्सार्द्धंचेरतुस्तद्वनंमहत् ४३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिप्रावृड्वर्णनंनामदशमोध्यायः १० ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कदाचित्तुतदाकृष्णोविनासंकर्षणेनवै ॥ चचारतद्वनंरम्यंकामरूपीवराननः १

मिति सुधाध्मातैर्वायुनापूरितैः कोशैश्चर्मकोशसदृशैर्मेघैरुपलक्षितंपुष्करमंबरंचेतनमिवभातीतिलुप्तोपमा सर्वतश्चलद्भिर्मेघैर्नभोपिचलतीवेत्यर्थः एवमपिकृष्टयःप्रजाः रम्याणांरात्रीणाम् घृणीनांदिवसानांच विवेकंअन्योन्यतःपृथक्त्वंनयांतीतिन अपितुयांत्येवेतियोजना मेघोत्थांधकारावृतानिदिनानिरात्रिकल्पान्यभूवन्नित्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ तत्कालज्ञातिभिःनतुयादवजन्मज्ञातिभिः ॥ ४३ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ७ ॥ अस्मिन्नेकादशेऽध्यायेवनक्रीडा निरूप्यते कालियक्ष्वेडदग्धीयमुनादर्शनंहरेः ॥ १ ॥ कदाचिदिति ॥ १ ॥

श्रीवत्सेनउरसाप्रतेनेतिशेषः तृतीयांतानांपंचमस्येनरराजेत्यनेनान्वयः ॥ २ ॥ हस्तेनपंकजोद्भिन्नंविकसत्कमलंतनुरतेजसा क्रांतविक्रांतंगमनंयस्य तादृशेनगामिनागमन स्वभावेनपादेन ॥ ३ ॥ ४ ॥ दिवौकसैःदेवैः ॥ ५ ॥ बाल्येपौगंडंदशमाब्दवीत्युक्तेःपौगंडे ६ ॥ ७ ॥ नीपाःकदंबपुष्पाणिकंदलानवांकुरास्तैः शोभमानानीयकंठमालिनी ॥ ८ ॥ न

काकपक्षधरःश्रीमान्श्यामःपद्मदलेक्षणः ॥ श्रीवत्सेनोरसायुक्तश्शशांकइवलक्ष्मण। २ सांगदेनाग्रहस्तेनपंकजोद्भिन्नवर्चसा ॥ सुकुमाराभितःप्रेणक्रांतविक्रांतगामिना ३ पीतेप्रीतिकरेनृणांपद्मकिंजल्कसप्रभे ॥ सूक्ष्मेवसानोवसनेसंध्यइवतोयदः ४ वत्सव्यापारयुक्ताभ्यांव्यग्राभ्यांदंडरज्जुभिः ॥ भुजाभ्यांसाधुवृत्ताभ्यांपूजिताभ्यांदिवौकसैः ५ सदृशंपुंडरीकस्यगंधेनकमलस्यच ॥ रराजचास्यतद्बाल्येरुचिरौष्ठपुटंमुखम् ६ शिखाभिस्तस्यमुक्ताभीरराजमुखपंकजम् ॥ वृतंषट्पदपंक्तीभिर्यथास्यात्पद्ममंडलम् ७ तस्यार्जुनकदंबाढ्यानीपकंदलमालिनी ॥ रराजमालाशिरसिनक्षत्राणांयथादिवि ८ सतयामालयावीरश्शुशुभेकंठसक्तया ॥ मेघमालांबुदःश्यामोनभस्यइवमूर्तिमान् ९ एकेनामलपत्रेणकंठसूत्रावलंबिना ॥ रराजबर्हिपत्रेणमंदमारुतकंपिना १० क्वचिद्गायन्क्वचित्क्रीडंश्चंचूर्यंश्चक्वचित्क्वचित ॥ पर्णवाद्यंश्रुतिसुखंवादयंश्चक्वचिद्वने ११ गोपवेणुंसुमधुरंकामात्तमपिवादयन् ॥ प्रल्हादनार्थंचगवांक्वचिद्वनगतोयुवा १२ गोकुलेंबुधरःश्यामश्चचारद्युतिमान्प्रभुः ॥ रेमेचतत्ररम्यासुचित्रासुवनराजिषु १३ मयूररवघुष्टासुमदनोद्दीपनीषुच ॥ मेघनादप्रतिव्यूहेनादितासुसमंततः १४ शाड्वलच्छन्नमार्गासुशिलींध्राभरणासुच ॥ कंदलामलपत्रासुस्रवंतीपुनवंजलम् १५ केसराणांनवैर्गंधैर्मदनिःश्वसितोपमैः ॥ अभीक्ष्णंनिश्वसंतीषुकामिनीष्विवनित्यशः १६ सेव्यमानोनवैर्वातैर्द्रुमसंघातनिस्मृतः ॥ तासुकृष्णोमुदंलेभेसौम्यासुवनराजिषु १७ सकदाचिद्वनेतस्मिन्गोभिस्सहपरिभ्रमन् ॥ ददर्शविपुलोदग्रंशाखिनंशाखिनांवरम् १८ स्थितंधरण्यांमेघाभांनिबिडंदलसंचयैः ॥ गगनार्धोच्छ्रिताकारंपर्वताभोगधारिणम् १९ नीलचित्रांगवर्णैश्चसेवितंबहुभिःखगैः ॥ फलैःप्रवालैश्चघनैस्सेंद्रचापघनोपमम् २० भवनाकारविटपंलतापुष्पसुमंडितम् विशालमूलावनतंपवनांभोदधारिणम् २१ आधिपत्यमिवान्येषांतस्यदेशस्यशाखिनाम् ॥ कुर्वाणंशुभकर्माणंनिराववर्षमनातपम् २२ न्यग्रोधंपर्वताग्रामंभांडीरंनामनामतः ॥ दृष्ट्वातत्रमतिंचक्रेनिवासायततःप्रभुः २३ सतत्रवयसातुल्यैर्वत्सपालैस्सहानघ ॥ रेमेवैवासरंकृष्णःपुरास्वर्गगतोयथा २४

नभस्येभाद्रपदः ॥ ९ ॥ अमलंदिव्यपत्रंदलंयस्यतेनबर्हिपत्रेणमयूरपिच्छेनशुशुभेइत्यनुषंगः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ प्रतिव्यूहैःप्रतिध्वनिभिः ॥ १४ ॥ कंदलानिनवांकुरा मलानिनवपत्राणियासु कंदलंतुकपोलेस्यादुपरागेनवांकुरेइतिविश्वः ॥ १५ ॥ कामिनीष्विवेतिस्रवंतीनामुपमा ॥ १६ ॥ १७ ॥ शाखिनंवृक्षम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ चित्रांगवर्णैर्मयूरैः ॥ २० ॥ २१ ॥ निराववर्षंवृष्टिरहितम् अनातपंआतपनिवारणम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

क्रीडनकैःक्रीडासाधनैः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तरंगापत्रापांगाःकटाक्षास्तैःकुटिलंतीरम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ मिथुनेचरैश्चक्रवाकादिभिः ॥ ३१ ॥ जलजैर्मीनाद्यैःजलजैर्गुणैः शीतलत्वनिर्मलत्वाद्यैर्जलजैःपद्मैःजलजैःशैवालैः ॥ ३२ ॥ स्त्रीरूपेणवर्णयति प्रसृतेतिस्रोतःशब्देसकारलोपआर्षः ॥ ३३ ॥ तटच्छेदःप्रवाहस्वमध्येकार्श्यम् तिस्रःतरंगाएव वलयः तासांधरांतरंगत्रिवलीधराम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ आभोगःश्रवणायतांआभोगस्तटस्योभयतःपूर्णतासैवश्रवणेआयतेयस्यास्ताम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ वारीणि

तंक्रीडमानंगोपालाःकृष्णंभांडीरवासिनम् ॥ रमयंतिस्मबहवोवन्यैःक्रीडनकैस्तदा २५ अन्येस्मपरिगायंतिगोपामुदितमानसाः ॥ गोपालाः कृष्णमेवान्येगायंतिस्मरतिप्रियाः २६ तेषांसगायतांमेवादयामासवीर्यवान् ॥ पर्णवाद्यांतरेवेणुंतुंबीवीणांचतत्रह २७ कदाचिच्चारयन्नेवगास्सगोवृषेक्षणः ॥ जगामयमुनातीरंलतालंकृतपादपम् २८ तरंगापांगकुटिलांवारिस्पर्शसुखानिलाम् ॥ तांचपद्मोत्पलवतींददर्शयमुनांनदीम् २९ सुतीर्थांस्वादुसलिलांह्रादिनींवेगगामिनीम् ॥ तोयवातोद्धतैरंगैरवनामितपादपाम् ३० हंसकारंडवाघुष्टांसारसैश्चनिनादिताम् ॥ अनेर्घ[1]मिथुनैश्चैवसेवितांमिथुनेचरैः ३१ जलजैःप्राणिभिःकीर्णांजलजैर्भूषितांगुणैः ॥ जलजैःकुसुमैश्चित्रांजलजैर्हरितोदकाम् ३२ प्रसृतस्रोतचरणांपुलिनश्रोणिमंडलाम् ॥ आवर्तनाभिगंभीरांपद्मरोमानुरंजिताम् ३३ तटच्छेदादरांकांतांत्रितरंगवलीधराम् ॥ फेनप्रहृष्टवदनांप्रसन्नांहंसहासिनीम् ३४ रुचिरोत्पलरक्तोष्ठींनतभ्रूंजलजेक्षणाम् ॥ ह्रददीर्घललाटांतांकांतांशैवलमूर्द्धजाम् ३५ चक्रवाकस्तनपटींतीरिपार्श्वायताननाम् ॥ दीर्घस्रोतायतभुजामाभोगश्रवणायताम् ३६ कारंडवकुंडलिनींश्रीमत्पंकजलोचनाम् ॥ तटजाभरणोपेतांमीननिर्मलमेखलाम् ३७ वारिप्लवप्लवक्षौमांसारसारावनूपुराम् ॥ काशचामीकरंवासोवसनांहंसलक्षणाम् ३८ भीमनक्रानुलिप्तांगींकूर्मलक्षणभूषिताम् ॥ निपानश्वापदापीडांनृभिःपीनपयोधराम् ३९ श्वापदोच्छिष्टसलिलामाश्रमस्थानसंकुलाम् ॥ तांसमुद्रस्यमहिषीमीक्षमाणस्समंततः ४० चचाररुचिरंकृष्णोयमुनामुपशोभयन् ॥ तांचरन्सनदीश्रेष्ठांददर्शह्रदमुत्तमम् ४१ दीर्घयोजनविस्तारंदुस्तरंत्रिदशैरपि ॥ गंभीरमक्षोभ्यजलंनिष्कंपमिवसागरम् ४२ तोयजैश्वापदैस्त्यक्तंशून्यंतोयचरैःखगैः ॥ अगाधेनांभसापूर्णंमेघपूर्णमिवांबरम् ४३ दुःखोपसर्प्यंतीरेषुससर्पैर्विपुलैर्बिलैः ॥ विषारणिभवस्याग्रेर्धूमेनपरिवेष्टितम् ४४ अभोग्यंतत्पशूनांहिअपेयंचजलार्थिनाम् ॥ उपभोगैःपरित्यक्तंसुरैस्त्रिषवणार्थिभिः[2] ४५

प्लवतोविस्तारंयांतिशैवालाःकमलिनीवातेषांयःप्लवःविपुलतासैवक्षौमंअनमीसूत्रमयंवासोयस्यास्ताम् ॥ ३८ ॥ निपानंपशूनांपानस्थलंतत्रयश्वापदास्तएवापीडोभूषायस्यास्ताम् ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ विषारणयःसर्पाः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

---

१ अन्योन्यमिथुनैश्चैवेतिपाठान्तरम् २ पङ्क्तिस्त्रिषवणार्थिभिरितिपाठान्तरम् ।

आकाशादपि आकाशमार्गेऽपि ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ निर्विषयाकारम् आकाशवन्निरालंबनम् ॥ ५४ ॥ कर्तव्यौ नतु स्वतःसिद्धौ मार्गौ ययोस्तौ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ इतिश्रीमत्पद०नील०कं०ठकृतौ भारतभावप्रदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे विष्णुपर्वणि टीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥
अमुष्मिन्द्वादशेऽध्याये कालियस्य फणोपरि ॥ नृत्यं चक्रे हरिश्चेति यमुना निर्विषोच्यते ॥ १ ॥ सोपसृत्येत्यध्यात्हृत्य योऽहन्नहिमन्वपस्त तद्दत्य पादहस्तो अपृतन्यदिन्द्रमिति चोप

आकाशादप्यसंचार्यस्त्वमैराकाशगोचरैः ॥ तृणेष्वपि पतत्स्वप्सु ज्वलंतमिव तेजसा ४६ समंताद्योजनं साग्रं देवैरपि दुरासदम् ॥ विषानलेन घोरेण ज्वालाप्रज्वलितद्रुमम् ४७ व्रजस्योत्तरतस्तस्य क्रोशमात्रे निरामये ॥ तं दृष्ट्वा चिंतयामास कृष्णो वै विपुलं ह्रदम् ४८ अगाधं द्योतमानं च कस्यायं महतो ह्रदः ॥ अस्मिन्स कालियो नाम कालांजनचयोपमः ४९ उरगाधिपतिस्साक्षाद्ध्रदे वसति दारुणः ॥ उत्सृज्य सागरावासं यो मया विदितः पुरा ५० भयात्पतगराजस्य सुपर्णस्योरगाशिनः ॥ तेनेयं दूषिता सर्वा यमुना सागरंगमा ५१ भयात्तस्योरगपतेर्नायं देशो निषेव्यते ॥ तदिदं दारुणाकारमरण्यं रूढशाद्वलम् ५२ सान्वरोहद्रुमं घोरं कीर्णं नानालताद्रुमैः ॥ रक्षितं सर्पराजस्य सचिवैराप्तकारिभिः ५३ वनं निर्विषयाकारं विषान्नमिव दुस्स्पृशम् ॥ तैराप्तकारिभिर्नित्यं सर्वतः परिरक्षितम् ५४ शैवालनलिनैश्चापि वृक्षैः क्षुद्रलताकुलैः ॥ कर्तव्यमार्गौ भ्राजेते ह्रदस्यास्य तटावुभौ ५५ तदस्य सर्पराजस्य कर्तव्यो निग्रहो मया ॥ यथेयं सरिदंभोदा भवेच्छिवजलाशया ५६ व्रजोपभोग्या च यथा नागे च दमिते मया ॥ सर्वत्रसुखसंचारा सर्वतीर्थसुखाश्रया ५७ एतदर्थं च वासोयं व्रजेस्मिन्गोपजन्म च ॥ अमीषामुत्पथस्थानां निग्रहार्थं दुरात्मनाम् ५८ एनं कदंबमारुह्य तदेवाशिशुशीलया ॥ निपत्य ह्रदे घोरे दमायेष्यामि कालियम् ५९ (एवं कृते तु बाहुवीर्यं लोके ख्यातिं गमिष्यति) ६० इतिश्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे विष्णुपर्वणि बालचरिते यमुनावर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ११ वैशंपायन उवाच ॥ सोपसृत्य नदीतीरं बद्ध्वा परिकरं दृढम् ॥ आरोहच्चपलः कृष्णः कदंबशिखरं मुदा १ कृष्णः कदंबशिखरात्लंबमानो घनाकृतिः ॥ ह्रदमध्ये करोच्छब्दं निपतन्नंबुजेक्षणः २ कृष्णेन तत्र पतता क्षुभितो यमुनाह्रदः ॥ संप्रोषिच्यत वेगेनाभ्रे यमान इवांबुदः ३ तेन शब्देन संक्षुब्धं सर्पस्य भवनं महत् ॥ उदतिष्ठज्जलात्सर्पो रोषपर्याकुलेक्षणः ४ स चोरगपतिः क्रुद्धो मेघराशिसमप्रभः ॥ ततो रक्तांतनयनः कालियस्समदृश्यत ५

दिष्ट कालियदमनं उपबृंहयति तत्र मंत्रावयवयोरर्थस्तु योऽहिः सर्पोऽपः यमुनाजलानि तत्तद्विषसंपर्केण नाशितवान् तमिंद्रो अहन् हतवान् ॥ पीडनमात्रमत्र हंत्यर्थः स च अहिः कथाप्रसिद्धः अहस्तः अपान् इंद्रं अपृतन्यत् अयोधयदिति एतेनास्य सर्परूपत्वमुक्तम् अतोऽहिर्वृत्राख्योऽयमाप्संबंधस्तथायमेवं बोद्धव्यः ॥ १ ॥ लंबमानः अधःपतन् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

१ ह्रदमध्यं विक्रमिव भाति २ युंबातवातान्तरम् ।

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तेऽदशन्निति पूर्वेण संबंधः ॥ १४ ॥
पंचास्यः पंचवदनः ॥ ६ ॥ भोगेन देहेन ॥ ७ ॥ शृतं कथितं प्रतिस्रोताः विपरीतप्रवाहा
सर्पभोगेन सर्पभोगबंधेन स्पंदितं किंचिच्चालितं धैर्यादिति शेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

स्फुरन्निवचरोषेणज्वल
पंचास्यःपावकोच्छ्वासश्चलज्जिह्वोनलाननः ॥ पृथुभिःपंचभिर्घोरैःशिरोभिःपरिवारितः ६ पूरयित्वाह्रदंसर्वंभोगेनानलवर्चसा ॥
न्निवतेजसा ७ क्रोधेनज्वलतस्तस्यजलंशृतमिवाभवत् ॥ प्रतिस्रोताश्चभीतेवजगामयमुनानदी ८ तस्यक्रोधाग्निपूर्णेभ्योवक्त्रेभ्योभूच्चमारुतः ॥
मृजतातेनरोषाग्निंसमीपेतीरजाद्रुमाः १० क्षणेनभस्मसान्नीतायु
दृष्ट्वाकृष्णंह्रदगतंक्रीडंतंशिशुलीलया ९ सधूमाःपन्नगेंद्रस्यमुखान्निश्चेरुरर्चिषः ॥
सधूमंपन्नगेंद्रास्तेनिपेतुरमितौजसः
गांतप्रतिमेनवै ॥ तस्यपुत्राश्चदाराश्चभृत्याश्चान्यमहोरगाः ११ वमंतःपावकंघोरंवक्त्रेभ्योविषसंभवम् ॥
तेकृष्णं
१२ प्रवेशितश्चतैस्सर्पैस्सकृष्णोभोगबंधनम् ॥ निर्यत्नचरणाकारस्तस्थौगिरिरिवाचलः १३ अदशन्दशनैस्तीक्ष्णैर्विषोत्पीडजलाविलैः ॥
क्रंदमानाव्रजंजग्मुर्बाष्पगद्गदयागिरा ॥ १५ ॥ ॥ गोपाऊचुः ॥ ॥
सर्पपतयोनममारचवीर्यवान् १४ एतास्मिन्नंतरेभीतागोपालास्सर्वएवते ॥
एषतेकृष्यतेकृष्णःसर्पे
एषमोहंगतःकृष्णोमग्नोवैकालियेह्रदे ॥ भक्ष्यतेसर्पराजेनतदागच्छतमाचिरम् १६ नंदगोपाययैक्षिप्रंसबलायनिवेद्यताम् ॥
णेतिमहाह्रदे १७ नंदगोपस्तुतच्छ्रुत्वावज्रपातोपमंवचः ॥ आर्तःस्खलितविक्रांतस्तंजगामह्रदोत्तमम् १८ सबालयुवतीवृद्धस्सचसंकर्षणोयुवा ॥
आक्रीडंपन्नगेंद्रस्यजलस्थंसमुपागमत् १९ नंदगोपमुखागोपास्तेसर्वेसाश्रुलोचनाः ॥ हाहाकारंप्रकुर्वंतस्तस्थुस्तीरेह्रदस्यवै २० व्रीडिताविस्मि
ताश्चैवशोकार्ताश्चपुनःपुनः ॥ केचित्तुपुत्रहाहेतिहाधिगित्यपरेपुनः २१ अपरेहाहतास्स्मेतिरुरुदुर्भृशदुःखिताः ॥ स्त्रियश्चैवयशोदांताहाहतास्मीतिचुक्रु
शुः २२ यापश्याभिप्रियंपुत्रंसर्पराजवशंगतम् ॥ स्पंदितंसर्पभोगेनकृष्यमाणंयथामृतम् २३ अश्मसारमयंनूनंह्रदयंतेविलक्ष्यते ॥ पुत्रंकथमिमंदृष्ट्वा
यशोदेनावदीर्यसे २४ दुःखितंवतपश्यामोनंदगोपंह्रदांतिके ॥ न्यस्यपुत्रमुखेदृष्टिंनिश्चेतनमिवास्थितम् २५ यशोदामनुगच्छंत्यस्सर्पावासमिदंह्रदम् ॥
प्रविशामोनयास्यामोविनादामोदरंव्रजम् २६ दिवसःकोविनासूर्यंविनाचंद्रेणकानिशा ॥ विनावृषेणकागावोविनाकृष्णेनकोव्रजः २७ विनाकृष्णंनयास्यामो
विवत्साइवधेनवः ॥ तासांविलपितंश्रुत्वातेषांचव्रजवासिनाम् ॥ विलापंनंदगोपस्ययशोदारुदितंतथा २८ एकभावशरीरज्ञएकदेहोद्विधाकृतः ॥ संकर्ष
णस्तुसंक्रुद्धोवभाषेकृष्णमव्ययम् २९ ·

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

---

१ त्वरितविक्रान्त इति पाठान्तरम् ।

॥ ३० ॥ परिदेवंतिशोचंति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ स्थानेअत्रस्थितौ ॥ ४१॥ नन्वन्यत्रगरुडोमांहनिष्यतिअत्रतुमुनिशापान्नायातीति रेतत्राह मत्पदानीति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ धिष्ठितंतीरेऽवस्थितम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ इतिश्रीपद०नीलकंठकृतौभारतभा०हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्वाद

कृष्णकृष्णमहाबाहोगोपानांनंदिवर्द्धन ॥ दम्यतामेषवैक्षिप्रंसर्पराजोविषायुधः ३० इमेनोबांधवास्तातत्वांमत्वामानुषंविभो ॥ परिदेवंतिकरुणंसर्वेमानुषदुर्धयः ३१ तच्छ्रुत्वारौहिणेयस्यवाक्यंसंज्ञासमीरितम् ॥ विकम्यास्फोटयद्बाहूभित्त्वातन्नागबंधनम् ३२ तस्यपद्भ्यामथाक्रम्यभोगराशिंजलोत्थितम् ॥ शिरस्तुकृष्णोजग्राहस्वहस्तेनावनाम्यच ३३ तस्यारुरोहसहसामध्यमंतन्महच्छिरः ॥ सोस्यमूर्ध्निस्थितःकृष्णोननर्तरुचिरांगदः ३४ मृद्यमानस्सकृष्णेनशांतमूर्द्धाभुजंगमः ॥ आस्यैस्सरुधिरोद्गारैःकातरोवाक्यमब्रवीत् ३५ अविज्ञानान्मयाकृष्णरोषोयंसंप्रदर्शितः ॥ दमितोहंहतविषोवशगस्तेवरानन ३६ तदाज्ञापयकिंकुर्यांसदासापत्यबांधवः ॥ कस्यवावशतांयामिजीवितंमेप्रदीयताम् ३७ पंचमूर्द्धानतंदृष्ट्वासर्पंसर्पारिकेतनः ॥ अक्रुद्ध एवभगवान्प्रत्युवाचोरगेश्वरम् ३८ तवास्मिन्यमुनातोयेनैवस्थानंददाम्यहम् ॥ गच्छार्णवजलंसर्पसभार्यस्सहबांधवः ३९ यश्चेहभूयोदृश्येतस्थानेवायदिवाजले ॥ तवभृत्यस्तनूजोवाक्षिप्रंवध्यस्समेभवेत् ४० शिवंचास्यजलस्यास्तुत्वंचगच्छमहार्णवम् ॥ स्थानेत्विहभवेद्दोषस्तवात्यंतकरणोमहान् ४१ मत्पदानिचतेसर्पदृष्ट्वामूर्धसुसागरे ॥ गरुडःपन्नगरिपुस्त्वयिनप्रहरिष्यति ४२ गृह्यमूर्ध्नितुचरणौकृष्णस्योरगपुंगवः ॥ पश्यतामेवगोपानांजगामादर्शनंह्रदात् ४३ निर्जितेतुगतेसर्पेकृष्णमुत्तीर्णमधिष्ठितम् ॥ विस्मितास्तुष्टुवुर्गोपाश्चक्रुश्चैवप्रदक्षिणम् ४४ ऊचुस्सर्वेचसंप्रीतानंदगोपंवनेचराः ॥ धन्योस्यनुगृहीतोसियस्यतेपुत्रईदृशः ४५ अद्यप्रभृतिगोपानांगवांगोष्ठस्यचानघ ॥ आपत्सुशरणंकृष्णःप्रभुश्चायतलोचनः ४६ जाताशिवजलासर्वायमुनामुनिसेविता ॥ तीरेचास्यास्सुखंगावोविचरिष्यंतिनस्सदा ४७ व्यक्तमेववयंगोपावनेयत्कृष्णमीदृशम् ॥ महद्भूतंनजानीमश्छन्नमग्निमिवव्रजे ४८ एवंतेविस्मितास्सर्वेस्तुवंतःकृष्णमव्ययम् ॥ जग्मुर्गोपगणाघोषंदेवाश्चैत्ररथंयथा ॥ ४९ ॥ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दमितेसर्पराजेतुकृष्णेनयमुनाह्रदे ॥ तमेवचेरतुर्देशंसहितौरामकेशवौ १ आजग्मतुस्तौसहितौगोधनैस्सहगामिनौ ॥ गिरिंगोवर्द्धनंरम्यंवसुदेवसुतावुभौ २ गोवर्द्धनस्योत्तरतोयमुनातीरमाश्रितम् ॥ ददृशातेचतौवीरौरम्यंतालवनंमहत् ३

शोऽध्यायः ॥ १२ ॥ अथत्रयोदशोऽध्यायेधेनुकस्योच्यतेवधः ॥ बलदेवेनतच्चकेशेमंतालवनंयया ॥ १ ॥ दमितेइत्यध्यायेसंभिन्नगर्दभंसमृणेत्यमुंमंत्रमुपबृंहयति हेहंभ्रगर्दभंसमृणभारये वि[illegible]पादार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ सदेशोमातीत्युत्तरस्थेनान्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ लघुक्रमौशीघ्रक्रियौ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ निर्माणभूतंसारभूतम् निर्माणंनिर्मितौसारेइतिमेदिनी अथापि इरिणंतुषरेशून्येइति मेदिनी ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ तालस्वनम् स्फोटनध्वनिम् ॥ १४ ॥ दर्पाविद्धसटाननःमदेनाविद्धाभ्रामिताःसटाःकेसरायस्मिन्तथाभूतमाननंयस्य ॥ १५ ॥

तौतालपर्णप्रततेरम्येतालवनेरतौ ॥ चेरतुःपरमप्रीतौवृषपोताविवोद्धतौ ४ सतुदेशस्सदास्निग्धोलोष्टपाषाणवर्जितः ॥ दर्भप्रायस्थलीभूतःसुमहा
न्कृष्णमृत्तिकः ५ तालस्तैर्विपुलस्कंधैरुच्छ्रितैश्यामपर्वभिः ॥ फलाग्रशाखिभिर्भातिनागहस्तैरिवोच्छ्रितैः ६ तत्रदामोदरोवाक्यमुवाचवदतांवरः ॥
अहोतालफलैःपक्वैर्वासितेयवनस्थली ७ स्वादून्यार्यसुगंधीनिश्यामानिरसवंतिच ॥ पक्वतालानिसहितौपातयावोलघुक्रमौ ८ यद्येषामीदृशोगंधो
माधुर्यंघ्राणतर्पणः ॥ रसेनामृतकल्पेनभवितव्यंचमेमतिः ९ दामोदरवचःश्रुत्वारौहिणेयोहसन्निव ॥ पातयन्पक्वतालानिचालयामासतांस्तरून्
१० तत्तुतालवनंनृणामसेव्यंदुरतिक्रमम् ॥ निर्माणभूतमिरिणंपुरुषादालयोपमम् ११ दारुणोधेनुकोनामदैत्योगर्दभरूपधृक् ॥ खरयूथेनमह
तावृतस्समनुसेवते १२ सतुतालवनंघोरंगर्दभःपरिरक्षति ॥ नृपक्षिश्वापदगणांस्त्रासयानस्सुदुर्मतिः १३ तालशब्दंसतश्श्रुत्वासंघुष्टंफलपातना
त् ॥ मामर्षयत्ससंक्रुद्धस्तालस्वनमिवद्विपः १४ शब्दानुकारीसंक्रुद्धोदर्पाविद्धसटाननः ॥ स्तब्धाक्षोहेषितपटुःखुरैर्निर्दारयन्महीम् १५ आवि
द्धपुच्छोहेषितोव्यात्ताननइवांतकः ॥ अपतन्नेवददृशेरौहिणेयमुपस्थितम् १६ तालानांतमधोदृष्ट्वासध्वजाकारमव्ययम् ॥ रौहिणेयंखरोदुष्ट
स्सोदशद्दशनायुधः १७ पद्भ्यामुभाभ्यांचपुनःपश्चिमाभ्यांपराङ्मुखः ॥ जघानोरसिदैत्येंद्रोरौहिणेयंनिरायुधम् १८ ताभ्यामेवसजग्राहपद्भ्यां
तंदैत्यगर्दभम् ॥ आवर्जितमुखस्कंधंप्रेरयंस्तालमूर्द्धनि १९ संभग्नोरुकटिग्रीवोभग्नपृष्ठोदुराकृतिः ॥ खरस्तालफलैस्सार्द्धंपपातधरणीतले २० तंगतासुं
गतश्रीकंपतितंवीक्ष्यगर्दभम् ॥ ज्ञातींस्तथापरांस्तस्यतृणराजनिसोक्षिपत् २१ साभूर्गर्दभदेहैश्चतालैःपक्वैश्चपातितैः ॥ बभासेछन्नजलदाद्यौरिवाव्य
क्तशारदी २२ तस्मिन्गर्दभदैत्येतुसानुगेविनिपातिते ॥ रम्यंतालवनंतद्धिभूयोरम्यतरंबभौ २३ विप्रमुक्तभयंशुभ्रंविविक्ताकारदर्शनम् ॥ चरंतिस्मसु
खंगावस्तत्तालवनमुत्तमम् २४ ततःप्रविष्टास्तेसर्वेगोपावनविचारिणः ॥ वीतशोकभयायासाश्चङ्चूर्यन्तेसमन्ततः २५ ततःसुखंप्रकीर्णासुगोषुनागेंद्र
विक्रमौ ॥ द्रुमपर्णासनेकृत्वातौयथार्हंनिषीदतुः २६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिधेनुकवधोनामत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥

आविद्धमूर्ध्वीकृतंपुच्छंयेन ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ताभ्यांतयोरेवपदयोर्जग्राह आवर्जितंभ्रामितंमुखस्कंधंयस्य ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥
इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥

अस्मि नृचतुर्दशेऽध्यायेप्रलंबवधईर्यते ॥ तेनैववलभद्रेणकृष्णादेशेनतिष्ठता ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ क्ष्वेडयंतौबाहूआस्फोटयंतौ व्याहरंतौआकारयंतौ ॥ ३ ॥ नियोगपाशैःअन्नशिक्यैः ॥ ४ ॥ अन्योन्यसदृशांबरौअन्योन्यदीप्तिसंवलनेनसदृशांबराविव ॥ ५ ॥ कुसुमानांकुसुमैः कर्णपूरौकुर्वाणौ ॥ ६ ॥ ७ ॥ दीक्षांरीतिम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्पंदोलिकाभिर्दोलावलंबैः क्षेपणीयैर्वीटिकाद्यैः ॥ १० ॥ ११ ॥ त्रिष्टंभोदिवोधरुणःपृथिव्याविश्व।उताक्षितयोहस्तेअस्य असत्तउत्सोगृणतेनियुत्वान्मध्वोअंशुःपवतइंद्रियायेत्येतंमंत्रमुपबृंहयाति तयो रमवतोरेवमित्यादिना मंत्रार्थस्तु हेसोम वेतवमध्वोब्रह्मस्वरूपिणःअंशुरिवांशुःअंशःपृथिव्याधरुणःभूमेर्धर्तारामरूपधारीशेषःतेत्वयाअसत अंतर्यामिणाप्रबाधितःसन्दीप्यमानभत

वैशंपायनउवाच ॥ अथतौजातहर्षौतुवसुदेवसुतावुभौ ॥ तत्तालवनमुत्सृज्यभूयोभांडीरमागतौ १ चारयंतौविवृद्धानिगोधनानिशुभानिच ॥ स्फीतसस्यप्ररूढानिवीक्ष्यमाणौवनानिच २ क्ष्वेडयंतौप्रगायंतौप्रचिन्वंतौचपादपान् ॥ नामभिर्व्याहरंतौचसवत्सागाःपरंतपौ ३ नियोगपाशैरासक्तैस्स्कंधाभ्यांशुभलक्षणौ ॥ वनमालाकुलोरस्कौबालशृंगाविवर्षभौ ४ सुवर्णांजनचूर्णाभावन्योन्यसदृशांबरौ ॥ महेंद्रायुधसंसक्तौशुक्लकृष्णाविवांबुदौ ५ कुशाग्रकुसुमानांचकर्णपूरौमनोरमौ ॥ वनमार्गेषुकुर्वाणावन्यवेषधरावुभौ ६ गोवर्द्धनस्यानुचरौवनेसानुचरौतुतौ ॥ चेरतुर्लोकसिद्धाभिःक्रीडाभिरपराजितौ ७ तावेवंमानुषींदीक्षांवहंतौसुरपूजितौ ॥ तज्जातिगुणयुक्ताभिःक्रीडाभिश्चेरतुर्वनम् ८ तौतुभांडीरमाश्रित्यबालक्रीडानुवर्तिनौ ॥ प्राप्तौपरमशाखाढ्यंन्यग्रोधंशाखिनांवरम् ९ तत्रस्पंदोलिकाभिश्चयुद्धमार्गविशारदौ ॥ अश्मभिःक्षेपणीयैश्चतौव्यायाममकुर्वताम् १० युद्धमार्गैश्चविविधैर्गोपालैःसहितावुभौ ॥ मुदितौसिंहविक्रांतौयथाकामंविचेरतुः ११ तयोरमयतोरेवंतल्लिप्सुरसुरोत्तमः ॥ प्रलंबोऽभ्यागमत्तत्रच्छिद्रान्वेषीतयोस्तदा १२ गोपालवेषमास्थायवन्यपुष्पविभूषितः ॥ लोभयानस्सतौवीरौहास्यैःक्रीडनकैस्तथा १३ सोऽवगाहतनिश्शंकस्तेषांमध्यममानुषः ॥ मानुषंवपुरास्थायप्रलंबोदानवोत्तमः १४ प्रक्रीडिताश्चतेसर्वेसहतेनामरारिणा ॥ गोपालवपुषंगोपामन्यमानास्स्वबांधवम् १५ सतुच्छिद्रांतरप्रेप्सुःप्रलंबोगोपतांगतः ॥ दृष्टिंप्रणिदधेकृष्णेरौहिणेयेचदारुणाम् १६

एवमुक्तस्त्वदाज्ञाकरणेउत्कंठितः नियुत्वान्जगतःप्राणवायुरूपीसूत्रात्मासन्गृणतेआत्मानःस्वरूपंत्वद्वाक्यादवगतंभावयति अहंपरमेश्वरादनन्योऽस्मिदेवकार्यार्थमवतीर्णोऽस्मीत्यालोचयतीत्यर्थः तयोर्हेतोःदिवःद्युलोकमंडपस्यविष्टंभः स्तंभाइवभवंतितेविष्टंभः क्विबंतस्येदंद्वितीयांबहुवचनं अत्युच्छ्रितान्प्रलंबादीन् बहत्वंविभूत्यर्थेइंद्रियायतद्वधेनस्ववीर्यप्रदर्शयितुंपवतेगच्छतीति किमस्यायुधंतदाह विश्वाइति सर्वाःक्षितयःनाशसाधनान्यायुधानिअस्यहस्ते एवंसंति अतोमुष्टिमात्रेणतंजघानेत्यर्थः।विष्णोःसर्वदेवतामयत्वादत्रसोमरूपेणैवास्यस्तुतिर्बोद्धव्याएवमन्यत्रापिश्लोकार्थःस्पष्टः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

१ पुष्पमार्गैश्च वंचितौ इति पाठान्तरम् ।

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ देहावेशात्प्रमाद्यतीतिन्यायेनसूत्रांशोपिरामोमोहेत्याहससंदिग्धमिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ श्रीकृष्णस्त्वेनंपूर्वरूपस्मरणेनप्रबोधयतीत्याह तमाहेत्यादि ॥ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अस्यैवसूत्रात्मत्वंविवृणोति शिरःखंइत्यादि

अविषह्यंततोमत्वाकृष्णमद्भुतविक्रमम् ॥ रौहिणेयवधेयत्नमकरोद्दानवोत्तमः १७ हरिणाक्रीडनंनामबालक्रीडनकंततः ॥ प्रक्रीडितास्तुतेसर्वेद्वौद्वौयुगपदुत्पतन् १८ कृष्णःश्रीदामसहितःपुप्लुवेगोपसूनुना ॥ संकर्षणस्तुप्लुतवान्प्रलंबेनसहानघ १९ गोपालास्त्वपरेद्वंद्वंगोपालैरपरैस्सह ॥ प्रप्लुतालंघयंतोवैतेन्योन्यंलघुविक्रमाः २० श्रीदाममजयत्कृष्णःप्रलंबंरोहिणीसुतः ॥ गोपालैःकृष्णपक्षीयैर्गोपालास्त्वपरेजिताः २१ तेवाहयंतस्त्वन्योन्यंसंहर्षात्सहसाद्रुताः ॥ भांडीरस्कंधमुद्दिश्यमर्यादांपुनरागमन् २२ संकर्षणंतुस्कंधेनशीघ्रमुत्क्षिप्यदानवः ॥ द्रुतंजगामाविमुखस्सचंद्रइवतोयदः २३ सभारमसहंस्तस्यरौहिणेयस्यधीमतः ॥ ववृधेसुमहाकायश्शक्राक्रांतइवांबुदः २४ सभांडारवटप्रख्यंदग्धांजनगिरिप्रभम् ॥ स्वंवपुर्दर्शयामासप्रलंबोदानवोत्तमः २५ पंचस्तबकलम्बेनमुकुटेनार्कवर्चसा ॥ दीप्यमाननोदैत्यःसूर्याक्रांतइवांबुदः २६ महाननोमहाग्रीवस्सुमहानंतकोपमः ॥ रौद्रश्शकटचक्राक्षोममर्यंश्चरणैर्महीम् २७ स्रग्दामलंबाभरणःप्रलंबांबरभूषणः ॥ वीरःप्रलंबःप्रययौलंबतोयइवांबुदः २८ सजहाराथवेगेनरौहिणेयंमहासुरः ॥ सागरोपप्लवगतंकृत्स्नंलोकमिवांतकः २९ ह्रियमाणःप्रलंबेनसतुसंकर्षणोबभौ ॥ उह्यमानइवाकाशेकालमेघेनचंद्रमाः ३० ससंदिग्धमिवात्मानंमेनेसंकर्षणस्तदा ॥ दैत्यस्कंधगतश्श्रीमान्कृष्णंचेदमुवाचह ३१ ह्रियेहंकृष्णदैत्येनपर्वतोदग्रवर्ष्मणा ॥ प्रदर्शयित्वामहतींमायांमानुषरूपिणीम् ३२ कथमस्यमयाकार्यंशासनंदुष्टचेतसः ॥ प्रलंबस्यप्रवृद्धस्यदर्पाद्द्विगुणवर्चसः ३३ तमाहसास्मितंकृष्णस्साम्नाहर्षकलेनवै ॥ अभिज्ञोरौहिणेयस्यवृत्तस्यचबलस्यच ३४ अहोयंमानुषोभावोव्यक्तमेवानुपाल्यते ॥ यस्त्वंजगन्मयंदेवंगुह्याद्गुह्यतरंगतः ३५ स्मरनारायणात्मानंलोकानांत्वंविपर्यये ॥ अवगच्छात्मनात्मानंसमुद्राणांसमागमे ३६ पुरातनानांदेवानांब्रह्मणस्सलिलस्यच ॥ आत्मवृत्तप्रभावाणांसंस्मराद्यंचवैवपुः ३७ शिरःखंतेजलंमूर्तिःक्षमाभूर्दहनोमुखम् ॥ वायुर्लोकायुरुच्छ्वासोमनस्स्रष्टाह्यभूत्तव ३८ सहस्रास्यस्सहस्रांगस्सहस्रचरणेक्षणः ॥ सहस्रपद्मनाभस्त्वंसहस्रांशुधरोरिहा ३९ यत्त्वयादर्शितंलोकेतत्पश्यंतिदिवौकसः ॥ यत्त्वयानोक्तपूर्वंहिकस्तदन्वेष्टुमर्हति ४० यद्वेदितव्यंलोकेस्मिन्तत्त्वयासमुदाहृतम् ॥ विदितंयत्तवैकस्यदेवाअपिनतद्विदुः ४१

ना ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतिप्रसिद्धंशुद्धंब्रह्मापित्वमेवासीत्याह यत्त्वयेति यत्त्वयानोक्तेत्यादिनास्यवेपकर्तृत्वमुक्तम् ॥ ४० ॥ ४१ ॥

---

१ स्तबकयुक्तेनेतिपाठान्तरम्.

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ शेषरूपेणत्वर्णयाति त्वय्येवेति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ यथेति अहं अंतर्यामी त्वंसूत्रात्मासर्वज्ञत्वादिकंद्वयोःसममेवेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अस्यैक्यंतसाम्यलक्षणममेदमाह अ
हमिति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ संस्मारितइतिउक्तिमात्रेणबलदेववत्विशुद्धांतःकरणआत्मनोब्रह्मभावमवगच्छतीत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ अथपंचदशेऽध्यायेगोपानिंद्रमखोत्सुकान् ॥ कृष्णःपप्रच्छतद्धेतुंशुश्रावाथतदुत्तरम् ॥ १ ॥ तयोः
प्रवृत्तयोरित्यध्यायद्वयं आग्रावभिरहन्येभिरक्तुभिर्वरिष्ठंवज्रमाजिघर्तिमायिनि शतंवायस्यप्रचरन्स्वेदमेसंवर्त्तयंतोविचवर्त्तयन्नहेतिमंत्रस्योपबृंहणार्थं मंत्रार्थमाह यस्यवज्रिणःस्वेदमेस्व

आत्मजंतेवपुर्व्योम्निनपश्यंत्यात्मसंभवम् ॥ यत्तुतेकृत्रिमंरूपंतदर्चंतिदिवौकसः ४२ देवैर्नदृष्टश्चांतस्तेतेनानंतइतिस्मृतः ॥ त्वंहिसूक्ष्मोमहानेकस्सू
क्ष्मैरपिदुरासदः ४३ त्वय्येवजगतःस्तंभेशाश्वतीजगतीस्थिता ॥ अचलाप्राणिनांयोनिर्धारयत्यखिलंजगत् ४४ चतुस्सागरभोगस्त्वंचातुर्वर्ण्यविभागवि
त् ॥ चतुर्युगेषुलोकानांचातुर्होत्रफलाशनः ४५ यथाहमपिलोकानांतथात्वंतच्चमेमतम् ॥ उभावेकशरीरौस्वोजगदर्थेद्विधाकृतौ ४६ अहंवाशाश्वतः
कृष्णस्त्वंवाशेषःपुरातनः ॥ लोकानांशाश्वतोदेवस्त्वंहिशेषस्सनातनः ॥ आवयोर्देहमात्रेणद्विधेदंधार्यतेजगत् ४७ अहंयस्सभवानेवयस्त्वंसोहंसनात
नः ॥ द्वावेवविहितौह्यावामेकदेहौमहाबलौ ४८ तदास्सेमूढवत्त्वंकिंप्राणेनजहिदानवम् ॥ मूर्ध्निदेवरिपुंदेववज्रकल्पेनमुष्टिना ४९ ॥ ॥ वैशंपायन
उवाच ॥ संस्मारितस्तुकृष्णेनरौहिणेयःपुरातनम् ॥ बलेनापूर्यततदात्रैलोक्यांतरचारिणा ५० ततःप्रलंबंदुर्वृत्तंसवद्धेनमहाभुजः ॥ मुष्टिनावज्रक
ल्पेनमूर्ध्निचैनंसमाहनत् ५१ तस्योत्तमांगंस्वेकायेविकपालंविवेशह ॥ जानुभ्यांचाहतश्शेतेगतासुर्दानवोत्तमः ५२ जगत्यांविप्रकीर्णस्यतस्यरूपंमभूत
दा ॥ प्रलंबस्यांबरस्थस्यमेघस्येवविदीर्यतः ५३ तस्यभग्नोत्तमांगस्यदेहात्सुस्रावशोणितम् ॥ बहुगैरिकसंयुक्तंशैलशृंगादिवोदकम् ५४ तंनिहत्यप्रलं
बंतुसंहृत्यबलमात्मनः ॥ पर्यष्वजतवैकृष्णंरौहिणेयःप्रतापवान् ५५ तंतुकृष्णश्चगोपाश्चदिविस्थाश्चदिवौकसः ॥ तुष्टुवुर्निहतेदैत्येजयाशीभिर्महाबलम्
५६ बलेनायहतोदैत्योबालेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ विवदंत्यशरीरिण्योवाचःसुरसमीरिताः ५७ बलदेवेतिनामास्यदेवैरुक्तंदिविस्थितैः ॥ बलंतुबलदेवस्य
तदाधुविजनाविदुः ५८ कर्मजंनिहतेदैत्येदेवैरपिदुरासदे ५९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशिशुचर्यायांप्रलंबवधोनामचतुर्दशोऽध्यायः
॥ १४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तयोःप्रवृत्तयोरेवंकृष्णस्यचबलस्यच ॥ वनेविचरतोर्मासौव्यतियातौस्मवार्षिकौ १

घ्वेदापूर्वेद्रोवांतरिक्षस्यानहत्युकेरंतरिक्षेशतंवाततोधिकंवासंवर्त्तयंतःसंवर्त्तंप्रलयंकुर्वतःसांवर्त्तकानाममेघाःप्रचरन्प्राचरन्संचारंकृतवंतः सःमायिनिमायामनुष्येश्रीकृष्णेवरिष्ठंश्रेष्ठतमंव
ज्रंमशानिवद्वर्तोमहावृष्टिमाजिघर्तिप्रराविं अक्तुभीरात्रिभिःसप्तभिरितिपुराणतःसप्तरात्रंवज्रधारेणपर्जन्येनववर्षेत्यर्थः तत्रहेतुमाहआग्रावभिरहन्येभिरितिग्रावभिरितिसमुदायिभिःग्रावस
मुदायःशिलोच्चयोलक्ष्यतेयैःअहन्येभिःअहःक्रतुमर्हंतितेऽहन्यास्तैःपर्वतेक्रतुमाजिसतीत्यर्थःमायीपुनःकिंचकारेत्यतआहाविचवर्त्तयन्नहोति चअनंतरंमायीअहाकृतून्विवर्त्तयन्विपरीतंवर्त
यन्नाल्पस्ववितयनिंद्रयागमवर्त्तयतिमायिनिंद्रोमहतींवृष्टिंचकारेत्यर्थःतयोःप्रवृत्तयोःतयोः प्रवृत्तमानयोःव्यतियातौव्यतिक्रांतौ ॥ १ ॥

१ [illegible] पाठे भुविस्थितैः पुस्तके । २ सस्पदेहाद्वसीतदा ह॰ मु॰ पु॰ पाठः । ३ प्रकम्पे निहिते इति पाठान्तरम् ।

व्रजंगोपसमाजं शक्रमहंइंद्रोत्सवम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ शाश्वतःकुलपरंपरागतः ॥ ५ ॥ ६ ॥ मेघस्यमेघसंबंधिनः ॥ ७ ॥ सस्यंधान्यंवर्त्तयामोजीवामःउपयुंजानाःभक्षयंतःसं विरार्थः ॥ ८ ॥ साम्प्रतलजलं ॥ ९ ॥ सपुंगवाःसवृषाः ॥ १० ॥ ११ ॥ दुदोहेति गाःसूर्यरश्मीन् पयस्विनीरितिस्त्रीत्वंलोकात् अयमर्थः यथास्माकंजठराग्निःप्राणसहायोजलंशो षयतितथास्माभिर्बलसाध्यंकर्मणिक्रियमाणेरोमकूपद्वाराप्रस्वेदरूपेणवमति एवंवायुसहायःसूर्यःभूम्याविगतंजलंशोषयति तथेंद्रेणबलसाध्येनिरंतरभ्रमिरूपेकर्मणिप्रयुक्तःसन्नाके

कौतूहलादिदंवाक्यंकृष्णःप्रोवाचतत्रतान् ॥ कोयंशक्रमहोनामये व्रजमाजग्मतुस्तौतुव्रजेशुश्रुवतुस्तदा ॥ प्राप्तंशक्रमहंवीरौगोपांश्चोत्सवलालसान् २ नवोहर्षआगतः ३ तत्रवृद्धतमस्त्वेकोगोपोवाक्यमुवाचह ॥ श्रूयतांतातशक्रस्ययदर्थंध्वजइज्यते ४ देवानामीश्वरश्शक्रोमेघानांचारिसूदन ॥ तस्य चायंमखःकृष्णलोकनाथस्यशाश्वत ५ तेनसंचोदितामेघास्तस्यचायुधभूषिताः ॥ तस्यैवाज्ञाकरास्सस्यंजनयंतिनवांबुभिः ॥ ६ मेघस्यपयसोदा ताषुरुहूतःपुरंदरः ॥ संप्रहृष्टस्सभगवान्प्रीणयत्यखिलंजगत् ७ तेनसंपादितंसस्यंवयमन्येचमानवाः ॥ महोत्सवंप्रयुंजानास्तर्पयामश्चदेवताः ८देवेवर्षति लोकेस्मिंस्ततस्सस्यंप्रवर्धते ॥ पृथि०यांतर्पितायांतुसाम्प्रतंलक्ष्यतेजगत् ९ क्षीरवत्यस्त्विमागावोवत्सवत्यश्चनिर्वृता ॥ तेनसंवर्धितास्तास्तात्तृणैःपुष्टाःसपुं गवाः १० नासस्यानातृणाभूमिर्नबुभुक्षार्दितोजनः ॥ दृश्यतेयत्रदृश्यंतेवृष्टिमंतोबलाहकाः ११दुदोहसवितुर्गावैःशक्रोदि०याःपयस्विनीः॥ताःक्षरंतिनवंक्षी रंमेध्यंमेघौघधारितम् १२ वायुरिरितंतुमेघेपुंकरोतिनिनदंमहत् ॥ जवेनावर्तितंचैवगर्जतीतिजनाविदुः १३ तस्यचैवोह्यमानस्यवायुयुक्तैर्बलाहकैः ॥ वज्राशनिसमाश्शब्दाश्श्रूयंतेनगभेदिनः १४ तज्जलंवज्रनिष्पेषैर्विमुंचंतिनभोगताः ॥ बहुभिःकामगैर्मेघैश्शक्रोभृत्यैरिवेश्वरः १५ क्वचिद्दुर्दिनसंका शैःक्वचिच्छिन्नाभ्रसंनिभैः ॥ क्वचिद्भिन्नांजनाकारैःक्वचिच्छीकरवर्षिभिः १६ मंडयंतीवदेवेंद्रोविश्वमेवंनभोघनैः ॥ क्वचिच्छीकरमुक्ताभंकुरुतेगगनं घनः १७ एवमेतत्पयोदुग्धंगोभिस्सूर्यस्यवारिदः ॥ पर्जन्यस्सर्वभूतानांभवायभुविवर्षति १८ यस्मात्प्रावृडियंकृष्णशक्रस्यभुविभाविनी ॥ तस्मा त्प्रावृषिराजानस्सर्वेशक्रंमुदायुताः ॥ महैस्सुरेशमर्चंतिवयमन्येचमानवाः १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेवि०शिशुचर्यायांगोपवाक्यंनामपंच दशोऽध्यायः १५ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ गोपवृद्धस्यवचनंश्रुत्वाशक्रपरिग्रहे ॥ प्रभावज्ञोपिशक्रस्यवाक्यंदामोदरोब्रवीत् १ वयंवनचरागोपास्सदागोधनजीविनः ॥ गावोस्मद्दैवतंविद्धिगिरयश्चवनानिच २

रणद्वारार्ककोशरूपेपुमेघपुरमतिततस्तान्मेघानिंद्रोभिंदन्वृष्टिंप्रवर्तयतीति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ पयोजलं गोभिःरश्मिभिःपर्जन्यइंद्रः ॥ १८ ॥ शक्रस्य विभाविनीपूजयित्रीपूजाकालइत्यर्थः महैःउत्सवैः ॥ १९ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ एतस्मिन्षोडशेध्यायेयुक्तिभिर्मखभेदनम् ॥ उपेंद्रेणमहेंद्रस्य शरदोवर्णनंतथा ॥ १ ॥ गोपवृद्धस्यवचनं श्रुत्वा शक्रपरिग्रहेइंद्रमहोत्सवस्वीकारे ॥ १ ॥ २

पण्यंविक्रेयंद्रव्यं विपणिजीविमोवणिजां त्रैविध्यंवार्त्तारूपायाःविद्यायाःभेदत्रयम् ॥ ३ ॥ विद्ययावार्त्तया ॥ ४ ॥ ५ ॥ तनवस्तनूः ॥ ६ ॥ ७ ॥ एषांवनानांविकुर्वंतिविकारंजनयंति वनालयाःभिल्लाद्याःवनजीविनोगोपतक्षाद्याः ॥ ८ ॥ ९ कर्मस्वस्तिवाचनादिकं सुखस्थानेपादपादिसन्निधौसमेदेशे ॥ १० वितत्यकुंडमंडपादिकंविस्तार्य क्रियतांएकत्रेतिशेषः ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ प्रमुदिताप्रमुदितजनत्वात् ॥ १३ प्रियकैःकदंबभेदैः बाणासनैः झिंटीपुच्छैः निर्मयूररुतंवर्षापगमात् ॥१४॥बलाकेवबलाकाआकस्मिकपाताऽशनिः तद्रहिताविबलाकाः॥१५॥

कर्षुकाणांकृषिर्वृत्तिःपण्यंविपणिजीविनाम् ॥ गावोस्माकंपरावृत्तिरेतत्त्रैविध्यमुच्यते३ विद्ययायोययायुक्तस्तस्यसादैवतंपरम् ॥ सैवपूज्यार्चनीयाचसैवतस्योपकारिणी ॥ योन्यस्यफलमश्नानःकरोत्यन्यस्यसत्क्रियाम् ४ द्वावनर्थौसलभतेप्रेत्यचेहचमानवः ॥ कृष्यंताप्रथितासीमासीमांतंश्रूयतेवनम् ५वनांतागिरयस्सर्वेसाचास्माकंगतिर्ध्रुवा ॥ श्रूयंतेगिरयश्चापिवनेस्मिन्कामरूपिणः ॥ प्रविश्यतास्तास्तनवोरमंतेस्वेषुसानुषु ६ भूत्वाकेसरिणस्सिंहाव्याघ्राश्चनगेरयनांकुराः ॥ वनानिस्वानिरक्षंतित्रासयंतोवनच्छिदः७ यदाचैषांविकुर्वंतितेवनालयजीविनः॥घ्नंतिवानेवदुर्वृत्तान्पौरुषादेनकर्मणा ८ मंत्रयज्ञपराविप्रास्सीतायज्ञाश्चकर्षुकाः ॥ गिरियज्ञास्तथागोपाइज्योस्माभिर्गिरिर्वने ९ तन्मह्यंरोचतेगोपागिरियज्ञःप्रवर्ततां ॥ कर्मकृत्वासुखस्थानेपादपेष्वथवागिरौ १० तत्रहत्वापशून्मेध्यान्वितत्यायतनेशुभे ॥ सर्वघोषस्यसंदोहःक्रियतांकिंविचार्यते ११ तंशरत्कुसुमापीडाःपरिवार्यप्रदक्षिणम् ॥ गावोगिरिवरंसर्वास्ततोयांतुपुनर्व्रजम् १२ प्राप्ताकिलेयंहिगवांस्वादुतोयतृणागणैः ॥ शरत्प्रमुदितारम्यागतमेघजलाशया १३ प्रियकैःपुष्पितैर्गौरैःश्यामबाणासनैःक्वचित् ॥ कृष्णोत्तमाभातिनिर्मयूररुतंवनम् १४ विजलाविमलाव्योम्निविबलाकाविविद्युतः ॥ विवर्द्धंतेजलधराविदंताइवकुंजराः १५ पटुनामेघनादेननवतोयानुकर्षिणा ॥ पर्णोत्करघनास्सर्वेप्रसादंयांतिपादपाः १६ सितावर्णांबुदोष्णीषहंसचामरवीजितम् ॥ पूर्णचंद्रामलच्छत्रंसाभिषेकमिवांबरम् १७ हंसैःप्रहसितानीवसमुत्कृष्टानिसारसैः ॥ सर्वाणितनुतांयांतिजलानिजलदक्षये १८ चक्रवाकस्तनतटाःपुलिनश्रोणिमंडलाः ॥ हंसलक्षणहासिन्यःपतियांतिसमुद्रगाः १९ कुमुदोत्फुल्लमुदकंताराभिश्चित्रमंबरम् ॥ सममभ्युत्स्मयंतीवशर्वरीष्वितरेतरम् २० मत्तक्रौंचावघुष्टेषुकलमापक्वपांडुषु ॥ निर्विष्टरमणीयेषुवनेषुरमतेमनः २१ पुष्करिण्यस्तडागानिवाप्यश्चविकचोत्पलाः ॥ केदारास्सरितश्चैवसरांसिचश्रियाऽज्वलन् २२ पंकजानिचताम्राणितथान्यानिसितान्यपि ॥ उत्पलानिचनीलानिभेजिरेवारिजांश्रियम् २३

॥ १६ साभिषेकमिवपट्टाभिषिक्तनृपतितुल्यम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभ्युत्स्मयंतिगर्वमाविष्कुर्वंति बहुत्वमार्धम् ॥ २० ॥ कलमापक्वपांडुषुधान्यमंजरीपाकपिंगेषु निर्विष्टाःकृतविवाहास्तद्वत्रमणीयेषु कौलपुरुषयोर्वान्यवरागरांवनयोश्चसाम्यम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

सितापांगाःमयूराः निभृतःपूर्णः ॥ २४ ॥ ऋतुपर्यायोवर्षापगमस्तेनाशिथिलैःनृत्तंसमाप्तंयन्नृत्यंतदासमुज्झितैः ॥ २५ ॥ विन्यासैःउपवेशनस्थलैः ॥ २६ ॥ जलजादाःमत्स्याशिनः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ विशोषयन्रसानितिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ बंधुजीवैःरक्तपुष्पैःअभितःताम्रासुशोहितासु ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इषुसाह्वाःबाणासनाः निकुंभाःदंतिविटपाः स्वर्णकाःस्वर्णपर्णाः पुष्पिताइतिपूर्वेणान्वयः सृमरा मृगविशेषाः तेषांशरदिदर्शनात् पेचुकाःघूकाःइतिकेचित् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

मदंजहुःसितापांगामंदंववृधिरेनिलाः ॥ अभवद्व्यभ्रमाकाशमभूच्चनिभृतोर्णवः २४ ऋतुपर्यायशिथिलैर्नृत्तनृत्यसमुज्झितैः ॥ मयूरांगरुहैर्भूमिर्बहुनेत्रेवलक्ष्यते २५ स्वपंकमलिनैस्तीरैःकाशपुष्पलताकुलः ॥ हंससारसविन्यासैर्यमुनाभातिशोभना २६ कलमापाकरम्येषुकेदारेषुवनेषु च ॥ सस्यादाजलजादाश्चमत्ताविरुरुवुःखगाः २७ सिषिचुर्यानिजलदाजलेनजलदागमे ॥ तानिसस्यान्यबालानिकठिनत्वंगतानिवै २८ त्यक्त्वामेघमयंवासश्शरद्गुणविदीपितः ॥ एषवैविमलेव्योम्निहृष्टोवसतिचंद्रमाः २९ क्षीरिण्योद्विगुणंगावःप्रमत्ताद्विगुणंवृषाः ॥ घनानांद्विगुणालक्ष्मीस्सस्यैर्गुणवतीमही ३० ज्योतींषिघनमुक्तानिपद्मवंतिजलानिच ॥ मनांसिचमनुष्याणांप्रसादमुपयांतिवै ३१ अमृज्यत्सविताव्योम्निनिर्मुक्तोजलदैर्भृशम् ॥ शरत्प्रज्वलितंतेजस्तीक्ष्णरश्मिर्विशोषयन् ३२ नीराजयित्वासैन्यानिप्रयांतिविजिगीषवः ॥ अन्योन्यराष्ट्राभिमुखाःपार्थिवाःपृथिवीक्षितः ३३ बंधुजीवाभिताम्रासुबद्धपंकवतीषुच ॥ मनस्तिष्ठतिकांतासुचित्रासुवनराजिषु ३४ वनेषुचविराजंतेपादपावनशोभिनः ॥ असनाःसप्तपर्णाश्चकोविदाराश्चपुष्पिताः ३५ इषुसाह्वानिकुंभाश्चप्रियकास्स्वर्णकास्तथा ॥ सृमराःपेचुकाश्चैवकेतक्यश्चसमंततः ३६ व्रजेषुचविशेषेणगर्गरोद्गाररहासिषु ॥ शरत्प्रकाशयोषेवगोष्ठेष्ववटातिरूपिणी ३७ नूनंत्रिदशभूयिष्ठंमेघकालसुखोषितम् ॥ पतत्रिकेतनंदेवंबोधयंतिदिवौकसः ३८ शरद्येवंसुसस्यायांप्राप्तायांप्रावृषःक्षये ॥ नीलचंद्रार्कवर्णैश्चरचितंबहुभिर्द्विजैः ३९ फलैःप्रवालैश्चघनमिंद्रचापघनोपमम् ॥ भवनाकारविटपंलतापरममंडितम् ४० विशालमूलावनतपवनाभोगमंडितम् ॥ अर्चयामोगिरिंदेवंगाश्चैवचविशेषतः ४१ सावतंसैर्विषाणैश्चबर्हापीडैश्चदंशितैः ॥ घंटाभिश्चप्रलंबाभिःपुष्पैश्शारदिकैस्तथा ४२ शिवायगावःपूज्यंतांगिरियज्ञःप्रवर्त्यताम् ॥ पूज्यतांत्रिदशैश्शक्रोगिरिरस्माभिरिज्यताम् ४३ कारयिष्यामिगोयज्ञंबलादपिनसंशयः ॥ यद्यस्तिमयिवःप्रीतिर्यदिवासुहृदोवयम् ४४ गावोहिपूज्यास्सततंसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ यदिसाम्राभवेत्प्रीतिर्भवतांवैभवायच ॥ एतन्ममवचस्तथ्यंक्रियतामविचारितम् ४५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषोडशोऽध्यायः ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दामोदरवचश्श्रुत्वाहृष्टास्तेगोषुजीविनः ॥ तद्वागमृतमासाद्यप्रत्यूचुरविशंकया १

॥ ४० ॥ ४१ ॥ सावतंसैः समुकुटैः बर्हापीडैःमयूरपत्रमूषाभिस्तत्रवगृंगेषुदंशितैर्बद्धैः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अथसप्तदशेध्यायेगोवर्धनमहोत्सवः ॥ वर्ण्यतेहरिणाकृष्णोदर्शनंतस्यचाद्भुतम् ॥ १ ॥ अविशंकयाइंद्रात्भयंअशंकमानाइत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ २ ॥ अशंकायांबीजमाहुस्त्वमिति परायणंआश्र.ः ॥ ३ ॥ यथास्वर्गगतःस्वर्गस्थइव ॥ ४ ॥ एतच्छकटभंगादिकर्मदंष्ट्रतिशेषः बोद्धव्यात्वद्रष्टुंयोग्यात्तवाभिमानादहंकाराद
हंकारयिष्यामिगोयज्ञंबलादतन्नसंशयइत्येवंरूपात् एकश्चकारःपादपूरणार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ तेत्वयातुल्यः शक्तिधरःकार्त्तिकेयः ॥ ९ ॥ १० ॥ त्वत्प्रणीतस्त्वयाप्रवर्तितः
॥ ११ ॥ १२ ॥ नद्यःसुधामध्योदीर्घकुल्याः द्रोण्यस्ताद्दशानिकुंडानि ॥ १३ ॥ संदोहः पयआदिःगृह्यतांनतुविक्रेयः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ दध्नोह्रदः घृतावर्त्तः साररू

॥१७॥ तवैषाबालमहतीगोपानांहितवर्द्धिनी ॥ प्रीणयत्येवनस्सर्वान्बुद्धिर्वृद्धिकरीगवाम् २ त्वंगतिस्त्वंरतिश्चैवत्वंवेत्तात्वंपरायणम् ॥ भयेष्वभयदस्त्वन्नस्त्व
मेवसुहृदांसुहृत् ३ त्वत्कृतेकृष्णघोषोयंक्षेमीमुदितगोकुलः ॥ कृत्स्नोवसतिशांतारिर्यथास्वर्गगतस्तथा ४ जन्मप्रभृतिकर्मैतद्देवैरसुकरंभुवि ॥
बोद्धव्याश्चाभिमानाच्चविस्मितातिमनांसिनः ५ बलेनचपराध्येंनयशसानैष्कर्मेणच ॥ उत्तमस्त्वंमनुष्येषुदेवेष्विवपुरंदरः ६ प्रतापेनचतीक्ष्णे
नदीम्यापूर्णतयापिच ॥ उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवदिवाकरः ७ कांत्यालक्ष्म्याप्रसादेनवदनेनास्मितेनच ॥ उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवनिशाक
रः ८ बलेनवपुषाचैवबाल्येनचरितेचन ॥ स्यात्तेशक्तिधरस्तुल्योनतुकश्चनमानुषः ९ यत्त्वयाभिहितंवाक्यंगिरियज्ञंप्रतिप्रभो ॥ कस्तल्लंघयि
तुंशक्तोवेलामिवमहोदधिः १० स्थितश्शक्रमहस्तातश्रीमान्गिरिमहस्त्वयम् ॥ त्वत्प्रणीतोद्यगोपानांगवांहितोःप्रवर्त्यताम् ११ भोजनान्युपकल्प्यं
तांपयसःपेशलानिच ॥ कुंभाश्चविनिवेश्यंतामुदपानेषुशोभनाः १२ पूर्यंतांपयसानद्योद्रोण्यश्चविपुलायताः ॥ भक्ष्यंभोज्यंचपेयंचतत्सर्वमुपनीयता
म् १३ भाजनानिचमांसस्यन्यस्यतामोदनस्यच ॥ त्रिरात्रंचैवसंदोहस्सर्वघोषस्यगृह्यताम् १४ विशस्यतांचपशवोभोज्यायेमहिषादयः ॥
प्रवर्त्यतांचयज्ञोयंसर्वगोपसुसंकुलः १५ आनंदजननोघोषोमहान्मुदितगोकुलः ॥ तूर्यप्रणादघोषैश्चवृषभाणांचगर्जितैः १६ हंभारवैश्चवत्सानां
गोपानांहर्षवर्द्धनः ॥ दध्नोह्रदोघृतावर्त्तःपयःकुल्यासमाकुलः १७ मांसराशिःप्रभूताढ्यःप्रकाशोदनपर्वतः ॥ संप्रावर्त्ततयज्ञोस्यागिरेर्गोभिस्समाकु
लः १८ तुष्टगोपजनाकीर्णोगोपनारीमनोहरः ॥ भक्ष्याणांराशयस्तत्रशतशश्चोपकल्पिताः ॥ गंधमाल्यैश्चविविधैर्धूपैरुच्चावचैस्तथा १९ अथाभिशृत
पर्यंतेसंप्राप्तेयज्ञसंविधौ ॥ यज्ञंगिरेस्तिथौसौम्येचक्रुर्गोपाद्विजैस्सह २० यजनांतेतदन्नंतुतत्पयोदधिचोत्तमम् ॥ मांसंचमायायाकृष्णोगिरिर्भूत्वासम
श्नुते २१ तर्पिताश्चापिविप्राग्र्यास्तुष्टास्संपूर्णमानसाः ॥ उत्तस्थुःप्रीतमनसस्स्वस्तिवाच्ययथासुखम् २२ भुक्त्वाचावभृथेकृष्णःपयःपीत्वाचकामतः
संतृप्तोस्मीतिदिव्येनरूपेणप्रजहासवै २३ तंगोपाःपर्वताकारंदिव्यस्रगनुलेपनम् ॥ गिरिमूर्ध्निस्थितंदृष्ट्वाकृष्णंजग्मुःप्रधानतः २४ ॥१७॥

पेयद्रव्यंवत्रोपर्यावर्त्तवेत्तथा ॥ १७ ॥ प्रभूतश्च सौआढ्यश्च गूयान्संस्कारकद्रव्यसंयुक्तश्चयस्मिन्नित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभिशृतानिर्वाह्नस्थ.निचरुस्याल्यादीनिपर्यंतानिस
र्वाणियस्मिन्वियौस्वस्मिन् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रधानतःमुख्याःस्वस्वज्ञाःजग्मुःशरणमितिशेषः ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ शंगिरिशिखरखव ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ पर्याप्लुवंतुमदक्षिणंकुर्वंतु ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सापीडाःसशिरोभूषणाः ताश्चताःस्तबकांगदाःपुष्पगुच्छाकारागि बाहुभूषणानियासांताः स्रजश्चआपीडाः शृंगारभूषणानितैश्चसहितानिस्रजापीडानिशृंगाग्राणियासांताः ॥ ३३ ॥ कालयंतोनियमयंतःधनानिगोधनानि भक्तिच्छेदैर्विभागमंदैः अनु लिप्तांगाः नानावर्णैरनुलेपितानिपृथक्पृथगंगानियैस्ताद्दशाइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ प्रहरणावृतैःलगुडैःमयूरपत्राणांवृंतानिमध्यशंकवःतेषाम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इतिश्री हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ अस्मिन्नष्टादशेध्यायेआसारात्पीडितेव्रजे ॥ दध्रेकृष्णोगिरिंप्रौढयासप्ताहमितिवर्ण्यते ॥ १ ॥ महेप्रतिहतेशक्रेइत्यध्याये तमस्य

भगवानपितेनैवरूपेणाच्छादितःप्रभुः ॥ सहितैःप्रणतोगोपैर्ववंदात्मानमात्मना २५ तमूचुर्विस्मितागोपादेवंगिरिवरेस्थितम् ॥ भगवंस्त्वद्वशेयुक्तादा साःकिंकुर्मःकिंकराः २६ सउवाचततोगोपान्गिरिप्रभवयागिरा ॥ अद्यप्रभृतिचेज्योहंगोपुयद्यस्तिवोदया २७ अहंवःप्रथमोदेवस्सर्वकामकरःशुभः ॥ ममप्रभावाद्भगवामयुतान्येवभोक्ष्यथ २८ शिवश्चवोभविष्यामिमद्भक्तानांवनेवने ॥ रंस्येचसहयुष्माभिर्यथादिविगतस्तथा २९ येचेमेप्राथितागोपानां दग्धपपुरोगमाः ॥ एषांप्रीतिःप्रयच्छामिगोपानांविपुलंधनम् ३० पर्याप्लुवंतुक्षिप्रंमांगावोवत्ससमाकुलाः ॥ एवंममपराप्रीतिर्भविष्यतिनसंशयः ३१ ततोनीराजनार्थंहिवृंदशोगोकुलानितम् ॥ परिवव्रुर्गिरिवरंसवृषाणिसमंततः ३२ तागावःप्रहृताहृष्टास्सापीडस्तबकांगदाः ॥ सस्रजापीडशृंगाग्राःशत शोथसहस्रशः ३३ अनुजग्मुश्चगोपालाःकालयंतोधनानिच ॥ भक्तिच्छेदानुलिप्तांगारक्तपीतसितांबराः ३४ मयुरचित्रांगादिनोभुजे प्रहरणावृतैः ॥ मयूरपत्रवृत्तानांकेशबंधैःसुयोजितैः ३५ बभ्राजुरधिकंगोपास्समवायेतदाद्भुते ॥ अन्येवृषानारुरुहुर्नृत्यंतिस्मपरेमुदा ३६ गोपालास्त्वपरेगाश्चजगृहु र्वेगगामिनः ॥ तस्मिन्पर्यायनिर्वृत्तेगवांनीराजनोत्सवे ३७ अंतर्द्धानंजगामाशुतेनदेहेनसोऽचलः ॥ कृष्णोपिगोपसहितोविवेशव्रजमेवह ३८ गिरि यज्ञप्रवृत्तेनतेनाश्चर्येणविस्मिताः ॥ गोपास्सबालवृद्धावैतुष्टुवुर्मधुसूदनम् ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगिरियज्ञप्रवर्तनंनाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ महेप्रतिहतेशक्रस्सक्रोधस्त्रिदशेश्वरः ॥ संवर्तकंनामगणंतोयदानामथा ब्रवीत् १ भोबलाहकमातंगाःश्रूयतांममभाषितम् ॥ यदिवोमत्प्रियंकार्यंराजभक्तिपुरस्कृतम् २ एतेवृंदावनगतादामोदरपरायणाः ॥ नंदगो पादयोगोपाविद्विषंतिममोत्सवम् ३ आजीवोयःपरस्तेषांगोपत्वंचयतस्स्मृतम् ॥ तागावस्सप्तरात्रेणपीडयंतांवर्षमारुतैः ४ ऐरावतगतश्चाहंस्व यमेवांबुदारुणम् ॥ स्रक्ष्यामिवृष्टिंवातंचवज्राशनिसमप्रभम् ५

राजाइरुणस्तथाश्विनावृंसचंद्रमारुतस्यवेधसः दाधारदक्षमुत्तममहर्विदंव्रजंचाविष्णुःसखिवाँअपोर्णुतेइत्येतंमंत्रमुपबृंहयाति मंत्रार्थस्तु अस्यविष्णोस्तंपर्वतार्थंकृतंस्वंस्वेनसंपादितंक्रतुंय ज्ञंवरुणोऽश्विनौचसचंतभजंतमोदंत मारुतस्तस्यवायोरपिवेधसःस्रष्टुःततश्चस्वमखभंगेकृतेइंद्रेकुपितेसतिविष्णुःउत्तमंश्रेष्ठंदक्षंवृष्टिनिवारणक्षमम्अहार्विदंक्रतालेर्धारंपर्वतंदाधारदधार धृतवान्यतःससखिवान्महान्व्रजाख्यसखिसमुदायवान्व्रजंअपोर्णुततेनाहर्विदाशैलेनआच्छादयतीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥१८॥ भवद्भिश्चंडवर्षेणचरत्तामारुतेनच ॥ हतास्तास्सव्रजागावस्त्यक्ष्यंतिभुविजीवितम् ६ एवमाज्ञापयामाससर्वान्जलधरान्प्रभुः ॥ प्रत्याहतेनैकृष्णेनशास अ०१८
नेपाकशासनः ७ ततस्तेजलदाःकृष्णाघोरनादाभयावहाः ॥ आकाशंछादयामासुस्सर्वतःपर्वतोपमाः ८ विद्युत्संपातजननाश्शक्रचापविभूषिताः ॥
तिमिरावृतमाकाशंचक्रुस्तेजलदास्तदा ९ गजाइवान्यसंयुक्ताःकेचिन्मकरवर्चसः ॥ नागाइवान्येगगनेचेरुर्जलदपुंगवाः १० तेन्योन्यंवपुषाबद्धानागयू
थायुतोपमाः ॥ दुर्दिनंविपुलंचक्रुश्छादयंतोनभस्तलम् ११ नृहस्तनागहस्ताभ्यांवेणूनांचैवसर्वतः ॥ धाराभिस्तुल्यरूपाभिर्ववर्षुस्तेबलाहकाः १२
समुद्रंमेनिरेतांहिखमारूढंनचक्षुषः ॥ दुर्विगाह्यमपर्यंतमगाधंदुर्दिनंमहत् १३ नैवापतन्नैवखगमादुद्रुवुर्मृगजातयः ॥ पर्वताभेषुमेघेषुखेनदत्सुसमंततः १४नष्ट
सूर्येंदुसदृशैर्मेघैर्नभसिदारुणैः ॥ अतिवृष्टेनलोकस्यविरूपमभवद्वपुः १५ मेघौघनिष्प्रभाकारमदृश्यग्रहतारकम् ॥ चंद्रसूर्यांशुरहितंखंबभूवातिनिष्प्रभ
म् १६ वारिणामेघमुक्तेनमुच्यमानेनचासकृत् ॥ आबभौसर्वतस्तत्रभूमिस्तोयमयीयथा १७ विनेदुर्बर्हिणस्तत्रतोककल्परुताःखगाः ॥ विवृद्धिंनिम्नगा
याताःप्लवगास्संप्लवंगताः १८ गर्जितेनचमेघानांपर्जन्यनिनदेनच ॥ तर्जितानीवकंपंतेतृणानितरुभिस्सह १९ प्राप्तांतकालंलोकानांव्यक्तमेकार्णवामही
॥ इतिगोपगणावाक्यंव्याहरंतिमयार्दिताः २० तेनोत्पातानुवर्षेणगावोविप्रहताभृशम् ॥ हंभारवेःक्रंदमानानचेलुःस्तंभितोपमाः २१ निष्कंपसक्थिचर
णानिष्प्रयतखुराननाः ॥ हृष्टरोमार्द्रतनवःक्षामकुक्षिपयोधराः २२ काश्चित्प्राणानजहुश्श्रांतानिपेतुकाश्चिदातुराः ॥ काश्चित्सवत्साःपतितागावश्शी
करवेजिताः २३ काश्चिदाक्रम्यक्रोडेनवत्सांस्तिष्ठंतिमातरः ॥ विमुखाःश्रांतसक्थ्यश्चनिराहाराःकृशोदराः २४ पेतुरार्तावेपमानागावोवर्षपराजिताः॥
वत्साश्चोन्मुखकाबालादामोदरमुखाःस्थिताः ॥ त्राहीतिवदनैर्दीनैःकृष्णमूचुरिवार्दिताः २५ गवांतत्कदनंदृष्ट्वादुर्दिनागमजंमहत् ॥ गोपांश्चासन्न
निधनान्कृष्णःकोपंसमादधे २६ सचिंतयित्वासंरब्धोदृष्टोयोगोमयेतिच ॥ आत्मानमात्मनावाक्यमिदमूचेप्रियंवदः २७ अद्याहमिममुत्पाट्यसका
ननवनंगिरिम् ॥ कल्पयेयंगवांस्थानंवर्षत्राणायदुर्धरम् २८ अयंधृतोमयाशैलःपृथ्वीगृहनिभोपमः ॥ त्रास्यतेसव्रजागावैमद्वश्यश्चभविष्यति २९

॥ २० ॥ विप्रहताःनिग्रहताः ॥ २१ ॥ हृष्टरोमाश्चताआर्द्रतनवश्चताः ॥ २२ ॥ शीकरवेजिताःअंबुकणैश्चलितास्तेभ्योभीतावा ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥१८॥
२७ ॥ दृष्टोयोगउपायः ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अगमः पर्वतो अचलोपि खगमः खगइव भूदित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ सशैलोमेघैर्मिश्रीकृत बर्हवान्मयूरः सइवभातीतियोजना ॥ ३६ ॥ आप्लुतः खउत्पतितः पक्षैर्मेघरूपैरित्यर्थः ॥ ३७ ॥ रीतीःगैरिकादिधातून्निर्वर्तयामासप्रावर्तयत् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पुष्पंपुष्पजातिः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ रेसुःशब्दं

एवसंचिंतयित्वातुकृष्णस्सत्यपराक्रमः ॥ बाह्वोर्बलंदर्शयिष्यन्समीपंतंमहाधिरम् ३० दोर्भ्यामुत्पाटयामासकृष्णोगिरिरिवाचलः ॥ सच्छृतस्संगतोमेघैर्गिरिस्सव्येनपाणिना ॥ गृहभावंगतस्तत्रगृहाकारेणवर्चसा ३१ भूमेरुत्पाट्यमानस्यतस्यशैलस्यसानुषु ॥ शिलाःप्रशिथिलाश्चेलुर्निनिष्पेतुश्चपादपाः ३२ शिखरैर्घूर्णमानैश्चसीदमानैश्चपादपैः ॥ विधूतैश्चोच्छ्रितःशृंगैरगमःखगमोभवत् ३३ चलत्प्रस्रवणैःपार्श्वैर्मेघैर्घैरेकतांगतैः ॥ विद्यमानाश्मनिचयश्चचालधरणीधरः ३४ ॥ नमेघानांप्रवृष्टानांनशैलस्याश्मवर्षिणः ॥ विविदुस्तेजनारूपंवायोस्तस्यचगर्जतः ३५ मेघैस्सशैलसंस्थैर्नीलैःप्रस्रवणार्पितैः ॥ मिश्रीकृतइवाभातिगिरिरुद्दामबर्हवान् ३६ आप्लुतोयंगिरिःपक्षैरितिविद्याधरोरगाः ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैववाचोमुंचंतिसर्वशः ३७ सहस्रतलविन्यस्तोमुक्तमूलःक्षितेस्तलात् ॥ रीतिर्निर्वर्तयामासकांचनांजनराजतीः ३८ कानिचिच्छिथिलानिविमंच्छिन्नार्द्धानिकानिचित् ॥ गिरेर्मेघप्रघृष्टानितस्यशृंगाणिचाभवन् ४९ गिरिणाकंपमानेनकंपितानांतुशाखिनाम् ॥ पुष्पमुच्चावचंभूमौव्यशीर्यतसमंततः ४० निस्सृताःपृथुमूर्द्धानस्स्वस्तिकार्द्धविभूषिताः ॥ द्विजिह्वपतयःक्रुद्धाःखेचराःखेसमंततः ४१ आर्तिंजग्मुःखगगणात्त्रैर्णचभयेनच ॥ उत्पत्योत्पत्यगगनात्पुनःपेतुरवाङ्मुखाः ४२ रेसुरारोषितास्सिंहास्सजलाइवतोयदाः ॥ गर्गराइवमथ्यंतोनेदुश्शार्दूलपुंगवाः ४३ विषमैश्चसमीभूतैस्समैश्चात्यंतदुर्गमैः ॥ व्यावृत्तदेहस्सगिरिरन्यएवोपलक्ष्यते ४४ अतिवृष्टस्यतैर्मेघैस्तस्यरूपंबभूवह ॥ स्तंभितस्येवरुद्रेणत्रिपुरस्यविहायसि ४५ बाहुदंडेनकृष्णस्यविधृतंसुमहत्तदा ॥ नीलाभ्रपटलच्छन्नंतद्गिरिच्छत्रमाबभौ ४६ स्वप्नायमानोजलदैर्निमीलितगुहामुखः ॥ बाहूपधानेकृष्णस्सप्रसुप्तइवसगिरिः ४७ निर्विहंगरुतैर्वृक्षैर्निमयूररुतैर्वनैः ॥ निरालंबइवाभातिगिरिस्स्वशिखरैर्धृतः ४८ पर्यस्तैर्घूर्णमानैश्चप्रचलद्भिश्चसानुभिः ॥ सज्वराणिवशैलस्यवनानिशिखराणिच ४९ उत्तमांगगतास्तस्यमेघाःपवनवाहनाः ॥ त्वर्यमाणामहेंद्रेणतोयंमुमुचुरक्षयम् ५० सलंबमानःकृष्णस्यभुजाग्रेसघनोगिरिः ॥चक्रारूढइवाभातिदेशोनृपतिपीडितः ५१ समेघनिचयस्तस्थौगिरिंतंपरिवार्यह ॥ पुरंपुरस्कृत्ययथास्फीतोजनपदोमहान् ५२

चक्रुः गर्गराःमंथनस्थाल्यः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ वृष्टस्यवर्षणक्लिन्नस्य ॥ ४५ ४६ जलदैःप्रावरणभूतैःपक्षेताडयप्रदैःश्रमैःगुहामुखानिकंदराद्वाराणि पक्षेहृदयगुहायामुखानिइंद्रियाणि ॥ ४७ ॥ वनैः वृतः शिखरैरितिसंबंधः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ चक्रारूढःपरचक्रवशात्रथशकटाद्यारुह्यपलायमानोयथालंबतेतद्वदित्यर्थ ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

१ गिरिरिवापर इतिपाठान्तरम् ।

॥ ५३ ॥ दिव्येनविधिनाअलौकिकेनमयारोग ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ महतीपर्वतवुद्र्वादपिपुष्करुकुक्षिः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ प्रदरंगर्तमुखेगह्वरोदरंविशालगर्भम् । ५९ ॥
॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ स्थावरात्मवान् अकंपइत्यर्थः ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ७ ॥

निवेश्यतंकरश्शैलंतोलयित्वाचसस्मितम् ॥ प्रोवाचगोप्तागोपानांप्रजापतिरिवस्थितः ५३ एतद्देवैरसंभाव्यंदिव्येनविधिनामया ॥ कृतंगिरिगृहं
गोपानिर्वातंशरणंगवाम् ५४ क्षिप्रंविशंतुयूथानिगवामिहहिशांतये ॥ निर्वातेषुचदेशेषुनिवसंतुयथासुखम् ॥ यथाश्रेष्ठंयथायूथंयथासारंयथासुखम्
५५ विभज्यतामयंदेशःकृतंवर्षनिवारणम् ॥ शैलोत्पाटनभूरेषामहतीनिर्मितामया ५६ पंचक्रोशप्रमाणेनक्रोशैकंविस्तरोमहान् ॥ त्रैलोक्यमप्युत्स
हतेरक्षितुंकिंपुनर्व्रजम् ५७ ततःकिलकिलाशब्दोगवांहंभारवैस्सह ॥ गोपानांतुमुलोजज्ञेमेघनादश्चवाह्यतः ५८ प्राविशंततततोगावोगोपैर्यूथप्र
कल्पिताः ॥ तस्यशैलस्यविपुलंप्रदरंगह्वरोदरम् ५९ कृष्णोपिमूलेशैलस्यशैलस्तंभइवोच्छ्रितः ॥ दधारैकेनहस्तेनशैलंप्रियमिवातिथिम् ६०
ततोव्रजस्यभांडानियुक्तानिशकटानिच ॥ विविशुर्वर्षभीतानितद्गृहंगिरिनिर्मितम् ६१ अतिदैवंतुकृष्णस्यदृष्ट्वातत्कर्मवज्रभृत् ॥ मिथ्याप्रति
ज्ञोजलदान्वारयामासवैविभुः ६२ सप्तरात्रेतुनिर्वृत्तेधरण्यांविगतोत्सवः ॥ जगामसंवृतोमेघैर्वृत्रहास्वर्गमुत्तमम् ६३ निर्वृतेसप्तरात्रेतुनिष्प्रयत्नेश
तक्रतौ ॥ गतांभ्रेविमलेव्योम्निदिवसेदीप्तभास्करे ६४ गावस्तेनैवमार्गेणपरिजग्मुर्यथागतम् ॥ स्वचस्थानततोघोषःप्रत्ययात्पुनरेवसः ६५ कृष्णोपितं
गिरिश्रेष्ठंस्वस्थवरात्मवान् ॥ प्रीतोनिवेशयामासशिवायवरदोविभुः ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगोवर्द्धनोद्धरणंनाम
अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ धृतंगोवर्द्धनंदृष्ट्वापरित्रातंचगोकुलम् ॥ कृष्णस्यदर्शनंशक्रोरोचयामासविस्मितः १
सनिर्जलांबुदाकारंमत्तंमदजलोक्षितम् ॥ आरुह्यैरावतंनागमाजगाममहीतलम् २ सददर्शोपविष्टंवैगोवर्द्धनशिलातले ॥ कृष्णमक्लिष्टकर्माणंपुरुहूतः
पुरंदरः ३ तंवीक्ष्यबालंमहतातेजसादीप्तमव्ययम् ॥ गोपवेषधरंविष्णुंप्रीतिंलेभेपुरंदरः ४ तंसांबुजदलश्यामंकृष्णंश्रीवत्सलक्षणम् ॥ पर्याप्तन
यनश्शक्रस्सर्वैर्नेत्रैरुदैक्षत ५ दृष्ट्वाचैनंश्रियाजुष्टंमर्त्यलोकेमरोपमम् ॥ सूपविष्टंशिलापृष्ठेशक्रस्सव्रीडितोभवत् ६ तस्योपविष्टस्यमुखंपक्षाभ्यांपक्षि
पुंगवः ॥ अंतर्द्धानंगतश्छायांचक्रोरगभोजनः ७ तंविविक्तेवनगतंलोकवृत्तांततत्परम् ॥ उपतस्थेगजंहित्वाकृष्णंबलनिषूदनः ८ ससमीपगतस्तस्य
दिव्यस्रगनुलेपनः ॥ रराजदेवराजोवैवज्रपूर्णकरःप्रभुः ९

एकोनविंशेवाऽस्याऽऽवेसुरमित्रयपोदितः ॥ इंद्रोभिषिक्तवान्कृष्णंगवामिंद्रेनिरूप्यते ॥ १ ॥ धृतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पर्याप्तनयनःसंप्राप्तनेत्रफलः ॥ ५ ॥ ६ ॥
॥ ७ ॥ लोकवृत्तांततत्परंलोकव्यवहारतत्परम् ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ पंचभिःस्तबकैर्महागुच्छैर्लंबतेइतितेनपंचस्तबकलंबेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ स्वायंभुवेनयोगेनहैरण्यगर्भ्यधारगयातस्यांहिक्रियमाणायांगुरुतरोपिलघु र्भवतिकृष्णधृतगोवर्धनवत्तद्विपुलतरोप्यल्पोभवत्यगस्त्यपीतसमुद्रवत् ॥ १५ ॥ गर्वांकोपेनेतिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ रोपितःव्रजपक्षपातेनमयिक्रुद्धःसन्पूर्णत्वंत्वस्याच्छादयसीत्य र्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ पुंगवःमहोक्षः ॥ २२ ॥ प्रकरणंप्रकर्षेणरचनंपाठांतरेप्रग्रहणंसृष्टिप्रवाहः ॥ २३ ॥ २४ ॥ स्थाणुभ्यःपर्वतेभ्यः ॥ २५ ॥ गोलोक

किरीटेनार्कतुल्येनविद्युदुद्योतकारिणा ॥ कुंडलाभ्यांसदिव्याभ्यांसततंशोभिताननः १० पंचस्तबकलंबेनहारेणोरसिभूषितः ॥ सहस्रपत्रकांतेनदेह भूषणकारिणा ॥ ईक्षमाणःसहस्रेणनेत्राणांकामरूपिणाम् ११ त्रिदशाज्ञापनार्थेनमेघनिर्घोषकारिणा ॥ अथदिव्येनमधुरंव्याजहारस्वरेणतम् १२ कृष्णकृष्णमहाबाहोज्ञातीनांनंदिवर्द्धन ॥ अतिदिव्यंकृतंकर्मत्वयाप्रीतिमतागवाम् १३ मयोत्सृष्टेषुमेघेषुयुगांतावर्तकारिषु ॥ यत्त्वयारक्षिता गावस्तेनास्मिपरितोषितः १४ स्वायंभुवेनयोगेनयश्चायंपर्वतोत्तमः ॥ धृतोवेश्मवदाकाशेकोह्येतेननविस्मयेत् १५ प्रतिषिद्धेममहेमयेयंरुषितेननवै ॥ अतिवृष्टिःकृताकृष्णगवांवैसप्तरात्रिकी १६ सात्वयाप्रतिषिद्धेयंमेघवृष्टिर्दुरासदा ॥ देवैःसदानवगणैर्दुर्निवार्यामयिस्थिते १७ अहोमेसुप्रियंकृष्ण यत्त्वंमानुषदेहवान् ॥ समग्रंवैष्णवंतेजोविनिर्गूहसिरोषितः १८ साधितंदेवतानांहिमन्येहंकार्यमव्ययम् ॥ त्वयिमानुष्यमापन्नेयुक्तेचैवस्वतेजसा १९ सेत्स्यतेसर्वकार्यार्थोनकिंचित्परिहास्यते ॥ देवानांयद्भवान्नेतासर्वकार्यपुरोगमः २० एकस्त्वमसिदेवानांलोकानांचसनातनः ॥ द्वितीयंनात्रप श्याभियस्तेषांचधुरंवहेत् २१ यथाहिपुंगवःश्रेष्ठोह्यग्रेधुरिनियोज्यते ॥ एवंत्वमसिदेवानांमग्नानांद्विजवाहन २२ त्वच्छरीरगतंकृष्णजगत्प्रकरणं त्विदम् ॥ ब्रह्मणासाधुनिर्दिष्टंयातुभ्यइवकांचनम् २३ स्वयंस्वयंभूर्भगवान्बुद्ध्याथवयसापिवा ॥ नत्वानुगंतुंशक्नोतिपंगुर्द्रुतगतिंयथा २४ स्था णुभ्योहिमवान्श्रेष्ठोह्रदानांवरुणालयः ॥ गरुत्मान्पक्षिणांश्रेष्ठोदेवानांचभवान्वरः २५ अपामधस्ताल्लोकोवैतस्योपरिमहीधराः ॥ नगानामुपरिष्टा द्भूःपृथिव्युपरिमानुषाः २६ मनुष्यलोकादूर्ध्वंतुखगानांगतिरुच्यते ॥ आकाशस्योपरिरविर्द्वारंस्वर्गस्यभानुमान् २७ देवलोकःपरस्तस्माद्विमा नगमनोमहान् ॥ यत्राहंकृष्णदेवानामैंद्रेविनिहितःपदे २८ स्वर्गादूर्ध्वंब्रह्मलोकोब्रह्मर्षिगणसेवितः ॥ तत्रसोमगतिश्चैवज्योतिषांचमहात्मनाम् २९ तस्योपरिगवांलोकस्साध्यास्तंपालयंतिहि ॥ सहिसर्वगतःकृष्णमहाकाशगतोमहान् ३० उपर्युपरितत्रापिगतिस्तवतपोमयी ॥ यांनविद्मोवयंस र्वेपृच्छंतोपिपितामहम् ३१ लोकस्त्वधोदुष्कृतिनांनागलोकस्तुदारुणः ॥ पृथिवीकर्मशीलानांक्षेत्रंसर्वस्यकर्मणः ३२

स्यश्रेष्ठत्वंवक्तुंपीठिकामाह अपामिति ॥ अपांलोकोधस्तात् तस्योपर्यप्सुष्ठवंतोमहीधराः पर्वताः समुद्रेमग्नान्युपरिदंडानिलोहलांगलानिनावमिवमहींधारयंतः अतएवनगाना मुपरिष्टाद्भूःस्मृतामुवश्चोपरिनगादृश्यंते ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ सोमगतिस्तावतीत्यर्थः कर्मफलंतावदेवेत्यर्थः ॥२९॥ गोलोकस्तुगोपालोपासनागम्यस्ततोप्युपरीत्याह तस्येति ॥ ३० ॥ तत्रापिगोलोकेपि नविद्मःकुतोलभेमेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

गवामेवेत्यन्येषांतपआदिनादुष्प्रापइत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सएवगोलोकस्त्वयासहभूमावागतःसन्सीदमानावस्थायांत्वयैवत्रातइत्यर्थः तथाचमंत्रवर्णः तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णःपरमंपदमवभातिभूरीतितावांयुवयोःरामकृष्णयोर्वास्तूनिरम्यस्थानानिगमध्यैगंतुंउश्मसिउष्मः कामयामहेनतुतत्रगंतुंसमर्थामः यत्रयेषुवास्तुषुभूरिशृंगाः महाशृंगस्त्योगावः अयासः संचरंति अत्रभूलोकेअहनिश्चितंतत्गोलोकाख्यंपरमंपदंभूरिअत्यंतंमुख्यादपिविशिष्टं अवभातिअत्यंतंशोभते वृष्णःआनं

स्वर्गस्थिराणांविषयोवायुनातुल्यवृत्तिनाम् ॥ गतिश्शमदमाढ्यानांस्वर्गस्सुकृतकर्मणाम् ३३ ब्राह्मेतपसियुक्तानांब्रह्मलोकःपरागतिः ॥ गवामेवतुगोलोकोदुरारोहाहिसागतिः ३४ सतुलोकस्त्वयाकृष्णसीदमानःकृतात्मना ॥ धृतोधृतिमतावीरनिघ्नतोपद्रवान्गवाम् ३५ तदहंसमनुप्राप्तोगवांवाक्येनचोदितः ॥ ब्रह्मणश्चमहाभागगौरवात्तवचागतः ३६ अहंभूतपतिःकृष्णदेवराजःपुरंदरः ॥ अदितेर्गर्भपर्यायेपूर्वजस्तेपुराकृतः ३७ स्वतेजस्तेजसाचैवयत्तेदर्शितवानहम् ॥ मेघरूपेणतत्सर्वंक्षंतुमर्हसिमेविभो ३८ एवंक्षांतमनाःकृष्णस्स्वेनसौम्येनतेजसा ॥ ब्रह्मणश्शृणुमेवाक्यंगवांचगजविक्रम ३९ आहत्वांभगवान्ब्रह्मागावश्चाकाशगादिवि ॥ कर्मभिस्तोषितादिव्यैस्तवसंरक्षणादिभिः ४० भवतारक्षितागावोगोलोकश्चमहानयम् ॥ यद्वयंपुंगवैस्सार्द्धंवर्द्धामःप्रसवैस्तथा ४१ कर्षुकान्पुंगवैर्वाह्यैर्मध्येनहविषासुरान् ॥ श्रियंशकृत्प्रवृत्तेनतर्पयिष्यामकामगाः ४२ तदस्माकंगुरुस्त्वंहिप्राणदश्चमहाबलः ॥ अद्यप्रभृतिनोराजात्वमिंद्रोवैभवप्रभो ४३ तस्मात्त्वंकांचनैःपूर्णैर्दिव्यस्यपयसोघटैः ॥ एभिरद्याभिषिंचस्वमयाहस्तावनामितैः ४४ अहंकिलेंद्रोदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः ॥ गोविंदइतिलोकास्त्वांस्तोष्यंतिभुविशाश्वतम् ४५ ममोपरियथेंद्रस्त्वंस्थापितोगोभिरीश्वरः ॥ उपेंद्रइतिकृष्णत्वांगास्यंतिदिविदेवताः ४६ येचेमेवार्षिकामासाश्चत्वारोविहितामम ॥ एषामर्द्धंप्रयच्छामिशरत्कालंतुपश्चिमम् ४७ अद्यप्रभृतिमासौद्वौज्ञास्यंतिमममानवाः ॥ वर्षार्द्धंचध्वजोमह्यंततःपूजामवाप्स्यसि ॥ ममांबुप्रभवंदर्पंवदात्यक्ष्यंतिबर्हिणः ४८ अल्पवाचोगतमदायेचान्येमेघनादिनः ॥ शांतिंसंगमिष्यंतिममकालविचारिणः ४९ त्रिशंकागस्त्यचरितामाशांचप्रचरिष्याति ॥ सहस्ररश्मिरादित्यस्तापयन्स्वेनतेजसा ५० ततश्शरदियुक्तायांमौनकामेषुबर्हिषु ॥ याचमानेखगेतोयंविच्छुतेषुप्लवेषुच ५१ हंससारसपूर्णेषुनदीनांपुलिनेषुच ॥ मत्तक्रौंचप्रणादेषुप्रमत्तवृषभेषुच ५२ गोषुचैवप्रहृष्टासुक्षरंतीषुपयोबहु ॥ निवृत्तेषुचमेघेषुनिर्यात्यजगतोजलम् ५३ आकाशेशङ्खसंकाशेहंसेषुचचरत्सुच ॥ जातपद्मेषुतोयेषुवापीषुचसरस्सुच ५४ तडागेषुचकांतेषुतोयेषुविमलेषुच ॥ कलमावनताग्रासुकृष्णकेदारपंक्तिषु ५५

दवर्षकस्यउरुगायस्यमहाकीर्तेरित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ मेघुत्वादितिशेषः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अभिषिंचस्वआत्मानमितिशेषः अभिषेकादिकंमवामंनीपकारेत्याहमंत्रः कृष्णंमासस्यनानांसपत्नानांविषासहिं हंतारंशत्रूणांकृधिविराजंगोपतिंगवामिति विषासहिंसहनसमर्थम् ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ममेति इंद्रादुपरीतिविग्रहेरलोपेनउपेंद्रविनामनिष्पन्नमित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ वर्षार्द्धे आश्विनशुक्लप्रतिपदिध्वजः वतसमाप्तिचिन्हम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ आशांदक्षिणांदिशम् ॥ ५० ॥ खगेचातके प्लवेषुनदीतरणसाधनेषुविलयनूतःसुवतीमित्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ निर्यात्यविशोष्य ॥ ५३ ॥ शङ्खसंकाशेकृष्णभास्वरे चानिर्मले ॥ ५४ ॥ अवनतानिअग्राणियासुतासु ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ मखेषु आग्रयणवाजपेयादिषु ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ महयंतिपूजयंति ॥ ५९ ॥ स्थिरेशाश्वतेवृत्तेमहारूपेआचारे ॥ ६० ॥ दिव्यंपयोमंदाकिनीजलंतस्यधरान् ॥ ६१ तान्गावः
स्वर्मरयाः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ववर्षुर्देवाः नेदुःस्वयमेव ॥ ६४ ॥ एकार्णवाद्विविक्तंपृथग्भूतंक्षीरोदमध्येक्षीरोदतुल्यापृथिव्यभवदित्यर्थः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ईतयोऽतिवृष्ट्याद्याः ॥ ६७ ॥

मध्यस्थंसलिलारंभंकुर्वंतीषुनदीषुच ॥ सुसस्यायांचसीमायांमनोहर्यांमुनेरपि ५६ पृथिव्यांपृथुराष्ट्रायांरम्यायांवर्षसंक्षये ॥ श्रीमत्सुपंक्तिमार्गेषुफलव
त्सुतृणेषुच ॥ इक्षुमत्सुचदेशेषुप्रवृत्तेषुमखेषुच ५७ ततःप्रवर्त्स्यतेपुण्याशरत्सुप्तोत्थितेत्वयि ॥ लोकेस्मिन्कृष्णनिखिलेयथैवत्रिदिवेतथा ५८ नरा
स्त्वांचैवमांचैवध्वजाकारासुयष्टिषु ॥ महेंद्रंचाप्युपेंद्रंचमहयंतिमहीतले ५९ येचावयोःस्थिरेवृत्तेमहेंद्रोपेंद्रसंज्ञिते ॥ मानवाःप्रणमिष्यंतितेषांनास्त्य
नयागमः ६० ततश्शक्रस्तुतान्गृह्यघटान्दिव्यपयोधरान् ॥ अभिषेकेणगोविंदंयोजयामासयोगवित् ६१ दृष्ट्वातमभिषिक्तंतुगावस्तास्सहयूथपैः ॥
स्तनैःप्रस्रवयुक्तैश्चसिषिचुःकृष्णमव्ययम् ६२ मेघाश्चदिवियुक्ताभिस्सामृताभिस्समंततः ॥ सिषिचुस्तोयधाराभिरभिषिच्यतमव्ययम् ६३ वनस्प
तीनांसर्वेषांसुस्रावेंदुनिभंपयः ॥ ववर्षुःपुष्पवर्षंचनेदुस्तूर्याणिचांबरे ६४ अस्तुवन्मुनयस्सर्वेवाग्भिर्मंत्रपरायणाः ॥ एकार्णवेविविक्तेचदधारवसुधावपुः ६५
प्रसादंसागराजग्मुर्वबुर्वाताजगद्धिताः ॥ मार्गस्थोपिवभौभानुश्चंद्रानक्षत्रसंयुतः ६६ ईतयःप्रशमंजग्मुर्निर्वैरंरचनानृपाः ॥ प्रवालपत्रशबलाःपुष्पवंत
श्चपादपाः ६७ मदंप्रसुस्रुवुर्नागायातास्तोषंवनेमृगाः ॥ अलंकृतागात्ररुहैर्धातुभिर्भांतिपर्वताः ६८ देवलोकोपमोलोकस्तृप्तोमृतरसैरिव ॥ आसीत्कृ
ष्णाभिषेकोहिदिव्यस्वर्गरसोक्षितः ६९ अभिषिक्तंतुतंगोभिश्शक्रोगोविंदमव्ययम् ॥ दिव्यमाल्यांबरधरंदेवदेवोब्रवीदिदम् ७० एषतेप्रथमःकृष्णनि
योगोगोषुयःकृतः ॥ श्रूयतामपरंकृष्णममागमनकारणम् ७१ क्षिप्रंप्रसाध्यतांकंसःकेशीचतुरगाधमः ॥ अरिष्टश्चमदाविष्टोराजराज्यंततःकुरु ७२ पि
तृष्वसरिजातस्तेममांशोहमिवस्थितः ॥ सतेरक्ष्यश्चमान्यश्चसख्येचविनियुज्यताम् ७३ त्वयात्यनुगृहीतस्सतवत्तानुवर्तकः ॥ त्वद्वशेवर्तमानश्चप्राप्स्य
तेविपुलंयशः ७४ भारतस्यचवंशस्यसवरिष्ठोधनुर्धरः ॥ भविष्यत्यनुरूपश्चत्वद्दतेनचरिष्यते ७५ भारतंत्वयिचायत्तंतस्मिंश्चपुरुषोत्तम ॥ उभाभ्याम
पिसंयोगेयास्यंतिनिधनंनृपाः ७६ प्रतिज्ञातंमयाकृष्णऋषिमध्येसुरेषुच ॥ ममापुत्रोर्जुनोनामसृष्टःकुंत्यांकुलोद्वहः ७७ सांग्रामाणांपारतत्त्वज्ञश्श्रे
ष्ठश्चापविकर्षणे ॥ तंप्रवेक्ष्यंतिवैसर्वेराजानश्शस्त्रयोधिनः ७८ अक्षौहिणीस्तुशूराणांराज्ञांसंग्रामशालिनाम् ॥ सएकःक्षत्रधर्मेणयोजयिष्यतिमृत्युना
७९ तस्यास्त्रचरितंमार्गंधनुषोलाघवेनच ॥ नानुयास्यंतिराजानोदेवावात्वांविनाप्रभो ८० सतेबंधुस्सहायश्चसंग्रामेषुभविष्यति ॥ तस्ययोगोविधातव्य
स्त्वयागोविंदमत्कृते ८१ द्रष्टव्यश्चयथाहंवैत्वयामान्यश्चनित्यशः ॥ ज्ञातात्वमेवलोकानामर्जुनस्यचनित्यशः ८२

मात्ररुहैर्वृक्षादिभिः ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ नियोगःकृत्योपदेशः ॥ ७१ ॥ प्रसाध्यतांवध्यताम् ॥ ७२ ॥ ममांशोर्जुनः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ भारतंभरतानांयुद्धम् ॥ ७६ ॥ ७७ ॥
॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ योगोध्यात्मविद्या विधातव्यःअज्ञाताज्ञापनीयः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ कानीनंकन्यायांभवम् ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ निर्यातयिष्यामिप्रत्यर्पयिष्यामि ॥ १०० ॥ यंत्रितःबद्धः ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ अस्मिन्विंशेतथाध्यायेगोपैःकृष्णप्रशंसनं ॥ गोपीसं

त्वयाचनित्यंसंरक्ष्यआहवेषुमहत्सुसः ॥ रक्षितस्यत्वयातस्यनमृत्युःप्रभविष्यति ८३ अर्जुनंविद्धिमांकृष्णमांचैवात्मानमात्मना ॥ आत्मातेहंयथाशश्वत्तथैवतवसोर्जुनः ८४ त्वयालोकानिमाञ्जित्वाबलेर्हस्तात्त्रिभिःक्रमैः ॥ देवतानांकृतोराजापुराज्येष्ठक्रमादहम् ८५ त्वांचसत्यमयंज्ञात्वासत्येष्टंसत्यविक्रमम् ॥ सत्येनोपेत्यदेवावैयोजयंतिरिपुक्षये ८६ सोर्जुनोनाममेपुत्रःपितुस्तेभगिनीसुतः ॥ इहसौहार्दमायातुभूत्वासहचरःपुरा ८७ तस्यतेयुध्यतःकृष्णस्वस्थानेपिगृहेपिवा ॥ वोढव्यापुंगवेनेवधूस्सदारणमूर्द्धनि ८८ कंसेविनिहतेकृष्णत्वयाभाव्यर्थदर्शिना ॥ अभितस्तन्महद्युद्धंभविष्यातिमहीक्षिताम् ८९ तत्रतेषांनृवीराणामातिमानुषकर्मणाम् ॥ विजयस्यार्जुनोभोक्तायशसात्वंचयोक्ष्यसे ९० एतन्मेकृष्णकार्त्स्न्येनकर्तुमर्हसिभाषितम् ॥ यद्यहंतेसुराश्रेष्ठसत्यंचप्रियमच्युत ९१ शक्रस्यवचनंश्रुत्वाकृष्णोगोविंदतांगतः ॥ प्रीतेनमनसायुक्तःप्रतिवाक्यंजगादह ९२ प्रीतोस्मिदर्शनादेवतवशक्रशचीपते ॥ यत्त्वयाभिहितंचेदंनकिंचित्परिहास्यते ९३ जानामिभवतोभावंजानाम्यर्जुनसंभवम् ॥ जानेपितृष्वसारंचपांडोर्दत्तांमहात्मनः ९४ युधिष्ठिरंचजानामिकुमारंधर्मनिर्मितम् ॥ भीमसेनंचजानामिवायोःसंतानजंसुतम् ९५ अश्विभ्यांसाधुजानामिसृष्टंपुत्रद्वयंशुभम् ॥ नकुलंसहदेवंचमाद्रीकुक्षिगतावुभौ ९६ कानीनंचापिजानामिसवितुःप्रथमंसुतम् ॥ पितृष्वसरिकर्णंवैप्रसूतंसूततांगतम् ९७ धार्तराष्ट्राश्चमेसर्वेविदितायुद्धकांक्षिणः ॥ पांडोरुपरमंचैवशापाशनिनिपातजम् ९८ तद्गच्छत्रिदिवंशक्रसुखायात्रिदिवौकसाम् ॥ नार्जुनस्यरिपुःकश्चिन्ममाग्रेप्रभविष्यति ९९ अर्जुनार्थेचतान्सर्वान्पांडवानक्षतान्युधि ॥ कुंत्यानिर्यातयिष्यामिनिवृत्तेभारतेमृधे १०० यच्चवक्ष्यतिमांशक्रतनूजस्तवसोर्जुनः ॥ भृत्यवत्तत्करिष्यामितवस्नेहेनयंत्रितः १ सत्यसंधस्यतच्छ्रुत्वाप्रियंप्रीतस्यभाषितम् ॥ कृष्णस्यसाक्षात्त्रिदिवंजगामात्रिदशेश्वरः ॥ २ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिगोविंदाभिषेकोनामएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ गतेशक्रेततःकृष्णःपूज्यमानोव्रजालयैः ॥ गोवर्द्धनधरःश्रीमान्विवेशव्रजमेवह १ तस्यवृद्धाभिनंदंतिज्ञातयश्चसहोषिताः ॥ धन्यास्स्मोनुगृहीतास्स्मस्त्वद्वृत्तेननयेनच २ गावोवर्षभयात्तीर्णावयंतीर्णामहाभयात् ॥ तवप्रसादाद्गोविंददेवतुल्यपराक्रम ३ अमानुषाणिकर्माणितवपश्यामगोपते ॥ धारणेनास्यशैलस्यविद्मस्त्वांकृष्णदैवतम् ४ कस्त्वंभवसिरुद्राणांमरुतांचमहाबलः ॥ वसूनांवाकिमर्थंचवसुदेवःपितातव ५ बलंचबाल्येक्रीडाचजन्मचास्मासुगर्हितम् ॥ कृष्णदिव्याचतेचेष्टाशंकितानिमनांसिनः ६ किमर्थंगोपवेषेणरमसेस्मासुगर्हितम् ॥ लोकपालोपमश्चैवगास्त्वंकिंपरिरक्षसि ७ कि.इनंबाधकृतंरात्राबुदीर्यते॥१॥ गतेव्रजालयैर्गोपैःसह॥१॥वृद्धा अभीतिच्छेदःसंविरापैः॥२॥ ३॥४॥५॥६॥७॥

। ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यौवनंकांतिमत्त्वम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ संकाल्यस्ववशेकृत्वाकैशोरंवयोदशवर्षावधितस्यकंउपरिभागंएकादशमारभ्येत्यर्थः प्रागुपनयनात् कामचाराद्यनुज्ञास्तीतिवाक्यंमानयन् ॥ १८ ॥ १९ ॥ हरितालस्यआर्द्रपंकः ॥ २० ॥ तद्व्रजंतासांकदंबम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ पंक्तीकृताःमंडलाकारपंक्तिरूपेणस्थिताः द्वंद्वशोद्वाभ्यांप्रदेशाभ्यांवर्ततेगोपःकृष्णोयासांताःद्वंद्वशोगोपास्ताश्चताः कन्यकाश्चेत्यर्थः मनोरमंमंडलंमध्यस्थंचरमयंतीत्यर्थः यथोक्तं अंगनामंगनामंतरे माधवोमाधवंमाधवंचांतरेचांगनाः ॥ इत्थमाकल्पितेमंडलेमध्यगःसंजगौवेणुनादेवकीनंदनइति ॥ श्रुतिश्च पद्यावस्तेपुरुरूपावपूंष्यूर्ध्वातस्थौत्र्यविंरेरिहाणा ऋतस्यसद्मविचरामिविद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकमितिपद्यापत्तुंअभिसारिणीभिर्गोपीभिरभिसरितुंयोग्याकृष्णमूर्तिः पुरुरूपाबहुरूपावपूंषिबहूनिवस्तेपरिधत्तेबहुधात्वंगतेत्यर्थः ॥ तथाप्य

देवोवादानवोवात्वंयक्षोगंधर्वएववा ॥ अस्माकंबांधवोजातोयोसिसोसिनमोस्तुते ८ केनचिद्यदिकार्येणवससीहयदृच्छया ॥ वयंतवानुगास्सर्वेभवंतंशरणंगताः ९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ गोपानांवचनंश्रुत्वाकृष्णःपद्मदलेक्षणः ॥ प्रत्युवाचस्मितंकृत्वाज्ञातीन्सर्वान्समागतान् १० मन्यंतेमांयथासर्वेभवंतोभीमविक्रमम् ॥ तथाहंनावमंतव्यस्स्वजातीयोस्मिबांधवः ११ यदित्ववश्यंश्रोतव्यंकालंसंप्रतिपाल्यताम् ॥ ततोभवंतःश्रोष्यंतिमांचद्रक्ष्यंतितत्त्वतः १२ यद्यहंभवतांश्लाघ्योबांधवोदेवसप्रभः ॥ परिज्ञानेनकिंकार्यंयद्येषोनुग्रहोमम १३ एवमुक्तास्तुतेगोपावसुदेवसुतेनवै ॥ बद्धमौनादिशस्सर्वेभेजिरेरोपिहिताननाः १४ कृष्णस्तुयौवनंदृष्ट्वानिशिचंद्रमसोवनम् ॥ शारदींचनिशांरम्यांमनश्चक्रेरतिंप्रति १५ सकरीषांगरागासुव्रजरथ्यासुवीर्यवान् ॥ वृषाणांजातदर्पाणांयुद्धानिसमयोजयत् १६ गोपालांश्चबलोदग्रान्योधयामासवीर्यवान् ॥ वनेसगोगाश्चैवजग्राहग्राहवद्विभुः १७ युवतीर्गोपकन्याश्चरात्रौसंकाल्यकालवित् ॥ कैशोरकंमानयन्वैसहताभिर्मुमोदह १८ तास्तस्यवदनंकांतंकांतागोपस्त्रियोनिशि ॥ पिबंतिनयनाक्षेपैर्गांगतंशशिनंयथा १९ हरितालार्द्रपीतेनसकौशेयेनवाससा ॥ वसानोभद्रवसनंकृष्णःकांततरोऽभवत् २० सबद्धांगदनिर्व्यूहश्चित्रयावनमालया ॥ शोभमानोहिगोविंदश्शोभयामासतद्व्रजम् २१ नामदामोदरेत्येवंगोपकन्यास्तदाब्रुवन् ॥ विचित्रंचरितंघोषेदृष्ट्वातत्तस्यभास्वतः २२ तास्तंपयोधरोत्तुंगैरुरोभिस्समपीडयन् ॥ भ्रामिताक्षैश्चवदनैर्निरीक्षंतेवरांगनाः २३ तावार्यमाणापतिभिर्भ्रातृभिर्मातृभिस्तथा ॥ कृष्णंगोपांगनारात्रौमृगयंतेरतिप्रियाः २४ तास्तुपंक्तीकृतास्सर्वारमयंतिमनोरमम् ॥ गायंत्यःकृष्णचरितंद्वंद्वशोगोपकन्यकाः २५ कृष्णलीलानुकारिण्यःकृष्णप्रणिहितेक्षणाः ॥ कृष्णस्यगतिगामिन्यस्तरुण्यस्तावरांगनाः २६

न्याऊर्ध्वागोपीसंपर्कंविनातस्थौस्थितामध्येइतिशेषःकीदृशीत्र्यविंत्रीन्देशान्पार्श्वद्वयंपुरस्ताच्च अवतिप्रकाशतइतित्र्यविः त्रेधाभूतांदृष्टिंरेरिहाणागिलंती उक्तरूपंरासमंडलेहिएकैकस्यागोप्याउभयतः कृष्णद्वयंपुरस्तादेकः सर्वसाधारणांत्रिधाभूतामपिदृष्टिंप्रदेशत्रयस्थः कात्स्न्र्येनगिलतिततोन्यत्रनापैतीत्यर्थः सामूर्तिर्ऋतस्यधर्मस्यसद्मभूतातामनुचिंत्यविचरामीत्यद्वियुक्तासतीविद्धीतिकृष्णलीलानुकारात्पुंस्त्वंआरोपयंतीकाप्यवदत् देवानांकृष्णादीनामन्येषांवाकृष्णेनवियोजयतां असुरत्वंनिर्दयत्वंमहतएकंमुख्यंकस्याश्चिद्रासक्रीडायांतिरोहितेकृष्णेइदंवाक्यम् ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ भावःकृष्णेप्रेमातिशयःतस्यानिस्पंदेनबहिराविष्करणेनमधुरंव्रजमंडलंगताःप्राप्ताः ॥ २९ ॥ अनुवव्रिरेपरितःवृतवत्यः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ हाहेति हारावे
हाचंद्रमुखिइत्यादिशब्दैःस्वस्यविरहातुरत्वंकुर्वत. आविष्कुर्वतः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ चक्रवालैः मंडलैः हल्लीसकक्रीडनंएकस्यपुंसोबहुभिः स्त्रीभिः क्रीडनंसेवरासक्रीडा गोपीनां
मंडलीनृत्यबंधेहल्लीसकंविदुरितिकोशात् तल्लक्षणंतु पृथुंसुवृत्तंमसृणंवितस्तिमात्रोन्नतंकौविनिखन्यशंकुं आक्रम्यपद्भ्यामितरेतरंतुहस्तैर्भ्रमोयंखलुरासगोष्ठी ॥ ३५ । ॥ ॥ इतिश्री
हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ७ ॥ अथैकविंशेह्यध्यायेअरिष्टंवृषरूपिणम् ॥ देवशत्रुंदुराधर्षंकृष्णोहनादितीर्यते ॥ १ ॥ प्रदोषार्धइति ॥ १ ॥ निर्वाणांगारइ

वनेषुतालहस्ताग्रैःकूजयंत्यस्तथापराः ॥ चेरुर्वैचरितंतस्यकृष्णस्यव्रजयोषितः २७ तास्तस्यनृत्यंगीतंचविलासस्मितवीक्षितम् ॥ मुदिताश्चानुकुर्वंत्यः
क्रीडंतिव्रजयोषितः २८ भावनिस्पंदमधुरंगायंत्यस्तावरांगनाः ॥ व्रजंगताःसुखंचेरुर्दामोदरपरायणाः २९ करीषपांसुदिग्धांग्यस्ताःकृष्णमनुवव्रिरे ॥
रमयंत्योयथानागंसंप्रमत्तंकरेणवः ३० तमन्याभावविकचैर्नेत्रैःप्रहसिताननाः ॥ पिबंत्यतृप्तवनिताःकृष्णंकृष्णमृगेक्षणाः ३१ मुखमस्याब्जसंकाशंतृषितागो
पकन्यकाः ॥ रत्यंतरगतारात्रौपिबंतिरसलालसाः ३२ हाहेतिकुर्वतस्तस्यप्रहृष्टास्तावरांगनाः ॥ जगृहुर्निःसृतांवाणींनाम्नादामोतरेरिताम् ३३ ता
सांग्रथितसीमंतारतिंनीत्वाकुलीकृताः ॥ चारुविस्रंसिरेकेशाःकुचाग्रेगोपयोषितम् ३४ एवंसकृष्णोगोपीनांचक्रवालैरलंकृतः ॥ शारदीषुसचंद्रासुनिशासु
मुमुदेसुखी ३५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिहल्लीसकक्रीडनंनामविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रदोषर्द्धेक
दाचित्तुकृष्णेरतिपरायणे ॥ त्रासयन्समदोगोष्ठमरिष्टःप्रत्यदृश्यत १ निर्वाणांगारमेघाभस्तीक्ष्णशृंगोर्कलोचनः ॥ क्षुरतीक्ष्णाग्रचरण कालःकालइवापरः
२ लेलिहानस्सनिष्पेषंजिह्वयोष्ठंपुनःपुनः ॥ गर्वितािवद्धलांगूलःकठिनस्कंधबंधनः ३ ककुदोदतनिर्माणःप्रमाणाद्दुरतिक्रमः ॥ शकृन्मूत्रोपलिप्तांगोगवामुद्वे
जनोभृशम् ४ महाकटिःस्थूलमुखोदृढजानुर्महोदरः ॥ विषाणावलिगितगतिर्लंबताकंठचर्मणा ५ गवारोहेषुचपलस्तरुघातांकिताननः ॥ युद्धसज्जवि
षाणाग्रोद्विषद्वृषभसूदनः ६ अरिष्टोनामहिगवामरिष्टोदारुणाकृतिः ॥ दैत्योवृषभरूपेणगोष्ठान्विपरिधावति ७ पातयानोगवांगर्भान्दृप्तोगच्छत्यनार्तवम्
॥ जृंभमाणश्चचपलोगृष्टीस्संप्रचचारह ८ शृंगप्रहरणोरौद्रःप्रहरन्गोषुदुर्मदः ॥ गोष्ठेषुनरतिंलेभेविनायुद्धेनगोवृषः ९ कस्यचित्त्वथकालस्यसवृषःकेशवाग्र
तः ॥ आजगामबलोदग्रोवैवस्वतवशेस्थितः १०

मेघःमेघवत्तदुमयामः कालःकृष्णवर्णःकालयितासंहर्तावेत्यर्थः ॥ २ ॥ गर्वितंदर्पःतेनआविद्धंभ्रमितंलांगूलंयेनसः कठिनंस्कंधबंधनंककुद्यस्य ॥ ३ ॥ ककुदेति ककुदाघातिनउदग्रंअ
भिभित्तिवंकृतंनिर्माणंमहाप्रासादादिरचनंयेनसतथा ककुदाघातेनताडितेवृक्षप्रासादमूलेसर्वमपितद्भज्यतइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गृष्टीःसंकृत्प्रसूताःगाःसंप्रचचारेत्य
र्थाम स्तेःसेकायेत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ गावःगाःवैरवतवशेस्थितःआसन्नमृत्युः ॥ १२ ॥ १३ ॥ हृष्टंउत्फालितंलांगूलंलोचनेचयेनसः ॥ १४ ॥ १५ ॥ संप्रहर्तुकामइतिशेषः ॥ १६ ॥ प्रमुखेमुखाग्रेओष्ठयोरित्यर्थः वेगेनहतित्वा
पाठः ॥ १७ ॥ नस्तःनासिकातः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ गोवृत्तयःगोपाः अयंचार्थोदाशरथ्याम् प्रनेमास्मिन्ददर्शसोमोअंतर्गोपानेममाविरस्थाकृणोति
सादिग्मशृंगंवृषभंयुयुत्सून्द्रुहस्तस्थौबहुलेवद्धोअंतरितिमंत्रेणोपवृंहितः मंत्रार्थस्तु अंतर्गोपाः अंतःस्थित्वागोपायन्नंतर्यामिनेमास्मिन्नद्वंप्रपंचेस्थावरेसोमःसोमादिरूपःप्रददर्शप्रकर्षेणदृष्टःने

सतत्रगास्तुवृषभंगाधमानोमदोत्कटः ॥ चकारनिर्वृषंगोष्ठंनिर्वत्सशिशुपुंगवम् ११ एतस्मिन्नेवकालेतुगावःकृष्णसमीपगाः ॥ त्रासयामासदुष्टात्मावै
वस्वतवशेस्थितः १२ ऐंद्राशनिरिवांभोदोनर्दमानोमहासुरः ॥ तालशब्देनतंकृष्णःसिंहनादैश्चमोहयन् १३ अभ्यधावतगोविंदोदैत्यंवृषभ
रूपिणम् ॥ सकृष्णंगोवृषोदृष्ट्वाहृष्टलांगूललोचनः १४ रोषितस्तालशब्देनयुद्धकांक्षीननर्दह ॥ तमापतंतंदुर्वृत्तंदृष्ट्वावृषभरूपिणम् ॥ तस्मात्स्थाना
न्नव्यचलत्कृष्णोगिरिरिवाचलः १५ सकुक्षौवृषभोदृष्टिंप्रणिधायधृताननः ॥ कृष्णस्यनिधनाकांक्षीतूर्णमभ्युत्पपातह १६ तमापतंतंप्रमुखेप्रतिजग्राहदु
र्द्धरम् ॥ कृष्णःकृष्णांजननिभोवृषंप्रतिवृषोपमः १७ ससंसक्तस्तुकृष्णेनवैरिणेगेयमहावृषः ॥ मुमोचवक्त्रजंफेनंनस्तश्चाथसशब्दवत् १८ तावन्योन्यानरु
द्धांगौयुद्धेकृष्णवृषावुभौ ॥ रेजतुर्मेघसमयेसंसक्ताविवतोयदौ १९ तस्यदर्पबलंहत्वाकृत्वाशृंगांतरेपदम् ॥ आपीडयदरिष्टस्यकंठंक्लिन्नमिवांबरम् २० शृं
गंचास्यपुनस्सव्यमुत्पाटयमदंडवत् ॥ तेनैवप्राहरद्वक्त्रेसममारभृशंहतः २१ सभिन्नशृंगोभग्नास्योभग्नस्कंधश्चदानवः ॥ पपातरुधिरोद्गारीसांबुधारइ
वांबुदः २२ गोविंदेनहतंदृष्ट्वादृप्तंवृषभदानवम् ॥ साधुसाध्वितिभूतानितत्कर्मास्याभितुष्टुवुः २३ सचोपेंद्रोवृषंहत्वाकांतचंद्रेनिशामुखे ॥ अरविंदा
भनयनःपुनरेवररासह २४ तेपिगोवृत्तयस्सर्वेकृष्णंकमललोचनम् ॥ उपासांचक्रिरेहृष्टास्स्वर्गेशक्रमिवामराः २५ ॥ इतिश्रीभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णु
पर्वणिवृषभासुरवधोनामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कृष्णंव्रजगतंश्रुत्वावर्धमानमिवानलम् ॥ उद्वेगमगमत्कंसश्शंकमानस्ततोभ
यम् १ पूतनायांहतायांचकालियेचपराजिते ॥ धेनुकेप्रलयंनीतेप्रलंबेचनिपातिते २ धृतेगोवर्धनेशैलेविफलेशक्रशासने ॥ गोपुत्रातासुचतथास्पृहणी
येनकर्मणा ३ ककुद्मिनिहतेरिष्टेगोपेषुमुदितेषुच ॥ दृश्यमानेविनाशेचसांनिध्येमहाभये ४ कर्णेनक्षयोश्चैवशकटस्यतथैवच ॥ अचिंत्यंकर्मतच्छ्रु
त्वावर्द्धमानेपुशत्रुषु ५

ममर्द्दप्रपंचंअस्थाअस्थिरंजंगमंआविःकृणोतिप्रकटीकरोति सतिग्मशृंगंवृषभंयुयुत्सून्दुर्मिच्छन्दडमात्रेणमस्थीकर्तुशोत्तोपिलीलयातेनसहयुयुत्सन्द्रुहःद्रोहंकृतवान् तंहतवानित्यर्थः
ततश्चवहुलेव्रजेअंतः रासमंडलमध्येवद्धःभक्तजनेनप्रेमपाशेनवद्धसन् तस्थौक्रीडितुमितिशेषः ॥ २५ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ७ ॥ द्वा
विंशातितमेध्यायेकंसेनाहूययादवान् ॥ वसुदेवमाधिक्षिप्यअक्रूरःप्रेपितोव्रजम् ॥ १ ॥ कृष्णमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

प्र० स॥२६प्राप्तमृत्युंअतएवविसंज्ञानिइंद्रियाणिभूतात्माजीवश्चयस्य ॥ ६ ॥ स्तिमितनिद्रयामूकायामिवरात्रौनिःशब्देकालेइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ बभ्रुरेवदानपतिस्तमक्रूरम्॥१० ॥ आभाष्यप्रत्येकसंबोध्य ॥ ११ ॥ १२ ॥ महावृतेमहत्याचारे ॥ १३ ॥ १४ ॥ निसर्गज्ञाःस्वाभाविकक्रमज्ञाः ॥ १५॥ सुनियतांशोभनानांविधानाम् ॥१६॥उदितोदितैःकथाप्रसंगेनउद्ध

प्राप्तारिष्टमिवात्मानंमेनेसमथुरेश्वरः ॥ विसंज्ञेंद्रियभूतात्मागतासुप्रतिमोबभौ ६ ततोज्ञातीन्समानाय्यपितरंचोग्रशासनः ॥ निशिस्तिमितमूकायांम
थुरायांजनाधिपः ७ वसुदेवंचदेवाभंकंकंचाहूययादवम् ॥ सत्यकंदारुकंचैवकंकावरजमेवच ८ भोजंवैतरणंचैवविकद्रुंचमहाबलम् ॥ भयशंखंचधर्मज्ञंविपृ
थुंचपृथुश्रियम् ९ बभ्रुंदानपतिंचैवकृतवर्माणमेवच ॥ भूरितेजसमक्षोभ्यंभूरिश्रवसमेवच १० एतान्सयादवान्सर्वानाभाष्यशृणुतेतिच ॥ उग्रसेन
सुतोराजाप्रोवाचमथुरेश्वरः ११ भवंतस्सर्वकार्यज्ञावेदेषुपरिनिष्ठिताः ॥ न्यायवृत्तांतकुशलास्त्रिवर्गस्यप्रवर्तकाः १२ कर्तव्यानांचकर्तारोलोकस्यविबुधो
पमाः ॥ तस्थिवांसोमहावृत्तेनिष्कंपाइवपर्वताः १३ अदंभवृत्तयस्सर्वेसर्वेगुरुकुलोषिताः ॥ राजमंत्रधरास्सर्वेसर्वेधनुषिपारगाः १४ यशःप्रदीपालोका
नांवेदार्थानांविवक्षवः ॥ आश्रमाणांनिसर्गज्ञावर्णानांक्रमपारगाः १५ प्रवक्तारस्सुनियतान्नेतारोनयदर्शिनाम् ॥ भेत्तारःपरराष्ट्राणांत्रातारश्शरणार्थिनाम्
१६ एवमक्षतचारित्रैःश्रीमद्भिरुदितोदितैः ॥ द्यौरप्यनुगृहीतास्याद्भवद्भिःकिंपुनर्मही १७ ऋषीणामिववोवृत्तंप्रभावोमरुतामिव ॥ रुद्राणामिववःक्रो
धोदीप्तिरंगिरसामिव १८ व्यावर्तमानंसुमहद्भवद्भिःख्यातकीर्तिभिः ॥ धृतंयदुकुलंवीरैर्भूतलंपर्वतैरिव १९ एवंभवत्सुयुक्तेषुममचित्तानुवर्तिषु ॥ वर्द्धमा
नोममानर्थोभवद्भिःकिमुपेक्षितः २० एषकृष्णइतिख्यातोनंदगोपसुतोव्रजे ॥ वर्द्धमानइवांभोधिर्मूलंनःपरिकृंतति २१ अनमात्यस्यशून्यस्यचारां
धस्यममैवतु ॥ कारणान्नंदगोपस्यससुतोगोपितोगृहे २२ उपेक्षितइवव्याधिःपूर्यमाणइवांबुदः ॥ नदन्मेघइवोष्णांतेसदुरात्माविवर्द्धते २३ तस्यना
हंगतिंजानेनयोगंनपराक्रमम् ॥ नंदगोपस्यभवनेजातस्याद्भुतकर्मणः २४ किंतद्भूतंसमुद्भूतंदेवापत्यंनविद्महे ॥ अतिदेवैरमानुष्यैःकर्मभिस्सोनुमीयते
२५ पूतनाशकुनीबाल्येशिशुनोत्तानशायिना ॥ स्तनपानेप्सुनापीताप्राणैस्सहदुरासदा २६ यमुनायाह्रदेनागःकालियोदमितस्तथा ॥ रसातलचरो
नीतःक्षणेनादर्शनंह्रदात् २७ नंदगोपसुतोयोगंकृत्वासपुनरुत्थितः ॥ धेनुकस्तालशिखरात्पातितोजीवितंविना २८ प्रलंबंयंमृधेदेवानशेकुरतिवर्तितुम्
बालेनमुष्टिनैकेनसहतःप्राकृतोयथा २९ वासवस्योत्सवंभंक्त्वावर्षंवासवरोषजम् ॥ निर्जित्यगोगृहार्थायधृतोगोवर्द्धनोगिरिः ३०

टी० ॥ १७॥ अंगिरसांअग्नीनां ॥ १८ ॥ व्यावर्तमानंभ्रश्यत् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ शून्यस्यहृदयशून्यस्य चारांधस्यचारचक्षुर्वर्जितस्य.राजानश्चारचक्षुषइत्युक्तेः ममकारणात्मदीया रक्षमावात्नंदगोपस्यगृहेवसुदेवस्यसुतोगोपितः ॥ २२ ॥ पूर्यमाणः पर्वणिअंबुदःसमुद्रः ॥ २३ ॥ गतिंतत्त्वं योगंवशीकरणोपायम् ॥ २४ ॥ देवैरपीतिदेवेभ्योप्यधिकइतिसो नुमीयते ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ योगंनागपाशबंधकृंतस्वाछित्वा ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ प्रबंधः घटनाप्रकारः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ मृत्युदुर्बलंमृत्युयोगेनदुर्बलम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ भवेनरुद्ररूपिणाविष्णुना तत्प्रसिद्धंब्रह्मणोवरदानादभेद्यमासीतदित्यर्थः ॥ ३८ ॥ चालितइतिगुरुपुत्रेणकवेनभार्गवःशुक्रः चालितःमृतसंजीविनींविद्यांकस्मैचिदपिनदास्यामीत्येतस्मान्नियमात्प्रभ्रंशितः कथमित्यतआह दार्दुरींमायांप्रविश्येति यथाद र्दुरोमृत्वापुनःपुनरुत्तिष्ठति ॥ एवंकचोपिदानवेभ्योसकृन्मृत्युमासाद्यगुरूदरंप्रवेशितस्ततोगुरोःसकाशात्विद्यांप्राप्यतदुदरंभित्वापुनरुत्थितःमृतंचगुरुंपुनर्जीवितवान् ततस्तामेवदानवेः

हतस्त्वरिष्टोबलवान्निःशृंगश्चकृतोव्रजे ॥ अबालोबाल्यमास्थायरमतेशिशुलीलया ३१ प्रबंधःकर्मणामेवंतस्यगोव्रजवासिनः ॥ सन्निकृष्टंभयंचैवकोशे नोममचध्रुवम् ३२ भूतपूर्वश्चमेमृत्युस्सततंपूर्वदैहिकः ॥ युद्धाकांक्षीचसयथातिष्ठतीहममाग्रतः ३३ क्वचगोपत्वमशुभंमानुष्यंमृत्युदुर्बलम् ॥ क्वचदेव प्रभावेनक्रीडितव्यव्रजेमम ३४ अहोर्नाचेनवपुषाच्छादयित्वात्मनोवपुः ॥ कोप्ययंरमतेदेवश्श्मशानस्थइवानलः ३५ श्रूयतेहिपुराविष्णु सुराणांका रणांतरे ॥ वामनेनतुरूपेणजहारपृथिवीमिमाम् ३६ कृत्वाकेसरिणोरूपंविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ हतोहिरण्यकशिपुर्दानवानांपितामहः ३७ अचिं त्यरूपमास्थायश्वेतशैलस्यमूर्द्धनि ॥ भवेनचानितादैत्याःपुरातत्त्रिपुरंघ्नता ३८ चालितागुरुपुत्रेणभार्गवोंगिरसेनवै ॥ प्रविश्यदार्दुरींमायाकनात्वृष्टिं चकारह ३९ अनंतश्शाश्वतोदेवस्सहस्रशिरसोव्ययः ॥ वाराहंरूपमास्थायप्रोज्जहारार्णवान्महीम् ४० अमृतेनिर्मितेपूर्वंविष्णुःस्त्रीरूपमास्थितः ॥ सुराणामसुराणांचयुद्धंचक्रेसुदारुणम् ४१ अमृतार्थेपुराचापिदेवदैत्यसमागमे ॥ दधारमंदरंविष्णुरकूपारइतिश्रुतिः ४२ वपुर्वामनमास्थायनंदनीयं पुराबलेः ॥ त्रिभिःक्रमैस्तुत्रींल्लोकान्जहारत्रिदिवालयम् ४३ चतुर्धातेजसोभागंकृत्वादाशरथेगृहे ॥ सएवरामसंज्ञोवैरावणंव्यनशत्तदा ४४ एवमेप निकृत्यावैतत्तद्रूपमुपागतः ॥ साधयित्वात्मनःकार्यंसुराणामर्थसिद्धये ४५ तदेषनूनंविष्णुर्वाशक्रोवामरुतांपतिः ॥ मत्साधनेच्छयाप्राप्तोनारदोमां प्रयुक्तवान् ४६ अत्रमेशंकतेबुद्धिर्वसुदेवंप्रतिध्रुवा ॥ अस्यबुद्धिविशेषेणवयंकातरतांगताः ४७ अहंहिखट्वांगवनेनारदेनसमागतः ॥ द्वितीयंसहिमां विप्रःपुनरेवाब्रवीद्वचः ४८ यस्त्वयाहिकृतोयत्नःकंसगर्भकृतेमहान् ॥ वसुदेवेनतेरात्रौतत्कर्मविफलीकृतम् ४९ दारिकायात्वयारात्रौशिलायांकमपा तिता ॥ तांयशोदासुतांविद्धिकृष्णंचवसुदेवजम् ५० रात्रौव्यावर्तितावेतौगर्भौतववधायवै ॥ वसुदेवेनसंधायामित्ररूपेणशत्रुणा ५१ सातुकन्यायशोदा याविंध्येपर्वतसत्तमे ॥ हत्वाशुंभनिशुंभौद्वौदानवौनगचारिणौ ५२ कृताभिषेकावरदाभूतसंघनिषेविता ॥ अर्च्यतेदस्युभिर्घोरैर्महाबलिपशुप्रिया ५३ सु रापिशितपूर्णाभ्यांकुंभाभ्यामुपशोभिता ॥ मयूरांगदचित्रैश्चबर्हभारैर्विभूषिता ५४

कृतांकचहत्यांनिमित्तंकृत्यदानवेपुदत्तोनववपैत्यर्थः एवंदानवानांविनाशःरुद्रद्वारात्रिपुरस्यैवकरद्वाराप्यनेनैवकृतइतिभावः ॥ ३९ ॥ सहस्रशिरसइत्यदंतत्वमार्षम् ॥ ४० ॥ चक्रेकारितवान् ॥ ४१ ॥ अकूपारःसमुद्रेकच्छपोभूस्वेतिशेषः ॥ ४२ ॥ लोकान्आक्रममाणस्त्रिदिवालयंस्वर्गंजहार ॥ ४३ ॥ व्यनशत्विनाशितवान् ॥ ४४ ॥ निकृत्याछलेन ॥ ४५ ॥ मत्साधनेच्छयामद्वधेच्छया ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ द्वितीयंद्वितीयवारम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ मृंगारुःकनककरात्रंगडुकम् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ महतांकर्मणांपूतनावधादीनांकारणंहेतुम् द्वितीयइतिरामापेक्षयासोपिवसुदेवाज्जातइतिवासुदेवोभवत्येव ॥ ६० ॥
॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ अनुबंधेनकार्यानुरोधेन दारुणांदारुणोदर्काम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ बांधवकाम्यया मित्रेच्छया मित्रकामेनेत्यर्थः ॥ ६७ ॥ हस्तिनामिति यथाहस्तिनांकल

हृष्टकुक्कुटसंनादंवनंवायसनादितम् ॥ मृगसंघैश्चसंपूर्णंनविरुद्धैश्चपक्षिभिः ५५ सिंहव्याघ्रवराहाणांनादेनप्रतिनादितम् ॥ वृक्षगंभीरनिविडंकांतारै
स्सर्वतोवृतम् ५६ दिव्यभृंगारुचमरैरादर्शैरुपशोभितम् ॥ देवतूर्यनिनादैश्चशतशःप्रतिनादितम् ५७ स्थानंतस्यानगेविंध्येनिर्मितंस्वेनतेजसा
॥ रिपूणांत्रासजननीनित्यंतत्रमनोरमे ५८ वसतेपरमप्रीतादैवतैरपिपूजिता ॥ यस्त्वयंनंदगोपस्यकृष्णइत्युच्यतेसुतः ५९ अत्रमेनारदः
प्राहसुमहत्कर्मकारणम् ॥ द्वितीयोवसुदेवाद्वैवासुदेवोभविष्यति ६० सहितेसहजोमृत्युर्बांधवश्चभविष्यति ॥ सएववासुदेवोवैवसुदेवसुतोबली ॥
बांधवोधर्मतोमह्यंहृदयेनांतकोरिपुः ६१ यथाहिवायसोमूर्ध्निपदंचास्यावतिष्ठति ॥ नेत्रेतुदतितस्यैववक्त्रेणामिषगृद्धिना ६२ वसुदेवस्तथैवा
यंसपुत्रज्ञातिबांधवः ॥ छिनत्तिममूलानिभुंक्तेचममपार्श्वतः ६३ भ्रूणहत्यापिसंतार्यागोवधःस्त्रीवधोपिवा ॥ नकृतघ्नस्यलोकोस्तिबांधवस्यविशेषतः ६४
पतितानुगतंमार्गंनिषेवत्यचिरेणसः ॥ यःकृतघ्नोनुबंधेनप्रीतिंवहतिदारुणाम् ६५ नरकाध्युषितःपंथागंतव्यस्तेनकारुणः ॥ अपादे
पापहृदयोयःपापमनुतिष्ठति ६६ अहंवास्वजनश्श्लाघ्यस्सवाश्लाघ्यतरस्सुतः ॥ नियमैर्गुणवृत्तेनत्वयाबांधवकाम्यया ६७ हस्तिनांकलहेघो
रेवधमृच्छंतिवीरुधः ॥ युद्धव्युपरमेतेतुसहाश्नंतिमहावने ६८ बांधवानामपितथाभेदकालेसमुत्थिते ॥ बध्यतेर्थांतरप्रेप्सुस्स्वजनोयादवेतरः
६९ कालस्त्वंहिविनाशायमयापुष्टोविजानता ॥ वसुदेवकुलस्यास्ययद्विरोधयसेभृशम् ७० अमर्षीवैरशीलश्चसदापापमतिश्शठः ॥ स्थानेयदुकु
लंमूढशोचनीयंत्वयाकृतम् ७१ वसुदेववृथावृद्धयन्मयात्वंपुरस्कृतः ॥ श्वेतेनशिरसावृद्धोनैववर्षशतैर्भवेत् ७२ यस्यबुद्धिःपरिणतासवैवृद्धतरोनृणाम् ॥
नतेनवृद्धोभवतियेनास्यपलितंशिरः ७३ त्वंचकर्कशशीलश्चबुद्ध्याचनबहुश्रुतः ॥ केवलंवयसावृद्धोयथाशरदतोयदः ७४ किंचत्वंसाधुजानीषेवसुदेववृ
थामते ॥ हतेकंसेममसुतोमथुरांपालयिष्यति ७५ छिन्नाशस्त्वंवृथावृद्धोमिथ्यात्वेवंविचारितम् ॥ जिजीविषुर्नसोप्यस्तियोवैतिष्ठेन्ममाग्रतः ७६ प्रहर्तु
कामोविश्वस्तेयस्त्वंदुष्टेनचेतसा ॥ तत्तेप्रतिकरिष्येहंपुत्रयोस्तवपश्यतः ७७ नमेवृद्धवधःकश्चिद्द्विजस्त्रीवधएवच ॥ कृतपूर्वःकरिष्येद्यविशेषेणतुबांधवे ७८

देवीरुवोनश्यंति नतुहस्तिनः एवंममचकृष्णस्यचकलहेवसुदेवादयएवनंक्ष्यंति नत्वावामितिश्लोकद्वयस्यार्थः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ शठोमिथ्याविनीतश्चशठोगूढपराधकृदिति
कोशात् त्वयाकुलंयदशोचनीयंतत्स्थानेयुक्तमित्यर्थः ॥ ७१ ॥ हेवृद्धयदयतोमयात्वंपुरस्कृतोऽतोहंवृथाव्यर्थजन्मास्मीत्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥
भेमया ॥ ७८ ॥

जातश्चासौसंवृद्धश्चजातसंवृद्धः पितृष्वसुरितिपितृव्यसंबंधिन्याः स्वसुरिति ॥ ७९ ॥ चक्रवर्तिनां यस्यमूर्धनिदृश्येतविनाछत्रेणभूपतेः पश्चानुकारिणीछायातमाहुश्चक्रवर्तिनमित्युक्तलक्षणानाम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ जयोवास्त्वितिशेषः उभयथानिलज्जशा अवगुंठिता आच्छादितमुखाः यदूनांपुरुषायास्यंति एकेनकपटिनासर्वेषु कपटित्वापवादप्रसंगादितिमात्रः ॥ ८२ ॥ तदेवाह त्वयेति वाच्यानिंद्याः ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ दानपतेहेअक्रूर ॥ ८५ ॥ वाच्यस्त्वयावक्तव्यः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ कालनिर्माणबोधिनौ समयानुसारियुद्धकुशलौन्याय

इहत्वंजातसंवृद्धाममापत्राववाधत ॥ पितृष्वसुश्चमेभर्तायदूनांप्रथमोगुरुः ७९ कुलेमहतिविख्यातःप्रथितेचक्रवर्तिनाम् ॥ गुर्वर्थंपूजितस्सद्भिर्महद्भिर्धर्मबुद्धिभिः ८० किंकरिष्यामहेसर्वेसत्सुवक्तव्यतांगताः ॥ यदूनांयूथमुख्यस्ययस्यतेवृत्तमीदृशम् ८१ मद्वधोवाजयोवाथवसुदेवस्यदुर्नयैः ॥ सत्सुयास्यंतिपुरुषायदूनामवगुंठिताः ८२ त्वयाहिमद्वधोपायंतर्कमाणेनवैमृधे ॥ अविश्वास्यंकृतंकर्मवाच्याश्चयदवःकृताः ८३ अशाम्यंवैरमुत्पन्नंममकृष्णस्यचोभयोः ॥ शांतिमेकतरेशांतिंगतेयास्यंतियादवाः ८४ गच्छदानपतेक्षिप्रंताविहानयितुंव्रजात् ॥ नंदगोपंचगोपांश्चकरदान्ममशासनात् ८५ वाच्यश्चनंदगोपोवैकरमादायवार्षिकम् ॥ शीघ्रमागच्छनगरंगोपैस्सहसमन्वितः ८६ कृष्णसंकर्षणौचैववसुदेवसुतावुभौ ॥ द्रष्टुमिच्छतिवैकंसस्सभृत्यस्सपुरोहितः ८७ एतौयुद्धविदौरंगेकालनिर्माणयोधिनौ ॥ दृढौचक्रातिनौचैवशृणोमिव्यायतोद्यमौ ८८ अस्माकमपिमल्लौद्वौसज्जौयुद्धकृतोत्सवौ ॥ ताभ्यांसहनियोत्स्येतेतौयुद्धकुशलावुभौ ८९ द्रष्टव्यौचमयावश्यंबालौतावमरोपमौ ॥ पितृष्वसुस्सुतौमुख्यौव्रजवासौवनेचरौ ९० वक्तव्यंचव्रजेतस्मिन्समीपेव्रजवासिनाम् ॥ राजाधनुर्मखंनामकारयिष्यतिवैसुखी ९१ सन्निकृष्टेवनेतेतुनिवसंतुयथासुखम् ॥ जनस्यामंत्रितस्यार्थेयथास्यात्सर्वमव्ययम् ९२ पयसस्सार्पिषश्चैवदध्नोदध्युत्तरस्यच ॥ यथाकामप्रदानायभोज्याधिश्रयणायच ९३ अक्रूरगच्छशीघ्रंवंतावानयममाज्ञया ॥ संकर्षणंसकृष्णंचद्रष्टुंकौतूहलंहिमे ९४ तयोरागमनेप्रीतिःपरमामत्कृताभवेत् ॥ दृष्ट्वातुतौमहावीर्यौतद्विधास्यामियद्धितम् ९५ शासनंयदिवाश्रुत्वाममतौपरिभाषितम् ॥ नागच्छेतांयथाकालंनिग्राह्यावपितौमम ९६ सांत्वमेवतुबालेषुप्रधानंप्रथमोनमः ॥ मधुरेणैवतौमंदौस्वयमेवानयाशुवै ॥ ९७ अक्रूरकुरुमेप्रीतिमेतांपरमदुर्लभाम् ॥ यदिवानोपजप्तोसिवसुदेवेनसुव्रत ९८ तथाकर्तव्यमेतद्धियथाताभिगमिष्यतः ॥ एवमाक्षिप्यमाणोपिवसुदेवोवमूपमः ॥ सागराकारमात्मानंनिष्प्रकंपमधारयत् ९९ वाक्शल्यैस्ताड्यमानस्तुकंसेनादीर्घदर्शिना ॥ क्षमांमनसिसंधायनोत्तरंप्रत्यभाषत १००

तोद्यमौदीर्घयत्नौ ॥ ८८ ॥ मल्लौचाणूरमुष्टिकौनियोत्स्येतेयुद्धंकरिष्यतः ॥ ८९ ॥ पितृष्वसुरितिपितृव्यसंबंधिन्याःस्वसुरितिज्ञेयंकालभेदेनयथाश्रुतमेवास्तु ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ दध्युत्तरस्यदधिमंदरयतक्रस्यवा भोज्याधिश्रयणायचभोज्यंपायसादन्नंकर्तुंयत्अधिश्रयणंक्षीरस्यतस्मै ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ उपजप्तोभेदितः ॥ ९८ ॥ सागराकारम् अतिगंभीरंआत्मानंमनः ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ १ ॥ २ ॥ तस्मिन्नेवमुहूर्तेमध्यरात्रे ॥ १०३ ॥ इतिश्रीह०द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ त्रयोविंशेस्मिन्नध्यायेउग्रसेनपितामहः ॥ कंकः कंसंविनिर्भर्त्स्यहितमाहेतिवर्ण्यते ॥ १ ॥
क्षिप्रमिति ॥ १ ॥ अंधकःकंकापरनामाउग्रसेनस्यपितामहइतिप्राञ्चः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ इक्ष्वाकुवंशजोअसमंजाः यथाप्रजापीडकःसक्रुद्धिनिवृत्तोजातः सएवत्वं पुनर्जात

येतुतंददृशुस्तत्राक्षिप्यमाणमनेकधा ॥ धिग्धिगित्यसकृत्तेवैशनैरूचुरवाङ्मुखाः १०१ अक्रूरस्तुमहातेजाजानन्दिव्येनचक्षुषा ॥ जलंदृष्ट्वेवतृपितः
प्रेषितःप्रीतिमानभूत् १०२ तस्मिन्नेवमुहूर्तेतुमथुरायास्सनिर्ययौ ॥ प्रीतिमान्पुंडरीकाक्षंद्रष्टुंदानपतिस्स्वयम् १०३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु
हरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरप्रस्थानंनामद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ क्षिप्रंयदुवृषंदृष्ट्वासर्वेतेयदुपुंगवाः ॥ निपीड्यश्रव
णान्हस्तैर्मेनिरेतंगतायुषम् १ अंधकोनुद्विग्नमनाधैर्यादविकृतंवचः ॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठस्समाजेकंसमोजसा २ अश्लाघ्योमेमतःपुत्रतवायंवाक्पारि
श्रमः ॥ अयुक्तोगर्हितस्साद्भिर्बांधवेषुविशेषतः ३ अयादवोयादिभवान्शृणुतावद्यदुच्यते ॥ नहित्वांयादवंवीरबलात्कुर्वीतियादवाः ४ अश्लाघ्यानृण
यःपुत्रयेषांत्वमनुशासिता ॥ इक्ष्वाकुवंशजोराजाविनिवृत्तःस्वयंसकृत् ५ भोजोवायादवोवासिकंसोवासियथातथा ॥ सहजंतेशिरस्तातजटीमुंडोपिवा
भव ६ उग्रसेनस्त्वयंशोच्योयोस्माकंकुलपांसनः ॥ दुर्जातीयेनयेनत्वमीदृशोजानितःसुतः ७ नचात्मनोगुणांस्तातप्रवदंतिमनीषिणः ॥ परेणोक्तागुणा
गौण्यंयांतिवेदार्थसंमिताः ८ पृथिव्यांयदुवंशोयंनिंदनीयोमहीक्षिताम् ॥ बालःकुलांतकृन्मूढोयेषांत्वमनुशासिता ९ असाधुमद्भिर्वाक्यैश्चत्वयासाधि
तिभाषितैः ॥ नचाप्यासादितंकार्यमात्माचविवृतःकृतः १० गुरोरनवलिप्तस्यमान्यस्यमहतामपि ॥ क्षेपणंकःशुभंमन्येद्विजस्येववधेकृते ११ मा
न्याश्चैवाभिगम्याश्चवृद्धास्तातयथाग्नयः ॥ क्रोधोहितेषांप्रदहल्लोकानंतर्गतानपि १२ बुधेनतातदांतेननित्यमभ्युच्छ्रितात्मना ॥ धर्मस्यगतिरन्वे
ष्यामत्स्यस्यगतिरप्स्विव १३ केवलंत्वंतुदर्पेणवृद्धानग्निसमानिह ॥ वाचातुदसिमर्मघ्न्याअमंत्रोक्तायथाहुतिः १४ वसुदेवंचपुत्रार्थेयदिमंपरिगर्हसि ॥
तत्रमिथ्याप्रलापंतेनिंदामिक्षेपणंवचः १५ दारुणंचापितापुत्रेनैवदारुणतांव्रजेत् ॥ पुत्रार्थेह्यापदःकष्टाःपितरःप्राप्नुवंतिहि १६ छादितोवसुदेवेनयदि
पुत्रशिशुस्तदा ॥ मन्यसेयद्यकर्तव्यंतत्पृच्छापितरंस्वकम् १७ गर्हतावसुदेवंचयदुवंशंचनिंदता ॥ त्वयायादवपुत्राणांवैरजंविषमार्जितम् १८ अकर्त
व्यंयदिकृतंवसुदेवेनपुत्रजम् ॥ किमर्थमुग्रसेनेनाशिशुस्त्वंनविनाशितः १९

इत्यर्थः ॥ ५ ॥ सहजंअविकृतंएव।शिरःउत्तमांगंवृद्धकुंडलं जटीमुंडइतिलक्षणयामूर्द्धन्यानूबध्वोपचिंछधित्रेत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ गौण्यंसाफल्यम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ असाधु
माद्भिःनिंदादियुक्तैः विवृतःस्पष्टीकृतः ॥ १० ॥ ११ ॥ अंतर्गतान्योगबलार्जितानपि ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

१ महतां पुन इति तुमुद्दिष्टपूर्वं पुस्तकएवपाठः ।

॥ २० ॥ जात्याहि उत्पन्नावेवत्वयाजातवैरेणचेतसाकृष्णःसंकर्षणश्चधृतः ताभ्यांचत्वमपितथैवजातवैरेणचेतसाधृतइतित्वमेनयोरुग्रःप्रथमोपराधीइत्यर्थः ॥ २१ ॥ उद्धूतानि अति
कंपितानि ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ एषइतिसर्वतोभद्रचक्रेकंसस्यजन्मनक्षत्रंमृगशिरः ततोदशमंचित्रातत्स्वनक्षत्रं तत्रघोरोग्रहःराहुःक्रूरोस्ति कुजश्चवक्रीभूयतत्रैवागतोस्ति ताभ्यांक
र्मभंव्याप्यजन्मभंविद्धमिति तवजीवनार्थोयत्नःसर्वोनिष्फलोभविष्यति देहश्चनंक्ष्यतीतिभावः ॥ २५ ॥ एवंपश्चिमायामुदितोबुधोपिराज्यभंगकृदित्याह बुधेनेति अतिचारंसूर्यमुल्लं
घ्यगमनं यथाबुधसूर्यशुक्राणामत्यंतंपृथग्दर्शनंमहतेनाशायभवतीतिभावः ॥ २६ ॥ केतुनापुच्छेनधूमकेतोरुत्पातविशेषस्य भरण्यादीनीति कंसस्यजन्मकर्मभेधूमकेतुनातृतीये

पुन्नाम्नोनरकात्पुत्रोयस्मात्त्रातापितॄंस्तदा ॥ तस्माद्वदंतिपुत्रेतिपुत्रंधर्मविदोजनाः २० जात्याहियादवःकृष्णस्सचसंकर्षणोयुवा ॥ त्वंचापिविधृतस्ताभ्यां
जातवैरेणचेतसा २१ उद्धूतानीहसर्वेषांयदूनांहृदयानिवै ॥ वसुदेवेत्वयाक्षिप्तेवासुदेवेचकोपिते २२ कृष्णेचभवतोद्वेष्येवसुदेवविगर्हणात ॥ शं
संतिचेमानिभयंनिमित्तान्यशुभानिते २३ सर्पाणांदर्शनंतीव्रंदुःस्वप्नानांनिशाक्षये ॥ पुर्यांवैधव्यशंसीनिकारणैरनुमीमहे २४ एषघोरोग्रहःस्वाति
मुल्लिखन्स्वेनभस्तिभिः ॥ वक्रांगारकश्चकेचित्रायांघोरदर्शनः २५ बुधेनपश्चिमासंध्याव्याप्ताघोरेणतेजसा ॥ वैश्वानरपथेशुक्रोह्यतिचारंचचारह २६
केतुनाधूमकेतुनास्तुनक्षत्राणित्रयोदश ॥ भरण्यादीनिभिन्नानिनानुयातिनिशाकरम् २७ प्राक्संध्यापरिघग्रस्ताभाभिर्बाधतिभास्करम् ॥ प्रतिलोमंच
यांत्येवव्याहरंतोमृगद्विजाः २८ शिवाश्मशानान्निष्क्रम्यनिश्श्वासांगारवर्षिणी ॥ उभेसंध्येपुरींघोरापर्येतिबहुवाशती २९ उल्कानिर्घातनादेनपपा
तधरणीतले ॥ चलत्यपर्वणिमहीगिरीणांशिखराणिच ३० ग्रस्तस्वर्भानुनासूर्योदिवानक्तमजायत ॥ धूमोत्पातैर्दिशोव्याप्ताःशुष्काशनिसमाहताः
३१ प्रस्रवंतिघनारक्तंसाशनिस्तनयित्नवः ॥ चलितादेवताःस्थानात्त्यजंतिविहगानगान् ३२ यानिराजविनाशायदैवज्ञाःकथयंतिह ॥ तानिसर्वाणिप
श्यामोनिमित्तान्यशुभानिवै ३३ त्वंचापिस्वजनद्वेषीराजधर्मपराङ्मुखः ॥ अनिमित्तागतक्रोधस्सन्निकृष्टभयोह्यसि ३४ यस्त्वंदेवोपमंवृद्धंवसुदेवंव
सूपमम् ॥ मोहात्क्षिपसिदुर्बुद्धेकुतस्तेशांतिरात्मनः ३५ त्वद्गतोयोहिनस्स्नेहस्तंत्यजामोवयंवयम् ॥ अहितंस्वस्यवंशस्यनत्वांक्षणमुपास्महे ३६ स
हिदानपतिर्धन्योयोद्रक्ष्यतिवनेगतम् ॥ पुंडरीकविशालाक्षंकृष्णमक्लिष्टकारिणम् ३७ छिन्नमूलोह्ययंवंशोयदूनांत्वत्कृतेकृतः ॥ कृष्णोज्ञातीन्समाना
य्यसंधानंकरिष्यति ३८

नउपग्रहेणापिविद्धइत्यर्थः नानुयातिनिशाकरमित्यनेनचित्रास्थराहोश्चित्रातः उत्तराणित्रयोदशनक्षत्राणि जीवपक्षेमतिपूर्वाणित्रयोदशनक्षत्राणि मृत्युपक्षेपतितानि अतस्तत्रत्यः
चंद्रोपिनैतैर्नक्षत्रैरुत्तमफलकारत्वेनानुगम्यतइत्यर्थः ॥ २७ ॥ परिघः रविमंडलेतिर्यग्वृत्तिर्दंडः बाधतिबाधते ॥ २८ ॥ पर्येतिपरिक्रामति वाशतीशब्दंकुर्वाणा ॥ २९ ॥ अपर्वणि अ
कांडेअकस्मादितियावत् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ देवताःदेवताप्रतिमाः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ त्वत्कृतेत्वदर्थंत्वयैवेत्यर्थः संधानंइतस्ततोविप्रकीर्णानांयादवानामा
नयनेनएकीकरणम् ॥ ३८

कालेनसम्यक्परिगतंनष्टंज्ञानंयस्यसःकालःसम्यक्परिज्ञातः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ चतुर्विंशेत्वथा ध्यायेअक्रूरागमनात्पुरा केशिनोहयरूपस्यकृष्णाद्वधउच्यते ॥ १ ॥ अंधकस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रागेवअक्रूरप्रेषणात्केशिनःनिकटेइतिशेषः ॥ ५ ॥

क्षांतमेवतवानेनवसुदेवेनधीमता ॥ कालस्सम्यक्परिज्ञातोब्रूहित्वंयद्यदिच्छसि ३९ मह्यंतुरोचतेकंसवसुदेवसहायवान् ॥ गच्छकृष्णस्यानिलयंसंधिं स्तेनचरोचताम् ॥ ४० इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वणिअंधकवचनंनामत्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अंधकस्यवचश्श्रुत्वा कंसस्संरक्तलोचनः ॥ नकिंचिदब्रवीत्क्रोधाद्विवेशस्वंनिकेतनम् ॥ १ ॥ तेचसर्वेयथावेश्मयादवाश्श्रुतविस्तराः ॥ जग्मुर्विगतसंकल्पाःकंसवैकृतशंसि नः २ अक्रूरोपियथाज्ञप्तःकृष्णदर्शनलालसः ॥ जगामरथमुख्येनमनसातुल्यगामिना ३ कृष्णस्यापिनिमित्तानिशुभान्यंगगतानिवै ॥ पितृतुल्येनशंसं तिबांधवेनसमागमम् ४ प्रागेवचनरेंद्रेणमाथुरेणौग्रसेनिना ॥ केशिनःप्रेषितोदूतोवधायोपेंद्रकारणात् ५ सचदूतवचश्श्रुत्वाकेशीक्लेशकरोनृ णाम् ॥ वृंदावनगतोगोपान्बाधतेस्मदुरासदः ६ मानुषंमांसमश्नानःक्रुद्धोदुष्टपराक्रमः ॥ दुर्दांतोवाजिदैत्योसावकरोत्कदनंमहत् ७ निघ्नन्गवैसगोपालाग वांपिशितभोजनः ॥ दुर्मदःकामचारीचसकेशीनिरवग्रहः ८ तदरण्यंश्मशानाभंनृणांमांसास्थिभिर्वृतम् ॥ यत्रास्तेसहिदुष्टात्माकेशीतुरगदानवः ९ खुरैर्दारयतेभूमिंवेगेनारुजतेद्रुमान् ॥ हेषितैःस्पर्द्धतेवायुंप्लुतैर्लंघयतेनभः १० अतिप्रवृद्धोमत्तश्चदुष्टोश्वोवनगोचरः ॥ आकंपितसटोरौद्रःकंसस्यच रितानुगः ११ ईरिणंतद्वनंसर्वंतेनासीत्पापकर्मणा ॥ कृतंतुरगदैत्येनसर्वान्गोपान्जिघांसता १२ तेनदुष्टप्रचारेणदूषितंतद्वनंमहत् ॥ नन्राभिर्गोधनैर्वा पिसेव्यतेवनवृत्तिभिः १३ निःसंपातःकृतःपंथास्तेनतद्विषयाश्रयः ॥ मदाच्चलितवृत्तेननृमांसान्यश्नताभृशम् १४ नृशब्दानुसरःक्रुद्धस्सकदाचिद्वनाग मे ॥ जगामघोषसंवासंचोदितःकालधर्मणा १५ तंदृष्ट्वाद्द्रुवुर्गोपाःस्त्रियश्चशिशुभिस्सह ॥ क्रंदमानाजगन्नाथंकृष्णंनाथमुपाश्रिताः १६ तासांरुदितश ब्देनगोपानांक्रंदितेनच ॥ दत्त्वाभयंतुकृष्णोवैकेशिनंसोभिदुद्रुवे १७ केशीचाप्युन्नतग्रीवःप्रकाशदशनेक्षणः ॥ हेषमाणोजवोदग्रोगोविंदाभिमुखोययौ १८ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यकेशिनंहयदानवम् ॥ प्रत्युज्जगामगोविंदस्तोयदश्शशिनंयथा १९ केशिनस्तुतमभ्याशेदृष्ट्वाकृष्णमवस्थितम् ॥ मनुष्यबुद्धयो गोपाःकृष्णमूचुर्हितैषिणः २० कृष्णतातनखल्वेषसहसातेहयाधमः ॥ उपसर्प्योभवान्बालःपापश्चैषदुरासदः २१ एषकंसस्यसहजःप्राणस्तातबहि श्चरः ॥ उत्तमश्चहयेंद्राणांदानवोप्रातिमोयुधि २२

॥ ६ ॥ वाजिरूपोदैत्यः ॥ ७ ॥ निरवग्रहःउच्छृंखलः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ईरिणंशून्यम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ निःसंपातःअगम्यः ॥ १४ ॥ नृशब्दानुसरःमनुष्यशब्दानुसारी कालधर्मणामृत्युना ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ जवोदग्रःउग्रः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

१ मीतिरेखेवनेरेपरानिनिपाठांतरम् ।

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ वलयोललाटस्थाः क्रोधजंक्रोधात्प्रस्विन्नम् ॥ २६ ॥ रजसाखुरोद्धूतेनवृत्तंमिश्रंफेनं अयथेतिव्याघ्रोविशेषणम् असुपिरेगाढेनरअसाव्याप्तइत्यर्थः नीहारंअव
श्यायंएतेनायंमंत्रउपबृंहितःनवाअर्वारेणुककाटोअश्रुतेनसंस्कृतप्रमुपयंतिताअभि उरुगायमभयंतस्यताअनुगावोमर्तस्यविचरंतियज्वनइति ताःगावअर्वाअश्वरूपीअसुरः रेणुककाटितिअ
तिशयेनवर्षतितेनवाआवृणोतिविश्वमितिरेणुककाटः कटेवर्षावरणयोरित्यस्मात्यङ्लुकिघञ् नअश्रुतेनव्य.प्तोति संस्कृतःसंस्कारोदाहच्छेदौषधपानादिस्तेनत्रायतइतिसंस्कृतत्रोवैद्यस्तं

त्रासनस्सर्वभूतानांतुरगाणांमहाबलः ॥ अवध्यस्सर्वभूतानांप्रथमःपापकर्मणाम् २३ गोपानांतद्वचः[1]श्रुत्वावदतांमधुसूदनः ॥ केशिनासहयुद्धाय
मतिंचक्रेरिसूदनः २४ ततस्सव्यंदक्षिणंचमंडलंसपरिभ्रमन् ॥ पद्भ्यामुभाभ्यांसहयःक्रोधेनारुजतेद्रुमान् २५ मुखेलंबसटेचास्यस्कंधेकेशघनावृते ॥
वलयोभ्रतरंगाभाःसुस्रुवुःक्रोधजंजलम् २६ सफेनंवक्त्रजंचैववववर्षरजसावृतम् ॥ हिमकालेऽयथाव्योम्निनीहारमिवचंद्रमाः २७ गोविंदमरविंदाक्षंहेषितो
द्गारशीकरैः ॥ सफेनैर्वक्त्रनिर्गीर्णैःप्रोक्षयामासभारत २८ खुरोद्धूतावसिक्तेनमधुकक्षोदपांडुना ॥ रजसासहयःकृष्णंचकारारुणमूर्धजम् २९ प्लुतवल्गि
तपादस्तुतक्षमाणोधरांखुरैः ॥ दंतान्निर्दशमानस्तुकेशीकृष्णमुपाद्रवत् ३० ससंसक्तस्तुकृष्णेनकेशीतुरगसत्तमः ॥ पूर्वाभ्यांचरणाभ्यांवैकृष्णंवक्ष
स्यताडयत् ३१ पुनःपुनस्सचबलीप्राहिणोत्पार्श्वतःखुरान् ॥ कृष्णस्यदानवोघोरंप्रहारममितौजसः ३२ वक्त्रेणचास्यघोरेणतीक्ष्णदंष्ट्रायुधेनवै ॥
अदशद्बाहुशिखरंकृष्णस्यरुषितोहयः ३३ सलंबकेसरसटःकृष्णेनसहसंगतः ॥ रराजकेशीमेघेनसंसक्तःखइवांशुमान् ३४ उरस्तस्योरसाहंतुमियेषबलवा
न्हयः ॥ वेगेनवासुदेवस्यक्रोधाद्द्विगुणविक्रमः ३५ तस्योत्सिक्तस्यबलवान्कृष्णोप्यमितविक्रमः ॥ बाहुमाभोगिनंकृत्वामुखेक्रुद्धस्समादधत् ३६ सतं
बाहुमशक्तोवैखादितुंभेत्तुमेवच ॥ दशनैर्मूलनिर्मुक्तैस्सफेनंरुधिरंवमन् ३७ विपाटिताभ्यामोष्ठाभ्यांकटाभ्यांविदलीकृतः ॥ अक्षिणीविकृतेचक्रेविसृतेमुक्तबं
धने ३८ निरस्तहनुराविष्टश्शोणिताक्तविलोचनः ॥ उत्कर्णोनष्टचेतास्तुसकेशीबह्वचेष्टत ३९ उत्पतन्नसकृत्पादैश्शकृन्मूत्रंसमुत्सृजन् ॥ खिन्नांगरो
माश्रांतस्तुनिर्यत्नचरणोभवत् ४० केशिवक्त्रविलग्नस्तुकृष्णबाहुरशोभत ॥ व्याभुग्नइवघर्मांतेचंद्रार्धकिरणैर्घनः ४१ केशीचकृष्णसंसक्तश्शांतगात्रोव्यरो
चत ॥ प्रभातावनतश्चंद्रश्श्रांतोमेरुमिवाश्रितः ४२

प्रत्यर्पिताःगावःनअभ्युपयंति निर्बाधतत्वात् यतस्ताः गावःमर्तस्ययज्वनः नंदादेःसंबंधिन्यः अभयंयउरुगायंमहाकीर्तिंअनुलक्षीकृत्यचरंतीतिमंत्रार्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ खुरोद्धूतं
चतदवसिक्तंव्याप्तंतेनमधुकक्षोदोमधुयष्टिचूर्णंतद्वत्पांडुनारजसा ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ आभोगिनं अतिवृद्धम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ कटाभ्यांगं
डाभ्यां ॥ ३८ ॥ उत्कर्णःऊर्ध्वकर्णः उत्पातितइतिवा ॥ ३९ ॥ ४० ॥ व्याभुग्नइवक्रेणमंडलेनवेष्टितार्धइत्यर्थः ॥ ४१ ॥अवनतोमंदतेजाः ॥ ४२ ॥

---

१ प्लुतवल्गितपादइतिपाठांतरम् ।

॥ ४३ ॥ स्त्यानं मतिपरं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ पशोर्महिषरूपस्य ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ हता अनेनेति च्छेदः सधिरार्षः ॥ ५६ ॥ संवर्तकं प्रलयं ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ केशिनं वातिहिनस्तीति केशवः मत्वर्थीयलोप आर्षः ॥ ६५ ॥ कृत्यशेषं कंसवधादि

तस्य कृष्णभुजोद्धूताः केशिनो दशना मुखात् ॥ पेतुश्शरदि निस्तोयाः सिताभ्रावयवा इव ४३ स तु केशी भृशं श्रांतः कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ स्वभुजं स्त्रायतं कृत्वा पाटितो बलवत्तदा ४४ स पाटितो भुजेनाजौ कृष्णेन विकृताननः ॥ केशी नदन्महानादं दानवो व्यथितस्तदा ४५ विघूर्णमानस्त्रस्तांगो मुखाद्रुधिरमुद्वमन् ॥ भृशं व्यंगकृतवपुर्निकृतार्द्ध इवाचलः ४६ व्यादितास्यो महारौद्रस्सोसुरः कृष्णबाहुना ॥ निपपात यथा कृत्तो नागो हि द्विदलीकृतः ४७ बाहुनाकृत्तदेहस्य केशिनो रूपमाबभौ ॥ पशोरिव महाघोरं निहतस्य पिनाकिना ४८ द्विपादपृष्ठपुच्छार्द्धे श्रवणैकाक्षिनासिके ॥ केशिनस्तद्द्विधाभूते द्वे चार्द्धे रेजतुः क्षितौ ४९ केशिदंतक्षतस्यापि कृष्णस्य शुशुभे भुजः ॥ वृद्धस्साल इवारण्ये गजेंद्रदशनांकितः ५० तं हत्वा केशिनं युद्धे कल्पयित्वा च भागशः ॥ कृष्णः पद्मपलाशाक्षो हसंस्तत्रैव तस्थिवान् ५१ तं हतं केशिनं दृष्ट्वा गोपा गोपस्त्रियस्तथा ॥ बभूवुर्मुदितास्सर्वे हतविघ्ना गतक्लमाः ५२ दामोदरं तु श्रीमंतं यथास्थानं यथावयः ॥ अभ्यनंदन्प्रियैर्वाक्यैः पूजयंतः पुनः पुनः ५३ ॥ गोपा ऊचुः ॥ अहो तात कृतं कर्म हतोयं लोककंटकः ॥ दैत्यः क्षितिचरः कृष्ण हयरूपं समास्थितः ५४ कृतं वृंदावनं क्षेमं सेव्यं नृमृगपक्षिणाम् ॥ घ्नता पापमिमं तात केशिनं हयदानवम् ५५ हता नो बहवो गोपा गावो वत्सेषु वत्सलाः ॥ नैके चान्ये जनपदा हता नेन दुरात्मना ५६ एष संवर्तकं कर्तुमुद्यतः खलु पापकृत् ॥ नृलोकं निर्नरं कृत्वा चर्तुकामो यथासुखम् ५७ नैतस्य प्रमुखे स्थातुं कश्चिच्छक्तो जिजीविषुः ॥ अपि देवसमूहेषु किं पुनः पृथिवीतले ५८ अथांतर्हितो विप्रो नारदः खगमो मुनिः ॥ प्रीतोस्मि विष्णो देवेश कृष्ण कृष्णेति चाब्रवीत् ५९ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ यदिदं दुष्करं कर्म कृतं केशिजिघांसया ॥ त्वय्येव केवलं युक्तं त्रिदिवे त्र्यंबकस्य वा ६० अहं युद्धोत्सुकस्तात त्वद्गतेनांतरात्मना ॥ इदं नरहयं युद्धं द्रष्टुं स्वर्गादिहागतः ६१ पूतनानिधनादीनि कर्माणि तव दृष्टवान् ॥ अहं त्वनेन गोविंद कर्मणा परितोषितः ६२ हयादस्मान्महेंद्रोपि बिभेति बलसूदनः ॥ कुर्वाणाच्च वपुर्घोरं केशिनो दुष्टचेतसः ६३ यत्त्वया पादितो देहो भुजेनायतपर्वणा ॥ एषोस्य मृत्युर्विहितो विहितो विश्वयोनिना ६४ यस्मात्त्वया हतः केशी तस्मान्मच्छासनं शृणु ॥ केशवो नाम नाम्ना त्वं ख्यातो लोके भविष्यसि ६५ स्वस्त्यस्तु भवतो लोके साधु याम्यहमाशुगः ॥ कृत्यशेषं च ते कार्यं शक्र स्त्वमासि माचिरम् ६६ त्वयि कार्यांतरगते नरा इव दिवौकसः ॥ विडंबयंतः क्रीडंति लीलां त्वद्बलमाश्रिताः ६७ अभ्यागतेर्त्ते कालो भारतस्याहवोदधेः ॥ हस्तप्राप्तानि युद्धानि राज्ञां त्रिदिवगामिनाम् ६८

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ अभ्यागतोसमीपे ॥ ६८ ॥

---

१ कदलीदलम् ० पा ० २ तत्रकेनट ० पा ०

॥ ६९ ॥ अभितःसर्वतः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ एषमेइतिसंदेशज्ञापकंवाक्यंश्रुतिभिःदेहकमपिइतःप्रभृतिरूपातिमेष्यति श्रुतयश्च अहश्चकृष्णमहरर्जुनंचविवर्तेतेर जसीवेद्याभिः वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरज्ज्योतिषाग्निस्तमांसीरयायाः अहःयुद्धयज्ञः कृष्णंअनुरक्तःविवर्ततेविशेषेणजायते तथाअर्जुनंअनुअहर्विवर्तते एकश्चकारोन्वाचये अपरःसमुच्चये तेनकृष्णार्जुनाभ्यांविभज्यसमुच्चित्यवाक्रियमाणौद्वौयुद्धयज्ञौविवर्ततेइत्यर्थः उभेअप्यहनीरजसीरजोगुणकार्यवेद्याभिःलब्धुंयोग्याभिश्रीभिर्हेतुभूताभिः लक्ष्म्यर्थ युद्धानिजायंतइत्यर्थः ताभ्यांचसहायाभ्यांवैश्वानरोविश्वेषांनृणांइष्टफलप्रापकोधर्मःस्वयमदृष्टरूपोपिजायमानआविर्भवन्राशब्दइवार्थे राजाजायमानःसन्तमांसिअधर्मरूपाणिअ सुरांधकाराणिअवातिरत्तिरस्कृतवान् केनअग्निर्ज्योतिषे अग्निनाज्योतिषेत्यर्थः खांडवदाहेअग्निनादत्तेचक्रगांडीवेतद्रूपेणज्योतिषेतिभावः ॥ ७३ ॥ साधितेहते ॥ ७४ ॥

पंथानश्शोधिताव्योम्निविमानारोहणोर्ध्वगाः ॥ आकाशाभिज्ञ्यंतेशक्रलोकेमहीक्षिताम् ६९ उग्रसेनसुतेशांतेपदस्थेत्वयिकेशव ॥ अभितस्तन्म हद्युद्धंभविष्यतिमहीक्षिताम् ७० त्वांचाप्रतिमकर्माणंसंश्रयिष्यंतिपांडवाः ॥ भेदकालेनरेंद्राणांपक्षग्राहोभविष्यसि ७१ त्वयिराजासनस्थेहिरा जश्रियमनुत्तमाम् ॥ शुभांत्यक्ष्यंतिराजानस्त्वत्प्रभावान्नसंशयः ७२ एषमेकृष्णसंदेशश्श्रुतिभिःख्यातिमेष्यति ॥ देवतानांदिविस्थानांजगत श्चजगत्पते ७३ दृष्टंमेभवतःकर्मदृष्टश्चासिमयाप्रभो ॥ कंसेभूयस्समेष्यामिसाधितेसाधुयाम्यहम् ७४ एवमुक्त्वातुसतदानारदःखंजगामह ॥ नारदस्य वचश्श्रुत्वादेवसंगीतयोनिनः ७५ तथैतेसमभाष्यपुनर्गोपान्समासदत् ॥ गोपाःकृष्णंसमासाद्यविविशुर्व्रजमेवह ॥ ७६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभार तेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकेशिवधेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथास्तंगच्छतितदामंदरश्मौदिवाकरे ॥ संध्यारक्ततलेव्योम्निशशांके पांडुमंडले १ नीडस्थेषुविहंगेषुसत्सुप्रादुष्कृताग्निषु ॥ ईषत्तमस्संवृतासुदिक्षुसर्वासुसर्वशः २ घोषवासिषुसुप्तेषुवाशंतीषुशिवासुच ॥ नक्तंचरेषुहृष्टेषुपि शिताशनकांक्षिषु ३ शक्रगोपाह्वयामोदेप्रदोषेभ्यासतस्करे ॥ संध्यामयीमिवगुहांसंप्रतिष्ठेदिवाकरे ४ अधिश्रयणवेलायांप्राप्तायांगृहमेधिनाम् ॥ वन्यैर्वै खानसैर्मंत्रैर्हूयमानेहुताशने ५ उपावृत्तासुवैगोषुदुह्यमानासुचव्रजे ॥ असकृद्व्याहरंतीषुबद्धवत्सासुधेनुषु ६ प्रकीर्णदामनीकेषुगास्तथैवाह्वयत्सुच ॥ सनिनादेषुगोपेषुकाल्यमानेचगोधने ७ करीषेषुप्रक्लृप्तेषुदीप्यमानेषुसर्वशः ॥ काष्ठभारानतस्कंधैर्गोपैरभ्यागतैस्तथा ८

संगीतस्ययोनिर्गांधर्वशास्त्रंतद्वतःदिव्यसंगीतयोनिनः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ॥ इतिश्री ह० वि० टी० चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७१ ॥ पंचविंशेत्वथाध्यायेकृष्णस्मरणविक्रम ॥ ना नाभिलापआयातःसांध्यंव्रजमितीर्यते ॥ १ ॥ अथास्तमिति ॥ १ ॥ सत्सुप्राज्ञिकेषुप्रादुष्कृताग्निषुसायमग्निहोमार्थप्रकटीकृताग्निषु ॥ २ ॥ घोषवासिषुगोपगतेषुसुप्तेषुअव्यक्तशब्दे शुकबालकादिष्वितिशेषः ॥ ३ ॥ शक्रगोपाह्वयामोदेइंद्रगोपानामातपाभावानामत्यंतसुखकरे अभ्यासतस्करेस्वाध्यायनिवर्तके आसन्नांधकारेवा ॥ ४ ॥ अधिश्रयणं अग्निहोत्रार्थस्यपयसो ग्नौस्थापनंवन्यैःनीवाराद्यैर्वैखानसैर्वानप्रस्थैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रकीर्णाविस्तृताःदामन्योदीर्घगोबंधनरज्जवोयेषुतेषु काल्यमानेबंधनार्थंनियम्यमाने ॥ ७ ॥ करीषेषु शुष्कगोमयचूर्णेषु ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ सौम्यंदौश्वोमूतेमृगशिरसिचंद्रेउपस्थितेसाति तद्धिकंसस्यजन्मनक्षत्रं राहुकुजधूमकेतुभिश्चित्रास्थैःप्रागुक्तरीत्यासर्वतोभद्रचक्रेविद्धंसत् चंद्रयोगेमृत्युकरं तेनउदितेमृ
त्युयोगेसद्यः परेद्युःकालांतरेवामृत्युर्भवतीतिअभिप्रेत्य पुराणांतरेउक्तं रौद्रेतद्भजकंहत्वादित्येकंसोनिपातितइतिसंधिरत्रार्षः अग्नीषोमात्मकेरात्रौतयोरेवप्रकाशमानत्वात्संधौसंबंधे
जगन्मयइतितयोरेवभोक्तृभोग्यात्मकत्वंदर्शितम् ॥ ११ ॥ पश्चिमेनपश्चिमतःअग्निवद्दीप्तेन पूर्वेणपूर्वतःउत्पलवत्र्ककेनभागेन दग्धाद्रिसदृशेउभयतोदह्यमानाद्रितुल्ये सूर्यास्तस्यचंद्रो
दयस्यचासन्नसमयत्वात् ॥ १२ ॥ वासंगृहं उशतांकामयमानानांपांथानांबंधुभिःसहसमागमंशंसद्भिर्वयोभिःपक्षिभिःसहदानपतिरक्रूरोव्रजंप्राप्तः वेदेतु देवानांदूतःपूरुषःप्रसूतो
नागान्नोवोचतुसर्वतातेत्यादिः सदासुगःपितुमानस्तुपंथाइतिउद्रायोअश्यासदनंपुरुक्षोरित्यत्रअक्रूरस्यमनोरथोवर्णितःदेवानांकंसंहंतुकामानांकंसवागाद्यभिमानिनामग्न्यादीनांमहंदूतो

किंचिदभ्युद्यतेसोमेमंदरश्मौविराजति ॥ ईषाद्विगाहमानायांरजन्यांदिवसेगते ९ प्राप्तेदिनव्युपरमेप्रवृत्तेखगदामुखे ॥ भास्करेतेजसिगतेसौम्येते
जस्युपस्थिते १० अग्निहोत्राकुलेकालेसौम्येंदौसमुपस्थिते ॥ अग्नीषोमात्मकेसंधौवर्तमानेजगन्मये ११ पश्चिमेनाग्निदीप्तेनपूर्वेणोत्पलवर्चसा ॥
दग्धाद्रिसदृशेव्योम्निकिंचित्तारागणाकुले १२ वयोभिर्वासमुशतांबंधुभिश्चसमागमम् ॥ शंसद्भिस्स्यंदनेनाशुप्राप्तोदानपतिर्व्रजम् १३ प्रविशन्नेव
पप्रच्छसान्निध्यंकेशवस्यसः ॥ रौहिणेयस्यचाक्रूरोनंदगोपस्यचासकृत् १४ सनंदगोपस्यगृहंवासायत्रिबुधोपमः ॥ अवतीर्यततोयानात्प्रविवेश
महाबलः १५ हर्षपूर्णेनवक्त्रेणसाश्रुनेत्रेणचैवहि ॥ प्रविशन्नेवचद्वारिददर्शादोहनेगवाम् १६ वत्समध्येस्थितंकृष्णंसवत्समिवगोवृषम् ॥ स
तंहर्षपरीतेनवचसागद्गदेनवै १७ एहिकेशवतातेतिप्रत्याहरतधर्मवित् ॥ उत्तानशायिनंदृष्ट्वापुनर्दृष्ट्वाश्रियावृषम् १८ अव्यक्तयौवनंकृष्णम
क्रूरःप्रशशंसह ॥ अयंसपुंडरीकाक्षस्सिंहशार्दूलविक्रमः १९ संपूर्णजलमेघाभःपर्वतप्रवराकृतिः ॥ मृधेष्वधर्षणोयेनसश्रीवत्सेनवक्षसा ॥ द्विष
न्निधनदक्षाभ्यांभुजाभ्यांसाधुभूषितः २० मूर्तिमान्सरहस्यात्माजगतोऽग्र्यस्यभाजनम् ॥ गोपवेषवरोविष्णुरुदग्राग्र्यतनूरुहः २१ किरीटलांछनेना
पिशिरसाछत्रवर्चसा ॥ कुंडलोत्तमयोग्याभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषितः २२ हारार्हेणचपीनेनसुविस्तीर्णेनवक्षसा ॥ द्वाभ्यांभुजाभ्यांवृताभ्यांदीर्घा
भ्यामुपशोभितः २३

स्मिकृष्णंप्रतिगंतृंमास्थितोस्मिपुरुषःबहुप्रकारैःप्रसूतोनिसृष्टः कंसेननोस्मान्प्रविअनागान्निष्पापान्सर्वतातासर्वस्यविस्तारकर्ताहरिःवोचतुवदतु अस्माभिःसहसंभाषणंकरोतु तथापं
थाःअपिसदासुगःसुगम्यः पितुमान्अन्नवान्अस्तुमार्गेप्यंतरायोमाभूदित्यर्थःपुरुक्षोबहूनांक्षयंकर्तुं सदनंगृहंअश्यांव्याप्नुयां उद्रायोउत्कटसंपदः इतिमंत्रपदानामर्थः ॥ १३ ॥ सान्निध्यं
स्थानम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रत्याहरतउक्तवान् उत्तानशायिनंकल्पांतेबालंवटपत्रशायिनं, श्रियात्रैलोक्याक्रमणलक्ष्म्यात्रामनंवटुम् ॥ १८ ॥ अव्यक्तयौवनंवयःसंधिगतम्
॥ १९ ॥ २० ॥ रहस्यात्माऔपनिषदःपुरुषःअग्र्यस्यप्रथमपूजादेःभाजनंपात्रंउदग्राग्र्यतनूरुहऊर्ध्वाग्राःश्रेष्ठाश्चकेशायस्य भक्तदर्शनमात्रेणरोमांचितगात्रइत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

मन्मथाधिना मन्मथःआधीयतेऽस्मिन्निति तथाभूतेन यौवनपौगंडसंधिगतेनेत्यर्थः ॥ २४ ॥ धरणीति येनप्रागुक्तेनएकार्णवेउत्तानशायिनापादाग्रेणैवपृथ्वीधृता तथाबद्धनापादाभ्यांकम णाभ्यांलोकत्रयसहिताभ्यांक्रांतासाइदानींतेनवयःसंधिगतेनअस्मदादिनेवश्रीयतइत्यत्यंतमाश्चर्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥ अग्रकरोदक्षिणहस्तःद्वितीयोवामः ॥ २६ ॥ आत्मनोविश्वतै जसप्राज्ञतुरीयाख्यपादचतुष्टयवतउत्पत्तिक्रमापेक्षयाप्रथमंपदंनिर्गुणंब्रह्मेत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ जित्वात्रैलोक्यमितिशेषः ॥ ३३ ॥ प्रसृष्टस्यवैरस्यगाथः पारो

स्त्रीसहस्रोपचर्येणवपुषामन्मथाधिना ॥ पीतेवसानोवसनेसोयंविष्णुस्सनातनः २४ धरण्याश्रयभूताभ्यांचरणाभ्यामरिंदमः ॥ त्रैलोक्याक्रांतिभूताभ्यां भुविपद्भ्यांव्यवस्थितः २५ रुचिराग्रकरश्चास्यचक्रांकितइवेक्षते ॥ द्वितीयउद्यतश्चापिगदासंयोगमिच्छति २६ अवतीर्णोभवायेहप्रथमंपदमात्मनः ॥ शोभतेयंभुविश्रेष्ठस्त्रिदशानांधुरंधरः २७ अयंभविष्येकथितोभविष्यकुशलैर्नरैः ॥ गोपालोयादवंवंशंक्षीणंविस्तारयिष्यति २८ तेजसायादवाश्चा स्यशतशोथसहस्रशः ॥ वंशमापूरयिष्यंतित्योघाइवमहार्णवम् २९ अस्येदंशासनेसर्वंजगत्स्थास्यतिशाश्वतम् ॥ निहतामित्रसामंतस्फीतंकृतयुगेतथा ३० अयमास्थायवसुधांस्थापयित्वाजगद्वशे ॥ राज्ञांभविष्यत्युपरिनचराजाभविष्यति ३१ नूनंत्रिभिःक्रमैर्जित्वायथानेनप्रभुःकृतः ॥ पुरापुरंदरोराजादेव तानांत्रिविष्टपे ३२ तथैववसुधांजित्वाजितपूर्वांत्रिभिःक्रमैः ॥ स्थापयिष्यतिराजानमुग्रसेनंनसंशयः ३३ प्रसृष्टवैरगाथोयंप्रश्नैश्चबहुभिश्श्रुतः ॥ ब्रा ह्मणैर्ब्रह्मवादैश्चपुराणोयंहिगीयते ३४ स्पृहणीयोहिलोकस्यभविष्यतिचकेशवः ॥ तथाह्यस्योत्थिताबुद्धिर्मानुष्यमुपजीवितुम् ३५ अहंत्वस्याद्यवसतिं पूजयिष्येयथाविधि ॥ विष्णुत्वंमनसाचैवपूजयिष्यामिमंत्रवत् ३६ यच्चज्ञातिपरिज्ञानंप्रादुर्भावश्चवैनृपु ॥ अथानुपश्येद्धिवैनंयेचान्येदिव्यचक्षुषः ३७ सोहंकृष्णेनवैरात्रौसंमंत्र्यविदितात्मना ॥ सहानेनगमिष्यामिसव्रजोयदिमंस्यते ३८ एवंबहुविधंकृष्णंदृष्ट्वाहेत्वर्थकारणैः ॥ विवेशनंदगोपस्य कृष्णेनसहसंसदम् ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरागमनंनामपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ सनंदगोपस्यगृहंप्रविष्टस्सहकेशवः ॥ गोपवृद्धान्समानीयप्रोवाचामितदक्षिणः १ कृष्णंचैवाब्रवीत्प्रीत्यारौहिणेयेनसंगतम् ॥ श्वःपुरीं मथुरांतातगमिष्यामसुखायवै २ यास्यंतिचव्रजास्सर्वेगोपालास्सपरिग्रहाः ॥ कंसाज्ञयासमुचितंकरमादायवार्षिकम् ३ समृद्धस्तत्रकंसस्यभविष्य तिधनुर्महः ॥ तंद्रक्ष्यथसमृद्धंचस्वजनैश्चसमेष्यथ ४ पितरंवसुदेवंचसततंदुःखभाजनम् ॥ दीनंपुत्रवधश्रांतंयुवामद्यसमेष्यथ ५

वंशमक्षमादीनामन्योन्यविरोधोऽस्मिन्प्राप्तेनश्यतीत्यर्थःअतएवायंप्रश्नोपनिषदादिपड्भिःप्रश्नैःश्रुतः तत्पूर्वकंप्रतिपादितः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह रिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ छ ॥ षड्विंशतितमेऽध्यायेसर्वगोपनिमंत्रणम् ॥ दर्शनंवृष्णवंशांभस्यक्रूरस्येतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ सनंदगोपस्य अमितदक्षिणोदानपतिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

 दशातिवार्द्धक्येशोपितंक्षीणरक्तमांसं थतोवृद्धंजराग्रस्तम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ पुत्रैरमृदितस्तनीमितिकंसापराधंसद्योजातशिशुरूपंत्वद्यतिक्रोधोद्दीपनाय ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ जीवतोवाक्यकरणादृणंप्रतिकर्तव्यमित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

सततंपीडयमानंचकंसेनाशुभबुद्धिना ॥ दशांतेशोपितंवृद्धंदुःखैश्शिथिलतांगतम् ६ कंसस्यभयसंत्रस्तंभयोद्धयांचविनाकृतम् ॥ दह्यमानंदिवारात्रौ
 सोत्कंठेनांतरात्मना ७ तांचद्रक्ष्यामिगोविंदपुत्रैरमृदितस्तनीम् ॥ देवकींदेवसंकाशांसीदंतींविहतप्रभाम् ८ पुत्रशोकेनशुष्यंतींत्वद्दर्शनपरायणाम्
॥ वियोगशोकसंतप्तांविवत्सामिवसौरभीम् ९ उपप्लुतेक्षणांदीनांनित्यंमलिनवाससम् ॥ स्वर्भानुवदनग्रस्तांशशांकस्यप्रभामिव १० त्वद्दर्शनप
रांनित्यंतवागमनकांक्षिणीम् ॥ त्वत्प्रवृत्तेनशोकेनसीदंतींवैतपस्विनीम् ११ त्वत्प्रलापेष्वकुशलांत्वयाबाल्येवियोजिताम् ॥ अरूपज्ञांतवविभोव
क्त्रस्यास्येंदुवर्चसः ॥ १२ यदित्वांजनयित्वासादेवकीतातपप्यते ॥ अपत्यार्थोनुकस्तस्यास्यंद्यैवानपत्यता १३ अपुत्राणांहिनारीणामेकश्शो
कोविधीयते ॥ सपुत्रात्वफलेपुत्रेविकृप्रजातेनतप्यते १४ त्वंतुशक्रसमःपुत्रोयस्यास्त्वसदृशोगुणैः ॥ परेषामप्यभयदोनसाशोचितुमर्हति १५
वृद्धौतवांवापितरौपरभृत्यत्वमागतौ ॥ भर्त्सितौत्वत्कृतेनित्यंकंसेनाशुभबुद्धिना १६ यदितेदेवकीमान्यापृथिवीवात्मधारिणी ॥ तांशोकसलिलेमग्नामुत्तारयितुम
र्हसि १७ तंचवृद्धंप्रियसुतंवसुदेवंसुखोचितम् ॥ पुत्रयोगेनसंयोज्यकृष्णधर्ममवाप्स्यसि १८ यथानागस्सुदुर्वृत्तोदामितोयमुनाह्रदे ॥ विमूलस्सकृतश्शैलोयथा
वैभूधरस्त्वया १९ दर्पोत्सिक्तश्चबलवानरिष्टोविनिपातितः ॥ परप्राणहरःकेशीदुष्टात्माचहयोहतः २० एतेनैवप्रयत्नेनवृद्धावुद्धृत्यदुःखितौ ॥ यथाधर्मम
वाप्नोषितत्कृष्णपरिचिंत्यताम् २१ निर्भर्त्स्यमानौयैर्दृष्टःपितातेकंससंसदि ॥ तेसर्वेचकुरश्रूणिनेत्रैर्दुःखान्विताभृशम् २२ गर्भावकर्तनादीनिदुःखानिसुबहू
न्यपि ॥ मातातेदेवकीकृष्णकंसस्यसहतेवशा २३ मातापितृभ्यांसर्वेणजातेनतनयेनवै ॥ ऋणंवैप्रतिकर्तव्यंयथायोगमुदाहृतम् २४ एवंतेकुर्वतःकृष्णमा
तापित्रोरनुग्रहम् ॥ परित्यजेतांतौशोकंस्याच्चधर्मस्तवानघ २५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कृष्णस्सुविदितार्थोवैतमाहामितविक्रमम् ॥ बाढमित्येवतेजस्वी
नचक्रोधवशंगतः २६ तेचगोपास्समागम्यनंदगोपपुरःसराः ॥ अक्रूरवचनंश्रुत्वाचेलुःकंसस्यशासनात् २७ गमनायचतेसज्जावभूवुर्व्रजवासिनः ॥ सज्जंचोपा
यनंकृत्वागोपवृद्धाःप्रतस्थिरे २८ करंचानडुहस्सर्पिर्महिषांश्चौपनायिकान् ॥ यथासारंयथायूथमुपानीयपयोदधि २९ तंसज्जयित्वाकंसस्यकरंचोपायना
निच ॥ तेसर्वेगोपपतयोगमनायोपतस्थिरे ३० अक्रूरस्यकथाभिश्चसहकृष्णेनजाग्रतः ॥ रौहिणेयद्वतीयस्यसानिशाव्यत्यवर्तत ३१ ततःप्रभातेविमलेप
क्षिव्याहारसंकुले ॥ नैशाकरेरश्मिजालेक्षणदाक्षयसंहृते ३२

चेलुःप्रस्थानंचक्रुः ॥ २७ ॥ २८ ॥ औपनायिकानुपहारार्थान् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ नाशयते आदर्शनंनयाति वपुस्तेजः ॥३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ गुरुकंभारयुक्तंभांडउपकरणसामग्री ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ हयभांडेअश्वभूषणादौ ॥ ४१ ॥ भुजगेश्वरंशेषमनंतारूपम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ धर्मदेवस्यधर्माधिष्ठातुःअनुग्रहत्वशातत्विपस्याप्यमृतम् ॥ ४४ ॥ स्वस्तिकस्यायतनभूतंस्वस्तिकायतनंशेषंतत्रशेषसमीपे

नभस्यरुणसंस्तीर्णेपर्यस्तेज्योतिषांगणे ॥ प्रत्यूषपवनासारैःक्लेदितेधरणीतले ३३ क्षीणाकारासुतारासुसुप्तनिष्प्रतिभासुच ॥ नैशमंतर्दधेरूपमुद्गच्छति दिवाकरे ३४ शीतांशुश्शांतकिरणोनिष्प्रभस्समपद्यत ॥ एकोनाशयतेरूपमेकोवर्द्धयतेवपुः ३५ गोभिश्वसमकीर्णासुव्रजनिर्याणभूमिषु ॥ मंथनावर्तपूर्णेषुगर्गरेषुनदत्सुच ३६ दामभिर्दम्यमानेषुवत्सेषुतरुणेषुच ॥ गोपैरापूर्यमाणासुघोषरथ्यासुसर्वशः ३७ तत्रैवगुरुकंभांडंशकटारापितंबहु ॥ त्वरिताःपृष्ठतःकृत्वाजग्मुस्स्यंदनवाहनाः ३८ कृष्णोथरौहिणेयश्वसचैवामितदक्षिणः ॥ त्रयोरथगताजग्मुस्त्रिलोकपतयोयथा ३९ अथाहकृष्णमक्रूरोयमुनातीरमाश्रितः ॥ स्यंदनंचात्ररक्षस्वयत्नंचकुरुवाजिषु ४० हयेभ्योयवसंदत्त्वाहयभांडेरथेतथा ॥ प्रगाढंयत्नमास्थायक्षणंतातप्रतीक्ष्यताम् ४१ यमुनायाह्रदेह्यस्मिंस्तोष्यामिभुजगेश्वरम् ॥ दिव्यैर्भागवतैर्मंत्रैस्सर्वलोकप्रभुंयतः ४२ गुह्यंभागवतंदेवंसर्वलोकस्यभावनम् ॥ श्रीमत्स्वस्तिकमूर्द्धानंप्रणमिष्यामिभोगिनम् ॥ सहस्रशिरसंदेवमनंतंनीलवाससम् ४३ धर्मदेवस्यतस्याथयद्विषंप्रभविष्यति ॥ सर्वंतदमृतप्रख्यमशिष्याम्यमरोयथा ४४ स्वस्तिकायतनंदृष्ट्वाद्विजिह्वंश्रीविभूषितम् ॥ समाजस्तत्रसर्पाणांशांत्यर्थंवैभविष्यति ४५ आस्तांमासमुदीक्षंतौभवंतौसंगतावुभौ ॥ निवृत्तोभुजगेंद्रस्ययावदस्मिह्रदोत्तमात् ४६ तमाहकृष्णस्संहृष्टोगच्छधर्मिष्ठमाचिरम् ॥ आवांखलुनशक्तौस्वस्त्वयाहीनावुपासितुम् ४७ सह्रदेयमुनायास्तुममज्जामितदक्षिणः ॥ रसातलेसददृशे नागलोकमिमंयथा ४८ तस्यमध्येसहस्रास्यंहेमतालोच्छ्रितध्वजम् ॥ लांगलासक्तहस्ताग्रंमुसलोपाश्रितोदरम् ४९ आसितांबरसंवीतंपांडुरंपांडुरासनम् ॥ कुंडलैकधरंमत्तंसुप्तमंबुरुहेक्षणम् ५० भोगोत्करासनेशुभ्रेस्वेनदेहेनकल्पिते ॥ स्वासीनंस्वस्तिकाभ्यांचवराहाभ्यांमहीधरम् ५१ किंचित्सव्यापवृत्तेनमौलिनाहेमचूलिना ॥ जातरूपमयैःपद्मैर्मालयाच्छन्नवक्षसम् ५२ रक्तचंदनदिग्धांगंदीर्घबाहुमरिंदमम् ॥ पद्मनाभसिताभ्राभंभाभिर्ज्वलिततेजसम् ५३ ददर्शभोगिनांनाथंस्थितमेकार्णवेश्वरम् ॥ पूज्यमानंद्विजिह्वैर्वासुकिप्रमुखैःप्रभुम् ५४ कंबलाश्वतरौनागौतौचामरकरावुभौ ॥ अवीजयेतांतंदेवंधर्मासनगतंप्रभुम् ५५ तस्याभ्याशगतोभातिवासुकिःपन्नगेश्वरः ॥ वृतोन्यैस्सचिवैस्सर्पैःकर्कोटकपुरस्सरैः ५६ तंघटैःकांचनैर्दिव्यैःपंकजच्छन्नमस्तकैः ॥ राजानंस्नापयामासुस्स्नातमेकार्णवांबुभिः ५७

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

तस्योत्संगइत्यादिग्रंथः सप्ततेसप्तशाकिनएकमेकाशतादद्रुः यमुनायामधिश्रुतमुद्राधोगव्यंमृजेनिराधोअश्व्यंमृजेइत्येतंमंत्रमुपबृंहयाति मंत्रार्थस्तु मारुतंसूक्तंअघमर्पणकालेभगवंतं दृष्ट्वातद्देवतांमरुतंस्वस्तौति सप्तसप्तएकोनपंचाशत्शाकिनः शक्नुवंतितेइतिव्राशक्नुवंत्येतैरितिव्राशाकिनः शक्तिमंतःशक्तिप्रदावामरुतः एकमेकाप्रत्येकंशताशतमैश्वर्यं भवतीतियास्कः ऐश्वर्याणिदद्रुः यतोहंश्रितंएवास्यपरमासंपदितिवेदशिरोभ्यआकर्णितंराधोधनं सूत्रांतर्यामिरूपंयमुनायांअधिमध्ये मृजेमृगयामिपश्यामीत्यर्थः तदेवरा धःउतऊर्ध्वंगव्यंगोपुसूर्यरश्मिपुस्थितंगव्यंमृजेतथाअश्व्यंअश्ववतिरथेस्थितंचेदवरानिमृजेअधोपिमूलोकेपश्यामीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ विष्टरंआसनंविनाभूमावेव ॥ ५९ ॥ ६० ॥

तस्योत्संगेघनश्यामंश्रीवत्साच्छादितोरसम् ॥ पीतांबरधरंविष्णुंमुपविष्टंददर्शह ५८ अपरंचैवसोमेनतुल्यसंहननंप्रभुम् ॥ संकर्षणमिवासीनंतांदिव्यं विष्टरंविना ५९ सकृष्णंतत्रसहसाव्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ तस्यसंस्तंभयामासवाक्यंकृष्णस्स्वतेजसा ६० सोनुभूयभुजंगानांतंभागवतमव्ययम् ॥ उदतिष्ठत्पुनस्तोयाद्विस्मितोमितदक्षिणः ६१ सतौरथस्थावासीनौतत्रैवबलकेशवौ ॥ निरीक्ष्यमाणावन्योन्यंददर्शाद्भुतरूपिणौ ६२ अथामज्ज त्पुनस्तत्रनदाक्रूरःकुतूहलात् ॥ इज्यतेयत्रदेवोसौनीलवासाःसिताननः ६३ तथैवासीनमुत्संगेसहस्रास्यधरस्यवै ॥ ददर्शकृष्णमक्रूरःपूज्यमानं तदाप्रभुम् ६४ भूयश्चसहसोत्थायतंमंत्रंमनसाजपन् ॥ रथंतेनैवमार्गेणगजगामामितदक्षिणः ६५ तमाहकेशवोहृष्टःस्थितमक्रूरमागतम् ॥ की दृशंनागलोकस्यवृत्तंभागवतेहृदे ६६ चिरंचभवताकालोव्याक्षेपेणविलंबितः ॥ मन्येदृष्टंत्वयाश्चर्यंहृदयंतेयथाचलम् ६७ प्रत्युवाचमतंकृष्णमा श्चर्यंभवताविना ॥ किंभविष्यतिलोकेपुस्थावरेपुचरेपुच ६८ तत्राश्चर्यंमयादृष्टंकृष्णयद्भुविदुर्लभम् ॥ तदिहापियथातत्रपश्यामिचरमामिच ६९ संगतश्चापिलोकानांआश्चर्येणहरूपिणा ॥ अतःपरतरंकृष्णगनाश्चर्यंद्रष्टुमुत्सहे ७० तदागच्छगमिष्यामःकंसराजपुरींप्रभो ॥ यावन्नास्तंव्रजत्येष दिवसांतदिवाकरः ७१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअक्रूरकृतनागलोककथनंनामपड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपा यनउवाच ॥ तेतुयुक्तारथवरंसर्वएवामितौजसः ॥ कृष्णनसहिताःप्रायंस्तथासंकर्षणेनच १ आसेदुस्तेपुरींरम्यांमथुरांकंसपालिताम् ॥ विविशुस्तेपु रींरम्यांकालेरक्तदिवाकरे २ तौतुरवभवनंपित्रोःकृष्णसंकर्षणावुभौ ॥ प्रवेशितौबुद्धिमताह्यक्रूरेणार्कवर्चसौ ३ तावाहवरवर्णाभौभीतोदानपतिस्तदा ॥ त्यक्तव्यातातगमनेवसुदेवगृहेस्पृहा ४ युवयोर्हिकृतद्वृद्धःकंसेनसनिरस्यते ॥ भर्त्स्यतेचदिवारात्रौनेहस्थातव्यमित्यपि ५ तद्युवाभ्यांहिकर्तव्यंपित्रर्थंसु खमुत्तमम् ॥ यथासुखमवाप्नोतितद्वैकार्यंहितान्वितम् ६

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ व्याक्षेपेणव्यासंगेन ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ रूपिणामूर्तिमता ॥ ७० ॥ ७१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि ष्णुपर्वणिटीकायांपड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ सप्तविंशेस्मिन्नीशेनरजकोनिहतःपुरा ॥ कुब्जास्यानुग्रहोभंगोधनुषश्चात्रवर्ण्यते ॥ १ ॥ तेतुइति प्रायन्मथुरांप्रापुः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

यास्यावेतिलोड्डुत्तमद्विवचनं आवामितिच्छेदः यास्यावोवामितिपाठंमकल्प्यआकारलोपआर्षइतिप्राचोऽशाचख्युः तस्यैवकंसस्यैव ॥ ७ ॥ ८ ॥ अनुशिष्टौ आज्ञप्तौ

आलानाभ्यांगजबंधनाभ्यां ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ वांयुवयोःत्यक्तंनष्टम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ व्यस्तःपृथक्भूतःमस्तकोयस्य ॥ १६ ॥ परिदेवंत्यः शोचंत्यः ॥ १७ ॥

तमुवाचततःकृष्णोयास्यावावामतर्कितौ ॥ प्रेक्षंतौमथुरांवीरराजमार्गंचधार्मिक ॥ तस्यैवतुगृहंसायोगच्छावोयदिमन्यसे ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥

अक्रूरोपिनमस्कृत्यमनसाकृष्णमव्ययम् ॥ जगामकंसपार्श्वंतुप्रहृष्टेनांतरात्मना ८ अनुशिष्टौचतौवीरौप्रस्थितौप्रेक्षकावुभौ ॥ आलानाभ्यामि

वोन्मुक्तौकुंजरौयुद्धकांक्षिणौ ९ तौतुमार्गगतंदृष्ट्वारजकंरंगकारकम् ॥ अयाचेतांततस्तौतुवासांसिरुचिराणिवै १० रजकःसतुतौप्राहयुवांकस्यवनेच

रौ ॥ राजवासांसियैमौढ्याद्याचेतांनिर्भयावुभौ ११ अहंकंसस्यवासांसिनानादेशोद्भवानिवै ॥ कामरागाणिशतशोरंजयामिविशेषतः १२ युवांकस्य

वनेजातौमृगैःसहविवर्द्धितौ ॥ जातरागाविदंदृष्ट्वारक्तमाच्छादनंबहु १३ अहोवांजीवितंत्यक्तंयौभवंताविहागतौ ॥ मूर्खौप्राकृतविज्ञानौवासोयाचितुमि

च्छतः १४ तस्मैचुकोपवैकृष्णोरजकायाल्पमेधसे ॥ प्राप्तारिष्टायमूर्खायसृजतेवाङ्मयंविषम् १५ तलेनाशनिकल्पेनसतंमूर्द्धन्यताडयत् ॥ सगतासुः

पपातोर्व्यांरजकोव्यस्तमस्तकः १६ तंहतंपरिदेवंत्योभार्यास्तस्यविचुक्रुशुः ॥ त्वरितंमुक्तकेश्यश्चजग्मुःकंसनिवेशनम् १७ तावप्युभौसुवसनौजग्मतुर्मा

ल्यकारणात् ॥ वीथीमाल्यापणानांवैगंधाघ्रातौद्विपाविव १८ गुणकोनामतत्रासीन्माल्यवृत्तिःप्रियंवदः ॥ प्रभूतमाल्यापणवाँल्लक्ष्मीवान्प्रियदर्शनः १९ तं

कृष्णःश्लक्ष्णयावाचामाल्यार्थमभिसृष्टया ॥ देहीत्युवाचतत्कालेमालाकारमकातरम् २० ताभ्यांप्रीतोददौमाल्यंप्रभूतंमाल्यजीवनः ॥ भवतोःस्वमिदंचे

तिप्रोवाचप्रियदर्शनौ २१ प्रीतःसुमनसाकृष्णोगुणकायवरंददौ ॥ श्रीस्त्वांमत्संभवासौम्यधनौघैरभिपत्स्यते २२ सलब्ध्वावरमव्यग्रोमाल्यवृत्तिरधोमुखः ॥

कृष्णस्यपातितोमूर्ध्नाप्रतिजग्राहतंवरम् २३ यक्षाविमाविवितितदासमेनेमाल्यजीवकः ॥ सभृशंभयसंविग्नोनोत्तरंप्रत्यपद्यत २४ वसुदेवसुतौतौचराजमार्ग

गतावुभौ ॥ कुब्जांददृशतुर्भूयस्सानुलेपनभाजनाम् २५ तामाहकृष्णःकुब्जेतिकस्येदमनुलेपनम् ॥ नयस्यंबुजपत्राक्षिक्षिप्रमाख्यातुमर्हसि २६ सास्मि

तासंमुखवीभूत्वाप्रत्युवाचांबुजेक्षणम् ॥ कृष्णंजलदगंभीरंविद्युत्कुटिलगामिनी २७ राज्ञस्स्नानगृहंयामितद्गृहाणानुलेपनम् ॥ दृष्ट्वैवत्वारविंदाक्षविस्मिता

स्मिवरानन २८ यत्त्वमिच्छासिमेवीरत्वंगृहाणानुलेपनम् ॥ स्थितास्म्यागच्छभद्रंतेहृदयस्यासिमेप्रियः २९ कुतश्चागम्यतेसौम्ययन्मांत्वंनावबुध्य

से ॥ महाराजस्यदयितांनियुक्तामनुलेपने ३० तामुवाचहसंतींतुकृष्णःकुब्जामवस्थिताम् ॥ आवयोर्गात्रसदृशंदीयतामनुलेपनम् ३१

॥ १८ ॥ गुणकोग्रथकोनामतस्तुश्रीदामाख्यः ॥ १९ ॥ २० ॥ भवतोःस्वं भवदीयमेतद्धनम् ॥ २१ ॥ मत्संभवामत्प्रीणनप्रभावा ॥ २२ ॥ २३ ॥ उत्तरंकर्तव्यंकंस

भयान्नज्ञातवान्मौढ्यादित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तीर्थगौजलांतर्गतौ अतएवतत्पंकेनदिग्धांगौ ॥ ३४ ॥ स्थगयतिनाभिमाच्छादयतीतिस्थगु भुग्नंपृष्ठं स्थडुइतिटवर्गीयोपधपाठेतुमुलंपृष्ठंपतस्य मध्येउन्नतेदेशेशनैःसंपीडयामाससंतोडयामासेतिपाठेपिसएवार्थः तुडभेदनेइतिधातुः संतोलयामासेतिपाठेपिविषमंपृष्ठंसमतयामितवान् ॥ ३५ ॥ अतएवमग्नमंतर्हितम् ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ सतलाक्षेपंअन्योन्यंदत्ततालंयथास्यात्तथाश्रुतौश्रोत्रगतौविस्तरौगुणकलापौययोस्तौ ॥ ३८ ॥ राजसंसदंउपग्रहम् ॥ ३९ ॥ गूढचेष्टाननौगुप्तचेष्टाप्रारंभा ॥ ४० ॥

॥३१॥ वयंहिदेशातिथयोमल्लाःप्राप्तावरानने ॥ दुष्टंधनुर्महादिव्यंराष्ट्रेचैवमहर्धिमत् ३२ प्रत्युवाचाथसाकृष्णंप्रियोसिममदर्शने ॥ राजार्हमिदमव्यग्रंतद्गृहाणा
नुलेपनम् ३३ तावुभावनुलिप्तांगौचारुगात्रौविरेजतुः ॥ तीर्थगौपंकदिग्धांगौयमुनायांयथावृषौ ३४ तांचकुब्जांस्थगोर्मध्येद्व्यंगुलेनाग्रपाणिना ॥ शनै
स्संपीडयामासकृष्णोलीलाविधानवित् ३५ साचमग्नंस्थगुंमत्वास्वायतांगीशुचिस्मिता ॥ जहासोच्चैःस्तनतटाकृजुयष्टिर्लतायथा ३६ प्रणयाच्चापि
कृष्णंसावभापेमत्तकाशिनी ॥ कयास्यासिमयारुद्धःकांतातिष्ठगृहाणमाम् ३७ तौजातहासावन्योन्यंसतलाक्षेपमव्ययौ ॥ वीक्ष्यमाणौप्रहसितौकुब्जायाः
श्रुतिविस्तरौ ३८ कृष्णस्तुकुब्जांकामार्तांसस्मितंविससर्जह ॥ ततस्तौकुब्जयामुक्तौप्रविष्टौराजसंसदम् ३९ तावुभौव्रजसंवृद्धौगोपवेषविभूषितौ ॥ गू
ढचेष्टाननौभूत्वाप्रविष्टौनृपवेशमतत् ४० धनुःशालांगतौतत्रबालावपरितर्कितौ ॥ हिमवद्वनसंभूतौसिंहाविवमदोत्कटौ ४१ दिदृक्षतौमहत्तत्रधनुरायो
गभूषितम् ॥ पप्रच्छतुश्चतौवीरावायुधागारिकंतदा ४२ भोःकंसधनुषःपालश्रूयतामावयोर्वचः ॥ कतरत्तद्धनुस्सौम्यमहोयंयस्यवर्तते ४३ आयोगभू
तंकंसस्यदर्शयस्वयदीच्छसि ॥ सतयोर्दर्शयामासतद्धनुःस्तंभसन्निभम् ४४ अनारोप्यमसंभेद्यंदेवैरपिसवासवैः ॥ तद्गृहीत्वातदाकृष्णस्तोलयामासवी
र्यवान् ४५ दोर्भ्यांकमलपत्राक्षःप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ तोलयित्वायथाकामंतद्धनुर्दैत्यपूजितम् ४६ आरोपयामासबलीनामयामासचासकृत् ॥ आना
म्यमानंकृष्णेनप्रकर्षाद्दुरगोपमम् ४७ द्विधाभूतमभून्मध्येधनुरायोगभूषितम् ॥ भंक्त्वातुतद्धनुश्श्रेष्ठंकृष्णस्त्वरितविक्रमः ॥ निश्चक्रामममहावेगस्सचसं
कर्षणोयुगा ४८ धनुषोभंगनादेनवायुनिर्घोषकारिणा ॥ चचालांतःपुरंसर्वंदिशश्चैवपुपूरिरे ४९ निर्गम्यत्वायुधागाराज्जग्मतुर्गोपसन्निधौ ॥ वेगेनायुध
पालस्तुगच्छन्संभ्रांतमानसः ५० समीपंनृपतेर्गत्वाकाकोच्छ्वासोभ्यभाषत ॥ श्रूयतांममविज्ञाप्यमाश्चर्यंधनुषोगृहे ५१ निर्वृत्तमस्मिन्कालेयज्जगत
स्संभ्रमोपमम् ॥ नरौकस्याप्यसदृशौशिखावितत़मूर्द्धजौ ५२ नीलपीतांबरधरौपीतश्वेतानुलेपनौ ॥ तावंतःपुरमज्ञातौप्रविष्टौकामवेषिणौ ॥ देवपुत्रो
पमौवीरौबालाविवहुताशनौ ५३ ॥३१॥

॥ ४१ ॥ आसमंतात्युज्यंतेयोधाअस्मादइत्यायोगोविख्यातिःतयाभूषितम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ आयोगभूतंमख्यातंधनुर्भंहनिमित्तमित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ काकएवकाकः भयचकितत्वेनचंचलदृष्टिः ऊच्छ्वसितीत्युच्छ्वासश्चेतिसमासः कातरश्वसोच्छ्वासश्चेत्यर्थः ॥ ५१ ॥ संभ्रमोपमम् प्रलयतुल्यम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ आयसमिवधनाम्यव ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥
श्रीमद्गोपीजनमानसायश्रीकृष्णायनमः ॥ ॥ छ ॥ ॥ अष्टाविंशेत्वथाध्यायेमंचानारचनोच्यते ॥ महामात्रायकंसस्यस्वजन्माथाचिकीर्षितम् ॥ १ ॥ पूर्वेणाध्यायेन युवंवस्त्राणिपीवसावसायेयुवोरच्छिद्रामंतवोहसर्गाइत्यर्धर्चार्थउपबृंहितः अस्यार्थस्तुयुवंयुवांपीवप्रावलेन रजकंहत्वेत्यर्थः वस्त्राणिवमाथे युवोःयुवयोः मंतवोमानयिताःमालाकारकुब्जाप्रभृतयः सर्गाःसृजंतिमाल्यानुलेपनादिकंतेसर्गाः अच्छिद्राः नीचत्वकुब्जत्वादिदोषहीनामवंतीति अव्रातिरतमनृतानिविश्वऋतेनमित्रावरुणासचेथेइत्यस्योपबृंहणार्थउत्तरोग्रंथः तत्रअयादवोपि कंसोयदूनामाधिपत्यमिच्छन्ननृतःतेनप्रयुक्तानिमल्लादीनिअनृतानिविश्वसर्वाणितानि अव्रातिरतंतिरस्कृतवंतौ ऋतेनसत्येनैवयादवत्वेनगोपत्वाच्छादिततयाप्रागप्रसिद्धेन मित्रावरु

स्थितौधनुर्गृहेसौम्यौसहसाखादिवागतौ ॥ मयादृष्टौपरिव्यक्तौरुचिराच्छादनस्रजौ ५४ तयोरेकस्तुपद्माक्षश्श्यामपीतांबरस्रजः ॥ जग्राहतद्धनूरत्नंदुर्ग्राह्यंदैवतैरपि ५५ तत्सवालोमहच्चापंवलाद्यंत्रमिवायसम् ॥ आरोपयित्वावेगेननामयामासलीलया ५६ आकृष्यमाणंतत्तेनविषाणंबाहुशालिना ॥ मुष्टिदेशेविकूजित्वाद्विधाभूतमभज्यत ५७ ततःप्रचलिताभूमिर्नैवभातिचभास्करः ॥ धनुषोभंगनादेनभ्रमतीवनभस्तलम् ५८ तदद्भुतंमहद्दृष्ट्वाविस्मयंपरमंगतः ॥ भयाद्भयदशत्रुभ्यस्तादिहाख्यातुमागतः ॥ नजानामिमहाराजकौतावमितविक्रमौ ५९ एकःकैलाससंकाशएकोंजनगिरिप्रभः ॥ सतुतच्चापरत्नंवैभंक्त्वास्तंभमिवद्विपः ६० निष्पपातानिलगतिस्सानुगोमितविक्रमः ॥ अगमत्तंद्विपाक्रांत्वानजानेकोप्यसौनृप ६१ श्रुत्वैवधनुषोभंगंकंसोविदितविस्तरः ॥ विसृज्यायुधपालांश्चप्रविवेशगृहोत्तमम् ६२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकंसधनुर्भंगोनामसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सचिंतयित्वाधनुषोभंगंभोजविवर्द्धनः ॥ बभूवविमनाराजाचिंतयन्भृशदुःखितः १ कथंबालौविगतभीरवमत्यमहाबलम् ॥ प्रेक्षमाणस्तुपुरुषैर्धनुर्भंक्त्वाविनिर्गतः २ यस्यार्थेदारुणंकर्मकृतंलोकविगर्हितम् ॥ पितृष्वस्रात्मजान्वीरान्षडेवाहंन्यपोथयम् ३ दैवंपुरुषकारेणनशक्यमतिवर्तितुम् ॥ नारदोक्तंचवचनंनूनंमह्यमुपस्थितम् ४ एवंराजाविचिंत्याथनिष्क्रम्यस्वगृहोत्तमात् ॥ प्रेक्षागारंजगामाशुमंचानामवलोककः ५ सदृष्ट्वासर्वनिर्मुक्तंप्रेक्षागारंनृपोत्तमः ॥ श्रेणीनांदृढनिर्युक्तैर्मंचवाटैर्निरंतरम् ६ सोत्तमागारयुक्ताभिर्वलभीभिर्विभूषितम् ॥ छदीभिःसंप्रवृद्धाभिरेकस्तंभैर्विभूषितम् ७ सर्वतःसारनिर्व्यूहंस्वायतंसुप्रतिष्ठितम् ॥ उदग्राश्लिष्टसुश्लिष्टमंचारोहणमुत्तमम् ८

णौसूत्रातर्यामिणौ रामकृष्णौसचेथेसंगच्छेथेयुवां तत्रकंसस्यानृतत्वमत्रमहामात्रकथयाउपबृंह्यतेसंचिंतयित्वेति भोजविवर्द्धनोभोजच्छेदी ॥ १ ॥ २ यस्यार्थेयान्निमित्तम् ॥ ३ ॥ वचनेनवसुदेवयत्नोरात्रावेवविफलीकृतइत्येवंरूपम् ॥ ४ ॥ प्रेक्षागारंधनुर्महप्रेक्षार्थंकृतंस्थानम् ॥ ५ ॥ निर्युक्तंनिष्पन्नंश्रेणीनांएकशिल्पोपजीविनां दृढंनियुक्तैर्दृढसंयुक्तैःदृढबद्धैः ॥ ६ ॥ सप्तकोमंचारोहणंद्वारंगमाज्ञापयेतिव्यवहितेनसंबंधः वलभीभिःउभयतोनमत्पक्षद्वयाभिःछदीभिःपट्टस्तंभाभिः कुटीभिरितिपाठे कोष्ठकोष्ठकैःसप्तच्छदिकैःचतुस्तंभैः ॥ ७ ॥ सारनिर्व्यूहंदृढंनागदंतागृहान्निर्गतदारुरूपाणियत्र उदग्रउच्चंअश्लिष्टंअसंकुचितंसुश्लिष्टंचमंचारोहणंसोपानपंक्तिर्यत्र ॥ ८ ॥

परिक्षिप्तंव्याप्तम् ॥ ९ ॥ रंगंधनुर्महं आज्ञापयत आज्ञापितवान् ॥ सचित्राइत्यादिमंचवाटानांविशेषणम् ॥ १० ॥ वपुष्मंतश्चित्रपुरुषादियुक्ताः उत्तरच्छदामहास्तरणानि ॥ ११ ॥ करीषस्यशुष्कगोमयचूर्णस्यराशयः मल्लानांस्वेदापमार्जनार्थंमंगलार्थंवा ॥ १२ ॥ पानकुंभाः घटोच्छ्रायिकाः ॥ १३ ॥ कषायाः रसाः प्राश्निकाःयुद्धधर्मविदः ॥ १४ ॥ प्रेक्षकाणांयुद्धसाक्षिणाम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सोपन्यासंसोपपत्तिकम् ॥ १९ ॥ वीरध्वजःसोत्कर्षसूचकंतोडरादितेनउच्छ्रितौ ॥ २० ॥ २१ ॥ जितश्रमौकदाचिदपिनश्रमवं

नृपासनपरिक्षिप्तंसंचारपथसंकुलम् ॥ छन्नंतद्वेदिकाभिश्चमानुषौघभरक्षमम् ९ सदृष्ट्वाभूषितंरंगमाज्ञापयतबुद्धिमान् ॥ श्वस्सचित्रास्समाल्याश्चसपताकास्तथैवच १० सुवासितावपुष्मंतउपनीतोत्तरच्छदाः ॥ क्रियंतांमंचवाटाश्चवलभ्योवीथयस्तथा ११ रंगवाटेकरीषस्यकल्प्यंतांराशयोव्ययाः ॥ पटास्तरणशोभाश्चवलयश्चानुरूपतः १२ स्थाप्यंतांसुनिखाताश्चपानकुंभायथाक्रमम् ॥ उदभारसहास्सर्वेसकांचनघटोत्तमाः १३ वलयश्चोपकल्प्यंतांकषायाश्चैवकुंभशः ॥ प्राश्निकाश्चनिमंत्र्यंतांश्रेण्यश्चसपुरोगमाः १४ आज्ञाचदेयामल्लानांप्रेक्षकाणांतथैवच ॥ समाजेमंचवाटाश्चकल्प्यंतांसूपकल्पिताः १५ एवमाज्ञाप्यराजास्ससमाजविधिमुत्तमम् ॥ समाजवाटान्निष्क्रम्यविवेशस्वंनिवेशनम् १६ आह्वानंतत्रसंचक्रेतस्यमल्लद्वयस्यवै ॥ चाणूरस्यप्रमेयस्यमुष्टिकस्यतथैवच १७ तौतुमल्लौमहावीर्यौबलिनौबाहुशालिनौ ॥ कंसस्याज्ञांपुरस्कृत्यहृष्टौविविशतुस्तदा १८ तौसमीपगतौदृष्ट्वामल्लौजगतिविश्रुतौ ॥ उवाचकंसोनृपतिस्सोपन्यासमिदंवचः १९ भवंतौममविख्यातौमल्लौवीरध्वजोच्छ्रितौ ॥ पूजितौचयथान्यायंसत्काराहौविशेषतः २० तन्मतोयादिसत्कारस्स्मर्यंतेसुकृतानिच ॥ कर्तव्यंमेमहत्कर्मभवद्भ्यांस्वेनतेजसा २१ यावेतौममसंवृद्धौव्रजेगोपालकावुभौ ॥ संकर्षणश्चकृष्णश्चबालावपिजितश्रमौ २२ एतौरंगगतौयुद्धेयुद्ध्यमानौवनेचरौ ॥ निपातानंतरंशीघ्रंहंतव्यौनात्रसंशयः २३ बालाविमौसुचपलावक्रियाविति सर्वथा ॥ नावज्ञातत्रकर्तव्याकर्तव्योयत्नएवहि २४ ताभ्यांयुधिनिरस्ताभ्यांगोपाभ्यांरंगसंनिधौ ॥ आयत्यांचतदात्वेचश्रेयोममभविष्यति २५ नृपतेस्स्नेहसंयुक्तैर्वचोभिर्हृष्टमानसौ ॥ ऊचतुर्युद्धसंमत्तौमल्लौचाणूरमुष्टिकौ २६ यद्यावयोस्तौप्रमुखेस्थास्येतेगोपकिल्बिषौ ॥ हतावित्येवमंतव्यौप्रेतरूपौतपस्विनौ २७ यद्यावांप्रतियोत्स्येतेतावरिष्टपरिप्लुतौ ॥ आवाभ्यांरोषयुक्ताभ्यांप्रमुखेतौवनेचरौ २८ एवंवाग्विषमुत्सृज्यतावुभौमल्लपुंगवौ ॥ अनुज्ञातौनरेंद्रेणस्वेगृहेतौप्रजग्मतुः ॥ २९ महामात्रंततःकंसोबभाषेहस्तिजीविनम् ॥ हस्तीकुवलयापीडस्समाजद्वारितिष्ठतु ३० बलवान्मदलोलाक्षश्चपलःक्रोधनोनृपु ॥ दानोत्कटकटश्चंडःप्रतिवारणरोषणः ३१

तौ ॥ २२ ॥ निपातानंतरंसंबंधमात्रेणेत्यर्थः ॥ २३ ॥ अक्रियौअशिक्षितौ ॥ २४ ॥ आयत्यांउत्तरकाले तदात्वेवर्तमानकाले ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रमुखेतौनिहंतव्याविति शेषः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ दानोत्कटःकटःमद्योरकटःमंडः ॥ ३१ ॥

॥ ४५॥ संमुखंगत्वासंप्रवेश्यगृहं ततःपाद्यसहितं अर्घंदत्त्वा आचमनंचदत्त्वातरंसंनिधौस्वयमुप
। ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

ससंनोदयितव्यस्तेतावुद्दिश्यवनौकसौ ॥ वसुदेवसुतौवीरौयथास्यातांगतायुषौ ३२ त्वयाचैवगजेंद्रेणयदितौगोष्ठजीविनौ ॥ भवेतांपतितौरंगेपश्येय
महमुत्कटौ ३३ ततस्तौपातितौदृष्ट्वावसुदेवस्सबांधवः ॥ छिन्नमूलोनिरालंबस्सभार्योविनशिष्यति ३४ येचमेयादवामूर्खास्सर्वेकृष्णपरायणाः ॥ विन
शिष्यंतिछिन्नाशादृष्ट्वाकृष्णंनिपातितम् ३५ एतौहत्वागजेंद्रेणमल्लैर्वास्वयमेववा ॥ पुरींनिर्यादवींकृत्वाविचरिष्याम्यहंसुखी ३६ पिताहिमेपरित्यक्तो
यादवानांकुलोद्वहः ॥ शेषाश्चमेपरित्यक्तायादवाःकृष्णपक्षिणः ३७ नचाहमुग्रसेनेनजातःकिलसुतार्थिना ॥ मानुषेणाल्पवीर्येणयथामामाहनारदः ३८
महामात्रउवाच ॥ कथमुक्तंनारदेनराजन्देवर्षिणापुरा ॥ आश्चर्यमेतत्कथितंत्वत्तःश्रुतमरिंदम ३९ कथमन्येनजातस्त्वमुग्रसेनात्पितुर्विना ॥ तवमात्रा
कथंराजन्कृतंकर्मेदमीदृशम् ४० अन्यापिप्राकृतानारीनकुर्याद्यज्जुगुप्सितम् ॥ विस्तरंश्रोतुमिच्छामिह्येतत्कौतूहलंहिमे ॥ ४१ ॥ कंसउवाच ॥ यथा
कथितवान्विप्रोमहर्षिर्नारदःप्रभुः ॥ तथाहंसंप्रवक्ष्यामियदितेश्रवणेमतिः ४२ आगतश्शक्रसदनात्स्वैशक्रसखोमुनिः ॥ चंद्रांशुशुक्लवसनोजटामंडलमु
द्वहन् ४३ कृष्णाजिनोत्तरीयेणरुक्मयज्ञोपवीतवान् ॥ दंडीकमंडलुधरःप्रजापतिरिवापरः ४४ गाताचतुर्णांदेवानांविद्वान्गांधर्ववेदवित् ॥ सनारदोथदेव
र्षिर्ब्रह्मलोकचरोव्ययः ४५ तमागतमृषिंदृष्ट्वापूजयित्वायथाविधि ॥ पाद्यार्घमासनंदत्त्वासंप्रवेश्योपविश्यह ४६ सुखोपविष्टोथमुनिःपृष्ट्वाचकुशलंमम ॥
उवाचप्रीतमनादेवर्षिर्भावितात्मवान् ४७ ॥ नारदउवाच ॥ पूजितोहंत्वयावीरविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ इदमेकंममवचश्श्रूयतांप्रतिगृह्यताम् ४८
गतोहंदेवसदनंसौवर्णमेरुपर्वतम् ॥ सोहंकदाचिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि ४९ तत्रमंत्रयतामेवंदेवतानांमयाश्रुतः ॥ भवतस्सानुगस्यैववधोपायस्सुदारु
णः ५० तत्रयोदेवकीगर्भोविष्णुर्लोकनमस्कृतः ॥ योस्यागर्भोष्टमःकंसस्सतेमृत्युर्भविष्यति ५१ देवानांसतुसर्वस्वंत्रिदिवस्यगतिश्चसः ॥ परंरहस्यंदेवा
नांसतेमृत्युर्भविष्यति ५२ यत्नश्चक्रियतांकंससगर्भाणांपातनंप्रति ॥ नावज्ञारिपवेकार्यादुर्बलेस्वजनेपिवा ५३ नचायमुग्रसेनस्सापितातवमहाबलः ॥ द्रु
मिलोनामतेजस्वीसौभस्यपतिरूर्जितः ५४ श्रुत्वाहंतद्वचस्तस्यकिंचिद्दोषसमन्वितः ॥ भूयोपृच्छंकथंब्रह्मन्द्रुमिलोनामदानवः ५५ मममात्राकथंत
स्यब्रूहिविप्रसमागमः ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणतपोधन ५६ नारदउवाच ॥ हंततेकथयिष्यामिशृणुराजन्यथार्थतः ॥ द्रुमिलस्यचमात्रातेसंवादं
चसमागमम् ५७ सुयामुनंनामनगंतवमातारजस्वला ॥ प्रेक्षितुंसहितास्त्रीभिर्गतावैसाकुतूहलात् ५८ सातत्ररमणीयेषुरुचिरद्रुमसानुषु ॥ चचारनग
शृंगेषुकंदरेषुनदीषुच ५९

विश्य ॥ ४६ ॥ भावितात्मवान् पूतचित्तः ॥ ४७ ॥ ४८ । ४९ ॥ ५० ॥ अस्या देवक्याः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ रिपवेरिपौ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ कथंकीदृशोद्रुमिलः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥ स्त्रीधर्म अंगसंगकामत्वम् ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ नीयते अनीयत भीतइत्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ विहायसा आकाशमार्गेण कामगमः इच्छयागंतुंशीलः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ काननानि आरोपितवृक्षाणि वनानि रोपितवृक्षाणि ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ नारायणोरुंनिर्भि

२२॥ अ०२८

किन्नरोद्गीतमधुराःप्रतिश्रुत्याभिनादिताः ॥ शृण्वंतीकामजननीर्वाचश्श्रोत्रसुखावहाः ६० बर्हिणांचैवविरुतंखगानांचविकूजितम् ॥ अभीक्ष्णमभिशृण्वं तीस्त्रीधर्ममभिरोचयत् ॥ ६१ एतस्मिन्नंतरेवायुर्वनराजिविनिस्सृतः ॥ हृद्यःकुसुमगंधाढ्योववौमन्मथबोधनः ६२ द्विरेफाभरणाश्चैवकदंबावायुघट्टि ताः ॥ मुमुचुर्गंधमाधिक्यंसंततासारमूर्च्छिताः ६३ केसराःपुष्पवर्षैश्चवव्रुषुर्मदबोधनाः ॥ नीपादीपाइवाभांतिपुष्पकंटकधारिणः ६४ महीनवतृणच्छन्नाशक्र गोपविभूषिता ॥ यौवनस्थेववनितास्यंदधारार्तवंवपुः ६५ अथसौभपतिश्श्रीमान्शाल्वोनामदानवः ॥ भविष्यद्दैवयोगेनविधात्रातत्रनीयते ६६ काम गेनरथेनाशुतरुणादित्यवर्चसा ॥ यदृच्छयागतस्तत्रसुयामुनदिदृक्षया ६७ विहायसाकामगमोमनसाप्याशुगामिना ॥ सतंप्राप्यपर्वतेंद्रमवतीर्यरथोत्त मात् ६८ पर्वतोपवनेन्यस्यरथंपररथारुजम् ॥ अथसौसूतसहितश्चचारनगमूर्द्धनि ६९ ततोबहून्यपश्यत्काननानिवनानिच ॥ सर्वर्तुगुणसंपन्नेनंद नस्येवकानने ७० चेरतुर्नगशृंगेषुकंदरेषुनदीषुच ॥ नानाधातुपिनद्धैश्चशृंगैर्बहुभिरुच्छ्रितैः ७१ नानारत्नविचित्रेषुकांचनांजनराजतान् ॥ नानाकुसुमगं धाढ्यान्नानासत्त्वगणैर्युतान् ७२ नानाद्विजगणैस्तुष्टान्नानापुष्पफलद्रुमान् ॥ नानौषधिसमायुक्तानृषिसिद्धानुसेवितान् ७३ विद्याधरान्किंपुरुषानृक्ष वानरराक्षमान् ॥ सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चमहिषाञ्छरभाञ्छशान् ७४ सृमरांश्चमरान्न्यंकून्मातंगान्यक्षराक्षसान् ॥ एवंबहुविधान्पश्यन्चरमाणोनगोत्तमम् ७५ ददर्शनृपतिर्देवींदिवमुतोपमाम् ॥ क्रीडमानांसखीभिश्चपुष्पंचैवविचिन्वतीम् ७६ ततश्चरंतींसुश्रोणींसखीभिस्सहसंवृताम् ॥ दृष्ट्वासौभपतिर्दू राद्विस्मयन्सूतमब्रवीत् ७७ कस्येयंमृगशावाक्षीवनांतरविचारिणी ॥ रूपौदार्यगुणोपेतामन्मथस्यरतिर्यथा ७८ शचीवपुरुहूतस्यउताहोवातिलोत्तमा ॥ नारायणोरुंनिर्भिद्यसंभूतावरवर्णिनी ॥ ऐलस्यदयितादेवीयोपिद्वत्वंकिमुर्वशी ७९ क्षीरार्णवेमथ्यमानेसुरासुरगणैस्सह ॥ मंथानंमंदरंकृत्वामृतार्थमितिन श्श्रुतम् ८० ततोमृतात्समुत्तस्थौदेवीश्रीर्लोकभाविनी ॥ नारायणांकललिताकिंश्रीरेषावरांगना ८१ नीलमेघांतरगताद्योतयंत्याचिरप्रभा ॥ तथायोषि द्गणान्मध्येरूपंप्रद्योतयद्वने ८२ अतीवसुकुमारांगीसुप्रभेंदुनिभानना ॥ दृष्ट्वारूपमनिंद्यांग्याविभ्रांतोव्याकुलेंद्रियः ८३ कामस्यवशमापन्नोमनो विह्वलतीवमे ॥ भृशंकृंततिमेंगानिसायकैःकुसुमायुधः ८४

॥ २२॥

यजातार्वशी ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ अचिरप्रभाविद्युदिव योषिद्गणान्योषिद्गणानां मध्ये वनंचप्रद्योतयत्रूपंदधानेतिशेषः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४

निर्दयंयथास्यात्तथामेमां ॥ हृदयाग्निःकामाग्निःवर्द्धं रतिछि रतिदहतीत्यर्थः मन्मथाग्निनापष्ठ्यर्थेतृतीया ॥ ८५ ॥ नोपलभ्य अनुपलभ्यधैर्यमितिशेषः ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ॥ गौरवदर्शनादरतेःस्पर्शगौरवानुभवात् ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ अक्षांतं अक्षाणांइंद्रियाणांअंतोनाशोयस्यतम् ॥ ९७ प्रसज्जंतींकलहायमानां क्षिप्तःधिक्कृतः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ व्यभिचारादमानुपसंबंधजात्चित्तस्यचंचलत्वात्स्त्रीव्यभिचारवदयंमानुपजोव्यभिचारस्त्वनदोपायेत्यर्थः

भित्त्वाहृदिशरान्पंचनिर्दयंहंतिमेमनः ॥ हृदयाग्निंवर्द्धयतिआज्यासिक्तइवानलः ॥ कथमद्यभवेत्कार्यंशमार्थंमन्मथाग्निना ८५ केनोपायेनकिंकुर्मोंभजे न्मांमत्तगामिनी ॥ एवंबहुचिंतयानोनोपलभ्यचदानवः ८६ सूतमाहमुहूर्तंतुतिष्ठस्वत्वमिहानघ ॥ अहंयास्यामितांद्रष्टुंकस्येयमितियोपितम् ८७ प्रतीक्षमाणस्तिष्ठस्वयावदागमनंमम ॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यतथास्त्वितिवचोब्रवीत् ८८ एवमुक्त्वादानवेंद्रोगमनायमनोदधे ॥ वायुपस्पृश्यबलवान्ध्यान मेवान्वचिंतयत् ८९ मुहूर्तंध्यानमात्रेणदृष्टंज्ञानबलात्ततः ॥ उग्रसेनस्यपत्नीतिज्ञात्वाहर्षमुपागतः ९० उग्रसेनस्यरूपंवैकृत्वास्वंपरिवर्त्यसः ॥ उपासर्प न्महाबाहुःप्रहसन्दानवेश्वरः ९१ स्मयमानश्चशनकैर्जग्राहामितवीर्यवान् ॥ उग्रसेनस्यरूपेणमातरंतेव्यधर्षयत् ९२ सापातिंस्निग्धहृदयातंभा वेनोपसर्पती ॥ शंकिताचाभवत्पश्चात्तस्यगौरवदर्शनात् ९३ सातमाहोत्थिताभीतानत्वंममपतिर्ध्रुवम् ॥ कस्त्वंविकृताचारोयेनास्मिमलिनीकृता ९४ एकभर्तृव्रतमिदंममसंदूषितंत्वया ॥ पत्युर्मेरूपमास्थायनीचनीचेनकर्मणा ९५ किंमांवक्ष्यंतिरुपितावांधवाःकुलपांसनीम् ॥ जुगुप्सिताचवत्स्यामिपातिप क्षैर्निराकृता ९६ धिङ्मामीदृशमक्षांतंदुष्कुलंव्युत्थितेंद्रियम् ॥ अविश्वास्यमनायुष्यंपरदाराभिमर्शनम् ९७ सतामाहप्रसज्जंतींक्षिप्तःक्रोधेनदानवः ॥ अहंवैद्रुमिलोनामसौभस्यपातिरूर्जितः ९८ किंमांक्षिपसिरोषेणमूढेपंडितमानिनि ॥ मानुषंपातिमाश्रित्यनीचंमृत्युवशेस्थितम् ९९ व्यभिचारात्प्रदुष्यंति स्त्रियःस्त्रीमानगर्विते ॥ नह्यासांनियताशुद्धिर्मानुषीणांविशेषतः १०० श्रूयंतेहिस्त्रियोबह्व्योव्यभिचारव्यतिक्रमैः ॥ प्रसूतादेवसंकाशान्पुत्रान्निश्चलविक्रमान् १ अतीवहित्वंस्त्रीलोकेपतिधर्मव्रतीसती ॥ शुद्धकेशान्विधुन्वंतीभापसेयद्यादिच्छसि २ कस्यत्वमितियच्चाहंत्वयोक्तोमत्तकाशिनि ॥ कंसस्तस्माद्रिपु घ्नंमीतवपुत्रोभविष्यति ३ सासरोषापुनर्भूत्वानिंदंतीतस्यतंवरम् ॥ उवाचव्यथितादेवीदानवंधृष्टवादिनम् ४ धिक्तेवृत्तंसुदुर्वृत्तयःसर्वानिंदसिस्त्रियः ॥ संति स्त्रियोनीचवृतास्संतिचैवपतिव्रताः ५ यास्त्वेकपत्न्यश्श्रूयंतेऽरुंधतीप्रमुखास्त्रियः ॥ धृतायाभिःप्रजास्सर्वालोकाश्चैवकुलाधम ६ यस्त्वयाममपुत्रोवैदत्तोत्र तविनाशनः ॥ नमेबहुमतस्सोपशृणुचापियदुच्यते ७ उत्पत्स्यतिपुमान्वीच पतिवंशेममाऽव्ययः ॥ भविष्यतिसतेमृत्युर्यश्चदत्तस्त्वयासुतः ८

॥ १०० ॥ स्त्रियः कुंतीमदयंतीप्रभृतयः ॥ १०१ ॥ शुद्धकेशान्यानिकानिचपापानिकेशानाश्रित्यतिष्ठंतीतिवचनात् निष्पापान्अस्मानपिविधुन्वंतीभर्त्सयंतीयदिच्छसितद्भापसे यथेष्टंप्रलपसिमौढ्यादित्यर्थः ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ विगितिकुंत्यादीनामप्यापद्धर्मापेक्षयापुरुषांतरसंबंधोनकामविकारेणेत्यर्थः सःत्वंतुसर्वासांनिंदांकुर्वन्पापतमोसी त्यर्थः ॥ १०५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ पुमान्ईश्वरःतेतवत्वत्पुत्रस्यचमयिजातस्य ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ ११० ॥ वाद्यमानःवादयन् ॥ ११ ॥ लक्ष्यत्रीर्थींब्रह्मलोकमार्गंदेवयानम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ सदृशोमयेतिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टाविंशोध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकोनत्रिंशेकंसेभप्रमुखस्याथमारणम् ॥ श्रीकृष्णेनकुवलयापीडनाम्नोनिरूप्यते ॥ १ ॥ तस्मिन्नइति ॥ १ ॥ यत्रमंचाःभांति ससमाजवाटः प्राङ्मुखैर्मंचागारैःशुशुभेइतिपंचमचतुर्थतृतीयस्थानांपदानांसंबंधः ॥ तत्रमंचाः कीदृशाइत्यतआहद्वितीयेनश्लोकेन सचित्रेति चित्रसहिताःसाचित्राः अष्टास्त्रयोअष्टकोणाश्चरणायेषांतेतेसचित्राष्टास्त्रिचरणाः ॥ २ ॥ निर्मुक्तैः विरलतंतुभिरंतःपटैर्युक्तानिमंचागाराणि येषुस्थिताःराजदाराःसर्वंबहिस्थंपश्यंतिबाह्या

द्रुमिलस्त्वेवमुक्तस्तुजगामाकाशमेवतु ॥ तेनैवरथमुख्येनदिव्येनाप्रतिगामिना ९ जगामचपुरींदीनामातातदहरेवते ॥ मामेवमुक्त्वाभगवान्नारदोमुनिसत्तमः १० दीप्यमानस्तपोवीर्यात्साक्षादग्निरिवज्वलन् ॥ वल्लकींवाद्यमानोहिसप्तस्वरविमूर्च्छिताम् ११ गायनोलक्ष्यवीथींसजगामब्रह्मणोंतिकम् ॥ शृणुष्वेदंमहामात्रनिबोधवचनंमम १२ तथ्यंचोक्तंनारदेनत्रैलोक्यज्ञेनधीमता ॥ अलंबलेनवीर्येणनयेनविनयेनच १३ प्रमाणैर्वापिवीर्येणतेजसाविक्रमेणच ॥ सत्येनचैवदानेननान्योस्तिसदृशःपुमान् १४ विदित्वासर्वमात्मानंवचनंश्रद्दधाम्यहम् ॥ क्षेत्रजोहंसुतस्तस्यउग्रसेनस्यहस्तिप १५ मातापितृभ्यांसंत्यक्तःस्थापितस्स्वेनतेजसा ॥ उभाभ्यामपिविद्विष्टोबांधवैश्चविशेषतः १६ एतानपिहनिष्यामियादवान्कृष्णपक्षिणः ॥ तदिमौघातयित्वातुहस्तिनागोपकिल्बिषौ १७ तद्गच्छगजमारुह्यसांकुशप्रासतोमरः ॥ स्थिरोभवमहामात्रसमाजद्वारिमाचिरम् ११८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकंसवाक्यंनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तस्मिन्नहनिनिर्वृत्तेद्वितीयेसमुपस्थिते ॥ आपूर्यतमहारंगःपौरैर्युद्धदिदृक्षुभिः १ साचित्राष्टास्त्रिचरणास्सार्गलद्वारवेदिकाः ॥ सगवाक्षार्द्धचंद्राश्चसुतल्पोत्तमभूषिताः २ प्राङ्मुखैश्चारुनिर्मुक्तैर्माल्यदामावतंसितैः ॥ अलंकृतैर्विराजद्भिःशारदरिवतोयदैः ३ मंचागारैःसुनिर्युक्तैर्युद्धायसुविभूषितैः ॥ समाजवाटःशुशुभेसमेघौघइवार्णवः ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ताभिःपताकाभिर्निरंतरम् ॥ श्रेणीनांचगणानांचमंचाभांत्यचलोपमाः ५ अंतःपुरचराणांचप्रेक्षागाराण्यनेकशः ॥ रेजुःकांचनचित्राणिरत्नज्वालाकुलानिच ६ तानिरत्नौघक्लृप्तानिससानुप्रग्रहाणिच रेजुर्जवनिकाक्षेपैस्सपक्षाइवखेनगाः ७ तत्रचामरहारैश्चभूषणानांचसिंजितैः ॥ वाणीनांचविचित्राणांविचित्राश्चेरुरर्चिषः ८ गणिकानांपृथङ्मंचाश्शुभैरास्तरणांवरैः ॥ शोभितावारमुख्याभिर्विमानप्रतिमौजसः ९

श्चतान्नपश्यंतीतिताद्दशैश्चारुनिर्मुक्तैः ॥ ३ ॥ सुनिर्मुक्तैःशोभनाःनिर्युक्ताःमल्लादयोयेषुतैः ॥ ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ताभिः यस्यशिल्पवतोयदुपकरणद्रव्यंतेनचिह्निताभिःश्रेणीनांअनेकजातीनामप्येकशिल्पोपजीविनांग णानांएकजातीनम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ तानीतिजवनिकारूपैराक्षेपैरंतर्द्धिकरैस्तिरोहिताधोभागानि रत्नौघैःक्लृप्तानिकृतानिप्रेक्षागाराणिससानुप्रग्रहाणिउपरिदेशेसपताकानिक्षेसपक्षपर्वतवद्भांतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ तत्रप्रेक्षागारेषु ॥ ८ ॥ ९ ॥

कुथाःआस्तरणविशेषाः ॥ १० ॥ फलावदंशाःजंबीराद्युरदंशास्तैःपूर्णाः चामेर्यैः चुक्रिकादिपानरसाः पानयोजिताःपानार्थंस्थापिताः ॥ ११ ॥ प्रस्तरणाःप्रकृष्टास्तरणाः ॥ १२ ॥
उत्तमागारिकाःगृहोपरिगृहंयत्तदुत्तमागारतत्रभवाःसूक्ष्मजालद्वारावलोकोयस्तद्वंतःप्रेक्षागृहाःप्रेक्षार्थागृहाः ॥ १३ ॥ प्राङ्मुखःप्रेक्षागारः कंसस्यचकाशेइति द्वयोःसंबंधः ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ राजाकंसः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ आवलितानिप्रस्फुरितानिअंबराणियेषाम् ॥ २० ॥ क्ष्वेडितंतत्सहितेनआस्फोटितेनआस्फालनेनउपलक्षितौ ॥ २१ ॥ २२ ॥

तत्रासनानिख्यातानिपर्यंकाश्चहिरण्मयाः ॥ प्रकीर्णाश्चकुथाश्चित्रास्सपुष्पस्तबकैर्वृताः १० सौवर्णाःपानकुंभाश्चपानभूम्यश्चशोभिताः ॥ फलावदंश
पूर्णाश्चचामेर्यैःपानयोजिताः ११ अन्येचमंचाबहवःकाष्ठसंचयबंधनाः ॥ रेजुःप्रस्तरणास्तत्रशतशोथसहस्रशः १२ उत्तमागारिकाश्चैवसूक्ष्मजालावलोकि
नः ॥ स्त्रीणांप्रेक्षागृहाभांतिराजहंसाइवांबरे १३ प्राङ्मुखश्चारुनिर्युक्तोमेरुशृंगसमप्रभः ॥ रुक्मपत्रनिभस्तंभश्चित्रनिर्योगशोभितः १४ प्रेक्षागारस्स
कंसस्यप्रचकाशेधिकंश्रिया ॥ शोभितोमाल्यदामैश्चनिवासकृतलक्षणः १५ तस्मिन्नानाजनाकीर्णेजनौघप्रतिनादिते ॥ समाजवाटेसंस्तब्धेकंपमानार्णव
प्रभे १६ राजाकुवलयापीडस्समाजद्वारिकुंजरः ॥ तिष्ठत्वितिसमाज्ञाप्यप्रेक्षागारमुपाययौ १७ सशुक्लेवाससीबिभ्रच्छ्वेतव्यजनचामरः ॥ शुशुभेश्वेतमु
कुटश्श्वेताभ्रइवचंद्रमाः १८ तस्यसिंहासनस्थस्यसुखासीनस्यधीमतः ॥ रूपमप्रतिमंदृष्ट्वापौराःप्रोचुर्जयाशिषः १९ ततःप्रविविशुर्मल्लारंगमावलितां
बराः ॥ तिस्रश्चभागशःकक्षाःप्राविशन्बलशालिनः २० ततस्तूर्यनिनादेनक्ष्वेडितास्फोटितेनच ॥ वसुदेवसुतौहृष्टौरंगद्वारमुपस्थितौ २१ (वल्गंतौव
स्रसंवीतौसुरचंदनभूषितौ ॥ ऊर्ध्वपीडौसमापीडौबाहुशस्त्रकृतौयमौ ॥ आस्फोटयंतावन्योन्यंबाहूचैवार्गलोपमौ) २२ तावापतंतौत्वरितौप्रतिषिद्धौव
राननौ ॥ तेनमत्तेननागेनचोद्यमानेनवैभृशम् २३ समत्तहस्तीदुष्टात्माकृत्वाकुंडलिनंकरम् ॥ चकारचोदितोयत्नंनिहंतुंबलकेशवौ २४ ततःप्रहसितःकृ
ष्णस्त्रास्यमानोगजेनवै ॥ कंसस्यतन्मतंचैवजगर्हेसदुरात्मनः २५ त्वरतेखलुकंसोयंगंतुंवैवस्वतक्षयम् ॥ योमामनेननागेनप्रधर्षयितुमिच्छति २६ सन्निकृ
ष्टेततोनागेगर्जमानेतथाघने ॥ सहसोत्पत्यगोविंदश्चक्रेतालस्वनंप्रभुः २७ क्ष्वेडितास्फोटितरवंकृत्वानागस्यचाग्रतः ॥ करंससीकरंतस्यप्रतिजग्राहवक्षसा
२८ विषाणांतरगोभूत्वापुनश्चरणमध्यगः ॥ बबाधेतंगजंकृष्णःपवनस्तोयदंयथा २९ सहस्ताग्राद्विनिष्क्रांतोविषाणाग्राच्चदंतिनः ॥ विमुक्तःपदमध्याच्च
कृष्णोद्विपमपोथयत् ३० सोतिकायस्तुसंमूढोहंतुंकृष्णमशक्नुवन् ॥ गजस्स्वेष्वेवगात्रेषुमथ्यमानोररासह ३१ पपातभूमौजानुभ्यांदशनाभ्यांतुतोदच ॥
मदंसुस्रावरोषाच्चघर्मापायेयथाघनः ३२ कृष्णस्तुतेननागेनक्रीडित्वाशिशुलीलया ॥ निधनायमतिंचक्रेकंसद्विष्टेनचेतसा ३३

॥ २३ ॥ करंशुंडादंडम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ तालस्वनंगजंकोपयितुंकरताडिकाध्वानिम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ बबाधव्याकुलंचकार ॥ २९ ॥ अपोथयत्पुच्छाकर्षणेनभूमौपातितवान्
॥ ३० ॥ संमूढःव्याकुलःररासशब्दंकृतवान् ॥ ३१ ॥ दशनाभ्यांमूलतोभग्नाभ्यांतुतोदव्यथांप्राप ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

प्रमुखेभूमध्यदेशे विषाणंदंतम ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ८ ॥ सार्तेतिसंधिरार्षः महन्महांतम ॥ ३९ ॥ तोरणस्यबहिर्द्वारस्य अंगानिस्तंभादीनि तोरणंत्राहनंगजस्तस्यांगानी तिदंतद्वयंद्वाभ्यांगृहीतामित्यन्ये ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ भोजराजःकंसःविषसादविषादंप्राप तत्रहेत्वंतरं पौराणामनुरागंचकृष्णेआलक्ष्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह रिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ त्रिंशेमुष्टिमल्लयाध्यायेमल्लयुद्धंपरस्परम ॥ मल्लानांहननंप्रोक्तंकंसस्यसानुगस्यच ॥ १ ॥ प्रविशंतंपूर्वजंपुरतःकृत्वाप्रविशंतमि

सतस्यप्रमुखेपादंकृत्वाकुंभादनंतरम् ॥ दोर्भ्यांविषाणमुत्पाट्यतेनैवप्राहरत्तदा ३४ सतेनवज्रकल्पेनस्वेनदंतेनकुंजरः ॥ हन्यमानश्शकृन्मूत्रंमुमोचार्तो ररासह ३५ कृष्णजर्जरितांगस्यकुंजरस्यार्तचेतसः ॥ कटाभ्यामतिसुस्रावरेगाद्वारिशोणितम् ३६ लांगूलंचास्यवेगेननिश्चकर्षहलायुधः ॥ शैलपृष्ठार्द्धं संलीनंवैनतेयइवोरगम् ३७ तेनैवमजदंतेनकृष्णोहत्वातुदंतिनम् ॥ जघानैकप्रहारेणगजारोहणमुल्बणम् ३८ सार्तनादंमहत्कृत्वाविदंतोदंतिनांवरः ॥ पपातसमहामात्रोवज्रभिन्नइवाचलः ३९ ततस्तौतोरणांगानिप्रगृह्यरणकर्कशौ ॥ गजस्यपादरक्षांश्चजघ्नतुःपुरुषर्षभौ ४० तांश्चहत्वाविविशतुर्मध्यंरंगस्यतावुभौ ॥ नासत्यावश्विनौस्वर्गादवतीर्णाविवेच्छया ४१ वृष्ण्यंधकाश्चभोजाश्चददृशुर्वनमालिनौ ॥ क्ष्वेडितोत्कुष्टनादेनबाह्वोरास्फोटितेनच ॥ सिंहनादैश्चतालैश्चहर्षयामासतुर्जनम् ४२ तौदृष्ट्वाभोजराजस्तुविषसादव्यथामतिः ॥ पौराणामनुरागंचहर्षंचालक्ष्यभारत ४३ तंहत्वापुंडरीकाक्षोनदंतंदंतिनांवरम् ॥ अवतीर्णोर्णवाकारंसमाजंसहपूर्वजः ४४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेविष्णुपर्वणिकुवलयापीडवधोनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रविशंतंतुवेगेनमारुतावालिनांवरम् ॥ पूर्वजंपुरतःकृत्वाकृष्णंकमललोचनम् १ गजदंतकृतोल्लेखंसुभुजंदेवकीसुतम् ॥ लीलाकृतांगदंवीरंमदेनरुधिरेणच २ वल्गमानंयथासिंहंव्यूहमानंयथाघनम् ॥ बाहुशब्दप्रहारेणचालयंतंवसुंधराम् ३ औग्रसेनिःसमालोक्यदंतिदंतोद्यतायुधम् ॥ कृष्णंभृशायस्तमुखस्सरोषंसमुदैक्षत ४ भुजासक्तेनशुशुभेगजदंतेनकेशवः ॥ चंद्रार्द्धबिंबसंसक्तोयथैकशिखरोगिरिः ५ वल्गमानेतुगोविंदेसकलस्तोरंगसागरः ॥ जनौघप्रतिनादेनपूर्यमाणइवाबभौ ६ ततःक्रोधाभिताम्राक्षःकंसःपरमकोपनः ॥ चाणूरमादिशद्युद्धेकृष्णस्यसुमहाबलम् ७ अंध्रंमल्लंचानिकृतिंमुष्टिकंचमहाबलम् ॥ बलदेवायसक्रोधोदिदेशाद्रिचयोपमम् ८ कंसेनापिसमाज्ञप्तश्चाणूरःपूर्वमेवतु ॥ योद्धव्यंसहकृष्णेनत्वयायत्नवतेतिवै ९ सरोषेणतुचाणूरःकषायीकृतलोचनः ॥ अभ्यावर्ततयुद्धार्थमपांपूर्णोयथाघनः १० अवघुष्टसमाजेतुनिःशब्दस्तिमितेजने ॥ यादवास्सहितास्तत्रइदंवचनमब्रुवन् ११ बाहुयुद्धमिदंरंगेसप्राश्निकमकातरम् ॥ क्रियाबलसमाज्ञातमशस्त्रंनिर्मितंपुरा १२ अद्भिश्चातिश्रमोनित्यंविनेयःकालदर्शिभिः ॥ करीषेणचमल्लस्यसततंसत्क्रियास्मृता १३

त्यन्वयः ॥ १ ॥ मदेनहस्तिसंबंधिनालिप्तबाहुदेशमित्यर्थः ॥ २ ॥ व्यूहमानंसंहंतुविशेषतःतर्कयंतंघनाभिषसंचरंतं वापक्षे ॥ ३ ॥ आयस्तमुखःम्लानमुखः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अंध्रंबंधयितारंचाणूरापरनामानं कृष्णायादिदेशेतिसंबंधः बलदेवायमुष्टिकमितिच निकृतिकपटवंतमित्युभयत्रसंबंधनीयम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अवघुष्टेराजाज्ञयानिःशब्दामवतेतिश्राविते ॥ ११ ॥ सप्राश्निकंसपरीक्षकंअकातरंभीरुरहितंनिर्मितंविधिना ॥ १२ ॥ विनेयःपरिहर्तव्यः ॥ १३ ॥

स्थितःस्थितेनसंयुज्यतोनियुद्धयतः ॥ १४ ॥ एवंबालोबालेनेत्यादिकक्षांतरेणस्वस्वकक्षामध्यतएवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रकृतोविशेषमाह तदिदमिति ॥ १७ ॥ १८ ॥ एवंसंदेहमाशंक्यभगवानाश्वासयति अहमिति ॥ १९ ॥ २० ॥ यइतिकरीषेणोद्वर्तनंजलेनक्षालनंकषायेणगैरिकेणानुलेपनंचेतिमल्लानांसंप्रदायइत्यर्थः ॥ २१ ॥ संयमः अन्योन्यंअपसारणं स्थिरताअनपसरणं व्यायामः स्थिरयोरपिहस्तपादादिचालनं सत्क्रियाबालनेपिमर्मास्पर्शित्वं सत्क्रियायामपिबलाधिक्येनरंगेनियतासिद्धिर्जयाख्याषड्भिःसाधनैर्भवतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ यद्यपिरंगयुद्धमवैरंतथाप्ययंअधःकंसोवास्वैरंकर्तुमुद्यतोतोस्यवधेनैवजगत्तोषयामिमाविषादंकुरु इतिभावः ॥ २३ ॥ २४ ॥ निपातानंतरंनहंतव्यमितिनियममतिक्रम्यहताः ॥ २५ ॥ तदेवाह

स्थितोभूमिगतेनैवयोयथामार्गतःस्थितः ॥ संयुज्यतश्चपर्यायःप्राश्निकैःसमुदाहृतः १४ बालोवायदिवावृद्धोमध्योवापिकृशोपिवा ॥ बलस्थोवास्थितोरंगेज्ञेयःकक्षांतरेणवै १५ बलतश्चक्रियातश्चबाहुयुद्धविशारदैः ॥ निपातानंतरंकिंचिन्नकर्तव्यंविजानता १६ तदिदंप्रस्तुतंरंगेयुद्धंकृष्णांध्रमल्लयोः ॥ बालःकृष्णोमहानंध्रःकथंनःस्याद्विचारणा १७ ततःकिलकिलाशब्दस्समाजेसमवर्तत ॥ प्रावल्गतचगोविंदोवाक्यंचेदमुवाचह १८ अहंबालोमहानंध्रोवपुषापर्वतोपमः ॥ युद्धंममानेनसहरोचतेबाहुशालिना १९ युद्धव्यातिक्रमःकश्चिन्नभविष्यतिमत्कृतः ॥ नह्यहंबाहुयोधानांदूषयिष्यामियन्मतम् २० योपंकरीषधर्मश्चतोयधर्मश्चरंगजः ॥ कषायस्यचसंसर्गःसमयोह्येषकल्पितः २१ संयमःस्थिरताशौर्यंव्यायामःसत्क्रियाबलम् ॥ रंगेचनियतासिद्धिरेतद्युद्धविदांमतम् २२ अवैरमेवंयदयंसवैरंकर्तुमुद्यतः ॥ अत्रवैनिग्रहःकार्यस्तोषयिष्याम्यहंजगत् २३ करूषपुप्रसूतोयंचाणूरोनामनामतः ॥ बाहुयोधीशरीरेणकर्मभिश्चारुचिंत्यताम् २४ एतेनबहवोमल्लानिपातानंतरंहताः ॥ रंगप्रतापकामेनमल्लमार्गश्चदूषितः २५ शस्त्रासिद्धिस्तुयोधानांसंग्रामेशस्त्रयोधिनाम् ॥ रंगसिद्धिस्तुमल्लानांप्रतिमल्लनिपातजा २६ रणेविजयमानस्यकीर्तिर्भवतिशाश्वती ॥ हतस्यापिरणेशस्त्रैर्नाकपृष्ठंविधीयते २७ रणेह्युभयतस्सिद्धिर्हतस्येहघ्नतोपिवा ॥ साहिप्राणांतिकीयात्रामहद्भिस्साधुपूजिता २८ अयंतुमार्गोबलतःक्रियातश्चविनिःसृतः ॥ मृतस्यरंगेक्वस्वर्गोजयतोवाकुतोरतिः २९ येतुकेचित्स्वदोषेणराज्ञःपंडितमानिनः ॥ प्रतापार्थेहतामल्लामल्लंहंतुर्वधोहिसः ३० एवंसंजल्पतामेवताभ्यांयुद्धंसुदारुणम् ॥ उभाभ्यामभवद्घोरंवारणाभ्यांयथावने ३१ कृतप्रतिकृतैश्चित्रैर्बाहुभिश्चसकंकटैः ॥ सन्निपातावधूतैश्चप्रमाथोन्मथनैस्तथा ३२ तावुभावपिसंश्लिष्टौयथाशैलमयौतथा ॥ क्षेपणैर्मुष्टिभिश्चैववराहोद्धूतनिःस्वनैः ३३

शस्त्रेति शस्त्रंशत्रोर्विदारणंतदेवसिद्धिर्मल्लानांतुपातनमात्रंसिद्धिर्नत्ववधइत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ हंतुःप्रयोज्यस्यप्रयोजकस्यवधोवर्जनीयम् । ३० ॥ ताभ्यांतयोः ॥ ३१ कंकटः आलिंगनेनावरोधसंनिपातःउभाभ्यांवक्षःसंश्लेषणावरोधः अवधूतंतयोर्बलयता अन्यस्यदूरीकरणंप्रमाथोभूमौपातनं उन्माथउद्धृत्यनिपातनम् ॥ ३२ ॥ शैलमयौगंडशैलोपमौकठिनौ क्षेपणैरास्फालनैः मुष्टिभिः मुद्रिकांगुलिभिर्हस्ताग्रैः वराहोद्धूतंपादयोर्मध्येप्रविश्यापक्षेपणं निःस्वनःनिर्हीनस्वनोवाचान्यकरणं ॥ ३३ ।

१ 'कथं नःस्याद्विचारणा' इति पाठान्तरम् ।

कीलवज्रनिपात कूर्परनामुष्ट्यामाघातः प्रमृष्टः अन्योन्यमंगुलिप्रदा शलाकानखपाता जत्रुदेशे अंगुष्ठेन कुक्षिदेशे इतरांगुलिभिश्च प्रहाक्रमणं पादोद्भूतैः तिर्यक्पादप्रक्षेपेण शत्रोश्चालनं स्थाना त ॥ ३४ ॥ अवघट्टितैः तिर्यगास्फालितैः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तापनीये सौवर्णमयौ नेत्रे नेत्रर्पि

कीलवज्रनिपातैश्च प्रमृष्टाभिस्तथैव च ॥ शलाकानखपातैश्च पादोद्भूतैश्च दारुणैः ३४ जानुभिश्चाश्मनिर्घोषैः शिरोभ्यां चावघट्टितैः ॥ तद्युद्धमभवद्घोरम शस्त्रं बाहुतेजसा ३५ बाहुप्राणेन शूराणां समाजोत्सवसन्निधौ ॥ अरज्यत जनस्सर्वस्सोत्कृष्टनिनदोत्थितः ३६ साधुवादांश्च मंचेषु घोषयंत्यपरे जनाः ॥ ततः प्रस्विन्नवदनः कृष्णप्रणिहितेक्षणः ॥ न्यवारयत तूर्याणि कंसस्सव्येन पाणिना ३७ प्रतिषिद्धेषु तूर्येषु मृदंगादिषु तेषु वै ॥ खे संगतान्यवाद्यंत देवतूर्याण्यनेकशः ३८ युध्यमाने हृषीकेशे पुंडरीकनिभेक्षणे ॥ स्वयमेव प्रवाद्यंत तूर्यघोषास्तु सर्वशः ३९ अंतर्धानगता देवा विमानैः कामरूपिभिः ॥ चेरुर्विद्याधरैस्सार्द्धं कृष्णस्य जयकांक्षिणः ४० जयस्व कृष्ण चाणूरं दानवं मल्लरूपिणम् ॥ इति सप्तर्षयस्सर्वे ऊचुश्चैव नभोगताः ४१ चाणूरेण चिरं कालं क्रीडित्वा देवकीसुतः ॥ बलमाहारयामास कंसस्याभावदर्शिवान् ४२ ततश्चचाल वसुधा मंचाश्चैव जुघूर्णिरे ॥ मुकुटाच्चापि कंसस्य पपात मणिरुत्तमः ४३ दोर्भ्यामानम्य कृष्णस्तु चाणूरं शीर्णजीवितम् ॥ प्राहरन्मुष्टिना मूर्ध्नि वक्षस्याहत्य जानुना ४४ निस्सृते सासृगुधिरे तस्य नेत्रे सबंधने ॥ तापनीये यथा घंटे कक्षोपरि विलंबिते ४५ पपात स तु रंगस्य मध्ये निःसृतलोचनः ॥ चाणूरो विगतप्राणो जीवितांते महीतले ४६ देहेन तस्य मल्लस्य चाणूरस्य गतायुषः ॥ सन्निरुद्धो महारंगस्स शैलेनेव लक्ष्यते ४७ रौहिणेयो हते तस्मिन् चाणूरे बलदर्पिते ॥ जग्राह मुष्टिकं रंगे कृष्णस्तोसलकं पुनः ४८ सन्निपाते तु तौ मल्लौ प्रथमं क्रोधमूर्च्छितौ ॥ समेयातां रामकृष्णौ कालस्य वशवर्तिनौ ४९ निर्घातावनतौ भूत्वा रंगमध्ये ववल्गतुः ॥ कृष्णस्तोसलमुद्यम्य गिरिशृंगोपमं बली ॥ भ्रामयित्वा शतगुणं निष्पिपेष महीतले ५० तस्य कृष्णाभिपन्नस्य पीडितस्य बलीयसः ॥ मुखाद्रुधिरमत्यर्थमुज्जगाम मुमूर्षतः ५१ संकर्षणस्तु सुचिरं योधयित्वा महाबलः ॥ अंतमल्लं महामल्लो मंडलानि व्यदर्शयत ५२ मुष्टिनैकेन तेजस्वी साशनिस्तनयित्नुना ॥ शिरस्यभ्यहनद्वीरो वज्रेणेव महागिरिम् ५३ स निष्पतितमास्तिष्को विस्रस्तनयनो भुवि ॥ पपात निहतस्तेन ततो नादो महानभूत् ५४ अंध्रतोशलकौ हत्वा कृष्णसंकर्षणावुभौ ॥ क्रोधसंरक्तनयनौ रंगमध्ये ववल्गतुः ५५ समाजवाटो निर्मल्लस्सोभवद्भीमदर्शनः ॥ अंध्रे तदा महामल्ले मुष्टिके च निपातिते ५६ ये च संप्रेक्षका गोपा नंदगोपपुरोगमाः ॥ भयक्षोभितसर्वांगास्सर्वे तत्रावतास्थिरे ५७ हर्षजं वारि नेत्राभ्यां वर्षमाणा प्रवेपती ॥ प्रस्नवोत्पीडिता कृष्णं देवकी समुदैक्षत ५८

रौ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ मास्तिष्कोंतरप्रदेशस्थो मांसपिंडः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ ६० ॥ भ्रूभेदोभूद्दयांतरंगव्यंतराचरस्तत्रोमूतःरोषाग्नेर्निर्यासोज्ज्वालाकलापइवेत्यर्थः ॥ ६१ ॥ मानसाग्निनाक्रोधाग्निनाकेशवायसधूमेनकेशवेयत्‌आयसंकाठिन्यमक टीकरणंतदेवधूमवद्गमकंयस्य तेनकेशवायसधूमेनरोषःद्विषोपकारक्षमतेनेयस्तापः सएवनिश्वासवायुर्यस्य ॥ ६२ ॥ स्विन्नालिकतलस्यप्रस्विन्नललाटस्य ॥ ६३ ॥ यथाह क्षपत्रगताः अवश्यायांबदवोबालसूर्यकरस्पृष्टाभांतितद्वदित्यर्थः ॥ ६४ ॥ आज्ञापयतआज्ञापितवान्तांधिरार्थंव्यायतान् अतिघोरान् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ पापेषुक्रूरपटेषुनिगडाका

कृष्णदर्शनजातेनबाष्पेणाकुलितेक्षणा ॥ वसुदेवोजरांत्यक्त्वास्नेहेनतरुणायते ५९ वारमुख्याश्चतास्सर्वाःकृष्णस्यमुखपंकजम् ॥ पपुर्हिनेत्रभ्रमरैर्निमेषांतरगामिभिः ६० कंसस्याथमुखेस्वेदोभ्रूभेदांतरगोचरः ॥ अभवद्रोषनिर्यासःकृष्णसंदर्शनेरितः ६१ केशवायसधूमेनरोषानिश्वासवायुना ॥ दीप्तमंतर्गतंतस्यहृदयंमानसाग्निना ६२ तस्यप्रस्फुरितोष्ठस्यास्विन्नालिकतलस्यवै ॥ कंसवक्त्रस्यरोषेणरक्तसूर्यायतेवपुः ६३ क्रोधरक्तान्मुखात्तस्यनिःसृताः स्वेदबिंदवः ॥ यथारविकरस्पृष्टाद्वृक्षादवश्यायबिंदवः ६४ सोज्ञापयतसंक्रुद्धःपुरुषान्व्यायतान्बहून् ॥ गोपाचेतौसमाजौघान्निष्क्राम्येतांवनेचरौ ६५ न चैतौद्रष्टुमिच्छामिविकृतौपापदर्शनौ ॥ गोपानामपिमेराज्येनकश्चित्स्थातुमर्हति ६६ नंदगोपश्चदुर्मेधाःपापेष्वभिरतोमम ॥ आयसैर्निगडाकारैर्लोहपाशैर्निगृह्यताम् ६७ वसुदेवश्चदुर्वृत्तोनित्यंद्वेषकरोमम ॥ अवृद्धार्हेणदंडेनक्षिप्रमद्यैवशास्यताम् ६८ येचेमेप्राकृतागोपादामोदरपरायणाः ॥ ह्रियंतांगावएतेषांयच्चास्तिवसुकिंचन ६९ एवमाज्ञापयानंतंकंसंपरुषभाषिणम् ॥ ददर्शायस्तनयनःकृष्णस्सत्यपराक्रमः ॥ ७० क्षिप्तंपितरिचुक्रोधनंदगोपेचकेशवः ॥ ज्ञातिनांचव्यथांदृष्ट्वाविसंज्ञांचैवदेवकीम् ७१ ससिंहइववेगेनकेशवोजातविक्रमः ॥ आरुरुक्षुर्महाबाहुःकंसनाशार्थमच्युतः ७२ रंगमध्यादुत्पपात कृष्णःकंसासनांतिकम् ॥ असज्जद्वायुनाक्षिप्तोयथाखस्थोघनाघनः ७३ ददृशुर्महितंसर्वेरंगमध्यादवप्लुतम् ॥ केवलंकंसपार्श्वस्थंददृशुःपुरवासिनः ७४ सोपिकंसस्तथायस्तःपरीतःकालधर्मणा ॥ आकाशादिवगोविंदंमेनेतत्रागतंप्रभुम् ७५ सकृष्णेनायतंकृत्वाबाहुंपरिघसन्निभम् ॥ मूर्द्धजेषुपरामृष्टःकंसोवैरंगसंसदि ७६ मुकुटश्चापततस्यकांचनोवज्रभूषितः ॥ शिरसस्तस्यकृष्णेनपरामृष्टस्यपाणिना ७७ सग्रहग्रस्तकेशश्चकंसोनिर्यत्नतांगतः ॥ तथैवचाविसंमूढवैकल्यंसमपद्यत ७८ निगृहीतश्चकेशेषुगतासुरिवानिःश्वसन् ॥ नशशाकमुखंद्रष्टुंकंसःकृष्णस्यवैतदा ७९ विकुंडलाभ्यांकर्णाभ्यांछिन्नहारेणवक्षसा ॥ प्रलंबाभ्यांचबाहुभ्यांगात्रैर्विसृतभूषणैः ८० भ्रंशितेनोत्तरीयेणसहसावलिताननः ॥ चेष्टमानस्समाक्षिप्तःकंसःकार्ष्णेनतेजसा ८१ चकर्षचमहारंगेमंचान्निष्क्रम्यकेशवः ॥ केशेषुतंबलाद्गृह्यकंसंक्लेशार्हतांगतम् ८२

रैः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ आयस्तनयनःक्रोधप्रसारितनेत्रः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ घनाघनःमहामेघः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ आयस्तःव्याकुलीकृतः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ विसृतभवणैःभ्रष्टाभरणैः ॥ ८० ॥ उत्तरीयेणवलितंवेष्टितंआननंकंठोयस्य ॥ ८१ ॥ मंचान्निष्क्रम्य अधस्तान्निपात्यतदुपरिस्वयंचनिपत्यकेशेषुतंगृह्यचकर्ष ॥ ८२ ॥

भा०६० देहाकृष्टादिर्नलाग्नेकर्षितामं ॥ ८३ ॥ गतायुषमितिगतासोरपिकर्षणमित्राणां तोषार्थमित्यर्थः ॥ ८४ ॥ विपरीतेनशूरानर्हेणक्रमेणाकारेण ॥ ८५ ॥ विपर्यस्तंकं टी०प०१
धरायानुटितत्वेनान्यथाभूतम ८६ ॥ असंग्रामेति स्वर्गःकीर्तिश्ववीरमार्गःतदुभयभ्रष्टइत्यर्थः ॥ ८७ ॥ अथ प्यस्यसद्गतिरस्तीत्याह तस्येति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ प्रस्नवोत्पीडैः
प्रस्नवस्यातिमरैः ॥ ९० ॥ ९१ ॥ कंसभ्रातरङ्गुमिलोऽपन्नमेवकंसमित्रीभूतंनत्वौग्रसेनिम ॥ ९२ ॥ ताविति बाल्याभ्यंतरशत्रुजनाविति विशेषणद्वयार्थः ॥ ९३ ॥ इतिहरिवंशेवि

॥१७॥ कृष्यमाणस्सकृष्णेनभोजराजोमहाद्युतिः ॥ समाजवाटेपरिखांदेहकृष्टांचकारह ८३ समाजवाटेक्रीडित्वाविकृष्यचगतायुषम् ॥ कृष्णोविसर्जयामासकंसदे अ०३१
हमदूरतः ८४ धरण्यांछादितःशिरेयतस्यदेहस्सुखोचितः ॥ क्रमेणविपरीतेनपांसुभिःपरुषीकृतः ८५ तस्यतद्वदनंश्यामंसुताक्षंमुकुटंविना ॥ न
विभातिविपर्यस्तंविपलाशंयथांबुजम् ८६ असंग्रामहतःकंसस्सबाणैरपारिक्षतः ॥ केशग्राहान्निरस्तासुर्वीरमार्गान्निराकृतः ८७ तस्यदेहेप्रकाशंतेसहसा
केशवार्पिताः ॥ मांसच्छेदघनास्सर्वेनखाग्राजीवितच्छिदः ८८ तंहत्वापुंडरीकाक्षःप्रहर्षाद्द्विगुणप्रभः ॥ ववंदेवसुदेवस्यपादौनिहतकंटकः ८९ मातुश्चाशिर
सापादौनिपीडययदुनंदनः ॥ सासिंचत्प्रस्नवोत्पीडैःकृष्णमानंदनिस्सृतैः ९० यादवांश्चैवतान्सर्वान्यथास्थानंयथावयः ॥ पप्रच्छकुशलंकृष्णोदीप्यमान
स्वतेजसा ९१ बलदेवोपिधर्मात्माकंसभ्रातरमूर्च्छितम् ॥ बाहुभ्यामेवतरसासुनामानमपोथयत् ९२ तौजितारीजितक्रोधौवीरविप्रोषितौव्रजे ॥ स्वपितु
र्भवनंवीरौजग्मतुर्हृष्टमानसौ ९३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकंसवधोनामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच
॥ भर्तारंपतितंदृष्ट्वाक्षीणपुण्यमिवग्रहम् ॥ कंसपत्न्योहतंकंसंसमंतात्पर्यवारयन् १ तंमहीशयनेसुप्तंक्षितिनाथंगतायुषम् ॥ भार्यास्समद्दृष्ट्वाशोचंतिमृग्योमृग
पतिंयथा २ हाहतास्स्ममहाबाहोहताशाहतबांधवाः ॥ वीरपत्न्योहतेवीरेत्वयिवीरव्रतप्रिये ३ इमामवस्थांपश्यंत्यःपश्चिमांतवनैष्ठिकीम् ॥ कृपणंराजशार्दूल
विलपामस्सबांधवाः ४ छिन्नमूलास्समंवृत्ताःपरित्यक्तास्त्वयाविभो ॥ त्वयिपंचत्वमापन्नेनाथेस्माकंमहाबले ५ कोनःकोपपरीतांगीरातेसंसर्गलालसाः
॥ लताइवविचेष्टंतीशयनीयानिनेष्यति ६ इदंतेसदृशंसौम्यहृद्यानिश्वासमारुतम् ॥ दहत्यर्कोमुखंकांतंनिस्तोयामिवपंकजम् ७ इमेतेश्रवणेशून्येनशो
भेतेविकुंडले ॥ शिरोधरायांसंलीनेसततंकुंडलप्रिये ८ क्वतेसमुकुटोवीरसर्वरत्नविभूषितः ॥ अत्यर्थंशिरसोलक्ष्मींयोदधारार्कसप्रभाम् ९ अनेनाहिकलत्रे
णतवांतःपुरशोभिना ॥ कथंदीनेनकर्तव्यंत्वयिलोकांतरंगते १० ननुनामास्त्रियस्साध्व्यःप्रियभोगेष्ववांचिताः ॥ पतीनामपरित्याज्यास्सत्वंनस्त्यज्यग
च्छसि ११ अहोकालोमहावीर्योयेनपर्यायकर्मणा ॥ कालतुल्यस्सपत्नानांत्वंक्षिप्रमपनीयसे १२

ष्णुपर्वणिटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥ अथैकत्रिंशेत्वध्यायेविलापःकंसयोषितां ॥ मातुश्चमंत्रणंपश्चाद्विज्ञप्तिःकंसघातिनः ॥ १ ॥ भर्तारंपतितंदृष्ट्वेत्यादिस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥३७॥
॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१ संस्वेदहतिपा० २ हतंनृपपतितिमितिपा०

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

वयंदुःखेष्वनुचितास्सुखेष्वेवत्वयैधिताः ॥ कथंवत्स्यामविधवानाथकार्पण्यमाश्रिताः १३ स्त्रीणांचारित्रलुब्धानांपतिरेक परागतिः ॥ त्वंहिनस्सागति
श्छिन्नाकृतांतेनबलीयसा १४ वैधव्येनाभिभूतास्स्मशोकसंतप्तमानसाः ॥ रोदितव्यहदेमग्राःक्वगच्छामस्त्वयाविना १५ सहत्वयागतःकालस्त्वदंकेक्री
डितंकृतम् ॥ क्षणेनत्वद्विहीनास्स्मअनित्याहिनृणांगतिः १६ अहोबलविहीनास्स्मविपन्नेत्वयिमानद ॥ एकदुष्कृतकारिण्यस्सर्वावैधव्यलक्षणाः १७
त्वयास्वर्गप्रतिच्छंदैर्लालितास्स्मरतिप्रियाः ॥ त्वयिकामवशास्सर्वास्सनस्त्यज्यक्वगच्छसि १८ अस्माकंत्वमनाथानांनाथोह्यसिसुरोपम ॥ आसांविल
पमानानांकुररीणामिवप्रभो ॥ प्रतिवाक्यंजगन्नाथदातुमर्हसिमानद १९ एवमार्तकलत्रस्यशाम्यमानेषुबंधुषु ॥ गमनंतेमहाभादारुणंप्रतिभातिनः २०
नूनंकांततराःकांतपरलोकेवरस्त्रियः ॥ यतस्त्वंप्रस्थितोवीरविहायेमंगृहेजनम् २१ किंनुतेकारणंवीरभार्यास्वेतासुभूरिद ॥ आर्तनादंरुदंतीषुयन्नोहा
न्नावबुध्यसे २२ अहोनिष्करुणायात्रानराणामौर्ध्वदेहिकी ॥ यत्परित्यज्यदारान्स्वान्निरपेक्षाव्रजंतिहि २३ अपतित्वंस्त्रियाश्श्रेयोनतुशूरःपतिःस्त्रियाः
स्वर्गस्त्रीणांप्रियाश्शूरास्तेषामपिचताःप्रियाः २४ अहोक्षिप्रमदृश्येननयतात्वांरणप्रियम् ॥ प्रहृतंनःकृतांतेनसर्वासामंतरात्मसु २५ हत्वाजरासंधबलं
जित्वायक्षांश्चसंयुगे ॥ कथंमानुषमात्रेणहतस्त्वंजगतीतले २६ इंद्रेणसहसंग्रामंकृत्वासायकविग्रहम् ॥ अमर्त्यैरजितोयुद्धेमर्त्येनासिकथंहतः २७ त्व
यासागरमक्षोभ्यंविक्षोभ्यंशरवृष्टिभिः ॥ रत्नसर्वस्वहरणंजित्वापाशधरंकृतम् २८ त्वयापौरजनस्यार्थेमंदंवर्षतिवासवे ॥ सायकैर्जलदान्जित्वाब
लाद्वर्षंप्रवर्तितम् २९ प्रतापावनतास्सर्वेतवतिष्ठंतिपार्थिवाः ॥ प्रेषयंतोवरार्हाणिरत्नान्याच्छादनानिच ३० तवैवंदेवकल्पस्यदृष्टवीर्यस्यशत्रुभिः ॥ क
थंप्राणांतकंघोरमीदृशंभयमागतम् ३१ प्राप्तास्स्मोविधवाशब्दंत्वयिनाथेनिपातिते ॥ अप्रमत्ताःप्रमत्तेनकृतांतेननिराकृताः ३२ यद्येवंनाथगंतव्यंयदि
वाविस्मृतावयम् ॥ वाङ्मात्रेणापियामीतिवक्तव्येकःपरिश्रमः ३३ प्रसीदनाथभीतास्स्मपादौतेयाममूर्द्धभिः ॥ अलंदूरप्रवासेनानिवर्तस्वनराधिप ३४
अहोवीरकथंशेषेनिषण्णस्तृणपांसुषु ॥ शयानस्यहितेभूमौकस्मान्नोद्विजतेवपुः ३५ केनसुप्तप्रहारोयंदत्तोस्माकमतर्कितः ॥ प्रदत्तंकेनसर्वासुनारीष्वेवं
सुदारुणम् ३६ रुदितानुशयोनार्याजीवंत्याःपरिदेवनम् ॥ किंवयंसातिगंतव्येसहभर्त्रारुदामहे ३७ एतस्मिन्नंतरेदीनाकंसमातावनेपती ॥ क्वनेवत्सःक्व
मेपुत्रइतिरोदयतीभृशम् ३८ सापश्यन्निहतंपुत्रंनिष्प्रभंशशिनंयथा ॥ हृदयेनविदीर्णेनभ्राम्यमाणापुनःपुनः ३९

॥ ३६ ॥ रुदितेअनुशयः आशयोंतःकरणंरुदितानुशयः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

 ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ॥
इतिश्रीह०एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ द्वात्रिंशेस्मिन्नयाध्यायेराज्ञोविज्ञप्तिरुच्यते ॥ उग्रसेनाभिषेकश्चकंससंस्कारपूर्वकः ॥ १ ॥ उग्रसेनः विपरीतः पीतविषः ॥ १ ॥ पश्चानुतापा

 पुत्रंसमभिवीक्षंतीहाहतास्मीतिवाशती ॥ स्नुषाणामार्तनादेनविललापरुरोदच ४० सातस्यवदनंदीनमुत्संगेपुत्रगृद्धिनी ॥ कृत्वापुत्रेतिकारुण्यंविलला
पार्तयागिरा ४१ पुत्रशूरव्रतेयुक्तज्ञातीनांनंदिवर्द्धन ॥ किमिदंत्वारितंवत्सप्रस्थानंकृतवानसि ४२ प्रसुप्तश्चापिविस्रुतेकिंपुत्रनियमंविना ॥ वत्सनैवं
विधाभूमौशेरतेकृतलक्षणाः ४३ रावणेनपुरागीतश्श्लोकोयंसाधुसंमतः ॥ बलज्येष्ठेनलोकेपुराक्षसानांसमागमे ४४ एवमूर्जितवीर्यस्यममदेवानिघाति
नः ॥ बांधवेभ्योभयंघोरंदुर्निवार्यंभविष्यति ४५ तथैवज्ञातिलुब्धस्यममपुत्रस्यधीमतः ॥ ज्ञातिभ्योभयमुत्पन्नंशरीरांतकरंमहत् ४६ सापतिंभूपतिं
वृद्धमुग्रसेनंविचेतसम् ॥ उवाचरुदतीवाक्यंविवत्साहरिणीयथा ४७ एह्येहिराजञ्छुद्धात्मन्पश्यपुत्रंजनेश्वरम् ॥ शयानंवीरशयनेवज्राहतमिवाचलम्
४८ अस्यकुर्मोमहाराजनिर्याणसदृशींक्रियाम् ॥ प्रेतत्वमुपपन्नस्यमतस्यमसादनम् ४९ वीरभोग्यानिराज्यानिवयंचापिपराजिताः ॥ गच्छविज्ञाप्य
तांकृष्णंकंससत्कारकारणात् ५० मरणांतानिवैराणिशांतशांतिर्भविष्यति ॥ प्रेतकार्याणिकार्याणिमृतःकिमपराध्यते ५१ एवमुक्त्वापतिंभोजंकेशाना
रुज्यदुःखिता ॥ पुत्रस्यमुखमीक्षंतीविललापैवसाभृशम् ५२ इमास्तेकिंकरिष्यंतिभार्याराजन्सुखोषिताः ॥ त्वांपतिंसुपतिंप्राप्ययाविपन्नमनोरथाः
५३ इमंतेपितरंवृद्धंकृष्णस्यवशवर्तिनम् ॥ कथंद्रक्ष्यामिशुष्यंतंकासारसलिलंयथा ५४ अहंतेजननीपुत्रकिमर्थंनाभिभाषसे ॥ प्रस्थितोदीर्घमध्वानं
परित्यज्याप्रियंजनम् ५५ अहोवीराल्पभाग्यायाःकृतांतेनाभिवर्तिना ॥ आच्छिद्यममसंदायोनीयसेनयकोविदः ५६ दानमानगृहीतानिवृत्तान्येता
नितेगुणैः ॥ रुदंतितवभृत्यानांकुलानिकुलयूथप ५७ उत्तिष्ठनरशार्दूलदीर्घबाहोमहाबल ॥ त्राहिदीनंजनंसर्वंपुरमंतःपुरंयथा ५८ रुदतीनांभृशार्ता
नांकंसस्त्रीणांसुविस्तरम् ॥ जगामास्तंदिनकरःसंध्यारागेणरंजितः ५९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह०कंसस्त्रीविलापोनामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ उग्रसेनस्तुकृष्णस्यसमीपंदुःखितोययौ ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तोविषपीतइवश्वसन् १ सददर्शगृहेकृष्णंयादवैःपरिवारितम् ॥ पश्चा
नुतापाद्ध्यायंतंकंसस्यनिधनाविलम् २ कंसनारीविलापांश्चश्रुत्वासकरुणान्बहून् ॥ गर्हमाणंतथात्मानंतस्मिन्यादवसंसदि ३ अहोमयातिबाल्येनरोषा
दोषानुवर्तिना ॥ वैधव्यंस्त्रीसहस्राणांकंसस्यास्यवधेकृतम् ४ कारुण्यंखलुनारीषुप्राकृतस्यापिजायते ॥ एवमार्तरुदंतीषुमयाभर्तरिपातिते ५ परिदेवि
तमात्रेणशोकःखलुविधीयते ॥ कृतांतस्यानभिज्ञानांस्त्रीणांकारुण्यसंभवः ६
त्पश्चात्तापाद्ध्यादसस्तकारलोपः ॥ २ ॥ तस्मिस्तस्यां ३ ॥४॥ ॥ ५ ॥ स्त्रीणांपरिदेवितमात्रेणकृतांतस्यापिशोकोविधीयतइतियोजना ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्वर्गस्थैस्तुल्यइतिशेषः ॥ १० ॥ राज्ञांनृपान् ॥ ११ ॥ कुरुतेददाति ॥ १२ ॥ १३ ॥ विपरीतस्यपापस्य ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

कंसस्यहिवधश्श्रेयान्प्रागेवाभिमतोमम ॥ सतामुद्वेजनीयस्यपापेष्वभिरतस्यच ७ लोकेपतितवृत्तस्यपरुषस्याल्पमेधसः ॥ अक्लिष्टंमरणंश्रेयोन विद्विष्टस्यजीवितम् ८ कंसःपापपरश्चैवसाधूनामप्यसंमतः ॥ धिक्शब्दपतितश्चैवजीवितेचास्यकादया ९ स्वर्गंतपोभृतांवासःफलंपुण्यस्यकर्मणः ॥ इहापियशसायुक्तस्स्वर्गस्थैरवधार्यते १० यदिस्युर्निर्वृतालोकास्स्युश्चधर्मपराःप्रजाः ॥ नराधर्मःप्रवृत्ताश्चनराज्ञामनयस्स्पृशेत ११ निग्रहेदुष्टवृत्तीनांकृतांतःकुरुतेफलम् ॥ इष्टधर्मेपुलोकेपुकर्तव्यंपारलौकिकम् १२ अतीवदेवारक्षांतिनरंधर्मपरायणम् ॥ कर्तारस्सुलभालोकेदुष्कृतस्यहिकर्मणः १३ हतस्सोयंमयाकंसस्साध्वेतदवगम्यताम् ॥ मूलच्छेदकृतस्तस्यविपरीतस्यकर्मणः १४ तदेषसांत्व्यतांसर्वश्शोकार्तःप्रमदाजनः ॥ पौराश्चपुर्यांश्रेण्यश्चसांत्व्यतांसर्वएवहि १५ एवंब्रुवतिगोविंदेविवेशावनताननः ॥ उग्रसेनोयदून्दृष्ट्वापुत्रकिल्बिषशंकितः १६ सकृष्णंपुंडरीकाक्षमुवाचयदुसंसदि ॥ बाष्पसंदिग्धयावाचादीनयासज्जमानया १७ पुत्रोनिर्योपितःक्रोधात्त्वयाम्यांदिशंरिपुः ॥ स्वधर्माधिगताकीर्तिर्नामविश्राविताभुवि १८ स्थापितंसत्सुमाहात्म्यंशंकितारिपवःकृताः ॥ स्थापितोयादवोवंशोगर्वितास्सुहृदःकृताः १९ सामंतेपुनरेंद्रेपुप्रतापस्तेप्रकाशितः ॥ मित्राणित्वांभजिष्यंतिसंश्रायेष्यंतिपार्थिवाः २० प्रकृतयोनुयास्यंविस्तोष्यंतित्वांद्विजातयः ॥ संधिविग्रहमुख्यास्त्वांप्रणमिष्यंतिमांत्रिणः २१ हस्त्यश्वरथसंपूर्णंपदासिगणसंकुलम् ॥ प्रतिगृहाणकृष्णेदंकंसस्यबलमव्ययम् २२ धनंधान्यंचयत्किंचिद्रत्नान्याच्छादनानिच ॥ प्रतीच्छंतुनियुक्तावैत्वदीयाःकृष्णपूरुषाः २३ स्त्रियोहिरण्यंयानानियदन्यद्वसुकिंचन ॥ एवंहिविहितेयोगेपर्याप्तेकृष्णविग्रहे २४ प्रतिष्ठितायांमेदिन्यांयदूनांशत्रुसूदन ॥ त्वंगतिश्चागतिश्चैवयदूनांयदुनंदन २५ शृणुष्ववदतोवीरकृपणानामिदंवचः ॥ अस्यत्वत्कोपदग्धश्चकंसस्याशुभकर्मणः २६ तवप्रसादाद्गोविंदप्रेतकार्यंक्रियेतह ॥ तस्यकृत्वानरेंद्रस्यविपन्नस्यौर्ध्वदैहिकम् २७ सस्नुषोहंसभार्यश्चचरिष्यामिमृगैस्सह ॥ प्रेतसत्कारमात्रेणकृतेबांधवकर्मणि २८ आनृण्यंलौकिकंकृष्णगताःस्मलभवंतिहि ॥ तस्याग्निपश्चिमंकृत्वाचितिस्थानेविधानतः ॥ तोयप्रदानमात्रेणकंसस्यानृण्यमाप्नुयाम् २९ एतत्तेकृष्णविज्ञाप्यंस्नेहोत्रमयियुज्यताम् ॥ प्राप्नोतिसुगतिंतत्रकृपणःपश्चिमांक्रियाम् ३० एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यकृष्णःपरमविस्मितः ॥ प्रत्युवाचोग्रसेनंवैसांत्वपूर्वमिदंवचः ३१ काल्ययुक्तमिदंतात्तथैवतद्यत्प्रभाषितम् ॥ सदृशंगजशार्दूलवृत्तस्यचकुलस्यच ३२

॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रतीच्छंतु अंगीकुर्वंतु ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

---

१ उपयुज्यत इति पाठान्तरम् ।

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ दृश्यतेभोगेनानुभूयते ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ परायणपरः परस्यकर्मणोऽयनंगमनंतत्परस्तदधीनः कालोपिकर्माधीनःतेनस्वकर्मणैवायंमृतइत्यर्थः अहंतुनिमित्तमात्रंशस्त्रवदितिभावः यथोक्तं स्वकर्मैनरंहंतिनशस्त्ररिपुमृत्यवः नेमंनेभ्यंनवासभ्यंचोरहस्यावलंबतइति ॥ ४५ ॥

यत्त्वमेवंविधोभूपेगतेर्थेदुरतिक्रमे ॥ प्राप्स्यतेनृपसत्कारंकंसःप्रेतगतोपिसन् ३३ कुलेमहतितेजन्मवेदान्विदितवानसि ॥ कथंनज्ञायतेतातनियतिर्दुरतिक्रमा ३४ स्थावराणांचभूतानांजंगमानांचपार्थिव ॥ पूर्वजन्मकृतंकर्मकालेनपरिपच्यते ३५ श्रुतवंतोर्थवंतश्चदातारःप्रियदर्शनाः ॥ ब्रह्मण्यानयसंपन्नादीनानुग्रहकारिणः ३६ लोकपालासमास्तातमहेंद्रसमविक्रमाः ॥ क्षितिपालाःकृतांतेननीयंतेनृपसत्तम ३७ धार्मिकास्सर्वभावज्ञाःप्रजापालनतत्पराः ॥ क्षत्रधर्मपरादाताःकालेननिधनंगताः ३८ स्वयमात्मकृतंकर्मशुभंवायदिवाशुभम् ॥ प्राप्तेकालेतुतत्कर्मदृश्यतेसर्वदेहिनाम् ३९ एषाह्यंतर्हिताऽमायादुर्विज्ञेयासुरैरपि ॥ यथायंमुह्यतेलोकोह्यत्रकर्मैवकारणम् ४० कालेनाभिहतःकंसःपूर्वकर्मप्रचोदितः ॥ नह्यहंकारणंतत्रकालःकर्मचकारणम् ४१ सूर्यसोममयंतातकृत्स्नंस्थावरजंगमम् ॥ कालेननिधनंगत्वाकालेनैवचजायते ४२ सकालस्सर्वभूतानांनिग्रहानुग्रहेरतः ॥ तस्मात्सर्वाभिभूतानिकालस्यवशगानिवै ४३ स्वदोषेणैवदग्धस्यसूनोस्तवनराधिप ॥ नाहंवैकारणंतत्रकालस्तत्रचकारणम् ४४ अथवाहंभविष्यामिकारणंनात्रसंशयः ॥ परायणपरःकालःकिंकरिष्यत्यकारणः ४५ कालस्तुबलवान्राजन्दुर्विज्ञेयाहिसागतिः ॥ परावरविशेषज्ञायांयांतिसमदर्शिनः ४६ गतिःकालस्यसायेनसर्वकालस्यगोचरम् ॥ ब्रवीमियदहंतातदनुष्ठीयतांवचः ४७ नहिराज्येनमेकार्यंनाप्यहंनृपकांक्षितः ॥ नचापिराज्यलुब्धेनमयाकंसोनिपातितः ४८ किंतुलोकहितार्थायकीर्त्यर्थंचसुतस्तव ॥ व्यंगभूतःकुलस्यास्यसानुजोविनिपातितः ४९ अहंसएवगोमध्येगोपैःसहवनेचरः ॥ प्रीतिमान्विचरिष्यामिकामचारीयथागजः ५० एतावच्छतशोप्येवंसत्येनैतद्ब्रवीमिते ॥ नमेकार्यंनृपत्वेनविज्ञाप्यंक्रियतामिदम् ५१ भवान्राजास्तुमान्योमेयदूनामग्रणीःप्रभुः ॥ विजयायाभिषिच्यस्वस्वराज्येनृपसत्तम५२ यदितेमत्प्रियंकार्यंयदिवानास्तितेऽव्यथा ॥ मयानिसृष्टंराज्यंस्वंचिरायप्रतिगृह्यताम् ५३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंनोत्तरंप्रत्यभाषत ॥ व्रीडिताधोमुखंतंतुराजानंयदुसंसदि ५४ अभिषेकेणगोविंदोयोजयामासधर्मवित् ॥ सवद्भुत्दृष्टश्रीमानुग्रसेनोमहाद्युतिः ॥ चकारसहकृष्णेनकंसस्यनिधनाक्रियाम् ५५

सामर्षिवाकालास्परायोसकृपा ॥ ४६ ॥ येनकर्मणातत्त्ववचःवचनप्रतिपाद्यंकर्मानुष्ठीयताम् ॥ ४७ ॥ कांक्षितः कांक्षासंजातायस्यतादृशः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ व्रीडितश्चासौअधोमुखश्चतम् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

पुरीमार्गेपुरप्रवेशयम् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ त्रयस्त्रिंशेत्वध्यायेविद्या
पुत्रंगुरोर्मुखात ॥ लब्ध्वातस्मैवरंदत्त्वाप्रत्यायातावितीर्यते ॥ १ ॥ सकृष्णइति ॥ १ ॥ २ ॥ काश्यंकाशिदेशजं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ श्रुतिधरौश्रवणमात्रग्राहिणौ ॥ ६ ॥ चतुष्पादं

तंसर्वेयादवामुख्याराजानंकृष्णशासनात् ॥ अनुजग्मुःपुरीमार्गेदेवाइवशतक्रतुम् ५६ रजन्यांतुनिवृत्तायांततस्सूर्येविराजिते ॥ पश्चिमंकंससंस्कारंचक्रु
स्तेयदुपुंगवाः ५७ शिबिकायामथारोप्यकंसदेहंयथाक्रमम् ॥ नैष्ठिकेनविधानेनचक्रुस्तेकंससत्क्रियाम् ५८ सनीतोयमुनातीरमुत्तमंनृपतेःसुतः ॥
सत्कृतश्चयथान्यायंनैधनेनाचिताग्निना ५९ तथैवभ्रातरंचास्यसुनामानंमहाभुजं ॥ संस्कारंलंभयामासुःसहकृष्णेनयादवाः ६० ताभ्यांतेसलिलंचक्रुर्वृ
ष्ण्यंधकपुरोगमाः ॥ अक्षय्यंचास्तुप्रेतेभ्योभाषमाणाःपुनःपुनः ६१ हिरण्यस्यसुवर्णस्यदशकोटीस्तथाहरिः ॥ गावोरत्नानिवासांसिग्रामान्नगरसंमतान् ६२
ददौकंसंसमुद्दिश्यब्राह्मणेभ्योनृपोत्तमः ॥ अक्षय्यंचापितेप्रेभ्योभाषमाणा पुनःपुनः ६३ तयोस्तेसलिलंदत्त्वायादवादीनमानसाः ॥ पुरस्कृत्योग्रसेनंवै
विविशुर्मथुरांपुरीम् ६४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिउग्रसेनाभिषेककंससंस्कारकथनंनामद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ छ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सकृष्णस्तत्रबलवान्रौहिणेयेनसंगतः ॥ मथुरांयादवाकीर्णांपुरींतांसुखमावसत् १ प्राप्तयौवनदेहस्तुयुक्तोराजश्रियाज्वलन् ॥ चचार
मथुरांवीरस्सरत्नाकरभूषणां २ कस्यचित्त्वथकालस्यसहितौरामकेशवौ ॥ गुरुंसांदीपनिंकाश्यमवंतिपुरवासिनं ३ धनुर्वेदचिकीर्षार्थमुभौतावभिज
ग्मतुः ॥ निवेद्यगोत्रंस्वाध्यायमाचारेणाभ्यलंकृतौ ४ शुश्रूषुर्निरहंकारावुभौरामजनार्दनौ ॥ प्रतिजग्राहतौकाश्योविद्याःप्रादाच्चकेवलाः ५
तौचश्रुतिधरौवीरयथावत्प्रतिपद्यताम् ॥ अहोरात्रैश्चतुष्षष्ट्यासांगवेदमधीयताम् ६ चतुष्पादंधनुर्वेदंशस्त्रग्रामंससंग्रहम् ॥ अचिरेणैवकाले
नगुरुस्तावभ्यशिक्षयत् ७ अतीवामानुषींमेधांचिंतयित्वातयोर्गुरुः ॥ मेनेतावागतौवीरौदेवौचंद्रदिवाकरौ ८ ददर्शचमहात्मानावुभौतावपिपर्व
सु ॥ पूजयंतौमहादेवंसाक्षाद्विष्णुंव्यवस्थितम् ९ गुरुंसांदीपनिंकृष्णःकृतकृत्योभ्यभाषत ॥ गुर्वर्थंकिंददामीतिरामेणसहभारत १० तयोःप्रभा
वंसंज्ञात्वागुरुःप्रोवाचहृष्टवान् ॥ पुत्रमिच्छाम्यहंदत्तंयोमृतोलवणांभसि ११ पुत्रएकोपिमेजातस्सचापितिमिनाहृतः ॥ प्रभासेतीर्थयात्रायांतन्मेत्वं
पुनरानय १२ तथेत्येवाब्रवीत्कृष्णोरामस्यानुमतेस्थितः ॥ गत्वासमुद्रंतेजस्वीविवेशांतर्जलंहरिः १३ समुद्रःप्रांजलिर्भूत्वादर्शयामासरंतदा ॥ त
माहकृष्णःक्वासौभोःपुत्रस्सांदीपनेरिति १४

दीक्षासंग्रहःसिद्धिमयोगारूपैश्चतुर्भिःपादैरुपेतं ससंग्रहंसरहस्यम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ तयोश्चंद्रसूर्ययोरमनुमायतदाराध्यत्वेनकृष्णंमत्यक्षेणैवददर्शेत्याहददर्शेति ॥ ९ ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ तन्मृतंमे ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ रत्नानिचावैरस्वतेनदत्तानि ॥ २३ ॥ तस्यवैवस्वतस्यदासैरितिशेषः ॥ २४ ॥२५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यदुनंदनौय

समुद्रःप्रत्युवाचेदंदैत्यःपंचजनोमहान् ॥ तिमिरूपेणतंबालंग्रस्तवानितिमाधव १५ उन्मथ्यसलिलादस्माग्रस्तवानितिभारत ॥ सपंचजनमासा

॥४०१ द्यजघानपुरुषोत्तमः ॥ नचाससादतंबालंगुरुपुत्रंतदाच्युतः १६ सतुपंचजनंहत्वाशंखंलेभेजनार्दनः ॥ यस्यदेवमनुष्येषुपांचजन्यइतिश्रुतः १७ ततो अ०३३

वैवस्वतपुरंजगामपुरुषोत्तमः ॥ ततोयमोभ्युपागम्यववंदेतंगदाधरम् १८ तमुवाचाथवैकृष्णोगुरुपुत्रःप्रदीयताम् ॥ तयोस्तत्रतदायुद्धमासीद्घोरतरं

महत् १९ ततोवैवस्वतंघोरंनिर्जित्यपुरुषोत्तमः ॥ आससादचतंबालंगुरुपुत्रंतदाच्युतः २० आनिनायगुरोःपुत्रंचिरंनष्टंयमक्षयात् ॥ ततस्सांदी

पनेःपुत्रःप्रभावादमितौजसः २१ दीर्घकालगतःप्रेतःपुनरासीच्छरीरवान् ॥ तदशक्यमचिंत्यंचदृष्ट्वासुमहदद्भुतम् २२ सर्वेषामेवभूतानांविस्मयस्स

मजायत ॥ सगुरोःपुत्रमादायपांचजन्यंचमाधवः ॥ रत्नानिचमहार्हाणिपुनरायाज्जगत्प्रभुः २३ राक्षसैस्तस्यरत्नानिमहार्हाणिबहूनिच ॥ आनाय्यात्रे

दयामासगुरवेवासवानुजः २४ गदापरिघयुद्धेषुसर्वास्त्रेषुचतावुभौ ॥ अचिरान्मुख्यतांप्राप्तौसर्वलोकेधनुर्भृताम् २५ ततस्सांदीपनेःपुत्रंतद्रूप

वयसंतदा ॥ प्रादात्कृष्णःप्रतीतात्मासहरौरुदारधीः २६ चिरनष्टेनपुत्रेणकाश्यस्सांदीपनिस्तदा ॥ समेत्यमुमुदेराजन्पूजयन्रामकेशवौ २७ कृता

स्त्रौतावुभौवीरौगुरुमामंत्र्यसुव्रतौ ॥ आयातौमथुरांभूयोवसुदेवसुतावुभौ २८ ततःप्रत्युद्ययुस्सर्वेयादवायदुनंदनौ ॥ सबालाहृष्टमनसउग्रसेनपुरो

गमाः २९ श्रेण्यःप्रकृतयश्चैवमंत्रिणस्सपुरोहिताः ॥ सबालवृद्धासाचैवपुरीसमभिवर्तत ३० नंदितूर्याण्यवाद्यंततुष्टुवुश्चजनार्दनम् ॥ रथ्याःपताका

मालिन्योभ्राजंतेस्मसर्वतः ३१ प्रहृष्टमुदितंसर्वमंतःपुरमशोभत ॥ गोविंदागमनेत्यर्थंयथैवेंद्रमहेतथा ३२ मुदिताश्चाथगायंतिगजमार्गेषुगायकाः ॥

तत्रासीत्प्रथितागाथायादवानांप्रियंकरा ३३ गोविंदरामौसंप्राप्तौभ्रातरौलोकविश्रुतौ ॥ स्वेपुरेनिर्भयास्सर्वेक्रीडध्वंसहबांधवैः ॥ ३४ नत

त्रकश्चिद्दीनोवामलिनोवाविचेतनः ॥ मथुरायामभूद्राजन्गोविंदेसमुपस्थिते ३५ वयांसिसाधुवाक्यानिप्रहृष्टागोहयद्विपाः ॥ नरनारीगणास्सर्वेभेजिरे

मनसस्सुखम् ३६ शिवाश्चवाताःप्रववुर्विरजस्कादिशोदश ॥ दैवतानिचहृष्टानिसर्वेष्वायतनेषुच ३७ यानिलिंगानिलोकस्यचासन्कृतयुगेपुरा ॥ ता

निसर्वाण्यदृश्यंतपुरींप्राप्तेजनार्दने ३८ ततःकालेशिवेपुण्येस्यंदनेनारिमर्दनः ॥ हरियुक्तेनगोविंदोविवेशमथुरांपुरीम् ३९ विशंतंमथुरांरम्यांतमुपेंद्रमरिं ॥४०१

दमम् ॥ अनुजग्मुर्यदुगणाइशक्रंदेवगणाइव ४० वसुदेवस्यभवनंततस्तौयदुनंदनौ ॥ प्रविष्टौहृष्टवदनौचंद्रादित्याविवाचलम् ४१

दनावानंदयितारौमस्त्युपः संमुखमागमन् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४१ ॥ ४३ ॥ रैवतस्यपर्वतविशेषस्य ४४ ॥ ४५ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ अथाध्यायेचतुस्त्रिंशेदुहितृभ्यांप्रचोदितः ॥ जरासंधोयदून् हंतुमुद्यतइतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ सकृष्णः ॥ १ ॥ २ ॥ राजगृहेश्वरोजरासंधःदुहितृभ्यामस्तिप्राप्तिसंज्ञाभ्यांकंसभार्याभ्यांनिवेदितेसति ॥ ३ ॥ षडंगेनरथगजतुरगपदातिपण्यधान्या

परेणतेजसोपेतौसुरेंद्राविवरूपिणौ ॥ तावायुधानिविन्यस्यगृहेस्वेस्वैरचारिणौ ४२ मुमुदातेयदुवरौवसुदेवसुतावुभौ ॥ उद्यानेषुविचित्रेषुफलपुष्पावनामिषु ४३ चेरतुस्सुमहात्मानौयादवैःपरिवारितौ ॥ रैवतस्यसमीपेषुसरित्सुविमलासुच ४४ पद्मपत्रविरूढासुकारंडवयुतासुच ॥ एवंतावेकनिर्माणौमथुरायांशुभाननौ ॥ उग्रसेनानुगौभूत्वाकंचित्कालंमुमोदतुः ४५ ॥ इतिश्रीम० हरिवंशेविष्णुपर्वणिरामकृष्णप्रत्यागमनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सकृष्णस्तत्रसहितोरौहिणेयेनसंगतः ॥ मथुरांयादवाकीर्णांपुरींतांसुखमावसत् १ प्राप्तयौवनदेहस्तुयुक्तोराजश्रियाविभुः ॥ चचारमथुरांप्रीतःसवनाकरभूषणाम् २ कस्यचित्त्वथकालस्यराजाराजगृहेश्वरः ॥ शुश्रावनिहतंकंसंदुहितृभ्यांमहीपतिः ३ ततोनातिचिरात्कालाज्जारसंधःप्रतापवान् ॥ आजगामषडंगेनबलेनमहतावृतः ४ जिघांसुर्हियदून्क्रुद्धःकंसस्यापचितिंस्मरन् ॥ अस्तिःप्राप्तिश्चनाम्नातेमागधस्यसुतेनृप ५ जरासंधस्यकल्याण्यौपीनश्रोणिपयोधरे ॥ उभेकंसस्यतेभार्येप्रादाद्बार्हद्रथोनृपः ६ सताभ्यांमुमुदेराजाबद्ध्वापितरमाहुकम् ॥ समाश्रित्यजरासंघमनादृत्यचयादवान् ॥ शूरसेनेश्वरोराजायथातेबहुशःश्रुतः ७ ज्ञातिकार्यार्थसिद्ध्यर्थमुग्रसेनहितेरतः ॥ वसुदेवोभवन्नित्यंकंसोनममृषेचतम् ८ रामकृष्णौसमाश्रित्यहतेकंसेदुरात्मनि ॥ उग्रसेनोभवद्राजाभोजवृष्ण्यंधकैर्वृतः ९ दुहितृभ्यांजरासंधःप्रियाभ्यांबलवान्नृपः ॥ नोदितोवीरपत्नीभ्यामुपायान्मथुरांततः १० कृत्वासर्वंसमुद्योगंक्रोधादग्निसमोज्वलन् ॥ प्रतापावननायेचजरासंधस्यपार्थिवाः ११ मित्राणिज्ञातयश्चैवसंयुक्ताःसुहृदस्तथा ॥ तमेवानुययुःसर्वेसैन्यैःसमुदितैर्वृताः १२ महेष्वासामहावीर्याजरासंधप्रियैषिणः ॥ कारुषोदंतवक्रश्चचेदिराजश्चवीर्यवान् १३ कलिंगाधिपतिश्चैवपौंड्रश्चबलिनांवरः ॥ सांकृतिःकौशिकश्चैवभीष्मकश्चनराधिपः १४ पुत्रश्चभीमकस्यापिरुक्मीमुख्योधनुर्भृताम् ॥ वासुदेवार्जुनाभ्यांयःस्पर्द्धतेसमहाहवे १५ वेणुदारिश्श्रुतर्वाचक्रथश्चैवांशुमानपि ॥ अंगराजश्चबलवान्वंगानामधिपस्तथा १६ कौशल्यःकाशिराजश्चदशार्णाधिपतिस्तथा ॥ सुखेश्वरश्चविक्रांतोविदेहाधिपतिस्तथा १७ मद्रराजश्चबलवान्त्रिगर्तानामथेश्वरः ॥ शाल्वराजश्चविक्रांतोदरदश्चमहाबलः १८ यवनाधिपतिश्चैवभगदत्तश्चवीर्यवान् सौवीरराजश्शैब्यश्चपांड्यश्चबलिनांवरः १९

पण्यिकाख्यैःषड्भिरंगैरुपेतेन ॥ ४ अपचितिमानृण्यम् ॥ ५ ॥ बार्हद्रथोजरासंधः ॥ ६ ॥ सःकंसःविक्रांतःआहुकपुत्रमुग्रसेनम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

---

१ रवींदू इवइतिपाठान्तरम् ।

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ पंचत्रिंशेत्वथाध्यायेमथुरामेत्यमाधवः ॥ रुरोधनगरंसैन्यैश्चतुरंगैरितीर्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ ५ ॥ निकषःस्वर्णनिकषवद्बलाबलनिर्णयहेतुः ॥ ६ ॥ बलंपरेषांसैन्यंगतायुः चिरायुर्वेतिविमृश्यतां विचारणीयमित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पार्थिवेपृथिव्यस्यजनयोरग्रेमृत्युमार्गे

गांधारराजस्सुबलोनग्नजिच्चमहाबलः ॥ काश्मीरराजोगोनर्दोदरदादिपतिर्नृपः ॥ दुर्योधनादयश्चैवधार्तराष्ट्रमहाबलाः २० एतेचान्येचराजानोव
लवंतोमहारथाः ॥ तमन्वयुर्जरासंधंविद्विषंतोजनार्दनम् २१ तेशूरसेनानाविश्यप्रभूतयवसेंधनान् ॥ ऊषुस्संरुध्यमथुरांपुरस्कृत्यबलंतदा २२ इति
श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिमथुरापरोधोनामचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ मथुरोपवनेगत्वानिविष्टांस्तान्नराधि
पान् ॥ अपश्यन्कृष्णयस्सर्वेपुरस्कृत्यजनार्दनम् १ ततोहृष्टमनाःकृष्णोरामंवचनमब्रवीत् ॥ त्वरतेखलुकार्यार्थोदेवतानांनसंशयः २ यथायंसंनिकृष्टो
ह्विजरामंघोनराधिपः ॥ लक्ष्यंतेह्यध्वजाग्राणिरथानांवातरंहसाम् ३ एतानिशशिकल्पानिनृपाणांविजिगीषताम् ॥ छत्राण्यार्यविराजंतेप्रोच्छ्रितानिसि
तानिच ॥ ४ अहोनृपरथोदग्राविमलाश्छत्रपंक्तयः ॥ अभिवर्तंतिनश्शुभ्रायथाखेहंसपंक्तयः ५ कालेखलुनृपःप्राप्तोजरासंधोमहीपतिः ॥ आवयोर्युद्धनि
कषःप्रथमस्समरातिथिः ६ आर्यतिष्ठावसहितावनुप्राप्तेमहीपतौ ॥ युद्धारंभःप्रयोक्तव्योबलंतावद्विमृश्यताम् ७ एवमुक्त्वाततःकृष्णस्स्वस्थस्संग्राम
लालसः ॥ जरासंधबलंप्रेप्सुश्चकारबलदर्शनम् ८ वीक्ष्यमाणश्चतान्सर्वान्नृपान्यदुवरोव्ययः ॥ आत्मनैवात्मनोवाक्यमुवाचहृदिमंत्रवित् ९ इमेतेपृथिवी
पालाःपार्थिवेवर्त्मनिस्थिताः ॥ येविनाशंगमिष्यंतिशास्त्रदृष्टेनकर्मणा १० प्रोक्षितान्खल्विमान्मन्येमृत्युनानृपपुंगवान् ॥ स्वर्गगामीनिचाप्येषांव
पूंषिप्रचकाशिरे ११ स्थानेभारपरिश्रांतावसुधेयंदिवंगता ॥ एषांनृपाणांमुख्यानांबलौघैरभिपीडिता १२ महीनिरंतराचेयंबलराष्ट्रैरभिसंवृता ॥ स्वल्पे
नखलुकालेनविविक्तंपृथिवीतलम् १३ भविष्यतिनरेंद्राघैश्शतशोविनिपातितैः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ जरासंधस्ततःक्रुद्धःप्रभुस्सर्वमहीक्षिताम् १४
नराधिपसहस्रौघैरनुयातोमहाद्युतिः ॥ व्यायतोदग्रतुरगैस्सुयानैस्सुसमाहितैः १५ रथैस्सांग्रामिकैर्युक्तैरसंगगतिभिःक्वचित् ॥ हेमकक्षैर्महाघंटैर्वारणैर्वारिदो
पमैः १६ महामात्रोत्तमारूढैःकल्पितैरणकोविदैः ॥ स्वारूढैःसादिभिर्युक्तैःप्रेंखमाणैःप्रवल्गितैः १७ वाजिभिर्मेघसंकाशैःप्लवद्भिरिवपत्तिभिः ॥ खड्गच
र्मधरोदग्रैःपत्तिभिर्वलितान्विरैः १८ सहस्रसंख्यासंयुक्तैरुत्पतद्भिरिवोरगैः ॥ एवंचतुर्विधैस्सैन्यैःकंपमानैरिवांबुदैः १९ नृपःप्रयातोबलवान्जरासंधोधृतव्र
तः ॥ सरथैर्मेघानिर्घोषैर्गजैश्चमदसंयुतैः २०

इत्यर्थः ॥ १० प्रोक्षितान्यज्ञपशुवद्वध्यान्मृत्यून् ॥ ११ ॥ स्थानेयुक्तं अस्याः भारावतरणमित्यर्थः । यतःइयंदिवंगतादिविस्थंब्रह्माणंप्रतिशरणंगत्ता ॥ १२ ॥ विविक्तंनिर्जनम् ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ १५ ॥ हेमकक्षैःसुवर्णकंठ्यैः ॥ १६ । प्रेंखमाणैःकूर्दमानैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

वनानिवनादयानः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विमिश्रंसैन्यमितिशेषः ॥ २४ ॥ निवेशायस्थानपरिग्रहाय ॥ २५ ॥ शिबिरस्यसेनागृहस्यपटमयस्यजात्यपीभिप्रायमेकवचनम्
॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सकंचुकोष्णीषाःप्रतीहाराः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ योगात्वृत्तिनिरोधात् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ प्रासाः हस्तक्षेप्यभल्लाः ऊर्ध्वंदुर्गेप्राकारोपरिनिवाह्यंतांप्रापयं

हेषमाणैश्चतुरगैःक्ष्वेडमानैश्चपत्तिभिः ॥ नादयानोदिशस्सर्वास्तस्याःपुर्यावनानिच २१ सराजासागराकारस्ससैन्यःप्रत्यदृश्यत ॥ तद्बलंपृथिवीशानां हृष्टयोधजनाकुलम् २२ क्ष्वेडितास्फोटितरवंमेघसैन्यमिवाबभौ ॥ रथैःपवनसंपातैर्गजैश्चजलदोपमैः ॥ तुरगैश्चजवोपेतैःपत्तिभिःखगमोपमैः २३ विमिश्रंसर्वतोभातिमत्तद्विपसमाकुलम् ॥ घर्मांतेसागरगतंयथाभ्रपटलंतथा २४ सबलास्तेमहीपालाजरासंधपुरोगमाः ॥ परिवार्यपुरींसर्वेनिवेशायोपचक्रिरे २५ बभौतस्यनिविष्टस्यबलश्रीशिबिरस्यवै ॥ शुक्लपर्यंतपूर्णस्ययथारूपंमहोदधेः २६ वीतरात्रेततःकालेसमुत्तस्थुर्महीक्षितः ॥ आरोहणार्थंपुर्यास्तेसमीयुर्युद्धलालसाः २७ समवायीकृतास्सर्वेयमुनामनुतेनृपाः ॥ निविष्टामंत्रयामासुर्युद्धकालकुतूहलाः २८ तेषांसुतुमुलःशब्दश्शुश्रुवेपृथिवीक्षिताम् ॥ युगांतेभिद्यमानानांसागराणामिवस्वनः २९ तेषांसकंचुकोष्णीषास्स्थविरावेत्रपाणयः ॥ चेरुर्माशब्दइत्येवंवदंतोराजशासनात् ३० तस्यरूपंबलस्यासीन्निश्शब्दस्तिमितस्यवै ॥ लीनमीनग्रहस्येवनिश्शब्दस्ययथोदधेः ॥ ३१ निश्शब्दस्तिमितेतस्मिन्योगादिवमहार्णवे ॥ जरासंधोबृहद्वाक्यंबृहस्पतिरिवाददे ३२ शीघ्रंसमभिवर्तंतांबलानिपृथिवीक्षिताम् ॥ सर्वतोनगरीचेयंजनौघैःपरिवार्यताम् ३३ अश्मयंत्राणियुंजंतांक्षेपणीयाश्चमुद्गराः ॥ कार्याभूमिसमासर्वाजलौघैश्चपरिप्लुता ॥ ऊर्ध्वंचापानिवाह्यंतांप्रासावैतोमरास्तथा ३४ दार्यतांचैवटंकाद्यैःखनित्रैश्चपुरीद्रुतम् ॥ नृपाश्चयुद्धमार्गज्ञाविन्यस्यंतामदूरतः ३५ अद्यप्रभृतिमैन्यैर्मेपुरीरोधःप्रवर्त्यताम् ॥ यावदेतौरणेगोपौवसुदेवसुतावुभौ ३६ संकर्षणंचकृष्णंचघातयामिशितैश्शरैः ॥ आकाशमपिबाणौघैर्निस्संपातंयथाभवेत् ३७ मयानुशिष्टास्तिष्ठंतुपुरीभूमिषुभूमिपाः ॥ तेषुतेष्ववकाशेषुशीघ्रमारुह्यतांपुरीम् ३८ मद्रःकलिंगाधिपतिश्चेकितानस्सबाह्लिकः ॥ काश्मीरराजोगोनर्दःकरूषाधिपतिस्तथा ३९ द्रुमःकिंपुरुषश्चैवपार्वतीयोह्यनामयः ॥ नगर्याःपश्चिमंद्वारंशीघ्रमारोधयंत्विति ४० पौरवोवेणुदारिश्चवैदर्भस्सोमकस्तथा ॥ रुक्मीचभोजाधिपतिस्सूर्याक्षश्चसमालवः ४१ विंदानुविंदावावंत्यौदंतवक्रश्चवीर्यवान् ॥ छागलिःपुरमित्रश्चविराटश्चमहीपतिः ४२ कौरव्योमालवश्चैवशतधन्वाविदूरथः ॥ भूरिश्रवास्त्रिगर्तश्चबाणःपंचनदस्तथा ४३ उत्तरंनगरद्वारमेतेदुर्गंसहान्नृपाः ॥ आरुह्यचाभिमर्दंतांवज्रप्रतिमगौरवाः ४४ उलूकःकैतवश्चैववीरश्चांशुमतस्सुतः ॥ एकलव्योबृहत्क्षत्रःक्षत्रधर्माजयद्रथः ४५

तु ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ निःसंपातंकीलितमिव ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ दुर्गसहादुर्गयुद्धंकर्तुंक्षमाः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ताभ्यांतयोरर्थे ॥ ६१ ॥ ललामप्रतिमंध्वजवदुच्छ्रितं ललामंलांछनेध्व

उत्तमौजाश्चशल्यश्चकौरवाःकैकयास्तथा ॥ वैदिशोवामदेवश्चसांकृतिश्चविनीपतिः ४६ पूर्वंनगरनिर्व्यूहमेतेष्वायतमस्तुनः ॥ दारयंतोनिधावंतु वाताइवबलाहकान् ४७ अहंचदरदश्चैवचेदिराजश्चवीर्यवान् ॥ दक्षिणंनगरद्वारंपालयामस्सुदंशिताः ४८ एवमेषापुरीक्षिप्रंसमंताद्देप्त्रिनाबलैः वज्रावपातविषमंप्राप्नोतुतुमुलंभयम् ४९ गदिनोवेगवाभिस्तेपरिघैःपरिघायुधाः ॥ अपरेविविधैश्शस्त्रैर्दारयंतुपुरीमिमाम् ५० अद्यैवनगरीह्येषावनिपमो च्चयसंकटा ॥ कार्याभूमिसमासर्वाभवद्भिर्वसुधाधिपैः ५१ चतुरंगबलैर्व्यूह्यजरासंधोव्यवस्थितः ॥ अथाभ्ययायद्यदूनक्रुद्धस्सहसर्वैर्नराधिपैः ५२ प्राति जग्मुर्दशार्हास्तंव्यूढानीकाःप्रहारिणः ॥ तद्युद्धमभवद्घोरंतेषांदेवासुरोपमम् ॥ अल्पानांबहुभिस्सार्धंव्यतिषक्तरथद्विपम् ५३ नगरान्निस्सृतौदृष्ट्वाव सुदेवसुतावुभौ ॥ क्षुभितंनृवरानीकंत्रस्तसंमूढवाहनम् ५४ रथस्थौदंशितौचैवचेरतुस्तत्रयादवौ ॥ मकराविवसंरब्धौसमुद्रक्षोभणावुभौ ५५ तयोःप्रयुध्य तोस्संरब्धेमतिरासीन्महात्मनोः ॥ आयुधानांपुराणानामादानकृतलक्षणा ५६ ततःखान्निपतंतिस्मदिव्यान्याहवसंप्लवे ॥ लेलिहानानिदीप्तानिम हांतिसुद्बहानिच ५७ क्रव्यादैरनुयातानिमूर्तिमंतिबृहंतिच ॥ तृषितान्याहवेभोक्तुंनृपमांसानिभृशम् ५८ दिव्यस्रग्दामधारीणित्रासयंतिचखेचरा न् ॥ प्रभयाभासमानानिपतमानानिचांबरात् ५९ हलंसंवर्तकंनामसौनंदमुसलंतथा ॥ धनुषांप्रवरंशार्ङ्गंगदाकौमोदकीतथा ६० चत्वार्येतानितेजांसिवि ष्णुप्रहरणानिच ॥ ताभ्यांसमवतीर्णानियादवाभ्यांमहामृधे ६१ जग्राहप्रथमंरामोललामप्रतिमंहलम् ॥ सर्पंतमिवसर्पेंद्रंदिव्यमालाकुलंमृधे ६२ सौ नंदंचततश्श्रीमान्निरानंदकरंद्विषाम् ॥ सव्येनसात्वतांश्रेष्ठोजग्राहमुशलोत्तमम् ६३ दर्शनीयंचलोकेषुधनुर्जलदनिःस्वनम् ॥नाम्नाशार्ङ्गमितिख्यातंकृष्णो जग्राहवीर्यवान् ६४ देवैर्निगदितार्थस्यगदातस्यापरेकरे ॥ निक्षिप्ताकुमुदाक्षस्यनाम्नाकौमोदकीतिसा ६५ तौसप्रहरणौवीरौसाक्षाद्विष्णुतनूपमौ ॥ समरेरामगोविंदौरिपूंस्तान्प्रत्ययुद्ध्यताम् ६६ सायुधप्रग्रहौवीरौतावन्योन्याश्रयावुभौ ॥ पूर्वजानुजसंज्ञौतौरामगोविंदलक्षणौ ६७ द्विषत्सुप्रतिकुर्वाणौपरा क्रांतौयथेश्वरौ ॥ विचेरतुर्यथादेवौवसुदेवसुतावुभौ ६८ हलमुद्यम्यरामस्तुसर्पेंद्रमिवकोपितः ॥ चचारसमरेवीरोविद्विषामंतकोयथा ६९ विकर्षत्रथवृंदा निक्षत्रियाणांमहात्मनाम् ॥ चकाररोपसफलंनागेषुचहयेषुच ७० कुंजरौल्लांगलक्षिप्तान्मुशलाक्षेपताडितान् ॥ रामोविराजन्समरेनिर्ममंथयथा चलान् ७१ तेवध्यमानारामेणरणेक्षत्रियपुंगवाः ॥ जरासंधांतिकंभीताःसमरात्प्रतिजग्मिरे ७२ तानुवाचजरासंधःक्षत्रधर्मेव्यवस्थितः ॥ धिग्गे तांक्षत्रवृत्तिंवःसमरेकतरात्मनाम् ॥ ७३ ॥

जेऽइतिमेदिनी ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

परावृत्तस्यसमरेविरथस्यपलायतः ॥ भ्रूणहत्यामिवासह्यांप्रवदंतिमनीषिणः ७४ भीताःकस्मान्निवर्तध्वंधिगेतांक्षत्रवृत्तिताम् ॥ क्षिप्रंसर्वेनिवर्त
ध्वंममवाक्येनचोदिताः ७५ अथवातिष्ठतरथैःप्रेक्षकास्समवास्थिताः ॥ यावदेतौरणेगोपौप्रेषयामियमक्षयम् ७६ ततस्तेक्षत्रियास्सर्वेजरासंधेननो
दिताः ॥ सृजंतश्शरजालानिहृष्टायोद्धुंव्यवस्थिताः ७७ तेहयैःकांचनापीडैरथैश्चांबुदनादिभिः ॥ नागैश्चांबुदसंकाशैर्महामात्रप्रचोदितैः ७८ सतनुत्रा
स्सनिस्त्रिंशास्सपताकायुधध्वजाः ॥ स्वारोपितधनुष्मंतस्सतूणीरास्सतोमराः ७९ सछत्रास्सादिनश्चैवचारुचामरवीजिताः ॥ रणेतेधिगतारेजुस्स्यंदन
स्थामहीक्षितः ८० तेयुद्धरागारथिनोव्यगाहंतयुधांवराः ॥ गदाभिश्चैवगुर्वीभिःक्षेपणीयैश्चमुद्गरैः ८१ एतस्मिन्नंतरेतत्रदेवानांनंदिवर्द्धनः ॥
सुपर्णध्वजमास्थायकृष्णस्तुरथमुत्तमम् ८२ समभ्ययाज्जरासंधंशरैर्विव्याधचाष्टभिः ॥ सारथिंचास्यविव्याधपंचभिर्निशितैश्शरैः ८३ जघानतुर
गांश्चास्ययतमानस्यवीर्यवान् ॥ तंकृच्छ्गतमाज्ञायचित्रसेनोमहारथः ८४ सेनानीःकैशिकश्चैवकृष्णंविविधतुःशरैः ॥ त्रिभिर्विव्याधसंसक्तंबलदेवं
चकैशिकः ८५ बलदेवोधनुश्चास्यभल्लेनाजौद्विधाकरोत् ॥ जवेनाभ्यर्दयच्चापितानरीञ्छरवृष्टिभिः ८६ बाहुभिर्बहुधावीरान्समंतात्स्वर्णभूषणैः ॥
तंचित्रसेनस्संरब्धोविव्याधनवभिश्शरैः ८७ कैशिकःपंचभिश्चापिजरासंधश्चसप्तभिः ॥ त्रिभिस्त्रिभिश्चनाराचैस्तान्बिभेदजनार्दनः ८८ पंचभिः
पंचभिश्चैवबलदेवशितैश्शरैः॥ रथंचैवास्याचिच्छेदचित्रसेनस्यवीर्यवान् ८९ बलदेवोधनुश्चास्यभल्लेनाजौद्विधाकरोत् ॥ सच्छिन्नधन्वाविरथोगदामादा
यवीर्यवान् ९० अभ्यधावत्सुसंरब्धोजिघांसुर्मुशलायुधम् ॥ सिमृक्षतस्तुनाराचांश्चित्रसेनवधैषिणः ॥ धनुश्चिच्छेदरामस्यजरासंधोमहाबलः ९१ गद
याचजघानाश्वान्क्रोधात्समगधेश्वरः ॥ रामंचाभ्यद्रवद्वीरोजरासंधोमहाबलः ९२ आदायमुशलंरामोजरासंधमुपाद्रवत् ॥ तयोस्तद्युद्धमभवत्परस्परवधै
षिणोः ९३ चित्रसेनस्तुसंसक्तंदृष्ट्वारामेणमागधम् ॥ रथमन्यंसमारुह्यजरासंधमवारयत् ९४ ततोबलेनमहतागजानीकेनचाप्यथ ॥ उभयोरंतरेताभ्यां
संकुलंसमपद्यत ९५ ततस्सैन्येनमहताजरासंधोभिसंवृतः ॥ रामकृष्णावग्रगान्भोजानासपादमहाबलः ९६ तत्रप्रक्षुभितस्येवसागरस्यमहास्वनः ॥ प्रा
दुर्बभूवतुमुलस्सेनयोरुभयोरपि ९७ वेणुभेरीमृदंगानांशंखानांचसहस्रशः ॥ उभयोस्सेनयोराजन्प्रादुरासीन्महास्वनः ९८ क्ष्वेडितास्फोटितोत्कुष्टैस्तुमु
लस्सर्वतोऽभवत् ॥ उत्पपातरजश्चापिखुरनेमिसमुद्धतम् ९९ समुद्यतमहाशस्त्राःप्रगृहीतशरासनाः ॥ अन्योन्यमभिगर्जंतश्शूरास्तत्रावतस्थिरे १००

॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

१ एतदर्धं लिखितपुस्तकेनविद्यते ।

॥४३॥ अ०३६

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ इतिहरिवंशेटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ७ ॥ षट्त्रिंशेऽथजरासंधोद्वंद्वयुद्धेपराजितः ॥ बलभद्रेणतंहित्वापलायत इतीर्यते ॥ १ ॥ ततोयुद्धानीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अहानिपंचेत्यादिसर्वसंख्यासंकलनेसप्तविंशतिदिनानियुद्धमासीदित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अवेक्ष्यरुक्मिणीमित्यतोज्ञायतेइतः

रथिनस्सादिनश्चैवपत्तयश्चसहस्रशः ॥ गजाश्चातिबलास्तत्रसमुत्पेतुस्समंततः १०१ ससन्निपातस्तुमुलस्त्यक्त्वाप्राणानवर्तत ॥ वृष्णिभिस्सहयोधानांजरासंधस्यदारुणः २ ततश्शिनिरनाधृष्टिर्बभ्रुर्विपृथुराहुकः ॥ बलदेवंपुरस्कृत्यसैन्यस्यार्द्धेनदंशिताः ३ दक्षिणंपक्षमासेदुश्शत्रुसैन्यस्यभारत ॥ पालितंचेदिराजेनजरासंधेनचाविभो ४ उदीच्यैश्चमहावीर्यैश्शल्यशाल्वादिभिर्नृपैः ॥ सृजंतश्शरवर्षाणिसमभित्यक्तजीविताः १०५ अवगाहःपृथुःकंकश्शतद्युम्नोविदूरथः ॥ हृषीकेशंपुरस्कृत्यसैन्यस्यार्धेनदंशिताः ६ भीष्मकेणाभिगुप्तश्चरुक्मिणाचमहात्मना ॥ दंतवक्रेणापिराजेंद्रतथामद्रेश्वरेणच ७ प्राच्यैश्चदाक्षिणात्यैश्चगुप्तवीर्यबलान्वितैः ॥ तेषांचयुद्धमभवत्समभित्यक्तजीवितम् ॥ शक्त्यृष्टिप्रासबाणौघान्सृजतामशनिस्वनान् ८ सात्यकिश्चित्रकश्श्यामोयुयुधानश्चवीर्यवान् ॥ राजाधिदेवोमृदुरश्श्वफल्कश्चमहारथः ९ सत्राजिच्चप्रसेनश्चबलेनमहतावृताः ॥ व्यूहस्यपक्षंतेसर्वेप्रतीयुर्द्विषतांमृधे १० व्यूहस्यार्द्धंसमासेदुर्मृदुरेणाभिरक्षितम् ॥ राजभिश्चापिबहुभिर्वेणुदारिमुखैस्सह १११ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिमथुरोपरोधेयुद्धवर्णनंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोयुद्धानिवृष्णीनांबभूवुःसुमहान्त्यथ ॥ मागधस्यमहामात्रैर्नृपैश्चैवानुयायिभिः १ रुक्मिणावासुदेवस्यभीष्मकेणाहुकस्यच ॥ क्रथस्यवसुदेवेनकैशिकस्यतुबभ्रुणा २ गदेनचेदिराजस्यदंतवक्रस्यशंकुना ॥ तथान्यैर्वृष्णिवीरगणानांनृपाणांचमहात्मनाम् ३ युद्धमासीद्द्विसैन्यानांक्षिनिकैर्भरतर्षभ ॥ अहानिपंचचैकंचषट्सप्ताष्टौचदारुणम् ४ गजैर्गजाहयैरश्वाःपदाताश्चपदातिभिः ॥ रथैरथाविमिश्राश्चयोधायुयुधिरेनृप ५ जरासंधस्यनृपतेरामेणासीत्समागमः ॥ महेंद्रस्येववृत्रेणदारुणोरोमहर्षणः ६ अवेक्ष्यरुक्मिणींकृष्णोरुक्मिणंनव्यपोथयत् ॥ ज्वलनार्कांशुसंकाशानाशीविषविषोपमान् ७ वारयामासकृष्णोवैशरांस्तस्यतुशिक्षया ॥ इत्येष सुमहानासीद्बलौघानांपरिक्षयः ८ उभयोस्सेनयोराजन्मांसशोणितकर्दमः ॥ कबंधानिसमुत्तस्थुस्सुबहूनिसमंततः ९ तस्मिन्विमर्देयोधानांसंख्यावृत्तिकराणिच ॥ रथीरामोजरासंधंशरैराशीविषोपमैः १० आवृण्वन्नभ्ययाद्वीरस्तंचराजासमागधः ॥ अभ्यवर्ततवेगेनस्यंदनेनाशुगामिना ११ अन्योन्यंविविधैरस्त्रैर्विध्वाविध्वाविनेदतुः ॥ तौक्षीयशस्त्रौविरथौहताश्वौहतसारथी १२ गदेगृहीत्वाविक्रांतौअन्योन्यमभिधावताम् ॥ कंपयंतौभुवंवीरौतावुद्यतगदावुभौ १३ ददृशातेमहात्मानौगिरीसशिखराविव ॥ व्युपारमंतयुद्धानिपश्यतांतौमहाभुजौ ॥ संरब्धावभिधावंतौगदायुद्धेपुविश्रुतौ १४

॥४३॥

पूर्वरुक्मिणीहरणमिति अवगतत्वेक्षणपरंवाइदम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ लक्षस्यवधेएककबंधसमुत्थानं अत्रतुसंख्यायाः आवृत्तिःकबंधसंख्यैवकर्तुंनशक्यादत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ दिवंस्थानय ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ आहतावाजघ्नतुः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ असक्तंनिरनुक्रोशं प्रशांतमितिर्मा
॥ १५ ॥ १६ ॥ दिवंस्थानय ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अक्षौहिण्यइति सासेनाक्षौहिणीनामसंख्याकाष्टैकद्विकैर्गजैः ॥ रथैरेतै २१८९० हयैस्त्रिघ्नैः ६५६७० पंचघ्नैश्च १०९४५० पदातिभि
चः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ततोदेवास्सगंधर्वास्सिद्धाश्चसमहर्षयः ॥ समंततश्चाप्सरस

उभौतौपरमाचार्यौलोकेख्यातौमहाबलौ ॥ मत्ताविवगजौयुद्धेतावन्योन्यमयुध्यताम् १५ ततोदेवास्सगंधर्वास्सिद्धाश्चसमहर्षयः ॥ समंततश्चाप्सरस
स्समाजग्मुस्सहस्रशः १६ तद्देवयक्षगंधर्वमहर्षिभिरलंकृतम् ॥ शुशुभेभ्यधिकंराजन्दिवंज्योतिर्गणैरिव १७ अभिदुद्रावरामंतुजरासंधोमहाबलः ॥
सव्यंमंडलमाश्रित्यबलदेवस्तुदक्षिणम् १८ प्रहरंतौततोन्योन्यंगदायुद्धविशारदौ ॥ दंताभ्यामिवमातंगौनादयंतौदिशोदश १९ गदानिपातोरामस्य
शुश्रुवेशनिनिःस्वनः ॥ जरासंधस्यचरणेपर्वतस्येवदीर्यतः २० नस्मकंपयतेरामंजरासंधकरच्युता ॥ गदागदाभृतांश्रेष्ठंविंध्यंगिरिमिवानिलः २१ रा
मस्यतुगदावेगंवीर्यात्समगधेश्वरः ॥ सेहेधैर्येणमहताशिक्षयाचव्यपोहयत् २२ एवंतौतत्रसंग्रामेविचरंतौमहाबलौ ॥ मंडलानिविचित्राणिविचेरतुररिंदम
२३ व्यायच्छंतौचिरंकालंपरिश्रांतौचतस्थतुः ॥ समाश्वस्यमुहूर्तंतुपुनरन्योन्यमाहताम् २४ एवंतौयोधमुख्यौतुसमंयुयुधतुश्चिरम् ॥ नचतौयुद्धवै
मुख्यमुभावेवप्रजग्मतुः २५ अथापश्यद्गदायुद्धेविशेषंनस्यवीर्यवान् ॥ रामःक्रुद्धोगदांत्यक्त्वाजग्राहमुशलोत्तमम् २६ तमुद्यंतंतदादृष्ट्वामुसलंघोरदर्शन
म् ॥ अमोघंबलदेवेनक्रुद्धेनतुमहारणे २७ ततोंतरिक्षेवागासीत्सुस्वरालोकसाक्षिणी ॥ उवाचबलदेवंतंसमुद्यतहलायुधम् २८ नत्वयारामवध्योयमलंखे
देनमागधे ॥ विदितोस्यमयामृत्युस्तस्मात्साधुव्युपारम ॥ अचिरेणैवकालेनप्राणांस्त्यक्ष्यातिमागधः २९ जरासंधस्तुतच्छ्रुत्वाविमनास्समपद्यत ॥
नप्रजहेततस्तस्मैपुनरेवहलायुधः ३० तौव्युपारमतांयुद्धेवृष्णयस्तेचपार्थिवाः ॥ असक्तमभवद्युद्धंतेषामेवंसुदारुणम् ३१ दीर्घकालंमहाराजानिघ्नतामि
तरेतरम् ॥ पराजितेत्वपक्रांतेजरासंधेमहीपतौ ३२ अस्तंयातेदिनकरेनानुसस्रुस्तदानिशि ॥ समानीयस्वकंसैन्यंलब्धलक्ष्यामहाबलाः ३३ पुरींप्रवि
विशुर्हृष्टाःकेशवेनाभिपालिताः ॥ स्वाच्च्युतान्यायुधान्येवंतान्येवांतर्दधुस्तदा ३४ जरासंधोपिनृपतिर्विमनास्स्वपुरींययौ ॥ राजानश्चानुगायेस्यस्व
राष्ट्राण्येवतेययुः ३५ जरासंधंतुतेजित्वामेनिरेनैवनिर्जितम् ॥ वृष्णयःकुरुशार्दूलराजाह्यतिबलस्सवै ३६ दशचाष्टौचसंग्रामानजरासंधस्ययादवाः ॥ ददुर्न
चैनंसमरेहंतुंशेकुर्महाबलाः ३७ अक्षौहिण्यश्चतस्यासन्विंशतिश्चमहामते ॥ जरासंधस्यनृपतेस्तदर्थायास्समागताः ३८ अल्पत्वादभिभूतास्तुवृष्णयो
भरतर्षभ ॥ बार्हद्रथेनराजेंद्रराजभिस्सहितेनवै ३९ भयःकृत्वोद्यमंप्रायाद्यादवान्कृष्णपालितान् ॥ जित्वातुमागधंसंख्येजरासंधंमहीपतिम् ॥ विहरं
तिस्मसुखिनोवृष्णिसिंहामहारथाः ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिजरासंधापयानंनामषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

रिति ॥ ३८ ॥ अभिभूताः पुनःपुनरावेष्टिताः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥

सप्तत्रिंशेत्वयाध्यायेसंबंधायाविकद्रुणा॥सूर्यवंशाद्यदोर्वंशमसंगोयावतारितः ॥ १ ॥ सकृष्णःसंगतःसखीभूतःइतरेषामित्यर्थात् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पाठांतरेअष्टादशमं अष्टादशं ॥ ५ ॥ वैलक्ष्याल्लज्जातः ॥ ६ ॥ संन्यवर्ततपरावृत्तः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ श्रूयतांशृण्वतांपुरःप्राप्तकालोचितम् ॥ १० ॥ मेममाग्रे ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ त्रिश्व

वैशंपायनउवाच ॥ सकृष्णस्तत्रबलवान्रौहिणेयेनसंगतः ॥ मथुरांयादवाकीर्णांपुरींतांसुखमावसत् १ प्राप्तयौवनदेहस्तुयुक्तोराजश्रियाविभुः ॥ चचार मथुरांप्रीतस्सवनाकरभूषणाम् २ कस्यचित्त्वथकालस्यराजाराजगृहेश्वरः ॥ सस्मारनिहतंकंसंजरासंधःप्रतापवान् ॥ युद्धाययोजितोभूयोदुहितृभ्यांमहीप तिः ३ दशसप्तचसंग्रामानजरासंधस्ययादवाः ॥ ददुर्नचैनंसमरेहंतुंशेकुर्महारथाः ४ ततोमागधराट्श्रीमांश्चतुरंगबलान्वितः ॥ भूयोप्यष्टादशंकर्तुंसंग्रामं समारभत् ५ वैलक्ष्यात्पुनरेवासौराजराजोगृहेश्वरः ॥ जरासंधोबलीश्रीमान्पाकशासनविक्रमः ६ ससाधनेनमहताबृहद्रथसुतोबली ॥ कृष्णस्यवधम न्विच्छन्भूयोवैसंन्यवर्तत ७ तंश्रुत्वासहितास्सर्वेनिवृत्तंमगधेश्वरम् ॥ यादवामंत्रयामासुर्जरासंधभयार्दिताः ८ ततःप्राहमहातेजाविकद्रुर्नयकोविदः ॥ कृष्णंकमलपत्राक्षमुग्रसेनस्यशृण्वतः ९ श्रूयतांतातगोविंदकुलस्यास्यसमुद्भवः ॥ श्रूयतामभिधास्यामिप्राप्तकालमहंततः ॥ युक्तंचेन्मन्यसेसाधोकरिष्य सिवचोमम १० यादवस्यास्यवंशस्यसमुद्भवमशेषतः ॥ यथामेकथितःपूर्वंव्यासेनाविदितात्मना ११ आसीद्राजामनोर्वंशेश्रीमानिक्ष्वाकुसंभवः ॥ हर्य श्वइतिविख्यातोमहेंद्रसमविक्रमः १२ तस्यासीद्दयिताभार्यामधोर्दैत्यस्यवैसुता ॥ देवीमधुमतीनामयथेंद्रस्यशचीतथा १३ सायौवनगुणोपेतारूपे णाप्रतिमाभुवि ॥ मनोरथकरीराज्ञःप्राणेभ्योपिगरीयसी १४ दानवेंद्रकुलेजातासुश्रोणीकामरूपिणी ॥ एकपत्नीव्रतधराखेचरारोहिणीयथा १५ सात मिक्ष्वाकुशार्दूलंकामयामासकामिनी ॥ सकदाचिन्नरश्रेष्ठोभ्रात्राज्येष्ठेनमाधव १६ राज्यान्निरस्तोहर्यश्वस्तस्सोयोध्यांसंपरित्यजत् ॥ सतदाल्पपरीवारः प्रियायासहितोवने १७ रेमेसमेत्यकालज्ञःप्रोवाचकमलेक्षणः ॥ भ्रात्राविनिष्कृतंराज्यात्प्रोवाचकमलेक्षणा १८ एह्यागच्छनरश्रेष्ठत्यजराज्यकृतांस्पृ हाम् ॥ गच्छावस्सहितौवीरमधोर्ममपितुर्गृहम् १९ रम्यंमधुवनंनामकामपुष्पफलद्रुमम् ॥ सहितौतत्ररंस्यावोयथादिविगतौतथा २० पितुर्मेदयि तस्त्वंहिमातुर्ममचपार्थिव ॥ मत्प्रियार्थीप्रियतमोभ्रातुश्चलवणस्यवै २१ रंस्यावस्तत्रसहितौराज्यस्थाविवकामगौ ॥ तत्रगत्वानरश्रेष्ठह्यमरावि वनंदने ॥ भद्रंतेविहरिष्यावोयथादेवपुरेतथा २२ तंत्यजात्रमहाराजभ्रातरंतेभिमानिनम् ॥ आवयोर्द्वेषिणंनित्यंमत्तंराज्यमदेनवै २३ धिगिमंगर्हितंवासंभृत्यवच्चप राश्रयम् ॥ गच्छावःसहितौवीरपितुर्मेभवनांतिकम् २४ तस्यसम्यक्प्रवृत्तस्यपूर्वजंभ्रातरंप्रति ॥ कामार्तस्यनरेंद्रस्यपत्न्यस्तद्रुचिवचः २५ ततोमधुपु रंराजाहर्यश्वस्सजगामच ॥ भार्ययासहकामिन्याकामीपुरुषपुंगवः २६

स्तोप्यैहेआर्तरिक्तवेपिश्रदावान्भृतिरसकत ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सम्यक्प्रवृत्तस्येत्यस्यभ्रातुरपसवलेनभ्रातुर्धर्ममनिच्छतःहत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२॥३३ ॥यायातमपीति यादवं ययातिपुत्रस्ययदोःसंबंधिनंवंशंतेतववंशः समेष्यतिप्रवेक्ष्यति अतएवसोमस्यवंशं अनुतेतववंशोभविष्यतिसूर्यवं।ा तच्छुतोभविष्यतीत्यर्थः ननु इहैवकथावितोवसुरुपदेशेत्रोक्तोद्भुःदेवमीढः देवमीढात्शूरःशूराद्वसुदेवोवसुदेवात्कृष्णइतिवंशःप्रागुक्तःपुनःसूर्यवंशीयात्हर्यश्वात्यदुर्यदोर्माधवोमाधवात्स स्वान्सत्वतोभीमःभीमात्अंधकःअंधकाद्रैवतोरैवताद्दक्षद्वसाद्विश्वगर्भस्तस्मात्वसुर्वसोःवसुदेवोवसुदेवात्कृष्णइति तत्कथंयदोःषष्ठस्यैवैकादशत्वंनचकल्पभेदाभिप्रायमिदंएकग्रंथपठित त्वात्दितिदुःसमाधेयोयंविरोधः सत्यं तथाप्ययमत्रसमाधिः यायातमपिवंशस्ते इत्येतस्मादेववचनात्एकएवयदुःगृहाद्गृहांतरप्रवेशवत्योगबलेनसूर्यवंशेपि आविर्भूतसूर्यवंशंस्वपक्षे आनी तवान्यथाब्रह्मणोमानसःपुत्रोवसिष्ठः केनापिनिमित्तेनपुनर्मित्रावरुणाभ्यामपिजन्मलेभे वसिष्ठत्वंचनजहौ एवंयदुरेक एवलीलावशात्क्रमेणदेहद्वयंकृतवान्नवावताद्वौयदूजातौ ततश्चएक एवयदुर्द्वयोर्वंशयोःकर्ताएवंवसुदेवोपिशूरात्वसोश्चाविर्भवन्नेकएव कश्चिद्यदोःपंचमःकश्चिद्दशमइतियथायोगंज्ञेयं कृष्णस्तुवंशद्वयानुगताद्वसुदेवाज्जातएकएवतस्यवसोरपिपौत्रःशूरस्यचपौत्रः

मधुनादानवेंद्रेणससासमुदम्नाहृतः ॥ स्वागतंवत्सहर्यश्वप्रीतोस्मितवदर्शनात् २७ यदेतन्ममराज्यंवैसर्वंमधुवनंविना ॥ ददामितवराजेंद्रवासश्चप्रतिगृह्यताम् २८ वनेस्मिँल्लवणश्चायंसहायस्तेभविष्यति ॥ अमित्रनिग्रहेचैवकर्णधारत्वमेष्यति २९ पालयैनंशुभंराष्ट्रंसमुद्रानूपभूषितम् ॥ गोसमृद्धंश्रियाजुष्टमाभीरप्रायमानुषम् ३० अत्रतेवसतस्तातदुर्गंगिरिपुरंमहत् ॥ भवितापार्थिवावासस्सुराष्ट्रविषयोमहान् ३१ अनूपविषयश्चैवसमुद्रांतेनिरामयः ॥ आनर्तंनाम तेराष्ट्रंभविष्यत्यायतंमहत् ३२ तद्भविष्यमहंमन्येकालयोगेनपार्थिव ॥ अध्यास्यतांयथाकालंपार्थिवंवृत्तमुत्तमम् ३३ यायातमपिवंशस्तेसमेष्यतिचयादवम् ॥ अनुवंशंचवंशस्तेसोमस्यभविताकिल ३४ एवमेविभवस्तावत्तवेमंविषयोत्तमम् ॥ दत्त्वायास्यामितपसेसागरंलवणालयम् ३५ लवणेनसमायुक्तस्त्वमिमंविषयोत्तमम् ॥ पालयस्वाखिलंतातस्वस्यवंशस्यवृद्धये ३६ बाढमित्येवहर्यश्वःप्रतिजग्राहतत्पुरम् ॥ सचदैत्यस्तपोवासंजगामवरुणालयम् ३७ हर्यश्वश्चमहातेजादिव्योगिरिवरोत्तमे ॥ निवेशयामासपुरंवासार्थममरोपमः ३८ आनर्तंनामतद्राष्ट्रंसुराष्ट्रंगोधनायुतम् ॥ अचिरेणैवकालेनसमृद्धंप्रत्यपद्यत ३९ अनूपविषयंचैववेलावनविभूषितम् ॥ विचित्रंक्षेत्रसस्याढ्यंप्राकारग्रामसंकुलम् ४०

वसुशूरयोरपिपितृभेदान्नामभेदेपिस्कंदसनत्कुमारवदैक्यमेवयंज्ञेयं तेनपृथायाःपांडवमातुःशूरोत्पन्नत्वंवसूत्पन्नत्वंचसंगच्छते एवमन्यत्रापिवंशविरोधेप्यूह्यं यादवानांदेवतात्वेनएकस्याप्यु भयसंबंधस्ययुगपत्संभवाद्वेविदिक् अक्षयप्रसंग्रहः नामरूपेअसंत्यज्यययदुर्द्वयेश्चतामगत् ॥ स्वरूपेणवसुर्नामशूरोमुद्गिश्चगर्भतः ॥ यदुर्युनयाद्धौजातौवंशौवैबहुधाततौ ॥ द्विनामिवपुदे चास्यपितृत्र्येचसंगताविति अतएवकुंठस्यौद्रस्यसंस्तुनास्तूयमानस्यसंबोधनं वसूयवोवसुपतेवसूनामिति विप्राहित्वागोपतिंशूरगोनामिति वसूनांवसुरीश्यानांस्तुगोत्रेभवानांवसु पतेमुख्यस्वामिन्निति शूरेति शूरगोत्रस्येनपृथक्संबोधनद्वयंमंत्रवर्णःसूचयतितथाइंद्रवाक्यमपिअहंभुवंवसुनःपूर्व्यस्पतिरिति प्राश्रावयंशवसातुर्वशंयदुमिति च हर्यश्वस्यहर्यश्वसंतानजत्वसुसंबं धित्वंतुवसुमहचारितयातस्ययदुसंबंधित्वंचदर्शयति एतेषमंत्रानामृजिराःसत्यायाःपाणिग्रहणप्रसंगेनाऋचास्यते वसुनावसोःसुतंअभूवम ॥ ३४ ॥ विभवोरनोरयःतमेवाह तवम मिति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ययातंवंशमित्यत्र सूचितमर्थंविवृणोति तस्यैवमिति तस्यपुत्रकामतामालक्ष्ययायातोयंयदुः स्वयमेव हर्यश्वस्यपुत्रोजज्ञेजातोयोगबलात्परचिताभिज्ञत्वाच्च ॥ ४४ ॥ ॥ ४५॥४६॥४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥तनयाऽव्ययाइतिसंधिरार्षः॥६२ ।तन्ममेति यौवनाश्वस्ययाभगिनीसातत्कनिष्ठस्यहर्यश्व

शशासनृपतिःस्फीतंतद्राष्ट्रंराष्ट्रवर्द्धनः ॥ राजधर्मेणयशसाप्रजानांनंदिवर्द्धनः ४१ तस्यसम्यक्प्रचारेणहर्यश्वस्यमहात्मनः ॥ व्यवर्द्धततदक्षोभ्यंरा
ष्ट्रंराष्ट्रगुणैर्युतम् ४२ सहिराजास्थितोराज्येराजवृत्तेनशोभितः ॥ प्राप्तःकुलोचितांलक्ष्मींवृत्तेनविनयेनच ४३ तस्यैवंसुवृत्तस्यपुत्रकामस्यधीमतः ॥
मधुमत्यांसुतोजज्ञेयदुर्नाममहायशाः ४४ सोवर्द्धतमहातेजायदुर्दुंदुभिनिस्स्वनः ॥ राजलक्षणसंपन्नस्सपत्नैर्दुरतिक्रमः ४५ यदुर्नामाभवत्पुत्रोराजलक्षण
पूजितः ॥ यथास्यपूर्वजोराजापूरुस्ससुमहायशाः ४६ सएकएवतस्यासीत्पुत्रःपरमशोभनः ॥ ऊर्जितःपृथिवीभर्ताहर्यश्वस्यमहात्मनः ४७ दशवर्ष
सहस्राणिसकृत्वाराज्यमव्ययम् ॥ जगामत्रिदिवंराजाधर्मेणाप्रतिमोभुवि ४८ ततोयदुरदीनात्माप्रजाभिस्त्वभ्यषिंचत ॥ पितर्युपरतेश्रीमान्क्रमेणा
र्कइवोदितः ४९ शशासचेमांवसुधांप्रशांतभयतस्कराम् ॥ यदुरिंद्रप्रतीकाशोनृपोयेनास्मयादवाः ५० सकदाचिन्नृपश्चक्रेजलक्रीडांमहोदधौ ॥ दारै
स्सहगुणोदारैस्सतारइवचंद्रमाः ५१ सतत्रसहसाक्षिप्तस्तितीर्षुस्सागरांभसि ॥ धूम्रवर्णेननृपतिस्सर्पराजेनवीर्यवान् ५२ सोपकृष्यतवेगेनजलेसर्पपुरंमहत्
मणिस्तंभगृहद्वारंमुक्तादामविभूषितम् ५३ कीर्णंशंखकुलैश्शुभ्रैरत्नराशिविभूषितम् ॥ प्रवालांकुरपत्राढ्यैःपादपैरुपशोभितम् ५४ कीर्णंपन्नगवर्यौघैस्समुद्रो
दरवासिभिः ॥ स्वर्णवर्णेनभास्वंतंस्वस्तिकेनेंदुवर्चसा ५५ सतंददर्शराजेंद्रोविमलेसागरांभसि ॥ पन्नगेंद्रपुरंतोयेजमत्यामिवनिर्मितम् ५६ स्वच्छंचैवपु
रंतत्रप्रविवेशनृपोयदुः ॥ अगाधंतोयदाकारंपूर्णंसर्पवधूगणैः ५७ तस्यदत्तंमणिमयंजलजंपरमासनम् ॥ स्वास्तीर्णंपद्मपत्रैश्चरत्नसूत्रोत्तरच्छदम् ५८
तमासीनंनृपंतत्रपरमेपन्नगासने ॥ द्विजिह्वपतिरव्यग्रोधूम्रवर्णोऽभ्यभाषत ५९ पितातेस्वर्गतिंप्राप्तःकृत्वावंशमिमंमहत् ॥ भवंतंतेजसायुक्तमुत्पाद्यवसु
धाधिपम् ६० यादवानामयंवंशस्त्वत्तःप्राप्नोतियदुपुंगव ॥ पित्रातेमंगलार्थायस्थापितःपार्थिवाकरः ६१ वंशेचास्मिन्तवविभोदेवानांतनयाऽव्ययाः ॥ ऋषी
णामुरगाणांचउत्पत्स्यंतेनृयोनिजाः ६२ तन्ममेमास्सुताःपंचकुमार्योवृत्तसंमताः ॥ उत्पन्नायौवनाश्वस्यभगिन्यांनृपसत्तम ६३ प्रतीच्छेमाःस्वधर्मेणप्राजाप
त्येनकर्मणा ॥ वरंचतेप्रदास्यामिवरार्हस्त्वंमतोमम ६४ भीमाश्चकुकुराश्चैवभोजाश्चांधकयादवाः ॥ दाशार्हावृष्णयश्चेतिख्यातिंयास्यंतिसत्तते ६५ सतस्मै
धूम्रवर्णोऽदात्कन्याःकन्याव्रतेस्थिताः ॥ जलपूर्णेनयोगेनददाविंद्रसमायवै ६६ वरंचास्मैददौप्रीतस्सवैपन्नगपुंगवः ॥ आनयन्कन्यकास्सर्वायथाक्रममदीनवत् ६७

स्यापिभगिनीतियदोस्सापितृष्वसातदीयाकुमारीयदुःकथंपरिणेतुंक्षमेतसापिंडयस्यानिवृत्तेरितितथापिमातुलदुहितृपरिणयनसदृशत्वेनसर्पकन्यात्वेनचपितृस्वसृत्वेपिवरलोभात्सर्पराजेनदत्तत्वात्कारितंयदुना
स्वंतदोषाभावात्उपगतामितिमंतव्यं सहान्यपरत्वयौवनाश्वइतिकल्प्यम् ॥ ६३ ॥ स्पष्टार्थोध्यायशेषःप्राजापत्येनविधिनाविवाहविधिना॥६४॥६५॥जलपूर्णेनयोगेनसंकल्पेन॥६६॥६७॥

एतासुममसुतासुतेतवपंचसुताःउत्पत्स्यंतइत्यन्वयः ॥ ६८ ॥ अस्मत्समयबद्धाअस्मद्वरदानानुगृहीताः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ सयदुः ताः पत्नीः समाश्वास्यपितृगृहवियोगदुः
खमपनीय ॥ ७३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ३७॥ अष्टत्रिंशेस्त्वथाध्यायेनागकन्यासुपंचसु ॥ यदोःपंचाभवन्पुत्रामाधवप्रमुखानृपाः॥ १॥
सताःसुइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तेजिताः मोत्साहिताः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ विंध्येतिविंध्यस्योत्तरतःऋक्षवतोदक्षिणतइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ तत्रैव सह्यस्योपरिष्टादेवपरतःपश्चि

एतासुतेसुताःपंचसुतासुश्रमानद ॥ उत्पत्स्यंतेपितुस्तेजोमातुश्चैवसमाश्रिताः ६८ अस्मत्समयबद्धाश्चसलिलाभ्यंतरेचराः ॥ तववंशेभविष्यंति पार्थिवाःकामरूपिणः ६९ सवरंकन्यकाश्चैवलब्ध्वायदुवरस्तदा ॥ उदतिष्ठतवेगेनसलिलाच्चंद्रमाइव ७० सपंचकन्यामध्यस्थोददृशेतत्रपार्थिवः ॥ पंच ताराभिसंयुक्तोनक्षत्रेणेवचंद्रमाः ७१ सतदंतःपुरंसर्वंददर्शनृपसत्तमः ॥ वैवाहिकेनवेषेणदिव्यस्रगनुलेपनः ७२ समाश्वास्यचताःसर्वास्सपत्नीःपावकोपमाः ॥ जगामस्वपुरंराजाप्रीत्यापरमयायुतः ७३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणियदुवाक्यंनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ सतासुनागकन्यासुकालेनमहतानृप ॥ जनयामासविक्रांतान्पंचपुत्रान्कुलोद्वहान् १ मुचुकुंदंमहाबाहुंपद्मवर्णंतथैवच ॥ माधवंसारसंच हरितंचैवपार्थिवम् २ एतान्पंचसुतान्राजापंचभूतोपमान्भुवि ॥ ईक्षमाणोनृपःप्रीतिंजगामातुलविक्रमः ३ तेप्राप्तवयसस्सर्वेस्थिताःपंचयथाद्रयः ॥ तेजिताबलदर्पाभ्यामूचुःपितरमग्रतः ४ तातयुक्तास्स्मवयसाबलेमहतिसंस्थिताः ॥ क्षिप्रमाज्ञप्तुमिच्छामःकिंकुर्मस्तवशासनात् ५ सताःनृपतिशार्दूलःशार्दूलानिववेगितान् ॥ प्रीत्यापरमयाप्राहसुतान्वीर्यकुतूहलात् ६ विंध्यर्क्षवंतावभितोद्वेपुर्योपर्वताश्रये ॥ निवेशयतुयत्नेनमुचुकुंदस्सुतोमम ७ सह्यस्यचोपरिष्टात्तुदक्षिणांदिशमाश्रितः ॥ पद्मवर्णोपिमेपुत्रोनिवेशयतुमाचिरम् ८ तत्रैवपरतःकांतेदेशेचंपकभूषिते ॥ सारसोमेपुरंरम्यंनिवेशयतुपुत्रकः ९ हरितोयंमहाबाहुस्सागरेहरितोदके ॥ द्वीपंपन्नगराजस्यसुतोमेपालयिष्यति १० माधवोमेमहाबाहुर्ज्येष्ठपुत्रश्चधर्मवित् ॥ यौवराज्येनसंयुक्तस्स्वपुरंपालयिष्यति ११ सर्वेनृपश्रियंप्राप्ताअभिषिक्तास्सचामराः ॥ पित्रानुशिष्टाश्चत्वारोलोकपालोपमानृपाः १२ स्वंस्वंनिवेशनंसर्वेभेजिरेनृपसत्तमाः ॥ पुरस्थानानिरम्याणिमृगयंतोयथाक्रमम् १३ मुचुकुंदश्चराजर्षिर्विंध्यमध्यमरोचयत् ॥ स्वस्थानंनर्मदातीरेदारुणोपलसंकटे १४ सचतंशोधयामासविविक्तंवचकारह ॥ सेतुंचैवसमंचक्रेपरिखाश्चामितोदकाः १५ स्थापयामासभागेषुदेवतायतनान्यपि ॥ रथ्यावीथीनृणांमार्गांश्चत्वराणिवनानिच १६ सतांपुरींधननदींपुरुहूतपुरीप्रभाम् ॥ नातिदीर्घेणकालेनचकारनृपसत्तमः १७ नामचास्याश्शुभंचक्रेनिर्मितंस्वेनतेजसा ॥ तस्याःपुर्यानृपश्रेष्ठोदेवश्रेष्ठपराक्रमः १८

मायांदिशि ॥ ९ ॥पन्नगराजस्यधूम्रवर्णाख्यस्य ॥ १० ॥ स्वपुरं रैवताचलसमीपस्थं ॥ ११ ॥ १२ ॥ मृगयंतोजिज्ञासमानाः ॥ १३ ॥ दारुणोपलसंकटेविषमाश्मदुर्गमे ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

महाश्मसंघातवतीति माहिष्मतीपदस्यावयवार्थो दर्शितः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ राजामुचुकुंदः ॥ २३ ॥ २४ ॥ विषयस्येति भूभागस्याल्पत्वेपि अतिनिबिडतयात त्रैवक्र स्वस्यराष्ट्रस्यसमावेशंकृत्वातस्यैवमहांतंवप्रंमहाप्राकारोपमंचकारेत्यर्थः ॥ २५ प्राजापत्येनत्वष्टृसंबंधिना कर्मणाशिल्पेन ॥ २६ ॥ क्रौंचपुरंवेणायाः दक्षिणेभागे ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ दाशाः धीवराः ॥ ३० ॥ संचिन्वंतिराशीकुर्वंति युक्ताःसावधानाः जातरूपंदीप्तिमत् ॥ ३१ ॥ प्रचिन्वंतोन्वेषयंतः नौभिःमहानौकाभिःसंयानगामिनः क्षुद्रनौकागा

महाश्मसंघातवतीऋक्षवंतमुपाश्रिता ॥ माहिष्मतीनामपुरीप्रकाशमुपयास्यति १९ उभयोर्विंध्ययोःपादेनगयोस्तांमहापुरीम् ॥ मध्येनिवेशयामास श्रियापरमयावृताम् २० पुरिकांनामधर्मात्मापुरींदेवपुरीप्रभाम् ॥ उद्यानशतसंबाधांसमृद्धापणचत्वराम् २१ ऋक्षवंतंसमभितस्तीरेतत्रानिरामये ॥ निर्मितासापुरीराज्ञापुरिकानामनामतः २२ सतेद्वेविपुलेपुर्यौदेवभोग्योपमेशुभे ॥ पालयामासधर्मात्माराजाधर्मेव्यवस्थितः २३ पद्मवर्णोपिराजर्षिस्सह्य पृष्ठेपुरोत्तमम् ॥ चक्रेरम्यंवेणायास्तीरेतरुलताकुले २४ विषयस्याल्पतांज्ञात्वासंपूर्णंराष्ट्रमेवच ॥ निवेशयामासनृपस्सवप्रप्रायमुत्तमम् २५ प द्मावतंजनपदंकरवीरंचतत्पुरम् ॥ निर्मितंपद्मवर्णेनप्राजापत्येनकर्मणा २६ सारसेनापिविहितंरम्यंक्रौंचपुरंमहत् ॥ चंपकाशोकबहुलंविपुलं ताम्रमृत्तिकम् २७ वनवासीतिविख्यातःस्फीतोजनपदोमहान् ॥ पुरस्यतस्यतुश्रीमान्द्धमैस्सार्वर्तुकैर्वृतः २८ हरितोपिसमुद्रस्यद्वीपंसमभिपालयत् ॥ रत्नसंचयसंपूर्णंनारीजनमनोहरम् २९ तस्यदाशाजलेमग्नामद्गुरानामविश्रुताः ॥ येहरंतिसदाशंखान्समुद्रोदरचारिणः ३० तस्यापरेदाशजनाः प्रवालांजनसंभवान् ॥ संचिन्वंतिसदायुक्ताजातरूपंचमौक्तिकम् ३१ जलजानिचरत्नानिनिषादास्तस्यमानवाः ॥ प्रचिन्वंतोर्णवेयुक्तानौभिस्संयान गामिनः ३२ मत्स्यमांसेनतेसर्वेवर्तंतेस्मसदानराः ॥ गृह्णंतस्सर्वरत्नानिरत्नद्वीपनिवासिनः ३३ तैस्संयानगतैर्द्रव्यैर्वणिजोदूरगामिनः ॥ हरितंतर्पयंत्येकंयथैवधनदंतथा ३४ एवमिक्ष्वाकुवंशात्तुयदुवंशोविनिस्सृतः ॥ चतुर्द्धायदुपुत्रैस्तुचतुर्भिर्भिद्यतेपुनः ३५ सयदुर्माधवेराज्यंविसृज्ययदुपुंगवे ॥ त्रिविष्टपंगतो राजादेहंत्यक्त्वामहीतले ३६ बभूवमाधवसुतस्सत्त्वतोनामवीर्यवान् ॥ सत्त्ववृत्तिर्गुणोपेतोराजाराजगुणेस्थितः ३७ सत्वतस्यसुतोराजाभीमोनाममहानभूत् ॥ येनभैमास्सुसंवृत्तसात्वतास्स्मृताः ३८ राज्येस्थितेनृपेतस्मिन्रामेराज्यंप्रशासति ॥ शत्रुघ्नोलवणंहत्वाचिच्छेदसमधोर्वनम् ३९ तस्मिन्मधुवनेस्थानेपुरींचमथुरामिमाम् ॥ निवेशयामासविभुस्सुमित्रानंदवर्द्धनः ४० पर्ययेचैवरामस्यभरतस्यतथैवच ॥ सुमित्रासुतयोश्चैवस्थानंप्राप्तंचवैष्णवम् ४१ भीमेनेयंपुरीतेनराज्यसंबंधकारणात् ॥ स्ववशेस्थापितापूर्वंस्वयमध्यासितातथा ४२

मिनः क्षुद्रनौकाबलेनालोडनपरकत्रमहानौकायांप्रक्षिपंतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ यदुवंशस्यद्विशाखत्वमुपसंहरति एवमिति चतुर्धेतिमाधवस्यमुख्यस्तंभरूपत्वात् । ज्ञात्वाकुलेनचतुर्धात्वंवंशस्येत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ तस्मिन्भीमे ॥ ३९ ॥ ४० ॥ पर्यये अवतारोपरमेसति भीमेनवैष्णवंस्थानंमथुराख्यंप्राप्तमित्युत्तरसहि तस्यान्वयः ॥ ४१ ॥ राज्यसंबंधकारणात् मधोःपुत्रेलवणेनष्टेमधुदौहित्राराज्यार्थिनोभवंतीतिशास्त्रीयसंबंधात्तद्दौहित्रजरवात्भीमस्येत्यर्थः ॥ ४२ ॥

राज्यअयोध्यायामिविशेषः ॥ ४३ ॥ रवताद्रैवतोरैवताद्विश्वगर्भइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ वसोरितिवसोःशूरापरनाम्नःसुतोवसुदेवोभवत् ततो
वसुदेवोभवत् ततोवसुदेवादनंतरंसवसुर्द्वेदारिकेजनयामास तेचपृथाश्रुतश्रवाख्येकुंतिविषयेकुंतिभोजस्यराज्ञोत्रिषयेगोचरेदुहितृत्वेनदत्तत्वात्तदधीनेइतियावत् ॥ ५० ॥ ५१ ॥
॥ ५२ ॥ प्रनष्टे अभिभूते ॥ ५३ ॥ पौरमात्रेणपुरवासिलोकसाम्येमत्वांजरासंधागूहयितुंवयंक्षमान एतच्चसर्वज्ञत्वाद्भवानेववेदेत्याह ॥ देवेति भावयतीतिभावनः ज्ञाता ॥ ५४ ॥

ततःकुशोस्थितेराज्येलवेतुयुवराजनि ॥ अंधकोनामभीमस्यसुतोराज्यमकारयत् ४३ अंधकस्यसुतोजज्ञेरैवतोनामपार्थिवः ॥ ऋक्षोपिरैवताज्जज्ञेरम्ये पर्वतमूर्द्धनि ४४ ततोरैवतउत्पन्नःपर्वतस्सागरांतिके ॥ नाम्नारैवतकोनामभूमौभूमिधरस्स्मृतः ४५ रैवतस्यात्मजोराजाविश्वगर्भोमहायशाः ॥ बभूव पृथिवीपालःपृथिव्यांप्रथितःप्रभुः ४६ तस्यतिसृषुभार्यासुदिव्यरूपासुकेशव ॥ चत्वारोजज्ञिरेपुत्रालोकपालोपमाश्शुभाः ४७ वसुर्बभ्रुस्सुषेणश्चसभाक्ष श्चैववीर्यवान् ॥ यदुप्रवीराःप्रख्यातालोकपालाइवापरे ४८ तैरयंयादवोवंशःपार्थिवैर्बहुलीकृतः ॥ यैस्साकंकृष्णलोकेस्मिन्प्रजावंतःप्रजेश्वराः ४९ वसोस्तुकुंतिविषयेवसुदेवस्सुतोविभुः ॥ ततस्सजनयामाससुप्रभेद्वेचदारिके ५० कुंतींचपांडोर्महिषींदेवतामिवभूचरीम् ॥ भार्यांचदमघोषस्यचेदिरा जस्यसुप्रभाम् ५१ एषतेस्वस्यवंशस्यप्रभवस्समप्रकीर्तितः ॥ श्रुतोमयापुराकृष्णकृष्णद्वैपायनांतिकात् ५२ त्वंत्विदानींप्रनष्टेस्मिन्वंशेवंशभृतांवर ॥ स्वयंभूरिवसंप्राप्तोभवायास्मज्जयायच ५३ नतुत्वांपौरमात्रेणशक्तागूहयितुंवयम् ॥ देवगुह्येष्वपिभवान्सर्वज्ञस्सर्वभावनः ५४ शक्तश्चापिजरासंधंनृपं योधयितुंविभो ॥ त्वद्बुद्धिवशगास्सर्वेवयंयोधव्रतेस्थिताः ५५ जरासंधस्तुबलवान्नृपाणांमूर्ध्नितिष्ठति ॥ अप्रमेयबलश्चैववयंचकृशसाधनाः ५६ नचे यमेकाहमपिपुरीरोधंसहिष्यति ॥ कृशभक्तेंधनक्षामादुर्गैरपरिवेष्टिता ५७ असंस्कृताम्बुपरिखाद्वारयंत्रविवर्जिता ॥ वप्रप्राकारनिचयाकर्तव्याबहुविस्त रा ५८ संस्कर्तव्यायुधागारायोक्तव्याचेष्टिकाचयैः ॥ कंसस्यबलभोग्यत्वान्नातिगुप्तापुराजनैः ५९ सद्योनिपतितेकंसेराज्येस्माकंनवोदये ॥ पुरीप्रत्य ग्ररोधेवनरोधंविसहिष्यति ६० बलंसंमर्दभग्नंचकृष्यमाणंपरेणह ॥ असंशयमिदंराष्ट्रंजनैस्सहविनंक्ष्यति ६१ यादवानांविरोधेनयोजिताराज्यकामुकैः तेसर्वेद्वैधमिच्छंतियत्क्षमंतद्विधीयताम् ६२ वंचनीयाभविष्यामोनृपाणांनृपकारणात् ॥ जरासंधभयार्त्तानांद्रवतांराज्यसंभ्रमे ६३ आर्तावक्ष्यंतिनः सर्वेरुध्यमानाःपुरेजनाः ॥ यादवानांविरोधेनविनष्टाःस्मेतिकेशव ६४ एतन्ममममतंकृष्णगविस्रंभात्समुदाहृतम् ॥ त्वंतुविज्ञापितःपूर्वंनपुनस्संप्रबोधितः ६५ यदत्रवःक्षमंकृष्णतच्चैवसंविधियिताम् ॥ त्वमस्यनेतासैन्यस्यवयंत्वच्छासनेस्थिताः ॥ त्वन्मूलश्चविरोधोयंरक्षास्मानात्मनासह ६६ ॥ इतिश्रीम हाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिविकद्रुवाक्यंनामअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ अग्रंमतीतिप्रत्यग्रंराजभागार्थंरोधोयस्याः सेव यथाहि कर्षकग्रामंकरार्थेराजभटाअवरुंधंतितद्वत् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कामुकैरस्माभिः ॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ७ ॥

[illegible]जरासंधमथाद्युतिः ॥ उच्यते[illegible]संगतौरामकृष्णयोः ॥ १ ॥ विकद्रोरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हेतुतःमंत्रिमित्तंवैरमितिहेतुतः क्रमतःशत्रोःपराक्रमतोन्याय
तः[illegible]रतस्यैवपरिहरिष्यामिस्थिराविति[illegible]कर्तव्येतियुक्तेःशास्त्रतःअशक्तस्यापसरणानुज्ञावशात् दैवंभाविकार्यंअनुपश्यताम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ तत्रक्रमतःशास्त्रतइत्येतौहि[illegible]बलिन्नि
[illegible]निकटे ॥ ८ ॥ इतरयोर्द्वयोरुत्तरमाह अहमित्यादिना ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अनुसारंपृष्ठतोधावनम् ॥ १२ राजाजरासंधःप्रयातिष्यतिवेगेनागमिष्यति ॥ १३ ॥ १४ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ विकद्रोस्तुवचःश्रुत्वावसुदेवोमहायशाः ॥ परितुष्टेनमनसावचनंचेदमब्रवीत् १ राज्ञाषाड्गुण्यवक्तावैराजामंत्रार्थतत्त्ववित् ॥ सतत्त्वं
सहितंचैवकृष्णोक्तंकिलधीमता २ भाषिताराजधर्माश्चसत्याश्चजगतोहिताः ॥ विकद्रुणायदुश्रेष्ठयद्धितंतद्विधीयताम् ३ एतच्छ्रुत्वापितुर्वाक्यंविकद्रो
श्चमहात्मनः ॥ विकद्रोस्तद्वचस्तथ्यंनिशम्ययदुपुंगवः ॥ वाक्यमुत्तममेकाग्रोबभाषेपुरुषोत्तमः ४ ब्रुवतोवद्भुतंवाक्यंहेतुतःक्रमतस्तथा ॥ न्यायतश्शा
स्त्रतश्चैवदैवंचैवानुपश्यताम् ५ श्रूयतामुत्तरंवाक्यंश्रुत्वाचपरिगृह्यताम् ॥ नयेनव्यवहर्तव्यंपार्थिवैर्नयथाक्रमम् ॥ ६ संधिंचविग्रहंचैवयानमासनमेवच
॥ द्वैधीभावंसंश्रयंचषाड्गुण्यंचिंतयेत्सदा ७ बलिनस्संनिकृष्टेषुमस्थेयंपंडितैरपि ॥ अपक्रमेद्धिकालज्ञस्समर्थोयुद्धमुद्वहेत् ८ अहंतावत्सहार्येणमुहूर्तेस्मि
न्प्रकाशिते ॥ जीवितार्थंनयिष्यामिशक्तिमानप्यशक्तवत् ९ ततस्सह्यावलगुरुंमहार्यंआह्मक्षयं ॥ आत्मद्वितीयश्श्रीमंतंप्रवेक्ष्येदक्षिणापथं १० करवी
रपुरंचैवरम्यंक्रौंचपुरंतथा ॥ द्रक्ष्यावस्तत्रसहितौगोमंतंचनगोत्तमम् ११ आवयोर्गमनंश्रुत्वाजितकाशीसपार्थिवः ॥ अस्माविदयपुरींदर्पादनुसारंकरिष्यति
१२ ततस्सह्यवनेष्वेवराजायातिवसानुगः ॥ आवयोर्ग्रहणेचैवनृपतिःप्रयतिष्यति १३ एषामहश्श्रेयसीयात्राभविष्यतिकुलस्यवै ॥ पौराणांप्रथमुर्वाश्चदेश
स्यचसुखावहा १४ नचशत्रोःपरिभ्रष्टाराजानोविजिगीषवः ॥ पुरराष्ट्रेषुमृष्यंतिमृधेशत्रोःक्षयंविना १५ एवमुक्त्वातुकौवीरौकृष्णसंकर्षणावुभौ ॥ प्रपे
दतुरसंभ्रांतौदक्षिणौदक्षिणापथम् १६ तौतुराष्ट्राणिशतशश्चरंतौकामरूपिणौ ॥ दक्षिणांदिशमास्थायचेरतुर्मार्गगौसुखम् १७ सह्यपृष्ठेषुरम्येषुमोदमा
नावुभौतथा ॥ दक्षिणापथगौवीरावध्वानंसंप्रपेदतुः १८ तौचस्वल्पेनकालेनसह्याचलविभूषितम् ॥ करवीरपुरंप्राप्तौस्ववंशेनविभूषितम् १९ तौतत्रग
त्वावेणायानद्यास्तीरांतमाश्रितम् ॥ आसेदतुःप्ररोहाढ्यंन्यग्रोधंतरुपुंगवम् २० अधस्तात्तस्यवृक्षस्यमुनिंदीप्ततपोधनम् ॥ अंसावसक्तपरशुंजटाव
ल्कलधारिणम् २१ गौरमग्निशिखाकारंतेजसाभास्करोपमम् ॥ क्षत्रांतकरमक्षोभ्यंवपुष्मंतमिवार्णवम् २२ न्यस्तसंकुचिताधानंकालेहुतहुताशनम् ॥ ॥ ४७ ॥
क्लिन्नंनिषण्णांपोभिरावदेवगुरुंयथा २३

[illegible]कायमंसेन[illegible]इत्यर्थः ॥ १५ ॥ दक्षिणौसमर्थौ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ [illegible] ॥ २३ ॥

[illegible] ॥ २४ ॥ २५ ॥ सखिभ्यौ[illegible] ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ समुद्रात्भूमि[illegible]कृत्वा
याः [illegible] ॥ २९ ॥ धनुश्चतुर्हस्तं इषुर्द्विहस्तः ॥ ३० ॥ अपरांतेपश्चिमसमुद्रतीरे ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

सवत्सांचिमुक्तांश्वेतांहोमधुक्कामदोहनाम् ॥ क्षीरारणिकर्षमाणंमहेंद्रगिरिगोचरम् २४ ददृशतुस्तौसहितावपरिश्रांतमव्ययम् ॥ भार्गवंराममासीनंपंद्रस्त्वं
यथाम्विम् २५ न्यायतस्तौतुतंद्दष्ट्वापादमूलेकृतासनौ ॥ वसुदेवसुतौवीरौसाधिष्ण्याविवपावकौ २६ कृष्णस्तमृषिशार्दूलमुवाचवदतांवरः ॥ श्लक्ष्णं
मधुरयावाचालोकवृत्तांतकोविदः २७ भगवन्जामदग्न्यत्वामवगच्छामिभार्गवम् ॥ रामंमुनीनामृषभंक्षत्रियाणांकुलांतकम् २८ यश्चासावक्षोभेणक्षिप्तो
धार्मिवसागरः ॥ इषुपातेननगरंकृतंशूर्पारकंत्वया २९ धनुष्यंचशतायाममिषुपंचशतोच्छ्रयम् ॥ सह्यस्यचनिकुंजेषुस्फीतोजनपदोमहान् ३० अति
क्रम्योदधेर्वेलामपरांतेनिवेशितः ॥ त्वयातत्कार्तवीर्यस्यसहस्रभुजकाननम् ३१ छिन्नंपरशुनैकेनस्मरतानिधनंपितुः ॥ इयमद्यापिहीमिरैःक्षत्रियाणां
तद्विषाम् ३२ त्रिःसप्तकृत्वःपरशुत्सृष्टैरकंपकावसुंधरा ॥ रैणुकेयंविजानेत्वांक्षित्तौक्षितिपरोषणम् ३३ परशुप्रग्रहेयुक्तंयथैवहरणेतथा ॥ सदिच्छावस्त्व
याविप्रकंचिदर्थमुपश्रुतम् ३४ उत्तरंचश्रुतार्थेनप्रत्युक्तमविशंकया ॥ आवयोर्मधुरारामयमुनातीरशोभिनी ३५ यादवीस्वोमुनिश्रेष्ठयद्विश्रुतिमागतौ॥
वसुदेवोयदुश्रेष्ठःपितानौद्दिष्टवान्ततः ३६ जन्मप्रभृतिवैवावांव्रजेष्वेवनियोजितौ ॥ तौस्वःकंसभयात्तत्रशंकितौपरिवर्द्धितौ ३७ वयंचप्रथमंमासैर्मधुरायां
प्रवेशितौ ॥ तावावाभ्युत्थितंहत्वासमाजेकंसमोजसा ३८ पितरंतस्यतत्रैवस्थापयित्वाजनेश्वरम् ॥ स्वमेवकर्मचारभ्यौमवांव्यायासरक्षकौ ३९ अथाग्र
योःपुरंरोद्धुंजरासंधोव्यवस्थितः ॥ संग्रामान्सुबहून्कृत्वालब्धलक्षावपिस्वयम् ४० ततस्स्वपुररक्षार्थंप्रजानांचधृतव्रत ॥ अकृतार्थावनुद्योगीकर्तव्यव्र
लसाधनौ ४१ अरथौपत्तिनौयुद्धेनिस्तनुत्रौनिरायुधौ ॥ जरासंधोद्यमभयात्पुराद्वाविवनिस्सृतौ ४२ एवमावामनुप्राप्तौमुनिश्रेष्ठतवांतिकम् ॥ आवयोर्वि
त्रमात्रेण कर्तुमर्हसिसत्क्रियाम् ४३ श्रुत्वैतद्भार्गवोरामस्तयोर्वाक्यमनिंदितम् ॥ रैणुकेयःप्रतिवचोधर्मसंहितमब्रवीत् ४४ अपरांतादहंकृष्णसंप्रतीहागतः
प्रभो ॥ एकएवविनाशिष्यैर्युवयोर्मंत्रकारणात् ४५ विदितेमेव्रजेवासस्तवपद्मनिभेक्षण ॥ दानवानांवधश्चापिकंसस्यापिदुरात्मनः ४६ विग्रहंचजरासंधेनविदि
त्वापुरुषोत्तम ॥ तवसभ्रातृकस्येहसंप्राप्तोस्मिवरानन ४७ जानेत्वांकृष्णगोप्तारंजगतःप्रभुमव्ययम् ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थमबालंबालतांगतम् ४८ नत्वया
विदितंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते ॥ तथापिभक्तिमात्रेणशृणुवक्ष्यामितेवचः ४९ पूर्वजस्तवगोविंदपूर्वैःपुरामिदंकृतम् ॥ करवीरपुरंनामराष्ट्रेष्वेवनिवेशितम् ५०

[illegible] ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ द्वेषानुशायिनाद्वेषमेवानुशेते ऽनुरुध्यतेनतुधर्मंतेन ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ विषयांतेदेशसीम्नि निवासायरात्रिवासाय ॥ ५६ ॥ प्ररुहंउपगिरिम् ॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ श्राम्यतःश्रममाणान्वानप्रस्थानितियावत् ॥ ६१ ॥ वनमेववास्यंवासार्हंयस्यसवनवास्यः सचसौजनश्चतस्याधिपतिः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

पुरेस्मिन्नृपतिःकृष्णवासुदेवोमहायशाः ॥ शृगालइतिविख्यातोनित्यंपरमकोपनः ५१ नृपेणतेनगोविंदतवंशभवानृपाः ॥ दायादानिहतास्सर्वेवी
रद्वेषानुशायिना ५२ अहंकारपरोनित्यमजितात्मातिमत्सरी ॥ राज्यैश्वर्यमदाविष्टःपुत्रेष्वपिचदारुणः ५३ तन्नेहभवतस्स्थानंरोचतेमेनरोत्तम ॥ करवी
रपुरेघोरेनित्यंपार्थिवदूषिते ५४ श्रूयतांकथयिष्यामियत्रोभौशत्रुबाधनौ ॥ जरासंधंबलोदग्रंभवंतौयोधयिष्यतः ५५ तीर्त्वावेणामिमांपुण्यांनदीमद्यै
ववाहुभिः ॥ विषयांतेनिवासायगिरिंगच्छामदुर्गमम् ५६ रम्यंयज्ञगिरिंनामसह्यस्यप्ररुहंगिरिम् ॥ निवासंमांसभक्षाणांचौराणांघोरकर्मणाम् ५७
नानाद्रुमलतायुक्तंचित्रंपुष्पितपादपम् ॥ प्रोष्येतत्रनिशामेकांखट्वांगांनामनिम्नगाम् ५८ भद्रंतेसंतरिष्यामोनिकषोपलभूषणाम् ॥ गंगाप्रपातप्रतिमां
भ्रष्टांचमहतोगिरेः ५९ तस्याःप्रपातंद्रक्ष्यामस्तापसारण्यभूषणम् ॥ उपभुज्यत्विमान्कामान्गत्वातान्धरणीधरान् ६०द्रक्ष्यामस्तत्रतान्विप्राञ्छ्राम्यतोवै
तपोधनान् ॥ रम्यंक्रौंचपुरंनामगमिष्यामःपुरोत्तमम् ६१ वंशजस्तत्रतेराजाकृष्णधर्मरतस्सदा ॥ महाकपिरितिख्यातोवनवास्यजनाधिपः ६२ तमदृष्ट्वै
वराजानंनिवासायगतेहनि ॥ तीर्थमानडुहंनामतत्रस्थास्स्यामसंगताः ६३ ततश्च्युतागमिष्यामस्सह्यस्यविवरेगिरिम् ॥ गोमंतामितिविख्यातंनैकशृंगवि
भूषितम् ॥ ६४ स्वर्गतेक्रमहाशृंगंदुरारोहंखगैरपि ॥ विश्रामभूतंदेवानांज्योतिर्भिरभिसंवृतम् ६५ सोपानभूतंस्वर्गस्यगगनाद्रिमिवोच्छ्रितम् ॥ तंविमा
नावनरगंगिरिंमेरुमिवापरम् ६६ तस्योत्तमेमहाशृंगेभास्वंतौदेवरूपिणौ ॥ उदयास्तमयेसूर्यंसोमंचज्योतिषांपतिम् ६७ ऊर्मिमंतंसमुद्रंचअपारद्वीपभू
षणम् ॥ प्रेक्षमाणौसुखंतत्रनगाग्रेविचरिष्यथः ६८ शृंगस्थौतस्यशैलस्यगोमंतस्यवनेचरौ ॥ दुर्गयुद्धेनधावंतौजरासंधंविजेष्यथः ६९ तत्रशैलगतौ
दृष्ट्वाभवंतौयुद्धदुर्मदौ ॥ अशक्तश्शैलयुद्धेवैजरासंधोभविष्यति ७० भवद्भ्यामपियुद्धेतप्रवृत्तेतत्रदारुणे ॥ आयुधैस्सहसंयोगंपश्यामिनचिरादिव ७१ संग्रामश्च
महान्कृष्णनिर्दिष्टस्तत्रदैवतैः ॥ यदूनांपार्थिवानांचमांसशोणितकर्दमः ७२ तत्रचक्रंहलंचैवगदांकौमोदकींतथा ॥ सौनंदंमुशलंचैववैष्णवान्यायुधानिच ७३
दर्शयिष्यतिसंग्रामेयास्यंतिचमहासिताम् ॥ रुधिरंकालयुक्तानांवपुर्भिः कालसंनिभैः ७४ सचक्रमुशलोनामसंग्रामःकृष्णविश्रुतः ॥ दैवतैरिहनिर्दिष्टःकाल
स्यादेशसंज्ञितः ७५ तत्रतेकृष्णसंग्रामेसुव्यक्तंवैष्णवंवपुः ॥ द्रक्ष्यंतिरिपवःसर्वेसुगणाश्चसुरभावन ७६ तांभजस्वगदांकृष्ण चक्रंचचिरविस्मृतम् ॥ भज
स्वस्वेनरूपेणसुराणांविजयायवै ७७

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ दर्शयिष्यंतिप्रकटीभविष्यति ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ भजस्वलभस्व ॥ ७७ ॥

॥ ७८ ॥ ७९ ॥ व्यूहानांशत्रुसैन्यानाम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ७ ॥
चत्वारिंशतमेध्यायेवर्ण्यतेरामकृष्णयोः ॥ गोमंतारोहणंतस्मात्प्रत्यावृत्तिर्हिजन्मनः १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अध्वविधिनामानुरगत्या ॥ ४ ॥ चित्रैःमयूरैः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

पृथिव्यर्थेसमाख्यातोभारात बलश्चापंहलंघोरंमुशलंचारिमर्दनम् ॥ वधायसुरशत्रूणांमजताल्लोकभावनः ७८ एषतेप्रथमःकृष्णसंग्रामोभुविपार्थिवैः ॥ भविष्य तरणेसुरैः ७९ अयुधावाप्तिरत्रैववपुषोवैष्णवस्यच ॥ लक्ष्म्याश्चतेजसश्चैवव्यूहानांचविदारणम् ८० अतःप्रभृतिसंग्रामोधरण्यांशस्त्रमूर्च्छितः ॥ इदंचैवामृतप्रख्यंहोमधेनोः तिमहान्कृष्णभारतंनामवैशसम् ८१ तदृच्छकृष्णशैलेंद्रंगोमंतंचनगोत्तमम् ॥ जरासंधमृधंचापिविजयस्त्वामुपस्थितः ८२ पयोमृतम् ॥ पीत्वागच्छतभद्रंवोमयादिष्टेनकर्मणा ८३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरामवाक्यंनामएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तत्तुधेन्वाःपयःपीत्वाबलदर्पसमन्वितौ ॥ ततस्तौरामसहितौप्रस्थितौयदुपुंगवौ १ गोमंतंपर्वतंद्रष्टुंमत्तनागेंद्रगामिनौ जामदग्न्यप्रदिष्टेनमार्गेणवदतांवरौ २ जामदग्न्यतृतीयस्तेत्रयस्त्रयइवाग्नयः ॥ शोभयंतिस्मपंथानंत्रिदिवंत्रिदशाइव ३ तेचाध्वविधिनासर्वेततोवैदिवस क्रमात् ॥ गोमंतमचलंप्राप्तामंदरंत्रिदशाइव ४ लताचारुविचित्रंचनानाद्रुमविभूषितम् ॥ नानागुरुपिनद्धांगंचित्रंचित्रैर्मनोहरैः ५ द्विरेफगणसंकीर्णशिला संकटपादपम् ॥ मत्तबर्हिणनिर्घोषैर्नादितंमेघनादिभिः ६ गगनालग्नशिखरंजलदासक्तपादपम् ॥ मत्तद्विपविषाणाग्रैःपरिघृष्टोपलांकितम् ७ कूजद्भि श्चांडजगणैस्समंतात्प्रतिनादितम् ॥ दरीप्रपातांबुरवैश्छन्नंशार्दूलपल्लवैः ८ नीलाश्मचयसंघातैर्बहुवर्णंयथाघनम् ॥ धातुविस्रावदिग्धांगंसानुप्रस्रवभूषितम् ९ कीर्णंसुरगणैःकांतैर्भेनाकमिवकामगम् ॥ उच्छ्रितंसुविशालाग्रंसमूलांबुपरिस्रवम् १० सकाननदरीप्रस्थंश्वेताभ्रगणभूषितम् ॥ पनसाम्रातकाम्रौघैर्वेत्रस्यं दनचंदनैः ११ तमालैलावनयुतंमरीचक्षुपसंकुलम् ॥ पिप्पलीवल्लिकलिलंचित्रमिंगुदिपादपैः १२ द्रुमैस्सर्जरसानांचसर्वतःपरिशोभितम् ॥ प्रांशुशाल वनैर्गुल्मबहुचित्रवनैर्युतम् १३ सर्जनिंबार्जुनवनंपाटलीकुलसंकुलम् ॥ हिंतालैश्चतमालैश्चपुन्नागैश्चोपशोभितम् १४ जलेषुजलजैश्छन्नंस्थलेषुस्थल जैरपि ॥ पंकजैर्द्रुमखंडैश्चसर्वतःप्रतिभूषितम् १५ जंबूजंबूलवृक्षाद्यैचंकदूकंदलभूषितम् ॥ चंपकाशोकबकुलंबिल्वतिंदुकशोभितम् १६ कुंजैश्चनागपु ष्पैश्चसमंतादुपशोभितम् ॥ नागयूथसमाकीर्णंमृगसंघातशोभितम् १७ सिद्धचारणरक्षोभिस्सेवितप्रस्तरांतरम् ॥ गंधर्वैश्चसमायुक्तंगुह्यकैःपक्षिभिस्तथा १८ विद्याधरगणैर्नित्यमनुकीर्णशिलातलम् ॥ सिंहशार्दूलसन्नादैस्सततंप्रतिनादितम् ॥ सेवितंवारिधाराभिश्चंद्रपादैश्चशोभितम् १९

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ प्रस्थानिसानूनि ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ दरीकंदरयोः कृत्रिमाकृत्रिमत्वेनव्यवस्था ॥ २५ ॥ २६ ॥ गाहयंतंगाहमानम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ सांपरायिकंपरलोकहितः ॥ ३४ ॥ नैष्ठिकंतात्त्विकम् ॥ ३५ ॥ इदंभूमारहरणरूपंप्रस्तुतंआरब्धम् ॥ ३६ ॥ प्रथमोमुख्यःकल्पःप्रयोगः ॥ ३७ ॥ तत्रेति त्वमेवतवायु
धादिकंमान्यमलौकिकेनसामर्थ्येनयदाह यास्कः आत्मैवैषांरथोभवत्यात्माश्वा आत्मायुधमात्मेषव आत्मासर्वंदेवस्येति ॥ ३८ ॥ चतुर्द्विगुणपीनांसं अष्टबाहुमित्यर्थः एतेनकृष्ण [illegible]

स्तुतंत्रिदशगंधर्वैरप्सरोभिरलंकृतम् ॥ वनस्पतीनांदिव्यानांपुष्पैरुच्चावचैश्चितम् २० [illegible]कदाचन ॥ दवाग्निभयनिर्मुक्तं महा
धातभयोज्झितम् २१ मतापप्रभवाभिश्चसरिद्भिरुपशोभितम् ॥ काननैरान नाकारैर्विशेषद्भिरिवाश्रियम् २२ जलशैवलशृंगाग्रैरुन्मिषंतमिवाश्रिया ॥
स्थलीभिर्मृगजुष्टाभिःकांताभिरुपशोभितम् २३ पार्श्वैरुपलकल्माषैर्मेघैरिवविभूषितम् ॥ पादपच्छन्नमूर्धाभिस्सपुष्पाभिस्समंततः २४ [illegible]
जोभिःप्रमदाभिःपरियथा ॥ सुंदरीभिर्दरीभिश्चकंदराभिस्तथैवच २५ [illegible] ॥ [illegible] ॥
जातरूपैर्नानावैश्चित्रैर्गिरिविभूषितम् २६ मूलेनसुविशालेनशिरसाप्युच्छ्रितेनच ॥ पृथिवींमंतरिक्षंच [illegible] २७ [illegible]
धरीतसम् ॥ रुचिरंककुदस्तस्यत्रासायामरसन्निभाः २८ ककुदस्तोगिरिवरस्य [illegible] ॥ असज्जमानवेगेन [illegible] २९ [illegible]
मारूढास्त्रिदशाइव ॥ अगारंसहसाचक्रुर्मनसानिर्मितोपमम् ३० निविष्टौयादवौदृष्ट्वाजामदग्न्योमहामतिः ॥ [illegible] ३१
कृष्णयास्याम्यहंतातपुरंशूर्पारकंविभो ॥ युवयोर्नास्तिवैमुख्यंसंग्रामेदैवतैरपि ३२ [illegible] ॥ [illegible]
तिशरीरमिदमव्ययम् ३३ इदंयत्स्थानमुद्दिष्टंयत्रायुधसमागमः ॥ युवयोर्विहितोदेवैस्तस्मयस्सांपरायिकः ३४ देवानां [illegible] ॥
कृष्णसर्वस्यलोकस्यशृणुमेनैष्ठिकंवच ३५ यदिदंप्रस्तुतंकर्मत्वयागोविंदलौकिकम् ॥ मानुषाणांहितार्थाय लौकिमानुषदेहिना ३६ [illegible]
क्रियोजितः ॥ जरासंघेनविसार्द्धंसंग्रामेसमुपस्थिते ३७ तत्रायुधबलंचैवरूपंचरणकर्कशम् ॥ स्वयमेवात्मना [illegible] ३८ [illegible]
महाप्राणिमाहवे ॥ चतुर्द्विगुणपीनांसंबिभ्यदपिशतक्रतुः ३९ अद्यप्रभृतितेयात्रास्वर्गोकसमुपस्थिता ॥ पृथिव्यांपार्थिवे [illegible] ४०
वैनतेयस्यवाह्वानंवाहनंध्वजकर्मणः ॥ कुरुशीघ्रंमहाबाहोमोविंदवदतांवर ४१ [illegible] ॥ [illegible]
तिरणवृत्तयः ४२ राज्ञांनिधनदृष्टार्थंवैयथ्यनाभिवासिता ॥ एकवेणीधरावेयंवसुधाख्यांप्रतीक्षते ४३

[illegible] ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ वैधव्येन आयाप्रियाअ वेणासिता पारिगृहीता अत
[illegible] ॥ ४३ ॥

हे कृष्णक्षत्रं संक्षिप्य नमतीबत इति पूर्वेण संबंधः ॥ ८ ॥ क्षत्रियाः मरणभयात्संकोचं प्राप्य कालावधिं न प्रतीक्षंते अपितु उत्फुल्ला भूत्वा शीघ्रमेव रमणं कामयंते यतः सग्रहं क्रूरैर्ग्रहैराक्रांतं क्षत्रम स्तीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ सत्कृतं सत्कारस्तद्वान् हं त्वया विश्वात्मनायतोस्मि अतः सर्वत्र सत्कृतोस्मीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ साधयामीति एतेन युद्धे जयार्थिभिः शूरैः परशुरामः स्मर्तव्य इति विधीयत इति ज्ञेयं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इति हरिवंशे विष्णुपर्वणि टीकायां चत्वारिंशोध्यायः ॥ ४० ॥ ७ ॥ अथैकचत्वारिंशेस्मिन् रामकृष्णजिघृक्षया ॥ जरासंधस्य नृपतेरन्वागमनमुच्यते

सग्रहं कृष्ण नक्षत्रं संक्षिप्यारिविमर्दन ॥ त्वयि मानुष्यमापन्ने युद्धे च समुपस्थिते ४४ त्वरस्व कृष्ण युद्धाय दानवानां वधाय च ॥ स्वर्गाय च नरेंद्राणां देवता नां सुखाय च ४५ सत्कृतोहं त्वया कृष्ण लोकैश्च सचराचरैः ॥ त्वया सत्कृतरूपेण येन सत्कृतवानहम् ४६ साधयामि महाबाहो भवतः कार्यसिद्धये ॥ स्मर्तव्यश्चास्मि युद्धेषु कांतारेषु महीक्षिताम् ४७ इत्युक्त्वा जामदग्न्यस्तु कृष्णमक्लिष्टकारिणम् ॥ जयाशिषा वर्द्धयित्वा जगामाभीप्सितां दिशम् ४८ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे विष्णुपर्वणि गोमंतारोहणं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ४० ॥ ७ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ जामदग्न्ये गते रामे तौ यादवकुलो द्वहौ ॥ गोमंतशिखरे रम्ये चेरतुः कामरूपिणौ १ वनमालाकुलोरस्कौ नीलपीतांबरावुभौ ॥ नीलश्वेतवपुष्मंतौ गगनस्थाविवांबुदौ २ तौ शैलधातुदिग्धां गौ युवानौ शिखरे स्थितौ ॥ चेरतुस्तत्र कांतेषु वनेपु रतिलालसौ ३ उदयंतं निरीक्षंतौ शशिनं ज्योतिषां वरम् ॥ उदयास्तमने चैव ग्रहाणां धरणीधरे ४ अथ संकर्षणः श्रीमान्विना कृष्णेन वीर्यवान् ॥ चचार तस्य शिखरे नगस्य नगसन्निभः ५ प्रफुल्लस्य कदंबस्य सुच्छायेनिषसाद ह ॥ वायुना मंदगंधेन वीज्य मानस्सुखेन वै ६ तस्य तेनानिलौघेन सेव्यमानस्य तत्र वै ॥ मद्यसंस्पर्शजो गंधः संस्पृशन् घ्राणमागतः ७ तृष्णा चैनं विवेशाशु वारुणीप्रभवा तदा ॥ शुशोष च मुखं तस्य मत्तस्येवापरे हनि ८ स्मारितः स पुरावृत्तममृतप्राशनं विभुः ॥ तृषितो मदिरान्वेषी ततस्तं तरुमैक्षत ९ तस्य प्रावृषि फुल्लस्य यदं भो जलजोज्झितम् ॥ तत्कोटरस्थं मदिरा संजायत मनोहरा १० तां तु तृष्णाभिभूतात्मा पिबन्नार्त इवासकृत् ॥ मोहाच्च चलिताकारस्समजायत सप्रभुः ॥ ११ तस्य मत्तस्य वदनं किंचिच्चलितलोचनम् ॥ घूर्णिताकारमभवच्छरत्कालेंदुसप्रभम् १२ कदंबकोटरे जाता नाम्ना कादंबरीति सा ॥ रूपिणी वारुणी तत्र देवानाममृतारणी १३ कादंबरीमदकलं विदित्वा कृष्णपूर्वजम् ॥ तिस्रस्त्रिदशनार्यस्तमुपतस्थुः प्रियंवदाः १४ मदिरा रूपिणी भूत्वा कांतिश्च शशिनः प्रिया श्रीश्च देवी वरिष्ठा स्त्री स्वयमेवांबुजध्वजा १५ सांजलिप्रग्रहा देवी रौहिणेयमुपस्थिता ॥ वारुण्या सहितं वाक्यमुवाच मदविक्लवम् १६ बलं जय स्वदैत्यानां बलदेवादिवीश्वर ॥ अहं ते दयिता कांता वारुणी समुपस्थिता १७

॥ १ ॥ जामदग्न्ये इति ॥ २ ॥ २ ॥ ३ ॥ उदयंतं उत्पद्यंतम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ सुच्छाये शोभनायां छायायाम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ रूपिणी मूर्तिमती अमृतारणी अमृतप्रसूः यथा वाजपेयसौत्रामण्यादिषु सुंगृहवत्सु क्रतुषु आस्वादितया पुरुषाः अमृतपानमपि प्राप्नुवंति तादृशी सेध्येत्यर्थः ॥ १३ ॥ कादंबरीमद कलं सुरामदेन अव्यक्तवाचम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

वडवामुखवडवाग्निसन्निभौ पातालेशेषरूपेण नित्यंस्थितंत्वांइदानीमंतर्हितंवते वरामेपिपूर्णएवशेषावतारोनतुशेषांशइतिदर्शितं पर्येमिपरिभ्रमामित्वामन्वेषयंतीतिशेषः ॥ १८ ॥ पुष्पचक्रंविकसितसमुदायःकेसराणामेवतेनानुलिप्तेषुकेसरवत्सुकुसुमादिषु अतिमुक्तेषुवासंतीलतासु ॥ १९ ॥ २० ॥ पूर्णेनयोगेनसर्वांगसंपत्त्यायुक्तासती ॥ २१ ॥ त्वयाकर्त्रा उपभो

क्तुमात्मानंमोक्तुंगुरुःस्वामी पाठांतरेगुरोःपितुःसंमतः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ कांतिर्मूर्तिमती जयपूर्वेणयोगेनरामसंबोधनसंबंधेन जयरामेतिशब्देनअभिमुखीकृत्येत्यर्थः ॥ २६ ॥

त्वामेवांतर्हितंश्रुत्वाशाश्वतंवडवामुखे ॥ क्षीणपुण्येववसुधांपर्येमिविमलानन १८ पुष्पचक्रानुलिप्तेषुकेसरेषूषितंमया ॥ अतिमुक्तेषुचाक्षोभ्यपुष्पस्तव कत्सुच १९ अहंकदंबमालीनामेघकालेमुखाप्रिया ॥ तृषितंमार्गमाणात्वांस्वेनरूपेणछादिता २० सास्मिपूर्णेनयोगेनयथैवामृतमंथने ॥ समीपंप्रेषितापित्रावरुणेनतवानघ २१ सायथैवार्णवगतातथैववडवामुखे ॥ त्वयोपभोक्तुमिच्छामिसंमतस्त्वंहिमेगुरुः २२ नत्वानंतपरित्यक्ष्येभर्त्सितापित्वयानघ नाहंत्वयाविनालोकानुत्सहेदेवसेवितुम् २३ आदिपद्मंचपद्माक्षंदिव्यंश्रवणभूषणम् ॥ कौशेयानिचनीलानिसमुद्रार्हाणिबिभ्रती २४ मदिरानंतरंकांतिस्तत्कर्षणमुपस्थिता ॥ मदेनागलितश्रोणीकिंचिदाघूर्णितेक्षणा २५ प्रोवाचप्रणयात्कांतिर्बद्धांजलिपुटासती ॥ जयपूर्वेणयोगेनसस्मितंवाक्यमर्थवत् २६ अहंचंद्रादपिगुरुंसहस्रशिरसंप्रभुम् ॥ स्वैर्गुणैरनुरक्तात्वांयथैवमदिरातथा २७ श्रीश्चपद्मालयादेवीविधेयावैष्णवोरसि ॥ रौहिणेयोरसिशुभामालेवामलतांगता २८ सामलाममलांगस्यबलस्योरसिदंशिता ॥ पद्मास्यापद्महस्तावैसंकर्षणमथाब्रवीत् २९ रामरामाभिरामस्त्वंवारुण्यासमलंकृतः ॥ कांत्यामयाचदेवेशसंगतश्चंद्रमायथा ३० इयंचसामयामौलिःप्रोद्धृतावरुणालयात् मूर्ध्निशीर्षसहस्रस्ययातेभानुरिवाबभौ ३१ जातरूपमयंचेकंकुंडलंवज्रभूषितम् ॥ आदिपद्मंचपद्माक्षंदिव्यश्रवणभूषणम् ३२ कौशेयानिचनीलानिसमुद्रार्हाणिभावतः ॥ हारंचपीनतरलंसमुद्राभ्यंतरोषितम् ३३ देवेमांप्रतिगृह्णीष्वपौराणींभूषणक्रियाम् ॥ समयस्तेमहाबाहोभूषणानामलंक्रिया ३४ संगृह्यतमलंकारंताश्चातिष्ठत्सुरस्त्रियः ॥ शुशुभेबलदेवोहिशारदेंदुसमप्रभः ३५ ससमामभ्यकृष्णेनजलजांभोदवर्चसा ॥ मुदंपरामिकांलेभेग्रहयुक्तश्शशियथा ३६ ताभ्यामुभाभ्यांसंलापेवर्तमानेगृहेयथा ॥ वैनतेयस्तत्रोध्वानमतिचक्रामवेगतः ३७ संग्रामयुक्तस्तेजस्वीदैत्यप्रहरणांकितः ॥ देवतानांजयश्लाघीदिव्यस्रगनुलेपनः ३८ सुप्तस्यशयनेदिव्येक्षीरोदेवरुणालये ॥ विष्णोःकिरीटंदैत्येनहृतंवैरोचनेनवै ३९ तदर्थस्तेनसंग्रामःकृतोमुर्वर्थमोजसा ॥ किरीटार्थेसमुद्रस्यमध्येदैत्यगणैस्सह ४०

॥ २७ ॥ श्रीश्चवैष्णव्यपिराममेवानुमतेत्याह श्रीश्चेति ॥ २८ ॥ दंशितावस्त्रभूषणादिभिःसंपन्ना ॥ २९ ॥ ३० ॥ मौलिर्मुकुटः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ समुद्रार्हाणिसमुद्रःकामः कामं [illegible] विशेषेणसंप्रवर्णाद मयोरयानुरूपाणीत्यर्थः भावतःभावेन [illegible] त्युत्तरेणान्वयः ॥ ३३ ॥ भूषणमेवत्वयालंक्रियालंकरणंभवतिनतु [illegible] [illegible] त्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ताभ्यांसंलापे [illegible] त्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

किरीटंमोक्षयित्वाकिरीटंवैष्णवमहाभरणं व्यत्यक्रमतोल्लंघयत् ॥ ४१ ॥ ततोगमनादेवशैलेविष्णुंददर्शनतुवैकुंठे क्रोडावलंबेनस्कंधावसक्तेन ॥ ४२ ॥ विमौलिर्विकिरीटं एता
वताअंशेनकृष्णस्यमनुष्यत्वमुक्तं वैकुंठेऽवस्थितस्य मूर्तेरपिसत्वेतुअंशावतारत्वमेवस्यादिति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ स्थानेनिर्मुक्तानिश्चयेनयोजिता ॥ ४५ ॥

मोक्षयित्वाकिरीटंतुवैष्णवंपततांवरः ॥ व्यत्यक्रमततेनैवगगनंदेवतालयम् ४१ सददर्शगुरुंशैलेविष्णुंकार्यांतरागतम् ॥ तेनक्रोडावलंबेनकिरीटेनावि
राजता ४२ सदृष्ट्वामानुषंविष्णुंशैलराजशिरोगतम् ॥ प्रकाशचेष्टानिर्मुक्तंविमौलिमिवमानुषम् ४३ अभिज्ञस्तस्यभावानांगरुत्मान्पततांवरः ॥ चिक्षे
पस्वंगतोमौलिंविष्णोश्शिरसिहृष्टवत् ४४ उपेंद्रमूर्ध्निसामौलिरपिनद्धाइवापतत् ॥ शिरसस्स्थाननिर्मुक्ताकृष्णंचैवान्वशोभयत् ॥ यथैवमेरुशिखरेभानु
र्मध्यंदिनेयथा ४५ वैनतेयप्रयोगेणविदित्वामौलिमागताम् ॥ कृष्णःप्रहृष्टवदनोरामंवचनमब्रवीत् ४६ त्वरतेखलुकार्यार्थोदेवतानांनसंशयः ॥ यथेयमत्र
योश्शैलेसंग्रामेरचनाकृता ४७वैरोचनेनसुप्तस्यममभौलिर्महोदधौ ॥ शक्रस्यसदृशंरूपंदिव्यमास्थायसागरात् ४८ग्राहरूपेणयेनीतआनीतोसौगरुत्मता ॥
ममाहिशयनान्मौलिर्हृतस्तत्प्रक्षिप्तोगरुत्मता ४९ सुव्यक्तंसन्निकृष्टस्सजरासंधोनराधिपः ॥ लक्ष्यंतेहिध्वजाग्राणिरथानांवातरंहसाम् ५० एतानिविजिगीषू
णांशशिकल्पानिभूभृताम् ॥ छत्राण्यार्यविराजंतेदंशितानिसितानिच ५१ अहोनृपरथोदामविमलाश्छत्रपंक्तयः ॥ अभिवर्ततिनश्शुभ्रायथाखेहंसपंक्त
यः ५२ अहोद्यौर्विमलाभानांशस्त्राणांविमलानना ॥ प्रभाभास्करभामिश्राचरंतीवदिशोदश ५३ एतानिनूनंसमरेपार्थिवैरायुधानिच ॥ क्षिप्तानिवि
नाशिष्यंतिमयिसर्वाणिसंयुगे ५४ कालेखलुनृपःप्राप्तोजरासंधोमहीपतिः ॥ आवयोर्युद्धनिकषःप्रथमःसमरातिथिः ५५ आर्यतिष्ठावसहितौनखल्वनाग
तेनृपे ॥ युद्धारंभःप्रयोक्तव्योबलंतावद्विमृश्यताम् ५६ एवमुक्त्वाततःकृष्णस्स्वस्थस्संग्रामलालसः ॥ जरासंधवधंप्रेप्सुश्चकारबलदर्शनम् ५७ वीक्ष्यमा
णश्चतान्सर्वान्नृपान्यदुवरोव्ययः ॥ आत्मानमात्मनोवाचयत्पूर्वंदिविमंत्रितम् ५८ इमेतेपृथिवीपालाःपार्थिववर्त्मनिस्थिताः ॥ येविनाशंगमिष्यंतिशास्त्र
दृष्टेनकर्मणा ५९ प्रोक्षितान्वल्लिमान्मन्येमृत्युनानृपसत्तमान् ॥ स्वर्गगामीनिचाप्येषांवपूंषिप्रचकाशिरे ६० स्थानेभारपरिश्रांतावसुधेयंदिवंगता ॥
एषांनृपतिसिंहानांबलौघैरभिपीडिता ६१ अल्पेनखलुकालेनविविक्तंपृथिवीतलम् ॥ भविष्यतिनरेंद्रौघैराकीर्णंचनभस्तलम् ६२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखि
लेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिजरासंधाभिगमनंनामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ जरासंधस्ततःप्राप्तोनृपस्सर्वमहीक्षिताम् ॥
नराधिपैर्बलयुतैरनुयातोमहाद्युतिः १

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अहिशयनात्वमतेहातिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ एपास्थानेसाविति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इ
तिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ अथद्विचत्वारिंशोस्मिन्जरासंधप्रचोदितैः ॥ राजभिर्विहितोदाहोगोमंतरयेतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ जरासंधइति ॥ १ ॥

विस्पष्टार्था अश्वशास्त्रविदस्तैःसमाहिताःसुशिक्षितास्तैः ॥ २ ॥ ३ ॥ आरूढंसर्वत्रप्रसिद्धिस्तद्युक्तैःसारूढैः प्रख्यातैःसादिभिःयुक्ताः नियुक्ताःवाजिनस्तैः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ पृतव्रतइत्यलौकिकमपिसामर्थ्यसूचिम ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कृतकौतुकाःकृतकौतुकमंगलाः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ नरपातिः शिशुपालोयुद्धाभिज्ञत्वादितिप्रांचः नरपतिर्ग्रंथविशेषोयत्रवाहनध्वजादीनांसंस्कारउच्यतेरुद्रयामलादिषुदृश्यमानः तत्रचतुरशीतिभूवला

व्यायतोदग्रतुरगैर्विस्पष्टार्थसमाहितैः ॥ रथैस्सांग्रामिकैर्युक्तैरसंगगतिभिःक्वचित् २ हेमकक्ष्यैर्महाघंटैर्वारणैर्वारिदोपमैः ॥ महामात्रोत्तमारूढैःकल्पितैरणत्र लिगतैः ३ सारूढैस्सादिभिर्युक्तैःप्रेंखमाणैःप्रवल्गितैः ॥ वाजिभिर्वायुसंकाशैःप्लवद्भिरिवपत्रिभिः ४ खड्गचर्मबलोदग्रैःपात्रिभिर्वल्गितांबरैः ॥ सहस्रसंख्यै र्निर्मुक्तैरुत्पतद्भिरिवोरगैः ५ एवंचतुर्विधैस्सैन्यैःप्रचलद्भिरिवांबुदैः ॥ नृपोभियातोबलवानजरासंधोधृतव्रतः ६ सरथैर्नेमिघोषैश्चगजैश्चमदसिंजितैः ॥ह्रे षद्भिश्चापितुरगैःक्ष्वेडितोग्रैश्चपत्तिभिः ७ सन्नादयन्दिशस्सर्वास्सर्वांश्चापिगुहाशयान् ॥ सराजासागराकारस्ससैन्यःप्रत्यदृश्यत ८ तद्बलंपृथिवीशानांहृ ष्टयोधजनाकुलम् ॥ क्ष्वेडितास्फोटितरवंमेघसैन्यमिवाबभौ ९ रथैःपवनसंपातैर्गजैश्चजलदोपमैः ॥ तुरगैश्चासिताभ्राभैःपत्तिभिश्चापिदंशितैः १० व्यामि श्रंतद्बलंभातिपत्तिद्विपरथाकुलम् ॥ घर्मांतेसागरगतंयथाभ्रपटलंतथा ११ सबलास्तेमहीपालाजरासंधपुरोगमाः ॥ परिवार्यगिरिंसर्वेनिवेशायोपचक्र मुः १२ बभौतस्यनिविष्टस्यबलस्यशिबिरस्यवै ॥ शुक्लपर्वणिपूर्णस्ययथारूपंमहोदधेः १३ वीतरात्रेततःकालेनृपास्तेकृतकौतुकाः ॥ आरोहणार्थंशैल स्यसमेतायुद्धलालसाः १४ समवायीकृतास्सर्वेगिरिप्रस्थेषुतेनृपाः ॥ निविष्टामंत्रयामासुर्युद्धकालकुतूहलाः १५ एषांतुतुमुलश्शब्दश्शुश्रुवेपृथिवीक्षिताम् ॥ युगांतेभिद्यमानानांसागराणांयथास्वनः १६ तेषांसकंचुकोष्णीषास्स्थविरावेत्रपाणयः ॥ चेरुर्माशब्दइत्येवंब्रुवंतोराजशासनात् १७ तस्यरूपंब लस्यासीन्निश्शब्दास्तिमितस्यवै ॥ लीनमीनभुजंगस्यनिश्शब्दस्यपयोदधेः १८ तस्मिन्स्तिमितनिश्शब्देयोगादिवमहार्णवे ॥ जरासंधोबृहद्वाक्यंबृह स्पतिरिवाददे १९ शीघ्रंसमभिवर्ततांबलानीहमहीक्षिताम् ॥ सर्वतःपर्वतश्चायंबलौघैःपरिवार्यताम् २० अश्मयंत्राणियुज्यंतांक्षेपणीयाश्चमुद्गराः ॥ ऊर्ध्वंचापिप्रवाह्यंतांप्रासासैवेतोमराणिच २१ ऊर्ध्वप्रक्षेपणार्थायदृढानिचलघूनिच ॥ शस्त्रपातविघातानिक्रियंतामाशुशिल्पिभिः २२ शूराणांयुद्धचमा नानांप्रमत्तानांपरस्परम् ॥ यथानरपतिःप्राहतथाशीघ्रंविधीयताम् २३ दार्यतामेषटंकौघैःखनित्रैश्चनगात्तमः ॥ नृपाश्चयुद्धदुर्गज्ञाविन्यस्यंतामदूरतः २४ अद्यप्रभृतिसैन्यैर्मेगिरिरोधःप्रवर्त्यताम् ॥ यावदेतौपातयामोवसुदेवसुतावुभौ २५ अचलोयंशिलायोनिःक्रियतांनिश्चलांडजः ॥ आकाशमपिबा णौघैर्निस्संपातंविधीयताम् २६

निचतुरशीतिचक्राणिच ॥ तत्रयस्ययस्ययात्पूर्वेलकरीसंज्ञोश्चापकर्षकरीसताताश्रयास्विस्यर्थः यथापर्वंतिनोवाद्दाइतिपाठेपुत्रयागिरिर्भातोविषमःसमीकर्तव्यःयथास्माकंवहयास्तत्र गच्छंतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ युद्धदुर्गज्ञाःयुद्धरहस्यज्ञाः ॥ २४ ॥ २५ ॥ निःसेतापंनिर्गताकाशंअतएवसंचारस्याभावात्निश्चलांडजत्वं युज्यतेगिरेः ॥ २६ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विमर्दंतौविमर्दयंतः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ प्रतिबंधेन

मयानुसृष्टास्तेतंतुगिरेरस्मिन्नृपाः ॥ तेषुतेष्ववकाशेषुशीघ्रमारुह्यतांगिरिः २७ मद्रःकलिंगाधिपतिश्चेकितानश्चबाह्लिकः ॥ काश्मीरराजोगोन र्दःकरूषाधिपतिस्तथा २८ द्रुमःकिंपुरुषश्चैवपार्वतीयाश्चमालवाः ॥ पर्वतस्यापरंपार्श्वंक्षिप्रमारोहयंत्वमी २९ पौरवोवेणुदारिश्चवर्मसोमकस्तथा ॥ रुक्मीचभोजाधिपतिस्सूर्याक्षश्चैवमालवः ३० पांचालाधिपतिश्चैवद्रुपदश्चनराधिपः ॥ विंदानुविंदावावंत्यौदंतवक्रश्चवीर्यवान् ३१ छागलिःपुर मित्रश्चदरदश्चमहीपतिः ॥ कौशांब्योमालवश्चैवशतधन्वाविदूरथः ३२ भूरिश्रवास्त्रिगर्तश्चबाणःपंचनदस्तथा ॥ उत्तरंपर्वतोद्देशमेतेदुर्गंसहानृपाः ॥ आरोहंतुविमर्दंतोवज्राघातेनगोरवाः ३३ उलूकःकैतवेयश्चवीरश्चांशुमतःसुतः ॥ एकलव्योदृढाश्वश्चक्षत्रधर्माजयद्रथः ३४ उत्तमौजास्तथाशाल्वःकैर लेयश्चकैशिकः ॥ वैदिशोवामदेवश्चसुकेतुश्चापिवीर्यवान् ३५ पूर्वपर्वतनिर्व्यूहमेतेष्वायतमस्तुनः ॥ विदारयंतोघावंतुवाताइवबलाहकान् ३६ अहंचदर दश्चैवचेदिराजश्चवीर्यवान् ॥ दक्षिणंशैलनिचयंदारयिष्यामदंशिताः ३७ एवमेषगिरिःक्षिप्रंसमंताद्वेष्टितोबलैः ॥ वज्रप्रपातप्रतिमंप्राप्नोतुतुमुलंभयम् ३८ गदिनोविगदाभिश्चपरिघैःपरिघायुधाः ॥ अपरेविविधैश्शस्त्रैर्दारयंतुनगोत्तमम् ३९ एषभूमिधरोद्यैवविषमोच्चशिलान्वितः ॥ कार्योभूमिसमस्सर्वैर्भवद्भिर्व सुधाधिपैः ४० जरासंधवचश्श्रुत्वापार्थिवाराजशासनात् ॥ गोमंतंवेष्टयामासुस्सागरःपृथिवीमिव ४१ उवाचराजाचेदीनांदिशानांमघवानिव ॥ किंतेयु द्धेनदुर्गेस्मिन्गोमंतेचनगोत्तमे ॥ ४२ दुरारोहश्चशिखरेर्मांउपादपकंटके ॥ काष्ठैस्तृणैश्चबहुभिःपरिवार्यसमंततः ४३ अद्यैवदीप्यतांक्षिप्रमलमन्ये नकर्मणा ॥ क्षत्रियास्सुकुमाराहिरणेसायकयोधिनः ४४ नियुक्ताःपर्वतदुर्गेनियोक्तुंपादयोधिनः ॥ ननामप्रतिषेधेननचावस्कंदकर्मणा ४५ शक्यएषागि रिस्तातदेवैरप्यवमर्दितुम् ॥ दुर्गयुद्धक्रमश्श्रेयात्रोधयुद्धेनपार्थिवाः ४६ भक्तोदकेंधनैःक्षीणाःपात्यंतेगिरिसंश्रिताः ॥ वयंबहवइत्येवंनाथेपुनिपुणोनयः ४७ यादवौनावमंतव्यौद्वावप्येतौरणेस्थितौ ॥ अविज्ञातबलावेतौश्रूयेतेदेवसंमितौ ४८ कर्मभिस्त्वमरौविज्ञौबालावतिबलान्वितौ ॥ दुष्कराणीहकर्मा णिकृतवंतौयदूत्तमौ ४९ शुष्ककाष्ठैस्तृणैर्वेष्ट्यसर्वतःपर्वतोत्तमम् ॥ अग्निनादीपयिष्यामोदह्यतांगतचेतनौ ५० यदिचान्निष्क्रमिष्येतेदह्यमानावितो तिके ॥ समेत्यपातयिष्यामस्त्यक्ष्यताजीवितंततः ५१ वाक्यमेतत्तुरुरुचेसबलानांमहीक्षिताम् ॥ यदुक्तंचेदिराजेननृपाणांहितशंसिना ५२ ततःकाष्ठै स्तृणैश्शुष्कशाखैश्चपादपैः ॥ उपादीप्यतशैलेंद्रस्सूर्यपादैरिवांबुदः ५३

रोधमात्रेण अवस्कंदेनकर्मणा उपर्युत्प्लवनेन ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भक्तादिभिःरहिताएवपात्यंतेनस्वन्यथा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

---

१ संकटइतिपाठान्तरम् ।

 ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ पवनायस्तःवायुनाउद्भूतः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ रीतिःधातुरसानांधाराःनिर्वर्तयामासप्रवर्तितवान् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ प्रयातानाम्

 ददुस्तेसर्वतस्तूर्णंपावकंतत्रपार्थिवाः ॥ यथोद्देशंयथावातंशैलस्यलघुविक्रमाः ५४ सवायुदीपितोवह्निरुत्पपातसमंततः ॥ सधूमज्वालमालाभिर्भाभिः स्वाभिःशोभयन् ५५ सोनलःपवनायस्तःकाष्ठसंचयमूलवान् ॥ ददाहशैलंश्रीमंतंगोमंतंकांतपादपम् ५६ सदह्यमानश्शैलेंद्रोमुमोचविपुलाश्शिलाः ॥
शतशश्शतधाभूत्वामहोल्काक्रूरदर्शनाः ५७ सचित्रभानुश्शैलेंद्रोभाभिर्भानुरिवांबुदम् ॥ आलिंपतीवविविधैस्तत्समंतादर्चिरुद्धतः ५८ धातुभिःपच्यमा नैश्चज्वलद्भिश्चैवपादपैः ॥ उद्भ्रांतश्वापदोरौतितुद्यमानइवाद्रिराट् ५९ प्रतप्तोदह्यमानस्तुसशैलःकृष्णवर्त्मना ॥ रीतीर्निर्वर्तयामासकांचनांजनराजतीः ६० वह्निनाचापिदीप्तांगोगिरिर्नातिविराजते ॥ धूमांधकारोर्ध्वतनुर्भ्रममाणइवांबुदः ६१ विश्लिष्टोपलसंघातःकर्कशांगारवर्षणः ॥ गिरिर्भात्यनलोद्गारे ह्युल्कावृष्टिरिवांबुदः ६२ प्रपातप्रस्रवणाक्षिप्तोधूमसंवर्द्धितोदरः ॥ सगिरिर्भस्मतांयातोयुगांताग्निहतोपमः ६३ विह्वलास्तस्यपार्श्वेभ्यस्सर्पादग्धार्द्धदे हिनः ॥ श्वसंतःपृथुमूर्द्धानोनिश्चेरुरशिवेक्षणाः ६४ उत्पत्योत्पत्यगगनात्पुनःपुनरवाङ्मुखाः ॥ रेसुश्चोद्वेजितास्सिंहाश्शार्दूलाश्चानलाविलाः ६५ मुमुचुः पादपाश्चैवदाहानिर्यासजंजलम् ६६ वहत्यूर्ध्वंमतिर्वातोभस्मांगाराभिपिंगलः ॥ धूमच्छायाचगमनेदर्पिताभोददर्शना ६७ त्यज्यमानोमहासानुर्विहं गैःश्वापदैरपि ॥ गिरिर्वैक्लव्यमायातिग्रामलभ्यात्कृष्णवर्त्मनः ६८ समुमोचशिलाश्शैलश्चलोदग्रशिलोच्चयः ॥ वज्रेणपुरुहूतस्ययथास्याद्दारितस्तथा ६९ आदीप्यतंतुशैलेंद्रंक्षत्रियाव्यूहदंशिताः ॥ अर्धक्रोशमपक्रांताःपावकेनाभितापिताः ७० दह्यमानेनगश्रेष्ठेसीदमानैर्महाद्रुमैः ॥ धूमभारैरनालक्ष्यमूले शिथिलतांगते ७१ सरोपहितदारामोवचनंकेशिसूदनम् ॥ बभाषेपद्मपत्राक्षंससाक्षान्मधुसूदनम् ७२ दह्यतेयंगिरिस्तातससानुशिखरद्रुमः ॥ आवयोः कृष्णवैरेणवालिभिर्वसुधाधिपैः ७३ पश्यकृष्णानलोष्णानांसधूमानांसमंततः ॥ वनानांविरसंतीवनगाभ्याशेद्विपोत्तमाः ७४ अयंयद्यावयोरर्थेगोमंत स्तातदह्यते ॥ अयशस्यमिदंलोकेकौलीनंचभविष्यति ७५ तदस्यानृण्यहेतोर्हिनगस्यनगसन्निभ ॥ क्षत्रियान्निहनिष्यामोदोर्भ्यामेवयुधांवर ७६ एतेते लाघरोयुवा ७८ कादंबरीमदक्षीबोनीलवासास्सिताननः ॥ सशारदेंदुसंकाशोवनमालाचितोदरः ७९

स्रवैःउत्क्षिप्तःउज्झितः शुष्कतांगतइत्यर्थः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ रेसुः आर्तनादंचक्रुः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ विरसंतविक्रं दंतीव ॥ ७४ ॥ कौलीनंलोकापवादः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

॥ ४४ ॥ अरयशृगालस्य ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ महिषीपट्टराज्ञी ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ परीतःकृत्यादैरितिशेषः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥
॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ तेनरथेनशृगालायसवितृदत्तेन ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ इतिश्रीह०टीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥ ॥

ताःपतिंपातितंभूमौरुदंत्योहृदिताडिताः ॥ लालप्यमानाःकरुणंयोषितःपर्यदेवयन् ४४ पुत्रंचास्यपुरस्कृत्यबालंप्रसुतलोचनम् ॥ शक्रदेवंपितुःपार्श्वेऽद्वे
गुणंरुरुदुःस्त्रियः ४५ अयंतेवीरविक्रांतोबालःपुत्रोनपंडितः ॥ त्वद्विहीनःकथमयंपदेस्थास्यातिपैतृके ४६ कथमेकपदेत्यक्त्वागतोस्यंतःपुरंपरम् ॥ अद्य
प्रास्तवसौख्यानांकिंकुर्मोविधवावयम् ४७ तस्यपद्मावतीनाममहिषीप्रमदोत्तमा ॥ रुदतीपुत्रमादायवासुदेवमुपास्थिता ४८ यस्त्वयापातितोवीररण
प्रोक्तेनकर्मणा ॥ तस्यप्रेतगतस्यायंपुत्रस्त्वांशरणंगतः ४९ यदित्वांप्रणमेतासौकुर्याद्वाशासनंतव ॥ नायमेकप्रहारेणजनस्तप्येतदारुणम् ५० यदिकु
र्यादयंमूढस्त्वयिबांधवकंविधिम् ॥ नैवंपरीतःकृपणस्सेवेतधरणीतलम् ५१ अयमस्यविपन्नस्यबांधवस्यतवानघ ॥ संततीरक्ष्यतांवीरपुत्रःपुत्रइवात्मजः ॥
५२ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वामहिष्यायदुनंदनः ॥ मृदुपूर्वमिदंवाक्यमुवाचवदतांवरः ५३ राजपत्निगतोरोषस्सहानेनदुरात्मना ॥ प्रकृतिस्थात्वयंजाता
देविसैषोस्मिबांधवः ५४ रोषेमेविगतस्साध्वितववाक्यैरकल्मषैः ॥ योयंपुत्रश्शृगालस्यममाप्येषनसंशयः ५५ अभयंचाभिषेकंचददाम्यस्मैसुखाय
वै ॥ आहूयंतांप्रकृतयःपुरोधामंत्रिणस्तथा ५६ पितृपैतामहेराज्येतवपुत्रोभिषिच्यताम् ॥ ततःप्रकृतयस्सर्वाःपुरोधामंत्रिणस्तथा ५७ अभिषेकार्थमाज
ग्मुर्यतोवैरामकेशवौ ॥ ततस्सिंहासनस्थंतुराजपुत्रंजनार्दनः ५८ अभिषेकेणदिव्येनयोजयामासवीर्यवान् ॥ अभिषिच्यशृगालस्यकरवीरपुरेसुतम् ॥
कृष्णस्तदहरेवाशुप्रस्थानमभ्यरोचयत् ५९ रथेनहरियुक्तेनतेनयुद्धार्जितेनवै ॥ केशवःप्रास्थितोध्वानंवृत्रहात्रिदिवंयथा ६० शक्रदेवोपिधर्मात्मा
सहमात्रापरंतप ॥ सबालवृद्धयुवतीमुख्याःप्रकृतयस्तथा ६१ शिबिकायामथारोप्यशृगालंयुद्धदुर्मदम् ॥ संहतादूरमार्गेणपश्चिमाभिमुखाययुः ६२
नैधनस्यविधानेनचक्रुस्तेतस्यसत्क्रियाम् ॥ सत्कारंकारयामासुःपितॄणांपारलौकिकम् ६३ उद्दिश्योद्दिश्यराजानंश्राद्धंकृत्वासहस्रशः ॥ ततस्तेसलिलं
दत्त्वानामगोत्रादिकीर्तनैः ६४ पितर्युपरतेघोरेशोकसंविग्नमानसः ॥ कृत्वोदकंतदाराजाप्रविवेशपुरोत्तमम् ६५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे
विष्णुपर्वणिशृगालवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तौतुस्वल्पेनकालेनदमघोषेणसंगतौ ॥ अथाध्वनि
धिनातौतुपंचरात्रोषितौपथि १ दमघोषेणसंगम्यएकरात्रोषिताविव ॥ जग्मतुस्सहितौवीरौमुदापरमयायुतौ ॥ नगरींमथुरांप्राप्तौवसुदेवसुतावुभौ २
४५ पंचचत्वारिंशकेस्मिन्प्रोच्यतेरामकृष्णयोः ॥ मथुरागमनंचाथप्रवेशनमहोत्सवः ॥ १ ॥ तौत्विति ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ श्रेण्यःनानाजातीयाअनेकशिल्पोपजीविनः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ दैवतानिप्रतिमाः ॥ ११ ॥ लिंगानिलक्षणानि ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ षट्चत्वारिंशेधिकेपङ्क्तिरामस्यगोकुलागमः ॥ क्रीडनंगोपनारी

ततःप्रत्युद्गतास्सर्वेयादवायदुनंदनौ ॥ सबलाहृष्टमनसउग्रसेनपुरोगमाः २ श्रेण्यःप्रकृतयश्चैवमंत्रिणश्चयथोचिताः ॥ सबालवृद्धासाचैवपुरीसमभिवर्तत ४ नंदितूर्याण्यवाद्यंतस्तूयेतांपुरुषर्षभौ ॥ रथ्यापताकामालिन्योभासंतिस्मसमंततः ५ हृष्टाप्रमुदितासर्वापुरीपरमशोभिता ॥ भ्रात्रोस्तयोरागमनेयथैवेंद्रमहेतथा ६ मुदितास्तत्रगायंतिराजमार्गेषुगायकाः ॥ स्तवाशीर्बहुलागाथायादवानांप्रियंकराः ७ गोविंदरामौसंप्राप्तौभ्रातरौलोकविश्रुतौ ॥ स्वेपुरेनिर्भयास्सर्वेक्रीडध्वंयादवास्सुखम् ८ नतत्रकश्चिद्दीनोवामलिनोवाविचेतनः ॥ मथुरायामभूत्कश्चिद्रामकृष्णसमागमे ९ वयांसिसाधुवाक्यानिप्रहृष्टागोहयद्विपाः ॥ नरनारीगणाश्चैवभेजिरेमानसंसुखम् १० शिवाश्चप्रववुर्वातावरजस्कादिशोदश ॥ दैवतान्यपिसर्वाणिहृष्यंत्यायतनेष्वथ ११ यानिलिंगानिलोकस्यवृत्तानीहकृतेयुगे ॥ तानिसर्वाण्यदृश्यंततयोरागमनेतदा १२ ततःकालेशिवेपुण्येस्यंदनेनारिमर्दनौ ॥ हरियुक्तेनतौवीरौप्रविष्टौमथुरांपुरीम् १३ प्रविशंतंपुरींरम्यांगोविंदंराममेवच ॥ अनुजग्मुर्यदुगणाश्शक्रंदेवगणाइव १४ वसुदेवस्यभवनंपितुस्तौयदुनंदनौ ॥ प्रविष्टौहृष्टवदनौचंद्रादित्याविवाचलम् १५ तत्रायुधानिसंन्यस्यगृहेस्वेस्वैरचारिणौ ॥ मुमुदातेयदुवरौवसुदेवसुतावुभौ १६ ततस्तुवसुदेवस्यपादौसमभिपीड्यच ॥ तत्रोग्रसेनंराजानमन्यांश्चयदुपुंगवान् १७ यथान्यायंपूजयित्वातौसर्वैश्चाभिनन्दितौ ॥ जग्मतुर्हृष्टमनसौमातुरेवनिवेशनम् १८ एवंतावेकनिर्माणौमथुरायांशुभाननौ ॥ उग्रसेनानुगौभूत्वाकंचित्कालंमुमोदतुः १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह०वि०रामकृष्णयोर्मथुरायांप्रत्यागमनंनामपंचचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४५ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यस्मृत्वागोपेषुसौहृदम् ॥ जगामैकोव्रजंरामःकृष्णस्यानुमतेस्थितः १ समतस्तत्ररम्याणिददर्शविपुलानिवै ॥ भुक्तपूर्वाण्यरण्यानिसरांसिसुरभीणिच २ सप्रविष्टस्तुवेगेनतंव्रजंकृष्णपूर्वजः ॥ वन्येनरमणीयेनवेषेणालंकृतःप्रभुः ३ सतानभाषतप्रीत्यायथापूर्वमरिंदमः ॥ सोपास्तेनैवविधिनायथान्यायंयथावयः ४ तथैवप्राहतान्सर्वांस्तथैवपरिहर्षयन् ॥ तथैवसहगोपीभिर्योजयन्मधुराःकथाः ५ तमूचुःस्थविरागोपाःप्रियंमधुरभाषिणः ॥ रामंरमयतांश्रेष्ठंप्रवासात्पुनरागतम् ६ स्वागतंतेमहाबाहोयदूनांकुलनंदन ॥ अद्यस्मनिर्वृतास्तातयत्त्वांपश्यामहेवयम् ७ प्रीताश्चैववयंवीरयत्त्वंपुनरिहागतः ॥ विख्यातस्त्रिषुलोकेषुरामश्शत्रुभयंकरः ८ वर्द्धनीयास्त्वयंवीरत्वयायादवनंदन ॥ अथवाप्राणिनस्तातरमंतेजन्मभूमिषु ९

मित्कारिःयान्वर्भतवा ॥ १ ॥ कस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ निर्वृताःस्वस्थास्तिनस्स्म ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ तिमिनातिमिंगुलेनपंचजनेन ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ रतंक्रीडनम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ आद
तमौलिनावक्रीभूतकिरीटेन ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ स्नातुंस्नानपूर्वकंत्वांपरिणेतुंइच्छेइच्छामि रूपिणीमूर्तिमती भूत्वेतिशेषः ॥ ३० ॥ मत्तोक्तांमत्तेनोक्तामितिहेतुनावामा

त्रिदशानांवयंमान्याध्रुवमद्यामलानन ॥ येसद्दष्टास्त्वयातातकांक्षमाणास्तवागमम् १० दिष्ट्यातेनिहतामल्लाःकंसश्चविनिपातितः ॥ उग्रसेनोभि
षिक्तश्चमाहात्म्येनाजिनेनवै ११ समुद्रेचश्रुतोस्माभिस्तिमिनासहविग्रहः ॥ वधःपंचजनस्यैवजरासंधेनविग्रहः ॥ गोमंतेचश्रुतोस्माभिःक्षत्रियैस्सहवि
ग्रहः १२ दरदस्यवधश्चैवजरासंधपराजयः ॥ तत्रायुधावतरणंश्रुतंनपरमाहवे १३ वधश्चैवशृगालस्यकरवीरपुरोत्तमे ॥ तत्सुतस्याभिषेकश्चनागराणां
चसांत्वनम् १४ मथुरायांप्रवेशश्चकीर्तनीयस्सुरोत्तमैः ॥ प्रतिष्ठिताचवसुधापार्थिवाश्चवशीकृताः १५ तवचागमनंदृष्ट्वासभाग्यास्स्मयथापुरा ॥ तेन
स्मपरितुष्टावैहपिताश्चसबांधवाः १६ प्रत्युवाचततोरामस्सर्वांस्तानभितःस्थितान् ॥ यादवेष्वपिसर्वेषुभवंतोममबांधवाः १७ इहावयोर्गतंबाल्यमि
हचैवावयोरतम् ॥ भवद्भिर्वर्द्धिताश्चैवयास्यामोविक्रियांकथम् १८ गृहेषुभवतांभुक्तंगावश्चपरिरक्षिताः ॥ अस्माकंबांधवास्सर्वेभवंतोबद्धसौहृदाः १९
ब्रुवत्येवंयथातत्वंगोपमध्येहलायुधे ॥ संहृष्टवदनाभूयोबभूवुर्व्रजयोषितः २० ततोवनांतरगतोरेमेरामोमहाबलः ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तेरामायविदितात्म
ने २१ गोपालैर्देशकालज्ञैरुपानीयतवारुणी ॥ सोपिबत्पांडुराभ्राभस्तत्कालंज्ञातिभिर्वृतः २२ वनांतरगतोरामःपानंमदसमीरणम् ॥ उपानिन्युस्तत
स्तस्मैवन्यानिविविधानिच २३ प्रत्यग्ररमणीयानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ मेध्यांश्चविविधान्गंधान्भक्ष्यांश्चहृदयंगमान् २४ सद्योहृतानिपद्मानिविकचा
न्युत्पलानिच ॥ शिरसाचारुकेशेनकिंचिदावृतमौलिना ॥ श्रवणैकावलंबेनकुंडलेनविराजता २५ चंदनार्द्रेणपीतेनवनमालावलंबिना ॥ विबभावुर
सारामःकैलासेनेवमंदरः २६ नीलेवसानोवसनेप्रत्यग्रजलदप्रभे ॥ रराजवपुषाशुभ्रस्तिमिरौघेयथाशशी २७ लांगलेनावसिक्तेनभुजगाभोगवर्तिना ॥
तथाभुजाग्रश्लिष्टेनमुशलेनसभास्वता २८ समत्तोबलिनांश्रेष्ठोरराजाघूर्णिताननः ॥ शैशिरिषुत्रियामासुयथास्वेदालसश्शशी २९ रामस्तुयमुनामाहस्नातु
मिच्छेमहानदि ॥ एहिमामभिगच्छत्वंरूपिणीसागरंगमे ३० संकर्षणस्यमत्तोक्तांभारतींपरिभूयसा ॥ नाभ्यवर्ततततंदेशंस्त्रीस्वभावेनमोहिता ३१
ततश्चक्रोधवलवान्रामोमदसमीरितः ॥ चकारसहलंहस्तेकर्षणाधोमुखंबली ३२ तस्यामुपरिमेदिन्यांपेतुस्तामरसस्रजः ॥ मुमुचुःपुष्पकोशैश्चवासरेणवरुणं
जलम् ३३

रतींपरिभूयनाभ्यवर्तत ॥ ३१ ॥ कर्षणायअधोमुखंकर्षणाधोमुखम् ॥ ३२ ॥ तस्यांहलाकृष्टायांयाःस्रजःपेतुस्ताःपुष्पकोशैःकरणैर्वासरेणवरुणंसुगंधिपरागारुणंमदिरारूपंजलंमुमुचुः
उन्मुमुचुरित्यर्थः ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ह्रदप्रस्थितसंचयाह्रदात्प्रस्थिताःप्रचलिताःसंचयामत्स्यादयोयस्याःसा ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पुलिनंश्रोणिरिवयस्याः बिंबंरक्तपद्ममंडलमेवओष्ठोयस्याः अंबु
दगामिनीसागरगामिनी ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ संदेशआज्ञा ॥ ५१ ॥

सहलेननताग्रेणकूलेगृह्यमहानदीम् ॥ चकर्षयमुनांरामोव्युत्थितांवनितामिव ३४ साविह्वलजलस्रोताह्रदप्रस्थितसंचया ॥ व्यावर्ततनदीभीताहल
मार्गानुसारिणी ३५ लांगलादिष्टवर्त्मासावेगगाचक्रगामिनी ॥ संकर्षणभयत्रस्तायोषेवाकुलतांगता ३६ पुलिनश्रोणिबिंबौष्ठीमृदितैस्तोयताडितैः ॥
फेनमेखलसूत्रैश्चच्छिन्नैरंबुदगामिनी ३७ तरंगविषमापीडाचक्रवाकोन्मुखस्तनी ॥ वेगगंभीरवक्रांगीत्रस्तमीनविभूषणा ३८ सितहंसेक्षणापांगीकाशक्षौ
मोच्छ्रितांबरा ॥ तीरजोद्धूतकेशांताजलस्खलितगामिनी ३९ लांगलोल्लिखितापांगीक्षुभितासागरंगमा ॥ मत्तेवकुटिलानारीराजमार्गेणगच्छती ४०
कृष्यतेसातिवेगेनस्रोतस्खलितगामिनी ॥ उन्मार्गानीतमार्गासायेनवृंदावनंवनम् ४१ वृंदावनस्यमध्येनसानीतायमुनानदी ॥ रोरूयमाणेवखगैरन्वि
तातोयवासिभिः ४२ सायदासमतिक्रांतानदीवृंदावनंवनम् ॥ तदास्त्रीरूपिणीभूत्वायमुनाराममब्रवीत् ४३ प्रसीदनाथभीतास्मिप्रातिलोमेनकर्मणा ॥
विपरीतमिदंरूपंतोयंचममजायते ४४ असत्यहंनदीमध्येरौहिणेयत्वयाकृता ॥ कर्षणेनमहाबाहोस्वमार्गव्यभिचारिणी ४५ प्राप्तामांसागरेपूर्वंसपत्न्यो
वेगगर्विताः ॥ फेनहासैर्हसिष्यंतितोयव्यावृत्तगामिनीम् ४६ प्रसादंकुरुमेवीरयाचेत्वांकृष्णपूर्वज ॥ सुप्रसन्नमनानित्यंभवत्वंसुरसत्तम ४७ कर्षणायुधकृष्ट
स्मिरोषोयंविनिवर्त्यताम् ॥ मूर्ध्नागच्छामिचरणौतवैषालांगलायुध ४८ मार्गमादिष्टमिच्छामिक्वगच्छामिमहाभुज ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रणयावनतां
दृष्ट्वायमुनांलांमलायुधः ॥ प्रत्युवाचार्णववधूंमदक्लांतइदंवचः ४९ लांगलादिष्टमार्गात्वमिमंमेप्रियदर्शने ॥ देशमंबुप्रदानेनप्लावयस्वाखिलंशुभे ५० एषते
सुभ्रुसंदेशःकथितःसागरंगमे ॥ शांतिंव्रजमहाभागेगम्यतांचयथासुखम् ५१ यावत्स्थास्यतिलोकोयंतावत्स्थास्यतुमेयशः ॥ यमुनाकर्षणंदृष्ट्वासर्वेते
व्रजवासिनः ५२ साधुसाध्वितिरामायप्रणामंचक्रिरेतदा ॥ तांविसृज्यमहाभागांतांश्चसर्वान्व्रजौकसः ५३ ततस्संचिंत्यमनसारामःप्रहरतांवरः ॥ पुनः
प्रतिजगामाशुमथुरांरोहिणिसुतः ५४ सगत्वामथुरांरामोभवनेमधुसूदनम् ॥ परिवर्तमानंददृशेपृथिव्यांसारमव्ययम् ५५ तथैवाध्वन्यवेषेणसोपश्चि
ष्यजनार्दनम् ॥ प्रत्यग्रवनमालेनवक्षसाभिविराजता ५६ सदृष्ट्वातूर्णमायांतंराममंलांगलधारिणम् ॥ सहसोत्थायगोविंदोददावासनमात्मनः ५७

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषट्चत्वारिंशोध्यायः ॥ ४६ ॥ सप्तचत्वारिंशकेस्मिन्चाराणांवचनादथ ॥ कृष्णस्येच्छाहिरुक्मिण्यांकुंडिनेगम
नंतथा ॥ १ ॥ एतस्मिन्निति प्रावृत्तिकाःप्रवृत्तिसूचकाः ॥ १ ॥ आत्ययिकशंसीषुविरोधशंसिषुदैर्घ्यछंदोनुरोधात् ॥ २ ॥ पार्थिवात्ययिकंराज्ञांविनाशकारणम् ॥ ३ ॥ ४ ॥
भोजपुत्रस्यरुक्मिणः शासनात्निमंत्रणात् ॥ ५ ॥ प्रथमामुख्या ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ निरुद्धाःरुक्मिणीलिप्सयेतिशेषः ॥ तत्रवयंकिमिकांतदेकांतचराःयेननिरुत्साहा

उपविष्टंतदारामंपप्रच्छकुशलंव्रजे ॥ बांधवेषुचसर्वेषुगोषुचैवजनार्दनः ५८ प्रत्युवाचततोरामोभ्रातरंसाधुभाषिणम् ॥ सर्वत्रकुशलंकृष्णयेषांकुशलमिच्छ
सि ५९ ततस्तयोर्विचित्रार्थाःपौराण्यश्चाभवन्कथाः ॥ वसुदेवाग्रतःपुण्यारामकेशवयोस्तदा ६० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणियमुना
कर्षणंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तालोकप्रावृत्तिकानराः ॥ चक्रायुधगृहंसर्वेलोकपालगृहोपमम् १ ते
ष्वात्ययिकशंसीषुलोकप्रावृत्तिकेष्विह ॥ कृतसंज्ञायदुश्रेष्ठास्समेताःकृष्णसंसदि २ समागतेषुसर्वेषुयदुमुख्येषुसंसदि ॥ प्रावृत्तिकानराःप्राहुःपार्थिवात्य
यिकंवचः ३ जनार्दननरेंद्राणांपार्थिवानांसमागमः ॥ भविष्यतिक्षितिशानांसमूहानित्यनेकशः ४ त्वरितास्तत्रगच्छंतिनानाजनपदेश्वराः ॥ कुंडिनेपुं
डरीकाक्षभोजपुत्रस्यशासनात् ५ प्रकाशंस्मकथास्तत्रश्रूयंतेमनुजेरिताः ॥ रुक्मिणीकिलनामास्तिरुक्मिणःप्रथमास्वसा ६ भावीस्वयंवरस्तत्रतस्याः
किलजनार्दन ॥ इत्यर्थमेतेसबलागच्छंतिमनुजाधिपाः ७ तस्यास्त्रैलोक्यसुंदर्यास्तृतीयेहनियादव ॥ रुक्मभूषणभूषिण्याभविष्यतिस्वयंवरः ८ राज्ञां
तत्रसमेतानांहस्त्यश्वरथगामिनाम् ॥ द्रक्ष्यामश्शतशस्तत्रशिबिराणिमहात्मनाम् ९ सिंहशार्दूलदृप्तानांमत्तद्विरदगामिनाम् ॥ सदायुद्धप्रियाणांहिपरस्प
रमर्षिणाम् १० जयायशोग्रंसहिताबलौघेनसमन्विताः ॥ निरुद्धाःपृथिवीपालाःकिमेकांतचरावयम् ॥ निरुत्साहाभविष्यामोगच्छामोयदुनंदन ॥
११ श्रुत्वैतत्केशवोवाक्यंहृदिशल्यमिवार्पितम् ॥ निर्जगामयदुश्रेष्ठोयदूनांसहितोबलैः १२ यादवास्तेबलोदग्रास्सर्वेसंग्रामलालसाः ॥ निर्ययुस्स्यं
दनवरैर्गर्वितास्त्रिदशाइव १३ बलाग्रेणानियुक्तेनहरिरीशानसंमतः ॥ चक्रोद्यतकरःकृष्णोगदापाणिर्व्यरोचत १४ यादवाश्चापरेतत्रवासुदेवानुयायिनः ॥
रथैरादित्यसंकाशैःकिंकिणीप्रतिनादितैः १५ उग्रसेनंतुगोविंदःप्राहनिश्चितदर्शनः ॥ तिष्ठत्वंनृपशार्दूलभ्रात्रामेसहितोनघ १६ क्षत्रियाविकृतिप्रज्ञाश्शा
स्त्रनिश्चितदर्शनाः ॥ पुरींशून्यामिमांवीरजघन्येभिपतन्तिह १७

भविष्यामःअपितुअतिप्रसिद्धास्तेनसोत्साहाएवतत्रगच्छामइतिसार्द्धश्लोकवाक्यम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ विकृतिप्रज्ञाः कपटबुद्धयः शास्त्रनिश्चितदर्शनाः राजनी
तिविदःजघन्येममपृष्ठतः शून्येइत्यर्थः ॥ १७

अस्माकंअस्मतः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ राजसींतनुंकामक्रोधप्रधानांप्रकृतिम् ॥ २६ पुरातनंप्राक्सिद्धम् ॥ २७ ॥ सुखलक्ष्यंसौम्यम् ॥ २८ ॥ सौम्येनलीनेनापियत्कृतंतदाह तस्येति ॥ न्युब्जाःअधोमुखास्तथाचेष्टंतयथोरगानोत्थातुंशक्नुवंतीत्यर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ तान्राज्ञइतिसंबन्धः मेनेमनसापूजितवान् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

अस्माकंशंकितास्सर्वेजरासंधवशानुगाः ॥ मोदंतेसुखिनस्तत्रदेवलोकेयथामराः १८ वैशंपायनउवाच ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभोजराजोमहायशाः ॥ कृष्णस्नेहेनविक्लवंबभाषेवचनामृतम् १९ कृष्णकृष्णमहाबाहोयदूनानंदिवर्द्धन ॥ श्रूयतांयदहंत्वद्यवक्ष्यामिरिपुसूदन २० त्वयाविहीनास्सर्वेस्मनशक्तास्सुखमासितुम् ॥ पुरेस्मिन्विषयांतेवापतिहीनाइवास्त्रियः २१ त्वत्सनाथावयंतातत्वद्बाहुबलमाश्रिताः ॥ विभीमोननरेंद्राणांसेंद्राणामपिमानद २२ विजयाययदुश्रेष्ठयत्रयत्रगमिष्यसि ॥ तत्रत्वंसहितोस्माभिर्गच्छेथायादवर्षभ २३ तस्यराज्ञोवचःश्रुत्वासास्मितंदेवकीसुतः ॥ यथेष्टंभवतामद्यतथाकर्तास्म्यसंशयम् २४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वातुवैकृष्णोजगामाशुरथेनवै ॥ भीष्मकस्यगृहंप्राप्तोलोहितायतिभास्करे २५ प्राप्तेराजसमाजेतुशिबिराकीर्णभूतले ॥ रंगंसुविपुलंदृष्ट्वाराजसींतनुमाविशत् २६ वित्रासनार्थंभूपानांप्रकाशार्थंपुरातनम् ॥ मनसाचिंतयामासवैनतेयंमहाबलम् २७ ततश्चिंतितमात्रस्तुविदित्वाविनतात्मजः ॥ सुखलक्ष्यंवपुःकृत्वानिलिल्येकेशवांतिके २८ तस्यपक्षनिपातेनपवनोद्भ्रांतकारिणा ॥ कंपितामनुजास्सर्वेन्युब्जाश्चपतिताभुवि २९ गरुडाभिहतास्सर्वेह्यचेष्टंतेयथोरगाः ॥ तान्संनिपतितान्दृष्ट्वाकृष्णोगिरिरिवाचलः ३० सराज्ञःपक्षपातेनमेनेपतगसत्तमम् ॥ ददर्शगरुडंप्राप्तंदिव्यस्रगनुलेपनम् ३१ पक्षवातेनपृथिवींचालयंतंमुहुर्मुहुः ॥ पृष्ठासक्तैःप्रहरणैर्लेलिह्यंतमिवोरगैः ३२ वैष्णवंहस्तसंश्लेषंमन्यमानैरवाङ्मुखैः ॥ चरणाभ्यांप्रकर्षंतंपांडुरंभोगिनांवरम् ३३ हेमपत्रैरुपचितंधातुमंतमिवाचलम् ॥ अमृतारंभहर्तारंद्विजिह्वेंद्रविनाशनम् ३४ त्रासनंदैत्यसंघानांवाहनंध्वजलक्षणम् ॥ तंदृष्ट्वासध्वजंप्राप्तंसचिवंसांपरायिकम् ३५ धृतिमंतंगरुत्मंतंजगादमधुसूदनः ॥ दृष्ट्वापरमसंहृष्टःस्थितंदेवमिवापरम् ३६ तुल्यसामर्थ्ययावाचागरुत्मंतमवस्थितम् ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ स्वागतंखेचरश्रेष्ठसुरसेनारिमर्दन ॥ विनताहृदयानंदस्वागतंकेशवप्रिय ३७ व्रजपत्ररथश्रेष्ठकैशिकस्यनिवेशनम् ॥ वयंतत्रैवगत्वाद्यप्रतीक्षामस्स्वयंवरम् ३८ राज्ञांतत्रासमेतानांहस्त्यश्वरथगामिनाम् ॥ द्रक्ष्यामःशतशस्तत्रसमेतानांमहात्मनाम् ३९ एवमुक्त्वामहाबाहुर्वैनतेयंमहाबलम् ॥ जगामाथपुरींकृष्णःकैशिकस्यमहात्मनः ४० वैनतेयसखश्श्रीमान्यादवैश्चमहारथैः ॥ विदर्भनगरींप्राप्तेकृष्णेदेवकिनंदने ४१

॥ ३४ ॥ सचिवंबुद्धिसहायंसांपरायिकंआपदिहितम् ॥ ३५ । ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ कैशिकस्यभीष्मकपितुः ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४७ ॥ अष्टचत्वारिंशकेथजरासंधसुनीथयोः ॥ विदर्भस्यसभायांतुवचनंरा

हृष्टाःप्रमुदितास्सर्वेनिवासायोपचक्रमुः ॥ सर्वेशस्त्रायुधधराराजानोबलशालिनः ४२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुराजानयविशारदः ॥ कैशिकस्ततउत्थायप्रहृष्टेनांतरात्मना ४३ अर्घ्यमाचमनंदत्त्वासराजाकैशिकस्स्वयम् ॥ सत्कृत्यविधिवत्कृष्णंस्वपुरंसंप्रवेशयत् ४४ पूर्वमेवतु कृष्णायकारितंदिव्यमंदिरम् ॥ विवेशसबलश्श्रीमान्कैलासंशकरोयथा ॥ खाद्यपानादिरत्नौघैरर्चितोवासवानुजः ४५ सुखेनउषितःकृष्णस्तस्यराज्ञोनिवेशने ॥ पूजितोबहुमानेनस्नेहपूर्णेनचेतसा ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ तेकृष्णमागतंदृष्ट्वावैनतेयसहाच्युतम् ॥ बभूवुश्चिंतयाविष्टास्सर्वेनृपतिसत्तमाः १ तेसमेत्यसभांराजन्राजानोभीमविक्रमाः ॥ मंत्रायमंत्रकुशलानीतिशास्त्रार्थवित्तमाः २ भीष्मकस्यसभांगत्वारम्यांहेमपरिष्कृताम् ॥ सिंहासनेषुचित्रेषुविचित्रास्तरणेषुच ॥ निषेदुस्तेनृपवरादेवादेवसभामिव ३ तेषांमध्येमहाबाहुर्जरासंधोमहाबलः ॥ बभाषेसमहातेजादेवान्देवेश्वरोयथा ४ ॥ जरासंधउवाच ॥ श्रूयतांभोनृपश्रेष्ठाभीष्मकश्चमहामतिः ॥ कथ्यमानंमयाबुद्ध्यावचनंवदतांवराः ५ योसौकृष्णइतिख्यातोवसुदेवसुतोबली ॥ वैनतेयसहायेनसंप्राप्तःकुंडिनंत्विह ६ कन्याहेतोर्महातेजायादवैरभिसंवृतः ॥ अवश्यंकुरुतेयत्नंकन्याप्राप्तिर्यथाभवेत् ७ यदत्रकारणंकार्यंसुनयोपेतमृद्धितम् ॥ कुरुध्वंनृपशार्दूलाविनिश्चित्यबलाबलम् ८ पदातिनौमहावीर्यौवसुदेवसुतावुभौ ॥ वैनतेयंविनातस्मिन्गोमंतेपर्वतोत्तमे ॥ कृतवंतौमहाघोरंभवद्भिर्विदितंहितत् ९ वृष्णिभिर्यादवैश्चैवभोजांधकमहारथैः ॥ समेत्ययुद्ध्यमानस्यकीदृशोविग्रहोभवेत् १० कन्यार्थेयततानेनगरुडस्थेनविष्णुना ॥ कःस्थास्यतिरणेतस्मिन्नपिशकस्सुरैस्सह ११ येदाचास्मैनापिसुताकदाचित्संप्रदीयते ॥ ततोह्ययंबलादेनांनेतुंशक्तस्सुरैस्सह १२ पुराएकार्णवेघोरेश्रूयतेमेदिनीत्वियम् ॥ पातालतलसंमग्नाविष्णुनाप्रभविष्णुना १३ वाराहंरूपमास्थायउद्धृताजगदादिना ॥ हिरण्याक्षश्चदैत्येंद्रोवराहेणनिपातितः १४ हिरण्यकशिपुश्चैवमहाबलपराक्रमः ॥ अवध्योमरदैत्यानामृषिगंधर्वकिन्नरैः १५ यक्षराक्षसनागानांनाकाशेनावनिस्थले ॥ नचाभ्यंतररात्र्यह्नोर्नशुष्केणार्द्रकेणच १६

जसूच्यते ॥ १ ॥ तेकृष्णमितिवैनतेयेत्यत्रतृतीयालोपआर्षः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ऋद्धितंऋद्धिःसंजायतेयेनतत् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ यदेत्यारभ्यसुरैःसहेत्यंतोयंश्लोकः सर्वपुस्तकेषुनदृश्यते ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

१ नात्रास्य श्लोकस्य पाठो लिख्यते.

॥ १७ ॥ योदित्यागर्भसंभूतोतेनैवविष्णुनाबलिर्बद्धः।पातालसंश्रयःकृतइतिपूर्वेणसंबंधः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ पर्शुनापरशुना ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

अवध्यस्त्रिषुलोकेषुदैत्येंद्रस्त्वपराजितः ॥ नारसिंहेनरूपेणनिहतोविष्णुनापुरा १७ वामनेनतुरूपेणकश्यपस्यात्मजोबली ॥ अदित्यागर्भसंभूतोबलिर्ब
द्धासुरोत्तमः १८ सत्यरज्जुमयैःपाशैःकृतःपातालसंश्रयः ॥ कार्तवीर्योमहावीर्यस्सहस्रभुजविग्रहः १९ दत्तात्रेयप्रसादेनमत्तोराज्यमदेनच ॥ जाम
दग्न्योमहातेजारेणुकागर्भसंभवः २० त्रेताद्वापारयोस्संधौरामश्शस्त्रभृतांवरः ॥ पर्शुनावज्रकल्पेनसप्तद्वीपेश्वरोनृपः ॥ विष्णुनानिहतोभूयश्छन्नरूपेण
हैहयः २१ इक्ष्वाकुकुलसंभूतोरामोदाशरथिःपुरा ॥ त्रिलोकविजयंवीरंरावणंसन्यपातयत् २२ पुराकृतयुगेविष्णुस्संग्रामेतारकामये ॥ षोडशार्द्ध
भुजोभूत्वागरुडस्थोहिवीर्यवान् २३ निजघानासुरान्युद्धेवरदानेनगर्वितान् ॥ कालनेमिश्चदैतेयोदेवानांचभयप्रदः २४ सहस्रकिरणाभेनचक्रे
णनिहतोयुधि ॥ महायोगबलेनाजौविश्वरूपेणविष्णुना २५ अनेनप्राप्तकालास्तेनिहताबहवोसुराः ॥ वनेवनचरादैत्यामहाबलपराक्रमाः २६ निहता
बालभावेनप्रलंबारिष्टधेनुकाः ॥ शकुनींकेशिनंचैवयमलार्जुनकावपि २७ नागंकुवलयापीडंचाणूरंमुष्टिकंतथा ॥ कंसंचबलिनांश्रेष्ठंसगणंदेवकीसुतः
२८ निहनद्गोपवेषेणक्रीडमानोहिकेशवः ॥ एवमादीनिदिव्यानिछन्नरूपाणिचक्रिणा २९ कृतानिदिव्यरूपाणिविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ तेनाहंवःप्रवक्ष्या
मिभवतांहितकाम्यया ३० तंमन्येकेशवंविष्णुंसुराद्यमसुरांतकम् ॥ नारायणंजगद्योनिंपुराणंपुरुषंध्रुवम् ३१ स्रष्टारंसर्वभूतानांव्यक्ताव्यक्तंसनातनम् ॥
अदृश्यंसर्वलोकानांसर्वलोकनमस्कृतम् ३२ अनादिमध्यनिधनंक्षरमक्षरशाश्वतम् ॥ स्वयंभुवमजंस्थाणुमजेयंसचराचरैः ३३ त्रिविक्रमंत्रिलोकेशंत्रिदशे
द्रारिनाशनम् ॥ इतिमेनिश्चिताबुद्धिर्जातोयंमथुरामधि ३४ कुलेमहतिवैराज्ञांविपुलेचक्रवर्तिनाम् ॥ कथमन्यस्यमर्त्यस्यगरुडोवाहनंभवेत् ३५ वि
शेषेणतुकन्यार्थेविक्रमस्थेजनार्दने ॥ कस्स्थास्यतिपुमानद्यगरुडस्याग्रतोबली ३६स्वयंवरकृतेनासौविष्णुस्स्वयमिहागतः ॥ विष्णोरागमनेचैवमहान्दोष
प्रकीर्तितः ३७ भवद्भिरनुचिंत्येदंक्रियतांयदनंतरम् ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंविब्रुवमाणेतुमगधानांजनेश्वरे ३८सुनीथोथमहाप्राज्ञोवचनंचेदमब्रवीत्॥
सुनीथउवाच ॥ सम्यगाहमहाबाहुर्मगधाधिपतिर्नृपः ३९ समक्षंनरदेवानांयथावृत्तंमहाहवे ॥ गोमंतेरामकृष्णाभ्यांकृतंकर्मसुदुष्करम् ४० गजाश्वरथ
संबाधापत्तिध्वजसमाकुला ॥ निर्दग्धामहतीसेनाचक्रलांगलवह्निना ४१

॥ २६ ॥ शकुनींपूतनाम् ॥ २७ २८ ॥ दिव्यानिकर्माणी।विशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ क्षरंदृश्यरूपंअक्षरंकूटस्थम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ४६ ॥ ४७ ॥ एष्यतेकाम्यते महापुरुषविग्रहंयुद्धम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टचत्वारिंशो ऽध्यायः । ४८ ॥ ॥ छ ॥ ऊनपंचाशत्तमेध्यायेमागधभाषिताद ॥ दंतवक्रस्यशाल्वस्यवचनंसम्यगुच्यते ॥ १ ॥ इत्येवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वासुदेवे

तेनायंमागधश्श्रीमाननागतमचिंतयत् ॥ ब्रुवतेराजसेनायामनुस्मृत्यसुदारुणम् ४२ पदात्योर्युध्यतोस्तत्रबलकेशवयोर्युधि ॥ दुर्निवार्यतरोघोरोह्य भवद्वाहिनीक्षयः ४३ विदितंवस्सुपर्णस्यस्वागतस्यनृपोत्तमाः ॥ पक्षवेगानिलोद्भूताबभ्रमुर्गगनेचराः ४४ समुद्राःक्षुभितास्सर्वेचचालाद्रिर्महीमुहुः ॥ वयंसर्वेसुसंत्रस्ताःकिमुत्पातेतिविक्लवाः ४५ यदासंनह्ययुध्येतआरूढःकेशवःखगम् ॥ कथमस्माद्विधश्शक्तःप्रतिस्थातुंरणाजिरे ४६ राज्ञांस्वयंवरोनाम सुमहान्हर्षवर्धनः ॥ कृतोनरवरैराद्यैर्यशोधर्मस्यवैविधिः ४७ इदंतुकुंडिनगरमासाद्यमनुजेश्वराः ॥ पुनरेवैष्यतोक्षिप्रंमहापुरुषविग्रहम् ४८ यदिसावरये दन्यंराज्ञांमध्येनृपात्मजा ॥ कृष्णस्यभुजयोर्वीर्यंकःपुमान्प्रसहिष्यति ४९ विज्ञापितामिदंदोषंस्वयंवरमहोत्सवम् ॥ तदर्थमागतःकृष्णोवयंचैवनराधि पाः ५० कृष्णस्यागमनंचैवनृपाणामतिगर्हितम् ॥ कन्याहेतोर्नरेंद्राणांयथावददतिमागधः ५१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मि णीस्वयंवरेसुनीथवाक्येऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्येवमुक्तेवचनेसुनीथेनमहात्मना ॥ करूषाधिपतिर्वीरोदं तवक्रोऽभ्यभाषत १ दंतवक्रउवाच ॥ यदुक्तंमागधेनात्रसुनीथेननराधिपाः ॥ युक्तपूर्वमहंमन्येयदस्माकंवचोहितम् २ नचविद्वेषणेनाहंनचाहंकारवादे ना ॥ नचात्मविजिगीषुत्वाद्दूषयामिवचोमृतम् ३ वाक्यार्णवंमहागाधंनीतिशास्त्रार्थबृंहितम् ॥ कएषनिखिलंवक्तुंशक्तोवैराजसंसदि ४ किंत्वनुस्मर णार्थेहंयद्ब्रवीमिशृणुध्वमे ॥ आगतोवासुदेवेतिकिमाश्चर्यंनराधिपाः ५ यथागतावयंसर्वेकृष्णोपिहितथागतः ॥ किमत्रदोषोगौण्योवाकन्याहेतोस्स मागताः ६ यदस्माभिस्समेत्यैक्यात्कृतंगोमंतरोधनम् ॥ तत्रयुद्धकृतंदोषंकथंवैवक्तुमर्हथ ७ वनवासेस्थितौवीरौकंसव्यामोहहेतुना ॥ देहर्षिवचना द्राजन्वृंदावनतटेस्थितौ ८ तावाहूयवधार्थेनउभौरामजनार्दनौ ॥ नागेनोद्दीपितौवीरौहत्वानागंविवेशतुः ९ ततस्स्ववीर्यमाश्रित्यनिहतोरंगसागरे ॥ गतासुरिवचासीनोमथुरेशस्सहानुगः १० किमत्रविहितोदोषोयेनास्माभिर्नयोधिकैः ॥ उपरोधपराराजन्वयंसर्वेसमागताः ११ सेनातिबलमालोक्य वित्रस्तौरामकेशवौ ॥ पुरंबलंसमुत्सृज्यगोमंतेचगतावुभौ १२ तत्रापिगतमस्माभिर्हतुंसमरयोधिभिः ॥ अप्राप्तयौवनाभ्यांचपदातिभ्यांरणाजिरे १३

तिसंधिरार्षः ॥ ५ ॥ गौण्यःगुणः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ नागेनकुवलयापीडेनउद्दीपितौकोपितौ विवेशतुःरंगमितिशेषः ॥ ९ ॥ गतासुरिवेत्यसावधानत्वमस्योक्तम् ॥ १० ॥ येनकंसंनिघ्नतावयोधिकैरस्माभिःसहवैरंकृतंतस्यउपरोधपरायदिवयंतदाकिमत्रदोषोविहितःनकोपीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

 रथादिबलेनउपेतैरस्माभिःसहतेनाविग्रहोयुद्धंनकृतं अथोपरोधश्चकृतस्तत्र दंडोदहनमेवयुक्त मित्याशयः ॥ १४ ॥ नचाप्ययमधर्मइत्याह ॥ दावाग्नीति तपस्विनोदावाग्निमर
णंश्रेयइति एतौचदुर्विनीततपस्विनौ अतएतयोर्मुख्योदुर्विनीततरः सएतेनमरणेनविनीतःसुशिक्षितःस्यादितिमन्यामइतियोजना अथयुद्धकरणंश्रेयोविमुखस्यदूषणमितितृतीयार्द्धार्थः
 सार्द्धश्लोकवाक्यम् ॥ १५ ॥ एवंस्वस्यानराधित्वमुक्त्वासंप्रतिविरोधेहेत्वंतरमाह यत्रयत्रेत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥ पूर्ववैरंस्मृत्वायुद्धंदास्यतीत्यपिनेत्याशयेनाह मर्त्यइति ॥ मर्त्येमनु

रथाश्वनरनागेननास्माभिर्विग्रहःकृतः ॥ कृत्वोपरोधंशैलस्यक्षत्रधर्मेणदीपितः १४ दावाग्निमुखमाविश्यदुर्विनीततपस्विनौ ॥ विनीतइतिमन्यामस्सर्वे क्षत्रियपुंगवाः ॥ प्रतियुद्धेकृतेत्वेवंदूषयामजनार्दनम् १५ यत्रयत्रप्रयास्यामोवयंतत्रभवेत्कलिः ॥ प्रीत्यर्थंप्रयातिष्यामोकृष्णेनसहभूमिपाः १६ इदंकुंडिपुरंकृष्णोनागतःकलिहेतुना ॥ कन्यानिमित्तागमनेकस्ययुद्धंप्रयच्छति १७ मर्त्येस्मिन्पुरुषेंद्रोसौनकश्चित्प्राकृतोनरः ॥ देवलोकेषुदेवेषुप्रवरःपुरुषोत्तमः १८ देवानामपिकर्तासौलोकानांचविशेषतः ॥ नचैववालिशाबुद्धिर्नचेर्ष्यानापिमत्सरः १९ नस्तब्धोनकृशोनार्तःप्रणतार्तिहरस्सदा ॥ एषविष्णुःप्रभुर्देवोदेवानामपिदैवतम् २० आगतोगरुडेनेहछद्मप्राकाश्यहेतुना ॥ नानास्त्रसहितोयातिकृष्णश्शत्रुविनाशने २१ इमांयात्रांविजानीध्वंप्रीत्यर्थंह्यागतोहरिः ॥ सहितोयादवेंद्रैश्चभोजवृष्ण्यंधकैरिह २२ अर्घ्यमाचमनंदत्त्वाआतिथ्यंचनराधिपाः ॥ करिष्यामवयंसर्वेकेशवायमहात्मने २३ एवंसंधानतःकृत्वाकृष्णेनसहितावयम् ॥ वसामोविगतोद्वेगानिर्भयाविगतज्वराः २४ तस्यतद्वचनंश्रुत्वादंतवक्रस्यधीमतः ॥ शाल्वःप्रवदतांश्रेष्ठस्तानुवाचनराधिपान् २५ शाल्वउवाच ॥ किंभयेनास्यनस्सर्वेन्यस्तशस्त्राभवामहे ॥ संधानकरणाद्धेतोःकृष्णस्यभयकंपिताः २६ परस्तवेनकिंकार्यंविनिंद्यबलमात्मनः ॥ नैषधर्मोनरेंद्राणांक्षात्रधर्मेचातिष्ठताम् २७ महत्सुराजवंशेषुसंभूताःकुलवर्द्धनाः ॥ तेषांकापुरुषाबुद्धिःकथंभवितुमर्हति २८ अहंजानामिवैकृष्णमादिदेवंसनातनम् ॥ प्रभुंसर्वामरेंद्राणांनारायणपरायणम् २९ वैकुंठमजयंलोकेचराचरगुरुंहरिम् ॥ संभूतंदेवकीगर्भेविष्णुंलोकनमस्कृतम् ३० कंसराजवधार्थायभारावतरणायच ॥ अस्माकंचविनाशायलोकसंरक्षणायच ३१ अंशावतरणेकृत्स्नंजानेविष्णोर्विचेष्टितम् ॥ संग्राममतुलंकृत्वाविष्णुनासहभूमिपाः ३२ चक्रानलविनिर्दग्धायास्यामोयमसादनम् ॥ तत्वंजानामिराजेंद्राःकालेनायुःक्षयोभवेत् ३३

ष्यलोके ॥ १८ ॥ ईर्ष्याअक्षमा मत्सरःपरोत्कर्षासहनम् ॥ १९ ॥ २० ॥ छद्मप्राकाश्यहेतुनास्वयंवरागमनव्याजेनस्वरूपंप्रकाशनीयमितिहेतोः ॥ २१ ॥ यादवेंद्राणांमुख्यैर्भोजादिभिः ॥ २२॥ २३॥ संधानतःसाम्नः विगतउद्वेगोयेषांतेविगतोद्वेगाः ॥ २४ ॥ २५ ॥ किमिति अस्यअस्मात्नोस्माकंभयेसतिकिंन्यस्तशस्त्राः नभवामहे अपितुभवामहेएव भीतेनश
स्त्रत्यागपूर्वकंसंधानमवश्यंकर्तव्यंनतुवयंभीताःस्मइत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ यमसादनंमृत्योर्मृत्युंविष्णुमित्यर्थः ॥ ३३ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ चेष्टानिकर्माणि ॥ ३७ ॥ यस्ययं तस्यतम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ कस्यचित्कस्माचित ॥ ४१ ॥ ह्रियतेकन्येतिशेषः यद्वाऽयमेवह्रियतेकालेनेति
शेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ज्येष्ठंसुतंकेशवेनसहकेशवंचपुत्रेणसहकथंयुद्धंकारयिष्येइतियोज्यम् ॥ ४४ ॥ रुक्मवान्रुक्मी ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

नाकालेम्रियतेकश्चित्प्राप्तेकालेनजीवति ॥ एवंविनिश्चयंकृत्वानकुर्यात्कस्यचिद्भयम् ३४ सएवभगवान्विष्णुरालोक्यतपसःक्षयम् ॥ निहंतादितिजेंद्राणांय
थाकालेनयोगवित् ३५ बलिंवैरोचनिंचैवबद्धावध्यंमहाबलम् ॥ कृतवान्देवदेवेशःपातालतलवासिनम् ३६ एवमादीनिवविष्णोश्चेष्टानिचनराधिपाः ॥ त
स्मादयुक्तंभवतांविग्रहार्थंविचारणम् ३७ नचसंग्रामहेतोर्हिकृष्णस्यागमनंत्विह ॥ यस्यवाकस्यवाकन्यावरयिष्यातितस्यसा ॥ किमत्रविग्रहोराज्ञांप्रीतिर्भ
वतिवैध्रुवम् ३८ वैशंपायनउवाच ॥ एवंकथयमानानांनृपाणांवुद्धिशालिनाम् ॥ नाकिंचिदब्रवीद्राजाभीष्मकःपुत्रकारणात् ३९ महावीर्यमदोत्सिक्तंभार्गवा
स्त्राभिरक्षितम् ॥ रणप्रचंडातिरथंविचिंत्यमनसासुतम् ४० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ कृष्णंनसहतेनित्यंपुत्रोमेबलदर्पितः ॥ नित्याभिमानीचरणेनबिभेति
चकस्याचित् ४१ कृष्णस्यभुजवीर्येणह्रियतेनात्रसंशयः ॥ भविष्यातिततोयुद्धंमहापुरुषविग्रहम् ४२ द्वेषीचैवाभिमानीचकुतोजीवतिमेसुतः ॥ जीवितंनात्रप
श्यामिममपुत्रस्यकेशवात् ४३ कन्याहेतोस्सुतंज्येष्ठंपितॄणांनंदिवर्द्धनम् ॥ कारयिष्येकथंयुद्धंपुत्रेणसहकेशवम् ४४ नचनारायणंदेवंवरमिच्छतिरुक्मवान् ॥
मूढभावोमदोन्मत्तःसंग्रामेष्वनिवर्तकः ४५ नियतंभस्मसाद्यातितूलराशिर्यथानलात् ॥ करवीरेश्वरश्शूरश्शृगालश्चित्रयोधिना ४६ क्षणेनभस्मसान्नीतःके
शवेनबलयिसा ॥ वृंदावनेवसन्श्रीमान्केशवोबलिनांवरः ४७ उद्धृत्यैकेनहस्तेनसप्ताहंधृतवान्गिरिम् ॥ दुष्करंकर्मसंस्मृत्यमनस्सीदातिमेभृशम् ४८ न
गेंद्रेसहसागम्यदैवतैस्सहवृत्रहा ॥ अभिषिच्याब्रवीत्कृष्णमुपेंद्रेतिशचीपतिः ४९ यथावैदमितोनागःकालियोयमुनाह्रदे ॥ विषाग्निज्वालितोघोरःका
लांतकसमप्रभः ५० केशीचापिमहावीर्योदानवोहयविग्रहः ॥ निहतोवासुदेवेनदेवैरपिदुरासदः ५१ सांदीपनिसुतश्चैवचिरनष्टोहिसागरे ॥ दैत्यंपंचज
नंहत्वाआनीतोयममंदिरात् ५२ गोमंतेसुमहद्युद्धंबहुभिर्वेष्टितावुभौ ॥ कृत्वावित्रासजननंनागाश्वरथसंक्षयम् ५३ गजेनगजवृंदानिरथेनरथयोधिनः ॥
सादिनश्चाश्वयोधेननरेणचपदातिनः ॥ जघ्नतुस्तौमहावीर्यौवसुदेवसुतावुभौ ५४ नदेवासुरगंधर्वानयक्षोरगराक्षसाः ॥ ननागानचदैत्येंद्रानपिशाचानगु
ह्यकाः ५५ कृतवंतस्तथाघोरंगजाश्वरथसंक्षयम् ॥ तमनुस्मृत्यसंग्रामंभृशंसीदातिमेमनः ५६ नमयाश्रुतपूर्वोवादृष्टपूर्वःकुतोपिवा ॥ तादृशोभुविमर्त्यो
न्योवासुदेवात्सुरोत्तमात् ५७ सम्यगाहमहाबाहुर्दंतवक्रोमहीपतिः ॥ सांत्वयित्वामहावीर्यंसंविधास्यामयत्क्षमम् ५८

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ महावीर्यंश्रीकृष्णम् ॥ ५८ ॥

॥ ५९ ॥ नरेंद्रोभीष्मकः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सेनानृपमंडली ॥ ६४ ॥ व्यतिक्रमंराज्ञोऽनादरयसंकरम् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ दूताःइंद्रस्येतिशेषःलेखंराजेंद्रत्वेस वैःकृष्णोभिषिच्यतामित्येवंरूपंउद्धृत्यक्रथकैशिकौसमर्पितवंतइतिशेषः ॥ ६७ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ छ ॥ अथपंचाशत्त मेतुकृष्णेनाश्वासनंकृतं ॥ नृपाणांसमवेतानांकुंडिनेभीष्मसंसदि ॥ १ ॥ हत्वेति ॥ १ ॥ अतिथिर्नकृतः आतिथ्येननार्चितःअमानं अपमानम् ॥ २ ॥ कारणंनिमित्तं अपेक्षितः

वैशंपायनउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमनसाबलाबलविनिश्चयम् ॥ गमनायमतिंचक्रेप्रसादयितुमच्युतम् ५९ चिंतयानोनरेंद्रस्तुबहुभिर्नयशालिभिः ॥ सूतमागधवंदिभ्योबोधितस्तुतिमंगलैः ६० प्रभातायांरजन्यांतुकृतपूर्वाह्णिकक्रियाः ॥ उपविष्टान्नृपास्सर्वेस्स्वेषुविश्रामवेश्मसु ६१ येविसृष्टास्तुराजानो विदर्भायांनराधिपैः ॥ तैरागम्यस्वभूपेषुरहोगत्वानिवेदितम् ६२ श्रुत्वाकृष्णाभिषेकंतुकेचिद्धृष्टानराधिपाः ॥ केचिद्दीनतराभीताउदासीनास्तथापरे ६३ त्रिधाप्रभिन्नासासेनानरनागाश्वमालिनी ॥ महार्णवइवक्षुब्धाअभिषेकेणचालिता ६४ नृपाणांभेदमालोक्यभीष्मकोराजसत्तमः ॥ व्यतिक्रममचिंत्यंचकृतंनृपतिनास्वयम् ६५ विचिंत्यमनसाराजादह्यमानेनचेतसा ॥ जगामनरदेवानांसमाजेप्रतिबोधितम् ६६ एतस्मिन्नंतरेदूताःसंप्राप्ताःक्रथकैशिकौ ॥ लेखमुद्धृत्यशिरसाविविशुस्तेनृपार्णवम् ६७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ हत्वाकंसंमहावीर्यंदेवैरपिदुरासदम् ॥ नाभिषिक्तःस्वयंराज्येनोपविष्टोनृपासने १ कन्यार्थेचागतःकृष्णस्तत्रापिनकृतोतिथिः ॥ अमानमतुलंप्राप्यक्षांतवान्केनहेतुना २ विनतायास्सुतश्चैवमहाबलपराक्रमः ॥ सचापिक्षमयायुक्तःकारणंकिमपेक्षितः ॥ एतदाख्याहिभगवन्परंकौतूहलंहिमे ३ वैशंपायनउवाच ॥ विदर्भनगरींप्राप्तेवैनतेयेसहाच्युते ॥ मनसाचिंतयामासवासुदेवायकैशिकः ४ दृष्ट्वाश्चर्यंहिनःसर्वान्राजन्यान्प्रवदाम्यहम् ॥ वसुदेवसुतेदृष्टेध्रुवंपापक्षयोभवेत् ५ विशुद्धभावःकृष्णस्यआवयोर्दृष्टतत्त्वतः ॥ अतःपात्रतरःकोन्यस्त्रिषुलोकेषुविद्यते ६ कृष्णात्कमलपत्राक्षाद्देवदेवाज्जनार्दनात् ॥ तस्यावांकिंप्रदास्यावआतिथ्यकरणेनृप ७ पात्रमासाद्यवैराजन्यथाधर्मोनलुप्यते ॥ एवमन्योन्यसंचिंत्यभ्रातरौक्रथकैशिकौ ८ स्वंराज्यंदातुकामौतुजग्मतुःकेशवांतिकम् ॥ देवमासाद्यतौवीरौविदर्भनगराधिपौ ९ ऊचतुस्तौमहाभागौप्रणम्यशिरसाहरिम् ॥ अद्यावांसफलंजन्मअद्यावांसफलंयशः ॥ अद्यावांपितरस्तृप्तादेवेचावांगृहागते १०

आश्रितः ॥ ३ ॥ क्षमामूलंक्रथकैशिकयोःकृपेत्याह विदर्भेति ॥ ४ ॥ दृष्ट्वेति आश्चर्यंकृष्णाभिषेकंनोस्माकंपापक्षयइति ॥ ५ ॥ सर्वान्नविशुद्धभावआविशोदितिपाठस्याद्दृष्टयोआ्यं क्रथकैशिकयोःदृष्टतत्त्वतःदृष्टतत्त्वात् कृष्णस्यतत्त्वमावाभ्यांदृष्टमस्तीत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ आवांआवयोः ॥ १० ॥

सुहितासुहृष्टातवत्वदीयैर्वेस्यर्थः ॥ ११ ॥ अभिषिक्तंअभिषेकस्तद्वान्पदवीमवद्वः ॥ १२ ॥ आवयोःआवाभ्यांजरासंधोविनान्यथाकर्तुंशक्नोतीतिविपरिणामेनयोज्यम् ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ अनघ्यास्यंअनघ्यासितुंयोग्यंनास्ति ॥ १५ ॥ १६ ॥ आस्यतिआसिष्यतिउपवेक्ष्यतीतियावत् ॥ १७ ॥ १८ ॥ कारितंविभक्तिलोपआर्षः ॥ १९ ॥ नकेवलंराजत्वमपिकिंतुरा
जेंद्रत्वंआसनसंकटंउपवेशनेसंशयःभराज।कथमुग्रतम मासनमारोक्ष्यतीत्येवंरूपः ॥ २० ॥ एषांजरासंधादीनांविचेष्ठयविचालय ॥ २१ ॥ अधिवास्यपूर्वांगेनसंस्कारेणसंयोज्यदेव

चामरंव्यजनंछत्रंध्वजंसिंहासनंबलम् ॥ स्फीतकोशापुरीचेयमावाभ्यांसुहितातव ११ उपेंद्रस्त्वंमहाबाहोदेवेंद्रेणाभिषिक्तवान् ॥ आवामिहहिराज्येत्वा
मभिषिक्तंददामिते १२ आवयोर्यत्कृतंकार्यंबहुभिःपार्थिवैरपि ॥ नशक्यतेऽन्यथाकर्तुंजरासंधेनवास्वयम् १३ शत्रुस्तेमागधोराजाजरासंधोमहाद्यु
तिः ॥ कथंतेब्रुवतेनित्यंनृपाणामभयप्रदः १४ सिंहासनमनध्यास्यंपुरंचास्यनविद्यते ॥ कथंराजसमाजेस्मिन्नास्यतेदेवकीसुतः १५ कृष्णोपिसुम
हावीर्योह्यभिमानिमहाद्युतिः ॥ नचागमिष्यतेवास्मिन्कन्यार्थेचस्वयंवरे १६ पार्थिवेषूपविष्टेषुस्वेषुसिंहासनेषुवै ॥ कथमास्यतिर्नीचेषुआसनेषुमहा
द्युतिः १७ इतिसंचिंत्यमानस्तुश्रुत्वासौभीष्मकोनृपः ॥ आवयोःसहसंमंत्र्यविग्रहोपशमार्थिना १८ तवविश्रामहेतोर्हिकारितेदंगृहोत्तमम् ॥ देवानामा
दिदेवोसिसर्वलोकनमस्कृतः १९ मानुष्येमर्त्यलोकेस्मिन्राजेंद्रत्वंसमाचर ॥ समाजमनुजेंद्राणांमाभूदासनसंकटम् २० विदर्भनगरेचैषांराजेंद्रत्वंवि
चेष्टय ॥ आस्यतामासनेशुभ्रेश्वःप्रभातेमहाद्युते २१ अधिवास्याद्यचात्मानंविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ यथागमिष्यंतिनृपाःकरिष्येदेवशासनात् २२
एवमुक्त्वासुरश्रेष्ठंप्रणिपत्यकृतांजली ॥ प्रेषयामासतुर्वीरौरंगमध्येनृपैर्वृते २३ एवंदूतस्यवचनंयथोक्तंवज्रपाणिना ॥ लिखित्वासुमहातेजाःकौशिकः
प्राहशासनम् २४ कौशिकउवाच ॥ विदितंवोनृपाःसर्वैर्वैनतेयमहाच्युतः ॥ आगतोतिथिरूपेणविदर्भनगरींहरिः २५ प्राप्तमालोक्यपात्रोयमितिसं
चिंत्यभूपतिः ॥ प्रददौवासुदेवायस्वंराज्यंधर्महेतुना २६ इदमासनमास्स्वेतिप्रात्रामेचोदितेततः ॥ वागुक्ताचाशरीरेणकेनापिव्योमचारिणा २७
देवदूतउवाच ॥ नयुक्तमासनंदातुंत्वयासीनंनराधिप ॥ इदमस्यासनंदिव्यंसर्वरत्नविभूषितम् २८ जांबूनदमयंशुभ्रंरचितंविश्वकर्मणा ॥ प्रेषितंदेवरा
जेनसिंहलक्षणलांक्षितम् २९

शासनात्पूर्वाध्यायांतेउक्तादिंद्राज्ञापनात्आगमिष्यंतिअभिषेकार्थमितिशेषः ॥ २२ ॥ प्रेषयामासतुःदेवशासनमितिविपरिणामेनानुषंगः ॥ २३ ॥ देवदूतस्यवचनंस्वयंपत्रेलि
खित्वालेखद्वारैवआहतथाशासनमपिदेवेंद्राज्ञापत्रमपिमाह ॥ २४ ॥ तदनुसारीस्वकृतंतावदाह विदितमिति ॥ २५ ॥ भूपतिःक्रथः ॥ २६ ॥ २७ ॥ देवदूतस्यवाक्यमा
हदेवदूतउवाचेत्यादिना ॥ २८ ॥ २९ ॥

अभिषिंचंतुपट्टाभिषेकेणयोजयतु ॥ ३० ॥ अस्यइंद्रस्य ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ दिव्याभरणादिव्ययोन्योदिव्यासनाः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ येसमागतास्तैर्भवद्भिःशक्रस्यदूतेरितंदुर्निवा र्यतरमित्यन्वयः ३६ अभिषिंचंतंअभिषिच्यमानंकृष्णंयुष्माभिर्दर्शनंयुष्मत्कर्तृकेदर्शनेयुक्तमेवतमंमन्यामहेइतिशेषः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वेतिप्राग्व्याख्यातम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अत्रोपविष्टंदेवेशंचराचरनमस्कृतम् ॥ अभिषिंचंतुराजेंद्रंबहुभिःपार्थिवैस्सह ३० आगताःकुंडिनगरेकन्याहेतोर्नराधिपाः ॥ नागमिष्यतियःकश्चित्सो
ऽस्यवध्योभविष्यति ३१ इमेचैवाष्टकलशानिधोनामंशसंभवाः ॥ अक्षयाराजराजस्यधनेशस्यमहात्मनः ३२ दिव्याःकांचनरत्नाढ्यादिव्याभर
णयोनयः ॥ राजेंद्रस्याभिषेकार्थमागच्छंतिनृपैर्वृताः ३३ एषशक्रस्यसंदेशःकथितोवोनराधिपाः ॥ लेखेनाहूयतान्सर्वानभिषिंचंतुकेशवम् ३४
कैशिकउवाच ॥ इतिसंचोद्यखस्थोसौदेवदूतोगतोदिवम् ॥ दत्त्वासनंचकृष्णायबालार्कसदृशप्रभम् ३५ तेनाहंनोदयिष्यामिभवद्भिर्येसमागताः ॥दुर्निवा
र्यतरंघोरंशक्रस्यस्वयमीरितम् ३६ युष्माभिर्दर्शनेयुक्तमद्भुतंभुविदुर्लभम् ॥ कलशैरभिषिंचंतंस्वयमेवनभस्तलात् ३७ दृष्ट्वाश्चर्यंहिनस्सर्वांधुर्वपा
पक्षयोभवेत ॥ स्नापनार्थंचकृष्णायदेवदेवायविष्णवे ३८ आगच्छध्वंनृपश्रेष्ठानभयंकर्तुमर्हथ ॥ आवयोःकृतसंधानोयुष्मदर्थेजनार्दनः ३९ सर्वेषां
मनुजेंद्राणामभयंकुरुतेहरिः ॥ विशुद्धभावःकृष्णस्तुआवयोर्दृष्टतत्वतः ४० मागधस्यविशेषेणनवैरंहृदिदृश्यते ॥ यदत्रकारणंकार्यंतद्भवद्भिर्विचिंत्यता
म् ४१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंसंचिंतयामासुर्नृपाश्शापभयार्दिताः ॥ भूयश्शुश्रुवुराजेंद्राःकेशवायमहात्मने ४२ मेघगंभीरनादेनस्वरेणापूरय
न्नभः ॥ वागुवाचाशरीरेणदेवराजस्यशासनात् ४३ ॥ चित्रांगदउवाच ॥ त्रैलोक्याधिपतिश्शक्रःप्रजापालनहेतुना ॥ आज्ञापयतियुष्माकंनृपाणांहित
काम्यया ४४ नयुक्तंवसतान्योन्यंकृष्णेनसहवैरिणा ॥ वसध्वंप्रीतिमुत्पाद्यस्वराष्ट्रेषुनृपोत्तमाः ४५ प्रणतार्तिहरःकृष्णःप्रतिसेनांतकोनलः ॥ अनेनस
हसंप्रीत्यामोदध्वंविगतज्वराः ४६ मानुषाणांनृपादेवानृपाणांदेवतास्सुराः ॥ सुराणांदेवताशक्रश्शक्रस्यापिजनार्दनः ४७ एषविष्णुःप्रभुर्देवोदे
वानामपिदैवतम् ॥ जातोयंमानुषेलोकेनररूपेणकेशवः ४८ अजेयस्सर्वलोकेषुदेवदानवमानवैः ॥ कार्तिकेयसहायस्यअपिशूलभृतस्स्वयम् ४९
तस्मैदेवाधिदेवायकेशवायमहात्मने ॥ अभिषेक्तुंसुरैस्सार्द्धंकिमिच्छेयमतःपरम् ५० नचाधिकारोदेवानांराजेंद्रस्याभिषेचने ॥ तेनाहंनाभिषिंचामिस
र्वलोकनमस्कृतम् ॥ नृपाणामधिकारोयंराजेंद्रस्यनिवेशने ५१ गत्वायूयंविदर्भायांक्रथकैशिकयोःसह ॥ संचिंत्यविधिदृष्टेनकुरुध्वंनृपसत्तमाः ५२

॥ ४१ ॥ शुश्रुवुः अत्र [illegible] ॥ ४२ ॥ अशरीरेणअदृश्येनमुखेन ॥ ४३ ॥ ४४ वैरिणाकृष्णेनसहयत्ववसततत्वोऽन्योन्यंनयुक्तमितियोजना ॥ ४५ ॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥ ४८ ॥ [illegible] ॥ ४९ ॥ अभिषेक्तुंइच्छेयमित्यपकृष्ययोज्यम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

वसुनामयंवासवोदेवस्तत्पूर्वोस्मीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ तिष्ठंतुचत्वारःकृष्णद्वेषिणइत्याशयः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ दह्यमानेनमुत्रखोभ्याद्वित्याशयः ॥ ५९ ॥ ६० स्नानहे
तोःपद्दामिषेकार्थंच ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ पंचयोनिसमुत्थानि मूलत्वक्पत्रपुष्पफलानियोनयःकारणानितेभ्यःसमुत्थानिपंच मंदारपारिजातकसंतानकल्पवृक्षह

प्रीतिसंधानकालोयमितिसंचिंत्यवासवः ॥ बोधनार्थंविसृष्टोहंयुष्माकंमनुजेश्वराः ५३ विदर्भनगरेकृष्णश्चाविंतोस्याधिवासनम् ॥ राजेंद्रत्वाभिषेका र्थंराजानौक्रथकैशिकौ ॥ ताभ्यांसहनृपश्रेष्ठाःकृत्वासुमहदुत्सवम् ५४ अभिषेकेणसत्कृत्यप्रतिगृह्यास्यदक्षिणाम् ॥ आगमिष्यथसंहृष्टाःपुनरेवस्वयंवर म् ५५ जरासंधःसुनीथश्चरुक्मीचैवमहारथः ॥ शाल्वःसौभपतिश्चैवचत्वारोराजसत्तमाः ॥ रंगस्याशून्यहेतोर्हितिष्ठंतुइहपार्थिवाः ५६ वैशंपायनउ वाच ॥ एवमाज्ञांसुरेशस्यश्रुत्वाचित्रांगदेरिताम् ॥ गमनायमतिंचक्रुःसर्वएवनृपोत्तमाः ५७ अनुज्ञातानरेंद्रेणजरासंधेनधीमता ॥ भीष्मकंपुरतःकृत्वा प्रयाताःस्वबलैर्वृताः ५८ भीष्मकश्चमहाबाहुस्स्वबलेनसमन्वितः ॥ जगामपार्थिवैस्सार्द्धंदह्यमानेनचेतसा ५९ यत्रकृष्णोमहाबाहुःकैशिकस्यनिवेशने दूरादेवप्रकाशंतीपताकाध्वजमालिनी ६० शुभादेवसमारम्यास्नानहेतोरिहागता ॥ दिव्यरत्नप्रभाकीर्णादिव्यध्वजसमाकुला ६१ दिव्यांबरपताकाढ्या दिव्याभरणभूषिता ॥ दिव्यस्रग्दामकलिलादिव्यगंधाधिवासिता ६२ विमानयानैश्श्रीमद्भिस्समंतात्परिवारिता ॥ दिव्याप्सरोगणाश्चैवविद्याधरग णास्तथा ६३ गंधर्वामुनयश्चैवकिंनराश्चसमंततः ॥ उपगायंतिदेवेशमंबरांतरमाश्रिताः ६४ स्तुवंतिमुनयश्चैवसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ देवदुंदुभयश्चैवस्वय मेवानदन्दिवि ६५ पंचयोनिसमुत्थानिगंधचूर्णान्यनेकशः ॥ समंतात्पात्यमानानिचाकाशस्थैर्दिवौकसैः ६६ स्वयमागत्यदेवेंद्रोदेवैस्सहशचीपतिः ॥ विमानवरमारुह्यसप्रकाशस्स्थितोंबरे ६७ अथयेलोकपालास्तेस्वासुदिक्षुसमास्थिताः ॥ उपगायंतिनृत्यंतिस्तुवंतिचसमंततः ६८ श्रुत्वासुतुमुलंना दंसर्वएवनराधिपाः ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनाविविशुस्तेसभांशुभाम् ६९ कैशिकश्चमहाबाहुरुपगम्यनराधिपान् ॥ प्रवेशयामासबलीप्रतिपूज्ययथावि धि ७० निवेदितेसुरश्रेष्ठेपार्थिवानांसमागमे ॥ निर्जगामहरिश्श्रीमान्सर्वमंगलपूजितः ७१ ततोंबरस्थास्तेदिव्याःकलशाश्चैलकांठिनः ॥ सहकारसमा युक्तानवपूर्णजलदाइव ७२ दिव्यकांचनसंछन्नैर्दिव्यपुष्पसमन्वितैः ॥ गंधचूर्णविमिश्रैश्चराजेंद्रस्याभिषेचने ७३ यथोक्तविधिपूर्वेणआमीषेच्यजनार्द नम् ॥ दर्शयित्वानरेंद्राणांदिव्यैराभरणैश्शुभैः ७४ दिव्यांबरविचित्रैश्चदिव्यमाल्यानुलेपनैः ॥ सत्कृत्यविधिवद्राज्ञउपविष्टोजनार्दनः ७५

रिचंदनाख्यादेवतरवएवयोनयस्तेभ्यः समुत्थानि ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ सुरश्रेष्ठेकृष्णे ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ दर्शयित्वादर्शनीयंकृत्वालंकृत्येत्यर्थः ॥ ७४ ॥
राज्ञआगतप्रसरकृत्यपार्थयित्वातेषामाज्ञांगृहीत्वेत्यर्थः ॥ ७५ ॥

देवसभंसिंहासनेउपविष्टः ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ अविज्ञाताः ज्ञानहीनाः ॥ ८३ ॥ उपरुद्धानअपराधवतांभवंतंउद्दिश्य ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥८९ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ एकपंचाशत्तमेथकृष्णभीष्मकयोरिह ॥ उक्तिप्रत्युक्तःप्रोक्ताक्रथकैशिकसत्क्रिया॥१॥पुत्रोमेइति ॥ १ ॥ ममतिरस्तुस्वयंवरेदानमतीवबाल्यं एकाएकंकृणीतेतियुक्तमित्यर्थः ॥ २ ॥ अथापिममतंनप्रसिद्ध्यतीत्याशयेनाहअतइति ॥ ३ ॥ चालितम्चालितवान्कर्तरिक्तःअविनयइतिच्छेदः

शुभेदेवसभेरम्येस्नानहेतोरिहागते ॥ उपास्यमानोयदुभिर्विदर्भैश्चनराधिपैः ७६ वैनतेयश्चबलवान्कामरूपनिराकृतिः ॥ दक्षिणंपार्श्वमाश्रित्यआसनस्थोमहाबलः ७७ क्रथकैशिकौचवीरौवामपार्श्वेतथासने ॥ उपविष्टौमहात्मानौदेवस्यानुमतेनृपौ ७८ तथैववामपार्श्वेतुवृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ सात्यकिप्रमुखावीराउपविष्टामहाबलाः ७९ भास्करप्रतिमेदिव्येदिव्यास्तरणविस्तृते ॥ सुखोपविष्टंश्रीमंतंदेवैरिवशचीपतिम् ८० सचिवैश्श्राविताःसर्वेप्रविष्टास्तेनराधिपाः ॥ यथार्हेणचसंपूज्यराजानस्सर्वएवते ८१ सुखोपविष्टास्तेस्वेषुआसनेषुनराधिपाः ॥ कैशिकस्तुमहाप्राज्ञस्सर्वशास्त्रार्थवित्तमः ८२ पूजयित्वायथान्यायमुवाचवदतांवरः ॥ कैशिकउवाच ॥ अविज्ञातानृपास्सर्वेमानुषोयामितिप्रभो ८३ भवंतमुपरुद्धानांदेवत्वंक्षंतुमर्हसि ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ नमेवैरोप्रवसातिएकाहमपिकैशिक ८४ विशेषेणनरेंद्राणांक्षत्रधर्मेवतिष्ठताम् ॥ योद्धव्यामितिधर्मेणअधर्मेतुपराङ्मुखे ८५ तेषांकिंहेतुनाकोपःकर्तव्यस्त्ववनीश्वराः ॥ यद्वृत्तंतदतिक्रांतंयेमृतास्तेदिवंगताः ८६ एषधर्मोनृलोकेस्मिन्जायंतेचम्रियंतेच ॥ तस्मादशोच्यंभवतांमृतार्थेचनराधिपाः ॥ क्षंतव्यरोचतेस्माकंवीतवैराभवंतुते ८७॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वानरेंद्रांस्तानाश्वास्यमधुसूदनः ॥ कैशिकस्यमुखंवीक्ष्यविरराममहाद्युतिः ८८ एतस्मिन्नेवकालेतुभीष्मकोनयकोविदः ॥ पूजयित्वायथान्यायमुवाचवदतांवरः ८९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह०विष्णुपर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ भीष्मकउवाच ॥ पुत्रोमेबालभावेनभगिनींदातुमिच्छति ॥ स्वयंवरेनरेंद्राणांनचाहंदातुमुत्सहे १ अतीवबालभावत्वाद्दातुमिच्छेन्मतिर्मम ॥ एकाह्येकंसमालोक्यवरयिष्यातिमेमतिः २ अतःप्रसादयिष्येत्वांपुत्रदुर्नयहेतुना ॥ प्रसादंकुरुदेवेशक्षंतुमर्हसिमेप्रभो ३ ॥ श्रीकृष्णउवाच बालभावेनपुत्रेणचालितंनृपमंडलम् ॥ यदाभवतिवैप्रौढःकीदृशोविनयोभवेत् ४ सूर्येंदुसदृशाल्लोकांस्तपसोपार्जितश्रियः ॥ लोकेस्मिन्नरदेवानांमहाकुलसमुद्भवान् ५ एकस्यापिनृपस्याग्रेमोहाद्योवितथंवदेत् ॥ नसतिष्ठतिलोकेस्मिन्निर्दहेद्दंडवह्निना ६ एषधर्मोनरेंद्राणामितितेविदितंप्रभो ॥ लोकधर्मंपुरस्कृत्यपुरागीतंस्वयंभुवा ७ कथंतवसुतस्तेषामग्रतोमनुजेश्वर ॥ वक्तुमर्हतिराजेंद्रवितथंराजसंसदि ८ तादृशंरंगमतुलंकारयस्तनयस्तव ॥ कथंत्वयाह्यविज्ञातइतिमेसंशयोमहान् ९ आगतानांनरेंद्राणामनलार्केंदुवर्चसाम् ॥ यथार्हेणतुसंपूज्यआतिथ्यंकृतवानासि १०

॥ ४ ॥ योवितथंवदेत्सरस्वान्दंडाख्यदंडवह्निनायमयातनाग्निनानिर्दहेदितिद्वयोःसंबंधः कीदृशान्लोकान्सूर्येंदुवत्प्रकाशमानान्महाकुलोत्पन्नत्वेनविश्वाजिदादिक्रतुप्रवान् यतोदृहेवत स्तेषांलोकानांमध्येस्थितेकस्मिन्नपिलोकेनतिष्ठतिसर्वेषांदग्धत्वादित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ वास्तांतावत्पुत्रवार्तात्वमपिमिथ्यैवप्रवीषीत्याहत्वाहशमिति ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ नकृतातिथ्यमितिसमस्तंपदम् अतिथ्यहीनंतवालयंविदित्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥ हेनराधिपराजेंद्राणांपार्थिवोप्यहंह्रियाभिभूतोस्मि तत्रहेतुर्विदर्भेति यद्यत्रविश्रामोनकृतः स्यात्तदानर्थनिमित्तोममाभिभवोनजातःस्यादितिभावः ॥ १७ ॥ एवमप्यावाभ्यांकृष्णगरुडाभ्यांकृतंपूर्णआतिथ्यंलब्धमेवेतिशेषःतत्रहेतुमाह कैशिकस्त्विति ॥ १८ ॥ वाग्वज्रचोदितंयेनतंकृष्णंआसिच्यसपत्रशामितः शांतिनीतः ॥ १९ ॥ २० ॥ असम्यग्विदिताः विपरीतज्ञानाः क्रियतांकुर्वताम् ॥ २१ ॥ संपश्यंतुसंपन्नाःसंतु ॥ २२ ॥

रथाश्वनरनागानांविमर्दमतुलंतथा ॥ कथंनज्ञातवान्राजंस्तवपुत्रस्यचेष्टितम् ११ विषादोनभवेदत्रचतुरंगबलागमे ॥ कथंनज्ञायतेराजन्नितिमेबुद्धिसं
शयः १२ ममागमनमेवेहप्रायेणनहितंतव ॥ अतोनकृतमातिथ्यमपात्रायनरेश्वर १३ पात्रेभ्योदीयतांकन्यामामपास्यनरेश्वर ॥ ममागमनदोषेणकथंक
न्यांनदास्यसे १४ कन्याविघ्नंचकुर्वाणोनरकेपरिपच्यते ॥ इतिधर्मविदेर्गीतंमन्वादिभिर्नरोत्तमैः १५ अतोर्थंनप्रविष्टोहंरंगमध्येविशांपते ॥ विदित्वान
कृतातिथ्यंनरदेवतवालयम् १६ ह्रियाभिभूतोराजेंद्रपार्थिवोहंनराधिप ॥ विदर्भनगरेराजन्बलविश्रामहेतुना १७ आवाभ्यांकृतमातिथ्यंकैशिकस्तुप्रिया
तिथिः ॥ उषितौचयथास्वर्गेपुरागरुडकेशवौ १८ वैशंपायनउवाच ॥ एवमेवंब्रुवाणंतंकृष्णंवाग्वज्रचोदितम् ॥ श्लक्ष्णवाचांबुनासिच्यशामितोग्निरिवज्वलन्
१९ भीष्मकउवाच ॥ प्रसीददेवलोकेशपाहिमांलोकशासन ॥ अज्ञानतमसाविष्टंज्ञानचक्षुष्प्रदोभव २० मानुष्येमांसचक्षुष्ट्वादसम्यग्विदितावयम्
॥ नप्रसिद्ध्यंतिकर्माणिक्रियतामविचारणात् २१ भवंतंशरणंप्राप्यदेवानामपिदैवतम् ॥ सम्यग्भवतुमेदृष्टिःसंपश्यंतुचमेक्रियाः २२ अनिष्पन्नामपिक्रि
यांनयोपेतांविचक्षणाः ॥ फलदांहिप्रकुर्वंतिमहासेनापतिर्यथा २३ भवंतंशरणंप्राप्यनातिबाधतिमेभयम् ॥ यन्मयाचिंतितंकार्यंतद्भवाञ्छ्रोतुमर्हसि
२४ नदातुमिच्छेत्कन्यांवैपार्थिवेभ्यस्स्वयंवरे ॥ प्रसादंकुरुदेवेशनकोपंकर्तुमर्हसि २५ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ वचनेनाकिमुक्तेनत्वयाराजन्महामते
॥ स्वकन्यांदास्यसेनेतिकोत्रनेतातवानघ २६ मादेहीतिनचाख्येयंददस्वेतिनमेवचः ॥ रुक्मिण्यादिव्यमूर्तित्वंसंबंधेकारणंमम २७ मेरुकूटेपुरादेवैः
कृतमंशावतारणम् ॥ तदानिसृष्टासापूर्वंगच्छत्वंपतिनासह २८ मानुष्येकुंडिनगरेभीष्मकस्यांगनोदरे ॥ जायस्वविपुलश्रोणिप्रत्यत्रेक्ष्यचवासवम् २९
तेनाहंवःप्रवक्ष्यामिराजन्नकृतकंवचः ॥ श्रुत्वास्वयंविनिश्चित्ययद्युक्तंतत्करिष्यति ३० रुक्मिणीनामतेकन्यानसाप्राकृतमानुषी ॥ श्रीरेषाब्रह्मवाक्येनजा
ताकेनापिहेतुना ३१ नचसामनुजेंद्राणांस्वयंवरविधिक्षमा ॥ एकात्वेकायदातव्याइतिधर्मोव्यवस्थितः ३२

॥ २३ ॥ बाधतिबाधतेमेभयम् ॥ २४ ॥ स्वयंवरणंयत्रक्रियायांतयास्वयंवरं मेकन्यांदातुंनइच्छेत्पुत्रइतिशेषः स्वयंवरेहिसतित्वामेवसावृणुयादित्यभिप्रेत्यत्वय्यागतेपुत्रोमेस्वयंवरंनइच्छेदित्यर्थः ॥ २५ ॥ नेतानियंता ॥ २६ ॥ मेमया मादेहिअन्यस्मै ददस्वमह्यं इत्युभयमपिनाख्येयम् संबंधेस्वयंभाविनिश्चमेवास्माकंकारणंप्रधानमित्यर्थः ॥ २७ ॥ एतदेवाह मेरुकूटइत्यादिना कृतंस्वीकृतम् निःसृष्टा आज्ञप्ता श्रीपतिनाविष्णुना ॥ २८ ॥ प्रत्यवेक्ष्य अनुकंप्य वासवंइंद्रं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ एकायएकस्मै ॥ ३२ ॥

॥६४॥ नचताशक्यसेराजलक्ष्मींदातुंस्वयंवरे ॥ सदृशंवरमालोक्यदातुमर्हसिधर्मतः ३३ अतोर्थेनैनतेयोयंविग्रहकारणहेतुना ॥ आगतःकुंडिनगरेदेवराजेनचो अ०५१
दितः ३४ अहंचैवागतोराज्ञांद्रष्टुकामोमहोत्सवम् ॥ तांचकन्यांवरारोहांपद्मेनरहितांश्रियम् ३५ क्षंतव्यमितियत्प्रोक्तंत्वयाराजन्ममाग्रतः ॥ युक्तिपू
र्वमहंमन्येकलुषायनपार्थिव ३६ पूर्वमेवमयाख्यातंयेनास्मिविषयेतव ॥ आगतस्सौम्यरूपेणतेनैवक्षांतवान्विभो ३७ क्षांतिषुगुणबाहुल्यंदोषापहरणंक्षमा
॥ कथमस्मद्विषेराजन्कलुषोवसतेहृदि ३८ कुलजेसत्त्वसंपन्नेधर्मज्ञेसत्यवादिनि ॥ भवादृशेकथंराजन्कलुषोभुविवर्तते ३९ क्षांतोयमितिमंतव्यंममसेना
सहागतम् ॥ नचाहंसेनयासार्द्धंयास्यामिरिपुवाहिनीम् ४० अक्षांतश्चारिसेनायांयास्यामिद्विजवाहने ॥ स्थितस्सोमार्कसंकाशान्यायुधानिकरैर्वृतः ४१
मान्योस्माकंत्वयाराजन्वयसाचपितासमः ॥ पालयस्वपुरींसम्यक्क्षत्रेषुपितृवद्वस ४२ कलुषोनामराजेंद्रवसेत्कापुरुषेषुवै ॥ शूरेषुशुद्धभावेषुकलुषो
वसतेकथम् ४३ जानीध्वमेषामेवृत्तिःपुत्रेषुपितृवद्द्वयम् ॥ इमावपिचराजानौविदर्भनगराधिपौ ४४ आतिथ्यकरणेऽस्माकंस्वराज्यंदत्तवानुभौ ॥
तेनदानफलेनास्यदशपूर्वादिवंगताः ४५ भविष्याश्चैवराजानःपुत्रपौत्रादशावराः ॥ तेपितत्रैवयास्यंतिदेवलोकंनराधिपाः ४६ अनयोस्सुचिरंकालं
भुक्त्वाराज्यमकंटकम् ॥ यदाभिलाषंमोक्षस्ययास्येतेनिर्वृतिसुखम् ४७ नरेंद्राश्चमहाभागायोभिषेचितुमागताः ॥ कालेनतेपियास्यंतिदेवलोकंत्रि
विष्टपम् ४८ स्वस्तिवोस्तुगमिष्यामिवैनतेयसहायवान् ॥ नगरींमथुरांरम्यांभोजराजेनपालिताम् ४९ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वातुराजानंभीष्म
कंयदुनंदनः ॥ राज्ञश्चैवमुपामंत्र्यवैदर्भाभ्यांविशेषतः ॥ सभान्निष्क्रम्यदेवेशोजगामरथमंतिकम् ५० ततःप्रहृष्टोराजर्षिर्भीष्मकःकिलकेशवम् ॥ तेसर्वेचमहीपा
लाविषण्णवदनाभवन् ५१ आद्यंस्वायंभुवंरूपंसुरासुरनमस्कृतम् ॥ सहस्रपात्सहस्राक्षंसहस्रभुजविग्रहम् ५२ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रमुकुटोज्ज्वलम् ॥ दिव्य
माल्यांवरधरंदिव्यगंधानुलेपनम् ५३ दिव्याभरणसंयुक्तंदिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ कृष्णंरक्तारविंदाक्षंचंद्रसूर्याग्निलोचनम् ५४ दृष्ट्वासराजाराजेंद्रं
प्रणिपत्यकृतांजलिः ॥ वाङ्मनःकायसंयुक्तंस्तोतुमारब्धवांस्तदा ५५ भीष्मकउवाच ॥ देवदेवनमस्तुभ्यमनादिनिधनायवै ॥ शाश्वतायादिदेवायनारा ॥६४॥
यणायच ५६ स्वयंभुवेचविश्वायस्थाणवेवेधसायच ॥ पद्मनाभायजटिनेदंडिनेपिंगलायच ५७

। ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ द्विपंचाशत्तमेऽध्यायेमागधादिप्रबोधितः ॥ शाल्वोगात्यवनेन्द्रंतंकृष्णमानापनुत्तये ॥ १ ॥ ततःसभांभीष्मकस्यसभांजग्मुरित्वैसर्गलोपआर्षः ॥ १ ॥

हंसप्रभायहंसायचक्ररूपायवैनमः ॥ वैकुंठायनमस्तस्मैअजायपरमात्मने ५८ सदसद्भावयुक्तायपुराणपुरुषायच ॥ पुरुषोत्तमाययुक्तायनिर्गुणायनमो
स्तुते ५९ वरदोभवमेनित्यंत्वद्भक्तायसुरोत्तम ॥ लोकनाथोसिनाथस्त्वंविष्णुस्त्वंविदितात्मनाम् ६० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंस्तुत्वामहादेवंनृपा
णामग्रतोनृपः ॥ महार्हमणिमुक्ताभिर्वज्रवैदूर्यहासिनम् ६१ शातकुंभस्यनिचयंकृष्णायप्रददौनृपः ॥ पुनश्चक्रेनमस्कारंवैनतेयेमहाबले ६२ ॥ भीष्म
कउवाच ॥ नमस्तस्मैखगेंद्रायनमोमारुतरंहसे ॥ कामरूपायदिव्यायकाश्यपायचवैनमः ६३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इतिसंक्षेपतःस्तुत्वासत्कृत्यनर
भूषणैः ॥ ततोविसर्जयामासकृष्णंकमललोचनम् ६४ अनुजग्मुर्नृपाश्चैवप्रस्थितंवासवानुजम् ॥ प्रतिगृह्यचसत्कारंनृपानामंत्र्यवीर्यवान् ६५ जगाममथु
रांकृष्णोद्योतयानोदिशोदश ॥ वैनतेयंपुरस्कृत्यसौम्यरूपंखगोत्तमम् ६६ महतारथवृंदेनपरिवार्यसमंततः ॥ भेरीपटहनादेनशंखदुंदुभिनिस्वनैः
६७ बृंहितेनचनागानांहयानांहेषितेनच ॥ सिंहनादेनशूराणांरथनेमिस्वनेनच ६८ तुमुलस्सुमहानासीन्महामेघरवोपमः ॥ गतेकृष्णेमहावीर्येआदायवरमा
सनम् ६९ सभामादायदेवाश्चप्रययुस्त्रिदशालयम् ॥ महताचतुरंगेणबलेनपरिवारिताः ७० क्रोशमात्रमुपव्रज्यअनुज्ञातेजनार्दने ॥ प्रययुस्तेनृपा
स्सर्वेपुनरेवस्वयंवरम् ७१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकृष्णाभिषेकोनामएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउ
वाच ॥ ततःप्रयातेवसुदेवपुत्रेनराधिपाभूषणभूषितांगाः ॥ सभांसमाजग्मुसुरेंद्रकल्पाःप्रबोधनार्थंगमनोत्सवास्ते १ ॥ सभागतान्सोमरविप्रकाशान्सु
खोपविष्टान्रुचिरासनेषु ॥ समीक्ष्यराजासुनयार्थवादीजगादवाक्यंनरराजसिंहः २ स्वयंवरकृतंदोषंविदित्वावोनराधिपाः ॥ क्षंतव्योममवृद्धस्यदुर्दग्धस्य
फलोदयम् ३ वैशंपायनउवाच ॥ एवमाभाष्यतान्सर्वान्सत्कृत्यचयथाविधि ॥ ततोविसर्जयामासनृपांस्तान्मध्यदेशजान् ४ पूर्वपाश्चिमजांश्चैवउत्तराप
थिकानपि ॥ तेपिसर्वेमहेष्वासाःप्रहृष्टमनसोनराः ५ यथार्हेणवसंपूज्यजग्मुस्तेनरपुंगवाः ॥ जरासंधस्सुनीथश्चदंतवक्त्रश्चवीर्यवान् ६ शाल्वस्सौभपति
श्चैवमहाकूर्मश्चपार्थिवः ॥ क्रथकैशिकमुख्याश्चनृपाःप्रवरवंशजाः ७ वेणुदारिश्चराजर्षिःकाश्मीराधिपतिस्तथा ॥ एतेचान्येचबहवोदाक्षिणापथिकानृपाः ८
श्रोतुकामारहोवाक्यंस्थितावैभीष्मकांतिके ॥ तान्वैसमीक्ष्यराजेंद्रस्सराजाभीष्मकोबली ९

राजाभीष्मकः ॥ २ ॥ इदंयवेरकृष्णीवरोधाल्येदोषीविश्वक्षयकरोभविष्यतीतिमत्वास्वयंवरार्थमाहूतान्नृपान्सांत्वयतिस्वयमितिशेषः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

 ॥ १० ॥ ११ ॥ व्याहृतंकृष्णस्तुतिरूपं कृतःकारितःकृतवान्वा ॥ १२ ॥ १३ ॥ इमानितिपुत्रंप्रदर्श्याह एष कृष्णः ॥ १४ ॥ यशभाग्यशोभोगी स्थापितास्थापयिष्यति

स्नेहपूर्णेनमनसास्थितांस्तानवनीश्वरान् ॥ त्रिवर्गसहितंश्लक्ष्णंषड्गुणालंकृतंशुभम् १० उवाचनयसंपन्नंस्निग्धगंभीरयागिरा ॥ भीष्मकउवाच ॥ भव

 तामवनीशानांसमालोक्यनयान्वितम् ११वचनंव्याहृतंश्रुत्वाकृतवान्कार्यमीदृशम् ॥ क्षंतव्यंभवतांसद्भिर्वयंनि यापराधिनः १२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमु

क्त्वातुराजासभीष्मकोनयकोविदः ॥ उवाचसुतमुद्दिश्यवचनंराजसंसदि १३ ॥ भीष्मकउवाच ॥ पुत्रस्यचेष्टामालोक्यत्रासाकुलितलोचनः ॥ मन्येबा

लानिमाँल्लोकान्सएषपुरुषःपरः १४ कीर्तिकीर्तिमतांश्रेष्ठोयशश्चयशभाग्बली ॥ स्थापिताभुविमर्त्येऽस्मिन्स्वबाहुबलमूर्जितम् १५ धन्याखलुमहाभागा

देवकीयोषितांवरा ॥ पुत्रंत्रिभुवनश्रेष्ठंकृत्वागर्भेणकेशवम् १६ कृष्णंकमलपत्राक्षंश्रीपुंजममरार्चितम् ॥ नेत्राभ्यांस्नेहपूर्णाभ्यांवीक्षतेमुखपंकजम् १७

वैशंपायनउवाच ॥ एवंलालप्यमानंतुराजानंराजसंसदि ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचाशाल्वराजोमहाद्युतिः १८ ॥ शाल्वउवाच ॥ अलंखेदेनराजेंद्रसुता

यारिपुमर्दिने ॥ क्षत्रियस्यरणेराजन्ध्रुवंजयपराजयौ १९ नियतागतिमर्त्यानामेषधर्मस्सनातनः ॥ बलकेशवयोरन्यस्तृतीयकःपुमानिह २० रणेयोध

यितुंशक्तस्तवपुत्रंमहाबलम् ॥ रथातिरथवृंदानामेकएवरणाजिरे २१ रिपून्बाधयितुंशक्तोधनुर्गृह्यमहाभुजः ॥ भार्गवास्त्रंमहारौद्रंदेवैरपिदुरासदम् ॥

२२ सृजतोबाहुवीर्येणकःपुमान्प्रसहिष्यति ॥ अयंतुपुरुषःकृष्णोह्यनादिनिधनोऽव्ययः २३ तंविजेतानृलोकेस्मिन्नापिशूलधरस्स्वयम् ॥ तवपुत्रोमहा

राजसर्वशास्त्रार्थतत्ववित् २४ विदित्वादेवमीशानंनयोधयतिकेशवम् ॥ अद्यतस्यरणेजेतायवनाधिपतिर्नृप २५ सकालयवनोनामअवध्यःकेशव

स्यह ॥ तप्त्वासुदारुणंघोरंतपःपरमदुश्चरम् २६ रुद्रमाराधयामासद्वादशाब्दानयोशनः ॥ पुत्रकामेनमुनिनातोष्यरुद्रात्सुतोवृतः २७ माथुराणा

मवध्योयंभवेदितिचशंकरात् ॥ एवमस्त्वितिरुद्रोपिप्रददौमुनयेसुतम् २८ एवंगार्ग्यस्यतनयश्श्रीमानरुद्रवरोद्भवः ॥ माथुराणामवध्योयंमथुरायांवि

शेषतः २९ कृष्णोपिबलवानेषमाथुरेजातवानयम् ॥ सजेष्यतिरणेकृष्णंमथुरायांसमागतः ३० मन्यध्वंयादिवायुक्तांनृपावाचंमयेरिताम् ॥ तत्रदूतंवि

सृजध्वंयवनेंद्रपुरंप्रति ३१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ श्रुत्वासौभपतेर्वाक्यंसर्वेतेनृपसत्तमाः ॥ कुर्मइत्यब्रुवन्हृष्टाजरासंधंमहाबलम् ३२ सतेषांवचनंश्रुत्वा

जरासंधोमहीपतिः ॥ बभूवविमनाराजन्ब्राह्मणोवचनंस्मरन् ३३ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अयोशनःलोहचूर्णाहारःमुनिनागार्ग्येण ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणोवचनंकृष्णयोरवमृत्युरस्तीतिबलदेवंप्रत्यशरीरवाक्यम् ॥ ३३ ॥

पूर्वस्मिन्काले ॥ ३४ ॥ यथाकन्यास्वपतिमपहायजारमाश्रयतेएवमहंस्वबलमनाश्रित्यपरमाश्रयामीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ योगविहीनःउपायहीनः ॥ ३७ ॥ हंताअरमितिछेदः
मात्रेणअशरीरेणवचनेन ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ दूत्येदूतकर्मणियथाऽस्माभिर्वचनंवक्तव्यंतथायावदत्वित्यर्थः नः अस्माकंकृष्णविग्रहेउपस्थितेसति ॥ ४३ ॥ राजाजरासं
घः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ तावुभौक्रथकैशिकौ दुर्नयंचपुत्रस्यानुचिंतयन् ॥ ४९ ॥ विदितज्ञातवती ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटी

प्राप्नुवंतुहृतंराज्यंसभृत्यबलवाहनम् ३४ इहाहंचोद्यतेभूपैःपरसंश्रयहेतुना ॥ कन्येवस्वपति
जरासंधउवाच ॥ मांसमाश्रित्यपूर्वस्मिन्नृपानृपभयार्दिताः ॥ प्राप्नुवंतुहृतंराज्यं
द्वेषादन्यंरतिपरायणा ३५ अहोसुबलवद्दैवमशक्यंविनिवर्तितुम् ॥ यदहंकृष्णभीतोन्यंसंश्रयामिबलाधिकम् ३६ नूनंयोगविहीनोहंकारायेष्येपराश्रयम् ॥
श्रेयोहिमरणंमह्यंनचान्यंसंश्रयेनृपाः ३७ कृष्णोवाबलदेवोवायोवासोवानराधिपाः ॥ हंतारंप्रतियोत्स्यामियथाब्रह्मप्रचोदितः ३८ एषामेनिश्चितावु
द्धिरेतत्सत्पुरुषव्रतम् ॥ अतोन्यथानशक्तोहंकर्तुंपरसमाश्रयम् ॥ ३९ भवतांसाधुवृत्तानामाबाधंनकरोतिसः ॥ तेनदत्तंप्रदास्यामिनृपाणांरक्षणार्थवै
४० व्योममार्गेणयातव्यंयथाकृष्णोनबाधते ॥ गच्छंतमनुचिंत्यैवंप्रेषयध्वंनृपोत्तमाः ४१ अयंसौभपतिश्श्रीमाननलार्कदुविक्रमः ॥ रथेनादित्यवर्णे
नप्रयातेस्वपुरंबली ४२ यवनेंद्रोयथाम्येतिनरेंद्राणांसमागमम् ॥ वचनंचतथास्माभिर्दूत्येनःकृष्णविग्रहे ४३ वैशंपायनउवाच ॥ पुनरेवाब्रवीद्राजा
सौभस्वपतिमूर्जितम् ॥ गच्छसर्वनरेंद्राणांसाहाय्यंकुरुमानद ४४ यवनेंद्रोयथायातियथाकृष्णंविजेष्यति ॥ यथावयंचतुष्यामस्तथानीतिर्विधीयताम्
४५ एवंसंदिश्यसर्वांस्तान्भीष्मकंपूज्यधर्मतः ॥ प्रययौस्वपुरंराजास्वेनसैन्येनसंवृतः ४६ शाल्वोपिनृपतिश्रेष्ठस्ताभ्यांसंपूज्यधर्मतः ॥ जगामाकाश
मार्गेणरथेनानिलरंहसा ४८ तेपिसर्वेमहीपालादाक्षिणापथवासिनः ॥ अनुव्रज्यजरासंधंगतास्स्वनगरंप्रति ४८ भीष्मकस्सहपुत्रेणतावुभौचिंत्यदुर्नयम्
स्वेगृहेन्यवसद्दीनःकृष्णमेवानुचिंतयन् ४९ विदितारुक्मिणीसाध्वीस्वयंवरनिवर्तनम् ॥ कृष्णस्यागमनाद्धेतोर्नृपाणांदोषदर्शनम् ५० गत्वातुसासखी
मध्येउवाचव्रीडितानना ॥ नचान्येषांनरेंद्राणांपत्नीभवितुमुत्सहे ॥ कृष्णात्कमलपत्राक्षात्सत्यमेतद्वचोमम ५१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णु
पर्वणिरुक्मिणीस्वयंवरोनामद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ५२ वैशंपायनउवाच ॥ यवनानांबलोदग्रःसकालयवनोनृपः ॥ बभूवराजाधर्मेणरक्षितापुरवासिनां १
त्रिवर्गविदितःप्राज्ञष्षड्गुणानुपजीवकः ॥ सप्तव्यसनसंमूढोगुणेष्वभिरतस्सदा २ श्रुतिमान्धर्मशीलश्चसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ सांग्रामिकविधिज्ञश्चदुर्गलाभा
नुसारणः ३ शूरोप्रतिबलश्चैवमंत्रिप्रवरसेवकः ॥ सुखासीनस्सभांरम्यांसचिवैःपरिवारितः ४ उपास्यमानोयवनैरात्मविद्भिर्विपश्चितैः ॥ विविधाश्च
कथादिव्याःकथ्यमानाःपरस्परम् ५

कायांद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ त्रिपंचाशत्तमेऽध्यायेशाल्वआकाशवर्त्मना ॥ अभ्ययाद्यवनाधीशपुरींविज्ञप्तिकारणात् ॥ १ ॥ १ ॥ पदःस्थानंचवृद्धिश्चत्रिवर्गोनीतिवेदिनामित्यु
क्तत्रिवर्गवेत्ता । षड्गुणान्संधिविग्रहयानासनद्वैधीभावाश्रयान् । सप्तव्यसनानि द्यूतंमांसं सुरावेश्यात्रिवर्गेष्वनभिज्ञतेरयुक्तानि तेषु संमूढोनभिज्ञः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ रंहसैर्वेगिभिः ॥ ९ ॥ वैय्याघ्रवरंठ्याघ्रचर्मवरंतेनभूषितंपरिवृतम् ॥ १० ॥ दक्षिणादक्षिणतः दिशः सकाशात्उपयांतम् ॥ ११ ॥ अर्घ्यपाद्यंचासकृत्

एतस्मिन्नेवकालेतुदिव्यगंधवहोनिलः ॥ प्रववौमदनाबोधंचकारसुखशीलतः ६ किंस्विदित्येकमनसस्सभार्यायेसमागताः ॥ उत्फुल्लनयनास्सर्वेसजाचै

॥ ६६ ॥ वावलोक्यसः ७ अपश्यंतरथंदिव्यमायांतंभास्करोपमम् ॥ शातकुंभमयैःशुभ्रैरथांगैरुपशोभितम् ८ दिव्यरत्नप्रभाकीर्णंदिव्यध्वजपताकिनम् ॥ वाहि

तंदिव्यतुरगैर्मनोमारुतरंहसैः ९ चंद्रभास्करबिंबानिकृत्वाजांबूनदेनतम् ॥ रचितंवैविश्वकृतावैयाघ्रवरभूषितम् १० रिपूणांत्रासजननंमित्राणांहर्षवर्द्ध

नम् ॥ दक्षिणादिगुपायांतंरथंपररथारुजं ११ तत्रोपविष्टंश्रीमंतंसौमस्यपतिमूर्जितम् ॥ दृष्ट्वापरमसंहृष्टश्चार्घ्यपाद्येतिचासकृत् १२ उवाचयवनेंद्र

स्यमंत्रीमंत्रविदांवरः ॥ तत्रोत्थायमहाबाहुस्स्वयमेवनृपासनात् १३ प्रत्युद्गम्यार्घ्यमादायरथावतरणेस्थितः ॥ शाल्वोपिचमहातेजादृष्ट्वाराजानमाग

तम् १४ मुदापरमयायुक्तंशक्रप्रतिमतेजसम् ॥ अवतीर्यसुविश्रब्धएकएवरथोत्तमात् १५ विवेशपरमंप्रीतोमित्रदर्शनलालसः ॥ दृष्ट्वार्घमुद्यतंराजाशाल्वो

राजर्षिसत्तमः १६उवाचश्लक्ष्णयावाचानर्घार्होस्मिमहाद्युते ॥ दूतोहंमनुजेंद्राणांसकाशाद्भवतोंतिकम् १७प्रेषितोबहुभिस्सार्द्धंजरासंधेनधीमता ॥ तेनमन्येम

हाराजनार्घार्होस्मीतिराजसु १८ कालयवनउवाच ॥ जानाम्यहंमहाबाहोदौत्येनत्वामिहागतं॥साहित्येनरदेवानांप्रेषितोमागधेनवै १९तेनत्वामर्चयेराजन्वि

शेषेणमहामते ॥ अर्घपाद्यादिसत्कारैरासनेनयथाविधि २० भवत्यभ्यर्चितेराज्ञांसर्वेषामर्चितंभवेत् ॥ आस्यतामासनेशुभ्रेमयासार्द्धंजनेश्वर २१ ॥ वैशंपा

यनउवाच ॥ सहस्तालिंगनंकृत्वापृष्ट्वाचकुशलामयम् ॥ सुखोपविष्टौसहितौशुभेसिंहासनेस्थितौ २२ ॥ कालयवनउवाच ॥ यद्बाहुबलमाश्रित्यवर्तंत्येसर्वे

नराधिपाः ॥ वसामोविगतोद्विग्नादेवाइवशचीपतिम् २३ किमसाध्यंभवेदस्ययेनासिप्रेषितोमयि ॥ वदमत्यंवचस्तस्यकिमाज्ञापयतिप्रभुः ॥ करिष्ये

वचनंतस्यअपिकर्मसुदुष्करम् २४ ॥ शाल्वउवाच ॥ यथावदतिराजेंद्रमगधाधिपतिस्तव ॥ तथाहंसंप्रवक्ष्यामिश्रूयतांयवनाधिप २५ जरासंधउवाच॥

जातोयंजगतांबाधीकृष्णःपरमदुर्जयः ॥ विदित्वातस्यदुर्वृत्तमहंहंतुंसमुद्यतः २६ पार्थिवैर्बहुभिस्सार्द्धंसमग्रबलवाहनैः ॥ उपरुध्यमहासैन्यैर्गोमंतमचलो

त्तमम् २७ चेदिराजस्यवचनंमहार्थंश्रुतवानहम् ॥ यदातयोर्विनाशायहुताशनमयोजयम् २८ ज्वालाशतसहस्राढ्यंयुगांताग्निसमप्रभम् ॥ हुताश

नोगिरेःकूटादाहुतोहमतालघट्टक् २९

उवाचविभक्तिलोपआर्षः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अर्चितंअर्चनम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ यद्यस्यजरासंधस्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अमर्षोत्थि

तीव्रावकः । २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ हलंसानंदंमुसलंच उत्सृज्यत्यक्त्वा गदयैवमामताडयत् भयोधयत् ॥ ४३ ॥
वैशाखेनविशाखः कार्तिकेयः तस्येदंवैशाखंशाकिमहरपंतेन ॥ ४४ ॥ स्थानंमर्मस्थानमास्थायअभिलक्ष्यवैशाखंमोक्तुंइच्छन्वीक्षतेस्मेत्यध्याहृत्ययोज्यम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ कुलांकुशो

विनिष्पत्यमहासेनांमध्येसागरसन्निभाम् ॥ आजघानदुराधर्षोनराश्वरथदंतिनाम् ३० सर्पंतमिवसर्पेंद्रंविकृष्याकृष्यलांगलम् ॥ नरनागाश्ववृंदानिमुशले
नव्यपोथयत् ३१ गजेनगजमास्फाल्यरथेनरथयोधिनम् ॥ हयेनचहयारोहंपदातेनपदातिनम् ३२ समरेसंमहातेजानृपार्कशतसंकुले ॥ विचरन्विवि
धान्मार्गान्निदाघेभास्करोयथा ३३ रामादनंतरंकृष्णःप्रगृह्यार्कसमप्रभम् ॥ चक्रंचक्रभृतांश्रेष्ठःसिंहःक्षुद्रमृगंयथा ३४ प्रविचाल्यमहावीर्यःपादवेगेनतांमे
दिनीम् ॥ शत्रुसैन्येपपातोच्चैर्यदुवीरःप्रतापवान् ३५ प्रनृत्यन्निवशैलेंद्रस्तोयधाराभिषेचितः ॥ घूर्णमानोविवेशोर्वीविनिर्वाप्यहुताशनम् ३६ आदीप्य
मानशिखरादवप्लुत्यजनार्दनः ॥ जघानवाहिनींराजंश्चक्रव्यग्रेणपाणिना ३७ विक्षिप्यविपुलंचक्रंगदापातादनंतरम् ॥ नरनागाश्ववृंदानिमुशलेनव्यचूर्ण
यत् ३८ क्रोधानिलसमुद्भूतचक्रलांगलवह्निना ॥ निर्दग्धामहतीसेनानरेंद्रार्काभिपालिता ३९ नरनागाश्वकलिलंपतितध्वजसमाकुलम् ॥ रथानीकंप
दातिभ्यांक्षणेनविदलीकृतम् ४० सेनांप्रभग्नामालोक्यचक्रानलभयार्दिताम् ॥ महतारथवृंदेनपरिवार्यसमंततः ४१ तत्राहंयुद्ध्यमानस्तुभ्रातास्य
बलवान्बली ॥ स्थितोममाग्रतःशूरोगदापाणिर्हलायुधः ४२ द्वादशाक्षौहिणीर्हत्वाप्रभिन्नइवकेसरी ॥ हलंसौनंदमुत्सृज्यगदयामामताडयत् ४३ वज्रपा
तनिभंवेगंपातयित्वाममोपरि ॥ भूयःप्रहर्तुकामोमांवैशाखेनास्थितोमहीम् ४४ वैशाखंस्थानमास्थायगुहःक्रौंचयथापुरा ॥ तथामांदीर्घनेत्राभ्यामी
क्षतेनिर्दहन्निव ४५ तादृग्रूपंसमालोक्यबलदेवंरणाजिरे ॥ जीवितार्थीनृलोकेस्मिन्कःपुमान्स्थातुमर्हति ४६ गृहीत्वासगदांभीमांकालदंडमिवोद्य
ताम् ॥ कुलांकुशेनानिर्वृतास्थितएवाग्रतोमम ४७ ततोजलदगंभीरस्वरेणापूरयन्नभः ॥ वागुवाचाशरीरेणस्वयंलोकपितामहः ४८ प्रहर्तव्योनराजायम
वध्योयंतवानघ ॥ कल्पितोस्यवधोन्यस्माद्विरमस्वहलायुध ४९ श्रुत्वाहंतेनवाक्येनाचिंताविष्टोनिवर्तितः ॥ सर्वप्राणहरंघोरंब्रह्मणास्वयमीरितम् ५० ते
नाहंवःप्रवक्ष्यामिनृपाणांहितकाम्यया ॥ श्रुत्वात्वमेवराजेंद्रकर्तुमर्हसितद्वचः ५१ तपसोग्रेणमहतापुत्रार्थीतोष्यशंकरम् ॥ प्राप्तवान्नरदेवंत्वामवध्यंमथुरे
जैनैः ५२ महामुनिश्चायसचूर्णमश्नन्नुपस्थितोद्वादशवार्षिकंव्रतम् ॥ सुरासुरैस्संस्तुतपादपंकजस्सलब्धवानीप्सितकामसंपदम् ५३ तपोबलाद्गार्ग्यमु
नेर्महात्मनोवरप्रभावाच्छकलेंदुमौलिनः ॥ भवंतमासाद्यजनार्दनोहिमांविलीयतेभास्कररश्मिनायथा ५४

नकोऽपृथिव्यांलीयतेइतिकुलंहलंतदेवांकुशः तेननिर्वृतांकंपितांभ्रामितांवाकृत्वेतिशेषः ॥ ४७ ॥ वाक्वाचम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ देवदेवंदेवराजानंप्राप्तवान्महामु
निरित्यग्रिमेणसंबंधः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रिपंचाशतमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ७ ॥ चतुष्पंचाशत्तमेथशाल्ववाक्येनतोजितः ॥ अभ्ययाद्यवनाधीशःकृष्णंजेतु
मितीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सिद्धादेशायंअवितथाशिषे ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ इतिहरिवंशेवि०णिटीकायांचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः

अ० ५४

यतःस्वराज्ञांवचनप्रचोदितोव्रजस्वयात्रांविजयायकेशवम् ॥ प्रविश्यराष्ट्रंमथुरांचसेनयानिहत्यकृष्णंप्रथयन्स्वकंयशः ५५ माथुरोवासुदेवोयंबलदेवस्स
बांधवः ॥ तौविजेष्यसिसंग्रामेगत्वातांमथुरांपुरीम् ॥ ५६ ॥ शाल्वउवाच ॥ इत्येवंनरपतिभास्करप्रगीतंवाक्यंतेकथितामिदंहितंनृपाणाम् ॥ तत्सर्वंसह
सचिवैर्विमृश्ययुद्धायाद्युतंकुरुमनुजेंद्रचात्मनिष्ठम् ॥ ५७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशाल्ववाक्यंनामात्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः
॥ ५३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंकथ्यमानंतंशाल्वराजनृपाज्ञया ॥ उवाचपरमप्रीतोयवनाधिपतिर्नृपः ॥ १ ॥ कालयवनउवाच ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतो
स्मिसफलंजीवितंमम ॥ कृष्णनिग्रहहेतोर्यन्नियुक्तोबहुभिर्नृपैः २ दुर्जयस्त्रिषुलोकेषुसुरासुरगणैरपि ॥ तस्यनिग्रहहेतोर्मामवधार्यजयाशिषम् ३ प्रहृष्टैरा
जसिंहैस्तैरवधार्योजयोमम ॥ तपांवाचांगुनर्येणविजयोमेभविष्यति ४ करिष्येवचनंतेषांनृपसत्तमचोदितम् ॥ पराजयोपिराजेंद्रजयेनसदृशोमम ५ अद्यै
वतिथिनक्षत्रंमुहूर्तंकरणंशुभम् ॥ यास्यामिमथुरांराजन्विजेतुंकेशवंरणे ६ वैशंपायनउवाच ६ एवमाभाष्यराजानंसौभस्यपतिमूर्जितम् ॥ सत्कृत्यचयथान्यायं
महार्हमणिभूषणैः ७ ब्राह्मणेभ्योददौवित्तंसिद्धादेशायवैनृपः ॥ पुरोहितायराजेंद्रप्रददौबहुशोधनम् ८ हुत्वाग्निंविधिवद्राजाकृतकौतुकमंगलः ॥ प्रस्थानंकृ
तवान्सम्यक्जेतुकामोजनार्दनम् ९ शाल्वोपिभरतश्रेष्ठकृतार्थोहृष्टमानसः ॥ यवनेंद्रंपरिष्वज्यजगामस्वपुरंनृपः १० ॥ इति०हरि०कालयवनवाक्यंनाम
चतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ जनमेजयउवाच ॥ विदर्भनगराद्यातेशक्रतुल्यपराक्रमे ॥ किमर्थंगरुडानीतःकिंचकर्मचकारसः १ नचारुरोहभगवान्वै
नतेयंमहाबलम् । एतन्मेसंशयंब्रह्मन्ब्रूहितत्त्वंमहामुने २ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुराजन्सुपर्णेनकृतंकर्मातिमानुषम् ॥ विदर्भनगरींगत्वावैनतेयोमहाद्यु
तिः ३ असंप्राप्तेचनगरींमथुरांमधुसूदने ॥ मनसाचिंतयामासवैनतेयोमहाद्युतिः ४ यदुक्तंदेवदेवेननृपाणामग्रतःप्रभो ॥ यास्यामिमथुरांरम्यांभोजराजेन
पालिताम् ५ इतितद्वचनस्यांतेगमिष्येतिविचिंतयन् ॥ कृतांजलिपुटःश्रीमान्प्रणिपत्याब्रवीदिदम् ६ ॥ गरुडउवाच ॥ देवयास्यामिनगरींवितस्थ
कुशस्थलीम् ॥ रैवतंचगिरिंरम्यंनंदनप्रतिमंवनम् ७ रुक्मिणोद्भासितांरम्यांशैलोदधितटाश्रयाम् ॥ वृक्षगुल्मलताकीर्णांपुष्परेणुविभूषिताम् ८ गजेंद्र ॥१७॥
भुजगाकीर्णांऋक्षवानरसेविताम् ॥ वराहमहिषाक्रांतांमृगयूथैरनेकशः ९

॥ ५४ ॥ ७ ॥ पंचपंचाशत्तमेचवककोनमाक्षरं ॥ राजेंद्रस्याभिषेकश्चवर्ण्यतेतिमहोत्सवः ॥ १ ॥ विदर्भनगराद्यातेमथुरांप्रति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नविंदेवैतिसंचिंतामेः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ स्वैरिण्योनर्तक्यः ॥ १२ ॥ १३ ॥ कृतसंधानंकृत्वाभिसंधिंदूतंच चित्रांगदंकृत्वेतिसंबंधः ॥ १४ ॥ नृपतेर्मांडलिकस्यशतसहस्रंलक्षंदत्तं मांडलिकेशाय अर्बुदं मनुष्यमात्रेदशसहस्रम् ॥ १५ ॥ नरिक्ताःनअपूर्णाः शंखोनिधिः यादवरूपेणधनंददौ ॥ १६ ॥ १७ ॥ चकारनृपइत्युत्तरेणान्वयः तोरणवंतौउभयपार्श्वौयस्यत

तांसमंतात्समालोक्यवासार्थंतेक्षमाक्षमम् ॥ यादिस्याद्भवतोरम्याप्रशस्तानगरीतिच ॥ कंटकोद्धरणंकृत्वाआगमिष्येतवांतिकम् १० वैशंपायनउवाच ॥ एवंविज्ञाप्यदेवेशंप्रणिपत्यजनार्दनम् ॥ जगामपतगेंद्रोपिपश्चिमाभिमुखोबली ११ कृष्णोपियदुभिस्सार्द्धंविवेशमथुरांपुरीम् ॥ स्वैरिण्यउग्रसेनश्चनागराश्चैवसर्वशः ॥ प्रत्युद्गम्यार्चयन्कृष्णंप्रहृष्टजनसंकुलम् १२ ॥ जनमेजयउवाच ॥ श्रुत्वाभिषिक्तंराजेंद्रंबहुभिर्वसुधाधिपैः ॥ किंचकारमहाबाहुरुग्रसेनोमहीपतिः ॥ १३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ श्रुत्वाभिषेकंराजेंद्रंबहुभिःपार्थिवोत्तमैः ॥ इंद्रेणकृतसंधानंदूतंचित्रांगदंकृतम् १४ एकैकंनृपतेर्भागंशतसाहस्रसंमितम् ॥ राजेंद्रेत्वर्बुदंदत्तंमानवेषुचवैदश १५ येतत्रसमनुप्राप्तानारिक्तास्तेगृहंगताः ॥ शंखोयादवरूपेणप्रददौहरिचिंतितम् १६ एवंनिधिपतिश्श्रीमान्देवैरनुमोदितः ॥ इतिश्रुत्वात्मिकजनाल्लोकप्रावृत्तिकान्नरात् १७ चकारमहतींपूजांदेवतायतनेष्वपि ॥ वसुदेवस्यभवनेतोरणोभयपार्श्वतः १८ नटानांनृत्यगेयानिवाद्यानिचसमंततः ॥ पताकाध्वजमालाढ्यांकारयामासवैनृपः १९ कंसराजस्यचसभांविचित्रांबरसुप्रभाम् ॥ पताकाविविधाकारा दापयामासभोजराट् २० तोरणंगोपुरंचैवसुधापंकानुलेपनम् ॥ कारयामासराजेंद्रोराजेंद्रस्यासनालयम् २१ नटानांनृत्यगेयानिवाद्यानि चसमंततः ॥ पताकावनमालाढ्याःपूर्णकुंभास्समंततः २२ राजमार्गेपुराजेंद्रचंदनोदकसेचितम् ॥ वस्त्राभरणकंराजादापयामासभूतले २३ धूपंपात्रेउभयेचैवचंदनागुरुगुग्गुलैः ॥ गुडंसर्जरसंचैवदह्यमानंततस्ततः २४ वृद्धस्त्रीजनसंघैश्चगायाद्भिःस्तुतिमंगलम् ॥ अर्धंकृत्वाप्रतीक्षंतेस्वेषुस्थानेषुयोषितः २५ एवंकृत्वापुरानंदमुग्रसेनोनराधिपः ॥ वसुदेवगृहंगत्वाप्रियाख्यानंनिवेद्य व २६ रामेणसहसंमंत्र्यनिर्गतोरथमंतिकम ॥ तास्मिन्नेवांतरेराजञ्छंखध्वनिरभून्महान् २७ पांचजन्यस्यनिनदंश्रुत्वामधुरवासिनः ॥ स्त्रियोवृद्धाश्चबालाश्चसूतामागधवंदिनः २८ विनिर्ययुर्महासेनारामंकृत्वाग्रतोनृप ॥ अर्घपाद्यंपुरस्कृत्यउग्रसेनेनधीमता २९ दृष्टिपंथानमासाद्यउग्रसेनोमहीपतिः ॥ अवतीर्यरथाच्छुभ्रात्पादमार्गेणचाग्रतः ३० दृष्ट्वासीनंरथेरम्येदिव्यरत्नविभूषितम् ॥ अंगेष्वाभरणंचैवदिव्यरत्नप्रभायुतम् ३१ वनमालोरसंदिव्यंतपंतामिवभास्करम् ॥ चामरंव्यजनंछत्रंखगेंद्रध्वजमुच्छ्रितम् ३२ राजलक्षणसंपूर्णमासनार्कमिवोज्ज्वलम् ॥ श्रियाभिभूतंदेवेशंदुर्निरीक्ष्यतरंहरिम् ३३

वतोरणोभयपार्श्वेपार्श्वतइतिप्रथमार्थेतसिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ सभांसभायां ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ चंदनोदकस्यसेचितंसेकंकारयामासेतिपूर्वेणसंबंधः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ पुरानंदंपुरस्यानंदकरंविधिमित्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ मधुरंमधुपुरंतद्वासिनः ॥ २८ ॥ उग्रसेनेनसहइतिशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अभिभूतंव्याप्तम् ॥ ३३ ॥

बलनिषूदनंशत्रुसैन्यहंतारम् ॥ ३४ ॥ त्वंस्यंदनेनगच्छेत्युक्त्वावतीर्णोभवइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ गत्वाप्राप्य ॥ ३६ ॥ नृपार्णवेदेवेंद्रत्वंदर्शितमितिशेषः तंअनुप्रकाशितात्मानंपश्चा त्प्रदर्शितस्वरूपमहंस्तोतुमिच्छामीत्यन्वयः ॥ ३७ ॥ हेनृपतेत्वयानयुक्तंनयुज्यतइत्यर्थः ॥ ३८ ॥ स्तुतिनास्तुत्यादर्शनमात्रेणस्तुतिर्जातैवेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वदतांश्रेष्ठःकृष्णः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ स्थानभागंक्षुद्रराजप्रदेयंराज्यधनांशम् ॥ ४५ ॥ तथाशतसाहस्रिकःलक्षसंमितःवस्त्रादिवर्जितःकेवलकांचनमयःत्वदर्थेस्थापितोस्तीतिसंबंधः

॥९८॥ दृष्ट्वासराजाराजेंद्रहर्षगद्गदयागिरा ॥ बभाषेपुंडरीकाक्षंराममंबलनिषूदनम् ३४ रथेननमयागंतुंयुक्तपूर्वेतिचिंत्यवै ॥ अवतीर्णोमहाभागगच्छत्वंस्यंदनेनच
३५ विष्णुनाछद्मरूपेणगत्वेमांमथुरांपुरीम् ॥ अनुप्रकाशितात्मानंदेवेंद्रत्वंनृपार्णवे ३६ तमहंस्तोतुमिच्छामिसर्वभावेनकेशवम् ॥ प्रत्युवाचमहातेजाराजानंकृष्णपूर्वजः ३७ नयुक्तंनृपतेस्तोतुंत्वजंतंदेवसत्तमम् ॥ विनास्तोत्रेणसंतुष्टस्तवराजन्जनार्दनः ३८ तुष्टस्यस्तुतिनाकिंतेदर्शनेनतवस्तुतिः ॥ राजेंद्रत्वमनुप्राप्यअगतस्तववेश्मनि ३९ नत्वयास्तुतवात्राजन्दिव्यैःस्तोत्रैरमानुषैः ॥ एवमाब्रुवमाणौतौसंप्राप्तौकेशवांतिकम् ४० अर्घोद्यतभुजंदृष्ट्वा स्थापयित्वारथोत्तमम् ॥ उवाचवदतांश्रेष्ठउग्रसेनंनराधिपम् ४१ यन्मयाचाभिषिक्तस्त्वंमथुरेशोभवत्विति ॥ नयुक्तमन्यथाकर्तुंमथुराधिपतेस्त्वयम् ४२ अर्घ्यमाचमनीयंचपाद्यंचास्मैनिवेदितम् ॥ नदातुमर्हसेराजन्नेषमेमनसःप्रियः ४३ तवाभिप्रायंविज्ञायब्रवीमिनृपतेवचः ॥ त्वमेवमाथुरोराजानान्यथाकर्तुमर्हसि ४४ स्थानभागंचनृपतेदास्यामितवदक्षिणाम् ॥ यथानृपाणांसर्वेषांतथातेस्थापितोग्रतः ४५ शतसाहस्रिकोभागोवस्त्राभरणवर्जितः ॥ आरुहस्वरथंशुभ्रंचामीकरविभूषितम् ४६ चामरंव्यजनंछत्रंध्वजंचमनुजेश्वर ॥ दिव्यभारेणसंयुक्तंमुकुटंभास्करप्रभम् ४७ धारयस्वमहाभागपालयस्वपुरीमिमाम् ॥ पुत्रपौत्रैःप्रमुदितोमथुरांपरिपालय ४८ जित्वारिगणसंघांश्वभोजवंशंविवर्द्धय ॥ देवदेवाद्यनंतायशौरिणेवज्रपाणिना ४९ प्रेषितंदेवराजेनदिव्याभरणमंबरम् ॥ माथुराणांचसर्वेषांभागादीनारकादश ५० सूतमागधबंदीनामेकैकस्यसहस्रिकम् ॥ वृद्धस्त्रीजनसंघानांगणिकानांशतंशतम् ५१ नृपेणसहातेष्ठांतिविकद्रुप्रमुखाश्चये ॥ दशसाहस्रिकोभागस्तेषांधात्राप्रकल्पितः ५२ वैशंपायनउवाच ॥ एवंसंपूज्यराजानंमाथुराणांचमूमुखे ॥ कृत्वासुमहदानंदांमथुरांमधुसूदनः ५३ दिव्याभरणमाल्यैश्चदिव्यांबरविलेपनैः ॥ दीप्यमानस्समंताच्चदेवाइवत्रिविष्टपे ५४ भेरीपटहनादेनशंखदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ बृंहितेनचनागानांहयानांहेषितेनच ५५ सिंहनादेनशूराणांरथनेमिस्वनेनच ॥ तुमुलस्सुमहानासीन्मेघनादइवांबरे ५६ बंदिभिःस्तूयमानंचभनश्चक्षुरपिप्रजाः ॥ दत्त्वादानमनंतंचनययौविस्मयंहरिः ५७ ॥ ९८ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ देवायकांतायअनंतायशेषाय शौरिणेशूरपुत्राय सीरिणइतिपाठेहलिनेवज्रपाणिना ॥ ४९ ॥ दिव्याभरणमित्येकत्वंजात्यभिप्रायेणदीनारस्स्वर्णसाहस्रमित्यभिधानोक्तेः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ धात्राइंद्रेण ॥ ५२ ॥ मथुरांप्रविवेशइतिशेषः ॥ ५३ ॥ देवाइवासन्निितिशेषः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ भोजराजाय उग्रसेनाय ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ गुणानां प्रभावः उत्साहः संभवश्चतान् ॥ ६५ ॥
पूर्वापूर्वत्वाद ॥ ७८ ॥ मथुरवासिन्यः मथुरावासिन्य १ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ कलशैः कर्तृभिः ॥ ६८ ॥ धन्यामूदितिशेषः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥
जिह्वास्थेनवागिंद्रियेणद्विसाहस्रस्थानेष्वभिव्यक्तेनेत्यर्थः वासुकिरत्ररोषएव ॥ ६३ ॥ ६७ ॥

दृष्ट्वामथुरवासिन्योनम दीप्यमानंस्ववपुषाआयांतंभास्करप्रभम् ॥ अनहंकारभावाच्चविस्मयंनजगामह ५८
स्वभावोन्नतभावत्वाद्दृष्टपूर्वाततोधिकम् ॥ नागपर्यंकमुत्सृज्यप्राप्तोयंमथुरांपुरीम् ६० बद्धाबलिंमहावीर्यंदुर्जयंत्रिदशैरपि ॥ शक्रायप्रद
श्चकुःपदेपदे ५९ एषनारायणःश्रीमान्क्षीरार्णवनिकेतनः ॥ भोजराजायमथुरांदत्त्वाकेशिनिषूदनः ६२ नाभिषिक्तःस्वयंराज्येनचासी
दौराज्यंत्रैलोक्यंवज्रपाणये ६१ हत्वादैत्यगणान्सर्वान्कंसंचबलिनांवरम् ॥ बंदिमागधसूतानामिदमूचुर्गणाधिपाः ६४ किंवाशक्या
नोनृपासने॥राजेंद्रत्वंचसंप्राप्यमथुरामाविशत्ततः ६३ एवमन्योन्यसंजल्पंश्रुत्वापुरनिवासिनाम्॥ द्विसाहस्रेणजिह्वेनवासुकिःकथयिष्यति
महेवक्तुंगुणानांतेगुणोदधे ॥ मानुषेणैकजिह्वेनप्रभावोत्साहसंभवान् ६५ सतत्रभोगीनागेंद्रःकदाचिद्देवबुद्धिमान् ॥ नश्रुतंनचदृष्टंवातेनमन्या
६६ किंत्वद्भुतमिदंलोकेमानवेंद्रेषुभूतले ॥ नभूतंनभविष्यंचशक्रादासनमागतम् ६७ सभावतरणंचैवकलशैरागतंस्वयम् ॥ नेत्राभ्यां
महेद्भुतम् ६८ धन्यादेवीमहाभागादेवकीयोषितांवरा ॥ भवंतंत्रिदशश्रेष्ठंभूत्वागर्भेणकेशवम् ६९ कृष्णंपद्मपलाशाक्षंश्रीपुंजममरार्चितम् ॥ प्राकारद्वारिसंप्राप्तावर्चया
स्नेहपूर्णाभ्यांवीक्ष्यतेमुखपंकजम् ७० इतिसंजल्पमानानांशृण्वंतौपृथग्गिरितम् ॥ उग्रसेनंपुरस्कृत्यभ्रातरौरामकेशवौ ७१ प्रणम्याशिरसाकृष्णंगजमारुह्यवीर्यवान् ॥ घनव
मासवैतदा ॥ अर्घ्यमाचमनंदत्त्वापाद्यंपाद्येतिचाब्रवीत् ७२ उग्रसेनस्ततोधीमान्केशवस्यरथाग्रतः ॥ मथुराधिपतिःश्रीमानुवाचमधुसूदनम् ७४ राजेंद्रत्वमनुप्राप्ययुक्तंमेनृपवेश्मनि
त्तोयधारेणववर्षकनकांबुभिः ७३ धनौघैर्वर्षमाणस्तुसंप्राप्तःपितृवेश्मनि॥ प्रसादयिष्येभगवन्नकोपंकर्तुमर्हसि ६६ देवकीवसुदेवश्चरोहिणी
॥ स्थापितुंदेवराजेनदत्तंसिंहासनंप्रभो ७५ नेष्यामिमथुरेशस्यसभांभुजबलार्जिताम् ॥ नानादिग्देशजानीतंकंसेनोपार्जितंधनम् ७८
चविशांपते ॥ नकिंचित्कारणेशक्ताहर्षक्रमविमोहिता ७७ कंसमातांततोराजन्नर्चयोमासकेशवम् ॥ नचाहंमथुराकांक्षीनमयावित्तकांक्षया ॥ घाति
देशकालंसमालोक्यपादयुग्मेन्यवेदयत् ॥ उग्रसेनंसमाहूयउवाचश्लक्ष्णयागिरा ॥ ७९ श्रीकृष्णउवाच ॥ जयस्वारिपुसैन्यानिममबाहुबलाश्रयात् ८१
तस्तवपुत्रोयंकालेननिधनंगतः ८० यजस्वविविधान्यज्ञान्ददस्वविपुलंधनम् ॥

मथुराधिपातिः उग्रसेनः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ मथुरेशस्यतव ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ उवाचकृष्णः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

१ अर्घमादाय इतिपाठान्तरम्

॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ घनाआकाशेइत्यत्र संधिरार्षः ॥ ८९ ॥ ९० ॥ विज्ञातौज्ञातवंतौ ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६॥

॥ ६१ ॥ त्यजस्वमनसस्तापंकंसनाशोद्भवंभयम् ॥ नयस्ववित्तनिचयंमयादत्तंपुनस्तव ८२ इतिप्राश्वास्यराजानंकृष्णस्तुहलिनासह ॥ प्रविवेशततश्श्री
मान्मातापित्रोरथांतिकम् ८३ आनंदपरिपूर्णाभ्यांहृदयाभ्यांमहाबलौ ॥ पितृमात्रोस्तुपादान्वैनमश्चक्रतुरानतौ ८४ तस्मिन्मुहूर्तेनगरीमथुरातुबभू अ०५५
वसा ॥ स्वर्गलोकंपरित्यज्यावतीर्णेवामरावती ८५ वसुदेवस्यभवनंसमीक्ष्यपुरवासिनः ॥ मनसाचिंतयामासुर्देवलोकंनभूतलम् ८६ विसृज्यमथुरेशंतु
महिषीसहितंतदा ॥ भवनंवसुदेवस्यप्रविश्यबलकेशवौ ८७ न्यस्तशस्त्रावुभौवीरौस्वगृहेस्वैरचारिणौ ॥ ततःकृताह्निकौभूत्वासुखासीनौकथांतरे ८८
एतस्मिन्नेवकालेतुमहोत्पातोबभूवह ॥ बभ्रमुश्चघनाआकाशेचेलुश्चभुविपर्वताः ८९ समुद्राःक्षुभितास्सर्वेविभ्रांतोभोगिनांवरः ॥ कंपितायादवास्सर्वेन्युब्जा
श्चपतिताभुवि ९० तौतान्निपतितान्दृष्ट्वारामकृष्णौतुनिश्चलौ ॥ महतापक्षवातेनविज्ञातौपतगोत्तमम् ९१ ददर्शसमनुप्राप्तंदिव्यस्रगनुलेपनम् ॥ प्रण
म्याशिरसाताभ्यांसौम्यरूपीकृतासनः ९२ तंदृष्ट्वासमनुप्राप्तंसचिवंसांपरायिकम् ॥ धृतिमंतंगरुत्मंतमुवाचबलिसूदनः ९३ स्वागतंखेचरश्रेष्ठसुरसेना
रिमर्दन ॥ विनताहृदयानंदस्वागतंकेशवप्रिय ९४ तमुवाचततःकृष्णःस्थितंदेवमिवापरम् ॥ तुल्यसामर्थ्ययावाचाआसीनंविनतात्मजम् ९५ ॥ श्री
कृष्णउवाच ॥ यास्यामःपतगश्रेष्ठभोजस्यांतःपुरंमहत् ॥ तत्रगत्वासुखासीनामंत्रयामोमनोनुगम् ९६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रविष्टौतौमहावीर्यौबल
देवजनार्दनौ ॥ वैनतेयतृतीयौचगुह्यंमंत्रंयथाब्रुवन् ९७ अवध्योसौकृतोस्माकंसुमहच्चरिपोर्बलम् ॥ वृतस्सैन्येनमहतामहद्भिश्चनराधिपैः ९८ बहुत्रा
णिचसैन्यानिहंतुंवर्षशतैरपि ॥ नशक्ष्यामःक्षयंकर्तुंजरासंधस्यवाहिनीम् ९९ अतोर्थंवैनतेयत्वांब्रवीमिमथुरांपुरीम् ॥ नसतोरावयोश्श्रेयोनभवेदितिमे
मतिः १०० ॥ गरुडउवाच ॥ देवदेवंनमस्कृत्यगतोहंभवतोंतिकात् ॥ वासार्थमीक्षितुंभूमिंतवदेवकुशस्थलीम् १०१ गत्वाहंखेसमास्थायसमंतादव
लोक्यताम् ॥ दृष्ट्वाहंविबुधश्रेष्ठपुरींलक्षणपूजिताम् १०२ सागरानूपविपुलांप्रागुदक्छवशतिलाम् ॥ सर्वतोदधिमध्यस्थामभेद्यांत्रिदशैरपि १०३ स
र्वरत्नाकरवतींसर्वकामफलद्रुमाम् ॥ सर्वर्तुकुसुमाकीर्णांसर्वतस्सुमनोहराम् १०४ सर्वाश्रमाधिवासांचसर्वकामगुणैर्युताम् ॥ नरनारीसमाकीर्णांनित्या
मोदविवर्द्धिनीम् १०५ प्राकारपरिखोपेतांगोपुराट्टालमालिनीम् ॥ विचित्रचत्वरपथांविपुलद्वारतोरणाम् १०६ यंत्रार्गलविचित्राढ्यांभप्राकारशोभि
म् ॥ नरनागाश्वकलिलांरथसैन्यसमाकुलाम् १०७ ॥६१॥

॥ ९७ ॥ असौजरासंधःकालयवनोवा ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥

यदिमहोदधिर्भूमिंदास्यतितर्हिउ क्रुणापुरीस्यादितियोजना ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥

। १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ सुरमण्योसुतरांरमणीयः ॥ १११ ॥ ११२ ॥

भीषणींरिपुसंघानांमित्राणांहर्षवर्द्धनीम् ॥ मनुजेंद्राधिवा नानादिग्देशजाकीर्णांदिव्यपुष्पफलद्रुमाम् ॥ पताकाध्वजमालाढ्यांमहाभवनशालिनीम् ८ नंदनप्रतिमंदिव्यंपुरद्वारस्यभूषणम् ११० कारयस्वाधिवासंचतत्रगत्वासुरोत्तम ॥ सेभ्योविशिष्टांनगरोतमाम् ९ रैवतंचगिरिश्रेष्ठंकुरुदेवसुरालयम् ॥ नंदनप्रतिमंदिव्यंपुरद्वारस्यभूषणम् ११० कारयस्वाधिवासंचतत्रगत्वासुरोत्तम ॥ भविष्यसिपुरीरम्याशक्रस्येवामरावती १२ यदिस्यात्संवृताभू कुमारीणांप्रचारश्चसुरमण्योभविष्यति ११ नाम्नाद्वारवतीज्ञेयात्रिषुलोकेषुविश्रुता ॥ भविष्यसिपुरीरम्याशक्रस्येवामरावती १२ यदिस्यात्संवृताभू मिंप्रदास्यतिमहोदधिः ॥ यथेष्टंविविधंकर्मविश्वकर्माकरिष्यति १३ मणिमुक्ताप्रवालाभिर्वज्रवैदूर्यसप्रभैः ॥ दिव्यैरभिप्राययुतैर्दिव्यरत्नैस्त्रिलोकजैः १४ दिव्यस्तंभशताकीर्णान्स्वर्गेदेवसभोपमान् ॥ जांबूनदमयाञ्छुभ्रान्सर्वरत्नविभूषितान् १५ दिव्यध्वजपताकाढ्यान्देवगंधर्वपालितान् ॥ चंद्रसूर्यप्रतीकाशा न्प्रासादान्कारयप्रभो १६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंकृत्वातुसंकल्पंवैनतेयोथकेशवम् ॥ प्रणम्यशिरसाताभ्यांनिषसादकृतासनः १७ कृष्णोपिरामस हितोविचिंत्याहितमारितम् ॥ प्रकाशंकर्तुकामौतौविसृज्यविनतात्मजम् १८ सत्कृत्यविधिवद्राजन्महार्हवरभूषणैः ॥ मोदेतेसुखिनौतत्रसुरलोकेयथामरौ १९ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाभोजराजोमहायशाः ॥ कृष्णंस्नेहेनविस्रब्धंबभाषेवचनामृतम् २० कृष्णकृष्णमहाबाहोयदूनांनंदिवर्द्धन ॥ श्रूयतांवचनंत्वा द्यवक्ष्यामिरिपुसूदन १२१ त्वयाविहीनास्सर्वेस्मनशक्तास्सुखमासितुम् ॥ पुरेस्मिन्विषयांतेवापतिहीनाइवस्त्रियः २२ त्वत्सनाथावयंतातत्वद्बा हुबलमाश्रिताः ॥ बिभीमोननरेंद्राणांमेंद्राणामपिमानद २३ विजयाययदुश्रेष्ठयत्रयत्रगमिष्यसि ॥ तत्रत्वंसहितोस्माभिर्गच्छेथायादवर्षभ २४ तस्यरा ज्ञोवचश्श्रुत्वासस्मितंदेवकीसुतः ॥ यथेष्टंभवतामद्यतथाकर्तास्म्यसंशयम् २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिमंत्रोदाहरणेरुक्मिणीस्व यंवरेराजेंद्राभिषेचनसमाप्तिर्नामपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ५५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यसभ्यांस्तान्यदुसंसदि ॥ बभाषेपुंडरीकाक्षो हेतुमद्वाक्यमुत्तमम् १ यादवानामियंभूमिर्मथुराराष्ट्रमालिनी ॥ वयंचैवेहसंभूताव्रजेचपरिवर्द्धिताः २ तदिदानींगतंदुःखंशत्रवश्चपराजिताः ॥ नृपेषुजानेतंवै रंजरासंधेनविग्रहः ३ वाहनानिचनस्संतिपादातंचाप्यनंतकम् ॥ रत्नानिचविचित्राणिमित्राणिचबहूनिच ४ इयंचमाथुरीभूमिरल्पागम्यापरस्यतु ॥ वृद्धिश्चैवपरास्माकंबलतोमित्रतस्तथा ५ कुमारकोट्यायाश्चेमाःपदातीनांगणाश्चये ॥ एषामपीहवसतांसंमर्दमुपलक्षये ६

॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिनीलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ७ ॥

षट्पंचाशत्तमेध्यायेद्वारावतीविवक्षया ॥ हेतुमद्वचआभाष्यमथुरांचरुनंहरेः ॥ १ ॥ कस्यचिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ राजाजरासंधः सकालयवनः कालयवनेनसहितः ॥ १२ ॥ इदंअवध्योसावित्यादिपूर्वोक्तं अपयानंप्रतिपेदिरेशरणीचक्रुः ॥ १३ ॥ १४ ॥

अत्रनोरोचतेमह्यंनिवासोयदुपुंगवाः ॥ पुरींनिवेशयिष्यामिममतत्क्षंतुमर्हथ ७ एतद्यदनुरूपंवोममाभिप्रायजंवचः ॥ भवायभवतांकालेयदुक्तंयदुसंसदि
८ तमूचुर्यादवास्सर्वेहृष्टेनमनसातदा ॥ साध्यतांयदभिप्रेतंजनस्यास्यभवायवै ९ ततस्संमंत्रयामासुर्वृष्णयोमंत्रमुत्तमम् ॥ अवध्योसौकृतोस्माकंसुम
हच्चरिपोर्बलम् १० कृतस्सैन्यक्षयश्चापिमहानिहनराधिपैः ॥ बहुलानिचसैन्यानिहंतुंवर्षशतैरपि ॥ नशक्ष्यामोह्यतस्तेषामपयानेभवन्मतिम् ११ त
स्मिंश्चैवांतरेराजासकालयवनस्तदा ॥ सैन्येनताद्विधेनैवमथुरामभ्युपागमत् १२ ततोजरासंधबलंदुर्निवार्यमभूत्तदा ॥ तेकालयवनंचैवश्रुत्वेदंप्रतिपेदिरे
१३ केशवःपुनरेवाहयादवान्सत्यसंगरः ॥ अद्यैवदिवसःपुण्योनिर्यामस्स्वबलानुगाः १४ ततोनिश्चक्रमुःसर्वेयादवाःकृष्णशासनात् ॥ ओघाइवसमुद्र
स्यचलोघप्रतिनादिताः १५ संगृह्यतेकलत्राणिवसुदेवपुरोगमाः ॥ सुसन्नद्धैर्गजैर्मत्तैरथैरश्वैश्चदंशितैः १६ आहत्यदुंदुभीन्सर्वेस्वजनज्ञातिबांधवाः ॥ नि
र्ययुर्यादवास्सर्वेमथुरामपहायवै १७ स्यंदनैःकांचनापीडैर्मत्तैश्चवरवारणैः ॥ सूतैःद्रुतैश्चतुरगैःकशापार्ष्णिप्रणोदितैः १८ स्वानिस्वानिबलाग्राणिशो
भयंतःप्रकर्षिणः ॥ प्रत्यङ्मुखाययुर्हृष्टावृष्णयोभरतर्षभ १९ ततोमुख्यतमास्सर्वेयादवारणकोविदाः ॥ अनीकाग्राणिकर्षंतोवासुदेवपुरोगमाः २० ते
स्मनानालताचित्रंनालिकेरवनायुतम् ॥ कीर्णंनागबलैःकांतंकेतकीखंडमंडितम् २१ तालपुन्नागबकुलद्राक्षावनघनंक्वचित् ॥ अनूपंसिंधुराजस्यप्र
पेतुर्यदुपुंगवाः २२ तेतत्ररमणीयेषुविषयेषुसुखप्रियाः ॥ मुमुदुर्यादवास्सर्वेदेवास्स्वर्गगताइव २३ पुरवास्तुविचिन्वन्सःकृष्णस्तुपरवीरहा ॥ दद
र्शविपुलंदेशंसागरेणोपशोभितम् २४ वाहनानांहितंचैवसिकताताम्रमृत्तिकम् ॥ पुरलक्षणसंपन्नंकृतास्पदमिवाश्रिया २५ सागरानिलसंवीतंसागरांबुनि
षेवितम् ॥ विषयंसिंधुराजस्यशोभितंपुरलक्षणैः २६ तत्ररैवतकोनामपर्वतोनातिदूरतः ॥ मंदरोदारशिखरस्सर्वतोभिविराजते २७ तत्रैकलव्यसंवासो
द्रोणेनाध्युषितश्चिरम् ॥ प्रभूतपुरुषोपेतस्सर्वरत्नसमाकुलः २८ विहारभूमिस्तत्रैवतस्यराज्ञस्सुनिर्मिता ॥ नाम्नाद्वारवतीनामस्वायताष्टापदोपमा
२९ केशवेनमतिस्तत्रपुर्यर्थेविनिवेशिता ॥ निवेशंतत्रसैन्यानांरोचयांतिस्मयादवाः ३० तेरक्तसूर्येदिवसेतत्रयादवपुंगवाः ॥ सेनापालांश्चसंचक्रुस्स्कं
धावारनिवेशनम् ३१ ध्रुवायतत्रन्यवसत्केशवस्सहयादवैः ॥ देशेपुरनिवेशायसयदुप्रवरोविभुः ३२ ॥७०॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सूतै द्रुतैःआज्ञामात्रादुत्पतद्भिः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ वास्तुस्थानम् ॥ २४ ॥ सिकतायुकाताम्रमृत्तिकायस्मिन् ॥ २५ ॥
॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अष्टापदोपमाशारिकाफलतुल्यादीर्घचतुरस्रद्वयसंबधवतीत्यर्थः ॥ २९ ॥ मतिःइच्छा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

वास्तूनिगृहाणिनिर्ममेविमत्वा मनसासंकल्पमात्रेण ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ सप्तपंचाशत्तमेस्मिन्मुचुकुंदद्दशाहरिः ॥ यवनंघातयामासमानयन्नृशांकरंवरं ॥ १ ॥ भगवन्निति ॥ १ ॥ परित्यज्यगतइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ दारान्विद्यमानानपिनविंदतिनाऽभ्यगच्छत् ॥ ७ ॥

तस्योस्तुविविधवन्नामवास्तूनिचगदाग्रजः ॥ निर्ममेपुरुषश्रेष्ठोमनसायादवोत्तमः ३३ एवंद्वारवतींचैवपुरींप्राप्यसबांधवाः ॥ सुखिनोन्यवसन्राजन्स्वर्गेदेवगणाइव ३४ कृष्णोपिकालयवनंज्ञात्वाकेशिनिषूदनः ॥ जरासंधभयाच्चैवपुरींद्वारवतींययौ ३५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिद्वारावतीप्रयाणंनामषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ५६ ॥ ॥छ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिविस्तरेणमहात्मनः ॥ चरितंवासुदेवस्ययदुश्रेष्ठस्यधीमतः १ किमर्थंचपरित्यज्यमथुरांमधुसूदनः ॥ मध्यदेशस्यककुदंधामलक्ष्म्याश्चकेवलम् २ शृंगंपृथिव्यास्स्वालक्ष्यंप्रभूतधनधान्यवत् ॥ आर्याढ्यजलभूयिष्ठमधिष्ठानवरोत्तमम् ३ अयुद्धेनैवदाशार्हस्त्यक्तवान्द्विजसत्तम ॥ सकालयवनश्चापिकृष्णेकिंप्रत्यपद्यत ४ द्वारकांचसमासाद्यवारिदुर्गांजनार्दनः ॥ किंचकारमहाबाहुर्महायोगीमहातपाः ५ किंवीर्यःकालयवनःकेनजातश्चवीर्यवान् ॥ यमसह्यंसमालक्ष्यव्यपयातोजनार्दनः ६ वैशंपायनउवाच ॥ वृष्णीनामंधकानांचगुरुर्गार्ग्योमहामनाः ॥ ब्रह्मचारीपुराभूत्वानसदारान्सविंदाति ७ तथाहिवर्तमानंतमूर्ध्वरेतसमव्ययम् ॥ श्यालोभिशस्तवान्गार्ग्यमपुमानितिराजनि ८ सोभिशस्तस्तदाराजन्नगरेत्वाजितंजये ॥ अलिप्संस्तुस्त्रियंचैवतपस्तेपेसुदारुणम् ९ ततोद्वादशवर्षाणिसोयश्चूर्णमभक्षयत् ॥ आराधयन्महादेवमचिंत्यंशूलपाणिनम् १० रुद्रस्तस्मैवरंप्रादात्समर्थंयुधिनिग्रहे ॥ वृष्णीनामंधकानांचसर्वतेजोमयंसुतम् ११ ततश्शुश्राववरंराजायवनाधिपतिर्वरम् ॥ पुत्रप्रसवजंदेवादपुत्रःपुत्रकामिता १२ सनृपस्तमुपानाय्यसांत्वयित्वाद्विजोत्तमम् ॥ तंघोषमध्येयवनोगोपस्त्रीषुसमासृजत् १३ गोपालीत्वप्सरास्तत्रगोपस्त्रीवेषधारिणी ॥ धारयामासगार्ग्यस्यगर्भंदुर्द्धरमच्युतम् १४ मानुष्यांगार्ग्यभार्यायांनियोगाच्छूलपाणिनः ॥ सकालयवनोनामजज्ञेशूरोमहाबलः १५ अपुत्रस्याथराज्ञस्तुववृधेंतःपुरेशिशुः ॥ तस्मिन्नुपरतेराजन्सकालयवनोनृपः १६ युद्धाभिकामोनृपतिःपर्यपृच्छद्द्विजोत्तमान् ॥ वृष्ण्यंधककुलंतस्यनारदेनानिवेदितम् १७ ज्ञात्वातुवरदानंतन्नारदान्मधुसूदनः ॥ उपप्रैक्षततेजस्वीवृद्धंतंयवनंसुतम् १८ समृद्धोहियदाराजायवनानांमहाबलः ॥ ततएवंनृपाम्लेच्छास्संश्रित्यानुययुस्तदा १९ शकास्तुषारादरदाःपारदाश्शृंगलाःखसाः ॥ पह्लवाश्शतशश्चान्येम्लेच्छाहैमवतास्तथा २०

राजनिराजसभायाम् ॥ ८ ॥ अलिप्सन्अनिच्छन्कोपेन ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ पुत्रस्यकामिताकामयिता ॥ १२ ॥ तंगार्ग्यउपानाय्यस्वगृहमानाय्य ॥ १३ ॥ मानुष्यांमानुषीरूपायामप्सरसिभार्यायां भार्यावद्वर्तमानायाम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

---

१ तस्मिंस्तु इति पाठान्तरम् ।

शलभैरिवेतिबहुत्वेदृष्टांतः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ राजानोऽस्मान् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

सतैःपरिवृतोराजादस्युभिश्शलभैरिव ॥ नानावेषायुधैर्भीमैर्मथुरामभ्यवर्तत २१ गजवाजिखरोष्ट्राणामयुतैरर्बुदैरपि ॥ पृथिवींकंपयामाससैन्येनमहता
॥७१॥ वृतः २२ रेणुनासूर्यमार्गंतुसमवच्छाद्यपार्थिवः ॥ मूत्रेणशकृताचैवसैन्येनससृजेनदीम् २३ अश्वोष्ट्रशकृतोराशेर्निस्मृतेतिजनाधिप ॥ ततोश्वशकृ अ०५७
दित्येवनामनद्याबभूवह २४ तत्सैन्यंमहदायाद्वैश्रुत्वावृष्ण्यंधकाग्रणीः ॥ वासुदेवस्समानाय्यज्ञातीनिदमुवाचह २५ इदंसमुत्थितंघोरंवृष्ण्यंधकभयं
महत् ॥ अवध्यश्चापिनश्शत्रुर्वरदानात्पिनाकिनः २६ सामादयोभ्युपायाश्चविहितास्तेस्यसर्वशः ॥ मत्तोमदबलाभ्यांतुयुद्धमेवचिकीर्षति २७ एता
वानिहवासश्चकथितोनारदेनमे ॥ एतावतिचवक्तव्यंसामैवपरमंमतम् २८ जरासंधश्चनोराजानित्यमेवनमृष्यते ॥ तथान्येपृथिवीपालावृष्णिचक्रप्रता
पिताः २९ केचित्कंसवधाच्चापिविरक्तास्तद्गतानृपाः ॥ समाश्रित्यजरासंधमस्मानिच्छंतिबाधितुम् ३० बहवोज्ञातयश्चैवयदूनांनिहतानृपैः ॥ व
र्द्धितुंनैवशक्ष्यामपुरेस्मिन्नितिकेशवः ३१ अपयानेमतिंकृत्वादूतंतस्मैससर्जह ॥ ततःकुंभेमहासर्पंभिन्नांजनचयोपमम् ३२ घोरमाशीविषंकृष्णंकृष्णःप्रा
क्षेपयत्तदा ॥ ततस्तंमुद्रयित्वातुस्वेनदूतेनहारयत् ३३ निदर्शनार्थंगोविंदोभीषयामासतंनृपम् ॥ सदूतःकालयवनेदर्शयामासतंघटम् ३४ कालसर्पो
पमःकृष्णइत्युक्त्वाभरतर्षभ ॥ तत्कालयवनोबुद्ध्वात्रासनंयादवैःकृतम् ३५ पिपीलिकानांचंडानांपूरयामासतंघटम् ॥ ससर्पोबहुभिस्तीक्ष्णैस्सर्वतस्तैःपि
पीलिकैः ३६ भक्ष्यमाणःकिलांगेषुभस्मीभूतोभवत्तदा ॥ तंमुद्रयित्वातुघटंतथैवयवनाधिपः ॥ प्रेषयामासकृष्णायबाहुल्यमुपवर्णयन् ३७ वासुदेव
स्तुतंदृष्ट्वायोगंविहतमात्मनः ॥ उत्सृज्यमथुरामाशुद्वारकामभिजग्मिवान्. ३८ वैरस्यांतंविधित्सुंस्तुवासुदेवोमहायशाः ॥ निवेश्यद्वारकांराजन्वृष्णी
नाश्वास्यचैवह ३९ पदातिःपुरुषव्याघ्रोबाहुप्रहरणस्तदा ॥ आजगाममहावीर्योमथुरांमधुसूदनः ४० तंदृष्ट्वानिर्ययौहृष्टस्सकालयवनोरुषा ॥ प्रेक्षा
पूर्वंचकृष्णोपिनिश्चकर्षमहाबलः ४१ अथान्वगच्छद्गोविंदंजिघृक्षुर्यवनेश्वरः ॥ नचैनमशकद्राजाग्रहीतुंयोगधर्मिणम् ४२ मांधातुस्तुसुतोराजामुचुकुं
दोमहायशाः ॥ पुरादेवासुरेयुद्धेकृतकर्मामहाबलः ४३ वरेणच्छंदितोदेवैर्निद्रामेवगृहीतवान् ॥ श्रांतस्यतस्यवागेवंतदाप्रादुरभूत्किल ४४ प्रसुप्तंबो
धयेद्योमांतंदहेयमहंसुराः ॥ चक्षुषाक्रोधदीप्तेनएवमाहपुनःपुनः ४५ एवमस्त्वितितंशक्रउवाचात्रिदशैस्सह ॥ ससुरैरभ्यनुज्ञातआद्रिराजमुपागमत् ४६ ॥७१॥
सपर्वतगुहांकांचित्प्रविश्यश्रमकर्शितः ॥ सुष्वापकालमेतंवैयावत्कृष्णस्यदर्शनम् ४७

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ चत्वारः पुत्रास्तुर्वसुर्दुह्युरनुः पुरुरितियवीयसोयत्रीयासः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

तत्सर्वंवासुदेवायनारदेननिवेदितम् ॥ वरदानंचदेवेभ्यस्तेजस्तस्यचभूपतेः ४८ कृष्णोनुगम्यमानश्चतेनम्लेच्छेनशत्रुणा ॥ तांगुहांमुचुकुंदस्यप्रविवेश विनीतवत् ४९ शिरःस्थानेतुराजर्षेर्मुचकुंदस्यकेशवः ॥ संदर्शनपथंत्यक्त्वातस्थौबुद्धिमतांवरः ५० अनुप्रविश्ययवनोददर्शपृथिवीपतिम् ॥ सतंसुसंक्रांताभमासससादसुदुर्मतिः ५१ वासुदेवंतुतंमत्वाघट्टयामासपार्थिवम् ॥ पादेनात्मविनाशायशलभःपावकंयथा ५२ मुचुकुंदस्तुराजर्षिःपादस्पर्शप्रबोधितः ॥ निद्राच्छेदेनचुक्रोधपादस्पर्शेनतेनच ५३ संस्मृत्यसवरंशक्रादवैक्षततमग्रतः ॥ सदृष्टमात्रःक्रोधेनसंप्रजज्वालसर्वशः ५४ ददाहपावकस्तंतुशुष्कंवृक्षमिवाशनिः ॥ क्षणेनकालयवनंनेत्रतेजोविनिर्गतः ५५ तंवासुदेवश्श्रीमंतंचिरसुप्तंनराधिपम् ॥ कृतकार्योब्रवीद्धीमानिदंवचनमुत्तमम् ५६ राजंश्चिरप्रसुप्तोसिकथितोनारदेनमे ॥ कृतंमेसुमहत्कार्यंस्वस्तितेस्तुव्रजाम्यहम् ५७ वासुदेवमुपालक्ष्यराजाह्रस्वंप्रमाणतः ॥ परिवृतंयुगमेनेकालेनमहता तदा ५८ उवाचराजागोविंदंकोभवानिहमागतः ॥ कश्चकालःप्रसुप्तस्ययदिजानासिकथ्यताम् ५९ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ सोमवंशोद्भवोराजाययातिर्नामनाहुषः ॥ तस्यपुत्रोयदुर्ज्येष्ठश्चत्वारोन्येयवीयसः ६० यदुवंशात्समुत्पन्नंवसुदेवात्मजंविभो ॥ वासुदेवंविजानीहिनृपतेत्वामिहागतम् ६१ त्रेतायुगेप्रसुप्तोसिविदितोमेसिनारदात् ॥ इदंकलियुगंविद्धिकिमन्यत्करवाणिते ६२ ममशत्रुस्त्वयादग्धोदेवदत्तवरोनृप ॥ अवध्योयोमयासंख्येभवेद्वर्षशतैरपि ॥ ६३ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तस्सतुकृष्णेननिर्जगामगुहामुखात् ॥ अन्वीयमानःकृष्णेनकृतकार्येणधीमता ६४ ततोददर्शपृथिवींमावृतांह्रस्वकैर्नरैः ॥ स्वल्पोत्साहैरल्पबलैरल्पवीर्यपराक्रमैः ॥ परेणाधिष्ठितंचैवराज्यंकेवलमात्मनः ६५ प्रीत्याविसृज्यगोविंदंप्रविवेशमहद्वनम् ॥ हिमवंतमगाद्राजातपसेधृतमानसः ६६ ततस्सतपआस्थायविनिर्मुच्यकलेवरम् ॥ आरुरोहदिवंराजाकर्मभिस्स्वैर्जिताशुभैः ६७ वासुदेवोपिधर्मात्माउपायेनमहामनाः ॥ घातयित्वात्मनश्शत्रुंतत्सैन्यंप्रत्यपद्यत ॥ ६८ प्रभूतरथहस्त्यश्ववर्मशस्त्रायुधध्वजम् ॥ आदायोपययौधीमान्ससैन्यं निहतेश्वरम् ६९ निवेदयामासततोनराधिपेतदुग्रसेनेप्रातिपूर्णमानसः ॥ जनार्दनोद्वारवतींचतांपुरीमशोभयत्तेनधनेनभूरिणा ७० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकालयवनवधोनामसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःप्रभातेविमलेभास्करेउदितेतदा ॥ कृतजाप्योहृषीकेशोवनांतेनिषसादह १

॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तपंचाशत्तमोध्यायः ॥ ५७ ॥ अष्टपंचाशत्तमेथाध्यायेत्वष्टारमाह्वयन् ॥ द्वारकातिविशेषाद्याहरिस्तेनविनिर्ममे ॥ १ ॥ ततइति ॥ १ ॥

॥ २॥ रोहिण्याम् रोहिणीनक्षत्रे श्रेष्ठे अहनि मंदवासरे श नौहिमुसमारंभंकृतवानीश्वरः स्वयम् ॥ इतिवचनात् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ त्रिकंतिसृभिः अष्टपंक्तिभिः कलितंत्रि कोणंत्रिकं चत्वरंचतसृभिश्चतुरस्रंतदेव राजमार्गःद्वाभ्यापणपंक्तिभ्याकलितदीर्घरथ्यारूपः ॥ ९ ॥ शिल्पिमुख्यानां अष्ठा नकाइ तिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ स्थपती

अ०५८

॥७२॥ परिचक्रामतंदेशंदुर्गस्थानदिदृक्षया ॥ उपतस्थुःकुलप्राग्र्यायादवायदुनंदनम् २ रोहिण्यामहनिश्रेष्ठेस्वस्तिवाच्यद्विजोत्तमान् ॥ पुण्याहघोषैर्विपुलैर्दुर्गस्यारब्धवान्क्रियाम् ३ ततःपंकजपत्राक्षोयादवान्केशिसूदनः ॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठोदेवान्वृत्ररिपुर्यथा ४ कल्पितेयंमयाभूमिःपश्यध्वंदेवसद्मवत् ॥ नामचास्या कृतंपुर्याःख्यातिंयदुपयास्याति ५ इयंद्वारवतीनामपृथिव्यांनिर्मितामया ॥ भविष्यतिपुरीरम्याशक्रस्येवामरावती ६ तान्येवास्याःकारयिष्येचिह्नान्यायतनानिच ॥ चत्वरान्राजमार्गांश्चसम्यग्गंतःपुराणिच ७ देवाइवात्रमोदंतुभवंतोविगतज्वराः ॥ बाधमानारिपूनुग्रानुग्रसेनपुरोगमाः ८ गृह्यंतांवेश्मवास्तूनिकल्प्यंतांत्रिकचत्वराः ॥ मीयंतांराजमार्गांश्चप्रासादस्यचयागतिः ९ प्रेष्यंतांशिल्पिमुख्यानांयुक्तानांवेश्मकर्मसु ॥ नियुज्यंतांचदेशेषुप्रेष्यकर्मकराजनाः १० एवमुक्तेतुयदवोगृहसंग्रहतत्पराः ॥ यथानिवेशंसंहृष्टाश्चक्रुर्वास्तुपरिग्रहम् ११ सूत्रहस्तास्ततोमानंचक्रुर्यादवसत्तमाः ॥ पुण्येहनिमहाराजाद्विजातीनभिपूज्यच १२ वास्तुदैवतकर्माणिविधिनाकारयंतिच ॥ स्थपतीनथगोविंदस्तत्रोवाचमहामतिः १३ अस्मदर्थेसुविहितंक्रियतामत्रमंदिरम् ॥ विविक्तचत्वरपथंसुनिविष्टष्टदैवतम् १४ तेतथेतिमहाबाहुमुक्त्वास्थपतयस्तदा ॥ दुर्गकर्माणिसंस्कारानुपकल्प्ययथाविधि १५ यथान्यायंनिर्मिमिरेदुर्गाण्यायतनानिच ॥ स्थानानिनिदधुश्चात्रब्रह्मादीनांयथाक्रमम् १६ अपामग्नेस्सुरेशस्यवृषदोलूखलस्यच ॥ चातुर्दैवानि चत्वारिद्वाराणिनिदधुश्चते १७ शुद्धाक्षमैंद्रंभल्लाटंपुष्पदंतंतथैवच ॥ तेषुवेश्मसुयुक्तेषुयादवेषुमहात्मसु १८ पुर्याःक्षिप्रंनिवेशार्थंचिंतयामासमाधवः ॥ तस्यदैवोत्थिताबुद्धिर्विमलाक्षिप्रकारिणी १९ पुर्याःप्रियकरीसावैयदूनामभिवर्द्धिनी ॥ शिल्पिमुख्यस्तुदेवानांप्रजापतिसुतःप्रभुः २० विश्वकर्मास्वमत्यावैपुरींसंस्थापयिष्यति ॥ मनसात्मनुध्यायतस्यागमनकारणात् ॥ त्रिदशाभिमुखःकृष्णोविविक्तेसमपद्यत २१ तस्मिन्नेवततःकालेशिल्पाचार्योमहामतिः ॥ विश्वकर्मासुरश्रेष्ठःकृष्णस्यप्रमुखेस्थितः २२ ॥ विश्वकर्मोवाच ॥ शक्रेणप्रेषितःक्षिप्रंतवविष्णोच्युतव्रत ॥ किंकरस्समनुप्राप्तश्शाधिमांकिंकरोमिते २३

॥७२॥

नवास्तुकर्मज्ञानसूत्रधारान् ॥ १३ ॥ १४ ॥ संस्कारान्कण्टकाद्युद्वासनावरोधादीन् ॥ १५ ॥ ब्रह्मादीनां ब्रह्मपितामहंवियादित्यादिशास्त्रोक्तानांगृहबलिदेवतानाम् ॥ १६ ॥ चतुर्दैवानीतिपाठेदेवाःशुद्धाक्षादयस्तद्वंति तांश्चतत्तत्स्थापमपूर्वकंपूजयेदित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

विशेषोविशिष्टत्वंनास्ति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रकाशार्थस्वकोशलस्यमायिमान्नि
यथामेब्रह्मादयोमान्यास्तथात्वंदेवमान्योब्रह्मादीनांमान्योसि वःयुष्मत्तःपूजायांबहुत्वं
मिषम ॥ २८ ॥ २९ ॥ ममस्थानंवैकुंठंइदंरहस्यंकार्यम ॥ ३० ॥ मतीश्वरःमतिमतांप्रभुः ॥ ३१ ॥ पुरीपुर्यर्थाभूमिः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ मारु

त्रैलोक्यज्ञापिकांवाचमुत्सृजस्वमहाभुज ॥ एषोस्मिपरिदृष्टार्थः
यथासौदेवदेवोमेशंकरश्चयथाऽव्ययः ॥ तथात्वंदेवमान्योमेविशेषोनास्तिवःप्रभो २४
किंकरोमिप्रशाधिमाम् २५ श्रुत्वाविनीतंवचनंकेशवोविश्वकर्मणः ॥ प्रत्युवाचयदुश्रेष्ठःकंसारिरतुलंवचः २६ श्रुतार्थोदेवगुह्यस्यभवान्यत्रवयंस्थिताः ॥
अवश्यंत्विहकर्तव्यंसदनंमेसुरोत्तम २७ तादियंपूःप्रकाशार्थंनिवेश्यामयिसुव्रत ॥ मत्प्रभावानुरूपैश्चगृहैश्चेयंसमंततः २८ उत्तमाचपृथिव्यांवैयथास्व
र्गेमरावती ॥ तथेयंहित्वयाकार्याशक्तोह्यसिमहामते २९ ममस्थानमिदंकार्यंयथावैत्रिदिवेतथा ॥ मर्त्याःपश्यंतुमेलक्ष्मींपुर्यांयदुकुलस्यच ३० एवमुक्त
स्ततःप्राहविश्वकर्मामतीश्वरः ॥ कृष्णमक्लिष्टकर्माणंदेवामित्रविनाशनम् ३१ सर्वमेतत्करिष्यामियत्त्वयाभिहितंप्रभो ॥ पुरीत्वियंजनस्यास्यनपर्याप्ता
भविष्यति ३२ भविष्यतिचविस्तीर्णावृद्धिरस्यास्तुशोभना ॥ चत्वारःसागराह्यस्यांविचरिष्यंतिरूपिणः ३३ यदीच्छेत्सागरःकिंचिदुत्स्रष्टुमपितोयरा
ट् ॥ ततस्त्वायतलक्षण्यापुरीस्यात्पुरुषोत्तम ३४ एवमुक्तस्ततःकृष्णःप्रागेवकृतनिश्चयः ॥ सागरंसरितांनाथमुवाचवदतांवरः ३५ समुद्रदशचद्वेचयो
जनानिजलाशये ॥ प्रतिसंह्रियतामात्मायद्यस्तिमयिमान्यता ३६ अवकाशेत्वयादत्तेपुरीयंमामकंबलम् ॥ पर्याप्तविषयारम्यासमग्रंविसहिष्यति ३७
ततःकृष्णस्यवचनंश्रुत्वानदनदीपतिः ॥ समारुतेनयोगेनउत्ससर्जजलाशयम् ३८ विश्वकर्माततःप्रीतःपुर्याःसंलक्ष्यवास्तुतत् ॥ गोविंदेचैवसन्मानंकृत
वान्सागरस्तदा ३९ विश्वकर्माततःकृष्णमुवाचयदुनंदनम् ॥ अद्यप्रभृतिगोविंदसर्वेसमधिरोहत ४० मनसानिर्मिताचेयंमयापूःप्रवराविभो ॥ अचिरे
णैवकालेनगृहसंबाधमालिनी ४१ भविष्यतिपुरीरम्यासुद्वाराप्राग्र्यतोरणा ॥ चयाट्टालककेयूरापृथिव्यांककुदोपमा ४२ अंतःपुरंचकृष्णस्यपरिचर्याक्ष
यंमहत् ॥ चकारतस्यांपुर्यांवैदेशेत्रिदशपूजिते ४३ ततस्सानिर्मिताकांतापुरीद्वारावतीतदा ॥ मानसेनप्रयत्नेनवैष्णवीविश्वकर्मणा ४४ विधानविहित
द्वाराप्राकारवरशोभिता ॥ परिखाचयसंगुप्तासाट्टप्राकारतोरणा ४५ कांतनारीनरगणावणिग्भिरुपशोभिता ॥ नानापण्यगणाकीर्णाखेचरीवचगांगता ॥
४६ प्रपावापीप्रसन्नोदाउद्यानैरुपशोभिता ॥ समंततस्संवृतांगीवनितेवायतेक्षणा ४७

तेनयोगेनवायुसंकोचनप्रधानेन ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ प्राग्र्यतोरणाश्रेष्ठवंदनमालिका ॥ ४२ ॥ परिचर्याक्षयंस्नानादिगृहम् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
गांगताविवीव ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

वेश्मोत्तमेः उच्चवेश्मसुघनाचितामेघव्याप्तात्र पुत्वेत्यर्थः ॥ ४८ ॥ निचयशालिनीसमृद्धिमती ॥ ४९ ॥ सुक्षेत्रापुण्याधिवसती ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ उदग्राग्रैरत्युच्चसौधैः उ

समृद्धचत्वरवतीवेश्मोत्तमघनाचिता ॥ रथ्याकोटिसहस्राढ्याशुभ्रराजपथोत्तरा ४८ भूषयंतीसमुद्रंसास्वर्गमिंद्रपुरीयथा ॥ पृथिव्यांसर्वरत्नानामेकानि
चयशालिनी ४९ सुराणामपिसुक्षेत्रासामंतक्षोभकारिणी ॥ अप्रकाशंतदाकाशंप्रासादैरुपकुर्वती ५० पृथिव्यांपृथुराष्ट्रायांजनौघप्रतिनादिता ॥ ओघै
श्चवारिराजस्याशिशिरीकृतमारुता ५१ अनूपोपवनैःकांतैःकांत्याजनमनोहरा ॥ सतारकाद्यौरिवसाद्वारकाप्रत्यराजत ५२ प्राकारेणार्कवर्णेनशातकौं
भेनसंवृता ॥ हिरण्यप्रतिवर्णैश्चगृहैर्गंभीरनिस्वनैः ५३ शुभ्रमेघप्रतीकाशैर्द्वारैस्सौधैश्चशोभिता ॥ क्वचित्क्वचिदुदग्राग्रैरुपावृतमहापथा ५४ तामावस
त्पुरींकृष्णस्सर्वैर्यादवनंदनाः ॥ अभिप्रेतजनाकीर्णांसोमःखमिवभासयन् ५५ विश्वकर्माचतांकृत्वापुरींशक्रपुरीमिव ॥ जगामत्रिदिवंदेवोगोविंदेनाभिपू
जितः ५६ भूयश्चबुद्धिरभवत्कृष्णस्यविदितात्मनः ॥ जनानिमान्धनौघैश्चतर्पयेयमहंयदि ५७ सवैश्रवणसंस्पृष्टंनिधीनामुत्तमंनिधिम् ॥ शंखमाह्वय
तोपेंद्रोनिशिस्वेभवनेप्रभुः ५८ सशंखःकेशवाह्वानंज्ञात्वाहिनिधिराट्स्वयम् ॥ आजगामसमीपंवैतस्यद्वारवतीपतेः ५९ सशंखःप्रांजलिर्भूत्वाविनयादव
नितः॥कृष्णंविज्ञापयामासयथावैश्रवणंतथा ६० भगवन्किंमयाकार्यंसुराणांवित्तरक्षिणा ॥ नियोजयमहाबाहोयत्कार्यंयदुनंदन ६१ तमुवाचहृषीकेशश्शंखंगु
ह्यकमुत्तमम् ॥ जनाःकृशधनायेस्मिंस्तान्धनेनाभिपूरय ६२ नेच्छाम्यनशितंद्रष्टुंकृशंमालिनमेवच ॥ देहीतिचैवयाचंतंनगर्यांनिर्द्धनंनरम् ६३ ॥ वै
शंपायनउवाच ॥ ॥ गृहीत्वाशासनंमूर्ध्नानिधिराट्केशवस्यह ॥ निधीनाज्ञापयामासद्वारवत्यांगृहेगृहे ६४ धनौघैरभिवर्षध्वंचक्रुस्सर्वंतथाचते ॥
नाधनोविद्यतेतत्रक्षीणभाग्योपिवानरः ६५ कृशोवामलिनोवापिद्वारवत्यांकथंचन ॥ द्वारवत्यांपुरिपुराकेशवस्यमहात्मनः ६६ चकारवायोराह्वानंभू
यश्चपुरुषोत्तमः ॥ तत्रस्थएवभगवान्यादवानांप्रियंकरः ६७ प्राणयोनिस्तुभूतानामुपतस्थेगदाधरम् ॥ एकमासीनमेकांतेदेवगुह्यधरंप्रभुम् ६८ किंम
यादेवकर्तव्यंसर्वगेनाशुगामिना ॥ यथैवदूतोदेवानांतथैवास्मितवानघ ६९ तमुवाचततःकृष्णोरहस्यंपुरुषोहरिः ॥ मारुतंजगतःप्राणंरूपिणंसमुपस्थि
तम् ७० गच्छमारुतदेवेशमनुमान्यसहामरैः ॥ सभांसुधर्मामादायदेवेभ्यस्त्वमिहानय ७१ यादवाधार्मिकाह्येतेविक्रांताश्चसहस्रशः ॥ तस्यांविशेयुरे
तेवैनतुयाकृत्रिमाभवेत् ७२ याह्यक्षयासभारम्याकामगाकामरूपिणी ॥ सायदून्धारयेत्सर्वान्यथैवात्रिदशांस्तथा ७३

पावृतःछायया पिहितःमहापथोयस्यांसा ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ अनशितंनिरन्नम् ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ काश्यंसांदीपनिम ॥ ८० ॥ स्थविरान्दशेतिवस्यवाणाम् उद्धवोवासुदेवश्चकंकोविप्टपुरेवच ॥ श्वफल्कश्चित्रकश्चैवगदःसत्यकएवच ॥ बलभद्रःपृथुश्चैवमंत्रेष्वभ्यंतरादशेति ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटी.कायांअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथैकोनषष्टित

संगृह्यवचनंतस्यकृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ वायुरात्मोपमगतिर्जगामत्रिदिवालयम् ७४ सोनुमान्यसुरान्सर्वान्कृष्णवाक्यंनिवेद्यच ॥ सभांसुधर्मामादाय पुनरायान्महीतलम् ७५ सुधर्मायसुधर्मांतांकृष्णायाक्लिष्टकारिणे ॥ देवोदेवसभांदत्त्वावायुरंतरधीयत ७६ द्वारवत्यास्तुसामध्येकेशवेननिवेशिता ॥ सुधर्मायदुमुख्यानांदेवानांत्रिदिवेयथा ७७ एवंदिव्यैश्चभोगैश्चजलजैश्चाच्युतोहरिः ॥ द्रव्यैरलंकरोतिस्मपुरींस्वांप्रमदामिव ७८ मर्यादाश्चैवसंचक्रेश्रे णीश्चप्रकृतीस्तथा ॥ बलाध्यक्षांश्चयुक्तांश्चप्रकृतीशांस्तथैवच ७९ उग्रसेनंनरपतिंकाश्यंचापिपुरोहितम् ॥ सेनापतिमनाधृष्टिंविकद्रुंमंत्रिपुंगवम् ८० यादवानांकुलकरान्स्थविरान्दशतत्रवै ॥ मतिमान्स्थापयामाससर्वकार्येष्वनंतरान् ८१ रथेष्वतिरथोयंतादारुकःकेशवस्यवै ॥ योधमुख्यश्चयोधानां प्रवरस्सात्यकिःकृतः ८२ विधानमेवंकृत्वाथकृष्णःपुर्यामनिंदितः ॥ मुमुदेयदुभिस्सार्द्धंलोकस्रष्टामहीतले ८३ रेवतस्याथकन्यांचरेवतींशीलसंमताम् ॥ प्राप्तवान्बलदेवस्तुकृष्णस्यानुमतेतदा ॥ ८४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिद्वारावतीनिर्माणंनामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ५८ ॥७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुजरासंधःप्रतापवान् ॥ नृपानुद्योजयामासचेदिराजप्रियेप्सया १ सुतायाभीष्मकस्याथरुक्मिण्यारुक्म भूषणः ॥ शिशुपालस्यनृपतेर्विवाहोभविताकिल २ दंतवक्रस्यतनयंसुवक्रममितौजसम् ॥ सहस्राक्षसमंयुद्धेमायाशतविशारदम् ३ पौंड्रस्यवासुदे वस्यतथापुत्रंमहाबलम् ॥ सुदेवंवीर्यसंपन्नंपृथगक्षौहिणीपतिम् ४ एकलव्यस्यपुत्रंचवीर्यवंतंमहाबलम् ॥ पुत्रंचपांड्यराजस्यकलिंगाधिपतिंतथा ५ कृताप्रियंचकृष्णेनवेणुदारिंनराधिपम् ॥ अंशुमंतंतथाक्राथंश्रुतधर्माणमेवच ६ निवृत्तशत्रुंकालिंगंगांधाराधिपतिंतथा ॥ प्रसह्यचमहावीर्यंकौशाम्ब्या धिपमेवच ७ भगदत्तोमहासेनश्शलश्शाल्वोमहाबलः ॥ भूरिश्रवामहासेनःकुंतिवीर्यश्चवीर्यवान् ॥ स्वयंवरार्थंसंप्राप्ताभोजराजनिवेशने ॥ ८ ॥ जन मेजयउवाच ॥ कस्मिन्देशेनृपोजज्ञेरुक्मीविदांवरः ॥ कस्यान्ववायेद्युतिमान्संभूतोद्विजसत्तम ९ वैशंपायनउवाच ॥ राजर्षेर्यादवस्यासीद्विदर्भो नामवैसुतः ॥ विंध्यस्यदक्षिणेपार्श्वेविदर्भायांन्यवेशयत् १०

मेगत्वाकुंडिनमोजसा ॥ रामोपरान्समासज्यरुक्मिणीमहरद्धरिः ॥ १ ॥ एतस्मिन्निति चेदिराजोदमघोषःतस्यप्रियशिशुपालाख्यपुत्रस्यविवाहस्तदीप्सया ॥ १ ॥ तदेवाह सुता याइति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ निवृत्तः निष्प्रचाराः शत्रवोयस्यनिवृत्तशत्रुंकीलितशत्रुमित्यर्थः ॥७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

अ०५१

॥७४॥

क्रथकैशिकमुख्यास्तुपुत्रास्तस्यमहाबलाः॥ बभूवुर्वीर्यसंपन्नाःपृथग्वंशकरान्नृपाः ११ तस्यान्ववायेभीमस्यजज्ञिरेवृष्णयोनृपाः ॥ क्रथस्यत्वंशुमान्वंशेभीष्म कःकैशिकस्यतु १२ हिरण्यरोमेत्याहुर्यंदाक्षिणात्येश्वरंनृपाः ॥ अगस्त्यगुप्तामाशांयःकुंडिनस्थोन्वशान्नृपः १३ रुक्मीतस्याभवत्पुत्रोरुक्मिणीचविशांपते रुक्मीचास्त्राणिदिव्यानिद्रुमात्प्रापमहाबलः १४ जामदग्न्यात्तथारामाद्ब्राह्ममस्त्रमवाप्तवान् ॥ प्रास्पर्द्धतसकृष्णेननित्यमद्भुतकर्मणा १५ रुक्मिणीत्वभवद्राज न्रूपेणासदृशीभुवि ॥ चकमेवासुदेवस्तांश्रवादेवमहाद्युतिः १६ सतयाचाभिलषितश्श्रवादेवजार्दनः ॥ तेजोवीर्यबलोपेतस्समेभर्ताभवेदिति १७ तांद दौनचकृष्णायद्वेषाद्रुक्मीमहाबलः॥ कंसस्यवधसंतापात्कृष्णायामिततेजसे ॥ याचमानायकंसस्यद्वेष्योयमितिचिंतयन् १८ चैद्यस्यार्थेसुनीथस्यजरासं धस्तुभूमिपः ॥ वरयामासतांराजाभीष्मकंभीमविक्रमम् १९ चेदिराजस्यतुवसोरासीत्पुत्रोबृहद्रथः ॥ मगधेषुपुरायेननिर्मितोसौगिरिव्रजः २० तस्या न्ववायेजज्ञेसौजरासंधोमहाबलः ॥ वसोरेवतदावंशेदमघोषोपिचेदिराट् २१ दमघोषस्यपुत्रास्तुपंचभीमपराक्रमाः ॥ भगिन्यांवसुदेवस्यश्रुतश्रवसिजज्ञि रे २२ शिशुपालोदशग्रीवोरैभ्योथोपदिशोबली ॥ सर्वास्त्रकुशलावीरावीर्यवंतोमहाबलाः २३ ज्ञातेस्समानवंशस्यसुनीथःप्रददौसुतम् ॥ जरासंधस्तु सुतवद्ददर्शैनंजुगोपच २४ जरासंधंपुरस्कृत्यवृष्णिशत्रुंमहाबलम् ॥ कृतान्यागांसिचैद्येनवृष्णीनांचाप्रियैषिणा २५ जामाताह्यभवत्तस्यकंसस्त स्मिन्हतेयुधि ॥ कृष्णार्थेवैरमभवज्जरासंधस्यवृष्णिभिः २६ भीष्मकंवरयामाससुनीथार्थेचरुक्मिणीम् ॥ तांददौभीष्मकश्चापिशिशुपालायवीर्य वान् २७ ततश्चैद्यमुपादायजरासंधोनराधिपः ॥ ययौविदर्भान्सहितोदंतवक्रेणयायिना २८ अनुज्ञातश्चपौंड्रेणवासुदेवेनधीमता ॥ अंगवंगकलिंगानां ईश्वरस्समहाबलः २९ मानयिष्यंश्चतान्रुक्मीप्रत्युद्गम्यनराधिपान् ॥ वरयापूजयोपेतांस्तात्रिनायपुरींप्रति ३० पितृष्वसुःप्रियार्थंचरामकृष्णावुभावपि ॥ प्रययुर्वृष्णयश्चान्येरथैस्तत्रबलान्विताः ३१ क्रथकैशिकभर्तातान्प्रातिपूज्ययथाविधि ॥ पूजयामासपूजार्हान्बहिश्चैवन्यवेशयत् ३२ श्वोभाविनि विवाहेचरुक्मिणीनिर्ययौबहिः ॥ चतुर्युजारथेनैंद्रेदेवतायतनेशुभे ३३ इंद्राणीमर्चयिष्यंतीकृतकौतुकमंगला ॥ दीप्यमानेनवपुषाबलेनमहतावृता ॥ ॥७४॥
३४ तांददर्शतदाकृष्णोलक्ष्मींसाक्षादिवस्थिताम् ॥ रूपेणाग्र्येणसंपन्नांदेवतायतनांतिके ३५

भीष्मःसुतंशिशुपालंददौ सवावंशसहकारीस्यादिति ॥ २४ ॥ वृष्णीनांदुःखदानितिशेषः ॥ २५ ॥ तत्रनिमित्तमाह जामातेति ॥ २६ ॥ वरयामासजरासंधःसुनीथार्थेशिशुपालार्थे ॥२७॥ यायिनागच्छतासहवासेनवा ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ क्रथकैशिकानांदेशानांभर्ता ज्येष्ठोवमघोषः ॥ ३२ ॥ चतुर्युजाचतुरश्ववता ऐंद्रेज्येष्ठानक्षत्रे ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रमाथेहरणे प्रणिधाय निवेद्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ युयुधानेसात्यकौ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥
॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रभासद्भिःप्रकर्षेणभासमानैः ॥

श्रीमिवाग्र्यां वह्नेरिवाशिखांदीप्तांमायांभूमिगतामिव ॥ पृथिवीमिवगंभीरामुत्थितांपृथिवीतलात् ३६ मरीचिमिवसोमस्यसौम्यांस्त्रीविग्रहांभुवि ॥ श्रीमिवाग्र्यां वह्नेरिवाशिखांदीप्तांमायांभूमिगतामिव ॥ कृष्णेनमनसादृष्टांदुर्निरीक्ष्यांसुरैरपि ३७ श्यामावदाता साह्यासीत्पृथुचार्वायतेक्षणा ॥ ताम्रौष्ठनयनापांगीपीनोन्नतघनस्तनी ३८ बृहतीचारुसर्वांगीतन्वीशशिसिताननां ॥ ताम्रतुंगनखीसुभ्रूर्नीलकुंचितमूर्धजा ३९ अत्यर्थंरूपतःकांतापीनश्रोणिपयोधरा ॥ तीक्ष्णशुक्लैस्समैर्दंतैःप्रभासद्भिरलंकृता ४० अनन्याप्रमदालोकेरूपेणयशसाश्रिया ॥ रुक्मिणीरूपिणीदेवीपांडुरक्षौमवासिनी ४१ तांदृष्ट्वावव्रृधेकामःकृष्णस्याप्रियदर्शनाम् ॥ हविषेवानलस्यार्चिर्मनस्तस्यांसमादधत् ४२ रामेणसहनिश्चित्यकेशवस्तुमहाबलः ॥ तत्प्रमाथेकरोद्बुद्धिंवृष्णिभिःप्रणिधायच ४३ कृतेतुदेवताकार्येनिष्क्रामंतींसुरालयात् ॥ उन्मथ्यसहसाकृष्णस्स्वंनिनायरथोत्तमम् ४४ वृक्षमुत्पाट्यरामोपिजघानापततःपरान् ॥ सन्नह्यंतदाशार्हास्तदाज्ञयाश्वसर्वशः ४५ तेरथैर्विविधाकारैस्समुच्छ्रितमहाध्वजैः ॥ वाजिभिर्वारणैश्चैवपरिवव्रुर्हलायुधम् ४६ आदायरुक्मिणींकृष्णोजगामाशुपुरींप्रति ॥ रामेभारंतमासज्ययुयुधानेचवीर्यवान् ४७ अक्रूरेविपृथौचैवगदेचकृतवर्मणि ॥ चक्रदेवेसुदेवेचसारणेचमहाबले ४८ निर्वृत्तशत्रौविक्रांतेभंगकारेविदूरथे ॥ उग्रसेनात्मजेकंकेशतद्युम्नेचकेशवः ४९ राजाधिदेवेमृदरेप्रसेनेचित्रकेतथा ॥ अतिदांतेबृहद्दुर्गेश्वफल्केसत्यकेपृथौ ५० वृष्ण्यंधकेषुचान्येषुमुख्येषुमधुसूदनः ॥ गुरुमासज्यतंभारंययौद्वारवतींप्रति ५१ दंतवक्रोजरासंधःशिशुपालश्चवीर्यवान् ॥ सन्नद्धानिर्ययुःक्रुद्धाजिघांसंतोजनार्दनम् ५२ अंगवंगकलिंगैश्चसार्द्धंपौंड्रश्चवीर्यवान् ॥ निर्ययौचेदिराजस्तुभ्रातृभिस्समहारथैः ५३ तान्प्रत्यगृह्णन्संरब्धावृष्णिवीरामहारथाः ॥ संकर्षणंपुरस्कृत्यवासवंमरुतोयथा ५४ आपतंतंहिवेगेनजरासंधंमहाबलम् ॥ षड्भिर्विव्याधनाराचैर्युयुधानोमहामृधे ५५ अक्रूरोदंतवक्रंतुविव्याधनवभिःशरैः ॥ तंप्रत्याविद्धयत्कारूषोबाणैर्दशभिराशुगैः ५६ विपृथुःशिशुपालंतुशरैर्विव्याधसप्तभिः ॥ अष्टभिःप्रत्यविद्धयतंशिशुपालःप्रतापवान् ५७ गवेषणस्तुचैद्यंतुषड्भिर्विव्याधमार्गणैः ॥ अतिदांतस्तथाष्टाभिर्बृहद्दुर्गश्चपंचभिः ५८ प्रतिविव्याधतांश्चैद्यःपंचभिःपंचभिःशरैः ॥ जघानाश्वांश्चचतुरश्चतुर्भिर्विपृथोःशरैः ५९ बृहद्दुर्गस्यभल्लेनशिरश्चिच्छेदचारिहा ॥ गवेषणस्यसूतंतुप्राहिणोद्यमसादनम् ६० हताश्वंतुरथंत्यक्त्वाविपृथुस्तुमहाबलः ॥ आरुरोहरथंशीघ्रंबृहद्दुर्गस्यवीर्यवान् ६१ विपृथोःसारथिश्चापिगवेषणरथंद्रुतम् ॥ आरुह्यजवनानश्वान्नियंतुमुपचक्रमे ६२

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ कारूषोदंतवक्रः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

कलापिनः बाणहस्ताः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ बलीशिशुपालभ्राता ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ राजपुत्रंपौंड्रकवासुदेवसुतम् ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ निसृष्टेनप्रक्षिप्तेनद्रुमेणनिष्पत्रवृ

तेक्रुद्धाःशरवर्षेणसुनीथंसमवाकिरन् ॥ नृत्यंतंरथमार्गेषुचापहस्ताःकलापिनः ६३ चक्रदेवोदंतवक्त्रंबिभेदोरसिपत्रिणा ॥ षड्रथंपंचाभिश्चैवविंध्याधयुधि मार्गणैः ६४ ताभ्यांसविद्धोदशभिर्बाणैर्मर्मातिगैःशितैः ॥ ततोबलीचक्रदेवंबिभेददशभिःशरैः ६५ पंचभिश्चापिविंध्याधसोपिदूराद्विदूरथम् ॥ विदूरथोपितंषड्भिर्विंध्याधाजौशितैःशरैः ६६ त्रिंशताप्रत्याविध्यत्तंबलीबाणैर्महाबलम् ॥ कृतवर्माबिभेदाजौराजपुत्रंत्रिभिःशरैः ६७ न्यहनत्सारथिंचास्य ध्वजंचिच्छेदसोच्छ्रितम् ॥ प्रतिविंध्याधतंक्रुद्धःपौंड्रःषड्भिःशिलीमुखैः ६८ धनुश्चिच्छेदचाप्यस्यभल्लेनकृतवर्मणः ॥ निवृत्तशत्रुःकालिंगंबिभेदानोशितैःशरैः ॥ तोमरेणासदेशेतंनिर्बिभेदकलिंगराट् ६९ गजेनासाद्यकंकस्तुगजमंगस्यवीर्यवान् ॥ तोमरेणाबिभेदांगंबिभेदांगश्चतंशरैः ७० चित्रकश्चश्वफल्कश्चसत्यकश्चमहारथः ॥ कलिंगस्यतथानीकंनाराचैर्बिभिदुःशतैः ७१ तंनिसृष्टद्रुमेणाजौवंगराजस्यकुंजरम् ॥ जघानरामःसंक्रुद्धोवंगराजंचसंयुगे ७२ तंहत्वारथमारुह्यधनुरादायवीर्यवान् ॥ संकर्षणोजघानोग्रैर्नाराचैःकैशिकान्बहून् ७३ षड्भिर्निहत्यकारूषान्महेष्वासान्सवीर्यवान् ॥ शतंजघानसंक्रुद्धोमागधानांमहाबले ७४ निहत्यतान्महाबाहुर्जरासंधंततोभ्ययात् ॥ तमापतंतंविव्याधनाराचैर्मागधस्त्रिभिः ७५ तंबिभेदाष्टभिःक्रुद्धोनाराचैर्मुसलायुधः ॥ चिच्छेदचास्यभल्लेनध्वजंहेमपरिष्कृतम् ७६ तद्युद्धमभवद्घोरंतेषांदेवासुरोपमम् ॥ सृजतांशरवर्षाणिनिघ्रतामितरेतरम् ७७ गजैर्गजाहिसंक्रुद्धाःसंनिपेतुःसहस्रशः ॥ रथैरथाश्वसंरब्धाःसादिनश्चापिसादिभिः ७८ पदातयःपदातींश्चशक्तिचर्मासिपाणयः ॥ छिंदंतश्चोत्तमांगानिविचेरुर्युधितेपृथक् ७९ असीनांपात्यमानानांकवचेषुमहास्वनः ॥ शराणांपततांशब्दःपक्षिणामिवशुश्रुवे ८० भेरीशंखमृदंगानांवेणूनांचमृषेध्वनिम् ॥ जुगूहघोषःशस्त्राणांज्याघोषश्चमहात्मनाम् ८१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिरुक्मिणीहरणंनामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कृष्णेनह्रियमाणांतांरुक्मीश्रुत्वातुरुक्मिणीम् ॥ प्रतिज्ञामकरोत्क्रुद्धःसमक्षंभीष्मकस्यह १ ॥ रुक्म्युवाच ॥ अहत्वायुधिगोविंदमनानीयचरुक्मिणीम् ॥ कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् २ आस्थायसरथंवीरःसमुदग्रायुधध्वजम् ॥ जवेनप्रययौक्रुद्धोबलेनमहतावृतः ३ तमन्वयुर्नृपाश्चैवदाक्षिणापथवर्तिनः ॥ क्राथोंशुमाञ्श्रुतर्वाचवेणुदारिश्चवीर्यवान् ४ भीष्मकस्यसुताश्चान्येरथेनरथिनांवराः ॥ क्रथकौशिकमुख्याश्चसर्वएवमहारथाः ५

क्षेण ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ जुगूहसमावृणोत् ॥ ८१ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ अथषष्टितमेध्यायेरुक्मिणंभीहरिस्त्वयं ॥ जित्वामुक्त्वाथवैदर्भीमुपयेमइतीर्यते ॥ १ ॥ कृष्णेनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ तंरुक्मिणं जनार्दनंजिघांसंतः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४
चिकीर्षुर्द्वैरथंयुद्धमभ्ययान्म
तेगत्वादूरमध्वानंसरितंनर्मदामनु ॥ गोविंदंददृशुःक्रुद्धाःसहैवप्रिययास्थितम् ६ अवस्थाप्यचतत्सैन्यंरुक्मीमदबलान्वितः ॥ चिकीर्षुर्द्वैरथंयुद्धमभ्ययान्म
धुसूदनम् ७ साविव्याधचतुःषष्ट्यागोविंदंनिशितैःशरैः ॥ तंप्रत्यविध्यत्सप्तत्याबाणैर्युधिजनार्दनः ८ यतमानस्यचिच्छेदध्वजंचास्यमहाबलः ॥ ज
हारचशिरःकायात्सारथेस्तस्यवीर्यवान् ९ तंकृच्छ्रगतमाज्ञायपरिवव्रुर्जनार्दनम् ॥ दाक्षिणात्याजिघांसंतोराजानःसर्वएवहि १० तमंशुमान्महाबाहुर्वि
व्याधदशभिःशरैः ॥ श्रुतर्वापंचभिःक्रुद्धोवेणुदारिश्चसप्तभिः ११ ततोंशुमंतंगोविंदोबिभेदोरसिवीर्यवान् ॥ निषसादरथोपस्थेव्यथितःसनराधिपः १२
श्रुतर्वणोजघानाश्वांश्चतुर्भिश्चतुरःशरैः ॥ वेणुदारेर्ध्वजंछित्त्वाभुजेविव्याधदक्षिणम् १३ तथैवचश्रुतर्वाणंशरैर्विव्याधपंचभिः॥शिश्रियेसध्वजंश्रांतोन्यषीद
च्चव्यथान्वितः १४ मुंचंतःशरवर्षाणिवासुदेवंततोभ्ययुः ॥ क्रथकैशिकमुख्याश्चसर्वएवमहारथाः १५ बाणैर्बाणांश्चचिच्छेदतेषांयुधिजनार्दनः ॥ जघा
नचैषांसंरब्धःपतमानश्चताञ्शरान् १६ पुनरन्याश्चतुःषष्ट्याजघानानिशितैःशरैः ॥ क्रुद्धानापततोवीरानाद्रवत्समहाबलः १७ विद्रुतंस्वबलंदृष्ट्वारुक्मी
क्रोधवशंगतः ॥ पंचभिर्निशितैर्बाणैर्विव्याधोरसिकेशवम् १८ सारथिंचास्यविव्याधसायकैर्निशितैस्त्रिभिः ॥ आजघानशरेणास्यध्वजंचनतपर्वणा १९ के
शवस्त्वरितंदृष्ट्वाक्रुद्धोविव्याधमार्गणैः ॥ धनुश्चिच्छेदचाप्यस्ययतमानस्यरुक्मिणः २० अथान्यद्धनुरादायरुक्मीकृष्णजिघांसया ॥ प्रादुश्चकारचान्या
निदिव्यान्यस्त्राणिवीर्यवान् २१ अस्त्रैरस्त्राणिसंवार्यतस्यकृष्णोमहाबलः ॥ पुनश्चिच्छेदतच्चापंरथेषांचात्रिभिःशरैः २२ सच्छिन्नधन्वाविरथःखड्गमादाय
चर्मच ॥ उत्पपातरथाद्वीरोगरुत्मानिववीर्यवान् २३ तस्याभिपततःखड्गंचिच्छेदयुधिकेशवः ॥ नाराचैश्चत्रिभिःक्रुद्धोबिभेदैनमथोरसि २४ सपपातमहा
बाहुर्वसुधामनुनादयन् ॥ विसंज्ञोमूर्च्छितोराजावज्रेणेवमहासुरः २५ तांश्चराज्ञःशरैःसर्वान्पुनर्विव्याधमाधवः ॥ रुक्मिणंपतितंदृष्ट्वाव्यद्रवंतनराधिपाः
२६ विचेष्टमानंतंभूमौभ्रातरंवीक्ष्यरुक्मिणी ॥ पादयोर्न्यपतद्विष्णोर्भ्रातुर्जीवितकांक्षिणी २७ तामुत्थाप्यपरिष्वज्यसांत्वयामासकेशवः ॥ अभयंरुक्मि
णेदत्त्वाप्रययौस्वपुरींततः २८ वृष्णयोपिजरासंधंभंक्त्वातांश्चैवपार्थिवान् ॥ प्रययुर्द्वारकांहृष्टाःपुरस्कृत्यहलायुधम् २९ प्रयातेपुंडरीकाक्षेश्रुतर्वाभ्येत्य
संगरे ॥ रुक्मिणंरथमारोप्यप्रययौस्वांपुरींप्रति ३० अनानीयस्वसारंतुरुक्मीमानमदान्वितः ॥ हीनप्रतिज्ञोनैच्छत्सप्रवेष्टुंकुंडिनंपुरम् ३१ विदर्भेषुनि
वासार्थंनिर्ममेन्यत्पुरंमहत् ॥ तद्भोजकटमित्येवबभूवभुविविश्रुतम् ३२
॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

। ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ कालिंदींसूर्यस्यपुत्रींयमुनांप्रथमां मित्रविंदांराजाधिदेव्यांपितृष्वसरिआवंत्याजातांद्वितीयां सत्यांअयोध्यापतेर्नग्नजितःपुत्रींनाग्नजितींतृतीयां जांबवतःसुतांजांबवतींचतुर्थीं रोहिणींश्रुतकीर्तौपितृष्वसरिकैकेयाज्जातांभद्रापरनाम्नींपंचमीं ॥ ४१ ॥ मद्रराजसुतांलक्ष्मणामितिव्यवाहितेनान्वयरतांषष्ठीं सात्राजितींसत्यभामांसप्तमीं ॥ ४२ ॥ शैब्यस्यसुतांतन्वीं नामतःगांधारीमभिधामष्टमीं एताःपट्टनायिकाः रुक्मिणीतुसाक्षात्श्रीरेवेत्यासु नगाणिता समंए

तत्रौजसामहातेजादक्षिणांदिशमन्वशात् ॥ भीष्मकःकुंडिनेचैवराजोवासमहाभुजः ३३ द्वारकांचापिसंप्राप्तेरामेवृष्णिबलान्विते ॥ रुक्मिण्याःकेशवः पाणिंजग्राहविधिवत्प्रभुः ३४ ततःसहतयारेमेप्रिययाप्रियमाणया ॥ सीतयेवपुरारामःपौलोम्येवपुरंदरः ३५ साहितस्याभवज्ज्येष्ठापत्नीकृष्णस्यभामिनी ॥ पतिव्रतागुणोपेतारूपशीलगुणान्विता ३६ तस्यामुत्पादयामासपुत्रान्दशमहारथान् ॥ चारुदेष्णंसुदेष्णंचप्रद्युम्नंचमहाबलम् ३७ सुषेणंचारुगुप्तंच चारुबाहुंचवीर्यवान् ॥ चारुविंदंसुचारुंचभद्रचारुंतथैवच ३८ चारुंचबलिनांश्रेष्ठंसुतांचारुमतींतथा ॥ धर्मार्थकुशलास्तेतुकृतास्त्रायुद्धदुर्मदाः ३९ महिषीःसप्तकल्याणीस्ततोन्यामधुसूदनः ॥ उपयेमेमहाबाहुर्गुणोपेताःकुलोद्भवाः ४० कालिंदींमित्रविंदांचसत्यांनाग्नजितीमपि ॥ सुतांजांबवतश्चापि रोहिणींकामरूपिणीम् ४१ मद्रराजसुतांचापिसुशीलांशुभलोचनाम् ॥ सात्राजितींसत्यभामांलक्ष्मणांचारुहासिनीम् ४२ शैब्यस्यचसुतांतन्वींरूपेणाप्सरसोपमाम् ॥ स्त्रीसहस्राणिचान्यानिषोडशातुलविक्रमः ॥ उपयेमेहृषीकेशःसर्वाभिजेसताःसमम् ४३ परार्द्ध्यवस्त्राभरणाःकामैःसर्वैःसुखोचिताः ॥ जज्ञिरेतासुपुत्राश्चतस्यवीराःसहस्रशः ४४ शास्त्रार्थकुशलाःसर्वेबलवंतोमहारथाः ॥ यज्वानःपुण्यकर्माणोमहाभागामहाबलाः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्री महाभारतेखि०हरि०विष्णु०रुक्मिणीहरणंनामषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःकालेव्यतीतेतुरुक्मीमहातिवीर्यवान् ॥ दुहितुःकारयामासस्वयंवरमरिंदम १ तत्राहूताहिराजानोराजपुत्राश्चरुक्मिणा ॥ समाजग्मुर्महावीर्यानानादिग्भ्यःश्रियान्विताः २ तत्राजगामप्रद्युम्नः कुमारैरपरैर्वृतः ॥ साहितंचकमेकन्यासचतांशुभलोचनाम् ३ शुभांगीनामवैदर्भीकांतिद्युतिसमन्विता ॥ पृथिव्यामभवत्ख्यातारुक्मिणस्तनयातदा ४ उपविष्टेषुसर्वेषुपार्थिवेषुमहात्मसु ॥ वैदर्भीवरयामासप्रद्युम्नमरिसूदनम् ५ सहिसर्वास्त्रकुशलःसिंहसंहननोयुवा ॥ रूपेणाप्रतिमोलोकेकेशवस्यात्मजोभवत् ६

कसमयावच्छेदेननतुपर्यायेणभेजेउपयेमेच मूर्तिभेदेनयेगेश्वरत्वात् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एकषष्टितमेध्यायेप्रद्युम्नतत्तनूजयोः ॥ विवाहःकथ्यतेतत्ररुक्मिणश्चतथावधः ॥ १ ॥ ततइतिकालेमहाति ॥ १ ॥ २ ॥ साकन्याचकमेकामितवती ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सिंहसंहननःसिंहवदतिदृढांगः वरांगरूपोपेतोयःसिंहसंहननोहिसइत्युक्तोवा ॥ ६ ॥

वयोरूपगुणोपेताराजपुत्रीचसाभवत् ॥ नारायणीचंद्रसेनाजातकामाचतंप्रति ७ वृत्तेस्वयंवरेजग्मूराजानःस्वपुराणिते ॥ उपादायचवैदर्भीप्रद्युम्नोद्वार
कांययौ ८ रेमेसहतयावीरोदमयंत्यानलोयथा ॥ सतस्यांजनयामासदेवगर्भोपमंसुतम् ९ अनिरुद्धमितिख्यातंकर्मणाप्रतिमंभुवि ॥ धनुर्वेदेचवेदेचनी
तिशास्त्रेचपारगम् १० अभवत्सयदाराजन्ननिरुद्धोवयोन्वितः ॥ तदास्यरुक्मिणःपौत्रींश्रीमतींरुक्मसंनिभाम् ॥ पत्न्यर्थेवरयामासनाम्नारुक्मवती
तिसा ११ अनिरुद्धंगुणैर्दातुंकृतबुद्धिर्नृपस्ततः ॥ प्रीत्याहरौरुक्मिणेयस्यरुक्मिण्याश्चाप्युपग्रहात् १२ विस्पर्द्धन्नपिकृष्णेनवैरंत्यज्यमहायशाः ॥
ददामीत्यब्रवीद्राजाप्रीतिमान्जनमेजय १३ केशवःसहरुक्मिण्यापुत्रैःसंकर्षणेनच ॥ अन्यैश्चवृष्णिभिःसार्द्धंविदर्भान्सबलोययौ १४ संयुक्ताज्ञा
तयश्चैवरुक्मिणःसुहृदश्चये ॥ आहूतारुक्मिणातेपितत्राजग्मुर्नराधिपाः १५ शुभेतिथौमहाराजनक्षत्रेचाभिपूजिते ॥ विवाहःसोनिरुद्धस्यबभूवपरमो
त्सवः १६ पाणौगृहीतेवैदर्भ्यास्त्वनिरुद्धेनतत्रवै ॥ वैदर्भयादवानांचबभूवपरमोत्सवः १७ रेमिरेवृष्णयस्तत्रपूज्यमानायथामराः ॥ अथाश्म
कानामधिपोवेणुदारिरुदारधीः १८ अक्षःश्रुतर्वाचाणूरःक्राथश्चैवांशुमानपि ॥ जयत्सेनःकलिंगानामधिपश्चमहाबलः १९ पांड्यश्चनृपतिःश्री
मान्‌षीकाधिपतिस्तथा ॥ एतेसंमंत्र्यराजानोदाक्षिणात्यामहर्द्धयः २० अभिगम्याब्रुवन्सर्वेरुक्मिणंरहसिप्रभुम् ॥ भवानक्षेषुकुशलोवयंचापिरिरंसवः ॥
प्रियद्यूतश्चरामोसावक्षेष्वनिपुणोपिच २१ तेभवंतंपुरस्कृत्यजेतुमिच्छामतंवयम् ॥ इत्युक्तोरोचयामासरुक्मीद्यूतंमहारथः २२ तेशुभांकांचन
स्तंभांकुसुमैर्भूषिताजिराम् ॥ सभामाविविशुर्हृष्टाःसिक्तांचंदनवारिणा २३ तांप्रविश्यततःसर्वेशुभ्रस्रगनुलेपनाः ॥ सौवर्णेष्वासनेष्वासांचक्रिरेविजि
गीषवः २४ आहूतोबलदेवस्तुकितवैरक्षकोविदैः ॥ बाढमित्यब्रवीद्धृष्टःसहदीव्यामपण्यताम् २५ निकृत्याविजिगीषंतोदाक्षिणात्यानराधिपाः ॥ म
णिमुक्तासुवर्णंचतत्रानिन्युःसहस्रशः २६ ततःप्रावर्ततद्यूतंतेषांरतिविनाशनम् ॥ कलहस्यास्पदंघोरंदुर्मतीनांक्षयावहम् २७ निष्काणांचसहस्राणि
सुवर्णस्यदशादितः ॥ रुक्मिणासहसंपातेबलदेवोग्लहंददौ २८ तंजिगायततोरुक्मीयतमानंमहाबलम् ॥ तावदेवापरंभूयोबलदेवंजिगायसः २९ अस
कृज्जीयमानस्तुरुक्मिणाकेशवाग्रजः ॥ सुवर्णकोटीर्जग्राहग्लहंतस्यमहात्मनः ३० जितमित्येवहृष्टोथतमाहूतिरभाषत ॥ श्लाघ्यमानश्चविक्षेपप्रह
सन्मुशलायुधम् ३१ अविद्योदुर्बलःश्रीमान्हिरण्यममितंमया ॥ अजेयोबलदेवोयमक्षद्यूतेपराजितः ३२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अधिपांसुले अविकसरजस्के क्रोधकालेद्यूतदेशेचेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ चातुरक्षेचतुरंकांकितेऽक्षेनिर्वृत्तेनिपतितेसतिउभयोर्धनेमत्येकंद शघाकृतेयदिवादीएकांकंपातयेत्तदाएकमंशंधनाद्धरेत् द्व्यंकपातेपूर्वेणसहद्वौमंशानत्र्यंकपातेपूर्वैस्त्रिभिः सहषडंशान्चतुरंकपातेपूर्वैःपङ्भिःसहदशाप्यंशान्हरेदिति द्यूतविदांम

कलिंगराजस्तच्छ्रुत्वाप्रजहासभृशंतदा ॥ दंतान्संदर्शयन्हृष्टस्तत्राक्रुद्धद्धलायुधः ३३ रुक्मिणस्तद्वचश्श्रुत्वापराजयनिमित्तजम् ॥ निगृह्यमाणस्ती

क्ष्णाभिर्वाग्भिर्भीष्मकसूनुना ३४ रोषमाहारयामासजितरोषोपिधर्मवित् ॥ संक्रुद्धोधर्षणांप्राप्यरौहिणेयोमहाबलः ३५ धैर्यान्मनःसन्निधायततोवचन मब्रवीत् ॥ दशकोटिसहस्राणिग्लहएकोममापरः ३६ एनंसंपरिगृह्णीष्वपातयाक्षान्नराधिप ॥ कृष्णाक्षाल्लोहिताक्षांश्चदेशेऽस्मिन्रुक्मघिपांसुले ३७ इत्येव माह्वयामासरुक्मिणंरोहिणीसुतः ॥ अनुक्त्वावचनंकिंचिद्बाढमित्यब्रवीत्पुनः ३८ अक्षानुक्मीततोहृष्टःपातयामासपार्थिवः ॥ चातुरक्षेतुनिर्वृत्तेनिर्जितः सनराधिपः ३९ बलदेवेनधर्मेणनेत्युवाचततोबलम् ॥ धैर्यान्मनःसमाधायसनकिंचिदुवाचह ४० बलदेवंततोरुक्मीमयाजितमितिस्मयन् ॥ बलदे वस्तुतच्छ्रुत्वाजिह्मंवाक्यंनराधिप ४१ भूयःक्रोधसमाविष्टोनोत्तरंव्याजहारह ॥ ततोगंभीरनिर्घोषावागुवाचाशरीरिणी ४२ बलदेवस्यतंक्रोधंवर्धयं तीमहात्मनः ॥ सत्यमाहबलःश्रीमान्धर्मेणैषपराजितः ४३ अनुक्त्वावचनंकिंचित्प्राप्तोभवतिकर्मणा ॥ मनसासमनुज्ञातंतत्स्यादित्येवगम्यताम् ॥ ४४ इतिश्रुत्वावचस्तथ्यमंतरिक्षात्सुभाषितम् ॥ संकर्षणस्तथोत्थायसौवर्णेनोरुणाबली ४५ रुक्मिण्याभ्रातरंज्येष्ठंनिजघानमहीतले ॥ त्रिवादेकुपितो रामःक्षेप्तारंकिलरुक्मिणम् ॥ जघानाष्टापदेनैवप्रमथ्ययदुनंदनः ४६ ततोपसृत्यसंक्रुद्धःकालिंगाधिपतेरपि ॥ दंतान्बभंजसंरंभादुन्ननादचसिंहवत् ४७ खड्गमुद्यम्यतान्सर्वांस्त्रासयामासपार्थिवान् ॥ स्तंभंसभायाःसौवर्णमुत्पाट्यबलिनांवरः ४८ गजेंद्रइवसंस्तंभंकर्षन्संकर्षणस्ततः ॥ निर्जगामसभाद्वारा त्रासयामासकैशिकान् ४९ रुक्मिणंनिहतंप्रज्ञंसहत्वायादवर्षभः ॥ वित्रास्यविद्विषःसर्वान्सिंहःक्षुद्रमृगानिव ५० जगामशिबिरंरामःस्वयमेवजनावृतः ॥ न्यवेदयत्सकृष्णायतत्रसर्वंयथाभवत् ५१ नोवाचसतदाकृष्णःकिंचिद्राममहाद्युतिः ॥ निगृह्यचतदात्मानंकृच्छ्राद्‌भ्रूण्यवर्तयत् ५२ नहतोवासुदेवेनयः पूर्वंपरवीरहा ॥ ज्येष्ठोभ्राताथरुक्मिण्यारुक्मिणस्नेहकारणात् ५३ सरामकरमुक्तेननिहतोद्यूतमंडले ॥ अष्टापदेनबलवान्राजावज्रधरोपमः ५४ तस्मि न्हतेमहावीर्येनृपतौभीष्मकात्मजे ॥ द्रुमभागेवतुल्येवैरुद्रभार्गवशिक्षिते ५५

र्यादयासर्वधनंजितमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अनुक्त्वापिजयंप्रामोभवतिरामइत्यध्याहृत्ययोज्यं मनसाप्रतिवादिनामितिशेषःमनसानुज्ञातमपिवाचानाभ्यनु ज्ञायतइतिदौरात्म्यंतेषामितिभावः ॥ ४४ ॥ उरुणामहताअष्टापदेनेतिवक्ष्यमाणत्वात् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ कालिंगाधिपतेर्जयत्सेनस्य ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ इतिश्रीमाहभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकषष्टितमोऽध्या
कृतौसत्क्रियायांकुशलेइत्येकदेशेनसंबंधःनित्ययाजिनिनित्यकर्मपरे

रुक्मिणीचमहाभागाविलपंत्यार्तयागिरा ॥ कृतौचयुद्धकुशलेनित्ययाजिनिपातिते ॥ वृष्णयश्चांधकाश्चैवसर्वेविमनसोभवन् ५६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ वैरस्यचसमुत्थानंवृष्णिभिर्भरतर्षभ ५८ वृष्णयोपिमहाराजध विलपंतींतथादृष्ट्वासांत्वयामासकेशवः ५७ एततेसर्वमाख्यातंरुक्मिणोनिधनंयथा ॥ नान्यादायसर्वशः ॥ रामकृष्णौसमाश्रित्यययुर्द्वारवतींप्रति ५९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि० रुक्मीवधोनामैकषष्टितमोऽध्यायः ६१ ॥

॥ राजोवाच ॥ भूयएवतुविप्रर्षेबलदेवस्यधीमतः ॥ माहात्म्यंश्रोतुमिच्छामिशेषस्यधरणीभृतः १ अतीवबलदेवंतंतेजोराशिमनिर्जितम् ॥ कथयंति महात्मानंयेपुराणविदोजनाः २ तस्यकर्माण्यहंविप्रश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ अनंतंयंविदुर्नागमादिदेवंजनेश्वरम् ३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पुराणनागरा जोसौपठ्यतेधरणीधरः ॥ शेषस्तेजोनिधिःश्रीमानकंप्यःपुरुषोत्तमः ४ योगाचार्योमहावीर्योदेवमंत्रमुखोबली ॥ जरासंधंगदायुद्धेजितवान्योनचावधीत् ५ बहवश्चैवराजानःप्रार्थिताःपृथिवीतले ॥ अन्वयुर्मागधंसर्वेतेचापिविजितारणे ६ नागायुतबलप्राणोभीमोभीमपराक्रमः ॥ असकृद्बलदेवेनबाहुयुद्धेपरा जितः ७ दुर्योधनस्यकन्यांतुहरमाणोन्यगृह्यत ॥ सांबोजांबवतीपुत्रोनगरेनागसाह्वये ८ राजभिःसर्वतोरुद्धंहरमाणोबलात्किल ॥ तदुपश्रुत्यसंरुद्ध आजगाममहाबलः ९ रामस्तस्यतुमोक्षार्थमागतोनालभच्चतम् ॥ ततश्चक्रोधबलवानद्भुतंचाकरोन्महत् १० अनिवार्यमभेद्यंचदिव्यमप्रतिमंबले ॥ लांगलास्त्रंसमुद्यम्यब्रह्ममंत्राभिमंत्रितम् ११ प्राकारवप्रेविन्यस्यपुरस्यचमहाद्युतिः ॥ प्रक्षेप्तुमैच्छद्गंगायांनगरंकौरवस्यतत् १२ तद्विघूर्णितमालक्ष्यपु रंदुर्योधनोनृपः ॥ सांबंनिर्यातयामाससभार्यंतस्यधीमतः १३ ददौशिष्यंतदात्मानंरामस्यसुमहात्मनः ॥ गदायुद्धेकुरुपतिंशिष्यंजग्राहतंचसः १४ ततःप्रभृतिराजेंद्रपुरमेतद्विघूर्णितम् ॥ आवर्जितमिवाभातिगंगामभिमुखंनृप १५ इदमत्यद्भुतंकर्मरामस्यकथितंभुवि ॥ भांडीरेकथितंराजन्यत्कृतंशौ रिणापुरा १६ प्रलंबंमुष्टिनैकेनयज्जघानहलायुधः ॥ धेनुकंतुमहावीर्यंचिक्षेपनगमूर्द्धनि ॥ सगतासुःपपातोर्व्यांदैत्योगर्दभरूपधृक् १७ लवणजलगमाम हानदीद्रुतजलवेगतरंगमालिनी ॥ नगरमभिमुखंयदाहृताहलविधृतायमुनायमस्वसा १८ बलदेवस्यमाहात्म्यमेतत्तेकथितंमया ॥ अनंतस्या प्रमेयस्यशेषस्यधरणीभृतः १९

यः॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथाध्यायेषष्टितमेद्व्यधिकेस्मिन्निरूप्यते ॥ बलदेवस्यमाहात्म्यंभूरिभाग्यवतांप्रियम् ॥ १ ॥ भूयइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ भीमोभीमसेनः ॥ ७ ॥ न्यगृह्यतनिगृहीतःकौरवैरितिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ १० ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ अथात्रत्रिषष्टितमेसुरेंद्रःकृष्णमब्रवीत् ॥ कुंडलाभ्यादितेर्मातुर्हर्तुश्चासनिबर्हणम् ॥ १ ॥ प्रत्ये स्येति ॥ १ ॥ तैःयदुभिः ॥ २ ॥ यानिरत्नानिमत्यपद्यततानिनैर्ऋताम्प्रत्यवारयत् राक्षसैःस्वगृहेआनाय्यस्थापितवानित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ मूर्तिलिंग स्थःदृश्यज्ञापकंसत्वंमूर्तिःलिंगंतत्स्थःप्राग्ज्योतिषपुरस्थोवा बाधिताबाधकः ॥ ६ ॥ कशेरुंस्थानविशेषंअगमत्चतुर्दशीसर्वदाचतुर्थादरायायुक्तांताचगर्भकौमारपौगंडसंधियौवनमि

इतिपुरुषवरस्यलांगलेर्बहुविधमुत्तममन्यदेवच ॥ यदकथितमिहाद्यकर्मतेतदुपलभस्वपुराणविस्तरात् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि वंशेविष्णुपर्वणिबलदेवमाहात्म्यंनामद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ छ ॥ जनमेजयउवाच ॥ प्रत्येत्यद्वारकांविष्णुर्हतेरुक्मिणिवीर्यवान् ॥ अकरोद्यन्म हाबाहुस्तन्मेवदमहामुने ॥ १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सतैःपरिवृत्तःश्रीमान्पुरींयादवनंदनः ॥ द्वारकांभगवान्विष्णुःप्रत्यवैक्षतवीर्यवान् २ प्रत्यपद्यतरत्ना निविविधानिवसूनिच ॥ यथार्हंपुंडरीकाक्षोनैर्ऋतान्प्रत्यवारयत् ३ तत्रविघ्नंचरंतिस्मदैतेयाःसहदानवैः ॥ तान्जघानमहाबाहुर्वरदृप्तान्महासुरान् ४ वि घ्नंचास्याकरोत्तत्रनरकोनामदानवः ॥ त्रासनःसर्वदेवानांदेवराजरिपुर्महान् ५ सभौमूर्तिलिंगस्थःसर्वदेवाधिबाधिता ॥ देवतानामृषीणांचप्रतीपमकरो तदा ६ त्वष्टुर्दुहितरंभौमःकशेरुमगमत्तदा ॥ गजरूपेणजग्राहरुचिरांगींचतुर्दशीम् ७ प्रमथ्यतांवरारोहांनरकोवाक्यमब्रवीत् ॥ नष्टशोकभयोमोहात्प्राग् ज्योतिषपतिस्तदा ८ यानिदेवमनुष्येषुरत्नानिविविधानिच ॥ बिभर्तिचमहीकृत्स्नासागरेषुचयद्वसु ९ अद्यप्रभृतितानीहसहिताःसर्वनैर्ऋताः ॥ ममै वोपाहरिष्यंतिदैत्याश्चसहदानवैः १० एवमुत्तमरत्नानिवस्त्राणिविविधानिच ॥ सजहारतदाभौमस्तच्चनाधिचकारसः ११ गंधर्वाणांचयाःकन्याजहार नरकोबली ॥ याश्चदेवमनुष्याणांसप्तचाप्सरसांगणाः १२ चतुर्दशसहस्राणिएकविंशच्छतानिच ॥ एकवेणीधराःसर्वाःसतीमार्गमनुव्रताः ॥ १३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तासांपुरवरंभौमोकारयन्मणिपर्वतम् ॥ अलकायामदीनात्मामुरोःस्वविषयंप्रति १४ ताश्चप्राग्ज्योतिषपतिंमुरोश्चैवदशात्मजाः ॥ नैर्ऋताश्चयथामुख्याःपालयंतउपासते॥ सएषतमसःपारेवरदत्तोमहासुरः१५नचासुरगणैःसर्वैःसहितैःकर्मतत्पुरा ॥ कृतपूर्वंतदाघोरंयदकार्षीन्महासुरः१६ अदितिंधर्षयामासकुंडलार्थेमहासुरः ॥ यंमहीसुषुवेदेवीयस्यप्राग्ज्योतिषंपुरम् १७ द्वारपालाश्चचत्वारस्तस्यासन्युद्धदुर्मदाः ॥ हयग्रीवोनिसुंद श्चवीरःपंचनदस्तथा १८

तिदशभ्यऊर्ध्वंपंचदशभ्योर्वाक्चतुर्दशवार्षिकीमित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तच्चरत्नजातंआहृतमपिनाधिचकारनबुभुजे ॥ ११ ॥ १२ ॥ एकविंशच्छता निशताधिकेद्वेचतुःशतेतिषोडशसहस्राणिशतंच एकवेणीधराःकुमारिकाः ॥ १३ ॥ मुरोर्दैत्यस्य ॥ १४ ॥ ताःप्राग्ज्योतिषपतिंचेत्यन्वयःसएषनरकःतमसःनीलवर्णस्यसमुद्रस्यपा रेतीरे ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ वासवक्षयादिंद्रालयात् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

मुरुःपुत्रसहस्रैश्चवरदत्तोसुरोमहान् ॥ आदेवयानमावृत्यपंथानंसमुपस्थितः ॥ वित्रासनःसुकृतिनांविरूपैराक्षसैःसह १९ तद्वधार्थंमहाबाहुःशंखचक्र
गदासिभृत् ॥ जातोवृष्णिषुदेवक्यांवसुदेवाज्जनार्दनः २० तस्याथपुरुषेंद्रस्यलोकप्रथिततेजसः ॥ निवासोद्वारकादेवैरुपायादुपपादिता २१ अती
वहिपुरीरम्याद्वारकावासवक्षयात् ॥ महार्णवपरिक्षिप्तापंचपर्वतशोभिता २२ तस्यांदिव्यपुराभार्यासभाकांचनतोरणा ॥ सादाशार्हीतिविख्यातायोज
नायामविस्तृता २३ तत्रवृष्ण्यंधकाःसर्वेरामकृष्णपुरोगमाः ॥ लोकयात्रामिमांकृत्स्नांपरिरक्षंतआसते २४ तत्रासीनेषुसर्वेषुकदाचिद्भरतर्षभ ॥ दि
व्यगंधोववौवायुःपुष्पवर्षंपपातह २५ ततःकिलकिलाशब्दःप्रभाजालाभिसंवृतः ॥ मुहूर्तमंतरिक्षेऽभूत्ततोभूमौप्रतिष्ठितः २६ मध्येतुतेजसस्तस्य
पांडुरंगजमास्थितः ॥ वृतोदेवगणैःसर्वैर्वासवःसमदृश्यत २७ रामकृष्णौचराजासवृष्ण्यंधकगणैःसह ॥ प्रत्युद्ययुर्महात्मानंपूजयंतःसुरेश्वरम् २८
सोवतीर्यगजात्तूर्णंपरिष्वज्यजनार्दनम् ॥ सस्वजेबलदेवंचतंचराजानमाहुकम् २९ वृष्णीनन्यान्सस्वजेचयथाकालंयथावयः ॥ पूजितोरामकृष्णाभ्या
माविवेशसतांसभाम् ३० तत्रासीनोभ्यलंकृत्वासभांताममरेश्वरः ॥ अर्घादिसमुदाचारंप्रत्यगृह्णद्यथाविधि ॥ ३१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अथोवाच
महातेजावासवोवासवानुजम् ॥ सांत्वपूर्वंकरेणास्यसंस्पृश्यवदनंशुभम् ३२ देवकीनंदनवचःशृणुमेमधुसूदन ॥ येनत्वाभिगतोस्म्यद्यकार्येणामित्र
कर्शन ३३ नैर्ऋतोनरकोनामब्रह्मणोवरदर्पितः ॥ अदित्याःकुंडलेमोहाज्जहारदितिनंदनः ३४ देवानांविप्रियेनित्यमृषीणांचसवर्त्तते ॥ तंचदेवांतरं
प्रेक्ष्यजहित्वंपापपूरुषम् ३५ अयंत्वांगरुडस्तत्रप्रापयिष्यतिकामगः ॥ कामवीर्योतितेजस्वीवैनतेयोंतरिक्षगः ३६ अवध्यःसर्वभूतानांभौमःसनर
कोसुरः ॥ निषूदयित्वातंपापंक्षिप्रमागंतुमर्हसि ३७ इत्युक्तःपुंडरीकाक्षोदेवराजेनकेशवः ॥ प्रतिजज्ञेमहाबाहुर्नरकस्यनिबर्हणे ३८ ततःसहैव
शक्रेणशंखचक्रगदासिभृत् ॥ प्रतस्थेगरुडेनाथसत्यभामासहायवान् ३९ क्रमेणसप्तस्कंधान्समरुतांसहवासवः ॥ पश्यतांयदुसिंहानामूर्ध्वमाचक्र
मेवली ४० वारणेंद्रगतःशक्रोगरुडस्थोजनार्दनः ॥ विदूरत्वात्प्रकाशेतेसूर्याचंद्रमसाविव ४१ अंतरिक्षेचगंधर्वैरप्सरोभिश्चकेशवः ॥ स्तूयमानो
थशक्रश्चक्रमेणांतरधीयत ४२ समाधायेतिकर्तव्यंवासवोविबुधाधिपः ॥ स्वमेवभवनंप्रायात्कृष्णःप्राग्ज्योतिषंप्रति ४३

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सत्यभामासहायवान्इतिअस्याःसत्यभामायाःपृथिव्यंशत्वात्पृथिव्याज्ञयैवतस्यमृत्युर्विहितोस्तीतिसत्यभामाज्ञयैवतंहनिष्यामीत्याशयः ॥ ३९ ॥ स
प्तस्कंधान्आवहप्रवहादीन्वायुमार्गान् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ मौरवान्मुरुविहितान्क्षुरांतवदतिसूक्ष्मान्दृढतरावयवसंयोगंपाषाणादिकमपिप्रविश्यछेत्तुमर्हानित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

पक्षानिलहतोवायुःप्रातिलोमंववौतदा ॥ ततोभीमरवामेघावभ्रमुर्गगनेचराः ४४ क्षणेनसमनुप्राप्तोद्विजेनाकाशगेनवै ॥ दूरादेवचतान्दृष्ट्वाप्रययौ यत्रतेस्थिताः ४५ अपश्यद्वारितत्रस्थांहस्त्यश्वरथवाहिनीम् ॥ क्षुरांतान्मौरवान्पाशान्षट्सहस्रान्ददर्शह ४६ वैशंपायनउवाच ॥ गरुडस्योपरिश्रीमाञ्छंखचक्रगदाधरः ॥ बिभ्रन्नीलांबुदाकारंपीतवासाश्चतुर्भुजः ४७ वनमालाकुलोरस्कःश्रीवत्सांकितभूषणः ॥ किरीटमूर्द्धासूर्याभःसविद्युदिवचंद्रमाः ४८ ज्याविकूजन्महाशब्दःश्रूयतेशनिनिःस्वनः ॥ ज्ञात्वाचदानवःसर्वंस्वयंविष्णुरिहागतः ४९ क्रोधाद्द्विगुणरक्ताक्षोमुरुःकालांतकोपमः ॥ अभ्यधावतवेगेनशक्तिंगृह्यमहासुरः ५० चिक्षेपसुमहाशक्तिंवज्रकांचनभूषिताम् ॥ तामापतंतींशक्तिंतुमहोल्कांज्वलितामिव ५१ समाधत्तशरंचैकंरुक्मपुंखंजनार्दनः ॥ द्विधाच्छिनत्क्षुरप्रेणवासुदेवःसवीर्यवान् ५२ शक्तिंचिच्छेदतत्रासौविद्युत्पुंजइवज्वलन् ॥ पुनश्चक्रोधरक्ताक्षोमुरुर्गृह्यमहागदाम् ५३ इंद्राशनिरिवेंद्रेणविकृष्टइवनिःस्वनः ॥ आकर्णमुक्तंचिक्षेपअर्धचंद्रंसुरोत्तमः ५४ मध्यदेशेतुचिच्छेदगदांतांरुक्मभूषिताम् ॥ पुनश्चिच्छेदभल्लेनदानवस्यशिरोरणे ५५ संछिद्यपाशान्सर्वांस्तान्मुरुंहत्वासबांधवम् ॥ सोग्र्यान्रक्षोगणान्हत्वानरकस्यमहाबलान् ५६ शिलासंघानतिक्रम्यभगवान्देवकीसुतः ॥ अपश्यद्दानवंसैन्यंनिसुंदंचमहाबलम् ५७ हयग्रीवंचदितिजंतथान्यांश्चित्रयोधिनः ॥ रोधयामासतन्मार्गंस्वसैन्येनमहाबलः ५८ निसुंदोबलिनांश्रेष्ठोरथमारुह्यसत्वरम् ॥ जग्राहकार्मुकंदिव्यंहेमपृष्ठंदुरासदम् ५९ विव्याधदशभिर्बाणैर्निसुंदोमधुसूदनम् ॥ केशवश्चापिसप्तत्याविव्याधनिशितैःशरैः ॥ ६० अप्राप्तांश्चांतरिक्षेताञ्शरांश्चिच्छेदमाधवः ॥ तेसर्वेसैनिकाःकृष्णंसमंतात्पर्यवारयन् ६१ शरजालेनमहताछाद्यमानःसुरोत्तमः ॥ दृष्ट्वातान्दानवान्सर्वान्सक्रोधोमधुसूदनः ६२ ततोदिव्येनचास्त्रेणपार्जन्येनजनार्दनः ॥ महताशरवर्षेणवारयामासतद्बलम् ६३ पंचपंचशरैस्तेषुएकैकेनचतान्बहून् ॥ पार्जन्यस्यप्रभावेणसर्वान्मर्मस्वताडयत् ६४ दुद्रुवुर्भयसंत्रस्ताभग्नास्तेदानवारणे ॥ स्वसैन्यंविद्रुतंदृष्ट्वानिश्चक्रामपुनर्मृधे ६५ विसृजञ्छरवर्षाणिछादयामासकेशवम् ॥ नविभातिरणेसूर्योनापिव्योमदिशोदश ६६ शरैःसंछादयामासनिसुंदोगरुडध्वजम् ॥ सावित्रंनामदिव्यास्त्रंजग्राहपुरुषोत्तमः ६७ तेनबाणेनतान्बाणांश्चिच्छेदसमरेहरिः ॥ बाणैर्बाणांश्चसंछिद्यतस्यकृष्णोमहाबलः ६८ छत्रमेकेनबाणेनरथेषांचत्रिभिःशरैः ॥ पुनश्चिच्छेदतानश्वांश्चतुर्भिश्चतुरःशरैः ६९ सारथिंपंचभिर्बाणैर्ध्वजमेकेनचिच्छिदे ॥ शरैकेनवपुःकृष्णःसुतीक्ष्णेनशितेनवै ७०

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ महालांगलनिर्भिन्नाः लांगलेनभूरिविदारितदेहाः शंखशक्तिर्महानादस्तेनैवपातिताः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

शिरश्चिच्छेदभल्लेननिसुंदस्यसुरोत्तमः ॥ यः सहस्रंसमास्त्वेकःसर्वान्देवानयोधयत् ७१ निसुंदंपातितंदृष्ट्वाहयग्रीवःप्रतापवान् ॥ शिलांप्रगृह्यमहतींतोल
यामासदानवः ७२ आविध्यसहसामुंचच्छिलांशैलसमांप्रभुः ॥ गृहीत्वादिव्यपार्जन्यमस्त्रमस्त्रविदांवरः ७३ दिव्यास्त्रेणशिलांविष्णुःसप्तधाकृततेजसा ॥
तद्विदार्यमहच्चाश्मपातयामासभूतले ७४ ततस्तैःशार्ङ्गनिर्मुक्तैर्नानावर्णैर्महाशरैः ॥ यथादेवासुरंयुद्धमभवद्भरतर्षभ ॥ नानाप्रहरणाकीर्णंतथाघोरमवर्त
त ७५ ततःशार्ङ्गविनिर्मुक्तैर्नानावर्णैर्महाशरैः ॥ गरुडस्थोमहाबाहुर्निजघानमहासुरान् ७६ महालांगलनिर्भिन्नाःशंखशक्तिनिपातिताः ॥ विनेशुर्दान
वाःसर्वेसमासाद्यजनार्दनम् ७७ केचिच्चक्राग्निनिर्दग्धादानवाःपेतुरंबरात् ॥ संनिकर्षगताःकेचिद्गतासुविकृताननाः ७८ असृजन्स्वच्छरवर्षाणिवृष्टिमंतइवां
बुदाः ॥ विकृतांगासुराःसर्वेकृष्णबाणप्रपीडिताः ७९ शोणिताक्ताःस्मदृश्यंतेपुष्पिताइवकिंशुकाः ॥ व्यद्रवंतसुवित्रस्ताभग्नास्त्राश्चित्रयोधिनः ८० पुन
श्चक्रोधरक्ताक्षोवायुवेगेनदानवः ॥ दशव्यामोच्छ्रितंवृक्षंसमारुह्यवनस्पतिम् ८१ वृक्षमुत्पाट्यवेगेनप्रतिगृह्याभ्यधावत ॥ चिक्षेपसुमहावृक्षंशिक्षयासुवना
कृतिः ८२ वृक्षवेगानिलोद्भूतःशुश्रुवेसुमहास्वनः ॥ ततःशरसहस्रेणयतमानोजनार्दनः ८३ नैकधातंप्रचिच्छेदचित्रभक्तिनिभाकृतिम् ॥ पुनश्चैकेनबा
णेनहयग्रीवस्यचोरसि ८४ विव्याधस्तनयोर्मध्येसायकोज्वलनप्रभः ॥ विवेशसोतिवेगेनहृदंभित्वाविनिर्गतः ८५ तंजघानमहाघोरंहयग्रीवंमहाबलम् ॥
अपारतेजादुर्द्धर्षःसर्वयादवनंदनः ८६ मध्येलोहितगंगस्यभगवान्देवकीसुतः ॥ औदकायांविरूपाक्षंपाप्मानंपुरुषोत्तमः ८७ अष्टौशतसहस्राणिदान
वानांपरंतप ॥ निहत्यपुरुषव्याघ्रःप्राग्ज्योतिषमुपाद्रवत् ८८ हत्वापंचनदंनामनरकस्यमहासुरम् ॥ ततःप्राग्ज्योतिषंनामदीप्यमानमिवश्रिया ८९
पुरमासादयामासयुद्धंतत्राभवन्महत् ॥ ततःप्रध्मापयच्छंखंपांचजन्यंमहाबलः ९० शुश्रुवेसुमहाशब्दःसंवर्तनिनदोयथा ॥ श्रूयतेत्रिषुलोकेषुभीमगंभीर
निःस्वनः ॥ तंश्रुत्वानरकश्चासीत्क्रोधसंरक्तलोचनः ९१ लोहचक्राष्टसंयुक्तंत्रिनल्वप्रतिमंरथम् ॥ रत्नकांचनचित्राढ्यंवेदिकाभोगविस्तरम् ९२ वज्रध्व
जेनमहताकांचनेनविराजितम् ॥ हेमदंडपताकाढ्यंवैदूर्यमणिकूबरम् ९३ युक्तमश्वसहस्रेणरथंपररथारुजम् ॥ लोहजालैश्चसंछन्नंचित्रभक्तिविराजितम्
९४ रथमध्यगतोवीरस्ससंध्यइवभास्करः ॥ नानाप्रहरणाकीर्णंरथंहेमपरिष्कृतम् ९५

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ लोहितगंगस्यसिंधोः प्रदेशविशेषस्यमध्ये औदकायांउदकपरिखायांपुर्याम् ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥
॥ ९३ ॥ ९४ ॥ रथंआरुरोहेतिशेषः ॥ ९५ ॥

भा० ह०
॥ ८० ॥

॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ १०७ ॥ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ मधुःकैटभभ्रातातद्वत् ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥

वज्रंरथोरश्च्छदर्मिंदुवर्णंव्यानद्धमुक्तानलतुल्यतेजाः ॥ किरीटमूर्द्धार्कहुताशनाभःकर्णौतथाकुंडलयोर्ज्वलंतौ ९६ धूम्रवर्णामहाकायारक्ताक्षाविकृतान
नाः ॥ नानाकवचिनःसर्वेदैत्यदानवराक्षसाः ९७ खड्गचर्मधराःकेचित्केचित्तूणधनुर्भृतः ॥ शक्तिहस्तास्तथाकेचिच्छूलहस्तास्तथापरे ९८ गजवाजि
रथौघैश्वकालयंतश्चमेदिनीम् ॥ निर्ययुर्नगरात्सर्वेसुसन्नद्धाःप्रहारिणः ९९ वृतोदैत्यगणैःसार्द्धंनरकःकालसंनिभः ॥ भेरीशंखमृदंगानांपणवानांसहस्रशः
१०० वाद्यमानानिशुश्रावजीमूतनिनदोपमः ॥ यतःकृष्णस्ततोगत्वासर्वेतेविकृताननाः १ परिवार्यगरुत्मंतंसर्वेयुद्धचंतसंगताः ॥ महताछादयामासुःशर
वर्षेणसैनिकाः २ शक्तिशूलगदाप्रासांस्तोमरान्सायकान्बहून् ॥ आकाशंछादयामासुर्विमुंचंतःसहस्रशः ३ कृष्णःकृष्णोंबुदाकारःशार्ङ्गंगृह्यधनुस्ततः ॥ वि
स्फार्यसुमहच्चापंधनुर्जलदनिःस्वनम् ४ व्यसृजच्छरवर्षाणिदानवानांजनार्दनः ॥ शरवर्षेणतत्सैन्यंव्यद्रवत्तुमहाहवात् ५ तद्युद्धमभवद्घोरंघोररूपेणरक्ष
सा ॥ भग्नव्यूहाश्चतेसर्वेकृष्णबाणप्रपीडिताः ६ केचिच्छिन्नभुजाश्चैवछिन्नग्रीवाशिराननाः ॥ केचिच्चक्राद्द्विधाच्छिन्नाःकेचिद्बाणार्दितोरसः ७ केचिद्द्वि
धाकृताःशक्त्यागजाश्वरथवाहनाः ॥ केचित्कौमोदकीभिन्नाःकेचिच्चक्रविदारिताः ८ एवंविमथितासर्वानराश्वरथवाहिनी ॥ तत्रासीन्नरकेणास्ययुद्धंपरम
दारुणम् ९ यत्समासेनवक्ष्यामितन्मेनिगदतःशृणु ॥ त्रासनःसुरसंघानांनरकःपुरुषोत्तमम् ११० योधयामासतेजस्वीमधुवन्मधुसूदनम् ॥ क्रोधरक्तांत
नयनोनरकोघनसंनिभः ११ जग्राहकार्मुकंवीरःशक्रचापमिवोच्छ्रितम् ॥ तथार्ककिरणप्रख्यंबाणंजग्राहकेशवः १२ दिव्येनास्त्रेणसमरेपूरयामासतंरथम्
उत्तमास्त्रंमहापातंमुमोचनरकोबली १३ वज्रविस्फूर्जिताकारमायांतंवीक्ष्यकेशवः ॥ चिच्छेदास्त्रंमहाभागश्चक्रेणमधुसूदनः १४ व्यहनत्सरथंचास्यशरे
केणजनार्दनः ॥ सरथंसध्वजंसाश्वंजघानदशभिःशरैः १५ तनुत्रंचैवचिच्छेदशरेणमधुसूदनः ॥ ततोविमुक्तकवचःसर्पस्येवतनुर्यथा १६ हताश्वोपिरणे
वीरोवितनुत्रश्चदानवः ॥ जग्राहविमलज्वालंलोहभारार्पितंदृढम् १७ आविध्यसहसामुक्तंशूलमिंद्राशनिप्रभम् ॥ तदापतत्ससंप्रेक्ष्यशूलंहेमपरिष्कृतम् १८
द्विधाछिन्नंक्षुरप्रेणकृष्णेनाद्भुतकर्मणा ॥ तद्युद्धमभवद्घोरंघोररूपेणरक्षसा १९ शस्त्रपातमहाघातंनरकेणमहात्मना ॥ मुहूर्तंयोधयामासनरकंमधुसूदनः
१२० अथोग्रचक्रश्चक्रेणप्रदीप्तेनाकरोद्द्विधा ॥ चक्राद्द्विधाकृतंतस्यशरीरमपतद्भुवि २१

॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥

शार्ङ्गधन्वा इतस्ततः इति पा० ।

टी०प०१
अ०६३

विभक्तंकुलिशेनैवगिरेःशृंगंद्विधाकृतम् ॥ कृष्णमासाद्यदेवेशंजगामास्तमिवांशुमान् २२ चक्रोत्कृंतितगात्रोसौदानवःपतितोरणे ॥ वज्रप्रहारनिर्भिन्नंय थागैरिकपर्वतम् २३ भूमिस्तुपतितंपुत्रंनिरीक्ष्यादायकुंडले ॥ उपातिष्ठतगोविंदंवचनंचेदमब्रवीत् २४ दत्तस्त्वयैवगोविंदत्वयैवविनिपातितः ॥ यथे च्छासितथाक्रीडबालःक्रीडनकैरिव २५ इमेतेकुंडलेदेवप्रजास्तस्यानुपालय ॥ १२६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनरकवधेत्रिष ष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ निहत्यनरकंभौमंवासवोपमविक्रमम् ॥ वासवावरजोविष्णुर्ददर्शनरकालयम् १ अथार्थगृहमासाद्यनरकस्यजनार्दनः ॥ ददर्शधनमक्षय्यंरत्नानिविविधानिच २ मणिमुक्ताप्रवालानिवैडूर्यस्यचसंचयान् ॥ मासारगल्वकूटानितथावज्र स्यसंचयान् ३ जांबूनदमयान्यस्यशातकुंभमयानिच ॥ प्रदीप्तज्वलनाभानिशीतरश्मिनिभानिच ४ शयनानिमहार्हाणितथासिंहासनानिच ॥ हिरण्य दंडरुचिरंशीतरश्मिसमप्रभम् ५ ददर्शतन्महच्छत्रंवर्षमाणमिवांबुदम् ॥ जातरूपस्यशुभ्रस्यधाराःशतसहस्रशः ६ वरुणादाहृतंपूर्वंनरकेणेतिनःश्रुत म् ॥ यावद्रत्नंगृहेदृष्टंनरकस्यधनंबहु ७ नैवराज्ञःकुबेरस्यनशक्रस्ययमस्यच ॥ रत्नसंनिचयस्तादृग्दृष्टपूर्वोनचश्रुतः ८ हतेभौमेनिसुंदेचहयग्रीवेचदा नवे ॥ उपानिन्युस्ततस्तानिरत्नान्यंशःपुराणिच ९ दानवाहतशिष्टायेकोशसंचयरक्षिणः ॥ केशवायमहार्हाणियान्यर्हतिजनार्दनः १० दैत्याऊचुः ॥ इमानिमणिरत्नानिविविधानिबहूनिच ॥ भीमरूपाश्चमातंगाःप्रवालविकृतांकुशाः ११ हेमसूत्रामहाकक्षाश्चापतोमरशालिनः ॥ रुचिराभिःपताकाभिः शबलारुचिरांकुशाः १२ तेचविंशतिसाहस्रा द्विस्तावत्यःकरेणवः ॥ अष्टादशसहस्राणिदेशजाश्चोत्तमाहयाः १३ गोपुच्छापिभवेत्कामोयावत्तत्रजनार्दन ॥ तावतीःप्रापयिष्यामोवृष्ण्यंधकनिवेशनम् १४ आविकानिचसूक्ष्माणिशयनान्यासनानिच ॥ कामव्याहारिणश्चैवपक्षिणःप्रियदर्शनाः १५ चंदनागरु काष्ठानितथाकालीयकान्यपि ॥ वसुयत्त्रिपुलेकेषुधर्मेणाधिगतंतव १६ प्रापयिष्यामतत्सर्वंवृष्ण्यंधकनिवेशनम् ॥ देवगंधर्वरत्नानिपन्नगानांचयद्वसु ॥ तानिसर्वाणिसंतीहनरकस्यनिवेशने १७ वैशंपायनउवाच ॥ तत्सर्वंहृषीकेशःपरिगृह्यपरीक्ष्यच ॥ सर्वमाहारयामासदानवैर्द्वारकांपुरीम् १८ ततस्त द्वारुणंछत्रंस्वयमुत्क्षिप्यमाधवः ॥ हिरण्यवर्षंवर्षंतमारुरोहविहंगमम् १९

प्रियंवदनास्थितं ॥ पारिजातंसमुद्धृत्यद्वारकामनयद्धरिः ॥ १ निहत्येति ॥ १ ॥ २ ॥ मासारं मरकतं गल्वश्चंद्रकांतः वज्रंहीरः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अंतःपुराणिक न्यागृहाणि ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ शबलानानावर्णाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कालीयकानिकालागरुकाष्ठानि ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

गरुडंपतगश्रेष्ठंमूर्तिमंतमिवांबुदम् ॥ ततोऽभ्ययाद्गिरिश्रेष्ठमभितोमणिपर्वतम् २० तत्रपुण्यास्तुवातास्त्वभवंश्चामलाःप्रभाः ॥ मणीनांहेमवर्णानामभि
भूयदिवाकरम् २१ तत्रवैदूर्यरत्नानिददर्शमधुसूदनः ॥ सतोरणपताकानिद्वाराणिशिखराणिच २२ विद्युद्ग्रथितमेघाभःप्रबभौमणिपर्वतः ॥ हेमचित्रवि
तानैश्चप्रासादैरुपशोभितः २३ तत्रतावरहेमाभाददर्शमधुसूदनः ॥ गंधर्वसुरमुख्यानांप्रियादुहितरस्तथा २४ ददर्शपृथुलश्रोणीःसंरुद्धागिरिकंदरे ॥
नरकेणसमानीतारक्ष्यमाणाःसमंततः २५ त्रिविष्टपसमेदेशेतिष्ठंतीरपराजिताः ॥ निर्विशंत्योयथादेव्यःसुखिन्यःकामवर्जिताः २६ परिवव्रुर्महाबाहुमेकवे
णीधराःस्त्रियः ॥ सर्वाःकाषायवासिन्यःसर्वाश्चनियतेंद्रियाः २७ व्रतोपवासतन्वंग्यःकांक्षंत्यःकृष्णदर्शनम् ॥ समेत्ययदुसिंहस्यसर्वाश्चकुःस्त्रियोंजलीन् ॥
२८ नरकंनिहतंज्ञात्वामुरंचैवमहासुरम् ॥हयग्रीवंनिसुंदंचताःकृष्णंपर्यवारयन् २९ येचास्मांरक्षिणोवृद्धादानवायदुनंदनम् ॥कृतांजलिपुटाःसर्वेप्राणिपेतुर्वै
योषिकाः ३० तासांपरमनारीणामृषभाक्षंनिरीक्ष्यतम् ॥ सर्वासामेवसंकल्पःपतित्वेनाभवत्ततः ३१ तस्यचंद्रोपमंवक्त्रंनिरीक्ष्यमुदितेंद्रियाः ॥ संप्रहृष्टा
महाबाहुमिदंवचनमब्रुवन् ३२ सत्यंचयत्पुरावायुरिहास्मान्वाक्यमब्रवीत् ॥ सर्वभूतमतिज्ञश्चदेवर्षिरपिनारदः ३३ विष्णुर्नारायणोदेवःशंखचक्रगदासिभृ
त् ॥ सभौमंनरकंहत्वाभर्ताचभवितास्मवः ३४ सुप्रियंबतपश्यामश्चिरश्रुतमरिंदमम् ॥ दर्शनेनकृतार्थाहिवयमद्यमहात्मन ३५ ततस्ताःसांत्वयामासप्र
मदावासवानुजः ॥ सर्वाःकमलपत्राक्षीर्दृष्ट्वाचोवाचमाधवः ३६ यथार्हतःपूजयित्वासमाभाष्यचकेशवः ॥ यानैःकिंकरसंयुक्तैरुवाहमधुसूदनः ३७ किं
कराणांसहस्राणिरक्षसांवातरंहसाम् ॥ शिबिकांवहतांतत्रनिर्घोषःसुमहानभूत् ३८ तस्यपर्वतराजस्यशृंगंयत्परमार्चितम् ॥ विमलार्केंदुसंकाशंमणिकां
चनतोरणम् ३९ सपक्षिगणमातंगंसमृगव्यालपादपम् ॥ शाखामृगगणाकीर्णंसुप्रस्तरशिलातलम् ४० न्यंकुभिश्चवराहैश्चरुरुभिश्चनिषेवितम् ॥ सप्रपा
तंमहासानुंविचित्रशिखरद्रुमम् ४१ अत्यद्भुतमचिंत्यंचसमृगवृंदविलोडितम् ॥ जीवंजीवकसंघैश्चबर्हिभिश्चनिनादितम् ४२ तदप्यातिबलोविष्णुर्दोर्भ्यामु
त्पाट्यभासुरम् ॥ आरोपयामासबलीगरुडेपक्षिणांवरे ४३ मणिपर्वतशृंगंचसभार्यंचजनार्दनम् ॥ उवाहलीलयापक्षीगरुडःपततांवरः ४४ सपक्षबल
विक्षेपैर्हिमाद्रिशिखरोपमम् ॥ दिक्षुसर्वासुसंह्लादंजनयामासपक्षिराट् ४५ आरुजन्पर्वताग्राणिपादपांश्चसमुत्क्षिपन् ॥ संजहारमहाभ्राणिविजहारचका
निचित् ४६

॥ ६४ ॥
॥ ४७ ॥ ४८ ॥ भ्राजमानानिसमानि ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

विषयंसमतिक्रम्यदेवयोश्चंद्रसूर्ययोः ॥ यथैवातजवःपक्षीजनार्दनवशेस्थितः ४७ समेरुगिरिमासाद्यदेवगंधर्वसेवितम् ॥ देवसद्मानिसर्वाणिददर्शमधुसू
दनः ४८ विश्वेषांमरुतांचैवसाध्यानांचनराधिप ॥ भ्राजमानान्यतिक्रामन्नाश्विनोश्चपरंतप ४९ प्राप्यपुण्यतमाँल्लोकान्देवलोकमरिंदम ॥ शक्रसद्मसमा
साद्यप्रविवेशजनार्दनः ५० अवतीर्यसताक्ष्यात्तुददर्शविबुधाधिपम् ॥ प्रीतश्चैनंशाभ्यनंदत्तंदेवराजःशतक्रतुः ५१ प्रादायकुंडलेदिव्येववंदेतंतदाच्युतः ॥
सभार्योविबुधश्रेष्ठंनरश्रेष्ठोजनार्दनः ५२ अर्चितोदेवराजेनरत्नैश्चप्रतिपूजितः ॥ सत्यभामाचपौलोम्यायथावदभिनंदिता ५३ वासवोवासुदेवश्चजग्मतुः
सहितौतदा ॥ अदित्याभवनंदिव्यंदेवमातुर्महर्द्धिमत् ५४ तत्रादितिमुपास्यंतीमप्सरोभिःसमंततः ॥ ददर्शातिमहात्मानौमहाभागांतपोन्विताम्
५५ ततस्तेकुंडलेदिव्येगदादादितिनंदनः ॥ ववंदेतांशचीभर्तामातरंस्वांपुरंदरः ५६ जनार्दनंपुरस्कृत्यकर्मचैवशशंसतत् ॥ अदितिस्तौसुतौप्रीत्यापरि
ष्वज्याभिनंद्यच ५७ आशीर्भिरनुकूलाभिरुभावप्यवदत्तदा ॥ पौलोमीसत्यभामाचप्रीत्यापरमयायुते ५८ अगृह्णीतांवरारोहायादेव्यास्तेचरणौशुभौ ॥
तेचाप्यभ्यवदत्प्रेम्णादेवमातायशस्विनी ५९ यथावदब्रवीच्चैवजनार्दनमिदंवचः ॥ अधृष्यःसर्वभूतानामवध्यश्चभविष्यसि ६० यथैवदेवराजोयमाजे
तोलोकपूजितः ॥ भवत्वियंवरारोहानित्यंचप्रियदर्शना ६१ सर्वलोकेषुविख्यातादिव्यगंधामनोरमा ॥ सत्यभामोत्तमास्त्रीणांसुभगास्थिरयौवना ६२
जरांनयास्यतिवधूर्यावत्त्वंकृष्णमानुषः ॥ एवमभ्यर्चितःकृष्णोदेवमात्रामहाबलः ६३ देवराजाभ्यनुज्ञातोरत्नैश्चप्रतिपूजितः ॥ वैनतेयंसमारुह्यसहितः
सत्यभामया ६४ देवाक्रीडंपरिक्रामन्पूज्यमानंसुरर्षिभिः ॥ सददर्शमहाबाहुराक्रीडेवासवस्यह ६५ दिव्यमभ्यर्चितंदेवैःपारिजातंमहाद्रुमं ॥ नित्यपु
ष्पधरंदिव्यंपुण्यगंधमनुत्तमम् ६६ यमासाद्यजनःसर्वोजातिस्मरातिपौर्विकीम् ॥ संरक्ष्यमाणंदेवैस्तंप्रसह्यामितविक्रमः ६७ उत्पाट्यारोपयामासविष्णु
स्तंगरुडोपरि ॥ सोपश्यत्सत्यभामाचदिव्यमप्सरसांगणम् ६८ पृष्ठतःसत्यभामाचदिव्यायोषाचवीक्षिताम् ॥ प्रायात्तेनाद्वारवतींवायुजुष्टेनवैपथा ६९
श्रुत्वातंदेवराजस्तुकर्मकृष्णस्यतत्तदा ॥ अनुमेनेमहाबाहुःकृतकर्मेतिचाब्रवीत् ७० सपूज्यमानस्त्रिदशःसतर्षिगणसंस्तुतः ॥ प्रतस्थेद्वारकांकृष्णोदेव
लोकादरिंदम ७१ सोभिपत्यमहाबाहुर्दीर्घमध्वानमल्पवत् ॥ पूजितोदेवराजेनदृष्टशेयाद्वर्वीपुरीम् ७२

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ सः कृष्णः सत्यभामाचापश्यत् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

॥ ७३ ॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ पंचषष्टितमेध्यायेद्युतरोःपुष्पमर्थिनी ॥ रुक्मिणीहरिणाश्रुत्वारुष्टासत्येतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ प्रादुर्भावइति ॥ १ ॥ षड्गुणं ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसः श्रियः ॥ वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगना ॥ इतिषड्विधैश्वर्यमुक्तं यद्वा षड्गुणंषडंगानिच सर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधःस्वतंत्रतानित्यमलु

तथाकर्ममहत्कृत्वाभगवान्वासवानुजः ॥ उपायाद्द्वारकांकृष्ण श्रीमान्गरुडवाहनः ॥ ७३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणि पारिजातहरणंद्वारकाप्रवेशोनामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ प्रादुर्भावेमु निश्रेष्ठमाथुरेचरितंशुभम् ॥ शृण्वन्नैवाधिगच्छामितृप्तिंकृष्णस्यधीमतः १ द्वारकायांनिवसतःकृतदारस्यषड्गुणम् ॥ चरितंब्रूहिकृष्णस्यसर्वंहिवेदितंतव ॥ २ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ जनमेजयकृष्णस्यकृतदारस्यभारत ॥ निबोधचरितंचित्रंतस्यैवसदृशंप्रभो ३प्राप्तदारोमहातेजावासुदेव प्रतापवान् ॥रुक्मि ण्यासहितोदेव्याययौरैवतकंनृप ४ उपवासावसानेहिरुक्मिण्याःप्रतिपूजयन् ॥ तर्पयिष्यन्स्वयंविप्रान्जगाममधुसूदनः ५ कुमाराःप्रययुस्तत्रपुत्रभ्रा तरएवच ॥ प्रेषितावासुदेवेननारदस्याभ्यनुज्ञया ६ षोडशस्त्रीसहस्राणिजग्मुरेवचधीमतः ॥ ऋद्ध्यापरमयाराजन्विष्णोरेवानुरूपया ७ ततस्तत्राद्द्विजा तीनांकामान्प्रादादधोक्षजः ॥ अर्थिनांधर्मनित्यानांवंदिनामिष्टवादिनाम् ८ कल्याणनामगोत्राणांमहतांपुण्यकर्मणाम् ॥ यौनैःश्रौतैश्चमाखैश्चशुद्धानां कुरुनंदन ९ तर्पयित्वाद्विजान्कामैरिष्टैरिष्टःसतांगतिः ॥ ज्ञातीन्संतर्पयामासयथार्हंभक्तवत्सलः १० उपवासावसानेथभगवान्सविशेषतः ॥ बहुमेनेप्रियां भार्यांरुक्मिणींभीष्मकात्मजाम् ११ वसतस्तस्यकृष्णस्यसदारस्यामितौजसः ॥ सहासीनस्यरुक्मिण्यानारदोभ्याययौमुनिः १२ आगतंचाप्रमेया त्मामुनिंमिंद्रानुजस्तदा ॥ शास्त्रदृष्टेनविधिनाअर्चयामासकेशवः १३ सोर्चितोवासुदेवेनमुनिरर्च्यतमःसताम् ॥ पारिजाततरोःपुष्पंददौकृष्णायभारत १४ तद्वृक्षराजकुसुमंरुक्मिण्याःप्रददौहरिः ॥ पार्श्वस्थासाहिकृष्णस्यभोज्यानरवराभवत् १५ प्रतिगृह्यतुतत्पुष्पंकामारणिरनिंदिता ॥ शिरस्यमलप त्राक्षीददौकृष्णेंगितानुगा १६ त्रैलोक्यरूपसर्वस्वंनारायणमनोहरा ॥ शुशुभेदेवपुष्पेणद्विगुणंभैष्मकीतदा १७ तांनारदस्तथोवाचमुनिर्ब्रह्मसुतस्त दा ॥ तवैवौपयिकंपुष्पमेकंदेविपतिव्रते १८ अलंकृतंपुष्पमेतत्संसर्गात्तवसर्वथा ॥ अत्यर्थंचमतामेत्वमेतत्पुष्पाद्धृतव्रते १९ कल्याणगुणसंपन्नेसततं भर्तृवत्सले ॥ अम्लानमेतत्सततंपुष्पंभवतिकामिनि २० संवत्सरपरंकालंकालज्ञेगुणसंमते ॥ ईप्सितानपिगंधांश्चददातिवदतांवरे २१ शीतोष्णेचे प्सितेदेविपुष्पमेतत्प्रयच्छति ॥ स्रवत्यपिरसान्देविमानसाकांक्षितान्वरान् २२

षशक्तिः ॥ अनंतशक्तिश्चविभोर्विभुज्ञाःषडाहुरंगानिमहेश्वरस्येतिवायुपुराणोक्तानि ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अवसानंव्रतपारणाम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ यौनैःयोनिसंबंधैःश्रौ तःअध्ययनसंबंधैःमाखैःमार्त्विज्यसंबंधैः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ हेनरवर ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ औपयिकंयोग्यम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ भगाभानंदेऐश्वर्याद्यायकम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सुवःदिवासिविर्पुस्त्वमार्यम ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कृतिःस्वभावःसामर्थ्यमित्यर्थःसर्गक
तामात्मणाकृतेविशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ महेंद्रस्यसुरताषअरणिश्चेविसुरतारणीखीवमाताचेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ वसुदेवताःवसुतुल्याःतेषांकालोब्रह्ममानेनसंवत्सरःपरउत्कृष्टो

सेव्यमानंचसौभाग्यंददातिवरवर्णिनि ॥ स्रवत्यपितथागंधानीप्सितान्प्रीतिवर्द्धनान् २३ यानियानिचपुष्पाणित्वंदेव्यभिलषिष्यसि ॥ कुसुमंत्रक्षराज
स्यतानितानिप्रदास्यति २४ एतदेवभगाधानंधर्मिष्ठपुत्रदंतथा ॥ मतिंचमसशुभेघतेधार्यमाणंसदाशुभे २५ यद्यदिच्छासिवर्णंचतत्तद्धारायिष्यति ॥
स्वल्पंवायदिवास्थूलंछंदतस्तेभविष्यति २६ अनिष्टगंधहरणंतत्समंगंधवर्द्धमम् ॥ प्रदीपकर्मरात्रौचकरोतिकमलेक्षणे २७ संतानकस्रजोमालांपुष्पव
स्त्रादिनाच्युतम् ॥ पुष्पमंडपमुख्यानिर्वितितेनप्रदास्यति २८ बुभुक्षाचापिपासाचग्लानिर्मृत्युस्तथाजरा ॥ देवद्धारयंत्यास्तेस्वच्छंदेनभविष्यति
२९ अनुगीतानिगीतानिदास्यत्यपिचवितिते ॥ सुधादिवान्समधुरांस्तथैवतत्संमतान् ३० पूर्णेसंवत्सरेदेविपुष्पमेवतत्रांतिकाव ॥ निर्वर्त्स्यतेतरूवरं
समयेनप्रयास्यति ३१ इतिरेषाहिभद्रंतेपारिजातस्यसुप्रभे ॥ निसर्गतःसर्गकृतासत्कारार्थंसुरद्विषाम् ३२ उमादेववरस्येष्टाहिमालयसुतासती ॥ धा
रयंतीश्वरीनित्यंपुष्पाण्येतानिसुप्रभे ३३ अदितिश्चसपौलोमीमहेंद्रसुरतारिणी ॥ सावित्रीदेवमातासश्रीश्चसर्वगुणान्विता ३४ देवपत्न्यस्तथैवान्यादे
वाश्चवसुदेवताः ॥ संवत्सरपरःकालःसर्वेषामनुसंशयः ३५ षोडशस्त्रीसहस्राणांमध्येत्वंखलुवर्तसे ॥ अद्येष्टावासुदेवस्यवेत्रिवांभोजनंदिनि ३६
सपत्न्यस्तेगुणोपेतास्सर्वाःसर्वेश्वरप्रिये ॥ अवमानाक्सेवेनत्वयासिक्ताद्यभामिनि ३७ प्रकाशमद्यसौभाग्यमनिवार्यंयशश्वते ॥ मंदारकुसुमंदत्तंयतेमधु
निघातिना ३८ अद्यसाप्राजितीदेवीज्ञास्यतेवरवर्णिनी ॥ सौभाग्याद्यंसदावेतियात्मानंसुभगंसती ३९ सांबमाताचगांधारीभार्याश्चान्यामहात्मनः ॥
सौभाग्यार्थोद्यताकांक्षामद्यमोक्ष्यंतिनिःस्पृहाः ४० सौभाग्यैकरथोजेत्रस्तवदेवमद्यनिःसृतः ॥ मनोरथरथानांयःसहस्रैरपिदुर्जयः ४१ अद्याहमवगच्छा
मिसर्वथासर्वशोभने ॥ आत्माद्वितीयः कृष्णस्यभोजेत्वामेतिभामिनि ४२ त्रैलोक्यरत्नसर्वस्वंददाद्यत्तवाच्युतः ॥ जीवितातिशयस्तेनत्वयाप्राप्तोहरि
प्रिये ४३ नारदेनैवमुक्तंतुतथ्यंवाक्यंनराधिप ॥ तत्रस्थाःशुश्रुवुःप्रेष्याःप्रेषिताःसत्यभामया ४४ देवीनांचतथान्यासांपत्नीनांचविशांपते ॥ इच्छाताः
सविशेषंचनारदेनाभ्युदाहृतम् ४५ तच्चश्रुत्वाशुनिखिलंप्रेष्याभिःस्त्रीस्वभावतः ॥ प्रकाशीकृतमेवासीद्विष्णोरंतःपुरेतदा ४६

नतवोधिकोऽप्यस्तीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ भोजनंदिनिहेरुक्मिणि ॥ ३६ ॥ सिक्ताभ्येतिच्छेदःअंपिरार्षः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सांबमाताजांबवती ॥ ४० ॥ निःसृतःप्रसृ
तः ॥ ४१ ॥ हेभोजेभोजकन्ये ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

कौलीनंकुत्सुह्यं दैव्यःकृष्णपत्न्यः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ रुकुंकुमंकुंकुमरक्तंशुक्लतमंचतदेकंचशुक्लतमेकंअंशुकंवस्त्रंइदंरोषचिह्नम् ॥ ५१ ॥ क्रोधगृहंअसंस्कृतं शून्यगृहम् ॥ ५२ ॥ पर्यंतदेशंललाटप्रांतदेशम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ कुशेशयंमुखकमलम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीमहा०खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचषष्टितमोऽध्यायः

कर्णाकर्णिततोदेव्यःकौलीनमिवसंघशः ॥ मंत्रयांचक्रिरेहृष्टारुक्मिण्याविगुणोदयम् ४७ अर्हेतिपुत्रमातेतिज्येष्ठेतिचसमागताः ॥ प्रायेणप्रवदंतिस्म हृष्टादामोदरस्त्रियः ४८ मन्मृषेनसपत्न्यास्तुतत्सौभाग्यगुणोदयम् ॥ सत्यभामाप्रियानित्यंविष्णोरतुलतेजसः ४९ रूपयौवनसंपन्नास्वसौभाग्येनगर्विता ॥ अभिमानवतीदेवीश्रुत्वैवेर्ष्यावशंगता ५० समुत्सृजंतीवसनंसकुंकुमंशुचिस्मिताशुक्लतमेकमंशुकम् ॥ जग्राहरोषाकुलितेनचेतसावह्नेस्तदाश्रीरिववर्द्धितेंधना ५१ दंदह्यमानज्वलनेनवर्द्धताईर्ष्यासमुत्थेनगतप्रभेव ॥ क्रोधान्विताक्रोधगृहंविविक्तंविवेशतारेवघनंसतोयम् ५२ बद्धाललाटे हिमचंद्रशुक्लंदुकूलपट्टंप्रियरोषचिह्नम् ॥ पर्यंतदेशंसरसेनदेवीविलिप्यसालोहितचंदनेन ५३ संस्मृत्यसंस्मृत्याशिरःसरोषंप्रकंपमानासमुपोपविष्टा ॥ दीर्घोपधानेशयनेपनीयविभूषणान्येवनिबद्धवेणी ५४ अकारणार्थेनविकृष्यमाणाप्रेष्याजनस्याभिजनान्वितापि ॥ विचूर्णयामासकुशेशयंसानिःश्वस्यनिःश्वस्यनखैर्नतभ्रूः ५५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि०पारिजातहरणेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ उपविष्टंमुनिंज्ञात्वारुक्मिण्यासहकेशवः ॥ निश्चक्रामाप्रमेयात्माव्यपदेशेनसर्ववित् १ जगामत्वरितश्चैवसत्यभामागृहंमहत् ॥ रम्यंरैवतकोद्देशेनिर्मितंविश्वकर्मणा २ अभिमानवतीमिष्टांप्राणैरपिगरीयसीम् ॥ जानन्सात्राजितींविष्णुर्विवेशशनकैरिव ३ रुषितामिवतांदेवींस्नेहात्संकल्पयन्निव ॥ भीतभीतःसशनकैर्विवेशमधुसूदनः ४ सेवकंद्वारदेशेतुतिष्ठेत्युक्त्वाविवेशह ॥ नारदस्योपचारार्थंप्रद्युम्नंविनियुज्यसः ५ सददर्शप्रियांदूरात्क्रोधागारगतांतदा ॥ प्रेष्यामिवस्थितांकोपान्निश्वसंतींमुहुर्मुहुः ६ करजाग्रावलीढंतुपंकजंमुखपंकजे ॥ संश्लेषयंत्वानिश्वस्यविहसंतींपुनःपुनः ७ किंचिदाकुलिताग्रेणचरणेनवसुंधराम् ॥ कृत्वापृष्ठेथवदनंविहरंतींपुनःपुनः ८ करपद्मेपुनःसव्येमुखपद्मंनिवेश्यच ॥ वनितांचारुसर्वांगींध्यायंतींकमलेक्षणाम् ९ सरसंचंदनंगृह्यप्रेष्याहस्तादनिंदिताम् ॥ प्रह्लादयित्वाहृदयंक्षिपंतींनिर्दयंपुनः १०

॥ ६५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवस्मिन्नपट्षष्टितमेगत्वाभामागृहेहरिः ॥ तस्यैह्यपृच्छद्रोषस्यकारणंचेतिवर्ण्यते ॥ १ ॥ उपविष्टमिति व्यपदेशेनव्याजांतरेणसर्ववित्सत्यभामाभाववित् ॥ १ ॥ २ ॥ विवेशआससाद ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ पंकजंक्रीडाकमलंविहसंतींसपत्नीमत्तोपिसौभाग्याधिक्यंप्राप्तवतीत्याश्चर्येणेतिभावः ॥ ७ ॥ वसुंधरांलिखंतीमितिशेषः ॥ एवंइतिविभक्त्यस्योपलक्षणम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रह्लादयित्वाचंदनस्तुत्याप्रेष्यांस्तुत्वापिविक्षिपंतींनिंदंतींतेनप्रांतत्वमस्याःठयक्रम् ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ अवगुंठयवस्त्रेणाच्छाद्य उपधाने उच्छीर्षके अंतरं अवकाशम् ॥ १२ ॥ संज्ञाय संकेत्य ततोन्वगमत् । १३ ॥ ग्रहाय गृहीत्वा ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ गंधाश्र यमदृष्ट्वा मेदिन्येवगंधं मुंचतीति तर्कयति कथमिति एकतरोतिशयिततरः ॥ १९ ॥ विवेक्षंती व्यवेक्षमाणा भागुरिमतेनाकारलोपः अनुदात्तेत्त्वलक्षणस्यात्मनेपदस्यानित्यत्वात्पर

पुनरुत्थायशयनात्पतंतींचपुनःपुनः ॥ तास्ताश्चेष्टाःप्रियायाश्चतथान्याददृशेहरिः ११ अवगुंठ्ययदावक्त्रमुपधानेन्यवेशयत् ॥ इदमंतरमित्येवंतदागत्वा जनार्दनः १२ प्रेष्याजनंससंज्ञायअनाख्येयोस्मिसंज्ञया ॥ सशंकितप्रचारश्चद्वारितोन्वगमत्सताम् १३ ग्रहायव्यजनंचैवास्थितवासपरिपार्श्वतः ॥ शनैरिवासृजद्वातंजहासशनकैरिव १४ सपारिजातपुष्पस्यसंसर्गादनुवासितः ॥ बभारभगवान्गंधंदिव्यंमानुषदुर्लभम् १५ अत्यद्भुतंसुगंधंच जिघ्रित्वाविस्मयान्विता ॥ अपावृणोन्मुखंसत्याकिमेतदितिचाब्रवीत् १६ सोत्थितापृष्ठतोदेवमपश्यतीशुचिस्मिता ॥ पर्यपृच्छदथोप्रेष्यागंधस्यप्रभवंतदा १७ ताःपृष्टास्त्वप्रभाषंत्योजानुभ्यांधरणींगताः ॥ अधोमुख्यस्ततस्तस्थुःकृतांजलिपुटास्तदा १८ तदपूर्वमदृष्ट्वैवगंधंमुंचातिमेदिनी ॥ कथमेकतरस्तस्यागंधोयमितितत्खलु १९ किंत्विदंस्यादितिचसाविवेक्षंतीसमंततः ॥ ददृशेकेशवंदेवीसहसालोकभावनम् २० युज्यतीतिनतोवाचसहसास्राविलेक्षणा ॥ अवतिक्तेनरोषेणबभूवप्रणयान्विता २१ साप्रस्फुरितचार्वोष्ठीनिश्वस्याधोमुखीतदा ॥ मुहूर्तमसितापांगीतस्थावन्यमुखीशुभा २२ निबध्यभ्रुकुटींवामांसम्यग्विक्षिप्यलोचने ॥ निवेश्यवदनंहस्तेशोभसीत्यब्रवीद्धरिम् २३ तस्याःसुस्रावनेत्राभ्यांवारिप्रणयकोपजम् ॥ कुशेशयपलाशाभ्यामवश्यायजलंयथा २४ समुत्पत्यजलंतत्रपतितंवदनांबुजात् ॥ प्रतिजग्राहपद्माक्षःकराभ्यामतिसत्वरः २५ अथोरसिपतत्तोयंश्रीवत्सांकोंबुजेक्षणः ॥ प्रियानयनजंदेवःपरिमृज्येदमब्रवीत् २६ स्रवत्यसितपत्राक्षिकिमर्थंतवभामिनि ॥ तोयंसुंदरिनेत्राभ्यांपुष्कराभ्यामिवोदकम् २७ प्रभातेपूर्णचंद्रस्यमध्याह्नेपंकजस्यच ॥ बिभर्तितवकिंवक्त्रंवपुस्तवमनोहरे २८ किमर्थंकौंकुमंवासोमहारजतमेवच ॥ नानुगृह्णामिसुश्रोणिशुक्लंवासोनुगृह्णते २९ वासस्येतेतवाभीष्टेमहारजतकौंकुमे ॥ देवाभिगमनादूर्ध्वंशुक्लंनेष्टंहितस्त्रियाः ३० किंचानाभरणंगात्रंसुगात्रितवकथ्यताम् ॥ चित्रकस्थानमाक्रांतंकस्मादवरवर्णिनि ३१ श्वेतेनतवपादेनवाससाप्रियदर्शने ॥ ललाटसेव्यतेकस्माच्चंदनेनसुगंधिना ३२

स्मैपदम् ॥ २० ॥ युज्यतीउवाचसद्योस्राविलेक्षणाभूत् नतु अन्यत्वक्तुमशकत् ॥ २१ ॥ अन्यमुखीकृष्णमनवेक्षमाणा ॥ २२ ॥ शोभसीत्युपलंभार्थंनतुरंजनार्थं ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ उरसिपरिमृज्येतिस्नेहातिशयसूचनम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ वपुः स्वरूपम् ॥ २८ ॥ कुंकुमेनरक्तंकौंकुमंपीतारुणमित्यर्थः महारजतेनरक्तद्रव्यविशेषेणरक्तम् महारजतंरक्तकौसुंभमित्यर्थः । २९ ॥ देवेतिदेवपूजायामेवशुक्लमिष्टंनान्यादित्यर्थः ॥ ३० ॥ चित्रकस्थानंपत्रलेखास्थानम् आक्रांतमशुक्लिप्तमित्यर्थः ॥ अवरोधूसरोवर्णः देहकांतिस्तद्वतिहेअवरवर्णिनि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ रत्नैश्चरत्नजातसंबंधिभिः ॥ ३५ ॥ स्मेरेणउत्फुल्लेन माद्यमामद्य ॥ ३६ ॥ तोयमश्रु अंजनेनदुर्दिनंमलिनम् ॥ ३७ ॥ द्विषमित्यदंतस्त्वंकप्रत्ययांतत्वात् ॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ मदनोनैवजह्यादित्यरीतिवैवनंतातवमास्त्वित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अमृतायाःजीवंत्याः ममद्वितीयस्त्वमिति
॥८४॥ अपिशब्दात्तवाप्यहमेवद्वितीयेतिमयास्वजन्मज्ञौ॥ हि अतोकिं यथाहंत्वदन्यंनजानेएवंत्वमीपमदन्यांनजानासीत्येतन्महंनान्यंतर्कितवानीत्यर्थः ॥ जन्मोहि पुंस्त्वमार्धमितिप्रांचः ॥ ४९ ॥

सरसेनायतापांगिकांतेनहृदयाप्रिये ॥ प्रभोपमर्दकेनापिकारणेनाननस्यच ॥ करोषिममवात्यर्थंमनोग्लापयासिप्रिये ३३ प्रसृतश्चंदनरसःकपोलप्रगयी अ०६६
तव ॥ पत्रलेखासपत्नत्वंप्राप्तोनातिविराजते ३४ रत्नैश्चभरणैर्मुक्तातवग्रीवानशोभने ॥ ग्रहनक्षत्ररहितायोरिवाव्यक्तशारदी ३५ पूर्णचंद्रसपत्नेनस्मेरेणा
बहुभाषिणा ॥ किमुनोभाषसेनाद्यमुखेनोत्पलगंधिना ३६ अर्द्धाक्ष्णापिहितावन्मांकिंनर्थंननिरीक्षसे ॥ मुंचस्येचसानिश्वासंतोयमंजनदुर्दिनम् ३७
अलमिंदीवरश्यामेरुदितेनमनस्विनि ॥ जलमंजनकल्माषंमामोक्षीराननद्विषम् ३८ त्वदीयोहंयदादेविख्यातोजगतिकिंकरः ॥ नज्ञापयासिकिंमांत्वंपुरेव
वरवर्णिनि ३९ किमकार्षमहंदेविविरोधमियंतवभाविनि ॥ येनातिमात्रमात्मानमायासयसिसुंदरि ४० मनसाकर्मणावाचानत्वामतिचराम्यहम् ॥ सर्वथा
सर्वचार्वंगिसत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ४१ बहुमानोपमान्यासुत्वंपुसर्वासुशोभने ॥ स्नेहश्चबहुमानश्चत्वामृतेऽन्यासुनास्तिमे ४२ नैवत्वांमदनोजह्यान्मृतेपिम
यिमामकः ॥ इतिमेनिश्चितंविद्धिचतःसुरसुतोपमे ४३ क्षमादयश्चमेदिव्यांशब्दाद्याश्चावरेगुणाः ॥ ...वंपंकजगर्भाभेत्वयिस्नेहस्तथामम ४४ रुचिरश्री
यथादिव्याप्रभाचैवदिवाकरे ॥ कांतिश्चशाश्वतीचंद्रेस्नेहस्त्वयितथामम ४५ एवंवादिनमात्मेष्टंसत्यभामाजनार्दनम् ॥ शनैरुवाचनेत्राभ्यांप्रमृज्यसुभ
गाजलम् ४६ मदीयस्त्वमितिह्यासीन्ममानित्यंमनःप्रभो ॥ अद्यसाधारणंस्नेहंत्वयितात्वद्रतास्म्यहम् ४७ नाज्ञासिषमहंपूर्वमनित्यंकालपर्ययम् ॥ अद्य
लोकगतिंकृत्स्नामवगच्छामिनध्रुवम् ४८ अमृतायाद्वितीयोपिजन्मोहिममसर्वथा ॥ किमत्रबहुनोक्तेनहृदयंशृणुमेच्युत ४९ वाङ्मात्रमेवपश्यामिसाधु
र्यंसंप्रयुज्यसे ॥ मयिस्नेहश्चकृतकस्तवान्यत्रनकृत्रिमः ५० ऋजुस्वभावाभक्ताचसर्वथापुरुषोत्तम ॥ अवजानासिजानन्मांकैतवीवृत्तिमास्थितः ५१
एतावत्खलुपर्याप्तंदृष्टंद्रष्टव्यमव्ययम् ॥ श्रुतंचाप्यथयच्छ्राव्यंदृष्टःस्नेहफलोदयः ५२ यदित्वहमनुग्राह्यामामनुज्ञातुमर्हसि ॥ तपस्येहंपरंकृत्वानिश्चयं
पुरुषोत्तम ५३ भर्तुश्छंदेननारीणांतपोव्रतकानिवा ॥ निष्फलंखलुयद्भर्तुरच्छंदेनाक्रियेतहि ५४ इतीदमुक्त्वापुनरेवशोभनामुमोचतोयंनयनोद्भवंसती
॥ ग्रहायपीतंहरिवाससःशुभापटांतमाधायमुखेशुचिस्मिता ५५ ॥ इतिश्रीम० खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ नारायणःसत्यभामांपुनरेवेषभारत ॥ प्रोवाचप्रणयात्क्रुद्धामभिमानवर्तींसतीम् १

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ग्रहायआदायहरिवाससःपटांतं अंचलम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीनीलकंठीयेभारतभावदीपेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषट्षष्टित
मोध्यायः ॥६६॥ ॥७॥ सप्तषष्टितमेध्यायेपारिजातद्रुमार्थतः ॥ हरिणासांत्वितासत्यासुरेंद्रमर्दभितये ॥ १ ॥ १ ॥ ॥८४॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ २ ॥ शापितासिप्रपथेनप्रभियुक्तासि अनत्ययःअविनाशः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ शिराःप्रोढिम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ इष्टजनेइतिशेषात्तरुक्मिण्याअभिधानम् ॥ १३ ॥ मुनेःकामोहकिंणील्तु परंतुतवतत्स्तोत्र ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ यदहंस्वप्नेनयोगमयेनदृष्टापिनश्रद्दध्यांतवअन्यत्रप्रेमास्त्वीतितदेवनिर्वृत्तमश्रौषंइतियोज्यम्

श्रोतव्यं श्रीभगवानुवाच ॥ दहंतीवममांगानिशोकःकमललोचने ॥ किमुतत्कारणंयेनत्वमेवमतिविक्लवा २ शापितासिममप्राणैराचक्ष्वानत्ययोयदि ॥ श्रोतव्यं यदिभक्तेनभर्त्रासर्वांगशोभने ३ ततःप्रोवाचभर्तारंसत्यासत्यव्रतेस्थितम् ॥ बाष्पगद्गदयावाचातथैवाधोमुखीस्थिता ४ त्वयैवस्थापितंपूर्वंसौभाग्यंममनानद ॥ जगत्यमलपत्राक्षयत्ख्यातंकेशिनाशन ५ शिरोवहामिचेष्टत्वात्तवाहंदेवगर्विता ॥ सर्वसीमंतिनीमध्येस्पृहणीयास्मिसर्वथा ६ साहमद्यावहास्यास्मिनसपत्नीनांजनस्यच ॥ इतिप्रेष्याभिराख्यातंश्रुत्वातथ्यंततस्ततः ७ यत्पारिजातकुसुमंदत्तवानत्रनारदस्तव ॥ तत्किलेष्टजनेदत्तंत्वयाहंपरिवर्जिता ८ रत्नातिशयदानेनतस्याम्भ्यधिकाकिल ॥ स्नेहश्चबहुमानश्चप्रकाशंगमितस्त्वया ९ तामस्तौषीत्समक्षंतप्रियांसाकिऊनारदः ॥ तमश्रौषीश्चहृष्टस्त्वंप्रियायाःसंस्तवंकिल १० स्तोतव्योयदितावत्सनारदेनतवाग्रतः ॥ दुर्भगोयंजनस्तत्रकिमर्थमनुशाब्दितः ११ प्रणयस्यरसंदृश्यापश्चात्तापःप्रभोयदि ॥ अनुज्ञांमेप्रयच्छस्वतपःकर्तुंप्रसीदमे १२ स्वप्नेनापिनदृष्ट्वाहंश्रद्दध्यांपुष्करेक्षण ॥ यदन्यदेवनिर्वृत्तमश्रौषंपश्यतस्तव १३ कामंकामोस्तुतस्येयमुनेरतुलतेजसः ॥ अत्रमन्युस्तुमेदेवसांनिध्यंतवतत्रयत् १४ मानार्थंजीव्यतेलोकेसद्भिरित्युक्तवानसि ॥ तदेवंसतिनेच्छामिजीवितुंमानवर्जिता १५ मामभवद्यतोरक्षाभयमद्यततोमम ॥ सर्वतोरक्षतेयोमांसमानाद्याभिरक्षति १६ हागतिंकांगमिष्यामित्यक्तादेवत्वयाविभो ॥ कुमुद्वतीगतांनूनंगतिंयास्याम्यसंगता १७ किमकार्षमहंमोहादीश्वराणांप्रियायियम् ॥ प्रियाभूत्वाप्रियाभूतायद्यहंतवमानद १८ वसंतकुसुमैश्चित्रंसदारैवतकंगिरिम् ॥ प्रियाभूत्वाऽप्रियाभूताकथंद्रक्षाम्यहंपुनः १९ परपुष्टस्वनोन्मिश्रंपुष्पगंधवहंशुचिम् ॥ कथंनामानिलंद्वेष्यासेवेयंदुर्भगासती २० जलक्रीडांतवाकस्थादेवकृत्वामहोदधौ ॥ कथंदौर्भाग्यमापन्नपश्येयमपिसागरम् २१ सात्राजितिप्रियानाम्नायात्वत्तोमेस्तीतिविद्धिमाम् ॥ यद्वाचकःक्वयात्मथनाकःस्मरिष्यति २२ यदत्राक्षीद्धिमांश्वश्रूर्बहुमानेननंदिनी ॥ अवज्ञातांत्वयाराज्ञीनूनंदौर्भाग्यकर्शिताम् २३ किंनुगूढेनमेप्रेम्णासुस्निग्धेनापिमानद ॥ यत्समानांजनैर्देवोमानपश्यतिनित्यदा २४

श्रवणमयुक्तमितिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कुमुद्वतीगतां चंद्रकरस्पर्शादुल्लसनांअस्पर्शेमुकुलीभावरूपांगतिं कुमुद्वत्याअजभार्यायागतिर्दुरभेमरणंतांवा ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ १९ ॥ परपुष्टस्वनोन्मिश्रंकोकिलध्वनिनादितम् द्वेष्यातवेतिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ कःस्मरिष्यतिमायिमृतायामितिभावः ॥ २१ ॥ २३ ॥ २४ ॥

नाहंमिति हतत्पक्षमत्सपत्नीपक्षपातिन् पक्षेहेऽरिंदमसंसारशत्रुनाशन इतः पूर्वंत्वांकितवंधूर्तंइत्यादिरूपंतवमाहात्म्यं ब्रह्मदाशाब्रह्मदासाब्रह्मेमे कितवाउतेत्याद्यागमादपिनाज्ञासिषं अद्यतु हेअजनजन्मादिहीनत्वंतत्पक्षचंचलइति ज्ञातोसि तस्याःमत्सपत्न्याःमायायाःपक्षेएवचंचलोमायाविशिष्टचिद्रूपस्यतत्रमायांशेनैवचांचल्यंवंचकत्वंच नतुचिदंशेनेत्यद्यैव मित्यर्थःतत्पक्षेतिसमासैकदेशोपिवंचकशब्देनसंबद्धुंआवर्तते ॥ २५ ॥ वाङ्मनसोरगोचरोहंकथंत्वयाज्ञातइत्यतआह स्वरेति हेदेव स्वंस्वरश्चवर्णश्चइंगितंचआकारश्चतैःलिंगैःकृ त्वात्वंअतिगूढोनिष्फलोपि यत्नतःशठोमध्यस्थउदासीनइतिज्ञातोसि अयंभावः वागाद्युद्बोधकतयानंघातविशिष्टरूपेणप्रसगास्मत्वात्नित्यंज्ञातोपिसाक्षिदसंगत्वेनइदानीमेवज्ञा तइत्यर्थः अतएव चौरवत्प्रच्छन्नत्वाच्चौरेतिसंबोधयति तत्पक्षेति मायापक्षंब्राह्मलौकिकांतैश्वर्यंविषयेरम्यारामाःजरामरणवर्जितःकायः संकल्पमात्रोपनताभोगाइत्यादिवाङ्मात्रेणम धुरःमधुरभाषीवेदकर्तृत्वात्असि नत्वर्थतस्तत्रमाधुर्यमस्तीतिभावः यतःशठउदासीनअभोक्तृत्वात् शठोमध्यस्थपुरुषेधूर्तेधत्तूरयोरपीतिविश्वः अथापक्षेतुद्वयोरपिश्लोकयोःस्पष्टएवार्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ त्वदीयमात्मानमितिशेषः पक्षेस्पष्टम् ॥ २८ ॥ तस्याद्दत्तवानित्यग्रिमस्थेनसंबंधः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ स्वर्गात्पदास्वर्गस्थानात् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ प्रमृष्टस्त्यक्तः बहुगुणंसुखमितिशेषः ॥ ३४ ॥ प्रथमोमुख्यः कल्पःसांत्वनोपायः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ । ३९ ॥ भृंगारेणकनकपात्रेण भृंगारीझिल्लिकायांचकनकालौपुनःपुमानितिमेदिनी ॥ ४० ॥ परमान्नंपायसम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

नाहंत्वांकितवंधूर्तमज्ञासिषमरिंदम ॥ अद्यज्ञातोसितत्पक्षचंचलोजनवंचकः २५ स्वरवर्णेंगिताकारैर्निगूढोदेवयत्नतः ॥ चौरज्ञातोसितत्पक्षवाङ्मात्रमधुरःशठः २६ एवमीर्ष्यावशंप्राप्तांदेवींसात्राजितींहरिः ॥ अभिमानवतींदेवःसांत्वपूर्वमथाब्रवीत् २७ मैवंपद्मपलाशाक्षिप्राणेश्वरिवदप्रिये ॥ किमत्रबहुनोक्तेनत्वदीयमवगच्छमाम् २८ तत्पारिजातकुसुमंतस्यादेविममाग्रतः ॥ नारदोमत्प्रियंकुर्वन्मुनिराक्लिष्टकर्मकृत् २९ दाक्षिण्यादानुरोधाच्चदत्तवानत्रसंशयः ॥ प्रसीदैकापराधंमेमर्षयस्व शुचिस्मिते ३० पारिजातकपुष्पाणियदीच्छस्यतिकोपने ॥ तदादास्मिसुश्रोणिसत्यमेतद्ब्रवीमिते ३१ स्वर्गात्स्थितुमच्युत ३३ मन्युरेषप्रमृष्टोहिभवेद्बहुगुणंमम ॥ सीमंतिनीनांसर्वासामधिकास्यामधोक्षज ३४ तथास्तुप्रथमःकल्पइतितांमधुसूदनः ॥ प्रोवाचाप्रतिमोदेवोजगतःप्रभवाप्ययः ३५ तथेत्युक्तेविकृष्णेनतुतोषसाभितिंजय ॥ सत्यभामासतामिष्टाकंसनाशनवल्लभा ३६ ततःस्नातोजगन्नाथःसर्वेशःसर्वभावनः ॥ चकारावश्यकंसर्वंसर्वकामप्रदःसताम् ३७ दध्यौचनारदंदेवःस्नातोदेवमुनिर्नृप ॥ अभ्याजगामस्नानांतेमुनिश्रेष्ठोमहाद्युतिः ३८ तमागतंनरपतेसत्यासहधर्मात्मायथाविधिअपूजयत् ३९ पादौप्रक्षाल्यांचक्रेमुनेःसात्राजितीस्वयम् ॥ जलंदेवःस्वयंकृष्णोभृंगारेणददौतदा ४० अथोपकल्पयामासस्रुखासीनायकेशवः ॥ परमान्नंसमुनयेप्रयतात्माजगद्गुरुः ४१ तल्लोककर्तासत्कृत्यदत्तंमुनिरुदारधीः ॥ बुभुजेवदतांश्रेष्ठःश्रद्धयापरयायुतः ४२ उपस्पृश्यततस्तृप्तःप्रददौचाशिषःप्रभोः ॥ ताश्चप्रीतेनमनसाप्रतिजग्राहकेशवः ४३

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ विघसंदेवब्राह्मणशेषम ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सोमः उमयासहवर्तमानःसप्रवरःप्रमथगणयुतः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ पुण्यंपुण्यकारुद्रंव्रतविशेषम ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ पुष्पाणीतितज्जातीयसुगंधद्रव्यमात्रस्योपलक्षणं बहूनिचतानिरूपाणिचेतिविग्रहःरूपाणिइतिशब्दात् गां

ततःसात्राजितींदेवींप्रणतांनारदोब्रवीत् ॥ प्रसार्यदक्षिणंहस्तंसजलंजलजेक्षणाम् ४४ यथेदानींतथैवत्वंभवदेविपतिव्रता ॥ सविशेषंचसुभगाभवमत्तपसोबलात् ४५ इत्युक्तामुनिमुख्येनसत्यभामाहरिप्रिया ॥ उत्तस्थौमहतायुक्ताहर्षेणतुनराधिप ४६ सकृष्णोप्यभ्यनुज्ञातुलब्ध्वामुनिवरात्तदा ॥ बुभुजेविघसंधीमानप्रमेयपराक्रमः ४७ ततस्त्वावश्यकंकृत्वासत्यभामापिभारत ॥ अनुज्ञयातदाभर्तुर्विवेशांतर्गृहंमुदा ४८ ततोविनिर्गतादेवीकृष्णस्यैवाभ्यनुज्ञया ॥ स्थितापार्श्वेचकृष्णस्यनमस्कृत्वामहात्मने ४९ ततोमुहूर्तमासित्वानारदःकृष्णमब्रवीत् ॥ आपृच्छेत्वांगमिष्यामिशक्रलोकमधोक्षज ५० तत्राद्यंदेवमीशानंनमस्कृत्यमहेश्वरम् ॥ गास्यंतिदेवगंधर्वास्तथैवाप्सरसांगणाः ५१ मासिमास्युचितंह्येतन्महेंद्रसदनेप्रभो ॥ पूजार्थंदेवदेवस्यगांधर्वंनृत्यमेवच ५२ अंतर्हितोदेवदेवःसोमःसप्रवरोविभुः ॥ पश्यत्यमरमुख्येनकृतंभक्त्याद्रिघातिना ५३ निमंत्रितोहंपूर्वेद्युःपुष्पंदत्तंमहाद्युते ॥ पारिजातस्यभद्रंतेतरुराज्ञोमहात्मनः ५४ यदेतदाहृतंस्वर्गात्त्वदर्थंतुमयाविभो ॥ देवोपभोग्यमेतद्धितरुराजसमुद्भवम् ५५ इष्टःसवृक्षःसततंशच्याःपुष्करलोचन ॥ सौभाग्यमावहत्येवपूज्यमानोपिनित्यशः ५६ पुण्यंकर्तुंतदासृष्टःपारिजातोमहाद्रुमः ॥ अदित्याधर्मनित्येनकश्यपेनमहात्मना ५७ पुरादित्यामहातेजास्तोपितःकिलकश्यपः ॥ वरेणच्छंदयामाससमारीचस्तपसोनिधिः ५८ सोवाचसुभगायेनभवेयंमुनिसत्तम ॥ स्वलंकृताकामतश्चसर्वैरेवविभूषणैः ५९ ईप्सितंगीतनृत्यंचभवेन्ममतपोधन ॥ कुमारीनित्यदाचैवभवेयंतपसोनिधे ६० विरजाशोकरहिताभवेयमितिनित्यदा ॥ पतिभक्तिमतीचैवधर्मशीलातथैवच ६१ पारिजातंततोस्राक्षीददित्याःप्रियकाम्यया ॥ सर्वकामप्रदैःपुष्पैरावृतंनित्यगंधदैः ६२ त्रिशाखंसर्वदादृश्यंसर्वभूतमनोहरम् ॥ सर्वपुष्पाणिदृश्यंतेतस्मिन्नेवमहाद्रुमे ६३ ईदृशान्यपिपुष्पाणिबिभर्त्येकापिरूपिणी ॥ बहुरूपाणिचाप्यन्यापद्मानिचततोपरा ६४ मंदारादपिवृक्षाच्चसारमुद्धृत्यकश्यपः ॥ तस्मादेषतरुश्रेष्ठःसर्वपार्श्वेउतांगतः ६५ ततस्तत्रनिबध्याथकश्यपंप्रददौशुभे ॥ अदितिर्ममपुण्यार्थंसौभाग्यार्थंतथैवच ६६ अदित्याकश्यपोदत्तःपुण्यार्थंचतथामम ॥ पुष्पदाम्नावेष्टयित्वाकंठेपुण्यार्थमात्मवान् ६७ निष्क्रयेणमयामुक्तःकश्यपस्तुतपोधनः ॥ इंद्रोदत्तस्तथेंद्राण्यासौभाग्यार्थंततोमम ६८ सोमश्चाप्यथरोहिण्याऋद्ध्याचधनदस्तथा ॥ एवंसौभाग्यदोवृक्षःपारिजातोनसंशयः ६९

धर्वमित्यर्थः रूपंस्वभावेरूपेदर्येनालोकेपशुशब्दयोरितिमेदिनी पद्मानीतिविविधमात्रस्योपलक्षणम् ॥ ६४ ॥ अतएवमंदारात्कल्पवृक्षाच्चायंसारभूतइत्यर्थः ॥ ६५ ॥ ततस्तत्रनिबध्येत्यादिनापरकृतीसरूपार्थवादेनसौभाग्यकामनयाभर्तृसहितस्यपारिजातस्यदानंकर्तव्यम् निष्क्रयेणपुनर्भर्ताचभोक्तव्यइतिविधिरुन्नेयः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

विष्णुपद्याःगंगायाःपरिउपरिजातइतिपारिजातःस्वार्थेऽण् संयोगेमंतुमानयितुंवियोगेदारयितुंचयोग्यानिमंदाराणिचतानिपुष्पाणिचतैः ॥ ७० ॥ कोविदारइस्याविकाराव ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ अष्टषष्टितमेध्यायेमुष्मिन्नारदसंनिधौ ॥ पारिजातस्समाहृत्यैप्रतिज्ञाहारिणाकृता ॥ १ ॥ एवंतावत्पूर्वाध्यायेनिमंत्रितोहम् पुष्पंदत्त्वामहामतेइतिनारदवचःश्रुत्वातस्यचस्वकार्योपयोगित्वाद्भगवान्नारदंउवाचेत्याह ततोजिगमिषुमिति ॥ १ ॥ अत्रनारदेनपूर्वं स्वप्रयोजनमुक्तंनिमंत्रिताहंपूर्वेद्युःपुष्पंदत्त्वामहामतइतितत्कुर्वन्नेवमयापिकार्यंकुर्वितिभगवान्नारदमाह महर्षेइति ॥ २ ॥ अनाज्ञयाश्रेष्ठस्यमृत्यंप्रतियत्मेरणरूपंवचनंतदाज्ञातयावि

पारिजातोविष्णुपद्याःपारिजातोतिशब्दितः ॥ मंदारपुष्पैर्युक्तोमंदारस्तेनकथ्यते ७० कोप्ययंदारुरित्याहुरजानंतोयतोजनाः ॥ कोविदारइतिख्यातस्ततःससुमहातरुः ७१ मंदारःकोविदारश्चपारिजातश्चनामभिः ॥ सवृक्षोज्ञायतेदिव्योयस्यैतत्कुसुमोत्तमम् ७२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे विष्णुपर्वणिपारिजातहरणेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोजिगमिषुंतत्रनारदंमुनिसत्तमम् ॥ प्रोवाचभगवान्विष्णुरप्रमेयपराक्रमः १ महर्षेधर्मतत्त्वज्ञस्वर्गंगत्वात्वयानघ ॥ दृष्टासदस्यान्देवस्यत्रिपुरघ्नस्यधीमतः २ अनाज्ञयामद्वचनाद्विज्ञाप्यःपाकशासनः ॥ संभावयित्वाप्रागत्वंपौराणंवोस्मियन्मुने ३ यमस्राक्षीन्मुनिश्रेष्ठोभगवान्कश्यपस्तरुम् ॥ पारिजातंपुरादित्याःसुखार्थंधर्मसत्तमः ४ सपुण्यमतिसौभाग्यं ददातितरुसत्तमः ॥ तवदत्तंपुरादानंत्वत्तेनतरुमुत्तमम् ५ देवीभिर्धर्मनित्याभिर्धर्मार्थममरोत्तम ॥ दत्तंश्रुत्वाभिकांक्षंतिदातुंपत्न्योममप्रभो ६ पुण्यार्थंदानधर्मार्थंममप्रीत्यर्थमेवच ॥ आनाययद्वारवतींपारिजातंमहाद्रुमम् ७ दत्तेदानेपुनःस्वर्गेतरुंत्वंनेतुमर्हसि ॥ सवाच्यएवंभगवान्बलभिद्भगवंस्त्वया ८ तथातथाप्रयत्नश्चकार्योस्मिन्मुनिसत्तम ॥ यथातरुवरंदद्यात्पारिजातंसुरेश्वरः ९ तत्रद्विगुणंतावत्पदग्रामस्तेतपोधन ॥संभाव्यासर्वकृत्यानांसंपद्धित्वयिमेमता १० एवंनारायणेनोक्तोनारदोभगवानृषिः ॥ प्रहस्योवाचकेशिघ्नमिदंवाक्यंतपोधनः ११ बाढमेवंप्रवक्ष्यामियद्रुमुख्यसुरेश्वर ॥ नतुदास्यतिदेवेंद्रः पारिजातंकथंचन १२ मंदरंपर्वतश्रेष्ठंदानवैस्त्रिदशैस्तथा ॥ निक्षिप्यतोयधौपूर्वंपारिजातःसमाहृतः १३ मंदरात्पर्वतश्रेष्ठान्नयितुंप्रेषितःपुरा ॥ पारिजातंहरेणापिलोककर्त्राजनार्दन १४ स्वयंविज्ञापितोगत्वाततःशक्रेणशंकरः ॥ आक्रीडद्रुमउद्यानेशच्याःस्यादितियाचितः १५ तथास्त्वितिवरोदत्तोमहादेवेनचानघ ॥ नचनीतःपारिजातोमंदरंचित्रकंदरम् १६ क्रीडावृक्षःसशच्येतिव्यपदेशेनमोक्षितः ॥ महेंद्रेणमहाबाहोपारिजातस्ततःपुरा १७ प्रियार्थमुमयासाक्षात्पारिजातवनंहरः ॥ गव्यूतिशतविस्तीर्णंमंदरस्यैवकंदरम् १८

नेत्यर्थःविज्ञापनाउत्तमस्यानिकृष्टेनप्रार्थनेतिभेदःपौराणंवामनावतारीयम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ सदत्तःसन्निविशेषःतवइंद्रस्यसंबंधिनंतरुंदेवीभिः पूर्वोक्ताभिरदित्यादिभिर्नारदायदत्तम् ॥ नारदेनचपुनस्तुभ्यंदत्तमितिश्लोकद्वयस्यसंबंधः ॥ ५ ॥ ६ ॥ आनाययत्कृष्णः ॥ ७ ॥ पूर्वोक्तमर्थंस्पष्टीकरोति दत्तेदानइति अस्माकंदानफलंभविष्यति तवतुकापिहानिर्नास्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शच्या क्रीडावृक्षइतिमिषेणमोक्षितःमोचितः शच्याइतिछेदःसंधिरार्षः ततोरुद्रात् ॥ १७ ॥ उमयाउमायाः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥२०॥ देवौदेवीदेवश्चेतिद्वंद्वैकशेषः तौमांचवर्जयित्वेतिसंबंधः ॥ २१ ॥ २२ ॥ गणसंघाः प्रवराणांप्रमथानां ॥ २३ ॥ २४ सोमंउमासहितम् ॥ २५ । कन्यया कन्यायाः ॥२६॥
वरदानेनसर्वत्रतवगतिरकुंठिआस्त्वित्येवंरूपेण ॥ २७ ॥ २८ ॥ दुःखंदुःखरूप्यम् ॥ २९ ॥ सहितोहितेनेष्टसुखदानेनयुक्तःसहितः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पारावर्यस्यलोकमर्यादायाः ॥ ३२ ॥

नतत्रसूर्यभाःकृष्णप्रविशंतितेनगोत्तमे ॥ नचचंद्रप्रभाःशीतानैवकृष्णसदागतिः १९ शीतोष्णेछंदतस्तत्रशैलपुत्र्याभवंतिहि ॥ स्वयंप्रभंवनंतद्धिमहादेवस्य
तेजसा २० वर्जयित्वामहादेवौसगणौयदुनंदन ॥ मांचान्यस्तद्वनंदिव्यंनप्रयातिकथंचन २१ स्रवंतितत्रवार्ष्णेयपारिजाताःसमंततः ॥ सर्वरत्नानिमु
ख्यानिमनसाकांक्षितानिवै २२ गणास्तान्युपभुंजंतिप्रवराणांमहात्मनाम् ॥ आज्ञयादेवदेवस्यलोकनाथस्यकेशव २३ पारिजाताद्बहुगुणंफलंतेषांतथावनम्
अभिमानंप्रभाश्चैवगुणाभूरिगुणास्तथा २४ मूर्तिमंतश्चतेवृक्षाःसोमंदेवंवृषध्वजम् ॥ उपतिष्ठंतिसततंप्रवरैःसहकेशव २५ रौद्रेणतेजसाजुष्टादुःखैर्हीनाः
सुखान्विताः॥ तरवोमंदरेतेहिदयिताःशैलकन्यया २६ प्राविशांधकोनामघोरस्तत्रमहाबलः ॥ दैतेयोवरदानेनदर्पितःपापनिश्चयः २७ सहतोदेवदेवे
नहरेणामित्रघातिना ॥ अवध्यःसर्वभूतानांशक्राद्दशगुणंबली २८ एवंदुःखंनतेदेवपारिजातंप्रदास्यति ॥ पुष्कराक्षसहस्राक्षःसत्यमेतद्ब्रवीमिते २९ सततंस
हितोदेव्याशच्यासहिवरद्रुमः ॥ सर्वकामप्रदःकृष्णतथेंद्रायमहौजसे ३० ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मुनेतद्युज्यतेसाधुमहादेवेनधीमता ॥ यच्छ
चीकारणंकृत्वाननीतःसतरुःपुरा ३१ सज्येष्ठःसर्वभूतानांलोककृत्प्रभवोऽव्ययः ॥ पारावर्यस्यसद्दशंकृतवानितिमेमतिः ३२ अहंयवीयान्देवस्यसर्वशाब
लघातिनः ॥ लालनीयश्चभगवन्जयंतइवसत्तम ३३ सर्वथाभगवांस्तावदुपायैर्बहुविस्तरैः ॥ करोतुयत्नंप्रीत्यर्थंशक्तोह्यस्मितपोधन ३४ मयामुनेप्रतिज्ञा
तंपुण्यार्थंसत्यभामया ॥ स्वर्गादिहानयिष्यामिपारिजातमितिप्रभो ३५ मयातदनृतंकर्तुंकथंशक्यंतपोधन ॥ नानृतंहिवचोविप्रप्रोक्तंपूर्वंमयानघ ३६
मयिभग्नप्रतिज्ञेवैलोकानांविप्लवोभवेत् ॥ यन्मयाहिमुनिश्रेष्ठलोकधर्मागुणान्विताः ॥ परिहार्याःस्थितौमर्त्यैःसकथंह्यनृतंवदेत् ३७ नदेवगंधर्वगणानराक्षसा
नचासुरानैवचयक्षपन्नगाः ॥ ममप्रतिज्ञामपहंतुमुद्यतामुनेसमर्थाःखलुभद्रमस्तुते ३८ सपारिजातंयदिनप्रदास्यतिप्रयाच्यमानोभवतामरेश्वरः ॥ ततः
शचीव्यामृदितानुलेपनेगदांविमोक्ष्यामिपुरंदरोरसि ३९ इतिप्रवाच्योयदिसामपूर्वकंप्रयाच्यमानोनतरुंप्रयच्छति ॥ मुनेश्चयंमद्गमनायसर्वथात्वयाऽपि
कार्यःखलुतत्रनिश्चयः ४० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेनारदकृष्णभाषणंनामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ वैशंपा
यनउवाच ॥ ॥ नारदोऽथमुनिर्गत्वामहेंद्रसदनंप्रति ॥ तांरात्रिमवसत्तत्रददर्शचमहोत्सवम् १

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ विप्लवोभवेत्सर्वेप्यनृतवादिनोभविष्यंतीत्यर्थः कारणानुसारित्वात्कार्यस्य ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इति० वि० टीकायामष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥
एकोनसप्ततितमेऽध्यायेहिमन्कृष्णवाक्श्रवात् ॥ पारिजातंनदास्यामीत्याहशक्रइतीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥

नारदोऽप्येति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ नावलेपांधाः गर्वहीनाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ भारिर्गंधर्वविशेषः ॥ ९ ॥ अनुविधीयंते अनुसरंति ॥ १० ॥ तान् मानुषान् अर्चयंतिदृष्टफलप्रदत्वात्नेनपूजयंति ॥११॥ देवानां कृत्येषुपैत्रे तडातिचक्षेयं अनुष्ठिताः अनुष्ठितवंतः॥१२॥१३॥षड्गुणान्त्वक्रिमीस्निग्धमधुरलास्यविभक्तावबद्धाख्यान्॥१४॥१५॥जुजोषप्रीत्याजग्राह उपस्थानं

तत्रादित्यामहात्मानोवसवश्चसुरोत्तमाः ॥ राजर्षयश्चविद्वांसःस्वर्गताःकर्मभिःशुभैः २ नागायक्षाश्चसिद्धाश्च चारणाश्चतपोधनाः ॥ ब्रह्मर्षयश्चशतशोदेवर्षिमनवस्तथा ३ सुपर्णाश्चमहात्मानोमरुतश्चमहाबलाः ॥ दिवौकसांनिकायाश्चशतशोऽन्येसमागताः ४ उपर्युपरिसर्वेषांसोमदेवोमहेश्वरः ॥ तस्थावमितविक्रांतःस्वैर्गणैःपरिवारितः ५ देवर्षिभिर्मुनिश्रेष्ठैःसंवृतःसर्वभावनः ॥ कल्पांतरसहस्रेषुक्षयोयेषांनाविद्यते ६ यानर्चयंतिसततंदेवादेवेश्वरोपमाः ॥ आत्मज्ञानावलेपांधायेचधर्मपथिस्थिताः ७ रुद्राश्चकाश्यपादेवमध्युपासंतभारत ॥ स्कंदश्चभगवानग्निर्गंगाचसरितांवरा ८ अर्चिष्मांस्तुंबुरुश्चैवभारिश्चवदतांवरः ॥ नेतारोदेवदेवानामेतेहितपरान्विताः ९ एताननुविधीयंतेसर्वेदेवगणान्नृप ॥ धर्मनित्यास्तपोनित्याःसतांमार्गमुपाश्रिताः १० योत्विमेमानुषादेवाअर्चयंतिशुभार्थिनः ॥ तानर्चयंतिह्यमरास्तथाराजञ्छुभार्थिनः ११ पितृकृत्येषुदेवानांसन्यासंयेत्वनुष्ठिताः ॥स्वाध्यायवंतःकौरव्यसदानियमचारिणः १२ गंधर्वाधिपतिःश्रीमांस्तत्रचित्ररथोनृप ॥ सपुत्रोवादयामासदेववाद्यानिहृष्टवत् १३ ऊर्णायुश्चित्रसेनश्चहाहाहूहूस्तथैवच ॥ डुंबरस्तुंबुरुश्चैवजगुरन्येचषड्गुणान् १४ उर्वशीविप्रचित्तिश्चहेमारंभाचभारत ॥ हेमदंताघृताचीचसहजन्यातथैवच १५ जुजोषभगवान्देवस्तदुपस्थानमात्मवान् ॥ वृतेनतुष्टःशक्रस्यजगामजगतोगतिः १६ गतेभूतपतौसर्वेनृपाजग्मुर्यथागतम् ॥ महेंद्रेणार्चितादेवाःस्थानेस्थानेलयान्गताः १७ ततःसर्वेषुयातेषुसुखासीनंपुरंदरम् ॥ सदस्यैःस्वैःसहासीनंनारदोभिययौमुनिः १८ तमिंद्रःपूजयामाससमुत्थायतपोधनम् ॥ दिदेशकुशगर्भंचपीठमात्मासनोपमम् १९ नारदोथमहातेजामहेंद्रमिदमब्रवीत् ॥ दूतोहममरश्रेष्ठविष्णोरतुलतेजसः २० किंचित्कार्यंपुरस्कृत्यप्रेषितोस्मिमहात्मना ॥ आनर्तादार्तिहरणंतस्यैवानघतेजसः २१ प्रीतिवाक्यानिहृद्यानिप्रयुज्यमुनयेतदा ॥ ततःप्रहृष्टोभगवानब्रवीत्पाकशासनः २२ किमाहपुरुषश्रेष्ठःशीघ्रमाचक्ष्वमेमुने ॥ चिरस्यखलुकृष्णेनसंस्मृतोस्मिमहात्मना ॥ २३ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ महेंद्रेंद्रानुजंद्रष्टुंगतोहंभ्रातरंतव ॥ कथंचिद्द्वारकांतत्रकाश्यपानांयशस्करम् २४ तंतुरैवतकेऽद्राक्षंतदासीनमरिंदमम् ॥ रुक्मिण्यासहितंवीरंस्तुवंतंवृषभध्वजम् २५ पारिजाततरोःपुष्पंतस्यदत्तंमयानघ ॥ विस्मापनार्थंदेवेशपत्नीनामृतेजसः २६ तदृष्ट्वातस्यपत्न्यस्तुविस्मयंपरमंययुः ॥ बहुकामप्रदंपुष्पंवृक्षराजसमुद्भवम् २७ गुणास्तासांमयाख्यातास्तस्यपुष्पस्यमानद ॥ सृष्टिश्चपारिजातस्यकश्यपेनमहात्मना २८

स्यादिकल्पांपरिचर्याम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ तस्यैवार्तिहरणंकार्यम् ॥२१ ॥ २२ ॥ चिरस्यचिरेण ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥२६ ॥ २७ ॥तासांकृष्णपत्नीनांपुरः॥२८॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ भजासनमित्यनेनदूतत्वात्तिष्ठन्नेवैतावद्वचनंनारदउक्तवानितिगम्यते ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥
॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ प्रवर्तामिप्रवर्ते ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ त्रिदिवस्थःसन्नृत्वमपीतिसंबंधःनत्ववनिस्थइत्यर्थः ॥ ५२ ॥ आमिषमो

आदित्याकश्यपोदत्तःपुण्यार्थंचयथामम ॥ पुष्पदाम्नावेष्टयित्वाकंठेपुण्यार्थमात्मवान् २९ त्वंचदत्तोयथाशच्यादेवाश्चान्येसुरेश्वर ॥ निष्क्रयश्चयथादत्तः
कश्यपाद्यैर्महर्षिभिः ३० तच्छ्रुत्वातस्यपत्न्येकासत्यभामेतिविश्रुता ॥ पुण्यकार्थमनश्चक्रेदयितातियवीयसः ३१ तयाचाभ्यर्थितोभर्तादेवदेव्यागणश्च
रः ॥ प्रतिजज्ञेसधर्मार्थंयवीयांस्तवमानद ३२ ततोमामुक्तवान्धीरोविष्णुर्बलवतांवरः ॥ यथावत्सुरमुख्येशभ्रुवनःशृणुभावतः ३३ लालनीयोयवीयांस्तु
प्रणिपत्याच्युतोब्रवीत् ॥ आनयेयंसुरश्रेष्ठपारिजातंवरद्रुमम् ३४ मनोरथोस्तुसफलोवध्वास्तेऽसुरसूदन ॥ धर्मकृत्यविशेषेणवध्वास्तेसुरसत्तम ३५
अयंदर्शितकल्याणोलोकोलोकगणेश्वर ॥ पश्यंत्वमरकल्याणंमत्प्रभावाच्चमानवाः ३६ वैशंपायनउवाच ॥ वासुदेववचः श्रुत्वामहेंद्रःकुलनंदन ॥ ना
रदंवदतांश्रेष्ठमिदंवाक्यमथाब्रवीत् ३७ भजासनंद्विजश्रेष्ठयुक्तमुक्तंत्वयाद्विजः ॥ संदेशंप्रतिदास्यामिविष्णोरतुलतेजसः ३८ आसीनेनारदेशक्रोलब्धा
नुज्ञोथनारदात् ॥ स्वमासनंततोभेजेतस्यैवसदृशंप्रभो ३९ उपविष्टःसुरपतिरथोवाचतपोधनम् ॥ निरीक्ष्यस्वबलंवीर्यंहर्षदंवृत्रनाशनः ४० शक्रउवाच
महर्षेकुशलंपृष्ट्वावक्तव्यस्तेजनार्दनः ॥ वचनान्ममधर्मज्ञसर्वभूतसुखावहः ४१ मदनंतरमीशस्त्वंजगतोनात्रसंशयः ॥ त्वदीयःपारिजातश्चरत्नान्यन्या
निचाच्युत ४२ त्वंतुभारावतरणंकर्तुंदेवमहींगतः ॥ मानुष्यंसर्ववृत्तानांस्थितःकार्यस्यसिद्धये ४३ त्वयितीर्णप्रतिज्ञोहिपुनःप्राप्तोत्रिविष्टपम् ॥ पूरयिष्या
मिवध्वास्तेइष्टान्कामानधोक्षज ४४ स्वर्गीयानिचरत्नानिननेतव्यानिकेशव ॥ स्वल्पार्थेमानुषंलोकमितिपूर्वकृतास्थितिः ४५ उत्क्रम्यहिस्थितिंदेवनप्र
वर्तामिमहाबल ॥ यद्यहंकिंप्रवक्ष्यंतिप्रजापतिगणाःप्रभो ४६ ब्रह्मणासहपुत्रेणसपौत्रेणमहात्मना ॥ नियमाःसर्वकृत्यानांस्थापिताजगतोध्रुवाः ४७
प्रजापतिकृतंमार्गमपास्यव्रजतोमम ॥ श्रुत्वाप्रजापतिर्धीमाञ्छापमप्युत्सृजेप्रभुः ४८ अस्माभिर्भिद्यमानंहिमर्यादासेतुबंधनम् ॥ भेत्स्यंत्यशंकिता
दैत्यादैत्यपक्षास्तथापरे ४९ स्त्रीनिमित्तमितोनीतेपारिजातेद्रुमेश्वरे ॥ स्वर्गौकसोभविष्यंतिविमनस्काश्चमानद ५० उपभोगामनुष्याणांविहितायेस्वयंभु
वा ॥ तैस्तुतुष्यतुमेभ्राताऽसंपश्यन्कालपर्ययम् ५१ इहापिताताऽत्रिदिवेममयःस्यात्परिग्रहः ॥ त्रिदिवस्थोपितंकृष्णःसर्वंभोक्तुमिहार्हति ५२ हृष्टोह्यामिष
भोज्यानामभिमानाज्जनार्दनः ॥ ततोधर्मंसमुत्सृज्यपापमेवानुवर्तते ५३ स्वविश्यताख्याप्यमानाकृष्णस्याहिमहात्मनः ॥ जगत्ययजसायागंजनयेदिति
मेमतिः ५४ मानुष्यंमानुषेप्राप्तोयदेतन्मधुसूदनः ॥ कुर्यान्निर्बंधनयियंद्वात्राज्येष्ठेननारद ५५

ज्यानामांसभक्षे हृष्टःपुष्टःअतएवदृप्तत्वाद्धर्ममतिक्रामति यथाहापरसंबंधःहृष्टोदृप्यतिदृप्तोधर्ममतिक्रामतीति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ मानुषेलोके ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ईतयःअतिवृष्ट्यादयः ॥ ६८ ॥ नक्षमंनयोग्यम् ॥ ६९ ॥ कार्यंकर्मकार्यंकर्तव्यम्
॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ अथास्मिन्सप्ततितमेप्रतिज्ञांनारदेरिताम् ॥ छ

॥८८॥ स्वर्ग्यरत्नविलोपेनधर्षणास्यान्ममानघ ॥ ज्ञातितोधर्षणाचैवविशेषेणैवगर्हिता ५६ धर्ममर्थंचकामंचक्रमेणमधुसूदनः ॥ सेवत्वेषसतांधर्मान्स्थापितान्प

अयोनिना ५७ महीतलंपारिजातमर्पयिष्याम्यहंयदि ॥ पौलोमीमादितःकृत्वाकोनुमांबहुमंस्यते ५८ पारिजातंमहीपृष्ठेदृष्ट्वापृष्ट्वाचमानुषाः ॥ स्व
र्गार्थेनोद्यमिष्यंतिदृष्ट्वास्वर्गफलंक्षितौ ५९ पारिजातगुणान्मर्त्याजुषंतियदिनारद ॥ देवतानांमनुष्याणांनाविशेषोभविष्यति ६० तत्रयत्क्रियतेकर्मइह
तद्दुज्यतेनरैः ॥ स्वर्गार्थंनयतिष्यंतिपारिजातगुणान्विताः ६१ सर्वरत्नवरःस्वर्गेपारिजातस्तपोधन ॥ तुल्यंदेवसमैर्मर्त्यैःसर्वंदैवजगद्भवेत् ६२ यज्ञैर्मर्त्या
नयक्ष्यंतिलब्धस्वर्गफलाभुवि ॥ नपूर्तानिप्रदास्यंतितुल्यत्वममरैर्गताः ६३ यज्ञैर्जप्याह्निकैश्चैवनित्यमाप्याययंतिनः ॥ मानुषाःस्वर्गमिच्छंतःश्रद्दधाना
स्तपोधन ६४ तत्सर्वंनकरिष्यंतिपारिजातगुणान्विताः ॥ निस्तेजसोभविष्यामतेगतास्तद्विहीनताम् ६५ इतःसुवृष्ट्यासस्यैस्तेजीवंतिपुरुषाभुवि
॥ आप्याययंतस्तेप्यस्मान्दानैर्यज्ञैस्तथैवच ६६ नबुभुक्षापिपासावाबाधतेयादिमानुषान् ॥ रोगोजरावामृत्युर्वाधर्मंज्ञरतिरेवच ६७ दौर्गंध्यंवासुघोरा
वाईतयःकर्मसंभवाः ॥ किमुद्योगंकरिष्यंतिपारिजातगुणान्विताः६८ सर्वथानयनंतत्रपारिजातस्यनक्षमम् ॥ इतिवाच्यास्त्वयाविप्रविष्णुरक्लिष्टकर्मकृ
त् ६९ यथायथाचमेभ्रातातुष्यत्येतद्विचारयन् ॥ तथातथात्वयाकार्यंकार्यंमत्प्रीतिमिच्छता ७० हाराश्चमणयश्चैवचंदनान्यगुरूणिच ॥ वस्त्राणिचविचि
त्राणिग्राह्यास्त्वंद्वारकांनय ७१ योग्यानियानिमर्त्यानांयावदिच्छतिकेशवः ॥ नस्वर्गंपरिमोषंतुकर्तुमर्हतिसांप्रतम् ७२ ददामिरत्नानियथेप्सितान्यहंबहू
निचित्राणिविभूषणानिच ॥ नपारिजातंचकथंचनद्रुमंमुनेप्रदास्यामिदिवौकसांप्रियम् ॥ ७३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणे
इंद्रवाक्यंनामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ देवराजवचःश्रुत्वानारदःकुरुनंदन ॥ प्रावोचद्वाक्यंवाक्यज्ञोधर्मात्माधर्मवि
त्तमः १ अवश्यमेववक्तव्यंहितंबलनिषूदन ॥ मयातवमहाबाहोबहुमानोस्तिमेत्वयि २ उक्तोमयावासुदेवोजानताभवतोमतम् ॥ नदत्तःपारिजातोयंहर
स्यापित्वयापुरा ३ हेतवश्चमयातस्यदर्शितास्तेसमासतः ॥ नचावगतवान्देवःसत्यमेतद्ब्रवीमिते ४ उपेंद्रोहंमहेंद्रेणलालनीयःसदेतिमाम् ॥ उवाचपुंडरी

काक्षोदत्तमुत्तरमेवच ५ पुनःपुनर्मयाप्यस्यहेतवोदेवदर्शिताः ॥ ततोनबुद्धिंर्योवृत्तावृत्रनाशनतस्यवै ६ अपिचाप्युक्तवान्देवोवाक्यांतेमधुसूदनः ॥ प्र
त्याहपुरुषश्रेष्ठःसरोषमिववासव ७ नदेवगंधर्वगणानराक्षसानचासुरानैवचपन्नगोत्तमाः ॥ ममप्रतिज्ञामपहंतुमुद्यतामुनेसमर्थाःखलुभद्रमस्तुते ८
ष्णस्यबलामिच्छत्वानदास्यामीत्यवावदीद ॥ १ ॥ देवराजेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ हेतवःमहीतलंपारिजातमित्यादिनापूर्वोक्ताःनचावगतवान् ॥ नांगीकृतवान् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ज्ञातिभिदः भ्रातृकलहःनोस्मासिः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ व्यपदेश्यंशाचरप ॥ २४ ॥ ॥

सपारिजातंयदिनप्रदास्यतिप्रयाच्यमानोभवतापुरंदरः ॥ ततःशचीव्यामृदितानुलेपनेगदांविमोक्ष्यामिपुरंदरोरसि ९ उपेंद्रस्यमहेंद्रोयंभ्रातुस्तोनिश्च
य.परः ॥ यदत्रमन्यसेन्याय्यंमंप्रधार्यकुरुष्वतत् १० तत्त्वंहितंचदेवेशश्रूयतांवदतोमम ॥ नयनंपारिजातस्यद्वारकांममरोचते ११ नारदेनैवमुक्तस्तु
सुव्यक्तंवलदेहभित् ॥ रोषाविष्टःसहस्राक्षोब्रवीदेतन्नराधिप १२ अनागसिमयिज्येष्ठेसोदरेयदिकेशवः ॥ एवंप्रवृत्तःकिंशक्यंकर्तुमद्यतपोधन १३ बहूनि
प्रतिलोमानिपुरासकृतवान्मयि ॥ कृष्णोनारदसोढानिभ्रातेतिस्ममयासदा १४ खांडवेचार्जुनरथंपुरावाहयतासता ॥ मदीयावारितामेघाःशमयंतोग्नि
मुद्धतम् १५ गोवर्द्धनंधारयताविप्रियंचकृतंमम ॥ तथावृत्रवधेप्राप्तेसाहाय्यार्थंवृतोमया १६ समोहमितिसर्वेषांभूतानामितिचोक्तवान् ॥ स्ववाहुबलमाश्रि
त्यवृत्रश्चनिहतोमया १७ देवासुरेषुप्राप्तेषुसंग्रामेषुचनारद ॥ युध्यत्यात्मेच्छयाकृष्णोमुनेसुविदितंतव १८ बहुनात्रकिमुक्तेनतस्माद्दिष्ट्याप्रवर्ततााम् ॥
ज्ञातिभेदोननःकार्यःसाक्षीत्वंममनारद १९ ममोरसिगदांमोक्तुमुद्यतोयदिकेशवः ॥ अनुशब्यथपौलोमींगुणःकइहदृश्यते २० उदवासगतोधीमान्पि
तानःकश्यपःप्रभुः ॥ आदित्यासहमेमात्रातयोर्वाक्यमिदंभवेत् २१ अजितात्माममभ्रातारजसातमसावृतः ॥ कामेनचस्त्रियोवाक्यादेवमामुक्तवान्गुरुम्
२२ धिक्स्त्रियःसर्वथाविप्रधिग्राजसमतिंतथा ॥ यत्राधिक्षिप्तवान्विष्णुरेवंमांस्त्रीजितोद्विज २३ नदृष्टंकश्यपकुलेव्यपदेश्यंमहामुने ॥ नैवदक्षकुलेदृष्टं
मातुर्मेयत्रसंभवः २४ नज्येष्ठतानराजत्वंदेवानांप्रतिमानितम् ॥ कामरागाभिभूतेनकृष्णेनखलुनारद २५ पुत्रदारसहस्रैर्हिभ्रातानपविशिष्यते ॥ सद्वृत्ते
ज्ञानसंपन्नइतिब्रह्मापुराब्रवीत् २६ नास्तिभ्रातृसमोबंधुराहार्यइतरोजनः ॥ इतिमामब्रवीन्मातापिताचैवप्रजापतिः २७ सोदरेतुविशेषंतुपितामेकश्य
पोब्रवीत् ॥ दत्तामयाविरुद्धंचतेदानवाःपापनिश्चयाः २८ काममेतन्नवक्तव्यंस्वयमात्मस्तवान्वितम् ॥ प्राप्तस्त्ववसरोविप्रयादिहाद्योच्यतेमया २९ धनु
र्ज्यायांमुनिश्रेष्ठछिन्नायांहिपुरानघ ॥ धन्वीभिरमराणांचवरदानान्महामुने ३० उत्कृत्तशिरसोविष्णोःपुरोदहोधृतोमया ॥ संधितेचशिरोयत्नाच्छिन्नंरौ
द्रेणतेजसा ३१ अहंविशिष्टोदेवानामित्युक्त्वापुनरच्युतः ॥ धनुरारोप्यदर्पेणस्थितोनारदकेशवः ३२ किंमांपितावामातावावक्ष्यतीतिमयामुने ॥
स्नेहेनचस्थितंविष्णोःशरीरंमुनिसत्तम ३३ ऐंद्रंवैष्णवमस्यैवमुनेभागमहंददौ ॥ यवीयांसमहंप्रेम्णाकृष्णंपश्यामिनारद ३४ संग्रामेषुप्रहर्तव्यंतेनपूर्वंतपो
धन ॥ राजाक्लिाहंसमरेप्रहराम्यग्रतोध्रुवम् ३५ प्रादुर्भावेपुसर्वेषुस्वशरीरामिवानघ ॥ यतोरक्ष्यामिधर्मज्ञकेशवंभक्तिमाश्रितम् ३६

॥ २५ ॥ २६ ॥ आहार्यःसंभोज्यःसंपाद्योवा ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ धनुर्ज्यायामितिविशतपथोक्तइतिहासोत्रगमितः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ऐंद्रमेवाधिपत्यंश्रावणभाद्रपदपू
ज्यत्वंवैष्णवंकृत्वाहंददौदत्तवान्वैचित्र्येनात्रपरोक्षता ॥ ३४ ॥ अन्यत्रसमरेऽहमग्रतःप्रहरामियतोराजाप्रभुः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ परिभाषितः आक्रुष्टः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ केशवेत्यंबेवेतिसंधिरार्षः ॥ ४१ ४२ ॥ सह्यंसोढव्यम् ॥ ४३ ॥ रथांगेनचक्रेण नंदकेनखड्गेन ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ पलाशपत्रार्धमिति त्वयाअजितःपारिजातस्यपलाशंपत्रमात्रंपत्रार्द्धंवानप्रदास्यतिवृक्षस्यकावार्त्तेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ जिह्मतांकुटिलताम् ॥५०॥ इतिहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ अथैकसप्ततितमेध्यायेशक्रविनिश्चयं ॥ सनिर्बंधंहरेर्वक्तुंनारदोद्वारकांगतः ॥ १ ॥ महेंद्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ अनियुक्तपुरोभागः अनाज्ञप्तःसन्पुरोवर्तीनभवेत्तत

इदंभंक्त्वामदीयंचभवनंविष्णुनाकृतम् ॥ उपर्युपरिलोकानामधिकंभुवनंमुने ३७ अवमानःसचमयापृष्ठतःक्रियतेमुने ॥ लालनीयोमयाबालइत्येवंभ्रातृगौरवात् ३८ बालोयंममपुत्रेतियवीयानितिनारद ॥ पित्रामात्राचगोविंदोमानीचपरिभाषितः ३९ इष्टस्तत्रजनानांचकेशवःसुविशेषतः ॥ वयंद्वेष्यानसंदेहस्तत्रस्नेहोतिरिच्यते ४० सर्वज्ञोबलवाञ्छूरःपात्रंमानायितातथा ॥ केशवेत्येवचध्यानंयतादितिरथतांगतम् ४१ गच्छनारदवक्तव्यःकेशवोवचनान्मम ॥ आहूतोनानिवर्तेयंसमरंप्रतिशत्रुभिः ४२ यदीच्छसितदागच्छसह्यंतेयत्त्वमिच्छसि ॥ प्रहरस्वचपूर्वंत्वंभार्याजितयथेच्छसि ४३ रथांगेनाथशार्ङ्गेणगदयानंदकेनच ॥ प्रहारुह्यगरुडंदृढोभूत्वाजनार्दन ४४ प्रहृतेप्रहरिष्यामियथाशक्त्यासकेशव ॥ अहोधिग्यदिमांस्नेहोविक्लवंनकरिष्यति ४५ यावन्नसंग्राममतोजितोहंचक्रपाणिना ॥ पारिजातंनदास्यामितावद्वोमुनिसत्तम ४६ मांसमाह्वयतेज्येष्ठंयवीयान्समतपोधन ॥ अहंतमर्षयिष्यामिकिमर्थंस्त्रीजितंहरिम् ४७ अथैवगच्छभगवन्द्वारकांकृष्णपालितां ॥ विवादेसंस्थितःसोऽज्ञइतिवाच्यस्त्वयाच्युतः ४८ पलाशपत्रार्द्धमपित्वयाजितोनपारिजातस्यतवप्रदास्यति ॥ इतिप्रवाच्योमधुसूदनस्त्वयावचोमदीयंस्मरतातपोधन ४९ पुनःप्रवाच्योभगवंस्त्वयाच्युतोममप्रियार्थंखलुनिर्विशंकितम् नमाययाहर्तुमिहार्हसिद्रुमंसुयुद्धमेवास्तुधिगस्तुजिह्मताम् ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेइंद्रवाक्यंनामसप्ततितमोध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ महेंद्रवचनंश्रुत्वानारदोवदतांवरः ॥ विविक्तेदेवराजानमिदंवचनमब्रवीत् १ कामंप्रियाणिराजानोवक्तव्यानात्रसंशयः ॥ प्राप्तकालंतुवक्तव्यंहितमप्रियमप्युत २ अनियुक्तपुरोभागोनस्यादितिवदंतिहि ॥ सुलोकगतितत्त्वज्ञोनयविज्ञानकोविदः ३ कार्याकार्येसमुत्पन्नेपरिपृच्छानिमांभवान् ॥ यतस्ततःप्रवक्ष्यामिगृह्यतांयादिरोचते ४ अनुक्तेनापिसुहृदावक्तव्यंजानताहितम् ॥ न्याय्यंचप्राप्तकालंचपराभवमनिच्छता ५ वक्तव्यंसर्वथासद्भिरप्रियंचापियद्धितम् ॥ आनृण्यमेतत्स्नेहस्यसद्भिरेवादृतंपुरा ६ अनृतेधर्मभंग्रेचनशुश्रूषतिचाप्रिये ॥ नाप्रियंनहितंवाच्यंसद्भिरेवेतिनिंदिता ७ सर्वथादेववक्तव्यंश्रूयतांशृण्वतांवर ॥ श्रुत्वाचकुरुसर्वज्ञममश्रेयस्करंवचः ८

न्निश्चितम् ॥ ३ ॥ तथापि यतःभवानपिकार्याकार्येमांपृच्छतितितोहं अननुपृष्टोपितुभ्यंहितंवदामीत्यर्थः ॥ ४॥ ५ ॥ अप्रियंअतिकटुकमपिहितंपरिणामसुखम् ॥ ६ ॥ अनृतइति त्वय्यनृतस्यचधर्मस्यांप्रतिवदामीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विपाकंफलम् ॥ १२ ॥ विश्वंकार्यंप्रधानंकारणंच अध्यास्ते अधितिष्ठति रथमिवयंता प्रकृत्यामाययातस्क्षेत्रंकारणस्थूलसूक्ष्मदेहाख्यंप्रकाशयतीतिक्षेत्रज्ञ स्तम् ॥ १३ ॥ अव्यक्तस्य अव्याकृतस्यव्यक्तोभागःकार्यंहिरण्यगर्भादिः यःसर्वभवोद्भवः सर्वसंसारबीजं तस्यात्माअंतर्यामीचेतयिता नकेवलंतस्यैवअपितुसर्वस्यधीमतःचेतनाव तःजंतुमात्रस्येत्यर्थः ॥ १४ ॥ रुद्रादप्ययमनन्यइत्याह प्रकृत्याइति प्रकृत्याः चिच्छक्तेःप्रथमोमुख्योंशः व्यक्तःदृश्यमात्राकारःविश्वस्त्रीसंज्ञःकृत्स्नभोग्यवस्तुसंज्ञइत्यर्थः अतएवलोकश्च तनस्तस्यभावनःसंतर्पयिता ॥ १५ ॥ तस्याःप्रकृतेःप्रथमोगुणउमावत् गुणीउमयारुक्मिण्याद्यावाउपहितोगुणीमहेश्वरःरुद्रोविष्णुर्वा ॥ १६ ॥ तदेवाहनेतिअर्द्धेन गुणिनोमायाविनोरुद्र स्यविष्णोर्वाविशेषोभेदकोगुणोनास्ति अतोविष्णुनाद्वारावतींस्वांरुद्रोपिनरक्षिष्यतीतिभावः गुणिनइतिसार्द्धश्लोकद्वयंवाक्यंकिंचतस्यगुणिनोपियःशास्ता अव्ययोऽपरिणामी प्रथमोऽव्य

अन्योन्यभेदोभ्रातॄणांसुहृदांत्रावलांतक ॥ भवत्यानंदकृद्देवद्विषतांनात्रसंशयः ९ हितानुबंधसहितंकार्यंज्ञेयंसुरेश्वर ॥ विपरीतंचउद्बुद्धानित्यंबुद्धिमतां वर १० यत्स्यात्तापकरंपश्चादारब्धंकार्यमीदृशम् ॥ आरभेन्नैवतद्विद्वानेषबुद्धिमतांनयः ११ विपाकमस्यकार्यस्यनानुपश्यामिशोभनम् ॥ यदत्रकारणंदेवनिबोधविबुधाधिप १२ यएकोविश्वमध्यास्तेप्रधानंजगतोहरिः ॥ प्रकृत्यायंपरंसर्वेक्षेत्रज्ञंशंविदुर्बुधाः १३ तस्याव्यक्तस्ययोव्यक्तोभागःसर्वभवोद्भवः तस्यात्मापरमोदेवोविष्णुःसर्वस्यधीमतः १४ प्रकृत्याःप्रथमोभागउमादेवीयशस्विनी ॥ व्यक्तःसर्वमयोविश्वस्त्रीसंज्ञोलोकभावनः १५ रुक्मिण्याद्यास्त्रियस्तस्याव्यक्तत्वेप्रथमोगुणः ॥ अव्ययाप्रकृतिर्देवीगुणीदेवोमहेश्वरः १६ नविशेषोस्यरुद्रस्यविष्णोश्चामरसत्तम ॥ गुणिनश्चाव्ययःशास्तासदाचप्रथमोगुणः १७ नारायणोमहातेजाःसर्वकृल्लोकभावनः ॥ भोक्तामहेश्वरोदेवःकर्ताविष्णुरधोक्षजः १८ ब्रह्मादेवगणाश्चान्येपश्चात्सृष्टामहात्मना ॥ महादेवेनदेवेशप्रजापतिगणास्तथा १९ एवंपुराणपुरुषोविष्णुर्देवेषुपठ्यते ॥ अचिंत्यश्चाप्रमेयश्चगुणेभ्यश्चपरस्तथा २० अदित्यातपसाविष्णुर्महात्माराधितःपुरा ॥ वरेणच्छंदितातेनपरितुष्टेनचादितिः २१ तयोक्तस्त्वत्समंपुत्रमिच्छामीतिसुरोत्तम ॥ प्रणिपत्यचविज्ञायनारायणमधोक्षजम् २२ तेनोक्तंभुवनेनास्तिमत्समःपुरुषोऽपरः ॥ अंशेनतुभविष्यामिपुत्रःखल्वहमेवते २३ सजातःसर्वकृद्देवोभ्राताततसुरेश्वर ॥ नारायणोमहातेजायमुपेंद्रंप्रचक्षते २४ इच्छन्नवहरिर्देवकाश्यपत्वमुपागतः ॥ तैस्तैर्भावैर्विकुरुतेभूतभव्यभवाप्ययः २५ प्रादुर्भावंगतोदेवोजगतोहितकाम्यया ॥ माथुरंजगतोनाथःकर्ताहर्ताचकेशवः २६ यथापललपिंडःस्याद्व्याप्तःस्नेहेनमानद ॥ तथाजगदिदंव्याप्तंविष्णुनाप्रभविष्णुना २७

स्तात्पूर्वत्वादधिष्ठानस्ययतः अगुणो यः सएवनारायणः एतेनतुर्यमूर्तिर्नारायणइतिदर्शितम साचब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्यएकैकगुणोपाधिभ्योऽन्यासर्वगुणोपाधिमयी तेनैवयोभोक्तारुद्रः कर्ताविष्णुः ब्रह्माचबुद्ध्यभिमानी देवाश्चइंद्रियाभिमानिनस्तेसर्वेसृष्टाइतियोजना ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ छंदिता अनुगृहीता ॥ २१ ॥ तयेतिपंचानांतात्पर्यं त्वद्भ्रातृत्वा प्रतवायंसाधारणोऽपितुअकर्मजनितोदेवभावोऽस्यास्ति त्वंतुकर्मदेवस्त्वात्ततोनिकृष्टोसीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ भूतस्यभव्यस्यचभवाप्ययउत्पत्तिप्रलयस्थानंसर्वजगदुपादानभूत इत्यर्थः ॥ २५ ॥ यएवंभूतः सएवसाक्षात्कृष्णइत्याह प्रादुर्भावमिति ॥ २६ ॥ पललपिंडः मांसपिंडः ॥ २७ ॥

सर्वात्माव्यष्टिसमष्टिदेहेंद्रियाद्याकारस्तैस्तैर्भावैस्तत्तद्धर्मैर्विकुर्वतिविकारंप्राप्नोतिसर्वज्ञोहंदुःखयहमित्याद्यभिमानवान्भवतीत्यर्थःवस्तुतस्त्वतिगुणोगुणातीतः ॥ २८ ॥ २९ ॥ अनंतः शेषःधारणार्थभुवइतिशेषः ॥ ३० ॥ श्वेतइति अत्र कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः ॥ उत्तिष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरन्निति श्रुतेः ॥ योऽविद्यानिद्रायांशेतेति मूढःसएवमान्कलिःतदनुग्रहार्थेअस्मिन्ईश्वरःकृष्णकृष्णावताररूपीभवति यःकिंचित्श्रेयोदर्शीअर्द्धप्रबुद्धःसद्वापरः तंप्रतिपीतवर्णःहिरण्यवन्मनोहरोभवति सकिंचिद्धक्त्युन्मुखोभवतीत्यर्थःयस्तुश्रेयोर्थयततेसत्रेता॥तदनुग्रहार्थेरक्तोनुरक्तोमातृवद्भवति यस्तुयुधिष्ठिरादिवदत्यंतंभक्तस्सकृतंतंप्रतिशुक्लः स्वीयंशुद्धमेवरूपंप्रकाशयतीति यथाश्रुतव्याख्यानंतुसर्वेषुयुगेषुसर्वेषांरू

ब्रह्मण्यदेवःसर्वात्मातैस्तैर्भावैर्विकुर्वति ॥ जगत्यतिगुणोदेवोवैकुंठःसर्वभावनः २८ अतःसमस्तदेवानांपूज्यएवचकेशवः ॥ पद्मनाभश्चभगवान्प्रजासर्गकरोविभुः २९ अनंतोधारणार्थंचबिभर्तिचमहद्यशः ॥ यज्ञइत्यपिसद्भिश्चकथ्यतेवेदवादिभिः ३० श्वेतःकृतयुगेदेवोरक्तस्त्रेतायुगेतथा ॥ द्वापरेचतथापीतःकृष्णःकलियुगेविभुः ३१ अवधीत्सहिरण्याक्षंदिव्यरूपधरोहरिः ॥ दधाराप्सुनिमज्जंतीमेषदेवोवसुंधराम् ३२ वाराहंवपुराश्रित्यजगतोहितकाम्यया ॥ जघ्नेहिरण्यकशिपुंनारसिंहवपुर्हरिः ३३ जिगायजगतींचैवविष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ बबंधचबलिंदेवःश्रीमान्पन्नगबंधनैः ३४ देवदानवसंभूतामाक्रामयदपिश्रियम् ॥ त्वय्यनंतःपुराविष्णुरुदारोमितविक्रमः ३५ सावशेषतपोयस्यतंनिहंतिजनार्दनः ॥ अलीकेष्वपिवर्ततंव्रतमेतन्महात्मनः ३६ जघ्नेचदानवान्मुख्यान्देवानांयेचशत्रवः ॥ तवप्रियार्थंगोविंदोधर्मनित्यःसनातनः ३७ रामत्वमपिचात्राप्यजघ्नेरावणमात्मवान् ॥ भूत्वाकामगुणांश्चैवजघानद्विरदंहरिः ३८ हितायजगतोद्यापिलोकेवसतिमानुषे ॥ उपेंद्रोजगतांनाथःसर्वभूतोत्तमोत्तमः ३९ जटीकृष्णाजिनीदंडीदृष्टपूर्वोमयाहरिः ॥ दैतेयेषुचरन्देवस्तृणेष्वग्निरिवोद्धतः ४० अद्राक्षमपिगोविंदंदानवैकर्णवंजगत् ॥ कुर्वाणंदानवैर्हीनंजगतोहितकाम्यया ४१ अवश्यंपारिजातंतेनायिष्यतिजनार्दनः ॥ द्वारकाममरश्रेष्ठनानृतंचब्रवीम्यहम् ४२ भ्रातृस्नेहाभिभूतस्त्वंनकृष्णेप्रहरिष्यसि ॥ नातिकृष्णस्त्वपिज्येष्ठेप्रहरिष्यतिवासव ४३ नैवचेच्छोष्यतिप्रोक्तंमयादेवकथंचन ॥ पृच्छत्वंनयधर्मज्ञान्येहितास्तवमंत्रिणः ४४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ नारदेनैवमुक्तस्तुमहेंद्रोजनमेजय ॥ इदमुत्तरमीशोथप्रत्युवाचजगद्गुरुम् ४५ एवंविधप्रभावंत्वंकृष्णंवदसियद्द्विज ॥ एवमेतत्सुबहुशःश्रुतंखलुमयामुने ४६ यतश्चैवंविधःकृष्णस्ततोहंतस्यवैतरुम् ॥ नप्रदास्यामिदातव्यंसतांधर्ममनुस्मरन् ४७ महाप्रभावोनाल्पार्थेरुष्येदितिविचिंतयन् ॥ व्यवस्थितोहंभद्रंतेमुनेसर्वगुणादिति ४८ महाप्रभावाःसततंभवंतिहिसहिष्णवः ॥ श्रोतारश्चैवसततंवृद्धानांज्ञानचक्षुषां ४९ महात्माकारणेनाल्पेकृष्णोधर्मभृतांवरः ॥ भ्राताज्येष्ठेनसर्वज्ञोविरोधंगंतुमर्हति ५०

पाणांसत्वान्नपूज्यतइतिदिक् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ देवानांदानवानांचयत्नसंभूतांसाधारणीमपिश्रियंत्वयित्वन्निमित्तंआक्रामयत्आक्रांतवान् ॥ ३५ ॥ अलीकेषुमायासुवर्तमानमपिहंत्येवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ भूत्वाआविर्भूयतेष्ववतारेषु कामगुणान्यथेष्टंशौर्यादिगुणयुक्तानसुरान्हरीन्द्विरदींस्तहागजानिवजघानद्विरदमित्येकत्वमार्षलुप्तोपमाच ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ वृद्धानांवृद्धवाक्यानाम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ पुरातनेवामनावतारेकिंनारब्धंनांगीकृतमपितारब्धमेव ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ इतिश्रीहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ द्विसप्तति तमेध्यायेज्ञात्वेंद्रस्यविचेष्टितम् ॥ कश्यपोरुद्रमस्तौषीत्सोमहत्यभिधीयते ॥ १ ॥ अथेत्येति ॥ १ ॥ २ ॥ योजयंतं भाविनींसत्यभामाम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

यथैवममभ्रातुःसवरंप्रादादधोक्षजः ॥ तथैवतस्याःपुत्राणांज्येष्ठानांसोढुमर्हति ५१ यथैवोपेंद्रतांयातःस्वयमिच्छन्जनार्दनः ॥ तथैवभ्रातुरिंद्रस्यसन्मा
नंवर्तुमर्हति ५२ ज्यैष्ठ्यमेतेनदेवेननारब्धंकिंपुरातने ॥ अथेदानीमपीच्छेत्सज्येष्ठोस्तुमधुसूदनः ५३ सुनिश्चितंबलरिपुमीक्ष्यनारदोविसर्जितस्त्रिदशवरे
णधर्मभृत् ॥ ययौपुरींयदुवृषभाभिरक्षितांकुशस्थलींद्युतिमतिमांस्तपोधनः ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणे
नारदस्यस्वर्गात्पुनरागमनंनामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथेत्यद्वारकांरम्यांनारदोमुनिसत्तमः ॥
ददर्शपुरुषश्रेष्ठंनारायणमरिंदमम् १ स्ववेश्मनिसुखासीनंसहितंसत्यभामया ॥ विराजमानंवपुषासर्वतेजोतिगामिना २ तमेवार्थंमहात्मानंचिंतयंतंदृढ
व्रतम् ॥ केवलंयोजयंतंचवाक्यमात्रेणभाविनीम् ३ दृष्ट्वैवनारदंदेवःप्रत्युत्थायअधोक्षजः ॥ पूजयामासचतथाविधिदृष्टेनकर्मणा ४ सुखोपविष्टंविश्रांतंप्रह
स्यमधुसूदनः ॥ वृत्तांतंपरिपप्रच्छपारिजाततरुंप्रति ५ अथाचष्टमुनिःसर्वंविस्तरेणतपोधनः॥इंद्रानुजायेंद्रवाक्यंनिखिलंजनमेजय ६ श्रुत्वाकृष्णस्तुत
त्सर्वंनारदंवाक्यमब्रवीत् ॥ अमरावतींपुरींयास्येश्वोहंधर्मभृतांवर ७ इत्युक्त्वानारदेनैवसहितःसागरंययौ ॥ संदिदेशततस्तत्रविविक्तोनारदंहरिः ८
महेंद्रभवनंगत्वाअद्यब्रूहितपोधन ॥ अभिवाद्यमहात्मानंमद्वाक्यममरोत्तमम् ९ नयुद्धेप्रमुखेशक्रस्थातुमर्हसिमेप्रभो ॥ पारिजातस्यनयनेनिश्चितंत्वम
वेहिमाम् १० एवमुक्तस्तुकृष्णेननारदस्त्रिदिवंगतः ॥ आचचक्षेथकृष्णोक्तंदेवेंद्रस्यामितौजसः ११ ततोबृहस्पतेःशक्रःशशंसबलनाशनः ॥ श्रुत्वाबृहस्प
तिर्देवमुवाचकुरुनंदन १२ अहोधिग्ब्रह्मसदनंमयियातेशतक्रतो ॥ दुर्नीतामिदमारब्धमत्रभेदोहिदारुणः १३ अनाख्यायत्वाकथंनाममभवताभुवनेश्वर ॥ ममै
तत्कृत्यमारब्धंदेवकेनापिहेतुना १४ अथवाभवितव्येनकर्मजेनप्रयुज्यते ॥ जगद्वृत्तमघविविधंनशक्यमनिवर्तितुम् १५ सहसैवतुकार्याणामारंभोनप्रशस्य
ते ॥ तदेतत्सहसारब्धंकार्यंदास्यातिलाघवम् १६ बृहस्पतिंमहात्मानंमहेंद्रस्त्वब्रवीद्वचः ॥ एवंगतेद्ययत्कार्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति १७ तमुवाचाथधर्मा
त्मागतानागततत्त्ववित् ॥ अधोमुखश्चिंतयित्वाबृहस्पतिरुदारधीः १८ यतस्वसहपुत्रेणयोधयस्वजनार्दनं ॥ तथाशक्रकरिष्यामियथान्याय्यंभविष्य
ति १९ बृहस्पतिस्त्वेवमुक्त्वाक्षीरोदंसागरंगतः ॥ आचष्टमुनयेसर्वंकश्यपायमहात्मने २०

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहोएतदारब्धंकृत्यंधिगितिकृत्यनिंदयाकृत्यवंतमेवधिक्करोतीतिद्वयोःसंबंधः ॥ १३ ॥ अनाख्यायत्वाअपृष्ट्वाआर्षोल्यबभावः ममभवतांमति ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ लाघवंपराजयम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ सदृशीं आत्मवच्छन्ददेवशर्मणो गौतमस्य भार्या अहल्यां इच्छतः अन्यायेन कामयानस्य शतक्रतोरुपरि एव दोषः पराभवरूपः मुनेः अपध्यानजः मानुषंभावमगणयतस्त वमानुषाद्भयंमहद्भविष्यतीति मुनेरपध्यानं तज्जः ॥ २२ ॥ यद्यप्यारब्धः तथापि प्राप्त एवेत्यध्याहृत्य योज्यम् ॥ २३ ॥ अम्यविरोधस्य मध्ये गामिष्यामि मध्ये स्वगोमूलवारायिष्यामी स्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ वेदोक्तैःस्वकृतैःस्वकृतिमिश्रैः ॥ २८ ॥ तानत्राह उरुक्रममित्यादिना द्वात्रिंशद्भिःश्लोकैः उरुक्रमामिति विष्णोर्विशेषणम् उरुर्महान् त्रैलोक्याक्रमणसमर्थः क्रमःपादविक्षेपो यस्य स इति योगात् नचैतद्वामनस्यैवरुद्रे विष्ण्वभेदमंतरेण संगच्छते अभेदश्चतयोर्बिंबप्रतिबिंबभावेनत्रा शास्त्रदृष्टयाचेत्यन्यदेतत् एकस्यैव विश्वेश्वरस्य सर्वाणि नामानीत्येव तत्त्वं विश्वंकर्मकृतिसाध्यं यस्येति कुलालवन्निमित्तत्वमुक्तं जगत्स्रष्टारमिति कालादिसाधारणकारणरूपत्वम् धर्मदृश्यं पुण्यप्राप्यं वरेशं अनुग्राहकं कर्मकर्तॄणां समि त्युपसर्गस्य नमस्ये इत्यनेन संबंधः संनमस्ये इत्यर्थः वेदेव्यवहिताश्चेति धातूपसर्गयोर्व्यवहितत्वस्मरणात् सर्वं सर्वात्मकम् धृतिमद्धाम धृतिःसात्त्विकी धृत्या ययाधारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रि

तच्छ्रुत्वाकश्यपःक्रुद्धोबृहस्पतिमभाषत ॥ अवश्यंभाव्यमेतद्धोःसर्वथानात्रसंशयः २१ इच्छतःसदृशींभार्यांमहर्षेर्देवशर्मणः ॥ अपध्यानकृतोदोषःपतत्ये षशतक्रतोः २२ तस्यदोषस्यशांत्यर्थमारब्धश्चमुनेमया ॥ उदवासःसदोषश्चप्राप्तएवसुदारुणः २३ तद्गमिष्यामिमध्येस्यमहादित्यातपोधन ॥ उभौतो वारायिष्यामिदेवंसंवदतेयादे २४ बृहस्पतिस्तुधर्मात्मामारीचमिदमब्रवीत् ॥ प्राप्तकालंत्वयातत्रभवितव्यंतपोधन २५ तथेतिकश्यपश्चोक्त्वासंप्रस्थाप्य बृहस्पतिम् ॥ जगामार्चयितुंदेवंरुद्रंभूतगणेश्वरम् २६ तत्रसौम्यंमहात्मानमानर्चवृषभध्वजम् ॥ वरार्थीकश्यपोधीमानदित्यासहितःप्रभुः २७ तुष्टा वचतमीशानंमारीचःकश्यपस्तदा ॥ वेदोक्तैःस्वकृतैश्चैवस्तवैःस्तुत्यंजगद्गुरुम् २८ कश्यपउवाच ॥ उरुक्रमंविश्वकर्माणमीशंजगत्स्रष्टारंधर्मदृश्यंवरेशम् ससर्वत्वांधृतिमद्धामदिव्यंविश्वेश्वरंभगवंतंनमस्ये २९ योदेवानामधिपपापहर्तातंतंविश्वंयेनजगन्मयत्वात् ॥ आपोगर्भंयस्यशुभाधारित्र्योविश्वेश्वरंतंशरणं प्रपद्ये ३० शालावृकान्योयतिरूपोनिजघ्नेदत्तान्द्रिणप्रणुदोहितानाम् ॥ विरूपाक्षंसुदर्शनंपुण्ययोनिंविश्वेश्वरंशरणयामिमूर्ध्ना ३१ भुंक्तेयएकोविभु र्जगतोविश्वमग्र्यंधाम्नांधामसुकृतित्वान्नधृष्यः ॥ पुष्यात्समांमहसाशाश्वतेनसोमपानांमरीचिपानांवरिष्ठः ३२

याः योगेनाव्यभिचारिण्याधृतिःसापार्थसात्त्विकीत्येवंलक्षणा तद्वतांधामस्वप्रकाशचैतन्यरूपमधिष्ठानंयोगिनांनिलयमित्यर्थः ॥ २९ ॥ आपःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेरपांकार्यंश रीरंआपः उपाधिः ससर्वोयस्यगर्भंप्रतिबिंबचैतन्यरूपंधारयिव्यःदधाति आपोगर्भंइतिपाठेपिधारयित्र्यः आपोपियगर्भः संकल्पोत्थस्तरंगइत्यर्थः ॥ ३० ॥ शालेति अरुन्मुखान्यती नशालावृकेभ्यःप्रयच्छामितिश्रुतेः वेदांतविचारहीनमजितेंद्रियंयतिमिंद्रः शालावृकैर्भक्षयति तानिंद्रियशालावृकान्यः यतिरूपोजितेंद्रियः सन्निजघ्नेहतवान् हितानांशमदमादिरूपा णामित्राणांप्रणुदःप्रणोदनपरान् अभिमानकान् यामिशरणंमूर्ध्नाचप्रपद्येनमस्करोमि ॥ ३१ ॥ यएकोजगतोविभुःस्वामी अग्र्यंज्येष्ठंविश्वंशुद्धान्जनान्भुंक्तेमुक्तिपालयति अग्र्यंसू क्ष्ममपिविश्वंभुंक्तेसंहरतिवा धाम्नांचक्षुःसूर्यादीनांधामप्रकाशंसुकृतित्वात् तस्मात्तस्सुकृतमुच्यतइतिश्रुतेः सुकृतशब्दितब्रह्मरूपत्वात्नधृष्यःअभयरूपइत्यर्थः पुष्यात्पोषयेत् सोमपा नांकर्मठानांमरीचिपानांचब्रह्मरश्मिपानमात्रेणवर्तयतांमहामुनीनांवरिष्ठःस्वर्गब्रह्मलोकादिस्थानप्रदइत्यर्थः ॥ ३२ ॥

॥९१॥

अथर्वाणंअथर्ववेदप्रतिपाद्यं सुशिरसंशिरःपंचकोशेति भूतयोनिंजगत्कारणं बाधंबाधकं ॥ ३३ ॥ यत्राधिष्ठानेजगज्जालंजगादिंद्रजालंविततंविश्वंकूटस्थं गतानांशरणंप्राप्तानांप्रीति देवंसुखप्रकाशकं यस्तुयः ऊर्ध्वगंअंतरिक्षचरंरथंवाहनंआस्थाययातिसंचरति सुमनाःसुखकरः ॥ ३४ ॥ रोचनचिन्मयं चारुशाखंरमणीयाःशाखावेदमय्यःयस्मात्जातास्तं शतव र्त्मानंशतपथविहितकर्मफलप्रदम् ॥ ३५ ॥ शुचिंअसंगं योगंयोगप्राप्यं शंसनंवेदप्रशस्यं शर्वंशृणोतिहिनस्तीतिसंहर्तारं शंभुंसुखहेतुं शंकरंसुखकरं धुरंधरंजगतामितिशेषः चंद्रचिह्नं चंद्रमौलिं हृषीकाणांहिस्राणांकालादीनांअयनंआश्रयम् ॥ ३६ ॥ आशुःशीघ्रफलप्रदं शिशानंरागादिदोषाणांतनूकरणं वृषभंशमादिगुणानांवर्षकं रोरुवाणंप्रातःसवनादि क्रमेणगर्जंतं कृतंअनुष्ठितं धर्मंयज्ञादिरूपं शिष्यतइतिशेषो पूर्वधर्मजंपुण्यंआशुफलभोगेनशीघ्रनाशशीलःशेषोयस्यतम् अतएवचाल्पफलत्वाद्वितथंनिष्फलप्रायम् एवंसति नानुष्ठे योधर्मइत्यतआह वसुंधरंसमृजीकंमृजीकासत्वशुद्धिस्तदुद्देशेनतयासहक्रियमाणंसमृजीकंअतएववसुंधरंकर्मजंपुण्यंवसुतस्यधारकम् अफलोदयंशुद्धयर्थंकृतोधर्मोनश्यतीत्यर्थः समं

अथर्वाणंसुशिरसंभूतयोनिंकृतिनंवीरंदानवानांचबाधं ॥ यज्ञेहुतिंयज्ञियंसंस्कृतंवैविश्वेश्वरंशरणंयामिदेवम् ३३ जगज्जालंविततंयत्रविश्वंविश्वात्मानं प्रीतिदेवंगतानाम् ॥ यऊर्ध्वगंरथमास्थाययातिविश्वेश्वरःसुमनामेस्तुनित्यम् ३४ अंतश्चरंरोचनंचारुशाखंमहाबलंधर्मनेतारमड्यम् ॥ सहस्रनेत्रंश तवर्त्मानमुग्रंमहादेवंविश्वसृजंनमस्ये ३५ शुचिंयोगंशंसनंशांतपापंशर्वंशंभुंशंकरंभूतनाथं ॥ धुरंधरंगोपतिंचंद्रचिह्नंहृषीकाणामयनंयामिमूर्ध्ना ३६ आ शुःशिशानंवृषभंरोरुवाणंकृतंधर्मंवितथंचाशुशेषं ॥ वसुंधरंसमृजीकंसमंत्वांधृतव्रतंशूलधरंप्रपद्ये ३७ अनंतवीर्यंधृतकर्माणमाद्यंयज्ञाशेषंयजतांचाभिया ज्यं ॥ हविर्भुजंभुवनानांसदैवंज्येष्ठंद्विजंधर्मभृतांप्रपद्ये ३८ परंगुणेभ्यःपृश्निगर्भस्वरूपंयशःशृंगंव्यूहनंकांतरूपं ॥ शुद्धात्मानंपुरुषंसत्यधामंसंमोहनं दुष्कृतिनांनमस्ये ३९ युक्तोंकारंस्वशिरसंचारुकर्मदृढव्रतंदृढधन्वानमाजं ॥ शूरंवेत्तारंधनुषोस्त्रातिरेकंपतिंपशूनांशमनंनमस्ये ४० एकोरातिश्चैवभूतं भविष्यंसर्वातिथिर्योहिजुषत्यरिघ्नः ॥ अरिंतुदोनुत्तमःसंविभागीविभाजकोमांभगवान्पातुदेवः ४१ यएकोयातिजगतांविश्वमीशोयएकोदान्मरुतांप्राण मग्र्यम् ॥ येनानृशंस्याच्छाश्वतंसामजुष्टंसमांजुष्यात्सुकृतिश्रेयसेद्य ४२

बुद्धयवधिभूतंसर्वस्वरूपमित्यर्थः ॥ ३७ ॥ धृतकर्मफलप्रतिभुवंयज्ञाशेषंदेवतांतरवत्यज्ञांगभावहीनं ज्ञातंसंतंस्वतःपुरुषार्थभूतमित्यर्थः एवंसत्यपियजतांअभियाज्यंइज्यारंभवि षयं यतोहविर्भुजं भुवनानांजगतीस्थानांगतांज्येष्ठं द्विजंब्राह्मणरूपंधर्मभृतांमध्ये ॥ ३८ ॥ गुणेभ्यइंद्रियादिभ्यःपरंतुरीयं पृश्निगर्भःविष्णुस्तत्स्वरूपं शयःअभ्युतेइतिव्यापकं शृंगंप्रपंचंव्याप्यापिशृंगवत्ततोरिक्तंव्यूहनंभरणीयतया जगत्क्षोभकं सत्यधामंअबाधितचैतन्यस्वरूपं संमोहनंमायाविनम् ॥ ३९ ॥ युक्तानांयोगिनाओंकारंसर्वप्रपंचरूपं स्वशिरसंओंका रस्यापिशिरोर्द्धमात्रातद्रूपंचारुकर्महिंसाशून्यधर्मस्वरूपं आजंक्षेपणाक्रियारूपं शूरं धनुषोवेत्तारंअस्त्रातिरेकंसर्वास्त्रेभ्योधिकंपशूनांजीवानांशमनंसंहर्तारम्॥४०॥ एकोद्वितीयःरातिर्भिन्नं सर्वातिथिरग्निःजुषतिहविर्भुंक्ते अरिघ्नःकामादिदोषघ्नःअरिंतुदःरक्षोघ्नः संविभागीविभागभाग्विभाजकश्च ॥ ४१ ॥ जगतांईशएकोपिविश्वंजलचंद्रवत्यातिप्रविशति मरुतांप्राणप्रदा त्प्राणस्यप्राणमित्यर्थः आनृशंस्याद्दयालुत्वात् साःमपैत्रीजुष्टंसेवितं जुष्यान्नयतु ॥ ४२ ॥

५७

ब्रह्माचतुर्मुखःभुवनोत्तमोत्तमंसत्यलोकंअसृजत् यतःब्राह्मणःब्रह्मवित् अतएवषड्गुणस्यषड्भिर्गुणैःऐश्वर्यज्ञानयशःश्रीवैराग्यधर्मैस्तृप्तःपूर्णः पूर्णत्वादेवव्याहृतिस्थंरसंप्रणवंतदर्थभूतंक्र त्स्नंप्रपंचंसृष्ट्वाइहप्रपंचेआयात्प्रविष्टः अरिहाकामादिदोषघ्नः अंगैःसर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधःस्वतंत्रतानित्यमलुप्तशक्तिअनंतशक्तिश्चविभोर्विभुज्ञाःषडाहुरंगानिमहेश्वरस्येतिपुराणोक्तैर्ब हुरूपः ॥ ४३ ॥ व्यंजनःअतींद्रियाणामपींद्रियादीनामर्थानांज्ञापकः अजनोअजन्मा समग्रःदृग्दृश्यात्मा स्पृशिःविषयस्पृक् शंभुःतत्स्पर्शजसुखभोक्ता प्राणदःजीवनकृत् ध्रुवोरसः परमानंदःपवमानस्यवायोर्भर्ताप्राणपतिःसपत्नीशः पत्नीशाभ्यांसहितःयज्ञादिकृत् शंकरस्तत्फलकरःसारस्यबोधस्यचधाताजनयिता ॥ ४४ ॥ त्र्यंबकंत्रिनेत्रं वोयुष्माकं वि प्राणांज्ञानिनाम् ॥ ४५ ॥ आस्यंअग्निरूपेण त्रिवृत्स्तोमं त्रिवृदादयःस्तोमाःस्तोत्राणियस्मिंस्तंसोमयागं वृक्षहंसंसारवृक्षघ्नं कर्मसाक्ष्यंकर्मसाक्षिण भूतायनंभूतानालयस्थानं ॥ ४६ ॥ साम्यंप्रकृत्यवस्थावेदव्रतेषुवेदोक्तयज्ञेषुबहुधानानादैवतरूपेणगीतंअभित्रिविष्टपंस्वर्गंव्याप्यईशंनियंतारम् ॥ ४७ ॥ महाजिनंगजाजिनवंतं मेखलालंमेखलयाअलं

ब्रह्मासृजद्योभुवनोत्तमोत्तमंतृप्तोविद्वान्ब्राह्मणःषड्गुणस्य ॥ सृष्ट्वारसंव्याहृतिस्थंसमग्रंसमायादिहबहुरूपोरिहांगैः ४३ व्यंजनोजनोथविद्वान्सम ग्रःस्पृशिःशंभुःप्राणदःकृत्तिवासाः ॥ रसोध्रुवःपवमानस्यभर्तासपत्नीशःशंकरःसारधाता ४४ त्र्यंबकंपुष्टिदंवोब्रुवाणंधर्मंविप्राणांवरदंयज्वनांच ॥ वराद्वरं रणजेतारमीशंदेवंदेवानांशरणंयामिरुद्रम् ४५आस्यंदेवानामंतकंदुष्कृतीनांत्रिवृत्स्तोमंवृक्षहंकर्मसाक्ष्यम्॥भूतायनंभूतपतिंगुणज्ञंगुणाकारंशरणंयामिरुद्र म् ४६ अनुद्रुतंयज्ञकर्तारमंतंमध्यंचाद्यंयज्ञकृतांसाम्यरूपम्॥वेदव्रतेषुबहुधागीतमीशमभित्रिविष्टपंशरणंयामिरुद्रम् ४७ महाजिनंव्रतिनंमेखलालंसुतो षणंक्रोधघ्नंविपापं ॥ भूतंक्षेत्रज्ञंगुणिनंवाकपर्दिनंनतोस्मिशिवंदनंवंदनानाम् ४८ देवंदेवानांपावनंपावनानांकृतिंकृतीनांमहतोमहांतम् ॥ शतात्मानंसं स्तुतंगोपतीनांपतिंदेवंशरणंयामिरुद्रम् ४९ अंतश्चरंपुरुषंगुह्यसंज्ञंप्रभास्वंतंप्रणवंविप्रदीपम् ॥ हेतुंपरंपरमस्याक्षरस्यशुभंदेवंगुणिनंसन्नतोस्मि ५० प्रसूतिरुभयोर्नप्रसूतश्चसूक्ष्मःपृथग्भूतेभ्योनपृथक्चैकभूतः ॥ स्वयंभूतःपातुमांसर्वसादःप्रदःस्वादःसंमदःपातुरत्नम् ५१ आसन्नःसन्नतरःसाधनानांश्र द्धावतांश्राद्धदृष्टिप्रणेता ॥ पतिर्गणानांमहतांसत्कृतीनांपायान्मेषःपूरणःषड्गुणानाम् ५२

कृतं सुतोषणंअल्पायासप्रसन्नंभूतंनित्यसिद्धं अतएवक्षेत्रज्ञंदेहेंद्रियाहंकारादिप्रकाशकं वंदनंवंदनीयंवंदनानांवंदनीयानाम् ॥ ४८ ॥ कृतिंकृतीनां यज्ञानांयज्ञं यज्ञियानामपि यष्टव्यमित्यर्थः शतात्मानंअनंतमूर्तिं गोपतीनांइंद्रियाधिष्ठातृदेवतानांसंस्तुतंअधिष्ठातृत्वेन चक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ॥ ४९ ॥ प्रभास्वंतंस्वप्रकाशं विप्रदीपं ज्योतिरपिसूर्यादि कंज्योतिरंतरेणचक्षुरादिनाभास्यंभवतिइदंतुनतथाविगतप्रदीपत्वात् अक्षरस्यजीवाख्यप्रतिबिंबस्यहेतुंबिंबभूतम् ॥ ५० ॥ उभयोः जगज्जीवयोःप्रसूतिर्योनिःनप्रसूतश्चयोनिरपिन का रणातीतत्वात् अतएवसूक्ष्मोदुर्ग्राह्यः भूतेभ्यःपृथक्नपृथक्एकभूतश्च पृथगितितदधिष्ठानत्वात् एकभूतइतितदभेदाग्रहात् स्वयंभूतःसर्वजगदाकारेणनिष्पन्नः सर्वसीदतिलीयतेस्मिन्निति सर्वसादः प्रदःप्रकृष्टोदाता स्वादःरुचिःआम्रादिषुमाधुर्यरूपेणायमेवास्तीत्यर्थः संतदोहर्षःरत्नंरमणीयम् ॥ ५१ ॥ आसन्नःअंतर्यामित्वेननिकटगः साधनानांतद्वतांतुसन्नतरःअनावृतःश्र द्धावतिःश्रद्धागृहीतमहावाक्यजादृतिरहंब्रह्मास्मीतिज्ञानंतस्यप्रदाता मामां ईषःइष्यमाणस्यार्थस्यपूरणःषड्गुणानांचसर्वज्ञत्वादीनांपूरणः ॥ ५२ ॥

अंतर्बहिर्द्वेजिनानांआधिव्याध्यादीनांकामक्लेशादीनांवा स्वयंकर्त्तेतिनिमित्तकारणत्वं भूताकारेणभवितुंशीलमस्येतिभूतभावीउपादानं विकुर्वन्विकारंप्राप्नुवन्क्रोधादीन्आविष्कुर्वन् सुकृतिनांसाधूनांमममचवृजिनंप्रणुद्यात् ॥ ५३ ॥ उद्धृताःकंटकवत्नाशिताः शरेणयतोदग्धाअतोवितथांताःविफलमरणाःअशस्त्रपूतत्वात्पुरदाहेनदग्धत्वादित्यर्थः शापादीशइ तिपाठेइंद्रस्यगौतमशापात् विश्वस्यसर्वस्यउदस्यउदकस्यसर्वकारणस्यप्रधानस्येत्यर्थः धाताधारकःसर्वाश्रयत्वात् ॥ ५४ ॥ भागीयसांअतिशयेनभागभाजांदेवानांभागंअंतंअ पमानेनवधंचइच्छन्दाक्षोयज्ञरुद्रइतिवक्तव्येउपचारादुक्तंयेनकृतोन्वच्छिन्नः सन्नन्वधावत्यज्ञेशंशरणंआजगामेत्यर्थःतत्रयज्ञवाक्यमुदाहरतिविद्वानिति ॥ ५५ ॥ योजगत्सृष्ट्वा ऽत्तिअतिगुह्योगोप्योब्रह्मरूपीईश्वरस्ततोन्योविष्णुःपालनकर्तासचधन्यःमहाभागःयतः संस्कृतःशमादिसंस्कारयुक्तोऽतएवउत्तमोयःसमौदार्यःसमांमुखप्रभवत्वान्मुखादिंद्रश्चाग्निश्चेति श्रुतौइंद्राग्नीतौप्रमुखेआदौयस्यतस्मिन्यज्ञे नित्यंचिन्वानईश्वरंस्वाभेदेनसर्वत्रपश्यन्नारायणःसमांपातुमत्संततिमिंद्रंरक्षतु यतःषड्गुणानामैश्वर्यादीनांप्रथमोमुख्यआश्रयइत्यर्थः म खप्रमुखेइतिपाठेऽग्निविष्णू ॥ ५६ ॥ गुणत्रैकाल्यंकार्योत्पत्तिस्थितिसंहारसमयत्रयंयस्यनित्यं प्रवाहनित्यतयाउत्पत्त्यादयोयतोभवंतीत्यर्थः एतेनब्रह्मकर्मउक्तंसत्त्वोद्रेकःसत्त्वा

अंतर्बहिर्द्वेजिनानांनिहंतास्वयंकर्त्ताभूतभावीविकुर्वन् ॥ धृतायुधःसुकृतिनामुत्तमौजाप्रणुद्यान्मेवृजिनंदेवदेवः ५३ येनोद्धृतास्त्रैःपुरामायिनोवैदग्धाघोरेण वितथांताःशरेण ॥ महत्त्वंतोवृजिनंदेवतानांज्यायानीशःपातुविश्वोदधाता ५४ भागियसांभागमतोनामिच्छन्नखोदाक्षोयेनकृतोन्वधावत् ॥ विद्वा न्यज्ञस्यादिरथांतःसदेवःपायादीशोमांदक्षयज्ञांतहेतुः ५५ अन्योधन्यःसंस्कृतश्चोत्तमश्चजगत्सृष्ट्वायोत्तिसर्वातिगुह्यः ॥ समांमुखप्रमुखेपातुनित्यांविचि न्वानःप्रथमःषड्गुणानाम् ५६ गुणत्रैकाल्यंयस्यदेवस्यानित्यंसत्वोद्रेकोयस्यभावात्प्रसूतः ॥ गोप्तागोभृणांसन्नदोदुष्कृतीनामाद्योविश्वस्यबाधमानस्यकु द्धः ५७ धाम्नोयस्यहरिरग्रोथविश्वोब्रह्मापुत्रैःसहितश्चद्विजाश्च ॥ पराभूताभवनेयस्यसोमोजुषत्वेपःश्रेयसेसाधुगोप्ता ५८ यस्माद्भूतानांभूतिरं तोथमध्यंधृतिर्भूतिर्यश्चगुहाश्रुतिश्च ॥ गुहाभिभूतस्यपुरुषेश्वरस्यमहात्मनःसंमृडयेयस्यतस्य ५९

धिक्यंचयस्याविष्णुरूपस्यनित्यंयस्यचविष्णोर्भावात्स्वरूपात्प्रसूतः आविर्भूतःकृष्णोगोभृगांभिंद्रादीनांगोप्तासत्त्वमयत्वात् यश्चसन्नदः सन्नवसानोनाशस्तत्प्रदःकालरुद्ररूपेणे त्यर्थःविश्वस्याद्योमातृपितृवत्पालकोपिबाधमानस्यजगत्पीडकस्यक्रुद्धःसन्सन्नदइत्यनुवर्तते ॥ ५७ ॥ यस्यधाम्नःतेजोजालस्यहरिर्विष्णुरग्रःअग्रमिवाग्रःसूक्ष्मांशोथविश्वोविराट् ब्रह्माहिरण्यगर्भःपुत्रैःसनकाद्यैः सहितोन्येचद्विजाःमरीच्यादयःसंभूताइतिशेषः तेचयस्यसोमस्यउमासहितस्यभवनेद्वारप्रवेशपराभूताःअंतःप्रवेशंनलभंतइत्यर्थःएषदेवःसोमःजुषतु अस्मासुप्रीयताम् ॥ ५८ ॥ यस्माद्भूतानांवियदादीनांभूतिःसंभवःअंतोनाशःमध्यंस्थितिश्चभवतिअतोयस्यकल्याणपरात्परस्यनरस्यमृडवेद्यस्यमृडएववेद्योन्येद्योयस्याशिवकश रणस्यततएवधृत्यादिरूपोनुग्रहोगुहाश्रुतिगुह्यवस्तुश्रवणंचभवतिअतएवतस्यपुरुषेश्वरस्येतिमहात्मनइतिच विशेषणंयुज्यतेव्यसनागमेशरणीकृतोविश्वकर्ताव्यसनभंगंकरिष्यत्येवे तिभावः ॥ ५९ ॥

यदितियथाकार्यसर्वस्त्रीपुंसरूपंभगलिंगांकंएवंकारणमपितस्यतदनुरूपंभगलिंगांकंभगलिंगसंयोगरूपमितमात्मकंअवगंतव्यं तेनयदिदंदृश्यतेलोकेशिवंलिंगतदभिमानिचेतमोद्भव
मिदंब्रह्मांडमित्यर्थः अतएवासौसर्वसर्वेश्वरः सर्वअविशेषात्कृत्स्नः प्रपंचः सर्वंसमाप्नोपितसोसर्वइतिनिर्वचनात्तदुपादानभूतोविष्णुरपिसर्वशब्दार्थःतयोरीश्वरस्तुरीयब्रह्मरूपइत्यर्थः
॥ ९३ ॥ ॥ ६० ॥ धर्मधृग्वरंधर्ममृतांश्रेष्ठम् ॥ ६१ ॥ येनकार्येणयद्र्थसंस्तौपितज्जानेप्रजापतेहेकश्यप ॥ ६२ ॥ प्रकृतिंस्वास्थ्यं तत्रापिधर्मात्माहरिर्जेष्यतीत्याहपारिजातंत्विति ॥ ६३ ॥
इंद्रस्तुअधर्मदोषादभिभवंप्राप्स्यतीत्याशयेनाह अपध्यातइति ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ कमलभवात्मजस्यमरीचेःसूनुःसुमनौकसंसुमनसांदेवानांओकांसियत्र तंदेवलोकंसंधिरार्थः ॥ ६६ ॥ ॥ अ०७३

यल्लिंगांकस्त्र्यंबकःसर्वमीशोभगलिंगांकंयद्धुमासर्वधात्री ॥ नान्यत्तृतीयंजगतीहास्तिकिंचिन्महादेवात्सर्वसर्वेश्वरोसौ ६० इतिसंस्तूयमानस्तुभगवा
न्वृषभध्वजः ॥ दर्शयामासधर्मात्माकश्यपंधर्मधृग्वरम् ६१ उवाचचैनंदेवेशःप्रसन्नेनांतरात्मना ॥ येनसंस्तौषिकार्येणत्वंतज्जानेप्रजापते ६२ इंद्रो
पेंद्रौमहात्मानौदेवौप्रकृतिमेष्यतः ॥ पारिजातंतुधर्मात्मानयिष्यतिजनार्दनः ६३ अपध्यातोमहेंद्रोहिमुनिनादेवशर्मणा ॥ अस्याकांक्षत्पुराभार्यांतपो
दीप्तस्यकश्यप ६४ गम्यतांतत्रधर्मज्ञदाक्षायिण्यासहत्वया ॥ अदित्याशक्रसदनंश्रेयस्तेपुत्रयोर्ध्रुवम् ६५ इतिहरवचनंनिशम्यविद्वान्कमलभवात्मजसू
नुरप्रमेयः ॥ त्रिदशगणगुरुंप्रणम्यरुद्रंमुदितमनाःसुमनौकसंजगाम ६६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेकश्यपकृतरुद्रस्तो
त्रंनामद्विसप्ततितमोध्यायः ७२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथविष्णुर्महातेजामुहूर्ताभ्युदितेरवौ ॥ मृगयाव्यपदेशेनययौरैवतकं
गिरिम् १ आरोप्यैकरथेदेवःसात्यकिंनरपुंगवम् ॥ प्रद्युम्नमनुगच्छेतिप्रोक्त्वाकुरुकुलोद्वह २ रैवतंचागिरिंदेवोगत्वादारुकमब्रवीत् ॥ मदीयंरथमेनंत्वं
ग्रहायेहैवदारुक ३ प्रतिपालयमांसौम्यदिनार्द्धंवारयन्हरीन् ॥ रथेनैवप्रवेष्टाहंद्वारकांसूतसत्तम ४ इतिसंदिश्यभगवानारुरोहचयोद्यतः ॥ तार्क्ष्यंस
सात्यकोधीमानप्रमेयपराक्रमः ५ पृथग्रथेनकौरव्यप्रद्युम्नःशत्रुसूदनः ॥ आकाशगामिनाराजन्पृष्ठतःकृष्णमन्वयात् ६ निमेषांतरमात्रेणनंदनंकाननं
हरिः ॥ देवोद्यानंययौधीमान्पारिजाताजिहीर्षया ७ ददर्शतत्रभगवान्देवयोधान्दुरासदान् ॥ नानायुधधरान्वीरान्नंदनस्थानधोक्षजः ८ तेषांसंपश्यता
मेवपारिजातंमहाबलः ॥ उत्पाट्यारोपयामासपारिजातंसतांगतिः ९ गरुडंपक्षिराजानमयत्नेनैवभारत ॥ उपस्थितोविग्रहवान्पारिजातःसकेशवम्
१० सांत्वितोवासुदेवेनपारिजातश्चभारत ॥ उक्तश्चवृक्षमाभैस्त्वंकेशवेनमहात्मना ११ तंप्रस्थितंतरुंदृष्ट्वापारिजातमधोक्षजः ॥ अमरावतींपुरींश्रेष्ठां
ततश्चक्रेप्रदक्षिणाम् १२

इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ अथत्रिसप्ततितमेऽध्यायेस्मिन्निंद्रकृष्णयोः ॥ युद्धंतुवर्ण्यतेतत्रविष्णोरुत्कर्षउच्यते ॥ १ ॥
अथविष्णुःमृगयाव्यपदेशेनमृगयाछलेन ॥ १ ॥ २ ॥ ग्रहायगृहीत्वा ॥ ३ ॥ प्रतिपालयप्रतीक्षस्व हरीन्अश्वान्प्रवेक्ष्यामि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पारिजातंसंपश्यतां ॥९३॥
पश्यतस्त्वाननादृत्येत्यर्थः पारिजातंआरोपयामासेतिपृथगन्वयान्नपौनरुक्त्यम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

हियतेतिहियते ॥ १३ ॥ १४ ॥ पूर्वद्वारंइंद्रपुर्याएव ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ वर्त्ततिवर्त्तमाने ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

तेतुनंदनगोप्तारःपारिजातोद्रुमोत्तमः ॥ ह्रियतीतिमहेंद्रायगत्वानृपशशंसिरे १३ अथैरावतमारुह्यनिर्ययौपाकशासनः ॥ जयंतेनरथस्थेनपृष्ठतोनुगतःप्रभुः १४ पूर्वमभ्यागतंद्वारंकेशवंशत्रुनाशनम् ॥ दृष्ट्वोवाचप्रवृत्तंभोःकिमिदंमधुसूदन १५ प्रणम्यगरुडस्थोथकेशवःशक्रमब्रवीत् ॥ वध्यास्तेपुण्यकार्यायनीयतेयंवरद्रुमः १६ तमुवाचततःशक्रोमामेवंपुष्करेक्षण ॥ अयोधयित्वानतरुर्नयितव्यस्त्वयाच्युत १७ प्रहरस्वमहाबाहोप्रथमंमयिकेशव ॥ प्रतिज्ञासफलातेस्तुमुक्त्वाकौमोदकींमयि १८ ततःकृष्णःशरैस्तीक्ष्णैर्देवराजगजोत्तमम् ॥ बिभेदाशनिसंकाशैःप्रहसन्निवभारत १९ विव्याधगरुडंवज्री दिव्यैःशरवरैस्तथा ॥ बाणांश्चिच्छेदसहसाकेशवस्यतरस्विनः २० यान्यान्मुमोचदेवेंद्रस्तांस्तांश्चिच्छेदमाधवः ॥ माधवेनप्रयुक्तांश्चचिच्छेदबलवृत्रहा २१ महेंद्रस्यचशब्देनधनुषःकुरुनंदन ॥ शार्ङ्गस्यचनिनादेनमुमुहुःस्वर्गवासिनः २२ तयोर्वर्ततिसंग्रामेगरुडस्थोमहाबलः ॥ पारिजातंजयंतोथहर्तुमभ्युद्यतोबली २३ प्रद्युम्नमथकंसघ्नोवारयेतितदाब्रवीत् ॥ ततस्तंवारयामासरौक्मिणेयःप्रतापवान् २४ जयंतोजयतांश्रेष्ठोरौक्मिणेयमथेषुभिः ॥ सर्वगात्रेषुविहसन्नाजघानरथेस्थितः २५ रथस्थएवरथिनंकामस्तुकमलेक्षणः ॥ ऐंद्रिमभ्यर्दयामासबाणैराशीविषोपमैः २६ ससन्निपातस्तुमुलोबभूवकुरुनंदन ॥ जयंतस्यचवीरस्यरौक्मिणेयस्यचोभयोः २७ कृतप्रतिकृतंयुद्धेचक्रतुस्तौमहाबलौ ॥ महेंद्रोपेंद्रतनयौजगत्यस्त्रभृतांवरौ २८ देवाश्चमुनयश्चैवददृशुर्विस्मयान्विताः ॥ तंसंग्राममहाघोरंसिद्धाश्चैवसचारणाः २९ ततस्तुप्रवरोनामदेवदूतोमहाबलः ॥ पारिजातंपुनर्हर्तुमियेषकुरुनंदन ३० सखासदेवराजस्यमहास्त्रविदरिंदमः ॥ अवध्योवरदानेनब्रह्मणःकुरुनंदन ३१ ब्राह्मणस्तपसासिद्धोजंबुद्वीपादिवंगतः ॥ स्वशक्त्यानृपसंयातःसखित्वंबलघातिना ३२ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यकृष्णःसात्यकिमब्रवीत् ॥ अत्रस्थएवप्रवरंशरैर्वारयसात्यके ३३ नत्वत्रनिर्दयंबाणामोक्तव्याःसात्यकेत्वया ॥ अस्यब्राह्मणचापल्यंमोढव्यंखलुसर्वथा ३४ ततःषष्ट्यारथेषूणांगरुडस्थंद्विजस्तदा ॥ आजघानमहाबाहोसात्यकिंप्रवरोभृशम् ३५ शिनेर्नप्ताधनुस्तस्याक्षिपतःसायकान्नृप ॥ चिच्छेदपुरुषव्याघ्रोवचनंचेदमब्रवीत् ३६ ब्राह्मणोनाभिहंतव्यास्तिष्ठातिष्ठस्ववर्त्मनि ॥ अवध्यायादवानांहिस्त्रापराधेपिहिद्विजाः ३७ प्रवरस्तुप्रहस्यैनमुवाचकुरुनंदन ॥ अलंक्षांत्यानृणांशूरयुद्धसर्वात्मनारणे ३८

कृतप्रतिकृतंअन्योन्यंशस्त्रास्त्रपरिहारम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणचापल्यंब्राह्मणत्वाच्चापल्यमित्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ शिनेर्नप्ता सात्यकिः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ मन्यंतोमानयंतः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ कार्ष्णिनर्नातिशिष्येइत्यनुकृष्यते ॥ ४३ ॥ हंतेतिसंबोधनम् गृह्णगृहाण प्रतीच्छदेहि महारामातशपः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ दीप्यंतं दीप्यमानंपुंस्त्वमार्षं शरैरुपेतंबाणजालम् ॥ ४६ ॥ रौक्मिणेयस्यापिघोरंदुःसहंकिमुतान्यस्य ॥ ४७ ॥ तेनपतितेनापि ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तवत्वत्तः

॥१४॥ जामदग्न्यस्यरामस्यशिष्योहमपियादव ॥ नामतःप्रवरोनामसखाशक्रस्यधीमतः ३९ नदेवायोद्धुमिच्छंतिमन्यंतोमधुसूदनम् ॥ आनृण्यंसोहं दस्याहमधिगंतास्मिमाधव ४० ततस्तयोस्तदारौद्रःसंग्रामोवव्रधेनृप ॥ अस्त्रैर्दिव्यैर्नरव्याघ्रशैनेयद्विजमुख्ययोः ४१ द्यौश्चचालतदाराजन्नह्यचलाश्च सहस्रशः ॥ तस्मिन्वर्ततिसंग्रामेतेषामतिमहात्मनाम् ४२ नातिशिष्येरणेकार्ष्णिरैंद्रिमस्त्रभृतांवरम् ॥ ऐंद्रिःकार्ष्णिमहात्मानंमायिनंशूरसत्तमम् ४३ हंतगृह्णप्रतीच्छेतितावुभौयोधसत्तमौ ॥ युयुधातेनरश्रेष्ठपरस्परजयैषिणौ ४४ अथशार्ङ्गायुधसुतंशचीपुत्रःप्रतापवान् ॥ विभाष्याभ्यहनद्राजन्दिव्येनास्त्रेणसत्वरः ४५ सोस्त्रंतदभिदीप्यंतमापतंतंशितैःशरैः ॥ तस्तंभेबाणजालेनतदद्भुतमिवाभवत् ४६ ततस्तद्दीप्यमानंतुपपातरणमूर्द्धनि ॥ रौक्मिणेयस्य कौरव्यघोरंदानवमर्दनम् ४७ तेनास्त्रेणरथोदग्धःप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ॥ नादहत्तत्सुघोरंतंरौक्मिणेयंनराधिप ४८ दहत्यग्निंनखल्वग्निरुद्धतोतिविशांपते ॥ दग्धाद्रथान्महाबाहूरौक्मिणेयप्रचक्रमे ४९ अथनारायणसुतोविरथोरथिनांवरः ॥ स्थितोधनुष्मानाकाशेजयंतमिदमब्रवीत् ५० महेंद्रपुत्रादिव्यं त्वयदस्त्रंमुक्तवानासि ॥ नाहमीदृशरूपाणांशक्योहंतुंशतैरपि ५१ प्रयत्नंकुरुशिक्षाणांयत्नमेद्यप्रदर्शय ॥ नास्तिमेतिशयंकर्त्तासंग्रामेमरनंदन ५२ आसीन्मेसाध्वसंदृष्ट्वारथस्थंत्वांधृतायुधम् ॥ बिभेमितवनेदानींयुद्धेदृष्टबलोबलम् ५३ मनसास्मर्यतांसैषपारिजातस्त्वयातरुः ॥ शक्यंनखलुहस्ताभ्यांस्प्रष्टुंयोयस्त्वयाह्यसौ ५४ रथोमायामयोदग्धस्त्वयायोह्यस्त्रतेजसा ॥ ईदृशानांसहस्राणिस्रष्टुंशक्तोस्मिमायया ५५ एवमुक्तोजयंतश्चमुमोचास्त्रंमहाबलः ॥ तपसोपचितंतेनस्वयमेवातितेजसा ५६ तत्प्रद्युम्नोमहावेगंशरजालैरवारयत् ॥ चत्वार्यस्त्राणिदिव्यानिमुमुचेचापगाणिमः ५७ दिक्षुसर्वासुरुरुधुस्तान्यस्त्राण्यथभारत ॥ रौक्मिणेयंमहात्मानमंतरिक्षेचपचमम् ५८ महोल्कासदृशान्बाणानस्त्राण्यमरसत्तमः ॥ मुमोचयानिघोराणिप्रद्युम्नंप्रतिसर्वतः ५९ तानिसर्वाणिबाणौघैःकार्ष्णिरस्त्राण्यवारयत् ॥ जयंतंचापरैर्बाणैर्विव्याधनिशितैस्तदा ६० ततोनादःसमुत्सृष्टोह्यमरैःपुण्यकर्मभिः ॥ दृष्ट्वास्थैर्यंचशैघ्र्यं चप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ६१ प्रवरस्यापिबाणेनाशितेनाशिनिपुंगवः ॥ चिच्छेदेष्वासनंवीरोहस्तावापंचभारत ६२ ततोन्यत्सतुजग्राहमहत्तद्धनुरुत्तमम् ॥ ॥१४॥ महेंद्रदत्तंप्रवरोमहाशनिसमस्वनम् ६३ सतेनवीरोमहताधनुषाविप्रसत्तमः ॥ शरान्मुमोचविविधानकराशिनानिभांस्तदा ६४ चकर्तचधनुश्चित्रंशैनेयस्यामितौजसः ॥ विव्याधसर्वगात्रेषुबाणैरपिचसात्याकिम् ६५

युद्धेदृष्टंरिपोर्बलंयेनसः अबलंमल्पबलम् ॥ ५३ ॥ खलुयस्मात् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ सजयंतःअपराणितताोऽधिकानि ॥ ५७ पंचमंपश्चात्प्रयुक्तम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ हस्तावापंहस्तत्राणंच ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

॥ ६६ ॥ मांसान्युत्कर्ततुः ॥ ६७ ॥ अथाष्टधारेत्यत्रास्त्रवरावरबाणेनेतिपाठेऽस्त्राद्‌पिवरोयोबाणस्तेन ॥ ६८ ॥ तंसात्यकिं ॥ ६९ ॥ ७० ॥ विहस्तमिवेतिविकलहस्तमिव ॥ ७१ ॥ त्सरुदेशेमुष्टिप्रदेशेशरशतेनाशितेरूढे रिक्तहस्तमित्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ विरुजःपीडाहीनः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

धनुरादायशैनेयस्ततोन्यत्कुरुनंदन ॥ दृढंभारसहंधीमान्विव्याधप्रवरंरणे ६६ उच्चकर्ततुरन्योन्यस्यचर्मणीतौशितैःशरैः ॥ गात्रेभ्यश्चैवमांसानिमर्मभिद्भिः शरोत्तमैः ६७ अथाष्टधारबाणेनपुनरिष्वासनंद्विधा ॥ चिच्छेदप्रवरोवीरस्त्रिभिश्चैनमताडयत् ६८ अन्यदिष्वासनंतंतुग्रहीतुमनसंद्विजः ॥ गदयाताडयामासक्षेप्ययालघुहस्तवान् ६९ सोसिंचर्मचजग्राहसात्यकिःप्रहसन्निव ॥ नजग्राहधनुर्धीमान्गदयाभिहतोभृशम् ॥ ततःशरशतान्येवमुमोचप्रवरस्तदा ७० विहस्तमिवविज्ञायसात्यकिंयदुनंदनम् ॥ प्रद्युम्नोस्यददौखड्गंनिर्मलाकाशसन्निभम् ७१ तस्यचिच्छेदभल्लेननिस्त्रिंशंप्रवरस्तदा ॥ त्सरुदेशेपातयच्चप्रवरःप्रहसन्निव ७२ व्यधमच्चतथाचर्मशितैर्बाणैरजिह्मगैः ॥ आजघानचशक्त्यैनंहृदिविप्रोननादच ७३ तंविक्लवमिवज्ञात्वापारिजाताजिहीर्षया ॥ तार्क्ष्याभ्याशेरथेनैवसतस्थौप्रवरस्तदा ७४ तंपक्षपुटवेगेनाचिक्षेपगरुडस्तथा ॥ गव्यूतिमेकांसरथःसपपातमुमोहच ७५ तंजयंतोनियत्याथपातितंब्राह्मणंनृप ॥ समाश्वास्यरथंशीघ्रंसमारोपितवांस्तदा ७६ शैनेयमपिमुह्यंतंपतंतंचमुहुर्मुहुः॥ आश्वासयानःप्रद्युम्नःपितृव्यंपरिषस्वजे ७७ तंहिपस्पर्शहस्तेनसव्येनमधुसूदनः ॥ विरुजःस्पर्शमात्रेणसात्यकिःसमपद्यत ७८ प्रद्युम्नोदक्षिणेपार्श्वेवामेतुशिनिपुंगवः ॥ तस्थतुःपारिजातस्ययुद्धशौंडतरावुभौ ७९ जयंतःप्रवरश्चैवरथेनैकेनभारत ॥ संपतंतौमहेंद्रेणप्रहस्योक्तौमहात्मना ८० नासन्नमभिगंतव्यंगरुडस्यकथंचन ॥ बलवानेषपततांराजाचविनतासुतः ८१ दक्षिणेचैवसव्येचपार्श्वेसमधृतायुधौ ॥ उभौस्थितौयुद्ध्यमानंमामेवहिप्रपश्यतम् ८२ एवमुक्तौस्तितथैवीरौततःशक्रस्यपार्श्वयोः ॥ ददृशातेयुध्यमानौदेवराजजनार्दनौ ८३ अथेंद्रोगरुडंबाणैर्महाशनिसमस्वनैः ॥ विव्याधसर्वगात्रेषुमहास्त्रप्रवरैस्तथा ८४ सतान्बाणानगणयन्वैनतेयःप्रतापवान् ॥ ससाराभिमुखोवीरःशक्रनागमरिंदमः ८५ उभौतौसहसाराजन्बलिनौजगपक्षिणौ ॥ प्रयुद्धौवीर्यसंपन्नौमहाप्राणौदुरासदौ ८६ रदनैःपन्नगरिपुंकरेणशिरसातदा ॥ ऐरावतोगजपतिराजघाननदंस्तथा ८७ तथानखांकुशैस्तीक्ष्णैर्नितेयोबलोत्कटः ॥ तथापक्षानिपातैश्चशक्रनागंजघानह ८८ मुहूर्तंसुमहानासीत्संपातोजगपक्षिणोः॥विस्मापनीयोजगतःप्रेक्षितॄणांभयावहः८९मूर्ध्नि थैरावतंताक्ष्यंस्ताडयामासभारत॥नखांकुशकरालेनचरणेनमहाबलः९० संप्रहाराभिसंतप्तोनिपपातत्रिविष्टपात्॥पारियात्रेगिरिश्रेष्ठेद्वीपेस्मिन्जनमेजय९१ पतंतमपितंशक्रोनमुमोचमहाबलः॥कारुण्यादथसौहार्दात्पूर्वाभ्युपगमादपि९२

॥ ८३ ॥ ८४ ॥ शक्रनागमैरावतंप्रति ॥ ८५ ॥ प्रयुद्धौप्रकर्षेणयुध्यमानौ ॥ ८६ ॥ ॥ रदनैः दंतैः करेणशुंडादंडेन ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ अस्मिन्जंबुप्रमहितद्वीपे ॥ ९१ ॥ पूर्वाभ्युपगमात् ॥ ९२ ॥

॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ निसर्गेणस्वभावेनतपोबलाच्च ॥९७ ॥ ९८ । ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ नाडिकाघटिका ॥ ५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि
ष्णुपर्वणिटीकायांत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ चतुर्भिरधिकेसप्ततितमेहरिणाशिवः ॥ प्रसादितोवरान्प्रादादभीष्टानितिवर्ण्यते ॥ १ ॥ तमारुह्येति ॥१॥ शाणपादाः माषाः माषरा
शिवत्प्रशिथिलोमत्रेदित्यर्थःचंदनघर्षणपाषाणोमहाराष्ट्रेषुसहाणइतिप्रसिद्धः तस्यपादवइक्षुद्रोवाऽघोग्रावा शाणोमाषचतुष्टयेलोहादीनांचनिकषइतिमेदिनी ॥ २ ॥ प्रियार्थंरथ

॥ ३५ ॥ कृष्णोप्यन्वगमच्चैनंपृष्ठतःप्रभवाव्ययः ॥ पारिजातवताधीमान्गरुडेनमहाबलः ९३ सतस्थौपर्वतश्रेष्ठेपारियात्रेतुवृत्रहा ॥ ऐरावतेसमाश्वस्तेसंग्रा
मोवव्रधेपुनः ९४ शरैराशीविषप्रख्यैरत्युग्रैःसुतेजितैः ॥ अन्योन्यंकुरुशार्दूलशक्रकेशवयोर्महान् ९५ ततोवज्रायुधोवज्रमशनिंचपुनःपुनः ॥ मुमोचग
रुडेराजन्नैरावतरिपौनृप ९६ वज्राशनिनिपातांस्तान्सेहेशक्रस्यपक्षिराट् ॥ अवध्योबलिनांश्रेष्ठोनिसर्गेणततोबलात् ९७ मुमोचपक्षमेकैकमानयन्नशनिं
सदा ॥ वज्रंचदेवराज्ञोथभ्रातुःकश्यपसंभव ९८ आक्रम्यमाणतार्क्ष्येणन्यमज्जन्नृपतेगिरिः॥विवेशधरणींराजञ्छीर्यमाणःसमंततः९९चुकूजबहुमानेनकृ
ष्णस्यसतुपर्वतः ॥ तंचाद्राक्षीत्ततःकृष्णःकिंचिच्छेषमधोक्षजः १०० तंमुक्त्वागरुडेनाथतस्थौदेवोविहायसि ॥ प्रद्युम्नंचतदोवाचसर्वकृल्लोकभावनः १
ततोद्वारवतींगत्वारथमानयमाचिरम् ॥ सदारुकंमहाबाहोमत्तेजोबलमाश्रितः २ वक्तव्योबलभद्रश्चराजाचकुकुराधिपः ॥ श्वोजित्वेंद्रंत्वागमिष्येद्वारका
मितिमानद ३ तथेत्युक्त्वातुधर्मात्माप्रद्युम्नःपितरंविभुः ॥ गत्वायथोक्तमुक्त्वाचयाद्रवेंद्रबलावुभौ ४ नाडिकांतरमात्रेणपुनस्तंदेशमाययौ ॥ दारुके
णसमायुक्तंरथमास्थायभारत १०५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेकृष्णेंद्रयुद्धेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ तमारुह्यरथंकृष्णःपारियात्रंगिरिंययौ ॥ यत्रैरावतमास्थायस्थितःसुरपतिःप्रभुः १ पारियात्रोगिरिश्रेष्ठोदृष्ट्वायांतंजनार्दनम् ॥ शा
णपादसमोभूत्वाप्रविवेशवसुंधराम् २ प्रियार्थंवासुदेवस्यप्रभावज्ञोमहात्मनः ॥ तस्यप्रीतोहृषीकेशःपर्वतस्यजनाधिप ३ ततःप्रयातंयुद्धार्थमच्युतंकुरु
नंदन ॥ सपारिजातोगरुडःपृष्ठतोनुययौतदा ४ प्रद्युम्नःसात्यकिश्चापिगरुडस्थौमहाबलौ ॥ गतावुभौरक्षणार्थंपारिजातमरिंदमौ ५ ततस्त्वस्तंगतः
सूर्यःप्रवृत्तारजनीनृप ॥ उपस्थितंपुनर्युद्धंशक्रकेशवयोरिह ६ सुप्रहाराहतंदृष्ट्वाविष्णुरैरावतंगजम् ॥ नातिकल्पंमहातेजादेवराजानमब्रवीत् ७ गरुडा
भिहतःपूर्वंनातिकल्पोगजोत्तमः ॥ ऐरावतोमहाबाहोरात्रिश्चसमुपोह्यते ८ श्वःप्रभातेयथाकामंप्रवर्तस्वयथेच्छसि ॥ एवमस्त्वितिकृष्णंतुदेवराजोब्रवी
त्प्रभुः ९ उवासपुष्कराभ्याशेदेवराजःपुरंदरः ॥ वज्रंगिरिमयंकृत्वाधर्मात्मानृपसत्तम १० ब्रह्मातेजगामाथकश्यपश्चमहानृषिः ॥ अदितिश्चैवसर्वेचदे
वामुनयएवच ११ साध्याविश्वेचकौरव्यनासत्यावाश्विनौतथा ॥ आदित्याश्चैवरुद्राश्चवसवश्चजनेश्वर १२

गतेरमतिबंधार्थंप्रीतोमूदितिशेषः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ नातिकल्पंईषदसमर्थं ॥ ७ ॥ समुपोह्यतेसमानीयतेकालेनेतिशेषः ॥ ८ ॥ ९ ॥ वज्रंगिरिमयंपर्वतवद्दृढमयम् आ
वरणंकरवेरयर्थः वज्रोगोत्रेधर्मदेश्विति मेदिनी ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

नारायणः कृष्णः ॥ १३ ॥ शाणप्रमाणः शणबीजप्रमाणइतिवा ॥ १४ ॥ शाणपादः शणुदानेश णतिददस्यस्यामितिशाणाभारतभूमिः सपादमात्रंयस्यशाणपादइत्यर्थःए
तदेवाहपुण्येनेति अर्द्धेनउपरिभागेन ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ईशेशंईशानांब्रह्मादीनामपिईश्वरंव्यापकंअशृश्रूव्याप्ताविरस्यस्यरूपम् ॥ २१ ॥ हेदेवक्रीडापरहेद्यो
तमानत्त्वंत्वमेवरुद्रोसि सोरोदीद्यदरोदीत्तद्रुद्रस्यरुद्रत्वमितिश्रुतेःशोकास्पदभूतोजीवः एतेहीदंसर्वरोदयंतितस्माद्रुद्राइतिश्रुतेश्चप्रकारांतरेणावयवार्थावगमाद्रोदनादेः कारयिताम
यंकरः भीषास्माद्वातःपवतइत्यादिशास्त्रप्रसिद्धोमहेश्वरश्चत्वमेवासि नान्योतोस्तिद्रष्टेत्यादिश्रुतेस्त्वदन्यश्चेतनोनास्तीत्यर्थः एवंरुद्रपदस्यसमुदायार्थमुक्त्वावयवार्थमाह रुदनाद्द्रावणा
च्चेति रुदनात्मायापंजरेणजीवपक्षिणोनिरोधनात् इमेत्विंद्रद्रोदसीमाययाएहिकायेइतिधकारस्थानेदकारनिपातनस्यदर्शितत्वात्तस्मिंश्चान्योमाययासन्निरुद्धइतिश्रुतेश्च रुणद्धीति

नारायणश्चपुत्रेणसत्यकेनचभारत ॥ सहोवासगिरौरम्येपारियात्रेप्रत्दृष्टवत् १३ यत्सशाणप्रमाणोस्यभक्त्याममभवन्नृप ॥ वरंप्रादात्ततस्तस्यप
र्वतस्यमहाद्युतिः ॥ १४ ॥ शाणपादइतिख्यातोभविष्यसिमहागिरे ॥ पुण्येनार्द्धेनतुल्योहिपुण्योहिमवतःशुभः ॥ १५ ॥ एवमेवचभूयिष्ठोमवपर्वतसत्तम ॥
मेरुणास्पर्द्धमानोहिबहुचित्रमृगैर्युतः ॥ रमेत्वांपश्यमानोहंबहुचित्रनगायुतम् १६ तथादत्त्वावरंतस्यपर्वतस्यतुकेशवः ॥ दध्यौगंगांसरिच्छ्रेष्ठांनम
स्कृत्वावृषध्वजम् १७ अथाययौविष्णुपदीस्मृताकृष्णेनभारत ॥ संपूज्यतांततःकृष्णःकृत्वास्नानमधोक्षजः १८ उदकंचगृहायाथबिल्वंचहरिरव्ययः ॥
देवमावाहयामासरुद्रंसर्वेश्वरेश्वरम् १९ ततःप्राप्तोमहादेवःसोमःप्रवराविभुः ॥ तस्थावुपरिबिल्वस्यतथागंगोदकस्यच २० तंपारिजातकुसुमैरर्चया
मासकेशवः ॥ तुष्टाववाग्भिरीशेशंसर्वकर्तारमीश्वरम् २१ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ रुद्रोदेवस्त्वंरुदनाद्द्रावणाच्चगेरूयमाणोद्रावणाच्चातिदेवः ॥ भक्तंभक्तानांव
त्सलंवत्सलानांकीर्त्यायुंक्ष्वेशाद्यप्रभवाम्यंतरेण २२ ग्राम्यारण्यानांत्वंपतिस्त्वंपशूनांख्यातोदेवःपशुपतिःसर्वकर्मा ॥ नान्यस्त्वत्तःपरमोदेवदेवजगत्प
तिःसुरवीरारिहंता २३ यस्मादीशोमहतामीश्वराणांभवानाद्यःप्रीतिदःप्राणदश्च ॥ तस्माद्धित्वामीश्वरंप्राहुरीशंसंतोविद्वांसःसर्वशास्त्रार्थतज्ज्ञाः २४
भूतंयस्माज्जगदत्यंतधीरत्वत्तोव्यक्तादक्षरादक्षरेश ॥ तस्मात्त्वामाहुर्भवइत्येवभूतंसर्वेश्वराणांमहतामप्युदारम् २५

रुद्रः रावणान्मायायाहिंसनाद्वतस्याभिध्यानाद्योवजानात्तत्स्वभावात् भूयश्चांतेविश्वमायानिवृत्तिरितिध्यातृमायाविनिवर्तकश्रुतेः त्वमेवसंसारदोमोक्षप्रदश्चातोरुद्रइत्युच्यते प्रकारां
तरेणनिर्वक्ति रोरूयमाणोद्रावणाच्चेतिरोरूयतेभृशंशब्दतेवाउच्यतेवागालंबनीभूतःप्रपंचोरुःतस्यद्रावणात्लवणोदकन्यायेनप्रविलापनाद्वारुद्रःयद्वारोरूयमाणःशब्देनप्रतिपाद्यमानएव
ज्ञातमात्रःसन्संसारस्य द्रावणात्रुद्रइत्युच्यतेजीवईशश्चजीवानांरोधकोरोधनाशकः वाच्यमात्रलयस्थानंरुद्रोवागेकगोचरइति अतिदेवःदेवप्रकाशकमतिक्रांतः स्वप्रकाशइत्यर्थः
युंक्ष्वमामिविशेषः ॥ २२ ॥ ग्राम्यारण्यानांभोगसक्ताविरक्तानांपशूनांजीवानाम् ॥ २३ ॥ ईशंवरंहतीश्वरपदंनिर्वक्तियस्मादिति शास्त्रार्थभूतश्चासौसर्वशास्त्रार्थंतत्जानंतीतिशास्त्रार्थ
तज्ज्ञाः ॥ २४ ॥ शास्त्रार्थमेवाहभूतमितिअव्यक्तात् जीववदप्रसिद्धात्अक्षरात्त्वत्तएवजगद्भूतंहिअत्यंतअंतमतिक्रांतएतेनातोन्यदार्त्तमितिश्रुतेरितरस्यातत्त्वमुक्तं धीरधीप्रवर्तक
अक्षराणांजीवानांईशनियंताअक्षरेशः भवयस्मादितिभवःईश्वराणांकारणं स्वतस्तुभूतंनित्यसिद्धं अत्युदारंअक्लेशेपिमहावरप्रदम् ॥ २५ ॥

योहंविदर्भनगरेसर्वैःराजभिश्चनिर्जितैरभिषिक्तोस्मिसोपित्वमेवेतिप्रत्यगभेदेनस्तौतीतियस्माज्जितैरिति असिअस्मि त्वांमदभिन्नम् ॥ २६ ॥ पूज्यइत्यस्याद्यःपादएकादशाक्षरोद्वितीय श्चतुर्दशाक्षरः सर्वभूतात्मभावीसर्वाणिभूतानिआत्मनिभावयितुंशीलमस्यसतथा ॥ २७ ॥ भूमित्रयाणांभूमिप्रभृतीनित्रयाणित्रिकाणि भूमिरंतरिक्षंद्यौरिति प्राणोपानोव्यानइतिअग्नि र्वायुःसूर्यइति भूतंभविष्यद्वर्तमानइत्येवमादितेषांप्रतिष्ठालयस्थानं भावनहेतुरुत्पत्तिकारणं पुनरित्यनेनलयोदयधारायाअनादित्वंदर्शितं तेनात्रिकाणांलयोदयकरत्वेनहेतुनात्र्यंबकोतित्री

॥१९६॥ णिसर्गस्थित्यंतादीनिअंबयतिगमयतिप्रकाशयतीतियोगात्त्र्यंबकइतितवनामप्रथमंमुख्यं हेअप्रमेयहेत्रिदशेशानांब्रह्मादीनांनाथ ॥ २८ ॥ शर्वपदयोगमाह शर्वइति अ०७४

शृणातिहिनस्तीतिशर्वः अप्रमेयःशत्रुभिरक्षेप्यःअप्रमेयःभूयइत्यंतर्यामित्वेनशासतोपिपुनरीश्वरेणराजादिभावेनइत्थंभावेतृतीयातेनापिरूपेणशासनाच सर्वव्यापित्वात्अंतर्ब हिश्चव्याकपत्वात्शंकरःसुखकरःसद्भिःसताहेतोरित्यर्थः नतुदुष्टानांशंकरःशब्दस्येशानःसर्वशब्दप्रमेयत्वेनावच्छेदकःहेश्रीकर ऋचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिएषास्यपर

यस्माज्जितैरभिषिक्तोसिसैर्देवैर्देवासुरैःसर्वभूतैश्चदेव ॥ महेश्वरंविश्वकर्माणमाहुस्त्वांसर्वैस्तेनदेवातिदेव २६ पूज्योदेवैःपूज्यसेनित्यदासेशश्वच्छ्रेयःकांक्षि भिर्वरदामेयवीर्य ॥ तस्माद्विख्यातोभगवान्देवदेवःसतामिष्टःसर्वभूतात्मभावी २७ भूमित्रयाणांदेवयस्मात्प्रतिष्ठापुनर्लोकानांभावनामेयकीर्तिः ॥ त्र्यंबके तिप्रथमंतेननामतवाप्रमेयात्रिदशेशनाथ २८ शर्वःशत्रूणांशासनादप्रमेयस्तथाभूयःशासनाच्चेश्वरेण ॥ सर्वव्यापित्वाच्छंकरत्वाच्चसद्भिःशब्दस्येशानःश्री कराकाग्र्यतेजाः २९ संसक्तानांनित्यदायत्करोषिशमंभ्रातृव्यानद्यनैषीःसमस्तान् ॥ तस्माद्देवःशंकरोस्यप्रमेयःसाद्भिर्द्देवैःकथ्यसेसर्वनाथः ३० दत्तः प्रहारःकुलिशेनपूर्वंतवेशानसुरराज्ञातिवीर्य ॥ कंठेनैल्यंतेनतेयत्प्रवृत्तंतस्माख्यातस्त्वंनलिकंठेतिकल्पः ३१ यल्लिंगांकंयच्चलोकेभगांकंसर्वंसोमत्वंस्थावरं जंगमंच ॥ प्रादुर्विप्रास्त्वांगुणिनंतत्वविज्ञास्तथाध्येयामंबिकांलोकधात्रीम् ३२ वेदैर्गीतासाहितत्वंप्रसूतायज्ञोदीक्षाणांयोगिनांचातिरूपः ॥ नात्यद्भुतंत्व त्समंदेवभूतंभूतंभव्यंभवदेवाथनास्ति ३३ अहंब्रह्माकपिलोयोप्यनंतःपुत्राःसर्वेब्रह्मणश्चातिवीराः ॥ त्वत्तःसर्वेदेवदेवप्रसूताएवंसर्वेशःकारणात्मात्वमीड्यः ३४

मासंपदितिचश्रुतिभ्यांश्रीशब्दोदितापराविद्यातयोःकर्ता अर्कादप्यग्र्यंअधिकंतस्यापिप्रकाशकंतेजोयस्यसोर्काग्र्यतेजास्त्वमसीतिशेषः ॥ २९ ॥ संसक्तानांभक्तानांशमंसुखं भ्रातृव्या नअसुरान्अनैषीःशिक्षितवानसितेषांहितायैवेतिअतःसर्वेषांकल्याणकारित्वात्शंकरोसि ॥ ३० ॥ कल्पःसमर्थोपिवात्तुल्यावज्रवापकारमपिनबाधसेइत्याहदत्तइति सुरराज्ञाइंद्रेण विष्णुनावाप्रहारोदत्तः तेनवज्रचक्रयेरपमानेमाभूदितिहेतुनाकंठेनैल्यंधत्सेप्रत्युतमहत्तुयशएवत्वनोपिनतुशासनमितिमहाकारुणिकत्वान्मांपाहीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ गुणिनंगुणवंतंअंबिकांचगुण त्रयरूपामितिशेषः ॥ ३२ ॥ वेदैः अजामेकांलोहितशुक्लामित्यादिनागीतासाहित्वंयज्ञंप्रसूताजनितवतीसचमहान्क्रियाशक्तिमान्ज्ञानशक्तिमान् तत्राद्येनरूपेणयज्ञोसिलोक प्रसिद्धः दीक्षाणांदीक्षावतांद्वितीयेनयोगिनांयज्ञोजीवेशयोःपरमात्मायौप्रक्षेपरूपोसिहेदेवत्वत्समंअत्यद्भुतंभूतंनास्ति अथयतः भूतंभव्यंवाभवद्वर्तमानंवानास्ति यतइदंयंतरतर्व पिमात्माअधिष्ठानंयत्रईश्वरोविकल्पितइत्यर्थःअतएवईड्यः स्तुत्यः ॥ ३४ ॥

गोवृषः महोक्षः ध्वजे यस्य सगोवृषध्वजः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ मत्तः शूरतर इत्यस्याभिव्यक्तिर्बाणयुद्धे भविष्यति ॥ ३८ ॥ पूजां प्राप्य धर्मभाक् भविष्यतीति संबंधः ॥ ३९ ॥ अस्थापि स्थापितः हे देवसिद्ध उपयाचनं प्रार्थना यस्मात् इत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ मंत्रतः गंगास्मारकमंत्रपाठात् ॥ ४२ ॥ अंतर्द्धरणीदेशे भूविवरप्रदेशे गुप्तं पराक्रम्य पराक्रमेण वसंतीत्युत्तरेण संबंधः ॥ ४३ ॥ सानौ भवच्छत्राव गांति अपाये विलं परिगंतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥ मानुषभावेन अंतरित प्रच्छन्नः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ स्तूय स्तुत्वा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अधिष्ठाय नियम्य

इतिसंस्तूयमानस्तुभगवन्गोवृषध्वजः ॥ प्रसार्यदक्षिणंहस्तंनारायणमथाब्रवीत् ३५ मनीषितानामर्थानांप्राप्तिस्तेसुरसत्तम ॥ पारिजातंचहर्तासि माभूत्तेमनसोऽन्यथा ३६ यथामैनाकमाश्रित्यतपस्त्वमकरोःप्रभो ॥ तथाममवरंकृष्णसंस्मृत्यस्थैर्यमाप्नुहि ३७ अवध्यस्त्वमजेयश्चमत्तःशूरतरस्तथा ॥ भवितासीत्यवोचंयत्ततथानतदन्यथा ३८ यश्चस्तवेनमांभक्त्यास्तोष्यतेमरसत्तम ॥ त्वयाकृतेनधर्मज्ञधर्मभाक्संभविष्यति ॥ समरेचजयंविष्णो प्राप्यपूजांतथोत्तमाम् ३९ बिल्वोदकेश्वरोनामभविताहमिहानघ ॥ देवेश्वरत्वयास्थापिदेवसिद्धोपयाचनः ४० इहस्थोपोषितोविद्वान्भक्तिमान्मम केशवः ॥ त्रिरात्रमीप्सितांल्लोकान्गमिष्यतिजनार्दन ४१ अविंध्यानामदेशोस्मिन्गंगाचैवभविष्यति ॥ गंगास्नानसमंस्नानंमंत्रतोभावितातथा ४२ षट्पुरंनामनगरंदानवानांजनार्दन ॥ अंतर्द्धरणीदेशेपराक्रम्यमहाबलाः ४३ एतेदैत्यादुरात्मानोजगतोदेवकंटकाः ॥ छत्रावसंतिगोविंदसानावस्य महागिरेः ४४ अवध्यादेवदेवानांवरेणब्रह्मणोनघ ॥ मानुषांतरितस्तस्मात्त्वमेतान्जहिकेशव ४५ एवमुक्त्वामहादेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ परिष्वज्यम हात्मानंवासुदेवंजनाधिप ४६ ततोयातेमहादेवेप्रभातायांनराधिप ॥ तस्यांनिशायांगोविंदस्तूयपर्वतमब्रवीत् ४७ तवाधःपर्वतश्रेष्ठनिवसंतिमहासुराः अवध्यादेवदेवानांवरेणब्रह्मणःपुरा ४८ निर्गमिष्यंतितेनैवमयारुद्धामहाबलाः ॥ द्वारेनिरुद्धेतत्रैवविनंक्ष्यंतिममाज्ञया ४९ त्वयिसन्निहितश्चाहंभविष्या मिमहागिरे ॥ अधिष्ठायमहाघोरान्निवत्स्यामिचपर्वत ५० आरुह्यमूर्ध्निमद्रूपंदृष्ट्वापर्वतसत्तम ॥ गोसहस्रप्रदानस्यफलंप्राप्स्यतिशाश्वतम् ५१ त्वत्तो श्मभिश्चप्रतिमांकारयित्वाहिभक्तितः ॥ शुश्रूषयंतियेनित्यंममयास्यंतितेगतिम् ५२ इतितंपर्वतंकृष्णोवरदोनुगृहीतवान् ॥ तदाप्रभृतिदेवेश स्तत्रसन्निहितोच्युतः ५३ पाषाणैःप्रतिमांतातकारयित्वाचकौरव ॥ शुश्रूषंतिकृतात्मानोविष्णुलोकाभिकांक्षिणः ५४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवं शेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेकृष्णकृतशिवस्तुतिर्नामचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोरथवरंकृष्णःसमारुह्यमहा मनाः ॥ बिल्वोदकेश्वरंदेवंनमस्कृत्यययौनृप १ महेंद्रमाह्वयामासरथस्थोमधुसूदनः ॥ सत्कृतपुष्कराभ्याशेसर्वदेवगणैःसह २

घोरान् असुरान् ॥ ५० ॥ मूर्ध्नि त्व ॥ ५१ ॥ त्वत्तः त्वत्संबंधिभिः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ इतिश्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे विष्णुपर्वणि टीकायां चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ पंच सप्ततिमेध्याये शुद्धेनाराध्य वासवं ॥ द्वारकामनयत्कृष्णः पारिजातमितीर्यते ॥ १ ॥ ततो रथेति ॥ १ ॥ २ ॥

। ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शैब्याद्यान्शैब्यसुग्रीवबलाहकमेघपुष्पाख्यान्कृष्णाश्वान् सैन्याद्यानितिपाठेसेनायांशूरभूतानश्वादीन् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

ततःशक्रोजयंतोथहरिभिर्युक्तमुत्तमम् ॥ आरुरोहरथंदेवःसर्वकामप्रदःसताम् ३ ततोरथस्थयोर्युद्धमभवत्कुरुनंदन ॥ देवयोर्दैवयोगेनपारिजातकृते
तदा ४ ततोहनद्रणेविष्णुर्बाणैःशत्रुबलार्दनः ॥ सैन्यानिदेवराजस्यबाणजालैरजिह्मगैः ५ उपेंद्रंनमहेंद्राथनैवाविष्णुःसुरेश्वरम् ॥ ताडयामासतुर्वी
रौशस्त्रैःशक्तावपिप्रभो ६ एकैकमश्वंदशभिर्महेंद्रस्यजनार्दनः ॥ विव्याधविशिखैस्तीक्ष्णैरस्त्रयुक्तैर्जनेश्वर ७ शैब्याद्यानपिदेवेंद्रःशरैरमरसत्तमः ॥ छाद
यामासराजेंद्रघोरैरस्त्राभिमंत्रितैः ८ सचबाणसहस्रैश्चकृष्णोगजमवाकिरत् ॥ गरुडंचमहातेजाबलभिद्वारिवाहनम् ९ भूयिष्ठाभ्यांरथाभ्यांतौतदहःशत्रु
दारुणौ ॥ युयुधातेमहात्मानौनारायणसुराधिपौ १० चकंपेवसुधाकृत्स्नानौर्जलस्थेवभारत ॥ दिशांदाहेनदिग्देशाःसंवृताश्चसमंततः ११ चेलुर्गिरिव
राश्चैवपेतुश्चशतशोद्रुमाः ॥ पेतुश्चधरणीपृष्ठेमर्त्याधर्मगुणान्विताः १२ निर्घाताशतशश्चान्येपेतुस्तत्रनराधिप ॥ ऊहुश्चसरितःसर्वाःप्रतिस्रोतोविशां
पते १३ विष्वग्वाताववुश्चैवपेतुरुल्काश्चनिष्प्रभाः ॥ मुहुर्मुहुर्भूतसंघारथनादेनमोहिताः १४ प्रजज्वालजलेचैववह्निर्जनपदेश्वर ॥ युयुधुश्चग्रहैःसार्द्धं
ग्रहानभसिसर्वतः १५ ज्योतींषिशतशःपेतुःस्वर्गाच्चधरणीतलम् ॥ दिशांगजाःप्रकुपितानागाश्चधरणीतले १६ गर्दभारुणसंस्थानैश्छिन्नाभ्रैश्चावृतंन
भः ॥ विनदद्भिर्महारावान्रूक्षशोणितवर्षिभिः १७ नभूर्नद्यौर्नगगनंनरेंद्रव्यभाभवन् ॥ स्वस्थानिसुरवीरौतुदृष्ट्वायुद्धगतौतदा १८ जेपुर्मुनिगणामंत्रान्
जगतोहितकाम्यया ॥ ब्राह्मणाश्चमहात्मानोह्यतिष्ठंस्तेपुसत्वराः १९ ततोब्रह्मामहातेजाःकश्यपंवाक्यमब्रवीत् ॥ गच्छवध्वासहादित्यापुत्रौवारयसुव्रत
२० सतथेतितदादेवमुक्त्वापद्मभवंमुनिः ॥ जगामरथमास्थायतस्थौनरवरांतिके २१ स्थितंतुकश्यपंदृष्ट्वासहादित्यातदांतरा ॥ उभौरथाभ्यांधरणी
मवतीर्णौमहाबलौ २२ न्यस्तशस्त्रौचतौवीरौववंदतुररिंदमौ ॥ पितरौधर्मतत्त्वज्ञौसर्वभूताहितेरतौ २३ उभौगृहीत्वाहस्ताभ्यामादितिस्त्वब्रवीद्वचः ॥
असोदराविवैवांकिमन्योन्यंहंतुमिच्छतः २४ स्वल्पमर्थंपुरस्कृत्यप्रवृत्तमतिदारुणम् ॥ सदृशंनेतिपश्यामिसर्वथाममपुत्रयोः २५ श्रोतव्यंयदिमातुश्चापि
तुश्चैवप्रजापतेः ॥ न्यस्तशस्त्रौस्थितौभूत्वाकुरुतंवचनंमम २६ तथेत्युक्त्वाचतौदेवौस्नातुकामौमहाबलौ ॥ गंगांजग्मतुरेवाथप्रजल्पंतौपरस्परम्
२७ ॥ शक्रउवाच ॥ त्वंप्रभुर्लोककृत्कृत्स्नराज्यंहंस्थापितस्त्वया ॥ स्थापयित्वाकथंनामपुनर्मामवमन्यसे २८ भ्रातृत्वमुपगम्यैवज्येष्ठत्वंचाप्यपोह्यच
कथंकमलपत्राक्षनिर्वाणंकर्तुमिच्छसि २९ स्नातौतुजाह्नवीतोयेपुनरभ्यगतौनृप ॥ यत्रादितिःकश्यपश्चमहात्मानौदृढव्रतौ ३०

॥ १४ ॥ १५ ॥ ज्योतींषिताराः ॥ १६ ॥ गर्दभवद्धूसराणिअरुणानिचसंस्थानानियेषांतैःछिन्नाभ्रैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥
॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ अभयंदस्यादत्तवान्कृष्णइतिशेषः ददातेः आतोमनिन्क्वनिप् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ पुण्यकंव्रतोत्सवम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ निधो

प्रियसंगमनंनामतंदेशंमुनयोवदन् ॥ यत्रतौसंगतौचोभौपितृभ्यांकमलेक्षणौ ३१ ततःशक्रस्यकौरव्यदत्त्वावाचाभयंतदा ॥ यत्रदेवगणाःसर्वेसमेताधर्मचा
रिणः ३२ ततोययुर्विमानैस्तुदेवाःसर्वेत्रिविष्टपम् ॥ ऋद्ध्यापरमयायुक्तास्तेषामेवानुरूपया ३३ कश्यपश्चादितिश्चैवतथाशक्रजनार्दनौ ॥ विमानमे
कमारुह्यगताराजंस्त्रिविष्टपम् ३४ तेशक्रसदनंप्राप्तारम्यंसर्वगुणान्वितम् ॥ ऊषुरेकत्रकौरव्यमुदिताधर्मचारिणः ३५ शचीतुकश्यपंपत्न्यासाहितंधर्मवत्स
ला ॥ उपाचरन्महात्मानंसर्वभूतहितेरतम् ३६ ततस्तस्यांप्रभातायांरजन्यामब्रवीद्धरिम् ॥ अदितिर्धर्मतत्वज्ञासर्वभूतहितंवचः ३७ उपेंद्रद्वारकांग
च्छपारिजातंनयस्वच ॥ वध्वासंप्रापयस्वेशपुण्यकंहृदयेस्थितम् ३८ पुण्यकेसत्ययाप्राप्तेपुनरेषत्वयातरुः ॥ नंदनेपुरुषश्रेष्ठस्थाप्यःस्थानेयथोचिते
३९ एवमस्त्वितिकृष्णेनदेवमातायशस्विनी ॥ उक्ताधर्मगुणैर्युक्तानारदेनमहात्मना ४० ततोभिवाद्यपितरंमातरंचजनार्दनः ॥ महेंद्रंसहशच्याथप्रत
स्थेद्वारकांप्रति ४१ ददौकृष्णायपौलोमीनियोगान्कुरुनंदन ॥ सर्वासामेवकृष्णस्यभार्याणांधर्मचारिणी ४२ दिव्यानांसर्वरत्नानांवाससांचमनस्विनी ॥ ना
नारागविरक्तानांसदैवारजसामपि ४३ भार्याणांचसहस्राणियानिषोडशमाधवे ॥ प्रतिगृह्यमहातेजाःप्रययौद्वारकांप्रति ४४ संपूज्यमानोद्युतिमान्खेचरैः
पुण्यकर्मभिः ॥ ससात्यकिःसपुत्रश्चप्राप्तोरैवतकंगिरिम् ४५ सतत्रस्थापयित्वाचपारिजातंवरद्रुमम् ॥ सत्यकंप्रेषयामासद्वारकांद्वारशालिनीम् ४६
श्रीकृष्णउवाच ॥ पारिजातमिहानीतंमहेंद्रसदनान्मया ॥ निवेदयमहाबाहोभैमानांभीमवर्द्धन ४७ अद्यद्वारवतींचैवपारिजातमहंद्रुमम् ॥ प्रवेशयिष्ये
नगरेशोभाप्रक्रियतांशुभा ४८ इत्युक्तःसत्यकोगत्वातथोक्त्वापुनरागतः ॥ कुमारैर्नागरैःसार्द्धंसांबप्रभृतिभिःप्रभो ४९ ततोग्रतःपारिजातमारोप्यगरुडे
तदा ॥ प्रद्युम्नोद्वारकांरम्यांविवेशरथिनांवरः ५० शैब्यादिहययुक्तेनरथेनानुययौहरिः ॥ तस्याथरथमुख्येनसत्यकःसांबएवच ५१ येत्वन्येनृपवार्ष्णेया
यानैर्बहुविधैस्तथा ॥ ययुःप्रहृष्टास्तत्कर्मपूजयंतोमहात्मनः ५२ सत्यकाद्विस्तरंश्रुत्वायादवानागरास्तथा ॥ विस्मयंपरमंजग्मुरप्रमेयस्यकर्मणा ५३
तंदिव्यकुसुमंवृक्षंदृष्ट्वानर्तनिवासिनः ॥ राजन्नतत्पुर्हृष्टाःपश्यमानामहोदयम् ५४ तमद्भुतमचिंत्यंचमदकेलिकलांडजम् ॥ वृक्षोत्तमंपश्यतांवैवृद्धाना
मगमज्जरा ५५ येत्वंधचक्षुषःसर्वेतेभवन्दिव्यचक्षुषः ॥ विरोगारोगिणश्चासन्घ्रात्वागंधंवनस्पतेः ५६ लपंतःकोकिलाश्छेताञ्छुत्वानर्तनिवासिनः ॥ ब
भूवुर्हृष्टमनसोववंदुश्चजनार्दनम् ५७

गान्प्रतिदेयान् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भैमानांभीमवंशोद्भवानांयादवानाम् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ पश्यमानाः पश्यंतः ॥ ५४ ॥ मदेन
केलिकलाः क्रीडापराः अंडजायत्रतम् ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ सत्यभामयासत्यभामायाः प्रहाय गृहित्वा विवेश ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ व्रतकस्यव्रतेप्रदेयस्यदानस्य ॥ ६९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह० वि०टीकायांपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ षट्सप्ततितमेऽध्यायेऽमुष्मिन्पुण्यकासिद्धये ॥ नारदायप्रदायाथद्युतरुंचानयद्दिवम् ॥ १ ॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ कालेदानोचिते ॥ ३ ॥ ४ ॥

नानाविधानितूर्याणिगेयानिमधुराणिच ॥ शुश्रुवुस्तस्यवृक्षस्यनातिदूरंगतानराः ५८ योयंसंकल्पयामासगंधंहृद्यंनरस्तथा ॥ सतंदैवतमाजघ्रेपारिजातसमुद्भवम् ५९ ततःप्रविश्यरम्यांतुद्वारकांयदुनंदनः ॥ वसुदेवंमहात्मानंददृशेदेवकींतथा ६० कुकुराधिपतिंचैवबलंभ्रातरमेवच ॥ वृद्धाश्चयादवानांयेमानार्हानमरोपमान् ६१ विसृज्यतान्वैभगवाननादिनिधनोच्युतः ॥ संपूज्यचयथान्यायंस्वमेवभवनंगतः ६२ ससत्यभामयावासंविवेशमधुसूदनः ॥ पारिजातंतरुश्रेष्ठंग्रहायगदपूर्वजः ६३ सादेवीपूजयामासप्रहृष्टावासवानुजम् ॥ प्रतिजग्राहतंचापिपारिजातंमहाद्रुमम् ६४ मनीषितेनसतरुरल्पोभवतिभारत ॥ महांश्चवासुदेवस्यतदद्भुतमभून्महत् ६५ कदाचिद्द्वारकांसर्वांप्रच्छादयतिभारत ॥ कदाचिद्धस्तथायेस्तुभवत्यंगुष्ठसन्निभः ६६ ननंदसत्याकौरव्यदेवीप्राप्यमनोरथम् ॥ पुण्यकार्थंतुसंभारान्संभर्तुमुपचक्रमे ६७ यानिद्रव्याणिकौरव्यजंबूद्वीपेतुकानिचित् ॥ योग्यानितानिकृष्णेनसंभृतानिमहात्मना ६८ मुनिंतदासंस्मृतवान्सनारदंजनार्दनःसर्वगुणोचितंवशी ॥ प्रतिग्रहार्थंव्रतकस्यसत्यययायथोपदिष्टस्यपुरंदरानुजः ॥ ६९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातानयनंनामपंचसप्ततितमोऽध्यायः ७५ ॥ ७६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथकृष्णस्यकौरव्यध्यातमात्रस्तपोधनः ॥ आजगाममुनिश्रेष्ठोनारदोवदतांवरः १ संपूजयित्वाविधिवद्वासुदेवोविशांपते ॥ प्रतिगृहार्थंविधिवच्छ्रीमान्भक्त्यान्यमंत्रयत् २ ततःकालेचसंप्राप्तेस्नातंदेवोमहामुनिम् ॥ संपूज्यमाल्यैर्गंधैश्चभोजयामासभारत ३ सार्वकामिकमन्नाद्यंसर्वभूतकृदव्ययः ॥ सत्ययाप्रिययासार्द्धंप्रहृष्टेनांतरात्मना ४ पुष्पदामावसज्याथकंठेकृष्णस्यभाविनी ॥ बबंधकृष्णंसुभगापारिजातेवनस्पतौ ५ अद्भिर्ददौनारदायततोनुज्ञाप्यकेशवम् ॥ देवीधेनुसहस्रंचकांचनस्यचपर्वतम् ६ हिरण्यरूप्यामिश्रंचमणिरत्नप्रभस्यच ॥ तिलमिश्रस्यचतथाधान्यैरन्यैर्युतस्यच ७ प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंनारदोमुनिसत्तमः ॥ ससंप्रहृष्टोभुक्त्वाथभूयःकेशवमब्रवीत् ८ भोःकेशवमदीयस्त्वमद्भिर्दत्तोसिसत्यया ॥ सत्वंमामनुगच्छस्वकुरुयद्यद्ब्रवीम्यहम् ९ प्रथमःपक्षइत्येवमब्रवीन्मधुसूदनः ॥ व्रजंतमनुवव्राजनारदंचजनार्दनः १० परिहासंबहुविधंकृत्वामुनिवरस्तदा ॥ तिष्ठस्वगच्छामीत्युक्त्वापरिहासविचक्षणः ११ अपनीयततःकंठात्पुष्पदामैनमब्रवीत् ॥ कपिलांगांसवत्सांभोनिष्क्रयार्थंप्रयच्छमे १२ कृष्णाजिनंतिलैःपूर्णंप्रयच्छवसकांचनम् ॥ एषोत्रनिष्क्रयःकृष्णविहितोवृषकेतुना १३ तथेत्युक्त्वाहृषीकेशस्तथाचक्रेजनाधिप ॥ सउवाचमुनिश्रेष्ठंहासित्वामधुसूदनः १४ वरंवरयधर्मज्ञयस्तेनारदकांक्षितः ॥ तत्तेदातास्मिधर्मज्ञपराप्रीतिर्हिमेत्वयि १५

भाविनीसद्भाववती ॥ ५ ॥ देवीकेशवमनुज्ञाप्यअद्भिर्नारदायददावित्यन्वयः ॥ ६ ॥ कांचनस्येतितिविशेष्यंपष्ठ्यंतानां मणीनांरत्नानांचप्रभायस्मिन्तस्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रथमोमुख्यःपक्षोयद्दासेनस्वामिकार्यं कर्तव्यमित्यर्थः ॥ १० ॥ परिहासंपादुकानयनाद्याज्ञापनैः ॥ ११ ॥ १२ ॥ वृषकेतुनारुद्रेण ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सन्नियोगंदिव्यवस्त्राभरणादिकंइंद्राणीप्रेषितंविभज्यददौ ॥ २० ॥ प्रवृत्तेसगुणाम्बन्धापयामास ॥ २१ ॥ गणाःसुहृत्संबंधिसमूहाः ॥ २२ ॥ तानेवाह पांडवानिति ॥ २३ ॥ श्रुतश्रवापितृष्वसाशिशुपालमाता ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मानुषोमानुषरूपीदेवः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इति

नारदउवाच ॥ ॥ नित्यमेवास्तुमेप्रीतोभवान्विष्णोसनातन ॥ त्वत्प्रसादात्तुसालोक्यंव्रजेयंतेमहामते १६ अयोनियोभवेयंतेनारायणसतांगते ॥ भवे यंब्राह्मणश्चैवपुनर्जात्यंतरेष्वपि १७ एवमस्त्वितितंदेवोविष्णुःप्रोवाचभारत ॥ तुतोपचततोधीमान्नारदोमुनिसत्तमः १८ षोडशस्त्रीसहस्राणिविष्णो रतुलतेजसः ॥ निमंत्रितानिकौरव्यसत्यभामाहरिकांतया १९ तासांददौसान्नियोगमेकैकंहरिवल्लभा ॥ शच्यायोवासुदेवस्यपुरादत्तोनराधिप २० पारिजातो वतंस्तत्रततःप्रववृतेतदा ॥ आज्ञयावासुदेवस्यनारदेनमहात्मना २१ निमंत्रितागणाःसर्वेकेशवेनमहात्मना ॥ विभूतिंपारिजातस्यददृशुःकुरुनंदन २२ पांडवांश्चानयामाससहैवपृथयाहरिः ॥ द्रौपद्याचमहातेजास्तथैवचसुभद्रया २३ श्रुतश्रवांचससुतांभीष्मकंससुतंतदा ॥ अन्यानपिचकौरव्यमित्रसंबं धिबांधवान् २४ रेमेचसहपार्थेनफाल्गुनेनजनार्दनः ॥ सांतःपुरोमहातेजाःपरमर्घ्याविसन्नृप २५ संवत्सरेततोयातेकेशिहामरसत्तमः ॥ पारिजातंपुनः स्वर्गमानयत्सर्वभावनः २६ तत्रादितिंकश्यपंचददृष्ट्वास्वजननींप्रभुः ॥ शक्रेणसहितोधीमानप्रमेयपराक्रमः २७ तमुवाचादितिर्माताप्रणतंमधुसूदनम् ॥ सौभ्रात्रमस्तुवामेवंनित्यंचामरसत्तम २८ मनोरथंममत्वंचपूरयस्वजनार्दन ॥ तथेत्येवाब्रवीत्कृष्णस्ततोमातरमात्मवान् २९ आमंत्र्यपित्वापितरौदेवरा जानमब्रवीत् ॥ वासुदेवोमहातेजाःकालप्राप्तमिदंवचः ३० महादेवेनदेवेशसंदिष्टोस्मिमहात्मना ॥ अंतर्भूमितलेवध्यानसुरान्प्रतिमानद ३१ तादितोदशरात्रे णहंताहमसुरोत्तमान् ॥ तत्रोपविष्टान्स्थातव्यंप्रवरेणमहात्मना ३२ जयंतेनचवीरेणदानवानांजिघांसया ॥ एकोत्रमानुषादेवोदेवपुत्रस्तथापरः ३३ अवध्याःकिलतेदैत्याब्रह्मणोवरदर्पिताः ॥ अस्माभिःकिलहंतव्यामानुषत्वमुपागते ३४ तथेतिकृष्णंसहरिःप्रीतरूपस्तथाब्रवीत् ॥ सस्वजातेनततोदेवावन्यो न्यंजनमेजय ३५ इतिश्रीम०खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेस्वर्गेपारिजातस्थापनंनामपट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६ ॥ ॥ जनमेजयउवा च ॥ पुण्यकानांममोत्पत्तिंकथयस्वद्विजोत्तम ॥ द्वैपायनप्रसादेनसर्वंहिविदितंतव ॥ १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ उमयापुण्यकविधिर्नरेंद्रोत्पादितःपुरा ॥ शृणुयेनविधानेनलोकेधर्मभृतांवर २

श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्ताधिकेसप्ततिमेपुण्यकानांनिरूप्यते ॥ पार्वत्यातपसायुक्तंस्वरूपंतद्विधिस्तथा ॥ १ ॥ पुण्यकानामिति ॥ १ ॥ २ ॥

॥१९३॥ स्वर्गात्रीतेपारिजातेकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ ययौद्वारवतींधीमान्नारदोमुनिसत्तमः ३ देवासुरेनृपश्रेष्ठसंग्रामेसमुपस्थिते ॥ षट्पुरस्यवधेघोरेमहादेवाज्ञया अ०७७
नघ ४ कृ ष्णनमहितंविप्रंनारदंधर्मवित्तमम् ॥ आसीनंपरिपप्रच्छरुक्मिणीभैष्मिकीनृप ५ तत्रजांबवतीदेवीसत्यभामाचभामिनी ॥ गांधारराजपुत्रीच
योगयुक्तानराधिप ६ देव्यश्चन्याःकृष्णस्यवल्लभान्याःसमागताः ॥ कुलशीलगुणोपेताधर्मशीलापतिव्रताः ॥ ७ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ मुनेधर्मभृतांश्रेष्ठधर्म
ज्ञानभृतांवर ॥ उत्पत्तिंपुण्यकानांत्वंवक्तुमर्हस्यशेषतः ८ विधिंचफलयोगंचदानकालंतथैवच ॥ कौतूहलंनस्तत्सिद्धिंवदस्ववदतांवर ॥ ९ ॥ नारदउवा
च ॥ शृणुवैदर्भिधर्मज्ञसपत्नीभिःमहानघे ॥ पुण्यकानांविधिःप्रोक्तोयथादेविपुरानया १० चचारोमावतंदेवीपुण्यकानांशुचिव्रता ॥ व्रतावसानेथतयास
ख्योदेविनिमंत्रिताः ११ अदित्याद्याःसुतःसर्वादक्षस्याक्लिष्टकर्मणां ॥ पौलोमीचशचीदेवीख्यातालोकेपतिव्रता १२ रोहिणीचमहाभागासोमस्यदयितास
ती ॥ फाल्गुनीचतथापूर्वारेवतीचाविशांपते १३ तथाशतभिषाचैवमघाचकुरुनंदन ॥ एताभिर्हिमहादेवीपूर्वमाराधितासती १४ गंगासरस्वतीचैववे
णीगोदाचनिम्नगा ॥ तथावैतरणीचैवगंडकीयाचभारत १५ अन्याश्चसरितोरम्यालोपामुद्राचभारत ॥ सत्यश्चान्याजगद्देविधारयंतिहिताःशुभाः १६ शु
भाश्चगिरिनंदिन्योवह्निकन्याश्चसुव्रताः ॥ स्वाहावह्निप्रियादेवीसावित्रीचयशस्विनी १७ ऋद्धिःकुबेरकांताचजलेचमहिषीतथा ॥ भार्यापितृपतेश्चैववसु
पत्न्यस्तथाचयाः १८ ह्रीःश्रीर्धृतिस्तथाकीर्तिराशामेधाचसुव्रताः ॥ प्रीतिर्मतिश्चख्यातिश्चसन्नीतिश्चतपोधनाः १९ देव्यःसत्यस्तथैवान्याःसर्वभूतहितेर
ताः ॥ तासांव्रतावसानेचपूजांचक्रेंबिकातदा २० तिलरत्नमयंदत्त्वापर्वतंसर्वधान्यवत् ॥ वासोभिर्भूषणैर्मुख्यैर्नानारागैःसुमध्यमे २१ प्रतिगृह्यतुतांपूजांद
तांदेव्यातपोधनाः ॥ उपविष्टाःकथाश्चित्राःकुर्वंत्योभर्तृदेवताः २२ पुण्यकार्थकथास्तासामासन्दैवीशशंसयाः ॥ विधिंचपुण्यकस्याथसतीनांभर्तृदेवते २३
तासांमतेनसाध्वीनांसर्वासांसोमनंदिनी ॥ पर्यपृच्छदुमांदेवींपुण्यकानांविधिंवरा २४ उमातासांप्रियार्थंतुपुण्यकान्यब्रवीत्तदा ॥ समक्षंममवैदर्भिसर्व
भूतहितेरता २५ मैवचमयादत्तःसतदारत्नपर्वतः ॥ प्रतिगृह्यमयाचैवक्ततोब्राह्मणसाच्छुभे २६ उमात्वरुंधतींसाध्वीमामंत्र्ययदभाषत ॥ शृणुकल्याणे
वक्ष्यामिसर्वाभिःसहिताशुभे २७ पुण्यकानांविधिंत्कस्नंयथावदनुपूर्वशः ॥ यथाचैवमयादृष्टस्ततएषविधिःशुभे २८ ॥१९३॥

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्तसप्ततितमोध्यायः ॥ ७७ ॥ ७ ॥ अथाष्टसप्ततितमेध्यायेऽस्मिन्प्राहपार्वती ॥ अरुंधत्यैकवर्त्मेणप्रागुक्तमपीविस्तरात् ॥ १ ॥
सर्वज्ञेति आदिष्टोउपदिष्टोभर्त्रेत्यर्थात्दृष्टोज्ञातश्च ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अखंडितंईप्सितंभवेत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पुरातनेवेदे ॥ ११ ॥ हेसत्ये अरुंधति ॥ १२ ॥

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपुण्यकविधिकथनंनामसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ सर्वज्ञ हंयदाभर्तुः
प्रसादेनशुचिस्मिते ॥ तदापुराममादिष्टोदृष्टःपुण्यविधिःशुभः ॥ १ सनातनःपुण्यविधिरितिबुध्यावगम्यताम् ॥ महादेवप्रसादेन यादृष्टस्त्वरुंधाते २
पुण्यकानिचसर्वाणिचीर्णवत्यस्म्यनिंदिते ॥ अनुज्ञयाभगवतोभर्तुःशर्वस्यधीमतः ३ सतीत्वंधर्मचरणंयस्यानित्यमखंडितम् ॥ पुण्यकानांविधिस्तस्याः
पुराणैःपरिकीर्तितः ४ दानोपवासपुण्यानिसुकृतान्यप्यरुंधाते ॥ निष्फलान्यसतीनांहिपुण्यकानितथाशुभे ५ यावंचयंतिभर्तारंयोनिदुष्टाश्चयाःस्त्रि
यः ॥ योनिदोषात्पुण्यफलंनाश्नंतिनिरयंगमाः ६ साध्व्योजगद्धारयंतिसुशीलाःपतिदेवताः ॥ अनन्याधर्मनित्याश्चसतीपंथानमाश्रिताः ७ अ ागदु
ष्टाःशौचयुक्ताधृतिमत्यःशुभव्रताः ॥ सततंसाधुवादिन्योधारयंतिजगत्खलु ८ व्याधितःपतितोवापिदीनोवापिकथंचन ॥ नत्यक्तव्यःस्त्रियाभर्ताधर्म
एषःसनातनः ९ अकार्यकारिणंवापिपतितंवापिनिर्गुणम् ॥ स्त्रीपतिंतारयत्येवतथात्मानंशुभानने १० योनिदुष्टास्त्रियोनास्तिप्रायश्चित्तंहतैवसा ॥ वाग्दु
ष्टेविहितंसद्भिःप्रायश्चित्तंपुरातने ११ भर्तुश्छंदेनकर्तव्यंव्रतकंसर्वदास्त्रिया ॥ उपवासोपिवामत्यैकांसत्यासुकृतांगतिम् १२ कल्पांतरसहस्रेषुनस्त्रीसाल
भतेगतिम् ॥ तिर्यग्योनिसहस्रेषुपच्यतेयोनिविप्लवात् १३ यादिसानाममानुष्यंस्त्रीलभेदसतीसती ॥ चंडालयोनौदुर्भगाजायतेकुक्कुराशना १४ भर्ता
देवःसदास्त्रीणांसद्भिर्दृष्टस्तपोधने ॥ यस्याहितुष्यतेभर्तासासतीधर्मचारिणी १५ कौतूहलहतानांतुस्त्रीणांलोकोनशोभनः ॥ भर्तर्येवमनोयासांस
द्भावेनव्यवस्थितम् १६ कर्मणामनसावाचापतिंनातिचरंतियाः ॥ तासांपुण्यफलंसौम्येपुण्यकैःसमुदाहृतम् १७ पुण्यकानांविधिंकृत्स्नंस्वर्लोकप्रतिशो
भने ॥ निबोधसहसर्वाभिर्दृष्टोयस्तपसामया १८ स्नात्वास्त्रीप्रातरुत्थायपतिंविज्ञापयेत्सती ॥ उपवासार्थमथवाव्रतकार्थंधृतव्रते १९ श्वशुराभ्यांवचर
णौसततंसत्तमस्यच ॥ ग्रहायौदुंबरंपात्रंसकुशंसाक्षतंतथा २० गोशृंगंदक्षिणंसिच्यप्रतिगृह्णीततज्जलम् ॥ ततोभर्तुःसतीदद्यात्स्नातस्यप्रयतस्यच २१
आत्मनोपिनिषेक्तव्यंततःशिरसितज्जलम् ॥ त्रैलोक्यसर्वतीर्थेषुस्नानमेतदुदाहृतम् २२ उपवासेषुकर्तव्यमेतद्धिव्रतकेषुच ॥ स्नानमेतद्धिसामा
न्यंस्त्रीणांपुंसांचभाविनि २३

॥ १३ ॥ असतीभूत्वासतीविद्यमाना ॥ १४ ॥ १५ ॥ कौतूहलंआश्चर्यमोक्तम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ औदुंबरंताम्रमयम् ॥ २० ॥ सिच्यसिक्त्वा ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

व्रतांगनियमानाह अशल्येत्यादिना ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पादुकार्थंतृणैर्वेत्रादिभिः पादत्राणंकर्तव्यंनतुचर्ममयामित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अमृताहरीतकीआमलकीवा श्रीफलैःपक्व बिल्वफलैःअमृन्मिश्रितैरितिच्छेदः ॥ ३० ॥ अभ्यंजनंकल्कस्नानम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ अथैकोनाशीतितमेह्यध्यायेत्रनिरूप्यते ॥ नित्यशेषोविधिर्यश्चकाम्यानांपरमोविधिः ॥ १ ॥ विधिनेतिचरेद्व्रतमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ यानिमंत्रिताएकादशस्त्रियःताः

अरुंधतिमयादृष्टंतपसाहरतेजसा ॥ अशल्यविद्धंशयनमासनंचतथाविधम् २४ स्वयंप्रक्षालनंचापिपादयोरनुशब्दितम् ॥ अश्रुप्रपातोरोषश्चकलहश्चकृतःसति ॥ उपवासाद्व्रताद्वापिसद्योभ्रंशयातिस्त्रियः २५ शुक्लमेवसदावासःप्रशस्तंचंद्रसंभवे ॥ अंतर्वासोपरंचैवउपवासेव्रतेतथा २६ पादुकार्थंतृणैःकार्यं सर्वदाव्रतकेसति ॥ उपवासेपिचविधिरेषएवप्रवर्तितः २७ अंजनंरोचनंवापिगंधान्सुमनसस्तथा ॥ व्रतकेचोपवासेचनित्यमेवविवर्जयेत् २८ दंतकाष्ठं शिरःस्नानमुद्वर्तनमथापिवा ॥ विवर्जितंमृदासर्वंशौचार्थंतुविधीयते २९ बिल्वामृतफलैर्नित्यंश्रीफलैश्चसमाचरेत् ॥ प्रक्षालनंवैशिरसःसदामृन्मिश्रितैर्जलैः ३० शिरसोभ्यंजनंसौम्येनैवतावत्प्रशस्यते ॥ नपादयोर्नगात्रस्यस्नेहेनेतिस्थितिःस्मृता ३१ गोयानमुष्ट्रयानंचखरयानंचवर्जितम् ॥ नग्रस्नानंचसततंव्रतेचाप्युपवासके ३२ नदीजलंप्रस्रवजंप्रशस्तंसोमनादिनि ॥ शुभेतडागवाप्यादौविस्तीर्णेजलजायुते ३३ गत्वास्नानंप्रशस्तंतुसदैवखलुसर्वथा ॥ अलाभेत्ववरुद्धास्त्रीघटस्नानंसमाचरेत् ३४ नवैश्चकुंभैःस्नातव्यंविधिरेषपुरातनः ॥ स्नानंचकार्यंशिरसातपःफलमवाप्नुयात् ३५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ छ ॥ उमोवाच ॥ विधिनैतेनकृत्स्नेनस्त्रीसदाभर्तृदेवता ॥ चरेत्संवत्सरंदांताषण्मासान्मासमेवच १ स्त्रियोह्यावाहयेत्साध्वीरेकादशसमाधिना ॥ स्वयंचैवविधिर्दृष्टोव्रतकानांमयाशुभः २ आद्भिर्दद्यात्सतीःसर्वायामूल्यवतीभवेत् ॥ तासांतुनिष्क्रयोदेयःकालदेशानुरूपतः ३ ततोमासांतशुक्लस्यतिथौचनवमीतथा ॥ आराधयित्वाकर्तव्यंव्रतकस्यापवर्जनम् ४ उपवासमहोरात्रंव्रतकंचापिनिश्चितम् ॥ आदौचांतेचकुर्वीतव्रतकस्यापिसिद्धये ५ क्षुरकर्मततोभर्तुरात्मनश्चैवकारयेत् ॥ उत्सादनंचस्नानंचतस्मिन्नहनिसंस्मृतम् ६ ततोविवाहवत्स्नानंविहितंपुण्यकेशुभे ॥ मंडनंचैवविहितंमाल्यधारणमेवच ७ कुंभैस्तुस्नाप्यमानेमंसाध्वीमंत्रमुदीरयेत् ॥ भर्तुःपादौनमस्कृत्यमनसावाथवागिरा ८

सर्वाअद्भिःसाकंआचार्यायदद्यात् संनिहितत्वात् निष्क्रयोदेयःपूर्वभर्तृभ्यःक्रीत्वाआचार्यायदेयास्ततः आचार्यान्निष्क्रयेणगृहीतास्तद्भर्तृभ्यः प्रदद्यादित्यर्थः ॥ ३ ॥ अपवर्जनंसमापनम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ व्रतकंउद्दिश्येतिशेषः आत्मनश्चकेशवर्जनखमात्रनिकृंतनं सर्वान्केशान्समुद्धृत्यछेदयेदंगुलद्वयम् एवमेवहिनारीणांवपनंसर्वदास्मृतमितिस्मृत्युक्तप्रकारेणवाक्षुरकर्म ॥ ६ ॥ ७ ॥ इमंवक्ष्यमाणम् ॥ ८ ॥

ऋषीणांदेव्यः जनयित्र्यःयासुजातःकश्यपइतिलिंगात् दिवि भवाः आदित्यलोकावस्थानात्मदंत्योयज्ञेमदंतीसंज्ञाःशंकराः सुखकराःयतोधर्मस्यधाव्यः पोषकाः हिरण्यवर्णाःनिर्मलाः
पावकाःशोधकाःरसेननिजगुणेनजुषंतुप्रीणयंतु ॥ ९ ॥ १० ॥ पौराणान्मंत्रानाहशुभेति शुभाकल्याणकरीभर्तुर्भवेयामितिसर्वत्रसंबंधनीयं अव्ययाअक्षीणाधनादिभिः यदाहयाज्ञवल्क्यः
संयतोपस्करादक्षात्दृष्टाव्ययपराङ्मुखीति वरेणवरहेतोर्दास्यातुल्येतिनीचकर्मापिकर्तुयोग्याभवेयंयथोक्तं कार्येषुदासीशयनेषुरंभेत्यादि ॥ अन्यत्ररुपतीकुद्धापिभर्तुर्वशंगास्यां ॥ ११ ॥

आपोदेव्यऋषीणांहिविश्वधात्र्योदिव्यामदंत्योयाःशंकराधर्मधात्र्यः ॥ हिरण्यवर्णाःपावकाशिवतमेनरसेनश्रेयसोमांजुषंतु ९ अपामेषस्मृतोमंत्रःसर्वत्रा
न्यत्रमेशृणु ॥ मंत्राःपुराणविहिताःस्त्रीणांसर्वांगशोभने १० शुभाव्ययागुणेनीयुक्तधर्माभर्त्रासाकंममदास्यावरेण ॥ माकर्मणामनसावापित्राचाभर्तु
र्भवेयंरुषतीस्यांवशंगा ११ सपत्नीनामधिनित्यंभवेयंसपुत्रास्यांशुभगाचारुरूपा ॥ संपन्नहस्तागुणवादिनीचसर्वात्मनास्यांमादरिद्राभवेयम् १२ पाते
श्चमेस्यात्सुमुखोमत्प्रतीक्षोनित्यंमद्भक्तःस्यान्मन्मतिर्मद्गतिश्च ॥ प्रीतिश्चनैःस्याच्चक्रवाकानुरूपामनोविरागोनभवेत्साधुवत्स्यात् १३ लोकान्साध्वीनामु
त्तमानांव्रजेयंयाभिःसर्वधार्यतेविश्वरूपम् ॥ उभेकुलेयाःशुभाःपावयंतिपितुर्भर्तुश्चपतिभक्त्योर्जिताश्च १४ भूमिर्वायुर्जलमाकाशमग्निरंतःक्षेत्रज्ञःप्रकृतिर्योम
हांश्च ॥ अहंकारश्चममसाक्ष्येनियुक्ताःस्मरेयुर्मेनिश्चयंचव्रतंच १५ यैरारब्धोदेहिनांभौतिकोयंविधिःसत्त्वाद्यैर्भूतयुक्तैःसबीजैः ॥ संत्वेतेमेसाक्षिणःसर्वसंस्था
व्रतेचास्मिन्निश्चयेचापिनित्यम् १६ चंद्रादित्यौपुण्यसाक्षीयमश्चदिशःसर्वादशचात्माचमेयम् ॥ संत्वेतेवैसाक्षिणःसर्वसंस्थाव्रतेचास्मिन्निश्चयेचापिनित्ये
१७ मंत्रैरेतैःपुराणोक्तैःसर्वद्रव्याभिमंत्रिणम् ॥ व्रतचर्यात्प्रभृतिवैपुराणेसमुदाहृतम् १८ स्नात्वाथवाससीदद्याद्भर्तुःकर्त्यंस्वयंशुभे ॥ अथात्मकर्ति
तंनस्याच्छुभेविघ्नेनकेनचित् १९ वासोन्यदेवदद्याच्चश्वेतंमुख्यंनवंशुचि ॥ स्वकर्तितंचसूत्रंतुवाससातेनमिश्रयेत् २० ततोद्विजंशुचिंदांतंज्ञानविज्ञानको
विदम् ॥ भोजयेच्चयथाशक्त्यासहभर्त्रासुमध्यमे २१ ब्राह्मणस्यापिदातव्यंवासोयुग्मंमहातपे ॥ शय्यासनंगृहंधान्यंदासंदासींतथैवच २२ अलंकाराःश
क्तितश्चरत्नपर्वतएवच ॥ सर्वधान्यसमुन्मिश्रस्तिलैश्चसविशेषतः २३

अधिउपरिसंपन्नहस्ताअन्नदानादौमुक्तहस्ता ॥ १२ ॥ मनोविरागः अन्योन्यमनुरक्तता ॥ १३ ॥ विश्वस्यरूपंस्वरूपंविश्वमित्यर्थः ॥ १४ ॥ भूमिरितिभूम्याद्य
भिमानिन्योदेवताःव्रतंचनिश्चयंभक्तिंचस्मरेयुः ॥ १५ ॥ विधिर्विध्यर्होदेहः यैरारब्धोभूतयुक्तैर्जरायुजादिसंबंधैःसत्त्वाद्यभिमानिदैवतैःसबीजैस्तत्प्राणिकर्मप्रयोजितैः ॥
॥ १६ ॥ आत्मामनः ॥१७॥ व्रतचर्यात्व्रतारंभात्प्रभृतिप्रत्यहमेवकार्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ कर्त्यंकर्तनादिनासंपाद्य शुभेहेअरुंधति ॥ १९॥ २० ॥ २१ ॥ महातपेतप
स्विनि ॥ २२ ॥ २३ ॥

सतिसंभवेहस्त्यश्वादीनांअवचयः समूहोदातव्यः अन्यथागौरेवदेयादेवैवेत्यन्वयः ॥ २४ ॥ प्रतिमांउमामहेश्वरयोः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ शिलांशिलामयींप्रतिमादध्या दिभिःपंचामृतस्नानादिनापूजयेदित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ नदेयंभर्तुरिच्छंदेनविना ॥ ३० ॥ कूर्चःमयूरपुच्छमुष्टिःकुशमुष्टिरित्यासनमित्यर्थः अजिनंआसनार्थंकूर्चसाहचर्यात् कृष्णाजिनंतुप्रावरणार्थम् ॥ ३१ ॥ पुरोधिकाअग्रगण्या ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ एतद्व्रतकरःव्रतेनक्रियतइतिव्रतप्रसाद्यः प्रियार्थ

वासोभिश्चप्रतिच्छन्नोनानावर्णैररुंधति ॥ हस्त्यश्वावचयश्चैवदेयागौरेवचध्रुवम् २४ लवणप्रतिमांदद्यान्नवनीतस्यचापराम् ॥ गुडस्यमधुनश्चैवसुवर्णस्यचशोभनाम् २५ तथैवसर्वगंधानांरसानांपृथगेवच ॥ तथासुमनसांदद्याद्रूप्यसौदुंबरस्यच २६ फलानांचैवसर्वेषांवाससामपिनंदिने ॥ चित्रप्रतिकृतिंचैवकाष्ठस्यप्रतिमांतथा २७ शिलांप्रतिकृतिंचैवदध्नोथपयसस्तथा ॥ सर्पिषादूर्वयाचैवयाचान्यामप्यभीप्सति २८ कालदेशानुरूपंचदेयंस्त्रिभिवतःसति ॥ अल्पंवाबहुलंवापिभर्तुरिच्छंदेनसर्वदा २९ तिलपात्रंप्रदातव्यंनदेयंननुशोभने ॥ गौस्त्ववश्यंप्रदातव्याकपिलाकांस्यमेवच ३० कृष्णाजिनंचसुभगेसतिलंवाससान्वितम् ॥ आदर्शश्चैवकूर्चश्चतथाजिनमनिंदिते ३१ एतदस्त्वासर्वकामानाप्नोतिवरवर्णिनि ॥ पुरोधिकापुत्रवतीसुभगारूपभागिनी ३२ मृष्टहस्ताधनाढ्याचस्त्रीभवत्यमलेक्षणा ॥ इच्छयालभतेचैवकन्यारूपगुणान्विताः ३३ भवंतिसुभगाश्चार्यास्तथैवचपुरोधिकाः ॥ पुत्रवत्योधनाढ्याश्चशीलवत्यश्चनित्यदा ३४ अरुंधतिकृतंह्येतन्मयैवप्रथमंयतः ॥ उमाव्रतमितिख्यातमत्रमहीतले ३५ एतदेवोत्तमंस्त्रीणांव्रतंतस्मात्समाचरेत् ॥ सर्वकामानवाप्नोतिदत्त्वैवैतदनिंदिते ३६ एतद्व्रतकरोह्येवदेवदेवोवृषध्वजः ॥ पुराभिषिक्तवान्सौम्येप्रियार्थंममसर्वकृत् ३७ व्रतकस्यावसानेथदेयंभोज्यंचानित्यदा ॥ स्त्रीणांकामाःप्रदेयाश्चसदृशाःकालदेशयोः ३८ एकैकस्यप्रदातव्यंव्रतकंवरवर्णिनि ॥ छंदतोब्राह्मणानांतुदेयमन्नंसदक्षिणम् ३९ पायसंतत्रदातव्यंव्रतकेनान्यदिष्यते ॥ नात्रप्राणिवधःकार्यःपुराणेनियताश्रुतिः ४० अथद्वितीयंवक्ष्यामिव्रतंसोमसमुद्भवे ॥ महादेवप्रसादेनदृष्टवत्यस्मियच्छुभे ४१ सर्वाःपुत्रफलानार्यःसद्भिरेतदुदाहृतम् ॥ तस्मादन्विष्यतींदद्यात्सपुत्रकरकान्शुभे ४२ ज्येष्ठाषाढौशुभौमासौपुरोक्तंविधिमाचरेत् ॥ अथवाज्येष्ठमेवैकमाषाढंवासमाचरेत् ४३ ततोमासद्वयेपूर्णेमासेवावरवर्णिनि ॥ सपुत्रकरकान्दद्यात्फाणितप्रतिपूरितान् ४४ सर्पिषःपयसश्चैवदध्नोथमधुनोऽनघे ॥ जलस्यचतथादद्यात्पूरयित्वाशशिप्रभे ४५

पट्टमहिषीत्वार्थम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ व्रतकंव्रतोपकरणंद्रव्यंविभज्यदेयमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अन्विष्यतींपुत्रकामनां करकान्नासिकान्वितान् अल्पघटान् सपुत्रेविशेषणंतदर्थिनीभिर्देयान् ॥ ४२ ॥ दानकालमाहज्येष्ठेति पुरोक्तंगोशृंगसेवनादि ॥ ४३ ॥ फाणितंशर्करोदकंपानकाख्यम् ॥ ४४ ॥ सर्पिष इत्यादौ नांपष्ठ्यग्रहणात् ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ व्रतांतरमाहयज्ञोपवीतमिति ॥ ४९ ॥ अपत्याख्यानयोगेनयत्पूर्वंदानमुक्तंतत्पुत्रापत्यकामापुंनक्षत्रस्यपुष्यादेर्योगेनदद्यात् एवंकन्याकामास्त्रीमक्ष ॥ ५४ ॥ त्रेरोहिण्यादेर्योगेकरकादिदद्यात् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ कौमुद्यांकार्तिक्यांपौर्णमास्यां संस्थाप्यसमाप्य ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नारीधान्यंद्विदलं तथाफलंचद्विदलमेवेत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ वार्ताकानिवृंताकानि ॥ ५७ ॥ मरणमल्पायुष्यंपतिदेवतांपातिव्रत्यम् ॥ ५८ ॥ अलाबुंतुंबीफलम् ॥ उत्पादिकांउपोदकींपोईइतिप्रसिद्धाम् ॥ ५९ ॥ ६० ॥

एकस्मै ज्ञानवृद्धायसुव्रतायजितात्मने ॥ सपुत्रकरकान्दद्याद्यावंतोमनसःप्रियाः ४६ इच्छेतस्त्रीदुहितरंस्त्रीणांकामकरंततः ॥ किंचिद्द्रव्यंसुताकामात्सुतां प्राप्नोत्यसंशयः ४७ गौर्वाथकांचनंवापिदक्षिणाचैवशस्यते ॥ विप्रस्याच्छादनंदेयमवश्यंतुशुचिस्मिते ४८ यज्ञोपवीतंव्रतकेदद्यान्नारीशुचिव्रता ॥ सुपुत्रक रकाणांतुविधिरुक्तोविपश्चिता ४९ अपत्याख्यानयोगेनब्राह्मणेभ्यःशुचिव्रता ॥ संवत्सरंसुसंपूर्णंव्रतधर्मानुपालिनी ५० करकानपिदद्याच्चपूर्णेसंवत्सरेशु भे॥अनुज्ञयासदाभर्तुःसत्यवादिन्यरुंधति ५१ सुवर्णसूत्रंविप्रायकौमुद्यांदातुमर्हति ॥ यज्ञोपवीतंविप्रस्यव्रतंसंस्थाप्यकामिकम् ५२ यज्ञोपवीतंकरकंदाक्षि णांचस्वशक्तितः ॥ प्रयच्छतीसतीस्त्रीभ्यःसर्वान्कामान्समश्नुते ५३ नवंनभक्षयेत्किंचिन्नारीधान्यमथोफलम् ॥ पुष्पाणिनोपयुंजीतयावदेवंसमाचरेत् ५४ एकभक्तेनधर्मज्ञेपुण्यंकर्तुमर्हति ॥ ब्राह्मणायतथादेयंभर्तुश्चतदनंतरम् ५५ एवंसंवत्सरंकृत्वासुभगारूपशालिनी ॥ भवत्यविधवाचैवस्त्रीधनस्यतथे श्वरी ५६ वार्ताकानिनखादेद्यास्त्रीपूर्णंपरिवत्सरम् ॥ नसापुत्रविनाशंहिपश्यतीत्यवगम्यताम् ५७ शशकंमृगमांसंवानित्यमेवविवर्जयेत् ॥ नाप्नोति मरणंनारीप्राप्नोतिपतिदेवताम् ५८ अलाबुंवर्जयेन्नारीतथैवोत्पादिकामपि ॥ अलाबुंकांचनींदद्याद्याभर्तुःसुखमिच्छति ५९ पूर्णेसंवत्सरेदद्यादेकैकंशा कमादृता ॥ सदक्षिणंपुत्रवतीभवत्येकापुरोधिका ६० स्वयंप्रक्षालयानास्त्रीस्वपादावेवमादितः ॥ प्रतिष्ठांलभतेनित्यमुद्वेगंनाधिगच्छति ६१ दिवायासू र्यपूतेनवर्तयेत्स्त्रीपतिव्रता ॥ एवंसंवत्सरंपूर्णंरात्रावन्नंविवर्जयेत् ६२ साजीवपुत्रासुभगाभवत्यमरवर्णिनि ॥ अधितिष्ठतिसर्वाश्चसपत्न्योनात्रसंशयः ६३ पूर्णेसंवत्सरेदद्यात्सौवर्णंसूर्यमुत्तमम् ॥ ब्राह्मणायाभिरूपायदरिद्राययशस्विने ६४ फलानिचाथपुष्पाणिभक्ष्याण्यपिचसुव्रता ॥ दद्यादनस्तमितकेचरि तव्रतकातथा ६५ यातथास्तमितेसूर्येभुंक्तेस्त्रीनियतासती ॥ चंद्रनक्षत्रपूतानिभोज्यानिवरवर्णिनि ६६ सादद्यात्कांचनंचंद्रंनक्षत्राणिग्रहानपि ॥ अ भिरूपायविप्रायवासश्चलवणान्वितम् ६७ चंद्रशीतलगात्रीसाभवत्यमरवर्णिनि ॥ सुभगादर्शनीयाचपुत्रवत्यपिभाविनी ६८ पौर्णमास्यांतुसततंप्राप्ते सोमोदयेंगना ॥ अर्घंदद्यात्सुमनसांसाक्षतंसकुशंतथा ६९

प्रक्षालयानाप्रक्षालयंती ॥ ६१ ॥ व्रतांतरमाहदिवेति दिनैकभोजिनी ॥ ६२ ॥ सपत्न्यः सपत्नीः अधितिष्ठतीआक्रम्यतिष्ठती ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ व्रतांतरमाह यातथेति ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

यावकंसगुडघृतंगोधूमान्नम् ॥ ७० ॥ व्रतांतरमाह ॥ अदृष्ट्वेति ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ छ ॥
अथाशीतितमेऽध्यायमुष्मिन्प्राक्कोनिक्रामतः ॥ अंगनिर्देशहेतूनिव्रतकानिशुभान्यलम् ॥ १ ॥ निर्वेष्टव्यमिति परसुखप्रातियोग्यंकर्तव्यम् ॥ १ ॥ क्षिपतिउपोषणेननयति ॥ २ ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ ऊर्मिमन्तःसर्पसर्पणतुल्याः स्वराळाग्राःसुतराकुटिलाग्राः ॥ ५ ॥ धात्र्याआमलक्याबिल्वेनश्रीफलेनसमंकृत्वातेनशिरःप्रक्षालयेत् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पयसासहाश्नीया

यावकंचबलिंदद्याद्घ्राचसहसंयुतम् ॥ एवंयाकुरुतेनित्यंसर्वान्कामानवाप्नुयात् ७० अदृष्ट्वायातुनाश्नातिसूर्यंनारीपतिव्रता ॥ दुर्दिनेवाथवाऽभ्रेसेष्टा
न्कामानवाप्नुयात् ७१ कांचनंशक्तितोदद्यात्साविप्रायमनस्विनी ॥ सुभगादर्शनीयाचभवत्यमरवर्णिनी ॥ ७२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि
ष्णुपर्वणिपारिजातहरणेव्रतकथनंनामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ छ ॥ भगवत्युवाच ॥ निर्वेष्टव्यंशरीरंयैर्व्रतकैःपुण्यकैरपि ॥ अरुंधतिप्रवक्ष्या
मिसहैताभिर्विरेणतु १ कृष्णाष्टमींयाक्षिपतिस्याद्वामूलफलाशिनी ॥ ब्राह्मणायैकमशनंस्वंदत्त्वाभर्तृदेवता २ शुक्लवस्त्राशुभाचारागुरुदैवतपूजका ॥ एवं
संवत्सरंकृत्वाततोदद्याद्द्विजातये ३ गोवालरज्जुसुकृतंचामरंचध्वजंतथा ॥ दक्षिणापूर्णमिष्टान्नंशक्त्यावापिशुचिव्रते ४ ऊर्मिवंतःस्वरालाग्राःश्रोणिदेशाव
लंबिनः ॥ तस्याभवंतिकेशास्तुभक्तिमत्याहिभर्तरि ५ शिरोनिर्वेष्टुकामातुगोमयेनशिरःसती ॥ प्रक्षालयेन्मलंधात्र्याबिल्वेनश्रीफलेनच ६ गोमूत्रंच
सदाप्राश्येच्छिरःस्नानंचमिश्रयेत् ॥ कृष्णांचतुर्दशींत्वेतत्कर्तव्यंवरवर्णिनि ७ भवत्यविधवाचैवसुभगाविज्वरातथा ॥ शिरोरोगैर्नैवचास्याःशरीरमभि
तप्यते ८ दर्शनीयंललाटंयाकांक्षतिस्त्रीशुचिस्मिते ॥ तिथिंप्रतिपदंनित्यंसाक्षिपेदेकभोजना ९ पयसाचतथाश्नीयाद्यावत्संवत्सरोगतः ॥ ब्राह्मणायततोद
द्यात्पटंरूप्यमयंशुभम् १० ललाटंरूपसंपन्नमाप्नोतिस्त्रीसुमध्यमा ॥ सततंस्त्रीद्वितीयायांभ्रुवोरिच्छेत्सुरूपताम् ११ अनंतरोपवासेनशाकभक्ताशनासती
ततःसंवत्सरेपूर्णेब्राह्मणंस्वस्तिवाचयेत् १२ फलैःपरिणतैःसौम्यैर्माषाणांदक्षिणान्वितैः ॥ लवणेनचभद्रंतेघृतपात्रेणचानघे १३ आत्मनःशोभनौकर्णौ
विच्छंतीस्त्रीसुमध्यमा ॥ नक्षत्रेश्रवणेप्राप्तेध्रुवंभुंजीतपावकम् १४ ततःसंवत्सरेपूर्णेकर्णौदद्याद्धिरण्मयौ ॥ घृतेप्रक्षिप्यविप्रायपयसासहितेशुभे १५ ना
सामिच्छेल्ललाटांतामव्यंगांव्याधिवर्जिताम् ॥ तिलगुल्मंसदासिंचेद्यावत्पुष्पर्द्धिरक्षितः १६ अनंतरोपवासेनसेक्तव्यःसलिलैःसदा ॥ तस्मादवाप्यपु
ष्पाणिघृतेप्रक्षिप्यदापयेत् १७

दोदनं पटंस्त्रीभिःशिरोदेशेबंधनीयंरूप्यमयंस्वर्णमयम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ माषाणांसुवर्णमाषाणाम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तिलगुल्मंतिलस्तोमंअनंतरेयवाहितपूर्वदिनेउपोष्ये
त्यर्थः एवंयावद्धान्योत्पत्तिकर्तव्यम् ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ भक्तद्वयमपिनाश्नीयादुपवसेदित्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ तृणराजस्तालः ॥ ३० ॥

स्वक्षीभवेयमितियास्त्रीकांक्षत्यमृतोद्भवे ॥ अनंतरंवैभुंजानापयसाथघृतेनवा १८ ततःसंवत्सरेपूर्णेपद्मपत्राणिमंडिता ॥ तथैवोत्पलपत्राणिन्यसेत्क्षीरे
शुचिस्मिते १९ प्लवमानानिविप्रायततोदद्यात्सतीसाति ॥ कृष्णसारसमानाक्षीतद्दत्त्वाभवतिस्मवै २० इच्छेदोष्ठौचारुरूपौयास्त्रीधर्मगुणान्विता ॥
सामृन्मयेनतुपिबेदुदकंवत्सरंसती २१ अयाचितेनभुंजीतनवम्यांधर्मभागिनी ॥ ततःसंवत्सरेपूर्णेविद्रुमंदातुमर्हति २२ तेनबिंबफलाभौष्ठीस्त्रीभवत्येव
शोभने ॥ सुभगाथवपुःपुत्रधनाढ्यागोमतीतथा २३ याचारुरूपानिच्छेतदंतानमरवर्णिनि ॥ शुक्लाष्टमींनसाश्नीयाद्भक्तद्वयमनिंदिता २४ ततःसंवत्सरे
पूर्णेदद्याद्रौप्यमयान्सती ॥ दंतान्प्रक्षिप्यघृतमंजपयस्यंतिगुणोदिते २५ तेनसाजातिपुष्पाभान्दंतान्प्राप्नोतिसासती ॥ सौभाग्यमपिचाप्नोतिसपुत्रत्वंत
थानघे २६ सर्वमेवमुखंकांतमिच्छेद्याश्चिराननने ॥ सापूर्णमास्यांस्नात्वातुप्राप्यचंद्रोदयेशुभे २७ यावकंपयसासिद्धंदत्त्वाविप्रायभामिनी ॥ ततःसंवत्स
रेपूर्णेचंद्रंरूप्यमयंशुभम् २८ पद्मफुल्लेतुविन्यस्यब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् ॥ पूर्णचंद्रमुखीतेनदानेनस्त्रीशुभाभवेत् २९ स्तनाविच्छतियानारीतृणरा
जफलोपमौ ॥ अयाचितंदशम्यांसानित्यमश्नीतवाग्यता ३० संवत्सरेततःपूर्णेद्वेबिल्वेकांचनेशुभे ॥ सदक्षिणेब्राह्मणायप्रयच्छतिधृतात्मने ३१ सौ
भाग्यंपरमाप्नोतिबहुपुत्रांस्तथैवच ॥ सदोन्नतौस्तनौसास्त्रीबिभर्त्यमरवर्णिनि ३२ शातोदरत्वमिच्छंतीक्षिपेदेकांतभोजनी ॥ पंचम्यांतत्रभोक्तव्यमन्न
तोयेननित्यदा ३३ ततःसंवत्सरेपूर्णेदद्याज्जातिलतांशुभे ॥ फुल्लांसदक्षिणांधन्येब्राह्मणायधृतात्मने ३४ हस्ताविच्छतियानारीरूपयुक्तौसुमध्यमे ॥ द्वा
दशींसाक्षिपत्त्वेवंशाकैःसर्वैरनिंदितैः ३५ संवत्सरेततःप्राप्तेरौक्मेपद्मेददातुसा ॥ ब्राह्मणायाभिरूपायतथापद्मद्वयंशुभम् ३६ श्रोणीविशालामन्विच्छेत्स्त्री
क्षिपत्त्वेवसुव्रते ॥ त्रयोदशीमेकभक्तमश्नात्वेवमयाचितम् ३७ ततःसंवत्सरेपूर्णेलवणंसंप्रयच्छतु ॥ प्रजापतिमुखाकारंकृत्वातत्रवरानने ३८ कांचनंचैव
दातव्यंतदाकारस्यसर्वदा ॥ अंजनेनचधर्मज्ञाशनैश्चरवचूर्णयेत् ३९ रत्नानिचैवपूर्णानिवासोरक्तंचदापयेत् ॥ तेनश्रोणीमभिमतांस्त्रीसौम्येप्रतिपद्यते ४०
मधुरांवाचमिच्छंतीवर्ज्जयेल्लवणंसती ॥ संवत्सरंवामासंवाप्रयच्छेल्लवणंततः ४१ सदक्षिणंब्राह्मणायपरंमाधुर्यमिच्छती ॥ शुभ्रवाक्याच्छतगुणं
भवत्यमरवर्णिनि ४२

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ शातोदरत्वंकृशोदरत्वम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ प्रजापतेश्चतुर्वक्त्रस्यमुखाकारंराशेश्चतुर्दिक्षुमुखाकारंकृत्वेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ तदाकारस्य
प्रजापतिमुखाकारस्यसदृशाकारम् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

॥१०३॥ गूढगुल्फाशिरौपादाविच्छंत्यासोमनंदिनि ॥ षष्ठ्यांषष्ठ्यांवरारोहेभोक्तव्यंसलिलौदनम् ४३ अग्निर्वाब्राह्मणोवापिनस्प्रष्टव्यःपदासदा ॥ यदापदास्पृशे
तंचवंदेततपसान्विते ४४ पादेनचैवपादौतुप्रक्षालयतुमर्हति ॥ एतैर्नित्यव्रतैर्युक्ताधर्मज्ञापतिदेवता ४५ कूर्मौरूप्यमयौदद्याद्ब्राह्मणायपतिव्रते ॥ तौ अ० ८१
वरायब्राह्मणायस्थापयित्वाघृतेनघे ४६ पद्मेचाधोमुखेकृत्वादद्याद्दिप्रायनदिनि ॥ रक्तैर्द्रव्यैर्मिश्रयित्वाकांचनेनाभ्यलंकृतौ ४७ सर्वमेवतुयागात्रामि
च्छत्यातिमनोहरम् ॥ त्रिरात्रंपुष्पकालेसाकरोतुपतिदेवता ४८ कौमुद्यामथवाषष्ठ्यांमाघ्यांचाश्वयुजेतथा ॥ मातरंपितरंचैवमन्यतेतिथिदैवतम् ४९घृ
तंचनित्यंविप्रेभ्योददातुलवणंतथा ॥ संमार्जनंगृहेचैवकरोतुपतिदेवता ५० उपलेपनंचधर्मज्ञेबलिकर्मचमानिनि ॥ वाग्दुष्टाचैवमाशुभ्रेभवत्वात्मार्थपं
डिता ५१ पर्यश्नातुलमाकंचिदपिदासंयशस्विनी ॥ वलिंसजल्वतथ्यंचपरित्यजतुभामिनि ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहा०खि०ह०वि०पारिजातहरणे
व्रतकविधानेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ५ ॥ उमोवाच ॥ बांधवान्सगुणानिच्छेदेकभक्तेननित्यदा ॥ सप्तमींसप्तमींनित्यंक्षपेत्स्त्रीपतिदेवता ॥ १
ततःसंवत्सरेपूर्णेवृक्षंदद्याद्धिरण्मयं ॥ सदक्षिणंब्राह्मणायशुभबंधुमतीभवेत् २ करंजेदीपकंदद्यात्सदायाप्रमदावरे ॥ पूर्णेसंवत्सरेदद्यात्सौवर्णंदीपकंततः
३ रुच्यामास्त्रीभवेद्द्युतिरिष्टापुत्रवतीतथा ॥ सपत्नीनामधितथादीपवज्ज्वलतेशुभे ४ याशेषभोजनीनित्यंनैवचस्यादरुंतुदा ॥ नचस्याद्व्यशनासौम्येनि
त्यंचपतिदेवता ५ शौचान्विताचसततंनचरूक्षाभिभाषिणी ॥ श्वश्रूश्वशुरयोर्नित्यंशुश्रूषाभिरतासती ६ किंतस्याव्रतकैःकार्यंकिंवास्यादुपवासकैः
याभर्तृदेवतानित्यंसत्यधर्मगुणान्विता ७ विधवास्त्रीतुयाहिस्याद्दैवयोगात्सतीसति ॥ तस्याव्रक्ष्याभियोधर्मःपुराणोक्तःसुमध्यमे ८ पतिंसंकल्पयि
त्वासाचित्रस्थंवाथमृन्मयं ॥ तस्यपूजांसदाकुर्यात्सतांधर्ममनुस्मरन् ९ ततएवाभ्यनुज्ञासानित्यंयाचेतसुव्रता ॥ व्रतकेचोपवासेचभोजनेचविशेषतः
१०भर्तृलोकान्व्रजत्येवनचेदुच्चरतेपतिम् ॥ शांडिलीसूर्यवद्भातिसततंपतिदेवता ११ अद्यप्रभृतिसर्वेषांदेवानांचैवयोषितः ॥ द्रक्ष्यंतिपुण्यकविधिंपौ
राणयःसनातनः १२ मुनिश्चनारदःकृत्स्नंपौराणंज्ञास्यतेविधिम् ॥ उपवासस्यधर्मात्माव्रतकानांतथैवच १३ अदितिस्तपसेंद्राणीत्वंचसोमसुतेवरे ॥
प्रवर्तनेपुण्यकानांव्रतकानांचसर्वदा १४ कीर्तनीयासतीनांहिभविष्यथगुणान्विताः ॥ उपवासव्रतविधिंयथावदिहकृत्स्नशः १५ ॥१०३॥

शीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ एकाशीतितमेध्यायेसौख्यंस्वजनस्यच ॥ भवेद्यैर्व्रैतैर्थ्यत्ततस्तस्पष्टंनिरूप्यते ॥ १ ॥ बांधवानिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ व्यशनाअन्नवर्जिता
सौम्येबुधवासरे ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ युक्तैःउचितसाधनैः ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ आत्मनोगंगायाजलेस्त्रयमाहृतेस्त्रयमुपगतेत्रा ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

प्रादुर्भावेषुसर्वेषुभार्याविष्णोर्महात्मनः ॥ ज्ञास्यंतिपुण्यकविधिंनित्यमेवसनातनम् १६ सविशेषंचधर्माणांस्त्रीधर्मेषुप्रशस्यते ॥ पतिभक्तिरदुष्टत्वमवाग्दुष्टत्वमेवच १७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ एवमुक्तास्तुताःसाध्व्योमहादेव्यातपोधनाः ॥ जग्मुर्हृष्टामहादेवींप्रणिपत्यहरप्रियाम् १८ अदितिर्व्रतकंचक्रेशृणुयद्धर्मचारिणी ॥ उमाव्रतविधिःसर्वःपूर्वोद्दिष्टस्तयाकृतः १९ पारिजातेनिबध्याथममदत्तस्तुकश्यपः ॥ अदितिव्रतकंनामतद्दत्तंसत्यभामया २० तदेवव्रतकंदत्तंसावित्र्याधर्मनित्यया॥तैरेवयुक्तैःसंयुक्तमिदंत्वभ्यधिकंकृतम् २१ संध्याकालेतुसंप्राप्तेस्थानेस्थानेतथैवच ॥ पूजनंवानमस्कारोजपश्चाद्द्विगुणःस्मृतः २२ सावित्रीव्रतकंकृत्वातथादित्याव्रतंसती ॥ भर्तुःकुलंपितृकुलमात्मानंचैवतारयेत् २३ इंद्राणीव्रतकंचक्रेतदेवौमंयथाविधि ॥ रक्तमभ्यधिकंत्रासौभोजनंचैवसामिषम् २४ चतुर्थेदिवसेवापिपुण्यकार्थंविधिःपुनः ॥ अहोरात्रोपवासश्चदेयंकुंभशतंतथा २५ गंगयाव्रतकंदत्तंतदेवौमंयशस्करि ॥ स्नानमभ्यधिकंत्वत्रप्रत्यूपस्यात्मनोजले २६ अन्यस्मिन्वाजलेमाघशुक्लपक्षेहरिप्रिये ॥ एतद्गंगाव्रतंनामसर्वकामप्रदंस्मृतम् २७ सप्तसप्तचसप्ताथकुलानिहरिवल्लभे ॥ स्त्रीतारयतिधर्मज्ञागंगाव्रतकचारिणी २८ देयंकुंभसहस्रंतुगंगायाव्रतकेशुभे ॥ तारणंपारणंचैवतद्व्रतंसार्वकामिकम् २९ यमभार्याचकाराथव्रतंयामरथंशुभम् ॥ हेमंतेतत्तुकर्तव्यमाकाशेहरिवल्लभे ३० इमानिचैववाक्यानिब्रूयादाकाशमास्थिता ॥ स्नात्वाशुचिसमाचारानमस्कृत्यपतिंशुभे ३१ चराम्यहंयामरथंहिमंपृष्ठेनधारये ॥ पतिव्रताजीवपुत्राभवेयंचपुरोधिका ३२ सपत्नीरधितिष्ठेयंपश्येयंचैवमायमम् ॥ सभर्तृपुत्राजीवेयंचिरंचसुखनेवच ३३ पतिलोकंचगच्छेयंभवेयंनंदिनीतथा ॥ सुचेलामृष्टहस्ताचस्वजनेष्टागुणान्विताः ३४ एवंकृत्वाततोविप्रंमधुनास्वस्तिवाचयेत् ॥ तिलैरपितथाकृष्णैःपायसेनतुभोजयेत् ३५ एवंव्रतानिदेवीभिःकृतान्यमरवर्णिनि ॥ महादेव्यापुरोक्तानिरुद्रपत्न्याहरिप्रिये ३६ अहंत्वशीमितपसामदीयेनसमन्विताः सर्वाद्रक्ष्यथगुण्यानिव्रतकानितथैवच ३७ पौराणान्युमयादेव्यायानिदृष्टानिवैपुरा ॥ कल्याणगुणयुक्तानिपावनानिशुभानिच ३८ वैशंपायनउवाच ॥ रुक्मिणीव्रतकंचक्रेदृष्ट्वाव्रतकविस्तरम् ॥ उमायावरदानेनदृष्ट्वादिव्येनचक्षुषा ३९ उमाव्रतेषुसर्वेषुपुत्रपदानंतथाधिकम् ॥ रत्नमालाप्रदानंचतथान्नंसार्वकामिकम् ४०

४१ तारणंदुःखानां पारणंमनोरथानाम् ॥ २९ ॥ यामरथंनामतः आकाशेअनाच्छादितेदेशे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ धारयेधारयंती ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ मृष्टहस्ताविशुद्धकरा ॥ ३४ ॥ मधुनामधुरसेन ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तपसामत्तपोबलेनातींद्रियमपिपुण्यफलंद्रक्ष्यथ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपारिजातहरणेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ समाप्तंचेदंहरिवंशपूर्वार्धम ॥ द्व्यधिकेत्राशी
तितमेत्वध्यायेवर्ण्ययेततः ॥ षट्पुरस्यानिकुंभस्यवधोपक्रमविस्तरः ॥ १ ॥ अथउत्तरार्द्धकथानिरूप्यते ॥ वैशंपायनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सृगालोपिवृक्ष

॥१०४॥ तथाजांबवतीचक्रेपुरेमाव्रतकंयथा ॥ ददावभ्यधिकंसातुरत्नवृक्षंमनोहरम् ४१ सत्याददौतथैवाथपुरोमाव्रतकंयथा ॥ पीतमभ्यधिकंवासस्तयादत्तमुमाव्र
तम् ४२ रोहिण्याथचफाल्गुन्यामघयाचपुरातने ॥ व्रतानिखलुदत्तानिबहूनिकुलवर्द्धने ४३ ददौशतभिषाचैवव्रतकंपुण्यलक्षणम् ॥ येननक्षत्रमुख्यत्वं
जगामकुरुनंदन ४४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपारिजातहरणेउमाव्रतकथनसमाप्तिःपारिजातहरणकथनसमाप्तिर्नामचैकाशीतितमोऽ
ध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ वैशंपायनधर्मज्ञव्यासशिष्यतपोधन ॥ पारिजातस्यहरणेषट्पुरंपरिकीर्तितम् १ निवासोसुरमुख्या
नांदारुणानांतपोधन ॥ तेषांवधंमुनिश्रेष्ठकीर्तयस्वांधकस्यच २ वैशंपायनउवाच ॥ त्रिपुरेनिहतेवीरेरुद्रेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ तत्रप्रधानावहवोबभूवुरसु
रोत्तमाः ३ शराग्निनानदग्धास्तेरुद्रेणत्रिपुरालयाः ॥ षष्टिःशतसहस्राणिनन्यूनान्यधिकानिच ४ तेज्ञानिवधसंतप्ताश्चक्रुर्वीराःपुरातपः ॥ जंबूमार्गेसता
मिष्टेमहर्षिगणसेविते ५ आदित्याभिमुखावीराःसहस्राणांशतंसमाः ॥ वायुभक्षानृपश्रेष्ठस्तुवंतःपद्मसंभवम् ६ तेषामुदुंबरंराजन्गणएकःसमाश्रितः ॥ वृ
क्षंतत्रावसन्वीरास्तेकुर्वंतोमहत्तपः ७ कपित्थवृक्षमाश्रित्यकेचित्तत्रोपिताःपुरा ॥ मृगालवाटोस्त्वपरेचेरुरुग्रंतथातपः ८ वटमूलेतथाचेरुस्तपःकौर
वनंदन ॥ अधीयंतोपरंब्रह्मवटंगत्वासुरात्मजाः ९ तेषांतुष्टःप्रजाकर्तानरदेवपितामहः॥वरंदातुंसुरश्रेष्ठआद्योधर्मभृतांवरः १० वरंवरयतेत्युक्तास्तेराजन्प
द्मयोनिना ॥ नेषुस्तद्वरदानंतुद्विपतरुव्ययंवकंविभुम् ११ इच्छंतोऽपचितिंगंतुंज्ञानिनांकुरुनंदन ॥ तानुवाचततोब्रह्मासर्वज्ञःकुरुनंदन १२ विश्वस्यजगतः
कर्तुःसंहर्तुश्चमहात्मनः ॥ कःशक्तोऽपचितिंगंतुंमास्तुवोऽत्रवृथाश्रमः १३ अनादिमध्यनिधनःसोमोदेवोमहेश्वरः ॥ तमसूयमुखंस्वर्गेवस्तुमिच्छंतिये
सुराः १४ तेनेषुस्तत्रकेचित्तुदुरात्मानोमहासुराः ॥ अथेषुरपरेराजन्नसुराभव्यभावनाः १५ नेषुर्येसुदुरात्मानस्तानुवाचपितामहः ॥ वरयध्वंवरंवीरारुद्र
क्रोधमृतेऽसुराः १६ तऊचुःसर्वदेवानामवध्यास्यामहेविभो ॥ पुराणिषट्चनोदेवभवत्वंतर्महीतले १७ सर्वकामसमृद्धार्थंषट्पुरंचास्तुनःप्रभो ॥ वयं
चषट्पुरंगत्वावसेमचसुखंविभो १८

॥१०४॥

विशेषःसाहचर्यात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तेनअसुराःनेषुःनांगीकृतवंतः ॥ ११ ॥ १२ ॥ अपचितिंरुद्रद्रोहेण आनृण्यम् ॥ १३ ॥ असूयप्रतिग्रजित्वा ॥ १४ ॥ नेषुःब्रह्मोक्तं
मव्यभावनाःदीर्घदर्शनाः भवमहिमाभिज्ञाता ॥ १५ ॥ रुद्रक्रोधंरुद्रक्रोधनंकृतेविना ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

भाव्यभावनाइतियदुक्तंतदेवस्पष्टयतियेपिभक्ताइति अपिशब्दस्तुशब्दार्थे ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ कापित्थिकाकपित्थंतस्यवृक्षे ॥ २७ ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ २८ ॥ २९ ॥ नचविदेशेविदूरेदेशेवानिवसतः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ औदुंबरानित्यादित्तचत्स्यामनिवासिसंज्ञाःधर्मोत्मानः ॥ ३२ ॥ ३३ तैर
मासांतपक्षांतौअमापूर्णिमे

रुद्रादुग्रंभयंनस्याद्येननोज्ञातयोहताः ॥ निहतंत्रिपुरंदृष्ट्वाभीतास्मतपसांनिधे १९ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥ असुराभवतावध्यादेवानांशंकरस्यच ॥
नवाधिष्ण्यथचोद्विप्रान्सत्पथस्थान्सतांप्रियान् २० विप्रोपघातंमोहाच्चेत्करिष्यथकथंचन ॥ नाशंयास्यथविप्राहिजगतःपरमागतिः २१ नारायणाद्विभेत
व्यंकुर्वाद्विर्ब्राह्मणाहितम् ॥ सर्वभूतेषुभगवान्हितंधत्तेजनार्दनः २२ तेगताअसुराराजन्ब्राह्मणायेविसर्जिताः ॥ येपिभक्तामहादेवमसुराधर्मचारिणः २३
स्वयंहिदर्शनंतेषांददौत्रिपुरनाशनः ॥ श्वेतंवृषभमारुह्यसोमःसप्रवरःप्रभुः ॥ उवाचेदंचभगवानसुरान्सस्मतांगतिः २४ वैरमुत्सृज्यदंभंचहिंसांचासुरसत्त
माः ॥ मामेवचाश्रितास्तस्माद्वरंसाधुददामिवः २५ यैर्दीक्षिताःस्थमुनिभिःसत्क्रियाषरमैर्द्विजैः ॥ सहतैर्गम्यतांस्वर्गःप्रीतोहंवःसुकर्मणा २६इहयेचै
ववत्स्यंतितापसाब्रह्मवादिनः ॥ अपिकापित्थिकावृक्षेतेषांलोकोयथामम २७ इहमासांतपक्षांतौयःकरिष्यतिमानवः ॥ वानप्रस्थंचविधिनापूजयन्मांतपो
धन २८वर्षाणांसहस्रंतुतपसांप्राप्स्यतेफलम् ॥ कृत्वात्रिरात्रंविधिवल्लप्स्यतेचेप्सितांगतिम् २९ अर्कद्वीपेनिवसतोद्विगुणंतद्भविष्यति॥ नविदेशेचभद्रं
वोवरमेतद्ददाम्यहम् ३० श्वेतवाहननामानंयश्चमांपूजयिष्यति ॥ सर्वतोभयचित्तोपिगतिंसममयास्यति ३१ औदुंबरान्वाटमूलान्द्विजान्कापित्थिकानपि
तथासृगालवाटीयान्धर्मात्मानोदृढव्रतान् ३२ मुनींश्चब्रह्मवादीयान्सविशेषेणयेनराः ॥ पूजयिष्यंतिसततंतेयास्यंतीप्सितांगतिम् ३३ इत्युक्त्वा
थमहादेवोभगवानश्वेतवाहनः ॥ तैरेवसहितःसर्वैरुद्रलोकंजगामवै ३४ जंबूमार्गंगमिष्याभिजंबूमार्गेवमाम्यहम् ॥ एवंसंकल्पमानोपिरुद्रलोकेमहीयते
॥ ३५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषट्पुरवधेद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
एतस्मिन्नेवकालेतुचतुर्वेदषडंगवित् ॥ ब्राह्मणोयाज्ञवल्क्यस्याशिष्योधर्मगुणान्वितः १ ब्रह्मदत्तेतिविख्यातोविप्रोवाजसनेयिवान् ॥ अश्वमेधःकृतस्तेनव
सुदेवस्यधीमतः २ समंवत्सरदीक्षायांदीक्षितःषट्पुरालयः ॥ आवर्तायाःशुभेतीरेसुनद्यामुनिजुष्टया ३ सखाचवसुदेवस्यसहाध्यायीद्विजोत्तमः ॥
उपाध्यायश्चकौरव्यक्षीरहोतामहात्मनः ४ वसुदेवस्तत्रयातोदेवक्यासहितःप्रभो ॥ यजमानेषट्पुरस्थंयथाशक्रोबृहस्पतिम् ५

सुरैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ त्र्यधिकेथाशीतितमेत्राध्यायेयज्ञविस्तरः ॥ वर्ण्यतेब्रह्मदत्तस्यतत्रदुष्ट
विनिग्रहः ॥ १ ॥ एतस्मिन्निति ॥ १ ॥ ब्रह्मदत्तेत्यत्रअधिरार्पःकारितःसंपादितइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ क्षीरहोताऽध्वर्युः ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥१०५॥ तत्सत्रंब्रह्मदत्तस्यबहुन्नंबहुदक्षिणम् ॥ उपासंतेमुनिश्रेष्ठामहात्मानोदृढव्रताः ६ व्यासोहंयाज्ञवल्क्यश्चसुमंतुर्जैमिनिस्तथा ॥ धृतिमान्जाबालिश्चैवदेव अ०८२
लश्चाश्वभारत ७ ऋध्यानुरूपयायुक्तंवसुदेवस्यधीमतः ॥ यत्रापितान्ददौकामान्देवकीधर्मचारिणी ८ वासुदेवप्रभावेनजगत्स्रष्टुर्महीतले ॥ तस्मिन्सत्रे
वर्तमानेदैत्याःषट्पुरवासिनः ९ निकुंभाद्याःसमागम्यतमूचुर्वरदर्पिताः ॥ कार्यतांयज्ञभागोनःसोमंयास्यामहेवयम् ॥ कन्याश्चब्रह्मदत्तोनोयजमानःप्रय
च्छतु १० वयंचसंत्यस्यकन्याश्चरूपवंत्योमहात्मनः ॥ आहूयतांप्रदातव्याःसर्वथैवहिनःश्रुतम् ११ रत्नानिचब्रह्मदत्तोविशिष्टानिददातुनः ॥ अन्यथा
तुनयष्टव्यंवयमाज्ञापयामहे १२ एतच्छ्रुत्वाब्रह्मदत्तस्तानुवाचमहासुरान् ॥ यज्ञभागोनविहितःपुराणेऽसुरसत्तमाः १३ कथंसत्रेसोमपानंशक्यंदातुंमया
हिवः ॥ पृच्छतेहमुनिश्रेष्ठान्वेदभाष्यार्थकोविदान् १४ कन्याहिममयादेयास्ताश्चसंकल्पितामया ॥ अंतर्वेद्यांप्रदातव्याःसदृशानामसंशयम् १५ रत्ना
नितुप्रयच्छामिसांत्वेनाहंविचिंत्यताम् ॥ बलान्नैवप्रदास्यामिदेवकीपुत्रमाश्रितः १६ निकुंभाद्यास्तुरुषिताःपापाःषट्पुरवासिनः ॥ यज्ञवाटंविलुलुपुर्जह्रुः
कन्याश्चतास्तथा १७ तद्दृष्ट्वासंप्रवृत्तान्तुदध्यावानकदुंदुभिः ॥ वासुदेवंमहात्मानंबलभद्रंगदंतथा १८ विदितार्थस्ततःकृष्णःप्रद्युम्नमिदमब्रवीत् ॥ गच्छ
कन्यापरित्राणंकुरुपुत्राशुमायया १९ यावद्यादवसैन्येनषट्पुरंयाम्यहंप्रभो ॥ सययौषट्पुरंवीरःपितुराज्ञाकरस्तदा २० निमेषांतरमात्रेणगत्वाकामो
महाबलः ॥ कन्यास्तामायधीमानपजह्रेमहाबलः २१ मायामयीश्चकृत्वान्यान्यस्तत्राद्रुक्मिणीसुतः ॥ माभैरितिचधर्मात्मादेवकंमुक्तवांस्तदा
२२ मायामयीस्ततोहृत्वामुताध्यस्यदुरासदाः ॥ षट्पुरंविविशुर्दैत्याःपरितुष्टानराधिप २३ कर्मचासार्यतेतत्रविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ यद्विशिष्टंबहुगुणं
तदभूच्चनराधिप २४ एतस्मिन्नंतरेप्राप्ताराजानस्तत्रभारत ॥ सत्रेनिमंत्रिताःपूर्वंब्रह्मदत्तेनधीमता २५ जरासंधोदंतवक्रःशिशुपालस्तथैवच॥पांडवाधार्त
राष्ट्राश्चमालवास्सगणास्तथा २६ रुक्मीचैवाहृतिश्चैवनीलोवायर्मएवच ॥ विंदानुविंदावावंत्यौशल्यःशकुनिरेवच २७ राजानश्चापरेवीरामहात्मानोदृढा
युधाः ॥ अवासितानातिदूरेषट्पुरस्यचभारत २८ तान्दृष्ट्वानारदःश्रीमानचिंतयदनिंदितः ॥ क्षत्रस्ययादवानांचभविष्यतिसमागमः २९ अत्रहेतु
रहंयुद्धेतस्मात्तत्प्रयताम्यहम् ॥ एवंसंचिंतयित्वाथानेकुंभभवनंगतः ३०

॥ ३१ ॥ विभुःस्वामीसखामित्रंच पितुःसखाइतिपाठांतरम् ॥ ३२ ॥ आनीतेतिडाजंतंआनीताइत्यर्थः प्रियकाम्ययातदाराधनेननिमित्तभूतेन ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कन्याःक
मनीयाःकुमार्यःसंगमेसंगमेप्रतिसंगमम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सर्वाअप्सरसांगुणैर्युक्ताःअतएवसर्वागीतादिजानंतीतिवाक्यभेदः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

पूजितःसनिकुंभेनदानवैश्चतथापरे ॥ उपविष्टःसधर्मात्मानिकुंभमिदमब्रवीत् ३१ कथंविरोधंयदुभिःकृत्वास्वस्थैरिहास्यते ॥ योब्रह्मदतःसहरिःसहित
स्यविभुःसखा ३२ शतानिपंचभार्याणांब्रह्मदत्तस्यधीमतः ॥ आनीतावसुदेवस्यसुतस्यप्रियकाम्यया ३३ शतद्वयंब्राह्मणीनांराजन्यानांशतंतथा ॥ वै
श्यानांशतमेकंचशूद्राणांशतमेवच ३४ ताभिःशुश्रूषितोधीमान्दुर्वासाधर्मवित्तमः ॥ तेनतासांवरोदत्तोमुनिनापुण्यकर्मणा ३५ एकैकस्तनयोराजन्वे
कैकादुहितातथा ॥ रूपेणानुपमाःसर्वावरदानेनधीमतः ३६ कन्याभवंतितनयास्तस्यासुरपुनःपुनः ॥ संगमेसंगमेवीरभर्तृभिःशयनेसह ३७ सर्वपुष्प
मयंगंधंप्रस्रवंतिवरांगनाः ॥ सर्वदायौवनेन्यस्ताःसर्वाश्चैवपतिव्रताः ३८ सर्वागुणैरप्सरसांगीतनृत्यगुणोदयम् ॥ जानंतिसर्वादैतेयवरदानेनधीमतः ३९
पुत्राश्चरूपसंपन्नाःशास्त्रार्थकुशलास्तथा ॥ स्वेस्वेस्थितावर्णधर्मेयथावदनुपूर्वशः ४० ताःकन्याभैममुख्यानांदत्ताःप्रायेणधीमता ॥ अवशेषंशतंत्वेकंय
दानीतंकिलत्वया ४१ तदर्थंयादवान्वीरयोधयिष्यसिसर्वथा ॥ सहायार्थंतुराजानोवियंताहेतुपूर्वकम् ४२ ब्रह्मदत्तसुतार्थंचरत्नानिविविधानिच ॥ दीयं
तांभूमिपालानांसहायार्थंमहात्मनाम् ४३ आतिथ्यंक्रियतांचैवयेसमेष्यंतिवैनृपाः ॥ एवमुक्तेतथाचक्रुरसुरास्तेऽतिहृष्टवत् ४४ लब्ध्वापंचशतंकन्यार
त्नानिविविधानिच ॥ यथार्हेणनरेंद्रैस्ताविभक्ताभक्तवत्सलाः ४५ ऋतेपांडुसुतान्वीरान्वारितानारदेनत ॥ निमेषांतरमात्रेणतत्रगत्वामहात्मना ४६
तुष्टैस्तैरसुराःयुक्ताराजन्भूमिपसत्तमैः ॥ सर्वकामसमृद्धार्थैर्भवद्भिःखगमैःस्वयम् ४७ अर्चितःस्मयथान्यायंक्षत्रंकिंवःप्रयच्छतु ॥ क्षत्रंचार्चितपूर्वंहिदि
व्यैर्वीरैर्भवद्विधैः ४८ निकुंभोथाब्रवीद्धृष्टःक्षत्रंसुररिपुस्तदा ॥ अनुवर्णयित्वाक्षत्रस्यमाहात्म्यंसत्यमेवच ४९ युद्धंनोरिपुभिःसार्द्धंभविष्यतिनृपोत्तमाः
साहाय्यंदातुमिच्छामोभवद्भिस्तत्रसर्वथा ५० एवमस्त्वितितानूचुःक्षत्रियाःक्षीणकिल्बिषाः ॥ पांडवेयान्तेवीरानश्रुतार्थान्नारदाद्विभो ५१ क्षत्रियाःस
न्निविष्टास्तेयुद्धार्थंकुरुनंदन ॥ पत्न्यस्तुब्रह्मदत्तस्ययज्ञवाटंगताअपि ५२ कृष्णोपिसेनयासार्द्धंप्रययौपट्टपुरंविभुः ॥ महादेवस्यवचनमुद्वहन्मनसानृप
५३ स्थापयित्वाद्वारवत्यामाहुकंपार्थिवंतदा ॥ सतयासेनयासार्द्धंपौराणांहितकाम्यया ५४ यज्ञवाटस्याविदूरेदेवोनिविविशेविभुः ॥ देशेप्रवरकल्याणेव
सुदेवप्रचोदितः ५५ दत्तगुल्माप्रतिसरंकृत्वातंविधिवत्प्रभुः ॥ प्रद्युम्नमटनेश्रीमान्रक्षार्थंविनियुज्यच ५६

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ तंस्कंधावारंदत्तगुल्माप्रतिसरंदत्तेर्दृश्यर्थस्थापितैर्गुल्मैर्नप्रतिसरअनिष्टमार्गोयस्मिंस्तंअटनेरक्षार्थंपरिभ्रमणे ॥ ५६ ॥

इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ चतुर्भिरविकेशीतितमेकामस्यत्रिक्रमः ॥ राजावद्धारिपून्जित्वाकन्यास्त्वानीयआगतः ॥ १ ॥
मुहूर्तांते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तृतीयापष्ठचर्वें वियतिउपरिभागे ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ । निचक्षुर्यादवः ॥ ९ ॥ सनत्कुमारोपियादवः ॥ १० ॥ ११ ॥ मेघानामिवनादोयेपांतान्

इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषट्पुरवधेकृष्णस्यषट्पुरगमनेत्र्यशीतितमोऽध्यायः ८३ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ मुहूर्ताभ्युदिते
सूर्येजनचक्षुपिनिर्मले ॥ वलःकृष्णःसात्यकिश्चतार्क्ष्यमारुरुहुस्तदा १ बद्धगोधांगुलित्राणादंशितायुद्धकांक्षिणः ॥ बिल्वोदकेश्वरंदेवंनमस्कृत्यसुरोत्तमं
२ आवर्तयाजलेस्नात्वारुद्रेणवरदत्तया ॥ गंगायाःकुरुशार्दूलरुद्रवाक्येनपुण्यया ३ प्रद्युम्नमग्रेसैन्यस्यवियतिस्थाप्यमानदः ॥ रक्षार्थंयज्ञवाटस्यपांड
वान्विनियुज्यच ४ शेपांसेनांगुहाद्वारिभगवान्विनियुज्यच ॥ जयंतमथसस्मारप्रवरंचसतांगतिः ५ तावापेततुरेवाथस्वयंचापश्यतांतथा ॥ वियत्येव
नियुक्तौतौप्रद्युम्नइवभारत ६ ततःकृष्णस्यवचनादाहतोरणदुंदुभिः ॥ जलजामुरजाश्चैववाद्यान्येवापराणिच ७ माकरोरचितोव्यूहःसांवेनचगदेनच ॥ सा
रणश्चोद्धवश्चैवभोजोवैतरणस्तथा ८ अनाधृष्टिश्चधर्मात्मापृथुर्विपृथुरेवच ॥ कृतवर्माचदंष्ट्रश्चनिचक्षुररिमर्दनः ९ सनत्कुमारोधर्मात्माचारुदेष्णश्चभारत
अनिरुद्धसहायौतौपृष्ठानीकंररक्षतुः १० शेषायादवसेनातुव्यूहमध्येव्यवस्थिता ॥ रथैरश्वैर्नरैर्नागैराकुलाकुलवर्द्धन ११ षट्पुरादपिनिष्क्रांतादानवायुद्ध
दुर्मदाः ॥ आरुह्यमेघनादांश्चगर्दभानपिहस्तिनः १२ मकराञ्शिशुमारांश्चद्रुतानपिचभारत ॥ महिषानपिखड्गांश्चउष्ट्रानपिचकच्छपान् १३ एतैरेवरथै
र्युक्ताविविधायुधपाणयः ॥ किरीटापीडमुकुटैरंगदैरपिमंडिताः १४ नानर्दमानैर्विविधैस्तूर्यैर्नेमिस्वनाकुलैः ॥ प्रध्मायमानैःशंखैश्चमहांबुदसमस्वनैः ॥
१५ तासामसुरसेनानामुद्यतानांजनेश्वर ॥ निकुंभोनिर्ययावग्रेदेवानामिववासवः १६ भूमिंद्यांचवव्राधिरेदानवास्तेबलोत्कटाः ॥ नदंतोविविधान्नादा
न्क्ष्वेडंतश्चपुनःपुनः १७ राजसेनापिसंयत्ताचेदिराजपुरोगमाः ॥ असुराणांसहायार्थंनिश्चिताजनमेजय १८ दुर्योधनंभ्रातृशतंचेदिराजानुजाग्रगम् ॥
स्थितंरथेनरव्याघ्रगंधर्वनगरोपमैः १९ कठिनानादिनोवीराद्रुपदस्यंदनास्तथा ॥ रुक्मीचैवाह्वतिश्चैवतस्थतुर्निश्चितारणे ॥ तालवृक्षप्रतीकाशेधुन्वानौध
नुषीशुभे २० शल्यश्चशकुनिश्चैवभौमभगदत्तश्चपार्थिवः ॥ जरासंधस्त्रिगर्तश्चविराटश्चसहोत्तरः २१ युद्धार्थमुद्यतावीरानिकुंभाद्याजयैषिणः ॥ ययुत्सभा
नायद्गुभिर्दैवैरिवमहासुराः २२ ततोनिकुंभःसमरेशरैराशीविषोपमैः ॥ ममर्दसमरेसेनांभैमानांभीमदर्शनाम् २३ सेनापतिरनाधृष्टिर्मम्षेतत्रयादवः ॥
ममर्दघोरैर्बाणौघैश्चित्रपुंखैःशिलाशितैः २४

॥ १२ ॥ द्रुतान्जविनः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ भूमिंद्यांचपूरयित्वेतिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ चेदिराजःशिशुपालस्तदनुजेभ्योग्रगम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ निकुंभआद्यः
प्रधानंयेषांते ॥ २२ ॥ भैमानांयदूनाम् ॥ २३ ॥ २४ ॥

नरथोसुरमुख्यस्यदर्शनेनचवाजिनः ॥ नध्वजौननिकुंभस्तुसर्वैबाणाभिसंवृताः २५ सपरीत्यततोवीरोनिकुंभोमायिनांवरः ॥ अस्तंभयदनाधृष्टिंमाय याभैमसत्तमम् २६ स्तंभयित्वानयद्वीरंगुहांषट्पुरसंज्ञिताम् ॥ रुद्वाचाभ्यगमद्वीरोमायाबलमुपाश्रितः २७ पुनरेवनिकुंभस्तुकृतवर्माणमाहवे ॥ आ नयच्चारुदेष्णंचभोजंवैतरणंतथा २८ सनत्कुमारमृक्षंचतथैवनिशठोल्मुकौ ॥ बहूंश्चैवापरान्भैजान्मायाबलसमाश्रितः २९ नतस्यदद्दशेदेहोमायाच्छन्नो जनेश्वर ॥ नयतोयादवान्घोरान्गुहांषट्पुरसंज्ञिताम् ३० तदृष्ट्वाकदनंघोरंभैमानांभयवर्द्धनः ॥ चुकोपभगवान्कृष्णोबलःसत्यकएवच ३१ सविशेषंतथा कामःसांबश्चपरवीरहा ॥ अनिरुद्धश्चदुर्धर्षोभैमाश्चबहवोपरे ३२ ततःशार्ङ्गायुधःशार्ङ्गंकृत्वासज्ज्यंनरेश्वर ॥ दानवेषुप्रवृत्तेषुद्रगेष्विवहुताशनः ३३ तंदृष्ट्वा दानवादेवमभिदुद्रुवुरीश्वरम् ॥ शलभाःकालपाशार्ताःप्रदीप्तमिवपावकम् ३४ समुत्सृज्यशतघ्नीश्च परिघांश्चसहस्रशः ॥ शूलानिचाग्नितुल्यानिप्रदीप्तां श्चपरश्वधान् ३५ पर्वताग्राणिवृक्षांश्चघोराश्चविपुलाःशिलाः ॥ उत्क्षिप्यचगजान्मत्तान्रथानपिहयानपि ३६ नारायणाग्निस्तान्सर्वान्ददाहप्रहसन्निव ॥ बाणार्चिषामहातेजाजगद्धितकरोहरिः ३७ शारदंवर्षणंयद्वत्सेहेधीरोगवांपतिः ॥ तद्वद्युदुवृषःसेहेबाणवर्षमरिंदमः ३८ नसेहिरेसुराबाणान्नारायणधनु श्च्युतान् ॥ वर्षपर्जन्यविहितंवालुकासेतवोयथा ३९ नशेकुःप्रमुखेस्थातुंकृष्णस्यासुरसत्तमाः ॥ व्यादितास्यस्यसिंहस्यवृषभाइवभारत ४० तेवध्य मानाःकृष्णेनदिवमाचक्रमुस्तदा॥जीविताशांविहंतस्तुनारायणभयार्दिताः ४१तानाकाशगतानैंद्रिर्जयंतःप्रवरस्तथा ॥ निजघ्नतुःशरैर्घोरैर्ज्वलितार्चिसमैः प्रभो ४२ निपेतुरसुराणांतुशिरांसिधरणीतले ॥ तृणराजफलानीवमुक्तानिशिखरात्तरोः ४३ निपेतुर्बाहवश्छिन्नादैत्यानांवसुधातले ॥ कालेनोपहतावी राःपंचवक्राइवोरगाः ४४ रौक्मिणेयस्ततःसृष्ट्वाघोरांमायामयींगुहाम् ॥ अदृश्यनिष्क्रमंवीरःक्षत्रंप्रक्षेप्तुमुद्यतः ४५ गदेनसहधर्मात्मासारणेनसुतेनच ॥ सांबेनचापरैश्चापिपूर्वंयेनप्रवेशिताः ४६ प्रमथ्यतरसाकर्णंयतंतंरणमूर्द्धनि ॥ जग्राहबलवान्कार्ष्णिःप्रस्फुरंतंततस्ततः ४७ विनद्यचगुहांवीरोघोरांमा यामयींनृप ॥ दुर्योधनंचराजानंविराटद्रुपदावपि ४८ शकुनिंचैवशल्यंचनीलंचापिनदीसुतम् ॥ विंदानुविंदौराजानौजरासंधंचभारत ४९ त्रिगर्तान्मा लवांश्चैववासात्यांश्चमहाबलान् ॥ धृष्टद्युम्नादिकांश्चैवपांचालानस्त्रकोविदान् ५०

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ शिखरादग्रात् तरोस्तृणराजस्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नदी सुतंभीष्मम् ॥ ४९ ॥ वसातिः सुराष्ट्रावंत्योरंतरं तत्रभवावासात्याः ॥ ५० ॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ गृहायगृहीत्वाप्रवराणांरुद्रपार्षदानांमध्येउतमःशैलादिर्नंदी ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ निःश्वसंतः

॥१०७॥ तथाभृतिमुवाचेदंमातुलंरुक्मिममेवच ॥ शिशुपालंचराजानंभगदत्तंचभारत ५१ संबंधंचगुरुत्वंचमानयामिनराधिपाः ॥ गुहामिमांघोररूपांयत्रप्रक्षेप
यामिवः ५२ बिल्वादकेश्वरेणाहमाज्ञप्तःशूलपाणिना ॥ प्रक्षेप्तव्यानरेंद्रास्तेगुहायामितिधीमता ५३ आश्रित्यशांबरींमायांनिकुंभेनमहात्मना ॥ प्राक्षि
प्तान्यादवांश्चैवमोक्षयिष्यामिसर्वथा ५४ इत्युक्तोशिशुपालस्तुराजासेनापतिस्तथा ॥ शरैस्ततर्दतान्भैमानप्रद्युम्नंचविशेषतः ५५ बिल्वोदके
श्वरंदेवंरौक्मिणेयोनमस्यच ॥ आरभन्नृपतिंबधुंशिशुपालंमहाबलम् ५६ ततःपाशसहस्राणिगृहायप्रवरोत्तमः ॥ शैलादिरब्रवीद्वीरंरौक्मिणेयंमहाब
लम् ५७ बिल्वोदकेश्वरोदेवःप्राहत्वांयदुनंदन ॥ सर्वंकुरुतथाराज्यांचोक्तस्त्वंभोयथामया ५८ कन्यार्थंरत्नलुब्धांस्तुबद्धानेमान्नराधिपान् ॥ पाशै
स्त्वमेवमोक्तुंचप्रमाणंयदुनंदन ५९ असुरांस्तुमहाबाहोनिःशेषान्कर्तुमर्हसि ॥ एवमेवचवक्तव्यस्त्वयावीरजनार्दनः ६० ततःसभगदत्तंचाशिशुपालंचभू
मिप ॥ आभृतिंचैवरुक्मिंचशेषांश्चान्यान्नराधिपान् ६१ बबंधहरदत्तैस्तैःपाशैरुत्तमवीर्यधृक् ॥ मायामयींगुहांचैवमानयत्कुरुनंदन ६२ बद्धाचरौक्मि
णेयोथनिःश्वसंतइवोरगान् ॥ अनिरुद्धंचकाराथरक्षितारंस्वमात्मजम् ६३ तेषांनिरवशेषेणबबंधयदुनंदनः ॥ सेनापतीन्क्षत्रियांश्चकोशाध्यक्षांश्चभारत
६४ हस्त्यश्वरथवृंदांश्चचकारचतथात्मसात् ॥ अव्यग्रस्तुततोहंतुमसुरानुद्यतःप्रभो ६५ सन्नद्धएवचोवाचब्रह्मदत्तंद्विजोत्तमम् ॥ विस्रब्धंवर्ततांकर्ममा
मैःपश्यधनंजयम् ६६ नदेवेभ्योनासुरेभ्योनागेभ्योद्विजसत्तम ॥ भयंहिविद्यतेतस्यगोप्तारोयस्यपांडवाः ६७ नचासुरैस्तवसुताःस्प्रष्टाःखल्वपिचेतसा ॥
यज्ञवाटेनिरीक्ष्यंतांमाययानिहितामया ६८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषट्पुरवधेचतुरशीतितमोऽध्यायः ८४ ॥ ॥ छ ॥ ॥
वैशंपायनउवाच ॥रुद्धेषुभूमिपालेषुसानुगेषुविशांपते ॥ आविवेशासुरांश्चाथक्रमलंजनमेजय १ दिशःप्रतस्थुस्तेवीरावध्यमानाःसमंततः ॥ कृष्णानंत
प्रभृतिभिर्यदुभिर्युद्धदुर्मदैः २ निकुंभस्तानथोवाचरुषितोदानवोत्तमः ॥ भित्त्वाप्रतिज्ञांकिंमोहाद्भयार्तायातविह्वलाः ३ हीनप्रतिज्ञाःकाल्लोकान्प्रयास्य
थपलायिताः ॥ अगत्वापचितिंयुद्धेज्ञातीनांकृतनिश्चयाः ४ फलंजित्वेहभोक्तव्यंरिपून्समरकर्कशान् ॥ हतेनचापिशूरेणवस्तव्यंत्रिदिवेसुखम् ५ पला
यित्वागृहंगत्वाकस्यद्रक्ष्यथहेमुखम् ॥ दारान्वक्ष्यथकिंचापिधिग्धिक्किंकिंनलज्जथ ६

कर्मणिप्रथमाछांदसी ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ निहितानिधानवद्रक्षिता ॥ ६८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ ॥ पंचाधिकेशीतितमेध्यायेमुष्मिन्नथस्फुटः ॥ निकुंभप्रमुखानांचयदुभिर्वधउच्यते ॥ १ ॥ रुद्धेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ सुमहान्सुमहांतम् ॥

एवमुक्ता निवृत्तास्ते लज्जमाना नृपासुराः ॥ द्विगुणेनचवेगेनयुयुधुर्येदुभिःसह ७ उत्सवेयुद्धशौंडानांनानाप्रहरणैर्नृप ॥ येयांतियज्ञवाटंतंतान्निर्हंतिधनंजयः
८ यमौभीमश्चराजाचधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ द्यांप्रयातानजघानौंद्रिःप्रवरश्चद्विजोत्तमः ९ अथासुरासृक्तोयाढ्याकेशशैवलशाड्वला ॥ चक्रकूर्मरथावर्ता
गजशैलानुशोभिनी १० ध्वजकुंततरुच्छत्रास्तनितोत्क्रुष्टनादिनी ॥ गोविंदशैलप्रभवाभीरुचित्तप्रमाथिनी ११ असृग्बुद्बुदफेनाढ्याअसिमत्स्यतरंगि
णी ॥ सुस्रावशोणितनदीनदीवजलदागमे १२ तान्दृष्ट्वैवनिकुंभस्तुवर्द्धमानांश्चशात्रवान् ॥ हतान्सर्वान्सहायांश्चवीर्यादेवोत्पपातह १३ सवारितोजयंतेन
प्रवरेणचभारत ॥ शरैःकुलिशसंकाशैर्निकुंभोरणकर्कशः १४ सन्निवृत्याथदष्टौष्ठःपरिघेणदुरासदः ॥ प्रवरंताडयामाससपपातमहीतले १५ ऐंद्रिस्तंपतितं
भूमौबाहुभ्यांपरिषस्वजे ॥ विदित्वाचैवसप्राणंहित्वासुरमभिद्रुतः १६ अभिद्रुत्यनिकुंभंचनिस्त्रिंशेनजघानह ॥ परिघेणापिदैतेयोजयंतंसमताडयत् १७
ततश्चबहुलंगात्रंनिकुंभस्यैंद्रिराहवे ॥ सचिंतयामासतदावध्यमानोमहासुरः १८ कृष्णेनसहयोद्धव्यंवैरिणाज्ञातिघातिना ॥ श्रावयामिकिमात्मानमाहवे
शक्रसूनुना १९ एवंसनिश्चयंकृत्वातत्रैवांतरधीयत ॥ जगामचैवयुद्धार्थंयत्रकृष्णोमहाबलः २० तंदृष्ट्वैरावतस्कंधमास्थितोबलनाशनः ॥ द्रष्टुमभ्याग
तोयुद्धंजहृषेसहदैवतैः २१ साधुसाध्वितिपुत्रंचपरितुष्टःससस्वजे ॥ प्रवरंचापिधर्मात्मासस्वजेमोहवर्जितम् २२ देवदुंदुभयश्चापिप्रणेदुर्वासवाज्ञया ॥ जय
मानंरणेदृष्ट्वाजयंतंरणदुर्जयम् २३ ददर्शाथनिकुंभस्तुकेशवंरणदुर्जयम् ॥ अर्जुनेनास्थितंसार्धंयज्ञवाटाविदूरतः २४ सनादंसुमहान्कृत्वापक्षिराजमताड
यत् ॥ परिघेणसुघोरेणबलंसत्यकमेवच २५ नारायणंचार्जुनंचभीमंचाथयुधिष्ठिरम् ॥ यमौचवासुदेवंचसांबंकामंचवीर्यवान् २६ युयुधेमाययादैत्यः
शीघ्रकारिचभारत ॥ नचैनंददृशुःसर्वेसर्वशस्त्रविशारदाः २७ यदातुनैवापश्यंस्तंतदाबिल्वोदकेश्वरम् ॥ दध्यौदेवंहृषीकेशःप्रमथानांगणेश्वरम् २८ तत
स्तेददृशुःसर्वेप्रभावादतितेजसः ॥ बिल्वोदकेश्वरस्याशुनिकुंभंमायिनांवरम् २९ कैलासशिखराकारंग्रसंतमिवधिष्ठितम् ॥ आह्वयंतंरणेकृष्णंवैरिणंज्ञाति
नाशनम् ३० सज्जगांडीवमेवाथपार्थस्तस्यरथेषुभिः ॥ परिघंचैवगात्रेषुविव्याधैनमथासकृत् ३१ तेबाणास्तस्यगात्रेषुपरिघेचजनाधिप ॥ भग्नाःशि
लाशिताःसर्वेनिपेतुःकुंचिताक्षितौ ३२ विफलानस्त्रयुक्तांस्तान्दृष्ट्वाबाणान्धनंजयः ॥ पप्रच्छकेशवंवीरःकिमेतदितिभारत ३३ पर्वतानपिभिंदंतिममव
ज्रोपमाःशराः ॥ किमिदंदेवकीपुत्रविस्मयोत्रमहान्मम ३४

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

 महद्भूतंलोकोत्तरविक्रमः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ब्रह्मण्यःब्राह्मणकुलहितःगतिराश्रयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अन्विष्यतद्गमनमार्गमितिशे

तमुवाचततःकृष्णःप्रहसन्निवभारत ॥ महद्भूतंनिकुंभोयंकौंतेयशृणुविस्तरात् ३५ पुरागत्वोत्तरकुरूंस्तपश्चक्रेमहासुरः ॥ शतंवर्षसहस्राणांदेवशत्रुर्दुरासदः
 ३६ अथैनंछंदयामासवरेणभगवान्हरः ॥ सवव्रेत्रीणिरूपाणिनवध्यानिसुरासुरैः ३७ तमुवाचमहादेवोभगवान्वृषभध्वजः ॥ ममवाब्राह्मणानां
वाविष्णोर्वाप्रियमाचरन् ३८ भविष्यसिहरेर्वध्योनत्वन्यस्यमहासुर ॥ ब्रह्मण्योहंचविष्णुश्चविप्राणांपरमागतिः ३९ सएषसर्वशस्त्राणामवध्यःपांडुनंदन
त्रिदेहोतिप्रमाथीचवरमत्तश्चदानवः ४० भानुमत्यापहरणेदेहोस्यैकोहतोमया ॥ अवध्यंषट्पुरेदेहमिदमस्यदुरात्मनः ४१ दितिंशुश्रूषतित्वेकोदेहोस्यत
पसान्वितः ॥ अन्यस्तुदेहोघोरोस्ययेनावसतिषट्पुरम् ४२ एतत्तुसर्वमाख्यातंनिकुंभचरितंमया ॥ त्वरयास्यवधेवीरकथापश्चाद्भविष्यति४३ तयोःकथ
यतोरेवकृष्णयोरसुरस्तदा ॥ गुहांषट्पुरसंज्ञातांविवेशरणदुर्जयः ४४ अन्विष्यतस्यभगवान्विवेशमधुसूदनः ॥ तांषट्पुरगुहांघोरांदुर्द्धर्षांकुरुनंदन ४५
चंद्रसूर्यप्रभाहीनांज्वलंतींस्वेनतेजसा ॥ सुखदुःखोष्णशीतानिप्रयच्छंतींयथेप्सितम् ४६ तत्रप्रविश्यभगवानपश्यतजनाधिपान् ॥ युयुधेसहघोरेणानि
कुंभेनजनाधिप ४७ कृष्णस्यानुप्रविष्टास्तुबलाद्यायादवास्तदा ॥ प्रविष्टाश्चतथासर्वेपांडवास्तेमहात्मनः ४८ समेतास्तुप्रविष्टास्तेकृष्णस्यानुमतेनवै ॥
युयुधेसतुकृष्णेनरौक्मिणेयःप्रचोदितः ॥ अनयद्यादवान्सर्वान्यानयंबद्धवान्पुरा ४९ तेमुक्तारौक्मिणेयेनप्राप्तायत्रजनार्दनः ॥ प्रहृष्टमनसःसर्वेनिकुंभव
धकांक्षिणः ५० राजानोवीरमुंचेतिपुनःकामंयथाब्रुवन् ॥ मुमोचचाथतान्वीरोरौक्मिणेयःप्रतापवान् ५१ अधोमुखमुखाःसर्वेबद्धमौनानराधिपाः ॥ ल
ज्जयाभिप्लुतावीरास्तस्थुर्नष्टश्रियस्तदा ५२ निकुंभमपिगोविंदःप्रयतंतंजयंप्रति ॥ योधयामासभगवान्घोरमात्मरिपुंहरिः ५३ परिघेणाहतःकृष्णोनिकुं
भेनभृशंविभो ॥ गदयाचापिकृष्णेननिकुंभस्ताडितोभृशम् ५४ तावुभौमोहमापन्नौसुप्रहारहतौतदा ॥ ततःप्रव्यथितान्दृष्ट्वापांडवांश्चाथयादवान् ५५
जेपुर्मुनिगणास्तत्रकृष्णस्यहितकाम्यया ॥ तुष्टुवुश्चमहात्मानंवेदप्रोक्तैस्तथास्तवैः ५६ ततःप्रत्यागतप्राणोभगवान्केशवस्तदा ॥ दानवश्चपुनर्वीरावुद्य
तौसमरंप्रति ५७ वृषभाविवनर्दंतौगजाविवचभारत ॥ शालावृकाविवक्रुद्धौप्रहरंतौरणोत्कटौ ५८ अथकृष्णंतदोवाचनृपवागशरीरिणी ॥ चक्रेणशमयस्वै
नंदेवब्राह्मणकंटकम् ५९ इतिहोवाचभगवान्देवोविलोदकेश्वरः ॥ धर्मंयशश्चविपुलंप्राप्नुहित्वंमहाबल ६०

षः ॥ ४५ ॥ सुखदुःखेतिस्वीयानांसुखंपरेषांदुःखमितिवक्तव्यम् ॥ ४६ ॥ जनाधिपान्निकुंभनिगृहीतान्यदून् ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ कृष्णेनेति ॥ तत्रतेनायमर्थः सनिकुंभः
कृष्णेनसहयुयुधे रौक्मिणेयस्तुकृष्णेनैवप्रचोदितः मनसाप्रेरितोयादवाननयदित्युत्तरेणसंबंधः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥
॥५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥

॥ ६१ ॥ सूर्यमंडलवर्चसमितिसुदर्शनविशेषणत्वात्पुंस्त्वम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ प्रवरंश्रेष्ठम् ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ ददौतेभ्य इतिशेषः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ७ ॥ षडशीतितमेसुष्मिन्न

तथेत्युक्त्वानमस्कृत्वालोकनाथःसतांगतिः॥ सुदर्शनंमुमोचाथचक्रंदैत्यकुलांतकम् ६१ तन्निकुंभस्याचिच्छेदशिरःप्रवरकुंडलम् ॥ नारायणभुजोत्सृष्टंसूर्यमंडलवर्चसम् ६२ उत्पपातशिरस्तस्यभूमौज्वलितकुंडलम् ॥ मेघमत्तागिरेःशृंगान्मयूरइवभूतले ६३ निकुंभेनिहतेतस्मिन्देवोबिल्वोदकेश्वरः ॥ ततो पचनरव्याघ्रजगत्त्रासकरोविभुः ६४ पपातपुष्पवृष्टिश्चशक्रसृष्टानभस्तलात् ॥ देवदुंदुभयश्चैवप्रणेदुररिनाशने ६५ ननंदचजगत्कृत्स्नंमुनयश्चविशेषतः ॥ दैत्यकन्याश्चभगवान्यदुभ्यःशतशोददौ ६६ क्षत्रियाणांचभगवान्सांत्वयित्वापुनःपुनः॥रत्नानिचाविचित्राणिवासांसिप्रवराणिच ६७ रथानांवाजियुक्तानांषट्सहस्राणिकेशवः ॥ अददत्पांडवेभ्यश्चप्रीतात्मागदपूर्वजः६८तदेवचाथप्रवरंपुरंषट्पुरवर्द्धनः ॥ द्विजायब्रह्मदत्तायददौतार्क्ष्यवरध्वजः ६९ सत्रेसमाप्तेच तदाशंखचक्रगदाधरः ॥ विसर्जयित्वातत्क्षत्रंपांडवांश्चमहाबलः ७० बिल्वोदकेश्वरस्याथसमाजमकरोत्प्रभुः ॥ मांसरूपसमाकीर्णंबह्वन्नंव्यंजनाकुलम् ७१ नियुद्धकुशलान्मल्लान्देवोमल्लप्रियस्तदा ॥ योधयित्वाददौभूरिवित्तंवस्त्राणिचात्मवान् ७२ मातापितृभ्यांसहितोयदुभिश्चमहाबलः ॥ अभिवाद्यब्रह्मदत्तंययौद्वारवतींपुरीं ७३ सविवेशपुरींरम्यांहृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ पुष्पाचित्रपथांवीरोवंद्यमानोनरैःपथि ७४ इमंयःषट्पुरवधंविजयंचक्रपाणिनः ॥ शृणुयाद्वापठेद्वापियुद्धेजयमवाप्नुयात् ७५ अपुत्रोलभतेपुत्रमधनोलभतेधनम् ॥ व्याधितोमुच्यतेरोगीबद्धश्चाप्यथबंधनात् ७६ इदंपुंसवनंप्रोक्तंगर्भाधानंचभारत ॥ श्राद्धेषुपठितंसम्यगक्षय्यकरणंस्मृतम् ७७ इदममरवरस्यभारतेप्रथितबलस्यजयंमहात्मनः ॥ सततमिदंहियःपठेन्नरःसुगतिमितोव्रजते गतज्वरः ७८ मणिकनकविचित्रपाणिपादोनिरतिशयार्कगुणोरिहादिनाथः ॥ चतुरुदधिशयश्चतुर्विधात्माजयतिजगत्पुरुषःसहस्रनामा ७९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिषट्पुरवधोनामपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ श्रुतोयंषट्पुरवधोरम्योमुनिवरोत्तम ॥ पुरोक्तमंधकवधंवैशंपायनकीर्तय १ भानुमत्याश्चहरणंनिकुंभस्यवधंतथा ॥ प्रब्रूहिवदतांश्रेष्ठपरंकौतूहलंहिमे २ वैशंपायनउवाच ॥ दितिर्हतेषुपुत्रेषु विष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ तपसाराधयामासमारीचंकश्यपंपुरा ३ तपसाकालयुक्तेनतथाशुश्रूषयामुनेः ॥ आनुकूल्येनचतथामाधुर्येणचभारत ४ ॥ परितुष्टःकश्यपस्तुतामुवाचतपोधनः ॥ परितुष्टोऽस्मितेभद्रेवरंवरयसुव्रते ५

याध्यायेहिवर्ण्यते ॥ अंधकस्यवधःप्रोक्तोराजप्रश्नानुसारतः ॥ १ ॥ श्रुतोयमिति ॥ १ ॥ निकुंभस्यत्रिदहस्यवधंभानुमत्याहरणेभगवताप्रोक्तम् ॥ २ ॥ ३ ॥ कालयुक्तेनबहुकालीनेन ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ब्रवीत् अब्रवीत् ॥ १६ सोढव्यंदुर्वृत्तत्वमितिशेषः ॥ १७ ॥ अत्रभवतीपूज्यादितिःतस्याः

दितिरुवाच ॥ हतपुत्रास्मिभगवन्देवैर्धर्मभृतांवर ॥ अवध्यंपुत्रमिच्छामिदेवैरमितविक्रमम् ६ कश्यपउवाच ॥ अवध्यस्तेसुतोदेविदाक्षायणिभवोदिति
देवानांसंशयोनात्रकश्चित्कमललोचने ७ देवदेवमृतेरुद्रंतस्यनप्रभवाम्यहम् ॥ आत्माततस्तेपुत्रेणरक्षितव्योहिसर्वथा ८ अन्वालभततांदेवींकश्यपःसत्य
वागथ ॥ अंगुल्योदरदेशेतुसापुत्रंसुषुवेततः ९ सहस्रबाहुंकौरव्यसहस्राशिरसंतथा ॥ द्विसहस्रेक्षणंचैवतावच्चरणमेवच १० सव्रजत्यंधवद्यस्मादनंधो
पिहिभारत ॥ तमंधकोयंनाम्नेतिप्रोचुस्तत्रनिवासिनः ११ अवध्योस्मीतिलोकान्ससर्वान्बाधातिभारत ॥ हरत्यपिचरत्नानिसर्वाण्यात्मबलाश्रयात् १२
वामयत्यात्मवीर्येणनिगृह्याप्सरसांगणान् ॥ सवेश्मन्यूर्जितोत्यर्थंसर्वलोकभयंकरः १३ परदारापहरणंपररत्नविलोपनम् ॥ चकारसततंमोहादंधकःपापनि
श्चयः १४ त्रैलोक्यविजयंकर्तुमुद्यतःसतुभारत॥ सहायैरसुरैःसार्द्धंबहुभिःसर्वधर्षिभिः १५ तच्छ्रुत्वाभगवांश्छक्रःकश्यपंपितरंब्रवीत् ॥ अंधकेनेदमारब्धमी
दृशंमुनिसत्तम १६ आज्ञापयविभोकार्यमस्माकंसमनंतरम् ॥ यवीयमःकथंनामसोढव्यंस्यान्मुनेमया १७ इष्टपुत्रेप्रहर्तव्यंकथंनाममयाविभो ॥ इहात्र
भवतीकुर्यान्मन्युंमयिहतेसुते १८ देवेंद्रवचनंश्रुत्वाकश्यपोथाब्रवीन्मुनिः ॥ वारयिष्यामिदेवेंद्रसर्वथाभद्रमस्तुते १९ अंधकंवारयामासादित्यासहतुकश्य
पः ॥ त्रैलोक्यविजयाद्वीरंकृच्छ्रकृच्छ्रेणभारत २० वारितोपिमदुष्टात्माबाधत्येवदिवौकसः ॥ तैस्तैरुपायैर्दुष्टात्माप्रमथ्यचतथामरान् २१ बभंजकानने
वृक्षानुद्यानानिचदुर्मतिः ॥ उच्चैःश्रवःसुतानश्वान्बलादप्यानयद्दिवः २२ नागान्दिशागजसुतान्दिव्यानपिचभारत ॥ बलाद्धरतिदेवानांपश्यतांवरदर्पि
तः २३ देवानाप्याययंतेतुयेयज्ञैस्तपसातथा ॥ तेषांचकारविघ्नंसदुष्टात्मादेवकंटकः २४ नेजुर्यज्ञैस्त्रयोवर्णास्तेपुश्चनतपांस्यापे ॥ अंधकस्यभयाद्राज
न्यज्ञविघ्नानिकुर्वतः २५ तस्येच्छयावातिवायुरादित्यश्चतपत्युत ॥ चंद्रमावासनक्षत्रोदृश्यतेनैववापुनः २६ नव्रजंतिविमानानिविहायासिभयात्प्रभो
अंधकस्यातिघोरस्यबलदृप्तस्यदुर्मतेः २७ निरोंकारवषट्कारंजगद्धीरतथाभवत् ॥ अंधकस्यातिघोरस्यभयात्कुरुत्कुलोद्वह २८ कुरूंस्तथोत्तरान्पापोद्राव
यामासभारत ॥ भद्राश्वान्केतुमालांश्चजंबुद्वीपांस्तथैवच २९ मानयंतिचतंदेवादानवाश्चदुरासदाः ॥ भूतानिचतथान्यानिसमर्थान्यपिसर्वथा ३०

इष्टपुत्रेमयाहतेसतिसायियमन्युंकुर्यात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ कृच्छ्रकृच्छ्रेणअतिकृच्छ्रेण ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ नेजुःयज्ञंनचक्रुः ॥ २५ ॥ २६ ॥ अंध
कस्यभयादितिशेषः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ वनेषुनौस्वेष्वेव ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ७३ ॥ इच्छतांइच्छयाबभूव ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ परिच्छदस्यपोडशस्त्री सहस्रपरिवारस्यानुरूपम् ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ७ ॥ नवाधिकेशीतितमेध्या

नंदनच्छंदयुक्तेषुयानपात्रेषुभारत ॥ नंदनप्रतिमंसर्वंविहितंविश्वकर्मणा ६५ उद्यानानिसभावृक्षादीर्घिकाःस्यंदनानिच ॥ निवेशितानिशिल्पानिताहशा
न्येवसर्वथा ६६ स्वर्गच्छंदेषुचान्येषुसमासात्स्वर्गसन्निभा ॥ नारायणाज्ञयावीरविहिताविश्वकर्मणा ६७ वनेषुरुरुहुर्वृक्षंमधुरंचैवपक्षिणः ॥ मनोहरतरं
चैवभैमानाममिततेजसाम् ६८ देवलोकोद्भवाःश्वेताविलेपुःकोकिलास्तदा ॥ मधुराणिविचित्राणियदूनांकांक्षितानिच ६९ चंद्रांशुसमरूपेषुहर्म्यपृष्ठेषुव
र्हिणः ॥ ननृतुर्मधुरारावाःशिखंडिगणसंवृताः ७० पताकायानपात्राणांसर्वाःपक्षिगणायुताः ॥ भ्रमरैरुपगीताश्चस्रग्दामासक्तवासिभिः ७१ नारायणाज्ञ
यावृक्षाःपुष्पाणिमुमुचुर्भृशम् ॥ ऋतवश्चारुरूपाणिविहायसिगतास्तदा ७२ ववौमनोहरोवातोरतिखेदहरःसुखः ॥ रजोभिःसर्वपुष्पाणांपृक्तश्चंदनशीत्यभू
त ७३ शीतोष्णमिच्छतांतत्रबभूववसुधापते ॥ वासुदेवप्रसादेनभैमानांक्रीडतांतदा ७४ नक्षुत्पिपासानग्लानिर्नचिंताशोकएवच ॥ आविवेशतदाभैमान्न
भावाच्चक्रपाणिनः ७५ अप्रशांतमहातूर्यागीतनृत्योपशोभिताः ॥ बभूवुःसागरक्रीडाभैमानाममिततेजसाम् ७६ बहुयोजनविस्तीर्णंसमुद्रंसलिलाशयम् ॥
रुद्ध्वाचिक्रीडुर्रिंद्राभाभैमाःकृष्णाभिरक्षिताः ७७ परिच्छदस्यानुरूपयानपात्रंमहात्मनः ॥ नारायणस्यदेवस्यविहितंविश्वकर्मणा ७८ रत्नानियानित्रैलो
क्येविशिष्टानिविशांपते ॥ कृष्णस्यतानिसर्वाणियानपात्रेतितेजसः ७९ पृथक्पृथक्निवासाश्चस्त्रीणांकृष्णस्यभारत ॥ मणिवैडूर्यचित्रास्ताःकांतस्वरवि
भूषिताः ८० सर्वर्तुकुसुमाकीर्णाःसर्वगंधाधिवासिताः ॥ यदुसिंहैःशुभैर्जुष्टाःशकुनैःस्वर्गवासिभिः ॥ ८१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णु
पर्वणिभानुमतीहरणेअष्टाशीतितमोऽध्यायः ८८ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ रेमेबलश्चंदनपंकदिग्धःकादंबरीपानकलःपृथुश्रीः ॥ रक्तेक्षणोरेवतिमा
श्रयित्वाप्रलंबबाहुस्खलितःप्रपातः १ नीलांबुदाभेवसनेवसानश्चंद्रांशुगौरोमदिराविलाक्षः ॥ रराजरामोंबुदमध्यमेत्यसंपूर्णबिंबोभगवानिवेंदुः २ वामैक
कर्णामलकुंडलश्रीःस्मेरन्मनोज्ञाब्जकृतावतंसः ॥ तिर्यक्कटाक्षंप्रिययामुमोदरामोमुखंचावभिवीक्ष्यमाणः ३ अथाज्ञयाकंसनिकुंभशत्रोरुदाररूपोप्सरसांग
णःसः ॥ द्रष्टुंमुदारेवतिमाजगामवेलालयंस्वर्गसमानमृद्धया ४

येमुष्मिन्निरूप्यते ॥ छालिक्याद्यागमःक्रीडागानंभोज्यंमहाद्भुतम् ॥ १ ॥ अथजलक्रीडावर्णनम् रेमेबलइति कादंबरीपानकलः कदंबप्रसूतमदिरापानेनमनोहरः रेवतिमितिह स्वत्वमार्षंछंदोनुरोधात् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ वेलालयंसागरम् ॥ ४ ॥

ताअप्सरसः तासुचकाश्चनवाद्यानुरूपंननृतुः ॥ अन्याःसम्यक्सर्वभावेनचगुः ॥ ५ ॥ अभिनयेनहस्तादिचालनेनलब्धंशिक्षितंयत्हावादिएषांयद्वर्ता अर्थयुक्तप्रयोजनवत् ह्र द्यंचतदनुकूलंच ॥ ६ ॥ रासंगानं ॥ ७ ॥ कंसप्रलंबादिवधंतदनुकारिनृत्यंचकुरित्यर्थः ॥ ८ ॥ अरिष्टधेनुकाभ्यांअरिष्टधेनुकयोः ॥ ९ ॥ १० ॥ शंखह्रदात्शंखादिनि

तांरेवतींचाप्यथवापिरामंसर्वानमस्कृत्यवरांगयष्ट्यः ॥ वाद्यानुरूपंननृतुःसुगात्र्यःसमंततोन्याजगिरेचसम्यक् ५ चक्रुस्तथैवाभिनयेनलब्धंयथावदेषांप्रिय मर्थयुक्तम् ॥ हृद्यानुकूलंचबलस्यतस्यतथाज्ञयारैवतराजपुत्र्याः ६ चक्रुर्हसंत्यश्चतथैवरासंतद्देशभाषाकृतिवेषयुक्ताः ॥ सहस्ततालंललितंसलीलंव रांगनामंगलसंभृतांग्यः ७ संकर्षणाधोक्षजनंदनानिसंकीर्तयंत्योथचमंगलानि ॥ कंसप्रलंबादिवधंचरम्यंचाणूरघातंचतथैवरंगे ८ यशोदयाचप्रथितंयशो थदामोदरत्वंचजनार्दनस्य ॥ वधंतथारिष्टकधेनुकाभ्यांव्रजेचवासंशकुनीवधंच ९ तथाचभग्नौयमलार्जुनौतौसृष्टिंवृकाणामपिवत्सयुक्ताम् ॥ सकालियो नागपतिर्ह्रदेचकृष्णेनदांतश्चयथादुरात्मा १० शंखह्रदादुद्धरणंचवारिपद्मोत्पलानांमधुसूदनेन ॥ गोवर्द्धनोर्थेचगवांधृतोभूद्यथाचकृष्णेनजनार्दनेन ११ कु ब्जांयथागंधकपीपिकांचकुब्जत्वहीनांकृतवांश्चकृष्णः ॥ अवामनंवामनकंचचक्रेकृष्णोयथात्मानमजोप्यनिंद्यः १२ सौभप्रमाथंचलहायुधध्वंववधंमुरस्या प्यथदेवशत्रोः ॥ गंधारकन्यावहनेनृपाणांरथेतथायोजनमूर्जितानाम् १३ ततःसुभद्राहरणेजयंचयुद्धेचबालाह्वकजंबुमाले ॥ रत्नप्रवेकंचयुधार्जितैर्यत्स माहृतंशक्रसमक्षमासीत् १४ एतानिचान्यानिचचारुरूपाजगुःस्त्रियःप्रीतिकराणिराजन् ॥ संकर्षणाधोक्षजहर्षणानिचित्राणिचानेककथाश्रयाणि १५ कादंबरीपानमदोत्कटस्तुबलःपृथुश्रीःसुचुकूर्दरामः ॥ सहस्तस्तालंमधुरंसमंचसभार्ययारैवतराजपुत्र्या १६ तंकूर्दमानंमधुसूदनश्चदृष्ट्वामहात्माचमुदान्वि तोभूत् ॥ चुकूर्दसत्यासहितोमहात्माहर्षागमार्थंचबलस्यधीमान् १७ समुद्रयात्रार्थमथागतश्चचुकूर्दपार्थोनरलोकवीरः ॥ कृष्णेनसार्द्धंमुदितश्चकूर्दसुभद्र याचैववरांगयष्ट्या १८ गदश्चधीमानथसारणश्चप्रद्युम्नसांबौनृपसात्यकिश्च ॥ सत्राजितीसूनुरुदारवीर्यःसुचारुदेष्णश्चसुचारुरूपः १९ वीरौकुमारौनिश ठोल्मुकौचरामात्मजोवीरतमौचुकूर्दतुः ॥ अक्रूरसेनापतिशंकरश्चतथापरेभैमकुलप्रधानाः २० तद्यानपात्रंववृधेतदानींकृष्णप्रभावेनजनेंद्रपुत्र ॥ आपूर्णमापूर्यमुदारकीर्तिंचुकूर्दयद्भिर्नृपभैममुख्यैः २१ तैराससक्तेरतिकूर्दमानैर्यदुप्रवीरैरमरप्रकाशैः ॥ हर्षान्वितंवीरजगत्तथाभूच्छेमुश्चपापा निजनेंद्रसूनो २२

धिपुकातस्मादेवह्रदात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ बालाह्वकजंबुमालिभ्यांसहद्वंद्वेतत्पाद्येप्रसिद्धम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुर्दधातुरत्रगानार्थःचुकूर्दजगौ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यानपात्रंनौः ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ हेराजपुत्रमुनिरत्रदीर्घोभावश्छांदसः हेलाविकारैःलीलानुकारैःरामप्रणेताप्मुनिराजपुत्रेत्यपिपाठः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सहार्द्धभैमाः अर्धभैमैःसहवर्तमानाः पुत्रयोर्ब्येत्यासस्समत्वद्योतनार्थः ॥ ३२ ॥ ३३ वेलिकातीरसंबंधिनीपत्सुखापादयोःसुखस्पर्शा यद्वस्त्वंतरमितीति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पिब

देवोतिथिस्तत्रचनारदोथविप्रप्रियार्थंमुरकेशिशत्रोः ॥ चुकूर्दमध्येयदुसत्तमानांजटाकलापामलितैकदेशः २३ रामप्रणेतामुनिराजपुत्रसएवतत्राभवदप्रमेयः ॥ मध्येचगत्वासचुकूर्दभूयोहेलाविकारैःसविडंबितांगैः २४ ससत्यभामामथकेशवंचपार्थंसुभद्रांचबलंचदेवम् ॥ देवींतथारेवतराजपुत्रींसंदृश्यमदृश्यजहासधीमान् २५ ताहासयामाससुधैर्ययुक्तास्तैस्तैरुपायैःपरिहासशीलः ॥ चेष्टानुकारैर्हसितानुकारैर्लीलानुकारैरपरैश्चधीमान् २६ आभावितंकिंचिदिवोपलक्ष्यनादातिनादान्भगवान्मुमोच ॥ हसन्विहासांश्चजहासहर्षाद्धास्यागमेकृष्णविनोदनार्थम् २७ कृष्णाज्ञयासातिशयानितत्रयथानुरूपाणिददुर्युवत्यः ॥ रत्नानिवस्त्राणिचरूपवंतिजगत्प्रधानानिनृदेवसूनोः २८ माल्यानिचस्वर्गसमुद्भवानिसंतानदामान्यतिमुक्तकानि ॥ सर्वर्तुकान्यप्यनयंस्तदानींददुर्हरेरिंगितकालतज्ज्ञाः २९ रासावसानेत्वथगृह्यहस्तेमहामुनिंनारदमप्रमेयः ॥ पपातकृष्णोभगवान्समुद्रेसात्राजितिंचार्जुनमेवचाथ ॥ ३० उवाचचामेयपराक्रमोथशैनेयमीषत्प्रहसन्पृथुश्रीः ॥ द्विधाकृतास्मिन्पततांशुभूत्वाक्रीडाजलेनौस्तुसहांगनाभिः ३१ सरेवतीकोस्तुबलोर्द्धनेतापुत्रामदीयाश्चसहार्द्धभैमाः ॥ भैमार्द्धमेवाथबलात्मजाश्चसत्पाक्षिणःसंतुसमुद्रतोये ३२ आज्ञापयामासततःसमुद्रंकृष्णःस्मितंप्रांजलिनंप्रतीतः ॥ सुगंधतोयोभवमृष्टतोयस्तथाभवग्राहविवर्जितश्च ३३ दृश्याचतेरत्नविभूषितातुसावेलिकाभूरथपत्सुखाच ॥ मनोनुकूलंचजनस्ययतत्प्रयच्छविज्ञास्यासिमत्प्रभावात् ३४ भवस्वपेयोप्यथचेष्टपेयोजनस्यसर्वस्यमनोनुकूलः ॥ वैडूर्यमुक्तामणिहेमचित्राभवंतुमत्स्यास्त्वयिसौम्यरूपाः ३५ विभृस्वचत्वंकमलोत्पलानिसुगंधसुस्पर्शरसक्षमाणि ॥ षट्पादजुष्टानिमनोहराणिकीलालवर्णैश्चसमन्वितानि ३६ मैरेयमाध्वीकसुरासवानांकुंभांश्चपूर्णान्स्थपयस्वतोये ॥ जांबूनदंपाननिमित्तमेषांपात्रंपपुर्येपुददस्वभैमाः ३७ पुष्पोच्चयैर्वासितशीततोयोभवाप्रमत्तःखलुतोयराशे ॥ यथाव्यलीकंनभवेद्यदूनांसस्त्रीजनानांकुरुतत्प्रयत्नम् ३८ इतीदमुक्त्वाभगवान्समुद्रंततःप्रचिक्रीडसहार्जुनेन ॥ सिषेचपूर्वंनृपनारदंतुसात्राजितीकृष्णमुखेंगितज्ञा ३९ ततोमदावर्जितचारुदेहःपपातरामःसलिलेसलीलम् ॥ साकारमालंब्यकरंकरेणमनोहरांरैवतराजपुत्रीम् ४०

विभृस्वविभृहिधारयेत्यर्थः कीलालमत्ररक्तम ॥ ३६ ॥ मैरेयादयोमद्यभेदाःमैरेयमप्रगौडीसुरा पौष्व्यानिषेधात् माध्वीकसुरामधुपु पसंभवाआसवस्तालादिसंभवः स्वतोयेस्वजलोपरिस्थापयेत्यत्रहस्वत्वमार्षं पपुःपिबेयुः ॥ ३७ ॥ व्यलीकमन्यायम ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ साकारंआकारःकामगतिस्तेनसहयथास्यात्तथा ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ जलदर्दुरान्जलवाद्यविशेषान् ॥ ४५ ॥ कुशेशयाकोशः कमलकलिका आपीडोमुकुट सुराणामिवचारूणिदीर्घत्वादिरहितानिमुखानियासांताः ॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥ ४८ ॥ पक्षेएकत्रस्थितोबलंसिषेचेत्यन्वयःसचबलः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ तेभैमानोपरेमुः क्रीडानतत्यजुः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ विविक्तगात्राःशुद्धवपुषःविमक्तगात्राइतिपाठे

कृष्णात्मजायेत्वथभैममुख्यारामस्यपश्चात्पतिताःसमुद्रे ॥ विरागवस्त्राभरणाःप्रहृष्टाःक्रीडाभिरामामदिराविलाक्षाः ४१ शेषास्तुभैमाहरिमभ्युपेताः क्रीडाभिरामानिशठोल्मुकाद्याः ॥ विचित्रवस्त्राभरणाश्चमत्ताःसतानमाल्यावृतकंठदेशाः ४२ वीर्योपपन्नाःकृतचारुचिह्नाविलिप्तगात्राजलपात्रहस्ताः ॥ गीतानितद्देशमनोहराणिस्वरोपपन्नान्यथगायमानाः ४३ ततःप्रचक्रुर्जलवादितानिनानास्वराणिप्रियवाद्यघोषाः ॥ सहाप्सरोभिस्त्रिदिवालयाभिःकृष्णाज्ञयावेशवधूशतानि ४४ आकाशगंगाजलवादनज्ञाःसदायुवत्योमदनैकचित्ताः ॥ अवादयंस्ताजलदर्दुरांश्चवाद्यानुरूपंजगिरेचहृष्टाः ४५ कुशेशयाकोशविशालनेत्राःकुशेशयापीडविभूषिताश्च ॥ कुशेशयानांरविबोधितानांजहुःश्रियंताःसुरवारमुख्याः ४६ स्त्रीवक्त्रचंद्रैःसकलेंद्रकल्पैरराजराजंच्छतशःसमुद्राः ॥ यदृच्छयादेवविधानतोवानभोयथाचंद्रसहस्रकीर्णम् ४७ समुद्रमेघःसरराजराजन्श्छतहृदास्त्रीप्रभयाभिरामः ॥ सौदामिनीभिन्नइवांबुनाथोदेदीप्यमानोनभसीवमेघः ४८ नारायणश्चैवसनारदश्चासिषेचपक्षेकृतचारुचिह्नः ॥ बलंसपक्षंकृतचारुचिह्नंसचैवपक्षंमधुसूदनस्य ४९ हस्तप्रमुक्तैर्जलयंत्रकैश्चप्रहृष्टरूपाःसिषिचुस्तदानीम् ॥ रागोद्भवावारुणिपानमत्ताःसंकर्षणाधोक्षजदेवपत्न्यः ५० आरक्तनेत्राजलमुक्तिसक्ताःस्त्रीणांसमक्षंपुरुषायमाणाः तेनोपरेमुःसुचिरंचभैमामानंवहंतोमदनंमदंच ५१ अतिप्रसंगंतुविचिंत्यकृष्णस्तान्वारयामासरथांगपाणिः ॥ स्वयंनिवृत्तोचलवाद्यशब्दैःसनारदःपार्थसहायवांश्च ५२ कृष्णेंगितज्ञाजलयुद्धसंगाद्भैमानिवृत्तादृढमानिनोपि ॥ नित्यंतथानंदकराःप्रियाणांप्रियश्चतेषांनृतुःप्रतीताः ५३ नृत्यावसानेभगवानुपेंद्रस्तत्याजधीमानथतोयसंगान् ॥ उत्तीर्यतोयादनुकूललेपंजग्राहदत्त्वामुनिसत्तमाय ५४ उपेंद्रमुत्तीर्णमथाशुदृष्ट्वाभैमाहितेतत्यजुरेवतोयम् ॥ विविक्तगात्रास्त्वथयानभूमिंकृष्णाज्ञयातेययुरप्रमेयाः ५५ यथानुपूर्व्याचयथावयश्चयत्सान्नियोगाश्चतदोपाविष्टाः ॥ अन्नानिवीराबुभुजुःप्रतीताःपपुश्चपेयानियथानुकूलम् ५६ मांसानिपक्वानिफलाम्लकानिचुक्रोत्तरेणाथचदाडिमेन ॥ निष्टप्तशूलानशकलान्पशूंश्चतत्रोपजह्रुःशुचयोथसूदाः ५७

चंदनाद्यनुलिप्तावयवाः ॥ ५५ ॥ यत्सन्नियोगाःयदनुशिष्टाःप्रतीताःप्रख्याताःयथानुकूलंयथाहितम् ॥ ५६ ॥ फलप्रभावाअम्लिकाअम्लतायेषुतानिचुक्रोत्तरेणचुक्रवाधिकेनसूदाःसूपकाराः सूपाइतिवापाठःनिष्टप्तशूलान्शूलंसमारोप्यानिष्टप्तानित्यर्थः निष्टप्तशूल्यानितिवा निष्टप्तशूलयान्अतितप्तपक्वान्शकलान्खंडितान्पशून्हरिणसूकरादीन् ॥ ५७ ॥

१ निष्टप्तशूल्यानि पादिटीकाप्रन्थो लिखितपुस्तके न ।

सुस्विन्नशूल्यान्शूलमारोप्यस्विन्नानित्यर्थः वृक्षाम्लं अम्लवेतसादि ॥ पौरोगवोक्त्यासूदोक्तक्रमेणउपजह्रुः परिवेषणं चक्रुः ॥ ५८ ॥ पीवराणिपुष्टानि ॥ ५९ ॥ ६० ॥ मातुलिंगानिरुद्धकानि पर्णासः कुठेरकं भूस्तृणंशाकभेदः उपदंशैः पानपात्रैः ॥ ६१ ॥ कट्वाकः कटुरसः तद्युक्तकाष्ठशूलानियेषुतैः ॥ ६२ ॥ आर्द्रादीन्खाद्यविशेषान्किलादान्महिषीदुग्धसिक्तान् ॥ ६३ ॥ अपानपाः त्यक्तमद्यादिपानाः पानमित्युपलक्षणंमांसादेः ॥ ६४ ॥ आरनालान्कांजिकानिरसालानितिपाठेतुरसालान् अपरिमितघृतशर्करादिसंस्कृतान् पालवीषुकपर्दनिर्मितपात्रेषुवाबृहच्छरावेषु खादन् अखादन् ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ षड्ग्रामाः स्थानानियेषांरामाणांतैर्यः समाधिः चित्तैकाग्र्यंतद्यस्यांतां तच्चमध्यशुद्ध

सुखिन्नशूल्यान्महिषांश्चबालाञ्छलान्सविष्टतघृतावसिक्तान् ॥ वृक्षाम्लसौवर्चलचुक्रपूर्णान्पौरोगवोक्त्याउपजह्रुरेषाम् ५८ पौरोगवोक्त्याविधिनामृगाणां मांसानिसिद्धानिचपीवराणि ॥ नानाप्रकाराण्युपजह्रुरेषांमृष्टानिपक्वानिचचुक्रचूतैः ५९ पार्श्वानिचान्येशकलानितत्रददुःपशूनांघृतमृक्षितानि ॥ सामुद्रचूर्णैरवचूर्णितानिचूर्णेनमृष्टेनसमारिचेन ६० समूलकैर्दाडिममातुलिंगैःपर्णासहिंग्वार्द्रकभूस्तृणैश्च ॥ तदोपदंशैःसुमुखोत्तरैस्तेपानानिहृष्टाःपपुरप्रमेयाः ६१ कट्वाकशूलैरपिपक्षिभिश्चघृताम्लसौवर्चलतैलसिक्तैः ॥ मैरेयमाध्वीकसुरासवांस्तेपपुःप्रियाभिःपरिवार्यमाणाः ६२ श्वेतेनयुक्तान्पशोणितेनभक्ष्यान्सुगंधांल्लवणान्वितांश्च ॥ आर्द्रान्किलादान्घृतपूर्णकांश्चनानाप्रकारानपिखंडखाद्यान् ६३ अपानपाश्चोद्धवभोजमिश्राःशाकैश्चसूपैश्चबहुप्रकारैः ॥ पेयैश्चदध्नापयसाचवीराःस्वन्नानिराजन्बुभुजुःप्रहृष्टाः ६४ तथारनालांश्चबहुप्रकारान्पपुःसुगंधानपिपालवीषु ॥ शृतंपयःशर्करयाचयुक्तंफलप्रकारांश्चबहूंश्चखादन् ६५ तृप्ताःप्रवृत्ताःपुनरेववीरास्तेभैमसुख्यावनितासहायाः ॥ गीतानिरम्याणिजगुःप्रहृष्टाःकांताभिनीतानिमनोहराणि ६६ आज्ञापयामासततःसतस्यांनिशिप्रहृष्टोभगवानुपेंद्रः ॥ छालिक्यगेयंबहुसन्निधानंयदेवगांधर्वमुदाहरंति ६७ जग्राहवीणामथनारदस्तुषड्ग्रामरागादिसमाधियुक्ताम् ॥ हल्लीसकंतुस्वयमेवकृष्णःसवंशघोषंनरदेवपार्थः ६८ मृदंगवाद्यानपरांश्चवाद्यान्वराप्सरास्ताजगृहुःप्रतीताः ॥ आसारितांतेचततःप्रतीतारंभोत्थितासाभिनयार्थतज्ज्ञा ६९ तयाभिनीतेवरगात्रयष्ट्यातुतोषरामश्चजनार्दनश्च ॥ अथोर्वशीचारुविशालनेत्राहेमाचराजन्नथमिश्रकेशी ७०

भिन्नगौडमिश्रगीतरूपाः हल्लीसकंबहुभिः स्त्रीभिःसहनृत्यम् झल्लीसकमितिपाठेतदाख्यवाद्यविशेषम् झल्लीसकमितिपाठे निषादर्षभादिसप्तस्वरयुतंझल्लीसकंवाद्यविशेषम् जग्राहेतिविपरिणामेनक्रियासंबंधः वंशघोषेणसहयथास्यात्तथा ॥ ६८ ॥ पार्थस्तुमृदंगवाद्यान्जग्राहेत्यनुषंगः अपरांश्चवाद्यान्वराप्सरसोजगृहुरितिसंबंधः आसारितांतइतिभरतोमुनिश्चतुर्विधमासारितंनृत्यविधावुपदिदेशेति ॥ प्रथमंनर्तकीप्रवेशःततश्चासारितार्थोभिनयंमध्ये ततस्तालानुगत्यागाहरणम् ततोदेवताचिन्हरूपेणनृत्यम् एवंचतुर्ष्वप्यासारितेषूक्तम् एवमेषनर्तकीप्रवेशोभरतस्यानुमतः तदंतेरंभानर्तकीउत्थितप्राविष्टायतःसाअभिनयचतुरा ॥ ६९ ॥ अभिनीतेअभिनयेकृतेद्वितीयासारेउर्वशीउत्थितेत्यनुषंगः ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ताःरंभाद्याःपारितोपितेनपरितोषणेनतोषयामासेतिविशेषः ताम्बूलयोगाश्चेतिपदत्रयंवाक्यम् ॥ ७२ ॥ तदाजलक्रीडायामागताभिःपंचचूडाकौवेरीमाहेंद्रीभिश्चतांबूलया
गाःगर्वांकुराआहृताःवयमेताभ्योधिकाइतिस्वगुणाआविष्कृताइत्यर्थः तदेवाहफलानीत्येकश्लोकोवाक्यम् ॥ ७३ ॥ कृष्णेच्छयामानुषाणामनुग्रहायत्रिदिवात्तानाभिछालिक्यंभुविआ
॥३१५॥ हृतं फलानिचदेवयोग्यानिआहृतानि ततःकिमतआहस्थितमिति प्रयुत्रादौ ॥ ७४ ॥ पंचभिःकृष्णरामप्रद्युम्नानिरुद्धसांबैः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ दुःस्वप्ननाशंकरोतितथापापंचविहंती   अ०८९

तिलोत्तमाचाप्यथमेनकाचएतास्तथान्याश्चहरिप्रियार्थम् ॥ जगुस्तथैवाभिनयंचचक्रुरिष्टैश्चकामैर्मनसोनुकूलैः ७१ ताश्चासुदेवेप्यनुरक्तचित्ताःस्वगीतनृ
त्याभिनयैरुदारैः ॥ नरेंद्रसूनोपरितोषितेनतांबूलयोगाश्चवराप्सरोभिः ७२ तदागताभिर्नृवराहृतास्तुकृष्णेप्सयामानमयास्तथैव ॥ फलानिगंधोत्तमवं
तिवीराश्छालिक्यगांधर्वमथाहृतंच ७३ कृष्णेच्छयाचात्रिदिवान्नृदेवअनुग्रहार्थंभुविमानुषाणाम् ॥ स्थितंचरम्यंहरितेजसेवप्रयोजयामाससरौक्मिणेयः ॥
७४ छालिक्यगांधर्वमुदारबुद्धिस्तेनैवतांबूलमथप्रयुक्तम् ॥ प्रयोजितंपंचभिरिंद्रतुल्यैश्छालिक्यमिष्टंसततंनराणाम् ७५ शुभावहंवृद्धिकरंप्रशस्तंमंगल्य
मेवाथतथायशस्यम् ॥ पुण्यंचपुष्टंचभ्युदयावहंचनारायणस्येष्टमुदारकीर्तेः ७६ भरापहंधर्मभरावहंचदुःस्वप्ननाशंपरिकीर्त्यमानम् ॥ करोतिपापंचत
थाविहंतिशृण्वन्सुरावासगतोनरेंद्रः ७७ छालिक्यगांधर्वमुदारकीर्तिर्भैमैकिलैकंदिवसंसहस्रम् ॥ चतुर्युगानांनृपरेवतोथततःप्रवृत्ताचकुमारजातिः ७८
गांधर्वजातिश्चतथापरापिदीपाद्यथादीपशतानिराजन् ॥ विवेदकृष्णश्चसनारदश्चप्रद्युम्नमुख्यैर्नृपभैममुख्यैः ७९ विज्ञानमेतद्धिपरेयथावदुद्देशमात्राच्च
जनास्तुलोके ॥ जानंतिछालिक्यगुणोदयानांतोयंनदीनामथवासमुद्रे ८० ज्ञातुंसमर्थोहिमवान्गिरिर्वाफलाग्रतोवागुणतोथवापि ॥ शक्यंनछालिक्यमृते
तपोभिःस्थानेविधानान्यथमूर्च्छनासु ८१ षड्ग्रामरागेषुचतत्रकार्यंतस्यैकदेशावयवेनराजन् ॥ लेशाभिधानांसुकुमारजातिंनिष्ठांसुदुःखेननराःप्रयांति ॥
८२ छालिक्यगांधर्वगुणोदयेषुयेदेवगंधर्वमहर्षिसंघाः ॥ निष्ठांप्रयांतीत्यवगच्छबुद्ध्याछालिक्यमेवंमधुसूदनेन ८३ भैमोत्तमानांनरदेवदत्तंलोकस्यचानु
ग्रहकाम्ययेव ॥ गतंप्रतिष्ठाममरोपगेयंबालायुवानश्चतथैववृद्धाः ८४ क्रीडंतिभैमाःप्रसवोत्सवेषुपूर्वंतुबालाःसमुदावहंति ॥ वृद्धाश्चपश्चात्प्रतिमानयंति
स्थानेपुनित्यंप्रतिमानयंति ८५ मर्त्येषुमर्त्यान्यदवोतिवीराःस्ववंशधर्मंसमनुस्मरंतः ॥ पुरातनंधर्मविधानतज्ज्ञाःप्रीतिःप्रमाणंनवयःप्रमाणम् ८६
प्रीतिप्रमाणानिहिसौहृदानिप्रीतिंपुरस्कृत्यहितेदशार्हाः ॥ वृष्ण्यंधकाःपुत्रसुखावभूवुर्विसर्जिताःकेशिविनाशनेन ८७   ॥११५॥

त्यन्वयः ॥ ७७ ॥ यच्छालिक्यगांधर्वंसुरावासगतोरेवतःशृण्वन्चतुर्युगानांसहस्रंएकंदिवसंमेने ततएवकुमारजातिप्रमुखागंधर्वभेदाःप्रवृत्ताइतिवाक्यार्थः ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ स्था
नेतद्युक्तं नालंइतिपाठः सुगमः ॥ ८१ ॥ लेशाभिधानांसुकुमारजातिंगायंतोनिष्ठांसमाप्तिंनराःदुःखेनगच्छंतिछालिक्यस्यवार्तेत्यर्थः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

प्रहृष्टरूपस्यसुहृष्टरूपाविनोदिताःकेशिनिषूदनेनेत्यपिपाठः ॥ ८८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ७ ॥
अथास्मिन्नवतितमेह्यध्यायेसन्निरूप्यते ॥ भानुमत्यापहरणंनिकुंभस्यतथावधः ॥ १ ॥ तेषांक्रीडेति ॥ १ ॥ भानोर्यादवविशेषस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ पूर्ववैरमपंनयतिभ्रातुर्हीति
॥ ४ ॥ प्रस्तुतमाहभानोरेवेति भानोरेवकन्यापुरेमहानादआर्तरावः सहसाआकस्मिकःसमुपस्थितःअभ्युत्थितः कथंभूतेकन्यापुरे दुराधर्षेप्यस्वाधीनेनिरीश्वरंरक्षकाभावात्यदूनां
क्रीडासक्त्वात् तत्नुनातिषिप्रमित्याहछिद्रज्ञइति अवसरेणेत्येनप्रत्ययांतं अवसरेदानवाधमोनिकुंभःछिद्रान्वेषी मायया वंचनरतोवसतितिष्ठत्येवक अरण्येद्वारकोपवनेइतिसार्द्धश्लो

स्वर्गंगताश्चाप्सरसांसमूहाःकृत्वाप्रमाणंमधुकंसशत्रोः ॥ प्रहृष्टरूपस्यसुहृष्टरूपावभूवहृष्टःसुरलोकसंघः ॥ ८८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णु
पर्वणिभानुमतीहरणेछालिक्यक्रीडावर्णनंनामैकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तेषांक्रीडाप्रसक्तानांयदूनांपुण्यकर्मणाम् ॥
छिद्रमासाद्यदुर्बुद्धिर्दैवशत्रुर्दुरासदः १ कन्यांभानुमतींनामभानोर्दुहितरंनृप ॥ जहारात्मवधाकांक्षीनिकुंभोनामदानवः २ अंतर्हितोमोहयित्वायदूनां
प्रमदाजनम् ॥ मायावीमाययाराजन्पूर्ववैरमनुस्मरन् ३ भ्रातुर्हिवज्रनाभस्यतस्यकन्याप्रभावती ॥ प्रद्युम्नेनहृतावीरवज्रनाभस्तथाहतः ४ भानोरेवत
थारण्येवसत्यवसरेणहि ॥ अस्वाधीनेदुराधर्षेछिद्रज्ञोदानवाधमः ५ कन्यापुरेमहानादःसहसासमुपस्थितः ॥ तस्यांह्रियंत्यांकन्यायांरुदंत्यांसमितिंजयः
॥ ६ वसुदेवाहुकौवीरौदंशितौनिर्गतावुभौ ॥ आर्तनादमुपश्रुत्यभानोःकन्यापुरेतदा ७ नदृष्टिगोचरौतौतुददृशातेपकारिणम् ॥ तथैवदंशितौयातौयत्र
कृष्णोमहाबलः ८ श्रुतार्थःस्वंविमानंतदारुरोहजनार्दनः ॥ पार्थेनसहितस्तार्क्ष्येनागशत्रुमरिंदमः ९ रथीत्वमनुगच्छेतिसंदिश्यनकरध्वम् ॥ त्वरेतिगरु
डंवीरःसंदिदेशचकाश्यपम् १० वज्रंनगरमायांतंनिकुंभंरणदुर्जयम् ॥ पार्थकृष्णौमहात्मानावासेदतुररिंदमौ ११ प्रद्युम्नश्चमहातेजामायिनांप्रवरोनृप
॥ निकुंभश्चाथतान्दृष्ट्वात्रिधात्मानमथाकरोत् १२ तान्सर्वान्योधयामासनिकुंभःप्रहसन्निव ॥ बहुकंटकगुर्वीभिर्गदाभिरमरोपमः १३ सव्येनालंब्यहस्ते
नकन्यांभानुमतींनृप ॥ दक्षिणेनाथहस्तेनगदयाप्राहरत्पुनः १४ कन्यार्थंनचकृष्णोवाकामोवानृपसत्तम ॥ निर्दयंप्रहरंतिस्मनिकुंभेचमहासुरे १५ समर्था
स्तेमहात्मानःशत्रुंहंतुंदुरासदाः ॥ निशश्वसुर्नरपतेदयाभारावपीडिताः १६ श्रेष्ठोधनुष्मतांपार्थःसर्वथाकुशलोयुधि ॥ नागोष्ट्रविधिनादैत्यंशरपं
क्त्याजघानह १७

कोवावयं ह्रियंत्यांह्रियमाणायाम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विमानं वाहनं तर्हिकिंसामान्यं न तार्क्ष्यमित्यादि ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ तान्दानवान् ॥ १२ ॥ तान्
कृष्णादीन् ॥ १३ ॥ भानुमतींचर्भस्थानीयाम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ निशश्वसुःनिश्वासंमुमुचुः ॥ १६ ॥ नागोष्ट्रविधिनेति कथा कश्चिद्धनुर्धरोखलाघवंदर्शयन् अजगरवेष्टितमुष्ट्रं
दृष्ट्वाअस्त्रप्रयोगविशेषादजगरभेवहंतिनतूष्ट्रमेलंकंतद्वत् ॥ १७ ॥

 तेकृष्णप्रमुखाजग्मुरितिक्रियाविपरिणामेनानुषंगः ॥ १८ ॥ १९ ॥ पृष्ठतोन्यवहितावेवानुययतुरित्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ अरिमर्दनोपि ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ भैमःप्र

तेतुवैतारितकैर्बाणैर्विविधान्दानवान्युधि ॥ नकन्यांकलयायुक्त्याशिक्षयाचमहीपते १८ ततःसकन्ययासार्द्धंतत्रैवांतरधीयत ॥ आसुरीमाश्रितोमायांन
 चतांवेत्तिकश्चन १९ तंकृष्णौरौक्मिणेयश्चपृष्ठतोनुययुस्तदा ॥ द्वारितःशकुनोभूत्वातस्थावथमहासुरः २० तंबाणैःपुनरेवाथवीरोभूयोधनंजयः ॥ वै
तास्तिकैर्मर्मभेद्भि कन्यांरक्षन्नताडयत् २१ सइमांपृथिवींकृत्स्नांसप्तद्वीपांमहासुरः ॥ बभ्रामानुगतश्चैवतैर्वीरैरिरमर्दनः २२ गोकर्णस्योपरिष्टात्तुपर्वतस्यम
हासुरः ॥ पपातवेलांगंगायाःपुलिनेसहकन्यया २३ नदेवानासुराश्चापिलंघयंतितपोधनाः ॥ गोकर्णंतेजसागुप्तंमहादेवस्यभारत २४ एतदंतरमासाद्य
प्रद्युम्नःशीघ्रविक्रमः ॥ कन्यांभानुमतींभैमोजग्राहरणदुर्जयः २५ असुरःसोर्दितोराजन्कृष्णाभ्यांनिशितैःशरैः ॥ त्यक्त्वाथोत्तरगोकर्णंनिकुंभोदक्षिणांदि
शम् ॥ जगामपृष्ठतोयातौकृष्णौतार्क्ष्यगतौतदा २६ विवेशषट्पुरंचैवज्ञातीनामालयंतदा ॥ तत्रवीरौगुहाद्वारिकृष्णौरात्रौतदोषतुः २७ रौक्मिणे
योपिकृष्णेनसंदिष्टोद्वारकांपुरीम् ॥ अनयद्भानुतनयांप्रहृष्टेनांतरात्मनाम् २८ नयित्वाचाययौवीरःषट्पुरंदानवाकुलम् ॥ ददर्शच गुहाद्वारिकृष्णोभी
मपराक्रमौ २९ ऊपतुर्द्वारमाक्रम्यषट्पुरस्यमहाबलौ ॥ कृष्णौप्रद्युम्नसहितौनिकुंभवधकांक्षिणौ ३० ततोनंतरमेतस्माद्बिलादतिबलस्तदा ॥ निर्जगा
मबलीयोद्धुंनिकुंभोभीमविक्रमः ३१ तस्यनिर्गच्छतस्तस्माद्बिलात्पार्थोविशांपते ॥ रुरोधसर्वतोमार्गंशरैर्गांडीवनिःसृतैः ३२ सोभिसृत्यगदांघोरामुद्य
म्यबहुकंटकाम् ॥ शिरस्यताडयत्पार्थंनिकुंभोबलिनांवरः ३३ अदृष्टेनाहतोवीरःशिरस्यथमुमोहसः ॥ गदयाभिहतेपार्थेरक्तंवमतिमुह्यति ॥ हसित्वा
सोसुरोदस्तोरौक्मिणेयमताडयत् ३४ तंप्राङ्मुखमुखंवीरंमायावीमायिनांवरम् ॥ अदृष्टेनाहतोवीरःशिरस्यथमुमोहसः ३५ तथागतौतुदृष्ट्वातौमुह्यमा
नौसुताडितौ ॥ आभिदुद्रावगोविंदोनिकुंभंक्रोधमूर्च्छितः ३६ कौमोदकींसमुद्यम्यगदपूर्वोद्भवोगदाम् ॥ तावन्योन्यंदुराधर्षौगजेंताविभिपेततुः ३७ ऐ
रावतगतःशक्रःसर्वैर्देवगणैःसह ॥ ददर्शतन्महायुद्धंघोरंदेवासुरंतदा ३८ दृष्ट्वादेवान्हृषीकेशाश्चित्रैर्युद्धैररिंदमः ॥ इयेषदानवंहंतुंदेवानांहितकाम्यया ३९
समंडलानिचित्राणिदर्शयामासकेशवः ॥ कौमोदकींमहाबाहुर्ललयन्युद्धकोविदः ४० तथैवासुरमुख्योपिगदांतांबहुकंटकाम् ॥ शिक्षयाभ्रामयानोथमं
डलानिचचारह ४१ वृषभाविवगर्जंतौबृंहताविवकुंजरौ ॥ इषितांतरमासाद्यक्रुद्धौशालावृकाविव ४२

द्युम्नः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अभिसृत्य अभिमुखं आगत्य ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इ
येषइच्छांचकार ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ इषितावासितापुष्पवती।स्त्रिया । वत् ४२ ॥

आजघाननिकुंभस्तुगदयागदपूर्वजम् ॥ स्पष्टाष्टघंटयावीरनादंमुक्त्वातिदारुणम् ४३ तत्कालमेवकृष्णोपिभ्रामयित्वामहागदाम् ॥ निकुंभमूर्द्धनितदा पातयामासभारत ४४ अवष्टभ्यमुहूर्तंतुहरिःकौमोदकींगदाम् ॥ तस्थौजगद्गुरुर्धीमान्मुमोहपतितःक्षितौ ४५ हाहाभूतंजगत्सर्वंतत्कालमभवत्तदा ॥ तथागतेवासुदेवेनरदेवमहात्मनि ४६ आकाशगंगातोयेनशीतेनचसुगंधिना ॥ सिषेचामृतमिश्रेणकृष्णंदेवेश्वरःस्वयम् ४७ नूनमात्मेच्छयाकृष्णस्त थाचक्रेसुरोत्तमः ॥ कोहिशक्तोमहात्मानंयुद्धेमोहयितुंहरिम् ४८ कृष्णःप्रत्यागतप्राणश्चक्रमुद्यम्यभारत ॥ प्रतीच्छेतिदुरात्मानमुवाचरिपुनाशनः ४९ निकुंभोप्यतिमायावीउत्पपातदुरासदः ॥ शरीरंतत्परित्यज्यनतुतंवेत्तिकेशवः ५० मुमूर्षतिमृतोवायमितिमत्वाजनार्दनः ॥ ररक्षस्मरमाणोथवी रोवीरव्रतंविभो ५१ अथप्रद्युम्नकौंतेयावागतौलब्धचेतनौ ॥ स्थितौनारायणाभ्याशेनिकुंभवधनिश्चितौ ५२ प्रद्युम्नोप्यथमायावीविदितःकृष्णमब्रवी त् ॥ निकुंभस्तातनास्त्यत्रगतःक्वापिसुदुर्मतिः ५३ प्रद्युम्नेनैवमुक्तेतुतत्रनाशकलेवरम् ॥ प्रजहासाथभगवानर्जुनेनसहप्रभुः ५४ तदायुतसहस्राणि निकुंभानांजनाधिप ॥ ददृशुस्तेततोवीराःक्षितौदिविचसर्वतः ५५ सहस्राण्येवकृष्णंतुतथापार्थमरिंदम ॥ रौक्मिणेयंतथावीरंतदद्भुतमिवाभवत् ॥ ५६ पांडवस्यधनुःकेचित्केचिदस्यमहाशरान् ॥ अन्येस्यजगृहुर्हस्तावन्येपादौमहासुराः ५७ एवंग्रहायतंवीरमगमंस्तेविहायसि ॥ पार्थानामपिको ट्यस्तुगृहीतानांतदाभवन् ५८ नातंददर्शकृष्णश्चकार्ष्णिश्चरिपुनाशनौ ॥ विच्छिद्यतौशरैर्वीरौनिकुंभंपार्थवर्ज्जितौ ५९ एकैकस्तुद्विधाच्छिन्नोद्वेधाभव तिभारत ॥ दिव्यज्ञानस्ततःकृष्णोभगवाननुदृष्टवान् ६० निकुंभंतत्त्वतश्चापिददर्शमधुसूदनः ॥ स्रष्टारंसर्वमायानांहर्तारंफाल्गुनस्यच ६१ सचक्रेण शिरस्तस्यचकर्त्तासुरसूदनः ॥ पश्यतांसर्वभूतानांभूतभव्यभवोहरिः ६२ समुत्क्वाफाल्गुनंराजञ्छिन्नेशिरसिभारत ॥ पपातासुरमुख्योथछिन्नमू लइवद्रुमः ६३ अथाकाशगतंपार्थंपतमानंविहायसः ॥ कृष्णवाक्येनजग्राहकार्ष्णिर्वीर्यातिमानद ६४ निकुंभेपतितेभूमौसमाश्वास्यधनंजयम् ॥ ज गामद्वारकांदेवःपार्थकामसमन्वितः ६५ सामियायदशार्हौथद्वारकांमुदितोविभुः ॥ नारदंचमहात्मानंववंदेयदुनंदनः ६६ नारदोथमहातेजाभानुंया दवमब्रवीत् ॥ भानोमाकार्षीर्मन्युंत्वंश्रूयतांमेमनंदन ६७

तितंनहतवान् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ विदितः कर्तरिक्तःवेत्तीत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ननाशअदृश्यमभूत् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥
॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ मन्युंकन्यापहारजंदैन्यम् ॥ ६७ ॥

 || ६८ || ६९ || ७० || ७१ || ७२ || ७३ || ७४ || ७५ || ७६ || ७७ || ७८ || || इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणि टीकायांनवतितमोऽध्यायः || ९० ||

क्रीडंत्यारैवतोद्यानेदुर्वासाःकोपितोनया || सशशापततोरोषान्मुनिर्दुहितरंतव ६८ अतिदुर्ल्ललितैःकन्याशत्रुहस्तंगमिष्यति || सुतार्थेतेमयासार्द्धंमु

 निभिःसप्रसादितः ६९ बालांव्रतवतींकन्यामनागसमिमांमुने || शप्तवानसिधर्मज्ञकथंधर्मभृतांवर || अनुग्रहंविधत्स्वात्रवयंविज्ञापयामहे ७० अ

स्माभिरेवमुक्तस्तुदुर्वासाभैमनंदन || उवाचाधोमुखोभूत्वामुहूर्तंकृपयान्वितः ७१ यदवोचमहंवाक्यंतत्तथानतदन्यथा || रिपुहस्तमवश्यंहिगमिष्यातिन

संशयः ७२ अदूषितानुधर्मेणभर्तारमुपलप्स्यति || बहुपुत्राबहुधनासुभगाचभविष्यति ७३ सुगंधगंधाचसदाकुमारीचपुनःपुनः || नचशोकमिमं

घोरंतन्वंगीधारयिष्यति ७४ एवभानुमतींवीरसहदेवायदयिताम् || श्रद्दधानःसशूरश्चधर्मशीलश्चपांडवः ७५ ततोभानुमतींभानुर्ददौमाद्रिसुतायवै ||

सहदेवायधर्मात्मानारदस्यवचःस्मरन् ७६ आनीतःसहदेवश्चप्रेषितश्चक्रपाणिना || विवाहेचतदावृत्तेसभार्यःसपुरींगतः ७७ इमंकृष्णस्यविजयंयःपठे

च्छृणुयादथ || विजयंसर्वकृत्येषुश्रद्दधानोलभेन्नरः ७८ || || इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिभानुमतीहरणेनिकुंभवधोनामनवतित

मोऽध्यायः ९० || || ७ || || जनमेजयउवाच || भानुमत्याप्रहरणंविजयंकेशवस्यच १ क्रीडांचसागरेदिव्यांवृष्णीनामतितेजसाम् || अश्रौषं

परमाश्चर्यमुनेधर्मभृतांवर २ वज्रनाभवधस्तूक्तंनिकुंभवधकीर्तने || तन्मेकौतूहलंश्रोतुंप्रसादाद्भवतोमुने ३ || वैशंपायनउवाच || हंततेवर्तयिष्यामि

वज्रनाभवधंनृप || विजयंचैवकामस्यसांबस्यैवचभारत ४ मेरोःसानौनरपतेतपश्चक्रेमहासुरः || वज्रनाभइतिख्यातोनिश्चितःसाभिर्तिजयः ५ तस्यतु

ष्टोमहातेजाब्रह्मलोकपितामहः || वरेणच्छंदयामासतपसापरितोषितः ६ अवध्यत्वंसदेवेभ्योवव्रेदानवसत्तमः || पुरंवज्रपुरंचापिसर्वरत्नमयंशुभम् ७

स्वच्छंदेनप्रवेशश्चनवायोरपिभारत || अचिंतितेनकामानामुपपत्तिर्नराधिप ८ शाखानगरमुख्यानांसंवाहानांशतानिच || नगरस्याप्रमेयस्यसमंताज्ज

नमेजय ९ तथातदभवत्तस्यवरदानेनभारत || उवासवज्रनगरेवज्रनाभोमहासुरः १० कोटिशोवरलब्धंतमसुराःपरिवार्यते || ऊषुर्वज्रपुरेराजन्सं

वाहपुरेषुचैवच ११ शाखानगरमुख्येषुरम्येषुचनराधिप || हृष्टपुष्टप्रमुदितानृपदेवस्यशत्रवः १२ वज्रनाभोथदुष्टात्मावरदानेनदर्पितः || पुरेस्थश्चा

त्मनश्चैवजगद्बाधितुमुद्यतः १३ महेंद्रमब्रवीद्गत्वादेवलोकंविशांपते || अहमीशितुमिच्छामित्रैलोक्यंपाकशासन १४ अथवामेप्रयच्छस्वयुद्धंदेवग

णेश्वर || सामान्यंहिजगत्कृत्स्नंकाश्यपानांमहात्मनाम् १५

भानुमत्यापहरणमिति || १ || २ || ३ || ४ || ५ || ६ || ७ || ८ || शाखानगरंचतुर्दिक्षुसंवाहानांस्कारापामुद्यानानाम् || ९ || १० || वरलब्धंलब्धवरम् || ११ || १२ ||

|| १३ || ईशितुंपालयितुंत्वंत्वधुनास्वर्गराज्यंत्यजेतिभावः || १४ || काश्यपानांदेवानांअदेयानाच || १५ ||

॥ १६ ॥ न्याय्येन्याचावनपेतम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ शौरेःवसुदेवस्य ॥ २२ ॥ सतांगतिःब्रह्मकृतमर्यादायाअसंगः सतांमार्गः अतोऽसुरेच्छयैवतत्रप्रवेशोलभ्यतेनब

सबृहस्पतिनासार्द्धंमंत्रयित्वामहेश्वरः ॥ वज्रनाभंसुरश्रेष्ठःप्रोवाचकुरुवंशज १६ सत्रेषुदीक्षितःसौम्यःकश्यपोनःपितामुनिः ॥ तस्मिन्वृत्तेयथान्याय्यं तथासहिकरिष्यति १७ ततःसपितरंगत्वाकश्यपंदानवोऽब्रवीत् ॥ यथोक्तंदेवराजेनतमुवाचाथकश्यपः १८ सत्रेवृत्तेकरिष्यामियथान्यायंभविष्यति ॥ त्वंतुवज्रपुरेपुत्रवसगच्छसमाश्रितः १९ एवमुक्तेवज्रनाभःस्वमेवनगरंगतः ॥ महेंद्रोपिययौदेवोद्वारकांद्वारशालिनीम् २० गत्वाचांतर्हितोदेवोवासुदेव मथाब्रवीत् ॥ वज्रनाभस्यवृत्तांतंतमुवाचजनार्दनः २१ शौरेरुपस्थितोदेववाजिमेधोमहाक्रतुः ॥ तस्मिन्वृत्तेवज्रनाभंपातयिष्यामिवासव २२ तत्रोपायं प्रवेशेतुचिंतयावःसतांगतेः ॥ नानिच्छयाप्रवेशोस्तितत्रवायोरपिप्रभो२३ ततोगतोदेवराजोवासुदेवेनसत्कृतः ॥ वाजिमेधेचसंप्राप्तेवसुदेवस्यभारत२४ तस्मिन्यज्ञेवर्तमानेप्रवेशार्थंसुरोत्तमौ ॥ चिंतयामासतुर्वीरौदेवराजाच्युतावुभौ २५ तत्रयज्ञेवर्तमानेसुनाट्येननटस्तदा ॥ महर्षीस्तोषयामासभद्रनाभे तिनामतः २६ तंवरेणमुनिश्रेष्ठाश्छंदयामासुरात्मवत् ॥ सववेतुनटोभद्रोवरंदेवेश्वरोपमः २७ देवेंद्रकृष्णच्छंदेनसरस्वत्याप्रचोदितः॥प्रणिपत्यमुनिश्रेष्ठा नश्वमेधेसमागतान् २८ ॥ नटउवाच ॥ भोज्योद्विजानांसर्वेषांभवेयंमुनिसत्तमाः ॥ सप्तद्वीपांचपृथिवींविचरेयमिमामहम् २९ प्रसिद्धाकाशगमनः शक्तश्चविशेषतः ॥ अवध्यःसर्वभूतानांस्थावरायेचजंगमाः ३० यस्ययस्यचवेषेणप्रविशेयमहंखलु ॥ मृतस्यजीवतोवापिभाव्येनोत्पादितस्यवा ३१ सतूर्यस्तादृशःस्यांविजरारोगविवर्जितः ॥ तुष्येयुर्मुनयोनित्यमन्येचममसर्वदा ३२एवमस्त्वितिसंप्रोक्तोब्राह्मणैर्नृपतेनटः ॥ सप्तद्वीपांवसुमतींपर्यटत्यमरो पमः ३३ पुराणिदानवेंद्राणामुत्तरांश्चकुरूंस्तथा ॥ भद्राश्वान्केतुमालांश्चकालाम्रद्वीपमेवच ३४ पर्वणीषुतुसर्वासुद्वारकांयदुमंडिताम्॥आयातिवरदतः सलोकवीरोमहानटः ३५ ततोहंसान्धार्तराष्ट्रान्देवलोकनिवासिनः ॥ उवाचभगवान्शक्रःसांत्वयित्वासुरेश्वरः ३६ भवंतोभ्रातरोस्माकंकाश्यपादेवपक्षि णः ॥ विमानवाहादेवानांसुकृतीनांतथैवच३७ देवानामस्तिकर्तव्यंकार्यंशत्रुवधान्वितम् ॥ तत्कर्तव्यंनमंत्रश्चभेत्तव्योवःकथंचन ३८ नकुर्वंतांदेवता ज्ञामुग्रोदंडःपतेदपि ॥ सर्वत्राप्रतिपिद्धंवोगमनंहंससत्तमाः ३९

लादित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥ तत्रवसुदेवयज्ञेनाट्येननृत्येन ॥ २६ ॥ २७ ॥ देवेंद्रादिभिरंतःस्थैःप्रेरितइत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ प्रकर्षेणसिद्धंआकाशेगमनंयस्यसः तादृशःभवेयमितिशेषःशक्तश्चशक्तिमान् ॥ ३० ॥ भाव्येनभविष्येण मयातुसद्यएवोत्पादितस्यवेषेणप्रवेष्टुंशक्नुयामित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

अप्रवेश्यमितिच्छेदः ॥ ४० ॥ ४१ । ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे

गत्वाऽप्रवेश्यमन्येषांवज्रनाभपुरोत्तमम् ॥ इतोंतःपुरवापीषुचरध्वमुचितंहिवः ४० तस्यास्तिकन्यारत्नंहित्रैलोक्यातिशयंशुभम् ॥ नाम्नाप्रभावतीनाम

॥११८॥ चंद्राभस्यप्रभावतो ४१ वरदानेनसालब्ध्यामात्राकिलवरानना ॥ हैमवत्यामहादेव्याःसकाशादितिनःश्रुतम् ४२ स्वयंवराचसाकन्याबंधुभिःस्थापितास अ० ९२

ती ॥ आत्मेच्छयापतिंहंसावरयिष्यतिशोभना ४३ तद्भवद्भिर्गुणावाच्याःप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ॥ सद्भूताःकुलरूपस्यशीलस्यवयसस्तथा ४४ यदासा

रक्तभावाचवज्रनाभसुतासती ॥ तस्याःसकाशात्संदेशोनयितव्यःसमाधिना ४५प्रद्युम्नस्यपुनस्तस्मादानयध्वंतथैवच॥स्वबुद्ध्याप्राप्तकालंचसंविधेयंहितं

मम ४६ नेत्रवक्त्रप्रसादश्चकर्तव्यस्तत्रसर्वथा ४७ तथातथागुणावाच्याःप्रद्युम्नस्यमहात्मनः ॥ यथायथाप्रभावत्यामनस्तत्रभवेत्स्थितम् ४८वृत्तांतश्चा

नुदिनंसंप्रदेयोममसर्वथा ॥ द्वारवत्यांचकृष्णस्यभ्रातुर्भमयवीयसः ४९ तावद्यत्नश्चकर्तव्यःप्रद्युम्नोयावदात्मवित् ॥ पर्यावर्नेद्वरारोहांवज्रनाभसुतांविभुः५०

अवध्यास्तेतुदेवानांब्रह्मणोवरदर्पिताः ॥ देवपुत्रैर्हिहंतव्याःप्रद्युम्नप्रमुखैर्युधि ५१ नटोदत्तवरस्तस्यवेषमास्थाययादवाः ॥ प्रद्युम्नाद्यागमिष्यंतिवज्रना

भविनाशनाः ५२ एतच्चसर्वंकर्तव्यमन्यच्चसर्वमेवहि ॥ प्राप्तकालंविधातव्यमस्माकंप्रियकाम्यया ५३ प्रवेशस्तत्रदेवानांनास्तिहंसाःकथंचन ॥ वज्रनाभे

प्सितेतत्रप्रवेशःखलुसर्वथा ५४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तेवासववचःश्रु

त्वाहंसावज्रपुरंययुः ॥ पूर्वोचितंहिगमनंतेषांतत्रजनाधिप १ तेदीर्घिकासुरम्यासुनिपेतुर्वीरपक्षिणः ॥ पद्मोत्पलैरावृतासुकांचनैःस्पर्शनक्षमैः २ तेवैनदं

तोमधुरंसंस्कृतापूर्वभाषिणः ॥ पूर्वमप्यागतास्तेतुविस्मयंजनयंतिहि ३ अंतःपुरोपभोग्यासुचेरुर्वापीषुतेनृप ॥ इष्टास्तेवज्रनाभस्यात्रिविष्टपनिवासिनः

४ ॥ आलपंतःसुमधुरंधार्तराष्ट्राजनेश्वर ॥ सतानुवाचदैतेयोधार्तराष्ट्रानिदंवचः ५ त्रिविष्टपेनित्यरताभवंतश्चारुभाषिणः ॥ यदैवेहोत्सवोस्माकंभवद्भिरव

गम्यते ६ आगंतव्यंजालपादाःस्वामिदंभवतांगृहम् ॥ विस्रब्धंचप्रवेष्टव्यंत्रिविष्टपनिवासिभिः ७ तेतथोक्ताःशकुनयोवज्रनाभेनभारत ॥ तथेत्युक्त्वा

दिविविशुर्दानवेंद्रनिवेशनम् ८ चक्रुःपरिचयंतेचदेवकार्यव्यपेक्षया ॥ मानुपालापिनस्तेतुकथाश्चक्रुःपृथग्विधाः ९ वंशबद्धाःकाश्यपानांसर्वकल्याणभा

गिनां ॥ स्त्रियोरेमुर्विशेषेणशृण्वंत्यःसंगताःकथाः १० विचरंतस्ततोहंसादद्दशुश्चारुहासिनीम् ॥ प्रभावतींवरारोहांवज्रनाभसुतांतदा ११ हंसाःपरिचि ॥११८॥

तांचक्रुस्तांततश्चारुहासिनीम् ॥ सख्योंशुचिमुखींचक्रेहंसीराजसुतातदा १२

विष्णुपर्वणिटीकायामेकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ७ ॥ तेवासवेति ॥ १ ॥ २ ॥ संस्कृतापूर्वभाषिणः संस्कृतंअपूर्वंभाषंतेतथा ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ जालपादाः भोहंसाः ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ काश्यपानादानवानाम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ रातिः सुखं ॥ १६ ॥ १७ ॥ रूपंस्वभावेसौंदर्येइतिमेदिनी कुलंजनपदेगृहेइतिविश्वः ॥ १८ ॥ किमर्थमेष्यति तस्याआगमनंप्रसक्तमेवनास्तीत्यर्थः ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अनंगंकामदेवंसांगंकृत्वापुत्रोविहितइत्यन्वयः निबर्हितःहतः ॥ २४ ॥ २५ । २६ ॥ तेजसाप्रभावेन ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ यमुद्दिश्य

सातांकदाचित्पप्रच्छवज्रनाभसुतांसखीम्॥ विश्रंभितांपृथक्सूक्तैराख्यानकशतैर्वराम् १३ त्रैलोक्यसुंदरींविद्धित्वामहंहिप्रभावति ॥रूपशीलगुणैर्देविकिंचि त्त्वांवक्तुमुत्सहे १४ व्यतिक्रामतितेभीरुयौवनंचारुहासिनि ॥ यदतीतंपुनर्नेतिगतंस्रोतइवांभसः १५ कामोपभोगतुल्याहिरतिर्देविनविद्यते ॥ स्त्रीणांजगति कल्याणिसत्यमेतद्ब्रवीमिते १६ स्वयंवरेचन्यस्तात्वंपित्रासर्वांगशोभने ॥ नचकांश्चिद्वरयसेदेवासुरकुलोद्भवान् १७ व्रीडितायांतिसुश्रोणिप्रत्याख्याता स्त्वयाशुभे ॥ रूपशौर्यगुणैर्युक्तान्सदृशांस्त्वंकुलस्यहि १८ आगतान्नेच्छसेदेविसदृशान्कुलरूपयोः ॥ इहैष्यतिकिमर्थंत्वांप्रद्युम्नोरुक्मिणीसुतः १९ त्रै लोक्येयस्यरूपेणसदृशोनकुलेनवा ॥ गुणैर्वाचारुसर्वांगिशौर्येणाप्यस्तिवाशुभे २० देवेषुदेवःसुश्रोणिदानवेषुचदानवः ॥ मानुषेष्वपिधर्मात्मामनुष्यः समहाबलः २१ यंसदादेविदृष्ट्वाहिस्रवंतिजघनानिहि ॥ आपीनानीवधेनूनांस्रोतांसिसरितानिव २२ नपूर्णचंद्रेणमुखंनयनेवाकुशेशयैः ॥ उत्सहेनो पमातुंहिमृगेंद्रेणाथवागतिम् २३ जगतःसारमुद्धृत्यपुत्रःसविहितःशुभे ॥ कृत्वानंगंवरेसांगंविष्णुनाप्रभविष्णुना २४ हृतेनशंबरोबाल्येयेनपापोनिब र्हितः ॥ मायाश्चसर्वाःसंप्राप्तानचशीलंविनाशितम् २५ यान्यान्गुणान्पृथुश्रोणिमनसाकल्पयिष्यसि ॥ एष्टव्यास्त्रिषुलोकेषुप्रद्युम्नेसर्वएवते २६ रुच्याव ह्निप्रतीकाशःक्षमयापृथिवीसमः ॥ तेजसासूर्यसदृशोगांभीर्येणह्रदोपमः २७ प्रभावतीशुचिमुखीत्वितिहोवाचभामिनी २७ ॥ ॥ प्रभावत्युवाच ॥ वि ष्णुर्मानुषलोकस्थःश्रुतःसुबहुशोमया ॥ पितुःकथयतःसौम्येनारदस्यचधीमतः २८ शत्रुःकिलसदैत्यानांवर्जनीयःसदानघे ॥ कुलानिकिलदैत्यानांते नदग्धानिमानिनि २९ प्रदीप्तेनरथांगेनशार्ङ्गेणगदयातथा ॥ शाखानगरदेशेषुवसंतिकिलयेसुराः ३० इत्येतेदानवेंद्रेणसंदिश्यंतेहितंप्रति ॥ मनोरथो हिसर्वासांस्त्रीणामेवशुचिस्मिते ३१ भवेद्धिमेपतिकुलंश्रेष्ठंपितृकुलादिति ॥ यदिनामाभ्युपायःस्यात्तस्येहागमनंप्रति ३२ महाननुग्रहोमेस्यात्कुलं स्यात्पावितंचमे ॥ समर्थनांमेपृष्टात्वंप्रयच्छशुचिलापिनि ३३ प्रद्युम्नःस्याद्यथाभर्त्तासमेवृष्णिकुलोद्भवः ॥ अत्यंतवैरीदैत्यानामुद्वेजनकरोहरिः ३४ अ सुरगणांस्त्रियोवृद्धाःकथयंत्योमयाश्रुताः ॥ प्रद्युम्नस्यतथाजन्मपुरस्तादपिमेश्रुतम् ३५

दानवेंद्रेणअसुराःसंदिश्यंतेतंबलवंतंप्रतिस्त्रीणांमनोरथःभवत्येव कामंमूढत्वात्वैरिकुलेप्यनुरागोभवतीतिभावः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ समर्थनांकार्यघटनोपायम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

१ समर्थानां वरिष्टा स्वमिति लिखितपुस्तके तदा समर्थाः कार्यघटकाः इति टीका ।

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ संस्तवःमदीयास्तुतिर्नविद्यते नटनिकटेये नश्रुतगुणोमामसौउपेयादित्यर्थःसंस्तवःपरिचयोवा ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ नटंभद्राख्यस्यनटस्यवेषं भैमानांयादवानाम् ॥ ५८ ॥ विदूषकंउपहा

॥११६॥ अ०९१

यथाचतेननिहतोबलवान्कालशंबरः ॥ हृदिमेवर्ततेनित्यंप्रद्युम्नःखलुसत्तमे ३६ हेतुःसनास्तिस्यात्तेनयथाममसमागमः ॥ दासीतवाहंसख्याहेंदूत्येत्वांच विसर्जये ३७ पंडितासिवदोपायंममतस्यचसंगमे ॥ ततस्तांसांत्वयित्वासाप्रहसंतीदमब्रवीत् ३८ ॥ ॥ शुचिमुख्युवाच ॥ ॥ तत्रदूतीगमिष्यामितवाहंचारुहासिनि ॥ इमांभक्तिंतवोदारांप्रवक्ष्यामिशुचिस्मिते ३९ तथाचैवकरिष्यामियथैष्यातितवांतिकम् ॥ साक्षात्कामेनसुश्रोणिभविष्यति सकामिनि ४० इतिमेभाषितंनित्यंस्मरथाःशुचिलोचने ॥ कथाकुशलतांपित्रेकथयस्वायतेक्षणे ४१ ममत्वंतत्रमेदेवीविहितंसम्यक्प्रपत्स्यसे ॥ इत्युक्त्वासातथाचक्रेयतत्सातामथाब्रवीत् ४२ दानवेंद्रश्चतांहंसींपप्रच्छांतःपुरेतदा ॥ प्रभावत्यासमाख्याताकथाकुशलतातव ४३ तत्त्वंशुचिमुखिब्रूहिकथांयोग्यतयावरे ॥ किंत्वयादृष्टमाश्चर्यंजगत्युत्तमपक्षिणि ४४ अदृष्टपूर्वमन्यैर्वायोग्यायोग्यमनिंदिते ॥ सोवाचवज्रनाभंतुहंसीवरनरोत्तम ४५ श्रूयतामित्यथामंत्र्यदानवेंद्रंमहाद्युतिम् ॥ दृष्टामेशांडिलीनामसाध्वीदानवसत्तम ॥ आश्चर्यकर्मकुर्वतीमेरुपार्श्वेमनस्विनी ४६ सुमनाश्चैवकौशल्यासर्वभूतहितेरता ॥ कथंचिद्गरशांडिल्याःशैलपुत्र्याःशुभासखी ४७ नटश्चैवमयादृष्टोमुनिदत्तवरःशुभः ॥ कामरूपीचभोज्यश्चत्रैलोक्येनित्यसंमतः ४८ कुरून्यात्युत्तरान्वीरकालाम्रद्वीपमेवच ॥ भद्राश्वान्केतुमालांश्चद्वीपानन्यांस्तथानघ ४९ देवगंधर्वगेयानिनृत्यानिविविधानिच ॥ सवेत्तिदेवान्नृत्येनविस्मापयतिसर्वथा ॥ ॥ ५० ॥ वज्रनाभउवाच ॥ श्रुतमेतन्मयाहंसिनचिरादिवविस्तरम् ॥ चारणानांकथयतांसिद्धानांचमहात्मनाम् ५१ कुतूहलंमाप्यास्तिसर्वथापक्षिनंदिनि ॥ नटेदत्तवरेतास्मिन्संस्तवस्तुनविद्यते ५२ ॥ हंस्युवाच ॥ सप्तद्वीपान्विचरतिनटःसादितिजोत्तम ॥ गुणवंतंजनंश्रुत्वागुणकार्यःसमर्वथा ५३ तवचेच्छृणुयाद्वीरसद्भूतंगुणविस्तरम् ॥ नटंतदागतंविद्धिपुरंतवमहासुर ५४ ॥ वज्रनाभउवाच ॥ उपायःसृज्यतांहंसियेनेहसनटःशुभे ॥ आगच्छेन्ममभद्रंतेविषयंपक्षिनंदिनि ५५ तेहंसावज्रनाभेनकार्यहेतोर्विसर्जिताः ॥ देवेंद्रायाथकृष्णायशशंसुःसर्वमेवतत् ५६ अधोक्षजेनप्रद्युम्नोनियुक्तस्तत्रकर्मणि ॥ प्रभावत्याश्चसंसर्गेवज्रनाभवधेतथा ५७ दैवींमायांसमाश्रित्यसंविधायहरिर्नटम् ॥ नटवेषेणभैमानांप्रेषयामासभारत ५८ प्रद्युम्नंनायकंकृत्वासांबंकृत्वाविदूषकम् ॥ पारिपार्श्वेगदंवीरमन्यान्भैमांस्तथैवच ५९

॥११६॥

सकं पारिपार्श्वेइत्यनेन श्रुतिधरत्वं लक्ष्यं गदं श्रुतिधरंकृत्वेत्यर्थः ॥ ५९ ॥

वारमुख्यावेश्याः तूर्यसदृशाः तद्वदयिनृत्यगीतवादित्रसादृश्याः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखि० हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥
ततःपूर्वश्रुतोभद्रनामानटएवात्रमात्तइवितेषांबुद्धिरभूदित्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ पर्यायार्थेवेषधारणार्थे ॥ ४ ॥ वासीनांदैर्घ्यमार्षम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अच्युतहेराज

वारमुख्यानटीःकृत्वातत्तूर्यसदृशास्तदा ॥ तथैवभद्रंभद्रस्यसहायांश्चतथाविधान् ६० प्रद्युम्नविहितंरम्यंविमानंतेमहारथाः ॥ जग्मुरारुह्यकार्यार्थंदेवानाममितौजसाम् ६१ एकैकस्यसमारूपेपुरुषाःपुरुषस्यते ॥ स्त्रीणांचसदृशाःसर्वेतेस्वरूपैर्नराधिपाः ६२ तेवज्रनगरस्याथशाखानगरमुत्तमम् ॥ जग्मुर्दानवसंकीर्णंसुपुरंनामनामतः ॥ ६३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवज्रनाभप्रद्युम्नोत्तरेप्रद्युम्नादिगमनेद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःस्वपुरवासीनामसुराणांनराधिपः ॥ ददावाज्ञांवज्रनाभोदीयतांगृहमुत्तमम् १ आतिथ्यंक्रियतामेषांबहुरत्नमुपायनम् ॥ वासांसिसविचित्राणिसुखायजनरंजनम् २ भर्तुराज्ञांसमालभ्यतथाचक्रुश्चसर्वशः ॥ पूर्वश्रुतोनटःप्राप्तःकौतूहलमजीजनत् ३ नटस्याथददुर्दैत्याःसत्कारंपरयामुदा ॥ पर्यायार्थंददुश्चापिरत्नानिसुबहून्यथ ४ ततःसननृतेतत्रवरदत्तोनटस्तस्था ॥ स्वपुरेपुरवासीनांपरंहर्षसमादधत् ५ रामायणंमहाकाव्यमुद्दिश्यंनाटकीकृतम् ॥ जन्मविष्णोरमेयस्यराक्षसेंद्रवधेप्सया ६ लोमपादोदशरथऋष्यशृंगंमहामुनिम् ॥ शांतामप्यानयामासगणिकाभिःसहानघ ७ रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरतश्चैवभारत ॥ ऋष्यशृंगश्चशांताचतथारूपैर्नटैःकृताः ८ तत्कालजीविनोवृद्धादानवाविस्मयंगताः ॥ आचचक्षुश्चतेषांवैरूपतुल्यत्वमच्युतम् ९ संस्काराभिनयौतेषांप्रस्तावानांचधारणम् ॥ दृष्ट्वासर्वेप्रवेशंचदानवाविस्मयंगताः १० तेरक्ताविस्मयंनेदुरसुराःपरयामुदा ॥ उत्थायोत्थायनाट्यस्यविषयेषुपुनःपुनः ११ ददुर्वस्त्राणितुष्टाश्चग्रैवेयवलयानिच ॥ हारान्मनोहरांश्चैवहेमवैडूर्यभूषितान् १२ पृथगर्थेषुदत्तेषुलोकैस्तेतुष्टुवुर्नटाः ॥ असुरांश्चमुनींश्चैवगात्रैरभिजनैरपि १३ प्रेषितंवज्रनाभस्यशाखानगरवासिभिः ॥ नटस्यदिव्यरूपस्यनरेंद्रागमनंतदा १४ पुराश्रुतार्थोदैत्येंद्रःप्रेषयामासभारत ॥ आनीयतांवज्रपुरंनटोसावितिहर्षितः १५ दानवेंद्रवचःश्रुत्वाशाखानगरवासिभिः ॥ नीतावज्रपुरंरम्यंनटवेषणयादवाः १६ आवासश्चततोदत्तःसुकृतोविश्वकर्मणा ॥ एष्टव्यंयच्चतत्सर्वंदत्तंशतगुणोत्तरम् १७

न् ॥ ९ ॥ संस्कारः वेषधारणं अभिनयःक्रियादर्शनं प्रस्तावःक्रियाणप्रसंजनं प्रवेशःपात्राणांप्रथमदर्शनम् ॥ १० ॥ विस्मयंसविस्मयंसाश्चर्यम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

कालोत्सवंमहाकालरुद्रस्योत्सवंचक्रेनटद्वाराचमूवाटंसैनिकाह्वानंप्रेक्षणार्थम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ छन्नेजालजवनिकापिहितस्थाने अतएवचक्षुर्दृश्येचक्षुःसंनिहितंदृश्यंनाट्यंयत्रतथाभूते ॥ २० भैमाआपीतिसंधिरार्षः ॥ २१ ॥ घनंकांस्यतालादिकम् ससुषिरंसच्छिद्रंवेणुप्रभृतिकं मुरजामर्दलाः आनकःपटहः तंत्रीतिरुद्रवीणादिकानामुपलक्षणम् एवमादीनातोद्यान्वाद्यविशेषान् ॥ २२ ॥ भैमस्त्रियःभैमैरानीतावारनार्यः ॥ २३ ॥ आगांधारमिति निषादर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवताख्यान् सप्तस्वरान्व्याप्य ग्रामःकतिपय

अथकालोत्सवंचक्रेवज्रनाभोमहासुरः ॥ कारयामासरम्यंचचमूवाटंप्रहृष्टवान् १८ ततस्तान्परिविश्रांतान्प्रेक्षार्थायप्रचोदयत् ॥ दत्त्वारत्नानिभूरीणिवज्रनाभोमहाबलः १९ उपविष्टश्चतान्द्रष्टुंसहज्ञातिभिरात्मवान् ॥ छन्नेचांतःपुरंस्थाप्यचक्षुर्दृश्येनराधिपः २० भैमापिबद्धनेपथ्यानटवेषधरास्तथा ॥ कार्यार्थंभीमकर्माणोनृत्यार्थमुपचक्रमुः २१ ततोघनंससुषिरंमुरजानकभूषितम् ॥ तंत्रीस्वरगणैर्विद्धानातोद्यानन्ववादयन् २२ ततस्तुदेवगांधारंछालिक्यंश्रवणामृतम् ॥ भैमस्त्रियःप्रजगिरेमनःश्रोत्रसुखावहम् २३ आगांधारग्रामरागंगंगावतरणंतथा ॥ विद्धमासारितंरम्यंजगिरेस्वरसंपदा २४ लयतालसमंश्रुत्वागंगावतरणंशुभम् ॥ असुरांस्तोषयामासउत्थायोत्थाषभारत २५ नंदिंचवादयामासप्रद्युम्नोगदएवच ॥ सांबश्चवीर्यसंपन्नःकार्यार्थंनटतांगतः २६ नांद्यंतेचतदाश्लोकंगंगावतरणाश्रितम् ॥ रौक्मिणेयस्तदोवाचसम्यक्स्वविनयान्वितम् २७ रंभाभिसारंकौबेरंनाटकंननृतुस्ततः ॥ शूरोरावणरूपेणरंभावेषंमनोवती २८ नलकूबरस्तुप्रद्युम्नःसांबस्तस्यविदूषकः ॥ कैलासोरूपितश्चापिमाययायदुनंदनैः २९ शापश्चदत्तःक्रुद्धेनरावणस्यदुरात्मनः नलकूबरेणचयथारंभाचाप्यथसांत्विता ३० एतत्प्रकरणंवीराननृतुर्यदुनंदनाः ॥ नारदस्यमुनेःकीर्तिंसर्वज्ञस्यमहात्मनः ३१ पादोद्धारेणनृत्येनतथैवाभिनयेनच ॥ तुष्टुवुर्दानवावीराभैमानाममितितेजसाम् ३२ तेददुर्वस्त्रमुख्यानिरत्नान्याभरणानिच ॥ हारांस्तरलविद्धांश्चवैडूर्यमणिभूषितान् ३३ विमानानिविचित्राणिरथांश्चाकाशगामिनः ॥ गजानाकाशगांश्चैवदिव्यनागकुलोद्भवान् ३४ चंदनानिचदिव्यानिशीतानिरसवंतिच ॥ गुरूण्यगुरुमुख्यानिगंधाढ्यानिचभारत ३५ चिंतामणीनुदारांश्चचिंतितेसर्वकामदान् ॥ प्रेक्षासुतासुबह्वीषुददंतोदानवास्तथा ३६

स्वरसंघः तेचत्रयः रागोवसंतादिः । साकल्येनगांधारादयोयत्रतत्गंगावतरणंनामगीतविशेषविद्धंरागांतरमिश्रंआसारितंमूर्च्छितंजगिरेगीतंकृतवंत्यः ॥ २४ ॥ २५ ॥ नांदिंनंदिकेश्वरमुखंचर्मकोशमयंवाद्यविशेषम् द्वादशपटहशब्दोनंदिरित्यन्ये नांदीमितिपाठेनांदींदेवद्विजादीनांशुभशंसिनींअष्टभिर्दशभिर्वाअवांतरवाक्ययुक्तांपूर्वरंगप्रधानांवाक्यावलींवादयामासपपाठेतिकेचित् ॥ २६ ॥ नांद्यंतेमंगलपद्यपाठांते ॥ २७ ॥ कूबरोनलकूबरःतत्संबंधिनंकौबेरं मनोवतीनामकाचिद्वारांगना ॥ २८ ॥ रूपितःकल्पितः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ नृत्येनरावणशापजाह्लादप्रदत्तेन ॥ ३२ ॥ तरलोवर्तुलोमणिः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ समागमेकालःकृतइतिसंबंधः ॥ ४० ॥ आत्मवतिआत्मभक्ते ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ संविधानंसंकेतम् ॥ ४५ कामंमद्युम्नं ग

धनरत्नैर्विरहिताःकृताःपुरुषसत्तम ॥ स्त्रियोदानवमुख्यानांतथैवचजनेश्वर ३७ ततोहंसीप्रभावत्याःसखीप्राहप्रभावतीम् ॥ गतास्मिद्वारकांरम्यांभैमगु प्तामनिंदिते ३८ प्रद्युम्नश्चमयादृष्टोविविक्तेचारुलोचने ॥ भक्तिश्चकथितातस्यमयातवशुचिस्मिते ३९ तेनहृष्टेनकालश्चकृतःकमललोचने॥अथप्रदोष समयेत्वयासहसमागमे ४० तदद्यरुचिरश्रोणितवप्रियसमागमः ॥ नह्यात्मवतिभाषंतिमिथ्याभैमकुलोद्भवाः ४१ ततःप्रभावतीहृष्टाहंसींतामिदमब्रवी त् ॥ उषितास्मिमयावासैस्त्वमुमर्हासिसुंदरि ४२ त्वयाहंसहितावासेद्रष्टुमिच्छामिकेशविम् ॥ निःसाध्वसाभविष्यामित्वयासहविहंगमे ४३ हंसीतथेति चोवाचसखींकमललोचनाम् ॥ आरुरोहचतद्धर्म्यंप्रभावत्याविहंगमा ४४विश्वकर्मकृतेतत्रहर्म्यपृष्ठेप्रभावती ॥ संविधानंचकाराशुप्रद्युम्नागमनक्षमम् ॥ ४५ तस्मिन्कृतेसंविधानेकाममानयितुंययौ ॥ प्रभावतीमनुज्ञाप्यहंसीवायुसमागतौ ४६ नटवेषधरंकामंगत्वोवाचशुचिस्मिता ॥ अद्यभूतःसभगव न्समयोवर्ततेनिशि ४७ तथेतिप्राहतांकामःसानिवृत्ताथपक्षिणी ॥ अभ्यागताचसाहंसीप्रभावतिमथाब्रवीत् ॥ अभ्येतिरौक्मिणेयोसावाश्वसायतलो चने ४८ प्रद्युम्नोनीयमानंतुददृशेमाल्यमात्मवान् ॥ भ्रमरैरावृतंवीरःसुगंधमरिमर्दनः ४९ निलिल्येतत्रमाल्येतुभूत्वामधुकरस्तदा ॥ प्रभावत्यानी यमानेविदितार्थःप्रतापवान् ५० प्रवेशितंचतन्माल्यंस्त्रीभिर्मधुकरायुतम् ॥ उपनीतंप्रभावत्यैस्त्रीभिस्तद्भ्रमरावृतम् ५१ अविदूरेचविन्यस्तंप्रभावत्या जनाधिप ॥ भ्रमरास्तेययुःसौम्यसंध्याकालेह्युपस्थिते ५२ सभैमप्रवरोवीरस्तैःसहायैर्विहीनतः ॥ कर्णोत्पलेप्रभावत्यानिलिल्येशनकैरिव ५३ ततःप्र भावतीहंसीमुवाचवदतांवरा ॥ उद्यंतंपूर्णचंद्रंसासमीक्ष्यातिमनोहरम् ५४ सखिदह्यतिमेंगानिमुखंचपरिशुष्यति ॥ औत्सुक्यंहृदिचातीवकोयंव्याधिर नौषधः ५५ दधद्द्विगुणमौत्सुक्यमसौपूर्णनिशाकरः ॥ नवोदितःशीतरश्मिःसख्यंहरातिचप्रियः ५६ नदृष्टपूर्वोहिमयाश्रुतमात्रेणकांक्षितः ॥ अहोधूम यंतेगानिस्त्रीस्वभावस्यधिक्खलु ५७ कल्पयामियथाबुद्ध्यायदिनाभ्येतिमेप्रियः ॥ कुमुद्वतीगतंमार्गेहागमिष्याम्यकिंचन ॥ मदनाशीविषेणास्मिहाहाद ष्टामनस्विनी ५८ शीतवीर्याःप्रकृत्यैवजगतोह्लादनाःसुखाः ॥ दहंतिममगात्राणिकिंनुचंद्रगभस्तयः ५९

तौगत्याम ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ आश्वसेतिच्छेदः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ प्रभावत्याप्रभावत्यर्थं नीयमानेमाल्ये ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ प्रियोपिसख्यंहरतिअप्रियवद्भवती त्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ कुमुद्वतीगतंमार्गंजीवत्येवभर्तरियौवनेमरणम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

---

१ आश्वायतलोचने इ० पा० तदा आश्विति छेदः इ० टी०

प्रकृत्याशीतलोवायुर्नानापुष्परजोवहः ॥ दावाग्निसदृशोमेद्यदंदहीतिशुभांतनुम् ६० ततःसंकल्पयेएवस्थैर्यंकार्यमिवात्मनः ॥ नावतिष्ठातिनिर्वीर्यंमनः संकल्पधर्षितम् ६१ विमनस्कास्मिमुह्यामिवेपथुर्मेमहान्हृदि ॥ बभ्रमीतिचमेदृष्टिर्हाहायामिध्रुवंक्षयम् ॥ ६२ ॥ इतिश्रीम०खि०हरिवंशेविष्णुपर्वणिवज्रनाभपुरेप्रद्युम्नगमनेत्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आविष्टेयंमयाबालासर्वथेत्यवगम्यतु ॥ कार्ष्णिर्हृष्टेनमनसाहंसीमिदमुवाचह १ दैत्येंद्रतनयांप्राप्तमवगच्छस्वमामिह ॥ षट्पदैःसहषट्पादोभूत्वामाल्येनिलीयहि २ विधेयोस्मिप्रभावत्यायथेष्टंमयिवर्ततताम् ॥ इत्युक्त्वादर्शयामाससुरूपोरूपमात्मनः ३ तद्धर्म्यपृष्ठंप्रभयाद्योतितंतस्यधीमतः ॥ अभिभूताप्रभाचैवराजंश्चंद्रोद्भवाशुभा ४ प्रभावत्यास्तुतंदृष्ट्वावदृधेकामसागरः ॥ चंद्रस्येवोदयेप्राप्तेपर्वण्यांसरितांपतिः ५ सलज्जाधोमुखीकिंचित्किंचित्तिर्यगवेक्षिणी ॥ प्रभावतीतदातस्थौनिश्चलंकमलेक्षणा ६ करेणाधःप्रदेशेतांचारुभूषणभूषिताम् ॥ स्पृष्ट्वोवाचवरारोहांरोमांचिततनुस्ततः ७ मनोरथशतैर्लब्धंकिंपूर्णेंदुसमप्रभम् ॥ अधोमुखंमुखंकृत्वानमांकिंचित्प्रभाषसे ८ प्रभोपमर्दमाकार्षीर्विदनस्यवरानने ॥ साध्वसंत्यज्यतांभीरुदासःसाध्वनुगृह्यताम् ९ नकालमिवपश्यामिभीरुभीरुत्वमुत्सृज ॥ याचाम्येषोंजलिंकृत्वाप्राप्तकालंनिबोधमे १० गांधर्वेणविवाहेनकुरुष्वानुग्रहंमम ॥ देशकालानुरूपेणरूपेणाप्रतिमासती ११ उपस्पृश्यततोभैमोमणिस्थंजातवेदसम् ॥ जुहावसमयेवीरःपुष्पैर्मंत्रानुदीरयन् १२ जग्राहाथकरंतस्यावराभरणभूषितम् ॥ चक्रेप्रदक्षिणंचैवतंमणिस्थंहुताशनम् १३ प्रजज्वालसतेजस्वीमानयन्नच्युतात्मजम् ॥ भगवानजगतःसाक्षीशुभस्याथाशुभस्यच १४ उद्दिश्यदक्षिणांवीरोविप्राणांयदुनंदनः ॥ उवाचहंसींद्वारस्थांतिष्ठावांरक्षपक्षिणि १५ तस्यांप्रणम्ययातायांकामस्तांचारुलोचनाम् ॥ गृहायदक्षिणेहस्तेनिनायशयनोत्तमम् १६ ऊरावेवोपवेश्यैनांसांत्वयित्वापुनःपुनः ॥ चुचुंबशनकैर्गंडंवासयन्मुखमारुतैः १७ ततोस्याश्वपपौवक्त्रपद्मंमधुकरोयथा ॥ आलिलिंगेचसुश्रोणींक्रमेणरतिकोविदः १८ अरामयद्रहस्यैनांनचोद्वेजितवांस्तदा ॥ अपकृष्टंचरत्यर्थंरतिकार्यविशारदः ॥ उवाससतयासार्द्धंरमन्कृष्णसुतःप्रभुः १९ अरुणोदयकालेचययौयत्रनटालयम् ॥ अकामयाप्रभावत्याकथंचित्सविसर्जितः २० तामेवमनसाकांतांकांतरूपांसमुद्वहन् ॥ तऊषुर्नटवेषेणकार्यार्थंभैमवंशजाः २१

॥ ९३ ॥ ध ॥ आविष्टेयमिति ॥ १ ॥ अवगच्छस्वज्ञापय माल्येनिलीयप्राप्तंमाम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ आवांदंपती ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अपकृष्टंअर्थंचरतिनवोढत्वादितिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ महात्मनांनटानाम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

प्रतीक्षंतस्तदावाक्यमिंद्रकेशवयोस्तदा ॥ उद्योगंवज्रनाभस्यत्रैलोक्यविजयंप्रति २२ प्रतीक्षंतोमहात्मानोगुह्यसंरक्षणेरताः ॥ कश्यपस्यमुनेःसत्रंयाव
तावन्नराधिप २३ देवासुराणांसर्वेषामविरोधोमहात्मनाम् ॥ त्रैलोक्यविजयार्थाययततांधर्मचारिणाम् २४ एवंकालंप्रतीक्षाणांवसतांतत्रधीमताम् ॥
संप्राप्तःप्रावृषोरम्यःसर्वभूतमनोहरः २५ अहर्निशंचवृत्तांतंप्रयच्छंतिमनोजवाः ॥ शक्रकेशवयोर्हंसाःकुमाराणांमहात्मनाम् २६ रेमेसहप्रभावत्याप्रद्युम्न
श्चानुरूपया ॥ रात्रौरात्रौमहातेजाधार्तराष्ट्राभिरक्षितः २७ तैर्हिवज्रपुरंहंसैर्वसद्भिर्वासवाज्ञया ॥ व्याप्तंनृपनटांस्तांस्तुनविदुःकालमोहिताः २८ दिवा
पिरौक्मिणेयस्तुप्रभावत्यानृपालये ॥ तिष्ठत्यंतर्हितोवीरोहंससंघाभिरक्षितः २९ माययास्यप्रतिच्छायादृश्यतेहिनटालये ॥ देहार्द्धेनतुकौरव्यासिषेवे
सौप्रभावतीम् ३० सन्नर्तिविनयंशीलंलीलांदाक्ष्यमथार्जवम् ॥ स्पृहयंत्यसुरादृष्ट्वाविदग्धांचमहात्मनाम् ३१ रूपंविलासंगंधंचमंजुभाषामथार्यताम् ॥
तासांयादवनारीणांस्पृहयंत्यसुरस्त्रियः ३२ वज्रनाभस्यतुभ्रातासुनाभोनामविश्रुतः॥ दुहितृद्वयंचनृपतेस्तस्यरूपगुणान्वितम् ३३ एकाचंद्रवतीनाम्ना
गुणवत्यथचापरा ॥ प्रभावत्यालयंतेतुव्रजतःखलुनित्यदा ३४ ददृशातेतुतेतत्ररतिसक्तांप्रभावतीम् ॥ परिपप्रच्छतुश्चैवाविस्रंभोपगतांसतीम् ३५ सोवा
चममविद्यास्तियाधीताकांक्षितंपतिम् ॥ रत्यर्थमानयत्याशुसौभाग्यंचप्रयच्छति ३६ देवंवादानवंवापिविवशंमद्यएवहि ॥ साहंरमामिकांतेनदेवपुत्रे
णधीमता ३७ दृश्यतांमत्प्रभावेणप्रद्युम्नःसुप्रियोमम ॥ तेदृष्ट्वाविस्मयंयातेरूपयौवनसंपदं ३८ पुनरेवाब्रवीत्तेतुभगिन्यौचारुहासिनी ॥ प्रभावतीवरारो
हाकालप्राप्तमिदंवचः ३९ देवाधर्मरतानित्यंदंभशीलामहासुराः ॥ देवास्तपसिरक्ताहिसुखेरक्तामहासुराः ४० देवाःसत्येरतानित्यमनृतेतुमहासुराः ॥ धर्म
स्तपश्चसत्यंचयत्रयत्रजयोध्रुवम् ४१ देवपुत्रौवरयतांपतीविद्यांददाम्यहम् ॥ उचितौमत्प्रभावेणसद्यएवोपलप्स्यथः ४२ तांतथेत्यूचतुर्हृष्टेभगिन्यौ
चारुलोचनाम् ॥ परिपप्रच्छभैमंचकार्यंतत्पतिमानिनी ४३ सपितृव्यंगदंवीरंसांबंचाथाब्रवीत्तदा ॥ रूपान्वितौसुशीलौचशूरौचरणकर्मणि ४४ ॥ प्रभा
वत्युवाच ॥ ॥ परितुष्टेनदत्तामेविद्यादुर्वाससापुरा ॥ परितुष्टेनसौभाग्यंसदाकन्यात्वमेवच ४५ देवदानवयक्षाणांयंध्यास्यसिसतेपतिः ॥ भवितं
तिमयाचैववीरोयमभिकांक्षितः ४६ गृह्णीतंतदिमांविद्यांसद्योवांप्रियसंगमः ॥ ततोजगृहतुर्हृष्टेतांविद्यांभगिनीमुखात् ४७ दध्यतुर्गदसांबौचविद्या
मभ्यस्यतेशुभे ॥ तौप्रद्युम्नेनसहितौप्रविष्टौभैमनंदनौ ४८

 ॥ ४२ ॥ भैमंप्रद्युम्नं कार्यंकर्तव्यं कस्यानयनंकर्तव्यमित्येवंरूपं तत्पतिमानिनीतंपतिंमन्यतेतथा ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ दध्यतुःध्यातवत्यौ ॥ ४८ ॥

कार्ष्णिनाप्रद्युम्नोक्या।मायया प्रच्छन्नंयथास्यात्तथ।प्रविष्टौ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इ०ह०वि०टी०चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ नभोनभस्यइति ॥ १ ॥ २ ॥ सदृशाःधाराः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ शिखीन्शिखिनःमयूरान् समादृतान्नृत्येएवादरयुक्तान् ॥ ७ ॥ ८ ॥ आशंकमानाःशाद्वलभूमौसारूप्यादनतिसादृश्यत्वावसंतिनसंती

॥१२२॥ प्रच्छन्नौमाययावीरौकार्ष्णिनामायिनानृप ॥ गांधर्वेणविवाहेनतावप्यरिबलार्दनौ ४९ पाणिंजगृहतुर्वीरौमंत्रपूर्वंसतांप्रियौ ॥ चंद्रवत्यागदःसांबोगुणवत्याचकेशविः ५० रेमिरेसुरकन्याभिर्वीरास्तेयदुपुंगवाः ॥ मार्गमाणास्त्वनुज्ञांतेशक्रकेशवयोस्तदा ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेवि० प्रभावतीपाणिग्रहणेचतुर्नवतितमोऽध्यायः ९४ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नभोनभस्येथनिरीक्ष्यमासिकामस्तदातोयदवृंदकीर्णम् ॥ प्रभावतींचारुविशालनेत्रामुवाचपूर्णेंदुनिकाशवक्त्रः १ तवाननाभोवरगात्रिचंद्रोनदृश्यतेसुंदरिचारुबिंबः ॥ त्वत्केशपाशप्रतिमैर्निरुद्धोबलाहकैश्चारुनिरंतरोरु २ संदृश्यतेसुभ्रुतडिद्घनस्थात्वंहेमचार्वाभरणान्वितेव ॥ मुंचंतिधाराश्चघनानदंतस्त्वद्धारयष्टेःसदृशावरांगि ३ घनप्रदेशेषुबलाकपंक्त्यस्त्वद्दंतपङ्क्तिप्रातिमाविभांति ॥ निमग्नपद्मानिसरित्सुसुभ्रुनभांतितोयानिरयाकुलानि ४ अमीघनावायुवशोपयाताबलाकमालामलचारुदंताः ॥ अन्योन्यमभ्याहनितुंप्रवृत्तावनेषुनागाइवशुक्लदंताः ५ धनुस्त्रिवर्णंवरगात्रिपश्यकृतंतवापांगभिवाननस्थं ॥ विभूषयंतंगगनंघनांश्चप्रहर्षणंकामिजनस्यकांते ६ घनान्नदंतःप्रतिनर्दमानान्निरीक्ष्यसुश्रोणिशिखीन्प्रहृष्टान् ॥ समादृतानुद्धतपिच्छभारान्प्रियाभिरामानुपनृत्यमानान् ७ हर्म्येषुचान्येशशिपांडुरेषुराजंतिसुश्रोणिमयूरसंघाः ॥ मुहूर्तशोभामतिचारुरूपांदत्वापतंतोवलभीपुटेषु ८ प्रक्लिन्नपक्षास्तरुमस्तकेषुमुहूर्तचूडामणितांविधाय ॥ प्रयांतिभूमिंनवशाद्वलानामाशंकमानाघृतचारुदेहाः ९ प्रयातिधारांतरनिःसृतश्चसुखोनिलश्चंदनपंकशीतः ॥ कदंबसर्जार्जुनपुष्पभूतंसमावहन्गंधमनंगबंधुं १० रतिश्रमस्वेदविनाशहेतुर्नवोदभारानयनेचहेतुः ॥ नमारुतःस्याद्यदिचारुगात्रिनमेघकालोममवल्लभःस्यात् ११ एवंविधेषुप्रियसंगमेषुरतावसानेयदुपैतिवायुः ॥ रतिश्रमस्वेदहरःसुगंधीततःपरंकिंसुखमस्तिलोके १२ जलाप्लुतानीक्ष्यमहानदीनांसुगात्रिहंसाःपुलिनानिहृष्टाः ॥ गताःश्रमंमानसवासलुब्धाःससारसाःक्रौंचगणानुविद्धाः १३ नभांतिनद्योनमारांसिचैवहतात्विषीवायतचारुनेत्रे ॥ गतेषुहंसेष्वथसारसेषुरथांगतुल्याह्वयनेषुचैव १४ भोगैकदेशेनशुभंशयानंध्रुवंजगन्नाथमुपेंद्रमीशम् ॥ निद्राभ्युपेतावरकालतज्ज्ञाश्रियंप्रणम्योत्तरचारुरूपाम् १५ अ०३४

तिशंकमानाइत्यर्थः ॥ ९ ॥ पंकइवशीतः पुष्पेभ्योभूतं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ गताःश्रममानसेवासार्थंश्राम्यतोहंसायत्रदृष्टाः तेनमानसादपस्यस्थानस्याविक्यमुक्तंईक्ष्यवीक्ष्य ॥ १३ ॥ हतात्विषीवहतशोभेइवउपलक्षणमेतत् नद्यादीनांनद्यो।पिहतत्विषइत्यर्थःअथवाद्य।विङ्तोन्यत्रेतिशेषः ॥ १४ ॥ भोगैकदेशेनसर्पैकपार्श्वेनउपलक्षितं सप्तम्यर्थेवातृतीया निद्राश्रियंप्रणम्यईशंउपेता भगवतिनिद्रातिश्रीर्जागर्तीत्यर्थः वरकालतज्ज्ञाप्राप्तंपहरिंचजानाना ॥ १५ ॥ ॥१२२॥

॥ १६ ॥ ध्रुवंसर्वेदास्रवंतिऋतवःसर्वेइविशेषः ॥ १७ ॥ नागाइति भ्रमरैःपेपीयमानाम्वृक्षादीन्सुकुमारतरान्विषनकाःस्पृशंतीपिग्लानिनयंतीत्याश्चर्यमितिभावः ॥ १८ ॥
तवचारुमुखस्तनोरुकर्तृनभःवीक्ष्यअभिन्नदृष्टंकामोत्रेकाद्रस्विन्नममूदितिशेषः पतिष्यंतमितिपुंस्त्वमार्षम् । १९ ॥ बलाकानांमालेव आकुलंनिबिडंमाल्यदामेवतेन ॥ २० ॥
प्रवृत्तचक्रःचक्रंआज्ञा ॥ २१ ॥ पूतंनिर्मलम् अतएवपवित्रंशोधकं ॥ २२ ॥ प्लवंगमोभेकःगृहारंभासमर्थः वार्षिकेषुअष्टसुपक्षेषुगोष्ठोगोव्रजस्तद्वत्स्वुटचार्तःसन्विरौतिरावेदष्टां

निद्रायमाणेभगवत्युपेंद्रेमेघांबराक्रांतनिशाकरोद्य ॥ पद्मामलाभःकमलायताक्षिकृष्णस्यवक्त्रानुकृतिंकरोति १६ कदंबनीपार्जुनकेतकानांस्रजोध्रुवंकृ
ष्णमुपानयंति ॥ पुष्पाणिचान्यान्यृतवःसमस्ताःकृष्णात्प्रमादानभिकांक्षमाणाः १७ नागाश्चरंतोविषदिग्धवक्त्राःस्पृशंतिपुष्पाण्यपिपादपान्यान् ॥ पे
पीयमानान्भ्रमरैर्जनानांकौतूहलंतेजनयंत्यतीव १८ तोयातिभारांबुदवृंदनद्धंनभःपतिष्यंतमिवाभिवीक्ष्य ॥ निपानगंभीरमभिन्नवृष्टंमनोहरंचारुमुखस्तनो
रु १९ बलाकमालाकुलमाल्यदाम्नानिरीक्ष्यरम्यंघनवृंदमेतत् ॥ सस्यानिभूमावभिवर्षमाणंजगद्धितार्थंविमलांगयष्टे २० जलावलंबांबुदवृंदकर्षीवनैर्घना
न्योधयतीववायुः ॥ प्रवृत्तचक्रोनृपतिर्वनस्थान्गजान्गजैःस्वैरिववीर्यदृप्तान् २१ अभ्रैममंभोविमृजंतिमेघाःपूतंपवित्रंपवनैःसुगंधि ॥ हर्षागहंचातकबर्हिणा
नांवरांडजानांजलदप्रियाणाम् २२ प्लवंगमःषोडशपक्षशायीविरौतिगोष्ठःसहकामिनीभिः ॥ ऋचोद्विजातिःप्रियसत्यधर्मायथासुशिष्यैःपरिवार्यमाणः
२३ गुणोमहांस्तोयदकालजोयंप्रबुद्धमेघस्वनभीषितायत् ॥ परिष्वजंतःपरिवर्द्धयंतिविनापिशय्यासमयंप्रियाणाम् २४ दोषोयमेकःसलिलागमस्य
मांप्रत्युदारान्वयवर्णशीले ॥ नदृश्यतेयत्तववक्त्रतुल्योघनग्रहग्रस्ततनुःशशांकः २५ प्रदृश्यतेभीरुयदाशशांकोघनांतरस्थोजगतःप्रदीपः ॥ तदानुपश्यं
तिजनाःप्रहृष्टावंधुंप्रवासादिवसन्निवृत्तम् २६ विलापसाक्षीप्रियहीनितानांसदृश्यतेभीरुयदाशशांकः ॥ नेत्रोत्सवःप्रोषितकामुकानांदृष्ट्वैवकांतंभवतीत्यवै
मि २७ नेत्रोत्सवःकांतसमागतानांदावाग्नितुल्यःप्रियहीनितानाम् ॥ तेनैवदेहेनवरांगनानांचंद्रोपितावत्प्रियविप्रियश्च २८ विनापिचंद्रेणपुरेपितुस्तेयतः
प्रभाचंद्रगभस्तिगौरि ॥ गुणागुणांश्चंद्रमसोनवेद्मियतस्ततोहंप्रशशंसयिष्ये २९ अत्रापयोब्राह्मणराज्यमीडचोदुरापमन्यैःसुकृतैस्तपोभिः ॥ गायंतिविप्राः
पवमानसंज्ञंसमागताःपर्वणिचाप्युदारम् ३०

तऋचोद्विजातिरिति ॥ २३ ॥ प्रियाणांकाममितिशेषः ॥ २४ ॥ मांप्रतिभातीतिशेषः ॥ २५ ॥ २६ ॥ इतरेषांनेत्रोत्सवोपिप्रोषितकामुकानांदृष्ट्वैवकांतंकस्यमुखस्यअंतंअवमानं
भवतीति यद्वाप्रोषितकामुकानांकांतंदृष्ट्वैवनेत्रोत्सवोभवतीत्यवैमिनान्यथा ॥ २७ ॥ प्रियश्चासौविप्रयश्चेतिसमासः ॥ २८ ॥ विनापीत्यनेनवज्रपुरेगृहांतःचंद्रदर्शनंनासीदि
तिगम्यतेप्रशशंसयिष्येअतिशयेनकथयिष्ये स्वार्थेणिच् ॥ २९ ॥ पर्वणियज्ञे ॥ ३० ॥

यस्यबुधस्यपुरूरवाःसुतस्तस्यपितार्यश्चईडयः स्तुत्यःप्राणाग्निः ब्रह्मणेप्राणायजुष्टंनिर्वपामीतिमंत्रलिंगात्ब्रह्मौदनिकोग्निःगंधर्वलोकात्पुरूरवसाआनीयमानोमध्येमार्गेनिहितः सन्नष्टः तमेवनष्टमग्निमन्विष्यनतस्स्थानेशमीगर्भमश्वत्थमपश्यत् ततोश्वत्थादरणीआहृत्याग्नित्रयसाध्यंप्रताकर्मप्रावर्तयतपुरूरवाइति तत्रोपधिवनस्पतीनामीशश्चंद्रोश्वत्थोत्पादनद्वारानष्टमग्निमजीजनदित्युच्यते भवात्माद्रुद्रेणशिरसाधृतत्वात्तस्यात्मेवात्माभवात्मा ॥ ३१ ॥ यश्चंद्रःउर्वशीपौत्रात्मनास्वयंवाचकमेकामितवान् अमृतेतितस्याप्यापूरणं

पिताबुधस्योत्तरवीर्यकर्मापुरूरवायस्यसुतोनृदेवः ॥ प्राणाग्निरीडयोग्निमजीजनद्योनष्टंशमीगर्भभवंभवात्मा ३१ तथैवपश्चाद्यक्रमेमहात्मापुरोर्वशीमप्सरसांवरिष्ठां ॥ पीतःपुरायोमृतसर्वदेहोमुनिप्रवीरैर्वरगात्रिघोरैः ३२ नृपःकुशाग्रैःपुनरेवयश्चधीमानतोग्निर्दिविपूज्यतेच ॥ आयुश्चवंशेनहुषश्चयस्ययोदेवराजत्वमवापवीरः ३३ देवातिदेवोभगवान्प्रसूतोवंशेहरिर्यत्रजगत्प्रणेता ॥ भैमःप्रवीरःसुरकार्यहेतोर्यःसुभ्रुदक्षस्यवृतःसुताभिः ३४ बभूवराजाथवसुश्चयस्यवंशेमहात्माशशिवंशदीपः ॥ यश्चक्रवर्तित्वमवापवीरःस्वैःकर्मभिःशक्रसमप्रभावः ३५ यदुश्चराजाशशिवंशमुख्योयोवापमह्यामधिराजभावम् ॥ भोजाःकुलेयस्यनराधिपस्यवीराःप्रसूताःसुरराजतुल्याः ३६ नकूटकृद्यस्यनृपोस्तिवंशेननास्तिकोनैष्कृतिकोपिवाथ ॥ अश्रद्दधानोप्यथवाकदर्यःशौर्येणवावारिरुहाक्षिहीनः ३७ वंशेवधूस्त्वंकमलायताक्षिश्लाघ्यागुणानामतिपात्रभूता ॥ कुरुप्रणामंशिखराग्रदंतेतस्यत्वमीशस्यसतांप्रियस्य३८ नारायणायात्मभवायनायलोकायनायात्रिदशायनाय ॥ खगेंद्रकेतोःपुरुषोत्तमायकुरुप्रणामंश्वशुरायदेवि ३९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिप्रद्युम्नभाषणेपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ सत्रावसानेचमुनेःकश्यपस्यातितेजसः ॥ जग्मुर्देवासुराःस्वानिस्थानान्यमितविक्रमाः १ वज्रनाभोपिनिर्वृत्तेसत्रेकश्यपमभ्यगात् ॥ त्रैलोक्यविजयाकांक्षीतमुवाचाथकश्यपः २ वज्रनाभनिबोधत्वंश्रोतव्यंयादिचेन्मम ॥ वसवज्रपुरेपुत्रस्वजनेनसमावृतः ३ तपसाभ्यधिकःशक्रःशक्तश्चैवस्वभावतः ॥ ब्रह्मण्यश्चकृतज्ञश्चज्येष्ठःश्रेष्ठतमोगुणैः ४ राजाकृत्स्नस्यजगतःपात्रभूतःसतांगतिः ॥ संप्राप्तोलोकराज्यंससर्वभूतहितेरतः ५

सूचितं घोरैरितिदेहस्यवपानंनगुषकोरवादित्युक्तं ॥ ३२ ॥ यस्यवंशेआयुर्नृपःकुशाग्रैरेवकुशाग्रोपलक्षितक्रतुपरंपरयादिविगतोग्निः अग्निसायुज्यंप्राप्तः पूज्यतेचेतिपूर्वार्द्धार्थः यस्यवंशेनहुषश्चादिविगतः योदेवराजत्वमवापेत्यन्वयः ॥ ३३ ॥ यश्चंद्रः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ शिखराग्रदंतिशिखरंलोहितमणिविशेषः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ सत्रावसानेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

विहन्यसेंम्रियसे ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

नैवशक्यस्त्वयाजेतुंवज्रनाभविहन्यसे ॥ अहिंपदाऽभ्युक्रमन्वैनाचिराद्विनशिष्यासि ६ वज्रनाभश्चतद्वाक्यंनाभिनंदतिभारत ॥ कालपाशपरीतांगोमर्तुं
कामइवौषधं ७ अभिवाद्यसदुर्बुद्धिःकश्यपंलोकभावनं ॥ त्रैलोक्यविजयारंभेमतिंचक्रेदुरासदः ८ ज्ञातियोधान्समानीयमित्राणिसुबहूनिच ॥ प्रतस्थेस्व
र्गमेवाग्रेविजिगीषन्विशांपते ९ एतस्मिन्नंतरेदेवौकृष्णेंद्रौचमहाबलौ ॥ प्रेषयामासतुर्हंसान्वज्रनाभवधंप्रति १० समागतास्तुतच्छ्रुत्वायदुमुख्यामहाबलाः ॥
मंत्रयित्वामहात्मानश्चिंतामापेदिरेतथा ११ वज्रनाभोथहंतव्यःप्रद्युम्नेनेत्यसंशयम् ॥ तयोर्दुहितरोभार्याभक्त्याताःसर्वभावनाः १२ सर्वाःसगर्भास्ता
श्चैवकिंनुकार्यमनंतरम् ॥ प्राप्तःप्रसवकालश्चतासांनातिचिरादिव १३ संमंत्रयित्वैतदर्थंहंसानूचुर्महाबलाः ॥ आख्येयमर्थंस्त्वत्स्त्वंशक्रकेशवयोस्तदा १४
हंसैर्गत्वातदाख्यातंदेवयोस्तद्यथातथम् ॥ ताभ्यांहंसास्तुसंदिष्टानभेतव्यमितिप्रभो १५ उत्पत्स्यंतिगुणैःश्लाघ्याःपुत्रावःकामरूपिणः ॥ गर्भस्थाःसर्व
वेदांश्चसांगान्वेत्स्यंत्यनिंदिताः १६ तथाचानागतंसर्वमस्त्राणिविविधानिच ॥ सद्यएवयुवानश्चभविष्यंतिसुपंडिताः १७ एवमुक्त्वागताहंसा पुनर्वज्रपुरं
विभो ॥ शशंसुश्चैवभैमानांशक्रकेशवभाषितं १८ प्रभावतीतदापुत्रंसुषुवेसदृशंपितुः ॥ सद्योयौवनसंप्राप्तंसर्वज्ञत्वंचभारत १९ मासमात्रेणसुषुवेदेवी
चंद्रवतीनृप ॥ चंद्रप्रभमितिख्यातंतनयंसदृशंपितुः २० सद्यश्चयौवनंप्राप्तंसर्वज्ञत्वंचभारत ॥ गुणवत्यपिपुत्रंचगुणवंतमनिंदिता २१ युवानावथसद्य
स्तौसर्वशास्त्रार्थकोविदौ ॥ इंद्रोपेंद्रप्रसादेनसंवृत्तौयुद्धवर्धनौ २२ हर्म्यपृष्ठेवर्द्धमानादृष्टास्तेयदुनंदनाः ॥ इंद्रोपेंद्रेच्छयावीरनान्यथेत्यवधार्यताम् २३
निवेदिताश्चसंभ्रांतैर्दैत्यैराकाशरक्षिभिः ॥ वज्रनाभायवीरायत्रिविष्टपजयैषिणे २४ वधायसर्वेगृह्यंतांममैतेगृहधर्षकाः ॥ इत्युवाचासुरपतिर्वज्रनाभोमहा
सुरः २५ ततःसैन्यंसमाज्ञप्तमसुरेंद्रेणधीमता ॥ आवारयामासदिशःसर्वाःकुरुकुलोद्वह २६ गृह्यंतामाशुवध्यंतामितिवाचस्ततस्ततः ॥ उच्चेरुरसुरेंद्र
स्यशासनादरिशासिनः २७ तच्छ्रुत्वाव्यथितास्तेषांमातरःपुत्रवत्सलाः ॥ रुरुदुस्तारुदंत्यश्चप्रद्युम्नःप्रहसन्नब्रवीत् २८ माभैष्टजीवमानेपुस्थितंत्त्रस्मा
सुसर्वथा ॥ किंनोदैत्याःकरिष्यंतिसर्वथाभद्रमस्तुवः २९ प्रभावतीमथोवाचप्रद्युम्नोविक्रमंस्थिताम् ॥ पितातवगदापाणिःपितृव्याश्चस्थितास्तव ३०
भ्रातरश्चैवतेदेविज्ञातयश्चतथापरे ॥ एतेपूज्याश्चमान्याश्चतवार्थेखलुसर्वथा ३१ भगिन्यौपृच्छभद्रेतकालोयंखलुदारुणः ॥ मरणंसहमानानांयुध्यतांवि
जयोध्रुवम् ३२ दानवेंद्रादयोह्येतेयोत्स्यंतेस्मद्वधैषिणः ॥ किमत्रकार्यमस्माभिःसर्वैश्चक्रांतरास्थितैः ३३

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ चक्रांतरस्थितैःत्वदाज्ञावर्तिभिः ॥ ३३ ॥

 प्रभावतीरुदंतीतुप्रद्युम्नमिदमब्रवीत ॥ शिरस्यंजलिमाधायजानुभ्यांपतिताक्षितौ ३४ गृहाणशस्त्रमात्मानंरक्षशत्रुनिवर्हण॥जीवन्पुत्रांश्वदारांश्चद्रष्टासि
यदुनंदन ३५ आर्यांन्नवरवैदर्भीमनिरुद्धंचमानद ॥ स्मृत्वैतन्मोक्षयात्मानंव्यसनादरिमर्दन ३६ दुर्वाससावरोदत्तोमुनिनाममधीमता ॥ वैधव्यरहिता
हृष्टाजीवपुत्राभविष्यसि ३७ एषमेहृदयाश्वासोभवितानतदन्यथा ॥ सूर्याग्नितेजसोवाक्यंमुनेरिंद्रानुजात्मज ३८ इत्युक्त्वाथासिमादायसूपस्पृष्टवामन
स्विनी ॥ प्रददौरौक्मिणेयायजयस्वेतिवरंवरा ३९ सतंजग्राहधर्मात्माप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ प्रणम्यशिरसादत्तंप्रियययाभक्तियुक्तया ४० चंद्रवत्यापिने
स्त्रिंशगदायप्रददौमुदा ॥ तदागुणवतीचैवसांबायासिमहात्मने ४१ हंसकेतुमथोवाचप्रद्युम्नःप्रणतंप्रभुः ॥ इहैवसांबसहितोयुध्यस्वसहयादवैः ४२
आकाशेदिक्षुसर्वासुयोत्स्याम्यहमरिंदम ॥ इत्युक्त्वाथरथंचक्रेमाययामायिनांवरः ४३ सहस्रशिरसंनागंकृत्वासारथिमात्मवान् ॥ अनंतभोगंकौरव्यसर्वना
गोत्तमोत्तमम् ४४ सतेनरथमुख्येनहर्षयन्वैप्रभावतीम् ॥ चचारासुरसैन्येषुतृणेष्विवहुताशनः ४५ शरैराशीविषप्रख्यैरर्द्धचंद्रानुकांतिभिः ॥ भेदनैर्गा
धनैश्चैवततर्ददितिसंभवान् ४६ असुराश्चरणेमत्ताःकार्ष्णिशस्त्रैरितस्ततः ॥ जग्मुःकमलपत्राक्षंपरंनिश्चयमास्थिताः ४७ चिच्छेदबाहून्केषांचित्केयूरवल
योज्वलान् ॥ सकुंडलानिकेषांचिच्छिरांस्यपिचाचिच्छिदे ४८ क्षुरच्छिन्नैःशिरोभिश्चकायैश्चशकलैरपि ॥ असुराणांमहीकीर्णाप्रद्युम्नेनातितेजसा ४९
देवेश्वरोदेवगणैःसहितःसमितिंजयः ॥ ददर्शमुदितोयुद्धंभैमानांदितिजैःसह ५० येगदंचैवसांबंचदैत्याःसमभिदुद्रुवुः ॥ तेययुर्निधनंसर्वेयादांसिवमहोद
धौ ५१ विषमंतुतदायुद्धंदृष्ट्वादेवपतिर्हरिः ॥ गदायप्रेषयामासस्वंरथंहरिवाहनः ५२ दिदेशमातलिसुतंयंतारंचसुवर्चसम् ॥ सांबायैरावणंनागंप्रेषया
मासचेश्वरः ५३ जयंतंरौक्मिणेयस्यसहायमददद्विभुः ॥ ऐरावणमधिष्ठातुंप्रवरंसनियुक्तवान् ५४ देवपुत्रद्विजौवीरावप्रमेयपराक्रमौ ॥ अनुज्ञाप्यसु
राध्यक्षंब्रह्माणंलोकभावनम् ५५ तंमातलिसुतंचैवगजमैरावणंतदा ॥ देवःप्रेषितवाञ्छक्रोविधिज्ञोवरकर्मसु ५६ क्षीणमस्यतपोवध्योयदूनामेषदुर्मतिः
प्रविशंतितुभूतानिसर्वत्रतुयथेप्सितम् ५७ प्रद्युम्नश्वजयंतश्चप्राप्तौहर्म्यंमहाबलौ ॥ असुराञ्छरजालौघैर्विक्राम्यंतौप्रणश्यतुः ५८ गदंकार्ष्णिस्तदोवाच
दुर्वार्यरणदुर्जयः ॥ उपेंद्रानुजशक्रेणरथोयंप्रेपितस्तव ५९

वेशेनविदारणैःगाधनैःस्थूलाग्रैः अनुकांतिभिर्वाणैर्दृढप्रहारमात्रैःततर्दपीडयामास ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ हरिवाहनइंद्रः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ प्रवरंइंद्रस्यसखायं ब्राह्मणम् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

॥ ६० ॥ जवहारीमहापूजा ॥ ६१ ॥ अभ्युत्थामकृतंउपक्रमकर्त्तारम् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ कोटचःकोटीः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि

हरियुङ्मातलिसुतोयंताचायंमहाबलः ॥ प्रवराधिष्ठितश्चायंसांबस्यैरावणोगजः ६० अद्योपहारोरुद्रस्यद्वारकायांमहाबलः ॥ श्वएष्यतिहृषीकेश
स्तस्मिन्वृत्तेच्युतानुज ६१ तस्याज्ञयावधिष्यामोवज्रनाभंसबांधवम् ॥ अभ्युत्थानकृतंपापंत्रिविष्टपजयंप्रति ६२ करिष्यामिविधानंचनैषशक्रंसु
तान्वितम् ॥ विजेष्यत्यप्रमादस्तुकर्तव्यइतिमेमतिः ६३ कलत्ररक्षणंकार्यंसर्वोपायैर्नरैर्बुधैः ॥ कलत्रधर्षणंलोकेमरणादतिरिच्यते ६४ एवंसंदिश्यभै
मःसगदसांबोमहाबलः ॥ प्रद्युम्नकोटचःससृजेमाययादिव्यरूपया ६५ तमश्चनाशयामासदैत्यसृष्टंदुरासदम् ॥ जहर्षेदेवराजश्चतंदृष्ट्वारिपुमर्दनम् ६६
ददृशुःसर्वभूतानिकार्ष्णिंसर्वेषुशत्रुषु ॥ अंतरात्मनिवर्ततंक्षेत्रज्ञमिवतंविदुः ६७ एवंव्यतीतारजनीरौक्मिणेयस्ययुध्यतः ॥ असुराणांत्रिभागश्चनिहत
श्चाततेजसा ६८ यावद्वियोधयामासकार्ष्णिर्दैत्यान्रणाजिरे ॥ संध्योपास्ताजयंतेनतावद्विष्णुपदीजले ६९ अयोधयज्जयंतश्चयावद्दैत्यान्महाबलः ॥ ता
वदाकाशगंगायांभैमःसंध्यामुपास्तवान् ७० ॥ ॥ इतिश्रीम० खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिप्रद्युम्नदैत्ययुद्धेपण्णवतितमोऽध्यायः ९६ ॥ ७ ॥ वैशंपा
यनउवाच ॥ जगतश्चक्षुषिततोमुहूर्ताभ्युदितेरवौ ॥ प्रादुरासीद्धरेर्देवस्ताक्ष्यैणोरगशत्रुणा १ हंसवायुमनोभिश्चसुशीघ्रतरगःखगः ॥ तस्थौवियति
शक्रस्यसमीपेकुरुनंदन २ समेत्यचयथान्यायंकृष्णोवासवसंनिधौ ॥ पांचजन्यंहरिर्दध्मौदैत्यानांभयवर्द्धनम् ३ तंश्रुत्वाभ्यागतस्तत्रप्रद्युम्नःपरवीरहा ॥
वज्रनाभंजहीत्युक्तःकेशवेनत्वरेतिच ४ ताक्ष्यमारुह्यगच्छेतिपुनरेवप्रणोदितः ॥ चकारसतथावीरःप्रणिपत्यसुरोत्तमौ ५ समनोरंहसावीरस्ताक्ष्यैणाशुययौ
नृप ॥ अभ्याशेवज्रनाभस्यमहाद्वंद्वस्यभारत ६ ततस्ताक्ष्यैगतोवीरस्ततर्दरणमूर्द्धनि ॥ वज्रनाभंस्थिरोभूत्वासर्वास्त्रविदांनिदितः ७ तेनताक्ष्यैगतेनैव
गदयाकृष्णसूनुना ॥ उरस्यभ्याहतोवीरोवज्रनाभोमहात्मना ८ सतेनाभिहतोवीरोदैत्योमोहवशंगतः ॥ चक्षारचभृशंरक्तंवभ्रामेवगतासुवत् ९ आश्व
सेत्यथतंकार्ष्णिरुवाचरणदुर्जयः ॥ लब्धसंज्ञःसवीरस्तुप्रद्युम्नमिदमब्रवीत् १० साधुयादववीर्येणश्लाघ्योममरिपुर्भवान् ॥ प्रतिप्रहारकालोयंस्थिरोभवम
हाबल ११ एवमुक्त्वामहानादंमुक्त्वामेघशतोपमम् ॥ गदांमुमोचवेगेनसघंटांबहुकंटकाम् १२ तयाललाटेभिहतःप्रद्युम्नोगदयानृप ॥ उद्वमन्रुधिरं
भूरिमुमोहयदुनंदनः १३ तंदृष्ट्वाभगवान्कृष्णःपांचजन्यंजलोद्भवम् ॥ दध्मावाश्वासनकरंपुत्रस्यारिपुनाशनः १४

वंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ७ ॥ जगतइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ महाद्वंद्वस्यमहाव्युत्क्रमणस्यदुरंतस्येत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ चक्षारमुखेनउ
१८ द्वीर्णवान् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ तस्यप्रद्युम्नस्य ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ हरीइंद्रकृष्णौ ॥ २२ ॥ लब्धस्यशत्रुपराजस्यप्रशमनंदुःखापनोदनम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ विजयस्यइंद्रपौत्रस्य ॥ २५ ॥ प्रद्युम्नस्यप्रद्युम्नपुत्रस्यरौक्मिणेयोत्रसांबस्तत्सुतस्यपरिशेषाच्चंद्रप्रभस्यगदपुत्रस्य ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ऋषिवंशेऋषिसंघसमीपेअभिषिक्ताइतिपूर्व

तंपांचजन्यशब्देनप्रत्याश्वस्तंमहाबलम् ॥ दृष्ट्वाप्रमुदितालोकाविशेषेणेंद्रकेशवौ १५ तस्यचक्रंकरेयातंकृष्णच्छंदेनभारत ॥ क्षुरनेमिसहस्रारंदैत्यसंघकुलांतकम् १६ तन्मुमोचाच्युतसुतस्तस्यनाशायभारत ॥ नमस्कृत्वासुरेंद्रायकृष्णायचमहात्मने १७ वज्रनाभस्यतत्कायाद्दुच्चकर्तशिरस्तदा ॥ नारायणसुतोन्मुक्तंदैत्यानामनुपश्यताम् १८ गदःसुनाभमवधीद्यतमानंरणाजिरे ॥ हर्म्यपृष्ठेजिघांसंतंरणदृप्तंभयानकम् १९ सांबःसमरमध्यस्थानसुरानरिमर्दनः ॥ निनायनिशितैर्बाणैःप्रेताधिपपरिग्रहम् २० निकुंभोपिहतेवीरेवज्रनाभेमहासुरे ॥ जगामषट्पुरंवीरोनारायणभयार्दितः २१ निबर्हितेदेवरिपौ वज्रनाभेमहासुरे ॥ अवतीर्णौमहात्मानौहरीवज्रपुरंतदा २२ लब्धप्रशमनंचैवचक्रतुःसुरसत्तमौ ॥ सांत्वयामासतुश्चैवबालवृद्धंभयार्दितम् २३ इंद्रोपेंद्रौमहात्मानौमंत्रयित्वामहाबलौ ॥ आयत्यांचतदात्वेचबृहस्पतिमतानुगौ २४ वज्रनाभस्यतद्राज्यंचतुर्द्धाचक्रतुर्नृप ॥ विजयस्यचतुर्भागंजयंततनयस्यवै २५ प्रद्युम्नस्यचतुर्भागंरौक्मिणेयसुतस्यच ॥ चंद्रप्रभस्यददतुश्चतुर्भागंजनेश्वर २६ कोटचश्चतस्रोग्रामाणामधिकास्ताविशांपते ॥ शाखापुरसहस्रंचस्फीतंवज्रपुरोपमम् ॥ चतुर्द्धाचक्रतुस्तत्रसंहृष्टौशक्रकेशवौ २७ कंबलाजिनवासांसिरत्नानिविविधानिच ॥ चतुर्द्धाचक्रतुर्वीरौवीरवासवकेशवौ २८ ततोभिषिक्तास्तेवीराराजानोवासवाज्ञया ॥ देवदुंदुभिवाद्येननृपविष्णुपदीजलैः २९ स्वयंशक्रेणदेवेनकेशवेनचधीमता ॥ ऋषिवंशेमहात्मानःशक्रमाधवनंदनाः ३० विजयस्यप्रसिद्धैवगातिर्वियातिधीमतः ॥ मातृजेनगुणेनापिमाधवानांमहात्मनाम् ३१ अभिषिच्यजयंतंतुवासवोभगवान्ब्रवीत् ॥ त्वयैतेवीरसंरक्ष्याराजानःसमितिंजयाः ३२ ममवंशकरोऽत्रैकःकेशवस्यत्रयोऽनघ ॥ अवध्याःसर्वभूतानांभविष्यंतिममाज्ञया ३३ गमनागमनंचैवदिविसिद्धंभविष्यति ॥ त्रिविष्टपंद्वारकांचरम्यांभैमाभिरक्षिताम् ३४ दिशागजसुतान्नागान्हयांश्चोच्चैःश्रवोन्वयान् ॥ इच्छयैषांप्रयच्छस्वरथांस्त्वष्टृकृतानपि ३५ गजावैरावणसुतौशत्रुंजयरिपुंजयौ ॥ प्रयच्छाकाशगौवीरौसांबस्यचगदस्यच ३६ आकाशेनपुरींयातुंद्वारकांभैमरक्षिताम् ॥ आयातौचसुतौद्रष्टुंयथेष्टंभैमनंदनौ ३७ इतिसंदिश्यभगवान्देवराजःपुरंदरः ॥ जगामभगवान्स्वर्गंद्वारकामपिकेशवः ३८

स्येनान्वयः ॥ ३० ॥ गतिःविभज्यराज्यंग्राह्यमित्यर्थः मातृजेनगुणेनअसुरदौहित्रत्वेनमाधवानांपुत्रत्रयंममचपुत्रइत्येवंचतुर्धाविभागः ॥ ३१ ॥ ब्रवीद अब्रवीत ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रयच्छस्वेतिजयंतंप्रतिउक्तिः ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

षण्मासानुषितस्तत्रगदःप्रद्युम्नएवच ॥ सांबश्चद्वारकांयातारूढेराज्येमहाबलाः ३९अद्यापितानिराज्यानिमेरोःपार्श्वेतथोत्तरे ॥ तिष्ठंतिचजगद्यावत्स्था
स्यंत्यमरसंनिभ ४० निवृत्तेमौशलेयुद्धेस्वर्गंयातेषुवृष्णिषु ॥ गदप्रद्युम्नसांबास्तेगतावज्रपुरंविभो ४१ ततःप्रोष्यपुनर्यांतिस्वर्गंस्वैःकर्मभिःशुभैः ॥ प्रसा
देनचकृष्णस्यलोककर्तुर्जनेश्वर ४२ प्रद्युम्नोत्तरमेतत्तेनृदेवकथितंमया ॥धन्यंयशस्यमायुष्यंशत्रुनाशनमेवच४३पुत्रपौत्राविवर्द्धंतेआरोग्यधनसंपदः ॥ य
शोविपुलमाप्नोतिद्वैपायनवचोयथा ४४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवज्रनाभवधोनामसप्तनवतितमोऽध्यायः ९७ ॥ छ ॥ वैशंपायन
उवाच ॥ ददर्शाथपुरींकृष्णोद्वारकांगरुडेस्थितः ॥ देवसद्मप्रतीकाशांसमंतात्प्रतिनादिताम् १ मणिपर्वतयंत्राणितथाक्रीडागृहाणिच ॥ उद्यानवनमुख्या
निवलभीचत्वराणिच २ संप्राप्तेतुतदाकृष्णेपुरंस्त्रिविकिनंदने ॥ विश्वकर्माणमाहूयदेवराजोब्रवीदिदम् ३ प्रियमिच्छासिचेत्कर्तुंमह्यंशिल्पमतांवर ॥
कृष्णप्रियार्थंभूयस्त्वंप्रकुरुष्वमनोहराम् ४ उद्यानशतसंबाधांद्वारकांस्वर्गसंमिताम् ॥ कुरुष्वविबुधश्रेष्ठयथाममपुरीतथा ५ यत्किंचित्त्रिपुलोकेपुरत्नम्
तंप्रपश्यसि ॥ तेनसंयुज्यतांक्षिप्रंपुरीद्वारवतीत्वया ६ कृष्णोहिसुरकार्येषुसर्वेषुसततोत्थितः ॥ संग्रामान्घोररूपांश्चविगाहतिमहाबलः ॥ तामिंद्रवच
नाद्गत्वाविश्वकर्मापुरींततः ७ अलंचक्रेसमंताद्वैयथेंद्रस्यामरावती ॥ तांददर्शदशार्हाणामीश्वरःपक्षिवाहनः ॥ विश्वकर्मकृतैर्दिव्यैरभिप्रायैरलंकृताम् ॥
८ तांतदाद्वारकांदृष्ट्वाप्रभुर्नारायणोविभुः ॥ हृष्टःसर्वार्थसंपन्नःप्रवेष्टुमुपचक्रमे ९ सोपश्यद्वृक्षखंडांश्चरम्यान्दृष्टिमनोहरान् ॥ द्वारकांप्रतिदाशार्हश्चित्रिता
न्विश्वकर्मणा १० पद्मखंडाकुलाभिश्चहंससेवितवारिभिः ॥ गंगासिंधुप्रकाशाभिःपरिखाभिर्वृतांपुरीम् ११ प्राकारेणार्कवर्णेनशातकौंभेनराजता ॥ च
यमूर्ध्निनिविष्टेनद्यांयथैवाभ्रमालया १२ काननैर्नंदनप्रख्यैस्तथाचैत्ररथोपमैः ॥ बभौचारुपरिक्षिप्ताद्वारकाद्यौरिवांबुदैः १३ बभौरैवतकःशैलोरम्यसा
नुगुहाजिरः ॥ पूर्वस्यांदिशिलक्ष्मीवान्मणिकांचनतोरणः १४ दक्षिणस्यांलतावेष्टःपंचवर्णोविराजते ॥ इंद्रकेतुप्रतीकाशःपश्चिमायांतथाक्षयः १५उ
त्तरांदिशमत्यर्थंविभूषयतिवेणुमान् ॥ मंदराद्रिप्रतीकाशःपांडुरःपार्थिवर्षभ १६ चित्रकंपंचवर्णंचपांचजन्यंवनंमहत् ॥ सर्वर्तुकवनंचैवभातिरैवतकंप्रति
१७ लतावेष्टिलपर्वतंमेरुप्रभवनंमहत् ॥ भातिभानुवनंचैवपुष्पकंचमहद्वनम् १८

शैंति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ खंडान्समूहान् ॥ १० ॥ ११ ॥ चयमूर्ध्निअट्टालोपरि ॥ १२ ॥ १३ ॥ मणिकांचनमयानितोरणानिब
हिर्द्वाराणियस्य ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ चित्रकादीनिचतुर्दशवनानि ॥ १७ ॥ १८ ॥

१९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ महानदीमंदाकिनी पंचाशद्भिर्विश्वसृजासहस्रसंवत्सरेसत्रेपंचपंचाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः पंचपंचाशतःपंचदशाःपंचपंचाशतः सप्तदशाः पंचपंचाशतएकविंशतिसंख्याकाभिःपंचाशद्भिःसहस्रसंपत्तिभिरुक्ता तावत्संख्यैः तत्फलभूतैरुद्यानादिभिरितियावत् भावयंतीहर्षयंतीजनानितिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ किंकिणीकिनाक्षुद्रघंटिकावतानर्तकानां ॥ २६ ॥ द्वादशायतांद्वादशयोजनदीर्घां उपनिवेशाःशाखानगराणितेषांराजभिर्द्विगुणायतांद्विगुणदीर्घांच ॥ २७ ॥ अष्टेति पंचगृहपंक्तिभिश्चतस्रोरथ्याभवंति ताश्चतस्रऊर्ध्वाश्चतस्रःतिर्यक्च तासांसंधयःषोडशतेषांमध्येषोडशचत्वराणि एकेनैवमार्गेणयुक्तांयतःपरिक्षिप्तापरिवृतांसागरेणेत्यर्थात् एकमार्गाचासौपरिक्षिप्ताचेतिस

अक्षैर्वीजकैश्चैवमंदारैश्चोपशोभितम् ॥ शतावर्तवनंचैवकरवीराकरंतथा १९ भातिचैत्ररथंचैवनंदनंचवनंमहत् ॥ रमणंभावनंचैववेणुमद्वैसमंततः २० वैदूर्यपत्रैर्जलजैस्तदामंदाकिनीनदी ॥ भातिपुष्करणीरम्यापूर्वस्यांदिशिभारत २१ सानवांभूषितास्तत्रकेशवस्यप्रियैषिभिः ॥ बहुभिर्देवगंधर्वैश्चोदितैर्विश्वकर्मणा २२ महानदीद्वारवतीपंचाशद्भिर्महामुखैः ॥ प्रविष्टापुण्यसलिलाभावयंतीसमंततः २३ अप्रमेयांमहोत्सेधामगाधपरिखायुताम् ॥ प्राकारवरसंपन्नांसुधापांडुरलेपनाम् २४ तीक्ष्णयंत्रशतघ्नीभिर्हेमजालैश्चभूषिताम् ॥ आयसैश्चमहाचक्रैर्ददर्शद्वारकांपुरीम् २५ अष्टौरथसहस्राणिनगरेकिंकिणीकिनाम् ॥ समुच्छ्रितपताकानियथादेवपुरेतथा २६ अष्टयोजनविस्तीर्णामचलांद्वादशायताम् ॥ द्विगुणोपनिवेशांचददर्शद्वारकांपुरीम् २७ अष्टमार्गमहारथ्यांमहाषोडशचत्वराम् ॥ एकमार्गपरिक्षिप्तांसाक्षादुशनसाकृताम् २८ स्त्रियोप्ययस्यांयुध्येरन्किमुवृष्णिमहारथाः ॥ व्यूहानामुत्तमामार्गाःसप्तचैवमहापथाः २९ तत्रैवविहिताःसाक्षाद्विविधाविश्वकर्मणा ॥ तस्मिन्पुरवरश्रेष्ठेदाशार्हाणांयशस्विनाम् ३० वेश्मानिजहृषेदृष्ट्वाततोदेवकिनंदनः ॥ कांचनैर्मणिसोपानैरुपेतानिनृहर्षणैः ३१ भीमघोषमहाघोषैःप्रासादवरचत्वरैः ॥ समुच्छ्रितपताकानिपारिप्लववनानिच ३२ कांचनाग्राणिभास्वंतिप्रासादशिखराणिच ॥ ग्रहाणिरमणीयानिमेरुकूटनिभानिच ३३ पांडुपांडुरशृंगैश्चशातकुंभपरिष्कृतैः ॥ रम्यसानुगृहैःशृंगैर्विचित्रैरिवपर्वतैः ३४ पंचवर्णैःसुवर्णैश्चपुष्पवृष्टिसमप्रभैः ॥ पर्जन्यतुल्यानिर्घोषैर्नानारूपैरिवाद्रिभिः ३५ दावाग्निज्वलितप्रख्यैर्निर्मितैर्विश्वकर्मणा ॥ आश्लिष्यद्भिरिवाकाशमतिचंद्रार्कभास्वरैः ३६ तैर्दाशार्हैर्महाभागैर्बभासेतद्वनद्रुमैः ॥ वासुदेवेंद्रपर्जन्यैर्गृहमेघैरलंकृता ३७

मासः उशनसापुरनिर्माणविदाशुक्रेण ॥ २८ ॥ व्यूहानांसेनानिवेशविशेषाणांचक्रकौंचाकाराणाम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ पांडुपांडुराणिश्वेतादपिश्वेतानि अतिश्वेतैरुपेतानिगृहाणीत्यर्थःशातकुंभपरिष्कृतैः सुवर्णधाराविचित्रितैः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तैरितिसार्द्धश्लोकः तद्वनद्रुमैःतानिचित्रकादीनिषतानिवनानितद्वनानितत्संबंधिभिर्द्रुमैःबभासेपुरी.तिशेषःअप्रसहस्राक्षस्त्वपुष्पितत्वयोर्वृष्टिकर्तृत्वपुष्पवर्षत्वयोश्चसाम्यादिंद्रवृक्षाणामिंद्रपर्जन्यसमत्वं दाशार्हाणाकृष्णादीनांवासुदेवस्यविष्णोः सगणस्यचसमत्वमितियोग्यतयाज्ञेयम् ॥ ३७ ॥

३८ ॥ ३९ ॥ जगतिपर्वतैःकृत्रिमैः क्रीडापर्वतैः ॥ ४० ॥ कांचनंनामप्रासादंरुक्मिण्याः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ भोगवन्नामपांडुरंसत्यभामायाः ॥ ४३ ॥ व्यक्तसंजवनःव्यक्तंस्प ष्टंसंजवनंप्रतिक्षणमभिनवरूपत्वंयस्ययसतथाविधः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ मेरुर्नामप्रासादोनाग्नजित्याःसत्यायाः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ पद्मकूटाख्योभीमायाः ॥ ४९ ॥ सूर्यप्रभोनामलक्ष्मणायाः ॥ ५० ॥ परमित्येवतन्नामकंगृहंमित्रविंदायाः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ सुवार्तायाःप्रासादःकेतुमान्नाम ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ यत्रभगवान्देवान्द्विजांश्चो

ददृशेद्वारकाचारुमेघैर्द्यौरिवसंवृता ॥ साक्षाद्भगवतोवेश्मविहितंविश्वकर्मणा ३८ ददृशेवासुदेवस्यचतुर्योजनमायतम् ॥ तावदेवचविस्तीर्णमप्रमेयंमहा
धनम् ३९ प्रासादवरसंपन्नैर्युक्तंजगतिपर्वतैः ॥ यच्चकारमहाभागस्त्वष्टावासवनोदितः ४० प्रासादंचैवहेमाभंसर्वभूतमनोहरं ४१ मेरोरिवगिरेः शृंगमु
च्छ्रितंकांचनंमहत् ॥ रुक्मिण्याःप्रवरंवासंविहितंविश्वकर्मणा ४२ सत्यभामापुनर्वेश्मयदावसतपांडुरम् ॥ विचित्रमणिसोपानंतांविदुर्भोगवन्निति ४३
विमलादित्यवर्णाभिःपताकाभिरलंकृतं ॥ व्यक्तसंजवनोदेशोयश्चतुर्दिङ्महाध्वजः ४४ सचप्रासादमुख्योथजांबवत्याविभूषितः ॥ प्रभयाभ्यभवत्सर्वा
स्तानन्यान्भास्करोयथा ४५ उद्यद्भास्करवर्णाभस्तयोरंतरमाश्रितः ॥ विश्वकर्मकृतोदिव्यःकैलासशिखरोपमः ४६ जांबूनदप्रभादीप्तःप्रदीप्तज्वलनोय
था॥सागरप्रतिमोत्तिष्ठन्मेरुरित्यभिविश्रुतः ४७ तस्मिन्गांधारराजस्यदुहिताकुलशालिनी॥ गांधारीभरतश्रेष्ठकेशवेननिवेशिता ४८ पद्मकूटइतिख्यातंप
द्मवर्णंमहाप्रभम् ॥ सुभीमायामहाकूटंवासंसुरुचिरप्रभम् ४९ सूर्यप्रभस्तुप्रासादःसर्वकामगुणैर्युतः ॥ लक्ष्मणायान्नृपश्रेष्ठनिर्दिष्टःशार्ङ्गधन्वना ५० वैदू
र्यमणिवर्णाभःप्रासादोहरितप्रभः ॥ यंविदुःसर्वभूतानिपरमित्येवभारत ५१ वासंतंमित्रविंदायादेवर्षिगणपूजितम् ॥ महिष्यावासुदेवस्यभूषणंतेपुवेश्म
सु ५२ यस्तुप्रासादमुख्योत्रविहितोविश्वकर्मणा ॥ अतीवरम्यरम्योसौपोधिष्ठितःपर्वतोयथा ५३सुवार्तायानिवासंतंप्रशस्तंसर्वदैवतैः॥ महिष्यावासुदेवस्य
केतुमानितिविश्रुतः ५४ तत्रप्रासादमुख्योवैयंत्वष्टाविदधेस्वयम् ॥ योजनायतविष्कंभःसर्वरत्नमयःशुभः ५५ सश्रीमान्विरजानामव्यराजतत्रसुप्रभः
॥ उपस्थानगृहंयत्रकेशवस्यमहात्मनः ५६ तस्मिन्सुविहिताःसर्वेरुक्मदंडाःपताकिनः ॥ सदनेवासुदेवस्यमार्गसंजवनध्वजाः ५७ रत्नजालानिदिव्या
नितत्रैवचनिवेशिताः ॥ आहृत्ययदुसिंहेनवैजयंतोचलोमहान् ५८ हंसकूटस्ययच्छृंगमिंद्रद्युम्नसरःप्रति ॥ षष्टितालसमुत्सेधमर्धयोजनमायतम् ५९
सकिंनरमहानागंतदप्यमिततेजसा ॥ पश्यतांसर्वभूतानामानीतंलोकविश्रुतम् ६०

पतिष्ठतेसविरजानामप्रासादः विजयोनामइतिपाठः ॥ ५६ ॥ मार्गसंजवनध्वजाःमार्गसंगमकाध्वजाःयैर्ध्वजैश्चिन्हभूतैर्भगवद्गृहमार्गोविगम्यतइत्यर्थः ॥ ५७ ॥ वैजयंतइंद्रध्वजःइंद्र प्रासादोवा ॥ ५८ ॥ हंसकूटस्यपर्वतविशेषस्य ॥ ५९ ॥ आनीतं विश्वकर्मणेत्युत्तरात् ॥ ६० ॥

॥ ६१ म ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ येऽभ्यरक्षंस्तैःसहेतिशेषः जुष्टंपादपमितिपूर्वोन्वायै ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ विहिताआज्ञाकारिणः कृताः ॥ ६९ ॥ ७० ॥

आदित्यपथगंयत्तुमेरोःशिखरमुत्तमम् ॥ पुंडरीकशतैर्जुष्टंविमानैश्चहिरण्मयैः ६१ जांबूनदमयंदिव्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् ॥ तदप्युत्पाटचकृष्णार्थमानीतंविश्वकर्मणा ६२ भ्राजमानमतीवाग्र्यंसर्वौषधिसमन्वितं ॥ तदिंद्रवचनात्त्वष्टाकार्यहेतोःसमानयत् ६३ पारिजातश्चतत्रैवकेशवेनाहृतःस्वयं ६४ नीयमानेतुतत्रासीद्यद्द्रुमस्तुतकर्मणः ॥ कृष्णस्ययेऽभ्यरक्षंस्तुदेवाःपादपमुत्तमम् ६५ पुंडरीकशतैर्जुष्टंविमानैश्चहिरण्मयैः ॥ विहितावासुदेवार्थंरत्नपुष्पफलद्रुमाः ६६ पद्मखंडजलोपेतारत्नसौगंधिकोत्पलाः ॥ मणिहेमप्लवाकीर्णाःपुष्करिण्यःसरांसिच ६७ तासांपरमकूलानिशोभयंतिमहाद्रुमाः ॥ शालास्तालाःकदंबाश्चशतशाखाश्चरोहिणाः ६८ येचहैमवतावृक्षायेचमेरुरुहास्तथा ॥ आहृत्ययदुसिंहार्थंविहिताविश्वकर्मणा ६९ रक्तपीतारुणश्यामाःश्वेतपुष्पाश्चपादपाः ॥ सर्वर्तुफलसंपन्नास्तेषुकाननसंधिषु ७० समकूलजलोपेताःशांतशर्करवालुकाः ॥ तस्मिन्पुरवरेनद्यःप्रसन्नसलिलाहृदाः ७१ पुष्पाकुलजलोपेतानानाद्रुमलताकुलाः ॥ अपराश्चाभवन्नद्योहेमशर्करवालुकाः ७२ मत्तबर्हिणसंघैश्चकोकिलैश्चसदामदैः ॥ बभूवुःपरमोपेतास्तस्यांपुर्यांचपादपाः ७३ तत्रैवगजयूथानिपुरेगोमहिषास्तथा ॥ निवासश्चकृतस्तत्रवराहमृगपक्षिभिः ७४ पुर्यांतस्यांतुरम्यायांप्राकारोवैहिरण्मयः ॥ व्यक्तःकिष्कुशतोत्सेधोविहितोविश्वकर्मणा ७५ अतीवरम्यःसोथासीद्वेष्टितःपर्वतोयथा ॥ तेचतेचमहाशैलाःसरितश्चसरांसिच ॥ परिक्षिप्तानिभौमेनवनान्युपवनानिच ७६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिद्वारकाविशेषनिर्माणंनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमालोकयानःसद्वारकांवृषभेक्षणः ॥ अपश्यत्स्वगृहंकृष्णःप्रासादशतशोभितम् १ मणिस्तंभसहस्राणामयुतैर्विधृतंशतैः ॥ तोरणैर्ज्वलनप्रख्यैर्मणिविद्रुमराजतैः २ तत्रतत्रप्रभामद्भिश्चित्रकांचनवेदिकैः ॥ प्रासादस्तत्रसुमहान्कृष्णोपस्थानिकोऽभवत् ३ स्फाटिकस्तंभविधृतोविस्तीर्णःसर्वकांचनः ॥ पद्माकुलजलोपेतारक्तसौगंधिकोत्पलाः ४ मणिहेमनिभाश्चित्रारत्नसोपानभूषिताः ॥ मत्तबर्हिणजुष्टाश्चकोकिलैश्चसदामदैः ५ बभूवुःपरमोपेतावाप्यश्चविकचोत्पलाः ॥ विश्वकर्मकृतःशैलःप्राकारस्तस्यवेश्मनः ६ व्यक्तकिष्कुशतोत्सेधःपरिखापरिवेष्टितः ॥ तद्गृहंवृष्णिसिंहस्यानिर्मितंविश्वकर्मणा ७ महेंद्रसद्मशंवेश्मसमंतादर्धयोजनम् ॥ तत्रस्थंपांडुरंशौरिर्मूर्ध्नितिष्ठद्गरुत्मतः ८

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ किष्कुशतंहस्तशतम् ॥ ७५ ॥ भौमेनाविश्वकर्मणा ॥ ७६ ॥ इतिश्रीम॰खि॰वि॰टी॰अष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ विधृतंस्पष्टीकृतंस्तंभप्रभयैवग्रस्तांधकारमित्यर्थः ॥ २ ॥ कांचनवेदिकैस्तोरणैः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ परमोपेताअनुज्ञायुक्ताःसंकल्पितरूपधारिण्यइत्यर्थः परमंस्यादनुज्ञायामितिमेदिनी शैलःशिलामयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ररासप्रांवशब्देषकार ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ईश्वराःइंद्रादयःअनुचराःयस्यईश्वरानुचरः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

प्रीतःशंखमुपाध्मासीद्द्विषतांरोमहर्षणम् ॥ तस्यशंखस्यशब्देनसागरश्चुक्षुभेभृशम् ॥ ररासचनभःकृत्स्नंतच्चित्रमभवत्तदा ९ पांचजन्यस्यनिर्घोषंसंश्रुत्य कुकुरांधकाः ॥ विशोकाःसमपद्यंतगरुडस्यचदर्शनात् १० शंखचक्रगदापाणिंगरुडस्योपरिस्थितम् ॥ दृष्ट्वाजहृषिरेपौराभास्करोपमतेजसम् ११ ततस्तूर्यप्रणादश्चभेरीणांचमहास्वनाः ॥ जज्ञिरेसिंहनादाश्चसर्वेषांपुरवासिनाम् १२ ततस्तेसर्वेदाशार्हाःसर्वेचकुकुरांधकाः ॥ प्रीयमाणाःसमाजग्मुरा लोक्यमधुसूदनम् १३ वासुदेवंपुरस्कृत्यशंखतूर्यरवैःसह ॥ उग्रसेनोययौराजावसुदेवनिवेशनम् १४ आनंदिनीपर्यचरत्स्वेपुवेश्मसुदेवकी ॥ रोहिणी चयशोदाचआहुकस्यचयाःस्त्रियः १५ ततःकृष्णःसुपर्णेनस्वंनिवेशनमभ्यगात् ॥ चचारचयथोद्देशमीश्वरानुचरोहरिः १६ अवतीर्यगृहद्वारिकृष्ण स्तुयदुनंदनः ॥ यथार्हंपूजयामासयादवान्यादवर्षभः १७ रामाहुकगदाक्रूरप्रद्युम्नादिभिरर्चितः ॥ प्रविवेशगृहंशौरिरादायमणिपर्वतम् १८ तंचशक्र स्यदयितंपारिजातंमहाद्रुमम् ॥ प्रवेशयामासगृहंप्रद्युम्नोरुक्मिणीसुतः १९ तेन्योन्यदद्दशुर्वीरादेहबंधानमानुषान् ॥ पारिजातप्रभावेनततोमुमुदिरेजनाः २० तैःस्तूयमानोगोविंदःप्रहृष्टैर्यादवर्षभैः ॥ प्रविवेशगृहंश्रीमान्विहितंविश्वकर्मणा २१ ततोंतःपुरमध्येतंसशृंगमणिपर्वतम् ॥ न्यवेशयदमेयात्मात्र षिगणैःसहितोच्युतः २२ तंचदिव्यंद्रुमश्रेष्ठंपारिजातममित्रजित् ॥ अर्च्यमर्चितमव्यग्रमिष्टेदेशेन्यवेशयत् २३ अनुज्ञाप्यततोज्ञातीन्केशवःपरवीरहा ॥ ताःस्त्रियःपूजयामाससंहृतानरकेणयाः २४ वस्त्रैराभरणैर्दिव्यैर्दासीभिर्धनसंचयैः ॥ हारैश्चंद्रांशुसंकाशैर्मणिभिश्चमहाप्रभैः २५ पूर्वमभ्यर्चिताश्चैववसुदे वेनताःस्त्रियः ॥ देवक्यासहरोहिण्यारेवत्याचाहुकेनच २६ सत्यभामोत्तमास्त्रीणांसौभाग्येनाभवत्तदा ॥ कुटुंबस्येश्वरीत्वासीद्रुक्मिणीभीष्मकात्मजा २७ तासांयथार्हहर्म्याणिप्रासादशिखराणिच ॥ आदिदेशगृहान्कृष्णःपरिबर्हांश्चपुष्कलान् २८ इतिश्रीम०खि०ह०वि०द्वारकाप्रवेशनंनामनवनवति तमोऽध्यायः ९९ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसंपूज्यगरुडंवासुदेवोऽनुमान्यच ॥ सखिवच्चोपगृह्यैनमनुजज्ञेगृहंप्रति १ सोऽनुज्ञातोहिसत्कृत्यप्र णम्यचजनार्दनम् ॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेपक्षीयथेष्टंगगनेचरः २ सपक्षवातसंक्षुब्धंसमुद्रंमकरालयम् ॥ कृत्वावेगेनमहताययौपूर्वमहोदधिम् ३ कृत्यकालेउप स्थास्यइत्युक्त्वागरुडेगते ॥ कृष्णोददर्शपितरंवृद्धमानकदुंदुभिम् ४ उग्रसेनंचराजानंबलदेवंचसात्यकिम् ॥ काश्यंसांदीपनिंचैवब्रह्मगार्ग्यंतथैवच ५

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ संहृताःदूषणंविनाआनीताः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांनवनवतितमोऽ ध्यायः ॥ ९९ ॥ छ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

रत्नप्रवेकैःरत्नोत्तमैः ॥ ६ ॥ ७ ॥ चाक्रिकोराजाज्ञाघोषकः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विविशुःअभिनिविविशुःआसनेषुउपविष्टाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ संमानयामा

अन्यांश्ववृद्धान्वृष्णीनांतांश्वभोजांधकांस्तथा ॥ रत्नप्रवेकैर्दाशार्हान्वीर्यलब्धैस्तथार्चयत् ६ हताब्रह्मद्विषःसर्वेजयंत्यंधकवृष्णयः ॥ रणात्प्रतिनिवृत्तोय मक्षतोमधुसूदनः ७ इतिचत्वररथ्यासुद्वारवत्यांसुपूजितः ॥ चाक्रिकोघोषयामासपुरुषोमृष्टकुंडलः ८ ततःसांदीपनिंपूर्वमभिगम्यजनार्दनः ॥ ववंदेवृ ष्णिनृपतिमाहुकंविनयान्वितः ९ तथाहृष्टपरिपूर्णाक्षमानंदागतचेतसम् ॥ ववंदेसहरामेणपितरंवासवानुजः १० उपगम्यतथाशेषान्सत्कृत्यचयथार्ह तः ॥ सर्वेषांनामजग्राहदाशार्हाणामधोक्षजः ११ ततःसर्वाणिदिव्यानिसर्वरत्नमयानिच ॥ आसनाग्र्याणिविविशुरुपेंद्रप्रमुखास्तदा १२ ततस्तद्धनमक्ष य्यंकिंकरैर्यत्समाहृतम् ॥ तत्सभामानयामासुःपुरुषाःकृष्णशासनात् १३ ततःसंमानयामासदाशार्हांश्चयदूत्तमः ॥ सर्वान्दुंदुभिशब्देनपूजयिष्यन्जना र्दनः १४ तामासनवतींरम्यांमणिविद्रुमतोरणाम् ॥ सभांसर्वदशार्हास्तेविविशुःकृष्णशासनात् १५ ततःपुरुषसिंहैर्यायदुभिःसर्वतोवृता ॥ सर्वार्थगुण संपन्नासासभाभरतर्षभ ॥ शुशुभेऽभ्यधिकंशुभ्रासिंहैर्गिरिगुहायथा १६ रामेणसहगोविंदःकांचनंमहदासनम् ॥ उग्रसेनंपुरस्कृत्यभोजवृष्णिपुरस्कृतः १७ तत्रोपविष्टांस्तान्वीरान्यथाप्रीतिर्यथावयः ॥ समाभाष्ययदुश्रेष्ठानुवाचपुरुषोत्तमः १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिसभाप्रवेशनंना मशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ भवतांपुण्यकीर्तीनांतपोबलसमाधिभिः ॥ अपध्यानाच्चपापात्माभौमःसनरकोहतः १ मोक्षितंबंध नाद्धृतंकन्यांतःपुरमुत्तमम् ॥ मणिपर्वतमुत्पाट्यशिखरंचैतदाहृतम् २ अयंधनौघःसुमहान्किंकरैराहृतोमम ॥ ईशाभवंतोद्रव्यस्यतानुक्त्वाविरराम्ह ३ तच्छ्रुत्वावासुदेवस्यभोजवृष्ण्यंधकावचः ॥ जहसुर्हृष्टरोमाणःपूजयंतोजनार्दनम् ४ ऊचुश्चैनंनृवीरास्तेकृतांजलिपुटास्ततः ॥ नैतच्चित्रंमहाबाहो त्वयिदेवकिनंदने ५ यत्कृत्वादुष्करंकर्मदेवैरपिदुरासदम् ॥ लालयेःस्वजनान्भोगैरत्नैश्चस्वयमर्जितैः ६ ततःसर्वदशार्हाणामाहुकस्यचयाःस्त्रियः ॥ प्रीयमा णाःसमाजग्मुर्वासुदेवदिदृक्षया ७ देवकीसप्तमादेव्योरोहिणीचशुभानना ॥ ददृशुःकृष्णमासीनंरामंचैवमहाभुजम् ८ तौतुपूर्वमतिक्रम्यरोहिणीमभिवा द्यच ॥ अभिवादयतांदेवींदेवकींरामकेशवौ ९ साताभ्यामृषभाक्षाभ्यांपुत्राभ्यांशुशुभेंबिका ॥ आदितिर्देवमातेवमित्रेणवरुणेनच १० ततःप्राप्तानरा ग्र्यौतुतरयाःसादुहितातदा ॥ एकानंशेतियामाहुर्नरावैकामरूपिणीम् ११

सघनानिविमज्यददावित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिश्रीम०खि०ह०वि०टी०शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ भवतामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ नराग्र्यौप्राप्तौ एकानंशासायोगमायादुहिता तस्याःयशोदायाः ॥ ११ ॥

क्षणः उक्तविधः संकेतः मुहूर्तः उक्तः कालश्चताभ्यां जज्ञे आविर्बभूव ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

तथाक्षणमुहूर्ताभ्यांययाजज्ञेसुरेश्वरः ॥ यत्कृतेसगणंकंसंजघानपुरुषोत्तमः १२ साकन्यावबृधेतत्रवृष्णिसद्मनिपूजिता ॥ पुत्रवत्पाल्यमानैवेवासुदेवा
ज्ञयातदा १३ एकानंशेतियामाहुरुत्पन्नांमानवाभुवि ॥ योगकन्यांदुराधर्षांरक्षार्थंकेशवस्यह १४ यांवैसर्वेसुमनसःपूजयंतिस्मयादवाः ॥ देववद्दिव्य
पुरुषःकृष्णःसंरक्षितोयया १५ तांचतत्रोपसंगम्यप्रियामिवसखींस्वसाम् ॥ दक्षिणेनकराग्रेणपरिजग्राहमाधवः १६ तथैवरामोतिबलःसंपरिष्वज्यभावि
नीम् ॥ मूर्ध्न्युपाघ्रायसव्येनप्रतिजग्राहपाणिना १७ ददृशुस्ताःस्त्रियोमध्येभगिनींरामकृष्णयोः ॥ रुक्मपद्मव्यग्रकरांश्रियंपद्मालयामिव १८ तथाक्ष
तमहावृष्ट्यापुष्पैश्चविविधैःशुभैः ॥ अवकीर्यचलाजैस्ताःस्त्रियोजग्मुर्यथालयम् १९ ततस्तेयादवाःसर्वेपूजयंतोजनार्दनम् ॥ उपोपविविशुःप्रीताःप्रशं
संतोद्भुतंकृतम् २० पूज्यमानोमहाबाहुःपौराणांरतिवर्द्धनः ॥ विरराजमहाकीर्तिर्देवैरिवसतैःसह २१ समासीनेषुसर्वेषुयादवेषुजनार्दनम् ॥ नियोगात्रि
दशेंद्रस्यनारदोभ्यागमत्सभाम् २२ सोथसंपूजितःपूज्यःशूरैस्तैर्यदुपुंगवैः ॥ करंसंस्पृश्यसहरेर्विवेशपरमासने २३ सुखोपविष्टस्तान्वृष्णीनुपविष्टानुवा
चह ॥ संप्राप्तंशक्रवचनाज्जानीध्वंमांनरर्षभाः २४ शृणुध्वंराजशार्दूलाःकृष्णस्यास्यपराक्रमम् ॥ यानिकर्माणिकृतवान्बाल्यात्प्रभृतिकेशवः २५ उग्रसेन
सुतःकंसःसर्वान्निर्भर्थ्ययादवान् ॥ राज्यंजग्राहदुर्बुद्धिर्बध्वापितरमाहुकं २६ समाश्रित्यजरासंधंश्वशुरंकुलपांसनः ॥ भोजवृष्ण्यंधकान्सर्वानवमन्यतदुर्मतिः
२७ ज्ञातिकार्यंचिकीर्षुस्तुवसुदेवःप्रतापवान् ॥ उग्रसेनस्यरक्षार्थंस्वपुत्रंपर्यरक्षत २८ सगोपैःसहधर्मात्मामथुरोपवनेस्थितः ॥ अत्यद्भुतानिकर्मा
णिकृतवान्मधुसूदनः २९ प्रत्यक्षंशूरसेनानांश्रूयतेमहदद्भुतम् ॥ उत्तानेनशयानेनशकटांतरचारिणा ३० राक्षसीनिहतारौद्राशकुनीवेषधारिणी ॥
पूतनानामघोरासामहाकायामहाबला ३१ विषदिग्धंस्तनंरौद्रंप्रयच्छंतींजनार्दने ॥ ददृशुर्निहतांतांतेराक्षसींवनगोचराः ३२ पुनर्जातोयमित्याहुरुक्तस्त
स्मादधोक्षजः ॥ अत्यद्भुतमिदंचासीद्यच्छिशुःपुरुषोत्तमः ३३ पादांगुष्ठेनशकटंक्रीडमानोव्यलोडयत ॥ दाम्नाचोलूखलेबद्धोविप्रकुर्वन्कुमारकम् ३४ बभं
जार्जुनवृक्षौद्वौख्यातोदामोदरस्तदा ॥ कालियश्चमहानागोदुराधर्षोमहाबलः ३५ क्रीडतावासुदेवेननिर्जितोयमुनाह्रदे ॥ अक्रूरस्यसमक्षंचयन्नागभवनेवि
भुः ३६ पूज्यमानंतदानागैर्दिव्यंवपुरधारयत ॥ शीतवातार्दितागाश्चदृष्ट्वाकृष्णेनधीमता ३७ धृतोगोवर्धनःशैलःसप्तरात्रंमहात्मना ॥ शिशुनावासुदे
वेनगवांत्राणार्थमिच्छताम् ३८

अवमन्यततेषांअवमानमकरोत ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ शकटांतरचारिणा शकटनाशार्थंचष्टयोनेन ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ सुनामानमित्यमेनकथांतरंसूचयते ॥ ४१ ॥ भयंदैत्यांतरवधश्रवणजम् ॥ ४२ ॥ प्रग्रहंसहायं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नंदगो

तथोक्षदुष्टोतिबलोमहाकायोनरांतकृत् ॥ गोपतिर्वासुदेवेनहतोरिष्टोमहासुरः ३९ धेनुकःसमहाकायोदानवःसुमहाबलः ॥ निहतोवासुदेवेनगवांत्राणा अ० १०१
यदुर्मतिः ४० सुनामानममित्रघ्नःसर्वसैन्यपुरस्कृतम् ॥ वृकैर्विद्रावयामासगृहीतसमुपस्थितम् ४१ रौहिणेयेनसंगम्यवनेविचरतापुनः ॥ गोपवेषधरेण
॥३२१॥ वकंसस्यभयमाहितम् ४२ तथाव्रजगतःशौरिर्द्वाड्युद्धवलंहयम् ॥ प्रग्रहंभोजराजस्यजघानपुरुषोत्तमः ४३ प्रलंबश्चमहाबाहोरौहिणेयेनधीमता ॥
दानवोमुष्टिनैकेनकंसामात्योनिपातितः ४४ एतौहिवसुदेवस्यपुत्रौसुरसुतोपमौ ॥ वर्धातेमहावीर्यौब्रह्मगार्ग्येणसंस्कृतौ ४५ जन्मप्रभृतिचाप्येतौगा
र्ग्येणपरमर्षिणा ॥ याथातथ्येनविज्ञाप्यसंस्कारप्रतिपादितौ ४६ यदाल्पिमौनरश्रेष्ठौस्थितौयौवनसंमुखे ॥ सिंहशावाविवोदीर्णौमत्तौहैमवतौय
था ४७ ततोमनांसिगोपीनांहरमाणौमहाबलौ ॥ आस्तांगोष्ठवरौवीरौदेवपुत्रोपमद्युती ४८ एतौजयेवायुद्धेवाक्रीडासुविविधासुच ॥ नंदगोपस्यगोपा
लानशेकुःप्रसमीक्षितुम् ४९ व्यूढोरस्कौमहाबाहूशालस्कंधाविवोद्गतौ ॥ श्रुत्वासौव्यथितःकंसोमंत्रिभिःसहितोऽभवत् ५० नाशकच्चयदाकंसोगृहीतुंब
लकेशवौ ॥ निजग्राहततःक्रोधाद्वसुदेवंसबांधवम् ५१ सहोग्रसेनेनतदाचोरवद्गाढबंधनम् ॥ कालंमहांतमसुवत्क्लच्छ्रमानकदुंदुभिः ५२ कंसस्तुपितरंव
द्धाशूरसेनानशशासह ॥ जरासंधंसमाश्रित्यनथैवाहृतिभीष्मकौ[1] ५३ कस्यचित्त्वथकालस्यमथुरायांमहोत्सवम् ॥ पिनाकिनंसमुद्दिश्यचक्रेकंसोनरा
धिपः ५४ तत्रमल्लाःसमाजग्मुर्नानादेश्याविशांपते ॥ नर्तनागायनाश्चैवकुशलानृत्यकर्मसु ५५ ततःकंसोमहातेजारंगवाटंमहाधनम् ॥ कुशलैःकारया
मासशिल्पिभिःसाधुनिष्ठितैः ५६ तत्रमंचसहस्राणिपौरजानपदैर्जनैः ॥ समाकीर्णानिदृश्यंतेज्योतींषिगगनेयथा ५७ भोजराजःश्रियाजुष्टंरंगवाटंमहर्द्धि
मत् ॥ आरुरोहततःकंसोविमानंसुकृतीयथा ५८ रंगवाटेगजंमत्तंप्रभूतायुधकल्पितम् ॥ शूरैरधिष्ठितःकंसःस्थापयामासवीर्यवान् ५९ यदाहिस
महातेजारामकृष्णौसमागतौ ॥ शुश्रावपुरुषव्याघ्रौसूर्याचंद्रमसाविव ६० तदाप्रभृतियत्नोभूद्रक्षांप्रतिनराधिप ॥ नचाशिश्येसुखंरात्रौरामकृष्णौविचिंत
यन् ६१ श्रुत्वातुरामःकृष्णश्चतंसमाजमनुत्तमम् ॥ उभौविविशतुर्वीरौशार्दूलौगोव्रजंयथा ६२ ततःप्रवेशेसंरुद्धौरक्षिभिःपुरुषर्षभौ ॥ हत्वाकुवलयापी
डंसमादिनमरिंदमौ ॥ अवमृद्यदुराधर्षौरंगंविविशतुस्तदा ६३ चाणूरांध्रौविनिष्पिष्यकेशवेनबलेनच ॥ औग्रसेनिःसुदुष्टात्मासानुजोविनिपातितः ६४
यत्कृतंयदुसिंहेनदेवैरपिसुदुष्करम् ॥ कर्मतत्केशवादन्यःकर्तुमर्हतिकःपुमान् ६५
पस्यमुताविंतिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ शिश्येशयनंकृतवान् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥१२१॥

1. नथैवाहृतिभीष्मकौ इ० पाठान्तरम् ।

याद्धिनाधिगतंपूर्वैःप्रहादबलिशंबरैः ॥ तादिदंप्रापितंवित्तंशौरिणाभवतांकृते ६६ एतेनमुरुमाक्रम्यदैत्यंपंचजनंतथा ॥ निष्क्रम्यशैलसंघातान्निसुंदःसगणोहतः ६७ नरकश्चहतोभौमःकुंडलेचाहृतेशुभे ॥ प्राप्तंचादिविदेवेषुकेशवेनमहद्यशः ६८ वीतशोकभयाबाधाकृष्णबाहुबलाश्रयाः ॥ यजध्वंविविधैर्यज्ञैर्यादवावीतमत्सराः ६९ देवानांसुमहत्कार्यंकृतंकृष्णेनधीमता ॥ प्रियमावेदयाम्येषभवतांभद्रमस्तुवः ७० यदिष्टंवोयदुश्रेष्ठाःकर्तास्मितदतंद्रितः ॥ भवतामस्मियूयंचममयुष्मास्वहंस्थितः ७१ इतिसंबोधयन्कृष्णमब्रवीत्पाकशासनः ॥ समांप्रेक्षेतसुरश्रेष्ठप्रीतस्तुष्टास्तथावयम् ७२ यत्रधीःश्रीःस्थितातत्रयत्रश्रीस्तत्रसन्नतिः ॥ संनतिर्धीस्तथाश्रीश्चनित्यंकृष्णेमहात्मनि ७३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनारदवाक्यंनामैकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ सादिताभौरवाःपाशानिसुंदनरकौहतौ ॥ कृतःक्षेम्यःपुनःपंथापुरंप्राक्ज्योतिषंप्रति १ शौरिणापृथिवीपालास्त्रासिताःस्पर्द्धिनोरणे ॥ धनुषश्चनिनादेनपांचजन्यस्वनेनच २ मेघप्रख्यैरथानीकैर्दाक्षिणात्यैःसुरक्षितम् ॥ रुक्मिणंयुधिनिर्जित्यमहाबलपराक्रमम् ॥ रुक्मिणीमाजहाराशुकेशवोवृष्णिपुंगवः ३ ततःपर्जन्यघोषेणरथेनादित्यवर्चसा ॥ अवाप्यमहिषींभोजंशंखचक्रगदासिभृत् ४ जारूथ्यामाहृतिःक्राथःशिशुपालश्चनिर्जितः ॥ वक्रश्चसहसैन्येनशतधन्वार्थानर्जितः ५ इंद्रद्युम्नोहतःकोपाद्यवनश्चकशेरुमान् ॥ हतःसौभपतिःश्रीमान्शाल्वश्चदृढधन्वना ६ पर्वतानांसहस्रंचचक्रेणपुरुषोत्तमः ॥ विकीर्यपुंडरीकाक्षोद्युमत्सेनंव्यपोथयत् ७ महेंद्रशिखरेचैवनिमेषांतरचारिणौ ॥ जघानपुरुषव्याघ्रोरावणस्याभितश्चरौ ८ इरावत्यांमहाभोजावग्निसूर्यसमौयुधि ॥ गोपतिस्तालकेतुश्चनिहतौशार्ङ्गधन्वना ९ अक्षप्रपाननेचैवडिंभोहंसश्चदानवौ ॥ उभौताविपकृष्णेनसानुगौविनिपातितौ १० दग्धावाराणसीचैवकेशवेनमहात्मना ॥ सराष्ट्रःसानुबंधश्चकाशीनामधिपोहतः ११ विजित्यचयमंसंख्येशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ अथेंद्रसेनिर्गानीतःकृष्णेनाद्भुतकर्मणा १२ सहितःसर्वयादोभिःसमरेषुमहाबलः ॥ प्राप्यलोहितकूटंचकृष्णेनवरुणोजितः ॥ १३ महेंद्रभवनेयातोदेवैर्गुप्तोमहात्मभिः ॥ अचिंतयित्वादेवेंद्रंपारिजातद्रुमोहृतः १४ पांड्यंपौंड्रंकलिंगंचमात्स्यंचैवजनार्दनः ॥ जघानसहितान्सर्वान्वंगराजंतथैवच १५ एषचैकशतंहत्वारणेराज्ञांमहात्मनाम् ॥ गांधारीमावहद्वीरोमहिषींप्रियदर्शनाम् १६

॥ १०१ ॥ सादिता भौरवाःमुरुकृताः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ महेंद्ररयपर्वतस्यशिखरेइरावत्यांनगर्यामितिद्वयोःसंबंधः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अक्षप्रपातनेचक्षुर्विक्षेपमात्रेनिमिषंसति स्थानविशेषेवा ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

जिगायजयवंतमकरोत् अंतर्भावितण्यंतोयंशब्दः ॥ १७ ॥ चक्रानुयानैःरथैःप्रहत्रणेसंग्रामेऽइत्यर्थः अक्षराधिक्यमार्षं जिगायजितवान्अर्जुनद्वारेतिभावः ॥ १८ ॥ १९ ॥

तथागांडीवधन्वानंक्रीडंतंमधुसूदनः ॥ जिगायभरतश्रेष्ठकुंत्याःप्रमुखतोविभुः १७ द्रोणंद्रौणिंकृतंकर्णंभीष्मंचैवसुयोधनम् ॥ चक्रानुयानैःप्रहवणेजिगा यपुरुषोत्तमः १८ बभ्रोश्चप्रियमन्विच्छन्शंखचक्रगदासिभृत् ॥ सौवीरराजस्यसुतांप्रसह्यहृतवान्प्रभुः १९ पर्यस्तांपृथिवींकृत्स्नांसाश्वांसरथकुंजराम् ॥ वेणुदारिकृतेयत्राञ्जिगायपुरुषोत्तमः २० अवाप्यतपसोवीर्यंबलमोजश्चमाधवः ॥ पूर्वदेहेजहारायंबलेस्त्रिभुवनंहरिः २१ वज्राशनिगदाखड्गैस्त्रासयद्भिश्च दानवैः ॥ यस्यानाधिगतोमृत्युःपुरंप्राग्ज्योतिषंप्रति २२ अभिभूतश्चकृष्णेनसगणःसुमहाबलः ॥ बलेःपुत्रोमहावीर्योबाणोद्रविणवत्तरः २३ पीठंतथामहा बाहुःकंसामात्यंजनार्दनः ॥ पैठिकंचासिलोमानंनिजघानमहाबलः २४ जंभमैरावणंचापिविरूपंचमहायशाः ॥ जघानपुरुषव्याघ्रोदैत्यंमानुषरूपिणम् २५ तथानागपतिंतोयेकालीयंचमहौजसं ॥ निर्जित्यपुंडरीकाक्षःप्रेषयामाससागरं २६ संजीवयामासमृतंपुत्रंसांदीपनेस्तथा ॥ निर्जित्यपुरुषव्याघ्रो यमंवैवस्वतंहरिः २७ एवमेषमहाबाहुःशास्तातेषांदुरात्मनां ॥ देवांश्चब्राह्मणांश्चैवयोद्विषंतिसदानृप २८ निहत्यनरकंभौममाहृत्यमणिकुंडले ॥ देव मातुर्ददौचैवप्रीत्यर्थंवज्रपाणिनः २९ एवंचदेवदैत्यानांसुराणांचमहायशाः ॥ भयाभयकरःकृष्णःसर्वलोककरोविभुः ३० संस्थाप्यधर्मान्मर्त्येषुयज्ञैरि ष्ट्वाप्तदक्षिणैः ॥ कृत्वादेवार्थममितंस्वस्थानंप्रतिपत्स्यते ३१ कृष्णोभोगवतींरम्यामृषिकांतांमहायशाः ॥ द्वारकामात्मसात्कृत्वासमुद्रंगमयिष्यति ॥ ३२ बहुरत्नसमाकीर्णांचैत्ययूपशतांकिताम् ॥ द्वारकांवरुणावासंप्रवेक्ष्यतिसकाननाम् ३३ तांसूर्यसदनप्रख्यामतज्ञःशार्ङ्गधन्वनः ॥ विसृष्टांवासुदेवेन सागरःप्लावयिष्यति ३४ सुरासुरमनुष्येषुनासीन्नभविताक्वचित् ॥ यइमामावसेत्कश्चिदन्योवैमधुसूदनात् ३५ एवमेषदशार्हाणांविधायविधिमुत्तमम् ॥ वि ष्णुर्नारायणःसोमःसूर्यश्चभवितास्वयम् ३६ अप्रमेयस्त्वचिंत्यश्चयथाकामचरोवशी ॥ मोदत्येषसदाभूतैर्बालःक्रीडनकैरिव ३७ नप्रमातुंमहाबाहुःश क्योयंमधुसूदनः ॥ परंह्यपरमेतस्माद्विश्वरूपान्नविद्यते ३८ श्रुतोयमेवंशतशस्तथाशतसहस्रशः ॥ अंतोहिकर्मणामस्यदृष्टपूर्वोनकेनचित् ३९ एवमे तानिकर्माणिशिशुमध्यगतस्तदा ॥ कृतवान्पुंडरीकाक्षःसंकर्षणसहायवान् ४० इत्युवाचपुराव्यासस्तपोवीर्येणचक्षुषा ॥ महायोगिमहाबाह्वःसर्वप्रत्य क्षदर्शिवान् ४१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इतिसंस्तूयगोविंदंमहेंद्रवचनान्मुनिः ॥ यदुभिःपूजितःसर्वैर्नारदस्त्रिदिवंययौ ४२

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ देवार्थदेवानांप्रयोजनं स्वस्थानंवैकुंठं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नविद्यतेपृथगितिशेषः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ पुराव्यासःपूर्वकल्पीयोव्यासः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

ततस्तद्वसुगोविंदोदिदेशांधकवृष्णिषु ॥ यथार्हंपुंडरीकाक्षोविधिवन्मधुसूदनः ४३ यादवाश्चधनंप्राप्यविधिवद्भूरिदक्षिणैः ॥ यज्ञैरिष्ट्वामहात्मानोद्वारका मावसन्पुरीम् ॥ ४४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनारदवाक्यंनामद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ बहूनांस्त्रीसहस्राणामष्टौभार्याःप्रकीर्तिताः ॥ तासामपत्यान्यष्टानांभगवान्प्रब्रवीतुमे १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अष्टौमहिष्यःपुत्रिण्यइतिप्राधान्यतःस्मृताः ॥ सर्वावीरप्रजाश्चैवतास्वपत्यानिमेशृणु २ रुक्मिणीसत्यभामाचदेवीनाग्नजितीतथा ॥ सुदत्ताचतथाशैब्यालक्ष्मणाचारुहासिनी ३ मित्रविंदाचकालिंदीजांबवत्यथपौरवी ॥ सुभीमाचतथामाद्रीरुक्मिणीतनयान्शृणु ४ प्रद्युम्नःप्रथमंजज्ञेशंबरांतकरःशुभः ॥ द्वितीयश्चारुदेष्णश्चवृष्णिसिंहोमहारथः ५ चारुभद्रश्चारुगर्भःसुदेष्णोद्रुमएवच ॥ सुषेणश्चारुदेष्णश्चचारुविंदश्चवीर्यवान् ६ चारुबाहुःकनीयांश्चकन्याचारुमतीतथा ॥ जज्ञिरेसत्यभामायांभानुर्भीमरथस्तथा ७ रोहितोदीप्तिमांश्चैवाताम्रजाक्षोजलांतकः ॥ भानुर्भीमनिकाचैवताम्रपर्णीजलंधमा ८ चतस्रोजज्ञिरेतेषांस्वसारोगरुडध्वजात् ॥ जांबवत्याःसुतोजज्ञेसांबःसमितिशोभनः ९ मित्रवान्मित्रविंदश्चमित्रवत्यापिचांगना ॥ मित्रबाहुःसुनीथश्चनाग्नजित्याःप्रजाःशृणु १० भद्रकारोभद्रविंदःकन्याभद्रवतीतथा ॥ सुदत्तायांतुशैब्यायांसंग्रामजिदजायत ११ सत्यजित्सेनजिच्चैवतथाशूरःसपत्नजित् ॥ सुभीमायाःसुतोमाद्र्याचाव्रकाश्चोव्रकानिर्वृतिः १२ कुमारोवृकदीप्तिश्चलक्ष्मणायाःप्रजाःशृणु ॥ गात्रवान्गात्रगुप्तश्चगात्रविंदश्चवीर्यवान् १३ जज्ञिरेगात्रवत्याचभगिन्यानुजयासह ॥ अश्रुतश्चसुतोजज्ञेकालिंद्याःश्रुतसंमतः १४ अश्रुतंश्रुतसेनायैप्रददौमधुसूदनः ॥ तंप्रदायहृषीकेशस्तांभार्यांमुदितोब्रवीत् १५ एषवामुभयोरस्तुदायादःशाश्वतीःसमाः ॥ बृहत्यांतुगदस्याहुःशैब्यायामंगदसुतम् १६ उत्पन्नंकुमुदंचैवश्वेतंश्वेतातथांगना ॥ अगावहःसुमित्रश्चशुचिश्चित्ररथस्तथा १७ चित्रसेनःसुदेवायाश्चित्राचित्रवतीतथा ॥ वनस्तंबश्चजज्ञातेसुतस्तंबवनश्चह १८ निवासनोवनस्तंबःकन्यास्तंबवतीतथा ॥ उपसन्नश्चशंकुश्चवज्रांशुःक्षिप्रएवच १९ काशिक्यांश्रुतसोमायांयौधिष्ठिर्यांयुधिष्ठिरः ॥ कापालीगरुडश्चैवजज्ञातेचित्रयोधिनौ २० एवमादीनिपुत्राणांसहस्राणिनिबोधमे ॥ दशायुतंसमाख्यातावासुदेवस्यतेसुताः २१ अयुतानितथाचाष्टौशूरारणविशारदाः ॥ जनार्दनस्यप्रसवःकीर्तितोयंतथामया २२

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ वामावयोःकृष्णश्रुतसेनयोः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ दशायुतंलक्षम् ॥ २१ ॥ अष्टौअयुतानीत्यशीतिसहस्रंचपुत्राः ॥ २२ ॥

अनिरुद्धइतिच्छेदः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ तुर्याचतुर्थ्यांशूद्रायामित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीम० खि० हरिवंशेविष्णुपर्वणिटी

प्रद्युम्नस्यसुतोजज्ञेवैदर्भ्यांराजसत्तम ॥ अनिरुद्धोरणेऽरुद्धोजज्ञेमृगकेतनः २३ रेवत्यांबलदेवस्यजज्ञातेनिशठोल्मुकौ ॥ भ्रातरौदेवसंकाशावुभौपुरुष सत्तमौ २४ सुतनुश्चसुताराचशौरेरास्तांपरिग्रहः ॥ पौंड्रकःकपिलश्चैववसुदेवस्यतौसुतौ २५ नारायांकपिलोजज्ञेपौंडश्चसुतनोःसुतः ॥ तयोर्नृपोभ वत्पौंड्रःकपिलश्चवनंययौ २६ तुर्यांसमभवद्वीरोवसुदेवान्महाबलः ॥ जरानामनिषादानांप्रभुःसर्वधनुष्मताम् २७ काश्यांसुपार्श्वंतनयंलेभेसांवात्तर स्विनम् ॥ सानुर्जज्ञेनिरुद्धस्यवज्रःसानोरजायत २८ वज्राज्जज्ञेप्रतिरथःसुचारुस्तस्यचात्मजः ॥ अनमित्ताच्छिनिर्जज्ञेकनिष्ठाद्वृष्णिनंदनात् २९ शिने स्तुसत्यवाक्जज्ञेसत्यकश्चमहारथः ॥ सत्यकस्यात्मजःशूरोयुयुधानस्त्वजायत ३० असंगोयुयुधानस्यमणिस्तस्याभवत्सुतः ॥ मणेर्युगंधरःपुत्रइति वंशःसमाप्यते ३१ ॥ ॥ इतिश्रीम०खिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवृष्णिवंशानुकीर्तनेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः १०३ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ यएष भवतापूर्वंशंबरघ्नेत्युदाहृतः ॥ प्रद्युम्नःसकथंजघ्नेशंबरंतद्ब्रवीहिमे १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ रुक्मिण्यांवासुदेवस्यलक्ष्म्यांकामोधृतव्रतः ॥ शंब रांतकरोजज्ञेप्रद्युम्नःकामदर्शनः ॥ सनत्कुमारइतियःपुराणेपरिगीयते २ तंसप्तरात्रेसंपूर्णेनिशीथेसूतिकागृहात् ॥ जहारकृष्णस्यसुतंशिशुंवैकालशंबरः ३ विदितंतस्यकृष्णस्यदेवमायानुवर्तिनः ॥ ततोनानगृहीतःसदानवोयुद्धदुर्मदः ४ समृत्युनापरीतायुर्मायायाप्रजहारतम् ॥ दोर्भ्यामुत्क्षिप्यनगरंस्वं निनायमहासुरः ५ अनपत्यातुतस्यासीद्भार्यारूपगुणान्विता ॥ नाम्नामायावतीनाममायेवशुभदर्शना ६ ददौतंवासुदेवस्यपुत्रंपुत्रमिवात्मजम् ॥तस्या महिष्यामायिन्यादानवःकालचोदितः ७ मायावतीतुसंदृष्ट्वासंप्रहृष्टतनूरुहा ॥ हर्षेणमहतायुक्तापुनःपुनरुदैक्षत ८ अथतस्यनिरीक्षंत्याःस्मृतिःप्रादु र्बभूवह ॥ अयंसममकांतोभूत्स्मृत्वैवंचान्वचिंतयत् ९ अयंसनाथोभर्तामेयस्यार्थेहंदिवानिशम् ॥ चिंताशोकार्णवेमग्नानविंदाभिरतिंकाचित् १० अयं भगवतापूर्वंदेवदेवेनशूलिना ॥ खेदितेनकृतोनंगोदृष्टोजात्यंतरेमया ११ कथमस्यस्तनंदास्येमातृभावेनजानती ॥ भर्तुर्भार्यात्वहंभूत्वावक्ष्येवापुत्रइत्यु त १२ एवंसंचिंत्यमनसाधात्र्यास्तंसासमर्पयत् ॥ रसायनप्रयोगैश्चशीघ्रमेवव्यवर्धयत् १३ धात्र्याःसकाशात्सचतांशृण्वन्रुक्मिणिनंदनः ॥ मायावती मविज्ञानान्मेनेस्वामेवमातरम् १४ साचतंवर्द्धयामासकार्ष्णिंकमललोचनम् ॥ मायाश्चास्मैददौसर्वादानवीःकाममोहिता १५

कार्यात्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ७ ॥ यएषइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ रतिप्रतिच्छायामायावतीनामभार्यात्वमापन्नानतुरतिरित्यग्रेव्यक्तीकरिष्यति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥३१ ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥

सयदायौवनस्थस्तुप्रद्युम्नःकामदर्शनः ॥ चिकीर्षितज्ञोनारीणांसर्वास्त्रविधिपारगः १६ तंसामायावतीकांतंकामयामासकामिनी ॥ इंगितैश्चापिवीक्षंती
प्रालोभयतसास्मिता ॥ प्रसज्जंतींतुतांदेवींबभाषेचारुहासिनी १७ ॥ प्रद्युम्नउवाच ॥ मातृभावंव्यतिक्रम्यकिमेवंवर्तसेन्यथा ॥ अहोदुष्टस्वभावासि
स्त्रीत्वेचपलमानसा १८ यापुत्रभावमुत्सृज्यमयिलोभात्प्रवर्तसे ॥ नतुतेहंसुतःसौम्येकोयंशीलविपर्ययः १९ तत्वमिच्छाम्यहंदेविकथितंकोन्वयंविधिः ॥
विद्युत्संपातचपलःस्वभावःखलुयोषिताम् २० यानरेषुप्रसज्जंतेनगाग्रेषुघनाइव ॥ यदितेहंसुतःसौम्येयदिवानात्मजःशुभे २१ कथितंतत्वमिच्छामि
किमिदंतेचिकीर्षितम् ॥ एवमुक्तातुसाभीरुःकामेनव्यथितेंद्रिया २२ प्रियंप्रोवाचवचनंविविक्तेकेशवात्मजम् ॥ नत्वंममसुतःकांतनापितेशंबरः
पिता २३ रूपवानसिविक्रांतस्त्वंजात्यावृष्णिनंदनः ॥ पुत्रस्त्वंवासुदेवस्यरुक्मिण्यानंदवर्धनः २४ दिवसेसप्तमेबालोजातमात्रोपवाहितः ॥ सूति
कागारमध्यात्त्वंशिशुरुत्तानशायितः २५ ममभर्त्राहृतोसित्वंबलवीर्यप्रवर्तिना ॥ पितुस्तेवासुदेवस्यधर्षयित्वागृहंमहत् २६ पाकशासनकल्पस्य
हृतस्त्वंशंबरेणह ॥ साचतेकरुणंमाता त्वांबालमनुशोचती २७ अत्यर्थंतप्यतेवीरविवत्सासौरभीयथा ॥ सोपिशक्रादपिमहान्पितातेगरुडध्वजः २८
इहत्वांनाभिजानातिबालमेवोपवाहितं ॥ कांतवृष्णिकुमारस्त्वंनहित्वंशंबरात्मजः २९वीरनैवंविधान्पुत्रान्दानवाजनयंतिहि ॥अतोहंकामयामित्वांनाहित्वं
जनितोमया ३० रूपंतेसौम्यपश्यंतीसीदामिहृदिदुर्बला ॥ यन्मेव्यवसितंकांतयत्तुमेत्वादिवर्तते ३१ तन्मेमनसिवार्ष्णेयप्रतिसंधातुमर्हसि ॥ एष
तेकथितःसर्वःसद्भावस्त्वयियोमम ३२ यथानममपुत्रस्त्वंनपुत्रःशंबरस्यच ॥ श्रुत्वैवमखिलंसर्वंमायावत्याप्रभाषितम् ३३ चक्रायुधात्मजःक्रुद्धःशंबरं
ससमाह्वयत् ॥ सर्वमायास्वभिज्ञोसौनामविश्राव्यचात्मनः ३४ अहोदानवदुष्टात्माकेशवस्यात्मजंशिशुम् ॥ अहर्तानिर्भयश्चैवभयमद्यकरोम्यहम् ३५
कथंवैक्रोधमागच्छेद्बध्यतेवाकथंमया ॥ प्रथमंकिंकरिष्यामियेनकुप्यातिमंदधीः ३६ अस्तिचास्यध्वजंचित्रंसिंहकेतुविभूषितं ॥ तोरणंगृहमा
साद्यउच्छ्रितंमेरुशृंगवत् ३७ एतदुन्मथ्यपातिष्येभल्लेननिशितेनवै ॥ ध्वजच्छेदंविदित्वाथशंबरोनिष्क्रमिष्याति ३८ ततोयुद्धेनहत्वाजौगंतास्मिद्वार
कांप्रति ॥ इत्युक्त्वासज्जमाचक्रेसशरंचापमोजसा ३९ चिच्छेदध्वजरत्नंतुशंबरस्यमहाभुजः ॥ तच्छ्रुत्वातुध्वजच्छेदंप्रद्युम्नेनमहात्मना ४०
क्रुद्धस्त्वज्ञापयामासपुत्रान्वैकालशंबरः ॥ जिघांसध्वंमहावीरारौक्मिणेयंत्वरान्विताः ४१

३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ प्रतीहारोद्वारपालः चित्रंयथास्यात्तथा चित्रं आश्चर्यंशशंसाद्भुतंनामाभूतपूर्वम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

नैनंवेद्रष्टुमिच्छामिममविप्रियकारकं ॥ श्रुत्वातुशंबराद्वाक्यंसुतास्तेशंबरस्यह ४२ संनद्धानिर्ययुर्हृष्टाःप्रद्युम्नवधकांक्षया ॥ चित्रसेनोतिसेनश्चविष्वक्कमे
नोगदस्तथा ४३ श्रुतसेनःसुषेणस्तुसोमसेनोमनस्तथा ॥ सेनानाःसैन्यहंताचसेनाहामौनिकस्तथा ४४ सेनस्कंधोतिसेनश्चसेनकोजनकःसुतः ॥ सका
लोविकलःशांतःप्रशांतांतकरोविभुः ४५ कुंभकेतुःसुदंष्ट्रश्चकेशिरित्येवमादयः ॥ चक्रतोमरशूलानिपट्टिशानिपरश्वधान् ४६ गृहीत्वानिर्ययुर्हृष्टामन्यु
नापरमाप्लुताः ॥ आह्वयंतममित्रंवैतस्थुःसंग्राममूर्द्धनि ४७ प्रद्युम्नस्तुमहाबाहूरथमारुह्यसत्वरम् ॥ निर्ययौचापमादायसंग्रामाभिमुखस्तदा ४८ ततः
प्रवृत्तयुद्धंतुतुमुलंलोमहर्षणम् ॥ शंबरस्यतुपुत्राणांकेशवस्यचसूनुना ४९ ततोदेवाःसगंधर्वाःसमहोरगचारणाः ॥ देवराजंपुरस्कृत्यविमानाग्रेपुधिष्ठिताः
५० नारदस्तुंबुरुश्चैवहाहाहूहूश्चगायनाः ॥ अप्सरोभिःपरिवृताःसर्वेतत्रावतस्थिरे ५१ देवराजप्रतीहारोगंधर्वश्चित्रमद्भुतम् ॥ शशंसदेवराजायवज्रिगे
तद्विचेष्टितम् ५२ शंबरस्यशतंपुत्राएकःकृष्णस्यचात्मजः ॥ बहूनांयुध्यतामेषःकथंविजयमाप्नुयात् ५३ तच्छ्रुत्वाभाषितंतस्यप्रहस्यबलसूदनः ॥
उवाचवचनंचेदंशृणुयोस्यपराक्रमः ५४ कामोयंपूर्वदेहेतुहरक्रोधाग्निनाहतः ॥ रत्याप्रसादितोदेवःकामपत्न्यात्रिलोचनः ॥ परितुष्टेनदेवेनवरमस्याः
प्रदीयते ५५ विष्णुर्मानुपदेहस्तुद्वारकायांभविष्यति ॥ तस्यपुत्रत्वमस्यैवभविष्यतिनसंशयः ५६ अनंगइतिविख्यातस्त्रैलोक्येतुमहायशाः ॥ तत्रोत्प
न्नोमहातेजाःशंबरंघातयिष्यति ५७ सप्ताहेजातमात्रंतुरुक्मिण्याःक्रोडसंस्थितम् ॥ आस्थायशंबरोमायांप्रद्युम्नमपनेष्यति ५८ तद्गच्छशंबरगृहंभार्या
मायावतीभव ॥ मायारूपप्रतिच्छन्नाशंबरंमोहयिष्यसि ५९ तत्रत्वमात्मनःकांतंबालरूपंविवर्द्धय ॥ प्राप्तयौवनदेहस्तुशंबरंनिहनिष्यति ६० ततस्त्वया
सहानंगोद्वारकांगमिष्यति ॥ रमिष्यतित्वयासार्द्धंशैलपुत्र्यायथात्र्यहम् ६१ एवमादिश्यदेवेशोजगामपुरुषोत्तमः ॥ कैलासंमेरुसंकाशंसिद्धचारणसेवित
म् ६२ कामपत्नीप्रणम्याथदेवदेवमुमापतिम् ॥ जगामशंबरगृहंकालस्यांतंप्रतीक्षती ६३ एवमेषमहाबाहुःशंबरंनिहनिष्यति ॥ सहपुत्रेणप्रद्युम्नोहंतात
स्यदुरात्मनः ६४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशंबरवधेचतुरधिकशततमोऽध्यायः १०४ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःप्रवृत्तंयु
द्धंतुतुमुलंलोमहर्षणम् ॥ शंबरस्यतुपुत्राणांरुक्मिण्यानंदनस्यच १ ततःक्रुद्धामहादैत्याःशरशक्तिपरश्वधान् ॥ चक्रतोमरकुंतानिभुशुंडीर्मुशलानिच २

५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीम०खि०ह०वि०प०टी०चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥
ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

सर्वमस्यतोक्षिप्यतेनेनेतिसर्वास्त्रंतच्चतद्धनुश्चतस्मात् ॥ ३ ॥ ४ ॥ अनंगःप्रद्युम्नः ॥ ५ ॥ ६ ॥ समयुध्यतएकत्वमार्षेयुद्धं कृतवंतः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ऋष्याः
मृगविशेषास्तेषांसहस्रेण ॥ १२ ॥ पंक्तिभक्तिभिः दशभिश्चित्रभागैःउपर्युपरिकोष्टकैर्विराजितंशोभमानम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

युगपत्पातयंतिस्मप्रद्युम्नोपरिवेगिताः ॥ कार्ष्णायनिस्तुसंक्रुद्धःसर्वास्त्रधनुषश्च्युतैः ३ एकैकंपंचभिःक्रुद्धश्चिच्छेदरणमूर्द्धनि ॥ पुनरेवासुराःक्रुद्धाःसर्वेते
कृतनिश्चयाः४ ववृषुःशरजालानिप्रद्युम्नवधकांक्षया ॥ ततःप्रकुपितोनंगोधनुरादायसत्वरः ५ शंबरस्यजघानाशुदशपुत्रान्महौजसः ॥ ततोपरेणभल्लेन
कुपितःकेशवात्मजः ६ चिच्छेदाशुशिरस्तस्यचित्रसेनस्यवीर्यवान् ॥ ततस्तेहतशेषास्तुसमेत्यसमयुध्यत ७ शरवर्षंविमुंचंतोह्यभ्यधावन्जिघांसितुम् ॥
ततःसंधायबाणांस्तेविमुंचंतोरणोत्सुकाः ८ क्रीडन्निवमहातेजाःशिरांस्येषामपातयत् ॥ निहत्यसमरेसर्वान्शतमुत्तमधन्विनाम् ९ प्रद्युम्नःसमराकांक्षी
तस्थौसंग्राममूर्द्धनि ॥ हतंपुत्रशतंश्रुत्वाशंबरःक्रोधमादधे १० सूतंसंचोदयामासरथंमेसंप्रयाजय ॥ राज्ञोवाक्यंनिशम्याथप्रणम्याशिरसाभुवि ११ स
सैन्यंनोदयामासरथंससुसमाहितम ॥ युक्तमृष्यसहस्रेणसर्पराजसकेतनम् १२ शार्दूलचर्मसंवेष्टंकिंकिणीजालमालिनम् ॥ ईहामृगगणाकीर्णंपंक्तिभ
क्तिविराजितम् १३ ताराचित्रापिनद्धांगंस्वर्णकूबरभूषितम् ॥ सुपताकमहोच्छ्रायंमृगराजोग्रकेतनम् १४ सुविभक्तवरूथंचलोहेपावज्रकूबरम् ॥ मंदरो
दग्रशिखरंचारुचामरभूषितम् १५ नक्षत्रमालापिहितंहेमदंडसमाहितम् ॥ विराजमानंश्रीमंतमारोहच्छंबरोरथम् १६ कांचनंचित्रसन्नाहंधनुर्गृह्यशरां
स्तथा ॥ प्रस्थितःसमराकांक्षीमृत्युनापरिचोदितः १७ चतुर्भिःसचिवैःसार्द्धंसैन्येनमहतावृतः ॥ दुर्धरःकेतुमालीचशत्रुहंताप्रमर्दनः १८ एतैःपरि
वृतोमात्यैर्युयुत्सुःप्रास्थितोरणे ॥ दशनागसहस्राणिरथानांद्विशतेतथा १९ हयानांचाष्टसाहस्रैःप्रयुतैश्चपदातिनाम् ॥ एतैःपरिवृतोयोधैःशंबरःप्रययौ
तदा २० प्रयातस्यतुसंग्रामेउत्पातावहवोभवन् ॥ गृध्रचक्राकुलंव्योम्निसंध्याकाराभ्रनादितम् २१ गर्जंतिपरुषंमेघानिर्घातश्चांबरात्पतत् ॥ शिवावि
नेदुरशिवंसैन्यंसंकालयन्महत् २२ ध्वजशीर्षेपतद्गृध्रःकांक्षन्वैदानवासृजम् ॥ रथाग्रेपतितश्चास्यकबंधोभुविदृश्यते २३ वीचीकूचीतिवाशंतिशंबरस्य
रथोपरि ॥ स्वर्भानुग्रस्तआदित्यःपारघैःपरिवेष्टितः२४स्फुरतेनयनंचास्यसव्यंभयनिवेदनम् ॥ बाहुःप्रकंपतेसव्यःप्रस्खलन्नथवाजिनः २५ ध्वांक्षोमू
र्ध्निनिपतितःशंबरस्यसुरारिणः ॥ ववर्षरुधिरंदेवःशर्करांगारमिश्रितम् २६ उल्कापातसहस्राणिनिपेतूरणमूर्द्धनि ॥ प्रतोदोन्यपतद्धस्तात्सारथेर्हयया
यिनः २७ एतानचिंतयित्वातुउत्पातान्समुपस्थितान् ॥ प्रययौशंबरःक्रुद्धःप्रद्युम्नवधकांक्षया २८

॥ २१ ॥ निर्घातःअशनिः
पतत्अपतत् संकालयन्क्षपयन् ॥ २२ ॥ गृध्रः दानवासृजंदानवरक्तम् ॥ २३ ॥ वाशंतिपक्षिणइतिशेषः ॥ २४ ॥ २५ ॥ सुरारिणःदेवशत्रोः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

||३३३|| भेरीमृदंगशंखानांपणवानकदुंदुभेः || युगपन्नाद्यमानानांपृथिवीसमकंपत २९ तेनशब्देनमहतासंत्रस्तामृगपक्षिणः || समंताद्दुद्रुवुस्तस्माद्भयविक्लवचे अ०१०५
तसः ३० रणमध्येस्थितःकार्ष्णिश्चिंतयान्निधनंरिपोः || सैन्यैःपरिवृतोसंख्यैर्युद्धायकृतनिश्चयः ३१ क्रुद्धःशरसहस्रेणप्रद्युम्नंसमताडयत् || संप्राप्तांश्चै
वतान्बाणांश्चिच्छेदकृतहस्तवत् ३२ प्रद्युम्नोधनुरादायशरवर्षंमुमोचह || तस्मिन्सैन्येनकोप्यस्तियोनविद्धःशरेणवै ३३ प्रद्युम्नशरपातेनतत्सैन्यंविमु
खीकृतम् || शंबरस्यतथाभ्याशेस्थितंसंहृत्यभीतवत् ३४ स्वबलंविद्रुतंदृष्ट्वाशंबरःक्रोधमूर्च्छितः || आज्ञापयामासतदासचिवान्दानवेश्वरः ३५ ग
च्छध्वंमन्नियोगेनप्रहरध्वंरिपोःसुतम् || नोपेक्षणीयःशत्रुर्वैवध्यतांक्षिप्रमेषवै ३६ उपेक्षितइवव्याधिःशरीरंनाशयेद्ध्रुवम् || तदेषदुर्मतिःपापोवध्यतांम
त्प्रियेप्सया ३७ ततस्तेसचिवाःक्रुद्धाःशिरसागृह्यशासनम् || शरवर्षंविमुंचंतस्त्वरितानोदयन्रथान् ३८ तान्दृष्ट्वाधावतःसंख्येक्रुद्धोमकरकेतनः ||
चापमुद्यम्यसंभ्रांतस्तस्थौप्रमुखतोबली ३९ दुर्द्धरंपंचविंशत्याशरैःसन्नतपर्वभिः || बिभेदसुमहातेजाःकेतुमालिंत्रिषष्टिभिः ४० सप्तत्याशत्रुहंतारंद्व
शत्याशुप्रमर्दनम् || बिभेदपरमामर्षीरुक्मिण्यानंदवर्धनः ४१ ततस्तेसचिवाःक्रुद्धाःप्रद्युम्नंशरवृष्टिभिः || एकैकशोबिभेदाजौषष्टिभिःषष्टिभिःशरैः ४२
तानप्राप्तानशरान्बाणैश्चिच्छेदमकरध्वजः || ततोर्द्धचंद्रमादायदुर्द्धरस्यससारथिम् ४३ जघानपश्यतांराज्ञांसर्वेषांसैनिकस्यवै || चतुर्भिरथनाराचैःसुपर्वैः
कंकतेजितैः ४४ जघानचतुरःसोश्वान्दुर्द्धरस्यरथंप्रति || एकेनयोक्त्रंछत्रंचध्वजमेकेनबंधुरम् ४५ षष्ट्याचयुगचक्राक्षांश्चिच्छेदमकरध्वजः||अथापरंशरंगृ
ह्यकंकपत्रंसुतेजितम् ४६ मुमोचहृदयेतस्यदुर्द्धरस्यान्यजीविनः || सगतासुर्गतश्रीकोगतसत्त्वोगतप्रभः ४७ निपपातरथोपस्थात्क्षीणपुण्यइवग्रहः ||
दुर्द्धरेनिहतेशूरेदानवेदानवेश्वरः ४८ केतुमालीशरव्रातैरभिदुद्रावकृष्णजम् || प्रद्युम्नमथसंक्रुद्धोभृकुटीभीषणाननः ४९ कृत्वाभ्यधावत्सहसातिष्ठतिष्ठेति
चाब्रवीत् || संक्रुद्धःकृष्णसूनुस्तंशरवर्षैरवाकिरत् ५० पर्वतंवारिधाराभिःप्रावृषीवयथाघनः || सविद्धोदानवामात्यःप्रद्युम्नेनधनुष्मता ५१ चक्रमादा
यचिक्षेपप्रद्युम्नवधकांक्षया || तंतुप्राप्तंसहस्रारंकृष्णचक्रसमद्युतिम् ५२ निपत्योत्पत्यसहसासर्वेषामेवपश्यतां || तेनैवतस्यचिच्छेदकेतुमालेःशिरस्त
दा ५३ तद्दृष्ट्वाकर्मविपुलंरौक्मिणेयस्यदेवराट् || विस्मयंपरमंप्राप्तःसर्वैर्देवगणैःसह ५४ गंधर्वाप्सरसश्चैवपुष्पवर्षैरवाकिरन् || केतुमालिंहतंदृष्ट्वाशत्रु
हंताप्रमर्दनः || महाबलसमूहेनप्रद्युम्नमथदुद्रुवे ५५ तेगदांमुशलंचक्रंप्रासतोमरसायकान् || भिंदिपालान्कुठारांश्चभास्वरान्कूटमुद्गरान् ५६ ||३३३||

१ संत्यज्य इ० पु०१।०

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ तत्रधन्विनः धनुर्द्धरान्विलोडयतिमथ्नाति ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ अस्मत् अस्माकम्

युगपत्संक्षिपंतिस्मवधार्थंकृष्णनंदने ॥ सोपितान्यस्त्रजालानिशस्त्रजालैरनेकधा ५७ चिच्छेदवहुधावीरोदर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ गजान्सोभ्यहनत्क्रुद्धोगजारोहान्सहस्रशः ५८ रथान्सारथिभिःसार्द्धंहयांश्चैवममर्दह ॥ पातयंस्तान्शरव्रातैर्नाविद्धःकश्चिदाक्ष्यते ५९ एवंसर्वाणिसैन्यानिममंथमकरध्वजः ॥ नदींप्रावर्तयद्घोरांशोणितांबुतरंगिणीम् ६० मुक्ताहारोर्मिवहुलांवसामेदोस्थिपंकिनीम् ॥ छत्रद्वीपशरावर्तांरथैःपुलिनमंडिताम् ६१ केयूरकुंडलाकूर्मांध्वजमत्स्यविभूषिताम् ॥ नागग्राहवतींरौद्रींमत्स्यकूर्मविभूषिताम् ६२ केशशैवलसंछन्नांश्रोणिसूत्रमृणालिकाम् ॥ नराननसुपद्मांचहंसचामरवीजिताम् ६३ शिरस्तिमिसमाकीर्णांशोणितौघप्रवर्तिनीम् ॥ नदींदुस्तरणींभीमामनंगेनप्रवर्तिताम् ६४ दुष्प्रेक्ष्यांदुर्गमांरौद्रांहीनतेजःसुदुस्तराम् ॥ शस्त्रग्राहवतींघोरांयमराष्ट्रविवर्द्धनीम् ६५ तत्ररुक्मिसुतःश्रीमान्विलोडयतिधन्विनः ॥ शत्रुहंतारमाश्रित्यशरानभ्याकिरन्वहून् ६६ शत्रुहंतापुनःक्रुद्धोमुमोचशरमुत्तमम् ॥ प्रद्युम्नस्यसमासाद्यहृदयेनिपपातह ६७ सविद्धस्तेनवाणेनप्रद्युम्नोनव्यकंपत ॥ शक्तिंजग्राहवलवान्शत्रुहंत्रेमुमूर्षवे ६८ साक्षिप्तारौक्मिणेयेनशक्तिर्ज्वालाकुलारणे ॥ पपातहृदयंभित्त्वाशक्राशनिसमस्वना ६९ सभिन्नहृच्चस्रस्तांगोमुक्तमर्मास्थिबंधनः ॥ पपातरुधिरोद्गारीशत्रुहंतामहावलः ७० पतितंशत्रुहंतारंदृष्ट्वातस्थौप्रमर्दनः ॥ जग्राहमुशलंसोथवचनंचेदमाददे ७१ तिष्ठकिंप्राकृतैरेभिःकरिष्यसिरणप्रियः ॥ मांयोधयस्वदुर्बुद्धेततस्त्वंनभविष्यसि ७२ वृष्णिवंशकुलेजातःशत्रुरस्मत्पितातव ॥ पुत्रंहंतास्म्यहंतस्यततोसौनिहतोभवेत् ७३ मृतेनतेनदुर्बुद्धेसर्वदेवक्षयोभवेत् ॥ दैतेयादानवाःसर्वेमोदंतांहतशत्रवः ७४ हतेत्वयिममास्त्रेणत्वत्समुत्थैश्वशोणितैः ॥ शंवरस्यतुपुत्राणांकरोम्युदकसत्क्रियाम् ७५ अद्यसाभीष्मकसुताकरुणंविलपिष्यति ॥ निहतंत्वांचश्रुत्वैवयौवनस्थंगतायुषम् ७६ सतेपिताचक्रधरोनिष्फलाशोभविष्यति ॥ हतंत्वांसविदित्वाथप्राणांस्त्यक्ष्यतिमंदधीः ७७ इत्युक्त्वापरिघेणाशुताडयद्रुक्मिणीसुतम् ॥ ताडितोहिमहातेजारौक्मिणेयःप्रतापवान् ७८ दोर्भ्यामुक्षिप्यतस्यैवरथंमह्यांव्यचूर्णयत् ॥ सोवप्लुत्यरथात्तस्मात्पदातिरवतस्थिवान् ७९ तांगदांगृह्यसहसारौक्मिणेयमुपाद्रवत् ॥ तयैवगदयाकामःप्रमर्दनमपोथयत् ८० हतेप्रमर्दनेदैत्येदृष्ट्वासर्वेप्रदुद्रुवुः ॥ नशक्ताःप्रमुखेस्थातुंसिंहत्रासाद्गजाइव ८१ सारमेयंयथादृष्ट्वाऽविगणोविपलायते ॥ तथासेनाविपीदंतीप्रद्युम्नस्यभयार्दिता ८२

॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ भीष्मकसुतारुक्मिणी ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ताडयत् अताडयत् ॥ ७८ ॥ रथमेवोत्क्षिप्यव्यचूर्णयत् ॥ ७९ ॥ तांप्रसिद्धांतयैवरिपुप्रयुक्तयैव ॥ ८० ॥ ८१ ॥ अवीतिच्छेदः ॥ ८२ ॥

विशोभनास्त्रक्चंदनपत्रलेखादिरहितासमवगूहते देहंसंकोचयति ॥ ८३ ॥ साध्वसैःनिर्दयकार्मुकैः रतिमिवसमरं रतिसमरं पक्षेरतिंसमरइवेतिविग्रहः ॥ ८४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु

क्षतजादिग्धवस्त्रावैमुक्तकेशाविशोभना ॥ रजस्वलेवयुवतिःसेनासमवगूहते ८३ मदनशरविभिन्नासैनिकानभ्ययायाद्युवतिसदृशवेषासाध्वसैःपीड्यमाना ॥ रतिसमरमशक्तावीक्षितुंसोच्छ्वसंतीस्वगृहगमनकामानिच्छतेस्थातुमत्र ८४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशंबरसैन्यभंगोनामपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शंबरस्तुततःक्रुद्धःसूतमाहविशांपते ॥ शत्रुप्रमुखतोवीररथमेवाहयद्रुतम् १ यावदेनंशरैर्हन्मिममविप्रियकारकम् ॥ ततोभर्तृवचःश्रुत्वासूतस्तत्प्रियकारकः २ रथंसंचोदयामासचामीकरविभूषितम् ॥ तंदृष्ट्वारथमायांतंप्रद्युम्नःफुल्ललोचनः ३ संदधेचापमादायशरंकनकभूषितम् ॥ तेनाहनत्सुसंक्रुद्धःकोपयन्शंबरंरणे ४ हृदयेताडितस्तेनदेवशत्रुःसुविक्लवः ॥ रथशक्तिंसमाश्रित्यतस्थौसोथविचेतनः ५ सचेतनांपुनःप्राप्यधनुरादायशंबरः ॥ विव्याधकार्ष्णिंकुपितःसप्तभिर्निशितैःशरैः ६ तानप्राप्तान्शरान्सोथसप्तभिःसप्तधाच्छिनत् ॥ शंबरंचजघानाथसप्तत्यानिशितैःशरैः ७ पुनःशरसहस्रेणरुक्मवर्हिणवाससा ॥ अहनच्छंबरंक्रोधाद्धाराभिरिवपर्वतम् ८ प्रदिशोविदिशश्चैवशरधारासमावृता ॥ सदिशोविदिशश्चैवशरधारासमावृणोत् ९ अंधकारीकृतंव्योमदिनकर्तानदृश्यते ॥ ततोंधकारमुत्सार्यवैद्युतास्त्रेणशंबरः १० प्रद्युम्नस्यरथोपस्थेशरवर्षंमुमोचह ॥ तदस्त्रजालंप्रद्युम्नःशरेणानतपर्वणा ११ चिच्छेदबहुधाराजन्दर्शयन्पाणिलाघवम् ॥ हतेतस्मिन्महावर्षेशराणांकार्ष्णिनातदा १२ द्रुमवर्षंमुमोचाथमाययाकालशंबरः ॥ द्रुमवर्षोच्छ्रितंदृष्ट्वाप्रद्युम्नःक्रोधमूर्च्छितः १३ आग्नेयास्त्रंमुमोचाथतेनवृक्षानानाशयत् ॥ भस्मीभूतेवृक्षवर्षेशिलासंघातमुत्सृजत् १४ प्रद्युम्नस्तंतुवायव्यैःप्रोत्सारयतसंयुगे ॥ ततोमायांपरांचक्रेदेवशत्रुःप्रतापवान् १५ सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चतरक्षून्‌ऋक्षवानरान् ॥ वारणान्वारिदप्रख्यान्हयानुष्ट्रान्विशांपते १६ मुमोचधनुरायम्यप्रद्युम्नस्यरथोपरि ॥ गंधर्वास्त्रेणचिच्छेदसर्वांस्तान्खंडशस्तदा १७ प्रद्युम्नेनतुसामायाहतातांवीक्ष्यशंबरः ॥ अन्यांमायांमुमोचाथशंबरःक्रोधमूर्च्छितः १८ गजेंद्रान्भिन्नवदनान्षष्टिहायनयौवनान् ॥ महामात्रोत्तमारूढान्कल्पितान्रणकोविदान् १९ तामापतंतींमायांतुकार्ष्णिःकमललोचनः ॥ सैंहींमायांसमुत्स्रष्टुंचक्रेबुद्धिंमहामनाः २० सामृष्टासिंहमायातुरौक्मिणेयेनधीमता ॥ मायानागवतीनष्टाआदित्येनेवशर्वरी २१ निहतांहस्तिमायांतुतांसमीक्ष्यमहासुरः ॥ अन्यांसंमोहिनींमायांसोमृजद्दानवोत्तमः २२

हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ शंबरइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ रथशक्तिंरथस्योत्साहहेतुंध्वजं शक्तिरस्त्रांतरेसौर्यामुत्साहादौबलेस्त्रियामितिमेदिनी ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ वारिदप्रख्यान्मेघवत्गृज्यमानान् प्रख्याबृहत्प्रेक्षणेबुद्धाविति विश्वः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ २० २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

संज्ञास्त्रेणतुप्रद्युम्नोनाशयामासवीर्यवान् २३ शंबरस्ततत:क्रुद्धोहतयामाययातदा ॥ सैंहींमायांमहातेजाः
तांदृष्ट्वामोहिनींनाममायांमयविनिर्मिताम् ॥ संज्ञास्त्रेणतुप्रद्युम्नोनाशयामासवीर्यवान् २३ शंबरस्ततत:क्रुद्धोहतयामाययातदा ॥ सैंहींमायांमहातेजाः
सोसृजद्दानवेश्वरः २५ सिंहानापततोदृष्ट्वारौक्मिणेयःप्रतापवान् ॥ अस्त्रंगांधर्वमादायशरभानसृजत्तदा ॥ तेष्टापदाबलोदग्रानखदंष्ट्रायुधारणे २५
सिंहान्विद्रावयामासुर्वायुर्जलधरानिव ॥ सिंहान्विद्रवतोदृष्ट्वामाययाष्टापदेनवै २६ शंबरश्चिंतयामासकथमेनंनिहन्मिवै ॥ अहोमूर्खस्वभावोहंयन्म
यानहतःशिशुः २७ प्राप्तयौवनदेहस्तुकृतास्त्रश्चापिदुर्मतिः ॥ तत्कथंनिहनिष्यामिशत्रुंरणशिरस्स्थितम् २८ मायासातिष्ठतेतीव्रापन्नगीनामभीषणा ॥
दत्तामेदेवदेवेनहरेणासुरघातिना २९ तांसृजामिमहामायामाशीविषसमाकुलाम् ॥ तयादह्येतदुष्टात्माह्येषमायामयोबली ३० सासृष्टापन्न
गीमायाविषज्वालासमाकुला ॥ तयापन्नगमय्यातुसरथंसहवाजिनम् ३१ ससूतंसहिप्रद्युम्नंबबंधशरबंधनैः ॥ बध्यमानंतदादृष्ट्वाआत्मानंवृष्णिवंश
जः ३२ मायांसंचिंतयामाससौपर्णींसर्पनाशिनीम् ॥ साचिंतितामहामायाप्रद्युम्नेनमहात्मना ३३ सुपर्णाविचरंतिस्मसर्पानष्टामहाविषाः ॥
भग्नायांसार्पमायायांप्रशंसंतिसुरासुराः ३४ साधुवीरमहाबाहोरुक्मिण्यानंदवर्धन ॥ यत्त्वयाधर्षितामायातेनस्मपरितोषिताः ३५ हतायांसर्पमाया
यांशंबरश्चिंतयत्पुनः ॥ अस्तिमेकालदंडाभोमुद्गरोहेमभूषितः ३६ तमप्रतिहतंयुद्धेदेवदानवमानवैः ॥ पुरायोममपार्वत्यादत्तःपरमतुष्टया ३७ गृहा
णशंबरेमंत्वंमुद्गरंहेमभूषितम् ॥ मयासृष्टंस्वदेहेवैतपःपरमदुश्चरम् ३८ मायांतकरणंनामसर्वासुरविनाशनम् ॥ अनेनदानवौरौद्रौबलिनौकामरूपिणौ
३९ शुंभश्चैवनिशुंभश्चसगणौसूदितौमया ॥ प्राणसंशयमापन्नेत्वयामोक्ष्यःसशत्रवे ४० इत्युक्त्वापार्वतीदेवीतत्रैवांतरधीयत ॥ तदहंमुद्गरंश्रेष्ठं
मोचयिष्यामिशत्रवे ४१ तस्यविज्ञायचित्तंतुदेवराजोभ्यभाषत ॥ गच्छनारदशीघ्रंत्वंप्रद्युम्नस्यरथंप्रति ४२ संबोधयमहाबाहुंपूर्वजातिंचमोक्षय ॥
वैष्णवास्त्रंप्रयच्छास्मैवधार्थंशंबरस्यच ४३ अभेद्यकवचंचास्यप्रयच्छासुरसूदने ॥ एवमुक्तोमघवतानारदःप्रययौत्वरन् ४४ आकाशेधिष्ठितोऽ
वोचन्मकरध्वजकेतनम् ॥ कुमारपश्यमांप्राप्तंदेवगंधर्वनारदम् ॥ प्रेषितंदेवराजेनतवसंबोधनायवै ४५ स्मरत्वंपूर्वकंभावंकामदेवोसिमानद ॥ हरको
पानलाद्दग्धस्तेनानंगइहोच्यते ४६ त्वंवृष्णिवंशजातोसिरुक्मिण्यागर्भसंभवः ॥ जातोसिकेशवेनत्वंप्रद्युम्नइतिकीर्त्यसे ४७ आहृत्यशंबरेणत्वमिहा
नीतोसिमानद ॥ सप्तरात्रेत्वसंपूर्णेसूतिकागारमध्यतः ४८ वधार्थंशंबरस्यत्वंह्रियमाणोह्युपेक्षितः ॥ केशवेनमहाबाहोदेवकार्यार्थसिद्धये ४९

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ देवगंधर्वमियोनारदोदेवगंधर्वनारदस्तं ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ तवेति रतिरेवमायामयंशरीरांतरंस्वसदृशंकृत्वामायावतीसंज्ञंकृत्वादैत्यंरमयतीत्यर्थः ॥ ५१ ॥ रतेःप्रीतेः एतेनरतेःपातिव्रत्यभंगोनास्तीतिदर्शितम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ शंबरास्त्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥

येषामायावतीनामभार्यावैशंबरस्यतु ॥ रतिंतांविद्धिकल्याणींतवभार्यांपुरातनीम् ५० तवसंरक्षणार्थायशंबरस्यगृहेवसत् ॥ मायांशरीरजांतस्यमोह नार्थंदुरात्मनः ५१ रतेःसंपादनार्थायप्रेषयत्यनिशंतदा ॥ एवंप्रद्युम्नबुद्ध्यावैतत्रभार्याप्रतिष्ठिता ५२ हतेत्वंशंबरेवीरवैष्णवास्त्रेणसंयुगे ॥ गृह्यमायाव तींभार्यांद्वारकांगंतुमर्हसि ५३ गृहाणवैष्णवंचास्त्रंकवचंचमहाप्रभम् ॥ शक्रेणतवसंगृह्यप्रेषितंशत्रुसूदन ५४ शृणुमेह्यपरंवाक्यंक्रियतामविशं कया ॥ अस्यदेवरिपोस्तातमुद्गरोनित्यमूर्जितः ५५ पार्वत्यांपरितुष्टायांदत्तःशत्रुनिबर्हणः ॥ अमोघश्चैवसंग्रामेदेवदानवमानवैः ५६ तदस्त्रप्रति घातार्थंदेवींत्वंस्मर्तुमर्हसि ॥ स्तव्याचैवनमस्याचमहादेवीरणोत्सुकैः ५७ तत्रैवक्रियतांयत्नःसंग्रामेरिपुणासह ॥ इत्युक्त्वानारदोवाक्यंप्रययौयत्रवा सवः ५८ इतिश्रीम०खिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिनारदवाक्यंनामषडधिकशततमोध्यायः ॥ १०६ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शंबरस्तुततः क्रुद्धोमुद्गरंतंसमाददे ॥ मुद्गरेगृह्यमाणेतुद्वादशार्काःसमुत्थिताः १ पर्वताश्चलिताःसर्वेतथैववसुधातलम् ॥ उन्मार्गाःसागरायाताःसंक्षुब्धाश्चापिदेवताः २ गृध्रचक्राकुलंव्योमउल्कापातोवभूवह ॥ ववर्षरुधिरंदेवःपरुषंपवनोववौ ३ एवंदृष्ट्वामहोत्पातान्प्रद्युम्नःसत्वरान्वितः ॥ अवतीर्यरथाद्वीरःकृतांजलिपु टःस्थितः ४ देवींसस्मारमनसापार्वतींशंकरप्रियाम् ॥ प्रणम्यशिरसादेवींस्तोतुंसमुपचक्रमे ५ प्रद्युम्नउवाच ॥ ओंनमःकात्यायन्यैगिरीशायैनमो नमः ॥ नमस्त्रैलोक्यमायायैकात्यायन्यैनमोनमः ६ नमःशत्रुविनाशिन्यैनमोगौर्यैशिवप्रिये ॥ नमस्येशुंभमथनींनिशुंभमथनीमपि ७ कालरात्रिनमस्तु भ्यंकौमार्यैचनमोनमः ॥ कांतारवासिनींदेवींनमस्यामिकृतांजलिः ८ विंध्यवासिनींदुर्गघ्नींरणदुर्गांरणप्रियाम् ॥ नमस्यामिमहादेवींजयांचविजयांतथा ९ अपराजितांनमस्येहमाजितांशत्रुनाशिनीम् ॥ घंटाहस्तांनमस्यामिघंटामालाकुलांतथा १० त्रिशूलिनींनमस्यामिमहिषासुरघातिनीम् ॥ सिंहान नांनमस्यामिसिंहप्रवरकेतनाम् ११ एकानंशांनमस्यामिगायत्रींयज्ञसत्कृताम् ॥ सावित्रींचापिविप्राणांनमस्येहंकृतांजलिः १२ रक्षमांदेविसततंसंग्रा मेविजयंकुरु ॥ इतिकामवचस्तुष्टादुर्गासंप्रीतमानसा १३ उवाचवचनंदेवीसुप्रीतेनांतरात्मना ॥ पश्यपश्यमहाबाहोरुक्मिण्यानंदवर्द्धन १४ वरंवरयव त्सत्वममोघंदर्शनंमम ॥ देव्यास्तुवचनंश्रुत्वारोमांचोद्गतमानसः १५ प्रणम्यशिरसादेवींविज्ञप्तुमुपचक्रमे ॥ यदित्वंदेवितुष्टासिदीयतांमेयदीप्सितं १६

॥ ५ ॥ गिरीशायैगिरिशायैदैर्घ्यमार्षम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ वाचोचुःपूजयन्नसंधिरार्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिश्री

वरंचवरदेयाचेसर्वांमित्रेषुमेजयः ॥ यस्त्वयामुद्गरोदत्तःशंबरस्यात्मसंभवः १७ एषमेगात्रमासाद्यमालापद्मवतीभवेत् ॥ तथास्त्वितिचसाप्युक्त्वातत्रैवांत
रधीयत १८ प्रद्युम्नस्तुमहातेजास्तुष्टोरथमथारुहत् ॥ मुद्गरंतंगृहीत्वाचशंबरःक्रोधमूर्च्छितः १९ भ्रामयित्वासचिक्षेपप्रद्युम्नोरसिवीर्यवान् ॥ सगत्वा
मदनाभ्यासंमालाभूत्वातुपौष्करी २० प्रद्युम्नस्यचकंठेतुसमासक्ताव्यराजत ॥ नक्षत्राणांतुमालायांयथापरिवृतोविधुः २१ ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्च
परमर्षयः ॥ साधुसाध्वितिवाचोचुःपूजयन्केशवात्मजम् २२ मुद्गरंपुष्पभूतंतुदृष्ट्वाप्रद्युम्नसन्निधौ ॥ वैष्णवंपरमास्त्रंतुनारदेनयथाहृतं २३ संदधेचापमा
नम्यइदंवचनमब्रवीत् ॥ यद्यहंरुक्मिणीपुत्रःकेशवस्यात्मजोह्यहम् २४ तेनसत्येनबाणेनजहित्वंशंबरंरणे ॥ इत्युक्त्वाचापमाकृष्यसंधायचमहाम
नाः २५ चिक्षेपशंबरस्याथदहँल्लोकत्रयंयथा ॥ संक्षिप्तोवृष्णिसिंहेनशरःक्रव्यादमोहनः २६ हृदयंशंबरस्याथभित्त्वाधरणिमागतः ॥ नचास्यमांसंनस्ना
युर्नास्थिनत्वक्शोणितम् २७ सर्वंतद्भस्मसात्कृतंवैष्णवास्त्रस्यतेजसा ॥ हतेदैत्येमहाकायेदानवेशंबरेधमे २८ जहृषुर्देवगंधर्वानन्तृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ उर्व
शीमेनकारंभाविप्रचित्तिस्तिलोत्तमा २९ ननृतुर्हृष्टमनसोजगत्स्थावरजंगमं ॥ देवराजस्तुसुप्रीतःसर्वदेवगणैःसह ॥ प्रद्युम्नंपुष्पवर्षेणतमभ्यर्च्यप्रहृष्टवत्
३० अथसमरहतेतुदैत्यराजेमधुमथनस्यसुतेनवैष्णवास्त्रैः ॥ विगतरिपुभयाःसुराश्चजग्मुर्मकरविभूषणकेतनंस्तुवंतः ३१ सचसमरपरिश्रमंवहन्वैनगरमुखं
प्रविवेशरौक्मिणेयः ॥ प्रियतमइवकांतयाप्रहृष्टस्त्वरितपदंरतिदर्शनंचकार ३२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिशंबरवधोनामसप्ताधिकश
ततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ समाप्तमायोमायज्ञोविक्रांतःसमरेऽव्ययः ॥ अष्टम्यांनिहतोयुद्धेमायावीकालशं
बरः १ तमृक्षवंतेनगरेनिहत्यासुरसत्तमम् ॥ गृह्यमायावतींदेवीमागच्छन्नगरंपितुः २ सोंतरिक्षगतोभूत्वामायावीशीघ्रविक्रमः ॥ आजगामपुरींरम्यांर
क्षितांतेजसापितुः ३ सोंऽतरिक्षान्निपतितःकेशवांतःपुरेशिशुः ॥ मायावत्यासहतयारूपवानिवमन्मथः ४ तस्मिंस्तत्रावपतितेमहिष्यःकेशवस्ययाः ॥
विस्मिताश्चैवहृष्टाश्चभीताश्चैवाभवंस्ततः ५ ततस्तंकामसंकाशंकांतयासहसंगतम् ॥ प्रेक्षंत्योहृष्टवदनाःपिबंत्योनयनोत्सवम् ६ तंव्रीडितमुखंदृष्ट्वालज्ज
मानंपदेपदे ॥ अभवान्स्निग्धसंकल्पाःसर्वास्ताःकृष्णयोषितः ७ रुक्मिणीचैवतंदृष्ट्वाशोकार्तापुत्रगृद्धिनी ॥ सपत्नीशतसंकीर्णासबाष्पावाक्यमब्रवीत् ८
यादृक्स्वप्नोमयादृष्टोनिशायांयौवनेगते ॥ कंसारिणाममानीयदत्तंसाहारपल्लवम् ९

महाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ समाप्तेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥१३६॥ शशिराश्मिप्रतीकाशंमुक्तादामविभूषितम् ॥ केशवेनांकमारोप्यममकंठेन्यबध्यत १० श्यामासुचारुकेशास्त्रीशुक्लांबरविभूषिता ॥ पद्महस्तानिरीक्षंतीप्र
विष्टाभमवेश्मनि ११ तयापुनरहंगृह्यस्नापितारुचिरांबुना ॥ कुशेशयमयींमालांस्त्रीसंगृह्याथपाणिना १२ ममभूर्धन्युपाघ्रायदत्तास्वच्छातयामम ॥ ए
वंस्वप्नान्कीर्तयंतीरुक्मिणीहृष्टमानसा १३ सखीजनवृतादेवीकुमारंवीक्ष्यतंमुहुः ॥ धन्यायाःखल्वयंपुत्रोदीर्घायुःप्रियदर्शनः १४ ईदृशःकामसंकाशो
यौवनेप्रथमेस्थितः ॥ जीवपुत्रत्वयापुत्रकासौभाग्यसमन्विता १५ किमर्थंचांबुदश्यामःसभार्यस्त्वमिहागतः ॥ अस्मिन्वयसिसुव्यक्तंप्रद्युम्नोममपुत्रकः
१६ भवेद्यदिननीतःस्यात्कृतांतेनबलीयसा ॥ व्यक्तंकृष्णकुमारस्त्वंनमिथ्याममतर्कितम् १७ विज्ञातोसिमयाचिह्नैर्विनाचक्रंजनार्दनः ॥ मुखंनाराय
णस्येवकेशाःकेशांतएवच १८ ऊरूवक्षोभुजौतुल्यौहलिनःश्वशुरस्यमे ॥ कस्त्वंवृष्णिकुलंसर्वंद्योतयन्वपुषास्थितः १९ अहोनारायणस्यैवदिव्यातेपर
मातनुः ॥ एतस्मिन्नंतरेकृष्णःसहसाप्रविवेशह ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाशंबरस्यवधंप्रति २० सोपश्यत्तंसुतंज्येष्ठंसिद्धंमन्मथलक्षणैः ॥ स्नुषांमायावतीं
चैवहृष्टचेताजनार्दनः २१ ॥ ॥ कृष्णउवाच ॥ ॥ सोऽब्रवीत्सहसादेवींरुक्मिणींदेवतामिव ॥ अयंसदेविसंप्राप्तःसुतश्चापधरस्तव २२ अनेनशं
बरंहत्वामायायुद्धविशारदम् ॥ हतामायासुताःसर्वायाभिर्देवानबाधयत् २३ सतीचेयंशुभासाध्वीभार्यास्यतनयस्यते ॥ मायावतीतिविख्याताशंबरस्यगृ
हाषिता २४ माचतेशंबरस्येयंपत्नीतिभवतुव्यथा ॥ मन्मथेतुगतेनाशंगतेचानंगतांपुरा २५ कामपत्नीनकांतैषाशंबरस्यरतिप्रिया ॥ मायारूपेणतंदैत्यं
मोहयत्यसकृच्छुभा २६ नचैषातस्यकौमारेवशेतिष्ठतिशोभना ॥ आत्ममायामयंकृत्वारूपंशंबरमाविशत् २७ पत्न्येषाममपुत्रस्यस्नुषातववरांगना ॥ लो
कांतस्यमाहात्म्यंकरिष्यतिमनोमयम् २८ प्रवेशयैनांभवनंपूज्यांज्येष्ठांस्नुषांमम ॥ चिरंप्रनष्टंचसुतंभजस्वपुनरागतम् २९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
श्रुत्वातुवचनंदेवीकृष्णेनोदाहृतंतदा ॥ प्रहर्षमतुलंलब्ध्वारुक्मिणीवाक्यमब्रवीत् ३० अहोधन्यतरास्मीतिवीरपुत्रसमागमात् ॥ अद्यमेसफलःकामः
पूर्णोमेद्यमनोरथः ३१ चिरप्रनष्टपुत्रस्यदर्शनंप्रिययासह ॥ आगच्छपुत्रभवनंसभार्यःप्रविवेशह ३२ ततोऽभिवाद्यचरणौगोविंदंमातरंचताम् ॥ प्रद्यु
म्नःपूजयामासहलिनंचमहाबलम् ३३ उत्थाप्यतंपरिष्वज्यमूर्ध्न्युपाघ्रायवीर्यवान् ॥ प्रद्युम्नंबलिनांश्रेष्ठंकेशवःपरवीरहा ३४ स्नुषांचोत्थाप्यतांदेवीरु
क्मिणीरुक्मभूषणा ॥ परिष्वज्योपसंगृह्यस्नेहाद्गद्गदभाषिणी ३५ ॥१३६॥

॥ ७ ॥ अत्राश्चर्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ विषय
॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांअष्टाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

समेत्यभुवनंपत्न्याशचींद्रमदितिर्यथा ॥ प्रवेशयामासतदारुक्मिणीसुतमागतम् ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअष्टाधिकशतत
मोध्यायः ॥ १०८ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अत्राश्चर्यात्मकंस्तोत्रमाह्निकंयजतांवर ॥ प्रद्युम्नेद्वारकांप्राप्तेहत्वातंकालशंबरम् १ बलदेवेनरक्षार्थंप्रो
क्तमाह्निकमुच्यते ॥ यज्जप्त्वातुनृपश्रेष्ठसायंपूतात्मतांव्रजेत् २ कीर्तितंबलदेवेनविष्णुनाचैवकीर्तितम् ॥ धर्मकामैश्चमुनिभिर्ऋषिभिश्चापिकीर्तितम् ३
कर्हिचिद्रुक्मिणीपुत्रोहलिनासंयुतोगृहे ॥ उपविष्टःप्रणम्याथतमुवाचकृतांजलिः ४ ॥ ॥ प्रद्युम्नउवाच ॥ ॥ कृष्णानुजमहाभागरोहिणीतनयप्रभो ॥
किंचित्स्तोत्रंममब्रूहियज्जप्त्वानिर्भयोभवम् ५ ॥ ॥ श्रीबलदेवउवाच ॥ ॥ सुरासुरगुरुर्ब्रह्मापातुमांजगतःपतिः ॥ अथोंकारवषट्कारौसावित्रीत्रिषय
स्त्रयः ६ ऋचोयजूंषिसामानिच्छंदांस्याथर्वणानिच ॥ चत्वारस्त्वखिलावेदाःसरहस्याःसविस्तराः ७ पुराणमितिहासश्चखिलान्युपखिलानिच ॥ अंगा
न्युपांगानितथाव्याख्यातानिचपांतुमाम् ८ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ इंद्रियाणिमनोबुद्धिस्तथासत्त्वंरजस्तमः ९ व्यानोदानःसमा
नश्चप्राणोपानश्चपंचमः ॥ वायवःसप्तचैवान्येयेष्वायत्तमिदंजगत् १० मरीचिरंगिरात्रिश्चपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ भृगुर्वसिष्ठोभगवान्पांतुतेमांमहर्षयः
११ कश्यपाद्याश्चमुनयश्चतुर्दशदिशोदश ॥ नरनारायणौदेवौसगणौपांतुमांसदा १२ रुद्राश्चैकादशप्रोक्ताआदित्याद्वादशैवतु ॥ अष्टौचवसवोदेवाआश्वि
नौद्वौप्रकीर्तितौ १३ ह्रीःश्रीर्लक्ष्मीःस्वधामेधातुष्टिःपुष्टिस्मृतिर्धृतिः ॥ अदितिर्दितिर्दनुश्चैवसिंहिकादैत्यमातरः १४ हिमवान्हेमकूटश्चनिषधःश्वेतपर्वतः
ऋषभःपारियात्रश्चविंध्योवैडूर्यपर्वतः १५ सह्योदयश्चमलयोमेरुर्मंदरदर्दुराः ॥ क्रौंचकैलासमैनाकाःपांतुमांधरणीधराः १६ शेषश्चवासुकिश्चैवविशालाक्ष
श्चतक्षकः ॥ एलापत्रःशुक्लवर्णःकंबलाश्वतरावुभौ १ हस्तिभद्रःपिटरकःकर्कोटकधनंजयौ ॥ तथापूरणकश्चैवनागश्चकरवीरकः १८ सुमनास्योदधिमुख
स्तथाशृंगारपिंडकः ॥ मणिनागश्चभगवांस्त्रिपुलोकेषुविश्रुतः १९ नागराडधिकर्णश्चतथाहारिद्रकोपरः ॥ एतेचान्येचबहवोयेचान्येनानुकीर्तिताः २०
भूधराःसत्यधर्माणःपांतुमांभुजगेश्वराः ॥ समुद्राःपांतुचत्वारोगंगाचसरितांवरा २१ सरस्वतीचंद्रभागाशतद्रुर्देविकाशिवा ॥ द्वारावतीविपाशाचशरयुर्य
मुनातथा २२ कल्मापीचरथोष्माचबाहुदाचहिरण्यदा ॥ प्लक्षाचेक्षुमतीचैवस्रवन्तीचबृहद्रथा २३

स्त्रयःअपूर्वविधिर्नियमविधिःपरिसंख्याविधिश्चेतिमीमांसकप्रसिद्धाः ॥ ६ ॥ ऋचइत्यृगाद्यभिमानिन्योदेवतालक्ष्यंते ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ सप्तवायवःआवहःप्रवहश्चैवउद्व
हःसंवहस्तथा ॥ विवहःप्रवहश्चैवतथापरिवहोऽनिलइत्यन्यत्रप्रोक्ताः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥१३७॥ ख्यातावर्मण्वतीचैवपुण्याचैववधूसरा ॥ एताश्चान्याश्चसरितोयाश्चान्यानानुकीर्तिताः २४ उत्तरापथगामिन्यःसलिलैःस्नपयंतुमाम् ॥ वेणीगोदावरीसी
ताकावेरीकौंकणावती २५ कृष्णावेणामुक्तिमतीतमसापुष्पवाहिनी ॥ ताम्रपर्णीज्योतिरथाउत्पलोदुंबरावती २६ नदीवैतरणीपुण्याविदर्भानर्मदा अ०१०९
शुभा ॥ वितस्ताभीमरथ्याचऐलाचैवमहानदी २७ कालिंदीगोमतीपुण्यानदःशोणश्चविश्रुतः ॥ एताश्चान्याश्चवैनद्योयाश्चान्यानतुकीर्तिताः २८
दक्षिणापथवाहिन्यःसलिलैःस्नपयंतुमाम् ॥ क्षिप्राचर्मण्वतीपुण्यामहीशुभ्रवतीतथा २९ सिंधुर्वेत्रवतीचैवभोजांतावनमालिका ॥ पूर्वभद्रापराभद्राऊ
र्मिलाचपरद्रुमा ३० ख्यातावेत्रवतीचैवचापदासीतिविश्रुता ॥ प्रस्थावतीकुंडनदीनदीपुण्यासरस्वती ३१ चित्रग्रीचेंदुमालाचतथामधुमतीनदी ॥
उमागुरुनदीचैवतापीचविमलोदका ३२ विमलाविमलोदाचमत्तगंगापयस्विनी ॥ एताश्चान्याश्चवैनद्योयाश्चान्यानानुकीर्तिताः ३३ तामांसम
भिषिंचंतुपश्चिमामाश्रितादिशम् ॥ भागीरथीपुण्यजलाप्राच्यांदिशिसमाश्रिता ३४ सातुदहतुमेपापंकीर्तिताशंभुनाधृता ॥ प्रभासंचप्रयागंचनैमि
षंपुष्कराणिच ३५ गंगातीर्थंकुरुक्षेत्रंश्रीकंठंगौतमाश्रमम् ॥ रामह्रदंविनशनंरामतीर्थंतथैवच ३६ गंगाद्वारंकनखलंसोमोवैयत्रचोत्थितः ॥ कपा
लमोचनंतीर्थंजंबूमार्गंचविश्रुतम् ३७ सुवर्णबिंदुविख्यातंतथाकनकपिंगलम् ॥ दशाश्वमेधिकंचैवपुण्याश्रमविभूषितम् ३८ बदरीचैवविख्यातानर
नारायणाश्रमः ॥ विख्यातंफल्गुतीर्थंचतीर्थंचंद्रवटंतथा ३९ कोकामुखंपुण्यतमंगंगासागरमेवच ॥ मगधेषुतपोदश्चगंगोद्भेदश्चविश्रुतः ४० तीर्थान्येता
निपुण्यानिसेवितानिमहर्षिभिः ॥ सूकरंयोगमार्गंचश्वेतद्वीपंतथैवच ४१ ब्रह्मतीर्थंरामतीर्थंवाजिमेधशतापमम् ॥ धारासंपातसंयुक्तागंगाकिल्बिष
नाशिनी ४२ गंगावैकुंठकेदारंसूकरोद्भेदनंपरम् ॥ तंशापमोचनंतीर्थंपुनंत्वेतानिकिल्बिषात् ४३ धर्मोर्थकामोविषयोयशःप्राप्तिःशमोदमः ॥ वरुणे
शोथधनदोयमोनियमएवच ४४ कालोनयःसंनतिश्चक्रोधोमोहःक्षमाधृतिः ॥ विद्युतोभ्राण्यथौषध्यःप्रमादोन्मादविग्रहाः ४५ यक्षाःपिशाचगंधर्वाः
किन्नराःसिद्धचारणाः ॥ नक्तंचराःखेचरिणोदंष्ट्रिणःप्रियविग्रहाः ४६ लंबोदराश्चबलिनःपिंगाक्षाविश्वरूपिणः ॥ मरुतःसहपर्जन्याःकलात्रुटिलवाः
क्षणाः ४७ नक्षत्राणिग्रहाश्चैवऋतवःशिशिरादयः ॥ मासाहोरात्रयश्चैवसूर्याचंद्रमसौतथा ४८ आमोदश्चप्रमोदश्चप्रहर्षःशोकएवच ॥ रजस्तमस्तपःस
त्यंशुद्धिर्बुद्धिर्धृतिःश्रुतिः ४९ रुद्राणीभद्रकालीचभद्राज्येष्ठातुवारुणी ॥ भासीचकालिकाचैवशांडिलीचेतिविश्रुता ५० ॥१३७॥

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

आर्याकुहूःसिनीवालीभिमाचित्ररथीरतिः ॥ एकानंशाचकूश्मांडीदेवीकात्यायनीचया ५१ लोहित्याजनमाताचदेवकन्यातुयाःस्मृताः ॥ गोनंदादेव पत्नीचमांरक्षंतुसबांधवं ५२ नानाभरणवेषाश्चनानारूपांकिताननाः ॥ नानादेशविचारिण्योनानाशस्त्रोपशोभिताः ५३ मेदोमज्जाप्रियाश्चैवमद्यमांस वसाप्रियाः ॥ मार्जारद्वीपिवक्राश्चगजसिंहनिभाननाः ५४ कंकवायसगृध्राणांक्रौंचतुल्याननास्तथा ॥ व्यालयज्ञोपवीताश्चचर्मप्रावरणास्तथा ५५ क्षतजोक्षितवक्राश्चखरभेरीसमस्वनाः ॥ मत्सराःक्रोधनाश्चैवप्रासादारुचिरालयाः ५६ मत्तोन्मत्त प्रमत्ताश्चप्रहरंत्यश्चाधिष्ठिताः ॥ पिंगाक्षापिंगकेशाश्चततो न्यालूनमूर्धजाः ५७ ऊर्ध्वकेश्यःकृष्णकेश्यःश्वेतकेश्यस्तथावराः ॥ नागायुतबलाश्चैववायुवेगास्तथापराः ५८ एकहस्ताएकपादाएकाक्षाःपिंगलामताः ॥ बहुपुत्राल्पपुत्राश्चाद्विपुत्राःपुत्रमंडिकाः ५९ मुखमुंडीबिडालीचपूतनागंधपूतना ॥ शीतवातोष्णवेतालीरेवतीग्रहसंज्ञिताः ६० प्रियहास्याःप्रियक्रोधा प्रियावासाःप्रियंवदाः ॥ सुखप्रदाश्चासुखदाःसदाद्विजजनप्रियाः ६१ नक्तंचराःसुखोदर्काःसदापर्वणिदारुणाः ॥ मातरोमातृवत्पुत्रंरक्षंतुममनित्यशः ६२ पितामहमुखोद्भूतारौद्रारुद्रांगसंभवाः ॥ कुमारस्वेदजाश्चैवज्वरावैवैष्णवादयः ६३ महाभीमामहावीर्यादर्पोद्धूतामहाबलाः ॥ क्रोधनाऽक्रोधनाःक्रूराः सुरविग्रहकारिणः ६४ नक्तंचराःकेसरिणोदंष्ट्रिणःप्रियविग्रहाः ॥ लंबोदराजघनिनःपिंगाक्षाविश्वरूपिणः ६५ शक्त्यृष्टिशूलपरिघप्रासचर्मासिपाणयः ॥ पिनाकवज्रमुशलब्रह्मदंडायुधप्रियाः ६६ दंडिनःकुंडिनःशूराजटामुकुटधारिणः ॥ वेदवेदांगकुशलानित्ययज्ञोपवीतिनः ६७ व्यालापीडाःकुंडलिनोवीराः केयूरधारिणः ॥ नानावसनसंवीताश्चित्रमाल्यानुलेपनाः ६८ गजाश्वोष्ट्रर्क्षमार्जारसिंहव्याघ्रनिभाननाः॥ वराहोलूकगोमायुमृगाखुमहिषाननाः ६९ वाम नाविकटाःकुब्जाःकरालालूनमूर्धजाः ॥ सहस्रशतशश्चान्येसहस्रजटधारिणः ७० श्वेताःकैलाससंकाशाःकेचिद्दिनकरप्रभाः ॥ केचिज्जलदवर्णाभानीलांज नचयोपमाः ७१ एकपादाद्विपादाश्चतथाद्विशिरसोपरे ॥ निर्मांसाःस्थूजंघाश्चव्यादितास्याभयंकराः ७२ वापीतडागकूपेषुसमुद्रेषुसरित्सुच ॥ श्मशानशैलवृक्षेषुशून्यागारनिवासिनः ७३ एतेग्रहाश्चसततंरक्षंतुममसर्वतः ॥ महागणपतिर्नंदीमहाकालोमहाबलः ॥ माहेश्वरोवैष्णवश्चज्वरोलोकभया वहौ ७४ ग्रामणीश्चैवगोपालोभृंगरीटिर्गणेश्वरः ॥ देवश्चवामदेवश्चघंटाकर्णःकरंधमः ७५ श्वेतमोदःकपालीचजृंभकःशत्रुतापनः ॥ मज्जनोन्मज्जनोचाभौसं तापनविलापनौ ७६

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

निजघासोघसश्चैवस्थूणाकर्णःप्रशोषणः ॥ उल्कामालीधमधमोज्वालामालीप्रदर्शनः ७७ संघट्टनःसंकुटनःकाष्ठभूतःशिवंकरः ॥ कूश्मांडःकुंभमूर्धाचरो अ०१०१
॥१३८॥ चनोवैकृतोग्रहः ७८ अनिकेतःसुरारिघ्नःशिवश्चाशिवएवच ॥ क्षेमकःपिशिताशीचसुरारिर्हरिलोचनः ७९ भीमकोग्राहकश्चैवतथैवाग्रमयोग्रहः ॥ उप
ग्रहोर्यकश्चैवतथास्कंदग्रहोपरः ८० चपलोसमवेतालस्तामसःसुमहाकपिः ॥ हृदयोद्वर्तनश्चंडःकुंडाशीकंकणप्रियः ८१ हरिश्मश्रुर्गरुत्मंतोमनोमारुतरं
हसः ॥ पार्वत्यारोपसंभूताःमहस्राणिशतानिच ८२ शक्तिमंतोद्युतिमंतोब्रह्मण्याःसत्यसंगराः ॥ सर्वकामापहंतारोद्विषतांचमृधेमृधे ८३ रात्रावहनिदु
र्गेषुकीर्तिताःसकलैर्गुणैः ॥ तेषांगणानांपतयःसगणाःपांतुमांसदा ८४ नारदःपर्वतश्चैवगंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ पितरःकारणंकार्यमाधयोव्याधयस्तथा
८५ अगस्त्योगालवोगार्ग्यःशक्तिर्धौम्यःपराशरः ॥ कृष्णात्रेयश्चभगवानसितोदेवलोबलः ८६ बृहस्पतिरुतथ्यश्चमार्कंडेयःश्रुतश्रवाः ॥ द्वैपायनोवि
दर्भश्चजैमिनिर्माठरःकठः ८७ विश्वामित्रोवसिष्ठश्चलोमशश्चमहामुनिः ॥ उत्तंकश्चैवरैभ्यश्चपौलोमश्चाद्वितास्त्रितः ८८ ऋषिर्वैकालवृक्षीयोमुनिर्मेधा
तिथिस्तथा ॥ सारस्वतोयवक्रीतिःकुशिकोगौतमस्तथा ८९ संवर्तऋष्यशृंगश्चस्वस्त्यात्रेयोविभांडकः ॥ ऋचीकोजमदग्निश्चतथौर्वस्तपसांनिधिः ९०
भरद्वाजःस्थूलशिराःकश्यपःपुलहःक्रतुः ॥ बृहदग्निर्हरिश्मश्रुर्विजयःकण्वएवच ९१ वैतंडीदीर्घतापाश्चवेदगाथोंशुमाञ्छिबिः ॥ अष्टावक्रोदधीचिश्चश्वे
तकेतुस्तथैवच ९२ उद्दालकःक्षीरपाणिःशृंगीगौरमुखस्तथा ॥ अग्निवेश्यःशमीकश्चप्रमुचुर्मुमुचुस्तथा ९३ एतेचान्येचऋषयोबहवःशंसितव्रताः ॥
मुनयःशमितात्मानोयेचान्येनानुकीर्तिताः ९४ क्रतवःश्लाघिनःशांताःशांतिंकुर्वंतुमेसदा ॥ त्रयोग्नयस्त्रयोवेदास्त्रैविद्याकौस्तुभोमणिः ९५ उच्चैःश्रवाह
यःश्रीमान्वैद्योधन्वंतरिर्हरिः ॥ अमृतंगौःसुपर्णश्चदधिगौराश्चसर्षपाः ९६ शुक्लाःसुमनसःकन्याःश्वेतच्छत्रंयवाक्षताः ॥ दूर्वाहिरण्यंगंधाश्चवालव्यजनमे
वच ९७ तथाप्रतिहतंचक्रंमहोक्षश्चंदनंविषम् ॥ श्वेतोवृषःकरीमत्तःसिंहोव्याघ्रोहयोगिरिः ९८ पृथिवीचोद्धृतालाजाब्राह्मणामधुपायसम् ॥ स्वस्तिको
वर्द्धमानश्चनद्यावर्तःप्रियंगवः ॥ श्रीफलंगोमयंमत्स्योदुंदुभिःपटहस्वनः ९९ ऋषिपत्न्यश्चकन्याश्चश्रीमद्भद्रासनंधनुः ॥ रोचनारुचकश्चैवनदीनांसंगमो
दकम् १०० सुपर्णाःशतपत्राश्चचकोराजीवजीवकाः ॥ नंदीमुखोमयूरश्चबद्धमुक्तामणिध्वजाः १०१ आयुधानिप्रशस्तानिकार्यसिद्धिकराणिच ॥ पुण्यं ॥१३८॥
वैविगतक्लेशंश्रीमद्वैमंगलान्वितम् १०२

॥ १०३ ॥ मंगलाष्टशतं अष्टौशतानिमंगलवस्तुनामधेयानि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ०१७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांनवाधिकशतत

रामेणोदाहृतंपूर्वमायुःश्रीजयकांक्षिणा ॥ यइदंश्रावयेद्विद्वांस्तथैवशृणुयान्नरः ३ मंगलाष्टशतंस्नातोजपन्पर्वणिपर्वणि ॥ वधबंधपरिक्लेशंव्याधिशोकपरा
भवम् ४ नचप्राप्नोतिवैकल्पंपरत्रेहचशर्मदम् ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंपवित्रंवेदसंमितम् ॥ श्रीमत्स्वर्ग्यंसदापुण्यमपत्यजननंशिवम् ॥ शुभंक्षेमकरंनृणां
मेधाजननमुत्तमम् ६ सर्वरोगप्रशमनंस्वकीर्तिकुलवर्द्धनम् ॥ श्रद्दधामोदयोपेतोयःपठेदात्मवान्नरः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मालभतेचशुभांगतिम् १०७ ॥ इ
तिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिबलदेवाह्निकंनामनवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ हतोयदैवप्रद्युम्नःशंबरेणा
त्मघातिना ॥ मासेस्मिन्नेवसांबस्तुजांबवत्यामजायत १ बाल्यात्प्रभृतिरामेणशस्त्रेषुविनियोजितः ॥ रामादनंतरश्चैवमानितःसर्ववृष्णिभिः ॥ जातमात्रे
ततःकृष्णःशुभांतामवसत्पुरीम् ॥ निहतामित्रसामंतःशक्रोद्यानंयथामरः ३ यादवींचश्रियंदृष्ट्वास्वांश्रियंद्वेष्टिवासवः ॥ जनार्दनभयाच्चैवनशांतिंलेभिरेनृ
पाः ४ कस्यचित्त्वथकालस्यपुरेवारणसाह्वये ॥ दुर्योधनस्ययज्ञेवैसमीयुःसर्वपार्थिवाः ५ तांश्रुत्वामाधवींलक्ष्मींसपुत्रंचजनार्दनम् ॥ पुरींद्वारवतींचैव
निविष्टांसागरांतरे ६ दूतैस्तैःकृतसंधानाःपृथिव्यांसर्वपार्थिवाः ॥ श्रियंद्रष्टुंहृषीकेशमाजग्मुःकृष्णमंदिरम् ७ दुर्योधनमुखाःसर्वेधृतराष्ट्रवशानुगा ॥ पां
डवप्रमुखाश्चैवधृष्टद्युम्नादयोनृपाः ८ पांड्याश्चोलकलिंगेशाबाह्लीकाद्राविडाःखशाः ॥ अक्षौहिणीःप्रकर्षंतोदशचाष्टौचभूमिपाः ९ आजग्मुर्यादवपुरींगो
विंदभुजपालिताम् ॥ तेपर्वतंरैवतकंपरिवार्यावनीश्वराः १० विविशुर्योजनाख्यासुस्वासुस्वासुचभूमिषु ॥ ततःश्रीमान्हृषीकेशःसहयादवपुंगवैः ११ समी
पंमानवेंद्राणांनिर्ययौकमलेक्षणः ॥ सतेषांनरदेवानांमध्यस्थोमधुसूदनः १२ व्यराजतयदुश्रेष्ठःशरदीवदिवाकरः ॥ सतत्रसमुदाचारंयथास्थानंयथावयः
१३ कृत्वासिंहासनेकृष्णःकांचनेनिषसादह ॥ राजानोपियथास्थानंनिषेदुर्विविधेष्वथ १४ सिंहासनेषुचित्रेषुपीठेषुचनराधिपाः ॥ सयादवनरेंद्राणांसमा
जःशुशुभेतदा १५ सुराणामसुराणांचसदसिब्रह्मणोयथा ॥ तेषांचित्राःकथास्तत्रप्रवृत्तास्तत्समागमे ॥ यदूनांपार्थिवानांचकेशवस्योपशृण्वतः १६ एत
स्मिन्नंतरेवायुर्ववौमेघरवोपमः ॥ तुमुलंदुर्दिनंचासीत्सविद्युत्स्तनयित्नुमत् १७ तद्दुर्दिनतलंभित्त्वानारदःप्रत्यदृश्यत ॥ संवेष्टितजटाभारोवीणासक्तेनबा
हुना १८ सपपातनरेंद्राणांमध्येसागरसंनिभः ॥ नारदोग्निशिखाकारःश्रीमानृशक्रसखोमुनिः १९

नामोऽध्यायः ॥॥ १०९ ॥ हतइति ॥ १ ॥ अनंतरः अनूनः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ योजनाख्यासुबहूनांसैनिकानांप्रधानराज्ञांकोदेशे
नाऽमुकदेशीयेनस्थातव्यमित्येवंरूपासुव्यवस्थायोजनास्तदाख्यासु ॥ ११ ॥ १२ ॥ समुदाचारं वंदनादिरूपं शिष्टाचारम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अत्रकूर्मादिक्रमेण आश्चर्यत्वधन्यत्वयोःपराकाष्ठाकृष्णइतिनारदमुखात्तस्यज्ञानंदक्षिणाभिःसहेतिवासुदेवस्यप्रत्युत्तरंयेवि

तास्मिन्निपतितेभूमौनारदेमुनिपुंगवे ॥ तदद्भुतंमहामेघंव्यपाकृष्यतदुर्दिनम् २० सोवगाह्यनरेंद्राणांमध्येसागरसंनिभः ॥ आसनस्थंयदुश्रेष्ठमुवाचमुनि
 रव्ययम् २१ आश्चर्यंखलुदेवानामेकस्त्वंपुरुषोत्तमः ॥ धन्यश्चासिमहाबाहोलोकेनान्योस्तिकश्चन २२ एवमुक्तःस्मितंकृत्वाप्रत्युवाचमुनिंप्रभुः॥ आश्चर्यश्चै
वधन्यश्चदक्षिणाभिःसहेत्यहम् २३ एवमुक्तोमुनिश्रेष्ठःप्राहमध्येमहीभृताम् ॥ कृष्णपर्याप्तवाक्योस्मिगमिष्यामियथागतम् २४ तंप्रास्थितमभिप्रेक्ष्य
पार्थिवाःप्राहुरीश्वरम् ॥ गुह्यंमंत्रमजानंतोवचनंनारदेरितम् २५ आश्चर्यमित्यभिहितंधन्योसीतिचमाधव ॥ दक्षिणाभिःसहेत्येवंप्रत्युक्तेपिचनारदे २६
किमेतन्नाभिजानीमोदिव्यंमंत्रपदंमहत् ॥ यदिश्राव्यमिदंकृष्णश्रोतुमिच्छामतत्वतः २७ तानुवाचततःकृष्णःसर्वान्पार्थिवपुंगवान् ॥ श्रोतव्यंनारदस्त्वे
षाद्विजोवःकथयिष्यति २८ ब्रूहिनारदतत्वार्थंश्रोतुकामामहीभुजः॥यत्त्वयाभिहितंवाक्यंमयानुप्रतिभाषितम् २९ सपीठेकांचनेशुभ्रेसूपविष्टःस्वलंकृतः ॥
प्रभावंतस्यवंद्यस्यप्रवक्तुमुपचक्रमे ३० ॥ नारदउवाच ॥ श्रूयतांभोनृपश्रेष्ठायावंतःस्थसमागताः ॥ अस्यकृष्णस्यमहतोयथापारमहंगतः ३१ अहंकदाचि
द्गंगायास्तीरेत्रिषवणातिथिः ॥ चराम्येकःक्षपापायेदृश्यमानेदिवाकरे ३२ अपश्यंगिरिकूटाभंकपालद्वयदेहिनम् ॥ क्रोशमंडलविस्तारंतावद्द्विगुणमायतम्
३३ चतुश्चरणसुश्लिष्टंक्लिन्नंचैवसपंकिलम् ॥ ममवीणाकृतिंकूर्मंगजचर्मचयोपमम् ३४ सोहंतंपाणिनास्पृष्ट्वाप्रोक्तवान्जलचारिणम् ॥ त्वमाश्चर्यशरीरोसिकूर्मध
न्योसिमेमतः ३५ यस्त्वमेवमभेद्याभ्यांकपालाभ्यांसमावृतः ॥ तोयेचरसिनिःशंकःकिंचिदन्यमचिंतयम् ३६ समामुवाचांबुचरःकूर्मोमानुषवत्स्वयं॥ किमा
श्चर्यंमयिमुनेधन्यश्चाहंकथंविभो ३७ गंगेयंनिम्नगाधन्याकिमाश्चर्यमतःपरं ॥ यत्राहमिवसत्वानिचरंत्ययुतशोद्विज ३८ सोहंकुतूहलाविष्टोनदींगंगामुप
स्थितः ॥ धन्यासित्वंसरिच्छ्रेष्ठेनित्यमाश्चर्यभूषिता ३९ यात्वमेवंमहादेहैःश्वापदैरुपशोभिता ॥ हृदिनीसागरंयासिरक्षंतीतापसालयान् ४० एवमुक्तातुतोयं
गारूपिणीप्रत्यभाषत ॥ नारदंदेवगंधर्वंशक्रस्यदायितंद्विजन् ४१ मामैवंदेवगंधर्वसंग्रामकलहप्रिय ॥ नाहंधन्याद्विजश्रेष्ठनैवाश्चर्योपशोभिता ४२ तवसत्ये
निविष्टस्यवाक्यंमांप्रतिबाधते ॥ सर्वाश्चर्यकरोलोकेधन्यश्चैवार्णवोद्विज ४३ यत्राहमिवविस्तीर्णाःशतशोयांतिनिम्नगाः ॥ सोहंत्रिपथगावाक्यंश्रुत्वा
र्णवमुपास्थितः ४४ आश्चर्यंखलुलोकानांधन्यश्चासिमहार्णव ॥ येनखल्वासियोनिस्त्वमंभसांसलिलेश्वरः ४५ ॥१३१॥

पुलंदक्षिणैर्यज्ञेश्वरंमांयजंतेतएवमप्याश्चर्यत्वधन्यत्वयोःविश्रांतिंजानंतीति ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ तेजिताक्षोभिता ॥ ५२ ॥ पारक्यापरकीया ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

स्थानेत्वांवारिवाहिन्यःसरितोलोकपावनाः ॥ इमाःसमभिगच्छंतिपत्न्योलोकनमस्कृताः ४६ समुद्रस्त्वेवमुक्तस्तुततोमामवदद्वचः ॥ स्वंजलौघतलं
भित्वाप्युत्थितःसवनेरितः ४७ मामैवंदेवगंधर्वनास्म्याश्चर्योद्विजर्षभ ॥ वसुधेयंमुनेधन्यायत्राहमुपरिस्थितः ४८ ऋतेतुपृथिवींलोकेकिमाश्चर्यंमतः
परम् ॥ सोहंसागरवाक्येनाक्षितिंक्षितितलेस्थितः ४९ कौतूहलसमाविष्टोह्यब्रुवंजगतोगातिम् ॥ धरित्रिदेहिनांयोनेधन्यासिशोभने ५० आश्चर्यं
चापिभूतेषुमहत्याक्षमयायुते ॥ तेनखल्वसिभूतानांधरणिमनुजारणिः ५१ क्षमात्वत्तःप्रभूताचकर्मचांबरगामिनाम् ॥ ततोभूस्तुतिवाक्येनसामयोक्तेन
तेजिता ५२ विहायसहजंधैर्यंप्रत्यक्षामांप्रभाषत ॥ देवगंधर्वमामैवंसंग्रामकलहप्रिय ५३ नास्मिधन्यानचाश्चर्यंपारक्येयंधृतिर्मम ॥ एतेधन्याद्विज
श्रेष्ठपर्वताधारयंतिमाम् ५४ आश्चर्याणिचदृश्यंतेएतेलोकस्यहेतवः ॥ सोहंधरणिवाक्येनपर्वतानसमुपस्थितः ५५ धन्याभवंतोदृश्यंतेबह्वाश्चर्याश्चभूध
राः ॥ कांचनस्याग्ररत्नस्यधातूनांचविशेषतः ५६तेनखल्वाकराःसर्वेभवंतोभुविशाश्वताः ॥तेममतद्वच श्रुत्वापर्वतास्तस्थुषांवराः५७ऊचुर्मांसांत्वयुक्ता
निवचांसिवनशोभिताः ॥ ब्रह्मपेनवयंधन्यानाप्याश्चर्याणिसंतिनः ॥ ब्रह्माप्रजापतिर्धन्यःसर्वाश्चर्यैःसुरेष्वपि ५८ सोहंप्रजापतिंगत्वासर्वप्रभवमव्ययम् ॥
तस्यवाक्यस्यपर्यायपर्याप्तामिवलक्षये ५९ सोहंपितामहंदेवंलोकयोनिंचतुर्मुखम् ॥ स्तोतुंपश्चादुपगतःप्रणतोवनताननः ६० सोहंवाक्यसमाप्त्यर्थं
श्रावयेपद्मयोनिजम् ॥ आश्चर्यंभगवानेकोधन्योसिजगतोगुरुः६१नकिंचिदन्यत्पश्यामिभूतंयद्भवतासमम् ॥ त्वत्तःसर्वमिदंजातंजगत्स्थावरजंगमम् ६२
सदेवदानवामर्त्यालोकभूतेंद्रियात्मकाः ॥ भवंतिसर्वदेवेशदृष्टवासर्वमिदंजगत् ६३ तेनखल्वसिदेवानांदेवदेवःसनातनः ॥ तेषामेवासियत्स्रष्टालोका
नामादिसंभवः ६४ ततोमांप्राहभगवान्ब्रह्मालोकपितामहः ॥ धन्याश्चर्याश्रितैर्वाक्यैःकिंमांनारदभाषसे ६५ आश्चर्यंपरमंवेदाधन्यावेदाश्चनारद ॥ ये
लोकान्धारयंतिस्मवेदास्तत्त्वार्थदर्शिनः ६६ ऋक्सामयजुषांसत्यमथर्वाणिचयन्मतम् ॥ तन्मयंविद्धिमांविप्रधृतोहंतैर्मयाचते ६७ पारमेष्ठ्येनवाक्येन
नोदितोहंस्वयंभुवा ॥ वेदोपस्थानिकांचक्रेमतिंसंस्थानविस्तरात् ६८ सोहंस्वयंभूवचनाद्वेदान्वैसमुपस्थितः ॥ अवोचंतांश्चचतुरोमंत्रप्रवचनान्वितान्
६९ धन्याभवंतःपुण्याश्चानित्यमाश्चर्यभूषिताः ॥ आधाराश्चैवविप्राणामेवमाहप्रजापतिः ७० स्वयंभुवोपीहपरंभवत्सुप्रश्नमागतम् ॥ युष्मत्परतरंना
स्तिश्रुत्यावातपमापिवा ७१

॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

प्रत्यूचुस्तेततोवाक्यंवेदामामभितःस्थिताः ॥ आश्चर्याश्चैवधन्याश्चयज्ञाश्चात्मपरायणाः ७२यज्ञार्थंचवयंसृष्टाधात्रायेनस्मनारद ॥ तदस्माकंपरोयज्ञोन अ०११०
॥१४०॥ वयंस्ववशेस्थिताः ७३ स्वयंभुवःपरावेदावेदानांक्रतवःपराः ॥ ततोहमब्रुवंयज्ञान्बृहद्वाग्भिःपुरस्कृतान् ७४ भोयज्ञाःपरमंतेजोयुष्मासुखलुलक्ष्यते ॥ब्र
ह्मणाभिहितंवाक्यंयच्चवेदैरुदीरितम् ७५ आश्चर्यमन्यल्लोकेस्मिन्भवद्भ्योनाभिगम्यते ॥ धन्याःखलुभवंतोयेद्विजातीनांस्ववंशजाः ७६ तेपिखल्वग्रय
स्तृप्तियुष्माभिर्यांतितर्पिताः ॥ भागैश्चात्रिदशाःसर्वेमंत्रैश्चैवमहर्षयः ७७ अग्निष्टोमादयोयज्ञाममवाक्यादनंतरम् ॥ प्रत्यूचुर्मांततोवाक्यंसर्वेयूपध्वजाःस्थि
ताः ७८ आश्चर्यशब्दोनास्मासुधन्यशब्दोपिवामुने ॥ आश्चर्यंपरमंविष्णुःसह्यस्माकंपरागतिः ७९ यदाज्यंवयमश्नीमोहुतमग्निषुपावनम् ॥ तत्सर्वंपुं
डरीकाक्षोलोकमूर्तिःप्रयच्छति ८० सोहविष्णोर्गतिंप्रेप्सुरिहसंपतितोभुवि ॥ दृष्टश्चायंमयाकृष्णोभवद्भिरिहसंवृतः ८१ यन्मयाभिहितोह्येषत्वमाश्चर्य
जनार्दन ॥ धन्यश्चासीतिभवतांमध्यस्थोह्यत्रपार्थिवाः ८२ प्रत्युक्तोहमनेनाद्यवाक्यस्यास्ययदुत्तरम् ॥ दक्षिणाभिःसहेत्येवंपर्याप्तंवचनंमम ८३ यज्ञानां
हिगतेर्विष्णुःसर्वेषांसहदक्षिणः ॥ दक्षिणाभिःसहेत्येवंप्रश्नोममसमाप्तवान् ८४ कूर्मेणाभिहितंपूर्वंपारंपर्यादिहागतम् ॥ सदक्षिणेस्मिन्पुरुषेतद्वाक्यंप्र
तिपादितम् ८५ यन्मांभवंतःपृच्छंतिवाक्यस्यास्यविनिर्णयम् ॥ तदेतत्सर्वमाख्यातंसाधयामियथागतम् ८६ नारदेतुगतेस्वर्गंसर्वेतेपृथिवीभुजः
विस्मितास्स्वानिराष्ट्राणिजग्मुःसबलवाहनाः ८७ जनार्दनोपिसहितोयदुभिःपावकोपमैः ॥ स्वनेवभवनंवीरोविवेशयदुनंदनः ॥ ८८ ॥ इतिश्रीम
हाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिधन्योपाख्याननामदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ७ ॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ भूयएवमहाबाहोकृष्णस्यजगतांपतेः ॥ माहात्म्यंश्रोतुमिच्छामिपरमंद्विजसत्तम १ नहिमेतृप्तिरस्तीहशृण्वतस्तस्यधीम
तः ॥ कर्मणामनुसंधानंपुराणस्यमहात्मनः २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नांतःशक्यःप्रभावस्यवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ गोविंदस्यमहाराजश्रूयतामिदम
द्भुतम् ३ शरतल्पेशयानेनभीष्मेणपरिचोदितः ॥ गांडीवधन्वाबीभत्सुर्माहात्म्यंकेशवस्ययत् ४ राज्ञांमध्येमहाराजज्येष्ठंभ्रातरमब्रवीत् ॥ युधिष्ठिरं
जितामित्रामिवितच्छृणुकौरव ५

लेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भूयएवेतिपूर्वंधन्योपाख्यानेयज्ञानामाश्चर्यभूतःकृष्णइत्युक्तं इदानींयज्ञभोक्तुःश्चेवंद्वी ॥१४०॥
पपतेरपिकृष्णआश्चर्यभूतइत्युच्यतआख्यायिकामुखेन वेनकृष्णस्तुभगवान्स्वयमित्येतदुपपादितंभवति ॥ १ ॥ अनुसंधानंअनुक्रमम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

संबंधीन्संबंधिनःअवलोककःअवलोकयितुम् ॥ ६ ॥ एकाहेनएकसूत्त्यावततासोमयागेन ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ध्रियेतजीवेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ रक्षसीवि
काकूक्त्यानरक्ष्यसीत्यभिप्रायउन्नेयः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इ०म०खि०ह०वि०टी०एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ७ ॥ मुहूर्तेनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

अर्जुनउवाच ॥ पुराहंद्वारकांयातःसंबंधीनवलोककः ॥ न्यवसंपूजितस्तत्रभोजवृष्ण्यंधकोत्तमैः ६ ततःकदाचिद्धर्मात्मादीक्षितोमधुसूदनः ॥ एकाहे
नमहाबाहुःशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ७ ततोदीक्षितमासीनमभिगम्यद्विजोत्तमः ॥ कृष्णंविज्ञापयामासत्राहित्राहीतिचाब्रवीत् ८ ब्राह्मणउवाच ॥ रक्षा
धिकारेभवतःपरित्रायस्वमांविभो ॥ चतुर्थांशोहिधर्मस्यरक्षितालभतेफलम् ९ वासुदेवउवाच ॥ नभेतव्यंद्विजश्रेष्ठरक्षामित्वांकुतोभयम् ॥ ब्रूहितत्त्वे
नभद्रंतेयद्यपिस्यात्सुदुष्करम् १० ब्राह्मणउवाच ॥ जातोजातोमहाबाहोपुत्रोमेह्रियतेनच ॥ त्रयोहृताश्चतुर्थंत्वंकृष्णरक्षितुमर्हसि ११ ब्राह्मण्याःसू
तिकालोद्यतत्ररक्षाविधीयताम् ॥ यथाध्रियेदपत्यंमेतथाकुरुजनार्दन १२ अर्जुनउवाच ॥ ततोमामाहगोविंदोदीक्षितोहंक्रतावितिं ॥ रक्षाचब्राह्मणे
कार्यासर्वावस्थामतैरपि १३ श्रुत्वाहमेवंकृष्णस्यवचोत्रोचंनराधिप ॥ मांनियोजयगोविंदरक्षिष्येहंद्विजंभयात् १४ इत्युक्तःसस्मितंकृत्वामामुवाच
जनार्दनः ॥ रक्षसीत्येवमुक्तस्तुव्रीडितोस्मिनराधिप १५ ततोमांव्रीडितंमत्वापुनराहजनार्दनः ॥ गम्यतांकौरवश्रेष्ठशक्यतेयदिरक्षितुम् १६ त्वत्पुरो
गाश्चरक्षंतुवृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ कृतेरामंमहाबाहुंप्रद्युम्नंचमहाबलम् १७ ततोहंवृष्णिसैन्येनमहतापरिवारितः ॥ तमग्रतोद्विजंकृत्वाप्रयातःसहसेनया
१८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवासुदेवमाहात्म्येएकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ अर्जुनउवाच ॥ मुहूर्तेनवयंग्रामंतंप्राप्यभ
रतर्षभ ॥ विश्रांतवाहनाःसर्वेनिवासायोपसंस्थिताः १ ततोग्रामस्यमध्येहंनिविष्टःकुरुनंदन ॥ समंताद्वृष्णिसैन्येनमहतापरिवारितः २ ततःशकुनयोदीप्ता
मृगाश्चक्रूरभाषिणः ॥ दीप्तायांदिशिवासंतोभयमावेदयंतिमे ३ संध्यारागोजपावर्णोभानुर्मांश्चैवनिष्प्रभः ॥ पपातमहतीचोल्काप्ृथिवीचाप्यकंपत ४
तान्समीक्ष्यमहोत्पातान्दारुणांल्लोमहर्षणान् ॥ योममाज्ञापयंतत्रजनस्योत्सुकचेतसः ५ युयुधानपुरोगाश्चवृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ सर्वेयुक्तरथाःसज्जाः
स्त्वयंचाहंतथाभवम् ६ गतेऽर्द्धरात्रसमयेब्राह्मणोभयविक्लवः ॥ उपागम्यभयादस्मानिदंवचनमब्रवीत् ७ कालोयंसमनुप्राप्तोब्राह्मण्याःप्रसवस्यमे ॥ तथा
भवंतास्तिष्ठंतुनभवेद्वंचनंयथा ८ मुहूर्तादिवचाश्रौषंकृपणंरुदितस्वनम् ॥ तस्यविप्रस्यभवनेह्रियतेऽह्रियतेतिच ९ अथाकाशेपुनर्वाचमश्रौषंबाल
कस्यवै ॥ ऊहेतिह्रियमाणस्यनचपश्यामिराक्षसम् १० ततोस्माभिस्तदातातशरवर्षैःसमंततः ॥ विष्टंभितादिशःसर्वाह्रतएवसबालकः ११

जपावर्णःपौंड्रपुष्पेजपामतेतिविश्वः घूसरांकुरकुसुमवत्पीतवर्णइत्यर्थः ॥ ४ ॥ योगंसेनायाःसन्नाहम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ह्रियतेशिशुःअह्रियतहृतइति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

भा॰ह॰ आर्तेविच्छेदः संधिरार्षः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ आरोप्यरथइ टी॰प॰२

॥३४१॥ अ॰११२

ब्राह्मणोर्तस्वरंकृत्वाहृतेतास्मिन्कुमारके ॥ वाचःसपरुषास्तीव्राःश्रावयामासमांतदा १२ वृष्णयोहतसंकल्पास्तथाहंनष्टचेतनः ॥ मामेवंहिविशेषेण
ब्राह्मणःप्रत्यभाषत १३ रक्षिष्यामीतिचोक्तंतेनचरक्षितवानसि ॥ शृणुवाक्यमिदंशेषंयत्त्वमर्हसिदुर्मते १४ वृथात्वंस्पर्द्धसेनित्यंकृष्णेनामितबुद्धिना ॥
यदिस्यादिहगोविंदोनैतदत्याहितंभवेत् १५ यथाचतुर्थधर्मस्यरक्षितालभतेफलम् ॥ पापस्यापितथामूढभागंप्राप्नोत्यरक्षिता १६ रक्षिष्यामीतिचोक्तंतेन
चशक्तोसिरक्षितुम् ॥ मोघंगांडीवमेततेमोघंवीर्यंयशश्चते १७ अकिंचिदुक्तातंविप्रंततोहंप्रास्थितस्तथा ॥ सहवृष्ण्यंधकसुतैर्यत्रकृष्णोमहाद्युतिः १८
ततोद्वारवतींगत्वादृष्ट्वामधुनिघातिनम् ॥ व्रीडितःशोकसंतप्तोगोविंदेनोपलक्षितः १९ सतुमांव्रीडितंदृष्ट्वाविनिंदन्कृष्णसन्निधौ ॥ मौढ्यंपश्यतमेयोहं
श्रद्दधेक्लीबकत्थनम् २० नप्रद्युम्नोनानिरुद्धोनरामोनचकेशवः ॥ यत्रशक्ताःपरित्रातुंकोन्यस्तदवनेश्वरः २१ धिगर्जुनंवृथानादंधिगात्मश्लाघिनोधनुः ॥
दैवापसृष्टोयोमौख्यादागच्छतिचदुर्मतिः २२ एवंशपतिविप्रर्षौविद्यामास्थायवैष्णवीम् ॥ ययौसंयमिनींवीरोयत्रास्तेभगवान्यमः २३ विप्रापत्य
मचक्षाणस्ततऐंद्रीमगात्पुरीम् ॥ आग्नेयींनैर्ऋतींसौम्यामुदीचींवारुणींतथा २४ रसातलंनाकपृष्ठंधिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः ॥ ततोऽलब्ध्वाद्विजसुतम
निस्तीर्णप्रतिश्रवः २५ अग्निंविविक्षुःकृष्णेनप्रद्युम्नेननिषेधितः ॥ दर्शयेद्विजसूनुंतेमावज्ञात्मानमात्मना २६ कीर्तिंतएतेविपुलांस्थापयिष्यंतिमानवाः ॥
इतिसंभाष्यमांस्निग्धात्समाश्वास्यचमाधवः २७ सांत्वयित्वातुतंविप्रमिदंवचनमब्रवीत् ॥ सुग्रीवंचैवशैब्यंचमेघपुष्पबलाहकौ २८ योजयाश्वानितित
दादारुकंप्रत्यभाषत ॥ आरोप्यब्राह्मणंकृष्णोह्यवरोप्यचदारुकम् २९ मामुवाचततःशौरिःसारथ्यंक्रियतामिति ॥ ततःसमास्थायरथंकृष्णोहंब्राह्मणः
सच ॥ प्रयाताःस्मदिशंसौम्यामुदीचींकौरवर्षभ ३० ॥ ॥ इतिश्री॰हरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांवासुदेवमाहात्म्येकृष्णस्यउदीचीगमनेद्वादशाधिकश
ततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ततःपर्वतजालानिसरितश्चवनानि व ॥ अपश्यंसमतिक्रम्यसागरंवरुणालयम् १ ततोर्ध
मुदधिःसाक्षादुपनीयजनार्दनम् ॥ सप्रांजलिःसमुत्थायकिंकरोमीतिचाब्रवीत् २ प्रतिगृह्यसतांपूजांतमुवाचजनार्दनः ॥ रथपंथानमिच्छामित्वयादत्तंन
दीपते ३ अथाब्रवीत्समुद्रस्तुप्रांजलिर्गरुडध्वजम् ॥ प्रसीदभगवन्नैवमन्योप्येवंगमिष्यति ४ त्वयैवस्थापितःपूर्वमगाधोस्मिजनार्दन ॥ त्वयाप्रवर्तिते
मार्गेयास्यामिगमनीयताम् ५

विशेषः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥१४१॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ वर्णरूपाणि वेषवंतिरूपाणि ॥ १५ ॥ प्रतिजग्राहकुशलप्रश्नादिनामानयामास ॥ १६ ॥ विवरंगूढस्था

अन्येप्येवंगमिष्यंतिराजानोदर्पमोहिताः ॥ एवंसंचिंत्यगोविंदयत्क्षमंतत्समाचर ॥ ६ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ब्राह्मणार्थंमदर्थंचकुरुसागरमद्वचः ॥ मद्दत्ते
नपुमान्कश्चिदन्यस्त्वांधर्षयिष्यति ७ अथाब्रवीत्समुद्रस्तुपुनरेवजनार्दनम् ॥ अभिशापभयाद्भीतोबाढमेवंभविष्यति ८ शोषयाम्येषमार्गंतंयेनत्वंकृ
ष्णयास्यसि ॥ रथेनसहसूतेनसध्वजेनतुकेशव ९ वासुदेवउवाच ॥ ॥ मयादत्तोवरःपूर्वंनशोषंयास्यसीतिह ॥ मानुषास्तेनजानीयुर्विविधात्ररत्नसंच
यान् १० जलंस्तंभयसाधोत्वंततोयास्याम्यहंरथी ॥ नचकश्चित्प्रमाणंतेरत्नानांवेत्स्यतेनरः ११ सागरेणतथेत्युक्तेप्रस्थितास्मोजलेनवै ॥ स्तंभितेन
पथाभूमौमणिवर्णेनभास्वता १२ ततोर्णवंसमुत्तीर्यकुरूनप्युत्तरान्वयं ॥ क्षणेनसमतिक्रांतागंधमादनमेवच १३ ततस्तुपर्वताःसप्तकेशवंसमुपस्थिताः ॥
जयंतोवैजयंतश्चनीलोरजतपर्वतः १४ महामेरुःसकैलासइंद्रकूटश्चनामतः ॥ बिभ्राणावर्णरूपाणिविविधान्यद्भुतानिच ॥ १५ ॥ उपस्थायचगोविंदंकिंकु
र्मेत्यब्रुवंस्तदा ॥ तांश्चैवप्रतिजग्राहविधिवन्मधुसूदनः १६ तानुवाचहृषीकेशःप्रणामावनतास्थितान् ॥ विवरंगच्छतोमेद्यरथमार्गःप्रदीयताम् १७
तेकृष्णस्यवचःश्रुत्वाप्रतिगृह्यचपर्वताः ॥ प्रददुःकामतोमार्गंगच्छतोभरतर्षभ १८ तत्रैवांतर्हिताःसर्वेतदाश्चर्यतरंमम ॥ असक्तंचरथोयातिमेघ
जालेष्विवांशुमान् १९ सप्तद्वीपान्ससिंधूंश्चसप्तसप्तगिरीनथ ॥ लोकालोकंतथातीत्यविवेशसुमहत्तमः २० ततःकदाचिद्दुःखेनरथमूहुस्तुरंगमाः ॥ पंक
भूतंहितिमिरंस्पर्शाद्विज्ञायतेनृप २१ अथपर्वतभूतंतत्तातिमिरंसमपद्यत ॥ तदासाद्यमहाराजनिष्प्रयत्नाहयाःस्थिताः २२ ततश्चक्रेणगोविंदःपाटयित्वात
मस्तदा ॥ आकाशंदर्शयामासरथपंथानमुत्तमम् २३ निष्क्रम्यतमसस्तस्मादाकाशेदर्शितेतदा ॥ भविष्यामीतिसंज्ञामेभयंचविगतंमम २४ ततस्तेजः
प्रज्वलितमपश्यततदांबरे ॥ सर्वलोकंसमाविश्यस्थितंपुरुषविग्रहम् २५ तंप्रविष्टोहृषीकेशोदीप्तंतेजोनिधिंतदा ॥ रथएवास्थितश्चाहंसचब्राह्मणसत्त
मः २६ समुहूर्तात्ततःकृष्णोनिश्चक्रामतदाप्रभुः ॥ चतुरोबालकान्गृह्यब्राह्मणस्यात्मजांस्तदा २७ प्रददौब्राह्मणायाथपुत्रान्सर्वान्जनार्दनः ॥ त्रयःपूर्वं
हृतायेचसद्योजातश्चबालकः २८ प्रहृष्टोब्राह्मणस्तत्रपुत्रान्दृष्ट्वापुनःप्रभो ॥ अहंचपरमप्रीतोविस्मितश्चाभवंतदा २९ ततोवयंपुनःसर्वेब्राह्मणस्यचतेसु
ताः ॥ यथागतानिवृत्ताःस्मतथैवभरतर्षभ ३० ततःस्मद्वारकांप्राप्ताःक्षणेननृपसत्तम ॥ असंप्राप्तेऽर्द्धदिवसेविस्मितोहंपुनःपुनः ३१ सपुत्रंभोजयित्वातु
द्विजंकृष्णोमहायशाः ॥ धनेनतर्पयित्वाचगृहंप्रस्थापयत्तदा ३२

नम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ भविष्यामिजीविष्यामीतिसंज्ञाज्ञानमभूत् ततःप्राक्मृतोहमित्येवबुद्धिरासीदितिभावः ॥ २४ ॥ २५ ॥
तंप्रसिद्धंईश्वरम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ छ ॥ ततःकृष्णइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ तच्चेतितत्प्रसिद्धं तज्जम
त्कर्तृतेजः तदितिवाएतस्यमहतोभूतस्यनामभवतीतिश्रुतेस्तदित्येवाभिधम् ॥ ५ ॥ आगमनकाले ॥ ६ ॥ ७ ॥ महत्जगद्रक्षांकुरभूतंतेजःतदभिमानिचेतनेनममफलोपम
स्यदर्शनार्थंतेबालाहृताः ॥ ८ ॥ समहानहमेवयच्चमहत्तेजस्तन्ममैवतेजःएतेनमहतोंकुरस्यकारणबीजोपमईश्वरःतादृशानामनेकेषामीश्वराणामाश्रयोहंफलभिन्नानेकेषांबीजा
नामित्यर्थः ॥ ९ ॥ सामहत्तत्त्वाख्याप्रकृतिःपरा अहंकारादिभ्यःश्रेष्ठा ज्येष्ठत्वात् साचव्यक्तादृश्यांशेनव्यक्ता अव्यक्तादृगंशेनतांप्रविश्येतितत्रैवगत्वा चिज्जडयोर्विवेकः

इतिश्रीम०खि०ह०वि०वासुदेवमाहात्म्येब्राह्मणपुत्रानयनेत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ततःकृष्णोभोजयित्वाश
तानिसुबहूनिच ॥ विप्राणामृषिकल्पानांकृतकृत्योभवत्तदा १ ततःसहमयाभुक्त्वावृष्णिभोजैश्चसर्वदा ॥ विचित्राश्चकथादिव्याःकथयामासभारत २
ततःकथांतेतत्राहमभिगम्यजनार्दनं ॥ अपृच्छंतद्यथावृत्तंकृष्णंयद्दृष्टवानहम् ३ कथंसमुद्रःस्तब्धोदःकृतस्तुकमलेक्षण ॥ पर्वतानांचविवरंकृतंतत्कथम
च्युत ४ तमस्तच्चकथंघोरंघनंचक्रेणपाटितम् ॥ तच्चयत्परमंतेजःप्रविष्टोसिकथंचतत् ५ किमर्थंतेनतेबालास्तदाचापहृताःप्रभो ॥ यच्चतेदीर्घमध्वानंसं
क्षिप्तंतत्कथंपुनः ६ कथंचाल्पेनकालेनकृतंतत्तद्गतागतम् ॥ एतत्सर्वंयथावृत्तमाचक्ष्वममकेशव ७ वासुदेवउवाच ॥ मद्दर्शनार्थंतेबालाहृतास्तेनमहात्म
ना ॥ विप्रार्थमेष्यतेकृष्णोनागच्छेदन्यथेतिह ८ ब्रह्मतेजोमयंदिव्यंमहद्यद्दृष्टवानसि ॥ अहंसभरतश्रेष्ठमत्तेजस्तत्सनातनम् ९ प्रकृतिःसामपराव्यक्ता
व्यक्तासनातनी ॥ यांप्रविश्यभवंतीहमुक्तायोगविदुत्तमाः १० सासांख्यानांगतिःपार्थयोगिनांचतपस्विनाम् ॥ तत्पदंपरमंब्रह्मसर्वंविभजतेजगत् ११
मामेवतद्घनंतेजोज्ञातुमर्हसिभारत ॥ समुद्रःस्तब्धतोयोहमहंस्तंभयिताजलम् १२ अहंतेपर्वताःसप्तयेदृष्टाविविधास्त्वया ॥ पंकभूतंहितिमिरंदृष्टवान
सियद्धितत् १३ अहंतमोघनीभूतमहमेवचपाटकः ॥ अहंचकालोभूतानांधर्मश्चाहंसनातनः १४ चंद्रादित्यौमहाशैलाःसरितश्चसरांसिच ॥ चतस्रश्च
दिशःसर्वाममैवात्माचतुर्विधः १५ चातुर्वर्ण्यंमत्प्रसूतंचातुराश्रम्यमेवच ॥ चातुर्विध्यस्यकर्ताहमितिबुध्यस्वभारत १६ अर्जुनउवाच ॥ भगवन्सर्वभू
तेशत्वत्तोभिच्छामितेप्रभो ॥ पृच्छामित्वांप्रपन्नोहंनमस्तेपुरुषोत्तम १७ वासुदेवउवाच ॥ ब्रह्मचब्राह्मणाश्चैवतपःसत्यंचभारत ॥ उग्रंबृहत्तमंचैवमत्तस्त
द्विद्धिपांडव ॥ प्रियस्तेहंमहाबाहोप्रियोमेसिधनंजय १८

सत्वपुरुषान्यताख्यातिर्नामभवति अतस्तत्साक्षात्कारणमेवमुक्तिसाधनं विभजतेजगत् चिदंशाज्जडांशंपृथक्करोतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ यथातन्ममरूपंतथान्यदपिदृश्य
मित्याहमामेवेत्यादिना ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ चंद्रेति तेजःपृथिवीजलाकाशात्मनाचतुर्विधः एतच्चवायोरप्युपलक्षणं पंचापिभूतानिअहमेवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥
तेत्वां ॥ १७ ॥ उग्रंसंसरणंनानाक्लेशकरत्वात् बृहत्तमंवैकल्यंअखंडानंदरूपत्वात् मत्तउद्भूतंब्रह्मादिमत्तःमाप्यंरुद्रादि ॥ १८ ॥

तेनतेकथयिष्यामिनान्यथावक्तुमुत्सहे ॥ अहंयजूंषिसामानिऋचश्चाथर्वणानिच १९ ऋषयोदेवतायज्ञामत्तेजोभरतर्षभ ॥ पृथिवीवायुराकाशमा पोज्योतिश्चपंचमम् २० चंद्रादित्यावहोरात्रंपक्षामासास्तथर्तवः ॥ मुहूर्ताश्चकलाश्चैवक्षणाःसंवत्सरास्तथा २१ मंत्राश्चविविधाःपार्थयानिशास्त्रा णिकानिचित् ॥ विद्याश्चवेदितव्यंचमत्तःप्रादुर्भवंतिहि २२ मन्मयंविद्धिकौंतेयक्षयंसृष्टिंचभारत ॥ सच्चासच्चममैवात्मासदसच्चैवयत्परम् २३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ एवमुक्तोस्मिकृष्णेनप्रीयमाणेनवैतदा ॥ तथैवचमनोनित्यमभवन्मेजनार्दने २४ एतच्छ्रुतंचदृष्टंचमाहात्म्यंकेशवस्यमे ॥ यन्मांपृ च्छसिराजेंद्रभूयांश्चातोजनार्दनः ॥ २५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वाकुरुश्रेष्ठोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ पूजयामासधर्मात्मागोविंदंपुरुषोत्तम म् २६ विस्मितश्चाभवद्राजासहसर्वैःसहोदरैः ॥ राजभिश्चसमासीनैर्येतत्रासन्समागताः ॥ २७ ॥ इतिश्रीम०खि०ह०वि०वासुदेवमाहात्म्येकृष्णार्जु नभाषणेचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ भूयएवद्विजश्रेष्ठयदुसिंहस्यधीमतः ॥ कर्माण्यपरिमेयानिश्रोतुमिच्छा मितत्वतः १ श्रूयंतेविविधानिस्मअद्भुतानिमहाद्युतेः ॥ असंख्येयानिदिव्यानिप्रकृतान्यपिसर्वशः २ यान्यहंविविधान्यस्यश्रुत्वाप्रीयेमहामुने ॥ प्रब्रूयाः सर्वशस्ताततानिमेशृण्वतोनघ ३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ बहून्याश्चर्यभूतानिकेशवस्यमहात्मनः ॥ कथितानिमहाबाहोनांतंशक्यंहिकर्मणाम् ४ गंतुंहि भरतश्रेष्ठविस्तरेणसमंततः ॥ अवश्यंहिमयावाच्यंलेशमात्रेणभारत ६ विष्णोरमितवीर्यस्यप्रथितोदारकर्मणः ॥ आनुपूर्व्यात्प्रवक्ष्यामिशृणुष्वैकमनान् प ६ द्वारवत्यांनिवसतायदुसिंहेनधीमता ॥ राष्ट्राणिनृपमुख्यानांक्षोभितानिमहात्मनाम् ७ यदूनामंतरप्रेप्सुर्विचक्रोदानवोहतः ॥ पुरंप्राग्ज्योतिषंग त्वापुनस्तेनमहात्मना ८ समुद्रमध्येदुष्टात्मानरकोदानवोहतः ॥ वासवंचरणेजित्वापारिजातोहृतोबलात् ९ वरुणश्चैवभगवान्निर्जितोलोहितेह्रदे ॥ दंतवक्रश्चकारूषोनिहतोदक्षिणापथे १० शिशुपालश्चसंपूर्णेकिल्बिषैकशतेहतः ॥ गत्वाचशोणितपुरंशंकरेणाभिरक्षितः ११ बलेःसुतोमहावीर्योबाणो बाहुसहस्रभृत् ॥ महामृधेमहाराजजित्वाजीवन्विसर्जितः १२ निर्जितःपावकश्चैवगिरिमध्येमहात्मना ॥ शाल्वश्चविजितःसंख्येसौभश्चविनिपातितः १३ विक्षोभ्यसागरंचैवपांचजन्योवशीकृतः ॥ हयग्रीवश्चनिहतोनृपाश्चान्येमहाबलाः १४ जरासंधस्यनिधनेमोक्षिताःसर्वपार्थिवाः ॥ रथेनजित्वा नृपतीन्गांधारतनयाहृताः १५

॥ २७ ॥ इ०खि०ह०वि०चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ भूयएवेति ॥ १ ॥ २ ॥ तातेतिवात्सल्योत्पादनायसंबोधयति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ गिरिमध्येमेरुमध्ये ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥१४३॥
१६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीम०वि०टी०पंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ भूयइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

भ्रष्टराज्याश्चशोकार्ताःपांडवाःपरिरक्षिताः ॥ दाहितंचवनंघोरंपुरुहूतस्यखांडवम् १६गांडीवंचाग्निनादत्तमर्जुनायोपपादितम् ॥ दौत्यंचतत्कृतंघोरेविग्र हेजनमेजय १७ अनेनयदुमुख्येनयदुवंशोविवर्धितः ॥ कुंत्याश्चप्रमुखेप्रोक्ताप्रतिज्ञापांडवान्प्रति १८ निवृत्तेभारतेयुद्धेप्रतिदास्यामितत्सुतान् ॥ मोक्षि तश्चमहातेजानृगःशापात्सुदारुणात् १९ यवनश्चहतःसंख्येकालइत्यभिविश्रुतः ॥ वानरौचमहावीर्यौमैंदोद्विविदएवच २० विजितौयुधिदुर्द्धर्षौजांबवां श्चपराजितः ॥ सांदीपनेस्तथापुत्रस्तवचैवपितातथा २१ गतौवैवस्वतवशंजीवितौतस्यतेजसा ॥ संग्रामाबहवःप्राप्ताघोरानरवरक्षयाः २२ निहताश्च नृपाःसर्वेकृत्वानज्जयमद्भुतम् ॥ जनमेजयास्ययुद्धेषुयथातेवर्णितामया ॥ २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिवासुदेवमाहात्म्येपंचदशा धिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ भूयएवमहाबाहोर्यदुसिंहस्यधीमतः ॥ कर्माण्यपरिमेयानिश्रुतानिद्विजसत्तम १ त्वत्तःश्रुत वतांश्रेष्ठवासुदेवस्यधीमतः ॥ यत्त्वयाकथितंपूर्वंबाणंप्रतिमहासुरम् २ तदहंश्रोतुमिच्छामिविस्तरेणतपोधन ॥ कथंचदेवदेवस्यपुत्रत्वमसुरोगतः ३ यो भिगुप्तःस्वयंब्रह्मन्शंकरेणमहात्मना ॥ सहवासंगतेनैवसगणेनगुहेनतु ४ बलेर्बलवतःपुत्रोज्येष्ठोभ्रातृशतस्ययः ॥ कृतोबाहुसहस्रेणदिव्यास्त्रशतधारि णा ५ असंख्यैश्चमहाकायैर्महाबलशतैर्वृतः ॥ वासुदेवेनसकथंबाणःसंख्येपराजितः ६ संरब्धश्चैवयुद्धार्थीजीवन्मुक्तःकथंचसः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुष्वावहितोराजन्कृष्णस्यामिततेजसः ७ मनुष्यलोकेबाणेनयथाभूद्विग्रहोमहान् ॥ वासुदेवेनयत्रासौरुद्रस्कंदसहायवान् ८ बलिपुत्रोरणश्लाघीजि त्वाजीवन्विसर्जितः ॥ तथाचास्यवरोदत्तःशंकरेणमहात्मना ९ नित्यंसांनिध्यतांचैवगाणपत्यंतथाक्षयम् ॥ यथाबाणस्यतद्युद्धंजीवन्मुक्तोयथाचसः १० यथाचदेवदेवस्यपुत्रत्वंसोसुरोगतः ॥ यदर्थंचमहद्युद्धंतत्सर्वमखिलंशृणु ११ दृष्ट्वाततःकुमारस्यक्रीडतश्चमहात्मनः ॥ बलिपुत्रोमहावीर्योविस्मयंपरमंग तः १२ तस्यबुद्धिःसमुत्पन्नातपश्चर्तुंसुदुष्करम् ॥ रुद्रस्याराधनार्थायदेवस्यस्यांयथासुतः १३ततोग्लपयदात्मानंतपसाश्लाघ्यतेचसः ॥ देवश्चपरमंतोषं जगामचसदेवमया १४ नीलकंठःपरांप्रीतिंगत्वाचासुरमब्रवीत् ॥ वरंवरयभद्रंतेयत्तेमनसिवर्तते १५ अथबाणोब्रवीद्वाक्यंदेवदेवंमहेश्वरम् ॥ देव्याः पुत्रत्वमिच्छामित्वयादत्तंत्रिलोचन १६ शंकरस्तुतथेत्युक्त्वारुद्राणीमिदमब्रवीत् ॥ कनीयान्कार्तिकेयस्यपुत्रोयंप्रतिगृह्यताम् १७

॥१४३॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ देवदेवस्यरुद्रस्यपुत्रत्वंमणमुरूपत्वं ॥ ११ ॥ कुमारस्यकार्तिकेयस्यक्रीडतःरुद्राराधनात्मिकांक्रीडांदृष्ट्वेतियोज्यम् ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ ग्लापयते अहमेवमहान्तपस्वीतिमन्यते ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

महासेनःकार्तिकेयः ॥ १८ ॥ श्रीमंतंबाणं ॥ १९ ॥ प्रशासतेप्रशास्ति ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

यत्रोत्थितोमहासेनःसोग्निजोरुधिरेपुरे ॥ तत्रोद्देशेपुरंचास्यभविष्यतिनसंशयः १८ नाम्नातच्छोणितपुरंभविष्यतिपुरोत्तमम् ॥ मयाभिगुप्तंश्रीमंतंनक
श्चित्प्रसहिष्यति १९ ततःसनिवसन्बाणःपुरेशोणितसाह्वये ॥ राज्यंप्रशासतेनित्यंक्षोभयन्सर्वदेवताः २० अवतीर्यमदोत्सिक्तोबाणोबाहुसहस्रवान् ॥
अचिंतयन्देवगणान्युद्धमाकांक्षतेसदा २१ ध्वजंचास्यददौप्रीतःकुमारोह्यग्नितेजसम् ॥ वाहनंचैवबाणस्यमयूरंदीप्ततेजसम् २२ नदेवानचगंधर्वानय
क्षानापिपन्नगाः ॥ तस्ययुद्धेव्यतिष्ठंतदेवदेवस्यतेजसा २३ त्र्यंबकेनाभिगुप्तश्चदर्पोत्सिक्तोमहासुरः ॥ भूयोमृगयतेयुद्धंशूलिनंसोभ्यगच्छत २४ सरु
द्रमभिगम्याथप्रणिपत्याभिवाद्यच ॥ बलेःसूनुरिदंवाक्यंपप्रच्छवृषभध्वजम् २५ असकृन्निर्जितादेवाःससाध्याःसमरुद्गणाः ॥ मयामदबलोत्सेकात्सै
न्येनतवाश्रयात् २६ इमंदेशंसमागम्यवसंतिस्मपुरेसुखम् ॥ तेपराजयसंत्रस्तानिराशामत्पराजये २७ नाकपृष्ठमुपागम्यनिवसंतियथासुखम् ॥ सोहं
निराशोयुद्धस्यजीवितंनाद्यकामये २८ अयुध्यतोवृथाह्येषांबाहूनांधारणंमम ॥ तद्ब्रूहिममयुद्धस्यकच्चिदागमनंभवेत् २९ नमेयुद्धंविनादेवरतिरस्ति
प्रसीदमे ॥ ततःप्रहस्यभगवानब्रवीद्वृषभध्वजः ३० भविताबाणयुद्धंवैयथातच्छृणुदानव ॥ ध्वजस्यास्ययदाभंगस्तवतातभविष्यति ॥ स्वस्थानेस्थापित
स्याथतदायुद्धंभविष्यति ३१ इत्येवमुक्तःप्रहसन्बाणस्तुबहुशोमुदा ॥ प्रसन्नवदनोभूत्वापादयोःपतितोऽब्रवीत् ॥ दिष्ट्याबाहुसहस्रस्यनवृथाधारणंमम
३२ दिष्ट्यासहस्राक्षमहंविजेतापुनराहवे ॥ आनंदेनाश्रुपूर्णाभ्यांनेत्राभ्याममरिमर्दनः ॥ पंचांजलिशतैर्देवंपूजयन्पतितोभुवि ३३ ईश्वरउवाच ॥ ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठबाहूनामात्मनःस्वकुलस्यतु ॥ सदृशंप्राप्स्यसेवीरयुद्धमप्रतिमंमहत् ३४ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तस्ततोबाणस्त्र्यंबकेणमहात्मना ॥
हर्षेणात्युच्छ्रितंशीघ्रंनत्वासवृषभध्वजम् ३५ शितिकंठविसृष्टस्तुबाणःपरपुरंजयः ॥ ययौस्वभवनंतत्रयत्रध्वजगृहंमहत् ३६ तत्रोपविष्टःप्रहसन्कुंभांड
मिदमब्रवीत् ॥ प्रियमावेदयिष्यामिभवतोयन्मनोगतम् ३७ इत्येवमुक्तःप्रहसन्बाणमप्रतिमंरणे ॥ प्रोवाचराजन्किंत्वेतद्वक्तुकामोसिमत्प्रियं ३८ विस्म
योत्फुल्लनयनःप्रहर्षादिवभाषसे ॥ त्वत्तःश्रोतुमिहेच्छामिवरंकिंलब्धवानसि ३९ शितिकंठप्रसादेनस्कंदगोपायनेनच ॥ कच्चित्त्रैलोक्यराज्यंतेव्यादिष्टंशू
लपाणिना ४० अस्यचक्रभयत्रस्तानिवसंतिजलाशये ॥ कच्चिच्छार्ङ्गगदापाणेःस्थितस्यपरमाहवे ४१

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कुंभांडस्तस्यअमात्यं ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ स्कंदगोपायनेनस्कंदकृतेनत्राणेन ॥ ४० ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ असंसक्तां अस्खलितां ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ वृषदंशो विडालः जगर्जेत्यमंगलशब्दकरणं लक्ष्यते ॥ ५९ ॥ ६० ॥ स्वपक्षेचेति देवनक्षत्रेषु उदितः कृत्तिकां प्रविष्ट इत्यर्थः तेन रोहिणी बाणस्य जन्मनक्षत्रं पञ्जिंशं भरणी च तस्याभिषे

कच्चिदिंद्रस्तवभयात्पातालमुपयास्यति ॥ कच्चिद्विष्णुपरित्रासंविमोक्ष्यंतिदितेःसुताः ४२ पातालवासमुत्सृज्यकच्चित्तवबलाश्रयात् ॥ विबुधावासनिरताभविष्यंतिमहासुराः ४३ बलिर्विष्णुपराक्रांतोबद्धस्तवपितानृप ॥ सलिलौघाद्विनिष्क्रम्यकच्चिद्राज्यमवाप्स्यति ४४ दिव्यमाल्यांबरधरंदिव्यस्रग्गंधलेपनम् ॥ कच्चिद्वैरोचनिंतातद्रक्ष्यामःपितरंतव ४५ कच्चित्त्रिभिःक्रमैःपूर्वंहृताँल्लोकानिमान्प्रभो ॥ पुनःप्रत्यानयिष्यामोजित्वासर्वान्दिवौकसः ॥ ४६ स्निग्धगंभीरनिर्घोषंशंखस्वनपुरोजवम् ॥ कच्चिन्नारायणंदेवंजेष्यामःसमितिंजयम् ४७ कच्चिद्वृषध्वजस्तातप्रसादसुमुखस्तव ॥ यथातेत्वद्दयोत्कंपःसाश्रुर्विंदुःप्रवर्तते ४८ कच्चिदीश्वरतोषेणकार्तिकेयमतेनच ॥ प्राप्तवानसिसर्वेषामस्माकंराज्यसंपदम् ४९ इतिकुंभांडवचनैश्चोदितःसोसुरोत्तमः ॥ बाणोवाणीमसंसक्तांप्रोवाचवदतांवरः ५० बाणउवाच ॥ चिरात्प्रभृतिकुंभांडनयुद्धंप्राप्यतेमया ॥ ततोमयामुदाप्रष्टःशितिकंठःप्रतापवान् ५१ युद्धाभिलाषःसुमहान्देवसंजायतेमम ॥ अभिप्राप्स्याम्यहंयुद्धंमनसस्तुष्टिवर्धनम् ५२ ततोहंदेवदेवेनहरेणामित्रघातिना ॥ प्रहस्यसुचिरंकालमुक्तोस्मिवचनंप्रियम् ॥ प्राप्स्यसेसुमहद्युद्धंत्वंबाणाप्रतिमंमहत् ५३ मयूरध्वजभंगस्तेभविष्यतियदासुर ॥ तदात्वंप्राप्स्यसेयुद्धंसुमहद्दितिनंदन ५४ ततोहंपरमप्रीतोभगवंतंवृषध्वजम् ॥ प्रणम्यशिरसादेवंतवांतिकमुपागतः ५५ इत्येवमुक्तःकुंभांडःप्रोवाचनृपतिंतदा ॥ अहोनशोभनंराजन्यद्देवंभाषसेवचः ५६ एवंकथयतोस्तत्रतयोरन्योन्यमुच्छ्रितः ॥ ध्वजःपपातवेगेनशक्राशनिसमाहतः ५७ तंतथापतितंदृष्ट्वासोसुरोध्वजमुत्तमम् ॥ प्रहर्षमतुलंलेभेमेनेचाहवमागतं ५८ ततश्चकंपेवसुधाशक्राशनिसमाहता ॥ ननादांतर्हितोभूमौवृषदंशोजगर्जच ५९ देवानामपियोदेवःसोप्यवर्षतवासवः ॥ शोणितंशोणितपुरेसर्वतःपरमंततः ६० सूर्यंभित्वामहोल्काचपपातधरणीतले ॥ स्वपक्षेचोदितःसूर्योभरणींसमपीडयत् ६१ चैत्यवृक्षेषुमहसाधाराःशतसहस्रशः ॥ शोणितस्यववर्षघोरानिपेतुस्तारकाभृशम् ६२ राहुरग्रसदादित्यमपर्वणिविशांपते ॥ लोकक्षयकरेकालेनिर्घातश्चापतन्महान् ६३ दक्षिणांदिशमास्थायधूमकेतुःस्थितोभवत् ॥ अनिशंचाप्यविच्छिन्नाववुर्वाताःसुदारुणाः ६४

चनिकं नक्षत्रं विद्धं तेन देहस्य पीडापदात्स्यूतिश्चेति दर्शितं चोदितः सूर्योभरणींसमपीडयत् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ राहुरिति तदैव नित्यं समं द्रगतिर विराहुर्विषमयत्वा सूर्यनक्षत्रमाक्रांतवानित्यर्थः आदित्यमग्रसदिति तत्रच चंद्रयोगोपि गम्यते ततश्च जन्मतः सप्तविंशे नक्षत्रे सूर्यग्रहणं वेद्धाणवत्फलं द्रष्टव्यम् ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ॥ १४४ ॥

परिघःपरिवेषः ॥ ६५ ॥ वक्रमितिव्रवैवदुर्योगांतरमाह जन्मनक्षत्रंरोहिणीम् ॥ ६६ ॥ चैत्यश्चैत्यस्थाभूत॥रसूचकोवृक्षः ॥ ६७ ॥ निश्चयंममपराभवोभविष्यतीत्येवंरूपम् ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ नशोभनंअशोभने ॥ ७० ॥ ७१ ॥ शक्रध्वजतरोःयत्रशक्रध्वजआसज्यतेसतरुःपूर्वोक्तचैत्यवृक्षःतद्वत्यथापतनंजातंतथातवपतनंभविष्यतीत्यर्थः ॥ ७२ ॥

श्वेतलोहितपर्यंतःकृष्णग्रीवस्तडिद्द्युतेः ॥ त्रिवर्णपरिघोभानुःसंध्यारागमथावृणोत् ६५ वक्रमंगारकश्चक्रेकृत्तिकासुभयंकरः ॥ बाणस्यजन्मनक्षत्रंभर्त्सयन्निवस वेशः ६६ अनेकशाखश्चैत्यश्चनिपपातमहीतले ॥ अर्चितःसर्वकन्याभिर्दानवानांमहात्मनाम् ६७ एवंविविधरूपाणिनिमित्तानिनिशामयन् ॥ बाणोबलमदोन्म त्तोनिश्चयंनाधिगच्छति ६८ विचेतास्त्वभवत्प्राज्ञःकुंभांडस्तत्वदर्शिवान् ॥ बाणस्यसाचिवस्तत्रकृतिर्यन्बह्वाकिल्बिषम् ६९ उत्पाताह्यत्रदृश्यंतेकथयंतोनशो भनं ॥ तवराज्यविनाशायभविष्यंतिनसंशयः ७० वयंचान्येचसचिवाभृत्यायेचतवानुगाः ॥ क्षयंयास्यंतिनचिरात्सर्वेपार्थिवदुर्नयात् ७१ यथाशक्रध्व जतरोःस्वदर्पात्पतनंभवेत् ॥ बलमाकांक्षतोमोहात्तथाबाणस्यनर्दतः ७२ देवदेवप्रसादात्तुत्रैलोक्यविजयंगतं ॥ उत्सेकाद्दृश्यतेनाशोयुद्धाकांक्षीननर्दह ॥ ७३ बाणःप्रीतमनास्त्वेवंपपौपानमनुत्तमम् ॥ दैत्यदानवनारीभिःसार्द्धमुत्तमविक्रमः ७४ कुंभांडश्चितयाविष्टोराजवेश्माभ्ययात्तदा ॥ अचिंतयच्चतत्वार्थं तैस्तैरुत्पातदर्शनैः ७५ राजाप्रमादीदुर्बुद्धिर्जितकाशीमहासुरः ॥ युद्धमेवाभिलषतेनदोषान्मन्यतेमदात् ७६ महोत्पातभयंचैवनतन्मिथ्याभविष्य ति ॥ अपीदानींभवेन्मिथ्यासर्वमुत्पातदर्शनम् ७७ इहत्वास्तेत्रिनयनःकार्तिकेयश्चवीर्यवान् ॥ तेनोत्पन्नोपिदोषोनःकच्चिद्गच्छेत्पराभवम् ७८ उत्प न्नदोषप्रभवःक्षयोयंभवितामहान् ॥ दोषाणांनभवेन्नाशइतिमेधीयतेमतिः ७९ नियतंदोषएवायंभविष्यतिनसंशयः ॥ दौरात्म्यान्नृपतेरस्यदोषभूताहि दानवाः ८० देवदानवसंघानांयःकर्ताभुवनप्रभुः ॥ भगवान्कार्तिकेयश्चकृतवाँल्लोहितेपुरे ८१ प्राणैःप्रियतरोनित्यंभविष्यतिगुहःसदा ॥ तद्विशिष्टश्चबा णोपिशिवस्यसततंप्रियः ८२ दर्पोत्सेकात्तुनाशायवरंयाचितवान्भवम् ॥ युद्धहेतोःसत्तुवचस्तुसर्वथानभविष्यति ८३ यादेविष्णुपुरोगानामिंद्रादीनां दिवौकसाम् ॥ भविन्नोह्यभवत्प्राप्तिर्भवहस्तात्कृतंभवेत् ८४ एतयोश्चाहिकोयुद्धंकुमारभवयोरिह ॥ शक्रोदातुंसमागम्यबाणसाहाय्यकांक्षिणोः ८५ नचदेववचोमिथ्याभविष्यतिकदाचन ॥ भविष्यतिमहद्युद्धंसर्वदैत्यविनाशनम् ८६ सएवंचिंतयाविष्टःकुंभांडस्तत्वदर्शिवान् ॥ स्वस्तिप्राणेहितांबुद्धिं चकारसमहासुरः ८७ येहिदेवैर्विरुध्यंतेपुण्यकर्मभिराहवे ॥ यथावालिर्नियमितस्तथातेयांतिसंक्षयम् ८८

देवेतिईश्वरानुगृहीतोपिदर्पान्नश्यतीतिभावः ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ उत्पन्नोदोषो दर्पाख्यस्ततः प्रभवोयस्यसतथा ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ स्वस्तिमणिहितांकल्याणाभिनिवेशनीं ॥ ८७ ॥ ८८ ॥

इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ क्रीडेति ॥ १ ॥ २ ॥ संतानकस्यकल्पतरोर्विशेषस्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रसादयामासेत्युक्तेरिदंसूच्यतेमद्भार्यारूपग्रहणेनमामपिसर्वांतर्यामिणमियंमोहयितुंप्रवृत्तेतिमहादेवस्यतस्याउपरिकियानपिकोपोजातआसीदितिततएवापराधाताचित्रलेखास्वांशेनकुंभांडस्यबाणामात्यस्यकन्याजातेतिअग्रिमग्रंथाद्गम्यते प्रसादयंतींतांअप्सरोगणाःप्रहसंतिईशोपिकापट्यमियंकरोतीत्याशयेन ॥ ७ ॥ क्रीडंतेमहादेवस्यरूपेणेति

इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेविष्णुपर्वणिबाणयुद्धेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६॥ वैशंपायनउवाच ॥ क्रीडाविहारोपगतःकदाचिदभवद्भवः ॥ देव्यासहनदीतीरेरम्येश्रीमानतिप्रभुः १ शतानितत्राप्सरसांचिक्रीडुश्चसमंततः ॥ सर्वर्तुकवनेरम्येगंधर्वपतयस्तथा २ कुसुमैःपारिजातस्यपुष्पैःसंतानकस्यच ॥ गंधोद्दाममिवाकाशंनदीतीरंतुसर्वशः ३ वेणुवीणामृदंगैश्चपणवैश्चसहस्रशः ॥ वाद्यमानैःसशुश्रावगीतमप्सरसांतदा ४ सूतमागधकल्पैश्चस्तुवन्नप्सरसांगणाः ॥ देवदेवंसुवपुषंस्रग्विणंरक्तवाससम् ५ श्रीमहेशंदेवदेवमर्चयंतिमनोरमं ॥ ततस्तुदेव्यारूपेणचित्रलेखावराप्सराः ६ भवंप्रसादयामासदेवीचप्राहसत्तदा ॥ प्रसादयंतीमीशानंप्रहसंत्यप्सरोगणाः ७ भवस्यपार्षदादिव्यानानारूपामहौजसः ॥ देव्याह्यनुज्ञयासर्वेक्रीडंतेतत्रतत्रह ८ अथतेपार्षदास्तत्ररहस्येसुविपाश्रितः ॥ महादेवस्यरूपेणतच्चिह्नंरूपमास्थिताः ९ ततोदेव्यासुरूपेणलीलयावदनेनच ॥ देवीप्रहासंमुमुचेताश्चैवाप्सरसस्तदा ॥ ततःकिलकिलाशब्दःप्रादुर्भूतःसमंततः १० प्रहर्षमतुलंलेभेभवःप्रीतमनास्तदा ॥ बाणस्यदुहिताकन्यातत्रोषानामभामिनी ११ देवंसंक्रीडितंदृष्ट्वादेव्यासहनदीगतम् ॥ दीप्यमानंमहादेवंद्वादशादित्यतेजसम् १२ नानारूपंवपुःकृत्वादेव्याप्रियचिकीर्षया ॥ उषामनोरथंचक्रेपार्वत्याःसंनिधौतथा १३ धन्याहिभर्तृसहितारमत्येवंसमागता ॥ मनसात्वथसंकल्पमुषयाभाषितंतथा १४ विज्ञायतमभिप्रायमुषायाःपर्वतात्मजा ॥ प्राहदेवीततोवाक्यमुषांहर्षयतीशनैः १५ उषेत्वंशीघ्रमप्येवंभर्त्रासहरमिष्यसि ॥ यथादेवोमयासार्द्धंशंकरःशत्रुनाशनः १६ एवमुक्तेतदादेव्यावाक्येचिंताविलक्षणा ॥ उषाभावंतदाचक्रेभर्त्तारंस्येकदासह १७ तदाहैमवतीवाक्यंसंप्रहस्येदमब्रवीत् ॥ उषेशृणुष्ववाक्यंमेयदासंयोगमेष्यसि १८ वैशाखेमासिहर्म्यस्थांद्वादश्यांत्वांदिनक्षये ॥ रमयिष्यतियःस्वप्नेसतेभर्ताभविष्यति १९ एवमुक्तादैत्यसुताकन्यागणसमावृता ॥ अपाक्रामतहर्षेणरममाणायथासुखम् २० ततःसर्वाभिर्हास्यंतीहर्षेणोत्फुल्ललोचना ॥ तालिकासन्निपातैश्चह्यन्योन्यमभ्यवर्तत २१

द्वयोःसंबंधः ॥ ८ ॥ तच्चिह्नंवृषभध्वजादिचिह्नरूपंदेव्यारूपेणयुक्ताःअप्सरसोपिक्रीडंतइत्यनुषज्जते ॥ ९ ॥ ततश्चदेवीप्रहासंमुमुचेतत्रहेतुःचित्रलेखायामानभंगार्थंसर्वाअप्सरसोदेवीरूपंजगृहुस्तस्याश्चभ्रांतिमुत्पादयितुंसर्वेपार्षदाःमहादेवरूपंजगृहुरितिप्रघट्टकार्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ संक्रीडितम् क्रीडितं ॥ १२ ॥ नानारूपंवपुःकृत्वासंक्रीडितमितिपूर्वेणसंबंधः ॥ १३ ॥ माविसंसखीजनेइतिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ हास्यंतीपरिहास्यमानावर्धतीवर्धमाना ॥ २१ ॥

किन्नर्योयक्षकन्याश्चनानादैतेयकन्यकाः ॥ अप्सरोगणकन्याश्चउषायाःसखितांगताः २२ उक्ताचतत्रताभिश्चभर्तातव वरानने ॥ भविष्यत्यचिरेणैवदेव्या वचनकल्पितः २३ नहिदेव्यावचोमिथ्याभविष्यतिकदाचन ॥ रूपाभिजनसंपन्नःपतिस्तेकल्पितस्तया२४ उषासखीनांतद्वाक्यंप्रतिपूज्ययथाविधि ॥ यत्तन्मनोरथंदेव्याभावयंतीव्यवस्थिता २५ ततःक्रीडाविहारंतमनुभूयसहोमया ॥ गतेहनिततःसर्वानार्यस्ताःपरमाद्भुताः २६ ययुःस्वानालयान्सर्वादे वीचादर्शनंगता ॥ काश्चिदश्वैस्तथायानैर्गजैरन्यास्तथारथैः २७ पुरंप्रविविशुर्हृष्टाःकाश्चिदाकाशमास्थिताः ॥ ततःप्रभृतिसादेवीकाममोहंगताविभो २८ देव्यास्तुवचनंस्मृत्वासंस्मरंतीपतिंतदा ॥ निद्रांनभजतेरात्रौनदिवाभोजनंतथा २९ स्मरंतीपतिभावंसाविललापनपात्मजा ॥ निंदतीशशिनंना केसेवतीनचचंदनम् ३० साबालामोहिताराजन्कामेनपरिपीडिता ॥ उपचर्यंतितांसख्योविज्वरामपिसज्वराम् ३१तप्यतेहृदयंतस्यालेपितंचंदनेनच॥ कपोलेपांडिमाचिह्नंनेत्रेजलसमन्विते ३२ जृंभणंचतथास्वापोदेहेतस्याव्यवर्धत ॥ पाद्मिनीकंदचूर्णानिशीतलानिमुहुर्मुहुः ३३ क्षिपंतिसख्योहृदयेपीडि तेमन्मथाग्निना ॥ व्यजनानिप्रकुर्वंतिपृच्छंतिचपुनःपुनः ३४ कान्यथाकिंशरीरंतेकिमिदंतवभामिनि ॥ किंतुभ्यरोचतेदेवितदाख्याहिवरानने ३५ क स्मादिदंसमुत्पन्नंदुःखसाध्यंमनोरमे ॥ त्वन्मनोनुगतंवाक्यंवदंत्येतास्तुसारिकाः ३६शुकानीलतमाःसुभ्रुपठंतिहिपुमानिव ॥ प्रह्लादजननंवाक्यंकिमर्थंनाद्य भाषसे ३७ तवसातोमहावीरोदेवानामपिदुर्जयः ॥ तस्याग्रेतिष्ठतेकोपिनभूमौवरवर्णिनि ३८ बलेःपुत्रोमहावीरोबाणोहिदुरतिक्रमः ॥ जित्वामरावती कंचनगरंशोणिताह्वयम् ॥ यत्रसंतिष्ठतेदेवःशूलहस्तोमहेश्वरः ३९ पुत्रोयमितिजानीहिगिरिजांयोत्रशंकरः ॥ बाणंप्रतिमहादेवस्तवता नमुपेक्षणु ४० कान्यथेतिमुखेचेदंनासाग्रंचविराजते ॥ नीहारबिंदवःपद्मेराजतेशरदागमे ४१ संपूर्णचंद्रप्रतिमंमुखंचंद्रोयथाघने ॥ नशोभतेतुविच्छायंकिमर्थंकारणंव द ४२ श्वासान्मुंचसिबालेत्वंनरतिंयातिभावतः ॥ गृहाणभोजनंदिव्यंयत्तेमनसिवर्तते ४३ तांबूलंरोचतेपूर्वंतत्किमर्थंनगृह्यते ॥ मिष्टानियानिवस्तूनिदु र्लभानीतरैर्जनैः ४४ गृहाणदेविउत्तिष्ठवदपीडांशरीरजाम् ॥ इतिकोलाहलंश्रुत्वाउषावेश्मसमुद्भवम् ४५ दासीभिःकीर्तिततत्रमातुरग्रेपृथक्पृथक् ॥ राज पुत्रीयदादेविसमायाताग्रहसती ४६ जलक्रीडाविहाराच्चमूकेवपरिलक्ष्यते ॥ अतोदासीजनादेविविदामस्त्वांवयंजनाः ४७ कोमोहःकिमिदंमौनंकःस्वापो म्लानताकथम् ॥ विचार्यभिषजोदेविदिश्यंतांकष्टशांतये ४८ शिरीषपुष्पसदृशंयच्छरीरंसुकोमलम् ॥ तत्कथंसहतेदेविव्याधिभारंवरानने ४९

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

१ शीतलानि सुतोयानि चंदनानि इतिपाठः ।

इतिश्रुत्वातदादेवीमत्वराहंसगामिनी ॥ प्राप्यदेशमुपायत्रकिमिदंकष्टलक्षणम् ५० पल्लवाकातिहस्तेनकोमलंतत्करंतदा ॥ स्पृष्ट्वांगुलीरनायासंस्फोटया मासभामिनी ५१ किमस्तितवकल्याणिकव्यथातववर्तते ॥ एतेवैद्याःसमागत्यपृच्छंतिभवतींहितम् ५२ ॥ वैद्याऊचुः ॥ ॥ जलक्रीडांगतातत्र राजपुत्रीसखीगणैः ॥ पार्वत्याःक्रीडितंतत्रजानीमःश्रमसंभवम् ५३ ॥ श्रमाद्ग्लानिःसमुत्पन्नाजृंभणंचपुनःपुनः ॥ स्वापश्चजायतेतेनमाभयंकर्तुमर्हसि ५४ देव्युवाच ॥ ॥ हृदयेनिहितंवैद्याश्चंदनंहिमसंयुतम् ॥ अमात्याःकिमिदंशीघ्रंकिमिदंहृद्दायते ५५ अतिदाहोमहान्स्वेदःपिपासानवुभुक्षते ॥ प्र लापएवकिंतस्यांशाम्यतोब्रूतनिश्चितम् ५६ ॥ वैद्याऊचुः ॥ क्रीडाविहारेमिलिताःस्त्रीजनादेवसन्निधौ ॥ रूपेणाप्रतिमादेवीराजपुत्रीचभाविनी ५७ दृष्टिपातःकृतस्ताभिस्तेनपुत्र्यांव्यथाभवत् ॥ रक्षामंत्रैस्तथापीतैःसर्षपैस्तांकुमारिकाम् ५८ पानीयैरभिषेकेणपराशांतिर्भविष्यति ॥ इत्युक्त्वाभिषजः सर्वेनिवृत्तानृपवेश्मतः ५९ सूचयंतःपुनःसर्वेकामाभिप्रायजांव्यथाम् ॥ मातृपृष्टावरारोहाचिरकालमुवाचसा ६० लज्जावतीमहाभागामातरंरुदतीभृश म् ॥ मातर्नरोचतेनित्यंभाषणंनचभोजनम् ६१ नचाप्युत्सवकंमातःसदाहंहृदयंशृणु ॥ इत्युक्त्वाविररामाथत्रपुषानारीवरानना ६२ सर्वाभिःस्त्रीभिरा ख्यमन्योन्यंमुखवीक्षणम् ॥ लज्जानुकारिनारीणांयौवनंहिमनोदिते ६३ इयंचराजकन्याहिभर्तृयोग्याकिमुच्यते ॥ पितुःप्रसादान्मातुश्चप्राप्नुयात्सदृशं वरम् ६४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिबाणयुद्धेउषाविरहोनामसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपाय नउवाच ॥ तत्रस्थाःपरमानार्यश्चित्रेणपरमाद्भुताः ॥ ततोहर्म्येशयानांतुवैशाखेमासिभाविनीम् १ द्वादश्यांशुक्लपक्षस्यसखीगणवृतांतदा ॥ यथोक्तःपु रुषःस्वप्नेरमयामासतांशुभाम् २ विचेष्टमानारुदतोदेव्यावचनचोदिता ॥ सास्वप्नेरमितातेनस्त्रीभावंचापिलंभिता ॥ शोणिताक्ताप्ररुदतीसहसैवोत्थिता निशि ३ तांतथारुदतींदृष्ट्वासखीभयसमन्विता ॥ चित्रलेखावचःस्निग्धमुवाचपरमाद्भुतम् ४ उषेमाभैःकिमेवंत्वंरुदतीपरितप्यसे ॥ बलेःसुतसुताचत्वं प्रख्याताकिंभयान्विता ५ नभयंविद्यतेलोकेतवसुभ्रुविशेषतः ॥ अभयंतववामोरुपितादेवांतकारणे ६ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेविषादंमाकृथाःशुभे ॥ नैवंविधे पुत्रामेषुभयमस्तिवरानने ७ असकृद्देवसहितःशचीभर्तासुरेश्वरः ॥ अप्राप्तएवनगरंपित्रात्वेमृदितोरणे ८

ष्णुपर्वणिटीकायांसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

१ तत्रह०पा० २ अत्रनसमापितोध्यायोलिखितपुस्तके ।

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ मद्वंमम ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ दुष्टेनकामवतामनसायत्विक्रियतेतदेवअशुभंवापापपुण्यंत्वानत्वनिच्छाप्राप्तमित्यर्थः ॥ १८ ॥

अयंदेवसमूहस्यभयदश्वपितातव ॥ महासुरवरःश्रीमान्बलेःपुत्रोमहाबलः ९ एवंसाभिहितासख्याबाणपुत्रीयशास्विनी ॥ स्वप्नेरूपंयथादृष्टंन्यवेदयदनिं
दिता ॥ १० ॥ उषोवाच ॥ एवंसंधर्षितासाध्वीकथंजीवितुमुत्सहे ११ पितरंकिंनुवक्ष्यामिदेवशत्रुमरिंदमम् ॥ एवंसंदूषणकरीवंशस्यास्यामहौजसः १२
श्रेयोहिमरणंमह्यंनमेश्रेयोद्यजीवितम् ॥ ईप्सितोवायथाकोपिपुरुषोंक्गितोहिमे १३ जाग्रतीवयथाचाहमवस्थेयंकृताभम ॥ निशायांजाग्रतीवाहंनीताकेन
दशामिमां ॥ कथमेवंकृतानामकन्याजीवितुमुत्सहे १४ कुलोपक्रोशनकरीकुलांगारीनिराश्रया ॥ जीवितंनस्पृहेन्नारीसाध्वीनामग्रतःस्थिता १५ इत्येवंबाष्प
पूर्णाक्षीसखीजनवृतातदा ॥ विललापचिरंकालमुषाकमललोचना १६ अनाथवत्तांरुदतींसख्यःसर्वाविचेतसः ॥ ऊचुरश्रुपरीताक्षीमुषांसर्वाःसमाग
ताः १७ दुष्टेनमनसादेविशुभंवायदिवाशुभम् ॥ क्रियतेनचतेसुभ्रुकिंचिद्दुष्टंमनःशुभे १८ प्रसभंदैवसंयोगाद्यदिभुक्तासिभामिनि ॥ स्वप्नयोगेनकल्याणि
व्रतलोपोनविद्यते १९ व्यभिचारेणतेदेविनास्तिकश्चिद्व्यतिक्रमः ॥ नचस्वप्नकृतोदोषोमर्त्यलोकेस्तिसुंदरि २० एवंविप्रर्पयोदेविधर्मज्ञाःकथयंतिवै ॥
मनसाचैववाचाचकर्मणाचविशेषतः ॥ दुष्टायात्रिभिरेतैस्तुपापासाप्रोच्यतेबुधैः २१ नचतेदृश्यतेभीरुमनःप्रचलितंसदा ॥ कथंत्वंदोषसंदुष्टानियता
ब्रह्मचारिणी २२ यदिसुप्तासतीसाध्वीशुद्धभावामनस्विनी ॥ इमामवस्थांप्राप्तात्वंनैवधर्मोविलुप्यते २३ यस्यादुष्टंमनःपूर्वंकर्मणाचोपपादितम् ॥ ता
माहुरसतींनामसतीत्वमसिभाविनि २४ कुलजारूपसंपन्नानियताब्रह्मचारिणी ॥ इमामवस्थांनीतासिकालोहिदुरतिक्रमः २५ इत्येवमुक्तांरुदतींबाष्पेणावृ
तलोचनाम् ॥ कुंभांडदुहितावाक्यंपरमंत्विदमब्रवीत् २६ त्यजशोकंविशालाक्षिअपापात्वंवरानने ॥ श्रुतंमेयदिदंवाक्यंयाथातथ्येनतच्छृणु २७ उषेयदुक्ता
देव्यासिभर्तारंध्यायतीतदा ॥ समीपेदेवदेवस्यस्मरभामिनितद्वचः २८ द्वादश्यांशुक्लपक्षस्यवैशाखमासियोनिशि ॥ हर्म्येशयानांरुदतींस्त्रीत्वंसमुपने
ष्यति २९ भवितासहितेभर्ताशूरःशत्रुनिबर्हणः ॥ इत्युवाचवचोहृष्टादेवीतवमनोगतम् ३० नहितद्वचनंमिथ्यापार्वत्यायदुदाहृतम् ॥ सात्वंविमिदम
त्यर्थंरोदिषींदुनिभानने ३१ एवमुक्तातयाबालास्मृत्वादेवीवचस्ततः ॥ अभवन्नष्टशोकासाबाणपुत्रीशुभेक्षणा ३२ ॥ उषोवाच ॥ स्मरामिभामिनिवचोदे
व्याःक्रीडागतेभवे ॥ यथोक्तंसर्वमखिलंप्राप्तंहर्म्यतलेमया ३३ भर्तातुममयद्येपलोकनाथस्यभार्यया ॥ व्यादिष्टःमकथंज्ञेयस्तत्रकार्यंविधीयताम् ३४ इत्ये
वमुक्तेवचनेकुंभांडदुहितापुनः ॥ व्याजहारयथान्यायमर्थतत्वविशारदा ३५ नहितस्यकुलंदेविनकीर्तिर्नापिपौरुषम् ॥ कश्चिज्जानातितत्त्वेनाकि
मिदंत्वंविमुह्यसे ३६

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रचलितंकामवेगवशीकृतं कथंत्वंदोषसंदुष्टा नकथमपीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ रामाइतिकुंभांडदुहितुर्नामरामाचित्रलेखांशत्वात् चित्रलेखायाःसामर्थ्यंस्वयंजानंतीउपा
अदृष्टश्चाश्रुतश्चैवदृष्टःस्वप्नेचयःशुभे ॥ कथंज्ञेयोभवेद्भीरुसोस्माभिरतितस्करः ३७ येनत्वमसितापांगिमत्तकाशिनिविक्रमात् ॥ रुदतीप्रसभंभुक्ताप्रविश्यां
तःपुरंसखि ३८ नह्यसौप्राकृतःकश्चिद्यःप्रविष्टःप्रमद्यते ॥ नगरंलोकविख्यातमेकःशत्रुनिबर्हणः ३९ आदित्यावसवोरुद्राअश्विनौचमहौजसौ ॥ नश
क्ताःशोणितपुरंप्रवेष्टुंभीमविक्रमाः ४० सोयमेतःशतगुणैर्विशिष्टश्चारिसूदनः ॥ प्रविष्टःशोणितपुरंबाणमाक्रम्यमूर्द्धनि ४१ यस्यानैवंविधोभर्ताभवे
द्युद्धविशारदः ॥ कस्तस्याजीवितेनार्थोभोगैर्वास्त्यंबुजेक्षणे ४२ धन्यास्यनुगृहीतासियस्यास्तेपतिरीदृशः ॥ प्राप्तोदेव्याःप्रसादेनकंदर्पसमविक्रमः ४३ इदं
तुयत्कार्यतमंशृणुत्वंतन्मयेरितम् ॥ विज्ञेयोयस्यपुत्रोवैयन्नामायत्कुलश्चसः ४४ इत्येवमुक्तेवचनेतत्रोषाकाममोहिता ॥ उवाचकुंभांडसुतांकथंज्ञास्याम्य
हंसखि ४५ त्वमेवचिंतयसखिनोत्तरंप्रतिभातिमे ॥ स्वकार्येमुह्यतेलोकोयथाजीवंलभाम्यहम् ४६ उषायावचनंश्रुत्वारामावाक्यमिदंपुनः ॥ उवाचरुद
तींचोषांकुंभांडदुहितासखी ४७ कुशलातेविशालाक्षिसर्वथासंधिविग्रहे ॥ अप्सराचित्रलेखावैक्षिप्रंविज्ञाप्यतांसखि ४८ अस्याःसर्वमशेषेणत्रैलोक्यं
विदितंसदा ॥ एवमुक्तातदैवोषाहर्षेणागतविस्मया ४९ तामप्सरसमानाय्यचित्रलेखांसखींप्रियाम् ॥ कृतांजलिपुटादीनाउषावचनमब्रवीत् ५०
सातच्छ्रुत्वातुवचनमुषायाःपरिकीर्तितम् ॥ आश्वासयामाससखीबाणपुत्रींयशस्विनीम् ५१ ततःसाविस्मयाविष्टावचनंप्राहदुर्वचम् ॥ चित्रलेखामप्सर
सप्रणयातांसखीमिदम् ५२ परमंशृणुमेवाक्यंयत्त्वांवक्ष्यामिभामिनि ॥ भर्तारंयदिमेऽद्यत्वंनानयिष्यसिमत्प्रियम् ५३ कांतंपद्मपलाशाक्षंमत्तमातंगगा
मिनम् ॥ त्यक्ष्याम्यहंततःप्राणानचिरात्तनुमध्यमे ५४ चित्रलेखाब्रवीद्वाक्यमुषांहर्षयतीशनैः ॥ नैषोर्थःशक्यतेस्माभिर्वेत्तुंभामिनिसुव्रते ५५ न
कुलेननवर्णेननशीलेननरूपतः ॥ नदेशतश्चविज्ञातःसहिचोरोमयासखि ५६ किंतुकर्तुंयथाशक्यंबुद्धिपूर्वंमयासखि ॥ प्राप्तंवशृणुवोमक्ययंयथाकामम
वाप्स्यसि ५७ देवदानवयक्षाणांगंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ येविशिष्टाःप्रभावेगरूपेणाभिजनेनच ५८ यथाप्रभावंतान्सर्वानालिखिष्याम्यहंसखि ॥ मनु
ष्यलोकेयेचापिप्रवरालोकविश्रुताः ५९ सप्तरात्रेणतेभीरुदर्शयिष्यामितानहम् ॥ ततोविज्ञायपादस्थंभर्तारंप्रतिपत्स्यसे ६० साचित्रलेखयाप्रोक्ताउषा
हितचिकीर्षया ॥ क्रियतामेवमित्याहचित्रलेखांसखींप्रियाम् ६१ ततःकुशलहस्तत्वाद्यथालेख्यंसमंततः ॥ इत्युक्तासप्तरात्रेणकृत्वालेख्यगतांस्तुतान् ॥
६२ चित्रपट्टगतान्मुख्यानानयामासशोभना ॥ ततःप्रास्तीर्यपट्टंसाचित्रलेखास्वयंकृतम् ६३
याअपिनिवेदयति ॥ ४७ ॥ कुशलेति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ चित्रंलिखतियोगादर्थसंज्ञांअप्सरसं ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ पादस्थंचित्र
फलकस्थं पट्टस्थमित्यपिपाठः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ सज्जनःउत्तमाभिजनः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ योगिनीदंपत्योःसंबंधंकर्तुमर्हायोग्या

उषायैदर्शयामाससखीनांतुविशेषतः ॥ एतेदेवेषुयेमुख्यास्तथादानववंशजाः ६४ किन्नरोरगयक्षाणांराक्षसानांसमंततः ॥ गंधर्वासुरदैत्यानांयेचान्ये
भोगिनःस्मृताः ६५ मनुष्याणांचसर्वेषांयेविशिष्टतमानराः ॥ तानेतान्पश्यसर्वांस्त्वंयथैवलिखितान्मया ६६ यस्तेभर्तायथारूपोसमयालिखितःसखि
तंत्वंप्रत्यभिजानीहिस्वप्नेयंदृष्टवत्यसि ६७ ततःक्रमेणसर्वांस्तान्दृष्ट्वासामत्तकाशिनी ॥ देवदानवगंधर्वविद्याधरगणानथ ॥ अतीत्यचयदून्सर्वानददर्श
यदुनंदनम् ६८ तत्रानिरुद्धंदृष्ट्वासाविस्मयोत्फुल्ललोचना ॥ उवाचचित्रलेखांतामयंचौरःसवैसखि ६९ येनाहंदूषितापूर्वंस्वप्नेहर्म्यगतासती ॥ सोयं
विज्ञातरूपोमेकुतोयंरतितस्करः ७० चित्रलेखेवदस्वैनंतत्त्वतोममशोभने ॥ कुलशीलाभिजनतोनामकिंचास्यभामिनि ॥ ततःपश्चाद्विधास्यामिकार्यं
स्यास्यविनिश्चयम् ७१ चित्रलेखोवाच ॥ अयंत्रैलोक्यनाथस्यनप्ताकृष्णस्यधीमतः ॥ भर्तातवविशालाक्षिप्राद्युम्निर्भीमविक्रमः ७२ नह्यस्तित्रिपुलो
केषुसदृशोस्यपराक्रमे ॥ उत्पाट्यपर्वतानेपपर्वतैरेवशातयेत् ७३ धन्यास्यनुगृहीतासियस्यास्तेयदुपुंगवः ॥ त्र्यक्षपत्न्यासमादिष्टःसदृशःसज्जनःपतिः
७४ उषोवाच ॥ त्वमेवात्रविशालाक्षियोग्याभववरानने ॥ नशक्याहिगतिश्चान्याअगत्यामेगतिर्भव ७५ अंतरिक्षचराचत्वंयोगिनीकामरूपिणी ॥
उपायस्यास्यकुशलाक्षिप्रमानयमेप्रियं ७६ उपायंश्चिंत्यताभीरुसंप्रतर्क्यप्रियेसुखम् ॥ सिद्धार्थासंनिवर्तस्वयेनोपायेनसुंदरि ७७ भवेदापत्सुयन्मित्रंत
न्मित्रंशस्यतेबुधैः ॥ कामार्तास्मिसुश्रोणिभवमेप्राणधारिणी ७८ यद्येनंमेविशालाक्षिभर्तारममरोपमम् ॥ अद्यनानयसिक्षिप्रंप्राणांस्त्यक्ष्याम्यहंशुभे
७९ उषायावचनंश्रुत्वाचित्रलेखाब्रवीद्वचः ॥ श्रोतुमर्हसिकल्याणिवचनंमेशुचिस्मिते ८० यथाबाणस्यनगरीरक्ष्यतेदेविसर्वशः ॥ द्वारकापितथाभीरु
दुराधर्षासुरैरपि ८१ अयस्मयप्रतिच्छन्नागुप्तद्वाराचसापुरी ॥ गुप्तावृष्णिकुमारैश्चतथाद्वारकवासिभिः ८२ प्रांतेसलिलसंयुक्ताविहिताविश्वकर्मणा ॥ र
क्ष्यतेपुरुषैर्घोरैःपद्मनाभस्यशासनात् ८३ शैलप्राकारपरिखादुर्गमार्गप्रवेशिनी ॥ सप्तप्राकाररचितापर्वतैर्धातुमंडितैः ८४ नचशक्यमविज्ञातैःप्रवेष्टुंद्वार
कापुरीम् ॥ आत्मानंमांचरक्षस्वपितरंचविशेषतः ८५

॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ अयस्मयैःकपाटैःप्रतिच्छन्ना ॥ ८२ ॥ प्रांतेसलिलसंयुक्तासमुद्रपरिखावती ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ निर्बंधाकरणेनअन्यथात्रयाणाम
पिक्लेशःप्रसज्जेतइत्यर्थः ॥ ८५ ॥

॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ तारामिवेतिकृत्स्ननगरप्रभायाएकीभावउक्तः ९० ॥ इतिश्रीमहा भारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ छ ॥ अथेति प्रवृत्तिः वाणपुरेऽनिरुद्धोनीतइतिवार्तातस्याःहरणंकृष्णेप्रापणंतदर्थंचिंतयंतीवा

॥ उपोवाच ॥ तवयोगप्रभावेणशक्यंतत्रप्रवेशनम् ॥ किंमेबहुविलापेनश्रूयतांसखिकारणम् ८६ अनिरुद्धस्यवदनंपूर्णचंद्रसमप्रभम् ॥ यद्यहंतन्नप श्यामियास्यामियमसादनम् ८७ दूतमासाद्यकार्याणांसिद्धिर्भवतिभामिनि ॥ तस्माद्दौत्येनमेगच्छजीवंतींमांयदीच्छसि ८८ यदित्वंमेविजानासिस ख्यंप्रेम्णाचभाषितम् ॥ क्षिप्रमानयमेकांतंतवास्मिशरणंगता ८९ जीवितस्याहिसंदेहःक्षयंचैवकुलस्यच ॥ कामार्ताहिनपश्यंतिकामिन्योमदविक्ल वाः ९० प्रयत्नोयुज्यतेकार्येष्वितिशास्त्रनिदर्शनम् ९१ त्वंचशक्ताविशालाक्षिद्वारकायाःप्रवेशने ॥ संस्तुतासिमयाभीरुकुरुमेप्रियदर्शनम् ९२ चित्र लेखोशाच ॥ सर्वथासंस्तुतातेहंवाक्यैरमृतसोदरैः ॥ कारिताचसमुद्योगंप्रियैःकांतैश्चभाषितैः ९३ एषागच्छाम्यहंभीरुक्षिप्रंवैद्वारकांपुरीम् ॥ भर्तारमा नयाम्यद्यतवव्रृष्णिकुलोद्भवम् ॥ अनिरुद्धंमहाबाहुंप्रविश्यद्वारकांपुरीम् ९४ सावचस्तथ्यमशिवंदानवानांभयावहम् ॥ उक्त्वाचांतर्हिताक्षिप्रंचित्र लेखामनोजवा ९५ सखीभिःसहिसाह्युपाचिंतयंतीतुसास्थिता ॥ तृतीयेतुमुहूर्तेसानष्टावाणपुरात्तदा ९६ सखीप्रियंचिकीर्षंतीपूजयंतीतपोधनान् ॥ क्ष णेनसमनुप्राप्ताद्वारकांकृष्णपालिताम् ९७ कैलासशिखराकारैःप्रासादैरुपशोभिताम् ॥ ददर्शद्वारकांरम्यांदिवितारामिवास्थिताम् ९८ इतिश्रीमहा भारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिउषाहरणेचित्रलेखायाःद्वारकागमनंनामाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ११८ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथद्वार वतींप्राप्यास्थितासाभवनांतिके ॥ प्रवृत्तिहरणार्थायाचित्रलेखाव्यचिंतयत् १ अर्थचिंतयतीसातुबुद्धिंबुद्ध्यर्थनिश्चयम् ॥ अपश्यन्नारदंतत्रध्यायंतमु दकेमुनिम् २ तंदृष्ट्वाचित्रलेखातुहर्षेणोत्फुल्ललोचना ॥ उपसृत्याभिवाद्याथतत्रैवाधोमुखीस्थिता ३ नारदस्त्वाशिषंदत्वाचित्रलेखामथाब्रवीत् ॥ कि मर्थमिहसंप्राप्ताश्रोतुमिच्छामितत्वतः ४ देवर्षिमथतांदिव्यंनारदंलोकपूजितम् ॥ कृतांजलिपुटाभूत्वाचित्रलेखात्वथाब्रवीत ५ भगवन्श्रूयतांवाक्यंदौत्ये नाहमिहागता ॥ अनिरुद्धंमुनेनेतुंयदर्थंचशृणुष्वमे ६ नगरेशोणितपुरेबाणोनाममहासुरः ॥ तस्यकन्यावरारोहानाम्नोषेतिचविश्रुता ७ भगवन्सानुरक्ता चप्राद्युम्निंपुरुषोत्तमम् ॥ देव्यावरविसर्गेणतस्याभर्ताविनिर्मितः ८ तंचनेतुंसमायातातत्रसिद्धिंविधत्स्वमे ॥ मयानीतेनिरुद्धेतुनगरंशोणिताह्वयम् ९ प्रवृत्तिः पुंडरीकाक्षेत्वयाख्येयामहामुने ॥ अवश्यंभविताचैवकृष्णेनसहविग्रहः ॥ बाणस्यसुमहान्संख्येदिव्योहिसमहासुरः १०

णगर्वशमनार्थिनीचित्रलेखाव्यचिंतयत ॥ १ ॥ बुद्धिंबुद्ध्यर्थनिश्चयंबुद्ध्यायद्बुद्ध्यर्थनिश्चयस्तम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ ज्ञापितःकथंभवेदइदंचकृष्णबाणयोर्युद्धं चकथंभवेदितियोजना ॥ १२ ॥ सकृष्णस्तत्वार्थदृष्टिरितिममभयंनास्तिपरंतुअनिरुद्धःकथंहियेतकथंहरणंप्राप्नुयाद्बद्धदेति भावः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अभयंभयनिवर्तकंवचनम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रवृत्तिःयुद्धंकारयितुमितिशेषः ॥ १८ ॥ कृतकृत्यःविद्याविषयेयत्कृत्यंपुरश्चरणादितत्सर्वंमयाकृतमस्तितेन प्राप्तमात्रैवसिद्धिकरीयंविद्येत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ बर्हिकंठनिभग्रीवमित्युपरिप्रदेशस्थःकंठभागोजहइतिप्रसिद्धोयस्यतं प्रासादैरेकसंचयैः एकएवसंचयो

नचशक्तोनिरुद्धस्तंयुद्धेजेतुंमहासुरम् ॥ सहस्रबाहुमायांतंजयेत्कृष्णोमहाभुजः ११ भगवन्सन्निकर्षंतेयदर्थमहमागता ॥ कथंहिपुंडरीकाक्षोज्ञापितस्त
दिदंभवेत् १२ त्वत्प्रसादाच्चभगवन्नमेकृष्णाद्भयंभवेत् ॥ सहितत्वार्थदृष्टिस्तुअनिरुद्धःकथंहियेत १३ क्रुद्धोहिसमहाबाहुस्त्रैलोक्यमपिनिर्दहेत् ॥ पौत्र
शोकाभिसंतप्तःशापेनसदहेतमाम् १४ तत्रोपायंचभगवन्चिंतितुंवैत्वमर्हसि ॥ यथाहंपूषालभेत्कांतंममचैवाभयंभवेत् १५ इत्येवमुक्तोभगवांश्चित्रलेखां
सनारदः ॥ उवाचसशुभंवाक्यंमाभैस्त्वमभयंशृणु १६ त्वयानीतेनिरुद्धेतुकन्यावेश्मप्रवेशिते ॥ यदियुद्धंभवेत्तत्रस्मर्तव्योहंशुचिस्मिते १७ ममै
षपरमःकामोयुद्धंद्रष्टुंमनोरमे ॥ तद्दृष्ट्वाचमहाप्रीतिःप्रवृत्तिश्चदृढाभवेत् १८ गृह्यतांतामसीविद्यासर्वलोकप्रमोहिनी ॥ कृतकृत्यस्तुतेदेविएषाविद्यां
ददाम्यहम् १९ एवमुक्तेतुवचनेनारदेनमहर्षिणा ॥ तथेतिवचनंप्राहचित्रलेखामनोजवा २० अभिवाद्यमहात्मानमृषीणांनारदंवरम् ॥ साजगामानिरु
द्धस्यगृहंचैवांतरिक्षगा २१ ततोद्वारवतीमध्येकामस्यभुवनंशुभम् ॥ तत्समीपेनिरुद्धस्यभवनंसाविवेशह २२ सौवर्णवेदिकास्तंभंरुक्मवैदूर्यतोरणम् ॥
माल्यदामावसक्तंचपूर्णकुंभोपशोभितम् २३ बर्हिकंठनिभग्रीवंप्रासादैरेकसंचयैः ॥ मणिप्रवालविस्तीर्णंदेवगंधर्वनादितम् २४ ददर्शभवनंयत्रप्राद्युम्निरव
सत्सुखम् ॥ ततःप्रविश्यसहसाभवनंतस्यतन्महत् २५ तत्रानिरुद्धंसापश्यच्चित्रलेखावराप्सराः ॥ मध्येपरमनारीणांतारापतिमिवोदितम् २६ क्रीडा
विहारेनारीभिःसेव्यमानमितस्ततः ॥ पिबंतंमधुमाध्वीकंश्रियापरमयायुतम् २७ वरासनगतंतत्रयथाचैडविलंतथा ॥ वाद्यतेसमतालंचगीयतेमधुरंत
था २८ नचतस्यमनस्तत्रतमेवार्थमचिंतयत् ॥ स्त्रियःसर्वगुणोपेतानृत्यंतेतत्रतत्रवै २९ नचास्यमनसस्तुष्टिंचित्रलेखाप्रपश्यति ॥ नचाभिरमतेभोगै
र्नचापिमधुसेवते ३० व्यक्तमस्यहितत्स्वप्नोहृदयेपरिवर्तते ॥ इतितत्रैवबुध्वाचनिश्चितागतसाध्वसा ३१ सादृष्ट्वापरमस्त्रीणांमध्येशक्रध्वजोपमम् ॥
चिंतयाविष्टहृदयाचित्रलेखामनस्विनी ३२ कथंकार्यमिदंकार्यंकथंस्वस्तिभवेदिति ॥ सांतर्हिताचिंतयित्वाचित्रलेखायशस्विनी ३३

दीर्घकाष्ठंपाषाणोवायेषु मध्येस्तंभरहितैरित्यर्थः मणिभिःप्रवालैश्चविस्तीर्णंविशेषेणास्तरणरूपेणरचितम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ऐडविलंकुबेरम् ॥ २८ ॥ नमनस्तत्र रेमेइतिशेषःयतोसौतमेवउषासंभोगमेवाचिंतयत्एतेनयथाउषास्वप्नेऽनिरुद्धमपश्यदेवमितरोपितामपश्यदितिज्ञेयम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ निश्चितानिश्चयवतीगतसाध्वसानिर्भया ॥ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

छादयामासअनिरुद्धव्यतिरिक्तान् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ बिभर्तियाइत्यनुषज्यते ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ वरोत्सर्गेवरप्रदानकालेदत्तोवरत्वेनेतिशेषः ॥ ४२ ॥

तामस्याच्छादयामासविद्ययाशुभलोचना ॥ ततोंतरिक्षादेवाशुप्रासादोपर्यधिष्ठिता ३४ प्राद्युम्निंवचनंप्राहश्लक्ष्णंमधुरयागिरा ॥ चक्षुर्दत्वातुसातस्मैक
 त्वाचात्मनिदर्शनम् ३५ विविक्तेसाचवैदेशेतंवाक्यमिदमब्रवीत् ॥ अपितेकुशलंवीरसर्वत्रयदुनंदन ३६ अहस्तावत्प्रदोषोवाकश्चिद्गच्छातितेसुखम् ॥
शृणुष्वत्वंमहाबाहोविज्ञप्तिंमेरतीसुत ३७ उषायाममसख्यास्तुवाक्यंवक्ष्यामितत्वतः ॥ स्वप्नेतुयात्वयादृष्टास्त्रीभावंचापिभाविता ३८ बिभर्तिहृदये
यात्वांउषयाप्रेषितात्वहम् ॥ रुदंतीजृंभतीचैवनिःश्वसंतीमुहुर्मुहुः ३९ त्वद्दर्शनपरासौम्यकामिनीपरितप्यते ॥ यदित्वंयास्यसेवीरधारयिष्यातिजीवित
म् ४० अदर्शनेनमरणंतस्यानास्त्यत्रसंशयः ॥ यदिनारीसहस्रंतेहृदिस्थंयदुनंदन ४१ स्त्रियाःकामयमानायाःकर्तव्याहस्तधारणा ॥ त्वंचतस्यावरो
त्सर्गेदत्तोदेव्यामनोरथः ४२ चित्रपट्टेमयादत्तंत्वच्चिह्नंदृश्यजीवाति ॥ सानुक्रोशोयदुश्रेष्ठभवतस्यामनोरथे ४३ उषातेपततेमूर्ध्नावयंचयदुनंदन ॥ श्रूयतांचो
द्भवस्तस्याःकुलशीलंचयादृशम् ४४ संस्थानंप्रकृतिंचास्याःपितरंचब्रवीमिते ॥ वैरोचनिसुतोवीरोबाणोनाममहासुरः ४५ सराजाशोणितपुरेतस्यत्वा
मिच्छतेसुता ॥ त्वद्भावगतचित्तासात्वन्मयंचापिजीवितम् ४६ मनोरथकृतोभर्तादेव्यादत्तोनसंशयः ॥ त्वत्संगमात्सासुश्रोणीप्राणान्धारयतेशुभा
४७ चित्रलेखावचःश्रुत्वासोनिरुद्धोब्रवीदिदम् ॥ दृष्टास्वप्नेमयासाहितन्मत्तःशृणुशोभने ४८ रूपंकांतिंमतिंचैवसंयोगंरुदितंतथा ॥ एवंसर्वमहोरात्रंमु
ह्यामिपरिचिंतयन् ४९ यद्यहंसमनुग्राह्योयदिसख्यंत्वमिच्छसि ॥ नयस्वचित्रलेखेमांद्रष्टुमिच्छाम्यहंप्रियाम् ५० कामसंतापसंतप्तःप्रियासंगमकाम
तः ॥ एषोंजलिर्मयाबद्धःसत्यंस्वप्नंकुरुष्वमे ५१ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाचित्रलेखावराप्सराः ॥ सफलोद्यममक्लेशःसख्यामेयत्प्रयाचितम् ५२ वैशंपायनउ
वाच ॥ ईप्सितंतस्यविज्ञायअनिरुद्धस्यभामिनी ॥ चित्रलेखाततस्तुष्टातथेतिचतमब्रवीत् ५३ हर्म्येस्त्रीगणमध्यस्थंकृत्वाचांतर्हितंतदा ॥ उत्पपातगृ
हीत्वासाप्राद्युम्निंयुद्धदुर्मदम् ५४ सातमध्वानमागम्यसिद्धचारणसेवितम् ॥ सहसाशोणितपुरंप्रविवेशमनोजवा ५५ अदर्शनंतमानीयमायया कामरू
पिणी ॥ अनिरुद्धंमहाभामायत्रोषातत्रगच्छति ५६ उषायादर्शयच्चैनंचित्राभरणभूषितम् ॥ चित्रांबरधरंवीरंरहस्यमररूपिणम् ५७ तत्रोषांविस्मितां
दृष्ट्वाहर्म्यस्थांसखिसन्निधौ ॥ प्रवेशयामासचतंतदासास्वगृहंततः ५८ प्रहर्षोत्फुल्लनयनाप्रियंदृष्ट्वार्थकोविदा ॥ साहर्म्यस्थातमर्घेणयादवंसमपूजयत्
५९ चित्रलेखांपरिष्वज्यप्रियाख्यानैरतोषयत् ॥ त्वरिताकामिनीप्राहचित्रलेखांभयातुरा ६०

त्वच्चिह्नंत्वत्प्रतिमांकितं ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अदर्शनंअन्यैरदर्शनम् ॥ ५६ ॥ दर्शयत् अदर्शयत् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

कथंकेनोपायेनगुह्यंगोपनीयंवद देविभावः गुह्येगुह्ये ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

सखीदंवैकथंकार्यंगुह्यंकार्यविशारदे ॥ गुह्येकृतेभवेत्स्वस्तिप्रकाशेजीवितक्षयः ६१ इत्युक्त्वात्वरमाणासागुह्यदेशेस्वलंकृता ॥ कांतेनसहसंयुक्तास्थि
तावैभीतभीतवत् ६२ चित्रलेखाब्रवीद्वाक्यंशृणुत्वंनिश्चयंसखि ॥ कृतंपुरुषकारेणदैवंनाशयतेसखि ६३ यदिदेव्याःप्रसादस्ते ह्यनुकूलोभविष्यति ॥
अद्यमायाकृत्वंगुह्यंनकश्चिज्ज्ञास्यतेनरः ६४ सख्यावैएवमुक्तासापर्यवस्थितचेतना ॥ एवमेतदितिप्राहसानिरुद्धमिदंवचः ६५ दिष्ट्यास्वप्नगतश्चौरोदृश्य
तेसुभगःपतिः ॥ यत्कृतेतुवयंखिन्नादुर्लभप्रियकांक्षया ६६ कच्चित्तवमहाबाहोकुशलंसर्वतोमतम् ॥ हृदयंहिस्त्रीणांतेनपृच्छाम्यहंतव ६७ तस्यास्त
द्वचनंश्रुत्वाउषायाःश्लक्ष्णमर्थवत् ॥ सोप्याहयदुशार्दूलःशुभाक्षरतरंवचः ६८ हर्षविप्लुतनेत्रायाःपाणिनाश्रुप्रमृज्यच ॥ प्रहस्यसस्मितंप्राहहृदयग्राहकंवचः
६९ कुशलंमेवरारोहेसर्वत्रमितभाषिणि ॥ त्वत्प्रसादेनमेदेविप्रियमावेदयामिते ७० अदृष्टपूर्वश्चमयादेशोयंशुभदर्शने ॥ निशिस्वप्नेयथादृष्टःसकृत्कन्या
पुरेतथा ७१ एवमेवमहंभीरुत्वत्प्रसादादिहागतः ॥ नचतद्रुद्रपत्न्यावैमिथ्यावाक्यंभविष्यति ७२ देव्यास्तेंप्रीतिमाज्ञायत्वात्प्रियार्थंचभामिनि ॥ अ
नुप्राप्तोस्मिचाद्यैवप्रसीदशरणंगतः ७३ इत्युक्तात्वरमाणासागुह्यदेशेस्वलंकृता ॥ कांतेनसहसंयुक्तास्थितावैभीतभीतवत् ७४ ततश्चोद्वाहधर्मेणगांधर्वे
णसभीयतुः ॥ अन्योन्यंरमतुस्तौतुचक्रवाकौयथादिवा ७५ पतिनासानिरुद्धेनमुमुदेतुवरांगना ॥ कांतेनसहसंयुक्तादिव्यवस्त्रानुलेपना ७६ रममाणा
निरुद्धेनअविज्ञातासुतातदा ॥ तस्मिन्नेवक्षणेप्राप्तेयदूनामृषभोहिसः ७७ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यस्रगनुलेपनः ॥ उषयासहसंयुक्तोविज्ञातोबाणरक्षि
भिः ७८ ततस्तैश्चारपुरुषैर्बाणस्यावेदितंद्रुतम् ॥ यथादृष्टमशेषेणकन्यायास्तदातिक्रमम् ७९ ततःकिंकरसैन्यंतुव्यादिष्टंभीमकर्मणा ॥ बलेःपुत्रेणवीरेण
बाणेनामित्रघातिना ८० गच्छध्वंसहिताःसर्वेहन्यतामेवदुर्मतिः ॥ येननःकुलचारित्रंदूषितंदूषितात्मना ८१ उषायांधर्षितायांहिकुलंनोधर्षितंमहत् ॥अ
संप्रदत्तांयोस्माभिःस्वयंग्राहमधर्षयत्८२अहोवीर्यमहोधैर्यमहोधाष्टर्यंचदुर्मतेः ॥यःपुरंभवनंचेदंप्रविष्टोनःसबालिशः ८३ एवमुक्त्वापुनस्तांतुकिंकरांश्चोदय
न्भृशम् ॥ तेतस्याज्ञामथोगृह्यसुसंनद्धाविनिर्ययुः ॥ यत्रानिरुद्धोह्यभवत्तत्रागच्छन्महाबलाः ८४ नानाशस्त्रोद्यतकरानानारूपाभयंकराः ॥ दानवाःसमभिद्रु
द्धाःप्राद्युम्निवधकांक्षिणः ८५ रुरोदतद्बलंदृष्ट्वाबाष्पेणावृतलोचना ॥ प्राद्युम्निवधभीतासाबाणपुत्रीयशस्विनी ८६ ततस्तुरुदतींदृष्ट्वातांसुतांमृगलो
चनाम् ॥ हाहाकांतेतिविप्रतीमानिरुद्धोऽभ्यभाषत ८७

॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ७६ ॥ ८७ ॥

॥३५०॥ अभयंतेस्तुसुश्रोणिमाभैस्त्वंहिमयिस्थिते ॥ संप्राप्तोहर्षकालस्तेनेहास्तिभयकारणम् ८८ कृत्स्नोऽयंयदिबाणस्यभृत्यवर्गोयशस्विनि ॥ आगच्छतिनमे अ०११९
चिंताभीरुपश्याद्यविक्रमम् ८९ तस्यसैन्यस्यनिनदश्रुत्वाभ्यागच्छतस्ततः ॥ सहसैवोत्थितःश्रीमान्प्राद्युम्निःकिमितिब्रुवन् ९० अथसोपश्यतबलंनानाप्र
हरणोद्यतम् ॥ स्थितंसमंततस्तत्रपरिवार्यगृहंमहत् ९१ ततोभ्यगच्छत्त्वरितोयत्रतद्वेष्टितंबलं ॥ क्रुद्धःस्वबलमास्थायअदशद्दशनच्छदम् ९२ ततोयोद्धु
मपोढानांबाणेयानांनिशम्यतु ॥ साचित्रलेखास्मरतनारदंदेवदर्शनम् ९३ ततोनिमेषमात्रेणसंप्राप्तोमुनिपुंगवः ॥ स्मृतोथचित्रलेखायाःपुरंशोणितसा
ह्वयं ९४ अंतरिक्षेस्थितस्तत्रसोनिरुद्धमथाब्रवीत् ॥ माभयंस्वस्तितेवीरप्राप्तोऽस्म्यद्यपुरंतव ९५ ततश्चनारदंदृष्ट्वासोऽभिवाद्यमहाबलः ॥ प्रत्दृष्टमानसोभू
त्वायुद्धार्थमभिवर्तत ९६ ततस्तेषांस्वनंश्रुत्वासर्वेषामेवगर्जतां ॥ सहसैवोत्थितःशूरस्तोत्रार्दितइवद्विपः ९७ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यसंदष्टौष्ठंमहाभुजम् ॥ प्रासा
दाच्चावरोहंतंभयार्ताविप्रदुद्रुवुः ९८ अंतःपुरद्वारगतंपरिघंगृह्यचातुलम् ॥ वधायतेषांचिक्षेपनानायुद्धविशारदः ९९ तेसर्वेबाणवर्षैश्चगदाभिर्मुशलैस्त
था ॥ असिभिःशक्तिभिःशूलैर्निजघ्नूरणगोचरे १०० सहन्यमानोनाराचैःपरिघैश्चसमंततः ॥ दानवैःसमितिक्रुद्धैःप्राद्युम्निःशस्त्रकोविदैः १ नाक्षुभ्यत्सर्व
भूतात्मानदन्मेघइवोष्णगे ॥ आविध्यपरिघंघोरंतेषांमध्येव्यतिष्ठत ॥ सूर्योदिविचरन्मध्येमेघानामिवसर्वशः १०२ दंडकृष्णाजिनधरोनारदोहृष्टमान
सः ॥ साधुसाध्वितिवैतत्रसोनिरुद्धमभाषत ३ तेहन्यमानारौद्रेणपरिघेणामितौजसा ॥ प्राद्रवंतभयात्सर्वेमेघावातेरितायथा ४ विद्राव्यदानवान्वीरः
परिघेणसुविक्रमः ॥ अनिरुद्धोरणेत्दृष्टःसिंहनादंननादच ॥ घर्मांतेतोयदोव्योम्निनदन्निवमहास्वनः ५ तिष्ठध्वमितिचुक्रोशदानवान्युद्धदुर्मदान् ६
प्राद्युम्निर्व्यहनच्चापिसर्वानशत्रुनिबर्हणः ॥ तेनतेसमरेसर्वेहन्यमानामहात्मना ७ यतोबाणस्ततोभीताययुर्युद्धपराङ्मुखाः ॥ ततोबाणसमीपस्थाःश्वसं
तोरुधिरोक्षिताः ८ नशर्मलेभिरेदैत्याभयविक्लवचेतसः ॥ माभैष्टमाभैष्टइतिराज्ञातेतेनचोदिताः ९ त्रासमुत्सृज्यचैकस्थायुध्यध्वंदानवर्षभाः ॥ तानुवाचपुन
र्बाणोभयविस्रस्तलोचनान् १० किमिदंलोकविख्यातंयशउत्सृज्यदूरतः ॥ भवंतोयांतिवैक्लव्यंक्लीबाइवविचेतसः ११ कोऽयंयस्यभयत्रस्ताभवंतो
यांत्यनेकशः ॥ कुलापदेशिनःसर्वेनानायुद्धविशारदाः १२ भवद्भिर्नहिमेकार्यंयुद्धसाहाय्यमद्यवै ॥ अब्रवीद्ध्वंसतेत्येवंमत्समीपाच्चनश्यत १३ ॥१५०॥

॥ १४ ॥ प्रमाथगणः प्रमथगणः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

अथतान्वाग्भिरुग्राभिस्त्रासयन्बहुधाबली ॥ व्यादिदेशरणेशूरानन्यानयुतशःपुनः १४ प्रमाथगणभूयिष्ठंव्यादिष्टंतस्यनिग्रहे ॥ अनीकंसुमहारौद्रंनानाप्रहरणोद्यतम् ११५ अथांतरिक्षेबहुधाविद्युद्भिरिवांबुदैः ॥ बाणानीकैःसमभवद्व्याप्तंसंदीप्तलोचनैः १६ केचित्क्षितिस्थाःप्राक्रोशन्गजाइवसमंततः ॥ अंतरिक्षेव्यराजंतघर्मांतइवतोयदाः १७ ततस्तत्सुमहत्सैन्यंसमेतमभवत्पुनः ॥ तिष्ठतिष्ठेतिचतदावाचोश्रूयंतसर्वशः १८ अनिरुद्धोरणेवीरःसचतानभ्यवर्तत ॥ तदाश्चर्यंसमभवद्यदेकस्तुसमागतः १९ अयुध्यतमहावीर्यैर्दानवैःसहसंयुगे ॥ तेषामेवचजग्राहपरिघांस्तोमरानपि १२० तैरेवचतदायुद्धेतान्जघानमहाबलः ॥ पुनःपरिघमुत्सृज्यप्रगृह्यरणमूर्द्धनि २१ सतेनविचरन्मार्गानेकःशत्रुनिबर्हणः ॥ भ्रांतमुद्भ्रांतमाविद्धमाप्लुतंविप्लुतंप्लुतम् २२ ॥ इतिप्रकारान्द्वात्रिंशद्विचरन्नाभ्यदृश्यत ॥ एकंसहस्रशश्चात्रददृशूरणमूर्धनि २३ क्रीडंतंबहुधायुद्धेव्यादितास्यमिवांतकम् ॥ ततस्तेनाभिसंतप्तारुधिरौघपरिप्लुताः २४ पुनर्भग्नाःप्राद्रवंतयत्रबाणोव्यवस्थितः ॥ गजवाजिरथौघैस्तेचोह्यमानाःसमंततः २५ कृत्वाचार्तस्वरंघोरंदिशोजग्मुर्हतौजसः ॥ एकैकस्योपरितदातेन्योन्यंभयपीडिताः २६ वमंतःशोणितंजग्मुर्विषादाद्विमुखारणे ॥ नबभूवपुरादेवैर्युध्यतांतादृशंभयम् २७ यादृशंयुध्यमानानामनिरुद्धेनसंयुगे ॥ केचिद्वमंतोरुधिरंह्यपतन्वसुधातले २८ दानवागिरिशृंगाभागदाशूलासिपाणयः ॥ तेबाणमुत्सृज्यरणेजग्मुर्भयसमाकुलाः २९ विशालमाकाशतलंदानवानिर्जितास्तदा ॥ निःशेषभग्नांमहतींदृष्ट्वातांवाहिनींतदा १३० बाणःक्रोधात्प्रजज्वालसमिद्धोग्निरिवाध्वरे ॥ अंतरिक्षचरोभूत्वासाधुवादीसमंततः ३१ नारदोनृत्यतिप्रीतोह्यनिरुद्धस्यसंयुगे ॥ एतस्मिन्नंतरेचैवबाणःपरमकोपनः ३२ कुंभांडसंगृहीतंतुरथमास्थायवीर्यवान् ॥ ययौयत्रानिरुद्धोवैउद्यतासिरथेस्थितः ३३ पट्टिशासिगदाशूलमुद्गरान्यचपरश्वधान् ॥ बभौबाहुसहस्रेणशक्रोध्वजशतैरिव ३४ बद्धगोधांगुलित्रैश्चबाहुभिःसमहाभुजः ॥ नानाप्रहरणोपेतःशुशुभेदानवोत्तमः ३५ सिंहनादंनदन्क्रुद्धोविस्फारितमहाधनुः ॥ अब्रवीत्तिष्ठतिष्ठेतिक्रोधसंरक्तलोचनः ३६ वचनंतस्यसंश्रुत्यप्राद्युम्निरपराजितः ॥ बाणस्यवदनंसंख्येसमुद्वीक्ष्यततोहसत् ३७ किंकिणीशतनिर्घोषंरक्तध्वजपताकिनम् ॥ ऋष्यचर्मावनद्धांगंदशनल्वंमहारथम् ३८ तस्यवाजिसहस्रंतुरथेयुक्तंमहात्मनः ॥ पुरादेवासुरेयुद्धेहिरण्यकशिपोरिव ३९ तमापतंतंदृष्ट्वेदानवंयदुपुंगवः ॥ संप्रहृष्टस्ततोयुद्धेतेजसाचाप्यपूर्यत १४० असिचर्मधरोवीरःस्वस्थःसंग्राममलालसः ॥ नरसिंहोयथापूर्वमादिदैत्यवधोद्यतः १४१

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ऋष्योमृगविशेषः नल्वोहस्तचतुःशतम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ १४१ ॥

॥१२१॥

आपतंतंददर्शाथखड्गचर्मधरंतदा ॥ खड्गचर्मधरंतंतुदृष्ट्वाबाणःपदातिनम् ४२ प्रहर्षमतुलंलेभेप्राद्युम्निवधकांक्षया ॥ तनुत्रेणविहीनश्चखड्गपाणिश्चयादवः ४३ अजेयइतितंमत्वायुद्धायाभिमुखःस्थितः ॥ अनिरुद्धंरणेबाणोजितकाशीमहाबलः ४४ वाचंचोवाचसंक्रुद्धोगृह्यतांहन्यतामिति ॥ वाचंचब्रुवतस्तस्यश्रुत्वाप्राद्युम्निराहवे ४५ बाणस्यब्रुवतःक्रोधाद्दसमानोभ्युदैक्षत ॥ उषांभयपरित्रस्तांरुदतींतत्रभामिनीम् ४६ अनिरुद्धःप्रहस्याथसमाश्वास्यचतांस्थितः ॥ अथबाणःशरौघाणांक्षुद्रकाणांसमंततः ४७ विक्षेपसमरेक्रुद्धोह्यनिरुधवधेप्सया ॥ अनिरुद्धस्तुचिच्छेदकांक्षंस्तस्यपराजयम् ४८ ववर्षशरजालानिक्षुद्रकाणांसमंततः ॥ बाणोनिरुद्धशिरसिकांक्षंस्तस्यरणेवधम् ४९ ततोबाणसहस्राणिचर्मणाव्यवधूयसः ॥ बभौप्रमुखतस्तस्यास्थितःसूर्यइवोदये १५० सोभिभूयरणेबाणमास्थितोयदुनंदनः ॥ सिंहप्रमुखतोदृष्ट्वागजमेकंयथावने ५१ ततोबाणःसबाणौघैर्मर्मभेदिभिराशुगैः॥विव्याधनिशितैस्तीक्ष्णैःप्राद्युम्निमपराजितम् ५२ समाहतस्ततोबाणैःखड्गचर्मधरोपतत् ॥तमापतंतंनिशितैरभ्यघ्नन्सायकैस्तथा५३सोतिविद्धोमहाबाहुर्बाणैःसन्नतपर्वभिः॥ क्रोधेनाभिप्रजज्वालचिकीर्षुःकर्मदुष्करम् ५४ रुधिरौघप्लुतैर्गात्रैर्बाणवर्षैःसमाहितः ॥ अभिभूतःसुसंक्रुद्धोययौबाणरथंप्रति ५५ असिभिर्मुशलैःशूलैःपट्टिशैस्तोमरैस्तथा ॥ सोतिविद्धःशरौघैश्चप्राद्युम्निर्नव्यकंपत ५६ आप्लुत्यसहसाक्रुद्धोरथैषांतस्यसोऽच्छिनत् ॥ जघानचाश्वान्खड्गेनबाणस्यरणमूर्द्धनि ५७ तंपुनःशरवर्षेणपट्टिशैस्तोमरैरपि ॥ चकारांतर्हितंबाणोयुद्धमार्गविशारदः ५८ हतोयमितिविज्ञायप्रणदन्नैर्ऋतागणाः ॥ ततोवप्लुत्यसहसारथपार्श्वेव्यवस्थितः ५९ शक्तिंबाणस्ततःक्रुद्धोघोररूपांभयानकाम् ॥ जग्राहज्वलितांघोरांघंटामालाकुलांरणे १६० ज्वलनादित्यसंकाशांयमदंडोग्रदर्शनाम् ॥ प्राहिणोत्तामसंगेनमहोल्कांज्वलितामिव ६१ तामापतंतींसंप्रेक्ष्यजीवितांतकरींतदा ॥ सोभिप्लुत्यतदाशक्तिंजग्राहपुरुषोत्तमः ६२ निर्बिभेदततोबाणंतयाशक्त्यामहाबलः ॥ साभित्वातस्यदेहंवैप्राविशद्धरणीतलम् ६३ सगाढविद्धोव्यथितोध्वजयष्टिंसमाश्रितः ॥ ततोमूर्च्छाभिभूतंतंकुंभांडोवाक्यमब्रवीत् ६४ उपेक्षसेदानेंद्रकिमेवंशत्रुमुद्यतम् ॥ लब्धलक्षोह्ययंवीरोनिर्विकारोद्यदृश्यते ६५ मायामाश्रित्ययुध्यस्वनायंवध्योन्यथाभवेत् ॥ आत्मानंमांचरक्षस्वप्रमादात्किमुपेक्षसे ६६ वध्यतामयमद्यैवननःसर्वान्विनाशयेत् ॥ अन्यांश्चशतशोहत्वाउषांनीत्वाव्रजिष्यति १६७ ॥१२१॥

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९

कुभांडवचनैरेवंदानवेंद्रःप्रणोदितः ॥ वाचंरूक्षामभिकुद्धःप्रोवाचवदतांवरः ६८ एषोहमस्यत्रिदधेमृत्युंप्राणहरंरणे ॥ आदास्याम्यहमेतंवैगरूत्मानिवपन्न
गम् ६९ इत्येवमुक्त्वासरथःसध्वजःसाश्वसारथिः ॥ गंधर्वनगराकारस्तत्रैवांतरधीयत ७० मुमोचनिशितान्बाणाञ्छन्नोमायाधरोबली ॥ विज्ञायां
तर्हितंबाणंप्राद्युम्निरपराजितः ७१ पौरुषेणसमायुक्तःसंप्रैक्षतादिशोदश ॥ आस्थायतामसींविद्यांतदाकुद्धोमहाबलः ७२ मुमोचात्रिशिखांस्तीक्ष्णा
ञ्छन्नोमायाधरोबली ॥ प्राद्युम्निर्विशिखैर्बद्धःसर्पभूतैःसमंततः ७३ वेष्टितोबहुधातस्यदेहःपन्नगराशिभिः ॥ सतुवेष्टितसर्वांगोबद्धः प्राद्युम्निराहवे ७४
निष्प्रयत्नःकृतस्तस्थौमैनाकइवपर्वतः ॥ ज्वालावलीढवदनैःसर्पभोगैर्विचेष्टितः ७५ अभितःपर्वताकारःप्राद्युम्निरभवद्रणे ॥ निष्प्रयत्नगतिश्चापिसर्पवक्त्र
मयैःशरैः ७६ नविव्यथेसभूतात्मासर्वतःपरिवेष्टितः ॥ ततस्तंवाग्भिरुग्राभिःसंरब्धस्समतर्जयत् ७७ बाणोध्वजंसमाश्रित्यप्रोवाचामर्पितोवचः ॥ कुंभांड
वध्यतांशीघ्रमयंवैकुलपांसनः ७८ चारित्रंयेनमेलोकेदूपितंदूपितात्मना ॥ इत्येवमुक्तेवचनेकुंभांडोवाक्यमब्रवीत् ७९ राजन्वक्ष्याम्यहंकिंचित्तन्मेशृणु
यदीच्छसि ॥ अयंविज्ञायतांकस्यकुतोवायमिहागतः ८० केनवायमिहानीतःशक्रतुल्यपराक्रमः ॥ मयायंबहुशोराजन्दृष्टोयुध्यन्नहारणे ८१ क्रोडन्निव
चयुद्धेपुदृश्यतेदेवसूनुवत् ॥ बलवान्सत्वसंपन्नःसर्वशास्त्रविशारदः ८२ नायंवधकृतंदोपमर्हतेदैत्यसत्तम ॥ गांधर्वेणविवाहेनकन्येयंतवसंगता ८३ अदेया
ह्यप्रतिग्राह्याअतश्चिंत्यवधंकुरु ॥ विज्ञायचवधंवास्यपूजांवास्यकरिष्यसि ८४ वधेह्यस्यमहान्दोपोरक्षणेसुमहान्गुणः ॥ अयंहिपुरुपोत्कृष्टःसर्वथा
मानमर्हति ८५ सर्वतोवेष्टिततनुर्नव्यथत्येपभोगिभिः ॥ कुलशौंडीर्यवीर्यैश्चसत्वेनचसमन्वितः ८६ पश्यराजन्महावीर्यैरन्वितःपुरुषोत्तमः ॥ ननोग
णयतेसर्वान्वधंप्राप्तोप्ययंबली ८७ यदिमायाप्रभावेणनात्रबद्धोभवेदयम् ॥ सर्वान्सुरगणान्संख्येयोधयेन्नात्रसंशयः ८८ सर्वसंग्राममार्गज्ञोभवेद्वी
र्याधिकस्तव ॥ शोणितौघप्लुतैर्गात्रैर्नागभोगैश्चवेष्टितः ८९ त्रिशिखांभ्रुकुटिंकृत्वानाचिंतयतिनःस्थितान् ॥ इमामवस्थांनीतोपिस्वबाहुबलमाश्रितः ९०
नचिंतयतिराजंस्त्वांवीर्यवान्कोप्यसौयुवा ॥ सहस्रबाहोःसमरेद्विबाहुःसमवस्थितः ॥ नचिंतयतितेवीर्यमयंवीर्यमदान्वितः ९१ उचितंयदितेराजन्नज्ञयो
वीर्यबलान्वितः ॥ कन्याचेयंनचान्यस्यानिर्यात्येतेनसंगता ९२ यदिचेष्टतमःकश्चिदयंवंशेमहात्मनाम् ॥ ततःपूजामयंवीरःप्राप्स्यतेचासुरोत्तमः ९३
रक्ष्यतामितिचोक्त्वैवतथास्त्वितिचतास्थिवान् ॥ एवमुक्तेतुवचनेकुंभांडेनमहात्मना ९४

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

तथेत्याहचकुंभांडंबाणःशत्रुनिषूदनः ॥ संरक्षिणस्ततोदत्वाअनिरुद्धस्यधीमतः १९५ ययौस्वमेवभवनंबलेःपुत्रोमहायशाः ॥ संयतंमाययादृष्ट्वाअनिरुद्धंमहा
॥१५२॥ वलम् १९६ ऋषीणांनारदःश्रेष्ठोव्रजद्द्वारवतींप्रति ॥ ततोह्याकाशमार्गेणमुनिर्द्वारवतींगतः १९७ गतेऋषीणांप्रवरेसोनिरुद्धोऽभ्यचिंतयत ॥ नष्टोयंदानवः अ०१२०
क्रूरोयुद्धमेष्यत्यसंशयः १९८ सगत्वानारदस्तत्रशंखचक्रगदाधरम् ॥ ज्ञापयिष्यतितत्वेनइममर्थंनसंशयः १९९ नागैर्विचेष्टितंदृष्ट्वाउषाप्राद्युम्निमातुरा ॥
रुरोदवाप्परुद्धाक्षीनामाहरुदतीपुनः २०० किमिदंरुद्यतेभीरुमाभैस्त्वंमृगलोचने ॥ पश्यसुश्रोणिसंप्राप्तंमत्कृतेमधुसूदनम् २०१ यस्यशंखध्वनिंश्रुत्वा
वाहुशब्दंवलस्यच ॥ दानवानाशमेष्यंतिगर्भाश्चासुरयोषिताम् २०२ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तानिरुद्धेनउषाविश्रंभमागता ॥ नृशंसंपितरंचैवशो
चंतसासुमध्यमा २०३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिबाणानिरुद्धयुद्धेएकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ११९ ॥ ॥ छ ॥ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ ॥ यदाबाणपुरेवीरःसोनिरुद्धःसहोषया ॥ संनिरुद्धोनरेंद्रेणबाणेनबलिसूनुना १ तदादेवींकोटवतींरक्षार्थंशरणंगतः ॥ यद्गीतमनि
रुद्धेनदेव्याःस्तोत्रमिदंशृणु २ अनंतमक्षयंदिव्यमादिदेवंसनातनम् ॥ नारायणंनमस्कृत्यप्रवरंजगतांप्रभुम् ३ चंडींकात्यायनींदेवीमार्यांलोकनमस्कृताम् ॥
वरदांकीर्तयिष्यामिनामभिर्हरिसंस्तुतैः ४ ऋषिभिर्दैवतैश्चैववाक्पुष्पैरर्चितांशुभाम् ॥ तांदेवींसर्वदेहस्थांसर्वदेवनमस्कृताम् ५ अनिरुद्धउवाच ॥ महेंद्रविष्णु
भगिनिनमस्यामिहितायवै ॥ मनसाभावशुद्धेनशुचिःस्तोष्येकृतांजलिः ६ गौतमींकंसभयदांयशोदानंदवर्द्धिनीम् ॥ मेध्यांगोकुलसंभूतांनंदगोपस्यनंदि
नीम् ७ प्रज्ञांदक्षांशिवांसौम्यांदनुपुत्रविमर्दिनीम् ॥ तांदेवींसर्वदेहस्थांसर्वभूतनमस्कृताम् ८ दर्शनींपूरणींमायांवह्निसूर्यशशिप्रभाम् ॥ शांतिंध्रुवांचजननीं
मोहिनींशोषणींतथा ९ सेव्यांदेवर्षिगणैःसर्वदेवनमस्कृताम् ॥ कालींकात्यायनींदेवींभयदांभयनाशिनीम् १० कालरात्रिंकामगमांत्रिनेत्रांब्रह्मचारिणी
म् ॥ सौदामिनींमेघरवांवेतालींविपुलाननाम् ११ यूथस्यार्यांमहाभागांशकुनींरेवतींतथा ॥ तिथीनांपंचमींषष्ठींपूर्णमासींचतुर्दशीम् १२ सप्तविंशतिऋक्षा
णिनद्यःसर्वादिशोदश ॥ नगरोपवनोद्यानद्वाराट्टालकवासिनीम् १३ ह्रींश्रींगंगांचगंधर्वांयोगिनींयोगदांसताम् ॥ कीर्तिमाशांदिशंस्पर्शांनमस्यामिसर
स्वतीम् १४ वेदानांमातरंचैवसावित्रींभक्तवत्सलाम् ॥ तपस्विनींशांतिकरीमेकानंशांसनातनीम् १५ कोटीयांमदिरांचंडामिलांमलयवासिनाम् ॥ भू
तधात्रींभयकरींकूश्मांडींकुसुमप्रियाम् १६ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥१५२॥

१ राक्षसैरितिपाठः । २ शशिवक्रामितिपाठः । ३ गांधर्वीमितिपाठः ।

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सिद्धसेनस्यकार्तिकेयस्य ॥ २० ॥ देवकन्यानामितितत्प्रभृतिनारीषुअसिसांनिध्यंकुरुषेइत्यर्थश्चतुर्थेनान्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

दारुणोंमदिरांवासांविंध्यकैलासवासिनीम् ॥ वरांगनांसिंहरथींबहुरूपांवृषध्वजाम् १७ दुर्लभांदुर्जयांदुर्गांनिशुंभभयदर्शिनीम् ॥ सुरप्रियांसुरांदेवींवज्रपा
ण्यनुजांशिवाम् १८ किरातींचीरवसनांचौरसेनानमस्कृताम् ॥ आज्यपांसोमपांसौम्यांसर्वपर्वतवासिनीम् १९ निशुंभशुंभमथनींगजकुंभोपमस्तनीम् ॥
जननींसिद्धसेनस्यसिद्धचारणसेविताम् २० वरांकुमारप्रभवांपार्वतींपर्वतात्मजां ॥ पंचाशद्देवकन्यानांपत्न्योदेवगणस्यच २१ कद्रुपुत्रसहस्रस्यपुत्रपौत्र
वरस्त्रियः ॥ मातापिताज्यम्मान्यादेविदेवाप्सरोगणैः २२ ऋषिपत्नीगणानांचयक्षगंधर्वयोषितां ॥ विद्याधराणांनारीषुसाध्वीषुमनुजासुच २३ एवमे
तासुनारीषुसर्वभूताश्रयाह्यसि ॥ नमस्कृतासित्रैलोक्येकिंनरोद्गीतसेविते २४ अचिंत्याह्यप्रमेयासियासिसासिनमोस्तुते ॥ एभिर्नामभिरन्यैश्चकीर्तिताह्य
सिगौतमि २५ त्वत्प्रसादादविघ्नेनक्षिप्रंमुच्येयबंधनात् ॥ अवेक्षस्वविशालाक्षिपादौतेशरणंव्रजे २६ सर्वेषामेवबंधानांमोक्षणंकर्तुमर्हसि ॥ ब्रह्माविष्णु
श्चरुद्रश्चचंद्रसूर्याग्निमारुताः २७ अश्विनौवसवश्चैवधाताभूमिर्दिशोदश ॥ मरुतासहपर्जन्योधाताभूमिर्दिशोदश २८ गावोनक्षत्रवंशाश्चग्रहानद्योह्रदा
स्तथा ॥ सरितःसागराश्चैवनानाविद्याधरोरगाः २९ तथानागाःसुपर्वाणोगंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ कृत्स्नंजगदिदंप्रोक्तंदेव्यानामानुकीर्तनात् ३० देव्या
स्तवमिमंपुण्यंयःपठेत्सुसमाहितः ॥ सातस्मैसप्तमेमासिवरमग्र्यंप्रयच्छति ३१ अष्टादशभुजादेवीदिव्याभरणभूषिता ॥ हारशोभितसर्वांगीमुकुटोज्ज्व
लभूषणा ३२ कात्यायनीस्तूयसेत्वंवरमग्र्यंप्रयच्छसि ॥ अतस्तवीमितांदेवींवरदेवामलोचने ३३ नमोस्तुतेमहादेविसुप्रीतामेसदाभव ॥ प्रयच्छत्वंवरं
ह्यायुःपुष्टिंचैवक्षमांधृतिम् ॥ बंधनस्थोविमुच्येयंसत्यमेतद्भवेदिति ३४ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंस्तुतामहादेवीदुर्गादुर्गपराक्रमा ३५ सांनिध्यंकल्प
यामासअनिरुद्धस्यबंधने ॥ अनिरुद्धहितार्थायदेवीशरणवत्सला ३६ बद्धंबाणपुरेवीरमनिरुद्धंव्यमोक्षयत् ॥ सांत्वयामासतंवीरमानिरुद्धमपर्णम् ३७
पूजयामासतांवीरःसोनिरुद्धःप्रतापवान् ॥ प्रसादंदर्शयामासअनिरुद्धस्यबंधने ॥ ३८ नागपाशेनबद्धस्यतस्योपाहृतचेतसः ॥ स्फोटयित्वाकराग्रेणपं
जरंवज्रसन्निभम् ३९ रुद्धंबाणपुरेवीरंसानिरुद्धमभाषत ॥ सांत्वयंतीवचोदेवीप्रसादाभिमुखीतदा ४० श्रीदेव्युवाच ॥ ॥ चक्रायुधोमोक्षयिताऽनि
रुद्धत्वांबंधनादाशुसहस्रकालम् ॥ छित्त्वासबाणस्यसहस्रबाहुपुरींनिजांनेष्यतिदैत्यसूदनः ४१

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ २९ ॥ देव्यानामानुकीर्तनात् ब्रह्मादिकंसर्वंजगत्कीर्तितंभवितवदतादेव्याएवसर्वोपादानत्वरूपंजगत्कारणत्वमुक्तंभवति ॥ ३० ॥ ३१ ॥
॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ चक्रायुधएवमोचकोनत्वस्मदादयइत्याशयेनाहचक्रेति ॥ ४१

॥१५२॥ ततोनिरुद्धःपुनरेवदेवींतुष्टावहृष्टःशशिकांतवक्त्रः ॥ अनिरुद्धउवाच ॥ नमोस्तुतेदेविवरप्रदेशिवेनमोस्तुतेदेविसुरारिनाशिनि ४२ नमोस्तुतेकामचरेस
दाशिवेनमोस्तुतेसर्वहितैषिणिप्रिये ॥ नमोस्तुतेभयकरिविद्विषांसदानमोस्तुतेबंधनमोक्षकारिणि ४३ ब्रह्माणींद्राणिरुद्राणिभूतभव्यभवेशिवे ॥ त्राहिमांस अ०१२१
र्वभीतिभ्योनारायणिनमोस्तुते ४४ नमोस्तुतेजगन्नाथेप्रियेदांतेमहाव्रते ॥ भक्तिप्रियेजगन्मातःशैलपुत्रिवसुंधरे ४५ त्राहिमांत्वंविशालाक्षिनाराय
णिनमोस्तुते ॥ त्रायस्वसर्वदुःखेभ्योदानवानांभयंकरि ४६ रुद्रप्रियेमहाभागेभक्तानामार्तिनाशिनि ॥ नमामिशिरसादेवींबंधनस्थोविमोक्षितः ४७
वैशंपायनउवाच ॥ ॥ आर्यास्तवमिदंपुण्यंयःपठेत्सुसमाहितः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति ॥ बंधनस्थोविमुच्येतसत्यंव्यासवचोय
था ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिअनिरुद्धकृतआर्यास्तवोनामविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२० ॥ ॥ छ॥ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ ततोनिरुद्धस्यगृहेरुरुदुःसर्वयोषितः ॥ प्रियंनाथमपश्यंत्यःकुरर्यइवसंघशः १ अहोधिक्किमिदंनाथनाथेकृष्णेव्यवस्थिते ॥ अनाथा
इवसंत्रस्तारुदिमोभयपीडिताः २ यस्येंद्रप्रमुखादेवाःसादित्याःसमरुद्गणाः ॥ बाहुच्छायामुपाश्रित्यवसंतिदिविदेवताः ३ तस्योत्पन्नमिदंलोकेभय
दस्यमहाभयम् ॥ तस्यानिरुद्धःपौत्रस्तुवीरःकेनापिनोहृतः ४ अहोनास्तिभयंनूनंतस्यलोकेसुदुर्मतेः ॥ वासुदेवस्ययःक्रोधमुत्पादयतिदुःसहम् ५
व्यादितास्यस्ययोमृत्योर्दंष्ट्राग्रेपरिवर्तते ॥ सवासुदेवंसमरेमोहादभ्युदियाद्रिपुः ६ इदमेवंविधंकृत्वाविप्रियंयदुपुंगवे ॥ कथंजीवन्विमुच्येतसाक्षादपि
शचीपतिः ७ हतनाथाःस्मशोच्याःस्मवयंनाथंविनाकृताः ॥ विप्रयोगेननाथस्यकृतांतवशगाःकृताः ८ इत्येवंतावदंत्यश्चरुदंत्यश्चपुनःपुनः ॥ नेत्रजंवा
रिमुमुचुरशिवंपरमांगनाः ९ तासांबाष्पांबुपूर्णानिनयनानिचकाशिरे ॥ सलिलेनाप्लुतानीवपंकजानिजलागमे १० तासांमरालपक्ष्माणिराजयंतिशुभा
निच ॥ रुधिरेणाप्लुतानीवनयनानिचकाशिरे ११ तासांहर्म्यतलस्थानांपूर्णआसीन्महास्वनः ॥ कुररीणामिवाकाशेरुदतीनांसहस्रशः १२ तंश्रुत्वा
निनदंघोरमपूर्वंभयमागतम् ॥ उत्पेतुःसहसास्वेभ्योगृहेभ्यःपुरुषर्षभाः १३ कस्मादेषोनिरुद्धस्यश्रूयतेसुमहास्वनः ॥ गृहेकृष्णाभिगुप्तानांकुतोनोभ
यमागतम् १४ इत्येवमूचुस्तेऽन्योन्यंस्नेहविक्लवगद्गदाः ॥ आधर्षितायथासिंहागुहाभ्यइवनिःसृताः १५ सन्नाहभेरीकृष्णस्यआहतामहतातदा ॥ यस्याः
शब्देनतेसर्वेसमागम्यव्यधिष्ठिताः १६ किमेतदितितेऽन्योन्यंसमपृच्छंतयादवाः ॥ अन्योन्यस्याहितेसर्वेयथावृत्तमवेदयन् १७ ॥१५२॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

ततस्तेबाष्पपूर्णाक्षाःक्रोधसंरक्तलोचनाः ॥ निःश्वसंतोऽव्यतिष्ठंतयादवायुद्धदुर्मदाः १८ तूष्णींभूतेषुसर्वेषुविप्रथुर्वाक्यमब्रवीत् ॥ कृष्णंप्रहरतांश्रेष्ठंनिः
श्वसंतंमुहुर्मुहुः १९ किमिदंचिंतयाविष्टःपुरुषेंद्रभवानिह ॥ तवबाहुबलप्राणाःस्वास्थिताःसर्वयादवाः २० भवंतमाश्रिताःकृष्णसंविभक्ताश्चसर्वशः ॥ तथै
वबलवान्शक्रस्त्वय्यावेश्यजयाजयौ २१ सुखंस्वपतिनिःशंकःकथंत्वंचिंतयान्वितः ॥ शोकसागरमक्षोभ्यंसर्वेतेज्ञातयोगताः २२ तान्मज्जमानानेक
स्त्वंसमुद्धरमहाभुज ॥ किमेवंचिंतयाविष्टोनकिंचिदपिभाषसे २३ चिंतांकर्तुंवृथादेवनत्वमर्हसिमाधव ॥ इत्येवमुक्तःकृष्णस्तुनिःश्वस्यसुचिरंबहु २४ प्रा
हवाक्यंसवाक्यज्ञोबृहस्पतिरिवस्वयम् ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ विप्रथोचिंतयाविष्टोह्येतत्कार्यमचिंतयम् २५ विचिंतयंस्त्वहंचास्यकार्यस्यनलभेगतिम् ॥
तथाहंभवताप्युक्तोनोत्तरंविदधेक्वचित् २६ दाशार्हगणमध्येहंवदाम्यर्थवतींगिरम् ॥ शृणुध्वंयादवाःसर्वेयथाचिंतान्वितोह्यहम् २७ अनिरुद्धेहृतेवीरेपृथि
व्यांसर्वपार्थिवाः ॥ अशक्ताइतिमंस्यंतेसर्वानस्मान्स्वबांधवान् २८ आहुकश्चैवनोराजाहृतःशाल्वेनवैपुरा ॥ प्रत्यानीतःसचास्माभिर्युद्धंकृत्वासुदारुण
म् २९ प्रद्युम्नश्चापिनोबालःशंबरेणहृतोह्यभूत् ॥ सतंनिहत्यसमरेप्राप्तोरुक्मिणिनंदनः ३० इदंतुसुमहत्कष्टंप्राद्युम्निःकप्रवासितः ॥ नैवंविधमहंदोषंन
स्मरेमनुजर्षभाः ३१ भस्मनागुंठितःपादोयेनमेमूर्ध्निपातितः ॥ तस्याहंसानुबंधस्यहरिष्येजीवितंरणे ३२ इत्येवमुक्तेकृष्णेनसात्यकिर्वाक्यमब्रवीत् ॥
चाराःकृष्णप्रणीयंतामनिरुद्धस्यमार्गणे ॥ सपर्वतवनोदेशांमार्गंतुवसुधामिमाम् ३३ आहुकंप्राहकृष्णस्तुस्मितंकृत्वावचस्तदा ॥ आभ्यंतराश्चबाह्याश्च
व्यादिश्यंतांचरान्नृप ३४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ केशवस्यवचःश्रुत्वाआहुकस्त्वरितोऽब्रवीत् ॥ अन्वेषणेनिरुद्धस्यसचारान्दिष्टवांस्तदा ३५ ततश्चा
रास्तुव्यादिष्टाःपार्थिवेनयशस्विना ॥ हयारथाश्चव्यादिष्टाःपार्थिवेनमहात्मना ॥ अभ्यंतरंचमार्गध्वंबाह्यतश्चसमंततः ३६ वेणुमंतंलताविष्टंतथारैवतकं
गिरिम् ॥ ऋक्षवंतंगिरिंचैवमार्गध्वंत्वरिताहयैः ३७ एकैकंतत्रचोद्यानंमार्गध्वंकाननानिच ॥ यातव्यंचापिनिःशंकमुद्यानानिसमंततः ३८ हयानांचस
हस्राणिरथानांचाप्यनेकशः ॥ आरुह्यत्वरितासर्वेमार्गध्वंयदुनंदनम् ३९ सेनापतिरनाधृष्टिरिदंवचनमब्रवीत् ॥ कृष्णमक्लिष्टकर्माणमच्युतंभीतभीतव
त् ४० शृणुकृष्णवचोमह्यंरोचतेयदितेप्रभो ॥ चिरात्प्रभृतिमेवक्तुंभवंतंजायतेमतिः ४१ असिलोमापुलोमाचनिसुंदनरकौहतौ ॥ सौभःशाल्वश्चनिहतोमैंदो
द्विविदएवच ४२ हयग्रीवश्चसुमहान्सानुबंधस्त्वयाहतः ॥ तादृशेविग्रहेवृत्तेदेवहेतोःसुदारुणे ४३

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥३५४॥ सर्वाण्येतानिकर्माणिनिःशेषाणिरणेरणे ॥ कृतवानसिगोविंदपार्ष्णिग्राहश्चनास्तिते ४४ इदंकर्मत्वयाकृष्णसानुबंधंमहत्कृतम् ॥ पारिजातस्यहरणेयत्कृ अ०११९
तंकर्मदुष्करम् ४५ तत्रशक्रस्त्वयाकृष्णऐरावतशिरोगतः ॥ निर्जितोबाहुवीर्येणत्वयायुद्धविशारदः ४६ तेनवैरंत्वयासार्द्धंकर्तव्यंनात्रसंशयः ॥ वैरानुबं
धश्चमहांस्तेनकार्यस्त्वयासह ४७ तत्रानिरुद्धहरणंकृतंमघवतास्वयम् ॥ नह्यन्यस्यभवेच्छक्तिर्वैरनिर्यातनंप्रति ४८ इत्येवमुक्तेवचनेकृष्णोनागइवश्वस
न ॥ उवाचवचनंधीमाननाधृष्टिंमहाबलम् ४९ सेनानीस्तातमामैवंनदेवाःक्षुद्रकर्मिणः ॥ नाकृतज्ञानचक्लीबानावलिप्तानबालिशाः ५० देवतार्थंचमेय
त्नोमहान्दानवसंक्षये ॥ तेषांप्रियार्थंचरणेहन्मिदृप्तान्महाबलान् ५१ तत्परस्तन्मनश्चास्मितद्भक्तस्तत्प्रियेरतः ॥ कथंपापंकरिष्यंतिविज्ञायैवंविधंहिमाम्
५२ अक्षुद्राःसत्यवंतश्चनित्यंभक्तानुकंपिनः ॥ तेभ्योनविद्यतेपापंबालिशत्वात्प्रभाषसे ५३ कदाचिदिहपुंश्चल्याअनिरुद्धोहृतोभवेत् ॥ देवेपुसमहेंद्रेषु
नैतत्कर्मविधीयते ५४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंचिंतयमानस्यकृष्णस्याद्भुतकर्मणः ॥ कृष्णस्यवचनंश्रुत्वाततोऽक्रूरोऽब्रवीद्वचः ५५ मधुरंश्लक्ष्णयावा
चाअर्थवाक्यविशारदः ॥ यच्छक्रस्यप्रभोकार्यंतदस्माकंविनिश्चितम् ५६ अस्माकंचापियत्कार्यंतद्धिकार्यंशचीपतेः ॥ संरक्ष्याश्चवयंदेवैरस्माभिश्चापिदे
वताः ॥ देवतार्थेवयंचापिमानुषत्वमुपागताः ५७ एवमक्रूरवचनैश्चोदितोमधुसूदनः ॥ स्निग्धगंभीरयावाचापुनःकृष्णोऽभ्यभाषत ५८ नायंदेवैर्नगंधर्वैर्नयक्षैर्न
चराक्षसैः ॥ प्रद्युम्नपुत्रोपहृतःपुंश्चल्यानुमहायशाः ५९ मायाविदग्धाःपुंश्चल्योदैत्यदानवयोषितः ॥ ताभिर्हृतोनसंदेहोनान्यतोविद्यतेभयम् ६० वैशंपाय
नउवाच ॥ इत्येवमुक्तेवचनेकृष्णेनतुमहात्मना ॥ अथावगम्यतत्त्वेनयत्कृतंयदुमंडले ६१ हर्षयन्सतुसर्वेषांसूतमागधबंदिनाम् ॥ मधुरःश्रूयतेघोषोमाधव
स्यनिवेशने ६२ तेचाराःसर्वतःसर्वेसभाद्वारमुपागताः ॥ शनैर्गद्गदयावाचाइदंवचनमब्रुवन् ६३ उद्यानानिगुहाःशैलाःसभानद्यःसरांसिच ॥ एकैकंशत
दन ॥ तदाज्ञापयनःक्षिप्रमनिरुद्धस्यमार्गणे ६६ ततस्तेदीनमनसःसर्वेबाष्पाकुलेक्षणाः ॥ अन्योन्यमभ्यभाषंतकिमतःकार्यमुत्तरम् ६७ संदष्टोष्ठपुटाः
केचित्केचिद्बाष्पाकुलेक्षणाः ॥ केचिद्भ्रुकुटिमास्थायचिंतयंत्यर्थसिद्धये ६८ एवंचिंतयतांतेषांबह्वर्थमभिभाषितम् ॥ अनिरुद्धःकुतश्चेतिसंभ्रमःसु
महानभूत् ६९ ॥३५४॥

॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

अन्योन्यमभिवीक्षंतेयादवाजातमन्यवः ॥ तांनिशांविमनस्कास्तेगमयेयुःकथंचन॥अनिरुद्धोहृतश्चेतिपुनःपुनररिंदम७०एवंचब्रुवतांतेषांप्रभातारजनी
तदा ॥ ततस्तूर्यनिनादैश्चशंखानांचमहास्वनैः ॥ प्रबोधनंमहाबाहोःकृष्णस्याक्रियतालये ७१ ततःप्रभातेविमलेप्रादुर्भूतेदिवाकरे ॥ प्रविवेशसभामेको
नारदःप्रहसन्निव ७२ दृष्ट्वातुयादवान्सर्वान्कृष्णेनसहसंगतान् ॥ ततःसजयशब्देनमाधवंप्रत्यपूजयत् ७३ अथाभ्युत्थायविमनाःकृष्णःसमितिदुर्जयः ॥
मधुपर्कंचगांचैवनारदायददौप्रभुः ७४ सोपविश्यासनेशुभ्रेसर्वास्तरणसंवृते ॥ सुखासीनोयथान्यायमुवाचेदंवचोऽर्थवत् ७५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥
किमेवंचिंतयाविष्टानिःसंगागतमानसाः ॥ उत्साहहीनाःसर्वेवैक्लीबाइवसमासते ७६ इत्येवमुक्तेवचनेनारदेनमहात्मना ॥ वासुदेवोऽब्रवीद्वाक्यंश्रूयतांभग
वन्निदम् ७७ अनिरुद्धोहृतोब्रह्मन्केनापिनिशिसुव्रत ॥ यस्यार्थेसर्वएवास्माचिंतयाविष्टचेतसः ७८ एषतेयदिवृत्तांतःश्रुतोदृष्टोपिवामुने ॥ भगवन्कथ्य
तांसाधुप्रियमेतन्ममानघ ७९ इत्येवमुक्तेवचनेकेशवेनमहात्मना ॥ प्रहस्यैतद्वचःप्राहश्रूयतांमधुसूदन ८० निवृत्तंसुमहद्युद्धंदेवासुरसमंमहत् ॥ अनिरु
द्धस्यचैकस्यबाणस्यापिमहामृधे ८१ उषानामसुतातस्यबाणस्याप्रतिमौजसः ॥ तस्यार्थेचित्रलेखावैजहाराशुतमप्सराः ८२ उभयोरपितत्रासीन्महा
युद्धंसुदारुणम् ॥ प्राद्युम्निबाणयोःसंख्येबलिवासवयोरिव ८३ अस्माभिश्चापितद्युद्धंदृष्टंसुमहदद्भुतम् ॥ अनिरुद्धोभयार्त्तनसंयुगेष्वनिवर्तिना ८४ बा
णेनमायामास्थायबद्धोनागैर्महाबलः ॥ व्यादिष्टस्तुवधस्तस्यबाणेनगरुडध्वज ८५ तंनिवारितवान्मंत्रीकुंभांडोनामतस्यह ॥ कुमारस्यानिरुद्धस्यतेना
सक्तेनसंयुगे ८६ बाणेनमायामास्थायसर्पैर्नियमनंकृतम् ॥ उत्तिष्ठतुभवान्शीघ्रंयशसेविजयायच ८७ नायंसंरक्षितुंकालःप्राणांस्तातजयैषिणाम् ॥ प्रा
णैःकिंचिद्गतैर्वीरोधैर्यमालंब्यतिष्ठवि ८८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्तेवचनेवासुदेवःप्रतापवान् ॥ प्रायात्रिकान्वैसंभारानाज्ञापयतवीर्यवान्
८९ ततश्चंदनपूर्णैश्चलाजैश्चैवसमंततः ॥ निर्ययौसमहाबाहुःकीर्यमाणोजनार्दनः ९० ॥ नारदउवाच ॥ स्मरणंवैनतेयस्यकर्तुमर्हसिमाधव ॥ नह्यन्येन
तदध्वानंशक्यंगंतुंमहाभुज ९१ आकर्णयतमध्वानंगंतव्यमतिदुर्जयम् ॥ एकादशसहस्राणियोजनानांजनार्दन ९२ तदितःशोणितपुरंप्राद्युम्निर्यत्रसां
प्रतम् ॥ मनोजवोमहावीर्योवैनतेयःप्रतापवान् ९३ समाहृयस्वगोविंदसहित्वांतत्रनेष्यति ॥ एकेनसुमुहूर्तेनबाणंसंदर्शयिष्यति ९४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
तस्यतद्वचनंश्रुत्वासस्मारगरुडंतदा ॥ सकृष्णपार्श्वमागम्यप्रांजलिर्गरुडःस्थितः ९५

॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥

१५७॥ प्रणम्याथवचःप्राहवैनतेयोमहाबलः ॥ वासुदेवंमहात्मानंश्लक्ष्णंमधुरयागिरा ९६ गरुडउवाच ॥ पद्मनाभमहाबाहोकिमर्थंसंस्मृतोह्यहम् ॥ कृत्यंतेय अ०१२१
दिहात्रास्तिश्रोतुमिच्छामितत्वतः ९७ कस्यपक्षपरिक्षेपैर्नाशयामिपुरींप्रभो ॥ प्रभावात्तवगोविंदकोनविद्याद्बलंमम ९८ गदावेगंचतेवीरचक्राग्निंचम
हाभुज ॥ नावबुध्यतिमूढात्माकोदर्पान्नाशमेष्यति ९९ हलंसिंहमुखंकस्यवनमालीनियोक्ष्यति ॥ कस्यदेहस्तुनेर्भिन्नोमेदिनींयास्यतिप्रभो १०० ॥
कस्यशंखरवैःप्राणान्मोहयिष्यसिमाधव ॥ कोयंसपरिवारोद्ययास्यतेयमसादनम् १ एवमुक्तेतुवचनेवैनतेयेनधीमता ॥ वासुदेवोवचःप्राहशृणुत्वंवदतांवर २
बलःपुत्रणवाणेनप्राद्युम्निरपराजितः ॥ उषायाःकारणेबद्धोनगरेशोणिताह्वये ॥ अनिरुद्धस्तुकामार्तोबद्धोनागैर्विषोल्बणैः३ तस्यमोक्षार्थमाहूतोमयात्वं
पतगेश्वर ॥ तववेगसमोनास्तिपक्षिणांप्रवरोभवान् ॥ अशक्यंचतदध्वानंगंतुमन्येनकाश्यप ४ तत्रप्रापयमांशीघ्रंयत्रप्राद्युम्निरावसत् ॥ वैदर्भीतेस्नु
षावीररुदतीपुत्रगृद्धिनी ५ त्वत्प्रसादाद्भवत्येषापुत्रेणसहभामिनी ॥ अमृतंतुहृतंपूर्वंत्वयापन्नगनाशन ६ मयासहसमागम्यतस्मिन्कालेमहाभुज ॥ अ
भवन्मेध्वजश्चैवत्वद्भक्ताःसर्ववृष्णयः ॥ साखित्वंमानयस्वाद्यभक्तिंचपतगेश्वर ७ तववेगसमोनास्तिपक्षिणोनचतेसमाः ॥ सुपर्णसुकृतेनत्वांशपेपन्नगनाश
न ८ दासीभावंगतामातामोक्षितैकाकिनापुरा ॥ पक्षविक्षेपमाश्रित्यहतायोधास्त्वयापुरा ९ भवान्सुरगणान्सर्वान्पृष्ठमारोप्यविक्रमात् ॥ गच्छमेह्यग
मान्देशानविजयश्चतवाश्रयात् १० गुरुत्वान्मेरुतुल्यस्त्वंलघुत्वात्पवनोपमः ॥ भूतेभव्येभविष्येचनतेतुल्योस्तिविक्रमे ११ सत्यसंधमहाभागवैनतेयम
हाद्युते ॥ अनिरुद्धेक्षणेनाद्यसाहाय्यमुपकल्प्यताम् १२ गरुडउवाच ॥ अत्यद्भुतमिदंवाक्यंतवकृष्णमहाभुज ॥ त्वत्प्रसादाच्चविजयःसर्वत्रैवमहाभुज
१३ धन्योस्म्यनुगृहीतोऽस्मिसंस्तवान्मधुसूदन ॥ स्तोतव्यस्त्वंमयाकृष्णस्तौषिमांत्वंमहाभुज १४ वेदाध्यक्षःसुराध्यक्षःसर्वकामप्रदोभवान् ॥ अमोघ
दर्शनस्त्वंहिवरार्थीनांवरप्रदः १५ चतुर्भुजश्चतुर्मूर्तिश्चतुर्होत्रप्रवर्तकः ॥ चातुराश्रम्यहोताचचतुर्नेतामहाकविः १६ धनुर्धरश्चक्रधरोभवान्शंखधरोमहा
न् ॥ भवान्पूर्वेपुदेहेपुख्यातोभूमिधरःप्रभो १७ लांगलीमुशलीचक्रीदेवकीतनयोभवान् ॥ चाणूरमथनश्चैवगोप्रियःकंसहाभवान् १८ गोवर्धनधरश्चैव
मल्लारिर्मल्लभावन ॥ मल्लप्रियोमहामल्लोमहापुरुषइत्यपि १९

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ चतुर्मूर्तिःवासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाख्याश्चतस्रोमूर्तयोयस्यसतथा चातुर्होत्रंयज्ञियंकर्म चातुराश्रम्योहोमकर्तात्रयाणामग्नौहोमः ॥१५७॥
संपष्टःसंन्यासिनोपिपरमात्मनिजीवस्यहोमोस्तीतिसोपिहोतेत्यर्थः चतुर्णांपुरुषार्थानांनेताप्रापकः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २२ ॥ सरिदुद्भवोमेरुः ॥ २३ ॥ २४ ॥ १२५ ॥ क्रोधादिरूपेणत्रैलोक्यंमथ्नातिइतित्रैलोक्यमथनः ॥ २६ ॥ संवर्तःसंहृत्वान्ः प्रलयः
॥ २० ॥ २१ ॥ समुद्रोदरसंभवःधन्वंतरिः ॥ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ उभावपिलोकौप्राप्यतेसर्वथास्वर्गगामिनःसुखभाजः ॥ ३१ ॥ जयस्थानंप्रस्थानमुद्राम् ॥ ३२ ॥
वर्तनः आविष्कुर्वाणोनिलयःस्थितिकालश्चत्वमेव

विप्रप्रियोविप्रहितोविप्रज्ञोविप्रभावनः ॥ ब्रह्मण्यश्चवरेण्यश्चभवान्दामोदरःस्मृतः ॥ प्रलंबमथनश्चैवकेशिहादानवांतकः २० अमिलोमश्चहंताचतथाराव
णनाशनः ॥ विभीषणस्यभगवान्राज्यदोवालिनाशनः २१ सुग्रीवराज्यदातात्वंवलिराज्यापहारकः ॥ रत्नहर्तामहारत्नंसमुद्रोदरसंभवः २२ वरुणश्चभ
वान्ख्यातोभवांश्चसरिदुद्भवः ॥ भवान्खड्गधरोधन्वीधनुर्धरवरोमहान् २३ दाशार्हइतिविख्यातोमहाधन्वाधनुप्रियः ॥ गोविंदइतिविख्यातउदधिस्त्वं
चसुव्रत २४ आकाशश्चतपश्चैवसमुद्रमथनोभवान् ॥ भवान्स्वर्गोबहुफलोभवान्स्वर्गचरोमहान् १२५ त्वमेवचमहामेघोबीजनिष्पत्तिरेवच ॥ त्रैलोक्य
मथनस्त्वंचक्रोधलोभमनोरथाः २६ भवान्कामप्रदश्चैवकामःसर्वधनुर्धरः ॥ संवर्तोवर्तनश्चैवप्रलयोनिलयोमहान् २७ हिरण्यगर्भोरूपज्ञोरूपवान्मधु
सूदनः ॥ ईशस्त्वंचमहादेवअसंख्येयगुणान्वितः २८ स्तोतुमिच्छसिमांदेवस्तोतव्यस्त्वंयदूत्तम ॥ चक्षुषायेत्वयाघोराःप्राणिनोहिनिरीक्षिताः २९ ह
तास्तेयमदंडेनातिर्यङ्निरयगामिनः ॥ येत्वयापरमप्रीत्याप्राणिनोविनिरीक्षिताः ३० इहचप्रेत्यतेसर्वेसर्वथास्वर्गगामिनः ॥ एषतेहंमहाबाहोवशगःशास
नेस्थितः ३१ जयस्थानंततःकृत्वागरुडःप्राहकेशवम् ॥ अयमस्मिस्थितोवीरआरुहस्वमहाबल ३२ ततःकंठेपरिष्वज्यमाधवोगरुडंततः ॥ सखेशत्रु
विनाशायअर्घोयंप्रतिगृह्यताम् ३३ दत्वार्घंपरयाप्रीत्याशंखचक्रगदासिभृत् ॥ आरुरोहमहाबाहुःसुपर्णंपुरुषोत्तमः ३४ कृष्णस्यपार्श्वमागम्यहर्षादेवा
स्थितोभवत् ॥ कृष्णकेशःप्रबलयोविष्णुःकृष्णश्चवर्णतः ३५ चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्बाहुश्चतुर्वेदषडंगवित् ॥ श्रीवत्सांकोरविंदाक्षऊर्ध्वरोमामृदुत्वचः ३६ समां
गुलिःसमनखोरक्तांगुलिनखांतरः ॥ स्निग्धगंभीरनिर्घोषोवृत्तबाहुर्महाभुजः ३७ आजानुबाहुस्ताम्रास्यःसिंहविस्पष्टविक्रमः ॥ सहस्राणामिवसूर्याणांदीप्य
मानःप्रकाशते १३८ यःप्रभुर्भातिविश्वात्माभूतानांभावनोविभुः ॥ यस्याष्टगुणमैश्वर्यंददौप्रीतःप्रजापतिः ॥ प्रजापतीनांसाध्यानांत्रिदशानांचशाश्वतः
१३९ स्तूयमानःस्तवैर्दिव्यैःसूतमागधबंदिभिः ॥ ऋषिभिश्चमहाभागैर्वेदवेदांगपारगैः १४० संविधानमथाज्ञाप्यद्वारकायांमहाबलः ॥ गमनायमतिं
चक्रेवासुदेवःप्रतापवान् ४१ अग्रस्थितोगरुडंदेवस्तस्यचानुहलायुधः ॥ पृष्ठतोनुबलस्यापिप्रद्युम्नःशत्रुकर्षणः १४२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कृष्णकेशोनीलसमःप्रबलयइत्यादिस्तुतिःकृष्णस्यैव ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ प्रजापतिःकश्यपःयस्यवामनरूपेणतत्पुत्रस्य ॥ १३९ ॥ १४० ॥
संविधानंपुररक्षणम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

जयवाणमित्याद्यावाचःशृण्वन्प्रययौइतितृतीयेनान्वयः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ १५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायामेकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥
॥ १२१ ॥ छ ॥ ततइति ॥ १ ॥ सःरथस्थःअतएवउन्मुखैरूर्ध्वमुखैः ॥ २ ॥ ३ ४ ॥ अष्टसुबाहुषुअष्टान्यायुधान्याहअसीति ॥ ५ सहस्रंअनंतंशीर्षाणि ॥ ६ ॥

जयवाणंमहाबाहोयेचास्यानुगतारणे ॥ नहितेप्रमुखेस्थातुंकश्चिच्छक्तोमहामृधे ४३ प्रसादेतेध्रुवालक्ष्मीर्विजयश्चपराक्रमे ॥ विजेष्यसिरणेशत्रुंदैत्येंद्रंम
हसैनिकम् ४४ सिद्धचारणसंघानांमहर्षीणांचसर्वशः ॥ शृण्वन्वाचोंतरिक्षेवैप्रययौकेशवोरणे ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणि
कृष्णप्रयाणंनामैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ छ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततस्तूर्यनिनादैश्चशंखानांचमहास्वनैः ॥ वंदिमागधसूतानांस्त
वैश्चापिसहस्रशः १ सतून्मुखैर्जयाशीर्भिःस्तूयमानोहिमानवैः ॥ बभाररूपंसोमार्कशुक्राणांप्रतिमंतदा २ अतीवशुशुभेरूपंव्योम्नितस्योत्पतिष्यतः ॥ वै
नतेयस्यभद्रंतेव्रंहितंहरितेजसा ३ अथाष्टबाहुःकृष्णस्तुपर्वताकारसंनिभः ॥ विबभौपुंडरीकाक्षोविकांक्षन्बाणसंक्षयम् ४ असिचक्रगदाबाणादक्षिणंपा
र्श्वमास्थिताः ॥ चर्मशार्ङ्गंतथाचापंशंखंचैवास्यवामतः ५ शीर्षाणांवैसहस्रंतुविहितंशार्ङ्गधन्वना ॥ सहस्रंचैवकायानांवहन्संकर्षणस्तदा ६ श्वेतप्रहरणोधृ
ष्यःकैलासइवशृंगवान् ॥ प्रथितोगरुडेनाथउद्यन्निवदिवाकरः ७ सनत्कुमारस्यवपुःप्रादुरासीन्महात्मनः ॥ प्रद्युम्नस्यमहाबाहोःसंग्रामेविक्रमिष्यतः ८ स
पक्षवलविक्षेपैर्विधुन्वन्पर्वतान्बहून् ॥ जगाममार्गंबलवान्वातस्यप्रतिषेधयन् ९ अथवायोरतिगतिमास्थायगरुडस्तदा ॥. सिद्धचारणसंघानांशुभंमार्ग
मवातरत् १० अथरामोब्रवीद्वाक्यंकृष्णमप्रतिमरणे ॥ स्वाभिःप्रभाभिर्हीनाःस्मकृष्णकस्मादपूर्ववत् ११ सर्वेकनकवर्णाभाःसंवृत्ताःस्मनसंशयः ॥ किमि
दंब्रूहिनस्तत्वंकिंमेरोःपार्श्वगावयम् १२ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मन्येबाणस्यनगरमभ्यासस्थमरिंदम ॥ रक्षार्थंतस्यनिर्यातोवह्निरेषस्थितोज्वलन्
१३ अग्नेराहवनीयस्यप्रभयास्मसमाहताः ॥ तेननोवर्णवैरूप्यामिदंजातंहलायुध १४ श्रीरामउवाच ॥ ॥ यदिस्मसन्निकर्षस्थायदिनिष्प्रभतांगताः ॥
तद्विधत्स्वस्वयंबुद्ध्यायदत्रानंतरंहितम् २५ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कुरुष्ववैनतेयत्वंयत्रकार्यमनंतरम् ॥ त्वयाविधानेविहितेकरिष्याम्यहमुत्तमम् १६
वैशंपायनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वातुगरुडोवासुदेवस्यभाषितम् ॥ चक्रेमुखसहस्रंहिकामरूपीमहाबलः १७ गंगामुपागमत्तूर्णंवैनतेयोमहाबलः ॥ आप्लुत्या
काशगंगायामापीयमलिलंबहु २८ प्रववर्षोपरिगतोवैनतेयःप्रतापवान् ॥ तेनाग्निंशमयामासबुद्धिमान्विनतात्मजः १९ अग्निराहवनीयस्तुततःशांति
मुपागमत् ॥ तंदृष्ट्वाहवनीयंतुशांतमाकाशगंगया ॥ परमंविस्मयंगत्वासुपर्णोवाक्यमब्रवीत् २० अहोवीर्यमथाग्नेस्तुयोदहेद्युगसंक्षये १९

॥ ७ ॥ ८ ॥ पक्षयोर्बलेनयेविक्षेपास्तैः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ विस्मयंप्रापुरितिशेषः ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अंगिराःमुख्योग्निः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

यदेववर्णनैरूप्यंचक्रेकृष्णस्यधीमतः ॥ त्रयस्त्रयाणांलोकानांपर्याप्ताइतिमेमतिः ॥ कृष्णःसंकर्षणश्चैवप्रद्युम्नश्चमहाबलः २२ ततःप्रशांतेदहनेसंप्रतस्थे सपक्षिराट् ॥ स्वपक्षबलविक्षेपंकुर्वन्घोरंमहास्वनम् २३ तंदृष्ट्वाविस्मयंतत्ररुद्रस्यानुचराग्नयः ॥ आस्थितागरुडंह्येतेनानारूपाभयावहाः २४ किमर्थ मिहसंप्राप्ताःकेवापीमेजनास्त्रयः ॥ निश्चयंनाधिगच्छंतितेगिरिव्रजवह्नयः २५ प्रावर्तयंश्चसंग्रामंतैस्त्रिभिःसहयादवैः ॥ तेषांयुद्धप्रसक्तानांसंनादःसुम हानभूत् २६ तंचश्रुत्वामहानादंसिंहानामिवगर्ज्जताम् ॥ अथांगिराःस्वपुरुषंप्रेषयामासबुद्धिमान् २७ यत्रतद्वर्त्ततेयुद्धंतत्रगच्छस्वमाचिरम् ॥ दृष्ट्वात त्सर्वमागच्छइत्युक्तःप्रहितस्त्वरन् २८ तथेत्युक्त्वासतद्युद्धंवर्तमानमवैक्षत ॥ अग्नीनांवासुदेवेनसंसक्तानांमहामृधे २९ तेजातवेदसःसर्वेकल्माषःकुसुम स्तथा ॥ दहनःशोषणश्चैवतपनश्चमहाबलः ३० स्वाहाकारस्यविषयेप्रख्याताःपंचवह्नयः ॥ अथापरेमहाभागाःस्वैरनीकैर्व्यवस्थिताः ३१ पिठरःपत गःस्वर्णःश्वागाधोभ्राजएवच ॥ स्वधाकाराश्रयःपंचअयुध्यंस्तेपिचाग्नयः ३२ ज्योतिष्टोमविभागौचवषट्काराश्रयौपुनः ॥ द्वावग्नीसंप्रयुध्येतेमहात्मानौ महाद्युती ३३ अग्नेयंरथमास्थायशरमुद्यम्यभास्वरम् ॥ तयोर्मध्येंगिराश्चैवमहर्षिर्विबभौरणे ३४ स्थितमंगिरसंदृष्ट्वाविमुंचंतंशितान्शरान् ॥ कृष्णः प्रोवाचसंक्रुद्धःस्मयन्निवपुनःपुनः ३५ तिष्ठध्वमग्नयःसर्वेएषवोविदधेभयम् ॥ ममास्त्रतेजसादग्धादिशोयास्यथविद्रुताः ॥ अथांगिरास्त्रिशूलेनदीप्तेनसम धावत ३६ आददानइवक्रोधात्कृष्णप्राणान्महामृधे ॥ त्रिशूलंतस्यदीप्तंतुचिच्छेदपरमेषुभिः ॥ अर्धचंद्रैस्तथातीक्ष्णैर्यमांतकनिभोपमैः ३७ स्थूणाक र्णेनबाणेनदीप्तेनसमहामनाः ॥ विव्याधांतकतुल्येनवक्षस्यंगिरसंततः ३८ रुधिरौघप्लुतैर्गात्रैरंगिराविह्वलन्निव ॥ विष्टब्धगात्रःसहसापपातधरणीतले ॥ ३९ शेषास्ततोग्नयःसर्वेचत्वारोब्रह्मणःसुताः ॥ आधावंतस्तदाशीघ्रंबाणस्यपुरमंतिकात् ४० अथागमत्ततःकृष्णोयत्रबाणपुरंततः ॥ अथबाणपुरंदृष्ट्वा दूरात्प्रोवाचनारदः ४१ एतत्तच्छोणितपुरंकृष्णपश्यमहाभुज ॥ अत्ररुद्रोमहातेजारुद्राण्यासहितोवसत् ४२ गुहश्चबाणगुप्त्यर्थंसततंक्षेमकारणात् ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाकृष्णःसंप्रहसन्नब्रवीत् ४३ क्षणंचिंतयतामत्रश्रूयतांचमहामुने ॥ यदिवावतरेद्रुद्रोबाणसंरक्षणंप्रति ४४ शक्तितोनयमप्यत्रसहयोत्स्या मतेनवै ॥ एवंविवदतोस्तत्रकृष्णनारदयोस्तदा ४५ प्राप्तानिमेषमात्रेणशीघ्रगागरुडेनते ॥ ततःशंखंसमाधायवदनेपुष्करेक्षणः ४६

यमांतकनिभोपमैः यमनिभैःक्रूरैः अंतकोपमैः प्राणहरैः ॥ ३७ ॥ स्थूणातुल्याकर्णौतिर्यक्फलकेयस्यतेनस्थूणाकर्णेन ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ब्रवीत् अब्रवीत् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

वायुवेगसमुद्धूतोमेघश्चंद्रमिवोद्गिरन् ॥ ततःप्रध्माप्यतंशंखंभयमुत्पाद्यवीर्यवान् ४७ प्रविवेशपुरंकृष्णोबाणस्याद्भुतकर्मणः ॥ ततःशंखप्रणादैश्चभेरीणां
चमहास्वनैः ४८ बाणानीकानिसहसासंनह्यंतसमंततः ॥ ततःकिंकरसैन्यंतुव्यादिष्टंसमरेभयात् ४९ कोटिशश्चापिबहुशोदीप्तप्रहरणास्तदा ॥ तदसं
ख्येयमेकस्थंमहाभ्रघनसंनिभम् ५० नीलांजनचयप्रख्यमप्रमेयमथाक्षयम् ॥ दीप्तप्रहरणाःसर्वेदैत्यदानवराक्षसाः ५१ प्रमाथगणमुख्याश्चअयुध्यन्कृष्ण
मव्ययम् ॥ सर्वतस्तैःप्रदीप्तास्यैःमार्चिष्मद्भिरिवाग्निभिः ५२ अभ्युपेत्यतदात्युग्रैर्यक्षराक्षसकिन्नरैः ॥ पीयतेरुधिरंतेषांचतुर्णामपिसंयुगे ५३ तद्बलंतु
समासाद्यबलभद्रोमहाबलः ॥ प्रोवाचवचनंतत्रपरस्यबलनाशनः ५४ कृष्णकृष्णमहाबाहोविधत्स्वैषांमहद्भयम् ॥ इतिसंचोदितःकृष्णोबलभद्रेणधी
मता ५५ तेषांवधार्थमाग्नेयंजग्राहपुरुषोत्तमः ॥ अस्त्रमस्त्रविदांश्रेष्ठोयमांतकसमप्रभः ॥ प्रविधूयासुरगणान्कृष्यादानस्त्रतेजसा ५६ प्रययौत्वरयायुक्तो
यत्रदृश्येततद्बलम् ॥ शूलपट्टिशशक्त्यृष्टिपिनाकपरिघायुधम् ५७ प्रमाथगणभूयिष्ठंबलंतदभवत्क्षितौ ॥ शैलमेघप्रतीकाशैर्नानारूपैर्भयानकैः ॥ वाहनैः
संघशःसर्वेयोधास्तत्रावतस्थिरे ५८ वातोद्धूतैरिवघनैर्विप्रकीर्णैरिवाचलैः ॥ शुशुभेतत्रबहुलैरनीकैर्दृढधन्विभिः ॥ मुसलैरसिभिःशूलैर्गदाभिःपरिघैस्त
था ५९ अबाधंतदसंख्येयंशुशुभेसर्वतोबलम् ॥ ततःसंकर्षणोदेवमुवाचमधुसूदनम् ६० कृष्णकृष्णमहाबाहोयदेतद्दृश्यत्तेबलम् ॥ एतैःसहरणेयोद्धुमि
च्छामिपुरुषोत्तम ६१ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ममाप्येषैवसंजाताबुद्धिरित्यब्रवीद्वचम् ॥ एभिःसहरणेयोद्धुमिच्छेयंयोधसत्तमैः ६२ युद्ध्यतःप्राङ्मुख
स्यास्तुसुपर्णोवैममाग्रतः ॥ सव्यपार्श्वेतुप्रद्युम्नस्तथामेदक्षिणेभवान् ॥ रक्षितव्यमथान्योन्यमस्मिन्घोरेमहामृधे ६३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवं
ब्रुवंतस्तेन्योन्यमधिरूढाःखगोत्तमम् ॥ गिरिशृंगनिभैर्घोरैर्गदामुसललांगलैः ६४ युध्यतोरौहिणेयस्यरौद्ररूपमभूत्तदा ॥ युगांतेसर्वभूतानांकालस्येववदि
धक्षतः ६५ आकृष्यलांगलाग्रेणमुशलेनावपोथयत् ॥ चचारातिबलोरामोयुद्धमार्गविशारदः ६६ प्रद्युम्नःशरजालैस्तान्समंतात्पर्यवारयत् ॥ दानवा
न्पुरुषव्याघ्रोयुध्यमानान्महाबलः ६७ स्निग्धांजनचयप्रख्यःशंखचक्रगदाधरः ॥ प्रध्मायबहुशःशंखमयुध्यतजनार्दनः ६८ पक्षप्रहारनिहतानखतुंडा
ग्रदारिताः ॥ नीतावैवस्वतपुरंवैनतेयेनधीमता ६९ तैर्हन्यमानंदैत्यानामनीकंभीमविक्रमम् ॥ अभज्यततदासंख्येबाणवर्षसमाहतम् ७० भज्यमाने ॥१५७॥
ष्वनीकेषुत्रातुकामःसमभ्ययात् ॥ ज्वरस्त्रिपादस्त्रिशिराःषड्भुजोनवलोचनः ७१

भस्मप्रहरणोरौद्रःकालांतकयमोपमः ॥ नदन्मेघसहस्रेणतुल्योनेर्घातनिःस्वनः ७२ निःश्वसन्जृंभमाणश्चनिद्रान्विततनुर्भृशम् ॥ नेत्राभ्यामाकुलंवक्रं
मुहुःकुर्वन्भ्रमन्मुहुः ७३ संहृष्टरोमाग्लानाक्षोभग्नचित्तइवश्वसन् ॥ हलायुधमभिक्रुद्धःसाक्षेपामिदमब्रवीत् ७४ किमेवंबलमत्तोसिनमांपश्यसिसंयुगे ॥ ति
ष्ठतिष्ठनमेजीवन्मोक्ष्यसेरणमूर्द्धनि ७५ इत्येवमुक्त्वाप्रहसन्हलायुधमुपाद्रवत् ॥ युगांताग्निनिभैर्घोरैर्मुष्टिभिर्जनयन्भयम् ७६ चरतस्तत्रसंग्रामेमंडला
निसहस्रशः ॥ रौहिणेयस्यशीघ्रेणनावस्थानमदृश्यत ७७ तस्यभस्मतदाक्षिप्तंज्वरेणाप्रतिमौजसा ॥ शैघ्र्याद्वक्षोनिपतितंशरीरेपर्वतोपमे ७८ तद्भस्मव
क्षसस्तस्यमेरोःशिखरमागमत् ॥ प्रदीप्तंपतितंतत्रागेरिशृंगंव्यदारयत् ७९ शेषेणचापिजज्वालभस्मनाकृष्णपूर्वजः॥निःश्वसन्जंभमाणश्चनिद्रान्विततनु
र्भृशम् ८० नेत्रयोराकुलत्वंचमुहुःकुर्वन्भ्रमंस्तथा ॥ संहृष्टरोमाग्लानाक्षःक्षिप्तचित्तइवश्वसन् ८१ ततोहलधरोभग्नःकृष्णमाहविचेतनः ॥ कृष्णकृष्णम
हाबाहोप्रतीतोस्म्यभयंकुरु ८२ दह्यामिसर्वतस्तातकथंशांतिर्भवेन्मम ॥ इत्येवमुक्तेवचनेबलेनामिततेजसा ८३ प्रहस्यवचनंप्राहकृष्णःप्रहरतांवरः ॥
नभेतव्यमितीत्युक्त्वापरिष्वक्तोहलायुधः ८४ कृष्णेनपरमस्नेहात्ततोदाहात्प्रमुच्यत ॥ मोक्षयित्वाबलंतत्रदाहात्तुमधुसूदनः ८५ प्रोवाचपरमक्रुद्धोवासुदे
वोज्वरंतदा ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एह्येहिज्वरयुध्यस्वयातेशक्तिर्महामृधे ८६ यच्चतेपौरुषंसर्वंतद्दर्शयतुनोभवान् ॥ सव्येतराभ्यांबाहुभ्यामेवमुक्तो
ज्वरस्तदा ८७ विक्षेपैनंमहद्भस्मज्वालागर्भंमहाबलः ॥ ततःप्रदीप्तगात्रस्तुमुहूर्तमभवत्प्रभुः ८८ कृष्णःप्रहरतांश्रेष्ठःशमंचाग्निर्गतस्ततः॥ततस्त्रैर्भुजगा
कारैर्बाहुभिस्तुत्रिभिस्तदा ८९ जघानकृष्णंग्रीवायांमुष्टिनैकेनचोरसि ॥ ससंप्रहारस्तुमुलस्तयोःपुरुषसिंहयोः ९० ज्वरस्यतुमहायुद्धेकृष्णस्यतुमहौज
सः ॥ पर्वतेषुपतंतीनामशनीनामिवस्वनः ९१ कृष्णज्वरभुजाघातैर्युद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ नैवमेवंप्रहर्तव्यमितितत्रमहास्वनः ॥ मुहूर्तमभवद्युद्धमन्यो
न्यंतुमहात्मनोः ९२ ततोज्वरंकनकविचित्रभूषणंन्यपीडयद्भुजवलयेनसंयुगे ॥ जगत्क्षयंसमुपनयन्जगत्पतिःशरीरधृग्गगनचरंमहामृधे ९३ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिकृष्णज्वरयुद्धेद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२२ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ मृतमित्यभिविज्ञायज्वरंश
त्रुनिषूदनः ॥ कृष्णोभुजबलाभ्यांतुचिक्षेपाथमहीतले १ मुक्तमात्रःसबाहुभ्यांकृष्णदेहंविवेशह ॥ अमुक्त्वाविग्रहंतस्यकृष्णस्याप्रतिमौजसः २ सह्याविष्टस्तदातेनज्वरेणाप्रतिमौजसा ॥ कृष्णःस्खलन्निवमुहुःक्षितौगाढव्यवर्तत ३

भा०उ० ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ १९ ॥ २० ॥ त्रिधेति त्वंत्रिधाभूतंवपुः कृत्वा चतुष्पा

जृंभतेश्वसतेचैववल्गतेचपुनःपुनः ॥ रोमांचोत्थितगात्रश्चानिद्रयाचाभिभूयते ४ ततःस्थैर्यंसमालंब्यकृष्णःपरपुरंजयः ॥ विकुर्वंतिमहायोगीजृंभमाणःपु
नःपुनः ५ ज्वराभिभूतमात्मानंविज्ञायपुरुषोत्तमः ॥ सोमृजज्ज्वरमन्यंतुपूर्वज्वरविनाशनम् ६ घोरंवैष्णवमत्युग्रंसर्वप्राणिभयंकरम् ॥ संमृष्टवान्सतेज
स्वीतंज्वरंभीमविक्रमम् ७ ज्वरःकृष्णविमृष्टस्तुगृहीत्वातंज्वरंबलात् ॥ कृष्णायहृष्टःप्रायच्छत्तंजग्राहततोहरिः ८ ततस्तंपरमक्रुद्धोवासुदेवोमहाबलः ॥
स्वगात्रात्स्वज्वरेणैवनिष्कामयतवीर्यवान् ९ आविध्यभूतलेचैनंशतधाकर्तुमुद्यतः ॥ व्याघोषतज्वरस्तत्रभोःपरित्रातुमर्हसि १० आविध्यमानेतस्मिंस्तु
कृष्णेनामिततेजसा ॥ अशरीराततोवाणीह्यंतरिक्षादभाषत ११ कृष्णकृष्णमहाबाहोयदूनांनंदिवर्धन ॥ मावधीर्ज्वरमेनंतुरक्षणीयस्त्वयानघ १२
इत्येवमुक्तेवचनेतंमुमोचहरिःस्वयम् ॥ भूतभव्यभविष्यस्यजगतःपरमोगुरुः १३ कृष्णस्यपादयोर्मूर्ध्नाशरणंसोगमज्ज्वरः ॥ एवमुक्ताहृषीकेशंज्वरोवा
क्यमथाब्रवीत् १४ शृणुष्वममगोविंदविज्ञाप्यंयदुनंदन ॥ योमेमनोरथोदेवतंत्वंकुरुमहाभुज १५ अहमेकोज्वरस्तातनान्योलोकेज्वरोभवेत् ॥ त्वत्प्रसा
दाद्धिदेवेशवरमेनंवृणोम्यहम् १६ देवउवाच ॥ एवंभवतुभद्रंतेयथात्वंज्वरकांक्षसे ॥ वरार्थिनांवरोदेयोभवांश्चशरणंगतः १७ एकएवज्वरोलोकेभवान
स्तुयथापुरा ॥ योयंमयाज्वरःसृष्टोमय्येवैषप्रलीयताम् १८ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तेतुवचनेज्वरंप्रतिमहायशाः ॥ कृष्णःप्रहरतांश्रेष्ठःपुनर्वाक्यमु
वाचह १९ वासुदेवउवाच ॥ शृणुष्वज्वरसंदेशंयथालोकेचरिष्यसि ॥ सर्वजातिषुविश्रब्धंयथास्थावरजंगमे २० त्रिधाविभज्यचात्मानंमत्प्रियंयदिकांक्ष
से ॥ चतुष्पादान्भजेकेनद्वितीयेनचस्थावरान् २१ तृतीयोयश्चतेभागोमानुषेषूपपत्स्यते ॥ त्रिधाभूतंवपुःकृत्वापक्षिषुत्वंभवज्वर २२ चतुर्थोयस्तृतीय
स्यभविष्यतिसते ध्रुवम् ॥ एकांतरस्तृतीयस्तुसर्वेचातुर्थिकोज्वरः २३ मानुषेष्वभिभेदेनवसत्वंप्रविभज्यवै ॥ जातिष्ववशेषासुनिवसत्वंशृणुष्वमे २४
वृक्षेषुकीटरूपेणतथासंकोचपत्रकः ॥ पांडुपत्रश्चविख्यातःफलेष्वातुर्यमेवच २५ अपांतुनीलिकांविद्याच्छिखोद्भेदेनबर्हिणाम् ॥ पद्मिन्यादौहिमोभू
त्वापृथिव्यामपिचोषरः २६ गैरिकःपर्वतेष्वेवमत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ गोष्वपस्मारकोभूत्वाखोरकश्चभविष्यसि २७ एवंत्वंबहुरूपेणभाविष्यासिमहीतले ॥
दर्शनात्स्पर्शनाच्चापिप्राणिनांवधमेष्यसि २८

दादिषुभवेत्यथाहृत्ययोज्यम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ तथातृतीयस्यभागस्यचतुर्थांशः सपक्षीपुभवोभविष्यतीतियोजना ॥ २३ ॥ २४ ॥ आतुर्यंएकप्रदेशेजालकेनसंकोचः ॥ २५ ॥ २६ ॥
अपस्मारकःभूतावेशः खोरकश्चरणरोगः ॥ २७ ॥ २८॥

कृतेदेवमनुष्याणांनान्यस्त्वांविसहिष्यति ॥ वैशंपायनउवाच ॥ कृष्णस्यवचनंश्रुत्वाज्वरोहृष्टमनाह्यभूत् २९ प्रोवाचवचनंकिंचित्प्रणमित्वाकृतांजलिः ॥ ज्वरउवाच ॥ सर्वजातिप्रभुत्वेनकृतोधन्योस्मिमाधव ३० भूयश्चतेवचःकर्तुमिच्छामिपुरुषर्षभ ॥ तदाज्ञापयगोविंदकिंकरोमिमहाभुज ३१ अहमसुरकुलप्रमाथिनात्रिपुरहरेणहरेणनिर्मितः ॥ रणशिरसिविनिर्जितस्त्वयाप्रभुरसिदेवतवास्मिकिंकरः ३२ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियत्त्वयामत्प्रियंकृतम् ॥ आज्ञापयप्रियंकिंतेचक्रायुधकरोम्यहम् ३३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ज्वरस्यवचनंश्रुत्वावासुदेवोब्रवीद्वचः ॥ अभिसंधिंशृणुष्वाद्ययत्त्वांवक्ष्यामिनिश्चयात् ३४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ महाहवेतवममचद्वयोरिमंपराक्रमंभुजबलंकेवलास्त्रयोः ॥ प्रणम्यमामेकमनाःपठेत्तुयःसवैभवेज्ज्वरविगतज्वरोनरः ३५ त्रिपाद्भस्मप्रहरणस्त्रिशिरानवलोचनः ॥ समेप्रीतःसुखंदद्यात्सर्वामयपतिर्ज्वरः ३६ आद्यंतवंतःकवयःपुराणाःसूक्ष्माबृहंतोप्यनुशासितारः ॥ सर्वान्ज्वरान्घ्नंतुममानिरुद्धप्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवाः ३७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तस्तुकृष्णेनज्वरःसाक्षान्महात्मना ॥ प्रोवाचयदुशार्दूलमेवमेतद्भविष्यति ३८ वरंलब्ध्वाज्वरोहृष्टःकृष्णाच्चसमयंपुनः ॥ प्रणम्यशिरसाकृष्णमपक्रांतस्ततोरणात् ३९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणि ज्वरकृष्णसंवादोनामत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततस्तेत्वरिताःसर्वेत्रयस्त्रयइवाग्नयः ॥ वैनतेयमथारुह्ययुध्यमानारणेस्थिताः १ ततःसर्वाण्यनीकानिबाणवर्षैरवाकिरन् ॥ अर्दयन्वैनतेयस्थानदंतोतिबलाद्रणे २ चक्रलांगलपातैश्चबाणवर्षैश्चपीडितम् ॥ संचुकोपमहानीकंदानवानांदुरासदम् ३ कक्षेग्निरिवसंवृद्धःशुष्केंधनसमीरितः ॥ कृष्णबाणाग्निरुद्भूतोविवृद्धिंपरमांगतः ४ दानवानांसहस्राणितस्मिन्समरमूर्द्धनि ॥ युगांताग्निरिवार्चिष्मान्दहमानोव्यराजत ५ तांदीप्यमानांमहतींनानाप्रहरणार्दिताम् ॥ सेनांबाणःसमासाद्यवारयन्वाक्यमब्रवीत् ६ लाघवंसमुपागम्यकिमर्थंभयविक्लवाः ॥ दैत्यवंशसमुत्पन्नाःपलायध्वंमहाहवात् ७ कवचासिगदाप्रासखड्गचर्मपरश्वधान् ॥ उत्सृज्योत्सृज्यगच्छंतिकिंभवंतोंतरिक्षगाः ८ स्वजातिंचैवभावंचहरसंसर्गमेवच ॥ मानयद्भिर्नगंतव्यमेषोह्यहमवस्थितः ९ एवमुच्चरितंवाक्यंशृण्वंतस्तदचिंतयन् ॥ अपक्रामंततेसर्वेदानवाभयमोहिताः १० प्रमथगणशेषंतुतदनीकमतिष्ठत ॥ भग्नावशेषंयुद्धायपुनश्चक्रेमनस्तदा ११ कुंभांडोनामबाणस्यसखामात्यश्चवीर्यवान् ॥ भग्नंस्वबलमालोक्यइदंवचनमब्रवीत् १२

ततइति ॥ १ ॥ अर्दयन् अपीडयन् अडभावआर्षः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ दहमानः दहन् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अचिंतयन् अचिंतयत् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ आत्मानंरुद्ररूपिणम् ॥ ५ ॥ भूतात्माकृष्णः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ एकार्णवाभविष्येसंधिरार्षः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ततः ब्रह्मोपदेशानंतरंभगवान्रुद्रःशरीरेतयोगःप्रणिधानंतस्मात्ध्यानेनेत्यर्थःप्रविश्यहार्दंब्रह्मेतिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ कृष्णयोनिस्थंकृष्णस्यफलोपमस्ययोनिःकारणंभूमिस्थानीयंशुद्धंपरं

संदधत्कार्मुकंचैवक्षेप्तुकामस्त्रिलोचनः ॥ विज्ञातोवासुदेवेनचित्तज्ञेनमहात्मना ३ जृंभणंनामसोप्यस्त्रंजग्राहपुरुषोत्तमः ॥ हरंसंजृंभयामासाक्षेप्रकारीमहाब
लः ४ सशरःसधनुश्चैवहरस्तेनाशुजृंभितः ॥ संज्ञांनलेभेभगवान्विजेतासुररक्षसाम् ॥ सशरंसधनुष्कंचदृष्ट्वात्मानंविजृम्भितम् ५ बलोन्मत्तोथबाणोसौ
शर्वंचोदयतेसकृत् ॥ ततोननादभूतात्मास्निग्धगंभीरयागिरा ६ प्रध्मापयामासतदाकृष्णःशंखंमहाबलः ॥ पांचजन्यस्यघोषेणशार्ङ्गविस्फूर्जितेनच ७
देवंविजृंभितंदृष्ट्वासर्वभूतानितत्रसुः ॥ एतस्मिन्नंतरेतत्ररुद्रस्यपार्षदारणे ८ मायायुद्धंसमाश्रित्यप्रद्युम्नंपर्यवारयन् ॥ सर्वांस्तुनिद्रावशगान्कृत्वामकरके
तुमान् ९ दानवान्नाशयत्तत्रशरजालेनवीर्यवान् ॥ प्रमाथगणभूयिष्ठांस्तत्रतत्रमहाबलान् १० ततस्तुजृंभमाणस्यदेवस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ज्वालाप्रादुरभू
द्वक्त्राद्दहतीवदिशोदश ११ ततस्तुधरणीदेवीपीड्यमानामहात्मभिः ॥ ब्रह्माणंविश्वधातारंवेपमानाभ्युपागमत् १२ ॥ पृथिव्युवाच ॥ देवदेवमहाबाहो
पीड्यामिपरमौजसा ॥ कृष्णरुद्रभराक्रांताभविष्यैकार्णवापुनः १३ अविषह्यमिमंभारंचिंतयस्वापितामह ॥ लघ्वीभूतायथादेवधारयेयंचराचरम् १४
ततस्तुकाश्यपींदेवींप्रत्युवाचपितामहः ॥ मुहूर्तंधारयात्मानमाशुलघ्वीभविष्यसि १५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दृष्ट्वातुभगवान्ब्रह्मारुद्रंवचनमब्रवीत् ॥
सृष्टोमहासुरवधःकिंभूयःपरिरक्ष्यसे १६ नचयुद्धंमहाबाहोतवकृष्णेनरोचते ॥ नचबुध्यासिकृष्णंत्वमात्मानंतुद्विधाकृतम् १७ ततःशरीरयोगाद्विभगवा
नव्ययःप्रभुः ॥ प्रविश्यपश्यतकृत्स्नांस्त्रीँल्लोकान्सचराचरान् १८ प्रविश्ययोगंयोगात्मावरांस्ताननुचिंतयन् ॥ द्वारवत्यांयदुक्तंचतदनुस्मृत्यसर्वशः ॥
जगादनोत्तरंकिंचिन्निवृत्तोसौभवत्तदा १९ आत्मानंकृष्णयोनिस्थंपश्यतेह्येकयोनिजम् ॥ ततोनिःसृत्यरुद्रस्तुन्यस्तवादोभवन्मृधे २० ब्रह्माणंचाब्रवी
द्रुद्रोनयोत्स्येभगवन्निति ॥ कृष्णेनसहसंग्रामेलघ्वीभवतुमेदिनी २१ ततःकृष्णोथरुद्रश्चपरिष्वज्यपरस्परम् ॥ परांप्रीतिमुपागम्यसंग्रामादपजग्मतुः २२
नचतौपश्यतेकेचिद्योगिनौयोगमागतौ ॥ एकौब्रह्मतथाकृत्वापश्यँल्लोकान्पितामहः २३ उवाचैतत्समुद्दिश्यमार्कंडेयंसनारदम् ॥ पार्श्वस्थंपरिपप्र
च्छज्ञात्वावेदीर्घदर्शिनम् २४

ब्रह्मकृष्णं आत्मानंचशुद्धब्रह्मैकतांगतंयुगपत्पश्यन्उभयोरेकयोनित्वमपश्यत् ततःस्वप्रत्यगात्मनासहस्वस्यविरोधासंभवात्रुद्रोमृधेयुद्धविषयेन्यस्तवादोऽपास्तमतिज्ञोबभूव ॥ २० तदेवाहब्रह्माणंचेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ तथाकृत्वारुद्रकृष्णयोर्योगंसंपाद्यपश्यन्नवतस्थेइतिशेषः ॥ २३ ॥ एतद्वक्ष्यमाणंहरिरुद्रयोरभेदंउवाच ॥ २४ ॥

अत्रद्वयोःसर्वोत्तमत्वायोगादन्यतरोजीवःइतरईश्वरस्तयोश्चाभेदःप्रतिपाद्यते अन्योन्यलक्षणयोगित्वेनेतिकेचित् तत्रापिहरिणाजितोहरोजीवइत्येके हराल्लब्ध
मंदरस्येति वरोहरिर्हरंजितवानत्वैश्वर्यादित्यन्ये मानुषनाट्यानुकारित्वेनहरमाराधयन्नपिऐश्वर्यात्तंजेतुंसमर्थःएवंकृष्णइत्यपिकश्चित् एतेषांपाखंडापसदानांमुखभंगायेयंकथाप्रवृत्ताब्रह्मान्नितिमा
र्कंडेयस्यनारदस्यसंबोधनम् ॥ २५ ॥ हरंचेति अत्रहरिहरयोस्तात्विकेभेदेसत्यपिनटमिवहरंहरिरूपेणापश्यदितियेजनायांब्रह्मणःभ्रांतस्वमायाति अतःकायव्यूहयोगिशरीर
योगिव्यवहारतोहरिहरसंज्ञयोर्देहयोर्भेदेपितदभिमानिनिभेदोनास्ति सर्वोत्तमद्वयायोगादित्यर्थः व्यावहारिकभेदवतोस्तद्देहयोरपिभेदंनापश्यमित्याह शंखेति यएवहरित्वेनप्रागवगतः

पितामहउवाच ॥ मंदरस्यागिरेःपार्श्वेनलिन्यांभवकेशवौ ॥ रात्रौस्वप्नांतरेब्रह्मन्मयादृष्टौहराच्युतौ २५ हरंचहरिरूपेणहरिंचहररूपिणम् ॥ शंखचक्र
गदापाणिंपीतांबरधरंहरम् २६त्रिशूलपट्टिशधरंव्याघ्रचर्मधरंहरिम् ॥ गरुडस्थंचापिहरंहरिंचवृषभध्वजम् २७ विस्मयोमेमहान्ब्रह्मन्दृष्ट्वातत्परमाद्भुतम् ॥
एतदाचक्ष्वभगवन्याथातथ्येनसुव्रत २८ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ शिवायविष्णुरूपायविष्णवेशिवरूपिणे ॥ यथांतरंनपश्यामितेनतौदिशतःशिवम् २९
अनादिमध्यनिधनमेतदक्षरमव्ययम् ॥ तदेवतेप्रवक्ष्यामिरूपंहरिहरात्मकम् ३० योविष्णुःसतुवैरुद्रोयोरुद्रःसपितामहः ॥ एकामूर्तिस्त्रयोदेवारुद्रविष्णु
पितामहाः ३१ वरदालोककर्तारोलोकनाथाःस्वयंभुवः ॥ अर्धनारीश्वरास्तेतुव्रतंतीव्रंसमास्थिताः ३२ यथाजलेजलंक्षिप्तंजलमेवतुतद्भवेत् ॥ रुद्रंवि
ष्णुःप्रविष्टस्तुतथारुद्रमयोभवेत् ३३ अग्निमग्निःप्रविष्टस्तु अग्निरेवयथाभवेत् ॥ तथाविष्णुंप्रविष्टस्तुरुद्रोविष्णुमयोभवेत् ३४ रुद्रमग्निमयंविद्याद्विष्णुःसोमा
त्मकःस्मृतः ॥ अग्नीषोमात्मकंचैवजगत्स्थावरजंगमम् ३५ कर्तारौचापहर्तारौस्थावरस्यचरस्यतु ॥ जगतःशुभकर्तारौप्रभाविष्णूमहेश्वरौ ३६ कर्तृकारण
कर्तारौकर्तृकारणकारकौ ॥ भूतभव्यभवौदेवौनारायणमहेश्वरौ ३७ एतेचैवप्रवर्षंतिभांतिवांतिसृजंतिच ॥ एतत्परतरंगुह्यंकथितंतेपितामह ३८ यश्चैनं
पठतेनित्यंयश्चैनंशृणुयान्नरः ॥ प्राप्नोतिपरमंस्थानंविष्णुरुद्रप्रसादजम् ३९ देवौहरिहरौस्तोष्येब्रह्मणासहसंगतौ ॥ एतौचपरमौदेवौजगतःप्रभवाप्ययौ
४० रुद्रस्यपरमोविष्णुर्विष्णोश्चपरमःशिवः ॥ एकएवद्विधाभूतोलोकेचरतिनित्यशः ४१ नविनाशंकरंविष्णुर्नविनाकेशवंशिवः ॥ तस्मादेकत्वमायातौ
रुद्रोपेंद्रौतुतौपुरा ॥ नमोरुद्रायकृष्णायनमःसंहतचारिणे ४२ नमःषडर्द्धनेत्रायसद्विनेत्रायवैनमः ॥ नमःपिंगलनेत्रायपद्मनेत्रायवैनमः ४३

सएवमद्योहरत्वेनदृष्टएवंपक्षांतरेपीत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ एतत्हरिहरयोरभेदंआचक्ष्वलोकेप्रकाशय ॥ २८ ॥ दिशतःदिशानाम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अग्नीषोमात्मकंभोक्तृभोज्यात्मकम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कर्ताहिरण्यगर्भःकारणानिमहाभूतानितेषांकर्तारौतेषांकारकौच ॥ ३७ ॥ एतेब्रह्मविष्णुरुद्राःप्रवर्षंति
पर्जन्यरूपेण वांतिवायुरूपेण भांतिसूर्यरूपेण ॥ एतद्देवतात्रयात्मकम् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

नमःकुमारगुरवेप्रद्युम्नगुरवेनमः ॥ नमोधरणीधरायगंगाधरायवैनमः ४४ नमोमयूरपिच्छायनमःकेयूरधारिणे ॥ नमःकपालमालायवनमालायवैनमः अ०१२५
 ४५ नमस्त्रिशूलहस्तायचक्रहस्तायवैनमः ॥ नमःकनकदंडायनमस्तेब्रह्मदंडिने ४६ नमश्चर्मनिवासायनमस्तेपीतवाससे ॥ नमोस्तुलक्ष्मीपतयेउमायाः
पतयेनमः ४७ नमःखट्वांगधारायनमोमुशलधारिणे ॥ नमोभस्मांगरागायनमःकृष्णांगधारिणे ४८ नमःश्मशानवासायनमःसागरवासिने ॥ नमोवृषभ
वाहायनमोगरुडवाहिने ४९ नमोस्त्वनेकरूपायबहुरूपायवैनमः ॥ नमःप्रलयकर्त्रेचनमस्त्रैलोक्यधारिणे ५० नमोस्तुसौम्यरूपायनमोभैरवरूपिणे ॥
विरूपाक्षायदेवायनमःसौम्येक्षणायच ५१ दक्षयज्ञविनाशायबलेर्नियमनायच ॥ नमःपर्वतवासायनमःसागरवासिने ५२ नमःसुररिपुघ्नायत्रिपुरघ्नाय
वैनमः ॥ नमोस्तुनरकघ्नायनमःकामांगनाशिने ५३ नमोस्त्वंधकनाशायनमःकैटभनाशिने ॥ नमःसहस्रहस्तायनमोसंख्येयबाहवे ५४ नमःसहस्रशी
र्षायबहुशीर्षायवैनमः ॥ दामोदरायदेवायमुंजमेखलिनेनमः ५५ नमस्तेभगवन्विष्णोनमस्तेभगवञ्शिव ॥ नमस्तेभगवतेदेवनमस्तेदेवपूजित ५६ नम
स्तेकर्मणांकर्मन्नमोमितपराक्रम ॥ हृषीकेशनमस्तेस्तुस्वर्णकेशनमोस्तुते ५७ इमंस्तवंयोरुद्रस्यविष्णोश्चैवमहात्मनः ॥ समेत्यऋषिभिःसर्वैस्तुतौस्तौ
तिमहर्षिभिः ५८ व्यासेनवेदविदुषानारदेनचधीमता ॥ भारद्वाजेनगर्गेणविश्वामित्रेणवैतथा ५९ अगस्त्येनपुलस्त्येनधौम्येनतुमहात्मना ॥ यइदंपठ
तेनित्यंस्तोत्रंहरिहरात्मकम् ६० अरोगोबलवांश्चैवजायतेनात्रसंशयः ॥ श्रियंचलभतेनित्यंनचस्वर्गान्निवर्तते ६१ अपुत्रोलभतेपुत्रंकन्याविंदतिस
त्पतिम् ॥ गुर्विणीशृणुतेयातुवरंपुत्रंप्रसूयते ६२ राक्षसाश्चपिशाचाश्चविघ्नानिचविनायकाः ॥ भयंतत्रनकुर्वंतियत्रायंपठ्यतेस्तवः ६३ इतिश्रीमहा
भारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिहरिहरात्मकस्तवोनामपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२५ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ अपयातेततोदेवेकृष्णेचैव
महात्मनि ॥ पुनश्चासीत्कथंयुद्धंपरेषांलोमहर्षणम् १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कुंभांडसंगृहीतेतुरथेतिष्ठन्गुहस्तदा ॥ अभिदुद्रावकृष्णंचबलंप्रद्युम्नमे
वच २ ततःशरशतैरुग्रैस्तान्विव्याधरणेगुहः ॥ अमर्षरोषसंक्रुद्धःकुमारःप्रवरोनदन् ३ शरसंवृतगात्रास्तेत्रयस्त्रयइवाग्नयः ॥ शोणितौघप्लुतैर्गात्रैःप्रायुध्यं
तगुहंततः ४ ततस्तेयुद्धमार्गज्ञास्त्रयस्त्रिभिरनुत्तमैः ॥ वायव्याग्नेयपार्जन्यैर्बिभिदुर्दीप्ततेजसः ५ शैलवारुणसावित्रैस्तान्सविव्याधकोपवान् ॥ तस्यदीप्तश ॥१६१॥
रौघस्यदीप्तचापधरस्यच ६ शरौघानस्त्रमायाभिर्ग्रसंतिस्ममहात्मनः ॥ यदातदागुहःक्रुद्धःप्रज्वलन्निवतेजसा ७

॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायांपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ छ ॥ अपयातेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

अस्त्रंब्रह्मशिरोनामकालकल्पंदुरासदम् ॥ संदष्टौष्ठपुटःसंख्येजगृहेपावकिःप्रभुः ८ प्रयुक्तेब्रह्मशिरसिसहस्रांशुसमप्रभे ॥ उग्रेपरमदुर्धर्षेलोकक्षयकरे तथा ९ हाहाभूतेषुसर्वेषुप्रधावत्सुसमंततः ॥ केशवःकेशिमथनश्चक्रंजग्राहवीर्यवान् १० सर्वेषामस्त्रवीर्याणांवारणंघातनतथा ॥ चक्रमप्रतिचक्रस्यलो केख्यातंमहात्मनः ११ अस्त्रंब्रह्मशिरस्तेननिष्प्रभंकृतमोजसा ॥ घनैरिवातपापायेसवितुर्मंडलंयथा १२ ततोनिष्प्रभतांयातेनष्टवीर्येमहौजसि ॥ तस्मि न्ब्रह्मशिरस्यस्त्रेक्रोधसंरक्तलोचनः १३ गुहःप्रजज्वालरणेहविषेवाग्निरुल्बणः ॥ शत्रुघ्नींज्वलितांदिव्यांशक्तिंजग्राहकांचनीम् १४ तांप्रदीप्तांमहोल्का मांयुगांताग्निसमप्रभां ॥ घंटामालाकुलांदिव्यांचिक्षेपरुषितोगुहः १५ ननादबलवच्चापिनादंशत्रुभयंकरम् ॥ साचाक्षिप्तातदातेनब्रह्मण्येनमहात्मना १६ जृंभमाणेवगगनेसंप्रदीप्तमुखीतदा ॥ आधावतमहाशक्तिःकृष्णस्यवधकांक्षिणी १७ भृशंविपण्णःशक्रोपिसर्वामरगणैर्वृतः ॥ शक्तिंप्रज्वलितांदृष्ट्वा दग्धःकृष्णेतिचाब्रवीत् १८ तांसमीपमनुप्राप्तांमहाशक्तिंमहामृधे ॥ हुंकारेणैवनिर्भर्त्स्यपातयामासभूतले १९ पातितायांमहाशक्त्यांसाधुसाध्वितिम वेशः ॥ सिंहनादंततश्चक्रुःसर्वेदेवाःसवासवाः २० ततोदेवेपुनर्दत्सुवासुदेवःप्रतापवान् ॥ पुनश्चक्रंसजग्राहदैत्यांतकरणंरणे २१ व्याविध्यमानेचक्रेतुकृष्णे नाप्रतिमौजसा ॥ कुमाररक्षणार्थायबिभ्रतीसुतनुंतदा २२ दिग्वासादेववचनात्प्रविष्टातत्रकोटवी ॥ लंबमानामहाभागाभागोदेव्यास्तथाष्टमः २३ चित्राकनकशक्तिस्तुसाचनग्नास्थितांतरे ॥ अथांतरात्कुमारस्यदेवींदृष्ट्वामहाभुजः ॥ पराङ्मुखस्ततोवाक्यमुवाचमधुसूदनः २४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवा च ॥ ॥ अपगच्छापगच्छत्वंधिक्त्वामितिवचोब्रवीत् ॥ किमेवंकुरुषेविघ्नंनिश्चितस्यवधंप्रति २५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वैवंवचनंतस्यको टवीतुतदाविभो ॥ नैववासःसमाधत्तकुमारपरिरक्षणात् २६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अपवाह्यगुहंशीघ्रमपयाहिरणाजिरात् ॥ स्वस्तिह्यस्यभवेदद्ययोत्स्य तोयोत्स्यतामया २७ तांचदृष्ट्वास्थितांदेवोहरिःसंग्राममूर्द्धनि ॥ संजहारततश्चक्रंभगवान्व्याससानुजः २८ एवंकृतेतुकृष्णेनदेवदेवेनधीमता ॥ अपवाह्यगु हंदेवीहरसान्निध्यमागता २९ एतस्मिन्नंतरेचैववर्तमानेमहाभये ॥ कुमारेरक्षितेदेव्याबाणस्तंदेशमाययौ ३० अपयातंगुहंदृष्ट्वामुक्तंकृष्णेनसंयुगात् ॥ बा णश्चिंतयतेतत्रस्वयंयोत्स्यामिमाधवम् ३१ वैशंपायनउवाच ॥ भूतयज्ञगणाश्चैवबाणानीकंचसर्वशः ॥ दिशःप्रदुद्रुवुःसर्वेभयमोहितलोचनाः ३२ प्रमा थगणभूयिष्ठेसैन्येदीर्णेमहासुरः ॥ निर्जगामततोबाणोयुद्धायाभिमुखस्त्वरन् ३३

॥१६२॥ भीमप्रहरणैर्घोरैर्दैत्यैर्द्रैःसुमहारथैः ॥ महाबलैर्महावीर्यैर्वृत्रोविसुरसत्तमैः ३४ पुरोहिताःशत्रुवधंवदंतस्तथैवचान्येश्रुतशीलवृद्धाः ॥ जपैश्चमंत्रैश्चतथौषधी अ०१२६
भिर्महात्मनःस्वस्त्ययनंप्रचक्रुः ३५ ततस्तूर्यप्रणादैश्चभेरीणांतुमहास्वनैः ॥ सिंहनादैश्चदैत्यानांबाणःकृष्णमभिद्रवत् ३६ दृष्ट्वाबाणंतुनिर्यातंयुद्धायै
वव्यवस्थितम् ॥ आरुह्यगरुडंकृष्णोबाणायाभिमुखोययौ ३७ आयांतमथतंदृष्ट्वायदूनामृषभंरणे ॥ वैनतेयमथारूढंकृष्णमप्रतिमौजसम् ३८ अथबाण
स्तुतंदृष्ट्वाप्रमुखंप्रत्युपस्थितं ॥ उवाचवचनंक्रुद्धोवासुदेवंतरस्विनम् ३९ बाणउवाच ॥ तिष्ठतिष्ठनमेघ्यत्वंजीवन्प्रातिगमिष्यसि ॥ द्वारकांद्वारकस्थांश्च
सुहृदोद्रक्ष्यसेनच ४० सुवर्णवर्णान्वृक्षाग्रानद्यद्रक्ष्यासिमाधव ॥ मयाभिभूतःसमरेमुमूर्षुःकालनोदितः ४१ अद्यबाहुसहस्रेणकथमष्टभुजोरणे ॥ मयास
हसमागम्ययोत्स्यसेगरुडध्वज ४२ अद्यत्वंवैमयायुद्धेनिर्जितःसहबांधवः ॥ द्वारकांशोणितपुरेनिहतःसंस्मरिष्यसि ४३ नानाप्रहरणोपेतंनागांगदविभूषि
तम् ॥ अद्यबाहुसहस्रंमेकोटिभूतंनिशामय ४४ गर्जतस्तस्यवाक्यौघाजलौघाइवसिंधुतः ॥ निश्चरंतिमहाघोरावातोद्धूताइवोर्मयः ४५ रोषपर्याकुलेचै
वनेत्रेतस्यबभूवतुः ॥ जगदिधक्षन्निवखेमहासूर्यइवोदितः ४६ तच्छ्रुत्वानारदस्तस्यबाणस्यात्यूर्जितंवचः ॥ जहाससुमहाहासंभिंदन्निवनभस्तलम्
४७ योगपट्टमुपाश्रित्यतस्थौयुद्धदिदृक्षया ॥ कौतूहलोत्फुल्लदृशःकुर्वन्पर्यटतेमुनिः ४८ ॥ कृष्णउवाच ॥ बाणकिंगर्जसेमोहाच्छूराणांनास्तिगर्जितम् ॥
एह्येहियुध्यस्वरणेकिंवृथागर्जितेनते ४९ यदियुद्धानिवचनैःसिद्ध्येयुर्दितिनंदन ॥ भवानेवजयेन्नित्यंबहुबद्धंप्रजल्पसि ५० एह्येहिजयमांबाणजितोवावसु
धातले ॥ चिरायावाङ्मुखोदीनःपातितःशेष्यसेसुरैः ५१ इत्येवमुक्त्वाबाणंतुमर्मभेदिभिराशुगैः ॥ निर्बिभेदतदाकृष्णस्तममोघैर्महाशरैः ५२ विनिर्भिन्न
स्तुकृष्णेनमार्गणैर्मर्मभेदिभिः ॥ स्मयन्बाणस्ततःकृष्णंशरवर्षैरवाकिरत् ५३ ज्वलद्भिरिवसंयुक्तंतास्मिन्युद्धेसुदारुणे ॥ ततःपरिघनिस्त्रिंशैर्गदातोमरश
क्तिभिः ५४ मुशलैःपट्टिशैश्चैवच्छादयामासकेशवं ॥ सतुबाहुसहस्रेणगर्वितोदैत्यसत्तमः ५५ योधयामाससमरेद्विबाहुमथलीलया ॥ लाघवात्तस्यकृष्ण
स्यबलिसूनूरुषान्वितः ५६ ततोस्त्रंपरमंदिव्यंतपसानिर्मितंमहत् ॥ यदप्रतिहतंयुद्धेसर्वामित्रविनाशनम् ५७ ब्रह्मणाविहितंदिव्यंतन्मुमोचादितेःसुतः ॥
तस्मिन्मुक्तेदिशःसर्वास्तमःपिहितमंडलाः ५८ प्रादुरासन्सहस्राणिसुघोराणिचसर्वशः ॥ तमसासंवृतेलोकेनप्राज्ञायतकिंचन ५९ साधुसाध्वितिबाणंतु
पूजयंतिस्मदानवाः ॥ हाहाधिगितिदेवानांश्रूयतेवागुदीरिता ६० ततोस्त्रबलवेगेनसार्चिष्मत्यःसुदारुणाः ॥ घोररूपामहाघोरानिपेतुर्बाणवृष्टयः ६१ ॥१६२॥

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥

नैववाताःप्रवायंतिनमेघाःसंचरंतिच ॥ अस्त्रेविसृष्टेबाणेनदह्यमानेचकेशवे ६२ ततोस्त्रंसुमहावेगंजग्राहमधुसूदनः ॥ पार्जन्यंनामभगवान्कालांतकनिभं
रणे ६३ ततोवितिमिरेलोकेशराग्निःप्रशमंगतः ॥ दानवामोघसंकल्पाःसर्वेभूवंस्तदाभृशम् ६४ दानवास्त्रंप्रशांतंतुपर्ज्जन्यास्त्रेभिमंत्रिते ॥ ततोदेवगणाः
सर्वेनंदंतिचहसंतिच ६५ हतेशस्त्रेमहाराजदैतेयःक्रोधमूर्च्छितः ॥ भूयःसंछादयामासकेशवंगरुडेस्थितम् ६६ मुशलैःपट्टिशैश्चैवच्छादयामासकेशवम्
॥ तस्यतांतरसासर्वांबाणवृष्टिंसमुद्यतां ६७ प्रहसन्वारयामासकेशवःशत्रुसूदनः ॥ केशवस्यतुबाणेनवर्त्तमानेमहाहवे ६८ तस्यशार्ङ्गविनिर्मुक्तैःशरैर
शनिसंनिभैः ॥ तिलशस्तद्रथंचक्रेसाश्वध्वजपताकिनम् ६९ चिच्छेदकवचंकायान्मुकुटंचमहाप्रभम् ॥ कार्मुकंचमहातेजाहस्तचापंचकेशवः ७० वि
व्याधचैनमुरसिनाराचेनस्मयन्निव ॥ सममर्माभिहतःसंख्येप्रमुमोहाल्पचेतनः ७१ तंदृष्ट्वामूर्च्छितंबाणंप्रहारपरिपीडितम् ॥ प्रासादवरशृंगस्थोनारदो
मुनिपुंगवः ७२ उत्थायापश्यततदाकक्ष्यास्फोटनतत्परः ॥ वादयानोनखांश्चैवदिष्ट्यादिष्ट्येतिचाब्रवीत् ७३ अहोमेसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितम् ॥ दृष्टं
मेयदिदंचित्रंदामोदरपराक्रमम् ७४ जयबाणंमहाबाहोदैतेयंदेवकिल्बिषम् ॥ यदर्थमवतीर्णोसितत्कर्मसफलीकुरु ७५ एवंस्तुत्वातदादेवंबाणैःखंद्योतयन्
शितैः ॥ इतस्ततःसंपतद्भिर्नारदोव्यचरद्रणे ७६ प्रयुध्येतांध्वजौतत्रतावन्योन्यमभिद्रुतौ ॥ युद्धंत्वभूद्वाहनयोरुभयोर्देवदैत्ययोः ७७ गरुडस्यचसंग्रामो
मयूरस्यचधीमतः ॥ पक्षतुंडप्रहारैस्तुचरणास्यनखैस्तथा ७८ अन्योन्यंजघ्नतुःक्रुद्धौमयूरगरुडावुभौ ॥ वैनतेयस्ततःक्रुद्धोमयूरंदीप्ततेजसम् ७९
जग्राहशिरसिक्षिप्रंतुंडेनाभिपतंस्तदा ॥ उत्क्षिप्यचैवपक्षाभ्यांनिजघानमहाबलः ८० पद्भ्यांपार्श्वाभिघाताभ्यांकृत्वाघातान्यनेकशः ॥ आकृष्यचैनं
तरसाविक्षिप्यचमहाबलः ८१ निःसंज्ञंपातयामासगगनादिवभास्करम् ॥ मयूरेपतितेतस्मिन्पपाताविबलोभुवि ८२ बाणःसमरसंविग्नश्चिंतयन्कार्यमा
त्मनः ॥ मयातिबलमत्तेननकृतंसुहृदांवचः ८३ पश्यतांदेवदैत्यानांप्राप्तोस्म्यापदमुत्तमाम् ॥ तंदीनमनसंज्ञात्वारणेबाणंसुविक्रमम् ८४ चिंतयद्भगवानरु
द्रोबाणरक्षणमातुरः ॥ ततोनंदीमहादेवःप्राहगंभीरयागिरा ८५ नंदिकेश्वरयाहित्वंयतोबाणोरणेस्थितः ॥ रथेनानेनदिव्येनसिंहयुक्तेनभास्वता ८६
बाणेमंयोजयाशुत्वमलंयुद्धायवानघ ॥ प्रमाथगणमध्येहंस्थास्यामिनहिमेमनः ८७ योद्धुंवितरतेह्यद्यबाणंसंरक्ष्यगम्यताम् ॥ तथेत्युक्त्वाततोनंदीरथे
नरथिनांवरः ८८ यतोबाणस्ततोगत्वाबाणमाहशनैरिदम् ॥ दैत्यामुंरथमातिष्ठशीघ्रमेहिमहाबल ८९

॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ । चिंतयदचिंतयत् ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

॥३६३॥ ततोयुध्यस्वकृष्णंवैदानवांतकरंरणे ॥ आरुरोहरथंवाणोमहादेवस्यधीमतः ९० आरूढःसतुबाणश्चतंरथंब्रह्मनिर्मितम् ॥ तंस्यंदनमधिष्ठायभवस्यामित अ०१२६
तेजसः ९१ प्रादुश्चक्रेमहारौद्रमस्त्रंसर्वास्त्रघातनम् ॥ दीप्तंब्रह्मशिरोनामबाणःक्रुद्धोतिवीर्यवान् ९२ प्रदीप्तेब्रह्मशिरसिलोकाःक्षोभमुपागमन् ॥ लोकसंरक्ष
णार्थंवैतत्सृष्टंब्रह्मयोनिना ९३ तच्चक्रेणनिहत्यास्त्रंप्राहकृष्णस्तरास्विनम् ॥ लोकेप्रख्यातयशसंबाणमप्रतिमंरणे ९४ कथितानिकतेतातबाणकिंनवि
कत्थसे ॥ अयमस्मिस्थितोयुद्धेयुद्ध्यस्वपुरुषोभव ॥ कार्त्तवीर्यार्जुनोनामपूर्वंबाहुसहस्रवान् ९५ महाबलःसरामेणद्विबाहुःसमरेकृतः ॥ तथातवापिद
र्पोयंबाहूनांवीर्यसंभवः ९६ एषतेदर्पशमनंकरोमिरणमूर्द्धनि ॥ यावत्तेदर्पशमनंकरोम्यद्यस्वबाहुना ९७ तिष्ठेदानींनमेद्यत्वंमोक्ष्यसेरणमूर्द्धनि ॥ अथ
तदुर्ल्लभंदृष्ट्वायुद्धंपरमदारुणम् ९८ तत्रदेवासुरसमेयुद्धेनृत्यतिनारदः ॥ निर्जिताश्चगणाःसर्वेप्रद्युम्नेनमहात्मना ९९ निक्षिप्तवादायुद्धस्यदेवदेवंगताःपुनः ॥
सतच्चक्रंसहस्रारंनदन्मेघइवोष्णगे १०० जग्राहकृष्णस्त्वरितोबाणांतकरणंरणे ॥ तेजोयज्ज्योतिषांचैवतेजोवज्राशनेस्तथा १ सुरेशस्यचयत्तेजस्तच्चक्रे
पर्यवस्थितम् ॥ त्रेताग्नेश्चैवयत्तेजोयच्चैवब्रह्मचारिणाम् २ ऋषीणांचततोज्ञानंतच्चक्रेसमवस्थितम् ॥ पतिव्रतानांयत्तेजःप्राणाश्चमृगपक्षिणाम् ३ यच्चच
क्रधरेष्वस्तितच्चक्रेसंनिवेशितम् ॥ नागराक्षसयक्षाणांगंधर्वाप्सरसामपि ४ त्रैलोक्यस्यचयत्प्राणंसर्वंचक्रेव्यवस्थितम् ॥ तेजसातेनसंयुक्तंज्वलन्निवचभा
स्करः ५ वपुषातेजआधत्तेबाणस्यप्रमुखेस्थितम् ॥ ज्ञात्वातितेजसाचक्रंकृष्णेनाभ्युदितंरणे ६ अप्रमेयंह्यविहतंरुद्राणीचाब्रवीच्छिवम् ॥ अजेयमेतत्त्रैलो
क्येचक्रंकृष्णेनधार्यते ७ बाणंत्रायस्वदेवत्वंयावच्चक्रंनमुंचति ॥ ततस्त्र्यक्षोवचःश्रुत्वादेवींलंबामथाब्रवीत् ८ गच्छैहिलंबेशीघ्रंत्वंबाणसंरक्षणंप्रति ॥ त
तोयोगंसमाधायअदृश्याहिमवत्सुता ९ कृष्णस्यैकस्यतद्रूपंदर्शयन्पार्श्वमागता ॥ चक्रोद्यतकरंदृष्ट्वाभगवंतंरणाजिरे ११० अंतर्द्धानमुपागम्यत्यज्यसावा
ससीपुनः ॥ परित्राणायबाणस्यविजयाधिष्ठिताततः ११ प्रमुखेवासुदेवस्यदिग्वासाकोटवीस्थिता ॥ तांदृष्ट्वाथपुनःप्राप्तांदेवींरुद्रस्यसंमताम् १२ लंबां
द्वितीयांतिष्ठंतींकृष्णोवचनमब्रवीत् ॥ भूयःसामर्पताम्राक्षीदिग्वस्त्रावस्थितारणे १३ बाणसंरक्षणपराहन्मिबाणंनसंशयः ॥ एवमुक्तातुकृष्णेनभूयोदेव्य
ब्रवीदिदम् १४ जानेत्वांसर्वभूतानांस्रष्टारंपुरुषोत्तमम् ॥ महाभागंमहादेवमनंतंलीनमव्ययम् १५ पद्मनाभंहृषीकेशंलोकानामादिसंभवम् ॥ ॥१६३॥
नार्हसेदेवहंतुंवैबाणमप्रतिमंरणे ११६

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ भवतीरक्षणार्थम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

प्रयच्छह्यभयंबाणेजीवपुत्रीत्वमेवच ॥ मयादत्तवरोह्येषभूयश्चपरिरक्ष्यते १७ नमेमिथ्यासमुद्योगंकर्तुमर्हसिमाधव ॥ एवमुक्तेतुवचनेदेव्यापरपुरंजयः ॥
११८ कृष्णःप्रभाषतेवाक्यंशृणुसत्यंतुभामिनि ॥ बाणोबाहुसहस्रेणनर्दतेदर्पमाश्रितः १९ एतेषांच्छेदनंत्वद्यकर्तव्यंनात्रसंशयः ॥ द्विबाहुनाचबाणे
नजीवपुत्रीभविष्यसि २० आसुरंदर्पमाश्रित्यनचमांसंश्रयिष्यति ॥ एवमुक्तेतुवचनेकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा २१ प्रोवाचदेवीबाणोयंदेवदत्तोभवेदिति ॥
अथतांकार्त्तिकेयस्यमातरंसोभिभाष्यवै २२ प्रोवाचबाणंसमरेवदतांप्रवरःप्रभुः ॥ युध्यतांयुध्यतांसंख्येभवतांकोटवीस्थिता २३ अशक्तानामिवरणे
धिग्बाणतवपौरुषम् ॥ एवमुक्त्वाततःकृष्णस्तच्चक्रंपरमात्मवान् २४ निमीलिताक्षोऽयमृजद्बाणंप्रतिमहाबलः ॥ क्षेपणाद्यस्यमुह्यंतिलोकाःसस्थाणुजंग
माः २५ क्रव्यादानिचभूतानितृप्तिंयांतिमहाम्रधे ॥ तमप्रतिमकर्माणंसमानंसूर्यवर्चसा २६ चक्रमुद्यम्यसमरेकोपदीप्तोगदाधरः ॥ समुत्सृजन्दानवंतेजःस
मरेस्वेनतेजसा २७ चिच्छेदबाहूश्चक्रेणश्रीधरःपरमौजसा ॥ अलातचक्रवत्तूर्णंभ्राम्यमाणंरणाजिरे २८ क्षिप्तंतुवासुदेवेनबाणस्यरणमूर्द्धनि ॥ विष्णुचक्रं
भ्रमत्याशुशैघ्याद्रूपंनदृश्यते २९ तस्यबाहुसहस्रस्यपर्यायेणपुनःपुनः ॥ बाणस्यच्छेदनंचक्रेतच्चक्रंरणमूर्द्धनि ३० कृत्वाद्विबाहुंतंबाणंछिन्नशाखामिवद्रु
मम् ॥ पुनःकराग्रेकृष्णस्यचक्रंप्राप्तंसुदर्शनम् ३१ वैशंपायनउवाच ॥ कृतकृत्येतुसंप्राप्तेचक्रेदैत्यनिपातने ॥ स्रवतातेनकायेनशोणितौघपरिप्लुतः ३२
अभवत्पर्वताकारश्छिन्नबाहुर्महासुरः ॥ असृङ्मत्तश्चविविधान्नादान्मुंचन्घनोयथा ३३ तस्यनादेनमहताकेशवोरिपुसूदनः ॥ चक्रंभूयःसमुत्क्रामंबाणना
शार्थमुद्यतः ॥ तमुपेत्यमहादेवःकुमारसहितोऽब्रवीत् ३४ ईश्वरउवाच ॥ कृष्णकृष्णमहाबाहोजानेत्वांपुरुषोत्तमम् ॥ मधुकैटभहंतारंदेवदेवसनातनम् ॥
३५ लोकानांत्वंगतिर्देवत्वत्प्रसूतमिदंजगत् ॥ अजेयस्त्वंत्रिभिर्लोकैःससुरासुरपन्नगैः ३६ तस्मात्संहरदिव्यंत्वमिदंचक्रंसमुद्यतम् ॥ अनिवार्यमसंहार्यं
रणेशत्रुभयंकरम् ३७ बाणस्यास्याभयंदत्तंमयाकेशिनिषूदन ॥ तन्मेनस्याद्वृथावाक्यमतस्त्वांक्षामयाम्यहम् ३८ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ जीवतांदेवबा
णोयंनेतच्चक्रंनिवर्तितम् ॥ मान्यस्त्वंदेवदेवानामसुराणांचसर्वशः ३९ नमस्तेस्तुगमिष्यामियत्कार्यंतेमहेश्वर ॥ नतावत्क्रियतेतस्मान्मामनुज्ञातुमर्ह
सि ४० एवमुक्त्वामहादेवंकृष्णस्तूर्णंमहामनाः ॥ जगामतत्रयत्रास्तेप्राद्युम्निःसायकैश्चितः ४१ गतेकृष्णेततोनंदीबाणमाहवचःशुभम् ॥ गच्छबाणप्रसन्न
स्यदेवदेवस्यचाग्रतः ४२ तच्छ्रुत्वानंदिवाक्यंतुबाणोगच्छतशीघ्रगः ॥ छिन्नबाहुंततोबाणंदृष्ट्वानंदीप्रतापवान् १४३

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ यत्कार्यंबाणवधाख्यंतन्नक्रियतेइत्यन्वयः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ १४३ ॥

अपवाह्यरथेनैनंयतोदेवस्ततोययौ ॥ ततोनंदीपुनर्बाणंप्रागुवाचोत्तरंवचः ४४ बाणबाणप्रनृत्यस्वश्रेयस्तवभविष्यति ॥ एषदेवोमहादेवःप्रसादसुमुखस्त

॥१६४॥ व ४५ शोणितौघप्लुतैर्गात्रैर्नंदिवाक्यप्रचोदितः ॥ जीवितार्थीततोबाणःप्रमुखेशंकरस्यवै ४६ अनृत्यद्भयसंविग्नोदानवःसविचेतनः ॥ तंदृष्ट्वाचप्रनृत्यंतंभ अ०१२६

याद्विग्नंपुनःपुनः ४७ नंदिवाक्यप्रजवितंभक्तानुग्रहकृद्भवः ॥ करुणावशमापन्नोमहादेवोब्रवीद्वचः ४८ ॥ ईश्वरउवाच ॥ वरंवृणीष्वबाणत्वंमनसायदभी

प्सासे ॥ प्रसादसुमुखस्तेहंप्रियोसिममदानव ४९ ॥ बाणउवाच ॥ अजरश्चामरश्चैवभवेयंसततंविभो ॥ एषमेप्रथमोदेववरोस्तुयदिमन्यसे ५०

देवउवाच ॥ तुल्योसिदैवतैर्बाणनमृत्युस्तवविद्यते ॥ अथापरंवृणीष्वाद्यअनुग्राह्योसिमेसदा ५१ ॥ बाणउवाच ॥ यथाहंशोणितैर्दिग्धोभृशार्तोव्रण

पीडितः ॥ भक्तानांनृत्यतांदेवपुत्रजन्मभवेद्भव ५२ श्रीहरउवाच ॥ निराहाराःक्षमावंतःसत्यार्जवसमाहिताः ॥ मद्भक्तायेपिनृत्यंतितेषामेवंभविष्य

ति ५३ तृतीयंत्वमथोबाणवरंवरमनोगतम् ॥ तद्विधास्यामितेपुत्रसफलोस्तुभवानिह ॥ ५४ ॥ बाणउवाच ॥ चक्रताडनजाघोरारुजातीव्राहिमेनघ ॥

वरेणासौतृतीयेनशांतिमच्छतुमेभव १५५ ॥ श्रीरुद्रउवाच ॥ एवंभवतुभद्रंतेनरुजाप्रभविष्यति ॥ अक्षतंतवगात्रंतुस्वस्थंस्वस्थंभविष्यति ५६ चतुर्थं

तेवरंदाम्निवृणीष्वयादिकांक्षसि ॥ नतेहंविमुखस्तातप्रसादसुमुखोह्यहम् ५७ बाणउवाच ॥ प्रमाथगणवंश्यस्यप्रथमःस्यामहंविभो ॥ महाकालइति

ख्यातिंगच्छेयंशाश्वतीःसमाः ५८ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंभविष्यतीत्याहबाणंदेवोमहेश्वरः ॥ दिव्यरूपोक्षतोगात्रैर्नीरुजस्तुममाश्रयात् ५९ ममा

तिसर्गाद्बाणत्वंभवचैवाकुतोभयः ॥ भूयस्तेपंचमंदाम्निप्रख्यातबलपौरुषम् ॥ पुनर्वरयभद्रंतेयत्तेमनसिवर्त्तते ६० ॥ बाणउवाच ॥ वैरूप्यमंगजंयन्मे

माभूदेवकदाचन ॥ द्विबाहुरपिमेदेहोनविरूपोभवेद्भव ६१ ॥ श्रीहरउवाच ॥ भवितासर्वमेतत्तेयथेच्छसिमहासुर ॥ भवत्वेवंनचादेयंभक्तानांविद्यते

मम ६२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोब्रवीन्महादेवोबाणांस्थितमथांतिके ॥ एवंभविष्यतेसर्वंयत्त्वयासमुदाहृतम् ६३ एतावदुक्त्वाभगवांस्त्रिनेत्रोगणसं

वृतः ॥ पश्यतांसर्वभूतानांतत्रैवांतरधीयत १६४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिउषाहरणेबाणासुरवरप्रदानंनामषड्विंशत्यधिकशत

तमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंवरान्सहून्प्राप्यबाणःप्रीतमनाभवत् ॥ जगामसहरुद्रेणमहाकालत्वमागतः १

वासुदेवोपिबहुधानारदंपर्यपृच्छत ॥ क्वानिरुद्धोस्तिभगवन्संयतोनागबंधनैः २ श्रोतुमिच्छामितत्वेनस्नेहक्लिन्नंहिमेमनः ॥ अनिरुद्धेहतेवीरेक्षुभिताद्वारकापुरी ३ शीघ्रंतंमोक्षयिष्यामोयदर्थंवयमागताः ॥ अद्यतंनष्टशत्रुंवैद्रष्टुमिच्छामहेवयम् ४ सप्रदेशस्तुभगवन्विदितस्तवसुव्रत ॥ एवमुक्तस्तुकृष्णेननारदःप्रत्यभाषत ५ कन्यापुरेकुमारोसौबद्धोनागैश्वमाधव ॥ एतस्मिन्नंतरेशीघ्रंचित्रलेखाप्युपस्थिता ६ बाणस्योत्तमशर्वस्यदैत्येंद्रस्यमहात्मनः ॥ इदमंतःपुरंदेवप्रविशस्वयथासुख ७ ततःप्रविष्टास्तेसर्वेह्यनिरुद्धस्यमोक्षणे ॥ बलःसुपर्णःकृष्णस्तुप्रद्युम्नोनारदस्तथा ८ ततोदृष्ट्वैवगरुडंयेनिरुद्धशरीरगाः ॥ शररूपामहासर्पाविष्टयित्वातनुंस्थिताः ९ तेसर्वेसहसादेहात्तस्यनिःसृत्यभोगिनः ॥ क्षितिंसमभिवर्तित्वाप्रकृत्यावस्थिताःशराः १० दृष्टस्पृष्टश्चकृष्णेनसोनिरुद्धोमहायशाः ॥ स्थितःप्रीतमनाभूत्वाप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ११ देवदेवसदायुद्धेजेतात्वमसिकेशव ॥ नशक्तःप्रमुखेस्थातुंसाक्षादपिशतक्रतुः १२ ततोमहाबलंदेवंबलभद्रंयशस्विनम् ॥ अभिवादयतेहृष्टःसोनिरुद्धोमहामनाः १३ माधवंचमहात्मानमभिवाद्यकृतांजलिः ॥ खगोत्तमंमहावीर्यंसुपर्णमभिवाद्यच १४ ततोमकरकेतुंचचित्रबाणधरंप्रभुम् ॥ पितरंसोभ्युपागम्यप्रद्युम्नमभिवादयत् १५ सखीगणवृताचैवसाचोषाभवनेस्थिता ॥ बलंचातिबलंचैववासुदेवंसुदुर्जयम् १६ असंख्यातगतिंचैवसुपर्णमभिवाद्यच ॥ पुष्पबाणधरंचैवलज्जमानाभ्यवादयत् १७ ततःशक्रस्यवचनान्नारदःपरमद्युतिः ॥ वासुदेवसमीपंसप्रहसन्पुनरागतः १८ वर्द्धापयतितंदेवंगोविंदंशत्रुसूदनं ॥ दिष्ट्याववर्द्धसिगोविंदअनिरुद्धसमागमात् १९ ततोऽनिरुद्धसहितानारदंप्रणताःस्थिताः ॥ आशीर्भिर्वर्द्धयित्वाचदेवर्षिःकृष्णमब्रवीत् २० अनिरुद्धस्यवीर्याख्योविवाहःक्रियतांविभो ॥ जंबूलमालिकांद्रष्टुंश्रद्धाहिममजायते २१ ततःप्रहसिताःसर्वेनारदस्यवचःश्रवात् ॥ कृष्णःप्रोवाचभगवन्क्रियतामाशुमाचिरं २२ एतस्मिन्नंतरेतातकुंभांडःसमुपस्थितः ॥ वैवाहिकांस्तुसंभारान्गृह्यकृष्णंनमस्यतु २३ ॥ कुंभांडउवाच ॥ ॥ कृष्णकृष्णमहाबाहोभवत्वमभयप्रदः ॥ शरणागतोस्मिदेवेशप्रसीदेषोंजलिस्तव २४ नारदस्यवचःश्रुत्वासर्वंप्रागेवचाच्युत ॥ अभयंयच्छतेतस्मैकुंभांडायमहात्मने २५ कुंभांडमंत्रिणांश्रेष्ठप्रीतोस्मितवसुव्रत ॥ मुक्तंतंतेविजानामिराष्ट्रिकोस्तुभवानिह ॥ सुज्ञातिपक्षःससुखोनिवृत्तोस्तुभवानिह २६

व्यः जंबुलमालिकांजंबूलंवरपक्षीयस्त्रीणांउपहासवचनंतस्यमालिकांपरंपराद्रष्टुंप्रश्रोतुम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २४ ॥ यच्छतेददातिप्रागेव ॥ २५ ॥ इहभूमौराष्ट्रिकोराष्ट्राधिपतिः शिवगणएवबाणगमनत्वात् ॥ २६ ॥

राज्यंचतेमयादत्तंचिरंजीवममाश्रयात् ॥ एवंदत्वाराज्यमस्मैकुंभांडायमहात्मने २७ विवाहमकरोत्तस्यानिरुद्धस्यजनार्दनः ॥ ततस्तुभगवान्वह्निस्तत्र स्वयमुपास्थितः २८ सविवाहोनिरुद्धस्यनक्षत्रेचशुभेभवत् ॥ ततोप्सरोगणश्चैवकौतुकंकर्तुमुद्यतः २९ स्नातस्त्वलंकृतस्तत्रसोनिरुद्धःस्वभार्यया ॥ त तःस्निग्धैःशुभैर्वाक्यैर्गंधर्वाश्चजगुस्तदा ३० नृत्यंत्यप्सरसश्चैवविवाहमुपशोभयन् ॥ ततोनिर्वर्तयित्वातुविवाहंशत्रुसूदनः ३१ अनिरुद्धस्यसुप्रज्ञःसर्व दैवगणैर्वृतः ॥ आमंत्र्यवरदंतत्ररुद्रंदेवनमस्कृतम् ३२ चकारगमनेबुद्धिंकृष्णःपरपुरंजयः ॥ द्वारकाभिमुखंकृष्णंज्ञात्वाशत्रुनिषूदनम् ३३ कुंभांडोवचनं प्राहप्रांजलिर्मधुसूदनम् ॥ बाणस्यगावास्तिष्ठंतिहस्तेतुवरुणस्यवै ३४ यासाममृतकल्पंवैक्षीरंक्षरतिमाधव ॥ तत्पीत्वातिबलश्चैवनरोभवतिदुर्जयः ३५ कुंभांडेनैवमाख्यातेहरिःप्रीतमनास्तदा ॥ गमनायमतिंचक्रेगंतव्यमितिनिश्चयम् ३६ ततस्तुभगवान्ब्रह्मावधार्ण्यमतुकेशवम् ॥ जगामब्रह्मलोकंसद्वृतः स्वभवनालये ३७ इंद्रोमरुद्गणयुतोद्वारकाभिमुखोययौ ॥ यतःकृष्णस्ततःसर्वेगच्छंतिजयकांक्षिणः ३८ वाहनेनमयूरेणसखीभिःपरिवारिता ॥ द्वार काभिमुखीह्युषादेव्याप्रस्थापिताययौ ॥ ततोबलश्चकृष्णश्चप्रद्युम्नश्चमहाबलः ३९ आरूढंतोगरुडमनिरुद्धश्चवीर्यवान् ॥ प्रस्थितश्चसतेजस्वीगरुडः पततांवरः ४० उन्मूलयंस्तरुगणानकंपयंश्चापिमेदिनीम् ॥ आकुलाश्चदिशःसर्वारेणुध्वस्तमिवांबरम् ४१ गरुडेसंप्रयातेभून्मंदरश्मिर्दिवाकरः ॥ तत स्तेदीर्घमध्वानंप्रययुःपुरुषर्षभाः ४२ आरुह्यगरुडंसर्वेजित्वाबाणंमहौजसम् ॥ ततोंबरतलस्थास्तेवारुणींदिशमास्थिताः ४३ अपश्यंतमहात्मानोगा वोदिव्यपयःप्रदाः ॥ वेलावनविचारिण्योनानावर्णाःसहस्रशः ४४ अवज्ञायतदारूपंकुंभांडवचनाश्रयात् ॥ कृष्णःप्रहरतांश्रेष्ठस्तत्वतोर्थविशारदः ४५ निशम्यबाणगावस्तुतासुचक्रेमनस्तदा ॥ आस्थितोगरुडंप्राहसतुलोकादिरव्ययः ४६ ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ वैनतेयप्रयाहित्वंयत्रबाणस्यगोधनम् ॥ या सांपीत्वाकिलक्षीरममृतत्वमवाप्नुयात्, ४७ आहमांसत्यभामाचबाणगावोममानय ॥ यासांपीत्वाकिलक्षीरंनजीर्यंतिमहासुराः ४८ विजराश्चजरांत्यक्त्वा भवंतिकिलजंतवः ॥ ताआनयस्वभद्रंतेयदिधर्मोनलुप्यते ४९ अथवाकार्यलोपोवैमैवतासुमनःकृथाः ॥ इतिमामब्रवीत्सत्याताश्चैताविदितामम ५० ॥ गरुडउवाच ॥ दृश्यंतेगावएतास्ताद्दृष्ट्वामांवरुणालयम् ॥ विशांतिसहसासर्वाःकार्यमत्रविधीयताम् ५१ इत्युक्त्वाचैवगरुडःपक्षवातेनसागरम् ॥ सहसा क्षोभयित्वाचविवेशवरुणालयम् ५२ दृष्ट्वाजवेनगरुडंप्राप्तंवैवरुणालयम् ॥ वारुणाश्चगणाःसर्वेविभ्रांताःप्राचलंस्तदा ५३

दृश्यंतेः गावः वेलासमुद्रतीरप्रांतस्तत्रवनंतत्रचारिण्यः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ नजीर्यंतिनजरांप्राप्नुवंति ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० कार्यउचितं ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ६९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥

ततस्तुवारुणंसैन्यमभिज्ञातुंसुदुर्ज्जयम् ॥ प्रमुखेवासुदेवस्यनानाप्रहरणोद्यतम् ॥ तद्युद्धमभवद्धोरंवारुणैःपन्नगारिणा ५४ तेषामापततांसंख्येवारुणा
नांसहस्रशः ॥ भग्नंवलमनाधृष्यंकेशवेनमहात्मना ५५ ततस्तेप्रद्रुतायातेतमेववरुणालयम् ॥ षष्टिंरथसहस्राणिषष्टिंरथशतानिच ५६ वारुणानि
चयुद्धानिदीप्तशस्त्राणिसंयुगे ॥ तद्बलंवलिभिःशूरैर्बलदेवजनार्दनैः ५७ प्रद्युम्नेनानिरुद्धेनगरुडेनचसर्वशः ॥ शरौघैर्विविधैस्तीक्ष्णैर्वध्यमानंसमंततः ५८
ततोभग्नंवलंदृष्ट्वाकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ वरुणस्त्वथसंक्रुद्धोनिर्ययौयत्रकेशवः ५९ ऋषिभिर्देवगंधर्वैस्तथैवाप्सरसांगणैः ॥ संस्तूयमानोवहुधावरुणःप्रत्य
दृश्यत ६० छत्रेणध्रियमाणेनपांडुरेणवपुष्मता ॥ सलिलस्राविणाश्रेष्ठंचापमुद्यम्यधिष्ठितः ६१ अपांपतिरतिक्रुद्धःपुत्रपौत्रबलान्वितः ॥ आह्वयन्निवयु
द्धायविस्फारितमहाधनुः ६२ सतुप्राध्मापयच्छंखंवरुणःसमधावत ॥ हरिंहरइवक्रुद्धोवाणजालैःसमावृणोत ६३ ततःप्राध्मायजलजंपांचजन्यंजनार्दनः ॥
वाणजालैर्दिशःसर्वास्ततश्चक्रेमहाबलः ६४ ततःशरौघैर्विमलैर्वरुणःपीडितोरणे ॥ स्मयन्निवततःकृष्णंवरुणःप्रत्ययुध्यत ६५ ततोस्त्रंवैष्णवंघोरमभिमंत्र्या
हवेस्थितः ॥ वासुदेवोब्रवीद्वाक्यंप्रमुखेतस्यधीमतः ६६ इदमस्त्रंमहाघोरंवैष्णवंशत्रुसूदनम् ॥ मयोद्यतंवधार्थंतेतिष्ठेदानींस्थिरोभव ६७ ततोस्त्रंवरुणोदे
वोह्यस्त्रंवैष्णवमुद्यतः ॥ वारुणास्त्रेणसंयोज्यविननादमहाबलः ६८ तस्यास्त्रेविततान्ह्यापोवरुणस्याविनिःसृताः ॥ वैष्णवास्त्रस्यशमनेवर्त्ततेसामितिंजयः ६९
आपस्तुवारुणास्तत्रक्षिप्ताक्षिप्ताज्वलंतिवै ॥ दह्यंतेवारुणास्तत्रततोऽस्त्रेज्वलितेपुनः ७० वैष्णवेतुमहावीर्येदिशोभीताविदुद्रुवुः ॥ तद्बलंज्वलितंदृष्ट्वा
वरुणःकृष्णमब्रवीत् ७१ स्मरस्वप्रकृतिंपूर्वामव्यक्तांव्यक्तलक्षणाम् ॥ तमोजहिमहाभागतमसामुह्यसेकथम् ७२ सत्वस्थोनित्यमासीस्त्वंयोगीश्वरमहा
मते ॥ पंचभूताश्रयान्दोषानहंकारंचवर्जय ७३ यायातेवैष्णवीमूर्तिस्तस्याज्येष्ठोह्यहंतव ॥ ज्येष्ठभावेनमान्यंतुकिंमांत्वंदग्धुमिच्छसि ७४ नाग्निर्वि
क्रमतेह्यग्नौत्यजकोपंयुधांवर ॥ त्वयिनप्रभविष्याभिजगतःप्रभवोह्यसि ७५ पूर्वंहियात्वयासृष्टाप्रकृतिर्विकृतात्मिका ॥ धर्मिणीबीजभावेनपूर्वंधर्मंसमा
श्रिता ७६ आग्नेयंवैष्णवंसौम्यंप्रकृत्यैवेदमादितः ॥ त्वयासृष्टंजगदिदंसकथंमयिवर्तते ७७ अजेयःशाश्वतोदेवःस्वयंभूर्भूतभावनः ॥ अक्षरंचक्षरंचैवभावाभा
वौमहाद्युते ७८ रक्षमांरक्षणीयोहंत्वयानघनमोस्तुते ॥ आदिकर्त्तासिलोकानांत्वयैतद्बहुलीकृतम् ७९

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ प्रकृतिर्माया विकृतंमहदादिकार्यंतदात्मिकाधर्मिणीपरिणामिनीपूर्वंधर्मंजायतइत्येवंरूपंतस्ताजन्म लभमानेत्यर्थः बीजभावेनजगत्कारणत्वेनचउपेतेतिशेषः ॥ ७६ ॥
॥ ७७ ॥ ७८ त्वयैवस्वात्मनैवबहुलीकृतंइदंदृश्यमितिशेषः ॥ ७९ ॥

प्रकृतिःकारणंतंत्वांद्वेष्टीतितादृगःप्रकृतिद्वेषीअहंन ॥ ८० ॥ विकारेषुअहंकारादिषुयाप्रकृतिःपूर्ववासनालीभद्वेषादिरूपा तस्याः विकारः स्तेयहिंसादिरूपस्तस्यशमनार्थंत्वंत्र
र्तसेदुष्टनिग्रहार्थंतवावतारइत्यर्थः ॥ ८१ ॥ तेतेविकाराःक्रोधादयःविकाराणांदुष्टानांविकारायविनाशाय नतुमंदानपेक्ष्यभवान्विकुरुते सर्वात्मनस्तवयद्यपिकश्चिदपिक्रोधोनास्ति
तथापिक्रोधिनएवस्वदोषात्त्वांक्रोधवंतंपश्यंतीत्यर्थः ॥ ८२ ॥ इदंजगत्तमसादेहात्मबुद्ध्यामोहोवैयर्थ्यंइदंमेमूयादिदंमेमाभूयादित्येवंरूपः ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥

॥१६६॥ अ०१२७

विक्रीडसिमहादेवबालक्रीडनकैरिव ॥ नह्यहंप्रकृतिद्वेषीनाहंप्रकृतिदूषकः ८० प्रकृतिर्याविकारेतेवर्ततेपुरुषर्षभ ॥ तस्याविकारशमनेवर्तसेत्वंमहाद्युते
८१ विकारोवाविकाराणांविकारायनतेनघ ॥ तानधर्मविदोमंदान्भवान्विकुरुतेसदा ८२ इदंप्रकृतिजैर्दोषैस्तमसामुह्यतेयदा ॥ रजसावापिसंस्पृष्टंतत
दामोहःप्रवर्तते ८३ परावरज्ञःसर्वज्ञऐश्वर्यविधिमास्थितः ॥ किंमोहयसिनःसर्वान्प्रजापतिरिवस्वयम् ८४ वरुणेनैवमुक्तस्तुकृष्णोलोकपरायणः ॥ भावज्ञः
सर्वकृद्वीरस्ततःप्रीतमनाह्यभूत् ८५ इत्येवमुक्तःकृष्णस्तुप्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ ॥ गावःप्रयच्छमेवीरशांत्यर्थंभीमविक्रम ८६
इत्येवमुक्तेकृष्णेनवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ वरुणोह्यब्रवीद्भूयःशृणुमेमधुसूदन ॥ ८७ ॥ वरुणउवाच ॥ ॥ बाणेनसार्धंसमयोमयादेवकृतःपुरा ॥ कथं
चसमयंकृत्वाकुर्यांविफलमन्यथा ८८ त्वमेववेदसर्वस्ययथासमयभेदकः ॥ चारित्रंदुष्यतेतेननचसद्भिःप्रशस्यते ८९ धर्मभागीश्वरोनित्यंवर्ज्यतेमधुसूदन
॥ नचलोकानवाप्नोतिपापःसमयभेदकः ९० प्रसीदधर्मलोपश्चमाभून्मेमधुसूदनः ॥ नमांसमयभेदेनयोक्तुमर्हसिमाधव ९१ जीवन्नाहंप्रदास्यामिगावोवैवृ
षभेक्षण ॥ हत्वानयस्वमांगावएषमेसमयःपुरा ९२ एतच्चमेसमाख्यातंसमयंमधुसूदन॥ सत्यमेवमहाबाहोनमिथ्यातुसुरेश्वर ९३ यद्येवाहमनुग्राह्योरक्षमां
मधुसूदन ॥ अथवागोषुनिर्बंधोहत्वानयमहाभुज ॥ ९४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ वरुणेनैवमुक्तस्तुयदूनांवंशवर्द्धनः ॥ अभेद्यंसमयंमत्वान्यस्त
वादोगवांप्रति ९५ सप्रहस्यततोवाक्यंव्याजहारार्थकोविदः ॥ तस्मान्मुक्तोसियद्येवंबाणेनसमयःकृतः ९६ प्रसृतैर्मधुरैर्वाक्यैस्तत्वार्थमधुभाषितैः ॥ कथं
पापंकरिष्यामिवरुणत्वय्यहंप्रभो ॥ गच्छमुक्तोसिवरुणसत्यसंधोसिनोभवान् ९७ त्वत्प्रियार्थंमयामुक्ताबाणगावोनसंशयः ॥ ततस्तूर्यनिनादैश्चभेरीणांच
महास्वनैः ९८ अर्घमादायवरुणःकेशवंप्रत्यपूजयत् ॥ केशवोर्घंतदागृह्यवरुणाद्यदुनंदनः ९९ बलंचापूजयद्देवःकुशलीवसमाहितः ॥ वरुणायाभयंदत्वावासु
देवःप्रतापवान्,१०० द्वारकांप्रस्थितःशौरिःशचीपतिसहायवान् ॥ तत्रदेवाःसमरुतःससाध्याःसिद्धचारणाः ॥ १ ॥

॥ ८७ ॥ समयोयंजीवन्नहमन्यस्मैतवगानप्रदास्यामीत्येवंरूपोनिश्चयः ॥ ८८ ॥ भेदकःनप्रशस्यतेचारित्रंचास्यदुष्यतइत्यन्वयः ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ मांहत्वागा
वःगानयस्व ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ न्यस्तवादस्त्यक्तप्रतिज्ञः ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ नोस्माकंसंबंधीभवान् ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

॥ २ ॥ यशसाकीर्त्यमानेनविजयेनआशास्यमानेन ॥ ३ ॥ ४ ॥ शुभैः प्रासादैर्युक्तामितिशेषः निशाम्याऽऽलोच्य ॥ ५ ॥ संज्ञांस्वागमनज्ञापनम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९

गंधर्वाप्सरसश्चैवकिंनराश्चांतरिक्षगाः ॥ अनुगच्छंतिभूतेशंसर्वभूतादिमव्ययम् २ आदित्यावसवोरुद्रा आश्विनौयक्षराक्षसाः ॥ विद्याधरगणाश्चैवयेचान्ये सिद्धचारणाः ॥ गच्छंतमनुगच्छंतियशसाविजयेनच ३ नारदश्चमहाभागःप्रस्थितोद्वारकांप्रति ॥ तुष्टोबाणजयंद्रष्टुंवरुणंचकलिप्रियः ४ कैलासशिखरप्रख्यैःप्रासादैःकंदरैःशुभैः ॥ दूरान्निशाम्यमधुहाद्वारकांद्वारमालिनीम् ५ पांचजन्यस्यनिर्घोषंचक्रेचक्रगदाधरः ॥ संज्ञांप्रयच्छतेदेवोद्वारकापुरवासिनाम् ६ देवानुयानानिर्घोषंपांचजन्यस्यनिःस्वनम् ॥ श्रुत्वाद्वारवतींसर्वेप्रहर्षमतुलंगताः ७ पूर्णकुंभैश्चलाजैश्चवहुविन्यस्तविस्तरैः ॥ द्वारोपशोभितांकृत्वा सर्वांद्वारवतींपुरीम् ८ सुश्लिष्टरथ्यांमश्रीकांबहुरत्नोपशोभिताम् ॥ विप्राश्चार्घंसमादाययथैवकुलनैगमाः ९ जयशब्दैश्चविविधैःपूजयंतिस्ममाधवम् ॥ वैनतेयेतमासीनंनीलांजनचयोपमम् १० ववंदिरेतदाकृष्णंश्रियापरमयायुतम् ॥ तमानुपूर्व्यापूर्णाश्चपूजयंतिमहाबलम् ११ अनंतंकेशिहंतारंश्रेष्ठिपूर्वाश्चश्रेणयः ॥ ऋषिभिर्देवगंधर्वैश्चारणैश्चसमंततः १२ स्तूयतेपुंडरीकाक्षोद्वारकोपवनेस्थितः ॥ तदाश्चर्यमपश्यंतदाशार्हगणसत्तमाः १३ प्रहर्षमतुलंप्राप्ताद्दष्ट्वाकृष्णंमहाभुजम् ॥ बाणंजित्वामहादेवमायांतंपुरुषोत्तमम् १४ द्वारकावासिनांवाचश्चरंतिबहुधातदा ॥ प्राप्तेकृष्णेमहाभागेयादवानांमहारथे १५ गत्वाचदूरमध्वानंसुपर्णोद्रुतमागतः ॥ धन्याःस्मोनुगृहीताःस्मोयेषांवैजगतःपिता १६ रक्षिताचैवगोप्ताचदीर्घबाहुर्महाभुजः ॥ वैनतेयंसमारुह्य जित्वाबाणंसुदुर्जयम् १७ प्राप्तोयंपुंडरीकाक्षोमनांस्याह्लादयन्निव ॥ एवंकथयतामेवद्वारकावासिनांतदा १८ वासुदेवगृहंदेवाविविशुस्तेमहारथाः ॥ अवतीर्यसुपर्णात्तुवासुदेवोबलस्तदा १९ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चगृहान्प्रविविशुस्तदा ॥ ततोदेवविमानानिसंचरंतितदादिवं २० अवस्थितानिदृश्यंतनानारूपाणिसर्वशः ॥ हंसर्षभमयूरैर्नागैर्वाजिसारसबर्हिणैः ॥ भास्वंतितानिदृश्यंतेविमानानिसहस्रशः २१ अथकृष्णोब्रवीद्वाक्यंकुमारांस्तान्सहस्रशः ॥ प्रद्युम्नादीन्समस्तांस्तुश्लक्ष्णंमधुरयागिरा २२ एतेरुद्रास्तथादित्यावसवोथाश्विनावपि ॥ साध्यादेवास्तथान्येचवंदध्वंचयथाक्रमम् २३ सहस्राक्षंमहाभागंदानवानांभयंकरम् ॥ वंदध्वंसहिताःशक्रंसगणंनागवाहनं २४ सप्तर्षयोमहाभागाभृग्वांगिरसमाश्रिताः ॥ ऋषयश्चमहात्मानोवंदध्वंचयथासुखं १२५ एतेचक्रधराश्चैवतानवंदतसर्वशः ॥ सागराश्चह्रदाश्चैवमत्प्रियार्थमिहागताः २६ दिशश्चविदिशश्चैववंदध्वंचयथाक्रमं ॥ वासुकिप्रमुखाश्चैवनागावैसुमहाबलाः २७ गावश्चमत्प्रियार्थंवैवंदध्वंचयथाक्रमं ॥ ज्योतींषिसहनक्षत्रैर्यक्षराक्षसकिन्नरैः २८

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ गत्वाचदूरमित्यादिजनवाक्यम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ हंसादिभिर्युक्तानि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २५ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ प्राप्यतेदेवानामपिदर्शनमितिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ सात्वतांसात्वतानांएषमुख्यःसात्वतइत्यर्थः यदुनंदनंअनिरुद्धम् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥
॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अविरसंसंमुखंयथास्यात्तथा कालोयास्यत्यविरतमितिवा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ सहस्रशःयुगपत्निर्वमंतः सुखान्निःसारयंतःकिलकिलाश

 आगतामात्प्रियार्थंवैवंध्वंचयथाक्रमम् ॥ वासुदेववचःश्रुत्वाकुमाराःप्रणताःस्थिताः २९ यथाक्रमेणसर्वेषांदेवतानांमहात्मनाम् ॥ सर्वानादिवौकसोदृष्ट्वा
पौराविस्मयमागताः ३० पूजार्थमथसंभारान्प्रगृह्यद्रुतमागताः ॥ अहोसुमहदाश्चर्यंवासुदेवस्यसंश्रयात् ३१ प्राप्यतेयदिहास्माभिरितिवाचश्चरंत्युत ॥
ततश्चंदनचूर्णैश्चगंधपुष्पैश्चसर्वशः ३२ किरंतिपौराःसर्वांस्तान्पूजयंतोदिवौकसः ॥ लाजैःप्रणामैर्धूपैश्चवाद्यध्वनियमैस्तथा ३३ द्वारकावासिनःसर्वेपूज
यंतिदिवौकसः ॥ आहुकंवासुदेवंचसांबंचयदुनंदनम् ३४ सात्यकिंचोल्मुकंचैवविपृथुंचमहाबलम् ॥ अक्रूरंचमहाभागंतथानिषधमेवच ३५ एतान्परि
ष्वज्यतदामूर्ध्निचाघ्रायवासवः ॥ अथशक्रोमहाभागःसमक्षंयदुमंडले ३६ स्तुवंतंकेशिहंतारंतत्रोवाचोत्तरंवचः ॥ सात्वतःसात्वतामेवसर्वेषांयदुनंदनम् ॥
३७ मोक्षयित्वारणेचैवयशसापौरुषेणच ॥ महादेवस्यमिषतोगुहस्यचमहात्मनः १३८ एषबाणंरणेजित्वाद्वारकांपुनरागतः ॥ सहस्रबाहोर्बाहूनांकृत्वा
द्व्यमनुत्तमम् ३९ स्थापयित्वाद्विबाहुत्वेप्राप्तोयंस्वपुरंहरिः ॥ यदर्थंजन्मकृष्णस्यमानुषेषुमहात्मनः ४० तदप्यवसितंकार्यंनष्टशोकावयंकृताः ॥ पिब
तामधुमाध्वीकंभवतांप्रीतिपूर्वकम् ४१ कालोयास्यत्यविरसंविषयेष्वेवत्यज्यताम् ॥ बाहूनांसंश्रयात्सर्वेवयमस्यमहात्मनः ४२ प्रनष्टशोकारंस्या
मःसर्वएवयथासुखम् ॥ एवंस्तुत्वासहस्राक्षःकेशवंदानवांतकम् ४३ आपृच्छ्यतंमहाभागःसर्वदेवगणैर्वृतः ॥ ततःपुनःपरिष्वज्यकृष्णंलोकनमस्कृतम् ॥
पुरंदरोदिवंयातःसहदेवमरुद्गणैः ४४ ऋषयश्चमहात्मानोजयाशीर्भिर्महौजसम् ॥ यथागतंपुनर्यातायक्षराक्षसकिन्नराः ४५ पुरंदरेदिवंयातेपद्मनाभोमहा
बलः ॥ अपृच्छतमहाभागःसर्वान्कुशलमव्ययम् ४६ ततःकिलकिलाशब्दंनिर्वमंतःसहस्रशः ॥ गच्छंतिकौमुदींद्रष्टुंसोऽनघःप्रीयतेसदा ४७ द्वारकांप्राप्य
कृष्णस्तुरेमेयदुगणैःसह ॥ विविधान्सर्वकामार्थानश्रियापरमयायुतः ॥ १४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिद्वारकायांगमनेसप्त
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथाहुकोमहाबाहुःकृष्णंप्राहमहाद्युतिः ॥ हर्षादुत्फुल्लनयनःश्रूयतांयदु
नंदन १ एवंगतेनिरुद्धस्याक्रियतांमहदुत्सवः ॥ क्षेमात्प्रत्यागतंदृष्ट्वासेव्यमानःसहासते २

ब्दंआश्चर्यंआश्चर्यमितिवदंतइत्यर्थःकौमुदीमिवकौमुदींकृष्णमुखचंद्रप्रभांसकृष्णःअनघःशुद्धःप्रीयतेतेषांभक्त्येतिभावः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इतिश्रीम०खि०ह०वि०टीकायांसप्त
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अथाहुकइति ॥ १ ॥ यतोऽस्मदीयाःसर्वेसेव्यमानाः अप्सराप्रभृतिभिःसहआसतेऽतोऽनिरुद्धस्यमहदुत्सवः क्रियता
मित्यन्वयः ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ २५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ २३ ॥ शकट

उषापिचमहाभागासखीभिःपरिवारिता ॥ रमतेपरयाप्रीत्याचानिरुद्धेनसंगता ३ कुंभांडदुहितारामाउषायाःसखिमंडले ॥ प्रवेश्यतांमहाभागावैदर्भी वर्द्धयत्युत ४ सांवायदीयतांरामाकुंभांडदुहिताशुभा ॥ शेषाश्चकन्यान्यस्यंतांकुमाराणांयथाक्रमम् ५ वर्त्ततेसोत्सवस्तत्रअनिरुद्धस्यवेश्मानि ॥ गृहेश्री धन्वनश्चैवशुभस्तत्रप्रवर्त्तते ६ वादयातिपुरेतत्रनार्योमदवशंगताः ॥ नृत्यंतेचाप्सरास्तत्रगायंतिचतथापराः ७ काश्चित्प्रमुदितास्तत्रकाश्चिदन्योन्यमब्रुव न् ॥ नानावर्णांबरधराःक्रीडमानास्ततस्ततः ८ अभियांतिततोन्योन्यंकाश्चिन्मदवशात्स्वयम् ॥ क्रीडंतिकाश्चिदक्षैस्तुहर्षादुत्फुल्ललोचनाः ९ मायूरंर थमारुह्यसखीभिःपरिवारिता ॥ उषासंतोषितादेव्यारुद्राण्याप्रतिगृह्यताम् १० इयंचैवकुलश्लाघ्यानाम्नोषासुंदरीवरा ॥ बाणपुत्रीतववधूःप्रतिगृह्णी ष्वभामिनी ११ ततःप्रतिगृहीतासास्त्रीभिराचारमंगलैः ॥ प्रवेशिताचसावेश्मअनिरुद्धस्यशोभना १२ देवकीरोहिणीचैवरुक्मिण्यथावैदर्भजा ॥ दृष्ट्वा निरुद्धंरोदंत्यःस्नेहहर्षसमन्विताः १३ रेवतीरुक्मिणीचैवगृहमुख्यंप्रवेशयत ॥ वधूर्वृद्धासिदिष्ट्यात्वमनिरुद्धस्यदर्शनात् १४ ततस्तूर्यप्रणादैस्तावरनार्यः शुभाननाः ॥ क्रियामारेभिरेकर्त्तुमुषाचगृहसंस्थिता १५ ततोहर्म्यतलस्थासात्रृष्णिपुंगवसंस्थिता ॥ रमतेसर्वसदृशैरुपभोगैर्वरानना १६ चित्रलेखाचसु श्रोणीअप्सरारूपधारिणी ॥ अपृष्ट्वाचसखीवर्गमुपांचत्रिदिवंगता १७ गतासुतासुसर्वासुसखीष्वसुरसुंदरी ॥ मायावत्यागृहंनीताप्रथमंसानिमंत्रिता १८ सातुप्रद्युम्नगृहेणस्नुषांदृष्ट्वासुमध्यमा ॥ वासोभिरन्नपानैश्चपूजयामाससुंदरीम् १९ ततःक्रमेणसर्वास्तावधूमूपांयदुस्त्रियः ॥ आचारमनुपश्यंत्यः स्वधर्ममुपचक्रिरे २० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंमयाकुरुकुलोद्वह ॥ यथाबाणोजितःसंख्येजीवन्मुक्तश्चविष्णुना २१ द्वारका यांततःकृष्णोरेमेयदुगणैर्वृतः ॥ अन्वशासन्महींकृत्स्नांपरयासंयुतोमुदा २२ एवमेषोवतीर्णोवैपृथिव्यांपृथिवीपते ॥ विष्णुर्यदुकुलश्रेष्ठोवासुदेवेतिवि श्रुतः २३ एतैश्चकारणैःश्रीमान्वसुदेवकुलेप्रभुः ॥ जातोवृष्णिपुदेवक्यांयन्मांत्वंपरिपृच्छसि २४ निवृत्तेनारदप्रश्नेयन्मयोक्तंसमासतः ॥ श्रुतास्तेविस्त राःसर्वेयेपूर्वंजनमेजय २५ विष्णोस्तुमाथुरेकल्पेयत्रतेसंशयोमहान् ॥ वासुदेवगतिश्चैवसामयासमुदाहृता २६ आश्चर्यंचैवनान्यद्वैकृष्णश्चाश्चर्यसंनि धिः ॥ सर्वेष्वाश्चर्यकल्पेपुनास्त्याश्चर्यमवैष्णवम् २७

मंगादिवरुणजयांतैः ॥ २४ ॥ निवृत्तेदत्तोत्तरत्वेनसमाहितेनारदप्रकृतआश्चर्यकोधन्यइत्येवंरूपंयेपूर्वंउक्ताइतिशेषः ॥ २५ ॥ यत्रकःसर्वोत्तमइत्येवंरूपेविषयेतेतवसंशयो भूत्सोयोमाथुरेकल्पेयदुप्रभवतोऽवतारेरुद्रजयेननिर्णीतइत्यर्थः वासुदेवात्मिकागतिः परायणंवसुदेवगतिःसाप्रसिद्धा तद्विष्णोःपरमंपदं साकाष्ठासापरागतिरित्याद्यागमेषुइत्य र्थः ॥ २६ सर्वेष्विति अन्यत्राप्याश्चर्यदर्शनंविष्ण्वनुप्रवेशादेवेत्यर्थः ॥ २७ ॥

एषविष्णुः धनिनांधन्यकृत्तत्स्वयंधन्यइत्यभ्यंकरोति एषह्येवानंदयतीतिश्रुतेः धन्यानांमानुषानंदादिहिरण्यगर्भांतानामानंदिनांआनंदभावनः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥
॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ हरिवंशंश्रुतवान्यतः अतोनिर्मलोनिष्पापोऽभूत् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिटीकायां

एषधन्योहिधन्यानांधन्यकृद्धन्यभावनः ॥ देवेषुतुसदैत्येषुनास्तिधन्यतरोच्युतात् २८ आदित्यावसवोरुद्राअश्विनौमरुतस्तथा ॥ गगनंभूर्दिशश्चैवस
लिलंज्योतिरेवच २९ एषधाताविधाताचसंहर्ताचैवनित्यशः ॥ सत्यंधर्मस्तपश्चैवब्रह्माचैवपितामहः ३० अनंतश्चैवनागानांरुद्राणांशंकरःस्मृतः ॥ जं
गमाजंगमंचैवजगन्नारायणोद्भवम् ३१ एतस्माच्चजगत्सर्वंप्रसूयेतजनार्दनात् ॥ जगच्चसर्वंदेवेशंतंनमस्कुरुभारत ३२ पूज्यश्चसततंसर्वैर्देवैरेषसनातनः ॥
इत्युक्तंबाणयुद्धंतेमाहात्म्यंकेशवस्यतु ३३ वंशप्रतिष्ठामतुलांश्रवणादेवलप्स्यसे ॥ येचेदंधारयिष्यंतिबाणयुद्धमनुत्तमम् ३४ केशवस्यचमाहात्म्यंनाध
र्मस्तान्भजिष्यति ॥ एषातेवैष्णवीचर्यामयाकार्त्स्न्येनकीर्तिता ३५ पृच्छतस्तातयज्ञेस्मिन्निवृत्तेजनमेजय ॥ आश्चर्यपर्वनिखिलयोहीदंधारयेन्नृप ३६
सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेसगच्छति ॥ कल्यमुत्थाययोनित्यंकीर्तयेत्सुसमाहितः ३७ नतस्यदुर्लभंकिंचिदिहलोकेपरत्रच ॥ ब्राह्मणःसर्ववेदीस्यात्क्षत्रि
योविजयीभवेत् ३८ वैश्योधनसमृद्धःस्याच्छूद्रःक्षमानवाप्नुयात् ॥ नाशुभंप्राप्नुयात्किंचिद्दीर्घमायुर्लभेतसः ३९ सौतिरुवाच ॥ इतिपारीक्षितोराजावैशं
पायनभाषितम् ॥ श्रुतवानचलोभूत्वाहरिवंशंद्विजोत्तमाः ४० एवंशौनकसंक्षेपाद्विस्तरेणतथैवच ॥ प्रोक्तावैसर्ववंशास्तेकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ४१
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेविष्णुपर्वणिउषाहरणसमाप्तिर्नामाष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ समाप्तमिदंविष्णुपर्व ॥ ॥ छ ॥ ॥

ष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

१ लिखितपुस्तके अध्यायद्वयंभविष्यपर्वस्यमत्रपर्वणिलिखित्वैतत्पर्वसमाप्तिः ।

॥ इति श्रीहरिवंशांतर्गतं द्वितीयं विष्णुपर्व समाप्तम् ॥

॥ अथ श्रीमन्महाभारतेहरिवंशांतर्गतं तृतीयं भविष्यपर्व प्रारभ्यते ॥

 श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ जनमेजयस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ । ५ । ६ ॥ ७ ॥ अन्वगच्छत् गर्भिण्येवेत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ निघृष्टौकृतचिह्नौ ॥ ॥ १२ ॥
अजःछागःतद्वत्श्यामौ समारूढौ तथैवकृष्णरूपवंतावेदत्रद्धिंप्राप्तौ ॥ १३ ॥ वेमकोनामस्वर्गस्थःकश्चिद्नृप तस्यशालायांगृहे द्विजाभ्यांकौशिकपिप्पलादाभ्याम् ॥ १४ ॥

॥ १ ॥ श्रीगोपालकृष्णायनमः ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ जनमेजयस्यकेपुत्राःपठ्यंतेलौमहर्षणे ॥ कास्मिन्प्रतिष्ठितोवंशःपांडवनांमहात्मनाम् १ एतदिच्छा अ० १
म्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे ॥ त्वत्तःकथयत सर्वंवेद्म्यहंतत्परिस्फुटम् २ सौतिरुवाच ॥ ॥ पारिक्षितस्यकाश्यायांद्वौपुत्रौसंबभूवतुः ॥ चंद्रापीडश्च
नृपतिःसूर्यापीडश्चमोक्षवित् ३ चंद्रापीडस्यपुत्राणांशतमुत्तमधन्विनाम् ॥ जानमेजयइत्येवंक्षात्रंभुविपरिश्रुतम् ४ तेषांश्रेष्ठस्तुराजासीत्पुरेवाराणसा
ह्वये ॥ सत्यकर्णोमहाबाहुर्यज्वाविपुलदक्षिण ५ सत्यकर्णस्यदायादःश्वेतकर्णःप्रतापवान् ॥ अपुत्रःसतुधर्मात्माप्रविवेशतपोवनम् ६ तस्माद्वनगताद्ग
र्भंयादवीप्रत्यपद्यत ॥ सुचारोर्दुहितासुभ्रूर्मालिनीभ्रातृमालिनी ७ सतुजन्मनिगर्भस्यश्वेतकर्ण प्रजेश्वरः ॥ अन्वगच्छद्गतंपूर्वैर्महाप्रस्थानमच्युतम् ८
सादृष्ट्वासंप्रयातंतंमालिनीपृष्ठतोऽन्वियात् ॥ पथिसासुषुवेसुभ्रूर्वनेराजीवलोचनम् ९ कुमारंतंपरित्यज्यभर्तारंचान्वगच्छत ॥ पतिव्रतामहाभागाद्रौप
दीवपुरापतीन् १० सतुराजकुमारोसौगिरिकुंजेरुरोदह ॥ छायार्थंतस्यमेघास्तुप्रादुरासन्समंततः ११ श्रविष्ठायाश्चपुत्रौद्वौपिप्पलादश्चकौशिकः ॥ दृष्ट्वा
कृपान्वितौगृह्यतंप्रक्षालयतांजलैः ॥ निघृष्टौतस्यतौपार्श्वौशिलायांरुधिरप्लुतौ १२ अजश्यामौतुपार्श्वौतावुभावपिसमाहितौ ॥ तथैवतुसमारूढौअज
पार्श्वस्ततोऽभवत् १३ ततोऽजपार्श्वइतितौचक्रातेतस्यनामह ॥ सतुवेमकशालायांद्विजाभ्यामभिवर्धितः १४ वेमकस्यतुभार्यातमुद्वहत्पुत्रकारणात् ॥
वेमवयाःसतुपुत्रोऽभूद्ब्राह्मणौसचिवौचतौ १५ तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चयुगपत्तुल्यजीविनः ॥ सएषपौरवोवंशःपांडवानांप्रतिष्ठितः १६ श्लोकोपिचात्रगीतो
यंनाहुषेणययातिना ॥ जरासंक्रमणेपूर्वंभृशंप्रीतेनधीमत १७ आचंद्रार्कग्रहाभूमिर्भवेदपिनसंशयः ॥ अपौरवानतुमहीभविष्यतिकदाचन १८ इतिश्री
मन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिप्रथमोऽध्यायः १ ॥ ध ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ उक्तोयंहरिवंशस्तेपर्वाणिनिखिलानिच ॥ यथापु
रोक्तानितथाव्यासशिष्येणधीमता १ त्वत्कथ्यमानममितमितिहाससमन्वितम् ॥ प्रीणात्यस्मानमृतवत्सर्वपापविनाशनम् २ सुखश्राव्यतयाधीरमनो
ह्लादयतीवनः ॥ जनमेजयस्तुनृपतिःश्रुत्वाचाख्यानमुत्तमम् ॥ सौतेकिमकरोत्पश्चात्सर्पसत्रादनंतरम् ३ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ जनमेजयस्तुसनृपः
श्रुत्वाचाख्यानमुत्तमम् ॥ यदारभत्तदाख्यास्येसर्पसत्रादनंतरम् ४ तस्मिन्सत्रेसमाप्तेथराजापारीक्षितस्तदा ॥ यष्टुंसवाजिमेधेनसंभारानुपचक्रमे ५
ऋत्विक्पुरोहिताचार्यानाहूयेदमुवाचह ॥ यक्ष्येहंवाजिमेधेनहयमुत्सृज्यतामिति ६
॥ १५ ॥ वेमावजपार्श्वपिप्पलादकौशिकानाम् ॥ १६ अत्रपुरुषेशविषये ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ६ ॥

७ ८ वेदसंहिताःवेदनिबद्धाः ९ १० मेममनिमेषमात्रमपिसंवत्सरोपिनिमेषमात्रमिवगतः अपरित्रार्थे ११ १२ १३ १४ दुःसहानांअजेयानां १५ १६ १७ आडीजलचरः
पक्षिविशेषःतद्रूपेणवसिष्ठः बकरूपेणविश्वामित्रश्च कुपित्वाल्लक्ष्ययामाकष्टेनयुद्धंकर्तुमशक्तौतयोर्युद्धमाडीबकंनामतन्निमित्तम्उभयपक्षपातिनांक्षत्रियाणांनाशोवृत्तइत्यर्थः १८ महा
भारतेभारतयुद्धंबमित्रंवारभ्यतइत्यारंभः १९ २० असंहार्यःसर्वांगोपेतःकर्तुमशक्यः २१ २२ नेत्रागुरुणा २३ २४ विहितागतिः विहितागम् २५ २६ संरंभात् मया

ततोस्यविज्ञायाचिकीर्षितंतदाकृष्णोमहात्मासहसाजगाम ॥ पारीक्षितंद्रष्टुमदीनसत्वंद्वैपायनःसर्वपरावरज्ञः ७ पारीक्षितस्तुनृपतिर्दृष्ट्वातमृषिमागतम्
॥ अर्घ्यपाद्यासनंदत्वापूजयामासशास्त्रतः ८ तौचोपविष्टावभितःसदस्यास्तस्यशौनक ॥कथाबहुविधाश्चित्राश्चक्रातेवेदसंहिताः ९ ततःकथांतेनृपतिर्नोद
यामासतंमुनिम् ॥ पितामहंपांडवानामात्मनःप्रपितामहम् १० महाभारतमाख्यानंबह्वर्थंश्रुतिविस्तरम् ॥ निमेषमात्रमपिमेसुखश्राव्यतयागतम् ११ विभू
तिविस्तारकरंसर्वेषांवैयशस्करम् ॥ त्वयासुविहितंब्रह्मन्शंखेक्षीरमिवाहितम् १२ अमृतेनतुतृप्तिःस्याद्यथास्वर्गसुखेनच ॥ तथातृप्तिंनगच्छामिश्रुत्वेमां
भारतींकथाम् १३ अनुमान्यतुसर्वज्ञंपृच्छामिभगवन्नहम् ॥ हेतुःकुरूणांनाशस्यराजसूयोमतोमम १४ दुःसहानांयथाध्वंसोराजन्यानामुपप्लवे ॥
राजसूयंतथामन्येयुद्धार्थमुपकल्पितम् १५ राजसूयस्तुसोमेनश्रूयतेपूर्वमाहृतः ॥ तस्यांतेसुमहद्युद्धमभवत्तारकामयम् १६ आहृतोवरुणेनाथतस्यांते
सुमहाक्रतोः ॥ देवासुरंमहायुद्धंसर्वभूतक्षयावहम् १७ हरिश्चंद्रश्चराजर्षिःक्रतुमेनमुपाहरत् ॥ तत्राप्याडीबकंनामयुद्धंक्षत्रियनाशनम् १८ ततोनंतर
मर्गेणपांडवेनातिदुस्तरः ॥ महाभारतआरंभःसंभृतोग्निरिवक्रतुः १९ तदस्यमूलंयुद्धस्यलोकक्षयकरस्यतु ॥ राजसूयोमहायज्ञःकिमर्थंननिवारितः २०
राजसूयोह्यसंहार्योयज्ञांगैश्चदुरत्ययैः ॥ मिथ्याप्रणीतेयज्ञांगेप्रजानांसंक्षयोध्रुवः २१ भवानपिचसर्वेषांपूर्वेषांनःपितामहः ॥ अतीतानागतज्ञश्चनाथश्चा
दिक्रश्चनः २२ तेकथंभवतानेत्राबुद्धिमंतश्च्युतानयात् ॥ अनाथाह्यपराध्यंतेकुनेतारश्चमानवाः ॥ २३ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ कालेनविपरीतास्तेतव
पूर्वपितामहाः ॥ नमांभविष्यंपृच्छंतिनचापृष्टोब्रवीम्यहम् २४ सामर्थ्यंचनपश्यामिभविष्यस्यनिवर्तने ॥ परिहर्तुंनशक्याहिकालेनविहितागतिः २५
त्वयात्विदमहंपृष्टोवक्ष्याम्यागंतुभावियत् ॥ अतश्चबलवान्कालःश्रुत्वापिनकरिष्यसि २६ नसंरंभान्नचारंभान्नवैस्थास्यसिपौरुषे ॥ लेखाहिकालिलि
खिताःसर्वथादुरतिक्रमाः २७ अश्वमेधःक्रतुःश्रेष्ठःक्षत्रियाणांपरिश्रुतः ॥ तेनभावेनतेयज्ञंवासवोधर्षयिष्यति २८ यदितच्छक्यतेराजन्परिहर्तुंकथंचन
॥ दैवंपुरुषकारेणमायजथाश्वतंक्रतुम् २९ नचापराधःशक्रस्यनोपाध्यायगणस्यते ॥ तवत्वायजमानस्यकालोत्रदुरतिक्रमः ३० तस्यसंस्थाकृतामि
दंकालस्यपरमेष्ठिनः ॥ यथादृष्टंप्रजासर्गंगमिष्यतियुगक्षये ३१ तथायज्ञफलानांवविक्रयारोद्विजातयः ॥ तत्प्रणेयंनिबोधस्वत्रैलोक्यंसचराचरम् ३२

त आरंभात् उत्साहात् पौरुषेपुरुषवंशे २७ तेनभावेनमहत्वकारणेनबुद्धिपूर्वकद्वेषादित्यर्थः २८ २९ ३० तस्यक्रतोःसंस्थासमाप्तिस्तदर्थंकृतामिदंभाविकालुष्यम् कालस्यइच्छ
येतिशेषः ३१ तत्प्रणेयंकालाधीनम् ३२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ द्विजःपक्षी ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ उपात्तउपसंहृतोयज्ञोश्वमेधः देवादिषुज्ञानरूपेणावस्थास्यति ॥ ३९ ॥ उद्भिद्यजायतइत्यौद्भिज्जःभूबिलस्थोयोगीस्वन्य
मानायांभुविप्रकटीभविष्यतीत्यर्थः ॥ ४० ॥ श्वेतग्रहमुत्पातविशेषं अंतकः प्रलयकालः ॥ ४१ ॥ बलंश्रद्धादिरूपंफलंदास्यते क्रतुरितिशेषः संवृतंगोपितंविचरिष्यतिजनः ॥ ४२ ॥

तदाप्रभृतियुगांतमारभ्यप्राणाइंद्रियाणिपुराकृतीः शिष्टाचारान्वर्तनेषुआचारेषुवृत्तांतः पूर्ववृत्तंननितरांवर्तिष्यते ॥ ४३ ॥ सूक्ष्मोल्पोपिधर्मः महोदर्कोमहाफलःदुस्तरोविघ्नबाहुल्यात्

॥ जनमेजयउवाच ॥ निवृत्तावश्वमेधस्यकिंनिमित्तंभविष्याति ॥ श्रुत्वापरिहरिष्यामिभगवन्यदिमन्यसे ३३ ॥ व्यासउवाच ॥ निमित्तंभवितातत्रब्रह्मकोपकृतंप्रभो ॥ यतेथाःपरिहर्तुंत्वमित्येतद्भद्रमस्तुते ३४ त्वयाहृतंकर्तुंचैववाजिमेधंपरंतप ॥ क्षत्रियानाहरिष्यंतियावद्भूमिर्धरिष्याति ३५ ॥ जनमेजयउवाच ॥ निवृत्तावश्वमेधस्यब्रह्मशापाग्नितेजसा ॥ अहंनिमित्तमितिमेभयंतीव्रंतुजायते ३६ कथंह्यकीर्त्यायुज्येतसुकृतीमद्विधोजनः ॥ लोकानुत्सहतेगंतुंखंसपाशइवद्विजः ३७ यथाह्यनागतमिदंदृष्टमत्रप्रणाशनम् ॥ यद्यस्तिपुनरावृत्तिर्यज्ञस्याश्वासयस्वमाम् ३८ ॥ व्यासउवाच ॥ उपात्तयज्ञोदेवेषुब्राह्मणेषूपपत्स्यते ॥ तेजसाव्याहृतंतेजस्तेजस्येवावतिष्ठते ३९ औद्भिज्जोभविताकश्चित्सेनानीःकाश्यपोद्विजः ॥ अश्वमेधंकलियुगेपुनःप्रत्याहरिष्यति ४० तद्युगेतत्कुलीनश्चराजसूयमपिक्रतुम् ॥ आहरिष्यतिराजेंद्रश्वेतग्रहमिवांतकः ४१ यथाबलंमनुष्याणांकर्तॄणांदास्यतेफलम् ॥ युगांतद्वारमृषिभिःसंवृतंविचरिष्याति ४२ तदाप्रभृतिहास्यंतिनृणांप्राणाःपुराकृतीः ॥ ननिवर्तिष्यतेलोकेवृत्तांतावर्तनोष्विह ४३ तदासूक्ष्मोमहोदर्कोदुस्तरोदानमूलवान् ॥ चातुराश्रम्यशिथिलोधर्मःप्रविचलिष्याति ४४ तदाह्यल्पेनतपसासिद्धिंप्राप्स्यंतिमानवाः ॥ धन्याधर्मंचरिष्यंतियुगांतेजनमेजय ४५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिद्वितीयोऽध्यायः २ ॥ जनमेजयउवाच ॥ आसन्नंविप्रकृष्टंवायदिकालंनविद्महे ॥ तस्माद्द्वापरसंविद्धंयुगांतंस्पृहयाम्यहम् १ प्राप्तावयंतुतत्कालमनयाधर्मतृष्णया ॥ आदद्यात्परमंधर्मंसुखमल्पेनकर्मणा २ शौनकउवाच ॥ त्रासमुद्वेगकरणंयुगांतंसमुपस्थितम् ॥ प्रनष्टधर्मंधर्मज्ञनिमित्तैर्वक्तुमर्हसि ३ सौतिरुवाच ॥ पृष्टएवंभविष्यस्यगतिंतत्त्वेनचिंतयन् ॥ युगांतेसर्वभूतानांभगवानब्रवीत्तदा ४ व्यासउवाच ॥ अरक्षितारोहर्तारोबलिभागस्यपार्थिवाः ॥ युगांतेप्रभविष्यंतिस्वरक्षणपरायणाः ५ अक्षत्रियाश्चराजानोविप्राःशूद्रोपजीविनः ॥ शूद्राश्चब्राह्मणाचाराभविष्यंतियुगक्षये ६ कांडस्पृष्टाःश्रोत्रियाश्चनिष्क्रियाणिहवींष्यथ ॥ एकपंक्त्यामशिष्यंतियुगांतेजनमेजय ७ शिल्पवंतोनृतपरानरामद्यामिषप्रियाः ॥ मित्रभार्याभविष्यंतियुगांतेजनमेजय ८

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ आसन्नंयदियस्मात्कालंमोक्षस्यनविद्महे तस्माद्द्वापरःधर्माधर्मसाम्यवान् संविद्धोअधर्माधिक्याद्दूषितोयेन तंयुगांतंयुगानांअंतेभवंकलिंप्रोतुंस्पृहयामि ॥ १ ॥ तत्रस्पृहाहेतुमाह प्राप्ताइति अल्पायासेनमहत्फलंभवतीतिलोभादस्माभिः कलौजन्मप्रार्थितमित्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ कांडस्पृष्टाःबाणधराःक्षत्रवृत्तयोब्राह्मणाइत्यर्थः निष्क्रियाणिपंचयज्ञहीनानि ॥ ७ ॥ ८ ॥

९ अकुत्सनाअनिंदा १० चेतनाधर्माधर्मस्वरूपबोधःमुक्तकेशाः विधवाः विचूलिनः सन्यासिनःप्रजास्यंतिअन्योन्यंमिथुनीभूयप्रजांजनयिष्यंति ११ अट्टशूलाः अन्नविक्रयिणः शिवशूलाः वेदविक्रयिणःकेशशूलाभगविक्रयिण्यः १२ सर्वेब्रह्मवादच्छलेनकर्मभ्रष्टाभविष्यंतीत्यर्थः सर्वेवाजसनेयिनःशाखांतरलोपात्तेनैवदत्रयसाध्योयज्ञउत्सन्नोभविष्यतीतिभावः इदानीमेवपश्चिमदेशेतथादर्शनात् भोइतिपूज्यवादोयेषुतेभोवादिनः १३ १४ शुक्लदंताःमांसाशनत्यागात् अन्यथारक्तदंतत्वंस्यात् अंजिताक्षाःसूक्ष्मदृष्टय शाक्यमतंबुद्धमतंचोपजीवंतितेवेददूषकानास्तिकाइत्यर्थः १५ श्वापदाः हिंस्राःवृकव्याघ्रादयःस्वादूनांउत्तमरसादीनां १६ अंत्याःम्लेच्छाः मध्याः कुरुपंचालाःतत्रस्थाश्चम्लेच्छदेशेवासंकरिष्यंतीत्यर्थः

राजवृत्तिस्थिताश्चौराराजानश्चौरशीलिनः ॥ भृत्याश्चानिर्दिष्टभुजोभविष्यंतियुगक्षये ९ धनानिश्लाघनीयानिसतांवृत्तमपूजितम् ॥ अकुत्सना चपतितेभविष्यातियुगक्षये १० प्रनष्टचेतनामर्त्यामुक्तकेशाविचूलिनः ॥ ऊनषोडशवर्षाश्चप्रजास्यंतिनराःसदा ११ अट्टशूलाजनपदाःशिवशूलाश्चतुष्पथाः ॥ प्रमदाःकेशशूलाश्चभविष्यंतियुगक्षये १२ सर्वेब्रह्मवदिष्यंतिसर्वेवाजसनेयिनः ॥ शूद्राभोवादिनश्चैवभविष्यंतियुगक्षये १३ तपोयज्ञफलानांचविक्रेतारोद्विजातयः ॥ ऋतवश्चभविष्यंतिविपरीतायुगक्षये १४ शुक्लदंताजिताक्षाश्चमुंडाःकाषायवाससः ॥ शूद्राधर्मचरिष्यंतिशाक्यबुद्धोपजीविनः १५ श्वापदप्रचुरत्वंचगवांचैवपरिक्षयः ॥ स्वादूनांविनिवृत्तिश्चविद्यादंतगतेयुगे १६ अंत्यामध्येनिवत्स्यंतिमध्याश्चांतनिवासिनः ॥ यथानिम्नंप्रजाःसर्वागमिष्यंतियुगक्षये १७ तथाद्विहायनादम्यास्तथापल्वलकर्षकाः ॥ चित्रवर्षीचपर्जन्योयुगेक्षीणेभविष्यति १८ सर्वेचौरकुलेजाताश्चौरयानाःपरस्परम् ॥ स्वल्पेनाढ्याभविष्यंतियत्किंचित्प्राप्यदुर्गताः १९ नतेधर्मंकरिष्यंतिमानवानिर्गतेयुगे ॥ ऊषाकैर्बहुलाभूमिःपंथानस्तस्करावृताः २० सर्वेवाणिज्यकाश्चैवभविष्यंतिकलौयुगे ॥ पितृदत्तानिदेयानिविभजंतेसुतास्तदा ॥ हरणायप्रपत्स्यंतेलोभानृतविरोधिताः २१ सौकुमार्येतथारूपेरत्नेचोपक्षयंगते ॥ भविष्यंतियुगांतेचनार्यः केशैरलंकृताः २२ निर्विहारस्यभूतस्यगृहस्थस्यभविष्याति ॥ युगांतेसमनुप्राप्तेनान्याभार्यासमागतिः २३ कुशीलानार्यभूयिष्ठंवृथारूपसमन्वितम् ॥ पुरुषाल्पंबहुस्त्रीकंतद्युगांतस्यलक्षणम् २४ बहुयाचनकोलोकोनदास्यतिपरस्परम् ॥ अविचार्यगृहीष्यंतिदानंवर्णांतरात्तथा २५ राजचौराग्निदंडार्तोजनःक्षयमुपैष्याति ॥ सस्यनिष्पत्तिरफलातरुणावृद्धशीलिनः ॥ ईहयासुखिनोलोकाभविष्यंतियुगक्षये २६

यथेतिनीचमार्गानुसारिण्यइत्यर्थः १७ दम्याःहलशकटादिवहनयोग्याःचित्रवर्षीहलेयोजितस्यबलीवर्दस्य एकंशृंगमार्द्रंएकंशुष्कमित्येववर्षिष्यतीत्यर्थः १८ चौरयानाःमुष्णंतः यत्किंचिद्व्यसनदुर्गताः दरिद्राः १९ ऊषाकैःबहुलाक्षारमृत्तिकयाप्रस्वेदमूधिष्ठावीजनाशिनीत्यर्थः नगरांतराइतिवचनांतरेपुचौरभयात् वक्रमार्गेपिनगराश्रयोपयोगैः पांथैर्गतव्यमित्यर्थः २० देयानिअलंकारादीनिशास्त्रतः अविभाज्यान्यपिविभजंते लोभानृताभ्यांविरोधिताः सविरोधाः २१ सौकुमार्येलावण्ये रत्ने अलंकारादौ २२ निर्विहारस्यस्रक्चंदनादिव्यास्तरणादिभोगसामग्रीविहारस्तद्रहितस्यभूतस्यरूपमात्रेणस्थितस्य २३ २४ २५ ईहयातृष्णयाअसुखिनः २६

२७ २८ युगापक्रमणेधर्ममर्यादाभंगेभविष्यंतिप्रवर्तयिष्यंति २९ समयाःसांकेतिकाधर्माःसविनयभ्रंशं उत्तमेभ्योविभ्रंशोयस्यतथाभविष्यतिकिंपुतनीचेभ्यः ३० ३१ स्वभावतः स्वेच्छयाशास्त्रार्थंवदिष्यंति ३२ ३३ द्विजातयः क्षत्राणिननियोक्ष्यंति धर्मइतिशेषः तत्रहेतुः चौरेति ३४ कुंडायांअमृतेजीवतिपत्यौजारजातायांवृषाः रेतः सेक्तारःकुंडावृषाः नैकृतिकाः अनधिकारिणावपिजायापतीयज्ञंकरिष्यतइत्यर्थः अभक्ष्यस्येतिच्छेदः ३५ ३६ गवेधुकःकुसुंभबीजाकारस्तृणधान्यविशेषस्तन्मयाः पिनद्धकाअलंकाराःयासांताः एतच्चगुं

॥ १ ॥ अ०३

वर्षासुवाताःपरुषानीचाःशर्करवर्षिणः॥संदिग्धःपरलोकश्चभविष्यतियुगक्षये२७ आत्मानश्चदुराचाराब्रह्मदूषणतत्पराः ॥ आत्मानंबहुमन्यंतेमन्युरेवा भ्ययाद्द्विजान् २८ वैश्याचाराश्चराजन्याधनधान्योपजीविनः ॥ युगापक्रमणेसर्वेभविष्यंतिद्विजातयः २९ अप्रवृत्ताःप्रपत्स्यंतेसमयाःशपथास्तथा ॥ ऋणंसविनयभ्रंशंयुगेक्षीणेभविष्यति ३० भविष्यत्यफलोहर्षःक्रोधश्चसफलोनृणाम् ॥ अजाश्चैवोपरोत्स्यंतेपयसोर्थेयुगक्षये ३१ अशास्त्रविदुषांपुंसामेव मेवस्वभावतः ॥ अप्रमाणंवदिष्यंतिनीतिंपंडितमानिनः३२शास्त्रोक्तस्याप्रवक्तारोभविष्यंतियुगक्षये ॥ सर्वेसर्वंहिजानंतेवृद्धाननुपसेव्यवै३३ नकश्चिदक विर्नाम युगांतेसमुपस्थिते॥ नक्षत्राणिनियोक्ष्यंतिविकर्मस्थाद्विजातयः॥चौरप्रायाश्चराजानोयुगांतेपर्युपस्थिते ३४ कुंडावृषानैकृतिकाःसुरापाब्रह्मवादि नः ॥ अश्वमेधेनयक्ष्यंतियुगांतेजनमेजय ३५ अयाज्यान्याजयिष्यंतितथाभक्ष्यस्यभाक्षिणः ॥ ब्राह्मणाधनतृष्णार्तायुगांतेसमुपस्थिते ३६ भोशब्दम भिधास्यंतिनचकश्चित्पठिष्यति ॥ एकशंखास्तथानार्योगवेधुकपिनद्धकाः३७नक्षत्राणिवियोगीनिविपरीतादिशस्तथा ॥ संध्यारागोथदिग्दाहोभविष्य त्यवरेयुगे ३८ पितॄन्पुत्रानियोक्ष्यंतिवध्वःश्वश्रूश्चकर्मसु ॥ वियोनिषुचरिष्यंतिप्रमदासुनरास्तदा ३९ वाक्शरैस्तर्जयिष्यंतिगुरून्नाशिष्यास्तथैवच ॥ मुखेषुचप्रयोक्ष्यंतिप्रमत्ताश्चनरास्तदा ४० अकृताग्राणिभोक्ष्यंतिनराश्चैवाग्निहोत्रिणः ॥ भिक्षांबलिमदत्त्वाचभोक्ष्यंतिपुरुषाःस्वयम् ४१ पतीन्सुप्ता न्वंचयित्वागमिष्यंतिस्त्रियोन्यतः॥ पुरुषाश्चप्रसुप्तासुभार्यासुचपरस्त्रियम् ४२ नाव्याधितोनाप्यरुजोजनःसर्वोभ्यसूयकः ॥ नकृतिप्रतिकर्ताचकालेक्षीणे भविष्यति ४३ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणितृतीयोध्यायः ३ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ एवंविलुलितेलोकेमनुष्याःकेनपालिताः ॥ निवत्स्यंतिकिमाचाराःकिमाहारविहारिणः १ किंकर्माणःकिमीहंतःकिंप्रमाणाःकिमायुषः ॥ कांचकाष्ठांसमासाद्यप्रपत्स्यंतिकृतंयुगम् २ ॥ ॥ व्यासउ वाच ॥ ॥ अतऊर्ध्वंच्युतधर्मेगुणहीनाःप्रजास्ततः ॥ शीलव्यसनमासाद्यप्राप्स्यंतेह्रासमायुषः ३ ॥ ३ ॥

जादेरप्युपलक्षणम् ३७ वियोगीनियथाशास्त्रंतत्तद्ग्रहसंयोगहीनानि ३८ वियोनिषुपशुषुविभिन्नवर्णेषुवा ३९ ४० अग्रंग्रासचतुष्टयं अकृतंअदत्तंअग्रंयेषांतानिअन्नानिअकृताग्रा णि ४१ ४२ अरुजोमनःपीडारहितः ॥ ४३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंविलुलितेकलुषीकृते १ २ शीलव्यसनंधर्मनाशं ३

निर्वेदः देहादौवैराग्यं ४ आत्मसंबोधःविवेकोदयः एवंगत्वाधर्मशीलत्वाद्यचित्तशुद्धिज्ञानोत्पत्तिद्वारापरांकाष्ठांमोक्षदंज्ञाम्यंतदैवसर्वपापनाशनात्कृतयुगम् ५ उद्देशतःलेशतःविमर्शो विवेकः हेतुवादएवनतुक्रिययाकौतूहलंयेषांतेहेतुवादकुतूहलाःवृथापंडिताः ६ निश्चिताःसौगतावैशेषिकाश्चवेदस्यपरतोपिप्रामाण्यंनेच्छंति पूर्वसतःप्रामाण्यमपरेप्रमाणैकंएकमेवप्रत्यक्ष मेवप्रमाणमितिचार्वाकाःनेतीत्यरचनान्यत्प्रमाणमित्यर्थः ७ ८ ९ तदात्वमात्रं वर्तमानकालिकंदृष्टार्थमात्रेश्रद्धेयाःश्रद्धावंतः । वादेशीलेचकुतूहलंआश्चर्ययेषांते धर्मवादोपिदुर्लभः किमुततदाचरणमित्यर्थः १० शेषधर्मपुरस्कृताः अवशिष्टोविष्णुस्मरणादिर्योधर्मस्तदनुसारिणःशुभानिदयादीनि ११ असंगुप्तोजितेंद्रियः कषायस्यकलुषस्य १२ शाश्वतींवृत्तिंयि

आयुर्हान्यावलग्लानिर्बलग्लान्याविवर्णता ॥ वैवर्ण्याद्व्याधिसंपीडानिर्वेदोव्याधिपीडनात् ४ निर्वेदादात्मसंबोधःसंबोधाद्धर्मशीलता ॥ एवंगत्वापरांका ष्ठांप्रपत्स्यंतिकृतंयुगम् ५ उद्देशतोधर्मशीलाःकेचिन्मध्यस्थतांगताः ॥ विमर्षशीलाःकेचित्तुहेतुवादकुतूहलाः ६ प्रत्यक्षमनुमानंचप्रमाणंचेतिनिश्चिताः ॥ प्रमाणैकंकरिष्यंतिनेतिपंडितमानिनः ७ अप्रमाणंकरिष्यंतिवेदोक्तमपरेजनाः ॥ तदासुखभगाश्चैवभविष्यंतिक्रियोपराः ८ नास्तिक्यपरमाश्चापिकेचि द्धर्मविलोपकाः ॥ भविष्यंतिनरामूढामंदाःपंडितमानिनः ९ तदात्वमात्रश्रद्धेयाःशास्त्रज्ञानबहिष्कृताः ॥ दांभिकास्तेभविष्यंतिवादशीलकुतूहलाः १० तदाविचलितेधर्मेजनाःशेषपुरस्कृताः ॥ शुभान्येवाचरिष्यंतिदानसत्यसमन्विताः ११ सर्वभक्षोह्यसंगुप्तोनिर्गुणोनिरपत्रपः ॥ भविष्यतितदालोकस्त त्कषायस्यलक्षणम् १२ विप्राणांशाश्वतींवृत्तिंयदावर्णावराजनाः ॥ प्रतिपत्स्यंतिवृत्त्यर्थंतत्कषायस्यलक्षणम् १३ कषायोपप्लवेलोकेज्ञानविद्याप्रणाशने ॥ सिद्धिंस्वल्पेनकालेनयास्यंतिनिरुपस्कृताः १४ महायुद्धंमहानादंमहावर्षंमहाभयम् ॥ भविष्यतियुगेक्षीणेतत्कषायस्यलक्षणम् १५ विप्ररूपाणिरक्षां सिराजानःकर्णवेदिनः ॥ पृथिवीमुपभोक्ष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते १६ निःस्वाध्यायवषट्कारा अनेयाश्चाभिमानिनः ॥ विप्राःक्रव्यादरूपेणसर्वभक्षावृथाव्रताः १७ मूर्खाःस्वार्थपरालुब्धाःक्षुद्राःक्षुद्रपरिच्छदाः ॥ व्यवहारोपवृत्ताश्चच्युताधर्माच्चशाश्वतात् १८ हर्तारःपररत्नानांपरदारापहारकाः ॥ कामात्मानोदुरा त्मानःसोपधाःप्रियसाहसाः १९ तेषुप्रभवमानेषुतुल्यशीलेषुसर्वतः ॥ अभाविनोभविष्यंतिमुनयोबहुरूपिणः २० उत्पन्नायेकृतयुगेप्रधानपुरुषाश्रयाः ॥ कथायोगेनतान्सर्वान्पूजयिष्यंतिमानवाः २१ तस्यचौराभविष्यंतितथाचैलापहारिणः ॥ भक्ष्यभोज्यापहाराश्चकरंडानांचहारिणः २२ चौराश्चौरस्यहर्तारो हंताहर्तुर्भविष्यति ॥ चौरैश्चौरक्षयेचापिकृतेक्षेमंभविष्यति २३

क्षाम् अवराःक्षत्रियादिः १३ ज्ञानंशास्त्रीयोबोधःविद्याआत्मदर्शनंतयोर्नाशने निरुपस्कृताः निष्परिग्रहाः त्यागमात्रेणस्वल्पेनापिकालेनसिद्धिंमोक्षंयास्यंतीतिकलेर्गुणः १४ १५ कर्णवेदिनःपिशुनवाक्यतत्पराः १६ अनेयाअशास्याः अनयाइतिपाठेनीतिहीनाः १७ व्यवहारेभोजनाच्छादनादावेवउपवृत्तास्तत्पराः १८ सोपधाछलवंतः १९ तेषुदुष्टेषु प्रभवमानेषुऐश्वर्यवत्सुअभाविनः विनाशभाजः बहुरूपिणः चातुराश्रम्यभाजः २० प्रधानपुरुषईश्वरस्तदाश्रयास्तद्भक्ताःकथायोगेनैवनतुतादृशाचारेण २१ करंडानांकरीषाणामि तिप्राचःस्नानसामग्रीभाजनानांवंशमयानामितिवा २२ २३

निःसारेनिर्धनेनिष्क्रियेसंध्योपासनादिहीनेऽध्यंतरस्थितेसर्ववर्णसाम्येनस्थिते ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ उद्देशतःस्वल्पतः ॥ २७ ॥ मंडलःसंघशः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ निम्नेषुगिरिदर्यादिषुस्थित्वाबीजानांआकृतिंग्राम्यारण्यधान्यानांस्वरूपंज्ञातुंभोक्तुंचईहंतइच्छंतःतत्रतत्प्रापणक्षमंअजैडकंपालयिष्यंति गंधारकाश्मीरादौस्थितास्तुखरोष्ट्रमितिभेदः । ३६ ॥ पक्वेतिअद्यमस्थौदनंगृहीत्वाश्वःसपादगुणंदेहीतिव्यवहरेतइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ समूलांतरसंवृतैः मूलधनेनसहित

निस्सारेक्षुभितेलोकेनिष्क्रियेव्यंतरास्थिते ॥ नराःश्रयिष्यंतिवनंकरभारप्रपीडिताः २४ पितॄनाज्ञापयिष्यंतिपुत्राःकर्मणिसर्वशः ॥ स्नुषाश्वश्रूस्तथावैव युगांतेप्रत्युपस्थिते२५ वाक्शरैरर्दयिष्यंतिगुरूनशिष्याःसमंततः ॥ यज्ञकर्मण्युपरतेरक्षांसिश्वापदानिच२६कीटमूषकसर्पाश्चधर्षयिष्यंतिमानवान् ॥ क्षेमंसुभिक्षमारोग्यंसामग्र्यंवापिबंधुषु ॥ उद्देशतोनरश्रेष्ठभविष्यतियुगक्षये २७ स्वयंपालाःस्वयंचौरायुगसंभारसंभृतः ॥ मंडलैःप्रचलिष्यंतिदेशेदेशेपृथक्पृथक् २८ स्वदेशेभ्यःपरिभ्रष्टानिःसाराःसहबंधुभिः ॥ नराःसर्वेभविष्यंतितदाकालपरिक्षयात् २९ तदास्कंधेसमाधायकुमारान्विद्रुताभयात् ॥ कौशिकींप्रतरिष्यंतिनराःक्षुद्भयपीडिताः ३० अंगान्वंगान्कलिंगांश्चकाश्मीरानथमेकलान् ॥ ऋषिकांतागिरिद्रोणीःसंश्रयिष्यंतिमानवाः ३१ कृत्स्नंवाहिमवत्पार्श्वंकूलंचलवणांभसः ॥ अरण्येषुचवत्स्यंतिनराम्लेच्छगणैःसह ३२ नैवशून्यानचाशून्याभविष्यतिवसुंधरा ॥ गोप्तारश्चाप्यगोप्तारःप्रभविष्यंतिशास्त्रिणः ३३ मृगैर्मत्स्यैर्विहंगैश्चश्वापदैःसर्पकीटकैः ॥ मधुशाकफलैर्मूलैर्वर्तयिष्यंतिमानवाः३४ चीरंपर्णंचबहुलंवल्कलान्यजिनानिच ॥ स्वयंकृतानिवत्स्यंतियथामुनिजनास्तथा ३५ बीजानामाकृतिंनिम्नेष्वीहंतःकाष्ठशंकुभिः ॥ अजैडकंखरोष्ट्रंचपालयिष्यंतियत्नतः ३६ नदीस्रोतांसिरोत्स्यंतितोयार्थेकूलमाश्रिताः ॥ पक्वान्नव्यवहारेणविपणंतःपरस्परम् ३७ तनूरुहैर्यथाजातैःसमूलांतरसंवृतैः ॥ बह्वपत्याःप्रजाहीनाःकुललक्षणवर्जिताः ३८ एवंभविष्यंतितदामनुष्याःकालकारिताः ॥ हीनाद्धीनंतदाधर्मंप्रजाःसमनुवर्त्स्यंति ३९ आयुस्तत्रचमर्त्यानांपरंत्रिंशद्भविष्यति ॥ दुर्बलाविषयग्लानारजसासमभिप्लुताः ४० भविष्यतिवदातेषांरोगैरिंद्रियसंक्षयः ॥ आयुःप्रक्षयसंरोधाद्विपादःप्रभविष्यति ४१ शुश्रूषवोभविष्यंतिसाधूनांदर्शनेरताः ॥ सत्यंचप्रतिपत्स्यंतिव्यवहारोपसंक्षयात् ४२ भविष्यंतिचकामानामलाभाद्धर्मशीलिनः ॥ करिष्यंतिचसंकोचंस्वपक्षक्षयपीडिताः ४३ एवंशुश्रूषवोदानेसत्येप्राणाभिरक्षणे ॥ चतुष्पात्प्रवृत्तश्चधर्मःश्रेयोभिपत्स्यते ४४ तेषांलब्धानुमानानांगुणेषुपरिवर्तताम् ॥ स्वादुकिंन्वितिविज्ञायधर्मएवंवदिष्यति ४५

स्वमंतरस्यकलाद्व्यस्यसंवृतानिसंसरणाणिअपलापास्तैः निमित्तभूतैः यथाक्रांतैस्तनूरुहैःकलहायमानाव्यवहरंतितथोत्तमवर्णाधर्मेणापणंतआसतइतिपूर्वेणान्वयः ३८ ३९ ४० ४१ ४२ संकोचंदुराचारस्येतिशेषः ४३ एवंशुश्रूषादिपादचतुष्टयेप्रवृत्तः धर्मः यतः श्रेयः प्रशस्ततरंअहिंसादिधर्मंप्रपत्स्यते ४४ तेषांश्रेयःप्रपन्नानांलब्धानुमानानांअन्वयव्यतिरेकाभ्यांनिर्णीतधर्माधर्मफलानांबध्येषु नेषुशब्दादिविषयेषुवापरिवर्तनंरमणंस्वादुकिमुतधर्मइतिसंदिह्यविज्ञायतस्त्वंनिश्चित्यएवंवक्ष्यमाणंजनोवदिष्यति ४५

तदेवाह यथेति यतः उक्तनिश्चयात ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ यथाशशीतिदृष्टांतंविवृणोति छन्नइति तथाकालइत्यनुकृष्यते ॥ ४८ ॥ सकलशास्त्ररहस्यंसंगृह्णाति अर्थेतिद्वाभ्यां परंब्रह्मव त तत्अर्थवादः सत्यस्यैवार्थस्यकथनंतत्त्वभूतस्यकीटभृंगन्यायेनध्यानक्रिययाभवनं तदेवचवेदार्थइत्युक्तं तमितिविधेयापेक्षंपुंस्त्वं सिद्धस्यैवालाभेदृष्टांतमाह अनिर्णिक्तमिति मलिनं पिंडंस्वर्णपिंडंस्वर्णत्वेनाविज्ञायदरिद्रोस्मीतिमन्यते तस्यमलापगमेतुधनवानहमितिनिश्चिनोत्येवंब्रह्मापिप्रत्यगनन्यत्वेनावधार्यते ॥ ४९ ॥ इष्टेति तपोधर्मःवर्णाश्रमयोग्यःसचइ ष्टवादःस्वर्गाद्यभीष्टकथनं यतस्तपःस्थावरंअनादिअव्यभिचारिफलकृतंशास्त्रेनिश्चितम् ततश्चगुणैःदेहादिभिः कर्माभिनिर्वृत्तिः कर्मसिद्धिर्भवति कर्मणाचतथ्येनसत्येन गुणाःदेहा

यथाहानिःक्रमात्प्राप्तातथावृद्धिःक्रमाद्गता ॥ प्रगृहीतेयतोधर्मेप्रपत्स्यतिकृतंयुगम् ४६ साधुवृत्तंकृतयुगेकषायेहानिरुच्यते ॥ एकएवतुकालःसहीनवर्णो यथाशशी ४७ छन्नोहितमसासोमोयथाकलियुगेतथा ॥ पूर्णश्चतमसाहीनोयथाकृतयुगेतथा ४८ अर्थवादःपरंब्रह्मवेदार्थइतितंविदुः ॥ अनिर्णिक्तमविज्ञा तंदायाद्यमिवधार्यते ४९ इष्टवादस्तपोनामतपोहिस्थावरंकृतम् ॥ गुणैः कर्माभिनिर्वृत्तिर्गुणास्तथ्येनकर्मणा ५० आशीस्तुपुरुषंदृष्ट्वादेशकालानुवर्तिनी ॥ युगेयुगेयथाकालमृषिभिःसमुदाहृता ५१ इहधर्मार्थकामानांदेवतानांप्रतिक्रिया ॥ आशिषश्चशुभाःपुण्यास्तथैवायुर्युगेयुगे ५२ यथायुगानांपरिवर्ते नानिचिरंप्रवृत्तानिविधिस्वभावात् ॥ क्षणंनसंतिष्ठतिजीवलोकःक्षयोदयाभ्यांपरिवर्तमानः ५३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिचतुर्थो ऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ इत्येवमाश्वासयतोराजानंजनमेजयम् ॥ अतीतानागतंवाक्यमृषेःपरिषदाश्रुतम् १ अमृतस्येवसंवाहःप्रभाचंद्रमसो यथा ॥ अतर्पयतत्तच्छ्रोत्रंमहर्षेर्वाङ्मयोरसः २ धर्मकामार्थसंयुक्तंकरुणंविरहर्षगम् ॥ रमणीयंतदाख्यानंकृत्स्नंपरिषदाश्रुतम् ३ केचिदश्रूणिमुमुचुःश्रुत्वा दध्युस्तथापरे ॥ इतिहासंतमृषिणापाणाविवनिदर्शितम् ४ सदस्यान्सोभ्यनुज्ञायकृत्वाचापिप्रदक्षिणाम् ॥ पुनर्द्रक्ष्यामइत्युक्त्वाजगामभगवानृषिः ५ अनुजग्मुस्तदासर्वेप्रयांतमृषिसत्तमम् ॥ लोकेप्रवदतांश्रेष्ठंयेविशिष्टास्तपोधनाः ६ यातेभगवतिव्यासेतदाब्रह्मर्षिभिःसह ॥ ऋत्विजःपार्थिवाश्चैवप्रति जग्मुर्यथागतम् ७ पन्नगानांसुघोराणांकृतानांवैरयातनाम् ॥ जगामरोषमुत्सृज्यराजाविषमिवोरगः ८ होत्राग्निदीप्तशिरसंपरित्रायचतक्षकम् ॥ आस्ती कोथाश्रमपदंजगामससमहामुनिः ९ राजापिहास्तिनपुरंजगामस्वजनावृतः ॥ अन्वशासच्चमुदितस्तदाप्रमुदिताःप्रजाः १०

दयइहकर्मभ्योमुक्तिर्नास्ति अतोशरीरंब्रह्माश्रयेदित्यर्थःद्वावेतौपुष्करप्रादुर्भावस्यसूत्रभूतौश्लोकौ ॥ ५० ॥ आशीःएकस्मादेवकर्मणःफलप्राप्तिस्तत्तद्युगीयपुरुषाणांश्रद्धादितार तम्यात्तारतम्येनभवतीत्यर्थः ॥ ५१ ॥ इहभौमप्रतिक्रियाफलम् तथैववारतम्येनेत्यर्थः ॥ ५२ ॥ यथेतिउत्तरार्धेतथेतिपूरणीयम् ॥ ५३ ॥ इतिश्रीहरिवंशेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ इत्येवम् ॥ १ ॥ संवाहःप्रवाहः ॥ २ ॥ आख्यानंभारतम् ॥ ३ ॥ दध्युः ध्यानंकृतवंतः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ होत्राग्निसंबंधिनोधिष्ण्याग्नयस्तै र्दीप्तशिरसम् ॥ ९ ॥ १० ॥

भा०ह० ॥ ११ ॥ संज्ञप्तंमारितंसंविवेशतत्समीपेउपविष्टा ॥ १२ ॥ मिश्रीबभूवमिथुनीबभूव ॥ १३ ॥ असंज्ञप्तःमरणमप्राप्तःअब्रवीद्राजा ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ टी०प०३

॥ ५ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यसराजाजनमेजयः ॥ दीक्षितोवाजिमेधेनविधिवद्भूरिदक्षिणः ११ संज्ञप्तमश्वंतत्रास्यदेवीकाश्यावपुष्टमा ॥ संविवेशोपगम्याथावि अ०५
धिदृष्टेनकर्मणा १२ तांतुसर्वानवद्यांगींचकमेवासवस्तदा ॥ संज्ञप्तमश्वमाविश्यतयामिश्रीबभूवसः १३ तस्मिन्विकारेजनितेतोवेदित्वातत्त्वतश्चतत् ॥
असंज्ञप्तोयमश्वस्तेध्वंसेत्यध्वर्युमब्रवीत् १४ अध्वर्युर्ज्ञानसंपन्नस्तदिंद्रस्यविचेष्टितम् ॥ कथयामासराजर्षेःशशापसपुरंदरम् १५ ॥ ॥ जनमेजय
उवाच ॥ ॥ यद्यस्तिमेयज्ञफलंतपोवारक्षतःप्रजाः ॥ फलेनानेनसर्वेणब्रवीमिश्रूयतामिदम् १६ अद्यप्रभृतिदेवेंद्रमजितेंद्रियमस्थिरम् ॥ क्षात्रियावा
जिमेधेननयक्ष्यंतीतिशौनक १७ ऋत्विजश्चाब्रवीत्क्रुद्धःसराजाजनमेजयः ॥ दौर्बल्यंभवतामेतद्यदयंधर्षितःक्रतुः १८ विषयेमेनवस्तव्यंगच्छध्वंसहबांध
वैः ॥ इत्युक्तास्तत्यजुर्विप्रास्तंनृपंजातमन्यवः १९ अमर्षादन्वशासच्चपत्नीशालागताःस्त्रियः ॥ राजापरमधर्मज्ञस्तामसोजनमेजयः २० असतींवपुष्टमा
मेतांनिर्यातयतमेगृहात् ॥ ययामेचरणौमूर्ध्निपातितौरेणुगुंठितौ २१ शौंडीर्यंमेययाभग्नंयशोमानश्चदूषितः ॥ नचैनांद्रष्टुमिच्छामिपरिक्लिष्टामिवस्रजम्
२२ नस्वादुसोऽश्नातिनरःसुखंस्वपितिवारहः ॥ अन्वास्तेयःप्रियांभार्यांपरेणमृदितामिह २३ पुनर्नैवोपभुंजंतिश्वावलीढंहविर्यथा ॥ एवमुच्चैःप्र
भाषंतंक्रुद्धंपारीक्षितंनृपम् ॥ गंधर्वराजःप्रोवाचविश्वावसुरिदंवचः ॥ २४ ॥ विश्वावसुरुवाच ॥ त्रियज्ञशतयज्वानंवासवस्त्वांनमृष्यते ॥ अप्सरास्तेन
पत्नीतेविहितेयंवपुष्टमा २५ रंभानामप्सरादेवीकाशिराजसुतामता ॥ सैषायोषिद्वराराजनरत्नभूतानुभूयताम् २६ यज्ञोविवरमासाद्यविघ्नमिंद्रेणतेकृत
म् ॥ यज्वाह्यसिकुरुश्रेष्ठसमृद्ध्यावासवोपमः २७ बिभेत्यभिभवाच्छक्रस्तवक्रतुफलैर्नृप ॥ तस्मादावर्तितश्चैवक्रतुरिंद्रेणतेविभो २८ मायैषावासवेनेहप्रयु
क्ताविघ्नमिच्छता ॥ क्रतोर्विवरमासाद्यसंज्ञप्तंदृश्यवाजिनम् २९ रतामिंद्रेणरंभायांमन्यसेयांवपुष्टमाम् ॥ अथतेगुरवःशप्तास्त्रियज्ञशतयाजिनः ३०
भ्रंशितस्त्वंचविप्राश्चबलादिंद्रसमादिह ॥ ततश्चैवसुदुर्धर्षास्त्रियज्ञशतयाजिनः ३१ बिभेतिहिसदात्वत्तोब्राह्मणेभ्योपिवासवः ॥ एकेनवैतदुभयंतीर्णंश
क्रेणमायया ३२ सएषसमहातेजाविजिगीषुःपुरंदरः ॥ कथमन्यैरनाचीर्णंनमुदारानविक्रमेत् ३३ ॥ विश्वावसुरुवाच ॥ यथैवहिपराबुद्धिःपरोधर्मःपरो ॥ ५ ॥
दमः ॥ यथैवपरमैश्वर्यंकीर्तिर्तेहरिवाहने ॥ तथैवत्वयिदुर्धर्षेत्रियज्ञशतयाजिनि ३४

अन्वशासदआज्ञप्तवान् ॥ २० आज्ञापेवाहअसतीमिति ॥ २१ ॥ शौंडीर्यंमाहात्म्यम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ आवर्तितः विमितः ॥ २८ ॥ २९ ॥ तेत्वया
॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नमुः पौषस्य अविक्रमेदित्यत्राविरित्युपसर्गःअइतिनिपातोवा ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

३५ ३६ ३७ अदुष्टाःअल्पदोषाइत्यर्थः ३८ परामृष्टाप्यसंसक्तादूषिताप्यदूषितेत्यर्थः ३९ ४० ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ मिथ्याव्यंतिशंकि
तात्मानिर्निमित्तंदूषितचित्तः १ २ ३ विधिविहितमितिपादेऽक्षरत्रयाधिक्यमार्षम् ४ ५ ६ वटादुत्पन्नंफलंवटांतरंवर्धयतितथाव्यासादुत्पन्नोयंग्रंथस्तुव्यासमेववर्धयतीत्याश्चर्यमिति

॥ ऐश्वर्येणाश्वमाविश्यदेवेंद्रेणासिरोषितः ॥ आनुकूल्येनदेवस्यत्वार्ते ३५
मावासवंमाचगुरुमात्मानंमावपुष्टमाम् ॥ गच्छदोषेणकालोहिसर्वथादुरतिक्रमः ३६ स्त्रीरत्नमुपभुंक्ष्वेमामपापांविगतज्वरः ३७ अपापास्त्यज्यमानावैत्यजेयुरपियोषितः ॥
तव्यंसुखार्थिना ३६ दुस्तरंप्रतिकूलंहिप्रतिस्रोतइवांभसः ॥ स्त्रीरत्नमुपभुंक्ष्वेमामपापांविगतज्वरः ३७ अपापास्त्यज्यमानावैत्यजेयुरपियोषितः ॥
अदुष्टास्तुस्त्रियोराजनादिव्यास्तुसविशेषतः ३८ भानोःप्रभाशिखावह्नेर्वेदीहोत्रेतथाहुतिः ॥ परामृष्टाप्यसंसक्तानोपदुष्यंतियोषितः ३९ ग्राह्यालालयि
तव्याश्चपूज्याश्चसततंबुधैः ॥ शीलवत्योनमस्कार्याःपूज्याःश्रियइवस्त्रियः ४० ॥ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपंचमोऽध्यायः ॥५ ॥
सौतिरुवाच ॥ एवंसविश्वावसुनानुनीतःप्रसादमागम्यवपुष्टमायाः ॥ चकारमिथ्याव्यतिशंकितात्माशांतिंपरांमानवधर्मदृष्टाम् १ श्रममभिविनेवर्त
मानसंसःसमभिलषञ्जनमेजयोयशःस्वम् ॥ विषयमनुशशासधर्मबुद्धिर्मुदितमनारमयन्वपुष्टमांताम् २ नहिविरमतिविप्रपूजनात्रचविनिवर्ततियज्ञदा
नशीलात् ॥ नविषयपरिरक्षणाच्च्युतोभून्नचपरिगर्हतितांवपुष्टमांच ३ विधिविहितमशक्यमन्यथाहियद्दिपरिचिंत्यतयापुराब्रवीत्सः ॥ इतिसनृपतिरा
त्मवांस्तदासीतदनुविचिंत्यबभूववीतमन्युः ४ इदंमहाकाव्यमृषेर्महात्मनःपठन्नृणांपूज्यतमोभवेन्नरः ॥ प्रकृष्टमायुःसमवाप्यदुर्लभंलभेच्चसर्वज्ञफलंचके
शवम् ५ शतक्रतोःकल्मषविप्रमोक्षणंपठन्निदंमुच्यतिकल्मषान्नरः ॥ तथैवकामान्विविधान्समश्नुतेह्यवाप्तकामश्चचिरायनंदति ६ यथाहिपुष्पप्रभवंफलं
द्रुमाःफलात्प्रजायंतिपुनश्चपादपाः ॥ तथामहर्षिप्रभवाइमागिरःप्रवर्द्धयंतेतमृषिंप्रवर्द्धिताः ७ पुत्रानपुत्रोलभतेसुवर्चसश्च्युतःपुनर्विंदतिचात्मनःस्थिति
म् ॥ व्याधिंनचाप्नोतिचिरंसबंधनंक्रियांचपुण्यांलभतेगुणान्वितः ८ पतिमभिलभतेचसत्सुकन्याश्रवणमुपेत्यशुभामुनेस्तुवाचः ॥ जनयतिचसुतान्गुणैरुपे
तान्स्वजनहितेद्विषतांप्रमर्दनंच ९ विजयतिवसुधांचराजवृत्तिर्धनमतुलंलभतेद्विषज्जयंच ॥ विपुलमपिधनंलभेच्चवैश्यःसुगतिमियाच्छ्रवणाच्चशूद्रजातिः
१० पुराणमेतच्चरितंमहात्मनामधीत्यबुद्धिंलभतेचनैष्ठिकीम् ॥ विहायदुःखानिविमुक्तसंगःसवीतरागोविचरेद्वसुंधराम् ११ इत्येतदाख्यानमुदाहृतंप्र
तिस्मरंतोद्विजमंडलेषु ॥ स्थैर्येणधैर्येणपुनःस्मरंतःसुखंभवंतोऽनुचरंतुलोकम् १२ इतिचरितमिदंमहात्मनामृपिकृतमद्भुतवीर्यकर्मणाम् ॥ कथितानिदं
हिसमासविस्तरैःकिमपरमिच्छासिकिंब्रवीमिते १३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिभविष्यांतग्रंथार्थप्रकाशोनामषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

भावः ७ बंधनंसंसारंक्रमेणमुच्यतइत्यर्थः ८ ९ १० ११ १२ इच्छसिश्रोतुमितिशेषः १३ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभा
रतभावदीपेहरिवंशांतर्गतभविष्यांतग्रंथार्थप्रकाशटीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

श्रीः ॥ श्रीमद्गोपालमानम्यव्याकुर्वेपुष्करोद्भवम् ॥ ख्यातश्चतुर्धरःशिक्षानयप्रणयसंयमैः ॥ १ ॥ उत्तानेषुनकोशविग्रहबलंपद्येषुयत्राश्रितंगंभीरेषुनसेतवोनाविहिताःकूटाननस्फोटि
ताः ॥ नच्छिन्नानतमश्वरानन्ततिर्भक्ताननाह्लादितानोदीनाश्चविभीषणानाविहिताःश्रीलक्ष्मणार्येश्रितैः ॥ २ ॥ करुयंबकमृतेकालकूटाभंपुष्करोद्भवम् ॥ कंठेकर्तुंक्षमोलोकेकामाजि
त्पुरुषोत्तमः ॥ ३ ॥ तत्रतावदिह वक्तुमर्हसिधर्मज्ञयशोनारायणात्मकमितिनतस्येशेकश्चन तस्यनाममहद्यशःतस्मिन्यशोनिहितंविश्वरूपमितिश्रुतिप्रसिद्धस्यनारायणात्मकस्ययशः
शब्दितस्यवक्तव्यत्वेनोपक्रमात् अधीत्यसर्वमध्यात्मंदेवलोकेमहीयतइत्युपसंहारेणचास्यकृत्स्नस्यवाक्यसंदर्भस्यषड्विंशत्यध्यायसंमितस्यब्रह्मपरत्वंनिश्चीयते यत्त्विहजगदुद्भवादिक
मुक्तंतत्फलवत्संनिधावफलंतदंगमितिन्यायेनमहावाक्यंप्रतिपाद्यब्रह्माद्वैतप्रतिपत्त्यर्थमेवयेचात्रएकार्णववद्देवासुरादिशब्दास्तेपियथा अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णां द्वासुपर्णासयुजा
सखाया इत्यादिश्रुतिषुमेषीशकुन्यादिवृत्तांतकथनमुखेनब्रह्मतत्त्वंनिरूपितं तथाभिर्विशेषीचम्मात्रशमकामादिचेतोवृत्तिविशेषपरतयाव्याख्येया सलिलएकोद्रष्टाद्वैतोभवति द्व
यमाह प्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चेत्यादिश्रुतिष्वपि अनयैवभंग्याब्रह्मतत्त्वनिरूपणदर्शनात् एवंचैकार्णवादिशब्दानांसलिलादिश्रुतिसमानार्थत्वेनतयोर्मूलमूलिभावेसंभवतिखंड
प्रलयपरतयातद्व्याख्यानसत्स्वप्याकाशादिषुजलधातुमात्रस्यसद्भावसंभावात्तत्पौर्वापर्यविरोधादुपेक्ष्यम् एवंचात्र एकार्णवंविशुद्धाचित् विष्णुरव्याकृतंनभः ॥ पुष्करंद्विविधं
कार्यशमकामौसुरासुरौ ॥ अनयैवदिशाध्यात्ममाधिदैविकरूपकैः ॥ निरूपितंपुराणेषुपूर्वैष्वपिनसंशयः ॥ पुष्करंपुष्करप्रादुर्भावेतदिहदृश्यते ॥ अतस्तद्व्याख्ययासर्वंपुरा
णंव्याकृतंभवेत् ॥ विद्याधिकारावगताबश्वमेधादिकेष्विह ॥ इंद्रवृत्रादयःशब्दाआत्ममोहपराः कृताः ॥ अत्रापिब्रह्मणस्तद्वत्पारोक्ष्येणनिरूपणं ॥ चक्रेदुर्जनचोरेभ्यस्त

॥ जनमेजयउवाच ॥ प्रभावंपद्मनाभस्यस्वपतःसागरांभसि ॥ पुष्करेवैयथोद्भूतादेवाःसर्षिगणाःपुरा ॥ १ ॥

त्वरत्नंसुरक्षितुम् ॥ अनयैवदिशावेदेज्ञेयंवृत्रवधादिकम् ॥ इत्याशयेनभगवान्व्याख्यत्पारोक्ष्यतत्परम् ॥ पुष्करप्रादुर्भावेध्यात्मविद्यास्वरूपेणाधिदैविकादिरूपकेण चदर्शितांयथामति
व्याकुर्मः तत्रपूर्वंभविष्ये संसारिणामत्युल्बणांगतिंश्रुत्वाअत्यंतमुद्विग्नस्तरतिशोकमात्मविदितिश्रुतेर्नान्यःपंथाविद्यतेऽयनायेतिश्रुतेश्चात्मज्ञानादन्यच्छ्रेयःसाधनमपश्यन्तदेवस
विस्तरंजिज्ञासमानोजनमेजयउवाच प्रभावंपद्मनाभस्येत्यादि पद्मनाभस्यप्रभावमाख्याहीतिसंबंधः पद्मंकृत्स्नकार्यप्रपंचःसनाभौगर्भेयस्यसः मायोपाधिरीश्वरः तस्यप्रभावंसृ
ष्ट्यादिसामर्थ्यंकथयेत्यर्थः किंभूतस्यपद्मनाभस्य सागरांभसिस्वपतः सागरवदनंतंअपारंचअंभइवांभः एकंरसं महद्भूतमनंतमपारंसलिलएकोद्रष्टाद्वैतोभवतीत्यादिश्रुतिप्रसिद्धं
ब्रह्मनतुप्राकृतसमुद्रांभः नष्टानलानिलेलोकेनष्टाकारामहीतले इतिवाक्यशेषेतत्कारणस्याब्यादेरपिनाशेतदवस्थानायोगात् तस्मिन्सागरांभसिशुद्धब्रह्मणिस्वपतःस्वमपीतोभवति
तस्मादेनंस्वपितीत्याचक्षतइतिस्वपितिनामनिर्वचनात्ईश्वरप्राज्ञस्तुरीयतुरीयः अव्यक्तंपुरुषेब्रह्मणिनिष्कलेसंप्रलीयतइतिश्रुतिस्मृत्योरीश्वराव्यक्तशब्दितस्यमायाविनःशुद्धेलयोपलंभा
त्स्वंनिजंमायातीतंरूपंपततिगच्छतीतिस्वपन्तस्यस्वपतइतियोगेननिष्कलेब्रह्मणिकैवल्येसमाधौवालीयमानस्यमायाविनःप्रभावंब्रूहीतिमुख्यःप्रश्नः पुष्करेब्रह्मांडेदेवाःऋषयश्चकथमु
त्पन्नाइतिवा व्योमपुष्करमंबरमितिपुष्करशब्दस्यव्योमवाचित्वेनव्योमपर्यायाणांचप्रायेणखंब्रह्मअमृतंदिविपरमेव्योमन्नित्युपनिषत्स्वव्याकृताकाशेप्रसिद्धेः पुष्कराख्येतस्मिन्देवर्षयः
इंद्रियप्राणाः सूत्रात्मेतियावत्कथमुत्पन्नाइतिद्वितीयःप्रश्नः १

योगं सूत्रे संशुद्धानामधिगमोपायंआख्याहीतितृतीयःप्रश्नः २ नव्योमापरोयत् । तस्मादव्यक्तमुत्पन्नं त्रिगुणंद्विजसत्तमेतिश्रुतिस्मृत्योर्विशेषणीभूतमायातिरोभानप्रादुर्भावाभ्यां सृष्टेः
प्रागूर्ध्वंचतद्धेतोर्मायाविनःस्थितिकालावधिंपृच्छति कियंतमितिस्थित्वेतिशेषः शयतेतिलुडंतं शयनंकरिष्यतीत्यर्थः कियताचैवकालेनसशेतेइतिपाठेतुमहानपिकालोभोगलब्धानांअ
लएवेत्यभिप्रेत्यवर्तमानसामीप्येवर्तमानवद्वेति शेतेइतिलट्प्रयुक्तः तृतीयंपृष्ट्वाचतुर्थंपृच्छतिकिमर्थमिति कालस्यसंभवोयोनिःसन् कालेकिमर्थंशेतेपरिमितकालावत्सृष्टिप्रलयौकुतःकरो
ति प्रवाहनित्यांत्रासृष्टिंकुतोनकरोतीत्यर्थः कालमितिद्वितीयाऽत्यंतसंयोगे शयतइतिशपोऽलुगार्षः श्रयतइतिपाठः स्वच्छः स्वपतेइतिपाठेस्वपितीत्यर्थः आत्मनेपदंचार्षम् ३ लयका
लावधिंपृच्छतिकियतेति एवंकियंतमित्यादिनासार्धश्लोकेनस्वपतइतिप्रथमश्लोकपदार्थंविविच्यपृष्ट्वा यथोद्भूताइत्यपितथैवपृच्छतिसार्धेनकथमितिकूटस्थस्याद्वितीयस्यकथमुपादानत्वं
युज्यतेत्यर्थः ४ एतदेवाह सनातनः सर्वदैकरूपः कूटस्थइत्यर्थः ५ अद्वितीयत्वमाह एवमितिद्वाभ्याम् एकार्णवेशुद्धचिन्मात्रे लोकेआत्मानमेवलोकमुपासीतेत्यात्मनिलोकशब्दस्य
श्रौतप्रसिद्धेः लोकेनष्टइत्यधिकरणसप्तम्यौ चिदात्मनिस्थावरादावदर्शनंगतेसतीत्यर्थः ६ एतेनयोगमाख्याहीतितृतीयप्रश्ने योगशब्दार्थोविवृतः एतदेवोपसंहरतिकेवलमिति गह्वरंचे

एतदाख्याहिनिखिलंयोगंयोगविदांपते ॥ शृण्वतस्तस्यमेकीर्तिंनतृप्तिरभिजायते २ कियंतंचैवकालंवैशायितापुरुषोत्तमः ॥ किमर्थंशयतेकालंतस्यकाल
स्यसंभवः ३ कियताचैवकालेनप्रबुध्यातिसुराधिपः ॥ कथमुत्थायभगवानसृजन्निखिलंजगत् ४ केप्रजापतयस्तातआसन्पूर्वंमहामुने ॥ कथंनिर्मितवांश्चैवाचि
त्रंलोकंसनातनः ५ एवमेकार्णवेलोकेनष्टेस्थावरजंगमे ॥ नष्टेदेवासुरगणेप्रनष्टोरगराक्षसे ६ नष्टानलानिलेलोकेनष्टाकाशमहीतले ॥ केवलंगह्वरीभूतेमहाभू
तविपर्यये ७ प्रभुर्महाभूतपतिर्महातेजामहाततिः ॥ आस्तेसुरगुरुश्रेष्ठोविधिमादायकांमुने ८ तन्मेत्वमुपपन्नायब्रह्मंस्त्वंतदसंशयम् ॥ वक्तुमर्हसिधर्मिष्ठय
शोनारायणात्मकम् ९

घंटुकप्रसिद्ध्याकाशंनशून्यमितितेनलक्ष्यते गह्वरमितित्रिविधभेदशून्यत्वाद्गह्वरीभूतेइत्यभूततद्भावार्थस्यच्वेः प्रयोगः शून्यतुलांदधतइत्युक्तंश्रीभागवतेवेदस्तुतौ महाभूतानिवियदादीनि
तेषांविपर्ययःप्रलयोयस्मिंस्तस्मिन्नेकार्णवेसतीत्यर्थः ७ प्रभुरिति प्रभुश्चिदात्माकांविधिंनियतिं भाग्यंस्त्रीनियतिर्विधिरितिसाहचर्याद्विधिशब्दस्यस्त्रीत्वम् प्रभुःकिमदृष्टरूपंसहायमादाय
आश्रित्यमहाभूतपतिर्वियदादिस्रष्टाईशःमहातेजाइतिसमष्टिस्तैजसःसूत्रात्मामहाततिरितिअत्यन्तविस्तृतोविराट्चभूत्वाआस्ते सुराःमहदाद्यास्तेषांगुरुरीशःतस्यापिश्रेष्ठइतिविभोर्विशे
षणम् ८ अध्यारोपापवादाभ्यांनिष्प्रपंचंप्रपंच्यतइतिन्यायमाश्रित्यहिब्रह्माद्वैतंप्रसाध्यम् तच्चाध्यारोपरयेवदुर्वचनत्वादनुपपन्नं त्वयाचअसकृत्तदेवोपपादितमत संशयात्त्विद्रस्यनिःसंशयंज्ञा
नंयथास्यात्तथावक्तुमर्हसीत्याह तन्मेत्वमितिउपपन्नाययोग्याय यशोनारायणात्मकं नरोविद्यावच्छिन्नंब्रह्मतेनस्यात्मनिकल्पितं ईशसूत्रविराडंतंनारंतस्यसमूलस्यअयनंस्थानंनारायणः
शुद्धंवस्तुतदात्मकंयशःवैभवविलासईशादिघटांतःतंवक्तुमर्हसीतिसंबंधः अ...देवनेयुद्धेतिअ...रसुन्प्रत्ययेयुट् एतेन...नंनरोवाह्यःकृत्स्नःप्रज्ञानघनइतिश्रुतिप्रसिद्धंसबाह्याभ्यंतरंशुद्धंचिन्मात्रं
नारायणरूपमितिसर्वप्रश्नुतंतदुपपत्तिपूर्वकंउत्पादयेतिसूचितम् ९

२

१ किमर्थं च तथा शेते कश्च कालस्य संभवः इति एकस्मिन् लिखितपुस्तके पाठः ।

मूर्तंविद्वदृष्ट्यानित्यसिद्धमादुर्भावंअधिष्ठानातिरेकात्मूढदृष्ट्याभव्यंउत्पद्यमानम् श्रद्धाविद्यतेयेषांतेश्राद्धाः प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्योणइतिमत्वर्थीयोणः ॥ १० ॥ प्रष्टारंप्रोत्साहयन्वैशं पायनउवाच नारायणायेति हेअनघहेकुरुकुलर्षभ नारायणात्मकयशोज्ञानेयाभवतःस्पृहाभवेत्साव्वद्धंशात्वद्धंशेउ.चितात्रिभक्तधनेषुभ्रातृषुविभक्ताइतिवदुत्तरपदलोपः सास्पृहापूतस्य यज्ञाद्यनुष्ठानस्यकार्यफलं तमेवंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंतियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेति श्रुतेः भूतस्येति पाठे लब्धजन्मनइदमेवकार्यंकरणीयंयद्भगवद्विचारोऽन्यथानिष्फलं जन्मेत्यर्थः ॥ ११ ॥ श्रुतिंउपनिषद्वाक्यंअनतिक्रम्येतियथाश्रुति श्रुतः पद्मनाभस्यप्रभावइतिपृष्टस्यविशेष्यस्यानुकर्षः ॥ १२ ॥ तपसापुण्येनदृष्टोमयेतिशेषः दृष्ट्वेतिपाठेतपसाध्यानेनदृष्ट्वापद्मनाभस्यप्रभावमितिपूर्ववत्पृष्टानुकर्षः ॥ १३ ॥ तत्तेहंयद्देवतादिभ्यः श्रुतं यच्चद्वैपायनेनोक्तंतद्बाहुल्यात्सर्वंबोद्धुमशक्यमित्याशयेनाह यथाप्रज्ञमिति यथाश्रुतंविज्ञातुंविशेषेणज्ञातुंमयानशक्यं ऋषिर्मंत्रद्रष्टातन्मात्रेण सोऽहंभगवतोमंत्रविदेवास्मिनात्मविदितिछांदोग्येसनत्कुमारंप्रतिवदतानारदेनेवेत्यर्थः ॥ १४ ॥ परंपुरुषंनारायणात्मकंशुद्धचिदात्मकंयंपुरुषंब्रह्मापिवेदोपिविश्वात्मनःसाकल्यात्सर्वात्मनामुख्यवृत्त्येतियावत् नवेदयते यतोवाचोनिवर्तंतइतिश्रुतेः कात्स्न्येननवेदयतेकिंतुभागलक्षणयातुवेदयतइवेत्य

प्रादुर्भावंपुरस्कृत्यभूतंभव्यंमहात्मनः ॥ श्राद्धानामुपविष्टानांभगवान्वक्तुमर्हसि १० वैशंपायनउवाच ॥नारायणयशोज्ञानेयाभवेद्भवतःस्पृहा ॥ त्वद्धंशानघपूतस्यकार्यंकुरुकुलर्षभ ११ शृणुष्वादिपुराणेभ्योदेवताभ्योयथाश्रुति ॥ ब्राह्मणानांचवदतांश्रुतोस्माभिर्महात्मनाम् १२ तथाचतपसादृष्टोबृहस्पतिसमद्युतिः ॥ पाराशर्यस्ततः श्रीमान्गुरुर्द्वैपायनोब्रवीत् १३ तत्तेहंसम्प्रवक्ष्यामियथाप्रज्ञंयथाश्रुतम् ॥ नविज्ञातुंमयाशक्यमृषिमात्रेणभारत १४ कः समुत्सहतेज्ञातुंपरंनारायणात्मकम् ॥ विश्वात्मनोयंब्रह्मापिनवेदयातितत्त्वतः १५ श्रुतंमेविश्वदेवानांयद्रहस्यंमहर्षिणाम् ॥ तादिदंसर्वदेवानांतत्त्वतस्तत्त्ववादिनाम् १६ तदध्यात्मविदांचिंत्यंकारणंचैवकर्मिणाम् ॥ अधिदैवंचयद्दैवंतद्दैवमितिसंज्ञितम् १७ यद्भूतमाधिभूतंचयत्परंचमहर्षिणाम् ॥ यत्सत्यंदेवदृष्टंचयत्तद्वेदविदोविदुः १८

र्थः ॥ १५ ॥ श्रुतंमेमयाविश्वेषांदेवानांमहर्षिणांच हृस्वत्वमार्षं यद्रहस्यंगोप्यंतत् इदंइदमेवयत्त्वयापृष्टंनारायणात्मकंयशः कीदृशानांविश्वेदेवानांतत्त्वतअनारोपितरूपेणसर्वदेवआत्मैवयेषांतेसर्वदेवास्तेषां सर्वंखल्विदंब्रह्मेदंसर्वंयदयमात्मेतिश्रुतेःअतएवकृपयाशिष्यान्प्रतितत्त्ववादिनांतत्त्वमेववक्तुंशीलंयेषांतेषाम् ॥ १६ ॥ कारणंप्रवर्तकं यत्तद्दैवंदेवानांविदुषामिदंदैवंअधिअधिकंदैवंमहाभाग्यंज्ञानाख्यं यद्देवानांदैवंतदश्नुवैतदाप्नुवानिति एषास्यपरमासंपदितिश्रुतेः तद्वस्तुदैवमदृष्टमितिसंज्ञितम् सर्वेषांसुखकरंभाग्यम्एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः ॥ १७ ॥ अध्यायशेषेणअनुवादमुखेनप्रश्नानांक्रमेणसंक्षिप्योत्तराण्याह यद्भूतमित्यादिना भूतंअनादिअनादित्वंव्यवहारेमायायामप्यस्तीत्यतउक्तं आधिभूतंसर्वेषुभूतेषु सद्रूपेणानुस्यूतम् अनंतमित्यर्थः जाड्यरूपेणमायापिसर्वत्रानुस्यूतेत्यतउक्तंपरमितिमहर्षिणां महर्षिणामेयतयेतिशेषःपरमुत्कृष्टंजडस्यपरत्वायोगात्परत्वंमायोपाधिकस्याप्यस्तीत्यतउक्तंसत्यमितिमाययाबाधितत्वेनतस्यापिबाधितत्वादसत्यत्वंसत्यमप्याचिद्रूपंचेत्तत्राहदेवदृष्टंदेवश्चक्षुरादिमत्यक्षंतस्यापिदृष्टंप्रत्यक्षं नदृष्टेर्द्रष्टारंपश्येमाणस्यप्राणमुतचक्षुषश्चक्षुरित्यादिश्रुतेः ज्ञानमात्रस्वरूपमित्यर्थःवेदंसत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्यादिविदंतिवेदविदोविदुः एतेनसागरांभोरूपंशुद्धमुक्तम् ॥ १८॥

मस्यतटस्थलक्षणमाह यइति कर्तावियदादेः कारकोहिरण्यगर्भद्वारामीतिकस्य बुद्धिर्मनः इतिमहदहंकाररूपत्वमुक्तम् क्षेत्रज्ञइति साक्षिमात्रेणद्रष्टृत्वं एतेनपद्मनाभप्रभावउक्तः उक्ते र्थेमोक्षकामोभ्यंप्रेरितारंचमत्वासर्वंमोक्तंत्रिविधंब्रह्मएतदितिश्रुतिप्रमाणयन्न्योगमाह प्रधानमिति प्रधानंजडम् पुरुषोजीवः शास्ताईशःएतत्त्रितयंएकएवपरमात्मेति १९ तृतीयंप्रश्नो त्तरंकियंतामित्यादिनासार्धश्लोकेन ईश्वरस्यकालाधीनत्वंचोदितंतन्निराचष्टेऽर्धेन कालइति कालंस्वपयतिस्वापयति कालस्यापिकालइत्यर्थः अतएवस्वाधीनोनतुकालाधीनः कथमुत्या येत्यादिनासार्धेनकार्यसृष्टिःपृष्टातत्रोत्तरमाह प्राणइत्यादिनासार्धद्वयेन २० हेअनघ यतध्रुवंअविनाशिअतएवअक्षयः ह्रासशून्यःसएवप्राणवृत्तिभेदेनपंचविधः तत्परैःप्राणोपास्तिपरै र्विविधैर्भावैःप्राणादिकार्यभेदैर्हेतुभिरुच्यते सएवचसर्वंवियदादिकरोत्युत्पादयतिकिमुपादानांतरमपेक्ष्य नेत्याह विकरोतिचमाययैवात्मानंपरिणमयतीत्यर्थः २१ योस्मान्कर्मकारय तेएवह्येषसाधुकर्मकारयतीत्यादिश्रुतेः तेनैवचवयंव्याकुलीकृताःविधिनिषेधगहनेपातिताःसंतःआस्मआस्महे अनुदात्तत्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यंचक्षिङोङिकरणात्ज्ञापकात् तेनआस उपवेशनेअस्मात्परस्मैपदेपिसाधु यतस्तेनव्याकुलीकृताःअतस्तमेवयजामहेऽज्ञैःइच्छाम प्रार्थनायांलोडुत्तमबहुवचनं निर्वृताःशांताःसंतः २२ सर्वंचिन्मात्रमेवेत्याहद्वाभ्यां योवक्ते

यःकर्ताकारकोबुद्धिर्मनःक्षेत्रज्ञएवच ॥ प्रधानंपुरुषःशास्ताएकस्तदभिशब्द्यते १९ कालःकालंस्वपयातिद्रष्टास्वाधीनएवच ॥ प्राण·पंचविधश्चैवध्रुवम क्षयएवच २० उच्यतेविविधैर्भावैस्तस्यैशानघतत्परैः ॥ सएवभगवान्सर्वंकरोतिविकरोतिच २१ योऽस्मान्कारयतेकर्मतेनास्मव्याकुलीकृताः ॥ यजाम हेतमेवेशंतमेवेच्छामनिर्वृताः २२ योवक्तायश्चवक्तव्योयश्चाहंतद्ब्रवीमिवः ॥ इदंशृणुतयच्छ्रेयोयच्चान्यत्परिजल्पथ २३ याःकथाश्चैववर्तंतेश्रुतयोवाथ गह्वराः ॥ विश्वंविश्वपतिर्देवाःसर्वंनारायणात्मकम् २४ यत्सत्यंयदनृतमादिमक्षरंवैयद्भूतंभवतिमिथश्चयद्भविष्यम् ॥ यत्किंचिच्चरमचराव्ययंत्रिलोकेतत्सर्वं पुरुषवरःप्रभुर्वरिष्ठः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपुष्करप्रादुर्भावेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउ वाच ॥ ॥ चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणांतुकृतंयुगम् ॥ तस्यतावच्छतीसंध्याद्विगुणाजनमेजय १

ति वक्तावाचःप्रवर्तकःवक्तव्योऽर्थः अहंवक्तृत्वाभिमानीजीवः यतइदंशृणुतश्रवणक्रिया यत्श्रेयोमोक्षःयच्चान्यत्स्वर्गादिप्रभूतनानाविकल्परूपम २३ यथाभूतार्थवादाःगह्वराःरह स्यप्रतिपादकाः विश्वंपाल्यंविश्वपतिःपालकः देवाःकरणानिसर्वंतत्नारायणात्मकमितिवःयुष्मान्प्रतिब्रवीमीतिसंबंधः २४ एतदेवोपसंहरति यत्सत्यमिति सत्यानृतेलौकिके आ दिमंआदौभवंकारणंक्षरंकार्यंतदुभयात्मकंभूतंअतीतंमिथश्चभवतिपरस्परजनकंवीजांकुरादि भविष्यमनागतं चरंपरिणामि अचरंकूटस्थंवरिष्ठःनारायणःवरीयान्पुरुषःवरःसमष्टिजीवः अपरोव्यष्टिजीवःकल्पितानेतानपेक्ष्यवरिष्ठत्वशुद्धस्यप्रभोरितिभाव· २५ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपुष्करप्रादुर्भावप्रकाशेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ज्ञानसाधनवैराग्यसिद्ध येप्रवृत्तिकादिवत् ॥ ब्राह्मादेःक्षयितावक्तुंयुगमानमिहोच्यते ॥ १ ॥ चत्वारीतितावच्छतीचतुःशतीद्विगुणाअष्टौशतानियुगसंध्या तस्यांपूर्वोत्तरयुगयोर्धर्मा मिश्रीभवंतीत्यर्थः एतानिदे वमानेनअष्टशताधिकानिचत्वारिसहस्राणि सौरमानेनसाष्टाविंशतिसहस्रीसप्तदशलक्षवत्सराणांभवति सावनमानेनतुप्रत्यब्दंपंचदिनानिपंचदशघटिकाएकत्रिंशत्पलानित्रिंशदक्षरा णिचवर्धंते तान्यपिएकराशौसंवत्सरत्रयस्पृशिगुरौलुप्तसंवत्सरैर्लीयंते १

तत्रेति धर्मपादाः तपःशौचंदयासत्यंतैर्विग्रहोविरोधोऽस्मयसंगमदानृतपादवतोयस्यसपादविग्रहोऽधर्मःधर्मेणनिरुद्धपादइत्यर्थः यद्वा सर्वयुगंचतुष्पादमपिसंध्यांशेउत्तरयुगधर्मसंक्रमा त्पंचपादंभवतीतिध्येयंतेनाधर्मःपादविग्रहः द्वाभ्यामधर्मपादाभ्यांत्रिभिर्धर्मोऽव्यवस्थितइत्यादिग्रंथोऽप्यर्थएव एवमपिसंध्यायांपादार्धस्यैवसंक्रमात्सर्वयुगंसार्धचतुष्पादंस्यात्इदम पियुगतत्संध्ययोःकालबहुत्वाल्पत्वाभ्यांनयुक्तं पादाधिक्योक्तेःपुराणांतरविरोधादध्यात्मप्रकरणाच्चेत्थमिहप्रतीतिमः फलाभिसंधिनारहितोऽहिंसाशून्योधर्मःकृतम तत्सहितस्त्रेता दंभे नकृतोद्वापरम धर्मलोपःकलिःतत्रआद्येफलेच्छाभावेपिकृतोधर्मः तद्यथा आम्रफलार्थनिर्मितेच्छायागंधइत्यनूत्पद्येते एवंधर्मंचर्यमाणमर्थाअनूत्पद्यंतइत्यापस्तंबोक्तेः फलंददात्ये वतत्रचहीनसंपत्पुरुपोबहुसंपदमन्यंदृष्ट्वास्वस्यानैश्वर्यमन्वानोदुःखभाग्भवतीति कृतेप्यधर्मरूपंदुःखमस्तीत्युक्तंकृतेप्यधर्मः पादविग्रहइतिकृत्स्नधर्माधर्मनिर्मूलनक्षमंतत्वज्ञानमेवसंपा

तत्रधर्मश्चतुष्पादोह्यधर्मःपादविग्रहः ॥ स्वधर्मनिरताःसंतोयजंतेचैवमानवाः २ स्थिताधर्मपराविप्राराजवृत्तेःस्थितानृपाः ॥ कृष्यामभिरतावैश्याःशूद्राः शुश्रूषवस्तथा ३ सदासत्यंतपश्चैवधर्मश्चैवाविवर्धते ॥ सद्भिराचरितंयच्चक्रियतेख्यायतेचयत् ४ एतत्कृतयुगेवृत्तंसर्वेषामेवभारत ॥ प्राणिनांधर्मबुद्धीना मपिचेन्नीचयोनिनाम् ५ त्रीणिवर्षसहस्राणित्रेतायुगमिहोच्यते ॥ तस्यतावच्छतीसंध्याद्विगुणापरिकीर्तिता ६ द्वाभ्यामधर्मःपादाभ्यांत्रिभिर्धर्मोऽव्यव स्थितः ॥ तत्रसत्यंचसत्त्वंचकृतेसर्वंप्रवर्तते ७ त्रेतायांविकृतिंयांतिवर्णालौल्येनसंयुताः ॥ चातुर्वर्ण्यस्यवैकृत्याद्यांतिदौर्बल्यमाश्रिताः ८ एषत्रेतायुग विधिर्विहितोदेवनिर्मितः ॥ द्वापरस्यापियाचेष्टातामपिश्रोतुमर्हसि ॥ द्वापरंद्वेसहस्रंतुवर्षाणांकुरुसत्तम ॥ तस्यतावच्छतीसंध्याद्विगुणापरिकीर्तिता १० तत्राप्यर्थपराविप्राज्ञानिनोरजसावृताः ॥ शठानैष्कृतिकाःक्षुद्राजायंतेकुरुपुंगव ११ द्वाभ्यांधर्मःस्थितःपद्भ्यामधर्मस्त्रिभिरुत्थितः ॥ विपर्ययंशनैर्यांति कृतेयेधर्मसेतवः १२ ब्राह्मण्यभावानश्यंतितथास्तिक्यंविशीर्यते ॥ व्रतोपवासास्त्यज्यंतेद्वापरेयुगपर्यये १३ तथावर्षसहस्रंतुवर्षाणांद्वेशतेतथा ॥ संध्याया सहसंख्यातंक्रूरंकलियुगंस्मृतम् १४ तत्राधर्मश्चतुष्पादःस्याद्धर्मःपादविग्रहः ॥ कामनिष्ठास्तमश्छन्नाजायंतेतत्रमानवाः १५ नैवोपवासकृत्कश्चिन्नचसाधुर्न सत्यवाक् ॥ आस्तिकोत्रह्मवक्तावानरोभवतिवैतदा १६ अहंकारगृहीताश्चप्रक्षीणस्नेहबांधवाः ॥ विप्राःशूद्रसमाचाराःशूद्रास्त्वाचारलक्षणाः १७ दूषकाः स्त्वाश्रमाणांचवर्णानांचैवसंकराः ॥ अगम्येष्वभिरंस्यंतेवर्तंत्येवंकलौयुगे १८ एवंद्वादशसाहस्रंतदेकंयुगमुच्यते ॥ तदेकसप्ततिगुणंमन्वंतरमिहोच्यते १९ त्र्यथ्यांचैवनसंदेहोयुगांतेजनमेजय ॥ दिव्यंद्वादशसाहस्रंयुगंतुकवयोविदुः ॥ एतत्सहस्रपर्यंतंतदहोब्राह्ममुच्यते २०

दनीयमित्याशयेन २ ३ ख्यायतेउपदिश्यतेऽन्येभ्यः ४ ५ त्रीणीतिषट्शताधिकत्रिसाहस्रीत्रेतायुगमानम् एवमुत्तरत्रापिज्ञेयम ६ ७ धर्मलौल्येनधर्मफलस्पृहया अतएवचातुर्वर्ण्य स्यचतुर्वर्णधर्मस्यवैकृत्यात्वैकल्यात् ८ ९ १० ११ १२ द्वापरेयुगपर्ययेद्वापरांतेकलिसांकर्याद्व्रतादित्यज्यतइत्यर्थः १३ १४ १५ १६ १७ १८ मन्वंतरमिति एतावताकालेनैकोमनुर्न श्यतीत्यर्थः १९ अत्रमानमाह त्र्यथ्यामिति तद्यथेहकर्मचितोलोकः क्षीयते एवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइत्यादौवेदेपिजनस्यस्थावरादिब्रह्मांतस्यक्षयित्वंदृश्यतइत्यर्थःनसंदेहः यस्कृतकंतदनित्यमितिव्याप्तेरित्यर्थः २०

शरीरनिर्वृतिं शरीरसुखासक्तिम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मणांवेदस्यवेधसोवा ब्राह्मणानांमहीपतेइतिपाठः ब्रह्मलोकस्थानांदहराद्युपास्यब्रह्मविदाम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ भौतिकसंहारमु
क्त्वाभूतसंहारमपिनिश्चाययति महाभूतपतिरितिपंचभूतानिवियदादीनिजगद्धौतिकंचसंहरणार्थायैवकुरुतेनपुरुषार्थाय मशकादिवत्सर्ववस्तुनाशायैवजायतेनकचित्किंचित्कस्यचि
त्सुखमरतीत्यर्थः अतएवमहद्वैशसंबीभत्समेतदितिशेषः ॥ २५ ॥ वैशसमेवाह भूत्वेति दिनावसानेहिभगवान्सूर्योभूत्वालोकानांचक्षुरादीनिमुष्णातिततोवायुर्भूत्वाप्रा
णान्मुष्णाति ततोवह्निर्भूत्वाशुष्ककर्पूरकल्पांस्तान्निःशेषीकरोति ततोमेघोभूत्वावृष्ट्याचैकार्णवंसंपद्यतेएवंभूतलयेमतिजलादीन्यपिब्राह्मलयेस्वस्वयोनौलीयंतइतिबोध्यम् नष्टाकाशइ
त्याकाशांतनाशस्योपक्रांतत्वात् । २६ ॥ इतिश्रीह०भावि०टीकायांअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ सर्वदृश्यंविनाशीतिज्ञात्वानाशविवर्जितम् ॥ पदंनेतुंविनेयान्हितृतीयोयोगउच्यते
॥ १ ॥ भूत्वेति योगीनारायणः शुद्धचिन्मात्रएवसन् विभावसुःवह्निरिवासंयोगोपिसप्तमूर्तिःमहदहंकारपंचतन्मात्राशरीरोभूत्वाप्रदीप्ताभिश्चैतन्योद्दीपिताभिर्गभस्तिभीरश्मिरूपभि

ततोऽहनिगतेतस्मिन्सर्वेषामेवदेहिनाम् ॥ शरीरनिर्वृतिंदृष्ट्वालोकःसंहारबुद्धिमान् २१ देवतानांचसर्वेषांब्राह्मणानांमहीपते ॥ दैत्यानांमानवानांचयक्षगंधर्वर
क्षसाम् २२ देवर्षीणांब्रह्मर्षीणांतथाराजर्षिणामपि ॥ किन्नराणामप्सरसांभुजंगानांतथैवच २३ पर्वतानांनदीनांचपशूनांचैवभारत ॥ तिर्यग्योनिगतानां
चसत्वानांमृगपक्षिणाम् २४ महाभूतपतिर्देवःपंचभूतानिभूतकृत् ॥ जगत्संहरणार्थायकुरुतेवैशसंमहत् २५ भूत्वासूर्यश्चक्षुषीचाददानोभूत्वावायुःसंहर
न्प्राणिजातम् ॥ भूत्वावह्निर्दह्यतेसर्वलोकान्मेघोभूत्वाभूयएवाभ्यवर्षत् २६ ॥ इतिश्रीम०ह०भावि०पुष्करप्रादुर्भावेप्रश्नोत्तरंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ भूत्वानारायणोयोगीसप्तमूर्तिर्विभावसुः ॥ गभस्तिभिःप्रदीप्ताभिःसंशोषयातिसागरान् १ पीत्वार्णवांश्चसर्वान्सनदीकूपांश्चसर्वशः ॥
पर्वतानांचसलिलंसर्वंपीत्वाचरश्मिभिः २ भित्वासहस्रशश्चैवमहींनीत्वारसातलम् ॥ रसातलजलंकृत्स्नंपिबतरसमुत्तमम् ३ अप्सुमृत्क्लेदमन्यद्ददातिप्रा
णिनांध्रुवं ॥ तत्सर्वमरविंदाक्षआदत्तेपुरुषोत्तमः ४ वायुश्चबलवान्भूत्वासविधूयाखिलंजगत् ॥ प्राणोदयसुराणांचवायुनाकुरुतेहरिः ॥ ततोदेवगणानांच
सर्वेषामेवदेहिनाम् ५

स्तत्तदाकारवृत्तिभिःप्रकाशितान्सागरान्समुद्रवदनंतान्रूपादीन्विषयान्संशोषयतिस्वस्मिन्प्रविलापयति ॥ १ ॥ विराट्प्रविलापनमुक्त्वासूत्रात्मनस्तावदाहपीत्वेति नदीकूपसदृशा
न्मानसान्कामान्संशोषयतीत्यनुषज्यते तद्वत्पर्वतानांपर्वततुल्यानांक्रोधादीनांसलिलंसामर्थ्यंरश्मिभिःप्रत्यक्प्रवणैश्चेतःपरिणामैःपीत्वाविलाप्य ॥ २ ॥ एवंमहींस्थूल
सूक्ष्मशरीरद्वयरूपांसहस्रशोभित्वासर्वथाविलाप्यरसायारतस्याएवतलमधिष्ठानकारणंब्रह्मतत्प्रतितानीत्वातत्रत्यमपिजलंअपहतपाप्मत्वादिसंकल्पांतगुणजातंउत्तमंमानुषानंदादिभ्य
उत्कृष्टतमंपिबतेसंशोषयति ३ अप्सुकारणेब्रह्मणिस्थितंक्लेदंमनसोमृदूकरणंआनंदंअन्यतकार्यसृजन्स्रक्ष्यन्प्राणिषुध्रुवंददाति यत्सुखंकार्योपाधिषुनिदधातिजीवनायतदपिव्रतिरू
पत्वात्संहरतीत्यर्थः तदेवस्पष्टीकरोतितत्सर्वमिति ४ एवमुत्तमाधिकारिणांमनोमात्रसाधनंयोगमभिधायमध्यमानांवायुनिरोधपूर्वकंतमेवाह वायुश्चेतिसयोगीबलवान्मूलाधारा
दिसर्वचक्रभेदनसमर्थोभूत्वाअखिलंजगत्पादादिजानुपर्यंतंभूस्थानमित्यादिनातंत्रोक्तदिशाभावनयास्वशरीरमात्रीकृतंविधूय अधोधस्तनस्यउपर्युपरितनेप्रविलापनप्रकारेणनिरस्य

प्राणोदयंप्राणानांपंचानांसुराणामिंद्रियाणांचउदयंउतऊर्ध्वंसहस्त्रारेभ्रूमध्येवाअपनयनंगमनंहरिर्योगीवायुनाविजितेनकुरुते एतदेवविस्तरेणाह ततइत्यादिना देवगणानांचसंघर्षजः पावकःनिखिलान्लोकानदहदितिषष्ठेनान्वयःततोयोगप्रवृत्त्यनंतरंदेवानामग्न्यादीनांचदेहिनांजीवांतराणांएतेनमदन्योमुमुक्षुर्नास्तीत्यपियोगिनाचिंतनीयम् अन्यथाभेदस्याविलयान्मुक्त्यसिद्धचापत्तिःस्यात् ५ येचान्येचेति यतोद्भवाःयतइंद्रियाद्येषांविषयाणामुद्भवस्तेयतोद्भवाःसंघिरार्षः तान्येवेंद्रियाणितदुद्भूतांश्चाहपूयमिति पूयंगंधाख्योविषयः रसादिमाहच योद्घ्राणमिंद्रियंशरीरंस्थूलंच एतेगुणाःगुणकार्यभूताःपृथिवीमाश्रिताः ६ रसश्चार्द्रःरसनेंद्रियम् क्लेदः पृथिव्यवयवांतःप्रवेशेनतस्याःशिथिलीकरणम् विपाकोविकृतिःओदनादिरूपा ७ शब्दःश्रोत्रंछिद्रदानंचाकाशंसंश्रिता गुणाइत्यपिद्रष्टव्यम् ; तएतेसर्वेपिपरमेष्ठिनंसूत्रात्मानंवरेण्यंअवश्यंउपास्यतयावरणीयंहृषीकेशंहृषीकाणामिंद्रियाणांईशितारंसम्यगाश्रिताः ८ ततस्तंसंप्राप्यभगवतांतर्यामिणाकर्त्रातत्रसूत्रेमिलिताःसंतःरश्मिभिःसूक्ष्माभिर्वृत्तिभिः परिवारिताश्चैतेदेवगणेंद्रियगणादयःवायुनाकरणेनकृष्यमाणाः रूपेतिलुप्तशेषंपदंरूपादयःअन्योन्यस्यएकीभावेनाश्रयात् ९ तेषांरूपादीनांसंघर्षजश्चासौउद्भूतश्चयःपावकोजगत्कारणाद्वैतवस्तुप्रकाशाग्निर्निखिलाँल्लोकान्ततत्कर्मफलभूतानदहत्कर्मणामेवदाहात् १०

येचेंद्रियगणाःसर्वेयेचान्येचयतोद्भवाः ॥ पूयंघ्राणंशरीरंचपृथिवीमाश्रितागुणाः ६ जिह्वारसश्चक्लेदश्चसंश्रिताःसलिलंगुणाः ॥ रूपंचक्षुर्विपाकश्चज्योतिरेवाश्रितागुणाः ७ स्पर्शःप्राणश्चचेष्टाचपवनंसंश्रितागुणाः ॥ परमेष्ठिनंवरेण्यंचहृषीकेशंसमाश्रिताः ८ ततोभगवतातत्ररश्मिभिःपरिवारिताः ॥ वायुनाकृष्यमाणाश्चरूपान्योऽन्यसमाश्रयात् ९ तेषांसंघर्षजोद्भूतःपावकःशतधाज्वलन् ॥ अदहन्निखिलाँल्लोकानुग्रःसंवर्तकोनलः १० सपर्वतांस्तरून्गुल्माँल्लतावल्लीस्तृणानिच ॥ विमानानिचदिव्यानिपुराणिविविधानिच ११ आश्रमांश्चतथापुण्यान्दिव्यान्यायतनानिच ॥ यानिचाश्रयणीयानितानिसर्वाणिसोदहत् १२ भस्मीभूतांस्ततःसर्वाँल्लोकाँल्लोकगुरुर्हरिः ॥ भूयोनिर्वापयामासजलयुक्तेनकर्मणा १३ सहस्रदृङ्महातेजाभूत्वाकृष्णोमहाघनः ॥ दिव्यतोयेनहविषातर्पयामासमेदिनीम् १४ ततःक्षीरानिकाशेनस्वादुनापरमांभसा ॥ शिवेनपुण्येनमहीनिर्वाणमगमत्पुरम् १५

स्वरूपेणापिलोकदाहमाह सपर्वतानित्यादिना ११ आश्रयणीयानिदहराद्युपास्यरूपाणिसर्वेषांमनोमात्रत्वात्तद्दाहेनदाहइतिभावः असतोधिमनोसृजतमनःप्रजापतिमसृजतप्रजापतिःप्रजाअसृजततद्वाइदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितंयदिदंकिंचेतिश्रुतेः १२ एवंसमाधौसकारणस्यकार्यस्यप्रलयमुक्त्वाव्युत्थानेतदुत्पत्तिमाहचतुर्भिः भस्मीभूतानित्यादिभिः हरिर्योगीनिर्वापयामास मोक्षेभोग्यंकल्पितवान्केनकर्मणा भोगायारब्धेनसंचितक्रियमाणयोर्दाहाश्लेषस्यतदधिगमउत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशावितिन्यायसिद्धत्वात् जलयुक्तेनकारणीभूताविद्यासंस्कारशेषेण भूयश्चांतेविश्वमायानिवृत्तिरितिज्ञानेपियावद्देहपातंमायालेशानुवृत्तेर्दर्शनात् १३ विषयभेदात्सहस्त्रंदृष्टयोयस्यससहस्त्रदृक् महातेजाःपरंज्योतिरूपःकृष्णःकर्षकःसंहर्ताभूत्वामहाघनइवजमदंकुरस्त्रष्टापिभवति तदेवाह दिव्येनतोयेनचिचंद्रमंडलात्प्रसृतेनभावनामृतेनहविषाविशुद्धेनतर्पयामासमेदिनींशरीरम् व्युत्थानेआदौशरीरंचेतनयाव्याप्तमित्यर्थः १४ क्षीरंसत्त्वंस्वच्छत्वात्तन्निकाशेनचित्तसत्त्वाकारेणपरमांभसाचैतन्यामृतेन महीशरीरद्वयंनिर्वाणंशांतिंअगमत्योगिनोहिस्थूलशरीरंनिर्वातिनतस्यरोगोनजरानमृत्युःप्राप्तस्ययोगाग्निमयंशरीरमितिश्रुतेः सूक्ष्ममपिनिर्वातितत्रकोमोहःशोकएकत्वमनुपश्यतइतिश्रुतेश्च १५

अस्यदृष्टथाबाह्यमपिसर्वचिन्मात्रमेवेत्याह तेनगाइति येपूर्वंपरमार्थत्वेनगृहीतास्ते नगाः पर्वतवृक्षादयः जलसंछन्नाश्चितात्रगुंठिताः किंच सर्वतोंतर्बहिश्चपयसाश्चितएवधराः घतांरः सैंधवघनवच्चिद्घनाएवेत्यर्थः तदेवाह एकार्णवजलाभूत्वेति अतएवसर्वसत्वविवर्जिताः सर्वस्यावियदादेःसत्वंसत्तातद्रहिताः ब्रह्मसत्तैवसर्वत्रानुस्यूतानावियदादिपृथक्सत्तास्तीत्यर्थः १६ योगस्यमुख्यंफलंशुद्धात्मदर्शनमाहत्रिभिः महाभूतानीति तंयोगिनंसूक्ष्मेशुद्धेवस्तुनिस्थितमितिशेषःकीदृशंसूक्ष्मेनष्टाअदर्शनंगताअर्कादयोयस्मिन्नष्टार्कपवनाकाशे अतएवमहाभूतानितंप्रविष्टानितत्रैवलीनानीत्यर्थः १७ एवमुक्तप्रकारेणसंशोषयित्वाविषयेषुप्रविभक्तंमज्ञानंप्रत्याहृत्यपीत्वानिर्विशेषमाविलाप्य किमपीतिवाङ्मनसातीतत्वंसूचितम् १८ तदेवाहएकार्णवेति योगंदुःखसंयोगावियोगंउपागतःप्राप्तः अयुतानांअपृथक्भूतानांरज्ज्वादिभ्यइवोरगादीनांआत्मन्यध्यस्तानांवियदादीनांसहस्राणिवृतिभेदादनंतानिएकार्णवेभसिशुद्धेब्रह्मणिगतानिप्राप्तानिविलीनानीत्यर्थः नायंमृदिघटस्येवनिवृत्तिरूपोलयः किंतुरज्ज्वामहेरिवेतिभावः नचैनमितिव्यक्तमितिक्रियाविशेषणम्बुद्धिवृत्तेरपिलीनत्वादेनंप्रत्यंचंनकश्चिज्जानातीत्यर्थः १९ संक्षेपेणश्रुतंयोगंविस्तरेणश्रोतुमिच्छुर्जनमेजयउवाच एकार्णवविधिरिति विधिरवधिः दैनंदिनादिप्रलयवदात्यंतिकप्रलयस्यापिकश्चित्कालवधिरस्तीतिप्रश्नः

तेनगाजलसंछन्नापयसःसर्वतोधराः ॥ एकार्णवजलाभूत्वासर्वसत्वविवर्जिताः १६ महाभूतान्यपिचतंप्रविष्टान्यमितौजसम् ॥ नष्टार्कपवनाकाशेसूक्ष्मेजनविवर्जिते १७ संशोषयित्वापीत्वाचवसत्येकःसनातनः ॥ पौराणंरूपमास्थायकिमप्यमितबुद्धिमान् १८ एकार्णवजलेह्यासीद्योगीयोगमुपागतः ॥ अयुतानांसहस्राणिगतान्येकार्णवेंभसि ॥ नचैनंकश्चिदव्यक्तंव्यक्तंवेदितुमर्हति १९ जनमेजयउवाच ॥ एकार्णवविधिःकोयंयश्चैवपरिकीर्तितः ॥ कएषपुरुषोनामकिंयोगःकश्चयोगवान् २० वैशंपायनउवाच ॥ एतावंतमसौकालमेकार्णवविधिंप्रति ॥ करिष्यतीतिभगवानितिकश्चिन्नबुध्यते २१ नवैमातानचद्रष्टानज्ञातानैवपार्श्वगः ॥ ततोवज्ञायतेकश्चिद्दृतेतंदेवमीश्वरम् २२

स्यापिकश्चित्कालवधिरस्तीतिप्रश्नः सतितस्मिन्सत्वतएवकैवल्यंसेत्स्यति किंसाधनानुष्ठानैः संशोषदाहपानादिभिरितिभावः यएषइतिपूर्वोक्तंज्ञानसाध्यंप्रलयंपरामृशति नप्राकृतंदैनंदिनंवा एकएवपुरुष एकार्णवोनाम किंयोगः किंरूपोयंयोगोजतुकाष्ठवत्सलिलसैंधवखिल्यवद्रज्जुरगवद्वा कश्चयोगवान्जीवः संबंधिनः संबंधस्यचयोगाख्यस्यकिंस्वरूपमितिप्रश्नत्रयंपूर्वेणसहचतुष्टयम् २० क्रमेणोत्तराणिवैशंपायनउवाच एतावंतमिति इमंएकार्णवविधिंएकार्णवनियतिंएतावंतंकालंप्रतिप्रतीक्ष्यकरिष्यतिभगवानितिकश्चिन्नबुध्यते इतरवज्ज्ञानैकसाध्यस्यमहाप्रलयस्यकालावधिर्नास्त्यतः साधनमनुष्ठेयमेवेत्यर्थः २१ एकएवपुरुषोनामेत्यस्योत्तरमाह नमाताप्रमाताअहंकारशून्यत्वात्साक्ष्यभावाच्च नद्रष्टासाक्षीवृत्तेरपिविलयान्नज्ञाताचरमांतःकरणवृत्त्याब्रह्मविद्याख्ययाप्रत्यंचंविषयीकुर्वन् अतएवनपार्श्वगोनतटस्थः ॥ प्रत्यगात्मरूपत्वात् किंरूपोयोगइत्यस्योत्तरमाह ततइति ततस्तस्यामवस्थायां यथाजतुकाष्ठसंयोगेषुद्वयमपि पृथग्दृश्यते यथावाजलसैंधवरसौएकलोलीभूतौपृथक्त्वेनानुमीयेते तथानतत्रतमृतेऽन्यद्विज्ञायतेरज्ज्वामिवसर्पबाधेतदतिरिक्तमित्यर्थः २२

कश्चयोगवानित्यस्योत्तरमाह नभइति यःप्रभुर्महामुनिंशशाससशयनमरोचयदितियत्तदोरध्याहारेणयोज्यम् नभआदिरूपंदेहंत्रिशादिसंघातंप्रकाशयन् स्वचैतन्येनव्याप्नु वन्ततएवव्यापनाद्धेतोः प्रजापतिंप्रजायतइतिप्रजाउपाधिस्तस्याः पतिंअध्यक्षत्वाभिमानिनंभुवनचरंचक्षुरादिद्वारासुरेश्वरंइंद्रियाणांप्रवृत्तिनिवृत्त्योः स्वतंत्रं एवंविधंजीवंसंतत्व स्तुवृत्तेनपितामहंकार्यस्यपिताकारणंतस्यपिताशुद्धचैतन्यंअतएवश्रुतिनिलयं श्रुत्यैकगम्यमपिमहामुनिंमुमुक्षुजीवरूपेणमहांतंमननशीलंशशासशसुहिंसायांस्वस्वरूपेप्रविलापितवान् यः सभूः भवत्यस्मादितिभूः ईशःशयनंईशशानिरोधंअरोचयत् शुद्धएवोपाध्यभिमानाद्बद्धःसन्योगवान्योगाविकारीभवतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह रिवंशेभविष्यपर्वटीकायांनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ यज्ञरूपकतायोगमुक्त्वातुर्यंनिगद्यते ॥ मार्कंडेयसमाधिश्चतद्विप्रेषुनिदर्शनम् ॥ एवमिति लोकेशुद्धचिदात्म निमहाश्रुतिर्महायशाःईशःसलिलकार्यंजगत्प्रच्छाद्यउपसंहृत्यशेतेशुद्धचिन्मात्ररूपेणावतिष्ठतइत्यर्थः ॥ १ ॥ एतदुपपादयितुंब्रह्मणएवबंधप्रसक्तिमाह महतइत्यादिना रजसःर जोगुणकार्यकर्मफलभूतस्यदेहेंद्रियादेर्मध्येदुर्लंघ्यत्वान्महार्णवसमस्यविरजस्कोदेहादिधर्मास्पर्शीमहाबाहुःबाहूअक्षरब्रह्माख्यौप्रणवतत्त्वमसिवाक्यरूपौउपास्तिक्रियाप्रत्यक्तस्त्वसा

नभःक्षितिंपवनमथप्रकाशयन्प्रजापतिंभुवनचरंसुरेश्वरम् ॥ पितामहंश्रुतिनिलयंमहामुनिंशशासभूःशयनमरोचयत्प्रभुः २३ इतिश्रीमन्महाभारतेखिले षुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपुष्करप्रादुर्भावेनवमोऽध्यायः ॥९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमेकार्णवेभूतेशेतेलोकेमहाश्रुतिः ॥ प्रच्छाद्यसलिलंसर्वंहरिर्नारायणः प्रभुः १ महतोरजसोमध्येमहार्णवसमस्यवै ॥ विरजस्कोमहाबाहुरक्षरंब्रह्मयंविदुः २ आत्मरूपप्रकाशेनतपसासंवृतःप्रभुः ॥ त्रिकमास्थायकालंतुततः सुष्वापसोऽव्ययः ३ पुरुषोयज्ञइत्येवंयत्परंपरिकीर्तितम् ॥ यच्चान्यत्पुरुषाख्यंस्यात्सर्वंतत्पुरुषोत्तमः ४ येचयज्ञपराविप्राःऋत्विजाइतिसंज्ञिताः ॥ आ त्मदेहात्पुराभूतायज्ञेभ्यःश्रूयतांतदा ५ ब्रह्माणंपरमंवक्त्रादुद्गातारंचसामगं ॥ होतारमथचाध्वर्युंबाहुभ्यामसृजत्प्रभुः ६

क्षात्काराभ्यांजगदुद्धारक्षमौविद्येतेयस्यतथा ॥ २ ॥ आत्मेतियंपरंब्रह्मविदुःसःसमुद्रःपरमात्मासुष्वापस्वरूपंविस्मृतवानितिसंबंधः तत्रहेतुः तपसाआलोचनेनमनोरथात्मके नसंवृतःतिरोहितासंगरूपः कीदृशेनतपसा आत्मरूपप्रकाशेनचैतन्याभासेन अतएवत्रिकंभूतभविष्यद्वर्तमानरूपेणत्रिविधंकालंआस्थायअधिष्ठायसुष्वाप ॥ ३ ॥ एवं प्रभोरेवबंधप्रसक्तिंप्रदर्श्यतन्निवृत्त्युपायंयोगंयज्ञरूपकेणविधित्सुस्तत्प्राप्यंवस्त्वाह पुरुषोयज्ञइतिपुरुषइवपुरुषः शिरःपाण्यादिरूपकः यज्ञोयोगयज्ञप्राप्यः यत्पुरुषाख्यंपरंकीर्तितं सउत्तमः पुरुषइत्यादिश्रुतिषुयच्चान्यद्वियदादिपुरुषेणचिदात्मनैवख्यायतेप्रकाश्यते तत्सर्वंपुरुषोत्तमःचिन्मात्रमेवतत्राध्यस्तस्यान्यस्यतदनन्यत्वादित्यर्थः ॥ ४ ॥ एवं प्राप्यमुक्त्वाप्रापकमाह येचेतियज्ञपरब्रह्मनिष्ठाः विप्राइवविप्राःरागादिशून्याःऋत्विजाः ऋतौकालात्मनिपरस्मिन्नयजंतेसंगतिंकुर्वतेऋत्विजास्तपआदयः यजेःसंगतिकरणार्थ त्वात् आत्मदेहात्चित्पुरुषात्पुराभूताःअनादौसंसारेपूर्वसिद्धाः यज्ञेभ्यःयज्ञार्थमेवभूताःनपश्वादिसाधारणविषयभोगार्थंयथैतत्तथाश्रूयतांमत्तइतिशेषः ॥ ५ ॥ योगयज्ञार्हा नृत्विजःप्रस्तौतिब्रह्माणमिति अत्रकाठके विश्वसृजांसत्रे ब्रह्मब्रह्माभवत् स्वयंअमृतमेभ्यउदगायदिति ब्रह्मामृतशब्दाभ्यांवेदतदर्थौउच्येते तत्रपरममितिविशेषणादुपनिषदे

एवब्रह्मतत्साध्यावृत्तिरमृतसाधनत्वादमृतम् तेउभेब्रह्मोद्गातृशब्दाभ्यामिहोक्ते वत्कप्रभवत्वेनचतयोरंतरंगत्वमुक्तं होत्रध्वर्युसत्यङ्हहोतैषामासीत्प्राणोअध्वर्युरभवदितिश्रुत्युक्तौसत्यमा
णौताभ्यांसत्योक्तिप्राणजयौत्वक्जावपितदुपकारकेतयाकिंचिद्बहिरंगौ एवमुत्तरत्रअक्षरयोजनारुपष्टाब्रह्मादिचतुष्टयंवक्त्रादसृजदित्युक्ता ब्राह्मणाछंदस्यादिचतुष्कंबाहुभ्यामसृजदित्याह
बाहुभ्यामित्यादिसपादश्लोकएकंवाक्यं ॥ ६ ॥ ब्राह्मणत्वाद्ब्रह्मवेदस्तदध्येतृत्वात्ब्राह्मणोब्राह्मणाच्छंसीनामसंप्रस्तारंप्रस्तोतारंतन्मित्रंवरुणंमैत्रावरुणसंज्ञंप्रशस्तारं प्रतिष्ठातारंप्राति
प्रस्थातारं एतैः अशश्रुब्रह्मणस्तेजःभूत ऽहप्रस्तोतैषामासीत्क्रतमेषांप्रशास्तासीत् अपानोविद्वानावृतःप्रतिप्रातिष्ठदध्वरइतिश्रुत्युक्तास्तेतेजोभूतक्रतापानाख्योधीबलपूर्वस्मृतिस्त्व
र्भवरणजयानुकूलापानाख्यमूलबंधाविहिताज्ञेयाः ॥ ७ ॥ उदरादिति प्रतिहर्तृपोतृक्षात्राकेनेष्टृशब्दैःभविष्यत्प्रतिवाहरत अपचितिः पोत्रियामयजत् अच्छावाकोभवद्यशः नेष्ट्रीमा
मयजत्त्विपिरितिश्रुत्युकेषुभविष्यत्भाव्यनुसंधानंअपचितिर्देवतातिथिपूजनंयशःयशस्करमितिवदान्यत्वं दित्विपिरलपस्तेजः ॥ ८ ॥ तथा आग्नीध्रसुब्रह्मण्याग्रावशब्दोक्तग्रावस्तदुन्न
तृशब्दैःआग्नीघ्राद्विदुषांसत्यंश्रद्धाहैवायजत्स्वयंवागेषांतुब्रह्मण्यासीत्ओजोभ्यष्टौद्ग्रवुंणःऊर्जानमुदवहदितिश्रुत्युक्तेएविदुषीशास्त्रार्थोपबृंहिकाऊहापोहकौशलवतीश्रद्धावाक् स्वाध्या
यप्रवचने ओजइंद्रियजयेशौर्यंऊर्कयोगांगानामूर्जीतिरित्येतेग्राह्याः ॥ यज्ञेहि ब्रह्मा ॥ १ ॥ उद्गाता ॥ २ ॥ होता ॥ ३ ॥ अध्वर्युः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणाच्छंसी ॥ ५ ॥ प्रस्तोता ॥ ६ ॥

**ब्राह्मणोब्राह्मणत्वाच्चसंप्रस्तारंचसर्वशः ॥ तन्मित्रंवरुणंसृष्ट्वाप्रतिष्ठातारमेवच ७ उदरात्प्रतिहर्त्तारंपोतारंचैवभारत ॥ अच्छावाकमथोरूभ्यांनेष्टा
रंचैवभारत ८ पाणिभ्यामथचाग्नीध्रंसुब्रह्मण्यंचयज्ञियम् ॥ ग्रावाणमथबाहुभ्यामुन्नेतारंचयज्ञियम् ९ एवमेवैषभगवान्षोडशैतान्जगत्पतिः ॥ प्रवक्तॄन्स
र्वयज्ञानामृत्विजोसृजदुत्तमान् १० तदेषवैवेदमयःपुरुषोयज्ञसंमितः ॥ वेदाश्चतन्मयाःसर्वेसांगोपनिषदक्रियाः ११ स्वपित्येकार्णवेचैवयदाश्चर्यमभूत्तदा ॥
श्रूयतेतद्यथावृत्तंमार्कंडेयोयदन्वभूत् १२**

मैत्रावरुणः ॥ ७ ॥ प्रतिप्रस्थाता ॥ ८ ॥ प्रतिहर्ता ॥ ९ ॥ पोता ॥ १० ॥ अच्छावाकः ॥ ११ ॥ नेष्टा ॥ १२ ॥ आग्नीध्रः ॥ १३ ॥ सुब्रह्मण्यः ॥ १४ ॥ ग्रावस्तोता ॥ १५ ॥
उन्नेता ॥ १६ एतेऋत्विजःएतेयोगे यथाक्रमं प्रणवः ॥ १ ॥ तदर्थभावनं ॥ २ ॥ सत्योक्तिः ॥ ३ ॥ प्राणजयः ॥ ४ ॥ धीतैक्ष्ण्यं ॥ ५ ॥ पूर्वस्मृतिः ॥ ६ ॥ आचारः ॥ ७ ॥ अपा
नजयः ॥ ८ ॥ माविदुःखचिंता ॥ ९ ईशपूजा ॥ १० ॥ दानं ११ ॥ योगोत्साहः ॥ १२ ॥ सात्त्विकीश्रद्धा ॥ १३ ॥ वेदांतश्रवणं ॥ १४ इंद्रियशौर्यं ॥ १५ ॥ योगांगानामू
र्जिती १६ श्च लक्ष्यंते ॥ ९ ॥ एवमितिएतानुपनिषदादीन्सर्वयज्ञानांचत्वारःसबीजयोगाः पंचमोनिर्बीजश्चवक्ष्यमाणास्तेषांसर्वेषांयोगयज्ञानांप्रवक्तॄन्प्रापकान्जगतामित्यस्मान्नृन् १०
तदेषइति सएषऋत्विक्स्रष्टाभगवान्वेदमयोवेदप्रधानोवेदैकगम्यःनावेदविन्मनुतेतंबृहंतमितिश्रुतेःपुरुषःपरमात्मायज्ञेनयोगेनसम्यक्मितः प्रमितोपरोक्षीकृतः यज्ञसंमितःवेदाश्च
तन्मयाः तस्यैवप्रतिपादकाःक्रियाश्चतन्मयास्तत्प्रापकाइत्यनुषज्ययोज्यम् ॥ ११ ॥ एवमुक्तःसाधनकालविशिष्टोयोगीयदाएकार्णवेचिन्मात्रेस्वपितिप्रविष्टोयततेतदाश्चर्यंअभूत्भवति
तद्विश्वरूपदर्शनातीतानागतादिदर्शनंचेत्यादिश्रूयतेवेदसर्वंहपश्यःपश्यतियच्चान्यदिच्छन्नलभतेतदत्रगत्वाविंदतइत्यादौ अत्राख्यायिकामाह तद्यथावृत्तमित्यादिना १२

जीर्णः सर्वोपाधिप्रहाणेनप्रविलीनः मार्कंडेयस्तोति मार्धद्वयेनवाह्निति ॥ १३ ॥ इतिवक्ष्यमाणप्रकारेणतीर्थनिमित्तमेवसर्वतीर्थदर्शनदक्षिणाद्यर्थमित्यर्थः आश्रमानित्यादीनामममाश्रितइत्यनेनसंबंधः ॥१४ ॥ १५॥ एवंचिन्मात्रेलीनोपिमार्कंडेयःपुनर्विनाप्युत्थानसंकल्पंसुप्तवत्समाधेर्व्युदतिष्ठदित्याह मार्कंडेयइतित्रिकात्स्वरूपस्थानात् ॥ १६॥ एवंव्युत्थितोपि अथोपुनः एकार्णवंचिन्मात्रंगतःप्रवेष्टुंप्रयत्नंकृतवान् तंचतमसाअज्ञानेनावरणविक्षेपशक्तिमताआच्छन्नंनिरीक्ष्यते अयंभावःचिद्रूपत्वंतत्वेप्रणिधित्सदपितत्वम्यतमसापिहितत्वात्तत्रविक्षेपरूपमैश्वर्यमेवावेक्षितवान्रज्ज्वामिवसर्पमिति १७ मद्वैतदर्शनजंद्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः आत्मजीवितेस्वरूपस्थैर्येकिंनिर्विशेषमेवस्वरूपंनित्यमुतसविशेषमितिसंशयश्चोत्पन्नः संशयच्छेदंविवेकबलेनैवकृतवानित्याह देवेतिदेवदर्शनंशुद्धसाक्षात्कारः तेनसंहृष्टः प्राप्तानंदः विस्मयंपरंचागमत्कारणाभावेप्याकस्मिकीमंतःसृष्टिंदृष्ट्वेतिभावः१८विवेकमेवाहसंचिंतयतीति मध्यस्थः

जीर्णोभगवतस्तस्यकुक्षाविवमहामुनिः ॥ बहुवर्षसहस्रायुस्तस्यैववरतेजसा १३ इतितीर्थप्रसंगेनपृथिवींतीर्थगोचरः ॥ आश्रमानपिपुण्यांश्चतीर्थान्यायतनानिच १४ देशान्राष्ट्राणिचित्राणिपुराणिविविधानिच ॥ जपहोमरतःशांतस्तपोघोरंसमाश्रितः १५ मार्कंडेयस्ततस्तस्यशनैर्वक्त्राद्विनिःसृतः ॥ निष्क्रामंतंनचात्मानंजानीतेदेवमायया १६ निष्क्रांतस्तस्यवदनादेकार्णवमथोगतः ॥ सर्वतस्तमसाच्छन्नंमार्कंडेयोनिरीक्ष्यते १७ तस्योत्पन्नंभयंतीव्रंसंशयश्चात्मजीविते ॥ देवदर्शनसंहृष्टोविस्मयंचागमत्परम् १८ सचिंतयतिमध्यस्थोमार्कंडेयोतिशंकितः ॥ किंस्विद्धेवेदियंचिंतामोहःस्वप्नोनुभूयते १९ व्यक्तमन्यतमोभावोह्येतेषांभवितामम ॥ नहीदृशमसंक्लिष्टमयुक्तंसत्यमर्हति २० नष्टचंद्रार्कपवनेछन्नपर्वतभूतले ॥ कतमःस्यादयंलोकइतिचिंतान्यवस्थितः २१ अपश्यच्चापिपुरुषंशयानंपर्वतोपमम् ॥ तोयाढ्यमिवजीमूतंमध्येमग्नंमहार्णवे २२तपंतमिवतेजोभिर्भास्वंतमिववर्चसा ॥ जाग्रंतमिवगांभीर्याच्छ्वसंतमिवपन्नगम् २३ सदेवंप्रष्टुमायातिकोभवानितिविस्मयात् ॥ तथैवचशनैर्भूयोमुनिःकुक्षिंप्रवेशितः २४ सप्रविष्टःपुनःकुक्षौमार्कंडेयःसुनिश्चितः ॥ तथैवचरतेभूयोविजानन्स्वप्नदर्शनम् २५ सतथैवयथापूर्वंपृथिवीमटतेपुनः ॥ पुण्यतीर्थानिपूतानिनिरीक्षद्विभूतले २६ क्रतुभिर्यजमानांश्चसमाप्तवरदक्षिणैः ॥ पश्यतेदेवकुक्षिस्थान्याज्ञियाञ्छतशोद्विजान् २७ सद्वृत्तमाश्रिताःसर्वेवर्णाब्राह्मणपूर्वकाः ॥ चत्वारश्चाश्रमाःसम्यग्यथोद्दिष्टपदानुगाः २८

निर्विशेषसविशेषान्यतरनिर्णयहीनःचिंतामनोरथःमोहइंद्रजालादिजोभ्रमःस्वप्नः प्रसिद्धः ॥ १९ ॥ एतेषामन्यतमोयंभावोमनोविकारोनवस्तुतत्वमित्यर्थः तस्यैवासंभवमाह नहीति सत्यंपारमार्थिकंअयुक्तंअसंगिअसंक्लिष्टंअविद्यादिक्लेशशून्यंसत्ईदृशंमनोरथादिरूपंभवितुमर्हति ॥ २० ॥ तत्रहेतुमाहनष्टेति महाभूतानांनाशेपिभासमानस्यचिंतादिष्वन्यतमत्वस्यैवसंभवात्कतमोलोकोयमितिचिंतितवान् ॥ २१ ॥ सएवंतत्वनिश्चयाभावात्संदेहनिवृत्तिकामयमानःस्वाराध्यंकारणोपाध्यभिमानिनंदेवतामपश्यत् तयाचप्रतिबोधितःकृतकृत्योबभूवेत्याह अपश्यदित्यादिना तोयाढ्यमितिकृष्णत्वमुचितं महार्णवेपरमानंदे ॥ २२ जाग्रंतमित्यार्षोलुम् ॥ २३ ॥ पुनःपूर्ववच्चिन्मात्रत्वंप्राप्तइत्याहसदेवमिति ॥ २४ ॥ सएवंभूतश्चिन्मात्रत्वमेवात्मतत्वंद्वैतंतुस्वप्नमात्रमितिसंप्रज्ञातमेवानिश्चितवानित्याह सप्रविष्टइति ॥ २५ ॥ सतथैवेति यथाव्युत्थानेतथैवसप्रज्ञातेघटनादिकंकृतवानित्यर्थः २६ देवकुक्षिस्थानूहावांकाशस्थानर्दक्षेतरद्दतिशेषः २७ २८

२९ ॥ तत्त्वानिश्चदस्यदुःसंपादकत्वंवक्तुंपुनर्मार्कंडेयस्यमोहमाह ततःकदाचिदिति वक्त्रान्निःसृतःसमाधेर्व्युत्थितः न्यग्रोधशाखायांन्यङ्नीचैःरोहतीतिन्यग्रोधःस्थूलःसंसारवृक्षःऊर्ध्वमूल
मधःशाखमित्युक्तेः तस्यांशाखायांएकदेशेसुप्तंअनाविष्कृतैश्वर्यंशांतंबालंस्वाराध्यमीशंचिंतयतेकस्मिन्सति ॥ ३० ॥ यथाचेतिसृष्टाचेत्यर्थः एकार्णवजलेशुद्धज्ञानसामर्थ्येनीहारेणाज्ञाने
नपूर्वनातिरोहितेसतितथालोकेपिभूतविवर्जितेचतुर्विधभूतग्रामशून्ये अतएवाव्यक्तेभीषणेचद्वितीयाभावात्तस्मादेकाकीबिभेतीत्यविद्यावस्थायामेकाकिनंप्रतिभयजनकेसतिभगवान्गु
दिरूपेणाविर्भूयअज्ञानननुगृह्णातीत्याहसभूयइत्यादिना ॥ ३१ ॥ विस्मयाविष्टः समाधौकस्यव्यावहारिकस्यतीर्थक्षेत्रादेर्दर्शनंव्युत्थानेचतद्दर्शनमितिविस्मयाविष्टःदिव्यैकाकिबाल
दर्शनाच्चकौतूहलसमन्वितः ॥ ३२ ॥ सोचिंतयदित्यादिःस्पष्टार्थोग्रंथः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ कइतितपःपरिभवन्निति शेषः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ एवंत्रयस्तपोभ्यां

वर्षाणांशतसाहस्त्र्यंमार्कंडेयोमहामुनिः ॥ विचरन्पृथिवींकृत्स्नांनचकुक्ष्यंतमैक्षत २९ ततःकदाचिदथवैपुनर्वक्त्राद्विनिःसृतः ॥ सुप्तंन्यग्रोधशाखायांबाल
मेकंनिरीक्षते ३० यथाचैकार्णजवलेनीहारेणवृतांतरे ॥ अव्यक्तभीषणेलोकेसर्वभूतविवर्जिते ३१ सभूयोविस्मयाविष्टःकौतूहलसमन्वितः ॥ बालमादित्य
संकाशंनशक्तोत्युपसर्पितुम् ३२ सोचिंतयदथैकांतेस्थित्वासलिलसन्निधौ ॥ पूर्वदृष्टमिदंमेनेतिशंकितोदेवमायया ३३ अगाधेसलिलस्तब्धेमार्कंडेयःप्लवन्मु
निः ॥ नशांतिंलभतेतत्रश्रमात्संत्रस्तविक्लवः ३४ तथैवभगवान्हंसोगतोयोगेनबालताम् ॥ बभाषेमेघतुल्येनस्वरेणपुरुषोत्तमः ३५ श्रीभगवानुवाच ॥
माभैर्वत्सनभेतव्यमिहैवायाहिचांतिकम् ॥ मार्कंडेयमुनेधीरबालस्त्वंश्रमपीडितः ३६ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ कोमांनाम्नाकीर्तयतेतपःपरिभवन्मम ॥ बहुव
र्षसहस्त्रायुर्धर्षयंश्चैवमेवयः ३७ नह्येषुसमुदाचारोदेवेष्वपिसमाहितः ॥ मांब्रह्मापिसविश्वेशोदीर्घायुरितिभाषते ३८ कस्तपोघोरशिरसोममाद्यत्यक्तजी
वितः ॥ मार्कंडेयेतिमांप्रोक्तामृत्युमीक्षितुमिच्छति ३९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमाभाषतेक्रोधान्मार्कंडेयोमहामुनिः ॥ अथैनंभगवान्भूयोबभाषेतत्परायण
म् ४० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहंतेजनकोवत्सहृषीकेशःपितागुरुः ॥ आयुःप्रदातापौराणःकिमर्थंनोपसर्पसे ४१ मांपुत्रकामःप्रथमंपितातेत्वंगिरामुनिः
॥ पूर्वमाराधयामासतपस्तीव्रमुपाश्रितः ४२ ततस्त्वांघोरशिरसंदहनोपमतेजसम् ॥ दत्तवानहमात्मेष्टंमहर्षिममितायुषम् ४३ तत्रनोत्सहतेचान्योयो
नभूत्योममात्मकः ॥ द्रष्टुमेकार्णवगतंक्रीडंतंयोगधर्मिणम् ४४

वृद्धमन्यंएक्यात्मत्वबोधयिषया तस्यगर्वतांवदपनेष्यन् श्रीभगवानुवाचअहंतेजनकइत्यादि नोपसर्पतिभगवान् मामितिशेषः ॥ ४१ ॥ अंगिराःहिरण्यगर्भःएतंनुएवांगिरसंमन्यंतेंगा
नांहिरसस्तेनेतिश्रुत्याविश्वपितरितिजसेगिरःशब्दवृत्तेर्दर्शितत्वात् ॥ ४२ ॥ घोरशिरसंनाम्नामार्कंडेयइतितुमृकंडोरपत्यत्वान्नाम ॥ ४३ ॥ तत्रआवयोर्जन्यजनकभावेसंवंधेसति योम
मात्मकोमदभिन्नोनभूतःसोन्योचेतनत्वात् एकार्णवगतंयोगधर्मिणंमांद्रष्टुंनोत्सहतइतियोजना । अयंभावःजडाजडौद्वौपदार्थौतत्रजडोनाजडंद्रष्टुमिष्टेनाप्यजडोजडादन्यंतस्यापिदृश्य
त्वेनजडत्वापत्तेरतआवयोरैकात्म्यंनिश्चितामिति ॥ ४४ ॥

इदमेवऐकात्म्यंविस्तरेणवक्तुंप्रश्नमवतारयति ततइत्यादि ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ मायायास्तत्वं श्रीभगवानुवाच अहंनारायणइति योयमस्मत्प्रलयविषयः नारायणेनाराख्य कृत्स्नमपंचलयाधिष्ठानमप्राधिस्पर्शशून्यंतदेवमायया अन्यथाभाति तत्वंतज्ज्ञानान्मायानिवृत्तिस्तदज्ञानाद्रज्जूरगवद्ब्रह्मादिरूपेणमायैवभातीत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ऐकात्म्यग्रहणासमर्थानाउ पास्त्यर्थंविभूतीराह अहमेवद्विपदेइत्यादिनासार्द्धत्रयेण ५० ५१ ५२ यदिति तपआस्त्रधर्मानुष्ठानेनभावितात्मनांशुद्धचेतसांमध्ये बहुषुजन्मसुनिरुद्धात्मानिरुद्धचेताब्राह्मणोब्रह्मवित् य

वैशंपायनउवाच ॥ ततःप्रसन्नवदनोविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ मूर्ध्निबद्धांजलिपुटोमार्कंडेयोमहातपाः ४५ नामगोत्रेततःश्रुत्वादीर्घायुर्लोकपूजितः ॥ अ थाकरोन्नमस्कारंप्रणतःशिरसाप्रभुम् ४६ मार्कंडेयउवाच ॥ इच्छेहंतत्वतोमायामिमांज्ञातुंतवानघ ॥ यदेकार्णवमध्यस्थःशेषेत्वंबालरूपवान् ४७ किं संज्ञश्चभगवाँल्लोकेविज्ञायसेनघ॥तर्कयेत्वांमहाभूतंनभूतमिहातिष्ठति४८ श्रीभगवानुवाच ॥ अहंनारायणोब्रह्मासंभवःसर्वदेहिनाम्॥सर्वभूतोद्भवकरःसर्वभू तविनाशनः ४९ अहमेवद्विपदेशक्रऋतूनामपिवत्सरः ॥ अहंयुगेयुगाक्षश्चयुगस्यावर्तएवच ५० अहंसर्वाणिसत्वानिदैवतान्यखिलानिच ॥ भुजगानाम हंशेषस्तार्क्ष्योहंसर्वपक्षिणाम् ५१ अहंसहस्रशीर्षाख्योर्यःपदैरभिसंवृतः ॥ आदित्योयज्ञपुरुषोदेवोयज्ञमयोमखः ॥ अहमग्निर्हव्यवाहोयादसांपतिरव्ययः ५२ यत्पृथिव्यांद्विजेंद्राणांतपसाभावितात्मनाम् ॥ बहुजन्मनिरुद्धात्माब्राह्मणोयातिरुच्यते ५३ ज्ञानवानदृष्टविश्वात्मायोगिनांयोगवित्तमः ॥ कृतांतः सर्वभूतानांविश्वर्षाकालसंज्ञितः५४अहंकर्मक्रियाजीवःसर्वेषांधर्मदर्शनः ॥ निष्क्रियःसर्वभूतेपुरुषात्मज्योतिःसनातनः ५५ प्रधानंपुरुषोदेवोहमाद्यस्त्वक्ष योव्ययः ॥ अहंधर्मस्तपश्चाहंसर्वाश्रमनिवासिनाम्५६अहंहयशिरोदेवःक्षीरोदोयोमहार्णवे॥ ऋतंसत्यंचपरममहमेकःप्रजापतिः५७अहंसांख्यमहंयोगमहं तत्परमंपदम् ॥ अहमिज्योभवश्चाहमहंविद्याधिपःस्मृतः ५८ अहंज्योतिरहंवायुरहंभूमिरहंनभः ॥ अहमापःसमुद्राश्चनक्षत्राणिदिशोदश ॥ अहंवर्ष महंसोमःपर्जन्योहमहंरविः ५९ क्षीरोदःसागरश्चाहंसमुद्रोवडवामुखः॥ वह्निःसंवर्तकोभूत्वापिवंस्तोयमहंरविः ६० अहंपुराणंपरमंतथैवेहपरायणम् ॥ भ विष्यंचैवसर्वत्रभविष्येसर्वसंभवः ६१ यत्किंचित्पश्यसेचैवयच्छृणोषिचकिंचन ॥ यच्चानुभवसेलोकेतत्सर्वंमामकंस्मृतम् ६२ विश्वंसृष्टंमयापूर्वंसृजेयंचा द्यपश्यमाम् ॥ युगेयुगेचस्रक्ष्याभिमार्कंडेयाऽखिलंजगत् ६३ तदेतदखिलंसर्वंमार्कंडेयावधारय ॥ शुश्रूषुर्ममधर्मेप्सुःकुक्षौचरसुखीभव ६४ ममब्रह्माश रीरस्थोदेवाश्चऋषिभिःसह ॥ व्यक्तमव्यक्तयोगंमामवगच्छापराजितम् ६५

तिःसंन्यासीयदुच्यतेब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिशास्त्रेयद्रूपत्वेनोच्यतेतद्ब्रह्माहंमायया अनारोपितंरूपमहमितिपूर्वेणसंबंधः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ऋतंश्रुत्युक्तानुष्ठानंकर्मादीनां सत्यं तत्प्राप्यंब्रह्म ॥ ५७ ॥ सांख्यंवेदांतविचारःयोगश्चित्तवृत्तिनिरोधः विद्याधिपोविद्याप्रदाता ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ सागरोलवणोदकः समुद्रः स्वादूदकादिः ॥ ६० ॥ ६१ ॥ तत्सर्वंमामकं स्मृतंस्वरूपमितिशेषः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ममधर्मेप्सुःऐश्वर्येप्सुःकुक्षौचरनिर्विकल्पंसमाधिमनुतिष्ठसुखीसंतारदुःखशून्यः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मादीनप्रतिस्वस्यतदस्यकारणत्वंप्राप्तं किंतुअभिन्ननि मित्तोपादानत्वरूपंकारणत्वमेवेत्याह ममब्रह्माशरीरस्थइतिकनकेकुंडलवत्सर्वइदंमय्येवोतंप्रोतंचेतिभावः ॥ ६५॥

एकाक्षरोअकारः अकारोवैसर्वावागिति श्रुतेः अक्षरःप्रणवः त्रिपदागायत्री ॥ ३६ ॥ सर्वेवेदांतप्रसिद्धंमहामुनिर्यामोवत्वंवेत्याह वैशंपायनः एवमिति आहृतवान् आनीतवान् मार्कंडे
यंमुखेप्रक्षेप्तुमितिशेषः ॥ ६७ ॥ हंसंपरमात्मानंशुश्रूषुः निर्विकल्पकेनसमाधिनाआराधयितुमिच्छुः ॥ ६८ ॥ अध्यायार्थमुपसंहरति तदक्षरमिति हंससंज्ञितस्तदक्षरंअविना
शिब्रह्म कीदृशःविविधंवपुराश्रितःसन्नपिमहार्णवेचिन्मात्रावस्थायांचंद्रभास्करशब्दितातत्कारणमनश्चक्षुर्वर्जिते कार्यकारणप्रपंचशून्येइत्यर्थः शनैःभूमिजयक्रमेणचरन्कालपर्ययेअविद्या
लेशवशात्समाधिसुखविच्छेदकालेजगदसृजत्महाभूतमयंत्रिसृजतित्रिविधभौतिकंसृजति ६९ इ०ह०भ०टी०दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ब्रह्मैवब्रह्मविदितिविस्पष्टयितुमापवात् ॥ पंचमेथा
हमादीनांजन्मसंक्षिप्यवर्ण्यते ॥ १ ॥ आपवइति सविभुर्वसाख्यआपवोवसिष्ठाख्योब्रह्मार्षिर्भूत्वातपोयोगाख्यंकारयामासकृतवान् रामोराज्यमचीकरदितिवत्स्वार्थेणिच् आ
त्मनः स्वस्यकुंभसंभवदेहं आत्मनासमष्ट्यभिमानिनाच्छादयित्वास्थूलदेहतादात्म्यंत्यक्त्वेत्यर्थः वसिष्ठस्याहिकुंभाज्जन्मस्मर्यतेमित्रावरुणयोर्दीक्षितयोरुर्वशीमप्सरसंदृष्ट्वासती
वरेकुंभेरेतोपतत्ततोगस्त्यवसिष्ठौजायेतामिति ॥ १ ॥ ततोदेहाच्छादनान्महात्माईश्वरःसन् अतएवातिबलोऽनंतशक्तिः लोकस्यभौतिकस्यतदुपादानभूतानामपिपंचअंख्या

अहमेवाक्षरोमंत्रह्यक्षरश्चैवसर्वशः ॥ त्रिपदश्चैवपरमात्रिवर्गार्थनिदर्शनः ६६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमेतत्पुराणेषुवेदांतेचमहामुनि ॥ वक्त्रंव्याहृत
वानाशुमार्कंडेयंमहामुनिम् ६७ प्रवेशयामासततोजठरंविश्वरूपधृक् ॥ ततोभगवतःकुक्षिंप्रविष्टोमुनिसत्तमः ॥ रराममुखमासाद्यशुश्रूषुर्हंसमव्ययम् ६८
तदक्षरंविविधमथाश्रितोवपुर्महार्णवेव्यपगतचंद्रभास्करे ॥ शनैश्चरन्प्रभुरपिहंससंज्ञितोसृजज्जगद्विसृजतिकालपर्यये ६९ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवं
शेभविष्यपर्वणिदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आपवःसविभुर्भूत्वाकारयामासवैतपः ॥ छादयित्वात्मनोदेहमात्मनाकुंभसंभवः १ ततोमहा
त्माऽतिबलोमतिंलोकस्यसर्जने ॥ महतांपंचभूतानांविश्वभूतोव्यचिंतयत् २ तस्यचिंतयतस्तत्रतपसाभावितात्मनः ॥ निराकाशेतोयमयेसूक्ष्मेजग
तिगह्वरे ३ ईषत्संक्षोभयामाससोर्णवंसलिलेस्थितः ॥ सोनंतरोर्मिणासूक्ष्ममथच्छिद्रमभूत्तदा ४ तत्रशब्दगतिर्भूत्वामारुतच्छिद्रसंभवः ॥ सलब्ध्वांतरमक्षो
भ्योव्यवर्धतसमीरणः ५

नांभूतानांवियदादीनांचसर्जनेमतिंव्यचिंतयत् विश्वभूतोविश्वात्मा एतेन सऐक्षतइमाँल्लोकानुसृजाइतिश्रुतेरर्थोदर्शितः ॥ २ ॥ तस्यैवंचिंतयतस्तत्रतदानिराकाशेतोयमयेचि
न्मयेसूक्ष्मेदुर्लक्ष्येगह्वरेदुरधिगमेवस्तुनिजगतिलीनेसतितपसाईक्षणबलेनभावितःसंवर्द्धितःआत्माऽहंकारोयेनसभावितात्मातस्य ॥ ३ ॥ ईषदिति सःभावितात्मासलिलेचि
दात्मनिअधिष्ठानेस्थितोध्यस्तःसत्रर्णवंपरंतत्त्वंईषत्संक्षोभयामास शुद्धापचितिः समष्टिरहंकारेणईश्वरोस्मीतिभावितवतीत्यर्थः सईश्वरोनंतरेणाद्वितीयेनऊर्मिणासंकल्पेनसू
क्ष्मंइंद्रियाग्राह्यंछिद्रमाकाशाख्यंस्वयमभूत्तदा ॥ ४ ॥ तत्रेति तत्रछिद्रेसोनंतरोर्मिणाशब्दगतिरभूदित्यनुपज्ययोज्यं सईश्वरःपुनः संकल्पांतरेणतस्मिन्नाकाशेशब्दरूपेण
गतिः परिस्पंदःतत्प्रदत्वेअभूदित्यर्थः किंकृत्वामारुतच्छिद्रसंभवोभूत्वावायुर्गोचरशब्दगतिरूपेणसंभवः प्रादुर्भावोयस्यसः वायुनुद्राहादेवसंयोगविभागहेतुर्गतिर्जायते तावेवचश
५ ब्दाविर्भावकारणमित्यर्थः ननुकथंदवायुरित्यतआह सइति ईश्वरःअंतरंछिद्रंलब्ध्वालब्ध्वैवअक्षोभ्योपिसन्समीरणोभूत्वाव्यवर्द्धत आकाशादनंतरमेवउत्पन्नोवायुःश
ब्दगत्यानिमित्तत्वंप्रापेत्यर्थः ॥ ५ ॥

विवर्द्धतेति आर्षस्तद्भावः अर्णवश्चिदात्मातेनवायुना कथंसंक्षोभितइत्याहान्योन्येति इदानींहिचिदहंकाराकाशवायवःसंति तत्र चित्ताहंकारस्यजाड्यंअभिहितं इतरेणतस्याः शु दत्वंहतं एवमहंकारव्यंजनेनवायोर्निःस्पंदत्वंहतंवायुनाप्यहंकारतरोर्निःस्पंदत्वंहतमित्यन्योन्याभिघातात्तेऊर्मयःसंकल्पभेदाः ममंथुर्व्याकुलीचक्रुरर्णवमितिप्रकरणात् विपरिणामेना नुषज्ययोज्यं ॥ ६ ॥ मथ्यतिमथ्यमाने अर्चिमान् अर्चिष्मान् ॥ ७ ॥ रूपवतातेजसानीरूपस्यचिदात्मनोरूपं वमपादानेनअत्यंतंकालुष्यंसंपादितमित्याह तत्रेति तेजःशुद्धं वस्तुनास्तीत्येवाकरोदित्यर्थः क्षयादितिऊक्तक्रमेणजलनिधेःपरमेश्वरस्यक्षयादैश्वर्याद्य च्छिद्रमभवत्पूर्वोक्तंतदेवनभोनिःसृतमिति ८ आत्मनआकाशःसंभूतइत्यादिश्रौतवादे वस्तुनः सएवाकाशइत्यर्थः जलसृष्टिमाह आत्मेति तेजोद्रवाइति संधिरार्षः आत्मतेजोद्रवाइतिश्लोकार्द्धंक्षयाज्जलनिधेरित्यस्मात्पूर्वंबोध्यंतेजोजलयोर्मध्येनभःसृष्टेरन्वयात् आकाशमि ति आकाशंईश्वरः छिद्रसंभूतंछिद्रभूताकाशेवायुरूपेणसंभूतंआविर्भूतमेववायुः तथापिआकाशाद्वायुरितिवेदवादऔपचारिकः मूलकारणमेवअंत्यात्कार्यान्नटइवतत्तद्रूपेणभातिनात्र सृष्टिक्रमविवक्षास्तिगगनद्रुमेङ्गांकुरादीनामितिभावः ९ आज्येतिआज्यमिवद्रवत्वादाज्यंजलंतस्यसंघर्षणंदृढतराश्लेषः पृथिवीतियावत् तद्यदपांशरआसीत्सामहत्यसौपृथिव्यभव दितिश्रुतेः करकादिवद्दृढत्वंप्राप्ताआपएवपृथिवी आज्यसंघर्षणंतस्यामुद्भूतंआविर्भूतंजाठरंपावकंआज्यसंभवंपरंपरयाजलोद्भूतंपार्थिवमग्निंभोक्तारमितियावत् शब्दादिगुणवंतिमह

विवर्द्धताबलवतातेनसंक्षोभितोर्णवः ॥ अनन्यवेगाभिहताममंथुश्चोर्मयोभृशम् ६ महार्णवस्यक्षुब्धस्यतस्मिन्नंभसिमथ्याति ॥ कृष्णवर्त्मासमभवत्प्रभुर्वैश्वान रोर्चिमान् ७ तत्रसंशोषयामासपावकःसलिलंबहु ॥ क्षयाज्जलनिधेश्छिद्रमभवन्निःसृतंनभः ८ आत्मतेजोद्रवाःपुण्याआपोमृतरसोपमाः ॥ आकाशंछिद्र संभूतंवायुराकाशसंभवः ९ आज्यसंघर्षणोद्भूतंपावकंचाज्यसंभवम् ॥ दृष्ट्वाप्रीतियुतोदेवोमहाभूतादिभावनः १० दृष्ट्वाभूतानिभगवाँल्लोकसृष्ट्यर्थंतत्त्ववि त् ॥ ब्रह्मणोजन्मसहितंबहुरूपोविचिन्तयति ११ चतुर्युगादिसंख्यातेसहस्रयुगपर्यये ॥ यत्पृथिव्यांद्विजेंद्राणांतपसाभावितात्मनाम् १२ बहुजन्मनिरुद्धा त्माब्राह्मणोयतिरुत्तम ॥ ज्ञानवान्दृष्टविश्वात्मायोगिनांयोगवित्तमः १३ तयोगवंतांवज्ञेयंसंपूर्णैश्वर्यविक्रमम् ॥ देवोब्रह्मणिविश्वेचनियोजयतियोगवित् १४

भूतानिभोग्यानिभोक्तारंचजीवंदृष्ट्वा महाभूतानां आदिभूतं अहंकारंमहाभूतादीन्भावयतिआत्मत्वेनकल्पयतीतिमहाभूतादिभावनोहंकारादिस्रष्टादेवःईश्वरःप्रीतियुतोभवत् अतःभौति कान्हिरण्यगर्भादीन्स्रक्ष्यामीति १० तदेवाह दृष्ट्वेति लोकस्यसृष्टिःतस्याअर्थःप्रयोजनंतत्त्वंचलोकादेर्वेत्ताइतिलोकसृष्ट्यर्थतत्त्ववित् सईश्वरःब्रह्मणोजन्मविचिन्त्वतीतिचिंतयाति विचिन्त्वतीतिवर्तमानापदेशेनप्रवाहनित्योयमर्थइतिसूचितं प्रतिकल्पंसंकल्पमात्रेणब्रह्माणंसृजतीत्यर्थः कीदृशंजन्मसहितंमैतिव स्रष्टृत्वाद्ब्रह्मणस्तज्जन्मईश्वरस्यहिसृष्टिबाहुल्यमिच्छतो हितकरः कीदृशः बहुरूपः जीवेशः शुद्धरूपः ११ ब्राह्मणजन्मकालमाह चतुर्युगेति अनेनादिनप्रमाणेनवर्षशतएवेयम् १२ उत्पादितस्यब्रह्मणःपूर्वरूपमाहद्वाभ्यां यत्पृथि व्यामिति यत्यःपृथिव्यांपूर्वस्मिन्कल्पेममैयःद्विजेंद्राणांमध्येउत्तमः निरतिशयभावनावान्ब्रह्मगोविश्वरूपस्यउपासकोब्राह्मणः १३ अतएवदृष्टविश्वात्मासाक्षात्कृतसूत्रात्म भावः संविज्ञेयंसर्वैरुपास्यं यतः तंपूर्णैश्वर्यविक्रमंदेवोविश्वेशः ब्रह्मणिविश्वेचवेदजगतोःसंतत्यविच्छेदेविषयेनियोजयतिसूत्रोपासकानांमध्येयत्रभावनोत्कर्षविश्रांतिः सोहिम हत्वेब्रह्माभवतीत्यर्थः १४

स्वयंकर्मोपरमेविविरं
ततइतिततोब्रह्मणोनियोगानंतरंमहातोयेस्वस्वरूपेनिर्विशेषेहरिरच्युतोभवतिसृष्टिविक्षेपराहित्यात् एषपात्रकिश्चनियुक्तस्तेजसोब्रह्माहविषःप्राणिकर्मवशाद्धेतोः ततइति ततो ब्रह्मणो नियोगानंतरं महातोये स्वस्वरूपे निर्विशेषे हरिरच्युतो भवति सृष्टिविक्षेपराहित्यात् पद्ममिति तदा ब्रह्मजन्मकालेपद्ममेव
क्रीडंश्चसर्वप्राणिकर्मोद्भवेएवंप्रकारेणब्रह्मांडाधिपतिर्भूत्वामोदतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ब्रह्मणःसदनभूतंब्रह्मांडरूपंपद्मसुखात्सिंहावलोकनेनहरिर्विशिनष्टि पद्ममिति तदा ब्रह्मजन्मकालेपद्ममेव
स्तौति नाभ्युद्भवमिति अर्धानिष्टयावितस्त्यांतिनाभ्यामुपरितिष्ठति ज्वालमालाकुलंभातिविश्वस्यायतनंमहदितिश्रुतिप्रसिद्धेरत्रनाभेर्ग्रहणम्।आपत्राण्यत्रसिंहसमाधेःप्रस्तुतत्वात् सहस्रे
विसहस्रंअनंतानिपात्राणिभोगभूमयः प्राणिभ्रमरायस्मिन्ततवततविरजःरजोरेणुःपार्थिवाप्यादिरेणुस्तद्रहितंभास्करामंसर्वतः प्रद्योतमानं हिरण्मयंमनोहरणशीलंदिव्यवस्त्रादिरत्नौ
घमयं ॥ १६ ॥ हुतेति वह्निज्वालावद्दीप्यमानाः शिखाइवशिखाः उज्ज्वलास्तेषांप्रभायस्मिन् तदासमाधिकालेसुगंधिनंरम्यविषयास्वादयुक्तं पुंस्त्वमार्षं कमलंकस्यब्रह्मणोमलंअ
विषयकरूपंविराजते यद्वाकंब्रह्मैवअलंअत्यर्थमाविर्विषरूपेणराजते आत्मनआपवस्यतनूरुहंतन्वाहार्दाकाशेनाभाविवारोहतीत्येवंरूपंतनूरुहंचतच्चारुदर्शनंचेतिसमासः ॥ १७ ॥ इति

सहस्रपत्रंविरजोभा
ततस्तस्मिन्महातोयेहविषोहरिरच्युतः ॥ स्वपन्क्रीडंश्चविविधंमोदतेचैवपार्थिवः १५ पद्मंनाभ्युद्भवंचैकंसमुत्पादितवांस्तदा ॥ सहस्रपत्रंविरजोभा
स्कराभंहिरण्मयम् १६ हुताशनज्वालितशिखोज्ज्वलत्प्रभंसुगंधिनंशरदमलार्कतेजसम् ॥ विराजतेकमलमुदारवर्चसंमहात्मनस्तनुरुहचारुदर्शनम् १७
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथयोगविदांश्रेष्ठंसर्वभूतमनोमयं ॥
स्रष्टारंसर्वभूतानांब्रह्माणंसर्वतोमुखं १ तस्मिन्हिरण्मयेपद्मेबहुयोजनविस्तृते ॥ सर्वतेजोगुणमयेपार्थिवैर्लक्षणैर्युते २ तत्रपद्मंपुराणज्ञा पृथिवीरुहमुत्त
मम् ॥ नारायणागसंभूतंप्रवदंतिमहर्षयः ३ यातुपद्मासनादेवीपृथिवींतांप्रचक्षते ॥ येगर्भसारांकुरतस्तान्दिव्यान्पर्वतान्विदुः ४ हिमवंतंचमेरुंचनी
लंनिषधमेवच ॥ कैलासंमुंजवंतंचयथाद्रिंगंधमादनम् ५ पुण्यंत्रिशिखरंचैवकांतंमंदरमेवच ॥ उदयंकंदरंचैवविंध्यमस्तंचपर्वतम् ६ एतेदेवगणानांच
सिद्धानांचमहात्मनां ॥ आश्रमाःपुण्यशीलानांसर्वकामयुताद्रयः ७ एतेषामंतरोदेशोजंबुद्वीपइतिस्मृतः ॥ जंबुद्वीपस्यसंस्थानंयाज्ञियायत्रचक्रिरे ८

श्रीमहाभारतेभविष्यपर्वणिटीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ लेशतोपिनभेदोस्तिवाह्याभ्यंतरविश्वयोः ॥ इतिवक्तुंमुनिःप्राहपद्मेनाभ्यन्तरंपदम् ॥ १ ॥ अथेति
ब्रह्माणंतस्मिन्पद्मेआपन्नोयोजयतीतिव्यवहितकर्तृक्रियानुषंगश्लोकद्वयंसंबंधनीयं सर्वभूतमनोमयंजलकाशवत्प्रतिजीवंपरिसमाप्तंसूत्रात्मानमित्यर्थः सर्वतोमुखमितिसर्वतः पाणिपा
दं तत्त्वादेरूपलक्षणम् ॥ १ ॥ तेजांसिसूर्यादीनिगुणाः गंधादयः पार्थिवैर्मनोमयेपिसर्वस्थूलभूमयलक्षणैर्युक्ते ॥ २ ॥ पृथिवीरुहंच यच्छरीरंसापृथिवीतिश्रुतेःपृथिवीशरीरंतस्यांरोहती
तिदेहांतस्यमित्यर्थः अत्रहेतुः नारायणागसंभूतंअंतर्याम्यंगोद्भूतमंतरेवास्तीतिभावः ॥ ३ ॥ पार्थिवैर्लक्षणैर्युतेइतियदुक्तंतत्रकापृथिवीकिनिचतल्लक्षणानीत्यतआह यात्विति पद्मग
र्भेन तत्स्थानंशरीरंतस्यासनंयत्रसापृथिवीप्रसिद्धेत्यर्थः येगर्भेपाषाणमयत्वात्साराःदृढाः संतः अंकुरवदुच्छूनास्तान्प्रथमार्थेतसिःविशेषणंतुपिंडब्रह्मांडयोरैक्यविवक्षया।पिंडेपिकाठिन्यांशो
ऽस्थ्यादिःपर्वतत्वेनज्ञेयइत्येवमर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ युताश्चतेअद्रयश्चेतिसमासः ॥ ७ । यज्ञियंदेशमिच्छंतितेयाज्ञियाः यत्रचक्रिरेयज्ञंजंबूद्वीपमेवकर्मभूमिरित्यर्थः ॥ ८ ॥

॥१४॥ अ०१२

यज्ञस्येत्युपस्थितंसंवध्यतेतथाहि अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिपञ्चोद्भवत्वंतोयस्यस्मरंति तीर्थशतान्यपांगोभ्रूभंगोयासांताः दि
व्यानद्योगंगाद्याः ब्रह्मांडंभित्त्वामेरूपरिपतित्वाचतुर्दिक्षुप्रस्थिताः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उत्उत्कृष्टं अकंदुःखंयत्रतदुदकेत्यभिसंज्ञितम् ॥ १३ ॥ पद्मस्यमेरुकर्णिकावतोभूप
द्मरयअंतसमंततःप्रांतेकुशं दुःपृथिवीशेतेस्मिन्निति कुशंजलं ॥ १४ ॥ ऋषेरितिव्यावहारिकत्वादयंमहापुष्करसंभवःयोयंयोगिहृदयदर्पणेप्रादुर्भावः सतस्मादेवसंस्काररूपेणहृदयेस्थि
तात्स्थूलाद्धेतोःनाम्नापुष्करसंभवइत्युच्यते प्रतिबिंबचैत्रोयमितिव्यवहारस्यबाधादर्शनादेकनामत्वंद्वयोर्युक्तमितिभावः ॥ १५ ॥ व्यवहारमुक्त्वावस्तुतत्त्वमाह एतस्मादिति एतस्मा
त् अव्यवहितात् प्रकारणवतःयोगिकल्पितात्तत्पुष्करसंभवात् महापुष्करसंभवस्यबीजभूतात् यज्ञियैः कर्मयोगयज्ञार्हैः पद्मचितीपद्मरूपकेणचितंचयनंइष्टकाभिरितिवदस्यास्ती
तिपद्मचितीस्थूलः पुष्करप्रादुर्भावः कृतोविहितःयतोवेददृष्टार्थैरतःकृतः वेदेलोकेचसूक्ष्मस्यैवस्थूलत्वंदृष्टंनस्थूलस्यसूक्ष्मत्वंनहिबीजंवटोभवतीतिवटोपिसमासहस्रेणबीजीकर्तुंशक्योतो

गर्भाद्यत्स्रवतेतोयंदेवामृतरसोपमम् ॥ दीव्यत्तीर्थशतापांग्यस्तादिव्याःसरितःस्मृताः ९ यान्येतानितुपद्मस्यकेसराणिसमंततः ॥ असंख्याताःपृथि
व्यांतुविश्वेतेधातुपर्वताः १० यानिपद्मस्यपत्राणिभूरीण्यूर्ध्वंनराधिप ॥ तेदुर्गमाःशैलचिताम्लेच्छदेशाविकल्पिताः ११ यान्यधःपद्मपत्राणिवासार्थं
तानिभागशः ॥ दैत्यानामुरगाणांचपातालंतन्महात्मनाम् १२ तेषामधोगतंयत्तदुदकेत्यभिसंज्ञितम् ॥ महापातककर्माणोमज्जंतेयत्रमानवाः १३ पद्म
स्यांतेकुशंयत्तदेकार्णवजलंमहत् ॥ प्रोक्तास्तेदिक्षुसंघाताश्चत्वारोजलसागराः १४ ऋषेर्नारायणस्यायंमहापुष्करसंभवः ॥ प्रादुर्भावोप्ययंतस्मान्नाम्नापु
ष्करसंभवः १५ एतस्मात्कारणात्तज्ज्ञैःपुराणैःपरमर्षिभिः ॥ याज्ञियैर्वेददृष्टार्थैर्यज्ञेपद्मचितीकृतः १६ एवंभगवतापद्मोविश्वस्यपरमोविधिः ॥ पर्वतानां
नदीनांचदेवतानांचनिर्मितः १७ विभुस्तथैवाप्रतिमप्रभावःप्रभाकराभोभगवान्महात्मा ॥ स्वयंस्वयंभूःशयनेसृजत्तदाजगन्मयंपद्मनिधिंमहार्णवे १८ ॥
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभ०पुष्करप्रादुर्भावेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ चतुर्युगादिसंभूतौसहस्रयुगपर्यये ॥
विघ्नस्तमसिसंभूतोमधुर्नाममहासुरः १ तस्यैवचसहायोन्योभूतोरजसिकैटभः ॥ तौरजस्तमसाविघ्नौसंभूतौकामरूपिणौ २ एकार्णवजलंसर्वंक्षोभयंतौम
हासुरौ ॥ कृष्णरक्तांबरधरौश्वेतदीप्तोग्रदंष्ट्रिणौ ३

मानसादेवपुष्करात् स्थूलस्योत्पत्तिर्युक्तेतिभावः ॥ १६ ॥ एवमिति परमोऽव्यावहारिकः ॥ १७ ॥ विभुरिति तथैवपरमस्तथैवशयनेस्थूलदेहविस्मरणेपद्मानांनिधिंअनंतानिपद्मानी
त्यर्थः महार्णवेपरमात्मनि ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभाविष्यपर्वणिटीकायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सप्तमेलयविक्षेपौविघ्नौतामसराजसौ ॥ सत्त्वेन
विष्णुनाक्षेप्यौमधुकैटभरूपकौ ॥ १ ॥ चतुर्युगादिःकृतंसात्त्विकोयोगधर्मः तत्रापिसंभूतौअधर्मपादस्यसत्त्वोक्तेःसहस्रयुगपर्ययेअमितात्रियारात्रिक्षयसमये चित्तसत्त्वंहितस्वेप्रणिधीय
मानंदैनंदिनलयाभ्यासात्तमसःप्राबल्येसतिलीयतेसलयोत्रमधुनामा ॥ १ ॥ तथारजःप्राबल्येसतिक्षणिकसत्त्वोत्कर्षात्सत्यपिक्षणंतत्त्वलाभेपुनःसंसारभवणंभवतिसाविक्षेपोनामाविघ्नो
त्रकैटभोनामयोथंसत्त्वानिविनिकश्चिद्धातुः सजीवोब्रह्मानामतस्याहिंसासंसारसंकटेपातनं विष्णुः सत्त्वंतच्छरीरेसत्त्वेएवतयोर्नाशः आश्रमकल्पेप्युत्थानंतत्रमधुकैटभयोः विष्णुपुत्रत्वं
रजस्तमसोः रूस्वप्रत्युरसर्जनत्वम् ॥ २ ॥ ३ ॥

॥१४॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥
उभौमदकटोदग्रौकेयूरवलयोज्ज्वलौ ॥ महाविकृतताम्राक्षौपीनोरस्कौमहाभुजौ ४ महच्छिरःसंहननौजंगमाविवपर्वतौ ॥ नीलमेघाभ्रसंकाशावादित्यप्रति
माननौ ५ विद्युदंभोदताम्राभ्यांकराभ्यामतिभीषणौ ॥ पादसंचारवेगाभ्यामुत्क्षिपंताविवार्णवम् ६ कंपयंताविवहरिंशयानमरिसूदनम् ॥ तौतत्रविहरंतौ
स्मपुष्करेविश्वतोमुखम् ७ पश्यतांदीप्तवपुषंयोगिनांश्रेष्ठमुत्तमम् ॥ नारायणसमाज्ञप्तंसृजंतमखिलाःप्रजाः ॥ दैवतानिचविश्वानिमानसांश्चसुतानृषीन्
८ ततस्तावूचतुस्तत्रब्रह्माणमसुरोत्तमौ ॥ दृप्तौयुयुत्सुकौक्रुद्धौरोषसंरक्तलोचनौ ९ कस्त्वंपुरुषमध्यस्थःसितोष्णीषश्चतुर्मुखः ॥ आवामगणयन्मोहादा
सेत्वंविगतज्वरः १० एह्यावयोर्बाहुयुद्धंप्रयच्छकमलोद्भव ॥ आवाभ्यामतिवीराभ्यांनशक्यंस्थातुमाहवे ११ कस्त्वंकश्चोद्भवस्तुभ्यंकेनवासिहचोदितः
॥ कःस्रष्टाकश्चवैगोप्ताकेननाम्नाभिधीयते १२ ब्रह्मोवाच ॥ यःकइत्युच्यतेलोकेत्वविज्ञातःसहस्रशः ॥ तत्संभवंयोगवंतंकिंमांनाभ्यवगच्छथः १३ मधुकै
टभावूचतुः ॥ नावयोःपरमंलोकेकिंचिदस्तिमहामते ॥ आवांच्छादयतोविश्वंतमसारजसातथा १४ रजस्तमोमयावावांयतीनांदुःखलक्षणौ ॥ छलकौ
धर्मशीलानांदुस्तरौसर्वदेहिनाम् १५ आवाभ्यांमुह्यतेलोकउच्छ्रिताभ्यांयुगेयुगे ॥ आवामर्थश्चकामश्चयज्ञाःसर्वपरिग्रहाः १६ सुखंयत्रमुदायत्रयत्रश्रीः
कीर्तिवृत्तयः ॥ एषांयत्कांक्षितंचवतत्तदावांविचिंतय १७ ब्रह्मोवाच ॥ यत्तद्योगवतांश्रेष्ठंयत्रसर्वंमयार्चितं ॥ तत्समाधायगुणवान्सत्वजोस्मिप्रतिष्ठितः
१८ यत्परंयोगयुक्तानामक्षरंसत्वमेवच ॥ रजसस्तमसश्चैवयत्स्रष्टाजीवसंभवः १९ यतोभूतानिजायंतेसात्विकानीतराणिव ॥ सएवयुक्तःसमरेवशीवांशम
यिष्यति २० वैशंपायनउवाच ॥ ततःशयानंश्रीमंतंबहुयोजनविस्तृतम् ॥ पद्मनाभंहृषीकेशंप्रणम्योचाचतावुभौ २१ जानीवस्त्वांविश्वयोनिमेकंपुरुषस
त्तमम् ॥ तवोपासनहेत्वर्थमिदंनौविद्धिकारणम् २२ अमोघदर्शनंसत्यंयतस्त्वांविदुरीश्वरम् ॥ ततस्त्वामभितोदेवकांक्षावःप्रतिवीक्षितुम् २३ तादिच्छा
वोवरंदत्तंत्वयात्वावामरिंदम ॥ अमोघंदर्शनंदेवनमस्तेस्त्वाजितंजय २४ श्रीभगवानुवाच ॥ कानिच्छतोद्रुतंब्रूतवरानसुरसत्तमौ ॥ दत्तायुषौमयाभूय
स्त्वहोजीवितुमिच्छथः २५ तस्माद्यदेपवांयत्नस्तत्प्राप्नुतमहाबलौ ॥ वध्यौभवंतौतुस्यातांताविल्येवाब्रवीद्धरिः ॥ उभावापमहात्मानावूर्जितौक्षतवर्जितौ
२६ मधुकैटभावूचतुः ॥ यस्मिन्नकश्चिन्मृतवांस्तास्मिन्देशेविभोवधम् ॥ इच्छावःपुत्रतांयातुंतवचैवसुराधिप २७ श्रीभगवानुवाच ॥ बाढंसुतौमेप्रवरौ
भविष्येकल्पसंभवे ॥ भविष्यथोनसंदेहःसत्यमेतद्ब्रवीमिवां २८ वैशंपायनउवाच ॥ वरंप्रदायाथमहासुराभ्यांसनातनोविश्ववरोत्तमोविभुः ॥ रजस्तमो
भ्यांभवभावनोपमौममंथतावूरुतलेसुरारिहा २९ इ० म० हरिवंशेभ० मधुकैटभवरप्रदानंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३

इतिश्रीम०ह०भाविं०टीकायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥

भ्वादिसंज्ञंविराडादित्रयंयुक्तयानुभावितः ॥ विमुच्यसुस्थितान्द्रुम्नोऽभ्युत्थानेस्राष्टिरष्टमे ॥ १ ॥ स्थित्वेति अत्रयथास्फटिकेजपाकुसुमसान्निध्याद्रक्ताध्यासःतत्रैवस्फटिकेरागप्रमोपे पद्मरागत्वाध्यासःतत्रैवरागिशिचंद्रिकायामिंद्रनीलत्वाध्यासः एवंशुद्धायांचितिमायोपाधिसान्निध्यादीश्वरत्वाध्यासः तत्रैवमायाबलतारतम्यात्सूत्रात्मविराड्त्वाध्यासौस्तः अतएव शास्त्रेप्रणवमात्राणामकारोकारमकारार्द्धमात्राणांप्रातिलोम्येनार्थाअविद्योपाधिनाजीवेनस्थूलदेहासंगेनक्रमात्पूर्वस्योत्तरोत्तरत्रप्रविलापनेनसाक्षात्कर्तव्याः अर्धमात्रायांस्वरूपमात्रप्र तिष्ठआत्मनिप्रमवतिद्वैतादर्शनात् सोयमात्माआवरणविक्षेपशक्तिमत्या अविद्यायाअश्रयस्तत्रावरणांशेनशुद्धरूपतिरोधानंविक्षेपांशेनईशादिस्थूलदेहांतानां प्रतिभासस्तत्रापिईशादि षुउत्तरस्यपूर्वपूर्वमात्रतिरितिवस्तुस्थितिः तत्रावरणांशस्यसांख्यनामाविचारोविरोधी विक्षेपांशस्यतुयोगेनैवनिवृत्तिःसोपाधिकभ्रमस्यउपाधिनिवृत्तिमंतरेणपरोक्षज्ञानमात्रेणनाशायो गात्एवंचयोगिनःस्थूलदेहासंगेविराड्भावः स्फटिकेइंद्रनीलत्वाध्यासस्थानीयोभूतानामादिचिदाचिद्ग्रंथिरूपतयाब्रह्मसंज्ञस्यमनःकल्पितःपुत्रःसांख्ययोगाभ्यांप्रतिबोधितःसन्निवर्तते ततः चंद्रिकानिवृत्तौस्फटिकेपद्मरागत्वाध्यासोपमः सूत्रात्मा तस्यैवब्रह्मणोमानसःपुत्रोभुवोनामातथैवसांख्ययोगाभ्यांप्रतिबोधितःसन्निवर्तते तद्वत्स्फटिकेलौहित्याध्यासोपमोब्रह्मणोमानसः पुत्रईशोपिभूर्भुवर्नामापूर्ववत्प्रतिबोधान्निवर्ततेततःशुद्धाचितिरेवावशिष्येत सोयमर्थोत्रब्रह्मनारायणकपिलभूर्भुवाद्यादिदैविकवृत्तांतरूपकेणनिरूप्यतेएकाविंशत्याश्लोकैः ततःपरंनरराम

वैशंपायनउवाच ॥ स्थित्वातस्मिंस्तुकमलेब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ ऊर्ध्वबाहुर्महाबाहुस्तपोघोरंसमाश्रितः १ ज्वलन्निवचतेजस्वीभाभिःस्वाभिस्तमोनुदः ॥ बभासेसर्वधर्मस्थःसहस्रांशुरिवांशुमान् २ अथान्यद्रूपमास्थायशंभुर्नारायणोऽव्ययः ॥ द्विधाकृत्वात्मनात्मानमचिंत्यात्मासनातनः ३ आजगाममहातेजा योगाचार्योमहायशाः ॥ सांख्याचार्यश्चमतिमान्कपिलोब्राह्मगोचरः ४ देवर्षिभिस्स्तुतावेतौब्रह्मब्रह्मविदांवरौ ॥ उभावपिमहात्मानावूर्जितौक्षेत्रतत्परौ ५ तौप्रातावूचतुस्तत्रब्रह्माणममितौजसम् ॥ परावरविशेषज्ञौपूजितौपरमर्षिभिः ६ बहुत्वादृढपादश्चविश्वात्माजगतःस्थितिः ॥ ग्रामणीःसर्वलोकानांब्रह्मा लोकगुरुर्वरः ७

ततोब्रह्मेत्यादिनाऽध्यायशेषेणचिदात्मैवसन्योगीचिदात्मकमेवसर्वंजगत्सृष्टिसमयेसृजतीत्युच्यते अक्षरयोजनातुएवंज्ञेया कमलेमानसेब्रह्मांडेऊर्ध्वंप्रणवाख्यंब्रह्मबाहुरिवबाहुरालं बनंयस्यसऊर्ध्वबाहुःतपोयोगघोरं सर्वप्रविलयरूपत्वात् ॥ १ ॥ भाभिश्चिद्दीप्तिभिःतमोनुदःअज्ञानध्वंसीसर्वधर्मस्थोयोगधर्मस्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ नारायणकपिलौयोगसांख्यशास्त्रयो रधिष्ठातारौदेवतेतयोःसांख्याचार्योमतिमान्उपपत्तिप्रधानः ॥ ४ ॥ देवर्षिभिरितिब्रह्मविदांवरौब्रह्मब्रह्माणंप्रतिऊचतुरित्युत्तरेणान्वयः विचारश्चित्तनिग्रहश्चक्षेत्रतत्परौपुरुषै कत्वानेकत्वप्रकृतिमिथ्यात्वत्वादितयापरस्परविरोधिनावपियोगमाहात्म्यादेवयोगिनमुपतिष्ठतइतिभावः ॥ ५ ॥ द्वावपिस्वस्वमतेविरुद्धांशमपहायाविरुद्धांशेएकमत्यंगतावतंत्रे णऊचतुः ॥ ६ ॥ बहुत्वादितितत्रयोगाचार्यवाक्यंबहुत्वादृढपादश्चेतिलोकगुरुःअविद्यादिभिःपरामृष्टानांलोकानांगुरुःगुरुतरत्वाद्वरःश्रेष्ठइतितटस्थेश्वरोपन्यासःसचबहुत्वाल्लोकाना मितिसमासांतर्गतमपिबुद्ध्यानिकृष्यते बंधमोक्षव्यवस्थायाआवश्यकत्वेनजीवानांबहुत्वान्नियंतासेनापतिवत्तटस्थोवश्यमेष्टव्यइत्यर्थः दृढपादश्चपद्यंतेगम्यंतेभोगायैस्तेपादाविषये न्द्रियबुद्ध्यःदृढाःरज्जूरगादिवद्बाधायोग्याः किंतुवृत्तिनिरोधेनेहयाएवव्यवहारानंस्यात्सत्याः पादायस्यसदृढपादः तेनाविषयादेः सत्यत्वेनप्रकृतेरपिसत्यत्वमुक्तंसांख्याचार्यवचनंतु विश्वात्माजगतःस्थितिरितिलोकगुरुरिश्वात्मेतिसंबंधःविश्वंचेतनंसर्वंआत्मास्वरूपंयस्यसतथा ब्रह्मसमुद्रेजगज्जीवेश्वरतरंगाःकोटिशउत्पद्यंतइतिभावः कथंतर्हिबंधमोक्षादिव्यवहार.

देकात्म्येएकमुक्त्यापत्तेरित्यतआह जगतःस्थितिरिति चंद्रवदौपाधिकभेदानापि बंधमोक्षव्यवस्थोपपत्तेः परस्यापि निर्विशेषाचिन्मात्ररूपाणां लक्षणभेदाभावेनभेदस्य वक्तुमशक्यत्वादेक
एवात्मेतित्वंतुंशुक्तंतथाबहूनामलुनदृशांविमूनांपुंतांसंन्निहितंजगत्कथंकस्यचिद्दृश्यमदृश्यं चर ज्जूरगतुल्यतामंतरेणस्यादितिमकोतिसत्यत्वमप्ययुक्तंस्वप्नादिवदसत्यादपिचरमघातुविसर्गात
व्यवहारोपपत्तेरितिभावः उभयंसंमतंवाक्यं ग्रामणीः सर्वलोकानामिति आस्तांमतभेदः समुक्तौशिष्यमाणस्त्वेकलएवकेवलोनिर्विशेषःसएवमुख्यइत्यर्थःब्रह्माब्रह्मावित्तवरोत्तरणी
योन्यत्सर्वंपुद्धथादिकंहेयमित्यर्थः ॥ ७ ॥ सर्वलोकानामित्युक्तंतत्रलोकस्वरूपमाह तयोरिति व्याहृतयोव्याहृती इमान् प्रत्यक्षान्विश्वतैजसप्राज्ञान्अत्रप्रमाणमाह यथेतिब्राह्मणी
ब्रह्मप्रतिपादिकाभूरित्येवऋग्वेदादजायेतत्युपक्रम्यतेभ्योभितप्तेभ्यस्त्रयोवर्णाअजायंताकारउकारोमकारइतिश्रुतेर्व्याहृतिसारस्यप्रणवस्यविश्वाद्यात्मकत्वात्भूरादिशब्दैर्विश्वाद्याएव
ज्ञेयाः अत्रसांख्यशब्देनौपनिषदएवग्राह्योनतुनिरीश्वरः ततश्चतस्यवाचकःप्रणवइतिवदतोयोगाचार्यस्यापिओमित्येतदक्षरमिदंसर्वमितिश्रौतः प्रणवार्थएकात्म्यरूपोऽभिमतइ
तितयोरविरोधइतिभावः ॥ ८ ॥ तत्रतेषुलोकेषुस्रष्टव्येषुततोभूसंज्ञात्वैश्वानरात्पूर्वंत्रागतःसूक्ष्मंकारणंवापश्चादागतः स्थूलंव्यष्टिशरीरंप्रतीतिः ततोगतागतः तत्रभूसंज्ञकेस्थितः मानस

तयोस्तद्वचनंश्रुत्वातिस्रोव्याहृतयोजपन् ॥ त्रीनिमान्कृतवाँल्लोकान्यथाहब्राह्मणीश्रुतिः ८ तत्रभूसंज्ञकंचैवसमुत्पादितवान्प्रभुः ॥ ततोग्रेतद्गतस्तेहोब्रह्मा
मानसमव्ययम् ९ सोत्पन्नस्त्वग्रेब्रह्माणमुवाचमानसःसुतः ॥ करोमिकिंतेसाहाय्यंब्रवीतुभगवानिति १० ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यएषकापिलोनामब्रह्मानारायण
स्तथा ॥ वदतेवरदत्वांतुतत्कुरुष्वमहामते ११ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ब्रह्मणोक्तोतदाभूयःसंशयंसमुपस्थितः ॥ शुश्रूषुरस्मियुवयोःकिंकुर्मीतिकृतांज
लिः १२ परमेश्वरावूचतुः ॥ ॥ यत्सत्यमक्षरंब्रह्मह्यष्टादशनिधंस्मृतम् ॥ यत्सत्यममृतंचैवपरंतत्समनुस्मर १३ वैशंपायनउवाच ॥ एतद्वचोनिशम्या
थसययौदिशमुत्तराम् ॥ गत्वाचतत्रब्रह्मत्वमगमज्ज्ञानचक्षुषा १४ ततोब्रह्माभुवंनामद्वितीयमसृजत्प्रभुः ॥ तंकल्पयित्वामनसामनसैवमहामनाः १५
ततःसोप्यब्रवीद्वाक्यंकिंकुर्वेतिपितामहम् ॥ पितामहसमाज्ञप्तोब्रह्माणौसमुपस्थितः १६

मितिकल्पितत्वमुक्तं अतएवअव्ययंरज्जूरगवदनुत्पन्नत्वादेवनाशरहितं ॥ ९ ॥ सोत्पन्नइतिपादपूरणार्थःसुलोपः अग्रेस्थितः ॥ १० ॥ वदतेअभिमंत्रयते भासनोपसंभाषेत्यादिनात
ङ् ॥ ११ ॥ स्मानसोभूः मनःप्रधानात्मात्पितुरप्यन्यः कोमहानस्तीतिसंशयंसमुपस्थितः प्राप्तः कुर्मिकरोमि ॥ १२ ॥ यदिति सत्यंत्रैकालिकबाधरहितंअक्षरंअपरिणामि
अष्टादशनिधंअष्टचदशचनिधाःपाशामतभेदेनयस्यतत् अष्टादशनिधविधमितिपाठेअष्टादशबंधप्रकारं विधिमितिपाठेतैर्विधीयतेनियोज्यतइत्यर्थःनिधाः पाशाः पाशावैनिधाइ
तिश्रुतेः सांख्यमतेअष्टौनिधाः कर्मेंद्रियाणिपंच १ ज्ञानेंद्रियाणिपंच २ मनआदिचतुष्कं ३ प्राणपंचकं ४ वियदादिपंचकं ५ कामः ६ कर्म ७ अविद्याच ८ तैः पुर्यष्टकम् एतदे
वाविद्यातिरिक्तप्रकृतिपुरुषाधिकेश्वरसहितंदशकंयोगानांबंधकंयद्यप्येतेषांप्राणादिपंचकसामान्यकारणवृत्तितस्तथापिसमान्यविशेषभेदनैवतस्यपृथक्त्वंज्ञेयं स्वंस्वंमतमुपन्यस्यपर
मार्थमाहतुः यदिति सत्मूर्तंतेजोन्नरूपम् यत्वाय्वाकाशाद्यव्याकृतंअमृतंप्रविलापनीयतयामृतयोरधिष्ठानंचयत्परंवस्तुसर्वविशेषशून्यंचिदेकरसंस्मरचिंतयाहमस्मीतिविद्धीत्य
र्थः ॥ १३ ॥ उत्तरांदिशंपरांकाष्ठांचिदेकरसाख्या ॥ १४ ॥ ततइति भुवंसूत्रात्मानं महामनाः महांतिसर्वसृष्टिसमर्थानिमनांसिअवांतरोपाधिभूतानियस्यसमहामनाः
अविद्योपाधिरीश्वरः मनसामनसैवेतिवीप्सायाद्विवचनंसर्वमनः सृवर्नामानंस्रष्टुंसमर्थमित्यर्थः ॥ १५ ॥ ततः सः मनसः सुतः पितामहंमनसःपितरंमहांतंजीवंब्रह्माणं ब्रह्माणौसां
ख्ययोगाचार्यौ ॥ १६ ॥

ब्रह्मभ्यामिति सतयोः पार्श्वमुपागतःसन्ब्रह्मभ्यांसहितोभागवर्तीपूर्वोक्तांपरांकाष्ठांगतः योगविचारयोरपितस्यांकाष्ठायांलयोभवतीतिभावः १७ तस्मिन्निति विराट्सूत्रयोरपिजनकत्वा न्मोक्षोपायेतिकुशलंभूर्भुवंनामईश्वरंशुद्धसत्वोपाधिम् १८ तद्धर्मतयोःपूर्वयोर्धर्मपराकाष्ठानुसारित्वंईशोपिसांख्ययोगसंपत्त्यापरस्यांकाष्ठायां पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागति रितिश्रुतिप्रसिद्धायांप्रलयंगतइत्यर्थः ईश्वरग्रासस्तुरीयतुरीयइतितापनीयेईश्वरग्रासस्यापिस्पष्टश्रवणात् एवमुक्तेनप्रकारेणत्रयोप्येतेमनसः पुत्रा भूरादयः शंभोर्महात्मनः शंभुना महात्मनासांख्ययोगाचार्यरूपिणाउक्ताउपदिष्टाः एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसपश्यतीतितयोर्वस्तुतत्त्वापेक्षयाएकत्वादेकवचनशब्दस्वम् १९ ततःकिमतआह तानिति यथादाद्यं

ब्रह्मभ्यांसहितःसोथभूयोभागवर्तीगतः ॥ प्राप्तश्चपरमंस्थानंसतयोःपार्श्वमागतः १७ तस्मिन्नपिगतेपुत्रंतृतीयमसृजत्प्रभुः ॥ मोक्षोपायेतिकुशलंभूर्भुवं नामतंविभुः १८ आससादसतद्धर्मंतयोरेवागमद्गतिं ॥ एवंपुत्रास्त्रयोप्येतेउक्ताःशंभोर्महात्मनः १९ तानगृहीत्वासुतांस्तस्यप्रययौस्वांगतिंतथा ॥ नारा यणोथभगवान्कपिलश्चयतीश्वरः २० यंकालंतौगतौमुक्तौब्रह्मातत्कालमेवतु ॥ तेपेघोरतरंभूयःसतपःसंशितव्रतः २१ नररामततोब्रह्माप्रभुरेकस्तपश्चर न् ॥ शरीरार्द्धमथोभार्यांसमुत्पादितवाञ्छुभाम् २२ तपसातेजसाचैववर्चसानियमेनच ॥ सदृशीमात्मनोभार्यांसमर्थांलोकसर्जने २३ तयासहततस्तत्ररेमेब्रह्मा तपोमयः ॥ सृजत्प्रजापतीन्सर्वान्सागरान्सरितस्तथा २४ ततोसृजद्वैत्रिपदांगायत्रींवेदमातरम् ॥ अकरोच्चैवचत्वारोवेदान्गायत्रिसंभवान् २५ आ त्मार्थेचासृजत्पुत्रॉंल्लोककर्तॄन्पितामहः ॥ विश्वेप्रजानांपतयोयेभ्योलोकाविनिःसृताः २६ विश्वेशंप्रथमंनाममहातपसमात्मजं ॥ सर्वाश्रमतमंपुण्यंनाम्ना धर्मंससृष्टवान् २७ दक्षंमरीचिंमित्रंचपुलस्त्यंपुलहंक्रतुम् ॥ वसिष्ठंगौतमंचैवभृगुमंगिरसंमनुं २८ अथर्वभूताइत्येतेख्याताब्रह्ममहर्षयः ॥ त्रयोदशसुता नांतुयेवंशावैमहर्षिणां २९ अदितिर्दितिर्दनुःकालाह्यनायुःसिंहिकामुनिः ॥ प्राधाचसुरसाक्रोधाविनताकद्रुरेवच ३० दक्षस्यैतादुहितरःकन्याद्वादशभा रत ॥ नक्षत्राणिचभद्रंतेसप्तविंशतिरूर्जिताः ३१ मरीचेःकश्यपःपुत्रस्तपसानिर्मितःप्रभुः ॥ तस्मैकन्याद्वादशेमादक्षस्ताअन्वमन्यत ३२ नक्षत्राख्या निसोमायवसत्वेदत्तवानृषिः ॥ रोहिण्यादीनिसर्वाणिपुण्यानिजनमेजय ३३ लक्ष्मीःकीर्तिस्तथासाध्याविश्वाकामानुगाशुभा ॥ देवीमरुत्वतीचैवब्रह्मणानि र्मिताःपुरा ३४ एताःपंचवरिष्ठावैसुरश्रेष्ठायभारत ॥ दत्ताधर्मायभद्रंतेब्रह्मणादृष्टधर्मणा ३५ यारूपार्द्धमयीपत्नीब्रह्मणःकामरूपिणी ॥ सुरभिःसातुगौर्भू त्वाब्रह्मणःसमुपस्थिता ३६ ततस्तामगमद्ब्रह्मामैथुनेलोकपूजितः ॥ लोकसर्जनहेतुज्ञोगवामर्थायभारत ३७

ग्याबद्धिःस्वयोनौउपशाम्यतीति एवंसांख्ययोगाख्यंज्ञानंप्रविलाप्यभूरादित्रयंप्रविलाप्यस्वयमपिब्रह्मणिलीनमित्यर्थः २० वेयलयात्पूर्वं घ्रुतिलयात्तरेतरम् तयोर्निर्विकल्पंस माधिमाहइत्यर्थः २१ ततोव्युत्थानमाह नररामेति शरीरार्द्धमिति शुद्धेचिदात्मन्येवभोक्तृभोग्यरूपंप्रपंचंकल्पितवानित्यर्थः २२ अस्ययोगैश्वर्यमाह तपसेति सएकधाभवतित्रि दीपवदात्रेशइतिश्रुतिन्यायाभ्यांसौभर्यादिवत्तुल्यप्रभावाएवयोगिनांकायाइहाइति भार्यायास्तुल्यप्रभावत्वं पत्यायुक्तमितिभावः २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

रक्तसंध्याभ्रसदृशान्दहनोपमतेजसः ३८ तेरुदंतोद्रवंतश्चभगवंतं पितामहम् ॥ रोदनाद्द्रावणाच्चैवततोरुद्राइ
जज्ञेचैकादशसुतान्विपुलान्धर्मसंहितान् ॥ रक्तसंध्याभ्रसदृशान्दहनोपमतेजसः ३८ तेरुदंतोद्रवंतश्चभगवंतं पितामहम् ॥ रोदनाद्द्रावणाच्चैवततोरुद्राइ
तिस्मृताः ३९ निर्ऋतिश्चैवसर्पश्चतृतीयोह्यजएकपात् ॥ मृगव्याधःपिनाकीचदहनोऽथेश्वरश्चवै ४० अहिर्बुध्न्यश्चभग वान्कपालीचापराजितः ॥ सेना
नीश्चमहातेजारुद्राएकादशस्मृताः ४१ तस्यामेवसुरभ्यांतु जज्ञेगोवृषभस्तथा ॥आकुष्ठाश्चतथामाषाःसिकताःप्रश्रयोऽक्षताः४२ अजाश्चैवैकवंशाश्चतथैवा
मृतमुत्तमम् ॥ ओषध्यःप्रवरायाश्चसुरभ्यांताःसमुत्थिताः ४३ धर्माल्लक्ष्म्युद्भवःकामःसाध्यासाध्यान्व्यजायत ॥ च्यवनंप्रभवंचैवमीशानंसुरभींतथा ४४
अरुंधत्यारुणीचैवविश्वावसुबलध्रुवौ ॥ महिषंचतनूजंचविज्ञातमनसावपि ४५ मत्सरंचविभूतिंचसर्वाःसुरभिसूनवः ॥ सुपर्वतंविषंनागंसाध्यालोकनम
स्कृता ४६ वासवानुगतादेवीजनयामासवैसुतान् ॥ धरंवैप्रथमंदेवंद्वितीयंध्रुवमव्ययम् ४७ विश्वावसुंतृतीयंचचतुर्थंसोममीश्वरम् ॥ पंचमंपर्वतंचैवयो
गेंद्रंतदनंतरम् ४८ सप्तमंचततोवायुमष्टमंनिर्ऋतिंवसुम् ॥ धर्मस्यापत्यमित्येवंसुरभ्यांसमजायत ४९ विश्वेदेवास्तुविश्वायांधर्माज्जाताइतिश्रुतिः ॥
दक्षयज्ञोमहाबाहुर्वसुश्चसुतएवच ॥ सुधर्माचमहाबाहुःशंखपाच्चमहाबलः ५० उत्तंश्चैवमहाबाहुर्वपुष्मांश्चतथैवच ॥ चाक्षुषस्यमनोरेतेतथानंतमहीरणौ
५१ विश्वावसुसुपर्वाणौविष्टरश्चमहायशाः ॥ रुरुश्चऋषिपुत्रोवैभास्करप्रतिमद्युतिः ५२ विश्वेदेवान्देवमाताविश्वेशान्जनयत्सुतान् ॥ मरुत्वतीमरुत्वंतो
देवानजनयच्छुभान् ५३ अग्निश्चक्षुर्हविर्ज्योतिःसावित्रोमित्रएवच ॥ अमरंशरवृष्टिंचसंक्षयंचमहाभुजम् ५४ विरजंचैवशुक्रंचविश्वावसुविभावसू ॥
अश्मंतंचित्ररश्मिंचतथानिष्कुपितंनृपम् ५५ नहुषंचाहुतिंचैवचारित्रंवहुपत्रगम् ॥ बृहंतंचबृहद्रूपंतथैवपरतापनम् ॥ मरुत्वत्यांपुराधर्माज्जज्ञेपुत्रद्व
यंशुभम् ५६ अदित्यांजज्ञिरेराजन्नादित्याःकश्यपादथ ॥ इंद्रोविष्णुर्भगस्त्वष्टावरुणोंशोर्यमारविः ५७ पूषामित्रश्चवरदोमनुःपर्जन्यएवच ॥ इत्येते
द्वादशादित्यावरिष्ठास्त्रिदिवौकसः ५८ आदित्यस्यसरस्वत्यांजज्ञेपुत्रद्वयंशुभम् ॥ रूपश्रेष्ठंवलश्रेष्ठंत्रिदिवेरूपिणांवरम् ५९ दनुस्तुदानवान्जज्ञेदिति
दैत्यान्व्यजायत ॥ कालानुकालकेयांश्चह्यसुरान्राक्षसांस्तथा ६० अनायुषायास्तनयाव्याधयश्चाधयस्तथा ॥ सिंहिकाग्रहमाताचगंधर्वजननीमुनिः
६१ प्रवोधाप्सरसांमातासुरसायांसरीसृपाः ॥ क्रोधायाःसर्वभूतानिपिशाचाश्चैवभारत ६२ तथायक्षगणाश्चैवगुह्यकाश्चविशांपते ॥ चतुष्पदानिसर्वाणि
ऋतेगावस्तुसौरभाः ६३

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

१ विधानमनवाद्यांति पाठ एकस्मिंल्लिखितपुस्तके । २ दक्षश्चैवमहाबाहुरितिएकस्मिंल्लिखितपुस्तके ३ उत्तमहीरिणौ इ० पा० ।

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यत्सूचितंप्राक्श्लोकाभ्यांरहस्यंसांख्ययोगयोः ॥ तद्विस्तरार्थेनवमे नृपतेःप्रश्नईर्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ब्रह्मणोह्नइति अहःशब्दःक्रतुवाचीब्रह्मसंबंधीक्रतुर्ज्ञानयज्ञइतियावत् सम्यक्क्षिप्यतेक्षेप्यंयेनतं संक्षेपंसुसंग्रहंचविस्तरं ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ७ ॥ सांख्ययोगात्मकोब्रह्मयज्ञोषदशमेमुनिः ॥ सांख्यंब्रह्मविचाराख्यं प्रस्तौतिक्षिप्रसिद्धिदम् ॥ १ ॥ शृणुष्वेति ॥ १ ॥ ब्रह्मसंबंधसंबद्धंवेदमूलकत्वेनसंबद्धंतादृशमपिकर्मण्यावृत्तमित्याहबद्धमिति ब्रह्मैकविषयइत्यर्थः यद्ब्रह्मणोब्रह्मविदःपुरस्तादेवसंपन्नं

अरुणोगरुडश्चैवविनतायांव्यजायत ॥ महीधरान्त्सर्पनागानदेविकद्र्व्यजायत ६४ एवंविवृद्धिमगमन्विश्वेलोकाःपरस्परम् ॥ तदापौष्करकेराजन्प्रादुर्भावेमहात्मनः ६५ पुराणंपौष्करेचैवमयाद्वैपायनाच्छ्रुतम् ॥ कथितंतेनपूर्वेणयत्कृतंपरमार्षिभिः ६६ यश्चेदमग्र्यंप्रथमंपुराणंसदाप्रमत्तःपठतेमहात्मा ॥ अवाप्यकामानिहवीतशोकःपरत्रसस्वर्गफलानिभुंक्ते ६७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिचतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ जनमेजयउवाच ॥ श्रुतंनःपरमंब्रह्मन्त्स्ववंशचरितंमहत् ॥ दिव्यमन्योन्यसंभूतंमानितंबहुभिर्गुणैः १ छंदोभिर्वृतसंजातैःसमासैश्चसविस्तरैः ॥ लघुभिर्मधुराभाषैर्ग्रथितंपदविग्रहैः २ त्रिवर्गेणाभिसंपन्नंधर्मेणार्थेनभोगिनाम् ॥ कामेनबहुरूपेणशरीरांतर्गतेनच ३ ब्राह्मणानांप्रभावैश्चयोधानांचपराक्रमैः ॥ वैरनिर्यातनैश्चैवप्रतिज्ञानांचपारगः ४ रिपुस्त्वसुसंपन्नैर्नानुबंधःप्रचोदितः ॥ वंशयोर्निर्विनाशायनृपेणद्विजविग्रहात् ५ येचतस्मिन्महारौद्रेसंग्रामेनिहतानृपाः ॥ तेषांसर्वाणिराष्ट्राणिपुत्राःसर्वेप्रपेदिरे ॥ कौरवःप्रथितोराजाभगवच्छासनानुगः ६ धर्मश्चबहुधाप्रोक्तस्त्रयाणांवर्णसंपदाम् ॥ शूराणामपिविख्यातःस्वर्गहेतुर्द्विजर्षभ ७ अनुग्रहार्थंभूतानांनोत्सेकायकथंचन ॥ चतुर्णांवर्णसंज्ञानांपृथक्पृथगनेकधा ८ गर्भवासंपतंतश्चभूतानांसंप्रबोधितः ॥ पृच्छतांदेवसंचारोक्षीणेपुण्येचकर्मणि ९ दानयश्चापिसंयोगःसचापिबहुधाकृतः ॥ द्वाभ्यांसंयोगविहितोमधुवाग्वचनंतयोः १० नतच्छक्यंमयाख्यातुंभारताध्ययनंमहत् ॥ एकाहेनमहाब्रह्मन्नापिदिव्येनचक्षुषा ११ ब्रह्मणोह्नस्तुविस्तारंसंक्षेपंचसुसंग्रहम् ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्महत्कौतूहलंहिमे १२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुष्वैकमनाराजन्पंचेंद्रियसमाहितः ॥ कथांकथयतोराजन्निर्विकारेणचेतसा १ ब्रह्मसंबंधसंबद्धमबद्धंकर्मभिर्नृप ॥ पुरस्ताद्ब्रह्मसंपन्नंब्रह्मणोयददक्षिणम् २ अव्यक्तंकारणंयत्तन्नित्यंसदसदात्मकं ॥ निष्कलःपुरुषस्तस्मात्संबभूवात्मयोनिजः ३

प्राक्सिद्धंप्रत्यग्रूपकत्वात् अदक्षिणंनकर्मप्राप्यंनतत्रदक्षिणायंतीतिश्रुतेः ततशृणुइत्यनुषज्यते २ तदेवाह अव्यक्तंयत्नामतोऽर्थतश्चकारणंजगद्धेतुःसदसदात्मकंमूर्तामूर्तरूपंनित्यंअविनाशिसांख्यप्रसिद्धंततनिष्कलःपुरुषःनिर्विशेषचिन्मात्रादात्मनोनातिरिच्यतेतत्रैवाध्यस्तमित्यर्थः तस्मात्पुरुषादात्मयोनिजःआत्मैवयोनिर्ज्ञापकोयस्यनाहंजानामीत्यनुभूतिसिद्धं अज्ञानंतस्माज्जातोहंकारः अहमितिप्रथमोध्यासःसंबभूव ॥ ३ ॥

दिव्यः शुद्धसत्वमयत्वात् सर्वेषांभूतानांवियदादीनांपतिः जन्मनाशयोःस्वतंत्रः विभुर्व्यापकः अचिंत्यः सत्वेनाऽसत्वेनवाऽऽलोचयितुमशक्यः अतएवअव्ययः रज्जूरगवदुत्पन्नत्वान्नव्येतीति युगानांतत्तद्युगधर्माणांशमदमादिभावानांप्रभवः अहंकारादेवतेउत्पन्नाइत्यर्थः अव्ययोनित्योमूढानाम ॥ ४ ॥ अचिंत्यत्वंविभुत्वंचविवृणोति अभूतः कालत्रयेपिनासिद्धः यस्मादजातःअनुत्पन्नः एवंभूतोपिसर्वत्रसमतांगतःसन्मद्रूपेणाप्यसद्रूपइतिचेत्किंरूपइत्यतआह तत् अव्यक्तात्परंनारायणाविदोविदुस्तदेवसइतियोजनासमुद्रतरंगवत् अहंकारश्चिन्मात्ररूपत्वेत्यर्थः ॥ ५ ॥ अस्यविश्वरूपत्वमाह सर्वतइतिलिंगव्यत्ययआर्षः ॥ ६ ॥ ननुसमुद्रेपिवाय्वाद्यभिघातंविनातरंगोनोत्पद्यतेकथंचिन्मात्रेऽद्वितीयेद्वितीयमज्ञानंसंबध्यतेयतअहंकारोत्पत्तिरित्याशंक्याह असतइति तत्राहंकारेअरूतःकारणस्यमतःकार्यस्यचकारणंकल्पकंअविद्यास्ति अहंकारेस्थित्वैवचिदात्मन्यविद्याकल्प्यते नतुचिदात्मनितत्संबंधोयुज्यतइत्यर्थः यदाहुर्वृद्धाः अस्याविद्येस्यविद्यायाभेवासित्वामकल्प्यते ॥ ब्रह्मद्वारात्वविद्येयंनकथंचनयुज्यतइति कुतश्चिदात्मन्यविद्यानास्तीत्यतआह अव्यक्तइतिनिर्विकल्पत्वात्तस्येत्यर्थः तर्हितत्सत्वेकिंमानमतआह व्यक्तरूपस्थश्चरन्निति मातृमानप्रमेयेषुचिदात्मत्वेनदृश्येष्वनुस्यूततयाचरन्नपिदृश्यतेनचादृश्यत्वादेवतदसिद्धिः मात्रादिःस्वेतरमास्योदृश्यत्वात्संमतवदितिन्यायेनतत्सिद्धेरितिभावः ॥ ७ ॥ एतदेवाह विकारेति विकारपुरुषोमात्रादिव्यक्तः तंरूपंरूपवंतंदृश्यंअरूपीचिदात्माआश्रितःसन्चरतिदृश्यंप्रकाशयतिशेषंस्पष्टं दारुष्वग्निरिवमा

दिव्योदिव्येनवपुषासर्वभूतपतिर्विभुः ॥ अचिंत्यश्चाव्ययश्चैवयुगानांप्रभवोऽव्ययः ४ अभूतश्चाप्यजातश्चसर्वत्रसमतांगतः ॥ अव्यक्तात्परमंयत्तन्नारायणविदोविदुः ५ सर्वतःपाणिपादंतंसर्वतोक्षिशिरोमुखम् ॥ सर्वतःश्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति ६ असतश्चसतश्चैवाविज्ञेयंतत्रकारणं ॥ अव्यक्तोव्यक्तरूपस्थश्चरन्नपिनदृश्यते ७ विकारपुरुषोव्यक्तोह्यरूपीरूपमाश्रितः ॥ चरत्यचिंत्यःसर्वेषुगूढोग्निरिवदारुषु ८ भूतभव्योद्भवोनाथःपरमेष्ठीप्रजापतिः ॥ प्रभुःसर्वस्यलोकस्यनामचास्येतितत्स्वतः ९ अपदात्तुपदोजातस्तस्मान्नारायणोभवत् ॥ अव्यक्तोव्यक्तिमापन्नोब्रह्मयोगेनकामतः १० ब्रह्मभावेचतंविद्धिसशब्दंलब्धवान्प्रभुः ॥ प्रभुःसर्वस्यलोकस्यस्थावरस्येतरस्यच ११ अहंत्वितिसहोवाचप्रजाःस्रक्ष्याभिभारत ॥ प्रभवःसर्वभूतानांयस्यतंतुरिमाःप्रजाः १२

थादिपुदृश्यगदृष्टोप्यात्मध्याननिर्मथनात्स्वाश्रयप्रासादाविर्भवतीतिभावः ॥ ८ ॥ प्रासंगिकआत्मतत्त्वनिरूपणंसमाप्यअध्यारोपापवादाभ्यांनिष्प्रपंचंप्रपंच्यतइतिन्यायेनतत्प्रतिपत्त्युपायभूतंतस्मात्संभूतात्मयोनिजइतिप्रक्रांतमध्यारोपमनुसरति भूतेति नामचास्यास्तीतिशेषः सोहमित्यग्रेव्याहरत्ततोऽहंनामाऽभवदितिश्रुतिप्रसिद्धंवक्ष्यमाणंइति तत्स्वतः ईदृग्रूपस्यप्रथर्थतासिः ॥ ९ ॥ ईदृग्रूपत्वमेवविशदयति अपदादिति अपद्यतेप्रमाणतोगम्यतेइत्यपदमज्ञानंतस्मात्पदः पद्यतेइतिपदोहंकारोजातः नहिशुक्तौरजतस्येवतत्कारणस्याज्ञानस्यग्रहोस्तिनारायणेउद्भवोयस्यतस्माच्चुद्धेप्यनादिकालमारभ्याध्यस्तादित्यर्थःअन्यथामुक्तानामपिपुनर्बाधापत्तिःस्यात् ननुसतः पदस्यकथमसतोऽपदाज्जनिःकथमसतःसंजायेतेतितदसंभवच्छ्रुतेरित्यतआह अहंकारोप्यपदएवसन्ब्रह्मयोगेनअधिष्ठानसत्तानुवेधेनव्यक्तिंपदत्वंप्राप्तः अत्रहेतुःकामतःअनादिरागादिवासनावशात्भ्रमतत्संस्काररधारानुवृत्तिरितिभावः ॥१०॥ ब्रह्मेतितंपदाख्यमहंनामपुरुषंब्रह्मभावेस्थितंविद्धि ज्ञानमप्रतिघंयद्वैराग्यंचजगत्पतेः॥ऐश्वर्यंचैवधर्मश्चसहसिद्धंचतुष्टयमितिस्मृतेः ब्राह्मिष्ठंजानीहि अतएवसः ब्रह्मेतिशब्दंलब्धवान्प्रभुत्वादिमांश्च ॥ ११ ॥ अहंत्वितिसहोवाचात्मनोनामेतिशेषहेतुःउदाहृतः श्रुतिप्रसिद्धेःसोहंनामाभवदित्यर्थः सहोवाचप्रजाःस्रक्ष्यामीतिपूर्वानुषंगेणपूरणीयम् सर्वेनैवमेतत्स्मादेकाकीनरमतेइत्यादिश्रुतेरात्मज्ञोपिसोधिकारपरतंत्रतयासृष्ट्यादिपरोऽभूदित्यर्थः ॥ १२ ॥

॥१८॥ अ०१५

एतदेवाह स्वभावादिति स्वास्मिन्नहमर्थेभवतीतिस्वभावः पूर्ववासना अहमितिवासनापिस्वभावादेवेत्याहाहंकारइति ॥ १३॥ सर्वव्यापीसमष्ट्यभिमानित्वात्निरालंबः असंगत्वज्ञानात् अतएवाग्राह्यः अनभिभाव्योज्ञानेनजयोजयवान् ध्रुवःध्रुवंज्योतिरिवालिप्तः ॥१४॥ सब्रह्मशब्दितःस्वरूपेणाव्यक्तोपिपंचभिर्मूतसूक्ष्मैः ऋतुलक्षणैःसंकल्पमात्रभावैःउपाधिभिर्व्यक्तिंपुरुषाकृतिआपन्नःब्रह्मणोवेदात् व्यक्तंसर्वभौतिकंविविधंचिंतितंसंकल्पमात्रोत्थंस्वरन्धारयन् पोषयितुंसमनसावाचंमिथुनंसमभवदितिश्रुतेर्वेदोक्तप्रकारेणसर्वंस्त्रष्टुंमूर्तिमादायसलिलंससर्जेतिसंबंधः ॥ १५ ॥ अथेति येनसर्वमिदंततंतेनब्रह्मणास्वभावेनचचोदितः ॥ १६ ॥ वायुमिति पूर्वंसलिलसृष्टेःप्राक् धातुरीश्वरस्यवशगानांधातृणांमरच्यादीनांमध्येसत्तमः लोकसंज्ञितंलोकैःसंकेतितं प्रसिद्धमित्यर्थः ॥ १७ ॥ तदेतदिति वायोःस्थूलादग्न्यादिक्रमेणसंभूतंएतज्जगत्पार्थिवमाप्यंचतैजसंदेवैःशमादिमद्भिरतिक्रांतम् उत्तरोत्तरमुत्कृष्टदेवपदंतेधिरोहंतिनमनुष्यस्वंयांतीत्यर्थः सरस्वतिसमुद्रेस्थितमितिशेषः ॥ १८ ॥ पृथिवीशब्दंपृथिवीशब्दार्थंभुवंलोकावस्थानार्थमिच्छतातोयंसामुद्रंपृथक्त्वंघनत्वाद्यधर्मभेदात् गमितंप्रापितम् तदेतन्निखिलेनलो

स्वभावाज्जायतेसर्वंस्वभावाच्चतथाभवत् ॥ अहंकारःस्वभावाच्चतथासर्वमिदंजगत् १३ सर्वव्यापीनिरालंबोह्यग्राह्योथजयोध्रुवः ॥ एवंब्रह्ममयोज्योतिर्ब्रह्मशब्देनशब्दितः १४ अव्यक्तोव्यक्तिमापन्नःपंचभिःऋतुलक्षणैः ॥ धारयन्ब्रह्मणोव्यक्तंविविधंचिंतितंत्वरन् १५ अथमूर्तिसमाधायस्वभावाद्ब्रह्मचोदितः ॥ ससर्जसलिलंब्रह्मायेनसर्वमिदंततम् १६ वायुंपूर्वमथोदध्यायोधातुर्धातृसत्तमः ॥ धारणाद्धातृशब्दंचलभतेलोकसंज्ञितम् १७ तदेतद्वायुसंभूतंकृत्स्नंजगदभूत्पुरा ॥ एतद्देवैरतिक्रांतंपूर्वमेवसरस्वति १८ पृथक्त्वंगमितंतोयंपृथिवीशब्दमिच्छता ॥ घनत्वाच्चद्रवत्वाच्चानेखिलेनोपलभ्यते १९फलत्वात्सीदमानाचसलिलेसलिलोद्भवः ॥ व्याजहारशुभांवाणींसमंतात्पूरयन्निव २० ऊर्ध्वोहंस्थातुमिच्छामिसंसीदाम्युद्धरस्वमाम् ॥ गंभीरेतोयविवरेमूर्तिविक्षोभितांतरम् २१ ततोमूर्तिधरादेवीसर्वभूतप्ररोहिणी ॥ यथायोगेनसंभूतासर्वत्रविषयैषिणी २२ श्रुत्वाचगदितंतस्यागिरंतांचसुभाषिताम् ॥ वराहरूपमास्थायनिपपातमहार्णवे २३ उद्धृत्यसोवनींतोयात्कृत्वाकर्मसुदुष्करम् ॥ समाधौप्रलयंगत्वाप्रलीनानचदृश्यते २४ यतद्ब्रह्ममयंज्योतिराकाशमितिसंज्ञितम् ॥ तत्रब्रह्मासमुद्भूतःसर्वभूतपितामहः २५ अद्यापिमनसाधात्राधार्यतेसर्वयोगिना ॥ ज्ञानयोगेनसूक्ष्मेणप्रजानांहितकाम्यया २६ भित्त्वातुपृथिवीमध्यमुपयातिसमुद्भवं ॥ तपनस्तूर्ध्वमातिष्ठन्रश्मिभिःसहसान्निव २७

केनोपलभ्यतेभूजलयोः पृथक्त्वम् १९ फलत्वात्कार्यत्वात्सलिलेस्वकारणेसीदमानाविशीर्यमाणासलिलोद्भवोजलोद्भूतभूदेवताख्यःपुरुषोव्याजहार वचनव्यत्ययआर्षः २० ऊर्ध्वइति गंभीरेतोयविवरेमूर्तेःकाठिन्यात्विक्षोभितमंतरंयथास्यात्तथासंसीदामीतिसंबंधः लोष्टपिंडवद्विशीर्णाभवामीत्यर्थः २१ ततोमूर्तिमतीपृथ्वीविषयैषिणीस्थानैषिणीसर्वत्रसंभूताजाताययायोगेनयथोक्तेनयोगेनविशीर्यमाणत्वेनहेतुनास्थैर्यार्थिनीसतीसर्वदिगभिमुखंमामुद्धरस्वेत्याक्रोशंकृतवतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ श्रुत्वाचेति हरिरितिशेषः ॥२३ ॥ उद्धृत्येति हरिरवतारकार्यंकृत्वातिरोभूतइत्यर्थः ॥ २४ ॥ येनभूरुद्धृतातस्यरूपमाह यत्तदिति ॥ २५ ॥ धात्रातेनैवईश्वरेणाद्यापिपृथिवीधार्यतेशेषकूर्मादिरूपेणेत्याह अद्यापीति मनसामनोमयेन ॥ २६ ॥ एवंधृतापिधराशुष्कतटाकतलवद्विदीर्णाभूदित्याह भित्त्वेति समुद्भवंभूमिजनकंतोयंइदमेवविवरंमेरुमूलप्रवेशस्थानामितिवक्ष्यति ॥ २७ ॥ ॥१८॥

एवमतितापात् सूर्यमंडलाज्जलमयं सोमं मंडलमभूदित्याह तस्येति ॥ हसोममंडलाभिमानीसनातनः परमात्माब्रह्मावाब्राह्मणवर्णः ब्रह्मब्राह्मणआत्मनेतिश्रुतेः आद्यत्वाच्चब्राह्मणा
नराजा सोमोस्माकंब्राह्मणानांराजेतिश्रुतेः सोमत्वम् उमाब्रह्मविद्यातयासाहितःसोमः तस्यभावःसौम्यम् सउत्पन्नमात्रोब्रह्मविस्त्वंअन्वगादित्यर्थः ॥ २८ ॥ सोमेति सोम
स्योकरूपस्यमंडलपर्यंतान्मुखप्रदेशात्पवनोनिश्वासः समजायत ततुसनिश्वासः अक्षरमयंवर्णात्मकंवेदरूपंज्योतिःसर्वार्थप्रकाशकंजातमितिशेषः निःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्या
दिश्रुतेः ॥ २९ ॥ सतुसूर्यमंडलतानामाधिदैविकानामर्थानांत्वष्टासोमाख्यादीश्वराद्वेदंप्राप्ययोगमयात्ज्ञानात्जन्मान्तरीययोगप्रभावोद्भूतप्रकाशात् वेदंतेजोभिः स्वबुद्धि
बलेनवर्द्धयन्नुपबृंहयन्वेदार्थालोचनपूर्वकंस्वभावात्पूर्ववासनारूपाद्ब्रह्मसंभवाद्ब्रह्मसत्तयो द्योतिताद्दिव्यंद्योतमानमतएवब्रह्मयोनिंवेदस्यास्पदभूतं सनातनंपूर्वकल्पकृतसंस्थानं
पुरुषंशिरःपाण्यादिमंतंअध्यात्मिकंसृजतेइतिश्लोकद्वयसंबंधः ॥ ३० ॥ अस्यशरीरस्यपंचभूतमयत्वं अथयल्लोहितंश्लेष्मारेतरताआपइत्यादिश्रुत्युदितंदर्शयतिद्वाभ्यां भवत्
अडभावआर्षःअभवदित्यर्थः ॥ ३१ ॥ पुरुषात्ईश्वरात्प्राप्तःपुरुषोभावः चैतन्यंकर्तृएनंदेहंवायुनाकरणेनस्पंदयतेचालयतेसंघातात् एवंपंचानांभूतानांसंघातंप्राप्यतत्रज्योति

तस्यमंडलमध्यात्तुनिःसृतंसोममंडलं ॥ ससनातनजोब्रह्मासौम्यंसोमत्वमन्वगात् २८ सोममंडलपर्यंतात्पवनःसमजायत ॥ तदक्षरमयंज्योतिस्तेजोभिर भिवर्द्धयन् २९ सतुयोगमयाज्ज्ञानात्स्वभावाद्ब्रह्मसंभवात् ॥ सृजतेपुरुषंदिव्यंब्रह्मयोनिंसनातनं ३० द्रवंयत्सलिलंतस्यघनंयत्पृथिवीभवत् ॥ छिद्रंयच्च तदाकाशंज्योतिर्यच्चक्षुरेवतत् ३१ वायुनास्पंदतेचैनंसंघातज्ज्योतिसंभवः ॥ पुरुषात्पुरुषोभावःपंचभूतमयोमहान् ३२ भूतात्मावैसमेतास्मिंस्तस्मिन्दे हःसनातनः ॥ गुहायांनिहितंज्ञानंयोगाद्यज्ञःसनातनः ३३ तपनस्यैवतद्रूपंयोग्निर्वसतिदेहिनाम् ॥ शरीरेनित्यशोयुक्तधातुभिःसहसंगतः ३४ स्वभावा त्क्षयमायांतिस्वभावाद्व्ययमेतिच ॥ स्वभावाद्विंदतेशांतिंस्वभावाच्चनविंदति ३५ इंद्रियैरतिमूढात्मामोहितोब्रह्मणःपद ॥ संभवंनिधनंचैवकर्मभिःप्रतिप द्यते ३६ यावत्तद्ब्रह्मविषयंनापयातीहतत्त्वतः ॥ तावत्संसारमाप्नोतिसंभवांश्चपुनःपुनः ३७

संभवः ज्योतिषइंद्रियाणांजाठरस्यचसंभवउद्भवोभवति अग्निर्वाक्भूत्वामुखंप्राविशदित्यादिश्रुतेः अतएवमहान्कृत्स्नस्यब्रह्मांडस्यात्रप्रवेशात् योगिहृदयदर्पणेनदृश्य
ज्यतइत्यर्थः ज्योतिसंभवइतिसलोपआर्षः ॥ ३२ ॥ भूतात्माजीवः समेपांचभूतिकत्वात्नीतियैगादिनारतम्यरहितेतस्मिंस्तस्मिन्सर्वस्मिन्नस्तिसनातनोऽनादिकालमारभ्येत्यर्थः
गुहायांबुद्धौनिहितंज्ञानंसत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मयोवेदनिहितंगुहायामितिश्रुतिप्रसिद्धम् किंतत्ज्ञानमित्यतआह यज्ज्ञःयस्यज्ञोज्ञातायज्ज्ञःसनातनईश्वरः यस्यज्ञानस्यज्ञानादीश्वरोभ
वतीत्यर्थःएतेनपरमेव्योमन्सोश्नुतेसर्वान्कामान्त्सहेतिश्रुत्यर्थोदर्शितः ॥ ३३ ॥ यःसनातनःसएवजीवइत्याह तपनस्येतितपनस्यप्रकाशस्य अग्निरिवाग्निर्भोक्तादेहिनांदेहा
भिमानिनांमूढानांदृष्टायोभोक्तासएवतत्वदृष्ट्यईश्वरइत्यर्थः तस्यानैश्वर्यसंततादेहाध्यासादित्याह शरीरइति धातुभिः पंचभूतैः देहयोगाद्दासोपीतिन्यायेनदेहाभिमानात्प
रस्यापिज्ञानैश्वर्यतिरोभावइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ योयंधातुभिःसहसंगतःस्वभावात्पूर्वसंस्कारात्क्षयंऐश्वर्यभयंअनैश्वर्यंचाप्नोतिशांतिसद्भावाभावाभ्यामित्याह स्वभावादिति ॥
॥ ३५ ॥ इंद्रियकिंकरस्यकर्मबंधोस्ति ॥ ३६ यावत्ज्ञानेन ब्रह्माख्यंआनंदरूपंविषयंनाप्नोतितेनचसंभवाख्यांजन्ममालांप्राप्नोतीत्याह द्वाभ्याम् ॥ ३७

एवमशांतस्यदुःखमुक्त्वाशांतस्यानंदावाप्तिमाह इंद्रियैरिति योगबलेनइंद्रियैर्व्यतिरिक्तःप्रलयाग्रेइंद्रियादिषु स्वरूपानंदेप्रतिष्ठां प्राप्नोतीत्यर्थः ३८प्रतीति अमुंसविकल्पानंदाख्यं लोकंप्रतिषिद्धंकृत्वाब्रह्मवान् निर्विकल्पपदभाक्योगफलंरागादिजयंसर्वज्ञत्वंचाहसार्द्धाभ्यां रागव्ययैरितिरागव्ययैरागादिकृतैरपचयैः ३९ अगतिंगर्भेप्रवेशंगतिंगर्भान्निर्गमनं निधनंमरणम् भूतेभ्योदृष्टेभ्योवेत्तिनतुस्वयमागत्यादीन्प्राप्नोतीत्यर्थः ४० आत्मनइति गतयोमुक्त्युपायास्तान्जानीते तथाविषयगोचरं अतीतानागतादिविषयंपुरस्तात्कर्म निर्वृत्तेःभावीनिकर्मफलानि पदेपरस्यांकाष्ठायां ब्रह्माब्रह्मवित् ॥ ४१ ॥ चित्तग्रंथीन्चित्तंबध्नतःकामादीन् यातनाःसुखदुःखसाक्षात्काराः तत्स्मरणानि प्रलोभेन प्रवले नलोभेनभिद्यमानाः अनेकशाखा वासनावलीर्निरुंध्यात् वायुभिन्नमर्णवमिवयाः पुरुषंक्षोभयंतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ पच्यतइति एवंवासनादिरोधंकुर्वत परेभ्यः कामादिभ्यः नो लंमलिनंहृदयंबुद्धिःपच्यतेविशुद्धाभवति इंगालइवाग्निनासितभस्मशेषःकेनचपच्यतेज्ञानचक्षुषा चष्टेनेनेतिचक्षुस्तेजः ज्ञानाग्निनेत्यर्थः किंतज्ज्ञानमतआह ब्रह्मप्रोक्तंवेद

इंद्रियैर्व्यतिरिक्तोवैयदाभवतियोगवित् ॥ तदाब्रह्मत्वमापन्नःप्रलयाग्रेप्रतिष्ठति ३८ प्रतिषिद्धममुंलोकंब्रह्मवान्सभवत्युत ॥ नचरागव्ययैर्याति नचसज्जाति कर्हिचित् ३९ आगतिंचगतिंचैवनिधनंसंभवंतथा ॥ भूतेभ्योवेत्तिसर्वज्ञःपरांसिद्धिमुपागतः ४० आत्मनोगतयश्चैवतथाविषयगोचरे ॥ पुरस्तात्कर्मनिर्वृत्तेःपदेब्रह्माप्रतिष्ठितः ४१ चित्तग्रंथींश्चमनसारुंध्यात्पूर्वांश्चयातनाः ॥ भिद्यमानाःप्रलोभेनवायुभिन्नामिवार्णवम् ४२ पच्यतेहृदयंनोलंपरेभ्योज्ञानचक्षुषा ॥ ब्रह्मप्रोक्तमिवात्मानंविविमुक्तोदेहबंधनात् ४३ सृजेदपिपरंलोकंसंहरेदपिविद्यया ॥ तेजोमूर्तिरिवाविद्धामिहलोकंचसंसृजेत् ४४ तिर्यग्योनीगतांश्चैवकर्मभिर्नियमोपमैः ॥ तान्यपिप्रतिमुच्येतब्रह्मयुक्तेनचेतसा ४५ अक्षरंचक्षरंचैवयोगकर्माभिविद्यते ॥ नक्षरंविद्यतेतत्रयद्ब्रह्मकर्मभिर्ध्रुवम् ॥ ४६ ॥ इति श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभ० षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

प्रोक्तंयेनज्ञानेनइहजीवत्येवदेहेआत्माजीवः तद्यथाहिनिर्ल्वयिनिवल्मीकेमृतापरयस्ताशयीतेवमेवायमशरीरः सचक्षुरचक्षुरिवसमानाअमानाइवेत्यादिश्रुतिभ्यःसर्वबंधनिर्मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ किंचसृजेदिति परंहार्दाकाशस्थं परिपक्वयोगीतुतेजोमूर्तिःसूक्ष्मभूतमयशरीरः स्वप्नाभिमानीवइहलोकंव्यावहारिकमपिलोकमात्रेद्धमाच्छिद्रंसाक ल्येनविरुद्धाभ्यामादिवत्सम्यक्सृजेत् भूतानामुत्पन्नत्वाद्भौतिकसर्गविषयमेवयोगिनः सामर्थ्यमितिज्ञेयंशास्त्रांतरन्यायेजगद्व्यापारवर्जमित्युक्तेः ॥ ४४ ॥ तिर्यगिति नियमो पमैः नियम्यतेनिगृह्यतेऽनेनेतिव्युत्पत्तेर्नियमोनिगडःतत्तुल्यैः तानिकर्माणि अपिशब्दात्तिर्यग्योनिगतान्जीवान्प्रतिमुच्येतप्रतिमोचयेत्संकल्पसिद्धत्वात्ब्रह्मयुक्तेनब्रह्मणियो जितेन ॥४५॥ अक्षरमिति योगाख्यंकर्मअक्षरंभोगंचअभिव्याप्याविद्यते योगेएवकृत्स्नंकर्मफलमप्यंतर्भूतमित्यर्थःएवंसर्वंतदभिसमैतियत्किंचप्रजा साधुकुर्वंतीतिश्रुतेःनन्वेवं मोक्षेपिक्षरस्यान्वयःस्यात्तेनमुक्तेर्निर्विशेषत्वंभज्यतेत्याशंक्याहनेति यत् ध्रुवंब्रह्मतत्रकर्मभिरुपलक्षितंक्षरंनविद्यते इतियोजना प्रारब्धकर्मणावष्टब्धेदेहेसत्येवयोगिनोक्षरस्या न्वयोनविदेहकैवल्यावस्थायामितिभावः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभाविष्यपर्वणिटीकायांषोडशोध्यायः ॥ १६ ॥ छ ॥

एकादशेकर्मफलपरिच्छेदाययोगभः ॥ वर्णिताथाक्षरप्राप्त्यैयोग श्लोकोयथाविधि ॥ १ ॥ सोमोत्पत्तिप्रसक्तानुप्रसक्तंसंक्षेपेण अंतरालंयोगंअभिधायप्रकृतमध्यारोपमनुसरन्नभि
त्वापृथिवीमध्यमित्यादिपूर्वमुक्तंभूमेःसच्छिद्रत्वमनूद्यतच्छिद्रेमेरुमूलंनिहितमित्याह पृथिव्यामिति मीनंहिंसितंअकंदुःखंयैस्तेमीनाकाः नित्यसुखिनोदेवास्तेषामयंमैनाकः
मीञ्हिंसायां अस्मात्फनमीनावि तिनिष्ठातस्यनत्वंनिपात्यतेस्वभावनसंस्कारेण पूर्वोक्तसलिलादिवद्विहितः अतएवाचलःचित्तवतास्वभावस्यपरिवर्तयितुमशक्यत्वात् १
एवंनिर्दुःखत्वंतस्योक्त्वासुखप्रदत्वमप्याह पर्वभिरिति पर्वाणि पूरयंतिकामानितिचिंतामणिकामधेनुकल्पद्रुमादीनिविद्यंतेस्मिन्निति पर्वतःसंज्ञितंसंकीर्तितंयोगरूढंपंकजादिप
दवदिर्थः अचलात्अचलनात् एवंविधोपिस्वभावात्कल्पनामात्रत्वान्मेरुरिवमितएवनतत्रास्पंतिकोदुःखनिवृत्तिःसुखप्राप्तिर्वास्तीत्यर्थः उक्तहेतोरेव प्रक्षेपमप्येवेतिवार्थः माङ्
माने मीञ्प्रक्षेपेऽस्माद्दामायोर्हरिश्चेतिवामिथिभ्यांहरितिवानिष्पन्नस्यमेरुशब्दस्योक्तार्थत्वात् ॥ २ ॥ तस्येति व्यक्तःशिरःपाण्यादिमान् ज्योतिसंभवत्युक्तार्थं तेनैवव्यक्तेनैवव
स्तुवृत्त्यापरमात्मनस्सता ॥ ३ ॥ इदमेवाह यत्तदिति शिरसोंतरसहस्रारेवेदांतगर्भेवापुरुषसूक्तप्रतिपाद्योविग्रहःसंस्थानंयस्यनत्पुरुषविग्रहम् ॥ ४ ॥ वदनादिति

वैशंपायनउवाच ॥ पृथिव्यांयत्कृतंछिद्रंतपनेनविवर्द्धता ॥ तस्मिन्न्यस्तोथमैनाकःस्वभावविहितोचलः १ पर्वभिःपर्वतत्वंचलभतेनामसंज्ञितम् ॥ अचलादचलत्वंचस्वभावान्मेरुरेवसः २ तस्यपृष्ठेसुविस्तीर्णेनगस्यसुमहार्द्धिमान् ॥ तस्मिंस्तुपुरुषोव्यक्तोवसतिज्योतिसंभवः ॥ विहितश्चस्वभावेनतेनैव परमात्मना ३ यत्तद्ब्रह्ममयंतेजोनिहितंशिरसोंतरे॥ तस्यज्योतिर्मयंरूपंदीप्तंपुरुषविग्रहम् ४ वदनादभिनिष्क्रांतंज्वलंतमिवतेजसा ॥ चतुर्भिर्वदनैर्युक्तंच तुर्भिश्चद्विजोत्तमैः ५ वक्त्रंब्रह्मसमुद्भूतंब्रह्माब्राह्मणपुंगवः ॥ तदेवतन्महाभूतंपुनर्भावत्वमागतं६ उद्धृतापृथिवीदेवपुरस्तात्सलिलाशयात् ॥ ब्रह्मत्वंब्रह्मणःस्था नादलोकोलोकतांगतः ७ पदसंधौब्रह्मलोकंशृंगंमेरोस्तदाभवत् ॥ उच्छ्रितंयोजनशतंसहस्रशतमेवच ८ एवमेवचविस्तारंचतुर्भिर्गुणितंगुणैः ॥ अथवा नैवसंख्यातुंशक्यंभूतेनकेनचित् ॥ समाःसहस्रंबहुभिरपिदिव्येनतेजसा ९

तस्यवदनात् निष्क्रांतंचतुर्वदनंविद्धीतिशेषः द्विजोत्तमैःसहनिष्क्रांतं द्विजानांउत्तमाः मुखादिंद्रश्चाग्निश्च ब्राह्मणोस्यमुखमासीत् आसन्यंप्राणमूचुरितिईश्वरमुखजत्वेन
श्रुतिप्रसिद्धास्तैःसहेत्यर्थः ॥ ५ ॥ तेषुब्राह्मणान्गतातिवक्त्रमिति तस्येत्यनुवर्ततेतस्यवक्त्रंब्रह्मवेदः समुद्भूतोनिःश्वसितरूपेण यस्मात्तथाब्रह्मा तस्यवेदस्यधारकोब्राह्मणः
सब्राह्मणानांब्रह्मोद्भवानामग्न्यादीनांमध्येमुख्यः ब्रह्म ब्राह्मण आत्मनेतिश्रुतेरर्थमाहतदेवेति भावत्वंपूज्यतमत्वंब्राह्मणत्वमितियावत् भावःपूज्यतमोलोकेइत्यनेकार्थनं
जरी ॥ ६ ॥ तदेवेत्युक्तंकितन्महद्भूतमित्यतआह उद्धृतेति येनेतिशेषः ब्रह्मणःस्थानंमेरुपृष्ठंप्राप्यतदेवंब्रह्मत्वंचतुर्मुखत्वंगतंएवमवलोकोपिधरोद्धर्तालोकताव्यक्ततांगतः
॥ ७ ॥ पदेति पदयोःसंधौ मेरोःशृंगंब्रह्मलोकं ब्रह्मपरंवस्तुलोक्यतेसाक्षात्क्रियतेयत्रस्थितैस्तद्ब्रह्मलोकंक्रममुक्तिस्थानमित्यर्थ मेरोःकल्पनामात्रशरीरत्वान्मेरुमानंचिका
न्हादगांभीर्यस्यवनेयंचास्माणमस्तीत्याह सार्द्धेन उच्छ्रितमिति तेजसा ज्ञानेन ॥ ८ ९

उच्छ्रायविस्तारयोरेवपरिधेरप्यानियममाह चतुर्भिरितिशिलाभिरुपष्टंभकशैलस्थानीयैर्धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यैरभितःसंवृतैःपार्श्वानांविस्तारैः ॥ १० पूर्वोक्तपरिणामेश्चतुर्भिर्गुणितैश्चतुष्कोणोमेरुर्भवनीतिबौद्धपक्षमुपक्षिप्यमानसत्त्वात्पारिमाणनियमोनास्तीत्याह सार्द्धेन नगस्येतिगुणितंपरिमाणमितिशेषः ब्रह्मविद्भिर्मायायाअनंतत्वादानंत्येननिश्चितमित्यर्थः ॥ ११ ॥ मरुद्भिरित्यादिचतुर्भिः कालापकं भगवान्विष्णुनासहतेनब्राह्मेणवपुषावसुधाधिपान्पृथिवींचररक्षेतिसंबंधःशुद्धचिदात्मामायोपाधिनारूपेणप्रकृतेनमेर्वधिपतेर्ब्रह्मणश्चरूपेणशरीराभिमानिनोजीवान् शरीरंचरक्षितवान् भोगमोक्षप्रदकर्मज्ञानोपदेशेनेत्यर्थः किंभूतांपृथिवींमरुदादिभिस्तत्रावयवदेवतादिभिः विवस्वद्वरुणाभ्यांतद्देवत्यतेजोजलाभ्यांचसंघातंगमिताम् लिंगात्मविशिष्टांतेजोवन्नात्मिकामित्यर्थः किंभूतेनब्राह्मेणवपुषाब्रह्मणोनिर्विशेषरूपंप्राप्तेनप्राप्तवता ॥ १२ ॥ ॥ १३ ॥ १४ ॥ किंतद्ब्रह्मेत्यतआह यत्तदिति नकेवलंवेदपारगैरपिबहुभिर्नियमैःकर्तृभिः प्राप्तैरनुगतैःहठाकृष्टानयेषांनियमाः अपितुदासभूतास्तादृशैर्ब्राह्मणैरित्यर्थः ॥ १५ ॥ एवमिति एवंअन्योन्याश्रयेणएतेत्रयोलोक्यंतइतिलोकाःपृथिवीमरुदादिविष्णुशब्दिताः विराट्सूत्रांतर्यामिणः ब्राह्मेहनिब्रह्मप्रापकेयोगयज्ञेसमाहिताः तत्रस्थत्वात्तत्रैवानुभूयंतइत्यर्थः तत्रैवाहनिअव्यक्तंब्रह्मचयत्प्रतिष्ठितंअनुभूयतेयोगिभिः तत्प्राणेप्राणाख्येउपाधावप्यहमितिजीवरूपेणव्यक्तंसत्प्रतिष्ठितंशुद्धंब्रह्मैवसंसरतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ अस्यमुक्त्युपायमुपदिशन्रक्षणमेवाध्यायशेषेणाह ब्रह्मणइति ब्रह्मणईश्वरस्यप्रभावेननिःश्वासितमात्रेणवेदेनप्रचोदितंयन्नियतंनित्यंकर्मअकरणात्प्रत्यवायजनकंएतद्व्रतमित्युत्तरेणसंबंधः शश्वन्निरंतरंअच्छलवादिनांभावेनशुद्धचेतसाप्रवर्तमानंक्रियमाणंकर्मयेषांवाचापिच्छलंकदाचिदपिनास्तिकिंनुतकर्मणा तैःकृतंवेदोक्तंकर्मोहितमित्यर्थः ॥ १७ ॥ आसक्तिंनिषेद्धुंकर्मफलस्येयत्तामाह यदेकमिति यत्पदंदिष्टत्वंगमितंकर्मजसुकृतफलत्वंप्रापितंतत्ब्रह्मणःपादंलेशमात्रमाहुः श्रुतयः पादोस्यविश्वाभूतानीत्याद्याइत्यर्थः ॥ १८ ॥ बहुत्वादिति यस्यपादोविश्वंतद्ब्रह्मभूतात्मानित्यसिद्धआत्मानतुकर्मप्राप्यइतिभावःएवंविधोपिविप्राणांब्राह्मणानांभाशाश्चितवृत्तयस्तासांबहुत्वात्ब्राह्मणैर्विश्वेइंद्रमित्रवरुणादयःशब्दायस्मिन्वाचकत्वेनप्रतिष्ठिताइतिसविश्वशब्दः यज्ञेषुप्रकर्षेणयुज्यतोविनियुज्यतेतैस्तैः शब्दैरित्यर्थः तथाचश्रुतिः तद्यदिमाहुरमुंयजेत्येतस्यैवसाविसृष्टिः एकंसद्विप्राबहुधावदंतत्याद्या तस्मात्फलस्यतुच्छत्वान्निष्कामैरेवकर्मभिः परमात्माआराधनीयोमुमुक्षुभिरितिभावः ॥ १९ ॥

चतुर्भिःपार्श्वविस्तारैःशिलाभिरभिसंवृतैः ॥ नगस्यपस्यराजेंद्रविस्तारैःशतयोजनैः १० कोटिकोटीशतत्पुत्रैर्गुणितंब्रह्मवादिभिः ॥ योगयुक्तैःसदासिद्धैर्नित्यंब्रह्मपरायणैः ११ मरुद्भिःसहदेवेंद्रैरुद्रैर्वसुभिरेवच ॥ आदित्यैर्विश्वसहितैररक्षवसुधाधिपान् १२ ररक्षपृथिवींचैवभगवान्विष्णुनासह ॥ विवस्वद्वरुणाभ्यांचसंघातंसमितांनृप १३ तेनब्राह्मेणवपुषाब्रह्मप्राप्तेनभारत ॥ यत्तद्विष्णुमयंतेजःसर्वत्रसमतांगतम् १४ यत्तद्ब्रह्मेतिवैप्रोक्तंब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ नियमैर्बहुभिःप्राप्तैःसत्यव्रतपरायणैः १५ एवमेतेत्रयोलोकाब्राह्मेहनिसमाहिताः ॥ अहनिब्रह्मचाव्यक्तंव्यक्तंप्राणेप्रतिष्ठितम् १६ ब्रह्मणोनियतंकर्मप्रभावेनप्रचोदितम् ॥ प्रवर्तमानंभावेनशश्वदच्छलवादिनां १७ एतद्व्रतमितिप्रोक्तंब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ यदेकंब्रह्मणःपादंदिष्टत्वंगमितंपदम् १८ बहुत्वाद्विप्रभावानांविश्वशब्दःप्रयुज्यते ॥ ब्राह्मणैर्ब्रह्मभूतात्मासत्यव्रतपरायणैः १९

एवंपरमदेवतारूपंब्रह्मैवेत्युक्त्वापजमानरूपमापितदेवेत्याहद्वाभ्यां विश्वरूपं स्थूलंमनोरूपंसूक्ष्मंद्वयमपिबुद्धिमात्ररूपामितिमानयन् जानन् एवंउक्तक्रमेण जानन् द्वंद्वंस्त्रीपुंसा त्मकंसृजत् असृजत् अहंभावआपः ॥ २० ॥ परसृष्टंमिथुनंतदपिलघुरेवनटस्येवरूपांतरमित्याहसएवेति विधायवेदेनप्रकाश्यआचरति भोगार्थकर्माणिकरोति अनुगैःकश्यपादिभिः सहितः सानुगः ॥ २१ ॥ हविःस्वरूपमपिब्रह्मैवेत्याह सएषइतियोनित्यमकिंचनपथैषिणाम् । निर्वाणपदगंतॄणांब्रह्मविदांब्रह्मवरोब्रह्मसएषः ॥ २२ ॥ सोमात् उमाब्रह्मविद्यातया सहितात्नित्यमलुप्तज्ञानशक्तेः परमेश्वरात्सोमःचंद्रःओषधीशःसमुत्पन्नः किंभूतात्सोमात् धारास्वर्गात्च्युतजलधारातदेवविग्रहोमूर्त्तिर्यस्यतस्मात् ययाधारया ॥ २३ ॥ स्वभावतः निसर्गेणैवकर्ममहेश्वरस्यभूताधिपत्यप्रदानरूपंकृत्वामादंनदाने पुनःपुनर्गर्जतिनादमितिणमुलंतंनादित्वानादित्वेत्यर्थः अतःसानदीत्युच्यते ॥ २४ ॥ संभाव्यंमहीकृत्यअभि भूयभित्वामार्गरोधकान्पर्वतानितिशेषः यतोगंगमनात्गांगताअतोगंगाभूदितिभावः सप्तधागोदावरीरूपेणसाहिसमुद्रसंगमेसप्तधाभूतेतिसिद्धं ॥ २५ ॥ सहस्रधाजाह्नवीरूपेणइ दमपिसिद्धंबहुधाविभूतिभेदेनगंगाभगवतीनदीत्यादितत्ततीर्थमाहात्म्यप्रसंगेगंगायाअनेकधाभावदर्शनात् एवमोषधीशोत्पत्तिप्रसंगात्गंगायास्तत्कारणेश्वरात्मत्वमुक्त्वाचंद्रोत्प

विश्वरूपंमनोरूपंबुद्धिरूपंचमानयन् ॥ एवंद्वंद्वंसभगवान्प्रथमंमिथुनंसृजत् २० सएवभगवान्विश्वोदेव्यासहसनातनः ॥ विधायविपुलान्भोगान्ब्रह्माचराति सानुगः २१ सएषभगवान्ब्रह्मानित्यंब्रह्मविदांवरः ॥ निर्वाणमयगंतॄणामकिंचनपथैषिणाम् २२ सोमात्सोमःसमुत्पन्नोधारासलिलविग्रहात् ॥ ययाभिषि क्तोभूतानामाधिपत्येमहेश्वरः २३ अभिषिच्यचभूतेशंकृत्वाकर्मस्वभावतः ॥ नदतिस्मतदानादंतेनमानुच्यतेनदी २४ साब्रह्मलोकंसंभाव्यमभिभूयसह स्रधा ॥ गांगतागगनाद्देवीसप्तधाप्रससारच २५ सहस्रधाचराजेंद्रबहुधाचपुनःपुनः ॥ इमंलोकममुंचैवभावयन्नक्षरसंभवम् २६ ततोभूतानिरोहंतिमहा भूतफलानिच ॥ ततःसर्वक्रियारंभाःप्रवर्ततेमनीषिणाम् २७ चतुर्भिर्वदनैस्तस्यमुखपद्माद्विनिःसृता ॥ तदाक्षरमयीसिद्धिर्दिशत्वंसमुपागता २८ त स्यज्ञानमयंपुण्यंचतुष्पादंसनातनम् ॥ पतित्वेनाभवद्देवोब्रह्माचात्रपितामहः २९

त्तिप्रयोजनमाह इममिति इमंलोकंओषधिभिराप्यायनेनअमुंचलोकं प्रथमांपिबतेवह्निर्द्वितीयांपिबतेरविरित्यादिशास्त्रोक्तप्रकारेणचभावयन् वर्धयन् अक्षरसंभवंअविद्याप्रभवम् २६ ततःअस्यलोकस्यसंवर्धनात् उप्तैर्बीजैःभूतानिजरायुजादीनिरोहंतिवर्धंते महाभूतानिपृथिव्यप्तेजांसितेषांफलानितेजोवन्नात्मकानिव्रीह्यादीनिसर्वस्यआत्मकत्वात् ततो व्रीह्यादिभ्योमनुष्यादिभ्यश्चयथायोग्येसर्वेक्रियारंभाःप्रवर्तते मनीषिणांकामजेतॄणाम् ॥ २७ ॥ मंत्रोपिब्रह्मैवेत्याह चतुर्भिरितिवदनैरिवबदनैर्वेदैः इत्थंभावेतृतीया त स्येश्वरस्यमुखपद्मवदेरूपणंविनिःसृता अक्षरंब्रह्मतन्मयीयस्यामिप्रधानासिद्धिर्वेदाख्या दिशत्वंउपदेशत्वं दिशअतिसर्जनेइगुपधलक्षणःकः ॥ २८ ॥ ऋत्विग्यजमानावपि ब्रह्मैवेत्याह तस्येतिज्ञानमयंचिन्मयंपुण्यंपुण्यकारणंयज्ञं चतुष्पादंचत्वारऋत्विजोब्रह्मोद्गातृहोत्रध्वर्यवःपादायस्यतंसनातनंअनादितस्यपतित्वेनयजमानत्वेनब्रह्मणःकर्मरूपस्यअनुष्ठा ताएतस्त्वपितामहःशुद्धंब्रह्मैव ॥ २९ ॥

धर्मपादरूपाश्चत्वार आश्रमा अपि ब्रह्मैवेत्याह पादा इति द्वाभ्यां व्यक्तेन स्वाध्यायरूपेण अव्यक्तेन ध्यानरूपेण व्यक्तेन एकः पादः गृहस्थेन गृहस्थाश्रमेण पावने गृहे स्थितेन च द्वितीयः पादः सना सैकदेशस्यापि गृहस्थविशेषणं पावने इति आर्षत्वात् ॥३०॥ गुरुभावेन तपोभारगौरवेण च वानप्रस्थाश्रमेण तृतीयः पादः वाक्येन तत्त्वमस्यादिना कीदृशेन गुह्यगामिना आत्मतत्त्व

॥२१॥ प्रतिपादकेन तथा नगामिना नगमचलं कूटस्थं ब्रह्म संन्यासाद्ब्रह्मणः स्थानमिति स्मृते मेरुपृष्ठं वा तत्प्राप्ति आगमयति गमयतीति नगामि तेन नगामिना कूटस्थवस्तुप्रापकेण विचारध्या अ०१७

नाभ्यां वस्तुप्रतिपत्तिप्रत्ययेन वाक्येन चतुर्थपादो धर्मस्य भवतीत्यर्थः स्वर्गो भोगापवर्गाख्यं सुखं ॥३१॥ एवं यष्टव्यदेवतादि चातुराश्रम्यं तानां ब्रह्मत्वं भावनार्थमुक्तं इदानीं तुर्या श्रमयोग्यं योगं प्रस्तौति अयं तुर्याश्रमधर्म एवास्तीति द्वाभ्यां न्यायादिति न्यायात् वेदान्तन्यायोद्दलितश्रवणमननात्मकविचाराधिगमात् गुह्यधर्मो योग तेन च मंडले ब्रह्मांडगोले सोमः चंद्राधिष्ठेयं मनः विवर्द्धति आध्यात्मिकपरिच्छेदाभिमानं त्यक्त्वा समष्टचाभिमानं धत्ते इत्यर्थः एवं ब्रह्मणो वेदादेव प्रमाणभूतात् ब्रह्मचरणे ब्रह्मचर्यायोगस्तस्मात् शाश्वता अपि वेदा वर्तीति नित्वर्तते गच्छंति वाध्यंते इत्यर्थः अत्र पिता अपितेत्यादि लोका अलोका वेदा अवेदा इति श्रुतेः वेदस्यापि बोधाप्रामाण्यं सति तु बाधेवाय एवेत्यर्थः वर्तीति नैघंटुके गत्यर्थे पूपपद्यते॥३२

पादा धर्मस्य चत्वारो यैरिदं धार्यते जगत् ॥ ब्रह्मचर्येण व्यक्तेन गृहस्थेन च पावने ३० गुरुभावेन वाक्येन गुह्यगामिनगामिना ॥ इत्येते धर्मपादाः स्युः स्वर्गहेतोः प्रचोदिताः ३१ न्यायाद्धर्मेण गुह्येन सोमो वर्धति मंडले ॥ ब्रह्मणो ब्रह्मचरणाद्वेदा वर्तीति शाश्वताः ३२ गृहस्थानभिवाक्येन तृप्यंति पितरस्तथा ॥ ऋषयो पि च धर्मेण नगस्याशिरसि स्थिताः ३३ नगस्य तस्य संपश्य मेरोः शिखरमुत्तमम् ॥ पद्मां संपीड्य वृषणाव्रषिभिस्तैर्विचार्यते ३४ ग्रीवां निगृह्य पृष्ठं च विनाम्य प्रहसन्निव ॥ नाभिदेशे करौ न्यस्य सर्वतो गानि संक्षिपन् ३५

किंच वाक्येन पूर्वोक्तो मुक्त्यादिविशेषणेन युक्तान् गृहस्थानपि अभिलक्ष्य पित्रादयस्तृप्यंति च धर्मेण योगेन नगस्य मेरोः एतेन योगधर्मे गृहस्थादेरप्यधिकारोऽस्तीति दर्शितम् तथा च स्मृति न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः। श्राद्धकृत्सत्यवादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते । सह्याश्रमैर्विजिज्ञास्यः सर्वैरप्येवमेव तु । द्रष्टव्यस्त्वथ श्रोतव्यो मंतव्यश्चोपपत्तिभिरित्यादि का ॥३३॥ तदेवं यते गृहस्थस्य च यथोक्तस्वाश्रमधर्माननुतिष्ठतः अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा इत्यायमाः शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानाख्यानियमा अस्वभावासि द्धा इति ताननुक्त्वा आसनादीनि योगांगानि विवित्सुः प्रथमं मेरुशिखराख्यब्रह्मलोक एव जेतव्य इत्याह नगस्येति उत्तमं कममुक्तिस्थानत्वात् आसनं विधत्ते सार्द्धेन पद्मामिति यतः मेरोः ॥२१॥

शिखरं ते ब्रह्मचर्याद्याश्रमधर्मसंपन्नैः ऋषिभिर्विचार्यते तत् पश्येति योजना किं कुर्वन् वृषणौ पद्भ्यां संपीड्य मेढ्रादुपरि विन्यस्य सव्यं गुल्फं तथोपरि । गुल्फांतरं च विन्यस्य सिद्धासन मिदं भवेदित्युक्तलक्षणे सिद्धासने स्थित्वेत्यर्थः ॥३४॥ ग्रीवां निगृह्य जत्रुसंधौ चुबुकं संयोज्येत्यर्थः पृष्ठं विनाम्य यथा वक्षः ईषदुन्नतं स्यात्तथा विनामयेत् पृष्ठं प्रहसन्निवेत्यस्य दंतैर्दं ता नस्पृशेदित्यर्थः नाभिदेशे करौ न्यस्येत्यंजलिमुद्रां वामोपरि दक्षिणं हस्तं कृत्वेत्यर्थः संक्षिपन् निगृण्हन् ॥३५॥

आसनजयिनः परकृतिसरूपार्थत्वादसुखेनसफलंप्राणायाममाह मूर्ध्नीति योगेश्वरस्ययोगात्पितामहः मनसाविष्णुंअसृजत् किंकृत्वामनसामूर्ध्निब्रह्मसमुत्क्षिप्येतियोजना मनोरोधोहि योगः सचप्राणरोधाधीनइतिप्राणरोधोयोगेश्वरः तस्ययोगादभ्यासात् पितामहोधिकारीमनसा मनःप्रधानेनप्राणेनब्रह्मस्वात्मानंजीवंप्राणोपाधिंमूर्ध्निभ्रूघ्राणमध्येसमुत्क्षिप्यसंमय्यमन सासंकल्पेनविष्णुंविश्वरूपंअसृजत् एवंचोक्तरीत्याभ्रूघ्राणमध्यंप्रापय्यजीवस्यऐश्वर्याविर्भावहेतुः प्राणायामोवश्यंकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ प्रत्याहारमाहात्म्यमाह व्यतिरिक्तइति व्य तिरिक्तानिविषयेभ्योव्यावृत्तानिइंद्रियाणियस्यसः कृतप्रत्याहारोयोगीसन्निहितमपिशब्दादिकमगृण्हन् सर्वात्मनापरिच्छेदाभिमाननिवृत्तौविष्णुर्व्यापकएवभवति अयमत्रक्रमः यथा घटोदरगतादीपप्रभाघटमात्रीभवतीसैवघटच्छिद्राद्बहिर्गताकियंतंभवनोदरगतंविषयंव्याप्नोति सर्वात्मनाघटाद्बहिर्गतासतीकृत्स्नंभवनोदरंव्याप्नोति एवंजीवचैतन्यंदेहांतर्गतंसत्तन्मा त्रंव्याप्नोतिइंद्रियद्वाराबहिर्गतंसत्तत्तंविषयंव्याप्नोतिसर्वात्मनादेहाद्बहिर्गतासतीकृत्स्नंदृश्यंव्याप्नोति अतएवतस्यामवस्थायांसार्वज्ञंयोगिनांभवतीतिस्पष्टम् बिंबादितिभूषोद्भूताप्रति मावत्स्वरूपेणाविर्भवतीत्यर्थःतेजोमूर्तिःचैतन्यज्योतिः ॥ ३७ ॥ एतमेवस्तौतिरराजेति ब्रह्मयोगेनदेहादितादात्म्याध्यासकृतयाब्रह्मभावव्यावृत्त्याविराजन् विराजमाननभसोहार्दा

मूर्ध्निब्रह्मसमुत्क्षिप्यमनसापिपितामहः ॥ असृजन्मनसाविष्णुंयोगाद्योगेश्वरस्यच ३६ व्यतिरिक्तेंद्रियोविष्णुर्बिंबाद्बिंबमिवोद्धृतः ॥ तेजोमूर्तिधरोदेवो नभसींदुरिवोदितः ३७ रराजब्रह्मयोगेनसहस्रांशुरिवापरः ॥ विराजन्नभसोमध्येप्रभाभिरतुलंप्रभुः ३८ नोपलभ्यतिमूढानांप्रत्यक्षंब्रह्मशाश्वतम् ॥ ललाटमध्येतिष्ठंतंद्विधाभूतंक्रियांप्रति ३९ ज्योतिश्चक्षुपिसंबद्धंबिंबंभास्करसोमयोः ॥ बुद्ध्यापूर्वंतुपश्यंतिअध्यात्मविषयेरताः ४० ब्राह्मणावेदविद्वांसःसत्यव्रतपरायणाः ॥ नेतरेजातुपश्यंतिअध्यात्मंनावबुध्यते ४१ हिंसायोगैरयोगात्मासर्वप्राणचरैर्नृप ॥ भूतयोभुविभूतेशोमोहप्राप्तेनचेतसा ४२

काशस्यप्रभाभिश्चैतन्यंज्योतिःप्रकाशैः बहुवचनंसमाधिप्रयोगभेदाभिप्रायंनिर्विशेषचिन्मात्रमपिप्रत्याहारबलेनैवज्ञेयमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ आक्रोशपूर्वकंदेशबंधश्चित्तस्यधारणेतिमोक्तल क्षणांधारणामाहनोपेति उपलभ्यतिप्राप्नोति ललाटमध्येभ्रूघ्राणसंधौतिष्ठंतंविष्णुंक्रियानियम नक्रियांप्रतिसमुद्दिश्यद्विधाभूतंनियम्यनियामकरूपेणेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ धारणायाः प्रदे शमुक्त्वाविषयमाह ज्योतिरिति भास्करसोमयोः तद्देवतयोरिडापिंगलयोर्मध्येबिंबभूतंज्योतिर्धारणाविषयइत्यर्थः किंभूतंबिंबंचक्षुषिसंबद्धं चक्षुरिंद्रियेप्रतिबिंबितंयत्कृतंचक्षुषिरूपप्र काशनसमर्थंतस्मिन्चिज्ज्योतिषिभ्रूघ्राणमध्यस्थेचित्तंधार्यमित्यर्थः बुद्ध्येति पूर्वंअध्यात्मविषयेरताःततःपश्चात्बुद्ध्यातंविषयंपश्यंतीतियोजना आत्मनिशरीरेयोगधारणाविषयः तत्ररताः पुनःपुण्येनतदेवचिंतयंतः एतेनात्रप्रत्ययैकताध्यानमित्युपलक्षणंध्यानमुक्तम् ॥ ४० ॥ ब्राह्मणाइतिनावबुध्यतेइतरैरितिशेषः अध्यात्मंअध्यात्मशास्त्रमपिनावबुध्यतेदूरेस्वरू पबोधइतिभावः ॥ ४१ ॥ इतरेकेतानाह हिंसायोगैरितिद्वाभ्यां योभुविभूतेशोभूतानांनिग्रहानुग्रहसमर्थोयोगीऐश्वर्यकृतंमोहंप्राप्तेनचेतसाअयोगात्मा नयोगेआत्माचित्तंयस्य सयोगंप्रा प्यस्वरूपानंदात्च्युतमनस्कः तंभूतयः ऐश्वर्याणि सर्वप्राणचरैः सर्वप्राणभक्षकैर्हिंसायोगैरभिभवंतीतिशेषः ॥ ४२ ॥

किंकृत्वामोहयंतीत्यतआह कर्मभिरिति सर्वप्राणिवधैषिणांनराणामन्यैःकुत्सितैःकर्मभिर्योगसंबंधंआधायप्रसंजयित्वा केषुनिमित्तेषुसत्सु स्वेषुस्वार्जितेषुमात्रेषुमीयंतेतेमात्राः भोग्याः विषयाः दृष्टोदृप्यतिदृप्तोधर्ममतिक्रामतीत्यापस्तंबोक्तेर्योगर्द्धिषुनसंतोषःकार्यः किंतुविघ्नबुद्ध्यातास्त्यक्तव्याएवेतिभावः ॥ ४३ ॥ समाहितेति यस्मादेवंयोगेविघ्नाःसंति तस्मात्ब्रह्मन्ब्रह्मणिसमाहितमनाः सम्यङ्निहितमनाभवेत् मोक्षस्यप्रसंप्राप्ति भावेक्तःमोक्षप्राप्त्यर्थमित्यर्थः किंकृत्वाचंद्रमंडलंमनःचंद्रमामनोभूत्वेतिश्रुतेः तस्यसंस्थानंईशादिरूपंतत्परित्यज्येत्यर्थः संस्थानादितिल्यब्लोपेपंचमी ज्योतिर्द्योतमानंतेजश्चैतन्यंहृदयायतनंप्रविश्य ॥ ४४ ॥ क्षिप्रंविघ्नशंकयाऐश्वर्यास्वादमकुर्वन् गायत्र्याःगायत्रीवाइदंसर्वंभूतमितिश्रुतिप्रसिद्धगायत्र्याख्यसगुणब्रह्मणोपिनयनंनयनवत्प्रकाशकंशुद्धंज्योतिः तस्यांतरेमध्येआसीदितिशेषः अंतरस्वरूपमाह गर्भस्येति अव्यक्तस्यसंभवउत्पत्तिः यइतिविधेयापेक्षंपुंस्त्वंचतुर्द्धाअकारोकारमकारार्द्धमात्रार्धत्वेन ॥ ४५ ॥ चतुर्द्धाभूतमेवपुरुषंस्तौतिब्रह्मेतिसार्द्धेन ब्रह्मनिरतिशयोत्कृष्टंतेजश्चैतन्यंतन्मयंतद्रूपः अव्यक्तः इंद्रियाद्यगोचरः शाश्वतोनित्यः ध्रुवः कूटस्थः अतएवअव्ययः अपचयशून्यः इंद्रियग्राह्यैः रूपादिगुणैर्नचयुक्तः तेजोगुणेनमनोगुणेनदुःखादिनायुक्तोमनस्तादात्म्याध्यासात्चंद्रत्याह्लादकत्वंभ्राजिष्णुरितिस

कर्मभिःकुत्सितैरन्यैःसर्वप्राणिवधैषिणाम् ॥ नराणांयोगमाधायस्वेषुमात्रेषुभारत ४३ समाहितमनाब्रह्मन्मोक्षप्राप्तेनहेतुना ॥ चंद्रमंडलसंस्थानाज्ज्योतिश्चांद्रंमहत्तदा ४४ प्रविश्यहृदयंक्षिप्रंगायत्र्यानयनांतरे ॥ गर्भस्यसंभवोयश्चचतुर्धापुरुषात्मकः ४५ ब्रह्मतेजोमयोयुक्तःशाश्वतोथध्रुवोव्ययः ॥ नचेंद्रियगुणैर्युक्तोयुक्तस्तेजोगुणेनच ४६ चंद्रांशुविमलप्रख्योभ्राजिष्णुर्वर्णसंस्थितः ॥ नेत्राभ्यांजनयद्देवोऋग्वेदंयजुषासह ४७ सामवेदंचजिह्वाग्रादथर्वाणंचमूर्द्धतः ॥ जातमात्रास्तुतेवेदाःक्षेत्रंविंदंतितत्त्वतः ४८ तेनवेदत्वमापन्नायस्माद्विंदंतितत्पदम् ॥ तेमृजंतितदावेदाब्रह्मपूर्वंसनातनम् ४९ पुरुषंदिव्यरूपाभंस्वैःस्वैर्भावैर्मनोभवैः ॥ अथर्वणस्तुयोयोगःशीर्षंयज्ञस्यतत्स्मृतम् ५० ग्रीवाबाह्वंतरंचैवऋग्भागस्सभवेत्ततः ॥ हृदयंचैवपार्श्वंचसामभागस्तुनिर्मितः ५१ बस्तिशीर्षंकटीदेशंजंघोरुचरणेसह ॥ एवमेषयजुर्भागःसंघातोयज्ञकल्पितः ॥ पुरुषोदिव्यरूपाभःसंभूतोह्यमरात्पदात् ५२

द्रूपेणस्फुरमाणत्वम् वर्णेषुलोहितशुक्लकृष्णेषुतेजोबन्नेषुदेहाकारपरिणतेषुस्थितआविर्भूतः ॥ ४६ ॥ अस्यचतस्रोमूर्तीराह नेत्राभ्यांऋग्यजुर्वेदौक्रमेणविश्वतैजसौत्रिपुटीरूपेणदृश्यत्वान्नेत्राभ्यामिवोत्पन्नौ ॥४७॥ सामवेदःप्राज्ञःशब्दमात्रगम्यत्वाज्जिह्वाग्रादेवोत्पन्नःएतेभ्योविलक्षणस्तुर्यईश्वरोंतर्यामीयोगैकगम्यत्वादवाग्दृशामगोचरत्वात्शुद्धसत्त्वमयत्वाच्चमूर्धतएवोत्पन्नःआविर्भूतमात्राएतेस्वस्वक्षेत्रंप्रकाश्यमुपाधिंविंदंतिलभंते तस्मादेतेवेदाउच्यंतइत्याहजातमात्राइति ॥ ४८ ॥ तुर्यातीतस्त्वेतेष्वनुस्यूतइत्याहतेनेति ॥ ४९ ॥ चत्वारोप्येतेशुद्धस्योपाधितागत्वास्वैःस्वैर्गुणैर्विशिष्टेनरूपेणपुरुषंविश्वादिरूपंकुर्वंतीत्यर्थः एवंचतुर्विधंभ्रूघ्राणमध्यस्थस्यधारणाविषयस्यब्रह्मणोरूपमुपन्यस्यदेहावयवतारतम्येनतत्रतत्रधारणायास्तारतम्यंसूचयतिअथर्वेत्यादिनासार्द्धद्वयेन तुर्यधारणाऽतिमुख्यत्वाच्छीर्षतुल्याविश्वधारणाबाह्यत्वाद्ग्रीवादितुल्या ॥ ५० ॥ ५१ ॥ प्राज्ञधारणांतर्मुखत्वाद्धृदयतुल्या तैजसधारणसंसारमध्येभयव्यापित्वाच्छीर्षादिचरणांतरूपा यस्तुएतैर्दिव्यैरूपैरामातिसपुरुषः अमरात्अक्षराद्धर्यात्पदात्उपलक्षणात्संभूतः एकीभावेनाधिगतोभवतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥

अत्रद्विविधोयोगः सबीजोनिर्बीजश्च आद्यश्चतुर्धावितर्कविचारानंदस्मितरूपः तत्रबाह्येप्रतिमादौचित्तंयदासन्नियम्यतेतदासवितर्कःसोत्रऋक्शब्देनोक्तः यदातुस्वप्नेइवांतःप्राज्ञैर्मनोमो
प्रकल्पिते प्रतिमादौतदासविचारः सोत्रयजुःशब्दितः यदात्वेनंपरित्यज्यतुर्यभविविक्षुर्मध्येलीयते समप्रकृतिलीनोत्रसामशब्देनोक्तः अयंचलरूपत्वादयोगः तुर्यप्राप्तोपियदासर्वैश्वर्यसा
र्वज्ञादिभावर्ध्यंतदासानंदः यदातुतमपहायअस्मीत्येतावन्मात्रेणावस्थानंतदासस्मितः तदुभयमत्राथर्वशब्देनोच्यतइति विस्तरस्तुवेदस्तुतिटीकायांस्पष्टीकृतोस्मद्गुरुभिरित्युपरम्यते
५३ योगमुक्त्वातद्विदंस्तौति योगारंभमिति इदंब्रह्मचर्यंयोविंदतिसवेदावित् यएतत्सर्वभूतानांप्रभवःतत्प्रापकत्वात्योगोहिप्रभवाप्ययावितिश्रुतेःकीदृशांतद्योगेनैवारभ्यतेनतुशु
ष्कविचारेणकर्ममनःसंयमस्तेनसाध्यम् ५४ ५५ वैष्णवमिति विष्णुःशुद्धंवस्तुतत्प्रापकंवैष्णवंतस्मिन्वेदस्यउपनिषद्ब्रह्मविद्यातयाधिगम्यवेदोपनिषदेपदेस्वाराज्येनिमित्तेसतिब्राह्मणा
ब्रह्मविदःनियमेमनोनिग्रहेश्रांतास्तेब्रुवते अत्यंतंदुष्करमनोजयसाध्योयमित्यर्थः ५६ प्रसंगात्समाधौप्रलीनस्यचेतसःकुतःपुनरुपलंभइत्याशंकतेचेतसइति कामतइच्छयामनोग्राह्यस्य
स्वेनैवस्वयंदग्धेंधनानलवदुपशमितुंयोग्यस्य ५७ शरीरेणकृतंशारीरंधर्माधर्मरूपं मानसंमनसिभवतीतिमानसंशरीरकृतंकर्ममनसिसंस्काररूपेणस्थितंमनसउद्बोधकमित्यर्थः ५८ अ

सहिवेदमयोयज्ञःसर्वभूतसुखावहः ॥ उभयोर्लोकयोस्तातहिंसावर्ज्यःसनातनः ५३ योगारंभंकर्मसाध्यंब्रह्मचर्येसनातनम् ॥ प्रभवःसर्वभूतानांयोविंदातिस
वेदवित् ५४ ससिद्धःप्रोच्यतेलोकेसिद्धिरेवनसंशयः ॥ निर्मुक्तःसर्वकर्मभ्योमुनिभिर्वेदपारगैः ५५ वैष्णवेयज्ञमित्येवंब्रुवंतेवेदपारगाः ॥ ब्राह्मणानियमश्रांता
वेदोपनिषदेपदे ॥ ५६ ॥ जनमेजयउवाच ॥ चेतसस्तूपलंभंहिमनोग्राह्यस्यकामतः ॥ कारणंश्रोतुमिच्छामियथातत्त्वंमन्यसेमुने ५७ ॥ वैशंपायनउवाच
॥ नह्यस्यकारणंकिंचिद्बाह्यंभवतिभारत ॥ अंतर्गतंकारणंतुशारीरंमानसंनृप ५८ येनवेद्यंविदुर्मर्त्याब्राह्मणाःसंशितव्रताः ॥ अवेद्यमपिवेद्यंचशक्यंवेत्तुंन
कर्मणा ५९ ब्राह्मणेनविनीतेनसदाब्रह्मनिषेविणा ॥ सदाविदिततत्त्वेनसिद्धिहेतोर्महीपते ६० सदाचैवशुचिर्भूत्वानियतोब्रह्मकर्मणा ॥ उपतिष्ठेतसगुरुं
बद्धांजलिपुटोद्विजः ६१ सायंप्रातश्चतत्त्वज्ञोमोक्षकर्माणिकारयेत् ॥ विनीतोब्रह्मभावेनसमाहितमतिर्मुनिः ६२ संप्रपद्येतमनसावैष्णवंपदमुत्तमम् ॥ ध्या
यन्नेवप्रसीदेतसमाहितमतिर्द्विजः ६३

स्यैवप्राबल्यमाह येनेति येनचैतन्येनसर्वंज्ञायतेतदात्मस्वादवेद्यमपिशास्त्राचार्योपदेशमनुलक्षणयावेद्यंभवत्येवतथापिकर्मणावेत्तुंशक्यमतःकर्मैवबलवत्प्रतिबंधकमित्यर्थः ५९ तस्य
चनिवृत्तिरपिसत्कर्मणैवेत्याह ब्राह्मणेनेत्यादिभिश्चतुर्भिः ब्राह्मणेनवेदाध्यायिनाविनीतेनविद्यामदहीनेनसदाब्रह्मनिषेविणाब्रह्मयज्ञादिपरेण सदाशास्त्राचार्याभ्यांआत्मानात्मनो
विविदिततत्त्वेनसिद्धिहेतोर्मोक्षार्थमवितव्यमितिशेषः ६० ब्रह्मकर्मणाब्रह्मण्यर्पितेनकर्मणानियतःशमादिमान् ६१ गुरुतत्त्वज्ञोभूत्वामोक्षकर्माणिप्रोक्तान्यासनादिधारणांतानि
कारयेत्कुर्यात् विनीतोयोगप्राप्तिगर्वहीनः ब्रह्मभावेननतुभेदप्रमेवकभावेन अथयोन्यांदेवतामुपास्तेयोसावन्योहमस्मीतिनसवेदयथापशुरेवंसदेवानामितितन्निंदाश्रुतेः ६२ मनसैवेदमा
प्तव्यं दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्येत्यादिश्रुतेः वैष्णवंउत्तमंपदंशुद्धंब्रह्ममनोवृत्त्यैववेद्यमित्यर्थःध्यायन्नेवनशुष्कंविवेकंकुर्वन् मनसोहिप्रसादेनहंतिकर्मशुभाशुभं प्रसन्नात्मात्मनिस्थित्वासुखमक्षय्य
मश्नुतइतिश्रुतेर्मनोजयएवकर्मनिर्मूलनेहेतुरित्यर्थः ६२

गच्छतेकर्मव्यतिहारेतद्व्ययायया यंब्रह्माभिमुखोभवतितथातथैनंब्रह्माप्यभिमुखंभवति यथोक्तंवृद्धैःयावद्यावन्निरस्यायंदेहादीन्प्रत्यगंचति तावत्तावत्तदर्थोपित्वमर्थंप्रविविक्षतीति ६४
तदेवेति जीवरूपेणनित्यंवृद्धिह्रासभाक्त्वेनसमानमपिब्रह्मतर्हितदेवंअक्षरंह्रासादिरहितंप्राहुर्देवकर्मयोगादिनादर्शितंभवतीति ६५ केषांतदक्षरंविदितमतआह ब्राह्मणानामिति
पदसंचयेपदनिश्चयेनिमित्तं सर्वद्रव्येभ्योतिरिक्तानांत्यागवतां कामयोगंरूपादिसंगंविगर्हयंतितेषां ६६ अपुनरिति कथंकर्मयोगेषुपुनर्भवराहित्यंप्रतिष्ठितमतआह अनादानेनेति फल
स्येतिशेषःकर्मणीतिद्विरुक्तिर्वीप्सार्थासर्वस्मादपिकर्मणःफलाकांक्षांनकुर्यात् यथोक्तंभगवता यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् यत्तपस्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति ६७
आदानादिति तत्रादानतंत्संगंत्यापूर्वजन्मसंस्काराद्भवातितेनाक्रियाणामवाप्तिःप्राप्तिर्भवति अन्यथाक्षुद्रफलोपधानेनव्यर्थकर्मगच्छतीत्यर्थः ६८ अनादानस्यैवमहाफलत्वमाहमुक्त
इति तमेतंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंतियज्ञेनदानेनतपसानाशकेनेतिश्रुतेर्विविदिषोत्पादनद्वाराकैनैवमोक्षहेतुरित्यर्थः ॥ ६९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह०भाविष्यपर्वणिटीकायां

गच्छतेपरमंब्रह्मनिर्विकारेणचेतसा ॥ अपुनर्भवभावज्ञोनिर्ममोभावबंधनात् ६४ तदेवाक्षरमित्याहुर्यत्तद्ब्रह्मसनातनम् ॥ तर्हितत्कर्मयोगेनविद्यायोगेनद
र्शितम् ६५ ब्राह्मणानांविनीतानांवैष्णवेपदसंचये ॥ सर्वद्रव्यातिरिक्तानांकामयोगविगर्हिणाम् ६६ अपुनर्भाविनांलोकाःकर्मयोगप्रतिष्ठिताः॥ अनादा
नेनमनसाराजान्कर्मणिकर्मणि ६७ आदानाद्बध्यतेजंतुर्निरादानात्प्रमुच्यते ॥ ब्राह्मणेभ्यःक्रियावाप्तिर्जंतोःपूर्वाब्जनाधिप ६८ मुक्तश्चेंद्रियबंधेनप्राप्तश्चपरमं
पदम् ॥ नभूयःपुनरायातिमानुषंदेहविग्रहम् ६९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखि०हरि०भविष्यपर्वणिसप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ जनमेजयउवाच ॥ उपसं
र्गंचयोगंचध्यातव्यंचैवयत्पदम् ॥ नभूयःपुनरायातिमानुषंदेहविग्रहम् १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुविस्तरतःसर्वंयथापृच्छसिमेधया ॥ उपपन्नेनमन
साब्रह्मादीनामनेकधा २ पंचासिद्धिगुणांस्त्यक्त्वापश्यतोब्रह्मगोनृप॥ योगयुक्तेनमनसापंचेंद्रियनिवासिनः ३ ब्रह्मणश्चिंतयानस्यब्रह्मयज्ञंसनातनम् ॥ ब
हुरूपमनैश्वर्यात्प्रवर्ततिनिरोधनम् ४ पंचेंद्रियस्यग्रामस्यनवद्वारस्यभारत ॥ कामक्रोधस्यलोभस्यसन्निरुद्धस्यमेधया ५

सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ योगोपसर्गान्वर्ण्यतेऽथत्रिभिःप्रश्नपूर्वकम् ॥ तत्रापिद्वादशेयोगमार्गेयेविह्नतांगताः ॥ १ ॥ पूर्वत्रहिंसायोगैरित्यनेनयोगोपसर्गाः
सूचिताःआसनादिधारणांतानिचयोगांगानिउक्तानि अवशिष्टंयोगस्वरूपंध्येयंब्रह्मयोगासिद्ध यश्चतदेतच्चतुष्टयंजिज्ञासमानोजनमेजयउवाच उपसर्गंचेति १ शृण्विति ब्रह्मादीनां
योगिनामनेकधाजायमानंयोगोपसर्गादिकंयथापृच्छसितथामेधायुक्तेनमनसाशृणु २ पंचेति पंचसिद्धयोदूरश्रवणाद्यास्तासांगुणान्शब्दादीन्पंचेंद्रियेषुनिवसंतीतिपंचेंद्रियैरेवक
ल्पितानित्यर्थः तान्त्यक्त्वायोगयुक्तेनमनसाब्रह्मणःपश्यतोब्रह्मदर्शिनः ३ ब्रह्मणोब्रह्माणस्यब्रह्मैवयज्ञोब्रह्मयज्ञोब्रह्मैवतंचिंतयानस्यअनैश्वर्यात्परवैराग्यबलाभावात् निरुध्यतेनेनत
न्निरोधनंउपसर्गजातंप्रवर्ततिमवर्त्तते ४ अपरवैराग्येणइंद्रियादिनिरोधस्यसद्भावेपिपरवैराग्याभावात्योगोनिरुध्यतइत्याह पंचेति पंचेंद्रियप्रधानस्यग्रामस्यदेहेंद्रियप्राणसंघातस्यका
मसहितस्यक्रोधस्यमेधयासन्निरुद्धस्यसद्भावेपीतिशेषः ५

तानेवविघ्रानाह तेजसेति मूर्ध्निभ्रूघ्राणमध्येनिहितेनतेजसा चक्षुःप्रणिधानेनआधायचित्तंसंयोज्यस्थितस्ययोगिनः मूर्ध्नीतिहृदयपुंडरीकादेरप्युपलक्षणम् यत्रकुत्रचिदाधारेगुरूक्तयुक्त्याचि
त्तंप्रणिधित्संतोयोगिनःधूमादिकंगोचरीभवतियच्चमनोमर्कटेननिरोधक्षुब्धेननाडीमार्गशाखाश्वंक्रमतानुभूयते तच्चयोगसिद्धिचिह्नं तथाचश्रुतिः तस्मिन्शुक्लमुतनीलमाहुः पिंगलंहरीतंल
हितंच एषपंथाब्राह्मणानामुचितस्तेनेतिब्रह्मवित्पुण्यकृत्तेजसश्चेतिनीहारधूमार्कानलानिलानांखद्योतविद्युत्स्फटिकशशीनांएतानिरूपाणिपुरःसराणिब्रह्मण्यभिव्यक्तिकराणियोगेइतिच
धातुभिःतुल्यवर्णइतिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ निरुध्यंतइतिगाढत्वंदर्शितम् एवंरजःसत्वतमप्रधानासुनाडीषुसंचरच्चित्तंपार्थिवैर्धूमादिरूपैरुपेतंभातीत्युक्तंतदेवकिंचित्सत्वाधिकाः
नाडीःप्राप्यआभास्वरंशुक्लरूपेणगाढंतमोवद्धनीभवतितदेतन्मेघधारादिरूपकेणाह तेइति निर्मुः वर्षितवंतः वसुधातलेदेहांतरेचनबाहिः ॥ १० ॥ अतएवाग्रेविशेषणंमानसइति ॥ ११ ॥

तेजसामूर्ध्निचाधायधूमोदोधूयतेमहान् ॥ नीललोहितवर्णाभैःपीतैःश्वेतैश्चधातुभिः ६ माञ्जिष्ठरागवर्णाभैःकपोतसदृशैस्तथा ॥ शुद्धवैडूर्यवर्णाभैःपद्मवर्णदल
प्रभैः ७ स्फाटिकैर्मणिवर्णाभैर्नागेंद्रसदृशैस्तथा ॥ इंद्रगोपकवर्णाभैश्चंद्रांशुसलिलप्रभैः ८ बहुवर्णैःसुधूमैश्चैरिंद्रायुधसमप्रभैः ॥ संपतद्भिश्चयुगपन्मेघैरिवस
मागमे ९ निरुध्यंतइवाकाशेपक्षवद्भिरिवाद्रिभिः ॥ तेधूमवर्णाःसंघाताघनाःसलिलधारिणः ॥ निर्मुश्चैवतोयौघान्विविशुर्वसुधातले १० मूर्ध्निचैवमहानाग्निर्मानसो
धूयतेप्रभुः ॥ युक्तःपरमयोगेनशतशोर्चिभिरावृतः ११ तस्यार्चिर्विस्फुलिंगानांसहस्राणिशतानिच ॥ विससृःसर्वगात्रेभ्योज्वलन्निवयुगाग्नयः १२ यावंत्यो
वर्षधारास्तुतावंत्योर्चोनलस्यच ॥ समेयुर्वारिधाराभिर्विपुलेवसुधातले १३ वर्णाभ्यांयुज्यमानस्यवायुर्दोधूयतेमहान् ॥ दिव्यसिद्धगुणोभूतःसूक्ष्मप्राण
विवर्द्धनः १४ वेगवान्भीमनिर्घोषोबलवान्प्राणगोचरः ॥ तैरेवचाग्निसंघातैर्धातुभिःसहसंगतः १५ सहस्रशोथशतशोमूर्तिंकृत्वापृथग्विधाम् ॥ अग्नेर्वा
युर्जलंभूमिर्धातवोब्रह्मचोदिताः १६ समवायत्वमापन्नाबीजभूतामहीपते ॥ संघातंब्रह्मवेगेनधातवोगमितानृप १७ यद्ब्रह्मचक्षुषोर्मध्येसंसूक्ष्मःपुरुषोविराट्
॥ तयोरन्यान्बहून्सूक्ष्मान्ससृजेपुरुषोत्तमः १८

॥ १२ ॥ एवमग्रेपितेजोजलादेर्मिश्रीभावःसंकीर्णगुणवन्नाडीसंचाराद्बोध्यः यावंत्यइति अर्च्यः अर्चिषः ईकारांतत्वमार्षं ॥ १३ ॥ वर्णाभ्यांजलाग्निवर्णाभ्यांश्वेतलोहिताभ्यांइत्यंभावे
तृतीयातद्रूपेणपरिणतस्यचित्तस्यसत्वोत्कर्षेसतिनिरूपोवायुरूपआकारोभवतिदिव्याःभित्त्यादिस्वप्रतिघातात्सिद्धाः अनादयः तेचतेगुणाःशब्दतन्मात्रादयः तेभ्यउत्पन्नःसवायुर्नतुस्थू
लइत्यर्थःसूक्ष्मःप्राणःसूत्रात्मातस्यविवर्द्धनः प्रकाशकः ॥ १४ ॥ वेगेति सइतिच्छेदः हप्रसिद्धं तैरेवअग्निनासंघाताद्दृढसंश्लेषोयेषांतैःभूजलैःधातुभिःसंगतःसन्प्राणगोचरःप्राणशब्दवाच्य
सूत्रात्माभवतीत्यर्थः वेगवान्मनसोपिजनकत्वात्भीमनिर्घोषःस्थूलाकाशस्यापिजनकत्वात्बलवान्ब्रह्मांडभेदनसामर्थ्यत्वात् ॥ १५ ॥ सहस्रशइतिधातवोमूर्तिंकृत्वास्थिताइतिशेषः
॥ १६ ॥ मूर्तिकरणप्रकारमाह समवायेति ब्रह्मवेगेनाचिदनुप्रवेशेनसंघातंगमिताःधातवःसमवायत्वंएककार्यकारणत्वंआपन्नागतवंतः ॥ १७ ॥ यदितियद्ब्रह्मधारणाविषयःतदेवसूक्ष्मः
तदेवचविराट् तयोःसूक्ष्मविराजोःततोन्यान्तत्तुल्यान्ब्रह्मीभूतयोगीसृष्टवानित्यर्थः १८

सएवयोग्योभगवान्अतस्तस्यसूत्रादिस्रष्टृत्वंयुक्तमित्यर्थः॥ १९॥ तमितितंयोगिनंमूर्ध्निधातुभिर्नद्धंभूप्राणमध्येसूत्रात्मत्वेनस्थितंब्रह्मचोदिताईशप्रेरिताइतरसुखादिभोक्तारोजीवाःप्रविश
वि सएवसर्वजीवसमष्टिरित्यर्थः ॥ २०॥ अथेति सूत्रात्मभाव्यसाक्षात्कारानंतरंइदमेवकुतइत्यतआह धरणींभिस्त्वास्थूलदेहंविहायब्रह्मसंमिताईशसाम्यंप्राप्तामूर्तयः सूत्रविभूतयःचेष्टितु
मारब्धाश्चेहदशदिशःप्रपद्यंते अस्यामवस्थायांयोगीसर्वात्मनःसर्वत्रिद्भवनीतिभावः ॥ २१ ॥ इतीति यतोविद्वान्सर्वात्माइतिहेतोः एतेपार्थिवाः पृथुभ्योभूतेभ्योजातत्वात् व्यावहारि
कार्याब्रह्मणायोगिनैवनिर्मिताः व्युत्थानेसंप्रज्ञानेचतत्रैवचलयंयांतिसुप्तौसमाधौचभूमित्वंस्वोपादानत्वंपार्थिवोघटइवनाशेपृथिवीत्वमितिरूपकेणोक्तम ॥ २२ ॥ कर्मक्षयाद्विमुच्यंतइत्यनु
षज्यतेकर्मक्षयाभावेपुनःपुनरुद्भवंतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ कर्मभ्योमुक्ताःक्वयांतीत्यतआह तामेवेति कर्मगोचरास्तुक्षरात्कर्मणः हेतोः धूमक्षयं धूमादिमार्गगम्यस्थानंपुनरावृत्तिफलंयांति ते
पियदिअग्निगर्भाअग्निहोत्रादिप्रधानाः तपः कृच्छ्रचांद्रायणादितन्मयावाभवंतिनान्यथा ॥ २४ ॥ येनकर्मणाभावाभावसदसद्रूपसंसारःप्रवर्त्तते यथातंतुरिवअच्छिन्नस्तेधूमक्षयमेवयां

सएवभगवान्विष्णुर्व्यक्ताव्यक्तःसनातनः ॥ आधारःसर्वविद्यानांप्रलयेप्रलयांतकृत् १९ तंमूर्ध्निधातुभिर्नद्धंविशंतिब्रह्मचोदिताः ॥ तेंतरापुरुषाःसर्वेज्ञाता
रःसुखदुःखयोः २० अथचेष्टितुमारब्धामूर्तयोब्रह्मसंमिताः ॥ भित्त्वाचधरणींदेवींप्रापद्यंतादिशोदश २१ इत्येतेपार्थिवाःसर्वेऋषयोब्रह्मनिर्मिताः ॥ तत्रै
वप्रलयंयांताभूमित्वमुपयांतिच २२ कर्मक्षयाद्विमुच्यंतेधातुभिःकर्मबंधनैः ॥ कर्मक्षयाद्विमुक्त्वादिंद्रियाणांचबंधनात् २३ तामेवप्रकृतिंयांतिअज्ञताक
र्मगोचरैः ॥ क्षराद्धूमक्षयंचैवअग्निगर्भास्तपोमयाः २४ येनतंतुरिवाच्छन्नोभावाभावःप्रवर्तते ॥ धूमादभ्रास्तुसंभूताअभ्रात्तोयंसुनिर्मलम् २५ जगतीज
लात्तुसंभूताजगत्यंवचयत्फलम् ॥ फलाद्रसस्तुसंजज्ञेरसात्प्राणस्तुदेहिनाम् २६ रसश्चतन्मयोजज्ञेयत्तद्ब्रह्मसनातनम् ॥ प्रधानंब्रह्मचोद्दिष्टंबहुभिःकारणां
तरैः ॥ ब्राह्मणैस्तपसिश्रांतैःसत्यव्रतपरायणैः २७ अव्यक्ताद्व्यक्तिमापन्नंस्वेनभावेनभारत ॥ अंतस्तंसर्वभूतेषुचरंतांविद्ययासह २८ कर्मकर्तेतिराजेंद्रावि
षयस्थमनेकधा ॥ नोपलभ्येतचक्षुर्भ्यांतपसादग्धकिल्बिषैः २९

तीतिपूर्वेणान्वयःअच्छिन्नस्त्वमेवाहद्वाभ्याम धूमादिति धूमादिमार्गेणपितृलोकंगताःकर्मक्षयेततश्च्युताःसंतःआकाशादिक्रमेणधूमत्वंप्राप्यमेघाभूत्वावर्षधाराभिःपृथिव्यामन्नभूतारेतस्त्वं
प्राप्यपुनर्भवंतीत्यर्थः ॥ २५। जलात् जलंप्राप्यसंभूतासंयुक्ताफलंव्रीह्यादि जगत्येवपृथिव्येवेतितस्यचेतनत्वंनिरस्याति ॥ २६ ॥ फलादुत्पन्नोरसोरेतः तन्मयंब्रह्मचैतन्यंगर्भःब्रह्मद्वारैवदे
हादेश्चैतन्यंनचेतनांतरसद्भावकृतम् नान्योतोस्तिद्रष्टेतिचेतनांतरनिषेधात् अतएवब्रह्मैवप्रधानमित्याहप्रधानमिति कारणांतरैर्युक्त्यंतरैःयदिनिर्विशेषाश्चेतनाःबहवःस्युःतर्हिवैधर्म्या
भावात्तेषांभेदासिद्धिः यदिसविशेषास्तर्हिस्वाश्रयनाशमंतरेणविशेषानाशान्मुक्तिसिद्धिरित्यादिभिः ॥ २७ कथंतर्हिनिर्विशेषस्यापिसंसारित्वमतआह अव्यक्तादिति अव्यक्तात्प्रमादात्
स्वेनभावेनअनादिसंस्कारेण विद्ययाब्रह्माकाराचित्तवृत्त्यासहचरंतंप्रकाशमानम् ॥ २८ कस्तर्हिकर्ताभोक्तेत्यतआह कर्मेति कर्मदृश्यंकर्तासाभासाहंकारःइदंद्वयमपिविषयस्थमेव नत्वविष
यविद्यास्तमस्यंकर्तुरप्यामासकपत्वेनदृश्यत्वात अनेकधाभासमानमपिचक्षुर्भ्यांनोपलभ्यते मायानगरमिवत्रीतचक्षुः पटलैराधिकारिभिः ॥ २९ ॥ ॥२४॥

ज्ञानिभिस्तुतदेवोपलक्ष्यतेकर्मायात्मनाकनकमिवकुंडलाद्यात्मनातथाचहृदन्तपनं सकलवाङ्मनसातिगताचितिःसकलवाङ्मनसव्यवहाराभागितिति यद्वा चक्षुर्भ्यांभ्रुवोर्मध्येयोजिताभ्यांत स्मादनिःसृतमाविर्भूतंब्रह्मोपलभ्यतइतियोजना ३० पक्षिवदित्यसंगत्वंसूचितम् ३१ प्रादुरिति भूतस्यभूतजातस्यप्रादुर्भावंउत्पत्तिक्षयंऐश्वर्यंकुर्वद्रूपतांनिधनंनाशंसंक्षयेप्रलयेमंत्रसृष्टौ ब्रह्माब्रह्मवित् ३२ जगज्जन्मादिहेतुत्वेनयोगिनऐश्वर्यमुक्त्वाकर्मफलविभाजकत्वेनापितदाह कर्मणइति योगज्ञोभूतेभ्योकर्मणोयोगादेः सुखभाजकत्वंविभजतइतिशेषः धर्मस्या प्यायनेनलोकस्याविनाशायेतियोज्यं अस्यैवमीत्येधर्मःक्रियते अनेनैवमीतनलोकोरक्ष्यतइत्यर्थः ३३ युगमिति कालमानमविवक्षितं हिंसाशून्ययोगजधर्मएवचतुष्पाद्ब्रह्ममाप कंयुगंसमयः यदेवेइदग्धर्मभवर्णाचित्तंतदेवकृतंप्रवृत्तमितिज्ञेयामितिभावः ३४ अनेकैरेवांविधैःकृतैः प्रलयांतकृत्कालस्याप्यंतकर्तासंहारोमहाप्रलयोमुक्त्याख्योभवति यथोक्तं अन कजन्मसंसिद्धस्ततोयातिपरांगतिमिति तदाहिलोकानांस्वरूपंसूक्ष्मंभवतिसत्तामात्रमवशिष्यते तदेवनिर्विकारंअचेतनंचचैतन्याभावात् यत्रहिद्वैतमिवभवतितदितरइतरंपश्यती त्यविद्यावस्थायांचेतनापुक्त्वा यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदिति कैवल्येद्रष्टृदृश्ययोर्लोपोपेतनिर्विशेषचिन्मात्रावशेषश्रुतेः ३५ कारणैःसत्त्वादिभिर्गुणैःनिर्मितंजगदित्यन्व

उपलभ्येतचक्षुर्भ्यांज्ञानिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ निःसृतस्तुभ्रुवोर्मध्यान्मेघमुक्तइवांशुमान् ३० चराङ्गिःपक्षिवल्लोकेनिर्द्वंद्वैर्निष्परिग्रहैः ॥ योगधर्मेणकौरव्यअत्र वमासाद्यतेफलम् ३१ प्रादुर्भवंक्षयंचैवभूतस्यनिधनंतथा ॥ विधत्तेशतशोब्रह्मासंक्षयेचभवेत्तदा ३२ कर्मणःकर्मयोगज्ञोभूतेभ्योनात्रसंशयः ॥ अविना शायलोकस्यधर्मस्याप्यायनेनच ३३ युगंद्वादशसाहस्रंसहस्रयुगसंहितम् ॥ एतद्ब्रह्मयुगंनामयुगानांप्रथमंयुगम् ३४ सहस्रयुगयोरंतेसंहारःप्रलयांत कृत ॥ सूक्ष्मंभवतिलोकानांनिर्विकारमचेतनम् ३५ तथाप्रलयमापन्नंजगत्सर्वंसनातनम् ॥ ब्रह्मसंपद्यतेसूक्ष्मंनिमित्तंकारणैर्गुणैः ३६ इतिश्रीम० खि० ह० भविष्यपर्वणिअष्टादशोध्यायः १८ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ प्राग्वंशंश्रोतुमिच्छामिविस्तरेणमहामुने ॥ आद्ययोर्युगयोर्ब्रह्मन्ब्रह्मप्राप्तस्य सर्वशः १ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुविस्तरशःसर्वंयन्मांपृच्छसिमेधया ॥ उपपन्नेनमनसादैवप्रत्ययसाधिना २ ऋद्धिंप्राप्तस्तुभगवान्योगात्माब्रह्मसंभवः ॥ भूतानांबहुलत्वंसचकारेहेश्वरःप्रभुः ३

यः तत्सूक्ष्मंब्रह्मसंपद्यतेप्रलयमापन्नंसत् ॥ ३६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युगधर्मायुगैर्ज्ञेयात्राहथेप्रोक्तंकृतेकृत म ॥ कृतंत्रेताद्वापरंचमुनिर्वक्तित्रयोदशे ॥ १ ॥ प्राग्वंशमिति यद्यपिसर्वोयोगीरुत्वोत्कर्षेचमुक्तोभवतितथापिपूर्वंमधुकैटभाख्याधिकयायोगिनस्तमोरजोभ्यामपिअभिभूयतइत्यस्यद र्शितत्वाद्ययास्वप्नंभयंमोहंविषादंमदमेवचेत्युक्तानांस्वप्नादीनांलोभःप्रवृत्तिरारंभःकर्मणामशमःस्पृहेत्युक्तानांलोभादीनांचतमोरज.कार्याणांयोगेपिसंभवात्शुद्धसत्त्वमयंपि योगेधूमादेर्वि प्रस्यदर्शितत्वेइतरत्रतस्यकैमुत्येनसिद्धत्वाद्यपृच्छतिप्राग्वंशमिति कृतस्योक्तत्वात्कलेर्वर्तमानत्वात्आद्ययोःत्रेताद्वापारयोरजस्तमसोः प्राक्पराभूतंत्रंशकार्यंसंततिंश्रो तुमिच्छामि ब्रह्मप्राप्तस्यसगुणब्रह्मविदः १ शृण्विति दैवप्रत्ययसाधिना दिव्यज्ञानसाधनशीलेन २ योगात्मायोगैकनिष्ठचित्तः ब्रह्मरूपेणसंभवआविर्भावोयस्यसब्रह्मसंभवः चकारे विभूतार्थोनविवक्षितः करोतीत्यर्थः ३

उक्तेर्थेहेतुमाहस्थितइति यतःअचलेनैवभावेनब्रह्मासनेब्रह्मस्वरूपेधिष्ठानेस्थितोपिसहसाक्षिप्तोरजसेतिशेषःअतोभूतानांबहुलत्वंकरोतीतिसंबंधः ४ रक्तश्चेति सचविक्षिप्तेमोक्षस्यविषयवत्प्र
तिबंधकेपदेज्ञानमयेमनोरथमात्रेरक्तश्चभवतियस्मात्भवंतिउत्पद्यंतेप्रभवंतिस्वकार्यसामर्थ्यंत्रतिसौभरेशरीरादिवत्अतस्तत्ररक्तत्वंघटतइतिभावः५ एतच्चैश्वर्यंअप्रार्थितमपिप्रवर्ततेइत्या
ह ब्रह्मयज्ञमिति यज्ञंसदावेदात्मकंवेदसर्वस्वरूपंब्रह्माख्यंयज्ञंविष्णुंयजते आराधयतियोगाद्योगेनतस्यब्रह्मणोब्रह्मभावंप्राप्तस्यतस्मात्स्वयंप्रवृत्तमैश्वर्यंमुमुक्षुणानिरोद्धव्यमितिश्लोकद्व
यभावः ६ एतच्चैश्वर्यंपरोपकारेनियोजनीयंनस्वार्थमित्याह ततइति ब्रह्मणाब्राह्मणेनयुंजानेनेनेतिसंबंधः ७ तदेति निर्विकारेणरजस्तमोविकारशून्येनकर्मणाप्रत्याहारादिनायुंजानोभव
तितदाआकाशमव्याकृतमैश्वर्यंप्रवर्ततेनतुव्याकृतंविक्षेपकम् ८ ततोपिकिमित्यतआह तदेतिसार्धेनव्योमसच्चिद्रूपंअंतरिक्षमपितदानिर्मलंनिरवद्यंशुद्धंब्रह्मप्राप्तंभवति तदेवविशिनष्टि सं
हारइतिसर्वेषांपश्यंतानांसंहारोलयस्थानंध्रुवंकूटस्थमितिप्रतिपद्यंतिप्रतिपद्यंतेजानंतिवेत्तारःवेदलोचनेनेतिशेषः देहिनःजीवस्य ९ सकामस्तुयोगीवाय्वादिरूपेणभवतीत्याह आकाशेति

स्थितोब्रह्मासनेब्रह्माविक्षिप्तःसहसाप्रभुः ॥ अचलेनैवभावेनस्थाणुभूतेनभारत ४ रक्तश्चमोक्षविषयेसचज्ञानमयेपदे ॥ यस्मात्पदसहस्राणिप्रभवंतिभवं
तिच ५ ब्रह्मयज्ञंतुयजतेयोगाद्वेदात्मकंसदा ॥ ब्रह्मणोविपुलंज्ञानमैश्वर्यंचप्रवर्तते ६ ततःप्रथममैश्वर्यंयुंजानेनप्रवर्तितम् ॥ ब्रह्मणाब्रह्मभूतेनभूतानांहित
मिच्छता ७ तदात्वाकाशमैश्वर्यंयुंजानस्यप्रवर्तते ॥ ब्रह्मणोब्रह्मभूतस्यनिर्विकारेणकर्मणा ८ तदांतरिक्षंसंप्राप्तंनिर्मलंब्रह्मचाव्ययम् ॥ संहारःसर्वभूता
नांनराणांब्रह्मवादिनाम् ॥ ध्रुवमैश्वर्ययोगानांप्रतिपद्यंतिदेहिनः ९ आकाशैश्वर्यभूतेनसंयुगेब्रह्मवादिना ॥ प्रवर्तमानमैश्वर्यंवायुभूतंकरोतिच ॥
विकारैर्बहुभिःप्राप्तैःसंपतद्भिर्महाबलैः १० एतैर्विकारैःसंवृत्तैर्निरुद्धैश्चसमंततः ॥ ध्रुवमैश्वर्यमापन्नःसिद्धोभवतिब्राह्मणः ११ शरीरादभिनिष्क्रम्यआकाशे
नप्रधावति ॥ निरालंबोनिरालंबानालंब्यमनसाततः १२ ऐश्वर्यभूतोभूतात्माचरन्दिविनदृश्यते ॥ चक्षुर्भिर्बहुभिर्लोकैःपुरंदरसमैरपि १३ ओंकारंये
त्वधीयंतेमनसाब्रह्मसत्तमाः ॥ विभक्ताःसर्वकर्मभ्यस्तेयंपश्यंतिसाधवः १४ एतद्धिपरमंब्रह्मब्राह्मणानांमनीषिणाम् ॥ अंतश्चरतिभूतानांविद्धिचे
तनयासह १५

संयुगेयोगयज्ञेयान्येवसंग्रामनामानितानियज्ञनामानीतिनैघंटुकप्रसिद्धेः वादोऽनुवादःस्वाक्कोस्यास्तीतिवादीतेनवादिनाआकाशैश्वर्यंअव्याकृतैश्वर्यंतद्भावंप्राप्तेनआकाशैश्वर्यभूतेनप्रवर्त
मानं ब्रह्मकर्तृकैश्वर्यंवायुभूतंकरोतिब्रह्मैश्वर्यवत्याव्योमसंविदाप्रवर्तमानोयोगीयोगकालेस्वात्मानंवाय्वादिरूपंकरोतीत्यर्थः विकारैः तेजआदिभिःसहेत्यध्याहारः १० संवृत्तैर्निष्पन्नैरपि
विकारैर्निरुद्धैःध्रुवमैश्वर्यंपूर्वोक्तंनिर्मलंब्रह्म ११ विकारानिरोधेतुकवचवत्स्थूलशरीरत्यागेनआकाशगमनसदृशत्वंचाप्नोतीत्याहद्वाभ्यां शरीरादिति निरालंबान्व्याघ्रादीन् म
नसोविस्वप्रसादृश्यत्वंदर्शितम् १२ १३ ओमिति यंयोगिनंतेसाधवःपश्यंतीतियोजना येओंकारवाच्यंवस्तुसमस्तरूपं अउम् ओमित्येवंभूतंविराट्सूत्रांतर्याम्यवशादरूपंपूर्वंस्योत्त
रत्रप्रविलापनेनअधीयंतेप्राप्नुवंतिशाब्दिकरणस्यगत्यर्थस्यइहरूपं १४ एतत्प्रणवाख्यंब्रह्मतरप्रापकत्वात् चेतनयाचिदाभासविशिष्टवृत्त्या १५

ओंकारमेवस्तौतिएषइतिद्वाभ्याम् एषओंइतिशब्दः महानादः सर्ववर्णानामभिव्यंजकः पुराणोनित्यः ब्रह्मणः संभवएकीभात्रेयेनालंबितेनसतथा एतद्वैसत्यकामपरंचापरंचब्र
ह्मयदोंकारस्तस्माद्विद्वानेतेनैवायतनेनैकतरमन्वेतीतिश्रुतेः अयमेवपरापश्यंतीसंज्ञकशुद्धशबलब्रह्मात्मासन्वायुभूतोमध्यमारूपः अक्षरंअक्षरत्वंप्राप्तः मातृकामयवैखरीरूपोभव
तीत्याहुर्ब्राह्मणाः ॥ १६ ॥ अरूपीरूपरहितोप्ययंप्रणवः रूपेणवैखर्यात्मकत्वेनसंपन्नःतत्रहेतुः धातुभिःसहसंगतः अन्नमयंहिसौम्यमनःआपोमयःप्राणःतेजोमयीवागितिश्रु
तेः मनःकायाग्निमाहंतिसप्रेरयतिमारुतंइत्यादिशिक्षोक्तप्रकारेणतेजोबन्नयोगाच्छब्दोत्पत्तिदर्शनात् अयमेवोपाधेःसौक्ष्म्याज्ज्ञानरूपेणसूक्ष्मतरत्वाच्चांतर्यामिरूपेणांतर्देहांतःस्थित्वा
चरतिविषयान्भुंक्ते यतःकामकारइच्छा तत्करःस्वतंत्रेच्छः वशीअसंगः ॥ १७ ॥ एतदिति एतत्प्रणवात्मकंब्रह्मपूर्वंशास्त्राचार्योपदेशमनुचिंत्यपश्चाद्वेदात्मकंश्रुतिसारभूतंयत्नं
योगंचिंतयंतोभावयंतः मनसासंकल्पेनस्वोपाधिरूपेणआसमंतात्आपूरयन्निवपूर्णकृतवंतइवव्यापकत्वंप्राप्ताइवेत्यर्थः इवशब्दोव्याप्त्यभावसूचकः तेनाभिमानितवद्व्यापकत्वमपि
नास्त्येवेत्यर्थः ॥ १८ ॥ यशोब्रह्मतेनसहयुंजंतेऽस्वयंप्राप्नुवंतियशोयुंजः समासोपिछांदसोनुम्यतःतदन्वयाःब्रह्मप्रसूताः सैंधवखिल्यवत्सोपादानएवलीयंतेइत्यर्थः ब्रह्म

एषशब्दोमहानादःपुराणोब्रह्मसंभवः ॥ वायुभूतोक्षरंप्राप्तोवदंत्येवंद्विजातयः १६ अरूपीरूपसंपन्नोधातुभिःसहसंगतः ॥ अंतश्चरतिभूतेषुकामकारकरो
वशी १७ एतत्पूर्वमनुध्यायमनसापूरयन्निव ॥ वेदात्मकंतदायज्ञंचिंतयंतोमनीषिणः १८ ब्राह्मणाःशुचयोदांतायशोयुंजस्तदन्वयाः ॥ ब्रह्मलोकंकांक्षमा
णावैष्णवंपदमुत्तमम् १९ पदहेतोःक्रियाःसर्वाःकुर्वंतिविगतज्वराः ॥ नत्वेतेप्रसवादानेभवमिच्छंतिभारत २० त्रिभिर्माल्योपहारैश्चप्रतिभावैश्चवैद्विजः ॥
यजंतिपरमात्मानंविष्णुंसत्यपराक्रमम् २१ यजनंविक्रमंचैवब्रह्मपूर्वाःप्रचक्रिरे ॥ ब्रह्मापिवैष्णवंतेजोवेदोक्तैर्वचनैर्नृप २२ ब्राह्मणैर्ब्रह्मविद्भिश्चब्रह्मज्ञैर्ब्रह्मवादि
भिः ॥ शुचिभिःकर्मनिर्मुक्तैःसत्यव्रतपरायणैः २३ धातुभिर्मोक्षकालेचमहात्मासंप्रदृश्यते ॥ तदेवपरमंब्रह्मवैष्णवंपरमाद्भुतम् २४ रसात्मकंतदैश्वर्यं
विकारांतिप्रदृश्यते ॥ घोररूपाविकारास्तेव्यथयंतिमहात्मनः २५ संच्छाद्यातीवतोयेनक्षुभ्यमाणोविचेतनः ॥ उर्मिभिश्छाद्यतेचैवशीतोष्णाभिर्विकारतः
२६ महार्णवगतश्चैवदत्यतेनचमज्जते ॥ भग्नाश्चैवमहानद्याःसलिलेनैवसीदाति २७

स्वर्गलोकम् ॥ १९ ॥ पदेति प्रसवादानेजन्मग्रहणनिमित्तंभवंजन्मएतेनहीच्छंति किंतुज्ञानार्थमेव ॥ २० ॥ त्रिभिर्माल्योपहारैर्माल्यवद्भिश्चतैजसप्राज्ञानांउपहारैःसमर्पणै
र्विलापनैरितियावत्प्रतिभावैः प्रतिभासमात्रैः माल्यैरितिसमासैकदेशस्यापिविशेषणम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मपूर्वाः वेदप्रमाणमेवपूर्वंमुख्यंयेषांतेयजनंयोगंविक्रमंयोगैश्वर्यंचचक्रिरेय
स्मात्ब्रह्माब्रह्मवित्वैष्णवंतेजः ब्रह्मैव तत्रप्रमाणं वेदोक्तैरिति ब्रह्मसन्ब्रह्माप्येतीत्यादिभिः ॥ २२ ॥ ब्राह्मणैर्यथोक्तविशेषणैः ॥ २३ ॥ धातुभिस्तेजोबलात्मकैः शरीरद्वये
नमोक्षकालेयःपरमात्मासंप्रदृश्यते तदेवरसात्मकं रसोवैसइतिश्रुतेः परमानंदात्मकंऐश्वर्यंसैवास्यपरमासंपदित्यादिश्रुत्यापरमत्वेनस्तुतंविकारांतेविकाराणांपूर्वोक्तानांराज
सानांवाय्वादिरूपाणामंतेविलयेसतिप्रकर्षेणदृश्यतेयोगिभिः एवंलोभप्रवृत्त्यादिजनकानांराजसविकाराणामंतेपुनःसत्त्वोत्कर्षादात्मदर्शनमुक्तम् इदानींतामसान्भयादीन्योगविघ्ना
न्विकारान्प्रस्तौतिघोररूपाइत्यादिना ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ विकाराव्यथयंतीत्युक्तंतान्यथाक्रमंत्राहपंचभिः संच्छाद्येत्यादिभिः ॥ २६ ॥ २७ ॥

२८ २९ ३० एतैर्विकारैरितिव्याख्यातार्थः श्लोकः ३१ रसात्मकमितिजिह्वाग्रशब्देनतत्साध्योरसास्वादोलक्ष्यते ततोनेकविधमैश्वर्यंभवति ३२ धारयर्थशरीरभोमाद्यर्थमनभूता नामैश्वर्यमितिपूर्वेणान्वयः ३३ तैजसैश्वर्यप्रयुक्तान्विघ्नानाह तेजसइति ब्राह्मणस्यब्रह्मविदःकारणेमोक्षसाधनेयोगेस्वस्थः स्वस्थस्येतिआत्मनइत्यस्यविशेषणंस्वशब्दपूर्वात्तिष्ठतेः क्विप्ङसिआतोधातोरित्यालोपःसोमपावत ३४ ३५ जिह्वाग्रंविदतिअवयवशोभिनत्तीत्यर्थः विदिअवयवेरदरूपं ३७ प्रलोभयन् श्छभावश्छांदसःलोभयंतीत्यर्थः ३८ ३९

॥२६॥ तरंतिचयोगिनम् जयंतित्यर्थः ४० एतैरितिव्याख्यातम् ४१ तदर्चिषइति ततत्रतेजोरूपाअपितरवजलबिंदवोभवंति ४२ गुणैःसत्त्वादिभिःसंवृताःयोगिनःज्योतींषिसंवृताः अ०२९

सीदमानश्चसलिलेसशीतेपात्यतेबलात् ॥ आसनाच्छादनाच्चैवमुच्यमानोविचेतनः २८ श्वभ्रेप्रपद्यमानश्चतोयेनपरिषिच्यते ॥ शुक्लवर्णेनबहुनास्रोतसामु ध्निसर्वशः २९ उर्ध्वंज्योतिरवेक्षंश्चशुक्लैःपीतैश्चबाध्यते ॥ वारिपूर्णैःसुगंभीरैर्विद्युद्भिरिवभासितैः ३० एतैर्विकारैःसंवृतैर्निरुद्धेश्चैवसर्वशः ॥ ध्रुवमैश्वर्य मासाद्यासिद्धोभवतिब्राह्मणः ३१ रसात्मकंतदैश्वर्यंजिह्वाग्रादभिनिःसृतम् ॥ सहस्रधारंवितंतंमेघत्वंसमुपागतम् ३२ रसांश्चविविधान्योगान्त्संसिद्धःसृजतेप्र भुः ॥ धात्वर्थंसर्वभूतानांयोगप्राप्तेनहेतुना ३३ तेजसोरूपमैश्वर्यंविकारैःसहवर्द्धत ॥ आत्मनोविघ्नजननंस्वस्थेब्राह्मणकारणे ३४ उग्ररूपैर्विरूपैश्चहन्यते दंडपाणिभिः ॥ घोररूपैःसुगंभीरैःपिंगाक्षैर्नैवविग्रहैः ३५ नेत्रंसमुद्धरन्भीमाजिह्वाग्रंचास्यविंदति ॥ नदंतियुगपत्नादंजृंभमाणःपुनःपुनः ३६ पुनरेवतदा भूत्वाबहुरूपास्तदाभवन् ॥ नृत्यमानाःप्रगायंतितर्पयंतोविशेषतः ३७ ह्यभिभूताश्चततसर्वेयुंजानाश्चावलंबिरे ॥ कंठेषुबहुरूपत्वाद्देहेश्चैवप्रलोभयन् ३८ मधुरैरभिधानैश्चव्याहरंतिनभीतवत् ॥ पतंतियुगपत्सर्वेपादयोर्मूर्धभिर्युताः ३९ प्रसादंकांक्षमाणाश्चयोगस्यांतरविघ्नतः ॥ बहुप्रकारंकथयन्नृत्यंतिचतरंति च ४० एतैर्विकारैःसंवृतैर्निरुद्धेश्चैवसर्वशः ॥ ध्रुवमैश्वर्यमासाद्यासिद्धोभवतिब्राह्मणः ४१ तदर्चिषइवाग्नेयाआदित्यस्येवरश्मयः ॥ तेजोरूपकमैश्वर्यंजानेता स्तेजविंदवः ४२ ज्योतींषिचैवसंवृत्ताआकाशेगुणसंवृताः ॥ चरंतिलोकेसततंसूर्याचंद्रमसोर्गतिम् ४३ चंद्रसूर्यात्मकंदिव्यंज्योतिःस्पंदनमुत्तमम् ॥ ए तद्विभाजतेलोकेकालचक्रंध्रुवंवरम् ४४ अर्धमासाश्चमासाश्चऋतुसंवत्सराण्यथ ॥ क्षणालवामुहूर्ताश्चकलाःकाष्ठास्तथैवच ४५ अहोरात्रप्रमाणंचानेमिषो न्मेषणंतथा ॥ ताराणांगतयश्चैवग्रहाणांचविशेषतः ४६ अथपार्थिवमैश्वर्यंविकारग्रहसंभवम् ॥ योगयुक्तास्त्वाभिग्रस्तायात्यंतेह्यवलासनात् ४७ अलो भाच्छिद्यतेसद्योवेपमानोनुकीर्त्यते ॥ सीदतेवसुधामध्येभिद्यमानःपुनःपुनः ४८ भूतानांबहुरूपैश्चअन्यैश्चतलवासिभिः ॥ त्रिषयैर्युज्यतेक्षिप्रंसंक्षेपात्समव रुध्यते ४९ ततःपार्थिवमैश्वर्यंसेवमानश्चसर्वतः ॥ मूर्तिमद्भिश्चबहुधाधातुभिःसचहन्यते ५०

मवंति ४३ चंद्रसूर्यात्मकंस्पंदनंसमेघमंडलंकालचक्रंध्रुवंअभिलक्ष्यचरन्सएवभवतिसएवकालस्यप्रवर्तकोभवतीत्यर्थः ४४ अर्धमासादिरूपश्चायमेवभवतीत्याहार्धेति४५ ४६ अथेति विकाराः रजस्तमोमयास्तेषांग्रहःस्वीकारस्ततसंभवम् ४७ अलोभाच्छिद्यतेऐश्वर्यमितिशेषःवेपमानोविघ्नात्भीतस्तुअनुकीर्त्यतेवाच्योनिंद्योभवतीत्यर्थः ४८ संनिपात्य संमवरु ध्यतइत्यक्षराधिकमार्षम् ४९ ५०

५१ एभिःघोरैः ५२ ततइति विकारतोनिर्मुक्तस्यपार्थिवमैश्वर्यमाविर्भवति ५३ समाधौसंजातेविकारेचप्रलयंगतेसतिदिव्यगंधादिसंविदोभवंतीत्याहसार्धेन दिव्यपुरुषैःमुक्तेसहापि
घ्रेयियावद्देहपातंऊर्ध्वंतुनभिद्यते कैवल्येऐकात्म्यप्राप्ते ५४ अंतःगच्छन्नस्तुकृतिमार्गंतःकरणमपिप्रविशतियतःप्रधानात्माप्रधानजयीअक्षरन्निवप्रधानवत्परिमाणप्रमाणइतिसर्वातःकरण
रूपोभवतीत्यर्थः ५५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामेकोनविंशोध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चतुर्दशेपृथक्भूतधारणाभीतिदायतः ॥ अत्रःसूत्रैर्म
नीधार्यमभयार्थितिवर्ण्यते १ ततइति यतोभेददर्शनमयीएकैकभूतधारणाक्षुद्रफलदायोगविघ्नकरीचपूर्वोक्तरूपेण ततोहेतोःअन्यांतद्विपरीतांअहमेवेदंसर्वोस्मीतिमन्यते सएवास्यपर
मोलोकइतिश्रुतिप्रसिद्धांसमष्टिधारणांगत्वाप्राप्यततोव्यापकः सर्वात्माभवतीतिशेषः पितामहःउक्तरीत्याशुद्धचिन्मात्ररूपाऽपिसन्मनसाउपाधिनैवसर्वात्म्यंगतः मत्तुल्यतः कीदृशेनमनसा
ब्रह्मकर्मब्रह्मप्रापकंकर्मउक्तविधंआसनादिधारणांतं समारंभंसम्यगारभ्य आरंभमितिणमुलंतं निर्मुक्तेनबाह्यरूपादिभ्यःव्यावृत्तेनअतएवांतरात्मनाअंतरेवहार्दाकाशादौआत्मास्वरूपम
स्यास्तिनबाहिश्चक्षुरादिद्वारारूपादौइदमत्रतत्त्वं इंद्रियेभ्यःपराह्यर्था अर्थेभ्यश्चपरंमनः । मनसस्तुपराबुद्धिर्योबुद्धेःपरतस्तुमहइत्यादिस्मृतिभ्यः सर्वेभ्यःसूक्ष्मतमःपरमात्मा अर्थास्तुइंद्रि
येभ्यः सूक्ष्मात्रपितैर्गृहीताःसंतोलोचनोत्तेजनेनपुस्तकाक्षरवत्स्थूलाएवावभासंतेतथाअत्माऽनातिरिक्ताअप्यतिरिक्तवद्भासते स्वकरइवदर्पणेनबालस्य अन्यथायोगिनःसमाधौसार्वज्ञं

शक्तितोमरनिस्त्रिंशैर्गदाभिश्चाप्यनेकधा ॥ असिभिःपात्यतेचैवक्षुरधारैःसहस्रशः ५१ भिद्यतेचैवबाणाग्रैःसुतीक्ष्णैर्मर्मभेदिभिः ॥ एभिर्विकारैर्निर्वृत्तोनिरुद्धै
श्चैवसर्वशः ५२ प्रभुमैश्वर्यमापन्नःसिद्धोभवतिब्राह्मणः ॥ ततःपार्थिवमैश्वर्यंनिर्मुक्तस्यविकारतः ५३ प्रादुर्भवतिसंजातंसमाधौप्रलयंगते ॥ दिव्यंगंधंसमा
घ्रायदिव्यार्थांस्ताञ्छृणोतिच ५४ दिव्यरूपैश्चपुरुषैश्छिद्यतेनचभिद्यते ॥ गच्छन्नस्तुकृतिर्नांचातःप्रधानात्माक्षरन्निव ५५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु
हरिवंशेभविष्यपर्वणिएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोन्यांधारणांगत्वामनसासापितामहः ॥ ब्रह्मकर्मसमारंभंनिर्मुक्तेनांतरा
त्मना १ सर्वांगधारणांकृत्वामनसाप्रहसन्निव ॥ ब्रह्मयोगेनचब्रह्मासृजतमनसाप्रजाः २

नस्यात् सर्वस्यस्वरूपादन्यत्वेनकस्मिन्नुभगवतोविज्ञातेसर्वमिदंविज्ञातंभवतीत्येकविज्ञानात्सर्वविज्ञानप्रतिज्ञाश्रुतेरुपरोधश्चस्यात् योगिनांसार्वज्ञस्यसर्वसंमतत्वाच्चमतदपलापः कर्तुंशक्यः
तस्मादिंद्रियाणामुपसंहारेअर्थानांस्थूलत्वमनात्मत्वंचापगच्छतीतियुक्तमुक्तमन्यांधारणांगत्वाततोव्यापीभवतीति सूक्ष्मत्वंचात्रकालिकपरिमाणरहितं तथाहिकनकादेःकुंडलादिर्धर्मपरि
णामःस्वरूपाविनाशेपिरूपांतरापत्तिरूपः तथाकुंडलाद्युत्पत्तेःप्रागूर्ध्वंचानागतत्वातीतत्वरूपौउत्पन्नेवर्तमानस्वरूपश्चेतित्रिधालक्षणपरिणामः स्वरूपप्रच्यवासिद्धिरूपःतथाउत्पन्नस्यनू
तनत्वपुराणत्वाद्यवस्थापरिणामःस्वरूपोपचयापचयलक्षणःएतौद्वावपिकालाधीनावेव अतएवसूक्ष्मेउक्तरूपेसर्वंसर्वत्रसर्वदासर्वावस्थमस्तीति तदवस्थानांयोगिनांतस्यापरोक्षमितिप्रसि
द्धं अतःसमष्टिसूक्ष्मे चित्तवारणाश्रेयस्करीधारणातरेपुभेददृष्टिगर्भितेषुभयादिदर्शनात् यदन्यमदन्यन्नास्तिकस्मान्नुबिभेमीतिततएवास्माकंभयंविहायकस्माद्बिभेष्यंतिद्वितीयाद्वैभयंभवती
तिश्रुतेरस्यांतदर्शनाच्च ॥ १ ॥ अस्याःफलमाह सर्वांगधारणांसर्वअंगेष्वेवास्यास्तिससर्वांगःसूत्रात्माप्रहसन्निवमैाढ्यमाहात्म्येनविस्मयात्मनस्तस्यस्यात्स्यात्सूत्रात्मतायाःसृज्य
स्यचकल्पितत्वमुक्तम् ब्रह्मणिसूत्रेयोगऐक्यंब्रह्मयोगस्तेन २

चक्षुषेति अत्रअंगविशेषोनविवक्षितः सर्वस्यांगस्यसर्वात्मत्वेनसर्वोत्पत्तिहेतुत्वौचित्यात् अप्सराइति आकारांतत्वमार्षंअप्सरासुवयामेधेतिदर्शनाद्वा ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्वक्षांदिव्यलोचनरूपांशुचिगिरं निष्कलंकांवेदवाणींसाहिश्रीब्रह्मविदां ऋचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुतेः ६ ससृजेतिसृष्टिरत्रसंप्रदायप्रवृत्तिमात्रंनतत्रभिनवोत्पत्तिः वाचाविरूपनित्ययेतिवेदस्यानित्यत्वश्रवणात् अतएवप्रोक्तेनेतिविशेषणंईश्वरप्रोक्तेनेत्यर्थः योवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मैइतिसिद्धप्रधानश्रवणात् अस्यैवसर्वैश्वरत्वात् जीवानामाशयानुरोधेनायंसृजतिनस्वस्यभोगार्थमित्याह भावेति ७ ८ गानंप्रभाष्यतेऽनुष्ठाप्यतेनेनेतिगानप्रभाषंगांधर्वंशास्त्रं तथाब्रह्मणिवेदेप्रभाषितंगानंसामाख्यंचक्षुषइतिश्लोकद्वयंपूर्वोक्तस्यवविवरणम् ९ १० ११ येतुहस्तात्हस्तेआदायल्यब्लोपेधिकरणेपंचमी हस्तेतिपाठेविश्वाभूतानीतिवद्विभक्तेः पूर्वरूपमार्षं निखादंतिभक्षयंति कर्मप्रातेनकर्मलब्धेनहेतुनाकारणेनअदृष्टेन १२

चक्षुषारूपसपन्नाह्यप्सरास्सृजतेप्रभुः ॥ नासिकाग्राच्चगंधर्वान्त्सुचित्रांबरवाससः ३ तुंबुरुप्रमुखान्त्सर्वान्छतशोथसहस्रशः ॥ नृत्यवादित्रकुशलान्कुशलान्त्सामगीतिषु ४ ब्रह्मयोगेनयोगज्ञःस्वयंभूर्भगवान्प्रभुः ॥ चारुनेत्रांसुकेशांतांसुभ्रूंचारुनिभाननाम् ५ पद्मेनशतपत्रेणचारुणासुविराजिताम् ॥ स्वक्षांशुचिगिरंसेव्यांब्राह्मींमूर्तिमतींश्रियम् ६ ससृजेमनसाब्रह्मासम्यक्प्रोक्तेनचेतसा ॥ भावयोगेनभूतात्मासर्वप्राणभृतांनृप ७ चक्षुषोरूपसंपन्नाःसृजत्साप्सरसःप्रभुः ॥ नासिकाग्राच्चगंधर्वान्त्सुरसःसुप्रसादेतान् ८ गानप्रभाषंसचक्रेगंधर्वाणामशेषतः ॥ अन्येषांचैवविप्राणांगानंब्रह्मप्रभाषितम् ९ पद्मांसृजतिभूतानिगतिमंतिध्रुवाणिच ॥ नरकिन्नरयक्षांश्चपिशाचोरगराक्षसान् १० गजान्सिंहांश्चव्याघ्रांश्चमृगांश्चैवसहस्रशः ॥ तृणजातींश्चबहुधाभावहेतोश्चतुष्पदान् ११ येतुहस्तान्निखादंतिकर्मप्राप्तेनहेतुना ॥ हस्तेभ्यःकर्मससृजेमंतव्यंमनसातथा १२ वायुनासविसर्गंचभूतानांसुखमिच्छता ॥ उपतस्थेतदानंदंपंचेंद्रियसमाधिना १३ हृदयादसृजद्गावोबाहुभ्यांपक्षिणस्तथा ॥ अन्यानिचैवसत्वानितैस्तैर्वेषैःपृथग्विधैः १४ ऋषिंत्वंगिरसंचैवमुनिंज्वलिततेजसम् ॥ ब्रह्मवंशकरंदिव्यंव्यतिषिक्तषडिंद्रियम् १५ भ्रुवोंतरादजनयद्योगाद्योगेश्वरःप्रभुः ॥ ब्रह्मवंशकरंदिव्यंभृगुंपरमधार्मिकम् १६ ललाटमध्यादसृजन्नारदंप्रियविग्रहम् ॥ सनत्कुमारंमूर्ध्नश्चमहायोगीपितामहः १७ अभिषिक्तंतुसोमंचयौवराज्येपितामहः ॥ ब्राह्मणानांचराजानंशाश्वतंरजनीश्वरम् १८ तपसामहतायुक्तोग्रहैःसहनिशाकरः ॥ चचारनभसोमध्येप्रभाभिर्भासयन्जगत् १९ सगत्वैर्भगवान्योगान्मनसासिद्धिमागतः ॥ ससृजेसर्वभूतानिस्थावराणिचराणिच २०

वायुनाप्राणादिरूपेणविसर्गंविविधंप्राणनादिकार्यंसृष्टिंससृजेइति पूर्वेणान्वयः एवंराजसींसृष्टिंकुर्वतः कथंमुक्तिः स्यादित्याकुलमाश्वासयाति पंचेंद्रियाणांसमाधिनानिरोधस्तेनहेतुनाआनंदंपरमात्मानंउपलक्ष्यतेनतस्थेस्थितंलीलयासृष्टिंकुर्वन्नपिब्रह्मसामीप्यंप्राप्तत्वान्मुक्तएवेत्यर्थः १३ गावः गाः प्रथमाद्वितीयार्थे वेषैर्वेनटवत्ननुपरिणामैः यदवोचंमूलकारणमेवास्त्यात्कार्यान्नटइवतत्तद्रूपेणभातीतितदितएवोत्थितम् १४ व्यतिषिक्तानिश्रितानिषट्इंद्रियाणियस्यसव्यतिषिक्तषडिंद्रियस्तम् अस्माकंहिशब्दादयः श्रोत्रादीनांप्रतिनियताः विषयाः सर्वस्यकालेतुसर्वमिंद्रियंसर्वविषयग्राहकंभवति यथोक्तंवासिष्ठे सर्वात्मनितुयत्रैवछायातत्रैवचातपः । नसंभवतिचेत्तस्सकथंसर्वात्मताभिधादिति १५ तमांगिरसंभ्रुवोंतरात् १६ मूर्ध्नललाटमध्यात् नारदंसनत्कुमारंचमूर्ध्नः १७ १८ १९ २०

तत्रेति स्थानानिभादित्यादीनांध्रुवप्रभृतीनि योगान् अहोरात्रादिनिवर्त्तनाद्यधिकान् २१. एषआत्मोपादानकसृष्ट्यादिप्रपंचेनआसनध्यानसमाधिविधानेनचप्रपंचितोब्रह्मप्रापकत्वाद्ब्रह्मम
योयंज्ञानयज्ञउक्तइतिशेषःअयमेवयोगोयोगप्राप्यः सांख्यनामा वेदांतजन्यंज्ञानमप्ययमेव ननुउक्तोऽनयोर्विरोधः पुरुषैकत्वानेकत्वप्रकृतिमिथ्यात्वामिथ्यात्वरूपइतिचेन्न योगैरपिगुणा
नांपरमंरूपंनदृष्टिपथमिच्छति यत्तुदृष्टिपथप्राप्तंतन्मायेवतुच्छकमितिदृश्यस्यमेदप्रकृत्यादेस्तुच्छत्वाभ्युपगमात् अत्यल्पमिदमुच्यते वेदबाह्याअपिविज्ञानवादिचार्वाकादयोपिनानेन
सिद्धांतेनविरुध्यंतेसर्वेषांमोक्षस्यैकरूपत्वादित्याह विज्ञानंविज्ञानवादिनांसिद्धांतः स्वभावंस्वभाववादिनांचार्वाकाणांसिद्धांतः क्षेत्रंप्रकृतिः क्षेत्रज्ञःपुरुषः निरीश्वरसांख्यसिद्धांतोप्ययमे
वेत्यर्थः २२ एकत्वंचपृथक्त्वंचेतिज्ञानाज्ञानसमयभेदेनवाजगन्मिथोभिन्नमभिन्नमीश्वरादितिकापालिकमतेनवाएतज्ज्ञेयम् संभवोनिधनंचयोगएव एषब्रह्ममयोयज्ञःअज्ञातश्चेज्जन्मप्रदः
ज्ञातश्चेज्जन्महंतेत्यर्थः योगोहिप्रभवाप्ययावितिस्मृतेः कालविदांकालाख्यईश्वरोप्ययमेवतत्प्रकाशकत्वात् कालस्यक्षयोयस्मिन्सतिभवतितादृशंविशिष्टंअनुभवपर्यवसायिज्ञानंविज्ञानं
आत्मानुभवोप्ययमेवज्ञेयइतिसर्वत्रसंबंधनीयं एतेनसर्वतंत्रसिद्धांतानामुक्तावैकरूप्यंदर्शितम् तथाचवीतहव्यसमाधिप्रकरणेबृहद्वासिष्ठेदर्शितं यच्छून्यवादिनांशून्यंब्रह्मब्रह्मवादिनां ॥ वि
ज्ञानमात्रंविज्ञानविदांयदमलंपदम् ॥ पुरुषःसांख्यदृष्टीनामीश्वरोयोगवादिनाम् ॥ शिवःशैवमतस्थानांकालःकालैकवादिनाम् ॥ आत्मात्मनस्तद्विदुषांनैरात्म्यंतादृशात्मनाम् ॥ मध्य

तत्रस्थानानिभूतानांयोगांश्चैवपृथग्विधान् ॥ निधतेशतशोब्रह्मासर्वभूतपितामहः २१ एषब्रह्ममयोयज्ञोयोगःसांख्यश्चतत्वतः ॥ विज्ञानंचस्वभावश्चक्षे
त्रंक्षेत्रज्ञएव २२ एकत्वंचपृथक्त्वंचसंभवोनिधनंतथा ॥ कालःकालविदांश्चैवज्ञेयंविज्ञानमेवच २३ इतिश्रीमन्महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिविं
शोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ श्रुतंब्रह्मयुगंब्रह्मन्युगानांप्रथमंयुगम् ॥ क्षत्रस्यापियुगंब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छाम्यहंप्रभो १ ससंक्षेपंस
विस्तारंनियमैर्बहुभिश्चितम् ॥ उपायज्ञैश्चकथितंक्रतुभिश्चैवशोभितम् २

माध्यमिकानांचसर्वत्रसुसमचेतसाम् ॥ यत्सर्वशास्त्रसिद्धांतोयत्सर्वहृदयानुगम् ॥ यत्सर्वंसर्वगंसर्वंयत्तत्सत्तदसौस्थितइत्यंतेन पाद्मेमाघमाहात्म्येपि भूतयोगजचैतन्यंचार्वाकास्त्वा
मुपासते ॥ सौगतास्तुवितर्कैस्त्वांबुद्धिंबोधलक्षणम् ॥ शरीरपरिणामंत्वांमन्यंतेजिनदेवताः ॥ ध्यायंतिपुरुषंसांख्यास्त्वामेवप्रकृतेःपरम् ॥ जन्मादिरहितंपूर्णंसच्चिदानंदलक्षणम् ॥ त्वा
मौपनिषदाब्रह्मचिंतयंत्यनिशंविभो इत्यादि तस्माद्योयमुक्तोयोगयज्ञःसएवसर्वतंत्रसिद्धांतइतिसर्वरमणीयम् ॥समाप्ताब्रह्मविद्या॥ अतःपरंधर्मचर्चाभविष्यति ॥ परैरदर्शितःपंथाःपौर्वा
पर्यबलान्मया ॥ यथाकथंचिदुन्नीतःपंडिताःशोधयंतुतम् २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ जीवन्मुक्त्यैब्रह्मतत्त्वंचतुर्दशभिरीरितम्
अथद्वादशभिर्धर्मंब्रवीतिक्रममुक्तये ॥ १ ॥ तत्रपंचदशेब्रह्मज्ञानहीनामहत्तमैः ॥ कर्मभिर्ब्रह्मलोकादप्यावर्ततइतीर्यते ॥ २ ॥ श्रुतमिति ब्रह्मयुगंब्रह्मप्राप्तिहेतुत्वात्प्रथमंयुगंकृतंयत्रसर्वधर्म
वः यथाकृतायविजितायाधनेयाःसंयंत्येवमेवैनंसर्वंतदभिसमेतियत्किंचप्रजाःसाधुकुर्वंतीतिकृतायनिदर्शनेनश्रुत्याप्रोक्तः क्षत्रस्यधर्मस्यतदेतत्क्षत्रस्यक्षत्रंयद्धर्मइतिधर्मस्यमुख्यक्षत्रत्वश्र
फलांतर्भावणात् युगंयुज्यतेअनेनतद्युगंस्वर्गादिफलप्रदत्वलक्षणमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि १ एतदेवविशिनष्टिसंक्षेपामिति २

एतादिति एतद्धर्मस्यमाहात्म्यम्यज्ञकर्मभिःयज्ञात्मकमेवकर्मयेषांनतुपास्त्याद्यात्मकंतेयज्ञकर्माणःकर्मठाःतैरर्चितंपूजितंदानधर्मैः उच्चादिविदक्षिणावंतोअस्थुर्येअश्वदाःसहतेसूर्येण। हिरण्यदाअमृतत्वंभजंतेवासोदाःसोमप्रतिरंतआयुरितिश्रुतेर्दानजप्रभावैः प्रजाभिः यस्मिन्जातएतामिष्टिंनिर्वपतिपूतएवसतेजस्व्यन्नादइंद्रियाविपशुमान्भवतिपुत्रकामाद्वाप्याख्याप येरन्नलभंतेहपुत्रानितिजातेष्टिशौनःशेपाख्यायनफलैः प्रजाभिरुपशोभितम ३ तेइति तेब्राह्मणावृत्तसंपन्नाज्ञानसिद्धाःसमाहिताभवंतीतियोजना केते येअंगुष्ठमात्राइत्यल्पप्रमाणत्वे नोत्क्रांत्यादियोग्याः अंगुष्ठमात्रंपुरुषंनिश्चकर्षयमोबलादित्यारण्यकोक्तेःनतुयएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतिप्रसिद्धविद्याफलसर्वात्म्यभाजः तेयज्ञकर्माणःविशिष्टधर्मेणसूर्य रश्मिभिरादत्ताःसूर्यमंडलंभित्त्वाब्रह्मलोकंगताअपीत्यर्थः मोक्षप्राप्तेनमोक्षप्रत्यासन्नेनत्रिविनाययाशास्त्रम् ४ प्रवृत्तेयज्ञादौअप्रवृत्तेशमादौ ब्रह्मपरायणावेदैकशरणाः परायणस्यब्रह्मणः कर्मणिषष्ठी संगम्यईश्वरप्रीतिमुद्दिश्यवेदोक्तकर्मपराइत्यर्थः ५ श्रीवृताः श्रियाऋचःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुत्यावृताःब्रह्मज्ञानेनपरोक्षज्ञानेन ६ पद्मासनायुर वधिब्रह्मलोकेस्थित्वापूर्वस्मिन्कल्पेयेलयंगतास्तेऽग्रिमकल्पेउक्तविशेषणविशिष्टा ब्राह्मणाभवंति ७ व्यतिरिक्तेति तेषांब्राह्मणानांमध्येयोयोगात्मासन्व्यतिरिक्तेंद्रियोदेहेंद्रियासंगे

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतत्तेकथयिष्यामियज्ञकर्मभिरर्चितम् ॥ दानधर्मैश्चविविधैःप्रजाभिरुपशोभितम् ३ तेंगुष्ठमात्रानुनयआदत्ताःसूर्यरश्मिभिः ॥ मोक्षप्राप्तेनविधिनानिराबाधेनकर्मणा ४ प्रवृत्तेचाप्रवृत्तेचनित्यंब्रह्मपरायणाः ॥ परायणस्यसंगम्यब्रह्मणस्तुमहीपते ५ श्रीवृताःपावनाश्चैवब्राह्मणाश्चम हीपते ॥ चरितब्रह्मचर्याश्चब्रह्मज्ञानावबोधिताः ६ पूर्णेयुगसहस्रांतेप्रभावेप्रलयंगताः ॥ ब्राह्मणावित्तसंपन्नाज्ञानसिद्धाःसमाहिताः ७ व्यतिरिक्तेंद्रियोवि ष्णुर्योगात्माब्रह्मसंभवः ॥ दक्षःप्रजापतिर्भूत्वासृजतेविपुलाःप्रजाः ८ अक्षराद्ब्राह्मणाःसौम्याःक्षरात्क्षत्रियबांधवाः ॥ वैश्याविकारतश्चैवशूद्राधूमविकार तः ९ श्वेतलोहितकैर्वर्णैःपीतैर्नीलैश्चब्राह्मणाः ॥ अभिनिर्वर्तितावर्णाश्चिंतयानेनविष्णुना १० ततोवर्णत्वमापन्नाःप्रजालोकेचतुर्विधाः ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रिया वैश्याःशूद्राश्चैवमहीपते ११ एकलिंगाःपृथग्धर्माद्विपदाःपरमाद्भुताः ॥ यातनायाभिसंपन्नागतिज्ञाःसर्वकर्मसु १२ त्रयाणांवर्णजातानांवेदप्रोक्ताःक्रियाः स्मृताः ॥ तेनब्राह्मणयोगेनवैष्णवेनमहीपते १३ प्रज्ञयातेजसायोगात्तस्मात्प्राचेतसःप्रभुः ॥ विष्णुरेवमहायोगीकर्मणामंतरंगतः १४

नस्वप्नेइवांतःप्रज्ञोभूत्वाचतुर्भुजादिलक्षणंविष्णुंआत्मत्वेनाभिमन्यते सोपिभेददर्शीसमष्ट्युपास्तिराहित्यात् ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे। परस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमिति स्मृत्युक्तक्रममुक्त्यनधिकारादस्मिन्कल्पेब्रह्मपुत्रोदक्षोभूत्वाप्रजाःसृजते ८ अक्षरंशुद्धसत्त्वमयत्वान्निष्कामोधर्मः श्वेतःसुधावत् क्षरंसत्वरजोमयत्वादुभयमिश्रोधर्मः रक्तःतदुभय संघतवत् विकारोरजोमयत्वात्सकामोधर्मःपीतोहरिद्रावत् धूमः तमोमयत्वाद्विधर्मःकृष्णः धूमवत् ९ १० ततइतिततोगुणवर्गोपचारात् ११ एकलिंगाः तुल्याकृतयः याव नायकर्मफलभोगायसंपन्नास्तेनतेनवर्णेन १२ येनकारणेनत्रयाणामेववेदप्रोक्ताःक्रियाःस्मृतास्तेनकारणेन वःयुष्माकंत्रयाणांब्राह्मणक्षत्रियविशामेववैष्णवेनयोगेनब्रह्मास्तिविष्णुभक्त्या वेदोस्तीतित्रैवर्णिकत्वंभगवत्कृपैकलभ्यमित्यर्थः१३प्रज्ञयेति तेजसाऐश्वर्येणज्ञानैश्वर्ययोगात् प्राचेतसोदक्षःप्रभुर्विष्णुरेव यस्मात्पूर्वोक्तव्यतिरिक्तषाडिंद्रियत्वादिविशिष्टस्तस्मात् तथाचब हुमनान्निर्मितिमाविवेशेतिश्रुतेः बहुप्रजात्वाद्दक्षःसंसार्येवस्यादितिनशंकनीयमितिभावः कीदृशोदक्षःकर्मणामंतरंगतः अधिकारप्रदकर्मपाशावगुंठितःसृष्टिंकरोतिनतुतस्याज्ञानमस्तीत्य र्थःएवंजीवन्मुक्तानामपिकर्मपाशानुवृत्तिर्दर्शिता १४

प्रकृतांसृष्टिमनुसरति ततइति निर्माणंशिल्पंत्रैवर्णिकसेवाकरणंवातदर्थमेवसंभूताः संस्कारंउपनयनंब्रह्मवेदः १५ १६ असंस्कृतंसंस्काराभावस्तेनहेतुनावेदप्रोक्तेनधर्मेणनोपयुं
जतीतिपूर्वश्लोकगतक्रिययान्वयः १७ ततोन्येब्रह्मणोवेदस्ययोनयः स्थानभूताब्राह्मणाइत्यर्थः १८ दक्षिणाःसमर्थाःभोपुत्राःअहंभवतांमुखाद्धात्र्याः युष्मच्छरीरजनित्र्याः
अंतंसिद्धांतंश्रोतुमिच्छामि अतोमह्यंधात्र्यंतंकथयतेतिभावः यतोहंबलोबलवानस्मिधात्र्याअंतंज्ञातुंसमर्थोस्मितस्माद्भवद्भिरपिमादृशैर्भवितव्यमितिभावः १९ ततइति युष्मत्तोधा
त्र्यंतंश्रुत्वाभवदीयबलाबलतत्त्वंज्ञात्वाबलत्वपक्षेभवतांविपुलंविधास्ये तत्रकुतएतावद्बलमित्यतआह क्षेत्रवैपुल्याद्बलवैपुल्यंअन्यथाल्पमितिमशकमतंगजशरीरेदृष्टं एवंबह्वीःप्रजाःसृज
तोबहुलंममबलमस्ति तस्माद्दाऽयाःस्वरूपंज्ञात्वासृष्टौप्रवर्तितव्यं अन्यथासृष्टिसंगेनदुष्यत्येवेतिभावः २० विपुलायाःमायायाःसारमिच्छतां तेषांदक्षपुत्राणांदेवीधात्रीआत्मनोरूपं
चक्षुषाप्रमाणज्ञानेननदर्शयत् नदर्शितवती अडभावआर्षः नहिमायाप्रमाणेनपरीक्षितुंशक्या तमइवदीपेन अनिरीक्ष्यमाणैवतेषांमायाबाधिताभूदितिभावः २१ आत्मनइतिते
षांप्रजापतिसुतानांकृतयुगेभावेविशुद्धसत्त्वमयेभावेधाऽयवलोकनेजातेसतिमात्राप्रमात्राचेतनेनप्रचोदितासतीधात्रीसर्वभूतानांजनित्रीअभूत् तथाअंडजान्स्वेदजांश्चजानितवतीतिपारि

ततोनिर्माणसंभूताशूद्राःकर्मविवर्जिताः ॥ तस्मान्नार्हंतिसंस्कारंनह्यत्रब्रह्मविद्यते १५ यथाग्नौधूमसंघातोह्यरण्यामथ्यमानया ॥ प्रादुर्भूतोविसर्पन्वैनोप
युंजतिकर्मणि १६ एवंशूद्राविसर्पंतोभुविकात्स्न्येंनजन्मना ॥ नासंस्कृतेनधर्मेणवेदप्रोक्तेनकर्मणा १७ ततोन्येदक्षपुत्राश्चसंभूताब्रह्मयोनयः ॥ बलवंतो
महोत्साहामहावीर्यामहौजसः १८ पित्राप्रोक्तामहात्मानोदक्षिणायज्ञकर्मणा ॥ अंतमिच्छाम्यहंश्रोतुंधात्र्याःपुत्राबलोह्यहम् १९ ततोविधास्येतत्त्वज्ञः
प्रजानांविपुलंबलम् ॥ विपुलत्वाद्धिक्षेत्राणांममापिविपुलाःप्रजाः २० नतेषांदर्शयद्देवीचक्षुषारूपमात्मनः ॥ प्रजापतिसुतानांवैविपुलासारमिच्छताम्
२१ आत्मनोभावनिर्वृत्तेभावेकृतयुगेतदा ॥ जनित्रीसर्वभूतानामंडजानुद्भिजांस्तथा २२ संस्वेदजननीधात्रीचेतिमात्राप्रचोदिता ॥ अणुतांतनुतांवैश्जंतू
नांकर्मभोगिनाम् २३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकविंशोऽध्यायः २१ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ साध्वहंश्रोतुमिच्छामित्रेतायां
ब्राह्मणोत्तम ॥ यज्ज्ञात्वासर्वविद्यानांपरंपश्येयमव्ययम् १

णामेनयोज्यम् २२ सम्यक्स्वेदनंसंस्वेदः तस्यापिघटादिवृत्तेरपिजननीधात्र्येवाभवत् तथाकर्मभोगिनांकर्मफलभोगशीलानांजंतूनांअणुतांसूक्ष्मत्वंतनुतांविस्तृततां तनुविस्तारेऽस्मा
दौणादिकउः अणुनासाहचर्यात् विस्तृततांजनितवतीतिपूर्ववत् कीदृशेकृतयुगभावेआत्मनोभावनिर्वृत्ते आत्मनःप्रतिचयाभावःस्वभावःतेनानिर्वृतेनिष्पन्ने त्रिदुपास्वभावसिद्धएवकृ
तयुगधर्मइत्यर्थः यथोक्तंविष्णुधर्मोत्तरे ज्ञानंवैराग्यमैश्वर्यंधर्मश्चमनुजेश्वर आत्मनोब्रह्मभूतस्यनित्यमेवचतुष्टयमिति तस्मात्सर्वेषामुत्कृष्टज्ञानकर्मणामवश्यंभाविनीमुक्तिर्नत्ववरोहसंभा
वनापि ॥ २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामेकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ सान्निवृत्तेःप्रवृत्त्याख्याधर्मस्यफलमीरितम् ॥ प्रवृत्तिमात्रनिष्ठाना
षोडशेस्थितिरीर्यते ॥ १ ॥ साध्वहमिति पूर्वंप्रवृत्तेचनिवृत्तेचनित्यंब्रह्मपरायणीमत्युक्तलक्षणस्यधर्मस्यफलंश्रुतं इदानींत्रेतायांकेवलप्रवृत्त्यात्मकेयज्ञादिरूपेधर्मेयत्साधुसमी
चीनंतदेवाहंश्रोतुमिच्छामिच्छामि यत्साधुनाआचरितेनविद्यानांसांख्ययोगादीनांपरंतात्पर्यप्रतिपाद्यं अव्ययंब्रह्मपश्येयंविविदिषाव्युत्पत्तिद्वारेत्यर्थः १

अस्योत्तरंप्रकृतिसरूपार्थवादमुखेनैवाह दक्षस्त्विति दक्षःदेहार्धयोगविधिनास्त्रीभावंआलंब्येतितृतीयेनान्वयः सइममेवात्मानंद्वेधापातयत्ततःपतिश्चपत्नीचाभवतांतस्मादिदमर्धबृगलमिवस्वइतिश्रुतेः कीदृशं स्त्रीभावंयोगेश्वरस्यदक्षस्येवात्मानंआत्मभूतम् ॥ २ ॥ ३ ॥ कन्याःजनयत् अजनयत्अडभावआर्षः ॥४ ॥ दक्षइति स्त्रीरूपंअपहायपुरुषरूपेणस्थितइतिशेषः ॥ ५ ॥ ब्राह्मदेयेनब्राह्मणानांदातुंयोग्येनविधिनाअलंकृत्यकन्यामुदकपूर्वांदद्यादेषब्राह्मोविवाहइतिस्मृत्युक्तेनब्राह्मेणविधिनेत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ब्रह्मक्षेत्रंप्रयागंअध्यात्मिकम् ॥ ८ ॥ तप्यमानइति एतावतात्रेताधर्मस्वरूपंदारसंग्रहमपत्योत्पादनमपत्यसंविभागोवनंप्रतिगमनंचकेवलंप्रवृत्तिधर्मैरतस्यकर्तव्यमितिदक्षाख्यायिकामुखेनदर्शितमितितात्पर्यंदर्शितम् ॥ ९ ॥ मृगास्तुतस्यतपसेत्यनुपज्यते मोदंतिमोदंते अहिंसाप्रधानत्वात्तपसइतिभावः ब्राह्मणास्तुतस्यतपसःफलंअहिंसाप्रतिष्ठायांतत्सन्निधौ वैरत्यागइतियोगशास्त्रोक्तंदृष्ट्वामोदंतेदीक्षिताःइत्यादीनिब्राह्मणानांविशेषणानि ॥ १० ॥ संग्रामःयोगेनचित्तजयः तस्यकालेशरीरादीनांपातः यथेष्टंप्रविलापनपरिग्रहसमर्थः अतएवसर्वज्ञत्वात् कर्मणांसि

वैशंपायनउवाच ॥ दक्षस्तुपुनरालंब्यस्त्रीभावंपुरुषोत्तमः ॥ योगाद्योगेश्वरात्मानंविषण्णोगिरिमूर्द्धनि २ सुजानुःपीनजघनासुभ्रूःपद्मनिभानना ॥ रक्तांतनयनाकांतासर्वभूतमनोरमा ३ दक्षःप्राचेतसस्तस्यांकन्यायांजनयत्प्रभुः ॥ देहार्धयोगविधिनाकन्याःपद्मनिभाननाः ४ दक्षःपुरुषरूपेणस्त्रीरूपमपहाय वै ॥ दर्शनेसर्वभूतानांकांतःकांततरोभवत् ५ ताःकन्याःप्रददौदक्षःस्वयंप्राचेतसःप्रभुः ॥ ब्रह्मदेयेनविधिनाब्रह्मप्राप्तेनभारत ६ प्रददौदशधर्मायकश्यपाय त्रयोदश ॥ सप्तविंशतिसोमायपत्नीहेतोःसमाहितः ७ दक्षोदत्त्वाथताःकन्याब्रह्मक्षेत्रंप्रपद्यच ॥ ब्रह्मणाध्युषितंपुण्यंसमाहितमनामुनिः ८ तप्यमानोमृगैःसार्द्धंचचारवसुधांनृप ॥ तृणमूलफलैर्वृद्धोवृद्धश्चतपसासकृत् ९ मृगास्तुतस्यमोदंतिफलंमोदंतिब्राह्मणाः ॥ दीक्षिताःपुण्यकर्माणस्तपसादग्धकिल्बिषाः १० संग्रामकालेकालज्ञःशरीरादिपातिर्मुनिः ॥ कर्मयज्ञकृतांतत्रसिद्धिंपश्यतिलक्षणाम् ११ दानमानप्रवीराश्चनिरुद्धेगानिरामिषाः ॥ मृगैःसहजरांयांति सपत्नीकाःसुपुत्रिणः १२ ब्राह्मणाःस्तोत्रसंसिद्धाजनित्रेप्रथमेपदे ॥ ब्रह्मणाध्युषितत्वाच्चब्रह्मक्षेत्रमिहोच्यते १३ यतिभिःकर्मभिर्मुक्तैर्जितक्रोधैर्जितेंद्रियैः ॥ चरद्भिर्वसुधांविप्रैरकिंचनपथैषिभिः १४ याप्रजापूर्वमारूढामानसीब्रह्मचारिणी ॥ सैवेषाव्यक्तिमापन्नास्वभावदुरतिक्रमा १५

द्धिफलप्राप्तिस्वर्गनरकादिगत्यागतिरूपांपश्यतिलक्ष्यतेसालक्षणातांपरिमेयामित्यर्थः ॥ ११ ॥ एवंदक्षाख्यायिकयापत्नीमपास्यवनंप्रतिगच्छेदित्युक्तासपत्नीकस्यापितदाह पुराकल्पसरूपार्थवादमुखेन दानेति ॥ १२ ॥ स्तोत्रंवेदाध्ययनं यस्मैनूनमभिद्यवेवाचाविरूपनित्यया कृष्णेचोदस्वसुष्टुतिमिंत्रवर्णात् तेनसंसिद्धाः शुद्धसत्त्वाः जनित्रंप्रथमंपदंब्रह्मतस्मिन्विषयेब्रह्मणाप्रणवेनइह अस्मिन्नेवजीवदेहेअध्युषिताअधिवासनिष्ठांप्रापितास्तेनायंदेहोब्रह्मक्षेत्रमित्युच्यते वेदब्रह्मोपलब्धिस्थानत्वात् ॥ १३ ॥ यतिभिरुच्यतेइतिसंबंधः ॥ १४ ॥ एवंसपत्नीकानामपिवनस्थानांयोगजासिद्धिरस्तीत्युक्त्वायोगफलमाह याप्रजेति सर्वैसर्वात्मकत्वात्हार्दाकाशाख्यंब्रह्मतदारूढामनसिमनोमात्रकल्पिताब्रह्मचारिणिब्रह्मरूपेणैवगम्यमानासमाधिकालेदृष्टा सैवएषालोकदृश्याबहिष्ठास्वभावेनसंस्कारेणप्रारब्धबलेनदुरतिक्रमाअतिक्रमितुमशक्यासमाधौब्रह्मभावंगतस्यापिप्रारब्धकर्मवशात्पुनःसंसारभाविनमवश्यंभावीत्यर्थः ॥ १५ ॥

अव्यक्तेति स्वभावादेवसमाधावव्यक्तंरूपमापन्नामजाभवतिव्युत्थाने तत्रहेतुः कालधर्मा व्युत्थानसमाधिकालभेदलक्षणाद्धर्मात्मजाव्यक्ताव्यक्तरूपाभवति ॥ १६ ॥ एषागतिःप्राणिमात्रसाधारणेत्याह स्थावरेति यतः स्थावराणामपियोगज्ञत्वंसंभवतितस्मात्तदर्थंयतितव्यमितिभावः ॥ १७ ॥ एवंप्रसंगादपत्नीकसपत्नीकयोगाधिकारमुक्त्वाप्रकृतांसृष्टिमनुसरति एताश्चेत्यादिभिः सार्द्धषड्भिः कश्यपेननिमित्तेन अव्ययेनस्वभावेन कालःधर्मोयस्ययेन ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ धातायथापूर्वमकल्पयदिति श्रुतेःपूर्वोक्तमपिसर्वंसर्वेषुकल्पेषुसमाननामरूपाधिकारमेवमतिपत्तव्यमित्याहतेषांरूपैरिति , मुनयइतिसृज्यमात्रोपलक्षणम् धर्मक्षेत्रेधर्मप्रसवभूमौभारतेवर्षे ॥ २४ ॥ क्षेत्रज्ञाः आत्मनिष्ठास्तुमानसेमनःकल्पितेबाह्यआभ्यंतरेवापूर्वोक्तदिशाऽऽविर्भवंति यत्रेतिमानसेइत्यस्यविशेषणम् गृहस्थादीनामप्युक्तविधयोगधर्मानुष्ठायिनांमुक्तिरस्तीत्याहत्रिभिःयेचेति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ शिलंकणिशादानंउंछःकणशआदानं दिविचराः हार्दाकाशचराः चरितव्रताःयस्माद्भवंतितस्माद्व्रतचर्यैवमुख्यानाश्रमविशेषोमोक्षहेतुरितिभावः अतएवयाज्ञ

अव्यक्ताव्यक्तमापन्नास्वभावाद्दुरतिक्रमा ॥ व्यक्ताव्यक्तगतिश्चैषाकालधर्मान्महीपते १६ स्थावराजंगमाश्चैवस्थूलसूक्ष्माश्चभारत ॥ कालयोगेनकालज्ञाभवंतिनभवंतिच १७ एताश्चैताःप्रजाःसर्वादक्षकन्यासुजज्ञिरे ॥ कश्यपेनाव्ययेनेहसंयुक्ताःकालधर्मणा १८ आदित्यावसवोरुद्राविश्वेचसमरुद्गणाः ॥ नागाश्चानेकशिरसःसाध्यावैपन्नगास्तथा १९ गंधर्वाःकिन्नरायक्षाःसुपर्णाश्चतथापरे ॥ गरुत्मान्सहयक्षैश्चकिन्नराश्चसुवाससः २० गावःपशुगणैःसार्द्धंनराश्चवसुधाधिप ॥ चराचराश्चवसुधाधर्तारश्चधराधराः २१ गजाःसिंहाश्चव्याघ्राश्चहयाःपक्षधरास्तथा ॥ खड्गाविषाणिनश्चैवत्र्यपभाश्चमृगास्तथा २२ चतुर्विषाणानागेंद्राःपद्माभावर्णतःशुभाः ॥ सर्वलक्षणसंपन्नाःप्राणिनःकामरूपिणः २३ तेषांरूपैस्तथागात्रैस्तैःशीलैस्तैःपराक्रमैः ॥ मुनयःपुनरुद्भूताधर्मक्षेत्रेसनातने २४ क्षेत्रज्ञामानसेलोकेधर्मिणोवेदगोचराः ॥ यत्रोद्भूताःसुराःसर्वेदिविलोकेप्रतिष्ठिताः २५ येचान्येतपसामिद्धागृहस्थामनुजाधिप ॥ ब्रह्मचर्येणसंसिद्धाःपरिचर्यांगतागुरोः २६ येचयोगगतिंप्राप्ताःसिद्धिहेतोर्महीपते ॥ क्लेशाधिकैःकर्मजन्यैर्वृत्तिंलप्स्यंतिवैद्विजाः २७ शिलोंच्छवृत्तयःख्याताःसपत्नीकादृढव्रताः ॥ सर्वेत्वेतेदिविचराभवंतिचरितव्रताः २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ पितामहंपुरस्कृत्यमेरुपृष्ठेसमाहिताः ॥ जटाजिनधराविप्रास्त्यक्तक्रोधाजितेंद्रियाः १

वल्क्ययोगृहस्थस्यापिमोक्षमाह न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोतिथिप्रियः ॥ श्राद्धकृत्सत्यवादीचगृहस्थोपिविमुच्यतइति ॥ २८ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ ॥ द्युचर्याव्रतचर्योत्येत्यूचेरुग्रदशंव्रतम् ॥ प्राणयज्ञंहविर्यज्ञसंज्ञंचित्तजयावहम् ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेसर्वेत्वेतेदिविचराभवंतिव्रतचारिणइत्युक्तंतत्रमनोजयाख्यंव्रतंएकादशेप्रोक्तमेवोत्तमाधिकारिणांमध्यमाधमानांतुचित्तजयायात्मविविदिषोत्पादनायचतृतीयाध्यायेसूचितंव्रतद्वयंप्राणराधाख्यंहविर्यज्ञाख्यंचतदिहद्वयमभिधीयते तयोराद्यमपियज्ञरूपकेणैवविवक्षन्वैशंपायनउवाच पितामहंपुरस्कृत्येत्यादि श्लोकत्रयोक्तविशेषणाः व्रतहितेरताः दिविब्रह्मणिचराः संचारिणोभवंतीतिपूर्वेणान्वयः अत्रयोगचिंतामणौसांख्ययोगे चक्रमध्येस्थितानाड्यस्तिस्रस्तिस्रोत्रदेवताः ॥ इडाचवैष्णवीनाडीपिंगलाब्रह्मदेवता ॥ ऐश्वरीसासुषुम्णास्यान्मेरुमध्येव्यवस्थिता ॥

नाडीमध्यगताथ्यंथित्रययुक्तात्रिवेणिका ॥ उत्तरेवहतेगंगायमुनादाक्षिणेस्मृता ॥ सरस्वतीपश्चिमायामासांसंगःसदांतरइत्युक्तेमेरुर्नासिकातस्याःपृष्ठंभ्रूप्राणमध्यं तस्मिन्समाहिताः म माधिंगताः किंकृत्वापितामहंकार्यस्यपिताकारणंतस्यपिताशुद्धंब्रह्मतत्पुरस्कृत्यतत्प्राप्तिमादृत्य ॥ १ ॥ पर्वतेति पर्वतांतरसंसिद्धेपर्वतानांपर्ववतामस्थ्नांनासावंशकपालास्थ्नोरंतरे संसिद्धंनित्यसिद्धंतन्नाशेप्यविनाशिहार्द्दाकाशंप्रकृत्यनवधेनास्यहम्यतेइतिश्रुतेर्देहनाशेपिआत्मोपलब्धिचक्राणा म नाशावगमात् बहुपादपसंकुले बहुपादोनानायोगिगमनसाधनधर्मा धर्मवानहंकारः तंपातीतितदुपाधिःप्राणोवायुस्तेनसंकुले धातुसंरंजितशिलेधातवोवातपित्तकफाः मनःशिलादिधातुसरूपानाडीमार्गावा तैःसंकुलाशिलाइवशिलाआस्थिरूपायस्मिन् समेसदस्यब्रह्मणउपलब्धिस्थानेतृणंवहिष्ठत्वाज्वरारोगादिदुःखकंटकाः अंतस्थत्वाच्छोकादिदुःखंदेहद्वयधर्मरहितमित्यर्थः २ त्रयाणामिति त्रयोयेब्रह्मवेदयंतितेषांत्रयाणांब्रह्मवेदानांइडापिंगलासुषुम्णारूपाणांजीवोपाधिभूतप्राणमार्गाणांसंबंधिनः पंचस्वराःस्वर्यतेगम्यतेब्रह्मयैस्तेस्वराः प्राणस्यवृत्तिभेदाः प्राणापानसमानव्यानोदानास्तैर्विराजितेपंचानामपिवायूनामेकीभावःस्थानेइत्यर्थःमंत्रयज्ञपरानित्यंमंत्राःप्राणादीनांतुरेफादिप्रभृतीनिबीजानितेषांयज्ञोजपः तत्पराः नित्यंव्रतेवाशुजयेहिते आनंदरूपेआत्मनिचरताःअत्रपंचानामपिप्राणादीनां स्थानवर्णबीजांतानिनकुलीशयोगपारायणेप्रोक्तानिवर्त्ततइतिउक्तानिविशेषणानिमेरुपृष्ठेयुज्यंते तानिच प्राणोप्राणाग्रहृन्नाभिपादांगुष्ठांतसंस्थितः नीलःसोंकाररेफादिबीजेनविनियोजितः १ कृष्णोऽपानःकृकाटिस्थःपृष्ठपृष्ठांतपार्ष्णिगः सतारकसकारांतबीजेनविनियोजितः २ शक्रचापनिभोव्यानस्त्वगिंद्रियनिकेतनः तारकोपेतपांतश्चबीजतेजोविराजितः३ मूर्धस्थोमध्यता

पर्वतांतरसंसिद्धेबहुपादपसंवृते ॥ धातुसंरंजितशिलेसमेनिस्तृणकंटके २ त्रयाणांब्रह्मवेदानांपंचस्वरविराजिते ॥ मंत्रयज्ञपरानित्यंनित्यंव्रतहतेरता ३ एकएवाग्निमाधायसर्वेब्राह्मणपुंगवाः ॥ विभिदुर्मंत्रविषयैःसुसमाहितमानसाः ४ त्रिधाप्रणीतोज्ज्वलनोमुनिभिर्वेदपारगैः ॥ अतस्तेतत्त्वपन्नायदेकस्त्रिविधःकृतः ५ एकएवमहानाग्निर्हविपासंप्रवर्तते ॥ स्वधाकारेणमंत्रज्ञमंत्राणांकार्यसिद्धये ६

त्वग्रकंठहृद्यनलाश्रयःउदानोह्यरुणच्छायस्तारकाक्रांतयांतयुक् ४ श्वेतःसमानोहृन्नाभिसर्वसंधिनिकेतनः । प्रणवाक्रांतलांतेनबीजेनात्यंतमुज्ज्वलइति ५ तत्रायंनिकृष्टोर्थःमेरुपृष्ठाख्यभ्रूप्राणमध्योपलक्षितेब्रह्मणिसर्वकारणेनित्यसिद्धेजीवोपाधिनानेकवर्णबीजवतानानावर्णनाडीत्रयसंचारिणायुतेबाह्याभ्यंतरदुःखशून्येक्रोधादिजयिनोनिर्ममाः प्राणजयद्वाराचित्तवृत्तिमेकाग्रांकुर्वंतिनिरोधाभ्यासेननिर्विशेषंब्रह्मप्रतिपन्नामिति ३ एकमेवप्राणाग्निंआधायआलंब्यमंत्रविषयैः मंत्राः उदाहृताःरेफादिमुख्याः तेषांप्रतिशाद्यात्रिषयाः प्राणनाद्याः प्रवृत्तिविशेषाः तैरुपाधिभिर्विभिदुःपंचधाप्राणापानादिप्रकारेणविभिन्नंचक्रुः यथोक्तंतत्रैव कौष्ठ्योवायुःप्राणनादिकर्मभेदाद्यथाक्रमम् प्राणोपानसमानादिनामातरमुपागतइति-४ त्रिधेतिज्वलनःप्राणाग्निःत्रिधापूरककुंभकरेचकरूपेणप्रणीतोनाडीमार्गैःसंचारितःअतःप्रणयनात्तेतत्वंप्राप्ताः पूरकाद्यभ्यासेनैवआत्मतत्त्वंअधिगम्यंतइतिभावः ५ एकएवेति एकएवप्राणाग्निःप्राणायामाभ्यासिनःहविषा आदेयानिचवक्ष्यामिक्षिप्रंयोगस्यसिद्धये । क्षीरंघृतंचमिष्टान्नंमिताहारश्चशस्यतइतिदत्तात्रेयोदितेनसम्यङ्निषेवितेनमहान्भूत्वासम्यक्युयोगिनोविक्षेपमकुर्वन्प्रवर्ततेआरोहावरोहमार्गयोर्यथेष्टंसंचरति अयमर्थः नासिकांतोवहिरंतश्चद्वादशद्वादशांगुलमानेनप्रमाणःसंचरन्तूलपिंडवत्घनीभूतःकुंभकाभ्यासेनतूलपिंडमिवशिथिलावयवसंयोगंकुर्यात् ततश्चबहिरंतश्चषट्त्रिंशत्षट्त्रिंशदंगुलमानेनपरमाप्राणस्यगतिर्भवति सतदासूक्ष्मोपिपुरोडाशवन्मथितोमहानित्युच्यते एवंभूतस्यप्राणाग्नेः पार्ष्णिभागेनसंपीड्ययोनिमाकुंचयेदृढं अपानमूर्ध्वमाकृष्यमूलबंधोयमुच्यतइत्यादिनाहठोक्तप्रकारेणवायोरारोहःप्रसिद्धः मुखेमध्येप्राणमात्रिश्येतिशाब्रप्रसिद्धएव अवरोहोपियोगिनायाज्ञवल्क्येनोक्तः संपूर्यकुंभवद्वायुमंगुष्ठान्मूर्ध्निगच्यतः मूराय

स्यनिलंबुद्ध्याप्राणायामःप्रचोदितः ॥ व्योमरंध्रात्समाकृष्यललाटेधारयेत्पुनः ॥ ललाटाद्वायुमाकृष्यभ्रुवोर्मध्येनिरोधयेत् ॥ नेत्रात्प्राणंसमाकृष्यनासामूलेनिरोधयेत् ॥ नासामूलात्तु जिह्वायामूलेप्राणंनिरोधयेत् ॥ कंठकूपात्तुहृन्मध्येहृन्मध्यान्नाभिमध्यमे ॥ नाभिमध्यात्पुनर्मेढ्रेमेढ्राद्वह्न्यालयेततः ॥ देहमध्याद्गुदेगार्गिगुदाद्वैऊरुमूलके ॥ ऊरुमूलात्तयोर्मध्येतस्माज्जान्वोर्निरोधयेत् ॥ बस्तिमूलेततस्तस्माज्जंघयोर्मध्यमेतथा ॥ जंघांततःसमाकृष्यवायुंगुल्फेनिरोधयेत् ॥ स्थानात्स्थानेसमाकृष्ययस्त्वेवंधारयेद्धिया ॥ सर्वपापविशुद्धात्माजीवेदाचंद्रतारकं ॥ एतत्तुयोगसिद्ध्यर्थमगस्त्येनापिकीर्तितमिति ॥ स्वधेतिस्वस्मिन्शरीरेधानंनिधानंदेहेवायोर्धारणेतियावत् तस्याःकारणेनकारणेन हेमंत्रज्ञराजन् मंत्राणांपूर्वोक्तानांरेफादिप्रभृतीनांप्रकाशत्वेनसंबंधिकार्यंतत्तद्भूतजयःतात्सिद्ध्येभिःसंप्रवर्त्ततइत्यर्थः तत्रधारणासिद्ध्यर्थश्चोक्तायोगिनायाज्ञवल्क्येन यमादिगुणयुक्तस्यमनसःस्थितिरात्मनि ॥ धारणेत्युच्यतेसद्भिःशास्त्रतात्पर्यवेदिभिरित्यादिना व्योमांशेमारुतांशेचधारणांकुर्वतःशुभां ॥ त्रिदोषजनितारोगाविनश्यंतिनसंशयइत्यंतेनग्रंथेनदर्शिताःतत्रपादादिजान्वंतंजान्वादिहृदयांतंततोभ्रूमध्यांतंततोमूर्द्धांतंचक्रमेणभूम्यंबुतेजोवाय्वाकाशस्थानानिब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवाधिष्ठितानि लवरयहबीजयुतानि तेषुतेषुपंचपंचघटिकापर्यंतंमनोधारयंस्तत्तद्भूतजयोभवति तथापरमात्मन्येवप्रणवेनादातेधारणामुख्या तथातेजोवत्रेषुधारणांकुर्वतःक्रमात्वातपित्तश्लेष्मजारोगानश्यंतीतिज्ञेयं विस्तरभयात्तुनप्रपंचितम् ६ एवंत्रिधाप्रणीतइत्यादिनापूरककुंभकरेचकाभ्यासेनविपुलीकृतोहविष्याशनाभ्यासमहिम्नावशीकृतोयत्रकुत्रापिद्धारितःप्राणाग्निस्तत्तद्धारणाफलंप्रसूतेइत्युक्तं तत्रप्रणवेनपरात्मन्येवधारितस्यप्राणस्यफलमुच्यते स्वयमिति दक्षतेसर्व

स्वयंचदक्षःसंप्राप्तोभगवान्भूतसत्कृतः ॥ ब्रह्माब्राह्मणनिर्माताःसर्वभूतपितामहः ७ दंडीचर्मीशरीखड्गीशिखीपद्मनिभाननः ॥ अभवन्न्यस्तसंतापोजितक्रोधोजितेंद्रियः ८ जयतेपुष्करेब्रह्मामेधयासहसंगतः ॥ इंद्रप्रोक्तानिसामानिगयंतेब्रह्मवादिभिः ९ घृतंक्षीरंयवाव्रीहिःसर्वंपरमकंहविः ॥ वेदप्रोक्तंमखेन्यस्तंकल्पितंब्रह्मणःपदे १०

स्मिन्कार्येसंनह्यतीतिदक्षःसूत्रात्मातद्रूपेणसंप्राप्तोभवतिभगवान्त्सर्वैश्वर्यसंपन्नः भूतंनित्यसिद्धंचतत्सच्चकारणंतेनकृतःनिर्मितः आत्मानमरणिंकृत्वाप्रणवंचोत्तरारणिम् ॥ ध्याननिर्मथनाभ्यासात्पाशंदहतिपंडितइतिस्मृतेः प्रणवेनात्मनिचेतोयुंजतः प्रथमंउकारार्थभूतसूत्रात्मसाक्षात्कारोभवतीत्यर्थः सएवंभूतोदक्षोमुख्योब्राह्मणइतिब्रह्मा ब्राह्मणस्यचतुर्मुखस्यानिर्माता अतएवसर्वेषांभूतानामस्मदादीनांपितामहः ७ कोयंदक्षइत्याशंक्ययःपूरकादिनाराधितःप्राणाग्निःसएवायमित्याह दंडीति योयंपूर्वंपूरककालेनासिकानालिकयापूर्यमाणस्वाहंडाकारमिवप्राप्तइतिदंडीजातः सएवकुंभकावस्थायांचर्मवद्वितइतिचर्मीविरूपेणसंवृतः सएवपुनःरेचकावस्थायांदंडरूपात्सूक्ष्मरूपेणशरकांडाकारत्वंपूर्ववत्प्राप्तः सएवसएषखड्गवत्तीक्ष्णधारः संसारवृक्षच्छेदनसमर्थः शिखीप्राणाग्निः पद्मनिभाननइत्यनेनदक्षरूपेणप्रसन्नइतिलक्ष्यते अभवत्प्रसन्नभावेनन्यस्तसंतापोजितक्रोधोजितेंद्रियश्चस्वभावतोभवत् तत्रस्वाभाविकंवैराग्याद्यानिमूर्तंनहठाकृष्टमित्यर्थः यथोक्तंवृद्धैः उत्पन्नात्मप्रबोधस्यह्यद्वेष्टृत्वादयोगुणाः ॥ भवंत्ययत्नतःसिद्धानतुसाधकरूपिणइति ८ यजतइति ब्रह्मादक्षःपुष्करेआत्मतीर्थेमेधयाशास्त्राचार्योपदेशप्राप्तयाधीवृत्त्यासहसंगतोयजतेतन्निष्ठोभवति यस्यामवस्थायांइंद्रआत्मदर्शितेमप्रोक्तानिसामानिअहमन्नमहमन्नइत्यादीनितैत्तिरीयप्रसिद्धानि इदमदर्शमितितस्मादिंद्रोनामेदंद्रोहवैनामतमिदंसंतमिंद्रइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवाइत्यैतरेयकेचइंद्रशब्दस्यआत्मदर्शिनिप्रवृत्तिनिमित्तंदर्शितम् ९ सुसमाहितोयोगीपूर्वसंस्कारात्समाधेरप्रच्युतस्तत्रयज्ञमेवकल्पितवानित्याह घृतमिति मखेब्राह्ययज्ञेन्यस्तंदेवतोद्देशेनत्यक्तम् परमकंअभौतिकत्वाच्छ्रेष्ठं कल्पितंमनसैवनकर्मतः ब्रह्मणःसूत्रात्मनःपदेस्थाने समाध्यवस्थायामित्यर्थः १०

निर्मथ्येति अग्नेःपरमेश्वरस्यतिरोधानस्थानभूतारणिरिवारणिरविद्यातांनिर्मथ्यविनाश्यशमीगर्भसमुत्थितम् शंसुखंईयतेगम्यतेनेनेतिशमीदेहः शमीवृक्षतुल्योवातस्यगर्भेसम्यगुत्थितम् आविर्भूतंप्रथमंकारणंब्रह्मरूपमन्यमकल्पितमग्निंअंतर्यामिणंप्रवर्त्तयत्प्रकर्षेणवर्तयत् अडभावआर्षः शरीरेनित्याविर्भूतमपिदेहाद्यभिमानवशात्तिरोहितैश्वर्यंसंतंदेहाभिमानत्यागात् स्वेनेश्वरेणरूपेणाविर्भूवेत्यर्थः ब्रह्माब्रह्मवित्तस्मिन्सूत्रात्मनि ॥ ११ ॥ ननुयथासोमयागेअरण्यामग्निमंथनंक्रियतेयथावाचातुर्मास्येषुतद्वदिहापितावत्कालपनिकएवायंनिर्मथ्योग्निरस्तु किंसूत्रादन्यस्यकारणाग्नेः कल्पनेनेत्याशंक्याह नह्यल्पमिति यथायज्ञकर्मणिवाह्येअग्निर्निर्मथ्यहोम्यत्वेनविहितः अमृताहुतिरग्न्याहुतिःसैषास्वर्ग्याहुतिर्यदग्न्याहुतिरिति प्रीतिपूर्वकंमानसेयज्ञेतथात्र अग्न्याख्यंअल्पंवाह्यंद्रव्यंविहितंनहियोगिनाइत्थंयज्ञश्चिंतनीयइतिविधिरस्तिकिंतुयज्ञियसंस्कारदार्ढ्याद्योगेपितादृशाःसंकल्पाभवंति अतएवश्रुतिः सयदिपितृलोककामोभवति संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीति .चिरपरिचितानांपित्रादीनामेवयोगेनसंप्रज्ञातावस्थायामुत्थानमाह परिपक्वयोगिविषयंतुअदृष्टाश्रुतवस्तुदर्शनं समाधावतिप्राकृतकर्मणोप्यनधिकारादन्योग्निरत्रप्रकृतसूत्रादांतरईश्वरएवग्राह्यःयत्अल्पंद्रव्यंउतआज्यपयःप्रभृतिअग्नौत्यागपूर्वकंप्रक्षिप्तंतद्विकारभूतंस्वर्गेदिव्यदेहादितस्यबलंअत्रविभागैर्यथोच्चनीचस्थानंप्रवर्त्तयेन्नत्विहतथेत्यर्थः अल्पद्रव्यसाध्येषुहियज्ञेषुवित्तव्ययस्वरूपश्रद्धातारतम्येनफलतारतम्यमस्ति आत्मयज्ञेतुनायंविभागःसर्वेषांकैवल्यरूपस्यफलस्यैकरूपत्वादितिभावः ॥ १२ ॥ तर्हिकिमर्थंसंप्रज्ञातंहविरादिकल्पनमुक्तमतआहफलानीति वितते ऽध्वरेयोगयज्ञेहवींषियानिविहितानितैर्हविर्भिः फलानिचप्रयुक्तानिभवंति

निर्मथ्यारणिमाग्नेयींशमीगर्भसमुत्थिताम् ॥ सब्रह्मप्रथमंतस्मिन्नाग्निमन्यंप्रवर्त्तयत् ११ नह्यल्पंविहितंद्रव्यंयथाग्नेर्यज्ञकर्मणि ॥ प्रवर्तयेद्विभागैर्वाहुतद्रव्यमयंबलम् १२ फलानितैःप्रयुक्तानिहवींषिविततेध्वरे ॥ प्रयुंजंतेप्रयोगज्ञामुनयोब्रह्मवादिनः १३ षण्मासांश्चतुरोवेदान्त्संबभाषेबृहस्पतिः ॥ ब्रह्मणाविततेयज्ञेपरयाब्रह्मसंपदा १४ शिक्षाक्षरसमेतायामधुरायाःसमंततः ॥ सानुस्वरितरामायाःसरस्वत्याःप्रभाषते १५ तेनब्राह्मणशब्देनब्रह्मप्रोक्तेनभारत ॥ विभातिसमखोव्यक्तंब्रह्मलोकइवापरः १६ मखोब्रह्ममुखोत्तीर्णोब्रह्मशब्दैरनामयैः ॥ प्रयोगैःसंप्रयुक्तस्यजल्पन्निवविवर्द्धते १७

तंयथायथोपासतेतथातथाप्रेत्यभवतीतिश्रुतेः यादृग्गुणविशिष्टमात्मानंचिंतयतितादृक्फलभागीब्रह्मलोकेभवतियेतुब्रह्मवादिनंअत्रैवब्रह्मसाक्षात्कारवंतस्तेषांतानिफलानिआणिमाद्यैश्वर्याणिअत्रैवनिग्रहानुग्रहप्रयोगज्ञाः प्रयुंजंतेप्रकाशयंति तथाचकाम्यमेवहविरादिकल्पनंनतात्त्विकमितिभावः ॥ १३ ॥ योगफलमेवभंग्यंतरेणाह षण्मासानिति बृहस्पतिः देवाचार्यःपरयाब्रह्मसंपदा एषास्यपरमासंपदितिश्रुतेः निर्विशेषावस्थयाब्रह्मसंबंधिनियज्ञेयोगेविततेसतिषण्मासान् अत्यंतसंयोगेद्वितीया मासषट्कंआदरनैरंतर्यदीर्घकालैःसम्यगभ्यस्तेसतिचतुरोवेदानबभाषेचतुर्भिर्वेदैःसहसंवादंकृतवान् वेदान्लब्धवानित्यर्थः षण्मासादेवयोगसिद्धिर्भवतीतिभावः तथाचमैत्रायणीयश्रुतिः षड्भिर्मासैस्तुयुक्तस्यनित्ययुक्तस्यदेहिनः ॥ आनंदःपरमोगुह्यःसम्यग्योगःप्रवर्त्ततइति ॥ १४ ॥ सलब्धवेदोबृहस्पतिर्वेदसंप्रदायंशिष्येषुप्रवर्तितवानित्याहशिक्षेतिसः सरस्वत्याःकर्मणिषष्ठी सरस्वतींप्रभाषतेसर्वेभ्योवेदमध्यापयतीत्यर्थः सानुशिक्षरंवेदशिरउपनिषदितियावत्स्वरितंस्वर्गातिः तत्साधनंकर्मताभ्यांरामाभिरामातस्याः ब्रह्मकर्मकांडाभ्यांरमणीयेत्यर्थः ॥ १५ ॥ तेनवेदोपदेशेनब्राह्मणानिकर्मचोदनवाक्यानितैःशिक्षतेइतिब्राह्मणःशब्दःतेनप्रवृत्तिप्रधानेनेत्यर्थः ब्रह्मप्रोक्तेनवेदोदितेन मार्गेणविरच्यमानःसमखःयाज्ञिकप्रसिद्धोयज्ञःब्रह्मलोकइवआध्यात्मिकयोगयज्ञइवाविभाति ॥ १६ ॥ मखमेवस्तौति पदंविष्णुरजोब्रह्मेत्यतःप्राक्तनेनसंदर्भेण मखइति ब्रह्मशब्दैर्वेदशब्दैःअनामयैःअप्रामाण्यशंकाशून्यैः प्रयोगैः यथाश्रुतंविनियुक्तैः मंत्रैः संप्रयुक्तस्यसादरस्ययजमानस्यमखोजल्पन्निवविवर्द्धते ॥ १७ ॥

सोमकलशैःसोमधारणार्थैः ग्रहचमसैः पात्रैः स्रुक्स्रुवादिभिः जलभाजनैः वसतीवर्यैकनार्यैर्भाजनैः ॥ १८ ॥ कर्मेति कर्मयज्ञार्थंवर्वतइत्यनुषज्यते प्राप्तैर्वसुभिः कनकादिभिःकर्मभिरिष्टचादिभिःपरान्वितैःपरस्मिन्ब्रह्मण्पिसमर्पितैः वत्सैश्चपरिप्रासैरितिसंबंधः छंदसिपरोपिव्यवाहिताश्चेतिधातूपसर्गयोःआर्षःसंबंधः कोमलैः बालैः १९ ब्रह्मणावेदघोषेणवृद्धःवयसादाक्षिणयावृद्धः यज्ञआयुष्मान्त्सदक्षिणाभिरायुष्मानितिश्रुतेः पुष्कलदक्षिणावानित्यर्थः तपसाज्ञानेनवृद्धः ब्रह्मज्ञानमयस्तत्प्रधानस्तदर्थइत्यर्थः विद्ययाकर्मागावबद्धउद्गीथाद्युपासनया ॥ २० ॥ मानसैरिति मनःकल्पितैःसमिदादिभिः क्रियामूर्तिर्यज्ञात्माब्रह्मा येचपदार्थाअन्येतस्माद्ब्रह्मणः स्वयंभूताविनापिकल्पनास्वभावादेवात्मन्यध्यस्तास्तान्घृतादीन्जुहोति ॥ २१ ॥ तेजोमूर्तिधरैः चिन्मयैः रूपैर्द्रव्यदेवतादिभिर्यागरूपैरुपेतंतद्ब्रह्मणोयजनंसर्वप्राणभृतांकर्मणानअस्पृशत्नस्पर्शप्रापसर्वाधिकःमयज्ञइत्यर्थः ॥ २२ ॥ शम्याः गर्भेउत्पन्नोयोऽश्वत्थस्तस्मादुद्भवोयस्यास्ताम् ॥ २३ ॥ अनुसराःसहायाश्चमसाध्वर्य्वादयःतत्सहिताः ॥ २४ ॥ २५ ॥ दिवौकसैः छांदसंअकरांतत्वम् ॥ २६ ॥ गतैरागतैश्चमहीयतेक्रतुरित्यपकृष्यते

सामिद्भिःसोमकलशैःपात्रैश्चैवबर्हिःखलैः ॥ यवैर्व्रीहिभिराज्यैश्चपूर्णैश्चजलभाजनैः १८ कर्मप्राप्तैश्चपशुभिःकर्मभिश्चापरान्वितैः ॥ गोभिःपयस्विनीभिश्चपरिवेशैश्चकोमलैः १९ ब्रह्मवृद्धोवयोवृद्धस्तपोवृद्धश्चभारत ॥ ब्रह्मज्ञानमयोदेवोविद्ययासहसंगतः २० मानसैश्चक्रियामूर्तिर्येचभूताःस्वयंनृप ॥ ब्रह्माजुहोतितांस्तस्मान्मरुद्भिःसहितस्तदा २१ तेजोमूर्तिधरैरूपैर्नचतत्कर्मणास्पृशत् ॥ वेदप्रोक्तेनविधिनासर्वप्राणभृतांनृप २२ निर्मथ्यारणिमाग्नेयींशमीगर्भसमुत्थिताम् ॥क्रतुनायजतेपूर्णमग्निष्टोमेनसप्रभुः २३सदस्यैस्तत्सदोव्यक्तंशुशुभेयज्ञकर्मणि ॥ जल्पंतिमधुरावाचःसानुसाराःक्रियास्तथा २४ कर्मभिश्चतपोयुक्तैर्वेदवेदांगपारगैः ॥ सूर्येंदुसदृशैराजान्विरराजमहाक्रतुः २५ ब्रह्मघोषेणमहताब्रह्मावासइवापरः ॥ वसुधामिवसंप्राप्तैःसर्वैरेवादिवौकसैः २६ वेदवेदांगविद्भिश्चविनीतैर्ब्रह्मवादिभिः ॥ गतागतैस्तपःश्रांतैःस्वर्गलोकेमहीयते २७ ज्वलद्भिरिवविप्रैस्तैस्त्रिभिरेवाध्वरेग्निभिः ॥ ब्रह्मलोकइवाभातिब्रह्मणःसमहाक्रतुः ॥ २८ इंद्रप्रोक्तानिसामानिगायंतिब्रह्मवादिनः ॥ वचनानिप्रयुक्तानियजूंषिविततेऽध्वरे २९ तपःशांताब्रह्मपराःसत्यव्रतसमाहिताः ॥ आययुर्मुनयःसर्वेमनोभिःश्रोत्रवादिभिः ३० होताचैवाभवद्राजन्ब्रह्मत्वेचबृहस्पतिः ॥ सर्वधर्मविदांश्रेष्ठःपुराणोब्रह्मसंभवः ३१ यजमानश्चयज्ञांतेविष्णोःपूजांप्रयुज्यच ॥ आदित्याःपार्श्वमेगर्भेतपसासंवृतेनृप ३२ पदंविष्णुरजोब्रह्मानिर्द्वंद्वंनिष्परिग्रहम् ॥ यतःपदसहस्राणिभविष्यंत्युद्भवंतिच ३३

मनुष्यलोकेतुसुतरांमहीयतइतिभावः ॥ २७ ॥ त्रिभिरेव ॥ २८ ॥ सामानिस्तोत्राणिवचनानिशास्त्राणि ॥ २९ ॥ श्रोत्रवादिभिःश्रुतमात्रानुसारिभिर्मनोभिः संकल्पैः ॥ ३० ॥ होताब्रह्माचबृहस्पतिरेवमूर्तिभेदंप्रकल्प्याभूदित्यर्थः ॥ ३१ ॥ विष्णोःपूजांविष्ण्वर्पणंप्रयुज्यकृत्वाक्रतुमहिम्नायजमानोदित्यागर्भेजातइतिशेषः क्रतुभिर्देवत्वंप्राप्यमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ एवंकर्मफलंदेवताभावंसुखबहुलमुक्त्वासुखदुःखस्पर्शशून्यं तेहवैशरीरस्यसतः प्रियाप्रिययोरपहतिरस्त्यशरीरंवावसंतंनाप्रियाप्रियेस्पृशतइतिश्रुतिप्रसिद्धंशरीरतालक्षणंमोक्षं विष्णुरिदमाह पदमिति पदंविष्णुरितिसामानाधिकरण्येनतद्विष्णोःपरमंपदमितिषष्ठीराहोःशिरइतिवदौपचारिकभेदपरेतिदर्शितं अजोनजायतेब्रह्माद्विवदित्यजोकर्मप्राप्यः ब्रह्माब्रह्मवित्विष्ण्वाख्यंनिर्द्वंद्वंकर्मप्राप्यंपदमेतीत्यर्थः निष्परिग्रहंनिर्गतज्ञानतत्कार्यं पदमेवस्तौति यतइतिइंद्रादिपदसहस्राणीत्यर्थः ॥ ३३ ॥

अवंध्यंसर्वकर्मफलगामिनं अवध्यमितिपाठेत्वविनाशि इतरत्रतुविनाशीत्यर्थः अजइत्यस्यव्याख्यानमव्यतिरिक्तमिति आत्मापिआत्मैवयस्य मुनयोभवंतीतिपदंविष्णोरभेदोव्याख्यातः ३४ परिग्रहाः परितोगृह्णंतिवध्नंतीतिपरिग्रहाः विषयारूपादयः दोषप्राप्तारागादिदोषेणैवकल्पिताः तथाचाक्षपादाचार्यप्रणीतं न्यायोपबृंहितंसूत्रंदोषनिमित्तंरूपादयोविषयाः संकल्पकृताइति बलात्पूर्वसंस्कारबलात्मनश्छादयंति अतोत्यंतावहितेनदोषानिग्राह्याइतिभावः ३५ ननुरूपादिदर्शनंदेहवतामपरिहार्यं तत्कथंनिष्परिग्रहत्वंसेत्स्यतीत्याशंक्यअहंममेत्यभिनिवेशपरिग्रहोनदर्शनमात्रमित्याह इंद्रियेति चरंतोपिनिष्परिग्रहाएवभवंतिमुनयइतिशेषः ऐंद्रजालिक्यांसंपदितत्त्वविदिवनसज्जतइतिभावः शुभंवेदबोधितंधर्ममपिअविद्यालक्षणंपरिग्रहंबंधकमेवविदुरतोनिर्द्वंद्वमेवविष्णुपदंश्रेयइतिभावः ३६ विद्येति रागादिभिरितिशेषः कदानच्छाद्यतइत्यतआह यदीति ब्रह्मवादिभिर्यदियदामुनिशब्देनमुनित्वप्रतिपादकशब्देनतत्त्वमसिवाक्योपदेशेनप्रणवोपदेशेनवागृह्यतेऽनुगृह्यतेतदातदर्थमननाज्ज्ञाततत्त्वोनरागादिभिश्छाद्यतइत्यर्थः ३७ प्रासंगिकंविद्याफलादिकंसमाप्यप्रकृतंकर्मफलमनुसरति वेदेति सतांलोकानांजनानांस्थानंयद्दिवितदेवकर्मठत्वद्धेलोकइत्युच्यतइत्यर्थः ३८ स्थानमेवविशिनष्टि यत्रेत्यर्द्धेन कर्मप्राप्तोदितेकर्मभिः प्राप्तेअधिकारिभिश्चभुंक्ष्वैतत्पदमित्युदिते

अवंध्यंचाप्रमेयंचव्यतिरिक्तंचकर्मभिः ॥ आत्मापियस्यमुनयोभवंतिनिष्परिग्रहाः ३४ परिग्रहाश्चविषयादोषप्राप्तामहीपते ॥ दोषाश्चयुगपत्सर्वेछादयंतिमनोबलात् ३५ इंद्रियग्रामविषयेचरंतोनिष्परिग्रहाः ॥ परिग्रहंशुभंधर्ममविद्यालक्षणंविदुः ३६ विद्यालक्षणसंयोगान्नमनश्छाद्यतेनृप ॥ यदिचेन्मुनिशब्देनगृह्यतेब्रह्मवादिभिः ३७ वेदविद्याव्रतस्नातैर्नियतैःकुरुसत्तम ॥ दिविलोकाःसतांस्थानंलोकानांलोकउच्यते ३८ यत्रदेवाहव्यपुष्टानक्षयंयांति भारत ॥ यजमानश्चभोगैःस्वैःकर्मप्राप्तोदितेपदे ॥ मोदतेसहपत्नीभिर्विज्वरोवसुधाधिप ३९ यज्ञावसानेशैलेंद्रंद्विजेभ्यःप्रददौप्रभुः ॥ दययासर्वभूतानांनिर्मलेनांतरात्मना ४० तंशैलंसर्वगात्राणिपरस्परविशेषिणः ॥ नशेकुःप्रविभागार्थंभेत्तुंसर्वोद्यमैरपि ४१ ततस्तेब्राह्मणगणानिषेदुर्वसुधातले ॥ श्रमेणाभिहताःसर्वेविवर्णवदनान्नृप ४२ सुपार्श्वोगिरिमुख्यस्तुवाग्भिर्मधुरभाषितैः ॥ अब्रवीत्प्रणतःसर्वाञ्छिरसातान्द्विजोत्तमान् ४३ नहिशक्योबलाद्भेत्तुंयुष्माभिरसुसंगिभिः ॥ अपिवर्षशतैर्दिव्यैःपरस्परविरोधिभिः ४४

मोदते ३९ यज्ञेति शैलंदिव्यंदेहंपिण्डंवागांधर्ववादैवंवाप्राजापत्यंवाब्राह्मंचेतिश्रुतिप्रसिद्धंकर्मफलभूतंद्विजंद्विजेभ्यःत्रैवर्णिकेभ्योयजमानेभ्यः प्रभुर्यज्ञफलदातामहाविष्णुःदेवानांभूतपालकत्वाद्दययेति ४० तंशैलमिति शैलंसर्वगात्राणीतिसामानाधिकरण्यं वेदाःप्रमाणमितिवत् सर्वगात्रात्मकक्षेत्ररूपंशैलंपरम्परविशेषिणोभेदद्रष्टृ्वामिथोब्राह्मणत्वक्षत्रियत्वादिजात्यभिमानेनविशेषवंतःभेत्तुंआत्मनोव्यतिरेकेणनिश्चेतुंनशेकुः सर्वोद्यमैःकृत्स्नैरपिकर्मभिःकिमर्थभेदनं प्रविभागार्थं प्रकर्षेणविद्यादिभ्यआत्यंतिकव्यतिरेकस्तदर्थंमोक्षार्थमित्यर्थः क्रतुकोट्यापिमोक्षोनलभ्यतइत्याशयः ४१ ततइति देवतामविष्णुस्वनीचभावदर्शनक्षोभेणश्रांतास्तेनिषेदुःवसुधातलेपुनःसंसारंप्रापुरित्यर्थः विवर्णवदनाःस्वर्गेभृशंदुःखेन ४२ सुपार्श्वइति शोभनंपार्श्वोपलक्षितंसामीप्यंयस्यससुपार्श्वःसद्गुरुः गिरिमुख्यःगिरातिहवोद्विषंतंपाप्मानमिति श्रौतनिर्वचनात् पापच्छेत्तृणांमुख्यः समूलाविद्याच्छेदकत्वात्प्रणतः शांतःतान्प्रातिशिरसावेदांतवाक्येनओमापोज्योतीरसोमृतंब्रह्मभूर्भुवःस्वरोमिति अनेनवाक्यादीनांब्रह्मभावप्रतिपादकेनअब्रवीत् ४३ नहीति अयंदेहाभिमानशैलःबलाद्धठेनयुष्मयाविनाभेत्तुंनहिशक्यःतत्रहेतुः असुसंगिभिः असुषुइंद्रियेषुसंगशीलैःदेहेंद्रियादिष्वात्मधीमद्भिः ४४

भेदनेउपायमाह एकीभूताःसमाहिताः समाधिमंतोयादिसमाधौएकात्म्यंप्राप्ता अत्रह्येतेसर्वएकंभवतीतिश्रुतिप्रसिद्धंहितत् अविरोधेनसर्वभूताभयदानेननिर्वृताःशांताःयादेमविष्यथतर्ह्येवैनंविभाजिष्यथ समाधिरवदेहाहंधीभेदकइत्यर्थः ४५ बलमितिबलंस्वभावजयसामर्थ्यं रागस्तत्सहचरोद्वेषः ताभ्यांवर्द्धतेच्छिद्यतेचौरादिकस्यन्तृद्देह्यर्किंचिद्रूपब्रह्मब्रह्मनिष्ठावर्द्धातिवर्द्धते आर्षस्तङभावः ४६ यदाहमिति अहंगुहाशयैश्चोद्यमानःएनंशैलंभेदयिष्यामि युष्मान्भेदनेनियोक्ष्यामि तदेवभेत्स्यथेतिअध्याहृत्यश्लोकद्वयंयोज्यं अहंगुरुः गुहायांबुद्धौशेरतेतेसंस्कारास्तैः स्वर्गभिन्नैःस्वर्गात्पृथक्भूतैः ऐहिकामुष्मिकभोगविरक्तैः एतएवशिलाशितैः स्फटिकशिलावदस्य च्छैर्धातवोदेहारंभकाणितेजोबन्नानितैस्तत्कार्याणिवाक्प्राणमनांसि अन्नमयंहिसौम्यमनःआपोमयःप्राणस्तेजोमयोवागितिश्रुतेः तेषांरागादीनांविसर्पणेनप्रवृत्तिलिंगेनेत्यर्थः शिखरैरिवोच्छ्रितैरिंद्रियैरनुपातिभिः खलेकपोतन्यायेनतत्त्वेनपतनशीलैः ४७ पार्श्वशब्देनसमीपस्थारुयादयस्तान्येवविवराणिचित्ताहिप्रवेशबिलानितैर्विशीर्णैः तथानागैःश्वेतसर्पतुल्यैः शास्त्रादिव्यसनैः व्यालैः कृष्णसर्पतुल्यैः कामादिव्यसनैश्चविशीर्णैश्चोद्यमानःप्रेर्यमाणः एतैर्गुणैःप्रीतांगुरुर्मदादेहाद्यध्यासमपानिनीषेतदैवतन्नाशोनान्यथेत्यर्थः ४८ तूष्णींबभूवुःवैराग्याद्यभावादात्मनः देहात्पृथक्करणव्यापारान्निवृत्ताइत्यर्थः ॥ ४९ ॥ इतिश्रीमहाभार

एकीभूतायदासर्वेभविष्यथसमाहिताः ॥ अविरोधेनयुगपद्विभजिष्यथनिर्वृताः ४५ बलाहंरागद्वेषाभ्यांवर्द्धतेब्रह्मसत्तमाः ॥ विमुक्तंरागदोषाभ्यांब्रह्मवर्द्धतिशाश्वतम् ४६ यदाहंभेदयिष्यामिस्वर्गभिन्नैःशिलाशितैः ॥ धातुभिश्चविसर्पद्भिःशिखरैश्चानुपातिभिः ४७ विशीर्णैःपार्श्वविवरैर्नागैश्चगलितैर्भुवि ॥ बहुभिर्व्यालरूपैश्चचोद्यमानोगुहाशयैः ४८ प्रतिगृह्यचतद्वाक्यंशैलेंद्रस्यसुभाषितम् ॥ तूष्णींबभूवुस्तेसर्वेतदाब्राह्मणसत्तमाः ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणित्रयोविंशतितमोध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ बलिर्होमाश्चवर्द्धंतेअहन्यहनिभारत ॥ द्विजानांतपसाढ्यानांगृहधर्मेषुतिष्ठताम् १ देवतार्च्याश्चपूज्यंतेतदाप्रभृतिभारत ॥ तेषांब्रह्मविदांराजन्पृथिव्यांब्रह्मवादिभिः २ तत्रैवब्रह्मसदनेसमेनिस्तृणकंटके ॥ प्राज्यैधनतृणेदेशेपुण्येपर्वतरोधसि ३ वासंयत्रप्रकुर्वंतिदृष्ट्वाभगवतःक्रियाम् ॥ तपोर्थिनोमहाभागाब्रह्मचर्यव्रतेस्थिताः ४ गृहस्थधर्मनिरताजितक्रोधाःसमाहिताः ॥ यतयश्चापिकांक्षंतिधर्मेणहविकांक्षिणः ५

तेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अष्टादशेवपुर्भेत्तुमशक्तिःकर्मभूतले ॥ कर्तव्यंब्रह्मसदनेचित्तशुद्ध्यर्थमीर्यते ॥ १ ॥ बलिरिति तेषांशैलभेदासमर्थानांब्रह्मविदांकर्मविदांब्रह्मवादिभिस्तादृशैःऋत्विग्भिःसार्धंपृथिव्यांबल्यादिकंवर्द्धते तथादेवताविष्णुः अर्च्यागुर्वादयः तेचपूज्यंतेतदाप्रभृतिशैलेंद्रवचनप्रतिग्रहप्रभृतीतिद्वयोसंबंधः१ २ तत्रैवपृथिव्यामेवब्रह्मसदनेअविमुक्तेकुरुक्षेत्रंदेवानांदेवयजनंसर्वेषांभूतानांब्रह्मसदनमितिश्रुतिप्रसिद्धेवाराणस्याख्येअविमुक्तेतत्रैवेतिविशेषणम् आध्यात्मिकभ्रूघ्राणसंध्याख्यब्रह्मसदनानिवृत्त्यर्थंतदुपास्त्यनधिकारिणामेवमस्तुतत्वात्क्षेत्रमेवात्रब्रह्मसदनशब्दार्थः पर्वतस्य विंध्यस्यरोधःसमीपे ३ भगवतःक्रियांप्राणिनांगत्यागतिरूपां तपोर्थिनः तपआलोचने अत्रहिजंतोःप्राणेषूत्क्रममाणेषुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टेयेनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतीतिश्रुतिप्रसिद्धमोक्षहेतुतत्त्वज्ञानार्थिनइत्यर्थः४ दानपाबेन शुद्धि प्राबेन दैप शोधनेऽस्यल्युडंतस्यरूपं दानमितियतयइति संन्यासिनांग्रहणंचापार्थोयतयोपीहकांक्षंतिवासमित्यनुपज्यते तेषामपि अविमुक्तेप्रतिष्ठानांविहारोनैवविद्यतइतिकाशीतोऽन्यत्रगमननिषेधात् विकांक्षिणोविशेषेणकांक्षाइच्छातद्वंतःइहवस्तुमित्यर्थः ५

वानप्रस्था अपिएतदेवचकाक्षंती स्याह वन्यैरितिद्वाभ्यांएतेपीहवासंकाक्षंतीरयनुपज्यते ६ दैवयुक्तेनअयाचितोपस्थितेनकर्मणायाच्ञादिनायुक्ताःवृत्त्यर्थमितिशेषः ७ ब्रह्मचर्यब्रह्मनिष्ठां अनेनआश्रमक्रमेण ८ आचारितंसंस्कारम् ९ नेति अवेदविद्वान्गृहधर्मनआगच्छेत्क्रतस्त्रंवेदमप्राप्यगार्हस्थ्यंनकुर्यादित्यर्थः नचत्यागेनपरिव्राजेनगच्छेतम्रियेत एतच्चममुनाप्युक्तं अनधीत्यद्विजोवेदाननुत्पाद्यसुतानपि ॥ अनिष्ट्वाशक्तितोयज्ञैर्मोक्षमिच्छन्व्रजत्यधइति एतच्चाविरक्तविषयं ब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेद्गृहाद्वावनाद्वायदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदिति श्रुतिविरोधात् ॥ १० ॥ नापिवेदग्रहणात्प्राक्संन्यसेदित्याहनैवमिति दुस्थितंस्थानंआनिकेतत्वमित्यर्थः वेदसंचयस्यापीयत्तामाह ऋचइति बह्वृचानांसामगानांचाध्वर्यूणांदिनामप्यृचपत्रसंचयः साम्नांयजुषांचाप्यृक्ष्वेवांतर्भावइत्यर्थः ॥ ११ ॥ येचेति पुत्रिणोनस्युः गार्हस्थ्यंनचक्रुरित्यर्थः श्रुत्वावेदांतानितिशेषः फलंज्ञानम् १२ यस्येति श्रुतंकर्मब्रह्मणोश्रवणं नगृहीतंनानुष्ठितं यस्यश्रवणमनुष्ठानंचनास्तितंशूद्रतुल्यंराजाशूद्रकर्माणिकारयेत् १३ अथवेति अथवेतिपक्षांतरे यत्रब्राह्मणःसन्ब्रह्मवेदंनाद्रियेतइतियत्तन्नैवविद्यतेसर्वोपिब्राह्मणोवेदवानेव अन्यथाब्राह्म

वन्यैःकर्मफलैश्चैवरताब्राह्मणपुंगवाः ॥ अग्निहोत्रव्रतस्नाताजितक्रोधाःसमाहिताः ६ दैवयुक्तेनवायुक्ताःकर्मणाब्रह्मसत्तमाः ॥ चीरवल्कलसंवीतानियतानियतेंद्रियाः ७ चरंतोब्रह्मचर्यंचव्रतमास्थायदारुणम् ॥ अनेनविधिनाराजन्क्रमप्राप्तेनसर्वशः ८ क्रमाद्येवेदसंस्कारंपुण्यंप्राप्ताःसनातनम् ॥ पूर्वैराचरितंराजन्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ९ नावेदविद्वान्नागच्छेन्नापिरौद्रंव्रतंचरेत् ॥ नचत्यागेनगच्छेतगृहधर्मंनचत्यजेत् १० नैवंगच्छेतदुःस्थानमप्राप्तोवेदसंचयम् ॥ ऋचश्चसंचयःपूर्वाःसामगानांचभारत ११ येचापिपुत्रिणोनस्युःश्रुत्वापिप्राप्नुयुःफलम् ॥ ब्राह्मणास्तपसाश्रांतागुरोश्चपरिचर्यया १२ यस्यनैवश्रुतंब्रह्मनगृहीतंविशांपते ॥ कामंतंधार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेत् १३ अथवानैवविद्येतयद्ब्रह्मनाद्रियेद्द्विजः ॥ द्वाभ्यांतुश्रोत्रविषयेमनःपूर्वंसमाहितम् १४ एवंसर्वेंद्रियारंभान्वेदपूर्वान्समाचरेत् ॥ ब्राह्मणोभूतसंपन्नोयइच्छेद्भूतिमात्मनः १५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखि०हरिवंशेभविष्यपर्वणिचतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तेतुगोब्राह्मणानागाश्चंद्रादित्यपुरस्कृताः ॥ ब्राह्मणान्पूजयन्देवान्वसुभिर्ब्रह्मसंभवैः १ नारदप्रमुखाश्चैवगंधर्वाऋषयोनृप ॥ कुर्वंतिसततंयज्ञेक्रमप्राप्तंपितामहम् २ वचोभिर्मधुराभाषैःपंचेंद्रियनिवासिभिः ॥ सर्वभूतप्रियकरैःसर्वभूतहितैषिभिः ३

णएवमेवतत्रनास्तीतिभावः तेनतस्यशूद्रसमीकरणंराज्ञामप्रसक्तमेव द्वाभ्यांब्रह्मचारिगृहस्थाभ्यांश्रोत्रविषयेश्राव्येधर्मेब्रह्माणिचपूर्वमध्ययनाध्यापनकालेएवमनःसमाहितंकृतंतस्माद्ब्राह्मणस्यावहेलनाराज्ञाकर्तव्येतिभावः ॥ १४ ॥ उपसंहरति एवमितियस्मादेवंतस्मात् भूतिविद्याभूतिंअपरोक्षज्ञानसंपदं ॥ १५ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुर्विंशतितमोध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ एकोनविंशेश्रौतोपियज्ञःकामादिविघ्नितः ॥ तेनेशभक्तिरेवैकातमोहंत्रीनिगद्यते ॥ १ ॥ तेत्विति द्वयोःसंबंधःतेनारदादयोवैदिकमेवकर्मश्रेयस्करंतदकरणेराजदंडश्चेतिजानंतःगोब्राह्मणाः गोर्वाक्वेदप्रधानाइत्यर्थः नागाःनास्तिआगोविध्यपराधोयेषुतेनागाःरजःप्रकृतिभावाः समासांतश्चटच्आर्षः चंद्रादित्याभ्यांकालोलक्ष्यते दर्शपूर्णमासौपुरस्कृत्येत्यर्थः ब्राह्मणान्ब्रह्मप्रभावान्देवानृषींश्चपूजयन्अपूजयन्अडभावआर्षः वसुभिःहविर्दक्षिणाभिःब्रह्मसंभवैरितिब्रह्मैवब्रह्मणार्पितवंतइत्यर्थः ॥१॥ क्रमप्राप्तंब्राह्मणपूजायाक्रमेणपितामहंब्रह्माणमपिअपूजयन् कुत्र यज्ञेपुत्रयज्ञेपुत्रपूजयापितुराल्हादोभवतीतितद्वत् ॥ २ ॥ पंचेंद्रियाणिनिवासयंतिनिश्चलीकुर्वंतितैः ॥ ३ ॥

पंचभिरिंद्रियैःसमाहितैरेकाग्रैः यज्ञंदृष्ट्वाब्रह्मापिदिष्ट्याभाग्येनएवंविधाभवतांयज्ञप्रवृत्तिरितिस्तव्यमिदंकर्मेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ भवान्यक्ष्यतेयक्षा सुराश्चयक्ष्यंतेप्रतिगुणैःस्वस्वगु
णाः सात्विकराजसतामसावा प्रतिगुणास्तैःस्वस्वाभिप्रायेणेत्यर्थः ॥ ६ ॥ एवंकृतौप्रवृत्तेआध्यात्मिकाः देवासुराःशमकामादयोमिथःस्पर्धमानाआसन्तेषुशमादिभिस्तत्तदिं
द्रियकर्मणास्तोत्रपाठादिनासुरान्जेष्यामइत्यध्यवसितैः सुरैर्वागादिमनोंतानिसर्वाणींद्रियाणिपापविद्धानिकृतानिअतएवतेषांशुभाशुभविषयप्रकाशकत्वमाविशेषेणदृश्यते
ततःप्राणाख्यंसूत्रात्मानंदेवाःआश्रितवंतस्तेनसर्वेकामादयोनिहताइत्ययमर्थोद्वयमाह प्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चतत्रकानीयसाएवदेवाज्यायसोसुरास्तएषुलोकेष्वस्पर्द्धंतेत्यादि
नाबृहदारण्यकेदर्शितस्तमुपबृंहयतिवयमिति ॥ ७ ॥ ८ ॥ विप्रैर्निरोद्धुमशक्याः द्विविधाः अपिवृत्तयइत्यर्थः ॥ ९ ॥ प्रयुद्धा प्रकृष्टंयुद्धंयेषांते ततोयज्ञंविहायप्राणोपास्तौप्र

स्तूयमानश्चयज्ञांतेपंचेंद्रियसमाहितैः ॥ प्रोवाचभगवान्ब्रह्मादिष्ट्यादिष्ट्येतिभारत ४ ततःकश्यपमाभाष्यप्रोवाचभगवान्प्रभुः ॥ भवानपिसुतै सार्द्धंय
क्ष्यतेवसुधातल ५ क्रतुभिःपरमप्रीतैःसंपूर्णवरदक्षिणैः ॥ यक्षासुराश्चतेसर्वेयथाप्रतिगुणैःप्रभो ६ वयंयक्षामहेपूर्वंपूर्वंयक्षामहेवयम् ॥ एवमन्योन्यसंरं
भाद्दियंतेबलदर्पिताः ७ दैतेयाश्चाप्यदैतेयाःपरस्परजयैषिणः ॥ युद्धायैवप्रतिष्ठंतिप्रगृह्यविपुलौभुजौ ८ निवार्यमाणाऋषिभिस्तपमादग्धकिल्बिषैः ॥
अन्यैश्चविविधैर्विप्रैर्वेदवेदांगपारगैः ९ निवार्यमाणायुद्धंचतेवृषभाइवगोकुले ॥ प्रयुद्धारंभसंक्रांताःसर्वेप्राणजयैषिणः १० पश्यतांसर्वभूतानांमृत्योर्विषय
मागताः ॥ ततःशब्देनमहतापरंकृत्वामहाबलाः ११ रुंधंतिबाहुभिःक्रुद्धाःसपक्षाइवपक्षिणः ॥ चचालवसुधाचैवपादाक्रांताचरोचिभिः १२ नौर्यथापुरु
षाक्रांतानिषीदतिमहाजले ॥ पर्वताश्चविशीर्यंतेनर्दमानागजाइव १३ चुक्षुभुश्चमहानद्यस्ताडितामातरिश्वना ॥ ततःसमभवद्युद्धंमधोर्विष्णोश्चभारत ॥
१४ युगांतकरणंघोरंसर्वप्राणिभयंकरम् ॥ प्रशमाथबलंविष्णुःसमग्रंबलपौरुषं १५ वह्नेरिवबलंदीप्तंशमयत्यंबुनायथा ॥ तथाप्रशामितंतेनभगवत्यपकारि
णा १६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥

वृत्तेष्वपितेषुसर्वेप्राणजयैषिणःअभूवन् सर्वेशुभाशुभेंद्रियवृत्तिरूपाः सुरासुराः प्राणंसूत्रात्मानंजेतुमैषितवंतः तावतैवसर्वेपिनष्टाः पाषाणंप्राप्येवपांसुपिंडाः ॥ १० ॥
ततइति परंवाह्येंद्रियवृत्तिसमूहं कृत्वाकर्तित्वाछित्वारुंधंतिमनइतिशेषः शब्देनशाब्दज्ञानजेनविवेकेन ॥ ११ ॥ बाहुभिर्वातुल्यैर्वैराग्यादिभिःतत्रापिपूर्वोक्तोरजस्तमोरूपो
विघ्नउपस्थितइत्याह चचालेतिवसुधायोगभूमिः सत्वापत्याख्यारोचिभिःविषयवासनाज्वालाभिः ॥ १२ ॥ पर्वताः पर्वततुल्याः आसनबंधादयः ॥ १३ ॥ नद्योनद्यः
मातरिश्वनाप्राणवायुनासूक्ष्मभावादुत्थिताविभूत्येत्यर्थः ततइति एवंविक्षिप्तंचित्तंपुनर्निरोध्यमानंसत्मधुनामानंलयंप्राप्नोति सचसत्वाख्येनविष्णुनाप्रतिहंतव्यइत्यर्थः ॥ १४ ॥
युगांतः संसारांतः ॥ १५ ॥ बलंनिद्रातंद्राजाड्यकषायांगमर्दादि ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचविंशतितमोऽध्यायः ॥ २५ ॥

तमसादेहनिगडेक्षिप्तमात्मानमुत्तमः ॥ उद्धरेत्सत्त्वसामर्थ्यादितिविशेषोनिरूप्यते ॥ १॥ मधुः आसुरोभावः मोहः पाशैर्वासनामयैः महेंद्रंआत्मानंपर्वतांतरेदेहमध्ये ॥ १ ॥ तमिति सतंबबंधेतिपूर्वेणान्वयः प्रह्लादवचनात् प्रह्लादोप्रहर्षः तदनुसारित्वाद्विषादाख्यस्यलयस्येतिभावः लक्षणं चयोगिनः पूर्णसत्वराहित्यंतदभिज्ञश्चमोहः इंद्रस्यात्मनोवृद्धिसंक्षयात्भविष्यद्वैतादर्शनरूपमैश्वर्यमाकांक्षन्सुषुप्तौनिर्विकल्पावस्थासदृशायांपातयिष्यन्नित्यर्थः ॥ २ ॥ बद्ध्वेति युग्मंमर्मविवर्जितैः भेदस्थानरहितैरभेद्यैरित्यर्थः अतएवआयसैरिवदृढैःविदारणैरंतर्दुःखदैः ॥ ३ ॥ ४ ॥ द्वैधीभूताइतिप्रोक्तद्वयनाहप्रजोत्पत्त्याद्यर्थमाह गंधर्वादयोरजःप्रधानामधोर्मोहस्यमनोधुन्वंतिविस्फारयंति ॥ ५ ॥ ६ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ बलवान्सतुदैतेयोमधुर्भीमपराक्रमः ॥ बबंधपाशैर्निशितैर्महेंद्रंपर्वतांतरे १ तंवैप्रह्लादवचनाल्लक्षणज्ञश्चभारत ॥ ऐश्वर्यमैंद्रमाकांक्षन्भविष्यंवृद्धिसंक्षयात् २ बद्ध्वेंद्रंसहसाऽध्येपाशैर्मर्मविवर्जितैः ॥ आयसैर्बहुभिश्चित्रैर्बलवद्भिर्विदारणैः ३ विष्णुमेवाग्रणीरुद्रमाह्वयद्युद्धकोविदः ॥ मध्येगणानांसर्वेषांकालस्यवशमागतः ४ द्वैधीभूताःकाश्यपेयामधोर्वशमुपागताः ॥ युद्धार्थमभ्यधावंतप्रगृह्यविपुलागदाः ५ गंधर्वाःकिन्नराश्चैववाद्येगीतेचकोविदाः ॥ प्रनृत्यंतिप्रगायंतिप्रहसंतिचसर्वशः ६ तंत्रीभिःसुप्रयुक्ताभिर्मधुराभिःस्वभावतः ॥ मनोमधोर्विधुन्वंतियुद्ध्यमानस्यरागिणः ७ मधोर्बलार्थमधुनोनियोगात्पद्मयोनिनः ॥ एतान्विकारान्कुर्वंतिगंधर्वाःसत्यवादिनः ८ तत्रशक्तोहिगांधर्वैतास्मिञ्च्छब्देमधुर्मनः ॥ दानवाश्चासुराश्चैवप्रत्यक्षंयांतिप्राणदन् ९ मधोश्चमनआक्षिप्यपश्यन्योगेनचक्षुषा ॥ मंदरंप्रययतेविष्णुर्गूढोग्निरिवदारुषु १० ऋषयोदीप्तमनसःकिंचिद्व्यथितमानसाः ॥ पितामहंपुरस्कृत्यक्षणेनांतरधीयत ११ विष्णुंसोभ्यहनत्क्रुद्धोमधुर्मधुनिभेक्षणः ॥ भुजेनशंखदेशांतेनचकंपेपदात्पदम् १२ विष्णुश्चाभ्यहनद्दैत्यंकराग्रेणस्तनांतरे ॥ सपपातमहींतूर्णंजानुभ्यांरुधिरंवमन् १३ नचैनंपतितंहंतिविष्णुर्युद्धविशारदः ॥ बाहुयुद्धेहिसमयंमत्वाचिंत्यपराक्रमः १४ इंद्रध्वजइवोत्तिष्ठन्जानुभ्यांसमहीतलात् ॥ मधूरोषपरीतात्मानिर्दहन्निवचक्षुषा १५ परुषाभिस्ततोवाग्भिरन्योन्यमभिगर्जतुः ॥ समीयतुर्बाहुयुद्धेपरस्परवधैषिणौ १६ उभौतौबाहुबलिनावुभौयुद्धविशारदौ ॥ उभौचतपसाशांतावुभौमत्यपराक्रमौ १७ दृढप्रहारिणौवीरावन्योन्यंविचकर्षतुः ॥ शैलेंद्राविवयुद्ध्यंतौपक्षैःपाषाणमन्त्रिभिः १८ विकर्षतावमंतौचअन्योन्यंवसुधातले ॥ गजाविवविषाणाग्रैर्नखाग्रैश्चविचेरतुः १९ ततोव्रणमुखैश्चैवसुस्रावरुधिरंबहु ॥ ग्रीष्मांतेधातुसंमृष्टंशैलेभ्यइवकांचनम् २०

॥ ७ ॥ मधुनस्तमसःपद्मस्ययोनिर्ब्रह्मैवेत्यर्थः राजस्यपिप्रकृतिस्तमोमूलिकैवे तिभावः ॥ ८ ॥ तत्रेति प्राणदन्मधुस्तत्रगांधर्वेमनोदधावितिशेषः ॥ ९ ॥ आक्षिप्यआसमंतात्विषयेपुक्षिप्त्वास्वस्यापसरणेनसत्वंप्रयतेप्रगच्छोनांतिरोबभूवेत्यर्थः ॥ १० ॥ ऋषयोमंत्रास्तज्ज्ञानानि पितामहंपरमात्मानंअंतरधीयतअंतर्हितावभूवुः एकवचनमार्षं ॥ ११ ॥ विष्णुमित्यादिनाविष्णुदैत्यरूपकेणविवेकमोहयोर्युद्धमाहएकादशभिः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

२१ २२ शुश्रुवुरिति अथभूतानिपुष्करेता स्तुतीःशुश्रुवुःया श्रुतयःविष्णुसंयुक्ताःपरयावर्णसंपदाउपलक्षिताश्चसत्यपराक्रमेभगवति विषयेसत्याः अबाधितार्थास्ताःशुश्रुवुरितियत्तच्छब्दाध्याहारेणयोज्यम् २४ शरीरमितिअनात्मनिदेहादावात्माभिमानोविद्याख्योमोहः तन्नाशायात्मानात्मनोर्विवेकायस्थूलात्विविनक्तिधातवस्तेजोबन्नानितेषांसंयुक्तंसंयोगः शरीरंतत्रमलपिंडतुल्येचैतन्यंनसंभावितामिति ततःपृथग्भूतेनचेतनेनान्वितमितिवक्तव्यम् तच्चचेतनंब्रह्मैवतेजोभूतंचिन्मात्रंइंद्रियैर्युक्तंजीवइतिशेषः २४ एवंजीवस्यब्रह्मभावमुक्त्वादेहस्यापितमाहध्रुवमिति तेदेहारंभकाःभूतेसूक्ष्मेकारणेध्रुवंनिश्चितंतिष्ठंति प्रलयतांप्रलयाधिष्ठानतांगते पुनश्चसूक्ष्ममेवानेकधाबहुरूपंभूत्वापुनश्चोद्भवते अयंभावः शुद्धंप्रत्यङ्मात्रमेवानिर्वचनीयंमायामनइंद्रियादिभिःसूक्ष्मस्थूलस्थूलतरैः शवलपरागदृश्यरूपेणमुकुरैर्मुखमिवत्रेधाभातितत्रांतस्योपाधेःपूर्वस्मिन्लयेलोचनोत्तेजनाक्षरन्यायेनस्थूलतरंस्थूलरूपेणैवावशिष्यते एवंस्थूलमपिसूक्ष्मरूपेणतदपिमायापगमेचिन्मात्रेणेतियुक्तेसर्वस्यब्रह्ममात्रत्वमिति २५ प्रबोध्येतित्रिषुलोकेषुकारणसूक्ष्मस्थूलरूपेषुभूतानांभावंस्वरूपंप्रबोध्यतानेवलोकान्स्वरूपचैतन्येनाभिव्याप्यवशीअसंगआत्माचरतेभुंक्ते कर्मव्यतिहारेतङ्ले।कात्मानौपरस्परंभुंजातेपालय

संसिक्तोरुधिरौघैश्चस्वगात्रैःसमरंजितौ ॥ अथोद्यतैःपदाग्रैश्चतौव्यदारयतांमहीम् २१ अभिहत्यतुतौशीरौपरस्परमनेकधा ॥ पतंगाविवयुध्येतांपक्षाभ्यांमांसगृद्धिनौ २२ शुश्रुवुश्चांतरिक्षेथसर्वभूतानिपुष्करे ॥ सिद्धानांवदनोन्मुक्ताःपरयावर्णसंपदा २३ स्तुतयोविष्णुसंयुक्ताःसत्याःसत्यपराक्रमे ॥ शरीरंधातुसंयुक्तंसंसक्तंचेतनेनच २४ तद्ब्रह्मइंद्रियैर्युक्तंतेजोभूतंसनातनम् ॥ ध्रुवंतिष्ठंतिभूतास्तेसूक्ष्मेप्रलयतांगते २५ पुनश्चोद्भवतेसूक्ष्मंबहुरूपमनेकधा ॥ प्रबोध्यभावंभूतानांत्रिषुलोकेषुकामदः २६ सुरूपोबहुरूपास्तांल्लोकान्संचरतेवशी॥ मानसींतनुमास्थायबहुभिःकारणांतरैः २७ योगात्माधारयधुर्यांनागात्मानंदिवंधरः ॥ ब्रह्मभूतंपरंचैवसूक्ष्मेणात्मानमीश्वरः २८ ब्राह्मेणविप्रान्वसतियुद्धेनैवचक्षत्रियान् ॥ प्रदानकर्मणावैश्यान्छूद्रान्परिचरेणच २९ गावःक्षीरप्रदानेनअश्वान्यज्ञेषुप्रोक्षणैः ॥ पितरश्चोष्मणावेदहाविर्भागेनदेवताः ३० चतुर्भिर्व्यतिरिक्तांगैस्त्रिभिरन्यैश्चधातुभिः ॥ सप्तभिःपितृभिर्नित्यैस्त्रीनँल्लोकान्परिरक्षति ३१

तद्दत्यर्थः २६ मानसीमितिसार्धश्लोकंएकंवाक्यं २७ ईश्वरःसूक्ष्मेणरूपेणआत्मानधारयन् चरतेइतिपूर्वेणान्वयः किंत्वा बहुभिः कारणांतरैः दुष्टनिग्रहसाधुसंरक्षणादिभिःनिमित्तैःमानसींतनुंशेषकूर्मादिरूपमास्थाय कीदृशईश्वरः योगात्मा कीदृशमात्मानं शेषनागरूपं दिवंधरः द्युलोकस्यधर्ता ब्रह्मवेदंभूतंचतुर्विधं परंचपंचविधंभूतंधार्यधारकश्चात्मैवेत्यर्थः २८ ब्राह्मेणवेदमयेनरूपेणविप्रानधिष्ठायवसति सर्वत्रभगवानितिशेषः शेषंस्पष्टं २९ गाः अधिष्ठायक्षीरप्रदानेनवःयुष्मान्पातियज्ञेषुअश्वान् यज्ञियद्रव्याणिअधिष्ठायप्रोक्षणैःफलामृतसेवकंश्चवःपाति पितरःपितॄन् ऊष्मणाश्रप्यमाणहविर्बाष्पेण ऊष्मभागाहिपितरइतिश्रुतेः ३० यत्सप्तान्नानिमेधयातपसाजनयत्पिताएकमस्यसाधारणंद्वेदेवानभाजयत्त्रीण्यात्मनेऽकुरुतपितृभ्यएकंप्रायच्छदितिसप्तान्नंब्राह्मणार्थसंगृह्णाति चतुर्भिरितिधातुभिः दर्शपूर्णमासपिंडपितृयज्ञसाधारणांतैःत्रिभिर्मनोवाक्प्राणैःएवंसप्तभिरन्नैः पितृभिःसहत्रीन् लोकान्परिरक्षति किंभूतैःसप्तभिःनित्यैःअकरणेप्रत्यवायकरैः ॥ ३१॥

चंद्रेति एतत्सप्तकंचंद्रसूर्यात्मकंयथ त्मकंयथायोगंप्रकाशंअर्चिरादिमार्गरूपंअप्रकाशंधूमादिमार्गरूपंनिहतः संकटेगातेत आत्मायेनतत्त्वेनतेजसाचित्प्रकाशेननिगूढंव्याप्तंच सप्तकं ३२ एतदेवाविभजंते त्रयोमनोवाक्प्राणाःपितरइत्यनेनसप्तष्टभेदमेपामाह निगृहीताएतेनावृत्तिफलंअर्चिरादिमार्गवर्द्धयंतिअन्योन्यमित्यर्थः ३३ एतदेवाह त्रयइतितेपू र्वोक्तास्त्रयः पितृगणानित्यंनियमेनपश्चात्फलभोगांतेपिंडान्स्थूलसूक्ष्मकारणदेहान् अदंतिसंहरंतिमनोवाचंप्राणंतान्यात्मनेकुरुत्तइतिश्रुतेः उपासीनाः मनोवाक्प्राणाः अत्रइत्थं क्रमेणआत्मनोमुक्त्यैभवंतीत्यर्थः अन्येपितृगणास्तुउक्तादर्शादयःसिद्धाःशरीराकारपरिणताःपंचविषयादयोभवंति केतेयान्कःप्रजापतिर्यजमानः आददेआत्मत्वेनस्वी कृतवान् दर्शादिफलंदेहांतरप्राप्तिरेवेनित्येत्यर्थः ॥ ३४ ॥ त्वमेवपंचतान्वियदादीन्धर्मान्कनकमिवकुंडलादीन् ॥ ३५ ॥ तस्मादिति आदीयतेन्यैरग्न्यादिभिःस्त्वत्तस्थ

चंद्रसूर्यात्मकंनित्यंतद्रूपनिहतात्मकं ॥ प्रकाशंचाप्रकाशंचनिगूढंस्वेनतेजसा ३२ त्रयस्तुपितरोनित्यंवर्द्धयंतिदिवाकरं ॥ चतुर्भिःपितृभिश्चैवचंद्रोवर्ध तिमंडले ३३ त्रयःपितृगणानित्यंपिंडान्पश्चाददंतिते ॥ चत्वारोन्येपितृगणाःसिद्धाःपंचकआददे ३४ त्वमेवपंचतान्धर्मास्त्वमेवापंचतान्विभो ॥ सना तनमयोदिव्यःशाश्वताव्रह्मसंभव ३५ तस्मात्ततेजआदत्तेअग्निर्वायुश्चसर्वशः ॥ अतस्त्वंकर्मणातेनआदित्यःसमपद्यत ३६ यदश्नासिजगत्सर्वंराइमाभेः प्रदहन्निव ॥ युगांतकालेसंप्राप्तेपरांसिद्धिमुपागतः ३७ पक्षसंधावमावास्यांलोकंचरासिमानुषम् ॥ ऋषिभिःसहगूढात्मासूर्येंदुवसुसंभवैः ३८ सफलंकर्म कुर्वाणंयजतांपुष्टिवर्धनम् ॥ हेतूनामविकारायमाभूत्कर्मविपर्ययः ३९ वनस्पत्योषधीश्चैवयुगपत्प्रतिपद्यमे ॥ बालभावायवसुधांपक्षेपक्षेजानिस्तव ४० भूतानांभुविभूतेशभाव्यर्थंवसुधातले ॥ वसुयत्किंचिच्चसर्वंतत्त्वमयंविभो ४१ त्वमेवविविधंधर्मंशाश्वतंवसुधातले ॥ देवयज्ञंमंत्रवाक्यमात्मयज्ञंसमानु षं ४२ द्विविधःस्वर्गमार्गश्चसूर्यश्चंद्रश्चनिर्मलः ॥ चंद्रमाःपितृयानश्चदेवयानश्चभास्करः ४३ त्वमेववसुधायुक्तोविश्वंचरासिसीमया ॥ एकीकृ त्यगणान्सर्वान्संक्षिप्यामुत्रसंभवः ४४ एकस्त्वमाससंभूतःपुराणपुरुषोविराट् ॥ अक्षयश्चाप्रमेयश्चकामकारकरोवशी ४५

नायेत्यादित्यःसूर्यवत्प्रकाशकः ॥ ३६ ॥ प्रकारांतरेणादित्यपदार्थमाहयदिति आदानादादित्यइत्यर्थः आदत्सीतिपरस्मैपदंआदातुः स्वर्गाभिफलाभावात् ॥ ३७ ॥ पक्षसं धौपूर्णिमायांअमावास्यां अमावास्यायां ॥ ३८ ॥ हेतूनांस्वर्गादिसाधनानांकर्मणांअविकारायतमेवाहमाभूदिति काललोपेनधर्मवैकल्यंमाभूदित्यर्थः ॥ ३९ ॥ वनस्पतीतिओष धीर्वनस्पतींश्चदर्शेवसुधांचपृथिवींचंद्ररूपेणप्रतिपद्यतेबालभावायपुनरुत्पत्तये ॥ ४० ॥ भूतानामतीतानांभाविनांअनागतानांवअर्थेगृष्टचर्थेयत्किंचिद्वसुतत्सर्वंत्वन्मयमेव ४१ त्वमेवेति देवयज्ञंदेवयज्ञाख्यात्मकं कर्मविशेषणत्वात्क्लीवत्वम् ॥ ४२ ॥ द्विविधइति चंद्रसूर्यपदयोर्विवरणंचंद्रमाइति ॥ ४३ ॥ त्वमेवेतिवसुधायुक्तोभौमप्राणिरूपेणचरासिविषय न्सेवसेसीमयामर्यादयानियमेन वसुधा युक्तत्वमेवाहेकीकृत्येतिगणान्इंद्रियादीन्संक्षिप्यदेहमात्ररूपेणअमुत्रसंभवइत्यगोचरत्वंदर्शितं ॥ ४४ ॥ कर्मकारोत्सीला ॥ ४५ ॥

तेजसिरूपात्मनासंभूतः अतएवमूर्तश्चक्षुर्ग्राह्यः सप्तभिर्महदहंकारपंचतन्मात्राख्यैः ४६ साधनेशमादिसाधनकालेजीवरूपेणत्वमेवासिनिर्वाणेशुद्धरूपेण संहारेदेनंदि
नलयप्रलयेवाप्रलयेचरुद्ररूपेणधातापालयिताविष्णुरूपेण दिशोवर्णाश्रममर्यादानुत्वमेवासिधारिणिपोषकेचक्षुर्रूपइंद्रियेचचिद्रूपेणप्रवर्तकत्वेनत्वमेवासि ॥ ४७ ॥ सत्यं
ब्रह्मसमरागैः शत्रौमित्रेचतुल्यप्रीतिभिःसर्वस्यात्मत्वात्तेषांद्वेषोनास्त्येवातएवजितेंद्रियैः नित्यतृप्तत्वात् ॥४८॥ एवंमधुविष्णुसंज्ञयोर्मोहविवेकयोर्युध्यतोः सतोः मधुनाबद्धो
महेंद्राख्योजीवःस्तुतिव्याजेनसिद्धैः सद्गुरुभिर्बोधितोहरिः स्वीयंविपुलंसर्वात्मकंदेहंसस्मारयत्हयशिरःसंज्ञम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सत्यावेदवाणीसैवास्यसरस्वती
देवीवाग्देवता ॥ ५२ ॥ एवंविश्वरूपाविर्भावेनअसुरंमोहंपीडयामासमोहयामास ॥ ५३ ॥ मधोरिति त्वगसृङ्मांसमज्जास्थिमेदशुक्राख्यैर्धातुभिःरचितवपुष्ट्वेनरूपिते

मूर्तस्तेजसिसंभूतोवायुःपर्येतिखेचरः ॥ सप्तभीरूपसंस्थानैर्नित्यमावृत्यातिष्ठति ४६ साधनेचापिनिर्माणेसंहारेप्रलयेतथा॥ धाताधारणकालेचदिशश्चक्षु
षिधारिणि ४७ सेव्यमानोमुनिगणैर्नित्यंविगतकिल्बिषैः ॥ कर्मभिःसत्यमापन्नैःसमरागैर्जितेंद्रियैः ४८ स्तूयमानैश्चविबुधैःसिद्धैर्मुनिवरैस्तथा ॥ सस्मा
रविपुलंदेहंहरिर्हयशिरोमहान् ४९ कृत्वावेदमयंरूपंसर्वदेवमयंवपुः ॥ शिरोमध्येमहादेवोब्रह्मातुहृदयेस्थितः ५० आदित्यारश्मयोबालाचक्षुषीशशिभा
स्करौ ॥ जंघेतुवसवःसाध्याःसर्वसंधिषुदेवताः ५१ जिह्वावैश्वानरोदेवःसत्यादेवीसरस्वती ॥ मरुतोवरुणश्चैवजानुदेशेव्यवस्थिताः ५२ एवंकृत्वातथारू
पंसुराणामद्भुतंमहत् ॥ असुरंपीडयामासक्रोधाद्रक्तांतलोचनः ५३ मधोर्मेदोवपूर्णाचपृथिवीसमदृश्यत ॥ प्रमदेवघनाचैवशुक्लांशुकनिवासिनी ५४ मे
दिनीत्येवशब्दश्चलब्धःपृथ्व्यानरोत्तम ॥ नामासुरसहस्रेणधरण्यासंप्रतिष्ठितम् ५५ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिषड्विंशतितमोऽध्यायः
२६ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ मधोर्निपतनंदृष्ट्वासर्वभूतानिपुष्करे ॥ प्रहृष्टानिप्रगायंतिप्रनृत्यंतिचसर्वशः १

मोहेमेदोमात्रमवशिष्टंयदज्ञानलेशमितिप्रसिद्धंतेनअंबुपूर्णापृथिवीशरीरंसमदृश्यत यथाप्रमदाप्रकृष्टमदायुवतीघनावक्षोजभारेणकठिनाशुक्लांबरवतीमनोनंदिनीतथामधुमोह
स्यवपुरभिनवमिवभातीत्यर्थःतथाचश्रुतिः ब्रह्मविदइवसौम्यतेमुखंभातीतिदर्शयति ॥ ५४ ॥ असुरस्यमोहस्यसंबंधितयासैवपूर्यमाणमेवस्रवतीतिसहस्रंमुद्गलंशरीरंतेन
विभिदास्नेहनेअस्यरूपंमेदिनीतिस्निग्धेत्यर्थः अज्ञानलेशानुवृत्तेर्विद्वत्सुपरोद्धारिणकारिणकत्वमायातंनचेत्ज्ञानसमकालमेवदेहपातःस्यादितिभावः ५५ ॥ इतिश्रीमहाभारते
हरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ सत्त्वेमनिहतेमोहेगुरुशास्त्रादिकंजगत् ॥ हार्देब्रह्माणिपश्यंतीत्येकाविंशेसमीर्यते॥ १ ॥ मधोरिति पुष्करेपरमव्योमा
ख्येकारणेब्रह्मणि व्योमपुष्करमंबरमित्यमरः सर्वभूतानामितितुल्यवेद्दर्षिमनुष्याणांप्रनृत्यंतीतिवर्त्तमानापदेशेनेदानींतनप्राप्तानामस्मदादीनांचपुष्करप्रवेशोधिकारोदर्शितः ॥ १ ॥

तथाच श्रुतम् तद्योयोदेवानांप्रत्यबुध्यतसएवतद भवत्तथर्षीणतथामनुष्याणांतदिदमप्येतर्हि यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिसुपार्श्वव्याख्यानरीत्यागुरुः मेर्वाख्योगिरिरेववा ब्रह्माणमीशंकमलासनस्थमितिव्यवहितस्यापिब्रह्मलोकादेर्विश्वरूपात्मनिदर्शनस्यशास्त्रप्रसिद्धत्वात् ॥ २ ॥ समंसर्वत्ररंजिताः ॥ ३ ॥ ४ ॥ खेहार्द्राकाशेतिष्ठन्निवेतीवशब्दोमानसत्वद्योतनार्थः ॥ ५ ॥ त्रासयंतिपर्वताः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पक्षाणांअंतरंअंतरालंततोविनिःसृतैर्मणिभिः ॥ ९ ॥ १० ॥ तोरणैर्निरालंबैरस्तंभैरतोरणैरिवप्रांशुभिः

अ०२७

॥२६॥

सुपार्श्वोगिरिमुख्यस्तुकांचनैःशिखरोत्तमैः ॥ बहुधातुविचित्रैश्चखंलिखन्निवचाबभौ २ गिरयश्चाभिशोभंतेधातुभिःसमरंजिताः ॥ प्रांशुभिःशिखराग्रैश्चसविद्युतइवांबुदाः ३ पक्षवातोद्धतोरेणुश्चूर्णैःसांजनवालुकैः ॥ छादयन्पर्वताग्राणिमहामेघइवाबभौ ४ मेघसंश्लिष्टशिखराःपक्षविक्षिप्तपादपाः ॥ कांचनोद्भेदबहुलाःखेतिष्ठंतीवपर्वताः ५ पक्षवंतःसशिखराहेमधातुभिरंजिताः ॥ पवनेनसमुद्भूतास्त्रासयंतिविहंगमान् ६ कांचनाःपर्वताःसर्वेस्फाटिकैर्मणिभिश्चिताः ॥ सूर्यकांतैश्चबहुभिश्चंद्रकांतैश्चनिर्मलैः ७ हिमवांश्चमहाशैलःश्वेतैर्धातुभिराचितः ॥ कांचनैःशिखराग्रैश्चसूर्यपादप्रकाशितैः ८ मणिभिश्चप्रकाशद्भिःपक्षांतरविनिःसृतैः ॥ ताम्रपुष्पैश्चशिखरैर्दीप्यमानैःस्वतेजसा ९ मंदरश्चोग्रशिखरःस्फाटिकैर्मणिभिश्चितः ॥ वज्रगर्भोनिरालंबैःस्वर्गोपमइवाबभौ १० सहस्रशृंगःकैलासःशिलाधातुविभूषितः ॥ तोरणैश्चघनिविडैःप्रांशुभिश्चैवपादपैः ११ प्रवादयद्भिर्गंधर्वैःकिन्नरैश्चप्रगायिभिः ॥ देवकन्यांगरागैश्चप्रक्रीडाद्रिरिवाबभौ १२ मधुरैर्वाद्यगीतैश्चनृत्यैश्चाभिनयोद्भुतैः ॥ शृंगारःसांगहारैश्चकैलासोमदनायते १३ आदित्याभासिभिःशृंगैर्भिन्नांजनचयोपमैः ॥ विंध्योनीलांबुदश्यामोविभिन्नइवतोयदः १४ धात्वर्थंसर्वभूतानांमेरुपृष्ठेमहाबले ॥ निर्वेमुर्विमलंतोयंमेघजालैरिवोत्तमैः १५ शिलाभिर्बहुचित्राभिर्धातुभिर्बहुरूपिभिः ॥ प्रस्रवद्भिर्गुहाद्वारे सलिलंस्फटिकप्रभम् १६ ग्रीष्मांतेवायुसंगूढाघनाइवसविद्युतः ॥ चित्रैःपुष्पैस्तरुगणाःशोभंतइवभूषिताः १७ नागाःकनकसंभूतैर्विचित्रैरिवभूषिताः ॥ विहंगमाभिर्लीनाश्चलतास्तरुसमाश्रिताः १८ विलंबंत्यःसपुष्पाश्चनृत्यंतेवायुघट्टिताः ॥ पवनेनसमुद्भूतामहतामाधवेहनि १९ मुमुचुःपुष्पसंघातंतोयंवेलेववर्षति ॥ बलवद्भिश्चविपुलैःशाखास्कंधावरोहिभिः २० पादपैर्वर्णबहुलैर्ध्रियतेचवसुधरा ॥ मधुप्रियामधुकरामधुमत्ताविहंगमाः ॥ घोषयंतीवगायंतःकामस्यागमसंभवं २१

पादपैः सोहस्यादृष्टदंडैरूपरिपरिणाहवद्भिश्चेत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ मदनायतेमदनवद्रसोद्दीपकोभवति ॥ १३ ॥ आदित्येति युग्मं यथानीलांबुदश्यामोविष्णुर्मेघैः पृथिव्यांतोयंवर्षति एवंमेरुपृष्ठालये भूप्राणमध्येसर्वेपर्वताःनीलांजनचयोपमैः आदित्येनआभास्यमानैः स्वप्रभातोयंनिर्वेमु उद्गीर्णवंतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कीदृशैःशृंगैःशिलाभिरिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ नागाः गजाः कनकसंभूतैरलंकारैः ॥ १८ ॥ १९ ॥ वेलेवतोयंतटाभिघातोच्छलद्बिंदुरूपम् ॥ २० ॥ २१ ॥

॥२६॥

सत्त्वोत्कर्षवशाद्योगिनोभोगभूमयोमधुमत्यादयः दिव्यविषयवत्यउपतिष्ठंतइत्याह विष्णुरिति २२ २३ साचिस्वप्रकल्पामधुमतीभूमिः नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुत्याप्रबोधितस्य
योगिनोहार्दाकाशेविलीनेत्यर्थः ऋषिभिर्योगिभिः अनुचरिता आज्ञप्ताअनुसृत्यविसृष्टेत्यर्थः २४ एवंयोगोपसर्गेषुविलीनेषुब्रह्मविद्यासंज्ञाअहंब्रह्मास्मीतिवाक्यजन्यावरमांतः
करणवृत्तिरुदेतीत्याह धात्रीति मूलप्रकृतिः कपिलंत्रिगुणात्मकंशाम्भिश्रत्वंतेनरूपेण गौः गच्छत्यधिगच्छत्यात्मवस्त्वमितिगौःविद्यावृत्तिर्भूत्वापयः ब्रह्माक्षरतेप्रकाशयति मधुरंआनं
दमात्ररसत्वात्यज्ञेयोगेविशेषेणततेप्रथितेसति ब्रह्मणोवाक्यंअहंब्रह्मास्मीति तेनचोदिताप्रेरिताएवंविधागौः २५ वृत्तावपिप्रलीनानांशुद्धंचिन्मात्रमेवावशिष्यतइत्याह शिरश्चेति
शीर्यतइतिशिरः उत्तमांगवच्छ्रेष्ठापिप्रतिक्षणपरिणामिगुणकार्यत्वादपक्षयवतीवृत्तिः पृथिवीजडासतीभूतंकूटस्थंवस्तुसंधातुंसमर्थापिमहींस्वोपादानंजलंप्रतिप्रासवद्गतवतीततोयोगी
शुद्धंलोकंआत्मानंभजतेनिर्विकल्पेनसमाधिनेत्यर्थः २६ ननुसर्वधर्मशून्यंनिर्विकल्पकंचेच्छून्यमेवतत्स्यादित्याशंक्याह सरस्वत्याइति सरस्वत्याः अस्तीत्येवोपलब्धव्यइति वेदवाचः
सकाशात्समुद्भूतं सत्त्वेनप्रकटीभूतं तमोनुदंअज्ञानविरोधितयाज्ञानमात्रं ब्रह्मक्षेत्रेभूप्राणमध्येसमुद्भूतंमरुतीर्थंमरुमरीचिकोदकतुल्यंज्ञेयं अतिक्रम्य पुष्करेषुपुंभेदाद्बहुवचनं त्रयाणां
मिथुनत्वेतदेकैकस्यपृथक्पृथगितिशुद्धेशजगतांमध्येईशजगतोः प्रतिपुरुषंपृथक्त्वेनदर्शनात्पुष्करानेकत्वंयुक्तं मायाशबलेपरमेव्योम्निविसर्पति योवेदनिहितंगुहायांपरमेव्योमन्नि

विष्णुर्मधोर्निहंताचचकारमधुवाहिनीम् ॥ नदींप्रस्रवनिर्भेदांसुतीर्थांबहुलोकदाम् २२ अंगारवर्णसिकतांमधुतीर्थांमनोरमाम् ॥ विमलैरंबुभिः पूर्णांपुष्पसंचय
वाहिनीम् २३ विवेशपुष्करंसातुब्रह्मणोवाक्यनोदिता ॥ ऋषिभिश्चानुचरिताब्रह्मतंत्रनिषेविभिः २४ धात्रिकपिलरूपेणगौर्भूत्वाक्षरतेपयः ॥ मधुरंवित
तेयज्ञेब्रह्मणोवाक्यचोदिता २५ शिरश्चपृथिवीभूतंसंधातुंप्राप्तवान्महीम् ॥ शुद्धंचभजतेलोकंशाश्वतंपरमाद्भुतम् २६ सरस्वत्याःसमुद्भूतंब्रह्मक्षेत्रेतमोनु
दम् ॥ मरुतीर्थमतिक्रम्यपुष्करेषुविसर्पति २७ सुचारुरूपाधर्मज्ञाअजारूपेणछादयन् ॥ रूपंकनकवर्णाभंतपोयुक्तेनतेजसा २८ अजगंधकृतोन्मुक्तःसंभू
तःपर्वतोमहान् ॥ गुरुद्वारगुणप्राणःशाश्वतःसिद्धसेवितः २९

तिव्योम्नस्तदाश्रयत्वश्रुतेः २७ ननुकुतोज्ञेयस्यमरुतीर्थतुल्यत्वमतआह सुचार्वेति अजामायाकनकवर्णाभंदिव्यरूपंब्रह्मरूपेणरूप्यतइतिव्युत्पत्त्यादृश्येनाहंकारादिनाच्छाद
यत्छादितवती अडभावआर्षः जवनिकाच्छादकस्यसत्यत्वंमाभूदतःछाद्यंविशिनष्टि तपोयुक्तेनचेतसा रूपमितिआलोचनवताचेतसैवयद्रूप्यतेसाक्षात्क्रियतइतिरूपंसाक्षात्क
र्तव्यंभवति भुजंगाच्छादितारज्जुरालोचनेनैवसाक्षात्क्रियते ननुराजदारवज्जवनिकारूपस्यकस्यचिद्वस्तुनोपसारणेनतस्मात् ज्ञानमात्रनाश्यत्वेनरज्जुरगवदजामृषैव कीदृशीअजा
सुचारुरूपा सुचारूणिरूपाणिलोहितशुक्लवर्णानितेजोबन्नाख्यानियस्याःसा तथा कुतःसाच्छादयतिवस्तुतत्त्वमतआह धर्मज्ञेति अदृष्टवशादध्यासोभवतीत्यर्थः २८ न
न्वालोचनेनैवमायाजवनिकापगमोयत्क्रियेतेत्येतदेवकुतइत्याशंक्याहअजेति यस्मादयंमहान्पर्वतइवाभेद्योऽहमितितृतीयेनान्वयः अहं अहंकारादिःसंसारःसंभूतः सम्यक्स्थूल
रूपेउद्भूततयादृश्यमानोपि अजगंधकृतोन्मुक्तोस्तिअजंसन्मात्रंतस्यगंधोलेशःतेनपूर्वंकृतःपश्चादुन्मुक्तः अहंकारादिर्हिजाग्रदादौसन्निवदृश्यतेनतुसुषुप्त्यादौअतोस्यदुःखादिधर्मिणो
नात्मरूपत्वंकिंतुनित्याविर्भूतस्वाधिष्ठानेएवकादाचित्कप्रतीतिविषयत्वेनरज्जूरगवन्मृषात्वमेवास्येतिभावः । अयमहंकारपर्वतः गुरुद्वारःगुणप्राणश्चगुरूपदेशादेवास्यतत्त्वमधिगम्यते
गुणैरेवत्रिभिरयंजीवतितस्माद्गुरुमाराध्यगुणत्रयंत्यक्तव्यमित्यर्थः शाश्वतोनादिः सिद्धसेवितःसिद्धैरपिसेवितः किमुतमूढैः २९

सुषुप्त्यादौमनःसंयोगाभावात्संसारीअहमर्थेनप्रकाशतेनचतावतास्यानात्मत्वंभवति नहिरयक्तवास्यस्तक्षाऽतक्षाभवतीत्याशंक्याह वेदिकाभिरिति तस्यत्रयअवस्थास्त्रयःस्व प्नाइतिश्रुतेः संसारिणः तिसृभिरेवक्रीडास्थानभूताभिर्वेदिकाभिरिवजाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्याख्याभिःपरस्परवैलक्षण्याद्विचित्राभिरवस्थाभिर्विराजितोदृश्यते तथापि अवस्थानांवैचित्र्या दवस्थांतरगतस्यदुःखादेरवस्थांतरेदर्शनाभावादसंगोपियक्षइवपरशरीरसंचारीतत्तद्देहाभिमानात्तदातदादुःखंप्राप्नोतितस्मात्तत्तदवस्थाभिमानकृतएवास्यसंसारोनस्वाभाविकइत्यर्थः न न्वभिमंतृत्वमपितात्विकमस्त्वित्याशंक्यदृश्यत्वान्नेत्याह पुष्कराणीति अहंकाराद्युत्थानकारणानिमूलाज्ञानानित्वष्टेवत्वष्टाविचित्रजगन्निर्माणशिल्पिनाईश्वरेणपरीतानिव्याप्तानिनतुस इतरैरित्यर्थः नहिचित्प्रकाश्यंचित्स्वभावत्वंभजतइतिभावः हेविपुलदक्षिण ३० उत्तरार्द्धमेवविवृणोति महामेरोरिति धातुभिर्महाभूतैः शरीराकारपरिणतैः वृतोव्याप्तोहंकारः रूपेणाद्भुतदर्शनःअनिर्वचनीयोपियाप्रसिद्धाचेतनातयाभिसंपन्नोभवति नत्वयंस्वयंचेतनोयेनाभिमंतृत्वादिस्वभावआत्मेत्यवसीयेतेतिभावः ॥ ३१ ॥ इदानींशास्त्रदृष्टब्रह्मभावाभिवेशो नाहंमनुरभवंसूर्यश्चेतिवामदेववत् अहंसर्वस्यप्रभवोमत्तःसर्वंप्रवर्ततइतिभगवानिवाहंकारादेशेनैवतत्त्वंनिरूपयति करिष्यामीति अहमपिअहमेवएतत्एवंधर्मचारिणंदेहंमनसासंकल्प मात्रेणकरिष्यामिकरोमि नकेवलंदेहमात्रं अपितुलोकेबहुविधंरूपंदृश्यं तदपिमनसैवकरिष्यामि तथापार्थिवींपृथिवीशरीरांतत्संबंधांचेतनांबहुरूपांकरिष्यामिस्वदेहादिचेतनाचेतनं

वेदिकाभिःसुचित्राभिःकांचनाभिर्विराजितः ॥ पुष्कराणिपरीतानित्वष्ट्राविपुलदक्षिण ३० महामेरोर्यथारूपंपंचभिर्धातुभिर्वृतम् ॥ चेतनायाभिसंपन्नोरूपे णाद्भुतदर्शनः ३१ करिष्याम्यहमप्येतन्मनसाधर्मचारिणम् ॥ रूपंबहुविधंलोकेपार्थिवींचेतनांतथा ३२ त्रींश्चलोकान्प्रपद्येयंपंचभिर्धातुलक्षणैः ॥ षष्ठेनच ससर्जेयंमनसाधर्मचारिणीम् ३३ संगेषुभावमोहाभ्यांपश्यंतिचसमृद्धयः ॥ विमुक्ताःसर्वसंगेभ्योधारयंतिपरिग्रहान् ३४ नचविंदंतमांकाश्चिन्मनसाकामरूपि णम् ॥ पंचधातुनिबद्धश्चनानाभाषितचोदनाः ३५ येचविष्णुमधीयंतेबहुधाकामविग्रहैः ॥ तेमांपश्येयुरव्यक्तंतपसादग्धकिल्बिषाः ३६

सर्वंमत्संकल्पमात्रोत्थंसत्त्वोत्थंमत्तोनान्यइत्यर्थः इदंसर्वंयदयमात्मेतिश्रुतेरितिभावः ॥ ३२ ॥ सर्वात्म्यमुक्त्वासार्वज्ञमप्याह धातून्पृथिव्यादीन्लक्षयंत्येतैस्तानिधातुलक्षणानींद्रियाणि तैःपंचभिःत्रीन्लोकान्प्रपद्येयंजानीयां अनात्मभूतदृश्यज्ञानमुक्त्वात्मज्ञत्वमप्याह षष्ठेनमनसाचधर्मचारिणींआत्मसदृशीमसंगांचिदाकारांवृत्तिंससर्जेयंसृजेयंविद्याऽविद्यारूपोप्यहमे वसःसोहंविद्यामप्रदावापीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ येदीयमानायांविद्यायामधिकारिणस्तानाह संगेष्विति येसमृद्धयःसम्यक्पुष्कलाऋद्धिःऐश्वर्यंयेषांतेसमृद्धयःपुरुषाः संगेषुऋ द्धीनांयोगेषुभावमोहाभ्यांइत्थंभावेतृतीया संकल्पमात्रत्वेनभ्रमत्वेनचऋद्धिःपश्यंति एतेनविषयदोषदर्शनमुक्तं अतएवविमुक्ताःसर्वसंगेभ्यइतिवैराग्यमुक्तं परिगृह्यंतेविषया यैस्तेपरिग्रहाः बुद्धींद्रियमनःप्राणाः तान्धारयंतिनिगृह्णंतिएतेनाभ्यासोदर्शितः एतत्त्रयवंतोविद्याधिकारिणइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ नचेति यस्मात्पंचधातुमयेनदेहेनानिबद्धःना नाभाषितंअपामसोमममृताअभूमेतिनानार्थवादिकफलमेरिताःप्रायेणसर्वेतस्मात्मांकश्चिन्नविंदेऽतियोजना ॥ ३५ ॥ येचेति कामविग्रहैःइच्छागृहीतैःरामकृष्णादिविग्रहै रुपलक्षितंविष्णुंये अधीयंतेप्रणवाद्युच्चारणेनस्मरंतितेव्यक्तद्वारा अव्यक्तंमांपश्येयुः अयमर्थः पूर्वोक्तरीत्यास्फटिकेरक्तत्वपद्मरागत्ववत्चिन्मात्रईशेसूक्ष्मस्थूलान्यध्यस्तानितत्रस्थूले श्रीगोपालमहाविष्णुमूर्तौअभिनिवेशवतांचिन्मात्रस्यस्थूलविग्रहस्यचअविवेकेनचैतन्यस्यस्थूलतामात्मत्वेनगृह्णाति रज्जूरगइवनिहितपुरुषविघातेनेनरज्जुं अतएवमहाःस्वाराज्येमहइव्यवहरंतीति

॥१७॥

बहुकमुपाख्यायते येतनमूर्तावपिमामिहितंपश्युस्तस्यास्तात्त्विकंवैश्वरूप्यमेवगृह्णाति यदपश्यद्यशोदाकृष्णमुखेर्जुनोवाश्रीकृष्णविग्रहे अस्यामवस्थायांयोगीदेहासंगात्स्वयमेव
विश्वरूपोभूत्वासार्वज्ञमाप्नोति तदेतद्वितर्कअंप्रत्यक्षमभिप्रेत्योक्तंयोगभाष्येभगवताबादरायणेन तदेतत्परंप्रत्यक्षंतच्चश्रुतानुमानयोर्बीजमिति विश्वरूपेपिप्रणिधीयमानंमनःतस्य
तत्त्वंतन्मात्रंगृह्णदस्मितामात्रमवशिष्यते तस्मिन्नपिलीनेयोगीस्वरूपानंदमतिमुक्तमुक्तकामविग्रहद्वाराव्यक्तंपश्येयुरिति ॥ ३६ ॥ मांनिर्गुणंअभिरोहेयुरुक्तसोपानक्रमेण ॥ ३७ ॥
मेरुपृष्ठेमूमध्ये पर्वतःसमष्ट्यहंकारः कदाचुद्देयुरविद्ययासहप्राणत्यागेषुइंद्रियेषुत्यक्तेषुस्वास्मिन्प्रविलापितेषुसत्सु ॥ ३८ ॥ वनंहेयमितिशेषः योगोपसर्गत्त्वात्तद्योगस्य ॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥ कायैःक्रमेयुःइच्छयास्विषयान्प्राप्नुयुःइहलोकंचपरलोकंचसंपतेयुः ॥ ४१ ॥ गौरीतियदाउक्तविधंप्रभावंतपःसकाशाद्दृतंन्निष्पन्नंसमाहताः योगिनोदर्शयंतितदात्विद्ययाशा
स्त्राचार्योपदेशजन्यनेवविष्पन्नागौरीपराब्रह्मविद्यात्रिलोकेषुसिद्धाख्याख्याता सत्यसंकल्पत्वाद्याविर्भावएवत्रिद्यासिद्धिस्तावकइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ षण्णामिति ज्ञानंदृष्टिःतस्याआमि
मुख्येनसामित्यैकीभावेनावधानंयेषुतेज्ञानाभिसंधयः संयमस्थानानिमूलाधारादीनिवा कर्मांगंबाह्यमाभ्यंतरंचद्वेभगवन्मूर्तिरूपेप्रतीकेविराट्सूत्रांतर्यामित्रयंचेतिषट्तेषांअभिज्ञा

येचमामभिरोहेयुर्नराधर्मपथेस्थिताः ॥ तेपिस्वर्गजितःस्वर्गेपश्येयुर्मांगतक्रमाः ३७ यश्चैवपर्वतःप्रांशुर्मेरुपृष्ठेव्यवस्थितः ॥ एतमारुह्ययुद्धेयुःप्राणत्या
गेषुनिर्मलाः ३८ अप्सरोभिःसमागम्यविचरेयुर्मनोजवाः ॥ नंदनंवनमासाद्यकाम्यकंचमहद्वनम् ३९ इमांविद्यांसमास्थायमद्भक्ताःपुष्करेष्विह ॥ शरीरंक्षप
यिष्यंतिव्रतैर्बहुविधैःकृतैः ४० सिद्धिंप्राप्यक्रमेयुस्तेकामैर्बहुविधैर्नराः ॥ इमंलोकममुंचैवसंपतेयुर्यथासुखम् ४१ गौरीसिद्धेतिव्याख्यातात्रिषुलोकेषुविद्य
या ॥ प्रभावंतपसोत्पत्तंदर्शयंतिसमाहिताः ४२ षण्णांज्ञानाभिसंधीनामभिज्ञानात्ससंग्रहाः ॥ भवेयुस्तेनिरारंभाधातुनिर्मुक्तबंधनाः ४३ सहस्रगुणमप्यत्रद
त्त्वादानफलादिव ॥ अविमानेनविप्राणांमनःशुद्धेनकर्मणा ४४ सर्वत्रैवाप्रमेयेणअत्यंतंफलमाप्नुयुः ॥ अमुष्मिंल्लोकेधर्मज्ञाःसहसर्वैःकुलोद्भवैः ४५ तेषामि
हचसान्निध्यंयज्ञब्राह्मणसंकुले ॥ तेभूयोयजमानाद्याअभिषिच्यपुनःपुनः ४६ तथातांमन्यसेगौरींमनसाधर्मचारिणीम् ॥ अनुग्रहायभूतानांतन्ममा
ग्रेतपोधन ४७

नंसाकल्येनानुभवःतस्मात्तद्धेतोःससंग्रहाःकामाभावात् अक्षीणयोगैश्वर्याअतएवनिरारंभाः धातुरूपंनिर्मुक्तंबंधनंयैस्तेतथा ॥ ४३ ॥ मुक्तबंधत्वंदानेनैवभवतीतितिलौकिकदृष्टांतेनाह
सहस्रमिति यथात्रकश्चिदपराधीसहस्रगुणमपिराज्ञेकरंदत्वादानफलाद्राजभीतेर्मुच्यते एवंविप्राणामवमानेनसन्मानेनमनःशुद्धेनकामरहितेनमनसाशुद्धेनदानकर्मणा ॥ ४४ ॥
अप्रमेयेणासंकुचितेनअत्यंतंफलंआत्यंतिकदुःखपरिहारंपरमेश्वरप्रीतिःब्रह्मलोकेपूर्वजैःसहप्राप्नुयुरितिश्लोकद्वयार्थः ॥ ४५ ॥ येषांयजमानऋत्विजांसान्निध्ययज्ञांगदेवतादौचित्तैकाग्र्यं
तेपि पुनःपुनरप्यभिषिच्यबहुयज्ञावभृथंप्राप्यपूर्वोक्तंफलमाप्नुयुरित्यर्थः ॥ ४६ ॥ तथेतियथादानयज्ञयोःसंपदंमन्यसेतथाचेत्तांपूर्वोक्तांगौरींब्रह्मविद्यासंपदंतपोधनेसमीपेऽग्रेस्थितां
चेन्मन्यसे राजाप्रतिशेषः. तर्हितन्मामातंनैवमंतव्यंत्वयेत्यर्थः कीदृशींगौरींभूतानामनुग्रहायमनसाधर्मचारिणीं बाह्येनदानयज्ञादिनासाध्याबाह्यासंपत् परिमिताइयंतुमानसा
त्वादनंतेतिभावः ॥ ४७ ॥

किमर्थंतर्हिंदानादिकंकर्तव्यमतआह सत्यइति एषआत्मागौरीलभ्यःसत्योऽबाधितः अविद्येपुंसिपरोदूरीभूतः भविताधर्मादपिआविर्भविष्यत्येवचित्तशुद्ध्यादिद्वारायस्माद्धर्मचारि
णाधर्माचरणशीलेननिष्कामेनेत्यर्थः आचरितोधर्मःअफलोनविद्यतेतस्माद्विद्यार्थंधर्मोनुष्ठेयएवविविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेरितिभावः ॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि
वंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्तविंशतितमोध्यायः ॥ २७ ॥ ७ ॥ द्वाविंशेपरमैश्वर्यंविष्णवाद्यायोगगोचरात् ॥ प्रापुरित्युच्यतेसम्यग्योगश्रद्धाविवृद्धये ॥ १ ॥ दिशमिति उत्तरांदिशं
परांकाष्ठांमोक्षाख्यांधातुनिचयेशरीरेपर्वतरोधसि नासामूलेभ्रुवोःसंधौ ॥ १ ॥ विष्णुरिति पुष्करेहार्दाकाशेएकपादेनविश्वतैजसप्राज्ञतुरीयैश्चतुष्पादंब्रह्मतत्राद्यश्चतुष्टयानुगतःपरेक्र
मात्रिद्वयेकैः एकपादेनतुरीयेणतुर्यात्मनानिर्विकल्पकेन ॥ २ ॥ आत्मनीति आत्मनिशुद्धेआत्मानंमायोपाधिशरीरंआधायप्रविलाप्यलोकं शिक्षयितुमितिशेषः उत्सीदेयुरिमेलोका
नकुर्यांकर्मचेदहमितिभगवद्वचनात् उत्थानकारणान्मोक्षहेतोः ॥ ३ ॥ भासुरःसोमः सिद्धिमुपागतइति तृतीयेनान्वयःअष्टौसहस्रंचेतिनवसहस्राणि ॥ ४ ॥ तेनप्रसिद्धेनज्योतींषिग्रह

सत्यएषपरोविद्येभवितानात्रसंशयः ॥ नाफलोविद्यतेधर्मश्चरितोधर्मचारिणा ४८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिसप्तविंशतितमोऽध्यायः
२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दिशंजिगमिषुर्दिव्यामुत्तरांसत्यसाधनः ॥ तथासधातुनिचयेपुण्येपर्वतरोधसि १ विष्णुःपरमधर्मात्माए
कपादेनातिष्ठति ॥ दशवर्षसहस्राणिपुष्करेपुष्करेक्षणः २ आत्मन्यात्मानमाधायतपसाब्रह्मसंभवः ॥ घटतेकर्मणोग्रेणलोकमुत्थानकारणात् ३ भासुरोभ
स्मनाच्छाद्यगात्राणिस्वयमात्मनः ॥ अष्टौवर्षसहस्राणिसहस्रंचतपोधनः ४ तेजसातेनज्योतींषिविभाव्यब्राह्मणर्षभः ॥ तिष्ठतेनभसोमध्येयोगात्माभाव
यन्जगत् ५ सोमोविषयमाक्षिप्यमनसाधारयन्मनः ॥ युक्तःपरमधर्मात्माब्राह्मींसिद्धिमुपागतः ६ संप्रदृश्यतसर्वत्रदिविभुव्यंतरेतथा ॥ ज्योतिष्णुकर्मकु
र्वाणोबहुरूपःससंपदा ७ महेश्वरोतिगूढात्मावृषरूपेणतिष्ठति ॥ उद्धृत्यदक्षिणंपादंवायुभक्षःसमाहितः ८ अष्टौवर्षसहस्राणिसहस्रशतमेवच ॥ महायो
गीमहादेवोनियमाद्ब्रह्मसंभवः ९ अथवायुर्घनीभूतोअंतेचरतिगोपतेः ॥ फेनीभूतंसमुद्गारैःपवनंनिर्गिरन्मुखात् १० सनिष्क्रांतस्ततोवक्रात्प्राणेनपरमा
त्मवान् ॥ निर्यासभूतोपातितोनैवार्द्रोनैवपार्थिवः ११ सफेनोवारिणाविश्यचचारवसुधातले ॥ नैवार्द्रोनैवशुष्कांगोवायुसंघातमागतः १२

तारादीनि विभाव्यअभिभाव्यतिष्ठतेप्रकाशते प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेतितङ् विषयंबंधकंशब्दादिं ॥ ५ ॥ आक्षिप्याधिकृत्यचेत्यर्थःयुक्तोयोगवान् मुक्तइतिवा ॥ ६ ॥ प्रदृश्यतप्रादृश्य
त ज्योतिष्णुकर्मप्रकाशनाक्रियां बहुरूपत्वंनानारसास्वोषधिष्वनुप्रवेशेननानारसत्वं सोमोभूत्वारसात्मकइतिसोमस्यरसात्मकत्वस्मृतेः ७ बलीवर्दरूपकेणधर्मात्मानंमहेश्वरंरूपयति उ
द्धृत्यधर्मस्यअहिंसागर्भौजपादिरूपौनिष्कामसकामौदक्षिणौपादौ हिंसागर्भौयज्ञादिरूपौसकामनिष्कामौउत्तरौतेषुनिष्कामजपादिरूपंपादंपुरस्कृत्येत्यर्थः ८ सैकशतंनवसहस्रंवर्षाणि ९
योगजधर्मादेवविश्वहितमितिद्योतयन् वृषरूपाच्छंकराम्मेघोत्पत्तिमाह गोपतेःइंद्रियनिग्राहकस्यअंतेघनीभूतःनिपीडिततूलपिंडवत्दृढीभूतः तंफेनीभूतंपवनंसमुद्गारैःमुखाद्वहिःनि
गिरन्निर्मीर्णवान्गोपतिः ॥ १० ॥ प्राणेनउद्गारवायुनापरंरूपांतरं निर्यासःसूक्ष्मरसःपार्थिवःपाषाणादिवच्छुष्कः ॥ ११ ॥ सफेनश्चर्मकोशाकारोवारिजलंआविश्यसंगृहीत्वाचचार
वसुधापृथ्वीरसातलंअधोभागोयस्यतत्वसुधातलंअंतरिक्षंतस्मिन् ॥ १२ ॥

पवनःवारिणासहसहितंफेनमुत्क्षिप्यानिरालंबेगगनेनिरालंबः आश्रयांतरशून्यः अभ्राणिआपोजलानिबिभ्रतीत्यभ्राणिमेघसंज्ञांसमपद्यत ॥ १३ ॥ आत्मानंपयोरूपंस्वेनैवरूपेवद्दिताः घनत्वंमाप्ताःकरकावत् तेनीलमेघाःसंतो अरुणेनारुणसारथिनासूर्येणघनीभूतंजलंद्रावयताप्रख्यायंतेमेघंत्वनेसचनकर्तृत्वेनीलमेघारुणप्रख्याः ॥ १४ ॥ ब्राह्मींमूर्तिंब्राह्मणशरीरं समाधायकृत्वा ॥ १५ ॥ तपस्तप्यद् अतप्यत् सार्द्धश्लोकोवाक्यं ॥ १६ ॥ तस्यतपस्यतोग्नेःतेजसःसमुद्भूतोग्निःस्वर्गप्रकाशकृतकर्मोपयोगिगार्हपत्यादिः स्वर्गवासीचक्षुरनुग्राहीसूर्यादिः ॥ १७ ॥ स्वर्गवासीत्येतद्विवृणोति दिवीति ब्रह्माग्निः ब्राह्मणरूपोग्निः ॥ १८ ॥ तत्तमइति यःस्वर्गप्रकाशकृदग्निरुक्तस्तस्यतमोधूमःतदुपलक्षितोधूमादिमार्गःमानुषेषुवर्णाश्रमाभिमानिषुप्रतिष्ठितम् तेजसामभ्यादर्नांसंहराति भास्करस्तुततः पूर्वात्वह्नेःसत्तमउत्कृष्टतमोभवतिगार्हपत्याद्याराधकाःपुनरावर्त्तंते सूर्यमंडलांतस्यपुरुषाराधकास्तुनेतिभावः ॥ १९ ॥ भास्करंस्तौतिमर्त्यानामितिसार्धेन योगबलेसतितुतेजआक्षिप्यवर्त्तते अन्यस्यापि ब्राह्मणस्यतुसुतरांनेत्यर्थः ॥२०॥ तत्तमइति सउक्तगुणोभास्करःतत्पूर्वोक्तंतमःरात्रौनाशयन्

तत्कालफेनमुत्क्षिप्यपवनःसहवारिणा ॥ निरालंबेनिरालंबस्त्वभ्राणिसमपद्यत १३ तेक्षिपंतिपयोभूमावात्मानंस्वेनघट्टिताः॥ नीलमेघारुणप्रख्यानैवार्द्रो नैवपार्थिवः १४ ब्राह्मींमूर्तिंसमाधायवायुःसर्वत्रगोवशी ॥ समाःसहस्रंसंपूर्णंचचारविपुलंतपः १५ वह्निर्बहुजटीभूत्वाचीरवल्कलवासभृत् ॥ तपस्तप्यद नाहारोमौनमास्थायपौष्करे १६ वर्षाणांचसहस्राणित्रीणिचैकंचयत्नतः ॥ तस्याग्रेस्तेजःसंभूतोमहानग्निःप्रवर्त्तते १७ स्वर्गप्रकाशंकृत्वाचस्वर्गवासितमोनुदः ॥ दिविभूतप्रकाशाख्यस्तपसाब्रह्मसंभवः १८ तत्तमोभुविराजेंद्रमानुषेषुप्रतिष्ठितम् ॥ भास्करस्तेजसंहारस्ततोभवतिसत्तमः १९ मर्त्यानांसर्वभूतानांतेजआक्षिप्यवर्त्तते ॥ नतुयोगबलेराजन्ब्राह्मणस्यविशेषतः २० तत्तमोनाशयेद्रात्रौनाप्यहोभविताद्वयम् ॥ पुष्पमित्रोमहातेजायक्षःसर्वत्रगोवशी ॥ तपश्चरतिधर्मात्मापुष्करेषुसमाहितः २१ महेंद्रशिखराद्धारायावंत्योयातिमेदिनीम् ॥ तावत्स्वरूपमास्थायतिष्ठतेनिखिलाःसमाः २२ जानुभ्यांपतितोभूमौज्योतिर्नभसिपश्यति ॥ समाःसहस्रंनिखिलंनेत्रैरानिमिषैर्जगत् २३ नेत्राणिबहुधातस्यनेत्रांतैरभिनिःसृताः ॥ मध्यंदिनकरेप्राप्तेरश्मिवान्सपरिग्रहे २४

रात्रावपिमृतस्यधूमादिगतिंआराधितःसन्नाशयति किंतुसौरीमेवगतिंयोगिनेप्रयच्छतीत्यर्थः तथारात्रौवर्त्तमानस्यदिवापिमृतस्याहोर्चिरादिमार्गोनभविता कीदृशंअहः अद्वयंअद्वयपदप्रापकंउपासकस्यदिवारात्रौमृतस्यार्चिरादिगतिरेवभवतिनान्यापूर्वंकर्मिणोपिदिवापिमृतस्यधूमादि गतिरेवनित्येतिभावः पुष्पमित्रोनामयक्षोमाविकुवेरः ॥ २१ ॥ कायव्यूहेनतिष्ठतेप्रकाशतइत्यर्थः पूर्ववत्तद् ॥ २२ ॥ जानुभ्यांपतितोभूमावित्यनेननमस्काराप्रियस्यसूर्यस्याराधनंसूचितम् तत्फलंचसूर्यसंयमाद्भुवनज्ञानमितियोगे सूचितंतदाह ज्योतिःसूर्यमंडलंतत्रयन्नमःमध्येनभइवावभातितत्रदर्पणोदरसरूपेनियोजितैःनेत्रैरानिमिषैः जगन्निखिलंपश्यति ॥२३॥ एतदेवोपपादयतिद्वाभ्यां नेत्राणीतिमध्यंदिनकरेदिनकरमंडलमध्ये सहिदिनकरःपरिवेषइवरश्मिवान्मध्यत्वोदर्शतलतुल्यइत्यर्थःतत्रतस्मिंश्चनेत्रांतैः प्राप्तेलब्धेसतिसूर्यप्रभामिश्रितैर्नेत्रैःसहतेप्रसिद्धारश्मयोमंडलमयूखास्ततोभिनिःसृताःसर्वत्रउपर्यधस्तिर्यङ्निर्गताःतस्यधारणावतःशतशोथसहस्रशोनेत्राणिभवंतिसतैरनेकैर्नेत्रैःविद्वद्भिर्कृत्विग्भिः यज्ञेपावकइवरराजसूर्यमंडलंप्राप्यमूर्च्छिताःचक्षूरश्मयःसूर्यरश्मिभिरेवसार्द्धंभुवनंव्याप्यप्रकाशयंतीतिभावः ॥ २४॥

२५ सइतिसपुष्यमित्रः माणिकुबेरः विस्फुलिंगवद्भास्वरैःनेत्रांतैर्द्वारभूतैरादित्यंप्राप्नोति कदा कर्मणोंतेदेहारंभककर्मक्षयेधारणाबलेनचिरंजीवीभूत्वाजगतोयुगांतेजगत्प्रलयकालेत्रा २६ बह्विति सःयुगांतेआदित्यंप्राप्नोति रश्मिषुसंपूर्णोनेत्रद्वाराजलतैलन्यायेनकृत्स्नमादित्यमयूखजालंव्याप्यस्थितः अतएवबहुतापः विवृद्धतपःप्रभावः समाःसहस्रंसंपूर्णामितिवापाठः २७ फलमाहानिगृहीतेति ललामरलयोरभेदात्रराम रेमेनिर्वमन्भोगेनैवकामंउत्सृजन् अतिभोगेनरसामवंतीतिभावः२८यस्तपःकामोयक्षःसकुबेरोभूदित्यर्थःतेजसोन्तेतपसोंते २९ नहीति विष्णोरेवांशःकुबेरइतिभावः ३० वासुकिरिति मनोनिधायब्रह्मणीतिशेषः ३१ शेषइति वृक्षमारुह्यतत्रपुच्छमासज्यधूमपानंचकारेत्यर्थः ३२ एताद्दितामसंतपोलोकोद्वेजकमित्याह त्रिभिः जिह्वाभिरिति ३३ ३४ स्थावरंवत्सनाभसोमलक्षारादि ३५ परस्परेति परस्परप्राणग्राहिक्रोधरूपेणतामसंतपःपरिणमतइतिभावः ३६ अथहिंसकविषोत्पत्त्यनंतरं तत्प्रतीकारायअहिंसकंविषघ्नंमंत्रंब्रह्माक्षरंवेदवर्णमयंब्रह्मासृजतेस्म ३७ तमेवमंत्रमाहश्लोकद्वयेन गरुत्मानिति गरुत्मान्सलिलंमहींचममजीवनभूतंद्वंद्वंपात्वितिशेषः यद्वाब्रह्मणवः

तेरश्मयःप्रभानेत्रैःशतशोथसहस्रशः ॥ रराजतेजःसंयोगाद्दिद्दाद्रिरिवपावकः २५ सविस्फुलिंगैर्नेत्रांतैरादित्यमनुवर्तते ॥ कर्मणोंतेयुगांतेवाजगतो बहुरूपिणः २६ बहुतापःपुनर्भूत्वाविषण्णोवसुधातले ॥ समोरश्मिषुसंपूर्णस्तपस्तेपेसुदारुणम् २७ निगृहीतेंद्रियोभूत्वाअप्सरोभिर्ललामह ॥ मेरोःशिखरमासाद्यकामंकामेनानिर्वमन् २८ तपःकामःसयक्षस्तुकुबेरोनरवाहनः ॥ विष्णुरेवतपोध्यक्षस्तेजसोंतेविजृंभते२९ नहिकश्चित्पुमानस्तियएवं तपआचरेत् ॥ त्रिषुलोकेषुराजेंद्रऋतेविष्णुंसनातनम् ३० वासुकिर्बहुशीर्षस्तुनागेंद्रोमौनमास्थितः ॥ तपआचरतेसम्यङ्निधायमनसामनः ३१ शेषःसत्यधृतिर्नागोबलवान्ब्रह्मसंभवः ॥ वृक्षमारुह्यधर्मात्माअवाक्शीर्षोवलंबते ३२ जिह्वाभिर्लेलिहानाभिर्गात्रजंविषमुत्सृजन् ॥ समाःसहस्रंसंपूर्णंनिराहारस्तपोधनः ३३ कालकूटंविषंतद्दिसुमहत्समपद्यत ॥ येनलोकोह्यभिग्रस्तोनसुखंविंदतेनृप ३४ सर्वत्रानुगतंतीक्ष्णंभुजंगेषुमहीपते ॥ जंगमंस्थावरंचैवसर्वत्रानुगतंविषम् ३५ परस्परविरुद्धेनसिंहयुक्तेनभारत ॥ नाशयत्यात्मनोंगानितेनतीक्ष्णेनभारत ३६ अथब्रह्मामहाभागोभूतानांहितकाम्यया ॥ मंत्रंविसृजतेराजन्ब्रह्माक्षरमहिंसकम् ३७ गरुत्मान्विततैःपक्षैर्नखाग्रैःसलिलंमहीम् ॥ समाःसहस्रंसंपूर्णंचूलाग्रेणावलंबिना ३८

अहिंसकमक्षरं अमृतबीजमित्यर्थः गरुत्मानितियथापाठं विततैर्दीर्घैः पक्षैः स्वरैःयुक्तेनवंबीजेनेत्यर्थः नखाग्रैः पंचांगैः तथाचायंप्रयोगः ओम् वां गरुत्मान्हृदयायनमःअंगुष्ठयोः ओम्वींगरुत्मान्शिरसेस्वाहा तर्जन्योः ॐम्वूंगरुत्मान्शिखायैवषट् मध्यमयोः ओम्वैंगरुत्मान्कवचायहुं अनामिकयोः ओम्वौंगरुत्मान्नेत्रत्रयायवौषट् कनिष्ठयोः ओम्वःगरुत्मान्अस्त्रायफट् करतलकरपृष्ठयोः एवंहृदयादिमूलमंत्रमाह सलिलंवंबीजंमहींलंबीजं समाः सहस्रंसमासः समसहस्रंहकारसहस्रंहकारसकाररेफाणांकूटंतेवर्णाः संपूर्णचरमः स्वरः चूलाशिखातस्याअग्रंवषट्पदंतेनअवलंबनशीलेन पक्षत्रेनचमंत्रःस्वर्षाडातिपंचाक्षरः अस्यऋषिर्ब्रह्मा गायत्रीच्छंदः गरुत्मान्देवता वंबीजं हःशक्तिः लंकीलकं विषनाशनेविनियोगः पर्णभारैरितिध्यानश्लोकः पक्षभारैः छस्यांपृथिवींयांचव्याप्यस्थितमित्यर्थःविततैः पक्षैः नखाग्रैःअवलंबिनाचूलाग्रेणच कीदृशं मांसंपूर्णविततैःपक्षैरित्यारभ्यसहस्रंसंपूर्ण बाह्यास्थंतरज्योतिर्भिःसूर्यवामादिभिःस्वरूपकाइयंतद्व्याप्यस्थितमित्यर्थः ३८

एवदेवाह पर्णभारैरिति यः वसुब्रह्मधीयतेतास्मिन्इतिवसुधाशरीरं तस्यतलेगर्भैविकचैर्विकाशिभिर्विस्तीर्णैः सर्वतोविप्रकीर्णैः पर्णभारैः पक्षैरिवपत्रैरिंद्रियैस्तेषांभारैः कार्यसमूहैःरराज
योगिनांदृष्टचेतिभावः यस्यचपर्णैस्तैरेवपक्षैर्बहुविचित्रितैर्विषयभेदात् वसुधाशरीरंचरराज योंतःशरीरेसर्वात्मरूपेणराजतेशरीरंचयेनराजतेस इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ मंत्रजपफलमाहयेने
तियेनमंत्रेणवृतेनजप्तेनआवृत्तेनआवर्तितेन येनचमंत्रेणनिर्विषामहीशरीरंतलविसर्पिभिरिंद्रियाद्यैः आचितनक्षत्रा द्यौरिवरराजेत्यनुषंगः सार्द्धश्लोकोवाक्यम् ॥ ४० ॥ हिमवानिति
पुष्करांभसिमायाशबलस्याश्रयभूतेनिर्विशेषचैतन्ये मत्स्योल्लिखितमूर्धजः मत्स्यइवमत्स्यःसंसारनद्यांजागृत्स्वप्नाख्यकूलद्वयसंचारीजीवःतेनउल्लिखितंसंश्लिष्टंमूर्धजंसहस्रारंयेनसः
जीवात्मानंसहस्रारेनिधायनिर्विशेषचिन्मात्रत्वंप्राप्तइत्यर्थः ॥ ४१ ॥ अथेतिसुतलंमूलाधारंदक्षिणबाहूद्यमनेनदानादिकंबहुकृत्वेतिलक्ष्यते तेनविनाचित्तशुद्ध्यभावाद्योगेप्रवृत्त्यनुपप
त्तेः ॥ ४२ ॥ संयोगात्समीचीनाद्योगात् ॥ ४३ ॥ एतदेवविवृणोति ब्रह्मणासहयोगोयेननिमित्तेनसब्रह्मयोगःप्रणवःतस्यसंयोगात् येनप्रणवेनवाच्यवाचकयोरभेदादीश्वरेणब्रह्मयो
निनाब्रह्मोपलब्धिस्थानेन पृथ्वीशरीरंधार्यतेध्रियते ॥ ४३ ॥ विषयैषिणाजीवरूपेणविषयाभिलाषिणा तस्यवास्तवंरूपमाह योसाविति योविष्णुस्तेनपृथिवीधार्यतइतिपूर्वेणा

पर्णभारैश्चविकचैर्विस्तीर्णैर्वसुधातले ॥ रराजवसुधाचैवपर्णैर्बहुविचित्रितैः ३९ येनवृतेनजीवेयुःसर्वभूतानिभारत ॥ इहलोकेमनुष्येंद्रदेवलोकेचभारत ॥
द्यौरिवाचितनक्षत्रामहीतलविसर्पिभिः ४० हिमवान्हिमसंपातेभवत्येकंचरोवशी ॥ पुष्करांभसिधर्मात्मामत्स्योल्लिखितमूर्द्धजः ४१ अथसुतलमाक्रम्य
पृथिवीप्रांशुदेहिनी ॥ तपश्चरतिधर्मात्माबाहुमुद्यम्यदक्षिणम् ४२ साग्रंवर्षसहस्रंचशतमेकंचसुव्रत ॥ तपश्चरतिसंयोगाद्वायुभक्षोसमाहितः ४३ समा
धियोगात्संगाद्वाब्रह्मयोगस्यभारत ॥ येनेयंपृथिवीराजन्धार्यतेब्रह्मयोनिना ४४ अनाद्यंतेननित्येनसर्वत्रविषयैषिणा ॥ योसौविष्णुरगाधात्मापरमात्मा
निराकृतिः ४५ दिनेनिषण्णोभवतिरात्रौभवतिवैस्थिरः ॥ सत्यसंधःसधर्मात्माकामकारकरोभवेत् ४६ तस्ययःसोद्यतःपाणिःपृथिव्यांपृथिवीसमः ॥ रा
त्रौसतपनोभवतिमंडलंविपुलंनभः ४७ सचंद्रविषयंराजञ्छमयामासरुंधति ॥ ग्रहाणांगतयश्चैवताराणांचविशेषतः ४८ तांछायामाक्षिपन्सोमात्स्ववृद्धि
मंडलेनवै ॥ पृथिव्यांदक्षिणोहस्तोमहायोगीमहामनाः ४९

न्वयः ॥ ४५ ॥ दिनेविद्यायांनिषण्णः उपविष्टःविद्यैकलभ्यइत्यर्थः रात्राववविद्यायांस्थिरोयस्मात् धर्मात्मापुण्यादिमान् इदमपिकुतः कामकारकरोलीलावशःलोकवत्तुलीलाकैवल्यमि
तिन्यायेनभगवतःसृष्टौप्रवृत्तिर्लीलयैवेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ तदेवंब्राह्मणंएवंविधंप्रदर्श्यमुक्त्युपायमाह तस्येति तस्यविष्णोःयःसउद्यतः भक्तानुद्धर्तुमुद्यतःपाणिरिवपाणिर्धर्मःसपृथिव्या
समोविधारकत्वाद्रात्रौअविद्यायांतपनःप्रकाशकोविवेकप्रदोधर्मएवभवति मंडलंराष्ट्रंविपुलंनभोहार्दंब्रह्मभोगापवर्गात्रापिधर्मप्राप्यावेवेत्यर्थः ॥ ४७ ॥ सइति धर्मःचंद्रस्यमनसोविषयवं
धकंरागादिकषायंशमयामासनाशयतीत्यर्थः ग्रहादीनांक्षुद्रतारातुल्यानांचक्षुरादीनांगतयोगतीःशमयति शमंदमंचधर्मः ॥ ४८ ॥ प्रसंगाद्धर्मस्यमुक्त्युपायत्वमुक्त्वाप्रकृतंपृथिव्यांकृतंयोग
मनुसरति तांच्छायामितिसपृथिव्यांदक्षिणोहस्तोधर्मः महायोगीमहान्योगोयेनभवतिसतथामहत् ज्ञानोत्पत्तिक्षमंमनोयेनसतथायोगदः चित्तशुद्धिदश्चभवतीत्यर्थः किंकुर्व
न्सोमात्स्ववृद्धिः पूर्वोक्तैःसप्तधासहस्रधानेकधाच मूर्तैः मंडलेनचसोमस्यधारणाविषयीकृतेनतांछायांरात्रिशब्दोक्तामविद्यामाक्षिपन्शिथिलीकुर्वन् गंगासेवनंचंद्रमंडलेधारणाचक्रमे
णाविद्यांनाशयदइत्यर्थः ॥ ४९ ॥

१४

महायोगीमहामनाइत्येतत्संक्षेपेण विवृणोति सैषेति साएषाअविद्यारात्रिरूपाछायाअलिंगानिर्वचनीयत्वेनतत्त्ववेदक्रममाणशून्यापृथिवीलिंग।तद्भूमींविग्रहंमाप्य शशीभूतावृत्त्यैकाग्र्येगत्वं द्वीभूतासतीचंद्रमंडलमाविशत् अंतेचंद्रतादात्म्यंप्राप्येत्यर्थः कुत्रदिवि आकाशेनतुमानसेपृथिवीलिंगात् कीदृशात् अद्भुतात् अनिर्वाच्यात्कीदृशीछायाअक्षयामिथ्यात्वादेवापचय

॥४०॥ शून्यमरीचिकादवत् ॥ ५० ॥ पृथिव्याःशशीभवनप्रकारमाह अंगांगानीति सर्वांगान्युपसंहृत्येत्यर्थः प्रोक्ष्येत्यनेनतीर्थस्नानादिकमपिकृत्वेतिलक्ष्यते ॥ ५१ ॥ एवंज अ०२८
लघनीभावरूपचंद्रीभूतापृथ्वीपुनःसूर्यधारणाभ्यासाद्वंगात्वमापन्नेत्याहचतुर्भिः सूर्यार्चिभिरिति सूर्यार्चिभिः पीयमानात्जलात्महीआक्षिप्यतेतिसंबंधः वह्निनाकर्पूरशिलेवार्काशुभिः शोष्यमाणापृथ्वीस्वसमीपंनीतासूर्यभावंप्राप्तेत्यर्थः तत्रदृष्टांतः महीमिति युगांतेप्रलयकालेविष्णुतेजसांबुवसनासजलांमहींस्ववशेकृतामिवतांपृथक्नपश्यामइतिभावः ॥ ५२ ॥ रराजेति साभूः सूर्यरश्मिभिर्व्यतिषिक्ताभिश्रितासतीमहानदीरूपेणबभूवेत्यर्थः ॥ ५३ ॥ रश्मितेजसाभिसंभवाःअभितएकीभावास्तैर्हेतुभिरादित्येनग्रस्तासतीचक्षुरग्राह्याभूत् ॥ ५४ ॥
सैवार्करश्मिमार्गेणोत्तीर्णास्वजलात्मनाधावतीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ सैषेति साएषालोकानांधारणेरतापृथ्वी सुतपाशोभनंतपःकुर्वतीपूर्वंचंद्रविहिताचंद्ररूपेणानिष्पन्नाप

सैषाछायाशशीभूताशशिमंडलमाविशत् ॥ अलिंगापृथिवीलिंगादद्भुतादक्षयादिवि ५० अंगांगान्युपगृह्यैवतपश्चरतिनिश्चयात् ॥ प्रोक्ष्यपादौतुसतलौ पृथिवीतपसिस्थिता ५१ सूर्यार्चिभिःपीयमानादाक्षिप्यतमहीतले ॥ महीमिवांबुवसनांयुगांतेविष्णुतेजसा ५२ रराजसूर्यरश्मिभिर्व्यतिषिक्तामहानदी ॥ स्फाटिकेवशुभासैषाकांचनैर्धातुभिर्वृता ५३ आदित्येनसमादत्ताराश्मितेजोभिसंभवैः ॥ मंडलांतर्गतादेवीचक्षुषानोपलभ्यते ५४ रश्मिभिःपुनरुत्तीर्णात तोयोगेनधावति ॥ आकाशगंगासंवृत्ताविपुलैरंबुविग्रहैः ५५ शीतच्छायैश्चतरुभिर्लताभिश्चसुगंधिभिः ॥ पद्मखंडैश्चविविधैःशुशुभेदिव्यगंधिभिः ५६ कांचनापीडजघनास्फाटिकांतरमेखला ॥ पद्मरेणुसितापीताचक्रवाकावतंसिका ५७ नीलगर्भसुकेशांतापुष्पसंचयसंकुला ॥ शोभतेविप्रसर्पंतीप्रमदेवातिभूषिता ५८ सैषागंगाफलंलेभेपुष्करेणसमाहिता ॥ सुतपाचंद्रविहितालोकानांधारणेरता ५९ सरस्वतीस्वरैर्व्यक्तैरधीतेब्रह्मवादिनी ॥ पृष्ठात्प्रयाताशैलेंद्रेमंदरेमंदगामिनी ६१ ऋङ्मयांश्चतुरोवेदान्पादैश्चतुर्भिरावृतान् ॥ यजुर्भिःसामभिश्चैवग्रथिताञ्छिक्षयातदा ६१

श्चाद्गंगात्वंप्राप्तापुष्करे।परमात्मनासमाहितएकीभूतासतीफलंअर्थात् रसःलेभेसार्वात्म्यंपावनत्वंचप्राप्तवतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ एषैवसार्वात्म्यात्वाग्देवतादिभावंप्राप्तेत्याह सरस्वतीत्यादिभिः तदासरस्वतिशिक्षाभिःशिक्षयाग्रथितान्चतुरोवेदान्व्यक्तैःस्वरैरधीतेइतित्रयाणांश्लोकानांसंबंधः सालोकधात्रीगंगात्वंप्राप्यपुष्करेणसख्यकालेसरस्वतीभूत्वाव्यक्तैःस्वरैःअकारोकारमकारैर्वादिनीसविशेषब्रह्मवदनशीला अधीतेप्राप्नोतिविब्रह्मविराट्सूत्रेशरूपमित्यर्थः कीदृशीसरस्वतीपृष्ठात् मंदरेप्रयातापृष्ठंभूप्राणमध्यस्थंकारणंब्रह्ममेरुपृष्ठाख्यंसर्वेंद्रियदेवतावासभूतंततोमंदराख्यंअर्वाचीनंस्थूलप्रपंचंवैखरीभावंप्रयातेत्यर्थः यथोक्तंमंत्रशास्त्रेयोगपटले हेमरूपोभुवोर्मध्येमेरुस्तिष्ठतिपर्वतः ॥ तस्यामितोमहीपार्श्वेपंचाशच्छतयोजना ॥ लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिक्षीरजलात्मभिः।सिंधुभिःसप्तभिर्द्वीपैस्तत्संख्यैर्द्विगुणोत्तरैः ॥ मंदरःपारियात्रश्चेत्यादि ॥६०॥ ऋङ्मयानीति चतुरोवेदानकारोकारमकारार्द्धमात्राख्यान्प्रत्येकंचतु ॥४१॥
भिःपादैरावृतान्अतएवऋङ्मयान् यजुर्भिःसामभिश्चग्रथितान्तुर्यस्यसर्वत्रसंततत्वादनुक्तिःअयमर्थः अकाराद्यर्थोविश्वतैजसप्राज्ञतुरीयाः प्रत्येकंविश्वादिचतुष्टयात्मकास्तापनीयेप्रसिद्धास्तेषामाद्योविश्वविश्वःअंत्यस्तुरीयतुरीयः यंप्रकारयतत्रैवोक्तंइश्वरग्रासस्तुरीयतुरीयइतितेनपुरुषंऋङ्मयानित्यादि विस्तरभयान्नतदिहप्रपंचितम् ॥ ६१ ॥

कीर्त्तैर्ददिति सुपार्श्वस्यस्थूलशरीराख्यगिरेःपादेएकदेशेभूब्राणमध्यादौ यद्वा सुपार्श्वस्यगुरोःपादेचरणे परितोदीयतेवित्तंब्रह्माख्यंतेषातैःपरिदायैः सुपारणैःसुष्टुशोभनंशिष्यान्पारयंतीतिसुपारणाः परोद्धारसमर्थास्तैः ॥ ६२ ॥ इदंसरस्वत्यारतत्त्वंस्पष्टतरमपिदुर्ग्रहमित्याह निःस्वनमिति सर्वभूतानिइमंनिःस्वनंनादंब्रह्माख्यंनियमैरपिनशृण्वते यस्मादतींद्रियंतत्सत्त्वेकिंमानमतआह मंदराग्रेस्थूलप्रपंचस्यअग्रेप्रथमंअतिस्थूलत्वात् कृत्स्नंजगत्विसर्पंतंव्याप्नुवंतंयोयंवैखरीशब्दःसएवायंतथापिसूक्ष्मत्वादुर्ग्राह्यइत्यर्थः तथाचश्रुतिः चत्वारिवाक्परिमितापदानितानिविदुर्ब्राह्मणायेमनीषिणः गुहात्रीणिनिहितानेंगयंतितुरीयंवाचोमनुष्यावदंतीति ॥ ६३ ॥ विरामेति विरमयत्यस्मिन्नितिविरामस्तुरीयः तस्यापिनियमेनिग्रहेतुरीयाख्येषोडशेप्राप्तेसतिवाक्तूष्णींभूता यतोवाचोनिवर्तंतइतितस्यवागविषयत्वात् अत्रहेतुमाह सत्येति यासत्यवादिनीब्रह्मप्रतिपादिकासानियमात्नैवत्राचमीरयेद्वाचोविग्लापनंहितदितिस्मृतेः तन्द्रावचनेनैवमोवाचेतितच्छद्वितीयेवातृतीयेवावचनेनमोवाचनमःखल्वंतुनविजानास्युपशांतोयमात्मेतिश्रुतेश्च ६४ अथसुप्तौसमाधौवानुर्यप्राप्त्यनंतरम् ६५ कथंतर्ह्यवक्तव्यस्यापिप्रतिपत्तिरित्यतआह विभज्येति योगंऐकात्म्यंमनसाउपाधिनाविभज्यबिंबप्रतिबिंबभेदेनाद्विधाकृत्वासर्वभूतेष्वज्ञानग्रस्तेष्वनुग्रहंवक्तव्यकथनेनकर्तुंसरस्व

ऋषिभिर्ज्वलनप्रख्यैस्तपसादग्धकिल्बिषैः ॥ सुपार्श्वस्यगिरेःपादेपरिदायैःसुपारणैः ६२ निःस्वनंसर्वभूतानिनियमैश्चनशृण्वते ॥ मंदराग्रेविसर्पंतंजगत्कृत्स्नमतींद्रियम् ६३ विरामनियमेप्राप्तेतूष्णींभूताबभूवह ॥ नवाचमीरयेद्देवीनियमात्सत्यवादिनी ६४ अथभूतानिसर्वाणितूष्णींभूतानिसर्वशः ॥ नशेकुरभिधानार्थंव्याहर्तुंवदनैर्बलात् ६५ विभज्ययोगंमनसासर्वभूतेष्वनुग्रहम् ॥ सरस्वतीतीरयुताव्याजहारमहास्वनम् ६६ सरस्वत्यासमायुक्ताशिक्षांगृह्णंतिदेहिनः ॥ तस्मिन्नेवाथतेसर्वेगानंगायंतिशिक्षया ६७ आदित्यावसवोरुद्रामरुतश्चाश्विभिःसह ॥ जटिलाचीरवसनामुंजमेखलधारिणः ६८ गंधर्वाःकिन्नराश्चैवसनामाःसहचांभसः ॥ तपश्चरंतिसहिताःपुष्करेषुमनीषिणः ६९ आपेकीटपतंगैश्चसहसर्वैःसरीसृपैः ॥ शोषयंतिशरीराणितपसोग्रेणयत्नतः ७० विष्णुर्विष्णुत्वमापन्नोदेहांतरविसृष्टवान् ॥ संरक्षतिमहायोगीसर्वांस्तान्सहचारिणः ७१

तीतिरियुतातीरमित्रतीरंतटस्थंब्रह्मशाखाचंद्रन्यायेनोपलक्षणीभूतंतेनयुतासतीलक्षणयाचंद्रमिवशुद्धंव्याजहारमहास्वनेतिबहुप्रमाणोपष्टंभमुक्तार्थंसूचयति साक्षाद्वक्तुमसमर्थापिवाक्लक्षणयाब्रह्मप्रतिपादयिष्यत्येवेतिभावः ६६ तावतैवलोकशिक्षाभिभवतीत्याह सरस्वत्येति तस्मिन्नेवशब्दगम्येशबलेपदेस्थित्वागायंति एतमानंदमयमात्मानमुपसंक्रम्यएतत्सामगायन्नास्तेहावु अहमन्नमहमन्नमित्यादि ६७ केगायंतितानेवाहादित्याइति ६८ अंभसिभवआंभसोजलगः ६९ अपीति कीटादीनामपियोग्यदेहप्राप्त्यातपस्यधिकारोस्तीत्यर्थः ७० एवंशरीररूपापृथिवीयोगबलाज्जलादिभावेनपरिणम्य शब्दाद्याकारेणसर्वलोकहितायभवतीत्युक्तं तथाशरीराभिमानीचशब्दस्थैवचरमंरूपंपराख्यमित्युक्तंएवंवाचवाचकयोरभेदात्सर्वाद्वैतसिद्धौमनउपाधिकोभेदव्यवहारइत्यपिसमाहितं तत्रैवंसतिर्जीवादन्यईश्वरोनास्तीतिप्राप्तं तन्निषेद्धुंईशादन्यएवजीवोनास्तीत्याह विष्णुरिति विष्णुःपरमात्माविष्णुत्वंव्यापकत्वंप्राप्तोपिदेहांतरस्यचतुर्भुजस्यविसृष्टंविशेषेणविसर्जनंतद्वान् व्यापकेनरूपेणपालयितुमशक्तश्चतुर्भुजंविग्रहंयक्षादिभोक्तारंसर्वभूतनियंतारंच आश्रितवानित्यर्थः तेनचतान्आदित्यादीन्रक्षति रज्जुरगवत्अधिष्ठानाधिकमध्यस्तंनास्तिआध्यस्तानुजीवादाधिकोधिष्ठानभूतईश्वरोस्तीतिभावः ७१

एतदेवाहपुष्करइति पुष्करेसर्वकार्यात्मकेजगतिविष्णुरेवनरनारायणादिरूपोभूत्वारमतेतपआदिलीलांकरोति लोकशिक्षायै ७२ लीलामेवाहसोग्निरिति सविष्णुःमनःकल्पितोग्निर्गार्हप त्यादिरूपोभूत्वापृथिव्यभिमानिनंपृथिवीदेहमात्मनइच्छतिपृथिवीत्राचरन्त्रापुरुषः पृथिवीतिव्युत्पत्तेःदेहिनंतापयन्कनकवान्निर्दोषंकुर्वन् अग्निहोत्रादीनांततश्चतेनपृथिव्यापुरुषेणसमंदश योजनंब्रह्मांडमंडलंधावतितस्मैफलंददातु प्राज्ञेनात्मसंपरिष्वक्तउत्सर्जन्यातीतिजीवस्यलोकांतरगमनेतत्साहित्यश्रुतेःस्वयमेवकर्मतदंगरूपोभूत्वाजीवेभ्यस्तल्लोकंगतिंप्रयच्छतीत्यर्थः ७३ विरराजेति पृष्ठतः चात्सर्वतःविशीर्णोनाशितः पार्थिवैःपृथिव्याअपत्यंपार्थिवैर्देहात्मवादीतस्यभवःसामर्थ्यंयैस्तैः मोहसामर्थ्यमहद्भिरित्यर्थःतैर्मयूखैर्दीपितोग्निर्विरराजेति ७४ तस्ये ति अग्नेर्विष्णुरूपस्य रताःविषयासक्ताःयथाभास्करंलंघयितुंनसमर्थाःतथाविस्फुलिंगानांब्रह्मादिरूपाणांलंघनेनशेकुःकीदृशंभास्करं वसुधामर्यादांपृथिव्याःपरिच्छेत्तारंमूर्त्तैर्मूर्तैःपरिच्छे त्तालंघयितुमशक्यइत्यर्थः ७५ सोग्निःदीप्यविपुलंप्रकाशंकृत्वाअंशून्रश्मीन्विभज्यद्रव्यदेवतादिरूपेणानेकधाकृत्वास्थितःसन्ऋत्विग्भिर्विक्रीयतेविविधंक्रीयतेसोमक्रायिभिः सोमरूपः

पुष्करेरमतेविष्णुर्विष्णुरेवद्विधाकृतः ॥ दीप्यमानःस्वतेजोभिर्विधूमइवपावकः ७२ सोग्निर्मनःसमुद्भूतःपार्थिवींतापयन्निव ॥ प्रधावतिसमंतेनमंडलंदशयोजनं ७३ विरराजार्चिभिर्दीप्तैःपृष्ठतश्चावलंबिभिः ॥ विशीर्णपार्थिवैभवैर्मयूखैरिवदीपितः ७४ तस्याग्नेर्विस्फुलिंगानांनशेकुर्लंघनेरताः ॥ विप्रकीर्णस्यवसुधा मर्यादामिवभास्करम् ७५ सोग्निर्दीप्यविभज्यांशून्विधूमइवपावकः ॥ ऋत्विग्भिर्ज्वलनप्रख्यैर्विक्रीयतइवाध्वरे ७६ सोग्निर्धूमागतस्तत्रातिष्ठतेविपुलंतदा ॥ यावद्विष्णुःक्रमप्राप्तोनियमस्यसमापनात् ७७ रक्षांकृत्वास्थितंविद्याद्विष्णुर्विष्णुपराक्रमः ॥ भूत्वाशतशरीरोवैनागोबालाहकोभवत् ७८ तमग्निमात्मसंसृष्टं लेलिहानंमहामतिम् ॥ प्रतिप्रवृत्ततेजोभिर्भूतानांहितकाम्यया ७९ वारिणासुखशीतेनप्राणिनांप्राणवर्द्धनः ॥ न्यषिंचद्दहनंतत्रनागोबालाहकस्तदा ८० ततःसिद्धगणैर्जुष्टःपुष्करेतप्यतेतपः ॥ संहृत्यमनसात्मानंमहायोगीमहाबलः ८१ पादगात्राणिसंहृत्यमनोमूर्ध्निविधारयन् ॥ अचलंस्थानमासाद्यतूष्णीं भूतोबभूवह ८२ एषधर्मोहिधर्माणांनोपधानविकल्पितः ॥ हितःसर्वेषुभूतेषुइहचामुत्रचोभयोः ८३

सन्क्रीयते ७६ सोग्निःतत्रअध्वरेतिष्ठतेद्रव्यदेवतादिरूपेणप्रकाशते यावत्तनियमस्यक्रतोःसमापनंतावत्धूमागतोधूमप्राप्तोनिर्धूमइत्यर्थःसएवचाग्निः फलरूपेणयावद्विष्णुक्रमंपृथिव्यंत रिक्षद्युपर्यंतंप्राप्तोगतःविष्णुरेवलोकहितार्थीसर्वक्रतुतदंगतत्फलरूपोभूदित्यर्थः ७७ रक्षामिति तमेवरक्षांकृत्वास्थितंविष्णुंनविद्यात्नकोपिजानाति सतुविष्णुर्व्यापीतादाग्निमवश्यंयोगे नशतशरीरोभूत्वाबलाहकेमेघेतिष्ठति।विबालाहकोनागऐरावतोमेघानांमेत्ताभवत् यज्ञफलंवृष्टिरूपमप्ययमेवेत्यर्थः ७८ तमिति तंविष्णुंअग्निंजाठरंअतएवात्मसंसृष्टंदेहांतस्थंअहंवैश्वा नरोभूत्वेत्यादिस्मृतेर्महामतिंदिव्यज्ञानप्रदंनागोवारिणावर्षेत्युत्तरेणसंबंधः ७९ दहनंजाठरंवारिणावारिजेनान्नादिनाफलभोक्ताजीवोप्ययमेवेत्यर्थः ८० ततइति मोक्तृत्वादेवक र्तृत्वाधिकारीसन्पुष्करेसमष्टिब्रह्मणिआत्मानंव्यष्ट्यभिमानिनंसंहृत्यप्रविलाप्यतपस्तप्यते बलंवैराग्यं ८१ पादगात्राणिपादादीनिगात्राणिपूर्वोक्तरीत्याधोधस्तनमुपर्युपरितनेसंहृत्य मूर्ध्निसहस्रारे अचलंस्थानंशिवाख्यम् ८२ एषइति नोपधानविकल्पितःनिरुपाधिःस्वभावसिद्धइत्यर्थः ८३

अत्रापियोगोपसर्गाउपस्थितापरिहर्तव्याइत्याह अथेत्यादिना दैत्याः कामादयः हताः पूर्वयोगारंभात्प्राक्निर्जिताः अपितत्रसमाधिकालेउद्यतानिआयुधानिअस्त्रादीनियैस्ते नगरैःशरीरैः ८४ अग्निंयोगिनंदैत्याःपर्वताग्रैः दिव्यवनितादिशरीरैः प्रदर्शितैःज्वलंतंचिन्मात्रं ज्वलनप्रख्याःचिन्मात्रास्वतनुभौतिकाःमानसाइत्यर्थः ८५ मेघीभूताइत्यादयःस्पष्टार्थाःश्लोकाः ८६ ८७ ८८ ८९ ९० नागइति एवंयोगोपसर्गान्जित्वास्थितंयोगिनंपूर्वोक्तोयज्ञादिफलरूपोधर्मोवृष्ट्यादिद्वारेणयातीत्यर्थः ९१ नागोवृष्ट्यधिष्ठात्रीदेवताद्विजेभ्योवदनद्वाराउक्तैर्मंत्रैःप्रेरितःसन्विप्रजंजनंब्राह्मणसंततिभूतलोकं विगतप्रजंवा नैष्ठिकम् ॥ ९२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांअष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ततः अचलंस्थानमासाद्यतूर्ष्णीभूतोवभूवेहितिप्राप्तमप्राप्यस्ययोगिनस्तूर्ष्णीभावउक्तस्तेनप्रयोयोगविघ्नविघातायकर्माण्येवाचरेदिति ॥ प्रयोर्विशेपुराकल्पमुखेनैतत्प्रसाध्यते ॥ १ ॥

अथदैत्यहतास्तत्रसमागम्योद्यतायुधाः ॥ मायाप्राप्तैर्बहुविधैर्नगैररभिसंवृताः ८४ अग्निंदैत्याःपर्वताग्रैरभिघ्नंतिपरंतप ॥ ज्वलंतंज्वलनप्रख्यामहाकाया महाबलाः ८५ मेघीभूताश्चमायाभिर्वर्षंतिबलदर्पिताः ॥ तास्मिन्नेवाभिसंघातेससंघातंमहाबलम् ८६ तेशैलास्त्वर्चिषादग्धाःशतशोथसहस्रशः ॥ युगांतेप्रभुरादित्यःप्रजाइवादिधक्षति ८७ नशेकुरग्निंदैत्यास्तेमायाभिर्मुखमुद्यतम्॥ आदित्यइवदीप्यंतेनभःसूर्योदयेयथा ८८ विहितैरुद्यमैःसर्वैर्दैत्याभग्नपराक्रमाः ॥ गंधमादनमासाद्यानिषण्णानगद्रुमूनि ८९ सचाग्निर्वैष्णवैर्लोकैर्विद्युद्भिःसहसंगतः ॥ अंतरिक्षचरान्दैत्यान्निर्दहन्विचरन्दिवि ९० नागोबलाहकश्चैवमेघसंघातमागतः ॥ मुमोचसलिलंभूमौपर्जन्यइववृष्टिमान् ९१ मंत्रैःसंचोदितोनागोद्विजेभ्योवदनोद्गतैः ॥ मुमोचतोयसंघातंमानयन्विप्रजंजनम् ९२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिअष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ संयुज्यतपसादेवाःकिमकुर्वंस्ततःपरम् ॥ नाहिताद्विद्यतेलोकेतपसायन्नलभ्यते १ वैशंपायनउवाच ॥ अथदीक्षांसमास्थायसर्वेविष्णुमयागणा ॥ पुष्करादाग्निमुद्धृत्यप्रणीयचयथाविधि २ जुहुवुर्मंत्रविधिनाब्राह्मणामंत्रचोदिताः ॥ हविषामंत्रपूतेनयथावैविधिरेवच ३ सचाग्निर्विधिवत्तत्रवर्द्धतेब्रह्मतेजसा ॥ तेजोभिर्बहुलीभूतःप्रभुःपुरुषविग्रहः ४ ब्रह्मदंडइतिख्यातोवपुषानिर्दहन्निव ॥ दिव्यरूपप्रहरणोह्यसिचर्मधनुर्धरः ५ सगदोलांगलीचक्रीशरीचर्मीपरश्वधी ॥ शूलीवज्रीखड्गपाणिःशक्तिमान्वरकार्मुकः ६ विष्णुश्चक्रधरःखड्गीमुसलीलांगलायुधः॥ नरोलांगलमालंब्यमुसलंचमहाबलः ७ वज्रमिंद्रस्तपोयोगाच्छतपर्वाणमाक्षिपत् ॥ रुद्रःशूलंपिनाकंचमनसाधारयद्विभुः ८

जनाभावात्सर्वप्रवृत्तिशून्योयोगीस्यादितिमन्वानोजनमेजयउवाच संयुज्येति तपसायोगेन १ प्रारब्धकर्मवेगेनतूष्णींभावोह्यथापियोगीपूर्ववासनाकर्माण्येवयज्ञादीनिकरोतीतिपुरासरूपार्थवादमुखेनदर्शयन्वैशंपायनउवाच अथेति दीक्षामपरिच्छेदप्राप्तिलक्षणांरूपांतरापत्तिम् विष्णुमयाः ब्रह्ममयाः अग्निमित्युपलक्षणं सर्वमपिद्रव्यंयज्ञियंपुष्करारव्यंजगत्कारणमयमेवेतिसूचयतिब्रह्मार्पणंब्रह्महविरितिगीतोक्तदृष्ट्यासिद्धाः कर्माणिचक्रुरित्यर्थः जुहुवुरित्यग्निमेणसंबंधः २ मंत्रैःप्रकाशितंप्रयोगकालेपिस्मारितंपूतंच ३ सचेतिचतुर्भिरष्टयोगध्यानं ४ असिचर्मणीखड्गखेटकेधनुश्चधारयन् ५ ६ अस्यादिखड्गांतैःषोडशभिरायुधैः षोडशभुजोनारायणः लांगलमुसलायुधोनरः ७ योगबलमाप्तानिवज्रादीनींद्रादिभिरुत्कर्षकारणान्याहवज्रमिति ८

आपःवरुणः ॥ ९ ॥ विश्वकर्मात्वष्टुरेवमूर्तिभेदः ॥ १० ॥ विष्णुरपिइंद्रायसूर्यायरुद्रायचरथंप्रादात् सर्वैयोगप्रभावकलितम् ॥ ११ ॥ छंदोभिर्वेदैःप्रदर्शितरीत्या ॥ १२ ॥ घनादव्ययात् पुष्कराख्यात्वशरीरांशंसमुद्धृत्यपृतनाशब्दार्थसेनां ॥ १३ ॥ सूर्यस्यऋक्षाणांचस्थित्यैद्यामकल्पयत् ययादिवापूज्यःइंद्रः ॥ १४ ॥ सइतिप्रसिद्धोब्रह्मरूपीविष्णुःतंअसुरेषुइंद्रेणस माहितंनिपातितंदंडंउचितंनिर्विकारंयथास्यात्तथाजग्राहअनुमेनेतान्प्रतिअंतर्धानंचमतवान् ॥ १५ ॥ १६ ॥ दितेःपुत्राअपितपसाशिक्षयाचयुक्ताअपिविकारैःकामादिभिः ॥ १७ ॥ अ प्रघृष्याःसमपद्यतसंपन्नाःएकत्वमार्षम् ॥ १८ ॥ तेदितेःपुत्राःगुहाःगुह्यानिसूत्राण्यात्मकानिस्वरूपाणिविहायरथेसभांडोपस्करेइतिभोग्यवस्तुसहितमध्येनिषण्णाःसंतः मंदरस्यस्थूलका येस्यपादेएकदेशेविचेरुः पृथ्व्याउर्ध्वगर्तिनलेभिरेइत्यर्थः ॥ १९ ॥ तमसाकार्यमासुरंबलंसंहृत्यविष्णुरेवबलिष्ठइत्यर्थः आसुरंकर्मक्षययुक्तमितिभावः ॥ २० ॥ भूयइतिआसेदुरसुराःब्राह्म

मृत्युर्दंडंपाशमापःकालःशक्तिमगृह्णत ॥ जग्राहपरशुंत्वष्टाकुबेरश्चपरश्वधम् ९ निर्विकारैःसमायुक्ताःशतशोथसहस्रशः ॥ विश्वकर्माचत्वष्टाचचक्रातेह्यायुधंब हु १० इंद्रायाग्नेरथंप्रादात्सूर्यायचप्रतापिने ॥ परमात्माददौकृष्णोरुद्रायचमहात्मने ११ छंदोभिरेवत्वष्टाचसचकाराथवाहिनीम् । विश्वकर्माविमानानि चकारबहुभिःक्रमैः १२ शरीरांशंसमुद्धृत्यविष्णुःसत्यपराक्रमः ॥ पुष्करात्पर्वणिघनात्पृतनार्थप्रवर्त्तयन् १३ द्यांचैवसूर्यऋक्षाणांवाचावैसमकल्पयत् ॥ ययासपूज्यःसंग्रामेशत्रूंन्निर्विभिदेरणे १४ सतंदंडंसमुचितंनिर्विकारंसमाहितं ॥ ब्रह्माजग्राहविधिनाअंतर्धानगतःप्रभुः १५ स्वैःप्रभावैश्वविधिनासोऽस्त्र ग्रामंचतुर्विधं ॥ ऐंद्रमाग्नेयवायव्यंरौद्रंरौद्रेणवर्चसा १६ एभिर्विकारैःसंयुक्तादितेःपुत्रामहाबलाः ॥ तपसाशिक्षयाचैवस्वास्त्रैःप्रहरणैरपि १७ बलेनचतुरंगेण वीर्येणसुसमाहिताः ॥ अप्रघृष्यारणेसर्वेसमपद्यतवैतदा १८ तेविहायगुहामध्येसभांडोपस्कररेरथे ॥ मंदरस्यगिरेःपादेविचेरुर्वसुधातले १९ चतुरंगंबलंसर्वं संहृत्यतमसःप्रभुः ॥ विष्णुरेवमहायोगश्चचारवसुधातले २० भूयोऽन्यत्तपआसेदुश्चरंतोब्राह्मणैःसह ॥ तैश्चसर्वैःसुरगणैश्चर्मचीरनिवासिभिः २१ इतिश्री ह० खि० भविष्यपर्वणिएकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः २९ ॥ ॥ ७ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ब्रह्मन्नखिलेवर्तमानेनिर्मर्यादेमहाग्रहे ॥ अविनाशेचभूता नांकथमासन्प्रजास्तदा १ वैशंपायनउवाच ॥ अभ्यषिंचत्पृथुंवैन्यंपुराराज्येप्रजापतिः ॥ राज्यायऋषिभिःसार्द्धंप्रजाधर्मपरायणः २ एषनोपरमेराजा नुरागादजायत ॥ त्रेतायांसंप्रवृत्तायामन्योन्यमनुजल्पिरे ३ एषनोवृत्तिदाताचविप्राणांचप्रवर्तिता ॥ निर्मातासर्वभूतानांसत्यप्राप्तेनकर्मणा ४

णैःसुरैश्चसार्द्धंतदपितमःकार्यत्वान्नश्वरमितिसात्विकएवधर्मोमुमुक्षुभिःआदृतव्यइतिभावः ॥ २१ ॥ इतिहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामेकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मापुर्योगफलंमोक्षंसात्विकानतुतामसाः ॥ तुल्यश्रमाअपीत्येतच्चतुर्विंशेभिधीयते ॥ १ ॥ मनःसिंधुर्मतिःशैलःशमकामौसुरासुरौ ॥ अभ्यासोमंथनंमुक्तिःसुधाद्यात्राहरूपकैः ॥ २ ॥ एवं तामसस्यजनस्यपुनःपुनःसंसारमाधिश्रुत्वादययातेषांगतिंजिज्ञासमानोजनमेजयउवाच ब्रह्मन्निति खिलेअयःशंकुतुल्येमहाग्रहेमहत्यज्ञानेहृदयशल्येसाति अविनाशेनिर्मोक्षेचकथंदुःखपरं परास्माआसन्निति ॥ १ ॥ प्रश्नस्योत्तरंराज्ञास्वधर्मेस्थापिताःप्रजाःक्रमेणचित्तशुद्धिंप्राप्यमुच्यंतइतिविविक्षुर्वैशंपायनउवाच अभ्यषिंचदिति राज्येराज्यभावेराज्यायराजकर्मणेप्रजानांधर्मेण वपालनीयतयापरायणंयस्यसतथा ॥ २ ॥ ३ ॥ सत्यप्राप्तेनपरमेश्वरार्पितेनइश्वरानुग्रहेणेत्यर्थः ॥ ४ ॥

स्वधर्मस्थास्त्वपिप्रजासुयेविष्णुभक्तास्तएवमुक्तिभाजोनान्येयोगशतेनापीत्यमृतमंथ नाख्यायिकामुखेनाह एतस्मिन्नित्यादिना ५ गंधंकंठकूपेक्षुत्पिपासानिवृत्तिरितिकिंचित्सुखधारणा फलं माघवेवतंते ६ ७ ८ ९ कर्मबुद्बुदयःधारणोत्थानिज्ञानानिशुभानिमुक्त्यर्थानिअशुभानिभोगार्थाः बुद्धिप्रमाणेनबुद्धिबलेन १० तस्मादिति यस्मात् योगफलमतिश्रेष्ठमित्यनुमाने ननिश्चितंतस्मात्पयोअमृतसाधनंज्ञानंमध्येसमुद्रतुल्येदेहाभ्यंतरेओषधीःओषधीसंभवंदेहंनिक्षिप्यमंदरे गविवेकेनसाधयामहे ११ एतदेवविशदयति समुद्रमिति सोमजंजलंअमृतंत द्वापृतंपीत्वासम्यगास्वाद्य कामरूपिणोभविष्यामइतिशेषः सहिताःसर्वेप्रस्थिताअविद्यानाशार्थंउद्युक्ताः १२ विष्णुरिति आराधितोविष्णुरेवास्माकं अग्रणीर्योगमार्गेततोभविष्यति तावताचदिवंसुधांचमोक्ष्यामःशत्रुभिःकामादिभिःसहस्थिताः अपिसत्यसंकल्पाःसत्यकामाश्चभविष्यामइत्यर्थः १३ मूलंपिप्रादयःपत्रंभार्यादयःशाखाःभ्रात्रादयःपुष्पादिकंअप त्यादितैःसहिताःसर्वेग्रहान्एकेकात्म्यग्रहंसुधांमोक्षंचगृह्णीमः वसुधातलेइहयनेनगत्यपेक्षतांवारयति अत्रैवेत्यर्थः तथाचश्रुतिः नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेब्रह्मैवसन्ब्रह्मा

एतस्मिन्नंतरंदेवागंधमादनसानुषु ॥ बहुभिर्नियमैःश्रांतानिषण्णागिरिसानुषु ५ अथगंधंसमासाद्यसमंतादेवमानवाः ॥ माधवेसमयंप्राप्तेतेनगंधेनदर्पिताः ६ पुष्पमात्रस्ययद्वीर्यंमारुतेनाविसर्पितं ॥ मनोग्राहिसुखंसर्वंपार्थिवंगंधमुत्तमम् ७ तेदैत्यास्तेनगंधेनकिंचिद्विस्मयमागताः ॥ प्रसन्नमनसोभूत्वापरंसौ ख्यमुपागताः ८ ऊचुश्चसहिताःसर्वेतेनगंधेनदर्पिताः ॥ पुष्पमात्रस्ययद्वीर्यंकिंतस्यफलतोभवेत् ९ अनुमानेनविज्ञेयाविविधाःकर्मबुद्बुदयः ॥ शुभाश्चै वाशुभाश्चैवबुद्धिप्रमाणेनदेहिनाम् १० तस्माद्वयंपयोमध्येऔषध्योनिर्मथामहे ॥ मंदरेणविशालेनबलिनाकामरूपिणा ११ समुद्रमभिसंरंभान्मथ्नीमःसोम जंजलम् ॥ पीत्वाचसहिताःसर्वेप्रस्थिताःकामरूपिणः १२ विष्णुरेवाग्रणीस्तेषांभविष्यतिमहाबलः ॥ दिवंचवसुधांचैवमोक्ष्यामःसहशत्रुभिः १३ समूलपत्र शाखाश्चसपुष्पाफलशालिनः ॥ सर्वग्रहांश्चगृह्णीमःसुधांचवसुधातले १४ उद्धृत्यगिरिपादेभ्योगंधमादनसानुजान् ॥ प्रभाष्यवचनंदैत्यामंदरस्यप्रकं पने १५ समुद्धर्तुंप्रधावंतःकंपयंतिस्ममेदिनीम् ॥ निश्चयेनमहावीर्याबाहुभिःपरिणाहिभिः १६ नशेकुस्तेसमुद्धर्तुंशैलेंद्रंदनुवंशजाः ॥ निपेतुर्जानुभिर्भूम्या विपुलेपर्वतांतरे १७ समाधायात्मनात्मानंतपसादग्धकिल्बिषाः ॥ पितामहंप्रपद्यंतेशिरोभिःकामरूपिभिः १८ तेषांमनोभिलषितंब्रह्मासर्वत्रगोवशी ॥ ज्ञा त्वाबहुविधैर्वाक्यैर्व्याजहारसरस्वतीम् १९ अशरीरांशरीरस्थःपरयावर्णसंपदा ॥ सर्वलोकपतिर्ब्रह्मालोकानांहितकाम्यया २०

त्येतीति १४ देवाःमंदरस्यप्रकंपनेवचनंवचःप्रभाष्यसंकेतंकृत्वागिरिपादेभ्यःगंधमादनसानुजानउद्धृत्येतियोजना गुरुशिष्यसंकेतपूर्वकंदेहस्यप्रविलापनेविषयेउपदेशंप्राप्यब्रह्मांडांत र्गततच्चविषयेषुनिमग्नात्वासनाश्चोद्धृत्य १५ समुद्धर्तुंमंदररूपं देहमुन्मूलयितुंपरिणाहिभिर्विशालैर्बाहुभिरिवबाहुभिः प्राणायामाद्यैः प्रधावंतोमेदिनींकृत्स्नंब्रह्मांडंकंपयंतिततदपि प्रविलापयितुंयततेइत्यर्थः कथापक्षेऋजुरेवार्थः १६ नशेकुःनशेकुः प्रथमप्रयोगे हतोद्यमाबभूवुरित्यर्थः १७ समाधायेतिपितामहंईश्वरंशिरोभिःप्रपद्यंतेशरणंगताइत्यर्थः का मरूपिभिर्दिव्यैः तथाचयोगीईश्वरंप्रणिधानफलमामनंतिततःप्रत्यक्चेतनाधिगमोंतरायाभावश्चेति १८ तेषामितियुग्मं अशरीरांसरस्वतींप्रणवरूपांनतुदेवतां शरीरस्थोंतर्यामी परयावैखर्यादित्रिकात्परयानिर्गुणयासहबहुविधैःओमित्येतदक्षरमिदंसर्वमित्याद्यैःआत्मप्रतिपादकैर्व्याजहारउपदिदेश १९ २०

॥४३॥

व्याहृतमेवाह आदित्यैरितित्रिभिः आदित्याद्यैः प्राणाद्यभिमानिभिः २१ समेत्यमनसिएकीभावंप्राप्यगिरिःशरीराख्यउद्धरितुं ऊद्धर्तुंमूलतउच्छेत्तुंशक्यः धातुभिर्वातादिभिःसमंसर्वत्ररंजितः २२ तेसुरासुरगणाः सर्वेमनुष्यादयोऽपिगिरिंसमुत्पाट्याहिमवतोरसंसारं देहिनांभोग्यंश्रयस्त्वेनाभिमतं वीरुधोवीरुद्रूपेणवासनासंततिरूपेणपश्यंतिदेहासंगमन्याः हार्दाकाशे कीदृश्योवीरुधः हस्तारूढाःकरतलामलकवदित्यर्थः २३ एतदिति दैतेयाअप्येतच्छ्रुत्वाश्रुतार्थानुष्ठानेप्रवृत्ताइतिभावः २४ तथाभूताश्चयेयत्रभूप्राणमध्यादौचक्रेपुष्करस्यकृत्स्नकार्यस्यविन्यस्तंविन्यासोवस्थानंतत्रस्थस्यलवणांभसआक्रीडभूताबभूवुः वैराग्याभावात् पूर्वोक्तैर्विघ्नैरभिभूतत्वात् सलिलेनइतस्ततोदोलायमानाबभूवुरित्यर्थः । अ०३०

२५ सुरासुरेति लवणांभसःजलंअमृतंसमपद्यतइतिद्वयोर्योजना सहिताःभूत्वेतिशेषः पुष्करंसनालविलसत्कमलसादृश्यान्मंथदंडःपुष्करंतत्स्थानेदेहंकृत्वामनःसमुद्रेवासनौषधीः संहृत्य तत्रतंदेहंनिक्षिप्यवासुकिसर्पाकारांकुंडलिनींनेत्रंयोगमार्गेनयनक्षमंसहायंकृत्वाकुंडलिनीमूलंबंधेनोद्बोध्येत्यर्थः २६ एतावत्कृत्वापिसहस्रंसमाइत्यनेकजन्मसाध्यत्वं

आदित्यैर्वसुभिश्चैवरुद्रैश्चसमरुद्गणैः॥ देवैर्यक्षैःसगंधर्वैःकिन्नरैश्चप्रगायिभिः२१समेत्यसहितैःसर्वैःशक्यउद्धरितुंगिरिः॥अमृतार्थेमहातेजाधातुभिःसमरंजितः २२ सुरासुरगणाःसर्वेसमुत्पाट्यमहागिरिम् ॥ हस्तारूढाःप्रपश्यंतिवीरुधोहिमवद्गसम् २३ एतच्छ्रुत्वाचवचनंसर्वेषामंतिकेतदा ॥ दैतेयाबाहुबलिनोमनोभिर्वाग्भिरेवच २४ विक्रीडभूताबहुधाबभूवुर्लवणांभसः॥ यत्रपुष्करविन्यस्तःसहितैर्देवदानवैः २५ सुरासुरगणाःसर्वेसहितालवणांभसः॥ मंदरंपुष्करंकृत्वानेत्रंवासुकिमेवच २६ समाःसहस्रंमथितंजलमौषधिभिःसह ॥ क्षीरभूतंसमायोगादमृतंसमपद्यत २७ तज्जह्रुरसुराःपूर्वमाक्रांतालोभमन्युना ॥ धन्वंतरिस्तथामद्यंश्रीर्देवीकौस्तुभोमणिः २८ शशांकोविमलश्चापिसमुत्तस्थुःसमंततः ॥ उच्चैःश्रवाहयोरम्यःपीयूषंतदनंतरम् २९ पश्चाद्देवास्तदादातुंउद्यताराहुमब्रुवन् ॥ नतुकेचित्पिबंतिस्मदैत्यानैवचदानवाः ३० चिच्छेदाथहरिःसंरब्धोराहोश्चक्रेणकंतदा ॥ अनिर्मुक्तंपितृगणैर्मुनिभिश्चसनातनैः ३१

मथनस्यदर्शितं अथवा वासुकिवत्श्वेतंशुद्धसत्त्वमयंधर्मेवासहायंकृत्वामथितंजलंमनःक्षीरीभूतंविशुद्धसत्त्वमयंभूतंसत्मायायाऐकात्म्यवृत्तेर्योगादमृतंशुद्धचिन्मयमुकरूपंबभूवेत्यर्थः २७ तदित्यर्द्धं असुरायोगोपसर्गाः जितोपसर्गस्यपद्योगसिद्धयोभवंतीत्याह धन्वंतरीति अत्रधन्वंतरिशब्देनलघुत्वमारोग्यमलोलुपत्वंवर्णप्रसादःस्वरसौष्ठवंचेतिस्मृतिप्रासिद्धालघुत्वादयोलक्ष्यंते मद्यशब्देनमधुमत्यादयोयोगिचित्तोन्मादकाःभूमयोयोगशास्त्रप्रसिद्धालक्ष्यंते श्रीर्देवीतिऋगादिरूपवेदविद्यास्फूर्तिर्लक्ष्यते कौस्तुभवद्देहस्यभास्वरत्वम् ॥४३॥

२८ शशांकवद्देहेमृत्वादिगुणैरितराह्लादकत्वं उच्चैःश्रवइतिदूरश्रवणंदूरेदर्शनादिमत्त्वंचलक्ष्यतेपारिजातादिनाऽन्यत्रदृष्टेनशुभगंधादिमत्त्वंद्रष्टव्यं तेषामनंतरंपीयूषंनिर्विशेषकैवल्यंएतेषुमध्यमसुरान्प्रतिगतंअन्यत्सुरान्प्रतीतिपुराणांतराद्द्रष्टव्यम् २९ अथराहोराख्यायिकामुखेनकपटविद्यार्थिनोविनाशमाह पश्चादिति कथापक्षेतुस्पष्टएवार्थः राहुमब्रुवन्राहुश्चेत्परस्परविचारितवंतः नत्विति अयंतुपिबतीतिभावः ३० राहोःकंशिरइत्यर्थः अनिर्मुक्तइतिसार्द्धश्लोकएकवाक्यम् ३१

तदिति तवइत्यमार्थ पितृभिर्देवैर्मुनिभिश्चकाराद्वन्यैश्चमंधवादिभिराधिकारिभिः अनिर्मुक्तंनित्यसेवितंइंद्रहस्तात्प्रतर्दनादिशिष्योपशिष्यपरंपरयापृथिवीजहार पृथिव्यांमानुषाअपितत्त्व
ग्रहणेधिकारिणइत्यर्थः अंकगताशिष्यत्वंप्राप्ता ब्रह्मवाक्यंवेदवाक्यंतस्त्र मस्यादितेवचोदिताप्रबोधिता ३२ इतिश्रीमहा० खि० हरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥
॥ ७ ॥ पंचविंशेकूटाशिष्योध्येतिकालेनसाधुताम् ॥ इतितद्दर्शयन्नाहहिरण्यकशिपोःक्रतुम् । १ ॥ लक्ष्मीवान्माद्यतीत्यस्यवित्तंहरतिकेशवः ॥ दयप्रैवेतिवक्तुंचतद्विप्रंशोपिवर्ण्यते
॥ २ ॥ निहतेइति मोक्षाभिरस्तादैत्याःकिंचक्रुरितिप्रश्नस्यराज्यंचक्रुरित्युक्तेतेषांपुनर्मोक्षोस्तिनवेतिपृष्टेउत्तरं तेषामपि ज्ञोगेस्तीति १ २ ब्रह्मक्षेत्रंभूब्राणमध्यं तदेव गंगायमुनयोर्म
ध्यं ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ हिरण्यकशिपुरिति आख्यायिकाया अविवक्षितत्वात्तेनशब्देनबलिरेवग्राह्यः तस्याहियस्यानुग्रहमिच्छामितस्यवित्तंहराम्यहमितिप्रति

तदिंद्रहस्तादमृतंजहारपृथिवीस्वयम् ॥ जगामांकगतादेवीब्रह्मवाक्यप्रचोदिता ३२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणित्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ निहतेदैत्यसंघातेविष्णोश्चातिपराक्रमे ॥ दैतेयादानवेयाश्चकिमिच्छंतिपराक्रमात् १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दानवा राज्यमिच्छंतिपराक्रममहाबलाः ॥ तपइच्छंतिसहितादेवाःसत्यपराक्रमाः २ जनमेजयउवाच ॥ ॥ कथंकालस्यमहतोहिरण्यकशिपुस्तदा ॥ यजते ब्रह्मणःक्षेत्रेप्राप्तैश्वर्यःसकामदः ३ वैशंपायनउवाच ॥ यजेद्बहुसुवर्णेनराजसूयेनपार्थिवः ॥ क्रतुनादानवश्रेष्ठोवसुधायांमहाफलः ४ गंगायमुनयोर्मध्येयद भूद्विपुलंतपः ॥ समेयुस्तत्रसहितायजमानेमहासुरे ५ ब्राह्मणावेदविद्वांसोमहाव्रतपरायणाः ॥ यतयश्चापरेसिद्धायोगधर्मेणभारत ६ मुनयोवालखिल्या श्चधन्याधर्मेणशोभिताः ॥ बहवोहिद्विजामुख्यानित्याधर्मपरायणाः ७ ऋषयश्चमहाभागाविप्रैःपूज्याःसहस्रशः ॥ विपुलैरत्रविभवैर्ह्रियमाणैस्ततस्ततः ८ शुक्रस्तुसहपुत्रेणदैत्यंयाजयतेप्रभुः ॥ हिरण्यकशिपुंमध्येगणानांप्रभवःप्रभुः ९ हिरण्यकशिपुश्चैवव्याजहारसरस्वतीम् ॥ कामादूरंददातीतितद्वैसंप्रातिपद्यताम् १० विष्णुर्वामनरूपेणभिक्षांतांप्रतिगृह्णाति ॥ हिरण्यकशिपोर्हस्ताद्द्विपदेपदमेवच ११ ततःक्रमितुमारेभेविष्णुःसत्यपराक्रमः ॥ त्रीँल्लोकानसुनिभिःक्रांतैर्दिव्यंवपुरधारयत् १२ हृतराज्याश्चतेदैत्याःपातालविवरंययुः ॥ ससैन्यगणसंबद्धाःसप्रासाःसासितोमराः १३ सयंत्रलगुडाश्चैवसपताकारथ ध्वजाः ॥ सचर्मवर्मकोशाश्चसायुधाःसपरश्वधाः १४ तथेंद्रविष्णुसहिताःसद्यस्तेभ्युत्थितागणाः ॥ अभ्यषिंचत्प्रमुदितालोकानामधिपेसुराः १५ सता न्स्वधामृतेनाशुपितॄंस्त्वसमतर्पयत् ॥ ब्रह्मातदमृतंदिव्यंमहेंद्रायप्रयच्छति ॥ अक्षयश्चाव्ययश्चैवसंवृतस्तेनकर्मणा १६

जानन्नपिहरिणाकृपयाऐश्वर्यभ्रंशःकृतःसःअर्थएवात्रविवक्षितःतामसैरप्याराधितईश्वरःकालेनैश्वर्यपाशंछिनत्तीतिहरिभक्त्युत्कर्षःप्रदर्श्यते व्याजहारवामनंप्रतीत्यपकृष्यते १० प्रति
गृण्हविप्रतिगृण्हातिद्विपदेपदंचेतित्रीणिपदानि ११ मुनिभिःप्राप्तैर्गीतिशेषःक्रांतैःक्रमणैःपदविन्यासैःक्रमितुमारेभेकांतवानित्यर्थः १२ एवमैश्वर्यमदेविष्णुनानाशितेदरिद्रस्यइतरेमदाः
स्वयमेवनष्टाभवंति ततोबलिरिंद्रपदेतुरीयतुरीयेप्रत्यगात्मनिकालांतरेदेवाअभ्यषिंचन्नित्याख्यायिकामनुसृत्यदर्शयति हृतराज्येत्यादिना १३ १४ लोकानामधिपेआधिपत्येसुरादे
वाः बलिमितिशेषः १५ सबलिःतान्सुरान् ब्रह्मावेदस्तदमृतंबलिनादत्तंहविःतेनबलिकृतेनसंवृतइंद्रः सार्द्धश्लोकः १६

सत्यसंकल्पेनब्रह्मविदावलिनाब्रह्मबुद्ध्याभावितादेवादयस्तादृशाएवभवंतीतिब्रह्मवित्सर्वोपकारीतिततइत्यादिश्लोकद्वयार्थः १७ १८ सर्वैरिति प्रकर्षेणहरंतिविषयान्प्रमाति इतिप्रहरणानिइंद्रियाणिवन्हिसंभवैर्ब्रह्मतःउत्पन्नैश्चिन्मयैरित्यर्थः मंदराग्रेदेहशैलस्याग्रेस्थितैःसंयुक्ताःत्रयोलोकाःपरांनिर्वृतिंसुखंप्रापाइतिपूर्वेणान्वयः १९ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ षड्विंशेद्रोहिणंदक्षंशंभुर्दंडेनसत्पथे ॥ न्यवेशयत्क्रियंतस्तुवलीभक्तेप्यनुग्रहः ॥ १ ॥ ईश्वरद्रोहिणाप्येपःकृतोधर्मोमहाफलः ॥ इति संदर्शयन्नाहषड्विंशेदक्षनिग्रहम् २ ततइति ततःसर्वेषांनिवृत्तिप्राप्त्यनंतरं देवामनुष्याश्चब्रह्मीवत्त्वेनतारतम्याभावात्सहैववासंचक्रुरित्यर्थः १ समधीयंतिआत्मचर्यांकुर्वंतिप्ररुदं

ततःशंखमुपाध्मासीद्विपर्तालोमहर्षणम् ॥ पितामहकरोद्भूतंजनितप्रथमेपदे १७ तंश्रुत्वाशंखशब्दंतुत्रयोलोकाःसमाहिताः ॥ निवृत्तिंपरमांप्रापाइंद्रंप्राप्यमवाप्यच १८ सर्वैःप्रहरणैश्चैवसंयुक्तावह्निसंभवैः ॥ मंदराग्रेषुविहितैर्ज्वलद्भिरिवपावकैः १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोमहतिवृत्तांतेस्थितेराज्येमहोदये ॥ देवतानांमनुष्याणांसहवासोभवत्तदा १ एकतःसमधीयंतिसहिताःप्ररुदंतिच ॥ स्वयंचभागंगृह्णंतियज्ञकर्मणिभारत २ प्राचेतसंततोदक्षंदीक्षित्वावैबृहस्पतिः ॥ वाजिमेधायभगवान्नृषिभिःपरिवारितः ३ तस्मिन्मातामहेयज्ञेदक्षस्याविदितात्मनः ॥ शामित्रमकरोद्रुद्रोभागार्थेसहनंदिना ४ रुद्रस्यैवहितद्रूपंद्विधाभूतंतदीशया ॥ जातःपरमधर्मात्मानंदीपुरुषविग्रहः ५ तेनयोगेनराजेंद्रयत्तद्ब्रह्मसनातनम् ॥ विहितंसत्यवचनैस्तेनैवपरमात्मना ६ स्वरूपैश्चाप्यरूपैश्चविरूपाक्षैर्घटोदरैः ॥ ऊर्ध्वनेत्रैर्महाकायैर्विकटैर्वामनैस्तथा ७ शिखिभिर्जटिभिश्चैवत्र्यक्षैर्वैशंकुकर्णिभिः ॥ चीरिभिश्चर्मिभिश्चैवकूटमुद्गरपाणिभिः ८ सघंटाधारिभिश्चैवमुंजमेखलधारिभिः ॥ सहस्तकटकैश्चैवस्वर्णकुंडलधारिभिः ९ सडिंडिमैःसभेरीकैःसमृदंगैःसवेणुभिः ॥ एतैःपरिवृतोदेवोमखंतंसमुपारुजत् १० सशंखमरुजैश्चापिसतालफलपाणिभिः ॥ उग्रायुधधरोदेवःसपिनाकइवांतकः ११ विरराजार्चिभिर्दीप्तैर्मखेमखवतांवरः ॥ कालाग्निरिवदीप्तार्चिर्जगद्दग्धुमिवोद्यतः १२ नंदीपिनाकपाणेश्चजघ्नतुर्मखमुत्तमम् ॥ युगांतइवकालाग्निःक्षिप्रंदग्धुमिवोद्यतः १३ यूपमुत्क्षिप्यधावंतिनिशाचरगणास्तथा ॥ त्रासयन्मुनिसंघांश्चचीरचर्मनिवासिनः १४ हवींष्यन्येपिबंत्येवजिह्वाभिस्ताम्रलोचनाः ॥ भक्षयंतिपशूनन्येरसनातावलंबिभिः १५ मुमुचुश्चापरेयूपान्पशवःप्रहरंतिच ॥ वह्निमन्येप्रसिंचंतिवारिभिःप्रशमायच १६ सोममन्येजहुःकेचिन्नेत्रैस्तान्प्रचयोपमैः ॥ दर्भान्केचिद्विलुंपंतिहस्तैःपद्मदलप्रभैः १७

तिचप्रेम्णा स्वयंदेवाः भागंमनुष्यैर्दत्तम् २ एवंनर्वेपुनिवृत्तसुसत्सुविद्वान्दक्ष प्रचेतसःपुत्रोबृहस्पतिर्नोनुगृह्यतेस्मेत्याह प्राचेतसमिति ३ मातामहे मातामहीये दक्षदुहितॄणामेवसर्वेलोकाःसंतानं अतःसर्वेषांमातामहःअविदितात्मनः शून्यस्य शामित्रंदक्षस्यैवपशुभूतस्यहिंसनम् ४ ५ सत्यवचनैर्वेदवाक्यैःविहितंप्रकाशितं तेनैवरुद्रेणैव ६ ७ ८ ९ १० सपिनाकोदेवःअंतकइवउग्रायुधधरःसन्विरराज ११ १२ १३ १४ रसनातावलंबिभिः रसनायाःअंतंगजशुंडावदप्रांतंअवलंबंतेताद्युग्मैः स्थितान्भक्षयंति १५ मुमुचुःउत्क्षिपुःपशवःपशून् १६ १७

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ महामखोमूर्त्तोभूत्वामहानादांश्चुक्रोश ॥ २१ ॥ २२ ॥ धनुरिति विगृह्यविनम्यजानुभ्यांस्थितइतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अंतर्गतेनशरेणतुद्यमानः ॥ २५ ॥ स मृगरूपीयज्ञोमृगशीर्षसंज्ञंसोमदैवस्यंनक्षत्रमभवदितिद्वाभ्यामाहएवमिति ॥ २६ ॥ २७ ॥ संचारभूतःप्राप्तसंचारः ॥ २८ ॥ २९ ॥ यच्चैतदित्यादिभिस्त्रिभिरिंद्रधनुषउत्पत्तिमाह वर्षेवर्षा कालेवर्षप्रदंदृष्टिप्रदानेचिह्नंइंद्रायुधंइंद्रधनुरितिलोकेप्रसिद्धम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इंद्रायुधमेववर्णयति चक्षुषीइतित्रिभिःमनुष्यस्येमेमानुषे अवैक्षतअवेक्षतांमनसासंप्रकल्पितमितिकृत्स्न रयापिप्रस्तुतार्थस्यविशेषणम् ॥ ३२ ॥ एतत्सर्वस्वप्नवृत्तांतवत्कथ्यमानंरात्रौअविद्यायांदेहादिष्वात्माभिमानरूपायांसत्यांनप्रदृश्यतइत्याह नत्विति अविद्यानिवृत्तौतुहार्दाकाशेप्र ब्रह्मणिशुद्धब्रह्मोपलब्धिस्थाने संज्ञितवागालंबनत्वेनविद्यमानं दिनस्यैवाग्रअविद्यारात्रेरपगमेकार्यंसर्वंघटादिकंसदा अतीतागतव्यवहिताद्यवस्थायामपिप्रकर्षेणशब्दानुमानजसामा

बभंजिरेचयूपाग्रान्कलशांश्चापिचिक्षिपुः ॥ चिच्छिदुःकांचनान्वृक्षाञ्छोभार्थमुपकल्पितान् १८ विभिदुश्चैवबाणैस्तेमुमुचुश्चहिरण्मयान् ॥ लुलुपुश्चैव
पात्राणिमंथुश्चारणीमपि १९ अरुजंश्चैवप्राग्वंशंलुलुपुश्चसमाहिताः ॥ चखादिरेपुरोडाशान्वखाग्रैश्चावर्तिरे २० एवंदेवाचरात्रौचभिद्यमानोमहामखः ॥
चुक्रोशचमहानादान्विद्यमानइवार्णवः २१ धनुःसशरमादायपूर्वदत्तंस्वयंभुवा ॥ कृतंकीचकवेणुभ्यांसमरेसुमहारथः २२ प्रतिगृह्यमहादेवःसशरैःसमयो
जयत् ॥ धनुर्विगृह्यजानुभ्यांजघानसमहाक्रतुम् २३ सविधस्तेनबाणेनखंसमुत्पातितःक्रतुः ॥ मृगोभूत्वानर्दमानोब्रह्माणमुपधावति २४ शरेणाभिहतस्त्रा
णंनलेभेससुखंभुवि ॥ शरणार्थीह्ययंप्राप्तःशरेणांतर्गतेनवै २५ तमुवाचमृगंब्रह्माशुभंसानुनयंवचः ॥ स्वरेणोत्तमवीर्येणगंभीरेणसुभाषिणा ॥ एवंरूपोन
भसित्वंभविष्यसिमहामृगः २६ विजितश्चत्रिपर्वेणशरेणानतपर्वणा ॥ तिष्ठन्नक्षत्रशिरसिसहरुद्रेणनित्यशः २७ सोमेनसहसंयुक्तोह्यक्षयेणाव्ययेनच ॥
दिविसंचारभूतोवैताराभिःसहसंगतः २८ ज्योतिर्भूतोज्योतिषांत्वंध्रुवस्यैवमहाध्रुवः ॥ यश्चैतद्रुधिरंदिव्यंक्षतजादभिनिःसृतम् २९ नभस्युत्पतितंचैव
वप्रवेगेनप्रधावतः ॥ क्षतजंबहुवर्णंचक्षेत्रमंडलसंज्ञितम् ॥ निमित्तभूतंभूतानांवर्षेवर्षप्रदंतथा ३० सुखंदुःखंचभूतानांदर्शनेसंप्रवर्तते ॥
इंद्रियश्रवणाच्चैवनभसींद्रायुधोभवत् ३१ चक्षुषीमानुषेराजन्विस्मयात्समवैक्षत ॥ अद्भुतंबहुचित्रंचमनसासंप्रकल्पितम् ३२ नतुरात्रौ
प्रदृश्येतखेसब्रह्माणिसंज्ञितम् ॥ दिनस्यैवसदात्वग्रेमहत्कार्यंप्रदृश्यते ३३ भूमावेवसमुत्तिष्ठेदाकाशेतुविलीयते ॥ शतशश्चसमंसर्वेप्रधावंतिप्रचेतसः ॥
३४ भयाद्रुद्रस्यमहतोधन्विनोबाणपाणयः ॥ नंदीरुद्रगणैःसार्द्धंपिनाकीसमतिष्ठत ॥ युगांतकालेज्वलितोब्रह्मदंडइवोद्यतः ३५

न्यविषयज्ञानात् प्रकर्षेणविशेषार्थस्वरूपेणदृश्यतेयतस्तत्कार्यमहदेवब्रह्मैवास्ति नहिब्रह्मणोतीतादित्वंसंभाव्यतइतिहार्दाकाशाख्येकार्यदर्शनंयुक्तंइतिभावः ॥ ३३ ॥ भूमाविति इयमविद्यारात्रिः भूमौशरीरेसत्येवोत्थिताननहितदभावेसरयासंभवोस्तिरज्जुभावेइवसर्पस्यदेहाभावेतुआकाशेशून्येलीयतेकालत्रयेपिबाधिताभवतीत्यर्थः यस्मादेवंतस्मात्प्रचेतसः संबंधिनोदक्षाः शतशश्चसमंसर्वास्मकंब्रह्मदेहात्मबुद्धिरूपाविद्यानाशमात्रेणाभिलक्षितंप्रतिधावंतिउपतिष्ठंतिशब्दाभिलप्यप्रपंचादनंतगुणितःप्रपंचोहार्देदृश्यतइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ पूर्वश्लो कस्यउत्तरार्द्धमुपजीव्यकथामनुसरतिभयादित्यर्द्धेन ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ शृंगाग्रसंभूतंशार्ङ्गम्धर्माधिष्ठात्रीदेवतामहाविष्णुः ज्ञानाधिष्ठात्रीदेवतासदाशिवःतयोःपरस्परविरोधेआदित्यादयःविष्णुपक्षाःज्ञानंद्विषंति ॥ तथाचश्रुतिःतस्मादेषां तन्नप्रियंयदेतन्मनुष्याविदुरितिअक्षरयोजनास्पष्टा ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ रुद्रइति ॥ ४३ ॥ यतःसर्वात्माऽतोनचकंपे ॥ ४४ ॥ उद्यतंशरम् ॥ ४५ ॥ सविद्धइतिवज्रेणेतिव्यतिरेकेदृष्टांतः यथावज्रेणमंदरस्यमहासंधिर्वर्मस्थानंचाल्यतेतेनैवबाणेनरुद्रःकंपते चालनंदूरापेतमितिभावः ॥ ४६ ॥ ततःरुद्रस्याकंप्यत्वावगमानंतरंततः यतो विष्णुःकृष्णवर्णःमहेशकंठेइंद्रनीलमयग्रैवेयकवल्लभस्ततोहेतोर्नीलकंठोभवत् इदमत्रआख्यायिकातात्पर्यंयद्यपिस्वोत्पत्तयेज्ञानस्यधर्मापेक्षास्तिउत्पन्नंचज्ञानंधर्ममूलतउच्छिनत्तितथापि विदुषएवधर्माधिकाराद्ज्ञानस्यैवकंठेशिशुरिवधर्मोलग्नोस्तीति ॥ ४७ ॥ कथाप्रसंगाद्विज्ञानमेवस्तौति अनादीति दीव्यतिप्रकाशयत्यर्थजातमितिचिन्मात्ररूपआत्मादेवःसचअनादि निधनः नहिज्ञानेनपरिच्छेद्यंसर्वज्ञानस्यआद्यंतौप्रकाशयितुंक्षमते कुतः कर्मणांकर्मोत्पादितानांमहादादीनामचलत्वात् पर्वतवज्जडत्वात्नहिजडेनाजडंप्रकाशयितुंशक्यंनतस्याद्यं

विष्णुसंग्रामसंभूतंप्रगृह्यविपुलंधनुः ॥ प्रातिष्ठतमहाबाहुःपाणिनाचक्रमादधत् ३६ गदांसघंटामन्येनखड्गमन्येनपाणिना ॥ प्रगृह्यसोऽग्रतोतिष्ठद्रुद्रायो द्यतपाणये ३७ ततःशृंगाग्रसंभूतंप्रगृह्यविपुलंधनुः ॥ शंखंचाप्रतिमंलोकेशरांश्चानतपर्वणः ३८ विष्णुरग्रस्थितोभातिसबलःसंहतांजलिः ॥ बद्धगोधांगु लित्राणःसचंद्रइवतोयदः ३९ आदित्यावसवश्चैवदिव्यैःप्रहरणैःसह ॥ विष्णुमेवाभितःसर्वेतिष्ठंतिज्वलनप्रभाः ४० मरुतश्चैवविश्वेचरुद्रमेवाभिपेदिरे ॥ गंधर्वाःकिन्नराश्चैवनागायक्षाःसपन्नगाः ४१ ऋषयोन्यस्तदंडाश्चउभयोःपक्षयोर्हिताः ॥ जपंतिशांतयेनित्यंलोकानांहितकाम्यया ४२ शरेणहतवान्रुद्रो विष्णुमेवाग्रणीरणे ॥ हृदिसर्वांगसंधीषुतीक्ष्णाग्रेणसुयंत्रिणा ४३ नचकंपेतदाविष्णुःसर्वात्माब्रह्मसंभवः ॥ नचरोषमनानित्यंवृतःसर्वैःषडिंद्रियैः ४४ वि ष्णुश्चधनुरानम्यशरेणसमयोजयत् ॥ जत्रुदेशेमुमोचाशुब्रह्मदंडमिवोद्यतम् ४५ सविद्धस्तेनबाणेनमहादेवोनकंपते ॥ वज्रेणचमहासंधिर्मंदरस्यनचाल्य ते ४६ ततःप्रसभमाप्लुत्यरुद्रंविष्णुःसनातनम् ॥ कंठेजग्राहभगवान्नीलकंठस्ततोभवत् ४७ अनादिनिधनोदेवःक्षमतांहिभवान्मम ॥ सर्वभूतागमाचार्यो ममकर्ताचकर्मणाम् ४८ कर्मणांचैवकर्ताचविकर्ताचैवभारत ॥ अशेषत्वाच्चभूतानांसर्वभूतेषुचोत्तमः ४९ सर्वमेवहियत्कर्मविधत्तेकर्मयोनिषु ॥ तयोःशुभ तमोराजन्स्वयमेवतथाकरोत् ५० अंतरिक्षाच्छुभावाचःश्रूयंतेपरमाद्भुताः ॥ सिद्धानांवदनोन्मुक्ताःसनातननमोस्तुते ५१

तावितिभावः यतोहंसर्वेषांभूतानांआगमानामाचार्यग्राहकंगुरुं ईशानःसर्वविद्यानामितिश्रुतिप्रसिद्धंत्वांवेद्मि अतोभवान्ममापराधंक्षमतामितियोजना ॥ ४८ ॥ कर्मणांच कर्ताचिदात्मैवअहंकारादेःसत्ताप्रदत्वात् विकर्ताविषमकर्ताअशेषत्वाद्भूतानांदृश्यानामर्थानां शेषस्यशिष्यतइतिशेषःकारणंतस्याज्ञानस्यकालत्रयेप्यभावात् सर्वेषुभूतेषुचराचरे षुउत्तमोजीवेशापेक्षयानिरुपाधित्वादुत्कृष्टतमोभवानेवेतिशेषः ॥ ४९ ॥ स्वयमितिकर्मयोनिषुकर्मणालब्धनानाविधशरीरेषुस्थितःअंतर्यामिरूपेणस्वयमेवकर्मविधत्तेकरोति प्रयोजकतयेतियत्तत्तयोः कर्तृकारयित्रोरन्यः शुभतमोयःशुद्धरूपःसएवतथानियमंपूर्वोक्तंअकरोत् निर्विशेषचिन्मात्रेएवजीवेशादिकंकल्पितमितिभावः ॥ ५० ॥ कथामनु स्मृत्योक्तमर्थंस्तौति अंतरिक्षादिति ॥ ५१ ॥

नंदीत्यादिश्लोकद्वयतात्पर्यंतुपरमज्ञानंमत्यासन्नंमहद्ध्यात्मज्ञानंनंदितुल्यंतत्परमरूपस्याविष्णोर्द्रावकंनहितेनज्ञानेनाविद्यामयेनकर्मक्षयःसंभवति प्रत्युतकर्मणैवचित्तशुद्ध्यतिशयेत
स्यज्ञानस्यस्तंभोभवतीति ५२ ५३ विष्णुरिति विष्णुःपरमोधर्मोयोगाख्यःक्षुद्रज्ञानैरप्रकंप्यःसब्रह्मसमोज्ञानेनसमानोभूत्वा एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसपश्यतीतिहति
भगवदुक्तेः परमपुरुषार्थप्रदोभूत्वातेजसःस्वरूपप्रकाशेनक्षमयामोक्षप्रदयामोक्षाख्यशांत्याचसमायुक्तःस्थाणुत्वादिविशेषवानभूदितिशेषः सार्द्धश्लोकोत्रवाक्यम् ५४ किंकृत्वाएवंविधो
भूतदाह युगांतेति सकार्यामविद्यांभस्मसात्कृत्वास्वतःशांतात्माऽव्ययःहरिःकर्मपाशहरश्चसन्नित्यर्थः ५५ नन्वेवंयोगेनैवसिद्धौविज्ञानेनेत्याशंक्याह प्रसन्नइति रोद
यतीतिरुत्अज्ञानंतत्रानर्थमूलंद्रावयतीतिरुद्रःऐकात्म्यबोधः तस्यभागोद्वैतबोधःयोगेनात्मदर्शनज्ञानेनात्मबोधश्चेतितयोर्विषयविभागइतिभावः ५६ विष्णुनेति सरुद्रविद्रावितो 5
नात्मज्ञस्यदक्षस्ययज्ञःविष्णुनाश्रद्धामयेनसत्त्वेन ५७ यथेति एवंसांख्ययोगयोःश्रवणासनादिसहाययोर्मिथोविरोधेसत्यपियज्ञविनाशोज्ञानस्यैवाभिप्रेतउत्कर्षोभूदितिश्लो

नंदीपिनाकमुद्यम्यबलवानरुद्रसंभवः ॥ मूर्द्धन्यभिजघानाजौविष्णुंक्रोधेनमूर्च्छितः ५२ ततःप्रहसितोविष्णुर्नंदींदृष्ट्वासुरोत्तमः ॥ स्तंभयामासभगवान्स्स
र्वभूतपतिर्हरिः ५३ विष्णुर्ब्रह्मसमोभूत्वातेजसाप्रज्वलन्निव ॥ क्षमयाचसमायुक्तःस्थितःस्थाणुरिवाचलः ५४ अचिंत्यश्चाप्रमेयश्चह्यजेयश्चाप्यरिंदमः ॥
युगांताग्निप्रभोभूत्वाशांतात्माहरिरव्ययः ५५ प्रसन्नःकल्पयामासभागंरुद्रायधीमते ॥ विष्णोर्धर्मपरोनित्यंत्यक्तकामःसुरोत्तमः ५६ विष्णुनाचैवराजेंद्रप
यज्ञःसंधितःपुनः ॥ यथापक्षंचतेसर्वेगणास्त्वासन्महीपते ॥ तस्मिन्युद्धेमहाघोरेविष्णोरुद्रस्यचैवह ५७ यथापक्षंभवद्युद्धंदक्षयज्ञविनाशने ॥ विनाशश्चै
वयज्ञस्यतदालोकेप्रतिष्ठितः ५८ सर्वभूतेपुराजेंद्रहितोयज्ञःसनातनः ॥ दक्षोयज्ञफलंचैवप्राप्तवान्सप्रजापतिः ५९ इमांचोदाहृतांदिव्यांकथामेतिप्रबु
द्धिमान् ॥ श्रावयेद्यस्तुविप्रेभ्यःशुचिःप्रयतमानसः ६० अधीत्यसर्वमध्यात्मंदेवलोकेमहीयते ॥ एषपौष्करकोनामप्रादुर्भावोमहात्मनः ६१ पुराणेपौष्क
रेचैवमयाद्वैपायनेरितः ॥ यथावदनुपूर्वेणसंस्कृतःपरमर्षिभिः ६२ यश्चैनमग्र्यंपुरुषंपुराणंसदाप्रमत्तःशृणुयाद्यथोक्तम् ॥ अवाप्यकामानिहवीतशोकःपर
त्रचस्वर्गफलानिभुंक्ते ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥
प्रादुर्भावःपुराणेषुविष्णोरमिततेजसः ॥ सतांकथयतांविप्रवाराहइतिनःश्रुतः १

कद्वयार्थः ५८ यद्यप्येवंतथापिज्ञानेसन्निपत्योपकारित्वाद्यज्ञएवहितइत्याह सर्वेति अन्यथाद्वारलोपात्ज्ञानमपिनसिध्येदितिभावः तथानात्मज्ञोदक्षोपिविष्ण्वनुग्रहादेवयज्ञ
फलपरंपरयानन्तज्ञानंप्राप्स्यत्याह दक्षइति दक्षःप्रजापतिरितिसमानाधिकरणेप्रथमे ५९ यश्चैपइत्यादि शेषःस्पष्टार्थः ६० अधीत्येति इदंसर्वकथाछलेनोक्तंसर्वमपिअ
ध्यात्मानपाविकस्यैवमद्वैतंशास्त्रनष्टवादरूपं अधीत्यअर्थतःपाठतश्च देवलोकेआत्मस्वरूपमहीयतेसुप्रतिष्ठितोभवतिकृतकृत्योभवतीत्यर्थः ६१ ६२ यश्चैनंइत्यादिशेषःस्प
ष्टार्थः ६३ परैरदर्शितःपंथाःपौर्वापर्येक्षयामया ॥ यथाकथंचिदुन्नीतःसुधियःशोधयंतुतं ॥ १ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥
॥ ॥ श्री ॥ ॥ प्रादुर्भावइति अध्यात्मविद्यारूमाप्यतत्तद्विघ्नविनाशायईश्वरःशरणीकरणीयइतिविदधानस्तस्यरक्षोघ्नत्वेभक्तानुग्राहकत्वमाविष्करोति वराहादिप्रादुर्भा
वत्रयेण विष्णोर्व्यापकस्यापिवह्नेरिवकाष्ठेषुलोकेप्रादुर्भावः सतांविदुषां वाराहःप्रथमइतिशेषः ॥ १

चरितंकार्यंविधिप्रवर्तकं हेतुंकारणंकर्मणांलीलानांगुणवद्भावंलोकोपकारित्वंलक्षणंगुणवत्ताम् २ किमात्मकःकिंयज्ञमयोयोगमयोवा कामूर्तिःशरीरंभौतिकंमायिकंवा अस्यवराहस्याधिष्ठात्रीदेवताकिंहरिर्हरोवा आचारप्रभावौ पूर्वंनिषेधमुखेनपृष्टाविति पुनःपृष्टमनूद्यते ३ द्विजातीनांचश्रुतिविस्तरंकथाविस्तरमित्यावर्तते ४ ५ चरितंतावत्पंक्षेपेणाह दंष्ट्रयेति ६ श्रुतिभिःयस्यरूपंबिभ्रदिमामविंदद्गुहांप्रविष्टांगरीरस्यमध्य इतिआधानेवराहसंभारेणविनिर्युक्तान्मंत्रतस्तावत्प्रतीयते यस्यवराहस्यरूपंबिभ्रदीश्वरः इमांपृथिवींगुहांगूढस्थानेसलिलस्यमध्येप्रविष्टांअविंदत् लब्धवानित्यर्थः केवेदैः ७ ८ पुराणमितिअत्रैवउकरक्ष्यमाणरीत्यासांख्ययोगयोरंतर्भावोस्तिकात्स्न्र्येन तत्त्वविद्भत्तमैकोन्नेयइंत

नजानेतस्यचरितंनविधिंनैवविस्तरम् ॥ नकर्मगुणवद्भावंनहेतुंनमनीषितम् २ किमात्मकोवराहोसौकामूर्तिःकास्यदेवता ॥ किमाचारः किंप्रभावःकिंवातेनपुराकृतम् ३ एतन्मेसंशयत्वेनवाराहंश्रुतिविस्तरम् ॥ यज्ञार्थंचसमेतानांद्विजातीनांमहात्मनाम् ४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतत्तेकथयिष्यामिपुराणंब्रह्मसंमितम् ॥ नानाश्रुतिसमायुक्तंकृष्णद्वैपायनेरितम् ॥ महावराहचरितंकृष्णस्याद्भुतकर्मणः ५ यथानारायणोराजन्वाराहंवपुरास्थितः ॥ दंष्ट्रयागांसमुद्रस्थामुज्जहारारिसूदनः ६ छांदसीभिरुदाराभिःश्रुतिभिःसमलंकृतः ॥ शुचिःप्रयतानभूत्वानिबोधजनमेजय ७ इदंपुराणंपरमंपुण्यंवेदैश्चसंमितम् ॥ नानाश्रुतिसमायुक्तंनास्तिकायनकीर्तयेत् ८ पुराणमेतदखिलंसांख्यंयोगंतथैवच ॥ कात्स्र्येनविधिनाप्रोक्तंयोस्यार्थंज्ञास्यतेपुमान् ९ विश्वेदेवास्तथासाध्यारुद्रादित्यास्तथाश्विनौ ॥ प्रजानांपतयश्चैवसप्तचैवमहर्षयः १० मनःसंकल्पजाश्चैवपूर्वजाश्चमहर्षयः ॥ वसवोप्सरसश्चैवगंधर्वायक्षराक्षसाः ११ दैत्याःपिशाचानागाश्चभूतानिविविधानिच ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राम्लेच्छादयोभुवि १२ चतुष्पदानिसर्वाणितिर्यग्योनिगतानिच ॥ जंगमानिवसत्त्वानियच्चान्यज्जीवसंज्ञितम् १३ पूर्णेयुगसहस्रांतेब्राह्मेहनितथागते ॥ निर्वाणेसर्वभूतानांसर्वोत्पातसमुद्भवे १४ हिरण्यरेतास्त्रिशिखस्ततोभूत्वावृषाकपिः ॥ शिखाभिर्विविधांल्लोकान्संशोपयातिदेहिनः १५ दह्यमानास्ततस्तस्यतेजोराशिभिरग्रतः ॥ विवर्णवर्णादग्धांगाहतार्चिष्मद्भिराननैः १६ सांगोपनिषदावेदाइतिहासपुरोगमाः ॥ सर्वविद्याश्रयाश्चैवसत्यधर्मपरायणाः १७ ब्रह्माणमग्रतःकृत्वाछंदतोविश्वतोमुखम् ॥ सर्वेदेवगणाश्चैवत्रयस्त्रिंशच्चकोटयः ॥ १८ तस्मिन्नहनिसंप्राप्तेतंहंसंमहदक्षरम् ॥ प्रविशंतिमहायोगंहरिंनारायणंप्रभुम् १९

रेतुकथापलापमात्रोपजीविनःपंडिताःपशवइतिभावः ९ किमात्मकइत्यस्योत्तरंविश्वात्मकोसावित्याह विश्वेदेवाइत्यादिना १० ११ १२ १३ अस्यरूपस्यसूर्यवदस्तोदयावाह पूर्णेयुगेत्यादिनायावदध्यायसमाप्ति निर्वाणेअदर्शने उत्पाताःवज्रपातनेत्रस्फुरणमूकंपादयः १४ त्रिशिखः अग्निवायुसूर्यरूपास्तिस्रः शिखायस्यसतेजोघाणुर्हिरण्यगर्भःवृषाकपिःहरिहरात्मा वर्षतीतिवृषाकंजलंपिबतीतिकपिः वर्षणशोषणयोःकर्तेतिवा १५ हतार्चिरितिसंधिरार्षः १६ १७ छंदतःईश्वरस्यइच्छातःछंदजाइतिपाठेतादिच्छातोजाताः १८ अहनिक्षयावसरे १९

तेषामिति यथाप्रदेशांतरस्थोभानुरस्माभिरदृश्यमानोस्तंगतइत्युच्यते एवंब्रह्मादिनांतेनारायणेलीनंजगन्नष्टमित्युच्यते उपरिस्थैःमार्कंडेयादीनांलयकालेतदुदरेतद्दर्शनादितिभावः २० विशेषमरूपहेतूनांवाय्वादीनामप्यभावात् अवतिष्ठतेभोगंनप्रयच्छति २१ २२ तस्यसृज्यमितिशेषः २३ २४ सर्वप्राणिनामचरैःसंचाररहीने २५ संपातेशेषे २६ २७ २८

तेषांभूयःप्रविष्टानांनिधनोत्पत्तिरुच्यते ॥ यथासूर्यस्यसततमुदयास्तमयाविह २० पूर्णेयुगसहस्रांतेकल्पोनिःशेषउच्यते ॥ तस्मिन्जीवकृतंसर्वंनिःशेषमवतिष्ठते २१ संहृत्यलोकान्सर्वान्ससदेवासुरपन्नगान् ॥ कृत्वात्मगर्भेभगवानास्तएकोजगद्गुरुः २२ यःस्रष्टासर्वभूतानांकल्पांतेषुपुनःपुनः ॥ अव्यक्तःशाश्वतोदेवस्तस्यसर्वमिदंजगत् २३ नष्टार्ककिरणेलोकेचंद्ररश्मिविवर्जिते ॥ त्यक्तभूताग्निपवनेक्षीणयज्ञवषट्क्रिये २४ अपाक्षिगणसंघातेसर्वप्राण्यचरेपथि ॥ अमर्यादाकुलेरौद्रेसर्वतस्तमसावृते २५ अदृश्येसर्वलोकेस्मिन्नभावेसर्वकर्मणाम् ॥ प्रशांतेसर्वसंपातेनष्टेवैरपरिग्रहे २६ गतेस्वभावसंस्थानंलोकेनारायणात्मके ॥ परमेष्ठीहृषीकेशःशयनायोपचक्रमे २७ पीतवासालोहिताक्षःकृष्णोजीमूतसन्निभः ॥ शिखासहस्रविकचंजटाभारंसमुद्वहन् २८ श्रीवत्सकलिलंपुण्यंरक्तचंदनभूषितं ॥ वक्षोबिभ्रन्महाबाहुःसविद्युदिवतोयदः २९ पुंडरीकसहस्रस्यमालास्यशुशुभेतदा ॥ पत्नीचैवास्यवैलक्ष्मीर्देहमावृत्यतिष्ठति ३० ततःस्वपितिधर्मात्मासर्वलोकपितामहः ॥ किमप्यमितविक्रांतोनिद्रायोगमुपागतः ३१ ततोवर्षसहस्रेतुपूर्णेसपुरुषोत्तमः ॥ स्वयमेवविभुर्भूत्वाबुध्यतेविबुधाधिपः ३२ ततश्चिंतयतेभूयःसृष्टिंलोकस्यलोककृत् ॥ पितृदेवासुरनरान्पारमेष्ठ्येनकर्मणा ३३ ततश्चिंतयतःकार्यंदेवपुसामितिंजयः ॥ संभवंसर्वलोकस्यविदधातिसवाक्पतिः ३४ कर्ताचैवविकर्ताचसंहर्ताचप्रजापतिः ॥ धाताविधाताचतथासंयमोनियमोयमः ३५ नारायणपरादेवानारायणपराःक्रियाः ॥ नारायणपरोयज्ञोनारायणपराश्रुतिः ३६ नारायणपरोमोक्षोनारायणपरागतिः ॥ नारायणपरोधर्मोनारायणपरःक्रतुः ३७ नारायणपरंज्ञानंनारायणपरंतपः ॥ नारायणपरंसत्यंनारायणपरंपदम् ॥ नारायणपरोदेवोनभूतोनभविष्यति ३८ स्वयंभूरितिविज्ञेयःसब्रह्माभुवनाधिपः सवायुरितिविज्ञेयएषयज्ञःसनातनः ३९ सदसच्चसविज्ञेयःसयज्ञःसप्रजाकरः ॥ यद्वेदितव्यंत्रिदशैस्तदेषपरिवेदति ४० यच्चवेद्यंभगवतोदेवाअपिनतद्विदुः ॥ प्रजानांपतयःसर्वऋषयश्चसहामरैः ४१ नास्यांतमधिगच्छंतिततोनंतइतिश्रुतिः ॥ यदस्यपरमंरूपंतन्नपश्यंतिदेवताः ४२ प्रादुर्भावेषुसंभूतंयत्तदर्चंतिदेवताः ॥ यन्नदर्शितवान्देवःकस्तदन्वेष्टुमर्हति ४३ ग्रामणीःसर्वभूतानामग्निमारुतयोर्गतिः ॥ तेजसस्तपसश्चैवनिधानममृतस्यच ४४

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ कर्ताभूतानां विकर्ताभौतिकानांविविधरूपेणस्रष्टाधाताभाधारणंकालादिरूपंविधाताविशेषकारणकर्मरूपम् ३५ ३६ ३७ परंचैतन्यज्योतिः ३८ ३९ त्रिदशैरिंद्रियैर्यत्प्रकाश्यंतदनेनैवप्रकाश्यतेअनेनयत्प्रकाश्यंस्वरूपंतदिंद्रियाणिनगोचरयंतीत्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३ अग्निमारुतयोर्जाठरप्राणयोः गतिःगतिहेतुः ४४

॥ ४५ ॥ संसारमुपसंहृत्यसृष्टिंसृष्टयाति मुमोचेति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूत्रितमर्थंविवृणोतिजगादितिद्वादशभिः प्रजापतेः समष्टिजीवस्यमूर्तिमयशरीररूपंअंडम् ॥ १ ॥ उर्ध्वमुखंविभेदब्रह्मरंध्रद्वारातततःपूर्वमुत्पन्नमितिएकःपुनःशब्दोवाक्यालंकारे पुनरन्याचिछद्रमाषितत्रचजनयामासइत्यर्थः ॥ २ ॥ अष्टधेति वा रूपाणिपादाख्यंच्छिद्रद्वयंश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणाख्यंछिद्रपंचकंउपस्थस्यत्वपानएवांतर्भावः ॥ ३ ॥ एतेषांविभागमेवाहयदिति परागतिर्ब्रह्मलोकप्रापिका यदधोद्वारद्वयंतद्रसायाःभूमेस्तलंनरकंतत्प्रापकम् ॥ ४ ॥ यदंडंशरीरमकरोत्दिवोव्याकृतात्कारणाततत्रैवचयानिच्छिद्राणितानि ॥ ५ ॥ सर्वाविदिशः

चतुराश्रमवर्णेषु चातुर्होत्रफलाशनः ॥ चतुःसागरपर्यंतश्चतुर्युगविवर्तकः ४५ तदेषसंहृत्यजगत्कृत्वागर्भस्थमात्मनः ॥ मुमोचांडंमहायोगीधृतंवर्षसहस्रिकम् ४६ सुरासुरद्विजभुजगाप्सरोगणैर्महौषधीक्षितिधरयक्षगुह्यकैः ॥ प्रजापतिःश्रुतिधररक्षसांकुलंतदासृजज्जगदिदमात्मनाप्रभुः ४७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणित्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ जगदंडमिदंपूर्वमासीत्सर्वंहिरण्मयम् ॥ प्रजापतेर्मूर्तिमयामित्येवंवैदिकीश्रुतिः १ ततोवर्षसहस्रांतेविभेदोर्ध्वमुखंविभुः ॥ लोकसंजननार्थायबिभेदाधोमुखंपुनः २ भूयोष्टधाविभेदांडंप्रभुर्वैलोकयोनिकृत् ॥ चकारजगतश्चात्रविभागंसर्वभागवित् ३ यच्छिद्रमूर्ध्वमाकाशंपरासुकृतिनांगतिः ॥ विहितंविश्वयोगेनयदधस्तद्रसातलम् ४ यदंडमकरोत्पूर्वंदेवलोकसिसृक्षया ॥ समंतादष्टयायानिच्छिद्राणिकृतवांस्तुसः ५ विदिशस्तादिशःसर्वामनसैवाकरोद्विधा ॥ नानारागविरागाणियान्यंडशकलानिवै ६ बहुवर्णधराश्चित्राबभूवुस्तेबलाहकाः ॥ यदंडमध्येस्कन्नंतद्देवमासीत्समाहितम् ७ जातरूपंतदभवत्तत्सर्वंपृथिवीतले ॥ तस्यक्लेदार्णवौघेनप्राच्छाद्यत समंततः ८ पृथिवीनिखिलाराजन्युगांतेसागरैरिव ९ यच्चांडमकरोत्पूर्वंदेवलोकचिकीर्षया ॥ तत्रतत्सलिलंस्कन्नंसोभवत्कांचनोगिरिः १० तेनांभसाप्लुताःसर्वादिशश्चोपादिशस्तथा ॥ अंतरिक्षंचनाकंचयच्चान्यत्किंचिदंतरम् ११ यत्रयत्रजलंस्कन्नंतत्रतत्रास्थितोगिरिः ॥ शैलैःसमस्तैर्गहनाविषमाभोदेनीभवत् १२ तैःसपर्वतजालौघैर्बहुयोजनविस्तृतैः ॥ पीडितागुरुभिर्देवीपृथिवीव्यथिताभवत् १३ महीतलेभूरिजलंदिव्यंनारायणात्मकम् ॥ हिरण्मयंसमुदिष्टंतेजोविमलरूपितम् १४

दिशंतिस्वंविषयंग्राहयंतीतिदिशः इंद्रियाणिचतानिचमनसैवोपाधिनाकरोद्रूपादिदिदृक्षुरसृजवद्विधेतिस्थूलसूक्ष्मविषयभेदात् ॥ ६ ॥ ७ ॥ द्रवंगर्भोदकादन्यदंडमस्वेदरूपंतस्यद्रवस्यक्लेदार्णवौघेनआर्द्रोदमारेणप्राच्छाद्यतप्रच्छन्ना ॥ ८ ॥ ९ ॥ तस्यैवद्रवस्यत्राकार्यमाहयच्चेति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ एवंसृष्टिमुक्त्वाशराहावतारबीजमाह सैरिति अयमर्थः ब्रह्मांडमुत्पाद्यतद्गर्भोदकेसमुद्ररूपेयांमंडःक्षीरद्रप्सतुल्यःसापृथिवी तद्यदपांशरआसीत्समहन्यतसापृथिव्यभवदितिश्रुतेः तस्यांयदंडस्वेदोदकंपतितमतन्मेर्वादिरूपमभूत्तस्यभारेणपृथिवीनिमग्नाजेति ॥ १३ ॥ महीतलेवह्माजवस्तात्हिरण्मयंस्वच्छम् ॥ १४ ॥

तेनंत्रंत्रणेमपर्वतादिना ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ रसातलस्यापितलं अधोभागः ॥ २३ ॥ २४ ॥ ककुद्मिनंमहास्कंधवृषोपमं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥

अशक्ताविधारयितुमधःसाप्रविवेशह ॥ पीड्यमानाभगवतस्तेजसातेनसाक्षितिः १५ पृथिवींविशतींदृष्ट्वातामधोमधुसूदनः ॥ उद्धारार्थंमनश्चक्रेलोका
नांहितकाम्यया १६ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ मत्तेजएवबलवत्समासाद्यतपस्विनी ॥ रसातलंविशेदेवीपंकेगौरिवदुर्बला १७ ॥ धरण्युवाच ॥
त्रिविक्रमायामितविक्रमायमहानृसिंहायचतुर्भुजाय ॥ श्रीशार्ङ्गचक्रासिगदाधरायनमोस्तुतस्मैपुरुषोत्तमाय १८ त्वयात्मनाधार्यतेवैत्वयासंह्रियतेजगत् ॥
त्वंधारयासिभूतानिभुवनंत्वंबिभर्षिच १९ यत्त्वयाधार्यतेकिंचित्तेजसाचबलेनच ॥ ततस्तवप्रसादेनमयापश्चानुधार्यते २० त्वयाधृतंधा
रयामिनाधृतंधारयाम्यहम् ॥ नहितद्विद्यतेरूपंयत्त्वयानतुधार्यते २१ त्वमेवपुरुषोवीरनारायणयुगेयुगे ॥ ममभारावतरणंजगतोहितकाम्यया
२२ तवैवतेजसाक्रांतांरसातलतलंगताम् ॥ त्रायस्वमांसुरश्रेष्ठत्वामेवशरणंगताम् २३ दानवैःपीड्यमानाहंराक्षसैश्चदुरात्मभिः ॥ त्वामेवशरणंनित्य
मुपयामिसनातनम् २४ तावन्मेस्तिभयंभूयोयावन्नत्वांककुद्मिनं ॥ शरणंयामिमनसाशतशोप्युपलक्षये २५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ माभैर्धरणिक
ल्याणिशांतिंव्रजसमाहिता ॥ एषत्वामुचितंस्थानमानयामिमनीषितं २६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोमहात्मामनसादिव्यंरूपमचिंतयत् ॥ किंतुरू
पमहंकृत्वाउद्धरामिवसुंधराम् २७ जलेनिमग्नांधरणींयेनाहंवैसमुद्धरे ॥ इत्येवंचिंतयित्वातुदेवस्तत्करणेमतिं २८ जलक्रीडारुचिस्तस्माद्वाराहं
रूपमस्मरत् ॥ हरिरुद्धरणेयुक्तस्तदाभूदस्यभूमिभृत् २९ अधृष्यंसर्वभूतानांवाङ्मयंब्रह्मसंमितं ॥ दशयोजनविस्तारमुच्छ्रितंशतयोजनम् ३० नील
मेघप्रतीकाशंमेघस्तनितनिःस्वनम् ॥ महागिरेःसंहननंश्वेतदीप्ताग्रदंष्ट्रिणम् ३१ विद्युदग्निप्रतीकाशमादित्यसमतेजसम् ॥ पीनवृत्तायतस्कंधंदृप्तशार्दूल
गामिनम् ३२ पीनोन्नतकटीदेशंवृषलक्षणपूजितम् ॥ रूपमास्थायविपुलंवाराहममितंहरिः ३३ पृथिव्युद्धरणार्थायप्रविवेशरसातलम् ॥ वेदपादोयू
पदंष्ट्रःक्रतुदंतश्चितीमुखः ३४ अग्निजिह्वोदर्भरोमाब्रह्मशीर्षोमहातपाः ॥ अहोरात्रेक्षणधरोवेदांगश्रुतिभूषणः ३५ आज्यनासाःस्रुवस्तुंडःसामघोषस्व
रोमहान् ॥ सत्यधर्ममयःश्रीमान्क्रमविक्रमसत्कृतः ३६ क्रियासत्रमहाघोणःपशुजानुर्मखाकृतिः ॥ उद्गात्रांत्रोमहालिंगोबीजौषधिमहाफलः ३७
वाय्वंतरात्मामंत्रस्फिक्विक्रमःसोमशोणितः ॥ वेदीस्कंधोहविर्गंधोहव्यकव्यातिवेगवान् ३८

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ वेदपादइत्यादिनायज्ञारूपांतदधिष्ठात्रींदेवतामाह ॥ ३४ ॥ ब्रह्मशीर्षःप्रणवशिराःवेदांगश्रुतिभूषणःषडंगकुंडलः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ क्रिया
मयानिसत्राणिगवामयनादीनि घोणोनासिकायस्यउद्गातैवअंत्राणियस्य ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ उपाकर्मस्मार्तवेदोपक्रणंतदेवओष्ठस्यरुचकंओष्ठस्यभूषणंयस्य आवर्तोनाभिः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ समुद्धरतसमुद्धधा र ॥ ४८ ॥ इतिश्रीम०भा०टीचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ तस्यसंप्लवंमज्जनं ॥ १ ॥ २ ॥ विलेखनंमार्गज्ञापनंलेखारूपेण प्रमाणंयोजनतः गतिंप्राङ्मुखादिमाहात्म्यंपावनत्वंविशेषंप्र

॥४८॥ प्राग्वंशकायोद्युतिमान्नानादीक्षाभिरर्चितः ॥ दक्षिणाहृदयोयोगीमहासत्रमयोमहान् ३९ उपाकर्मोष्ठरुचकःप्रवर्ग्यावर्तभूषणः ॥ नानाछंदोगतिपथोगु अ०३५

ह्योपनिषदासनः ४० छायापत्नीसहायोवैमणिशृंगइवोच्छ्रितः ॥ भूत्वायज्ञवराहोसौद्रागधःप्राविशद्गुरुः ४१ अद्भिःसंच्छादितामुर्वीसतामार्च्छत्प्रजाप

तिः ॥ रसातलतलेमग्नांपातालांतरसंश्रयाम् ४२ प्रभुर्लोकहितार्थायदंष्ट्राग्रेणोज्जहारगाम् ॥ ततःस्वस्थानमानीयपृथिवींपृथिवीधरः ४३ मुमोचपूर्वंस

हसाधारयित्वाधराधरः ॥ ततोजगामनिर्वाणंमेदिनीतस्यधारणात् ४४ चकारचनमस्कारंतस्मैदेवायशंभवे ॥ एवंयज्ञवराहेणभूत्वाभूतहितार्थिना ४५

उद्धृतापृथिवीदेवीलोकानांहितकाम्यया ॥ अथोद्धृत्यक्षितिंदेवोजगतःस्थापनेच्छया ४६ पृथिवीप्रविभागायमनश्चक्रेंबुजेक्षणः ॥ रसातलगतामेवंविचिंत्यस

सुरोत्तमः ४७ ततोविभुःप्रवरवराहरूपधृक्क्षपाकपिःप्रसभमथैकदंष्ट्रया ॥ समुद्धरद्धरणिमथैकविक्रमोमहायशालोकहितार्थमच्युतः ४८ ॥ ॥ इति

श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ तस्योपरिजलौघस्यमहतीनौरिवस्थिता ॥ विततत्वात्तुदेहस्यनययौसंप्लवं

मही १ ततःसचिंतयामासप्रविभागांक्षितेर्विभुः ॥ समुच्छ्रयंचसर्वेषांपर्वतानांनदीषुच २ विलेखनंप्रमाणंचगतिंप्रस्रवमेवच ॥ माहात्म्यंचविशेषंचनदी

नामन्वचिंतयत् ३ चतुरंतांधरांकृत्वातथाचैवमहार्णवम् ॥ मध्येपृथिव्याःसौवर्णमकरोन्मेरुपर्वतम् ४ प्राचींदिशमथोगत्वाचकारोदयपर्वतम् ॥ शतयोज

नविस्तारंसहस्रंचसमुच्छ्रयम् ५ जातरूपमयैःशृंगैस्तरुणादित्यसन्निभैः ॥ आत्मतेजोगुणमयैर्वेदिकाभोगकल्पितं ६ विविधांश्चमहास्कंधान्कांचना

न्पुष्करेक्षणः ॥ नित्यपुष्पफलान्वृक्षान्कृतवांस्तत्रपर्वते ७ शतयोजनविस्तारंततस्त्रिगुणमायतम् ॥ चकारसमहादेवःपुनःसौमनसंगिरिम् ८ नानारत्न

सहस्राणांकृत्वातत्रसुसंचयम् ॥ वेदिकांबहुवर्णांचसंध्याभ्राभामकल्पयत् ९ सहस्रशृंगंचगिरिंनानामणिशिलातलम् ॥ कृतवान्वृक्षगहनंषष्टियोजनमुच्छ्रि

तम् १० आसनंतत्रपरमंसर्वभूतनमस्कृतम् ॥ कृतवानात्मनःस्थानंविश्वकर्माप्रजापतिः ११ शिशिरंचमहाशैलंतुषारचयसंनिभम् ॥ चकारदुर्गगहनंकं

दरांतरमंडितम् १२ शिशिरप्रभवांचैवनदींद्विजगणायुताम् ॥ चकारपुलिनोपेतांवसुधारामितिश्रुतेः १३ सानदीनिखिलांप्राचींपुण्यांमुखशतैश्चिताम् ॥ ॥४८॥

शोभयत्यमृतप्रख्यैर्मुक्ताशंखविभूषितैः १४

तापरहस्यं ॥ ३ ॥ चतुरंतांचतुर्दलपद्माकारांभरताःकेतुमालाश्चभद्राश्वाःकुरवस्तथा ॥ पत्राणिभूमिपद्मस्यमर्यादाशैलबाह्यतइतिपुराणांतरोक्तेः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अकरोदिति शैलेंद्रंअस्ताचलमित्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

नित्यपुष्पफलोपेतैश्छादयाद्भिःसुसंवृतैः ॥ भूषिताभ्यधिकंकांतिःसानदीतीरजैर्द्रुमैः १५ कृत्वाप्राचीविभागंचदक्षिणायामथोदिशि ॥ चकारपर्वतंदिव्यं
सर्वकांचनराजतम् १६ एकतःसूर्यसंकाशंएकतःशशिसन्निभम् ॥ सविभ्रच्छुशुभेतीव्रद्वौवर्णौपर्वतोत्तमः १७ तेजसायुगपद्व्याप्तंसूर्याचंद्रमसाविव ॥ वपु
ष्मंतमथोतत्रभानुमंतंमहागिरिम् १८ सर्वकामफलैर्वृक्षैर्वृतंरम्यैर्मनोरमैः ॥ चकारकुंजरंचैवकुंजरप्रतिमाकृतिम् १९ सर्वतःकांचनगुहंबहुयोजनविस्तृत
म् ॥ ऋषभप्रतिमंचैवऋषभंनामपर्वतम् २० हेमकांचनवृक्षाढ्यंपुष्पहासंससृष्टवान् ॥ महेंद्रमथशैलेंद्रंशतयोजनमुच्छ्रितम् २१ जातरूपमयैःशृंगैःस
पुष्पितमहाद्रुमम् ॥ मेदिन्यांकृतवान्देवःप्रतिक्षोभमिवाचलम् २२ नानारत्नसमाकीर्णंसूर्येंदुसदृशप्रभम् ॥ चकारमलयंचाद्रिंचित्रपुष्पितपादपम् २३
मैनाकंचमहाशैलंशिलाजालसमावृतम् ॥ दक्षिणस्यांदिशिशुभंचकाराचलमायतम् २४ सहस्रशिरसंविंध्यंनानाद्रुमलताकुलम् ॥ नदींचविपुलावर्तांपु
लिनश्रोणिभूषिताम् २५ क्षीरसंकाशसलिलांपयोधारामितिश्रुतिः ॥ सुरम्यांतोयकलिलांविहितांदक्षिणांदिशम् २६ दिव्यांतीर्थशतोपेतांप्लावयंतींशु
भांभसा ॥ दिशंयाम्यांप्रतिष्ठाप्यप्रतीचींदिशमागमत् २७ अकरोत्तत्रशैलेंद्रंशतयोजनमुच्छ्रितम् ॥ शोभितंशिखरैश्चित्रैःसुप्रवृद्धैर्हिरण्मयैः २८ कांच
नीभिःशिलाभिश्चगुहाभिश्चविभूषितम् ॥ समाकुलंसूर्यनिभैःशालैस्तालैश्चभास्वरैः २९ शुशुभेजातरूपश्चश्रीमद्भिश्चित्रवेदिकैः ॥ षष्टिंगिरिसहस्राणित
त्रासौसंन्यवेशयत् ३० मेरुप्रतिमरूपाणिवपुषाप्रभयासह ॥ सहस्रजलधारंचपर्वतंमेरुसन्निभम् ३१ पुण्यतीर्थगुणोपेतंभगवान्संन्यवेशयत् ॥ षष्टियो
जनविस्तारंतावदेवसमुच्छ्रितम् ३२ आत्मरूपोपमंतत्रवाराहंनामनामतः ॥ निवेशयामासगिरिंदिव्यंवैडूर्यपर्वतम् ३३ राजताःकांचनाश्चैवयत्रादिव्याः
शिलोच्चयाः ॥ तत्रैवचक्रसदृशंचक्रवंतंमहाबलम् ३४ सहस्रकूटंविपुलंभगवान्सन्यवेशयत् ॥ शंखप्रतिमरूपंचराजतंपर्वतोत्तमम् ३५ सितद्रुमसमा
कीर्णंशंखंनामन्यवेशयत् ॥ सुवर्णरत्नसंभूतंपारिजातंमहाद्रुमम् ३६ महतःपर्वतस्याग्रेपुष्पहासंन्यवेशयत् ॥ शुभामतिरसांचैवघृतधारामितिश्रुतिः ३७
वराहःसरितंपुण्यांप्रतीच्यामकरोत्प्रभुः ॥ प्रतीच्यांसंविधिंकृत्वापर्वतान्कांचनोज्ज्वलान् ३८ गुणोत्तरानुत्तरस्यांसन्यवेशयदग्रतः ॥ ततःसौम्यगिरिं
सौम्यमंतरिक्षप्रमाणतः ३९ रुक्मधातुप्रतिच्छन्नमकरोद्भास्करोपमम् ॥ सतुदेशोविसूर्योपितस्यभासाप्रकाशते ४०

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सत्विति विसूर्योपिरात्रावपि ॥ ४० ॥

लक्ष्म्याधिकंचंद्रमंडलंयथातपतारविणाभातिएवंरविस्तेनपर्वतेनेत्यर्थः अतएवाह्निमध्याह्नार्कसंनिधिस्थश्चंद्रइवसूक्ष्मलक्षणोविज्ञेयः ॥ ४१ ॥ भूयोस्वंनामेति भूयःपदात्पूर्वंअकरोदित्यध्याहार्यम् ...

लक्ष्म्याधिकंचंद्रमंडलंयथातपतारविणाभातिएवंरविस्तेनपर्वतेनेत्यर्थः अतएवाह्निमध्याह्नार्कसंनिधिस्थश्चंद्रइवसूक्ष्मलक्षणोविज्ञेयः ॥ ४१ ॥ भूयोस्वंनामेति भूयःपदात्पूर्वंअकरोदि त्यप्रसउक्तएवेत्यर्थः अत्रपुनरुक्तिःपाश्चात्यजनाभिप्रायेण पाश्चात्यानांहिदक्षिणस्यामुदयाचलउत्तरस्यांअस्ताचलः एवंप्राच्यानांउत्तरेउदयाचलोदक्षिणतोऽस्ताचलः तथाऔदी

तस्यलक्ष्म्याधिकंभातितपतारविणायथा ॥ सूक्ष्मलक्षणविज्ञेयस्तपतीवदिवाकरः ४१ सहस्रशिखरंचैवनानातीर्थसमाकुलम् ॥ चकाररत्नसंकीर्णंभूयोस्तंनामपर्वतम् ४२ मनोहरगुणोपेतंमंदरंचाचलोत्तमम् ॥ उद्दामपुष्पगंधंचपर्वतंगंधमादनम् ४३ चकारतस्यशृंगेषुसुवर्णरससंभवम् ॥ जंबूंजांबूनदमयीमनंताद्भुतदर्शनाम् ४४ गिरिंचशिखरंचैवतथापुष्करपर्वतम् ॥ शुभ्रंपांडुरमेघाभंकैलासंचनगोत्तमम् ४५ हिमवंतंचशैलेंद्रंदिव्यधातुविभूषितम् ॥ निवेशयामासहरिर्वाराहींतनुमास्थितः ४६ नदींसर्वगुणोपेतामुत्तरस्यांदिशिप्रभुः ॥ मधुधारांसकृतवान्दिव्यामृषिशताकुलाम् ४७ सर्वेचैवक्षितिधराःसपक्षाःकामरूपिणः ॥ तदाकृताभगवताविचित्राःपरमेष्ठिना ४८ मकृत्वाप्रविभागंतुपृथिव्यालोकभावनः ॥ देवासुराणामुत्पत्तौकृतवान्बुद्धिमक्षयाम् ४९ सर्वासुदिक्षुक्षतजोपमाक्षश्चकारशैलान्विविधाभिधानान् ॥ हितायलोकस्यसलोकनाथःपुण्याश्चनद्यःसलिलोपगूढाः ५० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ जगत्स्रष्टुमनादेवश्चिंतयामासपूर्वजः ॥ तस्यचिंतयतोवक्त्रान्निःसृतःपुरुषःकिल १ ततःसपुरुषोदेवंकिंकरोमीत्युपस्थितः ॥ प्रत्युवाचस्मितंकृत्वादेवदेवोजगत्पतिः २ विभजात्मानमित्युक्त्वागतोंतर्धानमीश्वरः ॥ अंतर्हितस्यदेवस्यसशरीरस्यभारत ३ प्रशांतस्येवदीपस्यगतिस्तस्यनविद्यते ॥ ततस्तेनेरितांवाणींसोन्वचिंतयतप्रभुः ४ हिरण्यगर्भोभगवान्यएषच्छंदसिश्रुतः ॥ एषप्रजापतिःपूर्वमभवद्भुवनाधिपः ५ तदाप्रभृतितस्यायोयज्ञभागोविधीयते ॥ प्रजापतिरुवाच ॥ विभजात्मानमित्युक्तस्तेनास्मिसुमहात्मना ६ कथमात्माविभज्यःस्यात्संशयोह्यत्रमेमहान् ॥ इतिचिंतयतस्तस्यओमित्येवोत्थितःस्वरः ७ सभूमावंतरिक्षेचनाकेचकृतवांस्ततः ॥ तंचैवाभ्यसतस्तस्यमनःसारमयःपुनः ८ हृदयाद्देवदेवस्यवषट्कारःसमुत्थितः ॥ भूम्यंतरिक्षनाकानांभूर्भुवःसुवरात्मिकाः ९ महास्मृतिमयाःपुण्यामहाव्याहृतयोभवन् ॥ छंदसांप्रवरादेवीचतुर्विंशाक्षराभवत् ॥ तत्पदंसंस्मरन्दिव्यांसावित्रीमकरोत्प्रभुः १० ऋक्सामाथर्वयजुषश्चत्वारोभगवान्प्रभुः ॥ चकारनिखिलान्वेदान्ब्रह्मयुक्तेनकर्मणा ११ ततस्तस्यैवमनसःसनःसनकएवच ॥ सनातनश्चभगवान्वरदश्चसनंदनः १२

च्यानांप्रतीच्यांउदयः प्राच्यामस्ताइति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ छ ॥ जगदित्यादिनास्थावरजंगमसृष्टिमाह ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३

सनत्कुमारश्चविभुस्तत्रजज्ञेसनातनः ॥ मानसाश्चैवपूर्वाद्याइत्येतेषण्महर्षयः १३ ब्रह्माणंकपिलंचैवषडेतांश्चैवयोगिनः ॥ यतयोयोगतंत्रेषुयान्स्तुवंति
द्विजातयः १४ ततोमरीचिमत्रिंचपुलस्त्यंपुलहंक्रतुम् ॥ भृगुमंगिरसंचैवमनुंचैवप्रजापातिम् १५ पितृंश्चसर्वभूतानांदेवतासुररक्षसाम् ॥ महर्षीनमृ
जच्छंभुरष्टावेतांश्चमानसान् १६ एतेयुगसहस्रांतेयाश्चैषामभवत्प्रजाः ॥ कल्पेनिःशेषंभुंक्तेतुततोगच्छंतिनिर्वृतिम् १७ भूयोवर्षसहस्रांतेउत्पातिस्तुवि
धीयते ॥ एतेषामेवदेवानांप्रजाकर्तृषुवैतदा १८ किंतुकर्मविशेषेणदेवतानांयुगेयुगे ॥ नामजन्मविशेपाश्वतथैवयुगपर्यये १९ अंगुष्ठाद्दक्षिणाद्दक्षउत्प
न्नोभगवानृषिः ॥ तस्यैवतुपुनर्भार्यावामांगुष्ठादजायत २० तस्यतत्राभवन्कन्याविश्रुतालोकमातरः ॥ याभिर्व्याप्तास्त्रयोलोकाःप्रजाभिर्मनुजाधिप ॥
२१ अदितिंचदितिंकालामनायुंसिंहिकांमुनिम् ॥ प्राधांक्रोधांचसुरभिंविनतांसुरसांतथा २२ दनुंकद्रुंचदुहितॄःप्रददौकश्यपायतु ॥ प्रजांसंचिंत्यमन
सागतिज्ञेनांतरात्मना २३ अरुंधतींवसुंयामींलंबांभानुंमरुत्वतीम् ॥ संकल्पांचमुहूर्तांचसाध्यांविश्वांचभारत २४ मनवेब्रह्मपुत्रायकन्यादक्षोददौदश॥
ततःसर्वानवद्यांग्यःकन्याःकमललोचनाः २५ पूर्णचंद्राननादिव्यागंधवत्योमनोरमाः ॥ कीर्तिलक्ष्मींधृतिंपुष्टिंबुद्धिंमेधांक्षमांतथा २६ मतिंलज्जांवसुं
चैवदक्षोधर्मायवैददौ ॥ आत्रेयस्तुततोभूतस्तस्यतोयात्मकःशशी २७ पुत्रोग्रहाणामधिपःसहस्रांशुस्तमिस्रहा ॥ तस्मैनक्षत्रयोगिन्यःसप्तविंशाति
रुत्तमाः २८ रोहिणीप्रमुखाःकन्यादक्षःप्राचेतसोददौ ॥ एतासांपुत्रपौत्रंचप्रोच्यमानंमयाशृणु २९ कश्यपस्यमनोश्चैवधर्मस्यशशिनस्तथा ॥ अर्यमाव
रुणोमित्रःपूषाधातापुरंदरः ३० त्वष्टाभगोंशुःसवितापर्जन्यश्चेतिविश्रुताः॥. अदित्यांजज्ञिरेदेवाःकश्यपाल्लोकभावनाः ३१ दित्याःपुत्रद्वयंजज्ञेकश्यपादि
तिनःश्रुतम् ॥ हिरण्यकशिपुश्चैवहिरण्याक्षश्चवीर्यवान् ॥ द्वावप्यामितविक्रांतौतपसाकश्यपोपमौ ३२ हिरण्यकशिपोःपुत्राःपंचैवसुमहावलाः ॥ प्र
ह्रादश्चैवसंह्रादस्तथानुह्रादएवच ३३ ह्रदःश्चैवतुविक्रांतःपंचमोनुह्रदस्तथा ॥ प्रह्रादःपूर्वजस्तेषामनुह्रादस्तथापरः ३४ प्रह्रादस्यत्रय पुत्राविक्रांताः
सुमहावलाः ॥ विरोचनश्चजंभश्चसुजंभश्चेतिविश्रुताः ३५ बलिर्विरोचनसुतोवाणएकोवलेःसुतः ॥ वाणस्यचेंद्रदमनःपुत्रःपरपुरंजयः ३६ दनोःपुत्रा
स्तुबहवोवंशेख्यातामहासुराः ॥ विप्रचित्तिःप्रथमजस्तेषांराजामहामनाः ३७ गणःप्रजज्ञेक्रोधायाःपुत्रपौत्रमनंतकम् ॥ रौद्राःक्रोधवशानामक्रूरकर्माणए
वच ३८ सिंहिकासुषुवेराहुंचंद्रार्कग्रहमर्दनम् ॥ ग्रस्तारंचैवचंद्रस्यसूर्यस्यचमहाप्रभम् ३९

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ॥ इतिश्री

कालायाःकालकल्पस्तुगणःपरमदारुणः ॥ अभवद्दीप्तसूर्याक्षोनीलमेघसमप्रभः ४० सहस्रशीर्षाःशेषश्चवासुकिस्तक्षकस्तथा ॥ बहूनांकद्रुपुत्राणामेतेप्रा
॥५०॥ धान्यमागताः ४१ धर्मात्मानोवेदविदःसदाप्राणिहितेरताः ॥ लोकतंत्रधराश्चैववरदाःकामरूपिणः ४२ तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चगरुडश्चमहाबलः ॥ अरु अ०३६
णिश्चारुणिश्चैवविनतायाःसुताःस्मृताः ॥ इमाश्चाप्सरसःपुण्याविविधाःपुण्यलक्षणाः ४३ सुषुवेष्टौमहाभागाःप्राधादेवर्षिपूजिताः ॥ अनवद्यामनूकांच
अनूनामरुणप्रियाम् ॥ अनुगांसुभरांभासींस्त्रियःप्राधाव्यजायत ४४ अलंबुषामिश्रकेशीपुंडरीकातिलोत्तमा ॥ सुरूपालक्षणाक्षेमातथारंभामनोरमा
४५ असिताचसुबाहुश्चसुवृत्तासुमुखीतथा ॥ सुप्रियाचसुगंधाचसुरसाचप्रमाथिनी ४६ काम्याशरद्वतीचैवमौनेयाप्सरसःस्मृताः ॥ विश्वावसुभर
ण्यश्चगंधर्वाश्चैवविश्रुताः ४७ मेनकासहजन्याचपर्णिकापुंजिकस्थला ॥ घृतस्थलाघृताचीचविश्वाचीचोर्वशीतथा ४८ अनुम्लोचेत्यभिख्याताप्रम्लो
चेतिचतादश ॥ मनोवतीवापितथावैदिक्योप्सरसस्तथा ४९ प्रजापतेस्तुसंकल्पात्संभूताभुवनप्रियाः ॥ अमृतंब्राह्मणागावोरुद्राश्चेतिचतुष्टयम् ५० सुर
भ्यपत्यमित्येतत्पुराणेनिश्चयोमहान् ॥ एतद्वैकश्यपापत्यंमनोर्वंशंनिबोधमे ५१ संक्षेपेणैवतत्सर्वंकीर्तयिष्यामितेनघ ॥ विश्वेदेवास्तुविश्वायाःसाध्या
साध्यान्व्यजायत ५२ मरुत्वत्यांमरुत्वंतोवसोस्तुवसवःस्मृताः ॥ भानोस्तुभानवस्तातमुहूर्ताश्चमुहूर्तजाः ५३ लंबाघोषंविजज्ञेथनागवीथीचजामि
जा ॥ पृथिव्यांविषमंसर्वंमरुत्वत्यामजायत ५४ संकल्पायास्तुकौरव्यजज्ञेसंकल्पएवच ॥ धर्मस्यपुत्रोलक्ष्म्यास्तुकामोजज्ञेजगत्प्रभुः ५५ यशोहर्ष
श्चकामश्चरत्यांपुत्रद्वयंस्मृतम् ॥ सोमस्यपुत्रोरोहिण्यांजज्ञेवर्चामहाप्रभः ५६ उदयन्नेवभगवान्वर्चस्वीयेनजायते ॥ पुरूरवाश्चभगवानुर्वशीयेनयुज्यते
५७ एवंपुत्रसहस्राणिस्त्रीणांचैवपरस्परम् ॥ एतावत्तुजगन्मूलंयत्रलोकाःप्रतिष्ठिताः ५८ प्रजापतिस्तुभगवान्गुणतःप्रेक्ष्यदेहिनः ॥ आधिपत्येषुयुक्तेषु
नियोजयतियोगवित् ५९ दिशोदशाक्षितिमृपयोर्णवान्नगान्द्रुमौषधीरुरगसरित्सुरासुरान् ॥ प्रजापतीन्भुवनमृजोनभोभुवःक्रियामखानथकृतवान्गिरीश्व
सः ॥ ६० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ त्रयाणामपिलोकानामादित्यानांच
भारत ॥ चकारशक्रंराजानमादित्यसमतेजसम् १ सवज्रीकवचीविष्णुरदित्यामभिजज्ञिवान् ॥ स्मृतेःसहायोद्युतिमान्यथासोध्वर्युभिःस्तुतः २ जातमात्रो ॥५०॥
थभगवान्सकुशैर्ब्राह्मणैर्धृतः ॥ तदाप्रभृतिदेवेशःकौशिकत्वमुपागतः ३

महाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अनायुषायाःत्वष्टुर्भार्यायाः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ चक्षुषांचक्षुष्मतांदूरदर्शनसमर्थां

अभिषिच्याधिराज्येतुसहस्राक्षंपुरंदरम् ॥ ब्रह्माक्रमेणराज्यानिव्यादेष्टुमुपचक्रमे ४ यज्ञानांतपसांचैवग्रहनक्षत्रयोस्तथा ॥ द्विजानामौषधीनांतुसोमंरा
ज्येभ्यषेचयत् ५ दक्षंप्रजापतीनांतुअंभसांवरुणंपतिम् ॥ पितृणांसर्वनिधनंकालंवैश्वानरंप्रभुम् ६ गंधानांचैवसर्वेषांभूतानांचशरीरिणाम् ॥ शब्दाका
शबलानांचवायुरीशस्तदाकृतः ७ सर्वभूतपिशाचानांमृत्यूनांचगवांतथा ॥ उत्पातग्रहरोगाणांव्याधीनांतुतथैवच ८ व्रतानांचैवसर्वेषांमहादेवःकृतः
प्रभुः ॥ यक्षाणांराक्षसानांचगुह्यकानांधनस्यच ९ रत्नानांचैवसर्वेषांकृतोवैश्रवणःप्रभुः ॥ सर्वेषांदंष्ट्रिणांशेषोनागानामथवासुकिः १० सरीसृपाणांस
र्वेषांप्रभुर्वैतक्षकःकृतः ॥ सागराणांनदीनांचमेघानांवर्षणस्यच ॥ आदित्यानामवरजःपर्जन्योधिपतिःकृतः ११ गंधर्वाणामधिपतिस्तथाचित्ररथ कृतः
॥ सर्वाप्सरोगणानांचकामदेवःप्रभुःकृतः १२ चतुष्पदानांसर्वेषांवाहनानांचसर्वशः ॥ महेश्वरध्वजःश्रीमान्गोवृषोधिपतिःकृतः १३ दैत्यानांचमहाते
जाहिरण्याक्षःप्रभुःकृतः ॥ हिरण्यकशिपुश्चैवयौवराज्येभिषेचितः १४ गणानांकालकेयानांमहाकालःप्रभुःकृतः ॥ अनायुषायाःपुत्राणांवृत्रोराजातदाकृ
तः १५ सिंहिकातनयोयस्तुराहुर्नाममहासुरः ॥ उत्पातानामनेकानामशुभानांप्रभुःकृतः १६ ऋतूनामथसर्वेषांयुगानांचैवभारत ॥ पक्षाणांचैवमासानां
तथैवतिथिपर्वणाम् १७ कलाकाष्ठामुहूर्तानांगतेरयनयोस्तथा ॥ कृतःसंवत्सरोराजायोगस्यगणितस्यच १८ पक्षिणांचैवसर्वेषांचक्षुषांचमहाबलः ॥ सु
पर्णोभोगिनांचैवगरुडोधिपतिःकृतः १९ अरुणोगरुडभ्राताजपापुष्पचयप्रभः ॥ योगानांचैवसर्वेषांसाध्यानामधिपःकृतः २० पुत्रोस्यविरथोनामकश्य
पस्यप्रजापतेः ॥ राजाप्राच्यांदिशितथावासवेनाधिपःकृतः २१ आदित्यस्यविभोःपुत्रोधर्मराजोमहायशाः ॥ दक्षिणस्यांदिशियमोमहेंद्रेणवसत्कृतः
२२ कश्यपस्यौरसःपुत्रःसलिलांतर्गतःसदा ॥ अंबुराजइतिख्यातःप्रतीच्यांदिशिपार्थिवः २३ पुलस्त्यपुत्रोद्युतिमान्महेंद्रप्रतिमःप्रभुः ॥ एकाक्षःपिंग
लोनामसौम्यायांदिशिपार्थिवः २४ एवंविभज्यराज्यानिस्वयंभूर्लोकभावनः ॥ लोकांश्चत्रिदिवेदिव्यानददत्सपृथक्पृथक् २५ कस्यचित्सूर्यसंकाशान्कस्य
चिद्वह्निसभिन्नान् ॥ कस्याचित्सुष्ठुवैद्योतान्कस्यचिच्चंद्रनिर्मलान् २६ नानावर्णान्कामगमाननेकशतयोजनान् ॥ सतान्सुकृतिनांलोकान्पापदुष्प्रातिदु
र्लभान् २७ येषांभासोविभांत्यग्रेसौम्यास्तारागणाइव ॥ एतेसुकृतिनांलोकायेजाताःपुण्यकर्मिणः २८ येयजंतिमखैःपुण्यैःसमाप्तवरदक्षिणैः ॥ स्वदारनि
रताःक्षांताऋजवःसत्यवादिनः २९ दीनानुग्रहकर्तारोब्रह्मण्यालोभवर्जिताः ॥ संत्यक्तरजसःसंतोयांतितत्रतपोमलाः ३०

नामित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमाधिपत्यस्थापनानंतरंयद्वृत्तं तदाह कदाचित्तुअसुराणांसपक्षाः मित्राणि ॥ १ ॥ २ ॥ सुराश्रयंकनिष्ठाःसुराआधिपत्यंकुर्वंतियस्यज्येष्ठाअपिअनीश्वराइतिशशंसुरित्यर्थःसर्वेहिरण्याक्षादयः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ रश्मिभिस्तेजोयुक्तैरद्दालसदृशैश्चेतिगंडशैलविशेषणं मुशुंडीभिरितिपाठेदंडाग्रास्थितमुकुरा

एवंनियुज्यतनयान्स्वयंलोकपितामहः ॥ पुष्करंब्रह्मसदनमारुरोहप्रजापतिः ३१ सर्वेस्वयंभुदत्तेषुपालनेषुदिवौकसः ॥ रेमिरेस्वेषुलोकेषुमहेंद्रेणाभिपालिताः ३२ स्वयंभुवाशक्रपुरःसराःसुराःकृतायथार्हप्रतिपालनेषुते ॥ यशोदिवंचप्रतिपेदिरेशुभंमुदंचजग्मुर्मखभागभोजिनः ३३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कदाचित्तुसपक्षास्तेपर्वताधरणीधराः ॥ प्रस्थिताधरणींत्यक्त्वानूनंतस्यैवमायया १ तदासुराणांनिलयंहिरण्याक्षेणपालितम् ॥ दिशंप्रतीचीमागम्यह्रदेमज्जन्यथागजाः २ तत्रासुरेभ्यःशंसंतआधिपत्यंसुराश्रयम् तच्छ्रुत्वाथासुराःसर्वेचक्रुरुद्योगमुत्तमम् ३ क्रूरांचबुद्धिमतुलांपृथिवीहरणेरताः ॥ आयुधानिचसर्वाणिजगृहुर्भीमविक्रमाः ४ चक्राशनीस्तथाखड्गान्भ्रुशुंडीश्चधनूंषिच ॥ प्रासान्पाशांश्चशक्तीश्चमुसलानिगदास्तथा ५ केचित्कवचिनःसज्जामत्तनागांस्तथापरे ॥ केचिदश्वरथान्युक्ताअपरेश्वान्महासुराः ६ केचिदुष्ट्रांस्तथाखड्गान्माहिषानगर्दभानपि ॥ स्वबाहुबलमास्थायकेचिच्चापिपदातयः ७ परिवार्यहिरण्याक्षंतलबद्धाःकलापिनः ॥ इतश्चेतश्चनिश्चेरुर्हृष्टाःसर्वेयुयुत्सवः ८ ततोदेवगणाःपश्चात्पुरंदरपुरोगमाः ॥ दैत्यानांविदितोद्योगाश्चक्रुरुद्योगमुत्तमम् ९ महताचतुरंगेणबलेनसुसमाहिताः ॥ बद्धगोधांगुलित्राणास्तूणवंतःसमार्गणाः १० उग्रायुधधरादेवाःस्वेष्वनीकेष्ववस्थिताः ॥ ऐरावतगतंशक्रमन्वगच्छंतपृष्ठतः ११ ततस्तूर्यनिनादेनभेरीणांचमहास्वनैः अभ्यद्रवद्धिरण्याक्षोदेवराजंपुरंदरम् १२ तीक्ष्णैःपरशुनिस्त्रिंशैर्गदातोमरशक्तिभिः ॥ मुशलैःपट्टिशैश्चैवछादयामासवासवम् १३ ततोस्त्रबलवेगेनसार्चिष्मत्यःसुदारुणाः ॥ घोररूपामहावेगानिपेतुर्बाणवृष्टयः १४ शिष्टाश्चदैत्याबलिनःसितधारैःपरश्वधैः ॥ परिघैरायसैःखड्गैःक्षेपणीयैश्चमुद्गरैः १५ गंडशैलैश्चविविधैरश्मिभिश्चाद्रिसन्निभैः ॥ घातनीभिश्चगुर्वीभिःशतघ्नीभिस्तथैवच १६ युगैर्यंत्रैश्चनिर्मुक्तैरर्गलैश्चविदारणैः ॥ सर्वान्देवगणान्दैत्याःसन्निजघ्नुःसवासवान् १७ धूम्रकेशंहरिश्मश्रुंनानाप्रहरणायुधम् ॥ रक्तसंध्याभ्रसंकाशंकिरीटोत्तमधारिणम् १८

कृतिफल्गुतोमरः फलशल्येनयंत्रितः पट्टिशपरशुधारःखड्गःक्षेपणीयैर्दूरान्मुक्तैः घातनीभिर्गुर्वीभिरितिविशेषणद्वयंशतघ्नीनांशतघ्नीभिःशतंहंत्रीभिर्गुर्वीभिरितिशालासंबंधात् ॥ १६ ॥ युगैर्युगाकारैरस्त्रैः आग्नेयादिभिरस्त्रैः पाषाणवर्षिभिः ॥ १७ ॥ धूम्रकेशत्वादिविशेषणं हिरण्याक्षंदृष्ट्वाप्रविव्यथुरितिचतुर्णामन्वयः ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ महेंद्राख्यंपर्वतमिव जंगमंचलम् महाद्रिमिवेतिवापाठः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥

नीलपीतांबरधरांशितदंष्ट्रोर्ध्वधारिणम् ॥ आजानुबाहुंहर्यक्षंवैदूर्याभरणोज्ज्वलम् १९ समुद्यतायुधंदृष्ट्वासर्वेदेवगणास्तदा ॥ तेहिरण्याक्षमसुरंदैत्यानामग्रतःस्थितम् २० युगांतसमयेभीमंस्थितंमृत्युमिवाग्रतः ॥ प्रविव्यथुःसुराःसर्वेतदाशक्रपुरोगमाः २१ दृष्ट्वायांतंहिरण्याक्षंमहाद्रिमिवजंगमम् ॥ देवाःसंविग्नमनसःप्रगृहीतशरासनाः ।२२ सहस्राक्षंपुरस्कृत्यतस्थुःसंग्राममूर्धनि ॥ साचदैत्यचमूरेजेहिरण्यकवचोज्ज्वला २३ प्रवृद्धनक्षत्रगणाशारदीद्यौरिवामला ॥ तेन्योन्यमपिसंपेतुःपातयंतःपरस्परम् २४ बभंजुर्बाहुभिर्बाहून्द्वंद्वमन्येयुयुत्सवः ॥ गदानिपातैर्भग्नांगाबाणैश्चव्यथितोरसः २५ विनिपेतुःपृथक्केचित्तथान्येपिनिजघ्निरे ॥ बभंजिरेरथान्केचित्केचित्संमर्दितारथैः २६ संबाधमन्येसंप्राप्तानशेकुश्चलितुंरथात् ॥ दानवेंद्रबलंतत्रदेवानांचमहद्बलम् २७ अन्योन्यबाणवर्षेणयुद्धदुर्दिनमाबभौ ॥ हिरण्याक्षस्तुबलवानक्रुद्धःसादितिनंदनः २८ व्यवर्धतमहातेजाःसमुद्रइवपर्वणि ॥ तस्यक्रुद्धस्यसहसामुखान्निश्चेरुरर्चिषः २९ शस्त्रजालैर्बहुविधैर्धनुर्भिःपरिघैरपि ॥ सर्वमाकाशमावव्रेपर्वतैरुत्थितैरिव ३० बहुभिःशस्त्रनिस्त्रिंशैश्छिन्नभिन्नशिरोरसः ॥ नशेकुश्चालितुंदेवाहिरण्याक्षार्दितायुधि ३१ सर्वेवित्रासितादेवाहिरण्याक्षेणसंयुगे ॥ नशेकुर्यत्नवंतोपियत्नंकर्तुंविचेतसः ३२ तेनशक्रःसहस्राक्षःस्तंभितोस्त्रेणधीमता ॥ ऐरावतगतःसंख्येनाशकच्चालितुंभयात् ३३ सर्वांश्चदेवानखिलान्सपराजित्यदानवः ॥ स्तंभयित्वाचदेवेशमात्मस्थंमन्यतेजगत् ३४ सतोयमेघप्रतिमोग्रनिःस्वनंप्रभिन्नमातंगविलासविग्रहम् ॥ धनुर्विधुन्वंतमुदारवर्चसंतदासुरेंद्रंददृशुःसुराःस्थिताः ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवाराहेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ निष्प्रयत्नेसुरपतौधर्षितेषुसुरेषुच ॥ हिरण्याक्षवधेबुद्धिंचक्रेचक्रगदाधरः १ वाराहःपर्वतोनामयःपूर्वंसमुदाहृतः ॥ सएषभूत्वाभगवानाजगामसुरांतकृत् २ ततश्चंद्रप्रतीकाशमगृण्हाच्छंखमुत्तमम् ॥ सहस्रारंचतच्चक्रंचक्रपर्वतसन्निभम् ३ महादेवोमहाबुद्धिर्महायोगीमहेश्वरः ॥ पठ्यतेयोमरैःसर्वैर्गुह्यैर्नामभिरव्ययः ४ सदसच्चात्मनिश्रेष्ठःसाद्भिर्यःसेव्यतेसदा ॥ ईज्यतेयःपुराणैश्चत्रिलोकेलोकभावनः ५ योवैकुंठःसुरेंद्राणामनंतोभोगिनामपि ॥ विष्णुर्योयोगविदुषांयोयज्ञोयज्ञकर्मणाम् ६

१८ निष्प्रयत्नइति ॥ १ ॥ पर्वतोनामपर्वाणिदर्शपूर्णमासादीनिअवयवेत्वनवर्त्तंतेऽस्मिन्निति पर्वतोयज्ञतनुर्नामेत्यर्थः यएषवक्ष्यमाणगुणः सवराहोभूत्वेतिसंबंधः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६

त्रिधाहुतं हुतहुयम।नम्रहुता।रूयप्रकारत्रयेणहुताम्रौहूयमाना।अनग्रमौप्रहुता।न्राह्म गभोजनेइत्याश्वलायन० गाढशातेन ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अप्रातिचक्रंअप्रातिहताज्ञंचक्रंयस्यसः ॥ २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटी

मखेयस्यप्रसादेनभुवनस्थादिवौकसः ॥ आज्यंमहर्षिभिर्दत्तमश्नुवंतित्रिधाहुतम् ७ योगतिर्देवदेत्यानांयःसुराणांपरागतिः ॥ यःपवित्रंपवित्राणांस्वयंभू
रव्ययोविभुः ८ यस्यचक्रप्रविष्टानिदानवानांयुगेयुगे ॥ कुलान्याकुलतांयांतियानिदृष्टानिवीर्यतः ९ ततोदैत्यद्रवकरंपौराणंशंखमुत्तमम् ॥ धमन्चक्रेण
बलवानाक्षिपदैत्यजीवितम् १० श्रुत्वाशंखस्वनंघोरमसुराणांभयावहम् ॥ क्षुभितादानवाःसर्वेदिशोदशव्यलोकयन् ११ ततःसंरक्तनयनोहिरण्याक्षो
महासुरः ॥ कोयमित्यब्रवीद्रोषान्नारायणमुदैक्षत १२ वाराहरूपिणंदेवंसंस्थितंपुरुषोत्तमम् ॥ शंखचक्रोद्यतकरंदेवानामार्तिनाशनं १३ रराजशंखच
क्राभ्यांताभ्यामसुरसूदनः ॥ सूर्याचंद्रमसोर्मध्येयथानीलपयोधरः १४ ततोऽसुरगणाःसर्वेहिरण्याक्षपुरोगमाः ॥ उद्यतायुधनिस्त्रिंशादृप्तादेवमुपाद्रवन्
१५ पीड्यमानोतिबलिभिर्दैत्यैःसर्वायुधोद्यतैः ॥ नचचालहरिर्युद्धेऽकंप्यमानइवाचलः १६ ततःप्रज्वालितांशक्तिंवाराहोरासिदानवः ॥ हिरण्याक्षोमहाते
जाःपातयामासवीर्यवान् १७ तस्याःशक्त्याःप्रभावेणब्रह्माविस्मयमागतः ॥ समीपमागतांदृष्ट्वामहाशक्तिंमहाबलः १८ हुंकारेणैवनिर्भर्त्स्यपातयामास
भूतले ॥ तस्यांप्रतिहतायांतुब्रह्मासाध्वितिचाब्रवीत् १९ यःप्रभुःसर्वभूतानांवराहस्तेनताडितः ॥ ततोभगवताचक्रमाविध्यादित्यसन्निभम् २० पाति
तंदानवेंद्रस्याशिरस्युत्तमकर्मणा ॥ ततःस्थितस्यैवशिरस्तस्यभूमौपपातह ॥ हिरण्मयंवज्रहतंमेरुशृंगमिवोत्तमम् २१ हिरण्याक्षेहतेदैत्येशेषायेतत्रदा
नवाः ॥ सर्वेतस्यभयत्रस्ताजग्मुराशुदिशोदश २२ ससर्वलोकाप्रतिचक्रचक्रोमहाहवेष्वप्रतिमोग्रचक्रः ॥ बभौवराहोयुधिचक्रपाणिःकालोयुगांतेष्विवदं
डपाणिः २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ वि
द्राव्यतुरणेसर्वानसुरान्पुरुषोत्तमः ॥ मुमोचतत्रबद्धांस्तान्पुरंदरमुखान्सुरान् १ ततःप्रकृतिमापन्नाःसर्वेदेवगणास्तथा ॥ पुरंदरंपुरस्कृत्यनारायणमुप
स्थिताः २ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ त्वत्प्रसादेनभगवन्तवबाहुबलेनच ॥ जीवामोद्यमहाबाहोनिष्क्रांताश्चांतकाननात् ३ त्वच्छासनाद्धिभगवन्
किंकुर्वंत्यदितेःसुताः ॥ इच्छामःपादशुश्रूषांतवकर्तुंसनातन ४ वैशंपायनउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतेषांपुंडरीकानिभेक्षणः ॥ उवाचवचनंदेवान्मुदायु
कोहतद्विषः ॥ ५ श्रीभगवानुवाच ॥ योयस्यभवतोलोकोमयैवविहितःपुरा ॥ पाल्यतांसतुयत्नेननियोमश्चक्काचितक्वचित् ६

कानांपुकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विद्राव्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ लोकःस्थानं नियोगःआज्ञावेदरूपा ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८॥ चिच्छेदपूर्वंदानवोद्योगकरत्वेनसापराधान्पक्षान्चिच्छेद ॥ १९ ॥ सुरैः समयःमै
नाकस्यायैकृतः यथासमुद्रेस्थितस्यतेनपक्षच्छेदोमवितेति ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अयनायगतये ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे

ऐश्वर्यंप्रतिपन्नाःस्थक्रतुभागपुरस्कृतम् ॥ मयैवपूर्वंनिर्दिष्टोनियोगःप्रतिपाल्यताम् ७ शक्रंचोवाचभगवान्वचनंदुंदुभिस्वनः ॥ इदंयथावत्कर्तव्यंसत्सु
चासत्सुचत्वया ८ गच्छंतुतपसास्वर्गंमुनयःशंसितव्रताः ॥ तवलोकंसुरश्रेष्ठसर्वकामदुघंसदा ९ यायजूकाश्चयेकेचिद्ब्राह्मणाःक्षत्रियाविशः ॥ तेषांकामदु
घालोकाःस्वर्गमादिमनोहराः ॥ यज्ञैरिष्ट्वायायजूकाःफलंतेप्राप्नुवंतुच १० भावःमद्धर्मशीलानामभावःपापकर्मणाम् ॥ संतः स्वर्गजितःसंतुसर्वाश्रमनिवासि
नः ११ सत्यशूरारणेशूरादानशूराश्चयेनराः ॥ तेनराःस्वर्गमश्नंतुसदायेचानसूयवः १२ अश्रद्दधानाःपुरुषाःकामिनोर्थपराःशठाः ॥ अब्रह्मण्यानास्ति
काश्चनरकंयांतुमानवाः १३ एतावत्क्रियतांवाक्यंमयोक्तंत्रिदशेश्वराः ॥ ततोमयिस्थितेसर्वान्बाधिष्यंतनचारयः १४ इत्युक्त्वांतर्हितोदेवःशंखचक्रगदा
धरः ॥ देवतानांचसर्वेषामभवद्विस्मयोमहान् १५ एतदत्यद्भुतंदृष्ट्वावाराहचरितंसुराः ॥ नमस्कृत्वावराहायनाकपृष्ठमितोगताः १६ ततःस्वान्यधिप
त्यानिप्रतिपन्नानिदैवतैः ॥ सर्वलोकाधिपत्येचप्रतिष्ठांवासवोगतः १७ विमुक्तादानवगणैःप्रकृतिंधरणीगता ॥ स्थैर्यहेतोर्धरण्यास्तुज्ञात्वाचागरकृतान्
गिरीन् १८ स्वेषुस्थानेषुसंस्थाप्यपर्वतानांपुरंदरः ॥ चिच्छेदभगवान्पक्षान्वज्रेणशतपर्वणा १९ सर्वेषामेवपक्षावैछिन्नाःशक्रेणधीमता ॥ एकःसपक्षो
मैनाकःसुरैस्तत्समयःकृतः २० एषनारायणस्यायंप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ वाराहइतिविप्रेंद्रैःपुराणेपरिकीर्तितः २१ कृष्णद्वैपायनमतंनानाश्रुतिसमा
हितम् ॥ नाशुचेर्नेकृतघ्नायननृशंसायकीर्तयेत् २२ नक्षुद्रायननीचायनगुरुद्वेषकारिणे ॥ नाशिष्यायतथाराजन्नकृतघ्नायचैवहि २३ आयुष्कामैर्यशः
कामैर्महीकामैश्चमानवैः ॥ जयैषिभिश्चश्रोतव्योदेवानामेषवैजयः २४ पुराणवेदसंबद्धःशिवःस्वस्त्ययनोमहान् ॥ पावनःसर्वसत्वानांतत्कालविजयप्रदः
२५ एषकौरव्यतत्वेनकथितस्त्वनुपूर्वशः ॥ वाराहस्यनृपश्रेष्ठप्रादुर्भावोमहात्मनः २६ येयजंतिमखैःपुण्यैर्दैवतानिपितॄनपि ॥ आत्मानमात्मनानित्यं
विष्णुमेवयजंतिते २७ लोकायनायत्रिदशायनायब्रह्मायनायात्मभवायनाय ॥ नारायणायात्महितायनायमहावराहायनमस्कुरुष्व २८ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवाराहप्रादुर्भावेचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ वाराहएषकथितोनारसिंहमतःशृणु ॥ यत्रभू
त्वामृगेंद्रेणहिरण्यकशिपुर्हतः १ पुराकृतयुगेराजन्हिरण्यकशिपुःप्रभुः ॥ दैत्यानामादिपुरुषश्चकारसुमहत्तपः २

भविष्यपर्वणिटीकायांचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ वाराहएषः मृगेंद्रेणनृसिंहेनभूत्वाआविर्भूय ॥ १ ॥ २ ॥

स्थातुंशीलमस्येतिस्थानं स्थावरंनंद्यादिलुप्तप्रत्ययांतः तद्वन्मौनंस्थानमौनम ॥३ ॥ ४॥ ५ ॥६॥ दिग्भिः दिग्देवताभिः एवमन्यत्रापि ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३॥

दशवर्षसहस्राणिशतानिदशपंचच ॥ जलवासिसिमभवत्स्थानमौनव्रतस्थितः ३ तपःशमदमाभ्यांचब्रह्मचर्येणचैवहि ॥ ब्रह्माप्रीतोभवत्तस्यत
॥९१॥ पसानियमेनच ४ ततःस्वयंभूर्भगवान्स्वयमागम्यतत्रह ॥ विमानेनार्कवर्णेनहंसयुक्तेनभास्वता ५ आदित्यैर्वसुभिःसाध्यैर्मरुद्भिर्दैवतैःसह ॥ रुद्रैर्विश्व अ०४०
सहायैश्चयक्षराक्षसकिन्नरैः ६ दिग्भिश्चाथविदिग्भिश्चनदीभिःसागरैस्तथा ॥ नक्षत्रैश्चमुहूर्तैश्चखचरैश्चमहाग्रहैः ७ देवैर्ब्रह्मर्षिभिःसार्द्धंसिद्धैःसप्तर्षिभिस्त
था ॥ राजर्षिभिःपुण्यकृद्भिर्गंधर्वैरप्सरोगणैः ८ चराचरगुरुःश्रीमान्वृतोदेवगणैःसह ॥ ब्रह्माब्रह्मविदांश्रेष्ठोदैत्यंवचनमब्रवीत् ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रीतो
स्मितवभक्तस्यतपसानेनसुव्रत ॥ वरंवरयभद्रंतेयथेष्टंकाममाप्नुहि १० ततोहिरण्यकशिपुःप्रीतात्मादानवोत्तमः ॥ कृतांजलिपुटःश्रीमान्वचनंचेदमब्रवी
त् ११ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ नदेवासुरगंधर्वानयक्षोरगराक्षसाः ॥ नमानुषाःपिशाचाश्चनिहन्युर्मांकथंचन १२ ऋषयोनैवमांक्रुद्धाःसर्वलोकपिताम
ह ॥ शपेयुस्तपसायुक्तावरएषवृतोमया १३ नशस्त्रेणनचास्त्रेणगिरिणापादपेनच ॥ नशुष्केणनचार्द्रेणस्यान्नचान्येनमेवधः १४ नस्वर्गेप्यथपातालेना
काशेनावनिस्थले ॥ नचाभ्यंतररात्र्यह्नोर्नचाप्यन्येनमेवधः १५ पाणिप्रहारेणैकेनसभृत्यबलवाहनम् ॥ योमांनाशयितुंशक्तःसमेमृत्युर्भविष्यति १६
भवेयमहमेवार्कःसोमोवायुर्हुताशनः ॥ सलिलंचांतरिक्षंचनक्षत्राणिदिशोदश ॥ अहंक्रोधश्चकामश्चवरुणोवासवोयमः १७ धनदश्चधनाध्यक्षोयक्षःकिंपु
रुषाधिपः ॥ मूर्तिमंतिचदिव्यानिममास्त्राणिमहाहवे ॥ उपातिष्ठंतुदेवेशसर्वलोकपितामह १८ ॥ पितामहउवाच ॥ एतेदिव्यावरास्तातमयादत्तास्त
वाद्भुताः ॥ सर्वान्कामानलपभावात्प्राप्स्यसित्वंनसंशयः १९ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वासभगवान्जगामाकाशमेवच ॥ वैराज्यंब्रह्मसदनंब्रह्मर्षिगण
सेवितम् २० ततोदेवाश्चनागाश्चगंधर्वामुनिभिःसह ॥ वरप्रदानंश्रुत्वैवपितामहमुपस्थिताः ॥ २१ ॥ देवाऊचुः ॥ वरेणानेनभगवन्वधिष्यतिसनोसु
रः ॥ तत्प्रसीदस्वभगवन्वधोप्यस्यविचिंत्यताम् २२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ भगवान्सर्वभूतानामादिकर्तास्वयंप्रभुः ॥ स्रष्टाचहव्यकव्यानामव्यक्तप्र
कृतिर्ध्रुवः २३ सर्वलोकहितंवाक्यंश्रुत्वादेवःप्रजापतिः ॥ आश्वासयामाससुरान्सुशीतैर्वचनांबुभिः २४ अवश्यंत्रिदशास्तेनप्राप्तव्यंतपसःफलम् ॥ त
पसोंतेसभगवान्वधंविष्णुःकरिष्यति २५ एतच्छ्रुत्वासुराःसर्वेवाक्यंपंकजजन्मनः ॥ स्वानिस्थानानिदिव्यानिप्रतिजग्मुर्मुदान्विताः २६ ॥ वैशंपायनउ
वाच ॥ लब्धमात्रेवरेतस्मिन्सर्वाःसोबाधतप्रजाः ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्योवरदानेनदर्पितः २७ आश्रमेषुमुनीन्सर्वान्ब्राह्मणान्संशितव्रतान् ॥ सत्यध
र्मरतान्दांतान्धर्षयामासवीर्यवान् २८ ॥९१॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॐकारसहायस्त्वं ओंकारार्थस्यसार्वात्म्यस्यानुसंधानेतद्बलेनैवशमादि

देवांस्त्रिभुवनस्थांश्चपराजित्यमहासुरः ॥ त्रैलोक्यंवशमानीयस्वर्गेवसतिदानवः २९ यदावरमदोन्मत्तश्चोदितःकालधर्मणा ॥ याज्ञियानकरोद्दैत्यान्दैवता
नप्ययाज्ञियान् ३० तदादित्याश्चसाध्याश्चविश्वेचवसवस्तथा ॥ रुद्रादेवगणायक्षादेवद्विजमहर्षयः ३१ शरण्यंशरणंविष्णुमुपतस्थुर्महाबलम् ॥ देवंदे
वमयंयज्ञंब्रह्मदेवंसनातनम् ३२ भूतंभव्यंभविष्यंचप्रजालोकनमस्कृतम् ॥ देवाऊचुः ॥ नारायणमहाभागदेवत्वांशरणंगताः ३३ त्वंहिनःपरमोधाता
त्वंहिनःपरमोगुरुः ॥ त्वंहिनःपरमोदेवोब्रह्मादीनांसुरोत्तम ३४ त्वंपद्मामलपत्राक्षशत्रुपक्षभयावह ॥ क्षयायदितिवंशस्याक्षयायभवनःप्रभो ३५ त्रायस्व
जहिदैत्येंद्रंहिरण्यकशिपुंप्रभो ॥ विष्णुरुवाच ॥ भयंत्यजध्वममराअभयंवोददाम्यहम् ३६ तथैवत्रिदिवंदेवाप्रतिपत्स्यथमाचिरम् ॥ एषतंसगणंदैत्यंव
रदानेनदर्पितम् ३७ अवध्यममरेंद्राणांदानवेंद्रंनिहन्म्यहम् ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वासभगवान्विसृज्यत्रिदिवौकसः ३८ वधंसंकल्पयित्वातुहि
रण्यकशिपोःप्रभुः ३९ सोचिरेणैवकालेनहिमवत्पार्श्वमागतः ॥ किंतुरूपंसमास्थायनिहन्म्येनंमहासुरम् ४० यत्सिद्धिकरमाशुस्याद्वधायविबुधद्विषः ॥
अनुत्पन्नंततश्चक्रेसोत्यंतंरूपमास्थितः ४१ नारसिंहमनाधृष्यंदैत्यदानवरक्षसाम् ॥ सहायंतुमहाबाहुर्जग्राहोंकारमेवच ४२ अथोंकारसहायोसौभगवा
न्विष्णुरव्ययः ॥ हिरण्यकशिपोःस्थानंजगामप्रभुरीश्वरः ४३ तेजसाभास्कराकारःकांत्याचंद्रइवापरः ॥ नरस्यकृत्वार्द्धतनुंसिंहस्यार्द्धतनुंविभुः ४४ ना
रसिंहेनवपुषापाणिंसंस्पृश्यपाणिना ॥ ततोपश्यतविस्तीर्णांदिव्यांरम्यांमनोरमाम् ४५ सर्वकामयुतांशुभ्रांहिरण्यकशिपोःसभाम् ॥ विस्तीर्णांयोजन
शतंशतमध्यर्द्धमुच्छ्रिताम् ४६ विहायसींकामगमांपंचयोजनमुच्छ्रिताम् ॥ जराशोकक्लमत्यक्तांनिष्प्रकंपांशिवांशुभाम् ४७ शुभासनवतींरम्यांज्व
लंतीमिवतेजसा ॥ अंतःसलिलसंयुक्तांविहितांविश्वकर्मणा ॥ दिव्यरत्नमयैर्वृक्षैःफलपुष्पप्रदैर्युताम् ४८ नीलपीतासितश्यामैःसितैर्लोहितकैरपि ॥ अ
वतानैस्तथागुल्मैर्मंजरीशतधारिभिः ४९ सिताभ्रघनसंकाशाप्लवंतीवाप्सुदृश्यते ॥ धन्यासनवतीरम्याज्वलंतीमिवतेजसा ५० प्रभावतीभास्वराचादि
व्यगंधमनोरमा ॥ सुसुखानचदुःखासानशीतानचघर्मदा ५१ नक्षुत्पिपासेनग्लानिंप्राप्यतांप्राप्नुवंतिहि ॥ नानारूपैर्विरचिताविचित्रैरतिभास्वरैः ५२
स्तंभैर्मणिमयैर्दिव्यैःशाश्वतीचाक्षताचसा ॥ अतिचंद्रंचसूर्यंचपावकंचस्वयंप्रभा ५३

भिःरावणादीनांनिहतत्वात् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अध्यर्द्धंसार्द्धशतं ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अवतानैःवितानप्रतिपुलंबमानैःचित्रपटैःझालरइतिप्रसिद्धैःगुल्मैःतेष्ववगुच्छाकारैरवयवैः
॥ ४९ ॥ ५० ॥ प्रभालावण्यंतद्वतीभास्वरादीप्तिमती ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

दीप्यतेनाकपृष्ठस्थाभर्त्सयंतीवभास्करम् ॥ सर्वेचकामाःप्रचुरायेदिव्यायेचमानुषाः ५४ रसवंतःप्रभूताश्चभक्ष्यभोज्यंतथाक्षयम् ॥ पुण्यगंधाःस्रजस्तत्र नित्यपुष्पफलद्रुमाः ५५ उष्णेशीतानितोयानिशीतेचोष्णानिसंतिवै ॥ पुष्पिताग्रान्महाशाखान्प्रवालांकुरधारिणः ५६ लतावितानसंच्छन्नान्सरित्सु चसरःसुच ॥ मनोहरांश्चविविधानददर्शसतदाप्रभुः ५७ द्रुमान्बहुविधांस्तत्रमृगेंद्रोददृशेद्रुतम् ॥ गंधवंतिचपुष्पाणिरसवंतिफलानिच ५८ तानिशीता नितोयानितत्रतत्रसरांसिच ॥ अपश्यत्सर्वतीर्थानिसभायांशतशोविभुः ५९ नलिनैःपुंडरीकैश्चशतपत्रैःसुगंधिभिः ॥ रक्तैःकुवलयैर्नीलैःकुमुदैःसंयुतानि च ६० सवतैर्धार्तराष्ट्रैश्चराजहंसैःसुरप्रियैः ॥ कादंबैश्चक्रवाकैश्चसारसैःकुररैरपि ६१ विमलस्फटिकाभानिपांडुराष्टदलानिच ॥ कलहंसोपगीतानिसारिका भिरुतानिच ६२ गंधवत्यःशुभास्तत्रपुष्पमंजरिधारिणीः ॥ दृष्टवान्पादपाग्रेषुनानापुष्पधरालताः ६३ केतकाशोकसरलाःपुन्नागतिलकार्जुनाः ॥ चूता नीपानागपुष्पा कदंबबकुलाधवाः ६४ प्रियंगुपाटलीवृक्षाःशाल्मल्यःसहरिद्रकाः ॥ शालास्तालाःप्रियालाश्चचंपकाश्चमनोरमाः ६५ तथाचान्ये व्यराजंतसभायांपुष्पिताद्रुमाः ॥ वैद्रुमाश्चद्रुमानीकादावाग्निज्वलितप्रभाः ६६ स्कंधवंतःसुशाखाश्चबहुतालसमुच्छ्रयाः ॥ अंजनाशोकवर्णाभाभांतिवं जुलकाद्रुमाः ६७ वरणावत्सनाभाश्चपनसाश्चंदनैःसह ॥ नीला सुमनसःश्चैवपीताम्लाश्वत्थतिंदुकाः ६८ प्राचीनामलकालोध्रामाल्लिकाभद्रदारवः ॥ आम्रातकास्तथाजंबूलकुचाःशैलवालुकाः ६९ सर्ज्जार्जुनाःकंदुरवाःपतंगाःकुटजास्तथा ॥ रक्ताःकुरबकाश्चैवनीपाश्चागरुभिःसह ७० कदंबाश्चैवभव्या श्चदाडिमीबीजपूरकाः ॥ कालीयकादुकूलाश्चहिंगवस्तैलपर्णिकाः ७१ खर्जूरानालिकेराश्चपूगवृक्षाहरीतकी ॥ मधूकाःसप्तपर्णाश्चबिल्वाःपारावतास्तथा ७२ पनसाश्चतमालाश्चनानागुल्मलतावृताः ॥ लताश्चविविधाकाराःपत्रपुष्पफलोपगाः ७३ एतेचान्येचबहवस्तत्रकाननजाद्रुमाः ॥ नानापुष्पफलोपे ताव्यराजंतसमंततः ७४ चकोराःशतपत्राश्चमत्तकोकिलसारिकाः ॥ पुष्पितान्फलिताग्रांश्चसंपतंतिमहाद्रुमान् ७५ रक्तपीतारुणास्तत्रपादपाग्रगताद्वि जाः ॥ परस्परमवेक्षंतप्रहृष्टाजीवजीवकाः ७६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यांसभायांदैत्येंद्रोहिरण्यकशिपुःप्रभुः ॥ आसीन आसनेदिव्येनल्वमात्रेप्रमाणतः १ दिवाकरनिभेरम्येदिव्यास्तरण संभृते ॥ रराजसुचिरंराजन्ज्वलत्कांचनकुंडलः २ तस्यदैत्यपतेर्मंदंविरजस्कंसमंततः ॥ दिव्यगंधवहस्तत्रमारुतःसुमुखोववौ ३

श्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ तस्यामिति नल्वोहस्तचतुःशतंतावन्मात्रे ॥ १ ॥ २ ॥ मंदंविरजस्कंचयथास्यात्तथाववौ ॥ ३ ॥

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० ददर्शेत्यत्रददृशेइतिस्वरभक्त्याक्षरपूरणंज्ञेयं दंतगवाक्षाः झरोकाइति

तत्रदेवाःसगंधर्वागणैरप्सरसांवृताः ॥ दिव्यतालेनदिव्यानिजगुर्गीतानिगायनाः ४ विश्वाचीसहजन्याचप्रम्लोचेत्यभिविश्रुता ॥ दिव्याचसौरभेयाचस
मीचीपुंजिकस्थला ५ मिश्रकेशीचरंभाचचित्रसेनाशुचिस्मिता ॥ चारुनेत्राघृताचीचमेनकाचोर्वशीतथा ६ एताःसहस्रशश्चान्यानृत्यगीतविशारदाः ॥
उपतिष्ठंतिराजानंहिरण्यकशिपुंतदा ७ हिरण्यकशिपुस्तत्रविचित्राभरणांबरः ॥ स्त्रीसहस्रैःपरिवृतस्तस्थौज्वलितकुंडलः ८ तत्रासीनंमहाबाहुंहिरण्यक
शिपुंप्रभुम् ॥ उपासंतिदितेःपुत्राःसर्वेलब्धवराःपुरा ९ बलिर्वैरोचनस्तत्रनरकःपृथिवीजयः ॥ प्रन्हादोविप्रचित्तिश्चगविष्ठश्चमहासुरः १० अहंताक्रोधहं
ताचसुमनाःसुमतिःस्वरः ॥ घटोदरोमहापार्श्वःक्रथनःपिठरस्तथा ११ विश्वरूपश्चरूपश्चविरूपश्चमहाद्युतिः ॥ दशग्रीवश्चशालीचमेघनामामहारवः १२
कटाभोविकटाभश्चसंन्हादश्चेंद्रतापनः ॥ दैत्यदानवसंघाश्चसर्वेज्वलितकुंडलाः १३ स्रग्विणोवाग्मिनःसर्वेसर्वेसुचरितव्रताः ॥ सर्वेलब्धवराःशूराःसर्वेवि
गतमृत्यवः १४ एतेचान्येचबहवोहिरण्यकशिपुंप्रभुम् ॥ उपासंतेमहात्मानंसर्वेदिव्यपरिच्छदाः १५ विमानैर्विविधैरग्र्यैर्भ्राजमानैरिवाग्निभिः ॥
स्रग्विणोभूषणधरायांतिचायांतिहेलया १६ विचित्राभरणोपेताविचित्रवसनास्तथा ॥ विचित्रशस्त्रकवचाविचित्रध्वजवाहनाः १७ महेंद्रचापसंकाशै
र्विचित्रैरंगदैर्वरैः ॥ भूषितांगादितेःपुत्रास्तमुपासंतिनित्यशः १८ तस्यांसभायांदिव्यायामसुराःपर्वतोपमाः ॥ हिरण्यमुकुटाःसर्वेदिवाकरसमप्रभाः १९
कनकमणिविचित्रवेदिकायामुपहितरत्नसहस्रवीथिकायाम् ॥ सददर्शमृगाधिपःसभायांसुरुचिरदंतगवाक्षसंवृतायाम् २० कनकविमलहारभूषितांगंदि
तितनयंसमृगाधिपोददर्श ॥ दिवसकरकरप्रभंज्वलंतमसुरसहस्रगणैर्निषेव्यमाणम् २१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहेद्विचत्वारिं
शोऽध्यायः ४२ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोदृष्ट्वामहाबाहुंकालचक्रमिवागतम् ॥ नारसिंहवपुश्छन्नंभस्मच्छन्नमिवानलम् १
विकुंचितसटंतस्यनारसिंहस्यभारत ॥ रूपौदार्यंबभौतत्रसहस्रशशिसन्निभम् २ अहोरूपमिदंचित्रंशंखकुंदेंदुसन्निभम् ॥ अब्रुवन्दानवाःसर्वेहिरण्यकशिपु
श्वसः ३ एवंहिब्रुवतांतेषांनिर्दग्धानांमहात्मनाम् ॥ नारसिंहेनचक्षुर्भ्यांचोदिताःकालधर्मणा ४ हिरण्यकशिपोःपुत्रःप्रन्हादोनामवीर्यवान् ॥ दिव्येनच
क्षुषासिंहमपश्यद्देवमागतम् ५ तंदृष्ट्वारुक्मशैलाभमपूर्वांतनुमास्थितम् ॥ विस्मितादानवाःसर्वेहिरण्यकशिपुश्चसः ६

भाषायांप्रसिद्धाः २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततोदृष्ट्वा १ २ ३ चोदिताः नोदि
तानामितिप्रत्यर्थेप्रथमा ४ ५ ६

प्रन्हादउवाच ॥ ॥ महाराजमहाबाहोदैत्यानामादिसंभव ॥ नश्रुतंनैवदृष्टंचनारासिंहमिदंवपुः ७ अव्यक्तप्रभवंदिव्यंकिमिदंरूपमद्भुतम् ॥ दैत्यांतकरणंघोरं
 शंसतीवमनोमेमनः ८ अस्यदेवाःशरीरस्थाःसागराःसरितस्तथा ॥ हिमवान्पारियात्रश्चयेचान्येकुलपर्वताः ९ चंद्रमाःसहनक्षत्रैरादित्याश्वाश्विनौतथा ॥
धनदोवरुणश्चैवयमःशक्रःशचीपतिः १० मरुतोदेवगंधर्वामुनयश्चतपोधनाः ॥ नानायक्षाःपिशाचाश्चराक्षसाभीमविक्रमाः ११ ब्रह्मदेवःपशुपतिर्ल
लाटस्थाविभांतिवै. ॥ स्थावराणिचभूतानिजंगमानितथैवच १२ भवांश्चसहितोऽस्माभिःसर्वैर्दैत्यगणैर्वृतः ॥ विमानशतसंकीर्णातथाभ्यंतरजासभा
१३ सर्वंत्रिभुवनंराजन्लोकधर्मश्चशाश्वतः ॥ दृश्यतेनारसिंहेस्मिन्यथेंदौविमलंजगत् १४ प्रजापतिश्चात्रमनुर्महात्माग्रहाश्चयोगाश्चमहीनभश्च ॥ उत्पा
तकालश्चधृतिःस्मृतिश्चरजश्चसत्वंचतमोमदश्च १५ सनत्कुमारश्चमहानुभावोविश्वेचदेवाप्सरसश्चसर्वाः ॥ क्रोधश्चकामश्चतथैवहर्षोदर्पश्चमोहःपितरश्चस
र्वे १६ इत्येवमुक्त्वासचदैत्यराजंहिरण्यनामानमविस्मयेन ॥ दध्यौचदैत्येश्वरपुत्रउग्रंमहामतिःकिंचिदधोमुखःप्राक् ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते
खिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रन्हादस्यचतच्छ्रुत्वा
हिरण्यकशिपुर्वचः ॥ उवाचदानवान्सर्वान्सगणांश्चगणाधिपः १ मृगेंद्रोगृह्यतांशीघ्रमपूर्वांतनुमास्थितः ॥ यदिवासंशयःकश्चिद्वध्यतांवनगोचरः २
तच्छ्रुत्वादानवाःसर्वेमृगेंद्रंभीमविक्रमम् ॥ परिक्षिपंतोमुदितास्त्रासयामासुरोजसा ३ सिंहनादंनादित्वातुपुनःसिंहोमहाबलः ॥ बभंजतांसभांरम्यांव्यादि
तास्यइवांतकः ४ सभायांभज्यमानायांहिरण्यकशिपुःस्वयम् ॥ चिक्षेपास्त्राणिसिंहस्यरोषव्याकुललोचनः ५ सर्वास्त्राणामथश्रेष्ठंदंडमस्त्रंसुभैरवम् ॥
कालचक्रंतथात्युग्रंविष्णुचक्रंतथैवच ६ धर्मचक्रंमहच्चक्रमजितंनामनामतः ॥ चक्रमैंद्रंतथाघोरमृषिचक्रंतथैवच ७ पैतामहंतथाचक्रंत्रैलोक्यमहितस्वनम्
विचित्रामशनींचैवशुष्कार्द्रेचाशनिद्वयम् ८ रौद्रंतदुग्रंशूलंचकंकालंमुशलंतथा ॥ अस्त्रंब्रह्मशिरश्चैवब्राह्ममस्त्रंतथैवच ९ ऐषीकमस्त्रमैंद्रंचआग्नेयंशैशिरंत
था ॥ वायव्यंमथनंनामकापालमथकिंकरम् १० तथाचाप्रतिमांशक्तिंक्रौंचमस्त्रंतथैवच ॥ अस्त्रंहयशिरश्चैवसौम्यमस्त्रंतथैवच ११ पैशाचमस्त्रममितंसा
पमस्त्रंतथाद्भुतम् ॥ मोहनंशोषणंचैवसंतापनविलापने १२ जृंभणंप्रापणंचैवत्वाष्ट्रंचैवसुदारुणम् ॥ कालमुद्गरमक्षोभ्यंक्षोभणंतुमहाबलम् १३ संवर्त
नंमोहनंचतथामायाधरंपरम् ॥ गांधर्वमस्त्रंदयितमसिरत्नंचनंदकम् १४

॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ १७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ शुष्कानिर्घोषाःआर्द्राः
सघोषाः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

प्रस्वापनंप्रमथनंवारुणंचास्त्रमुत्तमम् ॥ अस्त्रंपाशुपतंचैवयस्याप्रतिहतागतिः १५ एतान्यस्त्राणिसर्वाणिहिरण्यकशिपुस्तदा ॥ विक्षेपनरसिंहस्यदीप्त
स्याग्नेर्यथाहुतीः १६ अस्त्रैःप्रज्वालितैःसिंहमावृणोदसुराधिपः ॥ विवस्वान्घर्मसमयेहिमवंतमिवांशुभिः १७ सह्यमर्षानिलोद्भूतोदैत्यानांसैन्यसागरः ॥
क्षणेनप्लावयन्सिंहंमैनाकमिवसागरः १८ प्रासैःपाशैस्तथाशूलैर्गदाभिर्मुशलैस्तथा ॥ वज्रैरशनिकल्पैश्चशिलाभिश्चमहाद्रुमैः १९ मुद्गरैःकूटपाशैश्चशूलो
लूखलपर्वतैः ॥ शतघ्नीभिश्चदीप्ताभिर्दंडैरपिसुदारुणैः २० परिवार्यसमंतात्तुनिघ्नन्तस्तेहरिंतदा ॥ स्वल्पमप्यस्यनक्षुण्णमूर्जितस्यमहात्मनः २१ तेदा
नवाःपाशगृहीतहस्तामहेंद्रवज्राशनितुल्यवेगाः ॥ समंततोभ्युद्यतबाहुशस्त्राःस्थितास्त्रिशीर्षाइवपन्नगेंद्राः २२ सुवर्णमालाकुलभूषितांगानानांगदाभोग
पिनद्धगात्राः ॥ मुक्तावलीदामविभूषितांगाहंसाइवाभांतिविशालपक्षाः २३ तेषांतुवायुप्रतिमौजसांतेकेयूरमालावलयोत्कटानि ॥ तान्युत्तमांगान्यभि
तोविभांतिप्रभातसूर्यांशुसमप्रभाणि २४ तैःक्षिपद्भिर्ज्वलतानलोपमैर्महास्त्रपूगैःससमावृतोबभौ ॥ गिरिर्यथासंततवर्षिभिर्घनैःकृतांधकारोद्भुतकंदरद्रुमः
२५ तैर्हन्यमानोपिमहास्त्रजालैःसर्वैस्तदादैत्यगणैःसमेतैः ॥ नाकंपताजौभगवान्प्रतापवान्स्थितःप्रकृत्याहिमवानिवाचलः २६ संतापितास्तेनरसिंहरू
पिणादितेःसुताःपावकदीप्ततेजसा ॥ भयाद्विचेलुःपवनोद्धतायथामहोर्मयःसागरवारिसंभवाः २७ शतैर्धनुर्भिःसुमहातिवेगायुगांतकालप्रतिमाञ्छरौ
घान् ॥ एकायनस्थामुमुचुर्नृसिंहेमहासुराःक्रोधविदीपितांगाः २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहेचतुश्चत्वारिंशोऽध्या
यः ॥ ४४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ खराःखरमुखाश्चैवमकराशीविषाननाः ॥ ईहामृगमुखाश्चान्येवराहसदृशाननाः १ बालसूर्यमुखाश्चैवधूमके
तुमुखास्तथा ॥ चंद्रार्द्धचंद्रवक्त्राश्चप्रदीप्ताग्निमुखास्तथा २ हंसकुक्कुटवक्त्राश्चव्यादितास्याभयावहाः ॥ पंचास्यालेलिहानाश्चकाकगृध्रमुखास्तथा ३
द्विजिह्वास्त्रिशीर्षाश्चतथोल्कासन्निभाननाः ॥ महाग्राहनिभाश्चान्येदानवाबलदर्पिताः ४ कैलासवपुषस्तस्यशरीरेशरवृष्टयः ॥ अवध्यस्यमृगेंद्रस्यन
व्यथांचक्रुराहवे ५ एवंभूयोपरान्घोरानमृजन्दानवाःशरान् ॥ मृगेंद्रस्योरसिक्रुद्धानिःश्वसंतइवोरगाः ६ तेदानवशराघोरामृगेंद्रायसमीरिताः ॥ विलयं
जग्मुराकाशेखद्योताइवपर्वते ७ ततश्चक्राणिदिव्यानिदैत्याःक्रोधसमन्विताः ॥ मृगेंद्रायाक्षिपंत्याशुप्रज्वलंतीवसर्वशः ८

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ नगमात्रैःनृगप्रमाणैः ॥ १७ ॥ १८ ॥ तत्तं अश्मेत्यादि ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

तैरासीद्गगनंचक्रैःसंपतद्भिःसमावृतम् ॥ युगांतेसंप्रकाशद्भिश्चंद्रसूर्यग्रहैरिव ९ तानिचक्राणिवदनंप्रविशंतिविभांतिवै ॥ मेघोदरदरीघोरांचंद्रसूर्यग्रहाइव
१० तानिचक्राणिसर्वाणिमृगेंद्रेणमहात्मना ॥ निगीर्णानिप्रदीप्तानिपावकार्चिसमानिवै ११ हिरण्यकशिपुर्दैत्योभूयःप्रासृजदूर्जिताम् ॥ शक्तिंप्रज्व
लितांघोरांहुताशनसमप्रभाम् १२ तामापतंतींसंप्रेक्ष्यमृगेंद्रःशक्तिमुत्तमाम् ॥ हुंकारेणैवरौद्रेणबभंजभगवांस्तदा १३ रराजभग्नासाशक्तिर्मृगेंद्रेणमहीतले ॥
सविस्फुलिंगाज्वलिताम्होल्केवनभश्च्युता १४ नाराचपंक्तिःसिंहस्यसृष्टारेजेविदूरतः ॥ नीलोत्पलपलाशानांमालेवोज्ज्वलदर्शना १५ गर्जित्वातुय
थाकामंविक्रम्यचयथासुखम् ॥ तत्सैन्यमुत्सारितवानृतृणाग्राणीवमारुतः १६ ततोश्मवर्षंदैत्येंद्राव्यसृजंतनभोगताः ॥ नगमात्रैःशिलाखंडैर्गिरिकूटैर्महा
प्रभैः १७ तदश्मवर्षंसिंहस्यगात्रेनिपतितंमहत् ॥ दिशोदशप्रकीर्णंहिखद्योतप्रकरोयथा १८ तदश्मौघैर्दितिसुतास्तदासिंहमरिंदमम् ॥ प्रच्छादयन्यथा
मेघाधाराभिरिवपर्वतम् १९ नचतंचालयामासुर्दैत्यौघादेवमास्थितम् ॥ भीमवेगाबलश्रेष्ठंसमुद्राइवपर्वतम् २० ततोश्मवर्षेनिहतेजलवर्षमनंतरम् ॥
धाराभिरक्षमात्राभिःप्रादुरासीत्समंततः २१ नभसःप्रच्युताधारास्तिग्मवेगाःसहस्रशः ॥ आवृण्वन्त्सर्वतोव्योमदिशश्चोपदिशस्तथा २२ धाराणांसंनि
पातेनवायोर्विस्फूर्जितेनच ॥ वर्द्धताचैववर्षेणनप्राज्ञायतकिंचन २३ धारादिविचसंसक्तावसुधायांचसर्वशः ॥ नस्पृशंतिस्मतंतत्रनिपतंत्योनिशंभुवि २४
बाह्यतोवृष्टिवर्षंनोपरिष्टात्तुतोयदः ॥ मृगेंद्रप्रातिरूपस्यास्थितस्ययुधिमायया २५ हतेश्मवर्षेतुमुलेजलवर्षेचशोषिते ॥ ससृजुर्दानवामायामग्निंवायुंचस
र्वशः २६ नभसःप्रच्युतश्चैवतिग्मवेगःसमंततः ॥ ज्वालामालीमहारौद्रोदीप्ततेजाःसमंततः २७ ससृष्टःपावकस्तेनदैत्येंद्रेणमहात्मना ॥ नशशाकमहातेजा
दग्धुमप्रातिमौजसम् २८ तमिंद्रस्तोयदैःसार्धंसहस्राक्षोमितद्युतिः ॥ महतातोयवर्षेणशमयामासपावकम् २९ तस्यांप्रतिहतायांतुमायायांयुधिदानवाः ॥
ससृजुर्घोरसंकाशंतमस्तीव्रंसमंततः ३० तमसासंवृतेलोकेदैत्येष्वात्तायुधेषुवै ॥ स्वतेजसापरिवृतोदिवाकरइवाबभौ ३१ त्रिशिखांभ्रुकुटींचास्यददृशुर्दान
वारणे ॥ ललाटस्थांत्रिकूटस्थांगंगांत्रिपथगामिव ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ छ ॥

नस्पृशंतिमध्येएवशुष्यंतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ मृगेंद्रस्योपरिष्टात्रअन्यत्रतुअस्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणि
टीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

तत इति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अयोगतः यथोक्तवृद्धिह्राससंबंधंविनातीवद्वद्वयावी ह्रासेनच नियतगतिरप्यनियतंजगाम ॥ ८ ॥ विवर्णत्वंनिष्प्रभत्वंकबंधोराहु

वैशंपायनउवाच ॥ ततःसर्वासुमायासुहतासुदितिनंदनाः ॥ हिरण्यकशिपुंसर्वेविषण्णाःशरणंगताः १ ततःप्रज्वलितःक्रोधात्प्रदहन्निवतेजसा ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्यश्चालयामासमेदिनीम् २ ततःप्रक्षुभिताःसर्वेसागराःसलिलाकराः ॥ चलितागिरयःसर्वेसकाननवनद्रुमाः ३ तस्मिन्क्रुद्धेतुदैत्येंद्रेतमोभूतमभूज्जगत् ॥ तमसासमभूच्छन्नंनप्राज्ञायतकिंचन ४ आवहःप्रवहश्चैवविवहश्चसमीरणः ॥ परावहःसंवहश्चैवउद्वहश्चमहाबलः ५ तथापरिवहःश्रीमान्मारुताभयशंसिनः ॥ इत्येतेक्षुभिताःसप्तमारुतागगनेचराः ६ येग्रहाःसर्वलोकस्यक्षयेप्रादुर्भवंतिवै ॥ तेग्रहागगनेहृष्टाविचरंतियथासुखम् ७ अयोगतश्चतारासुसर्वेष्वर्क्षेषुसंगताः ॥ सग्रहंसहनक्षत्रंप्रजज्वालनभोनृप ८ विवर्णत्वंचभगवान्गतोदिविदिवाकरः ॥ कृष्णःकबंधश्चमहाँल्लक्ष्यतेचनभस्तले ९ अमुंचच्चासितांसूर्योधूमवर्तिंभयावहाम् ॥ गगनस्थश्चभगवानभीक्ष्णंपरितप्यते १० सप्तधूमनिभाघोराःसूर्यादिविसमुत्थिताः ॥ सोमस्यगगनस्थस्यग्रहास्तिष्ठंतिशृंगगाः ११ वामेचदक्षिणेचैवास्थितौशुक्रबृहस्पती ॥ शनैश्चरोलोहितांगोलोहितार्कसमद्युतिः १२ समंसमभिरोहंतिदुर्गाणिगगनेचराः ॥ शृंगाणिकनकैर्घोरायुगांतावर्तकाग्रहाः १३ चंद्रमाःसहनक्षत्रैर्ग्रहैःसप्तभिरावृतः ॥ चराचरविनाशार्थंरोहिणींनाभ्यनंदत १४ गृहीतोराहुणाचंद्रउल्काभिरभिहन्यते ॥ उल्काःप्रज्वलिताश्चंद्रेप्रचेलुर्घोरदर्शनाः १५ देवानामपियोदेवःसोऽभ्यवर्षतशोणितम् ॥ अपतन्गगनादुल्काविद्युद्रूपाःसनिःस्वनाः १६ अकालेपादपाःसर्वेपुष्पंतिचफलंतिच ॥ लताश्चसफलाःसर्वायाःप्राहुर्दैत्यनाशनम् १७ फलेफलान्यजायंतपुष्पेपुष्पंतथैवच ॥ उन्मीलंतिनिमीलंतिहसंतिचरुदंतिच १८ विक्रोशंतिचगंभीरंधूमयंतिज्वलंतिच ॥ प्रतिमाःसर्वदेवानांकथयंतियुगक्षयम् १९ आरण्यैःसहसंसृष्टाग्राम्याश्चमृगपक्षिणः ॥ चुक्रुशुर्भैरवंतत्रयुद्धेसमुपस्थिते २० नद्यश्चप्रतिलोमाहिवहंतिकलुषोदकाः ॥ अपराह्णगतेसूर्येलोकानांक्षयकारके २१ नप्रकाशंतिचदिशोरक्तरेणुसमाकुलाः ॥ वानस्पत्यानपूज्यंतेपूजनार्हाःकथंचन २२ वायुवेगेनहन्यंतेभिद्यंतेप्रणुदंतिच ॥ तदाचसर्वभूतानांछायानपरिवर्तते २३ अपराह्णगतेसूर्येलोकानांचयुगक्षये ॥ तदाहिरण्यकशिपोर्दैत्यस्योपरिवेश्मनः २४ भांडागारायुधागारेनिविष्टमभवन्मधु ॥ तथैवचायुधागारेधूमराजिरदृश्यत २५ सचदृष्ट्वामहोत्पातान्हिरण्यकशिपुस्तदा ॥ पुरोहितंतदाशुक्रंवचनंचेदमब्रवीत् २६

दृश्योऽपिदृश्यत्वंगतइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ सप्तग्रहाः सोमस्यशृंगगाइतियोजना ॥ ११ ॥ १२ ॥ कनकैर्निर्मितानिशृंगाणिमेरोरित्यर्थात् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ वानस्पत्याःचैत्यदेवताः ॥ २२ ॥ २३ ॥ अपराह्णगतेपिनर्थेच्छायानपरिवर्तते निष्प्रभत्वात्सूर्यस्येत्यर्थः ॥ २४ ॥ मधुक्षौद्रपटलम् ॥ २५ ॥ २६

॥९७॥ किमर्थंभगवन्नेतेमहोत्पाताःसमुत्थिताः ॥ श्रोतुमिच्छामितत्त्वेनपरंकौतूहलंहिमे २७ शुक्रउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्नवहितोवचनंममहासुर ॥ यदर्थमिह अ०४६
दृश्यंतेमहोत्पातामहाभयाः २८ यस्यैतेसंप्रदृश्यंतेराज्ञोराष्ट्रेमहासुर ॥ देशोवाऽन्हियतेतस्यराजावाबंधमर्हति २९ अतोबुद्ध्यासमीक्षस्वयथासर्वंप्रणश्यति
वृद्धयंहिनचिराद्भविष्यतिनसंशयः ३० एतावदुक्त्वाशुक्रस्तुहिरण्यकशिपुंतदा ॥ स्वस्तीत्युक्त्वातुदैत्येंद्रंजगामस्वंनिवेशनम् ३१ तस्मिन्गतेसदैत्येंद्रो
ध्यात्वामन्त्सुचिरंतदा ॥ आसांचक्रेसुदीनात्माब्रह्मवाक्यमनुस्मरन् ॥ असुराणांविनाशायसुराणांविजयायच ३२ दृश्यंतेविविधोत्पाताघोराघोरनिदर्श
नाः ॥ एतेचान्येचबहवोघोरात्युत्पातदर्शनाः ३३ दैत्येंद्राणांविनाशायदृश्यंतेकालनिर्मिताः ॥ ततोहिरण्यकशिपुर्गदामादायसत्वरं ३४ अभ्यद्रवतवेगेन
धरणीमनुकंपयन् ॥ हिरण्यकशिपुर्दैत्योयदासंमृष्टवान्महीं ३५ संदष्टोष्ठपुटःक्रोधाद्वराहइवपूर्वजः ॥ मेदिन्यांकंपमानायांदैत्येंद्रेणमहात्मना ३६ महीधरे
भ्योनागेंद्रानिपेतुर्भयविक्लवाः ॥ विषज्वालाकुलैर्वक्त्रैर्विमुंचंतोहुताशनं ३७ चतुःशीर्षाःपंचशीर्षाःसप्तशीर्षाश्चपन्नगाः ॥ वासुकिस्तक्षकश्चैवकर्कोटकधनं
जयौ ३८ एलापत्रश्चकालीयोमहापद्मश्चवीर्यवान् ॥ सहस्रशीर्षधृङ्नागोहेमतालध्वजःप्रभुः ३९ शेषोनंतोमहीपालोदुष्प्रकंपःप्रकंपितः ॥ दीप्तान्यंतर्ज
लस्थानिपृथिवीधरणानिच ४० तदाक्रुद्धेनदैत्येनकंपितानिसमंततः ॥ पातालतलचारिण्योनागतेजोधराःशिवाः ४१ आपश्चसहसाक्रुद्धादुष्प्रकंप्यपर
साःशुभाः ॥ नदीभागीरथीचैवसरयूःकौशिकीतथा ४२ यमुनाचैवकावेरीकृष्णावेणातथैवच ॥ सुवेणाचमहाभागानदीगोदावरीतथा ४३ चर्मण्वतीच
सिंधुश्चतथानदनदीपतिः ॥ मेकलप्रभवश्चैवशोणोमणिनिभोदकः ४४ सुस्रोतानर्मदाचैवतथावेत्रवतीनदी ॥ गोमतीगोकुलाकीर्णातथापूर्णासरस्वती
४५ महीकालनदीचैवतमसापुण्यवाहिनी ॥ सिताचेक्षुमतीचैवदेविकाचमहानदी ४६ जंबुद्वीपंरत्नवंतंसर्वरत्नोपशोभितं ॥ सुवर्णकूटकंचैवसुवर्णाकरमं
डितम् ४७ ॥ महानदश्चलोहित्यःशैलकाननशोभितः ॥ पत्तनंकौशिकारण्यंद्राविडंरजताकरं ४८ मागधांश्चमहाग्रामानंगान्वंगांस्तथैवच ॥ सुह्मान्मल्ला
न्विदेहांश्चमालवान्काशिकोसलान् ४९ भुवनंवैनतेयस्यसुवर्णस्यचकंपितम् ॥ कैलासशिखराकारंयत्कृतंविश्वकर्मणा ५० रक्ततोयोभीमवेगोलौहित्यो
नामसागरः ॥ शुभःपांडुरमेघाभःक्षीरोदश्चैवसागरः ५१ उदयश्चैवराजेंद्रउच्छ्रितःशतयोजनम् ॥ सुपर्णवेदिकःश्रीमान्नागपक्षिनिषेवितः ५२ भ्राजमानो ॥९७॥
र्कसदृशैर्जातरूपमयैर्द्रुमैः ॥ शालैस्तालैस्तमालैश्चकर्णिकारैश्चपुष्पितैः ५३

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ७३ ॥

अयोमुखश्च विपुलः सर्वतोधातुमंडितः ॥ तमालवनगंधश्च पर्वतोमलयः शुभः ५४ सुराष्ट्राश्च सुवाह्लीकाः शूराभीरास्तथैवच ॥ भोजाः पांड्याश्च वंगाश्च क
लिंगास्ताम्रलिप्तकाः ५५ तथैवांध्राश्च पुंड्राश्च वामचूडा सकेरलाः ॥ क्षोभितास्तेनदैत्येनसदेवाः साप्सरोगणाः ५६ अगस्तिभुवनंचैवयदगम्यंपुराकृतम्
॥ सिद्धचारणसंघैश्च सेवितंसुमनोहरम् ५७ विचित्रनागविहगंसुपुष्पितलताद्रुमम् ॥ जातरूपमयैः शृंगैरप्सरोगणसेवितम् ५८ गिरिः पुष्पितकश्चैवल
क्ष्मीवान्प्रियदर्शनः ॥ उत्थितः सागरंभित्त्वावयस्यश्चंद्रसूर्ययोः ५९ रराजसुमहाशृंगैर्गगनंविलिखन्निव ॥ सूर्यचंद्रांशुसंकाशैः सागरांबुसमावृतः ॥
६० विद्युद्वान्पर्वतः श्रीमानायातः शतयोजनम् ॥ विद्युतो यत्रसंपातान्निपात्यंतेनगोत्तमे ६१ ऋषभः पर्वतश्चैवश्रीमानृषभसंस्थितः ॥ कुंजरः पर्वतश्चै
वयत्रागस्त्यगृहंमहत् ६२ विशालरथ्यादुर्धर्षासर्पाणामालयापुरी ॥ तथाभोगवतीचापिदैत्येंद्रेणाभिकंपिता ६३ महामेघगिरिश्चैवपारियात्रश्चप
र्वतः ॥ चक्रवांश्चगिरिश्रेष्ठोवाराहश्चैवपर्वतः ६४ प्राग्ज्योतिषपुरंचैवजातरूपमयंशुभम् ॥ यस्मिन्वसतिदुष्टात्मानरकोनामदानवः ६५ मेरुश्चप
र्वतश्रेष्ठोमेघगंभीरनिःस्वनः ॥ षष्टिंतत्रसहस्राणिपर्वतानांविशांपते ६६ तरुणादित्यसंकाशोमहेंद्रश्चमहागिरिः ॥ देवावासः शुभः पुण्योगिरिराजोदिवंग
तः ६७ हेमशृंगोमहाशैलस्तथामेघसखोगिरिः ॥ कैलासश्चापिदुष्कंपोदानवेंद्रेणकंपितः ६८ यक्षराक्षसगंधर्वैर्नित्यंसेवितकंदरः ॥ श्रीमन्मनो
हरश्चैवनित्यंपुष्पितपादपः ६९ हेमपुष्करसंच्छन्नंतेनवैखानसंसरः ॥ कंपितंमानसंचैवराजहंसैर्निषेवितम् ७० त्रिशृंगः पर्वतश्चैवकुमारीचसरिद्वरा ॥ तु
षारचयसंकाशोमंदरश्चैवपर्वतः ७१ उशीरबीजश्चगिरीरुद्रोपस्थरतथाद्रिराट् ॥ प्रजापतेश्चनिलयस्तथापुष्करपर्वतः ७२ देवाभ्रपर्वतश्चैवतथैवबालुको
गिरिः ॥ क्रौंचः सप्तर्षिशैलश्चधूम्रवर्णश्चपर्वत ७३ एतेचान्येचगिरयोदेशाजनपदास्तथा ॥ नद्यश्चसागराश्चैवदानवेंद्रेणकंपिताः ७४ कपिलश्चमहीपुत्रो
व्याघ्राक्षश्चैवकंपितः ॥ खेचराश्चनिशापुत्राः पातालतलवासिनः ७५ गणास्तथापरेरौद्रामेघनादांकुशायुधाः ॥ ऊर्ध्वगोभीमवेगश्चसर्वएवाभिकंपिताः ७६
॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तत्रादित्यश्चसाध्या
श्चविश्वेचमरुतस्तथा ॥ रुद्रादेवामहात्मानोवसवश्चमहाबलाः १ आगम्यतेमृगेंद्रस्यसकाशंसूर्यवर्चसः ॥ ऊचुः मंत्रस्तमनसोदेवालोकक्षयार्दिताः २ ज
हिदेवदितेः पुत्रंदानवंलोकनाशनम् ॥ दुर्वृत्तमसदाचारंसहसैर्वैर्महासुरैः ३

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ तत्रेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥१८॥ त्वंह्येषामंतकत्रान्योदैत्यानांदैत्यनाशन ॥ तत्राशयहितार्थायलोकानांस्वस्तिवैकुरु ४ त्वंगुरुःसर्वलोकानांत्वमिंद्रस्त्वंपितामहः ॥ ऋतेत्वदन्यच्छरणंन अ०४७
भूतंनभविष्यति ५ तच्छ्रुत्वावचनंदेवोदेवानामादिसंभवः ॥ ननादसुमहानादमतिगंभीरनिःस्वनम् ६ पातितान्यसुरेंद्राणांमृगेंद्रेणमहात्मना ॥ सिंहना
देनरुहताहृदयानिमनांसिच ७ गणःक्रोधवशोनामकालकेयस्तथापरः ॥ वेगश्चवैगलेयश्चसिंहिकेयश्चवीर्यवान् ८ संह्रादीयोमहानादोमहावेगस्तथा
परः ॥ कपिलश्चमहाउग्रोव्याघ्राक्षःक्षितिकंपनः ९ खेचराश्चनिशापुत्राःपातालतलचारिणः ॥ गणस्तथापरोरौद्रोमेघनादोंकुशायुधः १० ऊर्ध्वगोभी
मवेगश्चभीमकर्मार्कलोचनः ॥ वज्रीशूलीकरालश्चहिरण्यकशिपुस्ततः ११ जीमूतघनसंकाशोजीमूतइववेगवान् ॥ जीमूतघनसंनादोजीमूतसदृशद्यु
तिः ॥ दृप्तैर्दैत्यगणैस्तुष्टोमृगेंद्रेणमहात्मना १२ देवारिर्दितिजोदृप्तोनृसिंहंसमुपाद्रवत् ॥ समुत्पत्यततस्तीक्ष्णैर्मृगेंद्रेणमहानखैः १३ तत्रोंकार
सहायेनविदार्यनिहतोयुधि १४ महीचलोकश्चशशीनभश्चग्रहाश्चसूर्यश्चदिशश्चसर्वाः ॥ नद्यश्चशैलाश्चमहार्णवाश्चगताःप्रकाशंदितिपुत्रनाशात् १५
ततःप्रमुदितादेवाऋषयश्चतपोधनाः ॥ तुष्टुवुर्विविधैस्तोत्रैरादिदेवंसनातनम् १६ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ यत्त्वयाविहितंदेवनारसिंहमिदंवपुः ॥
एतदेवार्चयिष्यंतिपरावरविदोजनाः ॥ मृगेंद्रत्वंचलोकेपुसर्वसत्वेपुवाविभो १७ गायंतित्वांचमुनयोमृगेंद्रइतिनित्यशः ॥ त्वत्प्रसादात्स्वकंस्थानंप्र
तिपन्नाःस्मवैविभो १८ एवमुक्तोदेवसंघैर्नरसिंहोमहामनाः ॥ ब्रह्माचपरमप्रीतोविष्णोःस्तोत्रमुदीरयत् ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भवानक्षरमव्यक्तमचिंत्यं
गुह्यमुत्तमम् ॥ कूटस्थमकृतंकर्तृसनातनमनामयम् २० सांख्ययोगेचयाबुद्धिस्तत्वार्थपरिनिष्ठिता ॥ तांभवान्वेदविद्यात्मापुरुषःशाश्वतोध्रुवः २१
त्वंव्यक्तश्चतथाव्यक्तस्त्वत्तःसर्वमिदंजगत् ॥ भवन्मयावयंदेवभवानात्माभवान्प्रभुः २२ चतुर्विभक्तमूर्तिस्त्वंसर्वलोकविभुर्गुरुः ॥ चतुर्युगसहस्रेणसर्वलो
कांतकांतकः २३ प्रतिष्ठासर्वभूतानामनंतबलपौरुषः ॥ कपिलप्रभृतीनांचयतीनांपरमागतिः २४ अनादिमध्यनिधनःसर्वात्मापुरुषोत्तमः ॥ स्रष्टात्वं ॥१८॥
त्वंचसंहर्तात्वमेकोलोकभावनः २५ भवान्ब्रह्माचरुद्रश्चमहेंद्रोवरुणोयमः ॥ भवान्कर्ताविकर्ताचलोकानांप्रभुरव्ययः २६

विश्वतैजसप्राज्ञतुरीयेणनृसिंहतापनीयायुपनिषत्प्रसिद्धेनप्रकारेणचविभक्तस्वरूपः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

विश्वादीनांचतुर्णांप्रत्येकंविश्वचतुष्टयगर्भितत्वेनषोडशभेदानुदाहृत्यईश्वर
परांचसिद्धिमित्यादयः सप्तश्लोकाःपुनःपुनस्तमेवार्थंप्रकाशयंतीतिप्राचः नृसिंहतापनीयोपनिषदितु
मात्रस्तुरीयइतिचतुर्थस्यापिचतुर्थः षोडशोनृसिंहइत्युक्तंतदनुसारेणात्रापिआद्यं श्लोकत्रयंविश्वादिषुत्रिष्वंतर्भूतंयद्रूपंपरंतदेवप्रकाश्यते ततश्चतुर्भिःश्लोकैस्तुर्यस्यचत्वारोभेदाः ओ
तानुज्ञात्रनुज्ञा विकल्परूपावर्ण्यंतेइत्यपौनरुक्त्यं तत्रात्वंडैकरसंचिन्मात्रंकृत्स्नंजगत् खंडशर्करामयमिवसैत्यंसिकतामात्रंइत्येततदृष्टिराकारसत्त्वमुपेत्यतस्याचिन्मात्रत्वमुक्तं अनुज्ञातृ
दृष्टौतुस्वाप्नजगद्वदाकारस्यमिथ्यात्वमुपेत्यचिन्मात्रमुक्तं अनुज्ञादृष्टौतुशशशृंगादिवद्विकल्पमात्रत्वमाकारस्येत्यतितुच्छत्वमुक्तम् अविकल्पेतुतुच्छत्वमानमपिनास्तीतिसप्तानांश्लोका
नांयोजनात्रपरशब्दाःपूर्वपूर्वापेक्षयाअपेक्षिकाः यथा इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यश्चपरंमनः ॥ मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मापरात्परः ॥ महतःपरमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरः ।

परांचसिद्धिंपरमंचदेवंपरंचमंत्रंपरमंमनश्च ॥ परंचधर्मंपरमंयशश्चत्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् २७ परंचसत्यंपरमंहविश्चपरंपवित्रंपरमंचमार्गम् ॥ परंचय
ज्ञंपरमंचहोत्रंत्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् २८ परंशरीरंपरमंचधामपरंचयोगंपरमांचवाणीम् ॥ परंरहस्यंपरमांगतिंचत्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् २९ परं
परस्यापिपरंचयत्परंपरंपरस्यापिपरंचदेवम् ॥ परंपरस्यापिपरंप्रभुंचत्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् ३० परंपरस्यापिपरंप्रधानंपरंपरस्यापिपरंचतत्वम् ॥
परंपरस्यापिपरंचधातात्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् ३१ परंपरस्यापिपरंरहस्यंपरंपरस्यापिपरंपरंयत् ॥ परंपरस्यापिपरंतपोयत्त्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम्
३२ परंपरस्यापिपरंपरायणंपरंचगुह्यंचपरंचधाम ॥ परंचयोगंपरमंप्रभुत्वंत्वामाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणम् ३३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्त्वासभगवान्त्स
र्वलोकपितामहः ॥ स्तुत्वानारायणंदेवंब्रह्मलोकंगतःप्रभुः ३४ ततोनदत्सुतूर्येषुनृत्यंतीष्वप्सरःसुच ॥ क्षीरोदस्योत्तरंकूलंजगामप्रभुरीश्वरः ३५ नार
सिंहींतनुंत्यक्त्वास्थापयित्वाचतद्वपुः ॥ पौराणंरूपमास्थायययौसगरुडध्वजः ३६ अष्टचक्रेणयानेनभूतयुक्तेनशोभिना ॥ अव्यक्तःप्रकृतिर्देवः
संस्थानमगमत्प्रभुः ३७

पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिरिति ॥ इंद्रियार्थमनोबुद्धिमहदव्यक्तपुरुषाणामुत्तरोत्तरंपरत्वम् इंद्रियाणामपिपरत्वंभगवताउक्तं इंद्रियाणिपराण्याहुरिति ॥ तद्वदत्रापिपरंपराज्ञे
या इंद्रियादीन्येववासप्तसप्तानामपिश्लोकानांक्रमेणप्रतिपाद्यानिसर्वथापिनात्रपौनरुक्त्यदोषोस्तीतिसर्वंज्ञेयम् २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ उत्तरंकूलंश्वेतद्वीपम् ३५
त्यक्त्वाअदृश्यांकृत्वा तद्वपुःतस्याःप्रतिमांपौराणंवैष्णवंचचतुर्भुजादिलक्षणम् ३६ भूतयुक्तेन पंचमहाभूतघटितेन अष्टचक्रेण अष्टौग्रहाअष्टावतिग्रहाइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धश
ब्दश्रोत्रादिग्रहातिग्रहरूपैररनिशंचक्रवच्चाल्यमानेनदेहेनसाधनेनअव्यक्तप्रकृतिरप्यष्टाकृतिरहंकारान्निकृष्टादेवआत्मानृसिंहरूपीस्वस्थानंनिर्विशेषचिन्मात्रस्वरूपं तद्विष्णोःपरमंपदामि
तिश्रुतिप्रसिद्धमगमत् ३७

॥ ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ नृसिंहइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ अत्रमइति नारायणइतिप्रख्यातरीत्याकृत्स्नत्र ह्मांडलयस्थानभूतब्रह्मांडदेवासुरविभागमुपजीव्यदेवानांपक्षपातेनासुरान्विध्वंसीयतेतदुक्तंसर्वात्मनःस्वावयवेष्विवेतेपुविषमबुद्धयोगादितिशंकार्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ विष्णुस्त्वंवामनस्तापिकथंत्रैलोक्यव्याकत्वंचेतिभावः ॥ ८ ॥ उत्तरमाह शृण्विति दिव्यांलौकिकदृष्टानागम्यां अथापिऋषिपुंगवैर्मंत्रद्रष्टृप्रवरैरर्चितांकविभिर्ब्रह्मनिष्ठैःस्वानु भवप्रमाणेनप्रत्यर्पणोक्तांब्रह्मोक्तांमंत्रसूचितांब्राह्मणेमंत्रविवरणरूपेपिईरितां अयंभावः इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेइत्यादिश्रुतौएकस्यांमायायामसमवेतंबहुवचनंपाशन्यायेनतदव यवगुणत्रयरजस्तमःसुपर्यवस्यति तत्रसत्त्वप्रधानानिरूपाणिदेवतादीनि रजःप्रधानानिदक्षरक्षःप्रभृतीनि तमःप्रधानानिभूतप्रेतादीनित्रिविधानींद्रस्यरूपाणितैःसत्त्वकार्यंकदा

एवंमहात्मनातेननृसिंहवपुषातदा ॥ दैत्येनानिहतःपूर्वंहिरण्यकशिपुश्वसः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिनारसिंहप्रादुर्भावेहिर ण्यकशिपुवधकथनंनामसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ नृसिंहएषकथितोभूयोयंवामनोपरः ॥ यत्रवामनमास्थायरूपं रूपविदांवरः १ बलेर्बलवतोयज्ञेबालेनाविष्णुनापुरा ॥ विक्रमैस्त्रिभिराक्रम्यत्रैलोक्यमखिलंहृतम् २ समुद्रवसनाचोर्वीनानानगविभूषिता ॥ हृत्वादत्वा सुरेंद्रायशक्रायप्रभविष्णुना ॥ ३ ॥ जनमेजयउवाच ॥ अत्रमेसंशयोब्रह्मन्तत्रकौतूहलंमहत् ॥ कथंनारायणोदेवोवामनत्वमुपागतः ४ यःपुराणेपुराणा त्माभूत्वानारायणःप्रभुः ॥ पद्मनाभोमहाबाहुर्लोकानांप्रकृतिर्ध्रुवः ५ अनादिमध्यनिधनस्त्रैलोक्यादिःसनातनः ॥ देवदेवःसुराध्यक्षःकृष्णोलोकनमस्कृ तः ६ हव्यकव्यवहःश्रीमानहव्यःकव्यभुगव्ययः ॥ अदित्यादेवमातुश्चकथंगर्भेभवत्प्रभुः ॥ सप्रायोवासवस्यापिसकथंवामनानुजः ७ प्रसूतोदेवदेवेशोवि ष्णुत्वंप्राप्तवान्कथम् ॥ एतदाचक्ष्वमेविप्रप्रादुर्भावंमहात्मनः ८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुराजन्कथांदिव्यामर्चितामृषिपुंगवैः ॥ पुराणैःकविभिः प्रोक्तांब्रह्मोक्तांब्राह्मणेरिताम् ९

चिदुपकरोतिकदाचिदुभयस्याप्यभिभवंकरोति उभयेनाप्यभिभूयतेच तदेवंमूलगुणानांयथाविरोधएवंतत्प्रधानानांदेवादीनामपितद्वयथासलिलस्यमाधुर्यंइक्षुद्राक्षादौबी जगुणादतिशयेनाविर्भवति निंबुमरीचरसादौतुनिरवशेषेणावृतंभवतिऔषधिकंचाम्लकटुत्वादिकंअतीवप्रकाशतेएवमिंद्रस्यस्वरूपभूतंज्ञानंसात्विकेषुदेवतादिष्वाविर्भवतिइतरेष्वनुत स्यातिरोभावःऔषधिकानांचकामक्रोधादीनामतिशयेनाविर्भावोभवतीति इंद्रस्यापिसविशेषरूपत्वतःस्वरूपप्रकाशहेतुत्वदेवेषुपक्षपातः तत्तिरोधानहेतुत्वादितरेषुद्रोहश्चयु ज्यते संतिर्वीद्रस्यपंचरूपाणिमूर्त्तजांकुरतरुफलोपमानिशुद्धशबलसूत्रविराड्विष्णुसंज्ञानि तत्रशुद्धंनिर्विशेषं विष्णुस्तुसर्वविशेषयुक्तोराजवच्छिष्टेष्वनुग्रहंदुष्टेषुद्रोहंचकरोतीतियुज्यतएवं त्वानवधि स्यात्तेषुदःखियोध्यासदिदंपुष्पत्राहितेतिन्यायेनबाधितुंशक्यमेव मायाभित्वावास्यवामनत्वंव्यापकत्वंचयुज्यतइतिसर्वमनवद्यं ८ ॥ ९ ॥

मारीचस्यसुरेशस्यकश्यपस्यप्रजापतेः ॥ अदितिर्दितिर्द्वेभार्येभगिन्यौजनमेजय १० अदित्यांजज्ञिरेदेवाःकश्यपस्यमहात्मनः ॥ धातार्यमाचमित्रश्चव रुणोंशोभगस्तथा ११ इंद्रोविवस्वान्पूषाचपर्जन्योदशमस्तथा ॥ ततएकादशस्त्वष्टाद्वादशोविष्णुरुच्यते १२ दित्यांजातोहिबलवान्हिरण्यकशिपुःप्र भुः ॥ तस्यानुजश्चदैत्येंद्रोहिरण्याक्षःप्रतापवान् १३ हिरण्यकशिपोःपुत्राःपंचघोरपराक्रमाः ॥ प्रह्लादश्चानुह्लादश्चजंभःसंह्लादएवच १४ विरोचनश्चप्र ह्लादिस्तस्यपुत्रोबलेःस्मृतः ॥ पुत्रपौत्रंचबलवत्तेषामक्षयमव्ययम् १५ तेजस्विनांसुरारीणांदैत्येंद्राणांमनस्विनाम् ॥ गणाःसुबहवोराजन्देशेदेशेसहस्र शः १६ तंदृष्ट्वानारसिंहेनाहिरण्यकशिपुंहतम् ॥ दैत्यादेवबधार्थायबलिमिंद्रंप्रचक्रिरे १७ दृष्ट्वाधर्मपरंनित्यंसत्यवाक्यंजितेंद्रियम् ॥ शौर्याध्ययनसंपन्नं सर्वज्ञानविशारदम् १८ परावरगृहीतार्थंतत्वदर्शिनमव्ययम् ॥ तेजस्विनंसुरारिपुंहिरण्यकशिपुंयथा १९ अभिषेकेणदिव्येनबलिंवैरोचनिंतथा ॥ दैत्या धिपत्येदितिजास्तदासर्वेऽभ्यपूजयन् २० अभिषिक्तस्तदादैत्यैर्बलिर्बलवतांवरः ॥ ब्रह्मणाचैवतुष्टेनहिरण्यकशिपोःपदे २१ अभिषिक्तोसुरगणैर्बलिर्वैरो चनिस्तदा ॥ कांचनैःकलशैःस्फीतैःसर्वतीर्थांबुसंभृतैः २२ जयशब्दंततश्चक्रुरभिषिक्तस्यदानवाः ॥ बलेरतुलवीर्यस्यसिंहासनगतस्यवै २३ कृत्वेंद्रंदा नवाःसर्वेबलिंबलवतांवरम् ॥ ततोविज्ञापयामासुःशिरोभिःपतिताःक्षितौ २४ दैत्याऊचुः ॥ विदितंतवदैत्येंद्रहिरण्यकशिपोर्यथा ॥ त्रैलोक्यमासीदखि लंजगत्स्थावरजंगमम् २५ पितामहंतुहत्वातेसुरेश्वरनिषूदन ॥ हृतंतदेवत्रैलोक्यंशक्रश्चैवाभिषेचितः २६ तत्पितामहराज्यंत्वंप्रत्याहर्तुमिहार्हसि ॥ अ स्माभिःसहितोनाथत्रैलोक्यमिदमव्ययम् २७ प्रत्यानयस्वभद्रंतेराज्यंपैतामहंप्रभो २८ असुरगणसहस्रसंवृतस्त्वंजयादेवगणान्महानुभाव ॥ अ मितबलपराक्रमोसिराजन्नतिशयसेस्वगुणैःपितामहंस्वम् ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिश्रमनेबलेरभिषेकोनामअष्टच त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ निशम्यतेषांवचनंमहामतिर्बलिस्तदाप्रीतमनामहाबलः ॥ आज्ञापयामासमदस्यकोटिंत्रै लोक्यमद्यैवजयामसर्वं १ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाबलेर्वैरोचनस्यतु ॥ उद्योगंपरमंचक्रुर्दानवायुद्धदुर्मदाः २ महापद्मोनिकुंभश्चकुंभकर्णश्चवीर्यवान् ॥ कांच नाक्षःकपिस्कंधोमैनाकःक्षितिकंपनः ३ सितकेशोर्ध्वकेशश्चवज्रनाभःशिखीजटी ॥ सहस्रबाहुर्विकटोव्याघ्राक्षःप्रियदर्शनः ४ एकाक्षएकपान्मुंडोविद्युद क्षश्चतुर्भुजः ॥ गजोदरोगजशिरागजस्कंधोगजेक्षणः ५

१.६०॥ अष्टदंष्ट्रश्चतुर्वक्रोमेघनादीजलंधरः ॥ करालोज्वालजिह्वास्यःशतांगःशतलोचनः ६ सहस्रपादःसुमुखःकृष्णश्चैवमहासुरः ॥ रणोत्कटोदानपतिःशैलकंपी
कुलाकुलिः ७ समुद्रोरभसश्चंडोधूम्रश्चैवमहासुरः ॥ गोत्रजोगोक्षुरोरौद्रोगोदंतःस्वस्तिकोभुवः ८ मांसलोमांसभक्षश्चवेगवान्केतुमाञ्छविः ॥ पंकादि
ग्घशरीरश्चबृहत्कीर्तिर्महाहनुः ९ समप्रभोविकुंभांडीविरूपाक्षोमहोदरः॥ श्वेतशीर्षश्चंद्रहनुश्चंद्रहाचंद्रतापनः १० विक्षुरोदीर्घबाहुश्चमद्यपोमारुताशनः
तालजंघोमहाभागःसरभःशलभःक्रथः ११ समुद्रमथनोनादीविततश्चमहाबलः ॥ प्रलंबोनरकोव्यालीधेनुकःकाललोचनः १२ वरिष्ठश्चगरिष्ठश्चभूतलो
मातथाविघुः ॥ दुष्प्रसादःकिरीटीचमूचीवक्रोमहासुरः १३ सुबाहुःकंजबाहुश्चकरणःकलशोदरः ॥ सोमपोदेवयाजीचप्रवरोवीरमर्दनः १४ सुपथःखंडमु
क्तिश्चशिखिनेत्रःशिखिध्वजः ॥ यथास्मृतिमयाःप्रोक्तामरीचेःकीर्तिवर्धनाः १५एतेचान्येचबहवोनानाभूषणभूषिताः ॥ रथौघैर्बहुमाहस्रैर्ययुर्योद्धुमरिंद
माः १६ दिव्यांबरधरादैत्यादिव्यमाल्यानुलेपनाः ॥ दिव्यैश्चकवचैर्नद्धादिव्यैश्चैवोच्छ्रितैर्ध्वजैः १७ दिव्यायुधधरादैत्यागर्जमानायथांबुदाः ॥ बृहद्भी
रथघोषैश्चचालयंतोवसुंधराम् १८ महाबलादिव्यबलास्त्रधारिणोभुजंगभोगप्रतिमैर्महाभुजैः ॥ सुदुर्जयादैत्यवृषाःसुरारयोदितिप्रियालोहितलोहितेक्ष
णाः १९ तेजग्मुरर्के ज्वलनेंद्रवीर्यामहेंद्रवज्राशनितुल्यवेगाः ॥ विवृद्धदंष्ट्राहरिधूम्रकेशाविवर्द्धमानाःशरदीवमेघाः २० सहस्रबाहुर्बाणश्चबलेःपुत्रोमहाब
लः ॥ रथातिरथकोटचावैसन्नह्यतमहाबलः २१ सर्वेमायाधरादैत्याःसर्वेदिव्यास्त्रयोधिनः ॥ सर्वेमदबलोत्सिक्ताःसर्वेलब्धवराःपुरा २२ सर्वेकांचनशो
लाभाःपीतकौशेयवाससः ॥ किरीटोष्णीषमुकुटादिव्यभूषणभूषिताः २३ हिरण्यकवचाःसर्वेहिरण्यध्वजकेतवः ॥ स्यंदनस्थाव्यराजंतशारदाइवखेग्रहाः
२४ तापनीयैर्वरैर्निष्कैरनलज्वालितप्रभैः ॥ हेमपर्वतशृंगस्थाःपुष्पिताइवकिंशुकाः २५ तेषांमध्यगतोबाणःप्रावृषीवोत्थितोघनः ॥ स्थितःशक्तिगदापा
णिस्त्रिनल्वप्रतिमेरथे २६ विचित्राश्वध्वजयुगेचित्रभक्तिविराजिते ॥ गदापरिघसंपूर्णेहेमजालविभूषिते २७ अन्वीयमानोदितिजैर्वालखिल्यैरिवांशुमा
न् ॥ नानाप्रहरणैर्घोरैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैरिवोरगैः २८ पंचतस्यमहावीर्यादानवायुद्धदुर्मदाः ॥ ररक्षूरथमव्यग्राव्यादितास्याभयावहाः२९सुबाहुर्मेघनादश्चभीमग ॥६०॥
र्भश्चवीर्यवान् ॥ तथाकनकमूर्धाचवेगवान्केतुमानिति ३० कनकरजतभक्तिचित्रपार्श्वेपतगपतिप्रतिमेरथेस्थितोभूत् ॥ जलदनिनदतुल्यनेमिघोषे
सुरमणसैन्यवधायदानवेंद्रः ३१ अनायुषायाःपुत्रस्तुबलोनाममहासुरः ॥ वृतःशतसहस्रेणरथानांभीमवर्चसाम् ३२

युक्तमृक्षसहस्रेणरथमारुह्यवीर्यवान् ॥ नीलायसमयंघोरंवायसांकंसुदुर्जयम् ३३ नीलांबरधरःश्रीमान्वैदूर्याचलसन्निभः ॥ महतारथवेगेनप्रययौदानव
स्तदा ३४ तत्रैकार्णवसंकाशेसैन्यमध्येव्यराजत ॥ प्रभातसमयेश्रीमान्त्समुद्रस्थइवांशुमान् ३५ सुतप्तजांबूनदतुल्यवर्चमानिशाकराकारताडिद्गुणाकरः॥
किरीटमुख्येनविभातिशोभिनायथागिरिःशृंग्रवरेणभास्वता ३६ षष्टीरथसहस्राणिनमुचेरसुरस्यवै ॥ खरयुक्तानिसर्वाणिमेघतुल्यरवाणिच ३७ नाना
प्रहरणाःसर्वेसर्वेतेचित्रयोधिनः ॥ महाभ्रघनसंकाशावेगवंतोमहाबलाः ३८ रथोऽव्याघ्रसहस्रेणयुक्तःपरमवेगवान् ॥ नमुचेरसुरेंद्रस्यसर्वरत्नविभूषितः ३९
शार्दूलचिह्नःशुशुभेतस्यकेतुर्हिरण्मयः ॥ रथमध्येसुरेशस्यमध्यंदिनरविर्यथा ४० सभीमवेगश्चमहाबलश्चप्रगृह्यचापंहिमवानिवस्थितः ॥ नीलांबरः
कांचनपट्टनद्धोदिशागजोयद्वदुपेतकक्ष्यः ४१ किंकिणीजालनिर्घोषंतपनीयविभूषितम् ॥ सपताकाध्वजोपेतंससंध्यमिवतोयदम् ४२ चक्रैश्चतुर्भिःसंयुक्त
मष्टनल्वायतांतरम् ॥ हेमजालाकुलंदीप्तंकालचक्रमिवोदितम् ४३ नानायुधधरंघोरंव्याघ्रचर्मपरिष्कृतम् ॥ ईहामृगगणाकीर्णंचित्रभक्तिविराजितम् ४४
तूणीरशरसंपूर्णंशक्तितोमरसंकुलम् ॥ गदामुद्गरसंबाधंचापरत्नविभूषितम् ४५ युक्तमृक्षसहस्रेणलंबकेसरवर्चसा ॥ राजतेनविकीर्णेनशोभितंसिंहकेतुना ॥
४६ सतेनशुशुभेदैत्योमयोमायाविसर्पिणा ॥ रथरत्नेस्थितःश्रीमानुदयस्थइवांशुमान् ४७ विमलरजतबिंदुशोभितांगंमणिकनकोज्ज्वलचारुभक्तिचित्रम्॥
अयुतशतसहस्रमूर्जितानांमयमनुयातितदामहारथानाम् ॥४८॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभ० वामनप्रादुर्भावेमयस्ययुद्धाभिगमनंनामैकोनपंचाश
तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पुलोमातुमहादैत्यस्तिमिराकारगह्वरम् ॥ आरुरोहायसंघोरंरथंपरमथारुजम् १ उत्कर्णपर्व
ताकारंलोहजालांतरांतरम् ॥ नेमिघोषेणमहताक्षुभ्यंतमिवसागरम् २ गदापरिघनिस्त्रिंशैःसतोमरपरश्वधैः ॥ शक्तिमुद्गरसंकीर्णंसतोयमिवतोयदम् ३
रथमुष्ट्रसहस्रेणसंयुक्तंवायुवेगिना ॥ पुलोमारुह्ययुद्धायप्रस्थितोयुद्धदुर्मदः ४ षष्टिंरथसहस्राणिपुलोमानंमहारथम् ॥ अन्वयुःसूर्यवर्णानिप्रदीप्तानिवतेज
सा ५ खड्गध्वजेनमहतातप्तकांचनवर्चसा ॥ भ्राजतेरथमध्यस्थःपर्वतस्थइवांशुमान् ६ सुचारुचामीकरपट्टनद्धांमहागदांकालनिभांमहाबलः ॥ प्रगृह्य
वभ्राजसशत्रुमध्येकार्ष्णायसींकेतुरिवास्थितोऽर्थी ७ हयग्रीवस्तुबलवान्हयग्रीवैर्महासुरैः ॥ वृतःशतसहस्रेणरथानांरथसत्तमः ८ धराधरनिभाकारंसपत्ना
नीकमर्दनम् ॥ स्यंदनंभीममास्थाययुद्धायाभिमुखःस्थितः ९

श्वेतशैलप्रतीकाशः श्वेतकुंडलभूषणः ॥ शुशुभेरथमध्यस्थः श्वेतशृंगइवाचलः १० महतासप्तशीर्षेणशोभितोनागकेतुना ॥ वैदूर्यमणिचित्रेणप्रवालांकु अ०५०
॥६१॥ रशोभिना ११ अमितबलपराक्रमाकृतीनांवररथिनामनुजग्मुरूर्जितानाम् ॥ असुरगणशताभिगच्छमानंत्रिदशगणाइववासवंप्रयांतम् १२ प्रह्लादस्तु
महाप्राज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ सर्वमायाधरः श्रीमान्यष्टाक्रतुशतैरपि १३ समनह्यततेजस्वीपावकार्चिसमप्रभः ॥ रथानीकेनमहतादुर्दिनांभोदनादि
ना १४ शूरेणामितवीर्येणहेमकुंडलधारिणा ॥ वृतोदैत्यसहस्रेणदेवैरिवपितामहः १५ स्ववीर्यादग्रणीर्दृप्तोमत्तवारणविक्रमः ॥ सुरसैन्यस्यसर्वस्यप्राति
क्षोभइवस्थितः १६ स्ववीर्येणोदधेस्तुल्यः प्रदीप्ताग्निरिवज्वलन् ॥ तेजसाभास्कराकारः क्षमयापृथिवीसमः १७ तालध्वजेनदीप्तेनरथेनातिविराजता ॥
तंयांतमनुयातिस्मदानवाः शतसंघशः १८ सर्वेहिरण्यकवचाः सर्वेरत्नविभूषिताः ॥ दिव्यांगरागाभरणाः समरेष्वनिवर्तिनः १९ जांबूनदविचित्रांगावैदू
र्यविकृताङ्गदाः ॥ दिव्यस्यंदनमध्यस्थाः स्वस्थाइवमहाग्रहाः २० आचारवांश्चैवजितेंद्रियश्चधर्मेरतः सत्यपरोनसूयः ॥ स्थितोग्नितोयांबुदवायुकल्पोरूपी
यथासर्वहरः कृतांतः २१ शंबरस्तुमहामायोरथयूथपयूथपः ॥ आरुरोहरथंदिव्यंसर्वयुद्धविशारदः २२ लोहिताक्षोमहाबाहुः प्रतप्तोत्तमकुंडलः ॥ जी
मूतघनसंकाशोदिव्यस्रगनुलेपनः २३ विद्युज्ज्योतिर्निकाशेनमुकुटेनार्कवर्चसा ॥ मणिरत्नविचित्रेणवैदूर्यवरशोभिना २४ तपनीयेनमहताकवचेनवि
राजता ॥ संध्याभ्रेणेवसंच्छन्नः श्रीमानस्तशिलोच्चयः २५ त्रिंशच्छतसहस्राणिदैत्यानांचित्रयोधिनाम् ॥ बलिनांकालकल्पानामन्वयुः शंबरंतदा २६
युक्तंहयसहस्रेणशुक्लवर्णेनराजता ॥ क्रौंचध्वजेनदीप्तेनरथेनाहवशोभिना २७ व्यासक्तवैदूर्यसुवर्णजालंनानाविहंगैरपिभक्तिचित्रम् ॥ विद्युत्प्रभंभीमरवं
सुवेगंरथंसमारुह्यवरराजदैत्यः २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेशंबरादिदैत्यसन्नहनंनामपंचाशतमोऽध्यायः ॥
५५ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अनुह्रादश्चतत्रैवदैत्यः परमदुर्जयः ॥ हिरण्यकशिपोः पुत्रः प्रययौयुद्धलालसः १ चतुश्चक्रेणयानेनात्रि
नल्वप्रतिमेनतु ॥ युक्तेनाश्वैर्महावीर्यैः सिंहवक्त्रैरजिह्मगैः २ भीमगंभीरनादेननेमिघोषेणवीर्यवान् ॥ चालयन्वसुधांसर्वांसशैलवनकाननाम् ३ विनर्दमा
नादैत्यौघाअनुह्रादंययुः शुभाः ॥ शतंशतसहस्राणांरथानांहेममालिनाम् ४ परिघैर्भिंदिपालैश्चभल्लैः पाशैः परश्वधैः ॥ विविधायुधहस्तास्तेशूलमुद्गर
पाणयः ५ सुवर्णजालनिर्मुक्तैर्वज्रैश्चसमलंकृताः ॥ रथैश्चित्रैश्चकवचैः सज्जगानामहासुराः ६ ॥६१॥

तेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ अनुह्रादश्चेति ॥ १ ॥ त्रिनल्वाद्वादशशतहस्तोच्छ्रायामप्रतिमायस्यतेन ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ भिन्नांजनचयप्रभः कज्जलमुद्रिकागर्भवत्कृष्णः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

तदाविशालोच्छ्रितशैलरूपेबभौरथेकांचनचित्रितांगे ॥ दैत्याधिपःसत्वबलानुरूपेसमास्थितस्त्वप्रातिमेसुरूपे ७ विरोचनश्चबलवान्वैश्वानरसमद्युतिः ॥
महतारथवंशेनसर्वास्त्रकुशलःशुचिः ८ व्यूहानांविनियोगज्ञोज्ञानविज्ञानतत्ववित् ॥ बलेःपितासुरवरःसुराणामिववासवः ९ सर्वायुधसमोपेतंकिंकिणी
जालभूषितम् ॥ युक्तानांवाजिमुख्यानांसहस्रेणाशुगामिनाम् १० रथमारुह्यदैत्येंद्रोबभौमेरुरिवापर ॥ किंकिणीजालपर्यंतंगजेंद्रध्वजशोभितम् ॥ सं
ध्याभ्रसमवर्णाभिःपताकाभिरलंकृतम् ११ प्रवालजांबूनदभक्तिचित्रंव्यालंविकारांतरनेमिघोषम् ॥ रथंसमारुह्यकिरीटमालीययौसयुद्धायमहासुरेंद्रः १२
विरोचनानुजश्चैवकुजंभोनामदानवः ॥ स्यंदनैर्बहुसाहस्रैर्मणिकांचनभूषितैः १३ वृतोमदबलोत्सिक्तैर्देवारिभिररिंदमः ॥ प्रासपाशगदाहस्तैर्दानवैर्युद्धकां
क्षिभिः १४ सपर्वतनिभाकारोभिन्नांजनचयप्रभः ॥ महताभ्राजमानेनकिरीटेनसुवर्चसा १५ सर्वरत्नविचित्रेणकवचेनचसंवृतः ॥ महतादीप्तवपुषार
थेनेंदुरिवांशुमान् १६ शातकौंभेनमहतातालवृक्षेणकेतुना ॥ रराजरथमध्यस्थोमेरुस्थइवभास्करः १७ रणपटुरतिवीर्यसत्वबुद्धिःसुरसमराभिमुखःप्र
यातितूर्णम् ॥ असुरगणसमावृतःकुजंभस्त्रिदशगणैरिववृत्रहामरेंद्रः १८ असिलोमाचतत्रैवदानवःपर्वतायुधः ॥ दारुणंवपुरास्थायदारुणोदारुणाननः॥
१९ रौद्रःशकटचक्राक्षोमहाकायोमहाबलः ॥ कृष्णवासामहादंष्ट्रःकिरीटीलोहिताननः २० वृतोदैत्यसहस्रौघैर्गिरिपादपयोधिभिः ॥ नानारूपधरैर्दृप्तै
र्दैत्यैस्त्रिदशशत्रुभिः २१तेशूलहस्तागगनेचरंतइतस्ततस्तोयदवृंदतुल्याः ॥ खंच्छादयंतस्तपनीयनिष्कायथोन्नताःप्रावृषिकालमेघाः २२ अनायुपा
याःपुत्रस्तुवृत्रोनाममहासुरः ॥ देवशत्रुर्महाकायस्ताम्रास्योनिर्नतोदरः २३ दीप्तजिह्वोहरिश्मश्रुरूर्ध्वरोमामहाहनुः ॥ नीलांगोलोहितमुखःकिरीटीलो
हितांबरः २४ आजानुबाहुर्विकृतःश्वेतदंष्ट्रोविभीषणः ॥ महामायाधरोभीमोहेमकेयूरभूषणः २५ महतामणिचित्रेणकवचेनतुसंवृतः ॥ हेममाला
धरोरौद्रश्चक्रकेतुरमर्षणः २६ किंकिणीशतसंघुष्टंतपनीयविभूषितम् ॥ युक्तंहयसहस्रेणरक्तध्वजपताकिनम् २७ रथानीकेनमहतायुद्धायाभिमुखोययौ ॥
दिव्यंस्यंदनमास्थायदैत्यानांनंदिवर्द्धनः २८ तपितकनकबिंदुपिंगलाक्षोदितितनयोसुरसैन्ययुद्धनेता ॥ विकसितकमलाभचारुवक्त्रःसितदशनःशुशु
भेरथासनस्थः २९ एकचक्रस्तुतत्रैवसूर्यचक्रइवोदितः ॥ कालचक्रसमोरौद्रश्चक्रायुधइवोद्यतः ॥ सर्वायसमयंदिव्यंरथमास्थायभासुरम् ३० वृतोदैत्य
गणैर्दृप्तैःकालायसशिलायुधैः ॥ तस्याशीतिसहस्राणिरथिनांचित्रयोधिनाम् ३१

तपनीयनिष्काःसुवर्णमयपदकालंकाराः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ वरद

सर्वेकालांतकप्रख्यारुधिराक्षामहाबलाः ॥ आयसैःकांचनैश्चैवसन्नद्धावरवर्णिनः ३२ विराजतांतरिक्षस्थानीलाइवपयोधराः ॥ सर्वेकालांतकप्रख्याधीराः
समरदुर्जयाः ३३ सागरोदरगंभीरानीलवक्त्रादुरासदाः ॥ रेजुर्यांतोसुरवरावेलातीताइवार्णवाः ३४ तेभीममायाःसुसमृद्धकायाःकिरीटिनःकांचनभूषितां
गाः ॥ ययुस्तदास्वायुधदीप्तहस्तानभःसपक्षाइवपर्वतेंद्राः ३५ संदिष्टोबलिपुत्रेणवृत्रभ्रातामहासुरः ॥ वधायसुरसैन्यस्यसंनह्यस्वेतिवीर्यवान् ३६ हेम
तालीमहादंष्ट्रःस्रग्वीरुचिरकुंडलः ॥ रक्तमाल्यांबरधरश्चंडःसमरदुर्जयः ३७ सुमहावृत्तनयनःसकिरीटीधनुर्धरः ॥ प्रभिन्नइवमातंगःशार्दूलसमविक्रमः ३८
महातालनिभंचापंतथारुचिरसायकम् ॥ विस्फारयन्महावेगंवज्रनिष्पेषनिःस्वनम् ३९ रथेनखरयुक्तेनध्वजेनभुजगेनह ॥ शुशुभेस्यंदनस्थःससंध्यागतइ
वांशुमान् ४० रथैस्तुबहुसाहस्रैर्हेमपट्टविभूषितैः ॥ कूटमुद्गरसंपूर्णैर्जलपूर्णैरिवांबुदैः ॥ सदैत्येंद्रोभिचक्रामतास्मिन्युद्धउपस्थिते ४१ पवनसमगतिर्विशा
लवक्षाविकसितपंकजचारुगर्भगौरः ॥ प्रवररथगतोययौसतूर्णंत्रिदशगणैरभिलक्षितप्रभावः ४२ सिंहिकातनयश्चैवराहुर्नाममहासुरः ॥ विकटःपर्वता
कारःशतशीर्षाःशतोदरः ४३ पीतमाल्यांबरधरोजांबूनदविभूषितः ॥ स्निग्धवैदूर्यसंकाशःपद्मपत्रनिभेक्षणः ४४ सर्वकांचनसंयुक्तंमणिजालपरिष्कृतम्॥
पताकाशतसंकीर्णंयुक्तंपरमवाजिभिः ४५ आरुरोहरथंदिव्यंदैत्यःपरमवीर्यवान् ॥ ननादचमहानादंकंपयन्वसुधातलम् ४६ मयेनविहितोदिव्यस्तस्यकेतु
र्हिरण्मयः ॥ मयूरपक्षसंकाशंकवचंचायसंमहत् ४७ भीमवेगरवैश्चान्यैरथैर्दिव्यैःसुभासुरैः ॥ नानाप्रहरणाकीर्णैःसेव्यमानोमहाबलः ४८ असुरगणपति
र्गजेंद्रगामीअतिरभसगतिर्महासुरगणाम् ॥ अरिगणमभितोविभुःप्रयातोगिरिवरमस्तमिवांशुमान्सुदीप्तः ४९ विप्रचित्तिस्तुतत्रैवदनोर्वंशविवर्द्धनः ॥ क
श्यपस्यात्मजःश्रीमानब्रह्मणस्तेजसासमः ५० यष्टाक्रतुसहस्राणांवेदवित्तपसान्वितः ॥ स्वयंभुवादत्तवरोवरदश्चस्वयंभुवः ॥ ईशित्वंचमहत्वंचवशित्वंच
महाद्युतेः ५१ ऐश्वर्यगुणसंपन्नोब्रह्मेवस्वयमूर्जितः ॥ सार्धंपुत्रैश्चपौत्रैश्चसंनह्यतमहाबलः ५२ सर्वेमायाधराःशूराःकृतास्त्रारणदुर्जयाः ॥ सर्वेकमलवर्णा
भाहेमकूटोच्छ्रयोच्छ्रयाः ५३ सर्वेरजतसंकाशाःकैलासशिखरोपमाः ॥ मयेननिर्मितास्तेषांसर्वेमायामयारथाः५४विचरंतोम्बराजंतशारदाइवतोयदाः॥
सर्वेहंसध्वजाःश्वेताःश्वेतदंडसमुच्छ्रयाः ५५ श्वेतांबरधरादैत्याःश्वेतमाल्यविभूषिताः ॥ श्वेतातपत्राःसर्वेतेश्वेतकुंडलमंडिताः ५६ मुक्ताहारवृतोरस्का
भांतिनाकेश्वराइव ॥ महाग्रहनिभाकाराःशत्रूणांलोमहर्षणाः ५७

श्चस्वयंभुवः ब्रह्मणोपिमान्यइत्यर्थः । लोकान्मानाशयेति ब्रह्मणाप्रार्थितः सन् तस्मैवरं ददइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ सन्नह्यत समनह्यत अडभाव आर्षः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥ ५७ ॥

॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

रक्ताचित्रांबरधराश्चित्राभरणभूषिताः ॥ त्रैलोक्यविजयंनामरथमास्थायवीर्यवान् ५८ कैलासशिखराकारमष्टनल्वायतांतरम् ॥ युक्तंवाजिसहस्रेणसिते
नशिववर्चसा ॥ पताकाशतसंच्छन्नंनानायुधविकल्पितम् ५९ हिमांशुकुंदप्रातिमंविशालंसितातपत्रंदनुजेश्वरस्य ॥ विभातितस्योपरिधार्यमाणंश्वेताद्रे
मूर्घोपगतःशशांकः ६० केशीदानवमुख्यस्तुजिह्मस्ताम्राक्षदर्शनः ॥ नीलमेघचयप्रख्यःकालःपुरुषविग्रहः ६१ महाग्रहनिभाकारःशत्रूणांलोमहर्षणः ॥
चित्रमाल्यांबरधरोरक्ताभरणभूषितः ६२ शताक्षःशतबाहुश्चहरित्श्मश्रुर्महाबलः ॥ शंकुकर्णोमहानादोवपुषाघोरदर्शनः ६३ युक्तंमहिषकैर्दिव्यैर्घंटाको
टिकृतस्वनम् ॥ महावारिधराकारमास्थायरथमुत्तमम् ६४ ध्वजेनोग्रेणमहतानीलकेसरवर्चसा ॥ नानारागविचित्राभिःपताकाभिर्विभूषितम् ६५ द्विपं
चाशत्सहस्राणिरथानामुग्रवर्चसाम् ॥ ययुस्तस्यासुरेंद्रस्यप्रयातस्यसुरान्प्रति ६६ भांतिभिन्नांजननिभाःप्रयातस्यमहात्मनः ॥ दंष्ट्रार्द्धचंद्रवदनाःसबला
काइवांबुदाः ६७ तत्तस्यवैदूर्यसुवर्णचित्रंविद्युत्प्रभंभास्कररश्मितुल्यम् ॥ किरीटमाभात्यसुरोत्तमस्यदावाग्निदीप्तंशिखरंयथाद्रेः ६८ वृषपर्वासुरश्चै
वश्रीमांश्चसुरसूदनः ॥ आरुरोहरथंदिव्यंमेरुशृंगमिवांशुमान् ६९ प्रवालजांबूनदचित्रकूबरंमहारथंभारसहंमहार्हम् ॥ स्वलंकृतंराजतहेमकुंडलंगभ
स्तिनक्षत्रतडित्निकाशम् ७० केयूरयुक्तांगदनद्धबाहुःसहस्रतारेणचचर्मणासः ॥ सांग्रामिकैराभरणैश्चचित्रैर्मध्याह्नसूर्यप्रतिमोबभूव ७१ महाबलोबद्धत
लांगुलित्रोबलोत्कटःकिंशुकलोहिताक्षः ॥ प्रगृह्यचामीकरचारुचित्रंचापंस्थितोवृत्तविशालनेत्रः ७२ महासुरेंद्रश्चमहासुरैर्वृतोबलिस्तदास्यंदनमारुरोह ॥
वैदूर्यहेमोपचितंविशालंविद्युत्प्रभंषोडशनल्वमात्रम् ७३ युक्तंसहस्रेणदितेःसुतानांगजाननानांविकृताकृतीनाम् ॥ चामीकरोरःस्थलभूषितानांप्रनर्दतांप्रा
वृषिचांबुदानाम् ७४ महारथंदेवरथप्रकाशंसहस्रमायेनमयेनसृष्टम् ॥ ईहामृगाक्रीडितभक्तिचित्रंदिव्यंरथंदिव्यरथानुयातम् ७५ सकिंकिणीकंविमलं
सुविस्तृतंहिरण्मयैःपद्मशतैरलंकृतम् ॥ अभ्याददेवैजयिकींजयायस्रजंबलिर्हैमविचित्रपुष्पाम् ७६ अवध्यमालांप्रभयाविचित्रांबलिस्तदाभातिभुजैर्वि
शालैः ॥ रराजतैःसर्वसमृद्धियुक्तैर्महार्चिषासूर्यइवांबरस्थः ७७ स्रजंतदावध्यतिचास्यदुर्गांसर्वासुराणामिवहारभूताम् ॥ वैरोचनिःसर्वश्रियाभिजुष्टोवि
भ्राजतेसौशरदीवचंद्रः ७८ मेरोस्तटैर्वाज्वलनप्रकाशैरादित्यसंयुक्तमिवाभ्रजालम् ॥ प्रासाश्चपाशाश्चहिरण्यबद्धावर्माणिखड्गाश्चपरश्वधाश्च ७९ धनूंषि
वज्रायुधसप्रभाणिदिव्यागदावज्रमुखाश्चशक्तयः ॥ दिव्याश्चखड्गाविशिखाश्चदीप्तानाराचपूर्णाविविधाश्चतूणाः ८०

॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥

॥६१॥ घृतारथेदैत्यवृषस्यतस्यचकाशिरेप्रज्वलितायथोल्काः ॥ तेचामरापीडधराःसुदंष्ट्राःसुवर्णमुक्तामणिहेमचित्राः ८१ वीज्यंतिवालव्यजनैर्विनीतामहा अ०५२
सुराःस्यंदनवेदिकास्थाः ॥ अयःशिराअश्वशिरादुरापःशिबिर्मतंगोविशिराःशताक्षः ८२ अयोनिकुंभःक्रथनश्चदानवोररक्षिरेतेदशदानवाधिपं ॥ पुरश्च
राश्चैवसहस्रशोसुराःपदातयोदानवराजरक्षिणः ८३ शतघ्निचक्राशनिशक्तिपाणयःप्रजग्मुरग्रेनिलतुल्यवेगिनः ॥ घंटाःसुशब्दास्तपनीयबद्धाआडंबराग
गेरडिंडिमाश्च ८४ महारवादुंदुभयश्चनेदूरथप्रयाणेदितिजेश्वरस्य ॥ तस्योत्थितःकांचनवेदिकाग्योहिरण्मयोदिव्यमहापताकः ८५ महाध्वजोवैतप
नीयनद्धोरराजवीरस्ययथाविवस्वान् ॥ समुच्छ्रितंकांचनमातपत्रंस्रक्कांचनीवक्षसिचास्यभाति८६ समंततश्चाप्यसुराश्चरंतिदैत्यर्षयःप्रांजलयोजयंति ॥
पुरोहिताःशत्रुवधेसमाहितास्तथैवचान्येश्रुतशीलवृद्धाः ८८ जपैश्चमंत्रैश्चतथौषधीभिर्महात्मनःस्वस्त्ययनंप्रचक्रुः ॥ सतत्रवस्त्राणिशुभाश्चगावःफलानि
पुष्पाणितथैवनिष्कान् ८८ वलिर्द्विजेभ्य प्रयतःप्रयच्छन्विराजतेतीवयथाधनेशः ॥ सहस्रसूर्योबहुकिंकिणीकःपरार्ध्यजांबूनदहेमचित्रः ८९ सहस्रचं
द्रायुततारकश्चरथोबलेराग्निरिवावभाति ॥ तमास्थितोदानवसंगृहीतंमहाबलःकार्मुकधृक्सबाणः९० उद्वर्तयिष्यन्त्रिदशेंद्रसेनामतीवरौद्रंसाबिभर्तिरूपम् ॥
सवेगवान्वीररथौघसंकुलःप्रयातिदेवान्प्रतिदैत्यसागरः ९१ महार्णवोवीचितरंगसंकुलोयथाजलौघैर्युगसंक्षयेतथा ॥ त्रैलोक्यवित्रासकरैर्वपुर्भिस्तान्यग्रतो
यांतिवलेरथस्य ॥ महावलान्युच्छ्रितकार्मुकाणिसपर्वतानीववनानिराजन् ९२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिबलेरुद्योगोना
मैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ५१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ श्रुतस्तेदैत्यसैन्यस्याविस्तरोजनमेजय ॥ भूयस्त्रिदशसैन्यस्यशृणुविस्तरमादितः १ सुरा
धिपस्तुभगवानाज्ञापयतवैसुरान् ॥ मरुद्गणांस्तथादित्यान्विश्वेदेवांश्चवासवः २ वसूनष्टौभृशंसर्वान्यक्षरक्षोमहोरगान् ॥ विद्याधरगणान्सर्वान्गंध
र्वांश्चमहाबलान् ३ महार्णवांश्चशैलांश्चतथारुद्रान्महौजसः ॥ यमवैश्रवणौचोभौवरुणंचजनाधिपम् ४ येतुसिद्धामहात्मानःपितरश्चमनस्विनः ॥
राजर्षयश्चशतशोयोगसिद्धास्तथैवच ५ त्रिदशाज्ञापकःशक्रआज्ञापयतिवीर्यवान् ॥ भवंतोदैत्यनाशायसन्नह्यंतामितिप्रभुः ६ शक्रस्यवचनंश्रुत्वात
तःसर्वेदिवौकसः ॥ सन्नह्यंतमहात्मानःशक्रस्यसमविक्रमाः ७ नानाकवचिनःसर्वेविचित्रकवचध्वजाः ॥ नानायुधोद्यतकरामत्ताइवमहागजाः ८
केचिदारुरुहुर्व्याघ्रान्केचिदारुरुहुर्गजान् ॥ केचिदारुरुहुर्नागान्केचिदारुरुहुर्वृषान् ९ ॥६३॥

हरिनेत्रोहरिश्मश्रुर्हरिर्दैरावृतध्वजम् ॥ रथंहरिहयैर्युक्तंसप्रायात्समरंप्रति १० आदित्यवर्णंविरजंसुधौतंत्वष्टास्वयंनिर्मितमीश्वरार्थं ॥ जालैश्वजांबूनदभक्तिचित्रैरलंकृतंकांचनदामभिश्च ११ सकूबरोपस्करबंधुरेषविद्युत्प्रभाभिःकृतमाभिताम्रम् ॥ कैलासशृंगोपममिंद्रयानंसुचारुचारुप्रतिचक्रचक्रम् १२ तारासहस्रैःखचितंज्वलद्भिर्दैर्वाहैमाल्यार्चितसर्वदेहम् ॥ समुच्छ्रितंश्रीध्वजमक्षयाक्षंप्रज्वाल्यमानंपुरुषोत्तमेन १३ आस्थायतंभास्करमाशुवेगंशचीपतिर्लोकपतिःसुरेशः ॥ वज्रंरथधर्त्ताभुवनस्यगोप्तायर्यौमहात्माभगवान्महेंद्रः १४ आमुच्यवर्माथसहस्रतारंहुताशनादित्यसमप्रभावम् ॥ सूर्यप्रभंचामुमुचेकिरीटंमालांचजांबूनदवैजयंतीम् १५ त्वष्ट्राकृतंभास्कररश्मिदीप्तंसुतीक्ष्णघोरामलतीव्रधारम् ॥ महासुराणांरुधिरार्द्रमुग्रंप्रगृह्यवज्रंशतपर्वभीमम् १६ महाशनींद्रेचमहाग्रहाभेदीप्तामोघांचसशक्तिमुग्राम् ॥ चक्रंतथेंद्रःसुमहत्प्रतापंप्रगृह्यशक्रःप्रययौरणाय १७सहस्रदृग्भूतपतिःसनातनःसनातनानामपियःसनातनः ॥ खड्गंचदेवाधिपतिर्महात्मावैयाग्रमादायचचर्मचित्रम् १८ क्षीरोदधिक्षोभसमुच्छ्रितानिपुरामृतादुत्तमभूषणानि ॥ देवासुराणांसमनिर्जितानिसोमार्कनक्षत्रतडित्प्रभाणि १९ तत्तान्यदित्यामणिकुंडलानियुद्धंप्रयातस्यसुरेश्वरस्य ॥ तैर्भूषितोभातिमहस्रचक्षुरुद्योतयन्द्वैविदिशोदिशश्च २० हरिःप्रभुर्नेत्रसहस्रचित्रोविभातियुद्धाभिमुखःसुरेंद्रः ॥ यथासितंशारदमभ्रकल्पंनभस्तलंऋक्षसहस्रचित्रम् २१ स्तुवंतियांतंविपुलैर्वचोभिर्जयाशिषाचोर्जितसत्त्ववीर्यं ॥ अत्रिर्वसिष्ठोजमदग्निरुर्वोबृहस्पतिर्नारदपर्वतौच २२ तमन्वयुर्देवगणामहेंद्रंप्रयांतमादित्यसमानवर्चसम् ॥ विश्वेचदेवामरुतस्तथैवसाध्यास्तथादित्यगणाश्चसर्वे २३ तेदेवराजस्यपुरंदरस्यहयाश्चयेमातलिसंगृहीताः ॥ प्रयांतिदेवेश्वरमुद्वहंतोनभस्तलंपाद्भिरिवाक्षिपंतः २४ ब्रह्मर्षयश्चैवमहर्षयश्चराजर्षयश्चाक्षयपुण्यलोकाः॥ सर्वेनुजग्मुःसहसाज्वलंतंतेजोन्वितंशक्रममित्रसाहम् २५प्रगृह्यशूलांश्चपरश्वधांश्चदीप्तानिचापान्यशनीर्विचित्राः ॥ वर्माणिचामुच्यहिरण्मयानिप्रयांतिसूर्यांशुसमप्रभाणि २६ तथाकुबेरोश्वसहस्रयुक्तंश्रेष्ठंरथंसर्वसहंमहार्हम् ॥ दिव्यंसमारुह्यरणायययातोधनेश्वरोदीप्तगदाग्रहस्तः २७ निशाचराःपावकधूमकायारक्षोवृषारुद्रसखस्यतस्य ॥ विशालनानायुधदीप्तहस्तायांत्यग्रतोवैश्रवणस्यराज्ञः २८ तेलोहिताक्षाःपरिवार्यदेवंव्रजंतिभिन्नांजनचूर्णवर्णाः ॥ यक्षोत्तमायक्षपतिंयनेशंरक्षंतिवैपाशगदासिहस्ताः २९ पुण्यःप्रभुःप्राणपतिर्जितात्मावैवस्वतोधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ ताडिद्गणाभंशतवाजियुक्तंरथंसमारोहतसूर्यकल्पम् ३०

॥ १४ जांबूनदमयीचासौवैजयंतीआपदलंविनीतांजांबूनदवैजयंतीं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

विविक्तपापाः पृथग्दूरीकृतदोषाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ततस्त्रीतित्रयवाक्यम् ॥ ३५ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ निभानिवर्माणीतिअग्रिमेणसं

तंलोकपालंपितरोनुजग्मुर्विविक्तपापाज्वलितास्तपोभिः ॥ सर्वेचभूताभुवनप्रधानानानायुधव्यग्रकराःसुभीमाः ३१ दंडंमहास्त्रंपरिगृह्यदेवोलोकांकुशंनिग्र
॥६४॥ हनिश्चितार्थम् ॥ हिरण्मयानांकमलोत्पलानांमालांमनोज्ञामवसज्यकंठे ३२ स्थितोस्थिमेदामिषलोहितार्द्रंसर्वासुराणांनिधनंविरूपम् ॥ तेजोमयंमुद्गर अ०५२
मुग्ररूपंविकर्षमाणोरुणधूम्रनेत्रः ३३ समन्वितोव्याधिशतैरनेकैर्ययौहरिश्मश्रुरुदारसत्त्वः ॥ महासुराणांनिधनायबुद्धिंचक्रेतदाव्याधिपतिःकृतांतः ॥
३४ ततस्त्रिशीर्षैर्भुजगैर्बृहद्भिर्युक्तंरथंहेमचितंमहात्मा ॥ आस्थायकुंदेंदुनिभंजलेशोययौरणायासुरदर्पहंता ३५ वैदूर्यमुक्तामणिभूषितांगस्तेजोमयः
पाशगृहीतहस्तः ॥ महासुराणांनिधनायदेवःप्रयातिरूप्यांगदबद्धबाहुः ३६ कैलासशृंगप्रतिमोप्रमेयःसमुद्रनाथोमृतपोमहात्मा ॥ महोरगैःस्वैस्तनयै
रसुगुप्तोययौरथेनार्कसमप्रभेण ३७ युद्धायतंयांतमदीनसत्त्वंनभस्तलेचंद्रमिवातिकांतं ॥ पश्यंतिभूतानिमहानुभावंसंहृष्टरोमाणिकृतांजलीनि ३८ धाता
र्यमांशोथभगोविवस्वान्पर्जन्यमित्रौचशशीचदेवः ॥ त्वष्टातथैवोर्जितविश्वकर्मापूषाचसाक्षाद्दिविदेवराजः ३९ सौरच्छदैःसध्वजकिंकिणीकैर्वैदूर्यानि
ष्कैश्चितहेमकंठैः ॥ हयैर्वरैःशक्ररथप्रकाशैर्युक्तान्रथानारुरुहुःसुरास्ते ४० दिवाकराकारनिभानिकेचिद्धुताशनार्चिःप्रतिमानिकेचित् ॥ निशाकरांशुप्रति
मानिकेचित्तडिद्गणाद्योतनिभानिकेचित् ४१ नीलांशुमेघप्रतिमानिकेचित्कार्ष्णायसाकारनिभानिकेचित् ॥ वर्माणिदिव्यानिमहाप्रभाणित्वष्ट्राकृतान्युत्तम
भानुमंति ४२ आमुच्यमालाश्चसुवर्णपुष्पाःप्रयांतितोयानिलतुल्यवेगाः ॥ द्वावश्विनौचैवमहानुभावौरूपोत्तमौधर्मभृतांवरिष्ठौ ४३ रथंसमारुह्यसुवर्ण
चित्रंरणंगतौकांचनतुल्यवर्णौ ॥ भानोःसुतावेवमवश्यसर्वेबलोत्कटादैत्यवधायदेवाः ४४ रथांश्चनागांश्चमहाप्रमाणानास्थायजग्मुःसुशुभास्त्रहस्ताः ॥
रुद्राश्चसर्वेरुणधूमवर्णाःश्वेतैर्ययुर्गोपतिभिर्बृहद्भिः ४५ महौजसःसर्वगुणोपपन्नादीप्तात्मनोभाभिरिवज्वलंतः ॥ नानायुधव्यग्रकरैर्भुजैस्तैर्लोकान्समस्तानि
वनिर्दहंतः ४६ ययुःससैन्यास्तपनीयनद्धाःसविद्युतस्तोयधरायथैव ॥ विश्वेचदेवास्तपसाज्वलंतोवीर्योत्तमाःसूर्यमरीचिवर्णाः ४७ ययुःससैन्यायुधि
दुर्निवार्याबलोत्कटाःपद्मसहस्रमालाः ॥ रथैःसुयुक्तैस्तपनीयवर्णैर्वैदूर्यमुक्तामणिदामचित्रैः ४८ नानाविधाकारसमाकुलास्तेपारिप्लवैश्चैवसितातपत्रैः ॥
तेजोमयैःकांचनचारुचित्रैःसुनिर्मलैःपावकसन्निभास्ते ४९ उरच्छदैःसध्वजकिंकिणीकैर्हयैश्चवायोःसमवेगवद्भिः ॥ दिशागजैश्चैवमहाबलैस्तैः
कैलासशृंगप्रतिमैर्महद्भिः ५० ॥६४॥

वेदः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ उरःछादयंतितैः आकण्ठानांपुंसां अत्युच्छ्रितकंधरत्वेनवक्षसआच्छादकैः ५०

स्वाधीनचक्राःआत्मायत्तसैन्याः गगनैर्गगनवदनंतैः गाधहसने इत्यस्यवाधातोःल्युटिपृषोदरादित्वेधकारलोपेरूपं हसद्भिरित्यर्थः ॥ ५१ ॥ ५२ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

प्रजग्मुरुग्रायुधाचापहस्ताश्चतुर्युगांतेज्वलिताइवोल्काः ॥ साध्याश्चदेवाःसुमहाप्रभावाःस्वाधीनचक्राःप्रतिदीप्तवक्राः ॥ प्रयांतिजांबूनदभूषितांगागांगो घमात्रैर्गगनैर्बलौघैः ५१ विद्योतयंतोविदिशोदिशश्चमहाबलास्तेजयतांवरिष्ठाः ॥ वरिष्ठपुष्टोष्ठभुजाःसुदृप्तावैश्वानरार्कप्रतिमप्रभावाः ५२ तेब्रह्मविद्भिश्च समस्यमानाःसंपूज्यमानाश्चसुरैःसशक्रैः ॥ गंधर्वसंघैरनुगम्यमानावधायतेषामसुराधिपानाम् ५३ वैदूर्यवज्रस्फटिकाग्रचित्रैर्ध्वजैःसुवर्णैश्चपरिष्कृता नाम् ॥ रूपंबभौचोत्कटभूषणानांदत्येंद्रनाशायविभूषितानाम् ५४ आत्मप्रभाभिश्चरणोत्कटाभिर्वर्मप्रभाभिश्चतमोनुदाभिः ॥ ध्वजोत्तमाभिःस्वशरीरभा भिर्महाप्रभाभिश्चमहोज्ज्वलाभिः ५५ विभांतितेदेववराःससाध्याःप्रध्मातशंखस्वनसिंहनादाः ५६ महारथस्थास्त्रिदिवौकसस्तेमहाबलाःशत्रुबलंप्रया ति ॥ महास्त्रहस्ताययुरुग्रकायामहासुराणांनिधनायदेवाः ५७ तथैवसर्वेमहतोतिवीर्याबलोत्कटास्तेसमरंप्रनीताः ॥ ययुर्महामेघसमानवर्णाश्चक्रायुधा स्तोयदनादनादाः ५८ महेंद्रकेतुप्रतिमामहाबलाःप्रगृह्यसर्वासुरसूदनांगदाम् ॥ रणोत्कटालोहितचंदनाक्ताःसहेममाल्यांबरभूषितांगाः ५९ तेयुद्धशौंडाः सुभुजास्त्रवीर्याबलोत्कटाःक्रोधविलोडिताक्षाः ॥ ययुःसजांबूनदपद्ममालायथेष्टनानाविधकामरूपाः ॥ खड्गप्रभाश्यामलितांसपीठाःपुरंपरंवैपरिवार्यदेवाः ६० वैदूर्यचामीकरचारुरूपाण्यावध्यगात्रेषुमहाप्रभाणि ॥ वर्माणिदैत्यास्त्रनिवारणानिप्रयांतियुद्धायसपत्नसाहाः ६१ तैरुत्थितैःकांचनवेदिकाद्यैर्वरध्वजे र्भास्कररश्मिवर्णैः ॥ ययौसुराणांपृतनोग्रभासासमुन्नदंतीयुधिसिंहनादान् ६२ इत्येवमुक्तंत्रिदिवेश्वरस्यसैन्यंतदासीत्सुमहत्प्रभावम् ॥ युद्धंप्रयात स्यजयावहस्यवधायतेषामसुराधिपानाम् ६३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभ०प०वामनप्रादुर्भावेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ वैशंपा यनउवाच ॥ ततःप्रवृत्तोसुरदेवविग्रहस्तदद्भुतोभातिसुरासुराकुलः ॥ वेलामतिक्रम्ययुगांतकालेमहार्णवान्योन्यमिवाश्रयंतः १ नानायुधोद्योतविदी पितांगामहाबलाः०थायतकार्मुकास्ते ॥ रणोत्सुकावारणहस्तहस्ताःसुदुर्जयास्तोयदनादनादाः २ विस्फारयंतःमहसाधनूंषिचक्राणिचादित्यसमप्रभा णि ॥ समुत्क्षिपंतोह्यशनीश्चघोरान्खड्गांश्चतवज्रमुखाश्चशक्तीः ३ महागदाःकांचनपट्टनद्धास्तथायसान्कार्मुकमुद्गरांश्च ॥ शूलांश्चवृक्षांश्चविगृह्यदीप्तान्नदं तिशूराःशतशोरणस्थाः ४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतस्मिन्नंतरेतेपामन्योन्यमभिनिघ्नताम् ॥ द्वंद्वयुद्धान्यवर्तंतदेवानांदानवैःसह ५

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥
ततःमहार्णवाइवेतियोजना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

मरुतांपंचमोयस्तुसबाणेनाभ्ययुध्यत ॥ महाबलःसुरवरःसावित्रइतियंविदुः ६ अनायुषायाःपुत्रस्तुबलोनाममहासुरः ॥ सोयुध्यतरणेत्युग्रोध्रुवेणवसु
॥६५॥ नासह ७ नमुचिश्चासुरश्रेष्ठोधरेणसमयुध्यत ॥ प्रवरौविश्वकर्माणौख्यातौदेवासुरेश्वरौ ८ पुलोमातुमहादैत्योवायुनासमयुध्यत ॥ ससैन्यःपर्वताकारो अ०५१
रणेयुध्यतदंशितः ९ हयग्रीवस्तुदितिजःसहपूष्णाव्ययुध्यत ॥ शूरेणामितवीर्येणभास्कराकारवर्चसा १० शंबरस्तुमहादैत्योमहामायोमहासुरः ॥ भग
नायुध्यततदासहितोयुद्धदुर्मदः ११ शरभःशलभश्चैवदैत्यानांचंद्रभास्करौ ॥ प्रयुद्धौसहसोमेनशैशिरास्त्रेणधीमता १२ विरोचनस्तुबलवान्बलेर्बलवतः
पिता ॥ विष्वक्सेनेनसाध्येनदेवेनसमयुध्यत १३ कुजंभस्तुमहातेजाहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ अंशेनायुध्यततदाप्रासप्रहरणेनवै १४ असिलोमातुबलिना
मारुतेनसमंविभो ॥ तदायुध्यतदीप्तास्योविकृतःपर्वतायुधः १५ अनायुषायाःपुत्रस्तुवृत्रोनाममहासुरः ॥ अश्विभ्यांदेववैद्याभ्यांसहायुध्यतसंयुगे १६
एकचक्रस्तुदितिजश्चक्रहस्तोदुरासदः ॥ सहायुध्यतदेवेनसाध्येनादितिजारिणा १७ बलस्तुमधुपिंगाक्षोवृत्रभ्रातामहासुरः ॥ मृगव्याधेनरुद्रेणसहायु
ध्यतवीर्यवान् १८ राहुस्तुविकृताकारःशतशीर्षासहोदरः ॥ अजैकपादेनरणेसहायुध्यतदंशितः १९ केशीतुदानवश्रेष्ठःप्रावृट्कालांबुदप्रभः ॥ धनेश्वरे
णभीमेनसहायुध्यतसंयुगे २० वृषपर्वातुबलिनानिकुंभेनमहारणे ॥ विश्वेदेवेनविश्वेशःसहायुध्यतवीर्यवान् २१ प्रह्लादस्तुमहावीर्योवीरैःस्वैस्तनयैर्वृतः
युयुधेसहकालेनरणेकालइवापरः २२ अनुह्रादःकुबेरेणधनदेनमहारणे ॥ गदाहस्तेनयुयुधेशोभयन्रिपुवाहिनीं २३ विप्रचित्तिस्तुदैतेयोवरुणेनमहा
त्मना ॥ प्रवृत्तोवैरणंकर्तुंदैत्यानांनंदिवर्द्धनः २४ बलिस्तुमहशक्रेणसुरेशेनमहात्मना ॥ युयुधेदेवराजेनबलिनाबलवात्रणे २५ शेषादेवाश्चदैत्याश्चजघ्नुर
न्योन्यमाहवे ॥ विनर्दंतोमहानादान्प्रासासिशरशक्तिभिः २६ अदृश्यंतमहोत्पातायेप्रोक्ताजगतःक्षये ॥ मारुताःसप्ततेक्षुब्धाव्यशीर्यंतमहीधराः २७
सप्तचैवोत्थिता सूर्याःशोषयंतोमहार्णवान् ॥ बहुनाभिद्यतधरावायुनामथितायथा २८ व्युत्थिताश्चमहामेघाःशक्रचापांकितोदराः ॥ प्रणेदुःसर्वभूतानि
सर्वाश्चातिमिरादिशः २९ देवानामजयोघोरोदृश्यतेकालनिर्मितः ॥ घोरोत्पातःसमुद्भूतोयुगांतसमयेयथा ३० नह्यंतरिक्षंनदिशोनभूमिर्नभास्करोदृश्य
तरेणुजालैः ॥ ववुश्चवातास्तुमुलाःसुधूमादिशश्चसर्वास्तिमिरोपगूढाः ३१ एतेचान्येचबहवोदृश्यंतेदेवनिर्मिताः ॥ भूमौतथांतरिक्षेचमहोत्पाताःसमं
ततः ३२ तद्युद्धंदेवदैत्यानांभीमानांभीमदर्शनम् ॥ अपश्यतगुरुर्ब्रह्मासार्द्धंदेवसुरैःसह ३३ वेदैश्चतुर्भिःसांगैश्चविद्याभिश्चसनातनः ॥ पद्मयोनिर्वृतः
श्रीमान्सिद्धैश्चपरमर्षिभिः ३४ ॥६५॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ षट्योगेश्वराः सनकसनंदनसनातनसनत्कुमारकपिलजैगीषव्याः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायां

नानामणिस्तंभसहस्रचित्रमारुह्ययानं ददृशेस्वयंभूः॥ सुभास्वरंभूतसहस्रयुक्तंप्रदीप्यमानंवपुषावरेण ३५ सुतप्तजांबूनदभक्तिचित्रमानंदभेरीशतसंप्रणादम्
नक्षत्रचंद्रांशुभिरंशुमंतंवैदूर्यसोमार्कविभूषितांगम् ३६ तमात्मजोवैपुलहःपुलस्त्यस्तथामरीचिर्भृगुरंगिराश्च ॥ ऋक्सामभिःसम्यगभिष्टुवंतःसेवंतिदेवं
वरदंविमाने ३७ तंपावकालोकगुरुंस्वयंभुवंसांगाश्चवेदामखदेवताश्च ॥ सेवंतिदेवंभुवनेश्वरेशंभूतानि चान्यानिमहानुभावम् ३८ एतेबभूवुश्चमहर्षिसंघा
वैश्वानराःपावकयोनयश्च ॥ सर्वेययुर्देवपुरोहिताश्चयुद्धोत्सुकाःसर्वसुरासुराणाम् ३९ योगेश्वराःषट्चादिवाकराभाविभूषणैर्भूषितसर्वदेहाः ॥ अंतर्हितावै
ददृशुर्नभस्थानारायणश्चैवनरश्चदेवाः ४० चक्रैश्चतुर्वेदधरैश्चतुर्भिःसंपूर्णचंद्रप्रतिमैःसुकांतैः ॥ सर्वादिशोनिस्तिमिराश्चकारनवोदितोसौशरदीवचंद्रः
४१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिदेवासुरयुद्धेसनकादिकागमनंनामत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपाय
नउवाच ॥ ॥ उभयोःसेनयोराजन्भूयोयुद्धमवर्तत ॥ नादेनसंचालयतात्रैलोक्यमिदमव्ययम् १ गोमुखाडंबराणांचभेरीणांमुरजैःसह ॥ झल्लरीडिंडि
मानांचव्यश्रूयंतमहास्वनाः २ प्रवृत्तोयुद्धयज्ञस्तुतुमुलोलोमहर्षणः ॥ रणमध्येमहानादःस्वर्गीयःशूरसंमतः ३ युद्धयज्ञस्यनेताभूत्प्रह्लादोदैत्यसत्तमः ॥
विरोचनस्तथाध्वर्युर्युद्धयज्ञप्रवर्त्तकः ४ होताचैवात्रनमुचिर्वृत्रःस्तोत्रोपकल्पकः ॥ मंत्रादैत्याःसमाख्यातायज्ञकर्मणितत्रवै ५ अनुयातश्चपितृभिराधे
कोवापराक्रमैः ॥ यज्ञेतत्राभवद्बाणःसंयुगेचोपतिष्ठते ६ ऐंद्रंपाशुपतंब्राह्मंस्थूणाकर्णंसुदुर्जयम् ॥ मंत्रास्तत्राभ्यवर्तंतमाधवनुन्हादयोजिताः ७ उद्गाताच
मयःश्रीमानस्थितःशत्रुभयंकरः ॥ विनदन्दितिजश्रेष्ठोदेवानीकंव्यदारयत् ८ बलिरत्तुराजाद्युतिमान्स्वयंतत्रमहासुरः ॥ जाप्यैर्होमैश्चसंयुक्तोब्रह्मत्वम
करोत्प्रभुः ९ रणाग्निर्ज्वलितोघोरोवैरेंधनसमीरितः ॥ हूयतेत्वसुरैस्तत्रदेवोविष्णुःसुरैःसह १० शंखशब्दैःसुतुमुलैर्भेरीणांचमहास्वनैः ॥ उद्घुष्टंविमलं
चैवब्रह्मण्यंसुप्रयुज्यते ११ बलश्चबलकश्चैवपुलोमाचमहासुरः ॥ प्रशस्तंचसमंकृत्वासत्रंसम्यक्प्रचाक्रिरे १२ कल्माषदंडविमलाविपुलारथपंक्तयः ॥
यूपाश्चसमकल्पंतयुद्धयज्ञेमहाफले १३ कर्णनालीकनाराचावत्सदंतोपबृंहिकाः ॥ तोमराःसोमकलशाविचित्राणिधनूंपिच १४ अस्थीन्यत्रकपाला
निपुरोडाशाःशिरांसिच ॥ आज्यंचरौद्रंरुधिरंतस्मिन्यज्ञेभिहूयते १५ इध्माःपरिधयस्तत्रप्रस्ताराविपुलागदाः ॥ हयग्रीवोसिलोमाचराहुःकेशी
चदानवः १६

त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उभयोर्गोमुखादीनांनादेनप्रोत्साहितयोःसेनयोः ॥ १ ॥ गोमुखादयस्तूर्यविशेषाः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ स्तोत्रो
पकल्पकःप्रस्तोता ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥इध्माःप्रस्ताराःशरपंक्तयःपरिधयोगदाइतिसंबंधः ॥ १६ ॥

॥६६॥ विरोचनश्चजंभश्चकुजंभश्चमहाबलः ॥ सदस्यास्तत्रतुमखेविप्रचित्तिस्तुवीर्यवान् १७ इषवस्तुस्रुवास्तत्ररथाक्षसदृशाःशुभाः ॥ धनुष्कोट्योधनुर्ज्याश्चस्रु
चस्तत्रमहामखे १८ प्रतिप्रास्थानिकंकर्मवृषपर्वाकरोदिह ॥ दीक्षितस्तत्रतुबलिस्तस्यपत्नीमहाचमूः १९ शंबरस्तत्रशामित्रमकरोदितिनंदनः ॥ अ अ०५४
तिरात्रेमहाबाहुर्विततेयज्ञकर्मणि २० दक्षिणास्तस्ययज्ञस्यकालनेमिर्महासुरः ॥ वैतानेकर्मणिविभोयःख्यातोहव्यवाडिव २१ त्रिदशानांतुसैन्यस्यशरी
रैर्गतजीवितैः ॥ तस्मिन्यज्ञेतुसवनंवर्धतेदैत्यनिर्मितम् २२ देवानांरुधिरंसंख्येपपुरुग्रादितेःसुताः ॥ नर्दमानाःप्रमुदिताःसोमपानंरणाध्वरे २३ यदाब
लिर्महादैत्योविजेतासमरेसुरान् ॥ तदाह्यवभृथोयज्ञेभविष्यतिनसंशयः २४ महासुरेंद्रपतयोयज्वानोभूरिदक्षिणाः ॥ वेदवंतोवृतवंतःशूराःसर्वेतनुत्यजः
२५ त्रैलोक्यहरणेमृष्टायुद्धयज्ञायदीक्षिताः ॥ बद्धकृष्णाजिनाःसर्वेव्रतिनोमुंजधारिणः २६ एकनिश्चयकार्याश्चत्रैलोक्यजयकांक्षिणः ॥ सुरदानवदैत्यानांश
ब्दःसमभवन्महान् २७ नानायुधविहस्तानांत्वरितानांप्रधावताम् ॥ क्ष्वेडितोत्क्रुष्टनिनदैर्गजबृंहितनिःस्वनैः २८ रथनेमिस्वनैर्घोरैस्तुमुलःसर्वतोभवत् ॥
शंखदुंदुभिनिर्घोषैर्हयहेषितनिःस्वनैः २९ हयानांहेषमाणानांदानवानांचगर्जताम् ॥ क्ष्वेडितोत्क्रुष्टनिनदैःपाणिपादरवैस्तथा ३० दानवानांपरेषांचश
ब्दंतिमहांतिच ॥ समरेभीमकर्माणिसैन्यानिप्रचकाशिरे ३१ ततोनागारथाश्चैवजांबूनदविभूषिताः ॥ भ्राजमानाव्यराजंतमेघाइवसविद्युतः ३२ ऋष्टि
शक्तिगदास्तीक्ष्णशूलशक्तिपरश्वधाः ॥ चारुविभ्राजिरेतत्रतेष्वनीकेषुभागशः ३३ रथाबहुविधाकाराःशतशोथसहस्रशः ॥ हेमप्रच्छन्नशिखराज्वलंतइवपाव
काः३४दानवानांसुराणांचसमालोक्यंतसैनिकाः ॥ कांचनैःकवचैःसर्वेज्वलितार्कसमप्रभैः ३५ सन्नद्धाःसमदृश्यंतज्योतींषिगगनेयथा ॥ उद्यतैरायुधैश्चि
त्रैस्तलबद्धाःकलापिनः ३६ ऋषभाक्षाःसुरगणाश्चमुमुखगताबभुः ॥ नानावर्णाःपताकाश्चध्वजमालाश्चसंयुगे ३७ युद्धचतांरणशौंडानांमीरयामासमारु
तः ॥ ध्वजालंकारवस्त्राणिकवचानिचरश्मिभिः ३८ भासयामाससर्वाणिरश्मिवर्णानिरश्मिवान् ॥ सर्वेषामप्रमेयाणांबलानांपादचारिणाम् ३९ रजःप्र
च्छादयामासपत्रोर्णापांडुरंदिशः ॥ दिव्यायुधधराःसर्वेदीप्तायुधपरिच्छदाः ४० प्रतितस्तंभिरेन्योन्यमनीकंप्रत्यनीकतः ॥ गिरिकूटोच्छयाःसर्वेतदातेदेव
दानवाः ४१ अन्योन्यमभिनिघ्नंतोरणस्थाश्चित्रयोधिनः ॥ बाणैःसुरुचिरैस्तीक्ष्णैःपत्रवाजैर्दुरासदैः ४२ ॥६६॥

ऊर्णापांडुराश्वेतोर्णा ॥ वरुणा:पत्रोर्णेतिपाठेधौतकौशेयवच्छुक्काः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ पत्रवाजैःशरपुंखवेगितैः ॥ ४२ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ बाणाभ्याशेबाणसमीपे ॥ ५१ ॥ सावित्रंचिक्षेप ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

मुद्गरैर्मुशलैःशूलैरयस्तुंडैरुलूखलैः ॥ वज्रैरशनिकल्पैश्चखङ्गवृक्षादिभिस्तथा ४३ तथाप्रवर्तितेतेषांविमर्देऽद्भुतविक्रमे ॥ सावित्रस्यवधंप्रेप्सुर्बाणोजग्राह
कार्मुकम् ४४ शरजालेनदिव्येनच्छादयानःसुरोत्तमम् ॥ मंत्रैर्हुतइवार्चिष्मान्संप्रजज्वालतेजसा ४५ सागराभांमहासेनांदेवानांदैत्यपुंगवः ॥ संशोषय
तिबाणौघैरर्कांशुभिरिवार्णवम् ४६ मारुतःसमहावेगःसावित्रःशक्तिमुत्तमाम् ॥ चिक्षेपबलिपुत्रायशक्रोशनिमिवाद्रये ४७ आपतंतीचसाशक्तिर्महोल्का
ज्वलिताइव ॥ द्विधाछिन्नासुरप्रेणबाणेनाद्भुतकर्मणा ४८ हतायामथशक्त्यांतुसावित्रोदेवसत्तमः ॥ विश्वकर्मकृतंदिव्यंसुतीक्ष्णंदानवार्दनम् ४९ सुपीन
धारंविमलंविपुलंवद्रवर्च्चसम् ॥ अगृह्णात्रिशितंखङ्गमाशीविषमिवोरगम् ५० तंगृहीत्वारणमुखेप्रज्वलंतंमहाप्रभम् ॥ बाणाभ्याशेमहातेजाःखङ्गपाणिरव
स्थितः ५१ संतंस्थितमथालक्ष्यसावित्रंबलिनंदनः ॥ लोहिताक्षंमहाकायंविक्षेपचननादच ५२ ततोर्ककिरणाकारानशनिप्रतिमाञ्छितान् ॥ संदधे
चाशुबाणौघानाशीविषशिलीमुखान् ५३ रुक्मपुंखान्प्रदीप्ताग्रानुग्रवेगानलंकृतान् ॥ आकर्णपूरांश्चिक्षेपशरानुग्रान्समंततः ५४ दृढचापप्रमुक्तास्तेशरा
वैश्वानरप्रभाः ॥ सावित्रंछादयामासुःकैलासमिवतोयदाः ५५ तंच्छाद्यमानःशस्त्रौघैर्बाणेनबलिसूनुना ॥ पराङ्मुखःसुरवरःप्रयातःसरथध्वजः ५६ प
राजित्यससावित्रंबाणःपरमहर्षितः ॥ प्रगृह्यकार्मुकंघोरंगतःशक्ररथंप्रति ५७ बलश्चाप्यसुरश्रेष्ठःप्रगृह्यमहतींगदाम् ॥ ध्रुवायवसवेमूर्ध्निरौद्रांचिक्षेपदान
वः ५८ तस्यनिर्मथितस्त्वंसोहेमचित्रंचवर्मवै ॥ गदावेगेनभीमेनध्रुवस्यसमरेतदा ५९ शेषाश्चवसवःसर्वेदिव्यास्त्रैर्घोरदर्शनैः ॥ प्राच्छादयन्रणेदैत्यमादि
त्यमिवतोयदाः ६० ततःसंमर्दितोबाणैर्बलोदानवसत्तमः ॥ अवातरद्रथात्तस्माद्गदामुद्यम्यवेगवान् ६१ पातयामासशत्रूणांसमाविध्यमहासुरः ॥ दिशः
प्राद्रावयत्सर्वांस्त्रिदशान्सामहागदा ६२ इंद्राशनिरिवेंद्रेणप्रवृद्धासुमहास्वनाः ॥ तस्याःसविद्युद्घोषायास्तेनशब्देनवेपिताः ६३ व्यद्रवंतपरिभ्रष्टारथे
भ्योरथिनस्तदा ॥ तदुदीर्णरथानीकंसूर्याभंमेघनिःस्वनम् ६४ देवानांशरधाराभिःसमंतादभ्यवर्षत ॥ क्षुरैःकर्णिशिखैर्भल्लैर्वत्सदंतैःशिलीमुखैः ६५ मुहुर्मु
हुर्महातेजाःप्रत्यविध्यन्महासुरान् ॥ बलाकस्तुगदापाणिर्व्यादितास्यइवांतकः ६६ तडिद्गणार्कसदृशोवैश्वानरइवापरः ॥ पिबन्निवशरौघांस्तान्देवचाप
समुच्छ्रितान् ६७ अभ्यद्रवतदैत्येंद्रोमहार्णवइवापरः ॥ अवस्फूर्जन्दिशःसर्वाःस्वेनवीर्येणदानवः ६८ अरुजंस्त्रिदशान्दैत्यःसिंधुवेगान्नगाइव ॥ समुद्र
स्तरसादेवान्वायुर्वृक्षानिवौजसा ६९ शामयंश्चमहेष्वासान्वसुभ्यांसमसज्जत ॥ आपश्चैवानिलश्चैववर्षतुररिंदमौ ७०

॥ ६१ ॥ शत्रूणांशत्रूण् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ छ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ प्रत्यसरत् अभिससार ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ महामेघोपमंमहांतोमेघायत्राकाशेतदुपमं संकीर्णमेघेननभसातुल्यमित्यर्थः

शरवर्षाणिदीप्तानिमेघाविवपरंतपौ ॥ क्षिप्तांस्तान्विशिखान्दीप्तानंतरिक्षेसचिच्छिदे ७१ अमृष्यमाणस्तत्कर्मध्रुवस्तमभिदुद्रुवे ॥ तौपृथक्शरवर्षाभ्या मन्योन्यमभिजघ्नतुः ७२ उत्तमाभिजनौशूरौदेवदैत्यौयशस्करौ ॥ तौनखैरिवशार्दूलौदंतैरिवमहाद्विपौ ७३ रथशक्तिभिरन्योन्यंविशिखैश्चाप्यकृंततां ॥ निर्भिदंतौचमात्राणिविलिखंतौचसायकैः ७४ स्तंभयंतौचबलिनौप्रतुदंतौस्थितौरणे ॥ चरंतौविविधान्मार्गान्मंडलानिचभागशः ७५ मुद्गरैर्जघ्नतुःक्रुद्धा वन्योन्यमभिमानिनौ ॥ असिभ्यांचर्मणीदिव्येविपुलेचशरासने ७६ निकृत्याचलसंकाशौबाहुयुद्धंप्रचक्रतुः ॥ व्यूढोरस्कौदीर्घभुजौनियुद्धकुशलावुभौ ७७ बाहुभिःसमसज्जेतामायसैःपरिघैरिव ॥ तयोरासीद्भुजाघातैर्निग्रहःप्रग्रहस्तथा ७८ अतिभीमःसंह्रादोवज्रपर्वतयोरिव ॥ द्विपाविवविषाणाग्रैःशृंगैरिवमहा वृषौ ७९ अन्योन्यमभिसंरब्धौमुहूर्तंपर्यकर्षताम् ॥ ततःपराजितोदेवोबलाकेनतथाध्रुवः ॥ रथंत्यक्त्वाभयात्तस्यप्रनष्टःप्राङ्मुखोवसुः ॥ ८० ॥ इति श्रीम०हरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रा०चतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पुनरेवतुतत्रासीन्महायुद्धंसुदारुणम् ॥ क्रुद्धस्य नमुचेश्चैवधरस्यचमहात्मनः १ संरब्धौचमहाबाहूमहेष्वासावरिंदमौ ॥ परस्परमुदैक्षेतांदहंताविवलोचनैः २ विस्फार्यचमहाचापंहेमपृ ष्ठंदुरासदम् ॥ संरंभात्सवसुश्रेष्ठस्त्यक्त्वाप्राणानयुध्यत ३ ससायकमयैर्जालैर्धरोदैत्यरथंप्रति ॥ भानुमद्भिःशिलाधौतैर्भानोःप्राच्छादयत्प्रभाम् ४ ततः प्रहस्यनमुचिर्धरस्यवशिलाशितान् ॥ अमृजत्सायकान्दीप्तान्भीमवेगान्दुरासदान् ५ महातेजामहाबाहुर्महावेगोमहारथः ॥ विव्याधातिबलोदैत्योनवभि र्निशितैःशरैः ६ सतोत्रैरिवमातंगोवार्यमाणःपतत्रिभिः ॥ अभ्यधावच्चसंक्रुद्धोनमुचिंवसुसत्तमः ७ तमापतंतंवेगेनसंरंभान्नमुचीरणे ॥ दैत्यःप्रत्यसरद्देवं मत्तोमत्तमिवाद्विपम् ८ ततःप्राध्मापयच्छंखंभेरीशतनिनादितम् ॥ विक्षोभ्यतद्बलंहर्षादुद्धूतार्णवसंप्रभम् ९ अश्वान्नक्षत्रवर्णाभान्हंसवर्णैःसुवाजिभिः॥ मिश्रयन्समरेदैत्योवसुंप्राच्छादयच्छरैः १० समाश्लिष्टावथान्योन्यंवसुदानवयोरथौ ॥ दृष्ट्वाप्राकंपतमुहुस्त्रिदशानांमहद्बलम् ११ क्रोधसंरंभताम्राक्षौ प्रेक्षमाणौमुहुर्मुहुः ॥ गर्जंताविवशार्दूलौप्रभिन्नाविववारणौ १२ महामेघोपमंरौद्रमासीदायोधनंतयोः ॥ रथाश्ववरसंबाधंमत्तवारणसंकुलम् १३ समाजामेव तंदृष्ट्वाप्रेक्षमाणामहारथाः ॥ आशंसंतोजयंताभ्यांयोधानैकत्रसंश्रयाः १४ तयोःप्रेक्ष्यंतसंरंभंसान्निकृष्टंमहात्मनोः ॥ सिद्धगंधर्वमुनयोदेवदानवयोस्तदा १५ तौच्छादयंतावन्योन्यंसमरेनिशितैःशरैः ॥ शरजालावृतंव्योमचक्रतुश्चमहाबलौ १६

आयोधनंयुद्धभूमिःसमदंष्ट्रोपमइतिस्थपिपाठः ॥ १३ ॥ नैकसंश्रयाःउभयपक्षीयाःत।ऽयांनिमित्तभूता।ऽयांसरजयमाशंसंतः ॥ १४ ॥ देवदानवयोर्धरनमुच्योः ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ । २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ त्वष्टुःत्वष्टारं ॥ २८ । २९ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

तावन्योन्यंजिघांसंतौशरैस्तीक्ष्णैर्महारथैः ॥ प्रेक्षणीयतमावास्तांवृष्टिमंताविवांबुदौ १७ सुवर्णविकृतान्बाणान्प्रमुंचंतावरिंदमौ ॥ भास्कराभंतदाकाश
मुल्काभिरिवचक्रतुः १८ तयोःशराःप्रकाशंतेदेवदानवयोस्तदा ॥ पंक्तयःशरदमत्तानांसारसानामिवांबरे १९ त्रिदशाश्वगजानांहिशरीरैर्गतजीवितैः ॥
क्षणेनसंवृताभूमिर्मेघैरिवनभस्तलम् २० ततःसुधारंज्वलितंसूर्यमंडलसन्निभम् ॥ धरायवसवेमुक्तंचक्रंनमुचिनारणे ॥ पततातेनचक्रेणधरस्यस्यंदनो
त्तमः २१ सध्वजःसायुधःसाश्वोदग्धोर्ककिरणप्रभः ॥ सत्यक्त्वास्यंदनंदेवःप्रदीप्तंचक्रतेजसा २२ भयात्तस्यासुरेंद्रस्यगतःस्वगृहमुत्तमम् ॥ पराजित्यसु
रंदैत्योनमुचिर्बलगर्वितः २३ प्रयातःस्वेनसैन्येनभूयःसुरचमूंप्रति ॥ यौतौमयश्चत्वष्टाचदेवदैत्येषुविश्रुतौ २४ प्रवरौविश्वकर्माणौमायाशतविशारदौ ॥
घोरस्तयोःसंप्रहारःप्रावर्त्ततसुदारुणः २५ अन्योन्यस्पर्द्धिनोस्तत्रचिरात्प्रभृतिसंयुगे ॥ त्वष्टातुनिशितैर्बाणैर्दैत्यंतुबलदर्पितम् २६ पराक्रांतंपराक्रम्य
विव्याधत्रिंशतैःशरैः ॥ मयस्तुप्रतिविव्याधत्वष्टारंनिशितैःशरैः २७ सुघातैःसुप्रसन्नाग्रैःशातकुंभविभूषितैः ॥ ननाददितिजश्रेष्ठोहतस्त्वष्टुःशरैर्मयः २८
संक्रुद्धोदैत्यसैन्यस्यविचिन्वन्निवजीवितम् ॥ शक्तिंकनकवैदूर्यचित्रदंडांमहाप्रभाम् २९ देवोगृहीत्वासमरेदैत्येंद्रंसमपातयत् ॥ भीमांसर्वायसींदृष्ट्वापुरंदरइ
वाशनिः ३० तांत्वष्टुर्भुजनिर्मुक्तामर्कवैश्वानरप्रभाम् ॥ मयश्चिच्छेदतीक्ष्णाग्रैस्तूर्णंसप्तभिराशुगैः ३१ ततःक्षुण्णान्निवप्राणांस्त्वष्टुःकोपान्महासुरः ॥ प्रेष
यामाससंरब्धःशरान्बर्हिणवाससः ३२ चिच्छेदबाणांस्त्वष्टातानज्वलितैर्नतपर्वभिः ॥ दैत्यस्यसुमहावेगैःसुवर्णविकृतैःशरैः ३३ तौवृषाविवनर्दंतौवलि
नौवासितांतरे ॥ शार्दूलाविवचान्योन्यंप्रसक्तावभिजघ्नतुः ३४ अन्योन्यंप्रतियुध्यंतावन्योन्यवधकांक्षिणौ ॥ अन्योन्यमभिवीक्षंतौक्रुद्धावाशीविषाविव
३५ महागजाविवासाद्यविषाणाग्रैःपरस्परम् ॥ शरैःपूर्णायतोत्सृष्टैरन्योन्यमभिजघ्नतुः ३६ ततःसुविपुलांदीप्तांमयोरुक्मांगदोगदाम् ॥ त्वष्टुःप्राहि
णोत्क्रुद्धःसर्वप्राणहरांरणे ३७ तयाजघानातिरथस्त्वष्टुरुत्तमवाजिनः ॥ गदयादानवःक्रुद्धोवज्रेणेंद्रइवाचलान् ३८ ततःक्रुद्धोमहादैत्यःक्षुराभ्यामथसंयुगे
पुनर्द्वाभ्यांशराभ्यांतुनिशिताभ्यांमहारणे ३९ ध्वजंत्वष्टुरथच्छित्वासूतंनिन्येयमक्षयम् ॥ महाबलान्महावेगान्त्सदश्वान्गदयाहनत् ४० दृष्ट्वात्वष्टाहतं
सूतमश्वांश्चविनिपातितान् ॥ हताश्वंरथमुत्सृज्यसूतंचपातितंभुवि ४१ विस्फारयन्महाचापंस्थितोभूमाविवाचलः ॥ हताश्वसूतंविरथंदृष्ट्वारिपुमव
स्थितम् ४२ जयश्रियासेव्यमानोदीप्यमानइवानलः ॥ मयःकालांतकप्रख्यश्चापपाणिरदृश्यत ४३ प्रादहद्देवसैन्यानिदावाग्निरिवकाननम् ॥ त्वष्टुःसो
क्षिपतान्बाणान्नाराचांस्तिग्मतेजसः ४४

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ । ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥६८॥ चतुर्दशशिलाधौतान्सायकान्विविधाकृतीन् ॥ तेपपुस्तस्यसैन्यस्यशोणितंरुक्मभूषणाः ४५ आशीविषाइवक्रुद्धाभुजंगाःकालचोदिताः ॥ तोक्षितिंसमवर्तं
तशोभंतेरुधिरोक्षिताः ४६ अर्धप्रविष्टाःसंरब्धाबिलानीवमहोरगाः ॥ तंप्रत्याविध्यत्त्वष्टातुजांबूनदविभूषितैः ४७ चतुर्दशभिरत्युग्रैर्नाराचैरभिदारयन् ॥ अ०५५
तेवस्यदैत्यस्यभुजंसव्यंनिर्भिद्यपत्रिणः ४८ विदार्यविविशुर्भूमिंपन्नगाइववेगिनाः ॥ तेप्रकाशंतनाराचाप्रविशंतोवसुधराम् ४९ अस्तंगच्छंतमादित्यं
प्रविशंतइवांशवः ॥ मयस्त्रिभिरथानर्च्छत्त्वष्टारंतुपतत्रिभिः ५० सुपर्णवेगैर्विकृतैर्ज्वलद्भिःप्राणनाशनैः ॥ त्वष्टाथमयनिर्मुक्तैःसायकैरर्दितःप्रभुः ५१ अप
यातोरणंहित्वाव्रीडयाभिसमन्वितः ॥तंतत्रहतमूतंचभुजंगइवनिर्विषम् ५२ त्वष्टारंविरथंकृत्वामुदितःसतुदानवः ॥ विस्फार्यमाणोरुचिरंचापंरुक्मांगदंदृढम्
५३ रणेव्यातिष्ठद्दैत्येंद्रोज्वलन्निवहुताशनः ॥ पुलोमातुबलश्लाघीदृप्तोदानवसत्तमः ५४ रथेश्वेतहयेनेहसार्द्धंयुध्यातिवायुना ॥ सर्वेषामेवभूतानांयःप्राणःकथ्य
तेद्विजैः ५५ बलिनाकालकल्पेनवायुनासहसंगतः ॥ पुलोम्नस्तत्रपवनःश्रुत्वाज्यातलनिःस्वनम् ५६ नामृष्यतयथामत्तोगजःप्रतिगजस्वनम् ॥ दैत्यचा
पच्युतैर्बाणैःप्राच्छाद्यंतादिशोदश ५७ रश्मिजालैरिवार्कस्यविततंसांबरंजगत् ॥ सताम्रनयनःक्रुद्धःश्वसन्निवमहोरगः ५८ वृतोदैत्यशतैर्वायूरश्मिवानि
वभास्करः ॥ दैत्यचापभुजोत्सृष्टाःशरावर्हिणवाससः ५९ रुक्मपुंखाःप्रकाशंतहंसाःश्रेणीकृताइव ॥ चापध्वजपताकाभ्यःशस्त्रादीप्तमुखाश्च्युताः६०प्राप्तं
तश्चदृश्यंतेदैत्यस्यापततःशराः ॥ एवंसुतीक्ष्णान्खचराञ्छलभानिवपावके ६१ सुवर्णविकृतान्चित्रान्मुमोचदिनिजःशरान् ॥ तमंतकमिवक्रुद्धमापतंतं
समारुतः ६२ त्यस्काशणानतिक्रम्यविव्याधनवभिःशरैः ॥ तस्यवेगमसंहार्यंदृष्ट्वावायुःसनातनः ६३ उत्तमंजवमास्थायव्यधमत्सायकव्रजान् ॥ तेजोविध
म्यबलवाञ्छरजालानिमारुतः ६४ विव्याधदैत्यंविंशत्याविशिखैर्नतपर्वभिः ॥ मरुद्गणानांप्रवरादशादिव्यामहौजसः ६५ साधुसाध्वितिवेगेनसिंहनादंप्रच
क्रिरे ॥ तस्मिन्समुत्थितेशब्देतुमुलेलोमहर्षणे ६६ अभ्यधावंतादितिजाःपौलोमाःक्रोधमूर्च्छिताः ॥ तेसमासाद्यपवनंसमावृण्वन्शरोत्तमैः ६७ पर्वतंवा
रिधाराभिःप्रावृषीवबलाहकाः ॥ तेपीडयंतःपवनंक्रुद्धाःसप्तमहारथाः ६८ प्रजासंहरणेघोराःसोमंसप्तग्रहाइव ॥ ततोदक्षिणमक्षोभ्यंनानारत्नाविभूषितम्
६९ करंगजकराकारमुद्यम्ययुधिमारुतः ॥ तेषांमूर्द्धसुदैत्यानांपातयामासवीर्यवान् ७० निहतावायुवेगेनतेनसप्तमहारथाः ॥ त्यक्त्वाप्राणान्पुलोमातुवि
व्याधनवभिःशरैः ७१

प्रदर्पितमसंहार्यंदृष्ट्वावायुंसनातनम् ॥ असंचिंत्यसुरौघांस्तानज्वलिताश्चपुलोमतः ७२ तेषांविदार्यतेजांसिदानवानांमहात्मनाम् ॥ शोणिताक्तित्रमुकु
टागैरिकाक्ताइवाद्रयः ७३ तेभिन्नवर्मास्थिभुजाःपततोभांतिदानवाः ॥ मातंगयूथसंभग्नाःपुष्पिताइवपादपाः ७४ तेषांविदारितैर्देहैर्दानवानांमहात्म
नाम् ॥ ततःप्रावर्ततनदीरौद्ररूपाभयावहा ७५ प्रस्रवंतीरणेरक्तंभरूणांभयवर्द्धिनी ॥ देवदैत्यगजाश्वानांरुधिरौघपरिप्लुता ॥ रणभूमिरभूद्रौद्रातत्रतत्र
सहस्रशः ७६ संभूतागतसत्वैश्चयक्षराक्षसखेचरैः ॥ सानुगैःसपताकैश्चसोपासंगरथध्वजैः ७७ शीर्णकुंभैस्तथानागैर्घंटाभिस्तुविभूषितैः ॥ सुवर्णपुंखै
र्ज्वलितैर्नाराचैस्तिग्मतेजसैः ७८ देवदानवनिर्मुक्तैःसविषैरुरगैरिव ॥ प्रासतोमरनाराचैःशक्तिखड्गपरश्वधैः ७९ सुवर्णविकृतैश्चापिगदामुशलपट्टिशैः
॥ कनकांगदकेयूरैर्मणिभिश्चसकुंडलैः ८० तनुत्रैःसतलत्रैश्चहारैर्निष्कैश्चशोभनैः ॥ हतैश्चदितिजैस्तत्रशस्त्रस्यंदनवर्जितैः ८१ पतितैरपिविद्धै
श्चशतशोथसहस्रशः ॥ निपातितध्वजरथोहतवाजिरथद्विपः ८२ विमर्दोदेवदैत्यानांसदृशःकर्मणाबभौ ॥ अथदैत्यसहस्रेणपौलोमेनमहासुरः ८३
संवृतःपवनःश्रीमान्गदामुशलपाणिना ८४ तेजघ्नुःशतसाहस्राःपवनंदानवोत्तमाः ॥ तैर्वध्यमानःसबभौसमंतादर्पितैःशरैः ८५ हत्वाथतत्रयोधा
नांशतानिपवनःप्रभुः ॥ कृत्वामार्गंसुरश्रेष्ठोननादसुमहारथः ८६ अद्यापिचसुविस्तीर्णःपंथाःसंदृश्यतेदिवि ॥ नाम्नावायुरथोनामसिद्धाःपश्यंतिनादिवि ८७
॥ वैशंपायनउवाच ॥ हयग्रीवस्तुदितिजःपूषाणंप्रतिवीर्यवान् ॥ ननादसुमहानादःसिंहनादंमहारथः ८८ विस्फार्यसुमहच्चापंहेमजालविभूषितं ॥
पूषाणंदितिजोपश्यत्क्रुद्धोघोरेणचक्षुषा ८९ भुजाभ्यामाददानस्यसंदधानस्यवैशरान् ॥ मुंचतःकर्षतोवापिददृशुस्तत्रनांतरम् ९० अग्निचक्रोपमंदीप्तं
मंडलीकृतकार्मुकम् ॥ तदासीद्दानवेंद्रस्यसव्यदक्षिणमस्यतः ९१ रुक्मपुंखैस्ततस्तस्यचापमुक्तैःशितैःशरैः ॥ प्राच्छाद्यंतशिलाधौतैर्दिशःसूर्य
स्यचप्रभाः ९२ ततःकनकपुंखानांशराणांनतपर्वणाम् ९३ नभश्चराणांनभसिदृश्यंतेबहवोव्रजाः ॥ गिरिकूटनिभाच्चापात्प्रभवंतःशरोत्तमाः ९४ श्रे
णीभूताःप्रकाशंतेयांतःश्येनाइवांबरे ॥ गृध्रपत्राच्छिन्नाधौतान्कार्तस्वरविभूषितान् ९५ महावेगान्प्रशस्ताग्रान्मुमोचदितिजःशरान् ॥ ततश्चापतलोद्धु
ताःशातकुंभविभूषिताः ९६ देहेसमवकीर्यंतपूष्णःसन्निहिताःशराः ॥ तेव्योम्निरुक्मविकृताःसंप्रकाशंतसर्वशः ९७ खद्योताइवघर्मांतेखेचरंतःसमंततः ॥
शिलाधौताःप्रसन्नाग्राःपूषाणंसिषिचुःशराः ९८

अग्निचक्रं अलातचक्रं ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ संप्रकाशंत अडभाव आर्षः ॥ ९७ ॥ ९८ ॥

||६१|| पर्वतंवारिधाराभिर्यथप्राव्रुषितोयदाः || ततःप्रच्छादयामासपूषाणंशरवृष्टिभिः ९९ पर्वतंवारिधाराभिश्छादयन्निवतोयदः || ततःसपूष्णोदेवस्यबलंवीर्यं
पराक्रमम् १०० व्यवसायंचसत्वंचपश्यंतित्रिदशाद्भुतम् || तांसमुद्रादिवोद्भूतांशरवृष्टिंसमुत्थिताम् १ नाचिंतयत्तदापूषादैत्यंचाभ्यद्रवद्रणे || हेमपृ अ०५५
ष्ठंमहानादंपूष्णआसीन्महाधनुः २ विकृतंमंडलीभूतंशक्राशनिमिवापरम् || ततःशराःप्रादुरासन्पूरयंतइवांबरम् ३ सुवर्णपुंखा पूष्णस्तेभभवंतःशरास
नात् || मालेवरुक्मपुंखानांविततान्योम्निपत्रिणाम् ४ प्रादुरासीन्महाघोराबृहतीपूषकार्मुकात् || ततोव्योम्निविभक्तानिशरजालानिसर्वशः ५ आहता
निव्यशीर्यंतशरैःसन्नतपर्वभिः || ततःकनकपुंखानांछिन्नानांक्कवासमाम् ६ पततांपात्यमानानांखमासीच्चात्रतंरणे || पूषाप्रापूरयद्बाणैर्हयग्रीवंशिला
शितैः ७ नामांकैरर्कसदृशैर्दिव्यहेमपरिष्कृतैः || ततोऽथमृजदुग्राणिशरजालानिदानवः ८ अमर्षीबलवान्क्रुद्धोदिधक्षान्निवपावकः || पूष्णस्त्वाजौध्वजंचैवपता
कांधनुरेवच ९ रश्मीन्योक्त्राणिचाश्वानांहयग्रीवोरणेच्छिनत् || अथाप्यश्वान्पुनर्हत्वाचतुर्भिःसायकोत्तमैः १० सारथिंसुमहातेजारथोपस्थादपातयत् ||
कृतस्तुविरथःपूषाहयग्रीवेणसंयुगे ११ पूषातस्यरथाभ्यासात्सययौतेनवैजितः || गतःशक्ररथाभ्यासंमुक्तोमृत्युमुखादिव १२ तत्राद्भुतमिदंभूयोयु
द्धंवर्ततदारुणम् || कृतप्रतिकृतंघोरंशंबरस्यभगस्यच १३ सताकिष्कुपरोणाहंद्वादशारत्निकार्मुकम् || चापंचाशनिनिर्घोषंदृढज्यंभारसाधनम् || विक्षि
पन्नक्षसदृशान्व्यमृजत्सायकान्बहून् १४ क्रोधसंरक्तनयनःशंबरःसर्वयोगवित् || तेनवित्रास्यमानानिदेवसैन्यानिसर्वशः १५ समकंपंतभीतानिसिंधोरिव
महोर्मयः || तमापतंतंसंप्रेक्ष्यविरूपाक्षंविभीषणम् १६ भगःप्रस्फुरमाणौष्ठस्त्वरमाणोऽभ्यदारयत् || ततोभगोमहेष्वासोदिव्यंविस्फारयन्धनुः १७ अ
वाकिरन्दैत्यगणाञ्छरजालेनछादयन् || तमभ्यगाद्भगोदैत्यंतूर्णमस्यंतमंतिकात् १८ मातंगमिवमातंगोवृषंप्रतिवृषोयथा || तौप्रगृह्यमहावेगौधनुषीभारसाध
ने १९ प्रच्छादयेतामन्योन्यंतक्षमाणौरणेशरैः || तयोःसुतुमुलंयुद्धमासीद्घोरंमहारणे २० भगशंबरयोर्भीममप्रमेयंमहात्मनोः || अथपूर्णायतोत्सृष्टैःशरैःसन्न
तपर्वभिः २१ व्यदारयेतामन्योन्यंकार्ष्णैर्निर्भिद्यचर्मणी || तौतुविकृतसर्वांगौरुधिरेणसमुक्षितौ २२ संप्रेक्ष्यमाणौरथिनावुभौपरमदुर्मदौ || तक्षमाणौसिते
र्बाणैर्नवीक्षितुमशक्नुताम् २३ अथविव्याधसमरेत्वरमाणोसुरोभगम् || नाराचैःक्रोधताम्राक्षःकालांतकयमोपमः २४ गरुत्मानिवचाकाशेपोथयानोम ||६१||
होरगम् || नाराचान्यपतन्देहेतूर्णंशंबरचोदिताः २५

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

तानंतरिक्षेनाराचान्भगश्चिच्छेदपत्रिभिः ॥ ज्वलंतमचलप्रेष्यंवैश्वानरसमप्रभम् २६ ततोभगंचतुःषष्ट्याविव्याधासुरसत्तमः ॥ शिलीमुखैर्महावेगैर्जांबू
नदविभूषितैः २७ तदातत्सुचिरंकालंयुद्धंसममिवाभवत् ॥ शंबरस्यचमायाभिर्नादृश्यतततोंबरम् २८ दोर्भ्यांविक्षिपतश्चापंरणेविष्टभ्यतिष्ठतः ॥ शु
यतेधनुषःशब्दोविस्फूर्जितमिवाशनिः २९ सभगस्यहयान्हत्वासारथिंचमहाहवे ॥ अभ्यवर्षच्छतैरेनंपर्जन्यइववृष्टिमान् १३० नतस्यासीदनिर्भिन्नंगा
त्रेऽव्यंगुलमंतरम् ॥ भगदेवस्यदैत्येन शंबरेणास्त्रघातिना ३१ दैत्यस्यचाद्भुतंदिव्यमस्त्रमस्त्रेणधारयन् ॥ मायायुद्धेनमायावीशंबरोस्तमयोभवत् २२ अवं
चयद्भगंदैत्योमायाभिर्लाघवेनच ॥ भगस्तस्यरथंसाश्वंशरवर्षैरवाकिरत् ३३ सहस्रमायोद्युतिमान्देवसेनांनिषूदयन् ॥ अदृश्यतशरैश्छन्नःशंबरःशतशो
रणे ३४ अदृश्यन्पातितोभूमौगतचेताइवासुरः ॥ अथस्मयुध्यतेभूयःशतधाशैलसन्निभः ३५ दिशागजेंद्रमारूढोदृश्यतेसपुनर्बली ॥ प्रादेशमात्रश्चपु
नःपुनर्भवतिशैलवत् ३६ महामेघइवश्रीमान्तिर्यगूर्ध्वंचसोभवत् ॥ पुनःकृत्वाविरूपाणिविकृतानिचसर्वशः ३७ सर्वांभीपयतेसेनांदेवानांभीमदर्शनः ॥
तेभीताःप्रपलायंतेसिंहंदृष्ट्वामृगायथा ॥ ततःसोन्यंवरंदेहंकृत्वाप्रांशुतरंपुनः ३८ गच्छत्यूर्ध्वगतिंघोरोदिशःशब्देनपूरयन् ॥ नभस्तलगतश्चापिवर्षते
वासवोयथा ३९ संवर्तकांबुदप्रख्यःपूरयन्पृथिवीतलम् ॥ संवर्तकोनलश्चैवभूत्वाभीमपराक्रमः ४० शतवर्माशताशिखोददाहचपुनःसुरान् ॥ मुहूर्ताच्चम
हाशैलःशतशीर्षःशतोदरः ४१ अदृश्यतदिवस्तंभःशतशृंगइवाचलः ॥ येन्येदैत्याश्चसाध्याश्चयेचविश्वेवदेवताः ४२ क्षिपंत्यस्त्राणिदिव्यानितानिसो
ग्रसतासुरः ॥ युद्धमानश्चसमरेसरथःसोसुरोत्तमः ४३ गंधर्वनगराकारस्तत्रैवांतरधीयत ॥ तेभीताःसमुदीक्षंतत्रिदशाभीमविक्रमाः ४४ सहस्रमायंसमरे
शंबरंचित्रयोधिनम् ॥ सभगोभयसंत्रस्तोदानवेंद्रस्यसंयुगे ४५ रथंत्यक्त्वामहाभागोमहेंद्रंशरणंगतः ॥ पराजित्यतुतंदेवंदानवेंद्रःप्रतापवान् ४६ गतो
यत्रमहातेजाजातवेदामहाप्रभः ॥ सवह्निंवाग्भिरुग्राभिःक्रुद्धस्तर्जयतेबली ॥ भवाम्येहितेमृत्युपरित्युक्त्वांतरधीयत ४७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एत
स्मिन्नंतरेभूत्वाब्राह्मणेंद्रोमहाबलः ॥ जघानसोमशीतास्त्रोदानवानांचमूंरणे ४८ कैलासशिखराकारोद्युतिमद्भिर्गणैर्वृतः ॥ अवधीद्दानवान्दृष्ट्वादंडपाणि
रिवांतकः ४९ पोथयद्रथवृंदानिवाजिवृंदानिवैप्रभुः ॥ दैत्येषुविचरञ्छ्रीमान्युगांतकालवद्बली ५० सोमपद्रथजालानिउरुवेगेनचंद्रमाः ॥ ददाहदान
वान्सर्वान्दावाग्निरिवचोदितः ५१

 ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

॥७०॥ मृदन्नथेभ्योरथिनोगजेभ्योगजयोधिनः ॥ सादितश्चाश्वपृष्ठेभ्योभूमौचापिपदातिनः ९२ शीतेनव्यधमत्सर्वान्वायुर्वृक्षानिवौजसा ॥ चंद्रमाःसुमहातेजा अ०५६
दानवानांमहाचमूम् ९३ तदस्त्रमभवत्तस्यप्रदिग्धंशत्रुशोणितैः ॥ पिनाकमिवरुद्रस्यक्रुद्धस्याभिघ्नतःपशून् ९४ युगांतकोपमःश्रीमान्दैत्येषुव्यचरद्बली
आचार्यमहतींसेनांप्राद्रवंतींपुनःपुनः १९५ चंद्रंमृत्युमिवायांतंदृष्ट्वायोधाविसिस्मयुः ॥ यतोयतःप्रक्षिपतिशिशिरास्त्रंतमोनुदः ९६ ततस्ततोव्यशीर्यंतदै
त्यसैन्यानिसंयुगे ॥ व्यदारयत्ससैन्यानिस्वबलेनाभिसंवृतः ९७ ग्रसमानमनीकानिव्यादितास्यमिवांतकम् ॥ तंतथाभीमकर्माणंगृहीतास्त्रंमहाहवे ९८
दृष्ट्वाशशांकमायांतंदैत्याभंचंद्रभास्करौ ॥ तालमात्राणिचापानिकर्षमाणौमहाबलौ ९९ छादयेतांशरैश्चंद्रंवृष्टिमंताविवांबुदौ ॥ अथविस्फार्यमाणानां
कार्मुकाणांसुरासुरैः १६० अभवत्सुमहाशब्दोदिशःसन्नादयन्निव ॥ विनदद्भिर्महानागैर्हेषमाणैश्चवाजिभिः १६१ भेरीशंखनिनादैश्चतुमुलंसर्वतोभवत् ॥
युयुत्सवस्तेसंरब्धाजयगृध्रायशस्विनः ६२ अन्योन्यमभिगर्जंतोगोष्ठेष्विवमहावृषाः ॥ शिरसांपात्यमानानांसमरेनिशितैःशरैः ६३ अश्मवृष्टिरिवाका
शेह्यभवत्सेनयोस्तयोः ॥ कुंडलोष्णीषधारीणिजातरूपस्रजांसिच ६४ पतितानिस्मदृश्यंतेशिरांसिरणमूर्द्धनि ॥ विशिखैर्मथितैर्गात्रैर्बाहुभिश्चसकार्मुकैः
६५ सहस्ताभरणैश्चान्यैर्विच्छिन्नैरुधिरोक्षितैः ॥ कवचैरावृतैर्गात्रैरुरुभिश्चंदनोक्षितैः ६६ मुखैश्चचंद्रसंकाशैस्तप्तकुंडलभूषणैः ॥ गजवाजिमनुष्याणां
सर्वगात्रैःसमंततः ६७ आसीत्सर्वासमाकीर्णामुहूर्तेनवसुंधरा ॥ चापमेघाश्चविपुलाःशस्त्रविद्युत्प्रकाशिनः ६८ वाहनानांचनिर्घोषःस्तनयित्नुसमोभवत् ॥
ससंप्रहारस्तुमुलःकटुकःशोणितोदकः ॥ प्रावर्त्ततसुराणांचदानवानांचसंयुगे १६९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेपंचपंचा
शत्तमोऽध्यायः ५५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तस्मिन्महाहवेरौद्रेतुमुलेलोमहर्षणे ॥ ववर्षुःशरवर्षाणिसंरब्धादेवदानवाः १ व्याक्रोशंतगजा
स्तत्रशरघातप्रपीडिताः ॥ अश्वाश्चपर्यधावंतहतारोहादिशोदश २ उत्पत्यनिपतंत्यन्येशरवर्षप्रपीडिताः ॥ देवानांदानवानांचगजाश्वरथिनांरणे ॥७०॥
३ समरेतत्रशूराणामन्योन्यमभिधावताम् ॥ धनुषांतलशब्देननप्राज्ञायतकिंचन ४ शरशक्तिगदाभिस्तेखड्गैश्चामिततेजसः ॥ निजघ्नुर्महतीं
सेनामन्योन्यस्यपरंतप ५

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

बाहूनामुत्तमांगानांकार्मुकाणांचसंयुगे ॥ राशयस्तत्रदृश्यंतेदेवदैत्यसमागमे ६ अश्वानांकुंजराणांचरथानांचवरूथिनाम् ॥ नांतंसमभिगच्छंतिनिहता
नांसुरासुरैः ७ गदाभिरसिभिःप्रासैर्भल्लैःसन्नतपर्वभिः ॥ योधास्तत्राभ्यहन्यंतहस्त्यश्वंचामितंबहु ८ प्रावर्ततनदीघोराशोणितौघातरंगिणी ॥ तदामध्ये
तुसैन्यानांकेशशैवलशाड्वला ९ हाहाकारोमहाशब्दोयोधानामभवत्तदा ॥ दानवैर्हन्यमानानांत्रिदशानांमहारणे १० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तेषांतदभव
युद्धंदेवानामसुरैःसह ॥ विभीषणंमहारौद्रंविकृतंभीमदर्शनम् ११ विरोचनस्तुतत्रैवविष्वक्सेनंमहाहवे ॥ जघानरुधिराभाक्षंसाध्यंपरमधन्विनम् १२
तमायांतमभिप्रेक्ष्यविष्वक्सेनःसुरैर्वृतः ॥ अमेयात्मासुरश्रेष्ठःप्रत्यविध्यतस्तनांतरे १३ साध्यस्यबाणाभिहतस्तोत्रार्दितइवाद्विपः ॥ विरोचनःप्रजज्वा
लक्रोधेनाग्निरिवाध्वरे १४ सकार्मुकविनिर्मुक्तैःशरैर्दानवसत्तमः ॥ विष्वक्सेनोविभेदाजौदीप्तैःसप्तभिराशुगैः १५ सोतिविद्धोबलवतादानवेनसुरोत्तमः ॥
मूर्च्छामभिजगामाशुध्वजंचाप्याश्रयत्प्रभुः १६ ततःसपुनराश्वस्यसाध्योयुद्धेमनोदधे ॥ विस्फार्यचमहाचापंदैत्यमध्येव्यवस्थितः १७ विरोचनस्तु
बलवानभ्ययुध्यतसर्वशः ॥ क्षोभयन्सुरसैन्यानिसमंतान्निशितैःशरैः १८ ततस्तस्यासुरेंद्रस्ययुध्यमानस्यसंयुगे ॥ श्रूयतेतुमुलःशब्दोजीमूतस्येवग
र्जतः १९ जगर्जचमहाघोषोविनिघ्नन्देववाहिनीम् ॥ चंडवेगाश्मवर्षीचसविद्युत्स्तनयित्नुमान् २० दिशोविद्रावयामासशरवर्षेणदानवः ॥ सर्वसैन्यानि
देवानामुद्यताक्षोभमहाहवे २१ तेप्राद्रवंतवित्रस्तारथेभ्योरथिनस्तदा ॥ सादिनश्चाश्वपृष्ठेभ्योभूमौचापिपदातयः २२ श्रुत्वाकार्मुकनिर्घोषंविस्फूर्जित
मिवाशनेः ॥ सर्वसैन्यानिभीतानिव्यलीयंतसंयुगे २३ विरोचनभयत्रस्तारथेभ्योरथिनस्तदा ॥ पदातीनांययुःसंघायत्रदेवःशचीपतिः २४ विष्वक्
सेनस्यसाध्यस्यसर्वतःसुमहाबलः ॥ पादरक्षःसहस्राणिनिजघानचतुर्दश २५ अश्ववृंदेषुनागेषुरथानीकेषुचाभिभूः ॥ पदातीनांचसंघेषुविनिघ्नन्प्रत्य
दृश्यत २६ विनत्यश्येनवत्पक्षौसर्वतश्चवरूथिनीम् ॥ भित्त्वाच्छित्त्वामहाबाहुःशिरांस्याजौह्यकृंतत २७ सादिनश्चपदाताश्चहतशेषारथास्तथा ॥ विष्व
क्सेनेनसहिताविरोचनमथाद्रवन् २८ तेऽसिचर्मगदाशक्तिपरिघप्रासतोमरैः ॥ तमेकमभ्यधावंतसिंहनादंप्रचक्रिरे २९ ततःसोसिंसमुद्यम्यजवमास्था
यदानवः ॥ चकर्तरथिनामाजौशिरांसिचधनूंषिच ३० रथनागाश्ववृंदेषुबलवानरिसूदनः ॥ विरोचनश्चरन्मार्गान्प्रकारानेकविंशतिम् ३१ भ्रांतमुद्भ्रां
तमाविद्धमाप्लुतंविप्लुतंयुगम् ॥ संपातंसमुदीर्णंचदर्शयामासदानवः ३२

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

केचिद्गदासिनारुग्णादानवेनमहात्मना ॥ विनेदुश्छिन्नवर्माणोनिपेतुश्चगतासवः ३३ छिन्नपृष्ठाहतारोहादानवेनमहात्मना ॥ विद्रुताःस्वान्यनीकानि
॥७१॥ जघ्नुस्त्रिदशवारणाः ३४ निपेतुरुर्व्यामाकाशेनिकृत्ताहृदयान्विना ॥ विविधास्तोमराश्चापामहामात्रशिरांसिच ३५ प्रतीपमाहरन्नागामश्वांश्चहृदविक्रमा अ०५६
न् ॥ आप्लुत्यरथिनःकांश्चित्परामृश्यमहाबलः ३६ सूतांश्चिच्छेदखड्गेनरथानपिचदानवः ॥ मुहुरुत्पततोदिक्षुधावतश्चयशस्विनः ३७ मार्गांश्चरतिवै
चित्रानविस्मयंतस्ततोसुरान् ॥ निजघानपदाकांश्चिदाक्षिप्यान्यानपोथयत् ३८ खड्गेनचान्यांश्चिच्छेदनादेनान्यांश्चभीषयन् ॥ ऊरुस्तंभगृहीताश्चानि
पतंत्यपरेभुवि ॥ अपरेदैत्यमालोक्यभयात्प्राणानवासृजन् ३९ तस्मिंस्तथावर्तमानेयुद्धेमहतिदारुणे ॥ रथौघगजपत्तीनांसुराणांचमहाक्षये ४० कुजं
भोदानवश्रेष्ठोह्यंशुमादित्यमाहवे ॥ योधयामाससमरेवृषःप्रतिवृषंयथा ४१ जघनाचलसंकाशोमत्तवारणविक्रमः ॥ स्फुरद्भिर्निशितैस्तीक्ष्णशरैर्बहुभिराशु
गैः ४२ देवसैन्यसहस्राणिसरथानिमहाहवे ॥ तस्यबाणपथंप्राप्यनाभ्यवर्ततसर्वशः ४३ प्रणेदुःसर्वभूतानिबभूवुस्तिमिरादिशः ॥ देवानामजयःक्रूरःप्र
त्यपद्यतदारुणः ४४ अंशस्तुदानवेंद्रस्यजघानोत्तमविक्रमः ॥ अनीकंदशसाहस्रंकुंजराणांतरस्विनाम् ४५ आपतंतंगजानीकंकुजंभोवीक्ष्यदानवः ॥
गदापाणिरवारोहद्रथोपस्थादरिंदमः ४६ अद्रिसारमयींगुर्वींप्रगृह्यमहतींगदाम् ॥ अभ्यद्रवद्गजानीकंव्यादितास्यइवांतकः ४७ सगजान्गदयानिघ्नन्व्य
चरत्समरेबली ॥ कुजंभोदानवश्रेष्ठोगदापाणिर्बलाधिकः ४८ विशीर्णदंतांश्चबहून्भिन्नकुंभांश्चदारुणान् ॥ अकरोद्दानवश्रेष्ठउद्दिश्योद्दिश्यतान्बली ४९
विशीर्णदंतावहशोभिन्नकुंभास्तथापरे ॥ कुजंभेनार्दितानागाव्यद्रवंतदिशोदश ५० कुजंभस्यचयेमात्यादानवाघोरविक्रमाः ॥ नाराचैर्विविधैस्तीक्ष्णैरपा
स्तगजयोधिनः ५१ क्षुरैःक्षुरप्रैर्भल्लैश्चपातैरंजलिकैःशितैः ॥ चिच्छेदचोत्तमांगानिकुजंभोदानवोत्तमः ५२ शिरोभिःप्रपतद्भिस्तुगगनेप्रत्यपूर्यत ॥ अश्मवृ
ष्टिरिवाकाशेबाहुभिश्चसहांकुशैः ५३ कृत्तोत्तमांगाःस्कंधेषुगजानांगजयोधिनः ॥ अदृश्यंतमहाराजतालाविशिरसोयथा ५४ आपतंतंमहानागमंशस्त्वासु
रसत्तमः ॥ जघानैकेषुणाक्रुद्धस्ततःसविमुखोभवत् ५५ विगाह्यैवंगजानीकंकुजंभोदानवोत्तमः ॥ विनिघ्नन्प्रवरान्सैन्यान्गदयाबलिनांवरः ५६ एकप्रहा
राभिहतान्कुजंभेनमहागजान् ॥ अपश्यंतसुराःसर्वेपर्वतानिवपातितान् ५७ कुजंभस्यचमार्गेषुविशीर्णास्तेमहागजाः ॥ वज्राहताइवेंद्रेणविशीर्णाइवप
र्वताः ५८ अपश्यंस्त्रिदशाःसर्वेमूर्तिमंतमिवांतकम् ॥ गजास्तथाव्यदीर्यंतसिंहस्येवेतरेमृगाः ५९ ॥७१॥

सबभौतांमदांबिभ्रत्प्रोक्षितांगदशोणितैः ॥ व्यादितास्यस्तदाक्रुद्धोरौद्ररूपोभयानकः ६० यथाहिभगवान्क्रुद्धःप्रजानांसंक्षयेपुरा ॥ विक्रीडमानोगद
यारणमध्येमहासुरः ६१ गोपालइवदंडेनकालयन्समहागजान् ॥ क्रुद्धंकालमिवाकालेदंडमुद्यम्यदानवम् ६२ अपश्यंतसुराःसर्वेकुजंभंभीमविक्रमम् ॥ ह
तारोहास्तुतत्रान्येप्रभिन्नावारणोत्तमाः ६३ तेहन्यमानामदयाबाणैश्चभृशविक्षताः ॥ असहंतःकुजंभस्यगदावेगंमहाहवे ६४ स्वान्यनीकानिगृह्णंतःप्राद्र
वंतमहागजाः ॥ महावातइवाभ्राणिविघमन्गदयागजान् ॥ अतिष्ठत्समरेदैत्यःकालःसंवर्त्तकोयथा ६५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणि
कुजंभोत्कर्षवर्णनंनामषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसर्वाणिसैन्यानिदेवराजस्यशासनात् ॥ अभ्यद्रवंतदितिजान्नदं
तोभैरवान्रवान् १ तंबलौघमपर्यंतंदेवानांसुदुरासदम् ॥ रथनागाश्वकलिलंशंखदुंदुभिनिःस्वनम् २ आपतंतंसुदुष्पारंरजसासर्वतोवृतम् ॥ सैन्यसागरम
क्षोभ्यंवेलेवमकरालयम् ३ तदाश्चर्यमपश्यंतअश्रद्धेयामिवाद्भुतम् ॥ उदीर्णंघृतनांसर्वांसाश्वांसरथकुंजराम् ४ आचार्यःसमरेतिष्ठत्कुजंभस्तरसाबली ॥
सैन्यार्णवंदेवतानांगिरिर्मेरुरिवाचलः ५ अनीकिनींकुजंभस्तुगदयासन्यवारयत् ॥ सातथावारितासेनाविह्वलाभून्निरुद्यमा ६ तस्मिंस्तथावर्त
मानेसंप्रहारेसुदारुणे ॥ असिलोमातुबलवान्दानवोदानवाधिपः ७ देवसैन्यस्यसर्वस्यधूमकेतुरिवोत्थितः ॥ तमांस्यर्कइवापोह्यत्सुरसैन्यानिसंयुगे ८
सहस्ररश्मिप्रतिमोदानवस्यरथोत्तमः ॥ शरैर्मेघइवावर्षद्देवानीकंप्रतापवान् ९ शरौघरश्मिभिर्दीप्तैःप्रतप्तोघोरविक्रमः ॥ रौद्रःक्रूरोदुराधर्षोदुरापोध्वजे
नीमुखे १० युध्यतेदैवतैःसार्धंग्रसमानइवप्रभुः ॥ उग्रेषुरुग्रवदनःसमारुह्यमहागजम् ११ सुराणामुत्तमांगानिप्रचिनोतिमहाबलः ॥ ग्रसन्दैवतसैन्यानि
शरदंष्ट्रःप्रतापवान् १२ असिजिह्वश्चक्रहस्तश्चापव्यात्ताननोसुरः ॥ परश्वधनखःश्रीमान्मृदंगापूरितध्वनिः १३ तिष्ठतेदानवश्रेष्ठःसंयुगेव्याघ्रवद्बली ॥ मौ
र्वीघोषःस्तनयितुःपृषत्कःप्रथितोमहान् १४ धनुर्विद्युद्रणश्चापोमहामेघइवापरः ॥ इष्वस्त्रसागरोघोरोबाहुगाहोदुरासदः १५ कार्मुकोर्मितरंगौघैर्ज्यागावर्त
महान्हदः ॥ गदासिमकरोरौद्रोज्यावेलःशिक्षयोद्धतः १६ पदातिमीनःसुमहान्गर्जितोत्कुष्टघोषवान् ॥ हयान्गजान्पदातींश्चरथांश्चसहसाबहून् १७
न्यमज्जयतसमरेपरवीरान्महारथान् ॥ आप्लावयत्सदेवौघान्दारुणोदानवेश्वरः १८ प्रावर्ततयुधिश्रीमान्युधिश्रेष्ठोयुधिष्ठिरः ॥ अपश्यंस्त्रिदशाःसर्वेशुद्धजां
बूनदप्रभम् १९ सन्नद्धंतत्रयुध्यंतंज्वलंतमिवपावकम् ॥ मध्यंदिनगतंसूर्यंज्वलंतमिवतेजसा २०

 ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ उत्पिंजलकं आकुलम् ॥ २४ ॥ देवदानवयोः देवदानवजात्योः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

नशेकुःसर्वभूतानिदानवंप्रसमीक्षितुम् ॥ यथाप्ररूढंघर्मांतेदहेत्कक्षंहुताशनः २१ तथासुरवरोदैत्योदहतिस्मसुतेजसा ॥ देवानांदानवानांचबलंमर्दतिदा
१.७२॥ रुणम् २२ विरूढमभवत्सर्वमाकुलंचसमंततः ॥ शूराश्चतेबलोदग्राहस्त्यश्वरथधूर्गताः २३ आर्यंबुद्धिंसमास्थायनत्यजंतिमहारणम् ॥ तदुत्पिंजलकं अ०५७
युद्धमभवद्रोमहर्षणम् २४ देवदानवयोःसंख्येरुधिरप्लावकर्दमम् ॥ नादिशःप्रत्यजानंतभयग्राहनिपीडिताः २५ शस्त्रपातांश्चविविधान्दानवानांमहारणे
अन्योन्यंमूढचितास्तेनिजघ्नुर्व्याकुलीकृताः ॥ स्वान्परान्नाभिजानंतिविमूढाःशस्त्रपाणयः २६ शिरोरुहेषुसंगृह्यकश्चिच्छूरस्यसंयुगे ॥ शूरश्छिनत्तिमूर्द्धा
नंसंदष्टौष्ठपुटाननम् २७ बाहुभिर्मुष्टिभिश्चैववज्रकल्पैःसुदारुणैः ॥ प्रहरंतिरणेवीराआत्तशस्त्राःपरस्परम् २८ योधप्राणहरेरौद्रेस्वर्गद्वारेन्नृपावृते ॥ संकु
लेतुमुलेयुद्धेवर्तमानेमहाभये २९ हयोहयंगजोनागंवीरोवीरंमहाहवे ॥ अभ्यद्रवज्जिघांसंतोह्यसमंजसमाहवे ॥ असुराश्चसुराश्चैवविक्रमाढ्यामहारथाः ३०
जुहुवुःसमरेप्राणान्निजघ्नुरितरेतरम् ॥ मुक्तकेशाविकवचाविरथाश्छिन्नकार्मुकाः ३१ हस्तैःपादैश्चयुध्यंतेदानवास्त्रिदशैःसह ॥ हरिस्तुनिशितंभल्लंप्रेषयामा
ससंयुगे ३२ सतस्यधनुषःकोटिंछित्त्वाभूमावपातयत् ॥ पुनश्चापिपृषत्कानांशतानिनतपर्वणाम् ३३ प्राहिणोत्सहसातस्यदानवेंद्रस्यसंयुगे ॥ तस्यदेह
विमुक्तास्तेमारुतेनसमीरिताः ३४ मग्नार्द्धकायाविविशुःपन्नगाइवपर्वते ॥ सतैर्निपतितैर्गात्रैःक्षरद्भिरसृगावलीः ३५ बभौदैत्योमहाबाहुर्मेरुर्धातुमिवोत्सृ
जन् ॥ पुनश्चापिपृषत्कानांशतानिनतपर्वणाम् ३६ ततोसिलोमासंक्रुद्धःप्रगृह्यान्यन्महाधनुः ॥ रुक्मपुंखांश्चनिशितान्प्रेषयामाससायकान् ३७ तैस्तुम
र्मसुविव्याधसर्पानलविषोपमैः ॥ गात्रंसंच्छादयामासमहाभ्रैरिवपर्वतम् ३८ भूयःसंधायचशरंमुमोचांतकसंनिभम् ॥ सपुंखंसूर्यसंकाशंबाणमप्रतिमंरणे
३९ तेनत्राणप्रहारेणसंयुगेभीमकर्मणा ॥ मुमोचसहसादेवोभ्रूमौचापिपपातह ४० ततोहाहाकृताःसर्वेदेवेभूतलमाश्रिते ॥ जगत्सदेवमाविग्नंयथार्कपतनं
तथा ४१ परिवारंतुसमरेतस्यहत्वामहासुरः ॥ एकत्रिंशत्सहस्राणियोधानांदानवोत्तमः ४२ जयाश्रियासेव्यमानोदीप्यमानइवाचलः ॥ प्रगृह्यकार्मुकं
घोरंगतःशक्ररथंप्रति ४३ तथैवतुमहायुद्धेससैन्यावश्विनावुभौ ॥ प्रयुद्धौसहवृत्रेणबलिनादेवतारिणा ४४ बाणखड्गधनुष्पाणिःसमरेत्यक्तजीवितः ॥
आसाद्यसोश्विनौदैत्यःस्थितोगिरिरिवाचलः ४५ ततःशंखमुपाध्मायद्द्विषतांलोमहर्षणम् ॥ ज्याघोषतलशब्दैश्चसर्वभूतान्यवेजयत् ४६ ततःसंहृष्टरो ॥७२॥
माणःशंखशब्दंविशुश्रुवुः ॥ यक्षराक्षसदेवौघावृत्रस्यापिचानिःस्वनम् ४७

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अवेजयदकंपयत् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

गदातोमरानिस्त्रिंशशूलशक्तिपरश्वधाः ॥ प्रगृहीताव्यराजंतयक्षराक्षसबाहुभिः ४८ तैःप्रमुक्तान्महाकायैःशूलशक्तिपरश्वधान् ॥ भल्लैर्वृत्रपरिच्छेदभीमवेग
रवैस्तथा ४९ अंतरिक्षचराणांचभूमिस्थानांचगर्जताम् ॥ शरैर्विव्याधगात्राणिदेवानांप्रियदर्शिनाम् ५० वृत्रासुरभुजोत्सृष्टैर्बहुधायक्षरक्षसाम् ॥
निकृंतान्येवदृश्यंतेशरीराणिशिरांसिच ५१ अथरक्तमहावृष्टिरभ्यवर्षतमेदिनीम् ॥ गदापरिघभिन्नानांदेवानांगात्रसंभवा ५२ प्रच्छादयंतंबाणौघै
र्वृत्रंभीमपराक्रमम् ॥ ददृशुःसर्वभूतानिभानुमंतमिवांशुभिः ५३ तीक्ष्णरश्मिरिवादित्यःप्रतपन्सर्वदेवताः ॥ अश्विनोर्बलवान्क्रुद्धःसायकैर्मर्मभेदिभिः
५४ नदतोर्विव्यधान्नादानर्दितस्यापि सायकैः ॥ नमोहमसुरेंद्रस्यददृशुस्त्रिदशारणे ५५ तेसिचर्मगदाभिश्चपरिघप्रासतोमरैः ॥ परश्वधैश्चशूलैश्चप्रववर्षु
र्महारथाः ५६ ततोवृत्रःसुसंक्रुद्धस्तैस्तदाभ्यर्दितोबली ॥ अभ्यवर्षच्छितैर्बाणैस्तान्सर्वान्सत्यविक्रमः ५७ तेनवित्रासितादेवाविप्रकीर्णमहायुधाः ॥ घो
रमार्तस्वरंचक्रुर्वृत्रासुरभयार्दिताः ५८ उत्सृज्यतेगदाशक्तिशूलर्ष्टिपरिघाशनीन् ॥ उत्तरांदिशमाजग्मुस्त्रासिताददृढधन्विना ५९ शूलशक्तिगदापाणिर्व्यू
ढोरस्कोमहाभुजः ॥ प्रावर्ततरणेवृत्रस्त्रासयानश्वराचरान् ६० तत्रैकस्तुमहाबाहुरसिशूलधरःप्रभुः ॥ अभ्यधावतदैत्येंद्रंवृत्रमप्रतिमंरणे ६१ तमापतंतंसं
प्रेक्ष्यनिर्भिन्नमिववारणम् ॥ वत्सदंतैस्त्रिभिःपार्श्वेविव्याधमुरसत्तमम् ६२ सोतिविद्धोमहेष्वासःशरैरमितविक्रमः ॥ गदांजग्राहबलवानगदायुद्धविशारदः ॥
६३ तांप्रगृह्यमहाभीमामयःसारमयींदृढाम् ॥ अश्विनौसहसागम्यताडयामासवीर्यवान् ६४ दीप्यमानंततःशूलमश्वीसुविपुलंदृढम् ॥ प्रासृजद्वृत्रदैत्या
यसहसारोमहर्षणम् ६५ भंक्त्वाशूलंगदाग्रेणगदायुद्धविशारदः ॥ अश्विनंसहसाभ्यर्च्यगरुत्मानिवपन्नगम् ६६ सोंतरिक्षात्समुत्पत्यविधूयमहतींगदाम् ॥
नासत्योपरिचिक्षेपगिरिशृंगोपमांबली ६७ गदयाभिहतःसोश्वित्यक्त्वाशूलमनुत्तमम् ॥ प्रयातःसहसातत्रयत्रयुध्यतिवासवः ६८ पराजित्यतुसंग्रा
मेअश्विनंभीमविक्रमम् ॥ जयश्रियासेव्यमानोवृत्रोयुद्धेव्यवास्थितः ॥ ६९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवृत्रासुरोत्कर्षवर्णननामसप्त
पंचाशत्तमोऽध्यायः ५७ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तत्रैवतुमहायुद्धेरणाजिर्देवसत्तमः ॥ युध्यतेसहदैत्येनएकचक्रेणधीमता १ प्रच्छाद्यरथपंथान
मुत्क्रोशंश्चमहाबलः ॥ एकचक्रस्यसैन्यंतच्छरवर्षैरवाकिरत् २ महासुरामहावीर्यामहापट्टिशयोधिनः ॥ शूलानिचभुशुंडीश्चक्षिपंतिस्ममहारणे ३ त
च्छूलवर्षंसुमहद्गदाशक्तिसमाकुलम् ॥ अविशदितिजैर्मुक्तंदुर्निवार्यंचराचरैः ४

२५ ६९ ॥ इतिश्रीहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ छ ॥ तत्रैवेति रणाजिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ त्रिधाकंठकरकुंभदेशेषुमदंक्षरंतः द्वितीयार्थेमय टी०प०३

१०६० अन्योन्यमभिवर्ततेदेवासुरगणायुधि ॥ महाद्रिशिखराकारावीर्यवंतोमहाबलाः ५ तुरंगमाणांतुशतंयुक्तंतस्यमहारथे ॥ महासुरवरस्येवहिरण्यकशिपो
१७३॥ र्युधि ६ तेषांचरणपातेनचक्रनेमिस्वनेनच ॥ तस्यबाणनिपातैश्चहतावैशतशःसुराः ७ ततःसलघुभिश्चित्रैःशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ सायुधानच्छिनत्क्रुद्धः अ०५९
शतशोथसहस्रशः ८ वध्यमानाःशरैस्तीक्ष्णैरथद्विरदवाजिनः ॥ गमिताःप्रक्षयंकेचित्रिदशैर्दानवारणे ९ ततःप्रक्षीयमाणांस्तानुपप्रेक्ष्यादितेःसुताः ॥ त्य
क्त्वाबाणान्यवर्ततप्रगृहीतवरायुधाः १० तेदिशोविदिशश्चैवप्रतियुद्धप्रहारिणः ॥ अभ्यघ्नन्निशितैःशस्त्रैर्देवान्दितिसुतारणे ११ रणाद्विचलितंघोरंपरमं
तिग्मतेजसम् ॥ मुमोचास्त्रंमहाबाहुर्मथनंनामसंयुगे १२ ततःशस्त्राणिशूलानिनिशितानिसहस्रशः ॥ अतिवीर्येणमहतादितिजःसंप्रचिच्छिदे १३ छि
त्त्वाशूलेनतान्सर्वानेकचक्रोमहासुरः ॥ अभ्यविध्यततंसाध्यंदशभिर्निशितैःशरैः १४ अस्त्रवेगेनहत्वैवसोस्त्रैस्तस्यानुसैनिकान् ॥ ज्वलितैरपरैःशीघ्रैस्तान
विध्यत्सहस्रशः १५ तेषांछिन्नानिगात्राणिविसृजंतिस्मशोणितम् ॥ प्रावृषीवांबुवृष्टीनिशृंगाणिधरणीभृताम् १६ इंद्राशनिसमस्पर्शैर्निपतद्भिरजिह्मगैः॥
दितिवैर्वध्यमानास्तेवित्रेसुःसुरसत्तमाः १७ एकचक्रेरथेतिष्ठन्नपश्यद्गजयूथपम् ॥ वराभरणनिह्रादान्समुद्रस्वननिःस्वनान् १८ मत्तान्सुविहितान्दक्षान्म
हामात्रैरधिष्ठितान् ॥ कुलीनान्वीर्यसंपन्नानप्रतिद्विरदघातिनः १९ शिक्षितान्गजशिक्षायामैरावतसमान्युधि ॥ न्यहनत्सुरसैन्यस्यगजान्गजइवासुरः
२० विक्षरंतोमहानागान्भीमवेगांस्त्रिधामदम् ॥ मेघस्तनितनिर्घोषान्महाद्रीनिवचोत्थितान् २१ सहस्रसंमितान्दिव्यान्जांबूनदपरिष्कृतान् ॥ सुवर्णजा
लैर्विततांस्तरुणादित्यवर्चसः २२ एकचक्रोगदापाणिर्बलवान्गदिनांवरः ॥ उत्सारयामासगजान्महाभ्राणीवमारुतः २३ निहत्यगदयासर्वांस्तान्गजान्ग
जमर्दनः ॥ भूयोश्वसंघान्सबलीनिरैक्षतमहासुरः २४ शुकवर्णानृष्यवर्णान्मयूरसदृशांस्तथा ॥ पारावतसवर्णांश्चहंसवर्णांस्तथैवच २५ मल्लिकाक्षान्वि
रूपाक्षान्क्रौंचवर्णान्मनोजवान् ॥ अश्वसैन्यंमहाबाहुस्तदप्रतिमपौरुषः २६ निषूदयामासबलीगदयाभीमविक्रमः ॥ रणाजिस्तस्यसमरेसर्वान्व्यस्यसु
रद्विषः २७ अचिंत्यविक्रमःश्रीमानभ्ययादेववाहिनीम् ॥ गदायुद्धेषुकुशलोरथेनरथयूथपः २८ हृष्टसैन्योमहाबाहुःप्रस्थितःशक्रसन्निधौ ॥ त्रिंशच्छत
सहस्राणिरथानांविनिहत्यसः २९ रणेतिष्ठतदैत्येंद्रोविधूमइवपावकः ॥ तस्मिन्नेवतुसंग्रामेबलदृप्तोमहासुरः ३० मृगव्याधंमहात्मानंयोधयत्याजितंरणे ॥ ॥७३॥
मृगव्याधस्यरुद्रस्यमहापारिषदास्तथा ३१ समुत्पेतुर्बलंदृष्ट्वाहुताग्निसमतेजसः ॥ गजैर्मत्तैरथैर्दिव्यैर्वाजिभिश्चमहाजवैः ३२

मा ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ । २४ ॥ ऋष्यःधूसरोमृगविशेषस्तद्वर्णान् ॥ २५ ॥ २६ ॥ व्यस्य त्यक्त्वा ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

अश्वैश्चनिशितैर्बाणैःशरैश्चानलसन्निभैः ॥ ददृशुस्तेततोवीरादीप्यमानंमहासुरम् ३३ रश्मिवंतमिवोद्यंतंसुतेजोराशिममालिनम् ॥ संग्रामस्थंमहावेगंम
हासत्वंमहाबलम् ३४ महामतिंमहोत्साहंमहाकायंमहारथम् ॥ समीक्ष्यतंमहायोधंदिक्षुसर्वास्ववस्थितम् ३५ ततःप्रहरणैर्घोरैरभिपेतुःसमंततः ॥ तस्य
सर्वायसास्तीक्ष्णाःशराःपीतमुखाःशिताः ३६ शिरस्यद्रिप्रतीकाशेमृगव्याधेनपातिताः ॥ तैश्चसप्तभिराविष्टाःशरैःशिरसिचार्पितैः ३७ उत्पपाततदा
व्योम्निदिशोदशविनादयन् ॥ ततस्तंत्रिदशोवीरःसरथःसज्जकार्मुकः ३८ अनुवव्राजसंहृष्टःखेतदासमहाबलः ॥ असुरंच्छादयामासतंव्योम्निशरवृष्टिभिः
३९ वृष्टिमानिवजीमूतोनिदाघांतेधराधरम् ॥ अर्द्यमानस्ततस्तेनमृगव्याधेनदानवः ४० चकारनिनदंघोरमंबरेजलदोयथा ॥ सदूरंसहसोत्पत्यमृग
व्याधरथंप्रति ४१ निपपातमहावेगःपक्षवातैर्गिरिर्यथा ॥ बभंजचततोदैत्योभग्नेषाकूबरंरथम् ४२ मृगव्याधःपरित्यज्यास्थितोभूमौमहाबलः ॥ विर
थंप्रेक्ष्यरुद्रंतुतस्यपारिषदाःशुभाः ४३ उत्थिताघोररक्ताक्षाव्योम्निमुद्गरपाणयः ॥ सतुतैःसहसोत्थायवेष्टितोविमलेंबरे ४४ मुद्गरैरर्दितोभग्नैर्वृक्षःपरशु
भिर्यथा ॥ तेषांवेगवतांवेगंनिहत्यसमहारथः ४५ निपपातपुनर्भूमौसुपर्णसमविक्रमः ॥ सशालवृक्षमुत्पाट्यमहाशाखंमहाबलः ४६ सर्वान्पारि
षदान्संख्येसूदयामासदानवः ॥ सतैर्वीजितदेहस्तुरुधिरौघपरिप्लुतः ४७ शुशुभेदानवश्रेष्ठोबालसूर्यइवोदितः ॥ अथोत्पाट्यगिरेःशृंगंसमृगव्यालपादप
म् ४८ जघानतान्पारिषदान्समरेदानवेश्वरः ॥ ततस्तेषुचभग्नेषुमहापारिषदेषुवै ४९ बलंतदवशेषंतुनाशयामासवीर्यवान् ॥ अश्वैरश्वान्गजैर्नागान्यो
धान्योधैरथान्रथैः ५० दानवःसूदयामासयुगांतेंतकवत्प्रजाः ॥ हतैरश्वैश्चनागैश्चभग्नाक्षैश्चमहारथैः ५१ त्रिदशैश्चाभवद्भूमीरुद्धमार्गासमंततः ॥
एवंबलःसदैत्येंद्रोमृगव्याधश्चवीर्यवान् ५२ युधिप्रवृद्धौबलिनौप्रभिन्नाविववारणौ ॥ ५३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तत्रैवयुध्यतेरुद्रोद्वितीयोराहु
णासह ॥ विश्रुतस्त्रिषुलोकेषुक्रोधात्माह्यजएकपात् ५४ तद्यथासुमहद्युद्धंतुमुलंलोमहर्षणम् ॥ आसीत्प्रतिभयंरौद्रंवीराणांजयमिच्छताम् ५५
दैवदानवदेहैस्तुदुस्तराकेशशाड्वला ॥ शरीरसंघातवहाप्रसृतालोहितापगा ५६ आजघानाथसंक्रुद्धोरुद्रोरौद्राकृतिःप्रभुः ॥ राहुंशतमुखंयुद्धेशत्रुसैन्यानि
वारणम् ५७ तस्यकांचनचित्रांगंरथंसाश्वंससारथिम् ॥ जघानसमरेश्रीमान्क्रुद्धोदैत्यस्यमायकैः ५८ तस्यपारिषदस्त्वेकोशरशक्त्यामहाबलः ॥ विभे
दसमरेहृष्टोदानवंतंस्तनांतरे ५९ सभिन्नगात्रोरुद्रेणतथापारिषदैरपि ॥ रुद्रस्यरथमायांतंसराहुर्दानवोत्तमः ६०

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥

प्रममाथबलेनाशुसहसाक्रोधमूर्छितः ॥ भिन्नगात्रंशरैस्तीक्ष्णैर्मेरुंसूर्यइवांशुभिः ६१ हतैर्दानवमुख्यैस्तुरुद्रेणामिततेजसा ॥ रुद्रपारिषदान्सर्वान्निजघान
महासुरः ६२ वर्तमानेमहाघोरेसंग्रामेलोमहर्षणे ॥ रुधिरौघामहावेगामहानद्यःप्रसुस्रुवुः ६३ दानवंसमरेरुद्रोनीलांजनचयोपमम् ॥ निर्बिभेदशरैस्तीक्ष्णै
र्मेरुंसूर्यइवांशुभिः ६४ हतैर्दानवमुख्यैश्चशक्तिशूलपरश्वधैः ॥ पतितैःपर्वताभैश्चदानवैःकामरूपिभिः ६५ वर्तमानेमहाघोरेसंग्रामेलोमहर्षणे ॥ विरेजुस्तेत
दादैत्याःपुष्पिताइवकिंशुकाः ॥ महाभेरीमृदंगानांपणवानांचनिःस्वनः ६६ शंखवेणुस्वनोन्मिश्रःसंबभूवाद्भुतोपमः ॥ हतानांस्वनतांतत्रदैत्यानांचापिनिः
स्वनः ६७ देवानांचतथातत्रशुश्रुवेदारुणोमहान् ॥ तुरंगमखुरोत्कीर्णंरथनेमिसमुत्थितम् ६८ रुरोधमार्गंयोधानांचक्षूंषिचधरारजः ॥ शस्त्रपुष्पोपहारासात
त्रासीद्युद्धमेदिनी६९ दुर्दर्शादुर्विगाह्याचमांसशोणितकर्दमा ॥ भग्नैःखड्गैर्गदाभिश्चशक्तितोमरपट्टिशैः७० अपविद्धैश्चभग्नैश्चरथैःसांग्रामिकैर्हतैः ॥ निहतैःकुंज
रैर्मत्तैस्तथात्रिदशदानवैः ७१ चक्राक्षयुगशस्त्रैश्चभग्नैरवनिपातितैः ॥ बभूवायोधनंघोरंपिशिताशनसंकुलम् ७२ उत्पेतुश्चकबंधानिदिक्षुसर्वासुसंयुगे ॥ अ
न्योन्यबद्धवैराणांदैत्यानांजयगृद्धिनाम् ७३ संप्रहारस्तथायुद्धेवर्ततेतिभयंकरः ॥ सैन्यानांसंप्रयुद्धानांशूराणामनिवर्तिनाम् ७४ अजस्यचैकपादस्य
राह्येश्चैवमहात्मनः ॥ तेषांतुतत्रपततांकुद्धानामासीन्निःस्वनः ७५ उद्वर्तइवभूतानांसमुद्राणांतुशुश्रुवे ॥ तत्रैकस्तुसुधूम्राक्षःश्रीमान्रुद्रोमुनीश्वरः ७६ बिभे
दकेशिनंशक्त्यागदापरिघशूलभृत् ॥ नानाप्रहरणाघोरभीमाख्याभीमविक्रमाः ७७ निष्पेतूरुद्रदयितामहापारिषदास्तथा ॥ रथमास्थायचश्रीमांस्तप्तकां
चनकुंडलः ७८ दानवैःसंवृतःकेशीयुध्यतेयुद्धदुर्जयैः ॥ तस्यसंग्रामशौंडस्यसंग्रामेयुयुत्सतः ७९ निपेतुरुग्रवीर्यस्यज्वालाहिप्रसृतामुखात् ॥ सतु
सिंहर्षभस्कंधःशार्दूलसमविक्रमः ८० महाजलदसंकाशोमृदंगध्वानिनिःस्वनः ॥ तस्यनिष्पतमानस्यदानवैःसंवृतस्यच ८१ बभूवसुमहानादःक्षोभयंस्त्रिदिवं
यथा ॥ तेनशब्देनवित्रस्तात्रिदशानांमहाचमूः ८२ द्रुमशैलप्रहरणायोद्धुमेवाभ्यवर्तत ॥ तेषांचदेवदैत्यानांयुयुत्सूनांपरस्परम् ॥ सन्निपातःसुतुमुलो
रौद्रोलोकभयावहः ८३ तेषांयुद्धंमहाघोरंसंजज्ञेलोमहर्षणम् ॥ देवदानवसंघानांप्राणांस्त्यक्त्वामहाहवे ॥ सर्वेह्यतिबलाःशूराःसर्वेपर्वतसन्निभाः
८४ सर्वेसर्वास्त्रविद्वांसःसर्वेसर्वायुधोद्यताः ॥ त्रिदशादानवाश्चैवपरस्परजिघांसवः ॥ तेषांविनदतांशब्दःसंयुगेमेघनिःस्वनः ८५ शुश्रुवेतिमहाघोरश्चर
स्थावरकंपनः ॥ रेणुश्चारुणसंकाशोभीमःसमपद्यत ८६ उद्भूतोदेवदैत्यौघःसंरुरोधदिशोदश ॥ अन्योन्यंरजसातेनकौशेयारुणपांडुना ८७

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायां

संवृतावहुरूपेणददृशुर्नचकिंचन ॥ नध्वजोनपताकाश्चनवर्मतुरगोपिवा ८८ आयुधंस्यंदनोवापिदृश्यतेनैवसारथिः ॥ सशब्दस्तुमुलस्तेषामन्योन्यंसम
धावताम् ८९ निपेतुरुग्रवीर्यस्यज्वालाहिप्रसृतामुखात् ॥ सतुसिंहर्षभस्कंधःशार्दूलसमविक्रमः ९० तस्यानिष्पतमानस्यदानवैःसंवृतस्यच ॥ श्रूयते
तुमुलःशब्दोनरूपाणिचकाशिरे ९१ दानवास्तत्रसंक्रुद्धादानवानेवजघ्निरे ॥ त्रिदशास्त्रिदशांश्चैवनिजघ्नुस्तुमुलेतदा ९२ नपरांश्चविनिघ्नंतःस्वांश्चयुद्धेमहा
सुरान् ॥ रुधिरार्द्रांतथाचक्रुर्मेदिनींचमहासुराः ९३ ततस्तुरुधिरौघेणसंसिक्तमुदितंरजः ॥ शरीरशतसंकीर्णंबभूवधरणीतलम् ९४ शूलशक्तिगदाखड्ग
परिघप्रासतोमरैः ॥ त्रिदशादानवाश्चैवजघ्नुरन्योन्यमाहवे ९५ बाहुभिःपरिघाकारैर्निघ्नंतःपरिघैस्तथा ॥ रुद्रपारिषदान्सर्वान्सूदयंतिस्मदानवाः ॥ रुद्र
पारिषदाश्चैवमहाद्रुममहाश्मभिः ९६ विदारयन्नतिक्रम्यशस्त्रैश्चादित्यसन्निभैः ॥ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धःकेशीदानवसत्तमः ९७ संग्राममर्षीघोरःसस्त्राण्यनीका
निहर्षयन् ॥ तेषांपरमसंक्रुद्धोवज्रमस्त्रमुदीरयत् ९८ वज्रेणास्त्रेणदिव्येनशस्त्रेणचमहात्मना ॥ महापारिषदाःसर्वेनिहतायुधिदुर्जयाः ९९ वज्रास्त्रपीडि
ताभ्रांतारुद्रपारिषदायुधि ॥ विप्रकीर्णद्रुमाःपेतुःशैलावज्रहताइव १०० एवंसुतुमुलंयुद्धमभवल्लोमहर्षणम् ॥ केशिनःसहरुद्रेणतदद्भुतमिवाभवत् १०१
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेकेशिरुद्रयुद्धकथनंनामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच
वृषपर्वातुदैत्येंद्रोविश्वमद्भुतदर्शनम् ॥ निष्कुंभंयोधयामासलोहितार्कसमद्युतिम् १ क्रोधमूर्च्छितवक्त्रस्तुधुन्वन्परमकार्मुकं ॥ धनूंपिप्रेक्ष्यशत्रूणांसारथिं
त्वरितोब्रवीत् २ अत्रैवतावत्त्वरितंनयमेसारथेरथम् ॥ एतेदेवाश्चसहिताघ्नंतिनःसमरेबलम् ३ एतान्निहंतुमिच्छामिसमरश्लाघिनोरणे ॥ एतैर्हिदान
वानीकंकृतच्छिद्रमिदंमहत् ४ ततःप्रजविताश्वेनरथेनरथिनांवरः ॥ अरीनभ्यहनत्क्रुद्धःशरजालैर्महासुरः ५ नस्थातुंदेवताःशक्ताःकिंपुनर्योद्धुमाहवे ॥
वृषपर्वेपुनिर्भिन्नाःसर्वएवाभिदुद्रुवुः ६ तान्मृत्युवशमापन्नान्वैवस्वतवशंगतान् ॥ समीक्ष्यनिहतान्ज्ञातीनवतस्थेमहासुरः ७ दृष्ट्वातंतत्रनिष्कुंभंसर्वेते
त्रिदशोत्तमाः ॥ समेत्यसहिताःसर्वेद्रुतंतंपर्यवारयन् ८ व्यवस्थितंतुनिष्कुंभंदृष्ट्वात्रिदशसत्तमं ॥ बभूवुर्बलवंतोवैतस्यास्त्रबलतेजसा ९ वृषपर्वातुशैला
भंनिष्कुंभंसमरेस्थितम् ॥ महेंद्रइवधाराभिःशरवर्षैरवाकिरत् १० अचिंतयित्वातुशरांश्छरीरेपतितान्बहून् ॥ स्थितश्चप्रमुखेश्रीमान्ससैन्यःसमहाबलः
११ संप्रहस्यमहातेजावृषपर्वाणमाहवे ॥ अभिदुद्रावबेगेनकंपयन्निवमेदिनीं १२

मष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ छ ॥ वृषपर्वा विश्वंविश्वेदेवांतर्गतं निष्कुंभनामतः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

तस्यत्वाधावमानस्यदीप्यमानस्यतेजसा ॥ बभूवरूपंदुर्धर्षंदीप्तस्येवविभावसोः १३ रथंत्यक्त्वामहातेजाःसक्रोधःसमपद्यत ॥ वृक्षमुत्पाटयामासमहा
तालंमहोच्छ्रयम् १४ ततश्चिक्षेपतंवृक्षंनिष्कुंभोवृषपर्वणः ॥ तंगृहीत्वामहावृक्षंपाणिनैकेनदानवः १५ विनद्यसुमहानादंभ्रामयित्वाचवीर्यवान् ॥ सग
जान्सगजारोहान्सरथान्रथिनस्तथा १६ जघानदानवस्तेनशाखिनात्रिदशांस्तदा ॥ तमंतकमिवक्रुद्धंसमरेप्राणहारिणम् १७ वृषपर्वाणमासाद्यत्रिदशा
विप्रदुद्रुवुः ॥ तमापतंतंसंक्रुद्धंत्रिदशानांभयावहम् १८ आलोक्यधन्वीनिष्कुंभश्चुक्रोधचननादच ॥ सतत्रनिशितैर्बाणैस्त्रिंशद्भिर्मर्मभेदिभिः १९ निर्बि
भेदमहावीर्योनिष्कुंभोदानवाधिपः ॥ शरशक्तिभिरुग्राभिर्दैत्यानामधिपंप्रभुम् २० विद्धःसमरमध्यस्थोरुधिरंप्रास्रवद्बहु ॥ उद्विग्नामुक्तकेशास्तेभग्नदर्पाः
पराजिताः २१ श्वसंतोदुद्रुवुःसर्वेभयाद्वैवृषपर्वणः ॥ अन्योन्यंप्रममंथुस्तेत्रासिताव्रृषपर्वणा २२ पृष्ठवक्त्राःसुसंविग्नाःप्रेक्ष्यमाणामुहुर्मुहुः ॥ त्यक्तप्रहर
णाःसर्वेकृतास्तेवृषपर्वणा २३ संग्रामेयुद्धशौंडेनतदानिष्कुंभसैनिकाः ॥ तत्रैवतुमहावीर्यःप्रह्लादःकालमाहवे २४ योधयामासरक्ताक्षोहिरण्यकशिपोः
सुतः ॥ तस्यदानववीरस्ययुद्धकालेजयक्रियाः २५ चकारत्वरयायुक्तोभार्गवोविजयावहाः ॥ हुताशनंतर्पयतोब्राह्मणांश्चनमस्यतः २६ आज्यगंधप्रति
वहोमारुतःसुरभिर्ववौ ॥ स्रजश्चविविधाश्चित्राजयार्थमभिमंत्रिताः २७ प्रह्लादस्यशुभेमूर्धन्याबबंधोशनाःस्वयम् ॥ कालेनसहसंग्रामेप्रयुद्धस्यमहात्मनः
२८ प्रह्लादस्यातिवीर्यस्यशांतिंचक्रेसभार्गवः ॥ दशशिष्यसहस्राणिभार्गवस्यमहात्मनः २९ यानिदानववीराणांजेपुःशांतिमनुत्तमाम् ॥ अथर्वाणमथो
दिव्यंब्रह्मसंस्तवचोदितं ३० रणप्रवेशसदृशंकर्मवैजयिकंकृतम् ॥ ततःसर्वास्त्रविदुषःसमरेष्वनिवर्तिनः ३१ विद्ययातपसायुक्ताःकृतस्वस्त्ययनक्रियाः ॥
धनुर्हस्ताःकवचिनोवेगेनाप्लुत्यदानवाः ॥ बलिमभ्यर्च्यराजानंप्रह्लादंपर्यवारयन् ३२ आस्थायपरमंदिव्यंरथंपररथारुजम् ॥ नानाप्रहरणाकीर्णंसवज्र
मिवपर्वतम् ३३ तद्बभूवमुहूर्तेनक्ष्वेडितास्फोटिताकुलम् ॥ मेरोःशिखरमाकीर्णंद्यौरिवांबुधरागमे ३४ स्रजःपद्मपलाशानामामुच्यसुविभूषिताः ॥ बांध
वान्संपरित्यज्यनिपतंतिरणप्रियाः ३५ महायुधधरःश्रीमाञ्छुभचर्मधरःप्रभुः ॥ शिरस्त्राणतनुत्राणिधन्वीपरमदुर्जयः ३६ सिंहशार्दूलदर्पाणांगदतांकिंकिणी
निनाम् ॥ तस्यदैत्यसहस्राणिप्रयांत्यग्रेमहारणे ३७ सैन्यपक्षहतास्तस्यरथाःपरमदुर्जयाः ॥ सप्ततिर्वैसहस्राणिगजास्तावंतएवच ३८ मध्येव्यूहोदरस्थ
स्तुज्वलनेमिर्महासुरः ॥ धनुर्विस्फारयामासननादप्रजहासच ३९ तस्मिञ्छितसहस्राणिपुरोयांतिमहाद्युतेः ॥ दानवानांबलवतांशक्रप्रतिमतेजसाम् ४०

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ निर्वर्तयिष्यंति हतानांदेवभावंगतानामेवैशघ्नुमांसानिशत्रुरूपाणांपशूनांहृदया

ससमंवर्तमानरतुपक्षाभ्यांविस्तृतोमहान् ॥ अभवद्दानवव्यूहोदुर्भेद्यःसर्वदैवतैः ४१ षष्टिरथसहस्राणिदानवानांधनुर्भृताम् ॥ नानाप्रहरणानांचपरिमाणं नविद्यते ४२ गदापरिघनिस्त्रिंशैःशूलमुद्गरपट्टिशैः ॥ प्रगृहीतैर्व्यराजंतदानवाःपर्वतोपमाः ४३ गर्जंताविनदंतश्चविक्रोशंतःपुनःपुनः ॥ अयुध्यंतेमहावीर्याःसमरेष्वनिवर्तिनः ४४ तत्रतूर्यसहस्राणिभेरीशंखरवाणिच ॥ हयानांचगजानांचगर्जतामतिवेगिनाम् ४५ दुंदुभीनांचनिर्घोषःपर्जन्यनिनदोपमः॥ शुश्रुवेशंखशब्दश्चपटहानांचनिःस्वनः ४६ तेनशंखनिनादेनभेरीतूर्यरवेणच ॥ निर्घोषेणरथानांवक्रोशतीवनभस्तलम् ४७ सागरप्रतिमौघेनबलेन महतावृतः ॥ प्रह्रादोयुद्धचतरणेकालांतकयमोपमः ४८ तस्यनादेनरौद्रेणघोरेणाप्रतिमौजसः ॥ विनेदुःसर्वभूतानित्रैलोक्यविकृतैःस्वनैः ४९ अंतरिक्षात्परंत्यक्त्वावायुश्चपरुषोववौ ॥ ववमंत्यःपावकंघोरंशिवाश्चैववबाशिरे ५० प्रह्लादस्तुमहावीर्यःप्रहसन्युद्धदुर्मदः ॥ उवाचवचनंश्रीमांस्तत्कालक्षममुत्तमम् ५१ अद्याहंदर्शयिष्यामिस्वबाहुबलमूर्जितम् ॥ अद्यमद्बाणनिहतान्देवान्द्रक्ष्यथसंयुगे ५२ बांधवानिहतायेषांत्रिदशैरिहसंयुगे ॥ अद्यनिर्वर्तयिष्यंतिशत्रुमांसानिदानवाः ५३ इममद्यसमुद्भूतंरेणुंसमरमूर्द्धनि ॥ अहंतुशमयिष्यामिशत्रुशोणितविस्रवैः ५४ तिमिरौघहतांकुंतुसैन्यंरेण्वरुणीकृतम् ॥ आकाशंसंपातिष्यंतिखद्योताइवमेशराः ५५ हृष्टाःसंपरिमोदध्वंदैवेभ्यस्त्यज्यतांभयम् ॥ अद्याहंनहनिष्यामिकालेंद्रंधनुपारणे ५६ तोषयिष्यामिराजानंबलिंबलवतांरणे ॥ त्रिदशान्सगणान्हत्वारणेचांतकमंतिकात् ५७ अक्षयाःसंतिमेतूणाःशराश्चाशीविषोपमाः ॥ स्थातुंमेपुरतःशक्ताःकेरणेजीवितेप्सवः ५८ हत्वारिपुगणांस्तुष्टिरनुरागश्चराजसु ॥ हतस्यत्रिदिवेवासोनास्तियुद्धसमागतिः ५९ तद्भयंपृष्ठतःकृत्वारणेदानवसत्तमाः ॥ निहत्येमानरीन्सर्वान्मोदध्वंनंदनेवने ६० एवमुक्त्वामहत्सैन्यंप्रह्लादोदानवोत्तमः ॥ कालसैन्यंमहारौद्रंतरसामर्दतासुरः ६१ सर्वास्त्रविद्वान्वीरश्चनित्यंचाप्यपराजितः ॥ युद्धेह्यभिमुखोनित्यंस्वबाहुबलदर्पितः ६२ षष्टिरथसहस्राणिविविधायुधधारिणाम् ॥ प्रह्लादस्यानिवीर्यस्यततस्यतनयानिजाः ६३ तैस्तुक्रतुशतैरिष्टंविपुलैराप्तदक्षिणैः ॥ क्षांताधर्मपरानित्यंसत्यव्रतपरायणाः ६४ दातारःप्रियवक्तारोवक्तारःशास्त्रवस्तुषु ॥ स्वदारनिरतादांताब्रह्मण्याःसत्यसंगराः ६५ यष्टारःक्रतुभिर्नित्यंनित्यंचाध्ययनेरताः ॥ इष्वस्त्रकुशलाः सर्वेबहुशोदृढविक्रमाः ६६

यंगानिनिर्वर्तयिष्यंतिइदममुष्माइतितत्तदुद्देशपूर्वंकंकल्पयिष्यंति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ कालश्चासाविंद्रश्चकालेंद्रोयमः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

वातरेचकान्व्यजनीकृताम्रहक्षादीन्ईरयंतः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥

मत्तवारणविक्रांताःशत्रुसैन्यप्रमर्दकाः ॥ दारयंतःपदाक्षेपैःसुघोरान्वातरेचकान् ६७ युद्धोत्सुकधियानित्यंक्रोधरंजितलोचनाः ॥ संदष्टौष्ठपुटादैत्याविनेदु
 र्भीमविक्रमाः ॥ क्ष्वेडितास्फोटितरवैरन्योन्यंसमहर्षयन् ६८ वेणुशंखरवैश्चैवसिंहनादैश्चपुष्कलैः ॥ आप्लुत्याप्लुत्यसहसारणेवव्रुरनेकशः ६९ तालमात्रा
णिचापानिविकृष्यसुमहाबलाः ॥ अमृष्यमाणाःसहसादानवाश्चापपाणयः ७० सुरासुरैरप्यजितंयोधयंतिरणेंतकम् ॥ प्रतप्तहेमाभरणाःसर्वेतेश्वेतवाससः
७१ दानवामानिनःसर्वेसर्वेस्वर्गाभिकांक्षिणः ॥ सर्वेजयैषिणोवीराःसर्वेशत्रुवधोद्यताः ७२ शुशुभेसाचमूर्दीप्तापताकाध्वजमालिनी ॥ गजाश्वरथसंबाधा
स्वर्गमार्गाभिकांक्षिणी ७३ ततःकालःसुनिर्यातोभीमोभीमपराक्रमः ॥ निनदन्सुमहाकायोव्याधिभिर्बहुभिर्वृतः ७४ ददर्शमहतींसेनांदानवानांबलीय
साम् ॥ अभिसंजातदर्पाणांकालंसमभिगर्जताम् ७५ तदायांतंतदानीकंदानवानांतरस्विनाम् ॥ प्रतिलोमंचकाराशुव्याधिभिःसहितोंतकः ७६ प्रविश्य
ध्वजिनींचैषांपातयामासदानवान् ॥ कालोरुधिररक्ताक्षःस्वेनानीकेनसंवृतः ७७ प्रह्लादबलमत्युग्रंप्रह्लादंचमहाबलम् ॥ आजघानरणेकालोदंडमुद्गरप
ट्टिशैः ७८ शरशक्त्यृष्टिखड्गाश्चशूलानिमुशलानिच ॥ गदाश्चपरिघाश्चैवविचित्राश्चपरश्वधाः ७९ धनूंषिचविचित्राणिशतघ्नीश्चास्थरायसीः ॥ पात्यंते
व्याधिभिर्युद्धेदानवानांचमूमुखे ८० बहवोव्याधयोयुद्धेबहूनसुरपुंगवान् ॥ व्याधीनपिचदैत्यौघानिजघ्नुर्बहवोबहून् ८१ शूलैःप्रमथिताःकेचित्केचिद्वि
च्छिन्नाःपरश्वधैः ॥ परिघैराहताःकेचित्केचिच्चवरमायुधैः ॥ केचिद्द्विधाकृताःखड्गैःस्फुरंतःपातिताभुवि ८२ व्याधयोदानवैरेवनानाशस्त्रैर्विदारिताः ॥
तेचापिव्याधिभिःसर्वेविविधैरायुधोत्तमैः ८३ खड्गैश्चमुशलैस्तीक्ष्णैःप्रासतोमरमुद्गरैः ॥ भिन्नाश्चदानवाःसर्वेनिकृत्ताश्चपरश्वधैः ८४ मुद्गरैःपाट्टिशैश्चैवव्या
धिभिश्चमहाबलैः ॥ कृत्वाशस्त्रैरनेकैश्चमुष्टिभिश्चहताभृशम् ८५ वेमुःशोणितमन्योन्यंविष्टब्धदशनेक्षणाः ॥ आर्तस्वरंचनदतांसिंहनादंचगर्जताम् ८६
बभूवतुमुलःशब्दःसंग्रामेलोमहर्षणे ॥ मुष्टिभिश्चोत्तमांगानितलैर्गात्राणिचासकृत् ८७ सादितानिमहींजग्मुस्तिष्ठतामेवसंयुगे ॥ अस्रफेनाध्वजाव
र्ताच्छिन्नबाहुमहोरगा ८८ शूलशक्तिमहामत्स्याचापग्राहसमाकुला ॥ रथेषूपलसंबंधाध्वजद्रुमलतावृता ८९ सशब्दघोरविस्तारालोहितोदाभवन्नदी ॥
स्वधनुःशक्रधनुषौकांचनांगदविद्युतौ ९० तौदैत्यकालजलदौशरधारांविमुंचताम् ॥ तौमहामेघसंकाशौरथनागगतौतदा ९१ बभूवतुरभिक्रुद्धौ
शांगुगर्भाविवांबुदौ ॥ ततस्कांचनसन्नाहौदिव्यहारविभूषितौ ९२

॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

तौविरेजतुरायत्तौसूर्यवैश्वानरोपमौ ॥ तौमहाबलसंकाशावन्योन्यस्यचमृमुखे ९३ शक्राशनिसमस्पर्शैर्बाणैर्जघ्नतुराहवे ॥ परस्परंसमाद्यंततयोर्युधि
दुरासदम् ९४ नाशंसंततदायोधाजीवितान्यपिसंयुगे ॥ शरैर्विभिन्नसर्वांगायुधिप्रक्षीणबांधवाः ॥ निपेतुर्योधमुख्यास्तुरुधिरोक्षितवक्षसः ९५ पातितै
र्निष्पतद्भिश्चपात्यमानैश्चसंयुगे ॥ बभूवभूःसमाकीर्णायोधैरुद्गतजीवितैः ९६ अगृह्णंतोशरान्घोरांस्तेचसंदधतोस्तयोः ॥ अंतरंददृशेकश्चित्प्रयतादपिसं
युगे ९७ लघुत्वाच्चमहाबाहूयुद्धशौंडौमहाबलौ ॥ मंडलीभूतधनुषौसक्रुदेवबभूवतुः ९८ प्रह्लादस्यचबाणौघैर्दुद्रावांतकवाहिनी ॥ उह्यमानाबलवता
वायुनेवाभ्रमंडलम् ९९ हतदर्पंतुविज्ञायप्रह्लादःकालमाहवे ॥ अपयातंचसमरोद्दिषंतंसंप्रतक्र्यतम् १०० मत्वावशगतंचैवप्रह्लादोयुद्धदुर्मदः ॥ तत्रैवा
न्यांचमूंभूयःसंममर्दमहासुरः १०१ कालप्रह्लादयोर्युद्धमभवद्यादृशंपुरा ॥ तादृशंसर्वलोकेपुनभूतंनभविष्यति १०२ एवमहुतवीर्योजामहारणकृतव्रणः ॥
प्रह्लादस्त्वथवृद्धोत्रकालस्त्वपमृतोरणात् १०३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकालप्रह्लादयुद्धेएकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ धनाध्यक्षमनुह्लादःप्रह्लादस्यानुजोबली ॥ ससैन्यंयोधयामासक्षोभयन्यक्षवाहिनीम् १ महताचबलौघेनत्वनुह्लादोसुरोत्तमः ॥
अर्दयामाससंक्रुद्धोधनाध्यक्षंप्रतापवान् २ अमृष्यमाणास्त्रिदशानाहवस्थानुदायुधान् ॥ चकारकदनंघोरंधनुष्पाणिर्महासुरः ३ आवर्तइवसंजज्ञेबल
स्यमहतोमहान् ॥ क्षुभितस्याप्रमेयस्यसागरस्येवसंप्लवः ४ त्रिदशानांशरीरैस्तुदानवानांचमेदिनी ॥ बभूवनिचिताघोरैःपर्वतैरिवसंप्लवे ५ मेरुपृष्ठंतु
रक्तेनरंजितंसंप्रकाशते ॥ सर्वतामाधवेमासिपुष्पितैरिवकिंशुकैः ६ हतैर्वीरैर्गजैरश्वैःप्रावर्ततमहानदी ॥ शोणितौघामहाघोरायमराष्ट्रविवर्द्धिनी ७ य
कृन्मेदोमहापंकासंप्रकीर्णान्त्रशैवला ॥ छिन्नकायशिरोमीनाअंगावयवशाड्वला ८ गृध्रहंससमाकीर्णाकेकिसारसनादिता ॥ वसाफेनसमाकीर्णाप्रोत्क्रुष्ट
स्तनितस्वरा ९ तांकापुरुषदुस्तारांयुद्धभूमौमहानदीम् ॥ नदीमिवातपापायेहंससंघोपशोभिताम् १० त्रिदशादानवाश्चैवतेरुस्तेदुस्तरांनदीम् ॥ यथाप
द्मरजोध्वस्तांनलिनींगजयूथपाः ११ ततःसृजंतंबाणौघाननुह्लादंरथेस्थितम् ॥ ददर्शतरसादेवोनिघ्नंतंयक्षवाहिनीम् १२ क्रुद्धस्ततोदैत्यबलंसूदयामास
वित्तपः ॥ विक्षिपन्निवखेवायुर्महाभ्रपटलंबलात् १३ समीक्ष्यतुमुलंयुद्धमनुह्लादश्चवीर्यवान् ॥ रथेनादित्यवर्णेनकुबेरमभिदुद्रुवे १४ सधनुर्धन्विनां
श्रेष्ठोविकृष्यरणमूर्धनि ॥ उत्ससर्जशितान्बाणान्वित्तेशस्यमहात्मनः १५

कुबेरंप्राप्यतेबाणानिर्भिद्यसुसमाहिताः ॥ अपरान्पृष्ठतोजघ्नुर्व्यासक्तान्यक्षराक्षसान् १६ देवःशरैरभिहतोनिशितैर्ज्वलनोपमैः ॥ अनुह्रादंप्रत्युदियात्सं अ०६०
॥७७॥ क्रुद्धःपरमाहवे १७ ततोविश्रवणोराजाक्रुद्धोयक्षगणैःसह ॥ ववर्षशरवर्षाणिदानवंप्रतिवीर्यवान् १८ तद्यथाशारदंवर्षंगोवृषःशीघ्रमागतम् ॥ अपारयन्वा
रयितुंप्रतिगृह्णन्निमीलितः १९ एवमेवकुबेरस्यशरवर्षंमहासुरः ॥ निमीलिताक्षःसहसादैत्यःसहातिदारुणम् २० रोषितःशरवर्षेणधनदेनमहासुरः ॥
इंद्रकेतुप्रतीकाशमभितोपश्यतद्रुमम् २१ प्रवृद्धशाखाविटपतरुणांकुरपल्लवम् ॥ उत्पाट्यकुपितोदैत्यस्तरुंफलसमन्वितम् २२ निजघानहयाञ्छ्रेष्ठान्कु
बेरस्यमहात्मनः॥ तस्यकर्ममहाघोरंदृष्ट्वासर्वेमहासुराः २३ सिंहनादंनदंतिस्मअनुह्रादप्रहर्षिताः ॥ तयोस्तुतुमुलंयुद्धंसंजज्ञेदेवदैत्ययोः २४ ततस्तौक्रो
धरक्ताक्षावन्योन्यवधकांक्षिणौ ॥ अन्योन्यंविविधैःशस्त्रैर्घोरैर्जघ्नतुराहवे २५ त्रिदशादानवान्सर्वेमथित्वाप्रणदंस्तदा ॥ दानवैस्त्रिदशाश्चापिक्रुद्धैर्भुविनि
पातिताः २६ दानवास्त्वथसंक्रुद्धास्त्रिदशान्निशितैःशरैः ॥ विव्यधुर्वज्रसंकाशैःकंकपत्रैरजिह्मगैः २७ विदार्यमाणादैत्यौघैस्त्रिदशास्तुमहाबलाः ॥ अमर्षि
तत्तराश्चक्रुर्युद्धकर्माण्यभीतवत् २८ तेगदाभिःसुभीमाभिःपट्टिशैःशूलमुद्गरैः ॥ परिघैश्चसुतीक्ष्णाग्रैर्दानवाःपीडिताःशरैः २९ शरानिर्भिन्नगात्राश्चखड्गवि
च्छिन्नवक्षसः॥ जगृहुस्तेशिलाश्चैववृक्षांश्चासुरसत्तमाः ३० तेभीमसंगादितिजानर्दमानाःपुनःपुनः॥ ममंथुस्त्रिदशान्वीर्याच्छतशोथसहस्रशः ३१ ततस्तुतु
मुलंयुद्धंतेषांसमभिवर्तत ॥ शिलाभिर्विपुलाभिश्चशतशश्चैवपादपैः ३२ परिघैःपट्टिशैर्भल्लैर्भिंदिपालैःपरश्वधैः ॥ केचिन्निवृत्ताशिरसःकेचिच्चाविदलीकृताः
३३ केचिद्विनिहताभूमौरुधिरार्द्राःसुरासुराः ॥ केचिद्रणाजिरान्नष्टाःपरस्परवधार्दिताः ३४ विभिन्नहृदयाःकेचिच्छिन्नपादाश्चशेरते ॥ विदारितास्त्रि
शूलैश्चकेचित्तत्रगतासवः ३५ तत्सुभीमंमहद्युद्धंदेवदानवसंकुलम् ॥ बभूवतुमुलंयुद्धंशिलापादपसंकुलम् ३६ धनुर्ज्यातंत्रिमधुरंहिक्कातालसमन्वितम्
आर्तस्तानितघोषाढ्यंयुद्धंगांधर्वमाबभौ ३७ कुबेरःसधनुष्पाणिर्दानवान्व्रणमूर्द्धनि ॥ दिशोविद्रावयामाससंक्रुद्धःशरवृष्टिभिः ३८ कुबेरणार्दितंसैन्यंवि
द्रुतंप्रेक्ष्यदानवः ॥ अभ्यद्रवदनुह्रादःप्रगृह्यमहतींशिलाम् ३९ क्रोधाद्द्विगुणरक्ताक्षःपितृतुल्यपराक्रमः ॥ शिलांतांपातयामासकुबेरस्यरथोत्तमे ४०
आपतंतींशिलांदृष्ट्वागदापाणिर्धनाधिपः ॥ रथादाप्लुत्यवेगेनवसुधायांव्यतिष्ठत ४१ सचक्रकूबरहयंसध्वजंसशरासनम् ॥ भंक्त्वारथोत्तमंतस्यनिपपात ॥७७॥
शिलाभुवि ४२ विमथ्यतुकुबेरस्यप्रह्लादस्यानुजोरथम् ॥ शूराणांकदनंचक्रेसस्कंधविटपैर्द्रुमैः ४३

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ । ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

निर्भिन्नशिरसोभग्नास्त्रिदशाःशोणितोक्षिताः ॥ द्रुमप्रव्यथितांगाश्चनिपेतुर्धरणीतले ४४ विद्राव्यविपुलंसैन्यमनुह्रादोमहासुरः ॥ गिरिशृंगंगृहीत्वातुकु
बेरमभिदुद्रुवे ४५ तमापतंतंधनदोगदामुद्यम्यवीर्यवान् ॥ विनदित्वाह्वयामासदानवेंद्रंमहाबलम् ४६ तस्यदैत्यस्यसंक्रुद्धोगदांतांबहुकंटकाम् ॥ न्यपा
तयतवित्तेशोदानवस्योरसिप्रभो ४७ दैत्यःसंक्रोधताम्राक्षस्तंप्रहारमचिंतयत् ॥ वित्तेशस्योपरितदागिरिशृंगमपातयत् ४८ सविह्वलितसर्वांगोगिरिशृंगे
णताडितः ॥ पपातसहसाभूमौविशीर्णइवपर्वतः ४९ वित्तेशंविह्वलंदृष्ट्वासर्वेतेयक्षराक्षसाः ॥ परिवार्यमहात्मानंररक्षुर्भीमविक्रमाः ५० मुहूर्तंविह्वलो
भूत्वापुनर्विश्रवसःसुतः ॥ उपतस्थेचसहसाधनदःक्रोधमूर्च्छितः ५१ सननादमहानादंत्रैलोक्यमभिनादयन् ॥ जनयन्निखनिर्घोषंविघमन्निवपर्वतान्
५२ तमवध्यंतुविज्ञायनिहतंपुनरुत्थितम् ॥ प्रेक्ष्यपिंगाक्षमायांतंदानवाविप्रदुद्रुवुः ५३ तांस्तुविद्रवतोदृष्ट्वानुह्रादोह्यसुरोब्रवीत् ॥ कालनेमिंदानवंचवीर्य
दर्पसमन्वितम् ५४ आत्मानंचैववीर्यंचविस्मृत्याभिजनंतथा ॥ क्वगच्छथभयत्रस्ताप्राकृताइवदानवाः ५५ निवर्तध्वंमहावीर्याःकिंप्राणान्परिरक्षथ ॥
नालंयुद्धाययक्षोयंमहतीयंविभीषिका ५६ एतांविभीषिकामद्यदानवानांसमुत्थिताम् ॥ विक्रम्यविधमिष्यामिनिवर्तध्वंमहासुराः ५७ तेसुराःसन्निवृता
श्चसमदाइवकुंजराः ॥ निजघ्नुःपरमक्रुद्धादेवसैन्यंमहासुराः ५८ क्षीणप्रहरणाःकेचिन्महामेघनिभस्वनाः ॥ दर्पोत्कटाभुजैरेवसंप्रहारंप्रचक्रिरे ५९
प्रांशुभिश्चैवकाष्ठैश्चशिलाभिश्चमहाबलाः ॥ बाहुभिश्चतथान्योन्यमाक्षिपंतिस्मवेगिताः ६० मुष्टिभिश्चतलैश्चैवनखपातैर्महाबलाः ॥ पादपैश्चमहा
शाखैरयुध्यंतरणाजिरे ६१ अनुह्रादस्तुसंक्रुद्धोदेवतानांमहाचमूम् ॥ ममंथपरमायत्तोवनान्यग्निरिवोत्थितः ६२ रुधिरार्द्रास्तुवहवःशेरतेयोधसत्तमाः ॥
विक्षताःपतिताभूमौताम्रपुष्पाइवद्रुमाः ६३ अनुह्रादश्चविक्रांतोदेवांस्त्वाशीविषोपमान् ॥ युध्यमानस्यसमरेव्यसृजन्निशिताञ्छरान् ६४ धनाधिपेनाति
द्धस्यअनुह्रादस्यसंयुगे ॥ अंगारमिश्राःक्रुद्धस्यमुखान्निश्चेरुरर्चिषः ६५ अथबाणसहस्रेणवित्तेशंदानवोत्तमः ॥ विव्याधसशरैःक्रुद्धोदंडपाणिरिवांतकः
६६ कुबेरस्तुशरैर्भिन्नःसमंतात्क्षतजोक्षितः ॥ रुधिरपरिसुस्रावगिरिप्रस्रवणैरिव ६७ लब्धासतुपुनःसंज्ञांरोषरक्तेक्षणःसुरः ॥ गदामथसमासाद्यभीमांभी
मपराक्रमः ॥ चिक्षेपदैत्यमुद्दिश्यबलात्क्रोधेनमूर्च्छितः ६८ अप्राप्तामंतरेसोथतांगदांगदयासुरः ॥ बभंजाविनदन्क्रुद्धस्तदाश्चर्यमभूत्तदा ६९ प्रगृह्यतुग
दांभूयोह्यभिदुद्रावदानवम् ॥ तमापतंतंदृष्ट्वैवअनुह्रादोमहाबलः ७०

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥

॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

गिरिशृंगमिवोत्पाट्यकैलासाचलसन्निभम् ॥ धनाधिपंप्रदुद्रावव्यादितास्यइवांतकः ७१ तमंतकमिवायांतमजेयंसकलैःसुरैः ॥ ग्रसंतमिवतंदैत्यंत्रैलो
क्यमखिलंरुषा ७२ तमालोक्यतथाभूतंधनाध्यक्षोरणंभयात् ॥ अपहाययर्यौतत्रयत्रशक्रःसुराधिपः ७३ तस्यचापिमहत्कर्मदृष्ट्वावित्तपतिस्तदा ॥
जगामभयसंत्रस्तोयत्रदेवःशचीपतिः ७४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेअनुह्रादकुबेरयुद्धवर्णनंनामषष्टितमो
ऽध्यायः ६० ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ विप्रचित्तिस्तुवरुणंदैत्यानामादिरव्ययम् ॥ जघानेषुगणैःक्रुद्धोदीप्तैरिवमहोरगैः १ सदह्यमानोदैत्येनदीप्तैः
शरगभस्तिभिः ॥ नाभ्यजानतकर्तव्यंसंग्रामेसजलेश्वरः २ सर्वलोकेश्वरस्यैवपरमेष्ठीप्रजापतिः ॥ नशक्नोत्यग्रतःस्थातुंविप्रचित्तेर्जलाधिपः ३ वज्रोनाम
महाव्यूहोनिर्भयःसर्वतोमुखः ॥ तंव्यूह्यप्रत्ययुध्यंतदानवादेववाहिनीम् ४ वह्निज्वालासमंतत्ररविमंडलसन्निभम् ॥ मुखमाभातिदैत्यस्यविप्रचि
त्तेर्महात्मनः ५ वरुणस्तुमहातेजाविप्रचित्तिंमहासुरम् ॥ प्रदहन्निवतेजोभिर्जिगीषुःप्रत्यवैक्षत ६ स्रग्दाममालाभरणःकेयूरांगदभूषणः ॥ जग्राहपरि
घंदैत्यःकैलासशिखरोपमम् ७ पिनद्धंकांचनैःपट्टैर्हेममालिनमायसम् ॥ यमदंडोपमंघोरंदैत्यानांभयनाशनम् ८ भ्रामयामाससंक्रुद्धोमहाशक्रध्वजोप
मम् ॥ विननादविवृतास्योविप्रचित्तिर्महासुरः ९ सकंठस्तेनानिष्केणभुजस्थैरपिचांगदैः ॥ कुंडलाभ्यांविचित्राभ्यांभ्राजतेकांचनस्रजः १० दानवोभू
षणैर्भातिपरिघेणायसेनच ॥ यथेंद्रधनुषामेघःसविद्युत्स्तनयित्नुमान् ११ प्रस्फुरत्परिघास्त्रेणवातस्कंधान्महास्वनः ॥ जज्वालचसधूमार्चिःसांकर्षणइवा
नलः १२ विद्याधरगणैःसार्द्धंगंधर्वनगरैरपि ॥ सहचैवामरावत्यासिद्धलोकैस्तथासह १३ गृहनक्षत्ररचितंसार्कचंद्रविभूषितम् ॥ दैत्येंद्रपरिघोद्धृतंभ्रमती
वनभस्तलम् १४ दुरासदःसुसंजज्ञेपरिघाभरणक्षमः ॥ सुरेंधनोसुरेंद्राग्निर्युगांताग्निरिवोत्थितः १५ त्रिदशावरुणश्चैवनशेकुःस्पंदितुंभयात् ॥ तत्रासी
न्निर्भयस्त्वेकःकौशिकोवासवःप्रभुः ॥ भास्करप्रतिमंघोरंपरिघंरौद्रदर्शनम् १६ पातयामाससेनायांजलेशस्यसदानवः ॥ पततातेनसंग्रामेजलेशस्यमहा
त्मनः १७ भूतानांशतसाहस्रंपरिघेणसमाहतम् ॥ तेषांगात्राणिचासाद्यव्यशीर्यंतसहस्रशः १८ विशीर्यमाणंविबभावुल्काशतमिवांबरे ॥ भूयश्चैनं
तदाभ्राम्यवरुणायन्यपातयत् १९ पात्यमानेतदातस्मिञ्छरीरेवारुणेतदा ॥ सभिन्नःपरिघोघोरोदेवगात्रेव्यशीर्यत २० शीर्यमाणस्यचूर्णानिखद्योता
इवचांबरे ॥ सतुतेनप्रहारेणनचचालजलाधिपः २१

॥ ८ ॥ ९ १० ॥ ११ ॥ वातस्कंधान्वातमयान्स्कंधावारान्परिधीनित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ सर्वसंहारंसर्वेषामेकीकरणम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ व्यपोहत निराकृतवान्

परिघेणहतःसंख्येयथावज्रहतोचलः ॥ स्वसैन्येष्वपिभग्नेषुभिन्नदेहेषुचाहवे २२ मुहूर्तमभवत्क्षोभ्यमेपांपतिरमर्षणः ॥ सोमर्षचसमापन्नोवरुणोमितवि
क्रमः २३ सर्वसंहारमकरोत्स्वपक्षस्यारिमर्दनः ॥ ससागरैश्चतुर्भिश्चवृतोदीप्तैश्चपन्नगैः २४ शंखमुक्तामणिचितोबिभ्रत्तोयमयवपुः ॥ पांडुरोद्धूतवसनो
नानारत्नविभूषितः २५ वरुणःपाशधृक्श्रीमान्कूर्ममीनसमाकुलः ॥ वरुणस्तुतदाक्रुद्धस्तान्निरीक्ष्यस्वसैनिकान् २६ उवाचदृष्ट्वायुध्यध्वंदानवानांजिघां
सया ॥ अहमेनंहनिष्यामिभयंमुक्त्वातुयुध्यत २७ ततस्तेपन्नगाःसर्वेमहार्णवजलाश्रयाः ॥ जघ्नुर्दैत्यान्रणमुखेनदंतोजयगृद्धिनः २८ तेतुनालीकनारा
चैर्गदाभिर्मुसलैस्तथा ॥ अभ्यघ्नन्दानवान्हृष्टामुदितावरुणानुगाः २९ विप्रचित्तिस्तुसंक्रुद्धोमहाबलपराक्रमः ॥ पन्नगानांशरीराणिव्यधम
द्युद्धदुर्मदः ३० गारुडेनापिचास्त्रेणपन्नगान्दानवोत्तमः ॥ समरेघातयामासगरुडैःपन्नगाशनैः ३१ सशरैःसूर्यसंकाशैःशातकुंभविभूषितैः ॥
पन्नगान्समरेवीरःप्रममाथसुदुर्जयान् ३२ समरेभिन्नगात्रास्तेपन्नगाःशरपीडिताः ॥ पेतुर्मथितसर्वांगागजाइवमहागजैः ३३ तंपतंतमिवादित्यंदी
प्तैर्बाणगभस्तिभिः ॥ अभ्यधावतसंक्रुद्धःसमरेवरुणःप्रभुः ३४ ततस्तुदानवास्तत्र भिन्नदेहाःसहस्रशः ॥ व्यथिताविद्रवंतिस्मदिशोदशविचेतसः ३५ इंद्र
स्यार्थेपराक्रम्यवरुणस्त्यक्तजीवितः ॥ विनर्दमानोयुयुधेसमरेपाशभृद्वरः ३६ वरुणःपन्नगाश्चैवमुष्टिभिःसमरोत्कटाः ॥ अभ्यवर्ततसमरेविप्रचित्तिंमहासु
रम् ३७ ततोवृक्षैश्चशिलाभिश्चप्राहरत्सबलोत्कटः ॥ व्यपोहतमहातेजाविप्रचित्तिर्महासुरः ३८ ततःपावकसंकाशैःप्रमुक्तैःशीघ्रगामिभिः ॥ वरुणस्यमहा
वेगान्बिभेदसमरेहयान् ३९ कर्मणातेनमहताविप्रचित्तेर्महात्मनः ॥ अग्नेराज्याहुतस्येवतेजःसमभिवर्धत ४० सशरैःसूर्यसंकाशैःसुमुक्तैःशीघ्रगामिभिः ॥
वारुणींतांमहासेनांनिर्ममंथमहाबलः ४१ क्षीणास्त्रांसायकक्रांतांशरजालेनमोहिताम् ॥ शूलशक्त्यृष्टिभिन्नांचचकाररुधिरोक्षिताम् ४२ सशरैर्वह्निसंका
शैःसुमुक्तैर्नतपर्वभिः ॥ वरुणस्यमहावेगान्बिभेदसमरेहयान् ४३ अभिद्रुतोथदैत्येनससैन्यःसलिलाधिपः ॥ महेंद्रंशरणंप्राप्तोविप्रचित्तेर्भयार्दितः ॥४४॥
इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनेविप्रचित्तियुद्धंनामैकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ पराज
यंतुदेवानांदृष्ट्वाग्निर्देवसत्तमः ॥ चकारबुद्धिंदैत्यानांवधेब्रह्मर्षिभिःस्तुतः १ स्वयंप्रभायाःशांडिल्यायःपुत्रोहव्यवाहनः ॥ हिरण्यरेताःपिंगाक्षोदेवहूतोहुता
शनः २ रोहितोलोहितग्रीवोहर्तादाताहविःकविः ॥ पावकोविश्वभुग्देवःसर्वदेवाननःप्रभुः ३

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामेकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

सुब्रह्मात्माशोभनयज्ञस्वरूपः वेदस्वरूपोवा सुवर्चस्कःशोभनंवर्चःविद्यातपोजन्यंतेजःयस्मात्सतथा ॥ ४ ॥ अर्चिष्मान् शमीगर्भोऽश्वत्थः सएवस्वस्ययोनिर्यस्यासौशमीगर्भस्वयोनिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ शुचिरोमापावनधूमः ॥ ७ ॥ ८ ॥ सोमपूताशनःअभिषुतंसोममश्नातीत्यर्थः अद्रिधृक्सोमाभिषवार्थंग्रावाणोध्रियंतेस्मइत्यद्रिधृक् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ यस्यवायोर्योनिराकाशः सप्तस्वरगतानादब्रह्मभाषायत्रनादात्मकंब्रह्मसर्ववेदकारणंआविर्भवतीत्यर्थःअतएवाकाशमयः ॥ १४ ॥ वेदकर्ता वागु

सुब्रह्मात्मासुवर्चस्कःसहस्रार्चिर्विभावसुः ॥ कृष्णवर्त्माचित्रभानुर्देवानामपिदेवराट् ४ लोकसाक्षीद्विजहुतःसदार्चिष्मान्वषट्कृतः ॥ हव्यभक्षःशमीगर्भस्वयोनिःसर्वकर्मकृत् ५ पावनःसर्वभूतानांत्रिदशानांतपोनिधिः ॥ शमनःसर्वपापानांलेलिहानस्तपोमयः ६ प्रदक्षिणावर्तशिखःशुचिरोमामखाकृतिः ॥ हव्यभुग्भूतभव्येशोयज्ञभागहरोहरिः ७ सोमपःसुमहातेजाभूतेशःसुमहातपाः ॥ अधृष्यःपावकोभूतिर्भूतात्मावैस्वधाधिपः ८ स्वाहापतिःसामगीतःसोमपूताशनोद्रिधृक् ॥ देवदेवोमहाक्रोधोरुद्रात्माब्रह्मसंभवः ९ लोहिताश्वंवायुचक्रंरथमास्थायभूतधृक् ॥ धूमकेतुर्धूमशिखोनीलवासाःसुरोत्तमः १० उद्यम्यदिव्यमाग्नेयंशस्त्रंदेवोरणेमहान् ॥ दानवानांसहस्राणिप्रयुतान्यर्बुदानिच ११ ददाहभगवान्वह्निःसंक्रुद्धःप्रलयेयथा ॥ प्राणोयःसर्वभूतानांदेहेतिष्ठतिपंचधा १२ यंतायश्चहुताशश्चसखाचप्रभुरीश्वरः ॥ प्रभंजनेयोलोकानांयुगांतेसर्वनाशनः १३ सप्तस्वरगतायस्ययोनिर्गीर्भिरुदीर्यते ॥ योह्याकाशमयोदेवोदूरगःसर्वसंभवः १४ यश्चकर्ताविकर्ताचगतिर्गतिमतांप्रभुः ॥ वेदकर्तासमोलोकेब्रह्मणायःसनातनः १५ अमूर्तिमंतंयंप्राहुर्महाभूतंमहत्तरम् ॥ सोग्निंसमीरयामासशमीगर्भसमीरणः १६ त्रिदिवारोहिभिर्ज्वालैर्जृंभमाणोदिशोदश ॥ दानवानामभावाययुगांताग्निरिवोत्थितः १७ मेदोमज्जामहापंकांकेशशैवलशालिनीम् ॥ योधशीर्षोपलवहांसृताद्विपतटोत्कटाम् १८ शोणितोदांरणेदृष्ट्वासंग्रामसरितंविभुः ॥ वह्निःप्रस्कंदयामासदैत्यानांभयवर्द्धनः १९ ततोग्निर्दितिजान्सर्वान्प्रह्लादप्रमुखांस्तथा ॥ पराजयानःसविभुःक्रोशमानोमहामृधे २० केचित्प्रदीप्तैर्मुकुटैःकेचिद्दीप्तैःशिरोरुहैः ॥ केचित्प्रदीप्तवसनैःकेचिद्दीप्तैर्भुजाननैः २१ केचित्प्रदीप्तैरुरुभिःकेचिच्छत्रैर्ध्वजैरथैः ॥ असुरास्तत्रदृश्यंतेप्रदीप्तेनाग्निनावृताः २२ त्यक्त्वायुधानिसर्वाणिसध्वजांश्चरथोत्तमान् ॥ प्रयांतिसमरेभीताःपावकेनपराजिताः २३ नचपश्यंतितेवह्निंप्रदीप्तध्वजिनिमुखे ॥ दिशःखड्गांश्चमेघांश्चदीप्तान्पश्यंतिदानवाः २४ ध्रुवःस्वयंभुवामृष्टोयुगांतस्तोययोनिना ॥ इत्येवंदानवाःसर्वेमेनिरेत्रस्तचेतसः २५

युर्वा रणहेतूनांरथानकरणादीनांचहेतुत्वात् ब्रह्मणाचतुर्मुखेन ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सरितंप्रस्कंदयामास प्रवाहयामास ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ तोयं योनिःस्थानंयस्यतेन जलशायिना नारायणेन तोययोनिना वह्निमात्रा ॥ २५ ॥

वारिविक्षरेजलवर्षिणी ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ तपसेऽर्करूपीसन् गोपुरश्मिषुमंडलेइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ वर्षणावर्कस्यज

मयश्चशंबरश्चैवमहामायाधरौतदा ॥ पार्जन्यवारुणीमायेसृजतांवारिविक्षरे २६ ताभ्यांवह्निःसमायाभ्यांसिच्यमानःसमंततः ॥ तोयौघैःपर्वतनिभैर्मंद्रार्चि रभवद्रणे २७ शम्यमानेतुसमरेपावकेदैत्यनाशिनि ॥ बृहत्कीर्तिर्बृहत्तेजावह्निमाहबृहस्पतिः २८ ॥ ॥ गुरुरुवाच ॥ हिरण्यरेतःसुमुखज्वलनाह्वयस वंभुक् ॥ सप्तजिह्वाननक्षामलेलिहानमहाबल २९ आत्मावायुस्तवविभोशरीरंसर्ववीरुधः ॥ योनिरापश्चतेप्रोक्तायोनिस्त्वमसिचांभसः ३० ऊर्ध्वंचाध श्चगच्छंतिसंचरंतिचपार्श्वतः ॥ अर्चिषस्तेमहाभागसर्वतःप्रभवंतिच ३१ त्वमेवाग्नेसर्वमसित्वयिसर्वमिदंजगत् ॥ त्वंधारयसिभूतानिभुवनंत्वंबिभर्षिच ॥ ३२ त्वमग्नेहव्यवाडेकस्त्वमेवपरमंहविः ॥ यजंतिचसदासंतस्त्वमेवपरमाध्वरे ३३ त्वमन्नंप्राणिनांभुंक्षेजग्धपीतासित्वंप्रभो ॥ त्वयिप्रवृत्ताविजयस्त्व यिलोकाःप्रतिष्ठिताः ३४ सर्वांल्लोकांस्त्रीनिमान्हव्यवाहप्राप्तेकालेत्वंपचस्येवदीप्तः ॥ त्वमेवैकस्तपसेजातवेदोनान्यस्त्वत्तोविद्यतेगोषुदेव ३५ वृषाक पिःसिंधुपतिस्त्वमग्नेमहामखेष्वग्र्यहरस्त्वमेव ॥ विश्वस्यभूमस्त्वमसिप्रसूतिस्त्वंचप्रतिष्ठाभगवत्प्रजानाम् ३६ सृजस्यपोरश्मिभिर्जातवेदस्तथौषधीरोष धिनांरसांश्च ॥ विश्वंत्वमादाययुगांतकालेस्रष्टाभवस्यानलसर्गकाले ३७ ॥ त्वमग्नेसर्वभूतानांयोनिर्वेदेषुगीयसे ॥ त्वयादेवहितार्थायनिहतादानवारणे ३८ स्वयोनिस्तेमहातेजस्तोयंमखशतार्चितम् ॥ तांस्वयोनिंसमासाद्यकिंविषीदसिपावक ३९ त्रायस्वसमरेदेवान्दैत्येभ्यःसुरसत्तम ॥ पिंगाक्षलोहि तग्रीवकृष्णवर्त्मन्हुताशन ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनेग्निस्तवोनामद्विषष्टितमोऽध्यायः ६२ ॥ ॥ छ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ बृहस्पतेस्तुवचनंश्रुत्वासत्यंसमीरितम् ॥ भूयःप्रजज्वालरणेहविषेवमहामखे १ हतास्तुमायादैत्यानांप्रदीप्तेनाग्निनारणे ॥ हतमा याहतबलाबलिंतेसमुपस्थिताः २ पराजितेषुदैत्येषुवह्निनाद्भुतकर्मणा ॥ प्रह्लादस्तूत्तरंवाक्यमाहदैत्यपतिंबलिम् ३ भवानग्निश्चवायुश्चभास्करःसलिलं शशी ॥ नक्षत्राणिदिशोव्योमभूश्चदानवसत्तम ४ भविष्यंचैवभूतंचभवच्चासुरसत्तम ॥ दत्तंचतद्भगवतावरदेनस्वयंभुवा ५ इंद्रत्वंसामरत्वंचयुद्धेचाप्यप राजयः ॥ ईशित्वंचवशित्वंचबलंचैवामितंशुभम् ६ सर्वभूतेश्वरत्वंचदैत्यराजसदातव ॥ महायोगीश्वरत्वंचशूरत्वंचमहामृधे ७ अणिमालघिमाचैवयेचा न्येसात्विकागुणाः ॥ त्वत्पराजित्यदैत्येंद्रदेवान्सर्वांश्चसानुगान् ८

लश्यपानाद्वृषाकपिःअन्येभ्योपिहरतइतिदीर्घः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ बृहस्पते स्त्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

यथोक्तंब्रह्मणाराजंस्तत्तथानतदन्यथा ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाप्रह्लादस्यमहात्मनः ॥ बलिःपरमसंहृष्टःप्रायाच्छक्ररथंप्रति ९ ततःप्रयांतंत्रिदशेंद्रसन्निधौमहा
सुरेंद्रंबलिमुत्तमाश्रियम् ॥ तमंजसाजग्मुरभिप्रदक्षिणांद्विजाश्चपुण्याःपशवश्चसत्तमाः १० महाजटाभारधरास्तपस्विनस्तदातमाहुर्विविधमंत्रमंगलैः ॥ अ
भिष्टुवंतःकवयःस्वलंकृतंबलिंप्रयांतंरणमूर्द्धनिस्थिताः ११ प्रतप्तजांबूनदचित्रभूषणैर्दिव्यैश्चरत्नैर्विविधैरलंकृतः ॥ विराजमानःपरमेणवर्चसारणेविभा
त्याग्निशिखेवदानवः १२ सवैनदाशत्रुबलार्दितंबलंबलिर्ददर्शोत्तमसत्ववीर्यवान् ॥ जलागमेश्रीमदिवाभ्रमंडलंविशीर्यमाणंनभसीववायुना १३ ततोद
दर्शाथबलानिसर्वतोरणेप्रगुप्तानिहुताशनेनवै ॥ समुच्छ्रितान्युग्रतराणितत्रवैसमुद्रवेगानिवपर्वसंधिषु १४ सशूलशक्त्यृष्टिगदासिसायकान्क्षिपन्नरिपू
णांसमरेमहात्मनाम् ॥ ननादसिंहर्षभमत्तनागवज्जलागमेतोयदवच्चवीर्यवान् १५ दिव्यास्त्रधूमःसुभुजोग्रवायुर्महाबलःपौरुषविक्रमेंधनः ॥ प्रजादिधक्ष
न्निवकालवह्निःसुघोररूपोविबभौरणेबली १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ६३ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ बलिनातुसुराःसर्वेवर्जयित्वासुराधिपम् ॥ रणेशरशतैर्भिन्नाःससैन्यावैपराजिताः १ विमुखायातिदैत्येंद्रैर्वध्यमानामहाचमूः ॥
जितास्तुबलिनादेवाःशक्रमाहुर्महाबलम् २ ॥ देवाऊचुः ॥ भवानिंद्रश्चधाताचलोकानांप्रभुरव्ययः ॥ त्वमप्रतिमकर्माचतथैवानुपमद्युतिः ३ वितुता
नीहसैन्यानिसहास्माभिःसुरेश्वर ॥ रथचक्रध्वजाक्षाणिविभिन्नानिमहासुरैः ४ रथहस्त्यश्वयोधाश्चपदाताश्चसहस्रशः ॥ भिन्नाश्छिन्नाश्चशतशोग
दामुशलपट्टिशैः ५ महाभैरवरूपंहिदैत्येंद्रैःणकृतंरणे ॥ किमुपेक्षसिदैत्येंद्रैर्हन्यमानांमहाचमूम् ६ त्रायस्वत्रिदशश्रेष्ठशरण्यःशरणागतान् ॥ श्रुत्वातुव
चनंतेषांदेवानाममराधिपः ७ संवर्त्ताग्निसमक्रुद्धःसर्वान्दहतिदानवान् ॥ दिवाकरकराकारंकिरीटंधारयन्प्रभुः ८ वैडूर्यवर्णसंकाशोनानारत्नचितांगदः ॥
मयूररोमारक्ताक्षःशतबाहुःसहस्रदृक् ९ हरिरेकोहरिश्मश्रुर्नानाकेतुर्महाबलः ॥ वज्रप्रहरणःश्रीमान्योगीशितशिरोधरः १० सधनुर्बद्धसन्नाहःशतादित्यस
मप्रभः ॥ देवगंधर्वयक्षौघैरनुयातःसहस्रशः ११ सामगैश्चजपैश्चापिस्तूयमानोमहर्षिभिः ॥ शतपर्वमहारौद्रंस्फोटनंसर्वतोमुखम् १२ प्रगृह्यरुचिरंवज्रंदी
प्तंरौद्राट्टहासिनम् ॥ दैत्यानयोधयत्सर्वान्महेंद्रःपाकशासनः १३ अधृष्यःसर्वभूतानामदित्यादयितःसुतः ॥ ततःप्रवृत्तःसंग्रामोबलिवासवयोस्तदा १४
उभाभ्यांदेवदैत्याभ्यामचिरान्नहदद्भुतः ॥ अतिवीर्यबलोदग्रस्तुमुलोलोमहर्षणः १५

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु

प्रन्हादेनस्तुतिशतैःकर्मभिर्जयसंमतैः॥प्रबोधितोदैत्यपतिरग्निरिद्धइवाबभौ १६ सुरासुरेंद्रयोर्द्धद्वासंग्रामंलोमहर्षणम् ॥ देवानांदानवानांचभूयोयुद्धमभूत्तदा
१७ ततोविध्यन्महेंद्रस्तंबलिमस्त्रैर्महाबलं ॥ तान्यस्त्राणिमहाबाहुश्चिच्छेदशतधारणे १८ ततःक्रुद्धःपुनस्तत्रानैजघ्नेदानवंमहत् ॥ आग्नेयमथशत्रुघ्नंचिक्षेपें
द्रोमहाबलः ॥ तंदृष्ट्वाखेसमागच्छत्प्रलयानलसन्निभम् १९ पातयामासतच्चैंद्रंवारुणास्त्रेणधीमता ॥ संक्रुद्धोमघवावज्रमगृह्णात्पर्वतोपमम् २० हंतुकामोरण
श्लाघीबलिंदैत्याधिपंरणे ॥ ततःशुश्रावदेवेंद्रःकौशिकोहरिवाहनः २१ अशरीरांशुभांवाणींतस्मिन्महतिवैशसे ॥ निवर्तस्वमहाबाहोसुराणांनंदिवर्धन २२
पुरंदरसुरश्रेष्ठनजेष्यसिरणेबलिम् ॥ तपसात्युत्तमोदैत्योवरदानेनचाधिकः २३ स्वयंभूपरितोपाच्चसत्यधर्माच्चवासव ॥ नैषशक्यस्त्वयाजेतुंत्रिदशैर्वासु
रेश्वर २४ योह्यस्यजेताभगवांस्तंशृणुष्वसमाहितः ॥ ब्रह्मणःसहिसर्वस्वंदेवानांचैवसागतिः २५ परंरहस्यंधर्मस्यपरस्यचपरागतिः ॥ परात्परतरःश्री
मान्परावरगतिःप्रभुः २६ सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥ शंखचक्रगदापाणिःपीतवासाःसुरारिहा २७ जेताजेयोजयःश्रीमान्सोऽस्यजेताभवि
ष्यति ॥ श्रुत्वादिव्यांतुमधुरांवाणींतामशरीरिणीम् २८ अपयातोरणाच्छक्रःसार्द्धंसर्वैःसुरोत्तमैः ॥ अपयातेतुदेवेंद्रेकौशिकेहरिवाहने २९ सिंहनादोम
हानासीद्दानवानांमहामृधे ॥ ततःक्ष्वेलकिलाशब्दःक्ष्वेडितास्फोटितस्वनः ३० शंखानांनिनदश्चात्रयोधानांवाल्गितस्वनः ॥ वादित्राणांचनिर्घोषस्तुमु
लश्चाभवत्तदा ३१ जयशब्दरवाश्चैवदेवानांतुपराजये ॥ ससैन्योदैत्यराजस्तुस्तूयमानःसुहृद्गणैः ॥ बलींद्रोविबभौदैत्योहिरण्यकशिपुर्यथा ३२ इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनेदेवासुरसंग्रामोनामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ निष्प्रयत्नेपुदेवेपुत्रै
लोक्येदैत्यपालिते ॥ जयेबलेर्बलवतोमयशंबरयोस्तथा १ सुधासुदिक्षुसर्वासुप्रवृत्तेधर्मकर्मणि ॥ अपवृत्तेचंद्रमसिअयनस्थेदिवाकरे २ प्रन्हादशंबरमयै
रनुन्हादेनचैवहि ॥ दिक्षुसर्वासुगुप्तासुगगनेदैत्यपालिते ३ दैत्येषुमखशोभाश्चस्वर्गार्थंदर्शयत्सुच ॥ प्रकृतिस्थेतदालोकेवर्तमानेचसत्पथे ४ अभावेसर्व
पापानांभावेचैवतथास्थिते ॥ भावेतपसिसिद्धानांसर्वत्राश्रमरक्षिषु ५ चतुष्पादेस्थितेधर्मेअधर्मेपादविग्रहे ॥ प्रजापालनयुक्तेषुभ्राजमानेषुराजसु ६ स्व
धर्मसंप्रयुक्तेषुसर्वाश्रमनिवासिषु ॥ अभिषिक्तोसुरैःसर्वैर्दैत्यराजोबलिस्तदा ७

हरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ७ ॥ निष्प्रयत्नेष्विति ॥ १ ॥ सुधासुअमृतमयीषुअपवृत्तेउद्धरिते २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अभावेपापानांभावानांभावेपुण्याना
मित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ इलाश्रीतक्रियापूर्तादिका ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ यइति उत्तमइति चतुर्मुखउक्तःतस्य आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुत्यावगतः पुत्रेमरीचौआत्मभावःएवंपरंपरयापौत्रेपिसा

 हृष्टेष्वसुरसंघेषुनदत्सुमुदितेषुच ॥ अथाभ्युपगतालक्ष्मीर्बलिंपद्मासनेस्थिता ८ पद्मोद्यतकरादेवीवरदासुरमोहिनी ॥ श्रीरुवाच ॥ बलेबलवतांश्रेष्ठम
हाराजमहाद्युते ९ प्रीतास्मितवभद्रंतेदेवतानांपराजये ॥ यस्त्वयायुधिविक्रम्यदेवराजःपराजितः १० दृष्ट्वातेपरमंसत्वंततोहंस्वयमागता ॥ नाश्च
र्यंदानवश्रेष्ठहिरण्यकशिपोःकुले ११ प्रसूतस्यासुरेंद्रस्यतवकर्मेदमीदृशम् ॥ विशेषतस्त्वयाराजन्दैत्येंद्रःप्रपितामहः १२ येनभुक्तंहिनिखिलंत्रैलोक्यमिद
मव्ययम् ॥ विशेषतस्तवविभोसर्वेधर्मपथेस्थिताः १३ तेनत्रैलोक्यमुख्येनभोक्ष्यस्यमितविक्रम ॥ एवमुक्त्वातुसादेवीलक्ष्मीर्दैत्यपतिंबलिम् १४ प्रवि
ष्टावरदासौम्यासर्वभूतमनोरमा ॥ शिष्टाश्चदेव्यःप्रवराह्रीःकीर्तिर्द्युतिरेवच १५ प्रभाधृतिःक्षमाभूतिर्नीतिर्विद्यादयास्मृतिः ॥ स्मृतिर्लज्जातथामेधाल
क्ष्मीरिहागतास्तथा १६ श्रुतिःप्रीतिरिलाकीर्तिःशांतिःपुष्टिःक्रियास्तथा ॥ सर्वाश्चाप्सरसोदिव्यानृत्यगीतविशारदाः १७ पतिंप्राप्ताःसुदैतेयंत्रैलोक्येस
चराचरे ॥ प्राप्तमैश्वर्यममितंबलिनाब्रह्मवादिना १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेपंचषष्टितमोऽध्यायः ६५ ॥ ६ ॥
जनमेजयउवाच ॥ पराजिताःसुरादैत्यैःकिमकुर्वंतवैमुने ॥ कथंचात्रिदिवंलब्धंभूयोदेवैर्द्विजोत्तम १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ श्रुत्वावाणींतुतांदिव्यांसहदे
वैःसुराधिपः ॥ प्राग्दिशंप्रस्थितःश्रीमानदित्यालयमुत्तमम् २ प्राप्यादित्यालयंशक्रःकथयामासतांगिरम् ॥ अदित्यांसायथायुद्धेतेनवाणीपुराश्रुता ३
॥ अदितिरुवाच ॥ यद्येवंपुत्रयुष्माभिर्नशक्योहंतुमाहवे ॥ बलिर्विरोचनसुतःसर्वैश्चैवमरुद्गणैः ४ सहस्रशिरसाहंतुंकेवलंशक्यतेसुरः ॥ तेनैकेनसहस्राक्ष
नह्यन्येनशतक्रतो ५ तद्वःपृच्छस्वपितरंकश्यपंसत्यवादिनम् ॥ पराजयार्थंदैत्यस्यबलेस्तस्यमहात्मनः ६ ततोदित्यासहसुराःसंप्राप्ताःकश्यपांतिक
म् ॥ अपश्यन्कश्यपंतत्रमुनिंदिव्यतपोनिधिम् ७ आद्यंदेवगुरुंदिव्यंक्लिन्नंत्रिषवणांबुभिः ॥ तेजसाभास्कराकारंगौरमाग्निशिखप्रभम् ८ न्यस्तदंडं
तपोयुक्तंबद्धकृष्णाजिनोत्तरम् ॥ वल्कलाजिनसंवीतंप्रदीप्तंब्रह्मवर्चसा ९ हुताशमिवदीप्यंतमाज्यमंत्रपुरस्कृतम् ॥ स्वाध्यायनिरतंशांतंवपुष्मंतमिवान
लम् १० तंब्रह्मवादिनांश्रेष्ठंसुरासुरगुरुंप्रभुम् ॥ प्रतपंतमिवादित्यंमारीचंदीप्ततेजसम् ११ यःस्रष्टासर्वभूतानांप्रजानांपतिरुत्तमः ॥
आत्मभावविशेषेणतृतीयोयःप्रजापतिः १२

धारण्येनात्मभावप्राप्ताताह आत्मभावविशेषेणेति पुत्रापेक्षयापौत्रेआत्मभावोविशेषतोस्ति अतएवप्रह्लादगुणाःवैष्णवत्वादयःपौत्रेबलौ कात्स्न्येनाभिव्यक्ताः नतुपुत्रेविरोचनेअतएव
दाक्षिणात्याःपौत्रंपितामहनाम्नाआह्वयंति ॥ १२ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ २९ ॥ लोकायतिकमुख्यैः शास्त्रविद्भिः सहदेवाः शुश्रुवुरितिसंबंधः नवलोका

ततःप्रणम्यतेवीराःसहादित्याःसुरर्षभाः ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेब्रह्माणमिवमानसाः ॥ १३ ॥ तच्छ्रुतंयुधिशक्रेणसरस्वत्यासमीरितम् ॥ अजेयास्त्रिद
शैःसर्वैर्बलिर्दानवसत्तमः १४ श्रुत्वातुवचनंतेषांपुत्राणांकश्यपस्तदा ॥ चकारगमनेबुद्धिंब्रह्मलोकायलोककृत् १५ ॥ कश्यपउवाच ॥ गच्छामब्रह्मसद
नंब्रह्मघोषानिनादितम् ॥ यथाश्रुतंचतत्रैवब्रह्मणेवदतानघाः १६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोदित्यासहसुरायांतंकश्यपमन्वयुः ॥ प्रस्थितंब्रह्मसदनंदेवर्षिग
णसेवितम् १७ तेमुहूर्तेनसंप्राप्ताब्रह्मलोकंदिवौकसः ॥ दिव्यैःकामगमैर्यानैर्महार्हैःसुमनोहरैः १८ दिदृक्षवस्तेब्रह्माणंतपसोराशिमव्ययम् ॥ अभ्यगच्छं
तविस्तीर्णांब्रह्मणःपरमांसभाम् १९ षट्पदोद्गीतनिनदांसामगीतविमिश्रिताम् ॥ श्रेयस्करीममित्रघ्नोंदृष्ट्वासंजहृषुर्मुदा २० ब्राह्मणैश्चमहाभागैर्वेदवेदांग
पारगैः ॥ ऋचोबह्वृचमुख्यैश्चशिक्षाविद्भिस्तथाद्विजैः ॥ शब्दनिर्वचनार्थंचप्रेर्यमाणपदाक्षराः २१ ततस्तेत्रैमरव्याघ्राविततेषुचकर्मसु ॥ यज्ञवेदांगवि
दुषांपदक्रमविदांतथा २२ घोषेणपरमर्षीणांसाबभूवनिनादिता ॥ यज्ञसंस्तवविद्भिश्चशिक्षाविद्भिस्तथाद्विजैः २३ शब्दनिर्वचनार्थज्ञैःसर्वविद्याविशा
रदैः ॥ मीमांसाहितवाक्यज्ञैःसर्ववादविशारदैः २४ हृष्टपुष्टस्वरैस्तत्रद्विजेंद्रैर्वल्गुवादिभिः ॥ नादितंब्रह्मसदनंप्रवरंदेवसद्मवत् २५ तेतत्रसमनुप्राप्यशृ
ण्वंतोवेध्वनिंसुराः ॥ पूतान्यात्मशरीराणिमेनिरेतुनसंशयः २६ तूष्णींभूताएकचित्ताब्रह्मण्यगतमानसाः ॥ विस्मयोत्फुल्लनयनानिरीक्षंतःपरस्परम् ॥
२७ नमस्कुर्वंतिचपुनर्गुरुंलोकगुरुंप्रभुम् ॥ मनसैवसुरश्रेष्ठाःपुरस्कृत्यतुकश्यपम् २८ पुनःसंपूज्यपरमंवेदोच्चारणनिःस्वनम् ॥ गंभीरोदारमधुरंसुस्व
रंहंसगद्गदम् २९ ऐक्यनानात्वसंयोगसमवायविशारदैः ॥ लोकायतिकमुख्यैश्चशुश्रुवुःस्वनमीरितम् ३० तत्रतत्रचविप्रेंद्रान्नियतान्संशितव्रतान् ॥
जपहोमपरान्मुख्यान्ददृशुःकश्यपात्मजाः ३१ तस्यांसभायामास्तेस्मब्रह्मालोकपितामहः ॥ सुरासुरगुरुःश्रीमान्विधिवद्देवमायया ३२ उपासतेचतत्रै
नंप्रजानांपतयःप्रभुम् ॥ दक्षःप्रचेताःपुलहोमरीचिश्चद्विजोत्तमः ३३ भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्चगौतमोनारदस्तथा ॥ मनुर्यौरंतरिक्षंचवायुस्तेजोजलंमही ३४
शब्दस्पर्शौचरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ प्रकृतिश्चविकाराश्चयच्चान्यत्कारणंमहत् ३५ सांगोपांगाश्चतुर्वेदाःसरहस्यपदक्रमाः ॥ क्रियाश्चक्रतवश्चैवसंक
ल्पःप्राणएवच ३६ एतेचान्येचबहवःस्वयंभुवमुपास्थिताः ॥ अर्थोधर्मश्चकामश्चद्वेषोदर्पश्चनित्यदा ३७ शक्रोबृहस्पतिश्चैवसंवर्तोबुधएवच ॥ शनैश्च
रोथराहुश्चग्रहाःसर्वेह्यशेषतः ३८ मरुतोविश्वकर्माचनक्षत्राणिचभारत ॥ दिवाकरश्चसोमश्चब्रह्माणंसमुपासते ॥ सावित्रीदुर्गतरणीवाणीसप्तविधातथा ३९

यतानांदेहात्मवादिनांदेवद्रोहिणांब्रह्मलोकेगतिःसंभवतीतिशंकनीयम् अत्रलोकायतशब्दस्यतच्छास्त्राभिमानिदेवतापरत्वात् ॥ तत्रमूर्तिमतांवेदानांसामगानांशाखानांचसर्वेषांसद्भाव
१८ स्यकथनादित्यूह्यम् । ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ । ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥

सर्वाणिश्रुतिशास्त्राणिगाथाश्चनियमास्तथा ॥ भाष्याणिसर्वशास्त्राणिदेहवंतिविशांपते ॥ क्षणालवामुहूर्ताश्चदिवारात्रिश्चभारत ४० अर्धमासाश्चमासाश्चऋतवःषट्तथैवच ॥ संवत्सराश्चतुर्युगंमासारात्रिश्चतुर्विधा ४१ कालचक्रंचयद्दिव्यमनित्यंध्रुवमव्ययम् ॥ एतेचान्येचबहवःस्वयंभुवमुपस्थिताः ४२ तेप्रविष्टाःसभांदिव्यांब्रह्मणःसर्वकामदाम् ॥ कश्यपस्त्रिदशैःसार्द्धंपुत्रैर्धर्मविशारदैः ४३ सर्वतेजोमयींदिव्यांब्रह्मर्षिगणसेविताम् ॥ ब्राह्म्याश्रियादीप्यमानमचिंत्यंविगतक्लमम् ४४ ब्रह्माणंवीक्ष्यतेसर्वेआसीनंपरमासने ॥ जग्मुर्मूर्ध्नाशुभौपादौब्रह्मणस्तेदिवौकसः ४५ शिरोभिःस्पृश्यचरणौतस्यतेपरमेष्ठिनः ॥ विमुक्ताःसर्वपापेभ्यःशांताविगतकल्मषाः ४६ दृष्ट्वातुतान्सुरान्सर्वान्कश्यपेनसहागतान् ॥ आहब्रह्मामहातेजादेवानांप्रभुरीश्वरः ४७ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ छ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यदर्थमिहसंप्राप्ताभवंतःसर्वएवहि ॥ विजानाम्यहमव्यग्रएतत्सर्वंमहाबलाः १ भविष्यतिचवःसोर्थःकांक्षितोयःसुरोत्तमाः ॥ बलेर्दानवमुख्यस्ययोविजेताभविष्यति २ नखल्वसुरसंघानामेकोजेतासविश्वकृत् ॥ त्रैलोक्यस्यापिजेतासौदेवानामपिचोत्तमः ३ धाताचैवहिलोकानांविश्वयोनिःसनातनः ॥ पूर्वदेहंसदाप्राहुर्हेमगर्भनिदर्शनम् ४ आत्मादेवेनविभुनाकृतोजेयोमहात्मना ॥ बलेरसुरमुख्यस्यविश्वस्यजगतस्तथा ५ प्रभवःसहिसर्वेषामस्माकमपिपूर्वजः ॥ अचिंत्यःसहिविश्वात्मायोगयुक्तःपरंतपः ६ तंदेवापिमहात्मानंनविदुःकोप्यसाविति ॥ वदात्मानंचविश्वंचसदेवःपुरुषोत्तमः ७ तस्यैवतुप्रसादेनप्रवक्ष्येहंपरांगतिम् ॥ यत्रयोगंसमास्थायतपश्चरातिदुश्चरम् ८ क्षीरोदस्योत्तरेकूलेउदीच्यांदिशिदेवताः ॥ अमृतंनामपरमंस्थानमाहुर्मनीषिणः ॥ भवंतस्तत्रवैगत्वातपसासांशितव्रताः ९ अमृतंस्थानमासाद्यतपश्चरतदुश्चरम् ॥ तत्रश्रोष्यथविस्पष्टांस्निग्धगंभीरनिःस्वनाम् १० उष्णगेतोयपूर्णस्यतोयदस्यसमस्वनाम् ॥ युक्ताक्षरपदास्निग्धांरम्यामभयदांशिवाम् ११ वाणींपरमसंस्कारांवरदांब्रह्मवादिनीम् ॥ दिव्यांसरस्वतींसत्यांसर्वकिल्बिषनाशिनीम् १२ सर्वदेवाधिदेवस्यभाषितांभावितात्मनः ॥ तस्यव्रतसमाप्तौतुयावद्व्रतविसर्जनम् १३ अमोघस्यतुदेवस्यविश्वेदेवामहात्मनः ॥ स्वागतंवःसुरश्रेष्ठामत्सकाशेव्यवस्थिताः १४ कस्यकिंवावरंदेवाददामिवरदःस्थितः ॥ तंकश्यपोदितिश्चैववरंगृह्णीतवैततः १५ प्रणम्यशिरसापादौतस्मैयोगात्मनेतदा ॥ भवानेवचनःपुत्रोभवत्वितिनसंशयः १६ उक्तश्चपरयाभक्त्यातथास्त्वितिसवक्ष्यति ॥ देवाभ्रातुतंसर्वेभ्रातानस्त्वंभवेतिह १७ ॥८२॥

॥ ३ ॥ हेमगर्भनिदर्शनंहिरण्यगर्भोनिदर्शनंप्रतिमापुत्रोयस्यसतथातंममपितरामित्यर्थःत्वयमित्यन्वयः ॥ ४ ॥ विश्वस्याजेयमित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ उष्णगेउष्णोष्मगतोनीतोयत्रउस्त्रिखुःश्यगेवर्षाकाले ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अमोघःस्वोयस्यमुखेतिपाठेपिरत्नरत्नलक्ष्म ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुरेशायसुरेशस्य ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ७ ॥ नमोस्तु ॥ १ ॥ वृषार्चिवृषधर्ममयूख ॥ ४ ॥ वृषसिंधोधर्मसागर ॥ ५ ॥ त्रेतावर्तकर्मणाश्रौतेनावर्ततेनाभिमुखोभवतीतित्रेतावर्त ॥ १७ ॥ अग्निजकार्तिकेय ॥ २१ ॥ त्रिककुत्वर्मज्ञानवैराग्य

तथास्त्वितिचसश्रीमान्वक्ष्यतेसर्वलोककृत् १८ तस्मादेवंगृहीत्वातुवरंत्रिदशसत्तमाः ॥ कृतकृत्याःपुनःसर्वेगच्छध्वंस्वंस्वमालयम् १९ तथास्त्विति सुराःसर्वेकश्यपोदितिरेवच ॥ वंदित्वाब्रह्मचरणौगताःसौम्यांदिशंप्रति २० तेचिरेणैवसंप्राप्ताःक्षीरोदस्योत्तरंतटम् ॥ यथोद्दिष्टंभगवताब्रह्मणाब्रह्मवादिना २१ तेतीत्यसागरान्सर्वान्पर्वतांश्चबहून्क्षणात् ॥ नद्यश्चविविधादिव्याःपृथिव्यांसुरसत्तमाः २२ पश्यंतिचसुघोरांवैसर्वसत्वविवर्जिताम् ॥ अभास्करामर्यादांतमसासंवृतांदिशम् ॥ अमृतंस्थानमासाद्यकश्यपेनसुरैःसह २३ दीक्षिताःकामदंदिव्यंव्रतंवर्षसहस्रकम् ॥ प्रसादार्थंसुरेशायतस्मैयोगायधीमते ॥ नारायणायदेवायसहस्राक्षायधीमते २४ ब्रह्मचर्येणमौनेनस्थानवीरासनेनच ॥ दमेनचसुराःसर्वेतपोदुश्चरमास्थिताः २५ कश्यपस्तत्रभगवान्प्रसादार्थंमहात्मनः ॥ उदीरयतिवेदोक्तंयमाहुःपरमंस्तवम् २६ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कश्यपउवाच ॥ नमोस्तु १ देवदेवेश एकशृंग वराह वृषार्चिष ४ वृषसिंधो ५ वृषाकपे सुरवृषभ सुरनिर्मित अनिर्मित भद्र कपिल विष्वक्सेन ध्रुव धर्म धर्मराज वैकुंठ त्रेतावर्त १७ अनादिमध्यानिधन धनंजय शुचिश्रवः अग्निज २१ वृष्णिज अज अजया मृतेशय सनातन विधातस्त्रिक्रम त्रिधाम त्रिककुत् ३० ककुद्मिन् दुंदुभे ३२ महानाभ लोकनाभ पद्मनाभ विरिंचे वरिष्ठ बहुरूप विरूप विश्वरूपा क्षयाक्षय सत्याक्षर हंसाक्षर ४३ हव्यभुक् खंडपरशो शुक्र मुंजकेश हंस महाहंस महदक्षर हृषीकेश सूक्ष्म परसूक्ष्म तुराषाट् विश्वमूर्ते सुराग्रज नील निस्तमो विरजस्तमो रजःसत्वधाम सर्वलोकप्रतिष्ठ शिपिविष्ट सुतपस्तपोग्र अग्र अग्रज धर्मनाभ गभस्तिनाभ धर्मनेम सत्यधाम सत्याक्षर गभस्तिनेमे विपाप्मन् चंद्ररथ ७४ त्वमेवसमुद्रवासाः अजैकपात् सहस्रशीर्ष सहस्रसंमित महाशीर्ष सहस्रदृक् सहस्रपात् अधोमुख महामुख महापुरुष पुरुषोत्तम सहस्रबाहो सहस्रमूर्ते सहस्रास्य सहस्राक्ष सहस्रभुज सहस्रभुव सहस्रशस्त्वमाहुर्वेदाः विश्वेदेव विश्वसंभव सर्वेषामेवदेवानांसोभग आद्योगतिः ९७ विश्वंत्वमाप्यायनः विश्वंत्वमाहुः पुष्पहास परमवरदस्त्वमेव त्वमेववौषट् ओंकारवषट्कारंत्वामेकमाहुरग्र्यं मखभागप्राशिनम् शतधार १०५ सहस्रधार १०६

स्कंध ॥ ३० ॥ दुंदुभेविजयावहध्वने ॥ ३२ ॥ हंसाक्षर अजपामंत्र ॥ ४३ ॥ चंद्ररथ समष्टिमनोधिरूढविराडात्मन्नित्यर्थः ॥ ७४ ॥ आद्योगतिः धर्मरूपः ॥ ९७ ॥ शतधारः सोमः ॥ १०५ ॥ एवंसहस्रधारः ॥ १०६ ॥

धात्रापरमेण यज्ञेनहेतुनाधाम्नोमेहैर्वेतोर्दिग्भ्यः समाहृतास्रुक्त्वमेव ॥ १३२ ॥ स्रुग्भांडः स्रुगादिर्यज्ञोपस्करः ॥ १३३ ॥ ऊर्ध्वंकर्मन्‌ऊर्ध्वगतिप्रदानिकर्माणियस्य ॥ २०२ ॥

भूर्दं भुवर्दं स्वर्दं भूर्भुवःस्वर्दं त्वमेवभूतं भुवनंत्वं स्वधात्वमेव ब्रह्मेशय ब्रह्ममय ब्रह्मादिस्त्वमेव द्यौरसि पृथिव्यसि पूषासि मातरिश्वासि धर्मोसि मघवासि होता पोता नेता हंता मंता होम्यहोता परात्परस्त्वम् होम्यहोतात्वमेव आपासिविश्ववाक् धात्रापरमेणधाम्नात्वमेवादिग्भ्यःस्रुक्१३२ स्रुग्भांड१३३त्वंगण इष्टोसि इज्योसि ईड्योसि त्वष्टात्वमासि समिद्धस्त्वमेवगतिर्गतिमतामासि मोक्षोसि योगोसि गुह्योसि सिद्धोसि धन्योसि धातासि परमोसि यज्ञोसि सोमोसि यूपोसि दक्षिणासि दीक्षासि विश्वमासि स्थविष्ठ स्थविर विश्व तुराषाड्हिरण्यगर्भ हिरण्यनाभ हिरण्यनारायण नारायणांतर नृणामयन आदित्यवर्ण आदित्य तेजः महापुरुष सुरोत्तम आदिदेव पद्मनाभ पद्मेशय पद्माक्ष पद्मगर्भ हिरण्याग्रकेश शुक्र विश्वदेव विश्वतोमुख विश्वाक्ष विश्वसंभव विश्वभुक्त्वमेव भूरिविक्रम चक्रक्रम त्रिभुवन सुविक्रम स्वर्विक्रम बभ्रु सुविभुः प्रभाकर शंभुः स्वयंभूश्च भूतादिः भूतात्मन् महाभूत विश्वभुक्त्वमेव विश्वगोप्तासि विश्वंभर पवित्रमसि हविर्विशारद हविःकर्मा अमृतेंधन सुरासुरगुरो महादिदेव नृदेव ऊर्ध्वकर्मन् २०२ पूतात्मन् अमृतेश दिवस्पृक् विश्वस्यपते घृताच्यसि २०७ अनंतकर्मन् २०८ द्रुह्यणवंश स्ववंश विश्वपास्त्वं त्वमेवविश्वंबिभर्षि वरार्थिनोनस्त्रायस्वेति २१३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरि० भविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥छ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ नारायणस्तुभगवाँश्च्छ्रुत्वैतत्परमंस्तवम् ॥ ब्रह्मज्ञेनद्विजेंद्रेणकश्यपेनसमीरितम् १ स्निग्धगंभीरानिर्घोषंजीमूतस्वननिःस्वनम् ॥ मनसाप्रीतियुक्तेनविबुधानांमहात्मनाम् २ उवाचवचनंसम्यक्हृष्टपुष्टपदाक्षरम् ॥ आकाशाच्छ्रुश्रुवेशब्दोदर्शनंनोपलभ्यते ॥ श्रीमान्प्रीतमनादेवःप्रोवाचप्रभुरीश्वरः३ विष्णुरुवाच ॥ प्रीतोस्मिवःसुरश्रेष्ठाःसर्वेमत्तोविनिश्चयम् ॥ वरंवृणुतभद्रंवोवरदोस्मिसुरोत्तमाः ४ कश्यपउवाच ॥ यदैवभगवान्प्रीतःसर्वेषाममरोत्तमः ॥ तदैवकृतकृत्याःस्मत्वंहिनःपरमागतिः ५ यदि प्रसन्नोभगवान्दातव्योवावरोयदि ॥ वासवस्यानुजोभ्राताज्ञातीनांनंदिवर्द्धनः ६ आदित्यांवामनःश्रीमान्भगवानस्तुवैसुरः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अदितिर्देवमाताचएतमेवार्थमुत्तमम् ॥ पुत्रार्थेवरदंप्राहभगवंतंवरार्थिनी ७ ॥ आदितिरुवाच ॥ याचेत्वांपुत्रकामावैभवान्पुत्रोभवात्विति ॥ निःश्रेयसायसर्वेषांदेवानांहिमहात्मनाम् ८

घृताचीजुहूपभृद्ध्रुवाच ॥ २०७ ॥ द्रुह्यण द्रुह्यवत्घनदेह ॥ २०८ ॥ २१३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥
॥ ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥

॥ देवाऊचुः ॥ त्राताभर्ताचदाताचशरणंचभवस्वनः ॥ आदित्याःपुत्रतांयातेत्वयिदेवाःसवासवाः ॥ देवशब्दंवहिष्यंतिकश्यपस्यात्मजोभव १ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ ततस्तानब्रवीद्विष्णुर्देवान्कश्यपमेवच ॥ एवंभवतुभद्रंवोयथेष्टंकाममाप्नुत ॥ सर्वेषामेवयुष्माकंयेभविष्यंतिशत्रवः १० मुहूर्तमपितेम
र्वेनस्थास्यंतिममाग्रतः ॥ हत्वासुरगणान्सर्वान्येचान्येदेवशत्रवः ११ करिष्येदेवताःसर्वायज्ञभागाग्रभोजिनः ॥ हव्यादांश्चसुरान्सर्वान्कव्यादांश्चापि तृन
पि १२ करिष्येविबुधश्रेष्ठाःपारमेष्ठ्येनकर्मणा ॥ यथागतेनमार्गेणनिवर्तध्वंसुरोत्तमाः १३ देवमातुस्तथादित्याःकश्यपस्यामितात्मनः ॥ यथामनीषि
तंकृतागच्छध्वंस्वंस्वमालयम् १४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तेतुवचनेविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ देवाःप्रहृष्टमनसःपूजयंतिस्मसर्वशः १५ विश्वेदेवामहा
त्मानःकश्यपोदितिरेवच ॥ साध्यामरुद्गणाश्चैवशक्रश्चैवमहाबलः ॥ नमस्कृत्यसुरेशायतस्मैदेवायरंहसे १६ प्रयाताःप्राग्दिशंदिव्यंविपुलंकश्यपा
श्रमम् ॥ गत्वातआश्रमंतत्रब्रह्मर्षिगणसेवितम् ॥ चेरुःस्वाध्यायनियताआदित्यागर्भमीप्सवः १७आदितिर्देवमाताचगर्भंदध्रेतितेजसम् ॥ भूतात्मानंमहात्मा
नंदिव्यंवर्षसहस्रकम् १८ पूर्णेवर्षसहस्रेतुप्रसूतागर्भमुत्तमम् ॥ सुराणांशरणंदेवमसुराणांविनाशनम् १९ गर्भस्थेनतुदेवेनपरित्राताःसुरास्तदा ॥ आद
दानेनतेजांसित्रैलोक्यस्यमहात्मना २० तस्मिन्जातेतुदेवेशेत्रैलोक्यस्यसुखावहे ॥ भयदेदैत्यसंघानांसुराणांनंदिवर्द्धने २१ इतिश्रीमहाभारतेखि
लेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रजानांपतयःसप्तसप्तचैवमहर्षयः ॥
तस्यदेवस्यजातस्यनमस्कारंप्रचक्रिरे १ भारद्वाजःकश्यपोगौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निर्वसिष्ठः ॥ यश्चोदितोभास्करेसंप्रणष्टेसोप्यत्रात्रिर्भगवानाजगाम २
मरीचिरंगिराश्चैवपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ दक्षप्रजापतिश्चैवनमस्कारंप्रचक्रिरे ३ और्वोवसिष्ठपुत्रश्चस्तंबःकाश्यपएवच ॥ कपीवानकपीवांश्चदत्तोनिश्च्यवन
स्तथा ४ वसिष्ठपुत्राःसप्तासन्वासिष्ठाइतिविश्रुताः ॥ हिरण्यगर्भस्यसुताःपूर्वजाताःसुतेजसः ५ गार्ग्यःपृथुस्तथैवान्योजन्योवामनएवच ॥ देवबाहूर्यदु
ध्रश्चपर्जन्यश्चैवसोमजः ६ हिरण्यरोमावेदशिराःसप्तनेत्रस्तथैवच ॥ विश्वोतिविश्वश्च्यवन सुधामाविरजास्तथा ७ अतिनामासहिष्णुश्चनमस्कारमकुर्व
त ॥ उद्योतमानावपुषासर्वाभरणभूषिताः ८ उपनृत्यंतिदेवेशंविष्णुमप्सरसांवराः ॥ ततोगंधर्वतूर्येषुप्रणदत्सुविहायसि ९ बहुभिःसहगंधर्वैःप्रगायतच
तुंबुरुः ॥ महाश्रुतिश्चित्रशिराऊर्णायुरनघस्तथा १०

गोमायुःसूर्यवर्चाश्चसोमवर्चाश्चसत्तमः ॥ युगपस्तृणपःकार्ष्णिर्नंदिश्चत्रिशिरास्तथा ११ त्रयोदशःशालिशिराःपर्जन्यश्चचतुर्दशः ॥ कलिःपंचदशश्चात्र
तत्रैवतुमहीपते १२ दशपंचत्विमेप्रोक्तानारदश्चैवषोडशः ॥ हाहाहूहूश्चगंधर्वौहंसश्चैवमहाद्युतिः १३ सर्वेतेदेवगंधर्वाउपगायंतिकेशवम् ॥ तथैवाप्सरसो
हृष्टाःसर्वालंकारभूषिताः १४ वपुष्मंतःसुजघनाःसर्वांगशुभदर्शनाः ॥ ननृतुश्चमहाभागाजगुश्चायतलोचनाः १५ सुमध्याश्चारुमध्याश्चप्रियमुख्यावरा
ननाः ॥ अनूकाथतथाजामीमिश्रकेशीत्वलंबुषा १६ मरीचिशुचिकाश्चैवविद्युत्पूर्णातिलोत्तमा ॥ अद्रिकालक्षणाचैवरंभातद्वन्मनोरमा १७ असिताच
सुबाहुश्चसुप्रियासुभगातथा ॥ उर्वशीचित्रलेखाचसुग्रीवाचसुलोचना १८ पुंडरीकासुगंधाचसुरथाचप्रमाथिनी ॥ नंदाशारद्वतीचैवतथान्यास्तत्रसंघशः
१९ मेनकासहजन्याचपर्णिकापुंजिकस्थला ॥ एताश्चाप्सरसोन्याश्चप्रनृत्यंतिसहस्रशः २० धातार्यमाचमित्रश्चवरुणोंशोभगस्तथा ॥ इंद्रोविवस्वान्
पूषाचत्वष्टाचसवितातथा २१ कथितोविष्णुरित्येवंकाश्यपेयोगणस्तथा ॥ इत्येतेद्वादशादित्याज्वलंतःसूर्यवर्चसः २२ चक्रुस्तस्यसुरेशस्यनमस्कारं
महात्मनः ॥ मृगव्याधश्चसर्पश्चानिर्ऋतिश्चमहाबलः २३ अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचापराजितः ॥ दहनोथेश्वरश्चैवकपालीचविशांपते २४ स्थाणुर्भ
गश्चभगवान्रुद्रास्तत्रावतास्थिरे ॥ अश्विनौवसवश्चाष्टौमरुतश्चमहाबलाः २५ विश्वेदेवाश्चसाध्याश्चतस्यप्रांजलयःस्थिताः ॥ शेषानुजामहाभागावासु
किप्रमुखास्तथा २६ कच्छपश्चापहर्ताचतक्षकश्चमहाबलः ॥ अदृष्टास्तेजसायुक्तामहाक्रोधामहाबलाः २७एतेनागामहात्मानस्तस्मैप्रांजलयःस्थिताः॥
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्चगरुडश्चमहाबलः २८ अरुणश्चारुणिश्चैववैनतेयाह्युपस्थिताः ॥ पितामहश्चभगवान्स्वयमागम्यलोककृत् ॥ प्राहचैवंगुरुःश्रीमान्सह
सर्वैर्महात्मभिः २९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यस्मात्प्रसूयतेलोकःप्रभविष्णुःसनातनः ॥ तस्माल्लोकेश्वरःश्रीमान्विष्णुरेवभवत्वयम् ३० एवमुक्त्वातुभगवान्सार्द्धं दे
वर्षिभिःप्रभुः ॥ नमस्कृत्वासुरेशायजगामत्रिदिवंपुनः ३१ सतुजातःसुरेशानःकश्यपस्यात्मजःप्रभुः ॥ नवदुर्दिनमेघाभोरक्ताक्षोवामनाकृतिः ३२ श्री
वत्सेनोरसिश्रीमानरोमजातेनराजता ॥ उत्फुल्ललोचनाःसर्वाःपश्यंत्वप्सरसस्तदा ३३ दिविसूर्यसहस्रस्यभवेद्युगपदुत्थिता ॥ यदिभासदृशीसास्याद्भास
स्तस्यमहात्मनः ३४ सुरर्षिप्रतिमःश्रीमान्भूर्भुवोभूतभावनः ॥ शुचिरोमामहास्कंधःसर्वतेजोमयःप्रभुः ३५ यागतिःपुण्यकीर्तीनामगतिःपापकर्मणाम् ॥
योगसिद्धामहात्मानोयंविदुर्योगमुत्तमम् ३६ ॥८४॥

यस्याष्टगुणमैश्वर्यंयमाहुर्देवसत्तमम् ॥ यंप्राप्यशाश्वतंविप्रानियतामोक्षकांक्षिणः ३७ जन्मनोमरणाच्चैवमुच्यंतेभवभीरवः ॥ यदेतत्तपइत्याहुःसर्वाश्रमनि
वासिनः ३८ सेवंतेयंयताहारादुश्चरंव्रतमास्थिताः ॥ योनंतइतिनागेषुसेव्यतेसर्वभोगिभिः ३९ सहस्रमूर्धारक्ताक्षःशेषादिभिरनुत्तमैः ॥ योयज्ञइतिवि
प्रेंद्रैरिज्यतेस्वर्गलिप्सुभिः ४० नानास्थानगतःश्रीमानेकःकविरनुत्तमः ॥ यंवेदागांतिवेत्तारंयज्ञभागप्रदायिनम् ४१ वृषार्चिश्चंद्रसूर्याक्षंदेवमाकाशविग्रह
म् ॥ सप्राहत्रिदशान्सर्वान्वाचाविपरयाविभुः ४२ जानन्नपिमहातेजागतोयोगेनबालताम् ॥ किंकरोमिसुरश्रेष्ठाःकंवरंचददामिवः ४३ यस्कांक्षितंत्वमर्वे
पांतद्वैब्रूतमुदायुताः ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वावामनस्यमहात्मनः ४४ सर्वेतेहृष्टमनसोदेवाःकश्यपनंदनम् ॥ ऊचुःप्रांजलयोविष्णुंसुराःशक्रपुरोगमाः ४५
ब्रह्मणोवरदानेनहृतंनोनिखिलंजगत् ॥ तपसामहताचैवविक्रमेणदमेनच ४६ बलिनादैत्यमुख्येनसर्वज्ञेनमहात्मना ॥ अवध्यःकिलसोस्माकंसर्वेषांदेवस
त्तम ४७ भवान्प्रभवतेतस्यनान्यःकश्चनसुव्रत ॥ यत्प्रपद्यामहेसर्वेभवंतंशरणार्थिनः ॥ शरण्यंवरदंदेवंसर्वदेवभयापहम् ४८ ऋषीणांचहितार्थायल्लोका
नांचसुरेश्वर ॥ प्रियार्थंचतथादित्याःकश्यपस्यतथैवच ४९ कव्यंपितॄणामुचितंसुराणांहव्यमुत्तमम् ॥ प्रवर्ततमहाबाहोयथापूर्वंसुरोत्तम ५० आन्
प्यार्थंसुरेशस्यवासवस्यमहात्मनः ॥ प्रत्यानयमहेंद्रस्यत्रैलोक्यमिदमव्ययम् ५१ क्रतुनावाजिमेधेनयजतेसहिदानवः ॥ यत्प्रत्यानयनेयुक्तंलोकानांत
द्विचिंतय ५२ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तदादेवैर्विष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ प्रहर्षयन्नुवाचाथसर्वान्देवानिदंवचः ५३ विष्णुरुवाच ॥ ॥
तस्ययज्ञसकाशंमांमहर्षिर्वेदपारगः ॥ बृहस्पतिर्महातेजानयत्वांगिरसःसुतः ५४ तस्याहंसमनुप्राप्तोयज्ञवाटंसुरोत्तमाः ॥ विचरिष्येयथायुक्तंत्रैलोक्यहर
णाय्वै ५५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोबृहस्पतिर्धीमाननयद्वामनंप्रभुम् ॥ यज्ञवाटंमहातेजादानवेंद्रस्यधीमतः ५६ मौंजीयज्ञोपवीतीचछत्रीदंडी
ध्वजीतथा ॥ वामनोधूम्ररक्ताक्षोभगवान्बालरूपधृक् ५७ तंगत्वायज्ञवाटंचब्रह्मर्षिगणसंकुलम् ॥ आत्मनाचैवभगवान्वर्णयामासतंक्रतुम् ५८ लोके
श्वरेश्वरःश्रीमान्सुरैर्ब्रह्मपुरोगमैः ॥ अध्यास्यमानोभगवानवृद्धोप्यथवृद्धवत् ५९ दानवाधिपतेस्तस्यबलेर्वैरोचनस्यच ॥ यज्ञवाटमचिंत्यात्माजगामसु
रसत्तमः ६० पालितापिहिदैतेयैःसांग्रामिकपरिच्छदैः ॥ द्वारेदानवसंबाधेसहसैवविवेशह ६१ ऋषिभिश्चैवमंत्राद्यैःसर्वतःपरिवारितम् ॥ दैत्यदानवरा
जेंद्रमुपतस्थेबलिंबली ६२

॥८५॥ वर्णयित्वायथान्यायंयज्ञंयज्ञसनातनः ॥ विस्तरेणनरश्रेष्ठप्रयोगैर्विविधैस्तथा ६३ शुक्रादीनृत्विजश्चापियज्ञकर्मविचक्षणान् ॥ सर्वानेवनिजग्राहचकारच अ०७१
निरुत्तरान् ६४ आरादथबलेस्तस्यऋत्विजामभितस्तथा ॥ यज्ञमात्मानमेवासौहेतुभिःकारणंविभुः ६५ वैदिकैरप्रकाशैश्चपुनरप्यथभारत ॥ प्रत्यक्षमृ
षिसंघानांवर्णयामासाचित्रगुः ६६ ततोनिरुत्तरान्दृष्ट्वासोपाध्यायानृषींश्चतान् ॥ अवृद्धेनापिवृद्धांस्तान्वामनेनमहौजसा ६७ अद्भुतंचापिमेनेसविरोच
नसुतोबली ॥ मूर्ध्नाकृतांजलिश्चेदमब्रवीद्विस्मितोवचः ६८ कुतस्त्वंकोसिकस्यासिकिंतेहास्तिप्रयोजनम् ॥ नैवंविधःपरिज्ञातोदृष्टपूर्वोमयाद्विजः ६९
बालोमतिमतांश्रेष्ठोज्ञानविज्ञानकोविदः ॥ शिष्टवाग्रूपसंपन्नोमनोज्ञःप्रियदर्शनः ७० नेदृशाःसंतिदेवानांऋषीणामपिसूनवः ॥ ननागानांनयक्षाणांनासु
राणांनरक्षसाम् ७१ नापितृणांनसिद्धानांगंधर्वाणांतथैवच ॥ योसिसोसिनमस्तेस्तुब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ ७२ वैशंपायनउवाच ॥ उक्तएवंह्यविंत्यात्मा
बलिनावामनस्तदा ॥ प्रोवाचोपायतत्त्वज्ञःस्मितपूर्वमिदंवचः ७३ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेसप्ततितमोऽध्यायः ७० ॥
॥ विष्णुरुवाच ॥ अग्नेयज्ञोसुरेशस्यबहुभक्षःसुसंस्कृतः ॥ पितामहस्येवपुरायजतःपरमेष्ठिनः १ सुरेशस्यचशक्रस्ययमस्यवरुणस्यच ॥ विशेषितस्त्व
यायज्ञोदानवेंद्रमहाबल २ यजतावाजिमेधेनक्रतूनांप्रवरेणतु ॥ सर्वपापविनाशायत्वयास्वर्गप्रदर्शिना ३ सर्वकाममयोह्येषःसंमतोब्रह्मवादिनाम् ॥ क्र
तूनांप्रवरःश्रीमानश्वमेधइतिश्रुतिः ४ सुवर्णशृंगोहिमहानुभावोलोहक्षुरोवायुजवोमहारथः ॥ स्वर्गेक्षणःकांचनगर्भगौरःसविश्वयोनिःपरमोहिमेध्यः ५
आस्थायवैवाजिनमश्वमेधामेध्यानराढुष्कृतमुत्तरंति ॥ आहुश्चयंवेदविदोद्विजेंद्रावैश्वानरंवाजिनमश्वमेधम् ६ यथाश्रमाणांप्रवरोगृहाश्रमोयथानराणांप्रव
राद्विजातयः ॥ यथासुराणांप्रवरोभवानिहतथाक्रतूनांप्रवरोश्वमेधः ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंवामनेनसमीरितम् ॥ मुदापरमयायु
क्तःप्राहदैत्यपतिर्बलिः ८ ॥ बलिरुवाच ॥ कस्यासिब्राह्मणश्रेष्ठकिमिच्छसिददामिते ॥ वरंवरयभद्रंतेयथेष्टंकाममाप्नुहि ९ ॥ वामनउवाच ॥ नराज्यं
नचयानानिनरत्नानिनचस्त्रियः ॥ कामयेयदितुष्टोसिधर्मेचयदितेमतिः १० गुर्वर्थंमेप्रयच्छस्वपदानित्रीणिदानव ॥ त्वमाग्नेशरणार्थायएषमेप्रवरोवरः॥
वामनस्यवचःश्रुत्वाप्राहदैत्यपतिर्बलिः ११ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ त्रिभिःकिंतवविप्रेंद्रपदैःप्रवदतांवर ॥ शतंशतसहस्राणांपदानांमार्गतांभवान् ॥ ॥८५॥
१२ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ मादत्स्वमहाबाहोनत्वंवेत्सिमहासुर ॥ एषमायाप्रतिच्छन्नोभगवान्प्रवरोहरिः ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ वंचितरस्त्वामितिशुक्रः नवंचितइतिबालिरित्यादियथायोगमूह्यम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

वामनंरूपमास्थायशक्रप्रियहितेप्सया ॥ त्वांवंचयितुमायातोबहुरूपधरोविभुः १४ एवमुक्तःसशुक्रेणचिरंसंचिंत्यवैबलिः ॥ प्रहर्षेणसमायुक्तःकिमतःपा
प्रमिष्यते १५ प्रगृह्यहस्तेसंभ्रांतोभृंगारंकनकोद्भवम् ॥ बलिरुवाच ॥ विप्रेंद्रप्रामुखस्त्वस्तिष्ठस्थितोस्मिकमलेक्षण १६ प्रतीच्छदेहिकिंभूर्भिकामात्रा
भोःप्रदत्रयम् ॥ दत्तंचपातयजलंनैवमिथ्याभवेद्गुरुः १७ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ भोनदेयंकुतोदैत्यविज्ञातोयंमयाध्रुवम् ॥ कोयंविष्णुरहोप्रीतिर्वंचि
तस्त्वंनवंचितः १८ ॥ बलिरुवाच ॥ कथंसनाथोयंविष्णुर्यज्ञेस्वयमुपास्थितः ॥ दास्यामिदेवदेवाययद्यदिच्छत्ययंविभुः १९ कोवान्यःपात्रभूतोस्मा
द्विष्णोःपरतरोभवेत् ॥ एवमुक्त्वाबलिःशीघ्रंपातयामासवंजलम् २० ॥ वामनउवाच ॥ पदानित्रीणिदैत्येंद्रपर्याप्तानिममानघ ॥ यन्मयापूर्वमुक्तंहि
तत्तथानतदन्यथा २१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वावामनस्यमहौजसः ॥ कृष्णाजिनोत्तरीयंसकृत्वावैरोचनिस्तदा २२ एवमस्त्वितिदैत्यें
द्रोवाक्यमुक्त्वारिसूदनः ॥ ततोवारिसमापूर्णंभृंगारंसपरामृशत् २३ वामनोह्यसुरेंद्रस्यचिकीर्षुःकदनंमहत् ॥ क्षिप्रंप्रसारयामासदैत्यक्षयकरंकरम् २४
प्राङ्मुखश्चापिदैत्येशस्तस्मैसुमनसाजलम् ॥ दातुकामःकरेयावत्तावत्तंप्रत्यषेधयत् २५ तस्यतद्रूपमालोक्यह्यचिंत्यंचमहात्मनः ॥ अभूतपूर्वंचहरेर्जिहीर्षुः
श्रियमासुरीम् २६ इंगितज्ञोग्रतःस्थित्वाप्रह्लादस्त्वब्रवीद्वचः ॥ प्रह्लादउवाच ॥ माददस्वजलंहस्तेवटोर्वामनरूपिणः २७ सत्वसौयेनतेपूर्वंनिहतःप्रपि
तामहः ॥ विष्णुरेषमहाप्राज्ञस्त्वांवंचयितुमागतः २८ ॥ बलिरुवाच ॥ हंततस्मैप्रदास्यामिदेवायेमंप्रतिग्रहम् ॥ अनुग्रहकरंदेवमीदृशंजगतःप्रभुम् ॥
२९ ब्रह्मणोपिगरीयांसंपात्रंलप्स्यामहेवयम् ॥ अवश्यंचासुरश्रेष्ठदातव्यंदीक्षितेनवै ३० इत्युक्त्वासुरसंघानांमध्येवैरोचनिस्तदा ॥ देवायप्रददौतस्मै
पदानित्रीणिविष्णवे ३१ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ दानवेश्वरमादास्त्वंविप्रायास्मैप्रतिग्रहम् ॥ नेमंविप्रशिशुंमन्येनेदृशोभवतिद्विजः ३२ रूपेणानेनदै
त्येंद्रसत्यमेवंब्रवीमिते ॥ नारसिंहमहंमन्येतमेवपुनरागतम् ३३ एवमुक्तस्तदातेनप्रह्लादेनामितौजसा ॥ प्रह्लादमब्रवीद्वाक्यमिदंनिर्भर्त्सयन्निव ३४ ॥
बलिरुवाच ॥ ॥ देहीतियाचतेयोहिप्रत्याख्यातिचयोसुर ॥ उभयोरप्यलक्ष्म्यावैभागस्तांविशतेनरम् ३५ प्रतिज्ञायतुयोविप्रेनददातिप्रतिग्रहम् ॥
सयातिनरकंपापीगित्रगोत्रसमन्वितः ३६ अलक्ष्मीभयभीतोहंददाम्यस्मैवसुंधराम् ॥ प्रतिग्रहीताचाप्यन्यःकश्चिदस्माद्द्विजोथवै ३७ नाधिकोविद्यते
यस्मात्तद्ददामिवसुंधराम् ॥ हृदयस्यचमेतुष्टिःपराभवतिदानव ३८

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

८६॥ दृष्ट्वावामनरूपेणयाचंतंद्विजपुंगवम् ॥ एषतस्मात्प्रदास्यामिनस्थास्यामिनिवारितः ३९ भूयश्चप्राब्रवीदेवंवामनंविप्ररूपिणम् ॥ स्वल्पैःस्वल्पमतेकिंते
पदैस्त्रिभिरनुत्तमम् ४० कृत्स्नांददामितेविप्रपृथिवींसागरैर्वृताम् ॥ वामनउवाच ॥ नपृथ्वींकामयेकृत्स्नांसंतुष्टोस्मिपदैस्त्रिभिः ॥ एषएववृतश्चिष्योमेवरो अ०७१
दानवसत्तम ४१ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तथास्त्वितिबलिःप्रोच्यस्पर्शयामासदानवः ॥ पदानित्रीणिदेवायविष्णवेमिततेजसे ४२ तोयेतुपतितेहस्तेवा
मनोभूदवामनः ॥ सर्वदेवमयंरूपंदर्शयामासवैविभुः ४३ भूःपादौद्यौःशिरश्चास्यचंद्रादित्यौचचक्षुषी ॥ पादांगुल्यःपिशाचाश्चहस्तांगुल्यश्चगुह्यकाः
४४ विश्वेदेवाश्चजानुस्थाजंघेसाध्याःसुरोत्तमाः ॥ यक्षानखेषुसंभूतालेखाश्चाप्सरसस्तथा ४५ ताडिदृष्टिःसुविपुलाकेशाःसूर्यांशवस्तथा ॥
तारकारोमकूपाणिरोमाणिचमहर्षयः ४६ बाहवोविदिशश्चास्यदिशःश्रोत्रेतथैवच ॥ अश्विनौश्रवणौचास्यनासावायुर्महाबलः ४७ प्रसादश्चंद्रमाश्चैवमनो
धर्मस्तथैवच ॥ सत्यमस्याभवद्वाणीजिह्वादेवीसरस्वती ४८ ग्रीवादितिर्महादेवीतालुःसूर्यश्चदीप्तिमान् ॥ द्वारंस्वर्गस्यनाभिर्वैमित्रस्त्वष्टाचवैभ्रुवौ ४९
मुखंवैश्वानरश्चास्यवृषणौतुप्रजापतिः ॥ हृदयंभगवान्ब्रह्मापुंस्त्वंवैविश्वतोमुनिः ५० पृष्ठेस्यवसवोदेवामरुतःपादसंधिषु ॥ सर्वच्छंदांसिदशनाज्यो
तींपिविमलाःप्रभाः ५१ ऊरूरुद्रोमहादेवोधैर्यंचास्यमहार्णवः ॥ उदरेचास्यगंधर्वाभुजगाश्चमहाबलाः ५२ लक्ष्मीर्मेधाधृतिःकांतिःसर्वविद्याचवैकटिः ॥
ललाटमस्यपरमंस्थानंचपरमात्मनः ५३ सर्वज्योतींपियानीहतपःशक्रस्तुदेवराट् ॥ तस्यदेवाधिदेवस्यतेजोह्याहुर्महात्मनः ५४ स्तनौकक्षौचवेदाश्चओ
ष्ठौचास्यमखाःस्थिताः ॥ इष्टयःपशुबंधाश्चद्विजानांचेष्टितानिच ५५ तस्यदेवमयंरूपंदृष्ट्वाविष्णोर्महासुराः ॥ अभिसर्पंतसंक्रुद्धाःपतंगाइवपावकम् ५६
॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावेएकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुनामानि
सर्वेषांरूपाण्यभिजनानिच ॥ आयुधानिचमुख्यानिदानवानांमहात्मनाम् १ विप्रचित्तिःशिबिःशंकुरयःशंकुस्तथैवच ॥ अयःशिराअश्वशिराहयग्रीव
श्ववीर्यवान् २ वेगवान्केतुमानुग्रःसोग्रव्यग्रोमहासुरः ॥ पुष्करःपुष्कलश्चैवसाश्वोश्वपतिरेवच ३ प्रह्लादोश्वशिराःकुंभःसंह्लादोगगनप्रियः ॥ अनुह्लादो
हरिहरौवाराहःसंहरारुजः ४ वृषपर्वाविरूपाक्षोअतिचंद्रःसुलोचनः ॥ निष्प्रभःसुप्रभःश्रीमांस्तथैवचनिरूदरः ५ एकवक्त्रोमहावक्त्रोद्विवक्त्रःकालसंनिभः ॥
शरभःशलभश्चैवकुणपःकुलपःक्रथः ६

७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

वृहत्कीर्तिर्महागर्भःशंकुकर्णोमहाध्वनिः ॥ दीर्घजिह्वोर्कवदनोमृदुबाहुर्मृदुप्रियः ७ वायुर्गविष्ठोनमुचिःशंबरोविक्षरोमहान् ॥ चंद्रहंताक्रोधहंताक्रोधव
र्द्धनएवच ८ कालकःकालकाक्षश्चवृत्रःक्रोधोविमोक्षणः ॥ गविष्ठश्चहविष्ठश्चप्रलंबोनरकःपृथुः ९ चंद्रतापनवातापीकेतुमान्बलदर्पितः ॥ आसिलो
मापुलोमाचवाष्कलःप्रमदोमदः १० शृगालवदनश्चैवकरालःकेशिरेवच ॥ एकाक्षःश्चैकब.हुश्चतुहुंडःसृमलःसृपः ११ एतेचान्येचबहवःक्रममाणंत्रिविक्रमम्
॥ उपतस्थुर्महात्मानंविष्णुंदैत्यगणास्तदा १२ प्रासोद्यतकराःकेचिच्यादितास्याःखरस्वनाः ॥ शतघ्नीचक्रहस्ताश्चवज्रहस्तास्तथापरे १३ खड्गपट्टि
शहस्ताश्चपरश्वधधराःपरे ॥ प्रासमुद्गरहस्ताश्चतथापरिघपाणयः १४ महाशनिव्यग्रकरामौशलास्तुमहाबलाः ॥ महावृक्षोद्यतकरास्तथैवचधनुर्धराः १५ग
दाभृशुंडिहस्ताश्चवज्रहस्तास्तथापरे ॥ महापट्टिशहस्ताश्चतथापरिघपाणयः १६ असिकंपनहस्ताश्चदानवायुद्धदुर्मदाः ॥ नानाप्रहरणाघोरानानावेषामहा
बलाः १७ कूर्मकुक्कुटवक्त्राश्चहस्तिवक्त्रास्तथापरे ॥ खरोष्ट्रवदनाश्चैववराहवदनास्तथा १८ भीमामकरवक्त्राश्चशिशुमारमुखास्तथा ॥ मार्जारशुकवक्त्राश्च
दीर्घवक्त्राश्चदानवः १९ गरुडाननाःखड्गमुखामयूरवहनास्तथा ॥ अश्ववक्त्राबभ्रुवक्त्राघोरामृगमुखास्तथा २० उष्ट्रशल्यकवक्त्राश्चदीर्घवक्त्राश्चदानवाः ॥
नकुलस्येववक्त्राश्चपारावतमुखास्तथा २१ चक्रवाकमुखाश्चैवगोधावक्त्रास्तथापरे ॥ तथामृगाननाःशूरागोजादिमाहिषाननाः २२ ककलासमुखाश्चैवव्या
घ्रवक्त्रास्तथापरे ॥ ऋक्षशार्दूलवक्त्राश्चसिंहवक्त्रास्तथापरे २३ गजेंद्रचर्मवसनास्तथाकृष्णाजिनांबराः ॥ चीरसंवृतगात्राश्चतथाफलकवाससः २४ उष्णी
षिणोमुकुटिनस्तथाकुंडलिनोसुराः ॥ किरीटिनोलंबशिखाःकंबुग्रीवाःसुवर्चसः २५ नानावेषधरादैत्यानानामाल्यानुलेपनाः ॥ स्वान्यायुधानिदीप्तानिप्र
गृह्यासुरसत्तमाः २६ क्रममाणंहृषीकेशमुपतिष्ठंतदानवाः ॥ प्रमथ्यसर्वान्दैतेयान्पादहस्ततलैःप्रभुः २७ रूपंकृत्वामहाकायंजहाराशुसमेदिनीम् ॥ त्रैलोक्यंक्र
ममाणस्यद्युतिरादित्यसंभवा २८ तस्यविक्रमतोभूमिंचंद्रादित्यौस्तनांतरे ॥ नभःप्रक्रममाणस्यसक्थिदेशेव्यवस्थितौ ॥ परंविक्रममाणस्यजानुदेशेव्यव
स्थितौ २९ विष्णोरमितवीर्यस्यवदंत्येवंद्विजातयः ॥ जित्वालोकत्रयंकृत्स्नंहत्वाचासुरपुंगवान् ३० ददौशक्रायवसुधांहरिर्लोकनमस्कृतः ॥ सुतलंनाम
पातालमधस्ताद्वसुधातले ३१ बलेर्दत्तंभगवताविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ तदवाप्यासुरश्रेष्ठश्चकारमातिमुत्तमाम् ३२ रसातलतलेवासमकरोदसुराधिपः ॥
तत्रस्थश्चमहातेजाध्यानंपरममास्थितः ३३

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३

॥८७॥ उवाचवचनंधीमान्विष्णुंलोकनमस्कृतम् ॥ किंमयादेवकर्तव्यंब्रूहिसर्वमशेषतः ॥ ततोदैत्याधिपंप्राहदेवोविष्णुःसुरोत्तमः ३४ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ददामि
तेमहाभागपरितुष्टोस्मितेसुर ॥ वरंवरयभद्रंतेयथेष्टंकाममामुहि ३५ माचशक्रास्यवचनंप्रतिहासीःकथंचन ॥ अहमाज्ञापयामित्वांश्रेयश्चैवमवाप्स्यासि अ०७२
३६ अथदैत्याधिपंप्राहविष्णुर्देवाधिपानुजः ॥ वाचापरमयादेवोवरेण्यःप्रभुरीश्वरः ३७ यत्त्वयासलिलंदत्तंगृहीतंपाणिनामया ॥ तस्मात्तेदैत्यदेवेभ्योना
स्तिजातुभयंक्वचित् ३८ सुतलंनामपातालंतत्रत्वंसानुगोवस ॥ सर्वदैत्यगणैःसार्द्धंमत्प्रसादान्महासुर ३९ नचतेदेवदेवस्यशक्रस्यामिततेजसः ॥ शास
नंप्रतिहंतव्यंस्मरताशासनंमम ४० देवताश्चापितेसर्वाःपूज्याएवमहासुर ॥ भोगांश्चविविधान्सम्यक्यज्ञांश्चसहदक्षिणान् ४१ प्राप्स्यसेचमहाभागदिव्या
न्कामान्यथेप्सितान् ॥ इहचामुत्रचाक्षय्यान्विविधांश्चपरिच्छदान् ४२ दैत्याधिपत्यंचसदामत्प्रसादादवाप्स्यासि ॥ यदाचैतांमयप्रोक्तांमर्यादांपालयि
ष्यसि ॥ वधिष्यंतितदाहित्वांनागपाशैर्महाबलाः ४३ नमस्कार्याश्चतेनित्यंमहेंद्राद्यादिवौकसः ॥ ममज्येष्ठःसुरश्रेष्ठःशासनंप्रतिगृह्यताम् ४४ ॥ ब
लिरुवाच ॥ देवदेवमहाभागशंखचक्रगदाधर ॥ सुरासुरगुरोश्रेष्ठसर्वलोकमहेश्वर ॥ तत्रासतोमेपातालेभागंब्रूहिसुरोत्तम ४५ ममान्नमशनंदेवप्राशनार्थम
िदम ॥ तद्वदस्वसुरश्रेष्ठतृप्तिर्येनममाक्षया ४६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अश्रोत्रियंश्राद्धमधीतमव्रतमदाक्षिणंयज्ञमनर्त्विजाहुतम् ॥ अश्रद्धयादत्तमसं
स्कृतंहविरेतेप्रदत्तास्तवदैत्यभागाः ४७ पुण्यंसद्दोषितंयच्चमद्भागद्वेषिणांतथा ॥ क्रयविक्रयसक्तानांपुण्यंयच्चाग्निहोत्रिणाम् ४८ अश्रद्धयाचयद्दानंददतां
यजतांतथा ॥ तत्सर्वंतवदैत्येंद्रमत्प्रसादाद्भविष्यति ।४९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंबलिर्विष्णोर्महात्मनः ॥ एवमस्त्वितितंप्रोक्त्वापाता
लमसुरोत्तमः ५० प्रविवेशमहाभागोदेवाज्ञांप्रतिपालयन् ॥ भगवानपिराज्यानांप्रविभागांश्चकारह ५१ ददौपूर्वांदिशंचैंद्रींशक्रायामिततेजसे ॥ याम्यांय
मायदेवायपितृराज्ञेमहात्मने ५२ पश्चिमांतुदिशंप्रादाद्वरुणायमहात्मने ॥ उत्तरांचकुबेराययक्षाधिपतयेदिशम् ५३ अधस्थांनागराजायसोमायोर्ध्वांदि
शंददौ ॥ एवंविभज्यत्रैलोक्यंविष्णुर्बलवतांवरः ५४ जगामत्रिदिवंदेवःपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥ वामनःसर्वभूतेशःप्रतिष्ठाप्यचवासवम् ५५ तस्मिन्प्रया
तेदुर्धर्षेवामनमिततेजसि ॥ सर्वेमुमुदिरेदेवापुरस्कृत्यशतक्रतुम् ५६ वैशंपायनउवाच ॥ गतेतुत्रिदिवंकृष्णेबध्वावैरोचनिंबलिम् ॥ नागैःसप्तशिरोभि ॥८७॥
श्चकंबलाश्वतरादिभिः ५७ नागबंधनदुःखार्तंबलिंवैरोचनिंततः ॥ यदृच्छायासौदेवार्षिर्नारदःप्रत्यपद्यत ५८

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

सतंकृच्छ्रगतंदृष्ट्वाकृपयाभिपरिप्लुतः ॥ उवाचदानवश्रेष्ठंमोक्षोपायंवदामिते ५९ स्तवंदेवाधिदेवस्यवासुदेवस्यधीमतः ॥ अनादिनिधनस्यास्यअक्षय
स्याऽव्ययस्यच ६० तमधीष्वाथदैत्येंद्रविशुद्धेनांतरात्मना ॥ तद्गतस्तन्मनाभूत्वाद्रुतंमोक्षमवाप्स्यसि ६१ ततोविरोचनसुतःप्रयतःप्रांजलिःशुचिः ॥
मोक्षविंशकमव्यग्रोनारदात्समधीतवान् ६२ तमधीत्यस्तवंदिव्यंनारदेनसमीरितम् ॥ पृथिवीचोद्धृतायेनतंजजापमहासुरः ६३ ओंनमोस्त्वनंतपतयेअ
क्षयायमहात्मने ॥ जलेशयायदेवायपद्मनाभायविष्णवे ६४ सप्तसूर्यवपुःकृत्वात्रींल्लोकान्क्रांतवानसि ॥ भगवान्कालकालस्त्वंतेनसत्येनमोक्षय ६५ नष्ट
चंद्रार्कगगनेक्षीणयज्ञतपःक्रिये ॥ पुनश्चिंतयसेलोकांस्तेनसत्येनमोक्षय ६६ ब्रह्मरुद्रेंद्रवाय्वग्निसरिद्भुजगपर्वताः ॥ त्वत्स्थादृष्टाद्विजेंद्रेणतेनसत्येनमो
क्षय ६७ मार्कंडेनपुराकल्पेप्रविश्यजठरंतव ॥ चराचरगतंदृष्टंतेनसत्येनमोक्षय ६८ एकोविद्यासहायस्त्वंयोगीयोगमुपागतः ॥ पुनस्त्रैलोक्यमुत्सृज्यते
नसत्येनमोक्षय ६९ जलशय्यामुपासीनोयोगनिद्रामुपागतः ॥ लोकांश्चिंतयसेभूयस्तेनसत्येनमोक्षय ७० वाराहंरूपमास्थाययेदयज्ञपुरस्कृतम् ॥ ध
राजलोद्धृतायेनतेनसत्येनमोक्षय ७१ उद्धृत्यदंष्ट्रयायज्ञांस्त्रीन्पिंडान्कृतवानसि ॥ त्वंपितृणामपिहरेतेनसत्येनमोक्षय ७२ प्रदुद्रुवुःसुराःसर्वेहिरण्याक्षभया
र्दिताः ॥ परित्रातास्त्वयादेवतेनसत्येनमोक्षय ७३ दीर्घवक्त्रेणरूपेणहिरण्याक्षस्यसंयुगे ॥ शिरोजहारचक्रेणतेनसत्येनमोक्षय ७४ भग्नमूर्द्धास्थिमास्ति
ष्कोहिरण्यकशिपुःपुरा ॥ हुंकारेणहतोदैत्यस्तेनसत्येनमोक्षय ७५ दानवाभ्यांहृतावेदाब्रह्मणःपश्यतःपुरा ॥ परित्रातास्त्वयादेवतेनसत्येनमोक्षय ७६
कृत्वाहयशिरोरूपंहत्वातुमधुकैटभौ ॥ ब्रह्मणेतेर्पितावेदास्तेनसत्येनमोक्षय ७७ देवदानवगंधर्वायक्षासिद्धमहोरगाः ॥ अनंतवनपश्यंतितेनसत्येनमोक्षय
७८ अपांतरतमानामजातोदेवस्यवैसुतः ॥ कृताश्चतेनवेदार्थास्तेनसत्येनमोक्षय ७९ वेदयज्ञाग्निहोत्राणिपितृयज्ञहवींपिच ॥ रहस्यंतवदेवस्यतेनसत्ये
नमोक्षय ८० ऋषिर्दीर्घतमानामजात्यंधोगुरुशापतः ॥ त्वत्प्रसादाच्चचक्षुष्मांस्तेनसत्येनमोक्षय ८१ ग्राहग्रस्तंगजेंद्रंचदीनंमृत्युवशंगतम् ॥ भक्तंमोक्षित
वांस्त्वंहितेनसत्येनमोक्षय ८२ अक्षयश्चाव्ययश्चैवब्रह्मण्योभक्तवत्सलः ॥ उच्छ्रितानांनियंतासितेनसत्येनमोक्षय ८३ शंखंचक्रंगदांपद्मंशार्ङ्गंगरुडमेवच
प्रसादयामिशिरसातेवंधान्मोक्षयंतुमाम् ८४ शंखचक्रगदातूणशार्ङ्गंचगरुडादयः ॥ प्रसादयामासहरिंबलिंमोक्षयवंधनात् ८६ ततोविक्षिप्यगरुडःपक्षाव
तुलविक्रमः ॥ जगामवसुधामूलंयत्रास्तेसंयतोवलिः ८७

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ अथ न मोस्त्वनंतपतयइत्यादिस्तवःबंधमोक्षार्थजप्यः ॥ १०७ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणज्ञामर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनोःश्रीनीलकंठस्यकृतौ भारतभावदीपे हरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांवामनप्रादुर्भावांतर्गतार्थप्रकाशोनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७ ॥ समाप्तोयंवामनप्रादुर्भावः ॥ अथधन्योपाख्यानमारभ्यबाणयुद्धेरुद्रज

आगमंतस्यविज्ञायनागामुक्त्वामहासुरम् ॥ ययुःपुरींभोगवतींवैनतेयभयार्दिताः ८८ मुक्तंकृष्णप्रसादेनचिंतयानमधोमुखम् ॥ भ्रष्टश्रियमुवाचेदंगरुत्मान्पन्नगाशनः ॥ ८९ ॥ गरुडउवाच ॥ दानवेंद्रमहाबाहोविष्णुस्त्वामब्रवीत्प्रभुः ॥ मुक्तोनिवसपातालेसपुत्रजनबांधवः ९० इतस्त्वयानगंतव्यंगव्यूतिमपिदानव ॥ समयंयदिभिंद्यास्त्वंमूर्द्धातेशतधाभवेत् ९१ पक्षींद्रवचनंश्रुत्वादानवेंद्रोब्रवीदिदम् ॥ स्थितोस्मिसमयेतस्यअनंतस्यमहात्मनः ९२ जीवोपायंतुभगवान्ममकिंचित्करोतुसः ॥ इहस्थोहंसुखासीनोयेनाप्यायेखगेश्वर ९३ बलेस्तुवचनंश्रुत्वागरुत्मानिदमब्रवीत् ॥ पूर्वमेवकृतस्तेनजीवोपायोमहात्मना ९४ वर्तयिष्यंतियेयज्ञाविधिहीनानऋत्विजः ॥ प्रायश्चित्तमजानंतोयज्ञभागस्ततस्तव ९५ नतेषांयज्ञभागंवैप्रतिगृह्णंतिदेवताः ॥ अनेनाप्यायितबलःसुखमात्रांनिवत्स्यसि ९६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ संदेशमेतंभगवान्दत्तवान्कश्यपात्मजः ॥ दानवेंद्रंमहाबाहोविष्णुस्त्रैलोक्यभावनः ९७ इमंस्तवमनंतस्यसर्वपापप्रमोचनम् ॥ यःपठेतनरोभक्त्यातस्यनश्यतिकिल्बिषम् ९८ गोहत्यायाःप्रमुच्येतब्रह्मघ्नोब्रह्महत्यया ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंकन्याचैवेप्सितंपतिम् ९९ सद्योगर्भात्प्रमुच्येतगर्भिणीजनयेत्सुतम् ॥ येचमोक्षैषिणोलोकेयोगिनःसांख्यकापिलाः १०० स्तवेनानेनगच्छंतिश्वेतद्वीपमकल्मषाः ॥ सर्वकामप्रदोह्येषस्तवोनंतस्यकीर्त्यते १०१ यःपठेत्प्रातरुत्थायशुचिःप्रयतमानसः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोतिमानवोनात्रसंशयः १०२ एषतेवामनोनामप्रादुर्भावोमहात्मनः ॥ वेदविद्भिर्द्विजैरेवपठ्यतेवैष्णवंयशः १०३ यस्त्विमंवामनंदिव्यंप्रादुर्भावंमहात्मनः ॥ शृणुयान्नियतोभक्त्यासदापर्वसुपर्वसु १०४परान्विजयतेराजायथाविष्णुर्महाबलः ॥ यशोविमलमाप्नोतिविपुलंचामुत्रवसु १०५प्रियोभवतिभूतानांसर्वेषांवामनोयथा ॥ पुत्रपौत्राश्चवर्द्धंतेआरोग्यंगुणसंपदः ६ प्रीयतेपठतश्चास्यदेवदेवोजनार्दनः ॥ सर्वकामयुतश्चैवकृष्णद्वैपायनोब्रवीत् १०७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवामनप्रादुर्भावोनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ किमर्थंभगवान्विष्णुर्देवदेवोजनार्दनः ॥ गतःकैलासशिखरमालयंशंकरस्यच १

यांतंविष्णोरुत्कर्षोवर्णितः प्रादुर्भावेषुचतस्यैवनिर्गुणंसगुणंचस्वरूपंव्याख्यायतद्गुणकथनपरंभारतंचश्रवणफलश्रुतिप्रदर्शनांतंसमापितं तत्रबाणयुद्धेचहरिहरयोरभेदउक्तःसचममात्म। अत्र सेनचशिवलजीवचारिकइतिमवेत्कस्यचित्अस्यंतामेदेशास्तृशास्यमावासंभवंमन्वानस्य मंदमतेर्भ्रांतिमपनिनीषुः कैलासयात्रादित्रिपुरवधांतंप्रबंधमारभते तेषाम्सर्वंत्रप्रत्येकं सर्वोत्तम

स्वेनकीर्त्यमानयोःकायव्यूहेयोभिन्नवदेहभेदेप्येकात्म्यंसिद्ध्यति ननुदेहभेदाद्यचकिभेदः सर्वोत्तमद्वयायोगात् इतितत्रानुशासनिकेपर्वणि कृष्णःशंकराराधनार्थंकैलासंगतइतिसंक्षेपेणोक्तं
तद्विस्तरेणयुधिष्ठिरंवदतिकिमर्थंभगवान्विष्णुरित्यादिना देवानांब्रह्मादीनांदेवोपिजनैःअर्घ्यतेगम्यतेप्रलयकालेयाच्यतेइष्टसिद्ध्यर्थंस्थितिकालइतिजनार्दनोपिसन्कथमन्यंपूजायितुं
गतःकथंचतदन्यस्यशंकरत्वं पूर्णानंदरूपस्वरूपोपिकथमल्पसुखलिप्सयान्यंप्रतिगतइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ एवंपूज्यपूजकभावेनावगतयोःकथमेकात्मत्वमित्याह देवाविति ॥ ४ ॥
एकआत्मास्वरूपंतयोस्तादृशावपिकार्यभेदाद्भिन्नशरीरौसिद्धौइवभासेतइत्येतदपिकथमित्यर्थः ॥ ५ ॥ परस्परेति अग्नावग्निरिवजलेजलमिवचान्योन्यस्मिन्नैक्यंगतावित्युक्तंतदपि
कथंकिमर्थंच ॥ ६ ॥ ऐक्यगतौदृष्ट्वाऋषयःकिमचेष्टंत तत्कथंतयोस्तत्त्वंव्याख्यातवंतइत्यर्थः ॥ ७ ॥ गतःशिवंअभेदेनेतिशेषःसाक्षात्कृतवान्हरिमत्यगात्मत्वेनेतिशेषः ॥ ८ ॥ नगंकै
लासंच ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ नन्वेवंयोगिवदेकएवेश्वरोनेकदेवतात्माचेत्किंहरिहराद्वैतप्रतिपादनेनेत्याशंक्याह ध्येयमिति पुण्यात्मनांध्येयंआलोचनीयमिदंहरिहरयोरै

नारदाद्यैस्तपोवृद्धैर्मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ तत्रदृष्टोमहादेवःशंकरोनीललोहितः २ केशवेनपुराविप्रकुर्वतातपउत्तमम् ॥ अर्चितोदेवदेवेनशंकरश्चेतिनः
श्रुतम् ३ देवौतत्रजगन्नाथौदृष्टवंतौपुरातनौ ॥ अर्चयांचक्रिरेदेवाइंद्राद्याःशंकरंहरिम् ४ तौहिदेवौमहादेवावेकीभूतौद्विधाकृतौ ॥ एकात्मानौजगद्योनीसृ
ष्टिसंहारकारकौ ५ परस्परसमावेशाज्जगतःपालनेस्थितौ ॥ तयोस्तत्रयथावृत्तंकैलासेपर्वतोत्तमे ६ ऋषयःकिमचेष्टंतदृष्ट्वातौपुरुषोत्तमौ ॥ एतत्सर्वमशे
षेणवक्तुमर्हसिसत्तम ७ यथागतोहरिर्विष्णुःकृष्णोजिष्णुःपुरातनः ॥ तथाचशंकरःसाक्षात्कृतवान्नागभूषणः ॥ एतत्सर्वंविप्रवर्यब्रूहितत्त्वेनयत्नतः ८ वैशंपा
यनउवाच ॥ शृणुष्वावहितोराजन्यथाकृष्णोगतोनगम् ॥ यथाचदृष्टोदेवेशःशंकरोवृषवाहनः ९ यथाचचारसतपोयथातेमुनयोगताः ॥ एवंतयोर्यथा
वृत्तंतथाशृणुनरोत्तम १० द्वैपायनोथभगवान्यथाप्रोवाचमांतथा ॥ नमस्कृत्यप्रवक्ष्यामिकेशवंखगवाहनम् ११ यथाशक्तियथाप्रज्ञंशृणुयत्नेनसुव्रत ॥ न
चाशुश्रूषवेवाच्यंनृशंसायातपस्विने १२ नानधीतायवक्तव्यंपुण्यंपुण्यवतांसदा ॥ स्वर्ग्यंयशस्यंधन्यंचबुद्धिशुद्धिकरंसदा १३ ध्येयंपुण्यात्मनांनित्य
मिदंवेदार्थनिश्चितम् ॥ अनेकारण्यसंयुक्तंसेवंतेनित्यमीदृशम् १४ मुनयोवेदानिरतानारदाद्यास्तपोधनाः ॥ अत्यद्भुतंमहापुण्यंवृत्तंकैलासपर्वते १५ शिव
योर्देवयोस्तत्रहरेश्चैवभवस्यह ॥ हतेष्वसुरसंघेषुनरकादिषुभूमिप १६ हतेष्वथनृपेष्वेवंकिंचिच्छिष्टेषुशत्रुषु ॥ शासतिस्मसदाविष्णुःपृथिवींपुरुषोत्तमः १७

क्यंवेदार्थत्वेननिश्चितं यतःअनेकैरारण्यैःआरण्यकैःउपनिषद्भिःसंयुक्तंतात्पर्यवृत्तयासमाहितम् नित्यंब्राह्मणस्यावश्यकं नित्यंअनवरतंसेवंतेचिंतयंति अयमर्थःबीजांकुरवन्मिथःकार्यकार
णभावंगतयोर्हरिहरयोःपर्यायेणजीवेशभावमापादयितुमिदमुच्यते तथाहि यदाजीवःईश्वरोविष्णुर्यदाविपरीतंवातदाईश्वरंजीवोजलेजलमिवाग्नावग्निरिवविलीयतइतिसर्ववेदांतसिद्धांतः
तत्रकेषुचित्पुराणेष्वाद्यःपक्षउपादीयते केषुचिद्द्वितीयः सर्वथापिजीवेशयोरभेदःसर्वस्यशास्त्रस्यार्थः देवतांतराणितुसमष्टिजीवस्यावयवभूतानीति अकृत्स्नोकृत्स्नेनपरब्रह्मणा
त्यंतमैक्यमश्नुतइतिखिलेग्रंथेस्मिन्सर्वपुराणार्थसंग्रहइतिप्राक्शिवोविष्णुरीशइत्युक्तं इदानींविष्णुर्जीवः शिवईश्वरइतिप्रतिपाद्यते तेनसर्वेषांपुराणानांमिथोविरुद्धार्थत्वेपितत्त्वतो
नविरोधगंधोपीतिप्रतिपादितमुपोद्घातेपीतिशिवं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शासति शास्ति भौवादिकत्वमार्षं ॥ १७ ॥

१८ ॥ १९ ॥ २० ॥२१ ॥ राजविद्याब्रह्मविद्यातद्वतांमध्येपुरस्कृतम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ आत्मनएवाद्वितीयंस्वरूपं पुत्रइत्यत्रश्रुतिंपठतिपतिर्जायामिति ॥ ३१ ॥ पुत्रवंतंदद्रेतिशेषः पुत्रवान्इंद्रपदमपिजयतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ नरकेपातयतीतिशेषः यस्माद्विद्यायुक्तम् ॥ ३३ ३४ ॥ ३५ ॥

द्वारवत्यांजगन्नाथोवसन्वृष्णिभिरीश्वरः ॥ रुक्मिण्यासंगतोदेवोवसंस्तत्रपुरेहरिः १८ कदाचिच्चतयासार्द्धंशेतेरात्रौजगत्पतिः ॥ विहरंश्चयथायोगंप्रीतिः प्रीतियुजातया १९ अथोवाचतदादेवीरुक्मिणीरुक्मभूषणा ॥ पुत्रमिच्छामिदेवेशत्वत्तोमाधवनंदनम् २० बलिनंरूपसंपन्नंत्वयैवसदृशंप्रभो ॥ वृष्णीनामपिनेतारंवीर्यवंतंतपोनिधिम् २१ सर्वशास्त्रार्थकुशलंराजविद्यापुरस्कृतम् ॥ एवमादिगुणैर्युक्तंदातुमर्हसिसत्तम २२ त्वयिसर्वस्यदातृत्वंनित्यमेवप्रतिष्ठितम् ॥ त्वंहिसर्वस्यकर्ताचदाताभोक्ताजगत्पतिः २३ विशेषतस्तुभृत्यानांशुश्रूषानियतात्मनाम् ॥ वक्तव्यंकिमुदेवेशयदिभक्तास्मिकेशव २४ अनुग्रह्योयदिस्यान्मेदेवदेवजगत्पते ॥ दातुमर्हसिपुत्रंत्वंवीर्यवंतंजनार्दन २५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्युक्तोदेवदेवेशःप्रिययाप्रीयमाणया ॥ तया महिष्यारुक्मिण्यारुक्मिशत्रुर्यदूद्वहः २६ प्रोवाचवचनंकालेरुक्मिणींयादवेश्वरः ॥ दातास्मितादृशंपुत्रंयंत्वमिच्छसिभामिनि २७ नित्यंभक्तासि मेदेविनात्रकार्याविचारणा ॥ अवश्यंतवदास्यामिपुत्रंशत्रुनिबर्हणम् २८ पुत्रेणलोकान्जयतिसतांकामदुघाहिये ॥ नरकंपुदितिख्यातंदुःखंचनरकं विदुः २९ पुदस्त्राणाततःपुत्रमिहेच्छतिपरत्रच ॥ अनंताःपुत्रिणोलोकाःपुरुषस्यप्रियेशुभाः ३० पतिर्जायांप्रविशतिगर्भोभूत्वासमातरम् ॥ तस्यांपुनर्नवोभूत्वादशमेमासिजायते ३१ पुत्रवंतंविभेतींद्रःकिंनुतेनाजितंभवेत् ॥ नापुत्रोविंदतेलोकान्कुपुत्राद्वंध्यतावरा ३२ कुपुत्रोनरकेयस्मात्सुपुत्रात्स्वर्गएव हि ॥ तस्माद्विनीतंसत्पुत्रंश्रुतवंतंदयापरम् ३३ विद्ययाविनयोयस्माद्विद्यायुक्तंसुधार्मिकम् ॥ इच्छेत्पुत्रंपुत्रकामःपुरुषोयत्नवान्बुधः ३४ तस्माद्दास्यामितेपुत्रंविद्यावंतंसुधार्मिकम् ॥ एषगच्छामिपुत्रार्थंकैलासंपर्वतोत्तमम् ३५ तत्रोपास्यमहादेवंशंकरंनीललोहितम् ॥ ततोलब्धास्मिपुत्रंतेभवाद्भूतहितेरतात् ३६ तपसाब्रह्मचर्येणभवंशंकरमव्ययम् ॥ तोषयित्वाविरूपाक्षमादिदेवमजंविभुम् ३७ गमिष्याम्यहमद्यैवद्रष्टुंशंकरमव्ययम् ॥ सचमेदास्यतेपुत्रंतोषितस्तपसामया ३८ तत्रगत्वामहादेवंनमस्कृत्यसहोमया ॥ प्रविश्यबदरींपुण्यांमुनिजुष्टांतपोमयीम् ३९ अग्निहोत्राकुलांदिव्यांगंगांबुप्लाविताां सदा ॥ मृगपक्षिसमायुक्तांसिंहाद्विपशताकुलाम् ४० बदरीफलसंपूर्णांवानरक्षोभितद्रुमाम् ॥ वेत्रारूढमहावृक्षांकदलीखंडमंडिताम् ४१ मुनिभिर्वेदतत्त्वार्थविचारनिपुणैःसदा ॥ वेदनिश्चिततत्त्वार्थैःप्रमाणकुशलैर्युताम् ४२ इदमेकमिदंतत्त्वमितिनिश्चितमानसैः ॥ उपास्यमानामन्यत्रसिद्धैःसिद्धार्थतत्परैः ४३ इतिहासपुराणज्ञैःसेव्यमानांमहर्षिभिः ॥ गच्छद्भिःस्वर्गनिलयंपरित्यज्यकलेवरम् ४४

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वेत्रैःआरूढाःमहावृक्षाःयस्यांसा ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४

४ ५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु हरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रिसप्ततितमोध्यायः ॥ ७३ ॥ छ ॥ प्रभातायामिति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ देववत्सुप्रभम् ६
मह्यंममपितुःसखे ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ भीमेनभीमद्वारा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ भूतभावनंविभावनयदादिकार

प्रसिद्धांमहतींदेवींयास्यामिसुकृतालयाम् ॥ इत्युक्त्वाविररामैवदेवदेवोजनार्दनः ४९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायां त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ७३ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रभातायांतुशर्वर्यांगंतुमैच्छज्जनार्दनः ॥ हुताग्निःकृतकल्याणःसमाप्तवरदक्षिणः १ गाश्चदत्त्वाथविप्रेभ्योनमस्कृत्यद्विजोत्तमान् ॥ आस्थानमंडपंकृष्णःप्रविवेशजगत्पतिः २ आसनंमहदास्थायवृष्णीनाहूयसर्वशः ॥ बलभद्रंशिनेःपुत्रंहार्दिक्यंशतसारणौ ३ उग्रसेनंमहाबुद्धिमुद्धवंनीतिमत्तरम् ॥ यस्यबुद्धिंसमाश्रित्यजवितेयादवाःसुखम् ४ नेताचयदुवृष्णीनांसतुधर्मपरःसदा ॥ यस्यावि ध्यतिदेवाश्चनीतेस्तस्यमहात्मनः ५ यस्यबुद्धिवशाद्विष्णुःशशासपृथिवींसदा ॥ तंचवृष्णिवरंवीरमुद्धवंदेवसुप्रभम् ६ अन्यानपियदून्सर्वानुवाचभगवान् हरिः ॥ शृण्वंतुममवाक्यानियादवाःसर्वएवहि ॥ शृणुचापिवचोमह्यंपितुरुद्धवमेसखे ७ बाल्यात्प्रभृतियोयत्नोममदुष्टनिवर्हणे ॥ प्रत्यक्षंभवतांदृष्टपूत नानिधनंनृप ८ केशीचनिहतोबाल्येमयाबालेनयादवाः ॥ गोवर्द्धनोधृतःशैलोगावश्चपरिपालिताः ९ अभिषिक्तोस्मिशक्रेणदेवानामग्रतःस्थित ॥ कंसो पिनिधनंनीतोमयाचाणूरमुष्टिकौ १० उग्रसेनोभिषिक्तश्चकृताद्वारवतीमया ॥ अन्येचापिनृपाराजन्बलिनोनिहतामया ११ योपिवीरोजरासंधोनिगृही तोबलान्मया ॥ भीमेनबलिनाराजन्नयेनममयादवाः १२ शृगालोनिहतःसंख्येगोमंताद्गच्छतामया ॥ योपिवीरोदुरात्मासौदानवोनरकोहतः १३ निष्कं टकमिमंलोकंकृतवान्राजसत्तमाः ॥ किंतुवीरोनृपोजज्ञेसखाभौमस्ययादवाः १४ पौंड्रोवीर्यवतांनेताद्रिप्राचासौसदामम ॥ शिष्योद्रोणस्यराजेंद्रोबलीब्र ह्मास्त्रवित्कृती १५ शास्त्रज्ञोनीतिमान्साक्षान्नेतासर्वस्ययत्नवान् ॥ योद्धायुद्धप्रियोराजाजामदग्न्यइवापरः १६ एकांतशत्रुरस्माकंछिद्रान्वेषीसदामम ॥ बाधिष्यतेपुरींयोद्धाछिद्रंयदिलभेतसः १७ नह्यल्पसाध्योबलवान्पुंड्रस्येशोनृपोत्तमाः ॥ यत्ताभवंतस्तिष्ठंतुप्रगृहीतशरासनाः १८ यथानबाधतेरा जापुरींयदुकुलाश्रयाम् ॥ अहंतुयास्येकैलासंकुतश्चित्कारणान्नृपाः १९ शंकरंद्रष्टुकामोस्मिभूतभावनभावनम् ॥ यावदागमनंमह्यंतावद्यत्ताभवंत्विह २० मयाविरहितांचेमांयदिजानातिपुंड्रकः ॥ आगमिष्यतिराजेंद्रोयोत्स्यतेचपुरीमिमाम् २१ इमांनिर्यादवींकर्तुंशक्नोतीतिचमेमतिः ॥ यत्ताभवतराजेंद्राः खड्गैःपाशैःपरश्वधैः २२ पाषाणैःकर्पणीयैश्चसन्नद्धाभवतस्वकैः ॥ पिधायचकपाटानिमहाद्वाराणियत्नतः २३

णस्याव्यक्तस्यापिकारणंतस्मादव्यक्तमुत्पन्नंत्रिगुणंद्विजसत्तमेतिअव्यक्तस्यापिसाक्षित्वस्मरणात् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ कामपा
लस्यबलरामस्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ पाशिनंवरुणम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ किमिदंवाक्यम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ हेत्वेदमंत्रमूर्तेनीतिःनीतिप्रदर्शकः

एकएवमहाद्वारेगमनागमनेसदा ॥ मुद्रयासहगच्छंतुराज्ञोयेगंतुमीप्सवः २४ नचामुद्रःप्रवेष्टव्योद्वारपालस्यपश्यतः ॥ यावदागमनंमह्यंतावदेवंभवि
ष्यति २५ मृगयानात्रकर्तव्यानचक्रीडाबहिःपुरात् ॥ ज्ञातव्याश्चपरेस्वेचगमनागमनेसदा २६ एवमादिक्रियाकार्यायावदागमनंमम ॥ इत्युक्त्वायाद
वान्सर्वान्सात्यकिंपुनराहच २७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ छ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सात्यकेशृणुमद्वाक्यंयत्तोभवयुधांवर ॥ त्वंतुखड्गीगदीभूत्वाचापपाणितनुत्रवान् १ तिष्ठयत्नेनरक्षस्वपुरींवहुनृपाश्रयाम् ॥ नच
निद्रात्वयाकार्यारात्रौयदुवृषप्रभो २ नचव्याख्यात्वयाकार्याशास्त्राणांशास्त्रतत्पर ॥ नचवादस्त्वयाकार्योवादिभिःसहवृष्णिप ३ त्वंहियोद्धाबलिर्ज्ञाताधनु
र्वेदाख्यवेदवित् ॥ तथाकुरुयथावीरनोपहास्याभवेदियम् ४ ॥ सात्यकिरुवाच ॥ करिष्यामिवचस्तुभ्यंयथाशक्तिजनार्दन ॥ आज्ञातवजगन्नाथधार्या
यत्नेनमेसदा ५ भृत्यवत्प्रचरिष्यामिकामपालस्यमाधव ॥ यावदागमनंतुभ्यंतावत्स्थास्यामियत्नतः ६ प्रसादस्तवगोविंदयादिस्यान्मयिमाधव ॥ किंनाम
मेचदुःसाध्यंशत्रूणांनिग्रहेरणे ७ यदिशक्रंयमंवापिकुबेरमपिपाशिनम् ॥ सर्वानेतान्विजेष्यामिकिंमुपौंड्रंनृपोत्तमम् ८ गच्छकार्यंकुरुष्वेदंयत्तोहंसततं
हरे ॥ उद्धवंपुनराहेदंकृष्णःपद्मनिभेक्षणः ९ शृणूद्धवत्वंवाक्यंमेकुर्यास्त्वेतत्प्रयत्नवान् ॥ रक्ष्यानयेनराजेंद्रपुरीद्वारवतीत्वया १० यत्तोभवसदाताततकुरुसा
हाय्यमत्रनः ॥ लज्जाममसमुत्पन्नावदतस्तवसांप्रतम् ११ त्वंहिनेतासमस्तस्यविद्यापारस्यसर्वतः ॥ कोनुशक्ष्यातिमेधावीवक्तुंविद्यावतःपुरः १२ यत्कार्यं
तद्भवान्वेत्तिह्यकार्यंचापिसर्वतः ॥ अतोहंविरमेतातवक्तुंसंप्रतिवृष्णिप १३ ॥ उद्धवउवाच ॥ किमिदंतवगोविंदवर्त्ततेमांप्रतिप्रभो ॥ अहोप्रसन्नतामह्यं
किंतुप्रीतिरियंतव १४ जानाम्यहंजगन्नाथप्रसादस्यैषविस्तरः ॥ यस्यप्रसन्नोभवसितस्यकिंनास्तिकेशव १५ त्वंहिसर्वस्यजगतःकर्त्ताहर्त्ताप्रधानतः ॥ प्र
भवःसर्वकार्याणांवक्ताश्रोताप्रमाणवित् १६ ध्याताध्यानमयोध्येयइतिब्रह्मविदोविदुः ॥ जेतादेवरिपूणांचगोप्तानाकसदांभवान् १७ त्वंनाथावयमेवेतिजीवा
मोनिहताद्विपः ॥ इयंनीतिरहंमन्येनेतानीतेर्यतोभवान् १८ कोनुनामनयोवेदत्वांविनासांप्रतंवद ॥ नीतिस्त्वंसर्वकार्याणामितिमेनिश्चितामतिः १९ दुर्गा
ढोनयमार्गोयमित्याहुस्तद्विदोजनाः ॥ चतुर्द्धाप्रोच्यतेनीतिःसामदानेजनार्दन २० दंडोभेदोमनुष्याणांनिग्रहावग्रहेसदा ॥ दंडंचेषुदंडमिच्छंतिसामान्यं
तुनयेहरे २१ वलवत्स्वथदानंतुत्रयाणामप्यगोचरे ॥ प्रयोक्तव्योमहाभेदइतिनीतिमतांमतम् २२

॥ १९ ॥ २० ॥ निग्रहावग्रहेत्रक्रबेषस्वस्य अन्ये नरोधेस्वेनवाम्यस्यरोधेसिद्धेसति दंडयेषुदुर्बलेषुनयसमतायांसामान्यसाभैव ॥ २१ ॥ बलवत्सुदानंत्रयाणामप्यगोचरे भवि
षयेशत्रौभेदःप्रयोक्तव्यः २२

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ ततःसवि
ति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ दानवीगर्भकृंतनःयद्दर्शनमात्राद्दानवानांगर्भानश्यंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पक्षेणपक्षवातेनपर्वतान्क्षोभयामासेत्यनुषज्यते ॥ ११ ॥

तेषुतेष्वथसर्वेषुप्रमाणंत्वांविदुर्बुधाः ॥ किमत्रबहुनोक्तेनसर्वंत्वयिसमर्पितम् २३ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्युक्त्वाविरराभैवउद्धवोनीतिमत्तरः ॥ ततःस
भगवान्विष्णुरेवमेवनृपोत्तम २४ कामपालंमहाबाहुमुवाचयदुसंसदि ॥ उग्रसेनंनृपंराजंस्तथाहार्दिक्यमेवच २५ कामपालंपुनर्विष्णुरिदंप्रोवाचतत्ववित्
नप्रमादस्त्वयाकार्यःसर्वदायत्नवान्भव२६स्थितेत्वयिमहाबाहोकापीडाजगतोभवेत् ॥ गदीभवसदात्वार्यनक्रीडासर्वदाभवेत्२७रक्षत्वंसर्वदायत्नात्पुरींद्वारव
तींप्रभो॥नोपहास्यायथास्यामतथाकुरुगदीभव २८ उत्साहःसर्वदाकार्योनिरुत्साहोनयत्नतः ॥ बाढमित्यब्रवीद्रामःकृष्णंवृष्णिकुलोद्भवम् २९ कृष्णयःसर्व
एवैतेस्वंस्वंसद्मसमाययुः ॥ गंतुमैच्छज्जगन्नाथःकैलासंपर्वतोत्तमम् ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपंचसप्तति
तमोऽध्यायः ७५ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसंचिंतयामासगरुडंपक्षिपुंगवम् ॥ आगच्छत्वरितंताक्ष्र्यइतिविष्णुर्जगत्पतिः १ ततःसभगवां
स्ताक्ष्यौवेदराशीरितिस्मृतः ॥ बलवान्विक्रमीयोगीशास्त्रनेताकुरूद्वह २ यज्ञमूर्तिःपुराणात्मासामभूर्द्धाचपावनः ॥ ऋग्वेदपक्षवान्पक्षीपिंगलोजटिला
कृतिः ३ ताम्रतुंडःसोमहरःशक्रजेतामहाशिराः ॥ पन्नगारिःपद्मनेत्रःसाक्षाद्विष्णुरिवापरः ४ वाहनंदेवदेवस्यदानवीगर्भकृंतनः ॥ राक्षसासुरसंघानांजे
तापक्षबलेनयः ५ प्रादुरासीन्महावीर्यःकेशवस्याग्रतस्तदा ॥ जानुभ्यामपतद्भूमौनमोविष्णोजगत्पते ६ नमस्तेदेवदेवेशहरेस्वामिन्निातिब्रुवन् ॥ पस्प
र्शपाणिनाकृष्णःस्वागतंताक्ष्र्यपुंगवम् ७इत्युवाचतदाताक्ष्र्ययास्येकैलासपर्वतम् ॥ शूलिनंद्रष्टुमिच्छामिशंकरंशाश्वतंशिवम् ८ बाढमित्यब्रवीत्ताक्ष्र्यआरुह्यैनं
जनार्दनः ॥ तिष्ठध्वमितिहोवाचयादवान्पार्श्ववर्तिनः ९ ततोययौजगन्नाथोदिशंप्रागुत्तरांहरिः ॥ रवेणमहताताक्ष्र्यस्त्रैलोक्यंसमकंपयत् १० सागरंक्षो
भयामासपद्भ्यांपक्षीव्रजंस्तदा ॥ पक्षेणपर्वतान्सर्वान्वहन्देवंजनार्दनम् ११ ततोदेवाःसगंधर्वाआकाशेधिष्ठितास्तदा ॥ तुष्टुवुःपुंडरीकाक्षंवाग्भिरिष्टाभिरी
श्वरम् १२ जयदेवजगन्नाथजयविष्णोजगत्पते ॥ जयाजेयनमोदेवभूतभावनभावन १३ नमःपरमसिंहायदैत्यदानवनाशन ॥ जयाजेयहरेदेवयोगिध्ये
यपरागते १४ नारायणनमोदेवकृष्णकृष्णहरेहरे ॥ आदिकर्तःपुराणात्मनब्रह्मयोनेसनातन १५ नमस्तेसकलेशायनिर्गुणायगुणात्मने ॥ भक्तिप्रियाय
भक्तायनमोदानवनाशन १६ अचिंत्यमूर्तयेतुभ्यंनमस्तेसकलेश्वर ॥ इत्यादिभिस्तदादेववाग्भिरीशानमव्ययम् १७

॥ १२ ॥ १३ ॥ परागतेसाकाष्ठासापरागतिरितिश्रुत्युक्तपरगतिस्वरूपः दैत्यवर्गमार्दव ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

१८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यत्रवदरिकाश्रमे ॥ २१ २२ ॥ २३ ॥ एतच्छासनंएतांशास्त्राज्ञांशक्रेणकृतांनिर्गुणमपिब्राह्मणंहत्वाब्रह्महत्याव्रतंचरेदिस्येवमिच्छन्पालयितुमिति
शेषः २४ २५ ॥ २६ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायां
 तुंबुरुर्देवगंधर्वाऋषयःसिद्धचारणाः ॥ शृण्वन्नेवजगन्नाथःस्तुतिवाक्यानितानिच १८ ययौसार्धंसुरगणैर्मुनिभिर्वेदपारगैः ॥ यत्रपूर्वंस्वयंविष्णुस्तपस्तेपे
सुदारुणम् १९ लोकवृद्धिकरःश्रीमाँल्लोकानांहितकाम्यया ॥ वर्षायुतंतपस्तप्तंविष्णुनाप्रभविष्णुना २० यत्रविष्णुर्जगन्नाथस्तपस्तप्त्वासुदारुणम् ॥
द्विधाकरोत्स्वमात्मानंनरनारायणाख्यया २१ गंगायत्रसरिच्छ्रेष्ठामध्येधावतिपावनी ॥ यत्रशक्रःस्वयंहत्वावृत्रंवेदार्थतत्वगम् २२ ब्रह्महत्याविनाशार्थंत
पोवर्षायुतंचरत् ॥ यत्रासिद्धाश्चसिद्धाःस्युर्ध्यात्वादेवंजनार्दनम् २३ यत्रहत्वारणेरामोरावणंलोकरावणम् ॥ एतच्छासनमिच्छंश्चतपोघोरमतप्यत २४
देवाश्चमुनयश्चैवसिद्धिंयांतिशुचिव्रताः ॥ यत्रानित्यंजगन्नाथःसाक्षाद्वसतिकेशवः २५ यत्रयज्ञाःप्रवर्ततेनित्यंमुनिगणैःसह ॥ यस्याःस्मरणमात्रेणनरः
स्वर्गंगमिष्यति २६ स्वर्गसोपानमिच्छंतियांपुण्यांमुनिसत्तमाः ॥ शत्रवोमित्रतांयांतियत्रनित्यंनृपोत्तम २७ यामाहुःपुण्यशीलानांस्थानमुत्तमधर्मिणाम्
॥ यत्राविष्णुंसमाराध्यदेवाःस्वर्गंसमाययुः २८ सिद्धक्षेत्रमिदंप्राहुर्ऋषयोवीतमत्सराः ॥ विशालांवदरींविष्णुस्तांद्रष्टुंसकलेश्वरः २९ सायाह्नेचाम
रगणैर्मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥ प्रविवेशमहापुण्यमृषिजुष्टंतपोवनम् ३० अग्निहोत्राकुलेकालेपक्षिव्याहारसंकुले ॥ नीडस्थेषुविहंगेषुदुह्यमानासुगोषुच
३१ ऋषिष्वप्यथतिष्ठत्सुमुनिवीरेषुसर्वतः ॥ समाधिस्थेषुसिद्धेषुचिंतयत्सुजनार्दनम् ३२ अधिश्रितेषुहविषुज्वाल्यमानेषुचाग्निषु ॥ हूयमानेषुत
त्रैवपावकेषुसमंततः ३३ अतिथौपूज्यमानेचसंध्याविष्टेजगन्मये ॥ सतस्यामथवेलायांदेवैःसहजनार्दनः ३४ विवेशवदरींविष्णुर्मुनिजुष्टांतपोमयीम् ॥
आश्रमस्याथमध्यंतुप्रविश्यहरिरीश्वरः ३५ गरुडादवरुह्याथदीपिकादीपितेतदा ॥ प्रदेशेपुंडरीकाक्षःस्थितस्तावत्सहामरैः ३६ ॥ इतिश्रीमहाभा
रतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोमुनिगणादृष्ट्वादेवदेवमुपस्थितम् ॥
समाप्यचाग्निहोत्राणिसंपूज्यातिथिसत्तमान् १ मुनयोदीर्घतपसःसमाधौकृतनिश्चयाः ॥ जटिनोमुंडिनःकेचिच्छिराधमनिसंतताः २ निर्मज्जानीरसाः
केचिद्वेतालाइवकेचन ॥ अश्मकुट्टाशनपराःपर्णभक्षास्तथापरे ३ वेदविद्याव्रतस्नातानिराहारामहातपाः ॥ स्मरंतःसर्वदाविष्णुंतद्भक्तास्तत्परायणाः ४
आसन्नमुक्तयःकेचित्केचिद्ध्यानैकतत्पराः ॥ ध्यानेनमनसाविष्णुंदृष्ट्वंतस्तपोधनाः ५ संवत्सराशिनःकेचित्केचिज्जलविचारिणः ॥ शक्रस्यभयदातारः
श्रुतिस्मृतिपरायणाः ६
षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ध ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ जलविचारिणः जलवासपराः जलमात्रहारावा ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥२० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभाविष्यपर्वणिटीकायांसप्तसप्ततितमोऽध्यायः

वसिष्ठोवामदेवश्चरैभ्योधूम्रस्तथैवच ॥ जाबालिःकश्यपःकण्वोभरद्वाजोथगौतमः ७ अत्रिरश्वशिराभद्रःशंखःशंखनिधिःकुणिः ॥ पाराशर्यःपवित्राक्षोया
ज्ञवल्क्योमहामनाः ८ कक्षीवानंगिराश्चैवमुनिर्दीप्ततपास्तथा ॥ असितोदेवलस्तातवाल्मीकिश्चमहातपाः ९ एतेचान्येचमुनयोद्रष्टुमीश्वरमव्ययम् ॥
आदायार्घ्यंयथायोग्यमुटजात्स्वात्समाययुः १० तेचगत्वाहरिंकृष्णंविष्णुमीशंजनार्दनम् ॥ भक्तिनम्रास्तदादेवंप्रणेमुर्भक्तवत्सलम् ११ नमोस्तुकृष्णकृष्णे
तिदेवदेवेतिकेशवम् ॥ प्रणवात्मन्जगन्नाथनताःस्माशिरसाहरे १२ कृष्णविष्णोहृषीकेशकेशवेतिचसर्वदा ॥ प्रणामप्रवणाविप्राःप्राहुरित्थंजगत्पतिम् १३
इदमर्घ्यमिदंपाद्यमिदंविष्टरमेवच ॥ कृतार्थाःसर्वदादेवप्रसन्नोनोजगत्पतिः १४ किंकुर्मःकिंनुनःकृत्यंकश्चिद्रोपःप्रभोहरे ॥ इतिप्रांजलयःसर्वेप्राहुर्देवस्यप
श्यतः १५ कृष्णोपितद्यथायोगमुपयुज्यसहामरैः ॥ कृतंसर्वंमुनिवरावर्द्धतांतपउत्तमम् १६ इतिब्रुवन्पुराणात्माप्रीतस्तेनगरुत्मता ॥ आसनंलंभयामा
सरात्रौदेवोजनार्दनः १७ कुशलंपृष्टवान्भूयोमुनीनांभावितात्मनाम् ॥ अग्निहोत्रेपुतपसितथाभृत्येपुसर्वतः १८ एवमादिजगन्नाथःपृष्टवानीश्वरस्तदा ॥
सर्वत्रकुशलंतेत्रब्रूयुःकृष्णस्यसर्वतः १९ आतिथ्यंचक्रिरेतेतुनीवारैःफलमूलकैः ॥ देवानामथसर्वेषांविष्णोःकृष्णस्ययत्नतः ॥ आतिथ्यमुपयुंजानस्ततः
प्रीतोभवद्धरिः २० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ७७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसभगवान्विष्णु
र्दुर्विज्ञेयगतिःप्रभुः ॥ यत्रपूर्वंतपस्तप्तमात्मनायादवेश्वरः १ गंगायाश्चोत्तरेतीरेदेशंद्रष्टुमुपागतः ॥ स्वयमेवहरिःसाक्षात्प्रविवेशतपोवनम् २ प्रविश्यसु
चिरंदेशंददर्शचमनोरमम् ॥ निषसादततस्तस्मिन्नाश्रमेपुण्यवर्द्धनः ३ समाधौयोजयामासमनःपद्मनिभेक्षणः ॥ किमप्येषजगन्नाथोध्यात्वादेवेश्वरःस्थि
तः ४ स्थितेदेवगुरौतत्रसमाधौदीपवद्धरौ ॥ तत्रशब्दोमहाघोरःप्रादुरासीत्समंततः ५ खादखादतमोदेतयातयातमृगानिमान् ॥ प्रेषयेहपुनःसर्वान्प्रा
सादाच्छार्ङ्गधन्वनः ६ एषविष्णुरयंकृष्णोहरिरीशइतोच्युतः ॥ नमोस्तुविष्णोदेवेशस्वामिन्माधवकेशव ७ इत्यादिशब्दःसुमहानाविरासीत्तदानिशि ॥
ततश्चसुमहानादःसिंहानांमृगविद्विषाम् ८ धावतांचशुनांराजन्मृगाननुविनर्दताम् ॥ मृगाणांभीतियुक्तानामृक्षाणांद्वीपिनांतथा ९ गजानांनदतांराज
न्बृंहितंचततस्ततः ॥ महावातसमुद्भूतक्षुभितस्येववारिधेः १० नादस्त्रैलोक्यवित्रासःप्रादुरासीत्तदानिशि ॥ श्रुत्वाशब्दंहरिर्देवस्ताद्दशंतत्राधिष्ठितः ११
समाधिक्षोभमासाद्यविश्वस्यचजगत्पतिः ॥ ततःसंचिंतयामासकोयमेषमहास्वनः १२

॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥१२॥ कस्यायमीदृशःशब्दःस्तुतियुक्तोममान्विति ॥ अहोस्मिन्मृगयाशब्दःशुनांसंचरतांवने १३ मृगाणामथसर्वेषांनादश्चसुमहानयम् ॥ व्याभिश्रस्तुतियुक्ता
भिर्वाग्भिर्ममसमंततः १४ इतिसंचिंत्यमनसादिशोविप्रेक्ष्यसर्वतः ॥ ततआस्तेहरिस्तत्रज्ञातुंतस्यसमुद्भवम् १५ ततोमृगाःसमाधावन्यत्रातिष्ठतिकेशवः ॥ अ०७८
तांश्चैवानुचरोराजन्सगणःसमपद्यत १६ अथवैदीपिकाराजञ्छतशोथसहस्रशः ॥ ततस्तमोपिव्यनशद्दिवेवसमपद्यत १७ ततोनुभूतसंघाश्चसमदृश्यंततत्र
ह ॥ पिशाचाश्चमहाघोरानदंतोबहुविस्वनम् १८ भक्षयंतोथापिशितंपिबंतोरुधिरंबहु ॥ प्रादुरासन्महाघोराःपिशाचाविकृताननाः १९ हन्यमानाहतारा
जन्पतंतःपतितामृगाः ॥ इतश्चेतश्चधावंतोबाणैर्विद्धामृगाद्विपाः २० ततोमृगसहस्राणिसमुदीर्णानिभारत ॥ यत्रासौतिष्ठतेदेवस्तत्रयातानिरंतरम् २१
अंतरीकृत्यदेवेशंस्थितानीत्यनुशुश्रुमः ॥ पिशाच्योविकृताकाराःकरालारोमहर्षणाः २२ पुत्रवत्यःसमापेतुर्यत्रतिष्ठतिकेशवः ॥ श्वगणस्तत्रराजेंद्रचरत्ये
वंततस्ततः २३ ततःसभगवान्विष्णुःसर्वमालोक्यवेष्टितः ॥ विस्मयंपरमंगत्वापश्यन्नास्तेस्मकेशवः २४ कस्यैषविस्तृतोनादःकस्यवायंजनोपतत् ॥
कोनुमांस्तौतिभक्त्यावैभविष्येप्रीतिमानहम् २५ कस्यमुक्तिःसमायाताप्रीतेमयिसुदुर्लभा ॥ इतिसंचिंत्यभगवानास्तेप्राकृतवद्धरिः ॥ २६ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तेषामनुमहाघोरौपिशाचौविकृताननौ ॥
प्रांशूपिंगलरोमाणौदीर्घजिह्वौमहाहनू १ लंबकेशौविरूपाक्षौहाहाहाहेतिवादिनौ ॥ खादंतौमांसपिटकंपिबंतौरुधिरंबहु २ आंत्रवेष्टितसर्वांगौदीर्घौकृश
कृतोदरौ ॥ लंबमानमहाप्रांतशूलप्रोतशिरोधरौ ३ कर्षंतौशवयूथानिबाहुभ्यांतत्रतत्रह ॥ हसंतौविविधंहासंस्वजातिसदृशंनृप ४ वदंतौबहुरूपाणि
वचांसिप्राकृतानिच ॥ कंपयंतौमहावृक्षानूरुपादप्रघट्टनैः ५ सृक्किणीलेलिहंतौचदंतान्कटकटायिनौ ॥ अस्थिस्नायुसमाकीर्णौधमनीरज्जुसंततौ ६ वदंतौ
कृष्णकृष्णेतिमाधवेतिचसंततम् ॥ कदानुद्रक्ष्यतेविष्णुःसइदानींक्वतिष्ठति ७ स्वामिनःकुत्रवसतिःकुतोद्रष्टुंयतामहे ॥ अत्रवाकुत्रदेवेशःकुतोनुस्थास्य
तेहरिः ८ कुतःपद्मपलाशाक्षःसाक्षादिंद्रानुजोहरिः ॥ यमाहुःपुंडरीकाक्षंब्रह्मब्रह्मविदोजनाः ९ तमजंपुरुषंविष्णुंद्रष्टुमभ्युद्यतावयम् ॥ अंतकालेनगन्नाथंप्र
विवेशजगत्रयम् १० तमजंविश्वकर्तारंकुतोद्रक्ष्यामसांप्रतम् ॥ यस्यविस्तारएवैषलोकःप्राणिनिवासिनः ११

नीलकंठकृतेभारतभावदीपेटीकायांअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ १ ॥ मांसस्यपिटकंमंजूषामिवपरस्यशरीरमित्यर्थः ॥ २ ॥ लंबमानंचमहाप्रांतंचयत्शूलंचतत्प्रो
तानिशिरांसियाभ्यांतौ मृमुंडमालासंयुक्तशूलधारिणावित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥१२॥

तंद्रष्टुंदेवमीशानंयतामःसांप्रतंहरिम् ॥ दशाघोरतमालोकेविद्दिष्टासर्वजंतुभिः १२ पैशाचीयंसमुत्पन्नाकथंनौप्राविशद्बलात् ॥ नरमांसास्थिकलुषासर्व भीतिप्रदायिनी १३ अहोनौदुष्कृतंकर्मप्राक्तनेकर्मसंचये ॥ अत्रैवमहतीप्रीतिर्वर्त्ततेसर्वदानथा १४ यावन्नौदुष्कृतंकर्मतावत्स्थास्यतिताद्दशी ॥ दशासासर्वविद्दिष्टाप्राणिपीडनकारिणी १५ सर्वथादुष्कृतंकर्मबहुभिर्जन्मसंचयैः ॥ तथाहितत्फलंघोरमद्यापिननिवर्तते १६ यतःस्मप्राणिनोहंतुंश्वग णैःसहसांप्रतम् ॥ यथाहिप्राणिनोलोकेबाल्यमादौसमास्थिताः १७ अज्ञानावृतचित्ताश्चकृत्याकृत्यंनजानते ॥ तथायौवनिनोभ्रांताविषयैर्बहुलीकृताः १८ यतंतेश्रेयसेनैवततोविषयसंस्थिताः ॥ विषयाविष्टचित्ताहिमनुष्यानविजानते १९ तथाचवृद्धभावेतुव्याधिभिर्बहुभिर्वृताः ॥ जरादिभिर्महाघोरैर्ना नादुःखविधायिभिः २० यतंतेनहिवैश्रेयोविनष्टेंद्रियगोचराः ॥ ततोमृतागर्भवासेवसंतिसततंनराः २१ विण्मूत्रकलिलेघोरेदुःखैर्बहुभिराचिताः ॥ च्यवंतेतुततो घोराद्गर्भात्संसारमंडले २२ परस्परंविहिंसंतःकुर्वंतःकर्मसंचयम् ॥ महत्यवंसदाघोरेसंसारेदुःखसंकुले २३ पापानिबहुरूपाणिकुर्वतेऽज्ञानतस्तदा ॥ संसार स्यैषमहिमाविस्तृतःसर्वजंतुषु २४ अच्छेद्यःशस्त्रसंपातैरुपायैर्बहुभिःसदा ॥ एतस्मान्ननिवर्ततेमर्त्याःप्राकृतबुद्धयः २५ इमंहत्वामनुष्यंद्राभिदमस्माद्धरा म्यहम् ॥ चोरयित्वाधनमिदंहरिष्याम्याददाम्यहम् २६ निर्भत्स्यैनमिमंशांतंहरिष्यामिधनंबली ॥ इत्यादिव्याकुलामूर्खायतंतेप्राणिपीडनं २७ अस्यैवदुः खमूलस्यसंसारस्यसदाहरिः ॥ भेषजंसर्वथादेवःशंखचक्रगदाधरः २८ आदिदेवःपुराणात्मा आत्मान्नह्मविदांसदा ॥ तेनवयंसर्वयत्नेनद्रक्ष्यामःसर्वथाहरिम् ॥ इत्थंपिशाचौभाषंतौप्रादुरास्तांहरेःपुरः ॥ २९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायामेकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ॥छ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसभगवान्विष्णुःपिशाचौमांसभक्षकौ ॥ ददर्शाथमहाघोरौदीपिकाधारिणौहरिः ॥ १ ॥ विलोकयांचक्रतुस्तौपिशाचौदेव कीसुतम् ॥ स्थितंसुखासनेविष्णुंदृष्ट्वालोकेश्वरेश्वरम् २ तौचगत्वासमुद्देशंपिशाचौकेशवस्यह ॥ ततस्तावूचतुर्विष्णुमंतरीकृत्यकेशवम् ३ कोभवान्कस्यवामर्त्यः कुतश्चागम्यतेत्वया ॥ किमर्थमिहसंप्राप्तोवनेघोरेमृगाकुले ४ निर्मनुष्येद्वीपिवृतेपिशाचगणसेविते ॥ श्वापदैःसेव्यमानेचविपिनेव्याघ्रसंकुले ५ सुकुमारोनव श्यामःसाक्षाद्विष्णुरिवापरः ॥ पद्मपत्रेक्षणःश्यामःपद्माभिःश्रीपतिःस्वयम् ६ अस्मत्प्रीतिकरःसाक्षात्प्राप्तोविष्णुरिवापरः ॥ देवोवायदिवायक्षोगंधर्वः किन्नरोपिवा ७

इंद्रोवाधनदोवापियमोथवरुणोपिवा ॥ एकाकीविपिनेघोरेध्यानार्पितमनाइव ८ ब्रूहिमर्त्ययथातत्त्वंज्ञातुमिच्छामिमानद ॥ एवंपृष्टःपिशाचाभ्यामाहवि
ष्णुरुरुक्रमः ९ क्षत्रियोस्मीतिमामाहुर्मनुष्याःप्रकृतिस्थिताः ॥ यदुवंशेसमुत्पन्नःक्षात्रंवृत्तमनुष्ठितः १० लोकानामथपातास्मिशास्तादुष्टस्यसर्वदा ॥
कैलासंगंतुकामोस्मिद्रष्टुंदेवमुमापतिम् ११ इत्येवंममवृत्तांतःकथ्यतांकौयुवामिति ॥ युवामिहसमायातौकिमर्थंब्राह्मणाश्रमम् १२ एषाहिमहतीपुण्या
नानाविप्रनिषेविता ॥ बदरीयंसमाख्यातानक्षुद्रैराश्रिताक्वचित् १३ तपस्विभिस्तपोयुक्तैर्जुष्टासिद्धनिषेविता ॥ श्वगणानात्रदृश्यंतेपिशाचामांसभोज
नाः १४ नहंतव्यामृगाश्चात्रमृगयानात्रवर्तते ॥ नतुक्षुद्रैःप्रवेष्टव्यानकृतघ्नैर्ननास्तिकैः १५ अहमस्यतुदेशस्यरक्षितानात्रसंशयः ॥ व्यतिक्रमोयदिभवे
त्तस्यशास्तास्मियत्नतः १६ कौभवंतौक्वनुयुवांकस्येयंमहतीचमूः ॥ नातःपरंप्रवेष्टव्यमृषयस्तत्रसंस्थिताः १७ विघ्नस्तत्रप्रवर्तेततपःसुचतपस्विना
म् ॥ इहैवस्थीयतांतावद्वक्तव्यंचततःसुखम् १८ अन्यथाहंनिषेद्धास्यांबलाद्वाक्यैस्तथैवच ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंपृष्टौपिशाचौतुवक्तुमेवोपचक्र
तुः १९ तयोरेकोमहाघोरःपिशाचोदीर्घबाहुकः ॥ उवाचवचनंतत्रयथाहृदिसमर्पितम् ॥ २० ॥ पिशाचउवाच ॥ श्रूयतामभिधास्यामिसमाहितमना
भव ॥ नमस्कृत्यजगन्नाथंहरिंकृष्णंजगत्पतिम् २१ आदिदेवमजंविष्णुंवरेण्यमनघंशुचिम् ॥ वक्ष्यामिसकलंयद्वत्तथाशृणुयदीच्छसि २२ घंटाकर्णोस्मि
नाम्नाहंपिशाचोघोरदर्शनः ॥ मांसादोविकृतोघोरःसाक्षान्मृत्युरिवापरः २३ धनदस्यानुगंताहंसाक्षाद्रुद्रसखस्यच ॥ ममायमनुजःसाक्षादंतकस्यांतको
ह्यहम् २४ मृगयेयंसुमहतीविष्णोःपूजार्थमित्युत ॥ ममेयंवर्ततेसेनाश्वगणोपिममैवतु २५ आगतोहंमहाशैलात्कैलासोत्तमोवितात् ॥ अहंपिशाचवषेणे
संविष्टःपापकर्मकृत् २६ सततंदूषयन्विष्णुंघंटामाबध्यकर्णयोः ॥ ममनप्रविशेन्नामविष्णोरितिविचिंतयन् २७ अहंकैलासनिलयमासाद्यवृषभध्वजम् ॥
आराध्यतंमहादेवमस्तुवंसततंशिवम् २८ ततःप्रसन्नोमामाहवृणीष्वेतिवरंहरः ॥ ततोमुक्तिर्मयातत्रप्रार्थितादेवसन्निधौ २९ मुक्तिंप्रार्थयमानंमांपुनरा
हत्रिलोचनः ॥ मुक्तिप्रदातासर्वेषांविष्णुरेवनसंशयः ३० तस्माद्गत्वाचबदरींतत्राराध्यजनार्दनम् ॥ मुक्तिंप्राप्नुहिगोविंदात्नरनारायणाश्रमे ३१ इत्युक्तो
देवदेवेनशूलिनाज्ञातवानहम् ॥ तमेवपरमंमत्वागोविंदंगरुडध्वजम् ३२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ तेनैवदूषितेनविष्णुनादेहभूतेन तस्यद्वेषादेवममेमतिःसमाकुलाजातेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ देवमुनिर्मार्कंडेयः ४४

तस्मात्प्रार्थयमानस्सन्मुक्तिदेशममुंगतः ॥ अन्यच्चशृणुमेकार्यंयदिकौतूहलंतव ३३ पुरीद्वारवतीनामपश्चिमस्योदधेस्तटे ॥ यदुवृष्णिसमाकीर्णासागरोर्मिसमाकुलाम् ३४ अध्यास्तेसहरिर्विष्णुस्तांपुरींपुरुषोत्तमः ॥ द्रष्टुंलोकहितार्थायवसंतंद्वारकापुरे ३५ निर्गताःसांप्रतंमर्त्यवयमेतैःसहानुगैः ॥ विष्णुःसर्वेश्वरःसाक्षाद्द्रष्टव्योस्माभिरद्यवै ३६ लोकानांप्रभवःपाताकर्ताहर्ताजगत्पतिः ॥ आदिःसहिसमस्तस्यप्रभवःकारणंहरिः ३७ कर्तासमस्तस्यहरिःपुरातनःप्रभुःप्रभूणामपियःसदात्मकः ॥ तदादिदेववरदंवरेण्यंद्रष्टुंहरिंसंप्रतिसंयताःस्मः ३८ यस्यप्रसादाज्जगदेवमासीत्स्वप्राणिगंधर्वमहोरगौघम् ॥ देवंजगद्योनिमजंजनार्दनंद्रष्टुंहरिंसंप्रतिसंयतास्मः ३९ यस्योदयाद्विश्वमिदंप्रभूतंलयंचतस्मिन्समुपैतिकल्पे ॥ तस्यैवसाक्षाद्वशवर्तिविश्वंद्रक्ष्यामदेवंपुरुषोत्तमंहरिम् ४० स्रष्टाचयोऽसौसकलस्यदेवःपाताचहर्ताचहरिःसएव ॥ द्रक्ष्यामनित्यंभुवनेश्वरंहरिंपुराणमाद्यंप्रभविष्णुमव्ययम् ४१ अजस्यकर्ताभुवनस्यगोताभुवश्चकर्ताहरिरेकएव ॥ तंयोगिनोयोगविशुद्धबुद्धिंलभेमतेनैवमतिःसमाकुला ४२ निगीर्यविश्वंसकलंजगत्पतिःशेतेशिशुत्वंसमवाप्यसाक्षात् ॥ वटस्यपत्रेजगतांनिवासःपादौचविक्षिप्यकरौविधुन्वन् ४३ यस्योदरेदेवमुनिःपुरातनो ददर्शलोकानखिलान्समायया ॥ प्रविश्यविश्वंसकलंयथावद्बहिर्यथाभूतमभूदिदंमहत् ४४ निगीर्यविश्वंजगदादिकालेशेतेमहात्माजलधेर्जलौघे ॥ देव्याश्रियाचामरलोलहस्तयानिषेव्यमाणःपुरुषोत्तमस्तदा ४५ नाभेश्चयस्याविरभूत्सपत्रंपद्मंमहत्कांचनसप्रभंप्रभोः ॥ जन्मास्पदंलोकगुरोर्यदासीद्विस्तारिपद्मंजगदादिसृष्टौ ४६ दधारयोभूतपतिर्महान्महींदंष्ट्राग्रसंस्थापितरूढमूलाम् ॥ नदन्महामेघइवादिकालेकुर्वन्वराहोमुनिगीतमूर्तिः ४७ हरिःपुराणःपुरुषोत्तमःप्रभुःकर्तासमस्तस्यसमस्तसाक्षी ॥ यज्ञात्मकोयज्ञपतिर्जगत्पतिर्द्रष्टुंतमीशंवयमुद्यताःस्मः ४८ केचिद्बहुत्वेनवदंतिदेवमेकात्मनाकेचिदिमंपुराणम् ॥ वेदांतसंस्थापितसत्वयुक्तंद्रष्टुंतमीशंवयमुद्यताःस्मः ४९ अनेकमेकंबहुधावदंतिश्रुतिस्मृतिन्यायनिविष्टचित्ताः ॥ आहुर्यमात्मानमजंपुराविदोद्रष्टुंतमीशंवयमुद्यताःस्मः ५० यंप्राहुरीड्यंवरदंवरेण्यमेकांततत्वंमुनयःपुरातनाः यंसर्वगंदेवमजंजनार्दनंद्रष्टुंहरिंसंप्रतिसंयताःस्मः ५१ यस्मिन्निश्वमिदंप्रोतमादिकालेजगत्पतौ ॥ तंद्रष्टुमभिसंवृत्ताःकिंनुवक्ष्यामसांप्रतम् ५२ गच्छामोवयमन्यत्रगच्छत्वंकाममन्यतः ॥ नियमोप्यस्तिनोमर्त्ययथेष्टंगच्छसांप्रतम् ५३ रात्रिमध्यमनुप्राप्तंनात्रकार्याविचारणा ॥ इत्युक्त्वाघोररूपोसौपिशाचोविकृताननः ५४ तस्मिन्नेवसमेदेशेपीत्वाचरुधिरंबहु ॥ भक्षयित्वायथाकामंमांसराशिंविचक्षणः ५५

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ केचित्याज्ञिकाः बहुत्वेनइंद्रादिरूपेण एकात्मना ऐक्येन उपासकाः वयंतु प्रत्यगभेदेनद्रष्टुमिच्छाम इत्यर्थः ॥४९॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ इंद्रियार्थेषुशब्दादिषुप्रसक्तानीतिशेषः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ सर्वगंपरमात्मगतं

१४॥ अपःसंस्पृश्यतत्रैवपार्श्वेसंस्थाप्यसाधनम् ॥ आंत्रपाशंमहाघोरंसंस्थाप्यविपुलंमहत् ५६ आसनंकुशसंयुक्तंकृत्वाचाभ्युक्ष्यवारिणा ॥ उत्सार्यश्वगणा न्सर्वान्यत्नेनमहतातदा ५७ सुखासनंसमास्थायसमाधायततेश्वपः ॥ एकचित्तस्तदाभूत्वानमस्कृत्यचकेशवम् ॥ इमंमंत्रंपठन्घोरःपिशाचोभक्तवत्स अ०८० लम् ५८ नमोभगवतेतस्मैवासुदेवायचक्रिणे ॥ नमस्तेगदिनेतुभ्यंवासुदेवायधीमते ५९ ओंनमोनारायणायविष्णवेप्रभविष्णवे ॥ ममभूयान्मनःशुद्धिः कीर्तनात्तवकेशव ६० जन्मेदमीदृशंघोरंमाभून्ममदुरासदम् ॥ देवदूतोभविष्यामिस्मरणात्तवगोपते ६१ तवचक्रप्रहारेणकायोनश्यतुमामकः ॥ ममभू योभवोमाभूदेषामेप्रार्थनाविभो ६२ अर्थिनांकल्पवृक्षोसिदातासर्वस्यसर्वदा ॥ यत्रयत्रभवेज्जन्मतत्रतत्रभवान्हृदि ६३ वर्ततांममदेवेशप्रार्थनैषाममाप रा ॥ नमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंभवत्वेवंसदामम ६४ निर्विघ्नाप्रार्थनादेवनमस्तेस्तुसदामम ॥ यदामेमरणंभूयात्तदामाभूत्स्मृतिभ्रमः ६५ दिनेदिनेक्षणंचि त्तंत्वयिसंस्थंभवत्विति ॥ एवंप्रेरयमांदेवमाभूत्तेचित्तमीदृशम् ६६ नृशंसोयंपिशाचोयंदयास्मिन्काभवेदिति ॥ एवंचिंतयमांदेवभृत्योमह्यमितिप्रभो ६७ परपीडानमत्तोस्तुनमस्तेभगवन्प्रभो ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेषुमाभूवन्सांप्रतंहिमे ६८ अंतकालेममाप्येवंप्रसादात्तवकेशव ॥ पृथिवीयातुमेघ्राणंरसनांया तुमेपयः ६९ सूर्यश्चयातुमेचक्षुःस्पर्शंयातुचमारुतः ॥ श्रोत्रमाकाशमप्येतुमनःप्राणंचगच्छतु ७० जलंमांरक्षतांनित्यंपृथिवीरक्षतांहरे ॥ सूर्योमांरक्ष तांविष्णोनमस्तेसूर्यतेजसे ७१ वायुर्मांरक्षतांदुःखादाकाशंचजनार्दन ॥ नमनःसर्वगंदेवरक्षतांविषयांतरे ७२ मनोविपर्ययेघोरेपुरुषान्हंतिनित्यशः ॥ पा पेषुयोजयेत्पुंसःपरपीडात्मकेषुच ७३ मनस्तद्रक्षतांदेवभूयोभूयोजनार्दन ॥ माभून्मनसिकालुष्यंमनोमेनिर्मलंभवेत् ७४ कालुषंतस्ययच्चित्तंनरकेपातय त्यमुम् ॥ बाह्यानिनिर्मलान्येवमिंद्रियाणिभवंत्युत ७५ नवानिकार्यवंतीहमनश्चेत्कलुषंभवेत् ॥ नागानिमुष्टिनामेध्यंगृहीत्वायोठ्यवस्थितः ७६ बहिः प्रक्षालनंकुर्वन्किंभवेत्तस्यकेशव ॥ व्यर्थोहिकेवलंतस्यप्रग्रहोबाह्यगोचरः ७७ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनचित्तंरक्षजनार्दन ॥ बलवानिंद्रियग्रामोवारयैनंजनार्दन ७८ परीवादाज्जगन्नाथवाचंरक्षदुरुद्धहाम् ॥ परद्रव्यान्मनोरक्षपरदाराज्जनार्दन ॥ सर्वत्रमेदयाभूयात्प्रसादात्तवकेशव ७९ त्वय्येवभक्तिरचलाभूयाद्भूतेषु मेदया ॥ बहुनात्रकिमुक्तेनशृणुष्वेदंवचोमम ८० सुखेदुःखेचरागेचभोजनेगमनेतथा ॥ जाग्रत्स्वप्नेषुसर्वत्रत्वय्येवरमतांमनः ८१ मामकंदेवदेवेशनमस्ते स्तुजनार्दन ॥ इतिब्रुवन्घोरतमोजात्याहीनोनचिंतितः ८२ पिशाचोभगवद्भक्तःसमाधिंसमपद्यत ॥ दृढंबध्वात्मनःकायमांत्रपाशेनमांसपः ८३ ॥१४॥

ममनःकर्तृविषयांतरेविषयःशब्दादिः अंतरःभेदःतेनभेकर्मणीनरक्षतांविषयप्रवणंभेदबुद्धिहरंचमनोमाभूदित्यर्थः ॥ ७२ ॥ अन्यथादोषमाह मनइति विपर्ययेविषयादिप्रावण्ये ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ नागानीतिसार्द्धः ॥ ७६ ॥ प्रग्रहःशुद्धचर्यमाग्रहः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ मांसपः मांसभक्षकः पिबतिरत्रभक्षणार्थः ॥ ८३ ॥

८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

निश्चलेनैवमनसासुखमास्तेस्मसंयतः ॥ ध्यायन्हरिंजगद्योनिंविष्णुंपीतांबरंशिवम् ८४ मुकुंदमादिपुरुषमेकाकारमनामयम् ॥ नित्यंशुद्धंज्ञानगम्यंकार
णंसर्वदेहिनाम् ८५ नासिकाग्रंसमालोक्यपठन्ब्रह्मसनातनम् ॥ निर्वातस्थोयथादीपःप्रोच्चरन्प्रणवंसदा ८६ प्रणवंवाचकंमत्वावाच्यंब्रह्मोतिनिश्चितः ॥ ए
काग्रंसततंकृत्वाचित्तंविष्णौसमर्पितम् ८७ विकल्परहितंचित्तंहृदिमध्येन्यवेशयत् ॥ पुंडरीकेशुभदलेसमावेश्यजगत्पतिम् ८८ आस्तेसुखंमहायोगीपि
शाचस्तदामहान् ॥ त्रिधामानंजपंस्तत्रस्मरन्विष्णुंसनातनम् ८९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांघंटाकर्णचित्तसमा
धिर्नामाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसभगवान्विष्णुःपिशाचंदृष्टवांस्तदा ॥ चिंतयंतंस्वमात्मानंशुद्धिबुद्धिसमन्वितम् १
आत्मन्यवस्थितंसाक्षात्पठंतंप्रणवंसकृत् ॥ प्रार्थयंतंस्वमात्मानमेकांतेनियतंहरिः २ अचिंतयज्जगन्नाथःकारणंपुण्यसंचये ॥ ध्यात्वातुसुचिरंविष्णुःकारणंपु
ण्यकर्मणः ३ घनदस्योपदेशेनपठन्सुबहुशःक्षितौ ॥ वासुदेवेतिकृष्णेतिमाधवेतिचमांसदा ४ जनार्दनहरेविष्णोभूतभावनभावन ॥ नराकारजगन्नाथना
रायणपरायण ५ इतिमांनामभिर्नित्यंपठत्येवदिवानिशम् ॥ स्वपन्जाग्रंस्तथातिष्ठन्भुंजन्गच्छंस्तथावदन् ६ भक्षयन्मांसपिटकंपिबञ्छोणितमेववा ॥
बाधमानंचसुचिरंहत्वाचापिमृगान्बहून् ७ हननेभोजनेचैवजाग्रत्स्वप्नेतथैवच ॥ सर्वेष्वपिचकार्येषुकर्ताहमितिमन्यते ८ एतस्यकर्मणःपाकएषघोरस्यक
र्मणः ॥ निश्चित्यैवंजगन्नाथःप्रीतस्तस्यबभूवह ९ अदर्शयत्स्वमात्मानमनन्यस्यजगत्पतिः ॥ शुद्धेंतःकरणेतस्यपिशाचस्यापिभूमिप १० सचघोरःपि
शाचोपिददर्शात्मनिकेशवं ॥ पीतकौशेयवसनंपद्माक्षंश्यामलंहरिम् ११ शंखिनंचक्रिणंविष्णुंस्रग्विणंगदिनंविभुं ॥ किरीटिनंकौस्तुभिनंश्रीवत्साच्छादि
तोरसम् १२ नीलमेघनिभंकांतंगरुडस्थंप्रभंजनम् ॥ चतुर्भुजंशुभागिरंनिश्चलंसर्वगंशिवम् १३ अनादिनिधनंनित्यंमायाविनममायिनम् ॥ सत्ययुक्तंस
दाशुद्धंसिद्धिगम्यंसदामलम् १४ मनस्येवंजगन्नाथंदृष्ट्वाविष्णुमनेकधा ॥ अनुमील्यैवनयनेकृतार्थोस्मीत्यमन्यत १५ अथदृष्टोहरिर्विष्णुःसाक्षात्सर्वत्रगः
शुभः ॥ प्रसन्नोहिहरिर्मत्यंतेनाहंदृष्टवान्हरिम् १६ सिद्धंमेजन्मनःकृत्यंकिमतःकृत्यमस्तिमे ॥ ग्रंथयोममनिर्भिन्नावश्यान्येवेंद्रियाणिमे १७ प्रायेणाजित
मित्येवमनोमन्येस्मृते हरौ ॥ ईषणाचनिरस्तामेप्रसन्नोहंतथाभवम् १८ एतेभ्योपिपिशाचेभ्योनिर्मुक्तःसांप्रतंतथा ॥ योसौममानुजःसाक्षात्सचभक्तस्त
थाहरौ १९ कालेनचैवनिर्मुक्तोविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् ॥ इत्येवंचिंतयित्वासआंत्रपाशांगेभियच २०

॥ ९ ॥ १० ॥ आत्मनिहृदयपंकजे ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥१५॥ क्रमेणप्राणानुन्मुच्यविलोक्यचदिशस्तथा ॥ शरीरंसुगमंकृत्वाप्राविशत्ससुखेनह २१ ॥ इतिभा॰खिलेपुह॰भविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपिशाचस्यवि
ष्णुसाक्षात्कारोनामएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ पिशिताशोजगन्नाथंददर्शाथजगद्गुरुम् ॥ समाधौचयथादृष्टंभूमौचापित अ॰८२
थाहरिम् १ अयंविष्णुरयंविष्णुरित्यूचेपिशिताशनः ॥ समाधौचयथादृष्टःसोयमत्रापिदृश्यते ॥ इत्युवाचपुनर्ब्रूतेनृत्यन्निवहसन्निव २ अयंसचक्रीशरशा
र्ङ्गवन्वागदीरथसिध्वजतूणपाणिः ॥ सहस्रमूर्द्धासकलामरेशोजगत्प्रसूतिर्जगतांनिवासः ३ विष्णुर्जिष्णुर्जगन्नाथःपुराणःपुरुषोत्तमः ॥ विश्वात्माविश्वकर्ता
यःसोयमेषसनातनः ४ अस्यैवदेवस्यहरेःस्तनांतरेविराजतेकौस्तुभरत्नदीपः ॥ यस्यप्रसादाज्जगदेतदादौविराजतेचंद्रमसेवरात्रिः ५ योसौपृथ्वींदधारा
शुदंष्ट्र्याजलसंचयात् ॥ योयमेवहरिःसाक्षाद्वाराहंवपुरास्थितः ६ बद्धातथादानवमुग्रपौरुषंददौचशक्रायततोनुराज्यम् ॥ बलिंबलादेषहरिःसवामनःस्तु
तश्चभक्त्यामुनिभिःपुरातनैः ७ दंष्ट्राकरालःसुमहान्हत्वायोदानवात्रणे ॥ निःशोकमखिलंलोकंचकारासौजनार्दनः ८ आदौदधारैकभुजेनमंदरंनिर्जित्य
सर्वानसुरान्महार्णवे ॥ ददौचशक्रायसुधामयंमहान्सएषसाक्षादिहमामवस्थितः ९ यःशेतेजलधौनागेदेव्यालक्ष्म्यासुखावहे ॥ हत्वातौदानवौघोरौमधु
कैटभसंज्ञितौ १० यमाहुराद्यंविबुधाजगत्पतिंसर्वस्यधातारमजंजनित्रम् ॥ अणोरणीयांसमतिप्रमाणंस्थूलात्स्थविष्ठंहरिमेववाविष्णुम् ११ यत्रास्थितमिदं
सर्वंप्राप्तेलोकस्यनाशने ॥ आदौयस्मात्समुत्पन्नंसोयंविष्णुरितिस्थितः १२ यस्येच्छयासर्वमिदंप्रवृत्तंप्रवर्ततेचापिजनार्दनस्य ॥ अयंसविष्णुःपुरुषोत्त
मःशिवःप्रवर्ततेमामिहयादवेश्वरः १३ भृगोर्वंशेसमुत्पन्नोजामदग्न्यइतिश्रुतः ॥ शिष्यत्वंसमवाप्यैवमृगव्याधस्ययःस्थितः १४ जघानवीर्याद्बलिनंमहारणे
कुठारशस्त्रेणगिरिशशिष्यः ॥ सहस्रबाहुंकृतवीर्यसंभवंहयैर्गजैश्चैववरथैश्चनिर्गतम् १५ कुरुक्षेत्रंसमासाद्ययश्चकारपितृक्रियाम् ॥ निःक्षत्रियामिमंलोकंकृतवा
नेकविंशतिम् १६ रघोरथकुलेजातोरामोनामजनार्दनः ॥ सीतयाचश्रियायुक्तोलक्ष्मणानुचरःकृती १७ कृत्वाचसेतुंजलधौजनार्दनोहत्वाचरक्षःपतिमा
शुगैःशरैः ॥ दत्त्वाचराज्यंसविभीषणायदशाश्वमेधैरजपद्ययोसौ १८ वसुदेवकुलेजातोवासुदेवेतिशब्दितः ॥ गोकुलेक्रीडतेयोसौसंकर्षणसहायवान् १९
उत्तानशायीशिशुरूपधारीपीत्वास्तनंपूतनिकाप्रदत्तम् ॥ ह्यसुंचकाराशुजनार्दनस्तदादनोःसुतांतामवसत्सुखंहरिः २० पयःपानंतथाकुर्वन्भक्षयन्दाधि
पिंडकम् ॥ दाम्नाबद्धोदरोविष्णुर्मात्रारुपितयादृढम् २१ ॥१५॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ फणावाकम्योतिशेषः फणाद्वयोरित्यमरः पुंसिद्विवचनमिदं ॥ २४ ॥ २५ ॥ गोधरंशैलं ॥ २६ ॥ स्तनमध्येहृदये ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

ततश्चदाम्नासुदृढेनबद्धोजघानयोसौयमलार्जुनौच ॥ क्रीडन्हरिर्गोकुलवासवासीगोपीभिरास्वाद्यमुखंस्तनंच २२ वृंदावनेवसन्विष्णुर्गोपैर्गोकुलवासिभिः ॥
तत्रहत्वाहयंराजन्विरराजांशुमानिव २३ यःक्रीडनेनागफणौजनार्दनोनिषेव्यमाणःसहगोपदारकैः ॥ महाह्रदेनागपतिंजगत्पतिर्ममर्दवीर्यातिशयंप्रदर्शय
न् २४ योधेनुकंतालवनेतत्फलैःसममच्छिनत् ॥ हत्वादानवमुग्रंतंगोपान्विस्मापयत्यसौ २५ दधारयोगोधरमुग्रपौरुषान्महामतिर्मेघसमागमेसति ॥ वि
डंवयञ्छक्रवलंप्रमोदयन्गोपांश्चगोपींश्चसगोकुलंहरिः २६ गोपीनांस्तनमध्येतुक्रीडतेकाममीश्वरः ॥ योसौपिबंस्तदधरंमायामानुपदेहवान् २७ गोपी
भिरास्वाद्यमुखंविविक्तेशेतेस्मरात्रौसुखमेवकेशवः ॥ स्तनांतरेष्वेवतदाचतासांकामीचकांताधरपल्लवंपिबन् २८ अक्रूरेणसमाहूतस्तेनगच्छन्हियामुने ॥
जलेयोह्यर्चितस्तेननागलोकेसएवहि २९ ततश्चगच्छन्बलवाञ्जनार्दनोहत्वातमुग्रंरजकंबलात्पथि ॥ हृत्वाचवस्त्राणियथेष्टमीश्वरोययौसरामोमथुरांपुरींह
रिः ३० लब्ध्वाचदामानिबहूनिकामदोदत्वावरंमाल्यकृतेमहातम् ॥ लब्ध्वानुलेपंसुरभिंचयादवःकुब्जांचकाराशुमहार्हरूपाम् ३१ योसौचापंसमादाय
मध्येच्छित्वामहद्धनुः ॥ सिंहनादंमहांश्चक्रेकल्पांतेजलदोयथा ३२ हत्वागजंघोरमुदग्ररूपंविषाणमादायततोनुकेशवः ॥ ननर्तरंगेवहुरूपमी
श्वरःकंसस्यदत्त्वाभयमुग्रवीर्यः ३३ योसौहत्वामहामल्लंचाणूरंनिहतद्विपम् ॥ यादवेभ्योददौप्रीतिंकंसस्यैवतुपश्यतः ३४ जघानकंसंरिपुपक्षघातिनंपि
तृद्विषंयादवनापधेयम् ॥ संस्थाप्यराज्येहरिरुग्रसेनंसांदीपिनंकाश्यमुपागतोयः ३५ विद्यामवाप्यसकलांदत्वापुत्रंमहामुनेः ॥ साग्रजोथजगामाशुमथुरां
यादवींपुरीम् ३६ हत्वानिशुंभंनरकंमहामतिःकृत्वासुघोरंकदनंजनार्दनः ॥ ररक्षविप्रान्मुनिवीरसंघान्देवांश्चसर्वान्जगतोजगत्पतिः ३७ सएषभगवान्विष्णु
रद्यदृष्टोजनार्दनः ॥ कृतकृत्योस्मिसंजातःसायुज्यंप्राप्तवानहम् ३८ येनदृष्टोहरिःसाक्षात्तस्यमुक्तिःकरेस्थिता ॥ सोयमेषहरिःसाक्षात्प्रत्यक्षमिहवर्तते ३९
नूनंजन्मांतरेपूर्वंधर्मःसंचितएवमे ॥ यस्यपाकःसमुत्पन्नोयेनासौदृश्यतेमया ४० सर्वथापुण्यवानस्मिनष्टःसंसारवंधनः ॥ किमस्मैदीयतेवस्तुकिंनुवक्ष्या
मिसांप्रतम् ॥ करिष्येकिमहंविष्णोवदस्वाद्ययथेप्सितम् ४१ वैशंपायनउवाच ॥ इत्युक्त्वाविस्तरंनादंननर्दबहुशस्तदा ॥ जहासविकृतंभूयो
ननर्तपिशिताशनः ४२

दामानिपुष्पमालाः माल्यकृतेमालाकाराय ॥ ३१ ॥ ३२ गजंकुवलयापीडं विषाणंदंतम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ यादवनामधेयं नतुयादवं द्रुमिलत्वात् ॥ ३५ ॥ पुत्रंनष्टमितिशेषः ॥ ३६ ॥
३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

केशवेत्यंतंपठन् ॥ ४३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ गृहाणेति योग्यंयदन्नःपुरुषोभवतितदन्नास्तस्यदेव ताइति श्रुतेरित्याशयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ करणंअेतःकरणम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पद्माक्षः सानिमेषदृष्टिःपिशाचानांप्राकृतदमावात्

नमोनमोहरेकृष्णयादवेश्वरकेशव ॥ प्रत्यक्षंचहरेस्तत्रननर्तविविधंनृप ४३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांघं टाकर्णस्तुतिर्नामद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ विहस्यविकृतंभूयःप्रनृत्यचयथाबलम् ॥ ब्राह्मणस्यहतस्याथश वमादायसत्वरः १ द्विधाकृत्वमहाघोरंपिशितंकेशशाड्वलम् ॥ ततःखंडंसमादायअद्भिरभ्युक्ष्ययत्नतः २ विधायपात्रेसुशुभेनमस्कृत्यजनार्दनम् ॥ इदं प्रोवाचदेवेशंप्रांजलिःप्रणतःस्थितः ३ गृहाणमेजगन्नाथभक्ष्यंयोग्यंतवप्रभो ॥ भवादृशैर्जगन्नाथग्राह्यंसर्वात्मनाहरे ४ भक्तिनम्रावयंविष्णोनात्रकार्याविचा रणा ॥ दत्तंयद्भक्तिनम्रेणग्राह्यंतत्स्वामिनाहरे ५ नवंसुसंस्कृतंभक्ष्यंब्राह्मणंशवमुत्तमम् ॥ अस्माकंपिशिताशानांशास्त्रेनियतमेवहि ६ तस्माद्ब्रह्मणभग वन्यादिदोषोनविद्यते ॥ इत्युक्त्वाविकृतंभूयोविहस्यसतुकामतः ७ दातुमैच्छत्तदाखंडमस्पृश्यंतुशवस्यह ॥ ततःप्रीतोभवत्तस्मैमनसापूजयच्चतम् ८ अहोस्यस्नेहकारुण्यंमयिसर्वत्रवर्तते ॥ इतिसंचिंत्यमनसाप्रोवाचयदुपुंगवः ९ अलमेतेनसर्वत्रपिशाचपिशिताशन ॥ अस्पृश्यंमादृशैरेतद्ब्राह्मणंशव मुत्तमम् १० ब्राह्मणःसर्वथापूज्योजंतुभिर्धर्मकांक्षिभिः ॥ पिशाचाघोरकर्माणोयतंतेब्रह्महिंसने ११ नहंतव्याःसदाविप्रास्तद्धिंसानरकावहा ॥ तस्मा दस्पृश्यमस्माभिर्नात्रकार्याविचारणा १२ भक्त्याप्रीतोस्मिभद्रंतेमनोनिर्मलतामया ॥ मनःशुद्धिंयदायत्नंततःप्रीतोस्मिमांसप १३ अस्मात्संकीर्तना च्छश्वद्बुद्धंहिकरणंतव ॥ अतीवमनसाप्रीतइत्युक्त्वाभगवान्हरिः १४ पस्पर्शांगंतदाविष्णुःपिशाचस्याथसर्वतः ॥ करेणमृदुनादेवःपापान्निर्मोचयद्धरिः १५ ततस्तस्याभवद्रूपंकामरूपसमप्रभम् ॥ दीर्घकुंचितकेशाढ्योदीर्घबाहुःसुलोचनः १६ समांगुलिःसमनखःसमवक्रःसमुन्नसः ॥ पद्माक्षःपद्मवर्णाभःपद्मके सरभूषणः १७ केयूरीचांगदीचैवकौशेयवसनस्तदा ॥ ज्ञानवान्सत्वसंपन्नःसाक्षादिंद्रइवापरः १८ गंधर्वइवगायंस्तुसिद्धःसिद्धइवस्वयम् ॥ साक्षात्स्पृष्टंत दाविष्णोःकरेणमृदुपूर्वकम् १९ ननूनंतादृशंरूपमासीत्कालांतरेष्वपि ॥ अद्यापिनैवमुनयोलभंतेतादृशंवपुः २० कृत्वासुबहुशोघोरंतपःपरमदारुणम् ॥ यच्चलब्धंतदातेनपिशाचेननृपोत्तम २१ कोनुनामजगन्नाथमाश्रितःसीदतेनृप ॥ सहिसर्वत्रकल्याणोयोहिनित्यंजनार्दनम् २२ ध्यायन्पठन्जपन्वापित स्यकिंनास्तिभूपते ॥ ततःप्रोवाचभगवानस्थितंकाममिवापरम् २३ अक्षयःस्वर्गवासस्तेयावदिंद्रोवसिष्यति ॥ तावत्स्वर्गेभवानस्तुशासनान्ममनान्यतः २४

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

नष्टेशकेततःस्वर्गात्सायुज्यंममगच्छतु ॥ योयंभ्रातातवस्वर्गीयात्वर्दिद्रोभवेत्तदा २५ वरंवरयभद्रंतेयस्तेमनसिवर्त्तते ॥ दातास्मिसर्वंसर्वत्रनात्रकार्या
विचारणा २६ ॥ ॥ घंटाकर्णउवाच ॥ ॥ यश्चेमंसंगमंदेवसंस्मरन्नियतात्मवान् ॥ भक्तिस्तस्याचलादेवत्वयिभूयाज्जनार्दन २७ मनःशुद्धिर्भवेत्तस्यभ्रा
मूत्कलुषताहरे ॥ कालुष्यंमनसस्तस्यमाभूदेषवरोमम २८ एवमस्त्वितिदेवेशःस्वर्गंगच्छेतिकेशवः ॥ इंद्रातिथिर्भवानस्तुत्वांप्रतीक्ष्यहरिःस्थितः २९
इत्युक्त्वाभगवान्कृष्णउत्थाप्यब्राह्मणंतदा ॥ तेनस्तुतोजगन्नाथःपूजयित्वाचतंद्विजम् ३० ततोविमृज्यगोविंदस्तस्माद्देशादुपागमत् ॥ यत्रतेमुनयः
सिद्धाअग्निहोत्रसमन्विताः ३१ सचस्वर्गीगतःस्वर्गमाज्ञयाकेशवस्यह ॥ तस्मात्पठसदाराजन्मनःशुद्धिंयदीच्छसि ॥ मनश्चशुद्धंभवतिपठतस्तेजगत्पते
३२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिघंटाकर्णमुक्तिप्रदानंनामत्र्यशीतितमोऽध्यायः ८३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसभगवान्विष्णु
र्मुनिभ्यस्तत्वमादितः ॥ कथयामासयद्वृत्तंपिशाचस्यमहात्मनः १ तच्छ्रुत्वामुनयःसर्वेविस्मयंपरमंगताः ॥ अहोस्यकर्मणःपाकस्तवसंदर्शनादिति २
अर्चितोमुनिभिःसर्वैःप्रीतःप्रीतिमतांप्रियः ॥ ततःप्रभातेविमलेसूर्येचाभ्युदितेसति ३ आरुह्यगरुडंविष्णुर्ययौकैलासमुत्तमम् ॥ भवद्भिस्तत्रगंतव्यमित्यु
क्त्वामुनिसत्तमान् ४ यत्रविश्वेश्वराःसिद्धास्तपस्यंतियतव्रताः ॥ यत्रवैश्रवणःसाक्षादुपास्तेशंकरंसदा ५ यत्रतन्मानसंनामसरोहंसालयंमहत् ॥
यत्रभृंगीरिटिर्देवमुपास्तेशंकरंशिवम् ६ गाणपत्यमवाप्याथहरपार्श्वचराःसदा ॥ यत्रसिंहावराहाश्चद्विपद्वीपिमृगैःसह ७ क्रीडंतिवन्यरतयःपरस्परहि
तेरताः ॥ यत्रनद्यःसमुत्पन्नागंगायाःसागरंगमाः ८ यत्रविश्वेश्वरःशंभुराच्छिनद्ब्रह्मणःशिरः ॥ यत्रोत्पन्नामहावेत्राभूतानांदंडतांययुः ९ उमयायत्रस
हितःशंकरोनीललोहितः ॥ ऋषिभिःप्रार्थितःपूर्वंददौयत्रागिरिःसुताम् १० शंकरायजगद्धात्रेशिवायजगतीपते ॥ यत्रलेभेहरिश्चक्रमुपास्यबहुभिर्दिनैः
११ पुष्करैःशतपत्रैश्चनेत्रेणचजगत्पतिम् ॥ गुहांयत्रसमाश्रित्यक्रीडंतेसिद्धकिन्नराः १२ प्रियाभिःसहमोदंतेपिबंतेमधुचोत्तमम् ॥ यमुद्धृत्यभुजैः
सर्वैःपौलस्त्योविरराम ह १३ तमारुह्यमहाशैलंदेवकीनंदनोहरिः ॥ मानसस्योत्तरंतीरंजगामयदुनंदनः १४ तपश्चर्तुंकिलहरिर्विष्णुःसर्वेश्वरःशिवः ॥ जटी
चीरीजगन्नाथोमानुषंवपुरास्थितः १५ तपसेधृतचित्तस्तुशुचौभूमावुपाविशत् ॥ अवरुह्यततोयानाद्गरुडाद्देवसंमितात् १६ द्वादशाब्दंतपश्चर्तुंमनोदध्रे
ततोहरिः ॥ फाल्गुनेनतुमासेनसमारेभेजगत्पतिः १७ शाकभक्षःकृतजपोवेदाध्ययनतत्परः ॥ किमुद्दिश्यजगन्नाथस्तपश्चरतिमानवः १८

॥९७॥ तंनविघ्नोयथाकामंदुर्ज्ञेयेश्वरचिंतना ॥ तपस्यतितदाविष्णौपर्वतेभूतसेविते १९ गरुडःकश्यपसुतइंधनानिसमाचिनोत् ॥ होमार्थंवासुदेवस्यचरतस्तप अ०८४
उत्तमम् २० चक्रराजोथपुष्पाणिसंचिनोतितदाहरेः ॥ दिक्षुसर्वासुसर्वत्ररक्षजलदस्तदा २१ खड्गआहृत्ययत्नेनकुशान्सुबहुशस्तदा ॥ गदाकौमोदकीचै
वपरिचर्यांचकारह २२ धनुःप्रवरमत्युग्रंशार्ङ्गंदानवभीषणम् ॥ स्थितंहिपुरतस्तस्ययथेष्टंभृत्यवत्स्वयम् २३ जुहोतिभगवान्विष्णुरेधोभिर्बहुभिःसदा ॥आ
ज्यादिभिस्तदाहव्यैरग्निंसंपूज्यमाधवः २४ सप्तार्चिषःसमाप्तिंचसमस्तव्यस्ततःकृती ॥ एकस्मिन्नेकदामासेभुंजानोनियतात्मवान् २५ द्वितीयेत्वथपर्याये
भुंजन्नेकेनकेशवः ॥ एकस्मिन्वत्सरेभुंजंस्तथैवैकेनकेनचित् २६ समाप्यतत्तपःसर्वमेवमेवजगत्पतिः ॥ द्वादशाब्देतथापूर्णेऊनमासेजगत्पतिः २७ जुह्वन्नग्निं
समास्थायपठन्मंत्रंजनार्दनः ॥ आरण्यकंपठन्विष्णुःसाक्षात्सर्वेश्वरोहरिः ॥ आस्तेध्यानपरस्तत्रपठन्प्रणवमुत्तमम् २८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे
भविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांकृष्णतपोवर्णनंनामचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततइंद्रःस्वयंतत्रआरुह्यगजमुत्तमम् ॥ द्रष्टुंसर्वेश्वरंवि
ष्णुंतपस्यंतंसमाययौ १ ततोयमस्तुभगवानारुह्यमहिषंवरम् ॥ किंकरैश्चस्वयंसाक्षादाययौनगमुत्तमम् २ प्रचेताहंसमारुह्यवारुणैश्चसमन्वितः ॥ श्वेतच्छत्रसमा
युक्तःश्वेतव्यजनवीजितः ३ ययौकैलासशिखरंद्रष्टुंकेशवमंजसा ॥ अन्येचापितथादेवाआदित्यावसवस्तथा ४ रुद्राश्चैवतथाराजन्द्रष्टुंकेशवमाययुः ॥ सिद्धा
श्चमुनयश्चैवगंधर्वायक्षकिन्नराः ५ सर्वाश्चाप्सरसोराजन्नृत्यगीतविशारदाः ॥ ततोदेवगणाःसर्वेकैलासंसमपद्यत ६ पर्वतोनारदश्चैवतथान्येमुनिसत्तमाः ॥
विस्मयस्थितलोलाक्षाःसर्वदेवगणास्तथा ७ आश्चर्यंखलुपश्यध्वंनभूतंनभविष्यति ॥ योगिध्येयःस्वयंकृष्णोयत्तप्यातिगुरुःस्वयं ८ कोन्वत्रसमयोभूया
दितितेमेनिरेगणाः ॥ ततःसमाप्तेसकलेजगत्पतेर्व्रतेसमूलेसकलेश्वरःशिवः ॥ द्रष्टुंहरिंलोकहितैषिणंप्रभुंययौभवान्यासहभूतसंघैः ९ सार्द्धंकुबेरेणसमुह्यके
नसख्याप्रियेणप्रभुरीश्वरःशिवः ॥ स्वयंजटीभूतपिशाचसंवृतःशरीचखड्गीशशिखंडशेखरः १० करेणबिभ्रत्सहदर्भकुंडिकांकरेणसाक्षादपरेणदीपिकाम् ॥
अन्येनबिभ्रन्महतींसडिंडिमांशूलंचबिभ्रन्नपरेणबाहुना ११ गुणान्सरुद्राक्षकृताल्पमुद्वहन्जटाभिरापिंगलताम्रमूर्तिः ॥ विराजमानःप्रभुरिंदुशेखरोवृषेणयुक्तः
ससितेनशंकरः १२ उमास्तनद्वंद्वसमर्पिताननस्तयासमाश्लिष्यनिपीडिताधरः ॥ गंगांबुविक्षालितचंद्रशेखरस्तांचापिवीक्षन्बहुशस्तदाशिवः १३ ॥९७॥
भस्मांबरागैरनुलेपिताननोमहोरगैर्बद्धजटःसनातनः ॥ शिरःकपालैःपरिशोभितस्तदाद्रष्टुंहरिंकेशवमभ्ययाच्छिवः १४

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांकैलासयात्रायांपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥

यमाहुरग्र्यंपुरुषंमहांतंपुरातनंसांख्यनिबद्धदृष्टयः ॥ यस्यापिदेवस्यगुणान्समग्रांस्तत्वांश्चतुर्विंशतिमाहुरेके १५ यमाहुरेकंपुरुषंपुरातनंकणादनाम्ना नमजंमहेश्वरम् ॥ दक्षस्ययज्ञंविनिहत्ययोवैविनाश्यदेवानसुरान्सनातनः १६ यंविदुर्भूततत्वज्ञंभूतेशंभूतभावनं ॥ वामदेवंविरूपाक्षमाहुस्तत्वविदोजनाः १७ महादेवंसहस्राक्षंकालमूर्तिचतुर्भुजम् ॥ रुद्ररोदननामानमाहुर्विश्वेश्वरंशिवम् १८ अप्रमेयमनाधारमाहुर्माहेश्वराजनाः ॥ नग्नंनग्नपरीतंतुनागिनंत्वग्निवर्चसम् १९ आहुर्विश्वेश्वरंशांतंशिवमादिंसनातनम् ॥ तस्यमूर्तिरिमाःसर्वाधराद्या सकलान्नृप २० भूमिरापोनलोवायुःखंसूर्यश्चतथाशशी ॥ अग्निश्चयजमानश्चप्रकृतिश्चैवमष्टधा २१ महादेवोमहायोगीगिरिशोनीललोहितः ॥ आदिकर्तामहाभर्ताशूलपाणिरुमापतिः ॥ द्रष्टुंविश्वेश्वरंविष्णुंभूतसंघैःसमाययौ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभाविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांशिवागमनकथनंनामपंचाशीतितमोध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ तस्याग्रेसमपद्यंतभूतसंघाःसहस्रशः ॥ घंटाकर्णोविरूपाक्षःकुंडधारःसमुद्धहः १ दीर्घरोमादीर्घभुजोदीर्घबाहुर्निरंजनः ॥ उरुनेत्रःशतमुखःशतग्रीवःशतोदरः २ कुंडोदरोमहाग्रीवःस्थूलजिह्वोद्विबाहुकः ॥ पार्श्ववक्त्रःसिंहमुखउन्नतांसोमहाहनुः ३ त्रिबाहुःपंचबाहुश्चव्याघ्रवक्त्रःसितानतः ॥ एतेचान्येचबहवोदीर्घास्यादीर्घलोचनाः ४ नृत्यंतःप्रहसंतश्चस्फोटयंतःपरस्परम् ॥ तथान्येघोररूपाश्चतथान्येविकृताननाः ५ प्रेतभक्षाःप्रेतवाहामांसशोणितभोजनाः ॥ शवानिसुबहून्याशुभक्षयंतस्ततस्ततः ६ पिबंतोरुधिरंघोरंखंडयंतःशवान्बहून् ॥ करालाविततादीर्घाधमनिस्नायुसंतताः ७ नानाविधाःसुवीराश्चशूलाग्रप्रोतमानुषाः ॥ शिरामालावृताःकेचिदांत्रपाशावपाशिताः ८ डिंडिमैरट्टहासैश्चनादयंतोवसुंधराम् ॥ कपालिनोभैरवाश्चजटिलामुंडिनस्तथा ९ एवंबहुविधाघोराःपिशाचाविकृताननाः ॥ तथान्येमुनिवीराश्चध्यायंतःपरमेश्वरम् १० पठंतोवेदवाक्यानिसांगानिविविधानिच ॥ ॥ कुंडिकास्थकराःकेचित्केचित्कुशविचारिणः ११ कौपीनवसनाःकेचित्केचित्कार्पासमंवृताः ॥ स्तुवंतःशंकरंभक्त्यास्तोत्रैर्माहेश्वरैस्तथा १२ एकत्रतेमुनिगणाअपरत्रगणास्तथा ॥ अन्यत्रसिद्धगंधर्वाःप्रियाभिःसहसंगताः १३ नृत्यंतिनृत्यकुशलागायंतिस्मचकन्यकाः ॥ विद्याधरास्तथान्यत्रस्तुवंतःशंकरंशिवम् १४ ननृतुस्तस्यपुरतोगच्छंतोप्सरसांगणाः ॥ एवमेतैर्महाघोरैःपिशाचैर्भूतकिन्नरैः १५ मुनिभिश्चैवप्रमथैःसमंशर्वःसमाययौ ॥ यत्रविश्वेश्वरोविष्णुस्तपस्तेपेसुदारुणम् १६ यत्रतेलोकपालाश्चतिष्ठंतिस्मादिदृक्षया ॥ उमयालोकभाविन्यागंगयाचंद्रशेखरः १७

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १२ ॥ शितिकंठायशितिर्विषमेवकंठवर्णत्वात्कंठेयस्यतस्मै अतएवनीलकंठायशोचिषेदीप्तिमते ॥ १३ ॥ १४ ॥ कूपायकूपवासिने । १५ ॥ तुंडायमुखायसर्वभक्षकायेत्यर्थः तुष्टा

॥१८॥ ससर्वलोकप्रभवोभवोविभुर्जटीचसाक्षात्प्रणवात्मकःकृती ॥ दृष्टुहरिंविष्णुमुदारविक्रमोययौयथेष्टंपिशिताशनैर्वृतः १८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभ अ०८७
विष्यपर्वणिकैलासयात्रायांमहादेवागमनेषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवंबहुविधैर्भूतैःपिशाचैरुरगैःसह ॥ आगत्य
भगवान्रुद्रःशंकरोवृषवाहनः १ ददर्शविष्णुंदेवेशंतपंतंतपउत्तमम् ॥ जुह्वानमग्निंविधिवद्ध्यायंतंजगत्पतिम् २ गरुडाहृतकाष्ठंतुजटिलंचीरवाससम् ॥
चक्रेणानीतकुसुमंखड्गानीतकुशंतथा ३ गदाकृतसमाचारंदेवदेवंजनार्दनम् ॥ इंद्राद्यैर्देवसंघैश्चवृतंमुनिगणैःसह ४ अचिंत्यंसर्वभूतानांध्यायंतंकिमपिप्र
भुम् ॥ अवरुह्यवृषाच्छर्वोभगवान्भूतभावनः ५ ततःप्रीतःप्रसन्नात्माललाटाक्षउमापतिः ॥ ततोभूतपिशाचाश्चराक्षसागुह्यकास्तथा ६ मुनयोविप्रवर्या
श्चजयशब्दंप्रचक्रिरे ॥ जयदेवजगन्नाथजयरुद्रजनार्दन ७ जयविष्णोहृषीकेशनारायणपरायण ॥ जयरुद्रपुराणात्मन्जयदेवहरेश्वर ८ आदिदेवजगन्नाथजय
शंकरभावन ॥ जयकौस्तुभदीप्तांगजयभस्मविराजित ९ जयचक्रगदापाणेजयशूलिंस्त्रिलोचन ॥ जयमौक्तिकदीप्तांगजयनागविभूषण १० इतितेमनुयः
सर्वेप्रणामंचक्रिरेहरिम् ॥ ततउत्थायभगवान्दृष्ट्वादेवमवस्थितम् ११ वृषध्वजंविरूपाक्षंशंकरंनीललोहितम् ॥ ततोहृष्टमनाविष्णुस्तुष्टावहरमीश्वरम्
१२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ नमस्तेशितिकंठायनीलग्रीवायवेधसे ॥ नमस्तेशोचिषेअस्तुनमस्तेउपवासिने १३ नमस्तेमीढुषेअस्तुनमस्तेगदिनेहर ॥
नमस्तेविश्वतनवेवृषायवृषरूपिणे १४ अमूर्तायचदेवायनमस्तेस्तुपिनाकिने ॥ नमःकुब्जायकूपायशिवायशिवरूपिणे १५ नमस्तुष्टायतुण्डायनमस्तु
टितुटायच ॥ नमःशिवायशांतायगिरिशायचतेनमः १६ नमोहरायहिम्रायनमोहरिहरायच ॥ नमोघोरायघोरायघोरघोरप्रियायच १७ नमोघंटायघं
टायनमोघटिघटायच ॥ नमःशिवायशांतायगिरीशायचतेनमः १८ नमोविरूपरूपायपुरायपुरहारिणे ॥ नमआद्यायबीजायशुचयेष्टस्वरूपिणे १९ न
मःपिनाकहस्तायनमःशूलासिधारिणे ॥ नमःखट्वांगहस्तायनमस्तेकृत्तिवाससे २० नमस्तेदेववेदायनमआकाशमूर्तये ॥ हरायहरिरूपायनमस्तेतिग्म
तेजसे २१ भक्तप्रियायभक्तायभक्तानांवरदायिने ॥ नमोभ्रमूर्तयेदेवजगन्मूर्तिधरायच २२ नमश्चंद्रायदेवायसूर्यायचनमोनमः ॥ नमःप्रधानदेवायभू
तानांपतयेनमः २३ करालायचमुंडायविकृतायकपर्दिने ॥ अजायचनमस्तुभ्यंभूतभावनभावन २४

य तुष्टिमते तुटितुटायहिंस्राय ॥ १६ ॥ हिम्रायहिनोतिप्रापयतिचेतिहिमः रेचकःपूरकश्चतदुभयरूपाय ॥ १७ ॥ घंटायघंटायघंटावते घटिघटायघटयतांस्रष्टृणामपिस्रष्ट्रे ॥ १८ ॥ ॥१८॥
पुरायसेव्यरूपाय अष्टौपृथिव्यादीनिस्वरूपाणियस्यतस्मै अष्टस्वरूपिणे ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

हरिकेशाय हरयोरश्मयःइंद्रियाणिवाकेशाइवस्वरूपांतर्गतावहिर्भूताश्चयस्येतिहारिकेशः यंपरमेश्वरस्यसितकृष्णकेशौरामकृष्णावित्युक्तेः कृष्णावतारः केशोयस्यावतारिणोमहेश्वर स्येतिवाहारिकेशस्तस्मैअभीषुहस्तायअर्जुनसारथये भीरुभीरुश्चासौहरश्चतस्मैभीरुभीरुहराय अतिभीतायातिसंहर्त्रेइत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अजमथनायब्रह्मशिरोह

नमोस्तुहरिकेशायपिंगलायनमोनमः ॥ नमस्तेभीषुहस्तायभीरुभीरुहरायच २५ हरायभीतिरूपायघोराणांभीतिदायिने ॥ नमोदक्षमखघ्नायभगनेत्रा यहारिणे २६ उमापतेनमस्तुभ्यंकैलासनिलयायच ॥ आदिदेवायदेवायभवायभवरूपिणे २७ नमःकपालहस्तायनमोजमथनायच ॥ त्र्यंबकायनमस्तु भ्यंत्र्यक्षायचशिवायच २८ वरदायवरेण्यायनमस्तेचंद्रशेखर ॥ नमइध्मायहविषेध्रुवायचकुशायच २९ नमस्तेशक्तियुक्तायनागपाशप्रियायच ॥ वि रूपायसुरूपायमद्यपानप्रियायच ३० श्मशानरतयेनित्यंजयशब्दप्रियायच ॥ खरप्रियायखर्वायखरायखररूपिणे ३१ भद्रप्रियायभद्रायभद्ररूप धरायच ॥ विरूपायसुरूपायमहाघोरायतेनमः ३२ घंटायघंटभूषायघंटभूषणभूषिणे ॥ तीव्रायतीव्ररूपायतीव्ररूपप्रियायच ३३ नग्नायनग्न रूपायनग्नरूपप्रियायच ॥ भूतावासनमस्तुभ्यंसर्वावासनमोनमः ३४ नम सर्वात्मनेतुभ्यंनमस्तेभूतिदायक ॥ नमस्तेवामदेवायमहादेवायतेनमः ३५ कानुवाक्स्तुतिरूपातेकोनुस्तोतुंप्रशक्नुयात् ॥ कस्यवास्फुरतेजिह्वास्तुतौस्तुतिमतांवर ३६ क्षमस्वभगवन्देवभक्तोहंत्राहिमांहर ॥ सर्वात्मन्सर्व भूतेशत्राहिमांसततंहर ३७.रक्षदेवजगन्नाथलोकान्सर्वात्मनाहर ॥ त्राहिभक्तान्सदादेवभक्तप्रियसदाहर ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवं शेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांविष्णुकृतईश्वरस्तुतिर्नामसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोवृषध्वजोदेवःशूलीमा क्षादुमापतिः ॥ करंकरेणसंस्पृश्यविष्णोश्चक्रधरस्यह १ प्रोवाचभगवान्रुद्रःकेशवंगरुडध्वजम् ॥ शृण्वतांसर्वदेवानांमुनीनांभावितात्मनाम् २ किमिदं देवदेवेशचक्रपाणेजनार्दन ॥ तपश्चर्याकिमर्थंतेप्रार्थनातवकाविभो ३ स्वयंविष्णुर्भवान्नित्यस्तपस्त्वंतपसांहरे ॥ पुत्रार्थंयदितेदेवतपश्चर्याजनार्दन ४ पुत्रोदत्तोमयादेवपूर्वमेवजगत्पते ॥ शृणुतत्रापिभगवन्कारणंकारणात्मक ५ तपश्चर्तुंप्रवृत्तोहंकुतश्चित्कारणाद्धरे ॥ वर्षायुतंमहाघोरंपुराकृतयुगेतदा ६ भवानीतत्रमेदेवपरिचर्तुंतदाभवत् ॥ पित्रानियुक्तादेवेशउमैषावरवर्णिनी ७ भीतइंद्रस्तदादेवमारंमांप्रेषयत्तदा ॥ मधुनासहसंयुक्तोमारोमामागतस्तदा ८ लक्ष्यंमामकरोत्तत्रबाणस्यप्रेषितस्यह ॥ एषामांसेवतेतत्रदानात्पुष्पादिनाहरे ९

त्रे ॥ २८ ॥ २९ ॥ भद्रेतिपाठेपिमद्यमेवभद्रम् ॥ ३० ॥ खरायकर्कशाय ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते खिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ ७ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥३१॥ ततःक्रुद्धोहमभवंदग्धामारंतथाविधम् ॥ क्रुद्धस्यतोममदेवेशनेत्रादग्निःपपातह १० सोयमग्निस्तदामारंभस्मसात्कृतवान्हरे ॥ अचिंतयंतदाविष्णोशक्रस्यै
ताद्विचेष्टितम् ११ ततःप्रभृतिदेवेशदयातंप्रतिवर्तते ॥ ब्रह्मणाचनियुक्तोस्मिप्रीतस्तत्रजनार्दन १२ नियुक्तःपुत्ररूपेणसतेदेवजगत्पते ॥ ज्येष्ठस्तवसु अ०८८
तोदेवमद्युम्नेत्यभिविश्रुतः १३ स्मरंतंविद्धिदेवेशनात्रकार्याविचारणा ॥ इत्युक्त्वापुनराहेदंयाथात्म्यंदर्शयन्निव १४ मुनीनांश्रोतुकामानांयाथा
त्म्यंतत्रसत्तमः ॥ अंजलिंसंपुटंकृत्वाविष्णुमुद्दिश्यशंकरः १५ उमयासार्द्धमीशानोयाथात्म्यंवक्तुमैहत ॥ हरेकुर्वतितत्रैवमंजलिंकुरुसत्तम १६ मुनयोदे
वगंधर्वाःसिद्धाश्चसहकिन्नराः ॥ अंजलिंचक्रिरेविष्णौदेवदेवेश्वरेहरौ १७ महेश्वरउवाच ॥ यत्तत्कारणमाहुस्तत्सांख्याःप्रकृतिसंज्ञकम् ॥ ततोमहान्स
मुत्पन्नःप्रकृतिर्यस्यकारणम् १८ त्रिधाभूतंजगद्योनिंप्रधानंकारणात्मकम् ॥ सत्वंरजस्तमोविष्णोजगदंडंजनार्दन १९ तस्यकारणमाहुस्त्वांसांख्य
प्रकृतिसंज्ञकम् ॥ तद्रूपेणभवान्विष्णोपरिणम्याधितिष्ठति २० तस्मात्तुमहतोघोरादहंकारोमहानभूत् ॥ सत्वमादौजगन्नाथपरिणामस्तथाहिसः २१
अहंकारात्प्रभोदेवकारणानिमहांतिच ॥ तन्मात्राणितथापंचभूतानिप्रभवंत्युत २२ तानित्वामाहुरीशानंभूतानीहजगत्पते ॥ पृथिवीवायुराकाशमापो
ज्योतिश्चपंचमम् २३ चक्षुर्घ्राणंतथास्पर्शोरसनंश्रोत्रमेवच ॥ मनःषष्ठंतथादेवप्रेरकंतत्रतत्रह २४ कर्मेंद्रियाणिचान्यानिवागादीनिजनार्दन ॥ त्वमेवता
निसर्वाणिकरोषिनियतात्मवान् २५ स्वेषुस्वेषुजगन्नाथविषयेषुतथाहरे ॥ निवेशयसिदेवेशयोग्यामिंद्रियपद्धतिम् २६ यदात्वंरजसायुक्तस्तदाभूतानि
सृष्टवान् ॥ यदाचसत्वयुक्तोसितदापाताजगत्त्रयम् २७ यदात्वंतमसाकृष्टस्तदासंहरसेजगत् ॥ त्रिभिरेवगुणैर्युक्तःसृष्टिरक्षाविनाशने २८ वर्तसेत्रिविधां
भूतिमादायनियतात्मवान् ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थेपुनियोजयासिमाधव २९ प्राणिनामुपभोगार्थमंतःस्थित्वाजगद्गुरो ॥ तस्मात्सर्वत्रभूतेषुवर्त्तसेसर्वभोगवा
न् ३० ब्रह्मात्वंसृष्टिकालेतुस्थितौविष्णुरसिप्रभो ॥ संहारेरुद्रनामासित्रिधामात्वमसिप्रभो ३१ भूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरेवच ॥ एताःप्रकृत
योदेवभिन्नाःसर्वत्रतेहरे ३२ सहस्रशीर्षापुरुषःसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥ सहस्रधारःसाहस्रीसहस्रात्मादिवस्पतिः ३३ भूमिंसर्वामिमांप्राप्यसप्तद्वीपांससा ॥३१॥
गराम् ॥ अणुःसर्वत्रगोभूत्वाअत्यतिष्ठद्दशांगुलम् ३४ त्वमेवेदंजगत्सर्वंयद्भूतंयच्चभविष्यति ॥ त्वत्तोविराट्प्रादुरभूत्संम्राट्चैवजनार्दन ३५ तववक्त्राज्जग
न्नाथब्राह्मणोलोकरक्षकः ॥ प्रादुरासीत्पुराणात्मन्षट्कर्मनिरतःसदा ३६

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ धातोःविष्लृ व्याप्तावित्यस्यव्याप्त्यर्थस्वदर्शनात ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

राजन्यस्तुतथाबाह्वोरासीत्संरक्षणेरतः ॥ ऊर्वोर्वैश्यस्तथाविष्णोःपादाच्छूद्रउदाहृतः ३७ एवंवर्णाजगन्नाथतवदेहाज्जनार्दन ॥ मनसस्तवदेवेशचंद्रमाःस
मपद्यत ३८ सुखकृत्सर्वभूतानांशीतांशुरमितप्रभः ॥ अक्ष्णोःसूर्यःसमुत्पन्नःसर्वप्राणिविलोचनः ३९ यस्यभासाजगत्सर्वंभासतेभानुमानसौ ॥ मुखा
दिंद्रश्चअग्निश्चप्राणाद्वायुरजायत ४० नाभेरभूदंतरिक्षंतवदेवजनार्दन ॥ द्यौरासीत्तुमहाघोराशिरसस्तवगोपते ४१ पद्भ्यांभूमिःसमुत्पन्नादिशःश्रोत्रा
ज्जगत्पते ॥ एवंदृष्टाजगत्सर्वंव्याप्यसर्वंव्यवस्थितः ४२ व्याप्यसर्वानिमाँल्लोकांस्थितःसर्वत्रकेशव ॥ ततश्चविष्णुनामासिधातोर्व्याप्तेश्चदर्शनात् ४३ ना
राआपःसमाख्यातास्तासामयनमादितः ॥ यतस्त्वंभूतभव्येशतन्नारायणशब्दितः ४४ हरसिप्राणिनोदेवततोहरिरितिस्मृतः ॥ शंकरोपिसदादेवततः
शंकरतांगतः ४५ बृहत्वाद्बृंहणत्वाच्चतस्माद्ब्रह्मेतिशब्दितः ॥ मधुरिंद्रियनामेतिततोमधुनिषूदनः ४६ हृषीकाणींद्रियाण्याहुस्तेषामीशोयतोभवान् ॥
हृषीकेशस्ततोविष्णोख्यातोदेवेषुकेशव ४७ कइतिब्रह्मणोनामईशोहंसर्वदेहिनाम् ॥ आवांतवांगसंभूतौतस्मात्केशवनामवान् ४८ माविद्याचहरेप्रो
क्तातस्याईशोयतोभवान् ॥ तस्मान्माधवनामासिधवःस्वामीतिशब्दितः ४९ गौरेपातुयतोवाणीतांचवेदयतोभवान् ॥ गोविंदस्तुततोदेवमुनिभिःकथ्य
तेभवान् ५० त्रिरित्येवत्रयोवेदाःकीर्तितामुनिसत्तमैः ॥ क्रमतेतांस्तथासर्वांस्त्रिविक्रमइतिश्रुतः ५१ अणुर्वामननामासियतस्त्वंवामनाख्यया ॥ मनना
न्मुनिरेवासिपमनाद्यतिरुच्यते ५२ तपश्चरसियस्मात्त्वंतपस्वीतिचशब्दितः ॥ वसंतित्वयिभूतानिभूतावासस्ततोहरे ५३ ईशस्त्वंसर्वभूतानामीश्वरो
सिततोहरे ॥ प्रणवःसर्ववेदानांगायत्रीछंदसांप्रभो ५४ अक्षराणामकारस्त्वंस्फोटस्त्वंवर्णसंश्रयः ॥ रुद्राणामहमेवासिवसूनांपावकोभवान् ५५ अश्वत्थो
वृक्षजातीनांब्रह्मालोकगुरुर्भवान् ॥ मेरुस्त्वंपर्वतेंद्राणांदेवर्षीणांचनारदः ५६ दानवानांभवान्दैत्यःप्रह्लादोभक्तवत्सलः ॥ सर्पाणामेवसर्वेषांभवान्वासु
किसंज्ञितः ५७ गुह्यकानांचसर्वेषांभवान्धनदएवच ॥ वरुणोयादसांराजागंगात्रिपथभाग्भवान् ५८ आदिस्त्वसर्वभूतानांमध्यमंतस्तथाभवान् ॥
त्वत्तःसमभवद्विश्वंत्वयिसर्वंप्रलीयते ५९ अहंत्वंसर्वगोदेवत्वमेवाहंजनार्दन ॥ आवयोरंतरंनास्तिशब्दैरर्थैर्जगत्पते ६० नामानितवगोविंदयानिलोके
महांतिच ॥ तान्येवममनामानिनात्रकार्याविचारणा ६१ त्वदुपासाजगन्नाथसैवास्तुममगोपते ॥ यश्चत्वांद्वेष्टिदेवेशसमांद्वेष्टिनसंशयः ६२ त्वद्विस्तारो
यतोदेवअहंभूतपतिस्ततः ॥ नतदस्तिविनादेवयत्तेविरहितंहरे ६३

२४

५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिशिवकृताविष्णुस्तुतिर्नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ इत्युक्त्वेति ॥ १ ॥ एतदित्यंगुल्याकृष्णंदर्शयतितपःतपःफलम् ॥ २ सततमानसैःअविच्छिन्नचित्तवृत्तिभिः ॥ ३ ॥ फलंएकाग्र्यं ॥ ४ ॥ ५ ॥ त्रयीगतिःकर्मकांडप्राप्यः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

यदासीद्वर्ततेयच्चयच्चभाविजगत्पते ॥ सर्वंत्वमेवदेवेशविनाकिंचित्त्वयानहि ६४ स्तुवंतिदेवाःसततंभवंतंस्वैर्गुणैःप्रभो ॥ ऋक्त्वंयजुरेवासिसामासिसत तंप्रभो ६५ किमुच्यतेमयादेवसर्वत्वंभूतभावन ॥ नमःसर्वात्मनादेवविष्णोमाधवकेशव ६६ नमस्करोमिसर्वात्मन्नमस्तेस्तुसदाहरे ॥ नमःपुष्करनाभा यवंदेत्वामहमीश्वर ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांशिवकृतविष्णुस्तुतिर्नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्युक्त्वादेवदेवेशंमुनीनाहपुनःशिवः ॥ एवंजानीतहेविप्रायेभक्ताद्रष्टुमागताः १ एतदेवपरंवस्तुनेकस्मात्परमास्तिवः ॥ एतदेव विजानीध्वमेतद्वःपरमंतपः २ एतदेवसदाविप्राध्येयंसततमानसैः ॥ एतद्वःपरमंश्रेयएतद्वःपरमंधनम् ३ एतद्वोजन्मनःकृत्यमेतद्वस्तपसःफलम् ॥ एषवः पुण्यनिलयएषधर्मःसनातनः ४ एषवोमोक्षदाताचएषमार्गउदाहृतः ॥ एषपुण्यप्रदःसाक्षादेतद्वःकर्मणांफलम् ५ एतदेवप्रशंसंतिविद्वांसोब्रह्मवादिनः ॥ एषत्रयीगतिर्विप्राःप्राप्योब्रह्मविदांसदा ६ एतदेवप्रशंसंतिसांख्ययोगसमाश्रिताः ॥ एषब्रह्मविदांमार्गःकथितोवेदवादिभिः ७ एवमेवविजानीतनात्रका र्याविचारणा ॥ हरिरेकःसदाध्येयोभवद्भिःसत्वमास्थितैः ८ नान्योजगतिदेवोस्तिविष्णोर्नारायणात्परः ॥ ओमित्येवंसदाविप्रापठतध्यातकेशवम् ९ त तोनिःश्रेयसःप्राप्तिर्भविष्यतिनसंशयः ॥ एवंध्यातोहरिःसाक्षात्प्रसन्नोवोभविष्यति १० भवनाशमयंदेवःकरिष्यतिदृढंहरिः ॥ सदाध्यातहरिंविप्रायदी च्छाप्राप्तुमच्युतम् ११ एषसंसारविभवंविनाशयतिवोगुरुः ॥ स्मरध्वंसततंविष्णुंपठध्वंत्रिशरीरिणम् १२ मनःसंयमनंविप्राःकुरुध्वंयत्नतःसदा ॥ शुद्धे तःकरणेविष्णुःप्रसीदतितपोधनाः १३ ध्यात्वामांसर्वयत्नेनततोजानीतकेशवम् ॥ उपास्योहंसदाविप्राउपास्योस्मिन्हरौस्मृतः १४ उपायोयंमयाप्रोक्तो नात्रसंदेहइत्यपि ॥ अयंमायसिदाविप्रायतध्वमघनाशने १५ यथावोबुद्धिरखिलाशुद्धाभवतियत्नतः ॥ तथाकुरुतविप्रेंद्रायथादेवःप्रसीदति १६ ॥ वैशं पायनउवाच ॥ एवमुक्तास्ततःसर्वेमुनयःपुण्यशीलिनः ॥ यथावदुपगृह्णानानिरसन्संशयंनृप १७ एवमेवेतितांविप्राःप्राहुःप्रांजलयोहरम् ॥ छिन्नोनःसं शयःसर्वोगृहीतोर्थःसतादृशः १८ एतदर्थंसमायातावयमद्यतवालयम् ॥ संगमाद्युवयोःसर्वोनष्टोमोहोमहानिह १९

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ संसारस्यविभवःनानारूपेणभवनंयस्याःसकाशात्तसामूलाविद्यातांत्रिशरीरिणंब्रह्मादित्रयदेहम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ ध्यात्वेतिस्वस्यसगुणब्रह्मभावंजानी तेतिकेशवस्यनिर्गुणब्रह्मभावंबूवधति उपास्यःचिंतनीयःउपास्यउपगम्यप्राप्यः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ निरसन् निरस्तवंतः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांनवाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ॥ ततःरुद्रइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

यथावदसिदेवेशतथानःश्रेयसेपरम् ॥ यथाहभगवान्रुद्रोयत्नमःसततंहरौ ॥ इतितेमुनयःप्रीताःप्रणेमुःकेशवंहरिम् २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरि
वंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांनवाशीतितमोऽध्यायः ८९ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःसभगवान्रुद्रःसर्वान्विस्मापयन्निव ॥ स्तुत्याप्रचक्रमेरतोतुंवि
ष्णुंविश्वेश्वरंहरिम् ॥ अर्ध्यर्षिभिस्तुतदावाग्भिर्मुनीनांशृण्वतांतथा १ ॥ महेश्वरउवाच ॥ नमोभगवतेतुभ्यंवासुदेवायधीमते ॥ यस्यभासाजगत्सर्वंभास
तेनित्यमच्युत २ नमोभगवतेदेवनित्यंसूर्यात्मनेनमः ॥ यःशीतयतिशीतांशुर्लोकान्सर्वानिमान्विभुः ३ नमस्तेविष्णवेदेवानित्यंसोमात्मनेनमः ॥ यः
प्रजाःप्रीणयत्येकोविश्वात्माभूतभावनः ४ नमःसर्वात्मनेदेवनमोवागात्मनेहरे ॥ योदधारकरेणासौकुशचीरादियत्सदा ५ दधारवेदान्सर्वांश्चतुभ्यंब्रह्मात्म
नेनमः ॥ सर्वान्संहरतेयस्तुसंहारेविश्वदृक्सदा ६ क्रोधात्मासिविरूपोसितुभ्यंरुद्रात्मनेनमः ॥ सृष्टोस्रष्टासमस्तानांप्राणिनांप्राणदायिने ७ अ
जायविष्णवेतुभ्यंस्रष्टेविश्वसृजेनमः ॥ आदौप्रकृतिमूलायभूतानांप्रभवायच ८ नमस्तेदेवदेवेशप्रधानायनमोनमः ॥ पृथिव्यांगंधरूपेणसंस्थितःप्रा
णिनांहरे ९ दृढायदृढरूपायतुभ्यंगंधात्मनेनमः ॥ अपांरसायसर्वत्रप्राणिनांसुखहेतवे १० नमस्तेविश्वरूपायरसायचनमोनमः ॥ तेजसाभास्करोय
स्तुवृष्णोजंतुहितःसदा ११ तस्मैदेवजगन्नाथनमोभास्कररूपिणे ॥ वायोःस्पर्शगुणायत्रशीतोष्णसुखदुःखदः १२ नमस्तेवायुरूपायनमःस्पर्शात्मनेहरे ॥
आकाशेवास्थितःशब्दःसर्वश्रोत्रनिवेशनः १३ नमस्तेभगवन्विष्णोतुभ्यंसर्वात्मनेनमः ॥ योदधारजगत्सर्वंमायामानुषदेहवान् १४ नमस्तुभ्यंजगन्नाथमा
यिनेऽमायदायिने ॥ नमआद्यायबीजायनिर्गुणायगुणात्मने १५ अचिंत्यायसुचिंत्यायतस्मैचिंत्यात्मनेनमः ॥ हरायहरिरूपायब्रह्मणेब्रह्मदायिने १६ न
मोब्रह्मविदेतुभ्यंब्रह्मब्रह्मात्मनेनमः ॥ नमःसहस्रशिरसेसहस्रकिरणायच १७ नमःसहस्रवक्त्रायसहस्रनयनायच ॥ विश्वायविश्वरूपायविश्वकर्त्रेनमोनमः १८
विश्ववक्त्रेनमोनित्यंभूतावासनमोनमः ॥ इंद्रियार्थेंद्ररूपायविषयायसदाहरे १९ नमोश्वशिरसेतुभ्यंवेदाभरणरूपिणे ॥ अग्नयेग्निपतेतुभ्यंज्योतिषांपतये
नमः २० सूर्यायसूर्यपुत्रायतेजसांपतयेनमः ॥ नमःसोमायसौम्यायनमःशीतात्मनेहरे २१ नमोयज्ञायइज्यायहविषेहव्यसंस्कृते ॥ नमःस्रु
वायपात्राययज्ञांगायपरायच २२

॥ १० ॥ वृषः वृषयोरश्वयस्तद्वान् सूर्यः वृणिरितिपाठःस्वच्छः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मब्रह्मात्मने वेदयज्ञस्वरूपाय ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ कृष्णायनामतःकृष्णायवर्णतः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुह
रिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ बाणयुद्धेयदुक्तंहरिहराद्वैतंतदेवकैलासयात्रायांहरेःशिवाराधनकर्तृत्वेनशिवस्यविष्णुस्तावकत्वेनचदृढी

नमःप्रणवदेहायक्षरायाप्यक्षरायच ॥ वेदायवेदरूपायशस्त्रिणेशस्त्ररूपिणे २३ गदिनेखड्गिनेतुभ्यंशंखिनेचक्रिणेनमः ॥ शूलिनेचर्मिणेनित्यंवरदायनमो
नमः २४ बुद्धिप्रियायबुद्धायप्रबुद्धायसुखायच ॥ हरयेविष्णवेतुभ्यंनमःसर्वात्मनेगुरो २५ नमस्तेसर्वलोकेशसर्वकर्त्रेनमोनमः ॥ नमःस्वभावशुद्धायनम
स्तेयज्ञसूकर २६ नमोविष्णोनमोविष्णोनमोविष्णोनमोहरे ॥ नमस्तेवासुदेवायवासुदेवायधीमते २७ नमःकृष्णायकृष्णायसर्वावासनमोनमः ॥ नमो
भूयोनमस्तेस्तुपाहिलोकाञ्जनार्दन २८ इतिस्तुत्वाजगन्नाथमुवाचमुनिसत्तमान् ॥ इदंस्तोत्रमधीयानानित्यंव्रजतकेशवम् २९ शरण्यंसर्वभूतानांतत्र
श्रेयोविधास्यति ॥ येचेमंधारयिष्यंतिस्तवंपापविमोचनम् ३० तेषांप्रीतःप्रसन्नात्मापठतांशृण्वतांहरिः ॥ श्रेयोदास्यतिधर्मात्मानात्रकार्याविचारणा
३१ अवश्यंमनसाध्यातकेशवंभक्तवत्सलम् ॥ श्रेयःप्राप्तुंयदीच्छंतभवंतःशंसितव्रताः ३२ इत्युक्त्वाभगवान्रुद्रस्तत्रैवांतरधीयत ॥ सगणःशंकरःसाक्षादु
मयाभूतभावनः ३३ नेमुस्तंमुनयःसर्वेपरांनिर्वृतिमाययुः ॥ तमेवपरमंतत्त्वंमत्वानारायणंहरिम् ॥ विस्मयंपरमंगत्वामेनिरेस्वकृतार्थताम् ३४ लोक
पालास्तदाविष्णुंनमस्कृत्यहरिंमुदा ॥ जग्मुःस्वान्यथवेश्मानिगणैःसर्वैर्नृपोत्तम ३५ आरुह्यभगवान्विष्णुर्गरुडंपक्षिपुंगवम् ॥ शंखीचक्रीगदीखड्गीशा
र्ङ्गीतूणीतनुत्रवान् ३६ यथागतंजगन्नाथोययौबदरिकामनु ॥ सायाह्नेपुंडरीकाक्षोनित्यंमुनिनिषेविताम् ३७ तत्रगत्वायथायोगंविनम्यहरिरीश्वरः ॥ अ
र्चितोमुनिभिःसर्वैर्निषसादसुखासने ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपा
यनउवाच ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुपौंड्रोनृपवरोत्तमः ॥ बलवान्सत्त्वसंपन्नोयोद्धाविपुलविक्रमः १ वृष्णिशत्रुस्सदाराजाकृष्णद्वेषीबलात्तदा ॥ नृपान्सर्वान्समा
हूयप्रोवाचनृपसंसदि २ जिताचपृथिवीसर्वाजिताश्चनृपसत्तमाः ॥ वृष्णयस्तेबलोन्मत्ताःकृष्णमाश्रित्यगर्विताः ३ दास्यंतिमेकरंसर्वेनहितेकृष्णसंश्रयात् ॥
सतुकृष्णश्चक्रबलान्मामवज्ञायतिष्ठति ४ अहंचक्रीतिगर्वोभूत्तस्यगोपस्यसर्वदा ॥ शंखीचक्रीगदीशार्ङ्गीशरतूणीसहायवान् ५ एवमादिर्महागर्वस्तस्य
संप्रतिवर्तते ॥ लोकेचममयन्नामवासुदेवेतिविश्रुतम् ६ अगृह्णन्ममतन्नामगोपोमदबलान्वितः ॥ तस्यचक्रस्ययच्चक्रंममापिनिशितंमहत् ७

कृतं तेनशास्तृशास्ययोर्विशयोरविकृतब्रह्मभावः कृत्स्नस्यशास्त्रस्यार्थउक्तः अथावतारकृत्यशेषं व्याचष्टे एतस्मिन्नेवकालइत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥
चक्रस्यनाशकमितिशेषः ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ अनेकंबहुविग्रहं अहतंअप्रतिहतंतादृशंममापीतिभावः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ भारःस्याद्विंशतिस्तुलाःतेषांभाराणांशतैःशतं अयुतमित्य

गर्वंहंतृसदातस्यनाम्नाचापिसुदर्शनम् ॥ सहस्रारंमहाघोरंतस्यचक्रस्यनाशनम् ८ अनेकमहतंचक्रंगोपजस्यनृपोत्तमाः ॥ ममाप्येतद्धनुर्दिव्यंशार्ङ्गंनामम हारवम् ९ गदाकौमोदकीनाममभेयंबृहतीदृढा ॥ कालायससहस्रस्यभारेणसुकृतामया १० खड्गोनंदकनामासौममायंविपुलोदृढः ॥ अंतकस्यांतकोघो रस्तस्यखड्गस्यनाशकः ११ तत्रायंचगदीखड्गीशंखीचक्रीतनुत्रवान् ॥ युधिजेतासकृष्णस्यनात्रकार्याविचारणा १२ मांसंब्रूतनृपाश्चैवगादिनंचाक्रिणं तथा ॥ शंखिनंशार्ङ्गिणंवीरंब्रतनित्यंनृपोत्तमाः १३ वासुदेवेतिमांब्रूतनतुगोपंयदूत्तमम् ॥ एकोहंवासुदेवोहिहत्वातंगोपदारकम् १४ सख्यु र्ममबलाद्धंतानरकस्यमहात्मनः ॥ मांतथायदिनब्रूतदंडयाभारशतैःशतम् १५ सुवर्णस्यचनिष्कस्यधान्यस्यबहुशस्तदा ॥ तथाब्रुवतिराजेंद्रेमनसादु स्सहंयथा १६ केचिल्लज्जासमायुक्ताआसंस्तेबलवत्तराः ॥ रसज्ञाबलवीर्यस्यराजानस्तेसदानृप १७ अपरेतुनृपाराजन्नेवमेवेतिचुक्रुशुः ॥ अन्येबलम दोत्सिक्ताजेष्यामःकेशवंरणे १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकोक्ताविकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥छ॥ ॥ वैशंपा यनउवाच ॥ ततःकैलासशिखरान्निर्गतोमुनिसत्तमः ॥ नारदःसर्वलोकज्ञःपौंड्रस्यनगरंप्रति १ अवतीर्यनभोभागात्प्रत्यागम्यनरोत्तमम् ॥ द्वास्थेनचस माज्ञातःप्रविवेशगृहोत्तमम् २ अर्घादिसमुदाचारंनृपाल्लब्ध्वामहामुनिः ॥ निषसादासनेशुभ्रेह्यास्तृतेशुभवाससा ३ कुशलंपृष्टवान्भूयोनृपःसमुनिस त्तमम् ॥ उवाचनारदंभूयःपौंड्रकोबलगर्वितः ४ भवान्सर्वत्रकुशलःसर्वकार्येषुपंडितः ॥ प्रथितोदेवसिद्धेषुगंधर्वेषुमहात्मसु ५ सर्वत्रगोनिराबाधोगंता सर्वत्रसर्वदा ॥ अगम्यंतवविप्रेंद्रब्रह्मांडेनहिकिंचन ६ नारदेदंवदत्वंहियत्रयत्रगतोभवान् ॥ तत्रतत्रतपःसिद्धोलोकेप्रथितवीर्यवान् ॥ पौंड्रएवचविख्या तोवासुदेवेतिशब्दितः ७ शंखीचक्रीगदीशार्ङ्गीखड्गीतूणीतनुत्रवान् ॥ विजेताराजसिंहानांदातासर्वस्यसर्वदा ८ भोक्ताराज्यस्यसर्वस्यशास्ताराजाबला द्बली ॥ अजेयःशत्रुसैन्यानांरक्षितास्वजनस्यह ९ योद्यगोपकनामासौवासुदेवेतिशब्दितः ॥ तस्यवीर्यबलेनस्तोनाम्नोस्यममधारणे १० सहिगोपो वृथाबाल्याद्धारयत्येवनाममे ॥ इदंनिश्चिनुविप्रेंद्रएकएवभवाम्यहम् ११ वासुदेवोजगत्यस्मिन्निर्जित्यबलिनंयदुम् ॥ वृष्णीन्सर्वान्बलात्क्षिप्रंवानिहानि ष्येसतांपुरीम् १२ द्वारकांविष्णुनिलयांयोद्धाचाहंमहामते ॥ एतेचबलिनःसर्वेनृपाममसमागताः १३

र्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभाविष्यपर्वणिटीकायामेकनवतितमोऽध्यायः ९१ ॥ छ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ वदपौंड्रकएववासुदेवशब्दितइतिख्यापयेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

अश्वाश्ववेगिनःसंतिरथावायुजवाममम ॥ नानामंत्राःसहस्रंचगजानियुतमेवच १४ एतेनाहंवलेनाजौहनिष्येकेशवंरणे ॥ तस्मादेवंसदाविप्रवदब्रह्मन्पुरेम
म १५ इंद्रस्यापिसदाविप्रवदनारदसांप्रतम् ॥ प्रार्थनैषाममविभोनमस्येत्वांतपोधन १६ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सर्वत्रगःसदाचास्मियावद्ब्रह्मांडसं
स्थितिः ॥ आचार्यःसर्वकार्येषुगमनेकेनचिन्नृप १७ किन्नुवक्तुंतथाराजन्नुत्सहेनृपसत्तम ॥ महींशासतिदेवेशेचक्रपाणौजनार्दने १८ विष्णौसर्वत्रगेदेवेदु
ष्टानहत्वासबांधवान् ॥ वासुदेवेतिकोनामतिष्ठत्यास्मिन्महराविति १९ कोनामवक्तुमेवंदंकृष्णेशासतिगोमती ॥ अज्ञानाद्वक्तुमेवंचसमर्थाःप्राकृताजनाः २०
हरिःसर्वत्रगोविष्णुर्दर्पंतेव्यपनेष्यति ॥ अचिंत्यविभवोविष्णुःशार्ङ्गधन्वागदाधरः २१ आदिदेवःपुराणात्मादर्पंतेव्यपनेष्यति ॥ हास्यमेतन्महाराजयच्च
वेतत्रसंस्थितम् २२ शार्ङ्गखड्गंतथाराजन्महाघोरंनदाप्यते ॥ अतीवहासकालोयंतवसंप्रतिवर्त्तते २३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौं
ड्रकनारदसंवादेद्विनवतितमोऽध्याय ॥ ९२ ॥ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःक्रुद्धोमहाराजपौंड्रोमदबलान्वितः ॥ नारदंविप्रवर्यंतंप्रोवा
चनृपसंसदि १ किमिदंप्राहविप्रर्षेराजाहंचाद्विजैःसह ॥ गच्छत्वंकाममथवामुनेशापप्रदःसदा २ भीतस्त्वत्तोमहाबुद्धेगच्छत्वंकाममद्यहि ॥ इत्युक्तोनृ
पवर्येणतूष्णीमेवसनारदः ३ जगामाकाशगमनोयत्रातिष्ठतिकेशवः ॥ सगत्वाविष्णुसंकाशंविष्णोःसर्वंशशंसह ४ तच्छत्वाभगवान्विष्णुर्यथेष्टंवदतामिति
दर्पंतस्यापनेष्यामिश्वोभूतेद्विजसत्तम ५ इत्युक्त्वाविररामैवतस्मिन्वदरिकाश्रमे ॥ ततःपौंड्रोमहाबाहुर्बलैर्बहुभिरीश्वरः ६ अश्वैरनेकसाहस्रैर्गजैर्बहुभि
रान्वितः ॥ शस्त्रकोटिसमायुक्तःसराजासत्यसंगरः ७ अनेकशतसाहस्रैःपत्तिभिश्चसमन्वितः ॥ एकलव्यप्रभृतिभीराजाभिश्वसमंततः ८ अष्टौरथसहस्राणि
नागानामयुतंतथा ॥ अर्बुदंपत्तिसंघानांतद्बलंसमपद्यत ९ एतेनचबलेनाजौप्रस्फुरन्नृपसत्तमः ॥ विराजमहाराजउदयस्थोमहारविः १० सययौमध्यरा
त्रेणनगरींद्वारकामनु ॥ पत्तयोदीपिकाहस्तारात्रौतमसिदारुणे ११ ययुर्विविधशस्त्रौघान्संपतंतोमहाबलाः ॥ द्वारकांवीर्यसंपन्नामहाघोरांनृपोत्तमाः १२ ॥१०१॥
रथंमहांतमारुह्यशस्त्रौघैश्चसमावृतम् ॥ पट्टिशासिसमाकीर्णंगदापरिघसंकुलम् १३

॥ १४ महावाय्योपमं महामेघगर्जिततुल्यध्वनिमहत्महांतरयं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ सूचकान्बाह्याभ्यंतरवृत्तांतज्ञान् यादवभटान्सूचकान्

शक्तितोमरसंकीर्णध्वजमालासमाचितम् ॥ किंकिणीजालसंयुक्तंशरासिप्राससंयुतम् १४ महाघोरं महारौद्रंयुगांतजलदोपमम् ॥ धनुर्गदासमाकीर्णमहा
वाय्योपमंमहत् १५ अभ्यर्कसदृशाकारंययौद्वारवतीमनु ॥ गृहीतदीपिकोराजावीर्यवान्बलवान्नृप १६ हंतुमैच्छज्जगन्नाथंवृष्णींश्चैवसमंततः ॥ आकर्ष
न्बलमुख्यांस्तान्राज्ञःसर्वान्महाद्युतिः १७ पुरद्वारंसमासाद्यबलंसंस्थाप्ययत्नतः ॥ इदंप्रोवाचराजातुनृपान्सर्वानवस्थितान् १८ ताड्यतामत्रभेरीतुना
मविश्राव्यमामकम् ॥ युध्यतांयुध्यतामत्रदेयंवाप्रतिदीयताम् १९ आगतःपौंड्रकोराजायुद्धार्थीवीरवत्तरः ॥ हंतुकामःसमग्रान्वःकृष्णबाहुबलाश्रयान् ॥
२० इतितेप्रेषितासर्वेसमीयुःसूचकान्बहून् ॥ दीपिकाश्चप्रदीप्यंतेबहुधाशतसहस्रशः २१ इतश्चेतश्चराजानोयुद्धचंतेयुद्धलालसाः ॥ पुरींतेपुरतस्तत्र
क्षत्रियाश्शस्त्रिणस्तथा २२ सिंहनादंप्रकुर्वंतःशस्त्रधारासमाकुलाः ॥ कुतोयंवृष्णिप्रवरःकुतोराजाजगत्पतिः २३ कुतोयंसात्यकिर्वीरःकुतोहार्दिक्यएवच ॥
कुतोनुबलभद्रश्चसर्वयादवसत्तमः ॥ इत्येवंकथयंतोवैराजानःसर्वएवते २४ आदायशस्त्राणिबहूनिसर्वतःशरांश्चचापानिबहूनिसर्वे ॥ युद्धायसन्नाहनिबद्ध
शोययुर्हरेःपुरींद्वारवतींनृपोत्तमाः २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकवधेत्रिनवतितमोऽध्यायः ९३ ॥ ॥ छ ॥ वै
शंपायनउवाच ॥ ततश्चयादवाःसर्वेदृष्ट्वासैनिकसंचयम् ॥ रात्रौचव्यसनंप्राप्तंमहाशस्त्रसमाकुलम् १ महावातसमुद्भूतंकल्पांतेसमरोपमम् ॥ सन्नद्धा स
मपद्यंतशस्त्रिणोयुद्धलालसाः २ गृहीतदीपिकाःसर्वेयादवाःशस्त्रयोधिनः ॥ सात्यकिर्बलभद्रश्चहार्दिक्योनिशठस्तथा ३ उद्धवोथमहाबुद्धिरुग्रसेनोमहा
बलः ॥ अन्येचयादवाःसर्वेकवचप्रग्रहेरताः ४ समस्तयुद्धकुशलारात्रौसन्नाहयोधिनः ॥ शस्त्रिणःखड्गिनश्चैवसर्वेशस्त्रसमाकुलाः ५ युद्धायसमपद्यंतबह
वोबाहुशालिनः ॥ रथिनोगदिनश्चैवसादिनःसायुधास्तथा ६ नित्ययुक्तामहात्मानोधन्विनःपुरुषोत्तमाः ॥ निर्ययुर्नगरात्तूर्णंदीपिकाभिःसमंततः ७ कु
तःपौंड्रकइत्येवंवदंतःसर्वसात्वताः ॥ दीपिकादीपितोदेशोनिस्तमःसमपद्यत ८ ततोवितिमिरोदेशःसमंतात्प्रत्यपद्यत ॥ युद्धंसमभवद्घोरंवृष्णिभिःशत्रु
भिःसह ९ ततोमहान्समभवत्सन्नादोरोमहर्षणः ॥ हयाहयैःसमायुक्तागजाश्चगजयूथपैः १० रथारथैःसमायुक्ताःसादिभिःसादिनस्तथा ॥ खड्गिनःखड्गि
भिःसार्द्धंगदिभिर्गदिनस्तथा ११ परस्परव्यतीकारोरणआसीत्सुदारुणः ॥ महाप्रलयसंक्षोभःशब्दस्तेषांमहात्मनाम् १२

इतिपाठेसूर्यप्रतिकृतींस्ततुल्यान्यदून् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ निबद्धानिव इतिनिबद्धशः सर्वेसन्नाहनिबद्धा इत्यर्थः ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे
भविष्यपर्वणिटीकायांत्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥१०३॥ धावंतःप्रहरंत्येतान्घ्नंत्येतान्सर्वतोनृपान् ॥ अयमेषमहाबाहुःखड्गीपततिवीर्यवान् १३ अयमेषशरोघोरोवर्ततेतिसुदारुणः ॥ गदीचायंमहावीर्यःसर्वान्नो अ॰९४
बाधतेनृपः १४ अयंरथीशरीचापीगदीतूणीतनुत्रवान् ॥ यादृशःसर्वतोयातिकुंतपाणिरयंबली १५ अयमत्रमहाशूलीसंश्रितःसर्वतोदिशम् ॥ गजोयंस
विषाणाग्रोवर्ततेसर्वतःप्रति १६ अतिसर्वत्रगःशूरोवेगवान्वातसन्निभः ॥ शराञ्छरैःसमाहंतिदंडान्दंडैर्जगत्पते १७ कुंतान्कुंतैःसमाजघ्नुर्गदाभिश्चगदास्त
था ॥ परिघान्परिघैःसार्द्धंशूलाञ्छूलैःसमंततः १८ एवंतेषांमहाराजवर्त्ततारणमुत्तमम् ॥ संग्रामःसुमहानासीच्छब्दश्चापिमहानभूत् १९ भूतानिसुब
हून्याजौशब्दवंतिमहांतिच ॥ प्रादुरासन्सहस्राणिशंखानांभीमनिःस्वनः २० रात्रौप्रादुरभूच्छब्दःसंग्रामेरोमहर्षणः ॥ वर्तमानेमहायुद्धेवृष्णीनांचैवतैःसह
२१ केचिद्धस्ताःसमापेतुःपृथिव्यांपृथिवीक्षितः ॥ केचित्पतितश्लिष्टाश्चविप्रकीर्णशिरोधराः २२ पेतुरुर्व्यांमहावीर्याराजानःशस्त्रपाणयः ॥ केचित्तुभिन्नव
र्माणःसमापेतुःसहस्रधा २३ परस्परंसमाश्रित्यपरस्परवधैषिणः ॥ न्यस्तशस्त्रामहात्मानःसमंतात्क्षतविग्रहाः २४ पेतुर्गतासवःकेचिद्यमराष्ट्रविवर्द्ध
नाः ॥ एवंतेनिहताराजन्योधिताःसर्वएवतु २५ एतस्मिन्नंतरेशूरएकलव्योनिषादपः ॥ धनुर्गृह्यमहाघोरंकालांतकयमोपमः २६ शरैरनेकसाहस्रैरर्द
यामासयादवान् ॥ परंशतैःशराणांतुनिशितैर्मर्मभेदिभिः २७ वृष्णीनांचबलंसर्वंपोथयामाससर्वतः ॥ युयुधानंततःशस्त्रपाणीश्चक्षत्रियान्वीर्यवत्तरान् २८
त्रिंशद्भिःपंचविंशत्याशराणांनतपर्वणाम् ॥ सारणंदशभिर्विध्वाहार्दिक्यंपंचभिःशरैः २९ उग्रसेनंनवत्याशुवसुदेवंचसप्तभिः ॥ उद्धवंदशभिश्चैवह्यक्रूरंपंचभिः
शरैः ३० एवमेकैकशःसर्वेनिहतानिशितैःशरैः ॥ विद्राव्ययादवींसेनांनामविश्राव्यवीर्यवान् ३१ एकलव्योयदुवृषान्वीर्यवान्बलवानहम् ॥ इदानींसा
त्यकिर्वीरःक्वयास्यतिमहाबलः ३२ मदमत्तोहलीसाक्षात्क्वयातीहगदाधरः ॥ इत्याहसिंहनादेनसिंहान्विस्मापयन्निव ३३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुह
रिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकवधेचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ निवृत्तेष्वथसैन्येषुवृष्णिवीरेषुचैवहि ॥ भीतेष्वथमहा
सजनहतेष्वयुधिसर्वतः १ दीपिकासुप्रशांतासुनिःशब्देसातिसर्वतः ॥ जितमित्येवयन्मत्वावृष्णीनांबलमुत्तमम् २ ततःपौंड्रोमहावीर्योबभाषेसैनिका
न्स्वकान् ॥ शीघ्रंगच्छतराजेंद्राष्टकैःकुरुतेपुरीमिमाम् ३ कुठारैःकुंतलैश्चैवपाषाणैःसर्वतोदिशम् ॥ कर्षणस्थैःसुपाषाणैःसर्वतोयातभूमिपाः ४ भिद्यंतांप्रा ॥१०३॥
काराद्याःप्रासादाश्चसमंततः ॥ गृह्यंतांकन्यकाःसर्वादास्यश्चैवसमंततः ५

गृह्यंतांवसुमुख्यानिधनानिसुबहून्यथ ॥ तेतथेतिमहात्मानोराजानःसर्वएवतु ६ कुठारैःसर्वतश्चैवचिच्छिदुःपौंड्रकाज्ञया ॥ प्राकारांश्चैवसर्वत्रप्रासादान्न
रसंचयान् ७ अथतत्रमहाशब्दःप्रादुरासीत्समंततः ॥ टंकेषुपात्यमानेषुप्राकारेषुमहाबलैः ८ पूर्वद्वारेमहाराजभिन्नाःप्राकारसंचयाः ॥ श्रुत्वाशब्दं
महाघोरंसात्यकिःक्रोधमूर्च्छितः ९ मयिसर्वंसमारोप्यकेशवोयादवेश्वरः ॥ गतःकैलासशिखरंद्रष्टुंशंकरमव्ययम् १० अवश्यंहिमयारक्ष्यापुरीद्वारवती
त्वियम् ॥ इतिसंचिंत्यमनसाधनुरादायसत्वरम् ११ रथंमहांतमारुह्यदारुकस्यमहात्मनः ॥ पुत्रेणसंस्कृतंघोरंयंताचस्वयमेवहि १२ धनुर्महत्तदादायश
रांश्चाशीविषोपमान् ॥ आमुच्यकवचंघोरंशस्त्रसंपातदुःसहम् १३ अंगदीकुंडलीतूणीशरीचापीगदासिमान् ॥ ययौयुद्धायशैनेयःसंस्मरन्केश
वंक्वचः १४ दीपिकादीपितेदेशेययौसात्यकिरुत्तमः ॥ तथैवबलदेवोपिरथमारुह्यभास्वरम् १५ गदीशरीमहावीर्यःप्रायाद्रणचिकीर्षया ॥ सिंहना
दंप्रकुर्वंतोमुंचंतोभैरवंरवम् १६ उद्धवोपिबलीसाक्षाद्गजमारुह्यसत्वरम् ॥ मत्तंमहारवंघोरंसंग्रामेनीतिमत्तरम् १७ ययौनीतिंविचिन्वानःपरांश्री
तिमहाबलः ॥ अन्येचवृष्णयःसर्वेययुःसंग्रामलालसाः १८ रथान्गजान्समारुह्यहार्दिक्यप्रमुखास्तथा ॥ दीपिकाभिश्चसर्वत्रपुरोवृत्ताभिरीश्वराः १९
सिंहनादंप्रकुर्वंतःस्मरंतःकेशवंवचः ॥ पूर्वद्वारंसमागम्यवृष्णयोयुद्धलालसाः २० तेसमेत्ययथायोगंस्थितास्तत्रमहाबलाः ॥ स्थितेसैन्येमहाघो
रेदीपिकादीपितेपथि २१ शिनिर्वीरःशरीचापीगदीतूणीरवान्विभो ॥ वायव्यास्त्रंसमादाययोजयित्वामहाशरम् २२ आकर्णपूर्णमाकृष्यधनुःप्रव
रमुत्तमम् ॥ मुमोचपरसैन्येषुशैनिर्वीरःप्रतापवान् २३ वायव्यास्त्रेणतेसर्वेतत्रस्थानरसत्तमाः ॥ विजिताह्यस्त्रवीर्येणयत्रातिष्ठतिपौंड्रकः २४ तत्र
गत्वास्थिताःसर्वेनिर्धूतावातरंहसा ॥ यत्रपूर्वंस्थिताःसर्वेविद्रुताराजसत्तमाः २५ तत्रास्थित्वाचशैनेयःशरमादायसत्वरम् ॥ निशितंसर्पभोगाभंवभा
षेसात्यकिस्तदा २६ कइदानींमहाबुद्धिःपौंड्रकोराजसत्तमः ॥ स्थितोस्तिव्यवसायेनशरीचापीमहाबलः २७ यदिद्रष्टादुरात्मानंततोहंतान्नृपाधमम् ॥
भृत्योस्मिकेशवस्याहंजिघांसुःपौंड्रकंस्थितः २८ छित्त्वाशिरस्तुतस्याथसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ बलिंदास्याभिगृध्रेभ्यःश्वभ्यश्चैवदुरात्मनः २९ को
नामईदृशंकर्मचौरवच्चसमाचरेत् ॥ सुप्तेषुनिशिसर्वत्रयादवेषुमहात्मसु ३० चोरोयंसर्वथाराजानहिराजाबलान्वितः ॥ यदिशक्तोनकुर्याच्चचौर्यंमे
वंनृपाधमः ३१ अहोस्यबलिनोराज्ञश्चौरकार्यंप्रकुर्वतः ॥ सर्वथागमनंतस्यनाहिपश्यामिसांप्रतम् ३२

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपौंड्रकवधेपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

इत्युक्त्वासात्यकिर्वीरःप्रजहासमहाबलः ॥ विस्फार्यसुदृढंचापंसंदधेकार्मुकेशरम् ३३ आकर्ण्यवचनंवीरःसात्यकेस्तस्यधीमतः ॥ क्वनुकृष्णःक्वगोपालः
कुतःसोथप्रवर्तते ३४ स्त्रीहंतापशुहंताचक्वचस्वामीतिसेवितः ॥ सइदानींक्ववर्तेतगृहीत्वाममनामतत् ३५ हंतासख्युर्महावीर्योनरकस्यमहात्मनः ॥
ममैवतातयुद्धेस्मिन्हंतेतास्मिन्दुरात्मनि ३६ गच्छत्वंकामतोवीरयोद्धुंनक्षमतेभवान् ॥ अथवातिष्ठकिंचित्तुततोद्रक्ष्यसिमेबलम् ३७ शिरस्तेपात
यिष्यामिशरैर्घोरैर्दुरासदैः ॥ हतस्यतववीरेहभूमिःपास्यतिशोणितम् ३८ श्रोष्यतेसतथागोपोहतःसात्यकिरित्यपि ॥ योगर्वस्तस्यगोपस्यसर्वदावर्त्त
तेमहान् ३९ विनश्यतिसतुक्षिप्रंहतेत्वयियदूत्तम ॥ त्वयिरक्षांसमादिश्यगोपःकैलासपर्वतम् ४० गतइत्येवमस्माभिःश्रुतंपूर्वंमहामते ॥ शरंगृहा
णनिशितंयादिशक्तोसिसात्यके ॥ इत्युक्त्वाबाणमादाययौयोद्धुंव्यवस्थितः ॥ ४१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकवधेसात्यकि
पौंड्रभाषणंनामपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःक्रुद्धोमहाराजसात्यकिर्वृष्णिपुंगवः ॥ उवाचवचनंराजन्वासुदेवंस्म
रन्निव १ अवोचदीदृशंवाक्यंवासुदेवंनृपाधमः ॥ कोनामजगतांनाथमित्थंब्रूयाज्जिजीविषुः २ मृत्युस्त्वांसर्वथायातिवदंतंतादृशंवचः ॥ जिह्वातेशत
धादीर्याद्वदतस्तादृशंवचः ३ एषतेपातयिष्यामिशिरःकायात्त्रपौंड्रक ॥ यत्रामवासुदेवोतितवसंप्रतिवर्त्तते ४ यावत्पततिकायातेशिरस्तावत्प्रवर्त्तते ॥
सएवश्वोनभगवान्वासुदेवोभविष्यति ५ एकएवजगन्नाथःकर्तासर्वस्यसर्वगः ॥ दुरात्मन्सर्वथादेवोभविष्यतिनसंशयः ६ एषतेहंशिरःकाया पातयिष्या
मिराजक ॥ यदसौभगवान्विष्णुर्नागमिष्यतिसांप्रतम् ७ अत्रवीर्यंबलंचैवसर्वंदर्शयसांमतम् ॥ नातःपरतरंराजन्वीर्यंचतववर्त्तते ८ सर्वंदर्शययत्तेनास्थि
तोस्मिव्यवसायवान् ॥ शरीचापीगदीखड्गीसर्वथाहमुपस्थितः ९ नैतन्नगरमायासीःसत्येनैतद्ब्रवीम्यहम् ॥ सर्वथाकृतकृत्योस्मिदृष्ट्वात्वांवासुदेवकम् १०
तवांगंतिलशःकृत्वाश्वस्योदास्यामिराजक ॥ इत्युक्त्वाबाणमादायवासुदेवंमहाबलः ११ आकर्णपूर्णमाकृष्यावेध्याधनिशितंशरम् ॥ सतेनविद्धोयदुनावा
सुदेवःप्रतापवान् १२ वमञ्छोणितमत्युष्णमंगात्रेत्रात्रपोत्तम ॥ ततश्चक्रोधमूपातिर्वासुदेवःप्रतापवान् १३ नवभिर्दशभिश्चैवशरैःसन्नतपर्वभिः ॥ वि
व्याधसात्यकिंराजानदंश्चवहुधाकिल १४

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रवर्ततेतवनामेतिशेषःसएवश्वोनभविष्यतिमरिष्यति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ राजन्कुत्सितराजन् ॥ ८ ॥ ९ ॥ नायासीःनागतोभूःतर्हिनैतद्ब्रवीमितदा
वतःआगतोसिअतःसत्यमेवममवचनमित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ शरवान्सर्वतःशरैःसह ॥ ३१ ॥

ततोनाराचमादायनिशितंयमसंनिभम् ॥ धनुराकृष्यभगवान्वासुदेवोनृपोत्तम १५ विव्याधसात्यकिंभूयोनिशिप्रह्लादयन्स्वकान् ॥ नाराचेनसमाविद्धः सात्यकिःसत्यसंगरः १६ ललाटेसुदृढंवीरोवृष्णीनामग्रणीस्तदा ॥ निषसादरथोपस्थेनिश्चेष्टइवसत्तमः १७ ततःसपौंड्रकोराजाविव्याधदशभिराशुगैः ॥ सारथिंपंचविंशत्याहयांश्चचतुरोनृप १८ तेहयारुधिराक्तांगाःसारथिश्चसमंततः ॥ विह्वलाःसमपद्यंतवासुदेवस्यपश्यतः १९ वासुदेवोरथेचापिसिंहनादंसमादधे ॥ तेननादेनतत्राभूद्विबुद्धःसात्यकिर्नृप २० विद्धानहयांस्तथादृष्ट्वासारथिंचतथागतम् ॥ शैनेयोथमहावीर्योरुषितोनृपसत्तमः २१ अलंद्रक्ष्यामितेवीर्यमित्युक्त्वाबाणमाददे ॥ विव्याधतेनबाणेनवक्षस्येनंमहाबलः २२ ततश्चालतेनाजौवासुदेवःशरेणह ॥ सुस्रावरुधिरंघोरमत्युष्णंवक्षसोनृप २३ रथोपस्थेपपाताशुनिश्वसन्नुरगोयथा ॥ कृत्यंचापिनजानातिकेवलंनिषसादह २४ सात्यकिस्तुरथंविद्धादशभिःसायकैस्तथा ॥ ध्वजांचिच्छेदभल्लेनवासुदेवस्यवृष्णिपः २५ हयांश्चचतुरोहत्वाबाणैःसारथिमेवच ॥ युयुधानोथराजेंद्रपौंड्रकस्यचपश्यतः २६ सारथेश्चशिरःकायादाहरत्सरथात्तदा ॥ रथयंत्रंचविच्छेदहयाश्चव्यसवोभवन् २७ चक्रंचातिलशःकृत्वाबाणैर्दशभिरंहसा ॥ जहासविपुलंराजन्वासुदेवंमहाबलः २८ ततःपरंमहत्प्रायंसात्यकिर्वृष्णिनंदनः ॥ शब्दंकृत्वाबलीसाक्षात्सर्वक्षत्रस्यपश्यतः २९ शरैःसप्ततिसंख्याकैरर्दयामाससत्वरम् ॥ तेशराःशलभाकारानिपेतुःसर्वशस्तदा ३० शिरस्तःपार्श्वतश्चैवपृष्ठतःपुरतस्तथा ॥ केवलंधैर्यनिचयस्तःपार्तःशरवान्यथा ३१ यथामनस्वीरिक्तश्चतथातिष्ठनिपौंड्रकः ॥ ततश्चक्रोधबलवान्वासुदेवःप्रतापवान् ३२ अर्धचंद्रंसमादायविव्याधयुधिसात्यकिम् ॥ विद्धासप्तभिरायांतंक्रोधेनप्रस्फुरन्निव ३३ विद्धोथसात्यकिस्तेनशरैःपंचभिराशुगैः ॥ चापंचिच्छेदपौंड्रस्यसिंहनादंव्यनीनदत् ३४ वासुदेवोगदांगृह्यभ्रामयित्वापदात्पदम् ॥ त्वरितंपातयामाससात्यकेर्वक्षसिप्रभो ३५ सव्येनतांसमाकृष्यकरेणयदुनंदनः ॥ शरंप्रगृह्यविव्याधसात्यकिर्युधिपौंड्रकम् ३६ तमंतरेगृहीत्वाशुवासुदेवःप्रतापवान् ॥ शक्तिभिर्दशभिश्चैवसात्यकिंनिजघानह ३७ ताभिर्विद्धोरणेवीरःसात्यकिःसत्यसंगरः ॥ अपास्यधनुरन्यत्तद्धनुरादायसत्वरम् ॥ आजघानतदावीरोवृष्णीनामग्रणीर्नृपः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपौंड्रकवधेषण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ७ ॥

मनस्वीउदारःरिक्तःनिर्धनःसत्पात्रआगतइतिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायां षण्णवतितमोऽध्यायः ॥ ९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अंकगतःसमीपंगतः ॥ ८ ॥ प्रग्रहेणपरप्रयुक्तायाउत्क्षुत्यप्रग्रहस्तेन ॥ ९ ॥ द्विधाकृत्वाविणुवत्भंक्त्वा ॥ १० ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःक्रुद्धोगदापाणिःसात्यकिर्वृष्णिनंदनः ॥ वासुदेवंजघानाशुगदयातीक्ष्णयानृप १ सात्यकिंवासुदेवस्तुगदयाभ्यहनद्बली ॥ तावुद्यतगदौवीरौशुशुभातेसुदारुणौ २ वनेवनेयथासिंहौपरस्परवधैषिणौ ॥ ततःससात्यकिःक्रुद्धःसव्यंमंडलमागमत् ३ दक्षिणंवासुदेवस्तुतंजघानस्तनांतरे ॥ युयुधानोथवीरस्तुवाह्वोर्मध्यमताडयत् ४ हृदंसताडितोवीरोजानुभ्यामपतद्भुवि ॥ ततउत्थायवीरस्तुललाटेभ्यहनद्गदाम् ५ विषण्णःकिंचिदास्थायततउत्थायसत्वरम् ॥ गदयाभ्यहनद्वीरःसात्यकिःपौंड्रसत्तमम् ६ वासुदेवोबलिर्वीरःसाक्षान्मृत्युरिवापरः ॥ जघानगदयावृष्णिंनिर्दहन्निवचक्षुषा ७ सतयाताडितोवृष्णिर्गदयावाहुमुक्तया ॥ आलंब्यभूमिंसहसामृत्योरंकगतोयथा ८ संज्ञांपुनःसमालंब्यपाणिभ्यांदृढमेवच ॥ गदांतस्यमहाराजगृहीत्वाप्रग्रहेणह ९ द्विधाकृत्वामहागुर्वींगदांकालायसींशुभाम् ॥ उत्सृज्यसहसावीरःसिंहनादंव्यनीनदत् १० ततउत्सृज्यराजातुवासुदेवोमहाबलः ॥ सव्येनसात्यकिंगृह्यदक्षिणेनकरेणह ११ मुष्टिंकृत्वामहाघोरांवासुदेवःप्रतापवान् ॥ ताडयामासमध्येतुस्तनयोःसात्यकेर्नृप १२ शैनेयोवृष्णिवीरस्तुगदामुत्सृज्यसत्वरम् ॥ तलेनाभ्यहनद्वीरोवासुदेवंरणाजिरे १३ तलेनवासुदेवोपिसात्यकिंसत्यसंगरम् ॥ तयोरेवंमहाघोरंतलयुद्धंप्रवर्तत १४ जानुभ्यांमुष्टिभिश्चैवबाहुभ्यांशिरसातदा ॥ उरसोरःसमाहत्यजानुभ्यांजानुनीतथा १५ कराभ्यांकरमाहत्यतौयुद्धंसंप्रचक्रतुः ॥ तालयोस्तत्रराजेंद्रवृक्षयोःसंनिकर्षयोः १६ वनेयथानिरुत्पन्नस्तथैवाभून्महास्वनः ॥ ताराजौप्रथितौवीरावुभौपौंड्रकसात्यकी १७ निशिस्तिमितमूकायांशस्त्रंत्यक्त्वामहाबलौ ॥ युयुधातेमहायुंगेमल्लौद्वाविवविश्रुतौ १८ उभेसेनेमहाराज्ञोःसंशयंजग्मतुस्तदा ॥ किंनुस्यात्सात्यकिर्वीरोहतस्तेनभविष्यति १९ आहोस्विद्वासुदेवस्तुहतस्तेनमहात्मना ॥ अद्यवैतौमहावीरौपरस्परवधैषिणौ २० युध्यमानौमहावीरौतदास्वर्गंगमिष्यतः ॥ अन्यथानोपरम्येतांयुद्धाद्वीरौसुनिश्चितौ २१ अहोवीर्यमहोधैर्यमेतयोर्बलशालिनोः ॥ एतौमहाबलौलोकेएतौप्रकृतिसत्तमौ २२ नैवयुद्धंमहाघोरमासीद्देवासुरेष्वपि ॥ नश्रुतोनचवादृष्टःसंग्रामोयंकदाचन २३ एतेवंसैनिकाब्रूयुःसेनयोरुभयोरपि ॥ रात्रौनिशीथेमेघौघेदृष्ट्वायुद्धंसुदारुणम् २४ अथतौबाहुभिर्वीरौसंनिपेततुरंजसा ॥ दशभिर्मुष्टिभिर्जघ्नेसात्यकिःपौंड्रकंतदा २५ पंचाभिःसात्यकिंपौंड्रःसमाजघ्नेमहाबलः ॥ तयोश्चटचटाशब्दोब्रह्मांडक्षोभणोमहान् ॥ प्रादुरासीत्तुसर्वत्रसर्वान्विस्मापयन्निव २६ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकवधोनामसप्तनवतितमोऽध्यायः ९७ ॥ ॥ छ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इ०भ०ह०भ०टीकायांसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतास्मिन्नंतरेक्रुद्धएकलव्योनिषादपः ॥ बलभद्रमभिक्षिप्रंधनुरादायसत्वरम् १ नाराचैर्दशभिर्विद्ध्वाबाणैश्चदशभिःपरैः ॥ चिच्छेदधनुरद्धंतत्सर्वक्षत्रस्यपश्यतः २ सूतंदशभिराहत्यरथंत्रिंशद्भिरेवच ॥ ध्वजंचिच्छेदभल्लेननिषादस्यजगत्पतिः ३ ततःपरंमहच्चापंनिषादोवीर्यसंमतः ॥ दृढमौर्व्यासमायुक्तंदशतालप्रमाणतः ४ कामपालंशरेणाशुजघानजनमध्यतः ॥ बलदेवोमहावीर्यःसर्पशेषइवश्वसन् ५ दशभिस्तद्धनुर्दिव्यंशरैःसर्पसमैर्बलः ॥ चिच्छेदमुष्टिदेशेतुमाधवोमाधवाग्रजः ६ एकलव्योनिषादेशःखड्गमादायसत्वरः ॥ प्राहिणोद्बलमादायनिशितंघोरविग्रहम् ७ तमंतरेपटुर्वीरोवृष्णिवीरःप्रतापवान् ॥ तिलशःपंचभिर्बाणैश्चकारयदुनंदनः ८ ततोपरंमहत्खड्गंसर्वकालायसंशुभम् ॥ प्राहिणोत्सारथेःकायमालोक्याथनिषादजः ९ तंचापिदशभिर्वीरोमाधवोयदुनंदनः ॥ बाह्वोरंतरयोश्चैवनिर्बिभेदमहारणे १० ततःशक्तिंसमादायघंटामालाकुलांनृपः ॥ निषादोबलदेवायप्रेषयित्वामहाबलः ११ सिंहनादंमहाघोरमकरोत्सनिषादपः ॥ साशक्तिःसर्वकल्याणीबलदेवमुपागमत् १२ उत्पतंतींमहाघोरांबलभद्रःप्रतापवान् ॥ आदायाथनिषादेशंसर्वोन्विस्मापयन्निव १३ तथैवतंजघानाशुवक्षोदेशेसमाधवः ॥ सतयाताडितोवीरःस्वशक्त्याथनिषादपः १४ विह्वलःसर्वगात्रेषुनिपपातमहीतले ॥ प्राणसंशयमापन्नोनिषादोरामताडितः १५ निषादास्तस्यराजेंद्रशतशोथसहस्रशः ॥ अष्टाशीतिसहस्राणिनिषादास्तस्ययोधिनः १६ मर्दिनःखड्गिनश्चैवमहेष्वासामहाबलाः ॥ शरैरनेकसाहस्रैःशक्तिभिश्चपरश्वधैः १७ गदाभिःपट्टिशैःशूलैःपरिघैःप्रासतोमरैः ॥ कुंतैरथकुठारैश्चयादवानांमहौजसाम् १८ शलभाइवराजेंद्रदीप्यमानंहुताशनम् ॥ तेशरैःपातयांचक्रूरामंराममिवापरम् १९ केचित्कुठारैराजघ्नुःकेचित्कुंतैःपरश्वधैः ॥ गदाभिःकेचिदाघ्नंतिशक्तिभिश्चतथापरे २० निजघ्नुःसहसारामंस्फुरंतंपावकंयथा ॥ ततःक्रुद्धोहलीसाक्षाद्धलमुद्यम्यसत्वरम् २१ सर्वानाकर्षयामासमुशलेनहिपीडयन् ॥ तेहन्यमानाराजेंद्रनिषादाःपर्वताश्रयाः २२ निपेतुर्धरणीपृष्ठेशतशोथसहस्रशः ॥ क्षणेनतन्महाराजहत्वासर्वान्महाबलान् २३ सिंहवन्ध्यनदंस्तत्रतस्थौरामोमहाबलः ॥ ततोरात्रौमहाघोराःपिशिचाःपिशिताशनाः २४ आकृष्यमांसयूथानिभक्षयंतःसमासत ॥ पिबंतःशोणितंकोष्ठात्संछिद्यचशवंबहु २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकलव्यसैन्यवधोनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ९८॥ ॥ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेहरिवंशेभविष्यपर्वणिएकलव्यसैन्यवधोनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ ७ ॥

क्रव्यादाइति शवंशवजातीयं ॥ १ ॥ आशिखंशिखामपिकेशास्थ्यपिनत्यजंतीत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ छत्रदेशेमूर्द्धनि ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३

॥ वैशंपायनउवाच ॥ क्रव्यादाःसर्वएवाशुभक्षयंतस्तदाशवम् ॥ हसंतोविविधंघोरंनादयंतोवसुंधराम् १ राक्षसाश्चापिशाचाश्चपिबंतःशोणितंबहु ॥ आशिखंभुंजतेराजञ्छवस्यपिशिताशनाः २ नृत्यंतिस्मतदाराजन्नगर्यांरणतोषिताः ॥ काकाबलाकागृध्राश्चश्येनागोमायवस्तथा ३ भक्षयंतःप्रवर्तंते राक्षसाश्चैवदारुणाः ॥ एतस्मिन्नंतरेवीरोनिषादोलुब्धसंज्ञकः ४ हतान्सर्वान्समालोक्यनिषादान्नगचारिणः ॥ गदामादायकुपितोराममेवजगामह ५ जघानगदयाराजञ्छत्रदेशेनिषादपः ॥ ततोरामोगदीराजन्निषादंबाहुशालिनम् ६ आजघ्नेगदयाक्रूरंमदमत्तोहलायुधः ॥ तयोश्चतुमुलंयुद्धंगदाभ्यां समवर्त्तत ७ आकाशेशब्दआसीत्तुतयोर्युद्धेमहाभुज ॥ समुद्राणांयथाघोषःसर्वेषांसन्निगच्छताम् ८ कल्पक्षयेमहाराजशब्दःसुतुमुलोभवत् ॥ क्षोभि तोनागराजश्चनामाःक्षोभंसमाययुः ९ पृथिवीचांतरिक्षंचसर्वंशब्दमयंबभौ ॥ ततःसपौंड्रकोराजासात्यकिंवृष्णिनंदनम् १० गदयैवजघानाशुसत्वरं रणकोविदः ॥ युयुधानोबलीराजन्वासुदेवंजघानह ११ तयोश्चतुमुलःशब्दःप्रादुरासीन्महारणे ॥ चतुर्णांयुध्यतांराजन्परस्परवधैषिणाम् १२ ब्रह्मां डक्षोभणोराजञ्छब्दआसीत्सुदारुणः ॥ ततोरजःप्रादुरभूत्तस्मिन्संग्राममूर्द्धनि १३ तारकानिष्प्रभाराजंस्तमस्येवंक्षयंगते ॥ उषसिप्रतिबुद्धायांत तोनिःशेषतांययौ १४ उदितोभगवान्सूर्यश्चंद्रश्चक्षयमाययौ ॥ तयोर्युद्धंप्रादुरभूच्चतुर्णांबाहुशालिनाम् ॥ देवासुरसमंराजन्नुदितेभास्करेमहत् १५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिपौंड्रकयुद्धेनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःप्रभातेविमलेभगवान्देवकीसुतः ॥ गंतुमैच्छज्जगन्नाथःपुरंबदरिकाश्रमात् १ नमस्कृत्यमुनीन्सर्वान्ययौद्वारवतींनृप ॥ आरुह्यगरुडंविष्णुर्वेगेनमहताप्रभुः २ सुमहाञ्छुश्रुवेशब्दस्तेषांयुद्धं प्रकुर्वताम् ॥ गच्छतादेवदेवेनपुरींद्वारवतींनृप ३ अचिंतयज्जगन्नाथःकोन्वयंशब्दउत्थितः ॥ संग्रामसंभवोघोरोआर्यशैनेयसंयुतः ४ व्यक्तमागतवान्पौं ड्रोनगरींद्वारकामनु ॥ तेनयुद्धंसमभवत्पौंड्रकेनदुरात्मना ५ यदूनांवृष्णिवीराणांयुद्ध्यतामितरेतरम् ॥ शब्दोयंसुमहान्व्यक्तोनात्रकार्याविचारणा ६ इत्येवं चिंतयित्वातुदध्मौशंखंमहारवम् ॥ पांचजन्यंहरिःसाक्षात्प्रीणयन्वृष्णिपुंगवान् ७ रोदसीपूरयामासतेनशब्देनकेशवः ॥ यादवावृष्णयश्चैवश्रुत्वाशंखस्य रवम् ८ व्यक्तमायातिभगवान्पांचजन्यरवोह्ययम् ॥ इतितेमेनिरेराजन्वृष्णयोयादवास्तथा ९ निर्भयाःसमपद्यंतवृष्णयोयादवाश्चते ॥ तस्मिन्नेवक्षणेदृष्टस्तार्क्ष्यश्चपततांवरः १०

॥ १४ ॥ १५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ स्तुतंते रैवसुतादिभिः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ क्रियतांकरोतु ॥ २५ ॥ २३ ॥

ततश्चदेवकीसूनुर्दृष्टस्तैर्यादवेश्वरः ॥ सूताश्चमागधाश्चैवपुरोयातिजगत्पतेः ११ स्तुत्यास्तुतंहरिंविष्णुमीश्वरंकमलेक्षणम् ॥ गताश्चयादवाःसर्वेपरिवव्रुर्जनार्दनम् १२ कृष्णस्तुगरुडंभूयोगच्छत्वंनाकमुत्तमम् ॥ इत्युक्त्वागरुडंविष्णुर्विसृज्ययदुनंदनः १३ दारुकंपुनराहेदंरथमानयमेप्रभो ॥ सतथेतिप्रातिज्ञायरथमादायसत्वरम् १४ रथोयंभगवन्देवकिमतःकृत्यमस्तिमे ॥ इत्युक्त्वारथमादायप्रणम्याग्रेस्थितोहरेः १५ गतेथगरुडेविष्णूरथमारुह्यसत्वरम् ॥ यत्रयुद्धंसमभवत्तत्रयातिस्मकेशवः १६ तत्रगत्वामहाराजयुध्यतांचमहात्मनाम् ॥ पांचजन्यंमहाशंखंदध्मौयदुवृषोत्तमः १७ पौंड्रोथवासुदेवस्तुकृष्णंदृष्ट्वारणोत्सुकम् ॥ सात्यकिंपृष्ठतःकृत्वावासुदेवमुपागमत १८ क्रुद्धोथसात्यकीराजन्वारयामासपौंड्रकम् ॥ नगंतव्यमितोराजन्नेपधर्मःसनातनः १९ जित्वामांगच्छराजेंद्रपरंयोद्धुंमहारणे ॥ क्षत्रियोसिमहावीरस्थितेमयिरणोत्सुके २० एषतेगर्वमखिलंनाशयिष्यामिसंयुगे ॥ इत्युक्त्वाचाग्रतस्तस्थौगच्छतोयादवेश्वरः २१ पौंड्रस्याशिनिनप्तातुपश्यतःकेशवस्यह ॥ अवज्ञायशिनेःपौत्रंकृष्णमेवजगामह २२ निर्भर्त्स्यसहसाभूयःसात्यकिःक्रोधमूर्च्छितः ॥ गदयाप्राहरत्पौंड्रंवासुदेवस्यपश्यतः २३ यथाप्राणंयथायोगंसात्यकिःसत्यविक्रमः ॥ दृष्ट्वाथभगवानेवंसात्यकिंप्रशशंसह २४ निवार्यसात्यकिंकृष्णोयथेष्टंक्रियतामसौ ॥ उपारमद्यथायोगंसात्यकिःकृष्णवारितः २५ सततःपौंड्रकोराजावासुदेवमुवाचह ॥ भोभोयादवगोपालइदानींक्कगतोभवान् २६ त्वांद्रष्टुमथसंप्राप्तोवासुदेवोस्मिसांप्रतम् ॥ हत्वात्वांसबलंकृष्णबलैर्बहुभिरन्वितः २७ अहमेकोभविष्यामिवासुदेवोमहीतले ॥ यच्चक्रंतवगोविंदप्रथितंसुप्रभंमहत् २८ अनेनतवचक्रेणपीडितोस्मिचतद्रणे ॥ चक्रमस्तीतितद्वीर्यंतवमाधवसांप्रतम् २९ नाशयिष्यामितत्सर्वंसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ शार्ङ्गीतिमांविजानीहिनत्वंशार्ङ्गीतिशिष्यते ३० "शंखमस्तीतितद्वीर्यंतवमाधवसांप्रतम्" ॥ शंखीचाहंगदीचाहंचक्रीचाहंजनार्दन ३१ मामेवहिसदाब्रूयुर्जानंतोवीर्यशालिनः ॥ आदौत्वंबलवद्वृद्धान्हत्वास्त्रीबालकान्बहून् ३२ गाश्चहत्वामहागर्वस्तवसंप्रातिवर्तते ॥ तत्तेहंव्यपनेष्यामियदितिष्ठसिमत्पुरः ३३ शस्त्रंगृहाणगोविंदयदियोद्धुंव्यवस्थितः ॥ इत्युक्त्वाबाणमादायतस्थौपार्श्वेजगत्पतेः ३४ एतद्वचनमाकर्ण्यवासुदेवेनभाषितम् ॥ स्मितंकृत्वाहरिःकृष्णोबभाषेपौंड्रकंनृपम् ३५ कामंवदनृपत्वंहिपातवयास्मिसदानृप ॥ गोघातीबालघातीचस्त्रीहंतासर्वथानृप ३६

॥ २७ ॥ २८ ॥ पीडितोस्मि त्वद्वीयस्यचक्रस्यनाशादितिभावः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ गोघातीवृषभासुरबालघातीपञ्चजनस्य[illegible] कंसद्वाराघातनात् ॥ ३६॥

॥१०७॥ चक्रीभवगदीराजञ्छार्ङ्गीचसततंभव ॥ नामधेयंवृथामह्यंवासुदेवेतिचप्रभो ३७ शार्ङ्गीचक्रीगदीशंखीत्येवमादिवृथामम ॥ किंतुवक्ष्यामिकिंचित्तुश्रृणु अ० १०१
ष्वयदिमन्यते ॥ क्षत्रियाचालिनोयेतुस्थितेमयिजगत्पतौ ३८ तथानुब्रुवतेत्वांहिजीवत्येवमयिप्रभो ॥ यत्तेचक्रंमहाघोरमसुरांतकरंमहत् ३९ तत्तुल्यं
ममचक्रंतुवृत्ततोनतुवीर्यतः ॥ आयुधेष्वथसर्वत्रशब्दसादृश्यमस्तिते ४० गोपोहंसर्वदाराजन्प्राणिनांप्राणदःसदा ॥ गोप्तासर्वेषुलोकेषुशास्तादुष्टस्यसर्व
दा ४१ कत्थनंसर्वकार्यंहिजित्वाशत्रून्नृपाधम ॥ अजित्वाकिंभवान्ब्रूतेस्थितेमयिचशस्त्रिणि ४२ हत्वामांब्रूहिराजेंद्रयदिशक्तोसिपौंड्रक ॥ स्थितोहं
चक्रमाश्रित्यरथीचापीगदासिमान् ४३ रथमारुह्ययुद्धायसन्नद्धोभवमानद ॥ इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुःसिंहनादंव्यनीनदत् ४४ ॥ ॥ इतिश्रीम
हाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकृ०कृष्णपौंड्रकयुद्धंनामशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःशरंसमादायवासु
देवःप्रतापवान् ॥ पौंड्रंजघानसहसानिशितेनशरेणह १ पौंड्रोथवासुदेवस्तुशरैर्दशभिराशुगैः ॥ वासुदेवंजघानाशुवार्ष्णेयंवृष्णिनंदनम् २ दारुकंपंच
विंशत्याहयान्दशभिरेवच ॥ सप्तत्यावासुदेवंतुयादववासुदेवकः ३ ततःप्रहस्यसुचिरंकेशवःकेशिसूदनः ॥ दृष्टोसावितिमनसासंपूज्ययदुनंदनः ४ आकृ
ष्यशार्ङ्गंबलवान्संधायरिपुसूदनः ॥ नागचेनसुतीक्ष्णेनध्वजंचिच्छेदकेशवः ५ सारथेश्वशिरःकायादाहत्ययदुनंदनः ॥ अश्वांश्चचतुरोहत्वाचतुर्भिःसा
यकोत्तमैः ६ रथंराज्ञःसमाहत्यतदोभौपार्ष्णिसारथी ॥ चक्रंचतिलशःकृत्वाहसन्किंचिदिवस्थितः ७ पौंड्रकोवासुदेवस्तुरथादुत्प्लुत्यसत्वरः ॥ आदा
यनिशितंखड्गंप्राहिणोत्केशवायसः ८ सखड्गंशतधाकृत्वातूष्णीमासीच्चकेशवः ॥ ततःपरंमहाघोरंपरिघंकालसंमितम् ९ गृहीत्वावासुदेवायवासुदेवःप्र
तापवान् ॥ प्राहिणोद्वृष्णिवीरायसर्वक्षत्रस्यपश्यतः १० तद्विधाजगतांनाथश्चकारयदुनंदनः ॥ ततश्चक्रंमहाघोरंसहस्रारंमहाप्रभम् ११ त्रिंशद्भारसमा
युक्तमायसास्यममित्रहा ॥ आदायाथमहाराजकेशवंवाक्यमब्रवीत् १२ पश्येदंनिशितंघोरंतवचक्रविनाशनम् ॥ अनेनतवगोविंददर्पंदर्पवतांवर १३ अप
नेष्यामिवार्ष्णेयसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ त्वामद्यदिशमहाघोरंकृतमन्यद्दुरासदम् १४ यदिशक्तोहरेकृष्णदारयेदंमहास्पदम् ॥ इत्युक्त्वातच्छतगुणंभ्रामयि
त्वामहाबलः १५ चिक्षेपाथमहावीर्यःपौंड्रकोनृपसत्तमः ॥ अवप्लुत्यततोदेशात्तदुत्सृज्यमहाबलः १६

॥ १७ ॥ १८ तांप्रेषयामासनिवर्तयामासेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ सहस्रारं शतारमितिकार्यभेदात् रूपभेदः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ इतिश्रीम

सिंहनादंमहाघोरं व्यनदद्वीर्यवांस्तदा ॥ ततोविस्मयमापन्नोभगवान्देवकीसुतः १७ अहोवीर्यमहोधैर्यमस्यपौंड्रस्यदुःसहम् ॥ इतिमत्वाजगन्नाथउ त्थितश्चरथोत्तमात् १८ ततःशिलांसमादायप्रेषयामासकेशवम् ॥ तांशिलांप्रेषयामासतस्मैयदुकुलोद्वहः १९ पौंड्रेणसुचिरंकालंविक्रीड्यभगवान्हरिः॥ ततश्चक्रंसमादायनिशितंरक्तभोजनम् २० दैत्यमांसप्रदिग्धांगंनारीगर्भविमोचनम् ॥ शातकुंभमयंघोरंदैत्यदानवनाशनम् २१ सहस्रारंशतारंतद द्भुतंदैत्यभीषणम् ॥ ऐश्वर्यवर्मपरमंनित्यंसुरगणार्चितम् २२ विष्णुःकृष्णस्तथाशार्ङ्गीनित्ययुक्तःसदाहरिः ॥ जघानतेनगोविंदोपौंड्रकंनृपसत्तमम् २३ तस्यदेहंविदार्याशुचक्रंपिशितभोजनम् ॥ कृष्णस्याथकरंभूयःप्रापसर्वेश्वरस्यह २४ ततःसपौंड्रकोराजागतासुःप्रापतद्भुवि ॥ निहत्यभगवान्विष्णु र्दुर्विज्ञेयगतिःप्रभुः ॥ प्रतिपेदेसुधर्मांतुयादवैःपूजितोहरिः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपौंड्रकवासुदेववधो नामैकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ निषादेशंततोरामःशक्त्यावीर्यवतांवरः ॥ आजघानस्तनद्वंद्वेसिंहनादं व्यनीनदत् ॥ १ ॥ ततःक्रुद्धोनिषादेशोराममंतंमहाबलम् ॥ गदयालोकविख्यातोजघानस्तनवक्षसि २ आहतःसतुतेनाशुबलभद्रोमहाबलः ॥ उभाभ्यांचैवराम स्तुकराभ्यांवृष्णिपुंगवः ३ गदांगृह्यमहाघोरामायांतींप्राणहारिणीम् ॥ दुद्रावाथनिषादेशःसमुद्रंमकरालयम् ४ धावत्येवंतदाराज्ञिएकलव्येनिषादपे ॥ धाव त्येवचरामोपियत्रयातोनिषादपः ५ सामरंसप्रविश्याशुगत्वायोजनपंचकम् ॥ भीतएवतदाराजन्नेकलव्योनिषादपः ६ कंचिद्द्वीपांतरंराजन्प्रविश्यन्य वसत्तदा ॥ ततोरामोनिषादेशंजित्वायदुनंदनः ७ तांसभांमणिरत्नाढ्यांप्रविवेशहलायुधः ॥ सात्यकिर्युद्धसंसक्तस्तांसभां प्रविवेशह ८ अन्येचयादवारा जन्यथायोगमुपस्थिताः ॥ आसीनेषुचसर्वेषुवृष्णिवीरेषुसर्वतः ९ अभिवाद्ययथायोगंवृष्णीन्सर्वांश्चकेशवः ॥ उवाचवचनंकालेभगवान्देवकीसुतः १० दृष्टं कैलासशिखरंशंकरोनीललोहितः ॥ सतुमह्यंयदुवरःप्रीतिमांश्चददौवरम् ११ तत्रदेवाःसमायाताःमुनयश्चतपोधनाः ॥ दृष्ट्वामांशंकरश्चैवप्रीतःस्तुत्वा समाययौ १२ अत्यद्भुतंमयादृष्टंरात्रौयादवसत्तमाः ॥ पिशाचौद्वौमहाघोरौवदंतौमामिकांकथाम् १३ मृगयांचक्रतुस्तौतुचिंतयंतौतुमांसदा ॥ दृष्ट्वामां तौतुराजेंद्राःप्रीतिमंतौतपस्विनौ १४

हाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांएकाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ निषादेशमिति निषादेशंएकलव्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्राणहारि णींशास्त्वादुद्राव ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपौंड्रकवधसमाप्तौद्व्यधि

॥१०८॥ भक्तिनम्रौमहात्मानौप्रणामंचक्रतुस्तदा ॥ ततोहंसर्वथाप्रीतस्तौनीतौस्वर्गमुत्तमम् १५ तोषयित्वामहादेवंमयाचाद्यसमागतम् ॥ वैशंपायनउवाच ॥ तत
स्तेवृष्णयःसर्वेदेवदेवंशशंसिरे १६ सर्वथाकृतकृत्यास्तेवृष्णयःकेशवाश्रयाः ॥ यादवाःसर्वएवैतेस्वंस्वंजग्मुर्यथालयम् १७ अभ्यंतरेजगन्नाथःप्रविश्यहरि
रीश्वरः ॥ रुक्मिणीसत्यभामाभ्यामाचचक्षेयथाभवत् १८ तेप्रीतेप्रीतियुक्तेनकेशवेनसमन्विते ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंकेशवस्यविचेष्टितम् १९ शशासपृ
थिवींकृत्स्नांदुष्टान्हत्वामहाबलान् ॥ नरकंघोरकर्माणंपौंड्रकंनृपसत्तमम् २० हयग्रीवंनिशुंभंचतथासुंदोपसुंदकौ ॥ ररक्षविप्रान्देवेशोमुनीन्मुनिवरार्चि
तः २१ विप्रेभ्यश्चददौवित्तंगाश्चदत्त्वासकेशवः ॥ अग्निहोत्रंप्रयुंजानोब्राह्मणांश्चसुतर्पयन् २२ मुनींश्चब्रह्मचर्येणदेवान्यज्ञैरनेकधा ॥ स्वधयाचपितॄन्स
र्वान्प्रीणयन्नेवसर्वदा २३ तस्मिञ्छासतिदेवेशेराज्यंनिष्कंटकंप्रभो ॥ सुखमेवप्रजाःसर्वजीवंतिब्राह्मणादयः २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभ
विष्यपर्वणिकैलासयात्रायांपौंड्रकवधसमाप्तौद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ भूयएवद्विजश्रेष्ठशंखचक्रगदा
भृतः ॥ चरितंश्रोतुमिच्छामिविस्तरेणतपोधन १ नहिमेतृप्तिरस्तीहशृण्वतःकेशवींकथाम् ॥ कोनुनामहरेर्विष्णोर्देवदेवस्यचक्रिणः २ शृण्वंस्तथारम
न्वापितृप्तिंयातिदिवानिशम् ॥ पुरुषार्थोयमेवैकोयत्कथाश्रवणंहरेः ३ कथमासीज्जगद्धेतोर्हंसस्यडिंभकस्यच ॥ समितिःसर्वभूतानांसदाविस्मयदायिनी ४
विचक्रस्यकथंयुद्धंदानवस्यमहात्मनः ॥ सतयोर्भित्रतांयातइत्येवमनुशुश्रुम ५ तौसुतौवीर्यसंपन्नौशिष्यौभृगुसुतस्यह ॥ सर्वास्त्रकुशलौवीरौहरेर्माधव
रौकिल ६ संग्रामःसुमहानासीदित्युक्तंभवतापुरा ॥ तयोश्चनृपयोर्विप्रकेशवस्यजगत्पतेः ७ कस्यपुत्रौसमुत्पन्नौयथाभूद्विग्रहोमहान् ॥ अष्टाशीतिसह
स्राणिदानवानांतरस्विनाम् ८ बलान्यथविचक्रस्याशितशूलधराणिच ॥ आसन्युद्धेमहाराजदानवस्यमहात्मनः ९ यदूनामंतरंप्रेप्सुर्यदूनांयुद्धकांक्षया ॥
देवासुरेमहायुद्धेदेवानजयद्विदुर्धरः ॥ तद्वधार्थंसदायत्नमकरोच्चैवकेशवः १० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्या
नेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः १०३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ आसीच्छाल्वेपुराजेंद्रब्रह्मदत्तोनृपोत्तमः ॥ नाम्नाराजन्सपूतात्मासर्वभूतदया ॥१०८॥
परः १ पंचयज्ञपरोनित्यंजितात्माविजितेंद्रियः ॥ ब्रह्मविद्वेदविच्चैवसदायज्ञमयःशिवः २

कशततमोऽध्यायः १०२ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपा
ख्यानेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ताभ्यांश्रीभ्यांसह ॥ ६ ॥ सहवितितेमंत्रेष्णवसत्रेणशंकरस्यार्चनंविष्णुशंकरयोर्वास्तवाभेदाभिप्रायेण ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

तस्यभार्येमहीपालरूपोदार्यगुणान्विते ॥ बभूवतुःसुसंपन्नेअनपत्येनृपोत्तम २ सताभ्यांमुमुदेराजाशच्याशक्रइवांबरे ॥ नाम्नामित्रसहोनामसखाचासीद्द्विजो
त्तमः ४ तस्यराज्ञोमहायोगीवेदवेदांततत्परः ॥ अनपत्यःसविप्रेंद्रोयथाराजाबभूवह ५ सराजासहितस्ताभ्यामर्चयामासशंकरम् ॥ पुत्रार्थंशूलिनंशर्वंद
शवर्षाण्यनन्यधीः ६ सविप्रावैष्णवंसत्रंपुत्रार्थेसमयोजयत् ॥ अर्चितस्तेनराजेंद्रशंकरोनीललोहितः ७ आत्मानंदर्शयामासस्वप्नेराजानमब्रवीत् ॥ प्री
तोस्मितवभद्रंतेवरंवरयसुव्रत ८ अथराजाजगन्नाथमुवाचेदंस्मयन्निव ॥ पुत्रौममभवेतांहितथेत्युक्त्वावृषध्वजः ९ अंतर्धानंगतःशंभुःप्रतिबुद्धस्ततोनृपः
सोपिमित्रसहोविद्वान्देवंकेशवमव्ययम् १० पंचवर्षंजगन्नाथमर्चयामासभक्तितः ॥ अर्चितस्तेनविप्रेणदेवदेवोजनार्दनः ११ पुत्रमेकंददौतस्मैस्वा
त्मनासदृशंहरिः ॥ तेभार्येगर्भमाधत्तांतेजसाशंकरस्यह १२ विप्रभार्यामहाराजवैष्णवंतेजआदधत् ॥ महिष्येतेमहावीर्येपुत्रौशंकरनिर्मितौ १३ असू
येतांमहीपालक्रमेणैवनृपस्यह ॥ सतयोश्चमहाराजनामकर्मादिकाःक्रियाः १४ चकारविधिवत्सर्वाविप्रेभ्योदान्नहद्धनम् ॥ सचविप्रोविनीतात्मापुत्रमे
कंहिलब्धवान् १५ साक्षादिवजगन्नाथंस्थितंपुत्रात्मनानृप ॥ जातकर्मादिकंसर्वंब्राह्मणःसचकारह १६ तौकुमारावयंचैवत्रयःसवयसोभवन् ॥ वेदानधी
त्यतेसर्वाञ्छ्रुत्वाचान्वीक्षिकींतथा १७ धनुर्वेदंतथासर्वेचनिपुणास्तेभवंस्तदा ॥ हंसोज्येष्ठोनृपसुतोडिभकोनंतरोभवत् १८ सचविप्रसुतोराजन्जनार्दन
इतिस्मृतः ॥ अन्योन्यंमित्रतांयाताःसर्वेचैवकुमारकाः १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोत्पत्तौचतुरधिकशततमो
ध्यायः १०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ हंसश्चडिभकश्चैवतपश्चर्तुंमहामती ॥ मनश्चक्रतुरात्मांशौशंकरस्यनृपोत्तम १ गत्वातुहिमव
त्पार्श्वंतपश्चक्रतुरंजसा ॥ उद्दिश्यशंकरंशर्वंनीलग्रीवमुमापतिम् २ वर्षाण्येवनौस्याताभित्याधायतुमानसे ॥ एकाग्रौप्रयतौभूत्वावाय्वंबुप्राशिनौनृ
प ३ नमस्तेदेवदेवेतिशंकरेतिदिवानिशम् ॥ हरशर्वशिवानंदनीलग्रीवउमापते ४ वृषध्वजविरूपाक्षहर्यक्षजगतांपते ॥ भक्तप्रियगिरीशेशवासुदेवशिवाच्यु
त ५ सद्योजातमहादेवदेवदेवगुहाशय ॥ भूतभावनदेवेशप्रणवात्मन्सदाशिव ६ इत्यादिनामभिर्नित्यंस्तुवंतौशंकरंभवं ॥ हृदिकृत्वाविरूपाक्षंतपस्तेपतुरं
जसा ७ निर्ममौनिरहंकारौमौनव्रतसमास्थितौ ॥ वर्षाणिहतदाराजन्पंचचक्रतुरोजसा ८

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांचतुरधिकशततमोध्यायः ॥ १०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ततः प्रीतोभवच्छर्वस्ताभ्यांसंयमनेनच ॥ सददौदर्शनंनैजंव्याघ्रचर्मांबरोहरः ९ त्रियक्षःशंकरःशर्वःशूलपाणिरुमापतिः ॥ अग्रतःसंस्थितंशर्वंचंद्रार्द्धकृत शेखरम् ॥ तौदृष्ट्वाप्रीतमनसौनमश्चक्रतुरंजसा १० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वरंवरयभद्रंवांयथेच्छावांतथास्तुवै ॥ तावूचतुस्तदाराजन्प्रीतस्त्वंभगवन्य दि ११ देवासुरचमूमुख्यैर्यक्षैर्गंधर्वदानवैः ॥ आवामजय्यौसर्वात्मन्त्रेषनौप्रथमोवरः १२ द्वितीयोनौविरूपाक्षरौद्रास्त्राणांचसंग्रहः ॥ महेश्वरंतथारौद्र मस्त्रंब्रह्मशिरोमहत् १३ अभेद्यंकवचंदिव्यमच्छेद्यंचापिकार्मुकम् ॥ परशुंचतथाशर्वसदारक्षार्थमेवच १४ सहायौद्वौमहादेवभूतौयुद्धेहिगच्छताम् एवमस्त्वितिदेवेशआहभृंगिरिटीहरः १५ कुंडोदरंविरूपाक्षंसर्वप्राणिहितेरतम् ॥ युवामथबभूतेशौसहायौसततंरणे १६ संग्रामंगच्छतांघोरमेतयोर्बल शालिनोः ॥ इत्युक्त्वाभगवाञ्छर्वस्तत्रैवांतरधीयत १७ ततस्तौवीर्यसंपन्नौहंसोडिभकएवच ॥ कृतास्त्रौशस्त्रसंपन्नौचापेनौवीर्यवत्तरौ १८ आमुक्तक वचौवीरावजय्यौदेवदानवैः ॥ अत्यंतभक्तौदेवेशेशंकरेनीललोहिते १९ नित्योत्सवकरौदेवेभस्मोद्धूलनशोभिनौ ॥ कृतत्रिपुंड्रकौनित्यंजटायुक्तशिरोधरौ २० रुद्राक्षार्पितसर्वांगौव्याघ्रचर्मांबरावृतौ ॥ नमःशिवायशांतायमहादेवायधीमते २१ इत्यादिभिर्महादेवंस्तुवंतौनामभिःशिवम् ॥ साक्षादिवमहादे वौरेजतुर्जलधारिणौ २२ ततःस्वभवनंगत्वापितुःपादावगृत्यताम् ॥ पितुश्चसख्युर्बलिनौमातुश्चचरणौतदा २३ जनार्दनोपिधर्मात्माकालेनमहतानृप ॥ विद्यापारंमहाबुद्धिर्युक्तेनासावुपेयिवान् २४ सचविष्णुंहृषीकेशंपीतकौशेयवाससम् ॥ ब्रह्मतत्त्वपरोनित्यमुपास्तेविजितेंद्रियः २५ हंसश्चडिभक श्चैवकृतदारौबभूवतुः ॥ जनार्दनोपिधर्मात्माकृतदारोबभूवह २६ सर्वेतेयज्ञनिरताःपंचयज्ञपरास्तथा ॥ स्वदारनिरताःसर्वेगुरुशुश्रूषणेरताः ॥ धर्मएव परंश्रेयइतितेमेनिरेनृप २७ ॥ ॥ इतिश्रीम०खिलेषुहरिवंशेभ०कैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेपंचाधिकशततमोऽध्यायः १०५ ॥ ॥ छ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततःकदाचित्तौवीरौमृगयामटतुःकिल ॥ जनार्दनेनसहितौरथैरश्वैर्गजैरपि १ वनंगत्वातुतौवीरौसिंहव्याघ्रांश्चजघ्नतुः ॥ शितैर्बाणै र्महाराजवराहानथसर्वशः २ व्यालानन्यान्मृगान्हिंस्रान्बहुभिश्चसहितौनृप ॥ एषआयातिविपुलोवराहोदीर्घलोचनः ३ एनंबाणेनसंछिंधियंति चायंमृगाधिपः ॥ अयमन्योथमहिषःशृंगप्रोतसरीसृपः ४ एतेखलुमृगाःसार्द्धंशावैर्बाधंतिसर्वशः ॥ एतद्भ्रमतिसर्वत्रभीतंशशकुलंमहत् ५ ॥१०९॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ पितुर्बलदतस्यसख्युःमित्रसहस्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचाधिक शततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ बाधंति बाधामनुवर्तंते शावैःपोतैः सहिताः ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनूपंसजलप्रदेशस्तेनसहितंसानूपं वीजन्माहृतवतात्मनासानूपंचेतिविग्रहः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
यजतःअनुतिष्ठतः ॥ १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषडधिकशततमोऽध्यायः १०६ ॥ जनार्दनइति सदःयज्ञमंडपम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

शार्वस्तनंपिबत्साधुनहंतव्यमिदंशुभम् ॥ गृहीतव्यमिदंसर्वंनिरुध्यश्वगणैरिह ६ इत्यादिशब्दःसुमहानमृगयांकुर्वतांनृप ॥ क्षत्रियाणांनृपश्रेष्ठव्याधानां
चैवधावताम् ७ हत्वामृगान्सुबहुशोव्याघ्रान्सिंहान्नृपोत्तमौ ॥ श्रमंचजग्मतुर्वीरौमध्यंयातेदिवाकरे ८ अलंहिमृगयास्माकंश्रमःसमुपजायते ॥
इत्यूचतुर्महाराजपुष्करंजग्मतुःसरः ९ सरःसमीपमागम्यमुनिसिद्धनिषेवितम् ॥ वीजन्माहृतसानूपंश्रमात्तत्रसुखास्थितौ १० ततोजनाःसरःसर्वेविगा
ह्यश्रमकर्षिताः ॥ बिसान्प्रवालान्पद्मानांभक्षयामासुरार्तवत् ११ जनार्दनेनसहितौहंसोडिभकएवच ॥ सरःक्वचित्समाश्रित्यश्रमंसंत्यज्यतिष्ठतः १२
विश्रम्यसरसस्तीरेतद्वत्तस्थतुःसुखंनृपौ ॥ अशृण्वतांपरंब्रह्ममुनिमुख्यैःसमीरितम् १३ मध्यंदिनंतथासर्वैःसवनंसस्वरंनृपौ ॥ ततःप्रीतौनृपौभूत्वाश्रुत्वा
वेदध्वनिंतदा १४ ऐच्छेतांतौतदाद्रष्टुंयज्ञंमुनिकृतंतदा ॥ स्थापयित्वाततःसेनांसर्वांमृगसमन्विताम् १५ आदायचमहाचापेशरान्कतिचिदेवच ॥
जनार्दनस्तदावीरोहंसोडिभकएवच १६ पदातिनौमहाराजजग्मतुश्चाश्रमंकिल ॥ महर्षेःकाश्यपस्याथसत्रंवैष्णवसंज्ञिकम् ॥ यजंतोमुनिभिःसार्द्धं
जपहोमपरायणैः १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेमृगयावर्णनंनामषडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ जनार्दनश्चधर्मात्माहंसोडिभकएवच ॥ सदःप्रविश्यसत्रस्थनमश्चक्रुर्मुनीश्वरान् १ तानागतान्महात्मानोमुनयःशिष्यसंयुताः ॥
अर्घ्यपाद्यासनादीनिचक्रुःपूजांचयत्नतः २ तौनृपौसचविप्रेंद्रःसपर्यांप्रतिगृह्यच ॥ प्रीतात्मानोमहात्मानआसतेसमुखंनृप ३ ततोहंसोबभाषेतान्मुनीन्संय
तवाङ्नृप ॥ पिताहिनौमुनिश्रेष्ठायष्टुमिच्छत्ससाधनम् ४ गंतव्यंतत्रयुष्माभिःसत्रांतेमुनिसत्तमाः ॥ राजसूयेनयज्ञेनकृत्वादिग्विजयंवयम् ५ याजयिष्याम
हेविप्राःपितरंधार्मिकंनृपम् ॥ आयांतुतत्रविप्रेंद्राःसशिष्याःसपरिच्छदाः ६ वयमद्यैवसहितौदिशोजेष्यामहेवयम् ॥ शक्तावयाहिहैवैतत्कर्तुमेनिकसंच
येः ७ आवयोःपुरतःस्थातुंनशक्तादेवदानवाः ॥ कैलासनिलयाद्देवाद्वरंलब्धाःस्मयत्नतः ८ अजय्यौशस्त्रसंघानामस्त्राणिविविधानिच ॥ इत्युक्त्वाविररा
मैवहंसोमदबलान्वितः ९ मुनयऊचुः ॥ यदिस्यात्तत्रगच्छामोवयंशिष्यैर्नृपोत्तम ॥ आस्महेवान्यथाराजन्नित्यूचुःकिलतापसाः १०

॥ ४ ॥ ५ ॥ सपरिच्छदाःअग्निहोत्रादिसामग्रीसहिताः ॥ ६ ॥ अहयंहयसामग्रीरहितंयथास्यात्तथाकेवलंसैनिकैःपुरुषसहएवंदिग्विजयःरूपंकर्तुंशक्ताविति योजना ॥
॥ ७ ॥ वरंलब्धाः अजेयाःस्मेतियोजना ॥ ८ ॥ ९ ॥ यदिस्याद्राजसूयःतर्हितत्रगच्छामोन्यथात्रैवास्महे ॥ १० ॥

एवंकर्मनिष्ठैःसहसंवादंकृत्वानैष्कर्म्यनिष्ठायुक्तानुद्धच्छेत्प्रवृत्ताइत्याह ततोदेशानित्यादिना ॥ ११ ॥ मंत्रब्रह्ममंत्रमयंब्रह्मप्रणवरूपं ब्रह्मसूत्रंब्रह्मविदाप्नोतिपरमित्यादितत्रानिर्दि
ष्टंयत्पदंपदनीयंवस्तुतत्रसक्ताःतत्प्राप्त्यर्थंयतमानाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ वर्णवित्तमःवर्णविभागविदांश्रेष्ठइत्युपहासः

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततोदेशान्महाराजगंतुंनिश्चितमानसौ ॥ पुष्करस्योत्तरंतीरंदुर्वासायत्रतिष्ठति ११ यतयोनियताभूत्वामंत्रब्रह्मनिषेविणः ॥ ब्रह्म
सूत्रपदेसक्तास्तदार्थालोकतत्पराः १२ निर्ममानिरहंकाराःकौपीनाच्छादनव्रताः ॥ तमात्मानंजगद्योनिंविष्णुंविश्वेश्वरंविभुम् १३ ब्रह्मरूपंशुभंशांतमक्ष
रंसर्वतोमुखम् ॥ वेदांतमूर्तिमव्यक्तमनंतंशाश्वतंशिवम् १४ नित्ययुक्तंविरूपाक्षंभूताधारमनामयम् ॥ ध्यायंतंसर्वदादेवंमनसासर्वतोमुखम् १५ दुर्वास
सासदाभास्यंवेदांतैकरसंगुरुम् ॥ तर्कनिश्चिततत्वार्थोज्ञाननिर्मलचेतसः १६ हंसाःपरमहंसाश्चशिष्यादुर्वाससःप्रभो ॥ गत्वातत्रमहात्मानौतौदृष्ट्वातूर्ध्व
रेतसम् १७ दुर्वाससंमहाबुद्धिंविचिन्वानंपरंपदम् ॥ क्रुद्धोयदिसदुर्वासादग्धुंलोकानिमान्क्षमः १८ देवाअपिचयंद्रष्टुंक्रुद्धंवैनक्षमाःसदा ॥ रोषमूर्तिःस
दायस्तुरुद्रात्माविश्वरूपधृक् १९ रक्तकौपीनवसनोहंसःपरमएवच ॥ दृष्ट्वैनंचतयोरेवंबुद्धिरासीन्महामते २० कोनामासौमहाभूतःकाषायीवर्णवित्तमः ॥
कश्चायमाश्रमोनामविहायचगृहाश्रमम् २१ गृहस्थएवधर्मात्मागृहस्थोधर्मवित्तमः ॥ गृहस्थोधर्मरूपस्तुगृहस्थोवर्णएवच २२ गृहस्थश्चसदामाताप्रा
णिनांजीवनंसदा ॥ तंविनान्येनरूपेणवर्त्ततेयोतिमूर्खवत् २३ उन्मत्तोयंविरूपोयमथवामूर्खएवच ॥ ध्यायन्निवसदाचायमास्तेवंचयितापिवा २४ किं
मेतेप्राकृतज्ञानाध्यायंतइतिकिंचन ॥ वयमेतानदुरारोहानाश्रमांतरकल्पकान् २५ स्थापयिष्यामहेसर्वान्मंदबुद्धीनिमान्गृहे ॥ बलादेवद्विजानेतान्मूढ
विज्ञानतत्परान् २६ असद्ग्राहगृहीतांश्चबालिशान्दुर्मतीनिमान् ॥ एषांशास्ताचकोमूढोनविप्रोवयमत्रह २७ धर्मेवर्त्मनिसंस्थाप्यपुनर्यास्यावनिर्वृतौ ॥
इतिसंचिंत्यतौवीरौविप्रेणसहितौनृप २८ जनार्दनेनराजानौमोहाद्ग्राग्यक्षयान्नृप ॥ समीपंतस्यराजेंद्रयतेःसंयतचेतसः २९ गत्वाचप्रोचतुरुभौदुर्वाससम
तींद्रियम् ॥ यतींश्चनियतान्क्रुद्धौराजानौराजसत्तम ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेसप्ताधिकशततमोऽध्यायः
॥ १०७ ॥ हंसडिभकऊचतुः ॥ ज्ञानलेशाद्विहीनात्मन्किंतेव्यवसितंद्विज ॥ कश्चायमाश्रमोविप्रभवतायःसमाश्रितः १ गृहमेधंपरित्यज्यकिंत्वयासाधि
तंपदम् ॥ दंभएवभवान्व्यक्तंशंकेनास्त्यत्रकारणम् २

सर्ववर्णबहिष्कृतइत्याशयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ संस्थाप्यएषांशास्तारमित्यर्थात् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्व
णिटीकायांसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ज्ञानलेशादिति ॥ १ ॥ दंभःदंभमूर्तिः ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ ४ त्वंद्विनेतातवशिक्षकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अग्रःअग्र्यः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अन्यस्यज्ञानंधर्मप्रभवं धर्मस्यफलम् एवयोर्ज्ञानंतुपापस्यविषावृक्षरूपंपापोत्पत्तिहेतु ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेटीकायां

लोकांश्चेमान्सदामूढनाशयिष्यसिनिर्वृतः ॥ एतान्सर्वान्विनेतासिनरकेपातयिष्यसि ३ स्वयंनष्टःपरान्मूर्खनाशयिष्यासियत्नतः ॥ अहोशास्ताकथंनास्तितवमंदमतेर्द्विज ४ सर्वथात्वाद्विनेताचपापोनास्त्यत्रसंशयः ॥ त्यक्त्वेममाश्रमंविप्रगृहीभवयतात्मवान् ५ पंचयज्ञान्सदाविप्रकुरुयत्नपरोभव ॥ ततः स्वर्गंपरंगत्वास्वर्गेहिसुमहत्सुखम् ६ एषश्रेयःपथोविप्रजीवितेचेत्स्पृहातव ॥ इत्युक्तवंतौधर्मात्माश्रुत्वाविप्रोजनार्दनः ७ उवाचयतिर्दृष्ट्वाप्रणम्यासौसुनीतवत् ॥ मांप्रतामीदृशंवाक्यंराजानौमंदतेजसौ ८ अश्राव्यमीदृशंघोरंलोकयोरुभयोरपि ॥ कोवस्तुमीशोमंदात्मायदिजवित्तेसबांधवः ९ सर्वथा कालएवायंयुवयोर्मंदचेतसोः ॥ समाप्तआयुषःशेषोब्रह्मदंडहतौयुवाम् १० एतेहियतयःशुद्धाज्ञानदीपितचेतसः ॥ ज्ञानाग्निदग्धकर्माणःप्राणान्प्राणेषुजुह्वति ११ कृतेवामीदृशंवाक्यंकःसमर्थोत्यनुब्रुव ॥ सर्वथाज्ञातमस्माभिःसमाप्तमिहजीवितम् १२ चत्वारआश्रमाःपूर्वमृषिभिर्विहितान्नृपौ ॥ ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थश्चभिक्षुकः १३ तेषामग्र्यश्चतुर्थोयमाश्रमोभिक्षुकःस्मृतः ॥ आस्तेतस्मिन्महाबुद्धिःसहिपुण्यतरःस्मृतः १४ नोपासितावभवत्भ्यांचवृद्धाःसम्यग्विनीतवत् ॥ ज्ञानंनास्तितपस्विभ्यस्तथाचैवंवदेतकः १५ अश्राव्यमीदृशंघोरंमयाप्राणभृतान्नृप ॥ किंकरिष्यामिमंदात्मन्मित्रत्वाद्भवतोनृप १६ ज्ञानंयदासंभवतागुरुभ्यस्तदप्रदुःखायहिकेवलंनृप ॥ ज्ञानंद्विधर्मप्रभवंयथेष्टंबलाद्विपापस्यविषातरूपम् १७ युवांविहाययास्येवापतेयंवाशिलातलम् ॥ पिबेयंवाविषंघोरंपतेयंवामहोर्मिषु १८ आत्मानंवात्रसंत्यक्ष्येपश्यतांशृण्वतांपुनः ॥ इत्युक्त्वाविललापैवंमाभूतमितितौवदन् १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेष्टाधिकशततमोऽध्यायः १०८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःक्रुद्धोथदुर्वासाधक्षन्निवतयोरमून् ॥ एकेनाक्ष्णाथदुर्वासारौद्रेणाग्नियुजासदा १ पश्यंस्तौचदुरात्मानौरोषव्याकुलितेंद्रियः ॥ कुर्वन्निवतदालोकान्भस्मभूतानिमान्नृप २ ब्राह्मणंचक्षुषापश्यन्सौम्येनान्येनकेवलम् ॥ उवाचवचनंराजन्ध्वंसतध्वंसतेतिच ३ इतोगच्छतराजानौकिंविलंबितमाचिरम् ॥ नवांवचनसंभूतंरोषं धारयितुंक्षमे ४ अन्यथावोमहीपालान्सर्वान्दग्धुमहंक्षमः ॥ किमतःसाहसंवक्तुंकश्चशक्नोतिमत्पुरः ५

अष्टाधिकशततमोऽध्ययः ॥ १०८ ॥ ततःक्रुद्धइति ॥ १ ॥ २ ॥ ब्राह्मणंजनार्दनंइतरान्स्वीयान्प्रतिध्वंसत इतःशीघ्रंमस्थानंकुर्वंतितिवचनंउवाचेत्यर्थः ३ ॥ तदाह इतोगच्छतेति मोराजानावित्यादिवाक्यांतरम् ॥ ४ ॥ ५ ॥

मंदज्ञौमंदफलंगार्हस्थ्यमेवजानंतौ ॥ ६ ॥ गंतुंदेशांतरं निषेद्धुंसंन्यासधर्मादपाकष्टुम् ॥ ७ ॥ ८ हाइतीतिच्छेदः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ युवयोःवा सज्जीवः सदितिमृत्युनास्वर्गमनुलाभादितिभावः ॥ १४ ॥ एतावतासंन्यासिद्रोहेणजरासंधोबंधुत्वंयुवयोस्त्यक्ष्यतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ वांयुवाभ्याम् ॥ १६ ॥

दर्पवांलोकविख्यातःशंखचक्रगदाधरः ॥ व्यपनेष्यतिमंदज्ञौकिंवोवक्ष्यामिसांप्रतम् ६ ततउत्थायधर्मात्मागंतुमैच्छद्यतीश्वरः ॥ ततोनिषेद्धुंहंसस्तंयततेस्मयतीश्वरम् ७ तस्यबाहुंसमादायहंसोनृपवरोत्तमः ॥ कौपीनंचाच्छिदेकूरःकृतांतइवसत्तम ८ यतयोन्येपलायंतेदिशोदशविचेतसः ॥ कष्टंहोतिवदन्विप्रोभित्रभावाज्जनार्दनः ९ न्यवारयद्यथाशक्तिकिमिदंसाहसंत्विति ॥ दुर्वासाःसत्यधर्मस्तुहंतुमीशोपितंततः १० मंदंमंदमुवाचेदंहंसंडिभकमेवच ॥ शापेनाहंसमर्थोपिहंतुंराजकुलाधमौ ११ तथापिनकरोम्यंतंयतयोह्यत्रतेवयम् ॥ योहिदेवोजगन्नाथःकेशवोयादवेश्वरः १२ शंखचक्रगदापाणिर्गर्वंवांव्यपनेष्यति ॥ लोकेतस्मिन्यदुश्रेष्ठेरक्षत्येवंजगत्पतौ १३ युवयोःसर्वथाजीवःसज्जीवइतिमेमतिः ॥ जरासंधोपिवांबंधुःसचवक्तुंनचेच्छति १४ ईदृशंलोकविद्विष्टंसहिधर्मपथेसदा ॥ एतावतासवांबंधुर्नहिभूयोभविष्यति १५ विद्वेषोह्यस्तुवांतस्यमागधस्यमहीपतेः ॥ श्रुत्वेदंघोररूपंतुसहिबंधुःसहेतचेत् १६ धर्मनाशोभवेत्तस्यनात्रकार्याविचारणा ॥ इत्युक्त्वागच्छगच्छेतिहंसंप्राहपुनःपुनः १७ जनार्दनमुवाचेदंदुर्वासायातिसत्तमः ॥ स्वस्त्यस्तुतवविप्रेंद्रभक्तिरस्तुजनार्दने १८ संमतिस्तवतस्यास्तुशंखचक्रगदाभृतः ॥ अद्यश्वोवापरश्वोवासाधुरेवसदाभवान् १९ नहिसाधोर्विनाशोस्तिलोकयोरुभयोरपि ॥ गच्छसर्वंपितुर्ब्रूहिज्ञात्वावृत्तंयथाखिलम् २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेदुर्वासोभाषणेनवाधिकशततमोऽध्यायः १०९ ॥ ध ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ततस्तौहंसडिभकौक्रुद्धौकालेनचोदितौ ॥ शिक्यंकमंडलुंचैवद्विदलंदारुमेवच १ दंडान्पात्रविशेषांश्चछित्त्वाभित्त्वाचसर्वशः ॥ तस्मिन्देशेमहाराजव्याधैर्मांसान्यदीदहन् २ भक्षयित्वाततोदेशात्स्वपुरींतौप्रजग्मतुः ॥ जनार्दनश्चधर्मात्मास्नेहादनुययौतयोः ३ नष्टाविमावितितदासमेनेदुःखितःपरम् ॥ गतेपुतेषुसर्वेषुदुर्वासायातिसत्तमः ४ पलायनपरान्सर्वानिदंप्राहयतीश्वरान् ॥ इतोदेशाद्विनिर्गत्यपुष्करात्पुण्यसंयुतात् ५ मंदंमंदंसमाश्वास्यविश्रम्यचततस्ततः ॥ प्रविश्यद्वारकांदेवंशंखचक्रगदाधरम् ६ दृष्ट्वाचतस्मैप्रभवेवक्ष्यामोयातिसत्तमाः ॥ सहिरक्षन्जगदिदंधर्मवर्त्मनिसंस्थितः ७

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिभकोपाख्यानेदुर्वासोभाषणंनामनवाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०९ ॥ ॥ ७ ॥ ततस्तावितिद्विदलंदारुगोकर्णाकारंभोजनपात्रंदारुभितिपुंस्त्वमार्षम् ॥ १ ॥ पात्रविशेषान्शालग्रामसंपुटादीन् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ पापकृतान्पापजन्मभाजः ज्ञानेषुज्ञानसाधनेषुअमानित्वादिषु ॥ ९ ॥ यानंप्रयाणं ॥ १० ॥ ११ ॥ कर्पटंकाषायवासः ॥ १२ ॥ अर्धप्रोतकपालकंअलाबुफलस्यमूला दर्धांतंद्विधाकृतस्यैकदेशः ॥ १३ ॥ १४ लोमशाःगलादधःकेशवर्जिताःउपरिकेशवर्जितावा ॥ १५ ॥ १६ ॥ एकरूपंमुख्यविग्रहंश्रीकृष्णम् ॥ १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशे

आद्योलोकगुरुर्विष्णुर्यतात्मातत्त्ववित्प्रियः ॥ उद्धृत्यकंटकान्सर्वाञ्छशासपृथिवीमिमाम् ८ सचपापान्महाघोरान्सर्वान्पापकृतानप्रभुः ॥ रक्षेत्रःसकला न्सर्वान्ज्ञानेषुनियतात्मनः ९ इदमद्यक्षमंविप्रायानमद्यविधीयताम् ॥ साहसंयत्कृतंताभ्यांपात्रभेदादिसत्तमाः १० एतत्सर्वमशेषेणदर्शयामजना र्दनम् ॥ तथेतितेप्रतिज्ञाययतयोज्ञानचक्षुषः ११ छिन्नंताभ्यांसमादायशिक्यंदारुमयंतथा ॥ द्विदलंकर्पटंचैवकौपीनमथवल्कलम् १२ कमंडलुं तथाराजन्नर्धप्रोतकपालकम् ॥ एतानन्यान्समादायद्रष्टुंकेशवमाययुः १३ पंचचैवसहस्राणिपुरस्कृत्यमहामुनीन् ॥ दुर्वाससंतपोयोनिमीश्वरस्यात्मसंभ वम् १४ अहोरात्रेणतेसर्वेद्वारकांकृष्णपालिताम् ॥ ययुर्दांतामहात्मानोलोमशाःकेशवर्जिताः १५ प्रातःप्रविश्यराजेंद्रवापिकायांयतीश्वराः ॥ स्नात्वो पस्पृश्यतेसर्वेयत्नेनमहतातदा १६ द्रष्टुमभ्युद्यताविष्णुंकंदर्कोद्भूतितत्परम् ॥ एकरूपंसमास्थायसुधर्मायामवस्थितम् १७ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु हरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेयतीनांद्वारकागमनंनामदशाधिकशततमोऽध्यायः ११० ॥ ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथसर्वेश्वरोविष्णुःपद्मकिंजल्कलोचनः ॥ श्यामःपीतांबरःश्रीमान्प्रलंबांबरभूषणः १ किरीटीश्रीपतिःकृष्णोनीलकुंचितमूर्द्धजः ॥ अव्यक्तःशाश्वतोदेवः सकलोनिष्कलःशिवः २ क्रीडाविहारोपगतःकदाचिदभवद्धरिः ॥ कुमारैरपरैःसार्द्धंसात्यकिप्रमुखैर्नृप ३ गोलक्रीडांसुधर्मायांमध्ययादवसत्तमः ॥ चकारप्रियकृत्कृष्णोयुयुधानेनकेशवः ४ ममायंप्रथमोगोलस्तवपश्चाद्भविष्यति ॥ इतिब्रुवंस्तदाविष्णुःसात्यकिंकमलेक्षणः ५ पार्श्वस्थायादवास्त स्यवसुदेवपुरोगमाः ॥ उद्धवप्रमुखाराजन्नासेदुःक्वचिदत्रवै ६ अन्यव्यापाररहितोभूतात्माभूतभावनः ॥ विजहारयथारामःसुग्रीवेणपुरानृप ७ मध्यं दिनेमहाविष्णुःशैनेयेनसहाच्युतः ॥ विक्रीडन्सुचिरंकृष्णउपारंसीत्सयादवः ८ द्वास्थेनवारिताःपूर्वंद्वार्येवचसमास्थिताः ॥ इदमंतरमित्येवविविशुस्तां सभांनृप ९ यतयोदीर्घतपसःपुरस्कृत्यतपोधनम् ॥ दुर्वाससंसुमनसोददृशुर्यादवेश्वरम् १० गोलक्रीडासमासक्तंकरसंस्थितगोलकम् ॥ पद्मपत्रविशा लाक्षंविष्णुंतंसात्यकिंहरिम् ११ एकेनाक्ष्णाह्लादयंतंपरेणान्येनगोलकम् ॥ यतयश्चमहाराजप्रत्यदृश्यंततत्पुरः १२

भविष्यपर्वणिटीकायांदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥ अथेति पद्मकिंजल्कलोचनःकिंजल्कपदंतद्वत्त्वात्पत्रेत्रज्ञेयंतेनपद्मपत्रनेत्रइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ गोलक्रीडांगोलाकारै रक्षैर्द्यूतक्रीडाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विविशुस्तापसाइतिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ह्लादयंतंमुनीन्गोलकंपश्यंतं ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ हंसेनराज्ञाआसादितकल्मषंप्रापितदुःखम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अस्मिन्नूरथाने ॥ ॥ २३ ॥ किंचि

वृष्णिपःपुंडरीकाक्षःसात्यकिर्बलभद्रकः ॥ वसुदेवस्तथाक्रूरउग्रसेनस्तथानृप १३ अन्येचयादवाःसर्वेसंभ्रमंप्रतिपेदिरे ॥ इदंकिमिदमित्येवंव्याशंकमनसो भवन् १४ पृष्ठतोप्यनुगच्छंतिदिधक्षंतंजगत्त्रयम् ॥ अर्धकौपीनवसनंस्मरंतंकमपिद्विजम् १५ अंतस्तापसमायुक्तंछिन्नदंडधरंयतिम् ॥ अंतर्ज्वलंतंरोषे णहंसासादितकल्मषम् १६ नेत्रोत्थितमहावह्निंप्रेक्षंतंयादवेश्वरम् ॥ दुर्वाससंतेददृशुर्भीतायादवसत्तमाः १७ किंकरिष्यत्यसौक्रुद्धःकिंवावक्ष्यातिनःप्रभुः ॥ इतिप्रांजलयःसर्वेयादवाःप्रतिपेदिरे १८ इदमासनमित्येवंकिंचिदूचुश्चवृष्णयः ॥ ततःकृष्णोहृषीकेशःकिंचिदुत्प्लुत्यतत्पुरः १९ इदमासनमित्येवंस्थी यतामिहनिर्वृतः ॥ अहमद्यास्थितोविप्रकिंकरोस्मीतिचाब्रवीत् २० ततःकिंचिदिवासीनआसनेयातिविग्रहः ॥ आसनेसंस्थितेतस्मिन्यतयोवीतमत्स राः २१ आसनानियथायोगंभेजिरेनिर्वृताःकिल ॥ अर्घादिसमुदाचारंचक्रेकृष्णःकिरीटभृत् २२ आहभूयोहृषीकेशोयतिंदुर्वाससंप्रभुम् ॥ किमर्थंब्रू हिविप्रेंद्रअस्मिन्प्रत्यागमोहिवः २३ दृष्टंवात्यथवाकिंचित्कारणंचास्तिवोमहत् ॥ संन्यासिनोद्विजश्रेष्ठायूयंविगतकल्मषाः २४ निस्पृहाश्चसदायू यमस्मत्तोद्विजपुंगवाः ॥ प्रार्थ्यनामनचैवास्तिस्पृहानैवास्तिवोयतः २५ स्पृहाप्रेरितकर्माणःक्षत्रियान्यांतिसुव्रताः ॥ निरूप्यमाणमस्माभिर्विप्रकिंचि न्नदृश्यते २६ नजानेकारणंब्रह्मन्युष्मदागमनंप्रति ॥ एतावताचानुमेयंकिंचित्कारणमस्तिवै २७ तद्ब्रूहियदिविद्येतत्वत्तोज्ञास्यामहेवयम् ॥ इत्युक्तव तिदेवेशेचक्रपाणौजनार्दने २८ तस्यापिराजन्विप्रस्यभूयःकोपोमहानभूत् ॥ तस्मादभ्यधिकःपूर्वात्कोपःसंजायतेमहान् २९ दिधक्षन्निवलोकांस्त्रीन्भ क्षयन्निवपश्यतः ॥ रोषरक्तेक्षणःक्रुद्धोहसन्निवदहन्निव ३० उवाचवचनंविष्णुंदुर्वासाःक्रोधमूर्छितः ॥ नजानेइतिकस्मात्त्वंब्रूषेनोयादवेश्वर ३१ जानामि त्वांमहादेवंवंचयन्निवभाषसे ॥ पुरातनावयंविष्णोपूर्ववृत्तांतवेदिनः ३२ तथाहिदेवदेवोसिमायामानुषदेहवान् ॥ निगूहसेप्रभुरतःकस्मान्नोजगतीपते ३३ सोसिब्रह्मविदांमूर्तिस्तवैतत्परमंपदम् ॥ यदभ्यर्च्यपुराब्रह्मायच्चज्ञानावयंपुरा ३४ यतोविश्वमिदंभूतंतदेतत्परमंपदम् ॥ यच्चस्थूलंविजानंतिपुरात त्वेनचेतसा ३५ पुराविदोथविश्वेशतदेवत्परमंवपुः ॥ कर्मणाप्राप्यतेयत्तुयत्स्मृत्वानिर्वृतावयम् ३६ प्रत्यक्षमपियद्रूपंनैवजानंतिमानुषाः ॥ नहिमूढ धियोदेवनवयंतादृशाहरे ३७ नजानेइतियद्ब्रूषेकिमतःसाहसंवचः ॥ येहिमूलंविजानंतितेषांतुप्रविवेचनम् ३८

दृष्टंवाऽथवंतमथवात्रयथाक्रमंयोज्यम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पश्यतःपुरुषान् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ निगूहसे आत्मानं नोस्मान्प्रति ॥ ३३ ॥ ज्ञानतः ज्ञानवंतः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ प्रविवेचनं विचारम् ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ । ४५ ॥ यद्यादीति यत्रवस्तुनिधारणाक्रियते तत्रैवाविर्भूयवसीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ तदेवाहवायुरित्यादि ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

कुर्वतः किंफलंदेवतवकेशिनिषूदन ॥ वेदांतिप्रथितंतेजस्तवचेदंविचार्यते ३९ येचविज्ञानतृप्तास्तुयोगिनोवीतकल्मषाः ॥ पश्यंतिहृत्सरोजेपितदेवेदंवपुः प्रभो ४० वेदेर्यद्गीयतेतेजोब्रह्मेतिप्रतिपाद्यते ॥ तदेवेदंविजानेहंरूपमैश्वरमेवच ४१ वैष्णवंपरमंतेजइतिवेदेषुपठ्यते ॥ अवगच्छाम्यहंविष्णोतदेवेदंत्वपुस्त्वं ४२ यओमित्युच्यतेशब्दोयस्यवागितिगीयते ॥ सएवासिप्रभोविष्णोनजानेइतिमावद ४३ परोक्षंयदिकिंचित्स्यात्तवक्तुंप्रयुज्यते ॥ नजानेइतिगोविंदमावादीःसाहसंहरे ४४ विश्वंयदाप्रादुरासीद्यस्मिल्लीनंक्षयेसति ॥ इदंतदैश्वरंतेजस्त्ववगच्छामिकेशव ४५ कर्तात्वंभूतभव्येशप्रतिभासिसदाहृदि ॥ यद्यद्रूपंस्मरेन्नित्यंतत्तदेवासिमेहृदि ४६ वायुरेवयदाविष्णुरितिमेधीयतेमतिः ॥ तदातद्रूपमेवासिहृन्मध्येसंस्थितोविभो ४७ आकाशोविष्णुरित्येवकदाचिद्धीयतेमतिः ॥ तदातद्रूपमेवासिहृन्मध्येसंस्थितोविभो ४८ पृथिवीविष्णुरित्येतत्कदाचिद्धीयतेमतिः ॥ तदापार्थिवरूपस्त्वंप्रतिभासिसदामम ४९ रसोयंदेवइत्येवंकदाचिच्चिंत्यतेमया ॥ तदारसात्मनाविष्णोहृन्मध्येसंस्थितोविभो ५० यदात्वंतेजइत्येवंस्मर्तास्यांपुरुषोत्तम ॥ तदातद्रूपसंपन्नःप्रतिभासिसदाहृदि ५१ चंद्रमाहरिरित्येवंतदाचांद्रमसंवपुः ॥ निरीक्ष्यचक्षुषादेवततःप्रीतोस्मिकेशव ५२ यदासौरंवपुरितिस्मर्तास्यांजगतीपते ॥ तदातद्भावनायोगात्सूर्यएवविराजसे ५३ तस्मात्सर्वत्वमेवासिनिश्चितामतिरीदृशी ॥ अतोनजानेहमितिवक्तुंनेशोजनार्दन ५४ इत्यर्थेसंस्थितोविष्णोपीडांनो नैवाचिंत्यसे ॥ अत्यंतदुःखिताविष्णोवयंत्वामनुसंस्थिताः ५५ ईदृशीयमवस्थानोनैतांस्मरसिकेशव ॥ एतत्पुनर्भाग्यमतोनष्टमित्येवचिंतये ५६ मंदभाग्यावयंविष्णोयतोनोनःस्मरेप्रभो ॥ कौचित्क्षत्रियदायादौगिरिशवरगर्वितौ ५७ नाम्नाहंसडिंभकौचबाधेतेनोजनार्दन ॥ गार्हस्थ्यंहिसदाश्रेयोवदंतावितिकेशव ५८ इतस्ततश्चधावंतौवदंतौबहुकिल्बिषम् ॥ अयुक्तंबहुभाषंतौधर्षयंतौचनःसदा ५९ इदमन्यत्कृतंदेवअसह्यंपापमुच्यते ॥ पश्येदंबहुधादेवभिन्नंभिन्नंसहस्रशः ६० शिक्यंचदारवंपात्रंद्विदलान्वेणुकान्बहून् ॥ इदमप्यपरंपश्यतयोःसाहसचेष्टितम् ६१ कौपीनंबहुधाच्छिन्नंतदस्माकंमहद्धनम् ॥ कृतंकपालमात्रेणकमंडलुजगत्प्रभो ६२ त्वंतुनोरक्षसेनित्यंक्षात्रंवैव्रतमास्थितः ॥ चित्रांचित्रामिदंदेवरक्षस्यासिसदानिशम् ६३ किंकरिष्यामि मंदात्मामंदभाग्यावयंविभो ॥ किंनःशरणमद्यैवतद्ब्रूहिजगतांपते ६४

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ चिंत्यसे चिंतयसेअकारलोपआर्षः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ त्वंसदाअसिरक्षसिचअथाप्येतच्चित्रं आश्चर्यंयदस्माकमीदृशीअवस्थेति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

१११३॥ जीवंतौतौयादिस्यातांनष्टालोकाह्मेत्रयः ॥ न विप्रानचराजानोनवैश्यानचपादजाः ६५ अत्यंतबलिनौमत्तौतीक्ष्णदंडधरौनृप ॥ नतयोःपुरतःस्थातुंश अ०१११

क्ताःदेवाःसवासवाः ६६ नचभीष्मोनवाराजाबाह्लीकोभीमविक्रमः ॥ योहिवीरोजरासंधःक्षत्रियाणांभयंकरः ६७ नैवचप्रायशःस्थातुंगिरीशवरदर्पिणोः ॥
तयोःकृष्णेहरेशक्तोनित्यमप्रतिसंगिनो ६८ तस्मात्त्वंजहितौवीरौरक्षलोकानिमान्प्रभो ॥ अन्यथारक्षसीत्येवंव्यर्थःशब्दोत्रजायते ६९ बहुनात्रकिमुक्ते
नरक्षरक्षजगत्रयम् ॥ इत्युक्त्वाविररामैवदुर्वासाःक्रोधमूर्च्छितः ७० ॥ इतिश्रीमहाभा०खि०भवि०कैलासयात्रायांहंसडिंभकोपाख्यानेदुर्वाससमागमो
नामैकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ छ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ यतेर्वचनमाकर्ण्यमंदमुच्छ्रस्यकेशवः ॥ दुर्वाससंसमालोक्यबभाषे
यादवेश्वरः १ क्षंतव्यंभवतासर्वंदोषएवममैवाहि ॥ शृणुवाक्यंममैतत्तुश्रुत्वाशांतिपरोभव २ जेष्यामितौरणेविप्रहंसडिंभकमेवच ॥ गिरीशोवावरंदद्यात्स्व
कोवाधनदोपिवा ३ यमोवावरुणोवापिब्रह्मावाथचतुर्मुखः ॥ सबलौसानुजौहत्वापुनर्दास्यामिवोरतिम् ४ सत्येनैवशपाम्यद्यमारोषवशगोभव ॥ र
क्षांवोहंकरिष्यामिहत्वातौचनृपाधमौ ५ जानामितौदुरात्मानौयुष्मद्दोषकरौहितौ ॥ श्रुतंचपूर्वमस्माभिस्तीक्ष्णदंडधराविति ६ अत्यंतबलिनौमत्तौगि
रीशवरदर्पितौ ॥ नाल्पप्रयत्नसंसाध्यौजरासंधहितैषिणौ ७ प्राणानापितयोराजादास्यत्येवनसंशयः ॥ जरासंधोमहीपालोविनातौजयतेमहीम् ८ जयेत्त
योर्विप्रवर्यतत्रश्रेयोमवेत्ततः ॥ यत्रयत्रतुतौगत्वास्थितावित्यनुशुश्रुमः ९ तत्रतत्रचहंताहंनात्रकार्याविचारणा ॥ गच्छध्वंयतयःस्वैरानिजकार्यपरायणाः
१० अचिरेणैवकालेनजेष्यामिरणपुंगवौ ॥ ततःप्रीतःप्रसन्नात्मायादवेश्वरमाहसः ११ स्वस्त्यस्तुभवतेकृष्णजगतांस्वस्तिकुर्वते ॥ किंनुनामजगन्नाथदुः
साध्यंतवकेशव १२ त्रिलोकेशत्रिधामासिसर्वसंहारकारक ॥ देवानामपिदेवेशसर्वत्रसमदर्शन १३ विष्णोदेवहरेकृष्णनमस्तेचक्रपाणये ॥ नमः
स्वभावशुद्धायशुद्धायानियतायच १४ शब्दगोचरदेवेशनमस्तेभक्तवत्सल ॥ अज्ञानादथवाज्ञानाद्यन्मयोक्तंक्षमस्वतत् १५ (त्वमेवाहंजगन्नाथनावयोरं
तरंपृथक् ॥ अतःक्षमस्वभगवन्क्षमासाराहिसाधवः) १६ श्रीभगवानुवाच ॥ 'क्षंतव्यंभवताविप्रक्षमासारावयंसदा ॥ संन्यासिनःक्षमासाराःक्षमातेषांप
रंबलम् १७ क्षमामोक्षकरीनित्यंतत्वज्ञानामवद्द्विज ॥ क्षमाधर्मःक्षमासत्यंक्षमादानंक्षमायशः १८ क्षमास्वर्गस्यसोपानमितिवेदाविदोविदुः ॥ तस्मात्स
र्वप्रयत्नेनक्षमापालयतस्वकाम् १९ प्रत्यक्षज्ञानसंयुक्तायूयंसर्वेयतीश्वराः ॥ यएतेयतयोविप्राःपूजनीयामयाद्यवै २०

भोक्तव्यायतयोविप्राभिक्षुकाःसर्वएवहि ॥ तथेतितेप्रतिज्ञायभोक्तुमैच्छन्हरेर्गृहे २१ ततःस्वभवनंविष्णुःप्रविश्यहरिरीश्वरः ॥ चतुर्विधंतथाहारंकारयि
त्वायथाविधि २२ भोजयामासतान्सर्वान्यतीन्यतिवरार्चितः ॥ छित्त्वाछित्त्वात्रदेवेशोदुकूलानिमृदूनिसः २३ ददौतेभ्यस्तदाविष्णुःसर्वेभ्योजनमेजय ॥
तेचप्रीतायथायोगंयथापूर्वंततोगताः २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेयतिभोजनंनामद्वाद
शाधिकशततमोऽध्यायः ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ दुर्वासास्त्वथतत्रैवनारदेनमहात्मना ॥ चिंतयनब्रह्मणस्तत्त्वंविजहारयथासुख
म् १ भगवानपिगोविंदस्तयोर्वासममन्यत ॥ ततस्तौहंसडिभकौतस्मिन्कालेमहीपतिम् २ ब्रह्मदत्तंमहीपालंपितरंवीर्यशालिनम् ॥ प्रावोचतामिदंवा
क्यंसमंताज्जनसंसदि ३ राजसूयंमहायज्ञंपितःकुरुसुयत्नतः ॥ अस्मिन्मासेनृपश्रेष्ठयतावोयज्ञसिद्धये ४ आवांतेद्यमहाराजदिशांविजयतत्परौ ॥ याते
ष्यावोबलैःसार्द्धंगजेरश्वैरथैरपि ५ संभारायज्ञसिद्ध्यर्थमानेतव्यानृपोत्तम ॥ तथेतिसमहाबाहोब्रह्मदत्तोब्रवीत्तदा ६ जनार्दनस्तुविप्रेंद्रोदृष्ट्वासाहसतत्परौ ॥
अशक्यमितिमन्वानोवयस्यंहंसमब्रवीत् ७ शृणुहंसवचोमह्यंश्रुत्वानिश्चित्यवीर्यवान् ॥ आयुष्मन्साहसंकर्तुमुद्यतोसिनृपोत्तम ८ स्थितेभीष्मेजरासं
धेबाह्लीकेचनृपोत्तमे ॥ किंचवीरेषुसर्वेषुयादवेषुनृपोत्तम ९ भीष्मोहिबलवान्वृद्धःसत्यसंघोजितेंद्रियः ॥ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींयोजिगायभृगूत्तमः १०
तंयुद्धेजितवान्भीष्मःसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ जरासंधस्ययत्स्थैर्यंतद्भवान्वेत्तिसंयुगे ११ वृष्णिवीरास्तुतेसर्वेकृतास्त्रायुद्धदुर्मदाः ॥ तत्रकृष्णोहृषीकेशोजि
तशत्रुःकृतीसदा १२ जरासंधेनमहितःसदायुद्धेजितश्रमः ॥ प्रमुखेतस्यनस्थातुंशक्तोजीवन्नृपोत्तमः १३ बलभद्रस्तथामत्तःक्रुद्धोयदिभवेद्बली ॥
लोकाननमान्समाहर्तुंशक्तोसीतिमतिर्मम १४ तथाचसात्यकिर्वीरःशक्तोजेतुंरणेरिपून् ॥ तथान्येयादवाःसर्वेकृष्णमाश्रित्यदंशिताः १५ अस्माभि
श्चकृतःपूर्वंविरोधोयतिभिःसह ॥ दुर्वासायतिभिःसार्धंगतोद्रष्टुंसकेशवम् १६ इतिश्रुतंनृपश्रेष्ठब्राह्मणाद्वोक्तुमागतान् ॥ तथासतियथासिद्धेत्तथाचिं
त्यंचमंत्रिभिः १७ ततःपश्चाद्विधास्यामोराजसूयंमहाक्रतुम् ॥ हंसउवाच ॥ कोनामभीष्मोमंदात्मावृद्धोहीनबलःसदा १८ आवयोःपुरतःस्थातुंशक्तः
सकिलवृद्धकः ॥ यादवाइतिचित्रंनःशक्ताःस्थातुंरणेद्विज १९ कश्चकृष्णःपुरःस्थातुंबलदेवश्चमत्तकः ॥ शैनेयश्चापिविप्रेंद्रस्थातुंनइतिचिंतय २०
जरासंधस्तुधर्मात्मावंधुरेवसदामम ॥ गच्छविप्रयदुश्रेष्ठंब्रूहिमद्वचनात्त्वरन् २१

॥११४॥ दीयतांकरसर्वस्वंयज्ञार्थंसुंदरंबहु ॥ लवणानिवहून्यद्यगृह्यकेशवमाचिरम् २२ आगच्छत्वरितंकृष्णनतेकार्यविलंबनम् ॥ इतिब्रूहियदुश्रेष्ठंयाहित्वारि
ताविक्रम २३ नब्रूयाश्चोत्तरंविप्रशपेयंत्वांप्रियोसिमे ॥ मित्रभावादिदंब्रहिपश्यामित्वांपुनःपुनः २४ इतिसंचोदितोविप्रोनोत्तरंप्रत्यभाषत ॥ मित्रभावा अ०११४
त्तथाराजन्स्नेहाच्चजनमेजय २५ जनार्दनस्तुधर्मात्मानित्यंगंतुंसमुद्यतः ॥ अद्यश्वोवापरश्वोवागच्छामीतियतेतसः २६ देवंद्रष्टुंजगद्योनिंशंखचक्रगदा
धरम् ॥ एकएवचधर्मात्माहयमारुह्यसत्वरम् २७ प्रातरेवजगामाशुद्रष्टुंद्वारवतींद्विजः ॥ हरिंकृष्णंहृषीकेशंमनसासंस्मरन्द्विजः २८ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिकैलासयात्रायांहंसडिभकोपाख्यानेत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
ततःप्रायाद्धरिंविष्णुंब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ हयेनैकेनराजेंद्रत्वरितंसययौनृप १ यथानिदाघसमयेसूर्यांशुपरिपीडितः ॥ पांथोयातिजलंदृष्ट्वात्वरितंतात्पिपा
सया २ धावत्येवतथाविप्रोहरिंद्रष्टुंजनार्दनः ॥ गच्छन्सचिंतयामासचोदयन्हयमुत्तमम् ३ हंसएवप्रियोमह्यंकुर्यात्प्रियहितंमम ॥ तथाहिप्रेषितस्ते
नहरिंपश्याम्यहंप्रभुम् ४ अहमेवसदाधन्योमत्तोह्यभ्यधिकोनहि ॥ यतोद्रक्ष्याम्यहंविष्णुंवसंतंद्वारकापुरे ५ साहिमेजननीधन्याहरिंदृष्ट्वा
पुनर्गतम् ॥ कृतार्थंसर्वदादेवीद्रक्षत्येषामनस्विनी ६ मुखमुन्निद्रहेमाब्जकिंजल्कसदृशप्रभम् ॥ द्रक्ष्यामिदेवदेवस्यचक्रिणःशार्ङ्गधन्वनः ७ वपुर्द्रक्ष्याम्य
हंविष्णोर्नीलोत्पलदलच्छविम् ॥ शंखचक्रगदाशार्ङ्गवनमालाविभूषितम् ८ नेत्रेतेदेवदेवस्यपद्मकिंजल्कसप्रभे ॥ पश्याम्यहमदीनात्मानष्टदुःखोस्मि
निर्वृतः ९ अपिद्रक्ष्यतियोगात्मासौम्येनैवस्वचक्षुषा ॥ अपिवामत्प्रियंब्रूयात्स्वास्तिचेतिचवावदेत् १० द्रक्ष्यामिचक्रिणोवर्ष्मततस्त्रैलोक्यसन्निभम् ॥
पादाब्जंचक्रिणोद्रष्टुंत्वरत्येवचमेमनः ॥ ११ ॥ वक्षःस्थलंसदाविष्णोःस्फुरद्रत्नप्रभायुतम् ॥ पश्यन्निवचगच्छामिस्मरंश्चानिशमीश्वरम् ॥ १२ ॥
पीतकौशेयवसनंलंवहारविभूषितम् ॥ ईषत्स्मिताधरंविष्णुंपश्यामिचपुनःपुनः १३ स्मरतश्चहरेरूपंरोमहर्षोयमीदृशः ॥ गच्छतश्चपुरोभातिशंख
चक्रगदासिमान् १४ यातीवचपुरोभातिमह्यंदेवोजगद्गुरुः ॥ एषोयमितिमेवक्तुंजिह्वाप्रस्फुरतीवतम् १५ इदंदुःखतरंमन्येकरंदेहीतिमद्वचः ॥ इदंतत्साह ॥११४॥
दन ॥ करंदेहिहरेविष्णोहंसस्ययदुपुंगव १८ लवणानिवहून्याशुपातव्यानिकरात्मना ॥ इतिवक्तुंनमेयुक्तंपुरतस्तस्यशार्ङ्गिणः १९

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वर्ष्मवपुः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९॥

॥ २० ॥ २१ ॥ यतस्यमे यतंसमाय ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ जमतिरक्षायस्मात्तजगद्रक्षम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

तथापिमित्रभावात्तुवक्तव्यंघोरमीदृशम् ॥ कष्टोत्ययंमित्रभावोमनुष्याणांकृतात्मनाम् २० अथवासर्वविद्विष्णुःसर्वस्यहृदिसंस्थितम् ॥ जानात्येवसदा भावंप्राणिनांशोभनेरतः २१ तथासतिनमेदोषोमित्रभावोयतोह्ययम् ॥ सर्वथारक्षतांविष्णुर्घोरंवकुंयतस्यमे २२ द्रक्ष्याम्यहंजगन्नाथंनीलकुंचितमूर्द्ध जम् ॥ कंबुग्रीवाधरंविष्णुंश्रीवत्साच्छादितोरसम् २३ स्फुरत्पद्ममहाबाहुंरत्नच्छायाविराजितम् ॥ द्रक्ष्यामिकेशवंविष्णुंचक्रिणंयादवेश्वरम् २४ आर्चि त्यविभवंदेवंभूतभव्यभवत्प्रभुम् ॥ आत्मेच्छयाजगद्रक्षंद्रक्ष्यामिजलशायिनम् २५ कृतार्थःसर्वथाचाहंभवामिविगतज्वरः ॥ अद्यमेसफलंजन्मसाक्षाद्दृष्ट वतोहरिम् २६ अद्यमेसफलायज्ञाःसाक्षात्कृतवतोहरिम् ॥ नेत्रेमेसफलेविष्णुंपश्यतश्चजगन्मयम् २७ प्रीतिमानस्तुमेविष्णुर्वक्तुर्घोरस्यकर्मणः ॥ उन्मि षन्नेत्रयुग्मेनद्रक्ष्यामिसकृदीश्वरम्२८ आमूलमसकृद्विष्णुंपश्यामिचपुनःपुनः ॥ पिबामिनेत्रयुग्मेनवपुःकृष्णस्यकेवलम् २९ धारयिष्याम्यहंपांसुंतत्पाद प्रभवंशिवम् ॥ ततःकृतार्थतांयास्येस्वर्गमार्गोहितद्रजः ३० मेघगंभीरनिर्घोषंश्रोष्यामिचहरेःस्वरम् ॥ पादाब्जंचक्रिणोविष्णोःपश्यामिचजगत्पतेः ॥ ३१ पश्यामिचहरेर्वक्त्रंपूर्णेंदुसदृशप्रभम् ॥ हरेरिदंजगद्रूपंपश्यामीवचसर्वतः ३२ प्रसीदतुसदाविष्णुरयुक्तंवक्तुमिच्छतः ॥ आलोलकुंडलयुतंहरिचंदन चर्चितम् ३३ स्फुरत्केयूररत्नार्चिर्बाहुद्वयविराजितम् ॥ सव्येद्योतन्महाशंखरश्मिजालविराजितम् ३४ प्रोद्यद्भास्करवर्णाभंचक्रज्वालाविराजितम् ॥ प्रोज्ज्वलत्कंकणयुतंतप्तजांबूनदांगदम् ३५ पीतकौशेयवसनंविस्तीर्णोरस्कमच्युतम् ॥ कदाद्रक्ष्यामिदेवेशमिदानीमथवान्यदा ३६ सर्वथाकृतकृत्यो ऽहंयद्वपुर्द्रष्टुमुद्यतः ॥ नमोमर्त्यनमोमर्त्यंयतोद्रष्टुमहंहरिम् ३७ उद्यतोस्मिजगन्नाथंबलभद्रकृतास्पदम् ॥ द्रक्ष्याम्यवश्यमद्यैवजिष्णुंविष्णुंजगद्गुरुम् ३८ श्रीकौस्तुभोद्भवरुचिस्फुरितोरुवक्षःपीतांबरंमकरकुंडलपंकजाक्षम् ॥ कृष्णंकिरीटवरचक्रगदोर्ध्वहस्ततेजोमयंममहरेर्वपुरस्तुभूत्यै ३९ वेदोदधौविशदशा स्त्रमहाद्रियोगेनिष्णातशुद्धमतिमंदरमथ्यमाने ॥ उद्योतमानममरैरनिशंनिषेव्यंनारायणाख्यममृतंप्रपिबामिचाद्य ४० ध्येयंमुमुक्षुभिरमेयमनाद्यनंतं स्थूलंसुसूक्ष्मतरमेकमनेकमाद्यम् ॥ ज्योतिस्त्रिलोकजनकंत्रिदशैकवंद्यमक्ष्णोर्ममास्तुसततंहृदयेच्युताख्यम् ४१ चिंतयन्नितिविप्रेंद्रोययौद्वारवतींपुरी म् ॥ मत्वाकृतार्थमात्मानंवाहयन्हयमुत्तमम् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्यानेविप्रस्यद्वारवतीगम नेचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

३१ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ प्रपिबामितादरंपश्यामि ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इतिश्री०ह०नीलकंठ०चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

स॰नि॰वेदितसर्वस्वोद्धारस्थेनद्वाराप्रविश्य सुधर्मासमां अपश्यत् ॥ १ ॥ सुधर्मः योगधर्मो सा ज्ञातदाकारेण उंस्थिताः संस्थानं यस्य तं सुधर्माक्रांतिसंस्थितम् ॥ १ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ सनिवेदितसर्वस्वोद्धारस्थेनहि जनार्दनः ॥ अथप्रविश्यधर्मात्मासुधर्मांविद्विजोत्तमः १ अपश्यद्देवदेवेशंसुधर्माक्रांतिसंस्थितम् ॥ बलभद्रेणसंयुक्तमध्यासितमहासनम् २ अग्रतःस्थितशैनेयंपार्श्वतःस्थितनारदम् ॥ दुर्वाससाकृतकथमुग्रसेनपुरस्कृतम् ३ गायद्गंधर्वमुख्यैश्चनृत्यदप्सरसांगणैः ॥ सेव्यमानंमहाराजसूतमागधवंदिभिः ४ उद्गीयमानयशसंमाधवंमधुसूदनम् ॥ उद्गीयमानंविप्रैश्चसामाभिःसामगैर्हरिम् ॥ दृष्ट्वाप्रीतमनाविष्णुंप्रोद्भूतपुलकच्छविः ५ नाम्नाजनार्दनोस्मीतिननामचरणौहरेः ॥ बलभद्रंततोदेवंववंदेशिरसाद्विजः ६ दूतोस्मिदेवदेवेशहंसस्याडिंभकस्यच ॥ इतिब्रुवाणंविप्रेंद्रमिदमाहसमाधवः ७ आस्वेदंविष्टरंपूर्वंपश्चाद्ब्रूहिप्रयोजनम् ॥ तथेतिचाब्रवीद्विप्रोमहदासनमास्थितः ८ वाचासंपूज्यविप्रेंद्रमपृच्छत्कुशलंहरिः ब्रह्मदत्तस्यराजेंद्रहंसस्याडिभकस्यच ९ श्रुतंचापितयोर्वीर्यंप्रयोजनमतोद्विज ॥ अपिवाकुशलंविप्रपितुस्तवजनार्दन १० ॥ जनार्दनउवाच ॥ कुशलंब्रह्मदत्तस्यपितुश्चममकेशव ॥ तयोरेवजगन्नाथहंसस्याडिभकस्यच ११ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ किमाहतुर्महीपालौतौहंसडिंभकौनृपौ ॥ ब्रूहिसर्वमशेषेणनात्रशंकाद्विजोत्तम १२ वाच्यंवाप्यथवावाच्यंकर्तव्यमथचेतरत् ॥ श्रुत्वातस्यविधास्यामोयुक्तरूपंद्विजोत्तम १३ दूतोसिसर्वथाविप्रनवाच्यावाच्यकल्पना ॥ यत्कर्मकारनिर्दिष्टंतद्वाच्यंदूतजन्मना १४ नात्रशंकात्वयाकार्यावक्तव्यस्येतरस्यच ॥ अतोवदयथाप्रोक्तंताभ्यामिहजनार्दन १५ केशवेनैवमुक्तस्तुप्रोवाचसजनार्दनः ॥ अजानन्निर्वकिंब्रूषेसर्वंप्रत्यक्षदर्शीवान् १६ नचास्तितेपरोक्षंतुजमद्वृत्तांतमच्युत ॥ सर्वंहिमनसापश्यन्किंत्वमात्थवदेतिमाम् १७ विद्वद्भिर्गीयमेविष्णोत्वमेवजमतीपते ॥ इच्छयासर्वमाप्नोषिदृष्टादृष्टविवेचनम् १८ त्वमेवेदंजगत्सर्वंजगच्चत्वायितिष्ठति ॥ नत्वयारहितोह्येकःपदार्थस्सचराचरः १९ नास्तिकिंचिदवेद्यंतेसर्वगोसिजगत्पते ॥ त्वमिंद्रःसर्वभूतानांरुद्रःसंहारकर्मकृत २० राक्षितासिसदाविष्णुःसर्वलोकस्यमाधव ॥ संसारस्यभवान्स्रष्टाकिंत्वमात्थवदेतिमाम् २१ विद्वद्भिर्गीयतेनित्यंज्ञानात्मेतिचमाधव ॥ प्राणंप्राणविदःप्राहुस्त्वामेवपुरुषोत्तम २२ शब्दंशब्दविदःप्राहुस्त्वामेवपुरुषोत्तम ॥ तथासतिहृषीकेशकिंत्वमात्थवदेतिमाम् २३ तथापिशृणुदेवेशचोदितोस्मियतस्त्वया ॥ वदेत्यसकृद्देवैतत्तस्माद्वक्ष्यामिमाधव २४ राजसूयेनयज्ञेनब्रह्मदत्तोद्ययक्ष्यते ॥ तदर्थंप्रेषितस्ताभ्यांहंसेनाडिंभकेनच २५ करार्थंयदुमुख्येभ्यस्तवचामंत्रणायहि ॥ लवणंबहुदेयंतेयज्ञार्थंतस्यकेशव २६ इत्यर्थंप्रेषितस्ताभ्यांकरंदेहितदाज्ञया ॥ इदंत्वमपरंताभ्यामुक्तंशृणुजगत्पते २७

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इतिश्रीनीलकंठकृतौभारतभावदीपेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिभको

लवणानिवहून्याशुप्रमृत्यत्वरितंभवान् ॥ आगच्छतुयथोराज्ञोःसेयंकेशववाग्विभो २८ इत्युक्तवतिविप्रेंद्रेदूतेतत्रतयोर्नृप ॥ प्रहस्यसुचिरंकृष्णोबभाषे दूतमीश्वरः २९ शृणुदूतवचोमह्यंयुक्तमुक्तंद्विजोत्तम ॥ करंददामिताभ्यांतुकरदोऽस्मियतोनृप ३० धार्ष्ट्यमेतत्तयोर्विप्रमत्तोयस्तुकरग्रहः ॥ अहोधार्ष्ट्यं महोधार्ष्ट्यंतयोःक्षत्रियबीजयोः ३१ इदमश्रुतपूर्वंमेमत्तोयस्तुकरग्रहः ॥ इत्युक्त्वाकेशवोदूतमिदमाहस्मयादवः ३२ हास्यमेतद्यदुश्रेष्ठामत्तो यस्तुकरग्रहः ॥ यष्टासौराजसूयस्यब्रह्मदत्तोमहीपतिः ३३ तौतुयाजयितारौहिहंसोडिभकएवच ॥ वोढाकिलयदुश्रेष्ठोलवणस्यदुरात्मनः ३४ करदो वासुदेवोहिजितोऽस्मियदुसत्तमाः ॥ हास्यंहास्यमिदंभूयःशृणुध्वंयादवावचः ३५ इत्युक्तवतिदेवेशेबलभद्रपुरोगमाः ॥ यादवाःसर्वएवैतेहासायसमवस्थि ताः ३६ करदःकृष्णइत्येवंब्रुवंतःसर्वसात्वताः ॥ हासंमुमुचुरत्यर्थंतलंदत्त्वापरस्परम् ३७ तलशब्दोहासशब्दोरोदसीपर्यपूरयत् ॥ सचाविप्रोनृपश्रेष्ठनंदय न्मित्रमात्मनः ३८ अहोकष्टमहोकष्टंदौत्यंयत्कृतवानहम् ॥ इतिलज्जासमाविष्टस्तूष्णीमासीदवाङ्मुखः ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभवि ष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेवासुदेववाक्यंनामपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ हासंकुर्वत्सुतेष्वेवके शवःकेशिसूदनः ॥ उवाचवचनंदूतंगच्छमद्वचनाद्द्विज १ तावित्थंहंसडिभकौब्रूहित्वरितविक्रमः ॥ बाणैर्दास्यामिनिशितैःशार्ङ्गमुक्तैःशिलाशितैः २ अ सिनावाथदास्यामिनिशितेनमहात्मनोः ॥ शिरोवाछेत्स्यतेचक्रंमत्करप्रहितंबलिम् ३ योवरंदत्तवान्रुद्रोयुवयोर्धार्ष्ट्यकारणम् ॥ सएवरक्षितावांस्यात्तंजि त्वावांनिहन्म्यहम् ४ देशोयंसंविधातव्योयत्रनःसंगतिर्भवेत् ॥ तत्रगंतातथाचास्मिसबलःसहवाहनः ५ भवंतौनिर्भयौभूत्वागच्छेतांसबलौनृपौ ॥ पु ष्करेवाप्रयागेवामथुरायामथापिवा ६ तत्राहंसबलोयातानात्रकार्याविचारणा ॥ अथवामित्रभावाच्चवक्तुमेवंनतेक्षमम् ७ नशक्यंयत्त्वयावक्तुंतत्त्ववक्ष्यति सात्यकिः ॥ त्वयासहततोगत्वासाक्षिभूतोभवद्विज ८ इदंचजानेविप्रेंद्रस्नेहोममसदात्वयि ॥ तेनत्वंविजयीभूत्वासंसारेदुःखसंकुले ॥ मत्कथापरमोनित्यं सदाभवजनार्दन ९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ वैशं पायनउवाच ॥ इत्युक्तवान्ब्राह्मणंकृष्णःसात्यकिंपुनराहसः ॥ गत्वाशैनेयविप्रेणब्रूहिमद्वचनात्तयोः १

पाख्यानेवासुदेववाक्यंनामपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ हासमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ युवयोर्वार्तांयुवाम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांषोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इतीति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रविश्यगृहमितिशेषः यादवेसात्यकिनिमित्तंपुनः आसनंविसृज्यसमर्प्य ॥ ७ ॥ विप्रःजनार्दनःहंसडिभयोरन्यद्वाराआह ॥ ८ ॥ ९ ॥

यन्मयोक्तमशेषेणवदमत्वातयोःपुरः ॥ यथानःसंगतिर्युद्धेतथावदबलात्तदा २ धनुरादायगच्छत्वंबद्धगोधांगुलित्रवान् ॥ एकेनाश्वेनगच्छत्वमसहायोयदूतम ३ सात्यकिस्तंतथेत्युक्त्वाहयमारुह्यशीघ्रगम् ॥ गंतुमैच्छततोराजन्नसहायःससात्यकिः ४ जनार्दनंविसृज्याशुदूतंतंयादवेश्वरः ॥ अहोधाष्टर्यमहोधाष्टर्यमित्युवाचजनार्दनः ५ नमस्कृत्यतदादूतोमाधवंमाधवेश्वरम् ॥ ययौशाल्वनगरंशैनेयेनसमन्वितः ६ ततःप्रविश्यधर्मात्माब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ आसनंमहदास्थायविसृज्ययादवेपुनः ७ आस्तेसुखयदाविप्रःशैनेयेनसमन्वितः ॥ अथतंहंसडिभयोर्दर्शयामाससात्यकिम् ८ दूतोयंसात्यकिःप्राप्तःसव्योबाहुरयंहरेः ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाहंसःप्राहवचस्तदा ९ श्रुतःसमागमःपूर्वमद्यदृष्टोमयात्वसौ ॥ धनुर्वेदेचवेदेचशास्त्रेशस्त्रेतथैवच १० निपुणोयंसदाधीरइत्येवमनुशुश्रुमः ॥ अथोद्दष्टिपथंप्राप्तःप्रीतिंनोविदधात्यसौ ११ कुशलंवासुदेवस्यबलभद्रस्यवापुनः ॥ कुशलाःसात्वताःसर्वेउग्रसेनपुरोगमाः १२ तथेतिसात्यकिःप्राहमंदमुन्मथिताननः ॥ ततोजनार्दनंप्राहहंसोवाक्यविशारदः १३ अपिदृष्टस्त्वयाचक्रीसिद्धंनःकार्यमीहितम् ॥ वदसर्वमशेषेणमावृथाकालमत्यगाः १४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ इत्युक्तवतिहंसेचधर्मात्माथजनार्दनः ॥ उवाचप्रहसन्वीरःस्तुवन्नारायणंसदा १ अद्राक्षमद्राक्षमहंजनार्दनंहस्तस्थशंखंवरचक्रधारिणम् ॥ आतप्तजांबूनदभूषितांगदंस्फुरत्प्रभाद्योतितरत्नधारिणम् २ अद्राक्षमेनंयदुभिःपुरातनैःसंसेव्यमानंमुनिवृंदमुख्यैः ॥ संस्तूयमानंप्रभुभिःसमागधैःस्मितप्रवालाधरपल्लवारुणम् ३ अद्राक्षमेनंकविभिःपुरातनैर्विविच्यवेद्यंविधिवत्सहामरैः ॥ प्रफुल्लनीलोत्पलशोभितंश्रियाविनिद्रहेमाब्जविराजितोदरम् ४ भूयोहमद्राक्षमजंजगद्गुरुंप्रमोदयंतंवचनेनयादवान् ॥ निरूपयंतंविधिवन्मुनीश्वरैःप्रवृत्तवेदार्थविधिंपुरातनैः ५ अद्राक्षमद्राक्षमहंपुनःपुनःसमस्तलोकैकहितैषिणंहरिम् ॥ वसंतमस्मिञ्जगतोहितायजगन्मयंतान्परिभूयशत्रून् ६ भूयोप्यपश्यंसहयादवेश्वरैर्विक्रीडचमानंचविहारकाले ॥ रमंतमीड्यंरमयंतमीश्वरान्यदूतमान्यादवमुख्यमीश्वरम् ७ भूयोप्यपश्यंसरसीरुहेक्षणंसमेतयाभीष्मतनूजयाहरिम् ॥ वसंतमंभोनिधिशायिनंविभुंभक्तप्रियंभक्तजनास्पदंशिवम् ८ अद्राक्षमद्राक्षमहंसुनिर्वृतःपिबन्पिबंस्तस्यवपुःपुरातनम् ॥ नेत्रेणमीलद्विवरेणकेवलंधन्योहमस्मीतितदाव्यचिंतयम् ९

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेपुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांनीलकंठकृतौभारतभावदीपेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ विविच्यदेहादिभिःपृथक्कृत्य ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ भूयोप्यद्राक्षमित्यनुषंगः ॥ ७ ॥ ८ ॥ मीलद्विवरेणअच्छिद्रेण ॥ ९ ॥

ककुद्मानंमाहात्म्दवंतं विभावसुभास्वंतम ॥ १० ॥ ११ ॥ पुवांस्वरंतमद्राक्षमित्यन्वयःकदेशेतौवर्तेतेकचवाकालेतौद्रक्ष्याभीतिस्मरंतमित्यर्थः ॥ १२ ॥ कुतःकेनोपायेनमत्पुरोग
तौतोस्यातांइतिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ दापयंतंशिष्येभ्यःपाठयितुमनुज्ञांप्रयच्छंतंमुनीश्वरंदुर्वाससम् ॥ १५ ॥ अचिंतयमित्युक्तास्वचिंतनमेवाह असाध्यमिति इदंराजसू

अद्राक्षमंभोजयुगंदधानंप्रभुंविभुंपूतमयांविभावनम् ॥ आद्यंककुद्मानमुरुंविभावसुंसंस्मृत्यसंस्मृत्यतमेवानिर्वृतः १० अद्राक्षंजगतामीशंवक्षोराजितकौस्तुभम् ॥ वीज्यमानंहरिंकृष्णंचामराणांशतैःसदा ११ युवांविद्वेषयुक्तेनचेतसायादवेश्वरम् ॥ स्मरंतंसर्वदाविष्णुंक्वचैवंक्वचवौतिकः १२ क्वचद्रक्ष्यामितौ मंदौकुतोवात्मपुरोगतौ ॥ ध्यायंतमित्थंदेवेशंकरेशंखवहंसदा १३ हसंतमेनमद्राक्षंकरदंहास्यतत्परम् ॥ वदंतंनारदेवाचंदुर्वाससियतीश्वरे १४ ब्रह्मसूत्रपदांवाणींदापयंतंमुनीश्वरम् ॥ दृष्ट्वाहंतंहरिंदेवंपुनःपुनरचिंतयम् १५ असाध्यमिदमारब्धंताभ्यामितिनृपोत्तम ॥ नारब्धव्यमिदंकार्यमितःप्रभृतिमूमिप १६ निवृत्तासाकथाहंसार्चितयद्ग्रहणंतव ॥ तद्वृत्तमखिलंसर्ववादिष्यातिहिसात्यकिः ॥ एतद्वचनमाकर्ण्यहंसःक्रुद्धोब्रवीद्वचः १७ ॥ हंसउवाच ॥ अरेब्राह्मणदायादतन्मायातववाचियत् ॥ आवयोःपुरतोवकुंत्रैलोक्यंजेतुमिच्छति १८ माययात्वांभ्रमयतिकृष्णोलीलाविधानवित् ॥ तंदृष्ट्वाभ्रमएषोपि तवसंजायतेमहान् १९ शंखचक्रगदाशार्ङ्गवनमालाविभूषितम् ॥ वृष्णिवीरंसमावेश्यसमुच्छ्रितयशोधरम् २० सूतमागधसंस्तावप्रकटद्वारबाहुकम् ॥ अत्यद्भुतयशोराशिंविकपाल्लोकमंडनम् २१ चतुर्भुजंबलाक्रांतंवृष्णियादवसंमतम् ॥ अहोद्यभ्रमएवैषदर्शनात्तस्यचक्रिणः २२ इदानींचमहाराजभ्रामयत्येवदुर्मतिः ॥ त्वामेवविप्रमंदात्मन्निंद्रजालिकताहिते २३ चापल्यमिदमेवैतत्तवविप्रभ्रमोद्भवम् ॥ अहोहिखलुसादृश्यंवक्तव्यंभवतामम २४ अहमेवत्वयाविप्रमर्षयेप्रोदितंवचः ॥ सखिभावाद्द्विजश्रेष्ठअन्यथाकःसहेदिदम् २५ गच्छमंदमतेविप्रयथेष्टंसांप्रतंतव ॥ द्विजगच्छयथेष्टंत्वंप्रार्थनीपृथिवी तव २६ जित्वागोपालदायादंहत्वायादवकानवहून् ॥ एषनःप्रथमःकल्पोजेष्यामइतियादवान् २७ गच्छगच्छेतिविप्रत्वंधृष्टंपरुषवादिनम् ॥ शत्रुपक्षस्तुतिपरंसहयुक्त्वासदामया २८ नमेविप्रवधःकार्यःकष्टादपिहिसर्वतः ॥ इत्युक्त्वाब्राह्मणंभूयोहंसःसात्यकिमब्रवीत् २९ भोभोयादवदायादाकिंमर्थंप्राप्तवानिह ॥ किमब्रवीन्नंदसुतःकिंवासौमेदिशत्करम् ३० ॥ सात्यकिरुवाच ॥ इदसत्यंवचोहंसशंखचक्रगदाभृतः ॥ शरैर्निशितधाराग्रैःशार्ङ्गमुक्तैःशिलाशितैः ३१ दास्यामिकरसर्वस्वमसिनानिशितेनते ॥ शिरश्छेत्स्यामितेहंसकरदानस्यसंग्रहम् ३२

यारब्धकर्म ॥ १६ साकथाकृष्णात्करोग्रहणमिति इयंकृष्णप्रशंसात्मिका ॥ १७ ॥ १८ ॥ एषभ्रमःअस्मास्वशक्ततावुद्धिः मायेत्यादिवाक्यंनिंदापरतयाभासमानमपित्वाग्देवता
भिप्रायेणायथार्थमेव स्पष्टमेवहिमायावित्वं चतुर्भुजादिकंचभगवतःशास्त्रेइतिदिक् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

धार्ष्ट्यंहितवमंदात्मन्किमतोपिनृपाधम ॥ देवदेवाज्जगन्नाथात्करमिच्छतियोनृपः ३३ तस्यैषकरसंक्षेपोजिह्वाछेदोनराधम ॥ तस्यशार्ङ्गरवंश्रुत्वाशंख अ०११८
॥११७॥ स्यचहरेःपुनः ३४ कोनामजीवितंकांक्षेत्तिष्ठेदानींत्वमग्रतः ॥ गिरिशवरदर्पेणकोब्रूयादीदृशंवचः ३५ सहायावयमेवैतेबलभद्रपुरोगमाः ॥ प्रथमोबलभ
द्रोसौद्वितीयोहंचसात्यकिः ३६ कृतवर्मातृतीयस्तुचतुर्थोनिशठोबली ॥ पंचमोथचबभ्रुस्तुषष्ठश्चैवोत्कलःस्मृतः ३७ सप्तमस्तारणोधीमानस्त्रशस्त्रविशा
रदः ॥ अष्टमस्त्वथसारंगोनवमोविपृथुस्तथा ३८ दशमश्चोद्धवोधीमान्वयमेतेबलान्विताः ॥ तएतेपुरतोगोमुःशंखचक्रगदाभृतः ३९ देवदेवस्ययुद्धेषु
तिष्ठंत्येवदिवानिशम् ॥ यौहिवीरौसुतौतस्यनासत्यसदृशौबले ४० तावेवचाक्षमौयुद्धेहंतुंबलमदान्वितौ ॥ योगिरीशोगिरादेवोवरंदत्त्वासातिष्ठति ४१ युवां
हिर्विबलौयुद्धेतिष्ठतःसशरंधनुः ॥ गृहीत्वाशत्रुभिःसार्द्धंयुद्धंकर्तुंसमुद्यतौ ४२ ईदृशेष्वथभृत्येषुयुद्धंकुर्वत्सुशत्रुभिः ॥ त्रैलोक्यंरक्षतस्तस्मात्करमिच्छन्व्र
जेतकः ४३ हानिष्यत्येवत्वांयुद्धेत्रैलोक्यंयोहिरक्षति ॥ शरेणनिशितेनाजौशार्ङ्गमुक्तेनकेवलम् ४४ कन्वःसंग्रामइत्येवंपुनराहजगत्पतिः ॥ पुष्करेपुण्यदेनि
त्यमुतमोवर्द्धनेगिरौ ४५ मथुरायांप्रयागेवादर्शयंतोबलानिमे ॥ शंखचक्रधरेदेवेजगत्पालनतत्परे ४६ राजसूयंमहायज्ञंकर्तुमिच्छतिकः स्वयम् ॥ वद
न्नास्वस्तिमन्मर्त्यस्त्वांविनाकोत्रजेत्सुखम् ४७ इदानीमिच्छसिचेन्मूढहास्यतांयासिभूतले ॥ इत्युक्त्वासात्यकिर्वीरोहसान्निवभुविस्थितः ४८ ॥ इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्यानेसात्यकिवाक्यंनामाष्टादशाधिकशततमोध्यायः ॥ ११८ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ त
तःक्रुद्धौमहाराजहंसोडिंभकएवच ॥ इदंवैप्रोचतुर्वाक्यंरोषव्याकुलितेक्षणौ १ दिधक्षंतौदिशःसर्वाःसर्वान्वीक्ष्यनृपोत्तमान् ॥ करेणानिष्पीडयकरंस्मरंतौ
तद्वचोमहत् २ कनुकंवानंदसूनुःक्वारामोबलोत्कटः ॥ इतिब्रुवाणौसाक्षेपौसात्यकिंसत्यसंगरम् ३ अरेयादवदायादकिंब्रूषेनःपुरोगतः ॥ इतोनिर्गच्छम
दात्मन्दूतस्त्वमसिसांप्रतम् ४ अन्यथावध्यएवत्वंप्रलपन्परुषंवचः ॥ सत्यंनिर्लज्जएवासियद्ब्रूयाईदृशंवचः ५ आवामिदंजगत्सर्वंशासितुंसंयतौनृपौ
कोनाममानुषेलोकेकरदोनैवजीवति ६ हत्वागोपालकान्सर्वान्वद्धायादवकान्बहून् ॥ गृह्णीमःकरसर्वस्वंततोगच्छनराधम ७ अवध्योदूततांप्राप्तोबहुध
द्धंप्रभाषसे ॥ ईश्वरोनौवरंदातात्राताणामपिचप्रभुः ८ रक्षितारौमहाभूतौसंग्रामंगच्छतोश्वनौ ॥ पितरंयाजयिष्यावोजित्वागोपालकंरणे ९ ॥११७॥

खिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपाख्यानेअष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ११८ ॥ ततःक्रुद्धाविति ॥ १ ॥ २ ॥ कनु ब्रौको भ्रांतस्वंपूर्ववत्नंदसूनुरि
तिगोपत्वव्यंजकम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ कःकरदोनैवजीवतिअपितुसर्वःकरदोजीवतिस्तृष्णयस्त्वकरत्वान्नजीविष्यतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ एतदेवाह हत्वेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

एतेप्रोक्ताभृशंयुद्धेकातराःसर्वएवते ॥ हत्वाताञ्सबलान्युद्धेपुनर्जेष्यामिकेशवम् १० संहर्तव्यामहासेनाप्रगृहीतशरासना ॥ गृहीतप्रासमुशलागृही
तकवचासदा ११ आरूढारथसाहस्रागदापरिघसंकुला ॥ सुप्रभूतेधनवतीप्रभूतबलसाधना १२ चाल्यतांवाहिनीघोराबलाध्यक्षासमंततः ॥ अवध्य
एवगच्छत्वंनतेमरणतोभयम् १३ संग्रामःपुष्करेस्माकंश्वःपरश्वोपिवानृप ॥ ततोज्ञास्यामहेवीर्यंकेशवस्यबलस्यच ॥ येत्वयोक्तानृपाःसंख्येतेषाम
पिचयद्बलम् १४ ॥ सात्यकिरुवाच ॥ हंसागच्छामिवाहंतुंश्वःपरश्वोपिवानृप ॥ अद्यैवाहिमयावध्यौनचेद्दूतोभवाम्यहम् १५ नहिश्वोवापरश्वोवायु
वांकद्दुकभाषिणौ ॥ दौत्येहिदुःखमतुलंवहाम्येवसदानृणाम् १६ अन्यथाहंयुवांहत्वाततोयास्यामिनिर्वृतिम् ॥ स्ववीर्यंबाहुदर्पंचदर्शयन्वांनृपाधमौ
१७ शंखचक्रगदापाणिःशार्ङ्गधन्वाकिरीटभृत् ॥ नीलकुंचितकेशाढ्योलंबबाहुःश्रियावृतः १८ ससर्वलोकप्रभवोविश्वरूपःसुरूपवान् ॥ दैत्यदानवहंता
सौयोगिध्येयःपुरातनः १९ पद्मकिंजल्कनयनःश्यामलःसिंहविक्रमः ॥ सृष्टिस्थितिलयेष्वेकःकर्तात्रिजगतोगुरुः २० शरेणानिशितेनाजौदर्पंवांव्यपनेष्य
ति ॥ इत्युक्त्वारथमारुह्यप्रययौसात्यकिःकिल २१ इतिश्रीम० खिले० भविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेएकोनविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ प्रविश्यसपुरंविष्णोःसात्यकिःशिनिपुंगवः ॥ आचचक्षेथकृष्णाययथावृत्तंतयोस्तथा १ ततःप्रभातेविमलेकेशवःकेशिसूदनः ॥
बलाध्यक्षानुवाचेदंचक्रपाणिर्गदाधरः २ संनह्यतांबलंसर्वंरथकुंजरवाजिमत् ॥ अनेकभेरीपणवंप्रासासिपरिघाकुलम् ३ सध्वजंसपताकंचसालंकारपरि
च्छदम् ॥ ततथेतिप्रतिज्ञायसर्वेचक्रुरधीनगाः ४ आदायसुदृढंचापंरथमारुह्यदंशिताः ॥ अग्रतोजग्मुरत्यर्थंसेनायाःपुरुषोत्तमाः ५ सात्यकिश्चतथारा
जन्प्रगृहीतशरासनः ॥ बभौक्रोधसमायुक्तोजगामाग्रेमहाबलः ६ अन्येचयादवाःशूराःप्रगृहीतमहायुधाः ॥ सिंहनादंप्रकुर्वंतोजग्मुरत्यर्थमुत्तमाः ७ हरि
स्तुरथमारुह्यसंस्तुतंदारुकेणह ॥ शार्ङ्गभारसहंघोरंगृहीत्वासशरंधनुः ८ चक्रपाणिस्तदाशंखगदाशरवरासिमान् ॥ बद्धगोधांगुलित्राणःपीतवासाजना
र्दनः ९ पद्ममालावृतोरस्कोनवजीमूतसन्निभः ॥ ययौरथगतोविप्रैस्तूयमानोमुदान्वितैः १० सूतैर्मागधपुत्रैश्चगीयमानस्ततस्ततः ॥ आनीयसेनांसक
लांययौकाष्ठामथोत्तराम् ११ पांचजन्यंमुखेन्यस्यसर्वप्राणेनकेशवः ॥ दध्मौमहारवंकुर्वञ्छत्रूणांभयवर्द्धनम् १२ आध्मातस्तेनहरिणासचक्रेशंखराट्ध्रुव
म् ॥ रवःसरोदसीराजन्पूरयामाससर्वतः १३

दध्मुः ध्मातः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ७ ॥
अथेति ॥ १ ॥ पुरःसरौचतौमहाभूतौचेतिविग्रहः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ पुरसरःपुरोगामी ॥ विसर्गलोपःपूर्वपदेआर्षः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ योहिपुराद्दृतःसमभवत्सएवविचक्रः त

तस्मिंश्छंखेतथाध्मातेदध्मुःशंखाःसहस्रशः ॥ भेर्यश्चापिसमाध्माताम्रृदंगाबहवोनृप १४ नेदुरत्यर्थमतुलंघर्मांतेजलदायथा ॥ अथाययुर्महाराजपुष्करं पुण्यवर्धनम् १५ सरसस्तस्यराजेंद्रपुष्करस्यनृपोत्तमाः ॥ प्रतीक्ष्यहंसडिभकौयुद्धायसमवास्थिताः १६ निवेशंकारयामासुर्यादवाःसर्वएवहि ॥ स्वंस्वंय युःसुखंराजन्प्रगृहीतकुटीमठम् १७ भगवानपिगोविंदःसरोदृष्ट्वासुशोभनम् ॥ उपस्पृश्यजलेतास्मिन्प्रणम्ययतिपुंगवान् १८ तयोरागमनंलिप्सुरास्तेतीरेयथासुखम् ॥ शृण्वन्वेदध्वनिंविष्णुर्ब्राह्मणानांसमंततः १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेकृष्णपुष्करप्रवेशो नामविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अथतौहंसडिभकौजग्मतुःपुष्करंप्रति ॥ प्रगृहीतमहाचापौसरथौमध्व जौनृप १ पुरःसरमहाभूतौसंहरंतान्विोल्बणौ ॥ प्रकुर्वंतौसिंहरवंभस्मनापरिलेपितौ २ त्रिपुंड्रकरललाटांतौरुद्राक्षपरिशोभितौ ॥ अन्यौद्वाविवरुद्रौतौ लोकसंहारकारकौ ३ ततोनुजग्मुःशतशःसैन्यानिनृपसत्तम ॥ अक्षौहिण्योदशैवासंस्तयोरथसमागताः ४ विचक्रस्तुमहाराजदानवोनगसन्निभः ॥ तयो रेवसखापूर्वमासीच्चबलशालिनोः ५ शक्रोयस्यपुरसरःस्थातुंशक्तोनवज्रभृत् ॥ योहिवीरोमहाराजदेवदैत्यसमागमे ६ देवानिघ्नंस्तथाराजन्देवेंद्रमज यन्महान् ॥ अक्रोच्चपुरायुद्धंविष्णुनाप्रभविष्णुना ७ योहिद्वारवतींप्राप्यबबाधेयदुपुंगवान् ॥ सतदानींमहाराजश्रुत्वायुद्धमुपास्थितम् ८ अनेकशत साहस्रैर्दानवैःपरिघायुधैः ॥ वृतःसमभवद्दैत्योवृष्णिद्वेषान्नृपोत्तम ९ हंसस्यडिंभकस्याथसाहाय्यंकर्तुमुद्यतः ॥ विचक्रस्याथदैत्यस्यहिडिंबोराक्षसेश्व रः १० अतीवमित्रतांयातोद्यात्प्राणांश्चसंयति ॥ राक्षसैरपरैःसार्धंशिलाशूलासिपाणिभिः ११ ययौतस्यसहायार्थंहिडिंबःपुरुषादकः ॥ अष्टाशीति सहस्राणिराक्षसास्तस्यचाभवन् १२ अनुयातामहाराजशिलापरिघबाहवः ॥ तयोस्तत्रमहासैन्यंगच्छतोःकेशवंप्रति १३ मिश्रितंदैत्यसंघैश्चराक्षसै श्चसमंततः ॥ अत्यद्भुतंमहारौद्रंत्रैलोक्यभयदायकम् १४ दैत्येनसहितौतौहिजग्मतुःपुष्करंप्रति ॥ तावेतौहंसडिभकौहंतुंकेशवमजसा १५ ततः श्रुत्वाजरासंधोविग्रहंयदुभिःसह ॥ नाकरोन्नृपसाहाय्यंपापंमेभवितेतिह १६

स्यविचक्रस्यवृतस्यमित्रतांयातोहिडिंबोनामराक्षसेश्वरइतियोजना ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दैत्येनविचक्रेणतेनहिडिंबेन ॥ १५ ॥ नृपसाहाय्यंहंसडिभकयोःसाह य्यंविग्रहमपिताभ्यांसहचक्षापः परासक्तः परेणहंतव्यइतिशास्त्रातिक्रमजोदोषः ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ताभ्यांकुरुनस्कारमितिवैशंपायनोदिव्यदृष्ट्याधातमप्यर्थवर्तमानवत्पश्यन्नवमेजयंप्रेरयतिजन
मेजयेत्यादिशंशब्दजन्यंपरोक्षज्ञानंसंभावयत्कथामेवानुसंधत्तेसैन्यमिति सैन्यंकर्तृ देवेशंदर्शयामास अयंकृष्णोयंकृष्णइत्यन्योन्यंदर्शयामासेत्यर्थःद्वयोःसंबंधः ॥ २६ ॥

गच्छतोऽसामितिराजन्हंसस्यडिभकस्यच ॥ अतित्वरितविक्रांतास्तेययुःपुष्करंप्रति १७ सिंहनादंविमुंचंतःकथयंतःपरस्परम् ॥ अहमेवनृपायुद्धंकरोमि
प्रथमंहरेः १८ इत्यब्रुवन्नृपाराजन्छतशःकेशवंप्रति ॥ संप्राप्तास्तेनृपश्रेष्ठाःपुष्करंपुण्यवर्द्धनम् १९ मुनिजुष्टंतपोवृद्धैर्ऋषिभिश्चनिषेवितम् ॥ अत्यंतभद्रं
लोकेषुपुष्करंप्रथमंनृप २० पुष्करंपुंडरीकाक्षोद्वावेवजगतीपते ॥ दर्शनात्स्पर्शनाच्चैवकिल्बिषच्छेदिनौनृप २१ पुष्करंपुंडरीकाक्षोद्वावेवनृपसत्तम ॥
सेव्यमानौमुनिश्रेष्ठैरमरौघैर्महात्मभिः २२ द्वावेवहिनृपश्रेष्ठसर्वपापप्रणाशकौ ॥ तावुभौयत्रसहितौतत्रतेसंस्थितानृपाः २३ दृष्टवंतोहरिंविष्णुंविष्टरश्र
वसंपरम् ॥ पुष्करंपुण्यनिलयंतीर्थंब्रह्मनिषेवितम् २४ ताभ्यांकुरुनमस्कारंमनसानृपसत्तम ॥ अहोनिःशेषमभवत्तत्रभूयोनसंशयः २५ सैन्यंतत्रचसंप्रा
प्तंदैत्यरक्षःसमाकुलम् ॥ अनेकभेरीपणवझर्झरीडिंडिमाकुलम् २६ नानापणवसंमिश्ररक्षोनादविनादितम् ॥ प्रविश्यसरसस्तीरंपुष्करस्यविशांपते ॥
दर्शयामाससदेवेशंयुद्धायसमुपस्थितम् २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेएकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः
॥ १२१ ॥ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ द्वेसेनेसंगतेराजन्सध्वजेसपरिच्छदे ॥ महापरिघसंकीर्णेगदाशक्तिसमाकुले १ भेरीझर्झरसंपूर्णेडिं
डिमारावसंकुले ॥ प्रगृहीतमहाशस्त्रेशूलासिवरकार्मुके २ परस्परकृतोत्साहेचक्रातेयुद्धमुल्बणम् ॥ तेशराःकार्मुकोन्मुक्तानिर्भिद्याथशरीरिणाम् ३ शरी
राणिमहाराजजग्मुर्दूरंसहस्रशः ॥ भटबाहुविनिर्मुक्ताखड्गानिर्भिद्यवक्षसि ४ स्फुरंतश्चतथाराजञ्छिरांस्याहृत्यखंययुः ॥ परिघाश्चतथाराज्ञांबाहुभिःप
रिचोदिताः ५ तिलशश्चक्रुरतुलंशरीरंनृपरक्षसाम् ॥ दैत्यानांकुर्वतांनादमन्योन्यवधकांक्षिणाम् ६ दैत्यारक्षांसिराजेंद्रराजानश्चसमंततः ॥ अन्योन्यंप
रिघैर्जघ्नुश्चापमुक्तैःशिलाशितैः ७ शरैश्चभोगिभोगाभैस्तीक्ष्णमन्येमहाबलाः ॥ राक्षसादानवाश्चान्येमत्तमातंगविक्रमाः ८ अन्योन्यंजघ्निरेराजंश्चापमुक्तैर्महा
शरैः ॥ नागानागैर्महाराजहयाअश्वैःसमंततः ९ रथारथैःसमाजग्मुःसादिनःसादिभिस्तथा ॥ पट्टिशासिशरव्रातैःकुंतैःसायककर्पणैः १० सशक्तिपरिघ
प्रासपरश्वधसमाकुलैः ॥ भिंडिपालैर्महारौद्रैर्जघ्नुरन्योन्यमाहवे ११

॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिभकोपाख्यानेएकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ध ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

॥११३॥ अ०१२२

अन्योन्यंजघ्निरेराजंश्चापमुक्तैःशिलाशितैः ॥ राक्षसादानवाराजन्क्षत्रियाश्चसमंततः ॥ इतश्चेतश्चधावंतःकुर्वंतोविस्वरंरवम् १२ हताःकेचिन्महाराजपे तुरुव्यांमहासिभिः ॥ केचिन्मथितमस्तिष्कागदाभिर्वीर्यवत्तमाः १३ भिन्नग्रीवामहाराजपरिघैःपरिघायुधैः ॥ यमराष्ट्रंगताःकेचित्केचित्स्वर्गंसमाययुः १४ अप्सरोभिःसमासेदुःपश्यंतःस्वकलेवरम् ॥ केचित्स्वांश्चपरांश्चैवहत्वाभ्रांताइवाभवन् १५ एतस्मिन्नंतरेराजनशंखाभेर्यःसहस्रशः ॥ सस्वनुःसर्वतःसैन्येष्ट दंगाबहवस्तथा १६ मध्यंदिनगतेसूर्येतापंदधातिघोरवत् ॥ ततःपिशाचाविकृताःकरालविततोदराः १७ राक्षसाश्चमहाघोराःपिशितंकेशशाद्वलम् ॥ मुदिताभक्षयामासुःपिबंतःशोणितंबहु १८ संचितानिशवान्यासन्कबंधाःखड्गपातिताः ॥ विभज्यदेशंबहुशोयुद्धभूमौशवाशिनः १९ अथश्येनाःसृगा श्चैवकंकागृध्रास्तथापरे ॥ तुंडैःशवान्विनिष्कृष्यभक्षयंतिततस्ततः २० सप्ताशीतिसहस्राणिहतानागान्नृपोत्तम ॥ त्रिंशत्सहस्रमयुतंनिहताहयसत्तमाः २१ हतंलक्षंमहाराजरथानांरथिभिःसह ॥ त्रिंशत्कोट्योहतास्तत्रसादिनःसायुधाभृशम् २२ मध्यंदिनगतेसूर्येहताःकेचननिर्गताः ॥ केचित्तृषिताराजन्विवि शुःपुष्करंसरः २३ केचिद्भूमिंसमालिंग्यभीताइत्यब्रुवन्रणे ॥ मुक्तकेशाःपतंतिस्मरथान्संत्यज्यकेचन २४ संदष्टोष्ठपुटाःकेचित्सादिनःपुरतोहताः ॥ अत्य द्भुतंमहायुद्धमासीत्पुष्करतीर्थके ॥ यथादेवासुरंयुद्धमासीत्पूर्वंनृपोत्तम २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्या यः १२२ ॥ ॥ ६ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एतस्मिन्नंतरेराजन्द्वंद्वयुद्धमवर्तत ॥ विचक्रंयोधयामासशार्ङ्गधन्वागदाधरः १ बलभद्रोथहंसेनाडिंभकेनचसा त्यकिः ॥ वसुदेवोग्रसेनाभ्यांहिडिंबःपुरुषादकः २ शेषाश्चशेषैराजेंद्रचक्रुर्युद्धमदीनगाः ॥ वासुदेवस्त्रिसप्तत्यादैत्यंवक्षस्यताडयत् ३ शरैर्निशितधाराग्रैर्वि स्मयंदर्शयन्रणे ॥ दानवोदेवदेवेशंदृढेननिशितेनच ४ शरेणाकर्णमाकृष्यधनुःप्रवरमीश्वरम् ॥ जघानस्तनमध्येचपश्यतस्तुशचीपतेः ५ तेनाविद्धोथभगवा न्वक्षोदेशेजनार्दनः ॥ अवमच्छोणितंविष्णुरादिकालेयथाप्रजाः ६ ततःक्रुद्धोहृषीकेशःक्षुरप्रेणाहनद्ध्वजम् ॥ अश्वांश्चचतुरोहत्वासारथिंचशरैस्त्रिभिः ७ ततोदध्मौमहाशंखंयथातारामयेरणे ॥ रथादुत्प्लुत्यसहसादानवःक्रोधमूर्च्छितः ८ गदांगृह्यमहाघोरांदुःसहांवीर्यशालिनीम् ॥ तयाजघानदैत्येंद्रःकिरीटे केशवस्यह ९ ललाटेचपुनर्विष्णुंसिंहनादंव्यनीनदत् ॥ ततःशिलांचमहतींप्रगृह्यदनुजःकिल १० भ्रामयित्वादशगुणंप्राहरत्केशवोरसि ॥ तामापतंतींसंप्रे क्ष्यहस्तेनादायकेशवः ११ जघानचतयादैत्यंसपपातार्दितःक्षितौ ॥ गतासुरिवसंजज्ञेश्वसान्नेवपपातह १२ ॥११३॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः

प्राप्यसंज्ञांततोदैत्यःक्रोधाद्द्विगुणमावभौ ॥ आदायपरिघंघोरमिदमाहजनार्दनम् १३ अनेनतवगोविंददर्पजातंनिहन्म्यहम् ॥ विक्रमज्ञस्तदाचापिममदे
वासुरेरणे १४ तावेवविपुलौबाहूसएवास्मिजनार्दन ॥ तथापियुध्यसेवीरज्ञात्वात्वंमामकंबलम् १५ वारयैनंमहाबाहोपरिघंबाहुनिःसृतम् ॥ इत्युक्त्वादेवदेवे
शंशंखचक्रगदाधरं ॥ चिक्षेपदैत्योलोकेशंसर्वलोकस्यपश्यतः १६ तंगृह्यबाहुनाकृष्णोहतोसीतिवदन्हरिः ॥ खंडशःकारयामासखड्गेननिशितेनह १७
उत्पाट्यवृक्षंदैत्येशःशतशाखंमहाशिखम् ॥ तेनसंपोथयामासविष्टरश्रवसंविभुम् १८ छित्त्वातंचापिखड्गेनतिलशश्चचकारह ॥ विक्रीड्यसुचिरंविष्णुस्तेन
दैत्येनमाधवः १९ हंतुमैच्छतदादैत्यमादायनिशितंशरम् ॥ आग्नेयास्त्रेणसंयोज्यजघानैनंमहान्हरिः २० संदह्यसशरोदैत्यंसर्वलोकस्यपश्यतः ॥ यथापूर्वंज
गामाशुक्करंभगवतःपुनः २१ हतशिष्टास्ततोदैत्याःपलायंतोदिशोदश ॥ अद्यापिननिवर्ततेगच्छंतोवैमहोदधिम् २२ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभवि
ष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेकृष्णस्योत्कर्षवर्णननामत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ बलदेवस्तुधर्मात्माधनुर्मदा
यसत्वरम् ॥ जघानहंसंदशभिर्बाणैर्बाणभृतांवरः १ तंप्रत्यविध्यन्नाराचैर्हंसःपंचभिराशुगैः ॥ तानंतरेहलीछित्त्वानाराचैर्दशभिःपुनः २ नाराचेनाशुविव्या
धललाटेहंसमोजसा ॥ दृढंपतन्सनाराचस्तस्यसंज्ञांसमाददे ॥ रथोपस्थेचिरंस्थित्वातूणाद्बाणंसमाददे ३ लब्ध्वाहंसःससंज्ञांतुविज्ञातेनयदूत्तमम् ॥ सिंहव
द्व्यनदद्धंसोदेवान्विस्मापयन्रणे ४ ततःक्रुद्धोहलीविद्धस्तेनबाणेनमाधवः ॥ वमञ्छोणितमत्युष्णंनिश्वसंश्चरणाजिरे ५ लोहिताविष्टगात्रस्तुकुंकुमार्द्रइवाम
वत् ॥ नाराचैःशतसाहस्रैरर्दयामासमाधवः ६ हंसंहंसगतिंवीरंनीलवासाहलायुधः ॥ तेमुक्तानिशिताघोरानाराचाश्चसुवाजिनः ७ रथेध्वजेतथाचापेच
क्रेतूणीद्वयेनृप ॥ पतिताःसर्वतोराजन्व्यर्थाश्चैवतथाददुः ८ ततःक्रुद्धोमहाराजहंसोवीर्यमदान्वितः ॥ शरेणहलिनंविद्ध्वाध्वजंचिच्छेदकालवित् ९ श
रैश्चतुर्भिरश्वांश्चसूतंप्रेताधिपंददौ ॥ ततःक्रुद्धोहलीतस्मैगदांगृह्यमहारणे १० आपपातमहाबाहुर्हंसंशेषइवश्वसन् ॥ तयारथंध्वजंचक्रमश्वान्सूतंहलायुधः ॥
बभंजतिलशःसर्वंननादचपुनःपुनः ११ भूयश्चगदयाहंसंचिक्षेपचबलीकिल ॥ सोपिहंसोगदांगृह्यरथात्तस्मादवापतत् १२ ततस्तौहंसहलिनौयुयुधातेमहा
रणे ॥ महारथौमहाबाहूलोकेप्रथिततेजसौ १३ अत्यद्भुतंसुविक्रांतौपरस्परवधैषिणौ ॥ कृतश्रमौमहायुद्धेहंसविक्रांतगामिनौ १४ यथादेवासुरेयुद्धेशक्र
वृत्रौपुरांवरे ॥ उभौसंसक्तसर्वांगौशोणितेनमहारणे १५ अत्यंतखेदिनौयुद्धेपरस्परबलेनह ॥ ततश्चदक्षिणंमार्गंबलभद्रोन्वगच्छत १६

॥ १२३ ॥ ॥ ५ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सुवाजिनःसुपक्षाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ हंसंचिक्षेपप्रजहारबलीबलरामः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपाख्यानेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥

स्थ्यंतुहंसोराजेंद्रोव्यगृह्णात्स्वयमेवहि ॥ पोथयांचक्रतुर्युद्धेगदाभ्यांगजविक्रमौ १७ यथाप्राणंमहाबाहूजघ्नतुर्मरणायतौ ॥ अतिप्रवृद्धंसंग्रामंदेवासुररणोपमम् १८ विदधातौमहारंगेपश्यतांत्रिदिवौकसाम् ॥ देवाश्चमुनयश्चैवविस्मयंपरिजग्मिरे १९ अहोखल्वीदृशंयुद्धंदृष्टंपूर्वंनचश्रुतम् ॥ इत्यूचुर्विस्मयवशादेवगंधर्वकिन्नराः २० परस्परकृतोत्साहौचक्रतुर्युद्धमुत्तमम् ॥ अथहंसोमहारंगेदक्षिणंदक्षिणोत्तमः २१ व्यचरन्मार्गमत्यर्थंसव्यंतुबलवान्बलः ॥ निकुंच्यजानुनीपूर्वंचक्रतुर्गदयाभृशम् ॥ रणेरणविदांश्रेष्ठौपश्यतांत्रिदिवौकसाम् ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिभकोपाख्यानेहंसबलभद्रयुद्धेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ युद्धंचक्रतुरत्यर्थंततोडिभकसात्यकी ॥ तावुभौबलिनौवीरौविख्यातौक्षत्रियेषुच १ कृतश्रमौमहायुद्धेसततंवृद्धसेविनौ ॥ सात्यकिर्दशभिर्वीरोडिंभकंवेदपारगम् २ अविध्यन्निशितैर्बाणैस्तेनवक्त्रेतथोरसि ॥ सतेनविद्धोबलिनाडिंभकःक्षत्रियोत्तमः ३ नाराचैःपंचसाहस्रैर्विव्याधयुधिगर्वितः ॥ तानंतरेवृष्णिवीरोनिषिद्धन्निनदन्नब्रुवन् ४ अथक्रुद्धोनृपवरोविद्धःसप्तभिराशुगैः ॥ पुनःशतसहस्रेणप्रत्यविध्यतसात्यकिम् ५ सात्यकिस्त्वथविक्रांतोधनुश्चिच्छेदतस्यतत् ॥ अर्धचंद्रेणतीक्ष्णेनडिंभकस्यसयादवः ६ आजघ्नेडिंभकोवीरश्चापमादायचापरम् ॥ क्षुरप्रेणाथरौद्रेणतैलधौतेनविक्रमी ७ सतेनविद्धोबाणेनवमञ्छोणितकंनृप ॥ अतीवशुशुभेराजन्वसंतेकिंशुकोयथा ८ धनुश्चिच्छेदभूयस्तुगृहीतंयत्पुराधनुः ॥ ततोन्यद्धनुरादायडिंभकोयादवेश्वरम् ९ जघाननिशितैर्बाणैःसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ सधनुःपुनरत्युग्रंचिच्छेदयुधिसात्यकिः १० शरेणतीक्ष्णपुंखेनडिंभकस्यदुरात्मनः ॥ ततोन्यद्धनुरादायसत्वरंसनृपोत्तमः ११ धनुषातेनराजेंद्रसात्यकिंविव्यधेपुनः ॥ एवंधनूंषिराजेंद्रशतंपंचचपंचच १२ छित्वाननादशैनेयःसर्वक्षत्रस्यपश्यतः ॥ धनुषीतौपरित्यज्यवीरौडिंभकसात्यकी १३ खड्गौप्रगृह्यचात्युग्रौयुद्धायसमुपस्थितौ तौखड्गविदांश्रेष्ठौवीरौडिंभकसात्यकी १४ दौःशासनिर्महाभागसौमदत्तिस्तथैवच ॥ अभिमन्युश्चविक्रांतोनकुलश्चतथैवच १५ एतेखड्गविदांश्रेष्ठाःकीर्तितायुधिसत्तमाः ॥ एतेष्वेतौनृपश्रेष्ठौपट्सुवैनृपसत्तम १६ तावेतावसिनायुद्धंचक्रतुर्युद्धलालसौ ॥ भ्रांतमुद्भ्रांतमाविद्धंप्रविद्धंबाहुनिःसृतम् १७ आकरंविकरंभिन्नंनिर्मर्यादममानुपम् ॥ संकोचितंकुलचितंसव्यजानुविजानुच १८

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ निषिद्धन्खंडयन् निनदन्गर्जन्ब्रुवन्गर्जितशब्देनैवतेषांनिषेधंचकारेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
भ्रांतमुद्भ्रांतमित्यादयोद्वात्रिंशत्खड्गभेदायथायथमूह्याःखड्गशास्त्रेत्वन्वेषणीयाः ॥ १७ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ शक्तिभृत्कार्तिकेयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांपंचविंशत्य

आद्दिकंचित्रकंक्षिप्तंकुसुंबंलंबनंघृतम् ॥ सर्वबाहुविनिर्वाहुसव्येतरमथोत्तरम् १९ त्रिबाहुस्तुंगबाहुश्चसव्योन्नतमुदासिच ॥ पृष्ठतःप्रथितंचैवयोधिकंप्र
थितंतथा २० ॥ इतिप्रकारान्द्वात्रिंशच्चक्रतुःखड्गयोधिनौ ॥ पुनःपुनःप्रहरंतौनचश्रममुपेयतुः २१ पुष्करस्थौमहाराजयुद्धायकृतनिश्चयौ ॥ ततोदेवाः
सगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः २२ तुष्टुवुस्तौमहाराजजयेकृतपरिश्रमौ ॥ अहोवीर्यमहोधैर्यमनयोर्बाहुशालिनोः २३ एतावेवरणेशक्तौखड्गेधनुषिपारगौ ॥
एकःशिष्योगिरिशस्यद्रोणस्यान्योहिधीमतः २४ अर्जुनःसात्यकिश्चैववासुदेवोजगत्पतिः ॥ त्रयएतेमहाराजप्रथिताःसंगरेसदा २५ डिंभकःशक्तिभृच्छंभु
स्त्रयएतेमहारथाः ॥ प्रसिद्धाःसर्वएवैतेवीर्येषुचबलेषुच २६ इतितेदेवगंधर्वाःसिद्धायक्षामहोरगाः ॥ दिविस्थिताःसमंब्रूयुर्युद्धदर्शनलालसाः २७ ॥ इति
श्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्यानेपंचविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२५ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ वसुदेवोग्रसेनौचवृद्धौयु
द्धेसुनिर्वृतौ ॥ जराजरितसर्वांगौपलितांगशिरोरुहौ १ ज्ञानविज्ञानसंपन्नौराजमार्गविशारदौ ॥ युयुधातेमहारंगेराक्षसेनदुरात्मना २ शरैरनेकसाहस्रैर
र्दयामासतूरणे ॥ राक्षसेंद्रंदुरात्मानंहिडिंबंपुरुषादकम् ३ हिडिंबोराक्षसेंद्रस्तुभक्षयन्सर्वतोनरान् ॥ अतिप्रवृद्धोदुष्टात्मालंबबाहुर्महाहनुः ४ लंबोदरो
विरूपाक्षःपिंगकेशीविलोचनः ॥ श्येननासोमहारौद्रऊर्ध्वरोमामहाभुजः ५ पर्वताकारवर्ष्माचदीर्घदंष्ट्रःशिवानन ॥ लंबोदरोदीर्घदंतोजगद्ग्रासपरस्तथा
६ उच्चुंगांसोमहोरस्कोदीर्घग्रीवोगजोपमः ॥ भक्षयन्मांसपिटकंपिबन्शोणितसंचयम् ७ गजान्नागैःसमाहत्यहयैरश्वान्नृपोत्तम ॥ रथान्रथैःसमाहत्यसादि
नःसादिभिस्तथा ८ मनुष्यान्सपुरोहस्तानास्यग्रासंचकारसः ॥ कांश्चिद्धृत्वामहाराजवृष्णिपालान्समंततः ९ भक्षयामाससहसाहिडिंबःपुरुषादकः ॥
यान्पश्यन्पुरतोरक्षस्तान्जघानविरूपधृक् १० भक्षयन्नपरान्वृष्णीन्यादवान्राक्षसेश्वरः ॥ चिक्षेपसहसाकांश्चिद्धिडिंबःपुरुषादकः ११ अंतकालेयथाक्रु
द्धोरुद्रःप्राणभृतोनृपः ॥ क्षणेनैकेनसर्वांस्तान्भक्षयामासराक्षसः १२ केचिद्भीतादिशःप्रापुर्वृष्णयोवीर्यशालिनः ॥ केचित्तुभक्षितास्तेनरक्षसावृष्णिपुंगवाः
१३ कुंभकर्णोयथाराजन्भक्षयामासवानरान् ॥ निःशेषंवृष्णिसैन्यंतुचकारपुरुषादकः १४ निश्चेष्टंवृष्णिसैन्यंतुस्थितंचित्रपटेयथा ॥ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धौवृ
द्धौयादवपुंगवौ ॥ धनुर्गृह्यमहाघोरंराक्षसस्यपुरःस्थितौ १५

धिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वसुदेवइति ॥ १ ॥ राजमार्गःक्षत्रधर्मोयुद्धाख्यःतत्रविशारदौ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ विलोचनःविरूपनेत्रः ॥ ५ ॥ ६ ॥
॥ ७ ॥ ८ ॥ नास्यग्रासंनासयाअनुयोग्यंनास्यमित्यग्रासित्वेतिनास्यग्रासंश्वानेच्छुसेनमाहिषोमशकानिवग्रासामार्गेणमनुष्यान्संजहारेत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

यथाक्रुद्धस्यसिंहस्यमृगौवृद्धतमाविव ॥ व्यादायास्यंमहारक्षस्तौवृद्धावभ्यधावत १६ चिखादिषुर्विरूपाक्षंपातालतलमान्निभम् ॥ ततोरथः पर्यधावत्खा
दनखादनकलेवरम् १७ पूरयामासतुर्वीरौशरैर्यदुवृषौनृप ॥ हिडिंबस्यमहाघोरंव्यादितास्यमिवांतकम् १८ सर्वांस्तान्वारयामासदेवशत्रुर्विरूपधृक् ॥
धावतिस्मततोरक्षोव्यादितास्यंभयानकम् १९ तयोर्गृहीत्वाधनुषीबभंजयुधिसत्वरम् ॥ बाहूप्रसार्यदुष्टात्माराक्षसोविकृताननः २० वसुदेवंमहीपालं
राजानंवृद्धसेविनम् ॥ गृहीतुंराक्षसश्रेष्ठोयततेनृपसंसदि २१ ॥ हिडिंबउवाच ॥ एषत्वांभक्षयिष्यामिवसुदेवंत्वयासह ॥ उग्रसेनकिमर्थंत्वंतिष्ठसेम
त्सुरोत्तमः २२ आगच्छप्रविशास्यंमेग्रासभूतौतुवांमम ॥ विधिनानिर्मितोवृद्धोवसुदेवोहरेःपिता २३ बुभुक्षितःश्रमार्तश्चयुद्धेत्वरितविक्रमः ॥ मन्मुखा
न्नैवगच्छेतांप्रविशेतांत्वरान्वितौ २४ युवयोःशोणितंपीत्वातृप्तिंयास्यामिनिर्वृतः ॥ खादामिचपुनर्मांसंवृद्धयोर्युवयोःसुखम् २५ इतिब्रुवंस्तथारक्षोव्या
दितास्यंमहाहनु २६ धावतिस्मतदाक्षिप्रंहिडिंबोराक्षसेश्वरः २६ वसुदेवोग्रसेनौचभीतौविप्रेक्ष्यसर्वतः ॥ दिशोऽभ्यभजतांराजन्निःशस्त्रौवृष्णिपुंगवौ ॥
२७ एतस्मिन्नंतरेदृष्ट्वाबलभद्रःप्रतापवान् ॥ दृष्ट्वाचतौतथाभूतौवसुदेवोग्रसेनकौ २८ वासुदेवेसमादिश्यहंसंयुध्यंतमीश्वरे ॥ निर्गत्यचांतरंतस्यराक्षस
स्यदुरात्मनः २९ माकृथाःसाहसंरक्षोमुंचेतौराजसत्तमौ ॥ स्थितोस्मियुध्यतांरक्षोमयाशत्रून्जिघांसता ३० अहमेवहनिष्येत्वांकाचेयंतवभीषिका ॥
इतिब्रुवाणंहलिनंतोविमृज्यमहारणे ३१ महानयमसौदुष्टोभक्षयाम्येनमग्रतः ॥ विदार्यपूर्ववद्वक्त्रंबलभद्रमुपाद्रवत् ३२ विसृज्यसशरंचापंराक्षसस्यपुरः
स्थितः ॥ मुष्टिंप्रगृह्यबलवान्स्फोटयन्बाहुमुत्तमम् ३३ हिडिंबस्त्वथदुष्टात्मामुष्टिंकृत्वाभयानकाम् ॥ जघानवक्षोरामस्यव्यादितास्यइवांतकः ३४
क्रुद्धोथबलभद्रस्तुमुष्टिनातेनताडितः ॥ जघानमुष्टिनातेनराक्षसेशमनिंदितः ३५ मुष्टियुद्धंसमभवन्नरराक्षसवीरयोः ॥ युद्ध्यतोर्युद्धरंगेथनरराक्षससिं
हयोः ३६ तयोश्चटचटाशब्दःप्रादुरासीद्भयानकः ॥ अथराक्षसराजस्तुमुष्टिनाराममाहवे ३७ जघानवक्षोदेशेतुवज्रेणेवपुरंदरः ॥ अथरामोबलीसाक्षा
न्मुष्टिंसंवर्त्ययत्नतः ३८ हिडिंबंताडयामासवक्षस्यमरविद्विषम् ॥ तलाभ्यामथरामस्तुवक्त्रेहत्वासराक्षसम् ३९ आहतस्तलघातेनहिडिंबोराक्षसेश्वरः ॥
जानुभ्यामपतद्भूमौगतासुर्वीरराक्षसः ४० ततउत्पाट्यरामस्तुदोर्भ्यांसंगृह्यराक्षसम् ॥ आदायबाहुवेगेनभ्रामयित्वापदात्पदम् ४१ व्याविध्यत्सुचिरंरा
मोदर्शयन्नात्मनोबलम् ॥ उत्क्षिप्यराक्षसेंद्रंतंसर्वलोकस्यपश्यतः ४२

गवा सुःप्राप्तसंज्ञः निराक्रमत निर्गतः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ हेनृप प्रभातकालेगोवर्द्धनेरणःसत्तमइतिब्रुवंतइत्यन्वयः पुष्करदेशादक्रपम्यगोवर्द्धनं देशं प्रतिप लायिताइत्यर्थः ॥ ४७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपाख्यानेहिडिंबपराभवोनामषड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥

गव्यूतिमात्रंचिक्षेपततोदेशाद्धलायुधः ॥ गतासुराक्षसश्रेष्ठस्ततोदेशान्निराक्रमत् ४३ येकेचिद्राक्षसास्तत्रहतशेषामहारणे ॥ बलभद्रात्ततोभीताजग्मुश्चै वदिशोदश ४४ अथांशुमालीभगवान्दिनेशःसंहृत्यतेजांसिसहस्ररश्मिः ॥ अस्तंययौचक्षुरपिप्रजानामीपतमश्चापिसमाविवेश ४५ तस्मिन्प्रविष्टेथस मुद्रतोयंप्रजापवौविश्वमुखेजगद्गुरौ ॥ नक्षत्रनाथःसमुपाजगामसंध्यातमोपिव्यनशन्नृपोत्तम ४६ प्रभातकालेनृपसत्तमोरणोगोवर्द्धनेकिन्नरगीतनादिते ॥ इ तिब्रुवंतोनृपसत्तमास्तदाव्युपारमंस्तत्ररणोत्सवेनृप ४७ ॥ ॥ इतिश्रीम० खिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्यानेहिडिंबपराभवोनामषड्विंशत्य धिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ध ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ उभौतौहंसडिंभकौरात्रावेवमहागिरिम् ॥ जग्मतुःसहितौराजन्गोवर्द्धनमथोनृप १ अथप्रभातेविमलेसूर्येचाभ्युदितेसति ॥ गोवर्द्धनंजगामाशुकेशवःकेशिसूदनः २ शैनेयोबलभद्रश्चयादवाःसारणादयः ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चनादितंबहुधागि रिम् ३ जग्मतुःसहितौराजनगोवर्द्धनमथोगिरिम् ॥ गोधनैरथसैन्यैश्चनादितंबहुधागिरिम् ४ तस्योत्तरंनृपश्रेष्ठपार्श्वंसंप्राप्ययादवाः ॥ निकषायमुनां राजंस्ततोयुद्धमवर्तत ५ विव्याधहंसडिंभकौवसुदेवश्चसप्तभिः ॥ सारणःपंचविंशत्यादशभिःकंकएवच ६ हंसेनडिंभकेनाथयादवैश्चसमंततः ॥ उग्रसे नस्त्रिसप्तत्याशराणांनतपर्वणाम् ७ विराटस्त्रिंशताराजन्सात्यकिश्चापिसप्तभिः ॥ अशीत्याविपृथूराजन्नुद्धवोदशभिःशरैः ९ प्रद्युम्नस्त्रिंशताराजन्सांबश्चा पिचसप्तभिः ॥ अनाधृष्टिस्त्वेकषष्ट्याशराणांनतपर्वणाम् ९ एवंतेसहिताराजंश्चक्रुर्युद्धमदानिवन ॥ अत्यद्भुतंमहाघोरंयादवाःसर्वएवहि १० च क्रुस्ताभ्यांमहायुद्धंवासुदेवस्यपश्यतः ॥ सर्वानपिमहाराजयादवान्बलदर्पितान् ११ ताबुभौहंसडिंभकौनृपांस्तान्प्रत्यविध्यताम् ॥ प्रत्येकंदशभि र्विद्धावाणैर्निशितकोमलैः १२ जघ्नतुश्चशरैस्तीक्ष्णैरत्यर्थंयादवेश्वरान् ॥ व्यथिता सर्वएवैतेतत्रमंतःशोणितंवहु १३ माधवेकिंशुकाराजन्पु ष्पिताइवतेप्रभुः ॥ भीताश्चयादवाराजन्पलायनपराणाः १४ एतस्मिन्नंतरेराजन्वसुदेवात्मजौनृप ॥ वासुदेवोहलीयुद्धेप्रमुखेधन्विनौतयोः १५ चक्र तुर्युद्धमतुलंस्कंदशक्राविवांबरे ॥ तयोरेवसगंधर्वाःसिद्धायक्षामहर्षयः १६

उभौताविति ॥ १ ॥ सर्वज्ञोगोविंदोपिसद्यस्तत्रगतइत्याह अथेति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यमुनांनिकषायमुनायाःसमीपे ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

 विमानस्थाश्चददृशुर्युद्धंदेवासुरोपमम् ॥ ततःप्रादुरभूतांतौदृतौभूतेश्वरौनृप १७ शूलिनाप्रेषितौयुद्धेरक्षार्थंबलिनोस्तयोः ॥ हंसोथवासुदेवश्चयुद्धंचक्रतु
 रीश्वरौ १८ रामश्चाडिंभकश्चैवसंयुक्तौयुद्धकांक्षया ॥ विशून्याःसर्वएवैतेह्यस्त्रेशस्त्रेतथाबले १९ शंखान्दध्मुःपृथक्ह्रादंस्वेस्वेसर्वेरथेस्थिताः ॥ अथकृष्णोहृ
षीकेशःपांचजन्यंमहारवम् २० दध्मौपद्मपलाशाक्षःसर्वान्विस्मापयन्निव ॥ अथभूतौमहाघोरौलंबोदरशरीरिणौ २१ दुद्रुवतुर्महाराजशूलमादायकेशव
म् ॥ शूलेनपोथयांराजन्चक्रतुर्यादवेश्वरम् २२ ताभ्यांसमाहतोविष्णुर्देवगंधर्वसंनिधौ ॥ ईषत्स्मिताधरोदेवःकिंचिदुत्क्रुत्यसत्वरम् २३ रथाद्राथिवरश्रे
ष्ठस्तौप्रगृह्यजनार्दनः ॥ भ्रामयित्वाशतगुणमलातमिवकेशवः २४ कैलासंचसमुद्दिश्यप्रचिक्षेपततोहरिः ॥ ताउपेत्यगिरेःशृंगंकैलासस्यमहामते २५ दृ
ष्ट्वातत्कर्मदेवस्याविस्मयंजग्मतुःपरम् ॥ हंसश्चदृष्ट्वातत्कर्मरोषताम्रायतेक्षणः २६ उवाचवचनंहंसःशृण्वतांत्रिदिवौकसाम् ॥ किमर्थंराजसूयस्यविघ्नंचरसिके
शव २७ ब्रह्मदत्तोमहीपालोयष्टातस्यमहाक्रतोः ॥ करंदिशयथायोगंयादिप्राणान्हरिरक्षसि २८ अथवात्वंक्षणंतिष्ठततोज्ञात्वापरंबहु ॥ ददासित्वंनंदपुत्र
ततोयष्टासमेगुरुः २९ ईश्वरोहंसदाराज्ञांदेवानामिवशूलभृत् ॥ एषतेवीर्यमतुलंनाशयिष्यामिसंयुगे ३० इत्युक्त्वासशरंचापंशालतालोपमंनृप ॥ आकृ
ष्यचयथाप्राणंनाराचेनचकेशवम् ३१ ललाटेचिक्षिपेहंसोललामइवसोभवत् ॥ उवाचसात्यकिंकृष्णोरथंवाहयमेप्रभो ३२ दारुकंपृष्ठवाहंतंकृत्वादेशं
तमीश्वरः ॥ अथतेनसमादिष्टःसात्यकिर्वाहयन्रथम् ३३ मंडलानिबहून्याजौदर्शयामाससत्वरम् ॥ अथविद्धोदृढंतेनशरेणहरिरीश्वरः ३४ आग्नेयमस्त्रं
संयोज्यशरेकस्मिंश्चिदव्ययः ॥ उवाचहंसंराजेंद्रसात्यकिंप्रेरयन्रणे ३५ अनेनत्वांदहेपापयदिशक्तोसिवारय ॥ अलंतेबहुबद्धेनक्षत्रियोसिसदाशठ ३६
मत्तश्चेत्कृरामिच्छेस्त्वंदर्शयाद्यपराक्रमम् ॥ यतयोबाधिताहंसपुष्करेसंस्थितास्त्वया ३७ शास्तात्वंखलुविप्राणांस्थितेमयिनराधम ॥ स्थितेमयिजगन्ना
थेहत्वाक्षात्रियकंटकान् ३८ शास्तास्म्यथोसतांलोकेदुष्टानांब्रह्मविद्विषाम् ॥ शापेनयातिमुख्यानांहतएवनृपाधम ३९ मृत्यवेत्वांनिवेद्याद्यरक्षिताब्राह्मणा
नहम् ॥ इतिब्रुवंस्तदस्त्रंतुमुमोचयुधिकेशवः ४० तदस्त्रंवारुणेनाथहंसोपिप्रत्यषेधयत् ॥ वायव्यमथगोविंदोमुमोचयुधिहंसके ४१ तदस्त्रंवारयामासमा
हेंद्रेणनृपोत्तमः ॥ अथमाहेश्वरंकृष्णोमुमोचात्युग्रमाहवे ४२ रौद्रेणतत्ततोहंसोवारयामासतत्क्षणात् ॥ गांधर्वंराक्षसंचैवपैशाचमथकेशवः ४३

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपाख्यानेहंसकेशवयुद्धेसप्तविंशत्यधिकशततमो
ऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ इदमितिक्लीवत्वमार्षम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कोनमस्यतिकः पूजयेन्नकोपीत्यर्थः ॥ १० ॥

ब्रह्मास्त्रमथकौबेरमासुरंयाम्यमेवच ॥ चत्वार्येतानिहंसस्तुमुमोचयुधिसत्वरम् . ४४ वारणार्थंतदस्त्राणांचतुर्णांमाधवस्यह ॥ अथब्रह्मशिरोनामघोरमस्त्रं
विनाशकम् ४५ मुमोचहंसमुद्दिश्यदेवदेवोजनार्दनः ॥ योजयामासतद्धंसेमहाघोरपराक्रमम् ४६ अथभीतोमहारौद्रमस्त्रंदृष्ट्वानृपोत्तमः ॥ हंसोपिते
नराजेंद्रवारयामासतंशरम् ४७ यमुनापउपस्पृश्यदेवदेवोजनार्दनः ॥ अस्त्रंवैष्णवमादायशरेसुनिशितेहरिः ४८ योजयामासभूतात्माभूतभावनभा
वनः ॥ येनदेवारणेहत्वाराज्यमापुःपुरासुरान् ॥ तदस्त्रंयोजयामासवधार्थंतस्यभूपते ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणि
हंसडिंभकोपाख्यानेहंसकेशवयुद्धेसप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ अथभीतोमहारौद्र
मस्त्रंदृष्ट्वानृपोत्तम ॥ हंसोराजामहाराजनिश्चेष्टइवसंबभौ १ उत्प्लुत्यसरथात्तस्माद्यमुनामभ्यधावत ॥ यत्रकृष्णोहृषीकेशःकालियाहिममर्दह २ महा
ह्रदंमहारौद्रंयावत्पातालसंस्थितम् ॥ तावद्दीर्घंमहानीलंकालांजननिभंहियत् ३ तस्मिन्ह्रदेमहाघोरेपपाताथसहंसकः ॥ हंसेपतितितस्मिंस्तुमहान्रा
वोबभूवह ४ गिरीणांपात्यमानानांसमुद्रइववज्रिणा ॥ रथादुत्प्लुत्यकृष्णोपितस्योपरिपपातह ५ देवदेवोजगन्नाथोजगद्विस्मापयन्निव ॥ प्राहरत्तंमहाबा
हुःपादाभ्यामथकेशवः ६ पादक्षेपंनृपस्तस्माल्लब्ध्वाहंसोनृपोत्तम ॥ ममारचनृपश्रेष्ठकेचिदेवंवदंतिहि ७ अन्येपातालमायातोभक्षितःपन्नगैरिति ॥
अद्यापिनैवराजेंद्रदृष्टइत्यनुशुश्रुम ८ यथापूर्वंजगन्नाथोरथंसमुपजग्मिवान् ॥ हतेतस्मिन्महाराजधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ९ अकरोद्राजसूयंचतवपूर्वपिताम
हः ॥ यदिजीवेदसौहंसःकोनमस्यतितंक्रतुम् १० सचसर्वास्त्रवित्त्र्यंरुद्राल्लब्धवरःप्रभो ॥ क्षणादेवमहाराजवार्तेयंगामगाहत ११ हतोहंसोहतोहंसःकृष्णे
नरिपुमर्दिना ॥ जगुर्गंधर्वपतयोदेवलोकेदिवानिशम् १२ कृष्णेनलोकनाथेनविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ यमुनायाह्रदेघोरेहंसोनिहतइत्यपि १३ इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकोपाख्यानेहंसवधोनामाष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपाय
नउवाच ॥ श्रुत्वानिहतमत्युग्रंभारतंवीर्यशालिनम् ॥ बलदेवंपरित्यज्ययुध्यमानंमहारणे १

इयंवार्ताहंसमरणकथागांपृथ्वीअगाहत आक्रांतवती ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांहंसडिंभकोपाख्यानेहंसवधेष्टाविंशत्यधिक
शततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुत्वेति ॥ १ ॥

डिंभकोवीर्यसंपन्नोयमुनामनुजग्मिवान् ॥ तमन्वधावद्वेगेनबलभद्रोहलायुधः २ हतोहियत्रपतितस्तत्रासौनिपपातह ॥ यमुनायांमहाराजविलोड्यज अ०१२९
॥१२३॥ लसंचयम् ३ अथक्रुद्धःसडिंभकोभ्रामयित्वाजलंबहु ॥उन्मज्ज्योन्मज्ज्यसहस्रानिमज्ज्यचपुनःपुनः ४नददर्शतदाराजन्भ्रातरंवीर्यशालिनम् ॥ उन्मज्ज्या
थमहाबाहुर्वासुदेवंविलोक्यच ५ उवाचवचनंराजन्डिंभकोवीर्यवत्तमः ॥ अरेगोपकदायादक्वासौहंसइतिस्थितः ६ वासुदेवोपिधर्मात्मायमुनांपृच्छरा
जक ॥ इत्यब्रवीत्प्रसन्नात्मावासुदेवःप्रतापवान् ७ तच्छ्रुत्वायमुनांभूयःप्रविश्यडिंभकःकिल ॥ बहुप्रकारमुद्वीक्ष्यभ्रातरंभ्रातृवत्सलः ८ विललापततो
राजाडिंभकोभ्रांतमानसः ॥ क्वनुगच्छसिराजेंद्रविहायैनमबांधवम् ९ कुतोभ्रातरितोगच्छेःपरित्यज्यैवमामिह ॥ विलप्यैवंनृपश्रेष्ठडिंभकोभ्रातृवत्स
लः १० आत्मत्यागेमनःकुर्वन्यमुनायामहाह्रदे ॥ निमज्ज्योन्मज्ज्यसहसामरणेकृतनिश्चयः ११ हस्तेनजिह्वामाकृष्यभूयोभूयोविलप्यच ॥ ततःसमू
लामाकृष्यजिह्वांसाहसकृत्स्वयम् १२ ममारांतर्जलेराजन्डिम्भकोनरकायवै ॥ एवंतुनिहतेहंसेडिंभकेवीर्यशालिनि १३ आगमत्पुंडरीकाक्षोभूतान्वि
स्मापयन्निव ॥ ततःप्रीतःप्रसन्नात्मावासुदेवःप्रतापवान् १४ गोवर्द्धनेथविश्रम्यबलभद्रसहायवान् ॥ कंचित्कालंमहाराजपूर्वभुक्तमुवासह १५
॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिहंसडिंभकवधोनामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः १२९ ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥
यशोदानंदगोपश्चकृष्णदर्शनलालसौ ॥ गोवर्द्धनगतंश्रुत्वावासुदेवंसहाग्रजम् १ नवनीतंचदधिचपायसंकृसरंतथा ॥ वन्यंपुष्पंमहाराजमयूरांगदमेवच
२ बल्लवैरपरैःसार्द्धंगोपीभिश्चसमंततः ॥ जग्मतुःसहसाप्रीतौगोवर्धनमथोनृप ३ क्वचिद्वृक्षेसमासक्तंकृष्णंकृष्णमृगेक्षणम् ॥ ददर्शतुर्महाबाहुंवासुदेवंसहा
ग्रजम ४ प्रणेमतुःसुसंहृष्टौतत्रद्वन्द्वामहाबलौ ॥ दर्शयामासतुर्देवौपायसानिमहांतिच ५ तातमातर्व्रजेगोष्ठेकुशलंवास्वगोधनम् ॥ अपिगावःक्षीरवत्यो
वत्सावत्सतराःपितः ६ अपिवासुशुभंक्षीरमपिगावःसुशोभनाः ॥ अपिवादारकामातर्वत्सपालाःपिबंतिच ७ बहूनिचापिदामानिकीलकाअपिवाबहु ॥
तृणानिबहुरूपाणिकिंवासंतिपितःसदा ८ शकटानिसुगंधीनिकिंवासंतिपितर्ध्रुवम् ॥ अपिगोप्यःपुत्रवत्योदारकानांकिमजीजनन् ९ घटाःकिंबहवोमातर ॥१२३॥
भिन्नाःसर्वतोव्रजे ॥ किंगावःक्षीरमतुलंस्रवंत्यहरहःपितः १०

हंसडिंभकोपाख्यानेहंसडिंभकवधोनामैकोनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२९ ॥ ७ ॥ ॥ यशोदेति ॥ १ ॥ मयूरांगदंमयूरपिच्छमयंबाहुभूषणम् ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

हय्यंगवीनंक्षीराणिदधिवाकिमजीजनन् ॥ गोधनंसर्वमेवेदंनरोगंप्रतिपद्यते ॥ ११ ॥ नंदउवाच ॥ सर्वमेतद्यदुश्रेष्ठनरोगंवहुशःप्रभो ॥ कुशलंगो
घनस्यैवसर्वकालेषुकेशव १२ रक्षणात्तवदेवेशसदाकुशलिनोवयम् ॥ सगोधनास्सवत्साश्चनरोगाइवकेशव १३ एकमेवसदादुःखंनत्वांद्रक्ष्यामिकेशव ॥
यदेतत्केवलंदुःखमितिधीःशीर्यतेसदा १४ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमादिविलप्यंतंगच्छत्याहमकेशवः ॥ यशोदांपुनराहेदंमातर्गच्छगृहंप्रति १५ येच
त्वांकीर्तयिष्यंतितेचस्वर्गमवाप्नुयुः ॥ येकेचित्त्वांनमस्यंतितेमेप्रियतराःसदा १६ मद्भक्ताःसर्वदासंतुगच्छेत्याहचतांहरिः ॥ इत्युक्त्वापितरौदेवोवासुदे
वःसनातनः १७ गाढमालिंग्यतौप्रीतौप्रेषयामासकेशवः ॥ यशोदानंदगोपश्चजग्मतुःस्वगृहंप्रति १८ ततःकृष्णोहृषीकेशोयादवैःसहवृष्णिभिः ॥ गंतु
मैच्छत्तदाविष्णुःपुरींद्वारवतींकिल १९ यएतच्छृणुयान्नित्यंपठेद्वापिसमाहितः ॥ पुत्रवान्धनवांश्चैवअंतेमोक्षंचगच्छति २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषु
हरिवंशेभविष्यपर्वणियशोदानंदगोपवलभद्रकृष्णसमागमोनामत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ गच्छन्न
थमहाविष्णुःपुष्करंप्राप्ययादवैः ॥ अपश्यन्मुनिमुख्यांस्तुपुष्करस्थान्नृपोत्तम १ तेसमेत्यमहादेवमृषयोवीतमत्सराः ॥ अर्घादिसमुदाचारंकृत्वेनंयादवो
त्तमम् २ प्रोचुर्विश्वेश्वरंविष्णुंभूतभव्यभवत्प्रभुम् ॥ अत्यद्भुतमिदंविष्णोतववीर्यंजनार्दन ३ येनतौनिहतौयुद्धेहंसोडिंभकएवच ॥ यौनचक्रोदुराधर्षौदेवै
रपिसुदुःसहः ४ संगरेनिहतोदेवदुःसाध्यइतिनोमतिः ॥ क्षेमोनःसर्वकार्येषुचरतांतपउत्तमम् ५ निष्कलमषाभविष्यामस्तवसंस्मरणाद्धरे ॥ त्वंहिसर्वस्य
दुःखस्यहर्तात्वांध्यायतांसदा ६ त्वदनुस्मरणंजंतोःसदापुण्यप्रदंप्रभो ॥ त्वंहिनःसततंधाताविधातातपसोहरः ७ त्वमोंकारोवषट्कारस्त्वंयज्ञस्त्वंपितामहः
त्वंज्योतिर्ब्रह्मणोमूर्तिस्त्वंब्रह्मारुद्रएवच ८ प्राणस्त्वंसर्वभूतानामंतरात्मेतिकथ्यते ॥ उपास्यःसर्वभूतानांयज्ञैर्दानैर्जगत्पते ९ नमोविसृश्वजेदेवनमस्तेवि
श्वमूर्तये ॥ पाहिलोकमिमंदेवहत्वाब्रह्मद्विषःसदा १० सतथेतिहरिर्विष्णुर्ययौद्वारवतींपुरीम् ॥ अवसद्वृष्णिभिःसार्द्धंस्तूयमानःसमागधैः ११ इयंचदे
वदेवस्यचेष्टाहिजनमेजय ॥ प्रोक्तातेपृच्छतेराजन्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि १२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेभविष्यपर्वणिद्वारकायांकृष्णप्रत्यागमनंनामैकत्रिंशद
धिकशततमोध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ॥

॥ १३० ॥ गच्छन्नयादवैःसहेतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ धाताप्रवर्तकःविधाताफलप्रदः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायामेकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

भगवन्निति यद्यपिभारतंस्वर्गारोहणांतमवभातितथापिशतपर्वगणनायांहरिवंशस्यांतर्भावकथनात्हरिवंशांतमेवभारतमितिस्पष्टायितुमत्रभारतश्रवणविधिःकीर्त्यंतेपारणेषुसमाप्तिषु एतेनअसकृन्निरंतरंभारतंश्रोतव्यंपठितव्यंचेतिदर्शितम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ दिवीति देवाःस्वर्गादेत्यात्रक्रीडित्वादिवंगताइतिमुनिराहेतियोज्यम् ॥ ४ ॥ एतदेवविवृणोति हंतेति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ९ ॥ तेषामिति यतोत्रमहतायत्नेनएतच्छ्रवणात्पापनाशोभवतीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ तेषांभारतयुद्धेमृतानांभीष्मादीनाम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ जनमेजयउवाच ॥ भगवन्केनविधिनाश्रोतव्यंभारतंबुधैः ॥ फलंकिंकेचदेवाश्चपूज्यावैपारणेष्विह १ देयंसमाप्तेभगवन्किंचपर्वणिपर्वणि ॥ वाचकः
कीदृशश्चात्रयष्टव्यस्तद्ब्रवीहिमे २ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुराजन्विधिमिमंफलंयच्चापिभारतात् ॥ श्रुताद्भवतिराजेंद्रयत्त्वंमामनुपृच्छसि ३ दिविदेवा
महीपालक्रीडार्थमवनिंगताः ॥ कृत्वाकार्यमिदंचैवततश्चदिवमागताः ४ हंतयत्तेप्रवक्ष्यामितच्छृणुष्वसमाहितः ॥ ऋषीणांदेवतानांचसंभवंवसुधातले
५ अत्ररुद्रास्तथासाध्याविश्वेदेवाश्चशाश्वताः ॥ आदित्याश्चाश्विनौदेवौलोकपालामहर्षयः ६ गुह्यकाश्चसगंधर्वानागाविद्याधरास्तथा ॥ सिद्धाधर्मःस्वयं
भूश्चमुनिःकात्यायनोवरः ७ गिरयःसागरानद्यस्तथैवाप्सरसांगणाः ॥ ग्रहाःसंवत्सराश्चैवअयनान्यृतवस्तथा ८ स्थावरंजंगमंचैवजगत्सर्वंसुरासुरम् ॥
भारतेभरतश्रेष्ठएकस्थमिहदृश्यते ९ तेषांश्रुतिप्रतिष्ठानांनामकर्मानुकीर्तनात् ॥ कृत्वापिपातकंघोरंसद्योमुच्येतमानवः १० इतिहासमिमंश्रुत्वायथाव
दनुपूर्वशः ॥ संयतात्माशुचिर्भूत्वापारंगत्वाचभारते ११ तेषांशृणुत्वंश्राद्धानिश्रुत्वाभारतभारतम् ॥ ब्राह्मणेभ्योयथाशक्त्याभक्त्याचभरतर्षभ १२ महा
दानानिदेयानिरत्नानिविविधानिच ॥ गावःकांस्योपदोहाश्चकन्याश्चैवस्वलंकृताः १३ सर्वकामगुणोपेतायानानिविविधानिच ॥ भाजनानिविचित्रा
णिभूमिर्वासांसिकांचनम् १४ वाहनानिचदेयानिहयामत्ताश्चवारणाः ॥ शयनंशिबिकाश्चैवस्यंदनाश्चस्वलंकृताः १५ यद्यद्गृहेवरंकिंचिद्यद्यदस्तिमहद्व
सु ॥ तत्तद्देयंद्विजातिभ्यआत्मादाराश्चसूनवः १६ श्रद्धयापरयादत्तंक्रमशस्तस्यपारगः ॥ शक्तितःसुमनाहृष्टःशुश्रूषुरविकंपनः १७ सत्यार्जवरतोदांतः
शुचिःशौचपरायणः ॥ श्रद्दधानोजितक्रोधोयथासिद्ध्यतितच्छृणु १८ शुचिःशीलान्विताचारःशुक्लवासाजितेंद्रियः ॥ संस्कृतःसर्वशास्त्रज्ञःश्रद्दधानोनसू
यकः १९ रूपवान्सुभगोदांतःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ दानमानगृहीताचकार्योभवतिवाचकः २० अविलंबमनायस्तमद्रुतंधीरमूर्जितम् ॥ असंसक्ताक्षर
पदंनवभावसमन्वितम् २१ त्रिषष्टिवर्णसंयुक्तमष्टस्थानसमीरितम् ॥ वाचयेद्वाचकःस्वस्थःस्वाधीनःसुसमाहितः २२ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तम
म् ॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् २३

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० अनायस्तमकर्कशाक्षरम् ऊर्जितंस्पष्टाक्षरं असंसक्तंअग्रस्तंअक्षरंपदंचयस्मिन्तत्तथा नवभावेनलोभाद्यभिप्रायेणसमन्वितंच ॥ २१ ॥ त्रिषष्टीत्यनेनषकारवकारशषसयवादिवर्णानांविवेकेनउच्चारणंकर्तव्यमित्यर्थः तदेवाहस्थानेऽपि उरःशिरआदिस्थानेषुसमन्वितंबवयोरभेदपक्षेहिस्थानभेदाभावान्नषष्टिवर्णताभवतीत्यर्थः ॥ २२ ॥ वाचकस्यविधिमाहनारायणमिति ॥ २३ ॥

॥१२४॥

॥ २४ ॥ प्रथमंपारणंहरिवंशंतंनियमपूर्वकंश्रवणम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ पंचमेद्विगुणंवाजिमेधद्वयफलम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ षष्ठेद्विगुणंवाजिमेधचतुष्टयफलम् सप्तमेत्रिगुणंद्वादशवाजिमेधफलम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अष्टमेराजसूयस्यफलंतेनचतुर्विंशतिवाजिमेधतुल्योराजसूयइतिगम्यते ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ क्रतुराजस्येत्यनेनसोपानस्यवाजिमेधस्यफलं

ईदृशाद्वाचकाद्राजञ्छ्रुत्वाभारतभारतम् ॥ नियमस्थःशुचिःश्रोताशृण्वन्सफलमश्नुते २४ पारणंप्रथमंप्राप्यद्विजान्कामैश्चतर्पयेत् ॥ अग्निष्टोमस्ययागस्यफलंवैलभतेनरः २५ अप्सरोगणसंकीर्णंविमानंलभतेमहत् ॥ प्रहृष्टःसतुदेवैश्चदिवंयातिसमाहितः २६ द्वितीयंपारणंप्राप्यअतिरात्रफलंलभेत् ॥ सर्वरत्नमयंदिव्यंविमानमधिरोहति २७ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधविभूषितः ॥ दिव्यांगदधरोनित्यंदेवलोकेमहीयते २८ तृतीयंपारणंप्राप्यद्वादशाहफलंलभेत् ॥ वसत्यमरसंकाशोवर्षाण्ययुतशोदिवि २९ चतुर्थेवाजपेयस्यपंचमेद्विगुणंफलम् ॥ उदितादित्यसंकाशंज्वलंतमनलोपमम् ३० विमानंविबुधैःसार्द्धमारुह्यदिविगच्छति ॥ वर्षायुताभिभवनेशक्रस्यदिविमोदते ३१ षष्ठेद्विगुणमस्तीतिसप्तमेत्रिगुणंफलम् ॥ कैलासशिखराकारं वैदूर्यमणिवेदिकम् ३२ परिक्षिप्तंचबहुधामणिविद्रुमभूषितम् ॥ विमानंसमधिष्ठायकामगंसाप्सरोगणम् ३३ सर्वान्लोकान्विचरतेद्वितीयइवभास्करः ॥ अष्टमेराजसूयस्यपारणेलभतेफलम् ३४ चंद्रोदयनिभंरम्यंविमानमधिरोहति ॥ चंद्ररश्मिप्रतीकाशैर्हयैर्युक्तंमनोजवैः ३५ सेव्यमानोवरस्त्रीणांचंद्रकांततरैर्मुखैः ॥ मेखलानांनिनादेननूपुराणांचनिःस्वनैः ३६ अंकेपरमनारीणांसुखंसुप्तोविबुध्यते ॥ नवमेक्रतुराजस्यवाजिमेधस्यभारत ३७ कांचनस्तंभनिर्व्यूहंवैदूर्यकृतवेदिकम् ॥ जांबूनदमयैर्दिव्यैर्गवाक्षैःसर्वतोवृतम् ३८ सेवितंचाप्सरःसंघैर्गंधर्वैर्दिविचारिभिः ॥ विमानंसमधिष्ठायश्रियापरमयाज्वलन् ३९ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यचंदनभूषितः ॥ मोदतेदैवतैःसार्द्धंदिविदेवइवापरः ४० दशमंपारणंप्राप्यद्विजातीनभिवंद्यच ॥ किंकिणीजालनिर्घोषंपताकाध्वजशोभितम् ४१ रत्नवेदिकसंकाशंवैदूर्यमणितोरणम् ॥ हेमजालपरिक्षिप्तंप्रवालवलभीमुखम् ४२ गंधर्वैर्गीतकुशलैरप्सरोभिर्निषेवितम् ॥ विमानंसुकृतावासंसुखेनैवोपपद्यते ४३ मुकुटेनार्कवर्णेनजांबूनदविभूषणः ॥ दिव्यचंदनदिग्धांगोदिव्यमाल्यविभूषितः ४४ दिव्याँल्लोकान्प्रचरतिदिव्यैर्भोगैःसमन्वितः ॥ विबुधानांप्रसादेनश्रियापरमयायुतः ४५ अथवर्षगणानेवंस्वर्गलोकेमहीयते ॥ ततोगंधर्वसहितःसहस्राण्येकविंशतिः ४६ पुरंदरपुरेरम्येशक्रेणसहमोदते ॥ दिव्ययानविमानेषुलोकेषुविविधेषुच ४७ दिव्यनारीगणाकीर्णोनिवसत्यमरोयथा ॥ ततःसूर्यस्यभवनेचंद्रस्यभवनेतथा ४८ शिवस्यभवनेराजन्विष्णोर्यातिसलोकताम् ॥ एवमेतन्महाराजनात्रकार्याविचारणा ४९

तेनकेवलानांराजसूयानामष्टचत्वारिंशतातुल्यःसोपानोराजसूयइतिगम्यते ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ दशमेतुपारणेततोपिद्विगुणंविष्णुसालोक्यंक्रमसुक्तिप्रापकंप्राप्नोतीत्याह दशमंपारणमित्यादिनाविष्णोर्यातिसलोकतामित्यंतेन ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

अत्रविष्णुमालोक्यमस्यनपुनःसंसारवंधोरतीतिभावःश्रवणमात्रस्यैतत्फलं अर्थावधारणपूर्वकमनुष्ठानवतस्तुभारताध्ययनात्तत्पुण्यादपि दपादमधीयतः श्रद्धानस्यपर्यंतेसर्वपापान्यशो
षतइतिप्रागेवफलमुक्तम् सर्वपापानिप्रारब्धफलभोगपातकेभ्योन्यानि ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ पूपैःमालपुवाइतिमध्यदेशप्रसिद्धैः अपूपैस्तत्सदृशैः

श्रद्धानेनवैभाव्यमेवमाहगुरुर्मम ॥ वाचकस्यतुदातव्यंमनसायद्यदिच्छति ५० हस्त्यश्वरथयानानिवाहनंचविशेषतः ॥ कटकंकुंडलेचैवब्रह्मसूत्रंतथाप
रम् ५१ वस्त्रंचैवविचित्रंचगंधंचैवविशेषतः ॥ देववत्पूजयेत्तंतुविष्णुलोकमवाप्नुयात् ५२ अतःपरंप्रवक्ष्यामियानिदेयानिभारते ॥ वाच्यमानेथविप्रेभ्यो
राजन्पर्वणिपर्वणि ५३ जातिंदेशंचसत्यंचमाहात्म्यंभरतर्षभ ॥ धर्मवृत्तिंचविज्ञायक्षत्रियाणांनराधिप ५४ स्वस्तिवाच्यद्विजानादौततःकार्यंप्रवर्तयेत् ॥
समाप्तेपर्वणिततःस्वशक्त्यातर्पयेद्द्विजान्५५ आदौतुवाचकंचैववस्त्रगंधसमन्वितम् ॥ विधिवद्भोजयेद्राजन्मधुपायससंयुतम् ५६ ततोमूलफलप्रायंपायसंम
धुसर्पिषा ॥ आस्तिकेभोजयेद्राजन्दद्याच्चैवगुडौदनम् ५७ अपूपैश्चैवपूपैश्चमोदकैश्चसमन्वितम् ॥ सभापर्वणिराजेंद्रहविष्यंभोजयेद्द्विजान् ५८ आरण्य
केमूलफलैस्तर्पयेच्चद्विजोत्तमान् ॥ अरणीपर्वआसाद्यजलकुंभान्प्रदापयेत् ५९ तर्पणानिचमुख्यानिवन्यमूलफलानिच ॥ सर्वकामगुणोपेतंविप्रेभ्योन्नंप्रदा
पयेत् ६० विराटपर्वणितथावासांसिविविधानिच ॥ उद्योगेभरतश्रेष्ठसर्वकामगुणान्वितं ६१ भोजनंभोजयेद्विप्रान्गंधमाल्यैरलंकृतान् ॥ भीष्मपर्वणिरा
जेंद्रदत्वायानमनुत्तमम् ॥ ततःसर्वगुणोपेतमन्नंदद्यात्सुसंस्कृतम् ६२ द्रोणपर्वणिविप्रेभ्योभोजनंपरमार्चितं ॥ शराश्चदेयाराजेंद्रचापान्यसिवरास्तथा
६३ कर्णपर्वण्यपितथाभोजनंसार्वकामिकम् ॥ विप्रेभ्यःसंस्कृतंसम्यक्दद्यात्संयतमानसः ६४ शल्यपर्वणिराजेंद्रमोदकैस्सगुडौदनैः ॥ अपूपैस्तर्पयेच्चै
वसर्वमन्नंप्रदापयेत् ६५ गदापर्वण्यपितथामुद्गमिश्रंप्रदापयेत्॥ स्त्रीपर्वणितथारत्नैस्तर्पयेत्तुद्विजोत्तमान् ६६ घृतौदनंपुरस्ताच्चऐषिकेदापयेत्पुनः॥ ततःसर्व
गुणोपेतमन्नंदद्यात्सुसंस्कृतं ६७ शांतिपर्वण्यपिगतेहविष्यंभोजयेद्द्विजान् ॥ आश्वमेधिकमासाद्यभोजनंसार्वकामिकम् ६८ तथाश्रमनिवासेतुहविष्यंभोज
येद्द्विजान् ॥ मौसलेसार्वगुणिकंगंधमाल्यानुलेपनम् ६९ महाप्रस्थानिकेतद्वत्सर्वकामगुणान्वितम् ॥ स्वर्गपर्वण्यपितथाहविष्यंभोजयेद्द्विजान् ७० हरिवं
शसमाप्तौतुसहस्रंभोजयेद्द्विजान् ॥ गामेकांनिष्कसंयुक्तांब्राह्मणायनिवेदयेत् ७१ तदर्द्धेनापिदातव्यादरिद्रेणापिपार्थिव ॥ प्रतिपर्वसमाप्तौतुपुस्तकंवैविच
क्षणः ७२ सुवर्णेनचसंयुक्तंवाचकायनिवेदयेत् ॥ हरिवंशेपर्वणिचपायसंतत्रभोजयेत् ७३ श्लोकंवाश्लोकपादंवाअक्षरंवान्नृपात्मज ॥ शृणुयादेकचित्तस्तुस
विष्णुदयितोभवेत् ७४ व्यासंचैवसपत्नीकंपूजयेच्चयथाविधि ॥ लक्ष्मीनारायणंदेवंपूजितंतच्चपूजयेत् ७५ वाचकंपूजयेद्वस्त्रभूमिवस्त्रसुधेनुभिः॥ विष्णुः
संपूजितस्तेनससाक्षाद्देवकीसुतः ७६ ॥११५॥

सच्छिद्रपत्रकावैः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

॥७७ ॥७८ ॥७९ ॥ ८० ॥ तदर्धमिति मभुः प्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तयेत् सनाप्नोतिफलंतस्येतिवचनात् सर्वथापादोनपलात्न्यूनंनदेयमित्यर्थः पादःत्रिपलचतुर्थोभागः सएवशे षोंतिमःपक्षेयत्रतत्पादशेषः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ अतिरात्रस्येति पारणाभावेपिबोद्धव्यम् अत्यल्पपर्वश्रवणेक्षुद्रक्रतुफलम् ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ यत्नवताब्र

पारणेपारणेराजन्यथावद्भरतर्षभ ॥ समाप्यसर्वाःप्रयतःसंहिताःशास्त्रकोविदः ७७ शुभेदेशेनिवेश्याथक्षौमवस्त्राभिसंवृतः ॥ शुक्लाम्बरधरःश्रीमाञ्छुचिर्भू त्वास्वलंकृतः ७८ अर्चयेत्तंयथान्यायंगंधमाल्यैःपृथक्पृथक् ॥ संहितापुस्तकान्राजन्प्रयतःशिष्टसंमतः ७९ भक्ष्यैर्मांसैश्चपेयैश्चकामैश्चविविधैःशुभैः ॥ हिरण्यंगांचवस्त्रंचदक्षिणामथदापयेत् ८० सर्वत्रत्रिपलंस्वर्णंदातव्यंप्रणतात्मना ॥ तदर्द्धंपादशेषंवावित्तशाठ्यविवर्जितम् ८१ यद्यदेवात्मनोभीष्टंतत्तद्दे यंद्विजातये ॥ सर्वथातोषयेद्भक्त्यावाचकंगुरुमात्मनः ॥ देवताःकीर्तयेत्सर्वानरनारायणौतथा ८२ ततोगंधैश्चमाल्यैश्चस्वलंकृताद्विजोत्तमान् ॥ तर्पयेद्विवि धैःकामैर्दानैश्चोच्चावचैस्तथा ८३ अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ प्राप्नुयाच्चक्रतुफलंतथापर्वणिपर्वणि ८४ वाचकोभरतश्रेष्ठव्यक्ताक्षरपदस्व रः ॥ भविष्यंश्रावयेद्विप्रानभारतंभरतर्षभ ८५ भुक्तवत्सुद्विजेंद्रेषुयथावत्संप्रदापयेत् ॥ वाचकंभरतश्रेष्ठभोजयित्वास्वलंकृतम् ८६ वाचकेपरितुष्टेतुशुभा प्रीतिरनुत्तमा ॥ ब्राह्मणेषुचतुष्टेषुप्रसन्नाःसर्वदेवताः ८७ ततोहिभरणंकार्यंद्विजानांभरतर्षभ ॥ सर्वकामैर्यथान्यायंसाधुभिश्चयथाक्रमम् ८८ इत्येषवि धिरुद्दिष्टोमयातेद्विपदांवर ॥ श्रद्दधानेनवैभाव्यंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ८९ भारतश्रवणेराजन्पारणेचनृपोत्तम ॥ सदायत्नवताभाव्यंश्रेयस्तुपरमिच्छ ता ९० भारतंशृणुयान्नित्यंभारतंपरिकीर्तयेत् ॥ भारतंभवनेयस्यतस्यहस्तगतोजयः ९१ भारतंपरमंपुण्यंभारतेविविधाःकथाः ॥ भारतंसेव्यतेदेवैर्भारतंप रिकीर्तयेत् ९२ भारतंसर्वशास्त्राणामुत्तमंभरतर्षभ ॥ भारतात्प्राप्यतेमोक्षस्तत्त्वमेतद्ब्रवीमिते ९३ महाभारतमाख्यानंक्षितिंगांचसरस्वतीम् ॥ ब्राह्मणं केशवंचापिकीर्तयन्नावसीदति ९४ वेदेरामायणेपुण्येभारतेभरतर्षभ ॥ आदौचांतेचमध्येचहरिःसर्वत्रगीयते ९५ यत्रविष्णुकथादिव्याःश्रुतयश्चसनात नाः ॥ तच्छ्रोतव्यंमनुष्येणपरंपदमिहेच्छता ९६ एतत्पवित्रंपरममेतद्धर्मनिदर्शनम् ॥ एतत्सर्वगुणोपेतंश्रोतव्यंभूतिमिच्छता ९७ क्रियतेसारसंसारवां छितस्यैवकारणम् ॥ हरिवंशस्यश्रवणमितिद्वैपायनोब्रवीत् ९८ अश्वमेधसहस्रेणवाजपेयशतैस्तथा ॥ यत्फलंप्राप्यतेपुंभिस्तद्धरिवंशपारणात् ९९ अजरममरमेकंध्येयमाद्यंतशून्यंसगुणमगुणमाद्यंस्थूलमत्यंतसूक्ष्मम् ॥ निरुपममनमेयंयोगिनांज्ञानगम्यंत्रिभुवनगुरुमीशंत्वांप्रपन्नोस्मिविष्णो १००

ह्मचर्यादिनियमवता ॥ ९० ॥ भारतंभवनेपुस्तकरूपम् ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ विनापिभारतंकेवलोहरिवंशएवश्रोतव्यइत्याशयेनाह क्रियतइतिक्रियतेशि ष्टैरितिशेषः असारंतिच्छेदःवांछितस्यैवकारणंइष्टप्रदम् ॥ ९८ ॥ पारणात्नियमपूर्वकसमापनात् ॥ ९९ ॥ भारतप्रतिपाद्यांदेवतांप्रणमति अजरमिति ॥ १०० ॥

भारवसमाप्तौशंनोमित्रःशंवरुणइत्यादिवत्शांतिंपठति सर्वस्तरत्विति ॥ १०१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांश्रवणफलंनामद्वात्रिंशदधिकशततमो ध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ त्र्यक्षादिति प्रश्नस्योत्थानमपिनसंभवतिभारतमावसमापनेनज्ञातव्यानशेषात्पूर्वमुक्तमपिदार्ढ्यायपुनःपृच्छतीत्युत्तरमिहनसाधुअतिप्रसं इतरेषामपिअर्थानांप्रष्टव्यत्वापत्तेः शिवोत्कर्षज्ञापनार्थमित्यपिन हरिहराद्वैतस्यभूयसाप्रबंधेनसाधितत्वात् वक्तृविवक्षामात्रमित्यपिननिष्प्रयोजनायांमहताविवक्षायाअसंभवात् अथकृत्स्नभावात्तुगृहिणोपसंहारइतिन्यायेनछांदोग्येयथाकुटुंबेशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयानइत्यादिनानचपुनरावर्ततइत्यंतेनभोगमोक्षोभयोपभोगतयागार्हस्थ्यायत्तत्वेनोपसंहारोदर्शि तः नतुमोक्षमात्रोपयोगिनाभोगविरोधिनाश्रमांतरेणैतद्वत्इहापि यस्यानुग्रहमिच्छामितस्यवित्तंहराम्यहमितिवदता विष्णोरुपास्तिभोगाविरोधिनीमोक्षैकफलानांसमाप्यशरुद्रो पास्त्याउभयफलयाउपसंहारःतेनसंन्यासगार्हस्थ्ययोरिवहरिहरोपास्त्योरवांतरफलभेदोज्ञेयइतिमतम् तदपिनातीवरमणीयं एकैकोपास्तेःप्रत्येकंकात्स्न्येंनफलप्रदत्वस्यसर्वशास्त्रसि द्धत्वात् विकल्पो विशिष्टफलत्वादित्यवशिष्टफलत्वेनोपासनानांविकल्पाभिधानाच्चतस्मादन्यदिहप्रश्नकारणंवक्तव्यं तच्चससाधनांब्रह्मविद्यांसमाप्यांतेउक्तं यत्रविष्णुकथादिव्याःश्रु तयश्चसनातनाः तच्छ्रोतव्यंमनुष्येणपरंपदमिहेच्छतेति।विष्णुकथानांश्रुतीनांचश्रवणमात्रात्परमपदप्राप्तिरुक्तात्रासंभावनापृच्छतीति त्र्यक्षात् त्रीणिश्रवणमनननिदिध्यासनानिअक्षव

सर्वस्तरतुदुर्गाणिसर्वोभद्राणिपश्यतु ॥ सर्वेषांवांछिताअर्थाभवंत्वस्यचपारणात् १०१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिश्रवणफलकथ नंनामद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः १३२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ त्र्यक्षाद्वधमहंब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ त्रयाणांपुरसंज्ञानांखेच राणांसमासतः १ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ शृणुविस्तरतःसर्वंयन्मांपृच्छसिनैधनम् ॥ दैत्यानांबाहुबलिनांसर्वप्राणिविरोधिनाम् २ शंकरेणवधंराजन्शूले स्त्रिभिरजिह्मगैः ॥ कृतंपुरासुरेंद्राणांसर्वभूतवधैषिणाम् ३ त्रिपुरंपुरुषव्याघ्रंबृहद्वातुसमीरितम् ॥ विक्रामतिनभोमध्येमेघवृंदमिवोत्थितम् ४ प्राकारेण प्रवृद्धेनकांचनेनविराजता ॥ मणिभिश्चप्रकाशाद्रिःसर्वरत्नैश्चतोरणैः ५ बभासेनभसोमध्येश्रियापरमयाज्वलन् ॥ गंधर्वाणामिवोदग्रंकर्मणासाधितंपरम् ६ वाजिनःपक्षसंयुक्तावहंतिबलदर्पिताः ॥ पुरंप्रभाकरश्रेष्ठंमनोभिःकामबृंहणैः ७

दिंद्रियवत्दर्शनसाधनानियस्यसत्र्यक्षः विद्वान्श्रवणादिसमुदायवान्त्र्यक्षः तस्मात्त्रयाणांस्थूलसूक्ष्मकारणदेहानांवधःसमूलोच्छेदःकथंस्यात्मनननिदिध्यासनाभ्यांफलोपकार्यामा भ्यांसहिताद्वेदांतमहावाक्यश्रवणात्कथंसंसारस्यात्यंतोच्छेदःस्यात् नहिज्ञानमात्रात्कस्यचिदर्थस्यउच्छेदोदृष्टइतिभावः ॥ १ ॥ द्वयमाह प्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चतत्रकानीयसा एवदेवाज्यायांसोअसुराइत्यादिनाबृहदारण्यकोक्तरीत्याध्यात्मविद्यायामत्रशमादयोदेवाः कामक्रोधादयोसुराइत्यभिप्रेत्यसमाधत्ते शृण्विति दैत्यानांकामादीनां नैधनंनिरन्वयोच्छेद विधिम् ॥२॥ शंकरेणपरमानंदंप्रतिपित्सुनाबाधनंत्रिभिःशूलैःश्रवणादिभिःसाधनैःकृतंअसुरेंद्राणांवधंशृण्वित्यनुषज्यते ॥३॥ त्रिपुरंपुरत्रयंजाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यभिमानिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञैर्भो ग्यंबहुभिर्धातुभिर्मायाकार्यैर्गुणैःसमीरितं पाठांतरेबृहद्वायुर्मुख्यप्राणस्तेनसमीरितं नभसिस्वेकारणेआकाशेघनपटलमिवाकस्मादुत्थितम् ॥ ४ ॥ प्राकारेणअन्नमयपिंडेनकांचनेनभोगमो क्षोपयोगितयारमणीयेनमणिभिः इंद्रियैरित्यादियथायथंनगरसाम्यमूह्यंपिंडस्य ॥ ५ ॥ कर्मणायज्ञादिनागंधर्वाणांपुरमिवेतिमिथ्यात्वेदृष्टांतः ॥ ६ ॥ वाजिनइंद्रियाश्वाःमनोवृत्तिभिः मवर्तिकाभिःपुरंदेहंवहंतिश्रेष्ठंस्थानंप्रापयंति ॥ ७ ॥

विक्रमैः उत्तरोत्तरवासनावृद्ध्यापरात्परंधावंतःकामवृंहणैस्तृष्णायाःशोषकैर्वाजिभिः प्रा णसंभृतैरितिपाठेमुख्यप्राणेनसम्यक्चालितैः ॥ ८ ॥ चतुर्भिर्दर्शनसाधनैःदृश्यप्रकाशेनलिंगेने त्यर्थः विदितात्मभिःअनुमानेनआज्ञातैः वेगैर्वेगवद्भिस्तैर्वाजिभिरसुराअंबरंकारणंब्रह्मकालयंतइवअपलायनेग्रसंतइवसमदृश्यंतअसुराःकामादयः ॥ ९ ॥ ऋषिभिरितिअदग्धकिल्बिषैःअविनाशितदुःप्रचारैर्वाजिभिरेवउपेतंगंधर्वनगरोपमंपुरंतत्शुशुभेइत्युतरगान्वयः ॥ १० भवनैश्चित्तप्रवेशस्थानैःरूपादिभिः आयुधानिकामोद्दीपनानिस्त्रगादीनिकटाक्षादीनिवातैः समाकीर्णैः ॥ ११ ॥ देवेंद्रभवनाकारैःसाक्षात्स्वर्गरूपैरित्यर्थः प्रासादाग्रैःगृहोपरिगृहैतद्वदत्रसंसारपुरोपरिमनोरथपुरम् बहुत्वंआनंत्यात्तेषाम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अक्षिभ्यांचक्षुश्चक्षुषआदित्यहृदयान्मनोमनसश्चंद्रमाः इतिताभ्यांसूर्यानाभोयस्येतिव्युत्पत्त्यासूर्यजनकंचक्षुःचक्षुःसूर्यनामएवचंद्रनाभोमनः तावुभौपुराध्यक्षौतदनुगाश्चसर्वेकामादय इतितावेवं दैत्येंद्रोअन्येचमदमत्सरादयोदानवाः ॥ १६ ॥ तेसर्वेदेवयानपितृयानमार्गप्रापकौकर्मोपासनामार्गौविनाशितवंतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ प्रगृहीतशरासनैःस्वकृतद्यूतपाना

धावंतिहेषमाणास्तेविक्रमैःप्राणसंभृतैः ॥ आह्वयंतइवाकाशंखुरैःश्यामदलप्रभैः ८ वायुवेगसमैर्वेगैःकालयंतइवांबरम् ॥ असुराःसमदृश्यंतचक्षुर्भिर्विदिता त्मभिः९ ऋषिभिर्ज्वलनप्रख्यैस्तपसादग्धकिल्बिषैः ॥ गीतवादित्रबहुलंगंधर्वनगरोपमं१० चित्रायुधसमाकीर्णैःप्रतप्तकनकप्रभैः ॥ भवनैर्बहुभिश्चैवप्रांशुभिः समलंकृतैः११ देवेंद्रभवनाकारैःशुशुभेतन्महाद्युति ॥ प्रासादाग्रैःप्रवृद्धैश्चकैलासशिखरप्रभैः १२ शुशुभेदैत्यनगरंबहुसूर्यमिवांबरम् ॥ वराट्टालकसंपन्नंतप्तकां चनसप्रभम् १३ प्रदीप्तमिवतेजोभीरराजाथमहाप्रभो ॥ क्ष्वेडितोत्कृष्टबहुलंसिंहनादविनादितम् १४ बभौवल्गुजनाकीर्णंवनंचैत्ररथंयथा॥ समुच्छ्रितपता कंतदसिभिश्चविराजितम् १५ रराजत्रिपुरंराजन्महाविद्युदिवांबरे ॥ सूर्यनाभश्चदैत्येंद्रश्चंद्रनाभश्चभारत १६ तथान्येचमहावीर्यादानवाबलदर्पिताः ॥ मष्टदुश्चबभंजुश्चमोहिताःपरमेष्ठिना १७ पंथानंदेवगमनंपितृयानंचभारत ॥ तैरेवमसुराग्र्यैश्चप्रगृहीतशरासनैः १८ दानवैर्नरशार्दूलदेवयानेमहापथे ॥ पितृवह्निबलोपेतेल्हतेभरतसत्तम १९ ब्रह्माणमभ्यधावंतसर्वेसुरगणास्तथा ॥ विवर्णवदनादीनाश्छिन्नेयज्ञाग्निकर्माणि २० अब्रुवंश्चगताःस्थिल्वास्वरेणार्त निनादिना ॥ हन्यामहेशत्रुगणैर्भागोच्छेदेनभागद २१ तेषांवैवधोपायंवदस्ववदतांवर ॥ यंज्ञात्वाबाहुबलिनोबाधेममम्रेपरान् २२ सांत्वयित्वातुवरदो ब्रह्माप्रोवाचदेवताः ॥शृणुध्वंदेवताःसर्वाःशत्रुप्रतिकृतिंपराम् २३ अवध्यादानवाःसर्वेकृतेशंकरमव्ययम् ॥ प्रतिगृह्यचतद्वाक्यंमनोभिर्वाग्भिरेवच २४भूमौ प्रपेदिरेसर्वेसहरुद्रैश्चभारत ॥ विंध्यपादेचमेरौचमध्येचपृथिवीतले २५ तपसोग्रेणयोगज्ञाःसर्वेतेमुनयोऽभवन् ॥ काश्यपेयंहरंप्राप्ताजपंतोब्रह्मसंहिताम् २६

दिव्यसनैः ॥ १८ ॥ वह्निबलोपेतेदेवयानेपितृबलोपेतेपितृयानेचापहृतेश्रद्धादिराहित्येनसर्वस्मिन्कर्मणिरक्षाभिरपहृतेसतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ ब्रह्माणंईश्वरंदीनाःमार्गद्वयभ्रष्टत्वादत्यंतं शोकाकुलाः ॥ २० ॥ हन्यामहेहतास्मः भागोच्छेदेनपुण्यलोकप्राप्त्यभावेन ॥ २१ ॥ २२ ॥ शत्रुप्रतिकृतिंप्रतीकारंपरांशत्रूणांनिरन्वयोच्छेदकराम् ॥ २३ ॥ कृतेशंकरंसुखकरं बोधंविनाकामादीनांनिरन्वयोच्छेदोनभवति अव्ययमिति तद्धेतोर्मूलाज्ञानस्यैवोच्छेदात् ॥ २४ ॥ तेनपुनरपिकारणकर्मभूमौउग्रेणतपसाप्राणैःसहशंकरंशरणंगताइत्याह भूमाविति द्वा भ्याम् तपश्चांद्रायणादिवानप्रस्थधर्मः योगोनिष्कामकर्मानुष्ठानंगृहस्थधर्मः जपोवेदाभ्यासोब्रह्मचारिधर्मः ॥ ब्रह्मसंहितांप्रणवंइति उभयोःसंबंधः ॥ २५ ॥ २६ ॥

तेषांतपोयोगजैश्वर्यंप्रार्थमानानांसंबंधिनःपरदाराःकामादिपरिग्रहास्तृष्णादयःतासांजनेवंध्यतानिष्फलावैराग्यहेतुरभूत् ततस्तेतृष्णादयोऽत्यंतंदुर्वलाअभूवन्नितिरूपकेणाह विन्य
स्तेति दर्भनिचयेतृणमयेकटेशेरतेइत्यर्थः ॥ २७ ॥ शुभानिव्याघ्राजिनादीनि ॥ २८ ॥ वनचारिणांमृगाणांदेहेभ्योगृहीतानिविमुक्तानिपरिहितानि तएवंकामादयोत्यंतदारिद्र्य
ग्रस्ताःइतःअदर्शनंगताइत्याह अंतरिक्षमिति इतउत्पन्नाअपियोगपरिपाककालेबाधितुंअंतरिक्षेहृदयाकाशेसूक्ष्मवासनारूपेणनिलीनाइत्यर्थः ॥ २९ ॥ योगजयेक्षीणासुभोग
वासनासुउपासनायांअधिकारिणःसंसारादुद्विग्नाःसंतःप्रवर्त्ततइत्याह हरालयमिति हरतिसंसारमितिहरोनिर्गुणंब्रह्मतस्यालयंतदुपलब्धिस्थानंहार्दाकाशाख्यंसगुणंब्रह्मतदुपासितं
जग्मुःसुराःशांत्यादयःविशेषेणआघ्रातिविषयान्आस्वादयतीतिव्याघ्रोभोक्तातस्यचर्मवदावरकंदेहंवसानाइत्यर्थःभगवंतंईश्वरंप्रणिपत्यउपास्य ॥ ३० ॥ हरंशुद्धंप्रभाषंतअडभावआर्षः
शुद्धंब्रह्मास्मीतिपरोक्षनिश्चयंकृत्वालोकेपिअवदन्नित्यर्थः हरमदृष्ट्वाभगवंतमेवप्रार्थयंते हविरितिसार्द्धेन यथाभस्मच्छन्नेषुअग्निषुहविर्निष्फलमेवमस्मासुमलिनचित्तेषु ॥ ३१ ॥ वरदा

येषांचपरदाराणामभवद्वंध्यताजने ॥ विन्यस्तदर्भनिचयेताम्रलोहंचभूषणम् २७ परिधानानिचर्माणिमृदूनिचशुभानिच ॥ स्वयंमृतानांकृष्णानांमृगाणांकुरुसत्तम २८ गृहीतानिविमुक्तानिदेहेभ्योवनचारिणाम् ॥ अंतरिक्षमथोपेत्यविविशुर्माययावृताः २९ हरालयंसुराःसर्वेव्याघ्रचर्मनिवासिनः ॥ प्रणिपत्याथतेदीनाभगवंतंजगत्पतिम् ३० सुव्यक्तेनाभिधानेनप्रभाषंतहरंततः ॥ हविर्दत्तमविज्ञानाद्भस्मच्छन्नेष्ववह्निषु ३१ वरदानंतृथास्मासुभगवन्विमुखेत्वयि ॥ यथादेशंयथाकालंक्रियतांब्रह्मणोवचः ३२ यदुक्तंदेवदेवेनखेचराणांसमीपतः ॥ एवंदेववचोभिश्चभाविनोर्थस्यवैभवात् ३३ समनह्यन्महादेवोदेवैःसहसवासवैः ॥ आदित्यपथमास्थायसन्नद्धाःसमलंकृताः ३४ सर्वेकांचनवर्णाभावभुर्दीप्ताइवाग्नयः ॥ रुद्रेणसहितारुद्रादहंतइवतेजसा ३५ सन्नद्धाःकुशलाःसर्वेप्रांशवःपर्वताइव ॥ विश्वेविश्वेनवपुषाबलिनःकामरूपिणः ३६ समनह्यन्महात्मानोदानवांतंविधित्सवः ॥ एभिःसहधनाध्यक्षैःसमंतात्परिवारितः ३७

नंश्रेष्ठस्यआत्मवस्तुज्ञानस्यप्रदानंहरज्ञानंप्राप्तमपिनिष्फलमतस्त्वमेवानुग्रहंकृत्वायथाब्रह्मणोवचोवेदवाक्यंयमेवैषवृणुतेतेनलभ्यइति तत्प्रसादफलख्यापकंतत्यथादेशंयथाकालंकुरुष्व
क्रियतां अस्मासुप्रसन्नोभूत्वातत्त्वंआत्मतत्त्वंप्रकाशयेतिभावः ॥ ३२ ॥ खेहार्दाकाशेचरतामुपासकानांसमीपेयदुक्तं सर्वधर्मान्परित्यज्यमामेकंशरणंव्रज अहंत्वासर्वपापे
भ्योमोक्षयिष्यामिमाशुचेत्यादिरूपंवचनं इतरदेववचोभिश्चभाविनोर्थस्यवैभवात् मोक्षरूपस्यार्थस्यवैभवाच्चमहादेवईश्वरःसमनह्यत्अविद्यामुच्छेत्तुंसज्जाबभूवसाधकानग्रहंकर्तुमाभिमुख्यो
भूदित्यर्थः ॥ ३३ ॥ तत्रादित्यपथाख्यमुपासनामार्गमेवाह देवैःशमादिभिःसहप्रकटीचकारइत्याहसमनह्यदिति ॥३४ ॥ रुद्रेणध्यातेनईश्वरेणसहिताःरुद्राउपासकाउपासनाबलादत्यं
तमशोभंतेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ विश्वेविश्वेनवपुषातपोयोगबलेनसर्वेसर्वात्मकाजाताइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ केनोपायेनकामरूपिणोभवन्नित्यतआहसमनह्यन्निति महात्मानः वैराग्यादि
युक्ता दानवःनांकामादीनांउच्छेदंविधित्सवः एभिःसाधनैः धनाध्यक्षैः श्रद्धावित्तंअध्यक्षोमुख्योयेषुतैःशमाद्यैःपरिवारितोवृतःशरणीकृतः ॥ ३७ ॥

ज्यज्ञोविद्वान्त्रिपुरंयोधयत्कोशभंगंकर्तुमुद्युक्तःतत्रसशरंधनुःप्रगृह्यप्रणवोधनुःशरोह्यात्मेतिश्रुतेःप्रणवेचेतःसंयोज्येत्यर्थः अथयोमारंभानंतरंदैत्याःकामादयोभिन्नदेहाःभिन्नाःप्रविला
पिनः स्थूलदेहाआश्रयभूतायेषांतेतथाध्यानबलेनस्थूलदेहाभ्यासनिवृत्तौकामाद्याःभिन्नदेहाःनष्टमूर्तयोभवन्विशेषणांतराण्पिकथाशोभार्थानि ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥
तत्रेतिइयमत्रप्रक्रियाविशेषाविशेषलिंगमात्रालिंगानिगुणपर्वाणीतिपातंजलसूत्रात् एकादशेंद्रियाणिस्थूलभूतानिचाविशेषाःअहंकारः पंचतन्मात्राणिचाविशेषाः महत्तत्त्वंलिंग
मात्रंअलिंगंप्रधानंतत्रविशेषादविशेषंप्रविविक्षतोयोगिनोमध्येलयविक्षेपाख्यौयोगविघ्नौआगच्छतःएवमविशेषाल्लिंगमात्रतश्चपुरुषंचप्रविविक्षतस्तौआगच्छतइति तत्रयोगिनोविशे
षाख्यस्थूलदेहवियोगेदैनंदिनलयाभ्यासात्प्रथमंलयोभ्येतीत्याह तत्रेति तत्रतस्यांअवस्थायांकामादयः योगिनांबलेननिरुध्यमानाःसंतःदुष्टाश्वत्रदंतीवप्रदीप्यंते ततःकषायेणजडी
भूयलयंप्राप्नुवंतितदिदमुक्तंदीप्यमानेनतेजसेति एवंकर्तुः करणेअन्योन्यसंबाधेसंकटेसतिउभयेपिक्षीयंतेक्षयकर्मणाअन्योन्यविरोधेन ॥ ४२ ॥ अतएवनोपलभ्यंतअव्यक्तभावंग

त्रिपुरंयोधयत्र्यक्षःप्रगृह्यसशरंधनुः॥अथदैत्याभिन्नदेहाःपुराट्टालगताइव३८न्यपतंतविदेहास्तेविशीर्णाइवपर्वताः॥ अतिविद्धाःसुविद्धाश्चरणमध्यगतानृप
३९ न्यपतन्दैत्यसंघातावज्रेणेवहतानगाः॥ असिभिश्चहतादेवैःशक्तिचक्रपरश्वधैः ४० बाणैश्चभिन्नमर्माणोदैत्येंद्रायुद्धगोचरे॥ प्रपेतुःसहिताउर्व्याछिन्नप
क्षाइवाचलाः ४१ तत्रसंज्ञांविमुंचंतिदीप्यमानेनतेजसा॥ एवंतेन्योन्यसंबाधेक्षीयंतेक्षयकर्मणा ४२ नोपलभ्यंतचक्षुर्भ्यामपिदिव्येनचक्षुषा॥ अस्तंप्राप्ते
दिनकरेसुरेंद्रास्तेनिशामुखे॥ छिन्नभिन्नक्षतमुखानिपेतुर्वसुधातले ४३ अथदैत्याजयंप्राप्तानिशायांनिशितैःशरैः॥ विनेदुर्विपुलैर्नादैर्मेघाइवमहारवाः
४४ जयप्राप्यासुराश्चैवतेन्योन्यमभिजल्पिरे॥ त्रासितास्त्रिदशाःसर्वेसंग्रामजयकांक्षिणः ४५ अस्माभिर्बलसंपन्नैःसहप्रासासितोमरैः॥ विरेजुश्चजयंप्रा
प्याउशनोहव्यबोधिताः ४६ समरेबलसंपन्नाःसायुधादैत्यसत्तमाः॥ सुरैश्चसहितःसर्वैरथमास्थायशंकरः ४७

त्वा।दित्यर्थः।येहिव्यक्ताःसंतोदुर्लक्ष्याः परमाण्वादयस्तेदिव्यचक्षुर्ग्राह्यानत्वंतइतिभावः दिनकरेबोधेनिशामुखेलयेचप्राप्तेसतिसुरेंद्राः शमादयोपिछिन्नाभिन्नरूपाः निलीनाएवेत्यर्थः
॥ ४३॥ अथसौषुप्तेनतमसासर्वेषांनाशेसुषुप्तौस्वप्नरूपोविक्षेपउत्पन्नइत्याह अथेति तदानीमेवकामादयोलब्धवृत्तयोभूवन् निशायांअविद्यामयरूपायांस्थिताःसंतःशमादीनजयंश्चेत्यर्थः
शरैःसूक्ष्मैः विषयैः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ उशनोहव्यबोधिताःबृहस्पतिर्हिशुक्रोभूत्वाद्वरयाभयायासुरेभ्यःक्षयायेमामविद्यामसृजादितिमैत्रायणीयश्रुतेः उशनसाकल्पिताःयेवेदविरोधिनो
मार्गास्तन्निषेवणादत्यंतबलिनइत्यर्थः ॥ ४६ ॥ एवंत्यक्तस्थूलदेहानामपियोगिनांसूक्ष्मदेहप्रवेशादर्वाक्लयविक्षेपाख्यंसूक्ष्मंव्याप्यमहत्तत्त्वापरपर्यायालिंगमात्रअस्मितारूपंप्रापि
रसूनापिलयविक्षेपबाधाभवतीतिप्रपंचयिष्यन्सूक्ष्मंप्रतिगमनंतावदाहसुरैश्चेत्य।।दिनासुरैःशमादिभिः सहायैःशंकरोयोगीरथंसूक्ष्मशरीरंआस्थायरश्मिगाधिष्ठाय ॥ ४७ ॥

विदवहत्दशामाह दर्पितानिति युगांताग्निर्लोकानिवकामादीन्प्रदहन्नित्यर्थः ॥ ४८ ॥ वाजिभिर्वासनामयैःसूक्ष्मैरिंद्रियैः ॥ ४९ ॥ वृषभे ग गोग जधर्मेणध्वजाग्रेणध्वजाग्रवदत्यु
च्छ्रितेन ॥ ५० ॥ तमेनदपाक्रांतसुस्थितंगत्यंयोगिनंआरूढभूमिस्थैर्देवादिभिःस्तूयमानंपुनर्विघ्नआविर्भ शेत्याह तपइत्यादिना ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ पैत्र्यंपित्राईश्वरेणसृष्टंस्था
नांतरंस्थूलदेहादन्यत्रसूक्ष्मदेहस्थितमितिशेषः ॥ ५४ ॥ तस्मिन्मध्यमे ॥ ५५ ॥ सुराणामुपरीतिशेषः मध्येस्थितानांलिंगदेहस्थाः शुभवासनाः सर्वायोगोपसर्गभूतैः कामादि

दर्पितान्निनदन्दैत्यान्प्रदहन्निवतेजसा ॥ युगांतकालेवितते रश्मिवानिवनिर्दहन् ॥ ४८ ॥ सर्वभूतानिभूताग्र्यःप्रलयेसमुपस्थिते ॥ सरथोवाजिभिःशीघ्रै
रुह्यमानोमनोजवैः ॥ ४९ ॥ विवभौनभसोमध्येसविद्युदिवतोयदः ॥ वृषभेणध्वजाग्रेणगर्जमानेनभारत ५० भातिस्मसरथोराजन्संद्रायुधइवांबुदः ॥
ततोंवरगतासिद्धास्तुष्टुवुर्वृषभध्वजम् ५१ कर्मभिःपूर्वजंपूर्वैःशुचाभिरुर्यंबकंतदा ॥ ऋषयश्चतप शांताःसत्यव्रतपरायणाः ५२ अमृतप्राशिनश्चैवसुरसं
धास्तथैवच ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवगंधर्वेणस्वरेणवै ५३ प्रहृष्टवदानाःसौम्याःपैत्र्ये स्थानांतरेनृप ॥ चयाट्टालकसंपन्नेशतघ्नीशतसंकुले ५४ तस्मिंस्तुदैत्य
नगरेसर्वभूतभयावहे ॥ ततस्तुशरवर्षाणिमुमुचुर्दैत्यदानवाः ५५ सुराणामरयोमध्येतीक्ष्णाग्राणिसमंततः ॥ शतघ्नीभिश्चानिघ्नंतोभल्लैःशूलैश्चभारत ५६ ते
चक्रिरेमहत्कर्मदानवायुद्धकोविदाः ॥ गदाभिश्चगदांजघ्नुर्भल्लैर्भल्लांश्चचिच्छिदुः ५७ अस्त्रैरस्त्राण्यबाधंतमायांमायाभिरेवच ॥ ततोपरेसमुद्यम्यशरशक्तिपर
श्वधान् ५८ अशनींश्चमहाघोरान्मुक्तान्शतसहस्रशः ॥ असिभिर्मायाविहितैर्मृत्योर्विषयगोचरे ५९ तेवध्यमानाविबुधाःशरवर्षैरवस्थिताः ॥ गंधर्वनग
राकारःसोसीदत्सहरोरथः ६० हन्यमानोसुरगणैःप्रासासिशरतोमरैः ॥ तैश्चदैत्यप्रहरणैर्गुरुभिर्भारसाहिभिः ॥ चित्रैश्चबहुभिःशस्त्रैरतिष्ठतशचीपतिः ६१
ततोमध्योदिव्यशब्दःप्रादुरासीन्महीपते ॥ ऋषीणांब्रह्मपुत्राणांमहतामपिभारत ६२ सएषशंकरस्याग्रेरथोभूमिंप्रतिष्ठितः ॥ अजेयोजय्यतांप्राप्तःसर्वलो
कस्यपश्यतः ६३ तस्मिन्निपतितेराजन्रथानांप्रवरेरथे ॥ निपेतुःसर्वभूतानिभूतलेवसुधाधिप ६४ विचेलुःपर्वताग्राणिचेलुश्चैवमहाद्रुमाः ॥ विचुक्षुभुः
समुद्राश्चनरेजुश्चादिशोदश ६५ वृद्धाश्चब्राह्मणास्तत्रजेपुश्चपरमंजपम् ॥ यतद्ब्रह्ममयंतेजःसर्वत्रविजयैषिणाम् ६६

भिर्मधुमत्यांभूमौस्थित्वानिवारिताइत्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अशनिःअशनयः मृत्योरज्ञानसंबंधिनिविषयगोचरेशब्दादिपारवश्येवस्थिताइतिसंबंधः ॥५९ ॥ एवंसूक्ष्मदेहस्थस्य
विक्षेपरूपंविघ्नमुक्त्वालयरूपमपितमाहगंधर्वेति मनोमयंसूक्ष्मशरीरंध्येयेश्वरेणापिसहितंविलीनमित्यर्थः ॥६० ॥ शचीपतिर्योगीअतिष्ठतकुंठितः महाधकारमग्नत्वात् ॥ ६१ ॥ अस्याव
स्थामन्ययोगिमुखेनानुवदतिततोमध्यइत्यादिनाश्लोकचतुष्टयेन ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ एवंविघ्नेषूत्पन्नेषुसंतःस्वस्त्ययनंकुर्वंतीत्याह वृद्धाइति तत्फलमाहयत्तादित्यादिनासार्द्ध
चतुष्टयेन ब्रह्ममयंवेदप्रधानंयत्ततत्तेजः सर्वभूतानांशांत्यर्थं आत्मनासमाधाययोगवलेनवृषरूपधर्मस्वरूपमाश्रित्यरथंतरेणसाम्नारथोत्तमंउज्जहारेत्यन्वयः ॥ ६६ ॥

इहजीवन्मुक्तिलाभार्थंपरत्रविदेहमुक्तिलाभार्थमित्यर्थःयोगप्राप्तेनहेतुनाबलेन ॥ ६७ ॥ रथंलिंगशरीरंतरत्यनेनेतिरथंतरंप्रणवाख्यंप्रतीकंतेनसाम्नासानुनाब्रह्मभूतेनशब्दब्रह्मरूपेण पुनःकीदृशेन साम्नाविष्ण्वादीनांतेजसासारभूतेन ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ किंतत्तेजोयत्तरथमुज्जहारेत्यत आहअथविष्णुरिति अथोपायांतराभावनिश्चयानंतरंसर्वतोदृश्य तत्वतः सत्वांम्इंद्रादीनकिंचित्करानवेक्ष्यधर्मएवतमसिमग्नस्यजीवस्योद्धर्तेत्यर्थः ॥ ७० ॥ एतदेवाह समाक्रांतमिति तंचेतोरथंदेवैः शमादिभिराक्रांतवृषरूपीधर्मःविषाणाभ्यांहेतुभ्यांदेवयानप्रयाणार्थंपितृयानप्रयाणार्थंवातोलयित्वातमोहृदयसकाशादुद्धृत्यननादगर्जतिस्मप्राणयोगेनबलवत्त्वेन ॥ ७१ ॥ एवांलिंगशरीररूपामविशेषाख्यांभूमिंविजित्यलिंगमात्रापरपर्यायांमहत्त्वाख्यांअस्मितामात्रप्रत्ययांयोगभूमिंधर्मःवृषएवमापयतीत्याहतृतीयमितिवायुविपर्यंनिरूपदेशंतत्रविषयदर्शनाभावेनशुद्धत्वंपदार्थमात्रस्याभावात् विषाणवान्धर्मस्तामपिभूमिमेनंप्राप्यगर्जतिस्मेत्यर्थः ॥ ७२ ॥ ततोलिंगमात्रावशुद्धंवस्तुप्राप्तसोरपियोगिनःपुनर्लयविक्षेपौभवतइत्याहद्वाभ्यांततोनादेनेति । नादेनधर्मएषगर्जनेनयद्यप्यत्रलयोनोक्तस्तथापिसोऽपि

शांत्यर्थंसर्वभूतानामिहलोकेपरत्रच ॥ समाधायात्मनात्मानंयोगप्राप्तेनहेतुना ६७ रथंतरेणसाम्नाथब्रह्मभूतेनभारत ॥ तेजमाज्वलयन्विष्णोरुग्रक्षस्यच महात्मनः ६८ सर्वेषांचैवदेवानांबलिनांकामरूपिणम् ॥ ऋषीणांतपसाढ्यानांवसतांविजनेवने ६९ अथविष्णुर्महायोगीसर्वतोदृश्यतत्वतः ॥ वृषरूपं समास्थायप्रोज्जहाररथोत्तमम् ७० समाक्रांतंदेवगणैःसमग्रबलपौरुषैः ॥ बलवांस्तोलयित्वातुविषाणाभ्यांमहाबलः ॥ ननादप्राणयोगेनमथ्यमानइवार्णवः ७१ तृतीयंवायुविपर्यंसमाक्रम्याविषाणवान् ॥ ननादबलवान्नादंसमुद्रइवपर्वणि ७२ ततोनादेनवित्रस्तादैतेयायुद्धदुर्मदाः ॥ पुनस्तेकृतसन्नाहायुयुधुः सुमहाबलाः ७३ सर्वेवैबाहुबलिनःसमर्थबलपौरुषाः ॥ सुरसैन्यंप्रमर्दंतःप्रगृहीतशरासनाः ७४ अग्निंसंधायधनुषिशितंबाणंसुयंत्रितम् ॥ ब्रह्मास्त्रेणाभिसंयोज्यब्रह्मदंडंशिवोऽव्ययः ॥ मुमोचदैत्यनगरंत्रिधामात्रानुसंज्ञितम् ७५

बोध्यः अतएवचात्रप्रथमोलीनःसुषुप्तएवोच्यतेद्वितीयोलीनोविदेहइत्युच्यते स्थूलशरीरस्यत्यागात् अथतृतीयोलीनस्तुप्रकृतिलयइत्युच्यते योगिभिस्तस्माद्त्रापिलयोस्तीति ज्ञेयम् ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ अग्निमिति अग्निदेवतात्वादग्नितत्त्वमस्यादिकंमहावाक्यंधनुषिप्रणवेसंधायतयोरैक्यंभावयित्वायःप्रणवार्थःसएवमहावाक्यार्थःओमित्येतदक्षरमिदंसर्वं सर्वंह्येतद्ब्रह्मपरमात्माब्रह्मेतिचानुसंधायेत्यर्थः शितंबाणंसुयंत्रितंसूक्ष्मयाबुद्ध्यासुयंत्रितंस्वार्थेस्थापितंवाक्यतात्पर्येभ्रमरहितंयथास्यात्तथेत्यर्थः सूक्ष्मीकृतेचेतसिवाक्यार्थानुसंधानजन्याचरमावृत्तिर्ब्रह्मविद्यानामसैवब्रह्मास्त्रंतेनब्रह्मदंडंब्रह्मणानानायोनिपातनेनदंडयितारंचिदाभाससंज्ञंजीवंसंयोज्य तृतीयंदैत्यनगरेमूलाज्ञानेमुमोच कः अव्ययःशिवःअयमर्थःवाक्यजन्यवृत्त्यासंगतश्चिदाभासःस्वात्मनासहमूलाज्ञानंनाशयाति ततश्चाव्ययश्चतुर्थएवावशिष्यतइति कीदृशंब्रह्मदंडं त्रिधामात्रानुसंज्ञितंत्रिधाप्रकारत्रयेणमात्राभिरकारोकारमकाररूपाभिरनुसंज्ञितंविश्वतैजसप्राज्ञोतिसंज्ञावंतम् त्रिधाशब्देनेतिपाठेतुशब्देनप्रणवेनत्रिधाभेदेनसंज्ञितमितिसएवार्थः सार्द्धश्लोकः ॥ ७५ ॥

एतदेवस्पष्टयति तंबाणमिति सूक्ष्मधारेवस्थौल्यदशायांजाग्रदादिभेदेनत्रिविधाग्रासीदितिमनसाभिनिश्चित्यशास्त्रतोयुक्तितस्ततोवीर्यात् ध्यानबलेनउग्रेणतपसा मनसश्चेंद्रियाणांच ऐकाग्र्यंपरमंतपइत्येकाग्रतारूपेण।लोचनेन ततःसत्येनाबाधितेनजीवस्यब्रह्मयोगेनब्रह्माभेदेनानंतंधीबाणंमुमोचध्याताकुत्रमुमुचे अथदैत्यनगरेमूलाज्ञानेधीवृत्तौनष्टायांमूलाज्ञानस्य निरन्वयोच्छेदोभवतीतिभावः ॥ ७६ ॥ सर्वप्राणहरानित्यादिश्लोकाःकाव्यशोभार्थकाः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ऽयक्षाद्वधमित्यादौपृष्टंकथंज्ञानमात्रेणसत्यस्यवस्तुनोनाशइति तत्राह अग्निनेति अग्निर्विज्ञानवातुर्वाग्वायादृशोयक्षरतादृशोबलिरितिन्यायेनधीमयानि पुराणिधियैवरज्जूरगवन्नष्टानीत्यर्थः यद्वा शब्दमात्राणितानिशब्देनैवनष्टानिनाश्यनाशकयो र्द्वयोरपिमिथ्यात्वादितिभावः धरणीमित्यादिकयाशोभा ॥ ८० ॥ एवंशंकरेणकल्याणकारिणाजीवेनब्रह्मविद्याऽस्त्रेण त्रीणिपुराणिजाग्रदादीनिप्रदग्धानि ॥ ८१ ॥ अत्रत्रिपुर

तंबाणंत्रिविधंवीर्यात्संधायमनसाप्रभुः ॥ सत्येनब्रह्मयोगेनतपसोग्रेणभारत ७६ मुमोचदैत्यनगरेसर्वप्राणहराञ्छरान् ॥ दीप्तान्कनकवर्णाभान्सुवर्णांश्चसु निर्मलान् ७७ मुक्त्वावरशरान्घोरान्सविषानिवपन्नगान् ॥ सुप्रदीप्तैस्त्रिभिर्बाणैर्वेगिभिस्तद्विदारितम् ७८ शरघातप्रदीप्तानिविंध्याग्राणीवभारत ॥ गोपु राणिपुरैःसार्द्धंव्यशीर्यंतनराधिप ७९ अग्निनासप्रदीप्तानिवह्निगर्भाणिभारत ॥ धरणींसंप्रपद्यंतपुराणिवसुधाधिपः ८० तानिवैडूर्यवर्णानिशिखराणिगिरेरिव॥ शंकरेणप्रदग्धानिब्रह्मास्त्रेणापतन्नृप ८१ हतेचात्रिपुरेदेवैर्वाचोहर्षात्किलेरिताः ॥ सर्वान्जहीतिशत्रूंस्त्वंप्रवृद्धान्पुरुषोत्तम ८२ विष्णुरेवमहायोगीयोगेनप्रस्मय न्निव ॥ स्तूयतेब्रह्मसदृशैर्ऋषिभिःशंकरेणच ॥ ब्रह्मणासहितैर्देवैःसंपन्नबलपौरुषैः ८३ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणित्रिपुरवधोनामत्रय स्त्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः १३३ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ हरिवंशेत्ववृत्तांताःप्रकीर्त्यंतेक्रमोदिताः ॥ तत्राद्यमादिसर्गस्तुभूतसर्गस्ततःपरः १ पृथोर्वैन्यस्यचाख्यानंमनूनांकीर्तनंतथा ॥ वैवस्वतकुलोत्पत्तिर्धुंधुमारकथातथा २ गालवोत्पत्तिरिक्ष्वाकुवंशस्याप्यनुकीर्तनम् ॥ पितृकल्पस्तथोत्पत्तिः सोमस्यचबुधस्यच ३ अमावसोरन्वयस्यकीर्तनंकीर्तिवर्द्धनं ॥ च्युतिप्रतिष्ठेशक्रस्यप्रसवःक्षत्रवृद्धजः ४ दिवोदासप्रतिष्ठाचत्रिशंकोःक्षत्रियस्यच ॥ यया तिचरितंचैवपुरुवंशस्यकीर्तनम् ५ कीर्तनंकृष्णसंभूतेःस्यमंतकमणेस्तथा ॥ संक्षेपात्कीर्तितविष्णोःप्रादुर्भावास्ततःपरम् ६

दाहेमुख्यंकारणंधर्मएवेतितत्स्तुतिमाह हतेचेति हेपुरुषोत्तम हेधर्मरूपिन् महाविष्णो ॥ ८२ ॥ विष्णुर्धर्मः योगेनसाम्यबुद्ध्याऽनुष्ठितःसन् प्रस्मयन्आश्चर्यमिवस्तूयते अवि द्यामुपजीव्यप्रवृत्तोऽपितामेवमूलउच्छिनत्तीत्याश्चर्यम् तदेवमनेनाध्यायेनकृत्स्नस्यभारतस्यतात्पर्यंवर्णितंधर्मबलेनैवविद्योत्पत्तावविद्योच्छेदात्परमानंदाभिव्यक्तिरितिशिवम् ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांत्रिपुरवधोनामत्रयस्त्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १ ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥

तारकामययुद्धंचब्रह्मलोकस्यवर्णनम् ॥ योगनिद्रासमुत्थानंविष्णोर्वाक्यंचवेधसः ७ पृथ्वीवाक्यंचदेवानामंशावतरणंतथा ॥ ततोनारदवाक्यंचस्वप्र
गर्भविधिस्तथा ८ आर्यास्तवःपुनःकृष्णेसमुत्पत्तिःप्रपंचतः ॥ गोव्रजेगमनंविष्णोःशकटस्यनिवर्तनम् ९ पूतनायावधोभंगोयमलार्जुनयोरपि ॥ वृ
कसंदर्शनंचैववृंदावननिवेशनम् १० प्रावृषोवर्णनंचापियमुनाह्रददर्शनम् ॥ कालीयस्यापिदमनंधेनुकस्यचभंजनम् ११ प्रलंबनिधनंचैवशरद्वर्णनमे
वच ॥ गिरियज्ञप्रवृत्तिश्चगोवर्द्धनविधारणम् १२ गोविंदस्याभिषेकंचगोपीसंक्रीडनंतथा ॥ रिष्टासुरस्यनिधनमक्रूरप्रेषणंतथा १३ अंधकस्यच
वाक्यानिकेशिनोनिधनंतथा ॥ अक्रूरागमनंचैवनागलोकस्यदर्शनम् १४ धनुर्भंगस्यकथनंकंसवाक्यमतःपरम् ॥ कुवलयापीडवधश्चाणूरांधवध
स्तथा १५ कंसस्यनिधनंचापिविलापःकंसयोषिताम् ॥ उग्रसेनाभिषेकश्चयादवाश्वासनंतथा १६ प्रत्यागतिर्गुरुकुलादथोक्तारामकृष्णयोः ॥ म
थुरायाश्चोपरोधोजरासंधनिवर्तनम् १७ विकद्रुवाक्यंरामस्यदर्शनंभाषणंतथा ॥ गोमंतारोहणंचापिजरासंधगतिस्तथा १८ गोमंतस्यगिरेर्दाहःकरवी
रपुरेगतिः ॥ शृगालस्यवधस्तत्रमथुरागमनंततः १९ यमुनाकर्षणंचैवमथुरापक्रमस्तथा ॥ उपायेनवधःकालयवनस्यप्रकीर्तितः ॥ २० ॥ नि
र्माणंद्वारवत्यास्तुरुक्मिणीहरणंतथा ॥ विवाहश्चैवरुक्मिण्यारुक्मिणोनिधनंतथा २१ बलदेवाह्निकंपुण्यंबलमाहात्म्यमेवच ॥ नरकस्यवध पारिजा
तस्यहरणंतथा २२ द्वारवत्याविशेषेणपुनर्निर्माणकीर्त्तनम् ॥ द्वारकायांप्रवेशश्चसभायांचप्रवेशनम् २३ नारदस्यचवाक्यानिवृष्णिवंशानुकीर्त्तनम् ॥
षट्पुरस्यवधाख्यानंमेध्यकस्यानिवर्णहम् २४ समुद्रयात्राकृष्णस्यजलक्रीडाकुतूहलम् ॥ तथाभैमप्रवीराणांमधुपानप्रवर्त्तकम् २५ ततश्छालिक्यगांधर्वं
समुदाहरणंहरेः ॥ भानोश्चदुहितुर्भानुमत्याहरणकीर्त्तनम् २६ शंबरस्यवधश्चैवधन्योपाख्यानमेवच ॥ वासुदेवस्यमाहात्म्यंबाणयुद्धंप्रपंचितम् २७ भ
विष्यंपुष्करंचैवप्रपंचेनैवकीर्तितम् ॥ वराहंनारसिंहंचवामनंबहुविस्तरम् २८ कैलासयात्राकृष्णस्यपौंड्रकस्यवधस्ततः ॥ हंसस्यडिंभकस्यैववधश्चैवप्र
कीर्तितः २९ पुरत्रयस्यसंहारइतिवृत्तांतसंग्रहः ॥ कथितोनृपशार्दूलसर्वपापप्रणाशनः ३० वृत्तांतंशृणुयाद्यस्तुसायंप्रात समाहितः ॥ सयातिवैष्णवंधा
मलब्धकामःकुरूद्वह ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंभक्तिमुक्तिफलप्रदम् ३१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिवृत्तांतसंग्रहोनामचतुस्त्रिंशाधिकश
ततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

४४ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांवृत्तांतसंग्रहोनामचतुस्त्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

समाप्तोयंहरिवंशः ॥ अथश्रवणफलकथनम् ॥ जनमेजयउवाच ॥ हरिवंशेपुराणेतुश्रुतेमुनिवरोत्तम ॥ किंफलंकिंचदेयंवैतद्ब्रूहित्वंममाग्रतः १ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ हरिवंशेपुराणेतुश्रुतेचभरतोत्तम ॥ कायिकंवाचिकंचैवमनसासमुपार्जितम् २ तत्सर्वंनाशमायातिहिमंसूर्योदयेयथा ॥ अष्टादशपुरा
णानांश्रवणाद्यत्फलंभवेत् ३ तत्फलंसमवाप्नोतिवैष्णवोनात्रसंशयः ॥ श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवाहरिवंशसमुद्भवम् ४ शृण्वंतिश्रद्धयायुक्तावैष्णवंपदमाप्नुयुः
जंबुद्वीपंसमाश्रित्यश्रोतारोदुर्लभाःकलौ ५ भविष्यंतिनराराजन्सत्यंसत्यंवदाम्यहम् ॥ स्त्रीभिश्चपुत्रकामाभिःश्रोतव्यंवैष्णवंयशः ६ दक्षिणाचात्रदेया
वैनिष्कत्रयसुवर्णकम् ॥ वाचकाययथाशक्त्यायथोक्तंफलमिच्छता ७ स्वर्णशृंगींचकपिलांसवत्सांवस्त्रसंयुताम् ॥ वाचकायप्रदद्याद्वैआत्मनःश्रेयकां
क्षया ८ अलंकारंप्रदद्याच्चपाण्यांवैभरतर्षभ ॥ कर्णस्याभरणंदद्याद्यानंचसविशेषतः ९ भूमिदानंसमादद्याद्ब्राह्मणायनराधिप ॥ भूमिदानसमंदानंनभूतं
नभविष्यति १० शृणोतिश्रावयेद्वापिहरिवंशंतुयोनरः ॥ सर्वथापापनिर्मुक्तोवैष्णवंपदमाप्नुयात् ११ पितृनुद्धरतेसर्वानेकादशसमुद्भवान् ॥ आत्मानं
ससुतंचैवस्त्रियंचभरतर्षभ १२ दशांशश्चात्रहोमोवैकार्यःश्रोत्रानराधिप ॥ इदंमयातवाग्रेचसर्वंप्रोक्तंनरर्षभ १३ यस्यस्मरणमात्रेणसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥
अपुत्रःपुत्रमाप्नोतिअधनोधनमाप्नुयात् १४ नरमेधाश्वमेधाभ्यांयत्फलंप्राप्यतेनरैः ॥ तत्फलंलभतेनूनंपुराणश्रवणाद्धरेः १५ ब्रह्महाभ्रूणहागोघ्नःसुरा
पोगुरुतल्पगः ॥ सकृत्पुराणश्रवणात्पूतोभवतिनान्यथा १६ इदंमयातेपरिकीर्तितंमहच्छ्रीकृष्णमाहात्म्यमपारमद्भुतम् ॥ शृण्वन्पठन्नाशुसमाप्नुयात्फ
लंयच्चापिलोकेषुसुदुर्लभंमहत् १७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिश्रवणफलकथनंनामपंचत्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥
इतिहरिवंशग्रंथःसमाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीमज्जगदीश्वरार्पणमस्तु ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

लेषुहरिवंशेभविष्यपर्वणिटीकायांश्रवणफलकथनंनामपंचत्रिंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ इतिश्रीमत्सदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्द्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूनोर्नी
लकंठस्यकृतौभारतभावदीपेहरिवंशांतर्गतयथार्थप्रकाशकःसमाप्तिमगमत् ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ श्रीरस्तु ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

विक्रीस तयार.

खालीं लिहिलेले ग्रन्थ चांगल्या जाड कागदावर मोठ्या सुन्दर टायपानीं आह्मीं छापिलेले विक्रीस तयार आहेत. प्रत्येक ग्रन्थाच्या दरएक अध्यायापूर्वी उत्कृष्ट चित्रें दिलीं आहेत, व प्रत्येक पृष्ठाखालीं कठीण शब्दांचे अर्थ दिले आहेत.

प्राकृत.

एकनाथी भागवत......................रु.	४	८
जैमिनी अश्वमेध	३	८
संतलीलामृत	१	१२
नाथलीलामृत.	२	०
पांडवप्रताप.........................	३	०
भक्तविजय	२	८
हरिविजय	१	६
रामविजय	१	६
काशीखंड.............................	३	८
दासबोध	१	१२
कथासारामृत	२	८
शिवलीलामृत.	०	८
शनिमाहात्म्य	०	२
व्यङ्कटेशस्तोत्र	०	१
सिंहासनबत्तिशी	०	६
उपर्युक्त सर्व संग्रह (१० विषय)..	१	४
गणेशप्रताप...........................	३	०
वेषधारीपंजाबी (कादंबरी)	१—६	
विक्रमचरित्र	०—१०	

संस्कृत.

वाल्मीकि रामायण, सटीक .... रु.	१२	०
सुन्दरकाण्ड, वाल्मीकिरामायण	१	०
रामायणमाहात्म्य	०	८
श्रीमद्विष्णुपुराण सटीक	३	०
पौषमासमाहात्म्य	०	६
माघमासमाहात्म्य	०	१०
फाल्गुनमासमाहात्म्य.	०	८
मार्गशीर्षमासमाहात्म्य	०	६
ज्येष्ठमासमाहात्म्य	०	६
आषाढमासमाहात्म्य................	०	६
श्रावणमासमाहात्म्य	०	८
कार्तिकमासमाहात्म्य................	०	८
मलमासमाहात्म्य.	०	६
मेघदूत	०	३
समासचन्द्रिका.......................	०	१
समासचक्र............................	०	१
शब्दरूपावली	०	२
भावशतकम् टिप्पणीसहितम्	०	४
रघुनाथविजयचम्पूः.................	[illegible]	[illegible]

संस्कृत.

अमरसार (संस्कृत इंग्रेजी आणि इंग्रजी संस्कृत कोश) .... रु०	१	०
धातुरूपावली	०	३
ग्रन्थरत्नमाला (मासिक पुस्तक) वर्षाची वर्गणी................ ..	४	०
श्रीभानुदत्तस्य-रसतरङ्गिणी टिप्पणीस०	०	१०
श्रीनागनाथस्य-भावशतकं टिप्पणीस०	०	४
शङ्कराचार्यस्य-सुन्दरलहरी टिप्पणीयुता.	०	४
अध्यात्मप्रदीपिका पाठान्तरैः समेता	०	६
भागवतचम्पूः टिप्पणीसमेता	१	४
कटाक्षशतकम् टिप्पणीयुतम्	०	४
कामाक्षीस्तुतिशतकम्................	०	४
कृष्णामृततरङ्गिका सटीका..........	०	४
प्रश्नोत्तररत्नमाला सटीका	०	६
प्रशस्तिकाशिका	०	६
विष्णुसहस्रनाम शङ्कराचार्यकृतभाष्यास०	०	८
हलायुधस्य कविरहस्यम्	०	८
शुकाचार्यरचितं निर्वाणाष्टकम्	०	२
भार्गवचम्पूः टिप्पणीसमेता	[illegible]	८

संस्कृत.

श्रीनिवासचम्पूः टिप्पणीसमेता .... रु०	१	४
सुभाषितरत्नाकरः	२	०
आर्याशतकं टिप्पणीयुतम्	०	२
अम्बाष्टकं सटीकम्	०	२
नृसिंहपुराण टिप्पणीयुतम्...........	२	८
चौरपञ्चाशिका	०	२
सिद्धान्तचंद्रिका सटीका............	[illegible]	[illegible]
कलिविडंबनं.	०	२
सटीकसचूर्णिकश्रीमद्भागवतं	१२	०
रसतरङ्गिणी टिप्पणीसमेता	०	१०
गीतगौरीपतिसटीक	०	१२
नाट्याटसहस्रं टिप्पणीसमेतं	०	६
उत्तररामचरित्रचम्पूःटिप्पणीसमेता..	०	१०
धर्मविजयनाटकं छायासमेत	०	१०
श्रीवाग्भट अलंकारशास्त्रं टिप्पणीसमेतम्	१	०
सूर्यसहस्रनामावली.	०	२
देवीसहस्रनामावली	०	२
गणेशसहस्रनामावली	०	२
शिवसहस्रनामावली	०	२

संस्कृत.

विष्णुसहस्रनाम	रु० ०	१॥
विष्णुसहस्रनामावली	०	२
कृष्णभक्तिचन्द्रिका	०	२
वैद्यमनउत्सव	०	७
कुवलयाश्वविलास:	१	०
नीतिवाक्यामृतम	१	०
राघवपान्डवीयसटीकम्	२	०
राधाविनोद सटीक	०	२
रामार्यगुच्छा	०	२
भागीरथीचम्पू:	१	४
षट्पदमञ्जरी सटीक	०	४
धातुकारिकावली	०	२
भाद्रपदमासमाहात्म्य	०	१०
वैशाखमासमाहात्म्य	०	८
रघुवंश इंग्रजीभाषांतरासहित	२	१२
सप्तशती रेशमी	०	५
भगवतगीतारेशमी	०	९
हरिवंशसटीक	६	०
अध्यात्मरामायणसटीक	२	०
सत्यगणपतिव्रतकथा	०	४
चातुर्मासमाहात्म्य	०	८
गायत्रीपुरश्चरण	०	४
चैत्रमासमाहात्म्य	०	१२
रतिमन्मथनाटकं छायासमेतम्	०	१०
मुद्गलाचार्यकृतआर्यासटीक..........	०	१०

संस्कृत.

भामिनीविलास: सटीक:	रु० १	०
महाभारत सटीक	४०	०
श्रीकृष्णजन्मखंड	३	८
देवीभागवत	७	०
गीताश्रीधरी टीका	६	४
ऋग्वेदसंहिता..............................	४	०
ऋग्वेद सायनाचार्यकृतभाष्यासहीत	५०	०
धर्मसिंधु	३	०
विजयध्वजी भागवत..................	१०	०
स्तोत्ररत्नाकर	१	०
बोधायनस्मार्तनिर्णयप्रयोगमाला	८	०
मार्कंडेय पुराण	४	८
ऋग्वेदी ब्रह्मकर्म	३	८
हिरण्यकेशी ब्रह्मकर्म	४	०
व्रतराज टिप्पणीसहीत	५	०
पंचदशी सटीक	३	०
यजुर्वेद (तैत्तिरियकृष्ण) संहिता....	३	०
योगवासिष्ट सटीक	२०	०
अमरकोश सटीक	१	०
हटयोगप्रदीपिका सटीक	२	८
बृहज्जातक सटीक	२	०
वीरसिंहावलोकन	१	१२
शंकरानंदीगीता	५	०
सतोपाख्यानरामायण	१	८
महाशिवपुराणम् सटीकम्	१६	०

संस्कृत.

श्रीमद्भागवतं विजयध्वजीसं०	रु० १०	०
आनन्द रामायणम्	५	०
श्रीमद्भागवतं गुटकात्मकं	३	८
गरुडपुराणं (प्रेतकल्प:) सटीकम्	१	०
स्तोत्ररत्नाकर	१	०
सिद्धान्तकौमुदी	२	८
क्रियापद प्रकाश:	०	१२
रामाश्वमेध	२	८
कथासरित्सागर	६	०
कुवलयानन्द सटीक	१	८
दशकुमार चरित्र	१	८
पञ्चदशी सटीक	३	०
गीतगोविन्द सटीक	१	०
श्रीवेङ्कटेश महात्म्य	५	०
कुमार संभव	२	०
मध्वविजयमूळ	०	१२
भोजचम्पू:	१	०
अमरकोशमूळ	०	८
मध्वविजय सटीक	५	०
अनुभूति प्रकाश	२	४
अमरकोश (रामाश्रमी टीका) ..	५	०
बाणकृत कादंबरी सटीक	५	०
रामाश्वमेध	३	०
किरातार्जुनीय काव्य	२	०
मनुस्मृति सटीक	२	०

संस्कृत.

गीतामधुसुदनी टीका	रु० ४	०
गीतामृततरङ्गिणी भाषाटीका	१	४
बृहज्ज्योतिषार्णव सटीक	७	०
सर्वार्थचिंतामणि	०	१२
भोजप्रबंध	०	८
शाकुन्तलनाटक सटीक	१	४
पञ्चरत्नीगीता	०	७
लघुकौमुदी	०	६
हितोपदेश	०	८
नलचम्पू: सटीक	२	०
रघुवंश सटीक	१	०
तर्कसंग्रह	०	६
साम्बपुराण	२	०
गर्गसंहिता	४	०
एकादशीमाहात्म्य	०	१०
संस्कार भास्कर	३	०
चिकित्साक्रमकल्पवल्ली	३	०

याखेरीज आमचे बुकडीपोंत मराठी, इङ्ग्रजी संस्कृत, गुजराथी, हिन्दुस्थानी, शालोपयोगी, इत्यादि सर्व प्रकारचीं पुस्तकें माफक दरानें मिळतील.

गोपाळ नारायण आणि कंपनी,

बुकसेलर्स, मुंबई.

काळिकादेवी रोड,

॥ इति श्रीहरिवंशः टीकासमेतः संपूर्णः ॥